

Alphonse de Lamartine

OSMANLI TARİHİ

kapı

1. BÖLÜM

Orta Asya'nın Cömertliği

Yüzyıllar önce Türkler de, Orta Asya yaylalarında gelişen ve zamanı gelince, Çin'e, Batı Asya'ya, Avrupa'ya ve hatta Afrika'ya sel gibi akıp giden göçebe kabilelerdendi.

Çin sınırlarından Tibet'e, Tibet'in eteklerinden Hazar Denizi'ne kadar uzanan bu bakımsız bölgede, dünyanın en eski dönemlerinden beri insanlar yaşamış ve hayvan sürüleri yetişmiştir. Yeryüzünde en büyük otlak orada toplanmış, insanoğlu sütü ve eti ile beslendiği hayvanı, üzerine bindiği atı, postuna büründüğü koyunu, ailesini ve çadırını taşıdığı deveyi hep orada bulmuştur.

Toprağı gölgelendiren, kovuğunda yırtıcı hayvanları barındıran tek bir ağaç bulunmaz. Ot, rastlanan tek bitki türüdür.

Toprağı, bir tufan sonucu oluşmuş çamurlu ve tuzlu deniz dibini andırır.

Kalın ve taşsızdır Orta Asya toprağı. Kıtanın en yüksek tepelerinden, Tibet dağlarından doğan ırmaklarla sulanan bitki örtüsünü uzun kış aylarında kalın kar tabakaları korur. İlkbaharda ise bulutsuz bir havada, parlak güneşle ısınan toprak üzerindeki otlar, düşük sıcaklıkta zümrüt yeşili olurlar.

Orta Asya'da ot, kendine en uygun ortamı bulmuş ve her çeşit ağacın, meyvenin, ekinin yerini almıştır. Bunun sonucu olarak, geviş getiren hayvanların gözleri, yemyeşil otlaklara takılıp kalmıştır. Besili hayvanlar da, insanları çekmiştir.

Yeşil otlaklarda beslenen hayvanların tüyleri uzuyor, postları ya da yünleri kalınlaşıyordu. Öldükten sonra da derileri efendilerinin işine yarıyordu. Böylesine verimli toprakların üzerinde yaşayan insanların beslenmeleri için, tarla sürmeye, evlerde (sabit bir yerde) kalmaya ve toprakları çevirerek özel araziler oluşturmaya ihtiyaçları yoktu.

Uçsuz bucaksız topraklarda sürülerin göçünü izliyor, istedikleri yöne gidiyorlardı.

Bir yerdeki otlak tükendiği zaman, çadırını sırtlayarak bozkırdan bozkıra dolaşıyor, öküzler tarafından çekilen ve üzerinde deriden yapılma kapalı yerler bulunan kağnılarında ailelerini taşıyorlardı.

İskitler gibi mevsimden mevsime bölge değiştiriyorlardı. İhtiyaçları sınırlı olduğu için, sağlanması da kolay oluyordu. Düşüncelerin sınırlı kaldığı avare bir yaşam, insana ancak kır uygarlığına denk düşen işler yapmasına olanak sağlıyordu.

Toprak üzerinde yaşayanlara aşk, hayal kurma, din yeterli gelmediği zamanlarda yeni ufuklar aranıyordu. Bu arayışlar da, zaman zaman savaşmayı gerektiriyordu.

Güneşin batışından sonraki parlak gökyüzü, buradaki insanları gökbilimine yöneltmişti.

Boyların geleneklerini masallaştırarak anlatan destanlar, Türk milletinin biricik sanatıydı. Aile içinde baba otoritesi, baskıya boyun eğme biçiminde değildi. İktidar, kana dayanan mirasla, nesilden nesile geçiyordu. Bir aile kalabalıklaştığı zaman aşiret durumuna geliyor, aşiret başkanı da siyasal bir kişiliğe bürünüyordu.

Arabistan'daki şeyh, Orta Asya'da han oluyordu. Aşiretler topluluğu, milleti ve ırkı oluşturuyordu.

Siyasal otorite, bu aşiretlerin, ırkların, milletlerin başkanlarında toplanıyordu. Ancak, başkanlar yetkilerini hiçbir zaman aşırı kullanmazlardı. Aile geleneklerine uyarak, yani belli başlı aile ya da aşiret başkanlarına danışarak karar verirlerdi.

Sülale ve monarşi durumuna gelmeleri, ancak büyük ordularla yaptıkları seferler sonucu fethettikleri ülkelerde yerleştikleri zaman mümkün olurdu. O zaman giderek geleneklerini değiştirirler, aşiretler kaybolurken, halklar ortaya çıkardı. Hanlıklar kurulur, kendilerini halka adayan sülaleler, siyasal iktidarın tanrısal temsilcileri, ya da Gök Tanrı'nın[1] yeryüzündeki gölgeleri olurlardı.

Orta Asya'dan gelen şu Türklere bakın! Oradan çeşitli yollardan, çeşitli gruplar halinde yola çıkan, gelenek yönünden göçebe, din bakımından puta tapan, toplumsal yaşantı bakımından çoban, yürek bakımından savaşçı yirmi dört Türk aşiretinin bir de bugünkü durumuna bakın!

Bir bölümü adlarını verdikleri Türkistan bölgesinde yerleşen, diğerleri Hazar Denizi kıyılarından Ermenistan ovalarına kadar yayılan bu savaşçı insanları bir kenara bırakacağım. Çünkü bu kitabımızı, önce İslamiyet'i kabul edip Suriye'ye gelen ve XIII. yüzyılın başlarında adım adım Küçük Asya'yı fetheden ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran öteki Türklere ayıracağız.

Geleceği Müjdeleyen Düşler

1285 yıllarında Konya'daki Selçuk sultanı, dağınık Türk topluluklarından biri olan Ertuğrul Bey'in aşiretine, Kara Dağlar bölgesinde, Otlaklar ülkesi denilen, Ankara'dan pek uzak olmayan, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki işlenmemiş toprakları verdi. Ertuğrul Bey'e ve elli bin adamına bu topraklar, Moğol istilası sırasında gösterdikleri yararlıktan dolayı bağışlanmıştı.

Ertuğrul Bey'e fazladan, Saraycık kentinin yönetimi de verildi. Bu bölge, tarihte Frigya'nın bulunduğu yerlere rastlıyordu. Bugün, Ertuğrul Bey'in mezarı[2], Haçlı seferlerinde önemli yeri olan

1 Hakanı Türk halklarına Gök Tanrı'nın verdiğine, savaşlarda zaferin onun iradesiyle kazanıldığına inanılırdı.

2 Ertuğrul Bey'in mezarı Bilecik'in Söğüt ilçesindedir.

Doryle[3] yakınlarındaki, bağ ve bahçelerin süslediği, Kayı aşiretine mensup Türkleri yerleştirdiği bir yamaçta bulunmaktadır. Bu türbenin yöresinde, Osmanlı Türklerinin babası ve Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey'in sevgilisi güzel Mal Hatun'un yaşadığı, İtburnu kasabası vardır. Daha ilerde, İnönü yakınlarında, Osman Bey'in silah arkadaşlarından bir ihtiyarın adını taşıyan Akbıyık kenti bulunmaktadır.

Frigya dağlarının ortasında kalan bölgeye yerleşen Ertuğrul Bey, Peygamber Hz. Yakub'un[4] gördüğü gibi bir düş gördü. Düşünde yabancı topraklarda ilerlerken, Tanrı'nın sevgili kullarından olan gezgin dervişlerden birinin yanına konuk oluyordu. Yatacağı odanın duvarında asılı olan bir kitap dikkatini çekti.

"Bu kitap nedir?" diye dervişe sordu. Dervişten: "Bu Tanrı'nın kelamı Kuranıkerim'dir" yanıtını aldı.

Yaşlı adam çekilince, Ertuğrul Bey gizlice duvardaki kitabı aldı ve bütün gece ayakta, gözünü kırpmadan kitabı okudu. Şafak sökerken uykuya daldı. Uykusunda tanrısal bir ses işitti:

"Mademki benim kelamımı bu kadar yürekten ve saygıyla okudun, oğulların ve torunların sonsuza kadar bu topraklar üzerinde saygı göreceklerdir" diyordu o tanrısal ses.

Ertuğrul'un[5] kelime anlamı Türkçe'de, dürüst, yürekli adamdır. Düşten bir süre sonra, Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey dünyaya geldi.

Osman Bey savaşacak ve sevecek yaşa gelince, babasının mirası üzerinde, kahramanlığı ve yiğitliği ile gönülleri fethetti. Suriye Torosları'nın kenti Adanalı bir bilgin, İtburnu kasabında Türklere ülke yönetmenin kural ve yasalarını öğretti. Bu bilginin adı Edebali idi.

Edebali'yi sık sık ziyaret eden Osman, gözlerin zenginliği anlamına gelen, bilginin Mal Hatun[6] adlı kızını gördü ve ona âşık oldu.

---

3 Eskişehir.

4 Hz. Yakub'un gördüğü düş Altıparmak'ın *Peygamberler Tarihi* adlı kitabında şöyle anlatılıyor: "Yüce Rab'den bir nida geldi. Kendisine: -Ey Yakub! Ben deden İbrahim'in ilahı, baban İshak'ın Allah'ıyım. Bu ses sonra Yakub'a şu müjdeyi verdi: -Ey Yakub! Şimdi yattığın yeri sana ve senin soyuna bahşedeceğim. Senin neslin, toprağın tozu kadar çoğalacak. Batıda, doğuda, güneyde ve kuzeyde yayılacak. Dünyanın bütün obalarında ve zürriyetinde kutlanacak. Yakub (rüyasında) sevindi. Demek ki alacağı kızdan soyu sopu çok çok üreyecekti. O kadar üreyecekti ki, yerin tozu kadar çok olacaktı. İşte yüce Allah kendisine böyle müjdeler veriyordu. Gökten gelen nidayı yeniden duydu! Bu ses ona yine şöyle diyordu: -Ey Yakub! Ben daima seninle birliğim. Senin yanındayım. Her nereye gidersen git, seni koruyacağım. Bu diyara tekrar geri getireceğim seni! Sana vaatlerimi yerine getirinceye kadar senin elini bırakmayacağım."

5 Ertuğrul kelimesi, "bir cins av kuşunun erkeği" anlamındadır. Tuğrul, bir cins av kuşudur ve uzun yıllar şahinden daha çok egemenlik ve güç simgesi olarak kullanılmıştır.

6 Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'in annesi, Ömer Bey'in kızı Mal Hatun, diğer oğlu Alaeddin Bey'in annesi ise Şeyh Edebali'nin kızı Bala Hatun'dur. (Yılmaz Öztuna- *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*- cilt 3, sayfa 20. Baskı yılı: 1964) *Meydan Larousse*'da ise Mal Hatun ile Bala Hatun aynı kişi olarak zikrediliyor ve bazı kaynaklara göre de Rabia Hatun olduğu belirtiliyor. İsmail Hami Danişmend'in İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı eserinin birinci cildinin 13. sayfasında da "Şeyh Edebali Mal Hatun'un babası değildir; mesela bir vakıf kaydına nazaran Mal Hatun'un ismi de Malhun Hatun, Bala Hatun veyahut Rabia Hatun gibi şekiller almaktadır" deniliyor.

Edebali'den kızını istedi. Osman'ın sülalesinin gözü pekliğinden ve tanınmamış olmasından dolayı kızının mutluluğu konusunda kaygılanan bilgin, Mal Hatun'u vermedi.

Genç kızın güzelliği Bizans'ta da biliniyordu. Bizans prenslerinin de kıza talip olmaları sonuç vermiyordu. Osman Bey yıllarca Bizans'lılarla mücadele etti. Sabır, Tanrı katında en büyük ödüldü. Osman'ın bu ısrarlı tutumu Edebali'nin yüreğine dokunuyor, onu duygulandırıyordu.

Bir gün, kederli fakat eskisi kadar ısrarlı Osman, Edebali'ye gelerek o gecelik konuğu olmak istedi. Hiç olmazsa Mal Hatun'u bir anlık da olsa görmek istiyordu.

Osman Bey'in Gördüğü Düş

O gece, Edebali'nin evinde Osman da, babası Ertuğrul Bey'inki gibi bir düş gördü. Bu düşünde Edebali'nin göğsünden çıkan dolunay, gelip kendi göğsünün üzerinde kayboluyordu. Sonra önünde bir ağaç ortaya çıkıyor ve dalları hızla büyüyerek, üç kıtanın; Asya, Afrika ve Avrupa'nın ufuklarına doğru uzanıyordu.

Dört büyük dağ; Kafkas, Atlas, Toros ve Balkan dağları, ağacın yüklü dallarına alttan destek oluyordu.

Dağların eteklerinden ise dört ırmak doğuyordu: Dicle, Fırat, Nil ve Tuna.

Irmaklar; yatakları giderek genişliyor ve yeşil otlakları, sarı başaklı tarlaları, kara ormanları geçiyor, üzerinde gemiler taşıyarak ayrı ayrı denizlere ulaşıyordu. Kuleler, kaleler, kubbeler, minareler, dikilitaşlar ve piramitler, gül ve servi ağaçları ile bezenmiş ovaların çevresinde hilal biçiminde bir taç oluşturuyorlardı. Tanrısal seslere benzeyen melodilerle, Müslümanları ibadete çağıran ezan sesleri bu yüksek binalardan dört bir yana yayılıyordu.

Birden ağacın dal ve yaprakları, mızrak ucu ya da kılıç gibi parıldamaya başlıyor, sonra birden ortaya çıkan bir rüzgârla İstanbul'a doğru yöneliyordu. İstanbul, iki zümrüt arasında gök yakut gibi parıldayarak gözlerinin önünde beliriyordu.

Genç savaşçı, uyandığı zaman, gece gördüğü düşü Mal Hatun'un babası Edebali'ye anlattı.

İhtiyar adam, kendi göğsünden çıkıp Osman'ın göğsünde kaybolan dolunayın, kızı Mal Hatun ve evrensel dalları olan ağacın da Osman'ın soyunun ululuğunu gösteren bir işaret olarak yorumladı. Tanrı'nın bu olağanüstü uyarısı üzerine kızı Mal Hatun'u Osman Bey'e vermeye razı oldu. Osman o zaman dinine tam olarak bağlanmadığı halde, aşk kısa zamanda bu işi de çözümledi. Genç çiftin nikâhı, Müslüman geleneklerine göre Edebali'nin arkadaşı Turud adında bir derviş tarafından kıyıldı.

Osman Bey, Turud'a ödül olarak, düşü gerçekleştiği takdirde, küçük bir vadi kenarında bir cami ve bir ev bağışlayacağına söz verdi. Güçlendiği zaman Osman Bey sözünü unutmadı ve yerine getirdi. Turud'un adı, soyu, evi ve camisi hâlâ yaşamaktadır.

İki sevgili Osman Bey'le Mal Hatun'un birbirlerine kavuşmasından bir süre sonra, Türklerle Bizanslılar arasında çıkan çatışmalar sonucu, düş gerçekleşmeye başladı. Bitişik otlaklar için, çobanların

karşılıklı mücadeleleri ve hayvan sürülerinin sık sık el değiştirmesi, Türklerle Bizanslılar arasında ilk ilişkileri ve kavgaları ortaya çıkardı. Fatihleri yaratan uzun savaşlar, böylece ilk defa çobanlar arasında başlamış oluyordu.

Bizans'ta Çılgınlık Alıp Yürümüştü

Şimdi Osman Bey'in ve İslamiyet'in yeni fetihlerini anlatmadan önce, artık köhnemiş olan Bizans İmparatorluğu'ndan söz edelim.

Bizans'ın Doğuşu

Birinci Konstantin başkentini değiştirdikten sonra, Roma İmparatorluğu tek elden yönetilemeyecek duruma gelmişti. Zaten çok geçmeden de ikiye bölündü.

Teodosyus'un oğulları arasında bölüştürülen imparatorluğa başkent seçtiği kentin adını alarak, Bizans adını verdi. Uzun süre, sınırları Dicle'den Adriyatik kıyılarına, bugünkü Güney Rusya'dan Nil'in doğduğu Habeşistan'a kadar uzandı.

Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan çeşitli halklardan Yunan toplumu; sayıca çokluğu, geçmişi, yıllar önce kabul ettiği Hıristiyan dininin örgütü, kültürü, sanatı, uygarlığı, zenginliği, söz söyleme yeteneği ve politikadaki becerisiyle öteki topluluklara egemen oluyor, onları yönetiyordu.

Roma İmparatorluğu'nu Bizans'a getirmekle, Konstantin sadece başkent ve din değiştirmekle kalmıyor, ırkını da değiştirmiş oluyordu.

Yunanistan'da her şey Yunan, Asya'da ise Asyalı oluyordu.

Doğu Romalılar ve imparatorlar, Batı Romalılardan, yani İtalya Romalılarından yalnız kendini beğenmişliği ve despotluğu miras aldılar. Aynı kötü huylar, bu kez de Bizanslıların damarlarında akıyordu.

Bizans'a Pers'in bir kolonisi de deniliyordu. İmparatorun yerine geçen vârisine verilen Sezar ve Augustus gibi eski Roma adları yalnızca benzerlikte kalıyordu. Tapınmanın özellikleri ve sırları üzerinde yapılan dinsel tartışmalar, düşünce alanındaki başlıca gelişme oluyordu. Roma Forum'undaki düşünce alışverişleri, burada sirk gösterilerine dönüşmüştü. Aşırı lüks, çılgın eğlenceler, laçkalık, devlet yönetiminde hadımların ve kadınların egemenlik sürmesi, nesilden nesile karakterlerin ve gücün zayıflamasına neden oldu.

İstanbul sarayları, debdebe bakımından Neron'un ve Pers imparatorlarının saraylarını geride bırakıyordu. Zafer törenlerinin yerini artık sefahat dolu eğlenceler almıştı. Saint Jean Chrysostomos'un[7] anlattığına göre, son imparator-

7 Saint Jean Chrysostomos: Yaklaşık 349 yılında Antakya'da doğdu, 407'de Kapadokya'da öldü. Kilise bilginiydi, çileli bir yaşamı oldu. Vaazlarıyla ünlendi. Bundan dolayı kendisine "altın ağız" anlamına gelen Chrysostomos lakabı verildi. 398'de Bizans'ta Ortodoks patrikliğine atandı. Kentte olup bitenleri, skandalları, yüksek düzeydeki papazların yaptıklarını ve hatta imparatoriçenin zina yaptığını yazdı. Bu yüzden patriklikten alındı. Bir süre sonra kent halkını isyana özendirdi. Bu nedenle de 404 yılında Kafkasya'ya sürüldü. Sürgün yerine yaya giderken yolda öldü. Adına 13 Eylül Azizlik Günü kabul edildi.

ların elbiseleri bile, Romulus'un torunlarından çok, Pers İmparatoru Kserkses'in torunlarınınkini anımsatıyordu: Saint Jean Chrysostomos, bu konuda şunları söylüyordu:

"İmparator, başının üzerinde paha biçilmez taşlardan yapılmış altın bir taç taşır. Eflatun rengi, elbiseleri ve süsleri ile yalnız imparatorun şahsına aittir. Üstündeki ipekli kumaşın üzerindeki ejderha motifleri altın tellerle işlenmiştir. Tahtı som altındandır. Halkının karşısına çevresinde koruyucuları, dalkavukları ve hizmetkârlarıyla birlikte çıkar. Mızrakları, kalkanları, zırhları, atlarının gem ve koşumları ya altındandı ya da altın taklidiydi. Kalkanlarının ortasında, geniş bir altın levhanın çevresinde daha küçük altın levhalar yer alırdı. İmparatorun arabasına koşulmuş iki at bembeyazdı ve koşumları hep altın doluydu. Som altından yapılmış saltanat arabası ise halkın hayranlığını çekerdi. Halk merakla, perdelerin eflatununu, halıların beyazlığını, mücevherlerin değerini, göz kamaştıran altın plakaların parlaklığını ve arabayı çeken atları izlerdi. İmparatorun resimleri, gök mavisi fon üzerine beyaz olarak çizilmişti. Bu resimlerde imparator, silahlarını kuşanmış, yanında adamları ve mağlup edilmiş düşmanlarının üzerine ayağını basarken gösterilirdi."

Halklar, bu yönetim biçimi altında eski çağın serbestliğini tamamen unutmuştu. İnsanlar her şeye kayıtsız şartsız boyun eğiyordu. Bu çılgınlık dolu yaşayışı bazen kanlı ihtilaller bozardı. Kölelik artık gelenekleri olmuştu. Derebeyleri kendi yükselmelerini, adamlarının alçalmasıyla ölçüyorlardı. Efendilerinin, papazların, gözde adamların, kadınların ya da dalkavukların kaprislerine boyun eğmeye alışmış halklar, kendilerine olan saygılarını da kaybetmişlerdi. Bizans halkı, yabancı saldırılarına karşı kendini koruyamaz hale gelmişti. Sarayın en adi işlerinde kullanılan hadım edilmiş köleler, orduların komutasını ellerine geçiriyor, patrik ya da konsil olabiliyorlardı. İstanbul'da hâlâ eski Roma'nın özgürlük anıtı gibi kalan Senato'da, bunların mermerden ya da bronzdan heykelleri dikiliyordu.

Bu çirkin davranışlar tarih kitaplarında şöyle anlatılıyordu:

"Bu rezillerden biri, eskicilik yapar gibi, Fırat'tan Hemus Dağı'na kadar olan Roma topraklarını parçalıyor ve satıyordu. Bir başkası, şahane av evine karşılık Asya Konsilliği'ni satın alıyordu. Öteki, karısının takılarıyla Suriye'yi ele geçiriyordu. Yine bir başkası, Kuzeybatı Anadolu'yu ele geçirmek için, babasından miras kalan malları kaybettiğine yakınıyordu. Sarayın duvarlarına asılan büyük bir pankart üzerinde, çeşitli eyaletlerin fiyatları ilan ediliyordu. Kendisi satılmış olan hadım, şimdi insanlığı satın almak istiyordu. Pompe zaferlerinden Antakya bozgununa gelen Romalıların değerlerinin meyveleri işte bunlardı."

Yine bunlar, Gotlardan, Türklerden, Bulgarlardan parayla ordu kuruyorlar, böylece imparatorluktan geri kalanı savunmaya çalışıyorlardı. Artık Bizanslılara, karalar gibi, denizler de pek güven vermiyordu. Norman asıllı olup serüven peşinde koşanlarla, Slavların ataları olan ve

Ladog Gölü çevresinde yaşayan topluluklarla zaman zaman anlaşıyor, anlaşamadıkları zamanlarda da savaşa tutuşuyorlardı. İşte bunlar bir süre sonra Kiev'de Rus krallığını kuracaklardı. Daha sonra da Dinyeper Irmağı'nı izleyerek güneye inecek ve Karadeniz'e açılacaklardı.

Ruslar Bizans Kapılarını Zorluyor

Kuzey'in Semerkant'ı diye anılan Novgrod ve Moskova'da çam ormanları yer alıyordu. Bu ormanlarda bulunan büyük kayın ağaçlarının gövdelerinden yapılan gemiler, Kazakları çevreye ulaştırıyordu.

Yüksek tahtalarla çevrili gemiler, kırk ile altmış arasında savaşçı ve bunların yiyecekleri ile silahlarını taşıyabilecek büyüklükteydi. Bu gemilerden kırk elli kadarı Boğaziçi'ne iniyor, İstanbul'un kapılarını zorlayarak Bizans imparatorunu tehdit ediyor ve haraç istiyordu. Çok sayıda gemi, İstanbul'un fethi sırasında da Osmanlılara karşı kullanılan ve tahrip silahlarından olan Rum ateşi ile yakılıyordu. Ama bu bir işe yaramıyordu. Çünkü ilkbaharda, yerden biter gibi daha çoğalmış olarak tekrar geliyorlardı. İmparatorluk bunlarla anlaşma yolları arıyordu. Bizans ile anlaşma yapılmasına kızan genç Rusları ihtiyarlar şu sözlerle ikna etmeye çalışıyorlardı:

"Savaşmadan altına, kıymetli taşlara, ipeğe, kölelere sahip olmak iyi değil mi? Sürekli zafer bizim olabilir mi? Deniz ve rüzgârla anlaşma yapılabilir mi?"

Bataklıklar arasına saklanmış olan bu ilgi çekici insanların ve Kuzey Kutbu'ndan geliyorlarmış duygusu uyandıran gemilerin, doğudaki topraklar için saldırgan zorbalar olduklarını, hangi önsezi Yunanlara gösterdi acaba? Bu soruya bir türlü yanıt bulamıyorum. Bizans'ta, eskiden kalma bir heykelin alt kısmında, Rusların bir gün Bizans İmparatorluğu'na egemen olacağı anlamına gelen, silik birtakım yazıların bulunduğundan söz edilir.[8]

Bizans'a Verilen Ders

Daha 1038 yıllarında, halifenin komutanı olacak kadar yükselen Türkler, onun inancına yürekten bağlı kalıyor, ancak silahlarını ve topraklarını da ellerine geçiliyorlardı. Tuğrul Bey, komutası altındaki üç yüz bin Türk ile sultanın adına Bağdat'a giriyordu. Halifeyi düşmanlarının kapattığı yerden çıkarıyor, büyük bir saygıyla atına bindiriyor, atın geminden tutarak, onun sarayına götürüyordu.

Halife, Türkler ile olan zorunlu anlaşmasını daha da sağlamlaştırmak için, sultanın kız kardeşini kendine eş olarak seçti. Fakat ırk kaygısıyla kendi kızını sultana vermekten yaşamı boyunca kaçın-

8 Lamartine'in burada değindiği söylenti Ruslarla ilgili değil. Kızılelma ülküsüyle bağlantılıdır. Ayasofya'nın önünde dikili bir sütun üzerinde at üstünde bulunan Justinianus heykelinin elinde kızıl bir küre ya da altından büyük bir elma vardı. İmparatorun dünyayı elinde tuttuğunu gösteren bu küre, dünya egemenliği tılsımının yazılarını taşırdı. XIV. yüzyılda heykelin ve kürenin (kızılelmanın) düşmesi, birçok ülkenin Türkler tarafından fethine ve Bizans İmparatorluğu'nun çöküşüne bir işaret sayıldı. Gerçekten dünya egemenliğini temsil eden bu heykelin Anadolu'yu gösterdiği ve İmparator Justinianus'un "Beni yıkacak kimse buradan gelecektir!" dediği hakkında bir söylenti vardır.

dı. Selçuklu Devleti'nin kurucusu Selçuk Bey'in torunu Tuğrul Bey, böyle şanlı dönemler yaşadıktan sonra öldü. Tuğrul Bey'in yerine yeğeni Alparslan geçti. Asya İmparatorluğu ile yetinmeyen Alparslan, Fırat'ı aşarak Hazar Denizi, Toroslar ve Karadeniz arasında kalan büyük bir bölgeyi Türk seline boğdu. Ermenistan, Gürcistan ve Kafkasya hemen Alparslan'ın egemenliği altına girdi. Rumlar, o eyaletleri boşaltmış ve batıya çekilmişlerdi. İmparatoriçe Evdoksiya, laçkalaşmış Rum ırkından bir hayır beklemediği için, gerçekten cesur ve kendisine sadık olan Romanos Diogenes adında bir barbarla evlenmişti. Böylece Evdoksiya, Romanos Diogenes'i tahtına ortak ederek hükümdarlığını kurtarmayı düşünmüştü.

Romanos Diogenes, önceleri büyük varlıklar göstererek Frigya, Kapadokya ve Ermeni krallığını öncü Türklerden kurtardı. Ancak Alparslan, geri çekilen aşiretlerin yardımına koştu. Savaş sırasında dikkatleri üzerine çekmek için beyaz elbise giydi. Seçkin atlı savaşçılarının başına geçti. Düşmanla yakın temas sırasında bir yararı olmayacağını düşündüğü için ok ve yayını yanına almadı. Alparslan, kılıç ve gürzle silahlanmayı daha uygun buldu. Ordusunu coşturmak için bir konuşma yaptı.

Alparslan, en ön safta savaşa katıldı. Savaş alanı onun için ya zafer yeri ya da mezar olacaktı. Uzun bir yaz günü her iki ordudan, yani Bizans ve Türk ordularından oluk oluk kanlar aktı. Gün batarken, Küçük Asya yeniden Rumların elinden gitmişti. Romanos Diogenes ölü atının yanında ağır yaralı olarak yatıyordu. Türklerin tarafına geçmiş olan bir köle, İstanbul'da Evdoksiya ile birlikte gördüğü Romanos Diogenes'i hemen tanıdı. Köle, bir Bizans askeriyle birlikte ağır yaralı Romanos Diogenes'i Alparslan Bey'e götürdü. Alparslan, Romanos Diogenes'e önünde yeri öpmesini buyurdu ve kanlı ayağıyla ensesine bastırdı. Olaya tanık olan Bizanslılar gözyaşlarını tutamadı. Bu, yenileni aşağılama hareketinden sonra Alparslan Bey, imparatoru yerden kendi elleriyle kaldırdı, tutup onu kucakladı ve yenilgisinden dolayı düşmanını teselli etti. Alparslan Bey, "Benim gibi cesur olanları takdir etmeyi ve kaderin cilvelerini kabul etmeyi öğrendim. Benim size karşı nasıl davranacağımı umuyorsunuz?" diye sordu.

Romanos Diogenes Alparslan'a şöyle yanıt verdi: "Eğer zalimseniz beni öldürürsünüz, kibirliyseniz atınızın arkasına zincirle bağlatırsınız, olgun ve merhametliyseniz, fidye ödetip beni ülkeme iade edersiniz."

Alparslan, şanına layık bir komutandı.

Romanos Diogenes'in fidyesi bir milyon altın olarak belirlendi ve ayrıca Bizanslılar, Selçuklu sultanına her yıl dört yüz bin altın tutarında vergi ödemeyi de kabul ettiler. Romanos Diogenes, İstanbul kapılarına geldiğinde, bütün imparatorluğun Malazgirt bozgunundan dolayı kendisine karşı ayaklandığını işitti. Bu yüzden, fidyesi için ancak bin altın toplayabildi ve onları Alparslan'a gönderdi. Alparslan Bey, bu gücünü yitirmiş düşmanın sözüne bağlılığından etkilendi ve

fidyenin geri kalan bölümünü bağışladı. Üstelik tahttan düşürülmüş olan Romanos Diogenes'i hapisten kurtarmak ve tahtına yeniden oturtmak için İstanbul'a sefer düzenlemeyi düşündü. Ne var ki, daha kendisi yetişmeden, Romanos Diogenes'in hapiste öldüğünü haber alarak bundan vazgeçti.

Anadolu, Antakya, Ermenistan, Karadeniz'in Asya kıyıları Alparslan Bey'in genişleme hayali için yeterli olmuştu. Selçuklu "yurt"ları bütün Batı Asya'yı kaplıyordu. Tahtının çevresinde, bin iki yüz Türk prensi ve prenslerin oğulları toplanmıştı. Bağdat'tan Trabzon'a kadar iki yüz bin Türk askeri ülke savunmasında görev alıyordu.

Alparslan Bey, asıl yurdu olan Türkistan'da Harzem sultanını tahtından indirmek üzere yola çıkmıştı. Yolu üzerindeki Amuderya Irmağı'nı geçmek için bir köprü kurdurdu. Ordusunun bir kıyıdan karşı kıyıya geçmesi yirmi gün, yirmi gece sürdü. Savaş alanında yenilen Harzem sultanının, huzuruna getirilmesini buyurdu. Alparslan Bey'in, sultanla karşılaşır karşılaşmaz her zamanki merhametinden eser kalmamıştı. Sultanın el ve ayaklarından bir direğe bağlanmasını buyurdu. Onun, öylece can vermesini istiyordu. Bu korkunç davranışından dehşete kapılan bir tutsak, muhafızların elinden sıyrılarak eline geçirdiği bir hançeri Alparslan Bey'in kalbine sapladı.[9]

Ölümle pençeleşen Alparslan şöyle konuştu:

"Bunu hak ettim. Gençliğimde bir bilgin bana, Tanrı önünde alçakgönüllü olmak, kuvvetine güvenmemek ve düşmanlarını hor görmemek gerektiği öğüdünü vermişti. Ben bu öğütleri tutmadım. Gururum yüzünden cezalandırıldım. Dün tahtımın üzerinde askerlerimi ve onların disiplinini, cesaretini izlerken, dünyanın atımın ayaklarının altında titrediğini sanıyordum. Kendi kendime, 'Sen dünyanın en büyük efendisi ve yenilmez savaşçısısın' diyordum. Oysa şimdi ölüyorum. Bu kahraman ordular artık benim değil!.."

Alparslan'ı Selçuk sultanlarının kabrine gömdüler ve mezar taşına şunları yazdılar:

"Alparslan'ın şanının gökyüzüne yükseldiğini görenler, buraya gelin ve onun toprağına bakın!"

Alparslan'ın ölümünden sonra Selçuk Türkleri Melikşah'ın ve ondan sonra gelen sultanların başarılı yönetimleri altında Batı Asya'ya yayılmayı sürdürdüler. Bizans İmparatorluğu'nu gitgide başkentinin surları içine hapsettiler. İmparatoriçe Evdoksiya'nın oğulları, Avrupa yakasındaki sarayın karşısında, Üsküdar taraflarında Türk emirlerine ziyafetler veriyorlardı. Hıristiyanlığın öcünü almak için hazırlanan Haçlı Seferleri'ne karşı, Hıristiyan imparatorlar, Türk beyleriyle gizli gizli anlaşmalar yapıyorlardı. Din yolunda harekete geçen Haçlılar, doğaya, geleneklere, iklime karşı gelerek Filistin'e doğru yollandılar, ama ülkelerine geri dönemediler ve bütün Doğu,

9 Alparslan 1071 yılında Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i yendikten bir yıl sonra Batı Karahanlı Hükümdarı Nasr üzerine sefer açtı. Yolda fethettiği bir kalenin komutanı olan Yusuf tarafından öldürüldü.

onların hepsine mezar oldu. Hıristiyanlık gibi sert bir dini yayma yolunda pek köhne bir ırk olan Rumlar, dinsel tartışmalarla bu inanç kaynağını parçalıyorlardı. Oysa Rumlar tarafından bozulan Hıristiyanlık, Batı'da parlıyor ve Charlemagne'ın ve ondan sonra gelenlerin imparatorluğuna güç katıyordu.

Doğu, peygamberleri Arabistan'da bulmuştu. Roma ırkı İstanbul'da yok olurken, fatihlerin ırkını ise Boğaziçi'nin Anadolu kıyısından, Avrupa kıyısına geçirmek için bir kahraman gerekiyordu. İşte bu sırada Osman Bey ortaya çıktı.

O halde şimdi yine Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihine döneceğiz.

Bizans, Küçüle Küçüle İstanbul'un İçine Sıkıştı

Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey'in aşiretinin yerleştiği dağlık bölge, Bursa, Gelibolu ve İstanbul'un bulunduğu geniş havzaya geçit ve su veren, insan ayağı basmamış, derin vadilerin birleştiği yerde bulunuyordu. Üzerine adalar serpiştirilmiş bir göle benzeyen Marmara, Avrupa ile Asya arasında, bir uçta Boğaziçi, öteki uçta Çanakkale Boğazı ile daralmış olarak yer alıyordu.

Marmara Denizi, İstanbul tepeleri arasında yılan gibi kıvrılarak akan Boğaziçi yolu ile Karadeniz'e ve Çanakkale üzerinden de Akdeniz'e açılır. Verimli ve düzgün kıyıları, geniş bir rıhtım gibi uzanır. Çevresi doğal limanlar, kasabalar, kentlerle süslüdür.

Yunanistan'ın iç ve dış ticaretini Avrupa'dan Asya'ya, Asya'dan Afrika'ya durmaksızın mal ve insan taşıyan yelkenlileler sağlıyordu. Bu eyaletler, Bizans İmparatorluğu'nun adeta kalbiydi. Mısır'ın, Mezopotamya'nın, Suriye'nin ve Anadolu'nun elden çıkmasından sonra, Bizans İmparatorluğu İstanbul'un surları arasına sıkışıp kalmıştı. O zamanlar tahtta bulunan Bizans İmparatoru Andronikos, Saray'ın yüksek teraslarından baktığında ülkesinin tümünü görebilirdi. İki başkent, yüz kadar kent ve bir deniz, hiç olmazsa kendine eski şanlı geçmişin hayalini yaşatıyordu.

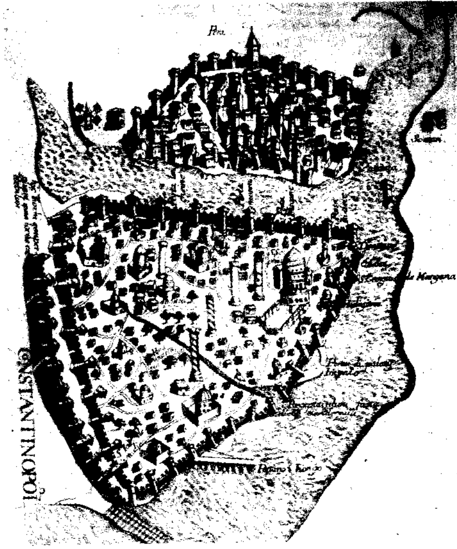
Bu başkentlerden ilki, bir kentten çok bir İmparatorluğu andıran, tepeler üzerine kurulmuş ve Asya'da Üsküdar'a kadar uzunan İstanbul'du. Başkentlerin ikincisi, Bithynia'nın[10] ezeli karlı tepesi ile Uludağ'ın kara ormanlarla kaplı eteklerinde bulunan Bursa idi. Söylentilere göre Bursa[11], halkının nankörce davranışlarından kaçan Anibal tarafından kurulmuştu. Bu kent, Çanakkale Boğazı'ndan pek uzakta değildi ve sırtını Uludağ'a yaslamıştı. Bursa bu durumuyla sanki Asya'nın hem denize, hem karalara egemen olan bir kalesiydi. Coğrafi bakımdan yeri, ılımlı iklimi ve arkadan onu

---

10 Anadolu'nun kuzeybatı bölgesi.

11 Kentin bugünkü adı, kendisine ilk çağlarda verilmiş olan Prusa adından gelmektedir. Prusa'nın kurucusunun Bithynia Kralı Prusias olduğu söylenir. Bir söylenti kentin kuruluş tarihini İÖ 550 yılına götürür. Genç Plinius'a göreyse Prusa kenti, Kuzey Afrika'da Romalı Komutan Scippio'ya yenildikten (İÖ 202) sonra Kral Prusias'a sığınan Anibal'in tavsiyesiyle kurulmuştur. Efsanelerin dışında Bursa ve yakınlarına İÖ 700'e doğru Bithynialılar'ın geldikleri bilinir. Bursa İÖ 74 yılında Roma İmparatorluğu'na geçti.

koruyan ormanları, ovalarını sulayan ırmaklarıyla önemli bir kentti. Bursa, sıcak su kaynaklarıyla da, her yıl doğu ve batıdan yabancıları kente çekiyordu. Ayrıca, bağlarının zenginliği, dut ağaçları, geniş otlakları, verimli toprağı, çınarlarının gölgesi, çok eski zamanlardan beri surlarının içine çalışkan ve kalabalık bir halkı toplamıştı. Konumu bakımından İstanbul'u aşıyor, nüfus ve zenginlik açısından ise ona yaklaşıyordu.



II. Murad tarafından kuşatılan İstanbul'un fetihten önceki bir resmi.

Bizans imparatorlarının Bursa'daki yazlık sarayları, eğlence bakımından Edirne ve İstanbul saraylarıyla yarışıyordu. Ayrıca Bursa, Bizans için Asya topraklarının kilidi ve anayol durumdaydı. Uludağ eteklerinden çıkan geçitler, kuzey ve batı yönlerinde açıldıktan sonra, dağlık Lidya, Frigya ve Karaman yörelerine ulaşıyordu. Bu geçitler, yabancı ordulara karşı kaleler ve şatolarla kapatılmıştı.

Uludağ'ın arkasındaki geçitler ve kaleler, tekfurlar tarafından kontrol ediliyordu. Bu yerler, tekfurlara Bizans İmparatorluğu tarafından tımar olarak verilmişti. Tekfurluk, babadan oğula kalıyordu. Alparslan'ın istila ettiği Anadolu'da ilerleyen Selçuk boylarının kurdukları Türk köyleri, o bölgede Bizans köyleriyle karışık biçimde bulunuyordu. Bu iki ırk birbirinden sürekli kuşkulanıyordu. Başkanlarının onları kır yaşantısına ya da fetihlere yönlendirmelerine göre, bazen barış içinde, bazen savaşarak yaşıyorlardı. Her bölge, her kent, her kale, kendi olanaklarıyla hazırladığı orduşuna güveniyordu. Avrupa'dan Bulgarlar, Sırplar, Ruslar, Asya'dan Türklerle Moğollar ve bir yandan da kendi içlerindeki isyanlarla sıkıştırılan Bizans İmparatorları güç durumda kalmışlardı. Kendi hallerine terk edilmiş tekfurlarına gerektiğinde yardım bile gönderemiyorlardı. Türklerin daha hızlı ve daha geniş bir istila hareketine girişmelerini şimdilik önleyen unsur, sayılarının azlığıydı. Bizanslıları, başka din ve ırktan olan bir topluma karşı savaşmaya yönlendiren unsur ise, Türklerle olan ırk farkı ve onların dinine duyulan korkuydu.

Tekfurun Yanılgısı: Armağanları Vergi Sandı

Uludağ'ın geçitlerini koruyan kalelerden birinin adı, Belokome[12] idi. Bu kale Kü-

12 Bilecik.

tahya yolunu gözetliyordu. Her yıl Ertuğrul Bey'in sürülerinin taze ot bulmak için dağlara çıktığı ve indiği zamanlarda bu kalede yaşayan Rumlar, Türklere hakaret ediyor, koyun sürülerini dağıtıyorlardı. Yaşlanmış olan Ertuğrul Bey, barış niyetlisi olduğundan Bilecik tekfuruna şikâyette bulundu. Tekfur ise suçu, Bizanslılara sopalarıyla saldıran Türklerin üzerine attı. Anlaşma yanlısı olan Ertuğrul Bey, sürülerin otlama zamanı tepelere çıkan Türkleri silahsız göndermeyi önerdi. Ayrıca, Türklerin iyi niyetlerini açıklamak amacıyla, üzerlerindeki değerli eşyalarını da Belokome Kalesi'ne rehin bırakmalarını ve geri döndüklerinde eşyalarını almalarını da önerdi.

Tekfur, Ertuğrul Bey'in iyi niyetle yaptığı önerileri kabul etti. Fakat rehin bırakılan eşyaları şatoya götüren Türklerin silahlı adamlar değil, kadınlar olmasını şart koştu. Böylece herhangi bir sürprizin önüne geçeceğini düşünüyordu.

Ertuğrul Bey, gücüne gitmesine rağmen bu istediği de kabul etti. Rehinler, yıllarca alınıp verildi. Bilecik tekfurunun tutumunu takdir eden Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey de her yıl, sürülerin dönüşünde, Türkmen kadınları tarafından bugün bile dokunmakta olan tatlı renklerle bezenmiş kilimler ile, kuzu postları, örme köseleden at koşumları, bal, kaymak ve yağ gibi eşya ve yiyecekleri tekfura armağan ederdi. Ancak tekfur, Türk geleneğince kendisine verilen armağanları, sanki kendisine bağımlı olan bir aşiretten vergi alır gibi, saygısızca kabul etmeye başladı. Bu durum Osman Bey'in gururuna dokundu. Savaş arkadaşlarından bazılarına, aşiretin yaşlılarına ve babasının üç arkadaşına canını sıkan bu durumu anlattı. Bir plan yapıldı.

Yıllardır süregeldiği gibi, Bilecik tekfuruna alışılmış armağanları götüren kafile, bu kez, kadınlardan değil de uzun elbiseler giymiş, başlarında kadın örtüleri olan, tepeden tırnağa silahlı altmış savaşçıdan oluşacaktı. Kaleden içeri girdiklerinde, verilen bir işaretle örtülerini atacaklar, silahlarını çekerek kaleyi ele geçireceklerdi.

Bu sırada da, kale dışındaki çam ormanlarında, yanında seçme yüz atlı yiğidiyle bekleyecek olan Osman Bey, aynı gece, öteki Türk aşiretlerine yaptığı baskından dönecek olan Bilecik tekfurunu ve yanındakileri karşılayacaktı.

Olaylar tasarlandığı gibi gerçekleşti. Osman Bey ile tekfurun askerleri arasındaki savaş, Ermeni Geçidi denilen yerde gerçekleşti. Osman Bey, hem kale içinde, hem de dışında yapılan çatışmalarda büyük üstünlük elde etti. Ne var ki, bu kanlı çatışmalar savaşçılardan birçoğunun canına mal olmuştu. Ölenler arasında, Osman Bey'in çok sevdiği yeğeni Savcı Bey'in oğlu Beyhoca Bey de vardı. Onun anısına dere kenarında küçük bir türbe yapıldı.

Aynı Gün Bir Ölüm Bir Doğum

Kazanılan bu zafer, Osman Bey'i çok umutlandırdı ve uzun süredir hedeflediği topraklarını genişletme tasarısını pekiştirdi. Uludağ'ın eteklerindeki sonuncu geçidin çıkışında bulunan Kara-

hisar'a sefer düzenledi. Bu savaşı da kazanınca başkentini Karahisar'a taşıdı. Karahisar zaferi bu kez de en küçük kardeşi Savcı'nın[13] şehit düşmesine neden olmuştu. Savcı Bey, şehit olduğu çam ağacının altında toprağa verildi.

Genç kahramanın büyükleri ve arkadaşları, anısını yaşatmak için, yıllarca o ağacın dallarına kandiller astılar. Geceleri uzaktan bakanlar çam ağacını ışıl ışıl görüyorlardı. O yöre hâlâ "Kandilliçam" adı ile anılır.

Aynı yıl içindeki bir başka olay da, genç savaşçı Savcı Bey'in ölümüne duyulan acı kadar aşireti etkiledi. 1288 yılında, oğlu Osman Bey'in geleceğinin pek parlak göründüğü sırada Ertuğrul Bey öldü. Aynı gün ise, Osman Bey'in ilk çocuğu olan Orhan dünyaya geldi. Eşi Mal Hatun verdiği bu evlatla, Osman Bey'i babası Ertuğrul Bey'in ölümünden dolayı sanki teselli etmek istemişti.

O zamanlar, henüz Suriye ve Anadolu Türklerinin resmi hükümdarı olan Selçuklu Sultanı III. Alaaddin,[14] Osman Bey'e, Bizans'tan fethetmiş olduğu Karahisar'ı bağışladı. Bu arada Osman Bey'e, onu öteki Türk beyleriyle on aynı düzeye yükselten "Beylik" unvanını verdi. Selçuklu sultanının verdiği unvanın onayı olarak gönderdiği bir davul, bir bayrak ve bir tuğu Osman Bey saygıyla aldı.

Böylelikle, Kuzeybatı Anadolu toprakları, Müslümanların günde beş defa namaza çağıran ezan seslerini dinlemeye başlamıştı. Karahisar Kilisesi cami haline getirildi. Kayınpederi bilgin Edebali tarafından sürekli telkinlerde bulunulan Osman Bey, cuma günleri pazar kurulan meydanda kadılık görevi yapıyordu. Bu görevi tarafsızlıkla sürdürmekle kalmıyor, siyasal yatırım yaparak Hıristiyanlara da hoşgörülü davranıyordu. Hıristiyanlar bu durumdan son derecede hoşnuttu. Osman Bey'in korumasında aradıkları güven ve adalete kavuşan Hıristiyanlar, Rum halkını ve tüccarlarını Karahisar'a davet ettiler.



Osman Gazi'nin Nakkaş Osman tarafından yapılan portresi. (XVI. yüzyıl)

13 Savcı Bey, Osman Bey ile İnegöl tekfurunun arasında geçen Domaniç Meydan Savaşı'nda şehit düştü.

14 Osman Bey'e ferman gönderen Selçuklu hükümdarı III. Alaaddin Keykubat değildir. Rıza Nur'un Türk Tarihi adlı eserinin 3. cildinin 153. sayfasında bu tarihsel olay şöyle anlatılır: " İkinci Sultan Gıyâseddin Mesud 1284 yılında Osman Bey'e Söğüt'ü temlik ettiğine dair ferman gönderdi. Karaman'da Osman Bey'e "Nasr'üddin Ebul'nasr Osman Şah" deniyordu. Bu suretle Söğüt bir beğlik ve Osman Bey şah oldu. 1289 yılında ise İkinci Sultan Gıyasettin Mesud, Osman Bey'e tuğ, ok, bir sancak, tablahane (musiki takımı), bir altın kılıç, gümüş takımlı bir at, silah ve para ile beraber bir ferman gönderdi. Fermanda Osman Bey'e Eskişehir'in de verildiği, kendisi Bey tayin edildiği ve vergiden muaf olduğu yazılı idi."

Osman Bey'in çevresinde beliren bu sevgi halkaları, Anadolu'nun başka eyaletlerinde egemenliklerini sürdüren öteki Türk beylerinin kıskançlıklarını çekmeye başladı. Ancak, Osman Bey bu tür çekişmelerden yılacak biri değildi. Onu kimse yolundan çeviremedi. Yavaş yavaş, fakat sürekli bir biçimde ilerlemesini sürdürdü. Karahisar'dan sonra tahta kaşıklar ve tarak üretimiyle ünlü olan Taraklı kentine, oradan da, kadın el işleri için iğne yapımında ünlü olan iki dağ arasına sıkışmış Modren'e[15] uzandı. Uludağ'ı çepeçevre sarışından duyulan korkular çoktan Bursa'ya ulaşmıştı.

Başkenti Karahisar'a, seferden yanında getirdiği bol ganimet ve kazandığı büyük bir şöhretle döndü. Bilecik'in yönetimini bir komutanına bırakmıştı. Ne var ki, bu komutan Türk olmasına rağmen Osman Bey'e ihanet etti. Bu hain komutan, tekfurlardan birinin kızı olan Holofira ile yapılacak düğününe Osman Bey'i de davet etmiş, düğün sırasında kuracağı tuzakla onu öldürmeyi tasarlamıştı. Ancak Osman Bey, kendisine kurulan bu tuzağı Bizanslı dostu Mihal'den öğrenmişti. Bununla birlikte tuzaktan haberi yokmuş gibi davranarak adamlarıyla birlikte düğüne gitti ve onları kazdıkları kuyuya düşürüp, bir savaş hilesiyle Bilecik'i tekrar kendisine bağladı. Hain komutanı öldürttü. Gelin adayı Holofira'yı da yanına alıp kendi kalesine götürdü. Ve bu savaşta büyük yararlık gösteren on sekiz yaşındaki oğlu Orhan'a, on üç yaşındaki Holofira'yı adını Nilüfer yapıp eş olarak verdi.

Sonra ordusunun başına geçip Nilüfer'in babasının bulunduğu Yarhisar'a gitti. Yarhisar ile birlikte, Frigya'nın[16] dağlık bölgelerinden önemli bir bölümünü daha topraklarına kattı. Osman Bey'in bağlı olduğu sonuncu Selçuklu Sultan'ı III. Alaaddin'in ölümü üzerine Osman Bey başsız kalmıştı. Anadolu'daki öteki Türk beylerinden daha üstün bir konuma ulaşan Osman Bey'in önünde Uludağ'a kadar düşman bulunmuyordu.

Egemen olduğu toprakları kendi adına yönetmeye ve paralara kendi tuğrasını bastırmaya başladı. O zamana kadar, cuma hutbelerinde Selçuklu Sultanı III. Alaaddin'in adı okunurken, artık hutbeler Osman Bey adına okunmaya başlandı. İlerliyor, arkasında kalan toprakların yönetimini kardeşlerine ve çok güvendiği komutanlarına bırakıyordu. Karahisar'ın yönetimini ise, annesi Mal Hatun'un gözetiminde oğlu Orhan Bey'e emanet etti. Kendisiyse, yanında en yiğit savaşçılarıyla Uludağ'a ve Uludağ'ın ilerisinde Marmara Denizi'ne açılan geniş ve verimli ovalara doğru ilerlemeye başladı.

İznik Kuşatılıyor

Bizanslılar, kendilerini çevreleyen Türk beylerinden yalnız Osman Bey'in adını biliyordu. Kuran "Adlar, gökten inerler ve

15 Geyve ilçesi. Taraklı Bucağı da Geyve İlçesi'ne bağlıdır.

16 Frigya: (Yunanca Phrygia) Anadolu'nun geniş bir bölümünün yaklaşık İ.Ö. 1000 yıllarından kalma adı. Bölgenin sınırları çeşitli dönemlerde değişiklik göstermiştir. Frigya bölgesini meydana getiren asıl alan bugünkü Sakarya Irmağı ile Büyük Menderes Irmağı'nın yukarı bölümleri arasında kalan yerdir. Yarhisar, Bilecik'in merkez bucaklarından biri olduğuna göre, burada "Frigya'nın dağlık bölgeleri" diye anılan yer, Sakarya Irmağı'nın çevreleridir.

geleceğin peygamberlerini tayin ederler," demiştir. Osman (Otman) kemik kıran demektir.[17] Osman Bey, gençliğinde karşılaştığı hakaretin anısıyla Köprühisar kentine doğru yürüdü. Bu kalenin tekfuru eskiden dere kenarında, incir ağaçları altında bir eğlence düzenlemiş ve tam yemeğin ortasında birden elini uzatarak, o zamanlar henüz tanınmayan Osman Bey'e öptürmek istemişti. Osman Bey bu eli öpmüş, fakat acısı içinde yer etmişti. Ne pahasına olursa olsun bu hakaretin öcünü almak istiyordu. Hırs aklını o kadar başından almıştı ki, bu seferi yapmak için topladığı savaş kurulunda bulunan ve Osmanlıların çok saygı gösterdikleri, yüz yaşındaki amcası Dündar Bey'e kendisine ılımlı olmasını öğütledi diye, yayıyla vurdu. Yaşlı adam, yeğeninin darbesinden kurtulamadı ve öldü.

Osman, hiddetinin neye mal olduğunu anlayınca çok üzüldü, fakat düşüncesini değiştirmedi. Köprühisar, Türk ordusuna dayanamadı ve düştü. O bölgedeki bütün kentler ve kaleler. Osman Bey'in egemenliğini kabul etti. Eline geçirdiği kalelerden güç alarak, Nikaia[18] Kalesi'nin çevresinde bir kale yaptırdı. Amacı İznik'i kuşatma altına almaktı. Böylece kendi kalesinin yüksek duvarları altında, İznik kentini savunan Bizans imparatorunun muhafızlarıyla sık sık çatışmak olanağını buluyordu. Ölülerle dolan ova artık önünde açılıyordu. Savaş sırasında ölen yeğenlerinden biri için bir türbe yaptırdı. Bugün bile Türkler, bilinmeyen bir geleneğin etkisiyle atlarını buralarda otlatarak, atalarının kanıyla sulanan topraklarda yetişen otlardan atları için şifa umarlar.

Yüksek ve kalın surlarla çevrili olan İznik, bir taşkın sonunda ortaya çıkan bir adayı andırır, Bursa'ya karşı yapılan ikinci bir savaş ile Uludağ'dan akan bir ırmağın her iki kıyısı da Osman Bey'in eline geçti. Osman Bey, savaşçılarının ve sürülerinin hiçbir zaman ırmağın yatağından geçmeyeceğine dair söz vermişti. Ancak askerleri ırmağın ağzını aşarak karşı kıyıya ayak bastılar. Böylece tekfura vermiş olduğu sözü de tuttu, istediği toprağı da işgal etti.

Bizanslılar, daha önce Latinlere yaptıkları gibi, Türklere de topraklarını parça parça terk ediyorlardı. Onlar İstanbul'a çekildikçe, Osman Bey ilerliyordu. Yenişehir'e yerleştikten sonra, Uludağ'ın eteklerinde imparatorluk kenti Bursa'yı izliyordu. Yakın arkadaşlarından birinin oğlu Kara Ali, ertesi yıl şirin küçük bir Rum adası olan Kalolimni'yi[19] fethetti. Bu şirin ada hafif meyilli, yemyeşil otlaklarla kaplı eteklerinde ve dar kıyılarında verimli toprakları olan sevimli bir dağdan ibaretti. Sanki Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir köprüydü. Osman Bey bu başarısından dolayı Kara Ali'ye adanın en güzel kızını verdi.

17 Alphonse de Lamartine Arapça bir kelime olan Osman'ın "kemik kıran" anlamına geldiğini hangi sözlükten bulduğunu yazmamıştır. Ancak Osman kelimesi. Dr. Zenker'in hazırladığı sözlükte "Usum" kelimesinin çoğulu olduğu belirtilerek anlamı şöyle açıklanmıştır: "Toy kuşunun yavrusu. Yılanın, canavarın yavrusu."

18 İznik.

19 İmralı Adası'nın eski adıdır. Bu ada Osman Bey zamanında değil. Orhan Bey döneminde fethedilmiştir.

Osmanlılara komşu olan öteki büyük Türk beylikleri, özellikle Germiyan, Kastamonu, Menteşe ve Karaman beylikleri, Bizanslılara karada ve denizde büyük kayıplar verdiriyordu. Toroslar'ın bütün geçitleri ele geçiriliyor, Lidya bölgesi işgal ediliyor, Efes'e giriliyordu. Tekfurlar kendilerini, ancak düşmanlarına dostluk eli uzatarak koruyabiliyorlardı. Hatta o günlerde Bizans İmparatoru Andronikos bile kız kardeşi Maria'yı öteki Türkleri ve özellikle Osman Bey'i durduracağına söz veren Türk beyi Olcayto'ya eş olarak veriyordu.

Eşinin gücünden fazlasıyla gurur duyan Maria, düğün alayıyla beraber İnegöl'e kadar ilerledi ve Osman Bey'den kendisine daha güçlü bir Türk beyinin karısı olacağı için saygı gösterilmesini istedi. Osman Bey bu isteğe başında bulunduğu ordusunu Yenişehir'den Karadeniz kıyılarına kadar ilerletmekle yanıt verdi. Oğlu Orhan ve babasının silah arkadaşlarının yardımıyla hem kendisine rakip Türk beyliklerini, hem de Bizans'ın son oyunlarını ezdi, bitirdi.

İstanbul'un karşısında, Bursa, İznik ve İzmit'in dışında kalan bütün Batı Anadolu'da egemenliğini kurdu. İnşa ettirdiği kalelerle, Uludağ yöresini gözetimi altına alıyor ve Bizans'ın başkentinin, ülkenin bütünüyle olan bağlantısını kesiyordu.

Bir Zafer Bir Acı Haber

Hastalıktan ve savaştan dolayı zamanından önce yaşlanan Osman Bey, bunca fetihten sonra, son günlerini barış ve huzur içinde geçirmek üzere Yenişehir'e çekildi. Uzun zamandır çektiği gut hastalığı, Türklerin hiçbir zaman vazgeçemediği ata binmesine engel oluyordu. Yönetimi oğlu Orhan Bey'e bıraktı.

Her zaman özgür düşüncelere sahip olan Orhan'ın en büyük isteği Bursa'yı fethetmekti. Uludağ'a adım adım tırmanan Orhan Bey sonra bu başkent üzerine bir çığ gibi düştü. Ordugâhını Kaynakbaşı'nda kurdu. Orada, dağdan akan sular birleşiyor ve kenti besleyen geniş bir akarsu oluyordu.

Bursa'yı cesur bir komutan tarafından yönetilen bir Bizans kuvveti koruyordu. Kentin direnmesi olasıydı. Ancak bu, bir çöküşün geciktirilmesinden başka sonuç vermeyecekti. Ve böyle bir sonuç kent halkı için çok daha kötü olacaktı. Kaçınılmaz acı sonucu hisseden İmparator Andronikos, gücünün Türklerle açık arazide savaşarak kuşatmayı kırmaya yetmeyeceğini de biliyordu. İşte bu yüzden Bizans imparatoru, Bursa komutanına Orhan Bey ile anlaşma yapmasını emretti. Rum komutan, Orhan Bey ile yılda üç yüz bin duka altını ödemek koşuluyla anlaştı. Üç yüz yıl süreyle ödenecek olan vergi karşılığında, Bursa halkının ve Rum askerlerinin mallarıyla birlikte Gemlik'e çekilmelerine izin verildi. Orhan Bey, kan dökülmeden Bizanslıların eski, Osmanlıların yeni başkentine girdi. Ocaklarından sonsuza kadar ayrılmak yerine Türklerin egemenliğini kabul eden bir bölüm Rum halkın canına, mal varlığına ve dinine dokunmadı.

Yenişehir'e yeni zaferin müjdesini götürmek üzere bir haberci Bursa'dan

yola çıkarken, aynı anda Yenişehir'den gelen başka bir haberci de Orhan Bey'e babasının ölmek üzere olduğunu bildiriyordu. Zafere sevinmek yerine, çok saygı duyduğu babasının ölmek üzere olmasına son derece üzülen Orhan Bey, ordusunun komutasını Mihal Bey'e bırakarak, babasının son nefesinde yanında olmak ve hayır duasına yetişmek üzere hemen Yenişehir'e doğru yola çıktı.

Osman Bey'in yaşamdan pişmanlık duyacağı ya da isteyeceği hiçbir şey kalmamıştı. Sevgili eşi Mal Hatun ondan önce ölmüştü. Osman Bey'in de ona öteki dünyada kavuşmaktan başka bir isteği yoktu.

Öğütlerin kaynağı, İslamiyetin ve politikanın yetkili kişilerinden biri olan değerli bilgin, kayınbabası Şeyh Edebali de yüz on yaşında yaşama gözlerini yummuştu. Sonunda, kahraman olduğu kadar büyüklerine saygılı olan oğlu Orhan Bey Bursa'yı alarak, bundan böyle yenilmez bir güce kavuşacak Osmanlılara bir başkent armağan etmişti. Osman Bey, yaşamlarıyla beraber görevleri de biten insanların huzuru içindeydi. Yaşamdan ve ölümden şikâyetçi değildi. Yere serili keçe yatağının çevresine çocuklarını, komutanlarını, danışmanlarını topladı ve halefi Orhan Bey'e hitaben henüz gücünü kaybetmemiş olan bir sesle, Osmanlılar tarafından yüzyıllar boyu unutulmayan bir konuşma yaptı.

Osman Bey'in Öğüdü

Tarihçi Hoca Sadeddin Efendi,[20] Doğulu yazarlara özgü bir dil zenginliğiyle gelecek nesillere, ölen babanın oğluna söylediği bu son sözleri şöyle aktarmıştır:

"Ruhumu ferahlatan sen, kederlenme! Beni, herkes gibi şu kötülüklerle dolu dünyada ilk nefes alışımızdan beri pençesi altında tutan yazgımın ellerinde can çekişirken görüyorsun. Ben gerçek yaşamı düşünüyorum. Geleceğin mutlulukla, zaferle, şanla dolu olsun. Senden ayrılmaya hazırlandığım şu sıralarda gözüm arkada kalmıyor. Çünkü seni yerime bırakıyorum. Şimdi son öğütlerime kulak ver.

Bütün kaygılar senden uzak olsun. Seni çevreleyen kutlulukla, asla zorba olma. Bakışlarını zalimlikten kaçır. Adaleti geliştir ve onu yeryüzüne süs yap. Bedenimden ayrılacak ruhumu, kazanacağın zaferlerle sürekli mutlu kıl. Dünyayı fethettiğin zaman da kılıcını kullanarak dinimizi yaymaya çalış.

Hıristiyan krallıklar ile hakka dayanan dostluklar kur. Bilginleri her zaman onurlandır, böylece ilahi adaleti sağlamlaştırırsın. Nerede olursa olsun, bir adamın bilgin olduğunu duyarsan, onu servete boğ, onu yükselt ve ondan yardımlarını esirgeme.

Orduların ve servetin seni hiçbir zaman gururlu yapmasın. Çevrende sürekli yasalarla aydınlanmış kişiler bulunsun.

20 Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi (1537-1599). Yavuz Sultan Selim'in nedimi Hasan Can'ın oğlu. Şöhreti tarihçiliğinden ve "Hoca Tarihi" diye anılan *Tâc-üt Tevarih* adlı eserinden gelir. Bu eserinde Osmanlı Devleti'nin başlangıcından II. Selim dönemine kadar olan olayları yazdı.

Yasanın ülkeleri ayakta tutan tek temel olduğuna inanarak, onu darbelerden koru. İlahi yasalar bizim tek amacımız olmalıdır. Attığımız her adımda Tanrı'ya biraz daha yaklaşalım.

Boş girişimlerle, verimsiz kavgalarla zamanını boşa harcama. Çünkü yanlış tutkular, dünya imparatorluğunun sonu olur. Bana gelince, ben inanç gücünü yaymak için çalıştım. Sen benim isteklerimi tamamlayacaksın.

Bulunacağın mevki, senin herkese karşı eli açık bir büyük önder olarak davranmanı gerektiriyor. Halkına karşı pek çok görevin var; ona karşı iyilik ve bağışlamayla davranırsan hanlık unvanına layık olursun.

Durmadan, halkıma karşı nasıl iyilik yapacağım diye düşüneceksin. Ancak o zaman Tanrı'nın sevgisini kazanırsın."

Osman Bey'in son sözleri bunlar oldu. Oğluna söyleyeceklerini tamamlayınca, ruhu sonsuzluğa doğru uçtu gitti.

Osman Bey'in iki oğlunun da yüreklerinde derin bir sızı vardı. Göz göze geldiklerinde Orhan Bey iç çekerek kendi kendine konuştu:

"Ah Osman Bey! Evrene beyler ve hanlar verecek olan bunca milleti kendine bağlayan sen misin?"

Osman Bey son nefesini vermeden önce oğlundan, yaşamında o kadar özlediği Bursa'ya gömülmesini ve buranın Osmanlıların başkenti olmasını istedi. Orhan Bey ve askerleri, onun son arzusunu yerine getirdi. İmamlar ve zafer arkadaşlarının arasında Osman Bey'in cenazesi Bursa'ya getirildi. Gümüş Kubbe diye anılan yere gömüldü. Türbesinin bulunduğu yerin duvarına iri taneli, tahta tespih asıldı. Karahisar'daki egemenliğini göstermek üzere Sultan Alaeddin tarafından gönderilen davul mezarının üzerine konuldu. Ancak bir yangın Osman Bey'in inancını ve devletin egemenliğini gösteren bu iki ulu eşyayı yok etti. Kılıcı ve sancağı ise imparatorluk hazinesinde olduğu gibi korunuyor. Osmanlıların kuruluş yıllarıyla ilgili en büyük araştırmayı yapan tarihçi Hammer, bu kılıcı iki sivri uçlu, enli bir pala olarak tarif etmiştir. Böyle iki uçlu ve iki tarafı keskin kılıcı ilk kez Hz. Ömer'in kullandığı anlatılır. Osmanoğulları bu silahı bayraklarına işledi. Böylece bir ucu ile Asya'yı, diğer ucu ile Avrupa'yı tehdit eden bir simge oluşturdular.

Tarihe Yazılan Vicdan Azabı

Osman Bey'in mirası, bir atlının silahları ve bir çobanın araçlarından başka bir şey değildi. Yenişehir'deki evinde en ufak bir servet bulunmadı. Kendine bağlı topluluklardan aldığı vergiler arkadaşlarına dağıtılmıştı. Bir tahta kaşık, bir tuzluk, renkli iplikle işlenmiş uzun bir ceket, keten türban, tarla sürmek için birkaç çift öküz, koyun sürüsü ve Arap atları. İşte bütün serveti bunlardı. Atları oğullarına kaldı; Mezopotamya koyunlarından meydana gelen sürüsü imparatorluğa ait mallara dahil edildi.

Elbisesi de gelenekleri gibi basitti. Koyun yününden, kaba bir kaftan giyerdi. Kolları geniş olduğu için aşağı doğru sal-

lanırdı. Bol paçalı pantolon bağdaş kurmasına elverişli biçimde dikilmişti. Daralan paçaları ayak bileklerinin üzerinde bir kordonla bağlanırdı.

Düzgün ve oval çehresi, cömert bir kanla ve Anadolu'nun güneşiyle esmerleşmişti. Bu yüzden o, Doğu'da erkek güzelliğinin ifadesi olarak Kara lakabı ile anılırdı. Gözleri, Orta Asya bozkırlarının çocuklarının soğuk mavi rengini koruyordu. Kaşları ve saçları, Toros kargasının kanatları kadar siyahtı. Bacakları, çömelmeye alışmış ve at üstünde, kısa üzengili eyerlerden dolayı oturur gibi giden ırklara özgü bir biçimde kısaydı. Gövdesi ise aksine uzundu. Uzun kollarıyla düşmanlarına daha uzak mesafeden kılıç sallayabiliyordu.

Çobanlardan oluşmuş bir aşiretin başkanına yaraşır biçimde mantığı basit, fakat tarafsız ve hatasızdı. Bütün dehası, yeryüzünde Tanrı düşüncesini gölgeleyecek her türlü putperestlik ve hurafeye karşıydı. Hz. Muhammed'in yaydığı "tek Tanrı" düşüncesiyle, yanlış inanışları silip süpürmek istiyordu. Ancak ömrünün son zamanlarında Bizanslılarla olan ilişkileri, peygamberlere özgü basitlikteki düşüncesini bilemiş ve ona fatihlerin politikasını öğretmişti. Fetihlerinde adım adım ilerleyecek, her zaferden sonra duracaktı. Osman Bey de yavaş yavaş ilerledi, fakat asla geri çekilmedi. İşte bu basiretli davranış, büyük devlet kuranların sırrıdır.

Mal Hatun'a karşı iyilik, namus, içtenlik, bağlılık ve aşkla; oğullarına karşı şefkatle, arkadaşlarına karşı tatlılıkla, yendiklerine merhametle dolu olan kalbi, yalnızca, bir savaş kararına karşı çıkan amcasına vurduğu sopa darbesinin günahıyla burkulmuştu. Fakat bu günah da yi-ane kalbinin kötülüğünden değil, kendisine hâkim olamayışından kaynaklanmıştı. Ölümüne kadar vicdan azabı çekti. Tarihsel olayları yazanlara emir vererek, bu yanlış davranışının özellikle tarihe yazılmasını istedi. Böylece kendinden sonra gelecek nesillere, kızgın davranışların insanı akraba katili bile yapabileceğini göstermek istedi. Amacı vicdan azabı çektiğini herkese duyurarak, insanları davranışlarına dikkat etmeleri için uyarmaktı.

Damarlarında büyük bir şiddet akıyordu. Fakat buna rağmen, halkına iyilikle, düşmanına acımayla yaklaştı. Bu nedenle kendisine Şefkatli Osman denildi. Halk, padişahların tahta geçme törenleri sırasında, "yeni hükümdar bütün erdemlerin yanı sıra, Osman Bey'in şefkatini de alsın" diye dua ederdi.

YUNUS EMRE'DEN BİR İLAHİ

Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü
Bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni

Aşkın âşıklar öldürür
Aşk denizine daldırır
Tecelli ile doldurur
Bana seni gerek seni

Aşkın şarabından içem
Mecnun olup dağa düşem
Sensin dünü gün endişem
Bana seni gerek seni

Sûfilere sohbet gerek
Ahîlere ahret gerek
Mecnunlara Leyla gerek
Bana seni gerek seni

Eğer beni öldüreler
Külüm göğe savuralar
Toprağım anda çağıra
Bana seni gerek seni

Yunus'durur benim adım
Gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksudum
Bana seni gerek seni

Ihan Başgöz, *Yunus Emre*, İndiana Üniversitesi Yayınları, Ekim 1990

2. BÖLÜM

Biri Kahraman, Biri Bilgin İki Oğul

Osman Bey ardında, karakterinin iki önemli özelliğini paylaşmış gibi görünen iki oğul bırakıyordu. Büyük oğul Orhan Bey'de yiğitlik, küçük oğul Alaaddin'de bilgelik en belirgin özelliklerdi. Her ikisi de güzel Mal Hatun'un çocuklarıydı. Din ve bilimi, dedeleri büyük bilgin Edebali'den öğrenmişlerdi.

Osman Bey'in aynı zamanda en önemli komutanlarından olan Orhan Bey, Türk savaşçılarının başında, babasının adına yeni topraklar, yeni kentler fethederken, Alaaddin Yenişehir'de dedesi Edebali'den hukuk biliminin inceliklerini ve erdemini öğreniyordu. Bu genç bey, küçük yaşında bile bir bilgin politikacının olgunluğuna erişmişti. Birbirine karşı sonsuz sevgi ve şefkatle bağlı olan iki kardeşten hiçbiri diğerini kıskanmazdı. Orhan Bey, Alaaddin Bey'in yeteneklerine karşı derin bir saygı gösterirken, Alaaddin Bey de ağabeyi Orhan Bey'in fetihleriyle övünüyordu.

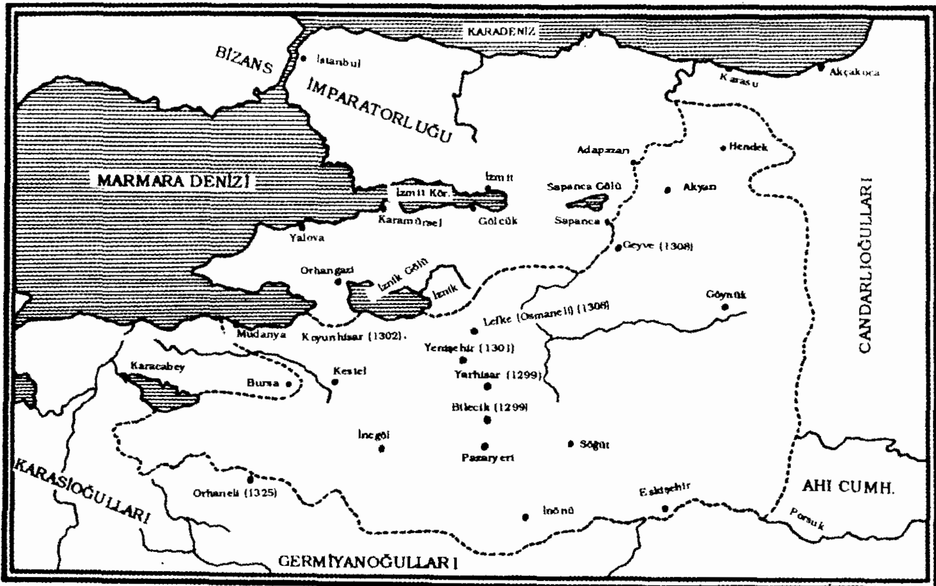
Orhan Bey, Osman Bey'in kendisine bıraktığı beyliği kabul etmeden önce kardeşine devleti paylaşmayı önerdi. Fakat Alaaddin Bey, hem Orhan'ın yaş bakımından büyüklüğünü, hem de babasının isteklerini ileri sürerek, devletin paylaşılmasına kesinlikle karşı çıktı. Böylece, ülkenin ya da yetkilerin paylaşılması sonucu devletin parçalanmasına neden olunabileceği gerçeğine de milletinin dikkatini çekmiş oldu. Hatta babasından kalan koyun sürüsünü, kendine ait özel miras olmasına rağmen kabul etmedi. Mülk olarak kabul ettiği tek yer, Uludağ'ın eteklerinde Kete vadisinde, Fatur adlı köy oldu. O yöre ormanla kaplı olduğundan, bugün bile "Yaprak Denizi" adıyla bilinir. Orhan Bey kardeşine, "Mademki sana kalan koyunları, boğaları ve atları almak istemiyorsun, o halde gel benim vezirim ol!" dedi.

Alaaddin Bey, bu içten ısrar karşısında yumuşadı ve kardeşinin devlet işlerini örgütlemesinde ve yönetmesinde ona yardımcı olmaya başladı. İleride, onun devleti nasıl kolayca ve hoşgörülü biçimde

yönettiğini göreceğiz. Orhan Bey, babasının cenazesini toprağa verir vermez ülkesinin sınırlarını genişletmek üzere çalışmalara başladı.

Komutanları, genç beylerinin çağrısı üzerine Yenişehir'den, Bursa yörelerinden, Yapraklar Denizi'nin serin ve karanlık geçitlerinden askerleriyle ortaya çıkarak, Gemlik Körfezi'ni çevirmeye ve Mudanya dağlarının arkasından itibaren, Marmara ile Karadeniz arasında kalan yarımada üzerindeki kasaba ve kentleri birer birer ele geçirmeye başladılar.

Ertuğrul Gazi 1281'de öldüğü zaman, Osman Bey'e bıraktığı toprakların yüzölçümü yaklaşık dört bin sekiz yüz kilometrekareydi. Bu topraklar Bilecik'in Söğüt ve Bozüyük ilçelerini, Kütahya'nın Domaniç ilçesini, Eskişehir'in Yarımca bucağını, yani Porsuk ile Sakarya ırmakları arasındaki bölümü kapsıyor ve Eskişehir hariç bu kentin dış yerleşim bölgelerine ulaşıyordu. 1324'te Osman Bey'in bıraktığı topraklar ise on altı bin kilometrekareyi bulmuştu. 1291'de Karahisar alınarak sınır Porsuk Irmağı'na dayandı. Bilecik, Yarhisar ve İnegöl 1299'da fethedildi. Yenişehir 1301'de, Koyunhisar 1302'de alındı. 1308'de Lefke (Osmaneli), Gölpazarı, Yenipazar, Geyve, Taraklı, Akyazı ve Hendek Osmanlı topraklarına katıldı. Böylece Sakarya Irmağı'nın bütün doğu kıyıları Osmanlıların eline geçti. 1313'te İnegöl'ün Kuzeybatısındaki Akhisar, 1321'de Mudanya fethedilerek Gemlik Körfezi'nin güney kıyıları, Kestel de dahil Bursa'nın dış yerleşim bölgeleri devletin sınırları içine girdi.



Osman Bey'in ölümünden sonra Osmanlı Devleti.

En ünlü komutanlarından biri Konuralp, öteki de Akçakoca idi. Her ikisi de, Osman Bey'in yanında yetişmiş, savaşlarda pişmişlerdi. Üsküdar, İstanbul'un Asya yakasındaki bir kasabasıydı. Üsküdar'a yürüyerek iki saatlik uzaklıkta olan Samandra'ya iki komutan birlikte bir baskın düzenledi. Bizans kale komutanı, öncü çatışması sırasında ölen oğlunun cenazesini çıkarmak için kale kapılarını açtırdı. Bunu fırsat bilen Türk akıncıları içeriye daldı. Kısa süren bir çatışmadan sonra kaleyi ele geçirdiler. Bütün o bölge işte o iki ünlü komutan sayesinde Orhan Bey'in egemenliği altına girdi. Bölgeyi fetheden Türk komutanlarının adlarından esinlenilerek yarımadaya "Kocaeli" ve Batı Karadeniz kıyısındaki bölgeye "Konrapa" adı verildi. Bugün Düzce'nin bir bucağının adı da Konuralp'tir.

Aydos[1] Kalesi ise, Orhan Bey'in silah arkadaşlarından genç Abdurrahman'ın aşkı sayesinde ele geçirildi. Aydos tekfurunun kızı, kale duvarlarının önünde Abdurrahman'ı görünce, yakışıklılığı karşısında ona tutulmuştu. Her gece düşünde Abdurrahman'ı görüyordu. Duyduğu ateşli istek, onun aklını başından almış, sırf sevgilisiyle buluşabilmek için kalenin gizli geçidini Abdurrahman'a haber vermişti. Kuşatma sırasında, Abdurrahman'a taşa sarılı bir kâğıt attı. Kâğıtta, kale duvarlarının altındaki gizli geçidin yeri gösteriliyordu. Kızcağız bunun bir vatan hainliği olduğunun farkında bile değildi. Genç Osmanlı yiğidi bu fırsatı değerlendirdi. Yanına en seçme adamlarından birkaçını alarak, gece karanlığında gizlice kaleye girdi. Dışarda Abdurrahman'ın işaretini bekleyen ordu, açılan kale kapılarından içeri süzüldü ve böylece Osmanlılar kolaylıkla Aydos Kalesi'ni fethettiler. Abdurrahman genç kızı Orhan Bey'e götürdü. Orhan Bey kızı Abdurrahman'a eş olarak verdi. Yakışıklılığıyla ileride ün yapacak bir oğulları oldu. Adını "Kara Abdurrahman" koydukları bu yiğit, ileride Bizans annelerinin ve çocuklarının korkulu rüyası olacaktı.

Alaaddin Bey Ülkeyi Örgütlüyor

Orhan Bey'in yönetiminde, Osmanlı Türkleri kısa zaman zarfında İzmit Körfezi'nden İstanbul kapılarına kadar bütün kasaba ve köyleri birer birer ele geçirdiler. Çatışmalar sırasında öldürdükleri düşmanlarının kellerinden piramit biçiminde tepecikler oluşturuyorlardı. Bunu ölümden sonra da öç almayı sürdüreceklerini anlatmak için yapıyorlardı. Biz de, bu kelle yığınlarından oluşmuş zafer anıtlarının yanından geçerken, bozkır rüzgârlarının kafataslarının boşluklarında ıslık çaldığını bütün dehşetiyle, kendi kulaklarımızla işitmiştik.

Bizans'ın deniz üssü olan İzmit'te, körfezde güven içinde demirlemiş olan gemiler, gerektiğinde iki yaka arasındaki ulaşımı da sağlıyordu. Bu önemli üs de kısa süre içinde Orhan Bey'in eline geçti.

1 İstanbul'un Kartal ilçe merkezinin kuzeyinde. Samandıra'nın güneydoğusunda kalan eski bir kale.

Ağabeyi Orhan Bey yeni topraklar fethedip ülkesini büyütürken, kardeşi Alaaddin Bey de gösterişsiz bir biçimde Batı Anadolu'da temelleri atılmakta olan imparatorluğu örgütlüyordu. Önce hükümdarla ilgili yasalar hazırlayan Alaaddin. Orduyu, parayı, hükümdarın elbisesini belirli kurallara bağlayıp düzenledi. Hükümdar, Arapça bir unvan olan "emir" adını almıştı. Sultan ismi, pek yakın tarihe kadar başka sultana bağlı olan beylere daha görkemli geliyordu. Para üzerine Orhan Bey'in tuğrası basıldı. Artık cuma hutbeleri Orhan Bey adına okunuyordu. Elbisesi yine çobanların ve Türk atlılarınınki gibi kalmıştı. O dönemde Türkler, başlarına kırmızı keçeden bir külah giyiyorlardı. Aynı külah şimdi Sultan Mahmud'un yenileştirdiği Osmanlı Ordusu'nun askerlerinin başında da kullanılıyor. Savaşçılar, keçe külahın çevresine Hindistan dokuması beyaz şal sarıyorlardı. Bu şal, hem kafalarına gelen kılıç darbelerinin etkisini yumuşatıyor, hem de onları Anadolu'nun kavurucu güneşinden koruyordu. Önce emirler, sonra sultanlar, başlarına altın işlemeli türbanlar sarıyor, bunların biçimini kimileri kat kat dolayarak İran sihirbazlarınınkine benzetiyorlar, kimileri de alınlarının üstüne düz bir biçimde sarıp Arap çobanlarının başlıklarını örnek alıyorlardı.

O zamanlar her Osmanlı savaşçıydı. Aşiret, sefer durumunda olan ordudan ibaretti. Artık devletin gücünün göstergesi olmak üzere sürekli ordu bulunuyordu. Süvariler, silah ve at bakımından zengin olan Türklerden, piyade ise yine varlıklı halktan oluşturuluyordu. Her piyadenin, çeyrek dirhem günlük ödeneği vardı. Savaşlarda deneyim kazanmış komutanların buyruğunda onar, yüzer, biner kişilik birlikler oluşturuluyordu. Ancak bu yeni birlikler, bağımsız hareket etmeye alışmış olan askerlerin kişisel cesaretlerini zayıflatıyor ve buyruk altında olmak, onların heyecan ve kahramanlıklarını azaltıyordu.

Alaaddin ve Orhan beyler, önceleri, çekidüzen vermek istedikleri ordularının savaş tutkusundan uzaklaşacakları korkusuna kapıldılar. Bu kaygılardan dolayı bazı çareler düşünüldü. Bilgin Edebali'nin kayınbiraderi Çandarlı da bu konuda toplanan divana çağırıldı. Ondan, Osmanlıların kahramanlık ve cengâverliklerinin körlenmemesi ve yeniden canlandırılması konusunda düşünceleri soruldu. Çandarlı divan üyelerine, eski Mısır ve İran'da uygulanan yöntemi anlattı. Oralarda yalnız yabancılardan bir asker sınıfı oluşturuluyordu. Bu derleme ordu, hem düşmana ve hem de iç ayaklanmalara karşı kullanılıyordu. Çandarlı, Orhan ve Alaaddin beylere böyle bir sınıf oluşturmalarını öğütledi. Yeni ordunun erleri, yine kuruluş günlerindeki eski cesur savaşçıların komutasında olacaktı. Uygulama başlatıldı.

Önceleri Avrupa yakasına ve Adalar'a yapılan baskınlarda, pek çok çocuk ve genç, Rum ailelerden alınıyor ve savaş ganimeti olarak Türk topraklarına getiriliyordu. Kızlar ya tutsak olarak satılıyor ya da Müslümanlaştırılıp kendilerine eş yapılıyordu. Erkek çocukları ise, Türklerin yanında çoban oluyor ya da onların

ayak işlerine bakıyorlardı. Bunlar ya gördükleri eğitimin etkisiyle, ya da Müslümanlığa duydukları hayranlıkla, belki de zorlama sonucu İslam dinine geçiyorlardı. Müslüman olanlar Hıristiyanların nefretini üzerlerine çektikleri için, yeni efendilerinin dinine aşırı bir tutkunlukla bağlanıyorlardı. İsa'nın hayranları bu kadar kindar bir düşman görmemişti. Çekilip alındıkları kentlerde ailesiz, yurtlarından uzak ve dinlerinden ayrı kalanlar, zaman içinde Hz. Muhammed'den başka hiçbir şeyi tanımaz hale geliyorlardı. Bunlar, asker olma karşılığında özgürlüklerine kavuşan ve beylere bağlı olan yeni Osmanlılar sayılıyorlardı. Böylece bu kişilerden kurulan yeni bir ordu ortaya çıkıyordu.

Bağdat'taki halifenin bir zamanlar İslamiyeti seçmiş Türklerden ordu kurması gibi, Çandarlı tarafından öne sürülen tasarı, Alaaddin ve Orhan beylere çekici geldi. Şöyle düşündüler:

"Kuran da böyle der. Her doğan çocuk, doğuştan İslam inancına meyleden gizemli bir özellik taşır. Bu yabancı gençler, can ve özgürlüklerini bağışlayan hükümdara ve Osmanlılara kendilerini borçlu hissedeceklerdir. Kendilerine bağışlanan canlarının, özgürlüklerinin, onurlarının, rütbelerinin hakkını ödemek için canla başla çalışacaklardır. Böylece, yabancı gençlerden kurulu ordu on binlerce Hıristiyan çocuğa, artık kendilerini koruyamayan bir dinden çıkmaları ve onları yüceltecek, ödüllendirip koruyacak olan yeni inancı seçmeleri bakımından güzel bir örnek olacaktır."

Hemen yeniçeri adı altında bir yeni örgüt kuruldu.

Hacı Bektaş'ın Hayır Duası

Hemen Orhan Bey'in çevresinde, Müslümanlığı kabul etmiş gençlerden küçük bir birlik toplandı. Orhan Bey bunları, Osmanlıların savaş ruhu olan dine adamak istiyordu. Ulu bilginlerden Hacı Bektaş adlı biri, Amasya dolaylarında Suluca kasabasında yaşıyordu. Orhan Bey, yeni askerlerini bilginin yanına götürdü. Ondan, dinin bu yeni çocuklarına sancak, ad ve hayır vermesini diledi. Ulu bilgin kurulan yeni örgütün inançsızları hatalarından ayıracağını anlayınca, yerinden doğruldu.

Hacı Bektaş, Hazreti Muhammed'in Tanrı'sına sayısız inanmış kişiler kazandırılacağını sezmişti. Bu yeni beyin genç askerlerinden birine yaklaştı. Elini genç askerin başına koydu. Dua etmeye başladı. Böylece bu genç askerin kişiliğinde bütün birliği kutsallaştırdı. Dua sırasında bilgin Hacı Bektaş'ın kaftanının yeni askerin ensesine düştü. Hacı Bektaş duasını bitirdikten sonra Orhan Bey'e dönerek şunları söyledi:

"Bugün kurulan bu ordunun askerlerinin yüzleri gün gibi ak ve aydınlık, kolları ağır ve güçlü, kılıçları keskin, okları delici olacaktır. Ordu savaşa giderken başarılarla dolu, dönüşünde üstün olacaktır. Haydi aslanlarım, yolunuz açık ve aydın olsun!"

Yeniçeriler, Hacı Bektaş'ın boş yeninin garip duruşunu, omuzdan aşağı sarkmasını, savaş başlıklarının yeni biçimini be-

lirleyen doğaüstü bir raslantı saydılar. Bundan böyle, beyaz keçe külahlarının üzerine, başlarının arkasından sarkan bir kumaş parçası eklediler. Sorguç takılacak yere de, kendilerini öteki gönüllü ve maaşsız birliklerden ayırmak amacıyla, tahta bir kaşık oturttular. Bu tahta kaşık, bey tarafından beslendikleri ve maaş aldıkları anlamına geliyordu, özel birliklerinin ve bütün rütbelerinin adları, maaşlı asker olduklarını belirtecek biçimde veriliyordu. Komutan düzeyindekiler Çorbacı,[2] Subaşı[3] gibi adlar alıyorlardı. Yün üzerine yeniay ve iki uçlu kılıç işlenmiş olan yeniçeri sancağından sonra en önemli simgeleri, "kazan"dı. Kazan, toplanma ve daha sonraları isyan anlamını taşıyordu. Yeniçerilerin sayısı, Orhan Bey'in buyruğunda ancak bin kişi kadardı. Daha sonraları hem sayıca, hem kahramanlıkça öteki padişahların buyrukları altında gelişeceklerini göreceğiz.[4]

Alaaddin Bey, öteki birliklere de maaş olarak, düşmandan kazandıkları toprağı veriyordu. Tımar bağışlanan bu önderlerin de ülkeye karşı sorumlulukları vardı. Böylece piyade sayısı yirmi bine ulaştı. Bunlardan başka, hafif silahlarla donatılmış, daha eğitimsiz birliklere sahip Azaplar oluşturuldu. Yine eğitimli ve eğitimsiz atlılar, Sancak-ı Şerif'in ve beyin korunması işini yürütmekle onurlandırıldılar. Her tımar sahibi ayrıca, savaş zamanlarında silahlı ve donanımlı birlikler vermek zorundaydı. Daha sonra, ordunun en önemli gücü olan Akıncılar geliyordu. Akıncılar, beyin çağrısı üzerine çadırlarını terk ederek, yalnız inançlarının sesine göre hareket ediyorlardı. Aldıkları tek maaş, düşmandan elde ettikleri ganimet oluyordu. Bu disiplin dışı fakat korkulu birliklerin başlarına uzun yıllar, Osman Bey'in silah arkadaşlarından olan Mihaloğullarının nesli egemen olmuştur. Alaaddin Bey, orduda yol gösterici ve haberlerini iletici olarak, çavuş adında yeni bir sınıf kurdu.

Canını Zor Kurtardı

Artık Alaaddin ve Orhan beylerin önlerindeki toprağı fethetmekten başka bir şey düşünmeyen ve komşu topluluklarla, ancak İslamiyetin düşmanı kalmadığı zaman barış yapmayı isteyen bir millete sağladıkları ordunun esasları bunlardı.

Ordu, örgütlenme işini tamamlamış ve Orhan Bey'den sancağını almışken, Uludağ'dan düzlüğe inme isteğiyle, kendisini İznik Kalesi'nin surları dibinde bul-

2 Osmanlı askeri örgütünde bölük komutanlığı derecesinde bir rütbe. Acemi oğlanlar ile yeniçeri bölükleri komutanlarına verilen unvan.

3 Osmanlılarda ilk dönemlerde ulufe alır, güvenlikten sorumlu tutulur ve askere komuta ederlerdi. Gündüzleri kol gezer, çarşı pazarı denetlerdi. Örgütte kadıdan sonra gelirdi. Daha sonra Acemi ocaklarında küçük rütbeli subaylara ve kapıkulu süvarileri arasında sefer zamanında inzibat işleriyle, barış sırasında vergi toplamak için seçilen görevliye de "subaşı" denirdi.

4 Yeniçeri Ocağı'nın hangi tarihte kurulduğu kesin belli değildir. Orhan Gazi zamanında oğlu Süleyman Bey'in savaş tutsaklarını kısa bir eğitimden sonra sürekli asker olarak kullandığı ve Lamartine'in burada anlattıkları söylentiler arasındadır. Hacı Bektaş Veli'nin doğum ve ölüm tarihleri (1209/1210-1270/1271) dikkate alınacak olursa anlatılan olayın Hacı Bektaş Veli'nin kurduğu kabul edilen Bektaşi tarikatının başka bir döneminde geçmiş olabileceği akla gelebilir.

du. Bu yeni cüret karşısında iyice kaygılanan genç Andronikos, nihayet Bizanslıların cesaretini uyandırmak için harekete geçti. Edirne ve İstanbul arasında, Trakya'da dağınık duran birliklerini bir araya topladı. Sarayının duvarlarına dalgaları çarpan Boğaziçi'nden geçerek Üsküdar'a çıktı. Burada ordusunu savaş düzenine soktu. İznik üzerine yürüyüşe geçti. Sayıca kendisinden az olan Osmanlıları düzlükte yenmek niyetiyle ilerledi. Ancak, savaş yöntemleri ve manevraları bakımından Bizanslı komutanlara oranla daha deneyimli olan Orhan Bey, dağlık bölgelerde, geçitlerde kol gezen on bin kişilik bir kuvveti hemen topladı. Bu geçitler ve düzgün olmayan arazi, Osmanlıların sayı azlığını örtüyor ve Andronikos'un kalabalık, fakat eğitimsiz birliklerine istendiği zaman ve istendiği yerde saldırma olanağı veriyordu. Bizans imparatoru ordularını arazide saklanmış olan Osmanlıların üzerine üç defa boş yere sürdü.

Durumları ve cesaretleri onları bu savaştan da üstün çıkacaklarına inandırmıştı. Bir zaman sonra Osmanlılar, en ileri durumdaki Bizans birliklerine, geçitlerden çıkarak, dağlardan inerek baskın yaptılar. Andronikos'un kanatlarını oklarıyla dağıttılar. Sonra vahşi atlarının sayesinde hızla geri çekildiler ve birden merkezi kuşattılar. İmparator cesaretle dövüşüyordu. Bir ara, generali ve tarihçisi Kantakuzinus, vücudunu ona siper yapınca vuruldu ve öldü.

Sonunda kalçasından okla yaralanan Andronikos, çevresindeki bir avuç askerle Orhan Bey'in eline düştü. Fakat, ordusundaki yabancı askerlerden Bergamalı Sebastopolos, üç yüz atlısı ile imparatorun yardımına koştu ve onu kurtarmayı başardı. Sebastopolos'un ani saldırısıyla bir an geri çekilen Osmanlılar ellerinden değerli tutsaklarını kaçırdılar.

İznik Teslim Oldu

Andronikos'u öldü sanan ordusu, her şeyini bırakarak deniz yönüne doğru kaçmaya başladı. Yaralı olarak sedyede ordusunun peşinden gelen imparator, İstanbul'a haber üstüne haber gönderiyordu. Andronikos, Üsküdar'a ordusunun artıklarını toplamak için gemiler getirilmesini istiyordu. İmparator Andronikos, kan içinde kalan sedyesinin üzerinde ancak Üsküdar'dan ayrılmıştı ki, Orhan Bey'in öncüleri kıyıya erişti. Bu durum Bizanslıları çok utandırdı. Yine imparatorlarının komutasında Boğaz'ı geçerek, Orhan Bey'le ovada yeniden savaşmak istediler.

Marmara kıyılarındaki yeni savaş alanı, asker ve silah bakımından zaten pek üstün olmayan Bizans birlikleri için tam anlamıyla bozgun oldu.

Koca Ali tarafından yönetilen üç yüz atlı, Rum karargâhını zorlamaya başladı. Onları koyun sürüsü gibi dağıttı. İmparatorun çadırına kadar geldi. Altın koşumlu, değerli kumaşlarla örtülü İmparatorluk atları Osmanlıların ganimeti oldu. Korkup acele ettikleri için zamanında sığınamayan Bizans ordusunun önemli bir bölümü, imparatorun yakınları ve akrabaları Osmanlıların kılıçları altında can verdi. Geri kalanlar apar topar,

kayıklara doluşarak kendilerini karşı kıyıya zor attılar. Bizans İmparatoru Andronikos, sarayına bir kez daha hakarete uğramış ve cesaretini yitirmiş olarak dönüyordu.

Andronikos yaralarını sardırdı ve sarayının kulelerinde Osmanlıların İznik'e yaptıkları son saldırıların öyküsünü dinledi.

İçindekilere terk edilmiş olan İznik Kalesi çevresine, Alaaddin Bey'in istihkâmcıları derin bir hendek açtı. Üç yıllık kuşatma, İznik halkının umudunu ve cesaretini kırmıştı. Alanı bütün atlılarla dolduran Orhan Bey, bir tek kenti fethetmek için, bütün bir halkı seferber etmişti. İznik sonunda, hiç olmazsa halkını yağmadan ve tutsaklıktan kurtarmak için teslim oldu. Babasının anısına saygı duyarak, Yenişehir yolundan kente giren Orhan Bey'i bütün İznik halkı aman dilemek için karşılamaya çıkmıştı. Yenik imparatorlarının yardımından çok Orhan Bey'in merhametinden medet umuyorlardı. Kentin askeri birliğini oluşturan imparatorun ordusu, silahlarıyla çekilme izni aldı. Büyük çoğunluk ise, ne yaşamasını, ne de ölmesini bilen bir imparatora hizmet etmektense, üstünlerin egemenliğini kabul etmeyi daha uygun buldu.

Fakirlere Çorba Dağıtıldı

Böylece, küçük bir aşiretin başkanı olan Orhan Bey, topçu kuvveti olmadan, bir zamanlar başlarında Hıristiyanlığın en büyük prensleri ve komutanları tarafından yönetilen ve Avrupa'nın güçlü silahlarına sahip, beş yüz bin kişilik Latin haçlılarının yedi ay süren kuşatmalarına rağmen ele geçiremedikleri İznik'i fethetmiş oluyordu. Haçlı ordularının başarısız kalışının nedeni, o zamanlar İznik'in Rumlar tarafından değil, paralı Türk askerleri taralından savunulmasıydı. Surların üstünde, Godefroi de Boillon'un[5] askerleri üzerine büyük kaya parçaları atan, son derece iri yapılı ve güçlü Türkler vardı. Ayrıca Haçlılar bu ilk kuşatmada yalnız şan ve onur ararlarken, Osmanlı Türkleri ölümde cenneti, kanda yurdu arıyorlardı. İlk gelenlere direnen Bizans İmparatorluğu, son gelenlere boyun eğiyordu. İlk gelenlerin inancı zayıflarken, daha sonra gelenlerinki yeni doğuyordu. Zafer, yeni ırkların ve yeni düşüncelerin olacaktır. Orhan Bey kendi zaferini aşırıya götürmedi, çünkü babasının son sözlerini unutmamıştı.

Hıristiyanları askerlerine boyun eğmeye ve vergilerini ödemeye zorladı. Dinlerinin gereklerini yapmakta tamamen

5 (Godefroi de Boulogne) Aşağı Lorraine dükü ve Merkad-ı İsa Muhafızı (1061-1100). Boulogne Kontu Eustache'nin oğlu olması dolayısıyla, amcası Kambur III. Eustache onu kendisi vâris seçti, fakat İmparator Heinrich IV ona yalnızca Boillon topraklarını içine alan Anvers Markiliği'ni bağışladı. İmparator Heinrich'i Papa VII Gregorius'a karşı destekledi. Bunun üzerine hükümdar kendisini Aşağı Lorraine dükü olarak tanıdı. 1095'te Haçlılara katılanların başında yer aldı ve seferin masraflarını karşılamak için dukalığını ve varını yoğunu sattı. I. Haçlı Seferi'nde önemli rol oynadı. Kudüs'ün fethi (22 Temmuz 1099) üzerine kral seçildiyse de, Markad-ı İsa Muhafızlığı ile yetindi. Mısırlıları Askalon'da bozguna uğrattıktan sonra, (belki de bir Müslüman tarafından) zehirlenerek öldü ve bir efsane kahramanı haline geldi.

serbest bıraktı. Yalnız en güzel Hıristiyan tapınaklarını kendi dini için cami haline getirdi. Bir zamanlar, Konstantin'in başkanlığında toplanan Doğu ve Batı'nın üç yüz on sekiz keşişini barındıran, düşünür Arius'un hapsedildiği, resimleri ruhun kutsal ibadeti olarak kabul edildiği, Hıristiyanlığın başlıca ilkelerinin görüşüldüğü Ayasofya Kilisesi artık bir cami olmuştu. Camilere ilk defa bilim ve din okulları olan medreseler eklendi. Taceddin ve Davud adında iki Türk, ilk Osmanlı hukuk profesörleri oldular. Fakirleri doyurmak için aşevleri açıldı. İslamiyette, zenginlerin gelirlerinin bir bölümünün fakirlerin doyurulması için ayrılması ilkesine göre kurulan aşevlerinde, Orhan Bey, peygamber ve halifeler gibi, İznik fakirlerine çorba dağıtıyordu.

Hedef Türk Beylikleri

Ancak bir süre sonra bu insanca davranışlar yerini aşırı dinsel duygular ve arkadaşlarının zorlaması karşısında Hıristiyanlara baskı ve yağmaya bıraktı. İslamiyeti kabul eden İznikli ailelerin çocukları, yeniçeri yapılmak üzere zorla alınıyordu. İnanç sahiplerini kötü yola yönelteceği düşüncesiyle, bütün aziz resimleri ve tasvirleri yaktırıldı. Orhan Bey İznik sinodunu[6] feshetti. Oysa bu dinsel kuruluş Bizanslıların kendi aralarında bölünmesine neden oluyordu. Kılıcının ucuyla, sinodun duvarlarındaki yazıları kazıdı ve altın harflerle Osmanlıların dininin esasını yazdırdı: "Lailaheillallah ve Muhammeden Resulullah." Sonra veba ya da savaş nedeniyle kocalarını, babalarını kaybetmiş Bizanslı dul ve yetim genç kızları askerlerine dağıttı. Kentin en güzel yapılarını silah arkadaşları arasında bölüştürdü. On sekiz yaşındayken evlendiği Nilüfer'den doğan en büyük oğlu Süleyman, İznik'in komutanlığına getirildi. İkinci oğlu Murad'a, yaşlılıktan dolayı ölen Konuralp'in yerine, küçük yaşına rağmen Sultanhöyüğü'nün[7] yönetimi verildi.

Yeni egemenleri tarafından bundan böyle İznik adını alan kent, konsillerine,[8] simgelerine ve fikir çatışmalarına borçlu olduğu şöhretini bir süre daha korudu. Daha sonraları adını çinileriyle duyurdu. Tarihçi Hammer İznik için şunları yazmıştır:

"Bugün, kalın ve yüksek olmaları sayesinde yılların ve insan elinin bozamadığı surların çevresinde dolaşan bir yolcu, kendisini, sağda solda serpiştirilmiş birkaç kulübenin ortasında, ıssız bir bozkırda sanır. Hac kervanları oradan geçerken, Osman Bey'in kardeşi Gündüz Alp'in ve

6 Bir kilise bölgesinin işlerine bakmak üzere toplantıya çağrılan kilise adamları kurulu.

7 İç Anadolu'nun Marmara Bölgesi'ne komşu olan ve Eskişehir dolaylarını kapsayan kesimine eskiden verilen ad. XIX. yüzyılda bu ad bırakılarak buraya Sultanönü denilmeye başlandı.

8 Kiliselerarası konsillerden ikisi İznik'le toplandı. I. İznik Konsili, bozulan kilise düzeninin yeniden kurmak isteyen Constantinus'un çağrısı üzerine 325 yılında bütün Hıristiyanlık dünyasından gelen iki yüz elliye yakın piskoposun katılımıyla toplandı. Bu 7. Kiliselerarası Konsil idi. Sekiz oturum sonunda kutsal resimlere tapınma yasaklandı. Karar piskoposlar ve papanın temsilcisi taralından onaylandı.

Türk Mimarı Hacı Ali'nin[9] türbelerinden başka bir şey göremezler. Meraklı biri çıkar da surları ve kuleleri saran yaprakları, sarmaşıkları aralarsa, eskiden Bizans imparatorluklarının duvarlara kazdırdıkları görkemli yazıları hâlâ okuyabilir."

Orhan Bey'in veziri ve ülkenin yasalarının yaratıcısı Alaaddin Bey, yeni yasalar yapmak, düzen için yeni kurallar saptamak üzere çekildiği Uludağ'daki köyde öldü. Orhan Bey, devletin yükünü kendisiyle paylaşan bu sadık ve sevgili kardeşi için çok gözyaşı döktü. Alaaddin'in yerine oğlu Süleyman'ı vezir yaptı. Yasa adamı olmaktan çok savaşçı olan Süleyman, devleti örgütlemek yerine onun sınırlarını genişletti. Orhan Bey, Marmara Denizi'nin Asya kıyılarında bir liman istiyordu. Amacı karşı kıyıdaki Gelibolu ile mücadele edebilmekti. Yunanlar çok eskiden Mudanya Körfezi'nin dibinde bir liman kendi kurmuşlardı. Adını da önceleri deniz Bursası, sonra Kibotos[10] koymuşlardı.

İznik kuşatmasına giden Haçlı orduları Gemlik Kalesi'nden geçmişti. Böylece daha o zamanlar, Doğu'daki Hıristiyan imparatorluğunun kaleleri zayıflatılmış oluyordu. Süleyman Bey ordusuyla yaklaşırken, Gemlik halkı silahlarını atarak, çoluk çocuk ve mallarıyla birlikte kayıklara binip karşı kıyıya kaçtı. İznik'in düşüşü, Avrupa'da ve Asya'nın bütün bu kıyısında derin yankılara neden oldu. Artık kentler ve kaleler kendiliğinden düşüyordu. Orhan Bey, Bizanslılara karşı bu fetihler sürerken yanına oğlunu da alarak, ırkının bütün savaşçılarının başında Bursa'dan ayrıldı ve Anadolu'ya doğru ilerledi. Amacı, yıllardır Toroslar'dan Uludağ'a kadar Bizans İmparatorluğu'nun eyaletlerini yağma eden bağımsız Anadolu beyliklerini kendine bağlamaktı.



Osman Bey zamanında millet durumuna erişmiş olan Türklerin kendilerine dönmesiyle ve Orhan Bey döneminde de disiplin altına girmesiyle, Selçuklu Devleti'nin egemenliğinden çıkmış olan dokuz beylik, böylece tek ad ve tek başkan altına toplanıyordu. Onları tek tek

Orhan Gazi

9 Hacı Ali: Hacıhamza mescidi ve külliyesinde yer alan türbenin kitabesinde ilk Osmanlı Mimarı Hacı Ali'nin adı yazılmıştı. 1345 tarihli olan bu yapı 1930'da yıkıldı. Bugün bu yapıdan yalnızca hamamı ayakta kalmıştır.

10 Kibotos: Gemlik.

savaşarak kendisine bağlayan Orhan Bey, devletinin sınırları içine Kuzeybatı Anadolu'yu ve parşömen kâğıdının icat edildiği Bergama'nın merkezinin bulunduğu yöreyi de kattı.

İçinde iki yüz bin yazma eser bulunan Bergama Kitaplığı, Türk beylikleri arasındaki savaşlar sırasında yok olmuştu. Hıristiyanlar Bergama'ya ayak bastıklarında, başka bir dinin tanrılarını yok etmek için bütün tapınakları yıkmışlardı. Osmalılar da Hıristiyanlardan kalan heykelleri ve tasvirleri yok ettiler.

Barışa Gerek Duyuldu

Orhan Bey, kendi ırkına karşı kazandığı savaşlar sonunda devletine kattığı toprakları kendi kanından gelen komutanlara bıraktıktan sonra, kardeşi Alaaddin Bey tarafından kurulan kurumları sağlamlaştırmak için, barışa ihtiyaç olduğunu hissetti. Bizans İmparatorluğu artık elinden kaçamazdı. Fakat Asya'da kazanılan topraklarından bir barış kaybetmeden, Avrupa'ya yerleşecek bir Osmanlı toplumu yaratmak zorunluluğu vardı. Bayrağındaki yeniay ve çift uçlu kılıç, gelecek nesillere bu çift imparatorluğu müjdeliyordu.

Yirmi yıllık barış devletini kuvvetlendirmeye, uygarlaştırmaya, eğitmeye ve nüfusunu çoğaltmaya yetti. Ayakları dibinde yıkılmakta olan imparatorluğun ganimetleriyle zenginleşen Bursa, Bizanslı tutsak ve sanatçılarla, fethedilmeyi bekleyen İstanbul'dan hiç de aşağı kalmayacak biçimde surlar, bentler, camiler, minareler, türbeler ve büyük yapılarla gelişmeye başladı. İki başkent, içlerinden birinin ötekini yok etmesini umutla ve büyük bir iştahla beklerken, biraz tedirgin oluyor ve sanki birbirine karşılıklı meydan okuyordu.

Geyikli Baba

Büyük kervansarayların kubbeleri yükseliyor, Anadolu'nun her yanından Bursa'ya mal getirip götüren kervanlara ikmal yapılıp bol su sağlanıyordu. Derviş tekkeleri, yavaş yavaş Uludağ'ın eteklerini kaplıyordu. Bunların arasında ormanların loşluğunu sevdiği için, Geyikli Baba diye anılan bir derviş çok ünlenmişti. En basit çiftçi ya da çoban aileleri büyük saygı görüyor ve üretimleri destekleniyordu. Yaşlı bir çoban toprak çanaklarda süt ürünlerini sertleştirmeyi başarıyordu. Bu çoban, toplumdan gerekli ilgiyi görüyor ve bugün bile ayakta duran türbesiyle anıtlaştırılıyordu. Halk türbeye, Doğulu Baba Türbesi der. Türbenin yanındaki çınar ağaçlarının altında, Gökpınar denilen bir pınar doğar ve hâlâ şırıldamasını sürdürür.

Değerbilir halk, fethin ilk yıllarından kalan bu ermişlere, dervişlere ve sanatçılara mitolojik öyküler bularak, onların anılarını yaşatmayı sürdürmüştür. Osmanlı tarihçileri, Geyikli Baba'nın sürekli Uludağ'ın ormanlarında yaşadığını ve Bursa'ya ancak Orhan Bey'e Tanrı'nın buyruklarını açıklamak için indiğini söylerler.

Geyikli Baba bir gün ehlileştirilmiş bir alageyiğin sırtında Bursa'ya gelmişti. Uludağ'da çok rastlanan çınar ağacından kopardığı bir dalı, Orhan Bey'in sarayının bahçesine dikmiş ve devletin, bu çı-

nar gibi gelişip, dört bir yana dal budak salacağını söylemişti. Ağaç ve saray Bursa'nın yangınlarından birinde yanıp kül olmuştur.

Orhan Bey'in gözde savaşçılarından olan Abdülmurad adında başka bir derviş, savaşlarda, çınar ağacından yapılmış tahta bir kılıçtan başka silah kullanmayacağına söz vermişti. Söylentilere göre, kolunun kuvveti bu tahta parçasına, demirin gücünü ve keskinliğini veriyordu. Abdülmurad ölünce, Orhan Bey, tahta kılıcını devletin eşyaları arasına koydu.

Bilim ve Edebiyatla Dolup Taştılar

Orhan Bey'in devlet ve ganimetler sayesinde zenginleşen akrabaları, vezirleri, silah arkadaşları da, başkentte saraylar, camiler, tekkeler, kervansaraylar yaptırmaya başladılar. Bütün çevre çeşmeler suyolları ve şirin bahçelerle süslendi. Eski zamanlardan beri Uludağ'ın loş ve sessiz vadilerinde kendilerine konut yapan Bizanslı keşişler, yerlerini dervişlere bıraktılar. Bütün ozanlar ve ermişler, Toroslar'ın, Suriye'nin, Arabistan'ın en güzel yerlerini terk ederek Bursa'ya gelip yerleşiyorlardı. Osmanlıların ilk şairi Şeyhî[11], "Hüsrev ile Şirin" adlı aşk şiirini burada yazdı. Bağdat ve Şam'dan gelenler, İslamiyet'in yeni Bağdat'ını inanç, bilim ve edebiyat ile doldurdular.

Bu din bilginleri, şairler, yasa yapıcılar, vezirler ve kahramanlar adına yaptırılan beş yüz türbe, beylerin görkemini ve bu savaşçı milletin dinsel düşünceye, şiire ve tüm bilimlere karşı olan ilgisini açıkça ortaya koymaktadır. Bozkırdan çıkarak, inanç gücü ile hareket eden ve savaşarak ün sahibi olan bu milletteki zekâ kıvraklığı çok gelişmişti.

Böylece aralarından şairler, din yorumcuları ve bilginler çıkmaya başladı. Bursa, bilim ve edebiyatın ilk kaynağı oldu.

Bizans İmparatorluğu ile Orhan Bey arasında yapılan yirmi yıllık ateşkes, yalnız Osmanlılara yaradı. Çünkü Bizans İmparatorluğu iç savaşla kasıp kavruluyor, devletleri parçalayan düşünce ayrılıkları yurtseverliğin yerini alıyordu. Şimdi Orhan Bey'in kesin olarak son saatini beklediği bu acınacak durumdaki imparatorluğu daha yakından izleyebilmek için barış yıllarına dönelim.

Bizans Sarayı'nda Ayak Oyunları

VIII. Mikhael Palaiologos, tahta geçmek için genç İmparator Laskaris'in gözlerini dağladı ve bu zorbalığı Kilise ileri gelenlerine onaylattı. Bu olaydan sonra Andronikos ile Palaiologos'lar taht için zaman zaman çekişip durdular. II. Andronikos, büyük babası Mikhael Palaiologos'u anmak için oğullarından birine Mikhael adını takmıştı. Babası Andronikos, onu tahta ortak yapmıştı. Yetkisini kötüye kullanmayan Mikhael, yirmi yıl boyunca babası ve ortağı Andronikos'un zaferi için çalıştı.

11 Şeyhî ile ilgili açıklama için yedinci bölümdeki dipnotuna bakınız.

Öldüğünde arkasında, büyük babasına umut veren bir oğul bırakıyordu. Bu çocuğa, kendisini taht için yetiştiren ihtiyar Andronikos'tan ayırt edilmesi için, Genç Andronikos denildi. Ama babasının kanına layık olamayan bu genç, kısa zamanda İstanbul saraylarının dalkavukluklarına ve eğlencelerine kurban gitti.

Çıkarcı arkadaşları Genç Andronikos'un tahta geçmesini dört gözle bekliyorlardı. Bunlar isteklerinin gerçekleşmesine engel olan yaşlı Andronikos'un çok fazla yaşadığı kararına vardılar.

Sarayın dalkavukları kendilerine daha rahat bir yaşam sağlamak için Genç Andronikos'u kışkırttılar. Ona İmparator Andronikos'tan, imparatorluğa alışabilmesi için tam yetkiyle bir eyaletin yönetiminin kendisine verilmesini istemesini söylediler.

İhtiyar Andronikos oyunu hemen anladı. Tahtı yitirmemek için çok sert tepki gösterdi. İstanbul, bir anda kardeş kavgasının içine gömülüp kaldı. İhtiyar Andronikos öz kardeşini oyuna gelerek öldürttüğünü anlayınca pişman oldu. Bu kanlı olaylar sırasında Genç Andronikos'un veliahtlığını iptal edip, yerine Mikhael'in üçüncü oğlunu getirdi. Ne var ki Genç Andronikos, artık güçlenmişti. Silah gücüyle mahkemeden kendi lehine karar çıkarmayı başardı. Halk da onu tutuyordu. Çünkü geleneklerle birlikte halkın da ahlakı bozulmuştu. İstanbul halkı artık erdemlere değer vermiyor, cüret ve güç önünde eğiliyordu. İstanbul'un bütün ahlaksızlıkları ve ayakoyunları yeni Andronikos'un başında taçlaşıyordu.

Bu arada sarayda gizli bir oyun sahnelendi. Oyunun başaktörü, Başmabeyinci Kantakuzenos'tu. Başmabeyinci Kantakuzenos yetenekli bir kişiydi. Ancak yeteneklerini kötü işlerde kullanmasıyla tanınıyordu. Konuşma sanatını çok iyi biliyor, bu yeteneğiyle karşısındakileri aldatıyordu. Yükselme hırsıyla yanıp tutuşanları parayla satın almasını çok iyi biliyordu. Aklı ayakoyunlarına çalışıyordu. Başmabeyinci, çıkarını başka bir rejim altında daha iyi sürdürebileceğini anlayınca, Genç Andronikos'u bir gece saraydan kaçırdı. Beraberce Edirne Sarayı'na gittiler.

İmparatorluğu korumaktan çok yıkmaya, parçalamaya hazır, elli bin kişilik bir Rum ordusu, çevre kentlerden gelerek, Genç Andronikos ile Kantakuzenos'un emirlerinde toplandı. Böylece parçalanan imparatorluk, yedi yıl boyunca, iki başkentli, iki ordulu, iki liderli olarak yaşadı. Büyükbaba ile torun arasındaki bu anlaşmazlık, sonunda eyaletler, otorite ve servet paylaşılarak çözümlendi. Ancak bu paylaşma, genç açgözlünün ayaklanmasını doğrular nitelikteydi ve bu yüzden, kendisini uzun süre tatmin etmedi.

İhtiyar Andronikos'un Osmanlıların karşısında aldığı yenilgiler, genç ortağı için aradığı fırsatı doğurdu.

Gözleri Şişlenen İmparator

Etkili konuşmalarla halkı iyice kandıran Genç Andronikos, nihayet tahta geçmeyi başardı. Meryemana heykeli önünde ölümünü ya da affedilmesini bekleyen yaşlı imparatora yaşamı bağışlandı. Bu af ilerde öc alınmasından korkan Kantaku-

zenos'un girişimiyle oldu. Gözleri de kör edilen eski imparatora, sarayın ücra bir köşesinde daire ve bir miktar para verildi.

Onun bu durumuna acınarak tekrar imparator yapılmasından çekinen dalkavuklar, Genç Andronikos'u bir kere daha kendi çıkarlarına alet ederek dedesinin resmen tahtı kendisine bıraktığına ilişkin bir demeç vermesini istediler. Bu da gerçekleşince, ihtiyar adam körlüğün de verdiği çaresizlikle, tam bir düşkünlük ve yoksulluk içinde can verdi. Öldüğü zaman üzerinde imparatorluğun kırmızı elbisesi yerine keşiş cüppesi vardı.

Nankör ve açgözlü Andronikos, yaşadığı aşağılık yaşamın kurbanı oldu ve genç yaşında öldü. Arkasında, Savoielı Anna adlı bir prensesten olma İoannes Palaiologos'u bırakıyordu. Daima başmabeyinci olan Kantakuzenos, çocuğu küçük yaşından itibaren yönlendirmeye başladı. Kısa zamanda o kadar fazla servet sahibi olmuştu ki, ilk sürgününde, nakit para ile altmış gemiyi donatabildi. Sahibi olduğu topraklar, hayvanlar, imparatorlarınkini bile geride bırakıyordu.

Devlet adamlarının aşırı zenginleştiğinde, devletin fakir düştüğü her zaman görülmüştür. Böyle bir servet değişik görüşleri besleyecek güçteydi.

Kantakuzenos'un bir düşmanı tarafından uyarılan çocuk imparatorun annesi, oğlunun vâsiliğinin kendisine verilmesini istedi. İstanbul halkı ve kilisesi, başmabeyinci'nin aleyhine, Savoie'lı Anna'nın lehine karar verdi.

Bu haber üzerine, tahta geçmedikçe rahata erişemeyeceğini anlayan Kantakuzenos, kaçtığı Dimetoka'da[12] kendisini imparator ilan etti ve bir ordu kurdu. Subayları ve savaşçıları kendisine imparatorluk simgesi olan kırmızı renkli elbise giydirdiler.

Başmabeyinci, Kızları Sayesinde Ayakta Kaldı

Başta İstanbul olmak üzere, Avrupa'daki eyaletler bu sefer ordunun ayaklanmasını benimsemediler. Kilise, ileri gelenler ve halk bir kadının zayıf yönetimini, güçlü bir politikacının yönetimine tercih ettiler.

Bunun üzerine sarayların ve Kilise'nin paraları birleştirilerek Bulgaristan'dan Kantakuzenos'a düşman kişiler bulundu. Ordusunun Kantakuzenos'u terk etmesi sağlandı. Yenik düşen Kantakuzinos Selanik'e kaçtı. Buradan da Sırbistan'a geçti. Orada henüz barbar bir topluluk olan Sırplardan destek bulacağını tahmin etti. Ancak Sırplar da Doğu'nun bu karışık durumuyla ilgilenmeye başlamışlardı.

Kantakuzenos'u ülkelerinden kovdular. Bu durum karşısında çareyi denize açılmakta bulan Kantakuzenos, ülkesinin fatihleri Osmanlılardan yardım dilendi.

Kızlarından birini, anlaşmalarının ödülü olarak Bey'e verince İstanbul'daki düşmanları korkulu düşler görmeye başladılar. Bu sırada yandaşları da İstanbul'da zindanda ayaklandılar. Büyüyen

12 Dimetoka: Batı Trakya'da Yunanistan sınırı içinde Meriç üzerinde bir kasabadır. Edirne'den Dedeağaç'a giden demiryolu üzerinde, Türkiye sınırından beş kilometre uzaktadır.

ayaklanmayı, ana imparatoriçe olan Savoie'lı Anna'nın gözyaşlarına dayanamayan halk vahşi bir biçimde bastırdı. Aynı anlarda Kantakuzenos, bir Osmanlı birliğiyle İstanbul'a yaklaşıyordu.

Kendisine destek olan Osmanlılar sayesinde başkente çok rahat giren Kantakuzenos, imparatoriçeye saygılı davrandı. Kızlarından birini genç imparatora vererek, kendisi on yıl daha başmabeyinci olarak kalmakla yetindi.

Böylece imparator ve kızından doğacak çocuklar, taht için çok kan döken iki aileyi birbirine yaklaştıracaktı. Ancak iç savaş imparatorluğu o kadar fakir düşürmüştü ki, düğün ziyafeti sırasında şarap, toprak ve kalay kaplarda sunuldu.

Başmabeyinci Gafil Avlandı

Bu barış havası kısa sürdü. Başmabeyinciden kurtulmak isteyen genç imparator Selanik'e kaçtı. O da Sırpların yardımını istedi. Fakat yenik olarak, Çanakkale Boğazı karşısında kayalık bir adaya çekildi.

Bu duruma çok kızan Kantakuzenos, öz oğlunu imparator ilan ettirdi.

İstanbul'un karşı yakasında[13], Bizans imparatorunun iznini alarak bir kent kuran Cenevizliler, Palaiologos'larla birlik olarak Kantakuzenos'a suikast hazırladılar. Gece, ani bir baskınla Kantakuzenos'un dairesine kadar giren suikastçılar, zorba başmabeyinci'yi gafil avlayarak, tahttan vazgeçmesini sağladılar. Kantakuzinos, yaşamının son yıllarını Aynaroz'da[14] bir manastırda geçirdi.

Bursa'da Hıristiyan Eş

Bizans İmparatorluğu, Kantakuzenos sayesinde Hıristiyan bir prensesin ilk kez bir Osmanlı beyi ile evlendiğine tanık oluyordu. Orhan Bey'in elçileri, Kantakuzenos'un ve İmparatoriçe İren'in kızları güzel Teodora'yı almaya İstanbul'a kadar gelmişlerdi. Deniz kıyısında İmparatoriçe İren ve kızları için sırf ipekten görkemli bir harem çadırı hazırlanmıştı.

İmparatoriçe ile kızı geceyi çadırda geçirdiler. Ertesi gün, güneş doğarken İmparator Kantakuzenos ve ordusu gelince çadırın çevresindeki perdeler birden açıldı.

İki ırkın anlaşması uğruna kurban edilen genç ve güzel Prenses Teodora, Osmanlıların hayranlıkla izlediği ipek ve altınla bezenmiş bir taht üzerinde göründü. Osmanlıların daha sonraları ahlaksız Bizans imparatorlarından miras alacakları saray hadımları, tahtın çevresinde secdeye kapanmış olarak duruyorladı. Borulardan göklere canlı melodiler yükseliyor, yer yerinden oynuyordu.

Annesi, Tanrısı ve yurdu için gözyaşı döken Teodora, Orhan Bey'in elçilerine teslim edildi.

Bir Osmanlı teknesi onu karşı kıyıda bekleyen Orhan Bey'e ulaştırdı. İki ırk gösterdikleri özverilerle halklarının gözünde temize çıkmak istiyorlardı. Teodora, Bursa hareminde çocukluk dininin gereklerini yerine getirmekte

13 Sözü edilen İstanbul'un Galata semtidir.

14 Selanik.

serbest olacaktı. Sarayında başka eşleri olan bir kocanın yeni eşi olan Teodora, Müslüman gelenekleri içinde dinine sadık, sofu bir Hıristiyan olarak kaldı. Ortaya çıkan bu akrabalıktan kocasının sevgisini ve Osmanlıların saygısını kazandı.

İki imparatorluk arasında ortaya çıkan bu akrabalıktan birkaç ay sonra, damadının yardımıyla İstanbul'da tahta geçen Kantakuzenos, Bursa Sarayı'na gelerck kızını ziyaret etti. Bursa'da çeşitli eğlenceler ve avlar düzenlendi. Öteki eşlerinden olan dört oğlu ile Orhan Bey, imparatorun önünde giderek, onu Üsküdar'a kadar yolcu etti. Orhan Bey'in yaptığı bu konukseverlik Bizans'ta saygı gördü. Teodora, Orhan Bey'den zaman zaman İstanbul'a annesini ve kız kardeşlerini ziyaret etmek üzere izin alıyordu. Her seferinde de büyük bir bağlılıkla Bursa'ya dönüyordu.

Bu arada Bizans imparatoru, hem insan onurunu, hem de Hıristiyan inancını ayaklar altına alan bir anlaşmayı da kabul ediyordu. Bu anlaşmaya göre Osmanlılar, ellerinde bulunan Hıristiyan savaş tutsaklarını İstanbul'a getirerek satabileceklerdi.

Bizanslı tarihçilere göre, İstanbul sokaklarında, başsız kalmış sürüler gibi, her cinsten Hıristiyan tutsaklara rastlanıyordu. Osmanlılar, Rumların duygularıyla oynamak için, tutsakları özellikle zincirliyorlardı. Buna rağmen, pek çok tutsak çocuk ve kız, İstanbul'da satılamıyor, başka Osmanlı illerine gönderiliyordu.

Doğu'nun Tarihi Düşlerle Doludur

Kendisi on sekiz yaşındayken, güzel ve ünlü Nilüfer ile evlenen Orhan Bey, Teodora ile sonuncu evliliğini yaptığında altmış yaşını geçmişti.

Büyük oğlu Süleyman, kendi buyruğu altında, savaş ve politikayla uğraşıyordu. Yönetimindeki Kapıdağ Yarımadası çevresinde antik dönemlerden kalma eski bir kentte, bir gece yeni doğan ayı izliyordu. Birden içine garip bir heyecan geldi. Uyukladığı sırada, yeniayın hem Avrupa'yı, hem de Asya'yı aydınlattığını bulanık bir ortamda izledi. Uyandığında gördüğü düşü, vaktiyle büyükbabası Osman Bey'in gördüğü düşe benzetti. Düşünde gördüklerini, yazgısının kendisine Avrupa yolunu açtığı biçiminde yorumladı.

Doğu'nun hemen hemen bütün tarihinde düşlere yer vardır. Osmanlıları, önce Batı Anadolu'ya, sonra Avrupa'ya götüren hep bir yeniay olmuştur.

Bir süre gözleri gökyüzüne takılı kaldı. Çevresine göz gezdirdiği zaman babasının siyasi ve askeri işlerde kendisine yardımcı olması için yolladığı silah arkadaşlarını gördü. Onlara düşünü anlattı. Bunlar, Ece Bey, Gazi Fazıl, Evrenos ve şimdi Orhan Bey'e bağlı olan bir Türk beyliğinin başveziri İlbey idi. Yürekleri ne kadar sağlamsa, düşünceleri de o kadar saf olan bu beyler, düşü doğa olayı biçiminde beliren bir mucize olarak yorumladılar.

Peygamberin inancını yaymak için içlerini kemiren başarı duygusu, kendilerine olan güveni yüksek cesaretle birleştiriyordu. Hemen vakit geçirmeden,

yıldızların buyruğunu yerine getirmek için eyleme geçtiler. Çadırlarının yanında daima koşumları takılı duran atlarına atlayarak yakındaki küçük bir limana vardılar. Bir balıkçı yelkenlisi onları Gelibolu yakınlarında Avrupa topraklarına çıkardı. Trakya'daki savaş kentlerinden olan Çimpe çevresindeki kırları hızla aştılar. Bu arada kent dışına çıkmış olan bir Rum'u zorla yanlarına alarak, yelkenliye döndüler. Tutsaktan Çimpe Kalesi'nin kolay alınıp alınamayacağını öğrenmeye çalıştılar.

Süleyman Bey ve arkadaşlarının, fetihleri için yeterli bir birliği karşı kıyıya geçirmeleri için gemileri yoktu. Ertesi gün, birbirine deri kayışlarla bağlanmış, kütüklerden iki büyük sal yaptılar. Akşam karanlığı bastırınca üç yüz savaşçı bu büyük salların üzerinde denize açıldı. Akıntı, rüzgârın yönü ve gece onlara yardımcı oluyordu.

Hasat mevsimi olduğundan hemen hemen boş alan Çimpe Kalesi önünde kimseye görünmeden sahile çıktılar. Tahta merdivenlerle kale duvarlarını aşarak, zaten az sayıda olan nöbetçileri hemen öldürdüler. Anadolu kıyılarından daha fazla asker getirerek, Çimpe Kalesi'nde kısa zamanda üç bin kişilik bir birlik oluşturdular. Böylece yeni alınan üs, çevredeki zengin ve güçlü Gelibolu kenti için çıban başı oluyordu.

Deprem Gelibolu'nun Surlarını Yıktı

Artık Orhan Bey'in on bin atlısı, Çimpe Kalesi'nden aldıkları güvenle Trakya'ya egemen olmaya başladı. Sanki gök de, Osmanlılarla beraber, ileride devletin buğday ambarı olacak bu bölgenin üzerine felaket yağdırıyordu. Kentler ve köyler, depremler sonunda harap oldu. Çadırlarında oturdukları için depremden etkilenmeyen Osmanlılar, ölümden kaçan halkı tutsak ediyorlardı. Şiddetli bir sarsıntı, Gelibolu'nun güçlü surlarında iki geniş çatlak oluşturdu. Süleyman Bey ve askerleri bu çatlaklardan içeri girdiler. Çanakkale Boğazı'nın ve Marmara Denizi'nin anahtarı, Bizans İmparatorluğu'nun tersanesi ve en güçlü kalelerinden biri olan Gelibolu böylelikle Osmanlı ordusunun eline düşmüş oluyordu. O Gelibolu ki, Büyük İskender'in ilk fethettiği kentti ve şimdi iki Osmanlı komutanı Ece ve Gazi Fazıl Beyler komutasındaki Türk ordusunun eline geçmişti.

Kenti çevreleyen zengin ovaya adlarını veren bu iki komutanın mezarları, ünlü tarihçi Hammer'e göre, Osmanlılar tarafından hâlâ ziyaret edilir. Sanki imparatorluklarının Avrupa'da diktiği iki sınır taşı gibi.

Zafer Mektupları

1357 yılında Ergene Irmağı kıyıları ve Hayrabolu, Süleyman Bey'in çadırları ve atlıları ile dolmuştu. Yıllarca tükenmek bilmeyen Asyalı kafileler, akın akın Avrupa kıyılarına geldiler. Doğu geleneğine göre, yeni fetihleri müjdeleyen zafer mektupları, Orhan Bey tarafından bütün beyliklere ve hanlıklara ulaştırılıyordu.

Bu zafer mektupları, Orhan Bey'le oğlu Süleyman Bey'in ünlerinin her yana yayılmasını sağlıyordu. Bu durum, Do-

ğu ve Batı Anadolu, Karaman ve Toroslar'daki Türk beyliklerini etkiliyor, onları Osmanlı Devleti'ne daha çok bağımlı olmaya yöneltiyordu. Orhan Bey, Süleyman Bey'in başkent olarak Gelibolu'yu seçmesini ve sürekli olarak oraya yerleşmesini istedi.

Çevredeki yeşil tepelerin, kıyılardaki mavi denizin süslediği Gelibolu'nun yakınından geçenler, hâlâ surlardaki geniş çatlakları, Bizans kiliselerinden camiye çevrilmiş tapınakların minarelerini görebilirler. Ve bir zamanlar savaşmalarına rağmen sonra birbiriyle kaynaşan iki halkın, iki dinin izlerini merakla izleyebilirler. Gelibolu'ya komşu topraklar, Orhan Bey tarafından, oğlunun yakın silah arkadaşlarına tımar[15] olarak bağışlanmıştı.

Süleyman Bey'in Hayali

Büyük ün kazanan Süleyman Bey, pek uzun yaşamadı. Avrupa'ya, bozkır zevklerini, eğlence ve savaş tekniklerini de beraberinde götürdü. Ergene bataklıklarında, Trakya'nın yabanördeklerini avlamak için konakladığı büyük bir çınar ağacının dibinde, elindeki doğanı kadar sert ve hırçın olan atının birden ürkmesi sonucu ağaca hızla çarparak öldü.

Karısı Nilüfer Hatun'dan olan ilk oğlunun bu ani ölümü Orhan Bey'i çok sarstı. Türk soyunun büyük kahramanlarından biri olan Süleyman Bey'in anısını yaşatabilmek için, babası Orhan Bey, kendisinin fethettiği Bolayır'da[16] bir türbe yaptırdı. Zamanımızda bile Osmanlılar tarafından ziyaret edilen bu türbede yatan, Avrupa'nın ilk fatih Türk'üne hâlâ ağıtlar yakılıp, mersiyeler okunur.

Süleyman Bey'in Avrupa'ya çıkmasına neden olan aynı yeniay, onun türbesini gölgelendiren servi ağaçlarını geceleri aydınlatır ve ona Avrupa'ya geçmesi için yol veren aynı denizin üzerine bu büyük ağaçların gölgesini yansıtır. Osmanlılar, Süleyman Bey'in adını büyük tehlike anlarında anarlar. Kimi zaman, savaşlarda barut dumanları arasında, aynı kendi gördüğü hayaller gibi, beyaz atı üzerinde ve silah arkadaşları ile birlikte Osmanlı savaşçılarının gözleri önünde canlanır.

İslamiyet Yanlış Yorumlandı

Orhan Bey, bir yandan fetihler yaparken, bir yandan da örgütlenme çalışmalarıyla uğraşıyordu. Bu arada, hurafelere dayanan aşırı dinsel eylemlere de göz yummaya başlamıştı.

Dört duvar arasında yaşayıp, sürekli gelecekle ilgili hayallere dalan dervişlerle, başkalarının sayesinde geçinen fakirler Orhan Bey'in gönül zenginliğinden yararlanmışlardır. "Kapı dolaşan dilenci" anlamına gelen dervişlik ile, "gönüllü yoksul" anlamındaki fakir kişiler, Orhan Bey'in saygısını, sevgisini ve onları hoş tutmasını zaman zaman da kötüye kullanmışlardır. Öyle ki, bu kişilerin sayısı hızla artmış ve bunlar zamanla din

15 Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda, belirli bir görev ya da hizmet karşılığında verilen devlet toprağı.

16 Edirne, Gelibolu.

adamlarını da etkileri altına almışlardır. Sonuçta, bir "din adamları sınıfı" ortaya çıkmıştır. Bu yeni sınıf, İslamiyet'in saflığını bozmaya başlamıştır.

Hıristiyan manastırlarının anlattığı uydurma mucizelerin ve hatalı bilgilerin nasıl ölçüsüzce arttığını, cahil keşişlerin elinde İncil'in saf kurallarının nasıl bozulduğunu yakından bilen İslam Peygamberi Hz. Muhammed, tehlikeyi önceden sezmişti. Ve bu konuda şu uyarıyı yapmıştı: "İslamiyette ruhban sınıfı yoktur."

Müslümanlar, peygamberlerinin bu değerli sözüne, önceleri kesinlikle uydular. Ama sonraları, Arapların eski geleneklerini yeniden diriltme çabaları yüzünden, çıkarcı kişiler tıpkı cüzam gibi İslamiyet'e yapıştı.

Medine, Mekke ve Şam'da yaşayan bazı din adamları, Kuranıkerim'in ayetlerinden yanlış bir yoruma vardılar ve yoksulluğu Allah'ın şanından saydılar. Böylece Müslüman toplumlarda, içine kapanık yaşam ve sofu dilenciliği teşvik edildi. Bu yanlış yorumun olumsuz etkileri Anadolu'da da yayıldı. Ayrıca, tarihçi Hammer'in bilimsel saptamalarına göre, Anadolu, Arabistan ve İran'da otuz altı İslam tarikatı ortaya çıktı.

Bu durum, kimine göre Hindistan'dan gelerek yerleşen dinsel olgunluğun bir belirtisi, kimilerine göre çoğunluğun isteklerine karşı duyulan aşağılayıcı gururun sonucu sayıldı. Bir topluluğa göre hayret ettikleri kimseler önünde sürekli eğilmeye hazır olan halkın saygı duygusu ve bir başka topluluğa göre ise ekmediğini biçerek geçinen başıboş bir yaşamın güzelliği, bu din adamlarının çeşitli düşünce ve ilkelerine kaynak oldu.

Zamanla, Yakındoğu'daki Hıristiyan mezheplerini ve keşişlerini sayıca aşan ve bazısı aşırı dar görüşlü, bazısı gülünç, bazısı da Türk fetihleri için yararlı olan Türk-İslam edebiyatının yaratıcısı bu tarikatlar ve şeyhleri, kısa zaman içinde Uludağ'ın çevresine doluştular.

Bu arada Orhan Bey döneminde yenileri ortaya çıktı. Bazıları, toprakta kurumuş bitkilerden çiçek açtırıyor, ateşle oynuyor ya da yılanlarla dostluk kuruyordu. Bu tarikatların şeyhleri, düşüncelerini İslamiyet'in dört büyük imamından birinin düşüncelerine dayandırıyorlardı. Orhan Bey döneminde desteklenen ve hoşgörü ile karşılanan şeyhler, bilginler ve şairlerin meydana getirdiği dinsel edebiyat, Arap ve İran edebiyatları ile boy ölçüşecek düzeye ulaşmıştı.

Orhan Bey'in Eşsiz Kişiliği

Oğlu Süleyman Bey'in vakitsiz ölümünden duyduğu üzüntü, Orhan Bey'in de ölümünü çabuklaştırdı. Yetmiş beş yaşındaydı ve dünya nimetlerine, mutluluk ve zaferlere doymuştu. Ancak, kendi görevlerini sürdürecek olanların dünyadan göçmesini gören insanların düştüğü elem kuyusuna düşmüştü. Yaşamının yarısını bir kahraman savaşçı olarak geçirdikten sonra, geri kalan yarısını da, bir yasa adamı olarak yaşamıştı. Kardeşi Alaaddin Bey'in yönetim alanındaki yeteneği öteki ülkelerden zaferleri üzerine koşup gelen şeyh, bilgin, tarihçi ve şairlerin arasında geçen barış yılları Osman-

lıları uygarlaştırmıştı. Çobanlar aşireti, bir millet; çadırlar saray olmuştu. Bizanslılardan İznik'te, Bursa'da, Gelibolu'da ve hatta İstanbul'da alınan zenginlikler Osmanlılara yeni ufuklar açmıştı. Camiler, türbeler, konukevleri, kervansaraylar, tekkeler, kışlalar, saraylar, hamamlar ve çeşmeler yapıyorlardı. Ön Asya'nın ovalarında yeni bir Bağdat yaratılmıştı. Hazinelerin, halkın eğitilmesi, bilimin ilerlemesi, edebiyatın gelişmesi ve İslam inancının yayılması uğrunda cömertçe harcanmasına izin veriliyordu.

Bu kırk yıllık uzun dönemde, hukuk ve din bilimlerinde, güzel söz sanatında, şiir alanında yaptıkları hızlı ilerleme, Orhan Bey'i, Osmanlıların en ulularından biri durumuna getirmiştir. Bugün bile Bursa, onun kemiklerinden ve anısından oluşan büyük ve eşsiz bir türbe gibidir.

Bizans İmparatorluğu'nun çökmesinden dolayı, Asya, Afrika ve Avrupa'da ortaya çıkan boşluğun doldurulması için bu halkı hızla kalkındırmak isteyen Tanrı, Osmanlılara, önce fetihler yapan savaşçı bir hükümdar, Osman Bey'i; fatihleri ve halkını uygarlaştıran yasa yapıcı ikinci bir hükümdar, Orhan Bey'i göndermişti.

Orhan Bey'in Osmanlı ve Hıristiyan tarihçiler tarafından yapılan betimlemeleri, Osmanlı Ailesi'nin zeki, zarif ve dinsel bir ululuğa sahip olduğunu pek güzel saptamıştır.

Toros Kartalı Burun

Orhan Bey babası Osman Bey gibi, Toros kartalı örneği burnu, kara ve kalın kaşları, ırkının kumral saçları, bozkır çocuğunun soğuk mavi gözleri, yüksek alnı, güçlü dudakları, geniş omuzları, uzun kolları, kısa bacakları üzerinde sağlam bedeni olmasına rağmen, yüzünün hoş çizgilerinde Orta Asya Türklerine özgü sert görünüm kaybolmuştu. Annesi Mal Hatun'un güzelliği teninin beyazlığıyla kendisine geçmişti. Soylu hareketleri; okşayıcı bir ses tonu; yine annesi Mal Hatun'dan geçen, kulağı ile yanağı arasında üzeri kumral tüylerle kaplı bir beni vardı. Doğulular böyle bir benin, deri üzerine yazılmış, kutlu bir mizacı gösterdiğine inanırlar. Kurduğu örgütlerin başarıya ulaşması, dönemi boyunca yapılan fetihler, son yıllarının görkemi hep bu bene bağlanıyordu. Oysa tarih bilimi, bunları onun yüksek yeteneğine bağlar.

Orhan Bey atası Edebali tarafından geliştirilen her koşula uyma özelliğine sahip zekâsıyla, çift başlı kılıçı gibi Bursa'nın iki ufkuna doğru yönelmişti. Bu ufuklardan biri, Asya ve yüksek cesaretli arkadaşlarıydı. Öteki ufuk ise hem silahı ve hem de düşünce rekabeti ile zaman zaman fethettiği ve mücadele etmek zorunda kaldığı Avrupa ve onun uygarlıklarıydı.

Osmanlı Devleti'nin ikinci hükümdarı Orhan Bey, Musa Peygamber gibi, ayakları Asya'da, ama gözleri Avrupa'da olduğu halde öldü. Oğullarına iki önemli davranışını miras bırakıyordu: Direnenleri boyunduruk altına almak ve önünde gerileyenlerin iyice çözülmesini beklemek sabrı. Böylece, gerçekte yaşamayan Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa'daki gölgesine sahip olmak için hem aceleci, hem yavaş ve temkinli davranıyordu.

3. BÖLÜM

Murad'ın Amacı İslam'ı Yaymaktı

Orhan Bey'in ilk karısı Nilüfer Hatun'dan olan ikinci oğlu Murad, yaşayan en büyük erkek çocuk olduğu için tahta geçti. Mirasını Süleyman Bey'e bırakmak üzere hazırlanmış olan Orhan Bey, Murad'a tahtın yollarını açan bir zafere katılma fırsatını vermemişti. Süleyman Bey'in ölümüne kadar, iki kardeş arasında çıkabilecek kıskançlık ve rakipleşmelerden çekinmişti. Yakın çevresinde bulunanlardan bazıları, Osmanlı soyunun geleceği bakımından gerekli gördükleri vahşice bir girişimi, yani Murad'ın öldürülmesini önermişlerdi. Daha sonraları, Osmanlı Hanedanı'nda ilkel bir gelenek halini alacak olan ve şu anda da Sultan Abdülmecid tarafından bile mantığa uygun bulunan bu öğütlere Orhan Bey pek değer vermemişti.

Murad, babasından cesareti, annesinden de iyi huylarını almıştı. Gururlu, düşünceli hâli ve yumuşak çehresinin sağladığı doğal görkemi, başına geçirilecek başkaca bir taca gerek duyurmuyordu.

Tahta geçtiğinde, efendisine boyun eğmeye alışmış bir halk, yerli yerine oturmuş yasalar, padişahına bağlı yöneticiler, düzenli ordular, olağanüstü bir ün buldu. Ayrıca Osmanlıların adından doğan ve bütün Avrupa ile Asya'ya yayılan evrensel bir korku dalgasıyla karşılaştı.

Sultan Murad'ın atalarından kendisine miras kalan hırsı, ona hedefini gösteriyordu. Bu, ağabeyi Süleyman Bey'in Trakya ve Makedonya'da yaptığı fetihlere yenilerini eklemek ve puta tapmanın beşiği sayılan eski Yunanistan'a kadar uzanarak İslamiyet'i yaymaktı. Bu arada, dönemindeki bütün tarihçiler, Osman Bey'in saray çevresinde İranlı şair ve düşünürlerin yanında eğitildiğini, bu yüzden genç Murad'ın babasının görüşlerinden ve düşüncelerinden etkilenmediğini söylerler. Ayrıca Hıristiyan olarak doğan annesi Nilüfer Hatun'dan da Hıristiyan telkinleri aldığını ileri sürerler. Tarihçiler bu savlarına kanıt olarak da, Murad'ın düşüncelerindeki derin anlamları gösterirler ve aynı zamanda

onun bir İslam çabası taşımadığını da eklerler.

Sultan Murad, hoşgörüsüz olarak tanınırdı. Hiç siyasal davranamadığı belirtilirdi. Din, onun savaşları için bir neden değil, bir bahane oluyordu. Daha çok milletinin topraklarını genişletmek, adını ve soyunu ululaştırmak istiyordu. Ona göre, fatih bir ırk için egemenlik sürmek demek, yenmek demekti. Yazgılarına doğru yürüyen genç milletler, hükümdarlarını ancak zafer sonrasında tanırlar.

Güneydoğu yönünde bir engel vardı. Bu engel, onun gibi Selçuk sultanlarına bağlı olmaktan kurtulmuş, kısa süre içinde Batı Anadolu beyliklerinin topraklarını eline geçirmiş güçlü bir Türkmen devleti olan Karaman Beyliği'ydi.

Karaman beyinin kendisine karşı beslediği düşmanca tutumun getireceği tehlikeleri sezen Sultan Murad, babasının bütün ordusunu Uludağ'ın eteklerinde toplayarak, eski Galatia[1] Krallığı'nın merkezi olan Ankara'ya doğru yola çıktı.

Ankara Zaferi

Anadolu dağlarının ortasında yer alan bu güzel belde, geniş kuyrukları yere kadar uzanan koyunlarının yünü ve Ankaralı hanımların bitkilerden elde ettikleri kök boyalarıyla boyadıkları rengârenk koyun postlarıyla ünlü idi. Çiftçiler buraya, özellikle armut, elma bahçeleri ve üzüm bağları ile dolu olduğu ve Ayaş suyu ile yeşerdiği için büyük önem verirlerdi. Yöredeki Adoreus Dağı'na, elma ağaçlarının bolluğu nedeniyle Elma Dağı denmiştir.

Sıcak kaynak suları, bütün Yunanistan'ın hasta ve yaralılarını buraya çekerdi. Puta tapanlardan kalan tapınak yıkıntıları arasında yükselen kiliselerin ve çan kulelerinin yanında cami kubbeleri ve minareler yöreyi süslemeye başlamıştı. Sağlam kaleler, kayaların içine oyulmuş hendekler, oyma bronz kapılar ve eski zenginliğinin kalıntıları Ankara'yı hemen hemen Bursa düzeyine yükseltiyordu.



Ankara'nın surları önünde yenilen Karaman beyi, kenti Sultan Murad'a savaş ganimeti olarak bırakıp, kendisi Toros geçitlerine doğru çekildi. Sultan Murad, Ankara'yı, topraklarının kuzey bölümünün merkezi yaptı. Karaman Beyliği'nin ordusundaki Türkler, Osmanlı ordusuna geçtiler. Hıristiyanlar da yeni devletin egemenliğini tanıyarak, vergilerini ödemeyi sürdürdüler. Bu küçük sefer, iki

I. Murad

1 Antikçağda İçanadolu'da, merkezi Ankara olmak üzere Sakarya ve Kızılırmak arasındaki bölgeye verilen ad. Adını bu bölgeye yerleşen Galatlardan almıştır. Galatlar, Avrupa'nın batı bölgesinde oturan halkın adıdır. İÖ 280 tarihinde Balkan Yarımadası'nı istila ettiler. Galatların bir başka kolu da Trakya'yı istila etti. İÖ 278-277 yıllarında Boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçtiler ve yukarıda belirtilen bölgeye yerleştiler. İÖ 189-188 yıllarında Romalılar ülkeyi işgal etti, daha sonra da Galatia'nın yönetimi için atadıkları kişiye kral unvanı verdiler.

deniz arasında yerleşmiş olan zayıf Türkmen beyliklerinin Sultan Murad'ın egemenliği altına daha fazla sokmuş oluyordu. Sultan, Ankara ve yöresini, bir komutanına tımar olarak bırakarak Bursa'ya bir kahraman olarak döndü.

Rumlar Kıskıvrak

Amcası Alaaddin Bey gibi, yeni topraklar fethetmek yerine, yeni bir düzen kurmayı ve örgütlenmeyi uygun buldu Yeni kurduğu örgütlerden en etkilisi "Beylerbeyliği" oldu. Böylece, bir devlet adamının elinde hem adalet ve sivil yönetimle ilgili işler ve hem de ordunun komutanlığı toplanıyordu. Ancak bu devlet adamı, hükümdara bağlı ve sorumlu bir birimin başında olmasına rağmen, kendisine verilen görevlerde her an ölüm tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Bir başbakandan daha yüksek konumda ve kesin otorite sahibiydi. Ne var ki, yasal olarak yine de sulta'ın bir kuluydu.

Beylerbeyi unvanı, savaş zamanlarında başvezir rütbesiyle eş değerdi. Sultan Murad, beylerbeyi olarak, babasının ve ağabeyi Süleyman Bey'in eski silah arkadaşlarından ihtiyar Lala Şahin'i seçti. Lala Şahin'in, Osmanlı Hanedanı ile bir akrabalığı yoktu. Sultan Murad'ın böyle bir seçim yapmasının nedeni, yüksek makamlara geçecek olan yakın akraba ya da oğulların, ileride devletin varlığını tehlikeye düşürecek serüvenlere girişmelerini önlemekti.

Devletin gücünü hareket birliği içinde toplayıp, ailesindeki beyleri önemsiz makamlara atadıktan sonra, ağabeyi Süleyman Bey'in izinden giderek, bütün Doğu Trakya Bölgesi'ni adım adım egemenliği altına aldı.

Sultan Murad Ergene Irmağı'nın doğduğu dağlara doğru ilerlerken, komutanları Evrenos ve İlbey'i, çini atölyeleri ve tarihsel anıtları ile ün yapmış olan İmparatorluk kenti Dimetoka'yı ele geçiriyordu.

Dimetoka'nın Rum komutanı, tutsak düşen ve gözlerinin önünde öldürüleceği tehdidinde bulunan tek oğlunun yaşamına karşılık kaleyi Osmanlılara teslim etti.

Dimetoka'nın kuşatması sürerken, Sultan Murad, Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa'daki ikinci başkenti sayılan Edirne'ye yaklaşmaktaydı.

Kent'in hem geçidi, hem de savunma hattı olan Meriç Irmağı'nın suladığı zengin ovanın merkezinde yer alan Edirne'ye vardığında, önce komutanları Evrenos ve İlbey'den ordusunun gücü hakkında bilgi aldı. Komutanlarla yapılan durum değerlendirmesinin sonucunda, Bizans İmparatorluğu'nun bu kuzey kalesinin fethedilmesi için kararını verdi. Böylelikle, Rumların elinden her şeyleri, hatta Doğu İmparatorluğu'nu kurmak için geldikleri bu topraklardan Avrupa'ya kaçış yolları bile alınmış oluyordu.

Edirne Yazgısına Teslim Oldu

Eski bir kentin kalıntıları üzerinde Roma İmparatoru Hadrianus tarafından kurulan Edirne'nin, ilk bakışta Şam kentini anımsatan bir durumu vardır.

Lübnan Dağları'na yaslanmış Şam ile, Makedonya Dağları'na dayanmış Edirne arasındaki benzerlik hayret uyandırıcıdır. Edirne'de de, ufka bakıldığında aynı Şam'da olduğu gibi bol yeşillikli, geniş tepeli dağları görmek olasıdır. Berrak ve köpüklü üç ırmak tarafından sulanan bir vadinin ağzında, geniş bir ovanın başlangıcında, güllerin, ayva ve ceviz ağaçlarının, bağların arasında oluşu da Şam'ı andırır. Her dönemin şair ve tarihçileri, Edirne'yi, "toprağın bereketi ve imparatorluğun gücü" biçiminde nitelendirerek anlatmışlardır.

İstanbul'a göre sayıca daha az, ama daha çalışkan ve savaşçı olan Edirne halkı, kentini savunamadı. Eğlence ve ticaret peşinde koşmaktan kişiliğini yitirmiş olan halk, Osmanlılara karşı istese Bulgarları, Sırp ve Arnavutları kiralık asker olarak tutabilirdi. Surlarının içi birkaç orduyu barındıracak genişlikteydi. Ancak, gerilemekte olan imparatorlukların en belirgin özellikleri olan korku, cesaretini yitirme ve ihanet her şeyi silmeye yetiyordu.

İstanbul'dan gelecek yardıma inanmayan, savaş kazanılsa bile süreksiz bir barıştan başka bir şeyin gelmeyeceğini bilen halk, yazgısına teslim oldu. Sultan Murad'a boyun eğmek istemeyen Edirne'nin komutanı, yanında bir bölüm yabancı askerle, onurunu koruyarak, sallara binip Meriç üzerinden denize ulaştı. Ve İstanbul'a doğru yelken açtı.

Sultan Murad Zaferini Duyurdu

Sultan Murad'ın gözünde İstanbul olmasaydı, Edirne'yi başkent yapması işten bile değildi. Gerçekten de bütün koşullar bunu gerektiriyordu. Yerin stratejik önemi, ırmak, otlaklar, ovanın verimliliği, zengin ve çalışkan halk, güzel anıtlar, boyunduruk altına alınması daha kolay olan Bulgar, Sırp ve Arnavutların yakınlığı gibi etkenler, Sultan Murad'ı böyle bir karara zorlayan nedenlerdi. Fakat Sultan Murad, bu kentteki eğlence ve zenginliğin, askerleri ve kendinden sonra gelecek olanlar için Bizans'a karşı yaşatılması istenilen fetih özlemini azaltacağı kuşkusunu taşıyordu. Sanki bir karargâhı terk eder gibi, Bursa'dan ayrıldığı zaman, Avrupa yakasında sürekli bir merkezden çok, geçici nitelikte bir kampa ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden başkent olarak Edirne, Bursa ve İstanbul'un arasında yer alan Dimetoka'yı seçti.

Aynı zamanda beylerbeyi ve başveziri olan Edirne Valisi Lala Şahin Paşa'yı, Bulgaristan, Sırbistan ve Tuna'ya kadar olan Avrupa topraklarını fethetmek üzere görevlendirdi. Lala Şahin Paşa'nın orduları, sultan adına Filibe[2] önlerine dayandı. Sırtını doğal bir engel olan dağa dayamış, önünde geniş yatağı ve köpüklü sularıyla Meriç Irmağı'nın korumasına sığınmış olan Filibe, ihtiyar lalanın saldırılarına Edirne'den daha uzun süre dayandı. Ama sonunda düştü.

2 Rumeli.

Filibe, sultanın hazinesine kabarık bir gelir kaynağı sağlıyordu. Bizans imparatorları döneminde, tahıl ve meyve ticaretinden alınan vergi, dört milyon akçe tutuyordu. Ayrıca Hıristiyan halktan da vergi alınıyordu. Osmanlı orduları için, dağların arasında uzanan vadilerden ve ovalardan geçen bir yol yapıldı. Bu yolun yapımında Edirne ve Filibe'nin fethedilmesi sırasında alınan tutsaklar çalıştırıldı.

Lala Şahin Paşa tarafından yaptırılan köprünün altından bugün bile Meriç'in suları köpürerek akar. Filibe savaşlarında elde edilen ganimet ve tutsakların beşte biri devlete verildi. Bu uygulama, bundan sonra da aynı oranda devam ettirilerek bir gelenek oldu.

Filibe'nin alınmasından sonra, Osmanlı sultanı ile Bizans imparatoru arasında geçici bir barış, yani bir ateşkes anlaşması yapılmıştı. Birkaç aylığına Bursa'ya dönen Sultan Murad, bütün Türk beyliklerine ve Arabistan'a kadar haberciler göndererek Rumeli topraklarındaki zaferlerini duyurdu.

Bir yandan Filibe'nin fethedilmesiyle Osmanlılara Balkanlar'ın ve Tuna kıyılarındaki verimli ovaların yolunun açılması, öte yandan Evrenos Bey'in Epir[3] ve Arnavutluk üzerinde kurduğu egemenlik, Adriyatik sahillerinin de Osmanlıların eline geçmesi sonucunu doğurdu. Bu durum, Hıristiyan Batı dünyasında çok büyük yankılara yol açtı. Papa telaşa kapılmıştı. Eflâk, Sırbistan, Bosna ve Macaristan halklarını, bu henüz tam anlamıyla tanınmayan millet tarafından tutsak edilmeleri tehlikesine karşı birlik olmaya çağırıyordu. Hıristiyanlığı yeni kabul etmiş olan yarı barbar topluluklar, papanın bu çağrısı üzerine harekete geçtiler.

Yirmi bin Sırp, Macar, Bulgar, Eflâklı'dan oluşturulan bir ordu, Sırbistan ve Bulgaristan dağlarını aşarak ilerlemeye başladı. Amaçları, Lala Şahin Paşa komutasındaki Osmanlıları, Balkanlar'dan ve Meriç'ten savaşarak atmaktı.

Hıristiyan Ordusu Meriç'te Boğuldu

Yirmi bin kişilik Hıristiyan ordusunun karşısındaki, Lala Şahin Paşa kuvvetleri on bin askerden oluşuyordu. Osmanlı ordusu, Bursa'dan istenilen takviye birliklerin gelmesini beklemeden Haçlıların karşısına dikilmekten kaçınmadı. Çünkü onlar, çocukluklarından beri savaş alanlarında pişmiş Türk yiğitleriydi. Osman ve Orhan Beyler zamanından kalan deneyimli komutan İlbey, bir avuç seçme askerinin başında, gece karanlığından yararlanarak Meriç Irmağı'nı çevreleyen bataklıkları aştı.

Birleşik Hıristiyan ordusu, önlerindeki ırmak ve bataklıkların aşılmazlığına çok güveniyordu. Askerler, içki içip sarhoş olmuşlar, tamamen başıbozuk bir halde orada burada sızmışlardı. İlbey, bu disiplinsiz asker topluluğuna, derin bir uyku halindeyken baskın yaptı. Osmanlı atlılarının naraları ve çıkardıkları gürültüler,

3 Balkan Yarımadası'nda dağlık bölge. İon Denizi kıyısında ve Pindos'un batısında. Yunanistan'ın kuzeybatı bölümünü meydana getirir. Epir hakkında yazar Lamartine tarafından "Arnavutluk Denilen Ülke" başlıklı bölümde geniş bilgi verilmiştir.

gece karanlığında yeri göğü inletiyordu. Böylece, neye uğradıklarını anlayamayan Hıristiyan ordusu, ateş, kan ve ölüme boğuldu. Osmanlıların kılıçlarından kaçmak isteyen binlercesi Meriç'in azgın sularına kapılıp can verdi. Cesetler, Filibe'nin köprülerinin altından sürüklenerek günler sonra denize ulaştı. Sırpların dağılması ve kaybolması anlamına gelen Sırpsındığı, çatışmasız bir zaferle sonuçlanan bu savaştan sonra, olayın geçtiği küçük ovanın adı oldu.

Tutsak Mimarlar

Yiğit İlbey, Edirne'ye kahraman olarak döndüğünde, zaferin onuruna sahip çıkmak isteyen Lala Şahin Paşa'ya, halk tarafından çok sevildiği izlenimini verdi. Ve paşa, bu yüzden İlbey'i çok kıskandı. İlbey'e, içinde zehir bulunan bir kâse göndererek ölüm kararını bildirdi. Kahraman Türk komutanı için ölüm, kazandığı büyük başarının ödülü oluyordu. İlbey, paşanın kıskançlığının nedenini anlamasına rağmen, haksızı suçlamak yerine başvezirin buyruğuna boyun eğdi ve kâsedeki zehiri bile bile içti.

Başvezirinin yardım isteğine uymak için, Bursa'dan Edirne'ye doğru yola çıkan Sultan Murad, Haçlı ordularının bir baskınla yok edildiği haberini alınca, Bursa'ya geri döndü. Trakya'dan elde edilen ganimetlerle iki başkent Bursa ve Dimetoka'daki cami yapımlarına hız verildi. Tutsak alınan Bizanslı mimarlar, cami ve minarelerin yapımında bilgileriyle Osmanlılara yardımcı oldular. Bizans kiliselerinin basık tavanları yerine, camilere bol ışığın girmesini sağlayan yüksek kubbeler yapıldı. Avluların üzerinde, kubbelerin arasında yer alan askılı geçitlerde, Müslümanlar minberde vaaz veren imamı rahatça görüp dinleyebiliyorlardı artık. Sürekli akan çeşmelerin şırıltılarını dinleyip, yüksek servilerin gölgelerinde serinleyen, uzun mermer sütunların taşıdığı kemeraltlarına, medrese hocası ve öğrencilerinin barındığı odalar açılıyordu.

Artık, Osmanlıların yarattığı kendine özgü mimarlık sanatı ile İslamiyet her yerden gökyüzüne doğru fışkırmaktaydı. Mimarsal değerleri yüksek tapınaklar, dinlerin kızları sayılır. Tanrı'nın adının yazıldığı bu taş yapılar, Tanrı düşüncesinin ürünleridir ve bunlar gökyüzünü taşıyormuş görünümüyle insanları kendilerine hayran bırakırlar. Hintler, Mısırlılar, Yunanlar, Romalılar, Gotlar ve Bizanslılar, kutsal inançlarının yaratıcılığı ile, kendilerine özgü değişik mimarsal yapıtlar ortaya çıkarmışlardır. Bu yapıtların bazıları panteist[4] düşünceye göre yapılmıştı. Bunlar sanki doğa ile kucaklaşıyorlardı. Bazıları, sırları halktan saklamak için yapılan piramitlerdi. Bir başkası, hayal gücünün bütün aşırılıklarıyla ortaya çıkardığı, heykellerle dolu Parthenon[5] tapınağıydı.

Daha neler neler vardı! Değişik inançtaki insanların kayalara oydukları mağaralar, toprağın derinliklerindeki gizli odalar gibi...

Birbiri tarafından yok edilmeye çalışılmış, ancak hepsi üst üste gelmiş eski dinsel görüşlerin izleri, dünya üzerinde-

4 Vahdeti vücut. Yaratılanla yaratanın bir oluşunu, tek kaynaktan geldiğini savunan tasavvuf görüşü.

5 Atina'da Akropolis üzerinde bulunan Athena Parthenos Tapınağı. Eski Yunan mimarlık sanatının şaheseridir.

ki başka hiçbir yerde, Osmanlı topraklarında olduğu kadar açık seçik gözler önüne serilmez.

Mısır piramitlerinden Efes ve Atina harabelerine, Parthenon harabelerinden Kudüs yeraltı mezarlıklarına, İstanbul'daki Ayasofya'nın kalın kubbelerinden Bursa ve Edirne camilerine kadar her yerde, birbiriyle çatışmış inanışların yapıtlarını görmek olasıdır. Bursa'da olduğu gibi aşağı yukarı her yerde, yenik düşenlerin mimarları, zafer kazananların yapıtlarının inşa edilmesi için çalıştırılmışlardır.

Böylelikle, dünyanın her yerinde, yenen ve yenilen dinlerin tapınakları arasında sürüp giden bir hareketlilik, bir canlılık ve sürekli gelişme gözlenmiştir. Yeni gelen halk, eski inanışlara son vermek için, hazır bulduğu tapınağı kendi dininin öngördüğü biçime dönüştürmüştür.

Sultan Murad Cahil Değildi

Sultan Murad, babası ve kendinden sonra gelen sultanlar gibi, cami yapımına ve halkının dinsel ve edebiyat alanlarındaki eğitimine büyük önem vermiş, bu konularda büyük çaba harcamıştır.

Ancak kendisi, savaş ve devlet yönetimi dışında fazla bir şey bilmezdi. Hatta bazı söylentilere göre okuma yazma bile bilmiyordu. Ancak bu söylentilerin pek tutarlı olmadığı görüşündeyim. Çünkü o, zeki bir annenin, bilgili olmasıyla tanınan bir ailenin sürekli gözetimi altında büyütülen ve eğitilen bir ferdiydi.

Nilüfer Hatun'un oğlu, Edebali'nin torunu, Orhan Bey'in halefi, bilgin Alaaddin Bey'in hem yeğeni, hem öğrencisi olan bir adam, Bizans kaynaklarında ileri sürüldüğü gibi nasıl cahil olabilir? İranlı yazar ve bilginlerin arasında yaşayan, halkının bütün bireylerinin eğitilmesi için büyük çabalar harcayan Orhan Bey, nasıl olur da kendi oğlunu, Kuranıkerim'in yasakladığı ve ırkının da nefret ettiği cehaletin kucağına atar?

Herhalde tarihçiler, bu konuda halk arasında sürdürülen söylentilere kanmışlar, kolay bir araştırma sonucu ortaya çıkarılabilecek gerçeğe sırt çevirmişlerdir.

İmparatorluk topraklarında yaşayan din adamlarının ve bilginlerin koruyucusu olan Sultan Murad'ın okuma yazma bilmediği savının yalan olduğu kesindir. Sözünü ettiğimiz tarihçiler arasında, araştırmacılığı ile ünlü olan Hammer'in bile yer almış olması hayret uyandırıcıdır.

Tarihçi Hammer, Dubrovnik[6] Cumhuriyeti ile yapılan bir anlaşmanın altına, Sultan Murad'ın, güya koyduğu ileri sürülen imzası yüzünden birtakım savlar ortaya atmıştır.

Hammer'e göre, Sultan Murad, Osmanlıların deniz ve kara ticaretini serbest bırakmaları karşılığında beş bin düka altın vermeyi taahhüt eden Dubrovnik Cumhuriyeti ile yapılan anlaşmayı imzalamak için elini mürekkebe bulamış ve tıpkı bir aslanın pençesinin kumda bıraktığı iz gibi, kâğıda avucunun ve beş parmağının izini çıkartmıştır. Yine söylentilere göre, sultan bu hareketi yaparken ortadaki üç parmağını bitişik, baş ve küçükparmaklarını ise ayrık olarak kağıda basmıştır.

6 Eski Ragusa, Yugoslavya'da (Hırvatistan) kent. 1918 yılında yeni kurulan Yugoslavya'ya katıldı.

Ortaya atılan bir sava göre, böylece kendinden sonra gelen sultanlar, dünya egemenliğini ve gücü temsil eden, çevreyi ise küçük görmeyi simgeleyen bu imzayı gelenek olarak sürdürmüşlerdir.

Oysa gerçek böyle değildir.

Padişah Tuğları

İmparatorluğun kâtipleri, sultanların yüceliğini ve soyluluğunu simgeleyen imzalarına, usta kalemleriyle bazı eklemeler yapmışlar, sanat güçleriyle bir şaheser yaratmışlardır. Tuğra adı verilen bu imzanın ortasında, padişahın adı ve kaçıncı Osmanlı padişahı olduğunu gösteren sayı yer almıştır. Romalılar ve Bizanslıların kendi imparatorlarına Sezar unvanını vermeleri gibi, Osmanlılar da padişahlarına "daima zafer kazanan" sıfatını eklemişlerdir.

Üçüncü Osmanlı sultanı olan Murad'ın, cehaletiyle ilgili olarak ortaya atılan söylentilere ve belgesiz savlara inanmamız olası değildir. Çünkü, imparatordan en basit halka kadar Doğu'da yaşayan herkesin imzasını kazdırdığı bir mührü ya da yüzüğü vardı.

Eğer Sultan Murad, mühür kullanmayıp, ileri sürüldüğü gibi elini mürekkepleyip avucunun ve parmaklarının izini kullanmak istemişse, böyle davranışı onun imza atmasını bilmediği biçiminde değil, Hıristiyanlarda kalacak bir kâğıt parçasında gücünü göstermek, onlarda sürekli bir korku duygusu yaratmak istediği biçiminde yorumlanmalıdır. İleri sürüldüğü gibi bu hareket eğitim eksikliğinden değildir.

Tanrı, Kuranıkerim'de, bütün inananlara okumalarını ve yazmalarını buyurmuştur.

Herhangi bir kişinin bile okuma yazma bilmemesi doğal karşılanmazken, bir sultanın cahil kalması ve Kuranıkerimde yer alan Tanrı'nın buyruklarına karşı gelmesi, en azından bir ihmal, hatta günah sayılırdı.

Sözde okuyup yazması olmayan bu sultanın döneminde yetişen matematikçiler, filozoflar ve şairler, Bursa'da doğup gelişen bilim ve edebiyatı İran'a, Orta Asya'ya götürüyorlardı.

Bursalı bilgin Kadızade, Semerkant'a geometri dersleri vermek üzere gönderilmişti. Dersleri çok ilgi çekici oluyordu. Öyle ki, onun ders verdiği saatlerde bütün kürsüler boşalıyor, hatta öğretmenler bile gelip onun öğrencisi oluyorlardı. Kadızade[7] gibi yine Bursalı bilginlerden

7 Türk matematik bilgini (Bursa 1337-Semerkant 1412). Babası kadılık yapan bir bilgindi. Molla Fenari'den astronomi ve matematik öğrendi. Çağın ünlü bilim merkezlerinden olan Türkistan'a gitti. Uluğ Bey'den yakın ilgi gördü. Onun Türkistan'da kurdurduğu medresede müderrislerin reisi olarak görevlendirildi. Seyid Şerif Cürcani'nin *Mevakıf* (Duraklar) adlı yapıtında birçok konunun yanlış işlendiğini ortaya koydu. Semerkant'ta Anadolulu olması nedeniyle Rumi diye tanındı. Matematik ilkelerini astronomi araştırmalarına uygulayan, gök varlıklarının kendi yörüngeleri üzerindeki dönüşlerini incelerken matematiğin verilerinden yararlanan ilk bilginlerdendir. Felsefe konusunda akılcı bir tutum benimsedi. Ona göre, akılla inancın alanları ayrıdır. İnançla ilgili konular hiçbir zaman aklın ilkeleriyle bağdaştırılamaz. İnanç alanına giren konulara akılla çözüm yolu aramak doğru değildir. Bazı yapıtları: *Muhtasar fi'l-Hesap* (Hesap Özeti), *Risale fi İstihrac-il Ceyb Derece Vahide* (Birinci Dereceden Çıkarma Üstüne Risale).

olan Cemalüddin[8] çok ileri derecede Arapça biliyordu. Onun da görevi, Sultan Murad'ın medreselerinde dil öğretmekti. Yine aynı dönemde ünlü olan Burhaneddin'in[9], Tanrı'nın özellikleri ve kutsal ruh konularında yaptığı yorumlar, bütün Anadolu kürsülerinde ilgiyle izleniyordu. Eski Yunanların çoktanrılı düşüncesiydi. İslam düşüncesinin çatışması Osmanlıların o günkü topraklarında sürmekteydi.

Edirne Başkent Oldu

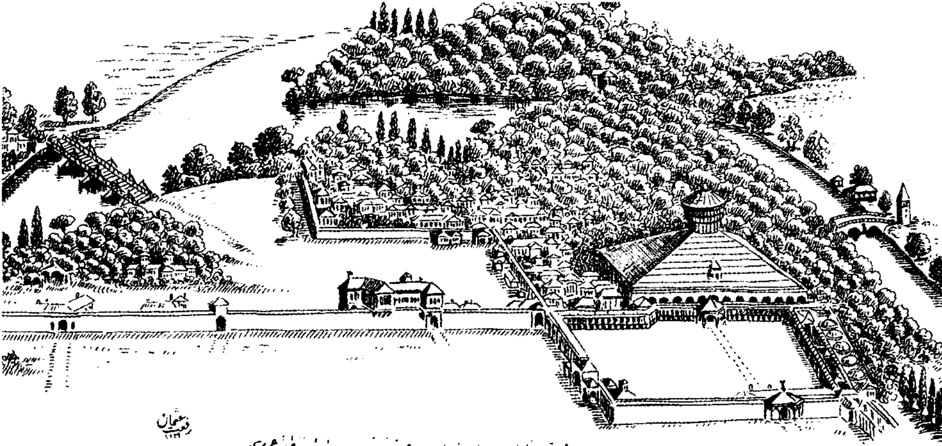
Bursa ve Dimetoka'da Sultan Murad devlet işlerini sürdürürken, komutanları Evrenos, Timurtaş ve Lala Şahin de, Avrupa'nın Karadeniz ile Adriyatik Denizi ve Tuna Nehri arasında kalan bölümünde fetihler peşinde koşuyordu.

Doğa şartlarının Bizans İmparatorluğu'nun bir kalesi haline getirmiş olduğu bu dağlık arazi, Osmanlı askerlerine Trakya'da olduğundan daha büyük bir direnme gösteriyordu. Osmanlı ordusu, Bulgar ve Epir geçitlerinde adım adım ilerlemek zorunda kalıyordu. Yavaş hareket ettiği için Sultan Murad tarafından azarlanan Timurtaş, Meriç'in kollarından biri olan Tunca Irmağı'nın doğduğu dağın çevresinde bulunan kentlere doğru saldırıya geçti. Balkan dağlarının vadilerinde bulunan demir madeni ocakları Lala Şahin tarafından ele geçirilince, Bizans İmparatorluğu'nun silah üretim atölyeleri artık Osmanlı ordusuna hizmet vermeye başladı. Bu arada, Sultan Murad da oturmaktan sıkılmıştı. Dimetoka'dan çıkarak harekete geçti. Selanik Körfezi ile Karadeniz arasında kalan yarımadayı aşarak, Tuna deltasından İstanbul Boğazı'nın girişine kadar olan yerleri, ülkesinin toprakları arasına kattı. Böylece Avrupa'nın bu bölgesinin Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi beş yılda tamamlandı.

Osmanlı topraklarının Avrupa içlerine kadar yayılması, Edirne'yi, zorunlu olarak devletin başkenti yapıyordu. Sultan Murad, dönüşünde oraya Bizans imparatorlarının rakibi olan bir sultana yaraşan bir saray yaptırdı. Hükümetini Edirne'ye taşıdı. Anadolu topraklarında ise yetkili yönetici olarak Hayreddin Paşa'yı bıraktı. Osmanlı devlet adamları arasında saygı gören bu ihtiyar paşa, aklının devlet işlerinin ağırlığını kaldıracağı yaşa kadar çalıştı. Sonra, Osman Bey zamanında doğduğu Yenişehir'e dinlenmek üzere çekildi ve orada da öldü. İhtiyar Beylerbeyi Lala Şahin de, hizmetlerinin ödülü olarak, kendinden sonra geleceklere kalacak olan Filibe kenti ve çevresini Osmanlı topraklarına kattı. Lala Şahin için, Filibe bir uç beyliği oldu.

8 Cemalüddin (Ahmed ibni Ali İbnül Hüseyin ibni Mühenna): Arap bilgini (1347-1424). Seyyid Tacüddin Muhammed'den ders aldı. En ünlü yapıtı *Umdet-üt-Talib fi Ensab-ı Ali Ebi Talib*'dir. Öteki önemli yapıtının adı *El-Tuhfet-ül Cemali* (Cemali'nin Armağanı)'dır.

9 Kadı Burhaneddin: Türk devlet adamı, şair ve bilgini (1344-1398). Halep'te bilimsel çalışmalar yaptı. Çok zeki bir kimse, iyi bir devlet adamı, bilgin bir kadı idi. Aynı zamanda iyi bir şairdi. *Tercih-üt-Tavzih* adlı yapıtında Sadeddin Tefzâni'nin *Telvih* adlı yapıtında ileri sürdüğü fikirleri eleştirdi. *İksir-üs Saadet fi Esrar-il İbadet* (İbadetin Sırlarına Dair Saadet İksiri) adlı yapıtında da ibadetlerin önemine değinir.



Edirne Sarayı.

Oradan başlattığı seferlerle ve dinmek bilmeyen bir çabayla, iki deniz arasında kalan dağ ve vadilerle kaplı topraklarda ilerlemeye başladı.

Rodop, Balkan ve Epir dağları arasındaki Arnavutluk, Bulgaristan, Sırbistan gibi hayvancılığa elverişli ormanlık bölgeler, Lala Şahin tarafından işgal edildi. Ele geçirilen kentlere komutanlarını yerleştirdikten sonra, Osmanlı egemenliğini kabul etmeyen halkları yöredeki dağlara sürdü.

Sultan Murad, başvezirinin seferlerini dikkatle izliyor ve zaman zaman da ona yardımcı oluyordu. Osmanlı ordusunun barbarlarla yaptığı savaşları fırsat bilen Karadeniz kıyılarındaki bir kısım Rum kentleri, Osmanlı Devleti egemenliğinden kurtulup bağımsızlık elde etmek üzere ayaklanınca, Sultan Murad harekete geçti. Küçük bir kuvvetin başına geçerek bütün Trakya'yı dolaştı, ayaklanmaları bastırdı. Ayaklananları cezalandırdı. Aynı hızla geriye dönerek, Arnavutluk'taki Apollonia[10] kentini kuşattı.

Kentin kalın surları önünde gereksiz yere uzayan bu kuşatmayı kaldırmayı düşünürken, yaslandığı çınar ağacının altındaki yer birdenbire sarsılmaya başladı.

Yerden kalkan tozlar arasında kalan kent gözlerden kayboldu. Surlar ise kendiliğinden yıkılmaya başlamıştı. Açılan gedikten içeri daldı ve hiçbir güçlükle karşılaşmadan Apollonia'yı zaptetti.

Sultan Murad'ın rastlantı sonucu dayandığı o çınar ağacına, "Mutlu Çınar" adı verildi.

Külahlardaki Değişiklik

Elde edilen ganimetler çok değerliydi. Eski çoktanrılı dinlerden kalan tapı-

10 Eski çağlarda Anadolu'da bu adı taşıyan çeşitli kentler vardı. Anadolu'nun dışında da İllyria'da, Aoos Irmağı ağzında aynı adla bir kent bulunuyordu.

naklar ve daha sonraları kurulan Hıristiyan tapınakları kenti zenginleştirmişti. Kiliselerin içindeki altın ve gümüş kupalar göz kamaştırıyordu. Sultan Murad'ın askerlerinden biri, altın kupalardan birini başına geçirmiş, ancak onu külahıyla gizleyememişti. Askerin bu durumu sultanın dikkatini çekmiş ve ganimetleri gizlediği için azarlanmıştı. Ne var ki, Sultan Murad, külahın alt tarafından gözüken altın kupanın, şerit gibi duruşunu da çok beğenmişti. Bu durum üzerine suçlu asker affedildi ve bundan böyle, Osmanlı ordusu subaylarının savaş külahlarının alt tarafına sarı bir şerit eklenmesi buyruğu çıkarıldı. Kendisi de, o zamana kadar giydiği, çevresi muslin eşarpla sarılı keçe külah yerine, altın şeritli külah giymeye başladı. Kırmızı yünden bir ceket ve kaftan, atalarından beri Osmanoğlu'nun savaş elbisesi olmuştu.

Kan ve Ateş Rengi

Apollonia'nın teslim olmasından sonra hareketlerinde serbest kalan Sultan Murad, en iyi komutanlarından olan Evrenos Bey'in Tesalya[11] fethine katıldı. Buradan, Hemus Dağı'nın kuzey eteklerine inerek Bulgar Kralı Susmanus (Şişman İvan) ile birleşmiş olan Sırp despotu Lazar'ın ordularıyla karşılaştı. Sultan Murad'ın bu iki düşmanı, ordularını Konstantinos'un (Konstantin) doğduğu Niş Vadisi'nde toplamışlardı. Justinianus tarafından güçlendirilmiş surları, Avrupa'nın anahtarı gibi bir vadinin girişinde yer alması ve iki yanının ırmakla çevrilmesi, kenti Sırplarla Bulgarların önemli bir üssü durumuna sokmuştu.

Ancak, sultanın orduları Hemus Dağı'nın üzerinden kopup düzlüğe inmeye başlayınca, Niş kenti için teslim olmaktan başka bir çare kalmamıştı. İki prens de kurtuluşu kaçmakta buldular. Padişah onlarla geçici bir anlaşma yaptı, Niş'i egemenliği altına alarak, Edirne'ye yine zafer kazanmış olarak döndü.

Yeni başkentin coğrafya yönünden taşıdığı önem, ılımlı iklim, şırıl şırıl akan sular, zengin otlaklar, tadına doyum olmayan meyveler, Hemus Dağı ormanlarındaki avlar sultanı buraya bağladı.

Bu sayede, sultan dinlenme fırsatı bulurken, hükümetin politikası da doğal olarak Avrupa ağırlıklı olmuş, Asya savaşlarına ara verilmişti. Sultan bu zaman içerisinde, ordularının örgütlenmesi, disiplini, üniformaları, rütbe ve sancak durumlarındaki yenileştirmelerle ilgilenme fırsatı da elde etti. Osmanlı Devleti'nin bayrağının rengi, daha önceki bayraklardan ayırmak üzere kendi fetihcilik amaçlarının simgesi olan kan ve ateş rengi kırmızıya dönüştürüldü.

Bilindiği gibi, Hz. Muhammed Dönemi Araplarının bayrak rengi güneşten esinlenerek sarı, Fatımilerinki topraktan esinlenerek yeşil, Emevilerinki gün rengi beyaz, Abbasilerinki gök rengi maviydi.

Sultan Murad döneminde, yılların yaşlandırdığı Lala Şahin'in yerine Timurtaş Beylerbeyi olmuştu.

11 Yunanistan'da bir bölge.

Bayezid'e Gelen Göz Kamaştırıcı Armağanlar

Murad'ın üç oğlu, saraylarda ve savaş alanlarında yetişiyordu. Oğullarının en büyüğü olan ve sonradan Yıldırım sıfatını alan Bayezid veliaht olarak yetiştiriliyordu. Babalarının izinde giden Sultan Murad, gelinine verilecek çeyizin devlete eklenecek bir miktar toprak olmasını istiyordu.

Bursa topraklarının güneyinde yer alan Germiyan Türk beyliğine elçiler göndererek, beyin tek kızını oğlu için istetti. Böyle önemli bir kişiyle dünür olmaktan mutluluk duyan Germiyan beyi, kızını vermeyi hemen kabul etti. Birinci yaveri, gelininin atını geminden tutarak Sultan Murad'ın sarayına kadar götürecekti.

Murad ve oğlu da Avrupa'dan Asya'ya geçerek genç kızı karşılamaya gittiler. Arap, İran, Mısır, Suriye emirliklerinde ve hatta Bizans'tan gelen kurullar, sultan ve oğluna Bağdat'ta bile duyulmamış zenginlikte armağanlar getiriyorlardı. Bu armağanlar arasında Arap atları, İran halıları, Mısır ipeklileri, ayrıca Habeş ve Ege bölgesinden kara ve beyaz, kadın ve erkek tutsaklar da vardı.

Hıristiyanlığı terk edip Müslüman olan Sultan Murad'ın komutanı Evrenos Bey, Osmanlılar için Yunan topraklarını fethediyordu. Veliahta onun verdiği armağan, Adriyatik kıyıları ve adalarının ganimeti oldu.

Tesalya'dan seçilen, Rum ırkının en güzel iki yüz tutsağı armağan kervanının önünde gidiyordu. Bu tutsaklardan onu, başlarının üstündeki altın tepsilerde Venedik düka altınları taşıyordu.

Bir başka on tutsağın başları üzerinde, eski İtalyan altınlarıyla dolu gümüş tepsiler vardı. On sekiz tutsak, som altından el yıkama ibriği taşıyordu. Geri kalan tutsaklar ise altın ve gümüş kupalar, kristal cam eşyalar, Venedik camları, değerli taşlarla işlenmiş süs eşyaları getiriyordu.

Bu çok değerli armağanlar geleneklere uyularak Bayezid'in ve nişanlısının ayaklarına saçıldı. Bunun için bu armağanlara "saçı" deniyordu. Genç kız da çeyiz olarak, Sultan Murad'ın ve eşinin ayakları dibine Germiyan Beyliği'nin sahip olduğu dört büyük kentin altın anahtarını koydu. Bu kentler arasında yer alan Kütahya, yedi camisi ve yedi hamamı, meyve taşan bahçeleri, bol yapraklı ağaçlarıyla ünlüydü.

Sultan Murad'ın Gözü Hep Batı'daydı

Kütahya kenti böylece Osmanlı İmparatorluğu tarafından Torosların başlangıcına dikilen bir kök gibi oldu. Germiyan ve Karaman'daki fazla güçlü olmayan beylikler ve özellikle Hamid Bey, Sultan Murad'a bağlı olmayı, sonucu belirsiz çekişmelere üstün tuttular. Onun koruması altında eski mevkilerine ve servetlerine sahip olabilmek için Kütahya çevresindeki bütün kentleri ve vadileri Osmanlılara bıraktılar.

Sultan Alaeddin tarafından inşa ettirilen aynı adlı göl yanındaki Beyşehir, Suğla Gölü yakınlarındaki Seydişehir ile Ak-

şehir, Isparta, Eğridir, Karaağaç kentleri Sultan Murad'ın yasalarını ve yöneticilerini kabul ettiler. Bu kentler orman, otlak ve hayvan sürüsü bakımından çok zengindi. Aynı zamanda bu kentlerde dokuma tezgâhları da bulunuyordu.

Anadolu'yu paylaşmış olan beyliklerden yalnız üç tanesi bağımsızlıklarını koruyabiliyordu. Bunlar; Diyarbakır'da Karakoyun Türkmen beyliği, Anadolu ile Mezopotamya arasında yer alan Maraş ve Adana beylikleriydi.

Bunlar Osmanlıların Avrupa'ya yürüyüşlerinde arkalarını güvence altına alan güçler olduğundan Sultan Murad onlarla ilgilenmiyordu. Onun hedefi daima Batı idi. Zafer ve servetin orada olduğunu biliyordu. Karadeniz kıyısında ya da Suriye'deki birkaç aşiretin bağımsızlıklarının kendisi için bir tehlike oluşturmadığını, zamanı gelince onları da egemenliğine alacağını bildiği için, Trakya ve Yunanistan'daki seferlerini aralıksız sürdürüyordu.

Sofya Komutanına Oynanan Oyun

Timurtaş Paşa yeniden Rodop ve Hemus geçitlerini açmış, Makedonya'ya inmiş, Manastır'ı işgal etmişken, Osmanlı ordusunun bir bölümü de Rodop ve Hemus Vadisi'nde bulunan, halkı zengin ve savunması güçlü Sofya kentini kuşatmıştı. Sofya, İstanbul ile Tuna yatağı arasında Edirne, Filibe ve Niş ile bir hat oluşturuyordu. Solunda Arnavutluk dağları, sağında Balkan dağları vardı.

Sofya kenti, Şam ve Edirne gibi, suların yanında, dağların gölgelerinde uzanıyor, armut ve kayısı ağaçlarının yaprakları altında dinleniyordu. Meyve bahçeleri, bugün olduğu gibi, göz alabildiğince uzanıp gidiyordu. Sofya'nın Sırbistan tarafına bakan cephesinde, ortasında ırmağın aktığı, üzerleri üzüm bağları ile kaplı iki yüksek burun doğal bir geçit oluşturuyordu. Bu geçit darlığı sayesinde çok az sayıda askerle tutulabiliyordu. Osmanlılar tarafından fethedilen bu kent onlara yalnız zevkli günler geçirecek bir belde değil, özellikle barbar kavimlerin ortasında bir üs sağlıyordu.

Fakat kentin surları, dar geçit arasından akan ırmağı ve şatoları, yıllardan beri Timurtaş'ın kuşatmasına ve saldırılarına karşı koymuştu.

Osmanlılara özgü bir kurnazlık ve Rumlara özgü bir ihanet, kentin Timurtaş'ın eline geçmesine neden oldu. Timurtaş'ın ordusundan genç bir Osmanlı subayı, güya ölümden kaçmış gibi kuşatılmış kente sığınmış ve kentin komutanından yaşamının bağışlanmasını istemişti. Sunduk adındaki genç askerin yakışıklılığı, yalvarmaları, yeminleri, gözyaşları Sofya komutanını kandırmıştı. Kale içinde kalmayı başaran genç Osmanlı subayı, yeni görevlerini içtenlikle yerine getiriyordu. Böylece komutanda, onun artık bir daha Osmanlılarla uzlaşamayacağı kanaati uyandı.

Aylardan beri süren kuşatmanın verdiği sıkıntıyla, komutan fırsat buldukça tek başına Sofya'nın Sırbistan tarafına bakan ormanlarında doğan avına çıkardı.

Yine bu avlardan birinde, Sunduk, sanki atının önünde kaçan bir av hayvanını kovalarmış gibi yaparak, komutanla

birlikte dörtnala kentten uzaklaşmaya başladı. Gözden iyice uzak bir yerde, birden komutanın üzerine saldıraran Sunduk, onu yere düşürdü ve bağlayarak yakındaki Osmanlı karargâhına götürdü.

Komutan, Sofya surları önünde halkına gösterildi. Bu durum karşısında bütün umudunu yitiren kent halkı Sofya'nın kapılarını Timurtaş'a açtı. Bundan böyle Sofya Sultan Murad'ın seferleri için bir kışla görevi görecekti.

Bizans'ın Çabaları

Arka arkaya süren ve pek az direnmeyle karşılaşan fetihler sayesinde İstanbul'un çevresindeki çember daralmaya başlamıştı. Sultan Murad'ın yeni hedeflerinin tehdidi altında olan İmparator İoannes Palaiologos, artık dağıtacak serveti kalmadığı için ne Rumlardan ne de kiralık barbar kavimlerden medet umabilirdi.

Bizans'ta etkili olduğu kadar gitgide daha da şiddetlenen dinsel kavgalar, Latin ve Rum kiliselerinin arasında korkunç bir düşünce ayrılığına neden olmuştu. Batılı Hıristiyan halklarını ve prensleri, Doğulu Hıristiyan kardeşlerinin yardımına koşturacak dinsel heyecanın yalnız Roma'daki papanın çağrısında olduğu Bizanslılar tarafından çok iyi biliniyordu.

Bu çağrıyı gerçekleştirebilmeleri için, bütün savlarından vazgeçmeleri gerektiğinin de farkındaydılar. İoannes Palaiologos bu önemli siyasal ve dinsel görüşmeyi bizzat kendisi yapmak istedi. Çünkü İoannes Palaiologos, Pierre l'Ermite adında basit bir keşişin peşine sayısız Avrupalıyı takarak, İsa'nın mezarını halifelerin elinden kurtarmak için Doğu'ya Haçlı Seferleri yapılmasını sağladığını biliyordu. Ve O, Konstantin'in kırmızı elbisesine bürünmüş bir imparatorun, Latin prenslerin sarayında ve havarilerin haleflerinin ayakları altında, Hıristiyanlığın ilk başkentini ve ilk halkını, Müslümanların boyunduruğundan kurtarmak için Avrupa'dan biraz altın, biraz kan dilenmeye gelmesinin kendisine birkaç ordu, birkaç savaş gemisi sağlayacağını umuyordu.

Batı'yı harekete geçirmek için Bizans İmparatoru'nun katlanmak zorunda kaldığı hareketleri, yanında bulunan Bizans tarihçileri çok acıklı bir dille kaleme almışlardır.

Babanın Oğula Öğüdü

Talihsiz Manuel'in oğlu ve taht ortağı olan İoannes Palaiologos, babasından ve meslektaşından saray politikasıyla ilgili gelenekleri öğrenmişti.

İhtiyar imparator, oğluna şu öğüdü vermişti:

"Osmanlıların ilerleyişini durdurmak için yapılacak tek şey, bunların çekindiği Latin-Bizans birliğinin sağlanmasıdır. Osmanlıların saldırıları karşısında son çare imdadımıza koşacak olan Batı Hıristiyan ordularını onların önlerine çıkarmaktır. Böyle bir birleşmenin gerçek olabileceğini onlara göstermek için Latinlerle Rumların arasındaki düşünce ayrılıklarını gidermeye çalış.



Zsigmond.

Latinlerden, her iki kilisenin görüşlerini tartışmak üzere bir konsil toplantısı yapılmasını iste. Osmanlılar sürekli birliğin kurulması kuşkusuyla yaşayacak ve sizin nihayet başarıya gittiğinizden kaygı duyacaktır."

Ne var ki doğanın kucağından yeni çıkmış bir halktan beklenmeyecek derecede Osmanlılar, kısa sürede diplomasinin inceliklerini kavramışlardı.

Hemen Macar Kralı Zsigmond'a[12] başvurarak, konsil toplanmasını, dolayısıyla iki kilisenin birleşmesini önlemesi karşılığında büyük para önerdiler.

İoannes Palaiologos, babasının bu güzel öğütlerini küçümseyerek dinledi.

Oğlu yanından ayrıldıktan sonra Manuel, "Ne yazık! Oğlum kendisini bir kahraman ve büyük bir kral sanıyor. Oysa biz kahramanlık ve büyüklük çağını çoktan geride bıraktık. Oğlumun cesareti, başka bir çağda yurdumuzu kurtarabilirdi, ama şimdi felaketimiz olacak. Bize bir kahramandan çok, aklı başında bir hükümdar gerekli" diye konuştu.

Birkaç hafta sonra, Bizans'ın elinde kalan birkaç prensliği, oğulları arasında pay eden Manuel öldü. İkinci oğlu Andronikos Selanik'i; öteki dört oğlu, Theodoros, Konstantin, Tomhas ve Demetrius, Yunanistan'ı paylaştılar. Andronikos Selanik'e sahip olur olmaz onu hemen altın karşılığında Venediklilere sattı ve yaşamının son günlerini karanlıklar içinde, cüzam hastalığının pençesinde geçirdi.

Sultan Murad'ın komutanları tarafından kısa zamanda prensliklerden kovulan öteki kardeşler, İstanbul'a, ağabeyleri İoannes Palaiologos'a sığındılar.

Tahta yeni geçen bu prens, güzelliği Karadeniz Rumları arasında dilden dile dolaşan Trabzon prensesi ile evlenmek için karısını boşadı.

Rum kilisesini, Latin kilisesine birleştirmek amacıyla bir konsilin kurulması için politik çabalar gösterdi. Papalık'la, öteki Katolik konsillerin arası açık olduğu için, zaman böyle bir girişim için çok uygundu.

12 Lüksemburglu Zsigmond, bir Germen imparatoruydu. Macaristan'ı XIV ve XVI. yüzyıllarda yabancı hanedan soylarından gelen krallar yönetmişti. Zsigmond da bu krallardan biridir.

İsviçre'deki Bazel Konsili, Papa Eugene'i yerinden indirip bir manastıra kapatmıştı. Konsil kendi hareketini Hıristiyanlığın çıkarı için yapılmış göstermek istiyordu. Alman İmparatoru ve Macar Kralı Zsigmond, Palaiologos'un önerilerini reddetmesi için Sultan Murad'ın yolladığı altın dolu tepsileri geri çevirmiş, Konsil'in çağrısını kabul etmişti.

Konsildeki papazlar, İoannes Palaiologos'un, Hıristiyan Doğu ile Batı'nın birleşmesini görüşmek ve anlaşmak için patrikleriyle beraber gelmesini istiyorlardı.

İoannes hazinesinin fakirliğini bahane edince konsil, seyahati için on bin duka altın vereceğini, Avrupa'da maiyeti ile birlikte geçireceği günler için bütün masraflarını ödeyeceğini bildirdi. Bizans imparatorunun yokluğu sırasında, İstanbul'u Osmanlılardan korumak için Latin askerler, savaş gemileri ve para gönderildi.

Palaiologos'un olası itirazlarını da ortadan kaldırmak için konsilin, Adriyatik kıyılarına yakın olan Ferrare'de toplanacağı bildirildi.

Sultan Murad karşılıklı görüşmeleri öğrendi. İki kilisenin birleşmesiyle, karşısına bir halk yerine bütün Hıristiyan dünyasının çıkacağını anladı. Bunun üzerine Sultan Murad, İoannes Palaiologos'a, Papalık'ın önerisini geri çevirmesi durumunda güvenliğinin sağlanacağını ve hatta servet vereceğini bildirdi. İstanbul kilisesinin ileri gelenlerinden bazıları, kararsız imparator'u birliğe itiyorlar, bir bölümü de geri çekiyorlardı. Nihayet İstanbul'daki acıklı durumu, ona hem atalarının ününü, hem de şimdiki sefaletini anımsatan bir sarayın vaat edilmesi ve bir süre de olsa İstanbul'dan kaçma fırsatı doğması aklını çeldi. Yanında İstanbul patriği ihtiyar Joseph olduğu halde papanın gemilerine bindi. Maiyetinde, unvanları Bizans İmparatorluğu'nun küçüklüğü ve zavallılığıyla bağdaşmayan bir sürü şatafatlı din adamı, tarihçi, yazar ve şair vardı.

Papanın Jesti

Böylesine saray ve kilise ileri gelenleri ile yüklü donanma, yavaş yavaş Ege Denizi'nden geçerek, Adriyatik üzerinden Venedik'e doğru yollandı. Rüzgârla ve dalgalarla boğuşarak geçen seksen günlük uzun seyahat sırasında, Marmara, Trakya, Ege Denizi, Yunanistan, Epir, Arnavutluk kıyılarını izleyen Bizans imparatoru, bir zamanlar atalarının sahip olduğu imparatorluğunun büyüklüğüne bir kez daha tanık oldu.

Limanlarında ve adalarında kendi bayraklarını taşıyan gemilerin serbestçe girip çıkmasını ve ticaret yapmasını sağlamak amacıyla Venedikliler, bu imparator parçasına, ancak Charlemagne[13] ya da

13 (2 Nisan 742-28 Ocak 814) Frank Kralı ve Batı imparatoru. Büyük Karl diye de anılırdı. Charlemagne 800 yılının Noel günü papanın eliyle imparatorluk tacını giydi. Bizans bunu bir gasp olayı olarak yorumladı. Ülkesinde laik ve dinsel devlet hizmetlilerinin yetiştirilmesi için saray okulu kurdurdu. Eski ve kutsal elyazmalarının kopyaları çıkarıldı, ilahiyat alanında çalışmalar yapıldı. Charlemagne'a göre uygarlığın canlandırılması din işlerinin gelişmesine bağlıdır. Hıristiyanlık imparatorluğun bölümleri arasında en güvenilir bağdır. Charlemagne, bu tutumu nedeniyle Katolikler arasında büyük saygı görmüştü.

Konstantin'e[14] yapılacak derecede konukseverlik ve saygı gösterdiler. Cumhuriyet doçu[15] ve senatörleri, yüzen saraylarına binerek, Bizans imparatorunun önünde bütün kanalları dolaştılar. Bütün ordu ve halk, Bizans, Roma ve Venedik'in birleşmiş renkleri ile süslü gondollara binerek, İmparator İoannes Palaiologos'un arkasından geliyordu. Deniz üzerinde yapılmış kentin görkemli binaları arasında dolaşmaktan hayrete düşen Bizanslılar, Venediklilerin Yunanistan ve adalardan çaldıkları heykel ve sütunları görünce gözyaşlarını tutamadılar.

Venedik'te geçen birkaç günlük dinlenmeden sonra, imparator maiyetiyle birlikte, aynı saygı gösterileri içinde Ferrare'ye uğurlandı. Oraya vardığında kendisini, hükümranlığın işareti olan beyaz ve yas anlamına gelen siyah bir at bekliyordu. İmparator siyah ata binmeyi uygun buldu. Atın üzerinde altınla işlenmiş Bizans kartalı bulunan kırmızı kadifeden bir örtü vardı. Atı, uşaklar dizginlerinden tutarak çekiyorlardı.

Papa, konuğunu Ferrare Sarayı'nın merdivenlerinde karşıladı. Patrik Joseph törenlerde papa ile aynı derecede olması gerektiğini ileri sürdü. Ortodoks Kilisesi'nin papazları ise, papanın ayağını öpmeyi kabul etmiyorlardı. Öncelik hakkının kime ait olduğuyla ilgili tartışmaları, dinsel tartışmalar izledi.

İlk tartışmalar bir sonuca bağlanmasına rağmen, sonradan çıkan tartışmaların sonu hiçbir zaman gelmedi. Bazel Konsili tarafından reddedilen papa yanlısı İtalyan kilisesi tek başına toplantılara katılıyordu. Hiçbir konu üzerinde karar alınamadı ve görüşmeler başka bir toplantıya ertelendi.

Papa tarafından Bizans'a asker sağlanacağı sözü ile oyalanan İoannes Palaiologos, kendisine ayrılan Ferrare Sarayı'nda, altı ay boyunca, zevk ve eğlence içinde yaşadı. Sefil yaşamı, Latinlerin gözünde saygınlığını düşürüyordu. İmparatora hoşgörünmek amacıyla, inançlarını Latinlere satmaktan ve İstanbul'a döndüklerinde bu yüzden halkın kendilerinden öç almasından korkan Bizanslı papazlar, yavaş yavaş imparatordan uzaklaşıyorlardı. Papa onları ancak zor kullanarak alıkoyabiliyordu. Sonunda, 1438 yılında konsil Floransa'ya taşındı.

Bizans imparatoru ile subayları ve papazları, unvanlarının önemine göre, her ay çok düşük bir ücret alıyorlardı. Verilen toplam para, ayda altı yüz florini geçmiyordu. Bu Doğulu hayalet hükümdara karşı duyulan saygı giderek acıma duygusuna dönüşüyordu. Ferrare'den vebalı gibi kovulmuş, Milanolular ise Floransa'dan gelen yolu onlara kapatmışlardı. Bu yüzden papa ve Bizans imparatoru, Apenin dağlarının en sapa yollarında vakit öldürmeye başladılar.

14 Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini ilan eden ve İstanbul'u kurup adını veren Birinci ya da Büyük Konstantin.

15 Venedik ve Cenova cumhuriyetlerinin seçimle işbaşına gelen başkanı.

İki Kilisenin Birleşmesini Halk Kabul Etmedi

Bu dinsel ve politik amaçlı gezi sırasında, Bazel konsili, V. Felix'i papa olarak tahta çıkardı. Ancak Katolik dünyası, bu hareketten alınmış ve yeni papayı tanımayarak eskisine bağlılığını sürdürmüştü. Dokuz ay süren tartışma, karşılıklı ödün vermeler, kabul ve reddetmelerden sonra, Floransa Konsili sonunda Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesini onaylıyordu. Patrik Joseph'in ölümü, Bizans Ortodoks Kilisesi Patrikliği'nin Bessarion'a verilmesi, iki kilisenin birleşmesinin meyvesini bir an önce almak isteyen imparatorun yalvarmaları, papanın Ortodoks papazlarına yaptığı tehditler, Kutsal Üçleme[16] sorununun çözümlenmesi, dinsel yorumlardan bazılarının her iki taraf halkının vicdanına bırakılması, bu uzun çekişmelerin bir ölçüde sonuca kavuşmasını sağladı.

Bunun sonucu olarak Papa Eugene, V. Felix üzerinde kesin egemenliğini kuracaktı. Böylece V. Felix de, yaşamının geri kalan bölümünü Leman Gölü kıyısında, sürgünde geçirecekti.

Ancak, Bizans imparatoru ve papanın politikaları sonucu sağlanan iki kilisenin birleşmesi, Bizans halkı tarafından kabul edilmedi. Venedik'ten gemilere binerek İstanbul'a dönen İmparator Ioannes Palaiologos ve papazları, milli inanca ihanet eden insanlar gibi karşılandılar. Yoklukları sırasında, tutucu papazlar Ortodosk halkı kışkırtmışlar, imparator, papa ve papazlara karşı vicdanları ve yurtseverliği harekete geçirmişlerdi.

Halkın tehdit ve laf atmalarıyla karşılaşan papazlar sinmiş ve hatta toplantılarda, hata ettiklerini ve zorlandıkları için o yola saptıklarını söylemişlerdir.

İmparator, İmzaladığı Anlaşmayı Bozdu

Çağdaş Bizans tarihçileri tarafından aynen nakledilen bu sözler üzerine, Roma ve Bizans kiliselerinin birleşmesi kararı, daha Doğu'da uygulama fırsatı bulunamadan işlemez hale düşüyor ve nefretle karşılanıyordu. Doğu konsilleri, Batı konsillerine ateş püskürüyordu. Papa, boş yere Rusya'ya elçiler göndererek hiç olmazsa Rus kilisesinin Roma'ya bağlı kalmasını sağlamak istiyordu. Ancak, Rum papazlar tarafından Hıristiyanlaştırılan Ruslar, düşünce ayrılığı sorunlarında Rumlardan yana oluyorlardı.

Sonunda tahtından ve canından kuşku duymaya başlayan Ioannes Palaiogolos, kendi yaşamını bağışlamaları karşılığında, halkına din özgürlüğü tanıdı ve imzaladığı antlaşmayı bozdu. Böylece Bizans İmparatorluğu'nu, Latinlerin silahıyla kurtaracak olan bu sonuncu girişim de bozulmuş oluyordu.

Savcı Bey ile Andronikos

Sultan Murad ise, Bursa'da Bizans imparatoru'nun başarısızlığını kutluyordu. Hiç olmazsa, Sultan Murad tarafından

16 Hıristiyan dininde üç ayrı kişinin tek Tanrı'da birleşmesi.

bağışlanmak dileğinde olan Palaiologos, üçüncü oğlu Theodoros'u Osmanlı Sarayı'na gönderdi. Padişahtan oğlunun yeniçerilerin yanında askerlik sanatını öğrenmesine izin verilmesini rica etti. Sultanın yanında birkaç ay geçiren Theodoros, oradan Mora Yarımadası'na geçerek, Isparta[17] topraklarının tımarına sahip oldu.

Hareketli bir hükümdarlık dönemi geçirdiğinden iyice yorulan Bizans imparatoru, yönetimi büyük oğlu Manuel'e bıraktı. Kardeşinin yükselmesini çok kıskanan İoannes Palaiologos'un öteki oğlu Andronikos, Sultan Murad'ın oğlu Savcı Bey'le anlaştı. Bu iki hırslı genç, tahta olan büyük tutkuları yüzünden, ortak bir ayaklanma başlatarak, biri İstanbul'daki, öteki de Bursa'daki hükümeti ele geçirmek istiyordu.

Bu ortak ayaklanmayı ilk anlayan Sultan Murad oldu. Hemen Avrupa'ya geçen sultan, ordusu tarafından hem hükümdar, hem de baba olarak selamlandı. İstanbul'un yakınlarına geldiğinde Bizans imparatoru ile buluşarak, oğullarına karşı birlikte harekete geçmeyi ve onların bir daha tahta göz dikmemeleri için kör edilmelerini önerdi.

Savcı Bey ve Andronikos, yandaşlarıyla birlikte Trakya'da bir ırmağın kıyısında toplanmışlardı. Her ikisi de suç ortağı oldukları için birbirinin adamlarından hiç kuşkulanmıyorlardı. Oysa yürekli Sultan Murad, eski silah arkadaşlarını kendi oğlundan daha iyi tanıyordu.

Bir gece tek başına ırmağı aşarak karşı kıyıya geçti. Atının üzengileri üzerinde doğrularak, askerlerinin çok iyi tanıdığı sesiyle bağırdı. Bu sesin sahibini tanıyan nöbetçileri büyük bir korku aldı. Hemen silahlarını kaparak ordugâha koştular. Bütün arkadaşlarını uyandırıp, hep birden gece gelen atlının çevresinde toplandılar.

Askerlerine karşı bir konuşma yapan Sultan Murad, onların bu suçlarını bağışladığını söyledi. Böylece padişahın buyruğuyla hareket ettiğini sandıkları Savcı Bey tarafından aldatıldıklarını anladılar. Hırsı yüzünden yanlış yollara sapmış olan Savcı Bey, öteki suç ortaklarını da yanına alarak, Rum prensi ile birlikte Meriç kıyısındaki küçük bir kaleye sığındı.

Onları izleyen Sultan Murad, kaleyi kuşatarak, önce teslim olmaları için zorladı. Kısa bir çarpışmadan sonra kaleye girdi. Oğlunun gözlerini oydurtarak kellesini kestirtti. Ayaklanan Rum prenslerini de sığındıkları kalenin surlarından Meriç Irmağı'na attırdı. Bütün bunlar olup biterken, sultanın kendisi de, komutanlarıyla birlikte, ırmak kıyısında oturup, sanki işlenmekte olan suçun günahını ödermişçesine dudaklarında hafif bir gülümsemeyle ara sıra köpeklerin çalılar arasında kovaladığı tavşanları izliyor, bu arada sularda yüzen cesetlere soğukkanlı bir biçimde göz atıyordu.

Öz oğlu Savcı Bey'e karşı gösterdiği acımasız tutum ve davranışın saray ve ordu çevrelerince fazla eleştirilmemesi

17 Lakedemonya. Yunanca Sparte ya da Lakedaimon: Eski çağlarda Peloponnesos'ta, Eurotas üzerinde Yunan kenti. İÖ IX. yüzyılda Isparta devleti dört dor köyünün birleşmesiyle kuruldu. İS IV. yüzyılın sonunda Slav istilasına uğradı ve basit bir kasaba oldu.

için, ayaklanmada suçlu olan öteki kişilerin de öz babaları tarafından öldürülmeleri buyruğunu verdi. Türklerde yasaların yasası olan baba otoritesi, ancak çok acımasız sayılan bu gibi önlemlerle korunabilirdi. İlk kez, böyle bir ortamda, adalet duygusu ve kızgınlık o otoriteyi harekete geçiriyor ve o tarihten sonra Osmanlılarda sık sık görülecek olan korkunç olayları başlatıyordu.

Suçun ilk özendiricisi olan ve Savcı Bey'i yoldan çıkaran Andronikos, Sultan Murad tarafından, cezalandırılsın diye kendi babasına teslim edildi. Sultanı hoşnut etmek isteyen Bizans imparatoru, oğlunun göz çukurlarına kızgın yağ döktürdü. Ancak babanın merhamet duygusu, cezayı tam körlüğe kadar götürmeyi önledi. Andronikos, yarı kör durumuna getirildi. Ayrıca ayaklanarak ele geçirmek istediği taht üzerindeki bütün haklarını da yitirmiş oldu.

Oğlu Savcı Bey'in yaptıkları, Sultan Murad'a, kesinlikle bağışlanamayacak ağırlıkta bir suç gibi gelmişti. Bu yüzden padişah, olayı uzun zaman nefretle anmıştır. Feridun'un, Sultan Murad ve Veliaht Şehzade Bayezid ile yaptığı mektuplaşmaları toplayan yazısı, kendi mirasçısından kuşkulanan bir hükümdar ve babanın duygularını çok güzel anlatmıştır.

Sultan Murad bir mektubunda oğluna şöyle yazmıştır:

"İlkbaharda Macarlarla savaşacağız. Umarım bu savaş, inananlar için hayırlı olur ve Tanrı da sonunu iyi bitirir. Bu mektubu alır almaz, hemen buyruğundaki birlikleri toplayarak harekete geçeceksin. Ancak, Karasi'de bulunan kardeşin Yakub'a ve Bursa komutanı ağabeyin Savcı'nın hareketlerine dikkat et. Buyruklarımı yerine getir ve çevrende olup bitenleri hemen bana bildir."

Görüldüğü gibi Bayezid, Sultan Murad'ın, oğulları içerisinde en güvendiği kimse idi. Bayezid, ister gerçekten Savcı Bey'de ayaklanma belirtileri sezmiş olsun, ister aralarında gizli bir çekişme olsun, babasına yazdığı yanıtta şunları anlatıyordu:

"Kardeşim Yakub görevini yerine getiriyor ve doğruluktan ayrılmıyor. Tanrı ondan razı olsun. Savcı Bey ağabeyime gelince, bu mektubun zarfı içinde Bursa büyük kadısının onun hakkındaki mektubunu yolluyorum. Karar sizin adaletinize kalmıştır. Kulunuz Bayezid."

Murad İmparatorlara İstediğini Yaptırıyordu

Daha önce de görüldüğü gibi, babası İoannes Palaiologos tarafından tahta ortak edilen Manuel, Sultan Murad'ın, kendi imparatorluk ailesine bile uyguladığı tutum ve davranışını anımsadıkça korkudan titriyordu. Yine de Serez kenti yakınlarında, sultanın ordusuna saldırmak hatasını işledi. Sadrazam[18] olan Hayred-

18 Osmanlılarda devlet işlerinin yönetiminde padişaha tam yetkiyle vekalet ederdi. Başlangıçta sadrazamın unvanı yalnızca vezir idi. I. Murad döneminde Lala Şahin Paşa'ya veziri azam denildi. Çünkü Lala Şahin Paşa'dan sonra Timurtaş Paşa'ya da vezirlik verilmişti ve öteki vezirlerden ayrılması gerekiyordu. Veziri azam büyük vezir, başvezir karşılığıydı. Ancak Osmanlı yönetiminde sadrazam sözü daha çok kullanıldı ve imparatorluğun sonuna kadar sürdü. Bundan sonra biz de, bu çeviri eserde sadrazam kelimesini kullanacağız.

din Paşa, Manuel'in üzerine yürüdü, ordusuyla ezerek Selanik'e kadar kovaladı. Bu kenti de alarak onun bütün umutlarını suya düşürdü.

Babası ve taht ortağı olan ihtiyar imparatorun, kendisini Sultan Murad'a teslim etmesinden korkan Manuel, o zamanlar Cenevizlilerin elinde olan Lesbos[19] Adası'na kaçtı. Çok bencil ve politik davranan Cenevizliler, onu, son sığınma yerinden atmakta duraksamadılar. Manuel, kendisi için karada ve denizlerde sığınabileceği hiçbir yer kalmayınca, kurtuluşu Sultan Murad'ın insafında ve büyüklüğünde aradı. Uludağ'ın eteklerine gelerek, yerlere kapanıp sultandan bağışlanmasını diledi.

Sultan Murad, düşmanının bu durumundan yararlanmak istemedi. Toz toprak içindc önünde eğilip ayaklarına kapanan, bağışlanması için yalvaran Manuel'in ayağa kalkmasını buyurdu. Yanına, imparatorlara özgü bir refakatçi birliği katarak, bir mektup yazıp babasına gönderdi. Bizans imparatorundan, küstah fakat isyancı olmayan bu oğlunun bağışlanması dileğinde bulundu.

Bunun anlamı şu idi: Amuderya kıyılarından buralara kadar gelmiş küçük bir aşiretin önderi, silahının gücüyle Anadolu'da sayısız insana ve beylere egemen olduktan sonra, şimdi de Avrupa'da bir impatorluk ailesini bile yönlendirerek ona da istediğini yaptırabiliyordu.

Sultan Murad'ın Zafer Öğütleri

Ecel, Selanik Fatihi Hayreddin Paşa'yı kendisinden ayırdı. Sultan Murad, bu engin bilgi ve kişilik sahibi insanla, askerlik ve politika konularında konuşmaktan büyük zevk alırdı.

Çağın Bizanslı tarihçilerinden Laonique Chalcocondyl'in yazdığı kitapta, Sultan Murad ile sadrazamı Hayreddin Paşa arasında geçen bir konuşmaya yer verilmiş, böylelikle birinin içtenliği ve ötekinin de katı davranışları gözler önüne serilmiştir. Selanik seferine çıkan Hayreddin Paşa, Sultan Murad'a sorar:

"Sürekli zaferlere ulaşmak ve imparatorluğun geleceğinden kaygılanmamak için savaşı nasıl sürdürmek gerekir?"

"Bunun için Tanrı'nın verdiği fırsatlardan yararlanmalı ve inançları uğruna dövüşen askerlerin özverilerine güvenilmelidir."

"Peki, fırsatlardan nasıl yararlanılır?"

"Sağladıkları yararları ve tehlikeleri hemen düşünerek."

Sultan Murad'ın bu yanıtı üzerine, Hayreddin Paşa şöyle yakınır: "Ah Sultanım, ah! Gerçekten Allah size olağanüstü bir yetenek vermiş. Ama ya insan aklında fırsatın iyi ve kötü yanlarını tartmaya zaman bulamadan, o kaçıp giderse! Onun için bana, çabuk karar verme ve uygulama özelliğini de açıklamalısın."

"Büyük asker demek, eyleme geçmeden iyice düşünen, iş uygulama noktasına geldiği zaman da yıldırım hızıyla hare-

19 (Mitilini) Midilli Adası.

kete geçen demektir. Bir de askerinin sevgisini ve güvenini kazanmak için, onun başında, düşmana öldürücü darbeleri bizzat vurmak ve kanlı savaşlara katılmak gerekmektedir."

Aslan Tavşanla Uğraşmazdı

Hayreddin Paşa öldüğü zaman, Sultan Murad, onun anısına saygı göstererek, oğlu Ali Paşa'yı sadrazam yaptı. Padişah yeni sadrazamının genç olmasına karşılık, babasından aldığı yetenek sayesinde başarılı olacağına inanmıştı.

Ali Paşa'nın gençliği, Sultan Murad'ın ise yaşlanmış olması, Savcı Bey olayıyla su yüzüne çıkmış olan Osmanlı Ailesi içinde süren geçimsizlik, Bizans İmparatoru Manuel'in Trakya topraklarını yeniden geri almak için sürdürdüğü girişimler, padişahı kıskanan Karaman beyine Osmanlı egemenliğinden kurtulmak için gerekli ortamı oluşturuyordu. Kilikya[20] bölgesini ele geçiren ve yöreye adlarını veren Karamanlılar, "dinin dolunayı" anlamına gelen "Bedreddin" unvanı ile de anılıyorlardı.

O dönemde, Karaman yöresi Türkmenleri'nin başında Alaaddin Bey bulunuyordu. İki Türk boyu arasındaki barışın sürekliliğini sağlamak için Sultan Murad, kızlarından birini Alâaddin Bey'e eş olarak vermişti. Ama Alaaddin Bey'in egemenlik hırsı bu sevgi bağını kopardı.

Alaaddin Bey ilk önce, bugün Karaman denilen Kilikya ve Kapadokya[21] bölgelerinde yaşayan Türkmen aşiretlerini ayaklandırdı. Onları, Selçukluların ilk başkenti olan Konya'nın üzerine yöneltti.

Sultan Murad ve genç Sadrazam Ali Paşa, kendilerine bağlı birliklerle hemen Bursa'dan harekete geçtiler. Sultan Murad, Avrupa'daki orduların komutanı olan Timurtaş'a da haber salarak, ordusuyla birlikte hemen Anadolu'ya geçmesini ve Konya üzerine yürümesini buyurdu.

Timurtaş Konya Ovası'na padişah ile hemen hemen aynı zamanda ulaştı.

Alaaddin Bey, atlıları ile Konya Ovası'nın büyük bir bölümünü işgal etmişti. Sultan Murad, kendisine düşman olan bu Türk boyu karşısında kendi gençliğini hatırladı. Avrupa'da zaferden zafere koşan askerlerini denetledi. Onların deneyimleri, karşılarındaki gücün sayıca kendilerinden çok olmalarına rağmen Sultan Murad için bir güvence oluyordu. Savaş düzenini kendisi hazırlayarak, sadrazamının deneyimsizliği yüzünden bir hata yapması olasılığını önlemek istedi.

Oğlu Yakub'a sağ kanadın, Bayezid'e de sol kanadın komutasını verdi. Onların gerisinde de, İhtiyar Timurtaş'ın komutasında, sağlam ve yenilmez Rumeli orduları yer aldı. Kendisi de atlıları ve yeniçerileriyle son darbeyi vurup sonuca gitmek için orta alana yerleşti. Alaaddin Bey ise, en yiğit atlılarının başına geçmiş,

20 Anadolu'nun güneydoğusunda, bugün Adana ve İçel ile Konya'nın güneyini ve Antalya'nın doğusunu kaplayan bölge.

21 Anadolu'nun iç bölümünde, güneyinde Toroslar'dan, kuzeyde Karadeniz'e kadar uzanan bölge. Batıda Tuz Gölü, doğuda Rusya, İran ve Fırat Nehri'yle sınırlıdır.

arada sırada atılan oklar, atının hareketleri ve naralanmaları ile Sultan Murad'a meydan okuyordu.

Beklenen an geldi. Davul ve boru sesleri arasında Alaaddin Bey'in sağ kanattaki birlikleri, Sultan Murad'ın solundaki kuvvetlerine karşı saldırıya geçti.

Sol kanadın komutanı Bayezid, buyruğundaki askerlerini savaş hattına sürmeden önce, babasına koştu, atının ayaklarına kapanarak, Türk soyu uğrunda yenmek ya da şehit olmak için sultanın iznini istedi.

Sultan oğlunu yerden kaldırıp, "gerekeni yap" buyruğunu verdi. İzin üzerine yıldırım gibi harekete geçen Bayezid'in birlikleri Türkmen ordusunu ikiye biçip dağıttı. Onu, arkasından Timurtaş'ın birlikleri izliyordu.

Bayezid ve Timurtaş tarafından dağıtılan Karaman ordusunun birliklerini, Sultan Murad'ın ordusu hemen kuşatıp teslim alıyordu.

Konya Ovası bir anda cesetlerle dolmuş, surlarından başka bir koruması kalmamış olan Konya kenti de Osmanlıların önünde belirmişti. Artık hedef Konya olmuştu. Oğluna yalnızca bir taht bırakacak olan Sultan Murad, şimdiye kadar hiçbir Osmanlı komutanına verilmemiş olan "üç tuğ"u, yararlıklarından ötürü savaş alanında Timurtaş Paşa'ya verdi.

Konya kuşatılmış, kuşatmanın üstünden on iki gün geçmişti. Kent, Osmanlı saldırıları karşısında artık dayanma gücünü yitiriyordu. Kentin büyük kapısından çıkan Alaaddin Bey'in eşi, yani Sultan Murad'ın kızı, yanına çocuklarını da alarak babasına kocasının affı için yalvarmaya geldi. Kızının ve torunlarının gözyaşları karşısında yumuşayan Sultan Murad, Alaaddin Bey'in, gelip Konya önünde elini öpmesini istedi.

Karaman beyi, devletini ve ailesini Osmanlı çelik ve ateşinden kurtarabilmek için, padişahın önünde boyun eğmek zorunda kaldı. Böylelikle, Sultan Murad'ın deneyimli politikası, kendinden sonra gelen padişahlara, öç alma yerine bağışlamanın çok daha iyi sonuçlar getireceğini öğretecektir.

Sultan Murad'ın, Alaaddin Bey'in yanında toplanan öteki küçük beyleri de egemenliği altına almak için çaba harcamasına gerek kalmadı. Çünkü onun inancına göre, "Bir aslan tavşanlarla uğraşmazdı." Ordusunun zaferi sonucu sağlanan güvcn duygusu içinde, mutlu ve onurlu olarak Bursa'ya döndü.

Bizans'tan Üç Gelin Alındı

Konya Seferi'ne katılmak için Timurtaş ve Rumeli ordusunun Anadolu'ya geçmiş olmasını fırsat bilen Sırbistan, Bosna ve Bulgaristan'daki halk cesaretlenmişti.

Buralar, Sofya Savaşı'ndan sonra Osmanlı egemenliğini kabul etmişlerdi. Ancak üzerlerinde kesin olarak egemenlik kurulmuş değildi.

Sırp Despotu Lazar ile Bulgar Kralı Şişman İvan, ülkelerini egemenliği altına alan Osmanlılara karşı birleştiler. Önce, dağlarda yaşayan halkı korumak üzere, Timurtaş tarafından Anadolu'ya

götürülmeyip orada bırakılan toplam yirmi bin kişilik Osmanlı birliklerine saldırıp yok ettiler.

Bu olay üzerine, Sultan Murad, Anadolu ve Rumeli'deki bütün ordularını seferber etti. Karamanoğulları üzerindeki zaferinden sonra, bağışlanmaları için fırsat kollayan Kilikya ile Kapadokya'daki beylikler de boş durmayıp, asker topladılar.

Bursa Kalesi önünde, biri Anadolu, öteki Rumeli için iki büyük ordu kuruldu. Padişah Tuna boylarındaki birleşik düşman birliklerine karşı, Rumeli ordusuna komuta etmek üzere askerin başına geçti.

Bu arada, müttefiki durumuna gelen Bizans İmparatorluğu ile kurulan barışı sağlamlaştırmak için, kendisine ve iki oğluna imparator ailesinden üç gelin aldı. Baba ocağı olan Yenişehir'de, sanki atalarını, kendi zaferleri ve görkemine hayret ettirmek istercesine üçlü düğün yapıldı.

Düzenlenen düğün töreninde, Osmanlıların sadeliği ile Rumların zenginliği bir araya gelmişti. Gelenekleri, kendilerini yenenlerin gelenekleriyle karıştıkça bozulan Rumlar ise olup bitenlerin farkında değillerdi.

"Yapraklar Denizi"

Düğün törenleri sona erince, Sultan Murad, yanına oğulları ve sadrazamı Ali Paşa'yı da alarak, kırk bin kişilik ordunun başında Avrupa'ya geçti. Savaşlardan ve hatta zaferlerden bile yorulmuş olan ihtiyar Timurtaş ise, Bursa'da tahtı ve Asya topraklarını korumak üzere bırakıldı.

Ali Paşa, beraberindeki öncü kuvvetlerle, ilk olarak Bulgaristan üzerine yürüdü. Doğa sanki, bir yandan Tuna'nın geniş yatağı, öte yandan Balkan dağlarının bir kolu olan Rodop Dağları ile bu dağlık ülkeyi bir kale durumuna getirmişti. Trakya'dan Bulgaristan'a girebilmek için yalnızca sekiz geçit bulunuyordu. Bu geçitlerin ağzında, Bulgarlar, Sırplar, Romalılar, Yunanlar ve Türkler tarafından şu kentler kurulmuştu: Vidin, Silistre, Rusçuk, Niğbolu, Ziytov, Niş, Sofya ve Demirkapı..

Dağlar yer yer yok olduğu zaman verimli havzalar ve ovalar ortaya çıkıyordu. Buralar çiftçilerin ve çobanların cennetiydi adeta... İşte bu güzel yerler için türküler yakılıyordu. Buralar için, Bizanslı coğrafya bilginlerinden en gerçekçi olanları şunları anlatırlar:

"Bu dağların arasında uzanan ovalar, insanlara huzur ve canlılık veren yeşil bir örtüyle bezenmiştir. Ormanların gölgelikleri, tepelere tırmanan yolculara, doğal bir şemsiye görevi yapar. Ne var ki, buralarda, öğle vakti toprağın derinliklerine kadar işleyen güneşin kızgın ışınları solunumu zorlaştırır. Tepelerde gürül gürül akan soğuk kaynak suları, yolcuların canlarına can katar. Ormandaki ağaçların ince dallarında ötüşen kuşlar, cıvıltılarıyla yolcuları dinlendirir. Yer sarmaşığı, mersin ağacı ve porsuklar, yöreye yaydıkları hoş kokularla buradan geçenleri sarhoş ederler. Sanki bu geçitlere ulaşan konuklarının yorulan organlarına taze güç aşılarlar."

Bulgaristan'a yaptığımız gezi sırasında hayran kaldığımız vadi ve tepeleri, coğ-

rafya bilgini Teofilaktus işte böyle dile getiriyordu. Kuzey bölgesi ile, bu bölgeye komşu olan Sırbistan, aynı özellikleri göstermekle birlikte, Bulgaristan'dan daha sıkıcı ve sert bir görünümdedir.

Bulgarlar hem çoban, hem çiftçi ve hem de savaşçı bir halktı. Sırplar ise o zamanlar yalnız çobanlık ve dağlarda oduncu-luk yapıyorlardı.

Buralarda toprak, Balkanlar'ın eteklerinden Tuna ve Sava nehirlerine doğru düzleşir. Ama Bulgaristan, Sırbistan'a oranla biraz daha düzdür.

Sırplar, kendi bölgelerindeki ormanları kesmemişlerdir. Belki su kaynaklarının doğmasına neden oldukları için, doğal bir içgüdüyle, belki de meşe ağaçlarının saldırılarda kendilerine siper ve doğal afetlerde sığınak görevi yapmaları nedeniyle, o bölgede balta pek seyrek olarak parıldamıştır.

Günlerce süren uzun yolculuk sırasında insan, derinliklerini yalnızca vahşi hayvanların bildiği bu sık meşe ormanlarının gölgesinden kurtulamaz. İnsan sanki yeni dünyanın balta girmemiş ormanlarında, daha mavi, daha ılık bir göğün altında seyahat ediyormuş duygusuna kapılır.

Gövdelerine çeşit çeşit sarmaşıkların dolandığı dev ağaçlar, ancak yüzyılların ağırlıklarını taşıyamadıkları için çökerler. Bazı av kuşları ve kuzgunlar tarafından seçilen ölü dallar, meşelerin tepesinde toprağın yeni filizlendirdiği yeşil dallarla birbirlerine karışmış durumdadırlar.

Geçitlerin serinliğine inildiğinde siyah büklümler halinde kıvrıla kıvrıla akan derelere düşen ve çürüyen yaprakların kokusu ve serin bir loşluk gökyüzünü örter. Yeniden tepelere çıkılıp yöreye bakıldığında, Uludağ'dan gelen Osmanlıların neden buraya "Yapraklar Denizi" dediğini insan daha iyi anlar. Bütün çevre, rüzgârın her esişinde, sanki bir deniz gibi dalgalanan yeşil yapraklarla kaplıdır.

Korku verici bir loşluk içinden geçen tek tük patikalar düzlüğe kadar varır. Kara koyun postu giymiş çobanlarla beraber, inek ve manda sürülerinin, omuzlarında baltalarıyla oduncuların, ya da güneş altındaki ekin yığınlarına yeni biçilen ekinleri taşıyan genç köylülerin neşe içinde ormana girip çıktıkları görülür.

Sağlıklarının belirtileri yanaklarının kırmızılığından anlaşılır, güvenilirlikleri ve doğrulukları da gözlerinden okunur. Kişi kendisini, basit geleneklerin, ruh temizliğinin, özgürlüğün ululaştırdığı bu insan neslinin arasında, güney topraklarında kurulmuş bir İsviçre'de sanır.

Arada bir orman izin veriyor ve dar da olsa bir açıklık bırakıyorsa işte hemen oraya bir köyün saman damlı evleriyle kuruluverdiğini görürsünüz. Bu kulübelerin çevresini, erik, kiraz, elma ağaçlarının yer aldığı ufak meyve bahçeleri süsler. Geniş orman içinde serpiştirilmiş gibi dağılan bu küçük köyleri birbirine bağlayan patikalar, kağnıların gide gele oluşturduğu tekerlek izlerinden başka bir şey değildir.

Yerleşik bir kentten çok, hayvan pazarlarını andıran köyler, tüccar ve yolcu kervanlarını konuk ederler. Sayıları az olduğu için ülkeler zapt edemeyen, fakat uzun süre boyunduruk altında kalama-

yacak kadar gururlu ve yurtsever olan Sırbistan ve Bulgaristan halkı, işte böyle bir topluluktu.

Bu insanlar, yarı vahşi durumda olmalarına rağmen yumuşak bir yapıya sahiptiler. Bunlar, kendilerini çevreleyen çeşitli imparatorlukların dejenere olup yıkılmalarına rağmen ayakta kalabiliyorlar, dinç ve genç federasyonlar olarak yaşamlarını sürdürüyorlardı.

Bulgar Kralına Verilen Ders

Hayreddin Paşa'nın oğlu ve halefi olan Sadrazam Ali Paşa, Sultan Murad'a Bulgaristan yolunu açacak olan Nadirderbent geçidine saldırdı. Osmanlı ordusunun saldırısı karşısında gerileyen Bulgar Kralı Şişman İvan komutasındaki Bulgar ordusu, Tuna kıyısındaki Niğbolu Kalesi'ne çekildi.

Tuna'dan Macaristan'a kadar uzanan uçsuz bucaksız ovalar, bir gün Osmanlıları Avusturya'nın başkenti Viyana'ya kadar götürecek olan yolu açıyordu.

Şişman İvan, Sultan Murad'ın Anadolu'nun ortalarından bu kadar çabuk ve ezici bir biçimde geleceğini ummuyordu. Ama gerçeğin hiç de böyle olmadığını görünce, Niğbolu'nun Osmanlı saldırısından kurtulması için ateşkes yapmak zorunda kaldı. Bulgarlar, Sırplar, Rumenler ve Macarlar ile kurdukları birlikten ayrılarak, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir devlet olarak vergi vermeyi kabul ettiler.

Ancak bu durum karşısında Sadrazam Ali Paşa, Şişman İvan'a Bulgaristan tacını bağışladı. Bulgarların bu davranışlarını, yani boyun eğmelerini, Sultan Murad, bir zaferden daha değerli saymıştı.

Böylece rahatlayan Ali Paşa, Sırplarla Bosnalıların birleştikleri Arnavutluk üzerine doğru yöneldi. Ne var ki, sadrazamın bu rahatlığı pek uzun süreli olmadı. Çünkü daha o, Balkanlar üzerine yönelir yönelmez, Bulgar Kralı Şişman İvan, Osmanlıların arkasından ordusunu toplayarak yeniden bağımsızlığını ilan etti.

Bu durum karşısında Ali Paşa hemen geri dönerek, Bulgar ordusunu kuşattı. Kral Şişman İvan'ı tutsak alarak zincire vurdu ve Sultan Murad'a göndererek bu sözüne güven olmayan adamın sonunu sultanın belirlemesini istedi.

O sıralarda Filibe dolaylarında karargâh kurmuş olan Sultan Murad, yine büyüklük gösterdi ve Bulgar kralının yaşamını bağışladı. Ona eski şanına yakışacak bir maaş bağlattı. Bulgaristan'ın yönetiminiyse kendi üzerine aldı. Bu durum o tarihten sonra hep öyle sürüp gitti.

Tuna vadisine ve yüksek Balkan dağlarına açılan bütün önemli noktalara karakollar kuruldu ve başlarına da deneyimli komutanlar atandı.

Zafere İnanmak En İyi Güvence

Kendi halkı Boşnaklar, Macarlar ve Arnavutlar arasında oluşturulmuş olan birlikten güç alan Sırp Despotu Lazar, daha iyi toparlanabilmek için Arnavutluk dağlarının sarp yamaçlarına çekildi.

Bir süre sonra da, sayıca Osmanlılardan daha çok olan bir orduyla ovaya indi. Tuna'nın iki yakasının ve dağların bütün savaşçı ırklarından oluşturduğu seksen bin asker, Sırbistan ovalarında toplanmaya başladı.

Sultan Murad, o kaypak karakterli Rumlarla dil ve din benzerliğinden başka bir yakınlığı bulunmayan binlerce yurtseveri karşısında bulunca, hemen Anadolu'daki ordusunun Rumeli'ye gönderilmesini buyurdu.

İki oğlu Bayezid ve Yakub beyler, güçlü ordularıyla babalarının yanına koştu. Gelenler arasında hac'tan yeni dönmüş olan eski komutan ihtiyar Evrenos da vardı. Onun da dileği, İslam dini gereklerine göre, son nefesini savaş alanında şehit olarak vermekti.

Mekke dönüşü hemen gelip Sultan Murad'a katıldı. Ta Osman Bey zamanından kalma, yani dedesinin eski silah arkadaşının oralara kadar gelişi ve verdiği öğütler, Sultan Murad için bir ordudan daha değerliydi.

Düşmanı, Sofya Ovası'nda beklemek, Osmanlı sultanına yakışmazdı. Arkasında birleşik düşman ordularının bulunduğu Suluderbent geçidine doğru hızla ilerledi. Köstendil'e varıldığında, komutanları görüşmeler yapmak üzere ordunun yürüyüşünü durdurdu. Evrenos Paşa da Sultan Murad gibi düşünüyordu. O da kararlı ve gözüpek bir biçimde davranılması görüşünde idi. Yanına yalnızca elli yiğit atlı alarak gece yarısı Köstendil'den ayrıldı. Amacı düşmanın gücü hakkında bilgi toplamaktı. Ancak, gecenin sessizliğinden başka bir şey ortalıkta görünmüyordu.

Sırplar, Macarlar ve öteki müttefikleri, dövüşmek için kendilerine uygun bir ova, doğal bir engel olan ırmak ve geri çekilecekleri zaman sığınacakları dağlık bir bölgeye yerleşmişlerdi. Bu uygun yer, Sırbistan ile Bosna'nın birleştiği Morava Irmağı'nın arka kıyısıydı. Evrenos Gazi, sultana, doğanın düşmana sağladığı bu üçlü avantaja, inançla karşı konulabileceği konusunda öğütler veriyordu.

Sultan Murad onu, ordunun öncü kuvvetlerinin başına geçirdi. Sadrazam Ali Paşa, ordunun birinci bölümüne, Bayezid ikinci, Yakub Bey ise üçüncü bölüme komuta ediyordu.

Öteki iki tümen ise, Ayine Bey ve Sarıca Paşa tarafından yönetiliyordu. Sultan Murad ise ortada yer almıştı. Padişah yanındaki en seçme ve gözüpek yeniçerileriyle düşmanın karşısına çıkıyordu.

Avrupa Kapıları Açılacak

Haçlı ordusu, hepsi birbirinden önemli kralların ve önderlerin yönetimindeki Macarlar, Arnavutlar, Epirliler, Boşnaklar, Sırplardan oluşuyordu. Bu askerler, dinlerinin devamı, yurt ve milletlerinin bağımsızlığı uğruna, şimdiye kadar hiç yenilgi görmemiş olan Avrupalıların korkulu düşü Osmanlılara karşı savaşacaklardı.

Üstelik sayıca da üstün durumdaydılar. Haçlı ordugâhının bulunduğu güvenli yer, silah ve sayıca olan üstünlük, bu savaşta başarı şansını haçlılardan yana gösteriyordu.

Kosova Ovası'nın batısını çevreleyen dağların eteklerinde basamak basamak yerleşmiş olan piyade ve süvariler gittikçe sabırsızlanıyorlardı.

On bin adım uzunluğunda, beş bin adım genişliğindeki bu ovaya, Osmanlılarla savaşmak için dağların eteklerinden düzlüğe inecek kalabalık Haçlı ordusu bile güçlükle sığabilirdi.

Şafak sökerken, Albanik Dağları'nın ardından süzülerek doğan güneşin ışıkları, Macarların zırhlarında, miğferlerinde, mızraklarında yansıdıktan sonra, Sultan Murad ve askerlerinin gözleri önünde serilen zengin Sırp ve Boşnak kentlerini aydınlatıyordu.

Günün ilk ışıkları, diz çökerek askerlerinin başarısı için dua eden kadınlara, kızlara, çocuklara, ihtiyarlara kadar erişiyordu.

Yemyeşil otlaklar, karanlık ormanlar, meyve bahçeleri, sürüler, ekili tarlalar ve halk, Osmanlılara, Anadolu'ya geldikleri zaman ele geçirdikleri Torosları anımsatıyordu.

Fakat, Doğu Avrupa'nın bu zengin ovalarını almak, çan kulesi ve kilise yerine, minare ve camiler dikmek, Osmanlılara toprak kazanmaktan çok daha fazla çekici geliyordu. Her savaş onlar için kutsaldı. Karşılarındaki Sırpları ve Arnavutları resimlere, heykellere tapanlar olarak görüyorlardı.

Kosova Ovası'nda karşılıklı tepeler üzerinde boy ölçüşen yalnızca iki ırk değil, iki ayrı inanıştı. Ortada akan ırmak, savaşçıları birbirinden ayırıyordu.

Sultan Murad eski sadrazamı Hayreddin Paşa'ya gösterdiği taktiklere uygun olarak, ordusunu bir serüvene sürüklemeden önce, savaş düzenini görüşmek üzere durdurdu.

Oğulları, Sadrazam Ali Paşa ve komutanları bir çınarın altında toplandılar. Uzaktan düşmanı saydılar ve aralarında çeşitli birlikleri paylaştılar.

Bu Hıristiyan sürüsünü dağıtmak ve gerekli dehşet havasını yaratmak için neler yapılacağını tartıştılar. Karşılarındaki orduyu dağıtmak için ellerinde topçu kuvveti olmadığından, eşyaları ve cephaneyi taşımak için Asya'dan getirilen altı bin deveyi, Osmanlı ordusunun ön hattına koymaya karar verdiler. Böylece, şimdiye kadar bu havvanı görmemiş olan Avrupalı askere korku vermek istediler.

Bu öneri kabul görecekken, şövalye ruhlu Bayezid tarafından şiddetle eleştirildi.

"Osmanoğulları düşmanla karşılaşmaktan korkuyorlar mı yoksa?" diye bağıran Bayezid şunları söyledi:

"Kadınlar gibi, eşyaların, fillerin, develerin arkasına saklanarak mı Asya'da sayıca ve silahça çok üstün orduların hakkından geldik? Böyle uydurma önlemler, uğrunda savaştığımız davaya yakışır mı? Kurtuluşun yalnız cesarette olduğu bir sırada bu bir korkaklık belirtisi değil midir? İnsanlar önünde Tanrı'ya karşı bir güvensizlik sayılmaz mı? Ona olan inancımız hem gücümüz ve hem de en sağlam siperimiz değil midir? Zafer, inananındır, yoksa yenileceğinden korkanın değil!"

Sadrazam Ali Paşa da bir gün önce, geçmişi, bugünü, geleceği kapsayan Kutsal Kitap'ta bir ayet okumuştu. Bunu anımsadı ve Bayezid'i düşüncelerinden dolayı kutladı.

"Sıkıntı içinde Kuranıkerim'den rastgele bir yer açmıştım. Gözlerim şu satırlara takılmıştı:

Ya nebi, inançsızlarla ve puta tapanlarla savaş!

Bu buyruk düşmanlarımızın askerlerini saymak için değil, onlarla nerede karşılaşırsak savaşmak için verilmiştir. Kitap'ın başka bir sayfasını açtığımda şu satırlarla karşılaştım:

Neden kuşkulanıyorsun? Unutma ki büyük bir ordu, küçük fakat cesur savaşçılar sayesinde yok edildi! Bu okuduklarım beni çok etkilemişti."

Sadrazam Ali Paşa'nın bir rastlantı sonucu karşılaştığı bu ayetler Sultan Murad'ı da etkisi altına aldı. İhtiyar Timurtaş, sopa darbeleriyle azgınlaşacak olan hayvanların dağılmasıyla geriye dönebileceklerini, böylece piyade ve atlı birliklerin içine dalarak, savaş düzenini büsbütün bozarak, ordunun parçalanmasına neden olabileceklerini anlatınca Sultan Murad ilk düşüncesinden vazgeçti.

Bütün gün karşılıklı tartışmalar, silahların onarılması ve savaş düzenine girilmesiyle geçti.

Gün batarken batı yönünden kopup gelen şiddetli bir rüzgâr, ovanın tozunu Osmanlıların yüzüne doğru savurdu. Sultan Murad'ın bu duruma canı sıkıldı. Kalkan toz bulutunun, askerlerinin ve atlarının gözlerine zarar vermesinden korkuyordu.

Gece uzun süre çadırının içinde dua etti. Doğan gün, kendinden sonra gelecekler için Avrupa'nın kapılarını ya tamamen açacak, ya da kapatacaktı. Bunu çok iyi biliyordu. Büyük bir heyecanla Tanrı'dan, savaşta üstün gelerek şehit düşmeyi diledi. "Şimdiye kadar çok zafer kazandım. Artık benim için, Peygamber'in yolunda ölenlerin eriştiği yüce kutluluktan başka bir şey kalmadı. Akacak kanımın değeri bu olsun!"

Duadan sonra uykuya daldı. Uyandığı zaman, gece yağan yağmurun, rüzgârı ve tozu bastırdığını ve doğan güneşin, Arnavutluk dağlarının eteklerinde yer alan küçük beyaz kentleri aydınlattığını gördü.

Korkak Olmayanı Yenmek İnsana Onur Veriyordu

Sırp Despotu Lazar, Bosna Kralı Yuntoğlu Tvartko ve kahraman İskender Bey'in babası Arnavut Beyi Georgi Kastriyota, sayıca ve mevkice olan üstünlüklerine güveniyor, zafere kesin inanıyorlardı.

Çeşitli milletlerin askerlerinden oluşan birleşik orduyu, Osmanlı ordusunu sarıp yok etmek düşüncesiyle, savaş alanında yeniay biçiminde mevzilendirmişlerdi. Savaştan üstün çıkacaklarına o kadar inanmışlardı ki, Osmanlılara gecenin karanlığından yararlanıp kaçabilirler diye saldırmamışlardı.

İlk kez Sultan Murad'ın merkez orduları başında ve bütün cephe boyunca saldırıya geçtiğini görünce hayrete düştüler. Yanlarda ilerlemiş olan Haçlı birlikleri, ortaya yüklenen Osmanlıları çem-

bere almak amacıyla geniş iki kanat gibi kapanmaya başladı.

Bu kargaşalık arasında Sultan Murad bir ara gözden kayboldu. Oğlu Yakub, komutasındaki sol kanat birlikleriyle babasının yardımına koştu. Hıristiyan kalabalığın içine daldı ve yarma yaparak Osmanlı ordusunun merkezine erişti.

O zamana kadar hareketsiz duran Bayezid ova içine dolarak kardeşi Yakub'u zorlayan ve babasını kuşatmaya çalışan Arnavut atlılarına karşı kendi atlılarını sürdü.

Padişahın yanında bulunan ve bizzat savaşa katılan bir tarihçi olayı şöyle anlatmıştır:

"Osmanlı askerleri ellerinde çekiç gibi sallanan ve her vuruşta miğferleri dağıtan ağır silahlarla donatılmıştı. Kendilerine örnek olan komutanlarını gören Osmanlılar, Haçlı kalabalığı yararak, Yakub Bey ile Sultan Murad'ın yardımına koşuyordu. Pırlanta gibi parıldayan kılıçları inip kalktıkça, Yemen taşı gibi kıpkırmızı kesiliyordu."

Birliklerinin gerilemesini durduran Yakub Bey, bir süre önce baskısı altında bunaldığı Sırp ve Arnavut kuvvetlerini dağa ve ırmağa doğru sürmeye başladı.

Düşmanın sol kanadında bulunan Macar birliklerine karşı Bayezid saldırı emri verdi. Savaş alanını tekrar boydan boya aşarken, zaten şaşırmış durumda olan Haçlıların üzerine atlılarıyla ani saldırılar yaptı.

Atlılar birbiri ardından şehit düşerken yerleri hemen dolduruluyor ve durmadan sırtını kayalıklara vermiş olan düşman piyadesini bastırıyordu. Bunlar, Şehzade Bayezid'in çağrısı üzerine Sultan Murad'ın dövüştüğü merkeze doğru yaklaşıyorlar, böyle seçme Hıristiyanlardan oluşan düşman ordusunu bozguna uğratıyorlardı. Irmak kıyısı düşman cesetleriyle doluyordu. Yenilenlerin dağa kaçmasını önlemek için yollarını kesiyor, direnen herkesi yok ediyorlardı.

Zaferden sonra köle olarak satılacak savaş tutsaklarını tepelerin arkasına doğru sürüyorlardı. Bu manzara karşısında dağ köylerinden bir korku çığlığı yükseldi. Köylüler, evlerini ateşe vererek yakındaki ormanlara ve dağlara kaçıyorlardı. Köylüleri daha sonra yakalayacağından emin olan Sultan Murad, onları izlemeye gerek görmüyordu.

Sabahleyin üç ayrı düşmanla dolu olan, akşam olduğunda ise tek düşman askeri gözükmeyen bu ovada oğlunu kucaklıyor ve Tanrı'ya şükrediyordu. Yeniçerilerinin en önünde şehitlik mertebesini ararken, zaferi bulmuştu.

Bu zaferi, oğulları arasında en fazla kendisine benzeyen ve kendisinden sonra da aynı yönetimi sürdürecek olan Bayezid sayesinde kazanmıştı. Zaferinden duyduğu gurur, inancından gelen şiddetli çaba, soyunun ezeli ve sonsuz ünü, her şey şu anda onda birleşiyor ve sevincini bir kat daha artırıyordu.

Yaşamının en mutlu akşamında, ölülerin sayısından zaferin büyüklüğünü anlamak için, savaş alanında dolaşmaya başlamıştı.

Bir süre sonra Macarların cesetlerinden ve kanlarından temizlenmiş bir yere kurulan çadırın içinde halı üzerine oturdu. Za-

man zaman önüne tutsak grupları getiriliyor, yalvarmalar sonunda, yaşamlarını ya da özgürlüklerini kazanıyorlardı. Bütün hiddeti savaşla beraber sona ermişti.

Artık amacı düşmanlarını yok etmek değil, onları egemenliği altına almaktı. Bu adamlar ona kendi ırkının kahramanlığını anımsatıyordu.

Sultan Murad, yalnız atalarına layık olamayan Rumlardan nefret ederdi. Öteki milletlerin kahramanlığını bu dağlarda bulmuştu. Özgür yürekler ve güçlü kollar, ülkelerini korurken, kendilerini yenenlere daha fazla ün kazandırıyordu.

Sırplar Cesur İnsanlardı

Sırplar yurtlarını Osmanlılara, savaş alanında padişahın ayakları dibinde ölerek bıraktılar. Ölü sayısı, bir tekinin bile kaçmadığını kanıtlıyordu. Kan içinde yaralı yatan Sırplar, savaşta üstün gelenler tarafından yaşamlarının bağışlanmasından çok, onurlu bir ölümü tercih ediyorlardı.

Bu halkta öyle bir yürek vardı ki, tıpkı ormanlarının meşe ağaçları gibi yarılabilir, fakat bükülemezdi. Bunun böyle olduğu o gün bir kez daha kanıtlandı. Sultan Murad, çadırına getirilen yaralı bir Sırp'ın yurtseverliğinden başka bütün Sırpları yenmişti.

Sırplar da, Asyalı Türkmenler gibi, milletin en büyük önderine az çok bağımlı olan aşiret ve köy başkanları tarafından yönetilirlerdi.

Bu tip yönetimlerde sık sık görülen düşünce ayrılıkları milleti parçalardı. Kral da, taraflardan biri olarak, kendisine bağlı olan aşiretlerin etkilerini dengelemeye çalışırdı. Sultan Murad zamanında hüküm süren Sırp Despotu Lazar kızlarının ikisini, ülkenin belli başlı iki önderi olan, torunları halen Sırbistan'ı yöneten Miloş'a[22] ve Brankoviç'e vermişti.

İki rakip aile, gitgide keskinleşen bir kinle birbirinden nefret ediyordu. Düşman ailelere gelin giden kızlar aradaki düşmanlıkları kardeş olmalarına rağmen daha da körüklüyorlardı. Karşılıklı çekişmeler Lazar'ın sarayını da karıştırıyordu. Yurtseverlik ve gurur, kız kardeşler arasında en büyük çekişme kaynağı oluyordu. Brankoviç'in karısı Vukaşava, kardeşinin kocası Miloş'u savaşlarda korkaklıkla ve yurdunu gizli anlaşmayla Osmanlılara satmakla suçluyordu. Miloş'un karısı Mara bu iftiralardan dolayı müthiş hiddetleniyor ve kocasının onur ve üstünlüğünü Brankoviç'e karşı savunuyordu.

Bir gün aralarında geçen şiddetli bir tartışmadan sonra, Mara kocasına yapılan iftiralardan dolayı kız kardeşini tokatlamıştı. Sırplar için bu hakaret ancak iki kocanın kanlarıyla temizlenebilirdi. Kral iki bacanağın dövüşmesine izin verdi. İki rakip kayınbabalarının ve eşlerinin gözleri önünde dövüştüler. Miloş, Brankoviç'i atının ayakları altında çiğnedi ve yendi. Mert insan olarak düşmanının yaşamını bağışladı.

Bu mertçe davranış ortadaki kini kaldıracağına, utancın verdiği hiddetle daha

22 Miloş Obiliç ya da Kopiliç: Sırp boyarı. Miloş'un öldürüldüğü Kosova'da adına bir anıt yapılmıştır.

da keskinleştirdi. Kosova Savaşı'ndan bir gece önce, despotun sofrasında bütün soyluların önünde Brankoviç bacanağının yine Sultan Murad'la işbirliği yaptığını ve yurdunu sattığını söyledi. Brankoviç'in savıyla kuşkulanan despot ve soylular, Miloş'a "Yanıt ver" dediler.

Miloş "Yanıtımı yarın vereceğim" dedi. İşittiği hakaretten mi, yoksa pişmanlık duygusundan mı olacak, kendisini affettirecek ya da masum oluşunu sonsuza kadar onaylattıracak bir karara vardı.

"Eğer gerçekten suçsuz isen şu kupayı benim onuruma iç" dedi Lazar.

Bağlılığını Kanıtlaması Sultanın Canına Mal Oldu

Miloş, "Kupayı verin! Gün doğarken bağlılığımı ispat etmiş olacağım" diye yanıt verdi.

Ertesi gün, vahşi bir atın üzerine binen Miloş, ovada pek az Sırp kalıncaya kadar kahramanca vuruştu. Bir kargaşalık sırasında yaralandı. Kaybettiği kan, cesaretini azaltmadı.

Savaştan sonra ırmağa yaklaştı, atıyla beraber yüzerek karşıya geçti ve kaçak bir asker gibi sürüne sürüne padişahın çadırına kadar yaklaştı.

Nöbetçilere Sultan Murad'ın ayaklarını öpmek istediğini söyledi. Despotun damadının kendisine bağlı olmasından gururlanan sultan, çadırının örtüsünü kaldırtıp, yaralı Sırp'ı içeri almalarını söyledi.

Çavuşlar Miloş'u içeri alınca sultanın önünde diz çöktü, bir eliyle padişahın elini tutarak, sanki öpmek ister gibi dudaklarına götürdü, öteki eliyle üniformasının içinde sakladığı hançeri çıkararak birden Murad'ın göğsüne sapladı.[23]

Sultan'ın haykırışı üzerine çavuşlar çadıra girdi. Bir fırsatını bulan Miloş atına kadar kaçabildi. Ancak yetişen Bayezid Bey'in askerleri Sırplı katili parça parça ettiler.

Kosova Ovası'nda, biri Miloş'un sultana indirdiği ölüm darbesinin bulunduğu çadırı, ötekileri kaçmaya çalıştığı yeri ve yeniçeriler tarafından öldürüldüğü ırmağın kenarını gösteren üç taş vardır. Görünüşleri, suç ve öç gibi korkunçtur. Bosna dağları erken saatlerde onları yas rengine boyar.

Osmanlı Devleti'ne Avrupa Kapısı Açılmıştı Ama...

Ölümle karşı karşıya kalan ve o kadar istediği şehitlik mertebesine kavuşacak olan Sultan Murad, ölümüne neden olduğuna inandığı Sırp Despotu Lazar'ın öldürülmesini buyurdu ve son nefesini verdi.

O sırada çadıra getirilmiş olan Lazar, damadının Sultan Murad'ı öldürdüğünü anladı. Miloş'un parçalanmış cesedini görünce kendi sonunun da geldiğini fark etti. Milletinin önünde, onurunu kurtarmak için gözünü kırpmadan ölüme giden bir Sırp'ın yurtseverliğini şimdi anlıyordu.

23 Sultan Murad'ın (I. Murad, Hüdavendigâr) iç organları Kosova'ya gömüldü. Cenazesi Bursa'ya getirilerek, Çekirge'de yaptırdığı imaretin yanındaki türbeye gömüldü.

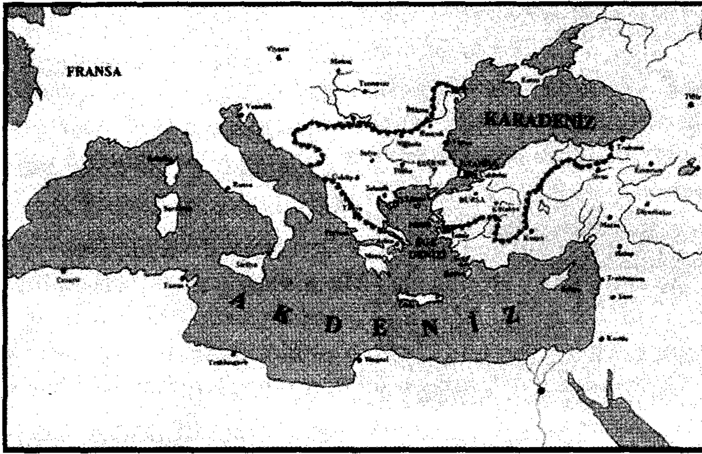
Lazar, ellerini birleştirerek Tanrı'ya yakarmaya başladı:

"Ey büyük Tanrım! Haksız yere suçlanan bir savaşçının eliyle ailemin, halkımın ve dinimin en büyük düşmanının benden önce öldüğünü görmeme izin verdiğin için beni yanına çağırabilirsin."

Savaş alanından kaçarken yakalanan bütün akrabaları ve öteki soylularla beraber Lazar'ın kafası da sultanın çadırı önünde kesildi.

Öç alma duygusu Sultan Murad'ın oğullarını teskin edilmez bir noktaya getirmişti. Yas havası hem yenenleri, hem de yenilenleri kapladı. Aynı yerde arka arkaya ölen iki hükümdardan biri, yenilenlerin sevincini ortadan kaldırıyor, öteki de kaybolan sevinci geri getirmeye yetmiyordu. Kosova Ovası'nda üç gün süren cenaze töreni düzenlendi.

Batı Avrupa kapısı, Lazar'ın ortadan kaldırılmasıyla ardına kadar açılıyordu. Fakat Osmanlılar, Sultan Murad'ın dünyadan ayrılmasıyla Adriyatik kıyılarından itibaren gelişen imparatorluklarını sürdürecek çok yetenekli bir padişahtan da yoksun kalıyorlardı. Miloş'un kendini feda etmesi, yenik ve üzüntülü ülkesine zaman kazandırmıştı. İbraniler için Judith,[24] eski Yunanlar için Harmodios[25] ne ise, Sırplar için de Miloş unutulmaz bir ad olarak kaldı. İster savaş alanında yurtseverce bir öldürme, ister yasadışı bir cinayet olarak kabul edilmiş olsun, Miloş'un eylemi ailesinin ününü artırdı ve bu olay zamanla milli destanlar düzeyine yükselerek, o kara dağlarda daima halkın kalbinde yaşadı.



I. Murad'ın ölümünden sonra Osmanlı Devleti.

24 Yahudi kadın kahraman. Bethulie kentini kurtarmak için Asurlu düşman general Holopherne'yi baştan çıkardı ve onu sarhoş ettikten sonra kafasını kopardı.

25 Atinalı yurttaş (ölümü İÖ 514). Uğradığı hakaretleri ödetmek amacıyla Peisistratos'un oğlu tiran Hippias'a Aristogeiton ile tuzak kurdu. Fakat iki arkadaş, ele verdiklerini sanarak Peisistratos Ailesi'nden karşılarına çıkan ilk kişiyi (Hipparkhos) vurdular. Harmadios hemen öldürüldü. Aristogeiton'a ise öteki suç ortaklarının adını söylemesi için işkence edildi. Daha sonraları bu iki arkadaş özgürlük kurbanı olarak anıldı.

I.Murad'ın Evrenos Gazi'ye Nasihatleri

" Bil ki bir memlekete *bey olmak iki kefeli bir terazidir.*

Bir kefesi cennet, bir kefesi cehennemdir. Şunlardan ola gör kim Peygamber Hazretleri anın bir günün altmış yıl ibadetten saymıştır. Ve bu pendimi bil ki Rumeli vilayetleri uzak yerlerdir. Onların tedbir ve tedarikleri ve siyaset emrinde elbette seyfü kalem ehlinden nice kimselere muhtaç olasın.

Sakınasın, hiç *halkı mal sevmekten özge azdırıcı olmaz.* Dünya için din emrinden göz yuman Allah Teala korkusun unutur. Ve bu hususlara değme bir kimesneye itimada itikar etmiyesin. Çün *bazı kimesneler gündüz saim, gece kaim görünür amma haddi zatında puta tapar.* Anın gibilerden sakınasın. Zinhar ve zinhar bir kimesnenin zahir haline bakıp aldanmıyasın.

Nitekim Hazreti *Ömer İbn el Hattab, Rebi'ibn Ziyad'ın zahir haline bakıp aldandı.* Anlardan hisse alasın. Ve *her kaçan* bir kimseyi bir canibe vekil edip göndermek ve kullanmak istedikte evvelden bildiğin haline itimat eyleme, caiz ki sonradan bir türlü dahi ola. Zira beniâdemin bedeni bir halden hale intikal edip berkarar olmadığı gibi ol halinde dahi berkarar değildir, elbette bir halden bir hale intikal etmektedir.

Pes vekil edip *işe kullandığın kimesnenin ahvaline göz kulağ tutagör.* Şimdiki ahvali eski ahvaline uyar mı? Ona göre sözüne amel eyle, kimesneye garez olmasın ve bu pendimi bil ki kaçan etrafı *memlekete koduğun vekillerin iyi kimesneler ola.*

Reayanın da hali iyi olup ve *beyler vekilleri çırağı dinlenir, âlem yaman olur;* ve her birine emreyle eli altında olan Müslümanları karındaşları gibi bilip vesair *reayayı rıfk ile tutsunlar. Zulm'ü teaddi üzerine olmasınlar.* Kıyamet gününde gökten kar yağar gibi kütüb'ü amel yağdığı günü ansınlar ve halkın fukarasın gözlesinler, anları kifayet miktarı zahirelerinden tedarik eylesinler.

Fukara Allah Teala Hazretlerinin sevgilileridir. Fakirlik belasına sabrederler, elinde dünyası çok olanın dünyasına nazar etmezler, kendi hallerine şakirdirler, şükrederler, hususa umuma Rumeli'ne Şeyhülislam tayin olunan mefnari füdela *Elvan Fakih'e öyle riayet eyle ve gözle, Ulemaye izamı ki veresei seyyidül enamdır.* Kemali lütfu şefkat ile meri ve mahmi tutup ibkayı dini mübin ve icrayı şeri metin anların vucud şerif ve enfasi latifeleri bereketinde bilinip hatırı atırların rencide etmekten begayet hazer edesin."

4. BÖLÜM

Kim Padişah Olacak?

Ordunun en önemli iki birliğinin başında bulunan ve gerek Osmanlıların, gerek babalarının gözünde eşit derecede kahraman sayılan ve sevilen iki kardeş, Yakub ve Bayezid, babalarının kanlı mirasına birlikte sahip çıkabilirlerdi. İmparatorluğun yasaları arasında henüz tahtın sahibinin büyük kardeş olacağına ilişkin kesin bir yasa bulunmadığından, her iki kardeş taht yüzünden korkunç bir savaşa tutuşup, Hıristiyanların öcünü Müslümanların elinden alabilirdi.

Yakub, buyruğundaki askerler arasında en az Bayezid kadar sevilir ve sayılırdı. Ordunun kararı da bu iç savaşın sonucu kadar belirsizdi.

Akacak kanlardan sonra birinin başına geçecek olan taç, yenilenler için sonsuza kadar bir öç, yenenler için sürekli bir şikâyet kaynağı olacaktı. Kararsız kalan ve çeşitli görüşler ileri süren ordu, önce tahta geçen kardeşe karşı kesin tavırlar gösterebilir, tam bir iç savaşın çıkmasına neden olabilirdi.

Zaten ilk oğlu Savcı'nın ayaklanması ve katledilmesiyle kuşku içinde olan Sultan Murad, her fırsatta kendisine halef olarak sevgili oğlu Bayezid'i gösteriyordu.

Belki de tahta geçecek kişiyi erkenden belirlemek yoluyla Yakub'un gururunu kıracağını ve kıskançlığını söndüreceğini umuyordu. Asi ya da ihtiras sahibi olabilecek başka bir oğlunu da ölümle cezalandırmak ona cesaretinin de üstünde bir iş gibi geliyordu.

Olayların gelişimini yazgıya ya da öyle bir cinayeti, yerine geçecek olana bırakmayı uygun buluyordu. Zaten daha önce, Sultan Murad'la Bayezid'in karşılıklı mektuplarından anlaşıldığı gibi, Yakub ile Bayezid, birer rakip gibi davranmıyorlar, ağabey kardeş ilişkileri içinde birbirlerini sevip sayıyorlardı. Sürekli itaatli ve kusursuz olan Yakub, babası Murad'ın yırtıcılığı ve kardeşi Bayezid'in savaşçı şiddeti yerine, büyük amcası Alaeddin Bey'in erdemlerine sahip bulunuyordu. Sultan Murad'ın kendisine verdiği rütbelere rıza göstermeye ve kardeşini ter-

cih etmesini her zaman makul karşılamaya alışmıştı. Sultan Murad'ın divanını, komutanlarını ve beylerbeyini kuşkulandıran şey, Yakub'un kendisinden çok ordu içinde onu tutan yandaşlarıydı.

Yakub Bey İçin Ölüm Kararı

Ölen sultanın bütün düşüncelerini bilen, onun güvenilir adamı Sadrazam Ali Paşa, kederleri ile baş başa kalan Yakub ve Bayezid beylerin haberi olmadan ve onları çağırmadan, ordunun olgunluğu ve otoritesi ile tanınmış yüksek rütbeli komutanlarını hemen toplantıya çağırdı. Divan kuruldu. Sultanın çadırında ve onun ölüsü başında durumu tartışmaya başladılar. Osmanlı tarihçileri, ya gerçekten bilmediklerinden, ya da sır vermek istemediklerinden, o gece toplantıda tartışılan konuları açıklamamaktadırlar. Yalnız, Hz. Muhammed'in haleflerine söylediği bir cümleyi, Kuranıkerim'den aktarmışlardır:

"Bir idam, bir isyandan daha hayırlıdır!"

Kutsal Kitap'ın bu bölümü, kuşkusuz sadrazam ile Osman Bey'in eski arkadaşlarının yorumladıkları tek şey olmuştur.

Babasının duraksamadan Savcı Bey'i idam ettirmesi olayı, onlar için, yeni idamlarda yeterli gerekçe olarak kullanılmaktaydı. Artık divanda ne konuşuldu, ne tartışıldı bilinmiyor. Nihayet şafak sökmeden önce şehit sultanın çadırından çıkan komutanlar, Yakub Bey'in çadırına girerler. Onu uyandırarak, din adına verilmiş olan ölüm kararını kendisine bildirirler. Son ibadetini yapmasına izin vererek, büyük bir saygı içinde görevlerini yerine getirirler.

Sabah olup da askerler uyanınca, ordu, ülkenin başında tek bir hükümdarın, Sultan Bayezid'in olduğunu öğrendi.

Şehzade Öldürmeye Abdülmecid Son Verdi

Bu infazın çabukluğu, orduya, Osmanoğlu Hanedanı mensuplarının, devletin ve milletin selameti ve birliği için kendi kanlarını bile akıtmaktan kaçınmayacağını öğretmiş oluyordu. Bizanslı tarihçiler, cinayetin çabukluğunu Bayezid'e yükleyerek, sonradan ona verilen Yıldırım lakabının bu geceden kaldığını ileri sürmektedirler.

Bu görüşe karşılık çağdaş Osmanlı tarihçileri ise divanın ve sadrazamının vardıkları kararın, Bayezid'in kararsızlığını önlediğini ve onun masum kardeşi için çok üzüldüğünü belirtmektedirler.

Daha ilerideki tarihlerde, Yakub Bey'in öldürülmesiyle başlayan cinayetler Osmanlı saraylarında resmi bir vahşet haline dönüşecek, imparatorluğun düzeni bozulmasın diye nice padişah oğulları boğdurulacaktır. Nihayet bu durum, olgun ve merhametli Sultan Abdülmecid tarafından düzeltilecektir. Padişah kardeşlerinin ölümü cellatların elinden alınıp, Tanrı'nın hükmüne bırakılacaktır.

Yıldırım Bayezid Hemen Sefere Çıktı

Alın yazısına olan derin inancı, Yakub Bey'in cesedini gördüğü zaman duyduğu tepkiyi bastırmasına neden oldu.

Yıldırım Bayezid, askerlerinin bu cinayeti düşünmelerine ve çok sevip saydıkları komutanlarının öldürülmesinden dolayı gücenmelerine fırsat vermedi. Kosova'dan Sırbistan'ın içlerine doğru ilerlemeye başladı. Sağ ve sol kanatlarının manevralarından yararlanarak, dağlara kaçmış olan Sırp ordusunun kalıntılarını temizledi.

Bütün Sırp soylularının kendi egemenliğini tanımasını sağladıktan sonra, Lazar'ın yerine geçen oğlu Etiyen'e bağlılık yemini ettirip arada akrabalık bağı olması için, henüz çocuk olan kızını eş olarak ona verdi.

Bulgaristan, Sırbistan ve Epir'de her türlü başkaldırmayı sindiren Yıldırım Bayezid babalarına karşı ayaklanan oğulların yüzünden Hıristiyanların ortak düşmanının adaletine ve kılıcına sığınmak zorunda kalan Bizans'a doğru döndü. Şimdi biraz da Palaiologos'ların tahtını sarsan anlaşmazlıklardan söz edelim.

Anımsanacağı gibi, ihtiyar İmparator II. İoannes Palaiologos'un oğlu Andronikos ve torunu İonnes, Savcı Bey ile kendi babalarının tahtlarını ele geçirmek için birlikte ayaklanmışlardı. Bu durum karşısında iki imparator, isyancı oğullarından öç almak üzere birleşmişlerdi.

Sultan Murad sözünde durarak oğlunu öldürtmüş, ihtiyar Palaiologos ise oğlu ile torununun gözkapakları üzerine kızgın yağ döktürerek onları körlüğe mahkûm etmek istemişti. Ancak bu kararı yerine getirecek olanların suçlularla anlaşması ve babalık duygusunun üstün gelmesi, cezanın şiddetinin azaltılmasına neden olmuştu.

Andronikos ve İonnes, gün ışığından tam anlamıyla yoksun kalmamışlardı. Hatta, yeniden tahta göz dikebilecek kadar çevrelerini görebiliyorlardı. İstanbul'da Blakernes Sarayı'nın[1] bir hücresinde yatan Andronikos, muhafızlarının merhametini kazanmış ve onları elde etmişti. Üstelik yazdığı mektuplarla, Yıldırım Bayezid'i babası ihtiyar imparatora karşı kışkırtıyordu.

Bizans'a Boyunduruk

Savcı Bey'in ayaklanmasından nefret duymasına rağmen, Sultan Bayezid, ortaya çıkan fırsatı kaçırmadı ve her zamanki kararlılığıyla değerlendirdi. İstanbul saraylarının içişlerine karışmaya başladı. Seçme on bin askerin başında Belgrat Ormanları'nı geçerek İstanbul üzerine yürüdü. Rumların korkaklığı ve Andronikos'un gizli çalışmaları sonucu kapılar ardına kadar açıldı. Andronikos ve oğlunu kurtardı. Bu zalim vatan hainini imparator ilan etti. İhtiyar imparator ile tahtını paylaştığı oğlu Manuel'i Marmara kıyılarında bir kuleye kapattırdı.

Yıldırım Bayezid kulenin anahtarlarını ve tahttan indirdiği imparator ile oğlunun yazgılarını Andronikos'un eline teslim etti. Çeşitli söylentilere göre, güya Yıldırım Bayezid Andronikos'a Osmanlılar gibi tahta başka ortak çıkmaması için ba-

1 (Tekfur Sarayı) İstanbul'da Edirnekapı semtinin kuzeyinde sur önündeki hendeklerin sonunda yer alan Bizans sarayı. Tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Bazı kanıtlara göne X. yüzyılda Konstantinos Porphyrogennetos'a ait olduğu söylenir. Bugün sarayın kalıntıları vardır.

bası ile kardeşini öldürtmesini öğütledi. İster kuşkulanmaktan, ister ihmalden olsun, Andronikos çekimser davranınca, başına buyruk paralı askerler olan Bulgarlar, kendilerine emanet edilmiş olan iki imparatoru hapsedildikleri yerden çıkardılar ve yanlarına alıp, gece karanlığından yararlanarak Marmara'nın Asya kıyılarına ulaştılar. Tutsakları Sultan Bayezid'e teslim ettiler.

Bütün kanıtlar, Sultan Bayezid'in Bulgar askerlerini parayla satın aldığını ve onları kendi politikası uğrunda kullandığını göstermektedir.

Bizans İmparatorluğu'nu, oğlun babaya karşı ayaklanmasıyla sarstıktan sonra, babasının oğlundan hak araması ile yeniden karıştırmayı uygun bulmuştu.

Böylece Sultan Bayezid bu suçlu imparatorluk ailesi içinde sürekli çatışma çıkarmaya yarayacak rehineleri elinin altında tutmuş oluyordu.

İhtiyar imparatoru hükümdar olarak karşıladı ve bütün haklarını kabul etti. Öç alma duygularına saygı gösterdi.

1390 yılında, eski Roma generallerinin Asya krallarına yaptıkları gibi, Manuel ve İoannes'e kendi hazırladığı anlaşmayı kabul ettirdi. İmparator bu anlaşma ile, Osmanlı sultanına her yıl kırk bin Venedik altını vermeyi, İslam Peygamberi'nin dini uğruna Avrupa ve Asya'nın fethedilmesi işinde yardımcı olarak on iki bin Hıristiyan'dan oluşan bir orduyu emrine sunmayı ve nihayet Bursa ve Edirne fatihlerine bağlı bir devlet olmayı kabul ediyordu.

Andronikos'a Gelen Venedikli Prenses

Koşullarını kabul ettiren Yıldırım Bayezid, geçen yıl tahtan düşürmek için harekete geçirdiği ordusuyla, bu sefer İoannes ile Manuel'i imparator yapmak üzere İstanbul üzerine yürümeye başladı.

Andronikos, Yıldırım Bayezid ile savaşmayı göze alamayınca, pazarlık yapmak istediğini bildirdi. Amacı, imparatorluğun son artıklarını paylaşmaktı.

Bu paylaşma İmparatorluğun yok olmasını gerektirecek nitelikte olmasına rağmen, uygun görülmediği için Yıldırım tarafından kabul edilmedi.

İstanbul, bir süre önce arkasından ağladığı imparatorlarını sessiz bir heyecanla karşıladı.

Andronikos, hâlâ isimen de olsa Palaiologoslara bağlı olan Selanik gibi Yunanistan kentlerini yönetmeye başladı.

Bu gölge imparatorluğun yakın bir gelecekte çökeceğine inanan Yıldırım Bayezid, hükümdarların birbirlerine karşılıklı saygılarını bile Andronikos'a uygulamıyordu.

Nitekim, güzelliğiyle dillere destan olan Venedikli bir prensesin, Andronikos'un nişanlısı olarak, Selanik Körfezi'nden geçeceğini ve Andronikos'la evlenerek Bizans'ın topraklarında hüküm süreceğini öğrenince, vezirlerinden Sarıca Paşa'yı göndererek Venedik kadırgasını içindekilerle birlikte ele geçirdi. Yıldırım Bayezid, Edirne'ye getirilen Venedikli prensesin güzelliğine hayran kaldı.

Görkemli bir düğün yaparak prensesle evlendi. Onu hareminin en seçkin köşelerinden birine oturttu.

Son Durum Prensliği de Tarihe Karıştı

Yıldırım'ın cüreti servetiyle orantılı olarak artıyordu. Asya'da kendine bağlı olmayan bir tek Bizans kenti kalmıştı. Bu Aydın kentine komşu eski bir Bizans prensliği idi. Yıldırım Bayezid, kendi imparatorluklarının son savunucularına karşı Bizans imparatorlarını savaşmaya zorlayamadığı için, bunları yeter derecede aşağılamadığı kanısına vardı.

Sırp kralı, İmparator Manuel ve ailesinden öteki prensler, Bizans'a sadık kalmış olan Rum prensliğini cezalandırmak için birleştiler. Osmanlılara kulluklarını ispat etmek için Yıldırım Bayezid ile Aydın'a kadar gittiler. Son Rum kalesini yıkmak üzere kendi Rum askerlerini seferber ettiler.

Bayezid fethettiği kente Alaşehir adını verdi. Bizans kiliseleri yerine camiler yaptırdı.

Halkına vergi bağlayarak bu vergiyi yeni inşa ettireceği caminin bakımında kullanılmasını buyurdu.

Manuel, Yıldırım'ın Elinden Kaçıp Tahta Oturdu

Kazandığı zaferden gurur duyan Yıldırm Bayezid, Alaşehir'den Rum ve Osmanlı ordusuyla çıkarak Torosların erişilmez yaylalarını işgale başladı. Bölgede egemenliğini sürdüren Menteşe Bey, padişahın önünde geri çekildi ve baş edemeyeceğini anlayınca teslim oldu.

Sultan Murad'ın yaşlı silah arkadaşı Timurtaş bu yaylaların ve kentlerin yönetimini üzerine aldı. Sultan Bayezid'in hareketlerinde görülen çabukluk, sayıca çok olan rakiplerini yıldırmıştı. Her an görünmesi korkusuyla titreyen halkları arkasında bırakarak, hiç kuşkulanmadan başka yönlere gidiyordu.

Bursa'ya çıkıp, ordusuyla Boğaz'ı aştığı, Gelibolu'da hem İstanbul limanı ile rekabet edecek ve hem de Venedik, Ceneviz gemilerine meydan okuyacak bir liman inşaatına başladığı zaman, herkes padişahı hâlâ Kilikya'da sanıyordu. Osmanlıların ilk askeri amaçlı limanındaki uzun dalgakıranları tutan kuvvetli kolonlar, bugün bile hayranlık uyandırmaktadır. Geniş güvertcli altmış savaş gcmisine, kısa zamanda Sarıca Paşa'nın buyruğunda sefere çıkmak üzere asker toplamaya ve cephane yüklemeye başladı.

Denize açılan donanma Sakız, Midilli, Bozcaada, Rodos, Kıbrıs ve öteki takımadaları tehdit etti.

İkinci kez kendi öz halkına karşı Yıldırım Bayezid'in fetihlerine katılan İmparator Manuel, efendisinin önünde tamamen boyun eğmişti. Bağlanan vergiyi ve her ilkbaharda verilmesi zorunlu olan birliği, bizzat kendisi Gelibolu'ya kadar gelip teslim etmişti. Sakız Adası bir önceki saldırının izlerini taşırken, yeniden Osmanlı akınının başlamasına tanık oluyor, istilâcılar meyve bahçelerini ateşe verirken, genç kızları ve çocukları yanlarına alıp gidiyorlardı.

Bu manzara bütün kıyı ve denizleri yasa boğdu. Saldırının şiddetlenmesine dayanamayan İoannes Palaiologos itiraz etmek cesaretini buldu. Takımadalara yapılan saldırıda, İstanbul'a karşı saldırının izlerini görmeye başlamıştı. Surlarını onarmak ve Marmara Denizi kıyısında yeni kaleler yaptırmak cesaretinde bulundu. İstanbul'un Trakya Ovası'na bakan tarafında surların denizle birleştiği noktada bulunan beş kuleye iki kule daha ekleyerek en önemli yerleri sağlamlaştırmaya çalıştı.

Yıldırım Bayezid, kendisine karşı alınan önlemleri hakaret saydı. Edirne'de rehin olarak İonnes'in oğlu Manuel'i elinde tutuyordu. Bu genç adam, imparatorun dediğine göre, Osmanlı ordusunda, bizzat padişahın gözetiminde savaş sanatını öğreniyordu. Bayezid, Manuel'i koruyordu. Ancak, İoannes Palaiologos'a yazdığı bir mektupta, İstanbul'da onarılan ve yeni yapılan surlarla kuleler hemen yerle bir edilmezse elindeki rehinenin gözlerini oyduracağını bildirdi.

Boyun eğmek ya da oğlunun kör edilmesini kabul etmek zorunda bırakılan ihtiyar imparator, tehdit altında bulunduğu sarayında, acı, utanç ve korku içinde öldü.

Gizli bir haberci sayesinde, Yıldırım Bayezid'den önce babasının ölümünü öğrenen Manuel, bir yolunu bularak Edirne'den kaçtı ve İstanbul'a giderek tahta oturdu. Bu kaçma olayına sinirlenen Yıldırım Bayezid, gözetlemede ihmalleri görülen saray muhafızlarını öldürttü. Hıristiyan gururu yönünden eskilerinden daha aşağılık olan bir anlaşma yapılınca Yıldırım'ın öfkesi hafifledi.

Bundan böyle padişahın kadıları İstanbul kentinin içinde Rumlara adalet dağıtacaklar ve Hıristiyanlığı daha yakından tehdit edercesine, camiler Ayasofya'nın karşısına yapılmaya başlanacaktı.

Yeni anlaşmadan da memnun kalmayan sultan, bütün Anadolu ordusunu Gelibolu'dan Trakya'ya yayarak, kırlık bölgeleri istilaya, yolları keserek Rum kentlerini kuşatmaya ve İstanbul'u sıkıştırmaya başladı.

Duvarlar içinde hapsolan Rumlar ya son nefeslerini verecekler ya da teslim olacaklardı. Rumların korku içinde yüzdüklerini bilen ve Bizans'ın güçsüzlüğüne inanan Yıldırım, Anadolu ve Rumeli ordularını sel gibi Macar ve Ulahların[2] üzerine sürdü. Tuna'nın sol kıyısında yerleşmiş olan bu savaşçı milletler sultanın komşusu olduklarına göre aynı zamanda onun düşmanı da oluyorlardı. Zamana hiçbir şey bırakmadan hızla hareket ederek, düşmana karşı zafer kazanmak olan politikası, atası Osman Bey'in Hıristiyanlarla zaman geçirme politikasına hiç benzemiyordu.

---

2 Ulah, Osmanlıların Moldavya, Trasilvanya (Erdel) ve Balkan Yarımadası'nda yaşayan Rumenlere verdikleri ad. Ulahya, bugünkü Romanya'nın Osmanlı dönemindeki adı.

3 Roma İmparatoru (98-117).

4 (Erdel) Romanya'da Karpatlar yayının içinde bulunmaktadır. Kuzeyde, doğuda ve güneyde bin sekiz yüz ila iki bin beşyüz metre yükseklikte dağlarla sınırlanmış yayla ve tepelerden oluşmuş bir bölgedir.

Ormanlar Milli Benlikleri Korur

Yıldırım Bayezid her çeşit ahlaksızlığın ve bozulmuşluğun merkezi olan Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'dan uzaklaştıkça daha yeni, daha sağlam, kendi ordusuyla boy ölçüşebilecek milletlerle karşılaşıyordu. Tuna boylarında yaşayan ırklar, onun sularında her zaman kahramanlık şerbeti içmişlerdi. Hunlar, oraya doğuştan bir barbarlık, cesaret ve Kafkas ırklarına özgü ilkel bir yurtseverlik bırakmışlardı. Osmanlılar gibi çoban olan, onlar gibi bozkırı ve insanın savaşçı arkadaşı atları seven Macarlar, önceleri Romalıları yenmişler, fakat sonraları Trajanuas'a[3] yenik düşmüşlerdi. Bir süre sonra da Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi. Bir rastlantı sonucu, Sırbistan'ın son dağları ile Transilvanya'nın[4] dağ sıraları arasına yerleştiklerinden, Doğu'dan gelen kavimlere Batı'nın yolunu tıkamışlardı.

Türkistan'a Macaristan kadar hiçbir yer benzemez. Babasının zamanında katıldığı savaşlarda görmek fırsatını bulduğu Macaristan'ın geniş ovaları ve verimli toprağı, Asya'da kendi çevresinde toplanan ve kalabalıklaştıkça huysuzlaşan Türkmen aşiretlerinin yerleştirilmesi için uygun bir ülke olarak, Yıldırım Bayezid'in rüyalarına giriyordu.

Sultan Bayezid, Bursa dolaylarındaki korkak Rumlardan hiç çekinmiyordu. Fakat Anadolu ve Suriye beyliklerinin, Osmanoğulları'nın egemenliğiyle bağdaşmayacak olan bağımsızlıklarından kuşkulanıyordu. Onları Avrupa'ya sürmek, Tuna ovalarını istila ettirmek, böylece imparatorluğun Asya'daki topraklarını güven altına almak istiyordu.

Osmanlı sultanlarından dördüncüsü olan Yıldırım Bayezid'in bu politikasının içgüdünün bir sonucu olduğu kadar, ileri görüşlülüğün de eseri olduğunu belirtmek gerekir.

Savaş ve din heyecanı içinde Osmanlılar bu politikayı fark edememişlerdir. Yıldırım önce kendisini, sonra Boğaziçi'nden Tuna'ya akacak olan kitleleri hem Asya'da, hem Avrupa'da eyleme geçiriyordu. Fakat, Osmanlıların bu sistemli yayılmasında karşılaşılacak direnci iyi hesap edememişti. Zamanımızda görüldüğü gibi, Osmanlı yönetimine geçen Tuna ötesi eyaletler, Osmanlı egemenliğinden yine ilk kurtulanlar olmuştur. Aradan geçen beş yüzyıl onları eritememiştir. Çünkü ormanlar, milliyetleri korur.

Macaristan Yıldırım'a Karşı Ordu Topladı

Kuzey Asya'dan gelen Macarlar, önceleri geniş ovaların eski halkıyla karıştıktan sonra, kan ve ateş içinde Avrupa'nın kuzeyinde kendilerine bir yer edinmeye çalışıyorlardı. Almanya, Fransa ve İtalya'dan elde ettikleri ganimetlerle, Hıristiyanlığı bozkırlarına sokmuş oldular.

---

3 Roma İmparatoru (98-117).

4 (Erdel) Romanya'da Karpatlar yayının içinde bulunmaktadır. Kuzeyde, doğuda ve güneyde bin sekiz yüz ila iki bin beşyüz metre yükseklikte dağlarla sınırlanmış yayla ve tepelerden oluşmuş bir bölgedir.

Aşiret başkanlarından oluşan bir kurul, başkentleri Buda'da kralı belirliyordu.

Sırası geldikçe, Rusya, Polonya, Bohemya, Avusturya, Fransa ve İtalya'ya akınlar düzenlemişlerdi. Savaş onların özelliklerinin bir parçasıydı. Adriyatik kıyılarına kadar inerek Venediklilerden bir liman kentini almışlardı. Çeşitli evlenmeler ile Avrupa tahtlarına oturan Macar prensleri, Hıristiyanlığın ileri gelen krallarının kurdukları birliklerde her zaman aranılan müttefikler oluyorlardı. Kılıçlarının eriştiği yere zaferi de götürmesini biliyorlardı.

Bir ara iç karışıklıklar ülkeyi sarsmıştı. Kral Lajos 1382 yılında ölünce yerine kızı Maria geçmişti. Bu tacı genç kıza fazla gören Napoli Hanedanı'ndan Karlo, Maria'yı tahttan indirdi. Macar soyluları ile beraber hareket eden Maria'nın annesi kızını tahttan indiren Karlo'yu öldürttü.

Adriyatik kıyılarında hüküm süren yarı vahşi Hırvat aşiretleri, Karlo'nun öcünü almak için bu sefer anne ile kızını kaçırdılar, anneyi öldürüp genç kraliçeyi rehin olarak ellerinde tuttular.

Bu olaylardan önce Maria ile nişanlı olan Brandenburg Valisi Zsigmond, genç kızı hapisten kurtardı ve onunla evlenerek Macar kralı oldu.

Politika, şövalye ruhu ve kahramanlık özelliklerini üstünde toplayan bu prens, bir gün Almanya imparatoru seçilecektir. O zamanlar Osmanlı yayılmacılığına karşı Avrupa'nın ileri kalesi durumunda olan bir ülkenin kralıydı. Daha önceden yenilen Sırp ve Bulgarların desteğinden yoksun olduğundan ve sürekli Yıldırım Bayezid tarafından tehdit edildiğinden, Avrupa'ya son bir çağrı yaparak, kendi yönetiminde dövüşmekten onur duyan Hıristiyan milletlerden bir ordu toplamayı başardı.

Niğbolu Meydanı Ölü ve Yaralılarla Dolu

Yıldırım Bayezid ile çarpışmak üzere yirmi bin Fransız, Burgonyalı, İtalyan, Alman, Hırvat Zsigmond'un çağrısı üzerine toplanmışlardı. Çeşitli bölümlere ayrılan Yıldırım Bayezid'in ordusu ise Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya'yı işgal altında tutuyordu. Dağlık bölgelerde bulunanlar direnirken, ovalardaki halklar teslim oluyordu.

Ulah Prensi Mirçe Osmanlıların egemenliğini kabul ederek müttefikleri olmuştu. Bu tarihten itibaren Ulahya hep Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Zsigmond emrindeki generallerinin yardımıyla Osmanlıları Bosna ovalarında durdurmayı başardı. Bastıran kış iki düşmanı birbirinden ayırdı. Osmanlılar da bir daha bu bölgede bir adım ilerleyemediler.

Osmanlıların duraksamasından cesaretlenen Zsigmond, 1392 yılı ilkbaharında Tuna'yı aşarak, Osmanlıların ileri kalelerinden biri olan Niğbolu'yu kuşattı.

Bu kuşatma yaşamının dönüm noktasını oluşturacaktı. Edirne'den Niğbolu Kalesi'nin imdadına koşan Yıldırım Bayezid Bosna, Arnavutluk ve Trakya'da seferde olan komutanlarını yanına çağırdı ve Zsigmond'un Haçlı ordusunu Niğbolu ile kendi ordugâhı arasına aldı.

Tam Niğbolu Kalesi'nde aradıkları avı yakalayacakları sırada tehdit altında kalan Haçlı ordusu, kendi değerlerine ve askeri bilgilerine denk görmedikleri Osmanlıları meydan savaşında yeneceklerini sandılar. Oysa Osmanlıların tek taktikleri, korkunç cesaretleri ve inançlarıydı.

Macarlar yurtları, Hıristiyanlar ün ve onur, Osmanlılar ise İslamiyeti yaymak için dövüşüyorlardı. Yirmi bin Fransız, Macar, Bohemyalı ve Alman Niğbolu Meydanı'nda tamamen yok edildiler.

Gün batarken Zsigmond'un ünlü birliğinden sadece ölüler, yaralılar ve Bulgar ormanlarına sığınan birkaç yüz kaçak kalmıştı.

Zsigmond bile Tuna'yı yüzerek aşamayınca, az daha bir Osmanlı atlısının kılıcıyla can verecekti. Ancak şövalyelerinden biri Zsigmond'un önüne geçti ve kılıç darbesini kendi yedi. Şövalye yaralı olmasına rağmen Zgismond'u karşı kıyıya geçirdi. Günlerce süren zorlu bir yolculuktan sonra İstanbul'a vardılar ve ancak İtalya üzerinden Buda'ya dönmeleri mümkün oldu.

Artık Yıldırım'ın adı, dehşet içinde kalan Tuna boylarında tek büyük Türk olarak duyulacaktır.

Alaeddin Bey ve İki Oğlunun Acı Sonları

Yıldırım son zaferini büyük bir mutluluk içinde kutluyordu. Ancak gelen bir haberci Asya topraklarındaki yeni gelişmeleri iletince neşesi kaçtı. Batı Anadolu'da bıraktığı veziri Timurtaş, Karaman beyinin ani bir saldırısıyla gafil avlanmıştı. Bursa bile tehdit altına girmişti. Karamanlıların bu hareketi Macaristan'ı Osmanlı işgalinden koruyordu. Yanındaki iki büyük orduyla hemen Bulgaristan, Trakya ve Boğaz'dan geçerek Uludağ eteklerine ulaştı. Cüretinden dolayı pişmanlık duyan Karaman beyi özür dileyip, hatasını düzeltmek istedi. Ancak Sultan Bayezid yalnız öç almayı düşünüyordu. Kaçan Karamanlıları Aktaş Ova-sı'nda[5] yakaladı, hepsini kılıçtan geçirdi. Alaeddin ve iki oğlunu zincire vurdu ve Karamanlıların elinde tutsak olan Timurtaş'a teslim etti.

Hiddetine yenik düşen Timurtaş, Sultan Bayezid'e danışmadan Alaeddin Bey'i boğdurur.

Türk tarihçileri, "Bir beyin öldürülmesi, bir eyaletin kaybedilmesinden daha iyidir" derler. Timurtaş'ın bu davranışını affeden Yıldırım Bayezid, Karaman Beyliği'ni tamamen İmparatorluğa bağladı. Buradan hareket ederek, Kapadokya'yı, yani Akdeniz ile Karadeniz arasında kalan Orta Anadolu'yu, Tokat'ı, Sivas'ı, Kayseri'yi, Kastamonu'yu topraklarına kattı.

Sinop'a egemen olan Kötürüm Bayezid adlı bir bey, sanki Büyük İskender'in istilasına karşılık verirmiş gibi, Doğu'dan Batı'ya ilerleyen yeni istilacı Türklerin başındaki Aksak Timur'a (Timurlenk) sığındı.

Kötürüm'ün ve bütün beylerinin Timur'a kaçmaları üzerine Yıldırım Baye-

5 Kastamonu.

zid Sinop'tan İstanbul Boğazı'na kadar bütün Karadeniz sahillerine sahip oldu.

Kastamonu Valiliği'ne genç oğlu Süleyman'ı atadı. Bu kent çevresinde zengin bakır madenleri, eski Yunan ve Arap eserleri bulunuyordu. Kent belli başlı kültür merkezleri arasında yer alıyordu.

Bugünkü adı Samsun olan, Atinalı ve Milaslıların kolonisi, Romalılar döneminde Pontus Krallığı'nın başkenti Amisus,[6] Bayezid'in fetihleri sonunda Osmanlı topraklarına katıldı.

Bu ticaret merkezlerinde yükselen tuğla, halat ve katran yapımevleri padişahın hazinesine yeni gelirler sağlıyordu. Anıtlarının, suyollarının ve mezarlarının zarif yapısı yüzünden Rumeli Bağdat'ı[7] diye anılan Amasya, kilise kubbe ve kulelerinin yanı sıra, cami ve minarelerin yükselmesini gördü.

Yıldırım Bayezid bilimi, sözü ve doğruluğuyla ün yapmış Pir Ali[8] adında bir şeyhe rastlayınca ona büyük saygı gösterdi.

Bir süre sonra Timur zamanında da aranan ve saygı gören bu kişi, ülkesini arka arkaya fetheden hükümdarların hepsine ününü duyurmuştu.

(XIV. yüzyıl sonu-XV. Yüzyıl başı) Kardeşi ile birlikte Timur'un maiyetine girdi.

O zamanlar Amasya'da yaşayan Mihrî Hatun[9] adında bir kadın yazar ve düşünürün türbesinin bugün bile Türk şairleri tarafından ziyaret edilmesi, bu Türkmen kentlerinde düşünce sanatlarının kadınlar arasında bile yaygın olduğunu göstermektedir. Osman Bey'in halkının aşk destanı olan Ferhad ile Şirin'in hayali olaylarındaki yer bile Amasya olarak seçilmiştir. Amasya'da, güya çoban Şirin'in sürülerinin sütünü akıtmak için açtığı söylenen bir suyolu gösterilir. Biraz ilerde, bir kaya çıkıntısında Ferhad'la Şirin'in öldüğünü masallaştıran ihtiyar dilenci kadının durduğu yer vardır.

Sonradan Kızılırmak adını alan eski Rum kenti Halis, Bayezid zamanında yapılmış, Türk mimarlığının en güzel örneklerinden biri olan köprüsüyle ünlüdür. Bu köprüye, dalgınlığıyla tanınmış, insanlardan uzak duran Türkmen düşünürü Koyun Baba'nın adı verilmiştir.

Köprüye adını veren Koyun Baba, söylendiğine göre, insanlarla çok ilişkide olursa dinsel düşüncelerden ayrılırım korkusuyla, onlardan uzak kalmıştır. Günde beş vakit namaz ve dua zamanlarında koyun sesine benzeyen birtakım sesler çıkardığı için ona bu ad verilmiştir. Bu ermiş kişinin türbesinin yanında, Avrupa'da benzeri olmayan, bedava yiyecek dağıtılan bir kervansaray bulunmaktadır.

6 Samsun'un yerinde kurulmuş İlkçağ ve Ortaçağ kentinin adı.

7 Bu topraklar, bir zamanlar Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altında olduğu için, o sıralar "Rumeli" olarak anılıyordu.

8 Akkoyunlu Türkmen Beyliği'nin kurucusu Kara Osman Bey'in kardeşi.

9 Türk Divan şairi (Amasya 1460-1506) II. Bayezid'in oğlu Ahmed Çelebi'nin Amasya valiliği sırasında bu şehzadenin çevresinde toplanan aydınlar grubuna katıldı. Güzelliği ve bilgisiyle ün kazandı. Mihri Hatun hiç evlenmedi. Şiirlerinde sade ve açık bir dil kullanır, günlük olaylara da yer verirdi. Bir divanı vardır.

Osmanlı Sarayına Giren Kötü Gelenekler

Fetih ve zaferlere gözü doyan Yıldırım Bayezid, aralarında uzun zamandır yaşadığı barbarların ve Rumların geleneklerinden etkilenmiş olarak Edirne'ye döndü.

Sırp kralının kızı olan eşi, ona şarabın tadını ve sarhoşluğun alçaltıcı zevkini öğretmişti.

Macar ve Kıbrıs şarapları, Yıldırım'a Hz. Muhammed'in buyruklarını unutturmuştu. Peygamber, ümmetinin düşünce üstünlüğünü sağlamak için, fermantasyona uğramış içkileri yasaklamıştı.

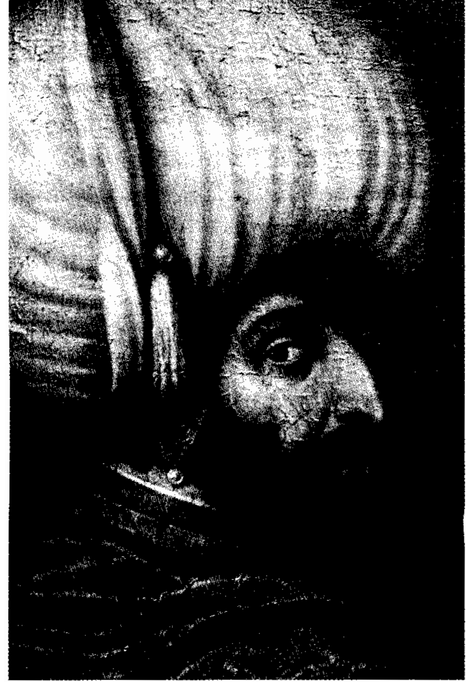
Perslerden ve Medlerden aldıkları birtakım aşağılık geleneklerle bozulmuş olan Rumlar, bu gelenekleri Osmanlı Sarayı'na da sokmakta gecikmediler.

Saraylar, yalnız savaş ganimeti olan güzel kızlarla değil, aynı zamanda bir bölümü hadım edilen, ötekileri ise doğaya ters düşen cinsel ilişkiler için kullanılan güzel oğlan çocuklarıyla doluyordu.

Kadınca güzellikleriyle tanınan oğlanlardan bazıları, harem güzellerinin en büyük rakipleri oluyorlardı. Böyle aşağılık bir biçimde kullanıldıktan sonra içoğlanlığa[10] kadar yükselenler, İmparatorlukta daha büyük rütbelere sahip olabiliyor ve böylece kendilerini o mevkie getiren ahlaksız zevkin devamına olanak veriyorlardı.

Doğu ülkelerinde, çok kadınla evlenme geleneğinden ortaya çıktığı sanılan bu kötü huy, Türklerin saf törelerini iyiden iyiye bozmaya başlamıştı. Bizans saraylarındaki gibi çoğalan hadımlar, çok geçmeden, kadınların ve çocukların koruyucuları rolünde üçüncü bir cinsiyet meydana getirmiş oluyorlardı. Erkekteki cesaret ve aşk kaynaklarından yoksun olduklarından, sahip oldukları istekler yalnız kinin soğuk tutkusu, kıskançlık ve yükselme hırsıydı.

Hz. Muhammed'in ilan ettiği kutsal yasanın hükümleri, bu iki doğadışı ah-



Yıldırım Bayezid

10 Osmanlılar döneminde saray hizmetine alınarak, devletin çeşitli makamları için yetiştirilen gençlere verilen ad. İçoğlanları önce Yıldırım Bayezid zamanında devşirmeler arasından seçilmeye başlandı. Devşirmeleri, padişah arz odasındayken birer birer görürdü. Kapıağası, padişahın emriyle bunların içinden en iyilerini seçer, diğerlerini Acemi Ocağı için yeniçeri ağasına gönderirdi. Seçim sırasında güzel yüzlü, düzgün vücutlu olanlar tercih edilirdi.

laksızlığı boşuna yasaklamış gibiydi. Eski Yunan dönemlerindeki hadımları ve Makedonyalıların "ölümsüzler" diye adlandırdığı ahlaksız oğlanlardan kurulu topluluğu taklit etmek isteyen Osmanlılar, seçme köleler yetiştirmek üzere, Gürcü ve Çerkezler arasındaki en güzel erkek çocuklarını topluyorlardı.

Yıldırım Bayezid, toplanan bu Hıristiyan çocuklarını saray hizmetlerinde ve ordusunda kullanıyordu. Geleneklerdeki bozukluklarla pek bağdaşmayan askerce düşünceler, bütün bu aşırılıklara rağmen sultan ve çevresinde varlığını sürdürüyordu. İçkili olduğu zamanlar hariç tutulursa, asker sınıfının adaleti mükemmel, disiplini de çok sertti. Sadrazam Ali Paşa, padişahın bütün aşırılıklarında yanında bulunmasına rağmen soğukkanlığını korur ve Yıldırım Bayezid'in yanlış kararlarını düzeltirdi.

Yaşı ilerledikçe Yıldırım'ın kötü huyları yok oluyor, din tutkusu daha ağır basmaya başlıyordu. Savaşlar, halifenin elçisi sayılan imamların manevi güçlerinden pek fazla bir şey kaybettirmemişti. Sultan halkına hükmederken, Kuran da ona hükmediyordu. Şeyhülislamlar, Sultanlara öğüt verme ve onları uyarma konusunda özgürlük ve yetki sahibiydi. Dinin bir şeyhi, sarayda yaptığı eleştirilerle bir fatihi utandırıp kınayabiliyordu. O dönemde, Bursa yörelerindeki bir tekkede yaşayan, bilgili ve saygın yaşlı bir şeyh vardı. Buhari[11] isimli bu şeyh, Mısır'daki İslam halifesi tarafından gönderilmişti.

Şeyhin görevi, din yönünde Yıldırım Bayezid'in çıkacağı her seferde sultana kılıç kuşandırmaktı.

Halifenin güvenini kazanmış olan Buhari, Padişah ile yaptığı her görüşmede, iki kötü huyunun İslamiyeti zedeleyeceğini söylüyor, bunlardan vazgeçmesi gereğini belirtiyordu.

Şeyh sonunda sultanın vicdanını etkilemeyi başardı. Bu ihtiyar din bilgininin biliminden de yararlanan Yıldırım, kendi yaşadığı hayat ile Kuran'da öngörülen arasındaki farkı sezince, yaptıklarından büyük pişmanlık duydu.

Şeyh Buhari bir gün, Yıldırım Bayezid'e şöyle dedi:

"Ya Hz. Muhammed Tanrı'nın sahte bir elçisidir, ya da sen Peygamberimizin sahte bir ümmetisin."

Bu sözler, Sultan Bayezid'in kendine gelmesine yetti.

Bundan böyle, günahlarının kefaretini ödemek için çalışacağına ant içti. Sarayı içoğlanlarından temizledi.

Tokay[12] ve Kıbrıs şarapları ile dolu olan fıçılar boşaltıldı. Alışkanlıkların irade kar-

11 (Şeyh Şemseddin Muhammed bin Ali Hüseyni-i Buhari) "Emir Buhari" de denir. Türk mutasavvıfı (Buhara 1368/1369-Bursa 1429/1430). Anadolu'nun birçok ilini dolaştı, sonra Bursa'nın Gökdere yöresinde, dünyadan el etek çekerek bir mağaraya yerleşti. Yıldırım Bayezid'in ilgisini çekti ve onun kızıyla evlendi. Ankara Savaşı'na katıldı Timur ordusuna tutsak düştüyse de sonradan serbest bırakıldı. Müritleriyle II. Murad'ın İstanbul kuşatmasına katıldı. Gerek zamanında, gerek ölümünden sonra tasavvuf şairlerini ve halk ozanlarını etkiledi. Bugün Bursa'da Emirsultan adını taşıyan bir mahalle, bir cami ve içinde yattığı bir türbe vardır. Menkıbelerinden oluşan yapıtları vardır.

12 Macaristan'da üretilen altın sarısı likör şarabı. En ünlü tokay Tarczall kasabasında yapılır ve bu şarapların en iyisi Mezes Male dağlık bölgesinde üretilen üzümden elde edilir.

şısında üstün gelemeyeceği bir yaşa erişmişti. Savaşlarda ve günahlarında olduğu gibi, erdemlerinde de şiddetli davranan Yıldırım Bayezid, kurucularının anılarının müminlerin duaları ile tazeleneceği mermerden camiler yaptırdı.

Seferlerinin Tanrı tarafından kutlu sonuçlandırılması için halifenin elçisine kılıç kuşattırmak geleneğini de yerleştirmiştir. İstanbul'u daha yakından gözleyebilmek ve Türk tehdidini sürdürmek amacıyla İstanbul Boğazı'nın Asya kıyısında bir kale yaptırdı.

Güzelcehisar[13] adı verilen bu hisar, ileride Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulacak olan bir dizi hisarın başlangıcını oluşturacaktı.

Yıldırım Üzüntüden Ağlıyor

Yıldırım Bayezid, zavallı duruma düşmesine rağmen Bizans İmparatoruna karşı cömert davranışlarını sürdürmeye devam ediyordu. Doğu'daki kargaşalık yıllarında Selanik'i eline geçirmiş olan Latinlere karşı savaşarak kenti fethetmiş ve Palaiologos'lara geri vermişti.

Böylece, Bizans'ın nasıl olsa günün birinde çökeceğini ve bu ganimetin kendisine daha kolay geçeceğini düşünmekteydi.

Onur ve kahramanlık duygularının etkisiyle yola çıkmış olan altı bin Fransız'la beraber olan Macar Kralı Zsgimond'un son hareketleri, Yıldırım Bayezid'i, Tuna kıyısındaki Niğbolu Kalesi'ni korumaya yöneltmişti.

Fransız birliğinin içinde, ülkenin ileri gelen en tanınmış kişileri de bulunuyordu. Bunlar arasında şu önemli kişiler sayılabilir: Fransa orduları başkomutanı olan Eu[14] Kontu Philippe d'Artois[15], henüz çocuk denilecek yaştaki Burgonya dükasının oğlu Korkusuz Jean.

Bunların yanı sıra Bourbon Hanedanı'ndan Marche[16] Kontu Jacques de Bourbon, Amiral Jean de Vienne, Mareşal Boucicaut, Coucy Kontu Prens Enguerrand ile Guy de la Tremouille..

Tuna Nehri, Niğbolu Kalesi'nin surlarının dibine kadar bu Haçlı ordusunun silahları ve cephaneleri ile birlikte ahlaksız törelerini de taşıyordu. Nehrin sol kıyısı, Haçlı ordularının surlar önünde görünmesi ile Fransızlara teslim oldu. Güya bu yerleri Osmanlılardan temizlemeye gelen bu Haçlı kurtarıcılar, Sırbistan, Bulgaristan ve Transilvanya'yı yağmaladılar. Niğbolu Kalesi'ne vardıklarında seksen bin kişiyi bulan Haçlılar, Osmanlıların müstahkem mevkiini kuşatmaya başladılar. Kale komutanı yiğit Doğan, saldırıya uğrayan toprakların kurtarılabilmesi için, yetişmesini beklediği Yıldırım Bayezid'e zaman kazandırmak amacıyla, kaledeki son askere kadar di-

13 Bugünkü Anadoluhisarı.

14 Kuzey Fransa'da Seine-Maritime yönetim bölgesinde kanton merkezi.

15 Korkusuz Jean (Jean Saus Peur), 1404 yılında babasının yerine Burgonya dukası olacak ve 1419 yılına kadar on beş yıl süreyle Fransa'nın en önemli adamı durumunda bulunacaktır.

16 Fransa'da Massif Central'in kuzeybatısında bir bölge. Önceleri bir markilik olan Marche, sonradan kontluk haline getirildi. Önce Lusignanların (XIII. yüzyıl) sonra Bourbon dukalarının eline geçti.

renmeye karar verdi. Bulgaristan'ın karanlık ormanlarında hızla ilerleyen Yıldırım, ne Fransızların, ne de Macarların kuşkularını üzerine çekti. Sayılarının çokluğuna güvenen birleşik Hıristiyan ordusu karargâhında, eğlenceler ve içkiler gırla giderken, Osmanlı sultanının yaklaştığını, hafif süvariler olan Azapların saldırıya geçmesi üzerine fark ettiler.

Disiplinsiz davranışları ile ün yapmış olmakla birlikte, cesaretlerinden hiç şüphe edilmeyen Fransız ve Macar askerleri, başlayacak meydan savaşında, öncelik hakkının kendilerinde olacağı konusunda kavgaya tutuştular.

Zsigmond komutasında cephede mevzilenen Macar piyadesi, saflarını düzenlemeye çalışırken, sabırsızlığı yüzünden emir komuta zincirini adeta koparmış olan Fransız süvarileri, Yıldırım'ın ordusunun içine daldılar. Savaş alanı bir anda on binlerce ölüyle dolarken, Fransızlar tutsak aldıkları üç bin Türk'ü vahşice katlettiler.

Deneyimli bir komutan olan Coucy Kontu Prens Enguerrand, Fransız şövalyelerine elde ettikleri bu başarıyla yetinmeleri için çok yalvardı. Gözlerini kan bürümüş olan ve kazandıkları geçici zaferin sarhoşluğu yüzünden iyice gururlanıp şımaran genç Fransız askerlerine, bu deneyimli komutanın öğütleri korkaklık gibi geliyordu.

Daha önceki çarpışmada çok yorulan ve güçlerini tüketen atların dinlenmesine bile fırsat vermeden, yine saldırıya geçtiler. Yıldırım'ın atlıları, düşman saldırısı üzerine, asıl ordunun gizlendiği tepeye doğru düzenli olarak geri çekiliyor, bu arada da düşmanı oraya çekmiş oluyordu. Batan güneşin son ışıkları, kırk bin mızrak ve kılıcın uçlarında yansıyarak dehşet verici bir manzara oluşturuyordu. Yıldırım Bayezid, işte bu ürküten manzaranın tam ortasında bütün heybetiyle yer almıştı. Düşmana düşünme fırsatı bile vermedi. Fransız süvarilerini bu merkez noktasında karşılayan padişah, ordusunun iki kanadını önce açıp, daha sonra da kapatınca, bütün Fransız birlikleri demirden bir çemberin içinde kıstırılmış oluyordu. Bu genç, cesur, fakat küstah Fransızlara Sultan Bayezid, silahlarını bırakıp, canlarını kurtarmaları için bir fırsat tanıdı.

Ne var ki, Fransız komutanı Amiral Jean de Vienne de askerlerinden farklı yapıda değildi. Amiral padişahın bu önerisine, şöyle haykırarak cevap verdi:

"Hayır! Tanrı bize hayatımızı, Fransa'nın onuru uğruna bağışlamıştır. Zafer kazanmak için değil, vatan uğruna ölmek için savaşacağız."

Ve Fransız askerleri güçleri tükenene kadar dövüştüler. Sonuçta ya öldüler, ya da çok ağır yaralı olarak teslim oldular.

Bu feci durumu uzaktan seyreden Macar, Rumen ve Alman piyadesi, savaşa girmeye bile cesaret edemedi. Macar askerler, kralları Zsigmond'u bile bırakıp kaçtılar.

Kral da çareyi savaş meydanından kaçmakta buldu. Sırp kralı ise, gizli bir işbirliği içinde olduğu Yıldırım Bayezid'e sığınmayı tercih etti. Avusturya ve Bavyeralı Alman birlikleri ise, büyük bir cesaret örneği göstererek, savaştan kaçmadılar, Fransızlarınkine benzer bir yiğitlik gösterdiler.

Sonuçta ortaya çıkan manzara şu idi:

Tuna'nın suları kan ve cesetlerden rengini değiştirmiş, Niğbolu çayırları altmış bin Hıristiyan ölü ve yaralısıyla kaplanmıştı. Gerçi Osmanlıların kayıpları da düşmanlarınkinden aşağı değildi.

Ertesi gün savaş alanını dolaşan Yıldırım Bayezid, üzüntüsünden ağlayarak, dökülen onca Müslüman kanının öcünü almaya ant içti. Çadırının önünde oturarak, at kolanları ile ikişer ikişer birbirlerine bağlanmış olan Hıristiyan esirlerin önünden geçirilişini izledi. Nevers kontu ve Schildberger adındaki Bavyeralı genç soylu da, Yıldırım'la birlikte bu manzarayı izlemek zorunda bırakılmıştı.

Niğbolu'da Kıyım

O tarihte resmi adı Nevers kontu olan Philippe d'Artois ile birlikte, tanınmış yirmi dört asilin hayatı Yıldırım tarafından bağışlanmıştı. Ama ondan sonra tam bir kıyım başladı. Bağlı olarak padişahın çadırının önüne getirilen her tutsak, boynunu cellada uzatıyordu.

Beş arkadaşının boynunun vurulmasından sonra sıra kendisine gelen Schildberger cellada doğru gidiyordu ki, gençliğine acıyan padişah onu kurtardı. Çünkü, İslam yasalarına göre, yirmi yaşını doldurmamış olan düşmanın öldürülmesi yasaktı.

Sultan, Schildberger gibi birkaç çocuğun daha hayatlarını bağışladı. Olup bitenlere tanık olan bu Bavyeralı genç soylunun yazdığına göre, bütün şövalyeler af dilemedi ve Tanrı'nın adını haykırarak kadere boyun eğdiler ve ölüme gittiler. On bininci tutsak celladın elinde ölüme giderken, canları bağışlanan Nevers kontu ile öteki soylulara şöyle bağırmıştı:

"Elveda. Hepiniz iyi biliniz ki, kanımızı Hz. İsa için duraksamadan döküyoruz. Şimdi ölüyoruz, ama gökte zafer kazanacağız."

Kral Zsigmond'u Ağlatan Manzara

Schildberger'in anlattığına göre, on bin tutsağın öldürülmesi, şafaktan günbatımına kadar sürdü. Akıtılan Hıristiyan kanı, savaşta ölen Osmanlıların öcünü alacak sayıla ulaşınca, padişah andını yerine getirmiş oluyordu. Zaten oğulları ve komutanları tarafından da sürekli uyarılan Yıldırım, geri kalan tutsakları askerler arasında dağıttı. Nevers kontu ile birlikte yirmi dört şövalye ve soylu sultanın özel tutsağı olarak Gelibolu Kalesi'ne kapatıldı.

Savaş alanından kaçıp canını kurtaran Macar Kralı Zsigmond, önce Tuna'nın dalgaları ve akıntısı sayesinde Karadeniz'e ulaşmış, oradan bir Venedik gemisi onu İstanbul'a götürmüştü. Birkaç ay sonra bir Bizans gemisi ile ülkesine dönerken, Haçlı müttefiklerinin ömürlerinin son gününe kadar kalacakları Gelibolu Kalesi'nin önünden geçti. Onlardan daha talihli olan Macar kralı, Adriyatik yolu ile ülkesine dönebildi. Gelibolu'da tutsakları kalenin surları üzerine çıkaran Türkler, kralın gemisine doğru şöyle bağırdılar:

"Cesaretin varsa gel de arkadaşlarını kurtar."

Bu manzara, Macar Kralı Zsigmond'u utancından ve elinden hiçbir şey gelmemesi yüzünden ağlattı. Ve Avrupa'ya döndüğünde, bu tutsakları kurtarabilmek için fidye toplamaya başladı.

Macar tarihçilerinden edinilen bilgiye göre, fidyeyi karşılamak üzere Fransa ve Kıbrıs kralları Bayezid'e önemli armağanlar gönderdiler.

Yine aynı kaynaklara göre, Kudüs Kralı Lüsinyan, antika bir altın vazo içinde on bin duka, altını Yıldırım'ın avcılığa merakını bilen Fransa Kralı VI. Charles, seçme doğanlar ve kumaşlar yollamışlardır.

Böylece ülkeden ülkeye, iki yüz bin duka altını tutarında fidye toplanmıştır Yıldırım'ın özel çevresindeki başka bir sarayda konu olarak kalıyorlardı. Aralarında birkaç ı kurtuluşlarını göremeden öldüler.

Coucy Sörü ihtiyarlıktan; Amiral ise ayrıldılar. Boucicaut ve la Tr'emouille Venedik'e gönderildiler.

Yıldırım Bayezid'in yanından ayrılmak üzere olan Nevers Kontu genellikle yeniklerin üstün galip gelenlere ettikleri yemini söylemek isteyince Bayezid karşı çıktı, ve ona şunları söyledi:

"Benimle bir daha savaşmayacağına dair verdiğin sözü geri çevirirken, bana yeniden bir zafer saglaman için Avrupa'nın bütün Hıristiyan güçlerini toplaman ve en kısa sürede karşıma çıkman için seni görevlendiriyorum."

Prens şövalyeler serbest bırakılmadan önce Uludağda görkemli bir av töreni düzenlendi.

Yedi bin avcı ile sürdürülen, üzerleri "canfes" denilen değerli kumaşlarla kaplı köpeklerin bulunduğu av, Osmanoğullarının kısa zamanda ne kadar servet sahibi olduğunu göstermeye yetiyordu.

Yıldırım Dul Prensesin Kızıyla Evlendi

Yıldırım Bayezid Niğbolu'da kazandığı zaferin tadını Edirne ve Bursa saraylarında çıkarırken, komutanları Evrenos ve Timurtaş beyler de boş durmuyor, Tuna ve Sava nehirleri boyunca akın üstüne akın yapıyorlardı.

Sadrazam Ali Paşa, birkaç yıldan beri Trakya Ovası'nda, İstanbul surlarına pek uzak olmayan bir mevkide, kenti kuşatmayı sürdürüyordu.

Kara tarafından sağlanan kuşatmayla kent açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.

Artık İstanbul halkı kendisini korumaktan aciz efendilerin sözde bağımsızlığı altında olmaktansa, Osmanlıların mert yönetimini kabul etmeye çoktan razıydı.

Macaristan'dan dönen Timurtaş, hâlâ Bizans imparatoru'nun himayesinde olan Karadeniz sahilindeki kentleri teker teker ele geçirdi. Buradan Asya'ya geçerek Toroslar'a ve Fırat'a kadar uzanarak Osmanlı aşiretinin geldiği yerlere, şimdi bu aşiretin egemenliğini götürdü.

Timurtaş'ın seferleri sürerken, Yıldırım Bayezid de, Yunanistan'ı fethetmeye başladı.

Haçlıların Bizans İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerine kurduğu Pelopones[17] prenslikleri ve dukalıkları hiçbir direnme gösteremeden birer birer Yıldırım'ın eline düştüler.

Pelopones prenseslerinden olan, İspanya hanedanından Delvos'un dul karısı, başbakanı Rum Strates ile ahlakdışı bir aşk serüveni yaşadığı gerekçesiyle papazları tarafından Yıldırım Bayezid'e şikâyet edildi.

Hakkında yapılan ihbarı yalanlamak amacıyla Yıldırım Bayezid'in huzuruna çıktı. Dul kadın, yanına serveti ve güzelliğiyle ün salan kızını da almıştı. Her şeyini Bayezid'e verdi. Sultan kızın dinine dokunmadan onunla evlendi.

Birkaç ay içinde bütün Pelopones'e egemen olan Yıldırım, binlerce Hıristiyan Yunan'ı Anadolu'ya gönderirken, oradan da Türkleri Yunanistan'a göç ettiriyordu. Böylece Adriyatik kıyılarını İslamlaştırmayı düşünüyordu.



Yıldırım Bayezid'in Kosova'da cülusu.

Eski kahramanlık dönemlerinden sonra önce Burgonyalı bir hanedan olan Laroche'ların, daha sonra Floransalı Acciolli ailesinin yönetiminde yaşayan Atina, şimdi Panteon Tapınağı'nın altından İslamiyetin mücahidinin geçişini seyrediyordu.

Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dahil edilmedi. Yıldırım Bayezid, kentin sönmüş ününe değil, onun surları içinde kendisini ağırlayan İtalyan tüccarına saygı gösteriyordu.

Timur'un Adını İşitince Yerinden Fırladı

Bursa'ya zaferlerle dönen Sultan Bayezid döneminde yaşamış olan Bizanslı tarihçi Mikhael Dukas'ın yazdıklarına inanılırsa, Yıldırım Hz. Süleyman gibi yaşıyordu. Dukas şunları yazmıştı.

"Bursa'yı her yere tercih ederdi. Her türlü eğlence ve zevki orada bulmak olasıydı. Saraylarında ve bahçelerinde, Tanrı'nın insanların duygularını okşamak üzere yarattığı her şey vardı. Sabahları kuşların cıvıltısı ve Uludağ'ın suyu tükenmez derelerinin şırıltılarıyla uyanıyordu. Çeşitli ülkelerden getirilen hayvanlar, değerli taşlar, saraylarını canlandırıyor, süslüyordu. İki cinsiyetten seçilmiş olağanüstü güzeller bakışlarına hu-

17 Yunanistan'ın güneyinde yarımada.

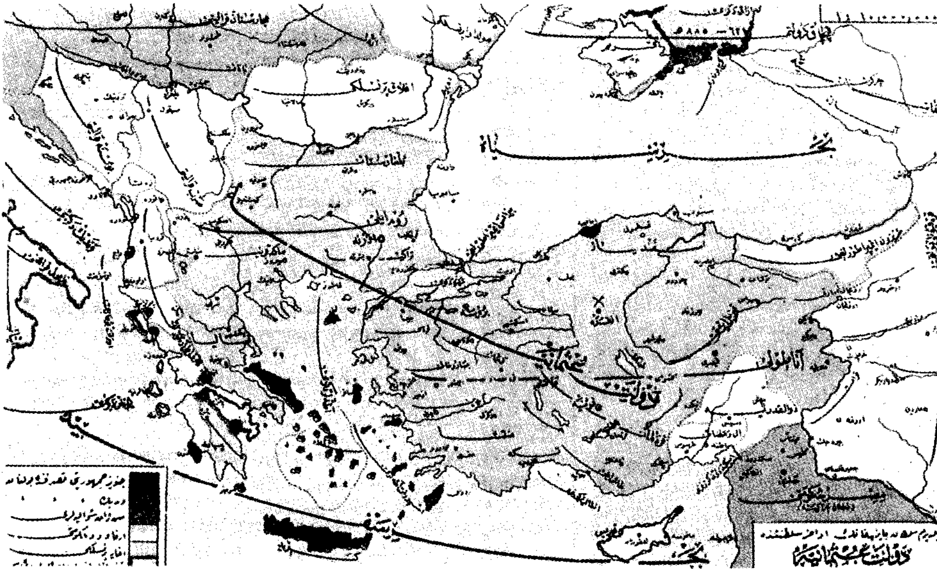
zur veriyordu. Orduları ile fethettiği uzak diyarlardan, Macaristan'dan Romanya'dan, Arnavutluk'tan, Yunanistan'dan, Ege adalarından Venedik'ten, Roma'dan getirilen şarkıcılar ve dansözler, sultanın huzurunda kendi ülkelerinin şarkılarını söylüyor, kendi danslarını yapıyorlardı."

Şeyh Bukara'nın sert uyarılarıyla bir an aşırı zevkleri bırakan Yıldırım Beyazid, sürekli olarak zevk ve bolluk içinde yaşadığından, yine günlerini ve gecelerini eğlence içinde geçiriyordu.

Fırat kıyılarından gelen bir habercinin kulağına fısıldadığı Timur'un adını duyana kadar, ne Avrupa'da ne Asya'da hiçbir varlık, imparatorluğuna ve hayatına kastedecek gibi gözükmüyordu. Bu adı duyduğunda yerinden sıçrayan Bayezid, artık çok geç kalmıştı.

Gözlerini Avrupa ve Bizans'a dikmiş olduğundan Amuderya kıyılarında gelişip, Fırat'a kadar dayanan korkunç tufanın önüne geçmek için en ufak bir önlem bile almamıştı.

Şimdi de, Anadolu'yu ve Doğu Avrupa'yı boyundurukları altına alan Türklerin ilk göçünden bu yana, büyük istilacılar yetiştiren Türkistan'da olup bitenleri anlatmaya çalışalım.



Yıldırım Bayezid devrinde Osmanlı ülkesine ait eski bir harita.

5. BÖLÜM

Türkistan Avrupa'yı İstilaya Hazırlanıyor

Sibirya ile Hindistan, Çin ile Hazar Denizi arasında, okyanusu andıran geniş bir ülke yer alır. Bu topraklar üzerinde yer alan Tibet dağları sanki bir burun gibi uzanır. Uzun aralıklarla görülen tepeler, ülkeler ile ırkları ayıran dağlardan çok denizlerdeki dalgalanmaları andırır.

Dünyanın en bereketli, fakat en tanınmamış toprakları olan Türkistan'ı gezip görmeyi sevdiği kadar, gördüklerini anlatmayı da seven bir misyoner olan Peder Huc'un kaleminden öğrendik. Timur'un Küçük Asya üzerine yolladığı bu insanların kaynağının derinliklerine inmezsek, büyük istilanın nedenlerini anlayamayız. Timur'un seferi, Büyük İskender'in Hindistan'a yaptığı seferin bir yanıtı niteliğindendir.

Avrupa Hindistan'a kadar ilerlemişti, şimdi Türkistan Avrupa'yı istilaya hazırlanıyordu.

Bazen Çok Sert, Bazen Çocuksu...

Türkistan'ın genel görünüşü hüzün dolu ve vahşidir. İnsanın gözleri manzaranın değişikliği ya da güzelliği karşısında dinlenemez. Bozkırların değişmeyen görüntüsü, arada sırada karşınıza çıkan sel çukurları, geniş çatlaklar, taşlı tepelerle bozulur. Kuzeye doğru çıkıldıkça, doğa daha canlanır. Tepeler, ormanlarla kaplıdır. Suyu çok olan ırmakların suladığı yemyeşil otlaklara daha sık rastlanılır. Ancak kış aylarında bütün ülke kalın bir kar tabakasıyla kaplı kalır. Çin'e doğru gidildikçe otlakların yerini ekili araziler almaya başlar. Bu yüzden Moğol çobanlar kuzeye doğru sürülmüşlerdi.

Çöller, Moğol Türkistanı'nın büyük bir kısmını kaplamaktadır. Bir tek ağaca rastlanmaz. Ortalıkta görülen tek bitki, kısa otlar ve kuru çalılıklardır. Su bulmak ise tamamen olanaksızdır. Yalnız o ülkeyi geçmek talihsizliğinde olan kervanların işine yarayacak şekilde tek tük kuyulara rastlanır.

Türkistan'da iki mevsim hüküm sürer: Dokuz ay kış ve üç ay yaz. Özellikle kumluk bölgeler çok ama çok sıcaktır. Ancak bu sıcaklıklar kısa bir süre sonra şiddetini kaybeder. Geceleri ise daima soğuk olur. Çin'e komşu ülkelerde, bütün tarım üç ay içinde yapılmak zorundadır.

Toprak yeterince çözüldükten sonra, hemen sürülmeye başlanır, tohumlar atılır. Ekinler hayret edilecek bir hızla büyür. Hasat alınır alınmaz kış bütün şiddetiyle bastırır.

Nüfus az olduğu için Moğolistan her çeşit hayvanın barınağı olmuştur. Adım başında tavşanlara, sülünlere, kartallara, boz renkli sincaplara, tilkilere ve kurtlara rastlanır.

Moğolistan kurtlarının hayvanlardan çok insanlara saldırdıkları anlatılır. Bazen sürü halinde geçen kurtların koyunlara dokunmadan doğrudan çobanın üzerine üşüştüğüne tanık olunur.

Çin Seddi çevresindeki kentlere sık sık baskın yapan kurtlar, evlerin içine kadar girerek buldukları canlıları parçalarlar.

Geyik, dağ keçisi, yabaneşeği, yabandevesi, yak boz ve kara ayı, vaşak, Asya parsı ve kaplanı, Moğolistan bozkırlarının diğer hayvanlarını oluşturur.

Türkler ok, mızrak ve tüfekle iyice sillahlanmadan kesinlikle yola çıkmazlar.

Türkistan'ın bu şiddetli iklimi, sürekli karanlık ve soğuk doğası dikkate alınacak olursa, insanların da son derece sert ve vahşi karakterli olması pek doğaldır. Yüzlerinin ifadesi, davranışları, giydikleri elbiseler, bu görünüşü kuvvetlendirir. Türk'ün yüzü basık, elmacıkkemikleri çıkık, çenesi kısa, alnı arkaya doğru eğik, gözleri küçük ve badem biçiminde, saçları sert ve kara, sakalı seyrek, rengi koyu esmerdir. Orta boylu olmasına rağmen giydiği çizmeler ve koyun postundan bol elbisesi, Türk'ün bedenini daha ufak göstermektedir. Görünüşünü tamamlamak için onun ağır ve azametli yürüdüğünü de unutmayalım. Ancak bu sert ve vahşi görünüşüne karşılık Türk'ün karakteri tatlılık ve saflıkla doludur.

Aşırılıktan kaçınırken, inanç ve ya da intikam hırsıyla bir anda korkunç bir yırtıcı olur ve hiçbir şey onu durduramaz. Zaman zaman çocuklar gibi sevimli olur, onlar gibi öyküler ve masallar dinlemeye bayılır.

Türklere yakıştırılan kötü huylar arasında, yerleşik yaşama olan nefretleri, yağmayı sevmeleri, kabalıklarıdır. Göçebe toplulukların sahip oldukları bütün özellikleri taşırlar. İşitme, görme ve koku duyguları son derece gelişmiştir. Çok uzaklardan bir atın nal seslerini duyarlar, sürülerin ya da bir ateşin kokusunu alabilirler.

Timur'da Zekâ, Güç ve Büyüklük Vardı

Geleneklerin değişmeden kalması dünün Türkistanlısını aynı biçimde bugüne taşımıştır. Yeryüzünün öteki ülkelerine daima kapalı kalan bu havzada, nesillerden başka hiçbir şey değişmemiştir. Bizim dinimiz, düşüncelerimiz, uygarlığımız ve geleneklerimizde ortaya çı-

kan değişiklikler çölleri aşıp oralara varamamıştır. Onlar ise çevrelerinde her şeyin değiştiğini izlerler, ama kendileri eskisi gibi kalırlar. Bozkır yaşamının gereği olarak ev yerine çadırlarda otururlar ve göçmen kuşlar gibi mevsimden mevsime yöre değiştirirler. Türkler, çadırlarını taşıyan develeri, kendilerini ve silahlarını taşıyan atları, giyeceklerini, yiyeceklerini sağlayan koyunları ile başkanlarından gelecek bir işaretle savaşa hazır olurlar. Hemen Çin'e, Hindistan'a, İran'a akın yaparlar. Putperestliğe benzeyen dinleri Şamanizm, dinleri de, Semerkantlı hükümdarların sayesinde İslamiyet'e dönüşmüştür.

Cengiz Han'ın torunları tarafından yönetilen Moğolistan işte bu durumda iken Timur doğdu. Timur sürekli genç kalan ırkını, eskimeye yüz tutmuş olan Doğu'ya sürdü.

Timur'un adı bile sanki yaşamında yapacağı işleri gösteren bir işaretti. Timur Türkçede demir demektir. Yani dünyaya hükmeden ve felaket götüren araç. Timur, Orta Asya'daki aşiretlerden birinin başkanının oğlu olarak dünyaya geldi. Babası Targay, Türklerin ilk fatihlerinden olan Cengiz Han'ın soyundan geldiğini söylüyordu.

Timur, 1335 yılında doğmuştu. Gençliğinin ilk yıllarını kaydetmeyen tarih, onun henüz yirmi yedi yaşındayken Batı Türkistan'da yaptığı savaşlarla ünlendiğini yazmaktadır. Timur'un bu ününü, Amuderya'nın iki kıyısına da egemen olan ve İranlılarla savaşan Emir Hüseyin'in ordularında kazandığı sanılmaktadır.

Timur daha o günlerde Aksak Timur lakabını almıştı. Vatanı için yaptığı savaşlardan birinde bacağından aldığı yara onun topallamasına neden olduğundan bu lakabı onurla taşırdı.

Damarlarında Cengiz Han'ın soyunun kanı akardı. Belki de bu yüzden Doğu Türkleriyle bir benzerliği yoktu. Daha çok Batı Türklerine benziyordu.

Dış görünüşü ve konuşması bir çobandan çok bir beyi andırıyordu. Boyu uzun, ince yapılı ve zarifti; ten rengi beyazdı. Yüz ifadesinde zekâ, güç gözlenirdi. Türk tarihçilerine göre bu genç ve erkek yüzde tek aykırı olan şey saçlarının ta beşikten beri olan beyazlığıydı.

Doğu Türkleri bu beyazlıkta erken yaşta ortaya çıkan bir olgunluk görmüşler ve Timur'un ilerde büyük işler becereceğine inanmışlardır.

Dünyayı Yönetmeye Layık İnsan

Karakteri de zıtlıklarla doludur. Tıpkı yaşlı bir kafa görünümüne karşılık genç kalbi taşıması gibi... Ciddi, düşünceli, hiçbir zaman gülmeyen, karar vermede yavaş, uygulamada hızlı, bir kere inandığı şey üzerinde sonuna kadar azimliydi. Olayları önceden değiştirilemeyen bir yazgı olmadığına inanırdı. Yeryüzündeki her olayın, insanların özgür iradelerinin sonucu olduğu görüşündeydi.

Böylece olayların, doğru tanımını yapanlara ve kendi amacı uğruna kullananlara bağlı olarak gelişeceğine inanmıştı. Timur, Türkler için ruhun ışığı sayılan açık sözlüydü. Hiç yalan söylemezdi. Dalka-

vukluk yapmaz ve kimseyi aldatmazdı. İnsanın yüceliğinin aşağılanmasına neden olan soytarıları hiç sevmezdi. Sevmedikleri arasında halkın safça hayran kaldığı öyküler ve masallar da vardı.

Gerektiği zaman sertleşmesini, hatta ezmesini pek iyi bilirdi. Bu özelliğine karşılık gizemli dünyayı aydınlatmaya çalışan düşünürlere hayrandı. Şairler için, Tanrı'nın yeryüzündeki sesleri ve doğanın aynası diyordu. Bütün şairlerin koruyucusu olmuştu.

Timur Türkçe, Arapça ve Fransızcayı çok iyi biliyordu. Semerkant'ın saygıdeğer bilginleriyle din, tıp, tarih, hukuk ve astronomi konularında tartışırdı.

Çok okurdu. Cengiz Han'ın milli yazılarına hayranlık duyardı. Boş zamanlarında satranç oynamayı severdi. Timur dünyayı yönetmeye layık bir insandı.

Cengiz Han'ın sülalesi yıkılmaya yüz tutarken ortaya çıkan savaşlar Timur'u beşiğinde yakalamıştı. Düşüncesine göre ırkını yeniden yüceltecek ve büyütecek olan savaşa büyük önem verirdi. Başlangıçta Türkistan'ın tanınmamış bir aşiretinin başkanıydı.

Herat Harabeye Çevrildi

Timur'un yönetiminde Horasan dolaylarında fetihler yapan bu aşiret birden parladı. Timur, ordusuyla bir aile oluşturuyordu. Ünü yakın ve uzak çevresine yayıldıkça zafere ve ganimete susamış olan öteki aşiretler kendisine bağlanıyordu.

Hatta kahramanlarının yaşamlarını ve savaşlarını kâğıda döken şairler, yazarlar İran'dan kalkıp yanına geldiler. Kısa zamanda Timur'un adına yazılan şiirler Türkistan'ın kıyıda kalmış çadırına kadar duyulmuştu.

Ünü o kadar yayılmıştı ki, kahraman savaşçıları kutsallaştıran ırkı, bir anda kendisinde Hz. Muhammed gibi özellikler görmeye başladı.

Artık efsaneleşen Timur, amaçlarını gerçekleştirmek için bir fırsatın ortaya çıkmasını bekliyordu. Sonunda o da gözükmekte gecikmedi.

Herat ve Beln'de hükümdar olan Emir Hüseyin Amuderya'nın iki kıyısından, Cengiz Han'ın son kalıntılarını yıkmaya çalışan Cetelerin[1] saldırısına uğramıştı.

Timur, hemen ordusuyla yardımına koştu. Ceteleri sürüp yok ettikten sonra, Cengiz Han'ın son neslinin tahtını güçlendirdi. Emir Hüseyin kendisine yapılan bu hizmeti ödemek ve böyle güçlü bir müttefikten yoksun kalmamak için kızı Türkan'ı Timur'a verdi.

Böylece Timur hükümdar ailesine katılıyordu. Ancak Timur'un yeteneği, Türklerin gözünde onu, hükümdarın koruyucusu değil, rakibi yapıyordu.

Genç eşinin ölümü iki bey arasındaki kan bağlarını kopardı. Rekabet kısa zamanda ayaklanmalara yol açtı. Hüseyin'e bağlı emirler kendisine karşı ayaklandı ve Timur'u başkan seçtiler.

1 Maveraünnehir'de bulunan Çağataylılarca Kaşgar ve Yedisu ülkelerindeki Çağataylılara verilen aşağılayıcı bir ad. *Türk Ansiklopedisi*'nde bu kelimenin "çapulcu" anlamında kullanılmış olabileceği bildirilmektedir. Cete adı daha çok Timur döneminde yayılmış ve tarih kitaplarına geçmiştir.

Çıkan bir savaşta Timur, Hüseyin'in vezirinin kurduğu tuzağı atlatarak Herat'ı kuşattı.

Sonunda ordusuyla birlikte açılan gedikten içeri girdi. Yanındaki emirlerin eski kayınbabasının sarayını yakıp yıkmalarına, askerlerinin kenti yağmalamalarına göz yumdu. Tarih, Timur'u bu cinayetin işlenmesinden değil, fakat göz yumduğu ve istemeyerek de olsa sonuçlarından yararlandığı için sorumlu tutacaktır.

Ordusunun isteği üzerine kan ve ateşle devirdiği tahta kendisi oturdu. Ancak çöl ortasında dumanları tüten bir harabeden farksız olan Herat'ta kalmadı.

Ordusu ve halkla birlikte Batı Türkistan'ın en gözde kentlerinden olan Semerkant'a doğru yola çıktı. Yeni imparatorluğunun başkenti orası olacaktı.

Timur Savaşmıyor, Dünyaya Yayılıyordu

Tıpkı Gallilerde olduğu gibi, Türklerde de halkın oyu, zafer üzerindeki hakları belirlerdi. Semerkant Ovası'nda aşiretlerin başkanları ve yaşlıları kurultay' topladılar. Kurultay Timur'u, Cengiz Han'ın vârisi ve bütün Türklerin hanı olarak seçti. En ileri gelen din adamından, hükümdarlığın sembolleri olan, milleti birliğe çağıran davulu, askerlerini toplayan sancağı aldı.

Kendisine "mekânın ve zamanın en büyük hükümdarı" unvanı verildi. İmparatorluğun mührü üzerine Kuran'dan şu söz yazıldı: "Adalet insanlığın tek kurtuluşudur."

Türkistan'da mevcut yirmi yedi emirlik ve tüm aşiretler Timur'un egemenliğine girdi. Kendi sert iklimlerini bırakıp, daha yumuşak iklimlere göç etmek isteyen yüz elli milyon insan onun siyasal ve askeri otoritesinin altında toplandı.

Bu imparatorluk Rusya'nın ortalarından Çin Setti'ne, Tibet'ten İran'a kadar uzanıyordu.

Böylece Timur milyonlarca insanın ateşli istekleri karşısında kendisini daha da yüceltmişti. Hükümdarlığı sürekli savaşlarla geçti. Harzem, Kıpçak, Gürcistan, Hindistan, İran, Irak, Suriye ve Küçük Asya ile birlikte iki yüz milyon insanın daha kendi egemenliği altına girmesini sağladı. Timur savaşmıyor, dünyaya yayılıyordu. Avrupa Büyük İskender'de, Atila'da ve Koskova Seferi'ni yapan çağdaş fatihte bu çapta bir yönetim görmemiştir.

Semerkant Batı Kentlerini Çok Gerilerde Bıraktı

Timur, "yenmek kadar" göz kamaştırmak da istiyordu. Doğu'nun insanlarını boyunduruk altına alacak olan kılıcının hem parlaması, hem de vurması en büyük isteğiydi. İran sınırı yakınlarındaki bir hükümdarın kızı ile henüz çocuk yaşta olan oğlunun düğününde, Hindistan Seferi'nden elde ettiği paha biçilmez ganimeti gözler önüne serdi. Altından bir taht, mücevherden taçlar, genç evlilerin ayaklarına su gibi dökülen değerli taşlar, içinde mik ve amber yakılan buhurdanlar; geniş arazi üzerine yayılan halılar, ipek ve altın tel ile işlenmiş çadırlar; ger-

dek çadırının üzeri değerli taşla kaplı ve yıldızları andıran takılar... İşte bütün bunlar, bir Arap'ın, hatta binlerce Arap'ın bile hayallerine sığamayacak ölçüde görkemliydi.

Bu efsanenin ortasında yükselen Semerkant büyük fatihin her seferden dönüşünde biraz daha zenginleşiyordu. Sarayları, bahçeleri, suyolları, camileri ile Babilon'u,[2] İstanbul'u, Persepolis'i,[3] Palmir'i, Baalbek,[4] Şam'ı, Roma'yı, Atina'yı, geride bırakıyor ve Türkistan bozkırlarında Timur'un ünü ile adeta güneş gibi doğuyordu.

Horasan'dan tutsak alınan bir prenses ile Timur'un düğününden önce ırmak kenarında hepsi birbirleriyle bağlantı on iki bahçe yapılmıştı. Bu bahçelerde yapılan eğlenceler çok görkemliydi. Bundan dolayı onlara "Cennetin Bahçeleri" adı verildi.

Timur'a Yeryüzü Dar Geliyordu

Servet kalbini sertleştirmediği gibi aklını da çelmemişti. Timur insancıl duygularını kaybetmediği için övünürdü.

Bir oğlunu ve kız kardeşini vakitsiz yitirince, üzüntüsünü eğlencelerle unutma yoluna gitmeden, kalbine huzur verecek olan ölümü tercih etti. Yaşama yeniden dönmesi ve olayları büyük bir inançla kabul etmesi Kuran'ın sayesinde oldu. Çünkü Kuran insanlara acıların Tanrı tarafından verildiğini, bunun için her kötü olayı, olgunlukla karşılamalarını öğütlüyordu.

Ancak ihtiras kısa zamanda ruhundaki ölüm isteğinin yerini almıştı. Savaşta kazandığı başarılar ve ülkesinin çabuk gelişmesi, Tanrı'nın her türlü sapık inanışlardan sıyrılıp yıkıp tek bir inanış altında birleşmesine yardımcı olduğuna ilişkin içinde bir inanç doğmuştu. Gelmiş geçmiş ünlü fatihlerin bile ancak ölürken hayal ettikleri dünyaya egemen olma düşüncesini sık sık tekrarlayıp duruyordu. Şöyle diyordu:

"Mademki gökte bir Tanrı var, dünya üzerinde de bir hükümdar olmalı. Zaten yeryüzü bir kişinin isteklerine yanıt veremeyecek kadar küçük."

Bir gün Semerkantlı bir şeyh kendisine şöyle dedi:

"Ulu bir ruhun ihtirasını karşılamak için sahip olunan bir toprak parçasına, başka bir toprak parçası eklemek yeterli değildir, Tanrı düşüncesine sahip olmak gerekir. Zaten Tanrı kavramı tek başına sonsuza kadar bir düşünceyi kaplayacak yüceliktedir."

---

2 Mısır'da Yunanların kurduğu pazar kenti. Menfis'in kuzeyinde, Nil ile Kızıldeniz'i bağlayan kanalın başlangıcında. Bugünkü Kahire'nin eski mahallelerinden bir bölümünün yerinde. Babilon hem yönetim merkeziydi, hem de zahire ambarı burada bulunuyordu. Amr ibn As, Mısır'ı fethederken savaşlar Babilon yakınlarında yapıldı ve 641'de kentin düşmesi üzerine Mısır'ın fethi çok kolaylaştı.

3 Pers İmparatorluğu'nun başkentlerinden biri. MÖ VI. yüzyıl sonunda Kral Darius (Dara) tarafından kuruldu. Oğlu Kserkses ile I. Artakserses tarafından genişletildi. İskender, kenti MÖ 331'de yaktırdı.

4 Lübnan'da kent. Bekaa eyaletinin merkezi. En büyük Fenike kentiydi. Daha sonra Yunanların Heliopolis'i oldu. Augustus döneminde Roma kolonisi haline getirildi. Kentte Jüpiter, Venüs ve Mercurius adlarında üç tapınak vardır.

Timur'a Direnmek İsteyen Kentler Yeryüzünden Silindi

Şeyhin sözleri Timur'u etkiledi. Ancak onun göçebe ve savaşçı karakterini değiştirmedi. Ordusunun başına geçerek, henüz saldırılarından nasibini almamış olan İran topraklarına girdi.

Önünde kentler açılıyor, kırlar boşalıyordu. Çeşitli sapık mezheplerin varlığı, onun İran ve Arabistan'da korkunç katliam yapmasına neden oldu.

Binlerce putperestin cesetleri ordusunun arkasında bir yol gibi uzanıyordu. Saygıyla durduğu yerler ancak Hz. Muhammed'in dininin yorumlarını yapan imamların, ünlü şairlerin ve bilginlerin türbeleri oluyordu. Girdiği kentlerde ilk iş olarak bu türbeleri ziyaret ediyordu.

Bağdat, Tus,[5] Culfa[6] gibi kentler yaklaştığını haber alınca direnmeden teslim oluyorlardı. Daha sonra kuzeye yöneldi, Hazar ile Karadeniz arasında bulunan krallıkların topraklarını ele geçirdi. Gürcistan'ı ülkesine kattı. Kafkasya'yı aşmadan önce bastıran kışı geçirmek üzere Tiflis'te kaldı.

Gürcistan ve Şirvan kralları ülkelerini korumak amacıyla Hıristiyanlıktan çıktılar. Halkları da onları izledi. Timur'un çadırı, altın, köle, at gibi armağanlarla doluyordu. Timur'un gelmesini önlemek isteyen Ermenistan ve Mezopotamya kurtuluşu Doğu Türk Hakanlığı'nın egemenliğini kabul etmekte buldular. Surlarının arkasında direnmek isteyen kentler yeryüzünden silindi. Timur bunların yerine, harcının içinde insanlar bulunan kuleler yaptırdı. Bu cesetlerden oluşan kuleler ve taklar daha sonra Osmanlılar tarafından Sırbistan ve Bulgaristan'da uygulandı.

İran Yerle Bir Oldu

Kafkas dağlarının eteklerinde kışlarken ve av eğlenceleriyle zaman geçirirken, daha önce ordusunun bir birliği tarafından işgal edilmiş olan İsfahan, bayrak olarak köseleden yapılma önlüğünü kullanan bir demircinin önderliğinde ayaklandı. Başkaldıran Farslar, kentteki üç bin Türk askerini kılıçtan geçirdi.

Bu durumu öğrenen Timur, hemen yüz bin kişilik bir orduyu İsfahan'a göndererek ayaklanmayı bastırmalarını ve her askerinin bir Fars'ın kafasını getirmesini buyurdu. Demircinin ayaklanmasını İsfahan çok pahalı ödeyecekti. Timur yalnızca bilginleri, din adamlarını ve şairleri toplu kıyımın dışında bırakıyordu. Onun gözünde bilim, din ve zekâ son derece ulu şeylerdi. Bir süre sonra kent meydanında kelleden oluşan bir piramit yükseldi.

İlkbahar gelince doğru İran'a giren Timur, büyük kentleri yerle bir ederek, halkını Türkistan'a sürdü.

5 İran'da kent. Horasan'ın merkezi, Tus Irmağı kıyısında. Tatarlar tarafından yıkıldı. Meşhed yakınlarında kalıntıları vardır.

6 İran Culfası ya da Yeni Culfa denilen kent. Eskiden İsfahan bölgesinin en büyük ve bakımlı yerleşim merkezlerinden biriydi. Bugün yıkılmış ve önemini kaybetmiş durumdadır. Kentin, Safavi Hanedanı'ndan Şah Abbas tarafından kurulduğu söylenir.

Sefere Çıkarken "Sabah Yıldızı"nı Yanına Aldı

Semerkant dönüşünü kutlayan eğlencelerle çalkalanıyordu. Timur, Doğu Türkistan'da başkaldırmış olan bir hana karşı sefer hazırlıklarına başlarken, buz tutmuş göl üzerinde de kuğu avı düzenliyordu. Cengiz Han tarafından, hükümdarlığın bir ayrıcalığı olarak izin verilen kuğu avı, büyük hanın çevresinde aşiret başkanlarının ve gençliğin toplanmasını ve savaşlar için eğitilmesini sağlıyordu.

Timur kendisine bağımlı yirmi yedi emirlikten oluşan kurultayı topladıktan sonra, beş yüz bin atlıyı silah altına aldı ve kış sonunu beklemeden sefere çıktı.

Bu defa ailesini ve saray halkını Semerkant'ta bırakmıştı. Kadın ve çocuklarını Tibet eteklerinde geçecek olan zor seferlerde yormak istemiyordu. Yalnız sevdiği ve güvendiği bir kadın file bindirilmiş olarak kendisiyle birlikte bu sefere katılıyordu. Bir Cete prensinin kızı olan bu kadın, dillere destan güzelliği nedeniyle "sabah yıldızı" anlamına gelen Çolpan adını almıştı. Haremlerdeki kadın bolluğu Hz. Muhammed'de olduğu gibi, Timur'da da bir kadına karşı aşırı ilgi duyulmasına engel olmamıştır.

Semerkant'ı terk ettikten hemen sonra başkaldıran hanın elçilerini önünde at koştururken gördü. Türkistan'daki geleneğe göre elçiler büyük hanla aralarında olan mesafeleri atlarıyla koşarak alırlar, fakat hanın gölgesinde kalmamaya dikkat ederlerdi. Barış habercileri Timur'a efendilerinden af mektubu, ehlileştirilmiş av hayvanı ve dokuz at getirdiler.

Af dileme Timur'u yolundan döndürmedi. Türkistan'a egemen olan sıradağlara gelinceye kadar at koşturdu. Yüksek bir tepenin üzerine çıkarak, önünde uzanan ve sınırı ufuk olan uçsuz bucaksız, sonsuz yeşil ovalara baktı. Askerleri hanlarının önünden geçerken, aldığı bir taşı bırakıyordu; böylece biraz sonra bu büyük birliğin nişanesi olacak bir anıt Timur'un ayakları dibinde yükselmişti.

Başkaldıranların Korkusu

Yaylanın eteklerinde günlerce süren bir av düzenlendi. bu sayede ordu av hayvanlarına ve vahşi sürülere sahip oluyordu. Ayrıca binlerce sığır, koyun, deve ve keçi ordunun arkasından geliyordu. Bu sürüler yeşil ovalarda otlayarak, zaferden zafere koşan ordunun et ve süt ihtiyacını karşılıyordu. Avlanma bitince, bir Fars atının sırtında başında yakutla süslü tacı, eline altın asası ile ordusunun geçit törenini izledi. Önünden geçen her aşiret başkanı atından iniyor, yere kapanarak hükümdarını selamlıyordu.

Timur'u henüz üne kavuşmamışken geleceğin ulu önderi olarak ilan eden ihtiyar şeyh de sırası geldiğinde hanına selam verdi. Yerden bir avuç toprak alarak düşmanın bulunduğu tarafa doğru savurdu ve sanki gökten gelen bir sesle bağırdı:

"Düşmanların yüzleri utanç ve yenilgiden kirlensin! Şimdi ilerle Büyük Hakan! Nereye gidersen git, her zaman ve her yerde başarılı sen olacaksın!"

Boruların sesi havayı doldururken, bütün ordunun sesi de, yeri göğü inletiyordu. Başkaldıran emir, savaştan önce yaratılan bu dehşetten korkuya kapıldı. Kaçmaya başladı. Bozguna uğraya uğraya, İdil (Volga) Irmağı'nın kuzeyine kadar çıktı. Haremi, serveti, sürüleri, halkı kendisi gibi çabuk kaçamadığı için Timur'un ordusunun eline düştü. Başta Timur olmak üzere bütün komutanları ve askerleri ele geçen ganimeti paylaştı. Zaferin onuruna İdil Irmağı kıyılarında büyük bir şölen düzenlendi. Tarihçilerin anlattıklarına göre Pers kralları Darius[7] ve Kserkses'in görkemi bile Timur'un düzenlettiği şölenin yanında sönük kalmıştı.

Bilim ve Erdeme Saygılıydı

Ertesi yılın ilkbaharında tekrar Mezopotamya'ya inerek Bağdat ve Şiraz'dan üçüncü kere geçti. Kazandığı zaferler imparatorluk cesaretinden hiçbir şey kaybettirmemişti. Yenmek, onun için egemenliğini kabul ettirmekten daha önemli bir şeydi. Çoğu zaman, yanında en yiğit beyleriyle ordusunun önünde ilerler ve basit bir savaşçı gibi dövüşe katılırdı.

Bir seferinde yine dövüşürken, İran'ın dağlık bölgelerine egemen olan zorba Şah Mansur'un kılıcı altında kalma tehlikesi geçirdi. Oğlu Mirza Şahruh, han ile düşmanı arasına girerek İranlı savaşçıyı bir mızrak darbesiyle öldürdü ve başını keserek babasına sundu: "Bütün düşmanlarının kelleleri atının ayakları altına düşecek" dedi.

Olaya tanık olan Türkler öylesine duygulandılar ki, hemen atlarından inerek iki kahraman için, başlarını dokuz kere yere vurdular.

İran'ın yönetimini oğluna bırakarak kendisi Bağdat'a gitti. Ordusunu dinlendirdi ve bozulan disiplini sağladı. Kentte bulduğu bütün şarapları Fırat'a döktürdü. İstilasını durdurmak isteyen Mısır ve Suriye sultanlarının elçilerini kabul etti. Tekrar Mezopotamya'da ilerlerken geçtiği yerlerde direnenlere son derece sert, her iki dinin büyüklerine, bilginlere, yazarlara ise son derece saygılı davranıyordu.

Ayrım yapmaksızın bütün erenlerin ve büyük şeyhlerin türbelerinde dua ediyordu. Bilime ve erdeme karşı duyduğu sonsuz saygının felsefi düşüncelerinden mi kaynaklandığını, yoksa siyasal amaçlardan biri mi olduğunu, tarihçiler hiçbir zaman anlayamadı.

Ermenistan üzerinden, Kafkas dağlarını kapayan Demirkapı geçidine geldiğinde, Türkistan'da yendiği Toktamış Han'ın halkını kurtararak İdil'i aştığını ve yeniden kendisiyle savaşmak için Kafkas geçitlerine ilerlediğini haber aldı.

Savaş alanı Hazar Denizi'nin doğu kıyılarında idi. Ne var ki uzun yolculuk Ti-

7 Ünlü Pers Kralı I. Dara. İÖ 521 yılında tahta çıktı. Ülkesinin sınırlarını Hindistan'a kadar genişletti. Anadolu ve Boğazlar üzerinden batıya yöneldi. Ege'de birçok adayı ele geçirdi. Trakya ve Makedonya'yı Pers İmparatorluğu'na kattı. Atina üzerine yürüdü. Atinalılar Persleri Marathon'da yendi. İÖ 485 yılında Mısır'da öldü. Cesedi İran'a götürülerek Nakşirüstem kayalıklarındaki anıtmezara gömüldü. Kserkses, Darius'un (I. Dara'nın) oğludur ve babasından sonra tahta geçmiştir.

mur'un ordusunda kayıplara neden olmuştu. Savaştan önce her askerini teker teker gözden geçirerek, her birinin kılıca, mızrağa, gürze ve ağa sahip olup olmadığını inceledi. En seçme otuz tümenin başında yıldırım gibi düşmanının merkezine çöktü.

Ortadaki düşmanı yok etmeye çalışırken, her iki kanadın kendi atlıları önünde çoktan tutsak düştüğünü gördü. Böylece önünde açılan İdil ve Dinyeper ovaları, Timur'un beş yıl boyunca Moskova'ya kadar Rus topraklarını ezdiğine, buralarda at koşturduğuna tanık oldular.

Bizanslıları korkutan Ruslar bu sefer Timur'un önünde titriyor, bütün toprakları, denizleri, zenginlikleri Türklerin eline geçiyordu.

Semerkant'a döndüğünde, kendisini eşleri karşıladı. Yazarlar ve ozanları övgüler düzdüler. Bütün bunlar beş yıllık yorucu seferi unutturdu. Kaymaktaşı'ndan[8] inşa ettirdiği sarayı, soğuğun içeri girmesini önlerken, gün ışığını geçiriyordu. Bizans'tan çağırılan ressamlar, sarayın kubbelerini savaşlarını anlatan fresklerle donattı. Bu enfes yapıtı oğlu Miran Şah'ın kızlarından birine armağan etti. Daha uzak yerlerde fetihler yapabilmek ve ölümünden sonra imparatorluğunun dağılmasını önlemek için, en önemli eyaletler biri olan İran'ı oğlu Şahruh'a bıraktı. Diğer hanlıkları oğulları ve torunları arasında paylaştırdı. Altmış dört yaşına gelmiş olmasına rağmen genç bir Kuzeyli Türk kızı olan Tökel Hatun'la[9] evlendi.

Dünyayı İki Sultan İçin Çok Küçük Görüyordu

Bu yeni aşkı bile kendisine bütün fatihlerin rüyası olan Hindistan'ı unutturamadı. Yaptığı seferde İndus Irmağı'ndan Delhi'ye, Hint Okyanusu'ndan Tibet'e kadar bütün Hindistan'ı dize getirdi.

Elde edilen ganimetin değerini hesap etmek olası değildi. Savaşa katılan her asker yüz köleye sahip oluyordu. Kendisine bağımlı İran, Kıpçak ve Türkistan hanlıklarına zaferlerini anlatmak için yazdırdığı mektupları götürecek olan filler, on sıra oluşturuyordu.

Şimdiye kadar Hindistan'ı süsleyen sanatçılar, ressamlar, mimarlar ve ustalar aynı eserleri Türkistan'da da yapmaları için anayurda götürülüyorlardı.

Puta tapan Hintlerin tapınaklarındaki değerli eşyalar Semerkant'taki camileri süslemek üzere toplatıldı. Ateşe tapan Hintlilerin Ganj Irmağı kıyılarında başları vurduruldu. Akan kanlardan ırmak kıpkırmızı kesildi.

Her seferinden sonra yaptığı gibi düzenlenen av eğlencelerinde aslanlar, kaplanlar, gergedanlar, geyikler, tavus kuşları ve papağanlar avlandı. Gizemli Keşmir

8 Bir kalsiyum karbonat ya da kalsiyum sülfat türü olan, cilalanmaya elverişli, beyaz, yumuşak, yarı saydam ve yoğun taş.

9 Çağatay hanlarından Hızır Hoca'nın kızıdır. Evlenme töreninde büyük eğlenceler yapıldı. Bu siyasal bir evlenme olup gelecekteki Çin seferi için hazırlık mahiyetindeydi. *Türk Ansiklopedisi*'nde Timur'un, Tökel Hatun'la evlendiği sırada altmış iki yaşında olduğu belirtilmektedir.

Vadisi'ne inildiğinde bölgenin güzelliği ve zenginliği karşısında herkes hayrete düştü. Bütün puta tapanların tapınakları yerle bir edildi. Timur, Büyük İskender'in on yılda yaptığı Hindistan Seferi'ni, on iki ayda tamamlayarak Semerkant'a döndü.

Birkaç günlük dinlenmeden sonra batıya yönelerek Hazar Denizi kıyılarına ulaştı. Büyük vadilerden geçerek Kafkasya'ya girdi. Doğanın kendiliğinden oluşturduğu bu kaleyi kendi ırkının yurdu yapmak istiyordu.

Gürcüler bir yüzyıl boyunca Kuzey'in egemeni çara karşı direndikleri gibi, Timur'a karşı da dayandılar. Timur, bir an önce Gürcülerle çarpışmak için geçit yerlerini kapayan kayaları aşmanın yollarını aradı. Daha sonra askerlerini, büyük sepetlere doldurarak makaraların yardımıyla geçitlerin karşı tarafına aşırdı. Gürcülerle amansız bir ölüm kalım mücadelesi yapılıyordu. Timur askerlerine cesaret verebilmek için sepete binip geçitin karşı yanına geçti.

Türk ordusunun önünde tutunamayan Gürcüler sığındıkları kışlalarında baskına uğradılar. Hepsi Timur'un askerleri tarafından dumanlanarak boğuldu.

Kafkas eteklerinden Türklerin yeni toprakları olan Kayseri ve Sinop'a doğru yürüyüş başladı. Daha önce gördüğümüz gibi Yıldırım Bayezid tarafından tahtlarından edilen iki Türk beyi, Germiyan ve Karaman beyleri, biri maymun oynatan soytarı, öteki şeyh kılığında bütün Orta ve Doğu Anadolu'yu aşarak Gürcistan'a ulaştılar. Öç hırsıyla gözleri dönmüş iki sürgün beyi böylece Kuzey ve Orta Asya arasında duraksayan Timur'un karargâhı bulunan Karabağ'a vardılar.

Sultan Bayezid tarafından sürülenler arasında bulunan Aydın Beyi de, cambaz kılığında öteki beylerle aynı anda Timur'un huzuruna çıktı.

Beylerin şikâyetlerini dinleyen Timur, öç almaya ve Yıldırım Bayezid'in saraylarında İslamiyete aykırı davranışları önlemeye söz verdi. Amuderya kıyılarındaki kardeşleri olan Türklerin Batı'da bu kadar çabuk büyümeleri hem Timur'un gururuna dokunuyor, hem de cesaretini kırbaçlıyordu. Dünyayı iki sultan için çok küçük görmeye başlamıştı. Buna rağmen tehdit etmeden ve haber vermeden saldırıya geçmedi. Sultan Bayezid'e kendi ırkının beylerine karşı neden haksız davrandığını soran ve bu haksızlıkları gidermesini dileyen bir mektupla elçilerini gönderdi.

Yıldırım'ın Oğlunun Cesedi Kartallara Atıldı

Yıldırım Bayezid, mektubu şöyle değerlendirdi. Bir han, Asya'da sonu belli olmayan bir imparatorluk kurma hevesindeydi. Oysa kendisi, en az üç nesilden beri sağlam temellere oturmuş ve Asya ile Avrupa'nın en eski uygarlıklarının bulunduğu topraklarda kurulu bir devletin hükümdarıydı. Bu bakımdan Timur'un mektubuna yanıt vermeye gerek görmedi ve elçilerin hemen boğulmalarını buyurdu.

Padişah Yıldırım Bayezid'in buyruğu yerine getirilmek üzere hazırlıklar baş-

ladığı sırada sadrazam, Şeyh Bukara ve Bursa kadısı padişahın ayaklarına kapandı. Sultan Bayezid'e kendilerine hakaret eden birinin elçileri olsa bile, onlara dokunulmaması gerektiğini söylediler.

Elçilere dokunulmazlık ilkesine uyulmasını dilediler. Dilek ve öğüdü kabul eden Yıldırım Bayezid elçilere, Timur'a götürmeleri için bir mektup verdi. Ancak mektup baştan sona kadar hakaret ve küçümsemeyle doluydu. Bu saldırıyı ve meydan okumayı öğrenen Timur Karabağ'da üslenmiş olan sekiz yüz bin kişilik ordusunu Küçük Asya'ya sürmekte gecikmedi.

Bu çok büyük ordu ve hayvan sürüleriyle Osmanlıların ilk güçlü kalesi Sivas üzerine yürüdü. Eski Roma'nın Sebaste[10] adlı zengin kenti Sivas, Selçuk Sultanı Alaeddin tarafından önce yıkılmış, sonra tekrar yaptırılmıştır. Çevresi akarsulu hendeklerle çevrili, çok kalın surlarla korunan kent yüz elli bin kişi barındırıyordu. Topçu kuvveti olmayan Timur'un ordusunun kenti ele geçirmesi biraz güçtü. Timur, Sivas'ın önüne geldiğinde, bir an duraksadı. Ancak askerlerinin çokluğu, Timur'a büyük bir üstünlük sağlıyordu.

Bir de, savaş kazanma hünerini çok iyi biliyordu. Hemen hendeklerin dikine su kanalları açtırarak, önce suyu başka yöne çevirdi. Sonra çevresindeki ceviz ağacı ormanından kestirdiği ağaçları destek olarak kullanıp yerin altından surlara doğru lağımlar açtırdı. Surların temeline barut yerleştirdi. Tutuşturulan lağımlar patladığında kentin surları toz dumana karışıp yerle bir oldu. Yirmi gün yirmi gece kendisine Sivas kenti surlarında önemli gedikler açmak için yetmişti.

Önünde çırılçıplak kalan Sivas yazgısına razı olarak saldırıyı bekledi. Fakat o bu sefer Müslüman ve Hıristiyan halkın hayatını bağışlayarak, kendisine bağlanmalarını istedi. Ancak kente girdiğinde söz verdiği gibi davranmadı ve çevreyi kılıçtan geçirdi. İster siyasal bir emel olsun, ister hiddetinden ileri gelsin, yaptığı eylem bütün Doğu'yu titretti.

Bütün kahramanlar, cesaretleri ötekilerine geçmesin diye, korkaklar da sırf korkak oldukları için öldürüldüler. Şimdiye kadar Türkistan'da bilinmeyen bir hastalık olan cüzamın askerleri arasında yayılmasından çekinen Timur, Sivas'ı savunan Sultan Beyazid'in oğlu, arkadaşlarına layık görülen kötü muameleye tanık olsun diye birkaç gün tutsak edildi. Sonra kafası kesilerek cesedi Anadolu'nun kartallarına atıldı.

Tehlike Kapıyı Çalınca...

Güvendiği cephenin çökmesine ve oğlunun uğradığı cezanın şiddetine fena halde kızan ve bir o kadar da üzülen Yıldırım Bayezid, tehlikenin kendi kapısını çaldığını hissedince, Bizans'ı kuşatan Rumeli ve Anadolu ordularına haber yolladı. Bursa'dan hareket ederek, Sivas yolunda eli silah tutan bütün erkekleri or-

10 Eski Samiriye'nin eski adı. Yunanca sebastos (yüce, saygıdeğer) kelimesinden türetilen bu ad, yeni kente Herades tarafından verilmiştir.

dusuna katıp ilerlemeye başladı. Cesedi kartallara yem olan oğlunun hayali bir an olsun gözünün önünden gitmiyordu. Onu eskiden beri tanıyan komutanları ve yakınları artık eski güvenli ve neşeli halini göremiyorlardı. Bütün yol boyunca kederli ve üzgündü.

Filler Askerlerin Üzerinden Aşıp Halep'e Girdi

Bu arada Timur, Sivas üzerinden Halep'e doğru yönelmiş ve o zamanlar Suriye'ye egemen olan Mısır sultanının eski bir hakaretini ödetmek niyetindeydi. Mısır, Suriye ve Arabistan'ın bütün orduları Halep önüne toplanmıştı. Fillerin üzerine çıkmış olan ve Bizanslılardan öğrendikleri Rum ateşini atan Türkistanlıların görünüşü Mısırlıları ürküttü. Duvar gibi hareket etmeden duran filler Timur'un işaretiyle ilerledi. Filler önlerine gelenleri ezmeye, çiğnemeye başladı. Böylece Timur'un ordusunun önünde bir anda geniş bir yol açıldı.

Merkezden filler, kanatlardan da iki yüz bin Türk atlısının saldırısıyla bozguna uğrayan Mısırlılar hızla kente doğru kaçmaya başladı. Kentin hendekleri bir anda ölüler ve canlılarla doldu. Bu durumu gören Timur fillerini ölü ve canlı askerlerden oluşan köprünün üzerinden geçirerek Halep'e girdi. 30 Ekim 1400 tarihinde Halep de, Sivas gibi doğu Türklerinin istilasına uğradı. Toroslar'a, Lübnan'a, çöle kaçamayanlar ya kılıç altında can verdiler, ya da köle oldular. Her yerde olduğu gibi Timur yazarları, şairleri ve bilginleri korumasına aldı ve bu değerli kişilerin kılıçtan geçirilmesini önledi.

Bilginlere Sorular Sordu

Fetihten birkaç gün sonra kentin en yüksek kulesine çıkan Timur, çevresinde gördüğü bahçeleri, ırmakları, tepeleri ve karlı Suriye dağlarını zevkle izledi. Hemen yanına Arap kültürüyle ünlü olan kentin en tanınmış bilgin, şair ve din adamlarını getirtti. Kendileriyle bir hükümdar olarak değil, bir öğrenci gibi sohbet etti. Bir ara onlara dönerek bazı ince sorular sordu. Yanıt bir giz içermezse, kişinin yaşamına mal olabilirdi.

"Haydi bakalım, Semerkant'daki medreselerdeki hocaların çözmeyi başaramadıkları bir sorun var, siz çözün" dedi. Hepsi birden tehlikeli onura erişmek için ileri atıldı. Fakat yalnız tarihçi İbni Şıhne[11] tartışmaya girdi.

Timur, "Surlarınız önünde savaşanlardan, Tanrı'ya göre kimler şehitlik mertebesine erişmiştir?" diye sordu.

Tarihçi İbni Şıhne, Peygamber'in bir hadisiyle yanıt verdi: "Şehit olanlar Tanrı adına savaşanlardır."

Timur, verilen yanıtta her iki tarafın savaşıma amacının yasallığını Tanrı'nın takdirine bırakan inceliği çok beğendi.

11 1348'de doğdu, 1412'de öldü. Hukuk ve edebiyatla uğraştı. Şam ve Halep'te kadılık yaptı. Halep'e geldiğinde Timur'un huzuruna çıktı. *Ravdat-ül Menazir Fi Ahbar-ül Evavil Ve-l-Evahir* (Öncelerin ve Sonraların Haberleri Hakkında Manzaralar Bahçesi) adlı bir kitabı vardır. Kitapta Hz. Âdem'den 1403 yılına kadarki tarihsel olaylar anlatılır.

Tebessüm ettikten sonra eliyle sakat bacağını ve yaşlılıktan iyice zayıflamış olan bedenini Halepli bilginlere gösterdi. Sonra kelimeler ağzından tek tek döküldü:

"Gördüğünüz gibi bir yarım adamım, buna rağmen Irak'ı, İran'ı ve Hindistan'ı fethettim."

Bu sözler üzerine Halep Kadısı İbni Şıhne "Öyleyse Tanrı'ya şükret ve kimseyi öldürme" dedi.

Timur şöyle konuştu:

"Tanrı bilir ki, şimdiye kadar kimseyi önceden öldürmek isteğiyle öldürmedim. Fakat daima karşımdakiler kendi ruhlarını öldürüyorlar. Haydi, yaşamlarınızı ve servetlerinizi bağışladım!" Bu sırada akşam ezanı okundu ve Timur öteki müminler gibi Tanrı'nın huzurunda diz çöktü.

Şam Timur'un Arzuladığı Bir Başkent Gibiydi

Timur, Halep'i terk ederek Lübnan'a doğru ilerledi, Beka Vadisi'nden geçerek çöl ortasındaki olağanüstü güzelliklere sahip bir kent olan Baalbek'e vardı. Oradaki anıtlar ve tapınaklar kendisine şeytan işi gibi geldi.

Lübnan dağlarını aşan ordusunun bir bölümü, Türkistan'ı andıran ormanla kaplı, ırmaklarla sulanan verimli Şam Ovası'na inmişti. Ovanın kuzeyinde yer alan sıradağlara çıkarak, gözlerinin önüne serilen olağanüstü güzellikteki manzarayı seyretti. Bu arada korkuya kapılan Mısır ordusu çoktan kentin içlerine çekilmişti.

Dünyada hiçbir kent yukarıdan bakıldığında bu kadar güzel bir manzara göstermiyor, bir fatihin isteklerini kamçılamıyordu. Yedi ırmağın suladığı yemyeşil bir ovanın ortasında bir yanına yaslandığı Lübnan dağları, öteki yanında giz dolu uçsuz bucaksız çöl, burçlarıyla değişik bir manzara sunan beyaz ve kara mermerden yapılmış surları ortasında kalan Şam...

Bu kent aynı zamanda, Emevi halifelerin türbelerinin de bulunduğu kutsal bir yerdi. Şam, sevimli kubbeleri ve minareleriyle bir başkent görünümündeydi. Timur nihayet ordularına kenti kuşatmaları için gerekli buyrukları verdi. Şam'ın hemen düşeceğine inanıyordu.

Bir Han Fethi Geciktirdi

Ancak kendi ailesinden gelen bir ihanet, zaferi birkaç gün geciktirdi. Hangi karanlık ihtirasın kurbanı olduğu bilinmeyen yeğeni Mirza Hüseyin, geceleyin ordugâhı terk ederek Şam'ın kapısına geldi ve Araplarla birlikte Türklere karşı savaşacağını bildirdi.

Şam'da kurtarıcı olarak karşılandı, krallara layık bir tören düzenlendi. Halk kendisinde dünya fatihine karşı koyacak bir güç görüyordu. Ancak hayal fazla uzun sürmedi. Önce hendeklerin suları boşaltıldı. Daha sonra açılan lağımlarla surlar yıkıldı. Böylece Şam kenti de, Sivas gibi Türkistan ordusuna açılmıştı. Timur'a yaranmak isteyen halk yeğenini teslim etti. Timur yeğeni hain olarak değil, aklını kaybetmiş biri olarak kabul etti. Falakaya çektikten sonra kız kardeşi olan annesinin yanına gönderdi.



Kent halkının hayatına karşılık bir milyon altın verildi. Kalenin garnizonu ve komutanı fethi geciktirdikleri için ölümle cezalandırıldı.

Şairler, yazarlar, bilginler, sanatçılar Semerkant'a götürüldü. Ordu, Timur'un karşı gelmesine rağmen, Ömer'e karşı Hz. Ali'nin hakkını iade etmek amacıyla her yeri yaktı.

Kentin yanışını üzülerek izleyen Timur, eskiden Hıristiyan tapınağı olan ve bu yerin en büyük camisini yanmaktan kurtarmak istedi. Fakat çok geç kalmıştı, yangının şiddetinden caminin kurşun kubbesi eriyip çöktü.

Böylece Arap mimarisinin seçkin örneklerinden biri yok oldu. Ayakta yalnız bir minaresi kaldı.

Yüz Bin Asker, Yüz Bin Kelle Getirecekti

Bu felaketten sonra Timur ordusunu dünyanın dört cennetinden biri diye anılan Şam Ovası'nda dinlendirdi. Akarsularıyla serinleyen, meyve bahçeleri ile gölgelenen Şam Ovası, İran'daki Bevivan Ovası, Bağdat'ın altında Fırat Vadisi ve nihayet nemli Semerkant Ovası Türkistanlılar için ırklarına vaat edilmiş dört cennetti.

Fırsat çıktıkça oralarda konaklamaktan zevk alırlardı. Ordusu dinlenirken, kendisi üçüncü defa başkaldıran Bağdat'ın kuşatması için seçme birliklerinin başına geçerek çölü kırk günde aştı. Bu seferde aldığı öç korkunç oldu. Ordusundaki yüz bin Türkistanlıdan her biri bir isyancının başını getirecekti. Yediden yetmişe herkes kılıçtan geçirilirken yine bilginler, yazarlar, şairler, yani insanlığı ölümsüzleştirenler kılıçtan kurtuldular.

Timur, Bayezid'den Çok Şey İstemiyordu

Timur, Bağdat'ı üçüncü defa fethettikten sonra, yanına bütün oğullarını, torunlarını, yeğenlerini ve ordusunu alarak kuzeye doğru çıkmaya başladı. Sivas'ın harabeleri çevresinde Osmanlı sınırı yakınında ordugâhını kurdu. Yıldırım Bayezid ile Timur arasında yapılan mektuplaşma barışı sağlayamadı. Timur kendi ırkından Osmanlı Türklerine saldırmayı ve böylece Hıristiyanlara karşı İslamiyeti savunan bir imparatorluğu yıkmayı asla istemiyordu.

Bu savaş kendisine hiçbir yararı olmayan bir iç savaş gibi geliyordu. Savaştan önce yapılan görüşmelerin Timur tarafından ılımlı, sabırlı ve uzlaştırıcı, Yıldırım tarafından ise şiddetli, kesin ve hakaret dolu olduğunu hiç kimse görmezden gelemez. Sultan Bayezid'in son elçilerini

Timur

ağırlamak, belki de gözdağı vermek için Timur konakladığı yerde büyük bir av töreni düzenledi. Bütün yöre onar kişilik Türkistan askerleriyle oluşan bir çemberle sarılmıştı. Giderek daralan çember, Timur'un önüne kadar av hayvanlarını sürdü.

Bayezid'in elçileri zengin armağanlarla döndü. Timur ilkbahara kadar, Yıldırım Bayezid'e düşünme ve tövbe süresi tanıdı. İstediği şey bir kalenin kendisine iadesi ve Germiyan ile Karaman beylerinin tahtlarına kavuşmasıydı.

"İki İslam Ordusunu Savaşmaktan Kurtaralım"

Timur'un oğulları ve torunları yavaş yavaş kendisine katılıyorlardı. Torunlarından en genci ve en çok sevdigi Muhammed Mirza dedesi tarafından veliaht olarak karşılandı.

Torununu kolları arasına alan Timur, başına altından bir taç koydu. Kendisine Türkistan geleneğine göre armağan olarak dokuz attan oluşan dokuz sıralı Arap, İran ve Türkmen atları verdi.

1401-1402 kışı böyle eğlenceler içinde geçti. Aynı mevsim gökte görünen ve savaş meşalesini andıran bir kuyrukluyıldız Hindistan'dan Bizans'a kadar bütün milletleri titretti.

Timur'un mektubuna Yıldırım Bayezid'den gelen yine aşağılayıcı bir yanıt, bu uğursuz savaş söylentilerin su yüzüne çıkardı. Sultan Bayezid, Timur'un hemen topraklarını boşaltmasını buyuruyor ve Müslümanlar arasında en büyük hakaret sayılan şu uyarıyı yapıyordu:

Timur'u, topraklarını işgal ettiğinden dolayı cezalandırmazsa bir daha haremine girmeyecekti. Mektubun sonunda Yıldırım Bayezid kendi adını, altın harflerle Timur'un adının üstüne yazdırmıştı.

Doğu'da birbirine saygı gösteren erkekler hiçbir zaman haremlerinden söz etmezlerdi. Terbiyesiz kelimeleri ve küstah anlamıyla hakaret ve tehdit dolu mektubu okuyan Timur, "Murad'ın oğlu çıldırmış!" diye haykırdı.

Ertesi gün ordularını gözden geçirdi ve torunu Muhammed Mirza'yı askerlerine birörnek elbise giydirdiği için kutladı. Ünlü tarihçi Hammer'in kitaplarında adı geçen tarihçi Şerafeddin,[12] Asya'da ilk defa üniformalı ordunun kurulduğunu söylemektedir. Muhammed Mirza'nın atlılarının sancakları, kaftanları, eyerleri, zırhları, miğferleri, kalkanları ve ağır silahları hep kırmızı renkteydi.

Piyade ise hem beyaz, hem kırmızı rengi taşıyordu. Ayrıca zırhlı birlikler oluşturulmuştu.

Bu görkemli ordunun Timur Han'ın önünden geçmesi bütün bir yaz günü sürdü. Gün batarken atından indi, askerleriyle birlikte namaz kıldıktan sonra, Sultan Bayezid'e son defa barış önerdi.

Düşünceli bir tavırla elçilere dönerek; "Gidin efendinize söyleyin, haklı ve ma-

12 (Ölümü, İstanbul 1640) doğum yeri olan Tebriz'de öğrenim gördü. İstanbul'a gelerek medresede okudu. Tarih alanında çalıştı. Yapıtları şunlardır: *Enfes'ül Ahbar* (Haberlerin En Güzeli), *Hilkat* (Yaratılış), *Mülük-u Fars* (Acem Sultanları), *Emir Timur*, *Al-i Osman* (Osmanlı Hanedanı).

kul önerilerim kabul ederse, iki İslam ve Türk ordusunu savaşmaktan kurtaracaktır" dedi.

Yıldırım Bayezid, vezirlerinin ve komutanlarının önerilerine olduğu kadar, bu sözlere de sağır kaldı. Osmanlı ordusundaki bazı Türkistan birliklerinin Timur'un tarafına geçmesi ve maaşlarını bahane ederek yeniçerilerin ayaklanması ordunun genel durumunu ortaya koymasına rağmen, Yıldırım savaşta direndi.

Kendisine öğüt verenler, "Hiç olmazsa askerlerinin maaşını arttır. Bursa Sarayınızda muhafaza ettiğiniz servet, sizi ve ülkenizi korumakta işe yaramadıktan sonra ne olacak? Geceleyin yenen balın içine balmumu ve arı ölüleri karışır. Sandıklarda saklanan hazine de öyledir. Ölüm kalım sorunu olduğu zaman para harcamaktan kaçınılmaz" dediler.

Gururu son haddine varan Bayezid hazinesini kendi zevki için saklamayı uygun bularak, Sivas ile Bursa arasında yarı yol olan Tokat'a vardı.

Avrupa'nın en güçlü ordularına karşı kazandığı zaferler, Türkistan ordusunu küçümsemesine neden oluyordu. Onun gözünde Timur ve ordusu Osmanlılarla boy ölçüşemeyecek bir insan topluluğundan ibaretti.

Timur Savaşı İstediği Gibi Yönlendiriyordu

Sultan Bayezid'in yürüyüşünü, ordusunun sayısını ve durumunu adım adım izlettiren Timur kendi ordusunu Ankara'ya ilerletti. Kapadokya'nın bu eski kentini meydan savaşı için uygun buldu.

Bizanslı tarihçi Dukas'a göre Roma'ya başkaldıran Pontos'un son Kralı Mithridates'in[13] tarafından yok edildiği yer, yine Ankara çevresidir. Sanki savaş içgüdüsü yüzyıldan yüzyıla birbirleriyle çekişen imparatorlukları, hep aynı meydanlarda karşı karşıya getiriyor gibiydi.

Yıldırım Bayezid'i tahrik etmek isteyen Timur kendi seçtiği alanda savaşı başlatmak amacıyla Ankara kentini kuşatmış gibi yaptı. Osmanlı padişahının kenti kurtarmaya geleceğine inanıyordu. Surlar havaya uçuruldu, kentin çevresindeki meyve bahçelerini sulayan Ankara Çayı'nın yatağı değiştirildi.

Tokat ile Ankara arasında karargâh kurmuş olan Yıldırım Bayezid, hazırlanan tuzağa kandı ve hemen eyleme geçerek, Orta Anadolu'nun merkezi kentini kurtarmaya koştu. Timur'un ordusunu, Ankara Komutanı Yakub Paşa'nın ve kendi ordusunun arasına almak istiyordu. Ancak Ankara Ovası'na geldiğinde Timur'un ordusunun Ankara duvarlarından on iki kilometre uzakta ve çayın öteki kı-

13 Pontos Kralı. İÖ 132 yıllarında doğdu ve İÖ 63 yılında öldü. VI. Mithridates Eupator da denir. V Mithridates'in oğludur. Çocukluğundan beri düşman olduğu Roma'ya boyun eğdi. İÖ 88 yılında Asia eyaletine saldırdı. Bütün Romalıları öldürdü. Asia kralı olarak Bergama'ya yerleşti. Adalara geçti. Yunanistan'da Atina'yı işgal etti. Romalılar Atina'yı ele geçirerek Mithridates'i yendi. Mithridates, Romalıların iç anlaşmazlıklarından yararlanarak birkaç savaş kazandıysa da, İÖ 66 yılında Fırat üzerinde Pompeius tarafından kesin olarak yenilgiye uğratıldı.

yısında mevzilenmiş olduğunu gördü. Çayı aşıp savaşa girişmek için yağmur gibi yağan okların arasından geçmek gerekiyordu.

Yıldırım Gururundan Önünü Göremiyordu

İki savaşçı komutan bir an birbirlerini süzerek karşılıklı hatalarını aradılar. Bulunduğu mevkiin öneminden dolayı Timur, Yıldırım Bayezid'in önünde bir adım bile gerilemedi. Sultan Bayezid ise rakibini daha uygun bir alana çekebilmek, sürüklemek için sanki Türkistan ordusuna önem vermiyormuş gibi Ankara yönüne döndü ve ordusuna buyruk vererek, erzak sağlamak üzere bir av başlattı.

Temmuz sıcağı Ankara Ovası'nı kavuruyordu. Avın sonunda sıcaktan, susuzluktan ve yorgunluktan beş bin at ve birçok asker öldü. Bu yıldırıcı av Doğu Türk ordusunun gözlerinden uzakta üç yaz günü sürdü. Timur ise Osmanlı ordusunun korkusundan tekrar Tokat'a çekildiğini sanıyordu. Oysa, Sultan Bayezid çekilmek bir yana, gururundan önünü göremiyordu.

Üçüncü günün sonunda yorgunluktan bitmiş, fakat cesareti yerinde olan ordusu Ankara Ovasında göründü.

Bu arada Timur boş durmamış, çayın kenarlarına barikatlar kurdurmuş, Osmanlı ordusunun susuz kalması için kuyuları da doldurmuştu. Böylece Osmanlılara iki şık kalıyordu: Ya hemen yenilgiyi kabul edecekler ve çekilecekler, ya da Timur'un saptadığı ve kendisi için hazırladığı alanda savaşa tutuşacaklardı.

Ordu, Kutsal Rakam Olan Dokuz Birliğe Ayrılmıştı

Cengiz Han ve Büyük İskender'den beri Asya güneşi şimdiye kadar, böyle büyük orduları aydınlatmamıştı. Timur yanında en seçme askerlerini getirmişti. En az beş yüz bin kişilik[14] atlı ve piyade Ankara'nın kuzeyinden itibaren her yanı doldurmuştu. Yıldırım ise kendisine bağlı olan aşiretlerden Adriyatik kıyılarından Tuna boylarına kadar her yandan asker toplamıştı. Onun da ordusu beş yüz bin kişilikti. Arap, Yunan ve Osmanlı tarihçileri bu kapalı havzada en az bir milyon insanın toplandığı görüşünü paylaşmaktadırlar.

Ankara Ovası ve çevresindeki dağlar, Asyalı iki gladyatör için doğal bir arena oluşturuyordu.

Timur'un yanında eli silah tutan bütün ailesi yer almıştı. Timur ordusunu, Türklerin kutsal rakamı olan dokuz birliğe ayırmıştı. Oğullarının dördü ve torunlarının beşi bu dokuz birliğe komuta ediyordu.

14 Tarihçiler arasında, Timur ve Bayezid'in ordularındaki asker sayısı konusunda anlaşmazlık vardır. Yılmaz Öztuna'nın *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi* adlı yapıtında şöyle denilmektedir: "Ankara Meydan Muharebesi, bütün Ortaçağ'ın (476-1453) en büyük meydan muharebesidir. Yüz yirmi bin kadar Batı Türk Askeri, üç yüz bin kadar Doğu Türk askeriyle vuruşmuştur. Rakamlarda çok ihtilaf vardır ve ekseriyetle şişirilmektedir. (*Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, cilt 3, sayfa: 108, baskı yılı 1964.)

Kendisiyse en deneyimli savaşçıları yanına alarak bütün Türkistan ordusunun tek komutanıydı.

Oğlu Miran Şah sağındaki tümenlere komuta ederken, onun oğlu Ebubekir, babasının irtibat subaylığını üzerine almıştı. Timur'un ikinci ve üçüncü oğulları Şahruh ve Halil, sol taraftaki tümenleri yönetiyorlardı.

Ölümünden sonra çok ağladığı oğlu Cihangir'in oğlu olan Mirza Muhammed dedesinin gözetiminde Doğu Türk ordusunun merkezinin komutanlığını üzerine almıştı. Ölen oğlu Cihangir'e karşı duyduğu sevgiyi, onun oğlunda yaşatmak isteyen büyük hanın gönlü, savaşta en büyük payı sevgili torununun almasını istiyordu.

İran ve Türkistan'ın en gözü pek kırk komutanı ordu içindeki savaş düzeninde yerlerini almışlardı. Timur ise yüksek bir tepe üzerinden her yanı gözlüyordu.

Tepenin arkasına gizlenmiş olan seçme kırk tümen atlıdan oluşan bir kuvvet, büyük hanın işareti üzerine savaş sırasında açılacak bir gediği kapamaya ve zaferin son darbesini vurmaya hazır bekliyordu. Üzerlerindeki kuleleriyle elli fil, gezgin kaleler gibi ordunun önünde yer almıştı.

Orduya Oğulları Komuta Ediyordu

Sultan Bayezid de her zaman olduğu gibi Türk geleneğine uygun olarak komutanlarını oğullarından seçmişti. Kapadokya valisi olan en büyük oğlu Süleyman Şah Anadolu ordusuna komuta ediyordu. Kız kardeşi[15] ile evlendiği Sırbistan Despotu Stefan Lazaroviç sol tarafındaki Avrupalı birliklerin komutanlığını yapıyordu.

Yıldırım Bayezid ise merkezde bulunuyor ve Anadolu ile Rumeli ordularının en seçme birliklerini yönetiyordu. Genç oğullarından üçü, İsa, Musa ve Mustafa, sultan'ın savaş kurmayıydı. İkinci oğlu Mehmed, Osmanlıların arkasındaki boşluğu daraltan dağların arasına yarı gizlenmiş olan yedek kuvvetlerin başında bulunuyordu.

Yıldırım Dik Bir Tepe Üzerinde Sıkışıp Kaldı

Günün ilk ışınları, Ankara Ovası'nın üzerine inmeye başladığı anlarda savaş düzenine girmiş, fakat henüz yerlerinden kımıldamayan iki görkemli Türk ordusunu gözler önüne serdi. Güneş gökte yükselip de tepelerin gölgesinde tamamen kaybolunca, davul sesleri ve Allah Allah bağırışları arasında Osmanlı ordusu çay ile olan arayı kapamak için kımıldadı.

Bu gürültü ve toz bulutu arasında, Doğu Türk ordusundan da sesler yükseldi. Ancak Timur elini kaldırarak ordusunun ilerleyişini durdurdu. Atından inerek Tanrı'ya dua etti. Sanki kazanmaya olan güveni, savaşmaya olan sabırsızlığını yok etmişti.

15 Bayezid, Anadolu beyliklerinin aleyhine hareket etmeleri üzerine önce Rumeli'yi güvenlik altına almayı uygun görerek Sırplarla anlaşma yoluna gitmişti. Sırp Kralı Lazar'ın kızı Olivera (Despina) ile evlenmişti. Böylece eşinin erkek kardeşi Stefan Lazaroviç'in emrinde daimi bir kuvvetin Macar sınırında kalmasını sağlamıştı.

Sonra tekrar atına binerek, Türkistanlılara çok yaklaşan ve yaslandıkları dağlar ile aralarındaki mesafeyi açan Sırplara saldırı için ilk işaretini verdi. Oğlu ve torunu Miran Şah ve Ebubekir, büyük hanın düşüncesini hemen uygulamak üzere ileri atıldı. Ancak Sırpların sarsılmaz cesareti sayesinde Türkistan atlılarının saldırısı püskürtüldü.

Bu durumu gören genç Muhammed Şah, dedesinin atı önünde diz çökerek hemen amcasının yardımına koşmak için izin istedi.

Timur, Yıldırım'ın Anadolu ordusunun Osmanlı hatlarını aşarak, kendi ordusuna ait tepeleri çevirmeye çalıştığını görünceye kadar sessiz kaldı. Fakat artık zamanı gelmişti.

Timur, seçme kuvvetleriyle yedekteki kırk tümenlik atlıları da yanına alarak hızla ilerledi. Osmanlıların Anadolu ve Rumeli ordularını ikiye ayırdı.

Biri sağındaki tepelere, öteki solundaki bataklıklara sürülürken, Timur Osmanlı kuvvetlerinin merkezine girdi.

Böylece Sultan Bayezid'i yanındaki on bin kapıkulu[16] askeriyle gerileterek dik bir tepe üzerinde sıkıştırdı. Savaş hattının birden kesilmesinden dolayı, Osmanlı Ordusu durakladı ve düzeni bozuldu.

Sürekli çekilmek zorunda kalan Sultan Bayezid ile bağlantısı kesilen ve Rumeli ordusundan ayrı düşen Anadolu ordusu, çoğunlukla Germiyan ve Karaman askerinden oluşuyordu. Timur'un ordusunda çarpışan kardeşlerini ve eski beylerini görünce toptan Türkistan saflarına geçtiler. Bu taraftan serbest kalan, merkezde bastıran, yalnızca solda Sırplara karşı duraklayan Doğu Türkleri, bir anda o cepheye yüklendiler. Anadolu ordusunun Timur'un tarafına geçmesi ve Yıldırım Bayezid'in geri çekilmesiyle durumu iyice bozulan Lazar umutsuzluğa kapılmadan savaşı sürdürdü.

Yıldırım Atına Atlayıp Ormana Doğru Kaçtı

Yavaş yavaş geri çekilerek sabahleyin işgal ettiği dağların eteklerine gelen Sırp Despotu Stefan Lazaroviç kayınbiraderi ve dostu olduğu Yıldırım Bayezid'i bulunduğu zor durumdan kurtarmak istedi. Kendisini sultandan ve yeniçerilerinden ayıran mesafeyi ok yağmuru altında geçtikten sonra Bayezid'e yaklaştı. Stefan Lazaroviç sultana "Bu meydanda artık zafer bulamayız. Sizi ve oğullarınızı buradan götürelim. Böylece hiç olmazsa devleti kurtarmış oluruz" dedi.

Belki cesaretini kaybettiğinden, belki gururundan, belki de kaderciliğinden kayınbiraderinin önerdiği çekilmeyi reddetti. Hiç olmazsa yeğenlerini kurtarmak isteyen Lazaroviç ağır yaralı olarak Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ve Sadrazam Ali Paşa tarafından kurtarılan büyük oğul Süleyman Şah'ı savaş alanı dışına çıkardı. Yanında veliaht olduğu halde geçitlerde bekleyen atlara binerek hızla Ankara'dan Karadeniz yönüne doğru kaçmaya başladılar. Yıldırım'a bağımlı olan Amasyalı emirler de öteki oğul Meh-

16 Padişahın komutası altında bulunan, ulufe, bahşiş gibi değişik adlarla hazineden ödenek alan askeri örgüt.

med'i yanlarına alarak aşılması imkânsız dağlık bölgelere girdiler.

İki oğlunun kurtulduğunu gören Yıldırım Bayezid, çevresinde bedenleriyle doğal bir siper yapan on bin yeniçerinin ortasında zafer ya da ölüm için çarpışıyordu.

Şimdiye kadar bağlılığın bu kadar umutsuzca, ancak sarsılmaz bir inançla ortaya çıktığı görülmemiştir. Sultanın ruhunun derinliğinde mevcut kahramanlık, san'ki çevresindeki genç askerlere geçmiş gibiydi.

Pers İmparatoru Cyrus'un ölümünden sonra ortaya çıkan "On Binlerin Çekilişi" bile sultanlarının çevresinde intihar eden on bin yeniçerinin ululuğuna erişemez.

Çarpıştığı tepeye artık akşam karanlığı basmaya başlamıştı. Yıldırım bir kayanın arkasına gizledikleri atına atladı. Bir avuç sipahiyle birlikte yakındaki dağın karanlık ormanlarına doğru atını sürdü.

Oğullarından dördü kaybolmuştu. Mehmed Amasya'ya, İsa Karaman'a, Süleyman Lazar ile Avrupa'ya kaçmıştı. Mustafa'ya ise ne olduğunu bilen yoktu.

Geceleyin sultanın arkasından gelenler arasında sonuncu oğlu Musa, Ali Bey, Mustafa Bey ve Anadolu beylerbeyi olan Timurtaş Paşa vardı.

Timur Yıldırım'a Konuk Gibi Davrandı

Timur'un atlıları Yıldırım'ı çok yakından izliyor, hanlarını çok sevindirecek olan avı bütün becerileriyle yakalamaya çalışıyorlardı. Şafak sökmeye başlarken hâlâ arkasında Türkistan atlılarının nal seslerini duyan Bayezid ellerinden kurtulmak için şiddetli akan bir sel suyundan yüzerek geçmek istedi.

Bu sırada, nalı düşmüş olan at tökezlendi ve sultan yere düştü. Hemen kendisine yeni bir at verilirken, Cengiz Han'ın soyundan gelen Çağatay Hanı Mahmud atlılarıyla yetişti. Yıldırım'ın çevresindekileri hemen saf bıraktı.

Yıldırım Bayezid, yanında Timurtaş Paşa, oğlu Musa ve öteki beylerle birlikte tutsak düştü.

Ertesi gün hepsi birden Timur'un huzuruna çıkardı. Artık önünde düşmanı kalmayan Timur, Osmanlı Türklerinde görüldüğü gibi, Doğu Türklerinde de görülen bir neşeyle çadırın gölgesinde, oğlu ve Doğu Anadolu Hanı Şahruh ile satranç oynuyordu.

Timur, yenik düşenin karşısında hiçbir zaman mağrur olmadı ve saygıyı elden bırakmadı.

Bunca tanınmış tarihçinin yanında ve nice savaşlarda incelip ululaşmış olan yaşam düşüncesi sayesinde duygularına gem vurmayı öğrenmişti.

Sultan Bayezid'in de aynı din, aynı ırkla savaştığını bildiğinden neredeyse kazandığı zaferden özür dileyecek duruma geldi. Hemen bağlarını çıkarttırdı, çadırın önüne kendi yanına oturttu. Yumuşak bir sesle Yıldırım'la konuşarak cesaretini övdü, yenilgisinden dolayı üzüntüsünü bildirdi.

Kendi imparatorluğuna denk bir imparatorluğu yıkmış olmaktan duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Kendisine söz ve-

rerek onuruna ve yaşamına dokunulmayacağını bildirdi. Hemen buyruklar vererek, kendi çadırının yanında Sultan Bayezid için üç çadır daha kurulmasını, kendisinin burada tutsak olarak değil, konuk olarak ağırlanacağını duyurdu.

Böyle bir karşılanış beklemeyen Yıldırım çok duygulandı ve hâlâ akıbetleri hakkında bir şey bilmediği dört oğlunu anımsayarak gözlerinden birkaç damla yaş süzüldü.

Timur henüz atından inmemiş birliklerine buyruk vererek, derhal Yıldırım'ın oğullarını canlı olarak bulup babalarına getirmelerini istedi. Mustafa altmış bin Osmanlının cesedi arasında arandı, fakat bulunamadı.

Öteki kardeşlerden Süleyman ve İsa çoktan Toros eteklerine ulaşmıştı. Türkistan askerleri yakındaki bir dağda yaralarını sarmakta olan Musa'yı ele geçirebildiler. Musa'yı gören sultan, acılarını bir an olsun unuttu.

Bayezid'i Kaçırma Planı

Ankara Savaşı'ndan kaçmayı başaran Yıldırım'ın iki oğlu, Timur'un babalarına karşı gösterdiği iyi muameleden cesaret aldı. Sultanın özgürlüğüne kavuşmasını sağlamak amacıyla babalarıyla ilişki kurdular.

Amaçları Yıldırım'ın kaçmasını sağlamaktı. Kaçış hazırlıklarını yapabilmek üzere derviş kılığına giren Mehmed, Türkistan ordusunun iyice yanına sokuldu. Anadolu ordusuyla Timur'a sığınan eski adamlarını buldurttu.

Onların yardımını sağladı. Surlara lağım açarak barut yerleştirmekte usta olan adamlar, yer altında sessizce çalışacak araçlara sahip bulunuyorlardı. Yıldırım her ne kadar çadırı içinde serbestçe hareket edebiliyorsa da, gece ve gündüz hareketlerini gözleyen nöbetçiler çevrede bekliyordu. Bu yüzden ancak yeraltından kaçabilirdi.

Mehmed Bey tarafından hazırlanan plana göre, adamları Bayezid'e en yakın çadırdan uzaklığı gözleriyle ölçerek bir yeraltı tüneli kazacaklar, sultanın çadırına vardıklarında verecekleri işaretle Sultan da yanlarına alarak döneceklerdi. Nöbetçiler tutsak Yıldırım'ı ararken, Mehmed Bey'in sağladığı hızlı atlarla Amasya'ya doğru kaçacaklardı.

Yıldırım Kafese Kapatılıp Zincire Vuruldu

Yıldırım ve hadımağası Firuz silahlarını kuşanmışlar, elbiselerini giymişler, verilecek işareti bekliyorlardı. Ancak gece nöbetini değiştiren askerler toprağın altından gelen garip sesler duyunca hemen sultanın çadırına girdiler.

Onu ayakta ve giyinik görünce kaçmaya hazırlandığını anladılar. Göz kararı çıkış noktalarını şaşıran lağımcılar ise üstlerindeki gürültülerden nöbetçilerin işi fark ettiklerini sezdiler. Paniğe kapılıp, hemen ellerindeki kazmaları atarak çadırlarına çıktılar. Oradan da atlarına atlayarak kaçtılar.

Konukseverliğini kötüye kullandığı için Yıldırım'a çok kızan Timur, kendisini huzuruna çağırarak ağır sözler söyledi ve



Ankara Savaşı.

efendisinin kaçmasına yardım etti diye Firuz Bey'i idam ettirdi. Bundan böyle Bayezid gündüzleri çadırında aynı saygıyla karşılanırken, geceleri kafese kapatılıp zincire vuruldu.

Yıldırım'ın Niğbolu Savaşı'nda hayatını bağışladığı ve Ankara Savaşı'na kadar gelen, sonra Şahruh'un gözde kölesi olan Bavyeralı Schildberger böyle bir kafesten söz etmektedir. Başka tarihçilere göre Timur'un arkasında atıyla seyahat eden Yıldırım Bayezid, çevredekilerin meraklı bakışlarından utandığı için, çevresi perdeli kafesi kendisinin istediğini yazmaktadır.

İranlı tarihçiler de Bizanslı tarihçilerin Timur'un atına binmek için Yıldırım'ın sırtına bastığı söylentisini kesinlikle yalanlayarak, olayları daha değişik biçimde anlatırlar.

"Semerkant'a Gelip Görmeni İstiyorum"

Tutsağını memnun etmek isteyen Timur, Yıldırım'ın çok sevdiği eşlerinin gelmesine izin vermişti. Lazar'ın kız kardeşi Sırp prensesi Timur'un karargâhına kadar gelmiş ve kocasını yenen kişi tarafından ağırlanmıştı.

Bir gün Timur ile Bayezid arasında şöyle bir konuşma geçti:

"Oğulların benim aleyhime Anadolu ve Rumeli'yi ayaklandırıyorlar. Eğer sana özgürlüğünü geri verirsem seni tekrar hükümdar olarak tanırlar mı acaba?"

"Benim zincirlerimi kır, onlara tekrar görevlerini öğretirim."

"Cesaret Sultanım, seni Semerkant'a götürerek imparatorluğumu ve başkentimi göstermek istiyorum. Ondan sonra buyruğuna bir ordu vererek, özgürlüğünü iade edeceğim."

Ancak oğulları Süleyman ile Mehmed'in imparatorluğu parçalanmaya götüren eylemlerini duyan Yıldırım Bayezid büyük bir üzüntüye kapıldı. Bir savaşla feci yara alan imparatorluk, sultanın gözyaşları gibi akıp gidiyordu. Olayları daha iyi anlamak için Ankara Savaşı'nı izleyen günlere, galiplerin adımlarını ve mağlupların felaketini belirleyen olaylara dönelim.

6. BÖLÜM

Muhammed Şah Bursa'yı Ateşe Verdi

Yıldırım Bayezid altı bin yeniçerinin cesedi üzerinde ölüm kalım savaşı verdiği sıralarda, oğullarının Timur'un eline düşmemesi için kaçmalarını istemişti.

Büyük oğlu Süleyman yanında fedakâr birkaç komutan ve sadrazam ile Ankara-Yenişehir arasında yer alan geçit vermez dağları zorlukla aştıktan sonra, Bursa'ya babasının yenilgi haberiyle birlikte geldi.

Ancak Timur'un sevgili torunu Muhammed Şah'ın Süleyman'ın babasının sarayından bir şey almasına fırsat vermeden gelmesi işleri bozmuştu. Süleyman Bey, başkente henüz vardığında Muhammed Şah'ın otuz bin atlısı Ankara-Bursa arasını sürekli dörtnala giderek beş günde almış ve kente bir sel gibi girmişti. Hemen dinlenmiş bir ata atlayan Süleyman, Bursa ile Çanakkale arasındaki ovayı son hızla geçmiş ve kıyıda sağlanan bir balıkçı teknesiyle kendisini Avrupa kıyısına zor atmıştı. Muhammed Şah'ın atlıları hiç savaşmadan genç imparatorluğun başkentini ele geçirmiş ve kenti yağmalamıştı.

Timur'un torunu, Bursa hareminde ele geçirdiği kadınların ve kızların ırzlarına asla dokunmamış, onları dedesine göndererek geleceklerini belirmesini istemiştir. Ayrıca Bursa'da tutuklu olan Karaman beyleri de özgürlüklerine kavuştu. Artık Timur'un öcünü almak isteyen Muhammed Şah aynı zamanda yendikleri imparatorluğu yeryüzünden silmek için kenti ateşe vermişti. Kentin ateşinin İstanbul, Çanakkale gibi çevre kentlerden görüldüğü söylenir.

Ancak Bursa halkının canına dokunulmamıştır. Özellikle Osmanlı başkentinin ışığı sayılan Şeyh Bukara, büyük bilgin Şemseddin ve din bilgini Cezeri, Timur'un çadırını kurduğu Kütahya'ya getirilmiş ve kendisinden Semerkant'a gelmeleri için büyük iltifatlar görmüşlerdir.

Sultan Bayezid'in kız kardeşiyle evli olan Şeyh Bukara kayınbiraderini kötü talihiyle başbaşa bırakmak istememiş, bu-

na karşılık bir aile bağı olmayan Cezeri, Timur'un peşinden giderek Türkistan'ın başkentine yerleşmiştir. Bir zaman sonra Timur onu Semerkant'a başkadı yapmıştır. Böylece Cezeri, Doğu Türk imparatorluğunun yasa yapıcısı olmak onuruna erişmiştir.

Timur'un Kanı, Osman Bey'in Kanıyla Karıştı

Timur ve torunu tarafından Yıldırım'ın oğlu Süleyman'ı ve öteki şehzadeleri aramaya çıkan Türkistan birlikleri İznik ve hatta Avrupa kıyılarına kadar ilerlemişlerdir. Sağda solda kalan Osmanlı birlikleri Timur'un askerlerinin izlemelerinden ancak Trakya ve Küçük Asya dağlarına sığınmakla kurtulmuşlardır. Timur'un torunlarından Muhammed Mirza Yıldırım'ın büyük kızıyla evlendi.

Törende Yıldırım Bayezid ve Timur da hazır bulundu. Bu evlenme ile Timur'un kanı Osman Bey'in kanıyla karışıyordu. Timur, özellikle Sırp Kralı Lazar'ın kızı ve Sultan Bayezid'in en gözde karısına çok saygı gösterdi. Şimdiye kadar Osmanlı hareminde Hıristiyanlığı bırakmamış olan imparatoriçe, Kütahya'da Müslüman oldu.

Timur'un Gazabı Timurtaş'ın Başına Patladı

Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarını fetheden Timur'un bütün komutanları, oğulları ve torunları Kütahya Ovası'nda buluştular.

Büyük hanın seferleri için büyük eğlenceler düzenlendi. Timur eski hizmetlerini dikkate almadan Kuran ve vicdanlara aykırı davranarak, zafere gölge düşürmüş olan komutanlarından bazılarını insafsızca idam ettirdi. Ordusunun tamamına verilen bir şölen düzenletti.

Yıldırım Bayezid de hanın yanında onur konuğu olarak yemeğe katıldı. Her ülkeden değişik elbiseler içinde köleler Timur'un ordusuna şarkılar söylediler ve dans ettiler. Şiraz ve Kıbrıs şarabı su gibi aktı. Bu içkinin içilmesini kesinlikle yasaklayan İslamiyet'in hükümleri, şarabın verdiği cesaret, kuvvet ve neşenin yanında geçerliliğini yitirmişti. İran Doğu Türklerine, Yunanistan ise Osmanlı Türklerine şarabın zevkini tattırmıştı.

Timur, Mısır ve İstanbul'a elçiler göndererek, Memlûk sultanının sikkeler üzerine kendi tuğrasını basmasını ve Bizanslıların her yıl Osmanlılara ödediği vergiyi kendisine göndermelerini istedi. İyi tahkim edilmiş Güzelcehisar'a yerleşmiş olan Süleyman Çelebi'ye elçi gönderildi.

Timur kendisini, babası Yıldırım'a üstün gelmiş biri olarak değil, babasının koruyucusu olarak kabul edilmesini istedi. Süleyman Çelebi kendi elçisi Ramazan aracılığıyla Timur'a yüklü bir armağan gönderdi.

Timur ise Ramazan'a şu mesajın iletilmesini buyurdu.

"Git efendine söyle, geçmişi hafızamdan tamamen sildim. Kendisi gelsin, dostluğuma ve barışma istediğime tanık olsun."

Timur yalnız mağrur duruşu ve Kapadokya ile Karaman'ı içine alan mülkü yüzünden Timurtaş Paşa'ya karşı amansız davrandı:

"Ne düşünerek bu kadar servete sahip oldun? Hazineni hükümdarın için harcayarak, benim hiddetimden topraklarınızı koruyabilirdiniz. Servet sahibi olan komutanlar ve vezirler imparatorlukların çökmesine neden olurlar."

Timur'un bu sert ithamı karşısında Timurtaş kendini şöyle savundu:

"Benim hükümdarım yeni peydah olmuş bir hükümdar değildir. Yeni ortaya çıkan hükümdarlar gibi, hiçbir şeye sahip olmayanlardan değildir. Ordularının geçimini sağlamak için komutanlarının ve vezirlerinin altınına ihtiyacı yoktur."

Timur, Timurtaş'ın konuşmasını hiddetle bağırarak kesti:

"Küstah! Bu yaptığın hakareti sen ve ailen tutsaklık ve yoksullukla ödeyeceksin."

Böylece Timurtaş ve oğulları tutsak düştü ve bütün servetleri ellerinden alınarak dağıtıldı.

Timurtaş görkemli zenginlikten bir anda derviş yoksulluğuyla karşı karşıya kaldı. Fakat kader bu Osmanlı kahramanı için son sözünü henüz söylememişti. Timur, bu adamı daha da çok ezmek istemiyordu. Çünkü Timurtaş Hıristiyanlığın başına birtakım felaket getirmişti.

Timur, İki Görüş Arasında Bocalıyor

Timur, oğulları tarafından Akdeniz'e kadar fethedilen bu yeni İmparatorluğu ziyaret etmek ya da Semerkant'a dönme konusunda bir türlü karar veremiyordu.

Nihayet seferini uzatmaya ve İzmir Körfezi'ne kadar olan yerleri ziyaret etmeye karar verdi. Siyasal bakımdan, Sultan Bayezid'i serbest bırakmaya ya da tutsak olarak alıkoymaya da karar veremiyordu. Bir yandan Yıldırım'ın cesur ve kahraman karakteri, böyle bir başın Osmanlı İmparatorluğu'na hükmetmesi bakımından kendisini kuşkulandırıyor, öte yandan Yıldırım'ın üç oğlunun taht kavgalarına girmesi imparatorluğu zayıf düşürüyordu. Bu da, İslamiyetin Avrupa'dan silinmesi sonucunu doğurabilirdi.

Irkının Batı'da kurduğu bu imparatorluğun erken çökmesini önlemek için, Süleyman Çelebi'ye elçiler göndererek kendisini Avrupa topraklarında egemen olarak kabul ettiğini bildirdi. Asya toprakları ise, özgürlüğünü ve tahtını iade ettiği takdirde, ya Yıldırım Bayezid'e ya da üç oğlundan birine kalacaktı.

Türkler, Hıristiyanlara Uygarca Davrandı

Timur, Semerkant'a dönmek ile Anadolu'da kalıp bir iki fütuhatta bulunmak arasında kararsız kalırken, hem dinsel, hem de siyasal yönü olan bir sorun, birden onu yeni kıyılara, yeni ülkelere götürdü.

Bilindiği gibi, Haçlı Seferleri sırasında Doğu'da pek çok yerde, özellikle Kudüs, Teberiyye, Şam, Antakya, Pelopones, Kıbrıs ve Yunan adalarında iğreti krallıklar ve feodal prenslikler kurulmuştu. Halifeler ile yapılan savaşların ganimeti ola-

rak kurulan bu krallık ve prenslikler zamanla, sultanlar, emirler, Arap komutanlar, Mısırlılar ve Türkler tarafından ortadan kaldırılmıştı.

Hıristiyan Avrupa'nın Doğu'ya doğru olan akışı, kısır savaşlarda akan kanlarla önce cesaretini yitirmiş, sonra tamamen durmuştur.

Küçük Asya'da bir yüzyıldan daha az zamanda ilerleyen ve sağlam bir biçimde yerleşen Türkler, bu ülkelerde İslamiyetin aşılmaz kalesi durumuna gelmiş.

Haçlı orduları tarafından, yolundan çıkmış mezhep iddiasıyla toprakları işgal edilen, kentleri kuşatılan, başkenti yağmalanan ve eyaletleri parçalanan Bizans İmparatorluğu, yalnız isim olarak da olsa Boğaziçi'ne sıkışmış kalmış tek Hıristiyan kalesiydi.

Tarihin, her zaman kaydettiği gibi, Türkler, kendi dinlerinde ve politikalarında var olan bir hoşgörüyle işgal ettikleri İran, Lübnan, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Yunan adaları, Anadolu ve Trakya'da yaşayan Hıristiyan toplumunun ibadetlerine, din adamlarına ve tapınaklarına dokunmamışlardır. Yalnızca, bazı görkemli kiliseleri, kendi dinlerinin zaferini belirtmek ve gelecek nesillere bu zaferi anımsatmak üzere camiye çevirmişledir.

Hıristiyan Nüfus, Daima Daha Çoktu

Siyasal yönetim ve silah taşıma hakları hariç tutulursa, Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında, fatih millet ile fethedilen millet unvanından başka bir ayrılık yoktu.

Müslüman Türklerin egemenlikleri altına geçen Hıristiyan topluma tanıdıkları uygarca ve dinsel hoşgörünün kesin kanıtları, bu yerlerdeki yaşamın kendisidir. Bağdat ve Şam'dan Tuna'ya kadar, Karadeniz'in bir ucundan Adriyatik Denizi'nin kıyılarına kadar her yer, İran, Suriye, Güney ve Orta Anadolu, Trakya, Bulgaristan, Sırbistan, Pelopones ve Arnavutluk Hıristiyan köy, kasaba ve kentleriyle doludur.

Bazı Avrupalı tarihçilerin iddia ettiği gibi, buralarda yaşayan Hıristiyan halka hiçbir zaman "ya ölüm, ya İslamiyet" diye gaddar bir öneri yapılmamıştır. Yalnız siyasal bakımdan bağımlı olan bu kent, kasaba ve köy halkları, inançlarında ve ibadetlerinde daima serbest kalmışlardır.

Bizans egemenliğinde olduğu gibi çalışmışlar, ticaret yapmışlar, denize açılmışlar ve çoğalmışlardır. Bu konuda verilecek en güzel örnek, o zamanlar olduğu gibi şimdi de Hıristiyanların Türkleri sayıca geçmeleridir. Osmanlı egemenliği başladığından beri, Batılı Hıristiyanlar, din değiştirme ya da ölüm arasında kalan din kardeşlerini kurtarmak bahanesiyle, Doğu'ya çağırılmamışlardır. Zaten o sıralar, kendi iç savaşlarına, çıkarlarına ve ihtiraslarına dalmış olan Avrupa, son peygambere inananlara karşı sonu belli olmayan savaşlara girişecek gücü kendinde bulamazdı.

Bir de şu gerçek var: Avrupa gözü önünde, Sırpların, Macarların, Bulgarların krallarını, Bizans'ın imparatorlarını, Venedik ve Ceneviz cumhuriyetlerini, Mora düklerini ve prenslerini, durmadan Hıristiyanların celladı diye tanıtılan Türk-

lerle barış anlaşmaları yaptıklarını görüyordu. Ayrıca Osmanlılar asker, donanma ve vergi verdiklerini de biliyordu.

Batıda Hıristiyanlar özelikle abartılmış olayları yalanlayan Doğu'daki limanların, el sanatlarının ve ticaretin varlığından haberdardı. Birbirleriyle kaynaşmış ırkların, iç içe toprakların, geleneklerin, politikanın ve dinlerin bulunması, Akdeniz'de Venedikliler, Cenevizliler, Sicilyalılar, Yunanlar ve Türkler arasında dostluğa dayalı ilişkilerin gelişmesini sağlamıştı. Uzun zaman egemen olan karşılıklı düşmanlık duygusu yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştı. Papalık bile sultanlarla görüşmeler yapıyordu.

Rodos ve Malta Şövalyeleri

Haçlı düşüncesi artık saraylarda, halk arasında ve hatta Roma Kilisesi'nde bile unutulmak üzereydi. Ancak, bu çağdışı düşünce bir örgüt içinde yaşıyordu. Haçlı düşüncesini yaşatan örgüt kilise mensuplarından, soylulardan ve askerlerden oluşuyordu.

Bu örgütün bir benzeri eski çağlarda görülmediği gibi, günümüzde de devamı bulunmuyordu. Avrupa'nın her yanından ve her milletten insanlar toplanıyordu. Bunların arasındaki milli farlılıklar, Hıristiyanlık uğruna silah zoruyla eritiliyordu. Örgütün lideri askerlerden oluşan bir kurul içinden seçiliyordu ve ömür boyu görev yapıyordu. Örgüt deniz ortasında bir adayı ya da bir limanı işgal ediyordu. Avrupa ülkelerinden yardım toplama amacıyla şubeler açıyordu. Haçlı düşüncesini yaşatan bu örgütün tek hedefi Hıristiyan olmayan herkesi, her toplumu acımasızca ezmekti.

Şimdi soruyorum: O yıllarda Osmanlılar buna benzer bir örgüt kursalardı, bütün Hıristiyanlık dünyası ne duruma düşerdi?

Hem kahraman hem de barbar olan bu örgüte Kudüslü Saint Jean Tarikatı[1] denirdi. Halk arasında tanınan adı Rodos ve Malta şövalyeleri idi. Kudüslü Saint Jean şövalyelerinin askeri ve dinsel tarikatı, Haçlı Seferleri'nden sonra yaşayan tek şövalye örgütü olmuştu.

O zamanlar Avrupa asilleri üçlü bir ruh yaşatıyordu: İnanç, savaş ve serüven. Şövalye diye adlandırılanlar işte bu üç zihniyetten güç alıyorlardı. Körü körüne dine bağlı bir yürek, savaşçı bir bilek ve aşırı hayal bir görüş, kusursuz Hıristiyan şövalyesini meydana getiriyordu. Avrupa henüz gençti, Hıristiyanlığa daha yeni geçmişti.

1 Bu konuda ansiklopedik bilgi vermeyi uygun bulduk. XI. yüzyılın ortasında, Kudüs'te Amafili tacirler tarafından Hıristiyan hacıları için, Aziz Şahyae'ya (Saint Jean) adanmış, bir düşkünlerevi (Saint Jean Hospitalier) kuruldu. 1099 yılında evin I. Haçlı Orduları Komutanı Godofroi de Bouillon tarafından bolca bir gelirle desteklenmiş olan yöneticisi Gerard, düşkünlerevinin işlerini yürütmekte olan Benediktinlerin yerine Saint Jean (Aziz Yahya) Tarikat Keşişleri (ya da Kudüs Saint Jean Düşkünlerevi Keşişleri) adıyla kurduğu yeni bir tarikatın üyelerini getirdi. Bu tarikatın 1113 yılında Papa II. Pascalis tarafından onaylanmış olan tüzüğü, daha sonraları hastalarla ilgilenen birçok tarikat için örnek oldu. 1113 yılında tarikatın bünyesine, Hıristiyanların Müslümanlara karşı korunmalarını sağlamak amacıyla askeri bir hizmet bölümü eklendi. 1187 yılında Hıttın Savaşı'ndan sonra Kudüs'ün düşmesi üzerine tarikat üyeleri önce Akka'ya, ardından (1291) Kıbrıs'a, bir süre sonra Silifke ve Karaman'a, ondan sonra da Rodos'a yerleştiler (1300). Rodos'ta, tarikatı daha da genişleten şövalyeler, Mısır Memlûk Sultanlığı ve Anadolu'daki Türk beylikleriyle sürekli mücadelelere giriştiler. Mücadeleler Osmanlı İmparatorluğu'yla da sürdü.

Kendi içgüdülerini koruyordu. Unutamadığı barbarlığı onu yeni ülkelere, bilinmeyen adalara, masal diyarlarına götürmek istiyordu. Bütün bu içgüdülerin sonucunda, iyi ve kötü yönleriyle şövalyelik gelişmişti. Hükümdarlar din savaşlarından bıkınca; din, şövalyeleri bulmuş, onları kendisi için militan durumuna getirmişti. Tanrı hükümdarları, papa da koruyucuları olmuştur.

Saint Jean Tarikatının Doğuşu

Kudüs'de Hıristiyan konukevlerinin kurulması miladın ilk yıllarına kadar uzanır. Kutsal yerlere yüzyıllar boyu egemen olan halifeler ve Fatimiler Hıristiyan hacıların İsa'nın mezarını ziyaret etmelerine izin vermişlerdir.

IX. yüzyılda, çağdışı Charlemagne ile bu konuda bir anlaşma yapmak isteyen Harun Reşid, kendisine kutsal mezarın ve kilisenin anahtarlarını yollamıştır. Daha sonra gelen halifelerden biri Hıristiyan düşkünlerini dağıtmış, rahipleri Kudüs'ten kovmuştur. Amalfili İtalyan gemiciler ve tüccarlar; kovulan rahipleri toplamış ve tekrar Kudüs'e yerleşmeleri için arabuluculuk yapmıştı.

Bütün Filistin bölgesinin deniz ticaretini ellerinde tuttukları için kolayca istedikleri ayrıcalığa sahip olmuşlardı. Yıkılan düşkünlerevinin yerine, biri erkekler, diğeri kadınlar için iki düşkünlerevi yapmışlardı. İşte bu iki düşkünlerevini yöneten rahiplerin mensup oldukları Tarikata Saint Jean Baptiste için yapılan kiliseye izafeten, Saint Jean Tarikatı adı verilmiştir. Amalfili tüccarların, Hıristiyanlara sağladıkları güvenlik pek uzun sürmedi. Bölgeyi işgale başlayan Türkler[2]. Hıristiyanları Kudüs'ten kovarak düşkünlerevinin ikisini de yerle bir ettiler. Türklerin ellerinden kaçan Hıristiyanlar Avrupa'ya geldiklerinde, gördükleri zulümü anlatarak I. Haçlı Seferi'nin yapılmasını sağladılar.

Amaç Saptırıldı

O zamanlar, Haçlı ordusunu beklemeye sabır göstermeyen Gerard de Martigues adında bir Fransız, Suriye kıyılarına çıkarak çok az sayıda Hıristiyan'la Türklere karşı savaşa başladı. Ancak Türkler kısa zamanda bu ayaklanmayı bastırdı. Gerard tutsak edilerek Kudüs'e hapsedildi.

Fakat Kudüs yeniden Hıristiyanların eline geçtiği zaman özgürlüğüne kavuştu. Önce yaralıların tedavi gördüğü bir hastane kurdu. Daha sonra, Avrupa'dan gelen yardımlarla Sen Jan kilisesini yaptıran Gerard'ın tarikatı çok zenginleşti. Bu arada tanınmış şövalyeler de tarikata girmeye başlayınca, tarikatın da amacı değişmeye başladı.

Gerard'ın ölümünden sonra tarikat başkanlığına Büyük Üstat seçilen Raimond Dupuy, tarikatın hedefleri arasına "İnançsızlarla Savaş" amacını da ekledi.

Türkler ve Araplara sınırdaş olan Kudüs Hıristiyanlarının kendilerini korumak için bir milis örgütüne ihtiyaçları vardı. Yeni kurulan tarikat bu görevi üzerine aldı ve bir örgüt kurdu.

2 Burada adı geçen Türkler, Osmanlı Türkleri değildir.

Örgüt genellikle üç bölümden oluşuyordu:

Savaşçılar, rahipler ve hastaneyi işletenler. Ancak savaşın gerekleri özveri ve alçakgönüllülük gibi erdemleri ortadan kaldırdı. Zamanla örgütün yönetimi soyluların eline geçti.

Örgütün üçüncü bölümünde yer alan hastaneyi işletenler, "yardımcı kardeşler" adı altında savaşlarda görev almaya başladılar.

Bunlar, savaş sırasında şövalyelerin arkasından gidiyor ve çarpışmalarda yaralananları tedavi ediyorlardı. Gerek Müslümanlara, gerekse Ortodokslara karşı Hıristiyanlık adına yapılan savaşlara katılan Saint Jean Şövalyeleri papa tarafından da kutsandı.

Bu onur onları tam anlamıyla kendi başına buyruk bir örgüt durumuna getirdi. Artık Kudüs'ün savunması gibi işler onların ihtiraslarına yetmiyordu. Daha büyük fetihler yapabilmek amacıyla, Rodos ve Malta adalarını ellerine geçirdiler.

Sonunda 1370'li yıllara doğru Papa XI. Gregorius, Büyük Üstat Robert de Juilac'a İzmir'i işgal etmesi için emir verdi. Ancak Büyük Üstat çevresi tamamen Türklerle çevrili bir yerin Hıristiyanlar tarafından işgalinin ne gibi sonuçlar doğurabileceğini kestirdiğinden bu sefere karşı çıktı. Papa ise kendisini afaroz edeceğini bildirince, savaş gemilerine bindirilmiş Rodos askerleri İzmir Körfezi'ne girdiler. Çok kanlı geçen bir savaştan sonra kentin kalesine şövalyelerin bayrağı çekildi. İşte İslam toprağında ortaya çıkan bu Hıristiyan çıban başını ezmek üzere, Timur Kütahya'dan hareket ediyordu.

İzmir'in Güzelliği Timur'un İhtirasını Kamçılıyordu

Timur, Küçük Asya'yı bu Hıristiyan örgütün baskısından kurtarmak, Ege Denizi'ni ellerinden almak ve Saint Jean Şövalyeleri'nin zindanlarında çürüyen sayısız Müslüman tutsağı özgürlüklerine kavuşturmak istiyordu.

Müslüman hükümdarlar arasında, İslamiyete bu büyük hizmeti yapacak tek güçlü hükümdardı. Yapacağı sefer, öteki seferlerin tacı olacaktı. Hint Okyanusu kıyılarından gelen bu fatih için bir Avrupa gölü olan Akdeniz'e ulaşmak sonsuz bir onurdu. Ordusunu Kütahya'da toplayarak ağır ağır İzmir üzerine yürümeye başladı.

Akdeniz kıyılarına yaklaştıkça Batı Anadolu yaylaları, Akdeniz bitkileri, şirin kasabaları, yeryüzünden silinmiş imparatorlukların kalıntıları Timur'un gözleri önüne seriliyor ve ona büyük bir zevk veriyordu. Üç yüz bin Türkistan askerinin başında bereketli Manisa Ovası'na ulaştı. Ordusuyla birlikte Anadolu'nun bu cennet köşesinde birkaç gün dinlendi.

Daha sonra çevresindeki dağların doğu eteklerinden dolaştı. Gölge veren tepeleri, serinleten ormanları aştı. Şelalesi, gölü ve çam ağacı reçinesi kokan haliyle İsviçre kentlerine benzeyen Tire kentinin boğazlarından geçti. Yarısı Hıristiyan olan Tire, Doğu Türk ordusu önünde direnmeden teslim oldu.

Muhammed Şah yönetimindeki öteki Türkistan ordusu da, Manisa Vadisi'nden geçerek İzmir havzasına yayılmaya başlamıştı. Ordusunun diğer yarısını alan Timur, aynı anda İzmir kentinin tepelerinde gözüktü. Keşmir Vadisi'nden beri hiçbir manzara kendisini bu kadar etkilememişti. Keşmir Ovası Hint dağları ortasında yeşillikler ve göllerle kaplı bir vaha iken, İzmir'in çevresini deniz, dağlar ve ovalar sarıyordu. Bütün bir çevre, insanoğlunun elinden çıkmış olağanüstü güzellikte yapıtlarla dolup taşıyordu. Bu harika görünüm Timur'un iştihanı kabartıyordu.

Timur'un Saldırısını Geciktiren Görünüm

Eski İyonya[3] kenti, ikliminin yumuşaklığı, toprağının bereketi, kadınlarının güzelliği, halkının sanat ve edebiyata olan yatkınlığıyla tanınmıştır. Eteğinde kurulduğu dağ, daima berrak mavi olan gökyüzünde doğal mazgallar oluşturur gibidir. Hafif eğimli tepelere doğru çıkıldıkça sıklaşan karaçamlar, kale çitlerini andırır.

İzmir'in iki ucunda denize bakan kaleleri vardı. Körfez'de şövalyelerinin ve Hıristiyan ülkelerinin gemileri demirleşmişti. Hem ticaret, hem de ordu merkezi olan kalabalık ve geniş kent, denizden tepelere kadar yayılmıştı.

Sağda ve solda ormanlarla örtülü tepelerden bakıldığı zaman bin bir kıvrımla körfeze giren deniz, bir gölü andırırdı. Masmavi deniz ise, daha uzaklara doğru sonsuzlaşıyor ve ufukta gökyüzüyle birleşiyordu.

İzmir Körfezi'nin çok açıklarında, ufkun maviliğinde bir leke gibi duran Midilli Adası'nın silueti seçilebiliyordu. Her iki yaka arasında dolaşan yüzlerce yelkenli, hem balık, hem tahıl taşıyarak büyük kentin yiyecek sorununu büyük ölçüde çözümlüyordu.

İşte Timur'un sabırsızlığını değil, ama saldırısını geciktirmesine neden olan görünüm böyleydi.

Üç Değişik Renkteki Bayrakların Anlamı

Timur, Kuran'daki hükümlere uyarak, düşmana savaştan önce teslim olma ve barış önerirdi. İşte bu yöntem gereği Timur'un çadırının üzerinde birinci gün boyunca, görüşme isteme anlamında beyaz bayrak; ikinci gün, savaş ilanı anlamında kırmızı bayrak; üçüncü gün de, yağma ve ölüm anlamında kara bayrak dalgalandı.

Bu üç günlük süre içinde Muhammed Şah, Doğu Türk ordusunun öteki yarısıyla Manisa boğazlarını aşmış, İzmirlilerin sayfiye yeri olan Burnabah Ovası'na yayılmıştı.

Silahları çelikten dereler gibi parıldayarak tepelerden Körfez'e akan bu insan seli karşısında kaygılanan şövalyeler, yine de kararsızlık göstermediler. Surların yüksekliğine, hendeklerin derinliğine ve Hıristiyanlığın düşmanlarına karşı, kendilerine zafer verecek olan Tan-

3 Ege Denizi kıyısında Milet ile Foça arasındaki bölge.

rı'ya güvenleri tamdı. Timur'un isteklerine boyun eğmediler.

Sicilya, İtalya ve İspanya'dan gelen bir sürü donanma Ege adaları çevresinde dolaşıyor, Körfez'e girmek için rüzgârın yön değiştirmesini bekliyordu.

Böylece yardım göreceklerinden ya da kaçacak yer bulacaklarından eminlerdi.

Hıristiyanların Kelleleri Toplarla Gemilere Atıldı

Üçüncü gün akşamüstü bütün saflarda işitilen savaş çığlığıyla harekete geçen Doğu Türk ordusu bir anda İzmir'in yüzünü kararttı. Timur, Sivas ve Bağdat'ta olduğu gibi binlerce lağımcıyı surları havaya uçurmak üzere görevlendirmişti.

Çevredeki ormanlardan toplanan ağaçlar dallarıyla birlikte hendeklere atılıyor, uzaktan yollanan Rum ateşiyle tutuşturuluyordu.

Bir anda kentin surlarını çeviren ateş ve duman, gediklerde duran şövalyelerin ya dumandan boğulmasına, ya da çekilmesine neden oluyordu. Büyük tekerleklerle hareket eden kulelere bindirilmiş askerler, surlara yaklaşıyor ve ateşin üzerinden kalenin içine dalıyorlardı.

Hıristiyanlar artık sokak başlarına aceleyle kurulmuş barikatlarda savaşmaya başlamışlardı. Yangın kaleden ilerleyerek bütün kenti sarmaya başlamıştı. Şövalyelerin ellerinde bir tek karşı yaka kalmıştı. Limanın ağzında birçok gemi rüzgâra karşı ilerlemeye çalışarak, Körfez'e girmeye çalışıyordu.

Atından inmiş olan Timur elinde kılıcı ve gürzüyle savaşa katılmıştı. Düşmanlarının elinden kaçmasına tahammül edemiyordu. İki yüz bin okçunun emrinde on bin kişilik mancınıkçı birliği, limanın ağzını Hıristiyan gemilerinin girişine engel olacak biçimde kapatmak üzere ilerlemeye başladı.

Dağlardan koparılan büyük kaya parçaları Körfez'in ağzına doldurulmaya başlandı. Limanın girişini değiştiren ve büyük bir dalgakıran haline gelen bu engelin izlerine zamanımızda da rastlanmaktadır. Gemiler bütün çabalamalara rağmen limana giremedi.

Böylece şövalyelerin ve Hıristiyanların son kurtuluş umudu da uçup gitmişti. Timur deniz kıyısında yer alan kalelere girmek istiyordu. Deniz üzerine çakılan kazıklar üzerine oturtulmuş köprülere sürekli toprak taşıyordu. Bir süre sonra köprülerin hizasına erişilince, büyük bir kalabalık kalelere üşüştü.

Şövalyeler hem savaş tekniğine, hem de bu dehşetli kalabalığa yenik düştüler. Arkadaşlarının kalelerde yok olduğunu gören öteki şövalyeler ve Büyük Üstat, ellerinde kılıçlarıyla, kendilerine kan ve ateş içinde bir yol açarak, çevre dağlara kaçtı. Tepeleri aşarak tekrar denize ulaştıklarında, kendilerini bekleyen gemilere binerek Anadolu topraklarından sonsuza kadar uzaklaştılar.

Şövalyelerin arkasından gelen kadın, çocuk ve ihtiyarlar, gemilerin iplerine, demirlerine asılıyor kendilerinin de kurtarılması için yalvarıyorlardı. Ancak çok dolu olan gemiler batma tehlikesi geçirince bu zavallı insanlar şövalyeler tarafından ölüme terk edildi.

Körfez çevresinde dolaşarak Hıristiyanları cesaretlendirmeye çalışan bu gemilerden kurtulmak isteyen Timur, idam edilen askerlerin kellelerini İzmir limanı toplarına doldurarak üzerlerine ateşledi.

Bir anda denizi kaplayan başlardan dehşete kapılan Hıristiyan denizciler, yelken açarak, hemen İzmir Körfezi'nden uzaklaştılar ve dindaşlarını, hiç acımadan Timur'un dinmek bilmez öç duygusuyla baş başa bıraktılar.

Körfez içinde, eski dönemlerin Phokaia'sının[4] Foça'sı yakınında tahkim edilmiş bir limana ve Sakız ile Midilli adalarına sahip olan Cenevizliler, Asya'dan gelen felaketin kendi üzerlerine düşmemesi için elçiler göndererek, Türklerin egemenliğini tanıdıklarını ve İzmir'in fethini kutladıklarını bildirdiler.

Bu hareket karşısında onları rahat bırakan Timur, coğrafi yeri ve zenginliği itibariyle her zaman yükselmeye aday olan İzmir'i de yakıp yıktıktan sonra Akdeniz'e veda ederek Efes yoluyla Gediz ve Menderes vadilerini aşarak tekrar Kütahya'ya döndü.

Timur, daha önce Hıristiyanlar tarafından yıkılan putperest Roma'nın Efes kenti kalıntılarını ortadan kaldırmaya çalıştı.

Putperestlerin ve Hıristiyanların torunlarına karşı duyduğu hiddet, giderken yolda karşılaştığı eski ve yeni Yunan kolonilerini gördükçe daha da artıyordu. En iğrenç, en aşağılık şartlarla teslim olmaları bile Timur'un kalbini yumuşatmaya yetmiyordu.

Tutsaklık Yaşamı Yıldırım'ı Yiyip Bitirdi

Yunan uygarlığının yüzyıllar boyu İyonya kıyılarında yerleştirmeye çalıştığı edebiyat, gelenek, sanat, yerle bir edilen İzmir, Efes ve daha yüzlerce kentle birlikte tamamen yeryüzünden siliniyordu.

Timur geçtiği yerlerden, arkasında kül ve dumandan bir iz bırakıyordu. Sürülerini otlaktan otlağa götüren bir çoban gibi, bir süre sonra İran ve Türkistan yollarına düştü. Yanında tutsak bir sultan ve Küçük Asya'nın bütün ganimeti vardı. Timur, büyük ordusunu birkaç ay gibi kısa bir zamanda Boğaz'dan geçirecek bir donanma kuramayacağı için Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u haritadan silmekten vazgeçmişti. Rumların yok edilmesini Osmanoğullarına bırakıyordu.

Timur'un Yıldırım Bayezid'le ilgili planı şöyle idi: Yıldırım Bayezid'i Semerkant'a götürdükten sonra, ona hemen evrensel duruma gelmiş olan İmparatorluğunun görkemini göstermek ve kendisine bağlı bir sultan olarak tekrar Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçirmek, istemeden neden olduğu Ankara Savaşı'nın etkisiyle iyice sarsılan Osmanlı İmparatorluğu'na yeniden eski gücünü kazandırmak amacını güdüyordu. Fakat vakitsiz gelen ölüm, Timur'un bu tasarılarını altüst etti.

Merhametli ve mert bir hükümdarın tutsağına gösterebileceği her türlü davranışı görmesine rağmen Yıldırım Bayezid

4 Bugünkü Foça.

tutsaklık altında yaşamaya bir türlü alışamamıştı.

Talan edilmiş topraklarının hazin manzarası, oğullarının taht yüzünden birbirine düşmesi, daima küçümsediği rakibi tarafından zaferinin bir belgesi olarak onun ülkesine götürülmesi, Türkistan'ın bu sert ikliminde belki de ömür boyu sürecek olan bir tutsak yaşam olasılığı ve nihayet, zaman zaman içine kapanması, mutsuzluğa düşen sert ve yenilmez karakteri ve imparatorluğu olmayan imparator gibi yaşamak Sultan Bayezid Han'ı yedi bitirdi.

Atalarının ikinci vatanı olan bu zengin toprakları sonsuza kadar terk etmek üzereyken Sivas dolaylarında gözlerini dünyaya yumdu.

İlahi Ceza

Timur, Yıldırım'ın cenazesini oğlu Musa Çelebi'ye teslim etti. Eşi Sırp prensesine ve haremindeki bütün kadınlara özgürlüklerini verdi.

Birkaç yüz Türk atlısı tarafından refakat edilen Yıldırım Bayezid'in cenazesi Bursa kapılarına geldiğinde, imparatorluğun kalıntısını paylaşamayan iki oğlu İsa ve Mehmed'in ordularının çarpışması yüzünden kente girilemedi. Çevrede bir yerde çınar ağaçları altına gömülen sultan, imparatorluk kendine çeki düzen verdikten sonra Bursa'da kendisi için hazırladığı türbeye nakledilecekti.

Osmanlılar için başlangıçta ne kadar uygun olmuşsa, sonunda da o kadar felaketle biten Yıldırım'ın saltanat dönemi karakterinin bir aynası gibidir. Lakabı olan "Yıldırım", yaşamının kısaltılmış bir anlamı oldu. Avrupa üzerine yıldırım gibi düşerken, Asya'da kendi çöküşü içinde sönüp gitti.

Yıldırım, Avrupa topraklarını oğullarının taht kavgalarına, Asya'yı Türkistanlı fatihe bırakıyordu. Başkenti bile kendisine bir mezar vermemek için ölüsü önünde kapılarını kapatıyor gibiydi.

Belki de Tanrısal adalet, devlet yönetmek amacıyla ilk defa kardeş kanına girme örneğini veren bu sultana imparatorluğunu elinden almakla cezalandırmak istemişti.

Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra Avrupa ve Asya'da ortaya çıkan olayları incelemeden önce, Şimdi Timur'un ordusuyla Semerkant'a dönüşünü izleyelim.

Koca Bir Kıta Yasa Gömülmüştü

Timur, yaşlılığın verdiği güçlükleri ve umutlarının suya düştüğünü üzülerek izliyordu. İki defa babalık duyguları duyduğu torunu Muhammed Şah, on sekiz yaşında Akşehir'de öldü. Kendi öz oğluna yalnızca İran'ın hükümdarlığını verirken, Semerkant'taki imparatorluğuna layık gördüğü torununun cesedinin yanında az kalsın kederinden ölecekti.

Kuran'daki ölenlerin bir daha geri gelmeyeceği, bunun için aşırı biçimde üzülmemesine ilişkin hükmüne rağmen, komutanları önünde acısını gizlemeye gerek görmedi. Büyük bir cenaze töreni ve evrensel bir yas bile yüreğindeki acıyı dindiremedi.

Bütün imparatorluğu en büyük komutandan en basit halka kadar siyaha büründü. Kaftanları ve elbiseleri süsleyen değerli kürkler çıkarılarak, devecilerin ve dilencilerin boz renkli keçeleri giyilmeye başlandı.

Tabutun geçtiği yerlerde kadınlar saçlarını dağıtarak tozlar içinde yuvarlanıyor, bir yandan eteklerine doldurdukları taşları sallarken, diğer yandan bağırlarını parçalarcasına çığlıklar atıyorlardı. Akşehir'de bütün ordunun davetli olduğu büyük bir yuğ[5] töreni düzenlendi.

Tören sırasında, milyonlarca çağrılı tarafından dinlenilmesi için yüzlerce imam çevreye dağılmış Kuran okuyordu. Hint gongu gibi sesi çok uzaklardan işitilebilen Moğol davulu, düzenli aralıklarla çalınıyordu.

Tören bittiği zaman, bir daha hiçbir fani için bu kadar büyük bir acı duyulmaması amacıyla davul parçalandı. Davulun yerini bütün gece göklere yükselen kadın hıçkırıkları aldı. Timur'un en eski yedi arkadaşı ve komutanı ile ordusu, genç şahı değerli taşlarla işlenmiş, altın işlemeli tahtırevanda taşınan ve çok değerli kumaşla örtülmüş olan tabutunu Amuderya'nın kıyılarına kadar izlediler.

Türkistanlıların bu genç kahramanı ölümüyle, Himalayalar'ın eteklerinden Çin sınırına ve Fırat çöllerine kadar ender görülen bir yas bıraktı.

Timur ise imparatorluğunun devamını sağlayacak olan son şansı da beraberinde mezara götüren torununun tabutu arkasında sessizce ilerliyordu.

Büyük han, 10 Temmuz 1404 tarihinde şanlı başkenti Semerkant'a zafer içinde fakat umutsuz girdi.

Türkistan'ın her tarafından gelen temsilciler ırklarının bu büyük fatihinin kutlamak için Semerkant'ta toplamışlardı. Fethettiği ülkelerden Türkistan'ı yüceltmek için yolladığı bilginler, sanatçılar ilgisini ilk çekenler oldu.

Hareminde eşleri ve çocukları gelişini kutlarken o, kente varınca doğru şairlerin, yazarların, tarihçilerin barındıkları Çınar Bahçesi'ne gitti.

Bir çeşit akademi olan bu kuruluşu, sevgili torunu Muhammed Şah'ın anısına adadı. Buradan bazen Su Bahçesi Sarayı'na bazen Cennet Bahçesi'ne, bazen sevgili eşi Tökel Hatun'un oturduğu bahçeye gidiyordu. Türkistanlı tarihçilere göre, mermer ve servi ağaçlarıyla bezenmiş bahçeleri dolaşarak, çadırlar içinde geçen savaşçı ve göçebe ruhunu teskin etmeye çalışıyordu.

Şam ve İzmir'den getirttiği mimarlar, bu dinlenme günlerinde kendisine şahane bir saray yaptılar. Kalıntıları bugün bile hayranlık uyandıran bu sarayı, zamanındaki tarihçiler, güzelliği bakımından Delhi, Bağdat ve Babil saraylarıyla karşılaştırırlar. Baalbek Sarayı'nın cephelerine eşit olan her bir cephesi bin beş yüz dirsek[6] uzunluğundaydı. Bu dört duvarın içinde, gölgelikleri, çiçek bahçeleri, fıskiyeli havuzları olan avlular

5 Eski Türklerde ölüler için yapılan tören.

6 Yaklaşık yedi yüz elli metre.

uzanıyordu. Suriyeli heykeltıraşlar, duvarların iç kısmını Panteon Tapınağı gibi tamamen oymalarla süslemişlerdi. Duvarların dışı, Çin ve İran porselenleriyle döşenmişti.

Bu porselenler verniği ve değişik renkleri ile güneş gibi parlıyor ve gözleri kamaştırıyordu. Odalar, renk ve biçim bakımından Horasan halılarına benzeyen mozaikle kaplanmıştı.

Salonların duvarları abanoz ve fildişiyle bezenmişti. Anadolulu boya ustaları tarafından boyanmış kubbelerin gölgesinde şırıldayan çeşmelerin suları, mermerlerden akarken insanın canına can katıyordu.

Yokluğunda erginlik çağına erişmiş olan altı torununun düğününü bir günde bu sarayda yaptırdı. Arap masallarında abartılarak anlatılan görkemli törenler, bu düğünlerin yanında sönük kalıyordu.

Bütün imparatorluğun ganimetleri genç evlilerin ayakları dibine seriliyordu. İnciler, yakutlar, pırlantalar üzerlerine yağmur gibi yağıyordu. Habeşistan zürafalarından Sennar[7] devekuşlarına ve Afrika aslanlarına kadar dünyanın en ender hayvanları nişanlılara sunuluyordu.

Bu eğlenceler, Timur'un Semerkant'a vedası oldu. Yaşam, yeryüzünde sürekli dolaşarak Peygamber'in inancını yaymak ve Türklerin egemenliğini sağlamak olan bir hac ziyareti gibi sürüp gidiyordu.

Yetmiş dört yaşında otuz altı oğul ve toruna, güçlü prenslerin evlenmek için biriyle yarış ettikleri on yedi kıza sahip olmasına; bunca zafer ve zevk içinde bulunmasına rağmen, hâlâ Çin'in fethini hayal ediyordu.

Timur'un Ruhunda Fırtınalar Esiyordu

Yaşlı fatihin yeniden başkentini, ailesini bırakarak, hatta yaşamını ve şanını tehlikeye atarak, büyük bir orduyla Türkistan çöllerini aşıp iki yüz milyon insanı boyunduruğu altına almak istemesini, insan ruhunun dinmek bilmeyen doymazlığına ve ihtirasına bağlamak yanlış olur. Onu bu sefere iten tek amaç, din birliğini sağlamaktır.

En az kendi milleti kadar uygarlaşmış, bilgelenmiş olan Çin milletini, Tanrı'ya karşı gelen putperest bir halk olarak görüyordu.

Buda'da görülen sembolik Tanrı ve insan kavramları ile Konfüçyus'un düşünceleri Timur ve çağdaşları tarafından iyi anlaşılmadığı için, onlara Yunan ve putperestlerin ibadetleri gibi gözüküyordu. İyi bir mümin olarak onun görevi de gücünün yettiği her yerde putperestleri ezmekti.

Bu düşünce ve pişmanlık duygusu altında sürekli rahatsız olan Timur, dinin buyurduğu bir sefere çıkmak ile yaşlılığın tek ihtirası olan dinlenmek arasında bocalayıp duruyordu.

Oğullarının anneleri ile daha genç eşleri kendisine durmadan barış için yalva-

7 Sudan'da, Mavi Nil kıyısında kent.

rıyor, danışmanları ve bilginleri imparatorluğunu genişleteceğine onu sağlamlaştırmasını öğütlüyorlardı. Kendisi de bu son öğütleri doğru buluyordu; fakat geceleri gördüğü rüyalarda hep sefere çıkmaması eleştiriliyordu.

Nihayet bir karara varabilmek amacıyla, imparatorluğun bütün devlet adamlarını ve bilginleri kurultaya çağırdı.

Doğu Türk İmparatorluğu'nun bütün birliklerini bir araya getiren bu görkemli kurultay, Semerkant'ın dışında kurulan çadırlarda toplandı.

Dünyada hiçbir başkent bu kadar büyük bir toplantıya olanak sağlayacak yapıda değildi. Bu toplantının yapılmasına neden olan oğullarının düğünü, birkaç hafta daha uzatıldı.

Törenlere katılan iki çağdaş tarihçinin gördüklerini, Doğu dilleri uzmanı olan Petis de Lacroix'ın çevirisinden sunuyoruz:

"İlk günler, annesi Kanzade'ye teslim edilmek üzere Semerkant'a getirilen genç Muhammed Şah'ın cenazesi yüzünden neşesiz geçti. En büyük oğlu Cihangir'in eşi olan Kanzade'nin teselli bulması için tabutun onun dairesine konulmasını buyurdu. Olaya tanık olan Şerafeddin Ali Yezid, annenin bütün gece tabutun başında ağlayıp sızlandığını anlatmaktadır.

Eğlencelere Her Milletten İnsan Katılmıştı

Ovaya ipleri ipekten, tabanı abanoz üzerine fildişi resimler kakılmış binlerce çadır kuruldu. İmparatorun çadırı simetrik bir şekilde dizilmiş dört büyük çadırdan oluşuyordu. Yalnız imparator ailesine iki yüz çadır ayrılmıştı. Her çadır dört ayrı odaya bölünmüş olup, dışarısı erguvan renkli, içi ise yedi renkli saten kumaşla kaplanmıştı. İpler ipekten, çadır kazıkları altınlı gümüşten yapılmıştı. Halı dokuyan bu daireyi süslemek için bir hafta aralıksız çalışmışlardı.

Eyalet valileri, komutanlar, büyük beyler burada toplanmışlar ve çadırlarını düzgün bir biçimde kurmuşlardı. Oyunlara ve eğlencelere katılmak isteyen halk, ülkenin dört bucağından kalkıp gelmişti. Her milletten insana; Çinli, Rus, Hint, Yunan, Mazenderanlı, Horasanlı ve Fars'a rastlanıyordu.

Dünya Sanki Orada Toplanmıştı

Kısacası İran'ın, Turan'ın, Anadolu'nun ve Mısır'ın krallıklarından ve beyliklerinden her millet orada toplanmıştı, Muhammed Şah'ın kardeşi, Kuz Pir Muhammed aldığı buyruğa göre davranarak hanın huzuruna çıkmış, yeri öpüp gözyaşı dökmüştü. Timur, onu Nadin eyaleti valisi ağabeyinin ölümünden dolayı teselli etmiş ve yas da böylece sona ermişti. Bundan sonra Doğu Türk imparatorluğuna dahil olan bütün ülkelerin el sanatları, sanayi ürünleri sergilenmişti.

En usta sanatçılar, yaptıkları görkemli yapıtlarını çadırlarının önüne sermişler, çevrelerini büyük bir dikkatle son derece düzenlenmiş çiçek demetleriyle süslemişlerdi. Takı ustalarının hazırladığı inci, pembe ve kırmızı yakuttan kolyeler,

akik taş üzerine kakılmış pırlantalar, mercandan yapılmış süs eşyaları, sayısız yüzük, bilezik ve küpeler, çiçek bahçesi diye ün yapmış olan ovayı adeta altın ve değerli taş ocağı yapmıştı. Dört bir yana basamak biçiminde sıralar yerleştirilmiş, oturacak yerler brokar kumaşlar ve ipek İran halılarıyla örtülmüştü. Çalgıcılar yerlerini almış, dalkavuklar gösterileri ve sözleriyle halkı eğlendiriyorlardı. Basamaklı sıralardan biri kadınlara ayrılmıştı. Öteki sıralarda her meslekten davetliler bulunuyordu. Bir başka yerde, davul ve küçük borular çalan yemişçiler yer almışlardı. Yemişçilerin sattıkları fıstık, nar, badem, armut ve elmanın kokuları havaya yayılıyordu. Kasaplar ise eğlendirici gösteriler yapıyorlardı. Örneğin koyunları insan gibi giydiriyor, genç kızların üzerlerine gayet ustalıkla keçi postları geçirip, altın boynuzlar takarak konuşan keçiler gibi sunuyorlardı."

Kamış ve Pamuktan Yapılan Minare

Kürkçüler, postlarını aldıkları hayvanların taklidini yapıyorlardı. İçlerinden bazıları gerçekten tilkiye, sırtlana, leopara ve aslana benziyordu. Döşemecilerin ortaya koydukları eşyalar ise bir başka güzellik ve ustalıktaydı. Tahtadan, sarmaşıktan, iplerden ve boyalı bezlerden gerçek deve gibi yürüyen oyuncak bir deve yapmışlardı. Hallaçlar, pamuktan öylesine özen göstererek kuşlar yaratmışlardı ki, bir canları eksikti. Ayrıca kamış ve pamuktan bir minare ortaya çıkarmışlardı. Halk bunu gördüğünde gerçek minareden ayırt edemedi. Hasırcılar da ustalıklarını göstermekte geri kalmadılar. Onlar da sazlardan yazı yazmışlar, bunları ustalıkla birbirlerine bağlamışlardı.

Saray yaverleri, iri cins süslü atların üzerinde sağa sola giderek hizmet görüyorlar, sofraların eksikliğini gideriyorlardı. Bir başka tarafta, üzerlerine gayet pahalı kumaşlar örtülmüş ve değerli taşlar takılmış son derece iri filler görünüyordu.

Geniş yer sofralarında her şey altın ve gümüş tabak ve bardaklarda sunuluyordu. Rakı, kımız, tarçınlı şarap, çeşitli likörler su gibi akıyordu. Söylendiğine göre bu ziyafetteki etleri pişirmek için bütün bir ormanın ağaçları yakılmıştı. Sofra çavuşu yanında adamlarıyla sürekli ayakta duruyor ve istenilen şeyleri hemen yerine getiriyordu. Yerlere kurulan sofraların uzunluğu ise ova içinde göz alabildiğine uzayıp gidiyordu. Timur Han'ın buyruğu üzerine herkese eşit davranılıyordu. Kimse horlanmıyor, herkese eşit ilgi gösteriliyordu.

Timur'un Duası

Bütün eğlenceler sona erdikten sonra Timur, imparatorluğun en tanınmış bilgin ve din adamlarıyla birlikte çadırına kapandı. Hem bir düşünür, hem de bir fani olarak Tanrı'ya dua etti. Bu dua şöyleydi:

"Yüce Tanrı! İnsan aklının erişemediği tek Tanrı! Ben ki zavallı bir yaratığım, senin sonsuz yapıtların yanında bir hiç olan kendi hizmetlerim için sana ne kadar şükran duysam azdır. Hiçten beni yarattın, düşkünken beni yücelttin, küçük soyumu dünyaya egemen kıldın. Savaşlarda

kazandığım zaferler ve fethettiğim bütün ülkeler hep senin yapıtın. Çünkü ben zavallı bir tutsak yaratığım. Eğer benden gücünü ve şefkatini esirgeseydin, hiçbir şey yapamazdım. Barışta bana huzur ve neşe veriyorsun, savaşta zaferin benim olmasını istiyorsun, devlet içinde beni egemen yapıyorsun. Düşmanları tarafından korkulan, millet tarafından sevilen bu kulunu daima kötülüklerden koru. Biliyorum ki bir toz parçasıyım ve eğer beni bir an bırakırsan bütün ünüm yok ve bütün büyüklüğüm bir hiç olacaktır. Hatalarımdan dolayı beni utandırma. Daima lütuflandırdığın kulunu unutma. Ve bil ki zamanım geldiğinde, senin yapıtını tamamladıktan sonra, adını anarak son nefesimi vereceğim."

Bozkırların Hz. Süleyman'ın yaptığı bu dua bile, bazı Batılı tarihçilerin Doğu'lu büyük adamlara karşı ileri sürdükleri suçlamaları yalanlayacak niteliktedir.

"Bütün Günahlarımı Affettireceğim"

Timur bu duayı yaptıktan sonra milletin kurultayı önünde bütün beylere, yaşlılara, imparatorluğun aydınlarına komutanlara, yöneticilere hitaben şunları söyledi:

"Tanrı'nın bize sağladığı yüce güçle, elimizde kılıç Asya'yı fethettik, yeryüzünün en tanınmış krallarını yendik ve tutsak aldık. Geçmiş yüzyıllar arasında bu kadar geniş topraklara egemen olan, bu kadar büyük bir güce erişen, bu kadar büyük bir orduyu yöneten hükümdarlar pek azdır. Bütün bu fetihler, şiddet kullanılmaksızın sağlanamayacağından, sayısız insanın hayatına mal oldu. Geçmiş günlerimde işlediğim günahları affettirmek için, herkesin yapamayacağı bir işi başarmaya karar verdim. Büyük bir güç isteyen Çin'in fethine, oradaki putperestlerin cezalandırılmasına çalışacağım. İşte yüce arkadaşlarım, şimdiye kadar birtakım hatalara neden olan ordumuz, bu sefer çok kutsal bir savaş için seferber olacak. Putperest tapınaklarını yıkarak yerine camiler yapılacaktır. Böylece, Kuran'da yazdığı gibi, dünyada yapılan iyi hareketler günahları siler."

Bir Köle Kız Büyük İmparatorluğu Çökertti

Doğu Türklerinin hem geleneksel bir nefretini, nem de dinsel önyargısını kapsayan bu girişim kurultay tarafından büyük bir çoğunlukla kabul edildi.

Tanrı'nın şehitleri ödüllendirmesi ve Çin gibi zengin ve geniş bir imparatorluktan elde edilecek ganimetin hayali Türkistanlıları Sarı Irmak'a doğru sürüklemeye yetiyordu. Beyler hemen Kanigul Ovası'nı terk ederek, birlikleriyle beraber koyun ve deve sürülerini toplamaya gittiler.

Onların dönmesini bekleyen Timur Semerkant'a geldi. Doğu'da sık sık ortaya çıkan ve hükümdarların politikası ile imparatorlukların yazgısı üzerinde rol oynayan harem entrikalarından biriyle ailesinin birbirine girmiş olduğunu gördü. Gelenekler ve dinsel hükümler kadını istediği kadar haremin karanlıklarına mahkûm etsin, o daima güzelliğin ve aşkın sayesinde, Tanrı'nın kendisine erkeğin kalbinde tanıdığı yeri bulacaktır.

Görkemli bir düğün töreniyle evlenen Timur'un torunlarından Halil Şah, aradan

birkaç ay geçtikten sonra, gebe karısını ihmal ederek sarayda başka bir prensesin kölesi olan bir kıza tutulmuştu.

Yunan mitolojisindeki Güzel Helen gibi, bu köle kızın da neden olduğu büyük ihtiraslar ve felaketler İran'dan Türkistan'a kadar ün salmıştı. Büyük hanın aynı zamanda yeğeni olan Halil Şah'ın karısı bu köleyi Timur'a kocasının kendisine karşı gösterdiği ilgisizliğin nedeni olarak şikâyet etti. Sarayında karışıklık çıkmasına neden olan kölenin idamına karar verildi. Halil Şah ise sevgilisini, Timur'un buyruklarını yerine getirmek için onu arayan haremağalarından kaçırdı. Bütün imparatorluk haremini yöneten valide sultan, Halil Şah'ın yakarışlarına dayanamayarak, genç köleyi kendi dairesinde saklamaya söz verdi. Bir süre sonra Halil'e bir oğlan çocuk verecek olan kölenin yaşamı Timur tarafından bağışlandı. Fakat bundan sonra iki sevgilinin buluşmaları yasaklandı. Ancak Halil Şah, atasının koyduğu yasağı, aşkın ilham ettiği bin bir hileyle atlatarak yine sevgilisiyle buluştu.

Türkistanlıların büyüye yorumladıkları bu derin bağlılık, sonunda nikahsız kadının kraliçe seviyesine kadar yükselmesine ve Timur'dan kalan büyük imparatorluğun çökmesine neden oldu.

Cesetler Yırtıcı Kuşlara Yem Oluyordu

Ailesinde ortaya çıkan bir duygusal anlaşmazlığı, gücüyle geçici olarak önlediğini sanan Timur, yanına iki milyon asker alarak, bütün maiyetiyle Semerkant'ı terk etti. Türkistan'ın uzun kışı, bozkırları kalın bir kar tabakasıyla örtüyordu. Coğrafya bilginlerinin sayesinde Çin'e varmak için ne kadar uzun bir yolu kat etmek zorunda olduğunu çok iyi biliyordu.

Timur, ilkbaharı beklemeden yola çıkmıştı. İlk günler, yollarda bir sürü insan ve hayvan telef oldu. Bunların yerine hemen yenileri geliyor, böylece sadece sonuçların önemli olduğu, insanların yalnız birer araç görevi gördüğü büyük sefer sürüyordu.

Türk ve Çinli tarihçilerinin yazdığına göre, her gece ordugâhın arkasında kalan cesetler, yırtıcı kuşlara yem oluyordu.

"Hepimiz Tanrı'dan Gelir ve Yine Ona Döneriz"

Ancak Timur'un, insan deposu bitmek tükenmek bilmiyordu. Nihayet ılık rüzgârlarıyla kendisini gösteren ilkbahar kalın kar tabakasını eritti, çayırları ortaya çıkardı.

Coğrafya bilginlerinin bildirdikleri akarsular gürül gürül akmaya başladı. Timur zorlu bir yolculuktan sonra Türkistan'ın ortasında bulunan Otrar[8] kentine vardı.

Önlerindeki bir ırmağı aşmak için üzerindeki buzlardan yararlanıp yararlanamayacağını anlamak için ileriye atlılar yolladı. Geri dönen keşif kolu, ırmağın dağlardan gelen kar sularıyla üç kulaç boyunda kabardığını, dolayısıyla buzların kırıldığını ve ordunun geçmeyeceğini bildirdiler. Timur, mevsimin yumuşama-

8 Seyhun Irmağı'nın Arıs kolu üzerindeki kent. Timur bu kentte 1405 yılında öldü. Otrar kenti bugün harabe halindedir.

sını beklemek üzere Otrar'da konaklamak zorunda kaldı. Semerkant'dan uzaklığı ise yirmi günlük yoldu.

Yeryüzünde her tarafa götürdüğü yangın kendisini bu çöllerde de bırakmamıştı. Ailesiyle birlikte oturduğu Otrar'daki saray bir gece tamamen yanarak, servetinin bir bölümünü yok etti. Otrar kenti de, Moskova'nın Napolyon'a yaptığı gibi ateşle tutsaklıktan kurtuluyordu.

Orduyla beraber gelen saray halkı soğuk ve açlıktan kırılıyordu. Timur eşlerini ve çocuklarını Semerkant'a göndermek istediyse de, onlar hanı bırakmayacaklarını söyledi. Üzüntüsünden ateşlenen Timur, kendisinden geçtiği sıralarda, tanrısal bir uyarı olarak yorumlanan düşler görüyordu. Gençliğinde kendisini pek çok eğlendiren hurileri, kendisine eskiden işlediği günahları şimdi ödemesini söylüyorlardı. Tanrı katında kendisi için verilecek hükmün ağırlığı altında eziliyordu.

Timur'un Vasiyeti

Asya'nın en meşhur hekimi olan ve Timur'a her seferinde eşlik eden Tebriz'i bütün bilimini ve çabalarını boşuna kullanıyordu. Çünkü ölüm artık onu almaya gelmişti.

Bütün yaşamı boyunca savaş alanlarında büyük bir cesaretle aradığı ölüm, onu yatağında yakalamıştı. Yatağın çevresine eşlerini, oğullarını, torunlarını, vezirlerini, komutanlarını ve beylerini topladıktan sonra vasiyetini birdirdi.

Bir bilge kişiye yaraşacak biçimde altmış yıl boyunca hükmettiği dünya hakkında onlara ders verdi. Henüz gücünü kaybetmemiş olan bir sesle şunları söyledi: "Artık çok iyi hissediyorum. Ruhum, ihtiyarlamış ve yorulmuş olan vücudumu terk etmek istemektedir. Vücudumun Tanrı'nın gölgesinde uzun bir dinlenme dönemine çekileceğini sanıyorum. Ağlamayın! Arkamdan gözyaşı ve hıçkırık istemiyorum. Gözyaşların Tanrı'nın iradesini etkilediğini hiç gördünüz mü? Elbiselerinizi yırtacağınıza, ellerinizi göğsünüze vuracağınıza, saçlarınızı yolacağınıza ellerinizi açın ve Tanrı'ya, beni günahlarımdan ve uzun hayatım boyunca yaptığım aşırılıklardan dolayı affetmesi için dua edin. Bugün İran toprakları üzerinde öyle bir adalet ve öyle bir düzen kurdum ki, kimse yanındakini ezemez ve güçlüler daima zayıflara saygı duyar."

Büyük Han Timur, oğlu Cihangir'e ve öteki mirasçılarına dönerek konuşmasını şöyle sürdürdü:

"İmparatorluğumda dengesizlik olduğunu biliyorum. Fakat size bıraktığım gücü ne terk ediniz, ne de küçümseyiniz. Eğer tersini yaparsanız, devlet içinde boşluklar ve düzensizlikler doğar. Bunun sonucu olarak da insanların en büyük serveti olan toplum güveni sarsılır. Hesaplaşma güne gelip çattığında Tanrı bizden, doğarken yüklediği görevlerin hesabının sorar."

Sonra Pir Muhammed Cihangir'i Asya topraklarının vârisi ve Semerkant'ın egemeni ilan etti. Bütün beylerden kendisine bağlılık yemini etmelerini istedi.

O sırada İran'ı yönetmekte olan oğlu Şahruh'u son defa kucaklayamadığı için üzüntüsünden ağladı. Sonra yanındaki-

lere dönerek "İşiteceğiniz başka bir şey kalmadı, şimdi Tanrı'yla başbaşa kalmak istiyorum" dedi.

O zamana kadar perde arkasından kendisini dinleyen eşleri ve çocukları son sözlerini işitince, hıçkırıklar içinde yanına koştular.

Onları teselli ettikten sonra, çocukları arasında birlik kurmaları ve birbirlerine düşmemeleri için öğütler verdi. Her zaman tekrarlamaktan zevk duyduğu ve kendi düşüncesine göre insanoğlunun Tanrı'nın iradesine karşı tevekkülünü belirten şu cümleyi söyledi: "Hepimiz Tanrı'dan gelir, yine ona döneriz!" Ve bunlar Timur'un son sözleri oldu.

İslamiyetin Fatihi

Ruhunu ve başkanını kaybeden Türkistan ordusu Semerkant'a döndü. Bu zafer imparatorluğu, merkez olarak bir adamın hayatını ve bağ olarak onun güçlü pençesini tanıdığından hızla parçalanmaya başladı.

Timur'un adı, Büyük İskender, Cengiz Han, Sezar ve Napolyon da dahil olmak üzere dünyanın en büyük imparatorluklarını yıkan adamı olarak tarihe yazıldı. Pek aydınlığı kavuşmamış amaçları ve arkasında bıraktığı harabelerin ötesinde Timur, Batılı tarihçilerin ileri sürdükleri gibi gözünü kan bürümüş bir barbar değildi. Onu, yeryüzünü darmadağın eden ve ülkesini tutsaklığa, krallıkları da yıkılmaya mahkûm ederek yalnız ününün büyümesini isteyen biri olarak görmek de yanlış olur. Mizacını, eylemlerini, sözlerini, kurumlarını daha yakından ve dikkatle incelersek, Timur'un Türkler ve Doğu için dinsel ve uygarlaştırıcı bir amaç güttüğünü görürüz. Yaşamının son döneminde fetihlerinden zafer elde ettiği kadar, bilimin de kazandığını tespit edebiliriz. Hazreti Muhammed İslamiyetin yayıcısı, Timur fatihi olmuştur. Putperestlere felaket götüren silahlı şeyh, ulaştığı her yere ölümü de getiriyordu. Ancak onun önünde büyük bir düşünce birikimi de gidiyordu.

Asya'da ortaya çıkan bütün kutsal kitaplar arasında Kuranıkerim, Timur'a boş ve uydurma inançlara en fazla karşı koyan ve Tanrı kavramıyla ibadetine akılcı bir biçimde yaklaşan tek kutsal kitap olarak görünmüştü.

Hıristiyanlığa, Kuran'ın saf kaynaklarından biri olduğu için saygı duyardı. Eğer yaşlılık ve ölüm Timur'u Çin yolunda durdurmasaydı ve Konfiçyus'un ruhçu düşüncelerini öğrenseydi, büyük bir olasılıkla toprakları üzerinde, katılığını, ahlakını ve uygarlığının aldığı üç dinin bir sentezini uygulamak isteyecekti. İskender'i iten güçlerden en önemlisi geleceğine duyduğu hayranlık, Sezar'ınki imparatorluk, Cengiz Han'ınki geniş topraklar, Napolyon'unki zafer olmuştur.

Timur ise, Charlemagne gibi, bunlara ek olarak din gücünü de katmıştır.

Ne var ki, Timur'un Doğu Türklerinin Charlemagne'ı olmasına zaman izin vermedi. Ancak Tanrı hiçbir zaman dökülen kanları, nedenleri ne olursa olsun affetmez. Bu kan içinden yalnız kısır adlar ortaya çıkar ve insanlığın yüzünü karartır. Osmanlıların ırkdaşı ve onların katili Timur, işte böyle yaşadı ve öldü.

Biz yine Osmanlıları anlatmayı sürdürelim.

ŞÜKÜR

Bir gün Nasrettin Hoca Timur'a ayva götürüyormuş. Sepet dolusu ayvalarla giderken bir köylüye rastlamış. Köylü demiş ki:
"Hocam Timur ayva sevmez sen ona başka bir şey götür."
Bu sefer Hoca ayva yerine incir götürmüş.
Timur inciri yemeye başlamış. Bir tane yiyor, bir tane de Hocanın kafasına atıyormuş. Hoca:
"Yarabbi şükür," diyormuş.
Timur sormuş:
"Kafana incir atınca neden şükrediyorsun?
Hoca da şöyle demiş:
"Ya size ayva getirseydim."

SİZE MÜJDEM VAR

Timur, ordusundaki fillerden birini, Nasrettin Hoca'nın köyüne göndermiş. Fil, köyde ne kadar ot varsa, onları silip süpürüyormuş. Köylüler bu duruma dayanamamış Nasrettin Hoca'yı da önlerine katarak, Timur'a şikâyet etmek için yola çıkmışlar.
Yolda köylüler, birer ikişer sıvışmaya başlamış.
Tek kalan Nasrettin Hoca Timur'un huzuruna alınmış:
"Köyümüze gönderdiğin filden köylüler çok memnun kaldılar. Yalnız, zavallı hayvan tek başına yaşıyor. Hayvancağızın yalnız başına yaşamaması için bir de dişi fil gönderilmesini istiyoruz. İşte bunu arz etmek için huzurunuza geldim..." demiş.
Bu sözlere çok sevinmiş Timur. Hemen yanındakilere, Nasrettin Hoca'nın köyüne bir de dişi fil gönderilmesi için emir vermiş...
Nasrettin Hoca'nın sevinçli bir haber getirdiğini sanan köylüler sormuşlar:
"Timur fili ne zaman geri alacak?"
Nasrettin Hoca gülümsemiş:
"Size bir müjdem var. Timur söz verdi, yakında bu filin dişisini de gönderiyor köyümüze," demiş.

7. BÖLÜM

Mehmed Çelebi'nin Kahramanlığı

Ankara Meydan Savaşı'nda kötü talihine yenilen Yıldırım Bayezid savaş alanını terk ederken, hanedanın tek umutları olan oğulları da Türkistanlıların önünden kaçıyorlardı. Oğullarından Musa Çelebi, babası ile birlikte yakalanmış ve Timur'un karargâhına getirilmişti.

Büyük oğul Süleyman Çelebi kuzeye doğru ilerlemiş, dağları aşarak Karadeniz'e çıkmak, oradan denizyoluyla, yanında Sadrazam Ali Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ile birlikte Edirne'ye varmak istiyordu.

Henüz on beş yaşında olan öteki şehzade Mehmed Çelebi, savaş alanından babasının en yiğit komutanlardan biri olan Bayezid Paşa tarafından kaçırılmış, çevresini saran Türkistan askerlerinin elinden yaralı olarak kurtulmuş ve henüz Osmanlı yönetiminde bulunan Tokat'a ulaşmış, oradan da Amasya Kalesi'ne gizlenmiştir.

Bu çocuğun yaşını aşan bir kahramanlığı vardı. Amasya'da Timur'un komutanlarından biri tarafından kuşatıldığı zaman, bir yarma hareketine girişmiş, bu sırada göğüs göğüse savaşmak zorunda kaldığı Türkistanlı beyi okla öldürmüştü. Anadolu'nun her tarafında yaşayan Osmanlılar, Yıldırım Bayezid'in oğlunun umutsuz cesaretinden duygulandıkları ve Bayezid Paşa'nın askerlik alanındaki bilgilerine güvendikleri için onların yardımına koştular.

Böylece dağınık Türkistan birliklerini her tarafta yenilgiye uğratan küçük bir ordu oluşturdular.

Osmanoğullarını yok etmek değil, cezalandırmak isteyen Timur, Mehmed Çe-

Çelebi Mehmed

lebi'ye haber göndererek güven içinde kendisini görmeye gelmesini söyledi. Önce tutsak babasını görmek isteğiyle hareket eden Mehmed Çelebi, daha sonra bu çağrıda bir tuzak olmasından kuşkulanan Bayezid Paşa'nın öğütlerine uydu ve geri çekildi.

İzmir kuşatması Anadolu'yu Timur'un ordularının istilasından kurtardı. Mehmed Çelebi Türkistanlıların boşalttığı bütün toprakları yeniden geri aldı. Büyük Han Timur'un Semerkant'a dönmesi üzerine Doğu Türkleri sayesinde egemenliklerini kazanan Türkmen beylikleriyle savaşlar yapıldı. Böylece eski topraklar yeniden ele geçirildi. Mehmed Çelebi kardeşlerinin hak iddiasını hiçe sayarak Amasya ve Tokat'ta egemenlik sürmeye başladı. Bu arada Sivas'ı yeniden aldı.

Süleyman Çelebi Bizans'la Anlaştı

Mehmed Çelebi'nin ağabeyi Süleyman Çelebi, yanında Osmanlı Devleti'nin iki önemli adamı olan sadrazam ve yeniçeri ağasıyla birlikte İstanbul'a ulaşmış ve Bizans imparatoruyla, bir de anlaşma imzalamıştı.

Kostantin'in vârisi ile Osman Bey'in vârisi arasında karşılıklı güvence olmak üzere, Süleyman Çelebi, imparatorun yeğeni Teodora ile evlendi, kendi öz kız kardeşi Fatma Sultan'ı da Bizans Sarayı'nda bıraktı. Avrupa topraklarında gerek duyduğu güveni böylece elde eden Süleyman Çelebi, tahtı ve orduyu eline geçirmek üzere hemen Edirne'ye hareket etti.

Osmanlı Kanı İlk Defa Bir İç Savaşta Döküldü

Yıldırım Bayezid'in üçüncü oğlu İsa Çelebi ise, Timur'un elinden kurtulmasını bilmiş, hâlâ dumanları tüten Bursa'ya yerleşmişti. Yanında, Türkistanlıların çekilmesinden sonra serbest bırakılan Timurtaş Paşa vardı. O da kardeşleri Musa, Mehmed ve Süleyman ile Anadolu'nun egemenliği için çekişiyordu.

Öldüğü veya tutsak düştüğü kesin olarak bilinmeyen sultanın komutanları ve paşaları, eğilimlerine ve çıkarlarına göre, tahtın vârislerinden birine yanaşıyorlardı.

Timur'a karşı Ankara'yı savunarak büyük ün yapan Yakub Paşa Mehmed Çelebi'nin, Timurtaş ise İsa Çelebi'nin ordularına komuta ediyordu. Ulubat çevresinde bir geçidi savunan Timurtaş'a Yakub Paşa saldırıya geçti. Böylece ilk kez Osmanlı kanı, bir iç savaşta dökülmüş oldu. Yakub Paşa'nın saldırısı karşısında yenik düşen Timurtaş, İsa Çelebi'nin ordusundan kalanlarla birlikte geri çekildi.

Aynı gece çadırına giren bir köle kendisini öldürerek, kafasını Mehmed Çelebi'ye götürdü. Mehmed Çelebi'nin zaferi kesinleşti. Bu kelleyi, Edirne'de hüküm süren ağabeyi Süleyman Çelebi'ye gönderen Mehmed Çelebi, kendisinin artık Anadolu'da kesin hükümdar olduğunu ve onunla devleti paylaşmak niyetini taşıdığını gösterdi.

Süleyman Çelebi ise kendi amacı için tehlikeli bir engelin ortadan kalkmış ol-

duğuna sevindi, fakat bunu belli etmedi. Mehmed Çelebi, Bursa'ya rakipsiz olarak, zafer kazanmış bir ordunun başında girdi.

Varını yoğunu yitiren Osmanlı şehzadelerinin sığınak yeri olan İstanbul'a çekilen İsa Çelebi, bir yandan acı çekerken, öte yandan yeni tasarılar düşünüyordu.

Timur'un çekilirken Germiyan Beyliği'ne rehin bıraktığı Musa Çelebi ise, Mehmed Çelebi'ye teslim edildi.

İsa Çelebi'nin Bilinmeyen Sonu

Ağabeyi Süleyman Çelebi tarafından kışkırtılan ve Bizans imparatorundan yardım gören İsa Çelebi, yanına on bin kişilik bir Osmanlı kuvveti toplayarak Anadolu'ya geçti. Mehmed Çelebi'nin topraklarını çiğneyerek, Bursa önlerine kadar geldi. Kendi tarafında savaşan Aydın, Teke, Menteşe beyleri Mehmed Çelebi'nin kılıcı altında can verdiler.

Saruhan beyi, güzel manzaralı Manisa Ovası'nda yatan atalarının yanına gömülmekten korktuğu için Mehmed Çelebi'den yaşamının bağışlanmasını istedi. Bu istek yerine getirildi. Atının hızı sayesinde İsa Çelebi kurtulabildi ve tek başına Toroslardaki çobanların yanına sığındı.

İsa Çelebi, yaşamının geri kalan bölümünü bir iz ve bir anı bırakmadan geçirdi. Ankara Meydan Savası'nda bütün aramalara rağmen bulunamayan kardeşi Mustafa gibi, Toroslarda kayboldu gitti.

İç Savaş Sürüp Gitti

Zevkine düşkün olan Süleyman Çelebi, o zamana kadar yalnız eğlence ve sefahat ile meşgul olmuştu. Birden, kardeşlerinin en küçüğünün Bursa'da devletin artıklarından yararlanarak gittikçe güçlendiğini fark etti.

Bizans tahtından indirilen, sonra tekrar imparator yapılan Manuel Palaiologos ile beraber, yarısı Türk yarısı Arnavut olan bir orduyu Boğaz'dan Anadolu'ya geçirdi. Ordusunun sayıca çokluğu ve ağabey hakkının sağladığı avantajlarla Mehmed Çelebi'yi önünden kaçırdı ve Asya topraklarının başkenti Bursa'ya girdi.

Oradan, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıf yanından yararlanarak Anadolu'da bağımsız bir beylik kuran Cüneyd'i cezalandırmak üzere İzmir'e doğru yürüdü. Cüneyd Bey ise belki gerçekten pişmanlık duyduğundan, belki de kendisini zayıf hissettiğinden, geceleyin ordusunu tek başına terk ederek, boynuna bir geçirip ve Süleyman Çelebi'nin çadırının önüne gelerek kendisinden af diledi. Komutanı tarafından terk edilen ordusu şaşkınlık içinde dağıldı.

Süleyman Çelebi dağılan orduyu izledikten sonra Efes'e girdi, orada imparatorlara özgü bir zevk ve eğlence hayatına dalarken Sadrazam Ali Paşa'yı, kardeşi Mehmed Çelebi ile savaşmak üzere Tokat ve Ankara üzerine gönderdi. Mehmed Çelebi ise Ali Paşa'nın ordusunu sıkıştırarak yıpratırken, beklenmeyen bir anda Bursa üzerine yürüyerek, Efes'ten Asya başkentine gelen ve eğlence hayatını orada sürdüren ağabeyi

Süleyman Çelebi'yi kuşatmaya başladı.

Süleyman Çelebi hamamda yıkanırken kendisine kardeşinin ordusunun kentin surlarına dayandığı haberini verdiler. Hemen Avrupa'ya kaçmayı tasarladı.

Bu arada Mehmed Çelebi ile işbirliği yapan öteki kardeşi Musa Çelebi Edirne'ye girerek Süleyman'a karşı üçüncü isyan bayrağını açtı. Mehmed Çelebi Sırbistan ve Bulgaristan'a giderek oralardan ordu toplamaya başladı.

Süleyman Çelebi, yaptığı anlaşma gereği Bizans imparatorundan yardım isteyerek, yanında en seçme askerleriyle Boğaziçi'ni geçti ve İstanbul surları yakınında kardeşini beklemeye başladı.

İstanbul yakınlarında savaşta Sırplar Musa Çelebi'yi terk ederek Süleyman'ın tarafına geçti. Bir anda üstün duruma geçen Süleyman Çelebi kardeşini kovalamaya başladı ve Edirne'ye girdi.

Terk edilen Musa Çelebi Hemus dağlarında başıboş bir halde dolaşarak yeni bir öç için çevresine tek tük Epirlileri toplamaya çalıştı.

Süleyman Eğlencenin Tutsağı Olmuştu

Pek çok soydaşında görüldüğü gibi Süleyman Çelebi de ancak tehlike anında bütün gücünü topluyordu. Bu arada sağlanan güvenlik hemen onu gevşetiyordu. Aşk, av, şölenler ve Edirne Vadisi'nde serinletici suların yanındaki bahçelerde geçen dinlenme anları Süleyman Çelebi'nin bütün canlılığını götürmüştü. Sırbistan barbarlarının tadına alıştırdıkları şarabın sarhoşluğu ihtirasını söndürmüştü. Sarayında çeşitli eğlenceler yapılıyor, haremi kendisini devlet işlerinden daha çok ilgilendiriyordu. Dört bir yandan getirtilen cariyelerle dolu dairesinden haftalarca çıkmıyordu. Buna karşılık Musa Çelebi, rekabetin verdiği hırsla bilenmiş, yorgunlukla sertleşmiş, zafere susamış bir halde bir avuç cesur ve atılgan adamıyla Humus Dağı'nın geçitlerinde dolaşarak fırsat kolluyordu.

Yenilgisinden dolayı Edirne'de kişiliğine duyulan nefretten bile yararlanıyordu. Bütün dağlarda bir anda duyulan bir işaretle hemen ordu düzenine geçen dağınık birlikleri Edirne'yi kuşatmaya başladı. Süleyman Çelebi'yi daldığı zevk ve eğlenceden ancak böyle önemli bir haberle uyandırmaya cesaret edebildiler. Bu tehlikeli görevi üzerine alan hadımağası, efendisini uyandırdığı zaman kendisine küçümseyici bir tebessümle İranlı ünlü bir şairin mısralarını okudu. Bu şair, şarap içip zevke dalanlara kaygıları gündüze bırakmayı, geceleri ise üzüntüleri bile örten hayal dünyasına dalmalarını tavsiye ediyordu.

Yaşlı ve aslen Bizanslı olan Evrenos Bey, Süleyman Çelebi'nin kendisine fazla güvenmesinden kuşkulanıyordu. Süleyman Çelebi, kendisine "Bir haydut çetesinin Osmanlı sultanını başkentinden atabileceğine inanacak kadar saflaştın mı?" dedi.

Süleyman Çelebi'yi Ankara Meydan Savaşı'nda ölümden kurtaran sadık Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, efendisini ikinci defa kurtarmak için daha fazla bir otoriteyle hareket etmek gerektiğine inanmıştı. Ancak doğruluğu Süleyman Çele-

bi'ye bir küstahlık gibi gelince, çavuşlara emrederek bir Osmanlı'ya yapılacak en büyük hakaret olan sakalının kılıçla kesilmesini buyurdu.

Herkesin önünde küçük düşürülen ve böylece umudunu yitiren Hasan Ağa, saraydan çıktıktan sonra atına binerek, kendisine haksızca yapılan hareketi bütün kente ve yeniçerilere gösterdi.

Sarhoş hükümdarı, bunaklık ve nankörlükle suçlayarak, onun müminlere baş olamayacağını bildirdi.

Duygusal Kahraman

Hasan Ağa'nın görünüşü, hareketleri ve sözleri üzerine Süleyman Çelebi'den soğuyan halk ve yeniçeriler kentin kapılarını Musa Çelebiye açtılar. Ancak kendine gelen Süleyman Çelebi, en hızlı Arap atına atlayarak yanında sadece üç atlıyla İstanbul yönüne doğru kaçma fırsatı bulabildi.

Gün doğarken Türk köyü Doğuncu'dan avlanmaya çıkan beş okçu kardeş ufukta dörtnala yaklaşan atlıları görünce dikkat kesildi.

Aralarında hükümdarlarını tanıyınca hemen yakındaki bir tepeye koşarak kendisini daha yakından görmek ve selamlamak istediler. Fakat hâlâ şarabın etkisinde olan Süleyman Çelebi, kendisinin tehdit edildiğini sanarak hemen okuna sarıldı ve bir atışta önce büyük kardeşi, sonra ikinci atışta öteki kardeşi öldürdü.

Bu durum karşısında şaşıran ve galeyana gelen öteki üç kardeş, hemen Süleyman Çelebi'nin kalbine nişan alarak, öldürdüler. Okçular kafasını keserek köye getirdiler, cesedini ormanda vahşi kuşlara bıraktılar.

Süleyman Çelebi bir kahraman yüreği, eğitilmiş bir aklı olmasına karşılık fazla duygusal bir ruha sahipti. Kendisine şiddetle kızan halk, yine de onu sevmekten vazgeçmemiştir. Onu suçlu yapan kişiliği değil, sarhoşluğu idi. Ayık olduğu zamanlar şiire, edebiyata, güzel sanatlara karşı aşırı bir hayranlık duyardı. Süleyman Horace[1] ve Anacreon'un[2] şehvet dolu hayallerine dinsel bir olgunluk kazandıran Hafız'a[3] ve Fars edebiyatına karşı özel bir ilgi duyardı.

Duygularını saran şarap gibi ruhuna soylu bir sarhoşluk veren Türk şairlerini daima yanında bulundurur, onlara bol bol bağışlar vererek ödüllendirirdi. Süleyman Çelebi'nin en çok sevdiği Hamza ve Ahmed adında iki kardeş, dönemin tarihini yazıyorlardı.

Onların yanında hükümdarlık yüceliğini bırakıyor, bu neşeli hazırcevap kişilerle tam bir eşitlik içinde sohbet ediyordu. Timur da aynı davranışlarda bulunur-

1 Latin şairi (İÖ 65-İS 8). Roma, Venouse ve Atina'da en iyi hocalardan eğitim gördü. Brütüs'le arkadaşlık yaptı ve onun yanında savaştı. Lirik şiirler yazarak uğranılan yenilgiyi dile getirdi. Aşk ve kırsal yaşam şairi olarak tanındı.

2 Grek şairi. İÖ 570'te seksen beş yaşında öldü. İyonya lehçesinde lirizmin en büyük temsilcilerinden oldu. Aşk şiirleri yazdı.

3 Hafız-ı Şirazi de denir. İranlı şair (ölümü 1390). İran şiirine getirdiği en önemli yenilik; gerçek insan sevgisini, yaşamını, sevincini günlük olaylar karşısındaki duyguları, insan eğilimlerini işlemesidir. Bazı Türk şairlerini de etkilemiştir. *Lisan-ül Gayb* (Gizli Dil) adı verilen divanı bir falcılık kitabı olarak kullanılmış, talih, yolculuk, aşk ve sevgiyle olan karşılıklı ilişkiler konusunda başvurulan ana kaynak olmuştur.

du. Büyük han bir gün yıkanırken, yanında bulunan Ahmed'e sordu:

"Bu çıplaklığım ile bana ne paha biçersin?"

"Seksen akçe" diye Şair yanıt verince, Timur, "Bu fiyat benim peştemalımın fiyatıdır" dedi.

Bunun üzerine, şair Ahmed hemen taşı gediğine koydu: "Ben de bu fiyatı peştemalınıza verdim." Timur, Ahmed'in yanıtını çok beğendi ve kendisine pek çok bağışta bulundu.[4]

Evrenos Bey'in Öğütleri

Henüz sultan ilan edilen Musa Çelebi, istemeyerek de olsa Süleyman Çelebi'nin katili olan üç kardeşten Osmanlı kanının öcünü aldı. Sanki öç almak için tahta gelmiş gibi gözüken Musa Çelebi, ağabeyi ile İstanbul kapılarında yaptığı savaşta kendisini terk eden Sırpları cezalandırmak üzere altmış bin askerini Sırbistan'a sürdü. Ülkeyi baştan başa yakıp yıktı, binlerce Sırp kılıçtan geçirildi.

Musa Çelebi bu seferden döndükten sonra İstanbul'u kuşattı. Başkent için iyice kaygılanan Manuel Palaiologos, Bursa'da hüküm süren Mehmed Çelebi'yi yardımına çağırarak kardeşleri birbirine kırdırmak istedi.

Kendisine gemiler verilerek Boğaz'ı aşması sağlanan Mehmed Çelebi, Bizans İmparatoru Manuel Palaiologos tarafından Üskadar'da karşılandı. Mehmed Çelebi'nin ortaya çıkması üzerine Musa Çelebi kararını değiştirdi.

Musa Çelebi'nin ihtiyar oluşundan dolayı değer vermediği, ancak dört padişaha büyük hizmetleri olan Evrenos Bey, gizlice Mehmed Çelebi'ye haber göndererek hiç kaygılanmadan Avrupa'ya geçmesini ve Sırpları Musa Çelebi'ye karşı ayaklandırmasını öğütledi.

Evrenos Bey sayesinde yolu açılan Mehmed Çelebi bu öğütleri yerine getirdi. Sırplar ve Evrenos Bey'in akıncılarıyla güçlenen Mehmed Çelebi, Filibe Vadisi'nden inerek Edirneyi kuşattı. Yardımcılarından pek çoğunu kaybeden Musa Çelebi kupalar içinde dağıttığı yüksek para karşılığında, yalnız yedi bin yeniçeri tarafından korunuyordu.

İki ordu birden Humus Dağı'nın eteklerinde karşılaştı. Yeniçeri Ağası Hasan Paşa, Süleyman Çelebi'den gördüğü hakaretten sonra Mehmed Çelebi'nin tarafına geçmişti. Atı üzerinde yeniçerilere doğru tek başına ilerledi ve onlara komutanlarının bulunduğu tarafa geçmelerini söyledi.

Musa Çelebi Bataklıkta Öldü

Yeniçerilerini ayartmak isteyen Hasan Ağa'nın kışkırtmalarını dinleyen Musa Çelebi, birden gazaba geldi. Yanındaki birkaç atlıyla geri dönmek üzere olan Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'ya yetişti ve bir yatağan[5] darbesiyle omuz başından kalbine kadar vücudunu parçaladı. İkinci darbeyi vurmak için elini kaldırdığı sı-

4 Bu olay Timur ile Nasrettin Hoca arasında geçmiştir.

5 Belde taşınan, uzun ve ağır, iki ağzı da keskin bir tür kılıç.

rada, Hasan Ağa'nın sadık bir adamı, Musa'nın yatağan tutan elini, bir kılıç darbesiyle kopardı.

Böylece Musa Çelebi'nin atlıları dağıldı. Elsiz kalan bileğini ipekli kumaşlara sardırtan Musa Çelebi gecenin karanlığından ve atının hızından yararlanarak, Bulgaristan'a kaçmak amacıyla Meriç kıyısındaki bataklıklara doğru dörtnala at koşturmaya başladı. Ancak kan kaybı bütün gücünün azalmasına neden oluyordu. Ertesi gün cesedini bataklık içinde çamurlara bulanmış olarak buldular.

Bu arada, on yıldır süren iç savaştan bunalan ve Osmanlı Devleti'ni kurtarmak isteyen iki komutanın Musa'yı izleyerek boğdukları dedikodusu ülkeyi baştan başa kapladı. Musa Çelebi, hafızalarda yalnız ihtirasının büyüklüğü ve talihinin sık sık yön değiştirmesiyle yer etti. Bir fesatçı olarak yaşadı ve bir asker olarak öldü.

Rakibinin ölümünden sonra tahta tamamen yerleşen Mehmed Çelebi bir türlü barışa kavuşamadı. Hükümdarlık döneminde Anadolu'da Timur tarafından diriltilen Türkmen beyliklerinin ayaklanmalarını bastırmakla uğraştı. Durmadan yenmek şartıyla hükümdarlık edebiliyordu. Çocukluğundan beri savaş alanlarında yaşadığı için, savaş ona bir ihtiyaç; kahramanlık ise bir alışkanlık gibi geliyordu. Yırtıcı davranışları savaşçı karakteriyle uyuşuyordu.

Daha henüz çok gençken sahip olduğu geniş alnı, yuvarlak yüzü, Türk yayı gibi kıvrık kaşlarıyla gölgelenen kara gözleri, kan rengindeki yüzü, sevimli ağzı, geniş ve çıkık göğsü, sağlam omuzları vardı. Kılıç kullanan milletlerde görüldüğü gibi kolları uzundu.

Tarihçiler, onun beden yapısını kartalın soyluluğuna ve aslanın görkemine benzetiyorlardı. Bu doğal güzelliği bir kat artıran zarif ve pahalı elbiseleri, yüksek bir ruh ve soyluluk taşıyan karakteri kendisine, "Çelebi"[6] lakabının takılmasına neden olmuştu.

Böylece I. Mehmed ya da Mehmed Çelebi, bütün Osmanlıların takdiri, sevgilisi ve umudu olmuştu. Vaktinden önce sağladığı ün, sahip olduğu haklarını daha da güçlendiriyordu. Gençliğindeki Osmanlı Devleti'nin topraklarını Süleyman ve Musa'ya bırakmadığı için ihtiras sahibi olmakla suçlanabilir. Ancak unutulmaması gereken bir nokta, henüz o çağlarda Doğu'da imparatorluk tacının en büyük oğula geçmesi geleneği yerleşmemişti ve imparator halefini adamadıkça miras kalan topraklar oğulları arasında paylaşılır ya da aralarında çekişme çıkardı. Zaten öteki kardeşlerin yaptıkları kusurlar ve suçlar, devleti düzelteceğine söz veren küçük kardeşin haklılığını, Osmanlıların gözlerinde bir kat daha yüceltiyordu.

Tanrı Barışı Bozanlara Adalet Bağışlasın

Musa Çelebi'nin ölümünden sonra Osmanlı Devleti'nin Asya ve Avrupa'daki tüm topraklarının yönetimi I. Mehmed'e geçti.

6 Görgülü, bilgili anlamına gelir.

Bu arada Yıldırım Bayezid'in tahtının üç vârisi ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalamış olan Bizans imparatoru, I. Mehmed'le yaptığı anlaşmanın uygulanmasını istedi. I. Mehmed, yıllarca süren iç savaşlar sonunda devletinin yorgun düştüğünü göz önüne alarak Bizans imparatorunun isteğini kabul etti.

Böylece, kendisi ve kardeşleri Musa ile Süleyman'ın Bizans İmparatorluğu'ndan aldıkları Teselya ve Selanik Körfezi'nde bulunan kentler Rumlara geri verildi. Ayrıca Padişah I. Mehmed, Bizans imparatoruna İstanbul'u fethetmeyeceklerine ilişkin güvence de verdi.

I.Mehmed, Bizans İmparatoru Manuel Palaiologos'un elçilerine şunları söyledi:

"Gidin, İstanbul'daki imparator babama (kayınpederi) şu sözlerimi iletin: Onun yardımı sayesinde atalarımdan bana kalan topraklara yeniden sahip oldum. Onun bana karşı gösterdiği iyi niyete karşılık olarak hayatım boyunca kendisine bir oğul gibi adaletli ve saygılı davranacağım."

Macaristan'dan, Sırbistan'dan, Bulgaristan'dan, Pelopones'deki Hıristiyan prensliklerinden gelen elçiler, I. Mehmed'i kutladı. On yedi yıldır süren karışıklıklardan dolayı bozulan barışçı ilişkileri yeniden kurmak istediklerini bildirdiler. I. Mehmed, elçilerin barış önerilerini gurur duyarak dinledi.

Onlara yeni bir güvence vermedi. Yalnız şu kısa konuşmayı yaptı:

"Gidin efendilerinize söyleyin, ben herkese barış öneriyorum. Ve herkesden de barış bekliyorum. Tanrı barışı bozmak isteyenlere, akıl ve adalet bağışlasın!"

Bayezid'in Kemikleri Çevreye Saçıldı

I. Mehmed Avrupa'da sessizliği sağlarken ve yeniden kopan bağları kurarken, Karaman beyiyse Asya topraklarında yeniden ortalığı karıştırıyordu. Yanında öteki Türkmen beyleri ve verdiği hiçbir sözü tutmayan hain Cüneyd bey'le birleşik bir ordunun başında Bursa surlarına dayandı. Uludağ'dan inerek Bursa'yı besleyen akarsuların yönünü değiştirdi. Karaman beyi Bursa halkını susuz bırakarak direncini kırmak istiyordu. Tam kent halkı teslim olmak üzereyken, Osmanlılar tarafından bir mucize olarak kabul edilen bir olay gerçekleşti.

Musa Çelebi'nin cenazesi Bursa'da atalarının yanına gömülmek üzere getiriliyordu.

I. Mehmed'in atlılarından bir birlik cenazeye eşlik ediyordu. Tabutu ve silahlı birliği gören Türkmenler, ya korkularından ya da pişmanlıklarından, müthiş bir korkuya kapıldılar ve Musa Çelebi'nin tabutu önünden kaçıştılar. Kuşkusuz rakipsiz kalan I. Mehmed'in başkentini tahrip etmenin kendilerine pek pahalıya mal olacağını da düşünmüş olabilirlerdi.

Bu kuşatmaya pek isteksiz katılan Karamanlıların bir müttefiki, beye dönerek, "Korkaklar! Bir ölünün önünden böyle kaçarsanız, bir canlının karşısında kim bilir ne yapmazsınız" dedi.

Babası Sultan Bayezid'in zindanlarında Timurtaş Paşa tarafından hakaret gördüğü için intikam almaya kararlı olan Karaman beyi, Bursa'nın dışında bir bahçede gömülü olan Bayezid'in türbesine karşı iğ-

renç saldırılarda bulundu. Hanedanının düşmanı olan Sultan Bayezid'in kemiklerini mezarından çıkarıp çevreye saçtı.

Arnavut Odulas Hadım Edildi

Kendisine karşı kurulan yeni ittifakı haber alan I. Mehmed, hemen ordusunu topladı. Bizans gemileriyle Boğaz'ı aşarak Bursa'nın imdadına koştu ve babasından kalan Asya topraklarını kurtarmaya karar verdi. Bursa'da savaşacak düşman bulamayınca, Cüneyd'in kendisine bağladığı eski Yunan kenti Bergama üzerine yürüdü.

Cüneyd Bey tarafından güçlendirilmiş olan kaleler, birbiri ardından Sultan Mehmed'in sadık veziri Bayezid Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu önünde düşüyordu.

Osmanlılarla ya da Osmanlılara karşı her savaşta yer alan ve aslen Arnavut olan Odulas adında biri Cüneyd Bey tarafından Nib Kalesi'ni korumakla görevlendirilmişti.

Kaleyi son kulesine kadar savundu ve Bayezid Paşa'nın kişisel kinine hedef oldu.

Cüneyd Bey'in güzelliği ve zenginliği dillere destan olan kızının kalbini çelmek isteyen pek çok Osmanlı şehzadesi ve ünlü savaşçı vardı.

Sultan'ın veziri olan ve onun ordularına komuta eden Bayezid Paşa, İzmir beyinden kızını evlenmek üzere istemeye hak kazandığını sanıyordu. Ancak Cüneyd Bey, Bayezid Paşa'nın elçilerini divanının önünde kabul ederek isteklerini küçümseyici bir ifadeyle dinledi.

Sonra huzurunda bulunan Arnavut Odulas'a dönerek, sanki onu hiç tanımıyormuş gibi sordu:

"Sen kimsin?"

Odulas, Cüneyd Bey'in önünde eğilerek "Senin kölenim" yanıtını verdi.

Cüneyd Bey tekrar sordu:

"Nerede doğdun?"

Odulas, Arnavutluk'ta doğduğunu söyledi.

Bu konuşmaları dinleyenlere dönen Cüneyd Bey sözlerini şöyle sürdürdü:

"Eh öyleyse bu Arnavut köleyi serbest bırakıyor ve kızımı ona eş olarak veriyorum."

Daha sonra Bayezid Paşa'nın elçisine dönen Cüneyd Bey, adeta kin kusarak şöyle konuştu:

"Git gördüklerini efendine anlat. Kendisi gibi bir Arnavut köleyi kendime damat olarak seçtim. Ama bu köle ondan daha genç olduğu için, bir imparatorluğu daha iyi savunur ve başka devletlerle daha iyi savaşır."

Bu hakaret Bayezid Paşa'nın kalbine bütün şiddetiyle kök salmıştı.

Nif'in[7] eline geçmesinden sonra, savaştığı yerde ölmeden tutsak düşen rakibi Odulas'ı huzurunda görünce kendisini hadım etti ve sarayında bulunan hadımağalarının yanına verdi.

7 Aydın, İzmir.

I. Mehmed'in Yanıtı

I. Mehmed, Cüneyd Beyi İzmir'de kuşattı. Kudüslü Saint Jean Şövalyeleri artık Rodos Şövalyeleri adı altında büyük savaş gemileriyle İzmir'in kuşatılmasına yardımcı oldular.

Bu savaş Timur'un yaptığı savaş gibi, bir dini yok etme ya da imha savaşı değildi. Yıldırım Bayezid'in devletinde ortaya çıkan karışıklıklardan yararlanarak yükselen, İzmir'i kendisine başkent seçen ve daha sonra her efendisine ihanet eden Cüneyd Bey'e karşı Yunanistan ve çevresindeki bütün Hıristiyan prensler, tekfurlar[8] birleşmişlerdi.

Cüneyd Bey, İzmir'i çevreleyen dağların eteklerinde, körfezde, sözün kısası her yerde düşmanla kuşatılmış olduğunu görünce dehşete kapıldı.

Cüneyd Bey'in fethini olanaksız gördüğü İzmir'e kapattığı çocukları, eşleri Sultan Mehmed'in ayaklarına kapanıp merhamet dilediler. Dünyanın da tanıdığı gibi Çelebi lakabının gerektirdiği biçimde hem mert, hem de şövalye ruhlu olan sultan, onları ayağa kaldırdı ve yalnız kentin teslim olmasını istediğini söyledi. İzmir'in bundan böyle isyancıların sığınağı olmaması için bütün surlarını ve kulelerini yıktırdı.

Rodos Şövalyeleri'nin Büyük Üstat'ı bütün Hıristiyanların ve kendi tarikatlarının koruyucusu olan papa, Timur'un yıktırdığı şatosunu yeniden inşa ettirmek için sultandan izin istedi. I. Mehmed ileri görüşlü olduğu kadar alçakgönüllüydü. Şu yanıtı verdi:

"Senyör, dünyadaki bütün Hıristiyanlara bir baba gibi şefkat göstermek, onlara bağışta bulunmak ve onur vermek isterim. Çünkü bir prens iyileri ödüllendirmeli ve kötüleri cezalandırmalıdır. Ancak önce halkımın refahını düşünmek ve pek çok Müslüman'ın benden istediği şeyleri göz önüne almam gerekir. Her ne kadar Timur, bize ait bütün Anadolu'yu yerle bir ettiyse de, İzmir Şatosu'nu yıktığı için Müslümanlar arasında şükranla anılmaktadır. Çünkü bu şato hem bize karşı gelen kölelerimizin sığınak yeri oluyor, hem de deniz ve karada seyahat eden halkımız orada tutsak ediliyordu. Bunların sonucu olarak Rodos Şövalyeleri ve Türkler arasında çatışma hiç eksik olmuyordu, Türkistan Hanı Timur bu hareketinden dolayı herkes tarafından övülmektedir. Bütün bunlara rağmen sizi sevindirmek için Menteşe topraklarında göstereceğimiz bir yerde şato kurabilirsiniz."

Büyük Üstat şatonun, bu kıyılara sahip küçük Hıristiyanlık prensliklerin topraklarında değil, Osmanlı topraklarında kurulmasını istedi. Bunun üzerine I. Mehmed şu yanıtı gönderdi.

"Sana verdiğim toprak benim toprağımdır. Çünkü Menteşe Beyliği bana bağlıdır."

Cüneyd Bey'in annesi, karıları ve çocukları gözyaşı dökerek kolayca Padişah I. Mehmed'in affını elde ettiler. Sultan I. Mehmed, Cüneyd Bey'in ailesine ve servetine dokunmadan bu entrikacı beyi yeni Müslüman olan Lazar'ın oğlu Şişman'ın yanına, Sırbistan'a gönderdi.

8 Bizans'ta valiler ile Anadolu ve Rumeli'deki Hıristiyan beylerine verilen ad.

Mustafa Bey'in I.Mehmed'e Oynadığı Oyun

İzmir'in ve Cüneyd Bey'in düşüşü İyonya ile Karaman arasındaki bütün beyliklerin Osmanlı egemenliğine girmesine neden oldu.

Yeniden fethedilen Konya'da Anadolu'ya barış getiren anlaşma imzalandı. Karamanlıların sadakatsizliği yeni kurulan barışı bozdu.

Bursa'dan Ankara'ya dönen Padişah I. Mehmed sıkıntısından hastalandı. Hatta bir ara yaşamından umut kesildi. Komşu Germiyan beyi Türkler arasında şairliği ve hekimliğiyle üne kavuşmuş olan Sinan'ını gönderdi.

Sinan mısralarıyla ruhu, reçeteleriyle bedeni tedavi ediyordu.

Şeyhi adı altında Ferhad ile Şirin'in aşklarını terennüm eden yine Sinan'dır.[9]

Hekim ve şair I. Mehmed'in nabzını dinledikten sonra, "Kahraman Mehmed'e gereken ilaç değil, zaferdir. Hastalığa neden olan hüzündür" dedi.

Bu hastalık, Osmanoğullarında sık sık görülecektir.

Bayezid Paşa, efendisini iyileştireceğine dair ant içti. Karaman beyini ordusuyla bir tuzağa düşürerek, büyük oğlu Mustafa Bey'i tutsak aldı.

Bu zaferin haberi gerçekten I. Mehmed'in iyleşmesine neden oldu. Düşmanın oğlunu bir kardeş gibi bağrına bastı, asla gazaba gelmiş üstün bir hükümdar gibi davranmadı. Bu son derece yiğit davranıştan duygulanan genç bey elini kalbinin üzerine koyarak, "Babamın adına ant içerim ki, elimin altında hissettiğim ruhum bedenimi terk etmedikçe ben de, babam da, sultanın en küçük malına bile göz dikmeyeceğiz" dedi.

Ne var ki, bu yemin de Karamanlılar tarafından tutulmadı. Türklerde gelenek olduğu üzere, Mustafa Bey davul, bayrak, cins atlarla dolu armağanlar alıp, Osmanlı orduları Karaman kentlerini boşalttıktan sonra babasının yanına döndü.

Yunanların eski topraklarına sahip olan Karamanlılara, zamanla onların kötü huyları da geçmişti. Dönerken yolda rastladığı I. Mehmed'e ait köleleri ve atları gasp ederek babasına ganimet olarak yolladı. Mustafa Bey, bu aşağılık işi yaparken şöyle bağırdı:

"Beşikten mezara kadar tek anlaşma, Osmanlılar ile Karamanlıların daima ve her yerde savaşacaklarıdır."

Yanındaki savaşçıların bazıları Ankara'da Tanrı'yı tanık göstererek verdiği sözü anımsatınca, kelime oyunlarına sığındı.

Böylece hile dolu bir aklın ne ölçüde yalan söyleyebileceğini gösterdi:

"Asla yalan yere ant içmedim. Kaftanımın altında ölmek üzere olan bir güvercin saklamıştım, elimi onun üzerine koyarak, bu vücut canlı olduğu sürece

9 Hekim Sinan da denir. Türk şairi. Türk soyundandır. Şair Ahmedi'den öğrenim gördü. İran'a gitti. Orada tıp, hilmek ve tasavvuf konularında çalıştı. Dönüşünde Ankara'da Hacı Bayram Veli'ye kapılandı. Ondan Şeyhi adına aldı. Kütahya'ya yerleşip attar dükkânı açtı. Hekimliğe başladı. Çelebi Mehmed'in özel hekimi oldu. *Harname* adlı eserini tamamlayıp Çelebi Mehmed'e sundu. *Hüsrev ü Şirin* adlı bir eseri vardır.

Karamanlılar Osmanlıların mallarına göz dikmeyecekler diye ant içtim."

Bunca saldırının öcünü almak isteyen I. Mehmed, ordularını Karaman Beyliği'nin vadilerinden aşırarak, şimdiki Fethiye Körfezi'nden Tarsus Körfezi'ne kadar olan geniş alana yaydı.

Önce Kilikya'ya kaçan asi beyler, daha sonra sultanın Bursa'ya dönmesinden yararlanarak tekrar Konya'yı ellerine geçirdiler.

Bunun üzerine Konya üçüncü defa Osmanlı orduları tarafından kuşatıldı ve fethedildi. Aynı yerde, ağır hükümlerle dolu, ancak daha sonraları saygı gösterilmeyecek olan bir anlaşma imzalandı.

Kırk İki Kadırgalık İlk Osmanlı Donanması

I. Mehmed Bursa'da kaldığı günlerde, Boğaz'dan ordularını daha kolaylıkla geçirebilmek, böylece Asya ile Avrupa'yı birbirine daha güvenli bağlayabilmek ve Yunan adalarında yuvalanmış küçük Hıristiyan prensliklerinin korsanlığından kurtulmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne bir donanma kazandırmak istedi.[10]

Humus ve Uludağ meşelerinden yapılan ve I. Mehmed'in amirallerinden Çalı Bey tarafından komuta edilen kırk iki Osmanlı kadırgası, Çanakkale Boğazı'ndan Venedik'e ait olan Euboia[11] Adası'na kadar devriye gezerek, Osmanlı kıyılarını durmadan yağmalayan Andros Adası korsanlarına engel olmaya başladı.

Osmanlı donanması, korsanları yakalayacağı sırada Amiral Loredano tarafından yönetilen Venedik gemileri Lesbos[12] ufuklarında göründü.

Bu düşman gemilerinin kendileriyle savaşıp savaşmayacağını kestiremeyen Osmanlı Donanması, geri dönerek Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi ve Gelibolu önlerinde demir attı.

Osmanlılar Venediklilerin, Andros dükünü desteklemelerini ve bu dükün korsanlıklarına arka çıkmalarını hakaret olarak algılıyorlardı.

Yine, Venedik ve Ceneviz'in bu denizlerde rekabet yüzünden çatıştıklarını ve Ceneviz gemileriyle iyi ilişkiler kurmalarının Venedik tarafından düşmanca bir girişim olarak karşılanacağını da hesaplıyorlardı.

Donanma Perişan Oldu

Osmanlı donanmasının yarattığı gürültü üzerine toplanan Venedikli kaptanlar yanlarında iki Venedikli müfettişle birlikte ya Osmanlılarla denizlerin kesin egemeni olarak anlaşma yapmaya, ya da kendileriyle Ege sahillerinde boy ölçüş-

10 Ankara Meydan Savaşı'ndan (1402) sonra gelen on yıl, on bir ay, sekiz günlük döneme Osmanlı tarihinde "Fetret Devri" adı verilir. "Kargaşalık devri, saltanat fasılası" anlamlarına gelir. Bu dönem içinde Yıldırım'ın oğulları Osmanlı tahtını ele geçirmek için birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Sonunda Mehmed Çelebi tek başına babasının mirasına sahip olarak Fetret Devri'ne son vermiştir (1413).

11 Ağrıboz ya da Eğriboz.

12 Midilli.

meye başlayan Osmanlı donanmasını yakmaya geliyordu.

Venedikli Amiral Loredano, gemilerini Marmara Denizi'nde Gelibolu açıklarında demirledi. Osmanlılarla Venedikliler arasında görüşmeler başladı.

Dostça süren görüşmeler sırasında, İstanbul'daki Ceneviz kadırgası, fora yelken Gelibolu Limanı'ndan denize açıldı. Venedikliler hemen kadırganın arkasından top ateşi açtılar. Kendi donanmalarına ateş edildiğini sanan Osmanlılar, ateşe ateşle karşılık verdiler.

Günümüzde Navarin'de olduğu gibi kanlı bir dövüş başladı. Türkler kahramanca savaştılar. Ama yeni öğrendikleri deniz savaşının inceliklerini düşmanları kadar iyi bilmiyorlardı.

Amiral gemisinde köprü üzerinde savaşı yöneten Amiral Pitro Loredano Osmanlıların oklarına hedef oldu. Venedikli amiral, vücuduna saplanan okları çıkararak gerekli emirleri vermeyi sürdürüyordu.

Venedikliler tarafından savaşa sokulan sekiz küçük gemi ile dokuz kadırga bir anda Osmanlıların amiral gemisini sardı. Türk kadırgası kesin ve korkunç bir katliama sahne olurken, Gelibolu kıyılarında analar, eşler ve çocuklar gözleri önünde cereyan eden bu kanlı olayı izliyorlardı. Dalgaların cesetleri kıyıya attığı Gelibolu'da bir dehşet ve bir keder uğultusu işitildi. Kentin kalesine çıkan on binlerce Osmanlı askeri denize doğru attıkları oklarla göğü boşuna karartıyorlardı. Gelibolu önünde, otuz Osmanlı gemisi batırılmış, yakılmış ya da kılıçtan geçirilmişti. Bu büyük deniz yangının alevleri bütün gece, Bursa'ya kadar olan Marmara sahillerinden görülmüştür.

Ertesi gün, deniz savaşında amansız olan Venedikliler, katliamdan kurtulabilen tutsakları aralarında paylaştılar. Osmanlı tutsakların arasında buldukları Cenevizlileri, Katalanyalıları, Sicilyalıları ve Fransızları gemilerin seren direklerine astılar.

Osmanlı amiraliyle işbirliği yaptığını sandıkları vatandaşlarını işkence ile öldürdüler. Müslüman gemiciler ve askerler, Venediklerin egemen oldukları Ege adalarında çatıştırılmak üzere götürüldü. I. Mehmed'in bir gemisi bile savaştan sağlam çıkmamıştı. Amiral Loredano, hiç kaygı duymadan, gemilerini Bozcaada'dan Eğriboz'a, Eğriboz'dan İstanbul'a götürüyor ve karada Osmanlıların ilk müttefiki olan Venedik Cumhuriyeti'nin denizlerdeki rakipsiz egemenliğini Osmanlılara kabul ettiriyordu.

I. Mehmed, Venedik'le bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu devletin bütün Akdeniz'de, egemenliğini kayıtsız şartsız kabul ediyordu. Venedik'te debdebeyle karşılanan Osmanlı elçileri, gördükleri kabulün parlaklığı yüzünden, sultan adına Venedik dukasından isteyecekleri ayrıcalıkları başarılı biçimde gizleyemediler.

Osmanlı İmparatorluğu Bir Yenilgiyle Sarsıldı

1416 yılı, I. Mehmed'in Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırlarında Macarların,

Sırpların, Lehlerin, Ulahların içişlerine karışmak ve Germanya Konfederasyonu'na karşı Tuna'nın sağ kıyılarında kaleler yapmakla geçti. Sultan, imparatorluğa karşı bunca ihanetleri görünen Cüneyd Bey'i sürgün bulunduğu Sırbistan'dan dördüncü defa alarak Niğbolu komutanlığına getirdi. Cüneyd Bey'in yetenekleri o kadar elverişliydi ki, kötülüklerini örtebiliyordu.

Aynı yıl I. Mehmed Tuna kıyılarında Rumen kenti Giurgevo'da bir kale yaptırdı. Bu kale ilerde Osmanlı ordularının Ruslara karşı aldığı savunma önlemlerinde çok önemli bir takviye merkezi olacaktır. Sultan oraya, çok anlamlı olarak sanki devletin güvenliği bu müstahkem mevkide kök salmış gibi "Yerkökü" adını verdi.

Dakları yenen İmparator Trajan'ın döneminden kalmış olan kaleleri ve köprüyü de onarttı.[13] Bazen yenen, bazen yenilen komutanları, Bosna'da Stiryalılara ve Avusturya dükünün şövalyelerine karşı küçük savaşlar veriyordu. Genel Vali Peterfi'nin komutasındaki Macarlar, küçük şaşırtma manevralarından yararlanarak I. Mehmed'in komutanlarına karşı kahramanca karşı duruyorlardı.

Böylesine yiğitçe yapılan savaşlarda komutanlar bile boğaz boğaza geliyorlardı. Bu çatışmalardan birinde, Osmanlı kuvvetlerine komuta eden İshak Paşa, Peterfi tarafından atından düşürüldü ve şehit edildi. Peterfi'nin başarılarından cesaretlenen Macar Kralı Zsigmond arkasına yirmi bin kişilik kuvvet topladı ve hızla Sırbistan'a girdi. Türkleri gerileterek Sofya'yı ele geçirmeyi başardı. Bu felaket Osmanlı İmparatorluğu'nu Edirne'ye kadar sarstı.

Sahte Peygamber

Art arda gelen bu felaketler sırasında henüz tam anlamıyla bastırılamamış olan iç savaş yüzünden Anadolu'da bulunan I. Mehmed, zaman zaman politikasının birer parçası olan kuvveti, oyalamayı ve yiğitliği ortaya koyuyordu.

Din adamları ve ordusu arasında doğan çok tehlikeli bir başkaldırma hareketi, kendisine Avrupa'daki tehlikeleri ve Anadolu'daki karışıklıkları unutturdu.

Musa Çelebi'nin ölümünden sonra ordunun büyük kadısı olan, yani din, fıkıh ve savaş işlerinden sorumlu bulunan Şeyh Bedreddin,[14] I. Mehmed tarafından İznik'e sürülmüştü. Oysa Şeyh Bedreddin Türkler arasında din hukuku ve bilim konularında çok değerli bir kişi olarak tanınıyordu.

Şeyh Bedreddin sürüldüğü yerde, yeteneklerinin körlenmesi için kendisine yapılan bu hareketin öcünü almayı tasarlamaya başladı. Egemen olamadıkları

13 Romanya'da, Roma İmparatoru Trajanus zamanından kalma tahkimat. Dobruca'da, Tuna kıyısında Köstence'ye kadar elli iki kilometre boyunca uzanır. Daha kuzeydeki ikinci sur Sovyet topraklarındadır ve Prut'un aşağı kesiminden Karadeniz'e ulaşır.

14 Türk mutasavvıfı (1359-1420). Simavna'da, Konya'da ve Kahire'de okudu. Mantık, felsefe ve ilahiyat öğrendi. Tebriz'e giderek, Timur'un bilginler arasında yaptırdığı tartışmalara katıldı. Musa Çelebi'nin kazaskeri oldu. I. Mehmed tarafından İznik'e sürüldü. Burada halkı ayaklandırıcı propagandalar yaptı. Silistre, Dobnuca, Deli Orman'da dolaşa-

şeyleri bozan insanların karakterini taşıyordu.

Mizaçları gibi ihtiraslarını açıkça ortaya seren Osmanlılar arasında son derece az rastlanan entrikacılık, büyük kadının içten pazarlıklı ruhunda giderek tehlikeli olmaya başlıyordu. İsyan ateşini büyütmek amacıyla üzerine üflenecek bir kıvılcım arıyordu. Bir rastlantı ona bu olanağı verdi.

İzmir Körfezi'nin Sakız Adası'na bakan ucunda, Karaburun'da kendisine gökten ilham geldiğini iddia eden bir kişi ortaya çıkmıştı. Köy köy, kasaba kasaba dolaşıyordu. Sözde kendisine vahyolan, düşünceleri toplumsal kuramlarla karıştırıyor ve halkın cahilliğinden yararlanıyordu. Halka umut dolu şaşırtıcı şeyler anlatıyordu. Bu adamın adı Mustafa idi. Karaburun'a yaslanmış dağlarda keçi besleyen bir Türk'ün oğlu idi.

Türklerin geniş hayalleri, Kuran'ın hükümlerini istedikleri gibi yorumlama olanağı veren İslamiyet, herkese istediği tarikatı seçme hakkını ve alışkanlığını veren uzun iç savaş yılları, I. Mehmed tarafından henüz düzeltilmeye çalışan olaylar, Türkleri her yeni çıkan inanışın propaganda ve kışkırtmalarına yatkın duruma getiriyordu.

Mustafa'nın düşünceleri de, yoksulluktan yetişenlere ve yoksullara, dünyadaki mutlu insanların adaletsiz üstünlüğüne ve şartlarını ortaya çıkardığı eşitsizliğe karşı intikam almayı öğütlüyordu. Bu nedenle Mustafa'nın düşünceleri, halk tarafından benimsendi.

Bu saçma düşünceler haklı bir şikâyet gibi görülse de, asla uygulanabilir bir öğreti olamazdı. Ancak kafalarda geniş bir imparatorluk kurmayı başardı. Çünkü hayale dayalı öğretiler sınır tanımazdı.

Bütün sızlanmalar, haklı haksız şikâyetler, bütün sefaletler ve bütün hayaller orada yerlerini bulur ve tatmin olurlar. İşte ütopyanın gücü burada yatmaktadır.

Üç Din de Eşit İlan Edildi

Börklüce Mustafa'nın düşünceleri de bir anda Batı Anadolu'yu kaplayarak, çadırdan çadıra, köyden kasabaya hızla yayıldı. Taraftarları Mustafa'ya Dede Sultan adını verdi. Kendi yaşam felsefelerine tıpatıp uyan yeni düşünceler hemen dervişler arasında yayıldı.

Bu sahte öğreti, özel mülkiyetin kaldırılması, doğadan ve çalışmadan elde edilecek bütün ürünlerin ortaklaşa paylaşılması, herkesin mallarına el konulması ve fakirler arasında paylaşılması gibi ilkelerle besleniyordu. Yalnız kadınlar Doğu'nun geleneklerine uygun bir biçim-

rak düşüncelerini yaydı. Bir devlet kuracağını, din farkını kaldıracağını, toprakları halka paylaştıracağını ileri sürdü. I. Mehmed, üzerine asker gönderdi. Padişahın karşısında bir bilim kurulu tarafından sorgulandı. Serez Çarşısı'nda asıldı. Serez'deki mezarından çıkarılan kemikleri 1924 yılında İstanbul'a getirildi. 1961 yılında Sultan Mahmud Türbesi haziresine gömüldü. Bedreddin'e göre, Tanrı'nın özüyle yaratılanlar (mahlukat) birdir. Aralarında varlık ve oluş bakımından fark yoktur. Bütün manevi varlıklar insan düşüncesinin özünden doğmuştur. Yapıtları: *Camiul Fusuleyn* (İki Faslın Derlemesi), *Letaif'ül İşarat* (İşaretlerin En Seçkinleri), *Teshil* (Kolaylaştırma), *Füsus'ul Hikem* (Hikmetlerin İncisi), *Meseret'ül Kulüb* (Kalplerin Sevinci), *Nûrül Kulûb* (Kalplerin Nuru), *Çerağ'ül Fütuh* (Fatihlerin Işığı). En ünlü yapıtı *Vâridat*'tır.

de bu karmaşık toplumun ortak unsuru olmaktan kurtulmuşlardı. Ancak mülkiyetin beslediği kadın ve aile, bir kere mülkiyet ortadan kaldırılınca, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bu garip düzenin en aşağılık yaratıkları olacaklardı.

Büyük bir sahtekârlıkla Dede Sultan'ın yandaşlarınca kandırılan Yahudiler ve Hıristiyanlar, bu sapık düşüncelere katılanların sayısını artıyordu. Yahudi ve Hıristiyanların ilgisini çekmek için, üç dinin kardeşliği ve eşitliği ilan edildi. Sakız Adası'nda yaşayan keşişler, geceleri denizi yürüyerek aştığını ileri süren sahte peygamber tarafından ziyaret ediliyordu. Onlar da bu mucizeye inanarak, ya da inanmış görünerek bütün adaları dolaşıp, olayı anlatıyorlardı.

Böylece Yunan keşişlere ait yeni sapık düzen ile Osmanlı dervişlerinin toplumsal düzeni birleştirilmeye çalışılıyordu. Dede Sultan, Osmanlı Devleti'ni yeni diniyle etkisi altına alıyor, katı düşünceleri İzmir Körfezi'nden Manisa vadilerine ve İznik Ovası'na kadar yayılıyordu. Kısa zamanda çevresine on bin kişilik bir ordu ve sayısız yobaz topladı.

Yeni Sapık Düzenin Yandaşları Yok Edildi

Bu asiler tarafından I. Mehmed'in hükümdarlığı Tanrı adına kabul edilmiyordu. I. Mehmed, yeni bir dünya kurmak isterken, devleti yıkmakta duraksamayacak olan bu tarikatın, silah gücüyle ortadan kaldırılması gerektiğine inandı.

Bursa'dan, sonradan Müslüman olan Sırp kralının oğlu Şişman komutasında altı bin kişilik bir yeniçeri ordusunu sefere çıkarıldı. Ancak ilk karşılaşmada, Dede Sultan ve yandaşlarınca sarılan Şişman ve yanındakiler kılıçtan geçirildi. Üzerlerine yollanan bir orduyu yenmelerini tanrısal bir işaret gibi yorumlayıp, sayılarını ve cüretlerini artırma yoluna gittiler.

Aydın Valisi Ali Bey, Tire Vadisi üzerinden yeni bir kuvvetle asilerin üzerine yollandı. Ancak yine yenik düşüldü. Ali Bey, ordusunun önemli bir bölümünü kaybettikten sonra, Dede Sultan tarafından zorlukla kurtulup Manisa Vadisi'ne sığınabildi.

İmparatorluğun ciddi bir tehlike karşısında olduğuna iyice inanan I. Mehmed, henüz on iki yaşında olan Amasya Valisi, oğlu Şehzade Murad'a Bayezid Paşa'nın gözetimi altında bir ordu toplamasını ve kıyıları izleyerek asilerin dağlarına ulaşmasını istedi.

Kendisi de gerekli kuvvetleri toplayıp içerden ilerleyecek ve böylece isyancıların bulunduğu dağları kuşatacaktı. Uygar toplum içinde tehlike oluşturan asilere karşı, bütün Anadolu Türkleri elbirliği ediyor ve sultanın arkasından kaynaşmış bir kitle olarak geliyorlardı. Hıristiyan, Yahudi, Müslüman, Rum isyancılardan oluşan Dede Sultan yandaşları umutsuzca savaştılar ve yok edildiler.

Yakalananlardan bazıları, ihtida etmeleri halinde canlarının bağışlanacağı önerisini kabul etmediler. Zincire vurulan ve kolları kesilen Mustafa Dede Efes kentine götürüldü. Çarmıha gerilerek bütün bölgede gezdirildi.

Yandaşlarına onu inkâr etmeleri halinde son defa olarak yaşamları bağışlanacağı bildirildi. Ama hepsi birden, başlarını kılıçlara uzatarak, "Hayır! Dede Sultan ruhlarımızı krallığına kabul et" diye bağırdılar.

Dede Sultan'ın, Efes'te en az yüz bin yandaşının gözleri önünde ölmesi bile onun ölümsüzlüğe kavuştuğu efsanenin yayılmasını önlememiştir.

Tekrar dirildiği, Sisam Adası ormanlarında saklandığı söylentileri adalara ve ülkeye yayıldı. Hayal ile gerçeği birbirine karıştıran yeni düzen yandaşları, havarisinin ölümünden sonra da dağılmadı.

Dilencilik felsefelerini bu yeni öğretide bulan üç bin dilenci derviş, Şehzade Murad'ın Manisa'dan ayrılmasından hemen sonra Dede'nin cesedini mezarından çıkardılar. Şehzade Murad hemen geri döndü, geniş çınar ormanları ayaklanmanın hızla bastırılmasını önlüyordu.

Sonunda üç bin derviş, bu çınar ağaçlarına asılarak idam edildi.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Olaylar Avrupa'yı Etkiledi

Osmanlı Devleti, bu bulaşıcı hastalıktan kendisini kurtaramadı. Kötü etki yüzyıllarca sürdü. Ancak bu sapık düzen hiçbir zaman hayalci ve aşırı düşünce sınırını atlayamadı. Sırbistan ile Trakya arasında kalan ülkelerdeki ortak otlaklar, uygulanmak istenen yeni düzenin bir örneği olarak kabul edilince oralarda yaşayan halklar aynı ilkelerin savunucusu olarak ayaklandılar. Ancak Dede Sultan'ın saçma düşünceleri burada Şeyh Bedreddin'in ihtiraslarıyla karışınca birden siyasal ve askeri önem kazandı ve devleti daha da çok oyaladı.

Süleyman, İsa ve Musa Çelebi'lerin eski yandaşları da tarikatçıları destekler gibi görünerek içlerine sızıyor ve böylece iktidara geçmeye çalışıyorlardı. Bütün bu değişik ihtirasları ayrı ayrı şımartan Şeyh Bedreddin'in arkasında büyük bir çapulcu kuvveti toplandı.

Şeyh Bedreddin çeteleri bir araya getirerek I. Mehmed'in ordusuyla boy ölçüşebilecek bir ordu kurmaya çalıştı. Ancak Serez'de I. Mehmed'in oğlu Şehzade Murad Bey tarafından yenildi. Yüksek kadılar mahkemesinde idama mahkûm oldu ve asıldı. İmparatorluğun önemli yasa adamlarından biri olması, Osmanlı hukuku hakkında pek çok bilimsel eser vermesi ölüm cezasından kurtulmasına yetmedi.

Cahil halk için bir hezeyan olarak kabul edilen bu yeni sapık düzen Şeyh Bedreddin gibi aydın bir adam için affedilmez bir suç oluyordu. I. Mehmed onun şahsında ikiyüzlülüğü ve asiliği cezanlandırıyordu.

Ezilen sınıfların cahilliğini ve saflığını istismar etmek isteyen bütün dinler, adalet ve eşitlik safsataları içeren yeni öğretilere kayar. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İran ve Arabistan'da sapık ilkelere dayanan pek çok kanlı, kansız ayaklanma meydana gelmişti.

Dede Sultan'ın öğretisi, Doğu'da bu tip akımların sonuncusu oldu. Ancak bu se-

fer Doğu'dan Batı'ya geçti ve orada çeşitli karışıklıklara neden oldu. Örneğin Almanya'da Reform'dan sonra Anabaptistlerin ayaklanması, İngiltere'de Cromwell İhtilali'nden sonra Fransa'da 1789 İhtilali, 1848 yılında Babeuf'ün ve öteki radikal sosyalistlerin kışkırtmalarıyla kanlı ayaklanmalar ortaya çıktı. Ancak bu öğreti her yanda milletin birleşik gücü karşısında eridi. Safsatadan ileri gitmeyen bu yeni düzen her zaman bastırılan ve kısa süren bir zihin hastalığı olmaktan öteye gidemedi.

I. Mehmed bu düşünceyle savaşarak Asya ve Avrupa'da gücünü sağlamlaştırdı. Beşiğinde boğulan bu öğretiden gizli birkaç örgütten başka bir şey kalmadı.

Şehzade Mustafa Ortaya Çıkıyor

Padişah I. Mehmed aşırı bir düşünceye dayanan bu ayaklanmayı henüz bastırmıştı ki, Epir dağlarında hanedanla ilgili ikinci bir ayaklanma baş gösterdi.

Yıldırım Bayezid'in dönemi anlatılırken, Ankara Savaşı sırasında Şehzade Mustafa'nın ölüler arasında bulunmadığı, ya da bir Doğu Türkünün eline düştüğü veyahut Toroslarda çobanların arasında kirnliği bilinmeden yaşadığı hakkında çeşitli görüşlerin olduğundan söz etmiştik.

Bu kayboluşun üzerinden yirmi yıl geçmişti. Süleyman, İsa, Musa ve Mehmed birbirleriyle taht kavgası yaparlarken, kardeşleri Mustafa, ortaya çıkıp da kendi hakkını istememişti. Bütün kötü niyetleri ve düşünce ayrılıklarını uyandıran iç savaş, zaman zaman tahta geçen kardeşlerle beraber bir sürü açgözlü kişiyi de eylemlerinde serbest bırakmıştı.

Bir anda devletin her yanında, Yıldırım Bayezid'in gerçek vârisi olan Kahraman Mustafa'nın uzun bir yokluktan sonra ortaya çıktığı söylentileri yayılmaya başladı. Kahraman Mustafa'nın aralarında eski İzmir beyi, şimdiki Niğbolu ve Tuna boyları valisi ünlü Cüneyd Bey ile babasının eski silah arkadaşları tarafından tanındığı bildirildi.

I. Mehmed'in sultanlara karşı bunca ihanetleri görünen ve her defasında affedilen Cüneyd Bey'in tanıklığı kuşkuyla karşılandı. Ancak I. Bayezid'in maiyetinde olan öteki eski paşalar ve yaşlılar efendilerinin talihsiz oğlunu tanıdı.

Bayezid döneminin tanınmış komutanları Evrenos ve Timurtaş beylerin oğulları, beraber yetiştikleri ve Ankara Savaşı'nda yaptığı kahramanlıkları gıptayla izledikleri Şehzade Mustafa'yı tanıdıklarını bildirdiler.

Ayrıca Yıldırım ile Palaiologos'lar arasında süregelen sıkı ilişkiler sırasında Sultan Bayezid'i ve beş oğlunu yakından görme fırsatını bulmuş olan Bizanslı prensler hafızalarında yer eden şehzadeyi tanımışlardı.

Nihayet, komşusu Cüneyd Bey tarafından kışkırtılan Ulah Prensi Mirçea, Mustafa'yı kendi topraklarına davet etti ve Edirne'de hüküm süren I. Mehmed'e karşı bir müttefik ordusu kurmasına yardım etti.

Şehzade Mustafa çevresindekilerle birlikte, Ankara Savaşı'nda ölüler ve yara-

lılar arasında yattığı için ganimet aramaya gelen Timur'un askerleri tarafından elbiseleri ve işaretleri çıkarıldı. Daha sonra kendisini aramaya gelen Türkistanlılar, Mustafa'yı basit bir tutsak gibi Doğu Türkistan'a götürüp sattılar.

Satıldığı aşiretin dilini bilmediği için derdini anlatamayan Mustafa, daha sonra Buharalı bir tacirin eline düşmüş, oradan da İran'a götürülmüştü. Ancak burada kim olduğunu açıklayan Mustafa, İstanbul'a yollanmış, Palaiologos'lar da onu Cüneyd Bey'e Evrenos ve Timurtaş'a göstermişlerdi.

Bu durum karşısında hiçbir kuşkuları kalmayan eski komutanlar, Mirçea ile Sırbistan, Bulgaristan ve Epir prensleri kendisini Yıldırım'ın yasal vârisi ve Osmanlıların gerçek hükümdarı olarak kabul etmişlerdi.

Kanıtların uydurma olmadığını gösteren bu iddia birkaç ay gibi kısa bir zamanda Mustafa ve destekleyicilerin çevresinde, Osmanlılardan, Dede Sultan ve Şeyh Bedreddin'in tamamen yok edilmemiş yandaşlarından oluşan bir ordu toplanmasına neden oldu.

Bulgaristan, Epir ve Yunanistan'da giderek büyüyen ordu, kırk bin kişiye ulaştı. Ordu, Selanik çevresine yerleşti. Şehzade Mustafa'nın geçici başkenti olarak Selanik kenti seçildi.

Şehzade Mustafa'nın Planı Bozuldu

Şehzade Mustafa ile yanındakilerin bundan sonraki planları şöyleydi: Selanik'ten harekete geçilecek ve Trakya zapt edilecekti. Daha sonra Palaiologos'larla işbirliği yapıp Bizans gemilerinden yararlanılarak Anadolu'ya geçilecekti. Böylece I. Mehmed Bursa'da sıkıştırılacaktı.

Mustafa'nın veziri olan Cüneyd Bey'in planı, hızlı davranan I. Mehmed tarafından bozuldu. Kardeşini tanımış ya da tanımamış olsun, I. Mehmed hemen halkı uyararak, taht iddiasında bulunan kişinin Cüneyd Bey'in ihanetiyle ortaya çıkarılmış bir sahtekâr olduğunu ilan etti.

Oğlu Murad'ın İzmir ve Balkan ayaklanmalarının bastırılmasında yararlık gösteren altmış bin kişilik ordusu Bursa'dan Gelibolu'ya geçti. Selanik Ovası'nda yerleşen Cüneyd Bey ve Mustafa'nın kuvvetleri, bu ordu tarafından perişan edildi.

Tahtın rakibi ve veziri gençliklerinde, birinin Ankara Meydan Savaşı'nda, ötekinin İzmir'de gösterdiği kahramanlığı I. Mehmed'e karşı gösteremediler. Yenildikleri takdirde maruz kalacakları cezayı kestirdikleri için bütün savaş boyunca hızlı atlarının üzerinde, okların menzili dışında ve her an kaçmaya hazır olarak beklediler. Ordularının perişan olmaya başladığını sezince hemen dörtnala Selanik'e kaçtılar. Orada kendilerini, Selanik'i Bizans imparatoru adına yöneten Demetrius Laskaris karşıladı.

I. Mehmed düşmanlarının kendisine teslim edilmesini istedi. Ancak Demetrius, "Misafirler kutsaldır, onları size teslim ederek, hizmetinde olduğum İmparatorumu küçük düşüremem" dedi. Uzun görüşmelerden sonra I. Mehmed,

Bizans İmparatoru Palaiologos'tan Cüneyd Bey ve Mustafa'nın Limni Adası'ndaki Aya Maria Manastırı'nda Rum muhafızların gözetiminde ömür boyu hapis kalmalarını sağladı.

İmparatorlar Yakınlaştı

Süleyman'ın Ankara Savaşı'ndan sonra Avrupa'ya geçerken Bizans'a rehin olarak bıraktığı Yıldırım'ın son oğlu Kasım Sultan ile kızı Fatma Bayezid'in kalabalık çocuklarından yaşamayı başaranlar oldu.

İmparatorluğun huzura kavuşması için sultanın bütün kardeşlerinin idamını öngören insanlık dışı hüküm Kasım için uygulanmadı. I. Mehmed bütün dönemi boyunca bu acımasız yasayı uygulamaktan kaçındı. Ancak Bursa Yüce Divanı Kasım'ı ölüme mamkûm etmişti.

Olanakların elverdiği kadar iyi davranmaya çalışan I. Mehmed, Kasım'a Bursa Sarayı'nda dünyanın bütün zevklerini tattıracak bir yaşam sözü verdi.

Kız kardeşi Fatma, Batı Anadolu beylerinden biriyle evlendirilmiş ve ağabeyinin bütün cömertliği ve sevgisiyle sarayda yaşamaya başlamıştı. Merhametli yüreği, Osmanlı ailesinin şimdiye kadar uğradığı felaketlerden, kız ve erkek kardeşlerinin hiç olmazsa uzak kalması ile avunuyordu. Kendisini barışa, adalete ve devlet'in yaralarının sarılmasına adamıştı.

En sıkı ilişkileri Bizans Sarayı ile sağlamış, daha önce Manuel'e söz verdiği gibi ne bir kasaba, ne de Marmara Denizi'nde bir kayalığı işgal etmişti. Her iki imparator karşılıklı olarak birbirini bayram dolayısıyla davet ediyordu.

Padişah I. Mehmed, vezirlerinin tuzak olması hakkındaki uyarılarına rağmen İstanbul'a serbestçe girip çıkıyordu. Çok güzel donatılmış bir kadırga, her iki imparatoru Boğaziçi'nde gezdiriyor, iki kıyıya toplanmış halk imparatorların anlaşması onuruna sevgi gösterilerinde bulunuyordu. Bazen Manuel karşı kıyıya geçerek I. Mehmed tarafından hazırlanmış çadırlarda ağırlanıyordu.

İki imparator kendi milletlerinin mutluluğu hakkında uzun uzun konuşuyorlardı. Kalplerin yakınlaşmasıyla birlikte, gelenekler de birbirine karışıyordu. I. Mehmed'in doğruluğu Hıristiyanların hayranlığını uyandırıyor; Manuel'in hoşgörülü davranışları da Osmanlıların dostluğunu kazanıyordu. Bu arada Bizans İmparatoru Manuel, I. Mehmed Çelebi'nin Edirne yolunu kısaltması için kendi topraklarından geçmesine bile izin veriyordu.

I. Mehmed Hastalığını Gizlemeye Çalıştı

I. Mehmed, Edirne'ye döndüğünde tedavisi olmayan dizanteri hastalığına yakalandı. Gün geçtikçe kuvvetten düştüğünü anlıyor, fakat oğlu henüz oraya gelmeden yakınında bulunanlara zayıflığını belli etmek istemiyordu. Ancak Edirne'ye geldiğinin üçüncü günü, camiye giderken atının üzerinde baygınlık geçirdi ve düştü.

Kendisine geldiğinde veziri İbrahim ve Bayezid paşalardan, oğlu Murad'ın Edir-

ne'ye erişinceye kadar ölümünün gizlenmesini istedi. Ünlü Vezir Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın inancına ve kendisine beşikten mezara kadar babalık etmiş olan Bayezid Paşa'nın bağlılığına güvenerek iyileşeceğine ilişkin söylentiler çıkarttı ve kendisini sevenlerin duaları arasında dünyaya gözlerini kapadı.

İmparatorluğu Kırk Bir Gün Bir Ceset Yönetti

I. Mehmed'in ölümü, sarayda en ufak bir söylentiye ya da bir değişikliğe neden olmadı. Hadımağalarıyla anlaşan İbrahim ve Bayezid paşalar hükümdarın ölümünü ordudan ve halktan gizlediler. Her türlü ayaklanma olasılığına karşı elde hazır bir ordu olmasını sağlamak amacıyla Şehzade Murad gelinceye kadar Edirne çevresindeki bütün birlikleri, I. Mehmed adına yapılan bir çağrıyla topladılar.

Bütün birlikler hiçbir şeyden kuşkulanmadan bir araya geldi. Yalnız her cuma padişahı görmeye alışkın yeniçeriler, sultanı görmeden hareket etmeyeceklerini bildirerek az çok ayaklanma havasına girdiler. Bu istek karşısında İbrahim ve Bayezid paşaların düşünceleri suya düşme tehlikesi gösterdi. Ancak vezirlerin sırlarını bilen Saray Hekimi Kurt Uzun, padişahın cesedini mumyaladı, yüzüne boyalar sürerek yüz hatlarını canlandırdı, elbiselerini giydirdi ve sarayın avlusuna bakan karanlık bir pencere içine yerleştirdi. Kaftanı altına giren iki haremağası gerektiğinde padişahın elini sallayacaktı.

Efendilerinin önünden geçmeye başlayan yeniçeriler kendisini coşkun sevgi gösterileriyle selamladı. Bir anda bütün kuşkular ortadan kalktı ve İbrahim Paşa'nın istekleri, uygulanmaya başlandı. Kırk bir gün boyunca, bu hileyle Edirne halkı ve askeri aldatıldı ve devlet bir ceset adına yönetildi.

Bu arada I. Mehmed'in Bayezid'in güvenilir adamlarından olan Elvan Bey Amasya'ya gitmiş ve Şehzade Murad'a babasının öldüğünü, kendisinin Edirne'de beklenildiğini ve alınan önlemi bildirmişti.

Anadolu'yu Elvan Beyle birlikte at üzerinde aşan Murad, Bursa'ya erişmiş ve orada kendisini bekleyen vezirlerle güya Anadolu'da baş gösteren ayaklanmaları bastırmak için getirilen Rumeli ordusuyla buluşmuştu.

Amacı Fethetmek Değil Barışı Sağlamaktı

I. Mehmed'in ölümü böyle oldu. Devlete sahip çıkmaya o kadar çocuk yaşta atılmıştı ki, tarih onun bu yaşamını çok uzun ve yüklü olarak değerlendirebilir. Ancak o öldüğü zaman çok yaşlı değildi. Osmanlılar kendisini, ırklarını iç savaşın kan ve ateşinden kurtardığı için, Türklerin Nuh Peygamberi diye anarlar. Yaşamında yalnız bir tek ihtiras vardı. İhtilalci düşünce ayrılıklarına ve kötü kardeşlere karşı savaşırken daima kahramanlaşıyordu.

Zaferden ve barıştan sonra kendisini yalnız bir tek aşırılığından dolayı eleştire-

biliriz, bu da aşırılıkların en cömerdi olan bağışlamalarıdır.

Hainleri hemen bağışladığı için zaman zaman onların ihanetine fırsat vermiştir. Fakat uzun karışıklıklardan sonra işbaşına gelen her kişi, isterse adı Sezar, IV. Henry ya da I. Mehmed olsun çok fazla cezalandırmak ve öç alma duygusunu çeşitli acılarla sürdürmek istemiyorsa, bağışlamak zorundadır.

Ülkede sağladığı huzur I. Mehmed'i eleştiren şiddet taraftarlarını haksız çıkarmıştır. Rakiplerinin yarattığı dehşet havasını silerek devleti herkese sevdirmiştir. Amacı durmadan fethetmek değil, barış sağlamaktı. Aslında bu, gerçek devlet adamlarının başarısı değil midir?

Yapıtlarını Tanrı ve Millet Adına Yaptırmıştı

I. Mehmed'in gerçek arkadaşlığa dayanan dostlukları, tek kelimeyle övgüye değerdir. Öldükten sonra da anılmak isteyen insanlar gibi anıtlar yaptırmaya meraklıydı. Edirne ve Bursa'da yaptırdığı yapıtları, kendi büyüklüğüne değil, Tanrı'sına ve milletine adıyordu.

Her cephesi iki yüz adım uzunluğunda, zarif sütunlar ile tutturulmuş dokuz kubbeli, sınır taşı gibi duran iki minaresi ile Edirne Camisi zenginliğini, zevkini ve mimarlarının büyüklüğünü ortaya koyar.

I. Mehmed Bursa'da Yeşil Cami'nin yapımı için elli bin duka altını ile üç iş yılı harcadı. Bu cami herhangi bir klasik stile sahip olmaksızın, beyaz bir mermer temele oturmuş ve Asya ile Ege adalarının bütün renkli mermerlerinden yapılan bölmelerden meydana gelmişti. Kan rengi mermerden oyulan kapısı üzerine Kuranıkerim'den ayetler kazılmıştı. Kubbesi İran'ın şeffaf porseleninden yapıldığı için, Timur'un Semerkant'taki sarayı gibi göğün maviliğini tapınağın içine geçiriyordu.

"Bizi Daha Aydınlık Günler Bekliyor"

Döneminin sayısız savaşlarla geçmiş olması ve sık sık kanlı ayaklanmalarla sarsılması, yine de insan zihninde önemli bir yer tutan ölümsüz yapıtların ortaya çıkmasını önlememiştir. Zaten Farsların, Arapların ve Mısırlıların rakibi olan Türkler, Bizans'ın yükselmiş şairleri, yazarları ve bilginleriyle ilişki kurarak şiir, bilim, dinbilimi, hukuk, tıp, mimarlık ve tarih gibi konulara çok daha fazla ilgi duymuşlar ve artık fethetmeyi bırakarak uygarlaşma yoluna giren milletler gibi, bu bilimlere ciddi biçimde eğilmişlerdir. I. Mehmed'in yakınında bulunanlar arasında komutanı, veziri ve özellikle dostu olan Bayezid Paşa'dır. Mehmed Çelebi, Bayezid Paşa'nın kendisini Ankara Savaşı'ndan kaçırdığını, Tokat dağlarında dilenci derviş kılığına sokarak gizlediğini ve Timur'un askerlerinden kaçamayacak duruma geldiğinde kendisini sırtında taşıdığını asla unutmamıştır.

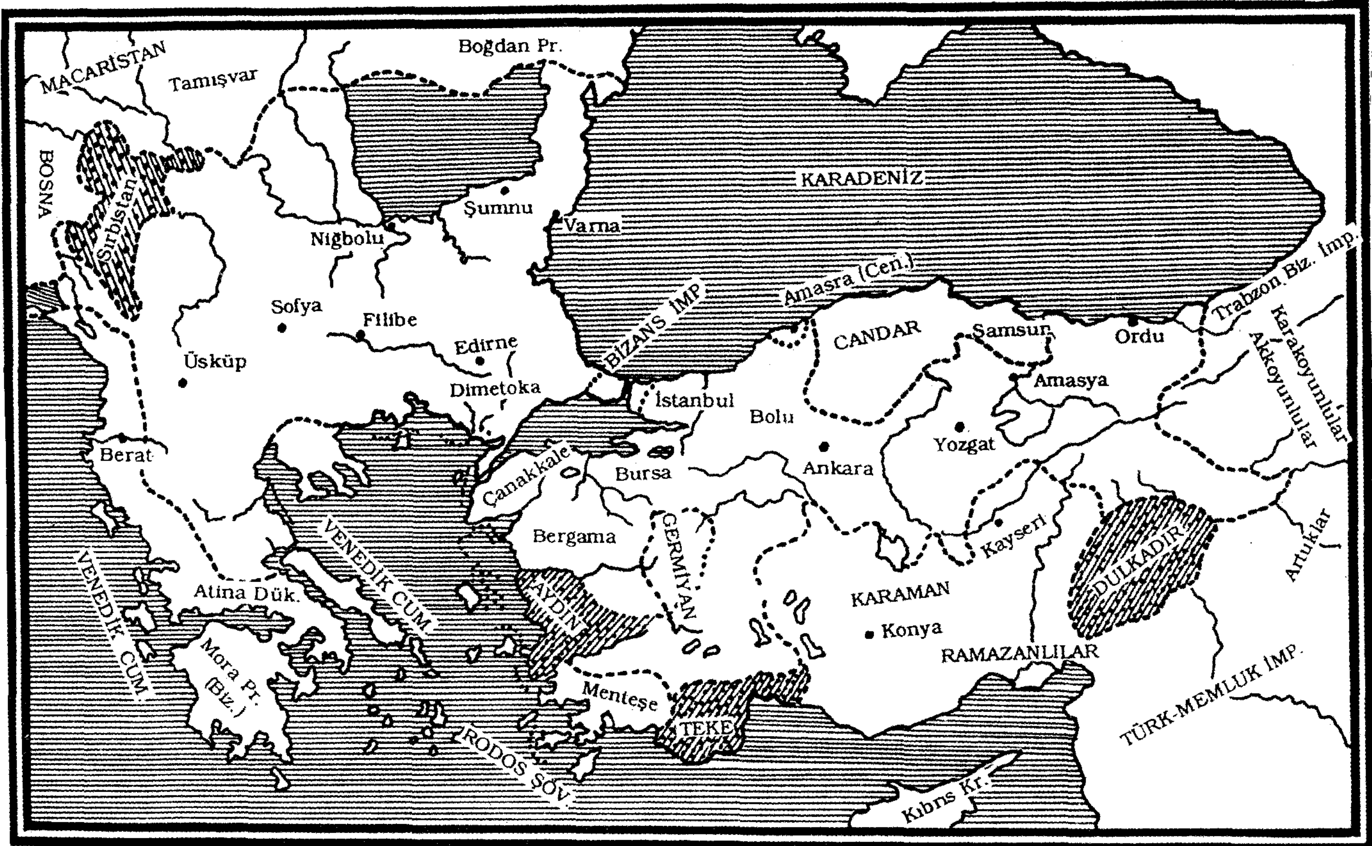
Hekimlerinden Şeyhi, aynı zamanda en sevdiği şairlerinden bir idi. *Güneş ve Neşe* adlı yapıtın sahibi olan Karaman-

lı Cemali[15] kendisine hem okuma yazma, hem de Farsça, Arapça ve Rumca öğretmiştir. Edebiyata karşı duyduğu aşırı sevgi ve yazarları koruması, dünyanın her yanından Bursa'ya tanınmış kişilerin akın akın gelmesine neden oluyordu. Kendinden öncekiler gibi Bizans'ın topraklarını, kentlerini ve zenginliğini yağmalamaktansa, barış yoluyla istediklerini elde ediyor ve akıllı davranışlarıyla onlardan ganimet topluyordu. I. Mehmed'in çok kısa süren hükümdarlık döneminde Osmanlılar Asya ve Avrupa'da dinlenme fırsatını bulmuşlardır. Bu arada Osmanlılar, on yıldır iç savaşın açtığı yaraları sarmak ve azalan nüfuslarını çoğaltmak için ihtiyaç duydukları barışın bütün nimetlerinden yararlanmışlardır. Eğlence, düzen, disiplin, tarım, uygar ilişkiler, sınırlara saygı, anlaşmalara uyma, deniz ticareti, ticaret kuralları, deha ve dinlere karşı saygı gösterme gibi... Hıristiyanlarla kurdukları sıkı bağlardan Avrupalı güçlerle kurulan ilişkilerden de büyük ölçüde yararlanmışlardır. Bazı padişahları, yurttaşlarının şanı için çok şey yapmışlardır. Ancak imparatorluğun kurtuluşu ve sağlam temellere oturması için yapılan en iyi hareket, I. Mehmed zamanında gerçekleştirilmiştir. I. Mehmed'in milletine yaptığı en büyük iyiliklerden biri de, bilgelik ve devlet adamlığı niteliklerini benliğinde toplayan Murad gibi bir oğul bırakmasıdır.

I. Mehmed son nefesini verirken oğlu Murad'ın döneminin devlet için parlak geçeceğini kestirmişti. Babasının hastalığı Şehzade Murad'a bildirilmek üzereyken, kâğıt kalem isteyen I. Mehmed, imzasının altına şu satırları yazmıştı:

"Karanlıklar yaklaşıyor; ama bizi daha aydınlık günler bekliyor. Yaşamımızın geçici çiçeği soluyor; fakat o başka bir yaşam içinde yeniden açacaktır."

15 XV. yüzyıl Türk şairlerinden. Ünlü şair Şeyhi'nin yeğenidir. 1410 ya da 1412'de doğdu ve 1480'den sonra İstanbul'da öldü. Bir söylentiye göre Bursalıdır. II. Murad döneminde ün kazandı. 1466'da yazdığı *Hümâ vü Hümâyun* (Gülşen-i Uşşak) adlı mesnevisini II. Murad'a, 1455'te yazdığı *Miftah-ül Ferec* (Rahatlığın Anahtarı) adlı öteki mesnevisini Fatih Sultan Mehmed'e sundu. Divanıysa bulunamadı.



Fetret Devri'nin Sonunda Osmanlı Devleti.

8. BÖLÜM

Bütün Ustünlükler II. Murad'da Toplanmıştı

Çocukluktan henüz çıkmış olan II. Murad, aslında hem savaş sanatında, hem de politikada çocukluktan çok uzaktı. On iki yaşındayken ordunun başında Balkanlar'da çıkan ayaklanmayı bastırdığı sırada, babası I. Mehmed'in kalbinde, oğlunun vaktinden önce tahta oturacağına ilişkin bir önsezi doğduğunu söylerler. Sultan, bunun için oğlunu hükümdarların eğitiminden geçirmek istemiştir. Onu savaşlarla ve iktidarın zorluklarıyla karşı karşıya bırakmıştır. II. Murad'ın vaktinden önce tahta geçmesi, I. Mehmed'in tasarılarına çok uygun düşüyordu.

II. Murad gençliği, yakışıklığı, ince davranışları, savaş becerisi, Bayezid Paşa ile yaptığı tartışmalardaki yumuşakbaşlılığı, çocuksu görünüşüyle herkesin, ama özellikle askerlerin sevgisini kazanmıştır. Ayrıca II. Murad'a asker dahil herkes saygı göstermiştir.



Böylece II. Murad, Osmanlı ordusunun tanrısal komutanı durumuna gelmiştir.

Baba I. Mehmed'in düzgün yüz hatları aynı biçimde oğluna geçmişti. Bu benzemenin neden olduğu manevi etkiye, II. Murad'ın yakışıklığından ileri gelen bir başka etki de eklenmişti. Sözün kısası bir milletin kendisini yöneten hükümdarda görmek istediği, doğanın tacı olan yakışıklılık bütünüyle II. Murad'ın kişiliğinde toplanmıştı.

II. Murad

Bizans Mustafa'yı Serbest Bıraktı

Amasya ile Bursa'yı ayıran uzun yolu hızla ve tanınmadan aşan II. Murad, babasının ölümü Bursa'da yayılmadan kente girdi. I. Mehmed'in ölümünü ancak o zaman öğrenen yeniçeriler yeni sultanı karşılamak için kentin dışına çıktı. II. Murad, yeniçerilerin başlarında büyük sevgi gösterileri arasında kente girdi. Bütün yol boyunca I. Mehmed'in cenazesi örtüye sarılı olarak getirilmişti.

Babasının ölüsünü gören II. Murad gözyaşlarını tutamadı. Cenaze büyük törenden sonra Yeşil Cami'nin yanındaki türbeye gömüldü.

II. Murad'ın, Osmanlıları taht hakkında duraksatacak yaşta başka erkek kardeşi yoktu.

I. Mehmed daha henüz beşikte olan iki kardeş bırakmıştı. Ancak daha önceden, taht üzerinde hak iddia eden ve yenildikten sonra Bizans imparatoru Manuel'in korumasında Lemnos'ta hapsedilen amcası Mustafa vardı. Eğer Mustafa Bizans imparatoru tarafından serbest bırakılsaydı, Osmanlıları yine ikiye bölecek iç savaşlara neden olabilirdi.

Bursa'ya elçiler gönderen hain Manuel, II. Murad'ı tehdit ederek Osmanlı Hanedanı'ndan rehineler istedi. O zamanlar sadrazam olan Bayezid Paşa, Rum elçilerine gururlu bir ifadeyle, isterse Yıldırım Bayezid'in kanından gelsin, gâvurların elinde yetişmiş bir prensin asla Osmanlıları yönetemeyeceğini belirtti. Hatalı hareket eden Manuel, bu yanıt üzerine Mustafa'yı serbest bıraktı.

Bu arada Selanik bozgununda ölümden kurtulan Demetrius Laskaris'i, Lemnos'a göndererek Cüneyd Bey'i de serbest bıraktırdı. Özgürlüklerine kavuşan iki bozguncu imparatorun zoruyla bir anlaşma imzaladı. İki kafadar, Rumların yardımıyla tahta oturdukları zaman, daha önce Bizans'ın elinde olan Gelibolu ile Marmara Denizi'nin Trakya ve Batı Anadolu sahillerindeki bütün kentleri ve Karadeniz sahillerini Bizans İmparatorluğu'na iade edeceklerdi.

Mustafa Bey Büyük Bir Ordu Topladı

Bizans imparatorunun savaş gemileri, Mustafa ve Cüneyd beyleri bir zamanlar kendilerini desteklemiş olan Gelibolu çevresine çıkardı.

Olay, Edirne'de I. Mehmed'in ölümünü saklayan İbrahim ve Bayezid paşaların ne kadar akıllı davrandıklarını kanıtlıyordu. Çünkü, her ne kadar Gelibolu garnizonu askeri disiplini gereği II. Murad'a bağlı kaldıysa da, gerek Yıldırım Bayezid'in anısında ısrar eden, gerek on yedi yaşında bir çocuğun imparatorluğu yeterince yönetemeyeceğine inanan Trakya halkının büyük bir bölümü Mustafa'nın hakkını savunmaya başladı.

Mustafa birkaç gün içinde Trakyalı, Makedon ve Epirlilerden oluşan büyük bir gücü Selanik Ovası'nda toplamayı başardı. Körfez üzerindeki bütün limanları tek tek eline geçirdi.

Yüzyirmi bin kişilik bir ordunun başında Gelibolu'nun kapılarına dayandı. Kent Cüneyd Bey'in hilesine aldanarak

teslim oldu. Çıkarı olduğu zaman taraf değiştirme işinde büyük bir becerisi olan bu hain, dalavereli işlerde çok az yanılıyordu.

Bu bakımdan onunla beraber olmak, sürekli kazanılan tarafta olmak anlamına geliyordu. Tarihte, İngiltere'de Shaftesbury kontu ve Fransa'da Prens Talleyrand gibi kişilerde görülen bu karakter, Rumların ikiyüzlülüğü ile boy ölçüşebilecek bir özellikteydi.

Halka ve Askere Kendini Sevdirmişti

Henüz tahta oturduğu bir sırada devletin parçalanmaya başladığını gören II. Murad, hemen babasının divanından en deneyimli yaşlıları, Timurtaş'ın oğullarını, kendi silah arkadaşlarını topladı.

Genç vezirleri, hemen Rumeli'ye geçmesini ve ataları Yıldırım'ın şanına layık bir biçimde ayaklananlara karşı koymasını önerdiler. "Bulutu, ancak şimşek dağıtır" diyorlardı.

Bu öneri Murad'a yatkın geliyordu. Yılların verdiği deneyimlerle pişen İbrahim Paşa ve savaşlarda yetişen Bayezid Paşa şu görüşteydi:

"Eğer savaş alanında yenilecek bir kişi varsa, onun padişah olmaması gerekir. Çünkü bir padişahın talihsizliği onun sonu olur. Oysa komutanının ve ordusunun talihsizliği komutan için utanç, ordu için de felaket olur."

Murad bu akla yatkın uyarıları kabul etmek zorunda kaldı. İzmir Körfezi çevresindeki Foça Limanı'na sahip olan Cenevizlilerden savaş gemileri kiralandı. Bayezid Paşa, ancak toplayabildiği otuz bin kişilik Anadolu ordusuyla Marmara'yı aştı. Mustafa'nın kalabalık ordusu tarafından korunan Gelibolu Kalesi'nin önüne yerleşti. Bayezid Paşa'nın ordusunu bu biçimde yerleştirmesi yanlış oldu. Çünkü ordu Gelibolu garnizonuyla karşı karşıya kalmıştı. Garnizondaki Trakya halkı yeniçerilere Mustafa Bey'in tarafına geçmeleri yolunda çağrılar yapıyordu.

Bu durum olumsuz gelişmelere neden oluyordu. Nitekim bir süre sonra,Bayezid Paşa tamamen çaresiz kaldı. Eğer Mustafa'ya doğru ilerlese Gelibolu garnizonu karşısına çıkacaktı. Böylece Mustafa Bey de arkasından dolanarak onu iki ateş arasında bırakacaktı. Eğer daha fazla hareketsiz kalırsa güçsüzlüğünü ispat etmiş olacak ve yeniçeriler karşı tarafa geçeceklerdi.

Her zaman Cüneyd Bey'in öğütlerine uyarak hareket eden Mustafa Bey, cüretli davranmakla kaybedeceği hiçbir şeyi olmadığını biliyordu. Tersine en küçük bir üstünlük sağlamasıyla, kazancının çok büyük olacağının farkındaydı. Halk da bu durumu sezinlemişti.

Bu yüzden Trakya halkı Mustafa Bey'in çevresinde toplanmayı kendi çıkarına uygun buldu. Yaşlılar, Mustafa Bey'in Yıldırım Bayezid'e benzediğini gençlere anlatmışlardı. Bu gerçek ve Mustafa Bey'in geçmişi için duyulan acıma ile bir padişaha yakışacak kadar sahip olduğu yiğit güzelliği, asker ve halk arasında büyük sevgi toplamasına neden olmuştu. Etkili konuşmalarıyla, Tesalya ve Trakya köylülerine karşı candan davranışlarıy-

la kendisini herkese sevdirmişti. Askerlerine her zaman bağışlayıcı olarak davranması ve Cüneyd Bey'in, Bayezid Paşa'nın ordusuna çeşitli yollardan akıttığı altınlar, ordu içinde de Mustafa Bey'e bir bağlılığın doğmasını sağlamıştı.

Talihsiz Bayezid Paşa ne güven içinde ilerleyebiliyor, ne de şerefiyle geri çekilebiliyordu. Her sabah ordusuna göz gezdirdiğinde, Mustafa'nın yanına geçmiş olan askerin eksikliğini anlıyordu. İç savaşlarda, uzun süre halkın düşüncesinden uzak tutulmuş bir orduya güvenilemez. Çünkü, halk nereye koşarsa, bir süre sonra ordu da aynı yere gidecektir.

Bütün içgüdülerinde olduğu gibi kaynak bakımından da ordu, halk demektir. Başkaldırı salgınından kaçmak isteyen Bayezid Paşa, nihayet Edirne'ye doğru ilerleyerek ova üzerinde karargâhını kurdu.

Mustafa Edirne'ye Savaşmadan Girdi

Kendisine Edirne yolunu açan kent ve kasabalıların hep birden Mustafa'ya teslim olması, onun Bayezid Paşa'nın konduğu yerin karşısına, Sazlıdere'ye yerleşme cüretini göstermesine neden oldu.

Elbe dönüşünde kendisine karşı savaşmaya yollanan askerleri davasına inandıran Napolyon gibi Mustafa Bey de, iki ordunun arasında tek başına ilerledi. Onlara talihsizliklerinden ve haklarından söz etti.

Bayezid Paşa'nın yeniçerilerine seslendi. Askerler, iki taraf arasında duraksıyordu.

Nitekim Bayezid Paşa'nın askerleri de eski anılarını canlandıran ve kendilerine Tanrı adına hitap eden Mustafa Bey'in; silah yerine dostluk uzatan ellerini gördüler. Askerler, halkın Mustafa'ya taparcasına sevgi gösterileri yaptığına tanık olduktan sonra hep birlikte onu desteklemeye başladılar ve hemen onun ordusuyla kaynaştılar. Mustafa, Bayezid Paşa'yı II. Murad'a bağlı kalan öteki komutanları kendi yeniçerilerine zincirletti ve Edirne kentine, halk ile ordunun görkemli gösterileri arasında savaş yapmadan girdi. Atalarının sarayı dediği II. Murad'ın sarayı kendisini kabul etti.

Paşanın Başı Sarayın Avlusuna Düştü

Ertesi gün Mustafa Bey, zincire vurulmuş olan Bayezid Paşa'yı ve kardeşi Hamza Bey'i huzuruna getirtti. Sanki zaferin en büyük ödülü öç duygusuymuş gibi, Bayezid'i hain Cüneyd Bey'e teslim etti.

Hatırlanacağı üzere, Bayezid Paşa bir zamanlar Cüneyd'in kızıyla evlenmek istemiş, o ise bu isteği hakaretle geri çevirerek, kendisine damat olarak Arnavut köle Adulas'ı seçmişti. Daha sonra yapılan savaşta Bayezid Paşa'nın eline geçen Adulas, ham bir intikam duygusunun kurbanı olarak erkeklik organlarından yoksun bırakılıp haremağalarının yanına yollanmıştı. Cüneyd Bey'in kızı ve damadı adına Bayezid Paşa'dan alınacak öcü vardı.

Edirne Sarayı'ndaki çavuşlara emrederek başının uçurulmasını istedi. İdam

edilmeden önce paşaya dönerek, "Tutsaklarının erkeklik organlarını yok etmekte çok usta bir adamın başını kesmekle aslında haksızlık ediyoruz" dedi.

İmparatorluğun kaderini bağlılığı ve temkinli davranışlarıyla iki defa değiştiren Bayezid Paşa'nın kafası sarayın avlusuna düştü. Bursa Sarayı'ndan ayrılırken böyle bir sonla karşılaşacağını düşünen Bayezid Paşa, vasiyetini hazırlamıştı.

Beş yüz bin akçe tutan servetini, kendi çocuğu olmadığı için, II. Murad'a bağlılığından dolayı ödüllendirmek istediği Timurtaş'ın oğlu Umur Bey'e bıraktı. Bayezid'in kardeşi ve komutanı olan Hamza Bey, Cüneyd Bey tarafından cezalandırılmadı. Ancak serbest bırakılan Hamza Bey daha sonra ağabeyinin öcünü aldı.

Mustafa Bey, Manuel'e Verdiği Sözü Tutmadı

Bizanslılar tarafından çok adi koşullar altında yardım gören Mustafa, Osmanlı Devleti'nin yarısına sahip olur olmaz, İmparator Manuel kendisinden Gelibolu'yu ve Marmara kıyısındaki kentleri Bizans'a geri veren antlaşmanın hemen uygulanmasını istedi. Her koşulu kabul ederken duraksamayan Mustafa Bey, bu sefer her şeyi inkâr etmekte bir sakınca görmedi. Kendi tarafına geçen halk ve ordunun ancak devletin parçalanması durumunda kendi karşısına geçeceğini iyi biliyordu.

Bizans İmparatoru Manuel'in komutanı Demetrius Laskaris kendisini inandırmaya çalışırken, şöyle yanıt verdi:

"Ben, kendi topraklarımı İmparator Manuel'in hesabına yeniden fethetmiyorum. Artık ihtiyacım kalmayan askerlerini al ve ülkene dön. Bizanslılardan gördüğüm hakaret onlara karşı saygı duymamı önlüyor. Selanik'te beni konuk ettiğiniz gerçektir. Ancak unutmayın, Lemnos'ta beni hapsetmiştiniz. Şu durumda ödeştik sayılır. Artık bundan böyle size, bir Osmanlı padişahı gibi davranacağım."

Bu yanıta çok kızan Bizans İmparatoru Manuel, bir zamanlar Mustafa'yı Murad'a karşı isyan etmeye kışkırttığı gibi, şimdi de Murad'ı Mustafa'ya karşı öç almak için kışkırtıyordu. Demetrius Laskaris'i Bursa'ya göndererek aynı yüzsüzlükte sultanla işbirliği yapmayı önerdi.

Bizans Sarayı'nın İstanbul'da tutunabilmesi, ancak Osmanlılar arasında çıkacak anlaşmazlıklara bağlıydı. Bizans üstün gelen tarafa yanaşarak varlığını sürdürüyordu. Zaman zaman aynı utanmazlıkla hizmet ve ihanet ettiği tarafların öçlerinin çatışacağı günü hazırlıyordu. Bütün komşularıyla sürdürdüğü iğrenç ilişkileri, pek yakında gerçekleşecek olan çöküşüne işaret sayılıyordu.

Cüneyd Bir Kere Daha İhanet Etti

Mustafa Bey uzun tutsaklık yaşamının ruhunu gevşetmiş olmasından dolayı hileyle ele geçirilmiş bir tahttan mümkün olduğu kadar fazla yararlanmak istiyordu.

Bu yüzden Edirne Sarayı'nın bahçeleri, çılgın eğlenceleri ve haremi içinde

kendini kaybetti. Kendi çevresinde toplanarak tahta geçmesini sağlayan çobanlardan ve köylülerden kurulu düzensiz birlikleri kendine bağlayabilmek için, bu gönüllülere ilk defa olarak günde elli akçe maaş bağladı. Böylece yeniçerilerin karşısına, yeni bir ücretli asker topluluğu çıkarmış oldu. Mustafa'nın uzun süre iktidarda kalabilecek güçte olmadığını sezen ve daima zeki, talihli insanlara hizmet etmek isteyen Cüneyd Bey, yeni efendisini Asya topraklarının fethi için Edirne Sarayı'nın çılgınlıklarından boş yere uzaklaştırmaya çalıştı.

Çabalarının sonuçsuz kalmasından umudunu kaybeden ve Mustafa Bey'in beceriksizliğine inanan Cüneyd Bey, sanki hiçbir şey olmamış gibi, eski ihanetlerini affettirmek amacıyla bu sefer çok daha iğrenç bir ihanete kalkıştı. Bir padişah Süleyman, Musa, Mehmed Çelebiler ve Mustafa Bey döneminden öğrendiği derslerle kendisine sunulan çekici önerileri asla geri çevirmezdi. Cüneyd Bey, II. Murad'ın sadrazamı olan İbrahim Paşa'ya gizli haberciler gönderdi.

Eğer I. Mehmed'in oğlu, kendisine, İzmir, Tire Kemalpaşa ve Ege'nin güzel vadilerini yeniden bağışlarsa, II. Murad'ın Edirne'yi almasına karşı koymayacaktı. Kendisine son derece yararlı, düşmanlarına ise o kadar zararlı olan böyle bir yardımcının önerileri hemen kabul gördü. İhanette karar kılan Cüneyd Bey'in bütün istekleri yerine getirildi.

II. Murad Savaşmadan Zafere Ulaştı

Yalnız, hazırlanan tuzağa itmek için Mustafa Bey'in Edirne'den ayrılması gerekiyordu. Çünkü Sultan II. Murad'ın Mustafa Bey'in kişiliğinde yarattıkları efsaneyi koruyacak olan Trakya halkını, bütünüyle karşısına almadan Edirne'ye kadar ilerlemesi gerekirdi.

Bunun için Cüneyd Bey, Mustafa Bey'i Anadolu'ya geçerek, Sultan II. Murad'ı asıl başkentinden kovarak bütün toprakları birleştirmeye inandırdı. Mustafa Bey, yanında başıbozuk askerleriyle Venedik'ten ödünç alınan kadırgalarla Marmara'yı geçti, Lapseki'ye ayak bastıktan sonra, Ulubat Çayı'nın suladığı engin ovalara yayılmaya başladı.

Geceleyin Lapseki Ovası'nı yaktıkları ateşlerle baştan başa kaplayan Mustafa Bey'in ordusunun görkemli durumunu gören Sultan II. Murad, bir an başkentinin elden gideceğini sanarak ürperdi.

Ancak Sadrazam İbrahim Paşa'nın Cüneyd Bey'in ihaneti hakkında kendisine verdiği güvencelere ve gençlik yıllarının sadık arkadaşlarının cesaretine güvenerek, yirmi bin seçme askeriyle Bursa'dan ayrıldı.

Karşısına Ulubat'ın geçit vermeyen ormanlarını, sağına çayın taşkınlarında bataklık olmuş düzlükleri alarak, bu doğal engellerin içinde güçlükle hareket etmek zorunda kalan Mustafa Bey'in komutanlarını izlemeye başladı.

Bu durumdan canı sıkılan Mustafa Bey, atlarının altındaki ovayı durmadan çiğneyen ordusuna ne hükmedebiliyor, ne

de sahip olabiliyordu. Sabırsızlıkla çayın sularının çekilmesini ve ordusuna yolun açılmasını bekliyordu. Çevresinde bazı ihanetlerin döndüğünü hissediyor, fakat ortaya çıkarmaya ve cezalandırmaya cesaret edemiyordu.

II. Murad'ın sadrazamı İbrahim Paşa, bir yandan Mustafa Bey'den uzaklaşan Cüneyd'i oyalarken, diğer yandan el altından yolladığı mektuplarla Cüneyd Bey'in ihanetini üstü kapalı bir biçimde belirtmeye çalışıyordu.

Birbirinden sürekli kuşkulanan iki suç ortağı, karşılıklı olarak birbirine gözhapsine almışlardı. Ancak kuşkularını açığı vurmuyorlardı. Karşılıklı güvensizlik saldırı tasarılarını yavaşlatıyor ya da suya düşürüyordu. Hatta Mustafa Bey, kendisine vaat edilen zaferlerde bile bir tuzak görüyordu. Rakip karargâh böylesine kendi kendine çürüyüp giderken, İbrahim Paşa'nın büyük ustalıkla hazırladığı tasarılar gerçekleşecek ve II. Murad hemen hemen savaş yapmadan büyük bir zafere ulaşacaktır.

Ayrıcalıklı Birlikler Birbirine Düşman Oldu

Karamanlıların Toros bölgesine egemen olmaları gibi, Balkanlar'da kalabalık bir aşiretin feodal başkanı olan Mihaloğlu, I. Mehmed zamanında ortaya çıkan bir başkaldırma olayında yakalanmış ve o tarihten beri Tokat Kalesi'ne hapsedilmişti.

Mihaloğlu'nun Avrupa'da bulunan Türk aşiretleri üzerindeki etkinliğini bilen İbrahim Paşa, onu serbest bıraktırdı ve padişahın huzuruna çağırdı. Yaşlı vezir, Mustafa'nın öncü kuvvetlerinin çoğunlukla Balkan köylüsü olduğunu biliyordu.

Bir gece, Ulubat Çayı'nın karşı kıyısında ateş çevresinde oturmuş olan akıncılar aralarında konuşuyorlardı. Mihaloğlu'nun da başlarında olmasını çok istiyorlardı. Çayın öteki kıyısına rastlantı sonucu yaklaşmış olan Mihaloğlu eski arkadaşlarının seslerini tanımıştı. Çok ünlü olan haykırışıyla onlara seslenmişti.

Bu savaş çığlığı, akıncılar tarafından hemen tanınmıştı. Hep bir ağızdan sordular:

"Mihaloğlu sen misin, yoksa hayaletin mi?"

Mihaloğlu şöyle yanıt verdi:

"Evet benim, gerçek padişah ile beraber bir serüvencinin peşine takılan kardeşlerim ve oğullarımla ülkemin kurtuluşu için çarpışmaya geldim. İçinizden biri çıkıp da beylerinin göğsüne ok atabilir mi?"

Bu sesi, bu sözleri ve Mihaloğlu'nun atının nal seslerini işiten akıncılar hemen aralarında toplandılar, hep birden atlarına koştular ve surları aşarak beylerini kucaklamaya gittiler. Böylece on bin kişilik akıncı kuvveti II. Murad'ın saflarına geçmiş oluyordu.

Sabah olunca, Mustafa'nın öteki yardımcı birliklerinden olan azaplar[1], akıncıları izlemek için çayı, dağlara yakın olan bir noktadan aşmak istediler.

Timurtaş'ın oğlu Umur Bey tarafından yönetilen on bin yeniçeri, hep birden ha-

1 Anadolu beyliklerinde donanmadaki görevlerde kullanılan askerlere verilen isim.

rekete geçerek Ulubat Çayı'nı aşmaya çalışan beş bin azabı, birden bastırıp yok etti. Ele geçirilen tutsaklar Padişah II. Murad'ın karargâhında o kadar ucuza satıldı ki, bir koyun karşılığında iki kişi veriliyordu.

İşte Sultan Mahmud zamanına kadar bu iki ayrıcalıklı birliği kanlı çarpışmalara sürükleyen çekişme, bu olaydan doğmuştur.

Bir ara Mustafa Bey'in yüzünde bir güvensizlik sezen Cüneyd Bey, ertesi gece yanına bütün servetini ve altmış güvenilir adamını alarak Aydın yolundan kaçtı. Gün ağardığında Cüneyd Bey'in kaçmış olduğu anlaşılınca Mustafa'nın askerleri talih kuşunun da ellerinden kaçmış olduğuna karar verdiler. Bir anda başlayan kargaşalık sonunda ortaya çıkan bozgun havası bütün ovayı sarmaya başladı.

II. Murad'ın eski askerleri, Mustafa Bey'in ordusuna boşuna bağırarak kaçmamaları ve Osmanlılara yakışır biçimde düzene girmeleri için uyarıyorlardı. Oysa onlar Mihaloğlu'nun haykırışları ve Cüneyd Bey'in hainliğini düşünüyorlardı. Bu durum karşısında bütün askerlerinden yoksun kalan Mustafa Bey yanında sadece at uşakları olduğu halde dörtnala Lapseki'ye kaçtı. Kendisini zorlukla bir balıkçı kayığına atarak bir orduyla geçtiği aynı denizi tek başına aştı.

Cenevizli Tüccarın Açıkgözlülüğü

Mustafa Bey'i Lapseki'ye kadar izleyen II. Murad, onun Edirne'ye varmasını ne pahasına olursa olsun engellemek için bir Ceneviz gemisi kiraladı ve en güvendiği arkadaşlarıyla karşı kıyıya ayak bastı.

O sıralar birkaç savaş gemisiyle Lapseki çevresinde bulunan Cenevizli soylu ve Foça'nın Valisi olan Adorno, Ceneviz tacirlerin ince zekâsından unutulmaz bir örnek verdi. Sultan ve yüz adamını altın karşılığı gemisine aldı ve öteki gemilerini de peşinden getirtti. Tam denizin ortasında Padişah II. Murad'ın ayaklarına kapandı:

"Sultan'ım, Cenova'nın Foça Dağı'nda işlettiği şap madeninden dolayı size olan yirmi bin duka altın borcunu ve yıllık işletme vergisini affedin. Aksi durumda sizi tekrar Asya kıyısına çıkartacağız ve böylece ülkenizin yarısını yitireceksiniz."

II. Murad'ın yaşamı bu fırsatçı Cenevizlinin iki dudağı arasındaydı. Arkadan gelen gemilerin topları padişahın bulunduğu kadırgaya çevrilmişti.

II. Murad Cenevizli soyluyu küçümseyici bir gözle süzdü ve vergiyi kaldıran sözleşmeyi imzaladı. Osmanlılar zafer ve imparatorluk için savaşırlarken, Venedikliler, Cenevizliler ve öteki İtalyanlar yalnız zenginlik için mücadele ediyorlardı. Bu iki ırk asla anlaşamazlardı. Ticaret milletleri zenginleştirirken, insanların milli duygularını söndürüyordu.

II. Murad Amcasını Astırdı

Lapseki'den Gelibolu Kalesi'ne çekilen Mustafa, kulelerden düşmanın ordusunu getiren Ceneviz kadırgalarını izliyordu. Adorno'ya Gelibolu Kalesi'nde birik-

miş olan bütün servetini önererek düşmanlarını tekrar Asya kıyısına çıkarmasını istedi. Adomo'nun ise II. Murad'dan sağladığı ayrıcalık, hazinelerle değiştirilmeyecek kadar değerliydi.

II. Murad, Gelibolu Kalesi çevresinde ancak üç bin yeniçeri topladığı sırada, Mustafa Bey surların üstünden onu ok yağmuruna tuttu. Sayıca çokluğun karşısında fazla dayanamayacağını anlayınca da, kalenin Trakya'ya açılan kapılarından Edirne'ye doğru kaçtı.

İkinci başkente vardığında hazinelerini toplayıp katırlara yükletti. Sırp kralından medet umuyordu. Balkanlara doğru kaçma fırsatını bulabildi.

Osmanlı ülkesinin kaygısını taşıyan Sultan II. Murad, kaçmakta olan Mustafa Bey'den daha hızlı hareket ediyordu. Edirne'ye ulaştığında askerleriyle at değiştirerek duraklamadan izlemeyi sürdürdü.

Mustafa Bey'i başkente bir günlük mesafe olan dağ köyü Yenice'de yakaladı. Türk atlısının inatçı izlemesinden kurtulamayacağını anlayan yandaşları Mustafa Bey'i yazgısıyla baş başa bırakarak dağılmışlardı.

Tunca Dağı'nın karanlık bir boğazına dalan Mustafa, bir çınarın gölgesine sığınacak kadar zaman bulabildi. Kölelerinden birinin sessizce yerini göstermesi üzerine bizzat II. Murad, Mustafa'yı kendi elleriyle saklandığı yerden çıkardı.

Padişah II. Murad düzme imparatoru zincire vurdurtarak Edirne'ye getirdi. Birkaç hafta önce Mustafa Bey'i iki tahta birden layık gören halk, bu sefer onu lanetle anıyordu. II. Murad, Balkanlar'ın saf halkına Mustafa'nın idam edildiğini iyice göstermek için, Edirne surlarının en yüksek noktasına darağacı diktirdi. Sahte sultanı orada astırdı. İbret olsun diye cesedi günlerce darağcında asılı bırakıldı.

Bizans İmparatorundan İhanetinin Hesabı Soruldu

Edirne'de durumunu güçlendiren II. Murad, zamanını öç almakla geçirmemek için gücü en üst noktada olan ordusuna hareket emri verdi.

Mustafa'ya yardımlarda bulunarak ihanet eden Bizans İmparatoru Manuel'den hesap sormak amacıyla İstanbul surlarına dayandı.

Bizans'ın kaypak karakterli halkı daha önce ihtiyar imparatorlarını Mustafa Bey'i serbest bıraktırarak Sultan II. Murad'ın başına bela olması için sıkıştırmıştı. Oysa şimdi, imparatorluk sarayının önünde toplanmış, hep bir ağızdan Mustafa'yı yenen Osmanlı padişahının ileri sürdüğü aşağılatıcı isteklere Manuel'in uymasını istiyordu.

Önceleri kenti saran dehşet havası, yerini yavaş yavaş II. Murad'ın isteklerini yerine getirmekte ağır davranan Manuel'in bakanlarına karşı hiddet duygusuna bırakıyordu. İmparator Manuel tarafından Sultan Murad'ın aşırı isteklerini görüşmek üzere görevlendirilen Teologos, Osmanlıların isteklerini hafifletmeye çalışırken görüşmeler uzuyor, bu yüzden de halk arasında Teologos'un kişisel çıkarları yüzünden görüşmeleri uzattığı söylentisi yayılıyordu.

Halkın öfkesi giderek artmış, suçlanan Teologos'un kellesi isteniyordu. Sarayı korumakla görevlendirilmiş olan Giritli okçular halkın saldırıları karşısında yorulmuş ve onlar da başdelegenin cezalandırılmasını istemeye başlamışlardı.

Âciz kalan Manuel, halkın şiddetini kendi ailesinden başka yönlere çevirmek için Teogolos'u ellerine feda etti. Giritli muhafızlar masum bakanı sarayın penceresinden halka gösterdiler gözlerini oyup çeşitli işkenceler yaptıktan sonra ölüm halinde bir mahzene kapattılar.

İstanbul'un serseri halkı tarafından işgal edilen, yağmalanan ve yakılan imparatorluk sarayında Manuel'in II. Murad'a el altından gönderilmek üzere hazırlattığı altın kupalar ve değerli hediyeler vardı. Osmanlılara yalvarmak için hazırlanmış bu hazineler, Teologos'un hırsızlığını ve sahtekârlığını ortaya koyan kanıtlar olarak kabul edildi.

Zavallı bakan hakkında ileri sürülen iftiralar ölümünden sonra bile sürdü. Babası I. Mehmed'in huzuruna sık sık gelen Teogolos'u uzun zamandır tanıyan II. Murad, bir masumun böylesine kurban edilmesini öfkeyle karşıladı. Teologos'un rakiplerinden olan Efesli Pillis'in halkın içine nifak sokarak meslektaşına karşı ayaklanmayı kışkırtmış olmasından kuşkulandı. Efesli Pillis o sıralarda Osmanlı karargahında görüşmelere katılıyordu. Onu zincire vurdurtan II. Murad, suçunu itiraf ettirmek için çeşitli işkenceler yaptırdı. Pilllis ancak Müslüman olarak işkenceden ve cezadan kurtulabildi.

Yağma Haberi Herkesi Harekete Geçirdi

Denizden başka dış dünyayla bağlantısı kalmayan İstanbul'un kuşatması sırasında, II. Murad atlılarını görevlendirerek, dünyanın birinci başkenti çevresinde zevk ve eğlence yerleri durumuna gelmiş olan bahçeleri, köşkleri, kıyıları yakıp yıktırdı. Surlar ve ağaçlar oralarda oturanların günahlarını ve korkaklıklarının cezalarını çekmelerine tanık oldu.

Palaiologos'ların kentini daha iyi boğmak için, bahçeleri, Marmara Denizi'ne kadar uzanan Siklopin Sarayı'ndan, Haliç'e bakan İmparatorluk Tepesi'ne kurulmuş olan Blakernes Sarayı'na kadar uzanan arazi arasında bir dış kale yaptırdı. Toprak doldurulmuş tahta kulelerle güçlendirilmiş bu dış kalenin karşısında, Konstantin kentini yarım çember biçiminde kuşatan ve Yunan sanatının örnekleri olan hafif kabartmalar, sütun başlıkları ve mermer kulelerle bezenmiş bir tapınağı andıran Bizans surları yer alıyordu.

II. Murad'ın Asya ve Avrupa'da yaydığı, kentin askerleri tarafından yağmalanacağı haberi, üç kıtanın zenginliğini toplayan bu ganimetten paylarını almak isteyenlerin iştahlarını kabartmıştı. Hayvan ve tutsak tacirleri, Yahudi tefecileri ve hatta Hıristiyan tacirler, Osmanlı ordugâhına gelmeye başladılar.

II. Murad'ın yanında bulunan Venedikli ve Cenevizli tarihçiler, "Diyarbakır'dan, Toroslar'dan, Karaman'dan koşup gelen dilenci dervişler daha şimdiden bu Hıristiyan kentini kaplayan zen-

gin manastırları hayallerinde paylaşıyorlardı" diye yazdılar.

Yıldırım Bayezid'in erdemlerine hayran olduğu için kızlarından birini eş olarak kendisine verdiği, "Emir Sultan" olarak adlandırılan ihtiyar Şeyh Buhari, yanında beş yüz atlı müridiyle gelmişti.

Üç nesilden beri Osmanlılar arasında en büyük bilgin olarak tanınan, öğütlerinin Peygamber'in hadisleri kadar geçerli olduğu ve ayağının bastığı yerde sürekli zafer olacağına inanıldığı Şeyh Buhari, atıyla ordunun içine girdiği zaman bütün askerler ayaklarına kapandı.

Şeyh Buhari bu olağanüstü karşılanıştan sonra, dünya nimetlerinden feragat etmiş olduğu için, daima tercih ettiği boz keçeden çadırına kapandı ve bütün gece Allah'ın adını andı. Hocaları tefekküre dalmışken, müritleri Bizans surlarının karşısındaki kulelere çıkarak, Rum muhafızlarının sık sık Hz. İsa'yı yardıma çağırmalarına karşı meydan okuyorlardı. Bizanslıların günahları ve yalanları ile İsa Peygamber'in kutsallığının zedelendiğini söylüyorlardı.

Kuşatmanın Kaderini Bir Bakire Değiştirdi

Gün doğunca arkasında beş yüz müridi ve elinde kılıcıyla Şeyh Buhari, Blakernes Sarayı'nın bahçelerinin bulunduğu Bizans surlarına doğru ilerledi. Sanki bir savaş ilan edici gibi, kılıcını kente doğru sallayan ihtiyar şeyh, üç kez savaş çığlığı attı: "Ya Allah! Ya Muhammed!"

Bu, saldırının ilk işareti oldu. Aynı anda karşılıklı kulelere bindirilmiş olan binlerce asker, sanki iki ordu değil de, iki kent savaşıyormuş gibi birbirine girdi. Gökyüzü bir anda atılan okla, taşlarla, ateşlerle doldu.

Yedikule surlarından Haliç'e kadar uzanan ve bir sıra üzerinde yapılan çarpışma, üç yanı denizle çevrili bütün Bizans'ı kaplıyordu. Tehlike çanları çalmaya başladığı zaman eski Romalı cesaretini tekrar kazanmış görünen Bizans bütün gücüyle dövüşüyordu.

Sarayları, tapınakları, servetleri, kadınları, çocukları, özgürlüğü ve nihayet yaşamı ile bütün imparatorluk korkudan titriyor, dua ediyor ve Osmanlıların bir tufan gibi akmasına neden olabilecek en ufak bir gediğin açılmaması için surların arkasında canını dişine takarak uğraşıyordu.

Bizans'ın seksen yaşındaki imparatoru Manuel ölüm döşeğinde sanki halkının son gününü görmek için bu yaşa kadar yaşamıştı.

Savaş sürerken son nefesini verdi. Oğlu İonnes Palaiologos, babası can çekişirken Aziz Romanes Kapısı'nda[2] savaşıyordu. Kadınlara, çocuklara, yaşlılara, papazlara varıncaya kadar bütün halk bu ölüm kalım gününde bir ordu durumuna gelmişti.

Ortalığı kaplayan gürültüler arasında sık sık "Ayos o Theos" ve "Ayos o Hristos"[3] sesleri yeri göğü inletiyor, sanki iki din, iki millet birbiriyle çarpışıyordu.

2 Bugünkü Topkapı.

3 Ermiş Tanrı, Ermiş İsa.

Her iki ordu da zafere erişmek için bir mucizenin doğmasını bekliyordu. Ordularında topçu, lağımcı ve Rum ateşi bulunmayan Osmanlılar, tek silahları olan at ve kılıçla dövüşüyorlardı. Osmanlılar, surlardan yuvarlanan kayalar altında ezilen tahta merdivenlerle yedi yüzyıldan beri desteklenen surları fethedemezlerdi.

Oklarla vurulan her Rum askerinin yerine, iki milyonluk kentten sağlanan birkaç asker geçiyordu. İki suru ayıran toz, ateş ve demirden oluşan uçurum, düşen cesetlerle doluydu. İstanbul'un kalın surlarının tek bir mazgalı bile Osmanlı saldırısı karşısında düşmüyordu.

Gün batarken korkunç mücadele hâlâ sürüyordu. Fakat her iki taraf da zafere erişemiyordu. Taraflar, başarısızlıklarını gecenin gelmesine bağlamak ister gibiydi.

İki milletin hurafelere olan inancı nihayet savaşın durmasına neden oldu. Altın işlemeli menekşe rengi bir elbiseye bürünmüş, yüzü batan günün son ışıkları altında tüllenmiş olan bir bakire birden surların ortasında hem Osmanlılara, hem de Bizanslılara gözüktü.

Beklenmeyen bir anda bir anda ilahi güzelliğe sahip bir kadının ortaya çıkıvermesi ve hareketleriyle kenti korumaya çalışması Bizanslılar arasında teselli yaratırken, Osmanlıları üzüntüye boğdu.

Bizans'ın mucizevi bakiresi Panagia'nın görüntüsü büyük bir şükran uğultusu yaratırken, Şeyh Buhari'nin saf müritleri arasında paniğe neden oldu. Milleti kadar hurafelere inanan II. Murad, ordusuna emir vererek bir işe yaramayan kulelerin yakılmasını ve yapay kalenin terk edilmesini istedi.

Göğüs göğüse savaşmak fırsatı bulamayan bu on iki saatlik uğraş sonunda, her iki taraf da bir hayli kayıp vermişti. İki yüz bin Osmanlının saldırısına başarıyla karşı koyan Bizanslılar yitirmiş oldukları güvenlerini yeniden kazandı. Osmanlılar ise güvenlerini en azından bir nesil boyunca yitirdiler.

II. Murad'ın İki Genç Kardeşi Kaçırıldı

Yaşamlarını kurtarmak isteyen Rumların yeni bir oyunu II. Murad'ı yeniden Asya'ya dönmeye zorladı. Bizans Sarayı çevirdiği entrikalarla, sultanın tahtını sarsmaya başlamıştı.

Ahlak bakımından Cüneyd Bey'e benzeyen dönme Rumlardan biri olan İlyas, Bursa Sarayı'nda iki genç kardeşini eğitiyordu.

Bu çocuklardan büyüğü Mustafa Sultan on iki yaşında, küçüğü ise sekiz yaşındaydı. Palaiologos'un kışkırtmalarıyla İlyas, bu iki çocuğu bir gece yarısı kaçırarak, daha önce görüldüğü gibi her zaman Osmanlılara başkaldırmaya hazır olan Karaman beyinin yanına götürdü.

II. Murad'ın, I. Mehmed'in güzel bir cariyesinden olduğunu, Mustafa'nın ise Sırp prensesinin oğlu olduğunu ileri sürerek, çocuğu sultan olarak tanıdılar. Sultan Mustafa'ya Türklerden kurulu bir ordu verdiler.

II. Murad'ın elini çabuk tutarak tahta oturduğunu iddia ettiler. Bursa'yı kurtar-

maya karar verdiler. Anodolu'da önemsiz kuvvetler bırakan Padişah II. Murad'ın yokluğundan yararlanan Karaman ordusu, Bursa önlerine kadar ilerleyerek kent halkından Mustafa'yı gerçek sultan olarak tanımalarını istedi. Bu durum karşısında şaşıran kent halkı, bir yandan eski sultanları Mehmed'in soyunu temelli reddetmekten çekinerek, öte yandan da II. Murad'ın öcüne hedef olmamak için, yaşlıları görevlendirdiler.

Bu arada Mustafa'ya saygılarını bildirdiler. Ancak yabancı bir orduya kentin kapılarını açamayacaklarını anlattılar. Buna çok kızan, ancak elinden pek bir şey gelemeyen dönme İlyas, öğrencisini ve ordusunu Osmanlı Devleti'nin Batı Anadolu'da ikinci önemli kenti olan İznik'e götürdü. Otuz gün süren bir kuşatmadan sonra kenti ele geçirdi.

Daha sonra Bizans'a götürülen Sultan, Mustafa İstanbul'da hükümdar gibi karşılandı. Tıpkı babası ile amcaları gibi, Palaiologos'lar ile bir barış anlaşması yaptı.

Dönme İlyas'ı Satın Almak Kolay Oldu

II. Murad hızla Anadolu'ya geçerek masum bir çocuğun kanını bahane ederek tahtına ortak çıkaran düzen kuruculara karşı toparlanmaya başladı. İlyas, öğrencilerine ihanet etmek karşılığında II. Murad tarafından vali yapılmak vaadiyle, Karamanlılara olduğu gibi Osmanlı padişahına da aynı biçimde satıldı. Sultan Murad'ın önünden çekilen Karaman ordusunun güvenliği için, çocuğu kendi bölgelerine götürme isteğine bin türlü dalavereyle engel oldu.

Mustafa'nın gizlice İznik'ten çekileceğini hain İlyas'tan öğrenen II. Murad, kardeşlerini yakalaması için Mihaloğlu'nu görevlendirdi.

Onlara sadık kalan Vezir Taceddin, kardeşlerin kaçmalarını sağlamak için Mihaloğlu ile teke tek bir uğraş verdi ve Mihaloğlunu şehit etti. Ancak bu kahramanca dövüş sırasında Mustafa'yı iple bağlayan İlyas, çocuğu Padişah II. Murad'ın ordusunun öncüleri arasında bulunan İmrahor[4] Mezid Bey'e teslim etti. Zavallı çocuk bütün ordunun önünden geçmesi için İznik Kenti'nin kapısı önünde, bir incir ağacına asıldı. Sultan II. Murad'ın öteki kardeşi, suçunun daha ne olduğunu kavrayamayacağı bir yaşta olmasına rağmen, sultanın zalim vezirleri tarafından, aynı akıbete uğradı.

Böylece tahtın vârisinin en büyük oğul olması kuralı, üç nesilden beri kardeş katliyle devlet örgütünde eksik kalan yeri dolduruyordu.

İsfendiyar Bey, Kızını Verip Affını Sağladı

II. Murad, İznik'te iki çocuğun cenaze törenine katıldı ve onları babaları I. Mehmed'in Yeşil Cami'deki türbesinin yanına gömdürttü.

Hemen sonra, başkaldırmasını destekleyen Kastamonu Beyi İsfendiyar'ın üzerine yürüdü. Savaşta öz oğlu Kasım

4 Padişah ahırlarının her türlü durumundan sorumlu, ahır yönetimiyle ilgili kimse.

Bey tarafından ihanete uğrayan ve kendi veziri Yakşı Bey'in eli ile yaralanan İsfendiyar, Karadeniz kıyısında Sinop'a kaçtı.

Sinop'a kadar Osmanlı ordusu tarafından kovalanan İsfendiyar Bey, güzelliği dillere destan olan ve II. Murad'ın âşık olduğu kızını sultana eş olarak verip Osmanlıların affını kazandı. Eşlerinin güzelliğine olan hayranlığı II. Murad'ın kalbinde sık sık fırtınalar yarattığı gibi, sık sık sarayın içini ve hatta Doğu politikasını da etkileyecekti.

Saltanata Karşı, İki Hareket Önlendi

Yeni ayaklanmalar tasarlamak için kendisine bağlanmış görünen güçlü ve kaygılı beylerin varlığı, tahtın güvenini sağlamak için yalnız zaferlerin yetmediğini ortaya koyuyordu. Kendisi için pek yararlı olan Kasım ve İlyas beylerin ihanetlerine benzer dolaplar bizzat kendi divanında düzenleniyordu.

Sevgisini kazanmış beş veziri arasındaki anlaşmazlıklar o kadar büyümüştü ki, günün birinde kendi aleyhine bir nankörlük ile sonuçlanabilirdi. İlk önce gençlik ve savaş arkadaşı olan Timurtaş'ın üç oğlunun ihtiraslarını dindirmek istedi: Umur Bey'e Germiyan Sancakbeyliği, Oruç Bey'e beylerbeyi rütbesi ve Ali Bey'e Saruhan sancakbeyliği verildi.

Böylece ödüllendirilen ve uzaklaştırılan üç vezir ile imparatorluk otoritesini paylaşmak isteyen vezirlerin sayısı ikiye düşüyordu. II. Murad'ın bunlardan birincisi olan İbrahim Paşa'nın bağlılığına güveni tamdı. Çünkü tahta çıkması I. Mehmed'in ölümünü gizleyen İbrahim ve Bayezid paşaların sayesinde olmuştu. İkincisi ise ordu üzerinde kurduğu otoriteyle sultana egemen olabileceğini sanıyordu.

İbrahim Paşa tarafından sürekli uyarılan II. Murad, bir divan toplantısında elini samimi bir hareketle vezirinin göğsüne koyunca, kaftanının altında bir zırh olduğunu sezinledi. Bir başkaldırı hazırlandığını anlayan padişah hemen çavuşlara seslenerek Bayezid Paşa'nın gözlerinin oyulmasını buyurdu. Bu ceza karşısında sevdikleri adamı kaybeden ordu tek bir itirazda bile bulunmadı. Ödüllendirmesini bilen hükümdara gönülden bağlanılır. Cezalandırmasını bilen önderden kaygı duyulur. Egemen olan bir sultanın önünde her şey eğilir.

Divanın birliğini sağlayan bu iki hükümet darbesi ile II. Murad'a bağlılığını kanıtlayan İbrahim Paşa, sultanın hem eli, hem de kafası olarak sadrazam oldu.

Üç Kız Kardeşini Aynı Gün Evlendirdi

Padişahın Sinop prensesiyle yapılan düğünleri Edirne'yi şenlendirdi. Kocasının ölümünden beri sultanın hareminde yetiştirilen Halil Paşa'nın genç karısı, yanında bir imparatorluk heyeti olduğu halde Sinop'a giderek sultanın nişanlısını başkent'e getirdi.

Sinop prensesinin görkemli bir biçimde Edirne'ye girişi, Semerkant ve İstanbul düğünleriyle rekabet edecek derecedeydi.

II. Murad'ın üç genç kız kardeşi de aynı gün evlendiler. Birincisi sultanın kayınbiraderi olan İsfendiyar Bey'in oğlu, ikincisi Anadolu Beylerbeyi Karaca Çelebi ve üçüncüsü de Sadrazam İbrahim Paşa'nın oğlu ile yaşamlarını birleştirdi.

Sırbistan ve Ulah prensleri düğün eğlencelerine müttefik devlet başkanı sıfatıyla değil de, bağımlı prensler olarak katıldılar. Barıştan başka bir şey istemeyen II. Murad, onları zengin armağanlarla, kendi adına barışma ve saygı dilekleriyle Macar Kralı Zsigmond'a yolladı.

Armağanlar arasında Türkmen atları, İran silahları, Bağdat kumaşları, Karaman halıları, Yemen kokularını yakmak için kullanılan altın işlemeli kupalar vardı. Macar kralı da, kendisine II. Murad'a Avrupa yapısı armağanlarla karşılıkta bulundu. Flandre kumaşları, Hollanda atları, Belçika dantelleri, altın işlemeli eyer kayışları, Utrecht kadifesi ve Mara işi altın para keseleri Macar Kralı Zsigmond'un sunduğu armağanlar arasındaydı.

Cüneyd Bey Yine Hainliğini Gösterdi

II. Murad'ın komşusu, kendisine bağımlı olan prenslerden, saltanatın ilk dönemlerini bulandıranlar arasında yalnız ihtiyar Cüneyd Bey kalmıştı.

Yaşlılık bile uzun yaşamının her döneminde egemen olan kaygı ve ihanet duygusunu bu adamdan uzaklaştıramamıştı. Üç sultanla birlik olup onları kaybettikten sonra, bağışlanmasına rağmen nankörlük etmeye ya da ihanetlerine karşılık verilen ödüllerle yetinmeye alışkın olduğu için, bir dördüncü padişahı da gözden çıkarmayı aklına koymuştu.

Cüneyd Bey, Ulubat Çayı kenarında Mustaf'a'nın ordusunu terk edip, bozguna neden olduktan sonra yanında yetmiş atlıyla, bir zamanlar egemenliği altında olan Tire dolaylarına vardı. Uzun zamandır başsız kalan eski askerlerini bulan Cüneyd Bey gittikçe kalabalıklaşan ordusu ile Menderes Irmağı'nın suladığı Burgaz Ovası'nı bir günde aşarak, iki sultanın çatışmaları yüzünden sahipsiz ve askersiz kalan İzmir üzerine yürüdü.

İzmir, Foça dahil olmak üzere bütün Ege sahilleri, II. Murad tarafından tanındığını ve görevlendirildiğini ileri süren eski beylerine zenginliklerinin kapısını açtı ve kısa zamanda onun eski gücünü bulmasını sağladı.

Böylesine kötü üne sahip bir beyin komşusu olmaktan kaygılanan Aydın Bey, Cüneyd Bey'in üzerine yürüdü. İhtiyar bey yanında altı bin atlıyla Tire ve Efes arasındaki vadiyi, soluna gölü, sağına Menderes Irmağı'nın bataklıklarını alarak tuttu.

Karşı karşıya gelen iki ordu, birbirlerini bir süre tarttıktan sonra bataklıklar yüzünden savaşmayacaklarını anladı. Savaşın yazgısı her iki başkanın teke tek dövüşünün sonucuna bırakılmaya karar verildi.

Seksen yaşının verdiği yükü, eski topraklarına sahip olma ihtirasıyla hissedemeyen Cüneyd, atını hiddetle genç Aydın beyinin üzerine sürdü. Her iki atlının gücü ve ustalığı başlarının üzerinde kol gezen ölümün işini uzatıyordu. Vu-

rulmaktan korkmayan Cüneyd Bey bütün gücüyle gürzünü havaya kaldırdı ve rakibine indirdi.

Aydın beyi o anda cansız atının ayakları dibine düştü. İhtiyarın umulmayan gücü karşısında her iki ordu da kendilerine mucizevi gelen bu hareketi alkışladı. Rakip ordu Cüneyd Bey'i Aydın sancakbeyi olarak tanıdı. Böylece İzmir, Efes, Foça, Tire, Manisa ve Aydın sancakları Cüneyd Bey'in egemenliği altına girmiş oluyordu.

Bu kadar geniş toprakların son derece ihtiraslı ve hain bir beyin eline geçmiş olması II. Murad'ı, Asya'da güçlenen bir imparatorluk kadar kaygılandırıyordu.

Cüneyd'in Kesik Başı Edirne'ye Gönderildi

II. Murad, Edirne'de durumunu güçlendirdikten sonra bir orduyu Cüneyd'in üzerine gönderdi. Amacı, yokluğu sırasında zorbalıkla elinden alınan illerin üzerinde imparatorluğun egemenliğini kurmaktı. Komutanları arasında Cüneyd'den en fazla nefret edeni arandı.

Sadrazam İbrahim Paşa kendisine Halil Paşa'yı önerdi. Halil Paşa, Gelibolu Kalesi önünde birlikleri Mustafa'nın safına geçtikten sonra Cüneyd Bey tarafından zalimce cezalandırılan talihsiz Bayezid Paşa'nın kız kardeşiyle evlenmişti. Sultan tarafından sevilen ve yüceltilen bu kız, kocası Halil Paşa'da ağabeyi'nin katiline karşı amansız duyguların gelişmesine neden olmuştu.

II. Murad'ın en seçme birliklerinden meydana gelen kırk bin atlı, Halil Paşa'nın komutasında Manisa Vadisi'nden geçerek, İzmir ve Aydın'a açılan dar Tire boğazlarına girdi.

Cüneyd Bey ise bu dar boğazlarda Osmanlı ordusunu bekliyordu. Kardeşi Hamza ve oğlu Kurt Bey geceleyin ordudan ayrılarak Tire kentine yaslanmış karanlık dağlardan geçip gündoğumunda Osmanlı ordusunun üzerine ani bir baskın yaptı. Ancak Halil Paşa güvenlik amacıyla bir artçı kuvveti bu dağları gözlemeye bırakmıştı.

Cüneyd'in adamlarını gafil avlayan bu artçılar sayesinde istenen baskın amacına ulaşamadı ve Hamza ile Kurt, Halil Paşa'ya tutsak düştü. Kardeşi ile oğlunun tutsak düştüğü haberini alan Cüneyd, Tire boğazlarını ve vadilerini, Menderes Ovası'nı Osmanlı kuvvetlerine bırakarak Sakız Adası karşısına gelen bir dağda erişilmesi olanaksız ve kalıntıları halen mevcut olan bir şatoya çekildi.

Kardeşi ile oğlu için gözyaşı döken Cüneyd kapandığı şatoda, Halil Paşa'dan öç almayı tasarlıyordu. Ancak bu sırada, Cüneyd Bey, kendisini cezalandırmak üzere II. Murad'ın, kafasını kestirdiği Bayezid Paşa'nın kardeşi Hamza Paşa'yı üzerine yolladığını duyunca, arkadaşlarından bir bölümünü şatoda bırakarak, denizyoluyla Karaman'ın Akdeniz sahillerine kaçtı.

Birkaç bin atlı toparlayan Cüneyd Bey, Toros vadileri üzerinden Tire'ye indi. Kılıcının gücü ile bölgede yine güçlü duruma geçti. Hatta Osmanlıları kendisiyle görüşme yapmaya zorladı. Halil Paşa, Cüneyd'e onurlu ve güzel bir barış önererek kendi ordugâhında kabul etti.

Ancak, hain Cüneyd'e karşı hiçbir söz vermemiş olan Hamza eline geçen fırsatı değerlendirdi. Cüneyd Bey'in çadırına dört cellat göndererek ağabeyinin katilinin başını kendisine getirmelerini istedi.

Gizlice çadıra giren cellatlar, ihtiyarı uyurken bastırdılar ve kafasını kestiler. Hamza Paşa, hainliğin simgesi haline gelmiş olan bu kesik başı; Edirne'ye kardeşi ve oğlunun kesik başlarının yanına yolladı.

Böylece, verdiği onur sözlerini düşmanlarına karşı ihanetlerinde oyuncak gibi kullanan bir haine gerekli son hazırlandı.

Karaman Beyi Ayaklandı

I. Mehmed'in iki oğlunu ayaklandıran ve sonra onları teslim ederek Cüneyd Bey gibi hayatını ihanetlere bağlamış olan İlyas Bey de küstahlığının cezasını çekti.

Padişahın buyruğuyla Tokat zindanlarına kapatılmış olan iki oğlu Uveys ve Ahmed, birincisi saman yüklü araba, diğeri yulaf çuvalı içinde kaçmayı başardılar. Ancak kentin kapısında yakalanan Uveys idam edildi, Ahmed ise İran'a ulaşabildi.

Karaman Beyi Mehmed Bey, kız kardeşinin kocası Teke Valisi Osman Bey'in II. Murad'ın kuvvetleri tarafından mağlup edilip öldürülmesini bahane ederek yeniden ayaklandı. Ancak kuşattığı Antalya Kalesi'nden atılan bir top güllesiyle ölünce oğlu İbrahim Bey tarafından cenazesi Karaman'a götürüldü ve atalarının yanına gömüldü.

Ölen beyin diğer iki oğlu kentin surları önünde tutsak düştü ve Edirne'ye gönderildi. Kendilerini düşman olarak görmeyen, tersine müttefik olarak karşılayan Sultan Murad, her ikisini de kız kardeşleriyle evlendirdi ve büyüğü İbrahim Bey'i tekrar Karaman Beyliği'ni yönetmekle görevlendirdi.

Yurkeç Paşa'nın Yaptığı Zulüm

Bu arada padişahın Anadolu'daki komutanları II. Murad'ın iyi niyetini ve hoşgörüsünü uygulamıyorlardı. Dönme Bizanslılar tarafından kandırılan ve yapılacak sertliği unutamayan komutanlar devlete karşı ayaklanan topluluklara üstün gelmek için zulüm ve hile yapmaktan kaçınmıyorlardı. Osmanlı egemenliğine geçmiş olan Aşağı Ermenistan, siyasal cinayetler karşısında hayrete düşmüştü.

II. Murad adına o eyaleti yöneten Yurkeç Paşa, Tokat ile Kars arasında kalan toprakları yağmalayan dört Türkmen kardeşle silah kullanmasına rağmen baş edemeyince, öz kardeşini kendilerine gönderdi ve onları bölgede bey olarak tanımak üzere bir barış anlaşması yapmak istediğini belirtti. Türkmen kardeşler Yurkeç Paşa'nın öz kardeşinin rehine olarak ellerinde olması şartıyla bu sözlere güvendiler.

Buluşma yerine beş yüz atlıyla gelen Türkmen beyleri orada paşanın oğluyla karşılaştılar.

Yurgeç Paşa'nın oğlu Türkmen beylerine babasının notunu iletti. Paşa has-

ta olduğu için gelemediğini, onları Amasya'da beklediğini yazıyordu. Türkmen beyleri hiçbir şeyden kuşkulanmadan paşanın oğlunu izlediler. Yurkeç Paşa onları kutsal konukları olarak karşıladı, sarayında ağırladı. Birlikte yedikleri yemekte beyleri şarap ve eğlencelerle sarhoş etti.

Türkmenleri korkunç bir gece bekliyordu. Söken şafak sarhoşluk ve uykunun verdiği ağırlığı dağıtamadan, Yurkeç Paşa tarafından görevlendirilen cellatlar beş yüz davetlinin üzerine atıldı, silahlarını alarak hepsini bağladılar ve surların altında bulunan eski bir mahzene tıktılar.

Mahzenin her tarafı duvarla örüldükten sonra açık kalan tek delik önünde çalı çırpı yakıldı, çıkan duman bütün Türkmenleri boğdu. Amasya'nın altında beş yüz asker ağır ağır can çekişirken, hemen atına atlayan Yurkeç Paşa, savunmasız kalan aşiretlerin üzerine yürüdü. Çoluk çocuk demeden hepsini kılıçtan geçirdi. Makyavel'in[5] anlattığı Borjiya'lar[6] dönemi İtalyası savaşlarının zulümleri bile, Yurkeç Paşa'nın Türklere yaptığı hile, ihanet ve zalimliklerin yanında sönük kalır.

Macar Kralının Orduları Bozguna Uğradı

Karaman beyleri kadar güçlü olan Germiyan beyi, Osmanlılarla bağımsızlık mücadelesi vermek için yaptığı savaşların, kendisinden sonra geleceklere harabelerden başka bir şey bırakmayacağını anlayınca, ailesiyle birlikte Edirne'ye gitti.

Böylece topraklarını Osmanlı Devleti'ne bıraktı. II. Murad'ın komutanları sayesinde Akdeniz kıyıları barışa kavuşurken, Tuna boyları kaynaşmaya başlamış ve silahlı müdahaleyi gerektirecek gelişmeler ortaya çıkmıştı.

Sırp kralı tarafından Osmanlılara terk edilen bir kasabaya Macarların yaptığı saldırı padişah ile Macar Kralı Zsigmond'un çatışmalarına neden oldu.

Tuna'yı aşan Macarlar Türkler tarafından durduruldu. Bozgun sırasında atlıların eline düşme tehlikesi geçiren Kral Zsigmond, silah arkadaşı Garbov'lu Zavissa tarafından kurtarıldı. Kralın elbiselerini giyip, işaretlerini takan Zavissa, atını Osmanlıların üzerine sürdü. Böylece kendisini feda ederek Macar kralını kurtardı.

Yirmi Bin Selanikli II. Murad'a Yalvarıyordu

Tuna üzerinde kazanılan bu zaferden sonra geçici olarak sağlanmış gibi görünen barış sırasında II. Murad, Rumeli ordusunun başına geçerek Selanik önlerine geldi ve Anadolu Beylerbeyi Hamza Paşa'ya haber yollayarak, Anadolu ordu-

5 (Machiavelli) İtalyan politikacı, tarihçi ve yazar (1469-1527). Her türlü ahlak yasasını hiçe saydığı kabul edilen politik sistemiyle ünlüdür.

6 (Borgia) XV. yüzyılda yaşamış Borja asıllı İtalyan ailesi. 1455 yılından 1504'e kadar İtalya'da tarihsel etkinliği oldu. Makyavel *Il Principe* (Prens) adlı yapıtında kusursuz hükümdar portresini çizerken, 1507 yılında pusuya düşürülerek öldürülen Cesare Borgia'nın yaşamını konu aldı.

sunu Selanik üzerine göndermesini buyurdu.

Osmanlı padişahının, Bizans topraklarına ve kentlerine dokunmayacağı hakkındaki anlaşmaları ileri süren Bizans Sarayı, Selanik kentine karşı düzenlenen sefere itiraz etmek istedi. O zamanlar imparator olan İonnes Palaiologos'un elçilerine II. Murad gereken cevabı verdi: "Mademki İonnes Palaiologos, Selanik'i Osmanlıların düşmanı olan Venediklilere bağışlamıştır, kent bir Bizans toprağı olmaktan çıkmıştır. Ayrıca Osmanlılar, Bizans ile yaptıkları anlaşmalara ancak Bizanslılar saygı gösterirlerse uyacaklardır."

Hamza Paşa'yı beklemek için Selanik yolu üzerinde Serez'de konaklayan II. Murad, gençliğinin tek günahı olarak, hareminin eğlencelerinde kendini bir an unuttu. Hamza Paşa, Selanik'i o kadar güçlü bir orduyla istila etti ki, Venediklileri ve Rumları ancak kentin kalın duvarları koruyabildi.

Padişahın kuşatmaya sonradan yetişmesi, askerler için yeni bir heyecan kaynağı oldu. Saldırı için 28 Şubat 1430 günü seçildi. Sultan Murad önceden askerlerine tam bir yağma vaat etti. Selanik halkı Osmanlı askerlerine sunulan kendi zenginlikleri, aileleri, özgürlükleri için duyduğu kaygıdan ürperdi. Silah başı yapacaklarına kiliselere koşuştular, Aziz Demetrius'tan kaldığı iddia edilen dinsel yapıtlardan medet umuyorlardı.

Tek başlarına kentin büyük surlarını savunmak için yeterli sayıda olmayan Venedikliler, kuleden kuleye, mazgaldan mazgala koşarak birkaç yerde birden görünmek istiyorlardı. Ancak başlarının üzerindeki ok bulutu, Osmanlıların kale hendeklerine inmelerine ve surlara merdiven dayamalarına yardımcı oldu.

Yeniçerilerin başında atının üstünde dış istihkamları dolaşan II. Murad hareketleri ve haykırışlarıyla saldırıyı yönetiyordu. Mazgalların üstünden aşağıya atılan kayalar merdivene tırmanmış olan yeniçerileri yıldırmıyordu.

Arkadaşlarının cesetlerine basan başka yeniçeriler merdivenlere tırmanıyor, elleriyle surlara demir kanca gibi yapışıyorlardı. Venedikliler kestikçe bir o kadar Osmanlı eli taşlara kenetleniyordu.

Nihayet yeniçerilerden biri, yirmi kadar ceset arasında tek başına bir Venediklinin savunduğu kuleye ayak bastı, onunla yaptığı göğüs göğüse uğraşın sonunda Venediklinin başını keserek aşağıda dehşetten donup kalmış olan Rumların üzerine attı.

Bu korkunç durumu gören Rumlar, bütün kalenin Osmanlılar tarafından işgal edildiğini sanarak kentin içlerine dağıldı. Rum halkı arasında bozguna uğradıkları söylentisi yayıldı. Venedikliler Selanik'i korkak Rum sahiplerine bırakarak sahile çekildiler.

Kayıklara yaklaşmaya çalışan Rumları uzaklaştırdılar. Kendi kayıklarına binerek savaş gemilerine çıktılar ve Rum halkını yazgısıyla baş başa bıraktılar. Rum tarihçi Anagnosta'nın anlattığına göre, Osmanlıların kente girmesiyle birlikte yağma ve insan avı başlamıştı. Aziz tasvirleri ve dinsel öneme sahip kişilerin vücut kalıntıları gibi saçmalıklar Müslüman Osmanlılar tarafından yakılıp yok edilmişti.

II. Murad, öç almak için askerlerine verdiği söze pişman oldu. Tutsak düşenlerin öldürülmemelerini, sivil halkın özgürlüklerinin iade edilmesini, hatta Venediklilerin aldığı mülklerin halka geri verilmesini buyurdu. Kentin azalan nüfusunu karşılamak için kendisine direnmeden teslim olan Rum kentlerinin halkını Selanik'e getirtti. Yalnız kentteki bazı tapınakların cami yapılmasını istedi.

Selanik'te bulunan çok eski dönemlerden kalma mermer sütunlar sökülerek Edirne'de yapılan köprü ve hamam inşaatlarına gönderildi. Aya Vasil Örgütü'ne mensup Rum manastırları da yolcu hanı yapıldı.

Osmanlıların ibadetleri için camiye çevrilmesi gerekli olan birkaç kilisenin dışında kalanlar Hıristiyanlara bırakıldı. Hıristiyanlardan hiçbiri yaşamları karşılığında dinlerini değiştirmeye zorlanmadı. İslamiyet, elinde silah Asya ve Avrupa'da egemenliğini sürdürüyor, ancak fethedilen milletlerin dinsel inanışlarına dokunmuyordu. Kuran ve Osmanlı politikası savaşı destekliyor, fakat zulme izin vermiyordu.

Selanik Kısa Sürede Büyük Bir Kent Oldu

Adını, Makedonyalı İskender'in kız kardeşi Tessalonika'dan alan, Makedonya'nın limanı Tesalya ile Yunanistan'ın kilidi, İstanbul ve İzmir'in rakibi Selanik uzun bir süre için sahip değiştirmiş oluyordu.

Büyük İskender'den sonra gelen Romalılar, Akdeniz'in sonuncu körfezinde, Bizans ile Atina, Doğu ile Batı arasında hem kara orduları, hem de Akdeniz egemenliği için düğüm oluşturan bir limanın ihtiyacını duymuşlardı. Anılarını, anıtlarla ölümsüzleştirmek isteyen Roma imparatorları, Selanik'i eski Yunan uygarlığının seçkin örnekleriyle süslemişlerdi. Daha sonra Hıristiyan dinine giren Konstantin bu değerli yapıtları harap etmiş, ancak bütünüyle yıkmamıştı.

İmparator Teodosyus, Selanik halkının bir sirk arabacısına duyduğu hayranlıktan, barbarca bir duyguya kapılarak öç almak istedi. Bütün kent halkını eğlence vaadiyle açık tiyatroda topladı.

Sonra verdiği emirle yaş ve cinsiyet farkı gözetmeksizin on iki bin kişiyi kılıçtan geçirtti.

Bir ara istilaya gelen Normanlar kenti yağmalamış, ırza geçmiş, kana ve ateşe boğarak gitmişlerdi. En sonunda Venedikliler ile II. Murad Selanik'i alt üst etmişlerdi.

Selanik coğrafi yeri itibariyle hemen gelişti. Kentte padişahların hoşgörülü yönetimleri sayesinde Rum, Yahudi, Epirli ve Türkler kendi dinlerini, geleneklerini, ticaretlerini ve tarımlarını rahatlıkla uyguluyorlardı.

Bu rahat ve mutlu yaşantı sonucu Selanik'in nüfusu başka yerlerden gelenlerle birlikte kısa sürede yüz elli bine ulaştı. Her şeyini borçlu olduğu denize doğru uzanan, sırtını Tesaya'nın dağlarına yaslayan, mezarlarında yatan nesiller için dikilen servi ağaçlarıyla ve zaman zaman Yunan, Romalı, Arap, Norman, Bizanslı, Türk ve Makedonların fet-

hetmek ya da savunmak amacıyla üzerinde can verdikleri yedi kuleli surlarıyla Selanik, Ege'nin bu en güzel körfezinde günümüzde de yaşamaktadır.

Selanik, II. Murad'ın fethinden sonra gelişerek, Bursa ve Edirne ile rekabet eder duruma geldi. Kent Yunanistan'ın Pelopones'in ve Adriyatik sahillerinin Osmanlılar tarafından fethedilmek üzere yapılan seferler öncesi, büyük bir dinlenme merkezi oldu.

İonnina Kenti Osmanlı Egemenliğine Girdi

Bizans İmparatoru Manuel'in yedi oğlu arasında bölüştürdüğü ve daha sonra Ragusalıların,[7] Venediklilerin ve Cenevizlilerin büyük derebeylikler haline getirdiği bu eyaletler, Selanik fatihlerinin orduları karşısında tutunamazdı. Eğriboz ve Girit gibi büyük adalar Venediklilere, sevimli Midilli ve Sakız adaları Cenevizlilere, Atina, Teb, Epir ve Etolya bölgeleri de Sicilyalı bir serüvencinin oğluna karşı ayaklanmıştı. Halk atalarından kalan toprakları, istilacılara karşı silahla savunmaya çalışıyordu.

Bu arada ortaya çıkan sorunların çözümü için sık sık Osmanlıların hakemliğine başvuruluyordu. Epir'in verimli ve dağlık bir bölgesinde aynı adlı gölün kenarında kurulmuş olan İonnina kenti durmadan el değiştirilmekten ve mücadeleden bıkmış, kendini dermansız hissederek hiçbir zorlama olmaksızın II. Murad'ın egemenliğine girmeyi istemişti. II. Murad da, bu varlıklı kentle bir anlaşma yaptı. Kıskanç ve açgözlü komşularının bir Türk mülküne daha saygılı olmalarını sağlamak amacıyla İonnina'ya bir yönetici atadı.

Epirli Hıristiyan kızların güzelliği II. Murad'ın genç subaylarının gönlünü çeldi. İonninalı ailelerden kızları eş olarak isteyince, Osmanlı subayları Müslüman oldukları için, istek geri çevrildi. Bunun üzerine bir pazar günü kentin katedrali önünde pusuya yatan subaylar, zor kullanarak on sekiz genç kızı annelerinin elinden aldı. Bu kız kaçırma olayından sonra bir kan davası görülmedi, aileler kızlarını vermek zorunda kaldılar. Bu evlenmeler sonucunda Arnavutluk'un güneyinde iki ırkın karışmasından oluşan yarı Türk yarı İonninalı aileler çoğaldı.

Deprem ve Veba Salgını

1430 yılının ilk aylarında yaşanan deprem ve ortaya çıkan veba salgını Sultan Murad'ın Yunanistan fethini geciktirdi. Salgın hastalık Edirne Sarayı'nda kalan II. Murad'ın üç oğlu ve yetenekli Sadrazam İbrahim Çandarlı'nın ölümüne neden oldu. İmparatorluğa üç nesilden beri onurlu hizmetleri bulunan Çandarlı Ailesi'nin bir ferdi olan İbrahim Çandarlı ölmeden önce kendi isteğiyle sadrazamlıktan çekilmiş, yerine büyük işler için yetiştirdiği oğlu Halil Paşa'yı önermişti.

---

7 Dalmaçya kıyısında eski Cumhuriyet. Yunan kenti Epidauros'un Adriyatik Denizi'nde Dalmaçya kıyısı yakınında kurduğu koloniden doğdu. Batı Roma İmparatorluğu'na bağlı yaşadı. Ragusa 1918 yılında yeni kurulan Yugoslavya'ya katıldı.

II. Murad bir baba gibi sadrazamın arkasından ağladı. Tefekküre dalma zevkine erişmiş olan II. Murad, yoğun devlet işlerinin kendisini bu zevkten uzaklaştıracağını bildiği için; devlet yönetimiyle ilgili bütün yeni işleri Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'ya devretti.

Bir At İçin Yapılan Savaş

Ancak, Avrupa'da Tuna boylarının, Anadolu'da Karaman'ın karışması genç sultan ve sadrazamını uzun zaman barış içinde bırakmadı. Transilvanya Despotu Brankoviç Osmanlı sınırlarına saldırdığı sırada, kendi başının Almanlar ve Venediklilerle derde girmesi üzerine, padişahtan barış ve yardım istedi.

Henüz çocuk yaşta olan kızı Mara'yı II. Murad'a gönderdi. Padişahın nişanlısı olarak, ergenlik çağına kadar sarayda eğitilen kız, II. Murad'ın eşi oldu. Güzelliği ilerde imparatorluğun başına bela olan Mara'nın evlenme çağına gelmesini Sultan Murad sabırsızlıkla bekledi.

Biz Avrupalılar için saçma gibi görünen, ancak hayvancılık ve binicilikle yaşayan topluluk için çok önemli bir olay, Karaman'da savaş çıkmasına neden olmuştur.

O yörede yaşayan Türkmen aşiretlerinden biri, çok tanınmış bir atı hileyle rakip aşiretten çalmıştı. Atı kaçıran Konyalı İbrahim Bey, daha önce gördüğümüz gibi sultanın kızın eş olarak verdiği beydi.

İbrahim Bey atı sahibine iade etme isteklerine karşı inatla direnince, sultan, Avrupa'dan Asya'ya geçerek adaleti yerine getirmek üzere Karaman'ın üzerine yürüdü. Konya'da yenilgiye uğrayan İbrahim, eşini kayınbabası II. Murad'a göndererek atı iade ettiğini ve affını istediğini bildirdi. Kadınların gözyaşlarına asla dayanamayan II. Murad, bir at karşılığında Karaman Beyliği'ni ortadan kaldırmadı.

Bu savaş sırasında Tuna üzerinde Osmanlılara saldıran Macar kralına karşı II. Murad, Evrenos Bey'in oğlu Ali'yi görevlendirdi.

Demirkapı geçitlerini aşan Evrenosoğlu Ali Bey, elli bin Türk akıncısıyla bütün Transilvanya'yı sel gibi istila etti. Bu akın sonunda altmış bin tutsak arasında bulunan ve sultanların saray ve çadırında yirmi yıllık bir tutsaklık yaşamı süren bir Alman öğrenci, ülkesine döndüğünde Osmanlı Sarayı'nın geleneklerini ve olaylarını anlatan bir kitap yazacaktır.

Padişah, Lehistan'a Anlaşma Önerdi

II. Murad'ın kayınbabası, genç Mara'nın öz babası olan Brankoviç, Macaristan Seferi sırasında Türklere karşı silah kullandığı için Evrenosoğlu Ali Bey tarafından Semendire'de[8] sarıldı ve ele geçirildi.

Gözleri oyularak, yaşamının sonuna kadar ihanetinin cezası olarak Tokat zindanları'nda hapsedildi. Daha sonra Timurtaş'ın iki oğlu Macaristan'a bir akın daha düzenledi. Bu sefer elde edilen ganimet, Niğbolu pazarlarını doldurdu.

8 Budin, Rumeli.

Kazanılan başarılardan hiç böbürlenmeyen II. Murad, herşeye rağmen Tuna'nın karşı yakasıyla barış yapmak için fırsat arıyordu.

Macarlar kimi zaman müttefik, kimi zaman düşman oluyorlardı. Polonya, Almanya'ya yaklaşmaları dolayısıyla Osmanlıların üzerinde baskıları gittikçe artan Macarlara karşı, sultana güvenli bir denge unsuru olarak gözüktü. Polonya Kralı Ladislas'a zengin armağanlarla bir elçi gönderildi.

Tarihin bilinmeyen çağlarında Batı Asya'dan Doğu Avrupa'ya göç etmiş olan Polonyalılar, Ruslar, Sırplar, Transilvanyalılar ve Hırvatlarla ortak bir ad olan Slav adını almışlardı.

Sınırsız bir özgürlük âşığı olan ve sakin bir yaşamı seven bu millet, bağımsızlığını elinden alan zalimlere karşı koymuştu. Polonyalılar mizaçlarının bir gereği olarak, cumhuriyetten sülale monarşisine, oradan seçimli krallığa kadar birbirine zıt yönetimleri yapısında barındırabilmiştir.

Tarih Polonyalılara bazen acımış, bazen de hayranlık duymuştur. Şu anda tutsak bile olsalar, bunca siyasal ahlaksızlık içinde kendilerine saygı duyduran tek şeye, yani cesarete sahiptirler. İşte Sultan II. Murad'ın Macar ilerleyişini durdurmak için anlaşma önerdiği Polonya, böyle bir milletin devletiydi.

Hunlardan Gelen Kahraman Bir Irk

Polonyalıların iç çatışmalarında on yaşında tahta çıkan Ladislas, Macarlara karşı duyduğu nefretten dolayı Osmanlılarla bir anlaşma yapabilirdi. Ancak bu sırada, Macar Kralı Zsigmond ile başkentin yakınlarındaki bir ormanda yaşayan sevgilisinin gayrimeşru çocukları olan Macar kahramanı Hunyad Korvinus, milletinin başında en fazla ünlü olduğu dönemleri yaşıyordu.

Hunlardan gelen kahraman bir ırk olan Macarlar da, sahip oldukları erdemler bakımından, Polonyalılardan aşağı kalmazlardı. Sağduyuları, cesaret, yurtseverlik, özgürlük duyguları ile birleşmişti.

Özveri gösterebilen Macarlar Hunyad'ın öğütlerini dinlediler. O zamanlar Transilvanya Voyvodası[9] olan Hunyad, seçime dayanan taht üzerinde hak iddia edebilirdi. Kişiliğine duyulan takdir ve şöhreti kendisini tahta geçirmeye yeterdi.

Yükselme hırsı yerine ülkesinin kurtarıcısı olmayı uygun buldu. Tahtı ele geçirmek üzere ileri süreceği iddiaların, Osmanlı ilerleyişine karşı Tuna boyu Hıristiyan devletlerin savunucu birliğini tehlikeye düşüreceğini anlamıştı. Polonya ile Bohemya taçlarının sahibi olan Ladislas'a Macar tacının da verilmesini ve Polonyalılarla bir krallık altında birleşilmesini öğütledi. II. Murad'ın sözle-

9 Rumeli'de bazı bölgelerin valilerine verilen unvan. Eflâk, Fatih döneminden sonra Osmanlılara bağlı bir prenslik olunca, voyvodalar padişah tarafından atanmaya başladı. 1716-1821 yılları arasında Divan-ı Hümayun tercümanı olan Fenerli Rumlardan voyvodalar atandı. 1822'den sonra tekrar yerli beyler voyvoda oldu. Boğdan, 1455'ten beri voyvodalar tarafından yönetilmişti. Eflâk ve Boğdan'ın birleşmesi ve Romanya'nın temelinin atılmasıyla voyvodalık kaldırıldı.

ri ve armağanları böylesine usta ve ileri görüşlü bir siyaset karşısında başarılı olamadı.

Hunyad çocukluğundan beri eski Haçlı Seferleri'nin kahramanı Godefroi de Bouillon'a benzemek istiyordu. Amuderya, Dicle ve Fırat'ı aştıkları gibi Tuna ile Sava ırmaklarını da aşmak üzere olan Türklere karşı Germanya[10] Haçlılarını çıkarmayı düşünüyordu. Irk, din, yurt, zafer, şövalyelik ve ihtiras, ona göre kuvvete sahip olmak için değil, şöhret için gerekliydi. Macaristan'da bir hükümdar sülalesi yaratmak değil de, Hıristiyanlığın kurtarıcısı olmak istemesi, Hunyad'ı II. Murad'ın en tehlikeli düşmanı yapıyordu.

Genç, yakışıklı, cesaretli, güzel söz söylemesini bilen, Almanya imparatorunun gayrimeşru oğlu, Transilvanya voyvodası, babasının yardımları ve kendi becerisi sayesinde yükselmesini bilmiş, bütün yaşamı Türklerle savaşmakla geçmiş, onları Asya'ya sürmeye ant içmişti.

Selanik'in düşmesi, Yunanistan'ın işgali, Epir'e sızmalar ve Timurtaş'ın iki oğlunun Macaristan'ı arka arkaya tahrip etmesi, Osmanlılara karşı Moskova'dan Viyana'ya ve Viyana'dan Venedik'e bütün komşu Hıristiyan taçlarının hem savunma, hem saldırma amaçları güden bir birlik içinde toplanmasını sağlıyordu.

Papalık, Avrupa'nın bütün saraylarına yolladığı kutsal elçilerle prenslerin ve milletlerin çaba göstermelerini istiyordu. Bu defa askeri ve siyasi amaçlar güden yeni bir Haçlı Seferi, Sultan Murad'a karşı tezgâha kondu. Din onun ruhu, yurtseverlik nedeniydi. Hunyad ise hem karargâhını, hem de kahramanını temsil ediyordu.

Altı Aylık Kuşatma Belgrad'ın Fethine Yetmedi

Hunyad'ın fedakârlığı sayesinde Macar tahtına da sahip olan Polonya kralının kaçamak yanıtı, II. Murad'ın barış hakkındaki hayallerine son verdi. Evrenosoğlu Ali Bey'e emir vererek, Brankoviç'in yenilgisinden ve tutsak düşüşünden önce Macarların muhafazasına bıraktığı Belgrad Kalesi'ni kuşatmasını istedi.

O zamandan beri Osmanlılar ile Avrupalılar arasında çekişme konusu olan Belgrad, hem Sırbistan'ın, hem Macaristan'ın ve hem de Osmanlı Devleti'nin en önemli kilit noktası oluyordu. Balkan dağlarının geçitleri önünde kurulmuş olan bu kentin yanında gayet sık ormanlar yer alıyordu.

Surların dibinde birleşen Sava ve Tuna ırmakları çevresinde tam bir çember yaparak, bir ırmak kolundan çok bir deniz parçasına benziyordu.

Üzerine kurulduğu yayla doğanın bir cilvesi olarak gittikçe alçalıyor, saldırganların hem çabalarını, hem de cesaretlerini kırıyordu.

Kara tarafından pek az insan eli değmiş karanlık ormanlarla kaplı derin boğazlar ve tepeler, kentin çevresini ele geçilmez

10 Orta Avrupa'da bir bölge. Kuzeyde Kuzey ve Baltık Denizi, doğuda Vistül Irmağı, güneyde Karpatlar ve Tuna Irmağı, batıda ise Ren Irmağı'yla sınırlanmıştır. Bugünkü Almanya', Bohemya ve Polonya'nın batı kesimini kapsar ve Germenler tarafından iskân edilmiştir

küçük kaleler gibi sarmıştı. Bir kuşatma sırasında kentin ihtiyacı olan yiyecek, silah ve askerler serbestçe Sava ve Tuna ırmakları üzerinden gelebiliyordu.

Evrenosoğlu'nun padişahı için fethetmesi gereken Belgrad işte böyle bir kentti. Altı ay süren kuşatma kalenin gücünü ve Hunyad'ın dehasını alt edemedi. Macar topçusunun ateşi altında bir hayli fire veren Osmanlı ordusu, sonunda Sava kıyılarını ve Sırbistan'ın dar geçitlerini şehitlerine mezar yaparak çekilmeye başladı.

Hunyad Diye Başka Birini Öldürdüler

Belgrad başarısızlığı üzerine öç duyguları kamçılanan Osmanlı ordusu, kendisini Tuna kıyılarında yenen Transilvanya kahramanını bizzat kendi topraklarında ve açık arazide yenmek için harekete geçti.

Anadolu'da Timur'a karşı savaşmış olan, Sivas Türkmenleri başkanı Mezid Bey, II. Murad'dan Transilvanya'ya sefer yapacak ordunun komutanlığı görevini aldı.

Altmış yıllık savaş yaşantısının üzerinde iz bırakmadığı yaşlı komutan, istila ettiği topraklardaki kentleri yaktı, karşı koyan önderlerin başını vurdurdu, yanında binlerce tutsak ve ganimetle Osmanlı topraklarına döndü.

Transilvanya'nın başkenti Hermanstadt'ı[11] kuşatan Osmanlı ordusuna karşı Hunyad, Polonyalılar, Macarlar, Bohemyalılar, Almanlardan oluşan bir müttefik ordusuyla karşı çıktı.

Müttefik ordusunun düğümünü Hunyad'ın tek başına oluşturduğunu anlayan ihtiyar Türk savaşçı, Hunyad'ın ruhunun Macaristan'ın ruhu olduğunu bildiğinden, bu önderin ölmesinin ordusunun da ölmesi demek olacağına kanaat getirdi.

Müttefik ordusunu yenilgiye uğratmaktansa Hunyad'ı ortadan kaldırmak daha uygun olacaktı. Atlarının çevikliği ve cesaretleriyle tanınmış üç yüz atlı Mezid Bey tarafından Hunyad'ı sarıp öldürmekle görevlendirildi.

Kurulan gönüllü birlik önüne geleni devirdi, Macar hatlarını yararak, küçük bir tepenin üstünde varlığı ve dehasıyla savaşı yönetmekte olan Hunyad'a doğru yaklaşmaya başladı. Casusları sayesinde atlıların niyetini öğrenmiş olan Hunyad'ı, subayları kendilerini feda pahasına olsa koruyacaklarına dair ant içtiler. En yürekli komutanlarından biri olan Kemeny'li Simon, Macar kahramanının zırhını, miğferini, sorgucunu ve kara koşumlu kızıl atını alarak kendisini Hunyad'a benzetti.

Bu haliyle Osmanlı atlılarının önüne yalın kılıç daldı. Hileden habersiz olan Osmanlılar kendi ayağıyla gelen kurbanlarını ve üç bin Macar'ı kılıçtan geçirdiler.

Bir Kesik Baş ve Cesetlerden Oluşan Armağan

Hunyad ise, Kemeny'li Simon'un kılığına bürünerek Osmanlı ordusuna kar-

11 Romanya'da bir kent adı olan Sibiu'nun Almanca karşılığı. Sibiu'nun Macarca karşılığı Nagyszeben'dir.

şıdan saldırıya geçti. Bu arada Hermanstadt birliği de, gizli bir geçitten dışarı çıkarak Osmanlı Ordusunu arkadan vurmaya başladı. İki ateş arasında kalan Osmanlı ordusu yirmi bin şehit verdi. Ülkesine ölüm saçan ihtiyar Türkmen'den bizzat öç almak isteyen Hunyad, bu fırsatı kaçırmak istemiyordu. Mezid Bey ve oğlu, Hunyad'ın silahlarıyla şehit oldu. Hunyad ise düşmanlarının kanlarına bulanmış bir halde Hermanstadt'a girdi.

Geceleyin, kurtarıcıları Hunyad'ın onuruna büyük bir ziyafet tertipleyen Macarlar, büyük bir vahşet göstererek silahsız Türk tutsaklarını salona getiriyorlar ve kana susamış olan Hunyad'ın gözü önünde katlediyorlardı.

Ertesi gün savunduğu davanın kutsallığı ve şanı ile hiç bağdaşmayan bir barbarlıkta bulundu. Mezid Bey ve oğlunun çadırlarının ganimetini, altı at tarafından çekilen bir arabaya koydu. Bunların üzerine Osmanlıların cesetlerini yığarak bir piramit yaptı. En üstüne de ihtiyar paşanın kesik başını oturtarak, müttefiki Sırp despotuna armağan yolladı.

İhtiyar bir Osmanlı askerinin yaşamı bağışlanarak bu iğrenç armağanı Sırplara sunması için arabanın içine oturtuldu. Bu öç arabası bütün Transilvanya'yı kat ederek, korkudan sinmiş olan halka Osmanlı ordusunun yenilgisini ve Macar kahramanının kanlı öcünü anlattı.

Hunyad, Sofya'ya Çekilen II. Murad'ın Peşini Bırakmadı

Mezid Bey'in öcünü almak üzere II. Murad tarafından sefere yollanan Şehabeddin Bey, iki zafer ve Almanya'nın en güçlü askerleriyle, gücü bir kat daha artmış olan Hunyad'a Vasag Ovası'nda rastladı.

Yapılan savaşta Osmanlılar on bin şehit, sekiz bin tutsak bıraktılar. Bu arada Timurtaş'ın en kahraman torunlarından Osman Bey ile bütün komutanlar şehit oldu. Şehabeddin Bey de tutsak düşerek zincire vuruldu ve Hunyad tarafından Buda'ya Kral Ladislas'a gönderildi.

Hunyad, Osmanlıların nefes almasına fırsat bırakmadı. Giderek çoğalan ordusuyla Morava Irmağı'nın boğazlarına egemen olan Niş kentine kadar dayandı. Orada imparatorluğun bütün Avrupa ve Asya eyaletlerinden toplanmış askerlerden ve beylerden oluşan dördüncü Osmanlı ordusu vardı.

Bu ordu, sayıca Hunyad'ın ordusunu geçiriyordu. Ancak, Hunyad'ın ünü bir orduya bedel olacak kadar etkiliydi.

İbrahim Çandarlı'nın ikinci oğlu ve Sadrazam Halil Paşa'nın kardeşi bu orduyu yönetmekle görevlendirilmişti.

II. Murad, Niş kentine sırtını vererek, sağ tarafta Morava'nın aşılmaz yatağı ve solda Hıristiyan atlılarının geçemeyeceği kadar sarp kayalıklarla kaplı bir dar boğazda Hunyad'ı karşıladı.

II. Murad yakın dövüşü tercih ediyordu. Sultanın arka arkaya gönderdiği üç ko-

lordu, Macar zırhlı birliklerinin ve topçusunun ateşi karşısında tükendi. Bu arada Hunyad ordusunu tek bir birlik durumuna sokarak, ortadan Osmanlı ordusunu yarmaya çalıştı ve başardı.

Geri çekilen Osmanlıların önünde ilerleyen Macarlar genişleyen ovanın sol tarafına Osmanlı ordusunun yarısını Morova ile kendi piyadeleri ve öteki yarısını da dağlar ile zırhlı atlıları arasında sıkıştırdılar. Böylece Osmanlılara teslim olmak ya da ölmek şıklarından biri kalıyordu. Merkezde yalnız kalan padişah durmadan çarpışarak Sofya üzerine çekildi. II. Murad'ı izleyen Hunyad, Sofya kentini ele geçirdi ve Edirne'nin son kalesi olan Filibe üzerine doğru ilerledi.

Kışla Birlikte Macar İlerlemesi Durdu

Ancak yaklaşan kış Balkan dağlarını kaplamaya başlamış olduğundan, Macar ilerlemesi durdu. Roma İmparatoru Tranjan'ın barbar istilasına karşı bir kapı niyetiyle yaptırdığı "Tranjan Kapısı" ile Suluderbend Geçidi'ne çekilen II. Murad, Balkan dağlarının bu iki boğazında Hunyad'ı bekliyordu.

Geçidi aşmaya kalkışan Macar atlılarını gören II. Murad yüzeyi buz tutmuş olan göllerdeki suyu serbest bırakacak bendlerin yıkılmasını emretti. Dağlardan ince ince süzülen sular Macar atlısının geçeceği patikaları kapladı.

Geceleyin gelen soğuk suları dondurunca, atların geçmesi önemli derecede aksadı. Hunyad ve ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Tranjan Kapısı da, dağların üzerinden yuvarlanan kayalarla kapatıldığı için Hunyad ve ordusunun başka geçit araması gerekti.

Aşılması daha zor olan İsladi Geçidi'ni doğanın güçlüklerine rağmen aşmayı başaran Hunyad'ın önünde Filibe Ovası ve verimli Edirne havzası açılıyordu.

Kral ve Komutan Saldırı Planlıyordu

Macar kahramanı Hunyad, Genç Kral Ladislas ve çevresi tarafından kıskanılıyordu. Bunu öğrenen Hunyad, Osmanlıları kendi başkentlerinde yok etme hayallerinden vazgeçti. Belki bu kararında, II. Murad'ın Macarları korutması da etkili olmuştu. Hunyad, ordusunu Sofya ve Niş'te bırakıp, Tuna kıyılarına döndü. Kral Ladislas'la buluştu.

Kral Ladislas ile kahraman Hunyad başkentte görkemli bir törenle karşılandı. Her ikisi de ilkbaharda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir saldırı planlıyorlardı.

II. Murad İstediği Hayata Dönüyordu

Savaşların yorgunluğu ve Sadrazam Halil Paşa'nın akıllı öğütleri II. Murad'ı ordusunu güçlendirmek için uzun bir barış dönemine zorluyordu.

Yokluğu sırasında komutanlarının talihsizliğini kendisi için aşağılatıcı bir olay saymıyor, yenilginin nedenini aksi rastlantıların sonuçlarında arıyordu. Kendisi, her savaş alanında başarılı olmuştu. Asya'nın barışa kavuşturulması, Selanik



II. Murad at üstünde ok atarken. (Hünernâme'den)

ve Epir'in fethi, Doğu'da kazandığı gücü arttırıyordu.

Batı'da ve Tuna boylarında, Osmanlıların Avrupa güvenliğini sağlamak için yapılması mümkün olan her özveriyi göstermeye hazırdı. Egemenliği altında yaşayan yurttaşlarının mutluluğu kendisi için en büyük zaferdi. Kaldı ki, karakteri itibarıyla eğlence ve aşkı sever, barışa karşı doğuştan bir ilgi duyardı.

Hunyad'ın eline tutsak düşen Osmanlılar için görüşme yapılması durumunda rehine olarak Hermanstadt zindanlarında tutulan Mehmed Çelebi ile evlendirdiği kız kardeşi, sevdiği kocasının yokluğuna dayanamıyor ve sık sık ağabeyini kışkırtarak kocasını kurtarmasını istiyordu.

II. Murad ise sevgiye ve ailesine karşı hiçbir şeyi esirgememişti. Yeniden elçiler görevlendirerek, Hunyad ile Macar kralının gücünü sağlayan Hıristiyan prensleriyle anlaşma yapmak istedi. Romanya Prensi Drakul'a eski topraklarını; Sırp despotuna krallığı ile Tokat Zindanları'nda yatan iki oğlunu ve kör amcalarını; Kral Ladislas ile Macar konseyine sınırların bozulmayacağı güvencesini önerdi. Hunyad tarafından sürekli olarak savaşın getireceği yaralara inandırılan Ladislas, Padişah II. Murad tarafından kandırılan müttefik prensler, ilkbaharda Macarlara ordu vermekten vazgeçti. Böylece Macarlar tek başlarına kaldı. Müttefiklerin bu çekimserliği Kral Ladislas ile diyet'i[12] barış yapmaya zorladı.

Hunyad ülkesinin isteğine boyun eğmek zorunda kaldı. Macarlar ile Osmanlılar arasında 12 Temmuz 1444 tarihinde Segedin Anlaşması imzalandı. Her iki hükümdar, biri İncil, diğeri Kuran üzerine ant içerek antlaşmayı imzaladılar.

Böylece her iki taraf kendi tanrılarını tanık olarak gösteriyordu. Kral Ladislas'a II. Murad tarafından ödenen altmış bin duka altınlık bir fidye ile Mehmed Çelebi özgürlüğüne, yurduna ve eşine kavuştu. Artık Doğu derin bir nefes alabilir ve II. Murad çok istediği yaşama dönebilirdi.

Çok sevdiği oğlu Alaeddin'in genç yaşta ölmesi, II. Murad'ı çok üzdü. Sinop prensesinden olan bu ilk oğlunu kaybeden padişah, mutluluğun uzun sürmediğini anladı. Ruhsal durumu bozuldu.

O tarihten sonra veliaht şehzade olan ikinci oğlu, henüz çocuk yaştaydı. Bu şehzade, hükümdarlığı sırasında en belirgin özelliği olacak otoriter mizacına he-

12 Kamuya ait sorunların tartışıldığı meclis.

nüz o sıralarda sahip değildi. Babasının ve hocalarının sözlerinden asla dışarı çıkmazdı.

II. Murad kendisinin uzun süre yaşamayacağını sandığından, henüz silah kullanmasını ve hükmetmesini tam kavramamış olan oğlunun erken tahta oturması karşısında gerek barış, gerekse savaş zamanlarındaki zorluklarla baş edemeyeceğine inanıyordu.

Henüz önünde zaman varken şehzadeyi bizzat kendisi yetiştirmeyi ve eğer hatalı davranırsa bunları düzeltmeyi düşünüyordu. Kendisi tarafından yetiştirilmiş usta ve sadık vezirlerin korumasında bir çocuğa devleti emanet ederek, başkentten uzaklaşmak istedi.

Eski zevkleriyle yaşayarak, uzaktan imparatorluğun yönetilmesini gözetecekti. Çocuk padişah şaşırırsa ona öğüt verecekti. Böylece usanç veren hükümet yükünü başkasına devrederek, iki defa yaşamak istiyordu. Oğlu için ileri görüşlülük, imparatorluk için kaygı ve kendisi için zevkli bir düşünce olan bu görüşü II. Murad benimsemişti.

Tarihte buna benzer örnekler çoktur. Mesela Şarlken[13] İspanya'da, Tiber Roma'da, tıpkı II. Murad gibi davranmışlardı. İnsanlar hükmetmeye ne kadar layık olurlarsa, içinde bulundukları hiçliği duyumsayarak özveri gösterirler.

Harem Daireleri

Sultan bu mert kararı verirken, kalbine ve politikasına egemen olmaya çalışan birbirine rakip ve ihtiraslı üç sultan hanıma düşüncesini kabul ettirmekte çok zorluk çekti. Çağdaş Osmanlı, Bizans ve Alman tarihçilerine inanmak gerekirse, her biri tek başına padişahın kalbini fethedecek özelliklere sahip olan Sinop prensesi, Sırbistan prensesi Helen ve Transilvanya voyvodasının kızı Prenses Mara, kıskançlıkları, entrikaları ve karşılıklı kinleriyle sadece Sarayı değil, vezirlikleri, orduyu ve II. Murad'ın politikasını etkilemeye çalışıyorlardı.

Avrupa'da gerek tarihçilerin hayal gücünden, gerekse yanlış bilgiler edinen gezginlerin anlattıkları öykülerden Edirne, Bursa veya İstanbul haremlerine giren Müslüman ve Hıristiyan prenseslerinin yazgıları hakkında çok saçma sonuçlara varılır.

Saraylarda çokeşli evlilikten ileri gelen bir sürü odalığın hükümdarın zevklerine hizmet ettiği, bir zevcenin bir süre itibar gördüğü, sonra padişah bıkınca bir kenara atıldığı sanılır. Oysa ne din, ne yasalar, ne gelenekler ve ne de tarih sultanların, şehzadelerin ya da devlet büyüklerinin, Müslüman veya Hıristiyan kızlarla yaptığı evlilikleri bu derece alçaltmamıştır.

13 Kutsal Roma-Cermen İmparatoru (1519-1556), Hollanda prensi (1516-1555), İspanya kralı (I. Carlos, 1616-15556). Avusturya Arşidükü Güzel Philipp ile Castilla Kraliçesi Çılgın Juana'nın oğlu. V. Karl henüz on dokuz yaşındayken ülkesinde güneşin hiç batmadığı çok geniş bir imparatorluğun başında bulunuyordu. Amacı bir dünya imparatorluğu kurmaktı.

I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde gördüğümüz gibi sultanlar, Bizans imparatorlarının kızlarını, kız kardeşlerini, yeğenlerini ve Sırbistan'ın Hıristiyan prenseslerini eş olarak kabul etmişlerdi.

Bunlardan her biri bir kraliçe kabulü görmüş ve hatta sarayda kendi dinlerini korumuşlardı. Hıristiyan olan bu prenseslerin, dinlerinin gereği olarak çok eş alabilecek hükümdarların sarayına giderken özel rahiplerini de beraberinde götürdüğüne tanık olmuşuzdur.

Her ne kadar padişahların tekeşi olmamalarına rağmen, yasal eşleri olduklarından, imparatoriçelere tanınan her türlü ayrıcalığa, saygıya ve görkeme sahiptiler.

Üstelik ailelerinin soylu olması, güzellikleri ve veliaht ve şehzadelere sahip olmaları yüzünden padişahın kalbinde ve politikasında etkili olmakta geri kalmıyorlardı. Daha ilerlerde prenses olarak doğmalarına rağmen pek çok kadının sarayda egemenlik kurduğuna ve egemenliklerini başka padişahların dönemlerinde de sürdürdüklerine tanık olacağız.

Hayal gücü, tarihçiler ve yazarlar Osmanlı saraylarını padişah eşlerinin bir hapishanesi, çile doldurdukları ve horlandıkları bir yer olarak görmek istiyordu. Osmanlı geleneklerinin ve İslamiyetin gereği olarak bu sultan hanımlar erkeklerin bakışlarına kapalı yerlerde yaşıyorlardı. Bu yerlere "harem" deniyordu. Harem daireleri de Batı saraylarının debdebesinden ve entrikalarından aşağı kalmıyordu.

Osmanlı Toplumunda Kadın Hakları

Hz. Muhammed tarafından Arapların çokeşli geleneklerine bir hoşgörü olarak kalan evlenme, hem dinsel, hem de uygar bir hareket olarak kocaların eşlerinin kutsal haklarına son derecede saygılı olmayı gerektiriyordu. Şartlar Osmanlı erkeklerini çok eşle evlenmeye zorluyordu. Çünkü erkekler savaşlarda ölüyor, ülkede kadın sayısı gittikçe çoğalıyordu.

Nikâh, imamlar tarafından kıyınıyordu. Düğün törenleri, Timur ve I. Mehmed'in oğullarında gördüğümüz gibi sürer, zengin eğlencelerden sonra iki aile büyük bir törenle kızı kocasının evine götürürdü.

Erkeğin olduğu kadar kadının da isteğiyle gerçekleşen boşanma kadının haklarına, özgürlüğüne ve onuruna en uygun olacak koşullarda gerçekleşirdi.

Özgür bir kadınla evlenmiş bir erkek, daha sonra ilk karısına ortak olarak bir köleyle evlenirse, ilk karısı üzerindeki bütün haklarını kaybederdi.

Eşler, ortak kocalarından kesin olarak aynı saygıyı ve muameleyi yasal bir hak olarak beklerdi. Koca, başka bir eşinden olan çocuklarını öteki karısına kabul ettirmek için asla zorlayamazdı. Eşlerinin her birine ihtiyaçları olduğu hizmetleri karşılamak üzere hizmetçi vermek zorunluluğundaydı.

Eğer bir zevce haklarının ihlal edildiğini ileri sürerek kadıya başvurursa, görülen mahkeme sonunda, kadı haksız olan tarafa adaleti sunardı. Doğacak çocuklar babanın dini gereği yetiştirilmesi şartıy-

la; Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında evlilik, yasal sayılırdı.

Erkek tarafından karısına karşı yapılacak en ufak bir saygısızlık ya da boşanmayla tehdit, evliliği hükümsüz bırakır ve kadın hemen bağımsızlığını kazanırdı. Kadınların annelik hakları güvence altına alınmıştı. Cinsiyeti ne olursa olsun, bir anne bütün çocuklarını yanında tutmaya yetkiliydi ve kimse bu hakkı elinden alamazdı.

Çocukların annelerine gösterecekleri şefkat yalnız Doğuluların geleneklerinde ve mizaçlarında değil, yasalarında da yer almıştı. Annenin ihtiyaçlarını sağlamak görevi yalnız çocuklara değil, erkek ve kız kardeşlere, hatta yeğenlere kadar uzanıyordu.

Bir Avrupalı Kadın Gözüyle Harem Dairesi

Padişahların hiçbiri evliliğin bu yasalarından kendilerini ayrıcalıklı saymadılar. Hükümdarın kesin egemenlik ve sarayların Doğu'ya özgü görkemi, bazı padişahların evlilik dışı sevgililerinin sayısını arttırıyordu. Ancak imparatorluk ailesinin prensesleri ve eşlerinin ayrıcalıklarına asla ortak olunamıyordu.

Bu prensesler yılın on iki ayında saraylarının ortasında, ayrı bir harem dairesinde, kendi hizmetlerine verilmiş kâhyaların, hadımağalarının ve kölelerin arasında yaşarlardı. Zaman zaman görev ya da aşk amacıyla padişah tarafından ziyaret edilen bu dairelerin görkemi, efendilerininkinden aşağı kalmazdı.

Son zamanlarda bir Avrupalı kadının bir Osmanlı padişahının kız kardeşinin güvenini kazanarak hareme girmesi ve prenseslerin meşguliyetleri, rekabetleri, entrikaları, gelenekleri ve zevkleri konusunda yazdığı belgeler, bize belki II. Murad'ın üç eşi arasında geçen olayların nedeni ve sarayın sırları hakkında bazı aydınlatıcı bilgiler verir.

"Esma Sultan beni saraydaki dairesinde görmek istediğini haber verdi. Dış sarayın kâhya kadını[14] beni Sultan Hanım'a götürmek üzere bekliyordu. Prensesin dairesine geldiğimizde, ayrı ayrı muhafızlarla korunan iki demir kapıdan geçtik ve üçüncü kapıyı da aştık. Ellerinde beyaz sopalar olan zenci haremağaları bizi karşıladı ve korumalarında olan koridoru geçmemizi sağladılar. Yabancı konukların kabul edildiği büyük salona alındık.

İç saray kâhyası bizi karşıladı, köle kadınlar peçelerimizi çıkarmamıza yardım ettiler. Sonra hep beraber prensesin kaldığı daireye gittik. Gösterişli olarak bir divanın köşesinde oturmuş olan Sultan Hanım pırlanta ve incilerle bezenmiş gayet şık bir kıyafet giymiş olarak bizi karşıladı. Yer ve duvar halıları ipekliden dokunmuştu. Halıların kenarları altın ve gümüş tellerle işlenmişti. Altmış kadar

14 Padişah hareminin en yüksek rütbeli görevlisi. Acemi olarak saraya alınan cariyelerden küçük kalfalık ve oda kalfalığı yapanlar arasından seçilirdi. Amirlik belirtisi olarak elinde gümüş kaplı bir değnek ve padişah dairesindeki eşyaları mühürlemek için mühr-ü hümayun taşırdı. Padişahtan başka sadrazam, vezir ve öteki yüksek rütbeli devlet memurlarının konaklarında da haremdeki cariyeleri yöneten kâhya kadınlar vardı.

genç kız, biz içeri girerken, iki tarafa açılarak yan yana dizildiler ve elleri önlerinde kavuşturulmuş olarak sıralandılar. Prensesin önünde oturmamız için, kuştüyünden üzeri altın işlemeli saten yastıklar konulmuştu.

Sultan Hanım kâhya kadına bizi bahçelere götürmesi, orada ağırladıktan sonra tekrar ziyaretine getirmesi için emir verdi. Beraberce kâhya kadının dairesine gittik, bize hizmet eden kızların arasında baş başa yemek yedikten sonra kahveler geldi ve tütün ikram edildi. Bahçeleri görmek için sabırsızlanıyorduk. Bu yüzden tütün içmedik.

Geniş bir bahçenin tam ortasında, sevimli bir havuzun kenarına yapılmış, zengin eşyalı köşkün çevresindeki gül bahçeleri, arka plandaki yüksek saray duvarlarını gözlerden gizlemeye çalışıyordu. Çok değişik renkli çiçek tarlalarının arasında açılmış olan ve çakıl taşlarıyla mozaik halinde döşenmiş dar yollardan geçerken gözlerimizi bahçenin zevkli görünüşünden ayıramıyorduk. Nihayet köşkün içine girip sofada hazırlanan yerimize oturduk. Arkamızdan gelen hadımağalar iki tarafa açılarak sarayın müzik topluluğuna yol verdi. On köle kadından oluşan müzik topluluğu çeşitli parçalar çalarken, zengin fakat açık giyinmiş dansözler, ayak ve beden hareketleriyle göze hoşgörünen bale gösterilerinde bulundular. En seçme olduklarından kuşku edilmeyen dansözler topluluğuna bir süre sonra erkek gibi giyinmiş on iki kadın daha katıldı. Bu sözde erkekler öteki kölelerin havuza attıkları meyveleri kapışmak için birbirleriyle yarış ederek bir gösteri yaptılar. Yine kadın kürekçilerin çektiği bir kayıkla su üzerinde yapılan bir gezintiden sonra tekrar Sultan Hanım'ın yanına döndük. Ayrılmak üzere iznini istedik. Aynı törenlerle saraydan ayrılarak kente geldik.

Esma Sultan'ın ağabeyi olan padişahın eşlerine ait bahçeler daha geniş olmakla beraber, aynı biçimde süslenmiştir. Gece eğlenceleri sırasında çeşitli vazolara konmuş eşsiz güzellikteki çiçekler, çok sayıda fenerin, renkli lambaların ve cam borular içine konmuş mumların aynalar aracılığıyla daha bol ışıkla aydınlattığı salonları süslüyordu. Bayram dolayısıyla kurulmuş olan dükkânlarda bulunan çok çeşitli eşyalar Sultan Hanım'ın nedimeleri tarafından kapışılıyordu."

II. Murad Tahtı Oğlu II. Mehmed'e Bıraktı

Doğu'da, bir manastır yaşamına benzeyen böyle bir yaşantının düşünceleri, zevkleri, ihtirasları ve rekabetleri sarayın dar dairelerinde saklamasıyla, bir yandan aynı bir erkeğin eşleri ve birbirine rakip şehzadelerin anneleri olan bu prenseslerin entrikalarına, yükselme hırslarına ve kıskançlıklarına şiddet ve zalimlik getireceği de okuyucular tarafından anlaşılabilir.

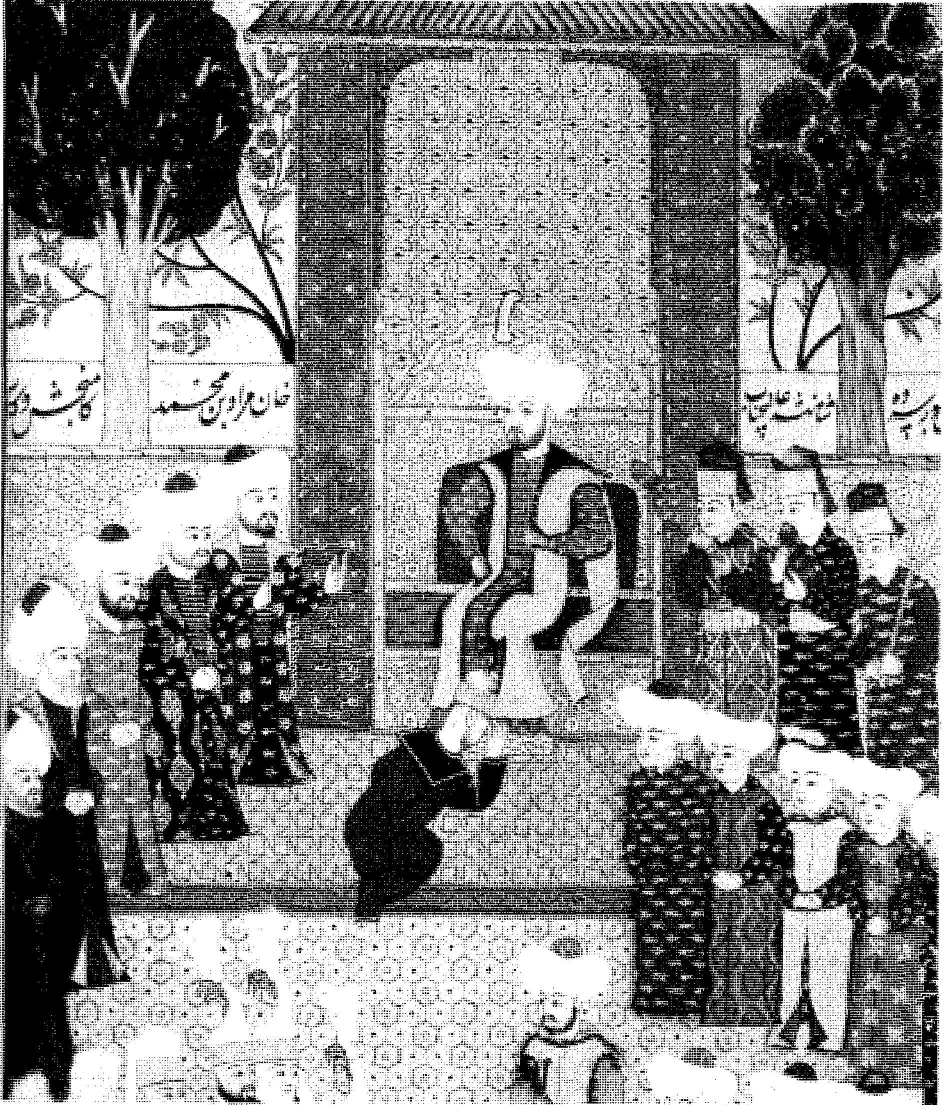
II. Murad harem dairelerinin derinliklerinde, eski ailelerinin hırslarını yaşatan Sinop, Sırbistan ve Transilvanya prensesleri olan eşlerinin, Osmanlı ordularının her yeni seferinde gururlarının incindiğini biliyordu. Sultan Murad'ın gerek

Tuna boylarında, gerek Karadeniz sahillerinde verdiği savaşları ara sıra eşlerinin isteklerine göre yaptığı söylenir. Kişiliğinde kahramanların yüreğini taşımasına karşılık, hatalı davranışlardan da sıyrılmış değildi. Tahttan vazgeçtiği zaman kırk yaşını doldurmamıştı.

Edirne Sarayı'nı terk etmeden önce oğlu II. Mehmed'in çevresinde kendi döneminde zafer ya da talihsizlik anlarında bağlılık, yetenek ve erdem örneği vermiş olan devlet adamı ve askerlerden kurulu bir divan bıraktı. Sadrazam Halil Paşa bu divanda gözü ve eli olarak görevini sürdürecekti. Hukuk bilginlerinden olan Molla Hüsrev[15] ordunun başına kazasker[16] olarak getirildi. Çünkü asker arasındaki otoritenin hiçbir biçimde sarsılmaması ve sürekli canlı tutulması gerekmekteydi. Böylece imparatorluğun geleceğini güven altına alan II. Murad, oğlunun ya da vezirlerinden birinin olası nankörlüğüne karşı, sağ olduğu sürece Anadolu'nun en güzel eyaletleri olan Menteşe, Saruhan ve Aydın'ın hükümdarlığı ile gelirini kendine ayırdı. •

15 Türk fıkıh bilgini (öl. 1480). Edirne'de Şahmelik Medresesi'nde müderrislik yaptı. Edirne kadısı (1444), daha sonra Rumeli kazaskeri oldu. İstanbul'un fethinden sonra kadılık makamına geçti. Aynı zamanda Ayasofya Medresesi müderrisliği yaptı. Bursa'da adına bir medrese yaptırdı. Fatih zamanında müftülük makamına getirildi (1469). Birçok ünlü öğrencisi oldu. Şiir de yazdı.

16 Kadıların başında bulunan askerlerle ilgili şeriat sorunlarını çözüme bağlamakla yükümlü, ilmiye sınıfının yüksek aşamasında bulunan ve padişah divanının üyesi olan devlet görevlisi.



II. Murad'ın cülusu.

9. BÖLÜM

Papa, İncil Üzerine verilen Sözü Geçersiz Saydı

II. Murad, yanında eşleri, haremi, sadık adamları olduğu halde servi ağaçlarıyla gölgelenen Manisa Sarayı'na şan ve onurla çekilir çekilmez, imparatorluğun düşmanları hemen harekete geçti. Papa, Ulahlar, Macarlar, Transilvanyalılar Sırplar, Lehler ve Almanlar II. Murad'ın ince politikası sonucu dağılmış olan Hıristiyan birliğini yeniden canlandırmaya ve amansız Hunyad'ın öğütlerine kulak kabartmaya başladılar. Bu olayla Osmanlıların onuru yücelirken, Alman ve İtalyan politikası da aşağılanıyordu. II. Murad Hıristiyanların yeminine inanmakla soyluluk gösteriyordu. Hıristiyanların, Osmanlıların inancına ihanet etmeleriyse, kendileri için aşağılatıcı oluyordu. Elinin altında tarihin bu sayfasını tutan her tarihçi, isterse Hunyad'ın davasının ve Roma politikasının en gözü kör savunucusu olsun, bu namussuzluğu rezil ediyor ve müttefiklerin din üzerine verilmiş yeminlerini hiçe sayarak, yeniden Türkler aleyhine toplanmalarını eleştiriyordu. Bu utanç verici durumu destekleyen papa, şiddetle kınanıyordu. İşte tarihçilerden biri olan Vincet Mignot[1] şunları yazıyor:

"Papa IV. Eugene, Kardinal Julien Cesarini'yi Macaristan'a göndererek Kral Ladislas'ın kaygılarını gidermeye çalışıyordu. Papa, ne kadar kutsal olursa olsun, inançsızlara verilen yeminin bir hükmü olmadığını, üstelik inançsızları yok etmek için verilen yeminden dönmenin, Tanrı adına yapılacak çok büyük bir eser olduğunu belirtiyordu. Nihayet IV. Eugene'nin kısa bir günah çıkarması, elçi Kardinal Julien Cesarini'nin safsataları, kolay kazanılacak bir zafere duyulan istek, kışkırtılan hırs, sapık öykülere inanma Ladislas'ın içindeki son vicdan ve insanlık duygularını bastırdı."

1 (1730-1791) Fransız tarihçi, papaz. Voltaire'in yeğeni. 1771 yılında dört ciltlik *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* adlı yapıtını yazdı. Bu yapıt çok kötü bir üslupla yazılmış olmasına rağmen çağının en iyi tarihlerinden biridir.

Yine tarihçi olan de Salaberry[2] ise bu olay hakkında şöyle demektedir:

"Haçlı Seferleri'nin çağı çok gerilerde kalmıştı. Dinsel nedenler Avrupa hükümdarlarını Hıristiyanlık uğruna savaşa sokmakta başarılı olamamıştı. O zamanlar Almanya imparatoru olan III. Frederik böyle bir seferi yönetecek yetenekte değildi. İngiltere ile Fransa uzun zamandır aralarında süren mücadeleler yüzünden bitkin düşmüşlerdi. Bundan dolayı yalnız Venedikliler Burgonya dükü, IV. Eugene, Macar Kralı Ladislas ve Hunyad bu utanç verici ittifaka girmişlerdi. Öncekilerini bir parça affettiren, ancak paşa için yüz karası olan şu sözü de anmak gerekir. Elçisi Kardinal Julien Cesarini'yi Macarlara gönderen Papa IV. Eugene kendinden habersiz olarak İncil üzerine yapılan bir yeminin geçersiz sayılacağını ilan etmiştir."

Haçlı Ordusu Varna'ya Ulaştı

Roma Sarayı'nın bu kutsal sahtekârlığını tamamlamak isteyen Venedik elçisi ile Burgonya dükünün temsilcileri Hunyad'a Bulgaristan krallığının önerdiler.

Önceleri vicdanının sesine yer veren Macar kahramanı, önerilen ganimetin görkemi karşısında yeminini unuttu. Koruması altında olan Kral Ladislas'ı da yanına çekerek kendi ihanetini bir kralın ihanetiyle örtmek istedi. Uzun süre duraksayan Ulahların önderi Drakul sonunda müttefiklere katıldı. Hunyad tarafından yönetilen müttefik ordusu, Ulahların, katılmasıyla daha da kuvvetlenmişti. Haçlı ordusu, sazdan yapılmış salların üzerinde Tuna'yı aştı. Tarihçilerin yazdıklarına göre Hıristiyan ordusunun geçişini görenler Tuna'nın karşı yakasının boşaldığını sanmışlardır.

Haçlı ordusu ile Drakul'un Ulahları arasındaki buluşma Niğbolu Meydanı'nda gerçekleşti. Bir Bulgar kadının ilerisi için söylediği sözler ve bu görkemli ordunun bastığı yerleri sarsan bir deprem, Haçlıları bir süre kaygılandırdı ve yavaşlattı.

Bu olay, Tanrı'ya karşı verdikleri yeminden dönmenin kötü sonunu işaret ediyordu. Bunun kendilerine pahalıya mal olacağı korkusu Drakul'un içini kapladı. Öç alma isteğini tatmin etmek için çırpınan Hunyad ile Drakul arasında konsey toplantısı sırasında şiddetli bir tartışma patlak verdi. Hatta Drakul kılıcını çekerek Haçlı ordularının komutanını teke tek vuruşmaya çağırdı. Araya girenler Voyvoda'nın kılıcını elinden aldılar. Her iki savaşçıya birbirlerine söylediklerini unutacaklarına dair yemin ettirdiler.

Tuna Irmağı'nın sağ kıyısını izleyen Haçlı ordusu, Sırbistan'ın dar boğazlarına girmekten mümkün olduğu kadar kaçındı ve Balkan dağlarının çevresini dolaştı. Bu arada karşısına çıkan Ortodoks kentleri ile Osmanlı köylerini fark gözetmeksizin yakıp yıktı. Onlar için sapık mezhebi sayılan Ortodoksluk, İslamiyet kadar papanın düşmanıydı.

Haçlı ordusunun en seçme askerini oluşturan üç bin Macar atlısının başın-

2 (1776-1847) Fransız siyaset adamı. *İstanbul'a Seyahat* adlı kitabı vardır. Ayrıca *Kuruluşundan 1792'ye kadar Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* adlı dört ciltlik yapıtını 1813-1817 yılları arasında yayınlandı.

da bulunan Hunyad, öncülük ettiği birlikle beraber Varna kentinden Karadeniz'e ulaştı. Deniz üzerinde birbirinden bir hayli uzak iki burun arasında kalan körfezde, Haçlı ordusu karargâh kurdu. İki burundan biri Varna, öteki Kalliakra olan bu iki Bizans kenti geniş ve derin bir bataklık ile ayrılmıştı.

Balkan dağlarının ileri doğru çıkan ve denizle birleşen bu son ucunda Haçlı ordusunu dinlendirmek isteyen Hunyad, daha sonra deniz kıyısını izleyerek İstanbul'a kadar ilerlemek, Bizans'ın başkentini soluna alarak Trakya'ya girmek, daha sonra Edirne'yi kuşatmak istiyordu. Osmanlıları silahların gücüyle yeryüzünden silmek niyetindeydi. Gelibolu, Selanik ve Epir'deki Osmanlıları sürmek ve nihayet Macaristan ve Polonya gibi kendi egemenliği altına girecek olan Bulgaristan'ın üzerine kral olarak yürümeyi düşünüyordu. II. Murad'ın yokluğu kendisine bu cüreti vermiş, ancak kahraman sultanın birden ortaya çıkışıyla hayalleri suya düşmüştü.

Segedin Barışı Bir Mızrağın Ucuna Takılmıştı

Sadrazam Halil Paşa tarafından, papa ve Hunyad'ın Osmanlı Devleti aleyhine ittifak yaptıklarını, Tuna'nın aşıldığını ve oğlunun büyük bir tehlike karşısında kaldığını öğrenen II. Murad padişahlığı değil, fakat başkomutanlığı üzerine almakta duraksamadı.

Atası Yıldırım Bayezid kadar hızlı davranarak ve ondan daha talihli çıkarak kısa zamanda Batı Anadolu yaylalarından Asya topraklarına dağılmış olan bütün Türk ordusunu, Selanik, Epir ve Trakya garnizonlarına topladı. Savaşta pişmiş ve imparatorluğu kurtarmak için ölümü göze almış yüz bin savaşçı Batı Anadolu'da II. Murad'ın komutası altında birleşti.

Bizanslıların sözüne asla güvenmeyen II. Murad, ordusunu Boğaziçi'nden geçirmek için Karadeniz'de ticaret yapan Ceneviz gemilerini kiraladı.

Hunyad ile birleşmiş olan düşmanları Venediklilere karşı hareket eden Osmanlılara hizmet etmekten son derecede mutlu olan Cenevizliler ne kadar gemileri, büyük kayıkları varsa hepsini Boğaz'a getirerek yüz bin kişilik ordunun kısa bir zamanda Avrupa kıyılarına geçmesini sağladı.

Hunyad'ın Balkan dağlarını tırmanmamak amacıyla dolaşmak zorunluluğunda kaldığı sahil kesimine ayak basan II. Murad, hızla ilerleyerek Haçlıları Tuna ile Balkanların birleştiği yerde kıstırmak istedi. Çok stratejik bir yerde kamp kurdu. Sağı denizle çevrili, solu kayalık Balkan dağlarına yaslanmış bir ovanın ortasında, önünde Macar atlılarına meydan okurcasına açılmış derin bir hendek vardı.

Bu hendeğin başında Hıristiyanların yeminlerine ihanetlerini gösteren Segedin Barışı'nı içeren antlaşma metninin takılı olduğu bir mızrak yere saplanmıştı. Tahta çıktığı sıralarda kendi aleyhinde faaliyetlerde bulunan Turahan adındaki vezirini affeden II. Murad, bu vezirini çağırtmış ve ordusunun sağ kanadını ona, sol kanadını da yine Balkan geçit-

lerinin savunmasında büyük deneyimleri olan eski savaşçı Karaca Paşa'ya bırakmıştı. Düşman saldırısına daha açık olan merkezin yönetimini bizzat kendisi üstlenmişti. Yeniçeriler onun komutası altında çarpışacaktı.

II. Murad Bir Er Gibi Dövüşmeye Başladı

Açık sandığı yolda Osmanlı ordusunu gören Hunyad bir an şaşırdı. Ama hemen toparlanarak, kesin zaferi elde etmek için ordusunu savaş durumuna geçirdi.

Ordusunun sol tarafını Varna Bataklığı'na ve on bin erzak arabasına yasladı. Merkeze Kral Ladislas ile papanın elçisi Cesarini'yi, Venedik elçilerini ve Osmanlılarla eskiden beri çarpışarak onları yenmeye alışmış olan kırk bin Alman, Leh, Ulah ve Sırp askerlerini yerleştirdi. Kendisi ilk saldırıda çok şiddetli ve dayanılmaz olan Macar atlılarının başına geçerek sağ kanatta yer aldı. Kendi atlılarına, Karaca Paşa'nın piyadelerini gösterdi. Karaca Paşa'nın birliklerini dağıttıktan sonra denize doğru kıstırıp yok etmeyi tasarlıyordu.

Hunyad saldırı işaretini verdi. Elinin işareti kadar hızlı davranan Hunyad, atlılarının başında doğru Karaca Paşa'nın üzerine yürüdü. Osmanlı piyadesini bir toz bulutu gibi kapladı, bir anda hatları yararak Osmanlıları geri çekilmeye zorladı. Ladislas'ın kırk bin savaşçı ile üzerine yüklendiği II. Murad önce duraksadı, sonra gözleriyle durumu tarttı ve yeni kararlar aldı. Hemen eline Hıristiyanların yemini takılı olan mızrağı alan sultan, yalın kılıç düşman hatlarına daldı ve bir er gibi dövüşmeye başladı.

Kralın Kesik Başı Mızrağa Takıldı

Padişahlarının başlarında savaştığını gören yeniçeriler bir anda daha da kahramanlaştı ve Hunyad'dan ayrı kalan merkez Haçlılarının üzerine üşüştüler.

Hızır adında yaşlı bir yeniçerinin atını yaraladığı Kral Ladislas yere düştü ve bu yeniçeri tarafından başı kesilerek kılıcının ucuna geçirildi. Kesik kelleyi dövüşen Macarlara gösteren Hızır, gür sesiyle seslendi:

"Macarlar, kimin için dövüşüyorsunuz? İşte kralınızın başı."

Bu ani sesleniş, kanlı kesik baş ve genç kralın uzun saçlı yüzü, zaten perişan halde olan orduda kesin bir bozgunun başlamasına neden oldu.

Çok gecikmiş olarak olay yerine yetişen Hunyad, Segedin Barışı'nın asılı olduğu mızrağın yanında, genç Ladislas'ın başını taşıyan kılıcı gördü.

Ölümüne neden olduğu genç kralın hiç olmazsa cesedini Osmanlıların elinde almak isteyen Hunyad, üç defa Osmanlı hatlarını yarmaya kalkıştı. Ancak Türklerin direnmesi sonunda, her defasında geri çekilmek zorunda kaldı. Merkezden ayrı düşen Haçlı ordusunun sol kanadı ertesi güne kadar kendi arabalarıyla bataklığın ortasına sıkışıp kaldı. Geceleyin Macarlar kuşatıldı.

II. Murad, şafakla kralın kanlı başını engellerin üzerine atarak, direnmenin

bir anlamı kalmadığını anlatmak istedi. Bunun üzerine Haçlı ordusunun son artıkları da teslim oldu. Ladislas'ın adamları, papanın elçisi Cesarini, Venedik elçisi, Erlau ve Grosvardein papazları, danışmanları, hepsi birden zincire vuruldu.

İnsanların en eski erdemi olan onur sözü ile yürekteki sağlam inancın hiçbir din tarafından hor görülmesine izin vermemiş olan tanrısal adaletin kararı yerine getirildi.

Ladislas'ın Kesik Başı Bursa'ya Getirildi

Hem imparatorluğun hem de oğlunun düşmanlarını ezerek yok eden Sultan Murad ertesi gün savaş alanında dolaşarak yaralılarla ilgilenmeye ve şehitleri gömdürtmeye başladı. İmrahor Azap Bey'e dönerek, "Hıristiyan ordusunda tek ihtiyara rastlamamış olmamız, ölülerin hep gençler olması biraz garip değil mi?" diye sordu.

"Hayır" diye yanıt verdi Azap Bey: "Eğer Haçlı Ordusu içinde saçı ağarmış bir baş olsaydı, böylesine adaletten uzak ve anlamsız bir işe hiç kalkışmazlardı."

Ulahların, Macarların ve Lehlerin arabaları, Hıristiyan ordusunun ganimetlerinin Edirne'ye taşınmasında kullanıldı. Sultan Murad, Azap Bey'i Alman şövalyelerinin ağır zırhlarını Mısır sultanına armağan olarak götürmesi için görevlendirdi.

Talihsiz Kral Ladislas'ın kesik başı mumyalanarak Bursa'ya bir zafer nişanesi olarak getirildi. Bir süre halka teşhir edildikten sonra gömülmek üzere Bursalı Hıristiyanlara verildi. Milletini ve oğlunu kurtardığından dolayı mutlu olan II. Murad, Edirne ve Bursa'da zafer kazanmış padişah olarak karşılanmaktan sıkıldığı için, ordunun kazandığı bütün ganimetleri, tutsakları ve zafer onurunu oğlunun beylerbeyine teslim ederek, terhis edilmiş basit bir asker gibi sessizce Anadolu'ya geçti ve Manisa Sarayı'ndaki basit yaşamına geri döndü.

Manisa'da serviler altında yatan cariyelerin ve eğlence arkadaşlarını mezarları, hamamlar, bahçelerle beyaz mermerleri yüzyıllık defne ağaçlarının yeşilliğiyle ters düşen köşkler ve minareler, şırıl şırıl akan sular, Osmanlı gelenekleri gibi, iktidardan yararlanmaktan değil, egemen olmaktan bıkan Sultan'ın orada zevki ve doğa güzelliğini tattığını gösterir. Ancak politika padişahın zevk içinde başıboş yaşamasını kıskanmış gibiydi.

Yeniçeriler Edirne'yi Savaş Alanına Çevirdi

Mutlu bir biçimde sağlanan barış, çocuk padişahın yönetimini olumsuz etkilemiş ve ordu disiplin altına alınamaz duruma gelmişti. Başlarında daima güçlü bir hükümdarın sert elini hissetmeye alışmış olan yeniçeriler, silahları sayesinde kurtardıkları başkenti kendi isteklerine göre yönetmek hevesine kapılmışlardı.

Divana isteklerini kabul ettirmek için çok kereler başvurdukları kundaklama sonucunda Edirne'nin önemli bir kısmı

kül olmuştu. Efendisini yeniçerilerin egemenliğine terk etmeyen hadımağası bir anda onların düşmanları olmuş, kendisini genç padişahın dairesinin kapısına kadar kovalamışlardı.

Hadımağasını ellerinden kaçırdıkları için kendilerine düşman olan mollalar ile bazı saray büyüklerinin evleri ile konaklarını yağma etmişler, öldürdükleri ev halkının cesetlerini Edirne sokaklarında sürüklemişlerdi. Bostancı[3] ve sipahilerle çatışarak arkalarında kirli olaylar bırakan yeniçeriler yeni tehditler hazırlamak amacıyla kentin dışına çıktılar.

Edirne'de, II. Mehmed'den halka kadar herkes korkuyordu. Sadrazam Halil Paşa, asilerle zorlukla ilişki kurarak zaman kazanmaya çalışıyordu. İlk koşul olarak, silahlarını bırakmadan gündeliklerinin bir akçe artırılmasını istediler. Eğer bu istekleri kabul edilecek olursa öteki isteklerinin kapısı açılacaktı.

Sarayında kapalı kalan ve askeri isyana teşvik eden heyetler tarafından tahttan indirileceği kaygısı içinde olan Sultan Mehmed, gündeliğin artmasını kabul etti. İsteklerinin kabul edildiğinden dolayı mutlu olmuş görünen yeniçeriler nizam içinde kente döndüler. Ancak görünürdeki baş eğmeleri saygı örtüsüne bürünmüş gizli bir baskı anlamı taşıyordu. Bir süre sonra II. Mehmed'den vezirlerini görevden almasını ve hatta idam ettirmesini istediler.

Bütün Divan üyeleri yeniçerilerin önünde kurulan mahkemelerde yargılanıyordu, İşgal edilmiş bir kenti andıran Edirne, yeni efendilerinin terörü altında inliyordu. II. Mehmed askerlerini memnun etmek ya da onlara boyun eğmek koşuluyla egemen olabiliyordu.

II. Murad'ın Üçüncü Hükümdarlık Dönemi

Sadrazam Halil Paşa, Rumeli Beylerbeyi Uzgur Paşa ve İshak Paşa, yeniçerilerin en fazla tehdit ettikleri danışmanlar olarak yeni cinayetlere meydan vermemek ve isyan nedenlerini biraz olsun ortadan kaldırmak için divandaki görevlerinden ayrıldı. Ayaklanan yeniçeriler II. Mehmed'in danışmanlarına karşı gene padişahın tarafını tutar gibi göründüler.

Babası tarafından kabul ettirilmiş vezirler tarafından yönetilmekten dolayı duydukları mutsuzluğu belittiler. Dalkavukluk ile genç sultanın başını döndürdüler. Henüz on beş yaşında olan hükümdarın ruhuna o kadar kendini beğenmişlik ve kıskançlık aşıladılar ki, efendileri kendi suç ortakları haline geldi. Eski durumunu kaybederek, asi bir asker örgütünün oyuncağı olan bir çocuğun ve odalıklarla haremağalarının yönettiği bir haremin baskısı altında, devlet parçalanma tehlikesi geçiriyordu. Edirne halkı kurtuluş yolunun nerede olabileceğini araştırıyordu.

Yeniçerilerin aşırılıklarının ve zorbalıklarının oyuncağı olan sözde hükümdarın zayıflığına karşı duyulan yaygın tepki, Halil Paşa'yı devletin ve milletin kurtulması için yapılacak tek doğru işi yapma konusunda cesaretlendirdi.

3 Saray ve kentin korunmasıyla görevli askerlere verilen isim.

Evinde gizlice, Uzgur Paşa'yı, İshak Paşa'yı, yeniçerilerin zoruyla görevlerinden alınan öteki vezirler ile komutanları, Edirne müftüsünü, kadısını ve camilerde halk üzerinde daha büyük etkiye sahip olan imamları topladı. Bu kutsal toplantıdan sonra Manisa'ya bir temsilci giderek, imparatorluğu işgalden kurtaran II. Murad'ın yeniden işbaşına çağırılmasına karar verildi.

II. Murad döneminde, padişahın en gözde adamlarından biri olarak yaşamış erdemli Sarıca Paşa, bu görevi yerine getirmek üzere Manisa'ya hareket etti. Halil Paşa'nın mektubunda ve Sarıca Paşa'nın sözlerinde anlatılan yeniçerilerin aşırılıkları, saray içi düzensizlikler, devletin parçalanmasına neden olabilecek olaylar, II. Murad'ın gözlerinden yaşların süzülmesine neden oldu.

Basit yaşamın zevkleri ile öteki ikisinden çok daha zorlu geçecek olan üçüncü bir hükümdarlık döneminin sıkıntıları arasında hemen bir tercih yaptı.[4]

Ayaklanma Kan Dökülmeden Bastırıldı

Ülkeyi kurtarmak üzere anlaşmış bulunan vezirlerin çalışmalarından bilgi sahibi olan bir derviş, II. Murad'ın emirlerini Edirne'ye ulaştırmak için Boğaz'ı aştı. Derviş, Halil Paşa'yı bularak tasarlanan planı ve darbenin tarihini anlattı.

II. Murad mektubunda, Halil Paşa'ya Edirne'ye geceleyin tek başına geleceğini, yeniçerileri gafil avlamak istediğini ve saltanatı yeniden eline geçirirken oğluna karşı sert hareket etmek istemediği için, genç padişahın kesinlikle başkentten uzaklaştırılmasını istiyordu.

Halil Paşa ve arkadaşları, saray içindeki güvenilir adamlarından yararlanarak genç II. Mehmed'i Rodop dağlarında düzenlenecek bir av eğlencesi bahanesiyle Edirne'den birkaç gün uzaklaştırdılar.

Halil Paşa'nın saray içinde süren oyunları sırasında satılık at getiren bir Türkmen çobanının kılığı altına gizlenmiş olan II. Murad kente yaklaşırken, gerektiğinde çobanların kara keçeden çadırları altında konaklıyordu.

4 Birçok tarihçi, II. Mehmed'in otuz beş aylık ikinci padişahlığından sonra II. Murad'ın 1446 yılının baharında tekrar, yani üçüncü kere tahta geçmesinden söz etmektedir. Halil İnalcık'ın incelemeleri (*Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara, 1956, T.T.K.) konuyu bir hayli aydınlatmışsa da, belgelerin azlığı ve müphemliği sebebiyle kesin bir kronoloji yapılamıyor. (*Türkiye Tarihi*, Yılmaz Öztuna, 3. Cilt, Sayfa177, İstanbul,1946.)

Yeniçerilere karşı duyduğu nefret, oğluna olan şefkat ve milletinin kurtulma isteği, dış tehlikeye karşı savunduğu Osmanlı soyunun onurunu bir kez daha yüceltmek üzere, şaşkın ve belki de nankör oğlunun yardımına koşmaya zorluyordu. Osmanlılarda köklü bir gelenek olan oğulların babaya kayıtsız şartsız itaatlerine olan inancından dolayı kendisinin ve milleti savunduğu Osmanlı soyunun onuru ve belki de nankör oğlunun yardımına koşmaya zorluyordu. Osmanlılarda köklü bir gelenek olan oğulların babaya kayıtsız şartsız itaatlerine olan inancından dolayı kendisini ve milletini kurtarmaya geldiğini söylediği zaman oğlu tarafından anlayışla karşılanacağından kuşkulanmıyordu. Ancak çocuk padişahın arkasına sığınmış olan yeniçerilerin ellerine geçirdikleri devlet hazineleriyle tahta karşı tahtı savunmaya kalkışmalarından haklı olarak çekiniyordu. Bu yüzden yeniçerileri gafil avlamaya ve oğlunu, kendisine karşı kışkırtılmadan asilerin ellerinden çekip almaya karar verdi.

Sarıca Paşa ve birkaç adamı aynı elbiseler altında gizleniyorlar ve kendisini izliyorlardı. Halil Paşa, II. Murad'a oğlunun Edirne'den uzaklaştırıldığını bildirdi.

Genç II. Mehmed'in gözde adamlarından olan Sadrazam Zağanos Paşa, yeniçerilerin isteklerine adice boyun eğdiği makamında hiçbir şeyden kuşkulanmıyordu.

Saray ileri gelenleri de kendi zevklerine dalmış, olup bitenlerle ilgilenmiyordu. İmamlar tarafından gizlice sürekli olarak uyarılan halk, hükümdarına karşı memnuniyetsizlik belirtileri gösteriyordu.

Camiler uyarıcı vaazlara, pazaryerleri de yeniçerilerin elinde oyuncak olan bir çocuk hükümdarın divanına karşı lanet sesleriyle inliyordu. Halil Paşa bütün bu genel yerlere kendi adamlarını yerleştirmiş, Sultan Murad'ı ve Osmanlıların eski onurlu, düzenli ve büyük günlerini hatırlatmaya çalışıyordu. II. Murad'ın özlenen ve sevgiyle anılan adı bütün kalplerde yatıyor, ancak şiddetli baskı sonucu açığa çıkarılamıyordu.

İşte böyle bir anda, kalabalığın öğle namazından çıktığı bir sırada II. Murad ve arkadaşları üstlerindeki gocukları atıp, imparatorluk kaftanlarını giydiler. Atlarına atlayarak dolu dizgin başkente girdiler.

Hemen halk tarafından tanınan sultan, görülmemiş bir sevgi gösterisi arasında camilerden, pazaryerlerinden, evlerinden çıkan Edirnelilerle birlikte saraya gitti. Galeyan halinde olan halk, yeniçerilerden pişmanlık ve bağlılık andı istemekteydi. Eski savaş ve zafer arkadaşları olan II. Murad'ın ortaya çıkışı, hiddetli bakışları, sert fakat babacan azarlamaları yeniçerileri atının ayaklarına kapanmaya zorladı. Ayaklanmalarının cezasını içlerinde doğan anarşi ve halkın nefretiyle çeken Yeniçeri Ocağı, yaptıklarından utanmaya başladı. Elebaşıları yakalanarak zincire vuruldu ve Varna kahramanının önüne getirdi. Kendilerine sertçe çıkışan ve sonra affeden sultan, ancak bu fesatçı askerlere yaptıklarının cezasını imparatorluğun ululuğuna yararlı olacak bir şekilde ödetmek istedi.

Ayaklanma bastırılırken bir damla kan dökülmedi. II. Murad oğluna fesat sokan Zağanos Paşa'yı Anadolu'ya sürdü. Oğlunu da kendi yerine Manisa'ya göndererek devleti yönetebilmesi için yaşının olgunlaşmasını, politika dersleri almasını ve kendi örneğini izlemesini istedi.

Eski efendisinin yurtsever bir hareket sonunda yeniden tahta geçmesini tasarlayan ve yerine getiren Halil Paşa tekrar sadrazam oldu ve bu görevi ünlü padişahın ölümüne kadar başarıyla sürdürdü.

Surlara Tırmanıp Sancağı Dikti

Orduların uzun süren ayaklanmaları yalnız savaşla bastırılır. Kendi ordusunu ayaklanmalardan uzak tutmak isteyen II. Murad, yeniçerilerin yeniden kandırılmasına fırsat bırakmadan Pelopones'in işgali amacıyla Seres'e gitti.

Korent Boğazı, Sezar, Kaligula ve Neron gibi Roma imparatorları döneminde yabancı milletlerin istilasına karşı önlem

olarak kalın vc yüksek bir duvarla kapatılmış, önünde de derin bir çukur açılmıştı. Manuel Palaiologos'un oğlu ve miras olarak alacağı Bizans İmparatorluğu ile beraber ölecek olan Konstantin Palaiologos, işte bu boğazda Türk ordusunun saldırısını durdurmaya çalışacaktı.

Konstantin, Korent surları üzerinde Bizans'ın fethinde göstereceği cesareti ortaya koydu. Ancak bu cesaret ününü arttırmaktan öte bir işe yaramadı. Boğazı kapatan surların önünde dördüncü gün doğarken, ordusunun genel saldırısını aydınlatmak için, II. Murad ordugâhın önünde binlerce meşale yaktırdı. "Allah" sesleri ve kös gürültüleri arasında ordu ok yağmuru, taş ve Rum ateşi altında ilerlemeye başladı. Yeniçerilerin cesetleri bir anda çukuru doldurdu.

Varna'da Kral Ladislas'ın kafasını kesen aynı yaşlı yeniçeri surlara tırmandı ve sancağı dikti. Bu, II. Murad'ın cesur ve faydalı askeri Hızır'dı.

Engel aşıldıktan sonra iki yüz bin Osmanlı askeri Mora Yarımadası'nı sel gibi istila etti. Eski yapıtları, tanrı heykelleri, su kaynakları, kadınlarının güzelliğiyle ünlü olan Korent kenti, II. Murad'ın eski açgözlü veziri Turahan tarafından yağmalandı. Çevre kentlere giren Osmanlı ordusu on binlerce Rum'u Anadolu'ya sürdü.

Pelopones'i kendi soyu için bağımsız olarak muhafaza etmek isteyen Konstantin, pek çok cana mal olan direniş hareketlerinden sonra tek çıkar yol olarak Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ödemeyi ve sultana bağımlı kalmayı kabul etti. Bu durum karşısında Osmanlılar, halkın geleneklerine ve dinlerine dokunmadıkları Mora'yı terk ederek kitle halinde Arnavutluk'un üzerine saldırdılar. Bu sırada orada Arnavutların Hunyad'ı sayılacak olan İskender Bey ortaya çıkmıştı.

Arnavutluk Denen Ülke

Arnavutluk, Epir tepelerinden ve Pindus dağlarının karlı doruklarından başlayarak, arada derin vadiler ve verimli havzalarla kesilmiş olarak Venedik Körfezi'ne kadar devam eden ve orada Alpler'le tam dikine kesişen uzun ve yüksek sıradağlara denir. Bu sıradağların bir yanı Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarına, Edirne ovalarına, Bulgar vadilerine, Sırbistan'ın ormanlarına, Macaristan ve Transilvanya yaylalarına bakarken; öteki yanı da sarp olarak Adriyatik Denizi'ni, İyon adalarını ve daha uzakta İtalya kıyılarını karşısına alır. Yunanistan'ın son bulduğu Lepante Körfezi'nden itibaren bütün kıyı, denizin sarp kayalar arasına sokulduğu irili ufaklı koylar, doğal limanlar ve adalarla doludur.

Bu koyların iç taraflarında, güneşin ışınları altında gizli, ılık ve verimli küçük ovalar göze çarpar. Bu ovalarda bazen bir kent, bir kale, bir liman, mazgallı duvarları arasına sığınmış bir meyve bahçesi ya da kayalıklar üzerine kurulmuş ve zamanla harabe haline gelmiş kulelere rastlanır. Arka tarafta bulunan dağların karlarından ya da yüksek göllerden akan seller sayesinde açılmış boğazlara doğru çekilen bu ovalar giderek daralır ve yükselirler. Alpler'in bu sıradağlarının bütün kollarını bir parça halinde sağlam

bir gövdede birleştiren bölgeye, Epir ya da Aşağı Arnavutluk ile Makedonya denir.

Büyük İskender'in krallığı olan bu bölge Yunanistan'a egemen olmak ister gibi üzerine abanmıştır. Aynı zamanda hem Osmanlılara hizmet etmek, hem de onları tehdit etmek ister gibi Osmanlı Devleti'ne doğru uzanmıştır.

Bosna, Dalmaçya, Hırvatistan ile Bulgaristan ve Sırbistan'ın yüksek dağları Yukarı Arnavutluk'un üst üste gelmiş katlarıdır. Orada da karlar, otlaklar, ormanlar, göller, sel yatakları ve aşılması güç uçurumlar, dağların eteklerine sıkışmış havzalar, su ve toprağın birikmesiyle verimi artmış ovalar, kayalıkların kenarlarına asılmış gibi duran köyler, deniz kıyısı ve iç kentler, şatolar, limanlar, adalar bulunur.

Her yanda değişik adlar altında hep aynı halka rastlanır. Kökenleri dağları gibi karanlıktır. Konuştukları dil, köküne uygun olarak, lehçeden lehçeye az farklarla değişirken, basit Rumcadan Trakya Türkçesine, adaların bozulmuş İtalyancasından Hırvatistan'ın vahşi Almancasına kadar komşu dillerden etkilenmiştir.

Komşuluk ilişkileri ve istilalar sonucu inanışları da önemli farklılıklar göstermektedir. Müslümanlıktan Hıristiyanlığa, Rum Ortodoksluğundan Roma Katolikliğine kadar her türlü inanışa rastlanır.

Kişiliklerinde zamanına göre ticaret yaptıkları ya da savaştıkları milletlerle olan benzerlikler yansıtmaktadır. Hayret edilecek bir kolaylıkla dinlerini değiştirirler, ya da bir tanesinin ibadet yöntemleri ile ötekinin sapıklıklarını birbirine karıştırırlar.

Dinleri bu şekilde karıştırmaları, Müslümanlara karşı Hıristiyanlara ya da Hıristiyanlara karşı Müslümanlara fark gözetmeden hizmet etmelerini kolaylaştırıyordu. Arnavutlarda değişmeyen tek şey zafer ve bağımsızlıklarına karşı duydukları sarsılmaz bağlılıklarıydı. Zafere karşı olan ihtirasları mizaçlarının en göze çarpan özelliği ve kahramanlıklarının tek kaynağıydı. Ülkeleri her dönemde kahramanların yurdu olmuştu. Kahramanlıkları bazen hedefini şaşırır ve yağma yıkma hırsı gözlerini bürürdü. Homerus'un orada neden bir Aşil, Yunanistan'ın bir Büyük İskender ve Osmanlıların da bir İskender Bey buldukları bu açıklamalarımla şimdi daha kolayca anlaşılabilir.

Arnavut Denen Millet

Arnavutların hangi insan ırkından türediklerini bilemiyoruz. Onları Yunanlar, Macarlar, Germenler, Venedikliler ve Türklerden önce, kalelerine kapanmış olarak, İliryalılar adı altında görüyoruz.

Bazı tarihçiler, onlarda eski Roma'nın rakibi olan ve hayvan sürüleriyle beraber Adriyatik Denizi'ni nasıl aştıkları anlaşılamayan Albalıların geleneklerine ve kelimelerine rastladıklarını öne sürerler. Başkaları, adlarının, ülkelerinin dağlarının yılın bir kısmında kaplı olduğu karların beyazlığından geldiğini ortaya atarlar.

Eski Yunan dönemlerinden önce Sırbistan ile kendilerini ayıran dağların eteklerinde Alba kenti kurdukları bir gerçektir. Bu adın kendilerine, hemen hemen bütün ilkel dillerde insanlara sunulmuş yükseklik ve otlak anlamına gelen "Alp" kelimesinin "Alb" biçimine dönüşmesinden geldiği düşünülebilir. Erkeklerinde ve kadınlarında heybetli bir güzellik taşıyan Arnavutlar, Adriyatik'in Çerkezleri sayılabilir.

Asya'da Kafkasya, Avrupa'da Arnavutluk, manen ve maddeten birbirlerini çok andırırlar. Bu iki dağ silsilesi sanki aynı erkekleri, kadınları ve gelenekleri ortaya çıkarmış gibidir.

Beş yüzyıldan beri Yeniçeri Ocağı başlıca bu iki kaynaktan gelen kahramanlık ve cesaretle beslenmiştir. Silahları, savaşları, serüvenleri, kara ve denizde akıncılığı, tehlikeli yağmaları, padişahların ordularında Mısır'a, Suriye'ye ve İstanbul'a sefer yapmayı son derece severler.

Rumeli ordularının çok sert olan disiplini bu milletten kaynaklanır. Kişisel başarıları, Osmanlı ordusunun hoşgörüsünü kazanmıştır. Arabistan ve Transilvanya'nın sert huylu atları üzerinde göğüs göğüse çarpışmaktan hoşlanırlar.

Özellikle yurtsever İskender Bey zamanındaki kahramanlık dönemlerinde ortaya çıkan destanları, yakın zamanın gevşek Yunan destanları gibi olmayıp Homerus'unkileri andırır. Aşil gibi şiiri, müziği ve dansı savaşa uygularlar. Ateşli geçen yaşamlarının dinlenme anlarında evlerinin teraslarında ya da düzlükte güneş altında yattıklarına, savaş şarkıları okuduklarına, bir lirin ya da öteki müzik aletlerinin, kavgacı ve kadınca ritimlerine uyarak dans ettikleri görülür. Gelenekleri gibi karakterleri de şair duygusallığını anımsatır.

En önemli kentlerinden biri olan İşkodra'nın kuruluşu Arnavutların toprağa kurban vererek binalarının temellerini sağlam tutmasını dilediğini göstermektedir. Kendi tarihçileri ve şairleri bu konuda şunları yazmışlardır:

"İşkodra kentini kuran üç Arnavut kardeş kalenin temelleri altına emzikte çocuğu olan bir anneyi gömmüştür. Hücrenin içinde böylece ağır bir ölüme terk edilen anne bir tek dilekte bulunarak, duvarlarda bir delik bırakılmasını ve ölünceye kadar bu delikten çocuğunu emzirmesini istemiştir. Dileği yerine getirilmiş, kendisi de bebeğini emzirerek ölmüştür. Annenin çocuğuna karşı duyduğu şefkatten duygulanan toprak, annenin emzirdiği deliği daha genişleterek İşkodra'nın o günden beri sürekli olarak akan sularını yeryüzüne yollamıştır."

Arnavutların devleti Doğu'daki diğer devletler gibi feodal bir karakter gösteriyordu. Ataerkil aile tipinin doğasına uygun düşen böyle yönetimler hem özgürlüğe, hem de tutsaklığa kolaylıkla izin verebiliyorlardı. Bu devlette baba önder, aile aşiret, hizmet edenler köle sayılıyorlardı. Nesilden nesile geçen ve en büyük çocuğa ait olan iktidar kutsaldı. Babalık hakkı da kutsal sayılıyordu. Aşiretler aralarında geçici ve oynak birlikler kurar, öteki ırklarla savaş yaparlar ya da ortak özgürlükleri uğruna birbirinden bağım-

sız gruplar kurarlardı. Her kent ve her köy kendilerini görenek ve geleneklerine göre mutlakiyetle yöneten bir prense, derebeyine ya da beye sahipti. Ancak kentlerin ve köylerin derebeylerine ya da prenslere olan bağımlılıkları, Arnavutların en yüce duyguları olan yurtseverlik ve özgürlükten uzaklaşmalarını asla engelleyemiyordu.

Aravutluk'ta Dinsel Çatışma Olmamıştı

Epir'e yapılan akınlar, İonnina'da olduğu gibi halkın kendi isteğiyle Osmanlı yönetimini çağırması ve Selanik'in fethedilmesinden sonra Troyan'a[5] Osmanlı egemenliğinin silah zoruyla yerleşmesi sonucunda bütün Arnavatuluk, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girmişti.

Çoğunlukla aynı ailelerde iki ayrı dinin paylaşıldığı görülen Arnavut toplumunda karşılıklı hoşgörü sayesinde Müslümanlık ve Hıristiyanlık çatışması olmaksızın kaynaşma olanağı sağlanmıştı.

Savaşçı ve çobanlığa ait geleneklerin uyuşması, iki ırkın kısa zamanda anlaşmasını kolaylaştırmıştı. Vicdanların özgür olmasına karşılık, Osmanlı yöneticilerinin egemenliği ve koydukları vergiler, Arnavutların milli gururuna dokunuyordu.

Korent'in kuşatılmasından ve Mora'nın tesliminden sonra Adriyatik kıyılarının ele geçirilmesi ve kuzeyden Edirne ile Meriç Vadisi sayesinde kuşatılması tamamlanan Aşağı Arnavutluk'un durumu işte böyleydi.

Son üç padişahın istilacı politikası, Pindos dağlarından başlayıp Adriyatik'ten Venedik Körfezi'ne kadar uzanan Germanya'nın bu doğal kalelerini ele geçirmeyi hedef alıyordu. İstila hareketi bir yandan Karadeniz'in Tuna kıyılarından, öte yandan Akdeniz'den Germanya'nın kuşatılmasının tamamlanması yönünde gelişiyordu.

Otlaklarla dolu, sulak ovalara sahip olmak her zaman çoban geleneklerine sahip milletlerin dayanılmaz isteği olmuştur. Irklar da ırmaklar gibi, dağların üzerinden hızla aşağıya doğru akar ve ancak geniş düzlüklerde yavaşlarlar.

Hunyad Bir Kere Daha Yenildi

Arnavutluk'un tamamıyla boyunduruk altına düşmesi ve başka bir millet tarafından yutulma korkusu bir önsezi yaratmış ve Epir içten kaynaşmaya başlamıştı. Ancak, II. Murad'ın Varna'da sağladığı zafer Osmanlıları bölgenin kesin egemeni yapmış ve Arnavutluk'ta doğmaya başlayan bu ilk bağımsızlık eylemlerini bir an için bastırmıştı.

Yenilmesi ve Macar Kralı Ladislas'ın öldürülmesine rağmen Macaristan'daki itibarını yitirmemiş olan Hunyad, yeniden Kral naibi seçilmiş, bütün Macaristan'ı ayaklandırarak ölen krallarının öcünü almak için topladığı orduyla Tuna'yı Trajan Geçidi'nden aşmıştı.

5 Türkçede Truyan. Bulgaristan'da Ballkan dağlarının kuzey eteğinde Osma Çayı'nın dağlardan inen kollarının birleştiği yerdeki kasaba. Lofça-Filibe karayolu buradan geçer.

Sırbistan'ı geçen Macar ordusu, I. Murad'ın çadırında Miloş tarafından şehit edildiği ve Haçlı ordusunun perişan olduğu Kosava'yı atlılarına yaktırdı. Sultan II. Murad, Varna Savaşı'ndaki altmış bin askeri ile Macar ordusunu karşılamaya koştu. Savaştan önce Hunyad'a barış önerdi. Daha önceki yenilgisinden dolayı söz anlamaz bir durumda olan Hunyad öneriyi geri çevirdi. Kosovalı yaşlı bir kadınla yaptığı konuşma sırasında kadıncağız ona yenileceğini anlatmak istedi.

Talihin bir o tarafa, bir bu tarafa güldüğü savaş bütün şiddetiyle üç gün sürdü. Henüz hiçbir taraf kesin zafere erişmemişken, kendisini kişisel gururu uğruna ölüme atan Hunyad'a kızan Ulahlar kitle halinde Osmanlıların tarafına geçince işler değişti. Hunyad ikinci defa arkasında en seçme atlılarından yirmi bin Macar ve Lehistanlının ölüsünü bırakarak kaçmak zorunda kaldı. Yatağına atılan yirmi bin cesedin ve atın yükünü taşıyamayan Tuna'nın suları taştı.

Hunyad zaferden umudunu keserek bir avuç atlıyla Sırbistan ormanlarından Belgrad'a doğru kaçarken, Arnavutların halk kahramanı İskender Bey yanındaki gözüpek dağlılarla Kosova'ya bakan dağlarda sesini duyurmaya başlıyordu. Başkaldırması için kışkırttığı İskender Bey'in yardım önerisi ise Hunyad'ın gururuna dokundu ve reddetti.

Kosova'ya bakan tepelerden Macarların cesetlerini gören Arnavut önderi, Hunyad'ın bencil gözüpekliğine ağır sözler söyledi. Sonra Osmanlılara saldırmak için başka bir fırsatı değerlendirmek üzere ormana çekildi.

Hizmetkârları tarafından bile terk edilmiş olan Hunyad, elde kılıç Bulgaristan ormanlarında başıboş dolaşıyordu. Yolda iki haydutla karşılaşınca altın zincirini onlara verdi.

Haydutlar aralarında çekişirken kılıcına sarılıp içlerinden birini öldürdü, ötekini kaçırttı ve Macaristan'a doğru ilerlemeye başladı.

Şimdi de kendisinden ve bir avuç dağlı yurtseverden başka bir dayanağı olmayan, ancak Osmanlılara iki hükümdar döneminde ve bir çeyrek yüzyıl boyunca dert olan öteki Hunyad'ın, yani Arnavutların kahramanı İskender Bey'in neler yaptığını görelim.

İskender Bey Kahraman Bir Ruha Sahipti

Sultan II. Murad döneminde Selanik ordusuna bağlı komutanlar Epir'i fethetmeye başladıkları zaman, Arnavutların eski önderlerinden Moghlena Prensi Yani Kastriota, Osmanlılara her yıl düzenli bir vergi vermeyi kabul ederek prensliğini koruyabilmişti.

Ayrıca dört oğlunu da II. Murad'a yollamıştı. Bunların Müslüman yapılmasını ve Osmanlı ordusunda eğitilmesini istemişti. Arnavutların cesaretini kabul eden padişah Arnavutluk'a hükmeden soylu ailelerin çocuklarını sarayında, ordusunda yetiştirerek kendisine bağlamak istiyordu.

Bursa ve Edirne'de bulunmaları babalarının baş eğmelerini kolaylaştırıyordu. Zekâları ve kahramanlıkları gelecek için becerikli komutanlar vaat ediyordu. Olgun yaşa eriştiklerinde imparatorluğun

güçlü ve tanınmış kişileri olmalarını sağlamak amacıyla her çeşit eğitimi görmeleri gerekiyordu. Moghlena prensinin karısı daha önce dokuz çocuk dünyaya getirmiş olmasına rağmen elinde ancak bu dört oğlu kalmıştı.

II. Murad'ın subaylarına oğullarını teslim ederken gözyaşlarını tutamadı. Baba, oğullarından şefkatini esirgemedi, anadillerini ve ırklarının bilincini unutturmamak için yanlarına hizmetkârlar verdi.

Savaş alanında son derece sert ve cesaretli olduğu kadar, sarayında o kadar merhametli olan II. Murad dört Arnavut çocuğu onlara üstün gelmiş biri olarak değil, bir baba olarak kabul etti. Onları kendi öz oğullarının öğretmenlerine emanet etti. Çocukların en genç üçü çok erken yaşta ülkelerinden uzakta kaldıkları için, sürgün yaşamlarının ilk yıllarında öldüler.

En büyükleri olan Yorgi ya da İskender Bey ise doğuştan bir kahraman ruhuna sahip olmuştu.

Arnavutluk'ta ünlü olan annesinin güzelliği ve ırkının sağlam ve ince görünüşü kendisinde ortaya çıkmıştı. Arnavutçayı, Türkçeyi, Rumcayı, Arapçayı, İtalyancayı kolaylıkla konuşuyordu. Epir'in liri ile bu dillerde besteler, güfteler yazardı. Atı, kılıcı, ciridi ve Türk okunu daha genç yaşında son derece ustalıkla kullanırdı.

İskender Bey Öç Almak İçin Harekete Geçti

Sultanın buyruğuyla Osmanlıların savaş hilelerini, eğitimlerini ve dinini öğrenen İskender Bey, yavaş yavaş ordu içinde yükselerek beş bin atlının başına komutan atandı. Daha sonra Anadolu'da bir sancağa sahip oldu.

İşte o zamandan beri Yorgi Kastriyota, Türkler arasında İskender Bey olarak anılmaya başladı. İlk dinini o kadar unutmuş görünüyordu ki, Macarlara, Sırplara, Hıristiyanlara karşı Transilvanya'da, Sırbistan'da, Varna ve Kosova'da yapılan savaşlarda bütün gücüyle savaşıyor ve Osmanlıların güvenini ve takdirini kazanıyordu.

Padişah, Kosava Savaşı'ndan sonra kendisine kırk bin kişilik bir ordunun komutanlığını vermiş ve Arnavutluk'u cezalandırıp boyunduruk altına almasını istemişti.

Çağdaş tarihçilerin anlattıklarına göre, Sultan Murad'ın verdiği göreve, babası Yani Kastriota'nın ölümünden sonra Arnavutluk Prensliği'nin kendisine verileceği umuduyla acımasızca sarılmıştı.

Bu savaşlara tanık olan Hıristiyan tarihçiler, İskender Bey'in soydaşlarına karşı giriştiği toplu kıyımları itiraf etmek zorunda kalmışlardır. Ancak her dönemde olduğu gibi cinayetler, varılmak istenen amaca hizmet etmesi durumunda erdemli hareketler sayılmıştı.

İşte İskender'in cinayetleri de tarihin gözünden şöyle gizlenmek istenmiştir:

"Osmanlıların gözünde kesin bir güven uyandırmak ve sonra onları Hıristiyanlık adına daha iyi aldatmak için son derece incelikle hareket etmek zorunda kalmıştır."

Ancak bu sıralarda Yani Kastriota ölmüş, yerine adı İskender Bey olarak de-

ğişmiş olan Yorgi'den başka vâris bırakmamıştı.

Sultan Murad ise, kendi eliyle güçlendirdiği prensin memleketinde başa geçmesiyle imparatorluğa zararlı olacağını bildiğinden İskender Bey'in babasından kalan mirasa konmasına izin vermemişti. Sadrazam Halil Paşa'nın öğütlerine uyarak Arnavutluk'a başka valiler gönderdi.

Hüsrana uğrayan İskender Bey, bu davranışı kendisine hakaret olarak kabul etti ve gücendi. Atalarının toprağında bir gün prens olabilmek amacıyla gençliğini, kanını, dinini, canını Osmanlılardan esirgememiş, tam II. Murad'ın sayesinde isteğine kavuşacakken umutları yıkılmış, yurttaşlarına başka efendiler gönderilerek, boyunduruk altına sokulmuştu.

Öç alma yaşamının tek ihtirası oluvermişti. Padişahtan gördüğü iyiliklerin büyüklüğü, karşılaştığı hakaretin büyüklüğü önünde önemsiz kalıyordu. Kendi kendine ant içerek Osmanlılara ne kadar zafer kazandırdı ise, o kadar kana mal olmaya karar verdi.

Ailesine yakın çevrelerden kendisinin suç ortağı ve partizanlar toplamaya başladı.

Arnavutlar arasına şikâyet, memnuniyetsizlik, umutsuzluk tohumları saçtı.

Kız kardeşleri ve yeğenleri aracılığıyla eskiden yarım yamalak ateşlenmiş olan bağımsızlık ateşini yeniden alevlendirmek istedi.

Bunca zaman sonsuz bir fedakârlıkla hizmet ettiği dinin kendisine zorla kabul ettirildiğini, aslında daima içinde gizli bir Hıristiyanlık inancı taşıdığını iddia ederek soydaşlarını kandırmaya başladı.

Bu isyan tohumları yeşermeye ve adı bütün dağlarda umutla anılmaya başladı. Bir hile düzenlemeye çalıştı ve uygun zamanı kolladı.

Sonunda o beklediği an ortaya çıktı.

Hunyad, bir kez daha Tuna boyu Hıristiyan prenseslerini bir araya toplamayı başarmış, küçük zaferler elde ederek Sırbistan'a girmiş ve II. Murad'ı beklemeye başlamıştı.

Artık Osmanlıların sonu belirsiz gibi görünüyordu. İskender Bey'in, Hunyad ile anlaşarak en kritik anda Osmanlıları terk etmesi, onları sonsuza kadar Avrupa topraklarından silebilirdi.

Tuna aşılmış, Sırbistan düşmüştü ve Balkanlar tehdit altınaydı. Padişah, II. Murad, Macar kahramanı Hunyad'ın topladığı yüz bin kişilik müttefik Haçlı ordusuna karşı, ancak elli bin yeniçeriyle karşı koymaya çalışıyordu.

II. Murad, Morova Irmağı'nın arkasında konaklamış, suyu aşıp aşmamakta duraksıyordu. Vezirlerinin yanındaki çadırda kalan padişahtan pek uzak olmayan bir çadırda bulunan İskender Bey, yanındaki altı bin Anadolulu atlıyla beklediği zamanın geldiğini anladı.

İskender Bey 10 Kasım 1443 gecesi, çevre koyu karanlıklara bürünmüşken, yanına yeğeni Hamza'yı ve sonuna kadar kendisini izlemeye yeminli beş bin Arnavut askerini aldı.

Atına atladı ve sessizce padişahın en önemli veziri olan ve padişahın buyruklarına geçerlilik kazandıran mührü hü-

mayunu[6] koruyan reisülküttab'ın[7] çadırına yaklaştı.

Vezirin çadırını korumakla görevli çavuşlar, İskender Bey'in gece yarısı gelişini önemsemediler ve Arnavut atlıların geçmesine izin verdiler. İskender Bey ile yeğeni Hamza, vezirin çadırına tek başlarına girdiler.

Reisülkütaba padişahtan emir aldığını Akçahisar Kalesi'ne sancakbeyi olarak atandığını bildirdi ve kendi hazırladığı sahte fermanı mühürlemesini istedi.

Hunyad'ın İşi Bitirilmiş, Sıra İskender'e Gelmişti

Gece yarısı ziyaret, alışılagelmiş biçimde hazırlanmış bir buyrukla karşılaşan reisülküttab, zaten bir süredir II. Murad ile vezirlerin kuşkusunu çeken İskender Bey'in ısrarları karşısında daha da kuşkulandı.

Sorular sormaya başladı ve fermanı mühürlemeyi reddetti. Yan taraftaki hizmetkârlarını çağırdı. Hilesinin hemen ortaya çıkacağını anlayan İskender Bey hançerini çıkarıp reisülküttabı şehit etti. İçeri giren iki hizmetkâr, İskender ve yeğeni Hamza'nın kılıç darbeleriyle can verdi.

Mührü hümayun reisülküttab'ın yastığı altında bulundu ve sahte fermanın altına basıldı. Üsleri başları kan içinde kalan İskender ile Hamza dışarı çıktı ve hemen atlarına binerek, Rodop Dağları'nın patikalarına doğru hızla uzaklaştılar.

Osmanlı ordugâhını terk ettikten yedi gün sonra Arnavutluk'un merkezinde bulunan Akçahisar'a eriştiler. Genç liderlerinin tasarılarından haberdar olan üç yüz Epirli silahlanmıştı. Hemen kendisini izlemeye başladılar ve Arnavutluk'un en ünlü ırmağı olan Drina kıyılarına vardıklarında ilk orduların çekirdeğini oluşturacak kadar bir kuvvete ulaşmışlardı. Dibra'nın yüksek dağlarından kopup gelen bin kadar Arnavut da geçtikleri yerlerde halkı ayaklandırarak Drina kıyılarına inmişler ve önderlerinin saldırılarına katılmaya hazırlanmışlardı.

Hilesinin anlaşılması halinde silaha başvurmaya karar vermiş olan İskender Bey, Akçahisar önlerine geldiğinde üç yüz atlısını ve bin dağlı askerini ormanlarda saklamıştı. Yanına Hamza ve hizmetkârlarını da alarak kalenin önüne gelmişti. Osmanlı sancakbeyinin huzuruna çıktı ve sahte fermanı gösterdi. En ufak bir kuşku duymayan sancakbeyi kalesinin anahtarlarını teslim etti.

Ustaca silahlarından tecrit edilen Osmanlı garnizonunun altı yüz askeri, gece yarısı verilen bir işaretle içeri giren Arnavutlar tarafından uykularında hunharca kılıçtan geçirildi. Aynı bölgede bulunan

6 Osmanlı devlet yönetiminde gerçerli dört ayrı mühür vardı: 1. Padişahın özel mührü, 2. Sadarazama verilen mühür, 3. Has odacıbaşısına verilen mühür, 4. Haremi hümayun hazinedarlığını yapan kadın görevliye verilen mühür.

7 Divanı Hümayun'da yazı işlerini yürüten kalemlerin ve kâtiplerin şefi. Reisülkütap, Divanı Hümayun'un doğrudan üyesi değildi. Divanı Hümayun'un önemini kaybetmesi sonunda devlet işleri Babıâli'de görülmeye başlanınca, reisülküttabın da durumu önem kazandı. Politik işler, dış ilişkiler, elçilerle görüşmeler ve bunlarla ilgili işlemleri de reisülkütap yapmaya başladı. Böyle Hariciye Nazırlığı (Dışişleri Bakanlığı) görevini yerine getirdi.

öteki kent ve köyler bağımsızlıklarını elde etmeye çağırıldılar.

Silahlara sarılan Arnavutlar kaleleri zorlamaya, Osmanlı askerlerini öldürmeye başladı. İki defa işlediği cinayetle Arnavutluk'un başkentine sahip olan İskender Bey, kuzey Arnavutluk'un yüksek bölgelerine çıkarak oraların daha savaşçı olan aşiretlerini kandırmaya ve kendisine katmaya çalıştı. Bu işte başarılı oldu. İskender Bey Akçahisar'a, kendilerini boyunduruk altına alanlarla boy ölçüşmek için yanıp tutuşan yirmi bin kişilik bir orduyla döndü.

Pindos dağlarından Kotor[8] Limanı'na kadar bütün Arnavutluk'un ayaklanması, bu milletin tek kurtuluş yolu olmuştu.

Çünkü, Hunyad'a yardım etmek için İskender Bey Osmanlıları yok ederken, II. Murad da, Kosova'da Hunyad'ı perişan ediyordu. Hunyad daha sonra hızla Macaristan'a kaçtı. Morova Irmağı altmış bin Macar'ın cesedini taşırken, artık hareketlerinde ve intikamını almakta serbest kalan II. Murad yüz bin askerle eski gözdesinin ihanetini cezalandırmak, vezirinin öcünü almak ve Adriyatik kıyılarındaki stratejik yerleri yeniden ele geçirmek üzere Epir'in boğazlarına doğru ilerledi.

İskender Bey'in Yıldızı Parladı

İskender Bey, yalnız kanlı bir hain, bir gece katili değil, üstelik ince bir politikacı ve kahramandı. Yurdunun üzerinde dolaşan fırtınanın büyüklüğünün farkına vardı. Halkına işlediği suçun cezasını ölerek ödeyeceğine dair söz verdi. Makedonya'dan Epir'e açılan dar boğazı Osmanlı ordusuna kapatmak için birkaç bin Arnavut'u görevlendirdi.

Akçahisar'a Arnavutluk'un başka prensleriyle evli bulunan beş kız kardeşini, yeğenlerini, kayınbiraderlerini, ailesinin öteki yakınlarını, kent, kasaba ve dağ aşiretlerinin başkanlarını topladı. Kadınlardan çocuklara, yaşlılardan gençlere her Arnavut, elinde silah önderlerinin yönetimi altında ayaklanmış, sonuna kadar savaşmaya hazır bekliyordu. Arnavutluk şimdiye kadar hiç böyle bir prens tanımamıştı. İskender Bey, bir gün içinde yalnız kral değil, bütün Arnavutların tek kurtarıcısı oldu.

Prensler ve Beyler İskender Bey'in Hizmetine Girdi

Epir'in bütün kaleleri yeğeni Hamza'nın ya da komutanlarının önünde teslim oldu. Petralba, Stelusya, İşkodra, Arta, Alessio, Durazzo, Petra gibi Osmanlı kaleleri birer birer Arnavutların eline düştü. Osmanlı egemenliğinden bıkmış olan bölgelerin bütün prensleri, bütün beyleri, önderleri, Akçahisar'a koşarak İskender Bey'i birliklerinin tek egemeni olarak tanıdılar. Ayrıca kendisine dağlarının bağımsızlığı için asker ve para yardımında bulunmaya başladılar.

Bu arada II. Murad'ın komutanlarından Ali Paşa, Hunyad'ı mağlup ederek kırk bin kişilik bir orduyla ilerlemeyi sürdürüyordu. Önünde kimse dayanamıyor,

8 Yugoslavya'da (Karadağ'da) Adriyatik Denizi kıyısındaki kent.

herkes karlı dağlara kaçışıyordu. Makedonya boğazlarının daha uzun süre Ali Paşa'nın kuvvetlerine dayanabilecek durumda olmasına karşılık, Arnavutlar Osmanlı ordusunun sayı üstünlüğü korkmuş gibi davranarak, öncü kuvvetlerini geri çektiler.

Böylece Osmanlıların Akçahisar'ın iç ovasına girmesine göz yumuldu. Eski bir deniz yatağı gibi düz ve yuvarlak bir ova olan Akçahisar Ovası'nın bir yanı sarp yamaçlarla çevrili olup, ancak alçak tepeler üzerinde tarım yapılabiliyordu. Halk, geçitlerin ağzında yerleşebiliyordu.

Bu düzleşmiş tepelerin üzeri sırasıyla bir orman, bir otlak şeklinde örtülü olup araları büyük bir kalenin duvarları gibi, kayalıklarla kaplıydı. Yukarı bölümlerden karların erimesi ile köpürerek akan sular, çam ağaçlarının arasından süzülerek ovanın ortasında yol alan ırmağa ulaşıyordu.

Bu havzanın tam ortasında geniş ve basamaklı bir kaya parçası önce hafif eğimle, sonra birden dikleşen koni biçiminde yükseliyor, tam üzerinde de Epir'in başkenti kıvrımlar yaparak yerleşiyordu. Başkent, yağmurla kararmış, yazın sıcağıyla kavrulmuş surları, düz damları, kalesi, üzerinde atların ve katırların nallarının kaydığı çarpuk çurpuk kayalarla döşeli sokakları, minareleri, kilise çanlarıyla kartalların ulaşılmaz kayalıklarda kurdukları yuvaları andırıyordu.

Kent ile ova arasında keskin kayaya açılmış, yer yer iğreti köprüler ile yola bağlanmış, terasları incir ağaçlarıyla kaplı sağlam kuleler yer alıyordu.

Bu kuleler yabancı bir ordunun istila niyetlerini zayıflatıyordu. Ancak içten bir ihanet bu kalenin düşmesine neden olabilirdi. İskender Bey'in yurttaşlarına olan güveniyse sonsuzdu.

Osmanlılar İskender Bey'in Oyununa Geldi

İskender Bey, kentten en iyi askerlerinden otuz bini ile ayrıldı. Bütün ovayı Osmanlılara bırakmış gibi davranarak ordusunu iki ayrı kanada yerleştirdi. Akçahisar Ovası'nın ucuna çekildi. Yüksek geçitlerden ovaya inen Osmanlılar, karşılarında engel olarak kalenin yükseldiği tepeden başka bir şey göremediler. Dar geçitler, tepeler, ormanlar ve kayalıklar İskender Bey'in askerlerini gözden saklıyordu.

İskender Bey tarafından verilen işaret üzerine tepelerin doğal mazgalları arkasına gizlenmiş olan toplar gürlemeye başladı. Zırhlı Arnavut atlısı, birden gafil avlanan Osmanlı askerinin üzerine çullandı. Çok kanlı geçen bir savaştan sonra yirmi bin Osmanlı askeri şehit edildi. Çadırlar, hazine ve atlar tamamen İskender Bey'in eline geçti. Bu acı haberi Edirne'ye ulaştırması için birkaç atlının kaçmasına göz yumuldu.

İskender Bey Papadan Yardım İstedi

Sultan II. Murad'ın tahttan ikinci kez çekilişine rastlayan İskender Bey'in kanlı ayaklanması, genç Sultan II. Mehmed'in vezirlerine bütün Arnavutluk üzerine sefer yapılacak kadar önemli bir olay olarak görünmedi.



Yeniçerilerin itaatsizliği, imparatorluğun dizginlerini çekingen bir elle yönetmeye çalışan padişahın gevşekliği İskender Bey'in işine geliyordu. Ayrıca Osmanlıların ayaklanan eyaletleri, (vakit kazanmak, karışıklığın kendi kendine sönmesini ve önderler arasında anlaşmazlık çıkmasını beklemek amacıyla) kendi hallerine bırakma politikası, İskender Bey'e bütün Arnavutluk'u elinin altında birleştirmek için uygun zamanı kazandırıyordu. Epir'e iki ayrı orduyla gönderilen Firuz ve Mustafa paşalar, da, Ali Paşa gibi başarısızlığa uğradı.

Fırsattan yararlanan İskender Bey İtalya'nın Hıristiyan güçlerinin ve özellikle papanın yardımını ve ittifakını istedi. Başarılarının ünü sınırları aşmıştı. Hıristiyanlık dünyası, İskender Bey'in kişiliğinde, Varna'nın öcünü ve Arnavut dağlarında Müslümanlığın çöküşünü görüyordu.

Sicilya'dan, İspanya'dan, Calabriya'dan,[9] Almanya'dan bir hayli serüven seven kişiler, İskender Bey'in bayrağı altında savaşmak için koşup geliyordu.

Uğrunda mücadele ettiği dava, dini olmaktan çok milli karakter taşıyordu. Çünkü öncelikle İlirya yaylası üzerinde egemenliğini sağlamak ve sağlamlaştırmak istediğinden, kendisinden daha fazla Hıristiyan olan Bosnalılar ve Dayna Kalesi için çekiştiği Venediklilerle de savaşıyordu. Kendine vâris olarak atadığı yeğeni Hamza, Dayna surları önünde Venediklilere yenilince onlarla barış yaptı ve bu savaştan yararlanarak Epir'e girmiş olan Osmanlıların bir başka ordusuna karşı harekete geçti. Osmanlı birliği Dayna Geçidi'nde tepelerden itilen kayaların altında kalarak darmadağın oldu. Askerlerin çocuğu öldü, kurtulanlar ise fidye karşılığı iade edildi.

II. Murad Tekrar İş Başında

II. Murad üçüncü defa Edirne tahtına çıkmıştı. Birliklerin başarısızlığı ve eskiden gözdesi olan bir kişinin Avrupa'da ülkesiyle boy ölçüşmeye kalkışması II. Murad'ı sarayın zevklerinden ayırmaya yetmişti.

Büyük bir ordunun başında bizzat kendisi sefere katıldı ve ayaklanmayı boğmak için Arnavut dağlarına tırmanmaya başladı. 1449 kışını geçirdikten sonra dağları aşarak düzlüğe indi.

Ordusunu ikiye ayırarak, aynı anda Stetigrad ve Dibra kalelerini kuşattı. İskender Bey alışılagelmiş taktiğini kullanarak iyi gizlenmesini bilen atlılarıyla sessizce Osmanlı ordusunun arkasına yaklaştı.

II. Murad

9 İtalya Yarımadası'nın güney ucunu meydana getiren bölge.

Stetigrad'ı zorlayan kırk bin Osmanlının üzerine on bin atlısı ile saldırdı. Atının hızı sayesinde Akçahisar'da yaşamını kurtarabilmiş olan Firuz Paşa, bu kez İskender Bey'in kılıcından kendini kurtulamadı ve şehit düştü.

Ancak İskender Bey, Osmanlıların sert direnişi karşısında başka bir şey elde edemeden ormanlara kaçmak zorunda kaldı. Kent onurlu koşullarla teslim olmayı kabul etti.

Toplara ve Osmanlıların saldırılarına dayanan Dibra Kalesi ise susuzluğa yenik düştü. Kayalardan yapılmış surların arkasında İskender Bey'in adamları yalnız derin bir kuyudan yararlanabiliyorlardı. Kale sakinlerinin önemli bir kısmı Müslüman olup Kuran'da mekruh olarak bildirilen şeylere Osmanlılar kadar dikkat ederlerdi. Kuyunun içine bir Hıristiyan tarafından atılan köpek leşi yüzünden suyu kullanıp günaha girmektense, kale kapılarını açmayı uygun buldular. Dibra'yı savunan ve Müslüman olan kale komutanı boşuna halkı ikna etmeye çalıştı. Zorunlu durumların günahı önlediğini ileri sürdü, hatta kirlenmiş sudan bizzat kendi de içti. Ancak anlayışsızlık yurtseverliği bastırdı ve Dibra da Stetigrad gibi teslim oldu.

İskender Bey'in Baskınları Yeniçerileri Yıldırıyordu

Arnavutluk'un yüksek tepelerine ve güçlü kalelerine sahip olan II. Murad, bütün geçitlerden bir anda inerek Akçahisar Ovası'nı istila etti. Arnavut komutan, dışarda hareketlerinde daha serbest olacağını düşünerek, kuşatmayı yarmak istediyse de başarılı olamadı. Kale komutanlığını soyundan gelen bir başka Arnavut'a terk etti.

Padişah bu komutanın bağlılığını iki yüz bin akçe ve Anadolu'da yarı bağımsız bir beylik vaadiyle bile satın alamadı. Tehdit gibi rüşvet de etkisiz kalıyordu.

Bir ara dışarıya kaçmayı başaran İskender Bey, çevresine topladığı dağlılarla kuşatmayı sürdüren Osmanlıları gece baskınlarıyla rahatsız ediyor, sessizce çadırlara kadar sokularak uyuyan yeniçerileri kılıçtan geçiriyordu. Gün doğmadan tekrar dağların erişilmez doruklarına tırmanıyordu. Bu baskınlar yeniçeriler arasında hoşnutsuzluğa neden oluyordu.

Devlet, II. Murad'a daima Yük Oldu

Sonunda II. Murad fazla oyalanmanın devlet için tehlikeli olacağını anladı. İskender Bey'le bir anlaşma yapmak üzere Yusuf Paşa'yı görevlendirdi. II. Murad, İskender Bey'e bütün Arnavutluk'un soya dayalı egemenliğini veriyor, ancak kendisinin üstünlüğünü tanımasını ve her yıl ufak bir vergi ödemesini istiyordu.

İskender Bey, bağımsızlıklarını kandan başka bir fiyata satmayacaklarını ileri sürerek öneriyi geri çevirdi. Zaten kaldırılmış olan kuşatma sonunda Osmanlı ordusu Edirne'ye dönerken, İskender Bey de kendi başkentine giriyordu. O tarihten sonra Arnavut ayaklanması aynı şiddetiyle sürdü. Fakat Osmanlı İmpa-

ratorluğu'nu sarsacak kadar önem kazanamadı.

Edirne'ye gelişinden bir süre sonra II. Murad çok sevdiği karısı Mara'nın kollarında yaşama gözlerini yumdu. Öldüğü zaman kırk dokuz yaşında yoktu.

Özveri gösterip Manisa'ya çekildiği sıralarda beş yıl, savaş alanlarında ve imparatorluk tahtında yirmi beş yıl geçirmişti.

Mizacının temeli olan savaş, aşk ve hüzün, bütün yaşamında sırayla yer almıştır. Fazlasıyla layık olduğu devlet kendisi için daima bir yük olmuştur. Millet için uygun, kendisi içinse onurlu bir biçimde tahttan ayrılamamanın verdiği keder ölümünü çabuklaştırmıştı.

Zevklerinden yoksun olarak yönetmek, barışsever içgüdülerle savaşmak zorunda kaldığı için, her ne kadar şanlı olursa olsun bütün yazgısı sürekli olarak mizacıyla ters düşmüştür. Yazgısının önüne çıkardığı bütün tersliklere, hatta hükmetmeye bile olan isteksizliğine karşı, iradesini başarıyla kullanmasını bilmiştir. Öldüğü zaman devlet karşısında başında tek düşman olarak İskender Bey vardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Göz Kamaştıran Görkemi

Dönemin yapıtları, Roma Sen Piyer Kilisesi'ni andırır. Ancak ondan daha az heybetli ve daha çok zarif olan şahane Edirne Camisi başta olmak üzere, Anadolu ve Rumeli'yi süsleyen yollar, su kanalları, köprüler yapıldı.

Saray divanı ve ordunun örgütlenmesi ile disiplin altına alınması da unutulmaması gereken önemli başarılardır. İmparatorluğuna şimdiye kadar Osmanlıların rekabet etmeyi düşünmedikleri Bizans ve İran saraylarının görkemini kazandırdı. Bu görkemi sağlamakla, milletinin gözünde Asyalı hükümdarların yücelmelerini önledi. Üç kez yerine getirdiği özveri geleneğinin haleflerince uygulanmasını istiyordu.

Bizanslı tarihçi Chalcondyle'in, II. Murad döneminin görkemi hakkında verdiği bilgiler, Semerkant, Bağdat hükümdarları ile Konstantin'in halefleri döneminde İstanbul'un debdebesini anımsatacak niteliktedir. Gelecek nesiller için hazırladığı kitaplarında Chalcondyle, bizzat gezdiği Bursa ve Edirne saraylarının zenginliği için şunları yazmıştır:

"On bin piyade özellikle padişahın hizmetindedir. Tutsak düşen ufak yaşta çocuklar iki üç yıllığına Anadolu'ya gönderilerek Türkçe öğrenmeleri sağlanır. Yeni dillerini okuyup yazmasını iyice öğrendikten sonra iki üç binlik partiler halinde Gelibolu'da üslenmiş olan donanmaya gönderilirler. Burada denizcilik öğrenirler. Her yıl elbise ve kılıç alırlar. Buradan geçinmelerine rahatça yetecek kadar bir maaşla doğrudan padişahın, kapısında hizmete başlarlar. Onar, ellişer gruplara ayrılarak deneyimli subayların komutasında iki ay süreyle sıkı eğitim görürler. Daha sonra da sarayın muhafızı olurlar. Saraya Osmanlı Ailesi'nden olanlar, vezirler, hazinenin yüksek dereceli memurları ve hükümdarların özel muhafızları dışında hiç kimse sokulmaz.

Sultanın bir kırmızı, iki de altın işlemeli keçeyle kaplı üç çadırı vardır. Aynı yerin çevresinde de başka işlerde kullanılmak üzere on beş çadır daha bulunur. Bu dairenin dışında divanın diğer yüksek rütbeli üyelerine ait olan çadırlar sıralanır. Örneğin imrahor, mirul alem[10], vezirler ve padişahın habercileri, çavuşlar[11] gibi. Padişahın seçme muhafızı olan yeniçeriler dışında imparatorluk çadırı üç yüz atlı silahdarla korunur. Bunlardan sonra Asya, Mısır ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinden geldikleri için Garip diye anılan bir başka hizmetkâr sınıfı vardır. Yine muhafız alayı olarak sekiz yüz ulufeci ile padişahın yakınlarından seçilen soylu Osmanlı ailelerinin çocukları olan iki yüz atlı vardır. Savaş zamanı saray tarafından kabul edilen düzene göre Rumeli ve Anadolu beylerbeyleri ordunun en yüksek iki komutanıdır. Bunlar doğrudan doğruya sultandan emir alır. Daha sonra hükümdar tarafından bayrak verilerek bir kentin ya da bir bölgenin yönetimi bağışlanmış olan sancakbeyleriyle bölgenin ileri gelen önderleri ve askerleri gelir. Ordugâhdaki düzense atlıların ikiye ayrılması, azapların tek bir komutan altında savaşmaları biçimindedir."

Savaşçı denilen sınıftan başka, yolların onarılması gibi işlerle meşgul olan azaplar grubu vardır. Ordunun konakladığı yerlerde çadırlar düzenli olarak kurulur, askerlere bol yiyecek giyecek sağlanırdı. Padişaha eşlik eden yüksek kişiler daima yanlarında yiyecek ve silah yüklü develer, atlar ve katırlar bulundururlardı. Böylece orduda insandan çok hayvan olurdu. Özel bir bölük, ihtiyaç maddelerinin taşınması için görevlendirilmişti. Kıtlık olduğu zaman, yiyecekler düzenli bir biçimde bölüştürülürdü. Seferlerin ihtiyacına göre ordunun çadır sayısı on bin civarında değişirdi."

Padişah-Sadrazam Dengesi

II. Murad döneminde sadrazamların hükümdar yardımcılığına yükselmeleri ve yetkilere sahip olmaları gerçekleşmiştir. Bu kurumun Doğu tipi hükümdarlıklarına uygun düştüğü görülmektedir. Doğu'da hükümdarlık kutsal olup, kesin egemenliğin karşısında din ve geleneklerden başka bir denge unsuru yoktur. Ancak yurttaşların sık sık ayaklanma niteliğine bürünen hükümetten şikâyet etmeleri, hükümdarlara kadar ulaşamamıştır. Sadrazam padişah yardımcısı olarak halkın şikâyetlerine karşı tek sorumludur. Ayaklanmalar sırasında hükümdarın yaşamını kurtarır. Bu kurumun tek amacı budur.

Eğer bu yöntem Avrupa'da uygulanabilseydi, hükümdarın otoritesinin istismar edilerek elinden alınmasına neden olurdu. Bilgin d'Ohsson'un[12] anlattığına gö-

10 Sancak emiri. Padişahın bayrağını taşıyan ve gösteren görevli.

11 Osmanlı ordusunda, özellikle savaş sırasında inzibat hizmeti görerek büyük komutanların buyruklarını ast komutanlara ulaştıran görevli asker.

12 Ermeni asıllı diplomat ve yazar (İstanbul 1749-Paris 1807). Babası İzmir'de doğdu. İsveç konsolosuydu. Avrupa'da okudu, Türkoloji alanında çalışmalar yaptı. *Table Genarale de l'Empire Ottoman* (Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Tablosu) adlı yapıtıyla tanındı. Bu yapıt Avrupalılarca, içindeki yanlışlıklara rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi, düzeni, gelenek ve kurallarını açıklayan tek kaynak sayıldı.

re, hiçbir yerde sadrazam yetkileri bu kadar açık olarak ortaya konmamıştır.

Sadrazamların görev ve yetkileri olmasaydı, Osmanlı padişahlarının egemenliklerinin anlamı anlaşılamazdı. Şimdi bırakalım bu konuyu bize d'Ohsson anlatsın:

Sadrazamın Atanması ve Görevden Alınması

"Vezir kelimesi Arapçada 'yönetime ortak olan' anlamındadır. Sadrazam ise, büyük vezir demektir. III. Selim'in tahta çıktığı yıl olan 1879 yılına kadar, 1370'ten beri yüz yetmiş sekiz sadrazam görev yapmıştır.

Daha önceleri bu yüksek makama divanın belli başlı üyeleri getirildi. Genellikle ikinci Kubbealtı[13] veziri sadrazamın yerine geçerdi. Fakat II. Ahmed döneminde kaldırılan Kubbealtı vezirleri yerine padişah bu yüce göreve bazen eyalet valilerinden birini, bazen İstanbul'da bulunan kaptanıderya,[14] imrahor, kâhya bey,[15] yeniçeri ağası, silahtar ağa[16] gibi yüksek kişileri getirirdi. Daha aşağı rütbeden kişilerin o göreve getirilmeleri pek enderdi. Eğer böyle bir atama gerekirse o kişiye sadaret makamına gelmeden önce paşalık unvanı verilirdi.

Padişahın tercihi sırasında yakınlarının rolü büyük olurdu. Sarayına kapanmış olduğundan yetenekleriyle dikkati çeken adamlarını sadece ismen tanırdı. Saray entrikaları, dedikodu, rastlantı ve kapris imparatorluğun dizginlerini istediği gibi oynatırdı. Sarayda meydana gelen yeni entrikalar ve kuşkulu hava sadrazamın uzun zaman mevkiini korumasını önlerdi.

Padişaha en yakın olan o kişi, saray subaylarından birinin gelip kendisinden yetkiyi geri almasıyla bir hiç durumuna düşerdi. Eğer idam edilmezse mutlaka sürgüne yollanırdı. Genellikle mallarına el konulurdu. Bir eyalete vali olarak atanırsa, bu çok mutluluk verici bir olay olurdu.

Eskiden imparatorluk mührü sadrazama kendi dairesinde, bir saray subayı tarafından verilirdi. I. Ahmed döneminden beri bizzat padişahın elinden mührü almaya ve Babıâli'ye bir muhafız kıtası eşliğinde dönmeye başladılar. Sarayda divan toplantısı olduğunda, görevli subayların hepsi sadrazamı ayakta sıra halinde karşılardı. Yeniçerilerin ağası ve ileri gelen subayları kendisini her çarşamba ve cuma günleri cami dönüşü ziyaret ederlerdi. Cuma günleri fazladan kaptanıderya, iki imrahor ve kapıcılar kâhyası ziyaret görevlerini yerine getirirlerdi.

13 Osmanlı vezirlerinin Topkapı Sarayı'nda devlet işlerini görüşmek üzere toplandıkları yer. Kubbealtı, Orta Kapı ile Babüssaade (Akağalar Kapısı) arasındadır. XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Makbul (Maktul) İbrahim Paşa tarafından kuruldu. Fakat bina, bir cariyenin dikkatsizliği yüzünden çıkan yangın sonucu 25 Temmuz 1665 tarihinde yandı. Bu olay üzerine bina üç kubbeli olarak yeniden yaptırıldı. Bu üç kubbeden birinin altında vezirler toplanırdı.

14 Osmanlı Devleti'nde, deniz kuvvetlerinin en büyük askeri ve sivil amirine verilen ad.

15 (Kethüda): Zenginlerin ve devlet adamlarının işlerini gören kişi. Kethüda, Yeniçeri Ocağı'nın büyük rütbeli subaylarından birinin unvanıdır.

16 Osmanlı saraylarında padişahı koruyan birliğin başı.

Ayda bir defa halkın şikâyetlerini, arife ve iki bayramın birinci günleri de sivil yöneticilerin, yüksek rütbeli askerlerin kutlamalarını kabul ederdi. İmparatorluğun bütün ileri gelenleri, şeyhülislamın dışında eteğini öpmek zorundaydılar. Ancak genellikle onların bu hareketine izin vermez ve elini uzatırdı.

Sadrazamın kayığı on iki kürekliydi. Arka tarafında yeşil kumaştan bir tentesi vardı. Şatır[17] adı verilen sekiz özel muhafızı ve küheylana sahip olma ayrıcalığı vardı. Askeri müzik takımı nefesli sazlardan, irili ufaklı davullardan, zillerden ve ancak savaş zamanları eklenen köslerden ibaretti.

Halk arasında göründüğü zaman perdedarları[18] kendisini yüksek sesle dualar söyleyerek selamlardı.

Ordunun komutanlığını alma töreninde padişahtan, geniş yakalı samur kürk, kılıç, hançer, yay, sadak ve iki sorguç alırdı. Başkenti, Hz. Muhammed'in sancağıyla padişahın atlarından birinin üzerinde terk ederdi. Emrindeki atlar o zaman on sekize yükselir ve padişahın on altı özel muhafızı bütün savaş boyunca yanında kalırdı.

Kamu işleriyle görevli olan bütün memurlar, yine şeyhülislam hariç, sadrazamın huzurunda yeni görevlerine başlarlardı. Huzurunda, mevkilerine göre, bir kaftan ya da samur kürk giyerlerdi. Kaftan ve samur kürkü, ancak sadrazam ve başkadı padişahın huzurunda giyebilirlerdi.

Sadrazam sık sık kent içinde, yanında subayları olduğu halde denetime çıkar, zabıtanın durumuna ve özellikle yiyecek maddelerinin fiyatı ile malların ağırlığına bakardı. Önceleri yanında yeniçeri ağası ile İstanbul kadısı bulunurdu.

Şimdi denetimlerini gizlice ve divanın tatil olduğu pazartesi ile perşembe günleri yapmaktadır. Aynı günler ihtiyatlı bir politikanın gereği olarak şeyhülislam ile önemli konularda konuşma yapmaya giderdi. Kaptanıderya ile üç büyük kara ordusunun komutanları da, kendi bölgelerinde ve özellikle geceleri denetime çıkarlardı.

Padişah eyalet valilerinden bir paşayı sadrazamlığa getirirse, paşa taşradan başkente gelene kadar kaimmakam[19] adı verilen bir başka paşa, sadrazamlık makamına vekalet ederdi. O takdirde bu mevki kısa süreli ve önemsiz olur, ancak savaş zamanı işler başka türlü gelişirdi. Sadrazam orduyu yönetirken, kaimmakam, padişahın yanında çok etkili bir devlet adamı olur ve genellikle iki vezir arasında gizliden gizliye bir rekabet doğardı.

"Vezirler uzun zaman kendi özel evlerinde otururdu. Fakat 1654 yılında bu makama gelenler, Paşa Kapısı denilen büyük bir köşkte kalmış ve o zamandan

17 Tören ve alaylarda padişahın yanında yürüyen görevliler. Büyük devlet adamlarının atının yanında yürüyenlere de bu ad verilir.

18 Makam odasının kapısı önünde bulunan görevliler.

19 Birinin yerine vekil olarak geçen kimse. Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazam sefere çıktığı ya da başka bir nedenle başkentten ayrılığı zaman dönünceye kadar işlerini gören kişiye verilen ad. Bu kelime sonradan "kaymakam" diye söylenmeye başladı.

beri saraya da yakın olan bu köşke Babıâli denmiştir.

Sadrazamın görevine son verildiği zaman kapıcular kethüdası, sadrazam tarafından kendisine gizlici padişahın el yazısıyla yazılmış fermanı getirir. Takdim edilen hatt-ı şerif'i[20] öpen sadrazam, hemen imparatorluk mührünü teslim eder ve ailesiyle görüşmeden, kendisini sürüldüğü yere götürecek olan subayı izlerdi. Görevinden alınan bir sadrazam asla İstanbul'da kalamazdı. Eğer tutuklanacaksa, bu görev bostancıbaşına verilirdi.

Bu önemli makam başlıca üç bölüme ayrılmıştır: Kâhya bey, reis efendi ve çavuşbaşı."

İmaddeddin'in Talihsiz Sonu

II. Murad'ın ölümü sırasında sadrazam olan Halil Paşa, alışkanlığı ve yeteneği sayesinde dedesi ve babası gibi aynı makamı doldurabilmişti. Ancak bu makam asla kendisine irsen bağlamamıştı. Bu arada II. Murad imparatorluğun bazı yüksek makamlarını bazı aileler için ırsi duruma getirebilmişti.

Bu aileler arasında Mihaloğulları, Samsamalar ve Elvan Bey soyu sayılabilir.

Türk dili, felsefe, tarih, şiir, sanatlar ve sanayi II. Murad'ın çalkantılı ve kesikli saltanat döneminde pek gelişme bulamamıştır. Yalnız mimarlık alanında, minaresi üç şerefeli Edirne Camisi ile bir atılım yapılmıştır.

O dönemden yalnız büyük bir şair olarak İmadeddin[21] divanı ile kalabilmiş, ama ne yazık ki o da yapıtlarından çok hedef olduğu olaylarla ünlü olmuştur. İmadeddin, Kuranıkerim'i, Peygamber tarafından Tanrı'nın birliği ve yüceliği hakkında insanlara fikir veren bir vahiy olarak görmüştür.

20 Padişahların herhangı bir konu hakkında yazdıkları yazılar. III. Murad (1574-1595) zamanına kadar sadrazamlar tarafından kendilerine sunulan sorunlar hakkında "olsun" ya da "olmasın" diye sözlü görüş bildirirlerdi. III. Murad, sadrazamlara güvenmeyerek buyruklarını bizzat hattı hümayunla verdi. Ancak devlet işlerinde gecikmelere sebep olan bu yöntem, özellikle Köprülülerin otoriteleriyle kaldırılarak düzenli bir biçime sokuldu.

21 Alphonse de Lamartine'in burada "İmameddin" diye sözünü ettiği kişi yaygın adıyla Türk şairi Nesimi'dir. *Meydan Larousse'ta* ünlü şair hakkında şu bilgi verilmektedir. "Nesimi (Seyid İmameddin de denir) Türk şairi (Bağdat ?- Halep 1404) Hayatının ilk yıllarında nasıl bir öğrenim gördüğü bilinmez. Bu konuda bilgi veren kaynaklar da birbirini tutmamaktadır. Nesimi Hurufi mezhebinin kurucusu Fazlullah Hurufi'nin halefidir. Şiirlerinde düşüncelerini, tarikat inançlarını açık ve kesin bir dille anlatır. Bir söylentiye göre II. Murad zamanında Anadolu'ya gelerek Hacı Bayram Veli'yle görüştü. Sonra Halep'e döndü. Görüşlerinin İslam şeriatıyla bağdaşmadığını, bir bakıma İslam dininin kurallarına aykırı düşünceler ileri sürdüğünü söyleyenler onu dinsizlikle, Kuran hükümlerine ve şeriat ilkelerine karşı çıkmakla suçladılar. Bazı kaynaklara göre Çerkez Memlûklarından Berkukoğlu Nasirüddin Ferec zamanında derisi yüzülerek öldürüldü. Nesimi'ye göre insanın özü ruh değil, maddedir. Ruh maddenin bir niteliği, anlamı durumundadır. İnsan varlığının özünü kuran sestir. Ses insanda söz olarak gerçekleşir. Söz ise harflerden kuruludur. İnsan Tanrı'dır. İnsanın dışında Tanrı yok tur. Bu yüzden kendini bilen, varlığının özünü kavrayan her insanın derin coşkunluk içinde "ben Tanrı'yım" anlamına gelen "enel hak" demesi gerekir. Kuran'ın bütün harfleri insanda görünür. İnsan konuşan bir Kuran'dır; tasavvuf diliyle Kuran-ı nâtık'tır. Bir tanrı olan insan sürekli bir anlam gelişimi içindedir. (...) Nesimi'nin Türkçe ve Farsça şiirleri vardır. Başta Fuzuli olmak üzere tasavvuf konularını işleyen birçok Türk ve İran şairini derin etkisi altında bırakan Nesimi'nin şiirleri, bir divanda toplandı."

Kuran'ın bu mantıksal yorumdan sonra Tanrı ile yarattıklarını kaynaştırmış ve bütün içtenliğiyle "ben Tanrı'yım, Tanrı'dan doğar ve Tanrı tarafından yutulurum, tıpkı engin denizin bir damla suyu yuttuğu gibi" diyebilmiştir.

Bu düşünce imamlar ve Müslüman halk arasında çok şiddetle tepki doğurdu. Eserleriyle kaynaştırdığı için Tanrı'yı küçülttüğünü ve Hz. Muhammed'i de Tanrı'nın yüce bir elçisi değil de, yalnız bir düşünür olarak kabul edip alçalttığını iddia ettiler. Bu kişiler, aklın ve doğanın sürekli harikalarını değil, olmayacak mucizeleri bekliyorlardı. Ulema takımı şairi itham etti, yargıladı ve Bursa'da canlıyken derisini yüzme cezasına çarptırdı. Bu ceza Doğu'da Tanrı ile tek vücut olma düşüncesini yok edemedi. İran'da gizli örgütler içinde sürdü ve zaman zaman Osmanlı Devleti'ne de sıçradı.

İslam Ansiklopedisi (9. cilt, 206. sayfa *Devlet Kitapları*-1964)'nin Nesimi maddesinde de ünlü Türk şairinin Halep'te derisi yüzülerek öldürüldüğü bildirilmektedir. Bu ansiklopedide İbn Hacar el Askalani'nin eserine dayanılarak, Nesimi'nin 1418'de Halep'te öldürüldüğü belirtilmekte, ayrıca Hüseyin Baykara'nın *Macalisal- Uşşak*'ı kaynak alınarak ölüm tarihi 1432 olarak gösterilmektedir. *İslam Ansiklopedisi*'nde Nesimi'nin Anadolu'ya gelişi hakkında "Sultan Murad (her halde Hüdâvendigâr) zamanıdır" denilmektedir. Ölüm tarihi 1404 ya da 1418 ise görüştüğü padişah II. Murad olamaz. Ancak Hüseyin Baykara'ya göre, Nesimi II. Murad'ın padişahlık dönemine yetişebilir. Yine *İslam Ansiklopedisi*'nde şu bilgiler verilmektedir: "Latifi'ye göre şair Bağdat civarında Nasim adlı nahiyede dünyaya geldiği için Nesimi mahlasını almıştır. (...) Gaybi Sunullah *Sohbet-name* adlı eserinde, Nesimi'nin başına gelenin de bu gönül kırgınlığından mütevellit olduğunu belirtir." *İslam Ansiklopedisi*'nde Nesimi maddesini yazan Abdülbâki Gölpınarlı "Bütün bu muhtelif rivayetler arasında doğru olan cihet, adının İmad el Din, mahlasının Nesimi olduğu, Haleb'te derisi yüzülerek öldürüldüğüdür" demiştir.

10. BÖLÜM

"Beni Seven Arkamdan Gelsin!"

II. Murad'ın ölüm haberi oğlu II. Mehmed'e sürgün yaşamından bıkmış, hareketsizliğinden dolayı utanmış ve tahtı gözler bir haldeyken ulaştı.

II. Mehmed, bu haberi alır almaz "Beni seven arkamdan gelsin!" diye haykırarak atına atlamış, maiyetinin hazırlanmasına bile fırsat bırakmamıştı.

Yollarda kendisini eyerlenmiş olarak hazır bekleyen atlara binerek duraklamadan Manisa ile Mudanya arasını hızla geçti. O zamana kadar iki kez imparatorluk deneyimi geçiren II. Mehmed henüz gençliğin baharını yaşıyordu.

Aralarında Bellini'nin de bulunduğu Venedikli ressamların portrelerinde ölümsüzleştirildiği gibi canlı bir mizaca sahip olan II. Mehmed'in sert yönetimi, damarlarındaki kanı ile beraber galeyana geliyordu.

Kısa ve kalın bir görünüşü, ata binmekten ve bağdaş kurmaktan eğilmiş bacakları, geniş omuzları, boğa gibi kasları belirgin ensesi, kısa boynu, sık kara sakalı, sert görünümlü dudakları vardı.

Çıkık ve dolgun elmacıkkemiklerinin çevresi damardan fışkırmak isteyen bir kanın dolaşımı ile kırmızı renge bürünmüştü. Hiddetli ve sert bakışlı hafif patlak gözleri ve gözlerin üzerinde aşırı biçimde kalkık üstün ırka mensup olduğunu gösteren kaşlarıyla, karşısında duran herkesi etkisi altına alıyordu.

Alnı beyaz ve kırışıksızdı. Altın işlemeli ve kakım[1] kürkü ile süslü kırmızı kaftanı, yakut işlenmiş gümüş kabzalı hançeri, alnından fışkırmış bir çiçek gibi duran, türbanın üzerindeki sarı sorguçu, yalnızca egemen değil, fakat aynı zamanda göz kamaştırmak isteyen bir insanın görkemini ve ince zevkini ortaya koyuyordu

Yüz ifadesinin bütünü, insanın ruhunda güzel duygular yerine dehşet havası

1 Ermin de denilen, kürkü değerli bir hayvan.

yaratıyordu. Mizaç olarak zalim bir insan görünümü vermiyordu. Ani hareketleri, yumuşaklıktan öldürmeye kadar değişik davranışlarda bulunabileceğini gösteriyordu.

Halk II. Mehmed'den Çok Şey Umuyordu

Yoluna bir saat bile dinlenmeden devam eden II. Mehmed, tahtın üçüncü defa elinden gitmemesi için Marmara Denizi'ni bir kayıkla aştı.

Manisa'daki sürgün yerinden iki gün sonra Gelibolu'ya ayak basmıştı. Bir defa ayağını Avrupa'ya bastıktan sonra kendisini hükümdar olarak karşılamak isteyen kentlerin yöneticilerine ve halkına zaman sağlamak için iki gün beklemekte bir sakınca görmedi.

Babasının vezirlerinden gelen mektuplar, tahta hiçbir engel olmadan geçebileceğini bildiriyordu. İlerleyişini yavaşlattı. Edirne'den kendisini karşılamak için gelen kurulları bekledi ve bütün yol boyunca padişaha yapılan sevgi ve saygı gösterilerini kabul etti.

Halk geçmişteki yanlışlarını unutmuş ve yalnız gençliğini anımsıyordu.

Yerine göre sert ve yumuşak olabilen bir babanın yetiştirdiği ve iki deneyimli lalanın[2] eğittiği bir hükümdar olarak görülüyordu. Kararsızlıklarını önleyebilecek bir düzeyde ve güzellikte olan bir Türkmen kızıyla evlenmişti. Herkes iki defa kaybettiği tahta nasıl sahip olunabileceğini öğrendiğini tahmin ettiği şehzadeden bir şeyler umut ediyordu.

Halkla Birlikte Babası İçin Gözyaşı Döktü

Vezirler, paşalar, komutanlar, din adamları, ordu ve halk Edirne Ovası'nı kaplayan ceviz ağaçlarının altında bir yerde Sultan Murad tarafından yaptırılmış bir çeşmenin yanında yeni padişahı bekliyordu.

II. Mehmed görünür görünmez bütün atlılar atlarından inerek önünde yere kapandı. Sultan, saygı gösterisini kabul ettikten sonra bütün kurullar, halk ve ordu Edirne'nin kapısına doğru ağır ağır yürüyüşe geçti. Herkes hıçkırarak ağlamaya başladı.

Sultan Murad'ın anısına yapılan bu saygı gösterisi sırasında II. Mehmed atından indi ve o da halkla beraber babası için ağladı.

Başkentin kapısına gelindiğinde yas havası ve hıçkırıklar kesildi. Göğe yükselen sevinç çığlıkları arasında kalabalık tarafından saraya götürülen sultan nihayet orada yalnızlığı buldu. Bir an bocalar gibi oldu.

Biten ve yeni başlayan dönem arasında ilk kez kararsızlığı ve korkuyu tattı. Babanın vezirleri, oğlunun gözünde aynı kabulu görüp görmeyeceklerini bilemediklerinden, saray içinde yeni hükümdarı tamamen yalnız bırakmışlardı.

II. Mehmed, bütün gece onları kuşku içinde bıraktı. Gelenek olarak ertesi gün yapılan tahta çıkma töreninde bütün yüksek rütbeli subayların, yeniçerilerin, din adamlarının ve halkın önünde imparatorluk makamına geçti. Eski

2 Şehzadelerin özel öğretmenleri.

sadrazam ihtiyar İbrahim Paşa ile hadımağalarının başı, taht töreni için hazır bulunuyorlardı. Birincisi yaşlı olduğu ve yönetimden çekildiği, öteki de mabeyinci sıfatını taşıdığı için hazır bulunmakta bir sakınca görmemişlerdi.

Padişah, Halil Paşa'nın babası olan İbrahim Paşa'ya oğlunun nerede olduğunu sordu ve şöyle dedi:

"Git söyle ona, gelsin ve tahtımın yanında elinden almadığım görevinde bulunsun. Babası döneminde olduğu gibi oğlu döneminde de görevine devam etsin. İshak Paşa ise babamın cenazesini atalarımızın gömülü olduğu Bursa'ya, Yeşil Cami'ye götürsün ve defnetsin."

Birkaç yıl önce II. Murad'ı tahta geçirmek için Edirne'den II. Mehmed'i sahte bir bahaneyle uzaklaştıran Sadrazam Halil Paşa gözden düşmeyi ve hatta ölümü bekliyordu.

İmparatorluğa ve II. Murad'a yapılan bunca hizmet oğul tarafından kendisine yöneltilmiş hakaret olarak kabul edilebilirdi. II. Mehmed'in yüceliğine şaştı. Ancak sarayda daima öç alma olaylarının birbirini kovaladığını iyi bildiği için, yine de geleceğine güvenemedi. Fakat, Halil Paşa yaptığı hareketi, iyi hizmetleriyle örtebileceğine dair kendini avuttu.

Böylece imparatorluk yönetimi el değiştirmemiş oldu.

Kundak'taki Kardeş Boğduruluyor

Ancak II. Murad'ın haremi efendi değiştirmiş oluyordu. Sultan Murad'ın odalıklarıyla olan aşklarından birçok kızı ve oğlu doğmuş, fakat bunların hiçbiri Sinop prensesinden doğan II. Mehmed ile rekabet edecek düzeye getirilmemişti.

Sinop Prensesi II. Murad'ın Manisa'da tahttan birinci vazgeçişi sırasında ölmüştü. Sırbistan prensesi, Helen'in ise ağabeyiyle tahtı çekişecek bir oğlu olmamıştı. Ancak Sultan Murad'ın ölümüne kadar sevdiği Transilvanya Prensesi Mara'dan o sırada henüz emzikte olan bir oğlu dünyaya gelmişti.

Kendisi gibi bir prensesten doğan bu şehzadenin ileride taht üzerinde hak iddia etmesini önlemek amacıyla hareket eden II. Mehmed kararsızlığa ve acımaya fırsat bırakmadı. Yalnız cinayetin kimin işlediğini ve işlettiğini belli etmek istemiyordu. Bu hareketi hamarat bir taraftarının gayretli bir davranışı olarak gösterip bütün şiddetleri onun üzerine çekti. Böylece suç ortağı olduğunu da örtbas etti.

Üvey kardeşinin öldürülme işini Evrenos Bey'in talihsiz oğlu Ali'ye bıraktı. Hunyad ve İskender Bey önünde başarısız kalan ve bunun utancını sarayda daha utanç verici bir işte kullanılmak suretiyle bağışlatmak isteyen Ali Bey; kundaktaki çocuğu boğdurdu.

Hareme döndüğünde çocuğunun halini gören genç annenin acı feryadı bütün Edirne'yi kapladı. Böylesine kanlı başlayan bir saltanat döneminden çok şeyler beklenebilirdi.

Olayı bastırmak isteyen II. Mehmed, kendi buyruğuyla hareket eden Evrenosoğlu Ali'yi idam ettirdi. Ertesi gün de, karnında babasının başka bir meyvesi-

ni taşımasından kaygılandığı Mara'yı, bütün itirazlarına rağmen İshak adında bir köleyle evlendirdi.

Talihsiz Prenses Mara'ya karşı uyguladığı hareketin günahını ödemek istercesine öteki üvey annesi Sırp Prensesi Helen'e çok saygılı davrandı.

Prenses Helen'e hazineden maaş bağlatarak babasının yanına, ancak bir imparatoriçeye yapılabilecek saygı gösterileri içinde yolcu etti.

Talihin vesilelerinden ve dinin garip bir değişikliğiyle Bizanslıların ve Hıristiyanların can düşmanı bir padişahın zafer karşılığı, önce eşi, sonra dul karısı olan Helen, dul kalmasından bir süre sonra Bizans'ın son imparatoru Konstantin tarafından eş olarak istendi.

Bu evliliği önleyen engeller vardı. Hemen elli yaşlarında olmasına rağmen, Konstantin bu duruma üzüldü.

Bizans İmparatorunun Çılgın Davranışı

İnsan ilişkilerinin garip bir rastlantısı olarak II. Murad'ın ölüm saati geldiğinde İstanbul'un da son saati çalmaya başlamıştı.

Sabırlı ve iyi bir politikacı olan II. Murad, zaten kendi toprakları arasına sıkışıp kalmış olan Bizans'ın fethinin Osmanlı İmparatorluğu'na fazla bir şey kazandırmayacağını, aksine yeni Haçlı Seferleri'ne neden olacağını ve barış içinde bırakmak isteği milletinin başına yeni dertler açılacağını düşünmüştü.

Hıristiyanlara karşı duyduğu yakınlıktan dolayı "gâvurların dostu" olarak nitelenen Halil Paşa, II. Murad'ın hiddetini daima zayf Palaiologos^lardan uzak tutmaya çalışmış, yeni padişahı da "daima elimizin altında olan bir yeri almak bizim için her zaman olasıdır" diyerek etkilemek istemişti.

Sadrazamın usta politikasıyla sarılmış olan II. Mehmed, yine de halk gibi düşünüyor ve Halil Paşa'nın Bizanslılardan maddi çıkar görerek kendi fatih dehasını önlemeye çalıştığını sanıyordu.

Halil Paşa'nın II. Mehmed'in ruhunda zorlukla bastırmaya çalıştığı hiddet Bizans Sarayı'nın umulmadık bir anda yaptığı küstahlıkla birden patlayıverdi.

Bizans'ın yeni imparatoru tarafından Edirne'ye gönderilen elçiler, Sultan Mehmed'e babası zamanında Osmanlıların yardım ettiği bir Türkmen beyliğine ödemeleri gereken vergiyi vermesini, aksi takdirde bu beyliğin Osmanlılardan hakkını aramak için silaha başvuracağını ve Bizans'ın da bunlara gemilerini vereceğini bildirdiler.

Halil Paşa bile bu kadar zaaf içinde başvurulan küstahlığa şiddetle karşı koydu. Bütün divanın huzurunda Bizans elçisine şöyle bağırdı:

"Kendini beğenmiş Rumlar! Uzun zamandan beri hileli ve sahte tasarılarınızı izliyorum. Merhum padişahım ve efendim Murad Han, dürüst vicdanı ve eli açıklığıyla sürekli sizin iyiliğinizi istemiştir. Ancak şimdiki padişahımız Sultan Mehmed Han öyle düşünmemektedir. Eğer Bizans onun girişimlerinden bu sefer de kurtulursa, Tanrı'nın

sahtekârlarınızı ve entrikalarınızı koruduğuna inanacağım. Siz çılgınlar! Daha yeni anlaşmayı imzalamış iken kalkıp geliyor ve her zamanki sahte kahramanlıklarınızla bizi kışkırtmaya kalkıyorsunuz! Ama biz, deneyimsiz ve güçsüz çocuklar değiliz. Eğer elinizden bir şey geliyorsa yapın, hadi Orhan Bey'i Trakya'nın egemeni ilan edin, Macarları çağırın, elinizden aldığımız eyaletleri geri almaya çalışın. Fakat bilin ki, asla başarıya ulaşamayacaksınız ve sonunda her şeyinizi kaybedeceksiziniz. Kısacası, efendimize bütün bunları anlatacağım ve vereceği karar, ne pahasına olursa olsun yerine getirilecektir."

O günden sonra Halil Paşa, Rumları yazgılarıyla baş başa bıraktı. Sultanın ruhunda filizlenmeye başlayan ihtirasa hizmet etmek için kendini adadı.

Ortaya çıkan durum Osmanlıların ihtirası için bu kadar uygun olamazdı. Rum İmparatorluğu'nun son kalesi ilk darbeyle yıkılmaya mahkûmdu. Şimdi bu imparatorluğunun çöküşüne neden olan olayları incelemek için birkaç yıl öncesine dönelim ve Blakernes Sarayı'na girelim.

Bizans'ta Taht Çekişmeleri

İmparatorluğun güçsüz gövdesine uygun düşen ihtiyar İmparator II. Manuel Palaiologos öldüğü zaman, İstanbul'da köhne bir taht ile Yunanistan'da oğulları arasında pay edilmiş bir prenslik bırakabilmişti.

Halefi VIII. İonnes Palaiologos 1425 ila 1448 yılları arasında çekingen ve zorunlu bir tarafsızlık içinde kalarak ülkesini barışta tutabilmişti.

Mantığa ters gelen, fakat sürekli geçerli olan bir çelişki de; çok istek duyulan taht ile o tahtın aşağılık duruma düşmesi arasında ortaya çıkar. Yani, imparatorluk içindeki ayrılıklar ülkenin yıkılış dönemlerinde olduğu gibi hiçbir dönemde o kadar hırslı, sık ve kanlı olmaz.

VIII. İonnes Palaiologos'un ölümünde de bunun bir örneği görüldü. Cenazesinin gömülmesinde, sanki bedenindeki zehrin izlerini silmek istercesine acele edilmesi ve gizlilik içinde bırakılması, zamansız ölümünde bir cinayet kuşkusu uyandırıyordu. Açgözlü, fesatçı ve hileci Prens Demetrius Palaiologos, VIII. İonnes'in son zamanlarında imparatorluğu dinsel ve siyasal nedenlerle karıştırmış, tahta geçmek için halkın desteğini kazanmaya çalışmıştı.

Şimdi de kentin ayaktakımını isyana teşvik ederek kendi hakkı olmayan tacı silah zoruyla almaya kalkışmıştı. Kendisinin, babasının imparatorluk döneminde doğan ilk çocuğu olduğunu ileri sürerek, gözleri kör edilmiş babaları imparator olmadan dünyaya gelmiş kardeşlerinin taht üzerinde hakları olamayacağını savunuyordu.

Ana kraliçe, senato, kilise, kent halkı ile ordu öncelik hakkından doğan bu saçma iddiayı kabul etmiyordu. Hepsi birden Manuel'in büyük oğlu Mora Valisi Konstantin'in[3] veliahtlığını savunuyorlardı. Konstantin'in küçük kardeşi Tomas bile, ağabeyinin imparator olmasını doğru

3 XI. Konstantinos Palaiologos (1448-1453) Bizans'ın son imparatoru.

buluyordu. Sallantıda kalan imparatorluk, başına bir efendi istiyordu. Annesi ve kardeşi Tomas tarafından uyarılan Konstantin, Isparta'da taç giyerek ve tahtı ele geçirmesini fırsat bilen Osmanlıların taviz elde edebilmek amacıyla koydukları çemberi yararak denizyoluyla İstanbul'a geldi.

Ana Kraliçe tarafından barıştırılan kardeşler yeni imparatoru kucakladı ve onun yerine Osmanlılara bağlı olan Mora'yı yönetmeye gittiler.

"Politikayı Rahiplerle mi Görüşeyim?"

XII. Konstantin Palaiologos, tanınan bir sürü fırsatlardan sonra umutsuzluğa düşen İmparatorluğun yıkılışını düzeltmek için değil, fakat yıkılışını onurla kapaması için Tanrısının yolladığı ender insanlardandı.

Dürüst ve iyi bir babadan dünyaya gelmiş, Kantakuzinosların sarayında büyük bir asker tarafından yetiştirilmiş, edebiyat ve politika alanında eğitim görmüş, zulme uğramış ve kahraman bir anneden süt emmiş, ondan bilgelere özgü sabrı öğrenmiş, Mora'da Osmanlılara karşı bazen zafer kazanmış, bazen yenilmişti.

Osmanlılar tarafından yenildiğinde alçaltılmamıştı. Rumların politika dedikleri sarayın iğrenç entrikalarını biliyordu. İmparatoru olduğu millete layık olacak üç şeye, nefret, acıma ve özveriye sahipti.

İmparatorluğun son günlerini yaklaşmış olarak gördüğünden başka sağlam ve savaşçı ırklardan kendisine yardımcılar aradı.

Bu amaçla sarayın protokol görevlisi Francaise'i[4] Trabzon'a elçi göndererek Gürcistan kralının kızını eş olarak istedi. Kafkas dağlarının eteklerinde yaşayan ve Hıristiyan bir ırk olan Gürcülerde savaş bilgisi damarlarında kanlarıyla beraber dolaşıyordu.

Konstantin'e kraliyet ailesinden bir eşle birlikte Osmanlılarla boy ölçüşebilecek ordu verebilirlerdi.

Ülkesinin yıkılışını bizzat kendi notlarında anlatan Francaise, Gürcistan'a doğru yanında soylulardan, rahiplerden, hekimlerden, müzik sanatçılarından ve kadınlardan oluşan bir kurulla yola çıktı. Amaçları, yıkılmak üzere olan imparatorluğu, komşularına karşı daha diri göstermekti. Görüşmelerinde başarıya ulaşan elçi İstanbul'a döndü. İlkbaharda tekrar Doğu'ya gidecek ve gösterişli bir törenle prensesi olacaktı.

Yeni saray çevresinin engelleri, kötülükleri ve korkaklığı Konstantin'i umutsuzluğa düşürdü. Sırdaşına açıkladığı sözleri, milletinin küçüklüğünü daha iyi ölçebilmek için yüceleşen bir imparatorun, gözyaşlarıyla kesilmiş iyi duygularını anlatmaktadır:

"Bana çıkar gözetmeksizin öğüt veren annem ve Kantakuzinos'u kaybettikten sonra, ne dostluk, ne güven, ne de tak-

4 Bizanslı kronikçi (İstanbul 1401-Korfu 1478). Bizans sarayının ileri gelenlerindendi. İstanbul'un fethedilmesinden sonra Peloponnesos'a sığındı. Sonra bir manastıra girdi. Palaiologos Hanedanı onuruna, *Khronikon* (İstanbul Kroniği 1258-1476) adlı kitabı yazdı.

dir duyabileceğim bir sürü insan çevremi sardı. Büyük Amiral Lukas Notaras'ı tanırsınız. İnatla kendi duygularına sarılmış olarak, her gittiği yerde benim düşüncelerimi ve eylemlerimi kendi isteğine göre ayarlıyor. Geri kalan dalkavuklar ya parti düşüncesi, ya da kişisel çıkarlarıyla uygun davranışlarda bulunuyorlar. Yani bundan sonra politika ve evlilik sorunlarını rahiplerle mi görüşeyim? Sizin gayretinize ve çalışmalarınıza çok ihtiyacım var. İlkbaharda kardeşlerimden birini Batılı güçleri yardımımıza çağırmaya ikna edeceksiniz. Mora'dan Kıbrıs'a gizli bir görevi yerine getirmek için geçecek, oradan da Gürcistan'a giderek geleceğin imparatoriçesine refakat edeceksiniz."

Papa, Rumlara Kin Kustu

İmparator ve İstanbul'un ileri gelen kişileri, aynı inanışın, bütün Hıristiyanlara yararlı bir birlik sağlayacağını umut ediyordu.

Bu düşünceyle Roma ve Yunan kiliselerinin birleşmesi amacıyla yeniden girişimlere kalkıştılar. İki kilise arasında bütün ayrılığa neden olan metafizik kavram değişikliği,

İncil'in iki taraftarı için dargınlık nedeni olacak kadar akla yatkın görünmüyordu.

İki defa Roma ile İstanbul'un aydın devlet ve kilise büyükleri tarafından ilkeler üzerinde bu dargınlık giderilmiş, yerine göre biçimsel ya da esaslı bir simge çevresinde birleşilerek barışma sağlanmıştı. Ancak İstanbul halkı hiçbir zaman bu anlaşmaları kabule yanaşmamıştı.

Doğaüstü inanışların tartışılması, insan zihninin ihtiyaçlarından biri olarak gözükmektedir. Dinbilimden yararlanarak Hıristiyanlığın içindeki çekişmelerden ve ayrılıklardan bir "Doğu Hıristiyanlığı" ortaya çıkaran bu Rum halkı, onu kötülükleriyle bozmuş ve kendi inadının keyfine göre, yorum yapma hakkının yalnız kendisine ait olduğuna inanmıştır.

İstanbul halkı, Roma ile barış ya da bir anlaşma yapılmasını istemiyordu. Yunanisan bir zamanlar inanışlarını Roma'ya göndermişti, şimdiyse Roma kendilerininkini oraya yolluyor ve Bizans patriğini küçük düşürürcesine, bir kilise egemenliği kuruyordu.

Daha önceleri gördüğümüz gibi, İstanbul halkı, İmparator Manuel ve rahiplerine imzaladıkları Floransa Antlaşması'nı yırttırmış, görüşmeleri inkâr ettirtmiş ve Rumlara özgü bir yobazlıkla yeniden ikilik yaratmıştı.

Olgunlaşma fırsatı bulamayan bu görüşmelerden sonra Latinler ile Rumlar arasında dinsel konular daha şiddetle tartışılmaya başlanmıştı. Talihsiz Konstantin, bu kavgaları bir dinci gözüyle değil; bir yurtsever olarak ele aldığı için, Hıristiyanlığın Doğu'daki tek başkentini kurtaracak olan anlaşmanın bir an önce sağlanması için çırpınıyordu.

Konstantin, Bizans'ı kemiren cüzzama benzettiği rahiplerinin yobazlığında ve keşişlere delicesine bağlanmış olan milletin önyargılarında aşılması çok güç engeller görüyordu. Roma'ya önceden bir şey belli etmeden elçiler göndererek Batı kilisesi'nin başkanının yardımını istiyor, iki kilisenin birleşeceği vaadinde

bulunuyor ve böylece hiç olmazsa papanın İstanbul'a bir elçi göndermesini teşvik etmek istiyordu.

Papa V. Nikolas, Rumların inadına karşı kinle dolu olarak, yardım eline uzatmak yerine ateş püskürdü. Osmanlıların şahsında Tanrı'nın İncil'i yırtan Rumlardan intikam aldığını belirtti. Buna rağmen Roma, İstanbul'a Rus Kardinali İsidore'u göndererek imparatorla Floransa Antlaşması'nı imzalamak üzere görevlendirildi. Papa, ancak anlaşma imzalanırsa Katolik Hıristiyanlığı, Bizans'ın yardımına çağıracağını söylüyordu.

İsidore İstanbul'a geldi. İmparator anlaşmayı imzaladı. Floransa konsili tarafından kabul edilen tören biçimine uygun olarak Ayasofya Kilisesi önünde papanın elçisi ile İstanbul patriği birlikte halka göründüler.

Daha sonra dinsel töreni başlattılar. Ancak Roma'lı rahibin alışılmamış tören elbiseleriyle görünmesi, mayalanmış kutsal ekmek yerine mayasız ekmeğin kullanılması, ayin kadehi içine soğuk su yerine ılık su konulması halkı ve rahipleri o kadar hiddetlendirdi ki, Latin ayini Rumlara tahammül edilmez bir özveri gibi gözüktü.

İmparator, patrik, politikacılar, yurtseverler ayaklanan gelenekleri bastırmak için boşuna çaba harcadılar. Ayaktakımı tarafından saygı gören Gennadius adında bir papaz, halkı Latinlerin hakaretine karşı ayaklanmaya çağırdı. Manastırları dolduran kızlar ve kadınlar, çığlıklar atmaya başladı. Yas elbiseleri giydiler.

Gennadius'un isyancı çağrısına uyarak ruhsal alaylar düzenlediler, ayaktakımı ile liman tayfaları bu ayinlerden sonra kentin meyhanelerine dalarak, parasını keşişlerin ödedikleri şaraplarla iyice sarhoş oldular.

Batılı dinsizlerden atalarının inancını satarak yardım dilenen imparatora ve korkaklara lanet yağdırdılar. Bizans'ın koruyucusu Meryem Ana'nın onuruna içerek, İsa'nın düşmanlarına karşı daima onun başarılı olacağına dair inançlarını belirttiler. Mayasız ekmekle tören yapıldı.

Kutsallığı bozulan Ayasofya Kilisesi, halk ve rahipler tarafından boşaltıldı. Hatta kapıcılar bile Latin rahiplere hizmeti reddederek kiliseden ayrıldılar. Halkın saflığını bilen rahipler kısa zamanda, Konstantin'in kutsal kentinin doğaüstü kuvvetler tarafından korunacağına ilişkin gaipten haberler aldıklarını yaymaya başladılar.

Böylece halkın yobazlığını büsbütün körükleyerek tek kurtuluş yolunu kapadılar.

Roma ile yaptığı görüşmelerden dolayı halkın gözündeki itibarını kaybeden imparator, yalnız kendi cesaretine ve çevresindeki bir avuç askerin kahramanlığına güvenmek zorunda kalıyordu.

Yeniçeri Ağası Kırbaçlandı

Rum İmparatorluğu'nun can çekişmesi ve Konstantin'in halkıyla ters düşmesi sırasında, Halil Paşa sessizlik içinde Rumeli ve Anadolu ordularını topluyor ve onları gerektiği an padişahın buyruğuna sunmak için hazırlıyordu. II. Mehmed'in ilk defa tahta geçtiği sırada istek-

lerini kabul ettirmeye alışmış olan yeniçeriler yine birtakım öneriler öne sürüyorlardı. Ama aynı adamda, aynı hükümdarı bulamadılar.

Yıllar geçtikçe Sultan Mehmed de olgunlaşmıştı.

Babasının cenaze töreninde bulunmak ve Karaman'da ortaya çıkan karışıklıkları bastırmak için birkaç gün ikinci başkent Bursa'da oturmak zorunda kalan Sultan II. Mehmed'in yokluğundan yararlanan yeniçeriler her padişahın cülusunda istemeyi alışkanlık haline getirdikleri ulufelerine zam için ısrara başlamışlardı. Padişah da bunun üzerine nefret ve küçümsemeyle on kese altın fırlattı.

Fakat ertesi gün yeniçerinin ayaklanmasını bastıramadığı için yeniçeri ağası'nın yüzüne kırbacıyla vurdu. Ordu içindeki anlayışı değiştirmek amacıyla kendi maiyetindeki yedi bin doğancıyı[5] Yeniçeri Ocağı'na kattı ve başlarına komutanları arasında en sadık, en sert olan Mustafa Bey'i yeniçeri ağası olarak atadı.

"Parayla Satın Alınan Asker İstemiyorum"

Bu şiddet hareketinden sonra Bursa Sarayı'na kapandı. İtaatsiz askerlerine hoşnutsuzluğunu belli etmek amacıyla onların gözünden uzak durdu.

Ancak II. Mehmed'in bu uzun dargınlığı daha gürültülü bir ayaklanmaya yol açtı. Yeniçeriler arasında padişahın haremdeki kadınlar tarafından gevşetildiği, bu arada Suriyeli bir cariyeye fena halde gönlünü kaptırdığı, hastalık derecesine şehvet kurban olduğu yolunda dedikodular yayılıyordu.

Efendilerinin yaşamı ve ünü için kaygılanan yeniçeriler toplanmış, sarayın kapılarını zorlayarak içeri girmeyi başarmışlardı. Koridorlarda bağırarak efendilerini istiyorlardı. II. Mehmed sert bir yüzle karşılarına çıktı ve parayla satın alınan askerler istemediğini söyleyince, hep birden ayaklarına kapandılar ve af dilediler.

padişaha yakın ve en cesaretli olanlar kaygılarının ve ayaklanmalarının gerçek nedenini açıkladı. II. Mehmed onlara yanıt vermeden haremağasına emrederek, o güzel cariyenin başının vurulmasını istedi.

Böylece aşka değer vermediğini ispat etti. İmparatorluk için sevdiğinden vazgeçmesini bilen hükümdarın kanlı kanıtlamasını gören yeniçeriler geri çekildi ve sakinleştiler.

Bu korkunç olayın etkisiyle II. Mehmed'in bütün hükümdarlığı boyunca, bir daha ayaklanmaya cesaret edemediler ve sürekli görevleri başında kaldılar.

Uydurulan Öyküler

Bu arada kanlı ve hızla gelişen olaylar, padişahın Anadolu'daki varlığını kanıtladı.

Bursa köylerinden bir kadın, saray görevlisi olan birkaç çocuğun kavunlarını çaldığını söyledi.

5 Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın av kuşlarını yetiştiren, bunlara bakan, av törenlerinde hizmet edenlere verilen ad.

Saray görevlileri aralarındaki hırsızları bildirmeyince güya sultan hepsinin karınlarının delinmesini ve hırsızın bu yolla bulunmasını buyurmuştu. Rum tarihçiler tarafından anlatılan bu öykü, Türk ve İtalyan tarihçiler tarafından şiddetle reddedilmektedir.

Yenik düşenlerin böyle küçültücü öyküler uydurdukları bilinen şeylerdir.

Ama aynı Rum, Venedikli ve Cenevizli tarihçiler II. Mehmed'in Manisa ve Bursa'daki dönemlerinde ileri görüşlü düşüncelere açık bir eğitimi desteklediğini de yazdılar. Arapça, Farsça, İbranice, Latince ve Rumcayı, o dillere ait konuları tartışabilecek kadar iyi bilirdi.

Venedikli ve Cenevizlilerin kendi onuruna kaleme aldıkları Latince şiirleri okurdu. Sarayına çağırdığı İtalyan ressam ve müzisyenlerle sohbet ederdi.

Dinsel hoşgörünün yobazlıktan çok, dinsizliğe karşı olduğunda herkes görüş birliğine varmıştı.

Milletin ibadetini dıştan gözlerdi. İçtenlikle görüştüğü kişilerle İslamiyetin kurucusundan büyük bir serbestlikle söz ederdi.

Sürekli olarak Plutark'ı[6] okur ve bu tarihçinin yaşam öykülerini anlattığı İskender Sezar gibi büyük fatihlere hayranlık duyardı. Milletine ve bizzat kendisine çaba vermesi ve ders olması için tarihteki büyük adamların yaşamöykülerini çevirtmişti.

Geceleri Uykusundan Sıçrayarak Uyanıyordu

Başkent Edirne'ye döndüğünde, hayranı olduğu antik dönemin komutanları gibi, zafer ve fetih içini kemiriyordu. İstanbul'un fethedilmesi düşüncesi sürekli olarak aklını çeliyordu. Hatta onu geceleri uykusundan sıçrayarak uyandırıyordu. İki imparatorluğa sahip olan Osmanlılar, aslında gerçek bir başkente sahip değillerdi.

Bursa, Asya'nın bir ucunda çok uzak oluyor; Edirne Rodop ile Humus dağları arasında sıkışıp kalıyor; Selanik ise Tesalya geçitlerinin arasında bir körfezin içine fazla gömülüyordu. Ortada yalnız İstanbul kalıyordu.

Bu kent Romalılar ve doğa tarafından çift, hatta üçlü bir imparatorluğun tek merkezi olacak niteliklere sahip bulunuyordu.

Dünyanın geçit yolları, vadileri, ırmakları, ovaları, boğazları, denizleri hep orada birleşiyor ve yirmi milletin bağlı olduğu egemen bir merkez oluyordu. İstanbul'un hayali gece gündüz genç fatihin aklından çıkmıyordu.

Halil Paşa Kellesinin Uçurulacağını Sandı

Rumları telaşlandırmak ve zamanından önce Batı Hıristiyan dünyasının kaygısını uyandırmak korkusuyla sabırsızlığı-

6 (Plutarkhos): Yunan yazarı (İS 50-125). Yazılarından anlaşıldığına göre ticaret yaparak zenginleşmiş bir ailenin oğludur. İlk eğitimini doğduğu kentte yaptı. Yirmi yaşına doğru Atina'ya gitti. Orada hitabet ve bilim dallarında yetişti. Görgü sahibi olmak için gezilere çıktı. İtalya'nın bir bölümünü dolaştı. Aile erdemlerine sahip örnek bir kimseydi. Çeşitli konularda çok sayıda yapıtı vardır. Fakat bunların çoğu kaybolmuştur.

nı gizlemeye çalışıyordu. Ancak duygularına büsbütün de hâkim olamıyordu.

Düşüncelerinin karışıklığından uyuyamadığı gecelerden birinde Halil Paşa'ya haber yollayarak hemen saraya gelmesini istedi.

Halil Paşa beklenmeyen bu buyruk karşısında, II. Murad'ın tekrar tahta geçmesi sırasında yaptığı hareketleri sebebiyle II. Mehmed'in nihayet kendisinden öç alacağını sanarak kaygılanıp telaşa düştü. Sanki ölüme gidiyormuş gibi son ibadetini yaptı ve eşiyle kızını kucakladı. Hükümdarın olası hiddetini bastıracağı umuduyla Selanik fethinden ele geçen altın işlemeli antik bir kupayı yanına aldı.

Padişahın dairesine girdiğinde hemen ayaklarına kapanarak kupayı kendisine sundu.

II. Mehmed, "Sakin ol Lala! Bana gerekli olan ne altın, ne de yaşamın. Senden istediğim tek şey var: Konstantiniyye" dedi.

Sonra ona uykusuzluktan yorulmuş gözlerini ve sıkıntıdan darmadağın ettiği yatağını göstererek şunları söyledi:

"Bak, bütün bu yastıklar başımı dinlendirmek için yaptığım hareketlerin sonunda bu hale geldi. Gece gündüz hayal ettiğim şeyi bana veremezsen artık uyuyamayacağım."

Geçmişteki hareketlerini ve kaygılandığı yaşamını böylesine görkemli bir hizmet karşılığı kurtarabileceği için çok mutlu olan Halil Paşa, hükümdarına şunları söyledi:

"İstediğinize sahip olacaksınız, Hünkârım. Zaten düşüncelerinizin yüceliği, ordularınızın gücü ve düşmanlarınızın adi küstahlığı sayesinde size ait olan bir şeyi kim reddedebilir. Uzun zamandan beri içimizden geçen istekleri tahmin ettim. Dinimizi, yurtseverliğimizi, zaferimizi tatmin etmek için gerekli bütün hazırlıkları yaptım. Ya İstanbul, ya başım ayaklarınızın altında olacaktır."

Çok mutlu olan padişah, kızıyla eşini daha fazla kaygılandırmamak için Halil Paşa'yı evine yolladı. Yalnız ona Rumların altınından sakınmasını, zira paranın çok aldatıcı olduğunu hatırlattı.

Daha sonra deneyimli, ileri görüşlü sadrazamının bu güven verici sözleri üzerine, derin bir uykuya daldı.

Kudret ve Tutsaklığın Anıtı Olan Hisar

Ertesi gün Halil Paşa ile Gelibolu'ya hareket etti ve Trakya'dan ilerleyerek o zamanlar bir Rum kasabası olan Rumeli Hisarı'na geldi.

Bu kasaba, bir zamanlar Pers İmparatoru Darius'un ordularını karşı kıyıya geçirdiği Boğaz'ın en dar yeriydi. Anadolu yakasındaki Güzelcehisar'ın (Anadoluhisarı) tam karşısına gelen bu yerde hemen yeni bir hisar yapılması için Halil Paşa'ya gereken buyruğu verdi.

Boğaziçi'nin Avrupa kıyısında denize doğru ileri çıkmış olan bu burun, kentin fethi için çok önemli bir adım sayılmaktaydı. Böylece Bizans'ın sarılması tamamlanmış oluyor ve Osmanlıların eliyle yapılacak olan hisarın yaratacağı korkuy-

la boğulma noktasına geliyordu. Eskiden tepesi üzerinde Yunan ilahı Merkür'ün bir tapınağı olduğundan Hermeen Burnu diye anılan, sonraları Boğaz'ın dalgalarının geceleyin köpek ürümesine benzemesinden Cyon[7] Burnu diye adlandırılan bu burun üzerinde II Mehmed'in kurdurduğu hisar iki imparatorluğu karşı karşıya getiriyordu.

Padişah ya da mimarı, ya dinsel bir inanç amacıyla, ya da sanatın anlamlı bir oyunuyla hisarın çeşitli istihkamlarını, Arap harfleriyle İslam Peygamberi'nin ve sultanın adını gösterecek biçimde yapmıştı. Avrupa toprakları ve Hıristiyanlığın başkentinin son tepesi üzerine İslamiyetin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun damgası basılmış oluyordu.

Hisarın surları ve kuleleri arasında, Peygamber'in kutsal adında iki kez geçen ve Arap yazı sanatında bir kuleyi andıran daire biçimindeki iki "M" harfini iyice temsil edebilmek için, büyük bir kule yapılmıştı.

Hisarın üç ayrı kulesinin[8] inşaatı, aralarında çabukluğu ve çabayı teşvik etmek amacıyla Sarıca, Zağanos ve Halil paşalara verilmişti.

Asya ve Avrupa eyaletlerinden getirilmiş altı bin duvarcı ve taşçı Boğaz'ın bu en güzel burnunda hiddet nişanesi olan hisarın yapılması için canla başla çalışıyordu. Büyük bir inançla işe sarılan on bin köylü öküzlerin çektiği arabalarla taş, kum ve kireç taşıyordu.

İmparatorluğun bütün ileri gelenleri işçilere örnek olmak amacıyla en zor duvarcılık veya toprak tesviyesi işlerinde bizzat çalışıyorlardı. Çok sonraları Paris'te Champs de Mars'daki Fransız İhtilali'nin birinci yıldönümünde bütün Fransızların Özgürlük Federasyonu adına yapılan istihkamlara katkıda bulunmaları gibi, her Osmanlı, kutsal fethin ilk adımı olan bu hisara kendi taşını koymak istiyordu. II. Mehmed'in insanı etkileyen korkunç hisarı, ülkenin genişlemesinden sonra geride kalmış bir sınır taşı gibi ihmale uğramıştır.

Şu anda üzeri çeşitli ağaçlarla kaplıdır. Bu ağaçların yeşilliği, boz renkteki surların arasında hemen göze çarpmaktadır. Boğaz'ın akıntısıyla kayıklar içinde gezinti yapan Osmanlılar ve Rumlar, biri kudretinin, öteki tutsaklığının anıtı olan bu hisarın önünden geçerken hayranlıkla ve biraz da korkuyla izlerler.

Venedik Gemisi Sulara Gömüldü

İstanbul'un hemen yanında sağlam kayalarla inşa edilen bu tehditten fena halde kaygılanan Bizans imparatoru, elçileri aracılığıyla padişahtan çekinerek bilgi sordu.

7 Asya köpeği. Sürüler halinde yaşar. Av yerlerinde pusu kurarak hayvanları bekler. Hemen bütün geviş getiren hayvanlara saldırır. Özellikle gündüzleri avlanır ve saldırırken ses çıkarmaz.

8 Rumeli Hisarı'nın üç büyük kulesi, dünyadaki en büyük kale burçlarıdır. Bunlardan Sarıcapaşa Kulesi en yükseği (28 m., çapı 23.8 m.); Zağanospaşa Kulesi en kalınıdır (21m., çapı: 26,7 m.). Sarıcapaşa Kulesi'nin üçüncü katındaki odaya "Fetih Odası" denir. Üçüncü kulenin adı Halilpaşa Kulesi'dir. Bu kule üzerinde kûfi hatla Allah'ın adları yazılmıştır.

Bizans adına söz alan elçi Konstantin Dragoses'e, II. Mehmed şöyle yanıt verdi:

"Niçin şikâyet ediyorsunuz? Kentinize karşı bir kale inşa etmiyorum. Topraklarımın güvenliğini sağlamak anlaşmalara karşı gelmek değildir. Macarlar ile anlaşmış olan imparatorunuzun babamın Avrupa'ya geçişine nasıl engel olduğunu unuttunuz mu? Kadırgalarınız yolunu kapattığı için Cenevizlilerin yardımını istemek zorunda kalmıştı.

Ben o zamanlar Edirne'deydim ve çok gençtim. Müslümanlar kaygı içinde kıvranırken siz onların felaketini hazırlıyordunuz. Babam Varna Savaşı'ndan sonra Avrupa kıyısında bir Hisar yaptırmaya ant içmişti. İşte ben bu andı yerine getiriyorum. Kendi topraklarım üzerinde istediğim bir şeyi yapmamı kontrol etme hak ve gücüne sahip misiniz? Asya tarafında hep Osmanlılar oturduğu için, Avrupa kıyılarını ise savunamadığınız için Boğaz'ın her iki kıyısı da bana aittir.

Haydi gidin efendinize söyleyin, şu anda karşınızda olan padişah bundan öncekilere benzemez. Efendinizin hayalleri bile benim gücümün ulaştığı yere varamaz. Bu seferlik huzurumdan çekilmenize izin veriyorum. Ama bundan sonra ülkemde yaptığım işlerin hesabını sormaya kalkışan olursa derilerini yüzdürürüm."

O günden sonra İstanbul çevresinde bahçe, bostan tarımı yapan Rumlara karşı son derece sert davranan II. Mehmed, askerlerini ve katırlarını sürülü araziden yararlanmaları için başıboş bıraktı.

Karşı koymaya yeltenen Rumlar hemen öldürülüyordu.

Konstantin buna karşılık kente eğlenmeye gelmiş olan birkaç saray uşağını tutuklattı.

Genç tutsaklar imparatora zorla alı konulmalarının padişah tarafından suç kabul edileceğini ve döndüklerinde idam edileceklerini söyleyince, Konstantin hallerine acıdı ve ellerine bir mesaj vererek bunu II. Mehmed'e götürmelerini istedi.

Sultana gönderdiği mektup yazgısı gibi hüzünlü, soylu ve tevekkül doluydu:

"Tarafınızdan imparatorluğun başkentine karşı haksız saldırılar sürerse, Tanrı bizim yardımcımız olacaktır. Siz çatışma çıkardıktan sonra Osmanlılara İstanbul'un kapılarını kapatmak zorunda kaldım. Tanrı, sultana adalet ve barış ilham etmedikçe yurttaşlarımız yazgılarının sağladığı güçle kendilerini savunacaklardır."

Adaleti için bir yalvarma niteliğinde olan bu mektuba II. Mehmed, sanki Boğaz serbestmiş gibi geçmeye çalışan bir Venedik gemisine Rumeli Hisarı'ndan ateş açtırmakla yanıt verdi. Denize en yakın olan Halilpaşa Kulesi'nden atılan bir gülle, tayfalarıyla beraber gemiyi sulara gömdü.[9] Firuz Ağa komutasında beş yüz yeniçeriyle korunan ve güçlü bir topçu bataryasıyla takviye edilen hisara, Sultan Mehmed Boğazkesen adını verdi.

9 10 Kasım 1452'de ilk kez Rumeli Hisarı'ndaki toplar iki Venedik gemisine ateş açtı. 26 Kasım'da Antonio Rizo gemisi batırıldı.

Padişah ve Sadrazamı Halil Paşa, İstanbul'un çevresindeki ilk istihkamı böylece yaptıktan sonra, kuşatma için gerekli iki yüz bin askerle araçları, silahları, cephaneyi gizliden gizliye toparlamaya başladı.

"Babil'in Surlarını Bile Çökertebilirim!"

Üstünlerin arasında, her zaman olduğu gibi kaçakların varlığı da, II. Mehmed'e Almanya ve İtalya'nın savaş sanatını taşıyordu. Konstantin'in hizmetinde çalışan Macar top döküm ustası Urban, kendisine verilen ücreti az bularak İstanbul'dan kaçmıştı.

Oysa Sultan II. Mehmed, İstanbul'un bedeli için hiçbir şeyi pahalı bulmuyordu. Kaçak döküm ustasını altına boğuldu. Padişah, huzuruna çıkan Urban'a sordu:

"İstanbul'un surlarını sarsacak kadar güçlü bir top dökebilir misin?"

Macar usta şöyle cevap verdi:

"Öyle bir tane dökerim ki, Babil'in surlarını bile çökertebilir."

Nitekim Urban, gülleri otuz altı santim çapında ve her biri altı bin kilo gelen bronz bir top döktü.

İnsan eliyle yaratılan bu yıldırım gücündeki topu hareket ettirebilmek için yüz öküz ve yedi yüz insan gerekiyordu. Edirne Sarayı önündeki düzlüğe çekildikten sonra, kent halkı, hamile kadınların bebeklerini düşürmemeleri için önceden uyarıldı ve top denendi.

Namludan çıkan duman bütün Edirne'yi kapladı, gürültüsü büyük oldu. Gülle bütün Edirne Ovası'nı aştıktan sonra karşı dağın eteklerine bir kulaç derinliğinde gömüldü. Deneme padişahı memnun bıraktı.

Beş yüz çift öküz ve üç bin topçu askeri bu topu Edirne'den Marmara kıyılarına taşımakla görevlendirildi.

Rumeli'den ve Anadolu'dan gelen iki yüz bin asker, kısa zamanda Gelibolu'dan İstanbul'a kadar olan bölgede paşalarının ve beylerinin komutasında birleştiler. Sultan, Halil Paşa ve komutanları bu mucizevi ordunun başında gözükmekte gecikmedi.

Avrupa ve Asya toprakları bunca adamın ve hayvanın yiyeceğini sağlayacak olanakları bol bol veriyordu. Halil Paşa'nın ileri görüşlülüğü sayesinde altı ayda inşa edilen ve İtalya, Yunanistan, Sinop'ta gemicilik yapmış kaçakların yönettiği yüz elli kadırga Marmara Denizi'ne açıldı.

Sayı ve deneyim üstünlüğüne dayanarak bu filoyla savaşacak güçte olan Bizans donanması, İstanbul Limanı'nı savunmak amacıyla, Ayasofya burnundan Tophane'ye kadar çekilmiş bir zincir arkasında, Haliç'te demirlemişti.

Rumların imdadına koşmak için hazırlanan az sayıda Hıristiyan gemileri Marmara'da Osmanlı filosuyla boy ölçüşebilecek bir güce erişmek için birleşiyorlardı.

Başkentlerinde alçalmış ve her sonuca boyun eğmiş olan Rumlar ancak hurafelerle ilgili sorunlarda canlanıyordu. Yurt duygusu, yalnız Konstantin'in yüreğinde yaşıyor gibiydi. İnsan yüreğinin mu-

cizesi olan kahramanlık yerine, tanrısal mucizelerden medet umuyorlardı. Dünya yüzünde hiçbir başkent İstanbul kadar büyük orduların istilasına direnecek özelliklere sahip değildir. Zaten doğanın bir kale durumuna getirdiği bu kent, bin yıldan beri hüküm süren imparatorlar ile mühendislerin buluşları birleşerek daha da güçlü bir düzeye ulaştırmıştı.

Önceleri Bizans, daha sonra Konstantin'in kenti, Müslümanlar için İstanbul, Osmanlılar için Ümm-i Dünya[10] ya da Dünyanın Anası diye çeşitli adlar almış, ancak öneminden hiçbir şey yitirmemiştir. Yazgının parmağıyla yeryüzüne bir imparatorluk için değil dünyanın yarısı için bir başkent olarak kazılmıştır. İstanbul siyasal bakımdan, parlak bir gök altında Avrupa ile Asya'yı ve dört denizi birleştirirken, askeri bakımdan da saldırı için güçlendirilmiş bir karargâh, savunma için erişilmez bir ada olmuştur. İnsan bir göz atışta İstanbul'un gücünü ve büyüklüğünü anlar.

İstanbul'un Genel Görünümü

Deniz üzerinde seyahat eden her yolcu, Asya'yı iki kolu arasına alıp kucaklamak istercesine uzanan Avrupa'nın iki çıkıntısı arasında uzanıp giden Marmara Denizi'nin yattığını görür. Çanakkale Boğazı sayesinde istenildiği zaman açılıp kapatılabilen geniş körfezin bir ucundan bakıldığında, bir zamanlar Bizans'ın tahıl ambarı olan Trakya'nın kıvrımlı sahilleri izlenebilir.

Denize kavuşmadan hemen önce yavaşça yükselmeye başlayan Trakya Ovası, bugün artık üzerine kurulan binaların gözlerden sildiği yedi tepe[11] ile biter.

Marmara Denizi kıyısından Haliç kıyısına kadar, bu tepelerin üstlerinde ve eteklerinde İstanbul kenti uzanır. Dalgaların ayaklarını dövdüğü surlar, evler, camilerin kubbeleri, minarelerin alemleri, servi ağaçlarının hüzünlü görünümleri boydan boya uzanır.

Yedikule Zindanları, şimdi sarayın bahçesi olan Akropolis,[12] Ayasofya'nın kubbesi, sekiz yüz manastırın terasları ve çan kuleleri, imparatorların tercih ettikleri Blakernes Sarayı'nın yaldızlı kiremitleri, vahşi hayvan dövüşlerinin yapıldığı anfiteatr Sinegiyon'un anıtsal kemerleri, Marmara Denizi üzerinde Aya Theodosia ve Julianus kapılarının dalgakıranları, kapısının üzerinde mermerden oyulmuş aslan ve boğa ile adının yazıldığı Bucolion Sarayı'nın mermer duvarları, nihayet sarayların, tapınakların, ev-

10 Aynı zamanda Mısır ve Kahire için kullanılan bir deyimdir. Ümm, Arapçada ana, anne anlamına gelir.

11 1- Bugün üzerinde Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın bulunduğu Akropolis. 2- Forum Konstantin (bugünkü Çemberlitaş). 3- Forum Theodosia, Nymphaeum Maximum (bugünkü Bayezid Meydanı ve İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yer). 4- Ayiyon Apostolan (bugünkü Fatih Camisi ve Fatih semti). 5- Üzerinde Aspar Sarnıcı'nın bulunduğu bugünkü Sultanselim. 6- İstanbul'un en yüksek tepesi olan Harisios (Edirnekapı). 7- Lykos Vadisi'nin (Bayrampaşa Deresi'nin) sağ tarafında Ayios Mokios Sarnıcı'nın bulunduğu bugünkü Çukurbostan.

12 (Akropol) Eski Yunan sitelerinde yüksek bir yerde inşa edilen ve içinde bir saray ile tapınaklar bulunan müstahkem mevki. Bizans dönemindeki akropolis, bugün Topkapı Sarayı'nın, bahçesinin ve Ayasofya Kilisesi'nin bulunduğu alanda yer alıyordu.

lerin ve genel yerlerin arasında göğe doğru uzanan dikili taşlar ve öteki heykeller, o günler Marmara'dan geçen gemilerde bulunanların gözleri önüne görkemli bir manzara sergiliyordu.

Altın Boynuz

Surların dibini izleyip denizden giderek, yedi büyük kapıyı, iki yapay limanı aşınca, Akropolis'in ya da şimdiki yeni sarayın yer aldığı Aya Demetrios Burnu'na[13] ulaşılır.

Bu noktada Avrupa ile Asya'nın kaynaşarak gemilere yol vermediği sanılır. Oysa birkaç kürekten sonra hayal dağılır. Asya ile Avrupa birbirlerinden ayrılmaya başlar.

Birden sanki üç ırmağın bir araya gelmesiyle bir kanal açılarak Avrupa burnunu çevirir. Topkapı Sarayı'nın koyu renkli ağaçlarıyla dolu bahçesi, Aya Demetrios Burnu'na doğru tatlı bir eğimle iner. Yine orada Konstantın'in Akropolisi'nin çınarlar arasındaki burçları ve kuleleri yükselir.

Burnu dönüp biraz içeri girince sağ tarafta sanki evlerle dolu iki burun arasına sıkışmış bir ırmak gibi Trakya Boğazı, gölgeli ormanlarının kayaklıkları arasında Karadeniz'e yılan gibi kıvrılarak uzaklaşırken görünür.

Sol tarafta ise bir yanda eski İstanbul'un rıhtımları ile Tophane, Pera[14] ve Galata'ya doğru devam eden kentin arasında geniş, derin bir liman görülür. Gözün alabildiğine uzanan bir körfezin dibine Trakya tepelerinden doğan küçük Kâğıthane Deresi içdenize[15] akar.

İşte bu içdeniz öküz boyunuzu gibi kıvrık, ya da yabancı gemilerin Bizans'a zenginliklerini döktüğü yer olduğundan, bereket anlamında "Altın Boynuz" adını almıştır.

II. Mehmed'in İstanbul'u kuşattığı yıllarda imparatorluk kenti, Kâğıthane deresi'ne varmadan, şimdi olduğu gibi Galata, Pera, Tophane ve Boğaziçi'ne doğru uzanıyordu. Gerçek İstanbul ise yedi tepenin meydana getirdiği yarımada da üzerinde, bir yanda Haliç, öte yanda Marmara Denizi'nin dalgalarıyla çevriliydi.

Altın Boynuz'da Kâğıthane Deresi yatağından başlayan ve Marmara kıyısında Yedikule Şatosu'na kadar ulaşan surlar, Trakya tarafında sürekli olarak iki denizin suyuyla dolu derin bir çukur ve çift surlu, üzeri kare biçiminde kulelerle kalın bir duvar, kenti tamamen dışarıya kapatıyordu.

Doğa İstanbul'u bir yarımada, deniz bir liman; politika bir ada ve tepeler de bir kale yapmıştı. Sanki günün birinde düşüşünü tasarlamış gibi, Rum İmparatorluğu bütün anıtlarını, sanat yapıtlarını ve zenginliklerini Avrupa kıtasının bir ucunda toplamıştı. Barbar kavimlerden saklamak istediği bu değerleri, sanki fatih milletlere sunuyordu.

13 Sarayburnu.

14 Osmanlı İmparatorluğu zamanında Beyoğlu'na verilen ad. Beyoğlu kesimi, İstanbul'un iki iskân bölgesinin karşı tarafına (Haliç'in kuzeyine) geldiği için Yunanca "öte, ötesi" anlamına "Pera" adı verilmişti.

15 Haliç'ten söz ediliyor.

Korkuyla Umut Yan Yanaydı

Trakya tarafında, yaklaşık otuz sekiz metre kalınlığında sürüp giden ve sık sık kulelerle, burçlarla çevrili kalın sur,[16] ova üzerinde bahçelere geniş kemerler ve asma köprülerle açılıyordu. Avrupa topraklarındaki büyük eyaletlerden gelen askeri ve ticaret yolları, başkente bu kapılarda bağlanıyordu.

Bulgar Kapısı, Edirne Kapısı altından geçen kalabalıktan dolayı Poliandria Kapısı, Osmanlıların şimdi Topkapı dedikleri en süslü, en güzel kapı, Aya Romanos Kapısı; altından orduların geçtiği ve bronz kabartmaların zafer takı haline getirdikleri Altın Kapısı. İşte bu kemeraltından, Gotları yenen Narses, Persleri perişan eden Heraklius, Araplarla dövüşen İoannes Tsimiskes ve Nikofor Fokas, nihayet Bulgaristan fatihi II. Bazil geçmiştir.

Ancak bu kapı son zaferden sonra, sanki zafer bir daha imparatorluğa gözükmeyecekmiş gibi örülmüştü. Halk arasında dolaşan bir söylentiye göre Hıristiyan Latinler İstanbul'a bu kapıdan gireceklerdi. Kötü üne sahip bu kapı Osmanlılara da aynı dehşeti vermiş olacak ki, o zamandan beri daima örülü olarak kalmıştır.

İstanbullu Rumların sürekli etkisi altında kaldıkları manastırların boş ve anlamsız hayallerinden türeyen çeşitli söylentiler bazen halka umut veriyor, bazen korkuya düşürüyordu.

Rumların bir bölümü, Osmanlıların Boğa Alanı'na kadar kente gireceklerini, ancak o sırada cesaretleri artan Bizans halkının Osmanlıları püskürteceklerini ve başkentleriyle birlikte imparatorluklarını kurtaracaklarını söylüyordu.

Bazıları da; Ayayorgi Manastırı'nda imparatorların adlarını taşıyan taşlara rastlanıldığını, fakat Konstantin'in adından sonra taşın kırk olduğunu, bunun da imparatorluğun sonu demek olduğunu anlatıyorlardı.

Bir başka topluluk ise, Varna Savaşı arifesinde Macar kahramanı Hunyad'ı gören bir ihtiyarın güya Macar komutana, "Ortodoks Rumlar Osmanlılar tarafından yok edilmedikçe, Hıristiyanlara zafer yok!" diye bağırmıştı.

Hazreti Muhammed'in Müjdesi

Uğursuz söylentiler Rumların kadınlanmış ruhlarını baskı altında tutarken, sadece Kuranıkerim'in dediklerine inanan ve padişahın başlarında olmasıyla gururlanan Osmanlı askerleri, kalplerinde daima zafer inancını yaşatıyorlardı.

Hz. Muhammed bir hadisinde şunu söyler:

"İki yanı denize, bir yanı karaya bakan bir kent bilir misiniz? O kent savaş araçlarının gücüyle değil, lailaheillallah ve Allahuekber sözleriyle düşecektir. Bu fethi yapacak komutan en büyük komu-

16 İstanbul surlarının yüksekliği mazgallarda on yedi, mazgalsız yerlerde on beş metreydi. Kalınlığı üst noktada dört, doğal olarak tabanda daha fazlaydı. Surların önündeki hendekler on sekiz buçuk metreden fazlaydı. Surların önündeki hendekler, beş metre genişliğinde ve dokuz metre derinliğinde bulunuyordu. Surlar kat kattı. Otuz adet kurşunla kaplı kulesi vardı. (Hammer, 11. cilt, sayfa 376.)

tan ve onun ordusu en büyük ordu olacaktır!"

Bu ulu söze ve Marmara kıyısından Karadeniz'e kadar bütün Trakya Ovası'nı kaplayan çadırların sayısına güvenen Osmanlı ordusu kendisine vaat edilen bu kenti almaya hazırlanıyordu.



Ancak mevkiin önemi, hendeklerin derinliği, surların kalınlığı, kulelerin yüksekliği kentin alınamaz diye bilinen ünü ve hatta o güne kadar başarısızlığa uğrayan kuşatmalar, II. Mehmed'i ve komutanlarını kaygılandırıyordu.

Kuruluşundan beri İstanbul yirmi dokuz kez surları önünde düşman ordusu görmüştü. Makedonyalı Philippos'un komutanları Pausanias, Alkibiades ve Leon; Roma imparatorları Severus, Maksimus ve Konstantin; Pers İmparatoru Chosroes; Avar Kralı Baian; Slav İmparatoru Crume; Rus Prensi Ascold; halifelere olduğu kadar Rumlara karşı da düzenlenen Haçlı Seferleri'nin komutanı Enrico Dandolo[17] iç savaşlar sırasında Mikhael Palaiologos ve Komnenos; nihayet Yıldırım Bayezid ve II. Murad surların altında kuvvetlerini denemişlerdi. Yirmi dokuz kuşatmadan İstanbul, yirmi birinde zafer kazanmıştı.

Batılı Hıristiyanların yardımı, Bizans'a iki deniz üzerinden de ulaşabilirdi. Böyle bir olasılığı aklından çıkarmayan Sultan Mehmed Han, gözlerini bir an olsun denizden ayırmıyor, Çanakkale Boğazı'nı aşıp İstanbul'a Hıristiyanlığın askerlerini ve silahlarını getirebilecek olan donanmaları gözlüyordu.

Bu kaygı ile Gelibolu'da duran donanmasını yeni inşa ettirdiği Hisar'ın topları altında bekletmeyi uygun görüyordu. Karadeniz'den getirttiği kereste ve diğer donanımla donanmasını beş yüz küçük kadırgaya kadar çıkarmış ve Boğaz'ın kayalıklarla muhafaza edildiği doğal bir limanında pusuya yatırmıştı.

Bugün ticaret eşyası yükleyip, boşaltan kayıkları bile ancak alabilen Beşiktaş ve Baltalimanı, o zamanlar gemilerin inşa edildiği iki büyük tersane durumuna gelmişti.

Osmanlıların denizdeki deneyimlerine ve bilgilerine pek güvenemeyen II.

Fatih Sultan Mehmed

17 (Venedik 1107- İstanbul 1205): Söylentiye göre Bizans İmparatoru Manuel Komnenos tarafından tutuklanmıştır. Venediklilerin iadesini istemekle görevlendirildi (1117), fakat imparatorun emriyle gözlerine mil çekilerek kısmen kör edildi. Bu yüzden Bizanslılara karşı sönmez bir kin besledi. 1192'de "duka" seçildi. Haçlılara yardım etti. Daha sonra IV. Haçlı Seferi'ni kasten amacından saptırdı ve önce Mısır'a karşı yapılması tasarlanan bu seferi İstanbul'a yöneltti. Haçlıların İstanbul'u almaları üzerine de Latin imparatorluğunun kurulmasına önayak oldu. Bunun sonucunda Marmara kıyısından Edirne'ye kadar uzanan arazi şeridini, Yunan adalarını, Euboia'yı Venedik topraklarına kattı.

Mehmed, gemilerini Marmara'nın engin sularında Hıristiyan gemilerinin rahat manevraları arasında sonu belirsiz bir serüvene atamazdı.

Yalnız Hıristiyan gemilerin Haliç'e girmelerine engel olmak ve Üsküdar kıyılarından Sarayburnu'na kadar yüzen bir duvar meydana getirmek istiyordu.

Aşağılık Devletin Son İhtirası: Dincilik

Fakat sultanın o ana kadar kaygıları yersizdi. Dini, silahlarının onuru olarak kabul ettiği birkaç serüvenci Hıristiyan komutanın dışında öteki bütün Hıristiyan güçler, Osmanlıların kılıçlarıyla suçların cezasını ödeyecek diye düşündükleri Rum Ortodoksluğunun yakın gelecekteki düşüşü için seviniyorlardı.

Bu arada Hunyad tarafından II. Mehmed'e yaşlı ve deneyimli bir elçi gönderilmiş, Osmanlılar ile Macarlar arasında barış önerilmişti.

Bu elçi sultanın çadırında, Rumların yazgısıyla hiç ilgilenmeden pazarlık yapıyordu. Padişahın savaş toplantılarına katılıyor, kentin savunmasındaki zayıf noktaların incelenmesinde ve Edirne Topu'nun nereye, nasıl yerleştirilirse daha etkili olacağına ilişkin görüşler ileri sürerek, fethe yardımcı oluyordu. Her şey, hatta eski silah arkadaşları bile Konstantin'e ihanet ediyordu. Tarih, "Topları bir Macar döktü ve onları kullanmasını Türklere yine bir Macar gösterdi" diye yazmıştır.

Üç yüz bin nüfusu olan kent, imparatora çok az sayıda gerçek asker verebiliyordu. Ayinleri yöneten başpapaz Francaise o sıralarda talihsiz imparatorunun sarayında sicilleri tutarken, silah altında beş bin Rum ile Cenevizli soylu Justiniani'nin kenti savunmak için getirdiği beş altı bin yabancı askere güvendiğini yazıyordu. Bunlara, İmparator Konstantin'in eski toprakları Mora ve Epir'den getirttiği bir avuç Ispartalı ile Arnavut da eklenebilir.

İmparatorların adi saray erkânı, soyluların gevşekliği, kilisenin kadınsı davranışları, yurtla hiç ilgilenmeyen birbirine düşman partilerin çekişmeli, halkın iliğini emen sayısız rahip ve rahibeler; Rumların ruhunu sadece dinsel sorunlarla meşgul olmaya alıştıran manastır zihniyeti; bu manastırlardan çıkan ve halka yayılarak, kentin kurtulmasının imparatorun çabasından çok Kutsal Bakire'nin görünmesine bağlıyan inanışlar Konstantin'in gücünü ve şansını önemli ölçüde azaltıyordu.

Konstantin kendi çıkarı için mücadele etmeyen bir milletin hesabına savaşmaya karar vermişti. Hatta bazı rahipler halka açıkça Latinlerin dostluğundan ve papanın kardinallerinden çok Osmanlıların egemenliğini ve Müslümanların sarığını tercih ettiklerini söylüyorlardı.

İki kilisenin birleşmesine taraftar olanların dinsel işleri papazları tarafından görüşülmüyordu. Kardinal İsidore ile beraber ayin düzenleyen rahiplere kimse günah çıkarmıyordu. Bazı Hıristiyanları Müslümanlara karşı korumaya gelmiş Latinler için, Rahip Gennadius, uydurma kehanetler ve alay dolu sözlerle, halk arasında düşmanlık duygusunu yayıyordu.

Rahibeler manastırlarından Osmanlı kadınlarının kıyafetine bürünerek çıkıyorlar, böylece İslam Peygamberi'nin dinini, Roma Katolik inanışlarından daha iyi bulduklarını anlatmak istiyorlardı.

Bu aşağılık devletin ilk ve son ihtirası olan dincilik, böylece yurtseverlikle ilgili bütün birlik ihtiyacını ortadan kaldırıyordu. İstanbul manastırları için, Konstantin milletinin kurtarıcısı değil, Katoliklerin alçak bir müttefikiydi.

Kilise İstanbul'u öldürmüştü.

Urbanın Dev Topu Sürekli Atışlara Dayanamadı

Kentin kuşatılması, Rum Paskalyası olan 6 Nisan'da dört yüz bin[18] Osmanlı askerinin bir araya gelmesiyle tamamlandı. Sultan Mehmed Han otağını Yedikule ile Kâğıthane Deresi arasında bir yere kurdurdu.

Hunyad'ın adamının da görüşlerine uyarak Edirne topu ile diğer toplar Aya Romanos Kapısı karşısındaki bir tepeye yerleştirildi. Daha düşük kalibrede toplardan oluşan on sekiz batarya, bütün sur boyunca düzenli aralıklarla dizildi.

7 Nisan günü şafakla beraber bütün bu volkan ağızlarından ateş püskürmeye başladı.

Surlardan açılan ateşle Osmanlı ordusu, surlara yaklaşmak olanağını bulamadı. Denizden esen rüzgârın topların dumanını kentin üzerine atması yüzünden, Osmanlı ordugâhında ne kadar çadırın isabet aldığı ya da Bizans'ın ne kadar burcunun tahrip edildiği kestirilemedi.

Ordusu için bir gedik açmak amacıyla sabırsızlanan II. Mehmed ertesi gün surlardaki küçük delikleri görünce yanına Hunyad'ın adamını alarak toplarının neden güçsüz kaldığını araştırmak istedi.

Macar kendisine aynı yere atılan güllelerin kalenin o duvarını yıkamayacağını, oysa surları yerle bir etmek için geniş bir daire halinde ateş edilmesini, bu iş bittikten sonra daha iri kalibreli bir gülle ile bu dairenin ortasına vurulmasını, böylelikle zayıflamış olan duvarın olduğu gibi çökeceğini anlattı.

Ertesi gün topçular bu şekilde buyruk aldılar. Aya Romanos Kapısı'nın surlarına ateş edilerek bir daire şeklinde ufak gedikler açıldıktan sonra, Urban'ın topu iki yüz elli kilo barutla dolduruldu.

Bir kraterden fırlayan iri bir kaya parçasını andıran gülle surların altındaki toprağı bile sarstı.

O yerdeki sur, üzerindeki kuleler ve burçlarla beraber çöktü. Fakat daha önceden hazırlıklı olan Konstantin, cesur yardımcısı Justiniani ile birlikte hazırladığı taş ve toprak dolu fıçıları ikinci surdan açılan gediğe boşaltmaya başladı.

18 "Türk ordusu yüz bin kişi idi." (Yılmaz Öztuna- *Türk Tarihi*. 3. cilt, 196. sayfa, 1964) Öztuna Osmanlı ordusunun sayısı hakkında kesin rakam belirtirken, İsmail Hami Danişmend *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı yapıtında şu bilgileri vermektedir: "Bizans ve Gasp Garp menbalarında 140 binden 400 bin rakamlarına tesadüf edilir. Osmanlı membaları bu hususta vâzıh değildir. Yalnız bazıları da 30 bin ve 70 bin gibi ecnebi rivayetleriyle telif edilemeyecek rakamlara tesadüf edilir. Son devir müelliflerinde ise 80 binden 200 bine kadar değişen rakamlar vardır. Yeni Avrupa müelliflerinde de umumiyetle 150-165 bin rakamlarına tesadüf edilir."

II. Mehmed'in Gözü Topların Açtığı Gediklerde

On gün boyunca askerlerini tepelerin ardında muhafaza eden II. Mehmed, toplarının açtığı gedikleri gözlüyor ve her geçen gün Urban'ın topunun Bizans'ın burçlarını, surlarını, kapılarını yıprattığına tanık oluyordu.

Patlayan topu soğutmak için iki saat süreyle fıçılar dolusu yağ kullanılıyordu.

Bütün bir gün boyunca sekiz atış yapabiliyordu. Fakat her atış, surları depreme uğramış gibi darmadağın ediyordu.

Urban'ın topu, onuncu günün sonunda durmadan çalışması nedeniyle dayanamadı ve parçalandı. Yapımcısı Urban topun yanında olduğundan birlikte havaya uçtu, cesedinin parçaları kentin üzerinden geçerek Hipodrom'a[19] ve Haliç'e kadar yayıldı. Sultan Mehmed'in karşısında şimdi en azından kabaca onarılmaya çalışılmış yirmi gedik vardı.

Lağım işinde eskiden beri deneyimli olan Sivaslı ve Tokatlı askerlere buyruk verilerek, bu zayıflatılmış duvarların altına lağımlar açmaları istendi. Açılan geçitler tahta dayanaklarla tutturuluyor, sonra çıkarılan bir ateş tahtaları yakınca geçit, üzerindeki duvarla birlikte yıkılıyordu. Ayrıca tekerlekli, mazgallı, çengelleri olan ve meşe ağacından yapılmış seyyar kuleler kullanılıyordu. Çukurların üzerinden aşabilen bu kuleler sürekli ıslak tutulan köseleyle kaplı olduğundan, düşmanın Rum ateşine karşı da dayanabiliyordu.

Osmanlılar Deniz Savaşında Başarılı Olamadı

Marmara Denizi'nde Rodos, Venedik ve Ceneviz gemilerinden oluşan küçük bir Hıristiyan donanmasının görünmesi saldırı hazırlıklarını aksattı.

Avrupa'nın sahte ilgisini gösteren on dört gemiden kurulu donanma, Osmanlı karargâhında kaygıya, Konstantin'in kalbinde ise umuda neden oldu.

Haliç'te bir uçtan bir uca çekilmiş zincirin arkasında yatan Bizans donanması Hıristiyan donanmasını karşılamaya çıkamıyordu. Çünkü pek yakında duran Osmanlı kadırgaları, zincir açılar açılmaz Haliç'e girebilirdi.

Padişah Donanma Komutanı Baltaoğlu'na hemen emir vererek yüz elli gemiy-

19 Bizans döneminde Hipodrom sarayın batısındaydı. Kuzeydoğudan güneybatıya uzanan bu alan üç yüz yetmiş beş metre uzunluğunda ve seksen beş doksan beş metre genişliğindeydi. Bugün meydanın iki tarafını çevreleyen caddelerin ve kısmen de bahçelerin altında üç yüz metre uzunluğunda pist denilen kısım vardı. Bu pistlerin arasında ise iki yüz metre uzunlukta ve beş metre genişlikte, üzerinde alanı süsleyen anıtların bulunduğu "Spina" bölümü yer alıyordu. Spina'nın kuzey ve güney uçlarında spor grupları olan ve hipodromun faaliyetlerini düzenleyen Mavi ve Yeşillere ait yerler vardı. Yanlarındaki anfiler, doğuda bugün Sultanahmet Camisi'nin iç kapısının önündeki merdivenlerin bulunduğu yere, batıda ise bugünkü Tapu Dairesi'nin içlerine kadar uzanıyordu. Bugün Marmara Üniversitesi Rektörlüğü ile Sanat Enstitüsü'nün bulunduğu yer de, anfinin dairevı bölümünü meydana getiriyordu. Sultanahmet Camisi'nin bulunduğu yerde Bizans imparatorlarına ait bir saray vardı, buna "Daphne Sarayı" adı verilmekteydi. Saray, imparator locasına bugün I. Ahmed Türbesi ve Arşiv binasının bulunduğu yerdeki güneye doğru inen bir koridor ve merdivenle bağlanmıştı. Bizans imparatorları gösterileri bu locadan izlerlerdi. Osmanlılar hipodromun bulunduğu yere "Atmeydanı" adını vermişlerdi.

le Hıristiyanların içeri girmesini önlemesini istedi. Osmanlı donanmasının küçük kadırgalarından yüz elli tanesi Sarayburnu'ndan Üsküdar'a kadar olan aralıkta sıralanarak Hıristiyanların on dört büyük kadırgasına karşı koymaya hazırlandı.

Tahtadan, kürekten ve yelkenden oluşan perde, deniz kurtlarını bir an olsun duraksatmadı. Yelkenlerini açarak Osmanlıların yüzen perdesine doğru kara bulut gibi daldılar. Güneş henüz doğuyordu ve gökyüzü tamamen parlak, rüzgâr hafifti. Sabah akıntısının etkisiyle Haliç'e doğru akan Marmara'nın suları Yedikule ve Akropol kıyılarına çarpıyordu. İstanbul'un imparatoru, askerleri, halkı hep beraber Marmara Denizi'ne bakan teraslara doluşmuşlardı.

Sanki bir tiyatro izler gibi gemilerin karşılıklı manevralarını gözlüyor ve durmadan Hıristiyan gemilere işaretler veriyor, sevgi gösterileri yapıyorlardı. Sultan II. Mehmed bile Galata tepelerini atıyla dolanıp kıyıya ulaşmış, Tophane rıhtımında, Osmanlı zaferini izlemek için sabırsızlanıyordu.

Ancak deniz savaşı, sayıca üstün olanın aleyhine gelişiyordu. Çünkü Hıristiyanlara ait kadırgaların bordaları bütün Osmanlı kadırgalarından yüksekti.

Osmanlıların alçak ve düz kadırgaları üzerine birden Hıristiyanların kadırgasından gülle, taş ve Rum ateşi yağmaya başladı. Çok büyük olan Venedik kadırgalarının gövdesi altında, Osmanlı gemileri yumurta gibi eziliyordu.

Sonunda Osmanlıların at kullanmakta olduğu gibi, Hıristiyan gemicilerin de gemi dümeni ve yelken kullanmaktaki üstünlükleri, bir süre sonra Sultan II. Mehmed'in yüz elli gemisini ateş ve kargaşa içinde bıraktı. Osmanlı kadırgaları Asya ve Avrupa kıyılarına vururken, yanmakta olan Osmanlı denizcileri, can havliyle bir an önce karaya çıkmaya çalışıyordu.

Gözleri ve kalbiyle savaşı izleyen ve çaresizlik içinde kıvranan padişah birden gemileriyle kendisini ayıran suyu unuttu. Kendisini tutmaya da, bırakmaya da cesaret edemeyen komutanla birlikte atını denize sürdü.

Kıyıya yakın olan bir Venedik gemisine kılıçını salladı. Padişahın görünüşü, haykırışları ve hareketi bir an için kadırgalarını yeniden topladı. Ancak, ikinci bir yarma hareketi Osmanlı gemilerini tekrar dağıttı.

Bu arada Rumlar Haliç'i kapatan zinciri gevşettiler. Hıristiyan gemileri halkın çılgınca zafer gösterileri arasında Haliç'e girdi ve zincir üzerlerine kapandı,

Bu duruma çok kızan Sultan II. Mehmed, deniz kuvvetlerinin deneyimsizliğine lanet ederek otağına döndü. Baltaoğlu Süleyman Bey hemen görevinden alındı. Yerine Çalı Beyoğlu Hamza Paşa atandı.

Kadırgalarını Karada Yüzdürdü

Kuşatmanın başarıya ulaşması için, İstanbul'un karadan ve denizden istilasının şart olduğunu anlayan II. Mehmed her yandan saldırmaya karar verdi.

Ordusunda bulunan binlerce oduncu ve istihkamcıyı çalıştırarak, Rumların Haliç'i

zincirle kapadıkları kara çıkıntısının üzerinde bulunan tepeleri, gemilerini aşırtmak için uygun bir duruma getirtti.

Sığır yağıyla kayganlaştırılan tahta yollar üzerinde, rüzgârın da uygun bir yönden esmesi ile kalın ve sağlam iplerle II. Mehmed'in kadırgaları, Rum donanmasıyla aynı sularda buluştu.

Bu arada sürekli ateş açan Osmanlı topçusu Hıristiyan donanmasının demir almasına engel olmuştu. Toplar ve yirmi bin okçuyla iki yüz Osmanlı kadırgası Rum, Ceneviz, Venedik, Rodos kadırgalarından oluşan kırk Hıristiyan gemisinin karşısına aynı liman içinde dikildi.[20]

Hıristiyan donanmasına yapılan bu tehditten de memnun olmayan Sultan Mehmed, ertesi gün yüz bin askeri seferber ederek Haliç sularının vurduğu İstanbul surlarına doğru bir yol açmak amacıyla, iki kıyı arasında geniş bir köprü kurdurtmaya başladı. Köprü deniz üzerinde ilerledikçe topçu bataryaları da onu izliyordu.

Böylece bir süre sonra surlar rahatça bombardıman edilmeye başlandı. Köprünün genişliği piyadelere büyük bir hareket serbestliği sağlıyor, limanı kontrol eden kulelere ve burçlara rahatça toplu saldırılarda bulunuyorlardı.

İstanbul için Konstantin ile beraber çarpışan cesur Justiniani, Haliç'e demirleyen Osmanlı donanmasını yakmaya kalkıştı. Ancak Justiniani başarılı olamadı. Kentlerini kurtarmak isteyen Galatalı Cenevizliler, tarafsızlıklarını ilan ederek Bizans'a ve Osmanlı Devleti'ne aynı anda yardım etmeye başlamıştı.

Donanmaya yaklaşan Justiniani, Cenevizlilerin uyardığı Osmanlıları silahbaşı yapmış kendisini beklerken buldu.

II. Mehmed'in havan toplarının gülleleri birden Justiniani'nin kadırgalarının üzerine düşmeye başladı. Yüz elli okkalık bir gülle komutanın bindiği gemiye isabet edince onu batırdı. Bu serüvenciyle dövüşmeye gelmiş İtalya'nın en seçme gençlerinden iki yüz asker gemiyle birlikte Haliç'in dibini boyladı. Üzerindeki ağır zırhlara rağmen kurtulan Justiniani, rastlantı sonucu tutunabildiği bir gemi direğiyle akıntıya kapılarak Haliç'in içlerine kadar sürüklendi ve orada bir kayık tarafından sudan çıkarıldı.

Bu son zaferden sonra kendilerine güveni gelen Osmanlı gemicileri topçu ateşinin koruması altında surlara yanaştı ve piyadeye yardım ettiler.

Bu arada geri dönen Justiniani öç almak amacıyla Marmara savaşında ele geçen yüz elli Osmanlı denizcisinin kafasını vurdurdu. Galata'nın üzerindeki Aya Teodosya tepelerinden topçu ateşi aç-

20 Tarihçi Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi* adlı yapıtının 3. cilt 198'inci sayfasında (baskı yılı 1964) bu konuda şöyle demektedir: "22 Nisan gecesi, 67 küçük gemilik Türk donanmasının karadan yürütülmek suretiyle Haliç'e indirilmesi, II. Mehmed'in askerlik dehasına mahsus klasik olmuş bir hadise teşkil eder. (...) Bir gece içinde düşmanın haber almasına meydan verilmeden başarılan bu hareket, dünya harp tarihinin şaheser vakalarından biridir." Ister Lamartine'in ileri sürdüğü gibi iki yüz kadırga olsun, ıster Yılmaz Öztuna'nın yazdığı gibi altmış yedi küçük kadırga olsun, bu olayın tarihçilerimiz tarafından yeterince araştırılmamış olduğunu göstermektedir. Bunu araştırmak tarihçilere düşen bir görevdir. Gemi sayısı belirlenirken, dokuz on saatlik bir zaman parçası içinde işlerin bitirilmiş olması da gözardı edilmemelidir.

tıran II. Mehmed'in gülleleri mazgalları gece gündüz yalayıp geçiyordu.

Konstantin Barışı Kabul Etmedi

Deniz tarafından yapılan topçu ateşinin pek fazla etkili olmamasına karşılık, kara tarafında ateşi sürdüren Urban'ın topları, yedi haftalık bombardıman sonunda Aya Romanos Kapısı surlarında dört tane geniş gedik açabilmişti.

Daima yıkılan surların arkasında bulunan Konstantin, geceleri boşuna uğraşarak açılan gedikleri taş ve toprakla kapattırmaya çalışıyordu.

Ancak gediklere konulan birkaç taş ve toprak Justinyen'in kalın surları gibi sağlam olamıyordu.

Otuz dört metre genişliğinde ve on sekiz metre derinliğindeki çukur sadece Bizans'ın on bin[21] askerini Osmanlıların yüz bin askerinden koruyordu.

Her yandan sarılan kent, şimdi her zamankinden daha fazla olarak düşünce ayrılıklarıyla çalkalanmaya başlamıştı. Bizanslılar, kahraman imparator hakkında kötü konuşuyorlardı. Sultan Mehmed Han bu durumu bildiğinden Rumların korkaklığından yararlanmak istedi.

Damadı ve Transilvanya ile Sinop beylerbeyinin oğlu olan İsfendiyar Bey'i[22] görkemli bir biçimde İstanbul'a göndererek aşağılık Bizanslıların gözünden tutsaklığı saklayacak bir iyilikseverliği İmparatorluk Konseyi'ne sunmak istedi.

23 Mayıs çarşamba günü kendi rütbesindeki diplomatlarla eş bir biçimde karşılanan İsfendiyar Bey, senato ve kilise adamlarından oluşan İmparatorluk Konseyi'nde Konstantin'in önünde kadınların, çocukların, ihtiyarların adına kentin teslim edilmesini ve Sultan Mehmed Han'ın yüce asaletine bırakılmasını istedi.

Padişah buna karşılık imparatora Mora'da bağımsız prenslik, kent halkının canı ve malını bağışlıyordu. Konsey'in büyük çoğunluğu gizliden gizliye imparatorlarının teslim olmasını kabul ediyordu. İsfendiyar Bey tevekkülle boyun eğen Rumların sözlerinde olduğu gibi, yüz ifadelerinde de anlaşmayı seziyordu. Rumlardan daha fazla yurtsever davranan Justiniani ve birkaç yabancı, milletinin sinesini kendisine mezar yapmak isteyen imparatoru destekliyorlardı. İmparator İsfendiyar Bey'e hüzünlü ve ölçülü bir soylulukla hitap etti.

Ondan Sultan Mehmed'e şunları söylemesini istedi:

"Gerçekten Sultan Mehmed, Bizans halkına vaat ettiği onurlu ve güvenilir bir barış istiyorsa Tanrı ondan razı olsun. Çünkü şimdiye kadar, Bizans'ı kuşatan Osmanlı padişahları daima felakete sürüklendiler. Aralarında hiçbiri bu eski

21 İsmail Hami Danişmend, Batı kaynaklarının Bizans'ı savunan asker sayısını az gösterdiklerini belirttikten sonra bu rakamlar altı bin doksan üçten sekiz yüz ve nihayet dokuz yüz şeklinde teselsül etmektedir. Osmanlı mülliflerinin bazıları da müdafilerin sayısını elli bin gösterir" diyor. Yılmaz Öztuna ise "Bizans ve yardımcı askerler on beş bin kadardı" diye yazıyor.

22 İsmail Hani Danışmend'e göre elçi İsfendiyaroğlu İsmail Bey'dir. Yılmaz Öztuna ise "...teslim tekliflerini götüren elçi, İsfendiyaroğlu Prens Kasım Bey idi" demektedir.

toprakları almak istedikten sonra uzun süre yaşamadı ya da saltanat sürmedi. Padişah ile karşılıklı olarak, ama bir imparator olarak barış koşullarını konuşabilirim. Hatta en güçlü bir galibin en zayıf mağluba tanıyacağı hakları bile kabul edebilirim. Ancak hiçbir insan gücü yaşamımı bağışlamak kaydıyla bile olsa, beni İmparatorluğu teslim etmeye zorlayamaz."

Konstantin ile Justiniani Ayakta Kalmıştı

Uzun zamandan beri kendisine bile saygısı kalmamış bir millet olan Rumların kulaklarına garip gelen ve ne pahasına olursa olsun İstanbul'u almaya azmetmiş olan Sultan Mehmed Han'ın önem vermediği bu soylu sözler, 29 Mayıs günü karadan ve denizden yapılan genel saldırıyı kesinleştirdi.

Bütün ordugâha saldırı haberi tellallar aracılığıyla bildirildi. Osmanlı askerlerinin arasında dolaşan şeyhler[23] durmadan teşvik edeci konuşmalar yapıyor, Peygamber'in adı için ölenlerin şehitlik mertebesine çıkacaklarını hatırlatıyorlardı.

Şeyhler, askerlere şunları söylüyorlardı:

"İki kıta üzerindeki inançsızların ve kâfirlerin ocağını yıkmak için bu İslamiyetin son adımıdır. Oklarınız ve kılıçlarınız Allah'ın yıldırımları olacaktır. Onun adını zikrederek üstün gelenler bu topraklara, ölenler ise cennete sahip olacaktır."

Sultan II. Mehmed'in iradesi altında kesin disipline girmiş olan on binlerce Osmanlı askeri, şeyhlerin çağrılarıyla büsbütün yüreklerini çelikleştirdiler.

Saldırıdan bir gece önce Osmanlı ordugâhında sevinç ateşleri yakıldı. Boğaz'ın Anadolu tepelerinden Avrupa tarafında Beyoğlu sırtlarına, oradan Marmara kıyılarına kadar uzanan ateşlerin görüntüsü Bizans'a korkunç bir ürperti verdi. Dört yüz bin reçineli meşale ve binlerce meydan ateşi gökyüzünü, denizi ve Bizans'ı yazgısını önceden belirler gibi kızıla boyamıştı.

Son gününün korkunç şafağını gören bütün Bizans o geceyi ayakta, dua ederek ve ağlayarak geçirdi.

Rahipler, rahibeler, kadın ve her çeşit halk, "Tanrım bizi kurtarmak için gel!" ilahisini hıçkıra hıçkıra söylüyorlar, Akropol'a giderek cesaretlerinden fazla medet umdukları Kutsal Bakire'nin ortaya çıkması için yalvarıyorlardı.

Gelenler Kutsal Bakire'nin heykelinin ayaklarına göğüslerini sürüyorlar, günahlarını itiraf ederek affını kazanmak istiyorlardı. Ancak hiçbiri, yurtseverlikten yoksun bir milletin affedilmez günahı olan korkaklıklarını itirafa cesaret edemiyordu.

Bütün kent halkı kiliselere koşuyor, ancak imparator ve yanındaki birkaç cesaretli askerin dışında kimse silaha sarılmıyordu. Bütün halk kiliselere doluşmuş dua ederken, tek başına surları

23 Yazarın sözünü ettiği şeyhler Ak Şemseddin ile Molla Gürani'dir. Osmanlı ordusunun en ileri saflarında Ak Şemseddin ve II. Mehmed'in hocalarının en ünlüsü olan Molla Gürani müritleri olan dervişlerin, gazilerin aralarında dolaşarak askeri coşturuyor ve yüreklendiriyordu.

kontrol eden Konstantin, gediklerin bile başıboş bırakıldığını gördü.

Korkakları zorla görevlerinin başına yolladı. Hiçbir zaman Konstantin'in yanından ayrılmayan Justiniani, topların ateşiyle harap olmuş kapıları ve kuleleri onarmaya çalışıyordu. Yanındaki İtalyan askerlerle birlikte Aya Romanes Kapısı çevresindeki kulelerin yıkılmasıyla yarı yarıya dolan çukurun tam karşısına bir gecede ikinci bir çukur kazdı.

Rumların büyük amirali Lukas Notaras, kendisine bu ikinci çukuru savunmak için top vermeyi reddedince Justiniani ona hakaret etti, amiral de yanıt verdi.

Harabelerinin son savunucularının kötü sonuç doğuracak çatışmalarını gören Konstantin tartışmaya hemen müdahele etti ve yaptığı konuşmayla korkunç durum karşısında barışmalarını sağladı.

Konstantin'in halkına boşuna vermek isteği soğukkanlılık duygusu sadece Justiniani ve birkaç İtalyan şövalyesinde bulunuyordu.

Serüvenci Cenevizli komutanın savaşmasını ve çabalarını gören II. Mehmed, "Konstantin bu zayıf anında benim güçlü durumumdan daha mutlu olmalı. İmparatorluğumda böyle bir komutana sahip olmayı ne kadar isterdim" diye kendi kendine konuşmuştur.

Doğaüstü Öykülere İnandırılmışlardı

Gecenin geri kalan zamanlarında Konstantin ve Justiniani askerlerini surların dibine, mazgallı kulelere ve gediklerin üzerine yerleştirdi.

Bu postalardan her biri, askerlerin savundukları bölgeleri temsil eden bir komutana bağlanıyordu. Rus Kardinal İsidore Aslanlar Anfitiyatrosu kapısını, Venedikli Minotto Blakernes Sarayı'nın dış kapısını, Lukas Notaras limana açılan surları, Gabriel Trevisani Haliç surlarını Justiniani Yedikule ve Bukoleon Sarayı'nı ve tek Rum komutan Theophilos Palaiologos Aya Romanos yanındaki çevre surların komutasını üzerine almıştı.

İmparatorluk ailesinden olan Demetrios Palaiologos, saldırı sırasında zarara uğrayacak kısımların yardımına koşmak için oluşturulan gezgin bir birliğin başına getirilmişti. Askerlerin sayısı dokuz bini geçmiyordu.

Bu arada hurafelerle uğraşmaktan çok kılıçla dövüşmeyi tercih eden birkaç bin rahip de mevcuttu. Bakire'nin heykeli eski bir Minerva heykelinin kaidesine dikilmiş, bütün halk ona tapıyordu. Onların gözünde İmparator Konstantin yararsız bir cesaretle halkının kurtuluşunu arayan bir askerdi. İstanbul'un gerçek askerleri Ortodoks kilisesi ile manastırlarının aziz ve azizeleriydi.

Halka o kadar saçma sapan şeyler anlatıyorlardı ki, herkes kendi kuruluşuna bile sırt çevirecek duruma gelmişti. Halkın dilinde şöyle bir söylenti vardı:

"Türkler ertesi gün imparator ve Ispartalıların bütün çabalarına rağmen Aya Romanos Kapısı'nı zorlayacaklardır, oradan kente girerek Hipodrom'a kadar ilerleyeceklerdir. Ancak tam o sırada göklerden bir melek inecek, Türkleri kentten, Avrupa'dan, hatta Asya'dan ko-

varak İran'ın bir ucuna kadar sürecek ve kutsal kılıcı, sütunlardan birinin dibinde oturan bir ihtiyara verecektir. Böylece İstanbul yeniden dünyanın kraliçesi olacaktır."

Çağdaş tarihçi Francaise anılarında şöyle yazmıştır:

"Halk doğaüstü ve dinsel öykülerle o kadar doldurulmuş ki, gerçekten bir melek görünüp, Katolikliği kabul etmeleri koşuluyla kenti Osmanlılardan kurtaracağını söylemiş olsaydı, Bizans halkı duraksamadan kurtuluşunu sağlayacak bu öneriyi bile reddederdi."

29 Mayıs Şafağı Zafer Müjdeliyor

Tutucu Rumların ruhları kadınlaşmıştı. Buna karşılık Osmanlıların dinsel inanışları erkekçeydi. II. Mehmed de Konstantin gibi uyumuyordu. Ancak sultanın tek vücut olmuş on binlerce askeri, nankör bir kentin ortasında kendi hallerine terkedilmiş bir avuç askere karşı savaşacaktı.

29 Mayıs şafağı, bu on binlerce insanı, komutanların, paşaların ve beylerin buyruğu altında savaş düzenindeyken aydınlattı.

Daima ileri görüşlü olan Sultan II. Mehmed, ilk saldırının düzensizliklerini ve rastlantı sonucu ortaya çıkması olası başarısızlıkları karşılamak için Asya ve Avrupa'dan şeyhlerinin teşvikiyle Hıristiyanlara karşı savaşmaya gelmiş Türkleri kullanmayı düşündü.

Hepsi birden kent ile Osmanlı karargâhı arasında kalan bölgeye yerleşti. Çoğu Bizans topçusunun ateşi altında şehit olurken, surların önündeki çukuru cesetleriyle dolduruyorlardı. Padişah II. Mehmed ordusunun daha deneyimli askerlerini arka saflarda bekletiyordu.

Bu askerlerden dört ayrı ordu kuruldu. Her biri Trakya tarafındaki surların zayıf noktalarına saldıracaktı. II. Mehmed de merkezdeki birlikte yirmi bin yeniçerisiyle yer almış, son darbeyi vurmaya hazırlanıyordu.

Türklere anayurtlarını hatırlatan bir Türkmen atının üzerine binmiş olan Sultan Mehmed Han, askerlerini coşturan kısa bir konuşma yaptıktan sonra bütün bölüklerden, mangalardan tek bir ses yükseldi:

"Allahuekber!" Türkistan davulları vurulmaya başlayınca dalga halinde saldırıya geçildi.

Konstantin Kendini Ölüme Hazırlıyordu

Sultanın bu hazırlıkları sürerken, Konstantin de gecenin bir bölümünü, bir avuç askerini surlara yerleştirmekle ve soydaşlarını kendisiyle birlikte mücadele etmeye çağırmakla geçirmişti.

Konstantin, kendisini zafere değil, ölüme hazırlıyordu.

Yurdu için olduğu kadar, dini için de savaşan Konstantin, imparatorluğun utancı ve kaybı olan dinsel çatışmaların tutsağı olan Rumlar tarafından kiliseye karşı ilgisizlikle suçlandığı halde yanında sarayın ileri gelenleri ile Ayasofya'ya geldi.

Yapılan kısa ayinde sanki kendi cenaze törenine katılmış gibiydi. Şaraplı kutsal ekmeği patriğin ellerinden aldıktan sonra, gözyaşları arasında açık olarak günah çıkarttı. Konstantin'i dinleyen halk, onun gözyaşlarını Tanrı'dan af ve başarı dileme olarak kabul etti.

Konstantin, Ayasofya'da yapılan bu ayinden sonra saray halkına ve ailesine veda etmek için Blakernes Sarayı'na döndü. Mevkiine, içinde bulunulan ana şartların önemine ve o andaki acısına uygun bir konuşma yaptı. Kendisini dinleyenlerden biri bu konuşma için Bizans İmparatorluğu'nun cenaze nutku demiştir.

Konuşması bittikten sonra hıçkıra hıçkıra ağladı. Sonra basit bir asker gibi zırhlarını giydi, İmparatorluk işareti olarak yalnız iç elbisesini ve sol omzuna tutturulmuş kırmızı imparatorluk pelerinini aldı. Askerlerinin yanında ilk saflarda dövüşmek üzere surlara doğru ilerledi.

II. Mehmed'in Askerleri Bir An Duraksadı

II. Mehmed birliklerinin ruhunda bütün savaş ihtiraslarını kamçılamak için, Sultan Murad'ın Selanik önlerinde askerlerine yaptığı gibi, bütün kenti ve halkını ganimet olarak vaat etti.

Orduya yaptığı konuşmada;

"Kent benimdir; ancak tutsakları ve ganimeti size bağışlıyorum. Ülkemin sancakları pek çoktur. İstanbul surlarına ilk çıkacak yiğite en zengin, en güzel eyaletlerin beyliğini vereceğim ve hayal edemeyeceği kadar çok ihsana boğacağım" dedi.

Bu konuşmadan sonra ordunun bütün saflarında birden bir kaynaşma başladı. Sanki herkes parçalamaya hazırlandığı avın önünde sabırsızlanıyordu.

Güneş Bursa'nın üzerinden Uludağ'ı aydınlattığı saatte, Sultan Mehmed Han ordusunun büyük öncü kuvvetine işaretini verdi.

Askerler, kenti kendilerinden ayıran altı bin adımlık surların önünde yer alan büyük hendeğe, "Allah" adını anarak yaklaştı. Bunca adamın hendeği doldurmak için attığı taş, toprak ve çalı yığınları istenen sonucu vermiyordu.

Hâlâ yıkılmamış burçların, geceleyin onarılan duvarların arkasına mevzilenmiş olan Konstantin'in topları ve askerleri binlerce Türk'ü hendeğin başında şehit düşürdü.

Fakat Osmanlı askerinin yaylarından çıkan okların çokluğu ve deniz rüzgârının barut dumanlarıyla savaş alanını kaplaması o kadar koyu bir karanlık yapıyordu ki, Konstantin'in okçuları ve topçuları nişan alamadıklarından, kalabalığa rasgele ateş ediyorlardı.

Toplardan çıkan misketler ve gülleler boşuna hendeğin kenarlarını dövüyordu. Arkadan gelenlerin kendiliğinden itmesiyle öncü askerler çukura yuvarlanıyorlar, böylece saldırının ağırlık merkezi olan Aya Romanes Kapısı önündeki hendek, arkadan gelecek olan taze kuvvetlere bir köprü olacak biçimde cesetlerle doluyordu.

Ordunun nispeten zayıf kuvvetleri böylece zafer uğruna feda edilirken, düzenli ordunun geri kalan üç kolordusu sessizce son saldırıya hazırlanıyordu.

Konstantin'in iki saatten beri savaşan askerleri ve topları artık iyice yorgun düşmüştü. Onları Osmanlılardan ayıran, yalnızca yarı yarıya çalılar, toprak çuvallar, cesetler ve duvar yıkıntılarıyla dolmuş hendeklerdi.

Zaman zaman üç birliğinin başına geçen II. Mehmed, askerlerine saldırılacak en önemli nokta olarak Aya Romanes Kapısı'nın yıkılan kulesini gösteriyordu.

En geniş gediğin üzerinde sık sık görülen imparatorun kırmızı pelerini Osmanlılar için hedef, Ispartalılar ve İtalyanlar için bayrak oluyordu.

Davul seslerine uyarak surları ayak darbeleriyle titreten on binlerce askerin ilerleyişi ve kentin üzerine durmadan ölüm yağdıran on sekiz top bataryasının varlığı askerlerin "Allah! Allah!.." nidaları, okların oluşturduğu bulut, güneşin çelik yığınlar üzerinde parıldaması, binlerce kılıcın ve mızrağın görüntüsü Konstantin, Justiniani, Palaiologos'lar ve öteki yürekli Bizanslıları ürkütmedi. Surların, kulelerin, topçuların arkasına sığınarak güçlenen Bizanslılar üç saat boyunca bu insan dalgalarına karşı koydu.

Bütün surlar boyunca elli bin Osmanlı askeri hendeklere ve denize, ölerek ya da yaralanarak düştü. Konstantin'in gülleleri bu insan yığınlarının üzerine yağdıkça, Osmanlı askerleri salkım halinde tırpanlıyordu.

Bir gece önce gediklerin arkasında hazırlanan taşlar, kayalar, Rum ateşi, surların kalıntısına çıkmaya çalışan Osmanlı askerlerini eziyor, yakıyor, sakat bırakıyor ve öldürüyordu. Bir an saldırı durumundaki üç kolordunun ön saflarında yer alan asker birlikleri duraksar gibi oldu.

Askerler padişahın otağına doğru çekilmek istedi. Aynı anda surların arkasında, kentin içinde kutsal dualar ve sevinç sesleri duyulmaya başlandı.

Durmadan askerine destek olmak ve yüreklendirmek için bir kapıdan ötekine koşan Konstantin, Justiniani ve Palaiologos'lar Osmanlıların duraklamalarını ve gerilemelerini bir umut ışığı olarak gördüler.

Justiniani Kaçıp Kalata'ya Sığındı

Sultan II. Mehmed, önce o günlük savaşı kaybettiğini sanarak geri çekilmeye hazırlanırken, çevresindeki cellatlar da durmadan korkakları cezalandırıp yeniden savaş alanına sürmeye çalışıyorlardı. Ancak geri dönen askerleri tekrar savaş düzenine sokmak kolay olmuyordu.

Padişah II. Mehmed önce kuşatmayı kaldırmayı, Bizans'ın önerdiği vergiyi[24] kabul etmeyi düşünürken, çadırlarında sabırsızlıktan yanıp tutuşan ve ordunun içine düştüğü kötü durumu kurtarmak isteyen yeniçerilerin haykırışlarıyla bu düşüncesinden vazgeçti.

Hemen onların başına geçerek, bir yıldırım hızıyla terk edilen ve saldırı merkezi olan Aya Romanos Kapısı'nın önüne ilerledi. Atının üzerinde padişahın görünmesi ve kılıcını elinde sallaması,

24 Bizans İmparatoru Konstantin, Sultan II. Mehmed'in teslim olma önerisini getiren elçisine yanıt verirken, "Padişah kuşatmayı kaldırsın, bu takdirde ne kadar ağır olursa olsun, istenilecek yıllık vergiyi kabul edeceğim" demişti.

hükümdarı terk etmenin verdiği utanç, şeyhlerin çağrıları, dağılan birliklerin yeniden toparlanmalarını ve hendeğe doğru ilerlemelerini sağladı.

Sultan Mehmed ve yeniçerileri çoktan hendeğe varmışlar, bu engeli aşmaya çalışıyorlardı. padişahın görünmesi ve Osmanlı askerinin geri dönmesi üzerine Konstantin ve Justiniani hemen Aya Romanos Kapısı'na koştu. Padişahın çevresindeki yeniçerilerin attığı bir ok, Justiniani'nin zırhını deldi ve vücuduna girdi. İşte ne olduysa o an oldu. Sultan Mehmed Han'ın insan selini andıran askerlerinin arasında surlara yakın bir noktada birdenbire belirmesinden midir, yoksa yurt sevgisi, ün ve onur için duyulan cesaretin de bir sınırı olmasından mıdır bilinmez, Justiniani'nin bütün kahramanlığı, yarasından akan bir parça kanla yok olup gitti.

Gediğin altına indi, imparatorun hekimi tarafından tedavi edildikten sonra, yurttaşlarının oturduğu kuşatma sırasında tarafsız kalan Galata'ya[25] çekilmek için izin istedi.

Savaş arkadaşları çarpışmanın en kritik anında savaş alanından böylesine korkakça bir çekilmeye hayret etti. Komutanının tedavisi yapılırken bir an için atından inen Konstantin, Bizanslı askerlerin cesarete en fazla ihtiyaçları oldukları şu anda korkaklık örneği olmaması için Justiniani'ye çok yalvardı.

Ortadan kaybolmasının ve ölmüş olma ihtimalinin asker arasında nasıl kargaşalık doğurduğunu gösterdi. Ancak hiçbir şey, bir kere yüreğini korku sarmış olan Justiniani'nin kararını değiştirmedi. Nihayet Konstantin, "Fakat yaranız hafif, oysa tehlike korkunçtur. Eğer çekilirseniz bu imparatorluğun sonu olur. Zaten her yanı düşmanla sarılı bir kentten nasıl kurtulmayı düşünüyorsunuz?" dedi.

Yaralı komutan utanmadan, eliyle Osmanlı toplarının açtığı gediği göstererek, "Tanrı'nın Türklere açtığı bu yoldan kurtulurum" diye yanıt verdi.

Bu sözleri söyledikten sonra bir kayığa atladı ve Haliç'i geçerek yaşamını ve utancını Galata'nın tarafsız surlarının arkasına gizledi.

"Başımı Kesip Saklayacak Bir Hıristiyan Yok mu?"

Justiniani'nin bu kaçışı, Bizans'ın felaketi oldu. Komutanlarının çekilmesi ile cesaretlerini yitiren İtalyanlar savunmaları için kendilerine emanet edilen noktaları terk ettiler. Yorulmak bilmeyen Konstantin surların üzerine çıkıyor, yanında çarpışan Ispartalılar ve Palaiologoslar ile birlikte gedikleri savunmak için çabalayıp duruyordu.

Surların giderek tenhalaştığını gören II. Mehmed de askerlerini coşturacak sözler söylüyordu. Askerler de arkadaşlarının cesetleriyle dolu hendeğe, ateş altında durmadan atılıyorlardı.

Atletik yapılı ve sağlam bir yüreğe sahip Ulubatlı Hasan adında bir Türk, surlara dayadıkları merdivenin en önünde, ar-

25 Galata o tarihte Cenevizlilerin kolonisiydi. Buradaki Ceneviz yönetimi 1267 yılından 1453'e kadar sürdü. Koloni İtalya'daki Cenova Cumhuriyeti'ne bağlıydı.

kasındaki arkadaşların şehit olmalarına rağmen bir elinde kalkanı, öteki elinde cüssesine uygun palasıyla surun tepesine ulaşabildi.

Sol elindeki kalkanıyla kendisine yer tutmaya çalışırken, merdiven üzerinde ölenlerin yerini alan birkaç yeniçerinin surlara çıkmasını sağlamak için sağ elini kullanıyordu.

Nihayet Konstantin'in arkadaşlarından birinin savurduğu taşla yaralanan Hasan aşağıya, hendeğe yuvarlandı, dizleri üzerinde tekrar sura tırmanmaya çalışırken yukardan yağan taşların altında ezilip gitti.

Ancak surun üzerine yerleşen ve hemen yüzlerce yeniçeriyle desteklenen ilk birkaç yeniçeri, Hasan'ın kendilerine açtığı düzlük üzerinde durmadan vuruşuyor, ölenlerin yerine hemen yenisi gelerek sahip oldukları alanı genişletmeye çalışıyorlardı.

Bu gürültülü kargaşalık arasında, surların dibinde, kahraman Konstantin'in bir asker gibi savaştığı ve zaman zaman elindeki kırmızı imparatorluk pelerinini kente doğru sallayarak yardım çağırmaya çalıştığı fark ediliyordu. İki suru ayıran mesafeyi dövüşerek ve en sadık komutanlarının cesetleri üzerinde ilerleyerek aştı.

Ölümünden sonra vücudunun parçalanmaması için elindeki imparatorluk pelerinini bir tarafa attı ve Aya Romanos Kapısı surlarının gediğinde son nefesine kadar, Osmanlıların ancak ölüsünün üzerine basarak kente girebilmeleri için dövüştü.

Yakınları tarafından terk edildikten sonra, bir avuç kahraman askerle kapının altında vuruşurken önce yüzüne bir kılıç darbesi, sonra ensesine bir gürz yedi.

Düşerken, "Benim başımı keserek, Osmanlılardan kaçıracak bir Hıristiyan yok mu?" diye bağırdı.

Kaçmakta olan birkaç Rum asker, imparatorlarının bu sözlerini işitti, ancak onun bu son isteğini yerine getirmeye cesaret edemedi.

Aya Romanos Kapısı'nı aşan yeniçeriler kentin içerlerine doğru akarken cesedini tanımadı. Bir süre sonra da burçlardan atılan cesetler arasında imparatorün cesedi büsbütün kayboldu.

Böylece bir kahraman öldü. İmparatorluğun daha az utanç duyması için ölümü bile gizli ve istenilen anda olmuştu. Tarih şimdiye kadar bu önemli kişiye pek dikkat etmemiştir. Talihi onu ne kadar alçaltmış ve ona ihanet etmişse, tarihe gömülü olan gerçekler de onu o kadar yüceltecektir.

Umutla Beklenen Bakire Gelmeyince...

Bizans İmparatoru Konstantin ile birlikte, milleti ve ordusundaki enerji de sönüp gitmişti. Osmanlılar hep birden surları aşmaya, bütün gediklerden içeri girmeye ve kapılardan birlikler halinde geçmeye başladı.

Kent o kadar geniş, Rumların kendileri uğruna savaşanlara karşı duydukları alçakça ilgisizlik o kadar yüz kızartıcıydı ki, ilk Osmanlı birlikleri Hipodrom ve

Blakernes Sarayı'nı işgal edip yağmalarken, Akrapol, Ayasofya ve Marmara kıyıları henüz Osmanlıların istilasını ve Konstantin'in öldüğünü bilmiyordu.

Sokaklarda koşuşan yeniçerilerin gürültüsü, zorlanan kapılar ve ölüm, ancak onlara imparatorluklarının felaketini haber veriyordu.

Kargaşalıktan tehlikenin yaklaştığını anlayanlar, yanlarına karılarını, kızlarını, servetlerini alarak, öteki rahipler, rahibeler gibi Ayasofya'nın geniş kubbesi altına koşuyorlardı. Herkesin gözünde bu tapınağın dokunulmazlığına ilişkin derin bir inanç vardı. On binlerce insan birbirlerini itiştirerek tapınağın içinde doluşmuştu. Eşikler, üstgeçitler, hatta kubbenin damı bile salkım salkım insanla kaplanmıştı.

Bazıları üstün gelenin öcünü yumuşatabilmeyi ve aileleri için zaman kazanmayı düşünürken, geri kalan çoğunluk hâlâ ermişlerin ileri sürdüğü meleğin görünmesini ve Osmanlıları geriletmesini bekliyordu.

Ayasofya'nın dış kapılarının Osmanlıların baltaları tarafından parçalandığını duydukları zaman, çok geç de olsa milletlerin yurtseverlikten başka surları olmadığını anlıyorlardı. Korkudan titreyen bu silahsız kalabalığı gören Sultan Mehmed Han'ın askerleri silahlarını kullanmadı.

Padişahın sabah yaptığı konuşmadan dolayı tutsaklarını köle olarak alıkoyacaklarını ve zengin Rumları fidye karşılığında bağışlayabileceklerini bildiklerinden, zenginliği ve güzelliği kana tercih ettiler.

Tek bir damla kan bile Ayasofya'nın tabanını kirletmedi. Rumlar kendiliklerinden ellerini bağlamaları için Osmanlı askerlerine uzattı.

Osmanlılar erkeklerin ellerini ip ve koşum kayışlarıyla, kadınları ve kızları ise kemerleri ve kumaşlarıyla bağladılar. Pazara satılmaya gönderilen hayvanlar gibi getirilirken, ihtiyarlar ile çocuklar, patrik vekilleri ile kilise görevlileri, senatörler ile köleler, genç soylular ile manastırların bakireleri yan yana yürüyorlardı.

Tarihçi Franzes, bu sahneyi şöyle anlatıyor:

"Güneşin ışınlarını manastırın kafesleri arkasından görmeye alışmış ve sert manastır disiplini ile babasının bile yüzüne bakamayan rahibeler çıplak yüzlerinden dolayı utançlarından kızarıyorlardı. Annelerinden ayrı düşen çocuklar ile çocuklarından uzaklaştırılan annelerin feryatları yürekleri parçalıyordu.

Osmanlılar bile bu duruma çok üzülüyordu. Ayasofya'dan, manastırlardan, saraylardan ve evlerden böylesine çıkarılan altmış bin tutsak, son defa olarak kentlerinin sokaklarından geçiriliyor ve sultanın gemilerine bindirilerek oradan bütün Asya'ya dağılmak üzere götürüyorlardı."

Yağma Sekiz Saat Sürdü

Bir asker gibi çarpışan Rus Kardinali İsidore, kırmızı kardinal şapkasını bir ölünün yanına bırakarak Osmanlıları savaş alanında öldüğüne inandırmak istemişti.

Osmanlılar da, cesedin başını keserek üzerine kardinal şapkasını oturttular

ve kentte gezdirdiler. Oysa İzidor bir kölenin elbisesini giymiş, bu arada bir Türkmen'e düşük fiyatla satılmış ve sürülere bakması için Batı Anadolu'ya tutsak olarak götürülmüşken bir fırsatını bularak Roma'ya kaçacaktır. Sultan Mehmed Han tarafından vaat edilen yağma sekiz saat sürmüş, uzun ömürlü imparatorluk zamanında ve ticaret sayesinde birikmiş bunca zenginlik tükenmek bilmemişti.

Özel kişilerin evlerinde bulunan servet yalnız dört milyon duka altını ediyordu.

Sarayların ve tapınakların altını, gümüşü, takıları, incileri, vazoları ve süsleri ise hesaplanamayacak kadar pahalı şeylerdi. Eski dönemlerden beri halk kütüphanelerinde birikmiş olan kitaplardan pek çoğu tahrip oldu.

Bu arada Cenevizliler askerlerden satın aldıkları felsefe, şiir ve eski tarihle ilgili kitapları İtalya'ya gönderince, eski Yunan edebiyatına olan ilgi birden alevlendi. Hıristiyanlar da İskenderiye ve Atina'da kütüphaneleri yakmış, tapınakları yıkmışlardı. Osmanlılar kadar anlayışsız davranan Haçlılar insan düşüncesinin ürünlerine karşı İznik ve İstanbul'u işgal ettiklerinde de aynı cürümü işlemişlerdi. Nedense insanoğlu kurmayı sevdiği kadar yıkmayı da seviyor.

"Örümcek Ağı ile Kralların Sarayını Örmeye Başlar"

Askerlerine karşı verdiği sözü tutmak zorunda olan Fatih Sultan Mehmed, kendisine başkent olarak seçtiği kentin harap olmasını da istemiyordu.

Günbatımına doğru yanında vezirleri, şehzadeleri, komutanları ve yeniçerileri olduğu halde düzeni sağlamak üzere kente girdi. Bursa'daki İslam yapıtlarının görkemine alışmış olmasına rağmen, İstanbul'un anıtlarının, kubbelerinin, saraylarının, bahçelerinin, genel yerlerinin, anfitiyatrolarının güzelliği büyüklüğü ve çekiciliği karşısında gözleri kamaştı.

En büyük iki imparatorluğun ve en büyük iki dinin mermer, bronz ve altından izleri kendisinde, zaten kuşku dıiymadığı insancıl ulullukları ilham etti.

Her şeyiyle Roma İmparatorluğu'nu anımsatan bu topraklara atının ayaklarıyla bastığı anda kendisini tam anlamıyla Doğu imparatoru olarak görmeye başladı. Bir sarayın mermer döşemelerini andıran ve kubbesi gökyüzü olan Hipodrom'u gezerken heykeltıraşların en güzel yapıtlarını doya doya seyretti.

İmparatorların heykellerine saldırıda ya da en ufak bir hakarette bile bulunmadı. Yalnız üç yılanlı kolonu Rumların sembolik bir tanrısal anıtı sandığından, baltayla yılanlardan birinin kafasını uçurdu.

Konstantin'in sarayına yerleşmeden önce din adamlarının tutuculuğunu tatmin etmek için yeni fethinde Hz. Muhammed'in Tanrı'sını layık olduğu yere yerleştirmek için, Osmanlıların gözünde yenilen dinin Kâbesi sayılan Ayasofya'ya doğru atıyla ilerledi.

Askerleri binayı yağmalamayı yeni bitirmişlerdi. İçlerinden biri padişahın varlığına rağmen kıymetli bir mermeri sökmeye çalışırken, Fatih bütün şiddetiy-

le askere vurdu ve "Sizlere tutsakları ve hazineleri bıraktım, ama anıtlar yalnız bana aittir" dedi.

Tapınağın büyüklüğüne ve kubbenin yüksekliğine hayran kaldı. Fatih; Mısır, Baalbek ve Efes tapınaklarından alınan profil, pembe mermer ve somaki taşlarından yüz yedi kolon üzerine inşa edilen dünyanın en büyük ikinci tapınağında, haçları sonsuza kadar silmek için namaz kıldı.

Bunca inancın artıklarıyla kurulmuş bu Hıristiyan tapınağının İstanbul'u fethedenlerin ilk camisi olması için buyruk verdi. Çağrılan müezzinler, tapınağın damına çıkarak ilk defa Doğu Hıristiyanlığının ıssız sokaklarında yankılanan ezanı okudular. Haçlar devrildi, aziz ve azizelere ait tasvirler dışarı çıkarıldı.

Fatih'in mimarları, gözü önünde kubbedeki renkli mozaikleri sökmeye başladılar. Padişah hemen müdahale etti ve şöyle dedi:

"Durun! Mozaiklerin üzerini alçıyla örtün ki, müminler rahatsız olmasın! Fakat bu şaheseri parçalamayın."

Fatih'in bu sözlerini nakleden maiyetindeki İtalyan ve Bizanslı tarihçiler, gençliğinde gördüğü derin ve kozmopolit eğitimin dinsel tutuculuğunu yok ettiğini, Ortodoksların hurafelerinden olduğu kadar, yobaz hocaların tutucuklarından da nefret ettiğini yazarlar.

İmam, patriğin kürsüsüne geçerek Tanrı'ya şükür duasını yaptı. Sabahleyin ise aynı yerde talihsiz Konstantin'in ölümünün töreni yapılmış, dininin esrarlı ayinleri izlenmişti.

Ayasofya'dan çıkan Fatih, Blakernes Sarayı'na giderek oraya yerleşmek istedi.

Bir günden az bir zaman içinde hükümdar değiştiren bu sarayın yalnızlığı ve terk edilmiş hali heyecanlı, fakat düşünceli bir ruha sahip olan Fatih'i hüzünlendirdi. Zafer heyecanı, yası önleyemiyordu.

O ana kadar ne olduğu bilinmeyen Konstantin'in gölgesi kapılarda, odalarda dolaşıyor, boş tahtı dolduruyor gibiydi. İnsanların geçici olduğunu gösteren bu sahne karşısında Fatih'in aklına birkaç Farsça mısra geldi. Kendi kendine mırıldandı:

"Örümcek içeri girer girmez kralların sarayını ağıyla örmeye başlar. Gece kuşunun uğursuz ötüşü, Efrasiyab'ın[26] kulelerini kedere boğar."

Konstantin İçin Cenaze Töreni Düzenlendi

Fatih Blakernes Sarayı'na girdiğinde ilk düşüncesi talihsiz Konstantin'in cesedini aratmak oldu. İmparatorun kahramanlığı, gözünde kendi şanını yükseltiyordu.

Aya Romanos Kapısı yolu üzerinde yatan ölülerin arasında imparator arandı. Başı galipler tarafından kesilmişti. Ayakkabıları üzerine işlenmiş altın kartallar-

26 Şehname ve öteki yapıtlarda İranlıların geleneğine göre, Turanlıların kağanının Farsça adı. Bu kahraman İran destanlarında önemli yer tutar. Bir Türk destan kahramanı olan bu Turan hükümdarının Türk kaynaklarındaki adı ise Alp Er Tunga'dır. Göktürk Kitabeleri'ne göre, Alp Er Tunga'nın adına uzun bir yuğ (ölenler için yapılan cenaze töreni) düzenlendi.

dan tanınabildi. İki yeniçeri onu öldürme onurunu paylaşıyorlardı.

Tutsak Rumlar yanından geçerken tanıdıkları imparatorları için gözyaşı döktü. Osmanlılar bile onun kişiliğinde talihsizliğin ve kahramanlığın görkemini takdir ettiler.

Sultan Mehmed Han, imparatorlara yakışan, Hıristiyan törelerine uygun bir cenaze töreni düzenletti. XI. Konstantin Palaiologos imparatorluğunu kurtaramamış olsa bile, hiç olmazsa mezarını onuruyla hak etmişti.

Yağma ve düzensizlik gecenin gelmesiyle kesildi. Askerler tarafından limana götürülemeyen halk evlerinde tecavüze karşı güven altına alındı.

Galata'ya kaçmış ve sığınmış olan, saray ve senatonun ileri gelen kişileri yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı.

Son imparatorlar döneminde tam yetkiyle egemenlik süren imparatorluğun büyük dukası ve amirali Lukas Notaras, Fatih'in huzuruna getirildi. Lukas Notaras, Blakernes Sarayı'nda korunan hazinelerin yerini sultana gösterdi.

Fatih, büyük amirale, "Peki neden bu altınları imparatorunuzun emrinde kullanmadınız ?" diye sorunca, Amiral dalkavuklara yakışır bir yanıt verdi:

"Düşüncemde bunları size ayırmıştım, Tanrı sizin için sakladı."

Fatih, Notaras'ın dalkavukluğuna kızdı:

"Madem Tanrı bunları benim için muhafaza ediyordu, neden bu zamana kadar elinizde tutmak ve sahibi olarak gördüğünüz kişiye, yani bana karşı direnmek küstahlığını gösterdiniz?"

Lukas Notaras, kentin direnmesini Konstantin'in sarsılmaz kahramanlığına ve yabancı birliklerin etkisine bağladı.

Fatih, onu kuşkulanılmayacak kadar alçalmış bulduğundan ve İmparatorluğun öteki soylularını egemenliği altına almak için özgürlüğünü iade etti ve bir onur birliğiyle sarayına gönderdi.

Askerlerin eline düşen, doğuştan soylu, yüksek rütbeli ve zengin kişileri, fidyelerini ödeyerek serbest bıraktı. Bir bölümünü de himayesine aldı.

Bu arada kilisenin yüksek rahipleri ile bilim sahibi papazlar da bu korumadan yararlandı. İstanbul, Fatih'in bu ılımlı tutumuna şükretti.

Avgustion Alanı'ndan geçerken, elinde haçlı bir dünya tutan Justiyen'in gümüşten heykelinin kaldırılmasını buyurdu.

Büyük saldırı sırasında öldürülmüş olan Konstantin'in en yakın arkadaşlarının kelleleri, Doğuluların alaylı bir biçimde söyledikleri "düşmanlarının kelleleri, atının ayakları altına yuvarlansın!" sözüne uygun olarak Fatih'in atının ayakları altına yuvarlandı.

Asılsız Suçlamalar

Eğer Rum tarihçilerinin dediklerine inanmak gerekirse; sultan, fetihten sonra gösterdiği hoşgörü ve yumuşaklığı bırakmış, Lukas Notaras'ın çocuklarından birini içoğlanı yapmak üzere istetmiş, ancak Notaras bu isteğe karşı gelerek kendi eliyle oğullarını öldürmüştü.

Yine sultanın buyruğu ile, fetih gününden sonra yaşamları bağışlanan soylular

ile Venedik ve İspanya elçilerinin başları vurulmuştu.

Ancak başka çağdaş tarihçiler, Notaras'ın ve başları kesilen soyluların, yabancı elçiler ile Avrupa'da Sultan Mehmed'e karşı bir Haçlı seferi düzenlenmesi için komploya giriştiklerini yazarlar.

Tarihçilere göre, idam cezası padişahın sarhoş anında verilmiş kaprisli bir buyruk değildir. Aksine Fatih'in Notaras'a karış gösterdiği mertliğine, Bizanslı komutanlar tarafından haince ve nankörce cevap verilmesi üzerine yerine getirilen adalete uygun bir karardır.

Protokol dairesinin başı olan ve Aya Romanos Kapısı savaşlarında bile Konstantin'in yanından ayrılmayan Franzes, tutsakların pay edilmesi sırasında Osmanlı atlılarının komutanına düşmüştü.

Efendisinin Anadolu'daki çiftliklerine götürülmüş, fakat yaşı ve mevkiine uygun bir biçimde muamele görmüştür. Kuşatmadan dörtay sonra Edirne'ye gelip kendisini azat ettirecek parayı bulmasına da izin verilmişti.

Fatih Sultan Mehmed'e yakıştırılan kötü davranışlar, daha sonraları Venedik'e sığınan Franzes'in yazılarında büyük bir tarafsızlıkla anlatılmaktadır. Franzes suçu değil, iyi niyeti ortaya çıkarmıştır.

Fatih'e atfedilen zalimce hareketler, padişahın uyguladığı ileri görüşlü ve hoşgörü dolu politikasıyla ters düşmektedir. Bu iftiraları yurtlarını ve ailelerini savaşta kaybeden kişilerin uydurduklarına kuşku yoktur. Bu konuda da Salaberny şunları yazmıştır:

"Notaras'ın idamı için ileri sürülen ithamlar ve benzer ifadeler, bir sultanı suçlamaya asla yeterli değildir. Gerçekte Notaras, sultana ihanet etmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in, belki de politikasının gereği olarak Notaras'ı bağışlaması ve ona karşı mertçe davranması, bu çeşit suçlamalara inanılmamasını gerektirir."

Patrik'e Asası ve Tacı Teslim Edildi

Fatih Sultan Mehmed, fetihten beş gün sonra Kuran'ın yenik düşenlere tanığı vicdan özgürlüğünü, yazılı bir belgeyle ortaya koydu. Müslümanlar için kentteki kiliselerin yarısını camiye çevirdiğini, kalanını Hıristiyanların ibadetlerine bıraktığını da açıklıyordu.

Kendi dinine karşı olan başka bir dini ezmek, ya da hiç olmazsa küçük görmek yerine, şimdi kendi uyruğu olan insanların dinine siyasal amaçlarla da olsa derin bir saygı gösteriyor ve Müslümanlara tanınan hakları tanıyordu. Patrik kıyafetiyle ve büyük bir şatafat içinde saraya gelen Patrik Gennadios Skholarios, rahiplerden oluşan bir kortejin ortasında, sultanın elinden patrik atandığını gösteren fermanı[27] aldı.

27 Fatih Ayasofya'yı camiye çevirince, bu tapınağın yanında bulunan patrikhaneyi de, bugün Fatih Camisi'nin yerinde bulunan "Ayiyon Apostolon" (Saints Apotres ya da Havariler) Kilisesi'ne naklettirdi. Ancak eski Bizans imparatorlarının mezarlarının bulunduğu bu ikinci kilisenin yerine Fatih Camisi'nin yapılması kararlaştırılınca, iki yıl sonra (1455'te) Rum Ortodoks Patrikhanesi buradan kaldırılarak "Panmakaristos" adında rahibeler manastırına taşındı. Yüz otuz iki yıl sonra III. Murad döneminde Panmakaristos Manastırı, "Fetihiyye" adıyla camiye çevrildi. (1587). Böylece

Sultan kendisine "Hıristiyanlara ve patriklerine karşı, benden önce imparatorlarınızın gösterdiği korumayı göstereceğime güvenebilirsiniz" dedi.

Tahtında oturan padişah dinsel otoritenin bir simgesi olan tacı patriğe teslim etti. Taç giyme töreninden sonra Fatih Sultan Mehmed, din hocalarının hoşnutsuzluklarına aldırmadan Gennadius önünde, siyasal iktidarın dinsel iktidar önünde takınması gereken saygıyı gösterdi. Patriği, sarayın dış kapısına kadar götürdü.

Altın ve değerli taşlarla işlenmiş koşumları olan bir ata binen Patrik Gennadios'u, dizginlerden tutarak bir süre götürdü. Sultanın, patrik için hazırlattığı sarayına kadar vezirler, paşalar, yeniçeri ağası ve kalabalık bir koruma birliği Gennadios'a eşlik etti. Kiliselerin eşit biçimde paylaşılması, her iki toplumun isteğine göre yapıldı.

Sultan, yapılan bütün Hıristiyan ayinlerine iki dine sahip bir halkın hükümdarı olarak katılıyordu. Birbirlerine karşı bile bu kadar hoşgörüyle davranamayan Rumlar, her zaman Fatih Sultan Mehmed için hayır duaları ediyorlardı.

Başkent saldırılar, tutsak almalar ve kaçmalar yüzünden tenhalaşmıştı. Bu durum karşısında Fatih Sultan Mehmed, bazen vaatlerle, bazen tehditlerle Avrupa ve Asya eyaletlerine kaçmış olanları geri çağırtıyordu. Venedik gemileriyle İtalya'ya kaçamayanlar ile efendileri tarafından serbest bırakılanlar, kendilerine yalnız imparatorluklarını değil, dinlerini ve yurtlarını da veren bir fatihin çağrısına uydular. Birkaç ay sonra İstanbul surları içinde Rumların sayısı Türklerin sayısını geçti.

İstanbul Başkent Olmaya Hazırlanıyor

Sultan Mehmed, bu nüfus farkına rağmen İstanbul'u kendisine başkent yapmak istiyordu. Buyruğu üzerine mimarlardan, ustalardan ve işçilerden oluşan bir ordu eskiden Akropol tarafından işgal edilen, Boğaz'a doğru bir dil gibi uzanan ve şimdi Sarayburnu denilen yeri tamamen yerle bir ettiler.

Ortası hafifçe yüksek olan bu alan üzerinde Fatih Sultan Mehmed, Osmanlıların İstanbul'daki ilk görkemli sarayını yaptırmaya başladı. Bu saray kent tarafında olası ayaklanmalara karşı güvenliği sağlayan yüksek bir duvarla çevrilmişti. Öteki üç taraftan da Marmara Denizi'ne, Boğaz'a ve Haliç'e doğru hafif meyille iniyordu.

Dünya üzerinde hiçbir mevki, bu saray kadar otoriter bir imparatorluğun temel taşı için seçilmiş olamazdı. Saray sırtını, yıkıntı halindeki anıtlarla yararsız surlar arasında yok olmaya bırakılmış Yunan-Roma İmparatorluğu'nun bu eski başkentine dayamıştı.

Köşkleri, Uludağ ile sınırlanmış olan ufkuna yüksek bir yerden bakıyordu. Üç yanında Marmara'nın, Boğaziçi'nin ve

patrikhane buradan kaldırılıp Fener'deki Panaiya Kilisesi'ne götürüldü. 1597 yılına kadar burada kalan patrikhane, daha sonra Balat'taki Aya Dimitri Kilisesi'ne yerleştirildi. Nihayet patrikhane 1601 yılından itibaren yine Fener semtindeki Ayayorgi Manastırı'na nakledildi. Patrikhane, tam üç yüz yıldan beri bugünkü yerindedir.

Haliç'in berrak ve derin suları vardı. Kuzey rüzgârlarını Avrupa kıyısının tepeleri kesiyordu.

Şöyle bir bakıldığında Boğaziçi'nin kayalıkları, harabeleri ve ormanları, tek tük köyleri, bir-iki yalısı görülüyordu. Bahçelerdeki dev çınarların, görkemli servilerin gölgeleri, camilerin minareleri, gizemli sarayların kubbeleriyle kesişiyordu. Kağıthane'den ya da Justinyen'in yaptırdığı suyollarından gelen billur gibi sular, sarayın haremindeki havuzların fıskiyelerinden şırıldıyordu. Sürekli dalgalarla dövülen Sarayburnu'nun kıyıları yemyeşil çayırlarla kaplıydı.

Fatih Sultan Mehmed'in otağını bırakıp kudret, sükûnet ve eğlence yeri olarak seçtiği yer böyle bir yerdi. Şimdi de o yıllardaki görünümü korumaktadır. Yalnız bu saraylarda hâlâ çadırların zarif yapısını, hafifliğini ve kararsızlığını anımsatan görünüşler vardır.

Taş temeller üzerine hemen hemen tamamen taş ve sedir ağacından yapılmıştır.

Saraylar tıpkı, çadırın kapıları üstüne kaldırılmış perdelerden giren hava gibi, kara ve deniz rüzgârına açıktır. Bu saraylar, Asya otlaklarını hatırlatan ağaçlıkların ve bahçelerin ortasına, inşa edilmiş gibi değil de, dikilmiş gibi dururlar.

Çadırların üstünü hatırlatan bir sürü kubbesi vardır. İki iklimin sarmaşıkları ve çiçekleri ile kucaklaşan girişik figürlerle bezenmiştir. Saraylar, savaşçı hayatıyla değişikliğe uğramış ordu, aşiret ve kır yaşantısından izler taşıyordu. Doğu'nun eğlence, seyir ve otoriteyle dolu havasını duyumsatıyordu. Bugün iki nesilden beri terk edilmiş bu saraya girildiği zaman, ülkeyi koruyan eski dehşet havasını ve ürpertici sessizliği fark eder, haremdeki gözdelere ayrılan bahçelerdeki yasemin kokularıyla ve köşkler, saraylar, geniş bahçeler arasında yolunuzu şaşırırsınız. Dış kapı ile iç duvarlar arasında uzanan sık bir çam ormanının gölgesi, bu bahçeleri meraklı gözlerden gizlemeye çalışır.

Fatih Sultan Mehmed, kente yeniden halkı yerleştirdikten ve sarayın yapımına başladıktan sonra orduyu Edirne'ye gönderdi. Osmanlı donanmasının Gelibolu, Mudanya ve Selanik'e götürdüğü altmış bin tutsağın fidyesi Orta ve Doğu Anadolu Türk boylarını zenginleştirdi.

İşte böylece bin yıllık saltanattan sonra, Romalıların adını bile bilmedikleri bir milletin başkenti olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti, tarihe karışmış oldu. Bizans düşmeden önce imparatorluk çok zayıflamıştı. İstanbul'un düşmesi Avrupa'da pek az ilgi uyandırdı. Osmanlıların Hıristiyan dünyasının en önemli merkezlerinden birini ellerine geçirmeleri, Avrupa'da hiç de dehşet ve acıma duygusu uyandırmadı.

Romalılar, komşuların, usandırmışlar, Rumlar ise dünyayı kendilerine duyulan nefretle bıktırmışlardı. Osmanlıların fethine karşı bir tek ses duyuldu, bu ses bir avuç dağlının başına geçen İskender Bey'in sesiydi.

Şimdi yeniden Epir'e dönelim.

11. BÖLÜM

Halil Paşa'nın Acı Sonu

Sultan II. Mehmed'in Fatih unvanını alışından sonra Edirne'ye dönüşü, Roma imparatorlarının zafer dönüşlerini anımsatacak biçimde oldu.

Bizans Sarayı'nın yüksek rütbeli subaylarından, senatörlerinden, tanınmış ailelerinin kadın ve kızlarından oluşan bir kalabalık padişahın arkasından geliyordu.

Bu kalabalık içinde, bağışlandıktan sonra ihanete yeltenen ve bu yüzden çocuklarıyla birlikte idam edilen Lukas Notaras'ın karısı olan Prenses, yas elbiseleri içinde ve gözü yaşlı olarak ilerliyordu.

Bu dul prenses bir süre sonra utanç ve duyduğu üzüntüden yaşamdan ayrılacaktır. Daha önce görüldüğü gibi, Fatih Sultan Mehmed Notaras'a erdemlerinden ve yeteneklerinden dolayı saygı göstermişti. Kocasının suçu için hiçbir zaman dul prensesi kötülememişti. Ölümünden sonra da kusursuz bir Hıristiyan töreni yaptırmış ve adına bir anıt diktirmişti.

Bir gerçek vardı ki öç, zaferin hemen arkasından geliyordu. Çandarlı ailesinin dördüncü Sadrazamı olan, II. Mehmed'in iki defa tahttan indirilmesinde önemli rol oynayan ve padişahın kalbinde daima kuşku uyandıran Halil Paşa, İstanbul'un kuşatılmasından önce ve sonra Hıristiyanlarla işbirliği yaptığı iddiasıyla karşı karşıya kalmıştı. Hatta efendisine Hıristiyan başkentini zorunluluk karşısında vaat ettiği yolunda söylentiler çıkarılmıştı.

Daha alt rütbeden olan vezirler ve ordu, ilk saldırıların yavaşlığını ve başarısızlığını, güya Konstantin'le anlaşan Halil Paşa'ya bağlıyorlardı.

Bu söylenti ve suçlamalar Halil Paşa'nın davranışlarıyla bağdaşacak bir kanıt gösterilemiyordu. İstanbul düşmüştü; sefer hazırlıklarını büyük bir gizlilik ve hızla yapmıştı. Eski dönemde kalan yanlışlarını, yetenekleriyle elde ettiği zaferi efendisine armağan ederek unutturabilirdi.

Kaldı ki, bu zaferi en çabuk ve en sağlam biçimde Sultan II. Mehmed'e sağlayabilmişti. Sadaret dönemi Osmanlıla-

rın aklında en parlak zaferlerin elde edildiği dönem olarak kalmıştı. Ancak kıskançlık ve nankörlük kendisine karşı dikilebilirdi.

Padişah zafer kazanmış olarak Edirne'ye döner dönmez hemen sadrazamı huzuruna çağırttı. Konstantin ve Lukas Notaras ile Osmanlıların gayretini kırmak için anlaşma yaptığını, bu amaç için onlardan armağanlar aldığını söyledi. Bir başka gün Halil Paşa ile yaptıkları bir gezide, köylünün birinin çiftliğinden geçerken zincire vurulmuş bir tilkinin çırpındığını görünce, "Zavallı hayvan, özgürlüğünü satın almak için neden Halil'e başvurmadın" diye mırıldandı.

Başının üzerinde dolaşan tehlikeyi sezen Halil Paşa, çevresinde dolaşan kıskançlık dalgasını ve öç alma fırtınası geçiştirmek için yaşlılığını bahane ederek Mekke'ye hacı olmaya gitmek istediğini bildirdi. Ancak düşmanlarının kurduğu tuzaktan kurtulmak için çok geç kalmıştı.

Osmanlıların gözünde Doğu'nun en önemli kentinin fethini borçlu olduğu Halil Paşa'yı, Fatih Sultan Mehmed, vezirlerinin en eski duygularının baskısı altında divan toplantısından çıkar çıkmaz tutuklattı ve Edirne zindanlarına attırdı. Acı içinde geçen kırk günden sonra hücresine giren cellatlar, kendisine ancak dua edecek zaman bıraktılar.

II. Murad'a ve oğluna son derece sadık olan bu devlet adamı, olağanüstü değerli hizmetlerinin karşılığını, bir bilgenin tevekkülüyle karşıladı.

Kendisini idam etmeye gelen çavuşlara, "Başımı sultanın ayaklarına atın, ona verebileceğim daha değerli bir şeyim yok!" demiştir.

Halil Paşa'nın kellesi ertesi gün sarayın önüne asıldı. Büyük servetini oluşturan yüz yirmi bin duka altını sultanın hazinesine aktarıldı.

Bir suçsuzun bu biçimde idamıyla, Osmanlı tarihine kanlı sayfalar ekleyecek olan sadrazam idamlarının ilki gerçekleşiyordu. Büyük adamlar hem halkın, hem de hükümdarın husumetini üzerlerine çeker. Halk o kişilerden nefret eder, hükümdar ise çekinir.

Kaptanıderya Hamza Paşa'nın Başarısızlığı

Bir Yunan kadının oğlu olan ve damarlarında bir damla Türk kanı bulunmayan Sırbistanlı Mahmud Paşa, Halil Paşa'nın yerine sadrazam olarak atandı.

Selimbia'da[1] Osmanlılar tarafından tutsak alınan Mahmud, İskender Bey gibi sultanın sarayında yetiştirilmişti.

II. Mehmed, onu hazineyi yönetmekte gösterdiği bağlılık ve beceriden dolayı severdi. İstanbul'un fethinden sonraki yıllar, Edirne'de arka arkaya vezirlerin yer değiştirmesi ve Turahan'ın Yunanistan ve Epir'e seferler yaparak Bizans İmparatorluğu'nun kalıntılarını temizlemek amacıyla Palaiologos Ailesi'ne karşı yaptığı savaşlarla geçmiştir.

İstanbul'u eline geçiren gücün etkisiyle sinen İtalya ve Tuna boyu Hıristiyan devletleri elçilerini birbiri ardından göndererek Fatih Sultan Mehmed'e saygılarını bildiriyorlardı. 1455 yılında Fatih'in

1 Silivri.

bizzat katıldığı kısa bir Sırbistan seferi sonunda zengin Novomonte kenti ele geçirilirken, bu kentin gümüş madenleri de imparatorluğun hazinesine bağlanıyordu.

Fatih ordusunu komutanlarına emanet ederek, uyruğunu kısa bir süre sonra gerçekleşecek olan başkent değişimine alıştırmak için saray erkânıyla birlikte İstanbul'a geldi. Yeni sarayın görkemli açılış törenine katıldı.

Sırbistan'da, Yunanistan'da, Makedonya'da, Karadeniz kıyılarında, Anadolu'da ve Ege'de her şey önünde eğiliyordu. Kudüs Saint Jean Şövalyeleri bile, padişahın adalarından birkaçını ellerinde tuttukları için ödemek zorunda oldukları vergiyi gizlemek amacıyla armağanlar yolladılar.

Görünüşte bile olsa böyle bir bağımsızlığa. Fatih izin veremezdi. Koca bir imparatorluğu devirdikten sonra, güçlü devletin yanı başında savaşçı bir manastıra göz yumulamazdı. Armağanların vergi şekline dönüşmesi için vezirler ve tarikatın büyük üstadı tarafından yürütülen yararsız ve tahrik edici görüşmeler II. Mehmed tarafından bir hakaret olarak kabul edildi.

Karadeniz'in, Marmara'nın, Yunanistan'ın ve Anadolu'nun limanlarında bulunan deniz kuvvetlerine Rodos'un fethi için buyruk verildi. Kaptanıderya Hamza, üç yüz kadırga ve büyük yelkenliyi toparladı ve deniz leventlerle donattı. Hamza Paşa efendisinin yasasını adalara götürmek üzere hızla hazırlıklarını tamamladı.

Ne var ki üç yüz gemisini adalar ve Rodos çevresinde boşuna dolaştırdı. İki ay süren bu sefer, adaların Osmanlıların egemenliğini tanıyıp tanımadıkları yolunda belirsiz sözlerden ve anlaşmalardan başka bir şey getirmedi. Fatih bu duruma çok kızdı ve Hamza Paşa'ya "Eğer babamın dostu olmasaydın, canlı canlı derini yüzdürürdüm" dedi.

Sultan Mehmed'in gözde adamlarından Yunan asıllı Yunus adında biri, Kaptanıderyalığa getirildi. Yunus'un yaptığı seferlerde Lesbos Adası'na sahip olan Cenevizlilerin komutanı Doria, Yunus'un eline geçirdiği bir adayı kurtarmak için tek kızını Fatih'e yolladı. Sultan'ın ihtirası ve hiddeti ancak haremini süslediği canlı ganimetler karşısında diniyordu.

Uygarlık Vatikan'la Boy Ölçüşecek Duruma Gelmişti

Ege adalarından sağlanan öteki ganimetler yeni başkentin süslenmesinde kullanılıyordu. Bizans'ın fetihten önceki kuşatılması sırasında şehit düşen Peygamber'in yakınlarından Eyüp'ül Ensari[2]

2 (Halid bin Zeyd, Ebu) İslam ulularından (öl. İstanbul 672). Hz. Muhammed'e ilk inananlardandır. Hz. Muhammed Medine'ye göç ettikten sonra, mescit ve çevresindeki odalar yapılıncaya kadar Eyyüb el Ensari'nin evinde kaldı. Hz. Muhammed'in komutası altında yapılan bütün savaşlara katıldı. Bizans'a karşı savaştı. Yezid komutasında İstanbul üstüne yürüyen orduda görev aldı (671). İstanbul kuşatmasında öldü. İstanbul'un fethinden sonra (bugünkü Eyüp ilçesinde) üzerinde "Kabr-i Eba Eyyüb" yazılı bir taş bulununca, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle bir türbe, yanına da bir cami (Eyüpzultan Camisi) yapıldı.

türbesinin bulunduğu yere cami yapılıyordu. O zamandan beri padişahların kılıç kuşanmaları hep bu camide yapılmıştır.

İstanbul'da Müslümanların ibadeti için on bir cami daha yapılmıştır. Bunların içinde en büyük olanı Fatih Camisi'dir.

İstanbul'un en yüksek tepelerinden biri üzerinde Marmara Denizi ile Haliç'in arasında kalan düzlüğün üzerinde yapılan bu cami, Osmanlı mimarisinin başyapıtlarından biridir. Güneş altında, parıldayan deniz gibi görünen kubbeleri kurşundan yapılmıştır. Kubbeler, pembe Mısır graniti ve Korent mermerinden yapılan sütunların üzerinde durur. Dört kurşun kubbeyle örtülü kare biçimdeki avlu binayı çevreler parlatılmış mermer sıralarda Müslümanlar oturur.

Fıskıyeli çeşmeler ibadete gelenleri serinletir. Serviler gölgeleriyle avluyu örterler. Peygamber'in İstanbul'un fethiyle ilgili sözleri altın harflerle duvara kazılmıştır:

"Onlar İstanbul'u alacaklardır; ne mutlu o komutana, ne mutlu o orduya!"

Dinbilim, hukuk, felsefe, tarih, edebiyat öğreten ve birer yüksekokul olan sekiz medrese caminin çevresinde yer almıştır. Hocalara ve öğrencilere ücretsiz verilen odalar, dersliklerin üzerinde bulunmaktadır. Öğrenciler ve yoksullar günde iki kez bedava dağıtılan yemeği imarette yerler. Akıl hastaları ile öteki hastalıklar için iki ayrı hastane, kalacak yeri olmayan yolcular için de bir kervansaray vardır. Halk için bir kütüphane ve hamamlar bulunuyordu. Ayrıca bir sarnıç ile bir mezarlık, Fatih Camisi külliyesini tamamlar. İşte böylesine görkemli ve anlamlı anıtlar tasarlayan uygarlık, bu anıtları süsleyen sanat, akıl ve dinle yoksul halka adanan merhamet, Vatikan kurumlarıyla yarışabilecek bir düzeye gelmişti.

Padişahlığının sakin yıllarda sevgili kızı Ayşe Sultan ile Karaman beyinin kızı olan eşi Sitti Sultan, Fatih Sultan Mehmed'in kendilerine bağlattığı paralarla camiler yaptırmışlardı.

II. Murad ve Çandarlı Ailesi'nden arka arkaya gelen dört sadrazam tarafından yerleştirilmeye çalışan imparatorluğun biçimi, Osmanlı örgütünün temelini oluşturan din, baba otoritesi ve askerlik üzerine dayanıyordu.

Hükümete, çadır yaşamından kalan ve bozkırda bütün sorunların görüşüldüğü yer olan çadırın eşiğine benzetilerek Osmanlı Kapısı deniyordu. Aşiret başkanına ait otağın kapısını koruyan muhafız kıtası gibi, sarayın kapısını koruyan hükümdar ordusu vardı. İşte bundan dolayı hükümetin bulunduğu yere Babıâli, yani "yüce kapı" denilmeye başlandı. Sadrazam, hükümdarın eşiğini koruyan askerlere komutanlık ederdi. Sarayın ikinci bir kapısı, "Bab-ı Saadet", Harem Dairesi'ne açılırdı.

Üst Düzey Yöneticiler

Eski Türk çadırlarını tutan dört direğin anısına, devletin en önemli yönetim bölümleri dörde ayrılmıştı. Bunlar; vezirler, kazaskerler, defterdarlar[3] ve nişancılardı.[4]

3 Osmanlı İmparatorluğu'nda maliye ve hazine işlerini yürüten kişi.

4 Osmanlı İmparatorluğu'nda berat, menşur, name, mektup, ahitname, hüküm gibi evrakın baş tarafına padişahın imzası olan nişanı koyan ya da tuğra çeken Divan-ı Hümayun üyesi görevli.

Sultanların gözetiminde saray yönetimi ve törenler çok daha sıkı kurallara bağlanmıştı. Köleler asla padişahların sofrasında yemek yiyemezdi. Bayramlarda bir taht ortaya konur, padişah önünden geçen büyüklere elini öptürürdü.

Fatih Sultan Mehmed de kendinden önceki hükümdarlar gibi divan toplantısına sık sık başkanlık ederdi. Sultan, bu arada çeşitli dilekleri olan yurttaşları da kabul ederdi. Bir gün, Anadolulu bir Türkmen toz içindeki elbiseleriyle İstanbul'a gelmiş ve Divanın huzuruna çıkarak kaba bir şekilde sormuştu:

"Aranızda sultan olan kimdir?"

Bu küstahça davranışa çok kızan Sadrazam Mahmud Paşa, Fatih Sultan Mehmed'e imparatorluğun yüce makamının bu biçimde zedelenmemesi için öneride bulundu.

O günden sonra Fatih Sultan Mehmed, divan toplantılarına katılmadı.

Haftada dört defa imparatorluğun en büyük devlet adamı divan toplantısı için saraya geliyordu. Daha alt rütbedeki devlet adamları önceden toplantı salonuna geliyorlar, sadrazamı elleri göğüslerinde kavuşturulmuş olarak ayakta, sıra halinde durarak selamlıyorlardı.

Vezirleriyle selamlaşan veziri azam, bunların aralarından geçiyor ve kendisi için ayrılmış en görkemli sedire oturuyordu. Maiyetini oluşturan mabeyinci, muhafız ve emir subaylarından oluşan bir kurul, Divan'ın görkemli görünümünü daha da artırıyordu.

Kazaskerler, vezirlerden sonra ikinci sırada gelir ve adalet işlerini düzene koyup, ikinci derecede kadıların atamalarını yaparlardı.

Defterdarlar, sicil işlerine bakan devletin en yüksek yönetim işleri sorumlusuydu.

Nişancılar, devlet kâtipleri olarak görev görürlerken, Divan'dan çıkan kararların altına padişahın mührünü basarlardı.

Din Adamları

Beyler ve beylerbeyi eyaletleri yönetirdi. Bunlar, sancakbeyleri aracılığıyla topladıkları vergileri, ganimetleri padişaha vermekle yükümlüydü. Sancaklardan toplanan atlılar, imparatorluk ordusuna katılırdı. Düzenli vergiler yılda iki milyon duka altına kadar çıkardı.

Din adamları, yani yasa adamları sınıfı, yine Fatih Sultan Mehmed zamanında sağlam kurallara bağlanarak örgütlenmişlerdi.

Kuran'da yazılı olan dinsel hukuk kurallarını ve bazı yorumları açıklamak hakkı kesin biçimde yalnızca din adamlarına tanınmıştı.

İbadet, imam ve diğer cami mensuplarına ait bir görevken, geleneklere göre uygulanan uygar yaşamla ilgili diğer işlemlerin yorumları ise din adamlarına aitti.

Bu karışık görevlerinden dolayı, hem dinsel, hem siyasal güce sahip olduklarından, camilerde yalnız dinsel işlerle görevli kişilerin yanında, kıyaslanmayacak bir üstünlüğün temsilcileriydiler.

Aynı zamanda bu din adamları kadılar, yazarlar, müderrisler, yorumcular, din hu-

kuku bilginleri yetiştiren Enderun'un[5] değişmez öğretmenleri olmuşlardı.

Böylece, başlarında şeyhülislam olduğu halde, bağımsız kişilikleriyle hükümetin otoritesinden bile üstün konumda olan manevi bir güce sahip sınıf durumuna gelmişlerdi. Sultan ve vezirlerin kesin egemenliğini dengeleyecek bir otoriteye sahiptiler. Bu sınıf mensupları, düşünce ve vicdan üzerinde otorite kurmayı bile denemişlerdir.

Padişahın Özel Yardımcıları

Sarayın iç ve dış korunmasıyla görevli olan birliklerin komutanlığı asker ve sivil ağalara verilmişti. Hepsinin başında yeniçeri ağası bulunurdu.

Bir bölümü atlılara komuta ederken, ötekileri Anadolu ve Rumeli ordularının piyade ve topçu birliklerinin başında bulunurdu.

Kapıağası[6], beyaz bir hadımdan seçilir, emrine kırk tane beyaz hadım daha verilirdi. Bunlar sarayda yetiştirilen soylu çocuklara velilik ederdi. Kapıağası, padişaha her yerde eşlik ederdi. Türbanını sunar, camide padişahın namaz seccadesini serer, namaz kılacağı yeri birkaç defa yalayarak zehirli olup olmadığını araştırırdı.

Padişahın özel hazinesinin anahtarını her zaman üstünde taşırdı. Yemekleri sofraya bizzat kendisi koyar; elleriyle hazırladığı şerbetleri, reçelleri, dondurmaları, şarabı ve suyu önce tadar, sonra sultana sunardı.

Sarayda yetiştirilen soylu çocukların en büyüğü padişahı soyup giydirmekle görevlidir.

Onunla beraber dört ağa hükümdarın hizmetlerini görürdü.

Bunlar; başımabeyinci sayılan hasodabaşı,[7] silahdarağa, sultanın hırkasını taşıyan çuhadarağa ve rikabdar ağası[8] idi. Dilsizler, cüceler, şarkıcılar, maskaralar, hokkabazlar, saraydaki kalabalık uşak topluluğu sayesinde barınırlardı.

Geleceğin yöneticileri ve subayları olacak soylu çocuklar, başkentin bilim ve sanatta en gözde hocalarından ders alırlardı. Kendilerine ayrılan saray, padişahın sarayının ön tarafında bulunur ve bir çeşit asker-sivil okul özelliğini taşırdı.

Kanlı Yasa

Fatih Sultan Mehmed döneminde, tahta geçen padişahların milletin selameti adına kardeşlerini öldürmelerine olanak tanıyan bir yasa çıkarıldı. Aynı karından çıkmış olan iki kardeş, bir gün önceye kadar birbirlerini seviyor, bir gün sonra ya-

5 Osmanlı İmparatorluğu'nda saraylarda kurulan eğitim kurumları. I. Murad ilk Enderun mektebini saray hizmetlerinde çalışacak görevliler yetiştirmek üzere Edirne'deki eski sarayda kurdurdu. Fatih, Enderun örgütünü genişleterek İstanbul'da Eski Saray ile Yeni Saray'da Enderun mektebini kurdurdu. II. Bayezid Galatasaray'da ikinci bir Enderun mektebi açtırdı. Enderun mektebi, Tanzimat'tan sonra önemini yitirdi.

6 Av dışında padişahın yanında bulunan iç ağalarının en büyüğü.

7 Törenlerde padişahın elbisesini giydirir, çıkarır, padişah nereye giderse yanında bulunurdu.

8 Padişah ata binerken üzengisini tutan kişi. Üzengi ağası.

sa gereği biri cellat, diğeri kadere boyun eğen kişi oluyordu.

Bu kardeş cinayetlerini savunan bazı kişiler, Horasan bölgesi aşiretlerinden Partların Arsasid Hanedanı'na mensup Ochus'un, elli kardeşini tahtın selameti adına katlettiğini ileri sürerler.

İşin garip yanı, bu yasa hükmünün sarayda doğum yapan bütün cariyelere kadar uzatılması idi. Gerekçe olarak da, bunların doğurdukları erkek çocukların damarlarındaki kanın hükümdar sülalesinin kanı olması sebebiyle, ileride taht üzerinde hak iddia etmeleri olasılığı gösteriliyordu. Onun için bu tür çocuklarının göbeklerinin bağlanmaması emredilmişti.

İslam Peygamberi, Arabistan'da sürdürülmekte olan, çadır için gereksiz masrafa yol açan ve üretime katılmayan kız çocuklarının katledilmesi geleneğine son vermişti.

Osmanlı hukukçuları da sonradan yaptıkları yorumlarla, yalnız hükümdar ailesinin erkek çocuklarına uygulanan bu katliamın, sivil halka uygulanmaması gerektiğini ileri sürdüler.

Hunyad Yeni Bir Haçlı Seferi Hazırladı

Bu anıtlar, görkem, devlet yönetimi ve kurumlar tamamlanınca II. Mehmed, Konstantin'in iki kardeşi Demetrios ve Tomas Palaiologos tarafından paylaşılan Yunanistan üzerine yürüdü.

Kaptanıderya Yunus Paşa, Ege adalarını haraca kesmekte devam ediyordu. Bu adaların en güzeli sayılan Lesbos'tan olağanüstü güzellikte yüz genç kız ile genç erkek getirdi ve sultanın sarayına armağan etti.

Daha önce öz kızını göndermekle Fatih'in hoşgörüsünü sağlamış olan Doria, vergi toplamak için adada bulunan Türk askerlerini ani bir baskınla yok etti.

Bu ihanet Sultan Mehmed'in hiddetini uyandırdı. Adaları ve Mora'yı bizzat başında olacağı donanmasıyla topraklarına katmaya gideceği zaman, o ana kadar sessiz duran ve hatta İstanbul'un kuşatılması sırasında yardımda bile bulunan Hunyad'ın harekete geçmesi, emelinden vazgeçmesine neden oldu.

Yeni bir papanın, III. Calixtus'un çağrısıyla uyanan Hıristiyanlar, hem Varna'nın ve hem de İstanbul'un öcünü almak üzere son bir Haçlı Seferi düzenlemişlerdi.

İhtiyarlamış olan, fakat Macar tahtını oğluna vermek isteyen Hunyad, papa, İtalya ve Almanya devletleri tarafından Osmanlılara karşı kurulacak kuvvetlerin komutanlığına getirilmişti.

Ancak şövalyelik örgütünden bıkmış olan Fransa, papayı istemeyen İngiltere, kendi içişleriyle meşgul olan Almanya, ticaret, sınır ve denizcilik çıkarları yüzünden Osmanlılara bazen dost, bazen düşman olan ve dinin ancak tamahlarını örten bir bahane olduğunu ileri süren Venedik, Ceneviz, Ragusa[9] Macaristan ve Lehistan ile ortak bir harekât için birleşmeyi reddetmişlerdi.

9 Dalmaçya kıyısında eski cumhuriyet. Yunan kenti Epidauros'un Adriyatik'te Dalmaçya kıyısı yakınında kurduğu koloniden doğdu. Ragusa daha sonra Duvronik adıyla yeni kurulan Yugoslavya'ya katıldı.

İskender Bey bile, Fatih tarafından desteklenmiş, hatta üstü kapalı bir ateşkes elde etmişti. Türkler kadar çekindiği Venedik ve Macaristan'a karşı Arnavutluk'taki durumunu güçlendirmeye çalışıyordu.

Bu zayıf birliğin baş komutanı seçilen Hunyad, cesaretiyle Haçlıları güçlendirmek için çok çaba sarf etti. Hunyad birçok yenilgiye rağmen Macarların halk kahramanı haline gelmişti. Bundan sonra yapacağı hareketlerle çok güzel anılar bırakmak istiyordu.

Amacı kendisinden sonra soyunun Macar tahtına layık görülmesini sağlamaktı. Müttefiklerin öncü kuvvetleri için, Sırbistan'ın ele geçmez kenti Belgrad'ı seçti. Hunyad, Osmanlı İmparatorluğu'nun anahtarı sayılan bu kenti alarak onu Fatih Sultan Mehmed'e karşı savunmak, bu arada Peşte'de asıl istila kuvvetini hazırlamak istiyordu.

Bu amaçla yirmi bin Macar, Leh, Transilvanyalı ve İtalyan'ın komutasında saldırıya geçti. Her zaman olduğu gibi, ikiyüzlü hareketler, el altından yapılan çalışmalar, sahte barış önerileri, savaş hazırlıklarını gizliyordu. Ancak Fatih Sultan Mehmed'in uyanıklığı ile Tuna boylarını gözleyen Osmanlı casusları Hunyad'ın hazırlıklarını günü gününe padişaha bildiriyorlardı. Fatih, yirmi bin askerin ırmağı aştığını ve hedefi Belgrad olan bir saldırının düzenlendiğini haber aldı.

Hunyad'ı gafil avlamayı ve yandaş devletlerin örgütlenmesine fırsat vermeden Belgrad'da başlarını ezmeyi tasarladı.

Anadolu', Gelibolu, İstanbul ve Yunanistan seferine çıkan Selanik'teki birliklerini hemen çağırdı. Topladığı yüz elli bin kişilik orduyla Filibe, Sofya ve Niş üzerinden geçerek Belgrad'a doğru ilerlemeye başladı.

Tuna'da ilerleyebilecek yapıda olan üç yüz kadırgadan oluşan Osmanlı ince donanması[10] Haliç'ten hareket etti.

İnce donanma Yunus Paşa komutasında Varna kıyılarını izleyip, Tuna'ya girecek ve Macarlara karşı savaşılırken yardıma koşacaktı.

Padişahın çabukluğu Hunyad'ı şaşırttı. Kentin Sırbistan tarafına bakan engebeli dağların, bir doğal kale haline getirdiği eteklere Türk ordusu yerleşti.

Arada kalan küçük vadi, ordusunun karargâhı durumuna getirilmişti. Kuşatılanların yarma hareketine karşı İstanbul fethinde kullanılan toplar, kayalıkların arkasına gizlenerek ateşleniyordu.

Tuna'ya çıkan ince donanmanın beş gemisi Belgrad'dan atılan güllelerin menzili dışında kalarak Sava'nın Tuna ile birleştiği yerde demir attı. Böylece kente erzak getiren Macar gemilerinin içeri girmesi önlendi.

Hunyad, tehlikenin büyüklüğünü ve çabukluğunu gördü. Belgrad'ın savunucularını yalnız bırakamazdı. Onları kurtaramazsa hiç olmazsa birlikte çarpışarak ölürüz diye düşündü.

10 Irmak ve göllerde kullanılan, altı kısmen düz gemilere verilen ad ve bu gemilerden oluşan donanma. Buna "nehir filosu" da denir. Uçurtma, kırlangıç, kancabaş, atkayığı gibi adlarla anılan çeşitli büyüklüklerde gemiler vardır.

Peşte'den bir avuç atlıyla hareket ederek Macar kenti Semlin'e geldi.

Oradan balıkçıların sazdan yapılmış sallarına binerek karanlık bir gece yarısı gizlice Belgrad'a girdi. Varlığı, kenti savunan Macarlara bir ordu gelmişcesine güven verdi.

Hunyad, Yaşlı Haline Rağmen İyi Dövüşüyordu

Belgrad'ın karşılaştığı tehlikeleri inceledikten sonra aynı hileyle kalenin dışına çıktı ve yardıma gelecek olan Macar ve Transilvanya birliklerini denetlemeye koştu.

Çağrısı üzerine yukarı Tuna'da inşa edilmiş olan iki yüz kayık üzerine on beş bin piyade ve hafif toplar konuldu.

Hunyad bu kuvvetlere komutanlık etmek onurunu kimseye bırakmak istemiyordu.

Tuna üzerinde ilerlerken Belgrad'ı savunan komutanlarına haber göndererek, Osmanlı donanmasına karadan saldırmalarını, kendisinin de ırmak üzerinden gelerek saldırıya geçeceğini bildirdi. Hem akıntının, hem de yelken ve küreklerin etkisiyle hızı bir kat artan Macar donanması, ırmağı kapatmış olan Osmanlı donanmasının üzerine yıldırım gibi indi.

Bu baskıya dayanamayan Osmanlı gemileri açılmak zorunda kaldı.

Bir anda ateşler içinde kalan gemiler birbirine yanaşıyor, düşmanla savaşıyor, fırsatını bulanlar kaçıyor, bir kısmı da batıyordu. Yüksek bir çıkıntı üzerinde savaşı izleyen Fatih Sultan Mehmed, Macar gemilerinin üstünlüklerini, manevra yeteneklerini görüyor ve donanmasının sonunda yenik düşeceğini kestiriyordu.

Macar bayrağı taşıyan bir çektirmenin pruvasında elinde kılıcı ayakta duran Hunyad, hızla Osmanlı amiral gemisine yaklaşıyordu.

Kancalarla birbirine kenetlenen iki çektirmenin pruvalarında Hunyad ve Yunus Paşa arasında kanlı bir dövüş başladı. Bulundukları dar bölme askerlerin yardıma koşmalarına engel oluyordu.

İhtiyar yaşına rağmen silahlarını hâlâ iyi kullanabilen Hunyad, sonunda Yunus Paşa'nın gırtlağına sapladığı kılıcını havaya kaldırdı ve Osmanlı amiralini nehrin sularına doğru savurdu. Kentin surlarından sevinç çığlıkları yükselirken Osmanlı ordusundan keder uğultuları geliyordu.

Demir alan ve akıntıya kapılan Osmanlı gemileri Hunyad'ın önünden hızla uzaklaşmaya başladı. Hunyad ve on beş bin adamı, altmış Osmanlı gemisini yaktıktan, iki bin tutsak aldıktan sonra Belgrad'a girdi. Bu kısa zafer kentin savunucularına umulmadık bir cesaret verdi.

Fatih Yaralandı

Belgrad'ı kent tarafından kuşatmaktan vazgeçen Fatih, Hunyad'a Tuna ve Sava'dan her an gelebilecek yardımcı kuvvetleri önleyebilmek için gece gündüz durmadan karadan saldırılarını sürdürdü.

Rumeli Beylerbeyi Karaca Paşa ikinci saldırıda kaleden atılan bir gülleyle padişahın gözü önünde şehit düştü.

Hunyad'ın komutanlarından İtalyan Capistirano, garnizonun seçme askerleriyle Osmanlı topçusunun arasına daldı ve padişahın çadırının bulunduğu bölüme kadar ilerleyebildi. Bir anda Macar atlılarıyla çevrilen Fatih Sultan Mehmed, yanındaki bir avuç yeniçeriyle hırsla dövüşüyordu.

Bu arada kalçasına yediği bir kılıç darbesiyle bayılan padişah kan revan içinde atından yuvarlandı.

Fatih'in yaralı vücudunu çevresinde Osmanlılarla Macarlar arasında çok şiddetli vuruşmalar oluyor, bir taraf imparatorlarını kurtarmak için ölürken, öteki taraf bu değerli ganimeti ele geçirmek için canlarını veriyordu.

Nihayet ağaları yiğit Hasan'ın çağrısına uyan altı bin yeniçeri, Hıristiyanları kalenin top menziline kadar sürdü. Kendi toplarını tekrar ellerine geçirdiler ve yeniden düzeni sağladılar. Kendisine gelen ve yaraları temizlenen Fatih Sultan Mehmed, yaşamını borçlu olduğu Hasan Ağa'ya birliklerinin korkaklığından ötürü çattı ve bunun cezasını çektireceğini söyledi. Bu sözleri içine sindiremeyen Hasan Ağa, gözyaşları içinde Fatih'e dönerek, korkakların cezasını vermek ve sultanın akan kanının öcünü almak için hemen harekete geçeceğini söyledi. Bir avuç gözüpek atlıyla kaleye girmeye çalışan Macar şövalyesine yetişti. Kılıcıyla on üç şövalyeyi yere serdikten sonra, padişahın gözü önünde şehit düştü.

Ve Hunyad Öldü

Ancak bu son fedakârlık Osmanlı ordusunun ikinci defa kaçmasını önleyemeyecektir. Capistirano'nun zafer çığlıklarına otuz bin askerle koşan Hunyad, üç yüz Osmanlı topunu ele geçirerek, orduyu geriye, Sofya geçitlerine doğru itti. Bu arada aldığı bir yara Osmanlı ordusunu izlemekten vazgeçmesine neden oldu.

Umudunu yitiren Fatih, Sofya'ya çekilerek ordusunu toplamak, cezalandırmak ve düzene sokmak için çalışmalara başladı. Belgrad'ın gediklerinde ve Tuna'da yirmi bin, ordugâhta geçen çatışmalarda da otuz bin Türk şehit düşmüştü.

Tuna ile Sofya arasındaki orman yollarında binlerce ceset yatıyordu.

Yaralı Fatih Sofya'da toparlanmaya çalışırken, Edirne yolunu tutan cellatlar da ordudan kaçmaya çalışanları cezalandırıyordu.

Bu kuşatmanın sonunda Belgrad Hıristiyanlığın kalesi durumuna geldi. Seksen yaşının üstünde olan Papa III. Calixtus, ölüm döşeğinde bu zaferi kutsadı.

Zaferin anısı için her yıl tören düzenlenmesi buyruldu. Hunyad ve Capistirano Batı'nın kurtarıcıları ilan edildi. Ancak her ikisi de başarıya sevinemediler. Aldıkları yaralar giderek ağırlaştı ve sonunda öldüler.

Hunyad ölürken Macar tahtını, yurdunun takdirine ve Avrupa'nın heyecanına dayanarak oğlu Mathias Corvinus'a sunuyordu.

Osmanlılara karşı devam edecek olan dinsel seferlerin başlangıcını sağlayan, es-

ki dönemlerden kalmış bir kahramanlık örneği, talihsizlikleri bile yenen hırs ve inatçılık sahibi bu adam, askeri dehasının yanında o kadar hilekâr ve sözünde durmayan bir insandı ki, dostları da, düşmanları da asla sözüne inanmazlardı. Osmanlılara karşı silahıyla üstün gelmiş, ancak onların iyi niyeti altında her zaman yenik düşmüştü.

Yunanistan Fatih'in Ordusuyla Kaplandı

Tuna kıyılarında karanlık bir kentin başarısızlığa uğramış kuşatması İstanbul'un fethiyle karşılaştırıldığında üzüntüsünü çabucak unutan Fatih Sultan Mehmed, Hunyad'ın ölümüyle ne ruhu ne de dövüşecek gücü kalan önemsiz devletlerden meydana gelen birleşik orduyu ittifa rahatlıkla dağıtabileceğini düşünüyordu.

İtalyan devletleriyle yapılan görüşmeler, Macaristan'ın manen yıkılması, İskender Bey ile sağlanan siyasal ateşkes Avrupa'nın bu tarafında kaygı duyulmamasını sağlıyordu. Belgrad önünde yenik düşmekle yalnızca şanından kaybetmişti. Oysa gösterdiği kahramanca cesaret, yeniçerileri savaşa çağırmak için savaş alanında dökülen kanı, milletinin gözünde ününü göklere çıkarıyordu.

Birkaç hafta gibi kısa bir zamanda bütün sancaklarından binlerce asker geliyordu. Yeni komutanları tarafından Edirne, Selanik ve İstanbul çevresinde toplanan bu iki yüz bin askerin nereye boşalacağını herkes merak ediyordu.

Yunanistan, bir anda kara ve körfezlerinin bu orduyla kaplandığını gördü. Fatih Sultan Mehmed en önemli birliğin başında Atina üzerine düzenlenen bu seferi yönetiyordu.

Palaiologos'lar döneminde Doğu imparatorluğunun parçalanması sırasında, adaların ve Yunanistan'ın Cenevizliler, Sicilyalılar, Venedikliler, Floransalılar tarafından paylaşıldığını görmüştük.

Tarihin derinliklerine kadar inen üne sahip bu cumhuriyetler ve kentler Ragusalı, Venedikli, Cenevizli ve Floransalı tüccarlar tarafından büsbütün parçalanıyor ve adı bilinmeyen küçük diktatörler türüyordu. Eski Yunan şanının ve edebiyatının başkenti olan Atina, önce Villehardouin adında bir Fransız'ın, sonra da Floransalı ünlü bir tüccar aile olan Acciaitoli'lerin eline düşmüştü.

Eski çağlara ait parlak dönemini sarsan halkçılık, diktatörlük ve bağımsızlık ihtirasları şimdi bu feodal aileleri sarsıyordu. Hırsla istenilen hedeflerin büyüklüğü değil, ihtirasın büyüklüğü suçlara neden olur.

Fatih Âşıkları Zindana Attırdı

Atina kentine egemen olan Floransalı naip[11] zamansızölünce, yerine genç dul eşini bıraktı. Olağanüstü bir güzelliğe sahip olan genç kadın naipin yeğeni Franco tarafından kıskanılıyordu.

11 Tahtta hükümdar olmadığı zaman ya da hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kişi.

Venediklilerin egemen olduğu bir Yunan kentinin baş egemeninin oğlu Palmerio, ticaret anlaşmaları yapmak üzere Atina'ya yollanmıştı. Yakışıklı Palmerio ile genç dul arasında kısa zamanda bir aşk doğdu. Ancak Palmerio küçük yaşta Venedik'te evlendirilmişti.

Karısı zengin bir aileye mensup olup, Venedik'te babasının sarayında kalıyordu.

Sevgilisiyle evlenmek isteğiyle kıvranan düşes, Palmerio'ya tek çare olarak karısını öldürmesini öğütledi. Venedik'e giden genç soylu bir fırsatını bulup karısını zehirledi. Tekrar Atina'ya döndü. İki sevgilinin büyük eğlencelerle yapılan evlenme töreni halk arasında olduğu kadar, kıskanç yeğen Franco'da da kuşkulara yol açtı. Yaptığı konuşmalarla Franco kısa zamanda Atina'da ayaklanmalar çıkarmayı başardı.

Düşes ve yeni eşi, Franco'yu Atina'yı terk etmeye zorladılar. O da İstanbul'a gelerek Fatih'in kişiliğinde öcünü alacak birini aradı. Kendisine yarı bağımlı olan bu prensliklerin içişlerine karışmak için gerekli bahaneyi bulduğuna sevinen Fatih, o sıralar Mora ordusunun komutanlığını üzerinde bulunduran Turahan'ın oğlu Ömer'e buyruk vererek Atina'ya girmesini, düşes ve oğlunu zindana attırmasını istedi.

Düşesin kocası Palmerio, Turahan'ın eline düşmekten kurtuldu ve Franco gibi İstanbul'a koşarak, karısının suçsuzluğunu ve haklarını savundu.

Fatih Sultan Mehmed Palmerio'nun da şikâyetlerini haklı bulduğunu söyleyerek, bu sefer yasal yönetimi sağlamak için yeniden Atina üzerine yürüdü. Fakat bir yolunu bulup zindana girmeyi başaran Franco, düşes ve oğlunu öldürtmüştü. Fatih Sultan Mehmed, Attika Yarımadası'ndaki Tep kentinin bağımlı prensliğini verdi.

Fatih Uygarlıklara Hayran Kalıyordu

Savaşçı olduğu kadar bilgin bir kişi olan Fatih, Atina'nın anıtları önünde hayranlığını ve gururunu gizleyemedi. Partenon ve diğer tapınakların önünde hayranlığını şöyle dile getirdi:

"Yunanların dehasını ganimet olarak eline geçiren Turahan'ın oğluna din ve devlet ne kadar şükran borçludur."

Osmanlı padişahlarının hiçbir zaman vazgeçemedikleri ihtirası olan mimarlığı ve İslamiyetin izin verdiği öteki sanatların İstanbul'a taşınması için sanat adamlarıyla uzun uzun konuştu. Anıtları izlemek için birkaç haftasını Atina'da geçirdi.

Kendisi Atina'da bulunduğu sırada, Yunanistan'ın merkezini oluşturan dağları iki taraftan aşan orduları, bütün Mora Yarımadası'nı ve Venedik devletinin sınırlarına kadar bütün Adriyatik kıyılarını imparatorluğuna kattılar.

Talihsiz Konstantin'in kardeşlerinden olan ve Mora Yarımadası'nın yarısına egemen olan Demetrios, atalarından pek çoğunun yaptığı gibi, kızlarından birini Fatih'e vererek haremde bir akrabasının bulunmasını istedi.

Fatih, Konstantin'in bu genç yeğenini eş olarak kabul etti ve soyuna layık bir törenle İstanbul'daki sarayına yolladı.

Kardeşi Demetrios'un korkaklığından iğrenen Tomas daha rahat mücadele edebilmek için kentlerden dağlara çekildi.

Sultanın karşısında alçalmasından pişman olan Demetrios da kardeşine iltihak ederek Türkleri yok etmek için savaşmaya başladı.

Padişah tarafından, Yunanistan'ın bu dağlık ve kıyı bölgelerinde çıkan ayaklanmayı bastırmak üzere görevlendirilen Zağanos Paşa, binlerce Rum'u boğazladı. Bunun üzerine iki prens yeniden Fatih'le görüşmeye başladı. Demetrios, Korent Boğazı yakınlarında bizzat padişahın otağına kadar gelerek affını istedi. Tomas tarafından ayaklandırılan bölgeler üzerinde eylemi sürdüren Fatih, Gardika'da teslim olma koşullarına ihanet eden bin üç yüz Rum askerini idam ettirdi.

Gardika'nın komutanı olan Bokhalis, idam cezasından, Sadrazam Mahmud Paşa'nın karısı olan kız kardeşinin yalvarmaları sayesinde kurtuldu.

Arkadya'dan on bin kişi alınarak İstanbul'a gönderildi. Kendi ülkesinde sürgün gibi yaşayan Tomas dağdan dağa koşuyor, sürekli Roma yönüne doğru yol alarak, artık toprağı kalmayan Bizans İmparatorluğu'nun veraseti için papadan yardım dilenmeye gidiyordu. Gerçekten de Fatih, Mora Yarımadası'nda özgür bir liman, bir toprak parçası ve bir adam bırakmamıştı.

Gemileri üzerinde dehşetten titreyen Venedikliler, Fatih'in yüceliği önünde eğilmek zorunda kalmışlardı. Atina'ya karşılık prenslik verdiği Franco'dan Tep kenti ve çevresini geri alması için Zağanos Paşa'ya emir verdi. Söylendiğine göre, zindanda boğdurulan Atina düşesinin ve oğlunun öcünü alacaktı. Rumlar tarafından Türklere öğretilen ikiyüzlü politikanın bir örneğini veren Zağanos Paşa, Franco'yu kendi çadırına çağırdı. Gece yarılarına kadar süren görüşmelerden bir sonuç çıkmayınca paşa çavuşlara işaret ederek Franco'yu idam ettirdi.

Böylece kan izleriyle yazılan fetih yasası bütün Yunanistan'da bir itiraz sesinin bile yükselmesine izin vermedi. Bu yurtsuz fakat yurtsever milletin kalbinde üç buçuk yüzyıl yaşayan sessiz itiraz, nihayet günümüzde (bu kitabin yazıldığı günlerde) Yunanistan adına kendini gösterdi.

Sıra Trabzon'a Gelmişti

Tuna boyu sakin, Yunanistan ölü, İstanbul ise harabeleri arasında yeniden canlanırken ve İskender Bey vezirlerin usta politikası sayesinde uyutulurken, Edirne üzerinden İstanbul'a dönen Fatih Sultan Mehmed yeni fetihlerini kutlamak fırsatını bulduktan hemen sonra, amacı yalnız sadrazam tarafından bilinen yeni sefer için orduyu hazırlamaya başladı.

Bu yeni seferin amacı Trabzon İmparatorluğu idi. Bizans imparatorluğu soyundan olan Komnenoslar, Fatih'ten iki yüzyıl önce Karadeniz'in güney kıyılarında, Kafkasya, Ermenistan ve İran arasında kalan bölgede, gereğinden fazla şatafatlı bir ad olan, Trabzon İmparatorluğu diye bir prenslik kurmuşlardı.

Karadeniz'in sert dalgaları, Gürcistan'ın sık ormanları hile dolu bir politika, padişah aileleriyle kurulan bağlar, Trabzon'u şimdiye kadar Osmanlıların saldırısından korumuştu.

Ancak coğrafya, fatihlere hemen hemen irade dışı denebilecek bir yol çizer. Onlar yalnız varlıklarını sürdürme geleneğine dayanarak nesilden nesile bu yolu izlerler.

Anadolu Yarımadası'nın tek egemeni olan Türkler, Akdeniz'den Karadeniz'e kadar uzanan ve artık fethedilmiş olan Boğazlar sayesinde Batı'ya doğru uzanan imparatorluklarının arkasında, yerine göre bazen karada düşmanları olan Akkoyunlu Türkmenleriyle, bazen denizde Ceneviz ve Venediklilerle anlaşmalar yapacak bağımsız bir Rum devletine daha fazla izin veremezlerdi.

Bu koynunda yılan beslemek olurdu. Karadeniz, bütün limanları ve kıyılarıyla birlikte zaten bu denizin kapısı olan İstanbul'a egemen olanın eline geçmeliydi.

İşte İstanbul'u almadan önce Fatih'in sabırsızlanmasına sebep olan nedenlerden biri de buluyordu. Trabzon'un fethi artık gerekliydi.

Sadrarazam Mahmud Paşa denizden kente saldırmak için iki yüz elli yüksek bordalı kadırgayla Karadeniz'e yelken açtı. Fatih de doksan bin azap, on beş bin yeniçeri ile Anadolu'nun dar vadilerinden geçerek Doğu Anadolu'nun kapısı Sivas'a yaklaşıyordu.

Bu noktada birliklerini sola doğru çevirerek, Trabzon'un yardım umacağı İran ve Gürcistan'ın yollarını kesmiş oluyordu. Zayıf Trabzon İmparatorluğu yaklaşan fırtınayı önlemek için görüşmeler yapmaktan başka çıkar yol bulamıyordu.

Sırrını Öç Almak İçin Saklıyordu

Mahmud Paşa, yolunun üzerinde bulunan ve Bursa sultanlarıyla kurdukları akrabalık sayesinde o güne kadar yaşayabilen Sinop İsfendiyar Beyliği'ni ortadan kaldırdı. Büyük Mitridat'ın kenti olan ve Luculas tarafından fethedildikten sonra çok önemli bir liman haline gelen, Antiokus'lar tarafından Mısır'dan getirilen Jupiter Serapis heykeli, yağ imalatı ve halat yapan halkının zenginliğiyle ünlü olan Sinop, Fatih Sultan Mehmed'in isteği önünde direnmeden teslim oldu.

İsfendiyar Bey Yenişehir Valiliği'ne gönderildi ve Sinop'a yeni bir vali atandı.

İsfendiyar'ın oğullarından Ahmed'e, bakır madenleri bulunan Kastamonu Sancakbeyliği verildi. Fatih, Erzurum üzerine yürümeyi sürdürdü. Ordu hâlâ nereye gidildiğini bilmiyordu. Anadolu kadısı üstü kapalı bir biçimde bunu sorunca, Fatih şu ilginç yanıtı verdi:

"Eğer sakalımın bir teli bunu bilseydi, onu koparır ateşe atardım."

Sırrını öç almak için saklıyordu. Bir yıl önce Trabzon Prensliği'ne komşu verimli otlakların sahibi Akkoyunlu aşiretinin beyi Uzun Hasan, Fatih'e bir mektup göndermişti.

Uzun Hasan kayınpederleri olan Trabzon imparatorunun padişaha ödediği

yıllık verginin, artık kendisine ödenmesi gerektiğini bildirmek küstahlığında bulunmuştu. Uzun Hasan, Trabzon İmparatorluğu'nun bu vergiden affedilmesi nedeni olarak da, çok eskiden Osmanlı aşiretinin yıllık olarak ödemek zorunda olduğu bin halı, bin at eyeri ve bin yular takımını, haklarını savunduğu Kara Yuluk aşireti adına küstahça istemesini gösteriyordu.

Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan'ın elçilerine şöyle dedi: "Haydi gidin söyleyin kendisine, gelecek yıl bizzat ben gelerek efendinize armağanlarını vereceğim."

Uzun Hasan'ın elçileri bu yanıtın altında saklı olan tehdidin farkına varamadı. İşte Sultan Mehmed bu görevini yerine getirmeye gidiyordu.

Sare Hatun'un Doğduğu Beşik Yok Edilecekti

Eyaletlerinin yakılması ve yağmalanması birden Uzun Hasan'a Fatih'in sözlerinin gerçek anlamını anlattı. Hemen annesi Sare Hatun'u padişahın otağına göndererek affını istedi.

Fatih, Uzun Hasan'a, Trabzon İmparatorluğu ile bütün bağlarını koparmak, kendisi, çocukları, annesi ve savaşçılarıyla Trabzon'a kadar Osmanlı ordusuna eşlik etmek şartıyla eyaletlerini geri verebileceğini belirtti.

Bundan sonra İran yolunda gözüken ordusunun yönünü birden Karadeniz'e çevirdi ve sel hızıyla yürümeye başladı. Askerine gayret ve dayanıklılık örneği vermek için sık sık atından iniyor, onların başına geçerek bu dağların bozuk yollarında ve uçurumlarında yürüyordu.

İki katır arasına konan tahtırevan üzerinde Osmanlı ordusuna eşlik eden Uzun Hasan'ın annesi Sare Hatun, bir gün Fatih'e dönerek, "Oğul, bu sefil Trabzon kenti için bunca zahmet nedendir?" diye sordu.

Fatih sorunun gizli anlamını sezinledi. Sare Hatun'a şöyle yanıt verdi:

"Ana, İslamiyetin kılıcını elimizde tutarız. Ancak bunca zahmet karşılığında gazi unvanını elde edemeden ölürsem Tanrı ve Peygamber'in katında yüzlerine nasıl bakarım?"

Padişahlar arasında en az inanç sahibi olan Fatih Sultan Mehmed, isteklerine kavuşabilmek için Hıristiyanlara hoşgörüyle davranıyor, bozkır Türkmenleriyse tutuculukla muamele ediyordu.

Birkaç gün sonra kuleleri, rıhtımları, kubbeleri, binaları ve Tokat kurşunu kaplı çanlarıyla parıldayan Trabzon'u gördü. Kentin üzerinde bulunduğu çıkıntı denize doğru uzanıyordu. Fatih, Türk şairlerine kenti boynunu denizin dalgalarına uzatmış, kuyruğunu karaya doğru sallayan bir tavus kuşu ile kıyaslatmıştır.

Mitridat, Trabzon'u müstahkem mevki yapmış; Tranjan süslemiş; Adrien limanlarından birine, Jüstinyen de suyollarına adını bırakmıştı.

Kent, çevresindeki dağlar ve denizden oluşan doğal bir çitle çevriliydi. Trabzon, eski Kapadokya'nın başkenti olmuş; halkının besin maddeleri olan peynir, balık ve lezzetli meyveleri Got-

ların ihtirasını kamçılamış, hiçbir şey kurmadan her şeyi yıkan bu barbarlar halkını kılıçtan geçirmiş, surlarını yerle bir etmişlerdi.

Bizans'ın yıkılma dönemlerinde Hıristiyan Rum İmparatorluğu'nun parçalayıcıları olan Haçlı Latinlerin sayesinde Komnenoslar bu yıkıntılar arasında bir imparatorluk kurmuşlardı. İki yüzyıldın beri bazen eşlerini İstanbul'a gelerek Blakernes Sarayı'ndan Palaiologos soyundan almışlar, bazen kendi kızlarını Bursa padişahlarına, tehlikeli komşuları Akkoyunlu ve Karakoyunlulara eş olarak göndermişlerdir.

Böylece varlıklarını sürdürebilmişlerdi. İşte Uzun Hasan'ın annesi Sare Hatun kendi döneminde hüküm süren Trabzon imparatorunun yeğeni ve son imparatorun kızlarından biriydi. Doğduğu beşiğin yok edilmesine tanık olmaya gelmişti.

David ve Eleni Trabzon'u Terk Etti

Trabzon'un o zamanki İmparatoru David Komnenos idi. Tokat dağlarından inen sultanın ordusunun karada ve Mahmud Paşa'nın yelkenlerinin denizde görünmesi, Trabzonlu Hıristiyanlara dinlerinin, bağımsızlıklarının, zenginliklerinin ve yaşamlarının İstanbul'un fatihinin elinde olduğunu anlatıyordu.

Ancak Kırım'da birkaç limanın sahibi olan Cenevizliler, Trabzonluları denizden kurtarabilirlerdi. Ancak İstanbul için bile Fatih Sultan Mehmed'le çekişmeye yanaşmayan bu denizciler, İstanbul'un değersiz bir şubesini savunmaya hiç yanaşmazlardı. Görüşmelerden başka hiçbir şey onları kurtaramazdı. Mahmud Paşa'nın dalgakıranın kulelerini yıkan top ateşinden sonra görüşmeler başladı.

David, kaleden çıkarak kendisinin ve halkının geleceğini Fatih Sultan Mehmed ile pazarlık etmek üzere Osmanlı ordugâhına geldi.

Sultan kendisine, denizden ailesi ve servetiyle çekilmek ya da boşuna kaleyi savunarak yaşamını, ailesini kaybetmek arasında seçme hakkı tanıdı. Şu anda Mora'da Demetrios Palaiologos'un karşılaştığı gibi, ılımlı bir feragat ve onurlu bir sürgünü kabul etmesi için David'i ikna etmeye çalıştı.

Verilen söz üzerine ailesinin bir bölümünü yanına alan David, İstanbul'a gitmek üzere bir kadırgaya bindi. Kızlardan en genci Anna'yı padişaha eş olarak bıraktı.

Padişah bunu kabul eder gibi göründü, ancak eş olarak almadı. Kızı hareminde mevcut yüzlerce cariye arasına kattı. David'in tahttan indirdiği kardeşinin oğlu ve tahtın yasal vârisini elinde tutsak olarak alıkoydu.

Fatih, imparatoru, İmparatoriçe Eleni ve ailenin öteki bireylerini Trakya'da Serez kentinde oturmaya zorladı. Sekiz oğlundan biri İslamiyeti seçerek sarayda sultana hizmet etmek amacıyla Enderun'a gönderildi.

Fatih Trabzon'dan İstanbul'a Gemiyle Döndü

David ve ailesi kentten ayrıldıktan sonra Trabzon'a giren Fatih ileri gelen ailelerin çocuklarını saraya aldırttı. Zenginleri servetleriyle birlikte İstanbul'a gönderdi. Fakirlere ise, ancak kentin dışında yaşama izni verildi.

Osmanlılar saraylara, evlere, kaleye ve kentin içine yerleştirilmeye başlandı.

Böylece Bizans İmparatorluğu'nun son taşı da düşerken, Karadeniz birkaç Ceneviz limanı dışında Türk gölü durumuna geliyordu. Mahmud Paşa tutsak ve ganimet dolu donanmayı Haliç'e götürdü. Fatih de dönüşünü çabuklaştırmak için gemiyle seyahat ediyordu. Anadolu ordusu Trabzon, Tokat ve Sivas'ın verimli ovalarında yerleşerek padişahın ilerideki tasarıları olan İran ve Karaman üzerine sefere hazır bir biçimde beklemeye başladı.

Düşük İmparatorun ve Yedi Oğlunun Başları Kesildi

Ancak, İstanbul'a dönen Fatih, Trabzon'un eski imparatoruna da Notaras'a yaptığı gibi davrandı.

Bir süre sonra Sare Hatun'un David'e yazdığı bir mektubu bahane ederek bütün Komnenos Ailesi'ni zincire vurdurarak İstanbul'a getirtti.

Uzun Hasan'ın annesi mektubunda David'e kaçmasını ve Türkmenlerin yanında Serez'de olduğundan daha mutlu olacağını bildiriyordu.

Fatih Sultan Mehmed bu mektupta Trabzon imparatorluk hanedanı ile Uzun Hasan arasında gizli bir işbirliği sezdi. Kadınların ve çocukların yalvarmaları, imparatorun itirafları ve gözyaşları padişahı kararından döndürmedi. Fatih Sultan Mehmed düşük imparatora sert bir sesle bağırdı:

"Kuran ile ölüm arasında bir tercih yap."

David:

"Yapılacak hiçbir tercihim yok. Tanrı beni Hıristiyan olarak dünyaya getirdi. Hiçbir tehdit beni atalarımın dininden dönmeye zorlayamaz."

"O halde öl! İnatçılığınla örnek olduğun oğullarını da yanında günahına ortak ederek götüreceksin."

Fatih'in bir işareti üzerine David Komnenos ve yedi oğlunun başları hemen kesildi.

Komnenoslara verilen cezayı daha da ibret verici bir duruma sokmak isteyen Fatih Sultan Mehmed, ölülerin gömülmesine izin vermedi.

Cesetleri Yedikule Şatosu'nun arkasındaki boş araziye atıldı. Kargalar ve akbabalar hemen cesetlere üşüştüler.

İmparatoriçe Eleni Sekiz Mezar Kazdı

Başları kesilenlerin annesi ve eşi olan İmparatoriçe Eleni ölenlerin mezarını kazmak için tek başına surların dışına çıktı. Yırtıcı kuşlarla uzun süre mücadele ettikten sonra sekiz çukur kazmayı ve çok sevdiği eşiyle çocuklarını gömmeyi başardı.

Sonra kendisi de oraya oturarak ölümünü beklemeye başladı.

Komnenosların kızı Anna'ya, haremde cariye olarak yaşamını sürdürmesine izin verilmişti. Bu arada asaletinden dolayı Tesalya Valisi Zağanos Paşa tarafından eş olarak istendi.

Prenses Anna o zamanlar henüz Hıristiyan'dı. Zağanos Paşa'dan dul kalınca, güzelliğine hayran olan Evrenos Bey'le evlendi ve Müslümanlığı seçti.

Kazıklı Voyvoda Denilen Zalim

Talihini sürekli kılmak isteyen Fatih Sultan Mehmed, birliklerini Eflâk üzerine yöneltti. O sıralarda Eflâk'ta Türk tutsaklara akla gelmeyen işkenceler yapan vahşi bir Voyvoda vardı.

Eflâk'a egemen olmak için Fatih tarafından yardım gören Vlad Drakul, eski voyvodaya bağlı kalan yirmi bin Ulah'ı idam ettirmişti.

Bu yardımın karşılığı olarak her yıl sultana Eflâk'ın ileri gelen ailelerinden seçilmiş beş yüz güçlü genç gönderiyordu.

Masallardaki Canavarca İşkenceler Gibi

Daha sonraları bu vergiyi göndermekten vazgeçen Vlad, adamlarının yaptığı akınlarda ele geçen Osmanlılara, masallardaki canavarların yaptığı işkenceleri uyguluyordu.

Sefahat eğlenceleriyle dolu salonlarında diri diri kazığa oturtulan Türklerin can çekişmeleri Vlad ve adamlarına zevkli anlar yaşatıyordu.

Başka tutsakların derileri yüzülüyor, üzerlerine tuz ekilip daha fazla acı çekmeleri için keçilere yalatılıyordu. Bir seferinde ülkesinde bulunan bütün dilencileri ziyafete çağırdı, hepsini şarapla iyice sarhoş ettikten sonra bulundukları binayı ateşe vererek haşarat gibi dumanla boğulmalarını sağladı. Bebekleri olan kadınların memelerini kesiyor, çocuklarının başlarını kan akan yere yapıştırıyordu.

İnsanları kaynatmak için büyük kazanlar yaptırmıştı. Bir gün gezgin rahiplerden birini, eşeğiyle beraber kazığa çekti. Metreslerinden birinin karnını yararak çocuğu olup olmadığına baktı.

Macarlar, Almanlar Bin Beş Yüz Kişiyi Kazığa Geçirdi

Eflâk'a dil öğrenmeye gelmiş dört yüz Macar gemici, panayırlara katılmak üzere bulunan altı yüz Alman tüccarı ve beş yüz Eflâk soylusu bir gün içinde kazığa geçirildi, yakıldı ve duyulmadık işkencelere maruz kaldı. Bunama krizleri geçiren bu canavarda acı çektirmeye karşı korkunç bir istek vardı.

Kendisinden çekinen halkı ona cellat adını vermişti. Osmanlılar ise ona"Kazıklı Voyvada" diyordu.

Fatih'in sarayında bu canavarın bir kardeşi vardı. Sultan onu Eflâk tahtına geçirmek istedi.

Kazıklı Voyvoda'ya Hamza Paşa ile Yunus Bey'i gönderdi. Görüşme sürerken

Hamza Paşa ile Yunus Bey, yönetimi eline geçirmeyi tasarladı.

Ancak tuzağın haberini alan Kazıklı Voyvoda, iki elçinin ellerini ve ayaklarını kestirerek mevkilerine layık olarak gördüğü kazıklara oturtturdu.

Bizzat padişahın yönettiği birlikler, yüz kadırgaya binerek Tuna boyunca Vidin'e kadar geldiler ve karaya çıktılar.

Kazıklı Voyvoda kadın ve çocukları Osmanlı askerlerinin eline geçmemesi için ormanlara yolladı. Gecenin karanlığından yararlanarak Osmanlı karargâhı'na yaptığı baskında epey ilerlemesine rağmen, yeniçerilerin zamanında müdahelesiyle kaçmak zorunda kaldı.

Fatih, Kazıklara Geçirilmiş Yirmi Bin Cesetle Karşılaştı

Başkentine kadar voyvodayı kovalayan Fatih Sultan Mehmed, kente girdiğinde yirmi bin Türk, Bulgar ve Eflâklıdan oluşan kazıklı cesetleri ve henüz tanınır durumda olan elçisi Hamza Paşa'yı dehşetle izledi.

Bu vahşi Neron'un yerine kendi adamını tahta geçirdi. Macaristan'a, Hunyad'ın oğlunun yanına kaçan Kazıklı Voyvoda önce bir kalede hapsedildi; sonra serbest bırakıldığında bir avuç celladıyla tekrar Eflâk'a döndü.

Korkakları etkileyerek ve dehşet havası yaratarak prensliği yeniden eline geçirdi. Ancak bu sefer kölelerinden biri tarafından kafası kesildi ve Osmanlılara gönderildi.

Osmanlılar Drakul'un kesik başını Eflâk kentlerinde dolaştırarak ülkeye tam anlamıyla sahip olduklarını halka kanıtladı.

Korkud Geçici Padişah Oldu

İsyanın ve cinayetlerin gürültüleri arasında İstanbul'a gelen paşalar, vezirler ve komutanlar sarayda toplandı. İmparatorluğu kargaşanın elinden kurtarmak için görüştüler. Askerler tarafından sayılan, doğruluğu ve sertliğiyle tanınan İshak Paşa'ya kesin yetki verildi.

İshak Paşa kendisine bağlı bir avuç yeniçeriyi ve çavuşu toplayarak başkaldıranları bazen yasalarla, bazen celladın kılıcıyla yola getirdi. Başkaldırı halk ve mollaların desteğiyle kısa zamanda bastırıldı.

Böyle bir diktatörlüğün uzun zaman dayanamayacağını anlayan İshak Paşa saraya giderek, Fatih'in elinden tutuğu torunlarından, Bayezid'in oğlu Korkud'u ve Cem'in oğlu Oğuz Han'ı alarak yeniçerilerin önüne çıktı.

Babası gelinceye kadar Korkud'u padişah olarak tanıyacağını söyledi. Başta İshak Paşa olmak üzere herkes Korkud'un önünde yere kapandı. Millet olma hakkını aile hakkında gören Osmanlılar bir çocuğun başında taca bürünen hakka saygı gösterdiler.

Midilli Adası Fethedildi

Eflak'tan dönen Fatih Sultan Mehmed, Cenevizli Gatelusyo ailesinin Palaiologoslardan aldığı Midilli Adası'na sefer düzenledi. Marmara'yı aşarak Bursa'da ordu topladı. Dağların dar geçitlerinden aşarak Midilli Adası'ndan biraz uzakta

bulunan Edremit'e kara ordusuyla beraber geldi. Mahmud Paşa'nın kadırgalarıyla adaya çıktı.

İstilanın görünürdeki nedeni, Midilli Adası'nın egemenliğini eline geçirmek amacıyla kardeşini boğazlayan Nikolas Fatelusyo'yu cezalandırmaktı. Birkaç gün süren bombardımanlar sonunda kent, surlarının yıkıntıları altında kaldı. Sürekli akınlardan sonra Nikolas, kaleden korku içinde çıktı ve padişahın ayaklarına kapandı. Fatih onu ve suç ortağı yeğeni Lucio'yu affetti. Adaları kasıp kavuran Midillili üç yüz korsan hemen idam edildi.

Adanın halkı üçe ayrıldı: Zenginler İstanbul'a yollandı, burjuvalar ödül olarak yeniçerilere verildi, yoksullar da adada tarım yapmak üzere adada bırakıldı. Trabzon'un son imparatorunun amcası olan Aleksis Komnenos'un dul karısı Midilli Adası'nda bulunuyordu. Dul kadının güzelliği dillere destan olmuştu. Fatih bu kadını haremine aldı. İstanbul sarayından kaçmış olan devşirmelerden biri Nikolas Gatelusyo'nun yanına gelmişti. Gatelusyo tarafından bu çocuğa sığınma hakkı verilmesi Cenevizli valinin ölüm kararı oldu. Yeğeni Lucio ile üzerlerindeki af kararı kalktı. Zindana atıldılar ve ölüme mahkûm edildiler. Ancak İslamiyeti seçmeleri sayesinde yaşamlarını kurtardılar. Bir süre eski şan ve onurlarıyla yaşadıktan sonra bir gün evlerinde boğulmuş olarak bulundular.

Böylece Ege Denizi'nde yer alan adaların en güzellerinden biri olan ve bahçeler, asmalar, bağlar, sevimli koylar ve şirin köylerle dolu Midilli, Osmanlıların egemenliğine geçti.

Şeyh Hem Kadı, Hem Cellat Oldu

Yunanların Euboia ya da Evvia, Osmanlılar'ın Ağrıboz ya da Eğriboz dedikleri ada ile Rodos Adası'nın gelecekteki fetihlerini hazırlayan Midilli Adası'nın alınmasından sonra, Fatih Sultan Mehmed Avrupa topraklarına geçti. Edirne'de yüz yirmi bin azap ve on beş bin yeniçeriyi arkasına takarak Venedik'in Adriyatik kıyılarındaki egemenliğine son vermek üzere Bosna Krallığı'na doğru ilerledi. Bizans İmparatorluğu'ndan Slovenlerin saldırılarıyla daha önceden ayrılmış olan Bosna, bu seferin sonunda bağımsızlığını ve hükümdarlarını kaybetti.

Zincire vurulan Bosna kralı, İslam yasalarına göre yargılandı. Fatih ile beraber sefere katılan ve sultanın insancıl kaygılarına çözüm bulmakla görevli olan yaşlı Şeyh Ali Bistami, dürüst bir yargıç gibi hareket etmek yerine dalkavuk gibi davrandı ve Bosna kralını suçlu bularak idamına karar verdi. Fatih de, Şeyhe dönerek, idama mahkûm ettiği kralı, oğullarını ve yeğenlerini kendi elleriyle idam etmesini buyurdu. Hem kadı, hem cellat olan şeyh kılıcını çekti ve kralı soyuyla beraber ortadan kaldırdı.

Arnavutlar gibi dinlere karşı ilgisiz olan Boşnaklardan otuz bini Osmanlı ordusu için seçildi ve Yeniçeri Ocağı'na yollandı. Bosna o zamandan beri İstanbul'un bir sancağı haline gelmiştir.

Ancak Adriyatik kıyılarında ve karasında güçlü kalesini kaybeden Venedik, hâlâ limanlarında, adalarında ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbinde sahip olduğu Eğriboz Adası ile gücünü sürdürebiliyordu. Bu önemli adanın kaybedilmesiyle ortaya çıkacak tehlikeyi sezen Venedik, senatosunda yaptığı görüşmelerden sonra, henüz Osmanlı egemenliğini içine sindirememiş olan Mora'da ayaklanma çıkararak kendi topraklarını güvence altına almak istedi. Deniz kuvvetleri komutanı seçilen Louis Lorendano ile kara orduları komutanı olarak atanan Bertholdo, Mora limanlarına çıkartma yaparak Isparta, Arkadya, Nauplidon ve Argos'u ayaklandırdı. Korent Boğazı'nı kesen surlar yıkıldı. Otuz günde yeniden onarılan surların üzerine bir düzlük yapıldı. Burada dinsel törenler düzenlendi.

Bu geçidi zorlamak için on bin askeriyle gelen Ömer Paşa başından yaralandı. Maiyetindeki subaylar Venedik güllelери altında şehit oldu. Ancak sadrazam doksan bin azap ile zamanında yetişti. Boğaz'ı terk eden Venedikliler bozgun halinde Mora'ya doğru kaçıştılar. Venediklileri ve asileri kovalayan Osmanlılar başkaldıran köyleri şiddetle cezalandırdılar.

Daha talihli çıkan Venedik donanması, Osmanlılardan birkaç adayı aldı. Hatta Çanakkale Boğazı'nı aşarak güçlü toplarıyla Gelibolu önlerine kadar gelebildi. Erişilmez gözüyle bakılan Eğriboz Adası, daha fazla kadırga, sur ve topla takviye edildi.

Fatih Sultan Mehmed, son Karamanoğlu İbrahim'in ölümüyle meşgul olduğundan, bir süre için Eğriboz ve Rodos'u ihmal etti. İhtiyar İbrahim yedi oğul bırakmıştı. Bunlardan altısı, II. Murad tarafından İbrahim'e eş olarak verilen Fatih'in halasının oğullarıydı. İshak adındaki yedincisi bir cariyenin oğlu olup, babası tarafından seviliyor ve korunuyordu. Hatta Karaman Beyliği'ni İshak'a vaat etmişti. Haksızlığa uğrayan altı oğul, babaları ile İshak'ı Karaman'da bir kalede sıkıştırmışlardı. Bu kuşatma sırasında İbrahim Bey ölmüş, İshak ve arkadaşları iç savaşta başarı sağlamak amacıyla bazen Venedikliler, bazen Akkoyunlu Türkmen Sultanı Uzun Hasan ile anlaşmalar yapıyordu. İshak ve altı kardeşin en büyüğü olan Pir Ahmed, Fatih'e ayrı ayrı elçiler göndererek taht üzerindeki haklarının onaylanmasını sağlamak istedi.

Çadır Yıkılınca

Hepsinin isteklerini geri çeviren Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı istilasından önce Bizans eyaleti olan Karaman'ı, kendisinin Bizans imparatorlarının bir halefi olması dolayısıyla, yine imparatorluğa ait bir eyalet olarak ilan etti. Yanına sadrazamı alarak Karaman üzerine ilerledi. Konya ve Karaman kentleri Osmanlı padişahı önünde hemen teslim oldular.

Yanındaki azaplarıyla Torosla'rı aşan Mahmud Paşa, dağların geçitlerinde Karaman kuvvetlerini sıkıştırıyor, bozguna uğratıyor, Karamanoğlu'nu bir daha eski topraklarında hak iddia etmemesi için yok ediyordu. Mahmud Paşa Konya'ya döndüğünde padişahın, kendisi hakkında fazla yumuşak davrandığı biçiminde bir kanaate varmış olduğunu gözledi. Rum asıllı bir devşirme olan Meh-

med Paşa, sadrazamlık makamında gözü olduğundan Mahmud Paşa'yı Fatih'in gözünden düşürmek istiyordu. Mehmet Paşa, Karamanlıların tamamen boyunduruk altına alınması için görevlendirildi. Görevini bir komutandan çok bir cellat gibi davranarak yerine getirdi. Fatih de bu cinayetlerden yararlandı ve Sadrazam Mahmud Paşa hakkında, Bosna Kralını kurtarmak istediği gibi Karamanlıları da kurtarmak istediğine dair söylentiler çıkarmaya başladı. Padişah eski bir Türk geleneğine uygun olarak son darbeyi indirmeden sadrazamı uyardı ve kendisinden hoşnut olmadığını belirtti.

Bir gün ordu Konya'dan Bursa'ya dönerken gece konakladığı sırada, Fatih yanındaki çavuşlara buyruk vererek, Mahmud Paşa'nın çadırının rüzgâra karşı olan tarafındaki iplerinin kesilmesini istedi. Buyruk yerine getirildiğinde, çadır uyumakta olan sadrazamın üzerine devrildi. Bu davranışın altında yatan tehdidi anlayan Mahmud Paşa hemen padişahın ayaklarına kapanarak kendisinden af diledi. Gaddar ve ihtiraslı Mehmed Paşa, Karamanlıların kanıyla sadrazamlık makamını eline geçirdi. Böylece, Toroslar'ın eteklerinde kurulmuş olan Karaman ülkesi Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. İshak Bey, Akkoyunlu Devleti'ne sığındı. Fatih'in oğullarından üçüncüsü olan Şehzade Mustafa, Konya'da kalarak Karaman eyaletini yönetmeye başladı. Tarihçi ve yazar Pline tarafından Anadolu'nun en ünlü kentlerinden biri olarak belirtilen Konya, ikinci kurucusu Selçuk Sultanı Alaeddin'in bütün izlerini camilerinde, anıtsal yapılarında, suyollarında taşımaktadır.

İskender Bey, İki Paşayı da Yendi

Arnavutluk'un yiğit kahramanı İskender Bey, yakınlarının bir utanç olarak nitelendirdikleri uzun barış döneminden nihayet sıkılarak ve padişahın Anadolu'da olmasından yararlanarak Makedonya üzerine yürüdü. Venedikliler ve papa tarafından satın alınan Arnavut Rahip Pierre Angelo İskender Bey'e inançsızlara verilen her türlü sözün tutulmaması halinde işlenecek günahtan affedildiğini bildirdi. Dirrachium'lu bu rahibe gönderilen Kardinallik şapkası papanın da o affı tasdik ettiğini doğruluyordu.

İskender Bey'in karışıklık çıkarmasından çekinen ve bu asinin eceliyle ölümünü bekleyip ondan sonra topraklarını ilhak etmeyi düşünen Fatih, İskender Bey'e bir mektup yazarak ateşkes koşullarına uymasını ve barışa bağlı kalmasını istedi. İskender Bey bu çağrıya zafer ve yağma hırsıyla yerinde duramayan yirmi bin Arnavut'u Drimon kıyılarına yığmakla yanıt verdi. Bu yerde rakip ordu ne kadar kalabalık olursa olsun, dağların eteklerinde savaşmak zorunda kalacağından, sayısının bir önemi kalmıyordu.

İllyria Kralı Gentios,[12] Romalıları beklerken de aynı yeri seçmişti. Yerler daima

12 Adriyatik Denizi'nin kuzey kıyısındaki dağlık bölgedeki ülkenin kralı olan Gentios İÖ Romalılara karşı Makedonya kralı ile birleşerek savaştı. 1815'te Viyana Kongresi'nde Sloven dili konuşan eyaletlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan hayali krallık ise bir süre Avusturya'ya bağlı kaldı. Bu krallık 1849'da ortadan kalktı ve toprakları birkaç il halinde Avusturya'ya bağlandı.

insanlara ilham verir. İskender Bey'in üzerine gönderilen iki Osmanlı ordusu bozguna uğramaktan kurtulamadı. İkinci orduya komuta eden Balaban Paşa da, devşirme bir Arnavut köleydi. Cüssesi yüzünden Yeniçeri Ocağı'na alınmış, İstanbul'un kuşatması sırasında Aya Roinanos Kapısı'nın surları üzerine ilk çıkan yeniçerilerden biri olduğu için kendisine paşa rütbesi verilmişti. Balaban, soydaşları olan Arnavutların savaş taktiklerini biliyor ve bölgeyi iyi tanıyordu. İskender Bey'in gücünü dengelemek için bundan daha iyisi bulunamazdı. Üst Arnavutluk'un Debra yöresinde bulunan İskender Bey ve bir avuç adamını yok etmek üzere otuz bin askerin başında ilerlemeye başladı. Arkadaşlarının yalvarmaları, verilen vaatler ve padişah adına üzerine yürüyen Balaban'ın varlığı İskender Bey'i savaştan vazgeçirmedi.

Savaşta bütün gücüyle dövüştü, altında üç at öldü, eli kolundan kopacak kadar yaralandı. Ancak bölge İskender Bey için elverişli olduğundan Osmanlı ordusu yenilmekten kurtulamadı. Balaban Paşa, Yukarı Bulgaristan'ın kalelerinden birine çekildi.

Bir süre sonra orduyu yenileyen Balaban Paşa, bir kez daha İskender Bey'in üzerine yürüdü. Aynı anda, yine padişahın hizmetinde olan bir başka devşirme Yakub Paşa, asileri Debra eteklerinde kuşatmaya çalışıyordu. İki Osmanlı komutanı birbiriyle ilişki kuramadan, İskender Bey her ikisine ayrı ayrı saldırdı.

Köleler, atlar, çadırlar pay edilirken, İskender'in kız kardeşi Mamaiza tarafından gelen bir haberde, Yakub Paşa'nın Aşağı Arnavutluk'un kalbi sayılan Berat kentine girdiği bildiriliyordu. İskender geceleyin hemen ortaya hareket etti. Geldiğini haber alan Yakub Paşa, Berat kentinden on altı bin yeniçeriyle çıktı ve çevredeki ovalardan birinde mevzilendi. İskender Bey mevziye ve sayıya önem vermezdi. Askerine kendi hareketlerini, örnek ve taktik olarak da göğüs göğüse savaşı gösterirdi.

Bir anda Osmanlı saflarına daldı, durmadan kılıç sallayarak Yakub Paşa'yı aradı, bulduğu yerde kısa bir uğraştan sonra kafasını kesti, atının üzengileri üzerinde doğrularak beyaz türbanlı kelleyi yeniçerilere gösterince Osmanlı ordusu bozguna uğradı.

Akçahisar'a dönüşünde halk kendisini çılgınca sevinç gösterilerinde bulunarak karşıladı. Arnavutlar bağımsızlığı İskender Bey adıyla simgeleştiriyordu. Ancak Osmanlıları yenerken ve milletini zaferleriyle çılgına çevirirken tamah, nankörlük ve ihanet kalbini kuşatıyor ve bu kötülükler öz ailesinin içinde patlak veriyordu.

Hamza İhanet Etti

Sultan II. Murad'ın karargâhından kaçtıkları günden beri, baba ile oğul gibi birbirlerine bağlı olan İskender Bey'in yeğeni Hamza, dayısı için şimdiye kadar hiçbir kötü niyet beslememişti. Ancak ihtiras Hamza'nın kalbinde yer etmiş olan sevgi ve saygının yerini almaya başlamıştı. İskender'in yanında yaptığı hizmetlerden ve ordudaki saygınlığından dolayı İskender'in ölümünden sonra Arnavutluk Prensliği'ne kendisini birin-

ci aday görüyordu. Ancak İskender Bey'in çok sevdiği kız kardeşinin de aynı veraset haklarına sahip oğulları vardı. Ölümünden sonra yeğenlerinin çatışmasından ve dolayısıyla Arnavutluk'un yeniden parçalanmasından çekindiği için dağlık bölgelerde oturan önderlerden birinin kızıyla evlenmiş ve ondan doğan oğlu tartışmasız vâris olmuştu.

O günden beri aralarında gizliden gizliye işbirliği yapan yeğenler, milletine hizmet etmeyen ve başarılarını halkını daha çok boyunduruk altına almak uğrunda kullanan bir despota karşı seslerini yükseltmeye başladılar. Kişisel bağımsızlıklarına çok düşkün olan Arnavutlar arasında ayrılık sokmak çok kolaydı. Serüven, savaş, yağma için doğmuş olan Arnavutlarda bir milleti devletine bağlayan erdemlerden hiçbiri yoktu. İsteği yasası olur, hiçbir biçimde itaat etmekten hoşlanmaz, ama kendisini feda etmekten de çekinmezdi.

Yeni yaşamına ihanet, cinayet ve terk etmeyle başlamış olan İskender Bey, bu vahşi erdemleriyle takdir görmüştü. Ancak er geç milletinin sadakatsiz karakterinin oyununa geleceğinden kuşku edilemezdi.

İtiraz etmekten ihanete kadar giden Hamza, o zamana kadar İskender'in en fazla güvendiği komutanlarından olan Akçahisar'ın komutanı Moses'i kendi tarafına çekmeyi başardı. Hamza ile Moses, Arnavutluk'u iç çekişmelerle parçalamakla kalmıyor, kendilerine Arnavutluk'un en güzel illerini vaat eden Fatih'in casuslarına da kulak kabartıyorlardı. Er geç ihanetinin ortaya çıkacağından çekinen Hamza çareyi Arnavutluk'tan kaçmakta buldu.

İskender Bey Hamza ile Moses'i de Yendi

Fatih ülkeye yararlı olacak kaçaklara yapılan muameleyle, yani hem eli açıklık, hem de küçümsemeyle Hamza'yı karşıladı. Bunca ihanetten sonra Hamza'nın bir daha İskender Bey'e dönemeyeceğini kestirdiğinden, otuz bin kişilik bir Osmanlı birliğini buyruğuna verdi. Moşes de bu arada boş durmamış, Yukarı Arnavutluk'un İskender Bey'e karşı gelen aşiretlerini yanına alarak on beş bin kişilik bir Arnavut ordusu kurmuştu. Ovada düşmanlar, kent içinde de hainlerle çevrilmiş olan İskender Bey, iki ordunun birleşmesini beklemeden hemen dağlara çıktı. Şöhretinden yararlanarak Arnavut köylerinden altmış bin kişilik bir kuvvet topladı. Birden hem Hamza'ya, hem de Moses'e saldırdı. İki ordu gafil avlanınca, yenilgi de hemen geliverdi. Arkadaşları tarafından terk edilen Hamza ve Moses çarpışmaya fırsat bulamadan İskender Bey'in adamlarının eline düştüler. Zincire vurularak İskender Bey'in önüne çıkarıldıklarında olasılıkların tersine İskender Bey onların yaşamlarını bağışladı. Ancak Akçahisar'da zindana atılmalarını istedi.

Oyuna Gelmediler

Hamza'nın ordusunun yardımına zamanında yetişemeyen Balaban Paşa, sabaha doğru Akçahisar önünde gözüktü. Atını surların önüne doğru sürüp kent

halkını İskender Bey'e karşı isyana teşvik için konuşma yaparken, nişancı bir Arnavut'un tüfeğinden çıkan bir kurşun boğazını deldi. Hemen atını döndürüp karargâha koşturduysa da askeri ancak onun ölüsüyle karşılaştı. Komutanlarının öldüğünü gören Osmanlı ordusunda bozgun baş gösterdi. Durumdan yararlanan Arnavut öncü kuvvetleri, geri çekilen Osmanlıları bir hayli kırıp öldürdüler. Daha önce Osmanlılar tarafından işgal edilmiş kentler de Osmanlı garnizonlarına karşı ayaklandı. Böylece Arnavutluk bir kişinin iradesi sayesinde, ikinci kez işgal edilmekten kurtuluyordu.

Hamza ile Moses ölümlerini bekliyorlardı. Yargılanmak üzere İskender Bey'in önüne çıkarıldıklarında Hamza ayaklarına kapanarak bağışlanması için yalvardı. Üzüntülü bir ifadeyle İskender Bey şöyle dedi:

"Seni bir oğul gibi yetiştirdim ve sevdim. Ellerimi kanınla kirletmeyeceğim. İkinci kez özgürlüğünü ve canını bağışlayacağım. İhanetinin kefaretini yurduna yeni hizmetler yaparak öde. Yok eğer hâlâ bana ihanet etmeyi düşünüyorsan, Osmanlıların yanına dön."

Moses de bağışlanmıştı. Başka birliklerin komutanlığına getirildi. Son derece duygulanan Hamza kanını İskender Bey'e adadı. Ancak başka bir derdi vardı:

"Karım ve çocuklarım Edirne'de padişahın sarayında rehin tutuluyor. Eğer Fatih benim affedildiğimi öğrenirse, mahsus yenildiğimi sanacak ve ihanetimin cezası olarak karımı ve çocuklarımı öldürecektir. Bunun için beni tekrar zincire vurun, zindana atın. Sonra ben gizlice kaçıp kurtulmuş gibi yapacağım, Edirne'ye giderek padişahın güvenini kazandıktan ve yeni tasarılarını öğrendikten sonra buraya döneceğim. Böylece hem ailemi kurtarmış olacağım, hem de yeni bir hizmette bulunacağım."

Bu hilelere alışmış olan İskender Bey, yine de Hamza'nın isteğini kabul etti. Sözde kaçmış gibi görünen Hamza Osmanlıların yanına döndü. Ancak casusları aracılığıyla Hamza'nın niyetini çoktan öğrenmiş olan Fatih, Hamza'nın ihanetini onu zehirleterek ödetti.

Dağa Çekildi

Arka arkaya gelen yenilgiler, bunca komutanın ölümü Fatih Sultan Mehmed'i çok kızdırmıştı. İlkbahar gelince iki yüz elli bin kişilik bir ordu hazırladı. Bizans surlarını darmadağın eden topların benzerleri döktürüldü. En usta lağımcılar seferber edildi. Artık Arnavutluk'un bağımsızlığı ne kalelerde, ne de dağlarda yaşayabilirdi. Ağır ağır bütün Arnavutluk yeniden fethedildi. Arnavutluk'un kurtarıcısı bir avuç sergerdenin başkanı durumuna düşmüş dağdan dağa kaçıyordu. Fatih bütün Arnavutluk'u birkaç kez dolaştı. İskender Bey ve adamları dağların zirvesinde Osmanlı ordusunun çekilmesini bekliyorlardı.

Bütün Arnavutluk'u boyunduruk altına alan Fatih, olası baskınlardan çekindiği için ordusunu ülkenin içinde bırakmadı. Ancak en dağlık bölgenin çevresinde altmış bin piyadesini mevzilendirdi.

Bağımsızlık İskender Bey'le Birlikte Öldü

Osmanlı Ordusu çekilir çekilmez İskender Bey saklandığı yerden çıktı. Ülkenin bütün aşiretlerine haber yollayarak Osmanlıların "Leş" dedikleri Alessio kentinde konsey toplayacağını ve bundan sonra Osmanlılara karşı nasıl mücadele edileceğinin tartışılacağını bildirdi.

Arnavutluk'un bütün önderleri çağrısına uyarak Leş'e geldi. Büyük konsey, Venedik, Ceneviz, papa, Napoli, Macaristan kralı ve Bourgogne dükü tarafından destekleniyordu.

İskender Bey, Batı Hıristiyan dünyası için İslamiyetin istilasına karşı dikilen Hıristiyanlığın son savunucusuydu. İllyria Dağları artık bundan böyle İstanbul'un surlarının görevini yapacaktı. Konsey Leş'in en büyük kilisesinde açıldı. Toplantıya tanık olan Venediklilerin anlattıklarına göre İskender Bey, Homeros'un kahramanlarına eş bir nutuk söylemiştir.

Birkaç ay daha o kıyı kentinde yaşayan İskender Bey, yaşlılığın verdiği bir hastalıktan öldü. Arnavutluk da kendisiyle birlikte ölmüştür. Dul eşi ve oğlu İtalya'ya Napoli Krallığı'na sığınmışlardır. Arnavutların bağımsızlıkları göktaşı gibi kısa ve şahane olmuştur. Ancak milli karakterlerinin özelliğini taşıyan bir kahramanlık olarak kalmıştır. Kahramanlık mucize yaratır. Ancak bir milleti yaratan tek şey erdemdir.

Eğriboz Nihayet Fatih'in Eline Geçti

Arnavutluk tarafında rahata kavuşan Fatih Sultan Mehmed, İskender Bey'i kışkırtan Venedik'in Akdeniz'deki en güçlü kalesi ve en zengin mülkü olan Eğriboz'a bütün gücüyle saldırdı.

Yeri, genişliği, zenginliği, demir madenleri, başkenti Chalkis ile anıtları, tapınakları, Homeros'un destanlarında dile gelen doğal güzelliğiyle eşsiz bir yerdi. Eğriboz Venediklileri maddi açıdan da zenginleştiriyordu. Güçlü kuleleri, içeri girilmesini önleyen köprüsü işgalini güçleştiriyordu.

Themistokhles'in[13] Perslerle yaptığı ilk savaşın şanıyla dolu bir anısı vardı. Osmanlılara ait deniz ve toprakların ortasında Venediklilerin beslediği donanma ve kara kuvvetleri Eğriboz'u; Yunanistan, Epir ve Trakya'nın Cebelitarık'ı yapıyordu. Venediklileri Eğriboz'da yıldırmak, Venedik'e saldırmakla eşdeğerdi.

Karaman seferinden sonra görevinden alınan Mahmud Paşa, padişahın donanmasının başına kaptanıderya olarak atandı. Üç yüz elli büyük kadırganın yönü Eğriboz'u gösteriyordu. Fatih Sultan Mehmed de, yüz bin kişilik bir ordunun başında gelerek Eğriboz'un karaya en yakın olduğu noktada, vaktiyle Pers İmparatoru Kserkses'in kamp kurduğu yerde otağını kurdurdu.

Venedik donanması ilk kez Osmanlı donanmasının gücünden çekinerek Atina Körfezi'nin bir köşesine sığınıp kaldı. Kadırgasının köşkünden Themistokhles'in

13 Atinalı devlet adamı (İÖ 525'e doğru- Manisa "Magnesia epi Maiandro" 460'a doğru). İleriyi gören, politikaya düşkün biriydi. Marathon Savaşı'nda parlak bir başarı kazandı. Yunanistan'a ihanet eden Ege adalarına boyun eğdirdi. Deniz gücüne dayanan bir yayılma politikasından yanaydı. Kimon ile çatıştığı için Atina'dan sürüldü.

mezarını görebilen Amiral Nicole Canale bundan hiçbir kahramanlık ilhamı alamadı. Mahmud Paşa gemilerini birbirine bağlatarak karadan adaya yüzen bir köprü yaptı.

Bütün ada üzerinde yalnızca başkent, surları sayesinde Venediklilerin elinde kalmıştı. Genel Vali Paola Erizzo kurtuluş için değil, şöhret için dövüşüyordu. On yedi gün içinde yapılan üç saldırıda Osmanlılar yirmi bin şehit verdi. Fatih Sultan Mehmed'in altınlarıyla kandırılmış bir hain, Thomaso Schiavo di Lebano komuta ettiği topçu birliklerini Osmanlılara sattı. İhanetini çok geç öğrenen Erizzo, haini sarayın penceresinde astırttı.

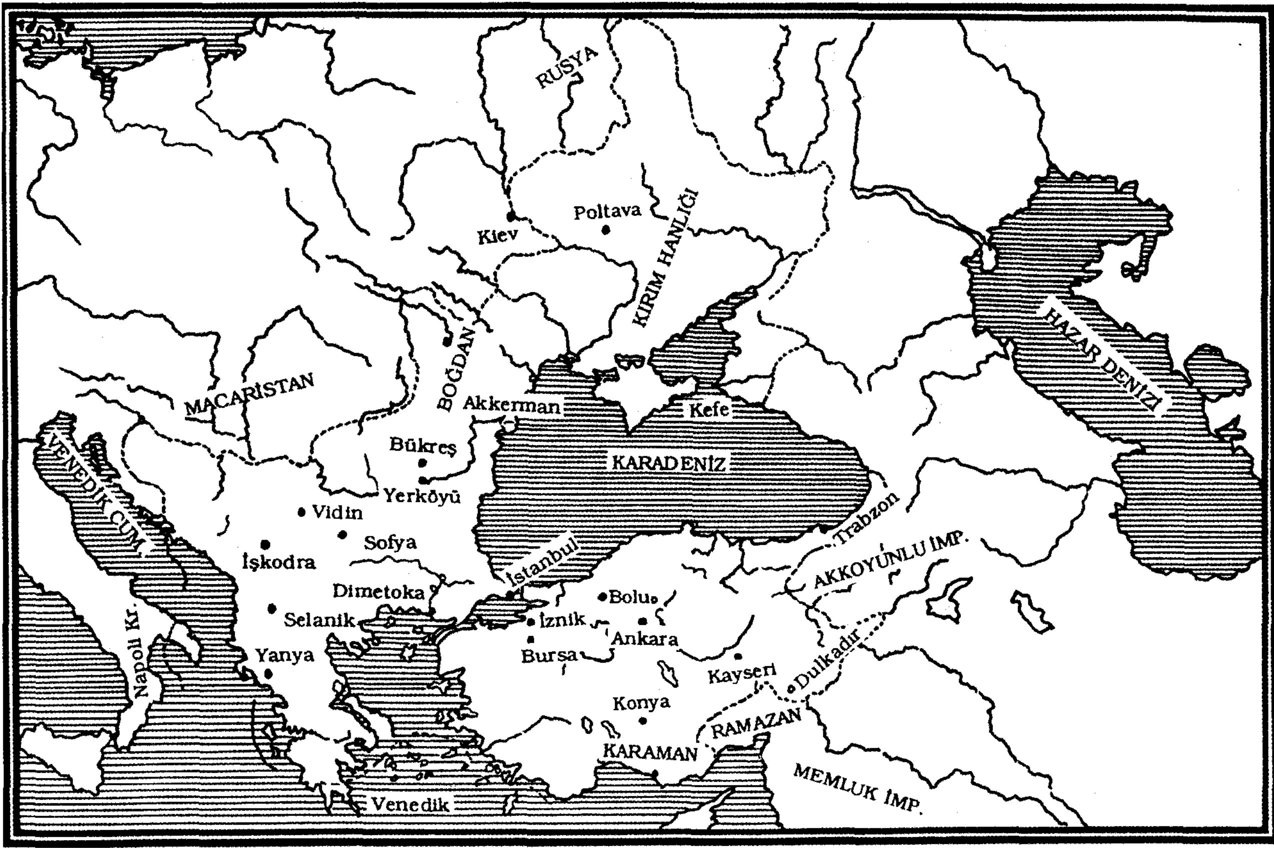
Kadınların bile burçlarda savaşa katıldıkları dördüncü saldırıda surların üzerinden atılan kayalar ve gülleler karşısında Osmanlılar on beş bin şehit daha verdi. Ancak bcşinci saldırıda kent düştü. Erizzo'nun kaçabileceği tek yer başkentin iç kalesiydi. Nihayet kayıtsız şartsız teslimden başka çıkar yol gözükmediği için Venedikli Genel Vali Paola Erizzo ve askerleri Osmanlılara teslim oldu. Adanın Rum halkı padişahın uyruğu sayılarak İstanbul'a gönderildi.

Kaptanıderya Mahmud paşa bu seferle Fatih'in takdirini yeniden kazandı. Rakibi Sadrazam Rum Mehmed Paşa, Anadolu'da Karamanlıların sığındıkları yerlere bir sefer yapmış, ancak ordusunun yarısını kaybetmiş ve hiçbir yarar sağlayamadan geri dönmüştü. Görevinden alınan Mehmed Paşa, İstanbul'a döndüğünde cinayetlerinden başka bir şey getirememişti. Yerine sadrazam olan İshak Paşa, Osmanlıların egemenliğini Karaman'a götürmek üzere yeniden yola çıktı. Fatih'in iki oğlu, Amasya Valisi Beyazid ile Karaman Valisi Mustafa da birliklerini yanlarına alarak Karamanlılara yapılan sefere katıldı. Bu iç savaşlar sırasında atılganlığı ve yakışıklılığıyla yeniçerilerin sevgilisi haline gelen Şehzade Mustafa, kardeşlerini kıskandırıyor, babasınıysa kaygılandırıyordu.

Sadrazam Toroslar üzerinde denize çok yakın bir yerde, içinde Karamanoğlu Ailesi'nin bireylerini saklayan bir kaleyi eline geçirdi. İran'a kaçmış olan iki Karaman beyinin yeğenlerinden biri olan prenses, güzelliğinden dolayı armağan olarak Fatih'e yollandı. Bir süre sonra Karaman prenslerinin egemenliklerini sağlamak bahanesiyle Türkmen orduları Suriye sınırını aşarak Osmanlı topraklarına girdiklerinden, özellikle Fatih sefere katılmak zorunda kaldı.

Eğriboz seferinde yeniden Fatih'in takdirini kazanmış olan Mahmud Paşa, Sadrazam makamına atandı. Mahmud Paşa ilk hizmeti sırasında gösterdiği çaba ve becerileriyle efendisine yeni zaferler kazandırmak amacıyla ordunun komutanlığını da üstlendi. İlk kez iki Müslüman devlet Osmanlılar ile İran Akkoyunluları birbirleriyle çarpışacaktı. Fatih'in dönemini anlatmayı biraz geri bırakalım ve Osmanoğlu ile Küçük Asya'yı çekişmeye gelen İranlıların tarihini gözden geçirelim.

İki Müslüman devletin ezeli düşmanlıklarının kaynağı olan, ortak inançlarının değişik yorumları durmadan körükleniyordu. Bu mezhep ayrılığı, Osmanlı tarihinin olduğu kadar, İran tarihinin de önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Osmanlılara ve İran ile Arap milletlerine de son derece zararlı olan bu düşmanlık, Hıristiyanlığın İslamiyet tarafından tamamen istila edilmesini önleyen tek neden olmuştur.



Fatih'in ölümünden sonra Osmanlı İmparatorluğu.

1481 yılı ortalarında ülke topraklarının büyüklüğü iki milyon iki yüz on dört bin kilometrekareyi bulmuştu. Bu toprakların bir milyon yedi yüz üç bin kilometrekaresi Avrupa'da, beş yüz on bir bin kilometrekaresi Asya'daydı. Dokuz yüz seksen iki bin kilometrekaresini yalnız Kırım Hanlığı oluşturuyordu. Kırım Hanlığı, Kırım Yarımadası'ndan başka bugünkü Ukrayna'nın büyük bir bölümünü ve Rusya'nın bazı eyaletlerini içine alıyordu.

12. BÖLÜM

İranlıların Karakteri

Eski adıyla Persler, yeni adıyla Farslar ya da İranlılar, tarih öncesinin karanlık beşiğinde türemiş ilkel bir millettir. Tarih sahnesinde milletlerin eskiliğini gösteren yüksek uygarlık, politika, ahlak ve yazı sanatında ileri bir düzeye ulaşmışlardır. Onlara Doğu'nun Yunanlar'ı ya da İtalyanları diyebiliriz. Hintliler kadar düşünür, Araplar kadar dindar, Çinliler kadar sanayiye düşkün, Türkler kadar kahraman ve savaşçıdırlar. Bu becerileri sayesinde kendilerine komşu bu ırklarla sürekli olarak Yukarı ve Aşağı Asya'da çekişip durmuşlardır.

İran gelenek, sanayi, politika, edebiyat, şiir, felsefe ve din alanlarında son derece gelişmiş olduğundan, insan zihninin en parlak beşiklerinden biri olmuştur. Ancak üstünlüklerinden gelen kötü tarafları olduğunu, kendilerine göre doğaya daha az uyuşmuş olan ırklara karşı küçümser baktıklarını, manevi kurumlarının dengesiz olduğunu, kolayca mizaç değiştirdiklerini söyleyebiliriz. İsyana yatkınlıkları, hilekârlığa kadar varan diplomatik inceliğe sahip oldukları, her türlü kılığa girmelerine neden olan ikiyüzlülüğün değer gördüğü, inançlarına göre değil de çıkarlarına göre hareket ettikleri de bir gerçektir.

Diktatörlük karşısında çabuk eğilirler, özgür olduklarında ise küstahlaşırlar. Hamle yaparken cüretli, yorgun olduklarında cesaretsizdirler. Politikada daima aşırılığa giderek dalkavuk olurlar, namuslu insanın en büyük düşmanı olan güvensizliğe sahiptirler. Sözün kısası, bir milleti soylu yapan geleneklere sahip oldukları gibi, ahlaksızlığın bütün özelliklerine de sahiptirler. İşte eskiden olduğu gibi, şimdi de Fars milletinin görünüşü böyledir.

Hayalci Millet

Farslar en eski dönemlerden beri her yanı sıradağlarla çevrili olan, Çin ve Türkistan'dan Ceyhun Irmağı, Hindistan'dan Umman Denizi, İskitlerden Hazar Denizi, Ruslardan Karadeniz ve

Türkler ile Araplardan büyük Bağdat Çölüyle ayrılmış geniş ülkede otururlar. Toprakları kolay işlenir ve verimlidir. Gökyüzü çoğunlukla berrak, iklimleri serttir. İnsanları zarif, ince ve güçlüdür. Ata binmekte ve silah kullanmakta ustadırlar.

Doğu milletlerinin yaşama biçimlerine hemen uyarak aşiretlere bağlı özellikler gösterirler. Bir yerde göçebe, öteki yerde yerleşik yaşam sürerken, Doğu Anadolu'ya komşu eyaletlerde sürülerinin arkasından otlaktan otlağa çadırlarını taşırlar. Şiraz, Tebriz, İsfahan ovalarında tarımcı; büyük kentlerde sanatçı, başkentte saray adamı; ordularda savaşçı; pazarlarda tüccar; haremlerinde şehvet düşkünü; eğlence yaşamlarında şair ve düşünür olarak karşımıza çıkarlar. Bilgelikte olduğu kadar günah işlerken de daima aşırılığa kaçan Farsların en belirgin özellikleri ise hayalci olmalarıdır.

İranlılardaki bu hayalcilik erdemi, zaferi, aşkı ve yükselme hırsını öylesine üst düzeyde tutar ki, onlarda heyecanın ve sebatsızlığın en canlı örnekleri görülür. Uzun süre aynı şeyi istemekle sabır gösterebilirlerse her şeyi elde edebilecek bir millettir.

Tarihleri Baş Döndürür

Tarihleri, zekâlarının aynası gibidir. Şairler tarafından çadırlarda anlatılan Arap masallarına benzer. Başka hiçbir milletin tarihi bu kadar değişiklik ve karışıklıklarla dolu değildir. Dağlarının üzerine gelen gölgeler gibi her şeyleri ya garip, ya olağanüstü ya da çabuk ve geçicidir. Başkentleri çölde görünen seraplar gibi sürekli olarak bir görünüp bir kaybolur. Ülkelerini yöneten soyları bir ortaya çıkar, bir yıkılır, yerlerine başkaları gelir. On yüzyıl boyunca yedi kez büyük imparatorluk haline gelmişler ve istilaya uğramışlardır.

Tarih boyunca ilerleyişlerini izlemek son derece zordur. Yazgılarını oluşturan olaylar, insanın gelişimini sağlayan yavaş ve düzgün akışa uymaktan çok bir şiire ya da romana benzer. İran tarihini izlerken tarihçilerin adeta başı döner.

Bizanslı Gelin

I. Darius olduğu sanılan Gustasp, İran'ın bir eyaletinde kral olan babası tarafından cezalandırılmak istenir. Efsaneye göre, Batı imparatorluğuna, yani Bizans kentine[1] kaçar. Kızı Katyun'a bir koca arayan imparator, imparatorluğun bütün

1 Burada anlatılan efsanede tarih ve kişi adlarında bir tutarsızlık vardır. Bu yüzden okurlarımıza bazı bilgileri sunma gereği duyduk. Aşağıdaki açıklamalarda geçen tarihlere ve kişi adlarına, ayrıca ilerideki sayfada yer alan Cemşid ve Persepolis ile ilgili dipnotlara dikkat edilmeli ve bunlar kitapta yazılanlarla karşılaştırılmalıdır: "Roma Devleti'nin tarihi, efsaneye göre bir dişi kurt tarafından emzirilen ikizlerden Romulus tarafından kurulan Roma kentiyle başlar (İÖ 753). Ancak efsaneler ve arkeolojik buluntularına dayanan tarihçiler Roma'nın geçmişiyle ilgili bazı kesin bilgiler elde etmeye uğraştılar ve anılan tarihi İÖ X. yüzyıla kadar götürdüler." "İÖ III. binyıldan beri Byzantion denen eski kentin yerine Roma İmparatoru I. Constantinus (I. Konstantin) tarafından İS 324 yılında Deutra Rome (İkinci Roma) ya da Nova Rome- Nea Rome (Yeni Roma) diye adlandırılan kent kuruldu. Bu tarihten sonra yeni adlar alan kent, Roma imparatorlarının ikâmetgahı haline geldi. Gustasp ve İran Türk devletleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için Rıza Nur'un *Türk Tarihi* adlı eserine başvurulabilir.

soylu gençlerini sarayın penceresi önünden geçirtir. Gustasp, yakışıklılığı sayesinde Katyun'un hayranlığını çeker. İmparator, geçmişi bilinmeyen bir yabancıya kızının gösterdiği ilgiye çok kızar. Ancak kızını Gustasp'a verir. Fakat kendilerine hiçbir yardımda bulunmaz. Gustasp karısını İran'a götürür, taraftarlarına geldiğini haber verir. Babasının tahtını kardeşlerinden almak üzere bir ordu kurar ve ayaklanır. Tam savaşacakları sırada onun büyüklük hakkını kabul eden kardeşler, silahlarını teslim ederler. Böylece taç giyer. Babası da tahttaki iddiasından tamamen vazgeçer ve inzivaya çekilir. Gustasp savaşır, bütün İran'ı egemenliği altında toplar.

Batı imparatorunu ülkesine davet eder. İmparator küçümsediği yabancının Gustasp olduğunu ve kızının on iki krallığın imparatoriçesi olduğunu görür. İşte bu hükümdar Zerdüşt[2] dinini, yani ateşe tapmayı kabul etmiş ve milletine kabul ettirmiştir.

Ateş Kutsaldı

İran milletinin o zamana kadar dini, yarı simgesel, yarı puta tapar Hint dinlerinin bir benzeri olarak gözükmüştür. Eski İran tarihinin derinliklerine inen bir tarihçi şunları yazmıştır:

"İran'ın ilk dini, dünyaları yaratmış olan ve onları tanrısal gücüyle yöneten yüce bir yaratığa inanış şeklinde ortaya çıkmıştı. Aşk ve hayranlık içeren saygılı bir korkuyla, o yüce yaratığa taparlardı. Yaşlılar ve babalar için dinsel bir saygı duyarlar, insanlara kardeşçe duygularla bağlanırlardı. İnsanın yaratılışından beri yardımcı olan canlı dünyanın temsilcileri hayvanlara büyük sevgi beslerlerdi. Hatta bitkilerde bile, bir derece aşağı olmakla beraber, saygı duyulacak bir yaşam ve zekâ ürünü görürlerdi."

İşte bu Hindistan'ın metafizik uydurmalardan ve halkın eklemelerinden uzak ilahi öğretimin esasıdır. Ancak Hindistan'da olduğu gibi İran'da da hurafelerle ve halkın cehaletiyle bozulan bu doktrinler zamanla putataparlığa dönüşmüşlerdir. Gustasp zamanında ortaya çıkan ve bir çeşit peygamber sayılan Zerdüşt, iyice dejenere olan bu dini düzeltmeye çalıştı. Halkın doğasına aykırı düşecek simgeleri ortadan kaldırmadı. Ancak yaratana olan hayranlığı dolayısıyla onun yarattığı ve yönettiği şeylere karşı tapınma olarak değiştirdi. Bu yeni görüşten başka, Zerdüşt yüce yaratıcısını seviyor ve halkı da onu sevmeye inandırıyordu.

2 İranlı din kurucusu (İÖ VII. yüzyıl). Yaşamı hakkında bütün bilinenler "Gatha" denen özdeyişlerinin toplandığı *Avesta* adlı kitabın yorumlanmasına dayanır. İyi ve kötü arasında sürekli savaşı kapsayan bir görüşü benimseyen Zerdüşt'e göre insan ruhu iki aykırı gücün (İyi ile Kötü'nün) savaş alanıdır. İyiliği Ahuramazda (Hürmüz), kötülüğü Ahriman (Ehrimen) temsil eder. Bu iki karşıt gücün çatışması sonucu hangisi üstün gelirse insan o yana eğilim duyar. Zerdüşt bu düşüncelerini yaymaya başlayınca, eski geleneklere bağlı kimselerin direnişleriyle karşılaştı. Baktriane'li bir prens olan Viştupa, Zerdüşt'ü korudu, düşüncelerinin yayılmasına, tutunmasına yardımcı oldu. Bu prensin yardımıyla Zerdüşt görüşlerini bütün İran'a, Azerbaycan'a yaymaya başladı. Kısa süre sonra adı ve düşünceleri sonradan doğan dinlerle karıştı, İslam dininin ortaya çıkışından sonra Şii mezhebini benimseyen İranlılar tarafından yeniden yorumlandı.

Bu simgelerin arasından parlaklığı, kudreti, hareketi, yakıcılığı, gece ile gündüz gökyüzünü süsleyen güneş ve yıldızların çokluğu ile etkili olan ve insanların gözüne en fazla tanrısal özelliğe sahip gibi görünen ateşi seçti. Ancak ateş tanrı değil, onun simgesiydi. Puta tapan İranlılara tektanrı düşüncesini birdenbire vermemek için ateş gibi bir simgeyi ortaya atan Zerdüşt'ün taraftarları bir iki kuşak sonra simge ile Tanrı'yı birbirine karıştırdı ve atalarının saf inançlarından uzaklaştılar. Bu olay da göstermektedir ki, insanlara anlatmak için istenilen gerçek hatalı kavramlarla birlikte sunulmamalıdır. Çünkü inanç ve akılca zayıf olan insanlar onlara uzatılan yanlış üzerinde durarak, kabul ettirilmek istenen gerçeği göremezler.

Zerdüşt'ün doğarken bulunduğu odayı aydınlattığı ileri sürülür. Genç yaşında Elbruz dağlarına çekilerek düşüncesini geliştirmeye çalışmıştır. Oturduğu mağaranın duvarlarında eşyaların, mevsimlerin, yıldızların gizemli betimlemeleri bulunmaktaydı.

Avesta adında kutsal bir kitabı vardı. Hem sonsuza kadar ateşin sönmemesine dikkat edecek, hem de kitabını halka okuyacak olan rahipler sınıfını kurdu. İşte Gustasp bu dini kabul etti ve halkına da inandırdı. Zerdüşt dini, İslamiyetin İran'da yayılmasına kadar yaşadı.

Gustasp'tan sonra gelen soylar zaman zaman Çin'i, Türkistan'ı Hindistan'ı, Arabistan'ı, Suriye'yi istila etti ve sonra ellerinden çıkardılar. Cemşid[3] tarafından Persepolis'te[4] inşa edilmiş olan ve daha sonra Makedonyalı Büyük İskender'in istilası sırasında yıktırılan dev eserlerin kalıntılarına Batı uygarlığının gözüyle bakılırsa hayrete düşmemek olası değildir.

İslamiyetin doğuşundan dört yüzyıl sonra, Arap istilasıyla birbirine düşen prensliklere ayrılmış olan İran'ın bir bölümünde Bağdat halifeleri hüküm sürüyordu. Horasanlı Müslüman bir sultan olan Gazneli Mahmud Hindistan'ı eline geçirdikten sonra, İran'ı aldı ve bütün zenginliği başkenti Gazne'ye taşıdı. Adaleti, inancı kadar sağlamdı. Haksız olanı, kendi yakını bile olsa cezalandırmaktan kaçınmazdı. Kurduğu devlet, Selçuklular tarafından yıkıldı.

Uzun Hasan'ın Kişiliği

Selçuk Türkleri, Hz. Muhammed'den dört yüzyıl sonra bir imparatorluk kur-

3 Cemşid ya da Cem: İran'ın efsanevi dördüncü şahı. Yine efsanevi şah Tahmuras'ın kardeşi ya da oğlu. Kaynaklarda Cemşid ile ilgili bilgiler çeşitlidir. Eski İran dilinde yazılmış bir kaynak olan *Avesta*'nın "Videvdat" bölümünde Cemşid'in iyi bir hükümdar olduğu ve hüküm sürdüğü dönemin de İran'ın altın dönemi olduğu yazılıdır. İlah Hürmüz ile sık sık görüşen, yeni din hakkında talimat alan Cemşid, ondan filmin bir kışın ve tufanın olacağını öğrenir. Hürmüz'ün tavsiyesi üzerine Cemşid "Vara" adı verilen büyük bir sığınak yaptırır, kutsal ateşi, insan, hayvan, bitki tohumlarını ve gıda maddelerini orada saklar. Tufandan sonra İranlıları kalkındırmak için çalışan Cemşid yedi yüz yıl hüküm sürer. Elli yıl demirciliği ve silahçılığı, Elli yıl dokumacılığı öğretir. Elli yıl din. Tarım alanlarında uzman yetiştirir. Elli yıl yapı işleriyle, elli yıl da denizcilikle uğraşır. Üç yüz yıl boyunca yeryüzünde: hiç kimse ölmediği gibi açlık, hastalık ve kötülük de olmaz.

4 Pers İmparatorluğu'nun başkentlerinden biri. İÖ VI. yüzyıl sonunda Kral Darıus tarafından kuruldu, oğlu Kserkses ile I. Artakserses tarafından genişletildi. Büyük İskender, kenti İÖ 331'de yaktırdı.

dular. Fakat bu imparatorluk da Cengiz Han'ın orduları tarafından yıkıldı. Türk ırkının çeşitli hükümdarları İran'ı çeşitli krallıklara ayırdı. Bu krallıklardan birinin sultanı olan Mesud'a kırk tane Türk tutsak satılmak üzere getirilmişti. Mesud'un veziri otuz dokuzunu satın almış, sonuncusunu da çocuk olduğu için esirciye bırakmıştı. Vezire dönen çocuk, "otuz dokuzunu sultanınıza duyduğunuz sevgi için satın aldınız, beni de Tanrı aşkına satın alınız" demişti.

Vezir, Ilgıdız adındaki çocuğu satın almış, onu sarayın mutfak dairesinde bir işe yerleştirmişti. İşte bu çocuk aklı ve çabası sayesinde daha yüksek makamlara yükselmiş, vezir olmuş ve sonunda halkın sevgisini kazandığından bir gün tahta çıkmıştır.

Daha önce anlattığımız gibi Timur, oğullarından en olgun olan Şahruh Mirza'yi İran topraklarını yönetsin diye bırakmıştı. Şahruh Mirza, İran'ı yetmiş bir yaşına kadar yönetti. Gökbilimi üzerine çalışmaları yeni yeni ortaya çıkarılan Şahruh'un oğlu Uluğ Bey,[5] Türk bilim ekolünün son temsilcilerindendir. Erdemli fakat silah kullanmakta pek usta olmayan bu hükümdar, oğlunun tahta göz dikmesiyle hem krallığını, hem de yaşamını kaybetmiştir.

Bu cinayetin tek karşılığı altı ay süren fırtınalı bir hükümdarlık dönemidir. Suçlu oğul kendi ordusunun nefretini kazanmıştır. Timur'un torununun torunları kısa sürelerle tahta çıkmışlardır. Vaktiyle Timur'un Van'a kadar sürdüğü Akkoyunlu Türkmen aşireti, Doğu Anadolu geçitlerine, Ağrı Dağı eteklerine yerleşmişti. Timur'un istilası geçtikten sonra yeniden ovalara indi. Başkanları Uzun Hasan kendisine başkent olarak Diyarbakır'ı seçmişti.

İran'ın iç karışıklıklarından yararlanmasını bilen Uzun Hasan, yiğit Türkmenleriyle çekişen prenslerin ordularını dağıtmış, onları birbirine kırdırarak, yok etmiştir. Böylece bütün İran'ı egemenliği altında toplayan Uzun Hasan, Timur'un mirasına konmuş ve İran tahtına oturmayı başarmıştır. Karışıklıktan usanmış olan ve güçlü yönetiminden çekinen Türkler, Araplar ve Farslar ses çıkarmadan kendisine bağlanmışlardır.

Uzun Hasan felaket içinde geçen yaşamı boyunca yaptığı uğraşlarla, politikayla pişmiş bir hükümdardı. Kalbi ne kadar ihtiraslarla dolu ise, mizacı da o derece atılgandı. İhtirasını daima zaferle süslemek isterdi. Kazandığı zaferleri de İranlılar adına kazandığını söylerdi. Fatih Sultan Mehmed gibi İsfahan'daki sarayına davet ettiği Avrupalılar ile ticaretin, sanatların, topçuluğun esaslarını tartışırdı. Avrupalılar kendisinden, yetmiş yaşında olmasına rağmen dinçliğini koruyan, sevimli yüzlü, heybetli ve çok iyi ata binen bir hükümdar olarak söz ederler. Ok ve kılıç kullanmakta usta olup, askerleri tarafından çok sevilir, da-

5 (Alaüddevle Mirza Gürkan): Türk hükümdarı ve gökbilimi bilgini (Semerkant 1394- Horasan 1449). Timur'un torunu, Şahruh'un oğlu. 1409 yılında Semerkant hükümdarı oldu. Osmanlılarla yakın ilişkiler kurdu. Ayaklanan oğlu Abdüllatif tarafından öldürüldü. Yıldızların ve Ay'ın hareketlerini gösteren tablolar düzenledi. Zic-i Uluğ Bey (Uluğ Bey Zayiçesi) adlı yapıtı Batı dillerine çevrildi ve kaynak yapıt oldu.

ima hareket içinde bulunmaktan hoşlanırdı. II. Mehmed'in eliyle gerçekleşen İstanbul'un fethini ve Avrupa ile Anadolu'nun Türkleşmesini kıskanç gözlerle izliyordu. Fatih ile aynı Türklerin torunu olan, ancak daha yaşlı ve sınırları içinde daha rahat olan Uzun Hasan'ın durumu işte böyleydi.

Padişah İle Şehzadenin Mektuplaşmaları

Fatih Sultan Mehmed, bütün Karaman ülkesini imparatorluğuna kattığı, Karamanoğlu'nun soyundan gelen Türkmenlerin elinden Tokat ve öteki önemli kentleri aldığı sırada, İran'da egemenlik süren Uzun Hasan'ın kaygıları giderek çoğalıyordu. Anadolu'nun içişlerine karışmak için elinde gerekli bahaneler vardı. Karamanlı İbrahim Bey'in iki oğlu İshak Bey ve Pir Ahmed, Akkoyunlu Devleti'ne sığınmışlar, Uzun Hasan'ı güvenliği ve şanı için Karaman Devleti'nin ihya edilmesi konusunda inandırmaya çalışıyorlardı. Oysa üstünlük ihtirasının, İstanbul'un fatihine karşı duyduğu hasetten başka kışkırtılmasına gerek yoktu. Uzun Hasan çok eskiden beri Osmanlıların düşmanı olan Venedik ve Rodos Şövalyeleri ile de anlaşmıştı.

Ortak Hıristiyan donanması Akdeniz sahillerinden Karaman'ın kıyılarına saldırırken, Akkoyunluların Ordusu Doğu Anadolu'nun vadilerinden geçerek, Erzurum'a doğru ilerliyordu.

Babasını bekleyen genç şehzade Mustafa, Uzun Hasan'ın ordusunun saldırısına uğradı. Gösterdiği büyük kahramanlık sayıca azlığını örttü ve bir süre direndi. Küçük oğlu Cem'i İstanbul'da bırakan Fatih, yanında Rumeli ordusunu ve büyük oğlu veliaht şehzade Bayezid'i alarak Doğu Anadolu'ya doğru ilerlemeye başladı. Oğlu Bayezid'e tahtı teslim etmeyi düşündüğü için, onu savaş alanında sınamak istiyordu. Bayezid'ın kaygılı, kıskanç ve aşırılığa düşkün karakteri, askeri disipline ihtiyaç duyuyordu.

Karaman ülkesinin kapısı durumunda olan Tokat kenti, Akkoyunlu veziri Ömer Bey ve Uzun Hasan'ın yeğeni Yusuf Mirza tarafından ele geçirilmişti. Akkoyunlunun askerleri Timur'un askerleri gibi acımasız davranıyorlardı. Karaman'dan sürülen iki beyin varlığı ve eski halklarına karşı besledikleri öç duyguları, bu savaşa fetih ve bir iç savaş özelliği kazandırıyordu. Cesareti sayesinde basit bir askerden komutanlık rütbesine kadar yükselen Gedik Ahmed Paşa, Konya önlerinde ordusunun bütün ağırlığını taşıyordu. Hazırlıklarının yavaş gitmesinden ve ordunun ağır ilerlemesinden usanan Fatih, oğlu Şehzade Mustafa'ya durmadan mektup yazarak çabasını ve cesaretini tazelemek istiyordu. Bu mektupların şatafatlı ve aynı zamanda yırtıcı üslubu padişahın İran şahına karşı duyduğu nefreti pek güzel açıklamaktadır. Fatih, bu mektupların birinde şöyle yazmıştır:

"Kahraman ve mutlu oğlum! Şanımın aydınlık yansıması olan sen, şu gerçeği bil ki, idam edilmeye layık olan Uzun Hasan bize hakaret ve tehdit dolu haberler yollamıştır. Bu deliye karşı nefretten başka bir yanıt vermekten kaçındık. Deh-

şet verici biçimde sessizliğimizi koruyarak bu tilkinin tavşan olmasını sağladık. Şimdi savaşan aslanlarımızla onun üzerine yürüyoruz. Bizi beklerken düşmanın komutanlarını yen! Şu anda ordularımızın başkomutanı sensin."

Bu mektubun arkasında Davud Paşa komutasında bir öncü kuvvet gönderildi. Sadrazam Mahmud Paşa tarafından Şehzade Mustafa'ya gönderilen bu kuvvetin Akkoyunluları püskürtmeye yetmemesi, sonradan sadrazam'ın idamına neden olacaktır. Mahmud Paşa, padişahın, Uzun Hasan'ın kendisinden üstün olan kuvvetlerine karşı ilerlemesini yavaşlatmak istiyordu. İlk darbeleri, Şehzade ve komutanların karşılamasını uygun buluyordu. Bir sonraki sefer için daha kalabalık bir ordu hazırlıyordu. Babasının ve sadrazamın bu duraksamaları sırasında Kıreli Gölü yakınlarında Akkoyunlular tarafından saldırıya uğrayan şehzade Mustafa o kadar sebat ve inançla dövüştü ki, Türkmen ordusu bozuldu ve Yusuf Mirza canını kurtaranlarla Erzurum'un doğusuna kaçtı. Şehzade zaferi babasına bir zafernameyle bildirdi ve idam edilen komutanların kellelerini İstanbul'a gönderdi.

"Atımı Eyerledim, Kılıcımı Kuşandım"

Bir komutan için çok büyük bir başarı olan bu zafer, Fatih Sultan Mehmed'in hem gururunu okşadı, hem de kıskandırdı. Birkaç gün daha Üsküdar'da kalarak Uzun Hasan'a şu görkemli mektubu yazdı:

"Şöhret hırsıyla dolu olanlar durmak bilmezler. Talihinin kendilerine tanıdığı fırsatları adaletsizce kullandıklarından dolayı övünürler. İşte böyle davrananlar, güçlerinin yutulacağı uçurumun kenarına geldiklerini görmelidirler. Başları şeytanın düşündüğü kötülüklerle doludur. Başından onları kov. Sonra insanların anlaşmasını sağlayan akla kulak ver. Bizim imparatorluğumuz İslamiyetin merkezidir. Kâfirlerin kanı her zaman İslâm'ın kandilini tutuşturan yağ olmuştur. Eğer bize karşı gelirsen, inancımızın düşmanısın demektir. Atımı eyerledim, kılıcımı kuşandım. Tanrı beni öcünün alıcısı olarak seçti. Kolum, adını yeryüzünden silmeye yetecektir. Sana söyleyecek daha fazla sözüm yok! Daima iyilik arayan mutlu olsun!"

Uzun Hasan'a bu mektubu gönderen Fatih Sultan Mehmed yüz yirmi bin kişilik ordusuyla oğlu Mustafa'ya Beypazarı'nda ulaştı. Babasının elini öpen Mustafa, Amasya Valiliği'nde bulunan Bayezid ve Fatih, hep beraber Fırat Irmağı'na doğru ilerlemeye başladılar. Yeğeninin komutasındaki ordunun yenilgisinin öcünü almak üzere Batı'ya doğru ilerleyen Uzun Hasan, ordusunun stratejik bir mevkide yerleştirmişti.

Düş Gerçekleşti

İlk Osmanlı saldırısı başarısızlıkla sonuçlandı. Osmanlı askerleri Uzun Hasan tarafından kurulan bir tuzağa düştü. Çarpışmada birçok paşa ve bey şehit ve tutsak düştü. Akkoyunlu sultanı, düşmanın seçme komutanlarını eline geçirdiği için bir hayli gururlandı.

Mora Beylerbeyi Timurkan'ın oğlu olan ve tutsak düşen bir komutan, Uzun Hasan'a "o kadar sevinme, efendimizin ordusunda bizden çok daha fazla cesaretli yüz binlerce asker var" dedi.

Bir an için kaygılanan Fatih, cesaretini kazandıran bir düş gördü. Düşünde Akkoyunlu sultanı ile teke tek bir dövüşe girmiş, göğsüne şiddetli bir darbe vurmuştu. Uzun Hasan'ın göğsü yarılmış, kalbinin bir bölümü yere düşmüştü. Bu düşe inanan Fatih ve oğulları altı gün Uzun Hasan'ın peşini izlediler.

Otlukbeli'nin doğal basamakları üzerinde mevzilenen Akkoyunlu ordusu, ortada Uzun Hasan, kanatlarda iki oğlu tarafından yönetiliyordu. Fatih'in iki oğlu Bayezid ve Mustafa beyler babalarının her iki yanında Osmanlı ordusuna komuta ediyorlardı. Şehzade Mustafa komutasındaki akıncılar ve azaplar ilk saldırıyı yaptılar. Saldırının şiddetinden Akkoyunlu ordusunun sağ kanatı bozuldu. Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Mirza öldürüldü. Azapların ağası Mahmud atından inerek Zeynel'in kalfasını kesti ve Mustafa Bey'in adına Fatih Sultan Mehmed'e sundu.

Bütün ordu bu ölümde, Fatih'in gördüğü düşün doğru çıktığına karar verdi. Çünkü oğlunun adı Farsçada, "babanın kalbinin bir parçası" anlamını taşıyordu.[6]

Kardeşinin hareketinden cesaret alan Bayezid de karşısına düşen Akkoyunlu ordusunun saflarına daldı. Bir anda kuşatılan ve perişan edilen Uzun Hasan ölen oğlu ve yenilen ordusu için ağlayarak savaş alanından kaçtı.

Uzun Hasan ve döküntülerini kaçırmak istemeyen Fatih, Akkoyunluları izliyordu. Karahisar önlerine geldiklerinde, Sadrazam Mahmud Paşa, şüpheli bir araziye girmeden önce kaleyi düşürmek için kuşatma yapılmasında ısrar etti. Hiddetlenen Fatih, sadrazamı çekingenliğinden dolayı hakaret edercesine azarladı. "Bana lazım olan kaleler değil, ordulardır!" diye bağırdı.

Cem Sultan Görev Başında

Karahisar, Sultan Mehmed'in önünde direnmeden teslim oldu. Bu başarıdan sonra elinde tuttuğu kırk bin Türkmen tutsağı serbest bıraktı. Amacı İran'a karşı tampon olarak kullanmak istediği Türkmenlerin dostluğunu kazanmaktı. Elde ettiği zaferi ve Uzun Hasan'ın Şiraz'a kadar kaçışını bildiren mektuplar Mısır'a ve Avrupa ile Asya devletlerine gönderildi. Böylece Osmanlıların, İran'a karşı kazandıkları ilk zafer müjdeleniyordu.

Uzun Hasan'a erişmek için ordularının çöller aşmak zorunda olması Fatih'in yavaş yavaş geri çekilmesine neden oldu. Dönerken, Akkoyunluların sahneden çekilmesiyle yalnız kalmış olan Venedik ve Rodos şövalyelerine karşı nasıl davranacağını tasarlıyordu. Şehzade Mustafa, Karaman'da bulunan ordusuyla bu eski beyliğin eyaletlerinde düzeni sağlamak

6 Fatih'in oğullarından Mustafa'nın anlamı, "Istıfa edilmiş, seçilmiş" demektir ve kelime Arapçadır. (Istıfa: Bir şeyin halisini, temizini seçip alma. Seçme, seçkinlik. Ayıklama.) Bayezid ise "Yezid'in babası, atası" anlamındadır. "Ba" eki "baba ve ata" anlamına gelen "eb (âbâ)" ve "Ebu"nun bozulmuş halidir. Yezid bilindiği gibi Halife Muaviye'nin oğlu olup, ikinci Emevi halifesidir.

üzere görevlendirildi. Fakat bu şehzade daha sonra, uzun zaman babasının sevgisini ve ilgisini göremedi. Bir söylentiye göre Sadrazam Mahmud Paşa'nın öğütlerine uyan Fatih, oğlunu acele İstanbul'a çağırdı. Karaman ülkesini yönetmek üzere üçüncü oğlu Cem Sultan'ı yolladı.

Henüz on sekiz yaşında olmasına karşın yüksek erdemlere, yeteneklere ve cesarete sahip olan Cem, sarayın iftihar ettiği bir şehzadeydi. Hem şair, hem savaşçı olan Cem babasına adanmış, Farsça bir divan yazmıştı. Göğüs göğüse savaşa karşı son derece meyli olan Karamanlılar kendisini imparatorluğun baş savaşçısı olarak niteledi ve en ufak bir itiraz göstermeksizin yönetimi altında yaşadılar. Ailesi içinde en sevimli, en ilgi çekici ve en talihsiz olan bu şehzadenin serüven dolu yaşamını, kitabımızın daha sonraki sayfalarında anlatacağız. Bu arada Fatih, farkında olmadan oğlunun yaşamına mal olacak bir faciayı hazırlıyordu.

Hemen burada Osmanlı tarihçilerinin Cem Sultan'ın ünü üzerinde durmadıklarını ve bu talihsiz şehzadenin acı sonunun, yalnız Rum ve İtalyan tarihçileri tarafından ele alındığını belirtelim.

Şehzade Mustafa Vezirin Karısını Kaçırdı

Akkoyunlulara karşı yapılan seferlerde kendini iyice gösteren kahraman Şehzade Mustafa, Anadolu'da valilik yaptığı dönemlerde bağımsızlığa alıştığından, şimdi babası ve sadrazamın bakışları altında ve barış içinde İstanbul'da yaşamaktan sıkılmıştı. Başardığı pek çok savaşın sağladığı kişilikle hem halk, hem de yeniçeriler arasında bir hayli şöhret sahibi olduğundan davranışları, sözleri hatta aşkları bile daha dikkatle izleniyordu. Tahtın gerçek vârisi Bayezid'e karşı bu oğlunu tercih eden Fatih Sultan Mehmed, yakınlık duyduğu şehzadesinde giderek artan görkemli bir rekabet sezmekteydi. Kendisi için hoş gördüğü pek çok aşırılıkları asla oğlunda görmek istemiyordu. Mustafa'nın her kusuru gözünde bir suç olarak büyüyordu.

O zamanlar Doğu'da seferde bulunan bir vezirin son derece güzel bir karısı vardı. Şehzade Mustafa bu kadını görmüş, ona âşık olmuştu. Parayla kandırılan uşaklar ve haremağaları iki âşığın haberleşmesini sağlamıştı. Bir gün yanında nedimeleriyle birlikte hamama giden genç kadın, Mustafa'nın adamları tarafından kaçırıldı. Vezirin karısıyla sarayına kapanan Şehzade Mustafa'nın yarattığı rezalet bir anda bütün İstanbul'da duyuldu. Durumu haber alan vezir kalkıp İstanbul'a geldi ve Fatih'in ayaklarına kapanarak bunca hizmetine karşılık böyle bir davranış beklemediğini belirtti. Bu olayın yarattığı çirkin durumu ortadan kaldırmaya karar veren Fatih Sultan Mehmed, bir gece çavuşlarını oğlunun dairesine gönderdi. Genç kadın şehzadenin kollarından zorla alınarak kocasına yollanırken Şehzade Mustafa da boğduruldu.[7]

7 Yılmaz Öztuna'nın *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi* adlı kitabında (Cilt 4, sayfa 58, İstanbul 1964) Şehzade Mustafa'nın ölümü şöyle anlatılmaktadır: "Böbreklerinden rahatsız bulunan Şehzade Mustafa, Akkoyunlu seferindeki yorucu harekâttan dolayı hasta düştü. Dönüşte Niğde çevresinde Bozpazarcığı'nda 19 Ağustos 1474'te öldü."

Sadrazam İdam Edildi

Fatih Sultan Mehmed, Şehzade Mustafa'ya karşı zamanında gösterdiği kötü davranışlarından dolayı Sadrazam Mahmud Paşa ile meşgul olmaya karar verdi. Şehzade Mustafa'nın idam edildiği gün Mahmud Paşa ile satranç oynuyorlardı. Fatih, idam olayına Osmanlı Hanedanı'na karşı ağır hakaret sayılabilecek bir ilgisizlik gösterdiğini ve yas elbiseleri giymesi gerekirken beyaz kaftan giydiğini ileri sürerek sadrazamıı suçladı.

Rum baba ve Arnavut anneden dünyaya gelmiş olan Mahmud Paşa, Hıristiyan olarak vaftiz edilmişti. Çocukluğunda devşirme olarak alınmış, sarayda yetiştirilmiş, eğitilmiş ve Müslüman yapılmıştı. İslamiyete bağlıymış gibi görünmesine rağmen, yaşamının sonuna kadar ilk dinini ve ait olduğu ırkı unutmamış, görevi sırasında karşılaştığı Hıristiyanlara karşı daima hoşgörülü davranmıştı. Buna rağmen olumlu tarafları olan bir sadrazamdı. Birkaç kez Fatih'in fetih hırsıyla yapmak istediği tehlikeli hareketleri önlemişti. Her zaman bilginleri, şairleri, sanatkârları korumuş; halk için kütüphaneler açtırmış, İstanbul ve Sofya'da adını taşıyan camiler yaptırmıştı. Şiraż ve Tebriz'de bulunan şairlerle edebiyat tartışmalarına katılmıştı. Padişahın gözünden düştükten sonra azledilip Yedikule Zindanları'na atıldı. Sonunun ne olacağını anlayan Mahmud, olgunluk içinde yazgısına rıza gösterdi. İdamından sonra yerine Gedik Ahmed Paşa getirildi.

Şövalyelerin Saldırısı

Fatih gibi Müslüman olan Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan ile birleşen papa, Venedik, Ceneviz, Rodos şövalyeleri Akkoyunluların yenilgisinden sonra da Anadolu'nun güney kıyılarına saldırılarını sürdürdü. Sultan Murad'ın dul eşi Sırp Prensęsi Mara, üvey oğlu Fatih Sultan Mehmed ile Venedik'in arasını bulmak için boşuna çaba harcadı. Papa ve Rodos Şövalyeleri Venedik'in dış politikasını bir hayli etkiliyordu. Prenses Mara, Padişah II. Mehmed'in saygılarını götürmek üzere Selanik'e uğurlandı.

Venedik'in seksen, Papalık'ın on, Napoli'nin on yedi ve Rodos'un on dört kadırgası gerçek bir Haçlı donanması oluşturuyordu. Bu Haçlı donanması Akdeniz ve İzmir sahillerine çıkarmalar yapıyor, yağma, cinayet, ırza geçme olayları birbirini kovalıyordu. Birleşik Hıristiyan kuvvetlerine katılan tarihçilerden biri şunları yazmıştır:

"Venedikliler ile müttefikleri Rodos Şövalyeleri İzmir'e girdiklerinde erkekleri boğazladılar, camilere sığınmış olan kadın ve kızları ihtiraslarına alet etmek için kapıları kırdılar. Saldırıyı yöneten Venedikli komutan Mocenigo, askerlerinin insancıl duygularını uyandırmak yerine yağmayı, kundakçılığı ve ırza geçmeyi kışkırtıyordu. Kendisine getirilecek her Osmanlının kafası için bir duka altın vaat etmişti. Tutsak almanlar ise açık arttırmayla satılıyorlardı. Rodos'un karşısındaki kıyı kasabalarının halkı kılıçtan geçirildi, bağlara ve ağaçlara varıncaya kadar her şey yakıldı. Müttefikler tarafından kullanılan vahşi Ar-

navutlar, ellerine geçirdikleri erkek ve kadın tutsakların her biri için üç duka altını alıyorlardı."

Akıncılar Karşı Saldırıya Geçti

Anadolu sahillerine yapılan bu saldırılar Fatih Sultan Mehmed'i çılgına çeviriyor, hiddetlendiriyordu. Fatih öç almak duygusuyla yanıp tutuşuyordu. Kendi denizlerinin ortasında düşmanlarının kalesi durumunda olan Rodos'u almayı kafasına koymuştu. Almanya İmparatoru III. Friedrich'e karşı Hırvatistan ve Slovenya'da yürüttüğü birkaç savaş yüzünden bu adaya karşı tasarladığı seferi gerçekleştiremedi.

Almanya imparatoruna karşı düzenlenen akınlardan birinde Osmanlı atlıları Macaristan'ın içlerine kadar girerek Laybach kentini, pazar ayini yapılırken bastılar. Macar ovasının ortasında bulunan Peterwardein gibi kentler akıncıların saldırıları karşısında alevler içinde kaldı. Ülkelerinden sürülen on binlerce tutsak ile İzmir ve Akdeniz sahillerine yapılan saldırıların öcü alınmış oluyordu. Venedikli komutan Loredano, Arnavutluk'un İşkodra kentini tamamen harap oluncaya kadar savundu. Sekiz saat süreyle sur gediklerinde meydana gelen çok kanlı bir vuruşma sonunda sekiz bin Osmanlı ve Venedik askeri yaşamlarını kaybetti.

Arnavutluk'tan dönen Süleyman Paşa önemli bir Osmanlı kuvvetiyle, vergisini vermeyi reddeden Boğdan Voyvodası IV. Stefan'ı cezalandırmak üzere Boğdan topraklarına girdi. Stefan, sürekli çekilerek Osmanlıların "Akdere" dedikleri yere geldi. Savaşın gidişatı üç kez değişti, ancak bataklıklar arasına sıkışan Osmanlı ordusu yenilmekten kurtulamadı. Kazıklı Voyvoda kadar vahşi olan Boğdanlılar, tutsak aldıkları Osmanlıları kazığa oturttu.

İmparatorluğun her yanından gelen Osmanlı askerlerinin sayesinde böyle bozgunları hemen gideren Fatih, Rodos ve Kırım üzerindeki emellerinden vazgeçmiyordu. Özellikle Ceneviz'in elinde tuttuğu ticaret limanı Kefe'yi almak isteyen padişah, Sadrazam Gedik Ahmed Paşa'yı donanma ile Kırım'a yolladı.

Cenevizli hain Squercifico sayesinde kolaylıkla teslim alınan Kefe'deki kırk bin tutsak İstanbul'a gönderildi. Kentin ele geçirilişinden üç gün sonra Sadrazam Gedik Ahmed Paşa, Cenevizli hainleri ve Osmanlılar ile işbirliği yapan Ermenileri büyük bir şölene davet etti. Şölenin verildiği salonun ancak bir kişinin inip çıkabileceği kadar dar basamaklardan oluşan merdivenli bir çıkışı vardı. Yemek bittiğinde başta hain Cenevizliler olmak üzere öteki işbirlikçiler merdivenden aşağı tek tek inmeye başladı. Aşağıda bekleyen cellatlar hepsini idam etti. İhanetin cezası böylece verilmiş oluyordu.

O zamandan beri Osmanlılara bağlı yaşayan ve Cengiz Han'ın soyundan gelen Girayların egemenliklerine XIX. yüzyılın ortalarında Ruslar tarafından son verilmiştir.

Fatih Boğdanlılara Gerekli Cezayı Verdi

Kırım'da tutsak edilen bin beş yüz genç Ceneviz soylusu, İstanbul'a gelirken bulundukları kadırgada isyan çıkardı. Geminin yönetimini ellerine geçirerek Avrupa sahillerine çıktılar ve Macaristan'a sığındılar.

Macaristan'a kaçan tutsakları boşuna isteyen Fatih Sultan Mehmed, hem Macarları, hem de Boğdanlıları cezalandırmak amacıyla Boğdan'a yürüdü. İlk anlarda geri çekilmeye başlayan yeniçerileri cesaretlendirmek amacıyla ön saflara yalın kılıç atıldı ve ordusunu başarıya ulaştırdı.

Macar Kralı Mathias Corvinus'un nişanlısı olan Napoli Prensesi Beatrice, Dalmaçya'dan Peşte'ye gidebilmek için Türk akıncılarının saldırılarına karşı bir orduyla yola çıkmak zorunda kaldı. Geceleyin konakladığı kent ve kasabalar ertesi gün akıncılar tarafından yakılıyordu. Aynı ateş, düşmanlar ile birleşen Venedik'i cezalandırmak için Arnavutluk, İllyria, Lepante Körfezi, Udine bahçeleri ve hatta Tagliamento ovalarını da yakıyordu.

Altı oğlunun taht mücadelelerini bastırmakla uğraşan ve büyük oğlunu öldürtmek zorunda kalan Uzun Hasan, 1478 yılında utanç içinde yaşama gözlerini yumdu.

Kartal Yuvası Gibi Bir Kent

Sadrazam Gedik Ahmed Paşa, aynı yıl içinde Sultan Bayezid zamanında yapıtlarıyla tanınan şair ve düşünür Mevlânâ'nın soyundan gelen Karamanlı Mehmed Paşa ile görevlerini değişti.

Vezirlerin ve komutanlarının yavaş hareket etmesinden yakınan Fatih, altmış bin azap ve kırk bin yeniçerinin başında Adriyatik kıyılarının fethini tamamlamak üzere İşkodra üzerine ilerlemeye başladı.

Kayaların üzerine kurulmuş İşkodra'nın surlarını uzaktan görünce, "kartal, yavrularını korumak için ne güzel bir yuva sęçmiş" dedi.

Topçu birlikleri, her biri bin iki yüz kilogram ağırlığında mermer gülleler savuran toplarıyla kenti dövmeye başladı. Kükürte bulanmış yünlü paçavralar düştükleri evleri yakıyor ve içlerinde oturanları dumana boğuyordu. Hemen cephe gerisinde dökümhaneler ve baruthaneler kurularak yeni topçu bataryaları yapıldı. Her biri bin beş yüz kilo ağırlığında olan iki bin yedi yüz gülle otuz dört gün boyunca kenti darmadağın etti. Otuz beşinci gün, kenti tepeden gören bir yerde otağını kurmuş olan Fatih saldırı buyruğunu verdi. İlk saldırı başarısız oldu ve on bin Osmanlı askeri şehit düştü. Bu kayalık kenti almak için daha fazla askerini harcamak istemeyen Fatih Sultan Mehmed, kuşatmayı kaldırmadan çekildi. 1479 yılında Venedik ile yapılan bir anlaşma sonunda kent Osmanlılara teslim edilmiştir.

Sıra Rodos'a Gelmişti

Şimdi Rodos seferine başlamak için hiçbir engel kalmamıştı. Fenikelilerin Yılan-

lar Adası dediği ve Yunanca Güller Adası ya da Adaların Gülü anlamına gelen adıyla Rodos, Anadolu'nun bir uzantısı olarak Akdeniz'de yer alır. Ada, karadan bir hayli uzak olduğu için yabancı milletlerin istilası oraya erişmek olanağını bulamamıştır. Eski Yunanlar Rodos'un Anadolu'dan ayrılmasını Helios'un[8] Rodos'a karşı duyduğu sevgiye bağlamışlardır. Bu aşktan doğan Heliadai[9] efsaneye göre Kilikya'ya komşu kent ve limanları kurdu. Önceleri cumhuriyet ile yönetildikten sonra Artemis tarafından ele geçirilen, daha sonraları Persler ve Büyük İskender tarafından fethedilmekten çok, ziyaret amacıyla işgal edilmiş olan Rodos, iklimi, bahçeleri, gemileri, ticareti ve yelkenlilerin ayaklarının altından geçerek limana girdikleri anıtıyla ünlüdür. Romalılar döneminde Yunanistan'ın müzesi ve okulu gibi kalmıştı. Cicero[10] adaya gelerek Yunan edebiyatının ustalarından hitabet ve şiir öğrenmişti.

İmparatorluğun başkentini Bizans'a taşıyan Konstantin, Rodos'u topraklarına katmış, buraya rahipleri yerleştirerek, İstanbul'da inşa ettireceği Ayasofya Kilisesi için eski tapınakların kalıntılarını getirtmişti. II. Mehmed'den önce ara sıra adaya saldıran Araplar ve Türkler kiliseleri yıkmışlardı. Haçlılar ise Rodos'u Arap ve Rumların elinden almış ve bir avuç serüvenci Alman, Fransız, İtalyan şövalyesinin yönetimine terk etmişlerdi. Sonunda, Kudüs Saint Jean Şövalyeleri tarikatının büyük üstadı olan Guillaume de Vellaret, adayı Kilikyalılardan almış ve Bizans'a bağlanmıştı.

Şövalyeler bu adalarda eli silah tutabilecek yaştaki bütün erkekleri kılıçtan geçirmişlerdi. İhtiyarlar, kadınlar, kızlar ve çocuklar ganimet gibi alınmış ve Adriyatik kıyılarında satılmışlardı. Onların yerine Avrupa'dan Hıristiyan halk getirilmişti. Guillaume de Vellaret'den sonra büyük üstat olan Villeneuve, Rodos'un surlarını tahkim ettirerek, burayı rahiplerin ve komutanların sığındıkları bir kışla liman durumuna getirmişti. Anadolu'daki rakipleriyle başa çıkabilmek için Rodos Şövalyeleri ile anlaşan ilk Osmanlı padişahları onlara kıyılarda bazı üsler vermişti. Bodrum'da yapılan barış ve ateşkes bu dinsel şövalye örgütünün amacını oluşturan Müslümanlara savaş ilkesinin uygulanmasını önlüyordu.

Yüz Altmış Kadırga Sefere Hazırlandı

Daha önce şövalyelerin Fatih'in yıllık vergi isteğini nasıl geri çevirdiklerini, an-

8 (Yunanca'da "güneş" anlamına gelir.) Yunan mitolojisinde güneş ve ışığı temsil eden tanrı, Hyperion ile Theia'nın oğlu, Eos ile Selene'nin kardeşi. Birçok kişiye âşık oldu. Koruyucusu olduğu Rodos Adası'nda ona büyük önem verilirdi. Onun adına Helieia adlı şölenler düzenlenir, onuruna denize dört atlı araba atılırdı. Rodosluların Demitrios Pohorketes'e karşı adayı başarılı savunmasından sonra kazanılan zaferin anısına Rodos Limanı'nın girişine Helios'un tunçtan heykeli dikildi (İÖ 280'e doğru). Lindoslu Khares'in yaptığı bu dev heykel otuz iki metre yüksekliğindeydi. İÖ 224 yılında depremden zarar gördü ve İS 672 yılında tamamen yıkıldı. Helios'un bu deve heykeli "Dünyanın yedi harikası"ndan biriydi.

9 Helios'un yedi oğlu ve beş kızı.

10 (Mareus Tullius): Latin hatibi (İÖ 106-İÖ 43)

cak armağanlar göndererek kendisine bağlı olmadıklarını göstermek istediklerini anlatmıştık.

Mora, Arnavutluk, Trabzon, Kırım, Tuna, Venedik olaylarıyla Rodos'a sefer yapmaya bir türlü fırsat bulamayan Fatih Sultan Mehmed'in yüreğinde nihayet adaya sefer hazırlığının sesi çınlamaya başlamıştı. Boğaziçi, İstanbul ve Selanik limanlarında kadırgalar sessizce hazırlanıyor, on binlerce asker komutanlarının buyruğunda Rodos'a dümen kırmak için sabırsızlanıyordu. Büyük Üstat d'Aubusson casusları aracılığıyla bu hazırlıkları dikkatle izliyordu. Fransa, Sicilya, İspanya, İngiltere, Almanya ve İtalya'da bulunan tarikat mensubu şövalyelere gönderilen mektuplarda adanın, şövalye örgütünün ve Hıristiyanlığın kurtarılması için hepsinin gemileriyle birlikte yardıma gelmeleri isteniyordu. Bir bölümü görev anlayışı, ötekileri din uğruna, çoğu da artık Avrupa'da ölmek üzere olan şövalyeliği hiç olmazsa Rodos'ta kurtarmak üzere yardıma koştular.

Sefer açılmadan önce her iki taraf da birbirini oyalamak amacıyla görüşme istediyse de bunda başarı sağlanamadı. Fatih'in yanında Rodos'a ihanet eden üç kaçak vardı. Bunlardan en önemlisi yurdundan kovulan bir Rum olan Meligallo idi. Daha önce Rodos'ta oturduğu için adanın her yanını iyi biliyordu. Fatih onun verdiği bilgilerden bir hayli yararlandı.

Rodos'un Savunması

Yine bir başka dönem, Fatih Sultan Mehmed tarafından Rodos seferi için deniz ve kara orduları komutanı seçilmişti. Bu, Fatih'in yok ettiği Palaiologos soyundan bir prens olan Mesih Paşa idi. Son imparator Konstantin'in kuzeni olan Mesih Paşa, dine, kana, yurda, onura önem vermeden İslamiyeti seçmiş, bu sayede paşa rütbesine kadar yükseltilmişti. Şimdi de Müslüman olarak doğmadığı için geçmişindeki bu eksikliği ortadan kaldırmak üzere büyük bir cesaretle hareket ediyordu. Fatih Sultan Mehmed, hem ailesine, hem yurduna ve hem de Hıristiyanlığa ihanet eden bir adamdan başka Rodos Şövalyelerine karşı savaşacak birini bulamamıştı.

Yüz Osmanlı kadırgası 24 Mayıs 1480 günü Rodos ile kara arasında yer aldı. Donanma yüz bin savaşçıdan başka İstanbul ile İşkodra surlarını döven topları ve lağımcı birliklerini de taşıyordu. Şövalyeler ve kale halkı surların üzerine koşarak kuzey rüzgârının Rodos'un üzerine attığı bu büyük Osmanlı donanmasını izlemeye başladı. Hıristiyanlığın bu son Kartaca'sında toplanmış olan, Avrupa'nın bütün vaadlerini taşıyan, kendilerine tayfa ve yiyecek veren Mısır sultanı ile ittifak yapan, Tunus emiri ile barış içinde olan, hâlâ Kilikya'da Cem Sultan'a karşı direnen Karaman prensleriyle işbirliği halinde bulunan Şövalyeler bir imparatorluk ile boy ölçüşebileceklerine inanmışlardı. Avrupa'daki örgütlerinin topladığı paralarla ve Afrika ile Asya kıyılarında korsanlık yaparak ele geçirdikleri ganimetlerle iyice zenginleşen hazinelerinin serveti sınırsızdı. Büyük üstatlardan pek çoğu servetleriyle donanmaları ürkütecek, orduları şaşırtacak

kaleler ve surlar yaptırmıştı. Gemilerin yaklaşabileceği kıyılar ve limanlar toplarla donatılmıştı. Çaprazlama ateşleri ile tek bir sandalı bile kıyıya yaklaştırmayacak güce sahiplerdi.

Arap ve Türkmen atlarına bindirilmiş hafif atlı birlikleri, adada tehlike beliren herhangi bir yere hızla ulaşabiliyordu. Rodos, Osmanlılar adaya çıkmayı başarırlarsa, bütün halkı surları içine alarak açlık ve susuzluk tehlikesi baş göstermeden direnebilecek şekilde tahkim edilmişti. Adadaki nüfus otuz bin kişiyi geçmiyordu. Kent, Anadolu'ya bakan bir tepenin eteklerine yaslanmıştı. Deniz tarafında iki doğal çıkıntı ileri doğru uzanıyor ve limanı kapatacak biçimde birbirine kavuşuyordu. Fenikelilerden beri kenti zapteden milletler limanı kapatan iki kol üzerinde kuleler, mazgallar, surlar inşa etmişti. Surların kalınlıkları, yükseklikleri gedik açılmasına olanak bırakmayacak biçimde yapılmıştı. Liman kalın bir zincir ve dalgakıran ile ikiye ayrılmış, bir tarafı askeri amaçla, öteki tarafı ise ticaret işinde kullanılıyordu. Bu iki liman arasında dar rıhtımlar yer alıyordu. Limandaki surlar kadar sağlam ve yüksek olan iç surlar, rıhtımları kentin sokaklarından ayırıyordu. Duvarların arasındaki dar kapılar kente girmek için tek geçit oluyordu. Her milletten şövalyelerin evlerinin kapısında, kendi ülkelerinin armaları görünüyordu.

Surların ve hendeklerin çift olduğu bu bölgeden başka, biri Yahudiler, öteki Rumlar için iki ayrı yerleşim bölgesi vardı. Her iki bölüm de güçlü toplarla koruma altına alınmıştı.

Yüz Bin Asker Rodos'a Çıktı

Sümbüller Tepesi'nin ilerisinde bulunan Aya Stefano Dağı ormanlarla kaplıydı. Dağın denize ulaştığı yerde serin, gölgeli ve rutubetli bir plaj vardı. Kaçakların tavsiyelerini dinleyen Mesih Paşa yüz bin askerini işte bu savunmasız plaja çıkarttı. Köylüler korkuyla kente kaçıştılar. Osmanlı ordusu Aya Stefano Dağı'nın eteklerine çadırlarını kurdu, topların menzili dışında kalmaya dikkat ederken, Fileremos Kilisesi'nin bulunduğu tepeye doğru yaklaşmaya ve surlardan aşırtmak suretiyle kenti bombalamaya başladı. Osmanlı donanması da Rodos'un doğu tarafına geçerek savaştan uzak bir kumsala bakan koyda demir attı.

Mesih Paşa'nın Vakitsiz Konuşması

Mesih Paşa tarafından limanın girişinde bulunan iki kuleye karşı yapılan ilk bombardıman granit blokları ancak yerinden oynatmaya yetti. Uzun top atışlarından sonra tekniğin de, hilenin de geçerli olmadığı görüldü. Böylece Mesih Paşa, birliklerinin sayısına ve cesaretine güvenmekten başka çıkar yol olmadığını anladı.

Bir ay boyunca kara ve deniz on bin gülle ve üç bin yanar bomba kusan iki volkan haline geldi.

Rodos kenti surları, kiliseleri, saraylarıyla ancak bir enkaz yığını altında görülebiliyordu.

Cephaneleri tükenen Osmanlılar, surlara bir adım bile yaklaşamıyorlardı. Altı sa-

at süren bir saldırı sonunda üç bin Osmanlı askeri Mesih Paşa'nın gözleri önünde şehit oldu. Birkaç günlük bir ateşkesten sonra hem karadan, hem denizden başlatılan büyük saldırı için buyruk verildi. Osmanlılar kuleleri, gedikleri aşmışlardı. Artık kente girmek üzereydiler.

Aynı gün (28 Temmuz cuma) Gedik Ahmed Paşa komutasında bir Osmanlı donanması İtalya'nın Otranto kentine çıkarma yapıyor, çevreyi kan ve ateşe boğuyordu. Mesih Paşa kalenin düştüğünü sanarak ihtiyatsızca bir açıklama yaptı. Rodos'tan elde edilecek ganimet ve tutsakların sultana ait olduğunu ve askerler tarafından korunması gerektiğini ileri sürdü. Yasal hakları olan ganimetten yoksun bırakılmaları askerlerin umutlarını bir anda yok etti. Gediklerin üzerindeki yeniçeriler paşanın bu tutumuna kızarak aşağı indi. Boşaltılan yerlere geçen şövalyeler bir anda eski durumlarını kazandılar. Manevi yıkıntı, yorgunluk, başkaldırmalar sonunda Mesih Paşa on iki bin şehit bırakarak Rodos'u terk etti.

Yüz Osmanlı kadırgası demir alıp uzaklaşırken, şövalyelerin yaktıkları meşaleler bütün adayı aydınlatıyor, Hıristiyanlar ilahiler söyleyerek tepelere tırmanıyor, kendilerini ve Rodos'u düşmanlardan kurtardığı için Tanrı'ya dua ediyorlardı.

Onu Ancak Bir Hastalık Yendi

Fatih Sultan Mehmed, kabahati Mesih Paşa'da bulduğu bir bozgundan dönen donanmayı ağır suçlamalarla karşıladı. Mesih, paşalık rütbesinden sancakbeyliğine indirilerek Gelibolu'ya gönderildi. Mesih, idam edilmeyi bekliyordu. Belki bağışlama, belki küçümseme sonucu yaşamasına izin verildi.

Padişah, ordularının İşkodra ve Rodos'daki başarısızlıklarını silmek amacıyla yeni zaferler kazanmak üzere hazırlıklara girişti. Ertesi yılın ilkbaharında (1481) Üsküdar ile Gebze arasına tuğlar dikildi. Bu, ordunun hükümdarın otağı çevresinde birleştiğine işaretti. Fatih Sultan Mehmed Karaman, İran ve Rodos'taki düşmanlarına yardım eden Mısır'ın elinden Suriye'yi alacaktı. Böylece Tuna'nın iki yakasında sağlam bir temel, İstanbul'da merkezi bir başkent ve Anadolu'da güçlü ve yenilmez bir vücut meydana getiren Fatih, şimdi de, imparatorluğa, biri İllyria Dağları'na, öteki Lübnan'ın karlı tepelerine uzanan iki kol kazandırmak istiyordu. Şimdiye kadar hiçbir millet bu kadar kısa sürede otuz devleti boyunduruk altına alamamıştı.

Ancak ölüm, Fatih Sultan Mehmed'i bu tasarıları tamamlamaktan alıkoydu. Kanı gibi şiddetli ve hızlı bir hastalık onu pençesine almıştı. Ordusuyla yola koyulduktan kısa süre sonra başgösteren hastalık sonunda yaşama gözlerini kapadı. Hizmetinde bulunan hadımlar ve hekimler ölümünü ordudan gizledi. Yalnızca birden hastalandığını ve İstanbul'a dönüp hamamlarda şifalı su tedavisine devam etmesi gerektiğini duyurdular.

Kargaşa Çıktı

Sadrazam Mehmed Paşa, tahtın hukuki sahibi olan Şehzade Bayezid'in yerine ikinci Şehzade Cem'i tahta çıkartmak için çaba sarfediyordu. Buna rağmen, davranışlarının hiçbir zaman eleştirilmemesi için Amasya Valiliği'nde bulunan Bayezid'e babasının ölümünü bildirmek ve İstanbul'a gelmesini duyurmak için mabeyinci Keklik Mustafa'yı gönderdi. Keklik Mustafa yolda oyalanmak ve birtakım olayların tezgâhlanmasına zaman sağlamak üzere görevlendirilmişti. Cem'in tahta çıkmasını ve Bayezid'in ölümünü öngören bu düzen başarıya ulaşmak üzereydi. İstanbul'dan olağan bir gidişle Amasya dokuz gün, Cem Sultan'ın bulunduğu Manisa ise dört günde alınıyordu. Paşalara, askerlere ve halka ilk kez Cem gözükürken, Bayezid babasının ölüm haberini daha yeni almış olacaktı. Sadrazamın güvenilir ve hızlı bir kuryesi tasarıdan Cem Sultan'ı haberdar etmek üzere dörtnala Manisa'ya yollandı.

Aşırı önlem alınması Cem Sultan'ın ve koruyucusunun kaybına neden oldu. Bayezid'in ilk olarak İstanbul'a gelmesi halinde yeniçerilerin sevgisini kazanacağından kaygılanan Mehmed Paşa kentte kalan garnizona emir vererek derhal Boğaz'ı aşmalarını ve Sultan Çayırı'nda toplanmalarını istedi. Bu alışılmamış buyruğu yerine getiren askerler Üsküdar'a doğru ilerleyen hadımlar ve muhafızlarla korunan kapalı bir tahtırevan gördüler. Söylendiğine göre bu, İstanbul'daki sarayına dönen padişahtı. Ordu ve halk hiçbir şeyden kuşkulanmamıştı. Ancak Sultan Çayırı'na ilerleyen yeniçeriler zaten memnun olmadıkları buyruk üzerine padişahın tahtırevanını görünce başkaldırdılar. Üsküdar'a giden tahtırevanın kendilerine gösterilmesini istediler.

Açılan perdeler Fatih'in ölüsünü gözler önüne serdi. Yeniçeriler bir cinayet olduğunu sanarak ordugâha haber yolladı ve arkadaşlarını öç almaya çağırdılar. Gösteri yaparak deniz kıyısına kadar geldiler, zor kullanarak kayıklara bindiler ve Avrupa yakasına çıktılar. Yahudi mahallesini yağmaladıktan sonra saraya saldırarak tahtı Cem Sultan aleyhine gasp etmekle suçladıkları sadrazamın kafasını kestiler.

Fatih'in yeni soğumuş cesedi, böylece ölümünün ortaya çıkardığı kargaşalıklara tanık oldu. Birkaç gün süreyle İstanbul, hükümdarsız ve sadrazamsız kanlı bir ara dönem geçirdi.

Korkut Geçici Padişah

İsyanın ve cinayetlerin gürültüleri arasında İstanbul'a gelen paşalar, vezirler ve komutanlar Saray'da toplandı. İmparatorluğu kargaşalığın elinden kurtarmak için görüştüler. Askerler tarafından sayılan, doğruğu ve sertliği ile tanınan İshak Paşa'ya kesin yetki verildi. İshak Paşa kendisine bağlı bir avuç yeniçeriyi ve çavuşu toplayarak başkaldıranları bazen yasalarla, bazen celladın kılıcı ile yola getirdi. Başkaldırı halk ve mollaların desteği ile kısa zamanda bastırıldı. Böyle bir diktatörlüğün uzun zaman dayanamayacağını anlayan İshak Paşa Saray'a giderek, Fatih'in elinde tuttuğu torunlarından, Bayezid'in oğlu Korkut'u ve Cem'in oğlu Oğuz Han'ı ararak yeniçerilerin önüne çıktı. Babası ge-

linceye kadar Korkut'u padişah olarak tanıyacağını söyledi. Başta İshak Paşa olmak üzere herkes Korkut'un önünde yere kapandı. Millet olma hakkını aile hakkında gören Osmanlılar bir çocuğun başında taca bürünen hakka saygı gösterdiler

Devlete Zarar Veren Bir Görenek Başlatıldı

Sanki tanrısal bir güç, başı kesilen sadrazamın tasarladığı oyunun bütün yollarını kesmek için çalışıyordu. Manisa'daki Cem Sultan'a gönderilen haberci yolda Anadolu Kazaskeri Sinan Paşa'ya rastladı. Bayezid'in kız kardeşiyle evlendiğinden Bayezid'in koyu bir yandaşı olan Sinan Paşa mektubu açtırınca oyunu anladı, hemen onu orada idam ettirerek sırrını da yanında götürmesini sağladı.

Böylece Cem Sultan uzun süre babasının ölümünü ve İstanbul'daki olayları öğrenemedi. Bayezid ne kadar geç de olsa, Keklik Mustafa'nın gelişiyle durumu öğrendi. Kardeşi Cem'in tahtı ele geçirmek üzere kendisinden önce davranmış olabileceğinden kaygılandı.

Aynı akşam dört bin seçme askeriyle Amasya'dan hareket etti. On ikinci gün Türkmen atlarının hızı sayesinde Üsküdar'a ulaşmayı başardı. İleride sadrazam yapmayı tasarladığı veziri Mustafa Paşa da yanında bulunuyordu.

Vezirler, komutanlar, ağalar, yeniçeriler ve halk, kayıklara binerek yeni padişahı karşılamaya gittiler. Ancak ayakoyunları Bayezid'in gelişini beklememişti. Halkın sevdiği bir diktatörün, muhteris paşaların, çalkalanan kentin, başkaldıran yeniçerilerin imparatorluğu teslim ettikleri pek tanınmamış genç şehzade önünde kolayca eğilmeye niyetleri yoktu. Hepsi hizmetlerinin karşılığını istiyordu.

On iki günden beri Sadrazamlık makamında oturan İshak Paşa, Mustafa Paşa tarafından yerinden edilmekten çekiniyordu.

Bu yüzden yeniçerilerin arasında dedikodular yayarak rakibinin Yeniçeri Ocağı'nı ıslah edeceğini, kudretini kırmaya çalışacağını ve maaşını düşüreceğini ileri sürmeye başladı. Bu dedikodulardan çekinen Bayezid kadırgaya binmeden önce Veziri Mustafa Paşa'yı yanından uzaklaştırdı.

Gözde vezir tekrar Amasya'ya gönderildi, ancak bu da yeniçerileri tatmin etmedi. Bayezid, Avrupa yakasına çıkar çıkmaz sarayın önünde savaş düzeninde dizilmiş olan yeniçeriler, hep bir ağızdan babasının vezirinin başını kestikleri için affedilmelerini istediler. Bayezid'in verdiği sözden cesaret alan yeniçeriler, bu sefer padişahın cülusu için kendisinden bağışta bulunmasını dilediler.

Çevresi asilerle dolu olan Bayezid, ya boyun eğecek ya da isyan tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Ordunun isteğini yerine getireceğine söz verdi. Böylece bundan sonra devlete büyük kayıplar verdirecek olan bir göreneği başlatmış oldu. Nihayet Padişah Bayezid'in saraya girmesine izin verildi.

Fatih'i Anlatıyorlar

Bayezid, ertesi gün beyaz sarık yerine kara sarık taktı ve babasının cenaze törenine katıldı. Fatih kendi adını taşıyan caminin yanındaki türbeye defnedildi.

İshak Paşa sadrazam oldu. Cem Sultan'ın birden gelişini önlemek amacıyla Üsküdar'da bir karargâh kuruldu.

Cülusu izleyen birkaç gün içinde bir yandan eğlenceler düzenlenirken, öte yandan Anadolu birliklerinin Bayezid'in padişahlığını nasıl karşılayacakları merak ediliyor ve kaygı duyuluyordu. Bu arada Bayezid'in taraftarları, Fatih Sultan Mehmed için şöyle diyorlardı:

"İki imparatorluk fethetmiş, iki yüz kale kenti ele geçirmiş, Osmanlılara on dört krallık ve prenslik bırakmış; okullar, kütüphaneler, camiler, sayısız hastaneler yaptırmıştır. Ayasofya'ya rakip olan cami kendi adını taşımaktadır, Yolları, su kanalları, hamamları, vezirleri tarafından yönetilen eyaletlerini baştan başa kaplamaktadır.

Edebiyatı bizzat desteklemiş ve şair, yazar yetiştirilmesine çalışmıştır. Kendisi ve sadrazamı Mahmud Paşa tarafından desteklenen Batı'nın ve Doğu'nun gökbilimi ve matematik bilginleri İstanbul'a gelmişlerdir.

Kendi eliyle yazdığı mektuplarla yabancı ülkelerde sivrilmiş kişilerle haberleşiyordu. Mektuplarını çeşitli dillerde yazabiliyordu. Sarayında topladığı bilginlerle adeta bir akademi kuruyor, böylece savaş yorgunluklarını ve politika kaygılarını unutuyordu.

Ölümünün ertesi günü yeniçeriler tarafından katledilen son sadrazamı döneminin ilk yazarıydı. Vezirlerinden dördü kendisi gibi şiir yazarlardı.

Divanı imparatorluğun bütün şöhretlerinden oluşurdu. İçlerinde ünlü Zeynep Hanım[11] da olmak üzere otuz Osmanlı şairi kendisinden düzenli olarak maaş alır, iltifat görürdü.

Komutanlarından olan Ahmed Paşa, ilahileriyle de tanınmıştı. İmparatorluğun tarihini şiir halinde yazmaya başlamış, ancak erken ölümüyle bu milli destanın tamamlanması Şeyh Gülşeni'ye[12] kalmıştı.

Manisa'da babasının buyruğu üzerine Kuran'dan parçalar ezberlerken unuttuğu bir ayet yüzünden dayak yediği hocası Molla Gürani'yi tahta çıktıktan sonra ödüllendirmişti. Bilgin kişilerin aksi savlarını ve ermişlerin öğütlerini saygıyla dinlerdi.

Bir seferinde, gerekli olan hukuk bilimini kendisine öğretmeye çalışan Molla Hüsrev'e, 'Benimle tartışmaya çekinmiyor musun?' diye sordu.

Hocası ise, 'Senin kulun olarak evet, ama hocan olarak hayır, çekinmiyorum. Dışarda benim sultanımsın, ama şu anda çömezimsin' yanıtını verdi.

Esasen Fatih de böyle bir yanıt verilmesini istiyordu."

Kendisini tanıyanların görüşleri şöyleydi:

"Fatih, bilimi, şiiri, edebiyatı bir şöhret aracı olduğu için severdi, yoksa bir erdem unsuru olduğu için değil. Uygarlık, fetihlerini sağlamlaştırmak için kullandığı bir araçtı. Onun için haklı ve haksız diye bir şey yoktu. İhtiras politikanın tek ruhuydu. Ancak kuşku yok ki, imparatorluğu da yüceltmişti."

11 (Zeynunnisa) Türk şairi (ölümü 1474). Amasya'da doğdu. Bir divanı vardır.

12 Türk şairi (XV. yüzyıl). Tasavvuf yolunda münzevi bir ömür sürdü. İran şairi Sadi'nin *Bostan*'ını örnek alarak, yedi bölüm halinde düzenlediği *Makalât* adlı yapıtını 1459 yılında tamamladı ve Fatih Sultan Mehmed'e sundu. *Makalât* ahlak sorunlarıyla ilgili, manzum, bilimsel tartışmalardan ve menkıbelerden meydana gelmiştir.

FATİH SULTAN MEHMED'İN AVNÎ MAHLASIYLA YAZDIĞI BİR GAZELİ

Aşk ile vîrân eden gönlünü ma'mûr istemez
Hâtırın mahzûn eden bir lahza mesrûr istemez

Hâksâr olup bevâyile gubâr olan gönül
Hâk-i râh-ı yârdan bir dem özün dûr istemez

Hoş gören âkıl fenâ tavrını şöhret gözlemez
Künc-i uzlet isteyen kendüyi meşhûr istemez

La'l-i nâba meyl kılmaz bağrını pür-hûn eden
Dâmenin pür-eşk eden lü'lû-yı mensûr istemez

Aşk nakdi bir hazînedir ana yokdur zevâl
Mâlik olan Avniyâ bir gence gencûr istemez

Gönlünü aşkla viran edenler, (bir daha onun) mamur (olduğunu) istemezler.

Ey sevgili! Senin derdinle hatırını hüzünlere boğanlar, bu halden o derece mutlu ve şâd olmuşlardır ki, artık bir lahza olsun, onun şen şakrak olmasını istemezler.

Sana karşı beslediği hevesler yüzünden topraklara karışıp toz misali oradan oraya savrulmakta olan gönül, bir an olsun kendini sevgilinin yolunun toprağından uzak düşünemez, oradan ayrılamaz.

Aşkı yüzünden fena hallerini (veya acılar içinde yok olmayı) hoş gören akıllı kişi, bu aşk ile şöhret kazanma yollarını aramaz. Tıpkı sevgili ile başbaşalığın yaşandığı uzlet (inziva) köşesini isteyen kişinin, kendisini dillere destan etmek istememesi gibi!

Bağrını kan ile doldurmuş (yani aşk yüzünden bağrına kan oturmuş) kişi, kan kırmızısı saf içki gibi olan dudağa meyletmez. Eteğini inci gibi gözyaşlarıyla dolduran kişinin de zaten dizi dizi inciye ihtiyacı olmaz.

Ey Avnî! Aşk, yok olmayan gerçek bir hazinedir. Ona sahip olan kişi, dünyada nice kıymetli hazinelere sahip bir hazinedar olmayı istemez. Yani aşk hazinesi, bütün hazinelerden değerli; aşk sultanı bütün dünya sultanlarından üstündür.

İskender Pala, *Şiirin Sultanları*, Asya Finans Kültür Yay., İst. Mayıs 2005

13. BÖLÜM

Ya Hükmedecek ya da Ölecekti

İmparatorluk için çekişecek olan iki kardeş Bayezid ile Cem, birbirini beşikten beri süregelen kinle tanıyorlardı. Pek tuhaftır ama imparatorluğun başkenti onları tanımıyordu.

Fatih saray entrikalarından ya da askerin gereksiz hayranlığından çekindiği için oğullarını sürekli tahtın uzağında tutmuştu.

Üstelik aralarında imparatorluğun barış havasına uygun düşmeyecek bir anlaşma ya da bir çatışma olmasın diye, onları Anadolu'nun iki ayrı köşesine, Manisa ile Amasya'ya yollamıştı. Bu bakımdan farklı annelerden doğan şehzadelerin taht mücadelesinde kardeşlik duyguları bir rol oynamayacaktı.

II. Bayezid'in tahta geçişi Cem Sultan'a babasının koyduğu yasayı hatırlattı:

Tahta geçen, öteki kardeşlerini imparatorluğun huzuru için katledebilir. Ama taht için başkaldırmayan Şehzade Cem, yaşamı için isyan edecekti.

Sonuçta ya egemen olacak, ya da ölecekti.

Karaman, Cem'in Yanında Yer Aldı

II. Bayezid'e nazaran çok daha yetenekli olan bu genç şehzade, henüz yirmi yaşına bile gelmemişti. Başına gelen felaketlerle duygulandırdığı ve hatta dalgalandırdığı ülkeler olan Rodos, Roma ve Fransa'nın tarihçileri görünüşünü şöyle betimlerler: "Uzun boylu, görünümü heybetli, Venedikli bir tutsak olan annesi gibi İtalyan tipinde, bakışları hüzünlü, zarif ağızlı, nazik hareketli."

Talihsizlikleri soyluluğunu yüceleştirmişti. Doğu tipi şiirlerde rastlanan kolay ve çok tasvirli bir konuşma ve yazma yöntemine sahipti.

O zamanların Türklerinde en önemli beceri sayılan şiir yazmak, kılıç kullanmak ve yağlı güreş yapmak konusunda son derece ileri gitmişti.

Güney Anadolu'da Karamanoğlu'na karşı savaşırken gösterdiği cesaret, gençli-

ğinin çekiciliği ve affedici özelliğiyle Karaman halkının sevgilisi haline gelmişti. Ayrıca babasının sert yönetimini de hafifletmişti. Kazandığı sevgi ve saygınlık bütün Manisa halkı ve askerini kendi tarafına çekmeye yetmişti. Bayezid'in hoşa gitmeyen ünü ve vahşi doğası, Karamanlıların Cem Sultan'ı istemelerine neden olmuştu. Bütün Anadolu Cem'in davasını destekliyor ve arkasından geleceğini belirtiyordu.

Karaman ülkesi, gözdesinin hakkının yendiğini ileri sürerek başkaldırdı. Cem'den yana olan birlikler kendiliğinden çevresinde toplandı.

Birkaç gün içinde, sayıca Üsküdar'dakine eşit, ama manevi bağlanış bakımından ondan çok üstün bir ordu kuruldu. Manisa'dan Bursa üzerine doğru ilerlemeye başladılar. Cem, Bursa'ya direniş görmeden gireceğini düşünüyordu. Kardeşinin tahtına karşılık ikinci bir tahtın egemenliğini sağlayabilirse, ondan sonrasının kendiliğinden geleceğini hesaplıyordu.

Cem, Padişah İlan Edildi

Türklerde öyle bir aile ve miras hakkı anlayışı vardır ki, bu konuda duygularını ve tercihlerini bir yana bırakabilirler. Onlara göre yasal olma tanrısal, tercihlerin değişkenliği ise insanların neden oldukları olaylardır. Şu anda yasal olan Bayezid'dı.

II. Bayezid kardeşinin Manisa'da kendisini sultan ilan ettiğini, topladığı kuvvet ile Bursa'ya yürüdüğünü öğrenince birkaç bin yeniçeriden ibaret bir birliği kadırgalara bindirerek Bursa'ya yakın bir liman olan Mudanya'ya yolladı.

Amacı Cem Sultan'ın atalarının başkentine girmesini önlemekti. Her iki ordu da aynı anda kentin zıt kapılarına erişti. İki Sultan adına kapılarının açılması istenen Bursa halkı ileride yanılmış duruma düşmek kaygısıyla korkulu ve tereddüt dolu günler geçirdi.

Bursa'nın yöneticileri vakit kazanmak amacıyla iki ayrı orduyla görüşmeler yaparken, halk Cem Sultan'a karşı duyduğu çılgınca sevgi uğruna surların üzerinden onun askerlerine yiyecek ve para atıyor, cesaret veriyor, hatta savaşacak asker bile yolluyordu. Halkın kendisine karşı gösterdiği bu yakınlıktan cesaret alan Cem Sultan, Bayezid'in yeniçerilerine surların dibinde saldırdı ve yendi. Komutanları Ayas Paşa'yı tutsak aldı.

Bursa'ya muzaffer olarak girdi, atalarının sarayına yerleşti. Padişah ilan edildi, adına sikkeler basıldı, camilerde hutbeler okundu ve devlet hazinesi kendisine teslim edildi. Kuzey Batı Anadolu'nun bu başkentinde on sekiz gün saltanat süren Cem Sultan, fermanlarını Avrupa ülkelerine gönderdi.

"Padişahların Akrabaları Olmaz"

Cem Sultan, vezirleri, paşaları, yeniçerileri, donanmasıyla İstanbul'u, Karadeniz'in ve Rumeli'nin aşiretlerini egemenliğine almış olan Bayezid'in kuvveti ile kendi kuvvetini karşılaştırmak istemiyordu. Ayrıca kardeş kavgası sonunda akacak kanın Osmanlı kanı olmasından da

çekindiği için ağabeyiyle eşit şartlar altında anlaşma yapmak istedi.

O zamanlar Bursa'da Fatih Sultan Mehmed'in halası, Bayezid ile Cem'in de büyük halaları olan Selçuk Hatun[1] diye bir sultan hanım vardı.

Eski sarayda saygı görerek yaşardı. Cem kendisine rica ederek İstanbul'a gitmesini, ağabeyi ile arasını bulmasını istemişti. İmparatorluğun Bayezid lehine bölüşülmesini de öneriyordu. Buna göre Avrupa toprakları, adalar, Karadeniz, Sırbistan, Eflâk, Adriyatik Bayezid'e kalacak, Cem Sultan ise yalnız Anadolu'nun hükümdarı olacaktı.

Yanında maiyeti olduğu halde İstanbul'a giden Selçuk Hatun Bayezid'in huzuruna çıktı. Bayezid tarafından saygıyla karşılanan büyük hala, hem akrabalıktan, hem de elçilik otoritesinden yararlanarak Bayezid'e elinden geldiği kadar imparatorluğun tehlikelerinden ve kardeşinin haklarından söz etti. Hepsini dinleyen Bayezid hafifçe gülümsedi ve "Padişahların akrabaları olmaz!" yanıtını verdi.

Cem, Memlûk Devleti'ne Sığındı

Böylece yarım kalan görüşmeler imparatorluğun yazgısının silahlarla belirleneceğini gösteriyordu. Yaşamı boyunca ister İslam olsun, ister Hıristiyan olsun tüm dostları ya da düşmanları tarafından sürekli ihanete uğrayacak olan Cem Sultan'ın tahtı, başmabeyincisi Yakub tarafından satılmıştı bile.

Kardeşinin bu yakın sırdaşını elde eden Bayezid, Cem Sultan'ı yenileceğine inandırırsa ona Anadolu beylerbeyliği sözü vermişti.

Nitekim, Yakub, Cem Sultan'a orduyu ikiye ayırmasını öğütledi. Birinci ordu başında acemi bir komutan olduğu halde İznik Ovası'nda Bayezid'in kuvvetleriyle karşılaşacaktı. İkinci ordu da Cem Sultan'ın buyruğunda olacak, Bursa ile Uludağ çevresinde mevzilenecekti. İkiye ayrılarak zayıflayan Cem'in ordusu karşısında Bayezid kolay bir üstünlük sağladı.

İznik surları altında meydana gelen savaştan sonra Cem'in kuvvetleri Yenişehir'e çekildi. O sırada, Fatih'in komutanı Gedik Ahmed Paşa İtalya'dan zaferlerle döndü. Bayezid'den bir zamanlar işittiği hakaretleri unutmamıştı. Ancak onun tarafına katıldı.

Hemen Bursa'dan koşup gelen Cem, Türkmenlerin ve Karamanlıların yardımıyla kalabalıklaşan ordusunun başında kahramanca dövüştü.

Bayezid'in varlığı, yeniçerilerin savaşlarda kazandıkları disiplin ve nihayet Cem Sultan'ın atlılarını ırmaktan karşıya geçiren ve dönüş yollarının kesilmesine neden olan Yakub'un ihanetleri, Bursa Sultanı Cem'in yenilgisini hazırlamaya yetti. Türkmenler ve Karamanlılar ancak gecenin çöküşüyle canlarını kurtarabildiler.

Karanlıkların ardında Cem Sultan hâlâ askerlerini toparlamak umudunu taşıyor-

1 Padişah I. Mehmed'in kızı, Padişah II. Murad'ın kız kardeşi, Varna Savaşı'nda şehit olan Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa'nın eşi. 1485 yılında öldü ve babası I. Mehmed'in Yeşil Türbesi'ne defnedildi.

du. Yanında bir avuç taraftarıyla çevredeki ormana sığınan Cem Sultan, ertesi gün askerlerini düzene sokmak ve talihini yeniden denemek istiyordu.

Doğan gün umutlarının boş olduğunu gösterdi. Bozgun, her şeyi önüne katıp sürüklemişti. Yanında altmış atlıyla birlikte Yenişehir'deki çadırlarını hemen terk etti. Bu yüzden geceleyin toprak üzerinde yattı. Soğuktan ve rutubetten rahatsız olmasın diye veziri, kendi kürkünü Cem Sultan'a verdi.

Konya'ya vardığında, Fatih'in dul eşi olan annesi ile haremini, hazinesini ve üç yüz adamını yanına alarak, Tarsus üzerinden Suriye'ye, Memlûk Devleti'ne sığınmak üzere yola çıktı. Halep ve Şam'da tahtını geçici bir süre için kaybetmiş bir padişah gibi karşılandı. Mısır sultanı kendisini başvezirin sarayında konuk ederken, mevkiine uygun bir maiyeti de buyruğuna verdi. Cem Sultan hareketsizlikten sıkılıyordu.

Anadolu'da bıraktığı taraftarlarının sayısını artırmak ve Osmanlıların gözünde kutsal bir havaya bürünmek amacıyla Kudüs ve Mekke'ye hac seferine çıktı. Bu Hac seferi sırasında bir süre gözlerden uzak kaldı.

Biz şimdi II. Bayezid'e dönelim.

Yenişehir'de kazanılan zaferden sonra kaçan Cem'in arkasından hakaret eden ve çadırlarını yağmalayan Türkmenler, II. Bayezid'e gelerek ihanetlerinin ve korkaklıklarının ödülü olarak bağışlanmalarını dilediler.

Bayezid, onları layık oldukları gibi ödüllendireceğini söyledi. Muhafızlarına işaret ederek çevrelerini sardırdı ve hepsini ağaçlara astırdı.

Sonra da olayları korku içinde izleyen halka dönerek, "Şehzadelerin aralarındaki sorunlara karışan kölelerin sonu budur. Bu haşaratlar nasıl oluyor da benim kardeşimin kutsal başına el kaldırmaya cesaret edebiliyorlar?" dedi.

Padişah'tan Rüşvet

Bursa'ya dönen yeniçeriler yine olay çıkardı. Cem Sultan'a kapılarını açan Bursa'nın yağmalanmasını istediler.

İmparatorluğun ikinci başkentine yakıp yıkan bir padişah olarak girmekten utanan Bayezid, askerlerine yalvarmak durumunda kaldı: "Atalarımın kentini bana bağışlayınız!" diye yakardı.

İstanbul yağmasının cezasız kalmasından cesaret alan yeniçeriler padişahın ricalarını duymazdan geldiler.

Bayezid, ancak Bursa'nın fidyesini ödeyerek kenti yeniçerilerin yağmasından kurtarabildi. Her yeniçeri yağmadaki payına karşılık bin akçe aldı.

Bayezid'in tarafına geçen Gedik Ahmed Paşa orduyu İstanbul'a getirdi. Gedik Ahmed Paşa'nın Bayezid'e yaptığı hizmetler, Yenişehir'de edindiği kötü intibaları tam anlamıyla silmeye yetmedi.

Gedik Ahmed Paşa bir gün babası Fatih'in yanında sefere hazırlık yapan orduyu denetlerken, şehzadenin ordusunda görülen disiplinsizlikten şiddetle yakınmıştı.

Kendisini hakarete uğramış kabul eden Bayezid, "Bir gün efendin olduğum za-

man bu küstahlığını sana pahalıya ödeteceğim" demişti.

İhtiyar Paşa da buna karşılık şu yanıtı vermişti:

"Babasının başı üzerine and içerim ki, eğer bir gün padişah olursan, kılıcımı senin hizmetinde kullanmayacağım."

Üsküdar'da orduyu denetleyen Bayezid'in karşısına Gedik Ahmed Paşa, silahsız atlı birliğinin başında kılıcı atının eğerine bağlanmış olarak çıktı.

"Bu kılıç da nice oluyor?" diye soran Sultan Bayezid'e, Gedik Ahmed Paşa gururla eski sözlerini ve andını anımsattı.

Bunun üzerine Bayezid şöyle konuştu:

"Andını bağışlıyorum. Çok eskiyi anımsamak doğru değildir. Gençliğimde yaptığım hatalarımı unut ve babama yaptığın gibi bana da hizmette kusur etme."

Şaraplar İçilince

Ancak, Gedik Ahmed Paşa, Rodos şövalyeleriyle ve isyan içinde bulunan Konya Türkmenleriyle görüşmekte olan padişahı ile sadrazamı, şöhretinin yüceliğinden ve yeniçeriler arasındaki saygınlığından yararlanarak hiç durmadan eleştiriyordu. Padişahı korkaklıkla suçlayan Gedik Ahmed Paşa husumet topluyordu.

Fatih Sultan Mehmed döneminde Sadrazam olan bu adam her otoriteye küçümseyici gözlerle bakıyor ve üzerinde egemenlik kurabileceği bir efendiye hizmet veren insanların mizacını taşıyordu.

Ayrıca bir aile sorunu, Gedik Ahmed Paşa'yı, İshak Paşa'ya karşı kinlendiriyordu. Gedik Ahmed Paşa'nın eşi olan ve Şehzade Mustafa tarafından kaçırılan kadın aynı zamanda şimdiki Sadrazam İshak Paşa'nın kızıydı.

Babası tarafından idam edilmek suretiyle cezalandırılan şehzadenin ölümünden sonra karısını çok suçlu bulan ve evinde barındıramayacak kadar onurunu yitirmiş olarak gören Gedik Ahmed Paşa onu boşamış ve babasının evine yollamıştı. Baba da, bu hakareti unutamamıştı.

Bayezid de askerleri için çok gerekli olan bu komutanın, kendisini bu kadar pahalıya satmasına çok kızıyordu. Ayıkken patlamak cesareti bulamayan hiddeti, sarhoşken gürleme fırsatı buldu.

Padişah tarafından vezirler ve paşalara sarayda bir şölen veriliyordu. Gedik Ahmed Paşa da şölene çağrılmıştı. Paşa, Bayezid'e saygı göstererek bu şölene katılmıştı. Dinin sıkı kurallarına ve geleneklerine aykırı hareket eden Sultan Bayezid bol bol Kıbrıs ve Şiraz şarabı içiyor, davetlileri de içmeye zorluyordu.

Dinine son derece bağlı olan Gedik Ahmed Paşa nefretle padişahın ısrarlarına boyun eğdi ve pişmanlık içinde dudaklarını şaraba değdirdi.

Bayezid ise sarhoş oluncaya kadar içti.

Şarabın sıcaklığı ruhun derinliğinde gizlenmiş olan sırları açığa vurdu. Bayezid, ihtiyatı elden bırakarak, ihtiraslı askerlerin imparatorluğu yem yaparak elde ettikleri zaferlerin ücretini milletine ödetmeyeceğini söyledi.

İsyancı yeniçerilerin sayısı ile maaşlarını azaltarak komutanlarının gururunu kır-

mak, onları bağlı ve alçakgönüllü olmaya yöneltmek gerektiğini açıkladı.

Gedik Ahmed Paşa Zindana Atıldı

Bu sözlerle kendisine saldırıldığını anlayan Gedik Ahmed Paşa, az da olsa içtiği şarabın verdiği cesaretle söz istedi. Bu tahtı kimin güçlendirdiğini sorarak, askerlerinin kanlarıyla egemenliklerini sağlamlaştıran hükümdarlarla vezirlerin nankörlüğünü ağır sözlerle eleştirdi.

Bayezid'in bu kadar unutkan ve gururlu olmasıyla büsbütün zayıflığını ortaya koyduğunu, eğer düşündüğü gibi hareket ederse, kendisini tahta çıkaran yeniçerilerin tahttan indirebileceğini de söyledi. Gedik Ahmed Paşa'nın bu sözlerinden sonra sofrada korkunç bir sessizlik oldu.

Kısa bir süre sonra Bayezid yine ihtiyatı elden bırakarak mabeyincisini çağırdı ve alçak sesle kulağına bir şeyler fısıldadı. Şölenin sonunda Doğu'da görenek olduğu üzere hükümdarın vezirlerine güvenini göstermek için davetlilere onur giysileri dağıtılırdı.

Gedik Ahmed Paşa'ya getirilen, hakaretin ve yasın simgesi olan siyah renkli bir giysi oldu. Durumu anlayan Gedik Ahmed Paşa ayağa kalktı ve ölüme hazırlanmak üzere evine gitmek için izin istedi.

Şarabın etkisiyle titreyen bir sesle kendisine hiddetle hitap eden padişah, "Burada kal!" diye buyurdu. Sonra eliyle çavuşlara işaret vererek eski sadrazamı soymalarını, değnekle dövdükten sonra boğmalarını istedi. Gedik Ahmed Paşa, şöyle haykırdı:

"Seni nankör zalim! Hiçbir zaman kinlerini unutmadın. Mademki beni öldürmeyi düşünüyordun, niçin beni şarap içmeye zorlayarak ruhumu kirlettin?"

Cellatlar o sırada vezirin elbiselerini çıkarmışlardı ve çıplak omuzlarına değneklerle vuruyorlardı.

Tam boğmak üzere ip getirilirken Gedik Ahmed'in yakın dostu olan kızlarağası[2] padişahın ayaklarına kapanarak paşanın idam edilmeden önce ölümünün yeniçeriler arasında nasıl karşılanacağı sorununun düşünülmesi için yalvardı.

Bu uyarı padişahı kendine getirdi, Gedik Ahmed Paşa'yı, sarayın zindanına yarı çıplak ve kan içinde attırdı.

Yeniçeriler Paşayı, Paşa Bayezid'i Kurtardı

Gedik Ahmed Paşa'nın oğlu babasını çok severdi, bu yüzden uyumamış, beklemişti. Gecikmeden dolayı kaygılanınca şölene çağrılı vezirlerden birinin evine koşmuş, kısa süre sonra babasının durumunu öğrenmişti.

Daha henüz ölmemişse babasının yaşamını kurtarmak, eğer idam edilmişse öcünü almak amacıyla yeniçerilerin kışlasına koşup onları uyandırdı. Acının verdiği kuvvetle ateşli bir konuşma yaptı.

2 Osmanlı İmparatorluğu'nda sarayın, "Haremi hümayun" denilen bölümünün ve bütün Enderun ağalarının en büyüğü. Haremi hümayunun hizmet ve korunmasıyla görevli olan ve padişahların özel yaşamlarıyla ilgili işlere bakan kişilerin başı. Darüssaade ağası da denirdi.

Yeniçerilerin çıkarları uğruna, babasının bir sarhoşun onursuz darbelerine hedef olduğunu ve erdeminin karşılığı olarak idam edileceğini anlattı. Oğlunun gözyaşlarına, konuşmasına dayanamayan ve komutanlarıyla birlikte kendilerinin de hakarete uğradıklarını kabul eden on bin yeniçeri sokaklara döküldü.

Saraya doğru yürüyerek vezirlerini nankör sultanın elinden kurtarmayı, öldürülmüşse katilinin cesedini de kurbanının üzerine atmayı kararlaştırdılar. Bir süre sonra yeniçeriler ellerinde kılıçlar ve baltalarla sarayın dış kapılarına ulaştı. Bir anda baltalarla parçalanan kapıdan geçerek ikinci kapının önüne geldiler.

Gürültülerden, yakılan meşalelerin ışığından uyanan Bayezid, saray muhafızlarına iç kapıları sağlamlaştırdıktan sonra kafesli bir balkona çıkıp yeniçerilere ayaklanmalarının nedenini sordu.

Binlerce ağızdan, "Bize komutanımızı geri ver, yoksa hepinizi sarayla birlikte yakarız!" diye tehdit sözleri yükseldi.

Padişah ile yeniçeriler arasında şu konuşma geçti:

"Sizi aldatmışlar, komutanınız öldürülmedi."

"O halde onu bize göster, bize ver."

Aceleyle hapsedildiği yerden çıkarıldı ve ancak giydirilmesine fırsat bulunamadı.

Gedik Ahmed Paşa üzerinde kan lekeleri olan bir çarşafa bürünmüş olarak padişahın yanında gözüktü.

İdam edilmekten daha onur kırıcı bir hareket gibi gözüken Gedik Ahmed Paşa'nın çıplaklığı yeniçerileri daha çok hiddetlendirdi.

Eğer paşa sessiz kalsaydı Bayezid'in orada parçalanması anlık bir işti. Ancak, hükümdar ne kadar nankör ise, kahraman komutan da o kadar yüce ruhluydu. Hareketleriyle padişaha saygı gösterilmesini istedi. Askerlere dönerek şunları söyledi:

"Evet sizi aldatmışlar, Padişahımız, Tanrı onu korusun, asla benim öldürülmemi istemedi. Ziyafet sırasında ben her Osmanlının hükümdarına göstermek zorunda kaldığı saygıda kusur ettim. O da beni cezalandırdı. Belki fazla cezalandırdı, ama bir ceza hak ediyordum. Şimdi ona yaşamımı borçluyum. Benim için o kadar bağışlayıcı ya da hırslı olmayın. Ben bu kadarına layık değilim. Ocağınıza dönün. Hükümdarınızdan iftiraya kandığınız ve kutsal eşiğini çiğnediğiniz için özür dileyiniz. Kışlanıza dönerken hata ve suç dolu bu geceyi hepimiz unutalım. Ölüme kadar hükümdarına itaat etmesini bilmeyen, sizin tarafınızdan da itaat görmeye layık olamaz!"

Paşanın İşi Bursa'da Bitirildi

Bu büyük adamın özverisi yeniçerilerin hiddetini bastırdı. Hemen giysileri giydirildi, silahları kuşatıldı, savaş kazanmış bir komutan gibi evine götürüldü.

Ertesi gün Divan toplantısına yalnız vezir unvanı ile katıldı. Ancak herkesin gözünde halkın ve askerin sevgisiyle efendisinin otoritesini bastırmış bir kimse olarak gözüküyordu.

II. Bayezid, Gedik Ahmed Paşa'ya yeniden tam güven duymuş gibi davrandı. Ancak kini gizliden gizliye sürüyordu. Paşayı taraftarlarından ayırmak için Bursa'ya bir gezi yapılmasını istedi.

Gedik Ahmed Paşa Divan'daki görevi dolayısıyla padişaha eşlik etmek zorunda kalıyordu. İstanbul'da bırakılan ya da Avrupa'daki birliklere dağıtılan yeniçeriler artık komutanlarının selametini düşünecek durumda değildi. Bursa'ya gelindikten birkaç gün sonra Gedik Ahmed Paşa sarayın içinde boğduruldu. Ani ve doğal bir ölüm olduğuna ilişkin söylentiler yayıldı. Paşanın bütün suçu yetenekli olması ve erdem duygusuna aşırı derecede bağlı kalmasıydı.

Böylece Fatih'in en büyük komutanlarından biri öldürülmüş oluyordu. Yeniçeriler de gözdelerini ve aynı zamanda kendilerini yumuşatan ve gözeten adamı kaybediyorlardı. Çok geçmeden Bayezid onu aramak zorunda kalacaktı.

Yeniçeriler Bir Kez Daha Ayaklandı

Padişahın İstanbul'a dönüşünde, Gedik Ahmed Paşa'nın birden kayboluşundan ve tamamen ortadan kaldırılacaklarından kaygılanan yeniçeriler, başkente girmeye başladılar.

Aralarında konuşarak ocaklarının yıkılmaması için ne yapacaklarını kararlaştırdılar. Ancak eski Osmanlı Hanedanı'na olan saygıları ve ağalarının öğütleri ayaklanmalarını önledi. Fatih'in ölümünden sonra meydana gelen yağma olaylarında olduğu gibi bir kez daha Başkent halkının aleyhlerine dönmesini istemediler.

İmparatorluk içinde kendilerine duyulan sevgiyi kaybetmemek için, ayaklanmalarını yokluklarıyla sınırladılar. Silahlı ve düzen içinde başkenti terk ettiler.

Edirne yolu üzerinde olan Davudpaşa Çayırı'na giderek çadırlarını kurdular. Yerleştikleri yerdeki sayıları, sessizlikleri, davranışları Padişah II. Bayezid'i kaygıya düşürüyor, başkent halkını da ayaklanmaya teşvik ediyordu.

Karargâhlarının çevresinde önlemler aldılar. Sanki düşman karşısında bulunan ordular gibi davranıyorlardı. Vezirler ile yeniçerilerin temsilcileri arasında başlayan görüşmelerde isteklerinin yerine getirilmesi ve ayrıcalıklarının güvence altına alınması sorunları tartışıldı.

Yeniçerilerin isteklerini hemen kabul eden Sultan II. Bayezid, sonunda başkente dönmeleri için askerlerine ricada bulunmak zorunda kaldı. Böylece imparatorluğun saygınlığını zedelemiş oluyordu. Milletinin selameti uğruna yaptıkları zararları unutacağına söz verdi. Babasının ruhu üstüne sayılarını ve maaşlarını azaltmayacağına, ayrıcalıklarını tanıyacağına dair and içti. Ancak onlar için ve onlarla birlikte egemenliğini sürdüreceğini belirtti.

Padişahın yeminleri, sözleriyle karşılarında küçüldüğünü sezen yeniçerilerin hiddetleri söndü. Cezalandırılması gereken ayaklanmalarının bağışlanması, onları nihayet boyun eğme durumuna getirdi. Sessizliklerini koruyarak, fakat daima tehdit edici bir havada başkente

döndüler. II. Bayezid bu örgütü doyuracak daha başka ganimetler sağlanmazsa, imparatorluğun yok olacağına inanmıştı. İşte bu nedenle Mısır ve Suriye sultanına savaş açıldı.

Türkler ve Çerkezler

Hz. Muhammed'den beri halifelerin sığındıkları bir ülke olan Mısır ve Suriye bağımsız bir hükümdarlık kurmayı başarmıştı, sık sık başarılı fetihler yapıyordu.

Bu hükümdarlardan Selahaddin Kahire'deki Fatımilerin ve Doğu'dan silip süpürdüğü Haçlıların kalıntıları üzerine Eyyubi Hanedanı'nı getirmişti. Kendinden sonra gelenler, uzun yıllar tutsak yaşayan, bu yüzden bitkin bulunan, savaştan çok sanatlara ve tarıma yatkın görünen milletlerinin hem savunması ve hem de Haçlılara karşı durabilmek için savaşı meslek haline getirmiş olan asker bir millet aramışlardı.

Bu işe en uygun olarak Hazar Denizi ile Karadeniz arasında yaşayan Kafkaslı Türklerle Çerkezler seçilmişti.

Kaynak itibarıyla İskitlere, ya da ilk Türklere dayanan Çerkezler, geleneklerinde bağımsız, vuruşmada yiğit, her zaman serüvenci ve ihtiraslı bir topluluktu. Bunlar Asya'nın Arnavutları sayılabilirdi.

Dinlere ve hanedanlara önem vermezler, savaşı yalnız savaşmak için yaparlardı. Ülkelerine komşu olan Araplar, İranlılar, Suriyeliler, Mısırlılar, Türkler, Ruslar ve büyük imparatorluklar arasında meydana gelen çatışmalarda daima parayı ve zaferi en fazla sağlayan tarafı tercih ederlerdi.

Batı'da da aynen İsviçreliler gibi bağlılıklarını ya da kanlarını komşu krallıklara kiralarlar, haklılığın nerede olduğuna değil, paranın nerede olduğuna bakarlar. Bu yapıda olan milletler her ne kadar kendi içlerinde özgür de olsalar, daima başka milletlerin ezilmesinde araç olmuşlardır.

Kafkasyalılarda, İsviçrelilerde bulunmayan serüven seven, akıl dolu ve atılgan ruhlu bir hayalcilik bulunurdu. Bunlar elde ettikleri zaferleri tahtlar ve imparatorluklar kazanmakta kullanmışlardı.

Elinde bir kılıç, atıyla Kafkas dağlarından inen bu Türkler ve Çerkezler önlerinde uçsuz bucaksız bir servet ve güç ufkunun açıldığını hissetmişlerdir. Fethettikleri yerler yurtları olmuş, nerede yerleşmişlerse orayı benimsemişlerdir. Hepsi de ellerindeki kılıç gibi öldüren ya da tutsak alan demir gibi soyludur.

Doğanın bir sonucu sert bakışlı olduğu kadar iklim ve eğitimle de üstün bir zekâya, soylu bir gurura, yükselme hırslarını haklı kılan bir cürete sahiptirler. Uzun boylu, sert bakışlı olan Kafkasyalı Türkler ile Çerkezler, Selahaddin Eyyubi'den günümüze kadar korumayı başardıkları ve Memlûk adıyla anılan Mısır'ın ordularının ana unsurunu oluşturmuşlardır. Epirliler İstanbul'un yeniçerileri olurken, onlar da Kahire'nin askerleri olmuşlardır.

Turan Şah Fransa Kralı Saint Louis'nin[3] Haçlı ordularını onların sayesinde Nil'de boğmuş ve kralı tutsak etmiştir. Bu za-

fer Memlûklere Mısır'da halifeleri atama ve bir devlet kurma hakkını vermiştir. Seçilerek hükümdar olan sultanlar istedikleri kadar iktidarda kalabiliyordu. Hükümdarlara karşı isyancı, Mısırlı yerli halka karşı zalim olan Memlûklerden güç alan bu imparatorluk, devamlı olarak Kafkasya'dan inen taze göçlerle yenileniyordu. Mısır'da nüfus, haremlerinin kalabalık olmasına karşılık fazla çoğalamıyordu, doğan çocukların pek çoğu ölüyordu.

Bir Fetih, Bir Yenilgi

İşte Bayezid'in saldırmak istediği devlet buydu. Padişahın başında bulunduğu yüz elli bin kişilik ordu Suriye sınırına doğru ilerlemeye başladı. Altmış bin kişilik Memlük ordusu da Karaman'ın sınırlarında, Çukurova'da Osmanlı ordusunu bekliyordu.

Makedonyalı Büyük İskender'in piyadelerinin Pers atlılarına ve yakın geçmişimizde Napolyon Bonapart'ın piyadelerinin Mısır Memlûk atlılarına uyguladıkları mızrak ve süngülerden meydana gelmiş kare biçimindeki savunma taktiğini Osmanlı ordusu henüz bilmiyordu.

Memlûkler attan ve demirden oluşan bir fırtına gibi Osmanlı saflarına dalınca birlikler bir anda dağıldı. Ancak padişahın çağrısı üzerine bir araya gelebildiler. Kaçarken alelacele kurdukları köprülerle ovayı ayıran ırmağı aştılar.

Ertesi gün, bozgunun öcünü almak isteyen Sultan Bayezid yeniden köprüleri aşıp ilerledi. Ne var ki sonuç bu kez de aynı oldu. Yirmi bin ölü ve yaralı, otuz bin tutsak, düzensiz bir çekilme, onur kırıcı bir ateşkes bu seferin sonuçları oldu. Timur'un Anadolu'ya gelişinden beri Türklerin kanı ve onuru böylesine harcanmamıştı.

Venedik'e karşı açılan savaş Sultan Bayezid'in bu talihsizliğinin acısını çıkardı. Sadrazam Mustafa Paşa tarafından yönetilen top ve deniz piyadesiyle donatılmış iki yüz elli kadırgalık bir Osmanlı donanması yüz yirmi parçalık Venedik donanmasını İnebahtı Körfezi'nde yakaladı.

Venediklilere oranla deniz manevralarında ve taktiklerinde zayıf olan Mustafa Paşa, Amiral Antonio Grimani komutasındaki Venedik donanmasına yanan oklarla saldırdı. Bir anda yelkenleri ve güverteleri tutuşan Venedik kadırgaları alev alev yanmaya başladı.

Binlerce Venedikli yanan kadırgalarıyla birlikte denize gömüldü. Kıyıdan, yanında kara ordusuyla deniz savaşını izleyen Sultan Bayezid, Venedik'e ait olan İnebahtı, daha sonra Koron, Modon adlı liman kentlerini fethetti.

Amiral Antonio Grimani donanmasından kalan birkaç parça kadırgayla döndü. Venedik Senatosu bozgunun suçunu amiralin üzerine yükledi.

Venedik'te müfettiş ve büyük amiral olan Grimani, kaybettiği donanmayı

3 Fransa Kralı. 1214'te doğdu, 1270'de Tunus'ta öldü. VII. Haçlı Seferi'ne katıldı. Haçlılar kralın yönetiminde o tarihte Müslümanlığın merkezi sayılan Mısır'a gittiler, Mansure'de yenildiler (Şubat 1250). Kral tutsak edildi. Büyük bir fidye karşılığında serbest bırakıldı. VIII. Haçlı Seferi için Tunus'a gitti. Ancak veba salgını sonucu 25 Ağustos 1270'te Tunus'ta öldü.

kendi servetiyle kurmuş olmasına rağmen yurttaşları tarafından korkaklık, beceriksizlik ve hatta ihanetle suçlandı. Hapse atıldı, zincire vuruldu ve soylulardan kurulu bir mahkeme önünde yargılanmaya götürüldü.

Kardinal olan oğlu, mahkeme önüne babasının zincirlerini tutarak çıktı. Grimani'yi itham edenler, cezalandırılmasını istediler.

Oğlunun yalvarmaları yalnız yaşamını kurtarmaya yetti. Bütün unvanları elinden alındı, servetine el konuldu ve Adriyatik'in ıssız bir adasına sürüldü. Cumhuriyetin gururu, talihsizlikleri en iyi yöneticilerinde bile bir suç haline sokuyordu.

Gonzalve de Cordoue, Napoli'den getirdiği otuz kadırga ve deneyimli askerle Venedik'i kurtardı. Büyük kaptan adı ile anılan amiralin komutasında birleşen iki donanma bir süre Osmanlı donanmasıyla çarpıştı ve Çanakkale Boğazı'ndan girmeye kalkıştı. Midilli Adası'nı kuşattı. Sonunda ticaretin işlemesi için biri karalara, öteki denizlere sahip olan iki millet arasında anlaşma yapıldı.

Bayezid Hançerlendi

Şah İsmail İran'da Safevi devletinin temellerini attıktan sonra Anadolu'da yoğun bir Şii propagandasına girişti. Bu propagandanın sonunda birçok Anadolu Türkmen aşireti İran'a göç ettiği gibi, Şah İsmail'in halifeleri de Anadolu'ya yerleşerek Şah İsmail'in propagandasını yapmaya başladılar. Bunlardan Şahkulu Baba Tekeli, Teke[4] yöresinde birçok yandaş kazandı. Dine birtakım yenilikler getirdiğini ileri süren Şahkulu Antalya'da Yalınlı köyü yakınlarında bir mağarada yaşıyordu.

Hz. Ali'nin zorbalığa kurban gittiğini anlatıyor, savlarına inanmayan her Müslüman'ın da öldürülmesini istiyordu.

Teke Sancağı'nda birçok sipahinin tımarı elinden alınmış ve hakkı olmayan kişilere tımar verilmişti. Durumlarından hoşnut olmayanlar, Şahkulu'nun yandaşı oldular.

Şahkulu, Teke yöresinde durumu kuvvetlendirdikten sonra kendi düşüncelerini yaymak için adamlarından bazılarını çeşitli yerlere gönderdi.

Şahkulu İsyanı

Böylece daha da güçlendi. Antalya'dan Manisa'ya gitmekte olan Şehzade Korkut'a saldırarak isyan etti. Antalya Subaşısı Hasan Bey ile Korkut'un defterdarı üç bin kişiyle Şahkulu'na karşı koydular. Ancak yenilerek Antalya Kalesi'ne çekildiler. Bu başarı Şahkulu'nun yandaşlarını çoğalttı. Teke yöresinde birçok köy ve kasaba Şahkulu'nun eline geçti.

Şahkulu bunun üzerine Kütahya'ya yürüdü. Karagöz Paşa ile yaptığı savaşı kazanarak, paşayı öldürttü. Şehzade Korkut'un gönderdiği bir başka orduyu da yenerek Bursa üzerine doğru ilerlemeye başladı.

4 (Teke eli ya da Teke ili) Antalya, Kaş, Finike, Kalkanlı, Elmalı, Korkuteli ve Teke Karahisarı ile kıyıda Antalya ve Alanya arasındaki sahil bölgesinin eski adı. Bu bölgeye XIII. yüzyıldan sonra çeşitli Türkmen toplulukları yerleştirildi.

Şahkulu ancak II. Bayezid'in gönderdiği Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın kuvvetleri karşısında yenildi. Sivas yakınındaki Gedikhan'da yapılan savaşta hem Şahkulu ve hem de Hadım Ali Paşa yaralanarak öldü. Şahkulu'nun ordusu dağıldı. Bir kısmı da İran'a kaçtı. Binlerce insan Şahkulu'nun savsataları yüzünden idam edildi.

İranlı Türklerle Osmanlılar arasında inanç ayrılığından ortaya çıkan anlaşmazlık, dinsel kavramlarda olduğu kadar, devletlerarası ilişkilere de etkili oluyordu. Şahkulu'nun müritlerinden biri yenilgisinin öcünü almak için İstanbul'a gelmiş, derviş kıyafetinden yararlanarak camiye giden padişahın yanına kadar sokulmuştu.

Sadaka istemek bahanesiyle padişahı durdurmuş, II. Bayezid birkaç altın vermek için eğildiği sırada elinde sakladığı hançeri padişahın göğsüne saplamıştı.

Darbe ölüme neden olmamıştı. Ancak Sultan II. Bayezid'in uğradığı tehlike bütün Osmanlılara karşı bundan böyle sert önlemler alınmasına yol açtı. Padişaha yaklaşan herkes çavuşlar tarafından ellerini omuzlarına koymaya zorlanıyordu. Zamanla tavsayan bu önlem, şu anda hemen hemen hiç uygulanmamaktadır.

O zamana kadar sefahate düşkün gibi görünen Sultan Bayezid'in yazgısı bir yobazdan yediği hançer darbesiyle birden değişti.

Bu darbede Tanrı'nın bir uyarısını görüyordu. Sofu oluverdi. Karşılaştığı yenilgilerden, oğulları arasında ortaya çıkan ayrılıklardan kadın ve içki yüzünden kuvvetten düşen vücuduyla padişahlık döneminin ikinci yarısını derin ve mistik bir havada tamamladı.

Gençliklerinde iktidarın zevklerini, gururunu ve daha sonra hiçliğini tatmış olan bütün hükümdarlar da aynı ruhsal bunalıma düşmüşlerdir. Sultan II. Bayezid de gözlerini dünyadan ayırarak, felsefe ile dinin gizemli olaylarına çevirdi.

Şaraptan ve haremdeki eğlencelerden vazgeçti. Dinsel inancı zedeleyen düzensizliklerin ve rezaletlerin merhamet gösterilmeden ezilmesini emretti.

Pazarlarda şarap satışını yasakladı. Ancak ahlak bakımından bozulmuş olan yeniçeriler, bu yasaklara karşı ayaklandı.

Tahtın can sıkıcı kaygılarına karşılık ibadete, şeyhlerle dinsel söyleşilere ve kardeşi Cem kadar usta olduğu şiire daldı. Venedik elçileri tarafından hükümdarlığının ilk dönemlerinde yapılan resimlerdeki yüz hatları canlı ve renkli karakterini kaybetmiş, sofu bir yaşamın inzivaya çekilmiş özelliklerini alarak zayıflamış, rengi solmuştu.

Düşünceli alnı, dudağı üzerine düşmüş gibi duran uzun ve kıvrık burnu, seyrek sakalı, sessiz bir hüzünle sıkılmış ağzı, bulunduğu üstün mevkie ve fatihler yetiştirmiş olan bir soyun başkanına yakışmıyordu. Tevazu kaygısıyla yaşayışı gibi, elbiselerini de değiştirdi.

Babası Fatih'in kullandığı parlak renkleri, altın işlemeli kumaşları, külahları ve sorguçları kullanmaktan vazgeçti. Alnın çevresinde süs kullanmadan sarılan muslin şal ile yün kaftanla yetindi. Ar-

tık onun hakkında konuşulurken padişah ya da sultan diye söz edilmiyor, şeyh, sofu, düşünür, şair, veli gibi lakaplar kullanılıyordu.

İmparatorluğu yönetmekten vazgeçmiş, yönetimi vezirlerine bırakmıştı. Davud Paşa sadrazam olmuştu. Uzun zamandan beri Anadolu Beylerbeyliği'nde bulunan Davud Paşa, sofuluğu ile hükümdarının ve askeri dehası ile ordunun sevgisini kazanmıştı. Askerler Davud Paşa'nın kişiliğinde, Fatih'in muzaffer ordusundan kalan eski bir kahramanı, millete baba şefkati gösteren bir yöneticiyi, Padişah II. Bayezid'in kişiliğinde de güvenilir ve mükemmel bir devlet adamını görüyordu.

Sadrazam pek çok yardım kuruluşuna ve özellikle Avrupa seferine hazırlık yapan ordunun eğitim gördüğü ve toplandığı İstanbul dışında kurulan bir kışlaya adını[5] bırakmıştı.

Çandarlı İbrahim

Davud Paşa ikinci kez orduyu Anadolu'ya götürerek Türkmenlerin ayaklanmasını bastırmak istedi. İstanbul'a döndüğünde, barışsever II. Bayezid'in sürekli doğmadan yok etmek istediği savaş kıpırtılarını, Batılı elçilerle yaptığı ılımlı, fakat ödünsüz görüşmeler sonunda önledi.

Mısır, Türkmen aşiretleri, Macarlar, İspanya ve Tunus Arapları, Napoli Sarayı, Papa, Venedikliler, Avusturya ve hatta Ruslarla yapılan bölgesel savaşlar ve pek önemli olmayan görüşmeler tarihin sayfalarını doldurdu. Padişah II. Bayezid zamanının ve sonraki dönemin kanlı olaylarını doğuran tohumlar padişahın şehzadeleri arasında atılmaya başlamıştı. Davud Paşa on yedi yıllık onurlu bir yönetimden sonra, üç yüz bin akçelik servetiyle sadaret makamından çekildi. Dört sadrazam çıkarmış olan Çandarlı Ailesi'nden İbrahim Çandarlı, Davud Paşa'nın boşalttığı makama geçti.

Düşmanları Oğullarıydı

İmparatorluk bir sürü serüven, ihanet ve talihsizlikler geçiren Cem Sultan'ın ölümüyle bir rakipten kurtulmuş oldu. Fatih'in bu talihsiz şehzadesinin başına gelen garip olayları, dikkati dağıtmamak için Bayezid dönemini noktaladıktan sonra anlatacağız.

Osmanlı tahtı üzerinde başka birinin hak iddia etmesinden tamamen kurtulan Bayezid'in düşmanları oğullarıydı.

Hepsini ayrı ayrı sevdiği eşlerinden sekiz oğlu dünyaya gelmişti. Bunlardan üçü henüz politik ihtiras duyamadan, çocuk yaşlarında ölmüştü.

Osmanlı padişahlarına ait bir geleneğe dayanarak geri kalan beş oğlunu imparatorluğun çeşitli yerlerinde valiliğe yollamıştı.

Ahmed Amasya'yı, Şehinşah Karaman'ı, Alemşah Menteşe eyaletini, Korkut Saruhan'ı ve Selim de Trabzon'u yönetiyordu. Buluğ çağına eren üç kızı hemen evlendirilmişti. Bunlardan birincisi bir Türkmen beyine, öteki Sadrazam Davud

5 Davudpaşa Ordugâhı (ya da sahrası): Osmanlı ordularının Rumeli'de sefere çıkacakları zaman İstanbul'da Topkapı dışında toplandıkları yer. Burada yapılan Sancak-ı Şerif törenleri için bir köşk de yaptırılmıştı.

Paşa'nın bir oğluna, üçüncüsü de Dalmaçya Sancakbeyi Nasuh Paşa'ya verilmişti. Sultan Cem'in daha beşikteyken Mısır sultanı ile nişanladığı kızı, sultanın ölmesi üzerine evlenemeden dul kalmasına neden olmuştu.

Bunun üzerine Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'ya eş olarak verildi. Ünlü tarihçi Hammer'in yazdığı gibi, bir imparatorun kızı ve bir Mısır sultanının dul karısı, paşanın Anadolu'daki haremine giriyordu.

Korkut da Cem'in İzinden Yürüdü

Sultan Bayezid'in aile bireyleri arasındaki geçimsizlik ilk kez Şehzade Korkut'un babasının vezirlerine karşı gösterdiği itiraz ve hatta isyan eder gibi bir pervasızlıkla patlak verdi. Ordunun başında egemen olduğu kadar Divan toplantılarında iyi bir konuşmacı olan Hadım Ali Paşa, Çandarlı'dan sonra sadrazam seçildi. Ali Paşa gizliden Şehzade Ahmed'i, Korkut'a tercih ediyor ve onun tahta geçmesi için hazırlık yapıyordu.

Şehzade Korkut'u bezdirmek için Karaman eyaletine bağlı olan bir toprağı sadaret makamına geçirdi. Egemenliğine karşı yapılan bu davranışa üzülen şehzade, babasının hoş gördüğü, belki de yapılmasını buyurduğu bu olayın öcünü almak için babasının düşmanı sayılan Mısır sultanına sığındı.

Amcası Cem Sultan gibi Memlûklerden hacca gitmek için geçiş izni istedi. Mısır sultanı, kaçak şehzadeyi babasına başkaldırmış bir oğul olarak değil, Bayezid'in veliahtı olarak karşıladı. Türk geleneklerine uyarak Şehzade Korkut'a çeşitli armağanlar yolladı.

Dokuz cins küheylan, dokuz sıra deve, üç sıra hecin devesi, on sekiz deve üzerine yüklenmiş kişisel ihtiyaçları için brokar çarşaflar, eşyalarını taşımak için yetmiş sıra deve, mutfağı için kırk sıra deve, dokuz bin duka altını, altın işlemeli dokuz yatak takımı ve olağanüstü güzel hizmetkârlar armağan kervanını oluşturuyordu.

Kervan yürürken önünde kırk davul çalınıyordu.

Mısır sultanının vezirleri ile mabeyin subayları Şehzade Davud'un kaldığı daireye kadar gelerek iltifatta bulundular. Elli koyun, elli çuval pirinç, iki bin piliç, iki bin kaz, on beş ton bal ile beş kese akçe maiyetinin haftalık yiyeceği için kendisine teslim ediliyordu.

Şehzade Korkut, sultana doğru ilerlerken sultan atından indi, kendi oğlunu kucaklıyormuş gibi gözlerinden öptü, Korkut da babasına yaptığı gibi, onu boynundan öptü.

Mısır sultanı, şehzadenin babasına karşı hazırlanmasını ya da İran'a gitmesini kesinlikle reddedince, Korkut için tövbe etmekten ve boyun eğmekten başka çare kalmadı. Sadrazama yazarak babasından kendi adına af dilemesini istedi. Ülkesini terk etmesini hac ziyaretine bağlıyordu. Şehzade Korkut babası gibi sofu, düşünür, dinsel sorunlara, edebiyata, şiire son derece meraklı bir şehzadeydi.

Manisa'daki sarayında çevresinde yazar ve şairlerden kurulu bir topluluk bulu-

nurdu. Bu yüzden, babasının döneminde olduğu gibi, ülkesini barış içinde yaşatacağı kaygısından dolayı yeniçeriler tarafından tutulmazdı. Sadrazam araya girince padişah, şehzadesini bağışladı, kendisine yeni sancaklar verildi.

Fatih Yasası Acı Vermeye Başladı

Şehzade Korkut'un cezasız kalan başkaldırısı Bayezid'in öteki oğullarının daha aşırı hareketlerde bulunmasına neden oldu. Devlet güvenliği bakımından kardeş katlini uygun bulan Fatih'in ünlü yasası, kardeşler arasında çok önceden kin ve uyuşmazlık yaratmıştı. Şehzadelerden her biri babalarının ölmesi halinde kardeşlerinden birini kendi katili olarak görüyordu. Bu kanlı yasa, hükümdarın oğullarına ölümle cinayet arasında tercih tanıyordu.

Bu cinayetler gittikçe kaçınılmaz olmaya ve sıklaşmaya başlıyordu. Sultan II. Bayezid çok geçmeden babası Fatih'in koyduğu bu vahşi yasanın acısını çekmeye başladı.

O sıralarda Amasya'da bulunan Şehzade Ahmed, Bayezid'in ikinci oğlu olmasına rağmen babası tarafından tahta tek vâris olarak seçilmişti. Şehzade Korkut'un eğlenceyi seven gevşekliğinden kaygılanan padişah, vezirler, yeniçeriler, Şehzade Ahmed'de devlet yönetebilecek kudreti ve olgunluğu buluyorlardı. Kendisinin önce doğmasından dolayı her şeyi yazgısına bırakmış olan Korkut, babasının kararına karşı önlem alma gereğini duymuyordu.

Buna karşılık padişahın üçüncü oğlu olan, kolunun çabukluğu, mizacının kuşkulu olması, her şeyi yapmaya ve cüret etmeye meyilli ihtirasıyla tanınan Şehzade Selim, Trabzon'daki sarayından babasının Şehzade Ahmed'den yana olan tercihine tahammül edemiyordu. Babasının ölümü durumunda, Şehzade Ahmed'in kendisinden önce başkente ulaşıp tahta oturması olasılığının, ağabeyinin Amasya'da bulunması ile artmış olması onu çileden çıkarıyordu.

Selim'in Atağı

Şehzade Selim'in on altı yaşında, Süleyman Sultan adında bir oğlu vardı. Vezirlere baskı yaparak oğluna Amasya ile İstanbul arasında bir sancak verilmesini istiyordu. Amacı, fırsat çıktığı zaman oğlunun Şehzade Korkut ve Ahmed'ten önce başkente varmasıydı.

Vezirler hatalı davranarak bu isteği kabul etti. Ancak Şehzade Ahmed'in itirazı üzerine Bayezid buyruğunu geri aldı ve Süleyman'ı Karadeniz'in bir ucundaki Kefe'ye yolladı.

Bu davranışlar yeniden Şehzade Selim'in isyanına yol açtı. Üstü kapalı tehditlerle dolu şikâyette bulundu. Vezirlerin izni olmaksızın Trabzon'u terk etti ve Kefe'ye oğlunun sarayına gitti. Oğlunun bu cüretinden ve askeri hazırlıklarından iyice hiddetlenen Sultan Bayezid, Selim'e görevi başına dönmesi için ihtarda bulundu. Selim yanıtında Avrupa'da bir eyalet istediğini bildiriyordu.

Şehzade'nin vazgeçmediği bu isteğine vezirlerin direnmesi sonunda Selim gizli isyanını açığa çıkarmak zorunda kaldı. Kefe'de bir donanma kuruldu.

Askerlerini gemilere bindirerek hareket etti ve Tuna ağzındaki Varna Limanı'na çıktı. Yirmi altı yıldan beri babasının huzuruna çıkmamış olduğundan ve dinin çocukların babalarına zorunlu ziyarette bulunmalarını şart koşmasından yararlanarak, o sıralarda Edirne'de bulunan babasına görkemli bir ziyaret yapacağını bildirdi. Oysa arkasından gelenler askerleriydi.

Başkent büyük bir dehşete kapılmıştı. Durumun bu en vahim olduğu anda toplantıya çağırılan vezirler, Sultan Bayezid'e sert davranmasını öğütledi. Padişaha Fatih'in yasasını anımsattılar.

Avrupa topraklarının başkente yakın olmasından dolayı oraya yerleşecek bir şehzadenin taht üzerinde hak iddia edebileceğini söylediler.

Gerçek durumu anlayan fakat hâlâ oğluna karşı yumuşak davranma taraflısı olan Sultan II. Bayezid, ikna yeteneği çok gelişmiş olan Edirne Müftüsü Nureddin Sarıgürz'ü, oğlu Selim'e gönderdi.

Müftü, onu itaate davet edecek ve ihtirasını dizginlemesini sağlayacaktı. Şehzade Selim babasının bağışlamasına ve ricalarına askerlerinin sayısını arttırarak ve başkent üzerine daha hızlı yürüyerek yanıt verdi. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı yirmi bin yeniçeri ve azabı, karşısına çıkarmak zorunda kaldı. Gerek Osmanlıların iç savaş tehlikesi karşısında çekimser kalmaları, gerekse daha önceden Selim tarafından kandırılmış olan yeniçerilerin isteksiz görünmeleri sonunda Hasan Paşa geri çekildi ve Edirne surlarının arkasına sığındı.

Şehzade Selim, Edirne'nin önüne gelip ordusuyla karargâh kurduğunda kuvvetler eşit, halkın sevgisi dengeli, talih ise ortadaydı.

Padişah hasta ve oğulları arasında bir tercih yapamamaktan dolayı üzgün olmasına karşılık, Hasan Paşa'nın yanında yer alarak son karar üzerinde etkili oldu. İki ordunun arasına tahtırevanda getirildi.

Kendisi için eşit derecede yüce olan her iki tarafın kan akıtmasından duyacağı üzüntüyü vurguladı. Padişahın gözyaşları, baba ile oğlun biraz sonra başlayacak olan vuruşmada karşı karşıya gelme olasılığı bütün askeri üzüntüye boğdu. Her iki taraf da silahlarını bıraktı.

"Ekmeğimi Yiyen Herkes, Selim'in Üzerine Yürüsün"

Gizliden Selim taraftarı olan Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, Selim'in karargâhına giderek onunla sözde bir uyuşma yaptı. Gerçekte her şey Şehzade Selim'in tahta geçmesini sağlayacak biçimde ayarlanmıştı.

Bu anlaşmaya göre şehzade ordusunu dağıtıyor, babası da buna karşılık olarak Avrupa eyaletlerinden Vidin ile Semendire sancaklarını oğluna bırakıyordu.

Bu arada bir isyan havası da, Korkut tarafında esmeye başladı. Birtakım haklarının yenildiğini ileri süren Korkut, Antalya'dan Saruhan üzerine yürümeye

başladı. Sultan Bayezid Saruhan'ı Antalya'ya bağlamayı kabul etmemişti.

O sıralarda Semendire yolunda olan Şehzade Selim ağabeyinin yürüyüşünü duyunca tehdit edici bir biçimde durdu ve Anadolu'daki olayların sonucunu beklemeye başladı.

Şehzade Selim'e ilerlemesini buyuran Padişah II. Bayezid, imparatorluğun iki taraftan tehdit altına girdiğini fark edince duruma bir çare bulmak üzere İstanbul'a döndü.

Babasının uzaklaşmasından yararlanan Selim hemen Edirne'ye girdi, saraya yerleşti. Mahkûmları serbest bıraktı, hazineye el koydu, padişaha sadık kalan görevlileri uzaklaştırdı ve kilit noktalara en koyu taraftarlarını yerleştirdi.

Bir yandan Selim'in korkunç ihtirasından, öte yandan Korkut'un zayıf rekabetinden çekinen Sadrazam Ali Paşa, Divan'ın ve padişahın da gözdesi olan Şehzade Ahmed'in haklarını savunuyordu. Şehzade Ahmed'in davasını güden bir ordunun hazırlanması ve Edirne üzerine yollanarak Şehzade Selim'in bastırılması konusunda padişahı ikna edebildi.

Ancak Şehzade Selim babasından önce davranarak Trakya'ya girdi ve üzerine gelen ordunun yolunu kesti. Çorlu kentine yakın bir tepenin üzerinde, rahatsızlığından dolayı ata binemeyen Sultan II. Bayezid'in tahtırevanına yaklaşan Sadrazam Ali Paşa, Şehzade Selim'in topladığı Kırım ve Kafkas Türklerinden kurulu orduyu kendisine gösterdi.

Padişahın kalbinde uyanacak merhamet duygusunu yok etmek amacıyla, "Saygılı bir oğul, babasının elini öpmeye böyle mi gelir? Böyle orduya sahip olan ve sonunda tahtı ele geçirmek için baba katili olan pek çok oğul görülmüştür" dedi.

Talihsiz padişah hâlâ duraksıyordu. Ahmed tarafından satın alınmış olan vezirlerin ve paşaların hep bir ağızdan ısrarları, sonunda etkisini gösterdi. Tahtırevan içindeki yastık üzerinde dirseklerine dayanarak doğruldu ve hiddetten titreyen bir sesle bağırdı:

"Vezirlerim ve ağalarım! Siz bütün kullarım! Siz bütün askerlerim! Ekmeğimi yiyen herkes! Şu asinin üzerine yürüsün!"

Selim Canını Kurtardı

Paşalar ve ağalar tarafından arkadaki bütün sıralara kadar tekrar edilen buyruktan sonra yirmi bin yeniçeri bu derme çatma ordu üzerine "Allah! Allah!..." diye bağırarak öyle bir indi ki, Selim'in askerleri vuruşmak fırsatı bile bulamadan kaçmaya başladı.

Atı seven bu milletin tarihinde, hızlı koşan ve koşarken çıkardığı gürültülerden dolayı Karabulut adı ile anılan ata binmiş olan Selim, hemen savaş alanının dışına çıktı.

Daha sonraları kızının kocası olacak ve sadrazam yapacağı yakın arkadaşı Ferhad birkaç atlının Selim'e yetişmek üzere olduğunu görünce aralarına daldı. Onlarla vuruşup yere yuvarlandı, ama Selim'in arayı açmasını sağladı. Gece gündüz yol alan Şehzade Selim, kayınbabasından yardım istemeye Kırım'a gitti.

Savaş Alanında Ölen İlk Sadrazam

Padişahı muzaffer olarak İstanbul'a götüren Ali Paşa, Anadolu'ya geçerek yeniden toplandı ve Bursa'yı yine tehdit etmeye başlayan Şahkulu'nun müritleriyle savaşmaya gitti.

Ali Paşa, Şehzade Ahmed ile Germiyan yakınında Altınşehir'de gizlice buluşmak üzere anlaşmıştı. Bu görüşmenin amacı, Şehzade Ahmed'in tahta geçmesi için padişahın tahttan feragata zorlanması ve yeniçerilerin onayını almak üzere birlikte yapılması gereken işlerin tespit edilmesiydi.

Savaş, politika ve saray entrikalarında son derece usta olan sadrazam Hadım Ali Paşa birkaç gün sonra Şahkulu'nun yandaşlarıyla savaşırken şehit düştü. Bu büyük devlet adamının ölümü hem padişahı, hem de Şehzade Ahmed'i sonsuz üzüntüye boğdu.

Kılıç elde, savaş alanlarında vuruşurken ölen ilk Sadrazam, Hadım Ali Paşa'dır[6] Türk şairleri tarafından çok sevildiği için ölümünden sonra her tarafta zaferlerini öven şiirlere rastlanmıştır. İsfahan'dan çağırttığı İranlı tarihçi İdris, Ali Paşa'nın buyruğuyla Türk tarihini yazarken kendisini göklere çıkarır.

Böylece imparatorluk, kendisini sarsan kıpırdanmaları bastıracak yetenekli bir adamı kaybetmiş oluyordu.

Üç Şehzadenin Girişimleri

Şahkulu'nun yandaşlarından kaçıp sığındıkları İran Şah'ı İsmail, bu sefer elebaşlarını kaynar suya atarak cezalandırdı. Kafatasları kurutularak öç suyu içilecek bir kadeh haline getirildi. Cüretini önleyebilecek tek kişi olan Hadım Ali Paşa'nın ölümünü duyan Şehzade Selim, yeniden İstanbul üzerine yürüyerek, Ahmed ve Korkut'un yerine kendisini veliaht göstermesi için babasını zorlamaya başladı. Öte yandan Şehzade Ahmed Anadolulu yandaşlarıyla Üsküdar'a kadar gelmişti. Yeniden sadrazam seçilen Ahmed Paşa, yeniçerileri Şehzade Ahmed'in tarafına geçirmek için boşuna çaba gösteriyordu. Selim'in altını ve ayartmalarıyla etkilenen yeniçeriler, onun İstanbul'a yaklaştığını duyunca sadrazamın, Mustafa Paşa'nın, Hasan Paşa'nın ve kazaskerin saraylarına hücum ederek yakıp yıkmaya başladılar.

Padişah tarafından asilere teslim edilen sadrazamın yerine, bir zamanlar papa ile Cem Sultan'ın yaşamı üzerine pazarlık yapan Mustafa Paşa getirildi.

Yeni Sadrazam yeniçerileri bastırmak için Şehzade Ahmed'i Anadolu'daki sancağına sürdü. Umutlarının kaybolması demek olan bu sürgünden dolayı kendini hakarete uğramış kabul eden Şehzade Ahmed Anadolu'ya döndü. Ancak Konya'ya zor kullanarak yerleşti.

6 Bu kitabın 8. bölümünde anlatıldığı gibi II. Murad'ın sadrazamı Bayezid Paşa'nın, taht üzerinde hak iddia eden Mustafa Bey'in yandaşı Cüneyd Bey tarafından öldürtülmesi dikkate alınmayacak olursa, Ali Paşa savaş alanında ölen ilk sadrazam sayılabilir. Tarihçi İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'nde de Sadrazam Bayezid Paşa hakkında bilgi verilirken ölüm biçimi hakkında dört söylentiye değinilmekte (adı geçen yapıt, cilt I) ve " Şehzade Mustafa üzerine sevk edilip Sazlıdere muharebesinde maktul düşmüştür. (...) Harpte şehit olan ilk sadrazam işte budur" denilmektedir (Adı geçen yapıt, cilt I, sayfa 427).

Babasının bu eyalet merkezini geri vermesi için yolladığı elçinin kulaklarını ve burnunu kestirdi.

Konya'yı savunan Sadık Bey'in kellesi küçümseyici bir hareketle Sultan Bayezid'e gönderildi.

Bu kanlı hakaretler Ahmed'in İstanbul'daki saygınlığını tamamen yok etti.

Şehzade Korkut babasının iki kardeşi ile artık anlaşamayacağını tahmin ederek, yanında yalnız iki güvenilir adamıyla kıyafetini değiştirerek İstanbul'a geldi.

Büyük bir cesaret örneği göstererek kendisini hiç sevmeyen yeniçerilerin kışlasına gitti.

İkna yeteneğine, konuşmasına ve cesaretine güvenerek yeniçerileri Selim'den ayırabileceğine ve kendi yanına çekebileceğine inanıyordu. Kendilerine gösterilen bu güvenden memnun kalan yeniçeriler, yine de Selim'e olan bağlılıklarından vazgeçmedi.

Otuz yıldan beri ilk kez babasının elini öpmeye giden Korkut, cesaretinin karşılığı olarak yalnızca iyi bir konukseverlik görmüştü.

Şehzade Ahmed Doğu Türklerinden yardım ararken, Şehzade Selim imparatorluğu eline geçirmek için üçüncü kez ilerliyordu. Altı bin Kırım atlısının başında buz tutan Tuna'yı aşmıştı. Başkentteki yeniçeriler Selim'in yaklaştığını duyunca yeniden kaynaşmaya başladı. Bu gürültücü askerler Selim'in er ya da geç kendilerine egemen olacağını anlamışlardı. Padişahın tahta en fazla layık oğlu olduğu için değil, en yırtıcı oğlu olduğu için bütün güçleriyle onu destekliyorlardı.

Selim Veliaht İlan Ediliyor

Yeniçeriler, Sultan Bayezid'e giderek, Selim'in başlarına komutan olarak verilmesini ve Şehzade Ahmed'in üzerine sefer açılmasını istediler.

Sultan Bayezid üç ayaklanma arasında tercih yapmak zorunda kalmıştı: Selim'in, Ahmed'in ve yeniçerilerin ayaklanmaları. En tehdit edici olana teslim oldu. Yeniçeri ağası başkente birkaç saat uzaklıkta olan Selim'in karargâhına koştu. Selim zafer kazanmış gibi askerlerinin arasına döndü.

Vezirler, paşalar, ordu, halk sarayın rıhtımına çıkan Şehzade Selim'i karşıladı. Şehzade Korkut bile rakibinin kazandığı bu zafere kalbi kırık olarak katıldı.

Sultan II. Bayezid, sarayından kendisini tahttan indiren seslerin uğultusunu işitiyordu. Elinden kaçmak üzere olan iktidarı altınla satın almak istedi.

Otuz yıllık hükümdarlığı boyunca bir imparatorluğu satın alabilecek bir servet biriktirmişti. Haznedar'ını Şehzade Selim'e göndererek eğer sahip olduğu sancaklara çekilirse hemen üç yüz bin duka altını vereceğini ve yılda iki yüz bin duka altını maaş bağlayacağını bildirmesini istedi.

Selim bütün önerileri geri çevirdi. O tahtı istiyordu. Bunun üzerine Sultan Bayezid, Selim'i, ölümünü beklemek koşuluyla veliaht ilan etti. Ayrıca Selim, babasının servetine dokunamayacak ve öteki kardeşler aynı kandan geldikleri için birbirini affedeceklerdi.

Halkın zihninde saygınlığını yitirmek istemeyen Selim bütün koşulları kabul etmiş göründü.

Bundan sonrası zaferinden yararlanmak isteyen yandaşlarının çabasına kalıyordu.

Ve Veliaht Tahta Oturdu

Altı gün sonra şafak sökerken, Şehzade Selim'e sadık olan vezirler, yeniçeriler, sipahiler ve şehzadenin yandaşlarınca kışkırtılmış bir kalabalık direnme görmeden sarayı işgal etti. Saygılı davranıp söz söylemeden ne demek istediklerini anlatmaya çalıştılar.

Sultan Bayezid babalık, unvan ve yaş haklarını ileri sürerek onlara engel olmak istedi. Tahtına oturdu, kapıları açtırarak, sert fakat yazgısına boyun eğmiş bir sesle kendisinden daha ne istediklerini sordu. Küstahlıklarını merhamet örtüsü altında gizlemeyi başaramayan birkaç kişi kendisine yanıt verdi:

"Padişahımız artık yaşlandı. İmparatorluğun yükünü kaldıramaz. İmparatorluk padişahla birlikte mezara sürükleniyor."

Salona yayılmış askerler daha sert bir sesle, "Evet, onun yerine Sultan Selim'i istiyoruz!" diye bağırdılar.

Sarayın avlularında yer alan on iki bin yeniçeri ve sipahinin Selim'in adını tekrar tekrar anmaları sarayın kubbelerinde yankılandı. Muhafızları, çocukları ve vezirleri tarafından terk edilmiş olan Sultan Bayezid tevekkülle yanıt verdi:

"O halde imparatorluğu oğlum Selim'e bırakıyorum. Tanrı hükümdarlığını kutsal kılsın!"

Selim adıyla birlikte "Allahüekber" nidaları önce taht odasında, sonra sarayın avlularında ve nihayet yedi tepenin üstünde yükseldi. Hiç kimse bir zorbanın talihine ve ordunun iradesine karşı gelmek cesaretini gösteremezdi. Yeniçeriler bir kez taht devirmek ve yenisini kurmak becerisini göstermişlerdi.

Askerlerin isteklerine göre taht tuttukları ya da devirdikleri bir örgüt dünyada görülmemiştir. Ordu milletin tek yasası, asker hükümdarın ve milletin özgürlüğü üzerinde kesin söz sahibi oluyordu. Bu örgüt durduğu sürece Osmanlılar her zaman bir efendiye sahip olmuşlar, ancak asla bir imparator tarafından yönetilmemişlerdir.

Bayezid Sürgüne Gönderildi

Hırsının doruğuna çıkmış olan Selim bütün cüretini eline almış, en seçme askerleri ve subaylarıyla sarayın iki avlusunu ayıran kemerin altına gelmişti.

Saraya girecek ya da padişahın huzuruna çıkacak olan paşalar ve elçiler bu kemerin altında beklerdi. Yine aynı kemerin altında açılan bir merdivenden cellat görevini ifa etmeye inerdi. Onun için orada bekleyen vezirler huzura ya da ölüme çağrılacakları kaygısıyla titrerlerdi.

Selim, yandaşlarının tahttan indirdiği babasının kendisini davet etmesini bekliyordu. Vezirler gelerek önünde yerlere kapandı, sonra eşlik ederek hâlâ tahtta oturmakta olan babasının yanına götürdüler.

Sultan Selim tahtı kopardığı eli öptü. Padişahlık alametlerini devreden Bayezid, sanki sırtından bir yük atıyormuşçasına mutlu gözüküyordu. Haremi,

hizmetkârları ve hazinesiyle eski saraya çekilmek istediğini belirtti. Oradaki varlığı yeni yönetimi rahatsız etmeyecek, hasta ve yaşlı vücudu da alıştığı huzura kavuşacaktı.

Halk ve yeniçeriler tahttan inen hükümdarın bu isteğini gerçekleştirmesine izin vermediler. Bir başkentte iki taht birden olamazdı. Selim'in hükümdarlığını kutlayan askerlerin uğultusu Bayezid döneminin zayıflıklarını anlatıyordu. Bağırışlar, sevinç gösterileri hep kendisine hakaret gibi geldiği için oğlundan daha uzak bir yere gönderilmesini istedi. Güçlerini kaybeden paşaların, vezirlerin, padişah eşlerinin sakin ve hüzünlü bir yalnızlıkla çekildikleri küçük Rum kenti Dimetoka'yı seçtiğini bildirdi.

Zaten babasının yakınlığından sıkılmaya başlamış olan Sultan Selim, bu öneriyi büyük bir sevinçle karşıladı. II. Bayezid eski saraya taşındığından yirmi gün sonra görkemli bir törenle başkentten ayrıldı.

Sultan Selim, tahtırevanın yanında atıyla babasına eşlik ediyor ve Bayezid'in devlet işleriyle ilgili öğütlerini dinliyordu. İstanbul'a yarım gün uzaklıkta olan yerde iki hükümdar birbirine sarılarak ayrıldı. Biri İstanbul'a tahta oturmaya dönüyor, öteki sürgüne gidiyordu.

Hekim Yerine Zehir

Bu arada V. Charles ya da Napolyon gibi, kendi isteği sonucu ya da zorunlu özverilerden sonra yerine geçeni hemen kabul etmemiş olan II. Bayezid yeniden iktidara kavuşma umuduyla yürüyüşünü yavaşlattı. Hastalığı bahane edilerek başlatılan bu yavaşlama, Sultan Selim'e çok kaygı verici bir eylem gibi gözükmüş, o da babasına bir Rum hekim göndermek bahanesiyle bir zehirci gönderdi.

Bayezid'in maiyetinde bulunan ve Dimetoka'ya gidişte kendisine refakat eden bir İtalyan soylusu bu cinayeti anılarında anlatır. Babasına karşı üç kez el kaldırmaya cesaret eden bir oğlun ihtirası, böyle bir olayı doğrulayabilir. Ancak ortada bir kanıt yoktur. Uzun zamandan beri hasta, oğlunun nankörlüğünden dolayı kalbi kırık, ani hükümet darbesinden dolayı şaşkın olan Bayezid, gut hastalığından harap olmuş vücuduyla Dimetoka yolunda kendiliğinden ölebilirdi.

Yok olması gerektiği zaman ölmesi, oğlunun üzerine kuşkuları çekmektedir. Ancak bir kuşku üzerine hiç kimseye baba katili damgası da vurulamaz.

II. Bayezid döneminde Osmanlılar rahata alışmışlardı. Hanedanın şehzadeleri arasında tahtı ele geçirmek için ortaya çıkan kargaşalıklar hep karakterlerinin sonucuydu. Sultan Selim dönemini anlatmaya başlamadan önce II. Bayezid ile imparatorluk tahtını çekişmiş olan kardeşinin serüvenlerini ve felaketlerini anlatacağız.

II. Bayezid'in kardeşi ve rakibi olan Cem Sultan'ın tarihi Osmanlıların tarihiyle ayrılmaz bir bütündür. Ancak bu sultanın, Yenişehir'de yenilmesinden sonra uğradığı felaketlerin yeri Osmanlı topraklarında değil, Fransa ya da İtalya'dadır. Os-

manlı İmparatorluğu'ndaki olayların ve Cem Sultan'ın Avrupa'daki serüvenlerinin beraberce anlatılması iki kardeşin tarihini karışık ve karanlık yapacaktır. Bu yüzden, dramın aydınlığa kavuşması amacıyla, iki kardeşten birinin hükümdarlığını anlattık, şimdi de ötekinin yaşamını anlatacağız. Zekâ için olduğu gibi, duygular için de, hedeflerin ayrılması düzeni sağlar. Düzenden ise açıklık ortaya çıkar, bu da zekâyı aydınlatır. Açıklık ise hafızanın kızışmasını sağlayan ilgiyi doğurur.



Cem Sultan

14. BÖLÜM

Bedevi Kılığında Osmanlı Sultanı

İmparatorluk bir süre iki hükümdara birden sahip oldu. Padişah II. Bayezid'in Yenişehir'de kardeşi ve rakibi Anadolu Sultanı Cem'e karşı kazandığı zafer üzerine Cem, annesi, karısı ve çocuklarıyla Mısır sultanına sığınmıştı.

Yine anımsanacağı gibi Memlûk hükümdarı tarafından karşılanan Cem Sultan'a büyük saygı gösterildi. Cem belki cesaretinin kırılmasından, belki merhametinden, belki de siyasal nedenlerden ailesini Kahire'de bıraktı ve tek başına çöllere dalarak hem Araplar hem de Türkler için kutsal olan Kudüs, Mekke ve Medine kentlerine ziyaretler yapmaya gitti. Peygamber'in türbesini ziyaret eden imparatorluk hanedanının tek üyeleri Cem Sultan ile kendisine eşlik eden Fatih'in kızı olan bir sultandır.

Fatih'in oğlu Cem Sultan, bedevi kılığında bir deve üzerinde çöllerde hac ödevini yerine getirirken, iki yıl süreyle dost ve düşmanlarının gözünden uzak kaldı. Karamanlı bir Türkmen beyinin kızı olan eşi ile annesi 4 Şubat 1482 günü düşmanlarının tuzağından korunmak için bedevi kılığına bürünmüş olan Cem Sultan'ın dönüşüne tanık oldular. Dinsel ve düşünsel bakımdan yenilgiyi kabul etmiş gibi görünüyordu. Dünyadan elini eteğini çekerek Mısır'da yaşamaya boyun eğmiş gibiydi. Yabancı topraklarda özel bir yaşayışı karşılayacak kadar zengin olması, Memlûklerin kendisine gösterdikleri saygı, annesi ve eşine karşı duyduğu şefkat, güçlü dönemlerinde ve yenilgilerinde kendisini terk etmemiş olan çocukluk arkadaşlarının bağlılığı, şiire duyduğu ilgi ve yeteneği, İmparatorluk tacını unutturuyordu.

Yirmi dört yaşını henüz doldurmuş olmasına karşılık Cem Sultan, Osmanlı ülkesinde, İran ve Arabistan'da bir kahraman ve bir şair ününe sahipti. Fatih'in kanından gelmesi, yakışıklılığı, hacı olması, zaferleri ve yenilgileri, felaketli yaşamına bir başka yücelik katıyordu. Kendi kendini hareketsizliğe adıyordu. Ne var ki dostları, Karaman'daki yandaşları ve

ağabeyinin düşmanları mücadele sahnesinden çekilmesine razı olmuyorlardı. Çünkü yazgıları onunkine bağlıydı. Bu yüzden Cem'in yaşamı pahasına oyunu sürdürdüler. Böylece kendilerini kurtarmak için onu feda ettiler.

Karamanoğlu İbrahim Bey'in sürgündeki oğlu olan Kasım Bey eski topraklarını kurtarmak umuduyla, taht için dövüşen iki rakipten halkı tarafından en fazla sevilenini, yani Cem Sultan'ı ağabeyi Bayezid'e karşı tutmuştu. Yenişehir yenilgisinden sonra yandaşları ile Torosların erişilmez tepelerinde silahlı olarak dolaşmayı sürdürüyorlardı. Oradan vadileri, ovaları, kentleri ayaklandırmaya çalışıyor; her fırsatta Cem Sultan'a gizli haberciler gönderiyordu. Anadolu'ya dönmesini ve varlığı ile Karamanlılarda isyan ateşini tutuşturmasını istiyordu. Karamanoğlu Kasım Bey gibi önemli bir kişi olan Ankara valisi ve Fatih'in eski Kapıkulu Ağası Mahmud Bey, II. Bayezid'e karşı duyduğu nefretten dolayı Cem Sultan'ı destekliyor, Anadolu'ya ayak bastığı takdirde Ankara ile ordunun bir bölümünü buyruğuna vereceğini söylüyordu.

İki Kardeş Anlaşamadı

Sürekli kışkırtmalar ve Anadolu'nun en önemli kişilerinin verdiği güvenceler, Suriye Memlûklerinin girişimini destekleyeceği olasılığı, sonunda Cem Sultan'ı bir kez daha talihini denemeye sürükledi. Ailesini, müttefiki ve dostu Mısır sultanının korumasına bırakarak Karamanlı yandaşları ile Kahire'yi 6 Mayıs 1482 tarihinde terk etti ve Halep'e geçti.

Kasım ve Mahmud beylerden başka Bayezid'den memnun olmayan yüzlerce emir, bey ve paşa kendisini karşılamak için Halep'e koşmuşlardı. Güney Anadolu'nun İç Anadolu'ya açılan kapısı olan Demirkapı'dan silah sağlayıp hep beraber geçtiler ve yolları üzerinde karşılaştıkları aşiretleri, kentleri Cem Sultan adına ayaklandırdılar.

Cem'in halk tarafından sevilmesi, Kasım Bey'in Karamanoğlu olması ve Mahmud Bey'in askeri ünü birkaç hafta içinde tahtın taliplisine, II. Bayezid'in ordularından daha kalabalık bir ordu sağladı. Bütün Anadolu'nun padişahın elinden çıkmasına ramak kalmıştı. Karaman Beylerbeyi Ahmed Paşa elinde kalan birliklerle iki kez Konya Ovası'nda Mahmud Bey'e yenilmiş ve Konya'ya çekilmişti. O sıralar Sadrazam olan Ali Paşa da başkaldıran aşiretlerin arasında geri çekilmek zorunda kalmıştı. Konya surları önüne gelen Cem Sultan, Mahmud ve Kasım beyler kenti kuşatmaya başladı. Ali Paşa'nın çabası sonucu düşmesi geciken kent, bir rastlantı sonunda kurtuldu.

Cem Sultan'ın tarafına geçen Mahmud Bey ihtiyatsız bir hareket yaparak vaktiyle karısı ile çocuklarını Ankara'da bırakmıştı. Ordusundan bir birlikle ailesini Bayezid'in öcünden kurtarmak için Ankara'ya doğru yola çıktı. Yolda padişahın önemli bir birliğiyle karşılaştı. Yapılan savaşta şehit düştü. Sultan Bayezid'e gönderilen kellesi, padişahın kaybolan umutlarını canlandırdı. İstanbul, Bursa ve Amasya ordularının başında Ankara'ya doğru yürüyüşe geçti.

En iyi komutanlarından biri olan Mahmud Bey'in ölümünden dolayı zayıflamış, fakat cesaretini kaybetmemiş olan Cem Sultan, Kasım Bey ile birlikte çarpışa çarpışa dağlara çekilmişti. Doğanın yardımıyla üstünlüğü eline geçiren Cem Sultan, kardeşinin sayıca artan ordusuyla baş edebilecek durumdaydı.

Sultan Bayezid kardeşi ile bu dar geçitlerde savaşa girmeden önce yeniçeri ağasını Ereğli'ye göndererek Cem Sultan ile anlaşmak istedi. Cem Sultan, görüşmeye razı oldu. İmrahor Sinan Bey ile Defterdar Mehmed Bey ellerinde serbest dolaşma izniyle Ereğli'ye inerek iki kardeşin arasını bulmaya çalıştı Cem Sultan'ın elçileri Anadolu'da pek çok eyaletin kendilerine verilmesini istedi.

Bayezid bu koşullarda İmparatorluğun parçalanacağını görüyordu. Sinan Bey'e, "Kardeşime söyleyin, imparatorluk iki kocaya birden sahip olamayacak bir nişanlıdır. Onu ölünceye kadar savunmaya hazırım. Onu benle çekişecek olan atının ayaklarını ve kaftanının yenlerini suçsuz Osmanlı kanıyla ıslatmasın. Kudüs'e gitsin, sınırlarım dışına çıksın, ona her yıl iki yüz bin duka altını göndereceğim" dedi.

Bu öneriler, Cem Sultan tarafından şiddetle reddedildi. "Bir şehzadeye gerekli olan şey altın değil, imparatorluktur" diye bağırdı. II. Bayezid'in Avrupalı ve Asyalı atlılarıyla güçlenmiş olan Ahmed Paşa, Güney Anadolu geçitlerini aşmaya başladı. Kasım Bey ile Cem'in elinde erişilmesi güç birkaç kale ve Antalya körfezi ile Fethiye arasındaki sahil kalmıştı. Kasım Bey, kendisi için Toroslarda sığınacak bir yer bulabileceğini söyleyerek Cem Sultan'ı Rodos'a geçip, Hıristiyan prenslerden yardım istemeye ikna etti.

Süleyman Paşa, Cem'in Mektuplarıyla Yakalandı

Karaman Bey'in verdiği öğütler, samimi duygulara dayanıyordu. Ancak Cem Sultan daha önce bağlılıklarını denediği Memlûklerin ve İran Türklerinin çağrılarından vazgeçerek Rodos Şövalyelerinin sonu meçhul çağrılarına uyduğu andan itibaren davasını kaybetmeye başladı.

Babası Fatih Sultan Mehmed döneminde Karaman'ı yöneten Cem Sultan, Rodos Şövalyeleri ile barış görüşmeleri yapmıştı. Kudüs Saint Jean Tarikatı'nın elçileri ile Cem Sultan'ın elçileri, şehzadenin başkanlığında Güney Anadolu sahillerinde bir araya gelmişlerdi.

Padişahın oğlu en tanınmış şövalyeler tarafından saygı görürdü. Cem de Avrupalı savaşçıların oluşturduğu bu tarikatın değerini takdir ediyordu. Kahramanlıklarına hayran olduğu şövalyelerden bir ihanet beklemezdi. Ancak deneyim sonunda Cem Sultan, politikanın ve barbarlığın, kahramanlığı, dini ve erdemi bile bozacağını öğrenecekti.

Ordusunun yenilgisinden sonra Antalya sahillerinde bir mağarada barınan Cem Sultan, kendisini bu talihsiz anında bile yalnız bırakmayan son sadık adamlarından Süleyman Paşa'yı Rodos'a göndererek Büyük Üstat'tan Fatih'in oğlu-

nu, yenik fakat yasal Osmanlı padişahını adaya kabul edip etmeyeceğini ve bütün dinlerce ünlü ve gönüllü konuklara uygulanan yaşam ve özgürlük güvencesini verip vermeyeceğini sordurdu. Rodos'a gitmek için sahile inmeye çalışan Süleyman Paşa, Bayezid'in atlıları tarafından yakalandı.

Ahmed Paşa'nın ele geçirdiği mektuplar Cem Sultan'ın henüz dağlarda saklandığını ve denizyoluyla Osmanlı padişahının düşmanlarına kaçacağını ortaya çıkardı. Sadrazam hemen bütün atlılarını kıyıya göndererek kaçak sultanın gözlenmesini istedi.

Cem Sultan'ı Konuk Etmek Rodos'un Çıkarınaydı

Cem Sultan, Süleyman Paşa'nın geri dönmediğini görünce, başına bir felaket geldiğini sezinledi. Kıyafet değiştirmiş iki yeni elçiyi Rodos'a yollayarak şövalyelerin kendisini özgür olarak kabul etmek isteyip istemediklerini ve bildireceği bir noktaya tarikatın bir kadırga yollayıp yollamayacağını sordu.

Rodos Şövalyeleri Cem'in elçilerine istenen bütün kurtuluş, güvenlik, özgürlük ve soyluluk güvencelerini vermekten kaçınmadı. Amansız düşmanları Fatih Sultan Mehmed'in oğlunu kabul etme düşüncesi onlara sonsuz bir gurur veriyordu. Korumaları altına alınacak bir padişah kibirlerini okşuyordu. Yardımlarıyla şimdilik yenilmiş olan tahtın rakibine kurtuluş sağlamak, sonra da Hıristiyanların eliyle onu tahta geçirip tarikatın çıkarına uygun kararlar aldırma umudu, politikalarına çok uygun düşüyordu.

Bir zamanlar Rodos'u Türk istilasından korumuş olan Büyük Üstat Pierre d'Aubusson tarafından toplantıya çağırılan tarikatın büyük konseyi oybirliğiyle Cem Sultan'ı adaya çağırmaya karar verdi. Cem'in serbestçe adaya girmesine izin veren vize imzalanarak elçilere teslim edildi.

Gün doğarken Amiral Castille Zuniga yönetiminde bir Rodos donanması denize açılarak Anadolu kıyılarını taramaya başladı. Bütün Rodos halkı kulelerin ve tepelerin üzerine çıkarak Hıristiyanların ve Osmanlıların değişen yazgılarının sonucuna tanık olmaya çalıştı.

Lanet Yağdıran Bir Mektup

Bu sırada hayatlarının söz konusu olduğu uzun bir bekleyişten sıkılan Cem Sultan ve otuz arkadaşı gece bastırınca mağaradan çıkmışlar, kıyıya inerek ufuktan beklenen kadırgaların yelkenlerini gözlüyorlardı. Bulundukları burun Zuniga'nın donanmasını henüz gözlerinden saklıyordu.

Kendilerini yakalamaya gelen atlıların nal seslerini duyunca, Kasım Bey'in kayalıkların arasına sakladığı bir yelkenliye binerek hemen denize açıldılar. Cem Sultan yelkenler açılmadan önce, oturup dizi üzerinde kardeşi Bayezid'e korkunç bir veda mektubu yazdı.

Sonra bu mektubu bir okun ucuna iliştirerek sahilde bekleşen atlılara doğru attı. Atlılar mektubu hemen açtı ve okudu:

"Sultan Cem'den kardeşi insafsız Sultan Bayezid'e, Tanrı ve peygamberimiz, beni Hıristiyanlara sığınmaya zorladığın şartları nasıl yarattığına tanıktır. İmparatorluk üzerinde sahip olduğun haklardan beni yoksun ettikten sonra, her yanda bir de beni izliyor ve şefkatli hanedanımızın amansız düşmanı Rodos Şövalyelerine sığınmaya zorlamak üzere bir an bile durmuyorsun.

Eğer babamız padişahımız senin onurlu Osmanlı adını bu derece alçaltacağını önceden tahmin etseydi, seni elleriyle boğardı. Ancak, zulmünün öcünü almak için tanrısal adaletin doğuşu babamızın yokluğunu duyurmayacaktır. Tanrı'dan tek dileğim senin cezalandırıldığını görünceye kadar yaşamaktır."

Bu mektubu gören Bayezid, Cem'in kardeşi olduğunu anımsadı. Gözyaşlarını tutmadı ve "Niçin bana geleceğine Hıristiyanlara sığındın?" dedi.

Rodos'ta Cem Sultan'a Saygıda Kusur Edilmedi

Cem Sultan bu dehşet verici veda mektubunu Osmanlı toprağına attığı sırada burnu dönmüş olan Zuniga'nın donanmasının yelkenlerini gördü. Kendisini yakalamak için Bayezid'in gönderdiği bir donanma olmasından da kuşkulandı. Amiral tarafından gönderilen hızlı bir tekne Cem'in yelkenlisine yetişti. Donanmanın Rodos Şövalyelerine ait olduğunu söyleyerek kendisini almaya geldiklerini belirtti ve şövalyelerin kendisine her çeşit güvence veren belgelerini gösterdi.

Böylece Amiral gemisine geçen Cem Sultan ve arkadaşları bir hükümdara gösterilebilecek saygıyla karşılandı. Değerli yükünü taşıyan donanma öğle vakti Rodos'a erişti.

Mesih Paşa'nın üç yüz kadırgalık donanmasını toplayıp harabe durumundaki Rodos'u kuşatmaktan vazgeçip geri dönmesinden beri, ada halkı kendini bu derece gururlu ve sevinçli görmemişti. Büyük Üstat d'Aubusson, bütün komutanlar ve çeşitli milletleri temsil eden şövalyelerle birlikte rıhtımın en son basamağına kadar inmiş, Rodos'un ve Hıristiyanlığın konuğunu karşılamaya hazırlanıyordu.

Bütün ada halkı da arkasında bekliyordu. Kentin en geniş ve en görkemli sarayı olan Fransa Sarayı, Doğulu bir sultanın zevkine ve ihtiyacına göre hazırlanmıştı. Cem Sultan, Fransız şövalyeleri yerlerinden etmemek için önce saraya yerleşmek istemedi. Büyük Üstat'a dönerek, "Benim gibi bir sürgünün, adanın sahiplerini yerinden etmesi doğru olmaz" dedi.

Büyük Üstat bu sözlere sahte bir saygıyla şöyle yanıt verdi: "Sizin gibi sürgünler dünyanın her yanında birinci sırada yer alırlar. Burada bulunduğunuz gibi, bir gün İstanbul'da olacağınızdan kuşkum yok!"

Bütün milletlerden şövalyeler Cem Sultan'a uğradığı felaketleri unutturmak için saygı ve yakınlık göstermede birbirleriyle yarış ediyorlardı. Birkaç gün süren festivaller, avlar, şölenler Rodosluların Cem Sultan'ın atlı oyunlarda gösterdiği zarafetini, ustalığını, hitabet ve şiirdeki büyüklüğünü tanımalarına neden oldu.

Fatih'in şehzadesi, elbiselerinin Doğu'ya özgü görkemi, davranışlarının inceliği ve konuşmasının düzgünlüğüyle Fransa, İspanya ve İtalya saraylarının en gözde şövalyelerini bile ikinci plana attı.

Cem Sultan, babasının sarayında öğrendiği İtalyancayı bir Venedikli, Yunancayı da Atinalı bir aydın gibi konuşurdu. Fransa Sarayı'nın terasından Anadolu sahillerini ve kendisini arayan kardeşinin gemilerini görüyordu. Ancak çevresindeki her şey, tahttan yoksun edildiğini, yenilgiye uğratıldığını, tutsak bulunduğunu anımsatmayacak biçimde düzenlenmişti. Avrupa'ya geçip Macar ve Sırp ordusunu kullanarak imparatorluğu başka bir yönden vurmayı düşünüyordu.

Bayezid, Cem Sultan'ı Zehirletmek İstedi

Cem Sultan, Rodos Şövalyelerinin iyi niyetine ve ilgisine gün geçtikçe daha içtenlikle güvenmeye başladı. Bu yüzden Büyük Üstat d'Aubusson ile hem kendisine, hem de tarikata yararlı olacak bir anlaşma imzaladı. Malta arşivlerinde ele geçirilen ve Cem'in imzasını taşıyan anlaşmaya göre Cem Sultan, padişah olması halinde Osmanlı limanlarını şövalyelerin gemilerine açacak, her yıl fidye almaksızın üç yüz Hıristiyan tutsağı serbest bırakacak ve tarikattan gördüğü konukseverlikle yardımların karşılığı olarak yüz elli bin duka altını verecekti.

Ancak d'Aubusson konuğuyla birlikte bu anlaşmanın altına imza koyarken Bayezid'le başka bir anlaşma üzerinde gizli görüşmeler yaptırıyordu.

Padişah, kardeşinin Rodos'a kaçtığını öğrenir öğrenmez, suçları sebebiyle devlet tarafından rahatça kullanılan iki ahlaksız Rum'u adaya yollamıştı. Eski Bizans Sarayı'nın Rumları, yeniden önem kazanmak için efendilerinin önünde alçalmaktan çekinmiyorlar, Osmanlı saraylarını entrika uzmanı olarak dolduruyorlardı.

Tarikatın tarihçilerine göre, Rodos'a gelen iki Rum'un görevi Cem Sultan'ı zehirlemekti. Oysa olayların gelişimi gerçek görevlerinin, d'Aubusson ve Tarikat Konseyi ile görüşmeler yapmak, onları konuklarına ihanet etmeye zorlamak, sonra güya konuğun yaşamına kastettikleri bahanesiyle adadan atılmak ve böylece İstanbul'a dönerek tarikat ile Sultan Bayezid'in elçileri arasında görüşülen konuları açıklamak olduğunu göstermektedir.

Ve Cem Sultan Satıldı

Daha sonra gelişen olaylar, bu kuşkuları fazlasıyla doğrulamaktadır. Çünkü iki Rum elçi Rodos'tan çıkarıldıktan hemen sonra, Büyük Üstat Guy de Mont, Arnaud ve Duprat adlarındaki üç elçisini İstanbul'a göndererek, Osmanlı Devleti'yle sürekli bir barış anlaşması önerisinde bulundu.

Pek de gizli olmayan görüşmeler, şövalyeler ile Bayezid'in tam yetkiyle görevlendirdiği Rum dönmesi Mesih Paşa ve Vezir Gedik Ahmed Paşa arasında İstanbul'da başladı.

Kılıcının bir darbesiyle bütün düğümleri çözmeye alışmış bir asker gibi davranan Gedik Ahmed Paşa, ayrıntılara girmeden Cem Sultan'ın iade edilmesini ve yıllık verginin verilmesini istedi. Zaten konuklarını satmış olan ve vicdanları rahat olan şövalyeler, bu kadar açık istek karşısında boyun eğdikleri takdirde onurlarının bütün Hıristiyanlık önünde alçalacağını anladılar. Sert meslektaşından daha hilekâr ve daha usta olan Mesih Paşa, görüşmelerin başarısızlıkla kapanacağını anlayınca Gedik Ahmed Paşa'yı dışarı çıkardı ve d'Aubusson'un ikiyüzlü elçileri ile tek başına görüşmeye başladı.

Gedik Ahmed Paşa, Mesih Paşa'nın niyetini sezdiğinden eğilmek bilmeyen bir Türk'ün karakteriyle, Hıristiyanlarla başka türlü konuşulamayacağını öne sürdü.

Mesih Paşa tarafından yeniden başlatılan görüşmeler, Osmanlıların Rodos Şövalyelerine kabul ettirmek istedikleri alçaltıcı önerileri gizlenmiş bir biçimde içeren bir anlaşmanın imzalanmasıyla son buldu.

Anlaşmaya göre iki devlet arasında sürekli bir barış olacak ve her iki ülke kendilerine sığınan karşı dinden tutsakları iade edeceklerdi. Gizli bir maddeye göre padişahın kardeşi Cem Sultan, ölünceye kadar tarikata ait bir zindanda tutulacaktı. Bu ihanetin ve hizmetin karşılığı olarak padişah kardeşinin gardiyanlarına her yıl kırk beş bin duka altını ödeyecekti.

İşte Cem Sultan'a bir Hıristiyan tarikatının kendisine onur sözü olarak verdiği serbestçe sığınma ve yaşama hakkının karşılığı böylesine alçakça çiğneniyordu.

Bu pazarlık, Büyük Üstat Pierre d'Aubusson nezdinde Hıristiyanlığın ve kahramanlığın onurunu ayaklar altına alıyordu.

Cem Sultan'ı Aldatıyorlar

Gizli anlaşmanın uygulanması için, Avrupa'dan ve talihsiz Cem'den ustaca gizlenmesi son derece iğrençti ve ikiyüzlülükten başka bir şey değildi. Sultanın, şövalyelerin elinde özgür ve onurlu olarak yaşadığını Avrupa'ya inandırmak gerekiyordu.

Ayrıca genç şehzadeyi, tahta kavuşmanın tek koşulu olarak yurdundan uzaklaşması gerektiğine inandırmak ve böylece Hıristiyan hükümdarlardan para sızdırmak da söz konusuydu.

Bu politikalarını uygulamak için inceden inceye düşünen konsey ve Rodos Şövalyeleri tasarladıkları hilelerle herkesin bu işten yararlanmasını, fakat kimsenin sorumlu olmamasını istiyorlardı.

Tarihin en büyük suçları diktatörler tarafından değil, isimsiz örgütler tarafından işlenmiştir. Büyük Üstat ve suç ortakları, Cem'in gözünü öylesine boyamışlardı ki, yaşamı ve davası için Rodos'tan uzaklaşmaması gerekiyordu.

Cem Sultanı, Güney Batı Anadolu'nun Rodos'a yakınlığı dolayısıyla Bayezid'in katillerinin yaşamına daha kolaylıkla kastedebileceklerine, İmparatorluğun bu kıyılarının Gedik Ahmed Paşa tarafından dikkatle gözlendiğine, bu yüzden oralara bir çıkarma yapmanın olanaksız-

lığına inandırmışlardı. İslamiyetin en amansız düşmanları olan Macarların ve öteki Tuna boyu kavimlerinin kardeşinin toprakları için çok daha yaralayıcı olduğunu; eskiden dinsel ittifaklar yapan İtalya, Fransa, İspanya ve özellikle Papalık'ın yeniden siyasal bir anlaşma yapmak için bahane aradıkları ve ancak onların sağlayacağı bir ordunun Bayezid'in ordusuyla boy ölçüşebileceğini söylüyorlardı. Hıristiyan hükümdarların saraylarına girmenin ve Hıristiyanların lehine ödünler vermenin bütün Avrupa'nın istisnasız desteğini çekeceğini anlatıyorlardı. Ayrıca, Hıristiyanlık tarafından desteklenen bir sultanın İstanbul'da hanedanın devamı ve Avrupa'nın barışı için daha güven verici bir durumda olacağını bildiriyorlardı.

Cem Sultan Kapana Girene Kadar İzlendi

Sürekli aldatmacalara iyice kanan Cem Sultan, Büyük Üstat'ı sıkıştırarak, kendisini denizyoluyla Venedik'e yollamasını istiyor bu sayede Almanya üzerinden Macaristan'a geçerek davası ve kılıcı çevresinde Hıristiyan dünyasını daha kolaylıkla toplayabileceğini düşünüyordu. Bu alçaklara olan güveni o derece ilerlemişti ki, yokluğunda kardeşinin vezirleri ve elçileriyle kendi adına görüşme yapmak yetkisini Büyük Üstat'a vermişti.

D'Aubusson, Cem Sultan'ı Avrupa'ya göndermek üzere bir kadırga hazırlattı. Konuğuna karşı düzenlediği ihanette kendi kanından başkasına güvenmediğinden yeğeni olan Blanchefort şövalyesine gezinin gerçek amaçlarını ve Cem Sultan'a yardım ediyormuş gibi görünerek uygulanacak hileleri anlattı.

Böylece Bayezid'e vaat edilen tutsaklığın koşullarını yerine getirmiş olacaktı. Harekete çıkılırken yapılan görkemli törenler ihaneti saygı örtüsü altında saklamayı başardı.

Cem Sultan yanında kendisine bağlı otuz Osmanlı ile Blanchefort'un kadırgasına bindi.

Deniz üzerinde geçen günlerde ve ara sıra verilen molalarda görülen davranışların gerek Hıristiyan, gerek Osmanlı tarihçileri tarafından günü gününe anlatılması, bu gaddar zindancıların karanlık emellerini ortaya koymaktadır. Cem Sultan kapana girene kadar adım adım izlenmiştir.

Nice Sahillerinde Yazılan Şiirler

Cem Sultan, 1 Eylül 1482 tarihinde gemiye bindi. Ters esen rüzgârlar, kadırgasındaki şövalyelerin hileleri sonucu, bir ay süreyle Ege Denizi'nde Rodos'tan fazla uzaklaşmadan dolaştı. Rodos'a ait olan çevredeki küçük bir adaya geldiler.

Kuşkusuz zaman geçirmek için uydurulmuş ziyaretten sonra Fatih'in şehzadesini taşıyan kadırga, Sicilya rotasında hareket etti. Messina Limanı'ndan yiyecek içecek sağlandı ve tekrar yelken açıldı.

Tarihçilerin anlattıklarına göre Sicilya Adası'nın kıyısını izleyen kadırganın çevresinde sıçrayan yunus balıklarının

manzarası Cem Sultan'ın şair ruhunu iyice duygulandırmıştı.

Etna Yanardağı'nın adayı, denizi ve göğü aydınlatan görünüşü bütün bir gece uyanık kalmasına neden olmuştu. Osmanlı sultanının sağlayacağı kazancı yalnız kendilerine saklamak isteyen şövalyeler, taşıdıkları tutsağı limanlarda yabancı gemilerden büyük bir kıskançlıkla sakladılar. Bir gece Cem ve arkadaşları birçok lambanın aydınlattığı güvertede yemek yerlerken, geminin komutanı yolcuları derhal ışıkları söndürmeye ve kamaralarına çekilmeye zorladı. Bütün korkuları Napoli ya da Fransa amirallerinin ellerine düşmekti. Ertesi gün Calabria kıyılarında gördükleri yedi kadırga bir gün önce yaptıkları hareketi açıklamaya yetiyordu. Bundan böyle bir daha güvertede ışık yakılmadı.

Altı hafta süren gizemli bir yolculuktan sonra Blanchefort, tutsağı Nice Limanı'na çıkardı. Rodoslu dostlarının görünüşte saygılı koruması altında ve onların Avrupa'daki şatolarından birinde kendisini tamamen özgür hisseden Cem Sultan, Güney Anadolu sahillerine benzettiği Nice sahilini zevkle izliyordu. Nice'nin şahane manzaralarını konu edinen ve yurdunun anılarını, bir başka gök altında anan melankolik satırlar yazdı. Bu arada Macaristan'a gitmek için sabırsızlandığından Nice'te uzun süren dinlenmeden rahatsız oldu.

Cem Sultan, verilen söz gereğince kendisinin Venedik'e götürülmesini istedi.[1] Ancak Blanchefort ve öteki şövalyeler Fransız toprağı olan Nice'ten, Fransa kralının izni olmadan ayrılmalarının olanaksız olduğunu söylediler. Cem Sultan'ı bir elçisini krala göndererek ayrılmak üzere izin istemesi için teşvik ettiler.

Bu elçinin birkaç gün içinde dönebileceğini ve ayrılma izninden başka Fransa Kralı'nın desteğini de sağlayabileceğini belittiler. Cem Sultan elçi olarak Anadolu'daki savaşlarında ve yönetimi sırasında bilgisi ve politikacılığıyla tanınmış olan Nasuh Çelebi'yi seçti.

Nasuh Çelebi'ye refakat eden şövalyeler, üç gün yol aldıktan sonra Cem'in elçisini kaçırdı ve Güney Fransa'daki şatolarından birine hapsettiler.

Yolladığı elçisinden hiçbir haber alamayan Cem Sultan dört ay süreyle kararsızlık içinde bekledi. Hâlâ Nasuh Çelebi'yi Fransa Sarayı'nda görüşme yapıyor sanıyordu.

Savoie Dükü de Yardım Edemedi

Bu arada Nice'te baş gösteren veba salgını, şövalyelerin konuklarını deniz

1 Bulunduğu yer Fransa'ya değil, Savoie Dukalığı'na aitti. Cem Sultan, Türkçe ve Farsça yazdığı şiirlerinde bu serüven ve acılarını şöyle dile getirdi:

Acaib şehr imiş bu şehr-i Nitse
Ki kahır yanına her kim ne itse

beyti ile başlayan şiirinde, ilk Avrupa izlenimlerini anlattı. Yıllar geçtikçe bu izlenimler kötümser olmaya başladı. Cem Sultan, şiirlerini, biri Türkçe, öteki Farsça iki divanda topladı. *Fal-ı Reyhan-ı Cem Sultan* adlı bir fal kitabı ve *Cemşid ü Hurşid* adlı bir mesnevisi vardır.

kıyısından uzaklaştırmaları için bir vesile oldu. Cem Sultan, Savoie toprakları üzerinde Bugey dağlarının arasına sıkışmış Roussillon kentine götürüldü. Saint Jean Şövalyelerinin orada bir şatosu vardı.

Şatonun kasvetli görünüşünü fark eden Cem Sultan bir hapishaneye geldiğini sandı. Yalnız kendisine bu sefer, kıyafet değiştirmiş iki elçisini Macaristan'a göndermesine ve İsviçre ile Almanya arasındaki yolun serbest olup olmadığını öğrenmesine izin verdiler. Kuşkusuz yolda yakalanmış olan bu iki elçiden de bir daha hiç haber alınamadı.

Birkaç gün sonra zırhlara bürünmüş yüz kadar şövalye Roussillon Şatosu'nu sararak Cem'in otuz arkadaşını yanından zorla uzaklaştırdılar ve ancak birkaç Osmanlı'nın kalmasına izin verdiler. Bu otuz sürgün Nice'te gemiye bindirilerek Rodos'a, sonu belirsiz bir yolculuğa yollandı.

Tarihçilere göre, Roussillon'a komşu bütün köy ve kentlerden insanlar akın akın gelerek Rodos Şövalyelerinin elinde tutsak ya da konuk olan Osmanlı sultanını görmek istiyorlardı.

Yeni Fransa Kralı VIII. Charles'ı ziyaretten dönen Savoie kontu, Roussillon Şatosu'na uğradı. Kontun güzelliğine hayran olan Cem Sultan kendisine Şam'da yapılmış altın işlemeli bir kılıç armağan etti. Genç dük, onu şövalyelerin elinden kurtarmaya söz verdi. Savoie kontu vaat ettiği yardımları yaptı. Ancak her yanda adamları ve müttefikleri olan Saint Jean Tarikatı'nın karşısında Savoie kontu zayıf kalıyordu. Bu yakınlıktan ve dostluktan rahatsız olan şövalyeler birkaç gün sonra Cem'i Rohne Nehri üzerinden götürerek, hiçbir yere uğramadan daha korumalı ve daha sakin bir şatoya kapattılar.

Cem'in orada kaç ay ya da kaç yıl dünyadan habersiz yaşadığına dair elimizde bir bilgi yoktur.[2]

Aşk ve Masal Dolu Bir Sürgün Yaşamı

Büyük Üstat Pierre d'Aubusson tarafından kardeşinin Savoie kontu ve Fransız kralı nezdinde yaptığı çabaları haber alan Bayezid, bu saraylara elçisi Hüseyin Bey'i göndererek Cem Sultan'la herhangi bir anlaşmaya yanaşmamaları için gerekli uyarıları yaptı.

Rodos Şövalyelerinin kendisine yaptıkları hizmeti aynı biçimde sürdürmeleri için, yine Hüseyin Bey'i bir süre sonra Ayasofya hazinesinden alınmış dinsel tasvirlerle Rodos'a yolladı. Padişahın bu dinsel armağanı ile kırk bin duka altını d'Aubusson'u gerçekten gayrete getirmeye yetti. Şövalyeler, Cem'i ellerinde tutmakla II. Bayezid'i sürekli tehdit etmiş oluyorlardı. Bu politikanın gereği olarak kaldığı şatonun çevresindeki önlemler daha da arttırıldı.

2 Cem Sultan 29 Temmuz 1482'de Rodos'a ayak bastı. 1 Eylül'de oradan yola çıkarıldı. Kırkaltı gün sonra Nice'e geldiğinde altı yıl dört ay sürecek olan Fransa serüveni başladı. 18 Ekim 1487'de Lyon'a, 1489 Şubat'ında da Toulon'a getirildi. 14 Mart 1489'da Roma'ya gitti. Cem Sultan 25 Şubat 1495'te Napoli'de öldü. Öldüğü sırada otuz beş yaşını üç ay üç gün geçmişti. Avrupa'daki yaşamı ise on iki yıl, dört ay yirmi dokuz gün sürmüştü.

Sonunda Nasuh Çelebi tarafından Cem'in hapsedildiğini öğrenen Fransa kralının kurtarma çabaları ile, Puy Şatosu'nun Osmanlılara istedikleri gibi fesat ortamının yaratamaması, Fatih'in şehzadesinin Isere Vadisi'nde Sassenage Şatosu'na gönderilmesine neden olmuştur. Fransa ile Savoie toprakları sınırında bulunan bu şato, emellerini gerçekleştirmek için, şövalyelere Savoie toprakları içinde bir şatodan daha güvenli görünüyordu. Hükümdarlardan biri ellerindeki tutsağı kuvvet kullanarak kaçırmaya kalkarsa, duruma göre karşı ülkeye sığınacaklardı.

Talihsiz sultanın Sassenage Şatosu'nda geçen günleri esrar ve romantik aşklarla dolu olan bir masal gibiydi. Gerek Osmanlı, gerekse Hıristiyan yazarlar yaşamın gerçekleri yansıttığını reddedilmez bir biçimde ortaya koymuşlardı.

Gizli Aşk Meyvesini Verdi

Başından geçen bir sürü felakete rağmen Cem Sultan, umutsuz ihtirasın yarattığı bunalımlı günlerini unutma isteğini ister istemez aşkta arayan insanların bulunduğu yaştaydı. Henüz yirmi yedi yaşına gelmemişti.

Damarlarında akan babasının ateşli kanı, hem düşünceli ve hem yiğit çehresi, iri yapısı, sürgün yaşamı, talihsizlikleri, hüzünlü duruşu, bunca serüvenden sonra onu Doğu'daki bir tahttan Fransa içinde bir şatoya sürükleyen yazgının acımasızlığı Rodos Şövalyelerinin Cem'in korunmasıyla görevlendirdikleri Baron Jacgues de Sassenage'ın kızı Philipine Helene de Sassenage'ın yüreğine dokundu. Sürekli dairesine gelen genç kızın güzelliği, yüzünden okunan yumuşak merhamet Cem'in kalbinde yavaş gelişen fakat önlenemeyen bir sevgi duymasına neden olmuştu. Cem Sultan, genç kızın ilgisini önceleri sürgünlüğüne bir teselli sanmış, ancak zamanla bu sevgi bütün benliğini kaplamıştı. Cem Sultan'ı gözleyen muhafızlar da hoşgörülü davranıyorlardı. Gizli bir evlilikle kurulacak bir bağdan sonra genç kızın Osmanlı tahtına çıkma olasılığı babasının kaygılarını gideriyordu.

İki genç arasında doğan aşk uzun yıllardır sürgünde olan şehzadenin yaşamına renklendirmişti. O zamandan kalma tarihsel belgeler gizli aşkın bir meyve verdiğini ve doğan erkek çocuğun güzel Philippine tarafından büyütüldüğünü ve daha sonra bu oğlanın aynı soylu aileden bir kızla evlendiğini yazmaktadır. Belki şimdi bile Osmanlı kanı meçhul bir Hıristiyan ailenin damarlarında akmaktadır.

Cem'e refakat eden Osmanlıların birkaç kez kaçmaya kalkışmaları ve bu girişimlerinin, genç kız Philippine Helene de Sassenage tarafından desteklenmesi, şatonun yıkıntıları arasında yüzyıllardan beri efsane haline gelmiş olayların anlatılmasına neden olmuştu.

Kaçarken Yakalandı

Cem Sultan, aşkın güzelleştirdiği boş zamanlarında İranlı şair Hafız'ın tarzında, yarı düşünsel, yarı aşkla ilgili şiirler yazdı. Elinden kaçırdığı iktidara karşılık, gerçek zevkleri tadarak teselli buluyordu. Yazdığı gazellerden biri dönemin İtalyan tarihçilerinden birinin eline geçmişti.

Bu satırların taşıdığı düşünceler, Diocletien'in felsefesine ve Salomon ile Ancreon'un şiirlerine benzemekteydi. Bu şiirlerden bir ikisinin anlamları şöyleydi:

Eline kadehini al Cem! Kadehini al ve hayal veren içkiyle doldur. Mademki bir gün bizim hakkımızda karar verilecek, ona karşı gelmeye ya da gözyaşı dökmeye ne gerek var? Kimse kendini bekleyen yazgısına karşı gelemez!

Kutsal Kabe'ye Hac ziyareti yaptım, çölleri aştım, Anadolu'da dolaştım; Peygamberimizin türbesinin önünde secde etmek mutluluğu bütün Osmanlı ülkesine değiştirilemez!

Allah'a hamd ve şükürler olsun! Şimdi genç, yakışıklı ve sağlıklıyım. Ancak Frenklerin ülkesinde sürgünüm! Kim ki kendisinde sağlık, güç ve gençlik hisseder, o bütün evrenin sultanıdır!

Çevremde birbirinden güzel on sekiz sarışın çocuk bana billur kadeh içinde şarap ikram ediyorlar.

Sultan Bayezid'e sorun! İşgal ettiği tahtta otururken benim şu andaki durumum kadar rahat mı? Hayır, İmparatorluk hiç kimseye uzun zaman kalmaz! Bayezid dünyaya egemen olanların yüceliğinin sonsuz olduğunu söylüyorsa yalan söylüyordur!"

Cem Sultan bir gün kale burcundan sarkıttığı iple şatonun hendeğine inip dostlarının sağladığı ata binerek Fransa kralına kaçmaya hazırlanırken yakalandı. Zavallı Phillipine, Cem'in kaçma eylemine yardımcı olduğu iddiasıyla zorla yanından alındı.

Rhone Irmağı kıyısında ıssız bir şato, beşinci kez yer değiştiren şövalyelerin tutsağını kabul etti. Cem ile Phillipine arasındaki aşk karşılıklı, fakat seyrek mektuplarla sürdü.

Bu mektuplardan birkaç tanesi bugün Osmanlı arşivlerinde bulunmaktadır.

Altı Katlı Özel Kulede Bir Sürgün

Bir kalbe tutsaklığın acısını unutturan ve yurt özlemini teselli eden mahzun aşk böylece son buldu. Bir kadının merhametini tutsağından esirgemek gibi bir davranışta bulunan d'Aubusson yeğenine haber göndererek Cem'i Sassenage'dan alarak tarikat'ın daha gizli bir şatosuna götürmesini istedi.

Bu yeni tutsaklık tam üç yıl sürdü. Tarikatın kuşkucu Büyük Üstadı merhamet duygusunun ya da rüşvetin bir gün Cem'e kapıları açacağından korkuyordu. Daha güvenli ellere teslim etmek amacıyla yeğenini Cem'i kendi doğduğu ve ailesinin yaşadığı Limousin'deki Bourgneuf Şatosu'na götürmesi için görevlendirdi. Malikânenin bulunduğu kayalık bir tepeye, şövalyeler altı katlı kare biçiminde bir kule inşa ettirerek Cem Sultan'ın hizmetkârlarının ve muhafızların hep bir arada olmasını sağladılar. Sultanın tutsaklık arkadaşlarından biri bu kuleyi şöyle anlatıyor:

"Birinci katta muhafızlarının daireleri, ikinci katta Cem Sultan'ın hizmetkârlarının, üçüncü ve dördüncü katta Cem'in özel daireleri, son iki katta ise sultanı gözlemekle ve yalnızlığını gidermekle görevli şövalyeler bulunuyordu."

Artık güzel Phillipine ya da genç kızın mektuplarıyla renklenemeyen böylesi-

ne bir mahkûmiyetin yarattığı dehşet ve umutsuzluk, Cem Sultan'ı buradan kaçmak için her türlü hileye başvurmaya yöneltmişti.

Yakın arkadaşlarından Hüseyin Bey kale dışına çıkmayı başarmış, Bourbon Prensi'ne giderek efendisinin kurtarılması için gerekli bilgileri vermişti. Vezirlerinden biri olan Celal Bey, Roussillon Şatosu'ndaki olaylar sırasında kaçmış, İtalya'ya kadar giderek Cem Sultan'ın kurtarılması için çaba sarf etmişti. Ancak bir sonuç alamamış ve eli boş ve gönüllü olarak efendisinin yanına, tutsaklığa dönmüştü.

Şehzadeye dünya olayları hakkında bilgi vermiş ve yeni umutların kapısını açmıştı. Fransa, Napoli, Macaristan kralları, Savoie dükü ve papa, Saint Jean Şövalyeleriyle fidye sorununu görüşüyorlardı. D'Aubusson onlara aslında boşuna umut veriyordu.

Değerli Tutsağa Fiyat Biçilemiyordu

Elindeki değerli tutsak, yüksek fiyatla bile pazarlık edilemeyecek pahadaydı. Şövalyeler ellerindeki rehineye karşı duyulan nefret ve sevgiden de yararlanıyorlardı.

Her yıl Bayezid'den aldıkları kırk beş bin duka altı ve değerli armağanların yanı sıra, d'Aubusson korkunç bir hırsla hareket ederek bir anne ile bir eşin kalplerini bile aldatmaktan çekinmedi. Cem Sultan'ın Kahire'de bulunan annesi ile eşinden, Avrupa saraylarının ilgisini çekmek için yirmi bin duka altınını zorla aldı.

Cem'in mührünü basan vezir bile parayla kandırıldı. Yazılan sahte mektuplarda Cem'in annesinden, eşinden ve hatta başka Doğu hükümdarlarından yardım dileğinde bulunuyordu. Sahtekârlık ve dolandırıcılık Büyük Üstat d'Aubusson'un politikası durumuna gelmişti. Rodos kuşatması kahramanı, vicdanı hiç kaygı duymadan elini böyle kirli işlere sokuyordu.

Bayezid'in Sonuçsuz Kalan Girişimi

Bir yandan bu rezillikler ve kaba davranışları sürerken Bayezid'i yıkmak isteyen Avrupa devletleri hükümdarlarının Cem'i araç olarak kullanmak istemeleri d'Aubusson ile pazarlığı oturmalarına neden oldu.

Büyük Üstat, papadan tarikat için yeni ayrıcalıklar ve kendisi için de kardinal unvanı istiyordu. Böylece bekletme yoluyla Roma Sarayı'nın isteklerini ne kadar tahrik ediyorsa, rehinin değeri de o kadar artıyordu. Bu durum şövalyelere de çok çıkar sağlıyorlardı.

Bu koşullar altında Cem Sultan'ın serbest bırakılmasını görüşmek üzere, başından beri Rodos zindanlarında tuttuğu sultanın iki adamını Sinan ve Ayas beyleri Bourgneuf'e gönderdi.

Cem Sultan'ı Bayezid'e rakip yapmak için her türlü pazarlığa hazır olan tarikat, kendisine ihanetlerinden dolayı kin besleyen bir hükümdar yerine İstanbul tahtına oturabilecek bir müttefiği elde etmek gereğine inanmıştı.

Tarikat ile Fransa kralı arasında cereyan eden görüşmelerden haberli olan Bayezid, kendisi için kötü bir sonucu önlemek üzere şövalyelerin kullandığı taktiği kullandı. Bir elçisini VIII. Charles'a göndererek sandıklar dolusu altın, kutsal emanet armağan etti. Ancak pek güvenli olmayan bu kutsal emanetler, Rumların hurafeye dayanan inançları sonunda aziz olarak kabul edilen kişilere aitti. Oysa o azizler Batı Hıristiyanlarına hiçbir şey ifade etmiyordu. Bu yüzden kutsal emanetler düşünülen ilgiyi doğurmadı. Hatta VIII. Charles, Padişah II. Bayezid'in elçisiyle görüşmek bile istemedi. En sonunda elçi İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.

Cem Sultan'ın vefalı elçisi Nasuh Çelebi'nin ısrarlarıyla sonunda d'Aubusson'un ihtirasının basit oyuncağı durumuna gelmiş olan Cem Sultan'a karşı acıma ve şefkat duyguları uyanan Fransa kralı, genç sultanın Papalık'a teslim edilmesi için tarikatı çok sıkıştırdı. VIII. Charles yalnız vicdanının sesini dinlemekle kalmıyor, politikası için de yararlı bir adım attırıyordu. Napoli Krallığı'na karşı bir sefer yapmayı tasarladığından, Papalık'ın Cem Sultan'a sahip olma isteğini destekleyerek hoşa gitmeye çalışıyordu.

Cem Sultan Papanın Elçilerine Teslim Edildi

Büyük Üstat Pierre d'Aubusson bu son derece güçlü iki devlete karşı daha uzun zaman dayanamazdı. Osmanlı tahtının vârisi olan Cem Sultan'ı tutsak tutan tarikat bütün Avrupa'yı karşısına almıştı. Papa ile Büyük Üstat arasında anlaşma imzalandı. Roma devleti tarafından Kudüs Şövalyelerine sağlanan ayrıcalıklar ile bazı toprak parçaları, II. Bayezid tarafından her yıl ödenen kırk beş bin duka altınını karşılıyordu. Önce Marsilya'ya, sonra Toulon'a götürülen Cem, Papa'nın elçilerine teslim edildi.

VIII. Charles, elli şövalyesini Roma'ya kadar yanına onur refakatçisi olarak verdi. Papa ile yapılan gizli bir anlaşmaya göre Roma, üzerinde pazarlık yapılan bu prensi başka bir devlete satarsa, Fransa Krallığı'na on bin duka altını tazminat ödeyecekti.

Kilise rahibi olmayan d'Aubusson ahlaksızlığının ve ihanetlerinin ödülü olarak kırmızı kardinal şapkasına sahip oldu. Bu ödül, onun kişiliğinde bütün Hıristiyanlığı lekeliyordu.

Cem Sultan, Papayı Omuzundan Öptü

Yedi yıllık tutsaklıktan sonra Cem Sultan, yanında dostları ve Fransız şövalyeleri olduğu halde bir hükümdar gibi uğurlandı ve Toulon Limanı'nda iki Rodos kadırgasına maiyetiyle birlikte bindi. Papa VIII. İnnocentius'un oğlu Francesso Cibo, Civita Vecchia'ya gelerek Osmanlı sultanını karşılamaya hazırlanıyordu. İyice süslenmiş bir ata Doğulu elbiseleriyle binen Cem Sultan, yanında VIII. İnnocentius'un oğlu, arkasında Fransız şövalyeler, arkadaşları, vezirleri, beyleri, bütün Hıristiyan devletlerin elçileri, kardinaller, mabeyinciler, Papalık elçileri, prensler, Roma Sarayı'nın subayları ile Papalık merkezine ilerliyordu.

Vatikan'da hükümdar gibi muamele gören Cem Sultan, papaya oğlu tarafından takdim edildiği zaman kendisinin bir sultan ve Müslüman olduğunu anımsatarak sarığını çıkarmayı ve başka bir dinin en büyük din adamının önünde diz çökmeyi gururlu bir biçimde reddetti. VIII. İnnocentius'a doğru, hükümdarlara özgü bir ifadeyle ilerledi ve Osmanlılarda rütbece eşit olanlar arasında yapıla geldiği üzere papayı sağ ornzundan öptü.

Bu kabul töreninden sonra papa ile baş başa kalan Cem Sultan, yaşamöyküsünü, başına gelen felaketleri ve en kısa zamanda Mısır'a dönerek orada bıraktığı ailesini görmek istediğini anlattı.

"Dinimden Çıkmam!"

Konuşma yeteneği ve üzüntüsü VIII. İnnocentius'u çok duygulandırdı. Ancak Cem Sultan'a dostça hitap ederek, hemen Mısır'a dönmesinin durumunu sarsacağını ve onu padişah olarak görmek isteyen Hıristiyan prenslerin umutlarını kıracağını anlattı. Tuna ötesinde kendisine kuvvetli bir ordu hazırlayan Macar kralının en kısa zamanda yardımına çağrılacağı konusunda güvence verdi.

Ayrıca Hıristiyanlığa geçerse bütün Hıristiyan devletleri arkasında toplamakla kalmayacak, hem Tanrı'nın merhametini, hem de Osmanlı tahtını güvence altına alacaktı. Rodos şövalyeleri sayesinde Hıristiyanlığın hiçbir onurlu yanını görmek fırsatını bulamayan Cem Sultan hemen yanıt verdi:

"Bütün evrenin hükümdarlığı bile beni atalarımın dininden çıkaramaz. Zaten öyle bir harekette bulunmak zayıflığını göstersem bile beni haksız yere tahttan men eden ve ölüme mahkûm etmiş olan Osmanlı kadılarının hükümleri doğrulanmış olacaktır."

Hoşgörü sahibi olduğu kadar politika adamı da olan papa, hemen konuyu değiştirdi ve Cem Sultan'a her çeşit yardımı sağlayacağı konusunda söz verdi.

Suikast Olayı

Cem Sultan, Vatikan'da Hıristiyan prenslerin birleşerek onu Macaristan'a çağıracakları ve Bayezid'i tahtan kovacağı günü düşünerek üç yıl geçirdi.

Mısır sultanının bir elçisi Roma'ya gelerek, sanki İstanbul'da Türk padişahının huzurundaymış gibi, atının önünde yerlere kapandı. Mısır elçisi Cem Sultan'a annesinden ve eşinden mektup getiriyordu. Bu mektuplar sayesinde Büyük Üstat d'Aubusson'un kendilerinden yirmi bin duka altını sızdırdığını anladı. Bu duruma üzülen papa hileyle alınan paranın bir bölümünü şövalyelerden geri aldı.

Bayezid'in Hıristiyanlarla güç sorunlarını görüşmeye alışmış veziri Mustafa Paşa, Cem Sultan'ın Roma'ya gelişini dikkatle izlemişti. Papadan Fatih'in şehzadesinin sürekli olarak Papalık'a ait devletlerde tutulması karşılığında, Osmanlı hazinesinden her yıl ödenecek elli bin duka altını vermeyi öneriyordu. Ancak, VIII. İnnocentius'un karakterinden çekinen Mustafa Paşa, önerilerini açıklama cesaretini gösteremedi.

Bu arada Bayezid'in parmağı olduğundan kuşku duyulan bir suikast olayı ortaya çıkarıldı. Suçlulardan Macrino del

Castagno idam edilmeden önce kendisine yapılan işkencelere dayanamayarak Osmanlı padişahından altın aldıklarını itiraf etti. Ancak VIII. İnnocentius ölüp de yerine VI. Alexander adını alan Borgia geçince, her türlü vicdani kaygılardan kurtulmuş bir papayı karşısında gören Bayezid bütün önlemleri bir yana bırakarak cüretini daha fazla artırdı.

Padişah Bayezid'in, Hıristiyan hükümdarlarının ve özellikle İslamiyete karşı bütün ittifakların sürekli düzenleyicisi olan papanın karakterini ve girişimlerini öğrenmek için Avrupa'da beslediği Rum ve İtalyan casuslar, Kardinaller Meclisi'nin rüşvete düşkünlüğünü, Papalık makamının haram yediğini ve Kardinal Konseyi'nde papa seçilen Borgia'nın yüzünden Hıristiyanlığın tam bir rezalete gömüldüğünü bildiriyorlardı.

Cinayet ve Zehir

Papa III. Calixtus'un yeğeni ve bir İspanyol soylusu olan Borgia, Valensiya'da güzelliğiyle ünlü Venozza ile gayrimeşru bir yaşam sürüyordu. Bu birleşmeden bir kızı ile iki oğlu olmuştu. Kızı anasından daha serbest yaşıyordu. Oğullarından biri, ötekini kıskançlıktan dolayı öldürmüştü.

Amcası tarafından Roma'ya çağrılarak kardinal seçilen Borgia aşk serüvenlerini saklamış ve Katolik Kilisesi'nin başına geçebilmek için gerekli olan sofuluğu benimsemişti. Amcasının ölümünden sonra gelen Papanın üç yıllık dönemi boyunca bir köşede kalan Borgia, eleştirilmesi olanaksız nedenler bularak çocuklarının annesini Roma'ya getirmişti. Düzensiz yaşamı ve ailesi üzerinde koyu bir gizlilik perdesi vardı. Roma'nın tenha bir mahallesinde Tiber Irmağı kenarındaki evinde sözde özveri ve erdem bahanesiyle bin türlü rezalet yaşanıyordu. Kardinallerden birkaçı aldatılmıştı. Amcasından kalan servet ve vaatler sayesinde elde edilen güvenceler iktidar yolunu açtı.

Kilisede kurduğu çıkar ilişkisi sayesinde, hayal dünyasının da tahmin edemediği bir biçimde papa seçildi. Kişiliğinde her türlü rezalet, en üst noktaya ulaşmıştı. Şimdiye kadar Papalık tahtının görmediği en usta alçağın dönemi başlamış oluyordu. Daha sonra cinayet gelecek ve en sonunda zehir kullanılacaktı.

Vatikan Arşivinde Padişah Mektubu

Böyle bir papa, kilisenin satın aldığı bir sürgünün kellesini bile satabilirdi. Padişah Bayezid, Mustafa Paşa'yı bir mektupla Roma'ya gönderdi. Söylendiğine göre papanın özel sekreteri tarafından yeniden kaleme alınan mektup, Vatikan arşivlerinde bulunuyor ve şu sözleri içeriyor:

"Fatih Sultan Mehmed Han'ın oğlu II. Sultan Bayezid'den; Roma Kilisesi Başkanı, Papa Alexander'a, elçinizin bana bildirdiğine göre, Fransa kralı elinizde bulunan kardeşim Cem'i serbest bırakmak istiyormuş. Onun tarafından gelecek böyle bir hareket benim çıkarlarıma karşı olduğu kadar, sizin ve bütün Hıristiyanlığın çıkarlarına da zarar verir.

Ben, şöyle düşünmekteyim:

Elinizde tuttuğunuz kardeşim nasıl olsa bir gün ölecektir. Sizin rahata kavuş-

manız ve benim memnuniyetimin olduğu kadar sizin gücünüzün artması, onun bu talihsiz sonuca bir an önce ulaştırılmasındadır. Ölümü benim için ne kadar iyi bir şey olacaksa, sizin için de o kadar yararlı olacaktır.

Cem'i bu yaşamın sefaletinden kurtarmak nezaketini gösterin. Çabalarımız sayesinde ruhunun daha çok huzura kavuşacağı başka diyarlara gitsin. İsteğimi yerine getirir, kardeşimin vücudunu sizce uygun bulacağınız bir yerde bana teslim ederseniz, çocuklarınıza toprak alabilmeniz için gereken üç yüz bin duka altınını hemen teslim edeceğim. Ayrıca, yaşadığım sürece çabalarınızı daima iyi ve sağlam bir dostlukla anımsayacağım. Ayrıca benden isteyebileceğiniz herhangi bir şeyi geri çevirmeden yapacağıma söz veriyorum.

Verdiğim sözler üzerinde en ufak bir kuşkuya düşmemeniz için, göğü, yeri ve her şeyi yaratan, sizin ve benim inandığımız Tanrı adına ant içiyorum."

Padişah Bayezid Papa'yla Anlaştı

Borgia yapılan imalardan, VIII. Innocentius'un eline bıraktığı rehinenin fiyatını anlıyordu. Papa, Bayezid'i ne fazla umutlandırdı, ne de fazla umutsuzluğa düşürdü. İlk kez İsa'nın Roma'daki vekili, Muhammed'in İstanbul'daki vekiline bir elçi gönderdi. Elçi Georges Bocciardo, papaların tören şefiydi. Çağdaş İtalyan ve Osmanlı tarihçileri, Bocciardo'nun Bayezid'e, Cem'in ömür boyu hapsedilmesini, buna karşılık yılda kırk beş bin duka altını alınmasını, ya da kardeşinin hemen öldürülerek üç yüz bin duka altının teslim edilmesini önerdiğini yazmaktadırlar. Bu olayı yazan tarihçilerin ciddiyetine rağmen tarafsız tarih, üç yüz bin duka karşılığında cinayet işlenmesi biçimindeki bir anlaşmayı kuşkuyla karşılamaktadır.

Nitekim daha sonra ortaya çıkan olaylar ve Cem'in yaşamı bunu yalanlamaktadır. Mektubunda görüldüğü gibi Bayezid görkemli imparatorluğunun güvenini birkaç bin duka altınıyla pazarlık etmemiştir. Ancak böyle suç ortaklıklarında kan, altından daha ağır basar.

Padişahın her yıl papaya kırk beş bin duka altını vermesi karşılığında, Cem Sultan'ın yaşamı boyunca hapiste tutulacağına ilişkin bir anlaşma imzalandı. Rodos Şövalyeleri ile Roma kilisesi devleti, Osmanlı imparatorunun hoşuna gidecek davranışlarda bulunmak için birbirleriyle yarış edercesine hayasızca pazarlık etmekten çekinmiyorlardı. Padişah Bayezid, VI. Alexander ile varılan bu anlaşmadan öylesine memnun olmuştu ki, anlaşmanın yapılmasını sağlayan Bocciardo'nun kardinal yapılmasını papadan istedi.

Roma'dan kaçarak II. Bayezid'in Macaristan sınırında gafil avlamasından çekinildiği için Cem Sultan, Capitole binası olan Saint Ange Şatosu'na hapsedildi. Orada, Borgia'ların çıkarına göre, bazen takdir, bazen alçalma görerek iki yıl geçirdi.

Cem Sultan'a Fransız Kralından Destek

VIII. Charles kuvvetli bir Fransız ordusuyla Borgia'ların müttefiki olan Napoli

kralının üzerine yürüyordu. Papa, genç Fransız kralının kendisini Hıristiyanlığın en yüce lideri olarak tanıyıp tanımayacağı konusunda kuşkuya kapılmıştı.

Bu kuşku içinde oğlu Cesar Borgia ve en seçme birlikleriyle Cem Sultan'ın hapsedildiği Saint Ange Şatosu'na çekilerek Fransız fırtınasının dinmesini bekledi.

Bu arada karşılıklı görüşmeler başladı. VIII. Charles, papanın oğlu ve başkomutanı Cesar Borgia'nın taraf değiştirerek Fransızlarla birleşmesini ve Napoli kralına karşı savaşmasını istedi. Politika, yüce duygularını yok etmemişti. Cem Sultan'ın Saint Ange Şatosu'ndan çıkarılarak kendisine bir tutsak gibi değil, bir konuk hükümdar gibi teslim edilmesi için ısrar ediyordu.

Saint Ange Şatosu'nda VIII. Charles, papa ve Osmanlı sultanı arasında meydana gelen üçlü görüşmede, Fatih Sultan Mehmed Han'ın şehzadesi tutsaklık altında bile koruduğu soylu gururunu gösterdi. Genç krala Cem Sultan'ı takdim eden papa,

"Prens, sizi Napoli'ye götürmek isteyen Fransa kralıyla beraber gitmek istediğiniz doğru mu?" diye sorunca, Cem Sultan onlar tarafından bilinmeyen soyluluğunu göstererek şöyle yanıt verdi:

"Eğer yine bir hükümdar gibi muamele görmeyeceksem, benim kişiliğimde ait olduğum yüksek mevkii, sizlerin kişiliğinde de Hıristiyanlığın adaletini küçük düşüren tutsaklığımı şurada ya da orada çekmemin bir önemi yoktur."

Bu yanıt, papayı bir anda özgür olarak tanıttığı bir kişinin zindancısı durumuna soktu. Cem Sultan'ın sözlerinden rahatsız olduğu için şöyle konuşmak zorunda kaldı:

"Sizi burada hapsedilmiş görmek Tanrı'nın hoşuna gitmez. Siz ve Fransa kralı, ikiniz de büyük hükümdarlarsınız. Ben ise şu anda sizlere tercüman olmak istiyorum."

Hükümdarlara layık sözler söyleyen VIII. Charles, Cem Sultan'ın gönlünü aldı, talihsizliklerine hayıflandı. Kendisine kötü muamele edenleri suçladı.

Hapsedildiği şatodan kurtararak Napoli Seferi süresince hizmetine kendi saray bakanını verdi ve mükemmel bir ev sahipliği gösterdi.

Ertesi gün Cem Sultan, Cesar Borgia'nın yanından ve Roma'dan ayrıldı. Fransızların Napoli'ye yaptıkları kısa sefere katıldı. Velletri'de beş gün, Terraycina'da birkaç gün kaldı. Sürgün, aşk, hapis, acı, kurtulmak için gösterdiği umutsuz çaba vücudunu çok yormuştu.

Terraycina'da ateşlendi, Fransa kralı, dostu Cem Sultan'a büyük özen göstererek onu bir kadırgayla ölüm halinde Napoli'ye gönderdi.

Ölüm Nedeni

O çağlarda İtalya'da politik cinayetlerin çok sık olduğu, her ölümün bir cinayete mal edildiği gerçeğini göz önünde tutan Osmanlı, Fransız ve İtalyan tarihçiler Cem Sultan'ın hastalanmasında ve ölümünde suçu, VI. Alexander ile oğlu Cesar Borgia'nın üzerine atarlar.

Tarihçiler okurlarına bu iki kişiyi her zaman bir ellerinde hançer, öteki ellerinde zehir olarak tanıtmışlardır. Papanın zorunluluk karşısında Cem'i serbest bı-

raktığının ertesi günü, Bocciardo ile Padişah Bayezid'in elçisi Mustafa Paşa'nın İstanbul'dan Sinigaglia'ya geldiklerini ve Cem'in geçmiş iki yıllık ücreti olan doksan bin duka altını beraberlerinde getirdiklerini yazan tarihçiler, Sinigaglia'nın hâkimi olan Kardinal Jean de la Rovere'in Borgia'lara olan düşmanlığından dolayı elçileri tutukladığını ve parava el koyduğunu belirtirler.

Hemen hemen bütün tarihçiler, Roma'da paraya çok ihtiyacı olan papanın, bu durum üzerine Cem'i öldürmesi karşılığında hak edeceği üç yüz bin duka altını almak için, Fransa kralının korumasında olan Cem Sultan'ı Terraycina'da zehirlettiğini ve Osmanlı Hükümdarı Bayezid'den yaptığı hizmetin karşılığını istediğini yazmaktadırlar.

Adları, kişileri, tarihleri karıştırdıkları kadar, yanlış bilgiler tespit etmiş olan başka tarihçiler ise, padişah II. Bayezid'in, Mustafa isminde bir berberinin Osmanlı hükümdarının ısrarı ve papanın işbirliği ile gizlice Napoli'ye geldiğini, Cem Sultan'ın hizmetine girerek zehirli usturayla tıraş yaparak şehzadeyi öldürdüğünü ileri sürmektedirler.

Her iki öykünün de, olayların ve sağlam bilgilerin ışığı altında yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Varlığı ileri sürülen berber Mustafa, Fatih'in ve Bayezid'in en gözde elçilerinden biri olan Mustafa Paşa'dan başkası değildir. Bu kişi de asla böyle bir cinayet işleyecek yaratılışta değildir.

Papa tarafından düzenlendiği ileri sürülen zehirleme olayına gelince; tarihler ve iyi bir inceleme, bu savın da hayal ürünü cinayetlerden biri olduğunu, böyle bir hareketin gereksizliğini ortaya koymaktadır. VI. Alexander'ın üç yıl önce Bayezid'i memnun edecek cinayeti reddettiğini, oysa o sıralar gayet rahatlıkla Cem'i öldürebileceğini ve üç yüz bin duka altını hemen alabileceğini görmüştük.

Evet, Cem öldürülmedi. Yine VIII. Charles'ın Milano, Toscana ve Roma devletine dehşet saçarak ilerlemesi sırasında, papa elini çabuk tutarak Cem Sultan'ı zehirletebilir ve Bayezid'e cesedini yollayarak söz verilen parayı alabilirdi. Oysa Cem o karışık günlerde de zehirletilmedi ve VIII. Charles'a sağ olarak teslim edildi.

Papanın neden Cem'in başka bir hükümdarın elindeyken zehirletilmesini istemiş olabileceği ve bir kere Cem'i elinden kaçırdıktan sonra Bayezid'in kendisine olan güvenini kaybetmiş olarak hangi yüzle cinayetin karşılığı olan üç yüz bin duka altınını isteyebileceği merak edilmesi gereken sorulardır.

Borgia'ların işledikleri cinayetler çoğu zaman vahşice olmuştur. Ne var ki, bu cinayetler budalaca değildir. Kuşkusuz bu papa, cinayet konusunda bir hayli deneyimlidir, ama Cem'i asla zehirletmemiştir.

Cem Sultan, umudunu kaybetmiş sürgündeki hükümdarların hastalığı olan sıla özlemi yüzünden ölmüştür. Tarih karşısında alçaklar bile doğruyu yazmak zorundadır.

Cem Sultan Napoli'de, sadık sürgün arkadaşlarının ve özgürlüğünü borçlu olduğu Fransa kralının önünde 25 Şubat 1495 gecesi öldü. İtalya'da halk arasında

yayılan İslamiyetten çıktığı haberine rağmen tam bir mümin ve hatta dininin bir şehidi olarak can verdi. Son nefesini vermeden hemen önce, "Tanrım, dinimin düşmanları İslamiyete karşı uğursuz eylemlerinde beni kullanmak istiyorlarsa, ruhumu hemen al!" diye yakardı.

Son anlarına tanık olanların anlattıkları, dedikoduları kesinlikle yalanlamaktadır. Cem Sultan, dinini her zaman ihtirasının ve yaşamının üzerinde tutmuştur.

Fransa Krallığı Ağladı

VIII. Charles üzüntüsünden ağladı. Cem'in cenazesini[3] tahnit ettirerek kurşun bir tabut içine koydurdu ve iki sadık muhafızı olan Ayas ve Celal beylerin yanına vererek Gaeta'ya yolladı. İnandığı adamın ölümü ile vicdani özgürlüğüne kavuşan Sinan Bey, İstanbul'a dönerek Bayezid'e kardeşinin ölümünü bildirdi.

Taht üzerinde hiçbir rakibi kalmayan Osmanlı Hükümdarı II. Bayezid, eğer kaygıya kapılmasaydı, çok sevebileceği kardeşiyle birlikte egemenlik sürebilirdi. Padişah ölüm haberini duyunca çok üzüldü.

Napoli'ye bir elçiyle bir kurul göndererek Cem'in tabutunu aldırdı. Önce Gelibolu'ya, sonra bütün rekabetlerin son bulduğu yer olan atalarının ortak mezarı Bursa'ya götürüldü.[4]

Geride Romantik Bir Anı Kaldı

VIII. Charles büyük bir saygıyla ölüden kalan değerli eşyaları, silahları, elbiseleri toplattı ve Cem'in Veziri Nasuh Bey'e bu emanetleri Mısır'a, Cem'in annesi ile eşine götürmek üzere teslim etti.

İşte İstanbul'u fetheden II. Mehmed'in şehzadesinin acı sonu böyle noktalandı. Kardeşinin rakibi, Rodos Şövalyelerinin oyuncağı, Hıristiyanların müşterisi, papanın tutsağı, Fransa kralının konuğu ve yazgısının kurbanı olan Cem Sultan, serüvenleri, aşkları, zaferleri, felaketleri ve şiirleriyle Avrupa ve Asya'da Hıristiyanlar arasında olduğu kadar, Osmanlılar arasında da günümüze kadar süren romantik ve şairlere özgü bir anı bırakmıştır. Tarih, roman ve şiir, adını sürekli olarak anıp durmuştur. Ancak o kendi tarihini bizzat yazmıştır. Bugün bile gazellerini söyleyen Osmanlılar, onu dillerinin en renkli, en heyecanlı ve en kahraman şairleri arasında sayarlar. Bursa Camisi'nin çınarları altında türbesi dinsel bir duyguyla her zaman ziyaret edilir. Osmanlı İmparatorluğu'na sahip olamadı, lakin Osmanlıların engin hayal gücüne hükmetti.

3 Cem Sultan'ın iç organları Napoli kralının sarayının bahçesine gömüldü.

4 Cem Sultan'ın cenazesi ülkeler arasında sorun oldu. Bir yandan II. Bayezid, öte yandan papa, cenazenin teslimi için Napoli kralını sıkıştırmaya başladı. Papa'nın niyeti cenazeyi II. Bayezid'e satmaktı. Görüşmeler ve tehditler tam iki yıl sürdü. Bu arada VIII. Charles'ın yerine Fransa kralı olan XII. Louis, Napoli üzerine yürüdü. Napoli kralı bu durum karşısında 1499 yılının ocak ayında, cenazeyi bir Osmanlı filosuna teslim etti. Cem'in ölüm haberi duyulduğunda, Osmanlı ülkesinde üç gün yas tutuldu. Bütün camilerde, "gaip cenaze namazı" kılındı. İstanbul'da dükkânlar kapatıldı. Fukaralara sadaka dağıtıldı. Cenaze, Mudanya'da karaya çıkarılıp Bursa'ya getirildikten sonra da yeniden dinsel tören yapıldı. Cem'in annesi Çiçek Hatun, 1498 Mayıs'ında Kahire'de öldü, kızı Gevher Melek Sultan II. Bayezid tarafından evlendirildi.

15. BÖLÜM

Sakalsız Bir Padişah

Geliniz şimdi yeniden Sultan Selim'e dönelim:

İktidarı zor kullanarak ellerine geçiren insanlar, egemenliklerini sürdürebilmeleri için haksız yükselmelerine neden olanların ya gözlerini doyurmak ya da onları yok etmek zorundadırlar. Suç işleyerek tahta çıkan kişi ancak kan karşılığında orada tutunabilir.

Babası II. Bayezid'in kuşkulu ölümünden sonra Sultan Selim'in durumu böyleydi.

O sıralarda İstanbul'da bulunan yabancı elçiler, ülkelerine gönderdikleri resmi yazılarda bu Osmanlı padişahını bize ayrıntılı olarak tanıtmaktadırlar. Yüzünün hatları mizacının önemini ortaya koyacak biçimdedir. Hakkında yazılanların bir bölümünde şöyle denilmektedir:

"Kırk altı yaşında olmasına karşılık sürekli yaptığı asker eğitimi vücudunun dinç kalmasını sağlamıştı. Tahta geçtiği şu sırada ancak otuz altı yaşında görünmektedir. Yırtıcı ve tam bir asker görünümündedir.

Savaştan başka bir şeyle ilgilenmez. Teni esmerdir. Fizyonomisi sert çizgiler içerir. Bu durumu yeniçerilerin çok hoşuna gider.

Bacakları hafif eğik, vücudunun üst tarafı uzun, yüzü yuvarlak ve dolgun, yanakları kırmızı, gözleri hafif çıkık, bakışları son derece oynaktır. Kalın ve gür kaşları alnının üstünde bir siperlik gibi kavuşur. Araplar gibi sakal bırakmamış, ancak Kafkas Türkleriyle olan sıkı temasları sonunda onlar gibi uzun ve sık bir bıyık bırakmıştır.

Bu bıyık, ağzının kenarlarına doğru inerken inceliyor ve yüz ifadesine daha bir sertlik kazandırıyordu. Fakat Selim'in taşıdığı elbiselerin ve silahların görkemi, dış görünüşünün sertliğini hafifletirdi. Kaftanı kırmızı renkli kumaştan yapılmıştı. Altın tellerle işlenmiş, bu işlemeleri sayesinde kumaş maden görünümünü almıştı. II. Murad ve II. Mehmed'de görülen kırmızı külahı tamamen değiştirmiş, onun yerine

başının çevresine geniş kıvrımlı bir şal sarmıştı.

Bu serpuşu[1] kullanmasının nedenini kendisi şöyle açıklamıştır: "İmparatorluğun yüksek rütbeli subayları ve vezirleri benim huzuruma yüksek altın külahlarla geliyor, öyleyse benim de değişik bir başlık seçmem gerekirdi."

"İnşallah Selim'in Veziri Olursun!"

Selim'in portresini çizmeye devam edelim: "Hem sert, hem görkemli görünüşü Selim'in büyük bir milleti yönetebilecek içgüdülerini ve zihin açıklığını ortaya koyuyordu. Muhakemesi kusursuz, geliştirdiği yetenekleri cesaretiyle uyumluydu. Şiddetle istediğini elde edemezse sabırsızlığından hiddetlenirdi. İmparatorluğunda ve ordusunda kesin düzen sağlamak için gerekirse zalim davranırdı.

Keskin ve güvenli bakışı karşısındakinin mizacını hemen ortaya çıkarır, sözlerin altında gizli olan amacı hemen sezerdi. Yaralanacağı araçları dikkatle seçer ve amacına eriştiği anda onları hemen yok ederdi.

At üzerinde olduğu kadar, Divan toplantılarında da bitmez tükenmez bir dayanıklılığı vardı. Vezirleriyle yaptığı uzun çalışmalardan asla şikâyet etmezdi.

Yemek sofrasından fazla zevk almazdı. Haremindeki kadınlarla az ilgilenir, geç vakitlere kadar hükümet işleriyle uğraşırdı. Kendisinden başka hiç kimseye güvenemediği için yönetimi elden bırakmazdı.

Bağdat ve Şam halifeleri gibi, gece ya da gündüz kıyafetini değiştirerek toplantı yerlerine, pazarlara ve kışlalara girerek halkın düşüncesini öğrenmeye çalışırdı. Padişahın uyanıklılığını bilen halk, askerler ve devlet memurları her yerde onun var olduğunu farz ederek hareketlerinde dikkatli davranırlardı. Zalim karakteri ile eğitilmiş yetenekleri arasında garip bir çelişki gösterir ve babası II. Bayezid ve amcası Cem Sultan gibi şiire karşı sonsuz bir eğilim duyardı. Şiirlerinde savaş konularını işler, bazen de lirik şiirler yazardı. Aşağıdaki şu cümleyle çizilen görünüm dönemin kısalığını ve görkemini ne güzel açıklamaktadır: "Batan güneşe benzeyerek, toprağın üzerine engin bir gölgeyi serdim!"

"Zulmü kendi tabiatından gelen bir hainlikten çok dehşet salmak için uydurulmuş bir sistemdi. Önceleri yalnız ailesine, rakiplerine ve hizmetkârlarına uyguladı. İmparatorluğun başına geçtikten sonra halk, devlet hizmeti gören saray erkânını o derece tehlikede görüyordu ki, başkasına lanet etmek isteyen biri "İnşallah Selim'in veziri olursun" diyordu.

Kırım'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da vezirler Divan toplantısından idam sehpasına gidiyorlardı.

Osmanlı tarihçilerinden Solakzade[2] o dönemi şöyle anlatır: "Bütün vezirler vasi-

1 Başlık, şapka, başa giyilen şey.

2 Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi: Türk tarihçisi (İstanbul 1590-1657). Babası solakbaşı olduğu için Solakzade diye bilinir. Eserleri: Divan, *Fihrist-i Şâhan* (Şahların Fihristi), *Solakzade Tarihi*. Bu eseri Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan 1657 yılına kadar olan olayları içerir. Eser özlü ve sade bir Türkçeyle yazılmıştır.

yetnamelerini üzerlerinde taşırdı. Divan toplantısından sağ çıktıkları zaman, kendilerini yeniden doğmuş gibi hissederlerdi."

II. Bayezid döneminde iki kere sadrazam olan Ali Paşa, uçurumu aşmaya kalkışmadan önce derinliğini ölçen adamın ihtiyatı içinde Sultan Selim'e şöyle demişti:

"padişahım, biliyorum ki ben sadık kölenizi, aklınıza uygun bir bahane geldiği zaman duraksamadan öldüreceksiniz. O gün gelip çatmadan önce bana birkaç günlük izin verirseniz, benden sonra kalanların durumlarını düzenlerim ve kendimi Tanrı huzuruna hazırlarım."

Ölüm haberini gizlemeye bile gerek görmeden bir kahkaha atan Sultan Selim, "Zaten uzun zamandan beri ben de bunu düşünüyordum ve sana bugünden itibaren istediğin süreyi veremememin tek nedeni, bana senin gibi hizmet edebilecek büyük bir veziri bulamamamdır" dedi.

Ancak satranç oynarken ve şairlerle sohbet ederken yorgunluğunu giderirdi. Sürekli hiddetli mizacı bu dinlenme anlarında bile ortalığı kasıp kavururdu.

Hükümdarlığının ilk günlerinde kendisine methiye yazmış üç Türkmen şairin İstanbul'a geldiklerini duyunca onları huzuruna çağırttı. Saray göreneklere alışkın olmayan bu üç Türkmen şair elini öpmek için öyle acemice davrandılar ki, kılıçlarının sapları Selim'e çarptı.

Padişah hemen çavuşlarına buyruk vererek, istemeyerek de olsa makamına karşı yapılan saygısızlığın cezasını, şairlerin başlarını kestirerek vermek buyurdu. Ancak kısa bir süre her birine yüzer sopa atılmasını istedi.

Daha sonra şairlerin yalvarmalarına dayanamayarak ve onların kişiliğinde okumuş zümreyi kırmamak için üçünü birden affetti. Ertesi gün aşiret kıyafetlerini giymiş olan üç şair tekrar huzuruna çıkarak bir gün önce yarım kalmış olan şiirlerini okudular. Bir süre şairleri dinleyen Selim kendisi için yazılmış olan methiyeyi çok kaba buldu. Üç şairi de hemen saraydan kovdurdu.

"Şiir öyle bir kaptır ki, içine temiz olmayan şeyler atılmaz" diyerek, tarihe ünlü bir söz armağan etti.

Selim de Boyun Eğdi

Sultan Selim İstanbul'dan ayrılarak babasının cenazesini karşılamaya gitti. Onunla beraber devlete el koymak isteyen yeniçeriler de saray yolu üzerinde sıralar halinde dizilmişlerdi. Bu örgütün eski göreneklerine göre, bir kaynaşma baş gösterdiği zaman yeniçeriler silahlarını birbirine çarparak gürültülü sesler çıkarırlardı.

Bütün padişahlar bu demir gürültüsünün ne demek olduğunu iyi bilirdi. Böyle bir davranış, ayaklanmaları sayesinde elde edilen bir hükümdarlığın ödülünü almak istedikleri anlamına geliyordu. Yeniçerilerin bu durumundan kuşkulanan Sultan Selim ilk günden itibaren onların boyunduruğundan kurtulmak istedi.

Geçmesi beklenilen yollardan vazgeçerek atını denize doğru sürdü. Yedikule'ye kadar surların dışında gittikten

sonra oradan bir kayıkla saraya ulaştı.

Fakat yeniçeriler dağılmadı, saatler geçtikçe gürültülerini daha da artırdılar.

Bu durum karşısında sert iradesine rağmen eğilmek zorunda kalan Selim, emir vererek Fatih'in ve babasının cülUslarında dağıtılan ulufenin üç mislini dağıttırdı.

Bu arada sipahiler için aynı ödülü isteyen bir sancakbeyinin kafasını kendi elleriyle uçurarak yeniçerilerden başkasına yumuşak davranmayacağını herkese kanıtladı.

İstanbul'da Kaba Bir Elçi

Rusların Osmanlı işlerine karışmaları, II. Bayezid'in son dönemleri ile Selim'in ilk zamanlarına rastlar. Politika sahnesinde yeni gözükmeye başlayan ve henüz Doğu milletlerine özgü nezaket kurallarından habersiz olan bu millet çok kaba bir elçi gönderdi.

1853 yılında İstanbul'da bulunan Rus elçisi de tarihten ders almayarak, aynı kabalığı göstermiştir.

Moskova Prensi III. Jean, Michel Plesçeiyef'i İstanbul'a göndererek Osmanlı ülkesinde serbestçe ticaret yapmak istediğini iletiyor ve bu amaçla bir anlaşma imzalanmasını sağlamaya çalışıyordu.

Plesçeiyef, kendi hükümdarından aldığı talimata göre Osmanlı padişahlarının önünde eğilmeyecek ve vezirlerle asla konuşmayacaktı. Rus elçi yalnız padişahlarla pazarlık edecek ve Asya ile Avrupa'nın güçlü devletlerinin elçileriyle görüşecekti. Plesçeiyef kendi devletinin gururunu yükselteyim derken, bu davranışıyla küstahlığa yönelmişti. Konuk olduğu milletin geleneklerine karşı gelmeye başladı. Vezir tarafından adına verilen yemeğe gitmedi.

Divan'ın kendisine armağan ettiği elbiseleri ve diplomatik armağanları geri çevirdi. Osmanlı geleneklerine ve padişahın kişiliğine karşı gösterdiği küstahlıklar Batılı elçileri bile hiddetlendirdi.

Padişah Moskova prensine şöyle bir mektup yazdı:

"Çok samimi duygularla dostluk kurmak istediğim Rus hükümdarı bana kaba bir adam gönderdi. Onun yanında Rusya'ya kadar refakat etmesi için hiçbir adamımı veremem. Avrupa'da ve Doğu'da sayılan bir kişi olan ben, bir Osmanlıyı böylesine hakaretlere uğratmaya utanırım. Rusların hükümdarı ya bana terbiyeli bir elçi, ya da küstahlıklarını kabul ettirecek bir ordu göndersin!"

İki yüzyıllık Rus Osmanlı ilişkilerinin tarihinde yalnız Plesçeiyef adının değiştiği görüldü.

Korkut Hayatı, Ahmed ise Taht İçin Savaşıyordu

Sultan Selim yavaş yavaş tahta yerleşirken, kışlalarına yaptığı ziyaretten dolayı yeniçeriler tarafından sevilen Korkut, hemen İstanbul'dan uzaklaştırılarak Manisa'ya yollandı. Tahta ve yaşlılığı ve belki de babasının yaşamına saygı göstermemiş biri imparatorluğun bir rakibine ve bir kardeşin yaşamına hiç saygı göstermezdi.

Artık Şehzade Korkut taht için değil, yaşamı için mücadele edecekti. Ancak

tehlikeye savaşarak değil, sessizlik içinde hazırlandı. Manisa'daki gençlik dostları ile Karaman'ın beyleri hiç olmazsa hayatını savunması için kendisine küçük bir ordu sağladılar.

Bulunduğu topraklarda egemenliğini tanırsa, Selim'i padişah olarak kabul edeceğini ve ona hizmet edeceğini söyleyerek yerinden kımıldamadı. Manisa Sarayı'ndaki zevk ve sefa ona tahtı kaybettiğini anımsatmıyordu. Bilge yaşamını siyasal iktidara tercih edebilen prensler için özveri göstermek daha kolay oluyordu.

Fakat ihtiras sahibi Şehzade Ahmed, babası Bayezid'in kendisini her tahta çağırışında, karşısında Selim'i görmüş olduğundan bu sefer onun zorbalığına göz yummamaya karar verdi. Amasya ve Saruhan sancaklarının önemi ve başkente olan uzaklıkları, imparatorluğun güveninden çok kendi davası uğruna besleyip eğittiği Türkmen birlikleri ve nihayet evlendiği kadınlardan dünyaya gelen ve savaş çağrısında bulunan oğulları Alaeddin, Murad, Süleyman ve Osman'ın varlıkları Selim ile dövüşmeden tahtı bırakmayacağını gösteriyordu.

Kendisi Amasya dağlarının savaşçı Türkmen aşiretlerinden bir ordu kurarken, on iki bin atlının başında ilerleyen büyük oğlu Alaeddin Bursa'yı babası Sultan Ahmed adına işgal etti. İstanbul'a yakın olan Anadolu'nun başkentinin eline geçmesi, Selim'in zorbalığını Avrupa topraklarında bile dengeleyebilecek duruma getiriyordu.

İmparatorluğu eline geçirmesine sonsuz yardımı olan hızlı karar verme yeteneği sayesinde Sultan Selim, hemen bazı ayrıcalıklar ya da cezalar vererek yeniçeriler ile sipahiler arasında baş gösteren rekabeti sindirdi.

Uludağ eteklerine doğru yeğeni Alaeddin'i şaşırtmak için yetmiş bin askerle yürüdü. Aynı zamanda donanmayı görevlendirerek, İskenderun Körfezi'nden İzmir Körfezi'ne kadar bütün Anadolu kıyılarını göz hapsine aldırdı. Böylece ailesinden birinin kaçarak, Cem'in babası II. Bayezid'e çektirdiğine benzer bir sıkıntı ihtimalini bertaraf etmek istedi.

İmparatorluk ordusuna karşı Bursa'yı savunamayacağını anlayan Alaeddin hızla babasının yanına döndü ve Ankara geçitlerinde mevzilendi. Bir süre sonra Şehzade Ahmed de Amasya civarına çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada iki oğlu Osman ile Süleyman'ı İran'a göndererek, Şah İsmail'den yardım istedi.

Beş Yeğen Bir Odada Aynı Anda Boğduruldu

Bu sefer sırasında Şehzade Ahmed en seçme birlikleriyle Amasya'dan çıkarak kardeşinin dağılmış olan ordusunu iyice parçalayıp ezmek istedi. Haremini kentte bırakmıştı. Bu durumu öğrenen Sultan Selim, kenti gafil avlamak ve Ahmed'in haremi ile ailesini eline geçirmek amacıyla seçkin bir atlı birliğini Amasya üzerine gönderdi. Amacı, Ahmed'in haremini eline geçirdikten sonra onunla pazarlık yapmaktı.

II. Bayezid zamanından beri sadrazam olan ve Alexander Borgie ile Cem Sultan'ın pazarlığını yürüten Mustafa Paşa

değerli, fakat iki taraflı çalışan devlet adamlarından biriydi. Belki merhametinden, belki de geleceğini güvence altına almak için her iki tarafın davasına hizmet ediyordu. Ahmed'e haber göndererek Selim'in haremine ve çocuklarına karşı giriştiği eylemi bildirdi. Hemen geri dönen şehzade yalın kılıç Selim'in birliği üzerine hücum etti ve ailesine karşı düzenlenen suikastın öcünü sipahilerin kanıyla ödetti.

Ele geçen bir mektup, Selim'in, Mustafa Paşa'nın bu bozgunda parmağı olduğuna dair kuşku duymasına neden oldu. Onun için kuşku duyulmak suçlu olmak demekti. Hemen çadırı önünde at üstünde Divan'ı topladı. Vezirler sultanın önüne geldiklerinde her birine padişahın memnuniyetini belirten birer kaftan dağıtıldı. Yalnız sadrazama azil ve ölüm anlamına gelen kara kaftan kaldı.

Başka buyruğa gerek olmadığını bilen çavuşlar hemen Mustafa Paşa'nın üzerine atılarak onu yay kirişiyle boğdular. Türklerin milli silahı olan yayın idam işinde kullanılması, boğdurulan kişinin geçmiş hizmetlerinin anısını kirletmemek içindir.

Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde dört kez sadaret makamına çıkmış olan Hersek Ahmed Paşa, bu yapıdaki bir padişahın buyruğu altında, böylesine tehlikeli göreve beşinci defa getirildi.

Şehzade Ahmed'i İran sınırının öte tarafına kadar kovalayan Selim, ordusunun yarısıyla İstanbul'a döndü. Amacı II. Bayezid'in bütün neslini bir seferde yok etmekti.

II. Bayezid'in padişahlığının son dönemlerinde ölen kardeşlerinin beş oğlu Bursa Sarayı'nda tutuluyordu. Beş yeniçeri subayına, onların Bursa'dan alınıp İstanbul'a getirilmesi için emir verdi.

Beş yeğen amcalarından şefaat mı, yoksa ölüm mü göreceklerini bilemeden, itile kakıla büyük sarayın bir odasına hapsedildiler. Bulundukları oda padişahın dairesinden bir kafes ve bir perdeyle ayrılmıştı. Herhangi bir acıma duygusunun, yapılmasını istediği idamları önleyebilmesinden çekindiği için, yeğenlerinin öldürülmelerine bizzat tanık olmak istiyordu.

Ellerinde yay kirişleri bulunan beş çavuş padişahın işareti üzerine çocukları öldürmek için içeri girdi. Cellatları gören çocuklar dehşete kapıldı, fakat soylu davranarak zaaf göstermediler.

Yalnız dokuz yaşında olan en küçükleri, cellatların ayaklarına kapanarak, gözyaşları içinde yaşamının bağışlanmasını, padişahın hizmetinde basit bir kişi gibi çalışacağını söyledi. O da ötekiler gibi Sultan Selim'in gözü önünde boğuldu. İçlerinde en büyükleri olan yirmi yaşındaki olup Alemşah'ın oğlu ölürken hiç olmazsa cellatlarından öç almak istedi.

Elbiselerinin altında sakladığı hançerini çıkararak cellatlarıyla şiddetli bir mücadeleye girişti. Dört celladı öldürüp beşincinin kolunu kesti. Tam kurtulacağı sırada, Sultan Selim'in çağrısı üzerine birkaç çavuş odaya girdi. Sonunda çoğunluk karşısında gücü tükenen genç kahraman askerlerin kılıç darbeleri altında can verdi. Öldürülen şehzadeler büyük bir cenaze töreniyle Bursa'ya gönderildi ve ataları Sultan Murad'ın türbesine gömüldüler.

Başını Kemente Sessizce Uzattı

Tahta karşı bir tehlike oluşturabilecek herhangi bir unsuru kanında taşıyanların, acımasızca idam edildiğini gören Şehzade Korkut, Selim'e karşı gösterilecek hiçbir yakınlaşmanın sonunda boynunu kementten kurtaramayacağını anladı. Hemen eyleme geçerek çevresine eski beylerini ve komutanlarını toplamaya çalıştı.

Korkut'tan daha çabuk davranan Selim, avlanma bahanesiyle, birden on bin yeniçerinin başında Manisa kapılarına dayandı.

Gafil avlanan ve kentte kuşatılan Korkut, ancak çınar ormanına açılan bahçe kapısından değişik kıyafet altında kaçmayı başarabildi. Yanında sadık dostlarından Piyale olduğu halde Teke dağlarında sığınacak bir yer buldu.

Buradan denize inerek amcası Cem Sultan gibi denizyoluyla Suriye'ye kaçmayı tasarlıyordu. Ancak eski zenginliğinin bir kalıntısı bu tasarısını gerçekleştirmesine engel oldu. Kaba keçe kaftanlara bürünmüş iki kaçak atlı sığındıkları mağarada birkaç günden beri açlık çekiyorlardı. Yakınlarında koyunlarını otlatan bir Türkmen çobandan ovadaki kasabaya inerek kendileri için ekmek satın almasını istediler.

Korkut, çobanın daha çabuk gidip dönmesini sağlamak için kendi atını verdi. Değerli atı ve eyer takımının zenginliğini gören diğer çobanlar iki yabancının bey olmasından kuşkulandı.

Padişah Selim adına Teke'yi yöneten Kasım Bey'e hemen haber uçurdular. Kasım Bey'in askerleri iki kaçağı saraya getirdi. Korkut'u tanıyan Kasım Bey, Sultan Selim'e haber gönderdi. Selim tutsakların hemen Bursa'ya yollanmasını istedi. Kente yaklaşan Korkut'u sahip olduğu soylu kandan dolayı saygıyla karşılamak için Sinan Paşa'yı görevlendirdi. Sinan Paşa Korkut'u başkente pek uzak olmayan bir köşkte ağırladı. Bu davette Şehzade Korkut'u kuşkulandıracak hiçbir şey yoktu.

Eski arkadaşı yiğit Piyale ile aynı odada yatıyordu. Bir gece Sinan Paşa, Piyale'yi sudan bir bahane ile arkadaşının odasından ayırdı. Güvensiz bir biçimde uyuyan Korkut'u, ölüm ilanını okumak için uyandırdılar.

Son duasını yapmak ve hem kardeşi, hem celladı olan Sultan Selim'e bir mektup yazmak için bir saat süre istedi. Kendisine isteği süre verildi. Serbestçe duasını yaptı ve kardeşine manzum bir mektup yazdı.

Sessizlik, yazgısına boyun eğme ve tasavvuf içeren bu ölüm mektubu, şehzadeyi son anında bile yaşamdan zevk alabilecek ve soğukkanlılığını koruyabilecek bir ruhsal durumda tutan ince ve ulu düşüncelerle yoğrulmuş olduğunu gösteriyordu. Son satırı da yazınca kendiliğinden boynunu kemende uzattı.

Kardeşinin ölümünden çok, veda mektubuna karşı duygulanın Sultan Selim, mektubu okurken gözyaşlarını tutamadı. İmparatorluğunun geleceği için öldürmek zorunda kaldığı kardeşi için üç günlük yas ilan etti. Korkut'un en yakın arkadaşı Piyale'nin bağlılığını hoş karşıladı ve kardeşinin türbesine bakmasını

kendisinden istedi. İhbarlarının karşılığını almak için Bursa'ya gelmiş olan Tekeli Türkmen çobanları nasıl ödüllendirdiğini halka göstermek için, on beş çobanı Bursa-Teke yolu üzerinde astırdı.

Ahmed de Sultan Selim'e Yenik Düştü

Daha savaşçı olan kardeşi Ahmed'in olası bir saldırısını önleyebilmek için sürekli olarak Anadolu'ya egemen olan Bursa'da kalmak zorundaydı.

Nitekim otuz bin İranlı Türk'ün başına geçen Ahmed, Anadolu'nun kalbine doğru ilerlemeye başlamıştı bile. Gittikçe kuvvetlenen ordusunun birlikleriyle Batı Anadolu'nun dağlarına kadar dayanmış, önüne çıkan padişahın öncü kuvvetlerini ve komutanlarını geri püskürtmüştü. Surların gerisindeki Bursa halkı dehşet içinde kalmıştı.

Rumeli ordusunu ve Kırım hanının kuvvetlerini yardıma çağıran Sultan Selim, iki kanattan Ahmed'in ordusuna saldırdı. Kendisi de merkezde atlıların başında bulunuyordu. Ahmed'in merkezi Selim'in saldırısı karşısında dağılınca kanatlarla bağlantısı kesildi.

Kaçmakta olan askerlerin akıntısına kapılan Ahmed'in atı, bir bataklığın kenarında dar bir patikada koşuyordu. Kaygan toprak atın ağırlığına dayanamadı ve çöktü. Ahmed çukura yuvarlandı. Atın ve silahlarının ağırlığından kurtulmaya çalışırken kendisini tek başına izleyen bir Türkmen beyi hemen atından indi, silahlarını aldı ve ellerini kemeriyle bağladı. Özgürlüğünü elde etmek isteyen Ahmed başındaki sorgucun pırlantasını Türkmen beyine önerdi.

Bey,"Benim gibi padişahın bir kölesine çok fazla bir armağan" diye alaylı bir yanıt verdi.

Onlara yetişen öteki sipahiler Ahmed'i Sultan Selim'e götürdüler.

Savaştan sonra otağına çekilen Selim kardeşini görmek istedi. Bunun üzerine ona bir mektup yazan Ahmed artık tahttan ve özgürlüğünden vazgeçtiğini bildiriyor, yalnız yaşamının bağışlanmasını istiyordu.

Padişah kararından dönmedi. Mektubu getiren adama, "Git ona söyle, biz dinimizi ve yurdumuzu kurtarmak ve bir deli şeyhin çıkardığı ayaklanmayı bastırmak için dövüşürken Amasya'da onursuzca istirahata çekilen ve gençliğini hareminde, kadınlar arasında harcayan bir Osmanlının yaşamaya hakkı yoktur" diye bağırdı.

Sultan Selim yok etmek istediği kurbanlarının hepsinde bir suç bulmayı pekiyi biliyordu.

Ahmed hiç olmazsa öldükten sonra, kardeşi tarafından türbesinin, onuruyla uygun bir biçimde yapılmasını sağlamak için, elinde bulunan ve Ceneviz kuyumcuları tarafından işlenmiş, son derece değerli bir yüzüğü çıkardı ve bunu Selim'e şu notla birlikte yolladı:

"padişaha bir anı olarak gönderdiğim bu armağanın değersizliğinden ötürü kendisinden af dilerim!"

Bunu duyan zalim Sultan Selim, "Ben de ona yenilen Osmanlı şehzadesine yaraşan sancağı, yani mezarı veriyorum " dedi.

Birkaç saat sonra idam edilen Ahmed, daha önce II. Murad'ın türbesine defnedilmiş olan beş yeğeninin yanına gömüldü.

Ruslarla Ticaret Anlaşması Yapıldı

İran Şahı Şah İsmail hariç tutulursa, bütün Avrupa ve Asya devletleri elçiler göndererek zorbalığın, zaferin ve cinayetlerin sonunda kazanılan hakları tanımak için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Venedik elçileri cömertlik ve dalkavuklukla başı çekiyordu.

Rusya ilk elçisinin yarattığı olumsuz havayı silmek için, çok daha saygılı ve mesafeli davranan Alekseyief'i İstanbul'a gönderdi. O sıralar Moskova'da egemenliğini sürdüren III. Vasiliy Osmanlı padişahına köklerinin aynı olduğunu anımsatıyor ve mektubunda, "Babalarımız kardeşti, niçin biz de kardeş olmayalım?" diye soruyordu.

Huzura çıkan Alekseyief kollarını göğsünün üzerinde kavuşturdu.

Selim Rus elçisinin yanına Kemal Bey'i verdi ve Moskova'ya yolladı. Kemal Bey, Vasili'ye biri Arapça öteki Slav dilinde yazılmış iki mektup verdi. Ruslar ve Osmanlılar böylece kendi yurttaşlarına tam bir özgürlük ve güven sağlayan karşılıklı ticaret anlamasını imzaladılar.

Kırım Türklerini yenip kendisine bağlamak isteyen Rusya, Selim'i Kırım hanlarına karşı bir ittifak yapmak için boşuna kandırmaya uğraştı.

Selim gençliğinde Kefe'de bulunurken dostu ve yardımcısı olan Mengli Giray'ın bir kızıyla evlenmişti. Ailesinin bireyleri ve imparatorluğun sadık adamları olan Kırım Türklerine karşı hiçbir ittifaka girmedi. Gençliğinden beri İran'la savaşmak için fırsat kolluyordu.

İran Türklerinden alınması gereken üç öcü vardı: Bunlardan ilki babası II. Bayezid'in ordularının yenilmesinden dolayı milli olanı; ikincisi İslamiyeti parçalayan Sünnilik- Şiilik çekişmesinden dolayı dinsel olanı ve üçüncüsü de Osmanlı tahtında rakipleri şehzade Ahmed ile öteki yeğenlerinin İran'da sığınacak yer bulmuş olmalarından ötürü tamamen kişisel olanıydı.

Adına İran Denilen Ülke

Başına geçen hükümdarların Okyanus dalgaları gibi değişken olan İran'daki olayları ve Selim'in 1514'te hazırladığı seferi anlatmadan önce konu etmek tarihçinin bir görevidir. O zamanlar bütün İran'ı egemenliği altında toplayabilmiş en savaşçı ve en güçlü hükümdarlardan biri olan Şah İsmail, Safevi tahtında oturuyordu.

Safevi hanedanı tahtı, askeri zaferlerle, zorbalıkla, dalkavuklukla ya da bir cinayet işleyerek elde etmemişti. Dayandığı tek şey erdemdi. Safi-el Din[3] adında

3 Safiyüddin Erdebili, Şeyh: İranlı mutasavvıf (Erdebil 1252- Geylan 1335). Tasavvuf konularındaki bilgisiyle ün kazandı. İran İlhanlılarının veziri olan Reşidüddin ile yakın ilişkiler kurdu ve onun tarafından korundu. Zamanla çevresinde toplananlar ve ona bağlananlar çoğaldı. Safiyüddin'in halk üstündeki etkisi İlhanlı Hükümdarı Emir Çoban'ın ilgisini çekti. Emir Çoban, onu ziyaret etti. Safiyüddin İran'da Şiiliğin kurucusudur. Ona göre Hz. Ali bilgi ve manevi derece bakımından bütün öteki halifelerden üstündür ve halifeler babadan oğula geçen dinsel ve siyasal bir görevdir.

bir bilge İran'ın göçebe aşiretlerinin bulunduğu dağlık bölgelerde kendine özgü şartlar içinde yaşıyordu.

Zerdüşt ve Hz. Muhammed'in dinlerinden önce İran'a egemen olan saf tanrıcılık felsefesinin geleneklerini miras almış olan bu yoksul bilge, söylendiğine göre, doğanın ilhamı, vicdanın sesi ve erdemin ibadeti olarak kabul ettiği Tanrı'dan başkasına gönül vermemişti.

Safiyüddin inanışını İslamiyet ile birleştirmeye çalışıyor ve aynen İslam peygamberinin yaptığı gibi, halkını hurafelerden ve taassuptan kurtarmak istiyordu. Bunu sağlamak için yaptığı konuşmalarda ve özellikle örnek davranışıyla daima istediği yönde telkinde bulunuyordu.

İlk inanışlarından beri, Hindistan'dan akıp gelen ilkel dinlerin anılarıyla iyice uygarlaşmış olan İran, Şeyh Safiyüddin'in düşünsel ve pratik tanrıcılığına herhangi bir Doğu ülkesinden çok daha fazla yatkındı. İnancı karanlıkta parıldayan bir ışık gibi yayıldı.

Kendi zihninde ihtiras, tutuculuk ve çekememezlik en küçük bir yer bile tutmadığı için basit ilkeleri, kısa zamanda zihinler üzerine gerçek egemenlik kurdu ve çok sayıda taraftar topladı. Gerçeğin çıkarları diye adlandırdığı dünya



Yavuz Sultan Selim'in İran'dan dönüşü (Hünername'den)

zenginliklerini bazı kişilerin hırsla aramasına karşılık o şiddetle geri itti.

Bu bilge kişinin ünü o kadar yayılmıştı ki, o sıralar İran'ı istila eden Timur bile Şeyh Safiyüddin'in oturduğu dağlara kadar gitmekten çekinmemişti.[4]

Daha sonra şeyhe "Ruhumu zenginleştiren ulu gerçekleri bana anlattıktan sonra size ne vermemi istersiniz?" diye sordu.

Bilge, dünyanın egemenine şu yanıtı verdi:

Halifeliğin özü siyasi güçten çok bilgiye dayanır. Bu yüzden Hz. Ali "Arifibillah"tır. Velilik makamının sahibi ve şahı (Şahı Velayet) Ali'dir. Kısa sürede gelişen ve bütün İran'ı, Anadolu'nun doğu bölgelerini kaplayan Şii inançları zamanla siyasal nitelik kazandı. Safiyüddin'in soyundan gelenler (Safeviler) onun inançlarını devlet düzeni, siyasal bir kuruluşun temel ilkeleri olarak benimsediler.

4 Safiyüddin'i ziyaret eden Timur değil, İlhanlı Hükümdarı Emir Çoban'dır. Timur'un ilgi duyduğu şeyh, Safiyüddin'in torunu Hoca Alaüddin Ali'dir. Safiyüddin İran halkına yaptıkları baskının kaldırılmasını istedi ve böylece halkını huzura kavuşturdu. Timur Hoca Alaüddin Ali'yi ziyaretinden sonra, ona Erdebil ve köylerini verdi. Timur'un Anadolu'dan İran'a götürdüğü Türkmenler Erdebil'e yerleşti ve Hoca Alaüddin Ali'nin müritleri oldular.

"Kendim için hiçbir şey istemem. Ama elinizdeki Türk tutsakları serbest bırakırsanız beni sevindirmiş olursunuz."

Timur, ayağına kadar gidip öğütlerini dinlediği şeyhin bu isteğini yerine getirmezlik edemedi.

Her yerde gerçeği arayan ve erdemi düşmanı Hıristiyanlarda bile yücelten Timur, bu çobanların şeyhinin öğütlerini, ilkelerini mütevazı bir hayranlıkla dinledi.

Şeyhin teşviki sayesinde İran'da özgürlüklerine kavuşan bu Türk aşiretleri hemen dağlık bölgelere yerleşti ve bir gönül borcu olarak kurtarıcılarının inançlarını benimsediler. İran'ın geri kalan toplumunun kötülüklerinden ve köle ruhundan uzak olan bu aşiretler, şeyhin torunlarının[5] İsfahan ve Bağdat tahtlarını ellerine geçirmelerini sağlayacaktır.

Dinsel Ayrılıktan Doğan Kin

Safiyüddin'in oğlu babasından bilgelik ve manevi otoriteyi miras aldı. Kutsal sözleri yaymayı sürdürerek bütün İran'ı, Suriye'yi dolaştı ve Mekke'de öldü. Mezarı bugün de saygı görür. Küçük torunu Cüneyd, şeyhin mirasını aynen devraldı ve büyük bir çabayla kutsal inancı yaymaya çalıştı.

Fatih Sultan Mehmed ile olan savaşlarını anlattığımız Uzun Hasan İran'a egemen olduğu sıralarda, kızlarından birini Şeyh Cüneyd'e verdi. İran'ın başka bir bölümüne hükmeden Cihan Şah tarafından devamlı izlettirilen Cüneyd, Şirvan eyaletine kaçtıysa da kendisine yetişen Cihan Şah'ın atlıları tarafından okla öldürüldü. Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar da, yine Cihan Şah tarafından idam edildi.

Haydar'ın da yok edilmesi Şiilerin mücadeleyi hızlandırmalarına neden oldu. Şeyh Haydar'ın türbesi adeta yeni inancın tapınağı haline geldi. Arka arkaya sultan ilan edilen oğullarından ikisi Şeyh Haydar'ın taraftarlarınca büyük bir özen gösterilerek yetiştirildi. Ancak, tahta çıkmaları ile öldürülmeleri pek uzun sürmedi. Oğullarından üçüncüsü olan Şah

5 Okurlarımıza bu bölümde adları geçecek olan Şeyh Safiyüddin'in torunlarını daha iyi tanıtabilmek için "Safevi Hanedanı" hakkında şu kısa bilgiyi vermeyi uygun bulduk: "Safeviler, İran'da bir tarikat ve devlet kurmuş olan bir Türk hanedanıdır. Hanedan adını Safeviye tarikat şeyhi Safiyüddin'den (Doğumu 1252-1335) alır. Şeyh Sadreddin Musa, Safiyüddin'in oğlu (şehliği 1335-1392) babasının ölümü üzerine şeyh oldu. Sadreddin Musa'nın döneminde Safevilerin manevi etkinliği arttı. Hoca Alaüddin Ali, öncekinin oğlu (şeyhliği 1347-1429). Babasından sonra tarikatın başına geçti. İlk Osmanlı padişahları bu tarikatın şeyhlerine her yıl "çerağ akçesi" adıyla armağan gönderirdi. Hoca Alaüddin Ali'ye kadar Sünni olan bu tarikat, Hz. Ali soyundan gelen "İşnaaşariye"yi (On iki imam) tutanları kazanmak amacıyla Şii oldu. Şeyh İbrahim, Hoca Alaüddin Ali'nin oğlu (şeyhliği 1429-1447). Şeyh Cüneyd öncekinin oğlu (şeyhliği 1447-1460). Babasının ölümü üzerine tarikatın başına geçti. Şeyhliği şahlığa çevirmek için çalıştı. Şiiliği bütünüyle benimsedi. Azerbeycan, Doğu Anadolu ve İran'ın öteki bölgelerine müritler gönderdi, yer yer isyanlar çıkardı. Karakoyunlu Cihan Şah, onu sınır dışına çıkardı. Karaman'a sığındı. Amacı anlaşıldığından burada da tutunamadı. İçel bölgesinde, Güneybatı Anadolu'da ve Kuzey Suriye'deki Türkmen aşiretleri arasında Şiiliği yaymaya çalıştı. Daha sonra Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına gitti. Şirvan Hükümdarı Halil ile yaptığı savaşta öldürüldü. Şeyh Haydar, öncekinin oğlu (şeyhliği 1460-1488). Şeyh Ali, öncekinin oğlu (şeyhliği 1488-1494). Şah İsmail, Şeyh Haydar'ın oğlu, Şeyh Ali'nin kardeşi (doğumu 1487-1524).

İsmail'in ailesinin ünü, erdemleri, başına gelen felaketler halkın kendisini tutmasını sağladığı gibi, bütün İran'ın kısa bir zaman sonra çevresinde birleşmesine de neden oldu.

Şah İsmail Hz. Ali'nin uzaktan akrabası olduğu için, Hz. Fatma'nın oğullarını tutan İranlılar arasında önemli bir yeri vardı.[6] Sürekli olarak birbiriyle çekişen büyük aşiretlerin anlaşmazlıklarına yabancı olduğu için onlar tarafından bir hakem gibi karşılandı. Bağdat fatihi, Timur'un oğullarını alt eden Şah İsmail'in ülke içinde bir rakibi olmadığı gibi, ülke dışında da Osmanlılardan başka bir düşmanı yoktu. Hz. Muhammed'in ailesinin iki kolu arasına atılmış olan ayrılık o kadar yerleşmişti ki, hiçbir barış uzun ve samimi olamazdı. Dinsel kin, ülkelerarası kine dönüşmüştü. Osmanlılar arasında, özellikle yobaz dervişlerin dillerinden düşürmedikleri bir söz vardı:

"Savaş sırasında bir Şii'yi öldürmenin Allah ve Peygamber nezdinde, bir Hıristiyanı öldürmekten yetmiş kez daha fazla sevabı vardır."

Selim'in Neden Olduğu Kıyım

Osmanlıların bu tutuculuğuna inandığı için mi, yoksa inanmış görünmek için mi olduğu anlaşılamayan bir nedenden Sultan Selim Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün Ali taraftarlarını yok etmeye başladı. İranlı şeyhin yaptığı propagandayla çıkardığı isyanlar sonunda özellikle Türkmenler ve Karamanlılar arasında Ali taraftarları çoğalmıştı.

Sultan Selim casusları aracılığıyla Anadolu ve Rumeli'nin bütün köy, kasaba ve aşiretlerinde yaşayan Alevilerin listelerini hazırlattı. Bu listelerde yedi yaşından ihtiyarlara kadar kırk bin kişinin adı yazılmıştı.

Bursa Sarayı'ndan verilen bir işaret üzerine bu kırk bin kurban milli inanç adı altında acımasızca boğazlandı. Bu kıyımın yarattığı dehşet havası, buna benzer olaylar İtalya, İspanya ve Fransa'da da oluyor gerekçesiyle Osmanlı tarihçileri tarafından önemsenmedi.

Burada gerçek olan Avrupalı kralların da mezhep ayrılıkları yüzünden toplu öldürme olaylarına neden olduklarıdır. Ama bu gerçek, Sultan Selim'in din adına yaptığı bu kıyımın dehşetini görmezden gelmemize neden olamaz. Bu kıyıma tanık olan Venedik Elçisi Mocenigo bile tamamen ilgisiz kalmış, çağdaş tarihçilerden biri kendisinden söz ederken şöyle demiştir:

"Düşüncesine göre, bu kıyımı yaratan Sultan Selim'in adalet ve insanlık bakımından Avrupa'da bir eşi daha bulunmazmış."

Bu tür cinayetler karşısında taraf tutmadan gözlem yapabilecek durumda olanların vicdanları bile tutuculuktan ötürü bu derecede kapalı kalmıştı.

Yok edilen kırk bin Şii'nin yükselen feryatları, onlarla aynı inançları payla-

6 Safeviler bir Türk ailesi olmakla birlikte, politikalarını halka yaymak amacıyla yayınladıkları *Silsilename*'de kendilerini "Sâdâtı Hüseyniye"den (Hüseyin'in Evlatları) olarak göstermişlerdi. Herhalde bu kaynak, Alphonse de Lamartine'i yanılttı.

şan İran'ı ayağa kaldırdı. Şah İsmail öldürülenlerin öcünü almak için yüz bin kişilik ordusunu harekete geçirdi. Yanına Şehzade Ahmed'i de alarak Türk sınırına kadar yaklaştı. Amacı Ahmed'i ileri sürerek tahtı zorla eline geçiren Selim'i güç durumda bırakmaktı. Oysa Sultan Selim, İran'ın bu saldırısını bekliyordu. Belki de Şiileri idam ettirerek böylesine korkunç bir bahane yaratmayı tasarlamıştı. Savaşarak tahtı eline geçirdiğinden, ancak yeni bir savaş sayesinde yerinde daha sıkı tutunabilirdi.

Sanki imparatorluğun karşı karşıya kaldığı tehlike kendisini hazırlıksız yakalamış gibi, Bursa'da hemen at üzerinde bir Divan toplantısı yaptı. Vezirlerine, paşalarına ve sancak beylerine karşı bir savaş nutku söyleyerek kutsal savaş ilan ettiğini ve İran'a sefer başlangıcı olarak Yenişehir'i seçtiğini bildirdi. Yaşlı bir yeniçeri dışında hiç kimse bir itiraz ya da onaylama hareketinde bulunmaya cesaret edemedi.

Padişahın hiddetinin kendi başlarında patlamaması için zaten herkes sessizliğini korumaya alışmıştı. Yalnız padişahın ayaklarına kapanan yaşlı bir yeniçeri, askerlerini nihayet kutsal savaşa götürdüğü için kendisine gönül borcunu sundu. Yeniçerinin çabasını ödüllendirmek üzere Sultan Selim hemen kendisine sancakbeyliği unvanını verdi ve çevresindekilere şöyle bağırdı:

"Çift yürek taşıyanlar birini yüreksiz arkadaşlarına versinler. Padişahları dinlerinin ve ülkelerinin düşmanını ararken rahatını düşünen Osmanlıların vay haline!"

Sefer Hazırlığı

At üstünde yapılan Divan toplantısından hemen sonra Sultan Selim sarayına dönmeden aynı dinsel heyecanı Rumeli'de de yaratmak için Edirne'ye gitti.

Hıristiyan devletlerle yapılmış olan barış Rumeli ordularını serbest bıraktığı için bütün Tuna, Makedonya, Yunanistan orduları Anadolu'ya sefere çağırıldı. Birkaç gün sonra altmış bin askerin başında İstanbul'a gelmiş, otağını surların dışına, Eyüp Sultan Camisi yanına kurdurmuştu.

İslam'ın ilk şehitlerinden biri olan Eyüp Sultan'ın türbesini ziyaret etmiş ve saltanat kılıcını kuşanmıştı.

Bu törenden sonraki gün Manisa'da bulunan oğlu Şehzade Süleyman'ı çağırmış, yokluğu sırasında imparatorluğu yönetmesini istemişti. Boğaz'ı geçtikten sonra Rumeli ordusunu sıkı adımla Yenişehir'e sürmüş, orada kendisini bekleyen Anadolu ordusuyla birleşmişti. Sinan Paşa'yı Anadolu Kazaskerliği'ne atadı. Böylece hem İstanbul'u hem de durmadan insan, silah ve altın sağlayan zengin Anadolu eyaletlerini güvenli ellere bıraktı.

Şah İsmail'e Mektup

Yenişehir'e gelince, Kuranıkerim'in öngördüğü üzere önce Şah İsmail'e bir mektup yazmış, harekete geçmeden onu tehdit etmiş ve düşmanını savaşa hazırlanması için uyarmıştı. Bu uzun beyanname Selim'in zihin durumunu ve Osmanlı devlet adamlarının dehası ile kullandıkları dili göstermesi bakımından son

derece ilgi çekici olduğundan, buraya bazı parçalarını almayı uygun buldum. Mektubun içeriğinde Doğu'nun siyasi yazarlarının askeri, tutucu, mezhepçi, devlet adamlığı ve şairlik gibi birtakım özellikleri gözler önüne serilmektedir.

Sultan Selim mektubunda şöyle demektedir:

"Osmanlıların padişahı olan ben, yüzyılın kahramanlarının efendisi olan ben, bütün kişiliğimde Feridun'un[7] gücünü, İskender'in şanını, Hüsrev'in[8] adaletini ve bağışlamasını topladım.

Bütün kâfirleri yok eden, gerçek inancın düşmanlarını ezen, yüzyılımızın firavunlarına ve zalimlerine dehşet saçan yine ben; en dayanıklı asaları bile kıran ben, Murad Han'ın oğlu, Fatih Sultan Mehmed Han'ın oğlu, Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Selim Han, sana zalimlikte İran'ın kanlı hükümdarları Sohak ve Efrasiyab'a benzeyen Şah İsmail'e diyorum ki:

"Allah 'Biz yeri ve göğü oyuncak yapmak için yaratmadık, demiştir."

Selim daha sonra Şah İsmail'e Tanrı'nın yarattıklarına hükmetmeye layık olmadığını kanıtlamak için uzun uzun hakaretlerde bulundu.

Devletin bilginlerinin onu yargılayarak, davranışlarını uygun bulmadıklarını ve idama mahkûm ettiklerini ekledi.

Mektuptan bir başka bölüm de şöyle:

"Bu arada, Peygamber'in düşüncesine ve inancına uygun bir biçimde hareket ederek, savaşa başlamadan önce sana kılıç yerine Kuranıkerim'in sözlerini sunuyor ve gerçek inanca geçmen için seni teşvik ediyoruz. Bunun için sana aşağıdaki satırları yazdık:

Hepimizin ayrı bir doğası vardır. İnsan zihni ise altın ve gümüş cevherlerine benzer. Saf ile saf olmayan toprak içinde karışık durur. Bir kötülüğü ortadan kaldırmak için en etkili vasıta vicdanın bütün derinliğine inmek, hatalarına dikkat etmek, bağışlayan ve koruyan Allah'ın affını gerçek bir pişmanlıkla istemektir. Şu halde biz senden hemen ülkene dönmeni ve ülkemizden alınan toprakların hemen geri verilmesini istiyoruz.

Ancak başına gelecek felaketlere rağmen, eğer hâlâ geçmiş davranışlarında ısrar edersen, az bir zaman sonra ovalarının çadırlarımızla kaplandığını ve askerlerimizin topraklarını istila ettiğini göreceksin.

İşte o zaman bir kahramanlık mucizesi olacak ve Allah'ın ordularımız hakkındaki iradesi gerçekleşecektir. Bundan son-

7 İran'da Pişdadiyan sülalesinin hükümdarı (İÖ 750). Cemşid'in torunu. İran'da Dahhak halkı kırıp geçirdiği gibi Cemşid'i de öldürmüştü. Bunun üzerine İranlılar Gâve adlı bir demircinin önderliğinde ayaklandı. Dağlara kaçırılarak çobanların yanında büyütülen Feridun'u İran tahtına çıkardılar. Feridun bir süre sonra Turan'ı ve Arap ülkelerini ele geçirdi. Feridun İran'da efsaneleşti. *Avesta* ve *Şehname*'ye göre beş yüz yıl egemenlik sürdü.

8 Pers Kralı Kavad'ın en küçük oğlu. Babasının ölümü üzerine İS 531 yılında hükümdar oldu. Hüsrev'in lakabı Pehlevi dilinde "ölmez ruhlu" anlamına gelen Nuşirevan'dır. Araplar ona "Kisra" ve "Nuşirevan-ı âdil" derlerdi. İmparatorluğunun sınırlarını genişletti. Adalet, iffet ve hoşgörüde büyük ün kazandı.

rası selamet yolunda ilerleyenlere selam olsun."

"Kılıçın Dudağını Öpebilen Savaşçı"

Sürekli olarak sayıları artan ordu İran sınırına yakın bir nokta olan Sivas'a geldiğinde, Sultan Selim tarafından denetlendi. Osmanlı ordusunda yüz seksen bin savaşçı asker, on bin yiyecek götüren katırların sürücüsü, altmış bin deve bulunuyordu. Pirinç ve arpa yüklü bir donanma Trabzon Limanı'na demirlemişti. Binlerce deve ordunun iaşesini sağlamak için iki kent arasında gidip geliyordu.

Osmanlı ordusunun gücünü haber alan Şah İsmail, Selim ile kendi arasında bir çöl yaratmak düşüncesiyle bütün bölge halkını geri çekti ve sınıra yakın bütün tarım ürününü yaktırdı.

Şah İsmail'in bu engelinden kaygılanan Sultan Selim, İran şahına hakaret olsun diye bir cüppe, bir değnek, bir kıl kuşaktan oluşan bir armağan gönderdi. Böylece tahta silah gücüyle değil, dervişlik ederek geçen Şah İsmail'in atasını anımsatmak istiyordu.

Bu anlamlı armağanın yanında yollanan mektup Farsça ve aruz vezninde kaleme alınmıştı:

"Tahtları zor kullanarak ele geçirenler hiç olmazsa göğüslerini oklara karşı bir kalkan gibi kullanmasını bilmelidir. İmparatorluk denen sevgili, kılıcın dudağını öpebilen savaşçının kendisini öpmesine izin verir."

Şah İsmail'den Bir Küçümseme

Şah İsmail bu mektuba ve armağana bir elçiyle yolladığı bir kutu Afyon sakızıyla karşılık verdi. Böylece Osmanlı padişahının düşüncelerinin hayal olduğunu göstermek istiyordu. Yalnız Şah İsmail'in Osmanlıların savaş ilanına verdiği yanıt adalet, ılımlılık ve mağrur bir küçümseme içeriyordu:

"Sana bu mektubu keyfince süresini uzattığım bir av eğlencesi sırasında yazıyorum. Elçime istediğini yapmakta serbestsin."

Sultan Selim, Şahkulu adını taşıyan elçinin kulaklarını ve burnunu kestirdi ve Şah İsmail'e gönderdi.

"Utanç İçinde Geri Dönmeye Gelmedim"

İran hükümdarı tarafından yakıp yıkılan ve tamamen çıplak bırakılan bir arazi, Sultan Selim'i kendisini Tebriz'de bekleyen Şah İsmail'den ayırıyordu. Çölü aşmak için gereken kırk günlük yolculuktan çekinen Osmanlı ordusunda itirazlar artıyor, dönme istekleri duyulmaya başlıyordu. Vezirler ve beyler, padişahın çocukluk arkadaşı ve çevresindeki dalkavukların en sevileni olan Hemdem Paşa'yı birliklerin hoşnutsuzluğunu ve inatçılığın tehlikelerini anlatmak için sultanla görüşmeye yolladılar. Sultan Selim yanıt olarak Hemdem Paşa'nın kellesini vurdurdu ve yeniçerilerin gözü önünde çadırının önünde mızrağa geçirdi. Korku ve dehşet itirazı bastırdı ve ordu

yavaş yavaş Tebriz'e doğru yürümeye başladı.

Yolda açlıktan ve susuzluktan başka düşmanla karşılaşılmadı. Askerler, atlar, develer yok oluyordu.

Sultan Selim üçüncü kez Şah İsmail'e mektup yazdı:

"İsmail sağ mısın, ölü müsün? İşte geliyorum. Haftalardır ne seni, ne ordunu göremeden ilerliyorum. Bana inan ve öğütlerimi dinle. Eğer saklanmakta devam edersen bil ki adam değilsin. Miğferini çıkart, yerine kadın peçesi tak; zırhını at, şemsiye ve yelpaze al."

Osmanlı padişahı, mektubun içeriğini daha iyi anlatabilmek için elçisiyle birlikte, Şah İsmail'e şemsiye ve peçe yolladı.

Hiçbir şey, Şah İsmail'i sabırlı davranışından uzaklaştıramıyordu. Yorgunluktan bitkin düşen Osmanlı ordusu, sonunda Tebriz'e açılan vadilere erişti. Safevi atlısı tarafından yakılmış ağaçların ve güneş altında kavrulmuş ürünün gösterdiği kuraklık ve ölüm manzarası yeniçerilerin yeniden yemyeşil otlaklara ve ürünü bol topraklara dönme isteğini alevlendirdi.

Padişahın otağı çevresinde kümelenerek isteklerini kabul ettirmek için yüksek sesle aralarında konuşmaya, bağırmaya başladılar. Hemen atına binen Sultan Selim yeniçerilerin aralarına girdi ve gürledi:

"Benim sadık kullarımın konuştukları dil bu mu? İtiraz etmeden itaat edenler, bu mudur itaat etmek? Aranızda karılarını ve çocuklarını görmek isteyenler varsa geri çekilsinler! Korkaklar, Allah yolunda kılıç ve yay kuşanmış cesurlardan serbest ayrılsınlar! Bana gelince, ben buraya utanç içinde geri dönmek için gelmedim."

O sırada meydana gelen güneş tutulmasından hava kararınca padişahın konuşmasının etkisi bir kat daha arttı. Eskiden güneşe tapan İranlılardan güneşin ışıklarını esirgemesini, İran'ın yenileceğine yoran yeniçeriler cesaretlendi.

Nihayet iki gün sonra Sultan Selim, Çaldıran Ovası'nın bir ucunda Şah İsmail'in sayısız çadırını gördü ve kendisini beklediğini anladı. Doğa bu iki hükümdarın kıyasıya dövüşünü seyretmek için sanki o yeri özellikle bir arena gibi yaratmıştı.

Ufukta Rengârenk Sancaklar Görününce

Sultan Selim ordunun yürüyüşünü durdurdu. Gözüyle savaş alanını ölçerken at üstünde en deneyimli komutanlarıyla bir toplantı yaptı. Defterdar Piri Paşa'nın dışında bütün komutanlar padişaha, ordunun yol yorgunluğunu çıkarması için bir gün dinlendirilmesini önerdiler. Defterdar kendi görüşünü şöyle savundu:

"Manevi güç orduların baş silahıdır. Eğer hemen ovaya inip düşmanı önümüzde görür görmez ona saldırmakta geç kalırsak, askerlerimiz bir büyük tehlikeyle karşılaştığımızı sanacaktır. Safevi ordusu da görünüşüyle bizi ürküttüğüne inanacaktır. Düşmanı görür görmez saldırmak! İşte Allah'a ve kendilerine güvenen insanların tek taktiği budur!"

Sultan Selim bu sözler üzerine, "İşte aradığım vezir!" diye haykırdı.

Savaş alanına hâkim bir çıkıntı üzerine yerleşen Sultan Selim elinin bir hareketiyle Osmanlı atlısını ovaya yüksekten akan bir demir yığını gibi harekete geçirdi. Osmanlı kuvvetlerinin kalabalığından ve cüretinden çekinen, fakat kendi ordugâhının sağlam yerleştiğinden kuşkusu olmayan Şah İsmail, yaşamını bağışladığı bir Osmanlı beyinden ovayı doldurmaya başlayan Osmanlı birlikleri hakkında bilgi alıyordu.

Tutsağa dönerek sordu:

"Şu yukarılarda sallanan al sancaklılar kimdir?"

"Onlar Mihaloğlu'nun atlılarıdır."

"Peki sel çukurundan inmeye çalışan şu yeşil sancaklar nedir?"

"Onlar başlarında İsfendiyaroğlu olduğu halde Kastamonu atlılarıdır. Hepsi birden Sultan Selim Han'ın öncü kuvvetlerini oluştururlar."

Osmanlı beyi henüz sözlerini tamamlamamıştı ki ovanın başka bir tepesi üzerinde kırmızılar giyinmiş sayısız piyadeler gözüktü.

"İşte Azaplar geliyor!" diye bağırdı.

Azapların ayaklarından kalkan toz bulutu henüz inmişti ki, bu sefer Şah İsmail Avrupa ve Asya tımarlı sipahilerin her iki yandan çıkardıkları tozu ve bunun arkasındaki atlarının parıldayan eyerlerini gördü. Derken bir başka piyade birliğinin kırmızı sarı çizgili bayrakları sallanmaya başladı.

İranlı tarihçilerin anlattıklarına göre, başın üzerine altın iğnelerle tutturulmuş kadın peçesine benzeyen başlıkların bu piyadelerin omuzlarına doğru dökülmesi garip bir manzara oluşturmaktaydı. Oysa bunlar, ocaklarının kurucusu Hacı Bektaş Veli'nin yenine benzeyen beyaz keçe külahın sorguç yerine takılan ve güneşte altın gibi parıldayan bakır kaşıklardı.

Bir General Gibi

Bu arada Şah İsmail yeniçerilerin arkasında, sağında yeşil, solunda al bayraklar arasında toplanmış kişneyip eşinen atları ve ortada biri ateş gibi kırmızı, diğeri kar gibi beyaz iki sancağın neyi temsil ettiğini sordu.

Tutsak Osmanlı beyi, "Tanrı'ya şükürler olsun! İşte nihayet sultanımız, padişahımız. Gördüğünüz onun sancaklarıdır. Sağında sipahileri, solunda silahtarları, arkasında muhafız alayı var" diye yanıt verdi.

Bu görkemli örgüt Şah İsmail'in iradesi dışında iç geçirmesine neden oldu. Deneyimli bir savaşçı olarak, ovanın öteki yarısında kurulmak üzere olan savaş düzenini Sultan Selim'in gözleriyle görmeye çalıştı.

Bu hükümdar, bir padişahtan çok bir general gibi hareket ediyor, ovada bir birlikten ötekine at koşturarak gerekli buyrukları veriyordu. Sultan Selim sağ yanına, cesaretinin zekâsını gölgeleyemediği kahraman Sinan Paşa komutasında iki bölümden oluşmuş sipahileri; soluna Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın komutasında Rumeli piyadesini yerleştirmişti. Her iki uç arasında iki kıtanın tımarlı piyadeleri olan azaplar; onların ar-

kasına da, kalbin göğsün ortasına yerleşmesi gibi, taze kuvveti sağlayacak olan yeniçeriler konmuştu.

Yeniçerilerin çevresi, Osmanlıların gerçekten çekindikleri atılgan, yırtıcı Safevi atlılarından korunmak üzere arabalar ve develerle güçlendirilmişti.

Demir zincirlerle birbirine bağlanmış toplar Osmanlı ordusu'nun her iki ucunda batarya[9] halinde düşmana doğru çevrilmiş duruyordu. Uzun yürüyüşün getirdiği gıda eksikliği ile yorgunluk, bunca zamandır aranan düşmanın karşıda görünmesi ve Safevi çadırlarındaki zengin ganimet düşüncesiyle birden yok olmuştu. Yüz yirmi bin asker sinirleri gerilmiş olarak, Sultan Selim'in işaretini bekliyordu.

Şah İsmail On Bin Seçme Atlısına Güveniyordu

Daha kabalık bir orduya sahip olan Şah İsmail, askerlerini Çaldıran Ovası'nın doğu tarafındaki hafif meyilli tepelerin üzerine yerleştirmişti. Bulunduğu yerin her iki yanında da, aşılmaz dağ çıkıntıları olduğundan düşman atlıları tarafından çevrilme tehlikesi yoktu.

İşte bu yüzden, merkezden Osmanlıların üzerine atılacağını hesap etmişti. Şimdiye kadar verdiği yirmi savaştan edindiği deneyime göre, zırhlı, altın kakılmış çelik miğferli, kan rengi sorguçlar taşıyan on bin seçme atlısına güveniyordu.

Bunların atları bile, hareket etmelerini engellemeyecek biçimde yapılmış ince çelik zırhla kaplıydı. Kuğu boyunlu, hareketleri sinirli, ateş gözlü, burunları dumanlı bu İran atları savaşın kokusunu almış gibiydi. Üzerlerindeki binicilerle adeta bütünleşiyorlardı.

Bu seçme atlılardan başka Şah İsmail'in elinde otuz bin kişilik gürz ve okçu ordusu bulunuyordu. Ayrıca çok sayıda Arap ve Türkmen atlıları ile, yirmi yıldır İran ve Ceyhun kıyılarında yaptığı savaşlarda deneyim kazanmış altmış bin piyadesi vardı. Diyarbakır Beyi Ustacaoğlu kendisinin çok eski savaş arkadaşlarından olup, komutanlığını yapıyordu. Şah İsmail ordunun yarısını, başkomutanı da öteki yarısını yönetiyordu.

Üzerinde fazla durmadan ve araziye göre tasarladıkları savaş planına göre Sultan Selim'in piyadesi olan azapların ilerlemesine izin verilecek, ovanın ortasına geldiklerinde her iki yandan atlılarla bir çevirme yapılacaktı. Atların göğsü altında kalan azaplar, küçük parçalara bölünecek ve yok edilecekti. Daha sonra tekrar kırk bin kişilik bir atlı birliği halinde toplanılacak ve Sultan Selim'in yedek kuvveti yeniçerilerin üzerine bir fırtına gibi esilecekti.

Şah Toparlanınca Tebriz Boşaltıldı

Her iki tarafça tasarlanan savaş düzeni, sonuçta savaşçıların heyecanına terk edildi. Azaplar hareket etmeden bekleyen Safevi merkezine doğru bir bütün halinde hızla ilerledi. Atlılarına daha fazla yer

9 Bir subayın komutasındaki en küçük topçu birliği.

bırakmak amacıyla her iki uca çekilmiş olan Şah İsmail ve Ustacaoğlu, Osmanlı ordusuyla bağlantısı kesilen azapların üzerine öyle bir şiddetle saldırdı ki, blok halinde gelen piyadeler önce duraladı, sonra dağıldı. Böylece arkasıyla bağlantısı tamamen kesildi.

Hasan Paşa ile öteki komutanlar Safevi atlısının baltaları altında şehit oldular. Ancak Şah İsmail, Ustacaoğlu ile bütün gücünü toplayarak yeniçeriler üzerine atılırken, sipahileriyle topları gizleyen Sinan Paşa, yana doğru açılarak kaçar gibi yaptı ve topların arkasına geçti. Misket doldurulmuş toplar hep birden Safevi atlısının üzerine gürledi. Ova bir anda at ve insan cesediyle doldu. Atıyla beraber bir topun ağzı önüne gelen ihtiyar Ustacaoğlu da öldü.

Şah İsmail on bin yiğit atlısının başında cesaretle ileri doğru atıldı. Fakat yük arabaları arkasına gizlenmiş olan ve Safevi ilerleyişini rahatlıkla izleyebilen yeniçeriler birden ateşe başlayınca ova ikinci bir kez Safevilerin cesetleriyle doldu. Şah İsmail de bir kurşunla yaralanıp atının ayakları dibine yuvarlandı.

Tam Osmanlıların eline geçecekti ki, herhangi bir kötü rastlantıyı önlemek için şah ile aynı elbiseleri giymiş olan sadık kulu Sultan Ali Mirza kargaşalığın içine atıldı ve kendisinin şah olduğunu haykırdı.

Yeniçeriler onu atından indirip tutsak ederlerken, bir asker Şah İsmail'i yerden kaldırdı, atının terkisine alarak kaçan atlıların peşinden ordugâhlarına yöneldi. Top ateşinin şiddetinden ve şahı ile başkomutanının düşmesinden dolayı bozulan Safevi ordusu artık tükenmişti. Başta, kanlar içinde şahları olduğu halde herkes Tebriz'e doğru kaçışıyordu.

Sultan Selim, Safevi ordugâhında direnenleri kılıçtan geçirtti. Şah'ın sefer hareminde bulunan gözde eşi azapların eline düştü. Safevi karargâhının ganimetleriyle zenginleşen ve zaferle sarhoş olan Osmanlı ordusu o gece bütün tepelerin üzerinde ateşler yaktı.

Ertesi gün Sultan Selim önünde geçit töreni yaparak haklı zaferini kutladı. Yenik düşenlerin kanı ile öç ve gurura doyan Sultan Selim, zaferine bir başkentin fethini de eklemek için hemen Tebriz üzerine yürüdü. Terk edilmiş olan Tebriz önünde açıldı. İran Türk imparatorluğunun başkentinin zenginlikleri Osmanlı padişahının eline geçti.

Zafer işareti olarak İstanbul'a değerli taşlar, brokar kumaşlar, Hindistan fethinden Şah İsmail'e geçen altın işlemeli silahlar, savaş filleri ve Şah tarafından biriktirilmiş hazineler gönderildi. Safevi başkentinin en iyi bin kadar sanatçısı ile ustası İran Türk el sanaisini Osmanlı ülkesine yerleştirmek için tutsak alındı.

Yeniçeriler Direndi

Ancak yarası çabuk geçen ve halkının bağlılığı kendisine ikinci bir ordu sağlayan Şah İsmail'in saldırma olasılığı ile zenginlikleri elinden alınmış yüz seksen bin kişilik bir kenti besleyebilmek sorunu Sultan Selim'in Tebriz'i sekiz gün sonra boşaltmasına neden oldu.

Osmanlıların gururu tatmin olmuştu. Avrupa'daki ihtiraslarından geriye döne-

rek Ceyhun'a kadar uzanmaya niyeti yoktu. Fatih ırklar ender olarak çıktıkları yerlere dönerler. Askerlerinden daha ihtiraslı olan Sultan Selim, Aras Irmağı'nın suladığı Azerbaycan'a çekilerek kışı orada geçirmek ve yazın yeniden İran kentlerine akın yapmak niyetindeydi.

Bu arada eşlerini ve çocuklarını görmek isteğiyle yanıp tutuşan yeniçeriler hükümdarlarının niyetinden kuşkulandıkları için bu sefer kararlı biçimde karşı çıktılar. Aras Irmağı'nın kıyısında kurulan çadırlarını devirdiler, imparatorun otağını kuşattılar, kılıçlarının ucuna taktıkları yırtık elbiselerini havaya kaldırarak yorgunluklarını belirttiler ve hemen dönülmesi için baskı yaptılar.

Yavuz Sultan Selim hiddetini yalancı bir acıma duygusu altında gizledi. Çadırların kaldırılmasını ve Kars'a gidilmesini buyurdu. Fakat kabul etmek zorunda kaldığı yeniçeri ayaklanmasını Sadrazam Mustafa Paşa'ya bağladı. Tıpkı Fatih Sultan Mehmed'in Sadrazam Mahmud Paşa'yı öldürmesi gibi, o da sadrazamına karşı hoşnutsuzluğunu belirtti.

Ordu sessizlik içinde Revan'a[10] doğru ilerlerken, Sultan Selim ile sadrazam bir grup komutanın ortasında tartışıyordu. Birden Sultan atının önünde yaya olarak ilerleyen dilsizlerden birinin kulağına eğildi ve bir şeyler söyledi. Efendisinin gizli buyruğuna uyan dilsiz, kimseye görünmeden sadrazamın atına yaklaştı, eyerin kayışlarını kesti.

Sadrazam yere yuvarlandı, herkes şaşırdı. Atı kutsal sayan bir milleti attan düştüğü için yönetmeye layık görülmeyen sadrazam, yeniçerilerin itiraz naralarıyla karşılaştı.

Bu naralar Yavuz Sultan Selim'in, askerlerin üzerinde saygı uyandırmasını bilmeyen sadrazamı görevden alması için yeterli oldu.

Son savaş divanında Şah İsmail'e ani saldırı öneren kahraman Piri Paşa, Mustafa Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Ancak ordu Erzurum'da terhis edilmeden önce gözden düşen Piri Paşa'nın yerine Sultan Selim'in en gözde veziri Sinan Paşa, getirildi. Sinan Paşa, sipahileri Ankara üzerinden İstanbul'a götürmekle görevlendirildi.

İlkbaharda İran'a dönmek isteğinden zorlukla vazgeçen Yavuz Sultan Selim, bütün kışı azaplar ve yeniçerilerle Amasya'da geçirdi. Yeniçerilerin yeni ayaklanmaları hiddetinin daha da artmasına neden oldu. Yine Revan'da olduğu gibi bu ayaklanmadan sonra da suçlular değil, olayları bastıramayan suçsuz komutanları cezalandırdı.

Şahın Sevgili Eşi

Amasya'da Şah İsmail'in gönderdiği dört mirzayı[11] kabul etti. Yanlarında çok değerli armağanlar getirmiş olan mirzalar, hükümdarları adına, savaş sırasında çadırında gafil avlanan şahın eşini[12] iste-

10 Ermenistan'ın başkenti Erivan.

11 Doğu'daki Türk topluluklarında ve İranlılarda soyluluk unvanı. Türkçede ağa karşılığıdır. XX. yüzyıl başlarında bu unvan şehzade adının sonunda, öteki kişilerdeyse adların başında kullanılırdı.

12 Şah Ismail'in en çok sevdiği eşi, savaşta ölen Bağdat Valisi Hulefa Bey'in kızı olan Taclu Hanım'dı. Tutsak alınanlar arasında öteki eşi Bihruze Hatun da bulunuyordu.

meye gelmişlerdi. Şah İsmail'in bu kadına karşı duyduğu aşk, uğruna hazineler ve eyaletler verecek kadar derindi.

Yavuz bu fırsattan yararlanmayı düşünerek Şah İsmail'in eşini, Kazasker Tacizade Cafer Çelebi'yle evlendirdi. Böylece şaha son derece büyük bir hakarette bulunmuş oluyordu. Elçilerin dokunulmazlığı ilkesini de çiğneyerek dört mirzayı zindana attırdı ve orada zincire vurdurarak yavaş yavaş ölüme terk etti. İstanbul'a dönmeden önce Fırat kıyısında hemen hemen erişilmez bir kayalıkta bulunan Turnadağı Kalesi'ne saldırdı.

Türkmen Emiri Bozkurt Bey orada eşlerini, hazinesini ve yeğenlerini saklıyordu.

Saldırıda olduğu gibi zaferde de zalim olan Sultan Selim, bu emirin ait olduğu Dulkadır Hanedanı'nın bütün erkeklerinin kafasını vurdurdu. Amca, bir sepet içinde yeğenlerinin kanlı başlarını getirmeye mecbur bırakıldı.

Yavuz Selim bu kelleleri, Dulkadıroğullarını korumasına aldığını ilan eden ve bağışlanmalarını isteyen Mısır Sultanı'na gönderdi. Bu alaylı armağan Sultan Selim'in Nil'in yabancı hükümdarlarına karşı yapmayı düşündüğü seferin ilk belirtisi oluyordu. İstanbul'a dönerek sefer hazırlıklarına başladı.

İran Seferi'nde ve Amasya'da kaldığı sırada yeniçerilerin ayaklanmalarından dolayı, hâlâ kızgın olan Yavuz Sultan Selim orduyu topladı.

Osmanlı ordusunun onurunu ayaklar altına düşüren elebaşıların bizzat yeniçeriler tarafından kendisine teslim edilmesini istedi. Gerek suçlarının cezasını üzerlerinden atmak, gerekse padişahın azletmek istediklerini ortaya çıkararak memnuniyetini kazanmak amacıyla yeniçeriler kendi ağaları İskender Paşa'yı, Sekbanbaşı[13] Osman Ağa'yı ve Kazasker Cafer Çelebi'yi teslim ettiler. Başka kanıta gerek görmeyen Yavuz Selim iki yeniçeri önderini askerlerin gözü önünde idam ettirdi ve cesetlerini deniz kıyısında köpekler ile kargalara yem olarak attırdı.

Kazasker Cafer Çelebi böyle bir cezaya, dinsel kişiliğiyle karşı çıktı.

O zamanlar müftü mertebesinde sayılan bir kazaskerin idamı için fetvaya ihtiyaç vardı. Padişah, Çelebi'yi huzurunda yargılamaya çalışarak kendi ağzından bir itiraf yakalamak istedi.

Osmanlılarda hükümdarın danıştığı kadı ya da müftü vereceği hükümde etkilenmesin diye suçlunun adı bildirilmezdi.

Yavuz Sultan Selim, "İslamiyetin askerlerini isyana ve suça teşvik edenlere ne ceza verilir?" diye sordu.

Kazasker Cafer Çelebi sultanın sorusunu, "Eğer suç kanıtlanırsa, ölüm!" diye yanıtladı.

Selim şöyle devam etti:

"Demek ki, kendinden kuşkulanmadan, kendi cezanı açıklıyorsun."

13 Osmanlı İmparatorluğu'nda sekban örgütünün komutanı. Sekban örgütü üyelerinin ilk zamanlar görevleri tazı beslemek ve padişahla birlikte ava çıkmaktı. Fatih zamanında Yeniçeri Ocağı'nda disiplini sağlamak için yedi bin kadar sekban ocağa katıldı. Ayrıca sınır boylarında görevli sekbanlar da vardı.

Suçsuz olan Cafer Çelebi, en sadık kullarını ölüme göndermek için böyle haince tuzaklar kuran bir zalimin kanlı suçlamalarına hedef oldu.

Sultana dönerek, "Sen de genç yaşında ölecek ve hatalarından dolayı nedamet getirmezsen elini buladığın masum kanın azabını çekeceksin. En sadık ve en namuslu veziri Cafer'i öldüren Harun Reşid gibi pişmanlık içinde kıvranacaksın" dedi.

Cafer'in konuşması, şairliği ve erdemli davranışı Yavuz Sultan Selim'de bir acıma duygusu uyandırmadı. Kazaskerin sesi celladın kirişi altında boğuldu gitti.

İdam henüz yerine getirilmişti ki padişah Tanrı'nın uyarısını üzerinde hissetti.

Bu gelişmelerden memnun olmayan birlikleri tarafından çıkarılan bir yangını söndürmek için sadrazamla yardıma koşan Yavuz Sultan Selim, fırtına yüzünden söndürülemeyen yangını bir süre izledikten sonra, "Bu Cafer'in yakıcı soluğu! Kenti, sarayı ve belki de beni yakacağını hissediyorum!" diye haykırdı. Haykırışı cinayetin bağışlanmasını ister gibi özür ve yalvarış doluydu.

Yeni Örgütlenme

Yeniçerilerin itaatsizliğinin tedavisini kanda ve dehşette boşuna arayan Yavuz Sultan Selim, Yeniçeri Ocağı'ndan daha fazla hiyerarşik ve daha az bağımlı yeni bir örgütlenmeye gitmek üzere harekete geçti. Yeniçeriler kökleri değişik olan üç büyük bölüme ayrılmıştı.

Bunlar da esas yeniçeriler olarak altmış iki tabura, otuz üç avcı odasına, yüz yaya bölüğüne ayrılıyorlardı. Bütün bu birlikler bir tek ağanın kesin komutası altında birleştirildi. Yeniçeri ağası eskiden olduğu gibi kıdem esas tutularak değil, doğrudan padişahın seçimiyle işbaşına geliyordu. Bu ağanın yanına yardımcı bir ağa, dört komutan ve imparatorluk görevlisi yerleştiriliyordu.

Böylece padişahın gözü sürekli birliklerin üzerinde oluyordu. Bu örgütlenmenin sonucu olarak rütbe, terfi ve disiplin padişahın eline geçiyordu. Yeniçeri ağası birliklerinin başına ancak padişah da sefere katıldığı takdirde geçebiliyordu. Ağanın yokluğu sırasında ikinci ağa başkentte kışlada bulunan yeniçerilerin komutanlığını yürütüyordu.

"Mezarların Mezarı"

Uzun uzadıya tasarladığı Mısır Seferi'ne çıkmadan önce Yavuz Sultan Selim hâlâ Rodos, Venedik ve Ceneviz donanmaları karşısında güçsüz kalan donanmasının geliştirilmesini ve her iki denizde de egemenliğin ele geçirilmesini istedi. Karar verme bakımından zayıf kalan, fakat bir kararın uygulanması sırasında büyük çaba gösteren Piri Paşa'yı anımsadı.

Bir sabah paşayı sarayına çağırdı.

"Bütün gece gözüme uyku girmedi, benim rahat uyumamı sağla! Şu akrep soylu Cenevizliler, Venedikliler, Rodos Hıristiyanları, Napolililer, Sicilyalılar, İspanyollar denizleri gemileriyle korkusuzca doldurdukları sürece, ben denizin kuşak gibi çevirdiği Asya ve Avrupa'ya egemen olamam. İnançları ve yolları tutulmuş bir imparatorlukta ha-

pis olmuş gibiyim. Bana ülkemin genişliğiyle orantılı bir deniz gücü gerekiyor. Bunu sağlayabilir misin? Ne tavsiye edersin?" diye sordu.

Piri Paşa şöyle yanıt verdi:

"Vezirlerinizi Divan toplantısına çağırdığınız zaman, beni huzura getirtiniz. Sadrazamlığım sırasında size layık bir donanma yaratamadığım için bana şiddetle çatınız. Sonra hemen beş yüz savaş gemisi yapmam için beni tehdit ederek görevlendiriniz. Bu buyruk Divan'dan dışarı taşacak ve yabancı elçilerin kulaklarına kadar gidecektir. Onlar da kendi hükümdarlarına bilgi vereceklerdir. Bu arada sizinle olan ateşkes anlaşmalarını uzatmak için görüşme yapmak isteyeceklerdir. Bu sayede hazırladığımız Mısır Seferi için ihtiyacınız olan uzun süreli güvenliğe kavuşmuş olursunuz."

Yavuz Sultan Selim ertesi gün Piri Paşa'yla kararlaştırdıklarını yaptı. Divan toplantısından çıktıktan sonra bütün vezirleriyle beraber Haliç'te, Galata'nın yakınında bulunan derin ve yarım daire biçimindeki kıyıya tersane kurulabilecek yere gitti.

O günlerde servi ağaçları gölgesinde bir mezarlık o yeri kaplıyordu. Sabırsızlık içinde olan Yavuz Sultan Selim ölülerin kemikleri önünde duraklamadı. Tersanenin planını toprağın üzerine çizdikten sonra, bizzat kendi gözetiminde o limanın üzerindeki tepede geniş bir çukur açtırdı.

Buraya "Mezarların Mezarı" adını veriyordu. Öbür dünyaya göçmüş Osmanlıların kemikleri saygıyla çukura dolduruldu. Ailelerin ölülerine karşı göstermek zorunda oldukları dinsel görevlerin yerine getirilmesi için bütün mezar taşları tepenin üzerine dikildi.

Piri Paşa tarafından hızla inşası tamamlanan tersanenin çevresine Rum işçiler yerleştirildi. Böylece Osmanlılar Venedik tersanesiyle rahatça boy ölçüşebilecek bir kuruluşa sahip oluyordu.

Bütün Hıristiyan ülkeler, kara ordusu gücünde deniz ordusu yaratan bir devlet ile ateşkes anlaşmalarını uzatmak için yarış ettiler.

Ege adalarından sağlanan işçi ve tayfalarla İstanbul Limanı, eski Bizans Limanı'nın canlılığını kazandı.

Tersane inşaatı sürerken Yavuz Sultan Selim Edirne'ye bir ziyaret yaptı ve Mısır Seferi için hazırlanan ordusunun daha çabuk kurulmasını istedi. Fetih için sabırsızlanıyordu.

Sultan Selim, Sadrazam Sinan Paşa'nın çok yavaş hareket etmesinden şikâyetçiydi. O zamana kadar beş kez sadaret makamına çıkan ve azledilen Ahmed Paşa üzerinde duruyordu. Sultan Selim, Ahmed Paşa'ya gizlice onu sadrazam yapacağını duyurdu. İlerlemiş yaşını ve hastalıklarını ileri süren ihtiyar vezir öneriyi saygıyla reddetti. Hoşlanmayacağı birinin sadrazam olmasından çekindiği için de önlem aldı. Sinan Paşa'ya padişahın niyeti hakkında bilgi verdi. Sinan Paşa da yakında görevden alınacağını bildiğini belli etti.

Padişah, Sadrazam Sinan Paşa'nın yerinden olmaması için Ahmed Paşa'ya hastalık bahanesini uydurttuğunu sandı. Darbe vurmakta olduğu kadar hiddetlen-

mekte de hızlı davranan Yavuz Sultan Selim, Divan toplantısında sadrazama şiddetle saldırdı. Kılıcını kınından sıyırarak Sinan Paşa'nın kellesini uçurmak istedi. Darbeyi savuşturan sadrazam saraydan zorlukla kaçabildi. Avluda bekleyen atına bindi ve kendini izleyen askerlerden ancak Balkan dağlarında kurtulabildi.

Hatalı düşüncesinden cayan ve kızgınlığı geçen Yavuz Sultan Selim onun kadar işbilir bir sadrazamın yerine başka birini geçirmek için boşuna arandı durdu. Edirne'de ve bütün Balkan kentlerinde kararnameler çıkarttırarak sadrazamın suçsuz olduğunu anladığını ve eski rütbesini iade ettiğini bildirdi. Dostları aracılığıyla hükümdarın kararını değiştirdiğini öğrenen Sinan Paşa Edirne'ye dönmeye cesaret etti. Yavuz Sultan Selim onu eski görevine getirdi ve eski çalışma arkadaşlarını iade etti. Kendisine bağlı ve çok yetenekli sadrazama layık gördüğü davranışını lanetledi.

Sinan Paşa Suriye ve Mısır'ın Yolunu Açıyor

Sinan Paşa, Mısır ve Suriye savaşına, kimi zaman İranlılara bağlı, kimi zaman bağımsız yaşayan Kürtlerin bulunduğu yerleri fethetmekle başladı. Diyarbakır Emirliği'ne karşı yürütülen seferde ve görüşmelerde güzel yazı yazma ve diplomatik yetenekleriyle tanınmış İdris Paşa'yı[14] görevlendirdi. Aynı İdris Paşa daha sonra Yavuz Sultan Selim'e kadar olan Osmanlı tarihini yazacaktır. Osmanlılar, Farsça yazdığı tarihi sayesinde İran'daki ünlerini İdris Paşa'ya borçludurlar.

Diyarbakır kenti İranlıların eski Amed kenti olup, akıntısının şiddetinden Tigre[15] adını alan ırmağın kıyısında kurulmuştur. İran tarihlerine göre Sasani Hükümdarı I. Şahpur, başında boğayı andıran çelik bir miğferle ilk kez burada savaşmıştır. Timur kenti zaptetmiş ve Akkoyunlu Türkmen aşiretine vermişti.

Diyarbakır, halkı tarafından İdris Paşa aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandı. Kara granitten kale ve kulelerle çevrili olan kent, Kudüs gibi, gölgesini bir sürü mezarın yer aldığı bir ovaya düşürür. Dicle'nin kolları tarafından sulanan bahçelerde yetişen incir, kayısı ve armut ağaçları Şam'ın meyve bahçelerini andırır.

"Bu kale, yuvasını avcıların erişemeyeceği yüksekliğe yapan Anka Kuşu'nun yuvasına benzer. Kent, daima gelinlik çağında ve bakire olan, ayrıca kimsenin babasından istemek cesaretinde bulunama-

14 (İdris-i Bitlisi) Tarihçi, devlet adamı (ölümü İstanbul 1520). Bitlisli Şeyh Hüsameddin'in oğludur. Akkoyunlu Türkmenlerinin Sultanı Uzun Hasan'ın oğlu Yakub'un divan hizmetinde bulundu. Daha sonra II. Bayezid'in hizmetine girdi. *Heşt Behişt* adlı tarihini onun buyruğuyla kaleme aldı. Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi'ne katıldı. Osmanlı padişahı adına Doğu'da birçok yerleri zaptetti. Mardin ve Musul fetihlerinde rolü büyüktür. Mısır'ın fethine katıldı. İlk sekiz Osmanlı padişahı için Farsça ve manzum olarak yazdığı *Heşt Behişt* adlı tarihi seksen bin beyittir. Yapıtın "Sekiz Cennet" anlamına gelen adı, ilk sekiz Osmanlı padişahının dönemlerine ait oluşundandır. Edebiyat, hadis, politika üzerine yazılmış yapıtları da vardır. Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazdı.

15 Dicle'nin batı dillerindeki adıdır. Ayrıca Tigri, Tigris de denir, Süryanicede Diglath. Adı (sanıldığı kadarıyla) Sümerce Tig-gal "ulu ırmak"tan gelir.

dığı bir prensese de benzer. Çünkü dağın zirvesinde yükselirken bakan gözlere, kule üstünde kule varmış gibi gözükür. Onun kubbesi ile gökkubbesi arasında hiçbir fark yoktur. Yalnız gökkubbesi sürekli değişirken, onunki sabit kalır. Bu kalenin arkasında adaletli insanların ruhu gibi engin bir ova bulunur. Bu ovanın içinde berrak kaynaklarla, av hayvanı dolu ormanlarla ve güzel otlaklarla kaplı olağanüstü güzellikte bahçeler uzanır."

Komşu kent Mardin ile bütün Güneydoğu Anadolu çeşitli görüşmelerden sonra İdris Paşa'nın silahına ve politikasına teslim oldu.

Bütün Dicle kıyıları, Nusaybin, Kuzey Mezopotamya Diyarbakır'ın akıbetine uğradı. Eskiden çok ünlü olan Nusaybin de, şimdi harabelerden başka bir şey görülmemektedir.

Dicle'nin ikiye böldüğü, Nureddin[16] tarafından Bağdatlı sanatçıların eliyle camiler ve saraylar yaptırılan ve kadın kumaşı muslinin çıkış yeri olan Musul, Safevilerin elinden alınarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandı.

Dicle'nin kollarıyla bir ada gibi sarılmış olan ve sırasıyla Makedonyalı Büyük İskender, Persler, Araplar, Haçlılar, Kürtler tarafından işgale uğramış olan Urfa kenti, Şah İsmail'in elinden çıkarak Yavuz Sultan Selim'e geçti.

Böylece Fırat ile Dicle nehirleri arasında kalan bütün topraklar Osmanlı toprakları oldu.

Çeşitli ırklara ait aşiretlerin başkanları yeni imparatorluğun uyruğuna geçmeleri onuruna İdris Paşa'dan sancak, davul ve tuğ aldılar.

Osmanlı İmparatorluğu o topraklarda doğmuş olan ve yerli halkın dillerini iyi bilen İdris Paşa'nın politikası sayesinde silah kullanmaya pek gerek görmeden ve kan dökmeden o yerleri egemenliği altına aldı.

İdris Paşa tek başına bir ordu değerinde olan diplomatlardan biriydi. Yeteneğini takdir eden Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı fethettikten sonra yeniden örgütlenmeyi ona bırakacaktır. Ancak ölüm, İdris Paşa'nın kapısını pek erken çaldı.

Ünü, yapıtları ve barış yoluyla yaptığı fetihleri ve hizmetleri sayesinde ölümsüzleşti.



Yavuz Sultan Selim

16 (Ebül Haris Aslan Şah) Musul hükümdarı (ölümü, Harran 1211). Babası Mesud'un ölümünden sonra Musul hükümdarı oldu (1198).

KARACAOĞLAN'DAN

Koşma

Âciz kaldım şu gönlümün elinden
Benim gitmediğim yollar mı kaldı
Cevr idi ki yüz döndürüp serime
Başıma gelmedik hallar mı kaldı

Taşkın sular gibi akıp çağlarım
Didarın görüben gönül eğlerim
Dünyaya geleli her dem ağlarım
Çeşmim karışmadık seller mi kaldı

Alları çıkarıp karalar geyip
Sen varıp illerin sözüne uyup
Bir gün ben kendime kıyarım deyip
Urgan atmadığım dallar mı kaldı

Karaca'oğlan eydür, dost bizim iller
Biter menevşesi, dermeli güller
Dinledim, hep bizi söyleşir iller
Benim düşmediğim diller mi kaldı

Karacaoğlan, (Haz. Kerem Yıldız), Gendaş Kültür Yay., İst. Mart 2004

16. BÖLÜM

"Düşün ya da Kork!"

1516 yılının ilkbaharı, Osmanlı İmparatorluğu ile Suriye arasında yer alan ve Alp Dağları'na benzeyen Toros Dağları'nın karlarını henüz eritmişti. Yavuz Sultan Selim, Sadrazam Sinan Paşa'yı kırk bin kişilik bir öncü kuvvetle Orta Anadolu'daki Kayseri kentine gönderdi. Sinan Paşa buradan, Demirkapı geçitlerini aşarak Fırat üzerine yürüyecekti. Demirkapı geçitleri Toroslar üzerinde bir yer sarsıntısı sonucu oluşmuş büyük iki yarıktı.

Yavuz, Fırat üzerine Demirkapı geçitlerinden geçerek dolambaçlı bir yürüyüşle Suriye ve Mısır'ı istila edeceğini gizlemek istiyordu.

Sinan Paşa'nın seferi, Fırat ile Dicle arasında yer alan toprakların istilasına devam edilmesi ve Mekke ile Medine yolunun Şah İsmail'in elinden alınması biçiminde yorumlanıyordu. Mısır ve Suriye Memlûkleri, topraklarının bu bahanelerle çiğnenmelerine kanmıyordu. Kalabalık bir atlı kuvvetiyle Demirkapı geçitlerine ilerleyerek Sinan Paşa'nın geçmesini engellemek istediler.

Sinan Paşa'nın yolunu kesmeye çalışan Memlûklerin bütün kuvvetlerini topladıklarını öğrenen Yavuz Sultan Selim, hemen Divan'da Mısır ve Suriye'ye savaş ilanını görüştü.

Osmanlıların Mekke ve Medine'ye yapacakları kutsal hac ziyaretinin Memlûkler tarafından önlenmesi biçiminde ortaya atılan bahaneler, müminlerin Mısır'a savaş ilan etmelerine yetti.

Kuranıkerim'de yazılı olan, "Düşmanımızı cezalandırmadan önce onu uyarınız" hükmüne göre hareket eden Sultan Selim, Karaca Paşa ile Rumeli Kazaskeri Zeyrekzade Rükneddin Efendi'yi Mısır sultanına göndererek, düşünmesini ya da korkmasını bildirdi.

Mısır sultanı o zamanlar askeri cesareti ve Kafkaslı Memlûklerin genel isteği üzerine tahta çıkmış olan Kansu Gavri idi. Bu habere Sultan Kansu Gavri, Toros geçitlerine egemen durumda olan Suriye'nin ikinci başkenti ve Şam ile Bey-

rut kentlerinin anahtarı olan Halep'te elli bin kişilik bir ordu toplamakla yanıt verdi.

Tebriz Zaferi Taktiği Memlûkleri Alt Etti

Sadrazam Sinan Paşa'nın hemen arkasından hareket etmiş olan Yavuz Sultan Selim, imparatorluğun en seçme yüz yirmi bin askeriyle Halep'e on günlük uzaklıkta olan Antep kentine gelmişti.

Sultan Kansu, Kafkas Türklerinde her zaman olduğu gibi Sultan Selim'in elçilerini zincire vurdurarak ve sözle hakaret ederek geri yolladı.

Buna rağmen bir Mısır elçisini de yollayarak aradaki savaş nedenlerini yok etmeyi ve Şah İsmail ile Osmanlı padişahı arasında arabuluculuk yapmayı önerdi.

Aradaki anlaşmazlığı daha da içinden çıkılmaz bir duruma getirmek isteyen Yavuz Sultan Selim, elçinin saç ve sakalını tıraş ettirdi, sarığını alarak başına kadın örtüsü sardırdı.

Ayrıca halk tarafından alay edilmesi için topal ve son derece zayıf bir eşeğe bindirerek Suriye'ye yolladı.

Bu hakareti daha da güçlendirmek üzere altmış bin kişilik ordusuyla Halep ve Toros Dağları arasında kalan Kuzey Suriye'yi istila etti. Mercidabık diye anılan Dabık Çayırlığı'nda iki ordu karşılaştı.

Memlûk atlısından çekinen Yavuz Sultan Selim, kendisine Tebriz zaferini kazandıran taktiği uyguladı. Merkez, Kafkas atlılarının şiddetli saldırılarını hafifletmek için yük arabaları ve develerle takviye edilirken, Memlûklar tarafından meydan savaşlarında kullanıldığı bilinmeyen toplar ustaca kanatların arkasına gizlendi.

Memlûkler için savaş bir vurma ve kaçmadan ibaret oldu. Osmanlı kuvvetinin çokluğu karşısında ürken, Yavuz Sultan Selim'in atları için koyduğu engellere sinirlenen, yeniçerilerin duruma göre açıp kapadıkları topların ateşi altında dağılan Memlûkler, sultanlarını terk ederek Halep'e doğru kaçmaya başladı.

Seksen yaşını geçmiş olan Sultan Kansu hiç olmazsa onurunu kurtarmak için atını geriye çeviren en son Memlûk oldu.

Birden sipahilerle çevrilen Kansu Gavri bir atlı tarafından atından düşürüldü ve hemen kafası kesilerek Yavuz'a götürüldü. İhtiyarlığa, taca ve kahramanlığa karşı yapılan bu davranışa çok üzülen Yavuz Sultan Selim askerin kafasını vurdurdu.

Memlûklerin izinden Halep'e giren Sultan Selim, Mısır hazinesinde el değmemiş bir milyon duka altını; inci ve altın işlenmiş, içleri vaşak ve samur kürkü kaplı üç bin kaftan, askerleri ve atları için yığınlarla buğday ve yulaf buldu. Yabancı bir ırkın boyunduruğunda yaşamış olan Halep halkı Osmanlıları kurtarıcı gibi karşıladı.

Memlûk yönetimi askerlerin baskısından başka bir şey değildi. Eski efendileri yerine yenileri gelmişti. Ancak Suriyeliler yenileri tercih ediyorlardı.

Şam'ın Görkemi Göz Kamaştırdı

Halep kentinin kalesi içinde el sanatları ile meşgul olan iki yüz bin zengin kişi yaşıyordu. Bir yanda Asi Irmağı ve yemyeşil Antakya Ovası, öte yanda Fırat Irmağı'yla çevrili olan kentin toprağı ve ticareti, onun zengin Şam ile rekabet etmesini sağlıyordu. Bütün Suriye, başkentinin akıbetine uğramaktan kurtulamadı.

Yavuz Sultan Selim, Halep'te Osmanlı yönetiminin kendiliğinden düşmesini beklemeden Lübnan dağlarını sağına aldı ve verimli Baalbek Vadisi'nden güneye doğru ilerlemeyi sürdürdü. Birkaç gün sonra Mezopotamya ve Suriye'nin kraliçesi Şam kentine egemen tepelerin üzerinde otağını kurdu.

Lübnan'da oturan aşiretlerden Araplar, Dürziler[1] ve Maruniler[2] direnme göstermeksizin Şam'ın kapılarını Osmanlı ordusuna açtı. Şam'ın ilk görünüşü Osmanlı padişahına İstanbul'un görkemini ve olağanüstü yapılarını unutturdu. Lübnan dağlarının eteklerinde uzanan Şam kentine, yüksek bir yerden bakıldığında, sarı ve siyah mermerden kaleleri, kubbeleri, liman içindeki gemi direklerini andıran sayısız minareleri görülür. Barada Irmağı'nın kıvrıla kıvrıla verimli bahçeler arasında birleşerek meydana getirdiği küçük göller gözler önüne serilir.

Daire biçimindeki bahçelerin ve bu geniş bahçelerdeki olgun meyvelerin yerlerini Alp Dağları'nın otlakları gibi sık ve zengin otlaklara bıraktığı görülür.

Çölün başkenti Bağdat'tan gelen kervanların en önemli uğrak noktası olan Şam'ın yüksek bir yerinden çöle doğru bir göz atıldığında, mavi gökten başka, uçsuz bucaksız ovada uzun deve kervanları ufukta kaybolur.

Dört yüz bin kişilik nüfusu, arı gibi işleyen pazarları, atölyeleri, sarayları, coğrafi konumu, iklimi, görkemli anıtları ve tarihsel anılarıyla Şam kenti en az Yavuz Sultan Selim kadar fethe doymak bilmeyen bir hükümdarın isteğini uyandıracak özellikteydi. Osmanlıların gözünde önem kazanması yalnızca görkemine değil, tarihine de bağlıydı. Arabistanlı şairler Şam için şöyle derlerdi:

"Dünyanın yüzünde güzellik simgesi, cennetteki tavus kuşlarının tüyü, kumruların gerdanlığı."

İslam Peygamberi'nin Suriye'ye yaptığı ziyaretler sırasında onun tarafından kutsal kılınmış ve hadislerde bundan söz edilmiştir:

"Tanrı'nın melekleri kanatlarını bu kentin üzerine germişlerdir!"

1 Suriye ve Lübnan'da yaşayan ve Müslümanlığın Fatımi-Alevi kolundan ayrılan özel inanca bağlı topluluk. Etnik kökleri kesin bilinmeyen Dürziler kendilerini Arap sayar. Adlarının bu inancın kurucularından olan Anuştigen Derezi'den geldiği sanılır. Dürzilerin inancına göre Allah yedi imamdan sonra Fatımı Halifesi Hâkim Biemrillah el-Mansur ibn Aziz Billah'ta "Hâkim Biemrihi" adıyla insan kılığında (nasuti) görünmüştür. Dürzilerin dört şartı, Hâkim'in Allah olduğuna inanmak, emri tanımak, hududu bilmek, nasihata uymaktır. Hâkim hem Allah, hem insandır. İki görünüşü vardır: Lahuti (Allah), nasûti (insan).

2 Lübnan'da Aziz Maruni'nin çömezleri soyundan gelen Suriyeli Katolik topluluğun üyesi. Marunilerin birçok kolu Şam, Halep, Filistin ve Mısır'a yayılmıştır.

Bağdat'a yerleşmeden önce İslam halifeleri burada kalmış, Kudüs ve Kahire camilerinden daha görkemli bir cami yaptırmışlardı. Bu caminin kemerleri somaki pembe mermer ve Mısır granitinden kırk sütunla tutulur. Kemerlerden altın zincirlerle sarkan altı yüz lamba caminin içini aydınlatır. Aynı yerde Peygamberin gözde arkadaşı, damadı ve kâtibi Hz. Ali'nin elyazması bir Kuranıkerim ile Hz. Muhammed'in eşlerinin mezarları bulunur.

Nureddin tarafından Asya'nın en kültürlü merkezi yapılan, her adımda İslamiyet'in ulu kişilerinin, bilgelerinin, şairlerinin izleri ve mezarları bulunan Şam'ın görkemi, kente sahip olan Osmanlı ordusunun gözünde bir kat daha artıyordu.

Yavuz Sultan Selim fethin tadını çıkarmak ve bütün İslam dünyasının saygıyla andığı bilginler, şairler ve bilge kişilerle görüşmek üzere Şam'da kaldı. Bir süre için savaşın dertlerini unuttu ve *Selim'in Farsça Divanı* adını taşıyan mistik şiirlerini yazma fırsatını buldu.

Bilge Kişinin Öğüdü

Şam'a girdikten birkaç gün sonra Yavuz, ünü bütün Doğu'ya yayılmış olan saygıdeğer bilge Bendahşan'ı ziyaret etti. Bilge, Yavuz Sultan Selim'in yanında ağzını açıp bir söz söylemedi. Yavuz'un hekimi bilgeye sormak zorunda kaldı:

"Niçin susuyorsunuz?"

Bilge "İlk önce konuşmak ziyaret edilene değil, ziyaret edene aittir" diye yanıt verdi.

Bunun üzerine kendisinden öğüt isteyen Yavuz'a şunları söyledi:

"Halifelik tasması ağır bir yüktür. Sultanlar da bizim gibi Tanrı'nın zayıf kullarıdır. Ancak onlar fazladan milletlerini yönetmekle yükümlüdürler. Batma anında sırtında hafif bir yük taşıyanların kurtulma şansı, sırtlarında bir imparatorluk taşıyanlara oranla daha fazladır. Fakat padişahın görevi de sırtına yüklenen yükü sonuna kadar taşımaktır."

Yavuz Sultan Selim, büyük bir alçakgönüllülük göstererek bilgi kişinin hayır duasını istedi.

Kahire'de Teslim Oldu

Osmanlı padişahı, Mısır'a girmek için ilkbaharı bekledi. Yaşlı sultanlarının Halep'te öldürülmesinden sonra başsız kalan ve taht mücadeleleri arasında çalkalanan Mısır, Memlûklerin yönetimi altında inliyordu. Sinan Paşa, Kıyı Suriyesi'nin son kenti Gazze'den geçerek Mısır ile Suriye'yi ayıran El Ariş Çölü'ne girdi.

Topçu kuvveti sayesinde Halep'te olduğu gibi Gazze'de de yolunu kesmeye gelen Memlûk öncü kuvvetlerini dağıttı. Yavuz yüz bin kişilik Osmanlı ordusuyla Ürdün, Safed,[3] Kudüs ve Ramla Vadisi'nden geçerek karşısında düşmana rastlamadan Kahire surlarına kadar dayandı.

Nihayet Memlûkler tarafından getirilen, fakat karşıtlarının ihanetine uğrayan Tumanbay, Osmanlıları Mukattam Dağı'nın arkasında bekliyordu. Zafer kazan-

3 İsrail'de bir kent.

maktan çok onuru ve şehit olmak için dövüştü. Yirmi beş bin Kafkasyalı atlının cesedi Nil Irmağı'nı dolduruyordu.

Mısır Sultanı Tumanbay ile gözü pek iki Memlûklü yenilgiden sonra yaşamamaya ve ölürken Yavuz Sultan Selim'i de beraber sürüklemeye ant içtiler. Padişahın bayraklarının göründüğü Osmanlı merkezine bir avuç yiğitle saldırıp önlerine çıkan her şeyi devirdiler.

Padişahı öldürdüklerini düşünülerken, aslında efendisini vücudunu siper ederek koruyan sadrazamı şehit ettiler. Yavuz Sultan Selim, paşa için gözyaşı dökecek ve "Mısır'ı kazandım, ama Sinan'ı kaybettim" diyecektir.

Kahire de, Şam gibi Osmanlı ordusu önünde teslim oldu. Genel bir af ilanından yararlanan Memlûklar, savaştan üstün çıkanın egemenliğini tanımak için başkente döndüler. Birkaç gün kendilerine hoşgörüyle davranan Sultan Selim sonunda kenti birliklerine kuşattırdı ve üç gün içinde elli bin Memlûk'ü kılıçtan geçirtti. Böyle bir kıyıma, günümüzde de rastlanmakta, Mısır'a cüzam gibi musallat olan yabancı bir soylu topluluğunun kalıntıları temizlenmektedir. Savaş sırasında Selim'in üzerine saldıran beylerden biri olan Kurtbay, Kahire'de bir evde saklanmayı başarmıştı. Yavuz Sultan Selim, kendisinin gerilemesine neden olan kişiyi tanıdı, takdirini göstermek için bir onur kaftanı ile Kuranıkerim gönderdi.

Kurtbay teşekkürlerini bildirmek için padişahın huzuruna çıktı. Yavuz Sultan Selim "Sen çok kahraman bir süvarisin" dedi.

Kafkasyalı Türk şu yanıtı verdi:

"Doğru! Bizi yenenler senin topların oldu. Fakat bizi, öldürmek için saklanan katiller gibi yendi. Peygamber Efendimiz savaş silahı olarak yay ve kılıçtan başkasını tanımamıştır. Bir Venedikli bir gün senin toplarından getirdi. Biz onu reddettik. O zaman felaketimizi tahmin eden kâfir, geri çevirdiğimiz topların gülleleri altında can vereceğimizi söyledi. Ancak her şey yok olur, bu kaderin cilvesidir! Ve siz de zamanı geldiğinde öleceksiniz!"

Konuşmanın havası birden değişmişti. Hoşgörülü davranmak isteyen Yavuz Sultan Selim birden kızdı. İşaretini gören çavuşlar küstah Memlûk'ün işini bitirdiler.

Tumanbay Yavuz'u Sevindirdi

Tumanbay en sonunda Osmanlı atlılarına piramitlerin gölgesinde meydan okuma fırsatını eline geçirdi. Altı bin sipahi Memlûklerin kılıçları altında şehit düştü. Nil üzerindeki kayıklar ve atlarının hızı sayesinde Osmanlı ordusunun elinden kaçabildiler.

Elçisi Mustafa Paşa'yı Tumanbay'a göndererek, her yıl Osmanlı Devleti'ne bağlılık vergisini ödemesi karşılığında Mısır'ı kendisine bırakmayı önerdi. Mustafa Paşa ve refakat eden beş yüz Osmanlı atlısı piramitlerin önünde Memlûkler tarafından şehit edildi.

Çöllerin kumu kadar ele geçmez olan bu göçebe atlılarla sonucu alınamayan savaşlar oluyordu. Yavuz Sultan Selim tarafından satın alınan para canlısı bir Arap şeyhi sayesinde sonuca varıldı.

Bir ara atlılarından ayrılan Tumanbay, eskiden Kahire zindanlarından kurtardığı bir aşiret şeyhinden yardım istedi. Şeyhin kendisine olan gönül borcuna güveniyordu. Şeyh, Tumanbay'a bağlılık gösterir gibi yaptı. Tumanbay'ı kabul ederek büyük bir şölen verdi.

Yorgunluktan ve yaralarından bitkin durumdaki Tumanbay, silah arkadaşlarını sofrada bırakarak dinlenmek üzere ırmak kenarındaki mağaralardan birine çekildi. Mısır sultanı orada uyurken ikiyüzlü Arap Osmanlılara haber gönderdi. Yeniçeri ağası beş yüz atlıyla çağrılan yere gitti.

Oğlunun ihanetinden kuşkulanan şeyhin annesi sultanı teslim etmemesi için boşuna yalvardı. Sonunda "Tanrı hainlerin cezasını versin!" diye beddua etti.

Arapların kötü karakterlerinin bir parçası olan para hırsı, çölün erdemi olan konukseverliğin kutsallığına bir kez daha üstün gelmişti. Yeniçeri Ağası Ayas Paşa mağarada yakalanan Tumanbay'ın ellerini bağlattı ve Kahire'ye yolladı.

Tutsağı gören Yavuz Sultan Selim, "Tanrı'ya şükürler olsun! Nihayet şimdi Mısır'a sahip oldum" diye sevinç gösterisinde bulundu.

"Dünya Sana da Kalmayacak"

Davulların sesi ve topların düzenli atışları bütün Kahire'ye sultanlarının tutsak düştüğünü duyuruyordu. Yavuz Sultan Selim, Tumanbay'ın ellerini çözdürdü, yanına oturtarak ona bir kardeş gibi davrandı.

Bu savaşın adaletsizliği ve elçilerin katledilmesi gibi sorunlar üzerinde karşılıklı suçlamalarda bulundular. Tumanbay, yurtlarını Yavuz'a satan iki beyi göstererek, "Rum sultanı felaketlerimizden ve bu imparatorluğun düşmesinden sorumlu değilsin. Asıl sorumlular işte yanında duran şu hainlerdir" dedi.

Tumanbay, padişahın yakışıklılığını, davranışlarını ve konuşma üslubunu beğendi. Bir tutsaktan çok bir konuk gibi yeniçeri ağası Ayas paşa'nın çadırında ağırlandı.

Memlûklerin başka bir komutanı, Şadi Bey de bir Arap kabilesinin ihanetine uğrayarak birkaç gün sonra Yavuz Sultan Selim'in eline düştü.

Şadi Bey gençliği, davranışları, kudreti ve Şam işi zırhıyla padişahın hayranlığını kazandı. Yavuz bu Kafkasyalı Türk'ün zekâsının, yüzü gibi aydınlık olup olmadığını anlamak için onunla konuştu.

Yavuz Sultan Selim'in aklına bir Türk atasözü geldi:

"Kişi dilinin altında gizlidir."

Padişah bu atasözünden yararlanarak sordu:

"Şimdiye kadar dünyada ne gördün?"

Şadi Bey şöyle yanıt verdi:

"Hep iyi olmayan şeyler."

Sonra aralarındaki konuşma şöyle sürdü:

"Mademki böyle, aşağılık görülen şeyler için neden dövüşüyorsun?"

"Ben bu dünya için değil, 'Size karşı silahlanana karşı silahlanın! Kendi mülkü ve evi için dövüşen, ölürse şehit olur!' di-

yen Kuranıkerim'e itaat etmek için savaştım."

"Üzerinize yürümemin nedeni hükümdarlarınızı devirmeniz ve onları öldürmenizdir."

"Bu bir iftira! Sultanımız Kayıtbay'ın babasına otuz yıl hizmet ettik, oğlunu da yasalarımızı çiğnediği için cezalandırdık. Bu Tanrı'nın isteğiydi. Ölüm herkes içindir. Dünya bize kalmadığı gibi, sana da kalmayacaktır."

Halifelerin Kutsal Hakları Selim'e Geçti

Yavuz Sultan Selim, Tumanbay ile Şadi beyleri tutsak olarak değil, konuk olarak ağırladı. Söylendiğine göre, onları İstanbul'a götürmek, şan ve onura boğmak istiyordu.

Fakat bir gün Kahire sokaklarından geçerken bir adamın, "Tumanbay'a uzun ömürler!" dilediğini işitince, yenilmiş olmalarına rağmen halkının kalbinden adları silinmemiş olan hükümdarları serbest bırakmanın tehlikeli olacağını düşündü.

Tumanbay'ın babası tarafından Kahire'nin bir kapısına asılmış olan bir Osmanlı beyinin öcünü alma bahanesiyle, Mısır sultanı ile Şadi Bey aynı kapıda o tiksindirici cezaya çarptırıldı.

Mısır Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti olarak örgütlendirildi. Siyasal otorite, askeri ve sivil kadılıklar biçiminde Araplarla yurtlarını Osmanoğlu'nun ihtirasına satan Memlûkler arasında bölüştürüldü.

Eski halifelerden kalan zengin yapıtların bulunduğu Kahire'de camiler, medreseler, kütüphaneler Yavuz Sultan Selim tarafından bir ay süreyle ziyaret edildi. Puta tapmaktan başka bir şey anımsatmayan eski uygarlıklara ait anıtlarla hiç ilgilenmeyen Yavuz, piramitlere bir kez olsun bakmadı.

Mısır'ı terk etmeden önce eski halifelerin kutsal kentler Mekke ve Medine üzerindeki haklarını kendi üzerine aldı. Yukarı Mısır'ı, Habeşistan'ı fethetmek isteği askerlerinin hoşnutsuzluğuyla karşılaşınca İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Hayreddin'i Nil'i gözlemek ve korumak üzere beş bin kişilik bir birlikle Kahire Kalesi'nde bıraktı.

Bu komutanın bağımsızlık hayallerine kapılmaması için karısıyla çocuğunu rehin olarak Filibe kentine yolladı. Altın, gümüş, değerli taşlar ve silahlarla yüklü bin deve ile Memlûk hazinesi İstanbul'a getirildi. Halifelerin sonuncusu olan El Mütevekkil, yeni Halife Yavuz Sultan Selim'i Suriye'ye kadar izledi.

Sadrazam'ın Kellesi At Sırtındayken Uçtu

El Ariş Çölü'nü geçerken düşünceli ve üzüntülü görünen Yavuz Sultan Selim, arada bir geriye dönüyor ve başlangıçta yüz altmış bin kişi olan ordusunun yorgunluk, savaş, hastalık ve Mısır'da bırakılan birlik yüzünden ne kadar azalmış olduğuna bakıyordu.

Bir ara Sadrazam Yunus Paşa'ya dönerek, "İşte nihayet Mısır'ı geride bıraktık, yarın Gazze'de olacağız" dedi.

Başından beri Mısır Seferi'ni desteklememiş olan Yunus Paşa, çok anlamlı bir yanıt verdi:

"Evet, bugün yurduna ihanet edenler tarafından yönetilen bir ordunun Mısır çöllerine gömülmesinden başka, sarf edilen bunca kan ve çabanın karşılığı ne olmuştur?"

Padişahın fethine karşı söylenen bu suçlama Yavuz Sultan Selim'e o kadar uygunsuz ve bağışlanmaz geldi ki, hiddetini yenmek için düşünmeye bile gerek görmeden yanında atıyla giden sadrazamın kellesini uçurdu.

Şaşıran, fakat olayın korkunçluğu karşısında bir şey söyleyemeyen askerler, biraz önce buyruğu altında olduğu kimsenin kan izlerini geride bırakarak ilerlemesini sürdürdü. Sadrazamın yakın adamları, onu idam edildiği yere gömdüler. Oğulları daha sonra babalarının mezarı üzerinde bir kervansaray yaptırdı. Bugün bile Yunus adını taşıyan bu kervansarayı ziyaret etmek mümkündür.

Tebriz zaferinin kazanılmasında büyük rolü olan ve Donanımayı Hümayun'u yaratan Piri Paşa ikinci kez sadrazam atandı. O sıralar İskenderiye'den İstanbul'a yaralıları, hastaları, kadınları ve tutsakları taşıyan bir kadırganın kaptanlığını yapıyordu.

Yavuz Sultan Selim yeni sadrazamını Şam'da beklerken Mısır'da olduğu gibi, Suriye yönetimini de yeniden örgütledi. Mezopotamya çöllerinin sahibi göçebe Arap aşiretlerini vergiye bağladı. Venedik, Suriye'ye sahip olan Memlûklere kendilerine bağlı olan Kıbrıs Adası için her yıl sekiz bin duka altını ödüyordu. Venedik, bu sefer Suriye'ye sahip olan Osmanlılara, aynı biçimde vergi ödemeyi sürdürdü.

Belki Hz. Ömer'in dinsel alçakgönüllülüğünü taklit etmek için, belki de inancından dolayı kıyafetini değiştiren Yavuz, Şam'da kaldığı sıralarda gizlice Kudüs ve çevresindeki kutsal mezarları ziyaret etti. Ordu kesinlikle yokluğunu anlayamadı. Halep'te iki ay kaldı.

Bu arada babasının ve dedesinin sadık adamlarından Hersekzade Ahmed Paşa'yı kaybetti. Bir kez sadrazam olan ve daima efendileri tarafından takdirle anılan Ahmed Paşa, Sırbistanlı Stefan Kosariç adında Hıristiyan bir dükün oğlu idi ve çocukluğundan beri devşirme olarak yetiştirilmişti.

Kırım Hanlığı'na Uygulanan Politika

1518 yılının temmuz ayı sonunda başkente erişen Yavuz Sultan Selim, yokluğu sırasında imparatorluğu başarıyla yönetmiş olan oğlu Süleyman'dan yönetimi devraldı. Kendisine zengin armağanlar verdi ve Saruhan Sancağı'na gönderdi. Kırım Hanedanlığı'nı devam ettirerek, hanları imparatorluğa bağlı hükümdarlar seviyesinde tuttu. Kayınbiraderi Muhammed Giray'ı, Kırım hanı olarak seçtirdi.

Kırım Hanlığı, Osmanlı İmparatorluğu'na günde bin akçe vergi verecekti. Sultan Selim bir gün Sadrazam Piri Paşa'ya şöyle dedi:

"Biliyor musun, bu Kırımlılardan, Safeviler ve Memlûklerden daha fazla çeki-

niyorum. Onun için onları hoş tutmaya çalışıyorum. Bizim ordumuzun köprü kurarak bile geçemeyeceği ırmakları yüzerek aşarlar. Bizim beş günde aşacağımız mesafeyi bir günde alırlar. Bunların bize kan ve çıkar bağlarıyla bağlanarak imparatorluğa sonsuza kadar hizmet etmelerini istiyorum."

İleriyi gören bu politika Kırım'ın Ruslar tarafından işgaline kadar başarıyla uygulandı. Kırım Türklerinin kalbi daima Osmanlı için çarpmıştır.

Kutsal Yerlere Saygı

Aynı çağda X. Leo, Papalık tahtında oturuyordu. Floransa'dan Roma'ya, Medicilerin[4] edebiyat, sanat zevklerini ve ticaret yöntemlerini getirtmişti.

Tutucu olmaktan çok düşünür olan bu papa, Avrupa'da Eski Yunan'a yönelmiş düşünsel alanda bir Haçlı seferi düzenlemek istiyordu. X. Leo ile Papalık Konseyi, Doğu'daki Hıristiyanların kalıntılarından çok edebiyatta ve Eflatun felsefesinde yenileşme hareketlerini izliyordu.

Kudüs'teki Hıristiyanlık mucizelerinin bulunduğu yerleri, "Kutsal Yerler" adı altında Hıristiyanların gözünde büyütüyorlardı. Böylece Hıristiyanlık dünyasında sahte bir çaba yaratmaya çalışıyorlardı. Çünkü Batılı hükümdarlar artık serüveni andıran seferlere çıkmak istemiyorlardı.

Buna rağmen papayı ve Katolik halkları memnun etmek için, kutsal yerlere yapılan seyrek hac ziyaretlerini güven altına almaktan yanaydılar. Böylelikle Batı Hıristiyan dünyasının saygısını kazanmış olan kutsal yerlerin korunması güvence altına alınmış olacaktı.

Öteki Avrupa saraylarına nazaran Roma'ya en fazla bağlı olan İspanya Sarayı bu amaçla Yavuz Sultan Selim'in huzuruna bir elçisini gönderdi. İspanya Sarayı, eskiden Suriye ile kutsal yerlere sahip olan Memlûk devletine olduğu gibi her yıl Hıristiyan devletler tarafından ödenecek düzenli bir vergi karşılığında kutsal mezarın çevresine ayrıcalıklar tanınıp tanınmayacağını ve Hıristiyan hacılara serbest giriş çıkış hakkı verilip verilmeyeceğini, Sultan Selim'den öğrenmek istiyordu.

İsa'yı, Hz. Muhammed'den önce gelmiş, Tanrı'ya en yakın peygamber olarak gören Osmanlılar onun mezarına zaten saygı gösterirlerdi.

Haccı, dinsel bir görev olarak kabul eden İslamiyet, Hıristiyanların kutsal yerlere yapmak istedikleri ziyaretleri de hoşgörürdü. Kutsal kabul edilen insanın ayağının bastığı toza bile saygı gösterirdi.

Bütün insanlığın ortak tarafı olan ve bilimsel açıklaması olmayan hac ziyaretleri de Osmanlılar tarafından kutsal sayılıyordu. Yavuz Sultan Selim de İspanya elçisini ilgiyle karşıladı. Kudüs'teki kutsal yerlerin dokunulmazlığını ve ayrıca-

4 Cosimo de Medici (Fransa 1389-1464), bankacı ve politika adamıdır. Lorenzino de Medici (Floransa 1513-Venedik 1548), İtalyan edebiyatçısıdır. Lorenzo di Medici (Floransa 1449- 1492), "Muhteşem" diye de anılır. Floransa senyörü ve İtalyan şairi. Cosimo de Medici'nin dahil olduğu Medici Ailesi XII. yüzyılda ortaya çıktı ve bu ailenin bireyleri İtalyanca "hekim" anlamına gelen adlarına rağmen bankacılıkla uğraştılar.

lıklarını kabul etmek için İspanya kralının hemen kendisine tam yetkili bir elçi göndermesini istedi.

Vebaya Yenik Düştü

Tokat dağlarında bir mağarada yaşayan ve Anadolu'nun hurafelere inanan insanlarını gelecek bir Mesih adına her türlü devlet otoritesine karşı başkaldırmaya kışkırtan Celal adındaki tutucu dervişin yönettiği çeteler bastırıldı. Rumeli'de ortalığı kasıp kavuran veba yüzünden Edirne'den İstanbul'a dönen padişah, başkentinin güzelleşmesi ve her padişahın İslamiyet için yapmak zorunda olduğu görevi yerine getirerek bir cami yaptırmaya başladı.

Vezirleri onu Rodos'un fethi için ikna etmeye çalışıyorlardı. Oysa Yavuz, Fatih'in bile başarısızlığa uğradığı bir girişimi yeniden ele almak için gerekli deniz gücüne sahip olmadığını ve çevresinde uygun siyasal ortam bulunmadığını görüyordu.

Bir gün Piri Paşa, tersanede yeni yapılan bir kadırgayı padişaha haber vermeden Marmara Denizi'ne çıkartmış, sarayın tam karşısında manevralar yaptırıyordu. Yavuz Sultan Selim, birden hiddetlenerek, şöyle dedi:

"Tez bu ceviz kabuğunu limana sok. Çünkü bu gemilere bindirecek adamım yok. Kendi gücümü bana göstererek beni sarhoş etmek, Rodos'u kuşatmak düşüncesini ilham ettirmek istiyorsunuz. Böylece benden önceki atalarımın duyduğu aşağılık duygusunun, benim devrimde de duyulmasına önayak oluyorsunuz. Daha onun zamanı gelmedi. Yazgım benim uzun girişimlere kalkışmama izin vermeyecek. Canımın, yavaş yavaş çekildiğini hissediyorum."

Bu hüzünlü kehanet birkaç ay önce Edirne'de yakalandığı vebanın ilk ürpertileriydi. Tekrar Edirne'ye dönerek Balkan havasını ciğerlerine doldurmak istiyordu.

Yolda giderken kasığında çıkan hıyarçıktan dolayı ateşlendi.[5] Atından indirilerek yatırıldığı çadırda, babasına karşı yaptığı savaş alanında son nefesini verdi.

Zembilli Ali Efendi

Sultan Selim için bir tek Piri Paşa gözyaşı döktü. Sadrazam, veliaht Şehzade Süleyman'ın gelişine kadar padişahın ölümünü halktan ve ordudan gizledi. Çadırın altına hekimleri tarafından geçici olarak gömülürken vücudunda yedi kan izine rastlandı. Müneccimler bu izleri iki kardeş ve beş yeğenin katline bağladılar.

Divana da, tahtı ele geçirirken uyguladığı zalimliği sokmuştu. Divan toplantıları savaş alanları gibi cesetle doluyordu. Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi, her zaman Yavuz'un ihtiraslarına ve hiddetine uygun fetvalar veriyordu.

Şeyhülislam, kendisine kadıların ya da halkın sorduğu dinsel ve öteki konulardaki sorulara "evet" ya da "hayır" sözleriyle çok kısa yanıtlar verirdi.

5 Yavuz Sultan Selim, sırtındaki şirpençe çıbanından rahatsız olduğundan Çorlu'da bir süre dinlendi. Çıbanın tedavisinden bir sonuç alınamadı ve 21 Eylül 1520'de öldü.

Bu kısa yanıtların yazıldığı kâğıtları da, dairesinin penceresinden sepet içinde aşağıya sarkıtıyordu. İşte bu yüzden halk, Şeyhülislam'a "Zembilli Müftü" adını takmıştı.

Padişahın her isteğinde verdiği fetvalar sert hükümler taşıdığı gibi, zaman zaman vicdanların sesine de uygun düşüyordu. Kimi zaman fetvalar, Sultan Selim'in sert mizacına ters geliyordu.

Bir gün Edirne'den İstanbul'a giderken Sultan Selim yanında atla kendisine refakat eden şeyhülislama zaman zaman bağışlayıcı olduğunu söyledi.

"İran'a karşı yasakladığım ipek ticareti yapan dört yüz tüccarın idamını niçin kabul etmedin? Dünya nüfusunun üçte birinin hayrı için, geri kalan üçte ikiyi katletmek vacip değil mi?" diye sordu.

Zembilli Ali Efendi şöyle yanıt verdi:

"Eğer bu üçte ikinin varlığı gerçekten ötekilerinin felaketine neden oluyorsa, evet. Fakat bu tüccarların itaatsizliği yasal olarak kanıtlanamadı."

İstanbul'a döndüklerinde padişah tüccarları serbest bıraktırdı ve Zembilli Ali Efendi'ye şeyhülislamlığın yanı sıra Anadolu ve Rumeli kazaskerliğini önerdi. Ali Efendi, şeyhülislamlık görevinin bağımsızlığına herhangi bir siyasal ihtirasla gölge düşürmek istemediğinden bu öneriyi reddetti.

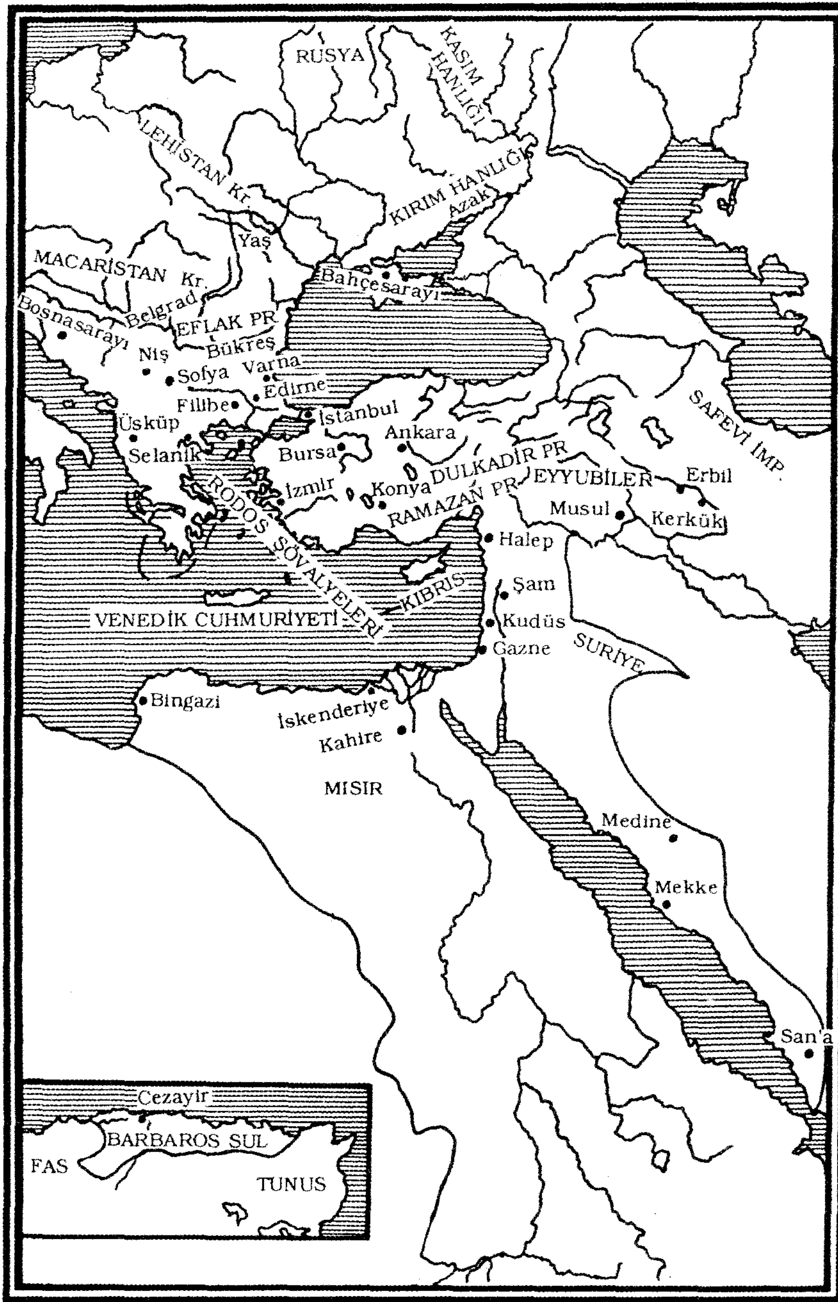
Şeyhülislam Ali Efendi Hıristiyanları, daima Yavuz Sultan Selim'in gazabından korumuştur. Padişah bir seferinde İslam halkının sayısını arttırmak için sadrazama buyruk vermiş ve Hıristiyanların zor kullanılarak İslamiyete geçmesini sağlamasını istemişti.

Bu buyruktan kaygılanan sadrazam da Zembilli Ali Efendi'ye başvurmuştu. Şeyhülislam hemen Rum patriği'ni çağırtarak, ona bir Kuranıkerim ve Fatih döneminde yapılan anlaşmaları yanlarına alarak, bütün Rum toplumu temsilcileriyle padişahın huzuruna çıkmalarını öğütledi. Ancak böyle yazılı bir belgeye sahip olmayan patrik İstanbul'un fethinde bulunan ve Fatih'in sözlerine tanık olan yaşlı yeniçerileri yanına aldı.

Bu durum karşısında Sultan Selim önerisini geri almak zorunda kaldı. İstanbul'un en güzel kiliselerine el koyup onları camiye çevirmekle yetindi. Ancak bu arada başkentte sayıları bir hayli azalmış olan Hıristiyanların, yeni kilise inşa etmelerine de izin verdi.

Bu hükümdar ölürken kendinden sonra gelecek olan padişahlara, baba hakkının zorla gasp edilmesi ve kardeş katli hakkında korkunç örnekler vermiş oluyordu. Irkının şanına İran'da bir zafer ve milletine Suriye ve Mısır gibi iki fetih armağan etti. Tahta geçmesini sağlayan, fakat sonradan başından savmak için boşuna uğraştığı yeniçerilerin etkisiyle halkın ahlakının ve politikanın bozulmasına neden oldu. Eski Türk mizacı onun hükümdar kişiliğinde yeniden canlanmıştı.

Osmanlıların savaşlarda gösterdikleri fatih karakteri geri gelmişti, ancak bu vahşet ve kan içinde olmuştu.



Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra Osmanlı İmparatorluğu.

II. Bayezid'in 1512 yılında bıraktığı ülkenin toprakları iki milyon

Üç yüz yetmiş üç bin kilometrekare kadardı. Bu toprakların beş yüz doksan altı bin kilometrekaresi Asya'da

(tüm Anadolu'da) bir milyon yedi yüz yetmiş yedi bin kilometrekaresi Avrupa'daydı.

Yavuz Sultan Selim'in ölümünde Kırım'a bağlı olan Kasım Hanlığı,

Kırım Hanedanı'nı başından uzaklaştırdığı için Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da yetmiş beş bin kilometrekare küçülmüştü. Yavuz Sultan Selim öldüğü sırada imparatorluğun toprakları bir üçüncü kıtaya da yayılmıştı: Asya'da bir milyon dokuz yüz beş bin kilometrekare, Afrika'da iki milyon dokuz yüz elli bin kilometrekare, Avrupa'da bir milyon yedi yüz iki bin kilometrekare. Sekiz yıl içinde Osmanlı İmparatorluğu iki buçuk mislinden fazla büyüyerek altı milyon beş yüz elli yedi bin kilometrekare olmuştu.

Büyük fetihler 1514-1518 arasındaki dört yıl içinde yapılmıştı.

İmparatorluk ilk kez Afrika kıtasına ayak basmıştı.

Böylece ülke cihan imparatorluğu durumuna gelmişti.

Afrika'da Mısır, Bingazi ve Kuzey Sudan (Nubya ve Kassala eyaletleri) doğrudan doğruya, Cezayir ise Osmanlıların uyruğuna girerek imparatorluğa katıldı. Türk etkinliğinin yayılmaya başladığı Eritre, Somali ve Doğu Afrika kıyıları ise bu hesabın dışındadır.

Bu kıtada iki beylerbeylik kuruldu: Mısır ve Cezayir beylerbeyliği.

Mısır Beylerbeyliği, Türkiye'nin en geniş ve en zengin eyaletiydi ve devlet protokolünde öbür eyaletlerden önce gelirdi. Asya'daki fetihlere gelince... Anadolu'da İran ve Mısır'dan şu iller alındı: Adana, Antep, Hatay, Mardin, Urfa, Diyarbakır, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis, Siirt. Kuzey Irak'ta yapılan fetihler sonunda Musul, Kerkük, Erbil, Düleym ve Divaniye sancakları alındı. Dulkadır Beyliği'nin özerk durumuna son verilerek doğrudan İmparatorluğa bağlandı. Böylece Anadolu'da üç yeni Beylerbeylik kuruldu: Dulkadır (Maraş), Diyarbakır, Erzincan (Erzurum) beylerbeylikleri. Bir süre sonra Musul da beylerbeylik merkezi oldu. Ayrıca Filistin'in (bugün Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdün) tamamı imparatorluk toprakları arasına alındı. Buralarda Suriye (Şam) ve Halep beylerbeylikleri kuruldu. Yemen Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini tanıdı. Hicaz da alınarak beylerbeylik yapıldı. Yan sayfadaki haritada görüldüğü gibi, Akdeniz bir Türk gölü durumuna gelmek üzeredir. Yavuz Sultan Selim, sekiz yıllık saltanatı boyunca Avrupa'yla fazla ilgilenmemiştir.

FUZÛLÎ'NİN BİR GAZELİ

Benim tek hiç kim zâr ü perişân olmasın yâ Rab
Esîr-i derd-i aşk u dağ-i hicrân olmasın yâ Rab

Dem-â-dem cevrlerdir çekdiğim bî-rahm bütlerden
Bu kâfirler esîri bir müselmân olmasın yâ Rab

Görüp endîşe-i katlimde ol mâhı budur derdim
Ki bu endîşeden ol meh peşîmân olmasın yâ Rab

Çıkarmak etseler tenden çekip peykânın ol servin
Çıkan olsun dil-i mecrûh peykân olmasın yâ Rab

Cefâ vü cevr ile mu'tadım anlarsız n'olur hâlim
Cefâsına had ü cevrine payan olmasın yâ Rab

Demen kim adli yok yâ zülmü çok her hâl ile olsa
Gönül tahtına andan gayrı sultân olmasın yâ Rab

Fuzûlî buldu genc-i âfiyet mey-hâne küncünde
Mübârek mülkdür ol mülk virân olmasın yâ Rab

Kimseye verme ağlayıp inlemeyi benden gayri; kimse perişan olmasın, aman!.. Allahım! Yani aşk derdine tutsak etme hiç kimseyi ve ayrılık yarasıyla baş başa bırakma Tanrım!

Eziyet ve cefa görmekteyim merhametsiz güzellerden daima. Tanrım! Bir Müslüman'ı bu kâfirlere tutsak etme aman! (Yoksa onu dinden imandan çıkarırlar.)

Beni öldürmeyi tasarladığını gördüm o ay yüzlünün. Tasam şu ki Tanrım! O ay yüzlü bu düşüncesinden caymasın (ve beni öldürecek süzgün bakışı benden esirgemesin)!..

Servi boylu sevgilinin gamze okudur bağrımdaki. Ve bana acıyan dostlarım onu çıkarma sevdasındalar... Yalvarırım Tanrım; çıkan yaralı gönlüm olsun da bağrımdaki ok olmasın tek!.. (Zira ben onu, nice zamandır, sevgiliden mukaddes bir armağan diye saklıyorum yüreğimde.)

Eziyet ve sıkıntısı ile sevgilinin, can ciğer oldum. Nasıl yaşarım artık onlar olmadan Tanrım! Umarım bundan böyle cefası sınırsız, eziyeti sonsuz olur!..

"Adaleti yok; üstelik zulmü çokmuş!.." Asla söylemem ben bunları!.. Her nasıl olursa olsun, yeter ki gönül tahtımda ondan özge bir sultan olmasın ya Rab!..

(Nice yatırlar, tekkeler dolaşmıştı aşk derdine şifa arayarak) Fuzûlî; meyhane köşesinde buldu sonunda esenlik ve zindelik hazinesini. Ne mübarek yerdir orası Tanrım, inşallah viran olmaz!..

Şahane Gazeller 1, Fuzûlî, (Haz. İskender Pala) Kapı Yayınları, İst. Temmuz 2004)

17. BÖLÜM

Ustün Yetenekli ve Utangaç Hükümdar

Osmanlıları, tarihinin en yüce doruğuna savaşı, yasaları ve politikayı kullanarak çıkarmak için gerekli olan bütün yetenekler doğa tarafından Süleyman'a verilmişti. Şimdiye kadar bu yeteneklerin Osmanoğulları arasında eşit olmayan bir biçimde dağıldığına tanık olmuştuk.

Biri savaşçı, öteki tam bir baba, bir başkası yasa yapıcı, biri fatih, sonuncusu imparatorluk ordularının düzenleyicisi olmuşlardı. Fakat bütün bu özelliklerin, bir büyük adamı ortaya çıkaracak biçimde verimli, dengeli ve uyumlu olarak bir kişide toplandığı görülmemişti. İşte bu büyük adam, Sultan Süleyman'ın kişiliğinde belirecektir.



Kanuni Sultan Süleyman, babasının ölümü üzerine sabırsızlık duymadan, entrikalara girişmeden ve rakibi olmadan yirmi iki yaşında Osmanlı tahtına çıktı. Zamanından önce elde edilmiş hükümdarlığın sağladığı heybet ile gençliğin verdiği zarafet ve alçakgönüllülük yüz hatlarında okunuyordu. Çehresi tam bir hükümdara uygun nitelikteydi.

Kırım hanının kızı olan annesinin sakinliği sayesinde ılımlı hale gelen babasının canlılığını taşıyordu. Yüz hatlarının düzgün oluşu onu genç, yüz ifadesinin ağırlığı ise olgun gösteriyordu.

Aynı çağda yaşamış bir Türk şairi onu şöyle anlatır:

"Alnı, olgunluktan dolayı şişmiş bir

Kanuni Sultan Süleyman

meyve gibiydi ve yukarıya doğru genişliyordu. Burnu gaga gibi, ağzı vakur, yanakları zarifçe yuvarlaktı. Seyrek sakalı henüz dudaklarının hüznünü ve çenesinin kararlı ifadesini örtemeye yetmiyordu. Ağır gözkapakları ve çok uzun kirpiklerle gölgelenmiş kara gözleri korkutmayan ve gurur taşımadan dik bakışlara sahipti. Duygularını daima inceleyen ve yeteneklerini ihtiyatla karşılayan bir babadan çekinen bir çocuğun alışkanlık haline getirdiği gibi, bakışlarını sık sık aşağı indirirdi. Beyaz muslinden ağır sarığının baskısı altında boynunu biraz eğri tutar gibi bir hali vardı. Giysilerinin yaşlı havası, yüz hatlarının gençliğiyle uygun düşmezdi. Babasının asker yapısına sahip olmamakla beraber, üzerinde taşıdığı altın işlemeli süvari kaftanı kendisine pek yakışırdı. Ayrıca kılıcı, yayı ve atı bir Türkmen beyi gibi büyük bir ustalıkla kullanabilirdi."

Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının ilk dönemlerinde bu dış görünüşü, yabancı elçilerin yazışmalarında ve Venedik ressamlarının portrelerinde de doğrulanmaktadır. O zamanlar ruhu fizyonomisine yansımıştı.

Doğanın verdiği yeteneklerle, erdeme ve zafere karşı büyük bir istekle, alçakgönüllülükle, iyi ve güzele karşı ilgiyle, adalet duygusuyla, cesaretle ve soylu ihtiraslarla doluydu. Bu erdemler bütün verimlilikleriyle birlikte gelişebilmek için kuşkulu bir babanın kıskançlığını uyandırmayacak bir serbestlik ve bütün bir millete uygulanacak kesin bir iktidar istiyordu.

Böyle bir mizaç için kaygılanılacak tek zayıf nokta olan kadınlara karşı aşk, Sultan Süleyman'da bir kusur olarak değil, doğanın bir erdemi olarak belirmişti.

Aşırı sevgiler duymaya eğilimi vardı. Utanç verici duygulara kapılmazdı. Aşk onu sarhoş edebilir ama asla küçük düşürmezdi. Hareminde sefahat değil, sevgi arardı.

Bir kölenin okşayışları onu utandırırken, bir sevgilinin kalbini elde etmek onun için imparatorluklar kadar önemli olurdu. Yavuz Sultan Selim döneminde İstanbul'dan uzakta, Manisa'da yaşarken ve İran Seferi sırasında kendisine emanet edilen imparatorluk tahtında gördüğü sert baskı, ona ileride bulunacağı yere uygun doğal politik yetenekler kazandırmıştı.

Daha egemenliği eline almadan saray entrikalarına alışmış, tahta çıkmadan o yeri tanıyabilmişti. Erken gelen bir zorunluluk karşısında, hükümdarların ihtiyacı olduğu iki yeteneğe, yani insanları tanıma ve onları seçme özelliklerine sahip olmuştu.

Yavuz'un Ölümü Bir Süre Gizlendi

Yavuz Sultan Selim son nefesini verdikten hemen sonra, Sadrazam Piri Paşa silahdar kâhyasını Manisa'ya göndererek, Şehzade Süleyman'a babasının ölümünü duyurdu. Hükümdarsız geçecek arayı fazla uzatmamak için hemen İstanbul'a gelmesini istedi.

Şehzade Süleyman, II. Bayezid ya da II. Mehmed gibi taht rakipleri olmadığından kendisini fazla sıkıntıya sokmadı.

Sert, fakat özlenen bir babanın ölümünden sonra gereken üzüntüyü gösterecek kadar zaman geçirdi. Sonra imparatorluk vârisine yaraşan bir maiyet alayıyla İstanbul'a doğru yola çıktı.

O sırada Anadolu da, Rumeli de Yavuz Sultan Selim'in öldüğünü bilmiyordu. Hekimlerin ve tabutun yanında toplanan Divan'ın işbirliği ile padişahın ölümünü yeniçerilerden saklayan Piri Paşa, bu haberi ancak Şehzade Süleyman İstanbul Sarayı'nın karşısında, Üsküdar'da göründüğü zaman açıkladı.

Kendilerine taht için borçlu olan, fakat kendilerinin de savaşlar zaferler ve fetihler için borçlu oldukları padişahın ölümünü duyan yeniçeriler üzüntülerinden keçe külahlarını yere vurdular, çadırlarını yaktılar. Yeniçeri Ocağı kendilerine o kadar benzeyen ve halka egemen olmada kendilerine o kadar yardımcı olan bu padişahın bir eşini daha bulamamaktan kaygı duyuyordu.

Piri Paşa imparatorluk mührünü hazinelerin bulunduğu arabaların üzerine bıraktı. Ferhad Paşa'ya Yavuz Sultan Selim'in cenazesini ağır adımlarla götürmesini söyledi. Kendisi de ordu postacısı kıyafetine girerek, Kanuni Sultan Süleyman'a sarayın kapılarını açmak üzere İstanbul'a geldi.

Yeni padişah babasının cenazesi gelinceye kadar sadrazamla bir odaya kapanarak kimseye gözükmedi. 1 Ekim 1520 günü öğle vakti, sarayın avlusunda sıra olan yeniçeriler, şeyhülislam, din adamları, kazaskerler, paşalar, beyler, emirler, başkentin ileri gelen kişileri Yavuz Sultan Selim'in oğlunun elini öpüyordu.

Siyahlar giyinmiş olan, Piri Paşa'nın yanındaki padişah Edirnekapısı'ndan çıkarak babasının cenazesini karşıladı. Paşalar eski padişahın tabutunu sırtlamıştı. Sultan Süleyman ise atından inmiş arkadan geliyordu.

Cenaze, daha önceden Sultan Selim'in anısına yapılması kararlaştırılan caminin bulunacağı İstanbul'un altıncı tepesinin üzerine getirildi. Sultan Süleyman saraya dönmeden önce babasının adını ölümsüzleştirecek olan caminin temeline ilk taşı koydu.

Valinin Kellesi Sorun Yarattı

Kanuni Sultan Süleyman'ın yasına saygı duymayan yeniçeriler, yeni padişahtan bağlılıklarının karşılığını gürültüler çıkartarak arsızca istediler.

Bu yüzden Sultan Süleyman'ın gözyaşları yarım kaldı. Kendilerini rüşvete alıştıran Sultan Selim'den asker başına elli duka altını koparmışlardı. Şimdi Sultan Süleyman'dan seksen duka altını istiyorlardı.

Yasa haline gelen bu gelenek, imparatorluğu koruyanlara karşı pazarlık yapılmamasını öğütlüyordu. Yavuz Sultan Selim'in hazinesini taşıyan arabalar açıldı, iğrenç ve utanmaz açgözlülüklerinden dolayı yüzleri kızaran devşirme askere altınlar fırlatıldı.

Sultan Süleyman hükümdarlığının ilk hareketi olarak bir gönül borcunun ödemekle işe başladı. Üç sorguçlu paşa olan lalası Kasım Paşa'yı ikinci bir baba olarak tanıdığından sadrazam yaptı.

Aynı gün Yavuz Sultan Selim tarafından Kahire'den getirilmiş olan bütün tutsakları serbest bıraktırdı. İran'la ticaret yaptıklarından dolayı hapse atılmış olan ve her an idam edilmeleri beklenen tüccarları zindandan çıkarttı. Osmanlılar ve Hıristiyanlar, Yavuz Sultan Selim'in adaletsizliklerinin düzeltilmek üzere adaletli bir dönemin başladığını anladılar.

Bütün imparatorlukta bir dönemden ötekine geçiş sırasında ortaya çıkan nazik durumdan, yeni padişahın otoritesine karşı ayaklanarak yararlanmak isteyen bir kişi vardı.

Bu adam, hükümdarlarına karşı bazen bağlı, bazen başkaldıran Arnavutlardan biriydi. Daha önce Osmanlılar için Kırım hanına ihanet etmişti.

Şimdi de kendi hesabına Osmanlılara ihanet ediyordu. Adı Canbirdi Gazali olan bu kişi, Yavuz Sultan Selim tarafından Suriye valisi olarak görevlendirilmişti. Şam'da isyan bayrağını kaldırdı, bağımsızlığını ilan etti.

Lübnan'ı eline geçirerek Arapları ve Dürzileri ayaklandırdı. Parayla tuttuğu yirmi bin askeriyle birlikte Halep üzerine yürüme cesaretini gösterdi.

Sultan Süleyman böylesine alçak bir asiyle bizzat uğraşmaktan kaçındı. Üçüncü veziri Ferhad Paşa'yı, yenme ve huzur sağlama konusunda büyük deneyim sahibi olduğundan Halep'e gönderdi. Ferhad Paşa sekiz bin sipahinin başında Suriye'de görününce, Halep kuşatması kalktı.

Canbirdi'yi Şam'a kadar kovaladı, kentin kalesi önünde yapılan bir meydan savaşında bütün asileri temizledi. Hainin kellesini İstanbul'a getirerek padişahın ayaklarına attı.

Padişah, müttefiki olan Venedik Doçu Loredano'ya Canberdi'nin kellesini göndererek onun da sevinmesini istedi. Venedik'in İstanbul'a gönderdiği elçi, Sultan Süleyman'a Batı hükümdarlarının düşmanlarının kellelerini değiş tokuş etme gelenekleri olmadığını anlatmak için akla karayı seçti

Elçi Öldürülünce

Sultan Selim'in sadık Veziri Ayas Paşa Suriye Valiliği'ne getirildi. Ferhad Paşa ordusuyla İran sınırına gönderilerek, babasının kılıcıyla uğradığı yenilgi acısını oğlundan çıkarmak isteyen Şah İsmail'in hareketlerini gözlemek üzere görevlendirildi. Fakat, Sultan Süleyman'ın elçisi Behram Çavuş'u durup dururken öldüren Macarların vahşeti, genç hükümdarın dikkatini başka yerlere çevirdi.

Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa, İpsala'da bir çekirdek ordu kurmaya ve en kısa zamanda Rumeli sancaklarından otuz bin azap toplamaya çağrıldı.

Şam'daki zaferiyle üne kavuşmuş olan Ferhad Paşa, Bulgaristan'ın başkenti Sofya'ya, yanında büyük bir ordunun ihtiyacını karşılayacak kadar cephane, buğday ve arpa yüklü yirmi bin araba ve deveyle geldi.

Sultan Selim gibi bir askerin döneminden sonra otoriteyi sağlama konusunda gerekli olan zaferi hakkıyla kazanmak için yanıp tutuşan padişah, yanında Piri Paşa, babasının en deneyimli komu-

tanları, kırk bin sipahi ve otuz bin yeniçeriyle İstanbul'dan sefere çıktı.

Sultan Murad ve Hunyad'ın dönemlerinden beri böylesine bir insan seli Bulgaristan vadilerinde görülmemişti.

Sultan Süleyman, Tuna kıyılarında basit bir asker çadırında karargâh kurdu. On gün on gece binlerce köylünün ve istihkâmerinin başında, ordunun Belgrad dolaylarından Sava'yı aşması için gerekli köprünün yapım çalışmalarını yönetti.

İstila hazırlıkları hızla sürerken sadrazam Piri Paşa yeniçerilerden oluşan öncü kuvvetiyle Tuna'yı sallarla aşmış ve Macar kenti Semlin'i[1] birden zapttetmişti. Orada duramayarak diğer küçük kalelere saldırmış, bir sürü tutsak almıştı. Böylece kısa zamanda Peterwardein Ovası'nda dehşet ve göç baş göstermişti.

28 Temmuz 1521'de biten köprü, ertesi gün Sava'nın taşmasıyla kısmen yıkılmıştı. Hemen onarılan köprü sayesinde Macarların Tuna'nın sol kıyısından Belgrad'a yollayacakları kuvvetlerin yolu kesiliyordu.

Sultan Süleyman şimdiye kadar Osmanlıların iki defa başarısızlığa uğradıkları Belgrad'ı kuşattı. Bu sefer de bir avuç şövalye tarafından kahramanca savunulan kent, Tuna'nın iki kolu üzerinden de kuşatıldığı için her türlü yardımdan umudunu kesmişti.

Bulgarlar ve Sırplar da ihanet edince Belgrad, yirminci saldırı sonunda düştü. Belgrad'ın düşmesinden dehşete kapılan öteki kaleler Sirmi, Karloviç, Mitroviç, Perkas ve Uylok da teker teker Osmanlıların eline geçti.

Savaş alanında alçakgönüllü olan Sultan Süleyman, Macar şövalyelerini askerlerinin öcünden büyük zorluklarla kaçırabildi. Savaş tutsaklarının köle edilmesine karşı çıktı. Sırpları serbest bıraktırarak onların dağlara dönüp yeni padişahın ne kadar adaletli ve yüce olduğunu anlatmalarını istedi.

Bulgar askerleri İstanbul'a gönderilerek, bugün bile Belgrad adını taşıyan Boğaz kıyısındaki ormanlarda yerleşmeleri sağlandı. Belgrad'ın en büyük kilisesi camiye çevrilip hutbe okundu. Camiden put olarak tanımlanan tasvirler, Sırpların azizeleri olan Swata Patniza'nın kemikleri, kutsal kaplar, Yunan tasvirleri, yine bir azize olan Sainte Barbe'ın kolu ve Meryem'in nefis bir portresi alındı.

Devletlerarası İlişkiler Gelişti

Beşikteki çocuklarından üçünün hastalanarak ölmeleri Kanuni Sultan Süleyman'ın hemen İstanbul'a dönmesini gerektirdi. Belgrad zaferi bu yasla gölgelenmiş oluyordu. Batı devletlerinin elçileri, Macaristan ve Lehistan için Bulgaristan'ın en önemli kalelerinden biri olan Belgrad'ın alınmasından dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nu kutladılar.

Moskova Çarı Vasili'nin İstanbul'a gönderdiği elçi Morosof, bu iki millete karşı Osmanlı padişahına hem saldırı, hem de savunma anlaşması önerdi.

1 Eski adı Semin. Macarca Zimony. Bugün Yugoslavya sınırları içinde, Tuna'nın Sava ile birleştiği yerde kent.

Sultan Süleyman çarın dostluğunu memnuniyetle kabul ederken, iki ülke arasında askeri bir anlaşmayı reddetti. Böyle bir anlaşma sonucu, Osmanlıların müttefiki Kırım Türklerine ve Osmanlı Hanedanı'nın akrabası Giray hanlarına karşı bir düşmanlığa sürüklenmekten çekiniyordu.

Venedik Cumhuriyeti'yle yapılan yeni bir anlaşmayla karşılıklı deniz seferleri ve ticaretin esasları tespit edildi. Ayrıca bugün en uygar devletler arasında geçerli olan insan hakları iki devlet arasında karara bağlandı.

Buna göre, gemilerin, yüklerin, mülkiyetin, özgürlüğün ve dinin korunması bütün imparatorluk limanlarında ve topraklarında hem Venedik Cumhuriyeti yurttaşlarına, hem de öteki Hıristiyan devletlerin yurttaşlarına tanınıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman ilk adım olarak, Osmanlıları Ortaçağ zihniyetinden uzaklaştırarak karşılıklı konukseverlik ilkelerine dayanan bir hukuk anlayışına sokuyordu. Yeni durumdan şaşıran Avrupa, Yavuz Sultan Selim'in oğlunu kutluyordu. İç siyaset de aynı biçimde adalet, alçakgönüllülük ve hoşgörü üzerine kuruluyordu.

Artık vezirler kelleleri için kaygı duymuyor, üstelik hizmetlerine ve özgür düşüncelerine göre ödüllendiriliyorlardı. Dördüncü veziri ve lalası Kasım Paşa yaşlılığından dolayı istirahate çekilmek istediğini bildirince kendisine dört bin duka altını maaş bağlandı, oğlu bey rütbesine çıkarıldı ve Manisa'da padişaha devlet ve politika dersleri verdiği saray bağışlandı.

Şimdi Hedef Rodos'tu

Bulgarların Avrupa topraklarındaki son ileri kalesi Belgrad'a sahip olan Kanuni Sultan Süleyman'ın önünde, Asya topraklarının denizlerini sürekli tehdit eden, Rodos'un fethi sorunu vardı. Batı dünyasına karşı gösterdiği barış sayesinde Hıristiyan güçlerin işe karışmamasını ya da hiç olmazsa tarafsız kalmalarını sağlamıştı.

O sıralarda Papa X. Leo, Roma Katolik toplumunda Almanya, İtalya, İsviçre ve Fransa'da önemli kitleleri peşinden sürükleyen Luther[2] ile mücadele ediyordu. Macaristan Kralı II. Lajos, Leh ve Macar soylularının geleneksel çatışmasıyla meşguldü. Bazen biri, bazen öteki üstün gelen Almanya İmparatoru ve İspanya Kralı Şarlken ile Fransa Kralı I. François Avrupa'yı savaş alanı haline getirmeye çalışıyorlardı.

Mezhep ayrılığında kralını izleyen İngiltere, bir gün içinde üç krallığı Katolik toplumundan çıkarmıştı. Almanya, Hollanda, Belçika, İspanya ve yeni keşfedilen Amerika tarafından kurulan evrensel monarşik rejimler, Hıristiyan dünyasını Kudüs'teki İsa'nın Kutsal Mezarı'ndan daha çok ilgilendiriyordu.

İslam dünyası içinde ileri bir karakol gi-

2 Alman ilahiyatçı ve reformcu (1483-1546). Yeni bir kilise öğretisi ortaya çıkardı. Luther'in tanımladığı şey, dogmaları ve kurumları olan Roma Kilisesi değildir, gerçek inanç içinde yaşayanların teşkil ettiği gözle görülmez kilisedir. Katolik kilisesinin katı kademeleşme düzenine karşılık, krallara bağlı olan ve laiklere büyük bir yer tanıyan daha yumuşak bir kademeleşme kurdu. Bu gelişmeler sonucunda Protestan Mezhebi doğdu.

bi kalan Rodos, doğu tarafından saldırıya uğrasa Batı'dan bir kol bile havaya kalkmayacaktı. Avrupa saraylarının durumunu elçileri sayesinde inceden inceye öğrenen Sultan Süleyman, babasının dedesi Fatih'in Rodos'ta uğradığı yenilginin öcünü alma zamanının gelip çattığını anlamıştı.

Fatih'ten daha adaletli davranarak Büyük Üstat'a bir mektup yazdı. Devletinin güvenliği için gerekli olan adanın kan dökülmeden teslimini istedi. Kuran üstüne yemin ederek, tarikatın mülküne ve özgürlüğüne dokunmayacağını, şövalyelerin hazinelerini, kadırgalarını ve dinsel kurumlarını alarak Osmanlı gücüne etkili olmayacak başka bir yere gitmelerine izin vereceğini bildirdi.

Kudüs Saint Jean Tarikatı'nın gelenekleri ve onuru Müslümanlarla barış bile olsa her türlü pazarlığı yasaklıyordu. Elçinin dönmesinden sonra Piri Paşa'nın kendisi için hazırladığı Donanmayı Hümayun'u ve kara ordularını harekete geçiren Sultan Süleyman, komutan olarak üçüncü vezir Mustafa Paşa'yı seçti. Üç yüz kadırgadan kurulu donanma, on iki bin savaşçı taşıyordu.

Donanma Çanakkale'den çıkarak Ege Denizi'nde Rodos'un karşısına düşen Bodrum Burnu'na kadar ilerlemeye hazırlanırken, Sultan Süleyman da bütün gücüyle Anadolu'yu baştan başa geçiyor ve Marmaris Körfezi'nc ulaşıyordu.

Rodos Adası ile Marmaris'in arası ancak on altı ya da on yedi kilometre kadardı. Eskiden Physcus Limanı denilen bu körfezde İskender, Darius'un Persleriyle karşılaşmıştı. 1801 ilkbaharında da Fransızların elinden Nil'i almak isteyen İngilizler o bölgede yelken açmıştı.

Mustafa Paşa'nın donanması on iki bin savaşçıyı Rodos'un açık bir limanına bıraktıktan hemen sonra, üç yüz kadırga şövalyelerin gözü önünde Marmaris Körfezi'ne gitmiş ve aynı gün padişah ile yüz bin askerini adanın kumsalına boşaltmıştı. O gün 28 Temmuz 1522 idi; yani Sultan Süleyman'ın Belgrad'a saldırı buyruğunu verdiği günün birinci yıldönümüydü.

Yüz kuşatma topuyla Fatih döneminde İstanbul'un surlarında onarılmaz gedikler açan on iki büyük bronz top güllelerini Rodos'un surlarına fırlatıyordu.

Bugün bile Rodos surlarında izleri görülen bu heybetli gülleler, meşhur Osmanlı topçusunun gücü hakkında bir fikir vermektedir. Yüz yirmi bin savaşçı, otuz bin tayfa, üç yüz savaş gemisi ve bu kadar kalabalık bir ordunun ihtiyacını karşılayacak kadar çok köleyle kuşatılan Rodos halkı, kentin duvarları arkasına çekilmişti.

Adanın kırk beş bin kişilik nüfusu, hayvan sürüleri, erzakı, tarım araçlarıyla kapıların kirişleri altında, kiliselerde, mahzenlerde bekleşirken, kurtulmalarını şövalyelerin cesaretinde ve kalenin zapttedilmezliğinde arıyorlardı.

Her İki Taraf da Her Önlemi Almıştı

Tarikatın o zamanki Büyük Üstadı olan Villiers de L'Isle-Adam, insanlar arasındaki olayları değiştiren öz çabaları ile yazgısının üstesinden gelen ve yenilgileri-

ni anısının en belirli özellikleri haline getirmesini bilen kişilerdendi. L'Isle-Adam da, eski Büyük Üstat d'Aubusson gibi Fransız'dı.

Fakat Rodos'un kurtarıcısı d'Aubusson'dan daha erdemliydi. Politikanın ihanetleri, onun askerce kahramanlığını ve dinsel taassubunu etkilemiyordu. Tarikat arkadaşlarının kendisine gösterdikleri saygı sonunda Büyük Üstatlık makamına gelmişti. Seçilmesi sırasında Rodos'ta değildi.

Kendisine ihtiyaç duyulduğu için çağırılmıştı. Tarikatın şansölyesi olan Amaral adında bir Portekizli şövalye tek başına seçime itiraz etmişti. Hayal kırıklığı ve haset Amaral'ın kalbinin derinliklerinden şu sözleri ortaya çıkarmıştı:

"Rodos'un L'Isle Adam tarafından yönetileceğini görmektense Osmanlıların eline düşmesini tercih ederim."

İspat edilemeyen bir sava göre, rakibinin seçiminden sonra harekete geçen Amaral, tutsak Osmanlılardan birini serbest bırakmış ve onun eline, Rodos'u istila etmek için gerekli zamanı ve usulleri gösteren bir mektup vermişti.

Rodos'un tehlikeli durumunu öğrenen L'Isle -Adam ve bir avuç gözü pek şövalye, Marsilya Limanı'ndan hareket ederek kardeşlerinin kendisine verdikleri makama layık olacak biçimde dövüşmek ya da ölmek üzere Rodos'a yelken açmıştı. Yazgısı, seyahatine uğursuz olaylarla engel oluyordu. Marsilya'dan Sicilya'ya giderken bindiği kadırgada yangın çıktı. Messina'ya ancak bir sal üzerinde varabildi. Messina Limanı'ndan başka bir kadırgaya binerek ayrıldıktan sonra yakalandıkları bir fırtına sırasında düşen yıldırım, kılıcının kını içinde erimesine neden oldu. Bu rastlantılar görevinden başka bir şey düşünmeyen bu yiğit kişiyi kaygılandırmıyor, ancak tasalandırıyordu.

Adaya ayak basar basmaz, Martin Engui adında Brescia'lı bir İtalyan'ı kaleyi güçlendirmek üzere görevlendirdi. Bu mühendisin çalışmaları sayesinde Rodos Kalesi birkaç ay içinde Hıristiyanlığın Doğu'da aşılması mümkün olmayan bir müstahkem mevki haline geldi.

Fatih'in önünde başarısızlığa uğradığı, arkaları kaya içine oyulmuş çok derin hendeklerden ve üstleri sağlam kulelerden meydana gelmiş çift sıra istihkâmın[3] önüne bir zırh gibi üçüncü bir istihkâm inşa edilmişti. Her iki liman da denize doğru birbirlerine yaklaşan dalgakıranlarla kapatılmış, her dalgakıran üzerinde yer alan kulelere, Osmanlı toplarının çapına yakın toplar yerleştirilmişti. Halkaları çok iri olan demir zincir bir uçtan öteki uca çekilmiş, granit bloklarla sağlamlaştırılmıştı.

Böylece beklenmeyen bir anda gönderilecek yangın sallarının limandaki kadırgaları yakması önleniyordu. Adanın çevresindeki beş burunda bulunan beş kale, birbirlerinden tamamen bağımsız beş müstahkem mevki durumuna getirilmiş ve her biri beş ayrı ülkenin şöval-

3 Düşman saldırısına karşı korunma, savunma amacıyla toprak, taş, beton gibi malzemelerle sağlam bir şekilde düzenlenmiş yer.

yelerine teslim edilmişti. Tehlikeli durum gösterecek gediklerin yardımına koşmak üzere Fransız şövalyesi Grolee komutasında seyyar bir ordu da kurulmuştu. Meslekleri savaş, dinsel görevleri ölüm olan altı bin şövalye, bu yardım ordusunu meydana getiriyordu. Ada pek büyük olmadığı için aynı anda birçok yeri kontrol edebiliyorlardı.

İşte Kanuni Sultan Süleyman Rodos'u karadan ve denizden istila etmeye başladığı zaman Rodos'un savunma sistemi bu biçimde kurulmuştu.

Rodos'un çevresinde gittikçe daralan demir ve ateşten çemberi kasırgalar bile parçalayacak güçte değildi. Çünkü Osmanlılar adanın bütün limanlarını işgal etmekle kalmamış, Rodos'un karşısına isabet eden Anadolu kıyılarını, özellikle Marmaris Körfezi'ni de şövalyelerin hareketlerini gözleyen Osmanlı kadırgaları ile doldurmuştu.

İlahilere Çığlıklar Karıştı

Kanuni Sultan Süleyman üç yüz kadırgasına demir attırdıktan ve Rodos tepelerini binlerce çadırla donattıktan sonra saldırıya geçmeden önce Büyük Üstat'a bir mektup daha göndererek barış koşullarını bildirdi. L'Ile-Adam'a gönderilen bu mektupta şunlar yazılıydı:

"Bak ve düşün. Eğer sana önerdiğim şeyi kabul etmezsen, Kuran üzerine yemin ederim ki kentini surlarının dibinde biten otların seviyesine indireceğim."

L'Isle-Adam'ın dini, kahramanlığı ve onuru, tarikatının yurdunu Osmanlılara teslim etmesine en büyük engellerdi. Ada bu Hıristiyan yöneticilerin mezarı olacaktı. Kuşatma, gece gündüz gürleyen üç yüz topun ateşiyle başladı. Şövalyeler bu ateşe karşılık verdi ve otuz gün boyunca Osmanlı askerlerinin merdivenlerini surlara dayamalarına engel oldular. Savaşa katılmış olan tarihçilerin anlattıklarına göre, topların bu karşılıklı gürlemesi sırasında deniz dalgalanmış, Toroslar'ın üzerinde bazı kayalar yuvarlanmıştı.

Bu arada lağımcılar yeraltında surların temellerine kadar giden tüneller kazdılar. Kuşatmanın otuzuncu günü bütün şövalyeler başlarında Büyük Üstat'ları olduğu halde Saint Jean'a ithaf edilmiş bir ayine katıldıkları sırada depreme benzeyen korkunç bir sarsıntı duyuldu.

Kilisenin duvarları çökmeye başladı ve kutsal ilahilerin yerini dehşet çığlıkları aldı. Lağımcılar İngiltere surlarına kadar bir lağım açmayı başarmış ve koydukları patlayıcı maddelerle kaleyi havaya uçurmuşlardı.

Tehlike karşısında büsbütün güçlenen bir kişi olan L'Isle-Adam, hemen ayağa fırladı ve silahına sarıldı. Arkasından şövalyeler toz duman içinden geçerek açılan gediğe koştu, içeri girmeye çalışan azaplar ile göğüs göğüse korkunç bir dövüş başladı. Kiliselerden çıkan altı bin şövalye de hemen gediğe geldi ve Osmanlıları geri püskürttür.

Piri Paşa'nın Genel Saldırı Önerisi

İnatçı bir kuşatma, lağım patlamaları, saldırılar ve karşılıklı kanlı dövüşler 24 Ey-

lül'e kadar gece gündüz sürdü. Kanuni Sultan Süleyman, Fatih'in yazgısına uğramaktan çekiniyordu. Bütün vezirlerini otağında savaş divanına çağırdı.

Savaş bilgisini cesaretine borçlu olan Piri Paşa, eliyle kentin kurulu bulunduğu dar alanı ve denizlerle tepeleri kaplayan çadırları, askerleri göstererek şöyle konuştu:

"Kentin sürekli bir noktasına saldırarak dar gediklerin arkasına gizlenmiş olan bu adamların karşısına daima az sayıda asker çıkarabiliyoruz. Düşmana eşit sayıda asker yollamadığımız takdirde üstünlük daima şövalyelerin elinde olacaktır. Askerlerimizin sayı üstünlüğünden yararlanalım. Hem zamanımızı, hem de asker gücümüzü harcayan bölgesel saldırılar yerine genel bir saldırı yapalım."

Genel saldırı emri ertesi gün verildi. Padişah beş kaleye birden yapılacak saldırıya tam anlamıyla egemen olabilmek, aynı zamanda hem askerlerini görebilmek ve hem de onlar tarafından görülmek amacıyla geceleyin tahtadan bir düz çatı yaptırdı. Çatıyı kente hâkim bir tepenin üzerine koydurdu. Osmanlı askeri yedi kez surların burçlarında gözüktü, ancak padişah top dumanı ve kılıç parıltıları arasında yedi kez askerlerinin hendeklere yuvarlandığına tanık oldu.

Surların her iki tarafında da kan gövdeyi götürüyordu. İstihkâmların içlerinde Osmanlılar can verirken, onları dışarı itmek isteyen binlerce Hıristiyan da ölüyordu. Gece ve yorgunluk iki düşmanı birbirlerinden ayırırken ne biri bir adım ilerleyebilmiş, ne de öteki bir adım gerilemişti. L'Isle-Adam her tarafa koşmuş, dövüşmüştü.

Yedi Yüz Şövalye Öldü

Şövalyelere dinlerini ve onurlarını anımsatan Tarikat bayrağı kan içinde kalmıştı. Büyük Üstat L'Isle-Adam'ı mızraklarından yapılmış bir sedye üzerinde sarayına taşıdılar. Yedi yüz şövalye ve üç bin asker kahramanca dövüşerek ölmüştü. Adanın köylüleri, ihtiyarlar, çocuklar, kadınlar bile bir gün süren bu kargaşa sırasında savaş alanında görev almışlardı.

Osmanlılardan ise on bin şehit Saint-Damien hendeğini dolduruyordu.

Askerlerinin yiğitliğine bir şey diyemeyen Sultan Süleyman, komutanlarının beceriksizliğine kızdı. Fakat onları cezalandırmadı. Adaletli ve bağışlayıcı bir kadı gibi davranarak, yalnızca Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa'ya söylenmek, Serasker[4] Ahmed Paşa'yı Mısır'a yollamak ve Kaptanıderya Mustafa Paşa'yı azledip yerine Behram Beyi getirmekle yetindi. Bu yeni komutanlar tarikatın çeşitli milletlerine ait kalelerini zorlayarak boşuna çaba harcadılar. Her tarafta karşılarına kahramanlar çıkıyordu.

Üç ay içinde gerek Rodos surları altında, gerek ateş, gerekse sonbahar havasının cesetlerden yaydığı hastalıkların etkisiyle seksen bin Osmanlı yaşamını kaybetti.

4 Sadrazamdan başka herhangi bir vezir orduya komuta ettiği zaman bu vezire verilen ad. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan (1826) sonra kurulan Asakiri Mansurei Muhammediye ordusunun komutanı, 1845'e kadar seraskerliğe ek görev olarak İstanbul'un zabıta işlerinden ve yangılara karşı gerekli önlemleri almaktan da sorumluydu.

Ancak, Sultan Süleyman'da vicdanın şuuru ve imparatorluğun kaynakları vardı. Marmaris Körfezi'ne açılan Güneybatı Anadolu ovaları durmadan kendisine yeni kuvvetler sağlıyor, gemileri sürekli erzak getiriyordu. Padişahın gözünde Rodos'un değerine ne kan, ne altın, ne de zaman erişebilirdi. Hükümdarlık dönemine Tuna'yı aştığı gibi, Ege Denizi'ni de aşarak başlamak istiyordu. Kentin artık yorulduğunu hissediyordu.

Bir söylentiye göre büyük Şansölye Amaral, geceleri kalenin tenha yerlerinden ok ucuna takılmış mektuplarla kentin durumunu devamlı olarak Türklere bildirmişti.

Büyük şansölyenin Büyük Üstat hakkındaki kini biliniyordu. L'Isle-Adam'ın Büyük Üstat seçilmesinden sonra ona küfrettiğine dair halk arasında yayılan dedikodulara şövalyeler de inanmaya başladı. Amaral'ın Diez adındaki sadık bir adamından işkenceyle alınan itiraflar bu savların ne kadar çürük bir temele dayandığını göstermektedir.

Tutuklanan ve suçlanan Amaral, korkak veya nankör bir uşağın işkence karşısında uydurduğu iftiraların kırk yıldan beri tarikata, Hıristiyanlığa ve onuruna yaptığı hizmetleri ve sadakati sildirdiğini görünce durumdan iğrendiğini belirtti. Tarikat konseyinin yargılanması sonunda başı kesilerek idam edildi. Yenilmekte olan ordular felaketin nedenini ihanete atmak ihtiyacını duyar. Büyük şansölye açgözlü biriydi, tarikat ise onu bir hain yaptı.

Rodos'ta Ezan Sesi

Ölümü adanın teslimini bir gün bile geciktirmedi. Dört aydan beri üzerlerine yıkılan bir kentin içinde hapsolan kırk bin Rum, şövalyenin inatçılığına kızıyor ve hiç olmazsa yaşamlarını kurtarmak için kentin teslim edilmesini istiyordu. Yararsız bir tarikat onuruna dayanarak halkın kanıyla oynayan zalim şövalyelere karşı Rumlar açıkça cephe alıyorlardı. Komşu adalarda ve Anadolu kıyılarında Osmanlıların eline geçmiş Rum kentlerini gösteriyorlar ve oralarda Osmanlıların hoşgörüsü altında gelişen ticaretlerini, serbestçe uyguladıkları ibadetlerini, geleneklerini anımsıyorlardı. Rumlarla tarikat mensupları surların üzerinde silahlı çatışmaya girdikleri sırada Osmanlı ordusu da yeniden saldırıya geçti.

Rum casusları sayesinde kentte olup bitenlerden haberi olan Sultan Süleyman, ne pahasına olursa olsun kentin merkezine inen geniş bir gedik açmaya karar verdi. Fatih'in ünlü toplarından kırkını bir araya getirdi ve hepsinin ağzını bir noktaya nişanladı. Sürekli mermer ve kurşun gülleler kusan bir ateş sonunda Hıristiyanların kapatmaya zaman bulamayacakları bir gedik açıldı.

Açılan gedikten arkası kesilmeksizin gülle yağmaya başladı. İki tarafa bölünen kent bu ölüm yağmuru altında birliklerini toparlayamadı. Dehşet havasına güven havası eklemek isteyen Sultan Süleyman, 10 Aralık günü otağı üzerine beyaz bayrak çektirdi. Ateş kesildi. Ellerinde padişahın altın tuğrası bulunan mektuplarla iki Osmanlı elçisi kente yaklaşmaya başladı. Hemen görüşmelere geçildi.

22 Aralık günü İslamiyetin zaferini müjdeleyen müezzinler, minare haline getirilmiş katedralin çan kulesinden ezan okudu. Mehter takımı da Aya Nikola Tepesi'nde zafer nağmeleri çalıyordu.

Bu Hıristiyan'ı Evinden Ederken Acı Duyuyorum

Kahramanca savunulan kentin yağmalanmasını önlemek, şövalyeler ile halkın onurlu biçimde Rodos'u terk etmelerini sağlamak için Sultan Süleyman orduyu kentin dışında tutmuştu. Serasker Ahmed Paşa Villiers de L'Isle-Adam'ı padişahın adına Otağı Hümayun'da bir toplantıya çağırmıştı.

Üstün gelenlerin sözüne güvenen Büyük Üstat tarikatı meydana getiren her milletten bir temsilciyi de yanına alarak konuşmalara tanık olmalarını sağladı. Yaşlı savaşçı, sanki cezalıymış gibi açık havada ve kar altında Divan toplantısının bitmesi için uzun zaman bekledi. Yaşlılığa, rütbeye ve talihsizliğe karşı gösterilen bu hatalı davranışı öğrenen Sultan Süleyman hemen Büyük Üstat'a kürklü manto gönderdi. Onu bir hükümdara gösterilen saygıyla huzuruna kabul etti.

Söylendiğine göre Sultan Süleyman L'Isle-Adam'ın, tarihte zaferlerine rastlanan bütün askerlere denk cesaret ve erdemini övdü. Hıristiyanları böylesine kahramanlara sahip olduğu için kutladı.

Büyük Üstat'ın yüzünde yenik düşmüş olmanın üzüntüsü ve utancı vardı. Padişah kendisine, "Hiç üzülme, bizim gibi hükümdarların ve savaşçıların yazgısı, zaman zaman kentler ve ülkeler fethetmek ya da kaybetmektir" dedi.

Büyük Üstat'a ve bütün şövalyelere zaferin gerektirdiği adadan ayrılmaları sırasında her türlü himayeyi göstereceğine söz verdi. L'Isle-Adam kente döndüğünde, yenikler kadar üstün gelenler tarafından da hayranlıkla karşılandı.

Ertesi gün yanında iki hizmetkârı olduğu halde basit bir akıncı eri gibi giyinmiş olan padişah ateşkes koşulları gereğince nihayet sahip olduğu kentin yıkıntılarını gezmeye başladı. Şövalyelerin yemek yediği saatte Büyük Üstat'ın sarayına geldi ve bu savaşçı papazların ortak yemek yedikleri salona girdi. Rumca bilen hizmetkârlarından biri aracılığıyla Büyük Üstat'ı görmek istediğini bildirdi. L'Isle-Adam padişahı hükümdar olarak değil, konuk olarak karşıladı.

Uzun süre Güney Anadolu kıyılarına bakan teras üzerinde sohbet eden yaşlı adamla genç hükümdara karşılıklı olarak birbirlerinin değerlerini daha iyi anladı. Padişah adanın boşaltılması için daha uzun bir süre tanıdı. Sultan Süleyman, eski şövalyenin teslim koşullarının zorunluluğu altında sonsuza kadar Rodos'u terk etme hazırlıklarını izlerken gözyaşlarını tutamadı. Padişah atına binerken, yanındaki adamlarından birine, "Bu soylu Hıristiyan'ı evinden ederken acı duymamam olası değil" demiştir.

Şövalyeler Malta Adası'na Yerleşti

L'Isle-Adam ile şövalyeler ve aileleri, utandıklarının anlaşılmaması ve göz-

yaşlarının görünmemesi için Rodos'tan geceleyin ayrıldılar. Dalgalar üzerinde çalkalanan L'Isle-Adam'ın donanması Venediklilerin elinde olan Candia Adası'na çıktı ve kışı orada geçirdi.

Kendi politikalarına yaradığı sürece tarikatla ilgilenmiş olan Avrupa kralları, şövalyelerin şikâyetlerine ilgisiz kaldı. Papanın ricalarına daha uysal davranan İspanya kralı Asya'ya değil de Afrika'ya karşı ileri karakol olarak kullandığı kurak ve tenha Malta Adası'nı tarikata verdi.

Bu kurak kayalık üzerine çıkan Büyük Üstat ister istemez Rodos'un tepelerini, ağaçlarını, sularını, güzel manzaralarını anımsadı. Tarikatın Avrupa'daki tükenmez kaynakları sayesinde kısa zamanda Malta üzerinde küçük bir kent kuruldu. Fakat dinsel zihniyetin bozulması, geleneklerde görülen ahlak düşüklüğü, inançsız sert bir manastır disiplininin kuralları, ihtiras, entrika, milletlerarasında rekabet, düzensizlik, eski Haçlı Seferleri'nden kalan bu soyluların ve askerlerin yuvasını yıktı.

Süngerci Rum Kadınların Hizmeti

Rodos'un düşmesiyle şövalyelere ait olan Ege Denizi'ndeki öteki küçük adalar da Osmanlıların eline geçti. Bunlar; Kos, Lervos, Kalimnos, Nisiros, Kalsis, Limonia, Telos ve Symi[5] adalarıdır. Symi Adası'nın kadınları deniz altından sünger ve mercan çıkarmakla ünlenmişlerdi.

Kuşatma sırasında savaş kulelerini surlara yaklaştırmak için deniz altında iplerin ve halkaların bağlantılarını yapan bu kadınlara, o zamana kadar yalnızca Müslüman kadınlara tanınan beyaz muslinden türban taşıma ayrıcalığı verildi. Kanuni Sultan Süleyman kuşatma sırasında daha geniş ve daha verimli bir ovada yeni bir Rodos kenti kurmaya başlamıştı. Meyve ağaçları altında mermer kalıntılarından Osmanlıların inşa ettiği o kentin izlerine bugün de rastlamak olasıdır.

Şövalyeler adadan ayrılır ayrılmaz, Hıristiyanların büyük emek harcayarak yaptırdıkları surlar yeniden onarıldı.

Böylece bir saldırıya karşı Rodos'un korunması güvence altına alındı. Adanın yeni fatihlerinden kalan camiler, kışlalar ve minarelerin Büyük Üstat'ın ve şövalyelerin saraylarıyla kaynaşan manzarası, bir zamanlar yeri, denizi ve kayaları inleten iki ırkın korkunç mücadelesinin anıtı gibidir.

Fethettiği adada bir ay kalan Sultan Süleyman, Rodos'un imarına yardımcı olması için ordusunun bir bölümünü orada bıraktı. Böylece iki yıllık saltanat döneminde iki kez fatih unvanına sahip olarak İstanbul'a döndü. Padişahın karşılanışı, eski Bizans imparatorlarının Hipodrom'daki zafer törenlerine benziyordu.

Padişah artık bilgisi ve deneyimleriyle Asyalı olmaktan öte, Avrupalı olmuştu. Politikasının ve kalbinin sesi, gizliden kendisine babasının kışlalarında yetişmiş kaba vezirler yerine düşüncelerine ve il-

5 Sömbeki. Anadolu'nun güneybatısında on iki adadan biri. Öteki adalar da on iki ada grubuna dahildir. Kos Adası da İstanköy'dür.

kelerine daha uygun vezirleri seçmesini ilham ediyordu.

Fatihler yetiştirmiş bir millete hoş görünmek için önceleri sahip olmadığı askeri ününü kazanıncaya kadar, askerler arasında büyük itibarı olan vezirler Divan'ın baskısından kurtulabilir ve ordularını bir başkomutan gibi yönetebilirdi. Çevresinde yeteneklerine uygun bir sadrazam arıyordu. Rastlantı ve arkadaşlık hem politikasına, hem de kabine uygun birini hazırlamıştı. Onu sezmekte gecikmedi ve Allah'ın onun için hazırladığına inandığı makama atanmaktan büyük mutluluk duydu.

İtalyan Balıkçısının Oğlunun Yükselişi

Sultan Süleyman'ın gözde veziri İbrahim Paşa'nın yaşam öyküsü, Batılıların masallarındaki gibi basit bir olaydı. İbrahim Paşa Adriyatik'in Dalmaçya kıyılarında fakir bir İtalyan balıkçısının oğlu olarak Pargha kasabasında dünyaya geldi.

Güney Anadolulu Türk korsanları tarafından tutsak edilen İbrahim, İzmir'e getirilerek, Manisa'da bağları bahçeleri olan zengin ve dul bir kadına satıldı. Çocuğun güzelliği ve zekâsı dul hanımın gururunu okşadığından eğitimi için elinden geleni esirgemedi.

Manisa'nın en ünlü bilginlerine başvurarak İbrahim'in Kuranıkerim'i, yabancı dilleri, güzel konuşma sanatını, şiiri ve müziği öğrenmesini sağladı. Oğlanı günün birinde evlat edinmeyi ya da belki de iyi yetişmesinden yararlanarak pahalı satmayı düşündüğünden, onun güzel giyinmesini de önem verdi. Her zaman çocuğun doğadan ve eğitimden elde ettiği yetenekleri anlatırdı. Gittiği yerlere arkasında genç köleyi götürür, böylece yakışıklılığını herkesin görmesini sağlardı. Gerek erkekler, gerek kadınlar bu köleyi o hanımdan kıskanırdı.

O sıralar babası tarafından görevlendirilen Şehzade Süleyman Manisa'da bulunuyordu. Bir gün ormanlık yerde avlanırken dere kenarından gelen çok güzel bir kaval sesi duydu. Kulağına gelen hoş melodiler, kavalı çalanın herhangi bir çoban değil de, gerçekten müzik eğitimi görmüş bir yetenek olduğunu gösteriyordu. Yaklaşınca İbrahim'le karşılaştı.

Yüzünün güzelliğine, verdiği yanıtlara ve müzik yeteneğine hayran kalarak, yalnız taht vârisine yaraşacak bir müsriflikle köleyi satın aldı. İbrahim'i sarayına götürdü, özgürlüğünü bağışladı. Çaldığı müzik aletinin sesine hayran kaldı, bilimine, zekâsına. Hem vücut, hem zihin talimlerindeki becerisine şaştı. Kendi hocalarını görevlendirerek onu daha çok eğitti, arkadaşlığından giderek daha fazla zevk aldı ve onu hem eğitim, hem de eğlence zamanlarında yanından ayırmadı.

Basit bir kasabada orta halli bir kadının kölesiyken, İbrahim yirmi yaşında geleceğin imparatorunun sadık bir dostu oluyordu. Alçakgönüllülüğü ve bağlılığı efendisinin duyduğu samimi ilgiyi artırıyordu.

Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine İstanbul'a gelen Sultan Süleyman, yanında İbrahim'i de getirdi. Bir sırdaş ve dost olarak bildiği İbrahim'e başka gö-

revler vermeden önce, onun devlet ve savaş işlerinde de pişmesini sağlamak için Tuna boylarına ve Rodos Seferi'ne de götürdü.

Dalmaçyalılara özgü bir yetenek sayesinde bilim, cesaret ve düşünce alanlarında hızlı bir gelişme gösteren İbrahim'in serveti de çoğalmaktaydı. Çevreye belli etmeden padişahla düşünce alışverişinde bulunuyor, savaşlara katılıyor ve devlet yönetiminde söz sahibi oluyordu.

Alçakgönüllülüğü ve içten davranışları, bir kavalcıya karşı öteki vezirlerin kin beslemelerine fırsat vermiyordu. O güne kadar bu genç adamda padişahın bir eğlence arkadaşından başka bir şey görmüyorlardı.

Ahmed Paşa'nın Öç Yemini

Kanuni Sultan Süleyman, imparatorluğu, babasını kışlalardan saraya soktuğu soylu olmayan asker kişilerden kurtarmayı kafasına koymuştu. O, imparatorluğu tek başına yönetmek istiyordu. Ancak Osmanlı gelenekleri, padişahın tek başına hükümet etmesine izin vermiyordu.

İmparatorluğu rahat yönetmesi için paravan olarak kullanacağı bir vezir arıyordu. Piri Paşa ile Ahmed Paşa arasında beliren geçimsizlik Divan'ı karıştırınca aradığı fırsat ortaya çıkmış oldu. Piri Paşa'yı görevden aldı, Ahmed Paşa'yı da Mısır'a beylerbeyi olarak gönderdi.

Fatih Sultan Mehmed'in yaşlı savaş arkadaşlarının hayretleri arasında İbrahim Paşa'yı sadrazam ilan etti. Eski vezirlerin baskısından ve çekişmelerinden bıkmış olan halk bu kararı sevinçle karşıladı.

Piri Paşa Boğaziçi'ndeki bahçesine çekildi. Hizmetine layık saygı gördü ve kendisine yılda on bin duka altınlık maaş bağlandı. Açgözlü ve makam düşkünü Ahmed Paşa öç duygusunu kalbine gömerek, sarayın tanınmamış bir gözdesini kendisine tercih eden efendisini bir gün pişman edeceğine dair kendi kendine and içti.

Mısır'daki görevine başlar başlamaz, böylesine zengin bir eyaletin bağımsız olması sonunda yeniçerilerin doymak bilmeyen hırslarına yetecek kadar altın ve soyluluk unvanları bulunduğunu anladı. Bu zenginlikten yararlanabilmek için Kahire askeri örgütünü ayartmak istedi. Fakat çabaları Osmanlı birliklerinin köklü bağlılığını sarsamadı.

O zaman Mısır'ın eski efendileri olan Memlûklere yanaşarak, eğer kendisini sultan olarak kabul ederlerse eski egemenliklerini sağlayacağına dair söz verdi. Memlûkler bu çağrı sonunda akın akın hain vezirin tarafına geçti. Kaleyi koruyan Osmanlı birliğiyle başlayan kanlı çatışmada yeniçeriler ellerindeki burçları bırakmadı.

Çatışmada dört binden fazla Memlûk öldürüldü. Fakat Çerkezlerden biri kalenin kentle olan bütün gizli geçitlerini biliyordu. Henüz kapatılmamış olan bir geçitin varlığını Ahmed Paşa'ya açıkladı. Geceleyin gizlice geçitten geçen Ahmed Paşa ve Memlûkler habersiz yatan altın bin Osmanlıyı kılıçtan geçirdi. Yurttaşlarının cesetleri üzerine basan Ahmed Paşa kendisini Mısır sultanı ilan etti. He-

men vezirlerini seçti ve vilayetleri suç ortakları arasında pay etti. Sultan Süleyman tarafından yollanan paşaları idam ederek bütün Mısır'ın disiplin altına girmesini sağladı.

Ancak ihanetin kurduğunu bir başka ihanet yıktı. Ahmed Paşa tarafından yeni imparatorluğu yönetmek için atanan üç vezirden biri olan Mehmed Bey, gizliden Sultan Süleyman'a bağlı kalmıştı. Ahmed Paşa'dan divanında bile öç almak için fırsat kolluyordu.

Buyruğu altında olan bir avuç asker Kahire'de bir eve saklanmıştı. Zorbayı şaşırtmak ve birden vurmak için zamanın gelmesini bekliyorlardı. Mehmed Bey askerlerine gereken haberleri ve işaretleri yolluyordu.

Bir gün Ahmed Paşa az sayıda muhafızla yıkanmak üzere sarayından çıkıp Kahire'nin hamamlarından birine gitti. Mehmed Bey'den haber alan yeniçeriler silahlarıyla saklandıkları yerden çıkarak hamamın çevresini kuşattı ve muhafızları öldürdüler. Dışarıdaki gürültülerden aklı başına gelen Ahmed Paşa tıraşını yarım bırakarak çıplak halde hamamın damından kaçıp sarayına sığındı.

Fakat Mehmed Bey, Ahmed Paşa'yı kovalayan yeniçerilere sarayın kapısını açtı. Osmanlılar ile Araplara paşanın ganimetini paylaşacaklarına dair söz vererek Ahmed Paşa'nın sarayına karşı yapılacak saldırıyı daha çekici hale getirdi.

Saray, Mehmed Bey'in çağrısı üzerine zorbanın taraftarları ile askerler arasında kanlı bir savaşa sahne oldu. Memlûkler kılıçtan geçirildi. Ahmed Paşa ölümden ancak kaçarak kurtulabildi. Sadece yirmi Memlûkle Nil'e erişince karşı kıyıya yüzerek geçti. Sığındığı Arap şeyhi ise onu Mehmed Bey'e teslim etti. Kellesi İstanbul'a gönderildi. Bir an için ayaklanmış olan Mısır tekrar boyun eğmeye başladı.

Bağlılığından dolayı Kanuni Sultan Süleyman tarafından ödüllendirilen Mehmed Bey Mısır Defterdarlığı'na getirilirdi. Kasım Bey de Mısır beylerbeyi oluyordu.

Görkemli Bir Düğün Töreni

Genç sadrazamı ile arasındaki dostluk bağlarını daha da güçlendirmek isteyen Kanuni Sultan Süleyman, kız kardeşini İbrahim Paşa'ya eş olarak verdi. Bu bağışla her çeşit kıskançlığın önünü almak istiyordu. Sarayda ve başkentte düzenlenen düğün törenin görkemi sadrazamın otoritesine bir de padişahla akraba olma ekliyordu.

Düğün törenlerinin tasvirleri kuruluşundan üç yüz yıl sonra Osmanlı Sarayı'nın debdebe yönünden ne duruma geldiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. İkinci Vezir Ayas Paşa damadı temsil ediyordu. Bir kurulla saraya gelerek padişahı düğün törenine davet etti. Sultan Süleyman daveti kabul ederken kayınbiraderi olduğu dostunun erdemlerini güzel sözlerle övdü. İran şahlarına layık armağanlar kız kardeşinin bohçalarına konuldu. Arka arkaya sekiz gün boyunca hazırlanan sofralarda ordunun ve hükümetin davetlilerine şölenler verildi.

Dokuzuncu gün, arkasında sarayın ileri gelenleriyle birlikte bizzat padişah

genç kız kardeşini kocasının sarayına götürdü. Sultan Süleyman'ın geçtiği yollarda evlerin cepheleri ipekli ve altın işlemeli kumaşlarla kaplamıştı.

Düğün salonunda şeyhülislam ile şehzadelerin lalası arasında oturan Sultan Süleyman, konuklara, bilginlere, yazarlara ve şairlere, şöleni kutlayan ve yücelten bir nutuk söyledi. İslam dini tarafından izin verilen tek içki olan kokulu ve tatlı şerbetler kenarları ve üstü altın işlemeli tek parça firuzeden yapılmış son derece değerli bir kâse içinde baş saki tarafından konuklara sunuldu.

Onuncu gün, düğün alayı bütün İstanbul sokaklarında dolaştırıldı. Düğün alayının ortasında gezdirilen yapma hurma ağacı evlenenlerin gelecekteki soyunun gücünü simgeliyordu. Bu simgenin İstanbul sokaklarında dolaştırılabilmesi için bazı yerlerin genişletilmesi, bazı kapıların yıktırılması gerekti. İbrahim Paşa'nın düğünündeki hurma ağaçlarından biri doğanın ve sanatın harikalarını temsil edecek biçimde süslenmişti. İbrahim Paşa tarafından Atmeydanı çevresinde yaptırılan saraya davet edilen Sultan Süleyman, sekiz gün süreyle yeni evlilerin onuruna yapılan oyunları, güreşleri, halk eğlencelerini izledi ve şairlerin okudukları düğün kasidelerini dinledi.

Düğün törenlerinden dört ay sonra padişah, İbrahim Paşa'yı iki yüz kadırgalık bir donanmayla Mısır'a yolcu etti. Bu seferin amacı, Mısır Beylerbeyi Kasım Paşa ile Defterdar Mehmed Bey arasında çıkan anlaşmazlıları çözümlemekti. İbrahim Paşa'nın sahip olduğu makamı daha yüceltmek ve sadrazamın imparatorluğun yalnızca yüksek bir görevlisi değil, iktidarın bir ortağı olduğunu ispat etmek için, Sultan Süleyman donanmaya Adalar'a kadar eşlik etti. O dönemin Osmanlı tarihçisi Celalzade,[6] padişahın sadrazamı neredeyse saygı gösterecek biçimde uğurlaması olayına değinirken böyle bir şeyin Doğu'da şimdiye kadar görülmediğini vurguluyordu.

Sultan Süleyman sadaret makamına getirdiği yakın arkadaşını halkın gözünde yüceltmek ve otoritesini sağlamlaştırmak istiyordu. Allah ve bulunduğu yer onu o kadar büyük kılmıştı ki, hizmetinde bulunanların hadlerini bilmeyip onunla rekabete kalkışma olasılığına hiç önem vermiyor, daima dostluğa güvenerek gerektiği takdirde kesin gücünden yararlanabileceğine inanıyordu.

İki Yüz Bin Altın Değerinde Arap Atı

İbrahim Paşa'nın Ege adaları, Rodos, Suriye ve Mısır'a yaptığı ziyaretler, hükümdarın gölgesini taşıyan yüce bir elçinin başarısı oldu. Anlaşmazlıkları çözümledi, sorumlulukları sınırladı, büyük bir olgunlukla yeni fethedilen ülkeleri düzene soktu. Mısır'ın Osmanlı hazinesine vermek zorunda olduğu vergiyi yılda seksen bin duka altını olarak tespit etti.

6 Osmanlı şairi, tarihçi (1499-1465). Müderrislik ve kadılık yaptı. Yapıtları: Tarih-i Mısır, *Tarih-i Feth-i Budin, Fetihname-i Rodos, Mohaçname,* M. Avfi'nin *Cami-ül Hikayat* (hikâyeler derlemesi) adlı kitabının tercümesi.

Suriye Beylerbeyi Süleyman Paşa, Kasım Paşa'nın yerine Mısır beylerbeyliğine getirildi. İstanbul'a dönme vakti gelince, yine görkemli bir törenle uğurlandı. Yeniçeriler, padişahlara yaptıkları gibi önünde gittiler. Sultan Süleyman ise seferinin başarısını kutlamak için üzerindeki koşumları iki yüz bin duka altını değerinde olan bir Arap atı yolladı.

İbrahim Paşa da buna karşılık aynı değerde, üzeri paha biçilmez taşlarla bezenmiş bir türbanı efendisine armağan etti. Padişah ve sadrazam karşılıklı verdikleri armağanlarında eşitlik yaratmaya özellikle dikkat ediyorlardı.

Kanuni Tek Başına Yeniçerilerle Çatıştı

Sultan Süleyman sadrazamın yokluğu sırasında, kudretini İbrahim Paşa'ya yalnızca ödünç verdiğini, gerektiği zaman alabileceğini kanıtlamak için gerekli fırsatı buldu. Yorgunluk gidermek üzere Edirne'de avlanmaya gittiği sıralarda henüz disiplin altına alınmamış olan yeniçeriler İstanbul'da isyan çıkardı. İleri sürülen bahaneye göre, genç padişahın başkentte devlet işlerini yönetmek yerine, uzun süre Edirne'de eğlenmesini doğru bulmuyorlardı.

Fırsatlardan yararlanarak hemen ayaklanan yeniçeriler Sadrazam İbrahim Paşa'nın, Ayas Paşa'nın ve defterdarın sarayları ile Yahudi mahallesini yağma etmişlerdi. Hayret ve dehşet içinde kalan başkent, Yavuz Sultan Selim'in ilk yıllarına benzer olayların yeniden yaşandığını sanıyordu.

Padişah Tunca Vadisi'nde avlanırken bu ayaklanma ve yağma haberlerini aldı. Edirne'ye dönmeden, hemen yanındaki birkaç atlıyla İstanbul'a at koşturmaya başladı.

Beklenmedik bir anda Eyüp semtinde bulunan dinlenme köşküne vardı. İstanbul'dan kaçanların ve hâlâ kenti kasıp kavuran yeniçerilerin haykırışlarını işiten ve ayaklanmayı gören Sultan Süleyman, yeniden atına atladı ve yağma yapan asilerin arasına daldı. Kendilerini itaate çağırdı, kışlalarına dönmelerini emretti ve hakarette bulundu.

Askerler önce dinler gibi oldularsa da, kışkırtmaların sonunda padişaha hakaret etmeye başladılar ve sarayın kapısına kadar kovaladılar. O sırada sultanın atına vurulan bir balta, sultanın yere düşmesine neden oldu. Başı üzerine yağan taş ve ok yağmuru altında Sultan Süleyman hemen yayını gerdi ve üç atışta en yakınında olan üç yeniçeriyi öldürdü.

Sonra kılıcını çekerek bir avuç bostancı ile sipahinin yardıma yetişmesine kadar kendini savundu. Böylesine yürekli bir padişahla karşılaşmış olmaktan ve başkentin lanetine hedef olacaklarından korkan yeniçerilerin bir bölümü padişahın ayaklarına kapanırken, ötekiler de kışlalarına kaçtı.

Elinde kanlı kılıcı olduğu halde kışlaya kadar gelen Sultan Süleyman yeniçerilere karşı bir nutuk verdi. Askerleri bağışlarken, başlarını şiddetle cezalandırdı. Yeniçerilerin ayaklanmasında hatalı davrandığı ve işbirliği yaptığı sanılan Yeniçeri Ağası Mustafa'yı idam ettirdi. Bütün ocak düzene girdi. Fakat bu üc-

retli askerlerin savaşmadan boş durmalarının taht için sürekli bir tehlike olduğunu anlayan sultan, İbrahim Paşa'yı Mısır'dan çağırttı ve yeniçerilerin olası ayaklanmasını bastırmak üzere yeni bir savaşın tasarılarına başladı.

İbrahim Paşa'nın dönüşünde Osmanlılar için daima kutsal ve milli kabul edilen İran Seferi yapılmasına karar verildi. Şimdi, Şah İsmail'in Çaldıran yenilgisinden sonra bu imparatorlukta olup bitenlere bir göz atalım.

Genç İran Şahına Yazılan Mektup

Yavuz Sultan Selim'in çekilmesinden sonra yine bütün İran'ın tek hükümdarı kalan Şah İsmail, buna rağmen üzüntü ve utanç içinde Erdebil'de hayata gözlerini yumdu.

Henüz on yaşında olan oğlu Tahmasp, tahta geçti. İran tahtına geçen çocuğun küçüklüğünden cesaret alan Özbek Türkleri İran'ın kuzeydoğu eyaleti olan Horasan'ı işgal etti. Vaktinden önce savaşmayı öğrenen ve babasının yiğit savaşçılarından yardım gören Tahmasp Özbekleri geri püskürttü.

Osmanlılardan Çaldıran Savaşı'nın öcünü almak ve Osmanlı İmparatorluğu'na kaptırdıkları Mezopotamya'yı yeniden ele geçirmek için yanıp tutuşuyordu. Çocuk hükümdarlarının sağladığı zaferden sonra yavaş yavaş yenileşen ve itaat altına giren Safevi ordusu, Osmanlılarla bir kez daha karşılaşmaya hazırlanıyordu.

Böylece, biri İsfahan'da, öteki İstanbul'da iki genç hükümdar babalarının boy ölçüştükleri savaş alanında bir defa daha karşı karşıya gelmek istiyordu. Kanuni Sultan Süleyman, Şah Tahmasp'a şu mektubu gönderdi:

"Eğer, mezhep ayrılığıyla kararmış ruhunda biraz onur kırıntısı olsaydı, şimdiye kadar baban gibi utancından ölmüş olurdun. Fakat seni küçük düşüren merhametimize hedef olmak ve kılıcımızın sürekli tehdidi altında inlemek için yaşamayı sürdürdün. Bütün evrenin merkezi sayılabilecek olan sarayımıza niçin elçini göndermedin? Neden sen de öteki devletler gibi gelip ayağımıza kapanarak bize bağlı olduğunu bildirmedin? Gururlu davranışların beni, eğer Tanrı izin verirse, Doğu'ya yürümeye zorluyor. Otağımı İran'da, Turan'da, Semerkant'ta, Horasan'da kurmak istiyorum, dünyanın en görkemli ve en büyük iki kalesi olan Belgrad ve Rodos'a karşı düzenlediğim ve başarıyla sonuçlanan seferler İran'a yapacağım seferi geciktirdi. Batı'nın putlarının durduğu yerler, müminlerin camileri oldu. Şimdi, kendini kolla. Çünkü dizginlerimi senin üzerine çevirdim. Kahramanların düşmanlarına önceden savaş ilan etmesi görenek olduğundan seni uyarıyorum. Atalarının derviş elbiselerini giy ve başından tacını çıkar. Dervişlerin arasına katıl ve inzivaya çekil. Eğer kapıma gelip Tanrı adına benden bir lokma istersen sana ekmek veririm. Aksi takdirde karınca gibi toprağın içine girsen, ya da kuş gibi uçup gitsen seni her yerde arar bulurum. Ecel gibi üzerine çöken bu fermana kulak ver ve geçmişten ders al!"

İşte bu biçimde yazılan mektup, Doğu'lu

hükümdarların yarı vahşi, yarı şövalye vari savaş ilanı anlamına geliyordu. Fakat Sadrazam İbrahim Paşa'nın uyarmasına önem veren Kanuni Sultan Süleyman, Tuna üzerinde daha yakın ve daha kaygı verici düşmanlar olan Macarlar, Ulahlar, Boğdanlılar ve Transilvanyalılar üzerine bir sefer yaptıktan sonra yüz elli gün sürecek ve İran'ın kalbine kadar girecek olan seferine başladı.

İbrahim Paşa'nın dikkatini çektiği sorunlar Tahmasp ile boy ölçüşme isteğine üstün geldi. İyi tasarlanan hareketlerin her zamanki erdemi olan sabrını gençliğinden alıyordu. Tuna üzerine sefer yapmak için bahaneler hazırdı. Fakat bu bahanelerin hepsi haklı değildi.

Elçinin Gürzü

Eflâk'ın son hükümdarının dul eşi ve yedi yaşındaki oğlu Yavuz Sultan Selim döneminden beri İstanbul'da gözaltında tutuluyordu.

Ülkenin derebeyleri olan boyarlar[7] prenslerinin oğlunun bu biçimde tahttan yoksun edilmesine kızıyordu. Bu yüzden başlarına aynı hükümdarın kanından Radu[8] adında bir rahibi seçtiler.

Boyarların Yavuz Sultan Selim'e yeni hükümdarları adına gönderdikleri elçiler gizli tertipçiler olarak nitelenerek idam edilmişti. Yavuz Sultan Selim'in komutanı Mehmed Bey tarafından yenilen Hükümdar Rahip Radu, Macarların yeni Hunyad'ı Yanoş Szapolya'dan yardım istemişti.

Kahraman Szapolya'nın işe karışmasından çekinen Osmanlılar, boyarların seçtiği hükümdarı tanır gibi davranmışlardı. Üç yüz Türk atlısı Radu'ya, padişahın mansıbını[9] getirmişlerdi.

Rahip, hükümdarlık alameti olan ferman, bayrak, davul ve ağır silahları almak için elini uzattığı sırada, Osmanlı elçisi elindeki gürzle birden Radu'ya[10] vurarak ayaklarının dibine yuvarladı.

Bu olayı haber alan Szapolya, Macar atlısı ile Eflâk sınırını aştı ve arka arkaya kazandığı beş zaferle Ulahların tahtına aynı aileden ve aynı adı taşıyan bir başka rahibi getirdi. Eflâk'ta pek sağlam duramayacağını anlayan bu yeni Radu, Kanuni Sultan Süleyman ile anlaştı.

İstanbul'a kadar gelerek padişaha saygısını sunmak istedi. Kanuni Sultan Süleyman, Radu'yu ülkesine geri yollamadı; onun yerine yeni Vlad olarak başka bir Boyer'i atadı. Fakat daha sonra Vlad'ı geri çağırdı ve yine Radu'yu kendisine bağımlı prens olarak Eflâk'a gönderdi.

O sıralar aynı bölgede hem hükümdarlık yapan, hem savaşan ve hem de Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine katılan Paul Tomori adında bir papazın Kanuni Sultan Süleyman'ın Suriye'deki sancakbeylerinden olan Ferhad Bey komutasındaki bir Osmanlı birliğini yenmesi Osmanlıları fena halde kızdırmıştı.

7 Slav ülkelerinde, özellikle Rusya'da soylulara verilen ad.

8 Eflâk voyvodası.

9 Yüksek makam.

10 V. Radu Badica: Eflâk Voyvodası (1521-1524). Radu Cel Mare'nin oğlu. Uzun süre Radu dela Afumatı ile voyvodalık için mücadele etti ve sonunda Osmanlılar tarafından öldürüldü.

Osmanlı beyinin kesilen başı ile kırk sancak ve bir sürü tutsak Tomori tarafından Macar kralına yollanmıştı. İmparator II. Maximilian'in[11] İtalya'dan Tuna boylarına çağırdığı General (Kont) Jean Frangipani ile on altı bin paralı askeri Hüsrev Paşa'yı Hırvatistan'da yenmişti.

Osmanlı Devleti'nin onurunun ve bunca yenilginin onarılması, imparatorluk sınırlarına ciddi bir seferin düzenlenmesini gerektiriyordu.

Kaval ve Kemençe

Sultan Süleyman yönetiminde sefer başladı. Ordunun komutanlığı İbrahim Paşa'nın elindeydi. Padişah ve sadrazamın düşünceleri tek bir noktada toplanıyor. Dostluklarını eğlence yerine imparatorluğun sorunları üzerinde geliştiriyorlardı.

Böylece her ikisi de hemen hemen her konuda birleşiyorlardı. Sultan Süleyman'ın kafesli pencere arkasından izlediği Divan toplantılarından başka iki arkadaş sürekli görüşüyor, hatta uyku aralarında bile devlet sorunları üzerinde fikir yürütmek için aynı odada kalıyorlardı.

Babasından kalan ve sarayın ileri gelenleri olan asker, vezir, paşa ve beyzade kabalığından ve bilgisizlikten bıktığı için İbrahim Paşa'da düşüncenin en güzelini, sohbetin en tatlısını, politik görüşlerin en tutarlısını buluyordu.

Padişahın İskoçyalı Marie Stuart, İspanya Kralı II. Carlos ya da Prusyalı Friedrich gibi müziğe karşı büyük bir ilgi duyması; gerek kavalı, gerekse kemençeyi büyük bir ustalıkla çalan İbrahim Paşa'ya özel bir yakınlık göstermesine neden oluyordu.

Bu müzik aletlerinin nağmeleri, Kanuni Sultan Süleyman'ı tahtın dertlerinden bir süre de olsa uzaklaştırmaya yetiyordu.

"Hemen Dövüşelim!"

İstanbul'dan yüz bin kişilik bir ordu ve üç yüz topla yola koyuldu. Başkentini aydın bir şeyhülislam ile kendisine bağlılığını Mısır'da denediği bir kaymakamın güvenli ellerine bıraktı.

Şeyhülislam Kemal Paşazade, kaymakam da eski Mısır Beylerbeyi Kasım Paşa idi. Seferin başlangıç tarihi olarak 23 Nisan 1526 seçilmişti.

Bu tarihin Osmanlılar için özel bir anlamı olmasının nedeni, her yıl yeşil yulaf yemesi için hünkârın atlarının tarlalara götürüldüğü tarihe rastlaması ve din açısından önemli sayılan pazartesi gününe isabet etmesiydi.

Padişahın gözetimi altında her an dikkatle yazılan seferlerin öyküsü, tarihin Sultan Süleyman'ın yürüyüşünü adım adım izlemesine fırsat veriyordu. Ordu bir bütün halinde Sofya'ya geldi. Çok sert bir disiplin ordunun geçtiği Bulgaristan kentlerinde ve ovalarında bir zararın meydana gelmesini önledi. Padişah ve sadrazam köylülere yapılan en ufak bir hareketi şiddetle cezalandırıyordu.

11 (1527-1576) Germen İmparatoru (1564-1576). Bohemya ve Macaristan Kralı. I. Maximilian'ın küçük torunu, I. Ferdinand ile Anne Jagiellon'un oğlu. İspanya sarayında yetişti.



Mohaç Meydan Muharebesi

Kanuni ile İbrahim Paşa, Sofya'da ikiye ayrılarak Tuna ötesinde Macaristan'ın en güçlü yöresi olan Peterwardein'e iki kol üzerinden ilerlemeye başladılar.

Rumeli askerleri ile sayısı iki yüz bine çıkan Osmanlı ordusunun kuşatması karşısında Peterwardein on iki günde teslim oldu. Padişah kente binlerce Macar'ın ölüsü arasında girdi. Buradan sonra Tuna'yı ve Drava Irmağı'nı, Türk mühendislerinin kurduğu köprülerin üzerinden aştılar ve o zamana kadar tanınmamış bir kasaba olan, fakat devletin savaşlarından sonra ünlenen Mohaç'ın bataklık arazisine girdiler.

Yardımcı kuvvetleri de almış olan Macarlar, Krasso bataklığına bakan üzüm bağlarıyla kaplı tepelerin üzerinde Osmanlı ordusunu bekliyorlardı. Macarları gören Osmanlı ordusunun safları arasında kendiliğinden "Allah'a şükür" sesleri yükseldi.

O gün 28 Ağustos 1526 akşamıydı. Padişahın yüce varlığı önünde büsbütün silinmek isteyen Sadrazam İbrahim Paşa basit bir elbise giymiş, sık sık sultanın çadırına giderek ertesi gün yapılacak savaş için görüşmelerde bulunuyordu.

Gün doğarken altın ve gümüş telkâriden yapılmış zırhını giyen ve beyaz sarığı üzerine üç kara balıkçıl tüyü takan Kanuni Sultan Süleyman, ordusunun iki kanadını da iyi görebileceği bir tepenin üzerine yerleşti. Çevresindeki vezir ve paşalarına kısa cümlelerle savaşta alacakları görevleri bildirdi.

Savaşın kazanılmasının komutanının kılıcından çok, düşüncelerinde olduğunu iyi biliyordu. İlk iki seferinde elde ettiği zafer, buyruklarına deneyimin, aklın ve şansın sağladığı otoriteyi kazandırıyordu. En yaşlı komutanlar bile artık kendisine güveniyorlardı.

Savaş divanına yalnızca komutanlarını değil, her birliğin en tanınmış subaylarını da çağırmış, böylece vereceği buyrukların ordunun en ufak birliğine kadar ulaştırılmasını sağlamıştı.

Kendi düşüncelerini çabucak anlattıktan ve gerekli nedenleri açıkladıktan sonra, sırtında zırhı, başında miğferi, omzunda okluğu, elinde kılıcı sessizce padişahını dinleyen Altuca adındaki yaşlı yeniçeriye döndü ve tebessüm ederek sordu:

"Haydi söyle bakayım, düşündüğün daha iyi bir şey var mı? Bize bir öğüt verebilecek misin?"

Yeniçeri Altuca "Evet" diye yanıt verdi:

"Hemen dövüşelim derim!"

Bu öneri padişahın düşüncelerine en yakın olanıydı. Ellerini göğe kaldırarak, "Allahım, kudret ve zafer yalnız senin elindedir. Peygamber kulunun ümmetine yardımcı ol!"

Bu dua aynen ordunun ön saflarında da dolaştı ve sipahiler atlarının dizginlerini ağızlarına sıkıştırarak ileri atıldılar. Padişahın önüne vardıklarında kolları havada yere kapandılar, sonra tekrar atlarına bindiler ve kılıçlarını çektiler.

Macar ağır atlılarının kasırga gibi inen, dayanılmaz darbesini iyi bilen Kanuni Sultan Süleyman, askerlerine ikiye ayrılmalarını, Macar atlılarını ortaya alarak yanlardan sıkıştırmalarını istemişti.

Bu amaçla, düşmanın olası baskınından harekâtın temelini oluşturan merkezin bozguna uğramaması için savaş hattı ile yüklerin ve askerin bulunduğu yer arasında geniş bir boşluk bırakmıştı.

Sadrazam İbrahim Paşa Anadolu ordusuna Hüsrev Paşa da Rumeli ordusuna komuta ediyordu. Göğsünde yıldırım saklayan bir bulut gibi padişah da yeniçerileriyle merkezde yer alıyordu.

Kralın Cesedi Bile Bulunamadı

Savaş, İbrahim Paşa ile Kanuni'nin daha önceden tasarladıkları aşamaları izleyerek sürüyordu. Rahip Tomori'nin komutasındaki Macar ağır atlıları, Anadolu ordusunun üzerine üşüşürken Osmanlılar yana açıldı ve ikinci ile üçüncü sıradaki birlikler Macarları kılıçtan geçirdi.

Macaristan Kralı II. Lajos en gözü pek şövalyeleri ve yedek atlıları ile hem Anadolu, hem de Rumeli ordusu üzerine ok ve ateş yağmuru altında saldırdı ve padişahın otuz bin yeniçeriyle beklediği yere geldi.

Orada, zincirlenmiş topçu bataryaları birden ölüm kusmaya başlayınca Macar saflarında önemli gedikler açıldı. Top ateşinden kurtulanların üzerine saldıran merkez kuvvetleri arasında padişahın altın işlemeli zırhının parıltıları görünüyordu. Beraberce ölmek ya da Osmanlı padişahını tutsak almak üzere ant içmiş olan kralın otuz şövalyesi hünkârın dövüştüğü tepeye yaklaşmıştı. Kargaşanın içinde padişahlarından ayrı düşen yeniçeriler tepenin eteklerinde kralın saldırılarını karşılıyorlardı. Padişahın yakını olan bir avuç soylu Kanuni Sultan Süleyman'ı korurken şehit düştü.

Şövalyeler, sultanın zırhına mızraklarının ucuyla dokunmaya başlamışlardı bile... Çevredekilerin haykırmasıyla tehlikenin farkına varan yeniçeriler geri dönerek şövalyelerin dizlerini parçalayıp, kan içinde yere yuvarladılar.

Şövalyelerin kesilen başları zaferin ilk ganimeti oldu. İbrahim Paşa tarafından toplanan ve düzene sokulan Anadolu ve Rumeli orduları, Macar ordusunu üç yandan çevirmiş, demir ve ateş yağmuru altında bırakmıştı. Bu arada durmadan ateş

kusan toplar düşman ordusunu büsbütün kırıyordu. Bir bölümü kaçmaya çalışırken vurulup düşüyor, bazıları yeniçeri kılıcından kurtulmak için bataklığın çamurlarına atlıyorlardı.

Kral II. Lajos kanının izi bile bulunamadan kayboldu gitti. Yanındaki soylu savaşçılara göre, iyi su verilmemiş çelikten olduğu anlaşılan miğferi, bir mızrak darbesiyle ikiye ayrılmıştı. Başından akan kanlarla ürken atının sürüklemesiyle bataklığa kadar gitmişti. Tuna'nın köpürerek akan suyu onun mezarı oldu.

Bu kral, çevresindeki soyluların kışkırtması sonunda Osmanlılarla Varna Savaşı'ndan sonra yapılan bu savaşta ölen ikinci Macar kralı oluyordu. Bu sefer de üstün gelen Osmanlılar, taçlı kahramanın cesedini boşuna aradılar.

İki milletin ve iki hükümdarın yazgılarını çizmek için iki saat yetmişti. Osmanlıların demir ve ateşinden kaçanların cesetleri ile at ölüleri, iki gün iki gece Tuna'nın sularında sürüklendi. Ova ve bataklık geri kalanları yuttu. İki Osmanlı ordusunun mehter takımları padişahın otağını kurduğu tepenin eteklerinde en tatlı zafer nağmelerini sessiz ovaya yayıyordu.

Ertesi gün yanında İbrahim Paşa ile birlikte, at üzerinde savaş alanını dolaşan Kanuni Sultan Süleyman, kralın cesedini aradı, yaralıları teselli etti. Askerlerini kutladı ve sevincini belirtti. Macarların mızraklarından kurtulduğu yerde bir köşk yapılması ve bir kuyu açtırılması için buyruk verdi. Yırtık zırhı ile kırık miğferi bu savaşın izlerini taşıyordu.

Sanatı Dinsizlik Sayan Cahiller

Pers kralları ya da Büyük İskender'in zafer törenlerini andıran bir görünümde kırmızı bir çadırın altında, altın tahtına oturan Kanuni Sultan Süleyman, ertesi gün vezirlerinin, paşalarının ve komutanlarının kutlamalarını kabul etti.

Eliyle sadrazamın sarığına balıkçıl tüyünden bir sorguç taktı. Dört bin Macar'ın kellesi otağının karşısında piramit biçiminde yığılmıştı. Buyruğu üzerine kazılan muazzam bir çukurun içine otuz bin Macar'ın cesedi gömüldü.

Akıncıların kılıçlarından kurtulan tutsaklar bir araya getirilip, Anadolu'ya gönderiliyordu. Kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar serbest bırakıldı. Bunların ülkelerinde yaşamalarına izin verildi.

Artık önünde düşmanı kalmayan Kanuni Sultan Süleyman, kendisine teslim olan Budin kentine kadar ilerledi. Başkentte bir fatih olarak değil, koruyucu bir hükümdar olarak davrandı. Kent halkının yaşamı, malı, dini ve onuru yeniçerilerin saldırganlığından titizlikle korundu.

Fatih Sultan Mehmed için dökülmüş dev toplardan, Herkül, Diana ve Apollon'un utanç heykellerinden ve Buda kentinin zengin kütüphanesinden başka bir ganimet almak istemiyordu. Buyruğu üzerine kısa zamanda Tuna üzerine kurulan bir köprüyle ordusunu Peşte'ye geçirdi. Orada Macar soylularını huzuruna kabul etti.

Soylular tarafından önerilen Yanoş Szapolya'yı kral olarak tanıyacağına dair söz

verdi. Bu adam ihtirası olmayan ve siyasal yeteneksizliğiyle imparatorluk için tehlike oluşturmayan bir hükümdardı.

Ordunun büyük bölümüyle İstanbul'a dönerken akıncılar Macaristan'ın içine dalarak kentleri ve şatoları yakıp yıkıyor ve yağmalıyorlardı. Yüzlerce tutsak ile binlerce baş inek ve koyun ganimet olarak ülkeye yollanıyordu.

Muzaffer olarak sarayına dönen Kanuni Sultan Süleyman Başkent İstanbul'u Buda ve Peşte ganimetleriyle süslemek istedi. Yaşlı Osmanlılar, Hz. Muhammed'in dininin yok etmeye çalıştığı putları anımsatan heykellerin Atmeydanı'na dikilmesi karşısında hoşnutsuzluklarını belirtiyorlardı.

Sanatı dinsizlik olarak gören bu bilgisiz insanlar karşısında hükümdar ve sadrazam hiddetlendi.

Türkmen şair Figâni[12], sadrazam için suçlayıcı kasideler yazıyordu.

Bunların birinde şöyle diyordu:

"Eski İbrahim (Peygamber Hz. İbrahim'i kastediyor) putları devirirken, yeni İbrahim onları Tanrı'yı gölgelemek için dikiyor."

İlk defa karşılaştığı itirazı bastırmak isteyen Sadrazam İbrahim Paşa, Figani'yi ceza olsun diye bir merkep üzerinde dolaştırtmıştı.

Gözü Kulağı Hükümet Üzerinde

Vergilerin adaletsiz dağılmasından şikâyetçi olan Türkmenlerin ayaklanması Anadolu'daki huzuru bozdu. Yeniçeri Ocağı'nın kurucusu sayılan Hacı Bektaşı Veli'nin yetiştirdiği Kalender adında bir derviş binlerce yandaşıyla Anadolu'nun göçebe halkını ayaklandırdı.



Kanuni Sultan Süleyman'ın Macar Kralı Yanoş'a taç giydirmesi.

12 Figâni Ramazan Çelebi: Türk şairi (ölümü İstanbul 1532). Hekimlik öğrenmek için İsfahan'a gitti. İstanbul'a geldikten sonra yalnız edebiyatla uğraştı. Dönemin şairlerinden Nari ve Muhi ile serseri bir yaşam sürdü. Sadrazam İbrahim Paşa, Budin'den getirilen bir heykeli Atmeydanı'ndaki sarayının karşısına diktirince Figâni, "Dü İbrahim amed bedar-ı cihan/Yeki büt şiken şüd, yeki büt nişan" (Dünya kilisesine iki İbrahim geldi. Biri putları kırdı, öteki de put dikti) diye bir beyit söyledi. Figâni'nin temiz bir üslubu, kuvvetli bir nazım tekniği vardır. Bu şiir üzerine sadrazam Figani'yi öldürttü.

Karaman valisi, Halep Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Tokat dolaylarında, Kalender'in yandaşlarıyla yaptığı savaşta yenildi. Bu durum karşısında sadrazam, bir yeniçeri tümeni ile Kalender'in üzerine yürüdü. Ayaklanmanın çekirdeğini oluşturan Türkmenlere karşı uygulanan politika ile verilen vaatler Kalender'i yalnız bırakmaya yetti. Gücünü yitirince bir yerde kıstırıldı. Kafası kesilip İstanbul'a yollandı. İbrahim Paşa, Kalender'e yenilen komutanlar ile beyleri Tokat'a çağırdı. Hepsini şöyle suçladı:

"Neden yarı çıplak kaçtınız?"

Dinleyenler korku ve utançtan başlarını önlerine eğmiş, susmayı tercih ediyorlardı. Cellatlar çadırın çevresinde sadrazamın işaretini bekliyorlardı.

Nihayet, eski Sadrazam Piri Paşa'nın oğlu, İçel Sancakbeyi Mehmed Bey, İbrahim Paşa'nın ayaklarına kapandı ve ötekilerin adına söz aldı:

"Babalarımız bir savaş olacağı zaman Tanrı'nın inayetine sığınır, padişahın hayır dualarını alır ve ak sakallı deneyimli savaşçılarla görüşürlerdi. Fakat biz bu güzel gelenekleri ihmal ettik. Çılgınca davranıp büyüklük tasladık. Böylece bu felaketleri üzerimize çektik. Suçumuzun cezası olarak işte kılıçlarımız ve kellelerimiz."

Bu itiraf karşısında kararından cayan Sadrazam İbrahim Paşa komutanları bağışladı ve Mehmed Piri Bey'i yanına alarak İstanbul'a götürdü.

Padişah, sadrazamın dönüşünden sonra Divan toplantılarını görünmeden izleyebilmek için saraydaki önü kafesli pencereyi açtırmıştı. Osmanlılar bu pencereyi, imparatorluk hükümetinin üzerine açılmış padişahın gözü veya kulağı diye nitelerler.

1528 yılı Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan'a yeni bir sefer düzenlenmesiyle başladı. Bu seferin nedeni Osmanlı taraftarı Macar Kralı Yanoş Szapolya ile Şarlken, Macar tahtını verdiği kardeşi Avusturya Arşidükü Ferdinand arasında başlayan rekabetti. Şarlken tarafından kurulan Bratislava diyeti[13] Szapolya'nın krallığını reddetmişti. Tokay'da Ferdinand'a yenilen ve Lehistan Kralı Zsigmond'un yanına kaçan Szapolya, yeniden Macar tahtına oturabilmek için Lehlerin ve Osmanlıların yardımını istiyordu.

Osmanlıların zorlamaları karşısında Habsburg İmparatorluğu Budapeşte'yi bırakmak zorunda kalınca Bratislava Macaristan'ın başkenti olmuştu. Diyet: Bir milletin kamuyla ilgili sorunlarının tartışıldığı meclis. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Polonya, Macaristan ve Hırvatistan'daki meclislere "diyet" adı verilir.

Fransızlar da Osmanlı Devleti nezdinde Szapolya'nın yardım isteğini tekrar ederken, Lehistan Kralı Zsigmond, Şarlken'in kardeşi Ferdinand'a karşı Szapolya'nın haklarını savunuyordu. Venedik Doçu Andrea Gritti'nin oğlu Luigi Gritti hem sadrazamın, hem de padişahın sevgisini kazanmış ve bütün sorunların çözümünde yardımcı olmuştu.

13 Çekoslovakya'da kent. Tuna kıyısında Batı Slovakya'nın merkezi.

O da Fransızlar ve Lehliler gibi Zapolya'yı destekliyordu. Fransız elçisi ile Gritti'nin çabaları sonunda İbrahim Paşa, Szapolya'nın Elçisini Divan toplantısına çağırmaya razı oldu. Toplantı sırasında sadrazamın şiddetli suçlamalarıyla karşılaştı:

"Neden efendin, daha önce Macaristan tacını padişah efendimizden istemedi? Budin yanarken kraliyet şatosunun çabalarımız sayesinde ateşten kurtarılmasının anlamını hâlâ kavramadı mı ?"

"Kesilmedikçe Elimiz, Konduğu Yerden Kalkmaz"

Yaşlı ve sert ikinci vezir Mustafa Paşa, Macar elçiye daha sert biçimde sordu:

"Sen ki basit bir Transilvanya beyisin nasıl oluyor da hünkârımızı, efendin gibi basit bir hükümdarın yardımına çağırıyorsun? Hani nerede vergilerin ve armağanların? Efendin, padişahımızın atının ayakları altında ezildikten sonra, nasıl Budin'e girmeye cesaret ediliyor? Padişahımızı atının gölgesinin düştüğü her yerin onun mülkü olduğunu bilmiyor musun?"

Kurnaz İbrahim Paşa tatlılıkla söze girdi:

"Biz Macaristan Kralı Lajos'u öldürdük sarayına girdik, odalarında yiyip içip, yattık. Onun krallığı artık bizimdir. Kralların taçları yüzünden kral olduklarını düşünmek çılgınlıktır. Bir kralı kral yapan ne altın, ne değerli taşlar, ne de taçtır. Kral çeliğin sayesinde tahtına oturur. Kılıç boyun eğmeye zorlar. Kılıç, kılıcın fethettiğini korumalıdır. Yeter ki efendin padişahımızın üstünlüğünü tanısın, biz yalnız Ferdinand'ı değil, onun bütün dostlarını da yok etmeyi biliriz. Dağlarını atlarımızın nalları altında dümdüz ederiz. Biz uyumuyoruz, her an sefere başlamak için fırsat kolluyoruz. İki düşmanımızı mücadeleleri sonunda yorgunluktan bitmiş bir halde bulacak ve hünkârımızın ordularıyla acımadan her ikisini de ezeceğiz. Gülümsediğimi görerek hayrete düşüyorsun. Kılıcımızın darbesiyle kazanılmış ülkeleri bizden istemeye geldiğin için tebessüm ediyorum. Bil ki bizde doğanın pençelerinden daha güçlü pençeler var. Kesilmedikçe elimiz konduğu yerden kalkmaz. Bu sözleri aklında iyi tut, çünkü gerçeğin ta kendisidir. Toprağın düşen her damla yağmuru yutması gibi, biz de söylenen her sözü dinleriz. Siz daima Belgrad'ı hayal ediyorsunuz. Sirmi şarabından içtiğini, Tokay kadehlerinin dudaklarını okşadığını hissediyorum. Sen bize Lehistan'dan söz ediyorsun. Bilki o Lehistan savaş yapmadan her yıl bize elli bin duka altını vergi vermektedir. Kırımlılar tutsak ettiklerini bize satar, Lehistan da onları geri almak için fidyelerini öder. Eğer istersek bir seferde orayı da kan ve ateşe boğarız."

"Kralınız Yatağında Rahatça Uyuyabilir"

Szapolya'nın elçisi İbrahim Paşa'nın etkili nutku altında yatan gizli yardım vaadini anlamıştı. Ertesi gün Kanuni Sultan Süleyman elçiyi huzuruna kabul etti.

Ona şunları söyledi:

"Efendinin yardım isteğini kabul ediyorum. Şimdiye kadar krallığa tam anlamıyla egemen olamamıştı. Macaristan kılıcımın hakkı olarak bana aittir. Fakat bana olan bağlılığını ödüllendirmek için Ferdinand ve Avusturya'ya karşı onu öyle koruyacağım ki, daha şimdiden yatağında rahatça uyuyabilir."

İbrahim Paşa da elçiye şunları dedi:

"Şimdi, efendini, Transilvanya voyvodası olarak değil, Macaristan Kralı olarak anacağız. Padişah efendimiz bizzat düşmanlarının üzerine yürüyecektir. Git söyle ona, ne vergi, ne de armağan istiyoruz."

Bu kadar ince bir politika, Macaristan'da milletin seçtiği bir hükümdarın Osmanlılara bağlı olmayı kabul etmesiyle başarının zirvesine çıkıyordu.

Kanuni ile İbrahim Paşa'nın politikaları Avrupa'nın en usta geçinen devletlerinin inceliğine çoktan erişiyor, hitabet alanında ise onları geri bırakıyordu. Devşirme dehası ile Türk'ün dehası bu iki başlı imparatorlukta birleşince söz, kılıcın tasarladığını tamamlıyordu.

Çıkarları yüzünden İbrahim Paşa'ya borçlu olan İtalyan Luigi Gritti, bu politikaya Avrupa saraylarının havasını ve İtalyan hilesini sokuyordu. Bu gizli danışmanın saygınlığı sarayda her geçen gün artıyordu. İslamiyeti de kabul ettikten sonra, Szapolya onu İstanbul'a elçi olarak atadı.

"Yakında Kralınızın Ziyaretine Geleceğim"

Bu arada Arşidük Ferdinand da Kanuni Sultan Süleyman'a elçi göndererek Macaristan'ı istemişti.

Elçiyi alaylı bir biçimde karşılayan padişah:

"Sakın benden İstanbul'u da istemeyesiniz? Efendiniz bizimle fazla komşuluk ve dostluk ilişkisinde bulunmadı. Gidin ona söyleyin, yakında bütün maiyetimle ziyaretine geleceğim" dedi. Sonra elçinin eline altın keseleri sıkıştırdı ve ülkesine yolladı.

Birkaç hafta sonra İbrahim Paşa'yı Avusturya Seferi için Serasker olarak atadı. Yalnız bu sefer için harcanmak üzere altmış bin duka altını ayırdı.

Tarihçi Celalzade, seraskerlik unvanının verilmesini şöyle anlatmaktadır:

"Bugünden itibaren ve sonsuza kadar bütün ülkemde sadrazamın ve seraskerim olmanı buyuruyorum. Vezirlerim, beylerbeylerim, kazaskerlerim, hukukçularım, kadılarım, seyidlerim, şeyhlerim, saray erkânım, sancakbeylerim, sipahi ve piyade komutanlarım, alaybeylerim, subaşılarım, çeribaşılarım, zaferler kazanmış bütün ordum, kölelerim, büyük küçük tüm devlet memurlarım, ülkelerim halkı, zenginler, köylüler ve fakirler, yukarda söylediğim sadrazamı takdir edeceklerdir. Söylediği ya da inandığı her şeyi inciler saçan ağzından çıkan bir buyruk olarak kabul edecekler, sözlerini büyük bir dikkatle dinleyecekler, öğütlerini saygıyla karşılayacaklar ve asla sözünden dışarı çıkmaya-

caklardır. Beylerbeyleri, sancakbeylerini ve en ufağından en büyüğüne kadar bütün devlet memurlarını atama ve görevden alma yetkisi ister İstanbul'da, ister eyaletlerimde olsun, sadrazamın sağlam muhakemesine, ince zekasına verilmiştir. Böylece sadrazamlık ve seraskerlik makamlarının gerektirdiği görevleri yerine getirirken, adalet ve doğruluk yolundan ayrılmayacak, her kişiye layık olduğu makamı sağlayacaktır. Eğer yüce kişiliğim sefere çıkarsa ya da bir ordu gönderme durumu olursa, Serasker eylemlerinde kimseden buyruk almayacak ve danışmayacaktır. Kimse ona itaat etmemezlik yapamayacaktır. Sancaklara, tımarlara ve görevlere ilişkin yetki tercihi, ücretlerin ve memur aylıklarının artırılması, armağan dağıtılması yine onun kararlarıyla olacaktır. Yalnız bana ait orduyu ödüllendirme ya da cezalandırma yetkisi kendisine verilmemiştir. Eğer ordumun bir mensubu sadrazam ve seraskerin buyruğuna başkaldırırsa (Allah korusun!) kullarımdan biri halkıma eziyet ederse, sayıları ne olursa olsun hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır."

Sonuçsuz Kuşatma

İki yüz bin asker, padişah ile sadrazamı Tuna'nın ötesine kadar izledi. Szapolya, üç yıl önce otuz bin Macar'ın cesetleriyle örtülen Mohaç Ovası üzerinde Osmanlı padişahını karşılamaya gelerek bağlılığını bildirdi. Budin kentinde Szapolya'ya taç giydirildi. Osmanlı ordusu orada fazla kalmayarak Ferdinand'ın peşinden Viyana'ya kadar dayandı.

On altı bin askerle korunan Avusturya başkentinin kalın surları aşılamadı. Sayısız saldırılar yapıldı. Daha sonra, Sultan Süleyman 14 Ekim için genel saldırı emretti. Karnther Kapısı yanında yüz metre kadar açılan bir gedikten Osmanlılar kente girmeye başladı. Ancak Almanların cesareti sayesinde yeniçeriler püskürtüldü.

Cesaretlerinin kırılması yüzünden, Viyana önündeki Osmanlı karargâhında bozgun ve şikâyet havası baş gösterdi. Yirmi bin Osmanlı askeri bu surların önünde can vermişti. Yaklaşan soğuk ve yağışlı havalar ordunun dönüşünü tehdit ediyordu. İbrahim Paşa 15 Ekim gecesi kuşatmayı kaldırdı ve kaçışa benzeyen sessizlikle hareket ederek geri çekildi.

Viyana topunun salvoları şafak sökerken başladığı günden beri çalıştırılmayan saat kulelerinin çalar saatleri, bütün güçleriyle, sanki neşelerini açığa vururcasına çalışıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman yanında götürdüğü Hırvat Zedlitz'e dönerek, "Bu gürültüler nedir?" diye sordu.

"Bunlar sevinç ve bayram işaretidir" diye yanıt verdi.

Üzüntüsüyle zıtlaşan bu sevince kızmayan Kanuni Sultan Süleyman, tutsak Hırvat'a bir onur kaftanı verdi ve fidye istemeden Viyana'ya gönderdi.

Yenemediği düşmanını ayartmak ve kalpleri barışa alıştırmak istiyordu.

Sadrazam İbrahim Paşa Zedlitz aracılığıyla Viyanalılara şöyle sesleniyordu:

"Soylu ve yiğit askerler, biliniz ki kentinizi zapt etmek için gelmedik. Amacı-

mız bizimle Macaristan'ı çekişen arşidükünüz Ferdinand'ı cezalandırmaktı. Tutsak düşen yurttaşlarınızın geleceğini saptamak üzere bize elçilerinizi gönderebilirsiniz."

Viyana kuşatması kalktıktan sonra durulan ilk yerde Kanuni Sultan Süleyman vezirlerini, paşalarını, yeniçerilerini ve ordunun bütün birliklerini armağanlar, yeni rütbeler ve ücret zamlarıyla ödüllendirdi.

Eğer Viyana Seferi başarıya ulaşsaydı, Macaristan tacı İbrahim Paşa'ya verilecekti. Ancak kuşatma sonuçsuz kalınca Macaristan tacı dönüşte Szapolya'nın oldu. Padişah ile ordusu Belgrad'da Osmanlı sınırına ulaştılar. Szapolya ile Ferdinand arasında parçalanan Macaristan, hâlâ padişahın varlığının kaygısını taşıyordu.

Tören Tartışması

Kanuni Sultan Süleyman'ın dört şehzadesinin İstanbul'da yapılan sünnet törenlerinin görkemi, padişahın politikasının bir zaferi haline sokmak istediği seferin kutlama törenleriyle karıştı. İmparatorluğun bütün sınıflarına mensup insanlar başkent İstanbul'da dört gün süreyle saray büyüklerine, orduya ve halka verilen ziyafet sofralarına oturdular.

İbrahim Paşa'nın saygınlığı ters talihiyle kararmamıştı. Sünnet düğünlerinin son günü, herkes gibi kendinden geçmiş olan Kanuni Sultan Süleyman ile Sadrazam İbrahim Paşa arasında şöyle bir konuşma geçti:

"Kanaatine göre senin kız kardeşimle yaptığın düğün mü, yoksa şehzadelerim için yaptığım bu sünnet düğünleri mi daha şahane oldu?"

"Benimki ile mukayese edilecek bir düğün olmadı ve olmayacak."

"Bunu söylemeye cesaret edebiliyor musun?"

"Evet. Çünkü hünkârımız benim düğünümü onurlandıran bir konuğa, yani İstanbul, Mekke, Medine, Kahire ve Şam'ın padişahına sahip değiller."

"Hakkın var, yenik düştüm, Fakat buna ben neden oldum. Hatamı anımsattığın için teşekkür ederim."

"Ben ki Sultanların Sultanı"

Avusturya Arşidükü Ferdinand, İstanbul'a gönderdiği elçileri aracılığıyla Macaristan üzerindeki haklarında direnirken, Fransa durmadan padişaha Avusturya'nın büyümesini önlemesi için baskıda bulunuyordu.

Kanuni Sultan Süleyman. Fransa'nın teşvikleri sayesinde Viyana ve Macaristan seferlerine başlamıştı. I. François'nın tutsaklığı[14] sırasında Angouleme düşesi, Kanuni Sultan Süleyman'a Frangipani kontunu göndermiş, padişahın Avusturya'yla her türlü yakınlaşmasını önlemesini ve Ferdinand'a karşı Fransa'nın kara ordusu ile donanmasını Osmanlıların emrine vereceğini vaat etmesini istemişti.

14 Alman imparatoru ve İspanya Kralı Şarlken'e yenilen Fransa Kralı I. François, Madrid'de Araplardan kalma Alcasar (El Kasr) Sarayı'nda hapisti.

İbrahim Paşa tarafından kaleme alınan padişahın yanıtı, politik zekânın en büyük anıtlarından biridir. Ayrıca sadrazamın üslubunu göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Batı'nın o zamanlar barbar olarak nitelediği Osmanlıların bu diplomasi yorumu şöyleydi:

"Ben ki..."

"Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla,

Cenab-ı Hakk'ın inayeti;

Peygambelik güneşinin, peygamberler aleminin yıldızının, azizler alayının dinsel başkanının, Hz. Muhammed'in (Tanrı ondan razı olsun) hayır dualarıyla dolu mucizeleri;

Ve dört Halife Hz. Ebubekir'in, Hz. Ömer'in, Hz. Osman'ın ve Hz. Ali'nin kutsal ruhlarının (Tanrı onlardan razı olsun) koruması altında;

Daima muzaffer Sultan Selim Han oğlu Şah Sultan Süleyman Han,

Ben ki, sultanların sultanı, kralların kralı, ülkelerin hükümdarlarına taç giydiren, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, Karadeniz'in ve Akdeniz'in, Rumeli'nin ve Anadolu'nun, Dulkadır, Diyarbakır, Azerbaycan, İran, Şam, Halep, Mısır, Mekke, Medine, Kudüs eyaletlerinin, Arabistan ve Yemen'in bütün bölgelerinin imparatoru ve tek egemeni, şanlı ve yüce atalarımın muzaffer güçleri sayesinde alevlenen kılıcıma emanet ettikleri birçok eyalet ve ülke sahibi;

Nihayet, Sultan II. Bayezid'in oğlu Sultan Selim Han'ın oğlu Şah Sultan Süleyman Hanım:

"Sen ki, Fransa krallığının Kralı François'sın!

Kralların sığınağı olan Osmanlı İmparatorluğu'na yolladığınız mektuptan ve güveninize layık olan Frangipani'nin bana sözlü olarak anlatmasını istediğiniz haberlerden öğrendiğime göre, düşman ülkenizi yağma ve tahrip ederken, sizi de hapsetmiş. Kurtulmanız için benim bu taraftan size yardım etmemi istiyorsunuz. Söylediğiniz her şey, herkese açık olan tahtımın önünde ortaya kondu. Açıklama için eklenen bütün ayrıntılar anlaşıldı ve benim yüce bilgim hepsini kavradı. Yaşadığımız zamanda imparatorların yenilmesine ve hapsedilmesine şaşmamak gerekir.

Yüreğiniz teselli bulsun! Ruhunuz hiçbir zaman umudunu yitirmesin.

Bu böyleyken, şanlı büyüklerimiz ve ulu atalarımız (Tanrı son saatlerini aydınlatsın) yalnızca düşmanı yenmek ve fetihler yapmak için seferlere çıkmak hatasını göstermemişlerdi. Ben de onların izinde giderek her mevsim güçlü ve erişilmez olan eyaletleri ile kaleleri egemenliğim altına aldım. Ne gündüz, ne gece uyudum ve kılıcımı asla yanımdan ayırmadım. Tanrısal adalet hayırlı işi kolay yapmamızı sağlasın! Her yerde, her zaman gözetimi ve iradesi hazır olsun!

Elçinizi olayların durumu ve gelişmeleri hakkında sorgulayınız. Size anlatacağı şeylere inanın ve bilin ki her şey öyledir."

"Bu Böyle Biline"

Yine o sıralarda Kudüs Saint-Sepulere Kilisesi üzerinde hak iddia eden I. Fran-

çois'ya Kanuni Sultan Süleyman şunları yazmıştı:

"Korumam altındaki topraklarımın içinde bulunan Kudüs Kalesi'nde eskiden Hz. İsa'nın ümmetine ait kilisenin cami yapıldığından söz ediyorsunuz. Bu konuda bana söylediğiniz her şeyi ayrıntılarıyla bilmekteyim. Eğer bu yalnızca bir mülkiyet sorunu olsaydı, şanlı padişahımız ve sizin aranızda mevcut dostluk ve sevgiye dayanarak istekleriniz bir rica olarak kabul olunur ve sürekli bahtiyarlık dağıtan huzurumuzda memnuniyetle karşılanırdı. Ancak burada taşınabilir ya da taşınamaz bir mülkiyet sorunu yoktur: Bu tamamen dinimizin bir amacıdır. Çünkü evrenin yaratıcısı ve Âdem'in velinimeti Yüce Tanrı'nın kutsal buyruklarına ve Peygamberimizin yasalarına göre bu kilise çok eskiden beri cami haline çevrilmiştir. Müslümanlar orada namazlarını kılar. Bugüne kadar cami olan ve namaz kılınan yerde şimdi bir değişiklik yapmak, dinimize ters düşer. Kısacası kutsal yasalarımızda böyle bir harekete hoşgörü gösterilmiş olsaydı bile isteğinizi yerine getirmem, yine de mümkün olamayacaktı. Fakat, İslam ibadetine ayrılmış yerler dışında ve halen Hıristiyanların elinde olan tapınaklara benim adaletli, adil hükümdarım döneminde hiç kimse elini uzatamaz ve onların içinde oturanlara dokunamaz. Mükemmel bir huzurdan yararlanarak ve benim kesin korumam altında dinlerinin gerektirdiği her türlü töreni ve ibadeti yapmalarına izin verilmiştir. Şimdi dinlerinin tapınak yerlerinde tam güvenlik içinde yaşarlarken, herhangi birinin huzurlarını bozması ya da zulüm yapması olası değildir. Bu böyle biline!

Hicret'in 935. yılının muharrem[15] ayının ilk on gününde yazılmıştır."

"Kadın Gibi Hükümdar!"

Macaristan üzerindeki egemenlik çekişmeleri, Fransa'nın kışkırtması, yeniçerilerin kaygı verici hoşnutsuzluğunu savaş alanında yok etme düşüncesi ve özellikle Batı'nın Süleyman'ı sayılan Alman İmparatoru ve İspanya Kralı Şarlken'le boy ölçüşme ihtirası, padişahı 1532 yılında Belgrad'a sürükledi. Arkasında iki yüz elli bin adam vardı. Fransa Elçisi De Rinçon, Kanuni Sultan Süleyman'ı Belgrad'da bekliyordu. Osmanlıların sürekli müttefiki olan Kırım hanının kardeşi Sahip Giray'ın başkanlığında on beş bin Kırım askeri, Osmanlı ordusuna katıldı.

Bu seferde, Szapolya'ya başkaldırmış olan bazı kentler ile Macar soylularının kaleleri kuşatılıp düşürülürken, Osmanlı ordusunun egemenliği ve Kanuni Sultan Süleyman'ın görkemi bir kez daha gözler önüne serildi. Fethettiği kale ve kentlerin komutanlığını, kendisine karşı bu kentleri en iyi savunan Macar kahramanlarına veriyor, onlardan yalnızca yeni krala bağlılık andı istiyordu. Komutanlarından en gözü pek ve kendisine en bağlı olan Kasım Bey, yirmi bin akıncıyla Styrie ve Avusturya'yı bozguna uğrattı.

Bu seferler sırasında kendilerine direnen kentlere giren akıncılar atlarının terki-

15 Hicri 935 yılının muharrem ayı, miladi takvime göre 1528 yılının eylül ayına rastlar.

lerine attıkları genç oğlanları ve kızları ülkelerine döndüklerinde köle olarak satıyorlardı. Lodron kontu ile Brandenburg margravı[16] bu insan yağmasının öcünü Pirggliz'de aldılar. Bir geçitte pusuya düşürülen Osmanlılar, on bin şehit verdi. Kasım ve Osman beyler Macar şövalyelerinin kılıçları altında şehit düştü. Macar şövalyelerinden Paul Bakics, mızrağını Osman'a sapladı, onu tozların içine yuvarladıktan sonra kalbini hançeriyle deşti. Kasım Bey'in altın kakmalı miğferi Şarlken'e gönderildi.

Bu bölgesel savaşlar sürerken Kanuni Sultan Süleyman ve ordusunun büyük bir bölümü Styrie'nin dar yollarından ilerleyerek Gratz kulelerinin önüne geldi. Bu kulelerden birinin üzerine Almanya ve İtalya'yı dehşete düşüren Kanuni Sultan Süleyman'ın portresi acı bir anı olarak çizilmişti.

Osmanlılar binlerce kaleye ve gönüllülerden oluşan birliklerden başka düzgün bir orduya rastlamadı. Böylece kırk bin tutsakla ve değerli ganimetlerle geri döndüler.

Belgrad'a gelen Kanuni Sultan Süleyman imparatorluğuna ve Asya ile Avrupa saraylarına zafer mektupları gönderdi. Bu mektuplarda tek başına Almanya'yı savunamayan Şarlken'in korkaklığıyla alay ediyordu. Ondan "Kadınlar gibi savaş alanında gözükmeyen bir hükümdar" diye söz ediyordu.

Lehistan Kralı Zsigmond'a, Belgrad'a elçilerini göndererek anlaşma önerdi. Zsigmond, Kırım Türklerinin saldırılarının son bulmasını istiyordu. Kanuni Sultan Süleyman Lehlerin isteklerini kabul etti. Kırım hanlarına bundan böyle Lehistan'a sefer yapmamalarını buyurdu. 18 Kasım'da savaş yapmadan muzaffer olarak İstanbul'a döndü.

Denizlere Bir Türlü Söz Geçiremediler

Şarlken Almanya'da önünden silinirken, İtalya, Papalık ve İspanya donanmalarını yöneten Cenevizli Amiral Andrea Doria denizde karşılaştığı Osmanlı kadırgalarını yakıyor, Mora kıyılarına saldırıyor ve korkusuzca Çanakkale Boğazı çevresinde dolaşıyordu. Karalarda yenilmez bir güce sahip olan Osmanlı Devleti, denizlere pek az egemen olabiliyordu.

Göçebe ırkların denizcilik taraflarının zayıf olması bir yana, Osmanlıların denizcilikteki başarısızlıklarının başka bir nedeni de vardı.

Osmanlılar karada tek başlarına vuruşurlardı. Oysa denizde köleleri olan Rumlarla beraber dövüşmek zorunda kalıyorlardı. Mükemmel denizci, fakat daima köle ya da devletin uyruğu durumundaki Rumlar Osmanlıları savaş alanında başarılı kılan kahramanlık ilkesine asla sahip değildi. Ayrıca deniz savaşları sertlik ve cesaretten başka bir şey istemeyen kitle savaşlarına da benzemiyordu. Bu savaşlar bir sanattı. Kısa zamanda bir ordu kurmak mümkün olmakla beraber, bir donanma kurmak kolay değildi. De-

16 Alman sınır soylularına verilen ad.

niz savaşının tek aracı olan kadırgaların yapılması zahmetli, silahlandırılması güçtü. Denizin üzerinde manevra yapılması beceri isteyen bir işti.

Bu donanmaları yaratacak ve koruyacak deniz yönetimine Osmanlılar sahip olamamışlardı. Üç deniz, iki boğaz ve bir adalar grubu üzerine oturmuş olmalarına rağmen onları istila ederek sahip olmayı başaramamışlardı. Her ırkın yetenekleri, coğrafi durumuna rağmen yazgısı üzerinde daha etkili olur. Akdeniz üzerinde bir kayalığa ve bir limana sahip Ceneviz gibi küçük bir denizci cumhuriyetin amirali, Asya ve Avrupa'nın İstanbul'daki kesin egemenini kaygılandıracak atılımlarda bulunuyordu.

Elçiler, Sadrazamı Yakından Tanıdı

Kıyılarında saldırıya uğraması ve babası Yavuz Sultan Selim'in İran'la ilgili tasarılarını yerine getirme isteği, Kanuni Sultan Süleyman'ı Şarlken ve Ferdinand'ın barış önerilerine yanaşmaya zorladı. İstanbul'da Şarlken'in elçilerini kabul ederken imparatorluğun kuruluşundan beri ilk kez Osmanlı elçilerini Viyana'ya gönderdi.

Ferdinand bu elçiyi yanında Bohemya ve Avusturya ileri gelenleri, taraftarı olan bazı Macar soylularıyla birlikte altın işlemeli bir kumaşla örtülmüş tahtı üzerinde karşıladı. Barış, ateşkes adı altında bizzat Şarlken'in saygı ifadesi olarak Andrea Doria tarafından alınmış Mora kıyısındaki bir limanın ve Osmanlıların "Güle" ya da "Göle" dedikleri Macar kalesi Gyula'nın padişaha iadesiyle gerçekleşti. Kanuni Sultan Süleyman da karşılık olarak Macar topraklarında kalan bölüm üzerinde Avusturya'nın egemenliğini tanıdı.

Viyana'da kabul edilen bu koşullar, Ferdinand'ın elçileri aracılığıyla İstanbul'a getirildi ve padişah tarafından imzalandı. Bu elçilerin saraylarına yolladıkları ve İspanyol arşivlerinde bulunan belgeler, o dönemin adamlarını, olaylarını pek açık biçimde anlatmaktadır.

Sadrazam İbrahim Paşa gizlemeyi başaramadığı bir sevinçle Gyula Kalesi'nin anahtarlarını alırken, bu saygı ifadesiyle yetineceklerini ve kalenin gerçekten ellerine geçmesi için çabada bulunmayacaklarını ifade etti.

Elçilerin anlattıklarına göre, İbrahim Paşa onları uzun süre ayakta tutmuş ve elçiler, Viyana'dan Bağdat'a kadar olan ülkeleri yöneten sadrazamın yüzünü iyice incelemek fırsatını bulmuşlardı. Yüz hatları yuvarlak ve kusursuz, gözleri kara fakat okşayıcıydı.

Katıldığı altı seferden dolayı teni esmerleşmişti. Aralık dudaklardan inci taneleri gibi parlak ve sivri dişleri gözüküyordu. İbrahim Paşa yine elçilerin anlattıklarına göre, Tuna'dan Fırat'a kadar olan toprakları titreten yeniçerilerin başlangıçta günde yarım akçe maaş aldıklarını, sonra bu ücretin imparatorluğa bir yük vermeden günde iki, üç, beş akçeye yükseltildiğini ve şu sırada acemi askerin sekiz akçe aldığını söylemiştir. Donanmanın büyük masrafları olduğunu, fakat hazinenin zengin olmasından dolayı bu yükü önemsemediklerini bildirmiştir.

Elçiler, Sadrazam İbrahim Paşa'nın konuşmasını şöyle anlatmışlardır:

"İtalya'ya karşı hazırlanacak olan donanmanın masraflarını karşılamak için bin at yükü akçe aldık. Bu, iki milyon duka altını eder. Elli bin Osmanlı dünyayı egemenliğimiz altına almak için yeterlidir. Hıristiyanların bizi suçlamaktan hoşlandıkları kadar zalim değiliz. Yalnız ben, Macaristan'dan binlerce kadını, çocuğu ve tutsağı köle yapılmamaları için akıncıların ellerinden kaçırdım. Akıncılarımızın çoğu da benim gibi davrandı. Bu geniş imparatorluğu yöneten benim. Yaptığım her şey kalıcıdır. Çünkü bütün güç benim elimdedir. Devlet görevlilerini ve beylerbeylerini ben atarım. Verdiğim her şey verilmiş olarak kalır. Reddettiğim şeyler ise sürekli reddedilir. Her şey benim kararımla olduğu için, yüce padişahın bile verdiği buyruklar, eğer benim onayımdan geçmezse uygulanamaz. Savaş, barış, politika, hazine hep benim elimin altındadır. Sizinle böyle konuşmamın nedeni, karşımda sıkılmadan, güven duyarak rahatlamanızı sağlamak içindir."

Sadrazam İbrahim Paşa, anlaşma metni üzerindeki Şarlken'in mührünü inceledikten sonra konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Efendimiz padişah, kendileri ile benim aramda fark kalmamasını istediklerinden biri onda, biri de bende iki adet mühür bulunmasını buyurmuşlardır. Eğer kendileri için giysi ısmarlayacak olsalar, bir eşini de benim için yaptırırlar. Yaptırdığım bütün yapıtlar hep onun parasıyla olmuştur. Sizi kabul ettiğim bu saray da onun hazinesinden çıkmıştır. Hünkârımız Macaristan'ı Yanoş Szapolya'ya vermiştir, bundan böyle hep onun kalacaktır. Macaristan Kraliçesi Maria'nın toprakları ve drahoması[17] kendisine iade edilecektir. Eğer Budin'de bir saat daha gecikseydi elime düşecekti. O zaman padişahımız tarafından bir kız kardeş gibi muamele görecekti. Büyük hükümdarların şanı, yendiklerini yücelttikleri derecede yükselir."

Elçiler böylesine güzel konuşan bir devlet adamıyla karşılaştıkları için hayretle birbirlerine baktılar. Yüz ifadelerinden böylesine uygar ve görkemli bir konuşmayı Venedikli Gritti'nin ilham ettiğini sandıklarını belirttiler.

Elçilerin anlattıklarına göre, İbrahim Paşa gülümseyerek şu açıklamayı da yaptı:

"Sanmayınız ki bu sözler bana Gritti tarafından fısıldandı. İstediklerimi ve bana uygun gelenleri söyleyen ve isteyen Gritti'dir. Yanlış düşünceye kapılmamanız için bunları tekrar ediyorum. Ben kesin güce sahibim ve istediğim her şeyi padişah da istiyor demektir."

Devşirme Sadrazamın Yükselme Tutkusu

Bu konuşmada, efendisinin dostluğu sayesinde taht seviyesine yükselmiş bir çalgıcıda, bir süre sonra daha da yukarılara yükselme coşkusunu görmek mümkündür. Elindeki güçten dolayı sağlıklı düşünme yeteneğini kaybetmiş bir zih-

17 Hıristiyan ve Musevilerde, bir evlenmede gelinin güveye verdiği para ya da mal.

nin sallantıları altında, uzaktan uzağa talihinin ters dönmeye başladığı görülmektedir.

İbrahim Paşa ile elçilerin yaptıkları son konuşmadan, efendisinin efendisi olma yolunda gözüken sadrazamın övünmesi, dehasından daha fazla göze çarpmaktadır. Esas konuya geçmeden önce sorulan birkaç ilgisiz sorudan sonra İbrahim Paşa konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

"Neden İspanya, Fransa kadar uygarlaşmamıştır?"

Yanıt olarak ülkenin kuraklığı, Yahudilerin ve Arapların sürülmesi ve kara sapandan çok silah tutmayı seven İspanyolların gururları gösterildi.

İbrahim Paşa, "Bu gurur kandadır. Aynı şeyi, gurur sahibi Rumlarda da aramak gerekir" dedi.

Sonra kinayeli konuşmasını sürdürdü:

"Hayvanların en korkuncu olan aslana kuvvet ve alışkanlığın etkisiyle hükmedilir. Bir başkası ona yiyecek vermek için yaklaşamaz. Aslan hükümdar, bakıcıları da danışmanları ve vezirleridir. Bakıcının uysallaştırmak için tuttuğu sopa, hükümdarları güdecek olan gerçek ve adalettir. Ben de efendim olan yüce sultanı, gerçeğin ve adaletin sopasıyla yönetiyorum. Kral Şarlken de bir aslandır; yardımcılarının da onu aynı biçimde yönetmeleri gerekir."

Elçilerin anlattıklarına göre İbrahim Paşa daha sonra kendi gücünden söz etmiştir:

"Yaptığım her şey yerine getirilir. İstersem bir at uşağını paşa yaparım. Hoşuma giden herhangi bir kişiye, padişahımın araştırmasına bile gerek kalmadan ülkeler ve krallıklar verebilirim. Benim kabul etmediğim bir şeyi isterse, buyruğu yerine getirilmez. Tersine padişahın kabul etmeyip, benim istediğim şey hemen uygulanır. Barış ve savaş hep benim bileceğim şeylerdir. İmparatorluk hazinesi benim kontrolümdedir. Hünkâr benden daha şatafatlı giyinemez. Bütün harcamalarımı padişah karşıladığı için, servetim olduğu gibi durmaktadır. Krallıkları, ülkeleri, hazineleri bana bıraktığı için her istediğimi yapabilirim. Gençlik yıllarımdan beri padişahla beraber bulundum. Onunla aynı hafta içinde doğmuşum. Padişah olduğu zaman, Macarlarla iyi komşuluk ilişkileri kurmak, babasının ölümünden dolayı başsağlığı dilemelerini ve tahta çıkışını kutlamalarını kabul etmek umuduyla Macaristan'a elçilerini gönderdi. Fakat onlar elçiyi tutukladı ve zindana attılar. Aynı görevi üzerine almış olan bir çavuş da, ihtimal ki büyük bir kişi sanıldığından aynı akıbete uğradı. Bunların hepsi yüce hünkârı kızdırdı. Bir süre sonra Fransa Kralı Pavie'de yenilince, ana kraliçe, sultanımıza şöyle bir mektup yazdı: 'Oğlum, Fransa kralı, İspanya Kralı Şarlken'e yenildi ve hapsedildi. Şarlken'in onu serbest bırakma yürekliliğini göstereceğini umut ediyorum. Ama oğluma layık olmadığı biçimde davrandı. Büyük İmparator! Oğlumu kurtarman için senden rica ediyorum.' Fransızların uğradığı felakete üzülen ve Şarlken'in davranışına kızan padişah, ana kraliçenin yardımına koşmak için ortaya süreceği nedenleri aramaya başladı. O zaman Macar Kralı II.

Lajos'un karısı Şarlken'in kız kardeşi olmasından yararlanarak elçilerine karşı daha önceleri yapılmış kötü davranışı bahane etti. Lajos, padişahla karşılaşmak için ilerledi. Her ikisi de tahtları üzerinde hak sahibi olarak, elde kılıç karşılaştılar. Kılıç sorunu çözümledi. Bize egemen olma hakkını verdi. Macarları yenen bendim. Çünkü padişah Mohaç Savaşı'na katılmadı. Atına binip bize kavuşmak üzereyken, zafer haberini ona ulaştırdım. Sonra Budin'i aldık ve egemenliğimizi kurduk."

İbrahim Paşa, Budin'in alınmasından da uzun uzun söz etti. Tutsakların öldürülmesi sorununa gelince, olayın kendinin de, sultanın da buyruğuyla olmadığını, suçun tutsaklarda bulunduğunu belirtti. Hobordanski'nin Viyana kuşatması üzerindeki saygısızca ısrarlarını yanıtladı.

Şarlken'in Tehditleri

Sadrazam İbrahim Paşa konuşmasını şu sözlerle sürdürdü:

"O sıralar Şarlken İtalya'da Osmanlıları savaş, Protestanları da zor kullanarak eski inanışlarına döndürmekle tehdit ediyordu. Almanya'ya döndü ve hiçbir şey başaramadı. Bir imparatora başlamak, sonra tamamlayamamak; konuşmak ve sonra da bir şey becerememek yakışmaz. Nitekim, toplanması mümkün olmayan bir konsil kurmaya çalıştı. Budin'i kuşattı fakat alamadı. Kardeşi Ferdinand ile Kral Lajos arasında barışı sağlaması gerekirken, bunu yapmadı. Eğer ben bugün bir konsil toplamaya karar verseydim, bir yana Luther'i öteki yana da papayı koyar ve kilisenin birliğini sağlamaya çalışırdım. Yani ben ve hünkâr, Şarlken'in yapması gereken şeyleri yapardık. Eğer Macaristan kralı yatağında ölseydi, Ferdinand'ın tahta geçme olasılığı doğabilirdi. Fakat mademki savaş alanında can verdi, krallığı da bize aittir. Çünkü kılıçlarımızla fethedilmiştir. Bütün Macaristan'ı işgal ettik. Kardeşine[18] şatosunu geri verdik. Bütün valilerin bize bağlı olma beyanlarını kabul ettik. İstediğimiz kadar Macaristan'da kaldık ve hiç kimse bize direnmedi."

Elçiler, bundan sonra İbrahim Paşa'nın konuşmasının asıl konusu olan Şarlken'in mektubuna değindiğini anlatırlar:

"Bu mektup ihtiyatlı ve ılımlı bir hükümdarın mektubu değildir. Şarlken gururla kendisine ait olmayan unvanlar saymaktadır. 'Kudüs kralıyım' demeye nasıl cesaret edebiliyor? Yüce hünkâr'ın bu kentin egemeni olduğunu bilmiyor mu? Padişahın topraklarına göz mü dikiyor, yoksa ondan nefret ettiğini mi göstermek istiyor? Hıristiyan senyörlerin dilenci elbiseleri içinde Kudüs'e hac ziyareti yaptıklarını duydum. Şarlken Kudüs'ü dilenci gibi ziyaret etmekle oranın kralı olunabileceğini mi sanıyor? Bundan böyle kutsal kentin Hıristiyanlarca ziyaretini yasaklayacağım."

Cornelius Dupplicius Schepper adındaki elçi Şarlken'in aldığı unvanın bir formalite olduğunu ve hiçbir anlamı olmadığını açıklamaya çalıştı.

18 Sadrazam İbrahim Paşa'nın burada hitap ettiği elçi, Avusturyalı Jerome de Zara'dır.

İbrahim Paşa konuşmasını sürdürdü:

"Üstelik Şarlken, Ferdinand ile yüce hünkârımızı aynı satır üzerine koymuş. Kardeşini sevmekte haklı olabilir. Ancak bunun için yüce padişahın soyluluğunu kardeşiyle karşılaştırarak alçaltmaya hakkı yoktur. Padişahımızın, Ferdinand'ın topraklarından daha geniş ve daha zengin bir sürü sancağı vardır."

Büyücülük Suçlaması

Sadrazam İbrahim Paşa, Jerome de Zara'ya dönerek şunları söyledi:

"Diyarbakır sancakbeyi olan atan ve kardeşin Nikola'nın, senin kralın Ferdinand'dan daha geniş toprakları ve daha fazla halkı vardır. Savaş zamanında elli bin atlı orduya katılmak zorundadır. Sipahileri ve tımarlı askerleri Ferdinand'ın ordusundan daha kalabalıktır. Sultanımın daha onun gibi pek çok sancakbeyi vardır. İmparator Şarlken öyle bir mektubu yazmış olmaktan dolayı utanmalıdır. Macaristan Seferi sırasında François'nın bize yôlladığı mektup ne kadar değişik ve soyluydu. Orada kendinden Fransa Kralı François diye söz ediyordu. Yüce padişah da, Kral François'yı onurlandırmak için yanıtında unvanlarını sıralamadı ve ona basit bir kardeş gibi yazdı. Eğer Şarlken bizimle barış yaparsa, o zaman gerçekten imparator olacaktır. Çünkü onun durumunu Fransa ve İngiltere krallarına, papaya ve protestanlara biz kabul ettireceğiz. Şarlken ile papa arasında var olan dostluğun, özellikle Roma'nın yağmalanması ve papanın zindana atıldığı sırada hedef olduğu kötü muameleden sonra, şimdiki dostluğun gerçek olduğuna inanıyor musunuz? Papanın tören tacından çalınmış bir mücevheri altmış bin duka altına satın aldım. Bu yakut (parmağındaki bir yüzüğü göstererek) tutsak olduğu sıralarda Fransa kralının elindeydi. O zamandan beri benim oldu. Peki şu halde Kral François'nın, Şarlken'i sevmesini isteyebilir misiniz?"

Görüşmelerin sonunda İbrahim Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ı alarak Gritti'nin evine götürdü. Böylece Avusturya ve İspanya elçileriyle daha samimi konuşma olanağı yarattı. Öteki vezirler ve sarayın ileri gelenleri padişaha yapılan bu davranışı hoş karşılamadılar. Kendi ifadelerine göre, büyücülükle padişahın aklını ve özgürlüğünü hapseden bu gözde kişiyi şikâyet ettiler.

Sadrazam ile Defterdar Çekişmesi

Kanuni Sultan Süleyman, elçileri uğurladıktan hemen sonra Sadrazam İbrahim Paşa'yı İran Seferi için serasker ilan etti. İbrahim Paşa'yı Konya'ya göndererek birlikleri toplamasını ve sefer hazırlıklarını yapmasını buyurdu.

İmparatorluğun mali işlerinde büyük deha sahibi olan İskender Çelebi, seraskerin vekili olarak İbrahim Paşa'ya eşlik ediyordu. Zenginliği askerler üzerindeki saygınlığını artırıyordu. Üstelik askeri harekât planları hazırlama konusunda da görülmemiş bir beceriye sahipti.

Anadolu'daki tımarından çıkardığı bin iki yüz atlı arkasından geliyordu. Çok değişik giyinmiş, başlarında altın işlemeli kü-

lahlar taşıyan altı yüz kölesi efendilerine hizmet ediyordu. İbrahim Paşa ise İskender Çelebi'nin görkemine ancak erişiyordu. Bunun için hem askerlerin, hem de padişahın gözünde vekilinin görkemi altında kalmak istemiyordu.

Ordu hazinesini defterdar unvanıyla yöneten İskender Çelebi, namuslu bir adam olmasına rağmen sahip olduğu servet her türlü kuşkuyu üzerine çekmeye yetiyordu. Bir gece, hazinelerin taşındığı arabaların çevresinde güvenilir askerlerinin "Hırsız Var!" diye bağırdıkları duyulunca, İbrahim Paşa ordunun yürüyüşü durduruldu.

İbrahim Paşa hemen olay yerine koştu. Hazineyi korumakla görevli otuz muhafızı tutuklattı. İskender Çelebi'nin düşmanları tarafından sorguya çekilen muhafızlar, işkence sonunda defterdarın kişisel hazinesi için ordu Hazinesi'nden altın çaldıklarını söylediler.

İbrahim Paşa padişahın, Defterdar'ı bizzat o mevkid atamış olmasından dolayı daha ileri gitmeye cesaret edemedi. Ancak hazine muhafızları tarafından ileri sürülen iftiranın inandırıcı olması İbrahim Paşa'nın rakibini yavaş yavaş gözden düşürüyordu. Sadrazamın gizli düşmanlığına yenik düşeceğini anlayan İskender Çelebi, İbrahim Paşa'nın ün kazanmaya olan ihtirasını kamçılayarak, bizzat Tebriz'e gitmesini ve Tahmasp ile barış yapmasını öğütledi.

Amacı Tebriz'e gidecek İbrahim Paşa'nın Tahmasp'ın tuzağına düşmesini sağlamaktı. İbrahim Paşa bu öğüde değer verdi. Yüz elli bin kişilik bir orduyla Tebriz'e yürüdü. Savaş yapılmadan kente girdi ve padişaha fetihlerini anlatan bir zafername yolladı.

Kanuni Sultan Süleyman da, yanındaki yedek kuvvetlerle Tebriz'e ilerledi. 27 Eylül 1534'te bağışlayıcı galip olarak kente girdi. Birleşen iki ordu, Tahmasp'ın hareketsizliğinden ve müttefiklerinin ihanetinden cesaret alarak Hamadan'a doğru ilerlemeye başladı. Kötü yollardan ilerlerken açlıktan ölen atlarını ve develerini arkada bırakıyorlardı. Bu başarısızlıkları İskender Çelebi'ye bağlayan İbrahim Paşa, onu defterdarlık görevinden aldırdı.

Kanuni'nin Kalbini Çalan Rus Köle

Sonunda Bağdat, kapılarını Türk sultanına açtı. Bu seferin hedefi, Babil'i fetheden Makedonyalı Büyük İskender ile kendini karşılaştırmak isteyen Kanuni Sultan Süleyman'a bir zafer ve şan kazandırmaktı.

Düşüncesine göre, Batı'da Belgrad ne ise, Doğu'da Bağdat da öyle olmalıydı. Halifelerin unutulmaz kutsallığı kentin kudretini, görkemini ve yerini Osmanlıların gözünde bir kat daha artırıyordu.

Efsaneler ise kenti büsbütün sihirli yapıyordu. Peygamberin ruhani tahtına oturan halifelerin kutsal kenti idi. Abbasilerin ikinci halifesi El Mansur, Fırat'tan pek uzak olmayan bir yerde, Dicle kıyılarında eski Babil'in harabeleri üzerinde Bağdat'ı kurmuştu. Kavurucu güneşin altında iki ırmağın sularıyla verimlenen toprakları ona "Cennet Bahçesi" anlamında Bağdat adını kazandırmıştı.

Pirinç, hurma, limon, incir, kavun, nar, şekerkamışı, üzüm, elma, kayısı, şeftali dolu bahçeleri kentin çevresini altın rengine dönüştürüyordu. Hindistan'dan, Arabistan'dan, İran'dan, Suriye'den ve Mısır'dan gelen kervanlar, orada doğal zenginlikleri değerli taşlar, filler, atlar, ipek, pamuk ve yün kumaşlarla değiştirirlerdi. Fırat, Bağdat'ı kucaklarken serinliğini ve sağlığını kente bırakıyordu.

Her adımda erenlerin türbelerine rastlamak olasıdır. Ruhani tacın pırlantaları gibi parıldayan kubbeler uzaktan bakıldığında kervanla gelenlerin gözlerini kamaştırır. Harun el Reşid'in karısı Zübeyde'ye ait olan anıtsal türbe, aşk ile yasın birleşmesini gösteren olağanüstü yapıtlardan biridir. Arap medreseleri kente bütün Doğu'nun bilgelerini, bilginlerini, şairlerini çeker, Kum kenti üzerinde hâlâ gözüken insan kemiklerinden piramit, Timur'un fethini anımsatır.



Hurrem Sultan

Gezen herkese dünyanın efendilerinin sarayı olduğunu belli eden bu kentte Kanuni Sultan Süleyman dört ay kaldı. Babil harabelerini ziyaret ettiğinde Doğuluların hurafelerine uyarak, bu taş ve harç yığınları altında yatan cinlerin yardımını istedi. İran efsanelerine göre, oradaki cinler kendilerine yalvaranlara büyük bir şans ve fatihlerin ihtirasını verirler. Yine aynı yer basit devecilere bile, sevdikleri kadınları göğe yükselten sihirli kelimeler ilham eder:

"Kadınlar bir an için Çobanyıldızı'nda oturdular. Çaldıkları lirin telleri ay ışığının parıltılarıydı. Lirin nağmeleriyle, yıldızların raksına eşlik ediyorlardı."

Haremindeki kadınlardan biri tarafından tutsak derecesinde elde edilmiş olan Kanuni Sultan Süleyman'ın kalbi aşkla ilgili bu efsanelere ve çağrılara çok duyarlıydı.

Bir süre sonra yaşamında çok önemli bir yer tutacak olan ve İstanbul'da istemeyerek bıraktığı bu kadın, bir Rus kölesi olan Roxelane'dı.

Aşk, Padişahın Politikasını Etkiliyor

Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat'tan bütün ülkelerin hükümdarlarına zafernameler yolladı. O günlerde İbrahim Paşa sultana fark ettirmeden bir cinayet işletti. Asılsız zimmet ve ihanet savlarıyla suç-

ladığı İskender Çelebi, alçakçasına Bağdat Çarşısı'nda asıldı.

En az onun kadar namuslu olan kardeşi de aynı gün kafası kesilerek idam edildi. İskender Çelebi'nin, bir bölümü askeri amaçlarla, öteki bölümü bilim ve devlet işleri için yetiştirilmiş sekiz bin kölesine el konuldu. Bunlar, sultanın saray köleleri arasına alındı.

Defterdar'ın okulunda yetişmiş yedi köle, daha sonra imparatorluğun sadrazamı olacaklardır. İbrahim Paşa'nın sevinmesine neden olan bu adaletsiz ve öç alıcı cinayet, padişaha ileride kendisine rakip olmaya kalkışan bir sadrazamdan nasıl kurtulacağını öğretmiştir.

Fransız Elçisi Laforet, Fransa kralı adına Bağdat'a kadar gelerek Kanuni Sultan Süleyman'ı fetihlerinden dolayı kutladı. Fransa, İspanya, Almanya ve Rusya'nın dünya devleti olma yolundaki çabaları karşısında güvenliği için tek dostu olan Osmanlı İmparatorluğu ile ittifakın anlamını kavramaya başlamıştı.

İki ayrı dine sahip olan iki millet, ortak politikalarıyla dünya sahnesinde kişilik kazanmaya başlamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa kendi varlıkları için ancak Napolyon'un yanlış politikası sonucu kaygı duymaya başlamışlardı.

Şu sıra (kitabın yazıldığı yıllar) devam eden Kırım Savaşı (1856), Austerlitz kahramanı Napolyon Bonapart'ın bu siyasal hatasının sonuçlarını telafi etmektedir.

Kapitülasyonlar adı altında gerçekleştirilen ilk anlaşma sayesinde Fransa, yurttaşları gemileri ve ticareti için kendi topraklarında sahip olduğu özgürlüğü, güvenliği, adaleti, ayrıcalıkları ve mülkiyet hakkını Osmanlı İmparatorluğu'nda da aynen güvence altına alıyordu. Her iki millet, o zamanların doğal bir hakkı olan savaş tutsaklarının köle yapılması hakkını birbirine yasaklıyorlardı.

Bu anlaşma İbrahim Paşa tarafından görüşülüp imzalanan son anlaşma olmuştur. On dört yıl süren güç ve hatta ortak hükümdarlık, artık İbrahim Paşa'nın talihini ters döndürmeye başlamıştı. Çekememezlikten doğan dedikodular ve padişahın kaygıları giderek artıyordu.

İskender Çelebi'nin öldürülmesinden ve Şarlken'in elçilerine karşı gösterdiği küstahça böbürlenmeden, dedikoduların ve kaygıların pek de boş olmadığı anlaşılıyordu. İbrahim Paşa'nın sahip olduğu ikbal ve mutluluğun aşırılığından zayıflayan dik başı, ihtirasın ve nankörlüğün etkisiyle dönmeye başlamıştı.

Daha sessiz ama daha sevimli ve derin bir sevgi Sultan Süleyman'ın ruhunda İbrahim Paşa'nın sahip olduğu sevgi ve saygıyı dengelemeye başlamıştı. O zamana kadar hareminde kalan aşkı, artık padişahın politikasını da etkilemeye başlayacaktı.

BAKÎ
MERSİYE-İ SULTAN SÜLEYMAN HAN'DAN

Gün toğdı şâh-ı âlem uyanmaz mı hâbdan
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdûn-tınâbdan

Yollarda kaldı gözlerümüz gelmedi haber
Hâk-i cenâb-ı südde-i devlet-me'âbdan

Reng-i izârı gitdi yatur kendü huşk-leb
Şol gül gibi ki ayru düşübdür gülâbdan

Gâhî hicâb-ı ebre girür husrevâ felek
Yâd eyledükçe lütfunı terler hicâbdan

Tıfl-ı şirişki yerlere girsün du'âm odur
Her kim gamından ağlamaya şeyh u şâbdan

Yansun yakılsun âteş-i hecrünle âfitâb
Derdinle kara çullara girsün sehâbdan

Yâd eylesün hünerlerüni kanlar ağlasun
Tîgun boyunca kara batsun kırâbdan

Derd ü gamunla çâk-i girîban edüb kalem
Pirâhenini pârelesün gussadan alem

Güneş doğdu, cihanın padişahı uyanmayacak mı? Gökyüzü genişliğindeki çadırından görünüp çıkmayacakmı?

Gözlerimiz pollarda kaldı, devletin sığınağı olan padişahın eşiğinin önündeki avlununtoprağından hâlâ bir haber gelmedi.

Kendi gül suyundan ayrı düşmüş, solmuş şu gül gibi yanağının rengi gitmiş, dudakları kurumuş bir halde yatmaktadır.

Gökyüzünün sultanı güneş bazen bulut perdesinin arkasına girip saklanır. Senin cömertliğini ve insanlara bağışını aklına getirdikçe utanıp terler.

Genç veya yaşlı kim olursa olsun, senin ölümüne üzülüp ağlamazsa, dilerim, inşallah onun da gözyaşı çocuğu toprağa girsin.

Güneş senin ayrılığının ateşiyle yansın yakılsın. Derdinle kara çullara bürünsün.

Kılıcın, senin savaştaki hünerlerini anarak kanlı gözyaşları döksün ve kınına girerek boyu boyunca karalara batsın.

Kalem senin derdin ve gamınla yakasını yırtsın, bayrak da kederinden gömleğini parçalasın.

Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Neşriyat, 4. Cilt, İst. 1986

18. BÖLÜM

Genç, Güzel, Bilgili ve Becerikli Bir Köle

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi valide sultan, oğlunun haremine Roxelane adında olağanüstü bir güzelliğe sahip Rus asıllı bir köle sokmuştu. Bazı Fransız tarihçiler bu köle kadının başka soydan olduğunu yazmışlardır. Savlarına göre Roxelane Fransa'nın güney kıyılarında dünyaya gelmiş, Tunuslu korsanlar tarafından kaçırılarak İstanbul'da valide sultanın haremağalarına satılmıştır.

Bir süre sonra Sultan Süleyman'ın kalbini fethederek hem sarayı, hem de imparatorluğu yönetecek olan bu Sultan Hanım'ın ileri sürülen romantik aslını kanıtlayacak bir belge, hatta bir yakıştırma bile yoktur. Roxelane'ın tarihini yazan çağdaş Osmanlı, Yunan ve İtalyan tarihçiler, köle kadının Rus olduğunu belirtmiş ve hakkında şunları yazmışlardır:

"O çağda sık sık olduğu gibi, bu köle Kazaklar tarafından Lehistan'dan kaçırılıp Ruslara satılmıştır. Rus köle tacirleri de, Roxelane'ı Karadenizli Rum köle tacirlerine satmışlardır. Pontus İmparatorluğu'ndan da İstanbul'a Rus kölesi olarak gelmiştir. Bu yüzden de daima Rus Sultan Hanım diye anılmıştır."

Yüz hatları Kafkasyalılara benzemektedir. Doğuştan köleliğe alışkın ırklarda görülen hem yumuşak, hem baştan çıkarıcı, hem de vahşi mizacı Avrupa'nın kızlarından çok Kafkasya'nın kızlarına benzediğini ortaya koymaktadır. Hangi kandan olduğunu kendisinin de bilmediği sanılmaktadır. Aile ve yurt olarak bildiği haremağaları ile Harem Dairesi'dir. Yapılan portrelerine ve saray belgelerinde yazılan tariflerine göre kara gözlü, uzun kirpikli ve mat tenli çok güzel bir kızdır. Bu özellikler Tatar ya da Asyalı kanı taşıdığını gösterir. Gerçekteyse Kafkasya'nın kızlarına özgü yuvarlak çehresi, kalkık burnu, kalın dudakları vardı ve teni de canlı bir renge sahipti. Hurrem Sultan,[1] soyu ne olursa olsun, valide sultanın

1 (1504-1558). Avrupa tarihlerinde Roxelane diye geçer. Bazı tarihçilere göre gerçek adı Rossa ya da Roza'dır ve Rus asıllıdır. Hammer onun Galiçya'daki Rogatinolu yoksul bir papazın kızı olduğunu yazar. Yavuz Sultan Selim zamanında Kırım Türklerinin Galiçya'ya yaptıkları akınlar sırasında tutuklanarak saraya getirilmiş olabilir

bir gün oğlunun bakışlarına ve kalbine yaraşır bir kız sunmak için zevkle vermeye çalıştığı eğitim sayesinde on beş yaşında Harem'in en harika ve gizemli gözdesi olmuştur. Bilgili oluşu, çekiciliği kadar göze çarpıyordu.

Sultan hanımların ve padişahın hizmetine sunulmak için odalıklara öğretilen müzik ve raksta çok becerikliydi. Yabancı dil bilmesi, tarih ve şiir bilgisi gençlik fışkıran görünümüne bir başka ağırlık veriyordu.

Devlet Yönetiminde Haremin Gölgesi

Kanuni Sultan Süleyman'ın o zamana kadar yalnızca bir Kafkasyalı hasekiden başka eşi[2] olmamıştı.

O zamanlar geçerli olan yasa, padişahları ortak kabul etmeyen egemenliğinin herhangi bir politika ya da kan akrabalığı yüzünden etkilenmesini önlemiştir. Yani padişahların soylu ailelere mensup yurttaşlarının kızlarından ya da yabancı hanedan prenseslerinden eş alması kesinlikle yasaklanmıştı.

Sultan Süleyman'ın ilk aşklarından olan bu haseki, kendisine tahta geçmeden ve geçtikten sonra dört çocuk vermişti. O güne kadar padişahın gözü bir başka kadın görmemişti. Kanuni Sultan Süleyman'ın kalbi, sağlanan fırsatları değerlendirmeye çalışanlara değil de, kendisine gerçekten bağlı olanlara karşı yerine göre aşk, yerine göre dostlukla dolardı. Kafkasyalı güzeli çılgıncasına sevmiş, başka bir aşk aramaz olmuştu.

Fakat üç oğlunun zamansız ölümü valide sultanı İmparatorluğun geleceği için kaygıya düşürmüştü. Valide sultan son derece hassas bir konu üzerine eğilmeye karar verdi. Kafkasyalı gözde için herhangi bir kin duymadan, oğluna yeni bir aşk vermek istiyordu.

Bir bayram günü dolayısıyla Kanuni Sultan Süleyman'a sunulan Hurrem çekiciliği, zekâsı ve yetenekleriyle padişahın gözündeki perdeyi kaldırdı ve yaşamının sonuna kadar ona bağlı kalmasına neden oldu.

Hurrem'in Yükselişi

Hurrem basit cariyelikten gözdeliğe yükseltildi. Önce gizliden, sonra açıktan açığa Kafkasyalı gözde ile Kanuni Sultan Süleyman'ı çekişmeye başladı. Padişahta uyandırdığı ihtiras, duyulardan ruha geçti.

İki şehzadesinin annesi, gözlerinin zevki, politikasının sırdaşı, sarayın kraliçesi, sefer sırasında yüreğinin özlemi, fetihlerinden dönüşte zafer ödülü olan Hurrem yalnızca hareme değil, bütün imparatorluğa egemen oluyordu.

Valide sultana sunulduğu zaman alçakgönüllü ve geçimli bir mizaca sahipti. Sultan Süleyman'ın daima annesine daha fazla ilgi göstermesini isterdi. İyi yürekliliği ve uysallığı sayesinde ilk eşin kıskançlığını dengelemeyi iyi biliyordu.

O ana kadar Harem'de uyum içinde yaşayan üç kadın, padişahın mutlu olmasını sağlarken, Kanuni Sultan Süley-

2 Gülbahar Sultan.

man'ın kararları üzerinde etkili olabilmek için fırsatları değerlendirmede ve egemenliklerinde birbirine danışmayı da ihmal etmiyorlardı.

Doğu haremlerinin politikaya kapalı olduğu düşünülür. Oysa bu çok yanlıştır. Haremlerde bir sürü kadının hükümdarın zevkine göre yüceltildiği ya da hoşnutsuzluğuyla bir kenara atıldığı, sarayın parmaklıkları arasına kapatıldıkları dairelerinde dünyanın gürültülerine ve çıkar savaşına tamamen uzak kaldıkları sanılır.

Genellikle padişahın nikâhsız karıları olan odalıklar, aslında padişahların oda hizmetkârları, ayrıcalıklı köleleri ve harem eğlencelerinin süsüdürler. Oğulları, yeğenleri, kardeşleri olan padişahla sürekli olarak yakın bir yaşam sürerlerdi. Özel kâhyaları tarafından yönetilen saraylarda, maaşlara sahip olan anneler, teyzeler, halalar ve kız kardeşler yaşardı.

Hükümdarın eşleri ve gözdeleri ise Divan'ı, sarayı ve imparatorluğu sarsan bütün olaylara genellikle katılmışlardır. Dünya ile cariye ve gözdeler arasında bağlantı kuran haremağaları devlet işlerine inceden inceye hareme aktarırlardı. Padişahların mülklerini ve çıkarlarını koruyan kâhyalar çoğunlukla sarayın ya da ordunun sivrilmiş subaylarından seçilirlerdi.

Kâhya kadınların buyruklarını almak ya da hesap vermek için kafes arkasından, yahut peçe giymiş olan kadınların yüzüne konuşurlardı. Saray içinde kadınların çıkarına yarayacak ya da bozacak her şeyi haber verirlerdi. Devlet adamları hakkında iyi ya da kötü intiba sahibi olmalarını sağlarlardı. Gözdelerin korudukları kişiye hizmet ederlerdi.

Düşmanlarını yok etmek amacıyla etkiledikleri adamları, sarf edilen sözleri, entrikaları görüşürlerdi. Saray dışındakiler daima haremde, ya annenin, ya kız kardeşlerin, ya eşlerin ya da gözdelerin kalplerinde bir kök bulundururlardı.

Politik çekişmeler dışarıda ne kadar sakin görünürse, haremde o kadar canlı olurdu.

Dinler, gelenekler, yasalar ne olursa olsun kadın hiçbir zaman erkek zihni üzerindeki haklarını kaybetmez ve sürekli onları etkiler. Batı salonlarında tartışma konusu olan düşünce Asya haremlerinde entrika olur, fakat farklı ortamlar aynı etkileri doğururlar.

Zor Bir Karar

Her geçen gün ihtirası daha fazla küstahlıkla ortaya çıkan Sadrazam İbrahim Paşa'nın, padişahın gönlünde tuttuğu yer haremin üç kadınında kuşku yaratıyordu. Sadrazamın Avusturya ile yapılan görüşmelerde kullandığı üslubu anlatmıştık. Padişah üzerinde kurduğunu sandığı kesin egemenliğin etkilerine bizzat tanık olmak için, sözlerinin yayılmasına göz yummuştu.

Kendisini bu kadar yükseğe çıkaran dostluğu beğenmiyor, velinimetiyle aynı derecede olmak istiyordu. Bir zamanlar Macaristan tahtı için heveslenmişti. Hatta bu tahtı çok aşağı bulmuş olduğu bile ileri sürülüyordu. İbrahim Paşa, kendisini Sultan Süleyman'ın bir sadrazamı olarak değil de, tahtın bir ortağı ola-

rak görmeye alışmış ve Osmanlıların tahtına göz dikmişti. Çevresindekilere gelecekteki büyüklüğünü haber vermek istercesine, İran Seferi sırasında, yalnızca hanedan ailesinden gelen prenslere ve hükümdarlara tanınan bir ayrıcalık olan sultan kelimesini, kendi adından sonra kullanmaya başlamıştı.

Sultan Süleyman bu gururlanmada Manisalı çalgıcının ilk olumsuz işaretlerini görmüş oldu.

İlk kez sadrazamına karşı güvensizlik ve kuşku duymaya başlamıştı. Defterdar İskender Çelebi'nin Bağdat'ta idamından birkaç gün sonra gördüğü düş vicdanını rahatsız etmişti. Defterdarı başında suçsuzluk halkasıyla gökte görür gibi olmuştu.

İskender Çelebi acı bir dille en sadık adamının, imparatorlukta padişah da dahil olmak üzere kendisinden başka büyük görmek istemeyen bir sadrazamın tatmin olmaz ihtirasına alet olarak harcandığını söylüyor ve daha sonra defterdarın hayaleti sultanı boğmak için üzerine doğru geliyordu. Dehşet ve korku Kanuni Sultan Süleyman'ı uyandırmıştı.

Bu düş, gündüz zihnini meşgul eden düşüncelerin gece hayal olarak ortaya çıkışından başka bir şey değildi. Dostluğu zaaf derecesine getirmişti. Artık kaygı ve pişmanlık haline gelen bu dostluk, kendisinden öç alıyordu. Fakat ruhundaki acıyı anlayan yalnızca annesi valide sultan ile gözdesi Hurrem Sultan idi. Bu iki kadın sürekli gururlu olan, ama artık suçlu ve yakında nankör olacak bir samimi arkadaşa verilen bağışları, rütbeleri sayıyordu. Annesi ve eşi, sadrazamın Osmanlıların gözünde bütün dönemin şanını ve takdirini toplayarak, cinayetlerinin sorumluluğunu padişaha bıraktığını ileri sürüyorlardı.

Böylece Kanuni Sultan Süleyman'ın ruhundaki çekişmeleri sürekli canlı tutuyorlardı. Haremde İbrahim Paşa hakkında dolaşan ihanet ve suikast dedikodularını dile getiriyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman arkadaşını o kadar yüceltmişti ki, artık ondan çekinmeye başlıyordu.

Kişiliğinde daima padişahın gölgesini görmeye alışmış olan yeniçerilerin, mevkilerini ona borçlu olan yüksek saray memurlarının başı olarak İbrahim Paşa, bir kelimeyle padişahı gözden düşürebilirdi. Bir çocuk Şehzadeyi vesayeti altında tahta geçirerek istediği gibi hükümdarlık yapabilirdi. Ya da bütün Osmanlı Hanedanı'nı yok ederek, padişahın eniştesi ve Osman Bey'in soyundan bir erkek çocuk babası olmasından yararlanarak yaşam boyu imparatorluğu naip olarak yönetebilirdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın rızası olmadan sultan unvanını kullanma küstahlığını göstermesi böyle bir suikasta hazırlandığını işaret ediyordu.

Suikast kaygıları padişahın düşleri ve saray içinde dolaşan dedikodularla birleşince ve belki de birkaç olayla ciddiyet kazanınca, Sultan Süleyman artık dostluğu ve tahtın güvenliği arasında bir tercih yapmak zorunda kaldı. Fakat kaygıları açığa vurmak, suikastçıyı harekete geçirmeye neden olabilirdi. Kesin bir darbe vurmak için, rakibinin harekete geçmesine fırsat vermemek gerekirdi.

Yaşamı, tahtı ve ailesi için kaygılanmaya başlayan Kanuni Sultan Süleyman, annesi ve iki gözdesi hariç, kararını herkesten sakladı. Kinini ve kaygılarını asla yüzünde belli etmedi. Rakibini öldürmeyi tasarlarken, dostunu hoş tutmayı da ihmal etmiyordu.

Manisa'daki gençlik yıllarından kalan arkadaş sevgisinin bir ayrıcalığı olarak İbrahim Paşa'yı aileden biri olarak görmesi, harem kapısından içeri girmesini mümkün kılmıştı. Sadrazam her gün Divan toplantısından çıktıktan sonra Harem Dairesi'ne geçerek Kanuni Sultan Süleyman ile yemek yemeği âdet haline getirmişti. Sultanın odasında hazırlanan bir yatakta yatardı.

5 Mart 1536 gününün akşamı, padişah ile hiçbir kaygı duymadan yemek yiyen İbrahim Paşa efendisinin yanında uyudu. Kanuni Sultan Süleyman uykuya dalmış gibi yaptı ve bekledi. İbrahim Paşa derin bir uykuya dalınca hükümdar ile gözdeleri arasında daha önceden kararlaştırılmış olan işaret verildi.

Haremdeki gizli idamları yerine getirmekle görevli dört dilsiz cellat yatak odasının yanında, saklandıkları yerden çıkarak İbrahim Paşa'nın üzerine atıldılar ve ilmiği boynuna geçirdiler. Genç ve güçlü devşirmenin dört dilsizle yaptığı mücadele de, bu saldırıya bir anlam verememesi kadar korkunç olmuştur.

Şiddetli kavganın bahçeden duyulduğunu, cesedin üzerinde yara bere izleri olması ve bir yüzyıl sonra bile odanın duvarlarında İbrahim Paşa'nın kanlı el izlerinin durması bunu doğrulamaktadır. İleri sürülenlere göre İbrahim Paşa'yı öldürten Kanuni Sultan Süleyman, yalnızca kendisine karşı bir politik suikastı değil, hareme kadar girebilmenin genç sadrazama verdiği küstahlığın sonucu olarak tasarladığı bazı gizemli cinayetleri de önlemiştir.

Sessiz Tören

Sonuçta saray, İbrahim Paşa'nın cesedinin haremin kapısına atıldığını gördü. Eğer Sadrazam İbrahim Paşa bir suikastı düşünüyorduysa, bu planı onunla beraber gömüldü. Yok eğer suçsuz idiyse, artık tatmin olan haset onu suçlu göstermişti. Bu kadar yükseklere çıkan ve sonra bir anda ölümün kucağına düşen talihin karşısında hiç kimse acı duymadı.

İbrahim Paşa hiçbir şey yapmamış olsa bile, yine de sonradan görmelerin düştükleri hatayı işlemiş, yani kendisine sağlanan iyi niyeti kötüye kullanmaya başlamıştı. Talihini kendisine verilen bir hak gibi görmeye başlamış, dostunu ise bu talihin yaratıcısı olarak kabul etmişti. Efendisine çok iyi hizmetlerde bulunmuştu.

Fakat sonradan padişahın adını kullanarak yalnız kendisine hizmet etmeye başlamıştı. Sevgi ile dolu ilginin ve nankörlüğün mucize adamı olurken, yazgının oynaklığını göstermede de mucize yaratmıştı. Bir günde mutluluğa erişmiş, bir anda da yok olup gitmişti.

İdamının nedenini açıklamak istercesine sadrazamın cesedini bir süre seyreden Kanuni Sultan Süleyman, onun Galata'da fakir bir dervişhanenin bahçesine sessizce gömülmesini buyurdu. Mezarının yanında tek anıt olarak, on dört ya-

şında Manisa'da genç çalgıcıya rastladığı serviye benzer bir servi diktirdi. Sayısız köleleriyle serveti çıktığı yere, yani sarayın hazinesine devredildi.

Osmanlı tarihçileri ihtirasla yanıp tutuşan sadrazamın durmadan Plutark'tan okuduğu Romalı İmparator Sezar'ın öldürüldüğü gün idam edildiğini yazarlar. Fakat tarihçiler İbrahim Paşa'nın padişahının otoritesini sağlamlaştırarak, Macarları yenerek, Viyana önlerine kadar Avrupa'yı titreterek, Tebriz'e egemen olarak yaşamı boyunca yenilgi görmeden ve belki de fazla yükselmekten başka suçu olmadan öldüğünde birleşirler. İbrahim Paşa genç yaşına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun en aydın, en başarılı, en mutlu sadrazamlarından biri olarak tarihe geçmiştir.

Kadın Düşkünü Bir Sadrazam

Ayas Paşa ertesi gün, dilsiz cellatlar tarafından İbrahim Paşa'nın üzerinden alınan sadrazamlık mührüne sahip oldu. Ayas Paşa da selefi gibi Epirli devşirmelerdendi. Gençliğinde, Arnavutluk'ta hüküm süren din kargaşalığı sonucu Müslümanlığı seçmişti.

Hıristiyanlık içinde yetişmiş olan öteki üç kardeş yurtları olan Vlone'de[3] bir manastırda rahiplik yapıyorlardı. Anne ve üç kardeşle ilgili anılar ve çeşitli inanışlar içinde yetişmesinden ileri gelen alışkanlığıyla Hıristiyanlara uysal, hatta taraftar davranıyordu.

Yeni sadrazam, İbrahim Paşa'nın yeteneklerine de, dehasına da, kötü taraflarına da sahip değildi. Kanuni Sultan Süleyman'ın gözünde tek değeri, onu ikinci plana atmayacak ve ihanet etmeyecek bir karaktere sahip olmasıydı. Alçakgönüllü, fakat güvenli bir şöhreti vardı.

Bir de kusuru vardı: Kadına düşkünlük. İstanbul'daki sarayında bir sürü köle kadın ve gözde yaşardı. Tarihlerin yazdığına göre, bir seferinde haremde kırk beşik sallandı ve öldükten sonra, kız erkek yüz yirmi çocuk bıraktı.

Kendiliğinden hükümet işlerine karışmayan Ayas Paşa, padişahın yeteneklerinin basit ve mükemmel bir aracısı olmakla yetindi. Yarattığı yapıtları ve başarıları cömertliğinden dolayı sevdiği dostuna adayan bu padişahın döneminde, imparatorluk sadrazamların değişmesini fark etmedi bile. Kanuni Sultan Süleyman'ın zekâsı ve cesareti gözde sadrazamın ölümünden sonra birdenbire kendisini gösterdi.

Tarih Sahnesinde Bir Deniz Kurdu

Talih o zamana kadar Osmanlıların en fazla ihtiyacını duydukları tek adamı, yani bir denizciyi Kanuni Sultan Süleyman'ın karşısına çıkardı.

Bu adam Hayreddin adında bir Türk olup, Avrupa kıyalarında Barberousse (Barbaros) adıyla tanınmaktaydı. Uydurma öykülerle saptırılan bölümlerden ayıklanmış olan tarihi, bizzat Kanuni Sul-

3 Vlone (Avlonya): Arnavutluk kıyı ovasının güney ucundaki kent.

tan Süleyman tarafından Türk deniz savaşları tarihine yazdırılmıştır.

Barbaros, İzmir ve Afrika kıyılarıyla ticaret yapmak için Midilli'ye yerleşen Yakub adında Makedonyalı bir sipahinin dördüncü oğludur. Ticaretle elde edilen serveti daha kısa zamanda kazanmak isteyen oğulları, korsan gemileriyle Ege adalarını vurmaya başlamışlardı.

Rodos, Venedik ve Fransız kadırgalarına karşı elde ettikleri başarılar ve ganimet, ünlerinin Tunus'a kadar yayılmasına neden olmuştu. Tunus sultanı yeni hazırladığı deniz akıncı filosunun başına bu kardeşleri geçirdi ve İspanyolların elindeki Afrika limanlarına sefer yapmalarını istedi. Barbaros'un üç kardeşi İspanyollarla yapılan deniz savaşlarında öldü, fakat Cezayir'i İspanya'dan almayı başardılar.

Cezayir'in son hükümdarı, kenti Hıristiyanlardan ve Berberilerden korumak amacıyla Yavuz Sultan Selim'in egemenliğini tanımıştı. Yavuz Sultan Selim de buna karşılık ona at, kılıç ve davul göndermiş, beylerbeyi unvanını vermişti.

Barbaros donanmalar yaptırdı, sık sık Sicilya'yı vurdu, İtalya, Fransa, İspanya kıyılarına korku saldı, bu devletlerin gemilerini yaktı, batırdı. Andrea Doria ile savaştı ve Avrupa'nın deniz kahramanını yendi. Endülüs'te tutsak olan seksen bin Arap'ı kurtararak Cezayir'e getirdi.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a çağırıldı. Kırk beş kadırgasıyla dönerken, Adriyatik girişinde yolunu kesen Andrea Doria komutasındaki birleşik Hıristiyan donanmasını perişan etti.

Padişah kendisine Osmanlı donanmasının yapımı ve silahlandırılması işini verdi. Bu donanmanın hem yaratıcısı, hem de kaptanıderyası olarak bütün Akdeniz'i kendi yaşam alanı ilan etti. İtalya kıyılarına yelken açtı, karşılaştığı düşman kadırgalarını yaktı.



Calabria'nın limanlarını darmadağın etti. Sicilya ve Malta'yı fethetmeyi denedi, Napoli Körfezi'nin kıyılarındaki kasabaları ve şatoları işgal etti. Hıristiyan halkı tutsak ederek sürdü ve asıl adı Hayreddin'in yerine Barbaros lakabının korkusunu her yere saldı.

Papa ve Napoli kralı kentlerini savunamıyordu. Gece baskınları ve ani istilalarla Osmanlı kaptanıderyasının leventleri kıyıdan bir hayli içerlere kadar girebiliyordu.

Güzel Giulia Yarı Çıplak Kaçtı

Yine böyle korkunç gecelerden birinde, Roma ile Napoli arasında sevimli bir kent olan Fondi, çevresi surlar ve kulelerle çevrili olmasına rağmen Barbaros Hayreddin Paşa tarafından ele geçirildi ve yağmalandı. Fondi'ye yapılan gece

Barbaros Hayreddin

baskını ne bir yağma, ne de bir öç amacı güdüyordu.

Prens Gonzaga'nın iki kızının güzelliği şairlerin şiirlerine konu olmuş ve hac ziyareti yapanların heyecanıyla İtalya'dan İstanbul'a kadar her yere yayılmıştı. Bu kız kardeşlerden biri, Jeanne d'Aragon adıyla Roma'da yaşıyordu. Genç ve daha güzel olan Giulia, Romalı prenslerden olan kocası Vespasio Colonna'nın Fondi'deki sarayında oturuyordu.

Barbaros İtalya'nın bu en güzel kadınını Kanuni Sultan Süleyman'a armağan etmek isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Casusları aracılığıyla Giulia'nın yazın Fondi'de kaldığını öğrenen Barbaros, kalabalık bir filoyla Gaeta Körfezi'ne girdi. Yedi yüz leventi sessizce karaya çıkarttı. Zeytinliklerin altından sessizce kayarak ilerlediler. Nöbetçileri gafil avlayarak duvarlara tırmandılar ve derin uykusunda olan kenti ellerindeki demir ve ateşle birdenbire uyandırdılar.

Leventlerin önüne çıkan herkes ya ölüyor, ya kaçıyordu. Bu arada yarı çıplak yüzlerce kız ve kadın kılıç zoruyla kıyıya götürülüyordu. Casusların yol göstermesi sayesinde Vespasio Colonna'nın sarayına saldıran leventlerin seslerini duyan Giulia, yatağından hemen hemen yarı çıplak bir halde bahçeye kaçtı ve gizli bir kapıdan dışarı çıktı.

Kocasının yokluğunda sarayı yönetmek ve savunmakla görevli muhafız, elinde kılıcı Giulia'nın peşinden gitti. Genç kadını bir ata bindirerek, arkalarında kentten gelen haykırışları ve yangını bırakarak hızla uzaklaştılar.

Leventler uzun zaman ikisini izledilerse de bir sonuç alamadılar. Avları, saray muhafızının fedakârlığı sayesinde ellerinden kaçmıştı. Söken şafakta Giulia ve kurtarıcısı tepelerin üzerinde görüldü. Fakat çıplaklığından utanan ve kurtarıcısının bakışlarından rahatsız olan Giulia birkaç gün sonra muhafızı öldürttü.

Barbaros'un leventleri avlarını ellerinden kaçırınca kenti iyice yağmaladılar. Fondi'nin böylesine işgal edilmesi ve yağmalanması Barbaros adının bütün İtalya'da daha fazla korkuyla anılmasına neden oldu. Bütün ressamlar, istemeyerek yurdunun yakılıp yıkılmasına neden olan Giulia Colonna'nın portrelerini yaptılar.

Kötü Talihe İnatla Direnilmez

Kaptanıderyalığa getirilen Barbaros Hayreddin Paşa, Tunus kentini ve La Goulete[4] Kalesi'ni fethetti.

Andrea Doria, Şarlken'in donanmasını kullanarak uzun bir kuşatmadan sonra kenti Osmanlıların elinden aldı. Tunus'a giren İspanyollar halka aşırı zulüm yaptılar. Otuz bin kişi sırf Müslüman olduğu için öldürüldü.

On bin kişi hayvanlara layık görülmeyen muamelelerle köle yapıldı. Camiler yıktırıldı, cinayet, tecavüz ve hırsızlık Şarlken'in geldiğini işaret ediyordu. Fakat Alman birlikleri İspanyolların kanlı ey-

4 Halkulvaad Kalesi.

lemlerini tekrarlamadı. İmparator çok aşağılatıcı koşullar altında Mevlay Hasan adındaki Arap'a Tunus'un emirliğini verdi.

Afrika'da bu olaylar sürerken, İran'a üçüncü bir sefer yapan Kanuni Sultan Süleyman, Tebriz ve Bağdat'a girdi. Halk Kanuni'ye bir galip gibi değil, kendi hükümdarları gibi davranıyordu. Sert bir disiplin ve politik hoşgörü bu başkentlerde halkın yaşamına, geleneklerine ve dinlerine kimsenin karışmasına izin vermiyordu.

Sultan Süleyman bu seferinde kazandığı ün kadar, hayır duası da almıştır.

Padişahın İstanbul'a dönüşünde huzura çıkan Barbaros Hayreddin Paşa, Venedik'e karşı bir savaş açmak için Kanuni Sultan Süleyman'ı ikna etmeye çalışıyordu. Venedik Cumhuriyeti'nin kadırgaları Andrea Doria komutasındaki birleşik İspanyol ve İtalyan donanmasına katılmış ve Mora Seferleri'nde etkili rol oynamıştı.

Venedik Doçu Andrea Gritti'nin üvey oğlu, İbrahim Paşa zamanında Divan'ın sırdaşı ve danışmanı Luigi Gritti bir Arnavut tarafından hançerlenerek can verdi. Luigi Gritti'nin etkisi de yurduna karşı düzenlenen seferi engellemeye yetmemişti. Barbaros'un deniz savaşlarındaki becerisine güvenen Kanuni Sultan Süleyman, Adriyatik'i ona bırakarak, kendisi, iki oğlu Mehmed ve Selim ile birlikte Vlone'ye yürüdü.

Barbaros'un öncü kuvveti olan ve Ali Çelebi tarafından yönetilen on iki kadırgası, Adriyatik Denizi'ne girerken Messina'dan çıkan Andrea Doria'nın donanmasına rastladı. Güneşin ışıkları henüz yüksek yelkenlere değiyordu. Kadırgaların küpeşteleri aydınlandıkça amiral kadırgasının kaptan köşkünde, sırtında kırmızı peleriniyle Andrea Doria görülüyordu. Andrea Doria çevresinde toplanmış kaptanlarına, kılıcıyla Osmanlı gemilerini göstererek son emirlerini veriyordu. Güneş tam olarak gözükünce ateş başladı. İki saat sonunda batan ya da yanan Osmanlı kadırgaları, Andrea Doria'nın donanıması önünde kaybolmuştu.

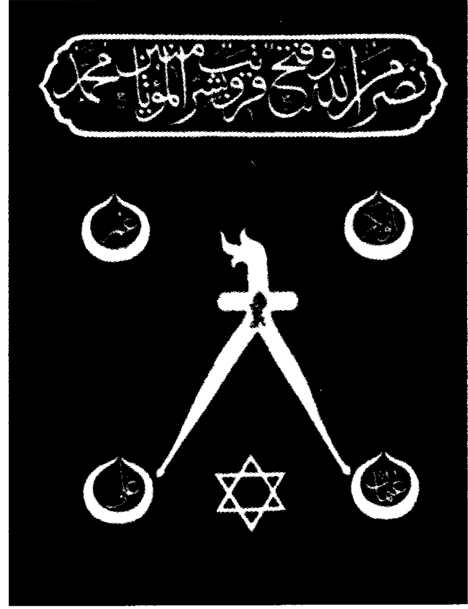
Cenevizli amiral bu zaferi kanıyla ödedi. Yaralı olarak Messina Boğazı'na dönerken Barbaros Hayreddin Paşa altmış kadırgası ve on bin levendiyle İtalya'nın Apulya kıyılarını terk ederek Kanuni Sultan Süleyman'ın buyruğuyla Korfu Adası'na yöneldi. Bu ada, Venedik'in adaları arasında en iyi korunanıydı ve çok önemli bir coğrafi konuma sahipti.

Cumhuriyetin bütün kara ve deniz kuvvetleri adayı savunmak üzere hazır bekliyordu. Vlone'de padişah tarafından yönetilen Osmanlı ordusuna yaklaşan Barbaros, Ayas Paşa komutasındaki yirmi beş bin Osmanlı askerini Korfu'ya taşıdı. Yıldırıcı savaşlardan sonra Kanuni Sultan Süleyman, Viyana gibi ününü zedeleyecek olan bu kuşatmayı kaldırdı.

Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'den farklı yaratılışta olan bu hükümdar, hiçbir zaman kötü talihe karşı inatla direnmiyor; karşılığı çok ağır olacak bir zaferin değeri ile askerlerinin dökülecek kanlarını tartıyordu. Sonuçta insancıl tarafı daima gururuna üstün geli-

yordu. İstanbul'a gönlü kırık olarak döndü.

Komutanları Macaristan'da arka arkaya üç Avusturya ordusu yok ederek ve Barbaros da Mora ve Yunan adalarındaki Venediklileri yerlerinden sürerek bu yenilginin öcünü aldı. Homeros'un yeşil tepeleri üzerinde beyaz koyun sürüleri olarak tarif ettiği Syra; Saint Jean'ın Hıristiyan peygamberler üzerine yazdığı kitabı kaleme aldığı Pathmos, Jupiter Tapınağı'yla tanınmış Egine, mermer ocaklarıyla bütün antik dönemin sanat şaheserlerinin yaratılmasını sağlamış olan Paros, zengin kaynakları ile Tinos Kanuni Sultan Süleyman'ın egemenliğine girdi.



Barbaros Hayreddin Paşa'nın kullandığı bir sancak

Açık Denizlerde Osmanlı Egemenliği

Kardeşi tarafından tahtından edilmiş ve Osmanlılara bağlı olan bir prensi tekrar tahta oturtmak amacıyla, Kanuni Sultan Süleyman Boğdan Seferi'ne çıktığı sırada, Barbaros da yüz elli kadırgalık donanmasıyla Ege'yi muzaffer bir biçimde aştı ve ilk kez Girit Adası'na saldırdı.

Venedikliler adayı, Rodos ve Malta gibi gayet müstahkem yapmışlardı. Girit Adası'ndan sonra Osmanlı amirali, Epir kıyılarındaki Preveze'ye yöneldi.

Bu kıyılarda dolaşan Venedik, İspanyol, Papalık ve Ceneviz'in toplam iki yüz kadırgası, Andrea Doria'nın komutasında birleşmişti.

Deniz üzerinde en cesur manevraları yapanın savaşı kazanacağını düşünen Barbaros, yirmi beş kadırgasını pupa yelken Birleşik Donanma'nın tam ortasına yolladı. Haçlı gemilerine yanaştı, onları ateşe verdi ve kanatlara açılarak düşmanı parçalara ayırdı.

Yenik düşen Andrea Doria'yı Levkas Adası'nın arkasına sığınmak zorunda bıraktı. Yakalanan Hıristiyan gemileri İstanbul'a getirildiği zaman Kanuni Sultan Süleyman, Korfu yenilgisinin öcünün alındığı için çok sevindi. Barbaros'u, Osmanlı Deniz Kuvvetleri'nin tartışmasız en büyük amirali yaptı.

Padişah böylece Akdeniz'de Osmanlı sancağının egemenliğini sağlamlaştırdı. Mısır Beylerbeyi Süleyman Paşa'ya Kızıldeniz'de seksen parçalık bir donanma yaptırarak Arabistan'ın güney kıyılarını ve hatta Hindistan'ı egemenliği altına almak istiyordu.

Süleyman Paşa, yaşına ve şişmanlığına aldırmadan Kızıldeniz'i aştı, Aden'i Osmanlı egemenliğine soktu. Hint kıyılarındaki Portekiz limanlarını yakıp yıktı ve on aylık bir seferden sonra Süveyş'e ganimet ve kölelerle döndü. Padişah kendisini İstanbul'a çağırdı ve Arabistan kıyılarına yaptığı seferden dolayı vezir rütbesine yükselterek ödüllendirdi.

Memesinden Birkaç Damla Süt Damlattı

Deniz üzerinde zaferler kazanılırken Sadrazam Ayas Paşa veba salgınında öldü. Kanuni Sultan Süleyman onun yerine, üstün politika bilgisi ve kültürüyle tanınmış, dönemin olaylarını en güzel biçimde anlatan Lütfi Paşa'yı sadrazam yaptı.

Lütfi Paşa da padişahın kız kardeşlerinden biriyle evliydi. Fakat aralarında çıkan bir geçimsizlikten eşini cezalandırmaya kalkan Lütfi Paşa, bu olay yüzünden sadrazamlıktan oldu. Barbaros'un sayesinde Venedik'le kısa bir barış anlaşması yapmıştı.

Avusturya, Macaristan üzerindeki eski haklarını durmadan tekrarlıyordu. Osmanlıların nankör müttefiki Szapolya, Arşidük Ferdinand'la gizlice bir anlaşma imzalamıştı.

Her iki hükümdarın ihanetini öğrenen padişah, "Bu krallar, Tanrı ve insanlar önünde utanmadan şükranlarını ve yeminlerini bozduklarına göre taç taşımaya layık değildir" diye bağırdı.

İhanetinin ortaya çıkmasından bir süre sonra Szapolya Budin'de öldürüldü. Ölümünden on beş gün sonra, Szapolya'nın karısı olması dolayısıyla tahta oturmuş olan kraliçe, annelik ve naiplik haklarından yararlanmak için gebeymiş gibi davranmakla suçlandı.

Bu iftiraya çok üzülen kraliçe, o sıralarda doğurduğu çocuğuyla Osmanlı elçisinin huzuruna çıktı ve utancından kızararak memesini çıkardı, birkaç damla sütü kucağındaki bebeğin ağzına damlattı.

Böylece gerçekten anne olduğunu kanıtlıyordu. Bu son derece hazin durumdan çok etkilenen elçi, kraliçenin önünde diz çökerek, elini çocuğun başına koydu.

Kanuni Sultan Süleyman adına konuşarak, Szapolya'nın bu masum yavrusundan başka hiçbir kimsenin Macar tahtına çıkarılmayacağına dair söz verdi.

Hurrem Sultan'ın Saygınlığı Artıyor

Avusturya Arşidükü Ferdinand o sıralarda Budin üzerine yürümüş ve Başkenti kuşatmıştı. Kanuni Sultan Süleyman dul kraliçe ile oğlunu savunmak için Ferdinand'ın üzerine yürüdü. Lütfi Paşa'yı görevden alıp yerine yaşamının sonuna kadar tam bir savaş adamı olarak kalan Süleyman Paşa'yı seksen yaşında olmasına rağmen sadrazam yaptı. Kanuni Sultan Süleyman, 1541 yılında iki yüz bin askeri Macaristan'a yöneltti.

Yeni sadrazam Süleyman Paşa İstanbul'da kalarak, padişahın Kafkasyalı ilk eşi ile oğlu Şehzade Mustafa'nın hırslarına kapılarak yeni gözdesi Hurrem Sultan'a bir şey yapmamalarını sağlayacaktı.

Hurrem Sultan'ın henüz çocuk yaştaki kızıyla evlenen Damat Rüstem Paşa, Hurrem'in çabalarıyla ikinci vezir seçilmiş ve padişahla Macaristan'a gitmişti. Hurrem Sultan'ın saygınlığı yıllar geçtikçe artıyordu. Güzelliği hâlâ yerindeydi. Düşüncelerindeki olgunluk ise padişaha karşı çekiciliğini artırıyor ve Kanuni'ye güven veriyordu.

Vezirler arasında kendisine kaygı verecek bir gözdenin bulunmaması, Sultan Süleyman'ın çevresine savaş ve devlet işlerinden anlayacak vezirleri görevlendirmesini sağlıyordu. Padişahın ününü artırması için, doğruluklarına inandığı Rüstem ve Süleyman paşalar güvenine layık oluyorlardı.

Bebek Kral Ağlayınca

Macaristan Seferi Osmanlı ordusunun Almanya'da bir gösteriş yapmasına vesile oldu. Kanuni Sultan Süleyman Budin'e yaklaşırken, Szapolya'nın oğlu olan bebek krala, son derece ağır dört altın zincir ve savaş araçlarıyla donatılmış dört at gönderdi. Bilezikler, kolyeler, Hint kumaşları ana kraliçeye gönderilen armağanlar arasındaydı.

Osmanlı gelenekleri kraliçenin hünkârın huzuruna gelmesini yasakladığından, henüz bir yaşında olan Macar kralı yanında mürebbiyesiyle birlikte huzura çıktı. Çocuk altın kaplamalı bir arabada getirilirken, Szapolya'nın soyluları Petroviç, Podmaniçik, Török, Verböçi, Bathiany at üstünde küçük krala eşlik ediyorlardı.

Padişahın otağına gelindiğinde, silahların parlaklığından korkan çocuk ağlamaya başladı. Mürebbiye bu durum karşısında çocuğu kucağına aldı ve padişahın tahtına kadar götürdü.

Szapolya'nın Avusturya Sarayı ile olan gizli anlaşmalarını öğrendiğinden beri Macarlara pek güvenmeyen padişah, Budin'i kendi egemenliğine almaya ve bebek kral ile kraliçeyi İstanbul'a götürmeye karar verdi.

Saraydaki adamları aracılığıyla bu tasarıyı öğrenen kraliçe İsabelle, Hurrem Sultan ile kızı Mihrimah Sultan'ın dostluklarını kazanmaya çalıştı.

İki kadın Rüstem Paşa'yı etkileyerek sultanın düşüncesini değiştirmesini sağladılar. Kanuni Sultan Süleyman Budin'i işgal edip, bebeğin kral olma çağına kadar Macaristan'ı imparatorluğa bağlamakla yetindi.

Yeniçeri ağası, Kraliçe İsabelle'e Transilvanya'ya gitmesini isteyen buyruğu açıkladı, Viyana Sarayı ile görüşmeler yapmakla suçlanan Budin sarayı'nın soyluları tutsak olarak Yedikule Zindanları'na atıldı.

Elçi Hastalandı

Arşidük Ferdinand, padişahın sevgisini kazanamadığı için kıskançlık duyuyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin'de olmasından yararlanarak elçilerini armağanlarla birlikte padişaha yolladı.

Saray arşivlerinde kayıtlarına rastlanan Ferdinand'ın gönderdiği armağanlar şunlardır:

"Floransalı sanatçılar tarafından işlenmiş bir büyük altın kupa, günlerin ve yıldız-

ların düzenli hareketlerini gösteren bir duvar saati ile bu harika makinenin icat edilmesini ve çalışmasını anlatan bir kitap."

Ferdinand'ın elçileri padişahın huzurunda Almanca uzun bir nutuk çekerek onu barış yapmaya ikna etmek istedi.

Brokar kumaştan sayvanı[5] altında her türlü silahını kuşanmış ve çevresi komutanlarıyla çevrilmiş olan Kanuni Sultan Süleyman, elçileri yüzünde küçümseyici bir görünümle dinledi.

Sonra Rüstem Paşa'ya dönerek, "Ne diyor bu adamlar, ne istiyorlar?" diye sordu. Ancak bir yanıt beklemeden "Eğer başka diyecekleri yoksa, salıverin gitsinler" dedi. Başlangıçta koşulu bütün Macaristan topraklarının boşaltılması olan bir barışı asla kabul etmeyeceğini bildirdi. Fakat Avusturyalılara bir ateşkes sözü vererek düşünmeleri için süre tanıdı.

Elçiler arasında bulunan yaşlı Herberstein kontu, padişahın elini öpmek için eğildiği zaman, birden böbreklerine giren bir sancı yüzünden doğrulamadı ve ancak hizmetkârların yardımıyla kendine geldi. Bu sırada Kanuni Sultan Süleyman da yaşlı adamın sıkıntısını görünce elini uzatarak ayağa kalmasına yardımcı oldu.

İspanyol Valinin Kızı Barbaros'a Eş Oluyor

Tepeden tırnağa silahlı atlılar, topçu birlikleri, yükler, çadır ve yiyecekleri taşıyan altmış bin deve Budin Ovası'nda saf halinde dizilmişti. Rüstem Paşa bu ordunun bütün görkemini Ferdinand'ın elçilerine gösterdi. Geçit gösterilerinden sonra Herberstein kontuna dönen Rüstem Paşa, "Peki, şimdi ne gördün ve efendine ne diyeceksin?" diye sordu.

Kontun yanıtı şöyle oldu:

"Dünyanın en büyük imparatorluğunun ordusunu gördüm."

Sultan Süleyman karşısında düşman bulamayınca, ordusuyla birlikte ağır ağır İstanbul'a döndü.

Bu sefer sırasında Osmanlı donanması, Şarlken ve Andrea Doria'yı yenmişti. Barbaros adına hareket eden reisler Cezayir limanlarını ellerine geçirmişti. Yüz elli İspanyol ve İtalyan kalyonundan oluşan bir donanma bir yandan fırtınanın, öte yandan şiddetli bir deniz savaşının etkisiyle Cezayir kıyılarında paramparça olmuştu.

Andrea Doria'nın amiral gemisi bile dalgalar arasında kayboldu. Birkaç yıl önce İspanya'ya Meksika'yı kazandıran Fernando Cortez, uzun zaman dalgalarla boğuştuktan sonra kendisini kıyıya zor attı ve yerli Müslüman halkın tutsağı oldu. Denizyoluyla beklediği yiyecekten ve yardımcı kuvvetlerden yoksun kalan Şarlken, Cezayir ve Akdeniz'i Barbaros'un reislerine terk ederek çekildi.

Fransız elçileri, sanki bir gün bu Afrika sahillerinin yurtlarının bir parçası olacağını tahmin etmiş gibi, Kanuni Sultan Süleyman'ı Macaristan'a kadar izlemiş ve onu Şarlken'e karşı bu deniz seferini yapması için kandırmaya çalışmışlardı.

5 Güneşten ya da yağmurdan korunmasını ya da süslü görünmesini sağlamak amacıyla, bir şeyin üzerine çekilen saçak gibi düz ya da meyilli örtü. Güney Anadolu yaylalarında çadır görevi görmek üzere yapılan sundurma biçiminde barınaklara da sayvan adı verilir.

Üstelik Hıristiyan olmaktan çok Osmanlı taraftarı gibi davranarak, Kanuni Sultan Süleyman'ın Venedik Cumhuri*yeti'yle yaptığı görüşmelerde bütün ça*balarını ortaya koyarak bu cumhuriyetin Osmanlılar aleyhine Almanya'yla bir ittifak yapmasını önlemeye çalışmışlardır.

Kral tarafından İstanbul'a gönderilmiş olan Paulin ve Pellicier adlarındaki elçiler, Barbaros Hayreddin Paşa'nın kadırgalarına binip, Fontainebleau'daki hükümetlerinin düşüncelerini temsil etmek üzere Doğu'ya gelmişlerdi. Onlar Barbaros'un kadırgasına binerken, Osmanlı amirali Messina kentine çıkarma yapıyor, İspanyol valinin şatosunu basarak, güzelliği dillere destan olmuş kızını kaçırıyordu. Barbaros Hayreddin Paşa sonradan bu kızla evlenecektir.

İki Fransız diplomat tarafından bilgilendirilen Osmanlı donanması önce Akdeniz'de doğuya doğru ilerledi, Gaeta Körfezi'nin adalarını yağmaladıktan sonra Tibre Irmağı'na çıkarma yaptı. Roma'ya korkulu günler yaşattı ve Romalıların Sabini dağlarına kaçmalarına neden oldu.

Nihayet Marsilya Limanı'na gelerek bir dost ülkenin donanması gibi demir attı. Bir Osmanlı birliği Fransızların emrine verilerek Nice kenti kuşatıldı. Denizlerin korkulu rüyası Barbaros Hayreddin Paşa, Marsilya'da Güney Fransa halkının kahramanı ve heyecan kaynağı oldu. Milletin yurtseverliği, bir Müslüman'ın düşmanlığından çok padişahın dostluğunu tercih ediyordu. Din yüzünden türeyen kinler politika sayesinde karşılıklı sevgiye dönüşüyordu.

Fransa, Avusturya Hanedanı'nın Avrupa egemenliğini, Kanuni Sultan Süleyman'ın Asya tipi üstünlüğünden daha *tehlikeli görüyordu.*

Nice kenti, ilk kez güçlerin dengesi ve bağımsızlığı için birleşmiş Osmanlı bayrağı ile Fransa bayrağını yan yana, önündeki denizde dalgalanırken gördü.

Ordunun Göz Kamaştıran Yürüyüşü

Barış yılları Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Habeşistan ve Bağdat'tan ta Budin'e kadar uzanan geniş imparatorluğun yönetiminin yenileştirilmesiyle geçti. Oğullarından ikisine iki eyaletin yönetimini verdi. Şehzade Mehmed Saruhan'a, Şehzade Selim de Konya'ya gönderildi. Bu iki şehzade görkemli bir törenle kesin egemenlik anlamına gelen davul, bayrak ve yay aldılar.

Bu arada, İstanbul'da yapılan ve bir yarar sağlamayan görüşmelerden sıkılan Arşidük Ferdinand Peşte'yi kuşattı. Buna çok kızan Kanuni Sultan Süleyman hemen Tuna yolunu tuttu. Başkentten sanki bütün bir imparatorluk peşinden geliyordu. 25 Nisan 1543 günü bütün İstanbul kapıları padişahın ordusunun geçit törenlerine tanık oldu.

Ordunun Yükünü Üç Yüz Sıra Katır Taşıyordu

Sakalar, develer üzerinde sürekli dolaşarak ordunun su ihtiyacını karşılıyorlardı. Her biri yedi katırdan oluşan üç yüz

sıra katır, ordunun yükünü ve padişahın hazinesini taşıyordu.

At uşaklarının gemlerinden tutarak götürdükleri dokuz yüz cins at, cephane ve yiyecek yüklü beş bin dört yüz deve, zırhların ve silahların onarılması için görevli bin silahçı, surları havaya uçurmak için yetiştirilmiş beş yüz lağımcı, ağır topların bakımı için sekiz yüz topçu, dört yüz kâhya, ağa, sarayın ileri gelenleri, defterdar, saray kethüdası, başlarında kırmızı sancakları dalgalanan iki bin sipahi, yeşil sancaklı iki bin ücretli muhafız, beyaz sancaklı iki bin yabancı atlı, sarı sancaklı iki bin silahtar ve yeşil, sarı, beyaz, kırmızı sancaklı iki bin atlı yardımcı, Divan'ın üyeleri, reisülküttab, kazeskerler, dört Kubbealtı veziri ile öteki vezirler, av köpekli ve doğanlı avcılar, av köpeği bakıcıları, padişahın atlarını süren saray subayları, imparatorluğun dört bir yanından gelmiş, altın işlemeli eğer, gem, dizginli Arap, Türkmen, İran, Karaman atları, üç yüz atlı mabeyinci, önlerinde kına rengi üç tuğu taşıyan, mızrak, kılıç, arkebüz[6] tüfeğiyle silahlı on iki bin yeniçeri, enine altın rengi çizgileri olan yedi sancağı ve uzun mızrakların ucuna takılmış yedi tuğu taşıyan on dört asker, yüz borucu, yüz davulcu, padişahın çevresinde tuğlar, alemler, sadaklardan bir perde yapan dört yüz solak[7] ve nihayet solakların dalgalanan tuğlarından ancak seçilebilen padişah, altın rengi parlak tüylü bir Türkmen atına binmiş olarak ilerliyordu. İşte Kanuni Sultan Süleyman'ın bu seferi de böyle başlamıştı.

Bayezid döneminde kuruldu. Yeniçerilerin 60, 61, 62 ve 63'üncü ortalarına solak denirdi. Bunlar padişahın muhafız birliği görevini yaparlardı.

Şehzade Mehmed'in Anısına Cami Yaptırıldı

Daha fazla bilgi vermeye gerek görmediğimiz bu seferin başlıca olayları şunlardı: Estergon Kalesi'nin fethi, kendi içişleri için en tehlikeli komşusunun yardımını istemiş olan Lehistan ile anlaşma, kuzeye yapılan akınlarda on bin Kırım askerinin katılımını sağlamak ve Peç[8] kentini ele geçirmek.

Padişahın İstanbul'a dönüşü, en sevdiği oğullarından Şehzade Mehmed'in Saruhan'da öldüğünü öğrenmesiyle yasa boğuldu. Kendinden sonra da sürmesini istediği ününün temsilcisini kaybetmiş olmaktan dolayı son derece üzüldü. Mimar Sinan, karanlık ve çıplak görünümüyle padişahın yasını temsil edecek bir cami yapmakla görevlendirildi.

Anıtın yas havası taşıma özelliği Sinan'a yeterli ilhamı vermişti. Babanın oğlu adına yaptırdığı cami[9] için, üç yüz bin duka altını, yaklaşık on sekiz milyon frank harcandı. Yanına medreseler, konukevleri ve imaretler açıldı.

6 Eskiden omuzda taşınan silah.

7 Osmanlı kapıkulu kuruluşunda bir asker sınıfı.

8 Viyana

9 İstanbul'daki Şehzadebaşı Camisi.

Konya Sancakbeyliği'nde bulunan Şehzade Selim, kardeşinin ölümü üzerine başkente daha yakın ve daha önemli olan Saruhan Sancakbeyliği'ne getirildi. Şehzade Mehmed'den sonra en fazla sevilen Şehzade Selim öteki erkek kardeşlerinden yaşça daha küçüktü.

Gülbahar Haseki'den olan Şehzade Mustafa babasının kuşkularını üzerine çektiği için Amasya'ya yollanmıştı. Hurrem Sultan'ın en genç oğlu olan Şehzade Bayezid, Karaman Sancakbeyliği'ne atanmıştı. Ancak yaşı küçük olduğu için henüz İstanbul'da sarayda kalıyordu. Doksan yaşının ve şişmanlığının yükü altında artık sadrazamlık görevini yapamayan Süleyman Paşa şan ve onurla makamından alındı.

Yerine haremin gözdesi, padişahın kızı Mihrimah Sultan'ın eşi Rüstem Paşa getirildi. Hırvatistan'da doğmuş olan Rüstem Paşa, sarayda soyluların arasında yetiştirilmiş, önce imrahor, sonra beylerbeyi olarak yavaş yavaş terfi etmişti. Hizmet ve itaat etmek için yaratılmış bir askerdi.

En yüce payelere çıkarılmış olan Barbaros Hayreddin Paşa aynı yıl İstanbul'da yaşama gözlerini yumdu. Midillili yoksul sipahi Yakub'un oğlu olan Hayreddin Paşa ölürken, velinimeti Kanuni Sultan Süleyman'a bin iki yüz köle ile yüz bin duka altını servet bıraktı.

Bir o kadar serveti de oğluna bağışladı. Bugün sarmaşıklar ve servi ağaçları altındaki mezarı, bunca zaferi uğruna kan döktüğü denizin dalga seslerinin duyulduğu Boğaziçi'nin en sevimli köşesinde[10] bulunmaktadır. Osmanlıların bu deniz kahramanı, koruduğu ve genişlettiği sahillerin bir kıyısında mutlu yatmaktadır.

Bir Paşanın Alışılmadık İntiharı

Hemen hemen verimsiz geçen o yıllarda, Viyana ile İstanbul arasında bir savaş, bir barış olarak süregelen ilişkiler sadrazamı en çok düşündüren olaylardı. Birkaç yıl öncesine kadar Hıristiyanlığın ortak düşmanı ilan edilen Osmanlıların dostluğunu kazanmak isteyen Şarlken ile Ferdinand, Venedikliler ile Fransa, Lehistan ile Rusya aralarında çekişiyorlardı. Büyük devletlerin ilişkilerinde, karşılıklı görüşmelerinde artık dinin hiçbir etkileyici yönü kalmamıştı. Avusturya, Osmanlı Devleti ile sırf görüşebilmek için Edirne'de imzalanan bir anlaşmaya göre yılda otuz bin duka altını vermek derecesinde alçalıyordu.

Sadrazam Rüstem Paşa gibi Enderun'da yetişmiş olan bir Bosna'lı köle, Sokollu Mehmed Paşa, Divan toplantılarında uyarılarıyla dikkati çekiyordu. Adı, doğum yeri olan Bosna'daki doğan yuvası gibi yüksek bir kayanın üzerine yapılmış Sokol Kalesi'nden geliyordu. Barbaros'un ölümü üzerine Kanuni Sultan Süleyman onu kaptanıderyalığa atadı.

Çok bilgili bir kişi olan Ebu Suud şeyhülislamlığa getirildi. Babası Yavuz Sultan Selim zamanından kalan komutanlardan biri olan Hüsrev Paşa, padişahın önünde sadrazama hakarette bulunduğu için gözden düştü.

10 Beşiktaş'ta adıyla anılan iskelesinin yanında.

Rütbeleri alındıktan sonra ilk kez ata bindiğinde, her zaman yanında görmeye alıştığı at uşaklarını, muhafızlarını göremeyince büyük bir üzüntüyle atından indi. Görkemli yaşama alışmış olan Osmanlıların önüne böyle çıkmaktansa hareminin yastıkları arasında ölümü beklemeyi uygun bulduğunu haykırdı. Evine döndü. Osmanlılarda yazgıya inanmak en büyük erdemdir. Hüsrev gururu yüzünden yemeyi içmeyi keserek alışılmamış biçimde intihar etti.

Elçinin Dili Tutuldu

Osmanlı padişahından Portekizlilere karşı yardım isteyen Hint Sultanı Alaeddin'in elçisi armağanlarını ve isteğini sunmak üzere huzura kabul edildi. Hint elçisinin gözünü kamaştırmak isteyen Kanuni Sultan Süleyman, Edirne ormanlarında yaptığı av dönüşünde elçiyi hazır bulundurdu.

Topçular, sipahiler, silahtarlardan oluşan çeşitli birlikler altın ve gümüş işlemeli göz kamaştırıcı üniformalarıyla gözükünce padişahın muhafızları geliyor sanan ve yeniçeri ağasını da padişah olarak düşünen elçi, saygıyla ayağa kalktı. Ancak çevresindeki teşrifatçılar tarafından uyarılan elçi, Kanuni Sultan Süleyman muhafız alayının kılıçları, miğferleri, tuğları ve alemleri arasında gözüktüğü zaman Allah'ın gölgesini yeryüzünde görmüş gibi dili tutuldu, hareket bile edemedi.

Hurrem Sultan, Hint elçisine bizzat kendi işlediği şahane kumaşlar armağan etti. Oğlu Selim ve damadı Rüstem Paşa'nın çıkarları için padişahı Portekizlilere karşı Hint sultanı'na yardıma ikna etti.

Bu sırada Safevi şahının oğlu İsmail Mirza Erzurum üzerine yürüyerek orayı savunan İskender Paşa'yı yendi ve Kanuni Sultan Süleyman'ı kışkırttı. Sadrazam Rüstem Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa, imparatorluğun bütün birliklerini Tokat'a toplamak buyruğunu aldı.

Osmanlılar için Avrupa seferlerinin başlangıç noktası olan Belgrad gibi, Tokat da, İran seferlerinin başlangıç noktasını oluşturuyordu. İki vezir kısa bir zaman sonra orada yüz elli bin tımarlı asker ve yirmi bin yeniçeri topladı. Padişah, İran'a sefere çıkacak olan orduyu iki vezirin komutasına bırakmakla, kendisine layık görmediği düşmanlarıyla üçüncü kez boy ölçüşmeye gitmek arasında kararsız kalmıştı. Uzun zamandan beri saklı tutulan bir devlet sırrı nihayet kararını verdirdi.

Şehzade Mustafa Sarayı Düşündürüyor

Savaşçı şairlerden olan ve hanedan ailesinin sırlarıyla ve saray içi politikayla yakından ilgili olan Sipahi Ağası Şemsi, umulmadık bir anda Tokat'tan İstanbul'a gelerek sadrazamın sözlü bir mesajını padişaha ulaştırdı. Doğru mu yanlış mı olduğu bilinmeyen bu mesajla Rüstem Paşa padişaha, Şehzade Mustafa'nın egemen olduğu Tokat'a geldiğinden beri özellikle yeniçeri saflarında dolaşan bir ayaklanma havasından söz ediyordu.

Şehzade Mustafa'nın halk arasındaki sevgisine ve ihtirasına karşı uyandırılmaya çalışalan kaygıların yeni olmadığı görülmüştü. Daha önce Macaristan Seferi'ne çıkarken Anadolu askerinin, oğlu Şehzade Mustafa'ya olan bağlılığını öğrenen Kanuni Sultan Süleyman, bu şehzadenin hareketlerini yakından izlemesi için Sadrazam Süleyman Paşa'yı Bursa'da bırakmıştı. Yavuz Sultan Selim, hırslı ve sabırsız bir şehzadenin babasının tahtı için ne büyük bir tehlike oluşturduğunu Osmanlılara en iyi biçimde öğretmişti.

Şehzade Mustafa, Gülbahar Haseki'den olan en büyük oğuldu. Ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın Hurrem Sultan'a olan aşırı sevgisi yüzünden, tahtı bu sultandan olan oğullarına, Selim ve Bayezid'e bırakma ihtimali olduğu biliniyordu. İşte bu yüzden Şehzade Mustafa hem taht, hem de yaşamı için herhangi bir eyleme girişebilirdi. Mustafa'nın padişahın veliahtı unvanına, savaşçı mizaca ve askerlerine karşı hoşgörüye sahip olması onun üstünlükleriydi.

Ayrıca halka merhametli davranması, silah ve at kullanmaktaki becerisi, güzel konuşması, yüzünün zarif hatları, gözden düşmesinden dolayı topladığı acıma duygularıyla birleşince Şehzade Mustafa ordunun gözdesi olmuştu.

Konya ordusunun başında gözükmesi askerlerin kalbindeki duyguları uyandırmaya yetmişti. Hurrem Sultan'ın damadı olan Rüstem Paşa ilerideki mutluluğunu ve ikbalini kendi eşinin erkek kardeşlerinin tahta geçmesinde gördüğünden, ordunun Şehzade Mustafa için duyduğu sevgiyi seziverdi. İmparatorluğu teslim edecek olan ordunun sevgisini kazanan kişi, ne kadar masum olursa olsun, geleceklerinden çekinenler için bir suçlu sayılıyordu.

Rüstem Paşa birkaç olaydan ve belirtiden, Mustafa'nın yandaşları için bir fırsatın yeteceğini anladı.

Bir sefer sırasında padişahın uzun süre uzak olması, ister istemez bütün ilginin ve şanın Şehzade Mustafa üzerinde olacağını düşünerek, böyle bir durumun kendi çıkarı için pek umut verici olmadığını fark etti.

Rüstem Paşa, Şemsi Paşa ile konuşmasında şunları söyledi:

"Sürekli değişikliğe taraftar olan yeniçeriler, padişahın imparatorluğun yükü yüzünden yaşlandığı, Osmanlı sancağını artık Fırat, Dicle ve Ceyhun'a kadar götürecek güce sahip olmadığı görüşündeler. Yeniçeriler imparatorluklarının da yaşlanmaması için daima genç hükümdarların başa geçmesini istiyorlar. Konya'da askerlerin elinden taç giyecek şehzadenin kolaylıkla İstanbul'da tahta oturabileceğini, ordunun heyecanının hemen sarayda yükselebilecek itiraz seslerini bastırabileceğini söylüyorlar. Saraydaki bir gözdenin adamı olan Rüstem Paşa'nın bu tasarının önüne çıkabilecek en güçlü rakip olduğunu, çıkarılacak bir ayaklanmada kafası kesilirse birliklerin isteklerini kolaylıkla yerine getireceklerini belirtiyorlar. Padişahın tahttan indirildikten sonra yaşlı hükümdarların dinlenme sarayı olan Dimetoka'ya yollanacağı ve kalbini çelen gözdelerle yaşamı-

nın sonuna kadar orada muhafaza edileceğini ileri sürüyorlar."

Kanuni'nin Sırdaşı

Şemsi Paşa tarafından anlatılan ve kuşkusuz Hurrem Sultan tarafından büyütülen ordunun bu istekleri karşısında Kanuni Sultan Süleyman, böylesine büyük bir tehlike için, zaman yitirilmeden eyleme geçilmesi gerektiğine karar verdi. Sadrazama bir buyruk göndererek ordunun dağıtılmasını, Şehzade Mustafa'nın da birlikleriyle Amasya'ya dönmesini istedi. Sonbahar başlarında İran Seferi'ne bizzat kendisinin katılacağını da ilan etmeyi unutmadı.

28 Ağustos 1553 günü Üsküdar'da sultanın otağı kuruldu. Hurrem Sultan'dan olan oğullarından Şehzade Bayezid'e Edirne Sancakbeyliği verildi.

Hurrem'in öteki oğlu Şehzade Selim ise Manisa'daki sancağını terk ederek babasının yanına geldi. Böylece padişah kendisinden sonra tahta geçmesini istediği Selim'in İran Seferi sırasında başarı ve ün kazanmasını istiyordu.

Yanında yine Hurrem Sultan'dan olma Cihangir adındaki oğlunu da götürüyordu. Doğuştan fiziksel eksiklikleri olan bu şehzade, kılıç kullanmasını, at binmesini beceremiyordu. Yürürken biraz aksıyor, omuzlarından birinin ötekine göre yüksek kalması görünüşüne bir zevksizlik veriyordu.

Bu yüzden, sürekli sarayda yalnız kalıyordu. Fakat bütün ruh, kalp, zekâ zenginlikleri kendisinde birleşerek, vücutça olan eksikliklerini dengeliyordu. Bu sakatlıkları, Cihangir'i, hem annesinin, hem de babasının en sevdiği oğlu yapmış, padişah özellikle onunla yaptığı konuşmalardan büyük zevk alır olmuştu.

Babası Cihangir'i her gittiği sefere götürüyor, böylece kaygılarını açıklayabilecek bir sırdaş ve sıkıntılı anlarında rahatça konuşabileceği bir arkadaş bulmuş oluyordu. Şehzade Mustafa ile ayrı anneden dünyaya gelmesine rağmen Cihangir, ağabeyine, her türlü kan düşmanlıklarından ve aile çekişmelerinden bağımsız olarak derin bir sevgi duyardı.

Bu iki şehzade, annelerinin karşılıklı kinlerine rağmen, birbirini sevmeyi sürdürüyorlardı.

El Öpme Töreni Bir Tuzak mıydı?

Babasının sefere çıkma hazırlığını duyan Şehzade Mustafa, hakkında ekilen fesat tohumlarından habersiz olarak, Bursa ile Tokat arasında imparatorluk ordusunun birleşme merkezlerinden biri olan Ereğli'ye askerleriyle birlikte geldi. Beklenmedik bir anda çıkagelmesi, atlılarının sayısı ve disiplini, atlarının güzelliği, elbiselerinin ve silahlarının zenginliği, komuta ettiği askerlerine verdiği erkekçe güven ordugâhta derin bir heyecan dalgasının yayılmasına neden oldu.

Bir gün başlarında savaşacak ve hükmedecek olan hükümdarı Şehzade Mustafa'nın kişiliğinde arayan yeniçeriler, kitle halinde otağının çevresinde toplanarak lehinde tezahürat yaptılar.

İhtiyatsız haykırılan kutlama çağrıları padişaha hemen iletildi. Bu durum artık

hiçbir şeyin önünü alamayacağı bir patlamanın belirtileri olarak aktarıldı. Padişah ile vezirleri arasında otağ içinde gece yarıları toplantılar yapıldı. Cihangir bile Otağı Hümayun'dan uzaklaştırılmıştı. Sevgili kardeşinin babasının ordugâhına gelmesi Cihangir'i sevince boğmuştu. Uzun zamandır görüşmemiş olduklarından, iki dost, eski arkadaşlıklarını ve sohbetlerini sürdürmek niyetindeydiler. Cihangir saray çevrelerinin buluşmalarını önleyen çabalarından sıkılıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Mustafa'ya haber yollayarak ertesi gün otağında el öpme töreni için kendisini kabul edeceğini bildirdi.

Karar Verilmişti

Ertesi gün, öğle namazından sonra vezirler ve yüksek rütbeli subaylar, tören bölüğü halinde veliaht şehzadenin çadırına giderek kendisini aldılar.

Şehzade Mustafa zengin bir kaftan giymiş, "sultanların tahtı olmaya" layık, boylu bir Türkmen atına binmişti. Taptıkları komutanı selamlamak istercesine, askerler birbirlerini iterek yolu üstüne çıkarmaya çalışıyorlardı. Çevreden yükselen sevinç çığlıkları babasının divanına kadar geliyordu.

Kanuni Sultan Süleyman her çığlıkta heyecanın ayaklanma havasına büründüğünü hissediyordu. Oğluna gösterilen sevgi, sanki kendisini tahttan feragate zorluyordu. Bir baba olarak gücendiği kadar, bir hükümdar olarak hakarete uğramış olduğunu sanıyordu. Bir avuç askerin ya da ayaktakımının hoşnutsuzluk çığlıkları arasında yok olacak kişilerden biri değildi. Tahttan feragat etmesi için ne kadar küstahça zorlanırsa, o kadar şiddetle direnecekti.

Atası II. Bayezid'in sürgüne yollanmak üzere tahttan indirilmesini, fakat taht ile sürgün arasında ölümü bulmasını anımsıyordu. Tercih ettiği oğullarının idam edilmesi, Hurrem Sultan'ın sürülmesi, ordunun egemenliği eline geçirmesi, imparatorluğun düzensizliğe düşmesi, yaşamının son yıllarında ününün gölgelenmesi gibi sorunlar gözünün önüne geliyordu. Bu arada eğer hâlâ hükümdar olarak kalmak ve yine büyük adam olarak egemenliğini sürdürmek istiyorsa, bir baba olduğunu unutması gerektiğini düşünüyordu. Şu anda beklediği, elini öpmeye gelen oğlu değil, suç ortaklarının haykırışları arasında kendisinden tahtı istemeye gelen bir asiydi. Kararına vermekte duraksamadı.

Ve Perde Kanuni'nin Arkasından Kapandı

Şehzade Mustafa ordunun dedikoduları ve gençliğine bağlanan umutlarından dolayı suçlu gibi görülüyordu. Atından indi. Babasının çadırına girerken saygı gereği ayaklarına kapanmayı ve onun da, Doğu'daki yaşlıların, babaların sevdiklerine yaptıkları gibi gözlerinden öpeceğini umuyordu. Yalnızca şehzadelere tanınan haktan yararlanarak babasının huzuruna girerken silahlarını çıkarmamıştı.

Otağın ilk bölümünde bekleyen çavuşlar silahlarını çıkartmasını söyledi. Kişi-

liğini suçlayan bu davranış hiddetten kızarmasına neden oldu. Fakat elinden fazla bir şey gelmediği için çavuşların sözünü dinledi.

Otağın ikinci bölümüne geçti. Babasının kollarını açarak kendisini karşılayacağını beklerken donuk bir sessizlikle karşılaştı. Divan bölümüne geçmekte duraksadı. Birden Divan bölümünü ayıran perde açıldı ve babası yerine sarayda idamları yerine getiren yedi dilsizin uğursuz yüzleriyle karşılaştı. Genç şehzadenin üzerine atılan cellatlar, genellikle bu işler için kullandıkları yay kirişini boynuna geçirdiler.

Suçsuzluğun hayreti, umudunun kırılması, cezanın verdiği dehşet, gençliğinin gücüyle birleşince Şehzade Mustafa boynuna geçen kirişi koparttı. Cellatların kollarından kurtuldu, ayaklarına yapışan dilsizleri çavuşların bulunduğu bölüme kadar sürükledi. Bir yandan babasını, öte yandan padişahın çadırının çevresinde toplanmış olan yeniçerileri yardımına çağırıyordu.

Askerler tarafından duyulan Şehzade Mustafa'nın sesi, idam olayını birden tahta çıkma olayına dönüştürebilirdi. Bu ölüm kalım mücadelesinin o zamana kadar sessiz tanığı olan Kanuni Sultan Süleyman arkasına gizlendiği perdeyi araladı, dilsizlere bir göz atarak, başarısızlıklarını ölümle cezalandıracağını belirtmek istedi. İnsafsız bakışlı babasını gören Mustafa, bir an kendisini savunmayı unuttu, o anda boğularak, cellatların ayaklarının altına cansız düştü ve perde babasının arkasından kapandı.

Sultan Süleyman, çavuşlara oğlunun cesedini bir halının içine koyarak otağın eşiğine kadar sürüklemelerini buyurdu ve dehşetten donup kalmış olan yeniçerilere göstermelerini istedi. Ayaklanma olayının elebaşılarının ölümüyle sona erdiğini, ayaklanmayı sağlayan ve ayaklananlara gelecek için türlü vaatlerde bulunan kişilerin ortadan kalkmasıyla kimsenin o suçu kabullenmeyeceğini iyi biliyordu.

Şehzade Mustafa'nın cansız vücudu ordu içinde yas, dehşet ve sessizliğe neden oldu. Askerler gözleri yaşlı, fakat dudakları kapalı olarak sabahki ilahlarının önünden geçtiler ve ağlamak üzere çadırlarına kapandılar.

Bir Yerine İki Ceset

Her türlü itirazı örten ve padişahların devlet darbelerinin tek açıklaması olan şeyhülislam fetvası, birkaç yere asılarak ilan edildi. Bu fetvalarda genellikle padişah şeriat yasasının sözcüsü olan şeyhülislama olayı ad bildirmeden anlatır ve cezayı sorardı. Şeyhülislam'ın yanıta da aynı biçimde adsız ve kısa olurdu.

Şer'i adaletin bu en yüksek mevkiinden gelen hüküm üzerine bütün itiraz sesleri kısıldı. Şeyhülislamın ölüm cezasına karar verdiği sırada suçun işlenmiş olduğuna kanaat getirildi.

Bütün ordugâhta Mustafa'nın masumiyetine ve babanın sertliğine karşı bir ses yükseldi. Bu ses bir dostun yanık yüreğinden geliyordu. Kanuni Sultan Süleyman ile Hurrem Sultan'ın oğlu Cihangir, Mustafa ile dilsilzer arasında geçen mücadelenin gürültüsüne koşmuştu.

Yetiştiğinde kardeşi son nefesini veriyordu. Cesedin üzerine kapandı, onu öperken bir yandan haykıra haykıra ağlıyor ve kardeşinin iftiracıları ile cellatlarına lanetler yağdırıyordu. Bu suçlamalar Kanuni Sultan Süleyman'ın ruhunda da pişmanlık duygusu yarattı. Sultan, Cihangir'i Mustafa'nın cesedinden ayırmaları için çavuşlara emretti. Fakat artık çok geçti; Cihangir'in kalbi bu acıya dayanamamıştı.

Babanın önüne bir ceset yerine iki ceset getirdiler.[11] Gülbahar Sultan'ın oğlunu öldürmek isterken Hurrem Sultan'ın oğlunun da ölümüne neden olmuştu. Kardeşlikten doğan dostluk, insafsızlığın öcünü pek acı biçimde almış oldu.

Oğlunun Cesedi Başında Kocasının da Öldürüldüğünü Öğrendi

Herkes sürekli Şehzade Mustafa'nın suçsuz mu, suçlu mu olduğu üzerinde duraksadı. Tek zaafı aşk olan ve sık sık hükümdarlık görevlerini aşka, arkadaş dostluğuna ve ailesine tercih eden bir kişi olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın suçlu olup olmadığına gelince...

Padişahın uzun zaman oğlu Şehzade Mustafa'dan kuşkulandığı bir gerçekti. Bu kuşkusunu içinde saklayıp birkaç yıl beklemişti. Kanuni, doğru yola gelinmesi için bağışlayan ve sabırla bekleyen bir kişiliğe sahipti. Hanedanın ve imparatorluğun kurtuluşunun, ancak kendi soyunun kanının dökülmesiyle gerçekleşeceğine kesin biçimde inanmadan, oğluna kıyabileceğini düşünmek hata olur.

İdamdan sonra çoğunluğun düşüncesi buydu. Hükümdarı suçlamak yerine ona acıdılar. Ordunun, efendisinin gözünde olayları uydurduğu ya da büyülttüğü biçimde suçladığı Rüstem Paşa cinayeti ya da adaleti kendi üzerine aldı. Böylece halkın merhametini padişaha bıraktı. İmparatorluk mührünü teslim ederek ve güya gözden düşmüş gibi davranarak sadrazamlıktan alınmasını istedi. İdamın bütün sorumluluğu ile iğrençliğini üzerine aldı. Ordunun büyük sevgisini toplamış olan Ahmed Paşa sadrazam oldu.

Fakat, mührü teslim etmeden önce Rüstem Paşa, ikinci bir cinayetle padişahı ve kayınvalidesi Hurrem Sultan'ın oğullarının tahta geçmesini güvence altına aldı. Şehzade Mustafa'nın Bursa Sarayı'nda rehin olarak tutulan küçük bir oğlu vardı.

Yeniçerilerin babasına gösterdikleri sevgiyi bu çocuğa göstermelerinden ve yeni bir ayaklanmayla tahtı ona vermelerinden kuşku duyuluyordu. Hurrem Sultan tarafından sürekli tehdit edilen genç anne, çocuğunun hayatından kaygı duyduğu için bir an bile yanından ayrılmak istemiyordu.

Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa'nın boğdurulması sırasında Bursa'ya gizlice bir

11 Şehzade Cihangir, bu olaydan bir süre sonra, Şehzade Mustafa'nın boğularak öldürülmesinden duyduğu üzüntüden dolayı Halep'te öldü. Yazar acı olayı romantize etmek için bu ayrıntıyı göz ardı etmiş olabilir. Cihangir'in ölümü Kanuni Sultan Süleyman'ı çok üzdü. Onun adına Tophane sırtlarında bir cami yaptırdı. Semt bugün Cihangir adıyla anılmaktadır.

hadımağası yollamış ve çocuğun da boğdurulmasını buyruk vermişti. Hadımağası Şehzade Mustafa'nın genç eşine ve oğluna Bursa yakınlarında bir gezi yaptırmak istiyormuş gibi davrandı. Küçük çocuk, annesi ve öteki kadınların bindiği yanları kapalı arabanın birkaç adım ötesinde at üzerinde götürülüyordu.

Annenin uyanıklığından çekinen hadımağası, arabanın sürücülerine gizlice emir vererek dingili kırmalarını istedi. Onarım sürerken çocuğun saraya bir an önce varması için onun atını durdurmadılar. Tam sarayın kapısına gelip de atından indiği sırada arkasından yetişen hadımağası, kuşağında sakladığı yay kirişini çıkardı ve "Yüce hünkâr hemen ölmenizi istiyor" dedi. Kesin egemenliğe kesin boyun eğme duygusu içinde yetiştirilmiş olan çocuk, "Bu benim için bir Tanrı buyruğudur" diye yanıt verdi ve boynunu kirişe uzattı.

Bu arada garip bir duygunun etkisinde kalan genç anne, koşarak saraya gelmişti. Orada oğlunun cesediyle karşılaştı ve oğlunun katilinden, kocasının da öldürüldüğünü öğrendi.

Oğul ile Annenin Darbe Girişimleri

İdam olayından sonra Kanuni Sultan Süleyman bir daha gülümsemek fırsatı bulamadı. Günleri hüzün içinde geçiyordu. Yaşantısına değişiklik vermek için seferlere çıkıyor ya da saray içi sorunlarla uğraşıyordu. İran'a yaptığı kısa sefer sonunda Amasya'da bir anlaşma imzaladı.

Hurrem Sultan'a isnat edilen bir entrika padişahın Amasya'dan İstanbul'a dönmesine neden oldu. Gülbahar Sultan'ın oğullarını taht mücadelesinde safdışı bırakan Hurrem Sultan, şimdi de, küçük Bayezid'i Kanuni'nin halefi olarak kabul ettiği büyük oğlu Selim'in yerine tahta geçirmek üzere çabalara girişmişti. Şehzade Bayezid, yüz hatları ve mizacıyla annesinin güzelliğini ve becerilerini, yeteneklerini anımsatıyordu.

Anne ile oğul el ele vererek bir düzen kurdular. Böylece Şehzade Bayezid'in zamanından önce tahtı güvence altına alması sağlanacaktı.

Şehzade Bayezid'in bir kölesinin yüz hatları, idam edilen Şehzade Mustafa'ya benziyordu. Şehzade Bayezid kölesini bu benzeyişten yararlanması için kandırdı. Kölenin Rumeli'deki Şehzade Mustafa'nın yandaşlarını ayaklandırmasına yardımcı oldular.

Bu oyunla, sahte Mustafa'nın çevresinde Tuna boyu askerleri ve çapulcu takımı toplandı. Şehzade Bayezid de, eğer ayaklananlar üstün gelirse kölesinin gerçek kimliğini ortaya koyarak tahta geçecek ya da kişisel birlikleriyle onları ezerek babasının büyük takdirini kazanacaktı. Her iki hile askerleri ve halkı kısa zamanda kandırmaya yetti. Sahte Mustafa giderek büyüyen yandaşlarıyla Niğbolu'dan İstanbul'a doğru yürümeye başladı.

Ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın çabukluğu bu oyunu bozdu. Bir sahtekârla tek başına uğraşmayı kişiliğine layık görmediği için Sadrazam Ahmed Paşa'yı en seçme yeniçeri ve sipahilerle Rume-

li'ye yolladı. Daha ilk karşılaşmada yenik düşen sahte Mustafa, Ahmed Paşa'nın eline geçti.

İşkencelerde Şehzade Bayezid'in vaatlerini, kandırmacalarını ve tasarılarını anlattı. Kanuni Sultan Süleyman İstanbul'a girerken isyancı köle ile yandaşlarını denize attırdı. Bir kez daha dünyanın gözü önünde, bir başka oğlunu işlediği suç için idam etmeye çekiniyordu.

Hurrem Sultan oğlunun hareketini gençliğine vermesini isteyerek yaşamını bağışlattı ve pişman olduğunu anlattı. Fakat suçlu şehzadenin gözleri önünde hâlâ Şehzade Mustafa'nın boğdurulmuş cesedi olduğundan babasının yanına çıkmaya cesaret edemedi.

Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid'i daha fazla korkutmak için onu saraya sokmadı. Buna karşılık Boğaziçi'nde çevresi ormanlıkla kaplı bir köşkte gizli bir mahkeme kurdu ve oğlunu çağırdı. Bu alışılmamış yere gelen Bayezid atından iner inmez dilsizler tarafından silahları alındı. Ağabeyi Şehzade Mustafa'nın akibetine uğrayacağından kuşkusu kalmağından, titremeye başladı.

Bu arada kafesli bir pencere arkasından tanıdığı bir ses, "Telaşlanma sevgili oğlum, telaşlanma, ben buradayım" diyordu.

Bu annesi Hurrem Sultan'dı. Annesinin sesini duyan Bayezid biraz sakinleşti, ama babasının huzurunda olmaktan dolayı yine de kaygılıydı.

Kanuni Sultan Süleyman, onunla bağışlayıcı bir ifadeyle konuştu. Acı eleştiri ve gözyaşlı bir konuşmadan sonra barışma şerbetleri içildi. Şehzade Bayezid'in eli, kadehi dudağına götürürken hâlâ titriyordu. Bu barış kadehleri Doğu'da sık sık ölüm kadehleri de olmuştu.

Bayezid Amasya'da Selim'e Suikast Planı Hazırladı

Kanuni Sultan Süleyman bir süre oğlunu ölüm kuşkusunun sıkıntısı içinde bıraktı. Sonra elini uzatarak kadehi aldı ve bir dikişte içti. Affedilen Bayezid Amasya'ya dönerek, annesinin yardımıyla ağabeyi Selim için yeni suikastlar tasarladı.

Ancak o sıralarda Hurrem Sultan, Sadrazam Ahmed Paşa'nın, sevgili oğlunun hatalarını çok önceden anlamış olmasından ve olduğu gibi ortaya çıkarmasından hiç de memnun kalmamıştı.

İşte bunun için şimdiye kadar ortaya çıkardığı kirli işleri, oğul ile ananın daha ağır ve korkunç oyunlarını açıklayamadan ortadan kaldırılmalıydı.

Hurrem Sultan hemen eyleme geçerek sadrazamın hareketlerini padişahın gözünde suç olarak göstermeye ve sadrazamlık makamına geçirilmesini de, Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra hoşnutsuzluklarını belirten yeniçerilerin zoruyla olduğunu anlatmaya çalıştı. Hurrem Sultan'a göre, Rüstem Paşa şehzadenin ihanetini bulup ortaya çıkarırken, Ahmed Paşa ödüllendirilmiş oluyordu.

Yeniçeriler onun aracılığıyla istediklerini yaptırmışlardı. Kim bilir belki de Ahmed Paşa yeniçerilere dayanarak hükümdarlığı üzerine almaya hazırlanı-

yordu. İsyancı yeniçerilerin sevgisini kazanmış sadrazam hiç de suçsuz sayılmazdı. İhtiyatlı davranarak ya da hiç olmazsa hakka dayanarak, bu sadrazamı tahtın yanından uzaklaştırmak gerekliydi. Suikastçıların umudunu kıracak tek ceza ölümdü. Sadık Ahmed Paşa'nın sonu böylece kararlaştırıldı.

"Duanı Yap, Padişah Ölmeni İstiyor!"

O ana kadar Ahmed Paşa hiçbir şeyden kuşkulanmamıştı. Ancak o dönemlerdeki her vezir, iktidar ile yağlı ilmik arasında yaşardı. Çakacak şimşek üzerlerinde asla yağmur yağdırmazdı. Sultan Süleyman ile Bayezid'in barışmalarından birkaç gün sonra Ahmed Paşa saraya girmek üzereyken, çavuşların başı tarafından durduruldu.

Kendisine "Duanı yap, padişah ölmeni istiyor" denildi. Ahmed Paşa suçunu sormadan ve yazgısına boyun eğerek "ölmeye hazırım" yanıtını verdi.

Son isteği olarak dilsiz cellatların onur kıran elleri yerine, yanında bulunan bir dostu tarafından boğdurulmasını istedi. Son nefesini verirken, idamını istemiş olan, aldatılmış ya da nankör efendisini affetti.

Hurrem Sultan'ın damadı Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa'nın idamının sorumluluğundan kaçmak için bir süre önce ayrıldığı makama tekrar atandı.

Kanuni Sultan Süleyman adına yaptırılan o dönemin İstanbul'daki en görkemli camisi Süleymaniye, 16 Ağustos 1556 günü ibadete açıldı. Bu yapıt için sekiz yüz bin duka altını ve on beş yıl harcanmıştı. Caminin bahçesinde kurucusunun türbesi bulunacaktı.

Bir zamanlar Venüs'ün[12], Justinianus[13] heykellerini tutan dikilitaşlar, kırmızı granitten sütunlar[14] şimdi kubbeleri, minareleri, fıskiyelerin sularıyla serinleyen kemeraltılarını tutuyordu. Paros Adası mermerlerinden sütun başlıkları, dehlizleri, mahfel ve mimberleri, yaldızlı bronzdan şamdanlıkları göz alıcı güzellikteydi.

Renkli camlardan içeri süzülen güneş ışınları, altın yaldızla yazılı Allah sözünü aydınlatıyordu. Tatlı bir aydınlık insanlara huzur veriyordu. Çevresindeki okulları, hastaneleriyle, dış cephesinin parlaklığı, koyu yeşillikleriyle fark edilen servi ve çınar ağaçlarıyla Süleymaniye Camisi gerçekten İstanbul'un tacı olmuştu.

Kanuni Sultan Süleyman bu görkemli mimari şaheseri yaptırırken Hurrem

12 Roma tanrıçası, Yunanların Afrodit'iyle birleştirilerek aşk tanrıçası sayılmıştır. Yunan heykellerine ve onların kopyalarına Venüs denmiştir. Augustus döneminde Roma kolonisi haline getirilen Baalbek'te, Antoninuslar zamanında Venüs tapınağı yapılmıştır.

13 Uzun süren hükümdarlığı (527-565) Bizans tarihinin ilk parlak dönemidir. Ülkesinin topraklarını genişletti ve imarıyla uğraştı. İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi onun en önemli yapıtıdır.

14 Mimar Sinan, *Tezkiret-ül Bünyan*'ında, Süleymaniye Camisi'nin yapımında kullanılan dört mermer sütundan birinin "mavna ile İskenderiye'den", birinin "Baalbek'ten derya kenarına indirilip mavna ile Suriye sahilinden", birinin "Kıztaşı Mahallesi (İstanbul Malta semti) dedikleri mahalden" ve birinin de "Saray-ı Amire'de (Topkapı Sarayı) hazır bulunduğundan" söz eder.

Sultan Eyüp sırtlarında, kızı Mihrimah Sultan da Üsküdar'da birer cami inşa ettiriyorlardı. Bu camilerde her iki sultan hanımın türbeleri bulunuyordu.

İran'dan Gelen Övgü Dolu Mektuplar

İran şahı, Süleymaniye Camisi ile öteki iki caminin Kanuni Sultan Süleyman'ın döneminde tamamlanmasını tarihi bir olay gördüğü için açılışını kutlamak üzere bir kurul göndermiştir.

İran şahının mektubundaki uslüp Doğu hükümdarlarının Yavuz Sultan Selim'in oğluna gösterdikleri saygıyı gözler önüne sermesi bakımından önemlidir:

"Ey, Tanrısal lütfun tercihine sahip olan, Yüce Tanrı'nın bağışlarına layık olan sen, dünyanın iki yüzünün Hükümdarı, iki denizin hanı, sen ki Hz. Süleyman'a eş Sultan Süleyman'sın. Sancakların sonsuza kadar göklerde dalgalansın! Döneminin ünü, insanların akıllarında sonsuza kadar kalsın."

İran şahının eşi de, padişahın eşi Hurrem Sultan'a ve kızı Mihrimah Sultan'a yaptırdıkları camiler için ayrıca kutlamalarını yolluyordu. İranlı sultan hanım, eskiden Hıristiyan olan sultana mektubunda şöyle diyordu:

"Tanrı'nın kulak verdiği en yanık dualar, Çobanyıldızı gibi güzel, Belkıs[15] gibi güçlü, Züleyha[16] gibi soylu, Meryem gibi temiz ve saf Haseki Sultan'ın efendisinin üzerine olsun. Çünkü Kuranıkerim Allah adına anıtlar yaptıranları ve onun gölgesinde yatanları sever!"

Hurrem Sultan'ın da yanıtı din, tarih ve şiirden esinlenerek yazıldı.

Hurrem Sultan, artık Kanuni Sultan Süleyman'a her zamankinden çok daha yakın olmuştu. Tahta aday iki oğul yetiştirmiş, halka kendisini sevdirmiş, vezirlere ve devlet adamlarına korku salmıştı. Doğu'da tanınmış, güzelliğiyle dillere destan olmuştu. Olgunluk döneminde yöneticilere verdiği öğütlerle gerçek bir Sultan Hanım olduğunu kanıtlamıştı. Yaşlılığında bile güzelliğini koruyan Hurrem Sultan, türbesinin yapımı bittikten kısa bir süre sonra yaşama veda etmişti.

Hurrem Sultan Gerçekten Suçlu muydu?

Ölümüyle yaşlılık günlerinin dayanağını kaybeden Kanuni Sultan Süleyman, Hurrem Sultan'ı öteki dünyada bile yanından ayırmak istemediği için kendisine hazırlattığı türbeye gömdürdü.

Çok durgun ve teselli kabul etmez bir yas dönemi geçirdi. Çokeşli bir düzenin sağladığı olanaklar içinde büyük bir bağlılıkla bir kadını seven erkekle, efendisine bu kadar derin bir aşk ilham eden bir köle muhakkak ki birbirlerine layık olmuşlardı.

15 Seba melikesi. Kuran'da ve Türk folklorunda Peygamber Hz. Süleyman ile serüveni anlatılır. İslam edebiyatında Hz. Süleyman'ın mucizeleri anlatılırken Belkıs'tan da söz edilir.

16 (ya da Zeliha) Yusuf Peygamber ile aşk ilişkileri kurduğu söylenen bir kadın. Mısır firavunlarından birinin karısıydı. Hz. Yusuf'u görünce ona âşık oldu. Kuran'da Yusuf Suresi'nde anlatılan bu olayı, sonraki çağlarda bütün İslam edebiyatında konu oldu.

Büyük bağlılıklar büyük ruhların işidir. Aşk bir anlık bir çekiciliktir. Fakat aşkta sebat başlı başına bir erdemdir.

Çağdaş tarihçilerin bilgisizlikleriyle ve hasetlik duyarak ortaya çıkarmaya çalıştıkları haremin gizemini, gerçek nedenleri sarayın duvarlarını aşamamış olan birçok entrikayı ve cinayeti Hurrem Sultan'ın omuzlarına yükleyerek açıklamaya çalışmışlardır.

Haremin korkunç sessizliği türlü düşüncelere ve iftiraya açıktır. Unutulmamalıdır ki, hayaletler daima karanlıkların ürünüdür. Bu meçhul karşısında tarih Kanuni Sultan Süleyman'ın sevgili gözdesini övmeye, kötülemeye cesaret edemez. Eğer padişahın cinayetlerini ve zaaflarını Hurrem Sultan'a bağlamak istersek, onun kalbinde, yaşamında en büyük yeri tuttuğu için, erdemlerini ve yüceliklerini de ona bağlamamız gerekecektir.

Bayezid Oyuna Geldi

Rüstem Paşa'nın iktidarı kayınvalidesinden sonra da sürmüştür. Yaşlanmış olan padişah, döneminin son yıllarını meşgul eden Avusturya ile görüşmeleri tamamen sadrazamın kişisel girişimlerine bıraktı. Fakat Şehzade Bayezid ile ağabeyi Şehzade Selim'in çekişmeleri babalarının yaşlılık günlerinin tadını kaçırdı.

İki şehzadenin karşılıklı kinlerini körükleyen vezirlerin kışkırtmalarını kapsayan gizli ve sağlam belgeler bugün bu çekişmeyi gün ışığına çıkarmaktadır.

Şehzade Bayezid Amasya'ya dönmüştü. Saruhan'da Sancakbeyi olan Şehzade Selim babasına daha yakın bulunuyordu. Entrikalarıyla kendisine ciddi bir rakip olduğunu hissettiği kardeşinin ortadan kalkması, Şehzade Selim'in işine gelirdi. Eskiden Şehzade Bayezid'in sırdaşı olan, ikiyüzlü Mustafa Bey, şimdi Şehzade Selim'e kardeşi için bir tuzak kurmasını öğütlüyordu.

Selim razı oldu. Hileyi yerine getirmekle görevlendirilen Mustafa Bey Bayezid'e bir mektup yazarak, Selim'in Manisa'da zevk ve eğlence için de yaşadığını bildiriyordu. Kendisinin tahta çıkmasını engelleyecek en önemli kişi olduğu için arada bir çatışma yaratılmasını ve böylece savaş sonunda üstün çıkanın her türlü engelden kurtulmuş olacağını yazıyordu. Bu bakımdan Bayezid'in kardeşine kışkırtıcı bir mektup yazmasını, böylece Selim'in takınacağı tutumun kolaylıkla Sultan Süleyman nezdinde yerilebileceğini öğütlüyordu.

Şehzade Bayezid bu ikiyüzlü öğüte kandı. Ağabeyi Selim'e ağır hakaretler dolu bir mektup, kadın şapkası ve elbisesiyle bir öreke yolladı. Bu hakaretleri duyan Kanuni Sultan Süleyman, hemen Şehzade Bayezid'e bir sırdaş yollayarak oğlunu şiddetle azarlamak istedi.

Babasının azarlamasına karşı Bayezid'i ayaklanmış gibi göstermek isteyen Mustafa Bey, Amasya yakınlarına birkaç kiralık adam göndererek, padişahın sırdaşını öldürttü. Bu cinayetle iyice aldanan Kanuni Sultan Süleyman Sokollu'yu yirmi bin askerin başında Bayezid'i cezalandırmaya yolladı. İki ordu Konya Ovası'nda karşılaştı.

Yenilen Bayezid Amasya'ya kaçtı. Oradan babasına bir mektup yazarak pişman

olduğunu, kendisi ve dört oğlu için affını istediğini bildirdi. Fakat Mustafa Bey bu mektubu eline geçirdi ve hemen yırtıp attı.

Oğlundan bir yanıt alamayınca büsbütün kızan Kanuni Sultan Süleyman, bizzat kendisi Konya'ya yürüdü. Arkasında birkaç bin taraftarıyla Şehzade Bayezid, karısı ve çocuklarıyla İran'a kaçtı. Halk ile ordu arkasından ağladı. Yakışıklılığı, cesareti ve bir kadına duyduğu sebatlı aşk dolayısıyla annesinin olduğu gibi, Osmanlıların da sevgisini kazanmıştı.

Şehzade Selim'in yuvarlak ve renkli çehresi, Kuzeyliler gibi iri ve şişkin gözleri, ayakta durduğu zaman hantal görünümü, at üstünde gülünç olan şişmanlığı ve sefahata olan düşkünlüğü, asker arasındaki itibarını düşürüyordu.

Gurbette İdam Edildi

Kanuni Sultan Süleyman ve Şehzade Selim, İran şahına mektup yazarak asi Bayezid'in sığınma isteğini kabul etmemesini dilediler. Şah bu iğrenç isteklere kulak tıkadı. Şehzade Bayezid İran'da konuk olarak ağırlanıyordu. Aynı zamanda İran şahının gelecekte Osmanlıların içişlerine karışması için iyi bir rehin oluyordu.

Askerleri ve ailesiyle Tebriz'e varan Bayezid bir hükümdar gibi karşılandı. Şah Tahmasp şehzadenin başından aşağı otuz kâse dolusu altın, inci ve değerli taş boşalttı. Dokuz cins at şahın imrahoru tarafından Osmanlı şehzadesine verildi. Şahın ve şehzadenin adamları binicilik ve kuvvet gösterileri yaparak yarıştı.

Asi oğlunun İran'da bu biçimde karşılanmasından büsbütün kaygılanan Sultan Süleyman, Şah Tahmasp'a çok sert bir mektup yazdı. "Sevgi ve hiddet Allah'tan gelir. Bozguncılara iyilik yapmak, iyilere kötülük yapmak demektir" diyerek çıkıştı.

İki saray arasında acı ifadelerle dolu mektuplaşma uzun süre devam etti.

Kanuni Sultan Süleyman yakınlarına, "Bu gururlu ve akıldan yoksun şah, suçlu oğlumu konuk gibi kabul ediyor. Artık onun hiçbir sözüne inanmıyorum ve savaşmak için hazırlıklarımı yapacağım" diyordu.

Bu arada Şehzade Bayezid'in savaşçı mizacı ve peşinden gelen birliğin kalabalıklığı şahı kuşkulandırmaya başlamıştı. "Babasına el kaldırmaya cesaret etmiş bir oğuldan sakının. Topraklarınıza el koymak için sizi de öldürmeyi tasarlayabilir" diye kulağına fısıldanıyordu.

Bir gün Bayezid'in yanında askerlerin yaptığı bir tören izlerlerken, iftiracılar tarafından durmadan kışkırtılan şahın kuşkuları o kadar çok arttı ki, birden ayağa kalkıp rahatsızlandığını ileri sürerek sarayına döndü.

Şahta yaratılan kuşkulardan ve tehlikenin yaklaştığından haberi olan Şehzade Bayezid, tören çadırını saran İranlıların hiddetinden karısını ve çocuklarına kurtarmak için onları yere yatırdı ve öldürmek istedi. Daha sonra fırtına diner gibi oldu. Ama birkaç gün sonra şahın verdiği bir ziyafet sırasında muhafızlar Bayezid'in üstüne çullandı. Kendisi ve oğullarını sımsıkı bağlayıp bir zindana at-

tılar. Bu arada gafil avladıkları şehzadenin askerlerini de öldürdüler. Bu olay gelecek cinayetlerin başlangıcıydı.

İki devlet sonunda karşılıklı görüşmelerle bir anlaşmaya varabilmişti. Şehzade Selim'in elçisi kimliğinde Ali Ağa adında profesyonel bir cellat, güya şaha saygılarını sunmak için Tebriz'e geldi. Şah, Osmanlı celladına, Şehzade Bayezid'i öteki Osmanlı tutsakları arasında fark edip edemeyeceğini sordu. Ali Ağa, şehzadeyi çocukluğundan beri görmediğini, ancak yay şeklinde kaşlarını ve kara gözlerini görürse tanıyabileceğini söyledi. Her türlü hatayı ortadan kaldırmak isteyen şah, talihsiz Bayezid'in saç ve sakalını tamamen kestirdi. Hücreye giren Ali Ağa, Bayezid'i ve dört oğlunu boğdu.

Bütün İran ülkesi, milletin konuğu olan bir şehzadenin ve suçsuz oğullarının öldürülmesini nefretle karşıladı ve yas tuttu. Ali Ağa tarafından şehzade ve veliaht Selim'e götürülen beş ceset, Osmanlı topraklarındaki ilk büyük kent olan Sivas'ın kuzey kapısının yanına gömüldü.

Hurrem Sultan tarafından en çok sevilen oğlu Bayezid, bir annenin oğlu için tasarladığı taht yerine, zamansız kara topraklara gidiyordu.

Üç yüz bin duka altını veliaht Şehzade Selim'in rakibinin kanının fidyesi olarak, Pertev Paşa tarafından İranlılara ödendi.

Sadrazamın Kişisel Serveti

Veliaht Selim'in tahta geçmesinden çekinen ve Şehzade Bayezid için Hurrem Sultan ile eşi Mihrimah Sultan'ın isteklerini yerine getirmeye çalışan Sadrazam Rüstem Paşa, şehzadenin ölüm haberini aldıktan sonra kederinden öldü.

Osmanlıların talihi ve insanları tanımakla geçen ilk yıllarından sonra daha da güçlenen Kanuni Sultan Süleyman'ın yetenekleri sayesinde, saltanat döneminin son yıllarını ayakta tutabilecek güçte bir sadrazam, yani Sokollu Mehmed Paşa ortaya çıktı. Fakat Sokollu Mehmed Paşa, Rüstem Paşa'dan boşalan sadaret makamına geçemedi.

Rüstem Paşa'nın serveti Romalı konsüller Crassus ile Lucullus'un servetlerini gölgede bırakacak derecedeydi.

Paşanın servetinin dökümü şöyleydi:

"Avrupa ve Asya'da sekiz yüz çiftlik, beş yüz su değirmeni, iki bin köle, üç bin savaş atı, bin iki yüz deve, armağan olarak hazırlanmış beş bin onur kaftanı, sekiz bin sarık, iki bin zırh, altı yüz simli eğer takımı, yüz otuz altın gem, değerli taşlar kakılmış yedi yüz kılıç, sekiz yüz elyazması Kuran, beş bin ciltlik kütüphane, yüz yirmi katır yüklü altın ve mücevher ve nihayet nakit para olarak kişisel hazinesinden iki milyon duka altını."

İşte efendisinden serbestçe aldığı gibi harcamasını da bilen bir sadrazamın kısa zamanda hazinesinde biriken servet bu miktardaydı. Bu arada devlet hazinesi de eyaletlerden dolmuş taşıyor gibiydi.

Oğlunu Dövemeyen Padişah Arkadaşının Başını Vurdurdu

Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra, Arabistan'da kendisini taşıyabilecek bir atı uzun zaman arayan ve çok şişman olduğu için "Semiz" lakabıyla anılan Ali Paşa, sadrazamlık mührünü teslim aldı. Ali Paşa, Dalmaçyalı bir Hıristiyan'ın oğlu olarak dünyaya gelmiş, genç yaşında tutsak düşmüş ve İslamiyetin kurallarına göre büyütülmüştü.

İbrahim Paşa'nın sevdiği kâhyalarından biri olan amcası derece derece yeğenini yükseltmiş ve yeniçeri ağası yapmıştı. Sonra paşa rütbesiyle Mısır Beylerbeyliği'ne getirilmişti. Nükte yeteneği ve hazırcevaplığı, ağır görünüşüyle uyuşmuyordu. Kanuni Sultan Süleyman onu savaş alanlarından çok görüşmelerde kullanmayı uygun bulmuştu.

Nitekim, Ferdinand'ın elçisi Busbek'e "Halkın mutluluğu isteniyorsa, uyuyan aslanı savaşmaya çağırmamak gerekir" demiştir.

Görüşmeler sonunda Avusturya, barışı satın almak için her yıl Babıâli'ye otuz bin duka altını vermeyi kabul etmişti.

Kanuni Sultan Süleyman'ın torunu, veliaht Selim'in kızı Esma Sultan, henüz on altı yaşındayken ikinci vezir Sokollu Mehmed ile evlendi. Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa'dan da dul kalınca ve sevdiği kardeşi Bayezid'i kaybedince saraydan çekilmeyi ve acısını eski sarayda geçirmeyi düşündü. Fakat bir süre sonra tahtın tek vârisi Selim'e yanaştı.

Selim ise Manisa'daki eski ahlakdışı yaşamını sürdürüyordu. Sultan Süleyman oğluna ağır bir mektup yazdı. Bir Müslüman şehzadenin ve bir hükümdarın yapmak zorunda olduğu görevleri hatırlattı. Şımarık şehzade, yanıt olarak babasının uyarı mektubunu getiren memuru görevinden aldı. Hiç olmazsa Şehzade Selim'in sefahat arkadaşlarını cezalandırmak isteyen Kanuni Sultan Süleyman, oğlunun yakın arkadaşlarından Murad Çelebi'nin kafasını vurdurdu.

Sel Sularına Yenik Düştü

Kanuni Sultan Süleyman'ın bir elçisi 30 Kasım 1562 tarihinde Viyana'da Roma imparatoru olarak taç giyen Maximilian'ın tahta çıkış törenlerine katıldı.

Macaristan, Boğdan, Eflâk, Transilvanya, Giritli bir tacirin oğlu olan ve sonradan Samos[17] despotu tarafından evlat edinilen Jean Basilicus adında bir serüvenci yüzünden karışık günler geçirdi.

Hem ihtiraslı, hem de fesatçı olan bu serüvenci, Avusturya imparatoruna Boğdan üzerindeki prenslik iddialarını kabul ettirmişti. Beş yüz bin Alman atlısıyla gelerek Boğdan Prensi Alexander'ı tahtından indirdi. Ülkesinden kovulan voyvoda, İstanbul'a gelerek yardım istedi. Ancak isteklerini yerine getirecek ordu ve paradan yoksun olduğu için, Basilicus'un babalığı Samos despotunun Babıâli'ye yaptığı entrikalar sonunda yenik düştü. Boğdan, yılda kırk bin duka altı-

17 Sisam Adası.

na Osmanlı Devleti'ne bağlı prenslik oluyordu.

Çok zaman geçmeden bu serüvencinin aşırılıkları ve aptalca hareketleri Boyarların ayaklanmasına neden oldu. Boğdanlı yurtseverler, bir gece içinde ülkelerine dolan Macar ve Alman askerlerini öldürdüler. Voyvodanın annesi, karısı ve kızını manastıra yolladılar. Voyvodaya gelince, sıkıştırıldığı şatolarının birinde, teslim olmaya zorlanırken Boğdanlıların sonradan tahta çıkardıkları Tomza'nın gürzü altında can verdi.

Basilicus'un oğlu Demetrius'un burun delikleri delinerek köle olduğu ilan edildi. Yapılan hareketlerden fena halde tiksinen Kanuni Sultan Süleyman, barbarların kanlı ayaklanmalarını uygun bulmadı. Boğdan tahtına eski voyvoda Alexander'ı geçirdi.

Fransa, Korsika'yı fethetmek için Donanmayı Hümayun'un yardımını istedi. Floransa, Osmanlı İmparatorluğu'yla olan ticaret ilişkilerini Venedik'inkiyle eşit duruma getiren ve Anadolu'nun en verimli ve en kaliteli ipeği olan Bursa ipeğini yalnızca kendi atölyeleri için satın alma hakkını veren bir anlaşma imzaladı.

1563 yılı Eylül ayının gündönümünde ortaya çıkan bir sel felaketi bütün Trakya Ovası'nı sular altında bıraktı. İstanbul çevresindeki suyolu, köprü ve yerleşme merkezleri selden tahrip oldu. Üç gün süren fırtınada düşen yıldırımlar pek çok sayfiye evini, minareyi ve camiyi yıktı. Aynı gün Halkalıdere Vadisi'nde avlanmakta olan Kanuni Sultan Süleyman, vezirlerinden İskender Çelebi'nin sarayına kaçabilme fırsatını zor buldu. Sel yataklarının denizle birleştiği ağızlarda taşan sular, köpüklü birikintiler halinde geriye doğru yayılmaya başladı ve bir çıkıntı üzerinde olan İskender Çelebi'nin sarayının çevresini sararak adeta bir ada oluşturdu.

Bütün gece yükselmesini sürdüren sular, padişah ile adamlarını sarayın yukarı katlarına hapsetti. Bulunduğu yerden sel tehlikesi yüzünden çıkamayan padişahı iriyapılı bir köylü sırtına aldı, sular içinden geçerek selin erişemediği bir köşkün damına çıkardı. Kanuni orada suların çekilmesini bekledi.

Kağıthane Vadisi, Eyüp sırtları, Haliç, Tersane, Beyoğlu'nun etekleri, Galata, Tophane hep ev yıkıntıları, tarlalardan kopup gelen ürünler ve ağaçlarıyla dolmuştu. Trakya'nın sel yataklarının boşaldığı Marmara Denizi birkaç hafta süreyle berrak rengini kaybetti ve çamur denizi görünümünü aldı.

Milyonlarca duka altını harcanarak yıkılan evler, köşkler ve öteki yapılar onarıldı ve bir daha böyle bir felaketle karşılaşılmaması için önlemler alındı. Yıkılan Valens[18] suyolları onarıldı. Böylece İstanbul'a su sağlama işi sürdürüldü.

Mimar Sinan, Çekmece'nin sığlık yerlerinin üstünden geçirdiği kemerler aracılığıyla Trakya'yı İstanbul'a bağlayan ve böyle felaket anlarında baş-

18 Bozdoğan Kemeri. İstanbul'da Saraçhane ile Zeyrek arasında Bizans döneminden kalan sukemeri. Atatürk Bulvarı'nı doğudan batıya keserek kentin üçüncü ve dördüncü tepelerini (Fatih-Üniversite alanı) birleştirir. "Kırkçeşme Kemeri" ve "Valens Kemeri" de denir. Yapımı İmparator Valentius (364-378) tarafından 368'de başlatıldı.

kentin erzaksız kalmamasını sağlayan bir yol yaptı.

Mihrimah Sultan Malta'nın Fethini İstiyordu

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi sona ererken, yalnızca Malta Adası Osmanlı egemenliği dışında kalmıştı. Rodos fatihi olan padişah, Sicilya Denizi'nde, Avrupa ve Asya'daki limanları ile Afrika'daki toprakları arasında yer alan bir başka Rodos Adası'nın eylemlerinden artık iyice sıkılmıştı. Baş ağrıtan bu ada Malta idi. Sevgili kızı Mihrimah Sultan, durmadan babasına Malta'yı fethederse Hz. Peygamber'in hayır dualarını alacağını söylüyordu.

Barbaros'un ölümü onu Malta'yı fethedecek tek güçten yoksun bırakmıştı. Bu arada saraydan yetişmiş bir bey, yani Piyale Paşa denize karşı olan merakı ve Mora'da katıldığı deniz savaşlarında gösterdiği cesaretle önce bahriye sancakbeyliğine, sonra da kaptanıderyalığa yükselmişti.

Piyale Paşa'ın çabasını ödüllendirmek ve öteki denizciler arasında saygınlığını yükseltmek için torunlarından birini, Şehzade Selim'in kızını kendisine eş olarak vermişti. Piyale Paşa padişahın hizmetine, denizlerin ve Akdeniz kıyılarında yaşayan kadınların tek korkusu olan bir başka Barbaros'u, Salih Reis'i çağırmıştı. Salih Reis Çanakkaleli bir çobanın oğluydu.

Her an gözü önünde uzanan deniz, nihayet onu da bağrına basmıştı.

Yine ünlü Türk deniz akıncılarından, Avrupalıların Dragut, Osmanlıların Turgut dedikleri deniz kurdu, kaptanıderya tarafından donanmada görev alması için aranıyordu. Turgut Reis, Menteşe yöresinde fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti.

Çocukluğundan beri ünlü bir okçu, yetenekli bir güreşçi olan Turgut Reis, savaşa ve serüvenlere olan yeteneği sayesinde bir gün kendisini denizi köpürterek yaran bir korsan gemisinde bulmuştu. Daha sonra cesareti ve talihi sayesinde kısa zamanda bir grup korsan gemisini yönetmiş ve Korsika'ya bir akın düzenlemişti. O sıralarda yapılan bir deniz savaşı sonunda Andrea Doria'ya tutsak düşmüş ve Doria'nın kalyonunda kürek mahkûmu olarak yıllarca kürek çekmişti. Barbaros tarafından fidyesi ödenerek kurtarılmıştı.

Napoli'ye yapılan bir sefere katılmış, Castel-a-Mare'ı yakıp yıkmış, binlerce çocuk ve yüz bin duka altınlık hazineyi eline geçirmişti. Nihayet Barbaros'un donanması kadar geniş bir filoya sahip olmuş ve Ege Denizi üzerinde adeta yüzen bir imparatorluk kurmuştu.

Turgut ve Salih Reislerin Zaferi

Milletinden ender olarak çıkan denizcileri bir araya toplayan Kanuni Sultan Süleyman, Turgut Reis'i imparatorluk hizmetine aldı ve bundan böyle donanma komutanı olduğunu gösterecek bir feneri kadırgasına asmasını istedi.

Andrea Doria, Venedikliler ve Malta Şövalyelerine karşı düzenlediği akınlardan sonra Turgut Reis'in İstanbul Limanı'na

dönüşünde Hıristiyan dünyasının ganimetleri sergilendi. Kaptanıderya Piyale Paşa'nın bindiği öncü kadırganın kıçında, dalgaların içinde Afrika sahillerinde mağlup edilen büyük İspanyol armadasının haça geçirilmiş İsa'yı tasvir eden sancağı bağlanmıştı. Amirallerin kadırgalarının arkasından gelen kalyonların köprülerinde zincire vurulmuş Napolili, Sicilyalı ve İspanyol amiraller görünüyordu.

Ele geçirilen düşman gemileri, serenleri kırılmış, dümenleri bozulmuş bir halde Osmanlı kalyonlarının yedeğinde geliyordu. Bütün halk ve ordu Boğaz'ın kıyılarına taşmıştı. Kanuni Sultan Süleyman donanmasının bu şanlı dönüşünü denize bakan köşklerinden birinin penceresinden mutlu bir biçimde izliyordu. Zafer gösterisinin sonunda zincirleri çözülen tutsaklar limanda hapsedildi ve cesaretlerine layık biçimde muamele gördüler. Özellikle Turgut ve Salih reisler filolara, yaşlı Vezir Mustafa Paşa da çıkartma yapacak olan kara kuvvetlerine komuta ediyordu.

Sadrazamın Hz. Peygamber'in sancaktarı Halid bin Velid'in soyundan gelmesi ve yetmiş beş yaşında olması ordu üzerinde dinsel bir otoriteye sahip olmasını sağlıyordu. Yedi bin Anadolulu sipahi, bin Midillili, beş bin yeniçeri ve güçlü bir topçu kuvveti kuşatma kuvvetlerini oluşturuyordu. Yüz seksen iki kadırga, askerleri, topları, gülleleri ve barutu taşıyordu.

19 Mayıs 1565 günü iki yüze yakın yelken şövalyelerin gözleri önüne serilirken, ertesi gün yirmi bin Osmanlı adanın güney sahillerinde çıkarma yapıyordu. Asıl donanmadan iki gün sonra Malta'ya gelen Turgut Reis, on beş kadırgası içinde leventlerinin en seçme olanlarını taşıyordu. Donanmanın bataryaları Saint Elme Kalesi'ni dövmeye başlayınca, kale de Osmanlılara bir volkan gibi gürleyerek yanıt verdi.

Tek taktiği cesaret olan Turgut Reis, üç bin levendine saldırı emri verdi. Çağrısı üzerine gemi bordasına atılır gibi, leventleri kalenin surlarına saldırdı. İstihkâm siperi üzerinde kılıcıyla leventlerine cesaret veren Turgut Reis, birden yanı başına düşen bir güllenin fırlattığı kaya parçasıyla yaralandı ve can çekişerek yere düştü.

Askerin cesaretinin kırılmasını önlemek için Serasker Mustafa Paşa, cüppesini Turgut'un üzerine attı. Onun yerine geçerek kahramanca saldırının sonucunu bekledi.

Turgut Reis'in kanı pahasına fethedilen kale üç gün sonra tamamen teslim oldu. Yedi yüz şövalye surların yıkıntıları arasında cansız yatıyordu.

Kaleye giren Osmanlılar ölü şövalyeleri, haç şeklinde tahta parçalarına bağlayarak denize attı, akıntı bu ölüleri Malta Kalesi'nin önüne kadar sürükledi. Villires de L'Isle-Adam gibi Fransız olan Büyük Üstat La Valette Osmanlılara yalnız bir mezar teslim edeceğine dair ant içti. İnsanlığı dehşete düşüren ve davasını lekeleyen bir vahşette bulundu. Soğukkanlılıkla adada tutsak olan Osmanlılarının kafalarını vurdurdu. Kesik kafaları toplara doldurarak Osmanlıların üzerine fırlattı.

Mihrimah Sultan Yine Sahnede

Cezayir Beylerbeyi Barbaros'un oğlu ve Turgut Reis'in damadı Hasan Paşa, birkaç gün sonra otuz gemi ve üç bin topçuyla Donanmayı Hümayun'a katıldı. Kendisine, Malta Limanı'nın ağzında bulunan Saint Michel Kalesi'nin zaptı görevi verildi. İki aylık kuşatma, on iki saldırı, altı bin ölü, La Valette ve şövalyenin dayanma gücü sayesinde Osmanlılara üstün gelmeyi başarmıştı.

Kaptanıderya Piyale Paşa, başkent halkının üzülmesine neden olmamak için donanmayı geceleyin İstanbul'a getirmek üzere buyruk almıştı. Serasker Mustafa Paşa beşinci vezir olarak padişahın huzuruna çıktığı zaman Sultan Süleyman onunla konuşmadı.

Hayatının son yıllarında milleti önünde ününe gölge düşmesine asla razı olmayan Kanuni Sultan Süleyman, Tuna üzerine son bir sefer yaparak ününü yüceltmek istedi. Çok sofu bir Müslüman olan kızı Mihrimah Sultan uzun zamandır babasını, Kuranıkerim'in en önemli hükümlerinden olan, kâfirlerle dövüşerek kanını er meydanında akıtmak koşulunu ihmal etmiş olmakla suçluyordu.

Budin Beylerbeyi Arslan Bey Divan'ın buyruğunu beklemeden Avusturya ile çatışmaya girdi. İmparatorun komutanı Salm kontu, Arslan Bey'i gafil avladı. Birliklerini püskürttü. Osmanlılar ile kurtarıcıları olduklarını ileri süren Macarları fark gözetmeden öldürdü.

Kanuni Sultan Süleyman yanında sadrazamı, Anadolu ve Rumeli orduları ve on dört seferine katılmış komutanlarıyla Tuna boylarına koştu. Yaşı ve hastalığından dolayı at üstünde ilerleyemiyordu. Trakya'yı, Bulgaristan'ı ve Sırbistan'ı tekerlekli bir tahta benzeyen araba içinde aştı ve ancak geceleri dışarı çıktı.

Sadrazam önünde ilerliyordu. Balkan dağlarının yollarını düzeltip genişleterek padişahın rahatça geçmesini sağlıyordu. Belgrad'a gelindiğinde, düşman topraklarına yaklaşıldığını hisseden Kanuni Sultan Süleyman kuvvetini topladı ve ordusunun safları arasında Tuna'yı at üzerinde geçti. Macaristan'ın genç Kralı Zsigmond Szapolya padişahın otağına yanında dört yüz Macar soylusuyla ge-



Mihrimah Sultan

lerek bağlılığını bildirdi ve hükümdarı selamladı. Kanuni Sultan Süleyman'a getirdiği armağanlar bir krallığın değerine eşti.

Osmanlı padişahı ona bir taht armağan etmişti. Genç krala, onu topraklarında güçlendirmedikçe İstanbul'a dönmeyeceğine dair söz verdi. Hünkâr bu sözünü pekiştirmek istercesine Zsigmond Szapolya'yı gözlerinden öperek uğurladı.

Osmanlı ordusu, Drava Irmağı üzerine yüz yirmi dubadan kurulmuş beş bin dirsek uzunluğunda bir köprüden Transilvanya'ya geçti.

Padişah kendisi için Tuna'dan getirilen yaldızlı bir kalyon içinde ordusunun geçişini seyretti. Donanmasının top atışları iki yüz bin askerini zafer haykırışlarıyla selamladı. Budin ve Belgrad gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun müstahkem mevkilerinden biri yapmak istediği Zigetvar üzerine ordusunu gönderdi.

"İdam Fermanın Hazırlandı"

Budin Beylerbeyi, yiğit ve talihsiz Arslan Bey, padişaha şaraplarıyla meşhur Macar kasabası Siklos'ta erişmişti. Seferin başlangıcında uğradığı yenilgiler, Salm kontuna karşı zamansız yaptığı saldırılar ve nihayet Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa hakkında ağır sözler içeren mektupları, Kanuni Sultan Süleyman'ın onun idam fermanını imzalamasına neden oldu.

Ertesi gün hiçbir şeyden haberi olmayan Arslan Bey, yanında silahdarlarıyla padişahın otağına geldi. Divan toplantısının yapıldığı yerde bağdaş kurarak vezir sıfatıyla görüşmelere katılmak istedi. Sadrazam, sert bir ifadeyle ayağa kalktı ve Arslan Bey'e şöyle dedi:

"Burada ne işin var? Hangi buyrukla birliklerini terk ettin? Sana emanet edilen Budin komutanlığını kime bıraktın? Hünkârımız seni beylerbeyi olarak atamıştı. Sense eyaletlerini kâfirlere peşkeş çekiyorsun. Lanet olsun sana, sefil! İdam fermanın hazırlandı."

Sonra çavuşlara seslenerek, "Bu adamın hayatına son verin" diye bağırdı.

Arslan Bey otağdan çavuşların kollarında sürüklenerek çıkarıldı. Önünden geçerken eski dostu Ayas Paşa merhametle Arslan Bey'e baktı ve kendi kendine şunları söyledi:

"İşte Arslan, bu dünyada her şey böyle geçici ve kısadır. Metin ol ve Tanrı yolundan ayrılma!"

Arslan Bey bir halının üzerinde son namazını kıldıktan sonra hiç ses çıkarmadan boynunu cellatlara uzattı.

Zigetvar'da Bir Macar Kahramanı

Suçu itiraf etmemek ve yenilmek olan bir komutana ve kahramana verilen ceza, yüreklerde bağlılık ve özveriyi pekiştirdi. 5 Ağustos'ta Zigetvar önlerine gelen hünkâr ve ordusu, kalenin ünlü komutan Zriny tarafından savunulduğunu gördü.

Her iki kıyıyı ve tepeleri kaplayan iki yüz bin askerden korku duymayan Zriny, ka-

lenin burcuna demir bir haç diktirdi ve dış istihkâmları kan renginde bir bezle örttürdü.

Büyük kuleyi Osmanlı güllelerini karşılamak üzere güneş altında parıldayan levhalarla kaplattı. Bir süre aşağı kenti terk etmek zorunda kalınca evleri ateşe verdirdi. Kalenin içine çekildi. Kanuni Sultan Süleyman Zriny'ye teslim olması karşılığında Hırvatistan valiliğini önerdi. Ancak Macar komutan bu öneriyi reddetti.

On beş gün süren sonuçsuz saldırılardan sonra Osmanlılar en önemli burç altında korkunç bir lağım patlattı. Yalnız ortadaki kule yıkıntıların arasında ayakta kaldı. Görevinin ve adının eseri olan anıtın altında ölmek isteyen Zriny, savaş arkadaşlarına dönerek içlerinde ölmek isteyenlerin olup olmadığını sordu. Altı yüz kişi ilerledi, onlarla asker gibi değil, ölüme giden azizler gibi konuştu.

Sonra ipekli pelerinini aldı, altın zincirini boynuna doladı, başına altın işlemeli siyah tokunu[19] geçirdi ve kesesine yüz duka altın koydu. Bunları, cesedini kaldıran askerin herhangi bir Macar cesedine rastladığını sanmamasını istediği için yaptığını söyledi.

Daha sonra yanındakilerle şöyle konuştu:

"Bu kol beni savunmak için havaya kalktığı sürece, kimse üzerimden altınlarımı ve kalenin anahtarını alamayacaktır. Ama cesedim üstünden alabilirler.

Osmanlıların içinden hiç kimsenin beni parmağıyla göstererek, işte mağlup ve tutsak demesine izin vermeyeceğime dair yemin ediyorum."

Asker yaşamı sırasında ulaştığı barışlar için kendisine armağan edilen dört kılıç içinde en eski olanını seçti.

Arkadaşlarına dönerek, "İşte ben bu silahla ilk zaferlerimi elde ettim, ilk defa üne ulaştım. Ve işte yine onunla bugün Tanrı'nın katına çıkacak ve hakkımdaki hükmü dinleyeceğim" dedi.

İsa'nın Adını Haykırdı

Arması en önde, kalkanı onun arkasında bir hizmetkâr tarafından taşınarak, zırhsız ve miğfersiz olarak avluya indi. Kahramanlık ve özveriyle birleştikleri altı yüz şövalyesine ve askerine bir nutuk verdi.

Surların üzerinden üç defa İsa'nın adını haykırdı. Üçüncü haykırışında kapılar açıldı ve seyyar köprüyü tutmuş olan Osmanlıların üzerine içi misket dolu bir havan topu ölüm kustu. Zriny, elinde kılıcı, bir avuç kahramanla yığın halindeki Osmanlı askerinin içine daldı.

Göğsünden iki kurşun, boynundan beş okla vurulan Zriny, daha önce vurulmuş olan iki şövalyenin cesetleri üzerine düştü. Bu huruç[20] hareketinden şaşkına dönen yeniçeriler kale komutanının yere düşmesi üzerine toparlandı. Hemen geri dönüp onu yerden kaldırdılar. Hâlâ nefes aldığını görünce omuzlarının üzerinde taşıyarak ağalarına götürdüler. Sonra kenti harabeye çeviren dev toplar-

19 Kumaştan yapılmış kenarsız başlık.

20 Yararak dışarı çıkma.

dan birinin üzerine yatırarak bu Hıristiyan askere layık olduğu cenaze arabasını sağladılar.

Savaş Alanında Mutlu Ölüm

Osmanlılar, Zriny'nin altı yüz arkadaşının cesetleri üzerinden geçerek kaleye saldırdı. Zriny'nin mabeyincisinin, hazinecisinin sakallarını kestiler. Sadrazam genç hazineciye, efendisinin yıkıntılar altında kalan servetinin ne olduğunu sorunca, Macar böbürlenerek şu yanıtı verdi:

"Efendimin yüz bin Macar dukası, yüz bin Macar eküsü, çeşitli boylarda bin tane altın kupa ve zengin bir mutfak takımı vardı. Hepsi yok edildi. Fakat size, biraz sonra ayaklarınızın altında patlayacak baruttan bir servet bıraktı."

Henüz cümlesini tamamlamıştı ki, komutanın hizmetkârı tarafından ateşlenen barut birden patladı. Beş bin Osmanlı harabelerin altında kaldı.

Kanuni Sultan Süleyman da Zigetvar patlamasının ışığı ve gürültüsü altında son nefesini veriyordu. Dizanteriye yakalanmış olan ve bu seferin uzun sürmesi yüzünden iyice yorulan cihan padişahı, Eylül'ün beşini altısına bağlayan gece son zaferinin sevincini beraberinde götürerek yaşama gözlerini yumuyordu.

Buyruğuyla hastalığı ordudan gizlemiş olan Sokollu, ölümünü de gizlemek için daha fazla özen gösterdi. Zamanından önce olayın ortaya çıkarak karışıklığa neden olmasından çekinerek, padişahı en son gören hekimi ortadan kaldırdı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın kâtibi Feridun ile Başsilahtar Cafer bu sırrı bilen kişilerdi. Sadrazam, padişahın ifadesini ve imzasını taklit ederek ordu içinde bildiriler dağıttı. Bu bildiride askeri kutluyor ve ödüllerini kendi veremeyeceği için üzüntülerini bildiriyordu. Ayrıca sadrazamın orduyu Belgrad'a götürmesini istiyordu.

Yaşlı padişahı yaldızlı kafes ve tahtırevanının perdeleri arkasından görmeye alışkın olan askerler, ölüp ölmediğine dair hiçbir kuşku duymuyorlardı.

Ordu ağır aksak Belgrad'a ilerlerken arkasından hükümdarlarının naaşını taşıyordu. Kanuni Sultan Süleyman'la en üst noktasına erişmiş ve onun yok olmasıyla kaybolmaya mahkûm edilmiş Osmanlıların talihi de sanki geri dönen orduyla beraber ilerliyordu.

O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü ve görkemi, Kanuni Sultan Süleyman ile daha iyi ölçülebilir.

Kanuni Döneminde Osmanlı Toplumu Millet Olmuştu

Tarihçiler Kanuni Sultan Süleyman'ı, Fransa Kralı XIV. Louis ile karşılaştırmışlardır. Kanuni, bu kraldan daha uzun süre saltanat sürmüştür. XIV. Louis gibi devlet yöneticisi seçmede titiz davranmış, yeteneklerini görüp değerlendirmeye özen göstermiştir.

Adamlarının yaptıkları hizmetleri kendisine mal etmiştir. Tam bir otoriteye, çevresindekilerin kişiliğine olan bağlılı-

ğına sahip olmuştur. Fakat Fransa kralı gibi saltanat dönemini hazırlayıp rahat duruma getirecek bir Richelieu ile Mazarin gibi devlet adamlarına sahip olamamıştır.

Zalim, sert bir askerin oğlu olarak önce ordusunu düzensizlikten kurtarmış, onun sayesinde imparatorlukta uygarlığı, rütbe silsilesini ve hükümdarlık iktidarının yasallığını sağlamıştır. Tahta geçtiği sırada milletinin durumu ile yaşama gözlerini yumduğu sıradaki durumu saltanat döneminin en tarafsız kararını verecek niteliktedir. Osmanlılar bir orduydu, Kanuni Sultan Süleyman ondan bir millet yaratmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu Her Alanda Gelişmişti

Kanuni Sultan Süleyman tam on dört seferi sırasında imparatorluk için çok önemli iki müstahkem mevkii biri denizde Rodos, öteki karada Belgrad'ı fethetmişti. Mısır, Suriye, Mezopotamya, Medine, Mekke, Bağdat, Kırım, Karadeniz'in iki kıyısı, Tuna ağızları, Eflâk, Boğdan, Sırbistan, Transilvanya, Hırvatistan, Arnavutluk, Mora, Budin ve Zigetvar'a kadar Macaristan ve Lehistan'ın bir bölümü imparatorluğa sımsıkı bir biçimde bağlanmıştı. Bu ülkeler ve eyaletler ya İstanbul'dan atanmıştı ya da o yerlerin milli hanedanlarından padişaha bağlı bir valiyle yönetiliyordu.

Bazı eyaletler de prenslik olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunuyordu.

Dicle, Fırat ve Nil'den Tuna'ya kadar ırk ve din farkı gözetilmeksizin Osmanlı İmparatorluğu, kalbi İstanbul'da atan muazzam bir konfederasyon olarak uzanıyordu. En geniş zamanlarında bile Roma İmparatorluğu ile Konstantin döneminde Bizans İmparatorluğu yeryüzünün bu kadar büyük bir bölümünü kontrol altına alamamışlardı. Yüz yirmi milyon insan Kanuni Sultan Süleyman'ın egemenliğini tanıyordu.

Fakat fetihlerle yetinmemek, devletin yönetim mekanizmasını kurtarmak gerekiyordu. İşte hükümdarın dehası bu konuda kendisini gösterdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişen kurumlara bir göz atarsak; dinin, adaletin, sivil yönetimin, ordunun, maliyenin ekonominin ulaştığı düzeyin Sultan Süleyman'ın ölümünde ne durumda olduğunu daha iyi anlarız.

Bir millet yarattığı kurumlarla takdir edilir. Orduları onun sınırlarını genişletirken, onun varlığını ancak kurumları sürdürebilir. Dokuz saltanat dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'na ihtiyacı olan alanı sağlamıştı. Sultan Süleyman yasalarıyla ülkesinin geleceğini güvence altına aldı.

Din Adamları Sınıfına Sağlanan Ayrıcalıklar

Yürürlükteki yasaların bütünü Kuranıkerim'den alınmıştı. Din adamları da onu yorumlamakla görevliydi. Dinbilimi ve hukuk içiçe girmiş, kaynaşmıştı. Fakat, bu din ve hukuk adamlarının verdikleri kararların akla, ahlaka, vicdana uygun ve otoriter olması için bağımsızlıklarını sağlamak gerekiyordu. Çünkü

devletin sivil yönetim mekanizması onların elindeydi. Charlemagne'dan sonra Batı dünyasında kilisenin otoritesi, yüksek rütbeleri, eğitime egemen olması ve kendine ait mahkemeleri ne ise, XVI. yüzyılda Sultan Süleyman'ın sivil devlet adamları da öyleydi.

Ancak hem hükümdar, hem halife olan Kanuni Sultan Süleyman, din adamları üzerinde de, Batılı hükümdarların papanın elçilerine karşı yapmaya asla cesaret edemeyecekleri bir egemenlik, disiplin ve kurallar silsilesi kurmuştu.

Ruhani iktidar ile geçici sivil iktidar Osmanlı İmparatorluğu'nda bir arada yaşamaya çalışıyordu. Bunlar organik bir kargaşalık içinde birbiriyle mücadele etmiyorlardı. Hükümdar ile ruhani önder bir kişide birleşiyordu. Şeyhülislam onun tarafından atanıyor ya da görevden alınıyordu. Din adamları da onun vicdan konseyi oluyordu.

Yalnız, nasıl Tanrı'nın hükümleri insanların ilişkilerinde tarafsızsa Kanuni Sultan Süleyman da o vicdan konseyinin hiç olmazsa bağımsız görünmesini sağlamak için ayrı bir örgüt kurmuştu.

Bu örgüt devlet yardımı ve vakıflarla desteklenen medreselerde eğitimin tamamlıyor ve yaşıyordu. Kanuni Sultan Süleyman din adamlığının ilk rütbelerinde bulunan bu adayları, on ayrı derece içinde sınıflandırmıştı.

Örgüte kabul edilen aday, hem her türlü vergiden muaf oluyor, hem de varlığını olduğu gibi çocuklarına bırakabilme ayrıcalığına sahip oluyordu. Kişilerin mallarına el konulmasının yasal olduğu bir ülkede, böyle bir ayrıcalığa sahip bulunan din adamları kısa sürede büyük servetlere kavuşuyordu. Din adamları zenginliğin sürekliliği, bağımsızlık, itibar ve üstünlük bakımlarından diğer sınıflarından ayrılıyordu. Kanuni Sultan Süleyman bir ırkın en belli başlı kusuru olan askeri bir oligarşinin üzerinde sivil bir sınıfın geleceğini güvence altına almak için böyle düşünüyordu.

Yasalarda Yapılan Değişiklikler

O zamana kadar keyfi olan ceza yasaları, kadıların hükümlerinde belirli bir yol izlemeleri için yazılı hale getirildi. Kadınların dokunulmazlığına ve geleneklere karşı işlenen suçların cezaları birincisi için ağırlaştırılırken, ikincisi için hafifletildi. Herhangi bir Osmanlının karısına ya da kızına sarf edilen bir söz ya anlamlı bir bakış para cezasıyla cezalandırılıyordu. Bir babanın ya da bir kocanın evinden bir oğlanın ya da bir kızın kaçırılmasıysa ölümle cezalandırılıyordu.

Erkekler ya da kadınlar arasında dövüş, sakal koparma, küfür, el kaldırma, vurma, yaralama ve cinayet, verilen zarara göre ağırlaşan biçimde cezalandırılıyordu.

Hırsızlık, gasp, haydutluk, suçun ağırlığına göre değişen biçimde ceza görmekle beraber, el yalnızca at hırsızlığında kesiliyor, hırsızlık yaparken cana kıyma ya da yaralama görülürse suçlu idam ediliyordu.

Aynı zamanda birisinin kölesini kaçırmanın karşılığı da ölümdü. Köyler ve kasabalar kendi arazileri içinde çalınan mal-

lardan sorumlu tutulurlardı. Yalan yere tanıklık, sahte imza ve kalpazanlık da el kesmeyle cezalandırılırdı. İftiracılar, başkasının namusunu lekelemeye çalışanlar, yüzde on birden fazla faiz alan tefeciler, insana yardımcı olan hayvanlara kötü davrananlar, yasanın emrettiği biçimde ceza görürlerdi.

Gıda maddelerinin bolluk ya da kıtlığına göre her seferinde değiştirilerek hazırlanan tarifeler, her türlü tüketim ve hatta lüks maddelerin fiyatlarını tespit ederdi. Kuran tarafından yasaklanmış olan, fakat sonradan alışkanlık dolayısıyla satılmaya başlanan şarap, yeniden yasaklanmıştı.

Kahve alışkanlığı Suriye yoluyla gelen Arap kervancılarla yayılmıştı. Kervancılar, kahve fidanını kemiren develerin kuvvet bulduklarını, neşe ve şarhoşluk belirtileri gösterdiklerini söylemişlerdir. Aynı bitkinin tohumlarını kaynatıp içtiklerinde aynı etkileri duymuşlardır.

Böylece kahve tiryakiliği bütün çölü sarmıştı. Daha sonra bu kahve tiryakiliği yavaş yavaş ilerleyerek İstanbul'a kadar gelmişti.

Bu bitkinin özünü hazırlayıp gelenlere satmak üzere "kahvehane" adında dükkânlar açılmıştı. Gitgide bu dükkânlar da, şarap satılan meyhaneler gibi, halkın huzurunu kaçıran genel toplantı yerleri olmuştu.

Devlet, din adamlarına çağrıda bulunarak, keyif verici kahvenin de şarap gibi Kuran'da yasaklanıp yasaklanamayacağını inceletti. Hükümler birbirinin zıddı olarak ortaya çıktı. Bir bölümü kahveyi uykunun ve cinsel iktidarın düşmanı, rüyaların cini ve hayallerin kaynağı olarak gösteriyordu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın uyguladığı yasalar sisteminin belirgin özelliği, cezaların hafifletilmesi olmuştur. İkinci derecede kalan suçlar için ölüm cezası kaldırılmıştır. Kişinin ya da ailesinin öcünü alması için uygulanan kısas yasası da kaldırılarak, kadı tarafından para cezasına dönüştürülmesi sağlanmıştır.

İmparatorluğun Vergi Sistemi

İmparatorluğun para işleri Sultan Süleyman döneminde basitleşti ve düzene girdi. Devlet hazinesi başlıca dört kaynaktan gelen gelirlerle doluyordu.

Müslümanlar yüzde iki, Hıristiyan halk yüzde beş ve yabancılar yüzde on gümrük vergisi ödüyordu.

Bütün toprak ürünlerine onda bir uygulanan aşar vergisi, işlenen ürünler için yirmide bir, orman ya da otlak gibi topraktan hemen alınan ürünler ile meyveler üzerinde onda birdi.

Arazi vergisi tarım ürünleri üzerinden alındığı gibi, üretilen ürünler göz önüne alınmaksızın da tahsil ediliyordu. Doğu'da çok eski dönemlerden beri yerleşmiş olan kadastro yönetimince tespit edilen vergi oranları hiçbir zaman değişmezdi. Kuraklık, sel ve kıtlık durumlarında arazi vergisi alınmazdı.

Bir de adam başına alınan vergi vardı. Yurttaşlar sınıfa ayrılmıştı: Zenginler, orta halliler ve fakirler. Herkes ait olduğu sınıfa göre vergisini öderdi. Kadınlar, reşit olmayanlar, körler, köleler, hastalar,

dervişler ve dilenciler bu vergi kapsamı dışındaydı.

İki düzensiz gelir kaynağı vardı. Görevden alınan devlet adamlarının mallarına hazine adına el konuluyordu. Bir de maden işletmelerinden alınan vergi, hazineye büyük kazanç sağlıyordu. Her altın, gümüş, demir, kurşun ve bakır madeni üretiminin beşte biri Hazine'ye kalırdı. Hemen hemen bu vergilerin tamamı, devlete her yıl belirli bir parayı ödemek üzere anlaşan ve her türlü riski göze alan kesenekçiler[21] tarafından yürütülürdü.

Devlet Gelirleri Dört Sandıkta Toplanırdı

Devlet gelirleri, her birinin ayrı harcama yeri olduğu için dört ayrı sandıkta toplanırdı. Bu sandıkların birincisi aşar ve maden vergisi ile savaş ganimetleri üzerinden hükümdarların hakkı olan beşte birler ile dolardı. Bu gelirlerin harcama alanları öksüzlere, çok fakir olanlara, yolculara ve fukaraların geçimine aitti.

İkinci sandıkta, arazi ve kişi vergileri, el konulan mallar ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı devletlerin ödedikleri vergiler toplanırdı. Biriken para imar işlerine, kalelerin, köprülerin, kervansarayların, hanların yapımına, bakımına ve onarılmasına, din adamları ile askerlerin ihtiyaçlarına harcanırdı.

Bu sandığın geliri aynı zamanda eğitim, memurlar ve ordu giderleri içindi.

Üçüncü sandıkta, devlete intikal eden vârissiz servetler toplanırdı. Buradan imaretler, hastaların bakımı, türbelerin yaşatılması ve kimsesiz çocukların masrafları için harcamalar yapılırdı.

Dördüncü sandık gümrük vergileri içindi. Bu sandıktan yapılan harcamalar, devletin İslam kardeşliği esasına göre mülksüz Müslümanlara, aşırı borçlananlara, yurt uğruna silaha sarılanlara, hac masraflarını ödeyemeyecek durumda olanlara, yabancı bile olsa yolculuğu sırasında parasız kalanlara, efendilerinin rızasını alıp da fidyelerini ödeyemeyen kölelere ayrılmıştı.

Padişahın Taht Hakkı

Padişah milli gelir üzerinden taht hakkını alırdı. Saray defterdarı bu işi için sabit sekiz yüz elli bin kuruş, sarayın bakımı için dokuz yüz bin kuruş ve hizmetkârların yiyecekleri için iki yüz elli bin kuruş alırdı.

Mutfak kâhyasının dokuz yüz bin, ahırlar kâhyasının da üç yüz bin, imparatorluk hareminin bakımı için zenci haremağasının da altı yüz altmış bin kuruşluk ödenekleri vardı.

Valide sultanların kişisel arazileri ve tırmarları vardı. Geliri olan topraklar sadrazamlara, kaptanıderyalara, beylerbeylerine bağışlanırdı.

Tımar sahipleri atlı birlikleri hazırlamakla yükümlüydü. Din adamları, camiler, kadılar, okullar, kütüphaneler devletten yardım görmezlerdi. Bunlara, camilerin

21 Burada "kesenekçi" kelimesi, Osmanlılardaki "iltizamcı" yerine kullanılmıştır. İltizam, "devlet gelirlerinden birinin toplanmasını üstlenme" anlamına gelmektedir.

korunması ve yönetimini üstlenen vakıfların gelirlerinden ödenek sağlanırdı.

En Tehlikeli Görev

Her yıl gelir ve gider bütçesi hazırlanırdı. Devletin borcu yoktu. Padişahın kişisel hazinesi ile devlet hazinesi birbirinden kesin olarak ayrılmıştı. Hükümdar ihtiyacı olduğu zaman hazineden ödünç para alır, refaha kavuştuğu zaman borcunu öderdi.

Defterdar bugünkü maliye bakanına eşti. Her akşam gelir gider hesaplarını çıkarır; haftada iki defa da sadrazama hesap verirdi. Askerlerin ücretlerinin düzenli ödenmesi en önemli ve en tehlikeli göreviydi.

Vazgeçilmez İlke

Savaş yönetimi, fatih bir millet için en fazla dikkat çeken konuydu. Buna rağmen barış her zaman Osmanlıların vazgeçilmez ilkesi olmuştur. Hz. Muhammed de zaten bu nokta üzerinde durmuş ve şöyle demişti:

"İnsan Tanrı'nın bir eseridir, onu ortadan kaldırmak isteyenlere lanet olsun!"

Hadis yorumcuları, savaşın ancak Tanrı'nın kelamını yaymak ve milli felaketleri önlemek amacıyla yapıldığı zaman yasal olduğunu belirtmişlerdir.

Bir kere savaş ilan edilirse her Müslüman asker sayılırdı. Eğer hazinesi savaş harcamalarını ödeyemeyecek duruma gelirse, herkes ücret almaksızın savaşmak zorundaydı. Serveti olanlar, savaş masraflarına katılmakla yükümlüydü.



Donanmayı Hümayun

Eğer devlet milletinin bir bölümünü silah altına almak isterse, bunlar çoğunlukla bekârlardan seçilirdi.

Padişahlar çatışma başlamadan önce "teslim ol" önerisinde bulunurdu. Tutsakların, kadınların, hastaların, çocukların, sakatların yaşamları dikkatle korunurdu.

Yasaya göre tutsak alınan düşmanın sakat bırakılması, burnunun, kulaklarının ya da vücudunun herhangi bir yerinin kesilmesi yasaktı.

Müslüman olmayanlar askere alınmazdı. Din, yurt kavramının en belirgin özelliği sayılırdı.

Şerbet Kâsesi Altınla Dolardı

Kanuni Sultan Süleyman çıkardığı pek çok yazılı yasayla devletin kara ve deniz ordularının durumunu düzeltmiş ve olgunluğa eriştirmişti. Donanmayı Hümayun üç yüz savaş gemisinden oluşuyordu. Sürekli silah altında tutulanların sayısı ise kara ordusunda üç yüz bine yaklaşıyordu. Seyyar topçu birliklerinin elinde üç yüz top vardı.

Yeniçeriler, cebeciler,[22] topçular Osmanlı piyadesini meydana getirirken,

22 Silah yapan, onaran ve bakımıyla görevli bulunan; savaşta ordunun silah ve cephanesini ulaştıran askeri sınıf.



Yeniçeri ağası

sipahi ve silahtarlar atlı birlikleri oluştururdu.

Hıristiyan çocukların zorla Yeniçeri Ocağı'na alınması kaldırılmış, eğer kendiliğinden ocağa girmek isteyen çıkarsa din değiştirme zorunluluğu da konmamıştı.

Ölen yeniçerilerin çocuklarından ve yakın akrabalarından yeni askerlerini bulan bu örgüt, hemen hemen babadan oğula geçer bir duruma gelmişti. Sivil ve askeri okullar, Yeniçeri Ocağı'na bağlanmıştı.

Bir yeniçerinin birliğe katılması sırasında yapılan törenler göz alıcı ve etkileyici olurdu. Namazdan sonra kışlaya sokulan adaya, sırayla dizilmiş yeniçerilerin önünde külah ve cüppe giydirilir, sonra yoldaş adını alarak birlik beyinin elini öperdi. Daha sonra adı sicil defterine yazılırdı.

Yeniçeri ağası adayın kulağını bir eliyle tutarken, öteki eliyle ensesine hafifçe tokat atar, böylece bundan sonra yasalara, gelenek ve göreneklere bağlı olmayı kendisine hatırlatırdı.

Uzun zaman on iki bin kişilik mevcudu olan bu örgüt, Kanuni Sultan Süleyman döneminde altmış bini buldu. Daha sonralarıysa iki yüz binin üstüne çıktı.

Sözlü ceza, hapis, falaka, ömür boyu hapis ve ölüm cezaları Kanuni Sultan Süleyman'ın yasalarında kayıtlı olan cezalardı.

Padişahın da Yeniçeri Ocağı'na dahil olması düşünülmüştü. Hükümdar ile yeniçerilerin bu kardeşliğini belirten bir taht, imparatorluk ortasının[23] salonunda saklı tutulmaktaydı. Padişahın kışlaları önünden her geçişinde, yeniçeriler kendisine bir kâse şerbet sunma ayrıcalığına sahipti.

Hadımağası da bu kâseyi ağzına kadar altınla doldurur ve Yeniçeriağasına vererek askere dağıtılmasını padişah adına isterdi.

Ordunun temelini oluşturan bu piyade, atlı ve topçu birliklerinden başka, tımarlardan sağlanan milis görünümündeki askerlerden de savaş halinde Kanuni Sultan Süleyman'a iki yüz bin kişilik bir ordu kurulurdu.

23 Yeniçerilerde tabur ya da bölük. Ortalarda bin altı yüz kadar yeniçeri bulunurdu.

Kıyı Kentleri Kadırga Yapmakla Yükümlüydü

Eyaletlerden alınan gelirler arasında, donanmanın ihtiyacı olan kereste, reçine, zift, katran, yelkenbezi gibi madde daima öncelik tanınırdı.

İzmit yöresi çınar ve çam kerestesini, Kavala demiri, Ağrıboz Adası katranı, Karadeniz kıyıları keteni, Çanakkale fabrikaları bezleri sağlardı.

Büyük kıyı kentleri tam donanımlı bir ya da iki kadırga yapmakla yükümlü idiler.

Gelibolu, Selanik ve İstanbul'da bronz top dökümhaneleri, çıpa için izabe fırınları ve barut fabrikaları kuruldu. Kızıldeniz'de bulunan ve Süveyş ile Hindistan arasında görev yapan donanmadan başka, her ilkbaharda iki ayrı donanma İstanbul'dan ayrılır, biri Karadeniz'e, öteki Akdeniz'e inerek ayaklanmaları bastırmak, vergileri toplamak, korsanları sindirmek, Afrika'daki imparatorluğa bağlı beyliklere, müttefiklere ve düşmanlara devletin deniz gücünü göstermek gibi alışılagelmiş görevlerini tamamlarlardı.

Denizler egemeni denen kaptanıderyaya Ege Denizi'ndeki otuz ada bağışlanmış, yardımcı olarak altı yüz subay verilmişti. Devlet içindeki saygınlığı hemen hemen sadrazamın saygınlığına eşitti.

Avrupa ve Asya'da hiçbir devlet, doğa, kara ve deniz malzemesi bakımından, kendisine bu kadar üstünlük sağlayacak olanakları bir arada bulamamıştır. Ancak, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra gelen hükümdarların çıkardıkları kararnameler; karada başarılı olan Osmanlı ordusunun, denizlerde de başarısını sürdürmesini sağlayamadı.

Kadın ve Çocuklara Sağlanan Güvence

Kanuni Sultan Süleyman, aile bünyesini esas alarak, gelenekleri, görenekleri, alışkanlıkları, töreleri, hükümleri ve hoşgörüleri yasa haline getirdi.

Nüfusun artması için evlenme hem dini, hem de milli bir görev haline getirildi. Arabistan'da cinsiyetler arasındaki sayısal farklılıktan doğan kargaşalığı önleyen Kuran dört kadınla evlenmeye izin veriyordu. Ancak Osmanlılar ender olarak birden fazla evlilik yapardı. Kölelerine özgürlüklerini bağışlamadan evlenemezlerdi. Bir Müslüman kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi kesin biçimde yasaklanmıştı.

Kocanın karılarına sağlamakla yükümlü olduğu barınma, giyim kuşam, yiyecek ve hizmet gibi yükümlülükler servetine orantılı olacak biçimde dağıtılırdı. Karılarına danışmadan onları ülke ya da kent değiştirmeye zorlayamaz, uygun olmayan önerilerde bulunamazdı.

Kocalar, eşlerinin hiç olmazsa haftada bir defa babalarını, analarını ya da yakın bir akrabalarını görmelerine engel olamazlardı. Kadının, kocasının kaprislerinden ya da iftiralarından sakınması için boşanma sağlam temeller üzerine kurulmuştu.

Boşanma Kuran'da da geçen şu cümleyle sınırlanmıştı: "Karısını sırf zevk yüzünden boşayanlar Tanrı'nın lanetine uğra-

sınlar." Boşanmış kadın, her iki cinsiyetten de çocuklarını yanında alıkoymak ve büyütmek hakkına sahipti.

Anne ve babaların çocuklarına olan görevleri, kızsa evlenme çağına, erkekse rüştünü ispat edinceye kadar, onlara bakmak ve eğitmekti.

Çocukların görevleri de yalnızca anne babalarının değil, bütün yakın akrabalarının geçimini sağlamaktı. Babanın, oğlunun çalışarak kazandığını almasına ve rüştünü ispat etmemiş çocuklarını evlendirmesine izin verilirdi. Ama bir defa rüştünü ispat ettikten sonra çocuklarına danışmadan onlar hakkında herhangi bir işlem yapamazdı.

Devlet, terk edilmiş çocuklarla ilgilenmek zorundaydı. Babasız çocuklar toplum adına yedirilip içirilir, giydirilir ve eğitilirlerdi. Yasa onları daima korur ve özgür sayardı.

Yasada şöyle bir hüküm yazılıydı.

"Her kim ki bir cami, hamam kapısında, sokakta ya da kırda bir çocuk bulursa, onu önce kendi evine götürmek ve gereken özeni göstermek zorundadır. Eğer çocuğu bulan onu evlat edinirse, o çocuk öz evladın bütün haklarına sahip olur. Eğer o kimse çocuğu evlat edinmek istemezse, o zaman devlet, çocuğun bakımını üzerine alır."

Divan, İmparatorluğun Yönetim Kurumuydu

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim sisteminde günümüzde bile birtakım eksiklikler görülür. Sistem sürekli olarak istilacı devlet kişiliğini korumuştur. Vergi tüm yurttaşlardan alınmamış, yalnızca devlete bağlı toplumlardan tahsil edilmiştir.

Eyaletler yerel yöneticiler yerine İstanbul'dan atanan valilerle yönetilmiştir. Irklar, gelenekler, dinler keşmekeşi arka arkaya fethedilen ülkelerde egemenliğini sürdürmüştür. Uyruklar arasında gerçekleşmek fırsatı bulamamış olan milli bütünlük, yönetim sisteminde de oluşma fırsatı bulamamıştır. Atadığı yöneticilerle egemenlik süren, ama gerçek anlamıyla yönetemeyen bir fatih toplumda her şey keyfe ya da feodal sisteme bağlanmıştı. Buna rağmen Kanuni Sultan Süleyman döneminde sivil yönetim sistemi bir düzene girmeye başlamıştı.

İmparatorluğun yönetimi Divan adı verilen iki büyük kurul tarafından yürütülür ve gözetilirdi.

Bu divanların birincisinde politika, adalet ve yönetim işleri görüşülürdü. Divan padişahın sarayında inşa edilmiş kubbe altında toplanırdı. Hükümdar, önü ince bir perdeyle kapatılmış bir kafes arkasından Divan toplantılarına katılırdı.

Divan haftada bir kez toplanırdı. Hükümdarın başkanlığı altında devletin en yüksek memurları olan sekiz siyasi danışman, kurulun sürekli üyeleriydi. Altın işlemeli kumaşla örtülü, kubbenin tam altına gelen yarım sofada vezirler ve devletin önemi işleri için o toplantıya kabul edilen yüksek memurlar otururlardı.

Sadrazam tam ortada ve Divan'ın geri kalan üyelerinin karşısında tek başına otururdu. Sağında kaptanıderya, solunda kazaskerler ve ordunun yüksek rütbeli subayları yer alırdı. İstanbul'da bulunan üç tuğlu paşalar ile vezirler Divan toplantısına katılabilirlerdi.

Divan kâhyaları her gelenin yerini, sırasını, yürüyüş tarzını son derece dikkatle ayarlardı. Toplantı gündoğumuyla başlardı. Görüşmelerin birinci bölümünden sonra salonda Divan üyelerine bir yemek verilirdi.

Aynı zamanda Divan'ı koruyan bin iki yüz yeniçeri, sipahi ve silahtara da direkli avluda ekmek dağıtılırdı. Bakır kazanların içinde dağ gibi yığılmış pilav ve zerdeden bakır taslarla servis yapılırdı.

Eğer askerler yemeğe dokunmazlarsa bu sessiz bir itiraz sayılır, vezirler ilerde bir ayaklanma olacağını sezerek hoşnutsuzluğun nedenlerini araştırırdı.

Yemekten sonra padişah, taht salonunda bütün Divan üyelerini huzuruna kabul edilirdi.

Babıâli Divanı'na sadrazam başkanlık eder ve haftada beş kez toplanırdı. Devletin bütün büyük memurları bu toplantıya katılır; şikâyetleri olan halktan kimseler kabul edilirdi. Bu ikinci divan, bir devlet kurulu olmaktan çok şikâyetlerin dinlenildiği, yargılama yapılan bir yüce mahkeme niteliğindeydi. Sivil yönetim sorunlarını görüşmek ve çözüme bağlamak için sadrazam tarafından padişaha bildirilirdi. İlk önce kendisi sorunu tartışmaya koyar, öteki Divan üyelerinin etkilenmemesi için kendi düşüncesini en son açıklardı.

Yönetim Örgütü Çok Yetersizdi

Sadrazamın ve bu divanların altında beylerbeyleri ve paşalar, padişahın kesin güce sahip vekilleri olarak imparatorluğu yönetirlerdi. Bu mutlak vekillerin her kentte, kasaba ve aşirette azam ya da şeyh adı verilen sivil yöneticileri vardı. Bunlar kadıların verdikleri hükümler dışında, yönetimle ilgili her türlü karar üzerinde söz sahibi olurlardı. İmparatorlukta işler, başta mutlak bir sadrazam, onun altında keyfi yönetimle eyaletleri yöneten öteki vekiller aracılığıyla yürütülürdü.

Tek bir kişinin eli altında ordu, sivil yönetim, maliye, zabıta, yasaların yürütülmesi işleri toplanır; yine aynı kişi vergileri toplar, aşar ve gümrük vergilerini kesenekçiye devreder, tımar verir ya da alır, asker toplar, para cezası keser, istediklerine ölüme kadar varan cezalar verir, komşu aşiretlere savaş açar, yani kısacası erdemlerine ya da kusurlarına göre sahip olduğu eyaleti, bir baba ya da bir zalim olarak yönetirdi.

İşte bu imparatorluk böyle yönetilir, asker bir valinin sıkıyönetimi altına bir ülke teslim edilirdi. Bu yetkilerin hükümdarın denetim ve gözetiminden uzakta, tevekkülden başka sığınacak yeri olmayan halkı tamamen keyfi bir biçimde yönetmesindeki sakıncalar rahatlıkla kavranabilir. İmparatorluk sürekli fetihlerle merkezden uzaklaştıkça yasalar, edebiyat, sanat, görkemli yaşantı, şan ve politika alanları da gelişiyor, buna karşılık yönetim sistemi o derecede yozlaşıyordu.

Sürekli bağımsız ve fatih aşiretler olarak yaşamalarından Osmanlı ırkının yönetim alanında en büyük kusuru ortaya çıkmıştı. Örneğin içişleri bakanlığı yoktu. Yani milli yaşamın hiyerarşik ve düzenli çalışmasını sağlayacak binlerce çark olmasına karşılık bir büyük yay yoktu. Yönetim alanında ilerlemek ve yenilikleri uygulamak hemen hemen olası değildi. Yönetim biçimi tamamen yöneticinin karakterine bağlıydı.

İşte Osmanlı İmparatorluğu, Avrupalıların gözü önünde ordu ve başkent olarak en yüce noktasına erişirken, eyaletlerinde nüfuzu azalıyor, verimsizleşiyor, fakirleşiyor ve gerilemeye başlıyordu.

Din, adalet, hukuk, savaş yeteneği bu millette gelişirken, Batılı milletlerin özelliği olan düzen, birlik, hiyerarşik sorumluluk günümüze kadar yazgısını etkiliyordu. Bu milletin elinde muazzam bir toprak, insan ve yeraltı zenginlikleri toplanıyor, fakat bütün bunlardan yeterince yararlanamıyordu. Böylece elinin altındaki her şey, toprak, insan ve zenginlikler kuruyordu.

İmparatorluk neden sonra yönetim örgütlerindeki bozukluğu fark edebildi. Ancak reformcu hükümdarlarının ve devlet adamlarının eliyle kendisini toparlayabilirdi. Artık bu millet için konu olan yalnızca büyüklük değil, var olma sorunudur.

Son iki hükümdarları Mahmud ve Abdülmecid, dönemlerini ve yaşamlarını milli yenileşme için harcamışlardı.

Eğer milletleri onları anlarsa Osman Bey'in ırkının ilk yurtsever hükümdarları olacaklardı.

Saray Başlı Başına Bir Başkentti

Kanuni Sultan Süleyman döneminde saray çevresi artık siyasal bir kurum halini almıştı. Osman Bey'in çadırı yerine Konstantin'in sarayıyla mukayese edilebilecek bir saray yapılmıştı. Avluları, bahçeleri, suları, ormanları, köşkleri, kubbeleri, haremleri ve İstanbul'un en güzel tepesi üzerindeki konumuyla saray, başlı başına bir başkent olmuştu.

Birinci avlu üzerinde Hazine Dairesi, bahçeler, hastane, ekmek ambarı, silah deposu, darphane ve büyük ahırlar yer alırdı. İkinci avludan bir kemerle ayrılır, gözden düşmüş vezirler, beylerbeyleri ve paşalar orada, celladın dairesinin yanı başında tutuklanmalarını, bağışlanmalarını ya da idamlarını beklerlerdi. Bu avluda Arşiv Dairesi, yeni Divan salonu, şeref hırkalarının deposu, haremağasının dairesi ve mutfaklar bulunurdu.

İkinci avlunun sonunda Bab-ı Saadet denilen üçüncü bir kapı padişah ile hareminin oturduğu kutsal daireye açılırdı. İç sarayda, birbirinden bahçelerle ayrılmış bir sürü irili ufaklı köşk yapılmıştı.

Çınar, çam ve servi ağaçları arasında kurşun kaplı kubbelerden deniz ve göğün birleştiği mavi ufuk fark edilirdi. Geniş bir başkentin gürültüleri ve tahtın görkemi arasında rastlanan yabani bir doğa, sessizlik ve yalnızlık Osmanlı sultanlarının kırlara ve temaşaya olan hasretini yansıtmaktaydı.

Sarayda On İki Bin Arkadaş

Padişahın sarayı hem bir aileyi, hem bir aşireti, hem de bir orduyu andırırdı. Sarayda padişahın ekmeğini yiyen en az on iki bin yaşam ve yazgı arkadaşı barınırdı.

Doğuluların çok önem verdikleri baba otoritesinin bilinçaltının bir tepkisi olarak, padişaha en yakın ve en samimi kişi, gençliğinde kendisine ders vermiş olan lalası olurdu. Sonra, minarelerden namaza çağıran, seslerinin güzelliği sayesinde seçilmiş otuz iki müezzinin başında imam gelirdi. Onun arkasından, hepsi din adamları olan yirmi iki yardımcı hekim ile hekimbaşı yer alırdı.

Gökbilimciler ve müneccimler sürekli göğü inceleyerek imparatorluğun ve padişahın özel yaşamını etkileyecek olayları bulup çıkarmaya çalışırlardı.

Dış kapıcıları ve saray mehterini yöneten bostancıbaşı, padişah kayıkla geziye çıktığı zaman dümeni tutardı. Sarayın zabıtası onun elindeydi. Zindancıları ve cellatları yönetir, idam hükümlerini yerine getirirdi. Ortalıkta pek görmez, adı bile dehşet uyandırmaya yeterdi. Emrinde, sarayın muhafızları olan altı bin bostancıdan seçilmiş, beş yüz silahlı bostancı bulunurdu.

İmrahor, Edirne'den Bursa'ya kadar padişahın kişisel çayırlarını yönetmekle görevliydi. Emri altında iki bin altı yüz yardımcı imrahor ile at uşağı görevinde olan altı bin Bulgar köylüsü vardı.

Soyluların, paşaların ve beylerin oğullarından seçilmiş yüz elli kapıcıbaşı sarayın kapılarını kollardı. Ayrı bir bölük halinde padişah camiye giderken eşlik ederler, yabancı elçileri huzura alırlar, eyaletlere padişahın sürgün ve ölüm fermanlarını götürürlerdi.

Sekiz yüz çadırcı, padişahın ve haremin çadırlarını Boğaz'ın ve sarayın bahçelerinde kurmakla görevliydi. Aynı zamanda cellatlık da yaparlardı. Aralarından bir kısmı daima ikinci avlunun kemeri altında bulunurdu.

Haznedarbaşı, hazinenin kayıtlarını tutar ve padişahın huzuruna gelenlere armağan ettiği silah, onur elbisesi, kürk, sorguç ve kaftanların güvenliğiyle meşgul olurdu.

Sofra kâhyası yanında elli yardımcıyla Divan'ın sarayda toplandığı günlerde vezirlere yemek verilmesini yönetir ve denetlerdi.

Fırında yüz elli ekmekçi, mutfaklarda iki yüz aşçı çalışırdı. Şerbetçibaşının emrinde çalışan iki yüz görevli şerbetler, meyveler ve şekerlemeler hazırlardı.

Akağaların Hedefi ve İntikamı

Muhafız kıtası, solak adı verilen askerlerden kurulmuştu. Muhafız kıtası Yeniçeri Ocağı'na dahildi.

Pırlanta işlemeli kemer ile belden sıkılmış altın işlemeli cüppeler giymiş ve kabzası altın kısa saldırmalar taşıyan yüz elli yeniçerinden on ikisi merasimlerde padişahın çevresinde bulunurdu.

24 Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın hizmetinde bulunan yüksek dereceli bir memurluk. Çuhadarlar bugünkü maiyet memurunun gördüğü işleri yapardı. Çuhadarağa ise padişahın hizmetinde bulunan dört önemli ağadan biridir. Devlet protokolünde hasodabaşı ve silahtarağadan sonra gelirdi.

Ücretli yeniçerilerden olan iki bin beş yüz bostancı, gece gündüz padişahın ve haremin köşklerini, bostanlarını ve bahçelerini korurdu.

On beş takım çavuş hükümdarın ve sadrazamların eli altında ve acele işleri görmek üzere sürekli hazır beklerdi.

Sekiz yüz muhafız, sarayın dış kapılarında dururdu. Bunlardan bir tanesinde, padişahın atına binerken bastığı gümüş bir tabure vardı. Silahtarağa, sol omuzunun arkasına asılmış olan padişahın kılıcını taşırdı.

Çuhadarağa[24] cuma namazından çıkan padişahın arkasından gelirken halka avuç avuç altın saçardı.

Üzengi ağası, padişah ata binerken üzengiyi tutardı.

Sarıkağası, hükümdarın sarıklarının bakımını üzerine almıştı.

Kâtip, altın işlemeli bir kese içinde her durumda yazı yazmak için gerekli olan eşyayı taşırdı. Dilekçeleri kabul eder ve onları padişaha okurdu.

Hazineler kemerli dört oda içinde ve yangından korunmak için yeraltında saklanırdı. İmparatorluğun kuruluşundan beri mevcut olan değerli eşyalar hep orada korunurdu. Tutulan sicillerin sık sık kontrol edilmesi ve haznedarın mührüne dikkat edildikten sonra yeniden sayım yapılması bu hazinelerin ve imparatorluk müzesinin ne durumda olduğu hakkında yeterli fikir vermektedir.

Dilsizler, padişahın dairesinde ve otağında hazır bulunurlardı. Hükümdar, harem ve saray mensuplarıyla özel işaretlerle anlaşırlardı.

Cüceler, türlü şaklabanlıklar yaparak sarayın ileri gelenlerini eğlendirilerdi. Hadım edilmiş olanları sarayla harem arasında mekik dokuyarak, padişahlar ile efendiler arasında haberleşmeyi sağlardı.

Sarayda, ilerde saray ve ordu görevlerinde bulunmak üzere altı yüz soylu yetiştirilirdi. Bunlar, sarayda yedi yıl onurlu görevlerde çalıştıktan sonra ordunun yüksek mevkilerine atanırdı.

Kızlarağasının[25] emrinde iki yüz zenci hadım, imparatorluk hareminin içini ve dışını gözlerdi.

Başlarında kapıağası[26] olduğu halde seksen akağa[27] hiçbir zaman saraydan dışarı çıkmazdı.

Kapıağası olma tutkusu, kaybettikleri erkekliklerini bir ölçüde dengelerdi.

Konstantin'den sonra gelen Hıristiyan imparatorların saraylarında olduğu gibi, bu hadımların bir bölümü sahip oldukları yetenek, cesaret ve iktidarla kişiliklerinde doğaya karşı yapılan hakaretin öcünü alırlardı.

25 Osmanlı İmparatorluğu'nda sarayın Haremi Hümayun denilen kadınlar bölümümün ve bütün Enderun ağalarının en büyüğü.

26 Osmanlı devlet örgütünde saray kapılarını bekleyenlere kapıcı denir, bunların başında olanlara da kapıağası adı verilirdi.

27 Sarayın kapısını (Babüsaade) bekleyen ağalar. Bunlar Osmanlı tarihinde oldukça önemli yer tutar. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında daha çok Macar ve Alman savaş tutsakları hadım edilerek saray hizmetinde kullanılırdı. Amirleri kapıağasıydı.

Haremin Gizemleri Duvarlara Takılırdı

Harem, kadınların sarayıdır. Daha önce açıkladığımız devlet ile ilgili sorunlardan dolayı, I. İbrahim'den sonrası hariç olmak üzere hiçbir padişah haremindeki serbest kadınlarıyla gerçek anlamda evlilik bağı kurmamıştır. İçlerinden bir bölümü imam nikâhıyla yetinmiştir. Aslında harem büyük bir çoğunlukla köle kızlarla doluydu.

İçlerinden pek azı kadın efendi[28] tarafından satın alınmıştı. Büyük bir çoğunluğu, ileride padişahın yakınında bir haberci olması umuduyla, valide sultanlar, kız kardeşler ya da eyalet beyleri tarafından armağan edilmişti. Bu seçme kölelere yazgılarına layık olacak biçimde önceden iyi bir eğitim verilir; İslam dininin esasları, okuma yazma, müzik, raks ve işleme sanatı öğretilirdi.

Bu güzeller arasında padişah tarafından seçilmiş olanlara hatun denirdi. Sayıları, yasal eşler gibi dördü geçmezdi. Her birinin ayrı bir dairesi ya da sarayı vardı. Cariyelerin bir bölümü gözdelerin hizmetine verilmişti.

Hurrem Sultan, valide sultanın cariyeleri arasındayken Kanuni Sultan Süleyman'ın dikkatini çekmişti.

Bazı durumlarda imparatorluk hareminde, beş yüz altı yüz cariyeye rastlanmıştır. Kâhya hatun adında bir kadın büyük bir otoriteyle haremi yönetirdi. Eğer padişahın annesi ölmüşse, kâhya hatuna valide denirdi.

Çok yüksek duvarlar, haremin çevresini sarardı. İçeri girmek için demir ve bronzdan dört kapı ve kemerli bir yolu aşmak gerekiyordu. Tam ortada padişahın köşkü yer almıştı. Bu köşkün en önemli iki odası, taht ve yatak odalarıydı. Oradan, pembe sütunlar üzerine oturtulmuş olan kubbesi altında, mermer döşeli geniş bir hamama geçilirdi.

Sofa adı verilen daire biçiminde bir oda padişahın köşkü ile hatunların dairesini ayırırdı. Her biri on iki odadan oluşan daireler padişahın gözdeleri arasında kıdem sırasına göre bölüştürülmüştü. Bu küçük sarayların her birinde özel hamamlar, bahçeler, fıskiyeler, çiçek tarhları, gölgelik yerler bulunurdu. Haremin geri kalan bölümü için bir hamam, gece-gündüz sıcak tutulurdu.

Gözdeler, padişahın ya da kâhya hatunun izni olmadan birbirlerini ziyaret edemezlerdi. Giyim kuşamları bütün doğu'nun görkemini, aksettirirdi. Kaşmir'den şallar, kürkler, mücevherler, inciler, adeta elbiselerine ve eşyalarına saçılmıştı. Yıllık olarak her birine altmış bin kuruş verilirdi.

Padişah haremine çok seyrek gelirdi. Hareme girdiği zaman ayaklarına demirli terlik giymesi âdettir. Böylece demir terliklerin mermer üzerinde çıkardıkları seslerle cariyeleri uyarırdı.

28 Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. yüzyıldan sonra cariyelikten sultan eşliğine yükselmiş kadın, sultan eşi. Kadınefendi unvanı XVI. yüzyılda Osmanlılar tarafından kullanılan "haseki" kelimesinin yerine kullanılmıştır. Daha önceki yüzyıllarda kullanılan "hatun" unvanı, özellikle özgür Osmanlı prensesleri ve Türkmen beylerinin annelerine verildi.

Doğarken Ölüme Mahkûm Olanlar

Hasekilerden biri anne olursa, haremin bütün kadınlarının katıldığı eğlenceler düzenlenir, herkes babanın mutluluğu ile annenin şanını kutlardı. Sadrazam beşiğe kadar gelerek saygısını gösterir, öteki sultan hanımlar avuçla altın ya da değerli kumaşlar bırakırlardı. Haremin eğlenceleri, özellikle yaz günlerinde, sarayın bahçesine kurulan çadırlarda yemek yemek, örtülü arabalar içinde yarış yapmak, yine kapalı kayıklarla Boğaziçi'nin şahane kıyılarında gezintiye çıkmak ve padişahla Anadolu ya da Rumeli kıyılarındaki yalılarda beraber bulunmaktan ibaretti. Eğlenceye katılan hanımlar gündoğumundan önce sarayı terk eder, kendilerine eşlik eden haremağaları, herhangi bir kaçamak bakışın gizemli eğlencelerinin kutsallığını bozmamasına dikkat ederdi.

Veliaht şehzadenin tahta geçmesiyle valide sultan Eski Saray'dan Yeni Saray'a taşınır, dairesine ait masrafları oğlu olan padişah tarafından karşılanırdı. Ayrıca kişisel masraflarını görmek üzere yılda seksen bin kuruş maaş alırdı.

Valide sultanlar tahta geçen oğullarına ancak "Arslanım" diye hitap edebilirlerdi.

Hükümdarın kızlarına ve kız yeğenlerine sultan unvanı verilirdi. Sultan hanımlar annelerinin yanında yetişir, eğer anneleri ölürse çocuğu olmamış bir diğer hasekiye emanet edilirlerdi. Çok gençken, padişahın gözüne girmeyi başarmış vezirlere, paşalara ve soylulara eş olarak verilirlerdi. Kocaları başka kadınla evlenemezdi. Hatta daha önce evlenmiş oldukları kadınlardan ayrılmak zorunda bırakılırlardı.

Cariyelerin erkek çocukları, devletin düzeni için doğarken ölüme mahkûm edilirler. Bunların göbekleri bağlanmaz ve ölüme terk edilirlerdi.

Şehzadeler Sanki Birer Mahkûmdu

Padişah saltanat sürerken oğulları tam bir serbestlik içinde yaşarlardı. Şehzadeler yedi yaşını doldurdukları zaman düzenlenen sünnet düğünleri, milli bayram gibi kutlanırdı. Babaları ölünce hemen saraya hapsedilirlerdi.

Kaldıkları yer hareme bitişik olup, şimşir dallarıyla örtülü duvarlarla ayrılmıştı. Şehzadelerin kapatıldıkları yerler, içinde küçük bir bahçe ve çeşme olan on iki ayrı köşkten ibaretti. Dünyayla ilişkileri kesilen bu şehzadelere on iki cariye ile birkaç soylu hizmet ederdi.

Padişahın izni olmadan aralarında görüşmeleri yasaktı. Dışarıya herhangi bir mektup ya da yazılı bir mesaj göndermeleri kesinlikle yasaklanmıştı. Zenci hadımlar ile kısır kadınlar sıkıntılı yaşamlarının tek eğlencesini oluştururdu. Bir hükümdar öldüğü zaman, imparatorluk onların arasından kendi hükümdarını seçerdi.

Hünkârın Yirmi Dört Saati

Hareminden çıkan padişah, saray memurlarına, vezirlere, hizmetkârlara açık

olan sarayın öteki dairelerine geçerdi. Orada silahtarın elinden kahvesini, çuhadardan şerbetini, altın yaldızlı tepsi ve porselen takımları içinde mabeyincilerden sabah kahvaltısını alırdı. Tanrı'nın nimetlerine saygı amacıyla çıkarılmış bir dinsel hüküm altın veya gümüş yemek takımlarının kullanılmasını engelliyordu. Kahvaltı, saray müzik takımının eşliğinde kısa sürerdi. Ondan sonra günlük eğlence ya da çalışma başlardı.

Divan toplantılarından sonra atına ya da kayığa binen padişah, Boğaziçi'nin Asya ve Avrupa kıyılarının en güzel yerlerinde yapılmış olan yalıları ile bahçelerini ziyarete giderdi.

Padişah kayıkları, dalgaları yalarcasına uçan kuşu anımsamak için "kırlangıç" adını taşırdı. On üç çift kürek bir anda hünkârı Boğaz'ın sularında kayar gibi götürürdü. Hükümdar altın işlemeli sayvanın altında seyahat ederken, bostancıbaşı dümeni yönetirdi.

Sarayın öteki ileri gelenleri yine görekemli kayıklarla padişahı izlerdi. Fakat bunların kayıklarındaki kürek sayısı hünkârın kayığındaki kadar olmazdı.

Ata binmek, avlanmak, cirit, ok atışı yapmak, arkadaşlarıyla görüşmek, yarışmak, raks, denizi, bahçeleri, fıskıyeleri, çiçekleri seyretme hükümdarı sarayın sıkıntılarından uzaklaştırırdı. Bazen basit bir elbise giyerek, arkasında yine kıyafet değiştirmiş vezirleriyle birlikte kente atıyla gider, yasaların uygulanmasına, zabıtanın durumuna bakardı. Geri kalan saatleri sarayın görkemi ya da hareminin gizemli eğlenceleri içinde geçerdi.

Asya Politikası

Kanuni Sultan Süleyman tarafından yasaları, örfleri, askeri örgütleri, eyaletlerindeki yönetim sistemi, maliye biçimi, padişah ile halk arasındaki ilişkileri saptamış olan imparatorluk, siyasal alanda da önemli adımlar atmıştı. O zamana kadar yalnızca çevresine taşan, tutuculukla hareket eden ve ihtirasa sahip olan bu milletin, bu hanedanın, bu divanın artık bir milli politikası vardı.

Önceleri insiyaki olan bu Divan politikası, sürekli ve akla uygun temellere oturtularak Osmanlı İmparatorluğu'nun her eyleminde ve her adımında gözlenebilen bir sistem durumuna getirilmiştir.

Hükümdar ile sadrazamlar bir yüzyıldan beri bu politikayı imparatorluğun bir dehası olarak birbirine aktarıyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman bu kuralı, gerek savaşlarında, gerek görüşmelerinde kendinden sonra gelecekler için daha sağlam bir biçimde ortaya çıkardı. Zaten genel hatlarıyla tanınıyor, önceki padişahların ihtiraslı, tutucu ve düzensiz politikasının yankıları olarak belirtiler gösteriyordu.

Önce Kanuni Sultan Süleyman'ın, sonra günümüze kadar imparatorluğun politikasına bir göz atalım:

Doğu'da Amuderya kıyılarından Nil'e, Kırım Türklerinden Afrika batısına kadar bütün Müslüman toplulukları fethetmek ve bünyesine almak, onları İstanbul'daki padişahın eli altında az çok düzenli bir topluluk halinde toplamak; halifelerin evrensel ve dinsel egemenliklerini Osmanlıların askeri ve siyasal çıkarlarında kullanmak; bu amaçla Mısır'ı

ilhak etmek, Suriye'yi topraklarına katmak, yarı barbar güçleri egemenliğine almak, Karadeniz ile Hazar Denizi kıyısındaki Gürcü, Çerkez, Kafkas ve Türk aşiretlerini, yerine göre kendisine bağlamak, ayaklandırmak ya da koruması altına almak; Kızıldeniz'de bir donanma oluşturarak hem Arabistan'ın iki kıyısına egemen olabilmek, hem de Hintli Müslümanlara Osmanlıların adını ve silahını götürmek; böylece, Asya'da Osmanlılarla boy ölçüşebilecek tek savaşçı ve Müslüman güç olan İran'ı kuşatmak ve orada, İslam'ın dinsel birliği ile uyuşmazlık gösteren Şiiliği ortadan kaldırmak bahanesiyle bütün İran'ı bağlı devlet ya da harabe haline getirmek.

Bundan böyle Asya'da, Hıristiyan da olsa Osmanlı İmparatorluğu'nun bu evrenselliğine katılmak isteyen her topluluğa barış, hoşgörü sağlamak ve güven vermek. İşte Divan'ın politikası buydu. Halifelik, fetihlere renk katıyordu.

Avrupa Politikası

Devletin bu dış politikası Avrupa'da daha değişik uygulanıyordu. Politika Osmanlı İmparatorluğu'nun Ege Adaları ve Tuna ötesinde sürdürdüğü yayılma isteklerine karşı gösterilen kolaylıklara ya da direnmelere göre değişiklikler gösteriyordu.

Tutucu güçlerin Tuna'nın ötesinde Osmanlı ordularına karşı gösterdikleri yurtseverlik engelleri Kanuni Sultan Süleyman'ı ve haleflerini Batı'nın fethinden vazgeçirmiştir. Birkaç kez Macar ovalarını ordularıyla doldurmuşlar, Hunyad'ın önünde gerilemişler, Varna'da savaşlar vermişlerdi.

Bu kadar uğraşmaları yalnızca topraklarını sınırsız bir biçimde genişletmek değil, İslam toprağının selametini sağlamak içindir. Bir kez girişilen, sonra bir kez daha denenecek olan Viyana kuşatması sırasında, Almanya'nın çağrısı üzerine İtalya, İspanya, Fransa ve İngiltere'de yankılar yapan Hıristiyan ırkların Batılı yurtseverliğini fark etmişlerdir. Osmanlıların Tuna'nın ötesinde uygulamaya çalıştıkları ihtirasları ile yaydıkları İslamiyete karşı Hıristiyan güçler öyle sağlam bir anlaşma yapmışlardı ki, artık Osmanlılar Avrupa'da bir adım bile ilerleyemez duruma gelmişti.

Divan ve Sultan Süleyman sonunda bu tehlikeyi anlamıştır. Onun için Almanya'nın istilasından ya tamamen vazgeçmişler, ya da bunu daha uygun başka bir zamana bırakmışlardır. Avrupa'da Osmanlı politikası saldırgan değil savunucu, İslamiyeti yayıcı değil, yumuşak başlı olmuştur.

Divan'ın bu Avrupa politikası Kanuni Sultan Süleyman ile vezirlerinin uygulamaya çalıştıkları sistemin temelini oluşturan açık davranışlarla belirlenmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

Tuna'nın sağ kıyısı ile Balkan boğazları arasında yer alan Belgrad gibi imparatorluğa, zapt edilmesi mümkün olmayan müstahkem mevkiler sağlamak.

Kuvvet kullanarak ve kişilerin çıkarlarına seslenerek Tuna'nın öteki tarafında Alman bloğundan koparılmış ittifakı korumak ve bu ittifaktan Osmanlı koruması ve etkisi altında bir Tuna konfede-

rasyonu ortaya çıkarmak; bu düşünceye bağlı olarak Macar Krallığı'nı Osmanlı Devleti'ne bağımlı bir prenslik haline getirmek, Macar Krallığı'nın Almanya'ya karşı olan antipatisinden yararlanarak onun müstahkem mevkilerini, savaş alanlarını, ordularını kullanmak.

Eflâk ile Boğdan'ı din olarak Hıristiyan, fakat milliyet olarak Osmanlı yapan iki bağımlı eyalet durumuna getirmek. Kaygılı ve başıbozuk Lehistan'ı, bir yandan Almanya'ya, öte yandan Rusya'ya karşı kışkırtmak ve koruma altına almak.

O sıralar Avrupa ile Asya arasında bocalayan bir güç olan ve ilerde son derece yararlı bir müttefik olabileceği gibi, tehlikeli bir düşman da olabilecek olan Ruslarla iyi geçinmek.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa politikasına göz atmayı sürdürelim:

Savaşmak yerine Alman imparatorlarıyla müzakerelere girişmek; Macaristan ile Lehistan'a egemen olamamaktan dolayı rahatsız durumda bulunan Viyana Sarayı'nı, Osmanlıların Adriyatik kıyılarından yukarı tırmanmalarına göz yumup yummayacağına göre sürekli barış ve savaşla oyalamak. Tuna üzerinde elde edilen bu kuvvetli durumdan yararlanarak Makedonya'dan Venedik'e kadar uzanan dağlık bölgeyi sebatla fethetmek ve millileştirmek.

Arnavutluk'u, Sırbistan'ı, Yunanistan'ı, Dalmaçya'yı, İlirya'yı, Güney Avusturya'yı, Bosna'yı, Hırvatistan'ı ve Yunan adalarını sağlam bir biçimde Osmanlı topraklarına katmak, Venedik devletini Venedik kentine kadar sararak Osmanlı toprakları içinde hapsetmek ve böylece bu devletin hâlâ Osmanlılardan sakındığı Mora Yarımadası'ndaki limanları, Girit ve Kıbrıs adalarını olgun birer meyve gibi toplamak.

Almanya ve Fransa Politikaları

Bu hedeflerle hareket eden Divan'ın politikası her ne pahasına olursa olsun Alman imparatorları ile Venediklilerin anlaşmalarını önlemek ve yerine göre imparatorluğa karşı cumhuriyeti, ya da cumhuriyete karşı imparatorluğu desteklemek oluyordu. Bu iki seçenekli politikada Venedik Cumhuriyeti Alman İmparatorluğu tarafından Macaristan'da barış elde edebilmek amacıyla Osmanlılara satılana kadar sürdü.

Fransa ile Dostluk

Öteki Avrupalı güçlere uygulanan politika şöyleydi:

Bunların karşı bir ittifaka girerek Osmanlıları Tuna'nın, hatta Boğaz'ın ötesine atabilecek bir duruma gelmelerini önlemekti. Bu güçlerin aralarındaki antipati, rekabet ve özellikle Avusturya ile Fransa hanedanlarının amansız çekişmeleri, Divan'ın bu politikasına çok yarıyordu.

İngiltere'ye ilgi, İspanya'ya iyi niyet, Fransa'ya sağlam bir dostluk, Osmanlıların uzun vadeli politikalarının gerekleri ve güvenceleriydi.

Hıristiyan halk ve devletlerine bu politikayı kabul ettirebilmek için, Haçlı Seferleri'nden beri Doğu'da ve Batı'da

adeta ikinci bir milli duygu durumuna gelmiş olan dinsel zıtlaşmayı yavaş yavaş ortadan kaldırmak gerekiyordu.

Her iki tarafın ibadet serbestliğini, hem Hıristiyanlar, hem de Müslümanlar için insan haklarını kabul ettiklerini bildirmeleri gerekirdi. Ayrıca imparatorluk içinde yaşayan Ortodoks ve Katolik halka Osmanlılara tanınan hakları sağlamak ve kentlerini, taşınmaz mallarını, ticaretlerini, geleneklerini, tapınaklarını güvence altına almak gerekiyordu.

Zaten Kuranıkerim de fethedilen ve koruma altına alınan topluluklara öyle davranılması gerektiğini söylemektedir. Kanuni Sultan Süleyman da liberal politikasıyla Boğdan, Eflâk, Macaristan, Yunanistan, Suriye ve hatta İstanbul'da benzer davranışlarda bulunmuştur.

Din farkı, Hıristiyanların uygar ve politik bazı hakları kaybetmesine neden olurken, onların Hıristiyan halkın kişiliklerine, geleneklerine, malları ile vicdanlarına herhangi bir baskıya izin vermemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu inançlarla değil, hükümdarlarla savaşırdı. Dinini inkâr etmeden onunla ittifak yapmak çok kolaydı.

Ölümü Göze Alan Şair

Osmanlı edebiyatı, son hükümdarın zamanında, özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde uygar ve politik gelişmeleri izlemiştir. Savaşçı ve fatih hükümdarlar döneminde gelişme fırsatı bulamayan sanat, bilim ve edebiyat, yasa yapan hükümdarlar döneminde meyvelerini vermeye başladı.

Kanuni Sultan Süleyman bizzat felsefe ve şiirle meşgul olurdu. Divanlarında, Muhibbi mahlasını kullanırdı. Sofu bir maneviyat ve halkının mutluluğu için şefkat dolu izler taşıyan satırları, kılıcı bırakıp eline kalemi alan bir savaş ve devlet adamının kayıtsızlığını yansıtmaktadır. Fakat kendisi, yapıtlarında geliştirmek fırsatı bulamadığı yeteneği başkalarında görmekten büyük bir heyecan duyardı. Hatta döneminin şairlerinin bazı sataşma içeren dizelerini, yeteneklerine vererek bağışlardı.

Osmanlı lirik şairlerinin en büyüğü olan Bâki, Kanuni döneminin şairiydi. Sultan Süleyman'ın talihsiz şehzadesi Mustafa'nın öldürmesini, bir mersiye yazarak anma cesaretini göstermiştir. Bu ölüm kokan satırlar kısa zamanda Anadolu'ya yayılmış, Şehzade Mustafa'nın babasına en ağır suçlamalar haline dönüşmüştür. Bâki'nin gözyaşları, padişahın kalp yarasını büsbütün yakıyordu. Herkes Bâki'nin idam edileceğini sandı.

Oysa Kanuni Sultan Süleyman Baki'yi cezalandıracağına cesaretinden dolayı takdir etti. Şaire seslenen bir şiir kaleme aldı. Doğanın verdiği yetenek ile insan zihnine egemen olan dehaların yaşadığı bir çağda, kan hakkına dayanarak egemenliğini sürdürdüğünü kabul ederek Bâki'yi kutluyordu. Kanuni Sultan Süleyman öldüğü zaman aynı Bâki son derece içli bir ağıt yazdı.

Ünleri Bâki'den daha aşağı olan, ama o zamana kadar gelmiş geçmiş Osmanlı şairlerinin en üstünlerinden sayılan dokuz

şair daha o dönemde yaşamıştı. Ünlü tarihçi Hammer'e dayanarak onların adlarını ve eserlerini açıklıyoruz:

Efendisi ve dostu Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünü bir gazelle terennüm eden Şeyhülislam Ebu Suud. Padişahın, sözlerini mücevher parçalarına benzettiği ve yılda on bin kuruş maaş bağlattığı Hayalî. Kalbin erdemi olan aşkı, sefahatla birleştirerek şiirler yazan edepsiz şair Gazalî. Leyla ile Mecnun'un aşklarını dile getiren Fuzulî. Doğuluların bitmez tükenmez konu kaynağı olan Hüsrev ile Şirin'in maceralarından ilham alan Celilî. Kasidelerinde yıldızların nurlu akışlarını anlatan Fikrî. Zevkler kitabının yazarı Revanî. Bidpay masallarını Osmanlı İmparatorluğu'na armağan eden Lamiî.

Ayrıca yüz elli yazar ve şair de İstanbul'da o dönemin edebiyatını süslüyordu. İmparatorluğun eyaletlerinde üç yüz şair bulunuyordu. Padişahın Tebrizli dediği Larî, önce tarih üzerine genel kavramlar vermiş ve halkın düşüncelerini bozan masalların kötülüğünü ortaya koymuştur. Bugün de eserleri basılan Birgivî[29] dinsel ve uygar hukuk üzerine tutarlı yorumlar yapmıştır.

İmparatorluk vakayinameleri,[30] beş tarihçi tarafından arka arkaya gözden geçirilmiş olarak bütün milli olayları gün gün aktarmaktadır.

Bu Osmanlı tarihçilerinin mizacı, özenli yazmayı korkunç bir dakikliğe, hatta çok abartılmış ifadelere sürüklemiştir. Fakat, Venedikli tarihçilerin yazdıkları ve yabancı elçilerin gönderdikleri mektuplarla düzeltildiği takdirde bu vakayinameler Osmanlı tarihinde hiçbir kişi hakkında ve olay üzerinde kuşku bırakmayacak kadar kesindir. Hiçbir millet kendi arşivlerinde, kendisi için yazılmış bu kadar geniş ve açıklamalı belgelere sahip değildir.

29 Yazarın şairler hakkındaki değer yazgısına karışmaksızın, adı geçen ve pek çoğu az tanınanlarla ilgili bilgi vermeyi uygun bulduk. Gazalî: Deli Birader olarak tanınır. Adı Mehmed'dir. Divan şairi (Bursa 1466-Mekke1535). Divan şiirinin bütün kelime ve kavram oyunlarını ustalıkla kullanmıştır, Asıl başarılı olduğu alan mizahi şiir türüdür. Celilî Hamidizade: (XV. ve XVI yüzyıl). Firdevsi'nin *Şehname*'sini Türkçeye çevirdi. Yapıtlarından *Hüsrev ü Şirin*, *Leyla ü Mecnun* mesnevilerini ve gazellerini topladığı *Gül-i Sadberk*'i ünlüdür. Lamiî Çelebi: (1472- 1532). Dinbilimleriyle ilgilendi. Daha çok şiirleriyle tanındı. Şiirlerinde divan geleneğini sürdürdü. Çeviriler yaptı. Yapıtları: *Divan, Ferhadname, Hüsn ü Dil, Şehrengiz* (Bursa hakkında) vb. (Bidpay: Efsanevi Brahman yazarı. Hindistan'ın eski ahlaki Hint masalları ona mal edilir.) Hayalî: Divan şairi (ölümü 1557). Kanuni'nin nedimleri arasına girdi. Sadrazam İbrahim Paşa boğdurulduktan sonra gözden düştü. Şiirlerini divan haline oğlu Ömer Bey getirdi. Fuzulî'nin üzerinde etkili oldu. Revanî: Türk şairi (Ölümü 1524). Bir divanı vardır. Kendisinden sonra gelen Bakî, Şeyhülislam Yahya ve Nedim üstünde etkisi görülür. Lâri Acemî: (Mevla Müslihiddin) İranlı yazar ve şair (ölümü 1571). Arapça ve Farsça şiirleri, bir tarihi, mantıkla ilgili *El Tehzibi*, heyet ilmi konusunda *El Tezkire* adlı kitapları vardır. Ebussuud Efendi: Şeyhülislam (1490- 1573). İbni Kemal'den sonra gelen ikinci önemli bilgin sayıldığı için "muallim-i sani" diye anılmıştır. En önemli yapıtları arasında Kanuni'ye sunduğu *İrşad-ül-Akl-is-Selim* (sağduyunun kılavuzluğu) adlı kitabı vardır. Birgivî: (Mehmed Efendi) Türk dinbilgini (1522-1573). Yapıtlarında şeriat konularını çok sıkı kayıtlara bağladı. *Vasiyetname, İzhar ül Esrar* (sırların meydana çıkarılışı), *Tarikat ül Muhammediye* (Muhammedilik yolu) ve *İmtihan ül Ezkiya* (zekilerin intikamı) adlı eserleri vardır.

30 Zaman olaylarını bildiren resmi yazılar.

Bu yazıların pek çoğu anlattıkları olayları yaşayan, tanık olan, ya da bizzat uygulayan vezirler ve yüksek rütbeli saray mensupları tarafından kaleme alınmıştır.

Olayların akışı padişahı ve onun dönemini kötüleyecek bir mahiyet taşıyorsa, yalan söylemek yerine suskun kalınmıştır. Anlatımdaki bu boşluk, yabancı görevlilerin kendi ülkelerine yazdıkları mektuplarla karşılaştırılarak kolaylıkla doldurulmaktadır.

Felsefe ile din konuları da Osmanlı uygarlığının bu en yüksek döneminde politika, gelenekler, yasalar, sanat ve edebiyat gibi saflaşma ve gelişme olanağı bulmuştur. O zamana kadar Arabistan'ın masalları ve hurafeleriyle sadeliğini kaybetmeye başlayan Kuranıkerim'in kuralları, Osmanlı din bilginleri sayesinde yavaş yavaş eski durumuna gelmeye başlamıştı. İslamiyet kendi kabuğundan çıkarak ibadette ayrıntılı bir tanrıcılık ve yazılı insan vicdanı halini almaya başlamıştı.

Namaz, İslam inancının esas hükümleri olup, ahlaki bir yaşam ve merhamet konularında kesin ve genel bir karakter taşımaktadır. Üstelik bu hükümlerin otoritesi, padişah katında bile ayrıcalık, bağışlama ya da zaaf gösterilmesine izin vermezdi.

Örneğin ahlakdışı bir hayat sürmeye başlayan II. Bayezid, hocaların ve Bursa kadısının dini uyarılarına hedef olmaktan kendisini kurtaramamıştır.

Hatta bir keresinde ilgilendiği bir davada tanık olarak bulunmak istemiş, ancak kadı günde beş vakit namaz kılmadığını ileri sürerek tanıklığını reddetmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan dinbilginlerinin sayesinde İslamiyet gitgide yüce felsefeye yönelmeye başlamıştı.

Vakanüvislerin[31] bildirdiklerine göre, yaşamının sonuna yaklaştığını anlayan Bilgin Kamran, öğrencilerini çevresine toplayarak, "Ben, Tanrı'nın yüceliğine, zekânın kehanetine, ruhun kutsallığına, kıblenin yön verdiği sonsuz evrene inanıyorum ve öteki bütün hurafeleri reddediyorum" demiştir.

Son nefesini vermeden önce bu bilgin adam, kuvvetini toplayarak Allah'ın eseri olan ruhu, zekâyı, aklı ve dünyayı inançla andı. Öğrencileri, söylediği her kelimeyi hep bir ağızdan tekrarlıyordu.

İmparatorluğun Eksik Yanları

Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünde Osmanlıların kurumları, devleti, sanatları, edebiyatı, felsefesi ve dini bu durumdaydı. Uygarlık ile imparatorluk Osman Bey'den Kanuni dönemine kadar yavaşlamadan gelişmişti.

Osmanlı Devleti'nin yapısından gelen belli belirsiz çöküş işaretleri yavaş yavaş ortaya çıkmasaydı, imparatorluğun, kuvvetin, uygarlığın ve bu gelişme süresinin hangi dereceye kadar çıkabileceğini tahmin etmek kolay olmayacaktı.

31 Zamanın olaylarını kaydetmekle görevli resmi devlet tarihçisi.

Daha o dönemde düşünürler ve devlet adamları tarafında görülebilecek nitelikte olan imparatorluğun başlıca çöküş nedenleri, bize göre şöyle sıralanabilir:

Çokeşli aile düzeni, aile yaşamı içinde kargaşalığa neden oluyordu. Özellikle bu kargaşalık, önce doğmanın verdiği ırsi hakların kesinliğiyle ilgi birtakım yanlışlıklara neden olduğu için, hükümdar hanedanı önemli biçimde etkileniyordu.

Şehzadeler arasında tahta geçme koşulları iyice belirlenmediğinden, babanın ölümünde şehzadeler, aileler arasındaki rekabeti önlemek için doğaya aykırı olarak birbirini öldürmeye başlıyorlardı.

Göçebe ve bağımsız aşiretler halinde yaşayan Osmanlıların ilkel örgütleri, bir millet birliği sağlamaktan uzaktı. Oysa bu konu imparatorlukların sürekli yaşayabilmeleri için çok gerekliydi.

Fetihler sayesinde kazanılan bu geniş ve karışık insanlar topluluğunda ırk, din, gelenek ve milliyet birliğinin bulunmaması, fatih ırkın uyruğunu hızla Türkleştirememesinden ileri geliyordu. Bu durumda yurttaşlar arasında günlük yaşam ilişkilerinde eşitsizlikler ortaya çıkıyor, bu da düşmanlığa neden oluyordu.

Eyaletlerin, kesin güce sahip paşalar tarafından yönetilmesi, düzenli bir merkez yönetiminin olmaması ve eyaletlerin adalete dayalı yönetilmemesi sonucu imparatorluk, servet ve nüfus bakımından gitgide gerilerken, uygarlaşma yolunda da gerekli düzeyin çok uzağında kalıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dinsel, politik ve uygarlıkla ilgili yasaları birbirleriyle çelişmiştir. Yasa yapıcı durumunda olan padişahlar da, eskiden beri bilinen ve dokunulmasına izin verilmeyen inançlardan ötürü köklü biçimde yasa değişikliği yapamamışlardır.

İşte bütün teokratik yönetimlerde bu eksiklik görülmekte, toplumun aleyhindeki her aşırılık kutsal, her yenilik dine karşı gelmek olarak kabul edilmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın parlak döneminde Osmanlıların gözünden kaçan bu çökme nedenleri, onun halefleri döneminde hızla gelişerek kendilerini gösterecektir.

Milletlerin tek gerçek okulu olan deneyimler sayesinde, yarım yüzyıldır son padişahların erdemi ve Osmanlı devlet adamlarının iyi niyetleri, İmparatorluğu bu eksikliklerden temizlemeye, ona yaşam, güç ve gençlik vermeye çabalamaktadır.

19. BÖLÜM

Bir İş Yapmayı Düşünmek Bile Onu Yoruyordu

Kanuni Sultan Süleyman ile Hurrem Sultan'ın oğulları olan II. Selim, uzun zamandır göz diktiği Osmanlı tahtını eline geçirdiğinde kırk beş yaşındaydı. Hurrem Sultan'a olan kadınsı benzerliği annesinin gözdesi olmasına, Kanuni Sultan Süleyman'ı kaygıdan kurtaran beceriksizliği de babasının sevgisini kazanmasına neden olmuştu.



Saltanat ihtirası, II. Selim'in daha tahta çıkmadan yaşayış dengesini altüst etmişti.

Doğa sanki Kanuni Sultan Süleyman'ın yüceliğini, II. Selim'in küçüklüğüyle belirginleştirerek onu ihmal etmiş gibiydi. Hükümdarlığı döneminde başarılan büyük işler, baba'sının döneminin sonuçlarından başka bir şey değildi.

Yüzü, mizacı kadar soluktu. Annesininki gibi mavi ve parlak gözleri, çoğu zaman içkinin etkisiyle buğulanırdı. Alnının darlığı, yanaklarının sarkıklığı, dudakların kalınlığı, teninin şarap rengi, boynunun kalınlığı, omuzlarının düşüklüğü ve bedence ağırlığı bu Osmanlı padişahının özelliklerinden birini oluşturan sefahat ve içki düşkünlüğünün sonuçlarıydı.

Yalnız, yazgısının mutlu bir cilvesi olarak, II. Selim'deki her türlü manevi enerjiyi yok eden vücudunun gevşekliği, kendiliğinden hükmetme isteğini de tamamen ortadan kaldırmıştı. Bünyesinde hissettiği yorgunluk bütün ruhunu da sarmış gibiydi. Bir iş yapmaya karşı duyduğu istek bile onu yoruyor, eğlencelerini bozuyordu.

II. Selim

Saltanatı eline geçirir geçirmez, imparatorluğu zamanını devlet işleri için harcayacak bir adamın eline teslim etmek tek düşüncesiydi. Selim'in yerine imparatorluğu yönetmek onu en yüce mevkide serbest bırakmak demekti. Osmanlıların talihinin mutlu bir olayı olarak, II. Selim'in saltanatı devraldığı ve tekrar ona iade edeceği Sokollu Mehmed Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın politikasını ölümünden sonra da sürdürecek bir iradeyle sadrazamlık mevkiinde bulunuyordu.

Sadrazamın Yeni Padişahtan Ricası

Zaferler kazanmış iki yüz bin kişilik bir ordunun başındaki ve arkasından gelen tabutun içindeki naaşın adına istediği gibi ferman çıkaran Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, imparatorluğun kesin egemeniydi. Olayların akışını önleyebilir, iki saltanat arasındaki dönemi istediği gibi uzatabilir, orduyu duraksama içinde bırakabilir ve tahtın vârisine istediği koşulları kabul ettirebilirdi.

Fakat o kendi çıkarlarını unuttu ve ülkesine layık olmaya çalıştı. Kanuni Sultan Süleyman'ın bilgin ve bilge kâtibi Feridun'a yazdırdığı kısa ve saygılı bir mektupla II. Selim'e babasının ölümünü haber verdi.

Bu mektupta sadrazam, yeni padişahın bir an önce gelerek tahta oturmasını istiyordu. Kendisi de orduyu, Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünü açıklamadan başkente götürecekti. Geçen beş saltanat döneminde, her yeni padişahın tahta geçişinde ayaklanarak aşırı isteklerde bulunmaya alışmış olan yeniçerilerin yeni bir hareketini önlemek için II. Selim'den Belgrad'a ya da Edirne'ye gelmemesini rica ediyordu.

Haberi Alır Almaz İstanbul'a At Koşturdu

Sadrazamın mektubunu götüren ulak Hasan Ağa Macaristan'ı, Bulgaristan'ı, Trakya'yı ve Anadolu'nun yarısını hızla kat etti ve sekizinci gün II. Selim'in bulunduğu Kütahya'ya vardı. Veliaht şehzade o sırada İstanbul'a daha yakın olan Karahisar'da arkadaşlarıyla sürek avındaydı.

Feridun'un mektubunu at üstünde okuduktan sonra atından inmeden hemen İstanbul'a hareket etti. Sahip olduğu kesin kudreti kendisinden daha fazla isteyen lalası Ataullah, mabeyincisi Hüseyin Paşa, imrahoru Hüsrev Ağa ve gözde arkadaşı Celal Çelebi arkasından koşturuyordu.

Karahisar'dan yola koyuluşunun üçüncü gecesi beklenmedik bir anda, İstanbul'un Asya kıyısının dış mahallesi olan ve Topkapı Sarayı'ndan üç dört ok atımlık mesafede bulunan Üsküdar'a ulaştılar. Sultan Selim adına, Hurrem Sultan'ın kızı Mihrimah Sultan'ın yazlık sarayının kapısını açtırdılar. Bu sultan hanım, kardeşi Bayezid'in en ateşli taraftarlarından biriydi. Bayezid'in İran'da öldürülmesinden sonra yazgısının bütünüyle Şehzade Selim'in elinde olduğunu anladığı için, onunla tekrar barışmıştı.

II. Selim, Üsküdar'dan bakıldığında karanlıklar içinde fark edebilen Topkapı Sarayı'ndaki sessizlikten kuşkulandı. Hasan Ağa'yı İstanbul'a gönderdi. Taht eminliğini yapan İskender Çelebi'yi görerek kendisinin Üsküdar'da olduğunu, bu hareketsizlik ve sessizliğin nedenlerini öğrenmek istediğini anlatmasını tembih etti.

İskender Çelebi, Hasan Ağa'nın haberinde bir hile olmasından kuşkulandı. Çünkü taht emini, sadrazamdan Sultan Süleyman'ın öldüğü ve sarayı yeni padişaha hazırlaması gerektiği hakkında herhangi bir buyruk almamıştı. Yalnızca, Hasan Ağa'nın Kütahya'ya hareket etmesinden önce, Feridun tarafından kaleme alınmış üstü kapalı ifadelerle dolu kısa bir mektup almıştı.

Okuma yazması zayıf bir asker olan İskender Çelebi, mektup içinde gizli mesajı çözememişti. O anda tahtı ve başkenti korumakla görevli olduğundan, taht vârisinin böyle birden ortaya çıkıvermesini, ihtiyar padişahın yokluğundan yararlanılarak bir gasp olayıyla karşı karşıya olduğu konusunda kuşkuya düşmesine neden olmuştu.

Hasan Ağa vasıtasıyla Selim'e bir mektup yazdı ve söz konusu edilen olaylardan haberi olmadığını, sarayı kendisine açması için sadrazamdan buyruk almadığını açıkladı. Selim ona yolladığı yanıtında, bu derece önemli devlet sorunlarının herkes tarafından okunup anlaşılmaması için özellikle üstü kapalı biçimde yazılmış olduğunu, ancak kendisi gibi bir veliahtın bu mesajı çözebileceğini anlattı.

Taht emini ile veliaht arasında süregelen bu mektuplaşmalar sırasında Selim'in imrahoru tarafından uyarılan bostancıbaşı Üsküdar'a bir kayık göndererek Selim'i saraya aldırmak istedi. II. Selim karanlıklar içinde tek başına, sessizce Topkapı Sarayı'na girdi.

Veliaht ayağını sarayın deniz kıyısındaki kapısından içeri atarken Üsküdar'ın karşısındaki küçük kaleden atılan toplar, başkente Kanuni Sultan Süleyman'ın artık mevcut olmadığını bildiriyordu.

"Bana Yol Göster!"

İmparatorluk simgelerini taşıyan bir at sarayın sahilinde yeni padişahı bekliyordu. Saray teşrifatına göre hareket eden bostancıbaşı, padişahın kolundan tutarak ata binmesine yardım ederken, Selim'in eski salih arkadaşlarından İmrahor Hüseyin Efendi bu hareketin padişaha uygun düşmediğini sanarak bostancıbaşına engel olmak istedi. Ancak saray göreneklerini anımsayan II. Selim, bostancıbaşına dönerek şöyle dedi:

"Sen bu yabancıya aldırma ağa. O bizim gibi sarayda yetişmedi, teşrifat kurallarını ve yöntemlerini bilmez, Sen işini yap ve artık yollarını unuttuğum bu bahçede bana yol göster."

Akağaların başı kapıağası Selim'i kapıda karşıladı. Kız kardeşi Mihrimah Sultan gözyaşları arasında Selim'in boynuna sarıldı. Kardeşinin orduya ve saray mensuplarına ihsanda bulunması için ihtiyaç duyduğu parayı sağlamak amacıyla sakladığı elli bin duka altını Selim'e armağan etti.

Şeyhülislam, taht emini, kazaskerler, defterdarlar, mollalar ve İstanbul'un ileri gelenleri elini öptü. Türbeleri üzerinde saltanat süreceği atalarına ve Tanrı'ya şükretmek üzere iki gün içinde sarayın camilerini ve türbelerini ziyaret etti. Fakat dalkavuklarının acemi ve hesaplı sözlerine aldandı. Sadrazamın kendisine mektupla ilettiği öğütleri unuttu ve orduyu İstanbul'da beklemek yerine Belgrad'a hareket etti.

Dalkavukluk Selim'i Yanıltıyor

Sadrazam elli gün süreyle Sultan Süleyman'ın ölümünü ordudan gizlemeyi başarmıştı. Padişah tarafından yönetildiğine inanan asker, tahtırevanını saygıyla selamlıyor ve konaklanan her yerde lehinde gösterilerde bulunuyordu.

Ordu, Belgrad yakınlarında bir ormanın açıklığında konakladığı sırada Sokollu Mehmed Paşa, gözcüler tarafından Sultan Selim'in Belgrad'a geldiğini haber alınca hemen duahanları görevlendirerek orduya padişahın ölümünü haber verdi.

Duahanların tahtırevanın çevresinde, "Her kudretin sonu vardır, her insan ölümü tadacaktır, yalnız Yüce Tanrı'nın sonu yoktur" diye okudukları Kuran'dan sureler gökyüzüne doğru yükseldikçe askerler birbirine ölüm haberini iletiyor ve hıçkıra hıçkıra ağlıyorlardı.

Padişahın otağı çevresinde birikerek, ölen hükümdarları için yas tutmak amacıyla yola çıkmak istemiyorlardı.

Şafak sökerken atının üzerinde gelen sadrazam, askerlere şu konuşmayı yaptı:

"Yoldaşlar, acınızı dağıtmak için neden yola çıkmayı reddediyorsunuz? Sonsuzluğa kavuşma mutluluğuna eren hünkârımızın ruhu için sevinmemiz gerekmez mi? Macaristan'ı İslamiyetin bir beldesi yapan o değil mi? Dinimizi, imparatorluğumuzu ve bizi mutluluğa boğan o değil mi? İsyankâr gözyaşlarımız ve korkak haykırışlarımızla mı ona olan gönül borcumuzu belirteceğiz? Ondan bize kalanları götürüp veliahtına teslim etmek ve bizi Belgrad'da bekleyen Sultan Selim'in babasının son isteklerini yerine getirmek için buyrukları almak gerekmez mi? Yasınızı yüreğinize gömün, bırakın duahanlar hünkârın ruhu için okusunlar!"

Zafer kazanmış bir ordudan çok, bir tören kıtası görünümünde olan Osmanlı ordusu yola koyuldu. Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, askerler ile yeni padişahın zamansız karşılaşmasından çok kaygı duyuyordu.

Ordu açıkça II. Selim'in Tuna'yı aşarak ordugâha gelmesini, babasının cenazesi başında kendilerinden saltanata bağlılık yeminini almasını ve ulufelerini dağıtmasını istiyordu.

Öğütlerine rağmen Belgrad'a kadar gelen II. Selim, askerlerin isteklerine boyun eğmesini isteyen sadrazamın çağrısı karşısında kendisini hakarete uğramış kabul ediyordu.

Kışkırtılan sabırsızlığın, askerin zihninde ayaklanma havası yaratmasından çekiniyordu. Belgrad'da çevresini saran yeni dalkavuklarıysa, aşağılayıcı olan bu is-

tekleri geri çevirmesi için padişahı şu sözlerle kışkırtıyorlardı:

"Zaten İstanbul'da sadakat yemini almadınız mı? Yeniden sadakat yeminine ne gerek var? İmparatorluk tacını padişahlara sadece ordu mu verir? Devletimizin ilk yıllarında padişahların tahta çıkmak için askerlerinin kılıçları altından geçmesi gerektiği söylenmektedir. Ama bu o zaman için gerekli olmuştur. Bugün hükümdarlık ordunun seçimiyle değil, veraset yoluyla geçmektedir. Böyle bir şey istemek siz hünkârımıza karşı bir hakarettir."

Bu kışkırtmalara değer veren II. Selim, Tuna kıyısında Belgrad'a hâkim bir tepenin eteğinde kurdurduğu otağının içinde, altın tahtında oturarak orduyu beklemeye başladı.

Kaygılarını Feridun'a açan sadrazam, "İşte deneyimsiz ve sorumsuz dalkavuklar imparatorluğun zayıflamasına böyle neden olur" diye haykırdı.

Feridun bizzat kaleme aldığı ve padişahın davranışlarının tehlikeli olduğunu bildiren bir mektubu sadrazama uzatarak imzalamasını istedi.

Sokollu Mehmed Paşa bu öneriyi çevirerek şöyle dedi:

"Artık hiçbir şey imzalamayacağım, hepsi gereksizdir. Zaten hâlâ sadrazam olduğum ne malum? Padişahın benim yerime bir başkasını atama yetkisi yok mu?"

Saray Yolunu Saman Arabasıyla Kapadılar

Sadrazam yine de otoritesini kullanarak askerleri ertesi güne kadar düzenli ve sessizlik içinde tutmayı başardı. Gün doğarken Kanuni Sultan Süleyman'ın naaşını taşıyan araba, arkasında görkemli bir kalabalıkla Tuna kıyılarına doğru hareket etti. Yas elbiseleri giymiş olan II. Selim, Belgrad kentinden çıktı, yanındaki birlikle yaya olarak cenazenin ve ordunun önünde gözüktü. Karşılaştıklarında iki taraf da durdu.

Selim ellerini göğe kaldırırken müezzinler dua okumaya başlamıştı. Vezirlerin, askerlerin, Selim'i izleyen Belgrad halkının hıçkırık sesleri ırmağın gürültüsüne karışıyordu.

Makedonyalı Büyük İskender'in cenaze töreninden beri şimdiye kadar hiçbir büyük adamın dünyadan göçmesi, ordusunun ruhunda bu kadar derin bir boşluk yaratmamıştı. II. Selim, ordunun üzerinde hissedilen Kanuni Sultan Süleyman'ın manevi heybetine ve onunla bir bütün olmayı sağlayan samimiyet duygusuna dokunmaya cesaret edemedi. Çadırına çekilerek gözlerden uzaklaştı.

Ancak iki yüz bin askerin gitgide yayılan itiraz sesleri padişahın çevresini sarmakta gecikmedi. Yeniçeriler birbirini cesaretlendirerek, hünkârın otağını kuşattı. Hep birden bağırmaya başladılar:

"Hani nerede bize vaat edilen şeyler? Eski usullere ne oldu? Ulufelerimiz, armağanlarımız neden verilmiyor? Nankör vezirler, zaferi ve tahtı sağlayanların hakkını yiyeceğinizi mi sandınız? Ey padişah, kendini korkak dalkavukların arkasına saklayarak bizden kaçabileceğini mi sandın? Seni saman arabasının arkasında bulacağız."

"Padişahı saman arabası yanında bulmak" tehdidi vezirlerden memnun olmayan eski askerlerin ortaya çıkardığı bir imaydı.

Bir sefer sırasında Komutanlarına karşı ayaklanan askerler, ordunun bütünü içinde bozgunculuk yaratmak ve kimsenin suçlu görünmeyeceği bir karışıklık çıkarmak istedikleri zaman özellikle konmuş bir saman arabasının yolu tıkadığını ve istekleri kabul edilinceye kadar ilerlemenin mümkün olmadığını söylerlerdi.

Ordunun olası ayaklanmasından çekinen II. Selim'in dalkavukları, ayaklanmanın Kanuni Sultan Süleyman'ın naaşına karşı bir saygısızlık havasına bürünmesini önlemek için cenazeyi geceleyin özel bir birlikle İstanbul'a kaçırdılar.

Ertesi gün Divan'a çağırılan sadrazam ile yüksek rütbeli paşalar, önlemek için boşuna çaba gösterdikleri ayaklanmanın padişahın zamansız ortaya çıkışıyla meydana geldiğini, bunun için hünkârın ayaklanan yeniçerilerin isteklerine boyun eğmesi gerektiğini anlattılar.

Sadrazamın deneyimli ve makul davranışlarını çok geç anlayan Padişah II. Selim, askerlerin isteklerini kabul etti. Her birine büyük bağışta bulundu. Askerlerin yarattığı havadan cesaret alan iki büyük kazasker, imparatorluk sınırları içinde şarap satım ve içimini yasaklayan yasa maddelerinin çok daha sert bir biçimde uygulanmasını istedi. II. Selim'in kusurunu ima edercesine yapılan bu öneri Belgrad'da hoşgörüyle karşılandı. Semendire'ye gelindiğinde iki kazasker görevden alınıp sürgüne gönderildi.

Fırtına Öncesi Sessizlik

İmparatorluk alayı ile ordu İstanbul'a yaklaştığı sırada Halkalı kasabasında konaklayarak başkente daha görkemli bir biçimde girmek için son hazırlıklarını yaptı. Sadrazam geceyi kasaba çevresinde sahibi olduğu bir çiftlikte geçirdi. Belgrad'dan beri orduda görülen düzen ve sessizlik herhangi bir ayaklanma hareketine işaret etmiyordu.

Oysa bu sessizlik içinde askerler bir suikast düzenlemişlerdi. Ordu kendisine egemen olanın elini sıkarak kudretini ya da eksik yanlarını ölçmek istiyordu. Gece yarısı karargâh nöbetçileri sadrazamın kaldığı çiftliğe gelerek, gündüz çıkan huzursuzluğun gece yarısı da sürdüğünü bildirdiler. Yeniçeriler ayrı ayrı toplanmış içlerini boşalttıkları şarap fıçılarının başında, ellerindeki meşalelerin aydınlığında gizli görüşmeler yapıyorlardı.

Buna rağmen şafak sökerken düzen yeniden sağlanmış gibiydi. İstanbul Taht Emini İskender Çelebi, şeyhülislam, kaptanıderya, Piyale Paşa başkentten gelmiş, padişahın elini öpmek istiyorlardı.

Komutanların topladığı yeniçeriler düzen içinde padişahın önünden geçerken alışılagelmiş olan "padişahın çok yaşa" nidasını tekrar ediyorlardı.

Muazzam bir kalabalık yeni hükümdarını görmek için ovayı, tepeleri doldurmuş, evlerin damlarına çıkmıştı. Birlik halinde olan yeniçeriler bu hayranlar topluluğunu yarıp geçmekte zorluk çekiyordu.

Kentin kapılarına varıldığında birden bir dalgalanma oldu. Padişah bile surların ya-

kınında duraklamak zorunda kaldı. Kaygılı olan vezirler törenin düzen içinde yürümesini sağlamakla görevli çavuşlara bu duraklamanın ve kargaşanın nedenini öğrenmelerini buyurdular.

Çavuşlar, "Yeniçerilerin yolunu çok fazla yüklenmiş bir saman arabası kesmektedir" diye yanıt verdiler.

Bir ayaklanmanın işaretini taşıyan bu sözler üzerine komutanlar ve vezirler atlarıyla kalabalığı yararak olaya neden olan yeniçerilere çıkışmaya koştular.

Paşalar Hakarete Uğruyor

Kahramanlığıyla asker arasında sevgi ve saygı kazanmış olan ikinci vezir Pertev Paşa, "Ne oluyor yiğit yoldaşlar? İtaatsizliğiniz padişahımızın soyluluğuna karşı bir hakarettir" diye seslendi.

Ancak, "Kendini hâlâ askerlerine keyfi buyruklar verdiğin Transilvanya'da mı sanıyorsun?" diyen asiler bir anda paşayı atından aşağı yuvarladı.

Paşanın kavuğu çamurların içine düşerken ayaktakımı alkış tutuyordu. O zamana kadar asilere karşı bile bozulmamış olan otoritesinden yararlanmak isteyen Kaptanıderya Piyale Paşa ileri atıldı ve şöyle bağırdı:

"Kendilerini zaferden zafere koşturmuş olan vezirlerine askerlerin bu biçimde davranmaları alçakça değil mi?"

Askerler de "Sen ne diyorsun korsan eskisi!" diye yanıt verdi ve onu da atından aşağı yuvarlayarak elbiselerini yırttılar.

İki saltanat döneminde de yaşamış olan Ferhad Paşa asilerin ak sakalına saygı göstereceklerini sanarak duruma müdahale etmek istedi.

Fakat o da kendini atının ayakları dibinde buldu.

Müdahale ederek ayaklananları yumuşatacağını uman yeniçeri ağası boynuna bir ip bağladı ve askerlere, "İşte sizin elinizdeyim, ipi sıkın, komutanınızı öldürün. Ama padişahınıza saygı gösterin" dedi.

Binlerce ses kendisine, "Seni gidi rezil dalkavuk" diye haykırırken arada kahkaha sesleri yükseliyordu.

"Bize ekmek yerine şekerli hamur vermeye niyetlisin ha? Fakat padişahın da, sadrazamın da hazinelerini kurtarmayı başaramayacaksın. Senin hesabını saman arabasının yanında göreceğiz!"

Yeniçerilerin ön saflarında ortaya çıkan bu kargaşa sürerken, Edirnekapısı önündeki açıklıkta utanç ve hiddet içinde bekleyen padişah askerlerinde başkentin ve sarayın yolunu açmasını buyurdu.

Sadrazama buyruk vererek, ne pahasına olursa olsun askerlerin isteklerinin yerine getirilmesini istedi.

Hem ayaklanmadan, hem de padişahın gösterdiği zaaftan canı sıkılan Sokollu keselerle altını asi yeniçerilere attı. Ayaklanmalarının ödüllendirildiğini gören yeniçeriler tekrar düzene girdi ve saman arabasını yolun üzerinden kaldırdılar.

Daha sonra sarayın kapısına gelen yeniçeriler gürültülü bir biçimde birinci avluya doluştular ve yeniden yolu kestiler. Ayaklanarak sarayına girmesine engel oldukları II. Selim'e, silahları alınmış ve hakarete uğramış vezirleri de yanında bulunduran bir kurul yolladılar.

Hasekisultan Camisi yanında duraklamış olan Sultan Selim, bu sefer de yeniçerilerin bütün isteklerini kabul etti. Serbest bırakılan vezirler atlarına bindi. Padişah cezasız kalan bir ayaklanmanın kalabalığı ortasında sarayının kapısından içeri girebildi.

Sadrazam Asileri Asilere Kırdırdı

Hazine yeniçerilerin isteklerini karşılamak için adeta boşaldı. Sipahiler ve ordunun öteki birlikleri de yağmadan kendilerine eşit pay düşmediğini ileri sürerek yine vezirlere yakışıksız hareketlerde bulundular.

Ayaklar altına alınmış olan otoriteyi eline geçirmek için fırsat kollayan sadrazam, doymak bilmeyen asileri ezmek için gözü doymuş olan askerleri ustaca kullandı. Sipahi önderlerinin kafasını vurdurdu. Halk mahkemesi kurmaya yeltenen üç güreşçiyi idam ettirdi.

Birkaç ay önce Piyale Paşa tarafından kaldırılan Sakız Adası hazinesi, Osmanlı devlet hazinesinin yeniden dolmasını sağladı.

Hırvatistanlı bir ailenin çocuğu olan ve rastlantı sonucu denizde sağladığı başarılarla II. Selim'in damatlığına kadar yükselen Piyale Paşa, bu ayaklanma sırasında gösterdiği yararlılıktan dolayı padişah tarafından Kubbealtı vezirliğine yükseltildi.

Müezzinzade Ali Ağa, Piyale Paşa yerine kaptanıderyalığa getirildi. Mahmud Paşa da vezir rütbesi aldı.

Böylece Sultan Selim bir zamanlar cellatların elinden kurtulan kardeşi Şehzade Mustafa'yı elleriyle boğan Mahmud'u kendi çıkarına uygun davranışta bulunduğu için ödüllendirmiş oluyordu.

II. Selim'in deneyimsiz danışmanı Lala Hüseyin, sadrazam tarafından Anadolu'ya bir göreve gönderilerek padişahın yanından uzaklaştırılmış oldu.

Sadrazam tarafından beğenilen ve padişahın gözde adamı olan Celal Bey, Sokollu tarafından ihsanlara boğularak padişahın yanında kendi çıkarlarını savunmak üzere görevlendirildi. Selim'in candan danışma arkadaşları arasında sağladığı otoriteden güven duyan Sokollu Mehmed Paşa saray içinde politikasına karşı olan her akımı ortadan kaldırmaya başladı.

Sokollu'nun bütün hareketlerine karşı çıkan Başdefterdar Yusuf Ağa, bir Divan toplantısı çıkışında bizzat Sokollu tarafından tutularak cellada teslim edildi ve kafası saray kapısının kemeri altında vuruldu.

Göz Kamaştıran Armağanlar

Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, direnme görmeden görevini sürdürdü. Avusturya imparatoru ile muzaffer bir biçimde barış görüşmeleri yaptı ve bir ateşkes imzaladı.

İran'ın bir elçi heyetini karşıladı. Vakanüvisler tarafından geniş biçimde anlatılan bu İran heyeti, konukseverlik geleneklerine rağmen II. Selim'in hoşuna gitsin diye öldürdükleri Şehzade Baye-

zid'in kölelerini, silahlarını, atlarını ve develerini getirmişlerdi.

Ancak İran elçisi Şahkulu başkente girerken aşırı tutucu bir kişi tarafından öldürüldü. Katil yakalanarak vahşi bir atın kuyruğuna bağlandı ve son nefesini verinceye kadar yerlerde sürüklendi.

İran şahının yolladığı armağanlar, bu imparatorluğun iç kargaşalıklar arasında bile sahip olduğu el sanatlarının görkemini otaya koymaktaydı.

Altın işlemeli kadifeyle ciltlenmiş ve pırlantayla kilitlenen Kuran'lar; yakut ve inci dolu mücevher sandıkları; tek parça firuze taşından oyulmuş sekiz kâse; nefis manzaralar işlenmiş iki çadır; çiçek, kuş, hayvan motifli yirmi ipek halı; ana karnından kesilerek alınmış deve yavrusunun tüyünden dokunmuş dokuz ayak halısı; altın ve gümüş kapıları hatırlatan çadır perdeleri; kıymetli taşlar kakılmış at koşumları; kırmızı kadife içine sarılmış yedi asa ve yedi eğri kılıç; son derece ağır ve kalın ipekliden kumaşlar gönderilen armağanlar bazılarıydı.

Sokollu Az Daha Yanıyordu

Almanlardan, Ruslardan, Kırım Türklerinden sakınmak istediği için Osmanlı İmparatorluğu'na yanaşan kararsız Lehistan, Kuzey'i temsil eden kürkler ve ateşli silahlar yolladı. Lehistan'ı, Macaristan ve Almanya'nın sorunlarından uzak tutmak isteyen Sokollu Mehmed Paşa, her istediklerini kabul etti.

Bu sadrazam, Sultan Selim'e öylesine amansız hükmediyordu ki, padişah eski hocası Lala Mustafa'yı kubbe altı veziri yapmak istediği zaman, düşüncesini sadrazama açmaya çekindi.

Bir av dönüşünde padişah at üstünde Divan'ı topladı ve sadrazamdan alenen özür dileyerek böyle önemli bir mevkie onun fikrini almadan birini atadığını bildirdi.

Fransa ile olan geleneksel ittifaka saygı gösteren Sokollu, İbrahim Bey'i Paris'e yolladı. Bu elçi, Osmanlı Devleti'nin Lehistan tahtına oturtmayı tasarladığı Transilvanya Prensi Zsigmond için, Fransa Kralı IX. Charles'tan Prenses Mar'i istedi.

Eylül 1569 tarihinde bir gece içinde İstanbul'da yirmi bin ev yanıp kül oldu. Yangının söndürülmesini yönetmek üzere gittiği bir yerde alevler arasında sıkışıp kalan Sokollu az kalsın yanıyordu.

O sıralarda, Edirne'de II. Selim, kendi adına Mimar Sinan'a Selimeye Camisi'ni yaptırttı. Roma'daki Saint Pierre Kilisesi'nin kubbesi gibi kolanlar üzerinde taşınan Selimiye Camisi'nin kubbesi, yükseklik ve genişlik bakımından Ayasofya'nınkini geçmektedir.

Bu camiyi en üstün sanat şaheseri olarak gören Mimar Sinan, İstanbul'daki öteki padişah camilerini bir çırağın, Süleymaniye'yi usta bir işçinin, fakat Edirne'deki Selimiye'yi büyük bir ustanın yaptığını söylemiştir.

Mavi gök altında göze çarpan beyaz mermerden bir tacın uçları gibi dört minaresi göğe doğru uzanmaktadır. Minarelerin içinde birbirileriyle hiç karşılaşmayan helezon biçimindeki üç merdiven, üç müezzinin aynı anda şerefelere çıkmasını sağlamaktadır. Kubbenin merkezinden uzaklaştırılmış ve duvarların ar-

kasına gizlenmiş destekler, kubbenin sanki havada asılı duruyormuş gibi görünmesine neden olmuştur.

İran'ı Kıskaca Alma Planı

Fakat bu binalar saltanat döneminin süslerinden başka bir şey değildi. Sokollu milletinin kudrete ve sonsuza kadar mutluluğa kavuşmasını istiyordu. Milletlerin zenginleşmesini sağlayan politika ve ekonomi alanında çağını çok geride bırakan bir yeteneğe sahipti.

Refaha kavuşmanın yollarını tarımda, ticarette ve milletlerarası ticaret ilişkilerini artırmada en önemli araç olan gemicilikte arıyordu. Doğanın konumu bakımından dünyanın limanı niteliğini kazandırdığı İstanbul'u sanayi ve tarımıyla Asya, Avrupa ve Afrika'nın ambarı yapmak istiyordu.

II. Selim'e yapılacak en büyük methiye, sadrazama düşüncelerini gerçekleştirme yolunda en ufak bir müdahalede bulunmamasıdır.

Sokollu o dönem için henüz çok ileri sayılacak olan düşüncesini Osmanlıların batıl inançlarını ve kinini okşayacak olan İran'a karşı bir girişimde bulunmak suretiyle örtmek istedi. Divan'a sunduğu ve halk arasında yayılmasına izin verdiği tasarısına göre, İran'daki Şiiliği boğmak için uygulanması gereken tek taktiğin bir yandan Kırım üzerinden gelerek Kafkas ve Gürcistan dağlarını aşmak, öte yandan Bağdat üzerinden sıkıştırmak suretiyle İran İmparatorluğu'nun can damarlarını tıkamak olduğunu ileri sürüyordu.

Dinsel kin Sokollu'nun tasarısına heyecanla sarılmasına neden oldu. Bütün gözler Karadeniz'in ucuna çevrildi.

Baltık bataklıklarından henüz kurtulmuş olan yarı vahşi Ruslar, Moskova bölgesinin ormanlıklarında hızla ilerliyor ve Osmanlıların İran'a, Türkistan'a ve Hazar Denizi'ne açılan yollarını tehdit ediyorlardı.

İlk başkanları Ryurik'in dördüncü göbekten torunu olan çarları Vladimir zamanında toptan Hıristiyan olmuşlar, yalnız taklit ve komşuluk ilişkileri sonunda Yunanların Ortadoks mezhebini seçmişlerdi.

Bu mezhebi güçlendirmek isteyen Bizans imparatorları, kızlarını bu yeni kavmin önderlerine eş olarak vermişlerdi. Ruslar, büyük ormanlarının sayesinde dış dünyayla pek temas etmeden gelişme olanağı bulmuşlardı. Yavaş yavaş kuvvetlerinin bilincine erişiyorlar ve ilkbaharda eriyen karların Hazar Denizi'ne doğru akan yataklarından ilerleyerek güneşin daha bol olduğu Doğu'ya yayılıyorlardı.

II. Selim'in çağdaşı olan İvan IV. Vasiliyeviç,[1] Rusların Doğu'ya doğru yayılmalarının en önemli adımını, Türklerin elinden Kazan ve Astrakhan'ı[2] alarak Kırım'a yaklaşmakla atmıştı.

---

1 (1530-1584), Rus çarı (1533-1584). Daha üç yaşındayken babası öldü. Annesi Yelena Glinskaya naipliği üzerine aldı. 1547'de fiilen saltanat sürmeye başladı ve kısa süre sonra III. İvan'ın oğluna verdiği çar unvanını aldı. Halk meclisini topladı, kiliseyi yeniden örgütlendirdi. 1564'ten itibaren saltanatını zorbalıkla sürdürmeye başladı. Baskı rejimi izlemeye başladı. 1581'de bir öfke nöbetine kapılarak büyük oğlunu öldürdü. Tarihte "Korkunç İvan" diye anılır.

2 Sovyetler Birliği'nde kent. Volga Deltası başında, ırmağın son köprüsü çevresinde büyük balıkçılık merkezi. Astrakhan, Altınordu devletinin merkezlerinden biriydi. XV. yüzyılın sonunda bağımsız bir Tatar hanlığının merkezi oldu.

Eski adıyla Tanais olan Don Irmağı kuzeyden gelerek bütün Rusya'yı kat ediyor ve bin üç yüz kilometreden fazla bir yol çizerek Karadeniz'e dökülüyordu.

Yine Moskova steplerinden doğan Volga Karadeniz'e doğru ilerlerken geniş bir ağızla Hazar'a dökülüyordu. Uzun bir mesafe birbirine paralel giden bu iki ırmak arasında bir kanal açılmalıydı.

Üzerinde büyük savaş gemilerinin geçebileceği bu kanalı açmak, böylece Azak denizyoluyla Karadeniz'den Volga'ya, oradan da İran'ın kuzeyindeki Hazar Denizi'ne Osmanlı donanmasını ve ordularını geçirmek mümkün olacaktı.

İran İmparatorluğu hem Arabistan, hem de en güvenli olduğu taraftan, yani Hazar kıyılarından istilaya uğrayacak, böylece Osmanlı kıskacı arasında ezilecekti. Bağımsızlığını beklediği Hazar'dan tutsaklık çıkagelecekti.

Dünya Pazarları Ele Geçirilecekti

Boğaziçi'nden hareket eden gemiler iki deniz, bir kanal ve altmış ağızlı bir delta kat etikten sonra Türk'ün iradesini İsfahan'a götürecekti. Fakat daha önemlisi, Batı ile Doğu arasında mevcut ticaret tamamen Osmanlıların eline geçecekti.

Hint ülkelerinde aranan Avrupa yapısı mallar ile Avrupa'da yüksek fiyatlarla satılan Hint malları, o sıralarda yeni keşfedilmiş olan Ümit Burnu'ndan altı aylık tehlikeli ve uzun yolculuğu beklemeyecek, kervanlar ve gemiler arasında elden ele dolaşarak kısa zamanda Hazar Denizi üzerindeki Osmanlı pazarlarına ulaşacaktı.

Her iki dünya da II. Selim ve haleflerinin çadırları, bayrağı ve vergileri altında ticaret yapmak zorunda kalacaktı. Ganj ve İndus ırmakları, Türkistan havzasında Thames, Tuna, Seine, Rhein, Tiber ve Tajo ırmaklarıyla ticaret yapma olanağına sahip olacaktı.

Karadeniz yeni Mısır'ın Nil'i olacaktı. Böyle bir tasarının gerçekleşmesinin imparatorluğa hazırladığı zengin geleceği ve bu zenginliğin aynı anda evrensel bir barışın güvencesi olacağını hiç kimse akıl edemiyordu. Bu büyük planın sahibi olan Sokollu hem büyük bir ekonomist, hem dc bir yurtsever olarak tarihe adını yazdıracaktı.

Yaşadığımız günler, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa için, Rusların Doğu'ya olan yayılmalarının daha başında önlenmesinin ne kadar önemli bir iş olduğunu göstermektedir.

Batıl İnançlar Büyük Düşünceyi Engelledi

Bu düşünce ilk kez Romalılar tarafından ortaya atılmıştı. tarihçi Pline bu girişimi Roma İmparatoru Claudius'un yaptığını yazar. Seleucus Nicator daha önce tasarıyı Romalılara sunmuştu.

Coğrafyanın ortaya koyduğu durum, her çağda benzer düşüncelerin doğmasına neden olmuştur. Fakat Sokollu Mehmed Paşa, Karadeniz donanmasını Hazar Denizi'ne taşımak için kendiliğinden kazılmış iki kanal olan Don ve Vol-

ga ırmaklarını kullanmak suretiyle bu tasarıyı basitleştirmişti.

Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, girişimin büyüklüğünden değil, fakat kanal çalışmalarına başlamak için Azak'a gönderdiği beş bin yeniçeri ile yirmi bin işçisinin batıl itikatlarından başarıya ulaşamadı.

Her ne kadar Kırım, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir devlet idiyse de, Kırım Hanı Giray iki denizin birleşmesinin ülkesinin çıkarlarına uygun düşmeyeceğine kanaat getirmişti. Üstelik Don ile Volga'nın birleşmesi sonunda Osmanlı ordularının Moskova'nın kalbine kadar ilerleyebileceğini, böylece padişahların Rus tehlikesine karşı Kırım hanlığına yaptıkları yardımın kesileceğinden kaygılanıyordu.

Bunun için yeniçeri ve işçi bölükleri arasında Sokollu'nun düşüncesini gözden düşürecek her türlü baltalama eylemlerini yapmaktan kaçınmadı.

Yeniçerilerin batıl inançları, Kırım hanının kötü tasarılarına yardımcı olmakta gecikmedi. Yerli halktan Moskova dolaylarındaki steplerde yaz aylarında yirmi saat gündüz, dört saat gece olduğunu duyan yeniçeriler, İslamiyetin öngördüğü yatsı namazını günbatımından iki saat sonra ve sabah namazının gün doğarken kılınması zorunluluğunu o bölgede nasıl gerçekleştireceklerini düşünmeye başladılar ve sonunda Hz. Peygamber'in dininin uygulama olanağı bulunan ülkeler için geçerli olabileceğini ileri sürerek, bölgenin Müslümanlara göre olmadığı sonucuna vardılar.

Dedikodular ve maneviyatın bozulması askerler ile işçilerin silahlarını ve kazı araçlarını bırakmalarına neden oldu. Astrakhan'dan Rusları kovmak üzere harekete geçmiş olan yirmi beş bin kişilik bir Osmanlı birliği Korkunç İvan'ın ordularına yenilerek geri dönünce, kanal bölgesinde çalışan Osmanlılar arasında tam bir panik baş gösterdi.

Buyrukları dinlemeyerek İstanbul'a dönmek için gemilere bindiler. Karadeniz'de yakalandıkları fırtına Osmanlıların maneviyatını, Sokollu Mehmed Paşa'nın büyük düşüncesini uygulamaya cesaret edemeyecek biçimde bozdu.

Dönüş yolunda fırtınalar yüzünden gemilerin bir bölümü karanlık suların dibini boyladı. İstanbul'a vardıklarında ancak yedi bin kişi kalmışlardı.

Soğukta Çadır İçinde Bekletilen Paşa

İran ve Hint yolunu Osmanlılara açacak olan iki denizi birleştirme tasarısında başarısızlığa uğrayan Sokollu Mehmed Paşa, bu sefer Arabistan tarafında benzer bir düşünceyi gerçekleştirmeye çalıştı.

Süveyş'te bir kanal açarak Akdeniz donanmasını Kızıldeniz'e, oradan da Hint Okyanusu'na geçirmek istiyordu. Bugün Mısır hükümdarlarının, ticaretle uğraşan Batılı büyük devletlerin en büyük hayalleri olan bu tasarı da Arabistan'da patlak veren genel bir ayaklanma yüzünden gerçekleşme fırsatı bulamadı.

Demiryollarının icadı günümüzde Süveyş Kanalı'nın açılmasını o kadar acil bir sorun olmaktan çıkarmıştır. Ama yine de günün birinde açılması için girişimde bu-



Yavuz Sultan Selim avlanırken

lunulması olanaksız değildir. Mısır'daki Osmanlı yönetimine karşı Yemen'de başlatılan ayaklanma, bu meçhul ülkenin bilinmeyen hanedanları arasında ortaya çıkan çekişmelerin bir sonucu olmuştur. Fakat ayaklanma Arabistan'ın öteki bölgelerine ve Mısır'a sıçrama eğilimi göstermiştir. Ayaklanmayı yerinde bastırmak ve aynı zamanda Sultan II. Selim'in sevdiği hocası Lala Mustafa Paşa'yı gözden uzaklaştırmak isteyen Sokollu, onu Suriye ve Mısır'da bir ordu toplamakla ve Arabistan'ı düzene sokmakla görevlendirdi.

Birkaç bin yeniçeri Lala Mustafa Paşa'nın ordusunun çekirdeğini oluşturuyordu. Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa ise Arabistan'a gidecek olan ordunun asker ihtiyacını karşılamak yerine, ona engel olmaya çalıştı.

Rakibinin ününü zedeleyerek Sokollu'nun gözüne gireceğini hesaplıyordu. Daha da ileri giderek Lala Mustafa Paşa'nın kendisine Kahire'de tuzaklar kurdurduğunu, zehirli şerbetle öldürmek istediğini ve Mısır ile Arabistan'da bağımsız devlet kurmak için çalıştığını ileri sürdü.

Sokollu da bu savlara belki inandığından, belki de inanmak istediğinden Kahire'ye bir çavuş göndererek Lala Mustafa Paşa'ya görevinden alındığını ve ifade vermek üzere İstanbul'a gelmesini buyurdu. Onun yerine Sinan Paşa serasker oldu ve Yemen Seferi'ne başladı.

Sonradan sadrazamlığa getirilecek olan Özdemiroğlu Osman Paşa, o zamanlar Sinan Paşa'nın basit bir komutanı olarak Yemen Seferi'ne katılmıştı. Öncü kuvvet olarak gittiği Yemen'de kısa ve hızlı bir savaş sonunda başkaldıranları ezmiş, kalelerine saldırmıştı.

Hem buyruğundaki birliklerin sayılarını artırmak ve hem de Divan'ın nezdinde o bölge için gerekli bir adam olduğu görünümünü vermek için ününden yararlanarak Arap aşiretlerini ve atlılarını yanına almıştı. Komutanının zaferlerini kıskanan Sinan Paşa onu görevden almış, onun yerine bir Rus kölesi olan Hasan Paşa'yı atamıştı.

Serasker'in nankörlüğün üzülen Osman Paşa, kendisine sadık Arap askerleriyle Mekke'ye kaçmış, oradan Mezopotamya dağlarını aşarak adalet aramak üzere İstanbul'a gelmişti.

Osman Paşa'nın İstanbul'a yaklaştığını duyan sadrazam, onun Lala Mustafa

Paşa'yla işbirliği yapmasından çekinerek kente girmesini yasakladı. Osman Paşa o sırada veba salgını olan kentin dışında, Edirnekapısı çevresinde çadırını kurdu. Kışın karı ve yağmuru altında, her gün halktan birkaç kişi gelerek efendisinin nankörlüğüne kurban giden adamı izliyordu.

Benzer bir entrikanın kurbanı olan, ancak hâlâ Sultan II. Selim'in yanına gidip gelmeyi başaran Lala Mustafa Paşa, bir gün padişahla avdan dönerken, hünkârın atını Osman Paşa'nın kaldığı çadıra doğru sürdürdü. Padişah, "Kışın bu soğuğuna rağmen böylesine sefil bir çadırda oturan da kim ola?" diye sorunca, lala hemen yanıt verdi: "Bu sadık köleniz Özdemiroğlu Osman Paşa'dır. Bu adam, ülkenize özverilerde bulunmuştur. Şimdi ise vezirlerinizin nankörlüğü yüzünden kente girmesi yasak edildiği için burada yağmur ve soğuk altında beklemektedir."

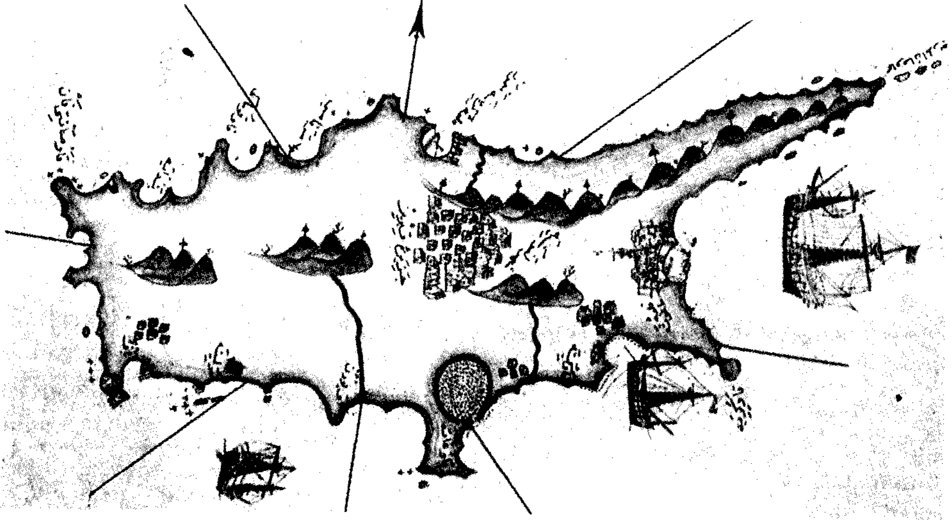
II. Selim bir şey söylemedi ve düşünceli bir biçimde sarayına döndü. Ertesi gün çıkarılan bir hattı şerif ile Osman Paşa Basra Valiliği'ne atandı. Sokollu, halk arasında son derece sevilen bir adamın Arabistan'a komşu olan bir eyalete atanmasındaki sakıncaları padişaha anlatmaya çalıştı. Fakat Sultan II. Selim, "Bundan böyle elini ondan uzak tut!" diye sertçe çıkıştı. Yine de imparatorluğun güvenini efendisini hoşnut etmekten daha önemli gören Sokollu Mehmed Paşa, ertesi gün çıkardığı bir buyrukla Osman Paşa'yı önemsiz bir eyalete yolladı.

Selim'in Kıbrıs Haritası İçin Verdiği Söz

Sinan Paşa tarafından fethedilen ve düzen altına alınan Arabistan 1571'den itibaren tamamen Osmanlı egemenliğine girdi. Koca Sinan Paşa Osmanlı ordusunun başında Mekke'ye girdi.

Hac ziyaretlerinin huzur içinde yapılmasını sağladı. Artık hiçbir şey Sokollu'nun Kıbrıs fethi hazırlıklarına engel olamazdı. Arabistan'da sağlanan huzur, Kırım üzerine yaptıkları seferlerin cezasız kalmasıyla yetinen Ruslarla anlaşma, Almanya imparatoruyla yapılan barış anlaşması, Lehistan ile dostluk, Fransa ile gitgide daha sağlamlaşan ittifak, hazinenin yeniden zenginleşmesi; donanmanın güçlenmesi ve en önemlisi uzun zamandır boş duran ordunun sabırsızlığı sadrazamın politikasının ağırlığını Venedik üzerine kaydırmasına yol açmış ve Kıbrıs Krallığı'nı Venedik Cumhuriyeti'nin elinden alması için beklediği fırsatı yaratmıştı. İmparatorluk için gerekli olan bu fetih, ayrıca II. Selim'in eski bir isteğinin yerine getirilmesi için sağlanan bir lütuf da oluyordu.

Selim, babasının kuşkularını üzerine çektiği sıralarda Manisa'da bulunuyordu. Gözden düşüp parasız kaldığı için de bocalıyordu. Taht vârisi olan şehzadelerin Osmanlı İmparatorluğu'nda karşı karşıya kaldıkları talihlerinin sonucunda, gençlik arkadaşlarından biriyle dostluk ve gönül borcu altına girmiş, bu duygu sonradan Kıbrıs Hıristiyanları için çok fena sonuçlar vermiştir.



Piri Reis'in Kıbrıs Haritası.

Bu kişi Yasef Nassi adında bir Portekiz Yahudisi'ydi. Bu da öteki Yahudiler gibi gittiği ülkenin halkı tarafından hor görülmüş, bu yüzden Hıristiyanlığı kabul etmiş, fakat aslında hiçbir zaman tam bir Hıristiyan olmamıştı.

Uygulanan baskılar yalnızca bu adamların sürülmelerine neden olmamış, bunların aynı zamanda ikiyüzlü olmalarına da yol açmıştı. Yasef Nassi'de, durumlarının gereği güçlü olana erişmek için alçaklık yapmak zorunluluğunu duyan insanların sahip olduğu girişken ve çekici bir yetenek vardı. Portekiz'den ayrılırken ticaretten edindiği muazzam bir servetle, İstanbul'a gözü pek bir serüvenci olarak gelmiş, yeni servetler ve bu arada koparabilirse bir de asalet elde etmenin peşine düşmüştü.

Güzelliği ve servetiyle ihtirasını kamçılayan bir Yahudi kızına çılgıncasına âşık olmuştu. Zorda kaldığı için kabul ettiği Hıristiyanlıktan çıkması da pek zor olmamıştır. Sonunda kendi kanından olan bu kızla evlenmiştir.

Bu evlilikle önemli oranda artan serveti, siyasal amaçlarla saray büyüklerine ödünç verdiği paralar, saraya yolladığı değerli armağanlar Sakız, Kıbrıs ve Sicilya'da sahip olduğu meşhur bağlar ve bu bağların ürünü olan şarabı, Kanuni'nin vârisi Selim ile şehvet ve içkiye dalmış olan dalkavuklarına sunması, sonunda onun veliahtın yakınlarından biri olmasını sağlamıştı. Gelecekteki çıkarını düşünerek şehzadenin o zamanki talihsizliğine aldırmamış ve onunla beraber Kütahya'ya gitmişti.

Genç Şehzade ile serüvenci Yahudi arasındaki dostluk o derece ileri gitmişti ki, Selim'in, Sultan Süleyman ile Hurrem Sultan'ın oğulları değil, Yasef'in kız

kardeşlerinden birinin oğlu olduğu ve Hurrem'in ölü doğan bir çocuğuyla değiştirildiği hakkında dedikodular türemişti. İki dost arasında para, eğlence, sefahat, Ege adalarının nefis şaraplarına duydukları istek, sözün kısası her şey ortaktı. Şehzadenin duka altınlarına ve leziz şarap dolu tulumlarına olan tutkusunu bilen Yahudi, durmadan yeryüzü cenneti olarak gösterdiği Kıbras Adası üzerine Selim'in isteğini kamçılıyordu.

Bir seferinde Limasol şaraplarının her zamankinden daha aşırı biçimde Selim'i sarhoş ettiği ve şehzadenin Yahudi dostunun kollarına atılarak, eğer bir gün Osmanlı tahtına çıkarsa Kıbrıs'ı fethedeceğine ve onu oraya kral olarak yollayacağına dair ant içtiği söylenir.

Gelecekteki padişahın bu sözünden ileride bir tımar sahibi olacağını kestiren Yahudi, evinin birkaç yerine, üzerinde "Yasef Nassi, Kıbrıs kralı" ibaresi yazılı armalar astırmıştı.

Yahudi'nin Kıbrıs Üzerine Oynadığı Oyun

Selim'in tahta geçişinden sonra Belgrad'a koşan Nassi, padişahın ayaklarına kapanarak onu kutlamıştı. Yahudi'yi yerden kaldıran ve kucaklayan Sultan Selim, eski dostuna Naksos ve Siklad adaları düklüğü unvanını vermişti.

Sahip olacağı geniş topraklara karşılık, padişah dostundan yalnızca iki bin dukalık vergi alınmasını buyurdu. Oysa Yahudi'nin eline sırf şarap geliri olarak yılda yüz elli bin duka altını geçecekti. Bu arada Naksos ve Andros'un eski beyi İstanbul'a gelerek zarar ziyana uğradığını ve eski görevine iade edilmesini dilediyse de kimse ona yüz vermedi.

Bu kadar bol servetle sahip olduğu unvan, Yahudi serüvenciye göre en büyük hayali olan Kıbrıs Krallığı'nı elde etmek için atılan ilk adım olarak kabul ediliyordu.

Sultan Selim'i durmadan Venedik Cumhuriyeti'nin bu zengin adasına karşı sefer düzenlemesi için teşvik ediyordu. Hünkâr nezdindeki saygınlığını bilen ve korkunç servetinden kaygılanan Venedik elçileri, dehşet içinde Divan'ın kararlarını izliyorlardı. Padişahın Yeni Saray ileri gelenleri arasında olan Yasef Nassi, Lala Mustafa Paşa ve Kaptanıderya Piyale Paşa, Venedik'e nasıl savaş ilan edeceklerini düşünüyorlardı.

Yalnızca sadrazam ile şeyhülislam sarayın bu düşüncesine karşı çıkıyordu. Onlar için ortada yeterli neden yoktu ve zaman da uygun değildi. Venedik, Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerinde hiç açık vermiyor, üstelik limanlarında demirli bulunan donanması bir anda Kıbrıs kıyılarını saracak güçte görünüyordu.

Söylendiğine göre Nassi'nin muazzam serveti her türlü rüşveti karşılayabilecek güçte olduğundan, Yahudi birkaç korsana para vermiş ve Venedik donanmasından birkaç gemiyi yaktırtmıştır.

13 Eylül gecesi Venedikliler korkunç bir patlamayla uyandıkları zaman, ünlü Venedik tersanesi ile limanlarındaki donanmanın alevler içinde olduğunu gördüler. Cumhuriyetin barut deposu, tersanelerle beraber havaya uçmuştu.

Bir gün önce tam donanımlı yüz elli kadırganın yüzdüğü iç limanda şimdi sadece tahta parçaları ve cesetler yüzüyordu.

Venedik'in uğradığı bu felaket Divan'ı her türlü kararı almakta serbest bırakıyordu. Özgür ve gururlu bir cumhuriyete yapılan kısa bir teslim önerisi reddedilince, Osmanlı donanması Kıbrıs'a yelken açtı.

II. Selim bu seferin başkomutanlığına sabotajı düzenleyen kişiyi getirdi. Hocası Lala Mustafa Paşa kuşatma kuvvetlerinin seraskeri ilan edildi. Kaptanıderya Piyale Paşa Donanmayı Hümayun'a komuta ediyordu.

Anadolu Beylerbeyi İskender Paşa, Sinan Paşa'nın komutanlarından ve Arabistan fatihlerinden Hasan Paşa, Karaman Beylerbeyi Behram Paşa ve Macaristan seferlerinin yiğit komutanları kara ordularının başında bulunuyordu. Toplam üç yüz altmış kadırga mart ve nisan aylarında İstanbul'dan hareket ederek istila kuvvetlerini Kıbrıs'a taşıdı.

Naksos Dükü Yasef Nassi'nin isteklerine boyun eğmeyen Tine Adası, Osmanlı donanması geçerken on bin kişilik bir birlik tarafından işgal edilerek yakılıp yıkıldı.

Donanmayı Hümayun Anadolu'nun burunlarından geçip Karaman sahillerini izlerken durduğu her limandan yeni kuvvetler alıyordu. Rodos'tan Antalya Körfezi'ne kadar uzanan düzenli bir kol görünümünde olan dört yüz Osmanlı kadırgası, Kıbrıs'ın güney kıyılarındaki limanı Limasol'a 1 Ağustos 1570'te demir attı. Adanın dağlarında ve tepelerinde bulunan sakinleri dehşet içinde Osmanlı ordusunu izliyordu.

Eşine Pek Az Rastlanan Belde

Fenikelilerin ve İbranilerin eski Khetim'leri, Yunanların Kypros'u olan Kıbrıs Adası, coğrafi yerin iklimi ve toprağın verimi sayesinde güzellik ve aşk tanrıları ile tanrıçalarının oturdukları yer olarak mitolojiye geçmiştir.

Adını Venüs'ün adlarından biri olan Cypris'ten aldığı söylenir. İbadeti sefahat olan bu tanrıçaya ait bahçeler, kutsal ormanlar ve tapınaklar adanın her yanını kaplamaktadır. Limasol ve Baf bunlar içinde en ünlü olanlarıdır. Bugün bile toz yığınları içinde bu dişi Olimpos'un tapınaklarına, banyolarına, çeşmelerine ve kolu bacağı kopmuş heykellerine rastlamak olasıdır. Adadan geçen bir yolcu dünyanın her köşesinde kendisini kaygıya düşüren şeyleri, orada hayranlıkla seyretmek ve bir başka dünyanın mutluluklarını hayal etmek fırsatını bulur.

Kıbrıs Adası'nı şehvete ve mutluluğa boğan bizzat doğa olmuştur. Bu toprak eskiden olduğu gibi şimdi de denizler ortasında bir cennet bahçesidir. Dalgaların, toprağın, güneşin ve havanın adayı, Afrodit gibi, o ortamda aşk dolu bir ahenkle yarattığı hissedilir.

Rehavet verici Mısır rüzgârlarının doğurduğu dalgalarla Akdeniz'in doğu ucunda sanki beşik gibi sallanan Kıbrıs Adası, kuzeyin sert rüzgârlarından Toros Dağları'nın ve çölün kavurucu yelinden Lübnan dağlarının karlı tepeleri sayesinde korunmaktadır. Akşam olduğu zaman köpüren dalgalarıyla ufuk sanki bu iki

dağ sırasının gölgeleriyle daha lacivert gözükmektedir.

Suriye'ye bakan kıyısında ada, İskenderun Körfezi'ne ve Ceyhan Irmağı'nın ağzına sokulmak, Halep ve Şam kervanlarına bir köprü atmak istercesine ileri doğru uzanır ve denize kadar alçalır.

Güney Anadolu kıyılarına bakan tarafında daha yüksek olan ada, Arnavut Burnu ile Toroslar arasında sıkışmış kalmış olan Antalya Körfezi'ne yaklaşır. Bu iki çıkıntı arasında kalan Kormakiti Burnu karşısındaki Toroslar'ın sert görünümüyle rekabet edercesine ileri atılmaktadır. Bu burun Anadolu'dan, balıkçı teknelerinin bir yaz gecesinde aşabilecekleri bir kanalla ayrılmıştır.

Kormakiti Burnu alçak, fakat sürekli bir eğimle Kıbrıs'ın Olimpos Dağı'na[3] kadar çıkar. Yeryüzündeki Olimpos dağlarının en alçağı ve en sessizi olan bu dağda mitoloji, tanrılarını oturtmak için bir hayli duraksamıştır.

Şair Euripides[4], Kıbrıs Olimposu'nu Afrodit[5] Venüsü'nün ve müz'lerin[6] (Muses) yurdu yaparken, duygulara seslenen Afrodit'in yanında manevi güzelliğin ilhamını veren bu yaratıkların da bulunmasını düşünmüştür. Bu Olimpos Dağı'nın sağında ve solunda giderek alçalan dağ sıraları karaların bittiği yere kadar uzanırken, eteklerini sabah akşam güneşin ışınlarının okşamasına terk ederler.

Kıbrıs'ın sırtında bir kas gibi uzanan Trodos Dağları, eski coğrafi bilginlerine adanın, deniz üzerinde yüzen bir koyun postu ya da güneş ışınlarının yansıdığı ters çevrilmiş bir kalkan şeklinde olduğu intibaını uyandırmıştır.

Müzlerin, Jüpiter'in, Adonis'in, Venüs'ün, Apollon'un adlarını verdikleri tapınakları, inanışlar, hacları zamanla yerlerini Hıristiyan adlarına, kiliselerine, manastırlarına, aziz ve havarilerin anılarına terk etmişlerdir.

İlkbahar iklimi altında yaşayan Kıbrıs'ta toprak ve insanlar coğrafi yerine, havasına ve büyüklüğüne göre bir biçim almışlardır. Bağlar ve ipekböceğini besleyen dut ağaçları, Doğu'nun gıdası zeytinlikler; tadına doyum olmayan bal; çınar, servi, çiçekleri duyuları uyuşturan mersin ağacı, sarhoş eden afyon, besleyici bitkiler, serinleten meyvelerden kavun, şeftali, nar, portakal, limon, elma, armut, Suriye hurması ve incir adanın tepelerini ve dere kıyılarını dolduruyordu.

Kıbrıs'a yaklaşan bir gezgin uzaktan baktığında, bitki topluluğundan yemyeşil görünen kıyıları fark edince, meyve ve yaprak dolu bir sepet karşısında olduğunu sanırdı. Hayvanları bile bereketin-

3 Eski Yunanlarda bazı dağların adı. En ünlüsü Makedonya ile Tesalya arasında bulunanıdır. Bu dağ mitolojik tanrıların bulunduğu yerdir.

4 Eski Yunan'da trajedi yazarı (MÖ 480-MÖ 406). Felsefe ve bilimle uğraştı. Şiir ve tiyatroya erken yaşlarda başladı. Doksan iki piyes yazdı. Çoğunun adları ya da bazı parçaları kaldı. Tam olarak elimizde on yedi trajedisi vardır.

5 (Yunanca Aphrodite) Önceleri Fenikelilerin taptığı büyük bir Suriye tanrıçasının etkisiyle Afrodit evrende en başta gelen kudrettir. Kadın arzusunun kışkırtıcısı olarak bütün dünyaya hükmeder. Aşk tanrıçası olarak insanlar ve hayvanların doğurma içgüdüsüne uyma olanağı verir.

6 Şarkıların ve bilimlerin koruyucusu olan Eski Yunan tanrılarıdır. Devirlere göre adları, sıfatları ve sayıları değişir

den ve sessizliğinden paylarını almış gibidir. Öküzleri, boyları, boynuzları ve derilerinin aklığı yüzünden kurbanlarda tercih edilirdi.

Eskiden Venüs'e ait olduğu iddia edilen, sanki denize batmış gibi mavimtırak kanatlı güvercinleri hâlâ sürüler halinde adanın üzerinde dolaşır, ormanları ve pınarbaşlarını dolduran sesleriyle insanı duygulandırır.

Akik, amyant, kaya billuru, opal gibi değerli taşlarla doludur.

Menşei itibarıyla, Kıbrıs Kraliçesi Venüs'e ait olduğu sanılan bakır cevheri çok eski dönemlerden beri işletilmektedir. Denizin çekilirken bıraktığı tuzlu gölcüklerden sağlanan tuz, Kıbrıs'ın ve komşu ülkelerin ihtiyacını karşılar.

Tarih Boyunca İştah Kabarttı

Kıbrıs'ın tarihi, Mısır, Suriye, Yunanistan ve İtalya gibi fatihlerin hırsını çekmiş ve gelişen uygarlığı yüzünden atalete sürüklenmiş ülkelerde olduğu gibi, kargaşa ve felaketlerle doludur.

Tarihin ilk çağlarında gammazcılardan oluşan bir ordu sayesinde dokuz diktatör adayı paylaşıyordu. Adayı sırasıyla Fenikelilerden Mısırlılar, Mısırlılardan Persler, Perslerden Yunanlar almıştır. Sonra İskender'in eline geçmiş, ondan Romalı Caton'un egemenliğine girmişti. Trajan döneminde Yahudiler tarafından tahrip edilmiş, sonunda VII. yüzyılda Arapların işgaline uğramıştı.

Kudüs Haçlı devletinin Kralı Baudouin ile İngiltere Kralı Richard tarafından Arapların elinden alınmıştı. Richard önce adayı zalim bir Hıristiyan tarikata devretmiş, sonra Kudüs tacı karşılığında Guy de Lusignan'a vermişti. Krallıklar alıp satmayı kendilerine iş edinen Cenevizliler Kıbrıs'ı Lusignan'ın vârisleriyle pazarlık etmişlerdi.

Memlûkler pek sağlam olmayan bir biçimde Kıbrıs'ı topraklarına bağlamıştır. Venedikliler ticaret yapma bahanesiyle sokulmuş ve fiilen işgal altına almışlardı.

Catherine Corval adında bir Venedikli, Haçlılardan kalan son taht vârisiyle evlenmişti. Venedik Cumhuriyeti'nin casusları bu kralı ve kralın Catherine'den olan oğlunu zehirlemiş ve kraliçeyi Venedik'in kızı ilan etmişlerdi. Olağan bir davranış olarak kız da annesini, yani Venedik'i düşünmüş ve adayı ona bırakmıştı. Venedik Senatosu da bu cömertliğin altında kalmamak için Catherina Cornara'ya San Salvador Kilisesi içinde şahane bir mezar yaptırmıştı.

Kıbrıs'ın ekonomisi bunca ihtilal ve fetihler sonunda bir hayli sarsılmış ve nüfusu azalmıştı. Ancak Venedik'in yasaları, koruması ve deniz ticareti sayesinde Kıbrıs kendisini toplamış ve Asya sınırlarında Avrupa'nın tarımsal ve endüstriyel ileri kolonisi haline gelmişti.

Bugün Küba ve Filipinler İspanya için ne ise, o zaman da Kıbrıs Venedik için öyleydi. Yani esas yurdun dışında refah içinde ikinci bir yurt, adanın kalbindeki başkenti Lefkoşa, liman kentileri Magosa ve Larnaka Avrupalı mühendisler tarafından ve Batı'nın en zengin asker cumhuriyeti olan Venedik'in olanakla-

rıyla güçlendirilmiş kalelere sahipti. Kıbrıs bu kaleler sayesinde Osmanlılara direnen Rodos, Malta ve Belgrad gibi müstahkem mevkiler haline gelmişti.

Venedik'in görevlendirdiği Dandolo adayı acemice yönetiyordu. Venedikli soylu Hector Baglioni kara kuvvetlerinin komutanıydı. Bragadino, Magosa'yı savunuyordu. Yedi bin kişilik ordusu surların arkasına ve gemilere çekilmelerini gerektiriyordu.

Yardım Beklediler

En az yüz bin askeri olan ve dört yüz kadırgayla gelen serasker, hemen hemen hiçbir mukavemetle karşılaşmadan askerlerini ve toplarını Limasol'un çıplak sahiline çıkarttı. Daha sonra hemen denize açılan Kaptanıderya Piyale Paşa ve Donanmayı Hümayun bütün yaz boyunca Rodos, Kıbrıs ve Antalya Körfezi açıklarında dolaşarak herhangi bir Venedik donanmasının kuşatılmış adaya yardım götürmesini engelledi.

Lala Mustafa Paşa ordu yönetiminde henüz acemi sayılırdı. Piyale Paşa Lefkoşa yerine önce Magosa'yı kuşatmasını istiyor, böylece başkente saldırırken arkasında düşman bir kent ile bir ordu bırakmamasını öğütlüyordu.

Ordusunun kalabalıklığına güvenen serasker, ihtiyat için ileri sürülmüş bu tedbire itibar etmedi ve yüz bin askerinin başında başkente yürüdü.

Osmanlılar tarafında istilaya uğrayan adadaki ahali ya Lefkoşa'ya sığınıyor, ya da dağların erişilmez tepelerine kaçıyordu. Bir denizci krallık için iyi bir mevkie sahip olmayan Lefkoşa, adanın merkezinde bir tepe üzerinde bulunmaktaydı.

Nüfusuna göre kapladığı alan nispetsiz olduğunda üç bin adımlık bir daire çevresi içinde savunulması pek zordu. Zaten bir müstahkem mevki olmaktan çok, açık kent görünümündeydi. Yılın günleri kadar çok kilise ve manastır, Kudüs kralları ile o sıralar Doğu'nun otoriter efendileri olan Ortodoks papazların hurafelere olan düşkünlüğünü ortaya koyuyordu.

Daha ihtiyatlı olan Venedikliler bu kilise ve manastırlardan seksenini yıktırmış ve yerine güçlü kaleler yaptırmışlardı.

Kentin içinde o zaman yüz bin Kıbrıslı ile toplam on bin Venedik, İtalyan ve Arnavut askeri vardı. Lala Mustafa Paşa'nın tepenin eteklerinde çadırlarını, topçu bataryalarını dağıtmasını ve on binlerce askerini yerleştirmesini zaaf göstermeden fakat kaygıyla izlediler.

Altı haftalık kuşatma ve geri püskürtülen beş saldırı Kıbrıslıların umutlanmalarına neden oluyordu; her sabah çan kulelerinin tepesine çıkarak ufka bakıyorlar, cumhuriyetin vaat ettiği kadırgaları gözlüyorlardı. Fakat kaptanıderyanın dört yüz kadırgasının Limasol'a yanaşıp yirmi bin yeni Osmanlı askeri çıkartmasından başka bir şey göremiyorlardı.

Kıbrıs'ın Hazinesi Denize Gömüldü

Bu yirmi bin askerin Lala Mustafa Paşa'nın karargâhına gelmesi yeni bir sal-

dırıyı işaret ediyordu. 9 Eylül 1570 günü genel saldırı için şafağın sökmesi bile beklenmedi. Gök yeni aydınlanmaya başladığı sıralardı, geçen üç bin yeniçeri kentin belli başlı istihkâmlarını zapt etti.

Mazgallardan kaçan ve yaralanan düşman barikatlanmış sokaklara sığınıyordu. Başlarındaki kahraman komutanları Türklerin kılıcı ve gülleleri altında can vermişti. Venedik temsilcisi Dandolo, başpiskopos, kilise ve öteki yüksek rütbeli siyasal kişiler Osmanlı gülleleri altında sarsılan hükümet sarayına çekilmişlerdi. Osmanlılardan teslim şartlarını öğrenmek isteyen ilk Kıbrıslı elçiler gediklerin üzerinde göründüklerinde ani bir ateşle yok edildiler. Derviş Paşa onların cesaretlerini çiğneyerek altı bin yeniçeri ve altı ağır topla kente girdi ve sarayı zorlamaya başladı. Eline geçirdiği bir İtalyan rahibini saraya göndererek, top ateşini içerdekilerin onurlarıyla teslim olmaları karşılığında durduracağını bildirdi. Rahip geri döndüğünde elinde imzalanmış teslim belgesi vardı. Fakat anlaşma şartlarına uyulmadığı için vuruşma tekrar başlamış, sonunda Dandolo dahil bütün Venedikliler kılıçtan geçirilmiştir.

Kent içinde direniş fazla olduğu için ve teslim olmakta geç kalındığından, sürekli bombardıman sonucu yirmi bin kişi can vermişti. Elde edilen ganimet gemilere yüklenmiş harekete hazır beklerken, bir kadın eline geçirdiği meşaleyle yelkenleri ateşe verdi. Bir anda barut depolarına sirayet eden yangın üç kadırganın yükleriyle denizin dibini boyladı. Hazineleri kurtarmak isterdilerse de, akıntının şiddetinden başaramadılar.

Günümüzde bazı serüvenci İngiliz denizciler, hazineleri çıkarma karşılığında ganimeti Osmanlılarla yarı yarıya paylaşmayı önermektedirler.

Fetih Uzadıkça İstanbul Kaygılanıyordu

Zaferinden başı dönen Lala Mustafa Paşa, Dandolo'nun kesik kafasını Kıbrıs'ın ikinci başkenti olan Magosa'nın Venedik'li komutanı Bragadino'ya gönderdi.

Eğer Venedik Senatosu komutanını destekleseydi, belki de Kıbrıs'ın Osmanlıların eline geçmesine engel olurdu. Gelen güz ve kış mevsimi Osmanlıların Magosa'ya karşı sonuçsuz kalan saldırılarına tanık oldu. Çünkü her gün surlar gülleler altında paramparça ediliyor, ancak sabahleyin onarılmış olarak ortaya çıkıyordu.

Bu arada adanın Rodos tarafından Donanmayı Hümayun'u aşarak yardıma gelmek isteyen Venedik donanmasının top atışları işitiliyordu. İki bin Dalmaçyalı ve bin beş yüz Giritli asker, yanlarında cephane ve yiyecekle Magosa'nın yardımına koşmak için hareket etmişlerdi.

İstanbul'da II. Selim sabırsızlanıyor, sadrazam sinirleniyor, her ikisi de adanın fethinin bu kadar uzamasından kaygılanıyordu. İtibarı bozulan Lala Mustafa Paşa durmadan İstanbul'a Venedikli komutanların kellelerini yolluyordu. İlkbaharda Anadolu'dan kırk bin kişilik

taze kuvvetler geldi. Yüz bin kol tarafından Magosa'nın kayalarında açılan lağımlar o kadar derin ve genişti ki, bir asker atıyla beraber rahatça geçebilirdi. Seksen topluk bataryalar gece gündüz Magosa istihkâmlarına granit gülleler fırlatıyordu.

Bragadino, kenti savunan garnizonun yiyeceğine ortak olan halkı zorla kale dışına çıkarttı. Her sabah sefil bir halde Türklerin önüne çıkan Rum halkın durumuna acıyan Türk komutanlar onları serbest bırakarak öteki kentlere gitmelerine göz yumdu. Kararlarında serbest kalan Bragadino bir anda patlayan humbaralardan[7] kalelerin çöktüğünü gördü.

Fakat her açılan gedikten Venedik topları Osmanlıların üzerine ölüm kusmayı sürdürüyordu. Arada sırada geceleri uzaklarda görülen Venedik gemilerinin ışıkları çarpışan Venediklilere umut vaat ediyordu.

Ancak aradan geçen günler bu umutları söndürdü. Birinci istihkâmlar tamamen yerle bir edilince, topraktan yapılmış ikinci istihkâmların arkasına çekildiler. Yerin altından Osmanlı lağımcılarının kazma sesleri geliyordu. Ne var ki, Osmanlılara kanlarıyla sulanmış bir avuç toprak vermeye kararlıydılar.

Osmanlılar bu kadar kahramanlık gösterisi karşısında sonunda yumuşadı. Gedikler üzerinde görüşmeler başladı. Seraskerin kâhyasıyla yeniçeri kâhyası bir bayrakla, Lala Mustafa Paşa'nın çadırına giden Venedik elçileri için rehine olarak Bragadino'ya gittiler. Venedikliler kahramanlıklarına layık bir biçimde karşılandı. İmzalanan anlaşmaya göre Venediklilerin hayatları, mülkleri, özgürlükleri bağışlanıyor, Girit'e gitmeleri için Osmanlı kadırgaları emirlerine veriliyordu.

Derisi Yüzüldü

Yüksek rütbeli komutanlar dışında bütün Venedik askeri üç gün içinde eşyalarıyla gemilere bindi. Üçüncü gün akşamı veda etmek ve boş kentin anahtarlarını teslim etmek amacıyla Bragadino ve komutanları Lala Mustafa Paşa'nın huzuruna çıktı.

Kıbrıs fatihi haklı olarak Bragadino'ya onları Girit'e götürecek olan Osmanlı kadırgalarının Venedik Cumhuriyeti tarafından alıkonmayacağına dair güvence vermesini istedi. Magosa'nın eski komutanı Serasker Lala Mustafa Paşa küstahça cevaplar verdi. Tartışma daha da şiddetlenince, idam edilen elli Türk hacısının hesabını sordu. Venedikli komutan tatmin edici cevap veremeyince cellatlara işarete ederek Bragadino'nun yanındaki üç soylunun kellelerini vurdurdu.

Bragadino'nun suçları, daha ağır biçimde cezalandırılmasını gerektiriyordu. Önce burnu ve kulakları kestirildi, sonra aynen Türk tutsaklarına yaptırdığı gibi bir kadırganın seren direğine bağlandı. Altı gün süreyle suya daldırılıp çıkarıldı. Daha sonra derisi yüzdürüldü ve son nefesini verdi.

Padişahın zalim lalasının adalete, insanlığa hatta doğaya karşı yaptığı bu işken-

7 Demirden ya da tunçtan, yuvarlak ve içi boş bir şekilde dökülüp içine patlayıcı maddeler doldurularak havan topu ya da elle atılan bir tür bomba.

celer o çağda Avrupa ve Asya'da göze batan öteki devlet ve din uğruna yapılan zulümlerin gürültüsü arasında kaybolup gitmiştir.

O dönemde Rusya'da Korkunç İvan kendi tebaasına Neron'un bile hayal gücünü aşacak işkenceler yapıyordu. Fransa'da IX. Charles Protestanların katledilmesi için iğrenç bir biçimde Saint Barthelemy[8] olayını yaratıyordu.

Kahramanca savunulan Wittenstein Kalesi'ni zapt edenler kale komutanını demir ateşte kızartıyorlardı.

Dinsel ateşte yakmak suretiyle temizleyeceklerine inanan İspanyollar da Engizisyon Mahkemeleri'ni açıyorlardı. Irkların, dinlerin, mezheplerin, orduların çarpışmaları insanlık merhametini sağırlaştırmış ve hak arayan tarihe, bu cinayetlere karşı duyulan evrensel nefreti bırakmıştır.

Elli Bin Şehit, Yüz Elli Bin Ölü

Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs'ı savunanların arasından yalnızca Henri Martinengo'yu sağ bıraktı. O da hadım edilerek sadrazamın sarayına yollandı.

Doğanın ve fatihlerin yüzyıllar boyu çekiştiği Kıbrıs Adası işte bu biçimde Osmanlıların eline geçti. Osmanlılar bu fetihten orduları için gurur, zulümleri için nefretten başka bir şey kazanmadı. Yönetimleri altına geçen ada bir daha durumunu düzeltmedi. Venedikliler onunla en zengin sömürgelerinden birini kaybediyor; Osmanlılar da savaş yüzünden verimsizleşen bir toprak ile nüfusu azalmış bir ada kazanıyordu. Her iki taraf da kaybederken, kazanan yalnızlık oldu.

Bu fetih üstün gelenlere elli bin şehide, yenik düşenlere elli bin ölüye mal oldu. Bir zamanlar Romalıların Mısır kraliçeleri Arsinoe[9] ve Kleopatra'ya armağan ettikleri Kıbrıs, önce sadrazamların, sonra da valide sultanların çiftliği haline geldi.

Avrupa'da Osmanlılara Karşı Nefret Yeniden Uyandı

Kıbrıs'ın düşmesi ve Venediklilerin öldürülmesi Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Lala Mustafa Paşa'nın davranışları Müslümanlara karşı milli ve dini kinin alevlenmesine neden oldu. Bütün Hıristiyanlığın dinsel önderi papa, Kıbrıs'ın utancını ve öcünü almak için İtalyan, İspanyol ve Fransız donanmalarını birleştirdi. Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa bu hazırlığı sezdi ve önlemlerini aldı. Gizli rakibi Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Seferi sonunda sarayda elde ettiği itibardan kaygılanıyordu. Lala Mustafa Paşa'nın ycnileceğini tahmin etmişti. Lala Mustafa Paşa'nın zaferini gölgelemek için Venedik'le hızla bir barış anlaşması yapma gereğini duydu.

Ancak Avusturya'nın çıkarlarına yarayabilecek bir Hıristiyan ittifakını bozabi-

8 Saint Barthélemy Kıyımı: 24 Ağustos 1572'de Paris'te Kral IX. Charles'ın emriyle protestanların topluca öldürülmesine verilen ad.

9 Makedonyalı II. Philippos'un nikâhsız karısı, daha sonra Lagos'un karısı ve I. Ptolemaios'un annesi.

lecek tek güç olarak Fransa'yı gördü. Fransa elçisini Paris'e gidip kralla konuşmak ve Venedik ile Osmanlı Devleti arasında arabulucu olmasını önermekle görevlendirdi. Ayrıca elçi Venedik'ten geçerken cumhuriyetin Senatosuna gayri resmi olarak barış önerisinde bulunacak ve ileriki bir anlaşmanın zeminini hazırlayacaktı.

Venedik, Osmanlılardan nefret ederken, Batılı devletlerin bir deniz gücü kurmasından da çekiniyordu. Hemen İstanbul'a gizli bir elçi göndererek anlaşma için ilk adımı attı. Venedik elçisi Jacgues Ragazzoni, İstanbul'da gizlice sadrazamla pazarlık ederken, papanın özel elçisi Colonna, Venedik'te cumhuriyetin Osmanlılara karşı ittifaka girmesi için görüşmeler yapıyordu.

Fransa ve Sokollu, papanın, İspanya'nın ve Avusturya'nın Venedik üzerindeki çabalarına zamanında engel olamadı. Kıbrıs'ın yağmalanması karşısında halkın gösterdiği tepki Venedik Senatosu'nun hesaplı politikasına üstün geldi.

1571 yılı sonunda İspanya, papalık ve Venedik arasında, Osmanlı gücünü Akdeniz'de ezmek için Katolik birliği anlaşması imzalandı. Toplu silahlı güç iki yüz kalyon, yüz kadırga, elli bin kara askeri ve beş bin atlı olarak tespit edilmişti. En güçlü ve en gayretli görünen İspanya kralı savaş masraflarının yarısını üzerine almıştı. Venedik üçte birini, Papalık da altıda birini karşılıyordu. Başkomutan İspanya tarafından atanacaktı. Sicilya'daki Messina Limanı Haçlı donanmasını toplama ve hareket noktası olarak seçilmişti. Çağın bütün görkemiyle gerçekleştirilen bir dinsel tören Haçlı ittifakını mühürledi.

İstanbul'dan dönmekte olan Fransa elçisi Venedik'e uğradığında, sözde cumhuriyetin intikamını almak amacıyla kurulan, aslında Venedik'in deniz gücünü ortadan kaldırmayı hedefleyen ittifaktan Venedik Cumhuriyeti'ni çıkartmak için boşuna çaba harcadı. Politikacılar elçinin gösterdiği nedenlere inanıyordu. Fakat halk yalnızca Haçlı Seferi'ni düzenleyenlerin vaazlarını dinliyordu. Osmanlıların Avrupa'da gözüktüklerinden beri, on üçüncü defadır Batı'da onlara karşı dinsel bir nefret dalgası doğuyordu.

Bu Haçlı Seferi'nin önderi, Batılı şövalyelerin sonuncusu, doğuşu, serüvenleri ve kahramanlığıyla masal, roman veya destan kahramanlarına benzeyen Avusturyalı Don Juan'dı. Kalın bir giz perdesi Don Juan'ın hayatının geçmiş yıllarını örtmekteydi. Ancak günümüzün tarihçileri bu gizemli perdeyi araladı.

Don Juan'ın Gizemli Yaşamı

V. Charles'ta yalnızca istidat değil, bir büyük adamın kalbi de vardı. Yani üne doyamayan ve aşkla yaralı bir kalp. Bütün hayatı boyunca sadakatle sevdiği ve anısında ilahlaştırdığı karısını kaybettikten altı yıl sonra, yokluğu karşısında boş yürekte duyulan melankoliye kapılmıştı.

Bu boşluğu doldurmak için, ruhun iki sonsuz meşgalesi olan din ve aşkı arıyordu. Daha sonraları yine bir melan-

koli anında sahip olduğu muazzam imparatorluğun da boşluğunu anlamış ve Saint Just Manastırı'nın dinsel hüznünden yararlanmak için tahttan feragat etmişti.

1545 yılında Regensburg'da, Tunus'tan Macaristan sınırlarına kadar bunca krallığa hükmederken, soylu bir Alman kızı olan Blombergli[10] gizemli ve şövalyevari bir aşkla sevmiş, onun kişiliğinde müşfik ruhunu bulmuştu.

Bu iki kitap arasındaki aşkı doğuran ve besleyen şey ihtirastan çok hüzün oldu. Blombergli Barba'da insanın kalbininin derinliklerine gömdüğü sessiz anıyı canlandıran, ağlatan bir ses vardı. Ratisbonne festivallerinde onu dinlemek fırsatını bulan V. Charles, daha güçlü bir heyecanın bütün bitkinliğini ortadan kaldırdığını hissetti. Blomberg'li Barba nazik bir biçimde saraya davet edildi ve imparatorun melankolisini şarkılarıyla avutma görevini üzerine aldı.

Aşklarından 24 Şubat 1546'da Don Juan doğdu. Bu doğum üzerinde kalın bir perde vardı. V. Charles'ın şöhreti ve özellikle aşkıyla küçük düşürmek istemediği sevgilisinin ünü için çok kaygı duyuyordu. Annenin yakın bir arkadaşına emanet edilen çocuk önce, Almanya'da değişik bir isimle büyütüldü. Sonra İspanya'ya alınarak V. Charles'ın korumasında, fakat yine gözlerden uzakta yetiştirildi.

Saadetlerinin ağırlığı altında mutlu görünen insanları yakalayan umutsuzluk anlarından birinde İmparator V. Charles 1556 yılında Saint Justa Manastırı'na çekilmeye karar verdi. İşte bu sırada Don Juan'ın V. Charles'ın olduğunu bilen at bakıcısı Quexada, çocuğu damarlarında akan kana layık bir biçimde yetiştirmek görevini üstlendi. Ama hiçbir biçimde Avrupa'nın efendisinin oğlu olduğu belli edilmeyecekti.

Sadık hizmetkâr çocuğu önce Madrid yakınlarında bir köye götürdü ve fakir bir çalgıcının yanına verdi. İmparatorun oğlu orada Kastilya köylüleri gibi yaşadı. Köy çocuklarıyla beraber köyün rahibinden ilk hayat derslerini aldı. Dokuz yaşına geldiğinde Quexada ve ailesi manastıra yakın bir kasabaya taşındı. Bundan böyle Don Juan sık sık manastıra götürülüyor, babası imparatorluğu sarsmasından çekindiği için oğluna kimliğini açıklamıyor ve onu ancak uzaktan sevebiliyordu.

Don Juan Saraya Alınıyor

V. Charles öldüğü zaman Don Juan babası olduğunu bilmediği imparatorun arkasından çok ağladı. Quexada yeni İmparator II. Felipe'e durumu açıkladı. II. Felipe[11] 1559 yılında tahta çıktıktan sonra Quexada'dan üvey kardeşini kendisine göstermesini istedi.

10 Şarlken'in metresi ve Avusturyalı Don Juan'ın annesi (Nürnberg 1527-Bilbao 1597). İmparator Şarlken, Barbara Blomberg'le ilgilenmedi. Fakat çocuğunu koruması altına aldı. Zuckmayer bundan esinlenerek Barbara Blomberg (1948) adlı bir tiyatro oyunu yazmıştır.

11 İspanya Kralı (1527-1598). II. Felipe, babası Şarlken'in 22 Ekim 1555'te İspanya Krallığı'ndan, 25 Ekim 1555'te Burgonya ülkeleri hükümdarlığından, 16 Ocak 1556'da İspanya'nın Aragon, Sicilya ve Yeni Hint Adaları krallığından oğlu adına vazgeçmesi üzerine bu ülkelerin hükümdarı oldu.

Düzenlenen bir av sırasında Don Juan'ı gören Felipe, babasının gençliğini görür gibi oldu. Bundan böyle Don Juan II. Felipe'nin yanına alındı ve sarayda yetiştirilmeye başlandı. Don Juan on yıl sonra İspanyalı Araplara karşı yapılan bir savaşta yeteneğini ispat ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı açılan sefere katılmak için papadan izin istedi. İşte Haçlı müttefik kuvvetlerinin başkomutanlığına atanan askerin öyküsü buydu.

Don Juan'da olduğu gibi, yasak aşklardan doğan çocukların babalarından devraldıkları tek şey şöhretti. Adlarını ve tahtlarını veremeyen babalar, bu oğullarına hiç olmazsa üne kavuşmalarına yardımcı olacak zaferler armağan ederler. Onları kral yapmaya cesaret edemedikleri için, kahraman yapmaya çalışırlar.

Doğa da, genellikle gayrımeşru çocukların, meşru oğulların sahip olduğu yüksek rütbeyi denkleştirecek fırsatları yaratmalarında yardımcı olur.

Gençlik ve aşk ürünü olan bu çocuklar talihsiz insanların sahip oldukları ayrıcalıklara sahip olurlar. Yani babalarına daha çok benzerler, anneleri daha güzeldir. Gizli tutulmak zorunda olduklarından, daha fazla şefkat görürler ve daha erkekçe bir yaşam sürerler. Babalarından kalan maddi servetten çok daha az pay alırlar.

Bu yüzden damarlarında akan kana layık olmak için mizaçlarının kuvvetinden yararlanarak üstün bir gelecek hazırlarlar.

Avrupa'nın birinci amirali olmadan önce, birinci şövalyesi olan Don Juan da böyleydi. O zamanlar iyice kocamış olan Andrea Doria, adını her yana duyurduğu denizlerde Don Juan'a yardımcı olmaktan onur duyuyordu.

İki Donanma İnebahtı'da Karşılaştı

Haçlı donanması, Osmanlı donanmasını aramak üzere 25 Eylül 1571 günü Sicilya'nın Messina Limanı'nı terk etti. Don Juan'ın kendi komutası altında yetmiş iki İspanyol, altı Malta ve üç Savoie dukalığı kadırgası vardı.

Papanın amirali Marc Antonio Colonna Roma'nın on iki kadırgasının başına geçmişti. Venedik Cumhuriyeti'nin yüz iki ev kadırgası Sebastian Veniero'nun yönetimi altındaydı. Sicilya amirali Jean de Cordoue sekiz hafif kolyonuyla müttefik donanmasının önünde yol açıyordu.

Andrea Doria ise elli dört kadırgasının başında öncü kuvvetleri oluşturuyordu. İkiye bölünmüş olan Haçlı deniz kuvvetlerinde, Venedik donanması merkezde yer almıştı. Napoli amirali otuz iki kadırgasıyla öncü kuvvetlerin hemen arkasında volta vuruyordu.

Don Juan Sicilyalılara ve yedek Napoli kuvvetlerine emir vererek, esas donanmanın yanlarına birer kanat olarak açılmalarını ve düşmanı görür görmez düzgün bir hat olmalarını istemişti.

Don Juan, Osmanlı donanmasının yerini ve gücünü bilmiyordu. Günümüzde Nelson'un yaptığı gibi on altı gün süreyle Akdeniz'in bir ucundan öteki ucuna kadar Osmanlı gemilerini aradı.

Sonunda 7 Ekim günü forya yelken Adriyatik Denizi'ne daldı. Güneşin ilk ışınları deniz üzerine vurduğu zaman Akelous Irmağı'nın döküldüğü Leponto (İnebahtı) Körfezi içinde sayısız kadırganın yelkenlerini fark etti. Bunlar, Arnavutluk kıyılarında dolaşan ve Barbaros döneminde olduğu gibi müttefik Haçlı donanmasıyla uygun bir savaş alanı arayan Türk donanmasıydı. Fakat artık Barbaros yaşamıyordu.

Deniz üzerinde geçen yıllarından sonra yorulduğunu anlayan Piyale Paşa vezir olmuş, Kaptanıderyalıktan çekilmişti. Cesur fakat deneyimsiz bir amiral olan Müezzinzade Ali Paşa Kaptanıderya olarak Osmanlı donanmasının başında bulunuyordu. Komutanları arasında Cezayirli Uluç Ali Paşa, Trabluslu Cafer Paşa ve Barbaroszade Hasan Paşa bulunuyordu.

Beş yüz kadırganın birbirine gireceği bir savaşta yararlı olmaktan çok, ayak bağı olacak olan kara birliklerinin başında Pertev Paşa vardı.

Osmanlı donanmasını fark edip hemen geri dönmeye çalışan Don Juan'ın öncü kuvvetlerini gören Pertev ve Hasan paşalar, amiral gemisinde yapılan divanda İnebahtı Körfezi'nde kalınmasını, böylece acemi tayfaların ve kara kuvvetlerinin savunma halinde daha iyi vuruşacaklarını söylediler. Fakat her ihtiyat cüretkârlara korkaklık, tutuculara sadakatsizlik olarak gözüküyordu.

Müezzinzade yelkenleri fora ederek Hıristiyan donanmasını karşılamaya çıktı.

Dualar Arasında

Bu manevrayı gören Don Juan, amiral kadırgasının kıç direğine kare şeklinde yeşil bir bayrak çektirdi. Böylece bütün amirallerin savaş için düzgün hat haline gelmesi isteniyordu. Don Juan'ın emrindeki deniz kuvvetlerinin başında olan deneyimli amirallerin her biri, bir bozgun halinde şöhretlerini kaybedeceklerdi. Ya da hayatlarının sonuna kadar iftiharla taşıyacakları bir zafer elde edeceklerdi.

Bütün amirallerin kendilerine örnek seçtikleri kurt denizci Andrea Doria, sağ kanatla körfezin önündeki adaların kayalıklarına doğru ilerlemeye başladı. Venedik amirali Barbarigo merkezdeki adanın solundan ilerleyerek birden körfeze dökülen ırmağın ağzına yakın olan bölüme çıktı.

Donanmanın vücudunu arkasından sürükleyen Don Juan, hafif hilal şeklinde yer alan kanatlarını dikkatle izliyordu. Osmanlılar, Andrea Doria'yı görünce blok halinde onun üzerine atılmış, Hıristiyan donanmasını geniş bir hat üzerinde karşılamayı ihmal etmişlerdi. Hıristiyan ülkelerin ünlü amiralleri gözlerini Don Juan'dan ayırmıyordu. Birkaç karşılıklı top atışından sonra iki donanma birbirlerini ayıran kısa mesafede durdu.

Osmanlılar, blok halinden ayrılıp Hıristiyan donanmasından daha derin ve daha uzun bir hat oluşturacak zamana sahipti. Güneş dagaların üzerinde parıldıyor ve Arnavutluk kıyılarındaki kayaları aydınlatıyordu.

Güneş ışınları Haçlı askerlerin miğferlerinden, zırhlarından yansıyarak Osmanlıların gözlerini kamaştırıyordu. Talihin garip bir cilvesi olarak Haçlı kadırgalarında Hıristiyanlar için kürek çeken Müslüman tutsaklar Osmanlıların, Osmanlı donanmasında kürek sallayan Hıristiyan forsalar Haçlıların kazanması için dua ediyorlardı.

Batıdan esen sabah rüzgârı dindiği için, sakin duran altı yüz kadırgayı hareket ettirebilme işi yalnızca forsalara kalmıştı.

Körfezin giderek daralması nedeniyle Haçlı donanmasının sol kanadı, Osmanlı donanmasının sağ kanadına değdi ve böylece savaş başladı Osmanlı kadırgaları üzerinde kara kuvvetlerinin olması ve gemilerin sayıca üstünlüğü Venedikli Barbarigo'nun kuvvetleri için bir felaket oldu.

Amiral, Hasan Paşa'nın bordalama kancaları altında can verdi. Körfezin içinde meydana gelen bu vuruşma sırasında Venedik sancakları gözden kayboldu.

Paşanın Kellesini Direğe Çivilediler

Müezzinzade, zaferi elde edecek son darbenin Don Juan'ın yeşil bayraklı amiral gemisine bordalamak olduğunu sandı. Bu şanı, korkunç vuruşmanın ortasında kendisine saklamak istedi. Kadırgasının ağırlığına ve yanındaki beş yüz levende güvenerek, izlenip izlenmediğine bile bakmadan Haçlıların amiral gemisine daldı.

Üzerlerindeki komutanların hiddetinden dolayı sanki her şeyiyle canlanmış gibi olan iki kadırga, şiddetle birbirlerine çarptı, sarıldı, ayrıldı, tekrar yanaştılar. Bu sırada her iki geminin bordaları, direkleri bazen Osmanlıların, bazen Haçlıların üstün geldiği çok kanlı bir dövüşe sahne oluyordu. Küpeşteden denize yuvarlanan yaralılar, dalgaların bile arasında birbirlerini boğazlamayı sürdürüyorlardı. Deniz, akan kanla bulanmıştı, dümenden ve küreklerden kan sızıyordu. Çevrelerini kaplayan duman ve ok bulutu, iki amiralden hangisinin kazandığını herkesin gözünden saklıyordu.

Don Juan ile Müezzinzade, kargaşalık içinde birbirlerini arıyorlardı. Tam karşılaşacakları sırada İspanyol gemisinden açılan top ateşi kaptanıderyayı seren direğinin yanına yatırdı. İspanyolların zafer çığlıkları, Türklerin acıyla haykırmalarına karışınca gök uğuldadı. Don Juan rakibinin cesedi üzerinden atlayarak, güvertede hâlâ dövüşmeye devam eden bir avuç levendi yok etmek üzere atıldı.

Afrikalılar kadar vahşi olan İspanyollar, kaptanıderyanın kafasını baltalarıyla kesti. Sarığından kan damlayan kelleyi gören leventler ya denize atladılar, ya da teslim oldular. Don Juan, Osmanlı amiral gemisinden Osmanlı sancağını indirdi ve seren direğine İspanyol bayrağını çektirdi.

Rüzgâr tarafından dağılan duman iki amiral arasındaki düellonun sonucunu belli ediyordu. Askerlerinin kendisine getirdiği Müezzinzade'nin kellesini dehşetle geri iten Don Juan onu denize attırdı. Fakat kendisinden daha az iyi yürekli olan askerleri, denizin üzerinde yü-

zen kelleyi tekrar sudan çıkardı ve Osmanlıları korkutmak için seren direklerinin tepesine çivilediler.

Bozgun İstanbul'un Gözünden Saklandı

Don Juan'ın zaferi ve kaptanıderyanın cüreti, hemen hemen hiç vuruşma olmadan merkezdeki savaşın yazgısını belli etti. Sağ tarafta daha zor durumda olan Andrea Doria Haçlı donanmasından ayrı düşmüş ve altmış kadırgası ile Mora kıyılarında hareketsiz kalmıştı.

Uluç Ali Paşa komutasındaki yirmi kadırga ile rüzgârsızlıktan ve hareketsizlikten uzak düşmüş olan Doria'nın kadırgaları ile kendi arasındaki boşluğa daldı. Malta amiralinin gemisini bordalamış, yüzlerce şövalyeyi yere sermiş ve elleriyle Messina komutanının kellesini kestiği sırada, Osmanlı donanmasının esas kuvvetlerinin başında olan Müezzinzade'nin kadırgasından Osmanlı sancağının indirildiğini ve yerine İspanyol sancağının çekildiğini fark etti.

O zaman zaferden umudunu kesmiş ve elindeki kadırgaları, sağda ve merkezde rakipsiz kalmış olan üç yüz Haçlı kadırgasının elinden kurtarmak için, kırk kadırgasıyla Andrea Doria'nın yarı yarıya kopmuş çemberini yarmış ve fora yelken açık denize çıkmıştı.

Sol kanatlarının birdenbire anlaşılmayan bir nedenden ortadan kaybolması, Osmanlılarda Uluç Ali Paşa'nın Doria'nın top ateşi altında yenik olarak kaçtığı kanaatinin doğmasına yol açmıştı. Osmanlı gemilerine mücadelenin ruhu da Uluç Ali Paşa'yla birlikte uçup giderken, İspanyollar ve Venedikliler tarafından henüz ele geçirilmemiş olanlar da rüzgârın ve akıntının etkisine kapılarak kıyıdaki kayalıklara çarpıp parçalandı.

Doksan iki Osmanlı kadırgası bütün gece yanarak Arnavutluk sahillerini aydınlattı. Yüzlerce top ve binlerce Osmanlı gemicisini taşıyan yüz kırk kadırga, ertesi gün müttefikler tarafından pay edildi.

İnebahtı'nın dalgaları birkaç saat içinde otuz bin Osmanlı ve on bin Hıristiyan'ı yutmuştu. On beş yüzyıl önce aynı bölgede Roma İmparatorluğu'nu paylaşmak isteyen iki komutan Augustus ve Antoine arasında meydana gelen Actium Savaşı, Akelous Irmağı'nın ölüm kokan kıyılarına bu kadar ceset vermemişti.

Eğer Don Juan ile Müezzinzade dünya üzerindeki egemenliklerini çekişmek üzere karşılaşan iki muhteris olsaydı, bu zafer sonunda biri kesin egemenliğe, öteki kesin tutsaklığa düşerdi. Fakat dinler ve insan ırkları bir savaşla yok olmaz. Actium Savaşı'ndan üç defa daha kanlı olan İnebahtı zaferi Don Juan'a şan ve ganimetten başka bir şey sağlamadı.

Değerli silahlar, al sancaklar, gümüş hilaller, paşaların tuğları, amirallerin rütbelerini belirtmeye yarayan fenerler ve on iki bin tutsağın dışında, İnebahtı Savaşı başka bir sonuç vermedi. Roma, Napoli ve Venedik kiliselerinde Haçlı zaferini sonsuzlaştırmak için anıtlar yapıldı.

Kara kuvvetine dayanan Osmanlılar, en hayati güçleri olan denizde uğradıkları bu bozgunu başkentlilerinin gözlerinden sakladı.

Deniz işlerine bakan Piyale Paşa ile Uluç Ali Paşa, İstanbul'a dönmeden önce Afrika'nın tersanelerinde üç yüz yeni kadırga inşa etmek üzere anlaştılar.

Kanuni Sultan Süleyman ve Sokollu tarafından geliştirilmiş olan tersaneler daha üç İnebahtı bozgununu karşılayacak güçteydi. Üç yüz altmış kadırgalık yeni donanma kıştan önce İstanbul'a girdiğinde, halk bozgunu bir zafer sanacaktı.

Kesilen Sakal Daha Gür Çıkar

Donanmanın uğradığı bozgunda umudunu kaybetmeyen ve altmış Türk kadırgasını kurtarmış olan Uluç Ali Paşa, yiğit ve talihsiz Müezzinzade Ali Paşa yerine kaptanıderyalığa getirildi. II. Sultan Selim gösterdiği yararlılıktan dolayı lakabını Kılıç olarak değiştirdi.

Padişah, sadrazamın kişiliğinde bir bozgunu bir zafer yapabilecek özellikler bulmuştu. Kılıç Ali Paşa kaptanıderyalığa getirildikten bir süre sonra gece gündüz müttefik Haçlı donanmasından daha güçlü bir donanma yapma hazırlıklarıyla uğraşırken sadrazam ile karşılaştı. Ona beş yüz kadırga inşa etmek için ellerinde her şeyin bulunduğunu, ancak çapa döken demircilerin hızlı çalışmadıklarını belirtti.

Sokollu Mehmed Paşa, güven verici bir tebessümle, "Endişe etmeyiniz Paşa, imparatorluğun zenginliklerini şu anda o derece boldur ki, eğer çapaları demirden ve yelkenleri kenevirden yapmak imkânını bulamazsak, çapaları gümüşten, halatları ipekten, yelkenleri atlastan yaparız" dedi.

Yine o sıralar Babıâli'nin durumunu anlamak üzere Venedik'in İstanbul'a gönderdiği elçisi Barbaro ile Sokollu arasıda geçen şu konuşmaya kulak kabartmak yeterlidir.

Sadrazam büyük bir neşe içinde elçiyi sarayın terasına çıkardı ve "İnebahtı'da uğradığımız bozgundan sonra gücümüzün ne derece olduğunu gel de gör! Fakat şunu bil ki, sizin kaybınız ile bizimki arasında büyük bir fark vardır. Sizden Kıbrıs Krallığı'nı almakla bir kolunuzu kestik. Siz donanmamızı yok ederek yalnızca sakalımızı tıraş etmiş oldunuz. Kesilen kol asla yerine gelmez, Oysa tıraş edilen sakal eskisinden daha gür çıkar" dedi.

Politika Her Şeye Üstün Gelince

İlkbahar geldiğinde Kılıç Ali Paşa üç yüz yirmi kadırgasıyla denize açıldı ve her zaferden sonra müttefiklerin başına geldiği gibi çeşitli ihtiraslardan dolayı parçalanmış olan Haçlıları gördüğü yerde yok etti.

Fransa, Venedik'in İspanya ve Avusturya'dan Amsterdam'a kadar uzanan imparatorlukla yaptığı ittifaktan ciddi kaygı duyuyordu. Zaten Avusturya'nın toprakları arasına sıkışmış olan ve Avusturya'nın deniz gücünü oluşturan İspanya'nın ve Napoli ile Ceneviz krallıklarının gelişmesinden rahatsız olan Venedik Senatosu, ülkesini Katolik ittifakından çıkarmak için Fransa'yla anlaşırken, İstanbul'la iyi ilişkiler kurmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne barış öneriyordu.

Fransa'nın dirayetli elçisi, Aix-en Provence piskoposu M. De Noailles dinsel tutuculuğunu devlet çıkarı uğruna bastırmış bir politika adamı olarak, hem üç devlete, hem de Avrupa'nın siyasal dengesine uygun düşecek olan anlaşmayı sağlamak için gizlice Sokollu ile görüşmelerde bulunuyordu.

M. De Noailles'un sabırlı ve arabulucu görüşmeleri sonunda Venedik ile sadrazamın elleri, usta sır kâtibi Feridun'un kaleme aldığı bir barış anlaşması üzerinde kavuştu. Venedik Cumhuriyeti ile Babıâli arasında barış 7 Mart 1573 tarihinde imzalandı. Bu barış Venedikliler için gerekli olduğu kadar acı da oldu. İnabahtı'da döktükleri kan boşa gitmişti.

Üstelik II. Selim'in Kıbrıs'ı ellerinden almak için harcadığı parayı tazmin etmeyi kabul ediyorlardı. Yalnız Zante Adası ile Adriyatik kıyılarında kendilerine bırakılan yerler üzerindeki egemenliklerini kabul ettiriyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu için şanlı, Fransa için yararlı, Venedik için utanç verici, Avusturya İmparatorluğu için öldürücü olan bu barış, İspanya ve papalığın İslamiyet'e karşı düzenledikleri planları tamamen bozucu nitelikteydi. İnebahtı galibi Don Juan, Tunus'u fethederek ve otuz bin askeriyle derhal koşarak Afrika kıyılarını Osmanlı koruması altına almaya çalıştı. İspanyollardan geri alınan Tunus, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir üssü oldu. Tunus daha sonraları denizleri haraca boğacak olan, kendi başlarına buyruk korsanların bir ileri karakolu haline gelecektir.

Fransız elçisinin başarısından dolayı tasarıları suya düşen Avusturya, Kanuni Sultan Süleyman döneminde imzaladığı ateşkesin sürmesi için ve Macaristan'daki güveni sağlamak üzere, İstanbul'a ödemeyi kabul ettiği vergiyi yeniden vermek amacıyla, mütevazı bir şekilde Babıâli'ye başvurdu. Kanuni Sultan Süleyman sanki hâlâ hüküm sürer gibiydi.

II. Selim, Artık Bir Derviş Gibiydi

O zaman kadar II. Selim'in saltanat dönemi, Sokollu'nun dehası ve eli sayesinde uzatılan Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatından başka bir şey değildi. II. Selim'in tek bir erdemi vardı; kendi yerine bir büyük adamın devleti yönetmesine ses çıkarmamıştı.

II. Selim uzun süre hareminin âlemlerine ve Kıbrıs şarabının sarhoşluğuna kendini koyveren bir hükümdar olarak gözükmüştür. Aradan geçen yıllar, keder, vaktinden önce kendini gösteren hastalıklar ve hayatın sonuna yaklaştığını belirten düşünceler onun birdenbire yeni bir adam olarak ortaya çıkmasına neden olmuştu.

Şeyhülislam Ebu Suud Efendi'nin şefkatli ve saygılı uyarıları, sonunda ruhunda pişmanlık ve erdem duygularını uyandırmıştı. Önceki yaşamının düzensizliği yerine, gözü tokluk ve sofu bir Müslümanın yapmak zorunda olduğu ibadetler gelmişti. Yaklaştığını hissettiği ölümü için kendisini temize çıkarmayı isteyen bir hali vardı.

Danışmanı Ebu Suud Efendi'nin ölümüyle hayatta danışacak kimsesi kalmaması, kendisine ilahi bir işaret gibi gelmişti. Babasını kaybetmiş gibi bu sert şeyhülislamın arkasından uzun süre ağladı.

İçine çöken hüznü atabilmek için yalnızca bahçelerde sessizce dolaşıyor ve deniz kenarında Kuran okuyordu. Saltanat döneminin saadet ve şanını ancak İslamiyetin devamında görebiliyor, imparatorluğu için bir sultandan ziyade bir derviş gibi hareket ediyordu.

Hayatlarının sonuna doğru Osmanoğullarında genellikle görünen bu dinsel melankoli V. Charles'ın ve Fransa Kralı XIV. Louis'nin bir başka din altında uğradıkları hüzne benzer.

Osmanlıların dinsel inancı, aklın fazla çaba harcamasına gerek duymaz. İçlerinden en fazla dinden uzak olanları bile günahlarını takdiri ilahiyi inkâr edecek dereceye getirmezler. Zaaf gösterdikleri, zalim oldukları görülmüş, fakat asla dinsiz olmamışlardı.

II. Murad'da ve II. Bayezid'de de bu böyle olmuştur. Bir felaket, bir hastalık ya da bir dervişin ağzından çıkan dinsel bir ihtar, vicdanlarını pişmanlık derecesinde uyandırmış ve geçmiş günahlarını düzeltecek hareketlere yöneltmiştir.

II. Selim üzerinde da Şeyhülislam Ebu Suud'un uyarıları aynı etkiyi sağlamıştır. Eski sefahat hayatının ayrılmaz arkadaşı Celal Bey, Ebu Suud'un öğütlerine karşı takındığı alaylı tavır yüzünden, hemen İmparatorluğun en ücra köşelerinden birine sürülmüştür.

İstanbul'da meydana gelen bir yer sarsıntısıyla sarayın mutfak ve hamamlarını harap eden bir yangın, zihnini daha çok bulandıran ilahi cezalar ve ihtarlar olarak gözükmüştür. Tahrip olan binaları tamir ettirdi. Yorgunluğunu unutmak için onarılan binaların yanına gider ve işçilerin çalışmalarını denetlerdi. Yine bir gün saray ile Harem Dairesi arasında iç süslemeleri yapılan hamamı ziyaret ettiği sırada göbektaşının ıslak ve düzgün mermeri üzerinde ayağı kaydı ve düştü.

Vücudunun şişmanlığından ve daima ölümü bekleyen zihninin umutsuzluğundan, sonucu daha da ağırlaşan bu kaza sonrası fazla yaşamadı.

II. Selim'in sessiz ve görünmez bir takipçisi olduğu Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa bütün imparatorluğun yükünü omuzlarına aldı. Tarihte hiçbir hükümdar onun kadar hükmetmeye layık olmadığı halde, bu kadar mutlu ve şan içinde hüküm sürmemiştir.

Enerjik olmaması milletine büyük fayda sağlamış, başka bir deyimle, kusurları İslamiyete büyük hizmette bulunmuştur. Yeteneksiz olduğunu bilen bir hükümdar, hem yetersiz, hem de bir şeyler yapmak isteyen bir hükümdara nazaran, bir büyük adamın tasarılarını yerine getirmekte elbette daha yararlıdır. Biri selefinin düşüncelerini, kendi düşünceleriyle bozarken, öteki aynı yüce saltanatın bir dönem daha devam etmesini sağlar.

Kıbrıs fatihi, deneyimli bir politik görüşmeci, Osmanlı deniz kuvvetlerinin canlandırıcısı, Avusturya'ya karşı Avrupa'da kendi lehine bir denge yaratan Fransa ile



Nakkaş Osman'ın II. Selim'in Belgrad'da tahta çıkışını anlatan minyatürü
(Şehname-i Selim Han'dan)

sürekli ittifakın taraftarı, Osmanlı Doğu politikasının kapsamına aldığı Venedik'i önce yenerek, sonra koruma altına alarak Almanya'nın baskısından kurtaran ve doğal düşmanı papanın çıkarlarına ters düşürten, bir gün Don Juan'a yenilen, fakat ertesi gün becerikli politikası ve silah gücüyle parçaladığı Katolik ittifakı içinde bu Avrupalı kahramanı yenen; Kırım'a, Lehistan'a, Transilvanya ve Arabistan'a barış götüren; savaş yıllarında boşalan devlet hazinesini barış yıllarında doldurmasını bilen ve Osmanlılar arasında ilk defa olarak imparatorluğu Avrupa ile Hindistan arasında bir mal mübadele deposu yapan, deniz trafiğinin serbestliğini, ticaret güvenini kuran, yalnızca fetihlere dayanan ekonomiyi artık tarım, sanayi ve barış içinde ayakta tutmayı beceren II. Sultan Selim Dönemi işte böyle geçmişti.

Sultan II. Selim, imparatorluğun adı olurken; Sokollu da, ruhu ve eli oluyordu. Fakat imparatorluk Sokollu gibi bir adama sahip olmasını II. Selim'e borçludur. Gelecek nesiller adaletli olmak için, Osmanlıların şanı ve ikbalini, padişah ile sadrazam arasında eşit olmayan, fakat hakka dayanan bir biçimde pay etmek zorundadır.

SELÎM-İ SÂNÎ'YE GAZEL*

SENE 982

Kıbrıs şarâbı aktı zamânında sû-be-sû
Yahyâ gazel-serâ idi Bâkî kasîde-gû

Eyyâm-ı devletinde el üstünde gezdi câm
Bir kerre dizden inmedi sîrâb olan sebû

Ismarlayup vezîrine tanzîm-i âlemi
Bir saltanat-serây-ı huzûz etti ârzû

Kurbân-ı tâc u tahtı birâderleriyle âh
Mes'ûd olurdu gelmese rü'yâda rû-be-rû

Bir beyti bir de câmi-i ma'mûru var Kemâl
Yağsun türâb-ı kabrine gufrân-ı müşk-bû

Yahya Kemal

Eski Şiirin Rüzgârıyla, YKY, İst. Eylül 2004

* Yahya Kemal Beyatlı'nın "Bir beyti, bir de câmi-i ma'mûru var" diye övdüğü II. Selim'e yazdığı gazel.

20. BÖLÜM

Yaşlanmadan İhtiyarlayan Padişah

II. Selim öldüğü zaman arkasında altı oğul ve üç kız bırakmıştı. Oğulları Murad, Mehmed Süleyman, Mustafa, Cihangir ve Abdullah; kızları da Esma Sultan, Gevher Sultan ve Şah Sultan'dı.

Esma Sultan sadrazam Sokollu'ya, Gevher Sultan kaptanıderya Piyale Paşa'ya ve Şah Sultan da Yeniçeri Ağası Hasan'a eş olarak verilmişti.

Eşlerinin böyle yakın akraba olması, II. Selim döneminde sadrazam, kaptanıderya ve yeniçeri ağasının üçlü bir demet halinde birleşmelerini sağlamıştır.

III. Murad'ın annesi olan Nur Banu Sultan, padişahın kusurlarını ve vefasızlığını, oğluna karşı gösterdiği şefkatle karşılamak istemiştir. III. Murad'ın tek erdemi annesine karşı duyduğu adeta dinsel saygıdır.

Daha yirmi sekiz yaşında olmasına rağmen babası II. Selim'in kötü örneği olmuş, annesinin lütuf olarak sağladığı cariyeler yüzünden ruhu da vücudu gibi şehvet içine dalmıştı. Kısa ve ince boyu ile uzun oval yüzü, dedesi Kanuni Sultan Süleyman'ın gençlik yıllarını hatırlatıyordu. Fakat bu benzeyiş ikinci ve daha dikkatli bir bakışta hemen siliniyordu.

Yüzünün solukluğu zamanından önce tattığı zevklerin yorgunluğundan ileri geliyordu. Sefahatin verdiği yorgunluk, tatlı bakış gözlerinde en ufak bir kıvılcımın bile parıldamasına izin vermiyordu.

Alnını süsleyen İran yayı gibi kıvrık ve siyah kaşları, ipek inceliğinde kadınımsı kirpikleri vardı. Saçlarının rengiyle uyumsuz kırmızı ve seyrek sakalı, görkemli saraylardan çok, gençlik yıllarını geçtiği kapalı yerleri anımsatıyordu.

Buluğ çağına erdiğinden beri kullandığı şarap ve afyondan başı, vücudu üzerinde sallanır; bakışları eğik, kararsız ve sık sık dumanlı olurdu. Zekâ üzerine en fazla etkili olan hastalıklardan sara nöbetine benzer bir rahatsızlık geçirmişti. Buna rağmen düşünceleri incelikten ve kül-

türden yoksun değildi. Ziyafetlerde şairlerin mısralarını dinlemeyi çok sever, duyuların şiiri olan müzikle hareketlerin şiiri olan raksı daima arardı.

Mekanik sanatlar merakını ve ilgisini uyandırırdı. Venedikli ressamlardan ve Viyanalı saatçilerden resim ve saatçilik dersleri almıştı. Fakat vazgeçemediği iki ihtirası dostluk ve aşktı. Annesi ona özellikle sevmesini öğretmişti.

Aldığı eğitimle mizacını geliştirme olanağı bulmuştu. Anne, kız kardeş, eş ya da arkadaş olsun, daima taşkınlık derecesinde sevgi göstermiştir. Kalbinde yanan ateş bütün duyularını sarmış; saltanatını, aklını ve hayatını yok edip gitmiştir. Bağlılıklarının öyküsü, saltanat döneminin tarihi haline gelmiştir.

Bağlılıkları hemen hemen hayatıyla birlikte başlamıştır. Cafer ve Gazanfer adında soylu iki Macar genci, II. Selim döneminde hadım edilmiş ve şehzadenin eğitimine verilmişlerdi. III. Murad onları kendisine öğretmen yapmak yerine, en sevgili dostları yapmıştı. Her ikisi de erdemleri ve yetenekleriyle buna layıktı.

Yüksek bir yetenekle edebiyat ve tarihle uğraşan Gazanfer, dostu şehzadeye, hükümdarlarda yeteneklerin gelişmesine neden olan şiir ve gönül zenginliği zevkini aşılamıştı. Hem devlet adamı, hem de vakanüs olan Saadeddin'i, veliahtların valilik yaptığı Manisa'da Murad'ın çevresine kazandırmıştı. Şehzade de onu lalası yapmıştı.

Yine bu iki arkadaşın dostlarından olan ve makama olduğu kadar bilime de ihtiras duyan Kadızade, siyasal danışmanı ve tasarılarının bakanı olmuştu. Kasidelerinde işlediği konuların kutsallığıyla felsefi şiirlerinde haklı bir üne sahip olan Şemsi Paşa, şehzadeye dilin inceliklerini ve temaşanın sırlarını öğretiyordu. Fakat bütün kişiler arasında veliaht şehzadenin en fazla sevgisini kazanmış olan, soylu bir Türkmen ailesinden gelen Üveys olmuştur.

Şehzade Murad, Manisa'da bulunduğu sıralarda bir gün Menderes Vadisi'nde kuğu avlamaya gittiği zaman bu yörenin en önemli kenti olan Tire'de konakladı.

Mermer kayalara benzeyen kentin minare ve evlerinin, ağaçlık bir tepenin eteklerinde çınar yapraklarının altında bembeyaz parıldaması, kente gölgesini düşüren Toroslar'ın varlığı, ufak çağlayanlar yapan ırmakların köpürerek akması, sularının serinliği, ormanlarında kaynaşan vahşi hayvanları, Şehzade Murad'ı bu yöreye hayran bırakmıştı. Orada kalma süresini uzattı. Kentte yüksek bir mevkie sahip olan ve av dolayısıyla şehzadeye yakınlığı bulunan Üveys, yüzünün erkekçe ifadesi ve sözleriyle onu etkiledi.

Dedesi Kanuni Sultan Süleyman'ın da aynı yerde rastladığı kavalcı İbrahim gibi, saltanat döneminde kendisine yardımcı olacak arkadaşını bulduğunu sandı. Babası II. Selim'den bu mağrur Türkmen'in kendi maiyetine verilmesini istedi. Sultan II. Selim oğlunun isteğini kabul etti.

Böylece defterdar olan bu adam, şehzadenin yaşamı boyunca yavaş yavaş yük-

seldi. Bu yükseliş, Murad'ın öteki arkadaşlarının ortak yanları olan yüksek kültüre ve davranışlarındaki zarafete dayanmıyordu. Pek önemli bir eğitimi olmayan Üveys'te bozkırların getirdiği katı erdemler vardı. Doğu hükümdarlarının kendilerini ziyaret edenlere dehşet vermek için yanlarında besledikleri terbiye edilmiş aslanlar gibi, efendisinin hoşnut tutuyordu.

Birkaç Yılda Yüzlerce Çocuğu Oldu

Safîye Haseki adında güzel bir Venedikli köle kadın, annesi Nur Banu tarafından oğlunun haremine sokulmuştu. Safiye, Venedikli meşhur bir aile olan Baffo'ların kızıydı.

Babasının valilik yaptığı Korfu Adası'n-a giderken, henüz çocuk yaşta olan Safiye, Barbaros'un adamları tarafından ele geçirilmiş ve Murad'ın annesi Nur Banu Sultan'a armağan edilmişti. Yurdu, güzelliği, doğuştan soylu olması ve eğitimi, şehzadenin kendisine duyduğu aşka layık olacak derecedeydi. Şehzade Murad uzun süre, yaşının verdiği heyecan ve bir kocanın bağlılığı ile Safîye Haseki'ye sadık kaldı. Murad'a bir erkek çocuk verdiği zaman haseki oldu.

Şehzadenin Safiye Sultan'a duyduğu aşk uzun süre annesinin haremindeki öteki cariyelerden uzak kalmasını sağladı. Nur Banu Sultan, Venedikli hasekinin aşkının, oğlunun kalbinde elde ettiği yeri silmesinden çekiniyordu.

II. Selim bile taht vârisinin bir kadına bağlı kalmasından kaygı duyuyordu. Murad'ın kız kardeşi, sadrazamın eşi Esma Sultan, Nur Banu Sultan, Sokollu Mehmed Paşa ve babasıyla anlaşarak kardeşinin haremine Safîye Sultan ile boy ölçüşebilecek güzellikte kızları sokmaya karar verdi.

Anne ile kız kardeş her tarafta yüz güzelliği ve nükte yeteneği olan cariyeler arıyordu. Murad'ın kabul etmemesine rağmen biri Acem, diğeri Macar iki cariye hareme sokuldu.

Güzel olduğu kadar canlı ve kurnaz olan Macar cariye, o aşkın öyküsünü yazan Venedikli tarihçi Sagredo'ya göre, bir süre Safîye Sultan'ı ikinci plana atmayı başardı. Fakat Murad'ın sadakati, kız kardeşi ile annesinin umutlarını boşa çıkardı.

Nur Banu Sultan saray vakanüvisi Ali'nin anlattıklarına göre, Safiye Sultan'ı rakibesi iki cariyenin kısırlığı için büyü yapmakla suçlamıştır. Venedikli Haseki Sultan'ın yaptığı büyülerde yardımcı oldukları iddia edilen hizmetinde çalışan cariyeye işkenceler yaptırıldı, saraydan Rodos'a sürüldü.

Genç şehzadenin çevresinde dönüp dolaşan entrikalar, sonunda ruhunda Safiye Sultan'ın erdemlerine karşı bazı kuşkuların uyanmasına neden oldu. Bir süre için haseki sultanı yanından uzaklaştırdı ve gençliğin verdiği heyecanla damarlarında yakılan ateşe kanarak doğal olmayan ihtiraslara daldı. İsteklerinin taşkınlığı ve şehvet iptilası daha tahta çıkmadan Bursa ve Trabzon pazarlarındaki köle kızların fiyatlarının artmasına neden oldu.

Yine tarihçi Ali'ye göre, erkek çocuk annesi olan haseki sultanların sayısı kırkı

buluyordu. Geçici heveslerinin oyuncağı olan cariyeler ise beş yüzü aşmıştı. Birkaç yıllık sefahat hayatının sonunda kız ve oğlan yüzlerce çocuğu olmuştu. Hareminin daireleri, kendisine, imparatorluğunun eyaletlerinden daha fazla kaygı verir olmuştu.

Gerçek İmparatoriçe

Annesi, kendisinden sonra haremin yönetimini babasının eski gözdelerinden olan ve Eski Saray'a sürülmüş Canfeda'ya bırakmasını telkin ediyordu. Canfeda saray yönetimi ve entrikalarında bir hayli deneyim sahibi olmuştu. Daha ileride, hastalık derecesinde şehvet düşkünü olan bu hükümdarın gerçek veziri olacak bu kadının yükselişini ve feci sonunu göreceğiz.

Fakat bu yaşayışı bile, Sultan Murad'ın kalbinde Safiye Sultan'la yaptığı temiz birleşmenin ilk ve saf bahtiyarlığını unutturmamıştı. Anılar ve pişmanlık, Venedikli Haseki'nin kocası üzerindeki eski manevi imparatorluğunu yeniden kurmasını sağlamıştır.

Ötekilerle yalnızca şehvet duyguları tatmin edilirken, ondan şefkat görüyordu.

III. Murad, Safiye Sultan'ı mutluluğunun canlı anısı ve en sevdiği oğlunun annesi olarak seviyordu. Onun yanında Divan'da ileri süreceği düşüncelerin ilhamını buluyordu. Venedikli cariye, Osmanlıların gelecekteki gerçek imparatoriçesi olarak gözüküyordu.

Yağmurdan Korunmak İçin Ağaç Altında Bekleyen Padişah

Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, II. Selim'in ölüm haberini yolladığı zaman Şehzade Murad'ın Manisa'da sarayının durumu böyleydi.

Murad yanında yalnız dört arkadaşıyla hemen o gece İstanbul'a hareket etti.

Beklenmedik bir anda Mudanya'ya vardığında Sokollu'nun Marmara'yı aşması için yollayacağı kadırgayı beklemeden limanda duran bir başka kadırgaya bindi ve denize açıldı. Adını vermeden bindiği gemi, ünlü devlet kâtibi Feridun'un gemisiydi.

Fırtınalı bir denizde geçen birkaç saatlik yolculuktan sonra, top bataryalarının bulunduğu, Bayezid'in kasrından pek uzak olmayan bir yerde kıyıya çıktı. 21 Aralık 1574 gününün gece yarısıydı.

Kış rüzgârı, sarayın kıyısını beyaz köpüklü dalgalarla döverken, bahçenin servileri arasında inleyerek esiyordu. Kapalı olan kapılar, o saatte ancak sadrazama açılırdı.

Dalgalardan iyice ıslanan ve rüzgâra açık bir geminin güvertesinde yapılan zorlu bir yolculuktan dolayı iyice yorulmuş olan Murad, ellerini ve yüzünü yıkamak için yanındakilerden biraz temiz su istedi. O kıyıda bir damla bile tatlı su bulamadılar. Şehzade elini ve yüzünü deniz suyuyla yıkamak zorunda kaldı.

Kendi sarayının kapısında bir yabancı sadrazamın ve sarayın uyandırılmasını beklerken rüzgârdan ve yağmurdan ko-

runmak için bir ağacın altına sindi. Daha sonraları padişahın susuzluğunu gidermek için tatlı su bulamadığı o ağacın altında bir çeşme yaptırılmıştır.

Bu arada Feridun'un kölesi Hasan ve geminin kaptanı tarafından uyandırılan sadrazam, yanında çavuşlarla sarayın kıyısına koşmuştu.

O zamana kadar Şehzade Murad'ın yüzünü hiç görmemiş olan sadrazam, diğer şehzadelerin oyununa gelmemek için, padişahın elini öpmeden önce öz annesinin tanıklığına başvurmak istemiştir.

Murad'ı, Nur Banu Sultan'ın kaldığı daireye götürdü ve uyanan sultana, Murad'ı göstererek, oğlu olup olmadığını sordu.

"Arslanını" gören Nur Banu Sultan, gözyaşları içinde oğlunun boynuna sarıldı ve sadrazama bunun gerçekten Şehzade Murad olduğunu söyledi.

Bu sözler üzerine yere kapanan Sokollu yüksek sesle padişahın uzun ömürlü olması için dua etti.

Beş Şehzade Bir Anda Boğuldu

Anne ile oğul arasında geçen karşılıklı hasret gidermeden sonra, yeni efendilerinin buyruklarını almak için el pençe divan duran saray çavuşlarına dönerek, "Karnım çok aç, bana biraz yiyecek getirin!" dedi.



III. Murad

Tahta yeni çıkan bir padişahın önceden tasarlamadan sarf edeceği ilk sözleri imparatorluğun geleceği için bir işaret sayma geleneğinin yaygın olmasından dolayı, bu sözler çavuşların korkudan sararmalarına neden oldu.

Bu açlık ifadesi, ileriki yıllarda halkın kıtlık çekeceği veya kuraklık olacağı şeklinde yorumlandı. Rastlantı, ertesi yıl bu kehaneti doğru çıkardı.

Bu arada daha korkunç ve daha keskin bir işaret göğün nefretini imparatorluk üzerine boşalttığını gösteriyordu.

Fatih Kanunnamesi'ne göre, tahta çıkan padişahın erkek kardeşlerinin "nizamı âlem" için katledilmesi gerekiyordu. III. Murad'ın eşi Safiye Sultan'dan etkilendiği ve masum kanı dökmekten hoşlanmadığı, bu yüzden Safiye Sultan'a bu devlet katliamını yapmayacağı ve kardeşlerinin yaşamasına müsaade edeceği hakkında söz verdiği söylenir.

Fakat padişahın çıkarı konusunda titiz davranan şeyhülislam, yasaların amansız tatbikçisi olduğu için padişahın acıma duygusuna kapılmasını önleyen bir fetva çıkardı. Din ve adaletin en yetkili kişisinin elinden çıkan yazılı emirden

kuvvet alan vezirler ve cellatlar, II. Selim'in öteki beş şehzadesini hemen boğdurdu ve Murad'ın önüne attılar.

Doğaya karşı bir yurtseverlikle güçlenmiş bu devlet anlayışı önünde sonunda yaptığı cinayetler ile tahtı yutacaktır.

Ertesi gün dinin, halkın ve ordunun gelenek haline getirdiği görkem arasında III. Murad olarak tahta oturan padişah, babasının yasını tutarken, kendi adına katledilen kardeşlerinin cenazeleri başında ağladı.

Şehzadelerin defnedilmesinden sonra, üçüncü gün askerlere ve devletin ileri gelen memurlarına bir milyon beş yüz bin duka altını tutarında imparatorluk armağanı dağıttı.

Sadece yeniçeriler bir milyon duka altını ulufe olarak aldı.

Kilit Makamlarda Değişik Ülkelerden Kişiler Atandı

Şimdiye kadar iki saltanat dönemini demir elle olduğu kadar hoşgörüyle de yöneten Sokollu, padişahın sevgisinden çok politika gereği sadrazamlık makamında kaldı. Yeni Saray maiyeti sadrazamın kellesini isteyemeyecek kadar onun devlete hizmeti geçtiğini ve makamını kıskanamayacak kadar güçlü olduğunu biliyordu.

III. Murad'ın samimi arkadaşı Defterdar Üveys'in, efendisinin hazinesinden kendi zimmetine para geçirdiğini bahane ederek hakkında soruşturma açtırdı. Üveys soruşturma sonunda temize çıktı ve Sokollu'nun şöhretine darbe vurdu. Sadrazam ile padişahın sır arkadaşı arasında ortaya çıkan bu mücadeleyi izleyen yeniçeriler ile halk, on sekiz yıldan beri imparatorluğun yükünü taşıyan kişinin otoritesinin artık zayıfladığının hissetmeye ve sadrazamını terk eden bir padişaha küstahça meydan okumaya başladılar.

Uzun zamandır baskı altında tutulan ayaklanma, hemen hemen her yeni saltanat başlangıcında ileri sürülen şarap satışının yasaklanmasıyla ilgili yasanın yürürlüğe konulmasıyla patlak verdi.

Bir gün Sultan Murad, kayığı ile Boğaziçi'nden geçerken kıyıdaki bir Rum meyhanesinde oturan sarhoş yeniçeriler padişahı tanıyınca sarhoşlara karşı uygulanacak yasaya meydan okurcasına ellerindeki şarap kupalarını havaya kaldırıp padişahın sağlığına içtiler.

Bu hakareti öğrenen sadrazam, suçluları cezalandırmak için kışlaya gitti. Fakat padişahın dalkavukları tarafından kışkırtılmış olan yeniçeriler, sadrazama ve hatta padişaha karşı küfrettiler. Askerlerin ayaklanmasından çekinildiği için yalnızca yeniçeri ağasının görevden alınmasıyla yetinildi.

Sadrazamdan sonra ikinci derecede önem taşıyan bu makama aslen Cenevizli olan Cağaloğlu Paşa getirildi. Yine Kalabriyalı bir dönme olan ve İnebahtı bozgununda Osmanlı donanmasını kurtaran Kılıç Ali Paşa kaptanıderyalığa; doğuştan Macar olan Piyale Paşa Kubbealtı vezirliğine; Suriyeli Ahmed Paşa ikinci vezirliğe; Avusturyalı Mehmed Paşa üçüncü vezirliğe; Transilvanyalı Velser hadımağalığına atanırken, aslen Boşnak olan Sokollu makamını korudu.

Her birinin yurdu başka olan bu adamlar arasında tek ortak nokta dindi. Papaların Roma'sında olduğu gibi, padişahların İstanbul'unda din uğrunda savaşacak olanlar yurttaş olarak kabul ediliyor ve dinen millileştiriliyorlardı. Her ırktan insanın imparatorluk hizmetine girmesi, hem devletin ikbaline, hem de fenalığına neden olmuştur.

Sokollu Döneminde Dış İlişkiler

Sokollu'nun Almanya imparatoruyla yaptığı barış sekiz yıl daha uzatıldı. Transilvanya Dükü Stefan Bathory sadrazam tarafından Lehistan tahtına getirildi.

III. Murad adına Almanya imparatoruna mektup yazan Sokollu şöyle diyordu:

"Tarafımdan Lehistan tahtına oturtulan Bathory'yi sakın rahatsız etmeyesin; Lehleri benim tebaam gibi görmelisin. Lehistan artık benim korumam altındadır. O ülkenin Magnalarına Bathory'yi kral olarak seçmeleri için buyruk verdim. Kırım Türkleri bir zamanlar bir Leh kralını tutsak etmişlerdi. Onun içindir ki Lehistan hâlâ Kırım hanlarına vergi öder."

Törelere ve Lehistan'ın koruma altına alınmasına uygun düşecek biçimde Lehistan elçisi Sienienski Osmanlı İmparatorluğu ve Lehistan arasında hem saldırmazlık ve hem savunma paktı imzalandı. Bu paktın bir maddesinde Kırım Türklerine vermek zorunda oldukları vergiyi ödeyeceklerini de bildiriyorlardı.

Aslen Venedikli olan Safiye Sultan'ın etkisinden yararlanan Venedik, Babıâli'den elverişli şartlar taşıyan bir anlaşma elde etti.

II. Felipe'nin elçileri aracılığıyla Türkiye nezdinde nabız yoklayan İspanya, Osmanlılar ile barış ve dostluk anlaşması istiyordu. Anlaşma yerine, Sokollu'nun nefret ve küçümsemeyle imzaladığı üç yıllık bir ateşkes yapıldı.

O zamana kadar mevki gereği Osmanlı Devleti ile herhangi bir diplomatik ilişkiye girmemiş olan İngiltere, ilk defa tüccarları vasıtasıyla bir ticaret anlaşması yaptı. Bu anlaşma daha sonra siyasal bir durum aldı. Kraliçe Elizabeth ile padişah arasında karşılıklı mektuplar yazıldı.

İsviçre de ilk defa İstanbul'daki ticaret haklarını savunmak üzere bir Yahudi'yi elçi atadı.

Sokollu barış ve ticaret yaptığı gibi, bilimleri ve sanatları da ülkesinde yerleştirmek istiyordu. II. Murad'ın lalası Sadeddin Lala, sadrazamın bu girişimlerini destekliyordu. Tophane'deki sarayın karşısına bir gözlemevi kurmayı kararlaştırdılar ve Osmanlılar arasında gökbilim olaylarını öğretecek bir bilgin olan Takieddin'i Mısır'dan İstanbul'a çağırttılar.

Fakat doğa olaylarını çeşitli vahiy ve mucizelerle açıklamak isteyen din adamları bilime karşı çıkınca sadrazam, Lala ve gökbilim bilgini gökyüzünün sırlarına karşı bir hakaret sayılan gözlemevlerini yıkmak zorunda kaldı. Takieddin Galile'nin Roma'da uğradığı muameleye hedef oldu. Aynı çağda iki düşman dinde batıl inanç ile bilimin eşit olmayan savaşı görülüyordu.

Divan ve harem içindeki Sokollu düşmanları, yenilik taraftarı adamın bu hareketlerini dinsizlik biçiminde yorumladı ve yaydılar. Doğrudan sadrazamın üzerine gitmeden çevresindeki yakınlarına saldırmaya başladılar.

Nişancı[1] Feridun Bey üç saltanat döneminden beri başarıyla yönettiği makamından alınarak Belgrad'a sürüldü. Yeniçeri ağası da görevinden azledildi. Ölüm, Sokollu'nun ülke içinde en önemli iki desteğini kaybetmesine neden oldu. Bu kişiler Piyale Paşa ile Şeyhülislam Hamid Efendi'dir. Hareminden bir kızla evlenmiş olan Arap Paşa, Sokollu'nun gözetimi altında Kıbrıs'ı yönetirken kendi birlikleri tarafından parçalandı.

"Allah Bana da Böyle Bir Ölüm İhsan Etsin"

Naksos ve Siklad adaları dükü Yahudi Yasef Nassi, II. Selim'le olan dostluğu sayesinde hayal edemeyeceği kadar zengin olarak aynı yıllarda İstanbul'da öldü. Bu serüvencinin daima kıskandığı Sokollu, Yahudi'nin servetini devlet hazinesine geçirdi. Fakat Sokollu tarafından servetin haczedilmesi için görevlendirilen üç defterdar, sadrazamın düşmanları tarafından israf yapmakla suçlandı ve güya suçlarını itiraf etmeleri için işkence edildi.

Yine sadrazamın dostlarından ve eski Bizans Hanedanı'nından Mişel Kantakuzinos ile rakibi Palaiologos adında bir başka Rum, suç ve cezayı koruyucuları sadrazamın üzerine sıçratmak amacıyla rüşvet ve zimmete para geçirmekle suçlanarak Sokollu'nun kapısı önünde asıldılar. Nihayet Sokollu'nun sevgili yeğeni Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa elli süvarili muhafız kıtasının önünde padişahın imrahoru Ferhad Paşa tarafından katledildi.

Bu belirtiler Sokollu'yu kaygılandırmakla beraber, devlet işlerinden uzaklaştırmıyordu. Ölümünü bekliyor, fakat ölümün onu devlet yönetiminde yakalamasını istiyordu. 1578 Ekim'inin son günlerinde kütüphanecisi Hasan Ağa'ya imparatorluğun ilk yıllarına ait tarihini okutuyordu.

Hasan Ağa kendisine, Sırplar ve Türkler arasında ortaya çıkan Kosova Meydan Savaşı'nı ve I. Murad'ın zafer sonunda savaş alanını gezerken Sırplı yurtsever Miloş Kabiloviç tarafından nasıl gafil avlanarak şehit edildiğini okurken, Sokollu birden Hasan Ağa'yı durdurdu. Şehit padişahın ruhu için Fatiha okuduktan sonra, sanki bir ilham gelmiş gibi, "Cenabı Hak da böyle bir ölüm ihsan eylesin!" dedi.

Ertesi gün Babıâli'de olağan görüşmelerini yaptıktan ve öğleden sonra devlet işleriyle meşgul olduktan sonra, âdet üzerine kendi sarayında derdi olan Osmanlıları huzuruna kabul etmeye başladı.

Derviş giyimli biri yanına yaklaşıp yazılı bir şikâyet okumak istediği sırada öne eğilen Sokollu'nun göğsüne sapına kadar hançer soktu. Hemen yatağanına sarılan Sokollu kendisini savunacak gü-

1 Divan üyesi olan, anlaşma, berat, ferman gibi belgelere tuğra çeken görevli.

cü bulamadan divanının dibine ölüm halinde yaralı olarak düştü.

Sahte derviş, Sokollu'nun memleketlisi, yani bir Dalmaçyalı'ydı. Cinayetinin nedeni olarak sadrazamın Bosna'daki tımarıyla ilgili bir toprak ihtilafında Sokollu'nun kendisine haksızlık yaptığını ileri sürdü.

Halk, bu suikast işinde Mustafa Paşa'nın parmağı olduğunu iddia etti. III. Murad bu cinayete katılmamış, fakat kuşkusuz memnun kalmıştır. Katil kendi kininden başka bir şey itiraf etmedi. Ertesi gün dört ata bağlanan vücudu çekilerek parçalandı.

Üç saltanat döneminden beri imparatorluğun ışığı ve kuvveti olan adam, yeryüzünden işte böyle kayboldu. Tarih onun başarılarını daha iyi bir biçimde takdir edecektir. İmparatorluğun en yüksek noktasına çıkmasında yardımcı olmuş, fakat ölümümüyle gerileme dönemine adım atılmıştır.

Sokollu Mehmed Paşa'nın, II. Selim'in kız kardeşi Esma Sultan'dan çocuğu olmamıştır.

İlk evlendiği karısından iki oğlu olmuş, fakat onlar muazzam servetinden yararlanamamış. Hanedandan bir kızla evlendiği için sevdiği bu kadından boşanmak zorunda kalmıştır. Ölçüsüz zenginliği, hizmetlerinden değil de, başlangıçtaki yoksulluğundan dolayı padişahın hazinesine devredilmiştir.

Sokollu, imparatorluğu, İran hariç bütün dünyayla barış içinde bırakmıştı.

Bu savaşın nedenleri, hazırlıkları ve kahramanları hakkında bilgi sahibi olmak için İran'daki kargaşalığı izleyerek birkaç yıl öncesine dönelim. İran'ın tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihiyle o kadar benzerlik gösterir ki, bu milletlerden birini tasvir etmeden öteki hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

Haydar, Perihan'ın Sözlerine Aldandı

Yavuz Sultan Selim ile Kanuni Sultan Süleyman'ın İran'a karşı yaptıkları seferler ve savaşlar dinsel kaynağını anlattığımız Safevi Hanedanı'nın halkın sevgilisi yapmıştı. Avrupa'da olduğu gibi Asya'da da milletler artık hanedanlar uğruna savaşmayı bırakmış onun yerine din veya milliyet uğruna savaşlar veriyorlardı.

Şah Tahmasp tahtta uzun süre kalmasını, Kanuni Sultan Süleyman'ın onu tahtından etmek için çok uğraşmasına borçludur. Şah Tahmasp büyük bir adam değildi, fakat döneminde tehdit altındaki İran'ı ayakta tutmasını bilmiştir.

Tahtına vâris olarak beş oğlu arasında Haydar Mirza'yı seçti. Babasının veliahtı olan Haydar tahtı hemen ele geçirmek için İsfahan'da kalırken, öteki kardeşleri, Doğu'da âdet olduğu üzere imparatorluğun ücra eyaletlerine sürüldü.

Şahların kuşkulu ve ihtiyatlı politikası sonucu bu şehzadeler İran içindeki aşiretlerin başkanlarına emanet edilerek başkentten uzaklaştırılıyordu. Şahların ölümü halinde bu aşiret başkanları himayeleri altındaki şehzadeleri şah yapmak için mücadeleye atılıyorlardı.

Sarayın, Muhafız Kıtası'nın, vezirlerin ve Tahmasp'ın hazinesinin efendisi olan

genç Haydar, kendini şah ilan etmekte bir zorluk çekmedi.

Fakat genç bir kadının kini, kendisinin tahtta ve hayatta ancak birkaç gün kalmasına neden oldu. Güzelliği, cesareti ve ihtirasıyla İran tahtı üzerinde nerdeyse kesin denecek bir otoriteye sahip olan bu kadın, ölen İran şahının kızı Perican Han'dı.

Haydar ile Perican, İran'ın hizmetinde çalışan bir Kafkas aşiretinin başkanı Şemkal'in yeğeni oluyordu. Şemkal ile Perican, yirmi yıldır zindanda çürüyen Tahmasp'ın bir başka oğlu İsmail Mirza'yı tahta geçirmek için anlaşmışlardı.

Tahmasp öldüğü zaman bu prenses sarayda desteksiz kalıp belki de Haydar'ın intikamına hedef olacaktı. Bunu bildiği için ertesi gün Haydar'ın ayaklarına kapandı, şimdiye kadar onun aleyhinde görünmesinin nedeni düşmanlarını ortaya çıkarmak olduğunu ileri sürerek, yeni İran şahı olarak onu tanıdığını belirtti.

Bu kadının zekâsını ve kurnazlığını bilen Haydar, hayatını bağışlamak karşılığında onu elde edeceğini anladığı için sevindi. Prensesin dayısı Şemkal ile kardeşi İsmail'in taraftarlarını ortaya çıkarması karşılığında onu İran tahtına ortak edeceğine söz verdi.

Ölüm Fermanı Taşıyan Ulağın Atı Tökezleyince

Kız kardeşinin yalvarmalarına aldanan Haydar, onun Kafkasya'daki aşiretinin yanına gitmesine izin verdi. Şemkal ve İsmail'in yandaşlarıyla görüşmeler yapıyormuş gibi davrandı ve yeni şahı tanıyan bir grup Kafkaslıyla İsfahan'a döndü.

Yalnız Şemkal'den çekinen Haydar, başkenti ve sarayının kapılarını yüzlerine kapadı.

Gece yarısı Perican'ın saraydaki adamlarından biri tarafından açılan bahçe kapısından Kafkas atlıları içeri girdi. Bahçeyi işgal eden Kafkasyalı askerlerin çıkardığı gürültüye uyanan Haydar, kadın kılığına girerek muhafızların bulunduğu kısma kaçmak istedi. Şemkal tarafından yakalandığında çarşafı yırtılınca tanıdı ve kölelerinin gözü önünde hançerlendi. Şahın muhafız alayını meydana getiren Gürcü askerler hükümdarlarının çağrısına koşmuşlardı. Önlerine çıkan Şemkal Haydar'ın kanlı kellesini üzerlerine attı. O zamana kadar Almut Kalesi'nde hapsedilen İsmail, bir kadının ihanetinin hazırladığı tahta çıkarıldı.

Yeni şah tahtı cinayetleriyle kirletecek kadar işgal etti. Kazvin Kalesi'nde hapsedilmiş olan bütün kardeşlerini idam ettirdi. Bu kıyımdan yalnız kör olduğu için Muhammed Mirza adında bir kardeşi kurtuldu. Tahmasp'ın bu oğlunun kör olması onun taht üzerinde bir hakka sahip olamayacağı görünüşünü doğurmuştu.

Fakat kör şehzadenin, biri Şiraz eyaleti Valisi Hamza Mirza, öteki Kil Kulu Han adında İran'ın en güçlü aşiretlerinden birinin başkanına emanet edilmiş, henüz çocuk yaşta iki oğlu vardı. Bir rastlantı hayatlarını kurtardı. Ölüm fermanlarını taşıyan ulağın atı tökezlemişti. Onun arkasından gelen öteki ulak Şiraz'a

Şah İsmail'in ölüm haberini getiriyordu. Ölüm fermanını taşıyan ulak gecikince Şiraz'a önce Şah'ın ölüm haberi geldi.

İsmail Şah, olağandışı yaşayışına uygun biçimde ölmüştü. Bir gece çok içki içip afyon yuttuktan sonra, sabah uyanamadı. Ölümünde bir cinayet havası sezilmesine rağmen kısa saltanat döneminde çok zalim davranması ve ahlaksız bir hayat sürmesi, ölümü nasıl meydana gelmişse gelsin herkes için ferahlatıcı bir sonuç olmuştu.

Kör Muhammed Mirza, Tahmasp'ın hayatta kalan tek oğlu olduğu için İran tahtına oturdu. İlk icraatı kız kardeşi Perican'ı idam ettirmek oldu.

Veziri Mirza Süleyman onun adına bütün İran'ı yönetiyordu. Hükümdarın çevresinde yerleşen ve imparatorluğun çeşitli eyaletlerini paylaşmış olan aşiret başkanlarının haset ve kinine hedef olan bu vezir, Sinan Paşa komutasındaki Osmanlıların istilasını başarıyla püskürtmüştü. İran'la yapılan savaşların yavaş gitmesinden memnun olmayan ve özellikle Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak amacıyla hareket eden Sokollu bu zorlu rakibini serasker ilan etti.

On yıllık komutanlığı döneminde büyük savaşlara alışmış olan Lala Mustafa Paşa, İran'a zaten pek bağlı olmayan Gürcistan üzerinden yürüyerek savaş açtı. Kafkasya ve Kırım'da olduğu gibi, Osmanlılar orada da düşmandan çok dost bulacaklarını biliyorlardı.

Gürcistan, eski Yunanların ve Komalıların söz ettikleri İberia'dır. Dağlarının sarplığı, ormanlarının sıklığı, sularının bolluğu, vadilerinin yeşilliği, yurttaşlarının enerjisi ve özellikle Doğu saraylarının kuvveti, felaketi ve mutluluğu olan kadınlarının mukayese edilmez güzelliği vardı.

Konstantin, silahının gücüyle Karadeniz kıyısındaki Yunan ve Romalılara bağlı ülkelerde Hıristiyanlığı yaymaya çalışırken, efsanevi kraliçesi Nino mucizeleriyle ülkesine yeni dini sokmayı başarmıştı. Haç şeklinde bağlanmış iki bağ çubuğu bu sihirbaz prensesin asası oluyordu. Kraliçe Tamara ile imrahorunun aşklarından olan çocukları yüzyıllarca Gürcistan'ı yönetmişlerdi. Annesinden çok daha güzel olan Tamara'nın kızı Rusudan, kendisiyle evlenip Gürcistan'ı Horasan'a katmak isteyen hükümdarla arka arkaya üç savaş yapmıştır.

Farslar, hemen hemen bütün epik şiirlerinde yer verdikleri Şirin'in ülkesi olarak Gürcistan'ı gösterirler.

Safevileri Kış ve Açlık Kurtardı

III. Murad döneminde Tiflis'te Kral David hüküm sürüyordu. Kızı Hıristiyan olmasına rağmen, Osmanlılarla sıkı ittifakın karşılığı olarak Şah Tahmasp'a eş olarak verilmişti. Lala Mustafa Paşa'yla yapılan bir savaş sonunda David başkentini bırakarak kaçtı. Gürcistan'ın diğer yarısına sahip olan prenses, galiplerle birleşerek Tiflis'i elde etmek istedi.

Fütuhatını tamamlamak için bu hükümdara pek güvenmeyen Lala Mustafa Paşa, Gürcü Kakheti Krallığı'na birkaç eyalet vermekle yetindi ve Tiflis'i meşhur

Ferhad Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın emrinde beylerbeylik yaptı. On bin kişilik bir Osmanlı birliğini Gürcistan'ın bu kilit noktasında bırakarak, kendisi daha ilerilere gitmeye hazırlandı.

Bugün Ruslar tarafından zorla işgal edilmiş olan sevimli, cengâver, ticaret merkezi zengin Tiflis kenti, eski Bitlis gibi Makedonyalı İskender tarafından kurulmuştu.

Fatihlerin büyük yolu üzerinde inşa edilmiş bir başkent olan Tiflis, büyüklüğünü gösteren putperestliğe, Hıristiyanlığa ve İslamiyete ait harabeleri ile anıtları, tepelerini ve ırmağının kıyılarını kaplar ve süsler.

Tiflis'i merkez edinen Lala Mustafa Paşa, iki yüz bin askerini Gürcistan ve Kafkasya'ya boşalttı ve İran'ın eyaletlerini ve askerini Osmanlı İmparatorluğu'na kattı.

Bütün aşiret liderleri Osmanlıları hükümran veya müttefik kabul ediyorlardı. Fakat İran'ın içinden hareket eden dört ayrı ordu Osmanlılarla yeni fetihlerini çekişmeye geliyordu. Bunlardan biri Bağdat, biri Erzurum, ikisi de Tiflis üzerine yürüyordu.

Bu son iki ordudan birinin başında, Gürcülerde ve Çerkezlerde olduğu gibi, şahın gözdelerinden bir kadın bulunuyordu. Osmanlı ordusunu bozup başlarındaki komutanını öldürürken, Özdemiroğlu Osman Paşa üç günlük bir savaş sonunda altmış bin Safevi'ye mal olacak bir zafer kazanıyor ve Şirvan eyaletini Osmanlı topraklarına katıyordu.

Osman Paşa tarafından kesilen on bin kelle Tiflis'teki serdara[2] zafer nişanesi olarak gönderildi. Kör hükümdar Muhammed Şah, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın önünden durmadan kaçıyordu. Yenik düşenlerin lehine çalışan kış ve açlık Safevileri kurtardı.

Yiyecek yokluğundan kendi haline terk edilen Tiflis, Safeviler tarafından kuşatıldı. Lala Mustafa Paşa kışı geçirmek üzere Kars'a çekildi ve o zamandan beri imparatorluğun Gürcistan'dan gelecek saldırılara karşı sağlam bir kalesi olan kenti zapt edilmez bir duruma getirmek için tahkim ettirdi.

İlkbahar geldiğinde meşhur vezirin oğlu Hasan Paşa Tiflis'in yardımına koştu ve yiyecek getirdi. Kafkasyalı kabile lideri Şemkal'in kızı ile nişanlanan Özdemiroğlu Osman Paşa, İranlılar arasında ihanete alışmış olan ve Farsları sattığı Osmanlılara karşı entrikalara girişen kayınpederinin kafasını vurdurdu.

İran'ın Yeniçerileri

Bu arada Osmanlı ordusu Kırım hanının yolladığı ve hanedandan bir prens olan Adil Giray tarafından yönetilen kırk bin kişilik Kırım Türk ordusuyla daha da güçleniyordu.

Genç, yakışıklı, yiğit ve cazip Adil Giray, Şirvan kuşatması sırasında yapılan bir çıkış hareketinde tutsak düşmüştü. Kırım Türkleri'ni hoş tutarak Osmanlılardan ayrılmak isteyen Muhammed Şah, tutsak prensi bir düşman gibi değil, bir dost olarak huzuruna kabul eti.

2 Başkomutan.

Adil Han aklı, zekâsı ile İran hareminde tanınmış şahın en genç kız kardeşinin kalbini etkiliyordu. Kısa süre sonra Kırımlı han ile Safevi prenses arasındaki aşk patlak verdi.

Durumu öğrenen İran halkı şahlarının alçaldığını, annenin suç ortaklığı yaptığını, kız kardeşin vatanını sattığını ve iki kadının ihtirasları yüzünden düşmanla işbirliği yaptıklarını sandı.

İran'ın yeniçerileri sayılan kurucular ayaklandı. Haremi işgal ettiler, Adil Han ile prensesi çekip aldılar ve kız kardeşi ile konuğunun hayatlarının bağışlanmasını dileyen şahın önünde her ikisini de boğazladılar. Ellerinden kaçırdıkları şahın annesi, intikamını almak için uzun zaman beklemedi. Başkaldırıdan birkaç gün sonra ödül verilmek bahanesiyle teker teker saraya çağırılan kurucular, cellatlar tarafından son fertlerine kadar idam edildi.

İran'ın kalbi, saray entrikaları ve ayaklanmalarla parçalanırken, Osmanlılar yavaş yavaş imparatorluğun eyaletlerini kendi egemenlikleri altına alıyorlardı.

Bu ezeli İran seferinin uzamasından sıkılan Sokollu ölümünden bir süre önce değerli vezirlerinden Sinan Paşa komutasında bir orduyu Gürcistan'a göndermişti. Ancak, Sokollu'dan sonra sadaret makamına geçen Ahmed Paşa'nın ölümünden sona sadrazam olan Sinan Paşa, İran sınırına geldiği zaman İstanbul'a geri dönme emrini aldı. Mustafa Paşa kendisini Sokollu'dan sonra sadrazam olarak görmeye alışmıştır. Boşa çıkan umutları ve hayatı boyunca beklediği amaca erişememenin verdiği üzüntüyle içtiği zehir, bu değerli komutanı bir anda Osmanlı ordusunun başından aldı.

Divan'da Kılıçlar Çekiliyor

Sadrazam ilan edilen Sinan Paşa ne kadar Tebriz üzerine yürümek istediyse de, yorgun olan ordu yeni sefere çıkmayı kabul etmedi.

Sinan Paşa komutanlarının ve askerin isteksizliği karşısında birliklerini Tiflis, Erzurum, Kars yaylalarında yerleştirmekten ve İran'la görüşmelere başlama hazırlıklarından başka bir sonuç elde edemeden İstanbul'a dönmeye razı oldu. Kör şahın bir elçisi, peşinde yılın günleri kadar hizmetkâr olduğu halde Sinan Paşa'nın arkasından İstanbul'a geldi.

İstanbul'da görüşme sürerken ordunun başında zehir içip hayatına son veren Serasker Lala Mustafa Paşa'nın yeğeni Mehmed Paşa bulunuyordu.

Mehmed Paşa Tiflis'ten pek uzak olmayan bir mevkide seksen bin kişilik bir Safevi ordusuna yenildi. Yenilgisinin nedenini emrindeki birliklerden birine komuta eden Mustafa Bey'e yorduğu için Divan toplantısında onu öldürmek istemişti. Katledileceğini anlayan Mustafa Bey kılıcını çekmiş, serdarı başından yaralamış, Diyarbakır beyini safdışı bırakmış, hemen atına atlayarak Amasya üzerinden İstanbul'a gelmiş ve padişahın adaletine sığınmıştı. Aldığı yaralara rağmen yaşayan Mehmed Paşa Kars'a kadar çekilmişti.

Annesinin ve Eşinin Etkisinde Kalan Padişah

Üst üste alınan yenilgiler ve harekâtta görülen yavaşlama genç padişahın hoşuna gitmiyordu. İstanbul'a dönen Sinan Paşa, ordu içinde disiplinin sağlanmasının tek çaresinin padişahın bizzat sefere katılmasıyla mümkün olacağına dair onu ikna etti.

III. Murad'ın annesi Nur Banu Sultan ile eşi Venedikli Safiye Sultan, uzun sürecek bir seferde onu kaybedeceklerinden çekindikleri için sadrazamın önerisine çok kızıyorlardı.

Saray hayatının kazandırdığı gevşeklikler, sefer hayatının zorluklarına katlanmasına engel oluyordu. Padişah için imparatorluk demek, köşklerini ve bahçelerini dolduran cariye ve haremağası kalabalığı demekti.

Kendisine zafer ve şan öneren sadrazamına karşı tutumu sertleştirdi. Hiddetinin asıl nedenini saklayarak, sadrazamı İran'ı yenmek yerine görüşmelere girişmekle suçladı.

Gürcistan'ı tekrar İran'a vermek için yapılan önerileri kabul etmekle suçladığı Sinan Paşa'yı, düşmanlarının "padişahın atının ayaklarının çiğnediği toprak sonsuza kadar padişahın olur" sözüne dayanarak, Malkara'ya sürdü.

Hırvat Siyavuş Paşa sadrazamlığa getirildi. Bu arada Ferhad Paşa serdar seçilerek altmış bin yeniçeri, on bin lağımcı ve üç bin topla İran'a yeni bir sefere başladı. Önce İran'ın o taraftaki kapısı sayılan Revan'ı güçlendirmekle işe başladı. Revân (Erivan) kenti adını ve menşeini Timur'un ordusuyla gelen ve bugün iki imparatorluğun (Osmanlı ve İran) sınırını besleyen sulak ve verimli ovada ilk defa pirinç ekimi iznini elde eden tüccarlardan almaktadır. Ferhad Paşa Revan'ı Osmanlı'nın sınırda müstahkem mevkii haline getirdikten sonra bütün Gürcistan'ın fethi için harekete geçti.

Bu sefere paralel bir sefer Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından Karadeniz kıyılarından itibaren Kefe'ye kadar karadan ve denizden yürütülüyordu. Seksen gün süren bir yolculuktan sonra Don Irmağı aşıldı ve Türkistan bozkırlarının içinde Derbent'e kadar ulaşıldı.

Meşaleler Savaşı

Osmanlı ordusu kışı sazdan yapılmış kulübelerin içinde geçirdi. İlkbahar geldiğinde Safevilere karşı kesin bir sonuç olmak isteyen Osman Paşa Derbent'ten ayrıldı, dört gün sonra Samur Irmağı'nın kıyısına erişti.

Başlarında yaşlı komutanları İmamkulu Han olan Safeviler de Osmanlılar kadar kalabalık bir orduyla ırmağın karşı kıyısında mevzilenmişti. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın otuz yıldır bindiği söylenilen kara atı silahların parıltısını görür görmez ırmağın sularına atıldı, arkasından bütün bir ordu geliyordu. Irmağın arkasında ovayı çevreleyen iki büyük tepeye hâkim olan Safeviler, Osmanlıların ırmaktan geçişine engel olmadılar. Mevkiin verdiği üstünlükle savaşı mutlaka kazanacaklarına inanıyorlardı. Doğacak olan güneşin zaferlerini aydınlatmasını beklediler.

Bütün savaşlarda en önemli nokta olan zaman avantajını Özdemiroğlu Osman Paşa, Safevi Türklerine kaptırmadı.

Karanlık bastırınca Osmanlı atlılarının ellerinde yakılan on binlerce meşale bir anda ovayı aydınlattı. Safeviler de kendi meşalelerini yaktı. Osman Paşa'nın kara atının kişnemesi bütün ordu tarafından duyulduğunda, bu Osmanlılarca bir zafer işareti sayıldı. Gecenin ortasında yüz bin kişi meşalelerin dumanları arasında birbirlerine girdi. Otuz bin Safevi'nin can vermesi, yirmi binin tutsak edilmesi ve Osman Paşa tarafından ırmağın kıyısına yığılan on bin kesik baş, Meşaleler Savaşı'nın anıtları oldu.

Düşmanı Bakü'ye kadar kovalayan ve kenti ele geçirdikten sonra tahkim eden Özdemiroğlu Osman Paşa, birliklerini Kafkas dağlarının vadilerinde topladı.

Orada, İran'ı yutulacak bir lokma olarak gören Ruslar, Osman Paşa'nın geri çekilen ordusuna saldırdı ve önündeki bozkırları yakarak atlarının aç kalmasını sağladılar. Rusların bu hareketi yüzünden her gün birkaç at telef oluyordu. Sonunda buzların üzerinden bir yol bulup akan Kuban Irmağı'nın suları ve Tamar ormanları ordunun durumunu düzeltmesini sağladı.

Özdemiroğlu Osman Paşa yedi ay süren savaş ve seferden sonra hareket ettiği Kefe'ye varıyordu.

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Büyük Zaferleri

Yanındaki Kırımlılar yarımadalarının kalbinde paşayı görmekten dolayı kuşkulanıyorlardı. Zaten Kırım Hanlığı Giray Hanedanı'nın çeşitli prensleri arasında şiddetli bir taht mücadelesi yüzünden parçalanmıştı.

Son hükümdarları Devlet Giray henüz ölmüştü. Bu han Rusların amansız düşmanıydı. Ordularıyla Moskova'ya kadar gitmiş, kenti yakmıştı. Fakat şöhretini bu yangına borçlu Moskova, küllerinin üzerinde daha genç, daha güçlü olarak yeniden dikilmişti.

Volga ile Don ırmaklarını birleştiren bir kanal açıp bu kente daha kolay bir yolla saldırmayı tasarlamıştı. Öldüğünde arkasında on sekiz şehzade bırakmıştı.

Hanedan yoluyla tahta geçecek hükümdarın zihni, yeteneksizliğinden ya da yaşlılığından dolayı karşı karşıya kalacakları aksaklıkları önlemek ve hem içte, hem dışta uyguladıkları politikalarını sürdürebilmek amacıyla Kırım Türkleri, Osmanlılardaki sadaret makamına benzeyen bir kurum yaratmışlardı. Devletin başında bulunan han, veliahtı olan kardeşlerinin en büyüğünü, Cengiz Han yasalarına uygun olarak vezir yani kalgay olarak seçmek zorundaydı.

Yeni Han Mehmed Giray on yedi kardeşinin en büyüğü olarak tahta geçince kardeşlerinden en büyüğüne kalgay'ık vereceğine "nureddinlik" adı altında yeni bir vezirlik makamı kurdurdu ve en küçük kardeşi Saaded Giray'ı bu tehlikeli makama getirdi.

Genç Nureddin Saaded Giray, İran ile iyi ilişkiler kurmak ve Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yardım göndermemek amacını güden görüşten yanaydı. Üç yüz bin Kırım atlısı göndereceğini vaat ediyor, fa-

kat durmadan yeni bahaneler uydurarak Osman Paşa'nın istediği yardımı yollamıyordu.

III. Murad ile Sadrazam Siyavuş Paşa, bu gecikmelerden dolayı alınıyorlar ve Osmanlıların savunucusu ve izleyicisi oldukları Cengiz Han yasasına ters düşen ve yasadışı bir biçimde kurulan "nureddinlik" makamını reddediyorlardı.

İstanbul'a yaptığı kısa ziyaret sırasında sadrazamdan gereken emirleri alan Özdemiroğlu Osman Paşa, tekrar Kırım'a geldiğinde padişah adına Mehmed Giray'ın hanlığının hükümsüz olduğunu ilan etti.

Alışılagelmiş kurallara göre şehzadelerin Mehmed Giray'dan sonra gelen en büyüğü Alp Giray'ın tahta çıkması gerekiyordu. Fakat Osmanlılar, hanlığı o sırada İstanbul'da derviş kılığında yaşayan İslam Giray'a verdi.

Türklerin desteklediği İslam Giray bir gemiyle Kırım'a geldiği zaman binlerce Kırımlı Türk'ün çılgınca gösterileri arasında karşılandı. Halkı tarafından terk edilen, Osmanlılar tarafından sevilmeyen Mehmed Giray, yanında ailesi ve davasına sadık altmış kadar atlıyla bozkırlara kaçtı.

Mevlevi İslam Giray, kardeşi Alp Giray'a kalgaylık ünvanını verdi ve ağabeylerinin takibiyle görevlendirdi. Bozkırlarda geçen şiddetli bir takipten sonra Alp Giray tarafından yakalanan Mehmed Giray yay kirişiyle boğduruldu. İran'a sempati besleyen prenslerden yavaş yavaş temizlenen Kırım Hanlığı giderek Babıâli'ye bağlı oldu.

Taht üzerinde yapılan bu darbeyle Özdemiroğlu Osman Paşa Kırım Hanlığı'nı ikinci defa İmparatorluğu'na kazandırmış oluyordu.

İran'ı çok eski zamanlardan beri Osmanlılardan koruyan Ermenistan, Kafkasya, Gürcistan ve Hazar Türkistanı gibi doğal müstahkem mevkiler ve müttefikler Özdemiroğlu Osman Paşa'nın eliyle Safevilerden koparılmıştı. Roma İmparatoru Justinyen dönemindeki komutan Belisarios'tan[3] beri şimdiye kadar hiçbir komutan üç seferde bu kadar geniş toprakları hükümdarına kazandırmıştır.

Oturduğu Yerde Toprak Kazanan Padişah

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İstanbul'a dönüşünde yapılan karşılama merasimleri şanına layık oldu. III. Murad zevk içinde yaşarken topraklar kazanmıştı. Büyük bir gururla komutanının elde ettiği zaferleri kendi üzerine aldı. Yiğit olduğu kadar mütevazı mizaçlı olan Özdemiroğlu Osman Paşa, İran ve Gürcistan fatihi olmasına karşılık Sadrazam Siyavuş Paşa'ya karşı en ufak bir kıskançlık gösteremiyordu. Sadrazam da, Osman Paşa'nın zaferden başka ihtirası olmayan bir asker olduğunu biliyordu.

Nur Banu ve Safiye sultanlar Şiiler üzerinde kazanılan bu zaferden dolayı müminler arasında etkileri artacağı için

3 Bizanslı general. (494-565). Justinianus tarafından imparatorluk ordularının başına getirildi. 558'de İstanbul'u Hun istilasından kurtardı.

çok seviniyorlardı. Bundan böyle uzak ülkelerdeki hiçbir savaş, annesi, eşi ve cariyelerinin sıcak sevgisine yenik düşmüş bir padişahı haremden ayırmakla tehdit etmeyecektir. Sultan hanımlar, padişahın Osman Paşa'ya göstereceği itibara tanık olmak için yapılan karşılama törenlerine iştirak etmeye karar verdi. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın karşılanması Roma imparatorlarının karşılanma törenlerini gölgede bırakacak görkemde oldu.

Özdemiroğlu Osman Paşa Sadrazam Oldu

10 Temmuz 1584 günü Osman Paşa'yı karşılamak isteyen padişah, saray ileri gelenleri, vezirler, askerler, Boğaz kıyısında Yalı Köşkü denilen Hünkâr Köşkü'ne yerleşmişlerdi. Özdemiroğlu Osman Paşa huzura çıkınca, padişah kendisine, "Buyur otur Osman, huzurumda yurduna hoş geldin derim!" dedi.

Bir padişahın ağzından duyulmaya alışılmamış bu sözleri anlamazdan gelen Osman Paşa yere kapandı, padişahın eteğini öptü. Padişah III. Murad bir kez daha "Otur Osman" dediyse de, Osman Paşa buyruk üzerine oturur gibi yaptı, fakat hemen ayağa kalktı.

Padişah, üç kez oturmasını buyurdu, üç kez Osman Paşa oturur oturmaz saygısından tekrar ayağa kalktı. Dördüncü kez hünkârdan kesin buyruk alan İran fatihi artık oturmak zorunda kaldı.

O zaman elinin bir hareketiyle çevresindeki vezirleri susturan padişah, "Şimdi bana o uzun seferlerini anlat bakalım Osman" dedi.

Osman Paşa sefer sırasında karşılaştıkları zorlukları, Gürcistan'da, Kafkasya'da uğradıkları yenilgileri ve kazandıkları zaferleri, Derbent'e erişmek için bozkırlarda geçen seksen günlük yürüyüşünü anlattı.

Meşaleler Savaşı'nı, Safevilerin kaçışını ve Samur Irmağı'nın kıyısına yığdığı kellelerden piramidi ayrıntılarıyla açıkladığı zaman kendisini tutamayan hükümdar, "Sen kahraman olduğu kadar, ihtiyatlı bir komutansın" diye haykırdı ve başındaki elmas taşlı sorguçu çıkararak Özdemiroğlu Osman Paşa'nın sarığına taktı.

Padişahın teveccühünü dikkatle takip eden Osman Paşa bir süre ara verdikten sonra seferlerinin öyküsüne devam etti.

Kör Şah'ın oğlu Hamza Mirza'ya karşı elde ettiği zaferin öyküsünü anlatırken, "Uğruna dövüştüğün elin ödülünü de almalısın" diyen III. Murad, belindeki son derece kıymetli murassa hançerini çıkardı ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kuşağına soktu.

Safevi şahının kahraman komutanı İmamkulu Han'ı nasıl yendiğinden söz ederken, padişah başındaki türbandan ikinci sorguçu çekerek İmamkulu Han'ın galibinin başına taktı.

Nihayet Kırım'da bazı hainlerin Osmanlı ordusuna nasıl ihanet ettiklerini, üçüncü seferinde hanın tahtan indirilişini ve idam edilişini, İslam Giray'ın han seçilmesini ve Kırım Hanlığı'nın sonsu-

za kadar Osmanoğullarının hâkimiyetine girdiğini anlatırken birden ellerini göğe kaldıran padişah, "Çok şükür Yarabbi" diye bağırdı ve kendisine bunca zafer kazandıran komutanı için yüksek sesle hayır duası etti:

"Osman, yüzün Rumeli'de ve Asya'da daima ak olsun! Kara küheylanın seni götürdüğü her yerde başarılı olasın! İnşallah Cennette adını taşıdığın atalarımızla yanı sofrada oturasın! Ve fani dünyadan göç etmeden önce neneye gidersen git daima şanının yüceleştiresin!"

Padişahın sözleri sona erince, elinin bir hareketiyle başmabeyinci Osman Paşa'yı köşkün başka bir dairesine götürdü ve kölelerin yardımıyla paşayı soyarak padişahın elbiseleri ve silahlarıyla donattı.

İran Seferi'nin öyküsünün anlatımı bir yaz gününün yarısını aldı. Padişah çeşitli sorular sorarak konuşmayı uzattıkça uzattı. Osman Paşa köşkten ayrılırken yanındakilere dönerek, "Osman'ın afyonkeş olduğu iddia edilmişti. Oysa öyle bir iptilaya sahip olsaydı benim yanımda bu kadar uzun süre kalamazdı" dedi.

Özdemiroğlu Osman Paşa gerçekte sefer yorgunluklarını üzerinden atmak için ara sıra şarap içerdi. Sonra çadırında uykuya dalar, ezan vakti uyanır, ibadetini yaptıktan sonra işi olup olmamasına göre ya görevi başına döner, ya da tekrar uyurdu. Padişahın yaptığı deneme sonunda kanaatkâr olduğu bir kez daha ortaya çıkan Osman Paşa, III. Murad'a imparatorluğun yükünü kaldıracak bir adam olarak gözüktü. Siyavuş Paşa görevden alındı, yerine Özdemiroğlu Osman Paşa sadrazam seçildi. Şimdiye kadar görülmemiş ihsanlara hedef olan Osman Paşa'nın bu makama getirilmesi İstanbul'a girdiğinden beri karşılaştığı güzel ve değerli ilginin bir devamıydı.

III. Murad İmparatorluğunda hükmetmesini biliyordu. Çünkü milletin kahramanını layık olduğu biçimde ödüllendirmişti. Fakat dışta sahip olduğu mutluluğa karşılık, bu padişah pek mutlu değildi.

Zevk içine daldıkça zihni bozuklukları artıyordu. Annesiyle sefahat hayatının düzenleyicisi Canfeda Hatun şehvet dolu isteklerini tatmin etmesi için her gün yeni bir cariyeyi koynuna sokuyordu. Bazen günde beş kez cariye değiştiriyor, çocukları durmadan artıyordu. Fakat cariyelerinden doğan her erkek çocuk hemen öldürülüyordu.

Sultan Hanımlar Bin Bir Dedikodu Taşıyorlardı

Harem'de cereyan eden rekabet ve nüfuz mücadeleleri Divan'ı bile etkiliyordu. Padişah III. Murad'ın annesi Nur Banu Sultan ile eşi Safiye Sultan her zaman aynı kişileri desteklemiyorlardı. Annesi ile kız kardeşi Siyavuş Paşa'yı tutuyorlardı. Safiye Sultan ise Siyavuş Paşa'yı oğlu Mehmed'i veliahtlıktan uzaklaştırmak ve paşanın padişahın sevgili kız kardeşinden olan iki oğlunu taht vârisi yapmak için çalışmakla suçluyordu.

Osman Paşa'nın İstanbul'a dönüşü sırasında Nur Banu Sultan'ın ölmesi Siyavuş Paşa'nın itibarını ciddi biçimde

sarsmıştı. Kayınvalidesini zehirleyerek öldürmekle suçlanan Venedikli Safiye Sultan o zamandan beri III. Murad'ın üzerinde tek başına nüfuzunu yerleştirmeye başarmıştı. Padişahın yakınlarından olan, fakat henüz yüksek mevkilere geçirilmemiş İbrahim adında bir bey, sadrazamların gizli rakibi ve bazen de en büyük engeliydi.

Haremdeki kadınlar sadrazamlardan büyük miktarda para istiyorlardı. Gözdelerin günlük harcamasının dışında, valide sultana ayrıca iki bin duka altını veriliyordu. Sultan Murad'ın hareminin dışında olan üç kadın padişahın zayıf iradesini ellerine almışlardı.

Bunlardan biri daha önce bahsettiğimiz Canfeda Hatun, diğeri de ölürken haremin yönetiminin Canfeda'ya bırakılmasını isteyen Valide Sultan Nur Banu idi.

Nur Banu'nun ölümünden sonra, egemenliği eline geçiren kadınlardan ikincisi Raziye Hanım adında bir falcıydı. Raziye Hanım'ın bir iki falı doğru çıktığı için kehanet sahibi sanılıyordu. Üçüncüsü de haremdeki kadınlara takı ve kumaş satan Yahudi kadın tüccar Kira idi. Bu Yahudi kadın, hareme kolaylıkla girip çıkması yüzünden sarayın bütün aşk ve ihtiras serüvenlerini yakından biliyordu.

II. Selim'in üç kızı, kardeşlerini Safiye Haseki Sultan'ın etkisinden çıkarmak için uğraşıyorlardı. Bunlar Sokollu'nun, Kaptanıderya Piyâle Paşa'nın ve Siyavuş Paşa'nın eşleriydi. Eski saraya çekilmiş sultan hanımlardan biri de Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'dı.

Mihrimah Sultan kızlarından birini, Ceneviz'in meşhur ailelerinden Doria'ların oğlu dönme Cağaoğlu'na vermişti. Cağaoğlu, Kanuni'nin kanından gelen bu eşi ölünce, Mihrimah Sultan'ın ikinci kızıyla evlenmişti.

Padişahla akrabalık bağları olması nedeniyle rahatça saraya girip çıkabilen bu sultan hanımlar beraberlerinde entrikalarını ve ihtiraslarını da getiriyorlardı. Sokollu'dan dul kalan Esma Sultan, pek güzel olmamasına rağmen ikinci bir evlilik yapmaya karar vermiş, kocası olarak Osmanlılara ait Macaristan'ın valisi Ali Paşa'yı seçmişti.

Ali Paşa da belki ihtirasından, belki de korkusundan, padişahın kız kardeşlerinden biriyle evlenmek için sevdiği karısını boşamayı kabul etti. Bu zalim düğüne tanık olan tarihçi Peçevi,[4] Ali Paşa'dan boşanan hanımın evden ayrılması sırasında döktüğü gözyaşlarının çokluğunu anlatabilmek için Balkan dağlarının müteessir olduğunu yazmaktadır.

Hasan Paşa ile Feridun Paşa, birincisi zenginliğinden, öteki yeteneklerinden, hükümdarın akrabası sultan hanımlarla evlenmeye uygun görüldüler. Daha ön-

4 Peçevi (İbrahim): Türk tarihçisi (bugünkü Pecuy 1574-Budin, Budapeşte 1649). Anne tarafından Sokollu Ailesi'ne mensuptur. Osmanlı-Avusturya savaşlarına (1593-1606) akrabası olan Lala Mehmed Paşa'nın yanında katıldı. Estergon (Gran) kuşatıldığında bir ay kadar kalede kaldı. Lala Mehmed Paşa'yla birlikte Eğri Seferi'ne katıldı. Diyarbakır Beylerbeyliği yaptı. Tokat (1625), Tuna ve Anadolu defterdarı oldu. Kırka yakın sancak beyliğinde, İstolni Belgrad valiliğinde (1632-1635), Bosna ve Tamışvar defterdarlığında bulundu. 1641'de emekli oldu. Kendi adıyla anılan tarihinde, 1520-1648 yıllarının olaylarını anlattı. Aslı yazma olan yapıtın bir bölümü *Tarih-i Peçevi* adıyla İstanbul'da 1864-1866 yıllarında basıldı.

ce görüldüğü gibi gözden düşen Feridun, bu gecikmiş düğünle yeniden eski itibarını buldu. Bu rahmet ve entrika dolu hayatın ortasında zaman öldüren padişah, bahçelerinin görkemi ve şehzadeleri ile cariyelerinin arasında dinlenme ve eğlenme fırsatını buluyordu.

Gündüzleri Boğaz'ın serinletici rüzgârı altında köşklerinde zamanını harcadıktan sonra, geceleri oğlu Şehzade Mehmed'e pek hoşuna giden havai fişekler artırıyordu.

Bazı zamanlar halka açık eserlerin yapımıyla ilgilenir, işçilerin çalışmasını saatlerce zevkle izlerdi. Kutsal Kâbe'yi ve Hacern-i Esved'i doğa olaylarından koruması için büyük paralar göndermiş ve onarılmasına çalışılmıştı.

Hazreti İbrahim'e izafe edilen bu karataş, Arap ve İslam efsanelerine göre dünyanın ilk yaratıldığında gökten düşmüş bir mücevherdi ve parıltısı doğan güneşin parlaklığı derecesindeydi. Fakat insanoğlunun gitgide daha fazla günah işlemesiyle taş karamaya başlamış ve ahlaksızlığın son kertesinde tamamen kararak öyle kalmıştı.

Hurafelerle ilgisi olmayan insanlar bu taşın bir göktaşı olduğunu, yeryüzüne düşerken parıldadığını, sonra sönerek yere değdiğini bu doğa olayının Doğu hurafelerinde büyütülerek Kutsal Kâbe'nin mücevheri yapıldığını bilirler.

Raziye, Saray Falcılığına Getirildi

Saray sultanların ve cariyelerin III. Murad'ın iradesi üzerindeki etkileri falcı Raziye'nin başarısına erişemiyordu. Padişah, Raziye'yi saray falcılığına getirmişti. Raziye'nin desteklediği bir bahçevan da padişahın gözüne girmeyi başarmış ve saray vaizliğine kadar yükselmişti.

Bu sahtekâr adam, İstanbul'daki bütün kiliselerin cami yapılması hakkında bir vahiy aldığını söyleyecek kadar ileri gitmiştir.

Etki altında kalan III. Murad, kentte Müslümanların sayısının arttığını, ibadet edilecek yerlerin artık adam almayacak duruma geldiğini bahane ederek kiliseleri camiye çevirmeye başlamıştır.

Fakat Avrupa elçilerinin yalvarmaları, Rumlar ile Katoliklerin döktükleri paralar bu kararın uygulanmamasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu içinde Hıristiyanlığın korunması ve ticaret serbestliğiyle ilgili ayrıcalıkların verilmesi hakkında kapitülasyonlar bu sıralarda yenilenmiştir.

Avrupa tarafından imparatorluğun barışını tehdit eden tek şey Almanya ve Macaristan'dı. Bağımsız olan Macarlar kral olarak Avusturya imparatoru Rodolphe'u seçmişlerdi. Macaristan ile Avusturya'nın aynı imparatorun altında birleşmesi Babıâli'yi çok rahatsız etmişti. Sadrazam, Avusturya elçisine hiddetini açıkça belirtmişti.

Bir gün bütün yabancı elçilerin bulunduğu bir sırada Avusturya elçisine şunları söylemişti:

"İmparator Rodolphe'un hasta ve düşkün bir prens olduğu doğru değil mi? Neden Macarlar kendi kanlarından ol-

mayan birini kral seçtiler? Bizim atasözümüze göre Almanlar hadım edilmiş beygirler, Macarlar da damızlık kısraklardır. Siz, Macarları padişahın egemenliğinden çıkarmak istiyorsunuz. Fakat eğer kendi aralarında yeni bir kral seçerlerse, imparatorunuza karşı seçtikleri yeni krallarını size kabul ettirmek için ordularımızı hiç gecikmeden Macaristan'a yollayacağız."

Avusturya ve Macaristan elçileri çıt çıkarmadan yapılan hakaretleri dinlediler ve yıllık vergilerini ödemeyi ve Osmanlılarla iyi geçinmeyi sürdürdüler.

Hazırlıkları Bir Yıl Süren Sünnet Düğünü

Bütün Asya, Avrupa ve Afrika devletlerinden, kalabalık heyetlerle III. Murad ile Safiye Sultan'ın oğullarının sünnet düğününe katılmaya geldiler. Sultan III. Murad yapılacak sünnet düğününün hafızalarda kendi saltanat döneminin en unutulmaz olayı olarak kalmasını istiyordu.

Gerçekten de, o çağların padişahlarının zenginliği ve geleneklerinin en belirli delili olarak bu sünnet düğünü hatırlanır. Ortaya konan görkem, fatih bir çoban aşiretinin iki yüzyılda padişahların tahtını nasıl bir servet yığını üzerine çıkardığını ispat etmektedir. Sünnet düğününü anlatan vakanüvislerin ve yabancı elçilerin yazıları ciltler dolduracak kadar geniştir. Tarihçi Hammer, şehzadenin sünnet düğününü yazarken Alman elçilerinin belgelerinden de yararlanmıştır.

Hammer'in sünnet düğünü öyküsünün birkaç sayfasına burada yer vereceğiz:

"Sünnet düğününü kutlaması için yapılan hazırlıklar bir yıldan fazla sürdü. 1582 yılı içinde Asya, Avrupa ve Afrika hükümdarlarına duyurular yapıldı. Yine aynı yıl içinde görevlendirilen çavuşlar imparatorluğun bütün beylerbeylerine çağrıda bulunmaya gittiler. Önemli işleri icabı gelemeyecek durumda olanlar, gelememelerinin özürünü ancak çok değerli armağanlar yollayarak kapatmaya çalışıyorlardı. İmparatorluğun eski mutfakçıbaşısı olan Karabali Bey düğün emiri, eski nişancı Hamza Bey de düğün nazırı oldu. Hamza Bey, devlet hazinesinden yarım milyon akçelik bir ödenek olarak düğün masraflarını karşılamaya hazırlandı. Her tarafta mutfaklar kuruluyordu. Bir zamanlar Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı ile İbrahim Paşa'nın evlenme ve şehzadelerin sünnet düğünlerine sahne olan Atmeydanı eski dönemlerde yapılan düğünlerin görkemini gölgede bırakacak hazırlıklara tanık oluyordu. Yapılan hazırlıkların sonucunda Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü, Osmanlı tarihinde bir eşi daha olmayan görkemde gerçekleşti."

Dört yüz adım uzunlukta ve yüz adım genişlikte olan Atmeydanı düğünün ve seyircilerin isteklerine göre düzenlendi. Geniş bir alan tahta perdelerle çevrildi ve mutfaklara ayrıldı.

Padişah, veliaht şehzade ve sultan hanımlar için yapılan köşkler ve kapalı localar İbrahim Paşa Köşkü'nün bahçesinde kuruldu. Köşkün altında aynı hat üzerinde altı ayak yüksekliğinde taştan, üzeri üç sıra tahtadan tribünler bulunan bir yapı inşa edildi.

En alt sırada yabancı devletlerin elçileri, ikinci sırada iç ve dış saray ağaları ve en üst sırada imparatorluğun beyleri, beylerbeyleri ve vezirleri oturacaktı. Bunun yanında kaptanıderya ve diğer yüksek rütbeli deniz komutanları için ayrılan on iki ayak genişliğinde, yedi ayak yüksekliğinde üstü kapalı bir balkon kuruldu.

Fransız Elçisi Ortalıkta Gözükmedi

"İbrahim Paşa Köşkü'nün tam karşısında, eskiden sadrazam Ahmed Paşa'nın köşkünün, şimdi ise Sultanahmet Camisi'nin olduğu yerde imparatorluk mehter takımı yer alıyordu. Aynı tarafta biraz daha aşağıda kubbesindeki fenerden yüzlerce ışık fışkıran İran elçisinin tribünü kurulmuştu.

İran elçisininkinin hemen yanında Fransa elçisininki geliyordu. Fransız elçisi, Avusturya İmparatorluğu'nun temsilcisine nazaran öncelik hakkı istemiş, fakat bu isteği reddedilince Hıristiyan bir krallığın temsilcisi olarak böyle putperest törenlere katılamayacağı bahanesiyle düğünün sonuna kadar ortalarda gözükmemiştir.

Bu tribün de Kırım Hanlığı'na ve Lehistan'a tahsis edilmiştir. Daha sonra serinletici içeceklerin yapıldığı büyük çadır vardı. Meydanın tam ortasında biri kırmızıya boyanmış, öteki yağla cilalanmış iki direk yer alıyordu.

Cilalı direğin üzerinde binlerce kandilden oluşan bir büyük lamba vardı. Geceleri bu lamba aşağıya doğru indirilerek meydanı aydınlatması sağlanıyordu.

Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa düğüncübaşı unvanı ile tören ve eğlenceleri düzenleyecek, Sokollu'nun damadı, Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa 'şerbetçibaşı' olacaktı.

Kılıç Ali Paşa yapılacak inşaatlara nezaret edecekti. Yeniçeri Ağası Ferhad Paşa da asayişle ilgili işlerle uğraşacaktı. Deriden garip elbiseler giymiş beş yüz kişi ellerindeki şişirilmiş tutumlara vurarak düzeni sağlamaya çalışıyorlardı.

1 Haziran günü padişah, sarayından Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa Köşkü'ne geldi. Padişahın önünde yol gösteren çavuşlar altın sırmalı üniformalar giymişlerdi. Arkasından veliaht şehzade kırmızı altın işlemeli atlastan giysisi ve iki kara tüylü sorguçuyla babası padişahı izliyordu. Sağ kulağında çok değerli bir yakut sallanıyor; sağ elinde iri bir yakut yüzük parıldıyor, kemerinde kabzası değerli taşlarla bezenmiş bir kılıç ve çelikten ağır bir zırh taşıyordu. Veliaht şehzade babasının elini öptükten sonra müzik takımları neşeli havalar çalmaya başladı.

Üç gün sonra sultan hanımlar Atmeydanı'ndaki yerlerini aldılar. Onların arkasından halka kuvvet gösterileri yapacak olan on iki Macar ve Bosnalı köle meydana girdi. Bu köleler kılıç darbeleriyle vücutlarını kesiyorlar, birbirlerini mızraklarla deliyorlardı. Birkaçının kollarına oklar saplanmıştı. Ötekilerin sırtlarına at nalı çakılmıştı. Oluk gibi kan akıyordu. Padişah yaptıkları dehşet verici gösteriden dolayı hepsini değerli armağanlarla ödüllendirdi. İçlerinden en fazla gösteri yapan, yıllık dört bin akçe gelir getirilen bir tımara sahip oldu. Fakat bu zavallıların

ikisi aldıkları yaralardan daha sonra ölünce, ileriki günlerde bu çeşit gösteriler yasaklandı.

Şekerleme olarak doğal büyüklüğünde dokuz fil, on yedi aslan, on dokuz pars, yirmi iki at, yirmi bir deve, dört zürafa, dokuz denizkızı, yirmi beş doğan, on bir leylek, sekiz turna, sekiz ördek ve daha bir sürü eşya vardı. Bütün tatlı çeşitleri on beş atla taşınıyordu. Hepsi halka dağıtıldı.

Vezirler Armağan Yarışı Yaptılar

Şekerlemelerden sonra yedi ayrı bölüme ayrılmış olan düğün alayı çıkageldi. Her biri değişik renklere boyanmış balmumundan binlerce kürenin piramit biçiminde üst üste yığılmasından oluşmuştu. Piramitlerin üzerine kuş, hayvan, meyve resimleri, aynalar, çeşitli eşyalar asılmıştı. Her biri erkeklik gücünü ve tenasül bolluğunu temsil ediyordu. Bu alayı kentin sokaklarında gezdirebilmek için bazı evler yıktırılmış, caddeler genişletilmişti.

Ertesi gün vezirlerin düğün armağanlarının kabul töreni başladı. Sadrazam Sinan Paşa padişaha zengin koşumlu beş at, veliahta ağır kumaşlardan elbiseler, her yanı altın bezenmiş üç at ve inci işlemeli at örtüsü getirdi. Hapsi kırk bin duka altını değerindeydi.

İkinci Vezir Siyavuş Paşa yirmi bin duka değerinde sekiz at ve simli kumaştan üç elbise, üçüncü Vezir Hadım Mesih Paşa, otuz bin duka altını değerinde ikisi tam koşumlu dört at ve yüz elli elbise, Cerrah Mehmed Paşa, on beş bin duka altını değerinde atlar, elbiseler, takılar, içişleri bakanı sayılan Kâhyabey Osman Paşa gümüş eşya, on bin duka altını tutarında genç Gürcü ve Çerkez oğlanları armağan ettiler.

Daha ileriki günlerde yüzlerce Rum, Arnavut vs Müslüman olmak istedi. Saraya götürülüp sünnet edilmek için başını açmak ve parmağını havaya kaldırmak yetiyordu.

Bütün düğün süresince her akşam yanında bir somun ekmek bulunan on bin tabak pilav ve boynuzlarıyla kızartılan sığırlar dağıtılıyordu. Tersaneden iki yüz köle, yerlerin temizlenmesine çalışırken elli saka durmadan halka su dağıtıyordu. Güneş battıktan sonra Atmeydanı'nda biri büyük yüz elli fener ile havai fişekler İstanbul'u gün ışığına boğuyordu.

6 Haziran'da gülünç kıyafetler giymiş çalgıcılar kenti dolaşırken, akşamleyin bir sahne kurulup, İstanbul'un kuşatmasını temsil eden bir oyun oynandı.

7 Haziran günü, Avusturya İmparatorluk Elçisi Baron da Preyner, on iki çavuş tarafından düğün törenine katılmaya davet edildi. İran elçisi iki gün önce kendisine tahsis edilen yere yerleşmişti. Lehistan Elçisi Filipovski dört iri köpek ve samur kürkler getirmişti.

Armağanlarının değerinin bin duka olduğu tahmin ediliyordu. Transilvanya beyinin temsilcisi Ladislas Szalanczy, gümüşten yedi şarap kupası, sanatkârane işlenmiş yedi tabak, iki leğen ve ikisi altın kaplamalı dört şamdan armağan etmişti. Ragusyalıların ve Boğdan ile Eflâk voyvodalarının armağanları gümüş

kupalar, kıymetli şallar ve saatlerdi. Kırım hanlarının gönderdikleri, on yük samur kürkü, bir o kadar astragan manto, beş yüz ağaçsansarı kürkü, kadınlar için altı ermin kürkü, on adet mors dişi ve yirmi genç Hıristiyan köleydi.

Fas kralının olağanüstü elçisinin sunduğu armağanlar şunlardı:

Sedef kutu içinde inci bir tespih, altın işlemeli iki seccade, üzerinde çiçekler ve ağaçlar işlenmiş dört ipek halı, altın ve değerli taşlarla süslenmiş bir koşum, pırlantayla tutturulmuş kara tüylerden bir sorguç, inci ve pırlantalarla bezenmiş üzengiler, birçok top ipek kumaş, simli dört top kumaş, altın üzerine kakılmış inciler ve kırk bin duka altını tutarında yıllık bağlılık vergisi.

Gece olunca, havai fişeklerin ışığı altına kuyruklarına yanar meşaleler bağlanmış ayılar, köpekler ve tilkiler sokaklara salındı; halk korkuyla kaçışırken seyirciler kahkahadan kırılıyordu. Daha sonra şairler veliahtın sünnet düğünü için kaleme aldıkları kasidelerini sadrazama okudular. Batı dansları ile Yahudi oyuncular bugünün eğlencelerini gece yarısına kadar devam ettirmiş oldu.

8 Haziran günü, padişah, yeniçeri ileri gelenlerine bir ziyafet verdi. Sadrazam ile yeniçeri ağası, yemeğin başkonuğu idiler. Solaklar, peykler,[5] padişahın okçuları ve mızrak darbeleriyle zırhları ve çelikten miğferleri delmeye çalıştılar. Avusturya imparatorluk elçisi maiyetiyle locasına geldi ve eğlencelere katıldı.

Hıristiyan Elçilere İmalı Gösteri

9 Haziran'da yetmiş sofra kurularak dinbilginleri, şeyhülislam, kazaskerler, kadılar, naipler, müderrisler, hocalar, şeyhler ve imamlar yemeğe davet edildi.

Padişahın locasının tam karşısına iki tane kale dikildi. Bunlardan birinde kırmızı ve sarı bayraklar asılıydı ve bir İslam kalesini temsil ediyordu. Ötekinde kırmızı ve mavi haçlar sarkıyordu ve Hıristiyan kalesini simgeliyordu. Karşılıklı şiddetli top atışından sonra birinci kalenin askerleri yakınlarında topları olduğu halde dışarı çıktı ve ikinci kaleye ilerlediler.

İkinci kalenin dört duvarı da tamamen yıkılınca Hıristiyan devletlerin elçilerine imada bulunmak amacıyla dört tane domuz çevreye kaçıştı.

Bu zekice tasarlanmış şakayı daha da anlamlı kılmak üzere saraydan getirtilen bir aslana bir domuz parçalattırıldı.

10 Haziran günü Avusturya elçisi kırk bin duka değerindeki armağanlarını padişaha sunmaya hazırlanırken, Venedik elçisinin sekiz bin duka değerinde takı ve kumaşlar armağan edeceğini duyunca, padişahın huzuruna çıkmayı akşamki eğlencelerin bitimine bıraktı.

11 Haziran'da çeşitli loncanın[6] resmi geçidi başladı. Yirmi bir gün süren bu geçiş sırasında her lonca, mesleğinin en güzel örneğini padişaha sunuyordu. III. Murad da onlara darphaneden yeni çık-

5 Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında haberci (ulak) ve muhafız, son zamanlarında bazı törenlere daha gösterişli bir nitelik kazandırma amacıyla katılan özel görevliler.

6 Aynı meslekten olan kişilerin, bir pirin yönetimi altında meydana getirdiği özel dernek. Esnaf derneği.

mış akçeler dağıttı. Derviş tarikatlarına karşı şeyhülislamın yaptığı konuşma, büyük bir sessizlik içinde dinlenildi ve binlerce 'amin' sözü ile karşılandı.

Herkes Hünerini Ortaya Koyuyordu

Geçitresmine ilk başlayan kunduracılar, altın işlemeli muazzam bir kunduravı padişaha sundular. Daha sora karagözcüler ve kuklacılar geçti. Akşam olunca Müslümanların "mühr ü Süleyman" dedikleri altı köşeli yıldız biçiminde büyük bir ateş yakıldı.

12 Haziran günü pamuk ipliği bükenler, pamuktan aslan ve deniz canavarları yapmış olarak Padişah III. Murad'ın önünden geçtiler.

13 Haziran'da kunduracı ve eğerci ustalarına ziyafet verildi. Eğerciler altı tekerlekli bir araba üzerine kurulmuş seyyar bir eyer atölyesini armağan ettiler. Gece olduğunda Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa gökyüzünde temsil ettiği kuleler, şatolar ve fillerle gösterdiği renk bolluğu bakımından o ana kadar atılanları gölgede bırakan bir havai fişek attırdı.

14 Haziran'da sipahilerin arasında bir yarışma yapıldı. Sokollu'nun dul eşinin dokuz yüz Hıristiyan kölesi Aziz George'un ejderhalarla yaptığı uğraşı temsil eden ateş dansı gösterisi yaptılar.

Atmeydanı'nda iki kalyonun birbirine bordalaması temsil edildi. Yenik düşen kalyon, sancağı arka tarafta tozlar içinde sürünerek ötekinin yedeğinde meydandan çıkarıldı.

Yine Sokollu'nun dul eşinin müzik takımı bir nevi mitolojik pantomim oynadı.

15 Haziran'da altın ve gümüş haddecileri ile pastacılar padişahlarına saygılarını sundu. Sipahi ve silahdar takımları, uzun bir değnek ucuna bağlanmış altından bir elmaya ok atışları ve at üzerinde binicilik gösterileri yaparak konukları eğlendirdiler.

16 Haziran'da çeşitli tarikatlara mensup dervişler çeşitli hünerler göstererek padişahın takdirini topladılar. Bir bölümü 'Allah' ve 'hu' diye haykırarak kendi çevresinde hızla dönüyor, kimi kızgın demirleri ağızlarına sokuyor, bıçak vs yutuyordu.

Günbatımından sonra bir Rum papazın icat ettiği havai fişek gösterisi izlendi.

17 Haziran günü ipek ipliği saranlar ile hamurcular ve şerbetçiler geçtiler. Hamurcular, hamurdan çeşitli yiyecekler yaparken, şerbetçiler de imal ettikleri rengârenk şerbetleri halka dağıtıyorlardı.

Dokumacılar son derece ince dokunmuş kumaşları padişaha sunarken, deri tabaklayanlar, altın işlemeli köseleler ile dikişsiz deri kupaları armağan ediyordu.

18'inde 'düğüncübaşı' unvanını taşıyan Rumeli beylerbeyi şerefine büyük bir şölen tertiplendi.

Sebzeciler, iplik satıcıları ile peştamalcılar sırayla padişahın önünden geçti. Yalnız altın elbiseler giydirilmiş üç yüz çırak ile geçen kuyumcuların görünümü pek görkemli oldu.

Ayın 19'unda haşağı[7] imalcileri ile mumcular, eserlerinin en güzellerini Sultan III. Murad'a sunarak törene katıldı.

Bir Sünnete Sekiz Bin Duka Altını

Kaptanıderya ile donanma subaylarına verilecek şölene ayrılan Haziranın 20'sinde çömlekçiler ile halıcılar, onların arkasından kare şeklinde kırmızı, sarı, mavi ve beyaz bayraklar taşıyan Beyoğlu ve Galata Rumları saygı geçişinde bulundu. Daha sonra cebeciler göründü, içlerinden yüz kişi altın yaldızlı eski silahları takınmışlardı. Ciltciler ile kâğıt elbiseler giymiş yüz genç oğlanla geçitresmine katıldılar. Yorgancılar simli kumaştan elbiseler giymiş ve yine simli kumaştan şilte ve yastıklar üzerine yatmış yüz elli çocuk ile padişahın huzurunda yer aldılar. Aynacılar ile çiniciler yüz elli çocuğun üzerine bir sürü ayna koymuş, böylece güneş ışınlarını seyircilere yansıtıyorlardı. Tarak yapımcı, yirmi bir gün süren loncaların geçitresmini sona erdirdiler.

7 Temmuz'da veliaht şehzade, Mehmed Paşa tarafından Atmeydanı'ndaki sarayda sünnet edildi. O günün görkemini daha da artırmak için altın ve gümüş dağıtılırken, ödülü bin duka altını olan bir at yarışı düzenlendi. Başarılı ameliyatından dolayı Cerrah Mehmed Paşa sekiz bin duka altınıyla ödüllendirildi.

"Sünnetten on iki gün sonra bir sarhoş ile bir fahişenin neden olduğu karışıklıklarda yeniçerilerle beraber sipahileri de cezalandırmak isteyen zaptiyelerin ağası, sipahilerden birini öldürünce olaylar daha da büyüdü. Birbirine giren yeniçeriler ile sipahileri Rumeli beylerbeyi, yeniçeri ağası ve sadrazam zorlukla yatıştırabildi.

22 Temmuz günü, yani sünnet düğününün başlamasından elli iki gün sonra padişah, şehzadesi ile Topkapı Sarayı'na döndü. Doğumundan iki gün önce ölen bir şehzade ile çıkan bir yangın düğünün sonunu kötü bağladı. Bu yangın sipahiler ile yeniçeriler arasında baş gösterecek manevi bir yangının işareti olarak yorumlandı."

Şehzadenin sünneti dolayısıyla yapılan bu eğlenceler hakkında böyle ayrıntılı bilgi vermemizin nedeni, bu sünnet düğününün Sultan III. Murad'ın yıllarca zihnini meşgul etmesi, hazırlıklar yapması ve henüz bütün Avrupa devletleri tarafından çekinilen bir güç olan Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu göstermesi, saray ileri gelenlerinin ve devlet büyüklerinin görkemini, elbiselerin zenginliğini, halkın zevkini ve eğlence biçimini ve çeşitli meslek kuruluşlarının nasıl örgütlendiklerini ortaya koyması bakımından önemli olmasındadır.

Utancından Kendini Zehirleyen Paşa

Açıklamaya çalıştığımız bu görkem tablosu belli başlı kişilerin anlattıklarını tamamlamaktadır. Bayramlar bir milletin örf ve âdetlerinin tarihidir.

7 Atlara eyer vurulurken, eyer ile atın sırtı arasına konulan keçeden, pamuktan, yünlüden ya da yumuşak deriden yapılan örtü.

Sünnet düğününün neşe içinde sona ermesini engelleyen bir olay oldu. Sadrazam Özdemiroğlu Osman Paşa, sonu çok acı biten, ancak adaletli olan bir harekette bulunmak zorunda kaldı.

III. Murad'ın kayınbiraderi Hasan Paşa beylerbeyi olarak bulunduğu Mısır'da, eyalet gelirlerini kendi servetini artırmak üzere kullanınca. İstanbul'a çağrıldı ve gelir gelmez Yedikule zindanlarına atıldı.

Padişah, kayınbiraderinin hayatını, ancak kız kardeşinin yalvarmaları ve gözyaşları karşılığında bağışladı.

Padişahın yakın arkadaşı İbrahim, Hasan Paşa'nın soyguncu yönetimini onarmak üzere Mısır'a atandı.

İbrahim Paşa Kahire'de geçirdiği on sekiz ayını, Hasan Paşa'nın hazinelerini sakladığı iddia edilen Mokattam Dağı'nı ve Kızıldeniz kıyısındaki bir kumsalı altüst etmekle harcadı.

Maruniler ile Lübnan Dağı'nın yüksek yaylalarını işgal eden Dürziler arasında patlak veren bir iç savaş İbrahim Paşa'yı hızla Suriye'ye yöneltti. İbrahim Paşa Sayda'ya çıkarılmış altı bin yeniçeriyle Lübnan yaylasını işgal etti. Dürzi şeflerini birbirlerine kırdırarak bütün asileri ortadan kaldırdı. Hareketinden önce İstanbul'a dört yüz asi kellesi yolladı.

Mısır ve Suriye'den toparladığı gümüş, takı ve sanat eserleri padişahın kendisine gösterdiği iyi niyete bir cevap oluşturuyordu. Bu ganimetler içinde en değerli olanı Mısırlı bir sanatçı tarafından yapılan bir taht idi. Tahtın verilen emek ve üzerine işlenmiş değerli taşlarla on milyon franklık bir değeri vardı. O zamandan beri, tahta çıkan padişahların biat törenlerinde kullanılmaktadır.

Nakit para olarak iki yüz bin duka altını, murassa iki Kuran, Kâbe'ye ait olan, üzeri değerli taşlarla işlenmiş bir örtü, yakutlarla süslenmiş üç kalkan, kadife, brokar ve muslin kumaşlar, yüz genç oğlan, on yedi zenci haremağası, on Habeş zencisi, yedi Habeşli beyaz, yetmiş Arap atı, bir fil, bir zürafa ve daha bir sürü paha biçilmez eşya İbrahim Paşa'nın armağanları arasındaydı. Paşayı seven ve onu sadrazam yapmayı düşünen III. Murad, kızı Ayşe'yi eş olarak vererek kendisini damat yaptı. Düğünlerinin zenginliği, sünnet düğününün görkemine erişti.

Avusturya'nın gizliden gizliye desteklediği iki Macar soylusu Nadasdy ve Palfy'nin çıkardıkları silahlı ayaklanmayı bastırmak üzere Macaristan'a yollanan İbrahim Paşa, savaş alanında tutsak düşen Macarlarla İstanbul'a döndü.

İmparator Rodolphe'un olağanüstü elçisi, bu tutsaklardan bazıları için af talebinde bulunmak cesaretini gösterince "Köpek!" diye bağırdı vezir.

"Neden Nadasdy'yi cesaretlendirdiniz? Niçin yıllık verginiz hâlâ padişahımıza ödenmedi?"

Sonra elçinin kuşağında duran kılıcı ve baltası alınarak gözleri önünde kırıldı.

Macar soyluları Zriny, Nadasdy ve Bathory,[8] Şehsuvar Paşa'yı Kanije'de yene-

8 1571 yılında Osmanlılar tarafından Lehistan Krallığı'na seçtirilmiş olan Etienne Bathory'nin yeğenidir.

rek ve üç bin Osmanlı askerini kılıçtan geçirerek intikamlarını aldı. Paşa ancak kaçarak ölümden kurtuldu.

Atı yorgunluktan ölünce, Tuna bataklıklarında bir süre başı boş dolaştı. Sonunda bir yolunu bularak utanç içinde İstanbul'a geldi. Fakat askeini terk etmenin verdiği ıstırapla kendini zehirledi.

Safiye Sultan'ın Mektubu Venedik Elçisinde

Lehistan Kralı Stefan Bathory'nin elçisi, ülkesi Kırım Türklerinin düşmanı olan Don Kazakları'na yardım ettiği için İstanbul'da hakarete uğradı. Bu elçi, Osmanlıları memnun edemediği için Edirne dolaylarında kafası kesilerek idam edildi. Lehistan kralı, Divan'ın isteklerine boyun eğdi ve III. Murad'ın elçilerini memnun etmek için kendisine sığınmış olan otuz üç Kazak'ı idam ettirdi.

Bir zaman sonra ölen Bathory'nin yerine hayat boyu kral seçimi için alışılagelmiş entrikalar dönmeye başladı. İsveç kralı seçildi. Tahta geçer geçmez kâtibi Zamoiski'yi İstanbul'a göndererek, Lehistan Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında mevcut eski koruma ve saygı ilişkilerinin aynen sürmesi dileğinde bulundu.

Fransa Kraliçesi Catherine de Medicis, aslen Venedikli olan Safiye Sultan'a mektupla başvurarak III. Murad'ın Osmanlı donanmasını, İspanya Kralı II. Filipe ile çarpışan Fransa donanmasının yardımına yollamasını rica etti. Safiye Sultan'ın sırdaşı olan Yahudi Kira, Catherine de Medicis'in mektuplarından birini eline geçirdi ve Safiye Sultan'ın anayurdu olan Venedik'in elçisine iletti.

İngiltere de II. Felipe'ye karşı kurulan savunma-saldırı ittifakından memnun kalmıştı.

Korkunç Saldırı

Sadrazam, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünü yutan İran seferlerini bahane ederek ittifaktan kaçındı.

Babıâli ile dost olan Venedikliler, Osmanlıların müttefiki olan Berberi denizcileri ile Afrika kıyılarında çatışmayı sürdürüyorlardı. Trablus Beylerbeyi Ramazan Paşa, isyan eden yeniçeriler tarafından öldürülünce dul karısı kendisine sadık askerler ve yüz bin altın sikkeyle İstanbul'a doğru yelken açmıştı. Yanında dört yüz köle ile kırk genç kız vardı. Ters esen rüzgârlar, gemiyi Adriyatik Denizi'ne attı.

Venedik'in elinde bulunan Zante Adası'nda Osmanlı kadırgası konuk olarak karşılandı. Fakat Venedik amirali Emmo, gemideki hazineyi duyunca Kefalonya Adası açıklarında beklemeye başladı.

Hanımlarına sadık olan üç yüz Osmanlı levendi son denizcisine kadar gemiyi savundu. Masum ve silahsız bir kadına karşı acımasız davranan Venedikliler, boğazladıkları annesinin yanında henüz süt emen çocuğunu da öldürdüler. Kırk genç kız, tayfaların hayvani isteklerine alet olduktan sonra boğularak denize atıldı.

Amiral Emmo'nun genç kardeşi bile kızlardan en güzelini seçerek, filo komutanın gözleri önünde bu kanlı tecavüze ka-

tıldı. Elindeki kız, Venedikli ve Hıristiyan olduğunu, küçükken Osmanlılar tarafından Kıbrıs'tan kaçırıldığını söyleyerek hayatı ve namusunun korunması için boşuna yalvardı. Irkı, dini, gözyaşları ve güzelliği, vahşi Venediklilerin kalbini yumuşatamadı.

Sözde barışta olan Venediklilerin Adriyatik ve Akdeniz'de ortaya koydukları cinayetler Osmanlılar arasında nefret ve intikam hislerini uyandırdı. Venedikli Safiye Sultan, daima ilk yurduna ve ırkına bağlı kaldığı için Venedik elçisinin halk tarafından parçalanmasına zorlukla engel oldu.

Venedik Senatosu'na yolladığı gizli mektuplarda, yapılan zorbalığı affettirecek bir harekette bulunmalarını, aksi halde Venedik'in elinde olan topraklara karşı genel bir saldırıyı önleyemeyeceğini bildirdi. Emmo ile kardeşi yakalanarak, kadırgalarının üzerinde kafaları kesilerek idam edildi. Yağma edilen servet ve köleler Trablus beylerbeyinin hayatta kalan akrabalarına iade edildi.

Kendi bayrakları altında işlenen bu cinayeti unutturmak için Venedik, donanmasını Osmanlıların yanında II. Felipe'ye karşı savaşa soktu. Sonunda İspanya Divan'dan ateşkes istedi. İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in elçisi bütün çabalarına rağmen İspanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir ateşkes yapılmasına engel olamadı.

Politik görüşü Avrupa sınırlarının dışına taşan Papa V. Sixte, Osmanlılara karşı ihtiyatlı davranarak Osmanlı İmparatorluğu içindeki ayrı mezheplerdeki Hıristiyan toplulukları Roma Katolik toplumu altında birleştirmek amacıyla Yunanlara, Ermenilere ve Mezopotamya Yakubilerine elçiler gönderdi. Milli nefret duygularından çok daha kuvvetli olan mezhep zihniyeti, bütün bu çabaları boşa çıkardı. Babıâli kendi egemenliği altındaki Hıristiyanlara, Papalık'ın yakınlaşma çalışmalarına hiçbir biçimde karışmadı. Yalnız Lübnan Marunileri, bir ölçüde Katolikleşmeyi kabul ettiler.

Mesih Paşa, Doksan Yaşında Sadrazam Oldu

Yaşlı Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa, doksan yaşında sevdiği cariyesinin kollarında hayata gözlerini yumdu. Nakit para ve değerli taşlardan ibaret serveti devlet hazinesine intikal etti. III. Murad'ın gözde arkadaşı İbrahim Paşa bir süre kaptanıderyalık görevini yürüttü.

Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa, yetenekleri sayesinde bu göreve atandı. Eski Mısır beylerbeyi ve Kahire'de devletin parasını zimmetine geçirmekle suçlanan Hasan Paşa Yedikule Zindanları'ndan henüz kurtulmuştu ki, Mısır da çalıp çırptığı hakkında bir başka Milanolu dönme tarafından ihbar edildi. Daha önce iki yüz bin duka altını tutarındaki servetine el koymuş olan padişah, bunun üzerine Hasan Paşa'nın hayatını bağışladığı halde, servetini iade etmedi.

İran Seferi, Sadrazam Özdemiroğlu Osman Paşa'yı bütünüyle meşgul ediyordu. Yalnızca o, tek başına sefere hazırlanıp yürütebilecek yetenekteydi. Uzun seferleri sırasında deneyim kazanmış

iki yüz bin askeri onu Erzurum yolu üzerinde, Kastamonu'da bekliyordu.

Erzurum'a geldiğinde, İran sınırı boyunca devriye görevi yapan Osmanlı birliklerini o ana kadar beceriksizce yöneten Ferhad Paşa'yı görevinden uzaklaştırdı. Özdemiroğlu Osman Paşa doğrudan doğruya Tebriz üzerine yürüdü ve Azerbeycan'ın başkentini işgal ederek yaktı.

Osmanlıların dört yeryüzü cenneti dedikleri ovalardan biri üzerinde kurulmuş olan Tebriz, kırk gün içinde yeniden inşa edildi ve Osmanlıların ileriki seferleri için bir atlama taşı olmak üzere güçlendirildi. Fakat komutanları Cağaloğlu Paşa'nın yenilmesiyle askerlerin çöllük bir arazide daha ileri gitmek istemeyişleri, serdarı geri çekilmeye zorladı.

Kör Şah'ın oğlu Hamza Mirza tarafından saldırıya uğrayan sadrazam Özdemiroğlu Osman Paşa, ağır hasta olmasına rağmen savaşa katıldı. Ancak savaşın ortasında yorgunluğa daha fazla dayanamayıp can verdi. Ölümü üzerine Osmanlı ordusunda bozgun başladı. Tarihler, otuz bin askerin Erzurum'a kaçtığını yazmaktadır. Ferhad ile Cağaloğlu paşalar ordudan artakalanları toparlamaya çalıştılar.

III. Murad savaş alanında ölen sadrazamın yerine, yılların ağırlığının artık zihnini bulandırdığı doksan yaşındaki Mesih Paşa'yı atadı. İmparatorluğun çalışan bir kafa ile güçlü bir ele en fazla ihtiyacı olduğu bir dönemde pek kolay olamayan bu seçimin tek hedefi, İbrahim Paşa'nın vezir rütbesi altında ülkeyi bir sadrazam gibi yönetmesini sağlamaktı.

Yalnız bu arada Hamza Mirza, Osmanlı ordusunun başka birliklerini durmadan yeniyor, püskürtüyordu. Kış bastırınca Kazvin'de konaklamak zorunda kaldı. İran'ın kurtarıcısı orada yeni seferlere hazırlanıyordu.

Aslında yurdunu parçalayan entrikalar imparatorluğun bu ücra köşesinde kendisine yetişmişti.

Cudi adında bir berber, tıraş etmek bahanesiyle Hamza Mirza'nın dairesine girmiş, Mirza'nın gırtlağını kesmiş ve muhafızlara yakalanmadan kaçmıştı. Bu cinayetin, İranlı Hıristiyanlara fazla yakınlık gösteren Hamza Mirza'ya karşı olan tutucu Müslümanlar tarafından düzenlendiği ileri sürülür.

Başkaları da bu cinayeti, ağabeyinin başarılarından dolayı İran tahtını garantilemesini kıskanan kardeşi İsmail Mirza'nın işletmiş olacağı düşüncesindedir.

Kör Şah, böylesine değerli bir oğulu kaybetmekten dolayı fazla yaşamadı. Sonunda İsmail Şah bunca cinayetle kana bulanan İran tahtına birkaç aylığına sahip oldu. Fakat İran'ın Kanuni Sultan Süleyman'ı veya Charlemagne'ı dünyaya gelmişti ve sakin bir yerde büyümekteydi. Bu çocuk zalim Perican'ın, Mehmed Şah'ın oğullarına karşı yürüttüğü katliamdan nasılsa kurtulmuştu. Sonunda bu şehzadeden İran'ın büyük kurtarıcısı büyük Şah Abbas çıkmıştır.

Şah Abbas İran'ın Başına Geçiyor

Kör Muhammed Şah, saltanat dönemi boyunca, âdet olduğu üzere şehzadele-

rini Horasan aşiretlerine gönderilmesi yüzünden doğumundan beri görmediği oğlunu isteyip durmuştu.

Talihsizliklerine, zarafetine ve belki de bir gün tahta çıkması olasılığına bağlanan aşiret şefleri bu rehineyi iade etmeyi reddetmişlerdir.

Bu aşiretlerden en güçlü ikisinin başında olan Ali Kulu Han ile Murşid Kulu Han, Hamza Mirza ile Şah Muhammed'in ölümü üzerine genç Abbas'ın hakları için bayrak açtılar.

Çocuğun küçük yaşına rağmen ona ata binmeyi, silah kullanmayı ve savaş yönetmeyi öğrettiler. Bu sayede İran'da yaşayan kavimlerin dikkatlerini genç taht vârisi üzerine toplayacaklarını umuyorlardı.

Önce İsmail Mirza'nın komutanlarını yenen bu iki aşiret başkanı, sonra ellerine geçirdikleri topraklarda zaferin onur ve meyvelerini paylaşmak için kendi aralarında savaşmaya başladılar.

Bu arada genç Abbas, Ali Kulu Han'ın elinde kalmıştı. Murşid Kulu Han ile yapılan bir savaşta yenik düşen öteki aşiretin atlılarının arasında bulunan Abbas'ın atı vuruldu, geleceğin şahı yerlere yuvarlandı, tam atlıların kılıçları altında can verecekken birden tanındı.

Mürşit Kulu Han'ın atlıları silahlarını fırlattılar ve Safevi oğlu Abbas'ın önünde yere kapandılar.

Mürşit Kulu Han tarafından ele geçirilen başkent kazvin'e götürülen Abbas herhangi bir itiraz ile karşılaşmadan Şah seçildi. Artık aklı eren ve taht üzerindeki haklarına kıskançlıkla sarılan bu delikanlının yerine Murşit İmparatorluğu yönetiyordu. Bir gün Murşit genç Şah'ın taraftarı tarafından Kazvin sarayında boğularak katledildi.

Kehanete Karşı Oynanan Oyun

İran'ın ezeli düşmanı Özbek Türkleri İmparatorluğun kuzey eyaletlerini ellerine geçirmişler, çocuk şahın yarattığı ayrılıklardan ve zayıflıklardan yararlanmak üzere büyük bir orduyla İran'ın içerlerine ilerliyorlardı.

Şah Abbas yanında başka komutan olmadan Özbeklerin üzerine gitti. Onların elinden Meşhed'i aldı ve Amuderya'ya kadar dayandı. Sonra Kazvin ve Tebriz'i tehdit eden Osmanlılarla karşılaşmak için batıya yöneldi.

Gürcistan Ovası'ndaki Kur Irmağı kıyılarında konaklayan Şah Abbas, askerlerini eğitirken ortak yurtlarını kurtarmak ve eski hınçlarını almak isteyen aşiretleri çevresine topluyordu. Gençliği, yakışıklılığı ve yiğitliği ırmağın iki kıyısında yerleşmiş olan iki Osmanlı ordusu arasında efsanevi bir şöhrete sahip olmasını sağlamıştı.

Kışın bir ateşkes sırasında Kur Irmağı kıyısında yanında birkaç genç kumandanıyla dolaşan şahı tanımayan Osmanlılar, bunları kendi ordugâhlarına davet ettiler. Derhal atını ırmağa süren Şah Abbas kendini tanıtmadan birkaç saat Osmanlıların yanında kaldı. Dönerken Safevi Türklerinin de konukseverliğini göstermek amacıyla Osmanlılardan birkaç kişiyi kendi ordugâhına çağırdı.

Sultan III. Murad'ın askerleri, ancak kendilerine şöhretli genç şahlarını göstermeleri karşılığında bu davete katılacaklarını belirttiler.

Şah Abbas ile beraber karşı kıyıya geçen Osmanlılar, Safevi askerinin yanlarındaki şaha yaptıkları tezahürattan, biraz önce cesaretle kendi ordugâhlarına gelen komutanın Şah Abbas olduğunu anladılar.

Çok gelişmiş olan dehası şahı çevresinin hurafe ve batıl inançlarından korumaya yetmiyordu.

Bir eliyle Özbek Türklerini, öteki eliyle Osmanlıları oyalar ve açılan talihi İran'a en unutulmaz dönemi müjdelerken, yıldızların hareketini yorumlamayan müneccimlerin sözleri, halk arasında İran'ın üzerinden felaketlerin kalkacağı, ama şahın kaçınılmaz bir uğursuzluğa uğrayacağı inancını doğurdu. Belki batıl inançtan, belki de politika gereği kehaneti başından savmak ve yazgısını değiştirmek amacıyla tahttan feragat etti ve birkaç saatliğine tahtı idama mahkûm bir suçluya bıraktı. Bu zavallı kukla şah üç gün müddetle kralların şatafatına, eğlencesine ve onuruna nail oldu.

Dördüncü gün cellata teslim edildi. Böyle bir hileyle savuşturulan kehanet, milletin taht üzerindeki kötü inancını kökünden sarsıp yok ederken, asıl şahın yerini sağlamlaştırıyordu.

Tahta yeniden çıktıktan sonra Herat yakınlarında Özbeklerle yapılan bir savaşta onları Amuderya'ya döktü. Savaşta, komutanlarından Ferhad Han'ın ihanetine uğrayan Şah Abbas, düşmanın elinden zorlukla kurtulmuştu. Şahını Özbeklerin elinden kurtaran ve Ferhad Han'ın emirlerini dinlemeyen Ali Verdi Han, şan ve şöhrete kavuştu, ayrıca Şah Abbas'ın yakınları arasına girdi.

İran İmparatorluğu'nun elinden alınmış olan Basra Körfezi ile Şiraz Ovası arasında kalan zengin Lüristan'ı yeniden fethetmek için gönderilen Ali Verdi Han, bütün bölgeyi Safevi İmparatorluğu'na kattı.

Dört bin yıldan beri o bölgeyi yöneten hanedanın son ferdi İbrahim Han, Şah Abbas'ın sarayına tutsak olarak gönderildi. Hazinesi arasında meşhur Hüsrev'in tacı bulunmuştur. Şimdiye kadar İran'a sahip olan hükümdarlar tarafından fethedilmeyen bu toprakların egemeni olan prenslerin hazinesinde yatan bu inci ve yakut işlemeli altın taç, sonunda layık olduğu başı süslemeye başlamıştı.

İngiliz Gezginleri Şah Abbas'ı Uyardı

Dünyayı merak endişesiyle olduğu kadar keşif içgüdüsü ve ticaret amacıyla da gezmeye düşkün bir millet olan İngilizler, ilk defa Şah Abbas'ı tanıyıp onun şahsında Doğu'nun yeni yaratıcısını bulmuşlardır.

İngiliz gezginlerden olaşan bir kervanın başında Sir Anthony Sherley ile kardeşi Robert Sherley ve yanlarında da otuz kadar İngiliz centilmeni bulunmaktaydı. İçlerinden pek çoğu subay, coğrafya bilgini, sanatçı ve tüccardı. Kraliçe Elizabeth'in gözdelerinden Essex kontunun korumasında tam bir Doğulu görkemi için-

de seyahat ediyorlar ve eriştikleri Doğu saraylarına ülkelerinin adını, sanatlarını, çıkarlarını ve ittifakını götürüyorlardı.

Şah Abbas'ın sarayında sıcak bir ilgiyle karşılanan İngilizler çok değerli hediyeler aldı. Sherley, Ali Verdi Han'ın dostluğunu kazandı ve Abbas'ın yanına sık sık gitmeye başladı. Bu İngiliz Safevi şahını, Osmanlılara karşı savaşmaya ikna ve teşvik etti. Şaha verdiği öğütlerle yeni kurulan piyade ordusuna Avrupa ayarında disiplin ve topçu gücü kazandırdı.

İngilizlerin aracılığıyla İran'ın çeşitli yerlerinde yaşayan Hıristiyan halka haber gönderen Şah Abbas, kendi yönetimi altında her türlü dinsel faaliyetin serbestçe yapılacağına dair güvence veriyordu. Bu güvence üzerine İran'ın kentleri yavaş yavaş dolmaya başladı.

Oradan ayrılan Sherley ve arkadaşları, kıskanç, kuşkulu ve barbar Moskova Sarayı'nın hakaretine uğradı, mallarına el konularak hapse atıldılar. Bir süre zindanda yattıktan sonra çıkan Sherley Almanya ve İtalya saraylarını gezdi ve Hıristiyan hükümdarların gereken ilgiyi ve yardımı yapmasını istedi.

Avrupa'nın desteğinden emin olan Şah Abbas, sadrazamın çekilmesinden sonra Ali Paşa'ya bırakılan Tebriz'i Osmanlıların elinde aldı. II. Felipe'nin elçisi olarak İran'a gelen Antonio Govea adında bir Portekizli rahip bu kentin düşüşünü anlatır. Revan da çok geçmeden Tebriz'in akıbetine uğradı. Bağdat'ı imparatorluğuna bağlamak isteyen Şah Abbas, önce İran'ın kuzeyindeki Osmanlı egemenliğini sona erdirmek istedi.

İranlıların Kanuni Sultan Süleyman'ı olan Şah Abbas'ı tahta geçiren ihtilaller ve zaferler sırasında İstanbul'da olup bitenleri anlatmak için biraz geriye dönelim.

Hıristiyanlara İşkence Yapan Beylerbeyilerin Kafaları Vuruldu

Doksan yaşındaki Mesih Paşa, sadaret makamını önce Malkara'ya, sonra Şam'a sürülmüş olan Sinan Paşa'ya bırakmıştı. Sinan Paşa'nın bulunduğu eyaletlerden Safiye Sultan ile haremin diğer gözdelerine yolladığı değerli armağanlar İran'daki yenilgilerini ve divan'daki beceriksizliklerini unutturmuştu.

Bu arada şeyhülislam da değiştirilmiş Türkçe ve Arapça divanlarının sahibi, mistik bir şair olan Bostanzade Efendi[9] o makama getirilmişti.

9 XVI. ve XVII. yüzyılda ilmiye sınıfından seçkin kimseler yetiştiren aile. Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Tireli Mehmed Efendi'nin oğlu Bostan Mustafa Efendi'yle tanınmaya başlandı. Ailenin yetiştirdiği en büyük şahsiyet iki kez şeyhülislamlık makamında bulunan (1589-1592 ve 1593-1598) Bostanzade Mehmed Efendi'dir (1535-1598). Bostanzade Ailesi'nden Mustafa Efendi Rumeli (1594-1595 ve 1600-1601) ve Anadolu kazaskerliklerinde (1594) bulundu. Bostanzade Mehmed Efendi de 1614 ve 1623 yıllarında Rumeli kazaskerliği makamına iki kez geçti. Bostanzade Yahya Efendi ise Anadolu (1623) ve Rumeli (1629) kazaskerliklerinde bulundu. Bundan sonra ailenin mensuplarına Yahyazadeler denildi.

10 Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın av kuşlarını yetiştiren, bunlara bakan ve av törenlerinde hizmet eden kişi.

Mekke Şerifi Ebu Nabi Kâbe'nin hayır dualarıyla birlikte, İstanbul'a Arabistan'ın saten ve pamuklu kumaşlarını, içi Hindistan'ın mis kokulu meyveleriyle dolu hindistan cevizleriyle gelmişti. Yine İstanbul'a gelen Şah Abbas'ın elçileri de ellerinden alınan eyaletlerin iadesini ve eski İran-Osmanlı sınırının, kesin sınır olarak kabul edilmesini istiyordu.

III. Murad'ın gözüne girmek isteyen Siyavuş Paşa Boğaz kıyısında masraflarını kendi cebinden karşıladığı bir yalı yaptırmış ve bunu padişaha armağan etmişti. Sulan III. Murad bin adım uzunluğunda üzeri saten ve brokar örtülerle kaplı bir tahtırevanla bu yalıya gelmişti.

Bugün saltanat süren Sultan Abdülmecid'in babası Sultan Mahmud'un adına inşa edilen sarayın yerinde olan o yalıda padişah için büyük karşılama törenleri düzenlenmişti. Sadrazamın geliri yılda bir milyon duka altına veya on milyon franga yükselmişti.

Sultan III. Murad, arkadaşı İbrahim Paşa'nın ve öteki işbirlikçilerin açgözlü vergileri artırmak istemeleri üzerine Hıristiyan tebaaya zulüm yapıldı.

Özellikle Suriye Hıristiyanları bu zulme hedef oldular. Kudüs patriği Osmanlı paşasının ihtirasına alet olmayı reddettiği için işkence yapılarak öldürüldü. Kutsal yerlerin koruyucusu Fransa ile Venedik, İspanya, Avusturya ve Napoli, dindaşlarının mallarını soyan ve onları öldüren adamın cezalandırılmasını istedi. padişah Şam ile Kudüs'e kapıcıbaşları göndererek Kudüs ve Suriye Beylerbeylerinin kafalarını vurdurdu.

Ayaklanmalar Birbirini Kovaladı

Yönetimde olduğu gibi, maliyede de düzensizlik almış yürümüştü. Ticaret işlemlerinin doğruluğunun güvencesi olan imparatorluk parası, altın sikkelerin ve alaşımların yönetimini ellerinde tutan Yahudiler tarafından bozulmuştu.

Sikkeleri basan Yahudi, padişahın hazncdarına o dönemin tarihçisi Ali Bey'in deyimiyle "badem ağacı yaprağı inceliğinde ve çiğ tanesi ağırlığında altın sikkeler" sunmuştu.

Bu sikkelerin askerlerin maaşlarının ödenmesinde kullanılması karşılığında Yahudi, haznedara iki yüz bin akçelik rüşvet önerisinde bulunmuştu. Haznedar bu öneriyi reddetti. Fakat III. Murad'ın doğancısı[10] Mehmed Bey adında bir muhasip bu rüşveti kabul etti ve yeniçerilerin maaşını eksik sikkelerle vereceğini söyledi.

Düşük değerdeki paralardan memnun olmayan yeniçeriler başkaldırdı ve sarayı sararak kelle istediler. Sadrazam Sinan Paşa ile ikinci vezir İbrahim Paşa, Doğancı Mehmed Bey'in padişahın nezdindeki itibarını çekemediklerinden yeniçeri ayaklanmasını el altından destekliyorlardı. Altmış bin yeniçeri sarayın dış kapılarını kırmış, iç avluya girerek padişahın bile kellesini istemek küstahlığında bulunuyorlardı.

10 Osmanlı Imparatorluğu'nda padişahın av kuşlarını yetiştiren, bunlara bakan ve av törenlerinde hizmet eden kişi.

Sultan III. Murad'ın vezirleriyle görüştüğü salonun içi yeniçerilerin haykırışlarıyla dolmuştu. Şimdiye kadar hiçbir biçimde padişahın ve halife'nin yüce adı bu derece düşürülmemişti.

İsyancılar, "Eğer Beylerbeyi Mehmed Paşa bize teslim edilmezse, biz gelip onu padişahın yanından alacağız!" diye haykırıyorlardı.

Sultan Murad'ın hazinesinden çıkarılan altın ve gümüş paralar yeniçerilerin önüne yığılmıştı; fakat hiçbiri haznedar ve doğancının kelleleri teslim edilmeden bu paraya dokunmayacaktı.

Gözdesini kurtarmak için başkaldıranlarla bir süre görüşen padişah, sonunda Mehmed Bey'i teslim etmekten başka çıkar yol olmadığını görerek gözyaşları içinde onu asilere teslim etti. Suçsuz ve erdem sahibi haznedar da haksız yere ihbar edildiği askerlerin eline verildi.

Yalnız Sultan Murad, Siyavuş Paşa ile İbrahim Paşa'nın isyanı el altından tahrik ettiklerini ve yönettiklerini anlamıştı. Haremine dönerken, "Kullarınım haklı isyanına bütün vezirlerimi teslim etmemekle hata ettim, asıl suçlular cezasız kaldılar" demiştir.

Askerlerin yatışmasından sonra görevlerinden azledilen Siyavuş Paşa yerini Sinan Paşa'ya bırakmıştır. Saatçi Hasan Paşa Yeniçeri Ağası olmuşur. Aynı yıl Paris'te kurulan barikat[11] kanlı olaylara yol açmıştı. III. Henry sarayında bir katilin hançer darbeleri altında can veriyordu.

Birkaç gün sonra yeniçeriler yeniden ayaklandı ve ağaları Hasan Paşa'nın sarayını yağmaladılar. Bu sefer başlarına her türlü hareketlerine göz yumacak bir imrahor, ağa olarak atandı. İsyan havası imparatorluğun bir başka ucuna kadar erişmiş, Avusturya ile ittifakın düşmanı olan eski Budin Beylerbeyi Sinan Paşa, evinde katledilmişti.

Macaristan ve İran sınırlarında bulunan askerler değeri düşük para yüzünden ayaklanmıştı. Eski Erzurum Beylerbeyi Ferhad Paşa da yeniçerileri tarafından öldürülmüştü. Macar asıllı, Padişah III. Murad'ın gözdelerinden Cafer Paşa Kars'taki kalesinde kendi askerleri tarafından kuşatılmıştı. Cafer Paşa, asilerle görüşmeler yaptı.

Bu arada çevredeki Kürk kabilelerini parayla elde etti ve onları gizlice kaleye soktu. Askerlerinin isteklerini kabul etmiş gibi yaparak onları evinde yemeğe davet etti. Geceleyin uygun bir anda iki bin isyancı askerini Kürtlere katlettirdi.

İstanbul'daki yeniçeriler ise padişahı üç kez sadrazam, şeyhülislam ve yeniçeri ağası değiştirmeye mecbur etti. Ancona'lı İtalyan dönme Halil Paşa, yeniçeri ağası olarak atandı. Daha önce üç kez sadaret makamına seçilen saray başdefterdarının kellesini isteyen sipahilerin is-

11 Barikat günleri: Mayıs 1588'te III. Henry, kentin on altı mahallesinden seçilmiş şefler tarafından davet edilen Guise dükünün Paris'e girmesini yasakladı. Dük 9 Mayıs'ta Paris'e geldi. 12 Mayıs'ta halk ayaklanarak yollara toprak dolu fıçılarla kurdukları barikat ve gerdikleri zincirlerle, kralın askerlerinin saraya girmesine engel oldu. III. Henry kaçmak zorunda kaldı. Böylece Henri de Guise Paris kralı oldu. Paris halkı 26 Ağustos 1648'de de ayaklanarak yollara barikat kurmuştur.

yanı, ancak yeniçeriler bostancılar ve harem ağalarının kılıcıyla bastırıldı.

Fakat bu olay Siyavuş Paşa'nın düşürülmesine ve yerine Sinan Paşa'nın getirilmesine neden oldu.

İstanbul'da bu ayaklanmalar sürerken, Boğdan'daki yeniçeriler Jassi adındaki prensi tahtından indirdi ve parasıyla kendilerini satın almış olan eski bir seyis, Aron'u tahta geçirdiler. Padişah bu haksız seçimi de kabul etmek zorunda kaldı.

Fransız Kralı IV. Henry, İstanbul'a M. De Breves adındaki elçisini göndererek tahta çıktığını bildiriyor ve İspanya ile olan ilişkilerine son vererek I. François dönemindeki dostluk ilişkilerini kurmak istediğini belirtiyordu. M. De Breves'in teşvikiyle, Hıristiyan ittifakın elçisi Lanscome, sadrazamın buyruğuyla Galata Kulesi'ne hapsedildi.

"Varlığımın Yıkılmak Üzere Olduğunu Hissediyorum"

Divan, orduyu meşgul etmek için bir savaş bahanesi arıyordu. Verginin ödenmesinde görülen gecikme, Hırvat eşkıyası Uskokların Osmanlı topraklarına saldırmaları ve Osmanlıların Hırvatistan'a kanlı bir sefer yapması, Avusturya ile istenen sürtüşmenin yaratılmasına neden oldu.

O zamanlar İmparator olan II. Rodolphe bütün tebaasını silah başına çağırdı ve bütün Kutsal Roma - Germen İmparatorluğu ile Avusturya'nın elinde olan Macaristan'da Türk çanı geleneğini koydurdu.

Bu çan günde üç kez çalacak ve her defasında kent, kasaba, köy halkı zalim düşmanlarına karşı dua edecek ve uyanık bulunacaktı.

Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa Kulpa'da Rodolphe'un generallerine yenildi. Avusturyalılar tarafından ırmağın sarp kıyılarına sürülen binlerce Osmanlı askeri karşı kıyıya geçmek isterken çöken köprülerle beraber sulara gömüldü. Osmanlılar o yıla "bozgun yılı" derler.

Bu biçimde başlayan savaş henüz karşılıklı olarak ilan edilmemişti. İstanbul'daki halkın hiddeti onu kendiliğinden ilan ettirdi. Ordu sadrazamın başkomutanlığında İstanbul'u terk etti. Birlikleri izleyen dervişler, haykırışları ve hareketleriyle askeri savaşa teşvik ediyorlardı.

İçlerinden bir bölümü üzerine ayı ve aslan postu giymiş, vahşi hayvanların kükremesini taklit ederek zincire vurulmuş Avusturya Elçisi Kherkwitz'i sürüklüyordu. Belgrad'a gelirken elçi sefalet ve kötü muameleden öldü. Her iki ordu tarafından gönülsüz yürütülen bu savaş, Osmanlı İmparatorluğu'na da, Almanya'ya da bir şey kazandırmadı. Yalnızca Macaristan, Eflâk ve Boğdan eyaletlerinin harap olmasına neden olan savaş karşılıklı başarılar, yenilgiler ve kıyımlarla geçti. Yeniçeriler durmadan yeni ödüller istiyordu. Sultanın hazinesi Belgrad'a yollanan ulufeler ve ödüllerle boşalmıştı.

Sefahat hayatından yorulan padişah III. Murad Boğaz'daki bahçelerinde dinlenmekle zaman geçiriyordu. Tek zevki, köşkünün pencerelerinden büyük de-

niz kuşları gibi Marmara'dan Karadeniz'e, Karadeniz'den Marmara'ya gidip gelen yelkenlileri seyretmekti.

Doğuştan sahip olduğu melankoli, hayatının son günlerinde büsbütün artıyordu. Müzik aletlerinin sesleriyle köşkünün önünden geçerken kendini selamlayan gemilerin top atışları, sefahatla körlenmiş duygularına hitap ediyor ve onu heyecanlandırıyordu.

Bütün kuvvetini elinden alan hastalığın pençesinde kıvranırken, ilk mısralarında, "Yorgunluktan kendimi hasta hissediyorum. Ey ölüm gel! Gel bu gece benim yanıma!" sözleri bulunan anlamlı bir şarkı çaldırmıştı.

Hanendeler ve sazlar bu ağır şarkıyı icra ederken köşkünün önünden geçen iki Mısır kadırgasının salvoları, Boğaz'ın içinde yankılandıktan sonra sarayın camlarının kırılmasına neden oldu.

Hasta padişah bu olayda bir kehanet aradı ve hatunlarına dönerek, "Eskiden, bütün donanmamın topları ateş ederken kırılmayan camlar iki küçük kadırganın salvosuyla parçalandı. Her şeyin yazgısı vardır. Varlığımın yıkılmak üzere olduğunu hissediyorum" demiştir.

Ertesi gece dünyayı terk etmenin verdiği ıstırap içinde hayata gözlerini yumdu. Saltanat döneminde, Kanuni Sultan Süleyman'ın satvetli dönemleri birkaç yıl yaşanmıştı. Fakat oğul, babanın yaptığını sürdüremeyecek kadar zayıftı. Sadrazam Sokollu'dan sonra, hükümdarın yorgunluğu imparatorluğa sirayet etmişti. Artık Osmanlılar için çöküş dönemi başlıyordu.

İlerki bölümlerde, daima yenmek isteyen Osmanlılar ile yeni yönetme sanatını öğrenen Hıristiyanların karşılıklı durumlarını ele alarak bu çöküşün nedenlerini inceleyeceğiz.

Ne kişileri, ne milletleri, ne de kurumları eriştikleri en yüksek noktada bırakmayan; yeryüzünde sürekli bir durgunluğu önleyen ve daha yukarı çıkamayanları ya da kendisini yenilemesini bilmeyenleri aşağı inmeye zorlayan evrensel yasa sayesinde bu çöküşü şimdiden görmeye başlıyoruz.



Soldan Sağa: Nakibül-Eşraf, Kadı, İstanbul Kadısı, Molla, Kazasker, Şeyhülislam

21. BÖLÜM

Üç Kıtada Genel Durum

Kanuni Sultan Süleyman'ın torunu Padişah III. Murad ölüm döşeğindeyken, şimdi Osmanlı İmparatorluğu'na ve Hıristiyan ülkelere kısa bir göz atalım.

Asya, Afrika ve Avrupa'nın iki büyük örgütü içinde Osmanlıların neden gerilemeye başladıklarını ve Hıristiyanların neden yükseldiğini araştıralım.

Osmanlı İmparatorluğu, devletlerin zayıf düşmesine ya da önemlerini kaybetmesine neden olacak etkinlik, toprak ve deniz kaybına henüz uğramamıştı.

Bir bütün olarak gözler önüne serilen coğrafyası, şimdiye kadar yeryüzünde görülmemiş genişlikte bir alanı kaplıyordu. Herbiri tek başına bir krallık olabilecek güçte kırk beylerbeyliğine ayrılmıştı.

Bu kırk beylerbeyilikten Avrupa'da olanlar, Macaristan, Bosna, Rumeli, Girit, Yunanistan, Ege adaları, Makedonya, Trakya, Sırbistan, Bulgaristan'dı. Afrika'daki beylerbeyilikler ise bütün Küçük Asya'yı içine alan Anadolu, Karaman, Kıbrıs Krallığı, Suriye, Mezopotamya, Gürcistan, Kafkas ülkeleri, Bağdat, Fırat kıyıları, Trabzon Krallığı, Kudüs, Basra, Musul, Diyarbakır, Kızıldeniz kıyısındaki iki Arabistan eyaleti, Aden ve Hint Denizi'nin bir bölümü, Kırım ve Türkistan'ın bir bölümüydü.

Bu eyaletlere ek olarak Babıâli'nin kendi yasalarına göre hükümdarlarını seçtiği yarı bağımsız ülkeler olan Transilvanya, Boğdan, Eflâk, Ragusa Cumhuriyeti ve bazen de Lehistan vardı. Eski dönemlerin bütün İmparatorlukları İstanbul çevresinde öyle bir biçimde toplanmışlardı ki, Osmanlı İmparatorluğu yüzölçümü, iklim, nüfus ve zenginlik bakımından Roma İmparatorluğu'nu çok çok aşıyordu.

27 Ocak 1595 günü tellâllar ve saray topu halka III. Murad'ın öldüğünü ve tahta Venedikli Safiye Sultan'ın oğlu III. Mehmed'in çıktığını ilan ederken, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu işte böyleydi.

Savaşmasını ve fethetmesini bildiği gibi yönetmesini ve egemen olmasını da bilen bir millet için ne görkemli bir mi-

ras! Fakat Doğu'da gerileyen yönetme sanatı, Batı'da gelişiyordu. İslamiyet, Osmanlıların elinde yanlış yorumlandığı için inanmaktan ve itaat altına almaktan başka bir şey bilmezken, Hıristiyanlık yaptığı fetihlerde toplumları eritme ve onlara egemen olma yoluna gidiyordu.

Hıristiyan Batı'nın Avrupa'da Yunan ve Romalılardan, Afrika'da da Mısırlılardan devraldığı bu eritme ve yönetme ruhu, sürekli eylem içinde olan kendi ırklarının, Doğu'nun ataerkil, kahraman, yiğit fakat zaferden sonra gevşeyen ırklarına kısa sürede üstün gelmesini sağlayacaktır.

Doğu ile Batı'nın Farkı

Doğu, fetihlerinden sonra dinlenmeye çekilmiş, Batı ise işe koyulmuştu. Hıristiyan hükümdarlar ve devletler birbirini denemiş, tartmış ve sonunda şu gerçeği anlamışlardı:

"Avrupa'da din ya da silah yoluyla evrensel bir imparatorluk kurmak öteki bütün milletlerin ihtiras sahiplerine ve tutuculara karşı ayaklanacağı kanlı bir hayalden başka bir şey olamaz."

Batılılar, fethetmek yerine yönetmeyi öğrenmeye büyük çaba harcıyorlardı.

Avrupalıların arasında iyi yönetimde, tarım ve sanaide, sanat ile bilimde, iş bölümünde, denizcilikte, yeni yerlerin ve kıtaların keşfedilmesinde, orduların disiplininde ve silahlandırılmasında, savaş tekniğinde sürekli rekabet vardı. Hıristiyan Batı, bu alanlarda kesin ve güvenli adımlarla ilerlerken, Doğu'da insanlar köleleştiriliyor ya da yok ediliyordu. Avrupa ülkelerinde iç savaşlar bitmiş ve unutulmuştu.

Ortodoks mezhebi ile olan çatışma artık bıkkınlık verdiğinden terk edilmek üzereydi. İttifaklar sistemi ile Avrupa dengesi, büyük ve küçük devletlerle bir konfederasyon kurulmasını sağlayan genel bir hukuk ve diplomasi yaratmıştı. Batı'daki bu konfederasyon içinde her ülke ötekinin bağımsızlığına kefil oluyordu.

Toplantılar ve görüşmeler sonunda toprakların daha adaletli ve daha milli bir şekilde paylaşılması sağlanmıştı. Şarlken'in çok geniş olan İmparatorluğu, cumhuriyetler ile krallıkların dengesini sağlayacak biçimde parçalanmış, zayıf olanlar kuvvetlilere yanaşmış, böylece Macaristan Almanya'ya, Beyaz Rusya Lehistan'a, Güney İtalya Fransa'ya, Napoli Krallığı ile Sicilya İspanya'ya, Hollanda İngiltere'ye, Venedik yeni Roma Krallığı'na bağlanmıştı.

Bir zamanlar eski Yunanistan'da bağımsız devletlerin ortak tehlike uğrunda bir savunma paktı içinde birleşmeleri gibi, Avrupa devletleri de Hıristiyan güçlerin karşılıklı rekabetini sınırlamak üzere gruplaşıyorlardı. Artık Ortaçağ'da görülen Haçlı Seferleri yerlerini Avrupa milliyeti ve uygarlığı uğruna yapılan seferlere bırakıyordu.

İşte III. Mehmed'in tahta çıktığı XVI. yüzyılın son günlerinde ve XVII. yüzyılın ilk günlerinde Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılıklı durumları böyleydi.

Sadrazam Gibi Sultan Hanım

III. Mehmed'in tahta çıkışı ile valide sultan olan Venedikli Safiye Sultan, eşi olduğu III. Murad'ın bütün saltanat döneminde de devletin gerçek sadrazamı olmuştur. Geçiş dönemini çıkarlarına uygun bir biçimde geliştirmek ve yakın bir gelecekte saltanata da sahip olmak düşüncesiyle hareket eden Safiye Sultan, oğlu Mehmed'in İstanbul'a gelişine kadar III. Murad'ın ölümünü saklamıştır. Manisa sarayında tahta çıkacağı günü bekleyen bu şehzade, Osmanlı padişahları arasında vezirlerin ya da sultan hanımların bu saray hilesine başvurdukları son hükümdar olacaktır.[1]



On Dokuz Kurban

Annesi Safiye Sultan'ın taht çevresindeki çabalarından emin olan III. Mehmed İstanbul'a ulaşmak için acele etmedi. Maiyetiyle İstanbul'a geldiği zaman babasının ölümü üzerinden on bir gün geçmişti. Tahta çıkışının ilk işareti, damarlarında bir damla kendi kanını taşıyan şehzadelerin idamı oldu. Şimdiye kadar tahta çıkmak için bu kadar geniş çapta bir kıyım yapılmamıştı.

III. Murad'ın eşlerinden ve haremindeki sayısız cariyelerinden yüz iki çocuğu olmuştu. Öldüğü zaman sarayında yirmi yedi kızı, yirmi oğlu vardı. İmparatorluk yasası kızların, oğulların öldürülmesi koşuluyla yaşamalarına izin veriyordu. Fakat şehzadeler ne olursa olsun öldürülüyordu. Beşikteki ve olgun yaştaki tam on dokuz kardeş saray topunun babalarının ölüm ilanını vermesiyle kendi idamlarının hükmünü duymuş oldular. Gerçekte Hıristiyan olan ve Venedikli dostlarıyla çok sıkı arkadaşlığı bulunan Safiye Sultan, Osmanlıların bu kanlı imparatorluk yasasını öyle benimsemişti ki, bunca idam karşısında en ufak kaygı ve acıma duygusu göstermedi.

İmparatorluğun selameti uğruna verilen bu kurbanlardan yalnızca deha ve kültür sahibi bir şehzade büyük bir merhamet toplamıştır.

III. Mehmed

1 Devlet yönetiminde deneyim sahibi olmaları için valilik rütbesiyle taşrada bulunan veliaht şehzadeler başkente gelip tahta çıkıncaya kadar selefinin ölümünü gizli tutmak Osmanlı tarihinde adeta bir gelenek haline gelmiştir. III. Murad, ölümü bir süre gizlenen padişahların yedincisidir. I. Mehmed'in ölümü kırk bir gün, II. Murad'ın ölümü on iki on üç ya da on altı gün, Fatih Sultan Mehmed'in ölümü bir gün, Yavuz Sultan Selim'in ölümü dokuz gün, Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü kırk sekiz gün, II. Selim'in ölümü yedi gün ve III. Murad'ın ölümü de Manisa Valiliği'nde bulunan büyük oğlu veliaht Şehzade Mehmed İstanbul'a gelip tahta çıkıncaya kadar on bir gün gizli tutulmuştur.

Bu Şehzade, III. Murad'ın ikinci oğlu Mustafa'dır.[2] Şehzade Mustafa, o sıralarda olgun yaşta bulunuyor, mizaç itibariyle atası Kanuni Sultan Süleyman'ı andırıyordu. Fakat yazgısı onu ölüme mahkûm etmişti. Zarafetinin, karakterinin ve doğuştan sahip olduğu dehasının şöhreti bütün imparatorluğa yayılmıştı. Adının çevresinde gizemli bir sevgi halesi vardı. Ancak halk arasında sahip olduğu bu sevgi idamını daha da kesinleştiriyordu. Dönemin en büyük lirik şairlerinden Baki'nin öğrencisi olan Şehzade Mustafa, doğuştan ölüme mahkûm olmasına asla itiraz etmemişti. Yalnız idamından bir gece önce dünyaya veda eden ve her satırı gözyaşlarıyla ıslanmış son derece dokunaklı ve tevekkül dolu bir ağıt kaleme almıştı.

Büyük kıyımın dramı, görevli dilsizlerin yankılanmayan cinayetleri içinde gömülü kalmıştır. Devletin işlediği cinayetlerde sessizlik gerekir. Onun içindir ki Doğu imparatorluklarında cellat olanların dilleri koparılır.

Geceki idamlar ancak ertesi gün taht salonunda yığılmış on dokuz cesetle ortaya çıktı ve hepsi babalarının gömüldüğü caminin yanında toprağa verildi.

Safiye Sultan'ın Etkisi

İran savaşlarından iyice yorgun düşmüş olan Ferhad Paşa, Sinan Paşa'nın yerine yeniden sadrazam seçildi. Ferhad Paşa, Safiye Sultan'ın kızlarından biriyle evlenmişti. Valide sultan haremin karanlıklarından, oğlu III. Mehmed döneminde imparatorluğu, eşi III. Murad döneminden daha kesin bir biçimde yönetmeye başlamıştı.

Ferhad Paşa, Almanlar ile Macarların Eflâk'a yaptıkları kanlı akınların öcünü almak için orduyu Tuna'da toplayarak savaşa götürdü. Sipahiler ücretlerinde ve ödüllerinde bir artış yapılmadığı takdirde sefere katılmayı reddettiler. Sadrazam yeniçerileri elde ederek sipahilerin başkaldıran grubunu dağıttı. Kendisi gibi Safiye Sultan'ın damatları olan iki eski vezir, Cağaloğlu ve Siyavuş paşaları sürdürdü. Bu vezirin, Ferhad Paşa'nın saygınlığını yok etmek için sipahileri ayaklanmaya kışkırttığından kuşkulanılıyordu.

Ulahların Giurgewo'daki Osmanlı garnizonunu basmaları ordunun Eflâk üzerine yürüyüşünü çabuklaştırdı. Ancak daha yarı yoldayken, gece yeniçerilerin sadrazamın otağı önünde asılı duran tuğlaları koparmaları ve sadrazamın işareti olan altın halkayı çalmaları bir yenilgi haberi gibi gözüktü.

III. Murad'ın eski yakın arkadaşı Damat İbrahim Paşa, Ferhad Paşa'nın yokluğunda kaymakam seçildi.

Bu rütbeye sahip olan kimse, sadrazamın yokluğunda başkentte ve imparatorluğun öteki yerlerinde onun bütün yetkilerine sahip oluyordu. Sadrazam makamına ihtirası olan Damat İbrahim Paşa, bu otoriteyi Ferhad Paşa'yı gözden düşürmek yolunda kullandı.

2 Boğdurularak idam edilen şehzadelerin en büyüğü olan Sultan Mustafa, babası öldüğü zaman kaçınılmaz sonu sezmiştir. Bu duygusunu bir beyitle ifade ettiği söylenir: "Nasiyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilemedim / Ah kim b gülşen-i âlemde herkiz gülemedim".

Ülkenin Batısında Bozgun Vardı

Sadrazam, ordunun Tuna üzerinden Eflâk'a geçişine nezaret ederken, İbrahim Paşa, genç padişahtan Ferhad Paşa'nın idam fermanını çıkartıyordu.

Suçu, isyan eden sipahilere "Eğer disiplin altına girmezlerse eşlerinin kısırlaştırılacağını" söylemekti. Müslümanlara çok ağır gelen bu beddua paşanın düşmanları tarafından askerlere yapılan affedilmez bir hakaret olarak kabul edilmişti. Saraydaki taraftarlarından ve eşinden, İstanbul'da aleyhine hazırlanan dalavereleri öğrenen Ferhad Paşa, imparatorluk tarihinde ilk kez boynunu tevekkülle efendisinin yağlı kemendine uzatmayan sadrazam oldu.

Cellatların gelmesinden önce kendisine sadık üç bin tımarlı atlısıyla karargâhtan ayrıldı ve İstanbul'a yürümeye başladı.

İbrahim Paşa'nın sadrazam yaptırdığı Sinan Paşa da yirmi bin yeniçerinin başında komutansız kalan ordunun yanına gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı. Birbirlerine düşman iki sadrazam Ostranice yakınlarında karşılaştı.

Sinan Paşa yeniçerilerine, "Asinin kellesi benim, hazinesi sizindir" dedi.

Karşısındaki ordunun sayıca üstünlüğünden çekinen Ferhad Paşa, atlılarıyla gerideki tepelere çekildi ve uzaktan yeniçerilerin çadırlarını ve servetini yağmalamasını izledi. Daha sonra Bulgaristan ormanlarına girdi ve izini kaybettirerek İstanbul yolundaki çiftliğine erişti.

Kayınvalidesi Safiye Sultan'ın arabuluculuğu ve defterdarı Salomon'un onun adına padişaha yolladığı armağanlar sayesinde nihayet III. Mehmed'in affını kazandı. Padişah kendisine bir hattı şerif yollayarak Litrof'taki çiftliğinde yaşamasına izin verdiğini belirtti.

Talihsiz Ferhad Paşa yakınlarının gösterişsiz kutlamalarını ve ziyaretlerini kabul ederken bostancıbaşı gelerek onu Yedikule Zindanları'na götürdü. Orada üç gün kaldıktan sonra boğduruldu. Safiye Sultan'ın damadını kurtarmak için gösterdiği çabalar boşa gitmişti.

Kötü bir rastlantı padişahın, Ferhad Paşa'nın yaygın otoritesine kızmasına neden olmuştu. Ferhad Paşa'nın affedildiği ve çiftliğinde yaşadığı sıralarda Macaristan'a sefere giden Cağaloğlu Paşa, eski sadrazamın atlarını satın almak istemişti. Valide sultan Cağaloğlu Paşa'yı çağırtmış ve damadının atlarını satın almasını yasaklamıştı.

Bu yasak Cağaoğlu Paşa'da valide sultanın Ferhad Paşa'yı yeniden iktidara getireceği kanısını uyandırmıştı. Bu durumu padişaha anlatmıştı. Kendisinin buyruklarına sessizce karşı çıkan annesinin durumuna öfkelenen padişah da, Ferhad Paşa'nın kellesini İbrahim Paşa'ya teslim etmekte gecikmemişti.

Sinan Paşa'nın Eflâk'taki seferi yenilgilerle başladı. Kalugeran bataklıklarında verilen uzun bir savaştan sonra Osmanlı ordusu tamamen bozguna uğradı. Sadrazam Sinan Paşa bile atıyla beraber bataklığa yarı yarıya gömüldü ve ancak ileride Batakçı Hasan adıyla anılacak olan bir askerin cesareti sayesinde ölümden

kurtuldu. Bir Ulah tutsağı kendisini ölüme atarak Osmanlı ordusunun barut fıçılarını ateşledi.

Yeni bir ordu kuran Sadrazam Sinan Paşa, Tergovischt'e yürüdü. Ulahların asi voyvodası Mihail, birkaç gün süren bir kuşatmadan sonra sadrazamı Tergovischt'ten çıkardı. Sinan Paşa, ordusunda kalanlarla yeniden Bükreş'e döndü. Mihail onu tekrar Tuna üzerinden geçerken yakaladı, altlarındaki köprüyü havaya uçurarak bütün topçu birliklerini sulara gömdü.

Eflâk'ta sadrazamın başına bu felaketler gelirken, Prens Mansfeld'in komutası altında birleşik Alman ve Macar kuvvetleri Macaristan'daki meşhur Estergon Kalesi'ni kuşatıyorlardı. Sadrazamın oğlu Sinanpaşazâde Mehmed Paşa Estergon'u kurtarmak isterken üçüncü bir orduyu kaybetti.

Estergon'da Kıyım

Estergon, kahraman savunucu Sancakbeyi Kara Ali Bey'in şehit düşmesi üzerine teslim oldu. Türk kadınlarına ve çocuklarına, yaşamlarını ve mallarını güvence altına alan bir anlaşmanın yapılmasına rağmen Avusturyalıların ve Macarların uyguladıkları yağma, saldırı ve kıyım galiplerin insanlık anlayışının bir yüz karası oldu.

Estergon'un Osmanlılar tarafından fethi sırasında korunan ve saygı gören anıtlar, heykeller, tablolar, kütüphaneler Avusturyalı askerlerin demir ve ateşi altında tamamen yok edildi.

Bu yenilgilerden sonra imparatorluğun bütün bir cephesinin yıkılır gibi olduğu görüldü.

Varna, Kile, İsmail, Silistre, Rusçuk, Bükreş, Akkerman kale ve kentleri, ittifak halinde olan Ulahların, Avusturyalıların ve Macarların eline düştü.

Dehşet havası İstanbul saraylarını bile sarsmıştı. Padişah Okmeydanı'nda toplu namaz kıldırarak halktan Avrupa sınırlarında yeniden başarı sağlaması için Allah'a dua etmesini istedi. Bu yakarışlara, savaşın getirdiği felaketlerin yanı sıra bir de doğanın neden olduğu deprem felaketi yanıt verdi. Hemen hemen tek başına denecek kadar yalnız kalan sadrazam İstanbul'a geldiğinde padişahın hakaretine uğradı ve sadrazamların geleneksel sürgün yeri olan Malkara'ya dördüncü kez hareket etti.

Padişahın sütannesinin oğlu Lala Mehmed Paşa haremdeki kadınların çabasıyla sadrazam ilan edildi.

Saraya çavuş olarak girmiş, padişahın sütkardeşi olmasından yararlanarak defterdar ve nihayet III. Mehmed'in lalası olmuştu. Seçildiği en yüksek makamda ancak üç gün kalabildi. Ecel sadarette fazla kalmasına izin vermedi.

Seksen yaşındaki Sinan Paşa taht çevresindeki tehlikeleri bir kez daha göğüslemek üzere Malkara'daki sürgün yerinden çağrıldı. Bu beşinci sadrazamlığıydı. İlerlemiş yaşına rağmen ihtirasından da, sertliğinden de bir şey kaybetmemişti.

Osmanlı tarihçileri onu, yedi kez sürgüne gönderilen, yedi kez de konsül seçi-

len, fakat her zaman gaddar olan Romalı Marius'a benzetirler.

Yaşamı İktidarda ve Sürgünde Geçen Paşa

Ferhad Paşa'yı safdışı etmek için İbrahim Paşa'yla başlangıçta işbirliği yapmış olan Sadrazam Sinan Paşa, daha ilk Divan toplantısında onun en koyu muhalifi olduğunu ortaya koydu. Osmanlıların dönen talihini ve yenilgilerini birinin üzerine yıkmak gerekiyordu.

İbrahim Paşa'ya dönerek, "Kaymakam sıfatınla milletin üzerine bu felaketleri çeken sensin. Cepheye daima isyancı askerlerle yeteneksiz komutanlar gönderdin!" dedi.

Tam İbrahim Paşa padişahın huzurunda suçlamalara yanıt vermeye çalışırken ayağa kalkan Sinan Paşa, onu kemerinden tuttuğu gibi salonun dışına çıkardı ve şöyle dedi:

"Benim ihtiyar ve âciz olduğum söyleniyor. Eğer İbrahim benim kudretsiz olduğuma inanıyorsa çıksın, avluya insin ve benimle ister elleriyle, isterse at üzerinde kılıçla dövüşsün ve padişah galip gelene hükümeti versin!"

İhtiyar devlet adamının çabasını gören padişah, gençliğinden utandı ve sonunda Sinan Paşa'nın ısrarlarına dayanamayarak yüz elli bin kişinin başında Tuna'ya doğru sefere çıktı.

Sadrazam Sinan Paşa tasarladığı, hazırladığı ve komutanlığını yapacağı seferin başında öldü.

Arkasında bıraktığı miras bir kralın hazinesine eşitti. Uzun yaşamı sırasında Avrupa'dan, Asya'dan ve Afrika'dan oluk gibi servet akmıştı.

Hazinesinde şunlar bulunuyordu:

Yirmi kasa külçe altın, iri inci tanelerinden on beş tespih, otuz parça elmas, içi altın tozu dolu yirmi kavanoz, yine altından yirmi ibrik, çok değerli satranç takımı, üzeri pırlanta işlemeli deriden masa kilimi, on altı değerli şömine siperi, on altı at eğeri, otuz dört üzengi, yakut işlemeli otuz iki zırh, yüz kırk miğfer, yüz yirmi kuşak, değerli taşlarla bezenmiş on altı pazubent, oyma gümüşten yemek takımları, altı yüz samur ve vaşak kürkü, yakaları tilki kürkü kaplı otuz üstlük, ipek ve simle dokunmuş iki yüz parça kumaş, dokuz yüz Rusya sincabı kürkü, altı yüz bin duka altını ve iki milyon gümüş akçe.

Komutanların ve vezirlerin son günlerinde hazinelerin ve taşınabilir eşyalarının yeraltında mahzenlerde bulunması servetlere el konulmasından ne kadar çekinildiğini ve Osmanlı İmparatorluğu'nda mülkiyet hakkı üzerinde ne kadar zayıf bir güvence olduğunu ortaya koymaktadır.

İşletilmeyen ya da saklanan servetler ülkeyi zenginleştireceğine fakir düşürüyordu. Yararlı olan tek zenginlik toprağa bağlanan ve emekle geri alınan tarımdaydı.

Meksika'nın altını nasıl İspanya'yı fakirleştirmeye başlamışsa, Doğu'nun ve Batı'nın hazineleri de Osmanlıları yok-

sul düşürecektir. Sonunda Damat İbrahim Paşa isteğine kavuştu ve sadrazam oldu.

Haremde Kıyım Planı

Valide sultan oğlunun Tuna boylarına sefere çıkmasından kaygı duyuyordu.

Oğlunun adı altında egemenlik sürmeye alışmış olan Safiye Sultan, III. Mehmed'in yanından uzaklaşmasının verdiği umutsuzluk içinde, doğuştan Venedikli ve Hıristiyan olmasına rağmen, imparatorluk sınırları içinde yaşayan bütün Hıristiyanların öldürülmeleri için dolaplar çeviriyordu.

Safiye Sultan, oğlunun gözünü kana bürüyen ve Saint Barthélemy Kıyımı'nı yaratan Catherine de Medicis'in[3] oynadığı rolü tekrarlamak istiyordu. Bu kıyımın yaratacağı dehşet, gerçekleşmeye fırsat bulamadan tasarlandığı haremde kaldı. Padişah yalnızca başkentte hangi tarihten beri oturdukları bilinemeyen Rumları İstanbul dışına sürmekle yetindi. Sefere çıkışında annesini avutmak isteyen Sultan III. Mehmed, valide sultanın maaşına üç bin akçe ve yıllık tuvalet masrafları için de bir milyon akçe bağışta bulundu.

III. Mehmed 20 Haziran 1596 günü İstanbul'u terk etti. Sadrazam İbrahim Paşa, orduya başkomutanlık yapıyordu. Devlet kâtibi Hoca Sadeddin Efendi, sadrazamın yanında iç ve dışişleri yönetiyordu. Devlet yönetiminde ikinci derecede bir görevde bulanan Hoca Sadeddin Efendi, seferin ruhu olmuştur.

Macaristan'da Eğri Kalesi'nin önüne gelindiğinde, padişah, "Bindiğim at ve kuşandığım kılıç üzerine ant içerim ki, teslim olduğunuz takdirde sizleri serbest bırakacağım" dedi. Teslim olmayan Eğri, İbrahim Paşa'nın gülleleri altında on iki gün dayandıktan sonra düştü.

Daha önce Hatwan'da teslim olan Osmanlıların derisini yüzerek öldüren Almanlara karşılık olarak, Eğri'de ele geçen tutsaklar kılıçtan geçirildi.

Arşidük Maximilian, Transilvanya'nın asi prensi Zsigmond Batthory ve yine asi Eflâk Voyvodası Mihail üç ayrı orduyla Eğri'yi çekişmek üzere Osmanlıların üzerine yürüyordu. Müttefiklerin öncü kuvvetleri Sokolluzade Hasan Paşa'yı püskürtmüştü. Padişahın Divanı'nda geri çekilmekten söz ediliyordu.

Sokolluzade toplantı sırasında heyecanla, "Bir padişahın yok yere düşmana sırt çevirmesi işitilmiş şey değildir!" diye haykırıyordu.

Kanuni döneminde alınan kararlara alışmış olan Hoca Sadeddin Efendi Hasan Paşa'yı destekliyor ve duraksayan padişahın önünde örnek bir cesaretle, "Bu öyle bir durumdur ki, ikinci derecede adamlar kullanılmaz, bizzat padişahın varlığı bir onur ve ihtiyaç sorunudur" diyordu.

3 (1519-1589) Papa VII. Clemens'in yeğeni. Sonradan II. Henri unvanıyla kral olan I. François'nın oğluyla evlendi (1533). IX. Charles'ın tahta çıkmasıyla naipliğe getirilen Catherine politikada büyük yetkilere sahip oldu. Din kavgaları arasında kalınca Katolik ve Protestanlar arasında onarılmaz bir durum yaratmaktan sakındı. Ancak 1562'de Wassy kıyımından sonra Katoliklerin safına itildi.

Birkaç gün sonra Orduyu Hümayun düşmanın üzerine doğru ilerlemeye başladı.

İstanbul'u Özlüyordu

Valide sultan oğlunu İstanbul'a getirmek için türlü dolaplar çeviriyordu. Padişah da annesinin isteğini gönülden destekliyor, fakat geri dönmesinin vezirler tarafından istendiği havasını yaratmaya çalışıyordu. Sadrazama yazdığı bir mektupta, "Lala, seni burada başkomutan olarak bırakarak İstanbul'a dönmemde ne gibi sakıncalar olabilir?" diye soruyordu.

Damat İbrahim Paşa, padişahın orduyu terk etme isteğine karşı cesaretle karşı koydu. Çünkü padişahın varlığı askerlere çaba ve itaati sağlayabilirdi. Geri dönmek yerine, zorla savaş alanına sürüklenmiş gibi olan III. Mehmed, 26 Ekim 1596 tarihinde Almanları ve Macarları yöneten Arşidük Maximilian ile savaşa girdi.

I. Bayezid döneminde Niğbolu'da ve II. Murad döneminde Varna'daki savaşlar gözardı edilirse, Osmanlılarla Haçlılar arasında Tuna'ya sahip çıkma bakımından en önemli savaş bu savaştır. Dört yüz bin askerle dolan ovayı sonbaharın ilk yağmurları tam bir bataklığa çevirmişti.

Osmanlı ordusunun sağ kanadında Rumeli ordusu yer alacakken, bu kanat alışılmışın dışında Anadolu ordusu'na verilmişti. Rumeli ordusu sol kanatı tutmuştu. Cenevizli dönme bir ailenin oğlu olan ve hem karada, hem de denizde yaptığı bunca hizmetle artık Osmanlı sayılan Cağaloğlu Paşa, ateşli Diyarbakır atlılarıyla öncü kuvvetleri oluşturuyordu.

Savaş deneyimi olmayan padişah, savaş hattının tam ortasında biraz yüksekçe bir çıkıntının üzerinde yer almıştı. Kutsal sancak başının üzerinde dalgalanıyordu. Anadolu askerinden oluşan altı bölük padişahın kişisel korumasıyla görevliydi, barış zamanında olduğu kadar, savaş işlerinde de deneyim ve deha sahibi olan Hoca Sadeddin Efendi durumu anında padişaha açıklamak için yanında duruyordu.

Ordunun ağırlıkları padişahın bulunduğu tepe üzerinde yapay bir engel oluşturacak biçimde yığılmıştı. Ordunun öteki birliklerinden ayrılmış olan yeniçeriler, bir bataklığın kenarında eski bir kilise harabesinin yanında mevzilenmişti. Osmanlıların pek akıllıca olmayan bir biçimde zincirle birbirine bağladıkları yüz yirmi top kaygı verici biçimde ve hareketten yoksun bir kale gibi yeniçeriler ile Anadolu askerinin arasında bulunuyordu.

Deneyimli bir komutan olan Maximilian, Osmanlıları merkezden deşip geçmek için ordusunu koni biçiminde dizmişti. Daha ilk saldırıda Sultan III. Mehmed'in savaşı izlediği tepenin önündeki hatlar yarıldı.

Osmanlıların birbirinden kopan hatlarının arasından geçen bölükler yalın kılıç Otağı Hümayun'un çevresine yaklaşmışlardı. Her taraftan akıp gelen Macar atlılarının bütün kaçış yollarını tıkadığını gören padişah birden korkuya kapıldı, fakat bir anda ellerine geçirdikleri silahlarla yardıma koşan oduncular, çadırcılar, uşaklar, deveciler ve aşçılar düşmanı püskürterek padişahlarını kurtardı.

Sonunda Hoca Sadeddin Efendi, Sultan III. Mehmed'i arabaların ve develerin oluşturduğu hattın gerisine götürdü ve Müteferrika Ağası[4] Yunus Bey'in çadırına soktu.

Padişaha "Kaygılanmayın, sabır zaferi getirecek ve talih yenilgiyi önleyecektir!" dedi. Yüreklerin ağza geldiği bir anda, telaş ortasında sarf edilen bu sözler III. Mehmed'e yeniden umut verdi. Hünkâra, Hz. Muhammed'in hırkası giydirildi.

Savaş Alanında İki Sadrazam

Dağılan yeniçeriler, yeniden padişahlarını görünce toplanmaya başladı. Öncü kuvvetleriyle dağılmış Alman birliklerine darbe vurmak için uygun zamanı kollayan Cağaloğlu Paşa, hemen padişahın yardımına koştu. İmparatorluk çadırlarına ulaşan Alman askerlerinin gördükleri manzara karşısında kendilerinden geçtikleri ve zaferden çok ganimeti paylaşmayı düşündükleri fark ediliyordu.

Ordunun servetini muhafaza eden sandıklar çoktan balta darbeleri altında paralanmış, çil çil altınlar askerlerin avuçlarında dolaşıyordu. Bir anda üzerlerine inen Cağaloğlu Paşa hepsini kılıçtan geçirdi.

Dağılmış olan Macar ve Almanlar yok edildi. Kılıçtan kellesini kurtaranlar da kaçarken bataklığın çamurunda boğuldular.

Bir an merkezde kopan iki Osmanlı kanadı, tepe üzerinde Peygamber'in sancağını görünce toparlandı ve birleşmeye başladı.

Atlılarını ve topçularını kaybeden Maximilian'ın ordusu tamamen kuşatıldı ve geçici bir zafer korkunç bir geri çekilme durumuna geldi. Elli bin Alman bataklıklarda can verirken, yüz yirmi parça top Osmanlıların eline geçiyordu. Gün batarken artık önlerinde tek bir düşman askeri bile görünmüyordu.

Sadrazam İbrahim Paşa, Asya'nın en hızlı atlılarıyla düşmanı kovalayarak zaferi perçinledi. Otağı'na dönen padişah komutanlarının kutlamalarını kabul ediyordu.

Padişah III. Mehmed, Hoca Sadeddin Efendi sayesinde birkaç saat zarfında Osmanlı ordusunun kaybolan saygınlığının yeniden kazanıldığına ve devletten koparılmak istenen eyaletlerin geri alındığına tanık olmuştu. Zaferi ve yaşamını, bozgun sırasında cesaretini kaybetmeyen ve öncü kuvvetleriyle düşmana saldırmakta duraksamayan Cağaloğlu Paşa'nın taktiğine ve kahramanlığına borçluydu.

Cağaloğlu Hasan Paşa, hünkârın elini öpmek için otağa girdiği anda padişah ona hitap ederek, "Devleti kurtaran onu yönetebilir de" dedi ve mührü kendisine teslim etti.

Yalnız komutanını ödüllendiren padişah, babasının ve kendisinin gözde adamı İbrahim Paşa'yı gücendirmekten de çekiniyordu. Düşman askerlerini izlemekten

4 Padişah, sadrazam ve de daha başka devlet büyüklerinin yanında türlü hizmetlerde çalışan kimse.

dönen İbrahim Paşa henüz olup bitenleri bilmiyordu.

Ertesi gün ordunun geçit töreninde hâlâ sadrazamlık görevlerini yerine getireceğini düşünüyordu. Padişah dahil hiç kimse, bu zafer sevinci içinde görevden alındığını bildirerek onu üzmek istemiyordu. Hoca Sadeddin Efendi Başınabeyinci Gazanfer'i, imparatorluğu aynı anda iki sadrazamlı yapan ve dolayısıyla devleti başsız bırakan duruma son vermesi için görevlendirmişti.

Efendisi tarafından sevilmesine rağmen Gazanfer çekingenliğinden dolayı ona yaklaşmaya cesaret edemedi. Ordu saflarında doğruluktan başka bir şey görmemiş olan Başimrahor Ahmed Bey dolaylı bir biçimde görevden alınma haberini vermeyi üzerine aldı. Padişahı zorlamak amacıyla ertesi gün orduyu denetlemek için hangi atına binmek istediğini sorarak, aslında paşalardan hangisini sadrazam olarak görmek istediğini öğrenmek amacındaydı.

Başimrahorun amacını sezen padişah sonunda Başınabeyinci Gazanfer'e dönerek, "Haydi git İbrahim'den devletin mühürlerini al ve Cağaloğlu'na ver" dedi.

Sadrazam Atamak Valide Sultanın İşi

Ne var ki Cağaloğlu Paşa çok çabuk sadrazam oldu ve çok çabuk bu görevden alındı. Son seferlerde gevşekliğe alışmış olan ordu yeni sadrazamın disiplinine itiraz ediyordu. Sancaklarını kaybettikleri için otuz bin Karaman, Güney Anadolu ve Manisa askeri maaştan yoksun bırakıldı. Bu askerler, vilayetlerine dönerken Anadolu'nun her yanında isyan çıkardı, yağma yaptılar.

Damat İbrahim Paşa ile çıkar birliği yapmış olan valide sultan, oğluna yazdığı mektuplarda Cağaloğlu Paşa'nın sadrazam olmasına şiddetle karşı koyuyordu.

Bu mektuplar III. Mehmed'in eline İstanbul'a dönerken geçti. Annesinin yazdıklarını okuduktan sonra mühürleri Cağaloğlu'ndan alarak tekrar İbrahim Paşa'ya verdi. Damat İbrahim Paşa'nın düşmanları olan Cağaloğlu Paşa, Hoca Sadeddin Efendi ve Başimrahor Ahmed Bey görevlerinden alınıp sürüldüler. Yalnızca Sadeddin Efendi ilerlemiş yaşı sayesinde sürgünden kurtuldu. Safiye Sultan oğlunu karşılamak için Edirne yoluna çıkmıştı.

Padişahın İstanbul'a girişi Kanuni Sultan Süleyman'ın zafer dönüşlerini anımsatacak görkemde oldu.

Şah Abbas tarafından gönderilen Safevi elçisi, maiyetindeki bin atlı ve armağanlarıyla bütün Osmanlıların takdirlerini kazandı. Venedik Elçisi Capello ile Fransa elçisi karşılama törenlerine katılıp çeşitli armağanlar sunarak Haçova zaferini kutladılar. Bu arada Fransa, İspanya'ya karşı Endülüslü Müslümanları desteklemek üzere, III. Mehmed'in kendisine yardımcı olmasını sağlamaya çalışıyordu.

Ani Saldırı

Kırım'daki hükümdarlık hanedanı Giraylar arasında ortaya çıkan kanlı çatışma-

lar ve başarısızlıkla sonuçlanan birkaç Macaristan seferi, valide sultanı, padişahı ve Damat İbrahim Paşa'yı yazgılarıyla baş başa bırakmaya zorladı.

Hem devleti yönetebilecek, hem de Safiye Sultan'a bağlı olmayı kabul edecek bir adam arandı. Sonunda mühür Mısır'dayken yaptığı hırsızlıklardan dolayı Yedikule Zindanları'na kapatılan Hasan Paşa'ya verildi.

Yıllar geçtikçe gözünü büsbütün para bürüyen valide sultana daha fazla servet sağlamak üzere söz verilmişti. Fakat padişahtan Başınabeyinci Gazanfer'in idamını istemesi üzerine gözden düştü. Hasan Paşa, Yedikule'deki hücresinde 8 Nisan 1598 tarihinde boğularak idam edildi. Serveti de kendisiyle beraber kayboldu. Kaçan defterdarı sırrını da beraberinde götürmüştü.

Fazla parlak bir adam olamayan ikinci vezir Cerrah Mehmed Paşa öneriyi geri çevirmesi mümkün olmayacak bir biçimde sadrazam atandı. Bu vezirin döneminde Avusturya ve Macar generallerinden Schwarzenberg ve Palffy, Yanıkkale'yi beklenmedik bir anda kuşattı.

Kalenin Osmanlı komutanı, kent halkının ihaneti sonucu açılan kapının önünde, iki elindeki kılıçla şehit oluncaya kadar vuruştu. Cephaneliğe sığınan askerleri, Avusturyalıların zulmünden kurtulmak için barutları havaya uçurdular. Macaristan seferine katılan ordunun serdarı bu yenilginin acısını Avusturyalılardan çıkarmak istedi.

Theisz Irmağı üzerine yürürken durumdan memnun olmayan yeniçeriler, ayaklanıp serdarın çadırını devirmeye kalkıştılar.

İran seferleri sırasında kulakları kesildiği için Kulaksız Osman diye anılan komutan, Avusturyalıların kuşattığı Budin'i teslim etmedi. Voyvoda Mihail'in başında olduğu yirmi bin Ulah, Eflâk'ı Osmanlıların elinden koparmak için eyalet Beylerbeyi Hafız Paşa'nın üzerine yürümeye başladı. Geçtikleri yerlerde Hafız Paşa'nın kılığında bir kadın kuklasını halka gösteriyorlardı. Ulahların kahkahaları Osmanlıların utançlarından kızarmalarına neden oluyordu. Yenilen Hafız Paşa Şumla üzerine çekildi. Yenilginin yankısı Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa'ya kadar yansıdı ve görevden alınan paşanın yerine üçüncü kez Damat İbrahim Paşa getirildi.

Damat İbrahim Paşa yanında kırk bin yeniçeriyle Tuna boylarına sefere çıktı. Elinde azılı rakibi Rumeli ordusu komutanı Satırcı Paşa'nın idam buyruğunu içeren bir hattı şerif vardı. Yeniçeri Ağası Hasan, serdarın idamını uygulamak buyruğunu aldı. Edirne'ye gelen yeniçeri ağası, paşayı akşam yemeğine davet etti. Sofradan kalkıldığı sırada Hasan Ağa, göğsünde sakladığı hattı şerifi çıkardı ve konuğunun idamı için yayabaşıya[5] işaret etti. Satırcı Paşa anında öldürüldü.

Sadrazamdan Yalan Yere Yemin

İnfaz sırasında Edirne'de bulunmayan Sadrazam İbrahim Paşa bu idamın Yeniçeri Ağası Hasan'ın oyunu olduğuna

5 Padişah, sadrazam ya da vezirlerin emirlerini götüren kişi.

dair yemin etmiştir. Hırvatlara özgü ihanet, paşada ihtiras ve dalkavuklukla birleşmekte, sarayların verdiği cilanın altından bile barbar kavimlere ait bu kusurlar sırıtmaktaydı.

İbrahim Paşa bir önceki sefer sırasında kaybedilmiş olan Estergon Kalesi üzerine yürüyerek kenti geri aldı.

Kırım Hanı Gazi Giray elli bin kişilik Kırım ordusunu Osmanlı ordusuna katmıştı. Fakat Satırcı Paşa'nın idamı üzerine İbrahim Paşa'nın bir oyununa gelmekten çekindi. Bu iki komutan ordularını asla bir komutanın buyruğu altında toplamadı ve görüşmelerini daima düzlük yerlerde, at üstünde ve yanlarında eşit sayıda atlı bulundurarak yaptılar. Sonbahar geldiğinde Kırım hanı, Tuna kıyılarında kışlamayı reddetti ve ordusuyla beraber Kırım'a döndü.

Kışın Avusturyalılar ile barış görüşmeleri yapılmak istendi, fakat anlaşma sağlanamadı. Barış yapılmasını isteyen Sadrazam İbrahim Paşa sert bir disiplin ve her türlü şiddet hareketiyle yağma girişimini bastırdı ve kuvvetli bir yöntem kurarak, Ulahların, Macarların ve öteki Hıristiyan halkın Osmanlılara karşı sevgi beslemesini sağladı. Hıristiyan yerli halk ile askerleri arasında makul bir hoşgörü uygulayarak, din yüzünden doğan sürtüşmeleri önledi. Macarlar, Sırplar, Ulahlar, itaat altına alınamayan ve barbar olan Avusturyalılara karşı gönüllü olarak Osmanlı ordusunun saflarında yer aldılar.

Macaristan savaşları 1600 yılından 1608 yılına kadar tarihe kaydedilecek kadar önemli olmadan ve bir sonuç alınamadan sürüp gitti. Bir savaş adamından çok, bir devlet adamı olarak davranan sadrazam İbrahim Paşa, hükümeti Belgrad'a taşımış gibiydi.

Yönetimde Kadın Parmağı

Valide sultan ise İstanbul'da padişah üzerindeki etkisi sayesinde egemenlik sürüyordu. Etkisini ona olağanüstü güzellikte bir cariye armağan ederek daha da artırmıştı. Valide sultan tarafından padişahın haremine sokulan bu güzel cariyeler, politikasının araçları ve sırdaşlarıydı.

O dönemin Venedikli yazarlarına göre, devleti yönetme, bu valide sultanda önüne geçilmesi olanaksız bir tutku haline gelmişti. Hurrem Haseki Sultan'dan beri haremin, bu derece Divan'ı etkisi altına aldığı görülmemişti. III. Murad döneminde haremdeki entrikaları döndürmekle tanınmış Raziye Sultan adındaki hanım, öldükten sonra arkasında muazzam bir servet ile Erzurum Beylerbeyi olan bir oğul bırakmıştı. Cenaze töreni pek görkemli oldu. Kendisine Beşiktaş Sarayı çevresinde imparatoriçelere layık bir türbe yapıldı.

Valides sayesinde devletin en yüksek makamlarında görev yapan Cenevizli Cağaloğlu Paşa ile Macar Mabeyinci Gazanfer, servetlerini bırakabilecek akraba çocuklarını ülkelerinden getirtiyorlar ve İslamiyeti seçtiriyorlardı. Gözde olan kadınların tek yeteneği hoşa gitmekti. İşte bu kadınların egemenliği, zaman zaman gerçek Osmanlıların başkaldırmalarına neden oluyordu.

Padişahın korunmasıyla yükümlü olan sipahiler valide sultanın yakın arkadaşı Yahudi Kira'yı, tımarları para karşılığında satmakla suçluyorlardı.

Osmanlı geleneklerine göre tımarlar ancak askeri başarı gösterenlere devlet tarafından verilirdi. Askerin onurunu kıran bu yolsuzluklar sonunda sipahiler, Kira'nın kellesini istemeye başladılar.

İbrahim Paşa'nın yokluğunda başkenti yöneten Kaymakam Halil Paşa, sipahilerin bu kanlı isteğine karşı koymak cesaretini gösteremedi. Bazı isyancı askerler tarafından köşkünde kuşatılan kaymakam, Yahudi kadına ve üç oğluna yargılanacaklarına ilişkin buyruğu göndermek zorunda kaldı. Bu tefeci kadını asilere teslim etmekle valide sultanın geleceğini kurtaracağını hesapladı.

Kira ve üç oğlu kaymakamın sarayının merdivenlerini çıkarken sipahiler tarafından parça parça edildiler.

Koparılan uzuvları, bu kadınla devlet işlerinde işbirliği yaptıklarından kuşkulanılan vezirlerin kapılarına çivilendi.

Aynı yıl içinde imparatorluk en büyük devlet adamlarından biri olan tarihçi Hoca Sadeddin Efendi ile ölümsüz şair Baki'yi kaybetti. Yeniçeri kâtibi olan, Gürcistan Seferi ile Macaristan savaşlarını anlatan tarihçi Ali Çelebi[6] de aynı yılın sonunda dünyaya gözlerini yumdu.

Doğru, tarafsız ve cesaretli bir vakanüvis olan Ali Çelebi, yapıtlarında kendi milletini bile övmekten kaçınmıştır. Bu değerli tarihçi kendi zamanını övmenin geleceği aldatmak olduğunu biliyordu. O gelecek kuşakların tanığıdır. Osmanlılar ona, bir zaferden çok daha fazlasını borçludur. Çünkü kitaplarında üç saltanat dönemini bütün çıplaklığıyla anlatmıştır.

Şikâyet Mektupları Hareme Yazılıyordu

Bu arada Eflâk Voyvodası Mihail, İbrahim Paşa'nın sürekli Tuna boylarında dolaşmasından kaygılanarak barış istemeye başladı. İbrahim Paşa, Dimo adında bir Ulah'ı elçi olarak kabul etti ve Divan tarafından dinlemesi için İstanbul'a yolladı. Daha önce Eflâk Savaşı sırasında Dimo tarafından ihanete uğrayan Hafız Ahmed Paşa, şeyhülislamdan bu Ulah'ın idam edilmesiyle ilgili bir fetva çıkarmayı başardı.

O sıralar kaymakam olan Hafız Ahmed Paşa, Ulah elçisini işkence yaptırdıktan sonra idam ettirdi. Bir elçinin dokunulmazlığına karşı işlenen bu saldırıyı şiddetle kınayan İbrahim Paşa, valide sultana bir mektup yazarak, Hafız Ahmed Paşa'nın azledilmesini ve yerine Yemişçi Hasan Paşa'nın seçilmesini sağladı.

---

6 Lam Ali Çelebi ya da Mollacık da denir. 1611 yılında öldü. Koca Sinan Paşa'nın yakınlarındandı. Reisülküttap oldu. Nemçe Seferi'ne katıldı. Haçova Savaşı'ndan sonra nişancı oldu. Eğri'nin fethinde bulundu. Eğri ve Tabur Kalesi Fetihname'sini yazdı. Bu yapıtında Sinan Paşa'yı fazla övdüğü için sefer dönüşü görevinden azledildi. (Hoca Sadeddin Efendi 1599, Baki 1600 ve Ali Çelebi de 1611'de öldüklerine göre, yazar Lamartine'in bu basit yanılgısına okurlarımızın dikkatini çekeriz.)

Bu görüşmeler sürerken, Mihail'in girişimlerinin kendi davalarına aykırı geleceği kaygısına kapılan Avusturyalılar, Transilvanya'ya yolladıkları casusları aracılığıyla asi voyvodayı öldürdüler.

İbrahim Paşa, Kırım Hanı'nın aracılığıyla Viyana ile yeniden ilişki kurdu. Barış anlaşmasını imzalayacağı sırada ölüm onu Belgrad'da yakaladı. İstanbul'a getirilen cenazesi, hükümdarlara yapılan törenlere eş yücelikte bir törenle Şehzade Camisi'ne gömüldü.

İktidardaki uzun deneyimi sayesinde devlet adamı ve savaşçı olan bu gözde paşa, tıpkı Sokollu Mehmed Paşa gibi fethetmek yerine kök salmayı doğru buluyordu. Hükümdarı adına, düşmana barış öneren ilk sadrazam olma unvanını da kazanmıştır. Akılcılığı sayesinde durdurmayı başardığı savaşlar, ölümü üzerine yeniden alevlendi.

Valide sultan, sadrazamlığa Yemişçi Hasan Paşa'nın atanmasını sağladı. Padişah, Hasan Paşa'ya, İbrahim Paşa'nın atlarını, develerini, katırlarını, silahlarını armağan etti. Hatta, yas süresi dolduktan sonra İbrahim Paşa'nın dul eşi Ayşe'yi de kendisine vereceğini bildirdi. Hasan Paşa büyük bir gösterişle Tuna kıyılarına hareket etti. Altmış bin yeniçeri ile sipahi kendisine Belgrad'ın karşısında, Tuna'nın sol kıyısında, Semlin'de ulaştı.

Arşidük Ferdinand'ın komutasında olan Avusturya ordusu, Kanije Kalesi'ni kuşatıyordu. Tiryaki Hasan Paşa kaleyi eski dönemlerin bir Osmanlısı gibi savunuyordu. Sadrazamın yaklaştığını duyan Avusturyalılar kuşatmayı kaldırdı. Topları ve binlerce ceset Kanije önlerinde kaldı.

Kaçış acelesi içinde olan arşidük çadırını içindeki eşyalarıyla beraber bırakmıştı. Birkaç gün içinde yirmi bin tutsak, Avusturya ordusu'nun bütün serveti ve ağırlıkları Tiryaki Hasan Paşa'nın eline düştü. Hepsini askerlerine dağıtarak kendisi zaferin şanıyla yetindi. Ferdinand'ın çadırı ile toplar ganimet olarak sadrazama yollandı.

Tiryaki Hasan Paşa ile karşılaşan sadrazam onu üç tuğlu vezir yaptı ve şanına layık üç at armağan etti. Padişah da sadrazamını ödüllendirmek için kırk bin duka atını ile İbrahim Paşa'nın dul eşi Ayşe'yi yolladı.

Sokolluzade'nin Ölümü

Macaristan'da bu başarılar sürerken, Anadolu'da ortaya çıkan Karayazıcı adında bir asi, Türkmenleri Padişah III. Mehmed'e karşı ayaklandırıyor ve Osmanlı paşalarına karşı zafer üstüne zafer kazanıyordu.

Orta ve Güney Anadolu'nun tam sindirilmemiş aşiretlerinin ayaklanma nedenleri, vergiden bağışık tutulmalarını sağlamaktı. Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın oğlu Hasan Paşa nihayet Karayazıcı'yı Kayseri yakınlarında sıkıştırdı ve öldürdü. Canik dağlarında can veren Karayazıcı'nın yandaşları önderlerinin cesedini parçalara ayırdı ve her birini Anadolu'nun ayrı bir bölgesine götürerek gömdüler.

Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan, ağabeyinin sahip olduğu sevgi ve ilgiyi el-

de etmeyi başardı. Anadolu'da çıkardığı isyanlarla Sokolluzade Hasan Paşa'yı bunalttı ve sonunda onun Tokat'a sığınmasına neden oldu. Asiler direnme görmeden Tokat Vadisi'ni yağmaladı.

Güzelliği ve görkemi yüzünden cennet bağı diye anılan Sokollu'nun bahçesi de yağmadan kurtulamadı.

Yenilgisinden dolayı Sokolluzade Hasan Paşa'yı cezalandırmak isteyen padişah, Karayazıcı'nın yandaşlarına karşı Tokat ordusunun serdarlığına Hüsrev Paşa'yı getirdi. Fakat Sokolluzade adından, zenginliğinden ve rütbelerinden dolayı o kadar gururluydu ki, kimse azledildiğini haber vermeye cesaret edemedi. Sokolluzade Hasan Paşa kendisinin serdarlıktan alındığını söyleyen her kim olursa olsun, hemen öldürüleceğini açıkladı.

Padişahın buyruklarına itaat etmesini öğütleyen kardeşi ile kâhyası ölümden zor kurtuldu. Tokat'ı asilere karşı bir kahramanın cesareti ve kaderciliğiyle savunuyordu.

Yine bir sabah sarayının merdivenlerinde oturmuş birliklerine buyruklarını verirken, Deli Hasan'ın bir tüfekçisi, bir çıkıntının üzerinden serdarı nişanladı ve bir atışta cansız yere serdi. Tokat kenti de onun ölümüyle birlikte düştü. Asilerin önderi Deli Hasan çeteleriyle Batı Anadolu'yu istila etti ve Kütahya'da yeni Serasker Hüsrev Paşa'yı kuşattı. Bastıran kış, bu girişimin yarım kalmasına neden oldu.

Babası gibi kaptanıderyalığa getirilen Cağaloğlu Paşa, Afrika kıyılarını Andria Doria ve Cordoue'lu Don Juan'a karşı korurken, İtalya sahillerini darmadağın ediyordu. Macar krallarının mezarlarının bulunduğu ve taht kenti olarak kullanılan Shtulweissenburg, sadrazamın eline geçti.

Tam ortadan geçen Tuna Nehri ile ayrılan Buda ile Peşte, biri Avusturyalıların, öteki Osmanlıların kuşatmasına sahne oldu. İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra geri dönen Kırım Hanı Gazi Giray ülkeyi yağmalıyor ve Tokay şaraplarının letafeti üzerine Türkçe şiirler yazıyordu. Savaşlar, dağınık ve çok basit geçiyordu.

Sipahiler Yine Rahat Durmuyor

Ne var ki Avrupa'daki savaşların amaçsızlığı ve Anadolu'daki başarısızlıklar İstanbul'da sipahilerin yurtseverliğini canlandırıyordu. Kâtiplerine bir dilekçe yazdırarak, silah elde padişahın sarayına kadar geldiler ve her iki saltanat döneminin gözdesi Mabeyinci Gazanfer'in, eski Kaymakam Saatçi Hasan Paşa'nın ve dördüncü vezir Tırnakçı Hasan Paşa'nın kellelerini istediler.

Sipahilerin savlarına göre saray içindeki rüşvet ile padişaha fısıldanan kötü öğütler, hep bu kafalardan çıkıyordu. İmparatorluğun kendisine gelmesi için bu fesatçıların öldürülmeleri gerekiyordu.

Sarayında kendi muhafızları tarafından kuşatılan Padişah III. Mehmed, dış avluya kurulan bir taht üzerinde, başkaldıran sipahilerle bir hükümdardan çok yalvaran bir adam gibi görüştü. Sipahilere karşı en yakın gözdelerinin kellelerini boşuna savundu.

Padişaha bağışlanan birinin yerine bir başkasının kellesi isteniyordu. Yedikule Zindanları'ndan çıkarılan Saatçi Hasan Paşa elinde sadrazamın buyrukları olduğu halde Anadolu'da yalnızca görevini yaptığını kanıtlayarak kendisini bağışlattı.

Tırnakçı Hasan Paşa sipahilerin önünde diz çökerek bağışlanması için yalvardı ve sonunda yeniçerilerin aracılığıyla affedildi. Fakat padişaha ve valide sultana çok daha yakın oldukları için daha fazla sorumluluk altında bulunan Kızlarağası Osman Efendi ile Akağası Gazanfer, III. Mehmed'in gözyaşları arasında sipahilerin ellerine teslim edildi. Padişahın idamlara katılması ve gözdelerinin cesetleri önünde sipahileri selamlaması istendi.

Kışlalarda İsyan Havası Esiyordu

Bu durumu, valide sultanın acele yazılmış mektupları sayesinde öğrenen sadrazam, gizlice fakat hızla düzeni sağlamak üzere İstanbul'a geliyordu. Başkentin kapılarına geldiğinde Yemişçi Hasan Paşa, sipahilerin kendisini içeri koymayacaklarından kuşkulanarak gece olmasını bekledi. Karanlıkta gizlici sarayına geçti.

Dönüşünü haber alan padişah kendisine bir hadımağası göndererek onu destekleyeceğine ilişkin güvence verdi. Yine gece yarısı, rakibi olmasına rağmen Kaymakam Mahmud Paşa ile iki kazasker, sadrazamı ziyarete gelerek otoritenin sağlanması ve suçluların cezalandırılması konularında görüşlerini belirttiler. Öte yandan sipahiler, alınacak sert önlemleri fetvasıyla desteklemesi istenen şeyhülislamı evinde gözhapsine almışlar ve kendisinden sadrazamın idamına ilişkin bir de fetva koparmışlardı. Şeyhülislamın bu fetvasından çekinen yeniçeri ağası ile iki kazasker, Yemişçi Hasan Paşa'yı terk ederek, idam fetvasını yerine getirmek için hazırlıklara başladılar.

Düzeni sağlayacak güçlerin önderleri tarafından terk edilen Sadrazam Hasan Paşa, çevresinde yaratılan boşluğu cesaretle karşıladı.

Hemen padişaha bir mektup yazarak durumunu bildirdi: "Yeniçeri Ağası Mahmud bize ihanet etmektedir. Ayaklananlarla işbirliği yaparak benim devrilmem halinde onlara otuz bin duka altını dağıtacağına ilişkin söz vermiştir. Size vereceği dilekçeyi şöyle yanıtlandırmak gerekir: Vezirimin her yaptığı şey benim buyruklarımla olmaktadır. Hiç kimsenin devletin yüce işlerine karışmasını istemiyorum."

Ayrıca sadrazam ertesi geceye kadar Mahmud'un kellesinin vurularak entrikaların son bulmasını ve suç ortaklarının korkutulmasını istiyordu.

Padişah III. Mehmed hattı şerif ile yeniçeri ağasının idamını kabul ettiğini bildirdi. Başmabeyinci Kazım Efendi idam cezasını yerine getirmekle görevlendirildi. Fakat bir tuzaktan kuşkulanan Mahmud, Kazım'ın elinden kaçtı ve yeniçerilerin kışlasında saklandı. Ertesi sabah kışlalarda tam bir ayaklanma havası esiyordu.

Sadrazam Hareme Saklanıp Kurtuldu

Cesaretinden ve yandaşlarından başkasına güvenmeyen Yemişçi Hasan Paşa, sarayının önünde önlemler aldırdı ve davranışlarıyla bütün bir gün sipahileri meşgul etti.

Gün batarken, henüz nişanlısı olan fakat yanında kalan İbrahim Paşa'nın dul eşinin bulunduğu köşke sığınan Yemişçi Hasan Paşa'yı, sipahiler her yerde aradılar ve hareme giremediklerinden bulamadılar.

Sadrazam gecenin karanlığından yararlanarak bahçe kapısından kaçtı ve bir gün önce kellesini istediği yeniçeri ağasının evine yerleşti. Buradan hâlâ kendisine bağlı bildiği komutanlara ve beylere haberler salarak askerleriyle ertesi gün Süleymaniye Camisi'nin tam karşısındaki yeniçeri ağasının evi önünde toplanmalarını istedi.

Gün doğarken Süleymaniye Camisi'nin önü, meydan ve yeniçeri ağasının sarayının avlusu bir ordu kışlasını andıracak biçimde askerle dolmuştu. Sabah namazını camide kılan Hasan Paşa yüksekçe bir yere çıktı ve kalabalığa karşı padişahın mesajını okudu.

Bu mesajında padişah şöyle diyordu:

"Benim yiğit kullarım, yeniçeriler, sizlere minnettarım! Her zaman sizin yanınızdayım. Atalarımın dönemlerinden beri her zaman bağlı kaldınız. Yine görevinizin başına dönün ve sadrazamımı destekleyerek sefil asileri cezalandırın."

Kelleler Uçuruldu

Padişahın sözlerinden duygulanan yeniçeriler sadrazam olmadan önce kendileri gibi bir asker olan Yemişçi Hasan Paşa'yı izleyerek III. Mehmed'e layık olmaya çalışacaklarına dair ant içtiler.

Hepsi birden, "Hain şeyhülislamı hemen azledin!" diye bağırdı, Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa da onlara, "Her şey sizin istediğiniz gibi olsun" diye yanıt verdi.

Din adamlarıyla beş vezir, acilen camide toplanan Divan'a çağrıldı. Divan'ın alacağı kararlara peşin itiraz edeceğini belirtmek için gelmemekte direnen Cağaloğlu Paşa dışında, ötekiler sadrazamın buyruğuna hemen uydu.

Divan çalışmalarını sürdürürken, yeniçeri subayları Atmeydanı'nda bekleyen sipahilerle pazarlığa giriştiler. Sipahiler ileri sürülen her barış önerisini geri çeviriyordu.

Saraydan gelen mabeyinciler şeyhülislamın görevden alındığını, yerine düşünceleri ve erdemleriyle tanınan dinbilginlerinden Mustafa Efendi'nin getirildiğini bildiren fermanı Süleymaniye Camisi'ndeki Divan'a teslim ettiler.

Bir başka fermanla da, bir gece önce kaçan Yeniçeri Ağası Mahmud Paşa'nın görevden alındığı ve yerine Ferhad Paşa'nın atandığı bildiriliyordu. Yeni şeyhülislam hiç duraksamadan isyancı sipahilerin terhis edildiklerini ve subaylarının idam edilmeleri gerektiğini bir fetvayla açıkladı. Ferhad Paşa arkasına taktığı yeniçeriler ve halk ile Atmeydanı'nı sipahilerden temizledi, sığındıkları Kurşunlu Hanı'nı bastı ve hepsini kı-

lıçtan geçirdi. Öğle namazından önce bütün İstanbul sokaklarında ayaklanma tamamen bastırılmış ve iktidar yeniden sarayın eline geçmişti.

Askeri ayaklanmaya kışkırtmakla suçlanan bazı kişilerin hemen idam edilmesi, Yemişçi Hasan Paşa'nın gücünü gösteriyordu.

Eski silah arkadaşlarından Poyraz Osman hatalarını kabul etti ve kadınlar gibi boğdurularak değil de, asker gibi kafası vurularak idam edilmek istediğini belirtti. Poyraz Osman'la birlikte ayaklananların önderlerinden Oğuz'un kelleleri vuruldu. Elebaşılardan en azılı olan Kâtip Cezmi İstanbul'dan kaçmak için bir tabut içinde Üsküdar'a geçti. Bu hile sayesinde ölümden kurtuldu. Ama kaçarken yanına aldığı servetini paylaşmak isteyen adamları, onu Manisa dağlarında öldürdüler.

Şeyhülislam ile kaymakam beraberce bir camiye sığındı ve imamların koruması altında ölüm fermanlarına meydan okudular. Taşıdığı yüksek rütbeye rağmen vezirlerden biri, sadrazamın buyruğu üzerine ve onun gözetimi altında kafası kesilerek idam edildi. Saatçi Hasan Paşa Trabzon'a sürüldü.

Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın öldürülmesini istediği Cağaloğlu Paşa yaşamını valide sultanın damadı olması sayesinde kurtarabildi. Fakat kaptanıderya olmasına rağmen makamına ilişkin işleri bile görüşmek üzere bir daha Divan toplantılarına katılamadı.

Saraydaki ayakoyunlarına karşı önlem almakta zayıf kalan Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa, öcünü almaya çalıştığı padişahın sevgisini ve ilgisini yitirdi. Yeniçeri Ağası Ferhad, şeyhülislam ve defterdar, Yemişçi Hasan Paşa'yı, valide sultanın gözünden düşürmeye karar verdiler.

Bunlar, sadrazamın gerektiğinde padişaha karşı desteklerini sağlamak için yeniçerilere çok fazla para verdiğini ileri sürdüler. Ayrıca sadrazamın, yeniçerileri rüşvete alıştıran zalim bir yönetici olduğunu da söylediler.

Dilsizlerden Saklanmak Zor

Sadrazam Hasan Paşa, efendisinin bakışlarındaki kuşkuları sezmeye başlamıştı.

O sıralarda valide sultan, Davud Paşa Kışlası'nda çok iyi tahkim edilmiş bir saray yaptırıyordu. Amacı İstanbul'da baş gösterebilecek herhangi bir yeni ayaklanma olayında çevresi tamamen kışla olan bu güvenli yere sığınmaktı. Bir gün Sultan III. Mehmed, sadrazamla yapılmakta olan bu sarayı gezerken, Hasan Paşa çok acele bir sorun için padişahın toplantı yapmasını istedi.

Genellikle sadrazama karşı yumuşak ve nazik davranan padişah, sorunun görüşülmesini bir sonraki Divan toplantısına bıraktı. Hasan Paşa görevden alınacağını anladı, fakat önlemek için bir girişimde bulunmadı.

Başmabeyinci ilk Divan toplantısından sonra sarayına çekilip valide sultana bir mektup yazan sadrazama gelerek, mühürleri teslim etmesini bildirdi.

Yemişçi Hasan Paşa hiç itiraz etmeden mühürleri teslim etti ve hemen eşi Es-

ma Sultan'a ait Boğaziçi'ndeki çiftliğe yerleşti.

Sevdikleri sadrazamın azledildiğini duyan yeniçeriler, Yemişçi Hasan Paşa'nın kesin düşmanı olarak bildikleri ağaları Ferhad Paşa'ya ve şeyhülislama karşı ayaklandılar. Evlerini kuşatarak kundaklamakla tehdit ettiler. Şeyhülislam ile yeniçeri ağası, sadrazamın yokluğunda hükümeti yöneten Kaymakam Cerrah Paşa'nın evine sığındılar.

Padişah bu gürültülere aldırmadı, yeniçerileri kendi aralarından çıkan yeni bir ağayla sevindirdi. Şeyhülislamın maiyetinde olan Kazım adında biri yeni sadrazam olarak beklenirken, kaymakamlığa atandı.

Asker kökenli bu iki adam, ordunun hoşnutsuzluğunu giderebildi. O sıralarda Mısır beylerbeyi olan ve sert mizacı yüzünden Yavuz diye anılan Malkoçoğlu Ali Paşa sadrazam oldu.

Başkent, valide sultanın usta oyunu sayesinde huzura kavuşurken, padişah tarafından yollanan on dilsiz Sütlüce'deki çiftliğin harem dairesinin kapısını kırarak içeri girdi. Dilsizler, Yemişçi Hasan Paşa'yı eşinin kollarından alarak, son nefesini verirken çığlıklarının duyulmaması için kuytu bir yere sürükleyip boğdular.

Dilsiz biriyle mühürleri Mısır'a kadar yollanan Yavuz Ali Paşa, Suriye üzerinden İstanbul'a gelirken yolda dehşet saçtı.

Şam'da ayaklanan askerler cellatları önünde teslim oldular. Adana'da kesilen kafalar ve eller onun geçtiğini belli ediyordu. Yeni sadrazamı karşılamak için önceden Konya'ya gelmiş olan dört vezir, Piyale, Hüsrev, İbrahim ve Ali paşalar rüşvetçi olmakla suçlanarak sadrazamın huzurundan kovuldu, Akşehir'de asi Türkmenlerin önderi kendiliğinden gelip Yavuz Ali Paşa'ya teslim oldu.

Celali Askerleri

Asi Deli Hasan teslim olma koşullarını önceden bildirdi. Sadrazam onu affetti ve Bosna Sancakbeyliği'ne getirerek Anadolu'da işlediği suçları, Avusturyalılara karşı kazanacağı zaferlerle gidermesini istedi.

Bağışlanan Sokolluzade Hasan Paşa'nın galibi asi Deli Hasan yanında on bin Celali askeriyle İstanbul Boğazı'ndan geçerken çevreye korku saldı. Bu askerlerin bir bölümü bellerine kadar çıplak olup boyunlarında çeşitli muskalar ve garip cisimler taşıyordu.

Bir bölümü de saçlarını kadın gibi uzatmıştı. Ellerinde atları ürkütmek için uçlarına beyaz paçavralar sarılmış tahta mızraklar vardı. Uzun tespihleri üzengilerin kenarına asılmıştı. Bunlar çok tuhaf sesler çıkartıyordu.

Bu acayip askerleri ve önderleri Deli Hasan'ı gören Kırım hanı, bunlarla beraber çarpışmayı reddederek geri çekildi. Celali askerleri tek başlarına Tuna'yı aştı ve önderleri Deli Hasan'la beraber hemen hemen hepsi Peşte yakınlarında Avusturyalılar ile vuruşurken şehit düştü.

Genç Şehzade ve Annesi Boğduruldu

Bir kanlı olay, sarayı içinden sarstı. Padişahın oğullarından en büyüğü olan Şehzade Mahmud, askerlik alanındaki başarıları sayesinde halk ve ordu arasında sevilmeye başlamış, bu yüzden babaannesi valide sultanın kaygılarını üzerine çekmişti. Şehzade Mahmud, Anadolu'da huzursuzluk yaratan Celalileri bastırmak için hazırlanan ordunun komutanlığının kendisine verilmesi için padişaha ve vezirlere ısrar etmişti. Saray entrikasının oyuncağı olan bir derviş, Şehzade Mahmud'un Anadolu'da başarıya ulaşacağını ve huzuru sağlayacağını söylemişti.

Bu uydurma sözden daha da güç alan Şehzade Mahmud, komutan olmak için girişimlerde bulunmayı sürdürdü. Şehzadenin halk arasındaki sevgisinin ileride sağlayacağı çıkarları hesap eden bir iki komutan ile vezir de bu işin peşine düşünce durum karıştı. Sonunda dilsizler genç şehzade ile annesini, dervişi ve işbirlikçilerini boğdular. Ortalığı saran sessizlik her türlü dedikoduyu bastırdı. Suç ve ceza asla sarayın duvarlarını aşamıyordu.

Şehvet İzleri ve Dervişin Kehaneti

Sultan III. Mehmed, Yemişçi Hasan'ın ve onun hasretine dayanamayan karısı Ayşe Sultan'ın ölümlerinden duyduğu pişmanlıktan bir an olsun uzaklaşmak için 1603 yılının sonbaharında Edirne'deki çiftliğine çekildi. Bu arada padişah Tuna üzerinde seferde olan Yavuz Ali Paşa'nın harekâtı hakkında daha kısa zamanda bilgi alabiliyordu.

Safevi Şahı Abbas, sınır beylerbeyleri tarafından kışkırtılınca Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine yürüdü. Erzurum ile Kars'a kadar dayandı. Sonra Bağdat'ı tehdit etmeye başladı. Tehlikenin büyüklüğü karşısında acele toplanan Divan, İran seferine katılacak ordunun komutanlığının Trabzon'da sürgünde olan Saatçi Hasan Paşa'ya verilmesini uygun buldu. Padişahtan ve sadrazamdan yoksun kalan hükümet, kendi kendine bir şeyler yapmaya çalışıyordu.

Henüz gençliğinin bütün gücü üzerinde olan III. Mehmed hiçbir kaygı duymadan Edirne'de haremağaları ve kadınları arasında yorgunluk gidermeye çalışıyordu. Bir gün padişah at üzerinde kentin içinden geçerken bir derviş onu durdurdu. Allah adına konuştukları için Osmanlı görenekleri dervişe dokunulmayı ya da engel olmayı önlüyordu.

Sultanın yüzünde şehvetin verdiği yorgunluk belirtilerini fark eden derviş, birkaç gün sonra başına büyük bir felaket geleceğini haber verdi. Hünkarın ruhu, vücudundan çok daha zayıftı. Sultan III. Mehmed, dervişin sözleri üzerine büsbütün yıkıldı. Rastlantı sonucu dervişin kehanetinden elli beş gün sonra dünyaya gözlerini yumdu.

Annesinin saltanatı denilecek bir dönem yaşayan Sultan III. Mehmed'in ölümüyle imparatorlukta tahtı sallayacak büyük karışıklıklar ve parçalanmalar meydana gelecektir. III. Mehmed'i suçlamak yanlış olur. Doğa onu iyi ve doğru olarak yaratmıştı. Ancak tutarsız

kararları hep düşüncesizliğinden ileri gelmiştir. Adına işlenen cinayetlerin gerçek sahipleriyse gözdeleri ve annesidir.

Elleri Kanlı Üç Kadın

İşte mizaç bakımından farklı, fakat ihtirasları bakımından birbirine benzeyen üç kadın:

İngiltere'de Kraliçe Elizabeth, Fransa'da Catherine de Medicis ve İstanbul'da Venedikli Safiye Sultan.

Sanki bunlar XVI. yüzyılın sonlarında üç imparatorluğu yönetecekleri önceden belirlenmiş gibi, zaman zaman dünyayı hayrete düşürecek olayların kahramanları olmuşlardır. Birincisi iradesinin yarattığı zulümle, ikincisi din maskesi altında sarayda işlettiği kanlı entrikalarla ve üçüncüsü de bir harem üzerinde kurduğu ihtiras ve hayranlık bağlarıyla tanınmıştır.

Hiçbiri düşmanlarına aman vermemiştir. Elizabeth gözdeleriyle bir kraliçenin kafasını kestirmiş, Catherine de Medicis bir mezhep yandaşlarını safdışı etmek için milletinin bir bölümünün öldürülmesi olayına karışmış, Safiye Sultan da tahtı herhangi bir rakipten korumak amacıyla Padişah III. Mehmed'e on dokuz erkek kardeşini boğdurtmuştur.

Avrupa ve Asya'nın birbirilerine kandan başka verecekleri bir şey yoktur. Fakat Elizabeth politika, Medicis mezhep ve Safiye de annelik yüzünden kan dökmüşlerdir. Birincisi kraliçe, ikincisi ihtiras sahibi, üçüncüsü de anneydi.

Çeşitli nedenler öçlerini açıklamakta, fakat aynı dehşet hepsini birden sarmaktadır. Ancak politika da, din de, annelik de, bu üç kadının kanlanan ellerini temizlemeye yetmez.

Çocuk Padişah

Sultan III. Mehmed'in çeşitli eşlerinden olan dört oğlundan ikisi sarayda bulunuyordu. Bunlar on dört yaşındaki Şehzade Ahmed[7] ile on üç yaşındaki Şehzade Mustafa'ydı.

Şehzade Ahmed ne kusuru, ne de erdemi olan ve başlarında bulundukları milletlerin anılarında tahta geçiş ve ölüm tarihlerinden başka bir iz bırakmayan tiplerdendi. Şehzade Mustafa da doğuştan geri zekâlı ve her türlü entrikaya alet olacak yaradılıştaydı. Akli dengesi bozuk olanlara saygı gösteren Osmanlılar sayesinde, bu geri zekâlı şehzade idam edilmekten kurtuldu.

Venedikli Safiye Sultan tarafından oğlu III. Mehmed'e vaktiyle verilmiş olan güzel haseki, yeni valide sultan olunca, tahtın selameti için, belki dini duygularından, belki de merhametinden dilsiz cellatların geri zekâlı çocuğu öldürmelerine izin vermedi. Kardeşine karşı şefkat besleyen Şehzade Ahmed de onu yasalara ve saray geleneklerine karşı korudu.

7 Padişah I. Ahmed'in yaşamında on dört rakamıyla ilgili tuhaf rastlantılar vardır. On dört yaşında on dördüncü padişah olarak tahta çıkmıştır. Saltanatı on dört yıl sürmüştür. Yirmi sekiz yaşında, yani 2x14=28 yıl yaşadıktan sonra ölmüştür.

Annesi ve lalası Mustafa tarafından yönetilen genç veliaht, sarayda babasının ölümünü duyan ilk kişi oldu. Annesinin öğüdü üzerine titreyen bir elle, sadrazamın yokluğunda her türlü yönetim işine bakan Kaymakam Kazım Paşa'ya bir hattı şerif yazdı. Bütün İstanbul halkı gibi Kâzım Paşa da Sultan III. Mehmed'in hastalığından ve ölümünden habersizdi.

Hattı şerifin okunınası güçtü. Kelimeleri çözmeye çalıştı ama beceremedi. Kaymakam Kazım Paşa hattı şerifi getiren akağasına dönerek,"Sana bu yazıyı kim verdi. Sultanımızın yazısıyla ilgisi yok" dedi.

Akağası bu mektubu haremağasından aldığını ve kendisine getirmek üzere görevlendirildiğini belirtti. Büsbütün kaygılanan Kazım Paşa, devlet kâtibi Hasanzade'nin yardımıyla nihayet hattı şerifte yazılanları okurnayı başardı. Kâğıtta şöyle yazıyordu:

"Kaymakam, Tanrı'nın buyruğuyla babam vefat etti ve ben senin efendin oldum. Kentte düzeni sağla, en ufak bir olayda bunu kellenle ödersin."

Bu haber, bu buyruk ve bu tehdit kaymakamı bir tuzağa düşmüş olmak ile bir padişahın buyruğunu yerine getirmemek arasında bıraktığı için fena halde korkuttu. Hemen kızlarağasına bir mektup yazarak karanlıkları aydınlatmasını istedi. "Şahsıma anlamını çözemediğim bir hattı şerif geldi. Bunun gerçek ve ciddi bir buyruk mu, yoksa beni denemek için yapılmış bir oyun mu olduğunu anlamak istiyorum" dedi.

Akağası, kaymakamın bu mektubuna yanıt vermek yerine, onu alarak saraya götürdü. Kazım Paşa, orada çocuk padişahın[8] çoktan tahta oturduğunu ve çevresinde sarayın ileri gelenlerinin yer aldığını gördü. Hemen efendisinin önünde diz çöküp eteğini öptü. Sultan III. Mehmed'in cenaze töreni için gerekli hazırlıklara başladı.

Divan'ın üyeleri, nedeni açıklanmadan hemen sarayda olağanüstü bir toplantıya çağrıldılar. Saraya geldiklerinde haremin son kapısına açılan merdivenlerin başında boş bir taht gördüler. Hiçbir şey sormaya cesaret edemeden tahtın çevresinde yerlerini aldılar.

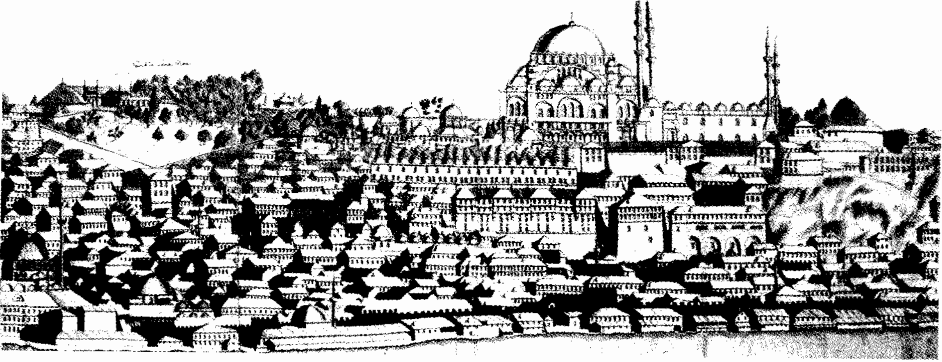
Sonra Sultan III. Mehmed'in gelmesini beklediler. Ancak ansızın Harem'in kapıları açıldı ve başında siyah matem sarığıyla on dört yaşında bir sultan gözüktü. Çavuşların haykırışları arasında tahta oturan çocuk padişah vezirlerin öpmesi için elini uzattı.

İlk önce cenaze töreni başladı. Katılanlar sarıklarının çevresine siyah bir şal geçirdiler.

Sultan III. Mehmed'in tabutu musalla taşına kondu. Başında hafızlar Kuranıkerim'den ayetler okuyordu. Yetimlere bağışlarda bulunuldu.

Sonunda çocuk padişah, sadrazamın gelmesini beklemek üzere saraya çekildi.

8 On dört yaşına kadar sünnet edilmemiş olan Sultan I. Ahmed, tahta geçtikten otuz üç gün sonra 23 Ocak 1604 cuma günü akşamı Topkapı Sarayı'nda sünnet edilmiştir. Sünnet dolayısıyla gerek İstanbul'da, gerek taşrada büyük şenlikler yapılmıştır.



Eski Saray

Şah Abbas, Osmanlı Ordusunu Zorluyor

Efendisinin ölümünü Belgrad'da öğrenen Sadrazam Malkoçoğlu Yavuz Ali Paşa, padişahın ölümünden sekiz gün sonra İstanbul'a vardı.

Padişah Ahmed onu yeniden sadrazam seçti ve saltanat döneminin ilk günlerinde gerekli olur düşüncesiyle Mısır'dan getirilen yüz yirmi bin duka altınını askerlere dağıttırdı.

Venedikli Safiye Sultan maiyetini oluşturan yüzlerce köle ve cariyeyle gözden düşenlerin sürgün yeri olan şahane, fakat hüzünlü Eski Saray'a[9] yollandı. Kapıağası ile kızlarağası görevlerinden alındı. Eski valide sultanın defterdarı boğduruldu. Yeni valide sultan uzun zamandır taşıdığı boyunduruğun öcünü alıyordu.

Bağlılık töreninden sonra Padişah I. Ahmed, sadrazama hemen Macaristan'daki ordunun başına dönmesini buyurdu. Yavuz Ali Paşa bu buyrukta, kendi asker dehasına saygı duyan, ama padişah üzerinde etkili olmasını istemeyen Lala Mustafa Paşa'nın ve haremin niyetlerini sezdi. Aynı gün Cağaloğlu Paşa, Şah Abbas'a karşı savaşacak ordunun başına komutan olarak atandı.

Safevi şahı bu arada Şerif Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu bozguna uğratmış ve onu Revan'da teslime zorlamıştı. Şerif Paşa, şah ile teslim koşullarını görüşmek üzere Safevi ordugâhına geldiği gün Şah Abbas'ı silahlarını kuşanmış ve çevresinde bütün eyaletlerinin valileriyle birlikte gösterişsiz bir otağın köşesinde kendisini beklerken buldu.

Şah Abbas hükümdar olmak için önce asker olmanın gerektiğini anlamıştı. Yenik düşenlere şiddetle çattı ve Osmanlıların son sığınakları Kars üzerine yürümeye devam etti.

Cağaoğlu Paşa birkaç gün sonra padişahın ordularının onurunu kurtardı. Fakat

9 Saltanat değişikliklerinde valide sultanların Yeni Saray denilen Topkapı Sarayı'ndan, bugün İstanbul Üniversitesi binasının yerinde bulunan Eski Saray'a gönderilmeleri bir gelenekti.

yeniçerilerin hoşnutsuzluğu karşısında kışlamak üzere Erzurum'a dönmek zorunda kaldı.

Kelle Almayı Öğrenmişti

Sadrazam Yavuz Ali Paşa gözü arkada kalarak başkentten uzaklaştı, ama İstanbul'dan sonra ilk konak yeri olan Halkalı'da durarak, hazinenin gelmesini bahane edip beklemeye başladı. Çocuk padişah ise, "Eğer kellesini kaybetmek istemiyorsa hemen hareket etsin" buyruğunu gönderdi.



Görevinin sonlanacağını hisseden Sadrazam Yavuz Ali Paşa, Belgrad'a geldiğinde manen çökmüş olduğu için fazla yaşamadı. İmparatorluğun mührü, Niğbolu'da uğradığı yenilgiyle tanınan Hafız Paşa'ya verildi.

Bu paşanın, sadareti kabul etmemesi üzerine, sınır boylarında ömür geçirmiş yaşlı bir komutan olan Lala Mehmed Paşa sadrazam oldu. Yeni sadrazam, Sokollu Ailesi'ndendi. Haremin amacının, seçilen sadrazamları daima başkentten uzak tutmak ve böylece imparatorluğu lala ile valide sultana bağlı kaymakamlarla yönetmek olduğu bilinmektedir.

Sürgün olarak bulunduğu Anadolu'da haddinden fazla vergi topladığı ileri sürülen Kazım Paşa'nın kellesini almak üzere bostancıbaşı Anadolu'ya gönderildi. Yakınları tarafından hakkındaki kararı öğrenen Kazım Paşa, bostancıbaşıyla karşılaşmamak için başka bir yol izledi ve İstanbul'a geldi.

Padişah I. Ahmed sözde onu bağışlamış gibi yaparak huzuruna çıkmasına izin verdi. Bütün Divan üyeleri hazır bulunuyordu. Birden ifadesini değiştiren Sultan Ahmed, Kazım Paşa'ya hakaret ederek neden iki kez hattı şerifine itaat etmediğini sordu. Hemen şeyhülislam tarafından hazırlanan bir fetvayla talihsiz kaymakamın idam edilmesi uygun bulundu. Henüz daha küçük olması dolayısıyla kan dökmenin ne demek olduğunu pek anlayamayan Ahmed'in bir işareti üzerine içeri giren bostancılar Kazım Paşa'yı anında boğdular. Cellatlar tarafından gübre taşıyan bir arabanın üzerine konulan cesedi İstanbul sokaklarında dolaştırıldı.

Padişah, yeni Kaymakam Mustafa Sarıkçı'ya dönerek, "İyi bak, sen de aynı hataları işlersen, aynı biçimde idam edilirsin" dedi.

Birkaç ay sonra, şeyhülislam ve başdefterdar tarafından kaymakamın aleyhinde doldurulan padişah, Mustafa Sarıkçı'yı acele saraya çağırdı. Kaymakam Mustafa Sarıkçı para yokluğundan yeniçerilerin maaşlarını birkaç gün geciktirdiği gerekçesiyle suçlanıyordu. Kaymakamın bütün düşmanları Sultan Ahmed'in çevresinde yer almıştı. Padişahın bir el ha-

I. Ahmed

reketiyle üzerine atılan bostancılar hemen kaymakamı boğdular, cesedini Divan Çeşmesi'nin yalağına attılar.

Tahttaki bu genç hükümdar için cesetler bir oyuncak gibi geliyordu. Annesiyle dalkavuklarının sözlerine aldanarak, öldürmenin egemenlik olduğunu sanıyordu.

Sinan Paşa'nın torunlarından biri kaymakam seçildi.

Padişah daha on altı yaşına basmadan Osman ve Mehmed adında iki şehzadeye sahip olmuştu.

"İyileş ve Sefere Çık"

Sadrazam Lala Mehmed Paşa, her gün Belgrad'da Almanya'yla görüşmeler yapıyordu. Avusturya imparatorluk elçileri son seferden beri karşılıklı alınan yerlerin iadesini, Kanije'nin geri verilmesini ve padişahın Transilvanya üzerindeki haklarından vazgeçmesini istiyorlardı.

Nihayet barış görüşmelerine başlanıldı. Önce Peşte'de, daha sonra Budin'de görüşmeler devam etti. Bir süre daha kopuk kopuk süren görüşmeler sonunda Macaristan ve Transilvanya Krallığı'nın Osmanlıların dostu Bocskai'a verilmesi kararlaştırıldı. Bu yeni Macar kralı karşılık olarak Osmanlılara Lippa ve Tamışvar kalelerini verdi.

Bir ara İstanbul'da baş gösteren yeniçeri ayaklanmasını kanlı bir biçimde bastıran Padişah Ahmed, çevreye saldığı dehşet havasıyla orduyu itaat altına alabildi. Yine o sıralarda İstanbul'a gelen ve zaten hasta olan Sadrazam Lala Mehmed Paşa'ya hemen İran cephesine gitmesini buyurdu.

Avusturya ile barış Anlaşmasının tamamlanmak üzere olduğunu ileri süren ve bu yüzden İran'a gitmek istemeyen sadrazam, padişahın sert yanıtıyla karşılaşınca otağını Üsküdar'a kurdu. Hastalanması ve gitgide ağırlaşmasından dolayı ordusunu götüremeyince Sultan Ahmed daha sert bir mektup yazdı.

Padişah sadrazamın hemen iyileşerek gitmesini istedi. Bu mektuba yanıt olarak Sadrazam Lala Mehmed Paşa ertesi gün öldü. Sadrazamın ölümünü haksız olarak rakibi Derviş Paşa'nın üzerine atmak istediler.

Derviş Paşa yeni sadrazam olarak göreve başladı. Lala Mehmed Paşa'nın bütün serveti, İran seferinin masraflarını karşılamak üzere hazineye devredildi. Bir zamanlar Kıbrıs valiliğinde bulunan Avrupalı dönme Cafer Paşa, kaptanıderyalığa getirildi. Derviş Paşa, daha önceki iki saltanat döneminde iyice gevşekliğe alışmış olan hükümete, genç padişahın sertliğini, çabukluğunu ve gaddarlığını yansıtmak için çabalıyordu. Divan'ın ilk toplantısında üyelere dönen Derviş Paşa, "Beni de geçmiş sadrazamlar gibi sanmayın, şu andan itibaren herhangi bir işi ertesi güne bırakanın hemen kellesini vurdururum" dedi.

İran seferinin komutanı Cağaloğlu Paşa arka arkaya uğradığı yenilgilerden sonra öldü. Bu seferi yürütme işi, askerlerin hafife aldıkları Deli Ferhad Paşa'ya verildi. Paşa Üsküdar'a gelir gelmez, maaşlarının gecikmiş olduğunu ileri süren

on bin yeniçeri ve yirmi bin sipahinin bağrışmalarıyla karşılandı.

Ferhad Paşa çadırı daha yıkılmadan dışarı çıktı. Ayaklananların arasına karışıp yerden topladığı taşları kendi çadırına atmaya başladı.

Sonra bağırıp çağıran askerlere şöyle dedi:

"Ben de sizin gibi bir sipahiyim. Ancak ben de maaşımı almadım. Ben para almadan siz hiç alabilir misiniz?"

Askerlerin sevmedikleri ve görevden alınmasını istedikleri komutanlara yaptıkları gibi otağının iplerini kesti. Askerlerin kahkahaları arasında isyancıları yatıştırmayı başarmıştı. Ancak hazırladığı sefer de, düşünceleri ve önlemleri gibi düzensiz oldu.

Rum Mimarın Oyunu

Sadrazam Derviş Paşa haklı olarak bu yenilgilerden sorumlu tutuldu. Herkese son derece sert davranıyor ve yönetmesini bilmiyordu. Çevreye saldığı dehşet sonunda kendi başını yedi. Bir Rum mimara padişahın sarayı'nın bulunduğu semtte şahane bir saray yaptırtmıştı. Saray bitip de paşa hesap durumunu sorduğu zaman, mimarın istediği paranın çok fazla olduğunu belirtmek için kaşlarını çattı.

Sonunun ne olacağını anlayan mimar hemen masrafları gösteren kâğıtları geri aldı ve hepsini yırttıktan sonra "Kulunuz ve onun serveti siz efendimizindir" dedi. Fakat sadrazamdan öç almayı kafasına koymuştu.

Nitekim, henüz inşaatı bitmeyen bazı yerleri bahane ederek sadrazamın sarayının altından padişahın sarayına giden bir tünel kazdırdı. Tünel tam Topkapı Sarayı'nın duvarlarına dayandığı zaman durumu bir haberciyle kapıağasına bildirdi.

Padişahın kişisel güvenliğine ve yüce kişiliğine karşı bir hareket olarak görülen bu durum Sultan Ahmed'i fena halde kızdırdı. Hemen lalasını ve şeyhülislamı çağırarak durumu görüştüler ve suçlunun idamı için gerekli fetvayı hazırladılar. Yeraltı yolunun varlığı, suçu kanıtlamaya yetiyordu.

Ertesi gün Divan toplantısı için saraya gelen Derviş Paşa, bir zamanlar ağaları olduğu bostancılar tarafından yakalandı ve padişahın işareti üzerine boğuldu. Fakat hâlâ can çekiştiği görülünce, padişah kılıcını kınından çekerek dervişin hain kellesini gövdesinden ayırdı.

Rum mimar kendi yaşamından korktuğu için, kanlı bir düzenle öcünü almıştı.

İlerleme Durdu

İstanbul sarayında bu kanlı olaylar sürerken, Derviş Paşa'nın adına Avusturyalılarla görüşmelere katılan Murad Paşa nihayet Zitvatorok Barış Antlaşması'nı imzalamıştı. Bu anlaşma, işgal edilen bazı toprakların ve kalelerin geri verilmesi dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna ve Macaristan'ın büyük bir bölümü üzerinde egemenliğini onaylıyordu. Bu anlaşmanın kolaylıkla yürürlüğe girmesi için daha önce Macar kralı ilan edilen Bocskai ile Avusturya imparatoru arasında başka bir anlaşma yapılmıştı.

On yedi maddesi olan Zitvatorok Barış Antlaşması Avusturya'nın her yıl ödediği vergiyi, otuz bin duka altını değerinde bir armağan biçimine dönüştürüyordu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na bir kez olmak üzere iki yüz bin akçe tutarında savaş tazminatı ödenecekti.

İstanbul ile Viyana arasında her üç yılda bir elçi değiştirilecek, Avusturya imparatorları ile Osmanlı padişahları karşılıklı olarak aynı düzeyde kabul edilecek, sınırlarda herhangi bir saldırıya izin verilmeyecek, Macaristan ve Transilvanya Kralı Bocskai ile Avusturya arasında anlaşmaya uyulacaktı. Eğer İspanya kralı kendi isteğiyle bu antlaşmaya katılırsa, o da antlaşma hükümleri içine alınacaktı. Bu antlaşmanın Osmanlılar için taşıdığı aleyhteki tek gerçek hüküm, bir daha Macaristan ve Almanya üzerine sefer yapılmasını engelleyen hükümdü.

Fetih yapmaya alışmış olanlar, ilk kez fetihlerinin sınırlanmasına izin veriyorlardı. Artık daha ileri gidemeyecekler ve Tuna'ya doğru çekileceklerdi.

Nihayet tespit edilmiş sınırları içinde Osmanlı İmparatorluğu ilk kez manevi alanda gerilemeye başlıyordu. Artık kendi kuvvetinden kuşkulanmaya, düşmanlarını daha dikkatle gözlemeye ve hatta onlardan kaygı duymaya başlamıştı. Bir yüzyıl sonra imzalanacak olan Karlofça Antlaşması da, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu süre içinde ne kadar gerilediğini gösterecektir.

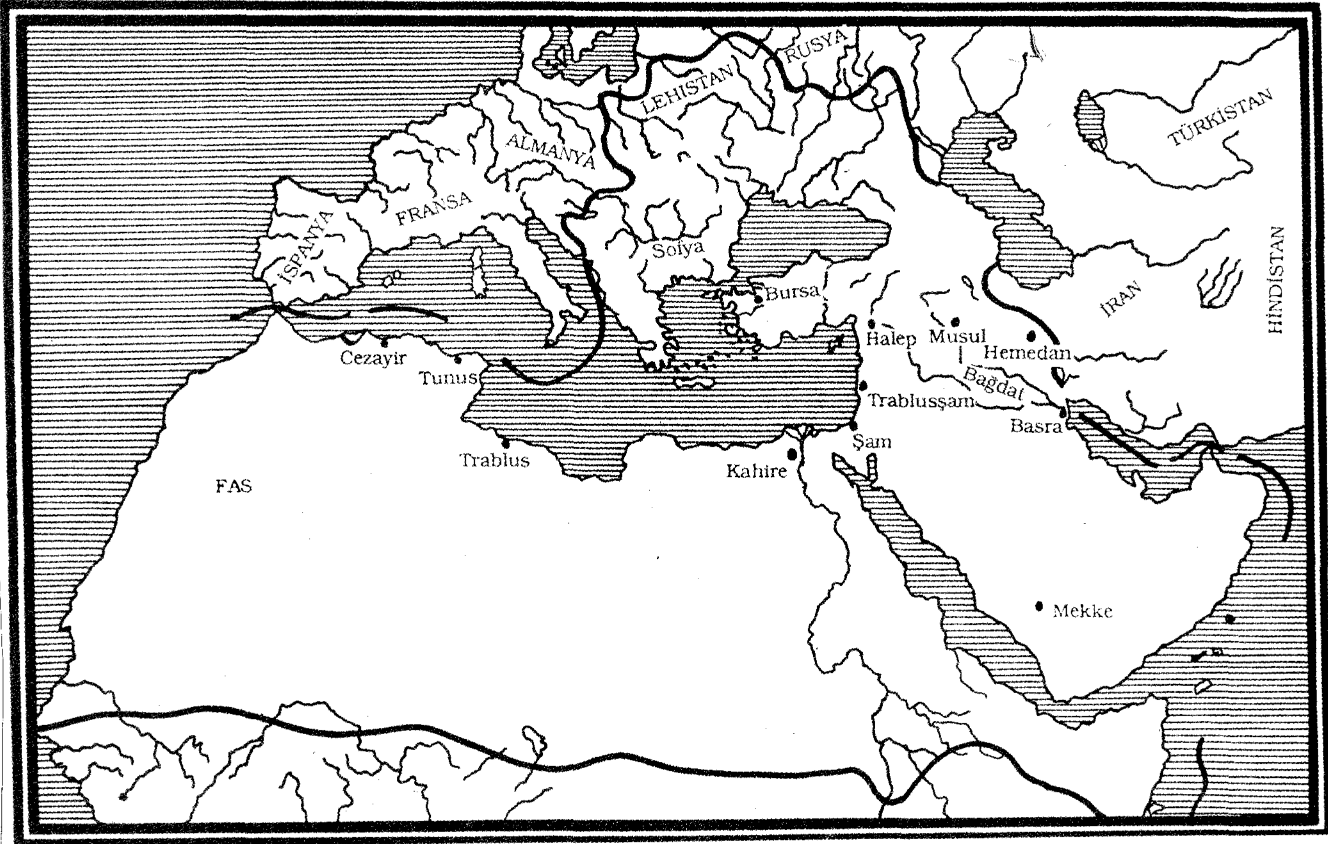
Buna rağmen Zitvatorok Antlaşması Osmanlı diplomasisinin bir başarısı olarak kabul edilmiştir ve barış görüşmelerinin başından sonuna kadar başarıyla çaba gösteren Kuyucu Murad Paşa'ya haklı bir şöhret kazandırmıştır.

İmparatorluk Doruk Noktasında

III. Murad'ın saltanatının son yılları Osmanlı İmparatorluğu'nun "Yükselme Devri"nin sona erdiği ve "Duraklama Devri"nin başladığı tarih kesitinin başlangıcı kabul edilir.

Bu dönem tam doksan yıl (1593-1683) sürmüş ve IV. Mehmed'in saltanatının son yıllarına doğru "Gerileme Devri"ne girilmiştir.

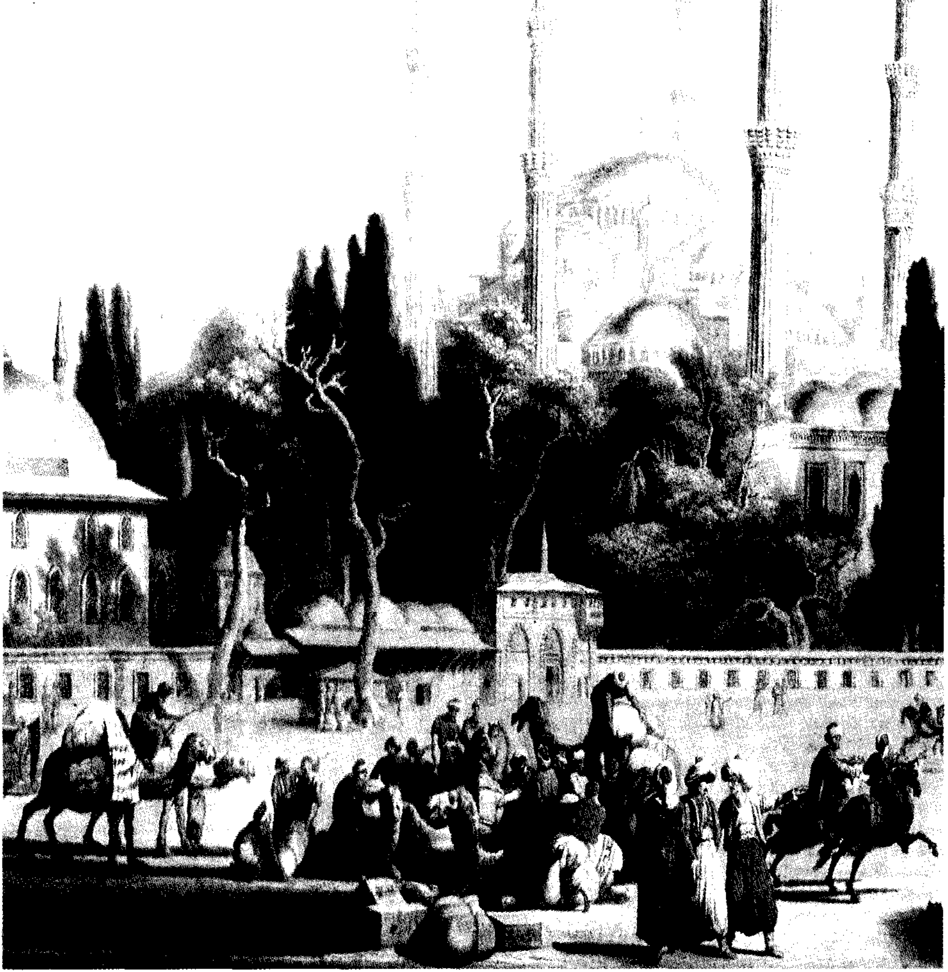
Osmanlı İmparatorluğu III. Murad döneminde doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak son yıllarda sarayın yönetim işlerine gittikçe daha fazla karışması, yarardan çok zarara neden olan bu müdahaleleri önleyebilecek yetenekte devlet adamlarının yetişmemesi, ülkenin genişlemesine paralel olarak yönetimde gerekli yeniliklerin yapılmaması, bunlara karşılık başta Yeniçeri Ocağı ve din adamları sınıfı ile devletin önemli kurumlarının çağdışı kalması, eyaletlerin yönetimlerinde ortaya çıkan başıbozukluklar sonucu imparatorluğun gelişmesi durmuştur. Bu arada ekonomik düzen sarsılmış, paranın satınalma gücü giderek düşmeye başlamıştır. Maliyenin aksaması yeni vergiler gerektirmiş, bu da ülkede, özellikle Anadolu'da isyanların çıkmasına neden olmuştur. Gerektiğinde yazar Lamartine'in de, ünlü tarihinden alıntılar yaptığı Hammer'in şu tespiti dikkat çekicidir: "III. Murad'ın ölümünde



III. Murad döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş şekli

imparatorluk Atlas Okyanusu'ndan Kafkaslara, Habeşistan'dan Tuna'ya kadar uzanıyor ve tam yirmi eski krallığın topraklarını kaplıyordu."

Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Okyanus hariç dünyanın bütün denizlerine ulaşmış durumdaydı.



Sultanahmet Meydanı

22. BÖLÜM

Kuyucu Murad Paşa

Zitvatorok Antlaşması yeni sadrazam Kuyucu Murad Paşa'ya, Şah Abbas tarafından daha fazla tehdit edilmeye başlanan İran sınır boylarındaki Celali isyanlarıyla uğraşma olanağını veriyordu.

Kuyucu Murad Paşa İstanbul'da hükümetini kurar kurmaz, ordusunun en seçme birlikleriyle Halep'e doğru yola çıktı.

Halep, hem Karaman'ı, hem de Arabistan'ı karıştıran iki ayaklanmanın odağı olmuştu. Karayazıcı'nın oğulları, babalarından kalan askerlerle Konya ve Adana'dan Bursa'ya kadar olan bölgeyi haraca kesiyorlardı.

Doğulu aşiretlerden biri olan Canbulatoğulları bir süre önce son serasker Cağaloğlu Paşa tarafından Halep'in kuşatılması sırasında ihanetle suçlanmış ve önderleri haksız yere idam ettirilmişti. Öldürülen başkanın kardeşi Canbulatoğlu Ali bunun üzerine otuz bin kişilik kuvvetiyle başkaldırmış ve Suriye'nin başkenti sayılan Şam'ı işgal etmişti.

Halep'e doğru ilerleyen sadrazam, ayaklananların ikinci derecedeki önderleriyle görüşmeler yapmış, bir bölümünü itaat altına almış, bir bölümünü de hileyle öldürerek kuyulara doldurmuştu. Murad Paşa'nın isyancılar için kazdırdığı bu toplu mezarlar, daha önce Özdemiroğlu Osman Paşa'nın hizmetindeyken Tebriz çevresinde Safevilerin kazdığı bir kuyuya atıyla yuvarlanması sonunda askerlerin kendisine taktığı Kuyucu lakabına denk düşmekteydi.

Devlete başkaldıran Saraçoğlu Ahmed Bey tarafından yönetilen Konya, sadrazama kapılarını açmıştı. Kenti ele geçirdikten sonra barış içinde yöneten Ahmed Bey'den Konya halkı memnundu. Kuyucu Murad Paşa'ya sözcüler göndererek, kendisi Suriye'ye gittiği zaman Ahmed Bey'i yine Konya'nın başında bırakmasını rica ettiler.

Bu ricaları kabul etmiş gibi gözüken Murad Paşa, kentin ileri gelenleriyle beraber Ahmed Bey'i de huzuruna çağırdı ve "Ben Canbulatoğlu Ali üzerine yürürken Konya'nın korunmasını sana bırakmak

istiyorum. Fakat eğer yeni kuvvetlere ihtiyacım olursa bana ne kadar adam sağlayabilirsin?" diye sordu.

Ahmed Bey duraksamadan "Otuz bin" yanıtını verdi. Bu sözler üzerine sadrazam onu serbest bıraktırdı.

Kuyucu Murad Paşa sonra Divan'daki adamlarına ve kentin ileri gelenlerine dönerek, "Eğer arkamda, bir anda otuz bin kişilik bir kuvvet toplayabilecek bir adam bırakırsam ve bu adam dönüşümde daha kuvvetlenmiş olarak karşıma çıkarsa benim askerlerim ne yapar?" diye sordu.

Sadrazamın bu sorusu yanıtsız kaldı. Çevreyi sessizlik kapladı.

Sonra çavuşlarına dönen Kuyucu Murad Paşa, "Zorbalıkla ele geçirdiği bu topraklarda haddinden fazla güçlü olan bu adam için bir kuyu kazın" diye buyruk verdi.

Ankara'da da sadrazam, bir başka isyancının komutanlarından Kalenderoğlu'nu yanında otuz adamıyla birlikte öldürttü.

Canbulatoğlu yanında kana susamış kırk bin askeriyle Suriye ile Karaman arasındaki Demirkapı geçidinde Murad Paşa'yı bekliyordu. Murad Paşa geçidin çevresini dolaştı ve savaşı düzlük bir yerde başlattı.

Sayıca üstünlüklerinden ve silahlarının gücünden kendilerine güvenen yeniçeriler, nefretle "çöl çekirgeleri" dedikleri Celaliler üzerine yüklendiler. İlk saldırıda hepsini kılıçtan geçirdiler.

Savaşın uzaması, yakalanan isyancıların öldürülmelerinden kaynaklanıyordu. Binlerce kelleden oluşan piramitler cellatların önünde yükseliyordu. Canbulatoğlu'nun bindiği at onu bir anda Halep'e götürdü. Yenildiğini duyan kent halkı, ertesi gün üzerine çamur atarak hakarette bulundu ve kaçmaya çalışan iki bin Celâli'yi öldürdü.

Ölüm Canbulatoğlu'nu Tamışvar'da Yakaladı

Ayaklananlardan kurtulmak isteyen Şam, sadrazamın yaklaşmasını beklemedi. Sipahiler Şam'da kışlamak üzere kalırlarken, öteki birlikler çölü aşarak, Bağdat'ta karargâh kurmuş olan Cenevizli dönme Cağaloğlu Mehmed Paşa'nın komutasındaki birlikleri güçlendirmeye gittiler. Yalnızca Bağdat üzerine yürümesiyle başkaldıranları ürküterek kaçırtan Cağaloğlu Paşa orada yerleşmişti. Bir gün çok yüklü bir sal üzerinde Dicle'yi aşmaya çalışırken, sal devrilmiş ve Cağaloğlu Paşa sulara gömülmüştü.

Sadrazam önüne çıkan bütün Celalileri yok ederken, bir kayıkla Lazkiye Limanı'ndan kaçan Canbulatoğlu, kıyafet değiştirerek İstanbul'a kadar gelmiş ve padişahın merhametine sığınmak istemişti.

Sultan Ahmed'den yaşamının bağışlanmasını isteyen ve bu bağışı koparan Canbulatoğlu Ali, sekiz gün boyunca çocuk padişahı serüvenlerini anlatarak eğlendirmişti.

Padişah, bunca yıl imparatorluğu sarsan kolun, artık bundan böyle imparatorluğun düşmanları için çalışmasını isteyerek, Canbulatoğlu'nu Macaristan'da, Tamışvar Sancakbeyliği'ne atadı. İleri-

de başka bir padişahın gözdeleri arasına girmeyi başaracak olan Canbulatoğlu'nun bir kardeşi sarayda alıkonularak Enderun'a gönderildi. Fakat Canbulatoğlu Tamışvar'daki sancağına henüz yerleşmişti ki, padişahının ihtiyatsız güvenine saygı göstermeyen sadrazam, onu bir asinin buyruğuna girmiş olmaktan hoşnutsuz askerlerine boğdurttu.

Kılıçtan Kurtulan Soluğu İran'da Aldı

Geldiği yoldan geri dönen sadrazam, Bursa dolaylarında, Karayazıcı ve Kalenderoğlu gibi iki ünlü Celali ile savaştı. Kuzeybatı Anadolu bölgesinde padişaha meydan okuyan Kalenderoğlu, şöyle konuştu:

"Canbulatoğlu'nun idamı bize Osmanlıların samimiyeti üzerine bir hayli ders vermiştir. On beş yıldan beri Osmanlıların gururları kılıçlarımızın altında bir hayli kırılmıştır. Anadolu'daki eyaletlerinde sadece kâğıt üzerinde egemendirler. Oysa biz gerçekten o eyaletleri egemenliğimiz altında tutuyoruz. Aydın, Konya, Ankara, Manisa ve Karaman'ın dağları ile ovaları hep bizim kalelerimizdir. Kentlerinin ganimeti ise bizim servetimizi oluşturur. Şimdiye kadar onlarla uzlaşabilir ya da oyalanabilirdik. Oysa şimdi önümüzde tek politika olarak savaş vardır. Öldürmeyi savaşmaktan daha iyi bilen bu ihtiyar veziri yeneceğiz ve askerini Marmara Denizi'ne dökeceğiz. Fakat talih yine bu yürekli hilekâra gülerse, o zaman dileyeceğimiz tek şey yaptığımız büyük işlerin ve adlarımızın ağızdan ağıza dolaşarak ölümsüzleşmesidir."

Patlak veren savaş, bu nutuktan beklenen şiddette oldu. Sadrazamın sipahileri ile Mısır askeri bir anda yirmi bin Celali'nin saldırısı karşısında geriler gibi gözüktü.

Zafer asilerin tarafına kayıyordu. Kuyucu Murad Paşa, yaşının verdiği ağırlıktan umulmayacak bir biçimde atını savaşın ortasına sürdü. Kılıcını kınından sıyırdı. Bir dinsel tören yönetir gibi, kılıcıyla havada garip şekiller çizdikten sonra bir avuç yeniçeriyle düşman atlılarının arasına daldı.

Ortada sadrazamın ani saldırısıyla duraklayan, yanlarda da Murad Paşa'nın kayalıklar arkasına sakladığı piyadeler tarafından sarılan Celaliler on beş bin ölü verdi. Geri kalanları başlarında Kalenderoğlu olduğu halde dağ yollarından kaçmayı başardı ve doğruca Şah Abbas'ın yanına sığınarak mezhep değiştirmeleri karşılığında Safevi ordusuna katıldılar.

Zaferin Sadakası

Ne var ki ihtiyar sadrazamın arkasında başkaldıranlar boş durmuyordu. Uzun Halil'in kardeşi olan ve Cağaloğlu Paşa tarafından Bağdat'tan çıkarılan Meynun, yanında on bin savaşçısıyla birlikte bozguna uğradığını bilmediği Kalenderoğlu'nun yardımına geliyordu.

Doksan yaşında olduğunu bir kez daha unutan Kuyucu Murad Paşa, güçlü ordusunun büyük bir bölümünü Göksun'da bırakarak on iki bin seçme atlısıyla, Karaman ve İran arasında önemli bir merkez olan Tokat'a gitmişti.

Yanına ağırlık olarak yalnızca bezden bir çadır ile seccadesini almış, atlılarının önünde ilerliyordu. Amacı yeni ayaklanmayı bastırmaktı. Hem yaşlılıktan, hem hastalıktan ve hem de yorgunluktan bitkin düşmüştü. Fakat daima iradesinin gücü sayesinde atının üzerinde dimdik gidiyordu. Günde bir kez mola verildiğinde hizmetkârları onu bir cesetmiş gibi atından aşağı indiriyorlardı.

Yolun kenarında bir süre dinlendikten sonra yeniden yanındakilerin yardımıyla atına biniyor ve genç bir atlının görkemiyle ilerliyordu.

Kuyucu Murad Paşa, Meymun'a Bayburt geçitlerinde rastladı. Savaşın sonunda başkaldıranların hepsini kılıçtan geçirdi. Bugün bile bir sel yatağında kemiklerinin beyazlığı fark edilen on bin Celali'nin kellesi piramit biçiminde yığıldı.

Bir süredir Kuyucu Murad Paşa tarafından çağırılan Diyarbakır Beylerbeyi Nasuh Paşa Bayburt'ta sadrazama erişti. Aynı zamanda Kubbealtı vezirlerinden olan bu paşa, Murad Paşa'ya kuvvetli bir ordu getiriyordu. Sadrazam çadırının önünde eski bir seccadenin üzerinde bağdaş kurmuş, yeni gelen ordunun bütün görkemiyle önünden geçmesini dalgın gözlerle izliyordu.

Murad Paşa'yı fark eden Nasuh Paşa hemen atından indi, önünde diz çöktü ve göreneklere göre sadrazamın eteğini öptü. İçinden komutanına kızan, fakat bunu belli etmeyen Murad Paşa, Nasuh Paşa'yı gözlerinden öptü, ayağa kalktı ve elinden tutup takdir ediyormuş gibi davranarak çadırına getirdi. Askerlerin önünde serzenişte bulunarak komutanın saygınlığını zedelemek istemiyordu.

Fakat çadırın inen perdesi iki veziri askerlerin gözlerinden ve kulaklarından uzak tuttuğu anda Murad Paşa, Nasuh Paşa'ya şunları söylemeye başladı:

"Neden bu kadar geç kaldın? Benim çabam sayesinde buyruğundaki ordu uzun zamandan beri savaş yapabilecek durumdadır. Durmadan başlayan isyanlara karşı Tokat'tan Halep'e, Halep'ten Bursa'ya sürüklediğim şu askerlerden başka ordum olmadığını bilmiyor musun? Diyarbakır'a Suriye yolu bu kadar çok çekmez. Ak sakalıma aldırmadığın için mi benimle buluşmaya gelmedin? Eğer öyle bir şey varsa, bil ki padişah kendini benden daha çok hakarete uğramış kabul edecektir. Eğer ben yenilseydim, sen tek başına Kalenderoğlu, Yazıcıoğlu, Meymun ve Uzun Halil ile başa çıkabilecek miydin? Şeyhülislama, zayıf bir İslam ordusunun, daha kuvvetli bir İslam ordusunun komutanı tarafından yenilgiye terk edildiğini söylesem, acaba ne yanıt verirdi?"

Fetvanın ölümden başka bir şey yazmayacağını bilen Nasuh Paşa başını önüne eğdi ve sustu.

Murad Paşa konuşmasını sürdürdü:

"Oğlum, padişahın eli her tarafa yetişir. Biraz önce otağımın önüne diktiğin altı tuğdan üçünü geri alıp seni basit bir bey seviyesine indirse, ya da doğrudan doğruya seni ihanetle suçlayıp idamını istese kendini haklı çıkarmak için ortaya ne sürebilirsin?"

Nasuh Paşa'nın söylenenleri sessizce dinlemesi sadrazamı yumuşatır gibi ol-

du. Paşanın kellesini ortaya sürerek onu yeter derecede korkuttuğuna inandı ve daha ileri gitmeden bağışladı. Nasuh Paşa, sadrazamın otağından hilat[1] giyerek ayrıldı. Arkasında vezirlere özgü bir maiyeti vardı. Atına binerken onu izleyen Murad Paşa, "Bağışlama, zaferin sadakasıdır!" diyordu.

Kuyucu Murad Paşa Bir Zalim miydi?

Kuyucu Murad Paşa huzur ve düzene kavuşturulmuş eyaletlerden geçerek İstanbul'a dönerken, her yanda "devletin kılıcı" gibi unvanlar alarak coşkunlukla karşılanıyordu. Öç alma eylemleri de, zaferleri gibi ani ve hızlı oluyordu. Eski isyanlarla uzaktan ilişkisi olanlar bile şimdi korkudan tir tir titriyorlardı. Beyşehir Beyi Emir Şah, devlete ihanet ettiği için verilen bir şölende boğduruldu.

Kuyucu Murad Paşa, kendi ifadesine göre acımasızca yaptığı her eylemden sonra gözyaşlarını tutamayıp ağlardı. Fakat sert davranmanın vezirler için ilahi bir buyruk olduğuna inanmıştı. Her an moralini yüksek tutmak için Kuran'dan ayetler okurdu.

Savaşa girişmeden önce atından iner, yere kapanır, gözyaşlarıyla ıslattığı topraktan bir parça alır ve ak saçları ile sakalına sürerdi. Sonra yüksek sesle Tanrı'ya şöyle yakarırdı:

"Yarabbi, beni bugün de mahcup etme! Kulunu inançsızlara terk etme, benim ihtiyarlığıma acı. Dinim ve devletim için samimi duygularımı tek sen bilirsin."

Döktüğü kanların kendisine Tanrı tarafından verilen bir ganimet olduğuna ve eğer bir damla kanı esirgemek üzere acıma duygusu gösterirse Tanrı'yı kızdıracağına inanırdı.

Elleriyle Boğdu

Bir gün yine idam edilen asilerin cesetlerinin gömülmesi için çukur kazdırırken, bir sipahinin atının terkisinde bir çocuk taşıdığını gördü. Sipahiyi yanına çağırdı ve çocuğa sordu:

"Asilerin ortasında ne işin var senin?"

Çocuk, babasının işsiz kalıp ekmek parası bulamayınca Celalilere katıldığını anlattı. Sadrazam sorgusunu sürdürdü:

"Peki babanın mesleği neydi?"

"Ut çalardı."

Yüzünde zalim bir gülümseme beliren Kuyucu Murad Paşa, "Demek ki müminlere karşı ayaklanmış olan asilere utla cesaret veriyordu."

Sonra birden çavuşlara dönerek çocuğun kellesinin vurulmasını buyurdu.

Çocuğun yaşından, suçsuz oluşundan ve gözyaşlarından duygulanan çavuşlar buyruğu yerine getirmeyi reddetti ve "Neden bu zavallı çocuğu idam edelim" diye birbirlerine sordular.

Buyruğu yerine getirmek için çağrılan yeniçeriler de kendilerine verilen işi kabul etmedi. "Biz cellat mıyız? Kaldı ki cellatlar bile ellerini bu suçsuz çocuğun

[1] Eskiden padişah ya da sadrazam tarafından takdir edilen kişilere giydirilen süslü üstlük, kaftan.

kanına bulaştırmak istemediler" diye yanıt verdiler.

Murad Paşa yanındaki uşaklara döndüğünde hepsinin uzaklaşarak kendisini çocukla baş başa bıraktıklarını gördü.

O zaman, doksan yaşında olan, fakat tutuculuğundan biraz olsun kaybetmeyen ihtiyar sadrazam, "Madem öyle, inancın celladı ben olurum" dedi ve çocuğu titreyen ellerinin arasına alarak boğazını sıktı.

Sonra cesedini çukura yuvarladı.

Dehşet ve hayretten donakalan askerlere dönerek şöyle bağırdı:

"Ey korkaklar, bilin ki Kalenderoğlu ve Kara Said gibi asiler analarının karınlarından at üstünde ve kılıç elde çıkmadılar. Hepsi bu çocuk gibiydi. Suç içinde büyüdüler, babaları tarafından yağmaya ve cinayete alıştırıldılar. Bu çocuk da onların yaşam görüşlerini benimsemiştir. Bin kez eğitseniz bile, doğuştan edindiği ahlak bozukluğunu hiçbir zaman ruhundan atamazsınız."

Eliyle asilerin atıldığı çukuru göstererek "Kötülüğün köklerini işte böyle temizlemek gerekir" dedi.

Askerleriyle konuşmasını, Yemen'de sık sık tekrar edilen bir özdeyişle sürdürdü:

"Ceylanı kovalayan avcı bir kez yüksek yerlere çıktıktan, kayalıkların zirvelerini aştıktan sonra ayağının kaymasını önlemek ve altındaki toprağın kayganlığını gidermek için ayaklarının kanamasına göz yummak zorundadır."

Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'nın İstanbul'a dönüşü gerçekten çok görkemli oldu. Kafilenin önünde Arabistan, Suriye ve Anadolu Celalilerinden ele geçirdiği dört yüz kadar bayrak sallanıyordu. Her bayrağın üzerine silah zoruyla yok ettiği asi önderlerin adı yazılmıştı.

Seferden dönmeden önce İstanbul'a en az otuz bin asinin kellesini göndermişti. Bir o kadarı da Murad Paşa'nın onları yakaladığı yerlerde piramitler halinde yükseliyordu. Yüz bin Celali askerinin sadrazam tarafından kazdırılan kuyulara gömüldüğü söyleniyordu.

Bu seferler sırasında ele geçirilen ganimetler padişahın ayağının dibine bırakıldı. İmparatorluk Başdefterdarı Baki Paşa, ayaklanan Suriye halkından yalnız bir milyon duka altınını gelir olarak kaydettiği için Yedikule Zindanları'na atıldı.

Uzun zaman sadrazamını savaş alanlarında deneyen ve ona her zamankinden fazla güvenen Sultan Ahmed, bu sefer Kuyucu Murad Paşa'yı diplomasi alanında görevlendirmek istedi. Çünkü Osmanlılara bağlı Macaristan Kralı Bocskai'nin ölümünden sonra Avusturya ile Babıâli'nin ilişkileri yeniden bozulmaya yüz tutmuştu.

Zitvatorok Antlaşması'na göre iki eyalete birden hükmeden Bocskai'nin ölümü halinde Trasilvanya Prensliği bağımsız olacaktı.

Cinayet olduğundan kuşkulanılan ölüm olayı üzerine çevreye belli edilmeden

kışkırtılan Transilvanya soyluları, zaten peşinde koşan ve halkı tarafından sevilen, ayrıca çok çalışkan bir adam olan Rakoczy'yi kral seçtiler. Avusturya hemen Rakoczy'yi tanıdığını ilan etti. Bu sırada Babıâli Macar krallarına taç giydirme hakkını ileri sürerek, eskiden beri Transilvanya'da egemenliğini sürdüren Prens Homanaj'ı kral olarak kabul ettiğini bildirdi.

Zitvatorok Antlaşması'nın yorumlanmasıyla geçen uzun tartışmalardan sonra Avusturya Babıâli'ye iki yüz bin duka değerinde armağanlar vermeyi kabul etti. Lehistan yeni bir anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu'nun korumasına girdi ve dostluk bağlarını geliştirdi. Ayrıca Rusların bağımsız müttefikleri olan Don Kazaklarına karşı Boğdan yolunu kapatacağına söz veriyordu. Lehler Osmanlılara yıllık vergi ödemeyi sürdüreceklerdi.

Temizleme Taktiği

İlerlemiş yaşına rağmen sadrazam, hâlâ yıllardır Osmanlı ordularını yenen Şah Abbas'a karşı öç almayı tasarlıyordu. Sonunda padişahtan orduyu Hümayun'u İran seferine çıkarma iznini aldı. Fakat sefere çıkmadan önce, bir zamanlar Anadolu'da Celalilere yardım eden, fakat sonradan devlete itaat göstererek affolunan Yusuf Paşa'yı ortadan kaldırmak istiyordu. Yusuf Paşa'ya uzun bir mektup yazarak İstanbul'a gelmesini, onu padişahın huzuruna çıkaracağını bildirdi.

Dostlarına danışan Yusuf Paşa itaat etmeyi geleceği için daha hayırlı buldu. Maiyetiyle beraber Üsküdür'da otağ kurmuş olan sadrazamın yanına vardı.

Ordunun toplanmasını ve hareket etmesini izlemek üzere padişah da yazlık köşküne taşınmıştı. Henüz Kuyucu Murad Paşa'nın tasarısından haberi yoktu ve işlerin bu kadar yavaş yürümesine bir anlam veremiyordu. Sonunda Murad Paşa'ya bir hattı şerif yazarak birliklerin hemen hareket etmesini istedi. Murad Paşa hemen köşke giderek Yusuf Paşa için tasarladığı suikastı anlattı. Padişah da vezirinin hilesini kabul etti.

Yusuf Paşa, sadrazam tarafından çok iyi karşılandı. Kendisine bir sürü değerli armağanlar verildi. Kuyucu Murad Paşa'nın amacı Yusuf'un arkadaşı olan Muslu Çavuş'u da inandırarak aynı tuzağa düşürmekti.

Üsküdar'da bir aylık bir ağırlamadan sonra sadrazamın yanına çağırılan Yusuf Paşa'ya zengin Manisa Sancağı verildi. Bu yersiz atama Divan içinde huzursuzluğa neden oldu.

Vezirlerden ve paşalardan bazıları, "Şu ihtiyara bakın, bir ayağı çukurda olmasına rağmen eski bir asiye imparatorluğun en sadık kişilerine verilmesi gereken sancağı veriyor" dediler.

Dalkavuklarının dedikoduları arasında kalan Padişah Ahmed de sonunda sadrazamının akli dengesinin bozulduğuna inandı. Murad Paşa'ya yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

"Lala, sen artık iyice kocadın, sefere çıkacak güçte değilsin. Bana yanıtında kimi serdar olarak görmek istersen bildir, ya da üç gün içinde sefere çık."

Böylece Sultan Ahmed, açıkça kuşkularını ortaya koyuyordu.

Yanıt yazmak yerine bizzat saraya gelen Murad Paşa, padişahtan, bir anda Anadolu'nun bütün eski asi başlarını ortadan kaldırmak için gerekli zamanı kendisine vermesini rica etti. Sadrazamın adamlarından Zülfikâr adında biri onun adına Muslu Çavuş'a gitti.

Hayal edemeyeceği bağışlarla gözleri kamaşan Muslu Çavuş, sadrazamın adamını Konya'ya kadar izledi. Meram Bağları'nda zevk ve eğlence içinde kendisinden geçen Muslu Çavuş, bir fırsattan yararlanılarak boğduruldu ve kellesi hemen Üsküdar'a gönderildi. Murad Paşa kellenin ertesi sabah otağın önüne dikilmesini buyurdu.

O gece Yusuf Paşa'nın da işini görmeye karar verdi. Yusuf Paşa'yı akşam çadırında verilecek bir şölene davet etti. Daha önceden kararlaştırıldığı gibi şölen ortasında bir akağası, Avlonya beyinin geldiğini ve acele sadrazamı görmek istediğini bildirdi. Rahatsız edildiği için üzülmüş gibi davranan Murad Paşa, güya istemeyerek sofradan kalktı.

Bir ara içeri giren uşaklardan biri, Yusuf Paşa'ya kızarmış et ikram ederken diğer eliyle sarığını gözlerine kadar indirdi, hemen yanındaki uşak kılıcını çekerek bir darbede paşanın kellesini uçurdu. Her iki kelle sadrazamın çadırının önünde birer sırığın üzerine dikildi.

Sadrazam bir türlü sefere çıkmıyordu. Arkasında devletin gücünden kuşkulanacaklara dehşet mirası bırakmak istiyordu. Suriye'deyken dikkatini çeken Başdefterdar Ekmekçizade'yi de aynı şölene davet etmişti.

Boğaz'ı kayıkla geçip şölene yetişmek isteyen başdefterdarın yanından geçen başka bir kayıktan tuzağı haber veren bir pusula atıldı. Durumu kavrayan başdefterdar hemen İstanbul'a döndü ve padişahın huzuruna çıktı. Aslında tehlikeyi haber veren padişahtı.

Sadrazamın şerrinden kurtulmak için gözyaşı döküp yalvaran başdefterdarı hünkar ikinci kez bağışladı. Sadrazamı çağırtarak, Ekmekçizade'yi bağışlamasını buyurdu.

Böylece başdefterdar kellesini kurtarmış oldu. Bu arada padişahın haberini başdefterdara ileten dört uşak gizlice boğduruldu.

Gerçekte İran seferi Sadrazam Murad Paşa'nın bir hilesiydi. Bunun için İran seferi ertesi yıla ertelendi. Üsküdar'dan ileri gitmeyen sadrazam savaşmadan galip gelmişti. Kapıağası bir keresinde padişahın önünde, orduyu yorduğundan ve zaman kaybettiğinden dolayı Kuyucu Murad Paşa'yı yerecek oldu. Hemen müdahale eden Sultan Ahmed kapıağasını şöyle uyardı:

"Sus sefil! Nasıl olur da vezirlerimin en dirayetli olanına dil uzatabilirsin? Murad ihtiyardır, fakat inancımızın eğilmez bir savaşçısı, deha ve deneyim sahibi bir sadrazamdır. Aklı, kolu kadar bana hizmet etti. Çadırında oturarak bana Anadolu'yu yeniden kazandırdı. Onun aklı bir ordu bedelindedir. Bir daha onun aleyhinde ağzından bir söz çıktığına tanık olmayayım. İsterse gitsin, isterse kalsın, bu onun bileceği iştir."

"Bu Sefil Benden Nefret Ediyor Ama"

Sadrazam Murad Paşa eski diplomatlığını kullanarak, Transilvanya'daki taht mücadelesini bir sonuca bağladı. Fransız Elçisi M. De Salignac'a saygı besleyen sadrazam, Fransa tarafından korunan beş Cizvit papazının İstanbul'da okul açmasına izin verdi.

Tarihte yedinci kez olarak Ortodoks Kilisesi ile Katolik Kilisesi'ni, Papalık'ın ruhani liderliğinde çalışmalar yapmaları için teşvik etti.

Venedik, en büyük düşmanları olan Papa'nın etkinliğini artırmakta kullanılan Cizvitlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda elde ettikleri ayrıcalıklara itiraz etti.

Daha sonra bu Cizvit örgütü Doğu'da nereye giderse, orada dinsel kargaşalıklar çıktığı görülecektir. Öteki saltanat dönemlerinde de göreceğimiz gibi Cizvitler, Katoliklik uğruna her türlü ayrılığı ve baskıyı teşvik ve uygulamaktan çekinmeyeceklerdir. Cizvitler Rumlar tarafından reddedilince, Divan tarafından daha az önem verilen Ermenilere yanaşmaya başladılar. Ermenileri Roma Kilisesi'ne bağlamaya çalıştılar. Ancak bir sonuç elde edemeyince, bu kez onların mezheplerini suç gibi göstermeye kalkıştılar.

Halkının İslam'ın düşmanlarıyla olan geçimsizliğine aldırmayan Kuyucu Murad Paşa, imparatorluğa bağlama umuduyla yalnız Fransa'yı memnun etmeye çalışıyordu. Osmanlılar ile Safevi Türkleri arasındaki mezhep ayrılığı, onu Hıristiyan mezheplerin çatışmasından daha fazla ilgilendiriyordu.

İlkbahar geldiği zaman serdarı ekrem rütbesiyle İran seferine çıktı. Görkemli ordusu içinde Rumeli'nin, Anadolu'nun, Karaman'ın Sivas'ın, Şam'ın, Halep'in, Diyarbakır'ın, Batum'un, Erzurum'un, Kars'ın, Arnavutluk'un tımarlı askerleri ile yeniçeriler, topçular bulunuyordu.

Cesaretinin ve deneyiminin şöhreti sayesinde askerler arasında görülmemiş bir saygınlığı vardı. Eğitim, diplomatlık, savaşlar ve devlet işlerinde geçen doksan bir yıl zihninde en ufak bir yorulma yaratmamıştı. Kaygı duymadan ölümün gitgide yaklaştığını anlıyor, son nefesine kadar padişahın tahtının sağlamlaştırılması uğruna çalışmak istiyordu.

Kanına en fazla susamış olan düşmanlardan Nasuh Paşa tedbirsiz olarak sadrazamın karargâhına geldiğinde, çevresindekiler bu fırsatı kaçırmamasını öğütlediler. Kuyucu Murad Paşa karşı çıktı:

"Biliyorum, bu sefil benden nefret ediyor, fakat kalemini de, dilini de, kılıcını da gayet güzel yönetmesini biliyor. Ölümü devletimiz için iyi olmayacaktır. Tanrı, benden sonra sadrazam olabilecek kişileri ortadan kaldırmama asla izin vermez."

Nitekim birkaç gün sora Erzurum yolu üzerinde ölüm, Kuyucu Murad Paşa'yı ziyaret etti. Yaşamını kurtarmış olduğu Nasuh Paşa, komutanlar tarafından geçici olarak serdar vekilliğine getirildi. Osmanlı ordusunun ağır ağır, güçlü bir biçimde toplanmasından kaygı duyan Şah Abbas, İran'a girmelerini önlemek için Nasuh Paşa'yla görüşme olanakları aradı. İptal edilen seferden dönen ordu kışlalarına çekilerek görüşmelerin sonucunu beklemeye başladı.

Padişahın Eşi Cinayet İşledi

Nasuh Paşa serdarlıktan sadrazamlığa yükseltildi. Sultan I. Ahmed'in henüz beşikte olan kızıyla evlendirildi, fakat kız daha olgun yaşa gelmeden öldü.

III. Murad döneminden beri harem, devlet işleri üzerindeki etkisini hemen hemen kaybetmişti. Safiye Sultan'ın, Canfeda Sultan'ın, Yahudi kadın Kira'nın ve babasının yüzlerce odalığının etkisi altında geçen dönemde, büyünün ve kadınların imparatorluğun bir parçası olduğunu Padişah I. Ahmed'e öğretmişlerdi. Ateşli mizaca sahip olan, fakat aşk konusunda tokgözlü davranan padişah, ilk iki oğlunun annesinden başka kimseyi sevmemişti.

Sultan Ahmed kız kardeşlerinden birinden son derece güzel bir cariye almıştı. Bir an bu cariyenin etkisinde kalır gibi olunca, yasal eşi olan haseki, bu cariyeyi elleriyle boğmuştu. Cinayeti saklamak isteyen sultan hanım, öldürdüğü cariyenin elbiselerini başka bir cariyeye giydirmiş ve karanlıktan yararlanarak padişahın odasına sokmuştu. Hileyi anlayan ve cinayeti ortaya çıkaran padişah çok kızdığı için, eşinin yüzüne hançerinin sapıyla vurmuştu.

Bu korkunç saray içi dramından birkaç gün sonra atıyla Atmeydanı'ndan geçen padişaha tutucu bir derviş bir taş fırlattı ve bu taş padişahın omzuna çarptı. Hemen dervişin kellesi padişahın atının ayakları altına yuvarlandı.

Devlet yönetiminin kadınların elinde olduğu Gürcistan'dan gelen bir elçi kadın güzelliği, görkemi ve konuşma yeteneğiyle İstanbul'da dillere destan olmuştu.

Şah Abbas'ın elçilerinin gözlerini kamaştırmak isteyen Sultan Ahmed, şahane gösteriler tertipledi. Oyun alanında bizzat kendisi sadrazamı ile yarıştı, hatta gençliğinin verdiği güçle savurduğu cirit Nasuh Paşa'nın başını sıyırdı. Edirne ve Makedonya ormanlarında yapılan sürek avlarından sonra padişahın önüne bin iki yüz geyik ve binlerce kuş getirildi.

Bunca yıl süren savaşlardan sonra Kuyucu Murad Paşa'nın çabasıyla sağlanan barış ve huzur tam iki yıl sürdü. Yeni Sadrazam Nasuh Paşa'nın, Şah Abbas ile imzaladığı bir anlaşmaya göre, Fatih Sultan Mehmed döneminden beri Osmanlıların eline geçmiş olan bütün eyaletler İran'a verildi.

Ormanda Ortaya Çıkan Kırımlı Prens

Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında Transilvanya konusunda yeni anlaşmazlıklar çıkıyordu. Bocskai'nin ölümünden sonra Macaristan kral hanedanları olan Batthory'lerin, Rakoczy'lerin arasında sürtüşme başgösteriyordu.

Biri Avusturyalıların, bir başkası Lehistan'ın, öteki Ulahların yardımını isteyerek durumunu kuvvetlendirmeye çalışıyordu. Eski haklarını Zitvatorok Antlaşması ile yeniden kabul ettiren bağımsız Macarlar da, bu eyalet içinde karışıklık ve düzensizlik çıkarıyorlardı.

Macaristan sınırlarında görev yapan beylerbeyleri de Transilvanya'nın bu kısa

ömürlü prensleri üzerinde sık sık tercihlerini değiştiriyorlardı.

Bir süre Macar soyluları tarafından tutulan Gabriel Bethlen, Nasuh Paşa ile gizli bir anlaşma yaparak, "Macar soylularının Bethlen'in iradesi altında birleşerek Osmanlıların dostlarını dost, düşmanlarını düşman bileceklerine" ilişkin güvence veriyordu. Bu girişimler ve anlaşmalar, Viyanalı ve İstanbullu diplomatlar tarafından istedikleri biçimde yorumlanıyor ve hiçbir sonuca bağlanamıyordu. Bu yüzden Tuna boylarında barış tamamen bozulmadan tehlikeye giriyordu.

Ukraynalı Kazakların Karadeniz'deki liman kenti Sinop'a beklenmedik bir baskın yapmaları ve kenti yağmalamaları büyük şaşkınlık yarattı. Nasuh Paşa, bir hayli zaman geçirdikten sonra kente yardımcı kuvvet gönderdi. Üstelik gerekli önlem alınmadığını saklamak için Sultan Ahmed'e yalan söyledi. Nasuh Paşa'nın aleyhinde hareket eden Lala, Şeyhülislam ve kızlarağası bu felaketi ve sadrazamın yalanını padişaha açıkladı. Öç alma hırsıyla bu yalancı vezirin bütün yaşamöyküsünü anlattılar:

"Babası baltacı idi, Arnavutluk ormanlarında Hıristiyan olarak doğmuştu. Saraya baltacı olarak girmiş, sonra bir yeniçeri ağasının yanında çavuşluk yapmıştı. Önce imrahorluğa, oradan mabeyine, sonra beylerbeyliğine yükselmişti. Mezopotamya'da bir aşiret başkanın tek kızıyla evlenmişti. Yönetimi altındaki eyaletin elinden alınmaması için sadrazama kırk bin duka altını ödeyecek kadar zenginleşmişti. Kuyucu Murad Paşa'nın karargâhında muhalefette kalmış, tam idam edilecekken bu sadrazam tarafından bağışlanmıştı. Ölümünden sonra onun yerine geçmiş, padişahın kızıyla nişanlanmış, velinimeti padişahın yanında küstah ve kesin iktidar sahibi olarak egemenlik sürmüştü. Aşırı vergi toplaması ve zulmüyle herkesin nefretini kazanmıştı. İran ve Macaristan ile utanç verici anlaşmalar yapmıştı. Floransa, Ceneviz ve Malta kalyonları kadırgalarının Karaman ve Mora kıyılarına saldırılarına aldırmamıştı. Sinop'un Ukraynalı bir korsan sürüsü tarafından yağma edilmesini yalnızca izlemişti. Bütün bu felaketleri padişahtan saklayarak hak ettiği cezadan kurtulmak istemişti."

Sultan Ahmed'in zaten yaralı olan ruhu üzerine düşen bunca suçlama, duraksamadan öç alması için yeterliydi.

Padişah uzun zamandır sadrazamın bağlılığından kuşkulanıyordu. Bir başka olay da sadrazamın Kırım Hanlığı'na kendi seçtiği bir prensi, han yapmak istediğini ortaya çıkarmıştı. Bir gün Edirne çevresinde avlanırken yabancı bir doğanın, kendi doğanının avını alarak kaçtığına tanık oldu. Bu küstahça hareketten fena halde sinirlenen padişah atını ilerideki koruluğa sürünce, tepeden tırnağa silahlı muhafızların ortasında Giray Hanedanı'ndan bir prensle karşılaştı. Bu prens, sadrazamın davetlisi olarak Edirne'ye gelmişti.

Bu gizemli durum ve düşmanların sürekli telkinleri, Sultan Ahmed'i sadrazamın hanedan değişikliği yaparak daha rahat, daha güvenli bir biçimde egemenlik sürme amacında olduğuna inandırmıştı. Osmanlı Hanedanı herhangi bir neden-

den son ferdine kadar ortadan kalkarsa, Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçecek olan tek yasal hanedan Kırımlı Giray Hanlardı. Artık daha fazla beklemeyi yersiz bulan padişah Kırımlı prensi ve muhafızlarını Yedikule Zindanları'na attırdı.

"Hain! Demek Murad'ı Zehirleyen Sensin!"

Bu olaydan birkaç gün sonra cuma namazından çıkan padişahın yolunu bir derviş kesti ve Nasuh Paşa'nın maiyetinde çalışan Arnavutların ve Kürtlerin haksız yere karısını kaçırdığını ileri sürdü.

Padişahın İstanbul'a dönüşünden sonra çevresindeki kin ve nefret çemberinin daha da daraldığını fark eden Nasuh Paşa, Sultan I. Ahmed'i aracı kılarak düşmanlarına büyük bir darbe vurmaya kalkıştı. Şeyhülislamın, kızlarağasının ve lalanın kellelerini istedi.

Sultan Ahmed bu isteği reddetti. Ancak Nasuh Paşa'nın düşmanlarını uyardı. İsteğinin kabul edilmemesini gözden düşme olarak kabul eden Nasuh Paşa, ırkının verdiği vahşilikle düşmanlarına zafer sevincini tattırmamaya ant içti. Kendisi gibi Arnavut olan kâhyasını şeyhülislamı, kızlarağasını ve lalayı öldürmekle görevlendirdi. Arnavutluk dağlarına kaçmak için de İstanbul'un dışında elli Arnavut atlısını hazır bekletti.

Bir suç ortağı olduğu kadar nankör de olan kâhya, tasarlanan cinayetleri lalaya, şeyhülislama ve kızlarağasına duyurdu. Onlar da padişahı sadrazamın sadakatsizliğine iyice inandırdılar.

Padişah, Divan toplantısına kadar hiçbir şey belli etmedi. Toplantı sırasında Nasuh Paşa, yine üç kişinin kellelerini istedi ve "Eğer bunu kabul etmezseniz, sadaret makamından çekileceğim ve kendimi zehirleyeceğim" dedi.

Zehirleme lafını duyan padişah, birden Kuyucu Murad Paşa'nın çadırında rakibi tarafından zehirlenerek öldürüldüğü hakkındaki dedikoduları anımsadı. Kendini tutamayarak, "Ah, hain! Demek Murad'ı zehirleyen sensin!" diye haykırdı.

Bütün bunlara rağmen padişah hâlâ son darbeyi vurmakta duraksıyordu. Belki Arnavut yeniçerilerin aleyhine ayaklanmasından, belki de damadının kanını dökmekten çekiniyordu. Ertesi gün cuma olduğu için padişah, Sadrazam Nasuh Paşa'ya bir buyruk göndererek, görenek gereği namazda kendisine refakat etmesini istedi.

Nasuh Paşa'nın Ölçüsüz Serveti

Nasuh Paşa, rahatsız olduğunu ileri sürerek buyruğa uymadı. Bu red, padişah için kabulü olanaksız bir hakaret sayıldı. Başlarında ağaları olduğu halde, sarayın hiçbir zaman satın alınamayan muhafızları olan iki yüz bostancı, silah zoruyla sadrazamın sarayını işgal etti ve Nasuh Paşa'yı yakaladıkları yerde öldürdü.

Nasuh Paşa şiddetli ihtiraslarının ve gururunun kurbanı oldu. Eğer ölümüne neden olan bir serüvene atılmasaydı hem kendisi, hem padişah ve hem devlet için çok yararlı bir yönetici olabilirdi.

Doğuştan sahip olduğu dehası, cesareti ve konuşma tekniği ona erişilmez üstünlükler sağlıyordu. Arnavut Nasuh Paşa ise ülkeyi çevirdiği dolaplarla yönetmeye kalkıştı ve böylece sonu çok kötü oldu.

Serveti torbalar dolusu inci ve duka altını, her biri beş bin duka altını değerinde olan altın kabzalı bin sekiz yüz kılıç, bin iki yüz av ve savaş atı, top top simli kumaşlar, Acem halıları, yirmi bin deve, altı bin sığır, dört yüz Arap kısrağı ve Anadolu ile Rumeli'de otlayan beş yüz bin baş koyundan oluşuyordu. Bu ölçüsüz serveti, Nasuh Paşa'yı, gördüğü ilgiye layık olamayan bir gözde yapan devletin hazinesine iade edildi.

Padişahın öteki damadı Öküz Mehmed Paşa[2] sadrazamlığa atandı. Şeyhülislam Hoca Sadeddinzade Mehmed Çelebi Efendi, Nasuh Paşa'ya karşı kazandığı zaferden pek fazla yararlanmadan birkaç ay sonra yakalandığı vebadan öldü. O da babası gibi Osmanlıların tarihini yazmıştı.

Voyvodanın En Güzel Kızı Yolda Kayboldu

Yeni sadrazam Mehmed Paşa'nın dönemi, Şah Abbas ile barışın gereksiz bir biçimde bozulması, Osmanlılar için zafersiz biten bir sefer ve yine pek onurlu olmayan bir anlaşmayla tarihe geçmişti.

Sultan Ahmed ordunun onurunu kurtarmak için Kaptanıderya Halil Paşa'yı sadrazam yaptı.

Ukraynalı Kazaklar Boğdan'ı istila etti, Silistre'de oturan ve Boğdan'ı Osmanlı koruması altında yöneten Stefan Thomsa'yı topraklarından sürdüler. Sadrazam tarafından görevlendirilen İskender Paşa, Kazakları püskürttü ve Thomsa'yı yeniden tahta oturttu.

Kazak istilası sırasında Boğdan tahtına oturan voyvodanın dul eşi ve kızları beş yüz tutsak Kazak'la birlikte zincire vurularak İstanbul'a gönderildi. Boğdanlıların Domina dedikleri asi voyvodanın dul karısı, kızlarının en gencini ve en güzelini yolda kaybetti. Osmanlılar ve ailesi kızı bulup getirene kırk bin duka altını ödül koydu. Prensesi güzelliğine hayran olan bir Kırımlı prens kaçırmıştı. Prens, ancak bir yıl sonra bu kadını aşkının ürünü olan ikizleriyle beraber ortaya çıkardı. Boğdanlı bu prenses hakkında, günümüze kadar gelen hiciv dolu halk destanları söylenmiştir.

Sınır boylarında Kazakları kovalayan Osmanlıların istilasını önlemek isteyen Rus elçileri, o zamanki kaba sanatlarının üretimleri olan armağanlarla İstanbul'a gelmişlerdi. Bu armağanlar arasında kürkler, içi saman doldurulmuş av kuşları ve altmış fok dişi bulunuyordu.

27 Eylül 1617'de Lehistan'la imzalanan bir anlaşma Dniester üzerinde Osmanlılar ile Lehler arasında ileride çıkabilecek bir çatışmayı önleyecek nitelikler taşıyordu. Lehistan, Ukraynalı Kazakların Ocsakow hattını geçmesine karşı çıka-

2 Öküz Mehmed Paşa (Damat): Türk devlet adamı (ölümü Halep 1619). Karagümrük'te (İstanbul) öküz nalbantı olan babası Kara Hüseyin (ya da Hasan) Ağa'nın oğlu olduğu için "öküz" lakabıyla tanınır. I. Ahmed'in kızlarından Gevher Sultan'la evlendiği için "Damat Mehmed Paşa" diye de anılır.

cak ve Eflâk, Boğdan ve Transilvanya'nın içişlerine karışmayacaktı.

Fransa'nın korumasında olan Cizvit papazlarının manevralarıyla ortaya çıkan bazı dinsel anlaşmazlıklar, Katolik devletler ile Babıâli arasındaki barışı sarstı. İstanbul'daki Ortodoks patrik vekilini rüşvet vererek taraflarına çektikleri için Cizvitler Yedikule Zindanları'na atıldı.

Patrik vekili de onlarla işbirliği yaptığı için asılarak idam edildi. Fransa Elçisi, hapsedilen papazları kurtarmak için otuz bin duka altın fidye ödemek zorunda kaldı.

Sadrazam gibi bir fırıncının oğlu olan Kardinal Clesel, Transilvanya sorununu çözüme kavuşturmak için Avusturya imparatorunu İstanbul'a bir elçi göndermeye ikna etti.

On Dördünde Tahta Çıktı

Sultan Ahmed bu görüşmelerin sonunu göremeden öldü. Yaşama gözlerini yumduğu zaman henüz yirmi sekiz yaşındaydı. On dört yaşındayken başlayan saltanat dönemi zaman bakımından uzun sürmesine karşılık, tarih bakımından önemli olmadı. Döneminin ilk yıllarında görülen enerjik birkaç hareket, daha doğrusu zalimce tavırlar, sonunda her öğüde baş eğen bir zayıflığa dönüşmüştü.

İyiyi sever, doğruyu isterdi. Dönemini gören tarihçilerin ve elçilerin Sultan Ahmed için ortak övgüsü bundan ibaretti. Fakat bir büyük devlet adamı olamadığı gibi, iyi ve açık yürekli de değildi. Taht, onun ruhunun erişemeyeceği kadar yüksekte kalıyordu.

Taht Kardeşe Geçti

Sultan I. Ahmed bir bölümü tahta, öteki bölümü de mezara gidecek olan Osman, Murad, İbrahim, Mehmed, Kasım, Bayezid ve Süleyman adlarında yedi şehzade bırakmıştı. Fakat tarih tahta çıkarken, kardeşi Şehzade Mustafa'nın yaşamını bağışlayan ilk padişah olarak onu anmak zorundadır.

Böyle bir hareket bütün Osmanlıların Sultan I. Ahmed'i sevgiyle anımsamalarına neden olmuştur. Gerçekten de öldüğü zaman, hiçbir biçimde suçlanmadı.

Osmanlılar hükümdarlarından, doğanın onlara verdiğinden daha fazlasını istemezler.

Osmanlıların taht yasalarında hâlâ geçerli olan Cengiz Han yasası, ölen padişahın oğullarından önce kardeşinin tahta geçmesini buyururdu. Bu ilk Türk geleneklerinde yaş, kandan önce gelirdi. Taht üzerindeki hakların doğrudan oğula geçmesini önleyen bu yasa, Osmanlılarda hükümdarın kardeşlerini öldürmesine neden olmuştur.

Kardeşin yaşamını bağışlamak demek, oğulların geleceğini körletmek anlamına geliyordu. Ancak Şehzade Mustafa'nın bağışlanması Sultan I. Ahmed'i ve onun örneğini uygulayan padişahları yüceltmiştir. Fakat bu örnek de imparatorluk için felaket olmuştur.

Mustafa ancak bir hükümdar müsveddesi olabilirdi. Doğa doğuştan onu sonsuza kadar ahmaklığa mahkûm etmişti. Eğer Osmanlı yasaları hükümdarın tahta geçmeden önce aklı başında bir adam olma-

sı koşulunu arasaydı, Mustafa nazik bir biçimde tahtan uzaklaştırılacak ve yerini yeğenlerine bırakacaktı. Fakat yasa, doğanın hükmü gibi kesindi. Padişah olarak Mustafa'yı ilan etmekte gecikilmedi.

On dört yıldan beri cariyelerin kollarında, annesinin, sütannesinin ve odalıklarının yanında yorgunluk gideren Sultan Mustafa'nın sarayın karanlıklarından çıktığını gören Osmanlılar, onun kişiliğinde saltanat döneminin yok olacağını okudular.

Zayıf bir vücut üzerinde ahmak bir kafa, erken bunamanın işareti olan uzun bir yüzün üzerinde dar bir alın, çökük yanaklar, titrek ve ıslak dudaklar, soluk bir ten, boş bakışlarla dolu gözler.

İşte Mustafa'nın dış görünüşü... Tam anlamıyla sönmemiş olan zekâsı her zaman için uyuşuktu.

Yaşamı tekdüzeydi. Çocuklarda ve idraksiz insanlarda görülen hırslara benzeyen acı ve zevk, iç güdülerinden başka bir şeye sahip değildi.

İstekleri hayret uyandıracak nitelikteydi. Tek eğlencesi sarayın yüksek bir yerinden boğazın mavi dalgalarına bakmak ve havuzlarındaki balıklarına altın para atmaktı.

Mustafa Tahttan İndirildi

Yeni valide sultan, Hurrem Sultan'ın ya da Safiye Sultan'ın çekiciliğine ve hilekârlığına sahip olsaydı, böyle bir hükümdar sayesinde rahat rahat egemenlik sürerdi.

Ancak Mustafa'nın annesi devleti gözdeleriyle yönetmek becerisine sahip değildi. İmrahor ile evlenmiş olan valide sultan, harem içinde Kösem Sultan'la çekişiyor ve yönetimde etkili olmak için mücadele veriyordu. Kucağında geri zekâlı bir şehzadenin uzun süren çocukluğunu geçirtmiş olmaktan başka bir unvanı olmayan bu Kürt kadın, büyük bir imparatorluğu kaprislerine göre yönetecekti.

İşte bu iki kadının İmparatorluk üzerindeki etkilerini yok etmek isteyen kızlarağası, sadrazama giderek Mustafa'nın akli dengesinin tamamen bozuk olduğunu açıkladı. I. Ahmed'in en büyük şehzadesi Osman'ı tahta geçirmek için Osman'ın annesi Mahfiruz Sultan'la anlaştı.

Hiç kimseye en ufak bir çıkar sağlamayacak olan bir padişahın tahttan düşürülmesinde de kimsenin çıkarı bozulmayacaktı. Komutanlar arasında itirazsız kabul edilen bu darbe, din ve yasalara da uygundu.

Sonunda Sultan Mustafa 22 Kasım 1617'de oturduğu tahttan 26 Şubat 1618'de indirildi ve II. Osman padişah ilan edildi.

Dengesiz padişah yine cariyeleri, annesi ve sütannesi ile sarayın kuytu bir dairesine kapatıldı. Birkaç gün içinde tahta çıkıp indirildiğini bile anlayacak kadar zekâsı yoktu. Bütün bu olaylar sürerken, gerek vezirlerin elini öpmesini, gerekse kapatıldığı dairenin demir parmaklıklarını aynı ilgisizlikle, gülümseyerek karşılıyordu.

Sarayda bu değişiklikler olurken Halil Paşa, sadrazam ve serdarı ekrem olarak İran sınırında Osmanlı ordusunu yöne-

tiyordu. Şah Abbas'a karşı elde ettiği bazı üstünlüklerden dolayı ateşkes imzalanmasını uygun gördü.

Sadrazam Halil Paşa İstanbul'a çağrıldı. Padişah elinden mühürleri alarak onu tekrar kaptanıderyalığa atadı. Amcasını tahta çıkardığı ve üç ay süreyle padişahlık yapmasına izin verdiği için II. Osman, Halil Paşa'yı cezalandırmış oluyordu. Yerine Öküz Kara Mehmed Paşa sadrazam olarak atandıysa da önemli bir iş yapamadığından birkaç aylık bir denemeden sonra görevden alındı. Yerine Tunus beylerbeyinin oğlu Güzelce Ali Paşa getirildi.

Güzelce Ali Paşa, Ege adalarından İstanköy'de doğmuştu. Yakışıklılığı, dehası, güzel söz söyleme yeteneği ve entrika çevirme özelliğiyle dikkat çekiyordu. Rum asıllı olduğu söylenmektedir. Denizciliğe karşı da özel bir yeteneği vardı.

Devlet hizmetinde derece derece yükselmiş, bir ara Kıbrıs Valiliği'nde bulunmuş ve deniz savaşlarında Osmanlılara çok yararları dokunmuştu. Padişahın ve donanmanın hazinesini zenginleştiren ganimetleri ve tutsakları sayesinde halk arasında büyük bir şöhret yapmıştı. Zarif hali, inceliği, yakışıklı oluşu ve ustaca yürüttüğü dalkavukluğuyla genç hükümdarın kalbini kazanmasını bilmişti.

II. Osman, bütün rakiplerini sürmesi için yeni sadrazama izin verdi. Eski sadrazam Öküz Mehmed Paşa, bütün serveti elinden alınmış olarak yaşamının son günlerini Suriye'de geçirmeye mahkûm edildi. İki hükümdarın tahtan indirilmesine ve çıkmasına karışan kızlarağası, geldiği yer olan Habeşistan'a sürülerek entrikaların cezasını çekmeye yollandı. Padişahın lalası olan Ömer Efendi, II. Osman'ın üzerinde fazla etkili olmaya başlayınca, Sadrazam Güzelce Ali Paşa onu Mekke çöllerine göndermekte gecikmedi.

Ve Ateşkes

Bu arada çok sayıda şehzadenin ve padişahın anneleri olan Safiye Sultan'ın ölümüyle saray onun egemenliğinden kurtuldu. On dört yıllık sürgünden sonra sahip olduğu otoriteyi, Sultan Ahmed'in sevgili hanımı Kösem Mahpeyker Sultan'a terk ediyordu.

Padişahın henüz çocuk olan kardeşleri Murad, Süleyman, Kasım ve İbrahim bu Kösem Mahpeyker Sultan'ın çocuklarıydı. Padişah I. Ahmed'in gözdesi olduğu yıllarda, rakibesi ve II. Osman'ın annesi Mahfiruz Sultan ile sıkı bir arkadaşlık bağı kurmuştu. Bu iki haseki, Sultan Ahmed'in ölümünden sonra yazgıları ne olursa olsun, oğullarının yaşamı için birbirlerini sevmeye ve desteklemeye karar vermişlerdi.

Sözüne sadık kalan Mahfiruz Sultan, oğlu padişah II. Osman'ı, eski sarayda kalan Kösem Sultan'ı ziyaret etmeye ikna etmişti. Saygınlıklarını ve güzelliklerini kaybeden sultan hanımlar için bir çeşit türbe olan bu eski saray şimdiye kadar hiçbir padişah tarafından ziyaret edilmemişti. Eski ve yeni harem arasındaki samimiyetin anneleri ve eşleri kıskandıracağı düşünülmüştü. Babasının bir gözdesi uğruna ilk kez II. Osman, saray mai-

yetinin kuşkularını uyandıracak bir girişimde bulunuyordu. Kösem Sultan'ın onuruna verdiği dört gün dört gecelik eğlenceleri kabul ederek, eski sarayda zevk dolu günler geçirdi.

Kantemir'in Tepkisi

Boğdan Voyvodası Graziani ile Lehlerin anlaşması Babıâli ile Lehistan Cumhuriyeti'nin arasında derin anlaşmazlıklar doğurdu. İskender Paşa, Lehistan ile Boğdan Ovası'nda savaşlar verdi.

Savaş sırasında kılıçtan geçirilen yirmi bin asker ile savaştan sonra başkaldırdıkları için idam edilen on bin tutsak bu hızlı çarpışmaların tek sonucu oldu. Lehler, Dniester'i geçmeyeceklerini, savaş tazminatı olarak yüz bin duka altını vereceklerini ve yıllık vergiyi iki katına çıkaracaklarını söyleyerek barış istediler. Rehineler göndererek İskender Paşa'nın görüşmeler sırasında kendilerine inanmasını sağladılar.

İskender Paşa, Osmanlıların rehinesi olarak Kırımlı Prens Kantemir'i Lehlere yollamayı önerdi. İskender Paşa kendisine bu durumu açıklayınca Kantemir birden, "Sen gâvur mu oldun? Otuz yıldır kılıcım onların babalarının ve oğullarının kanlarıyla sulandı ve sen kalkıp beni onlara teslim ederek kazığa geçirilmemi, sonra da hafif ateşte kızartılmamı istiyorsun! Lehler ile ancak kılıçla konuşulur" diye kükredi.

Tarihçi Naima'nın[3] yazdığına göre, Kantemir gözleri şarap kadehi gibi kıpkırmızı bir halde Divan'ı terk etti.

İskender Paşa'nın öneride bulunduğu öteki askerler de Kantemir'le aynı tepkiyi gösterdi.

Yeni Zaferler

Lehler bozgun halinde Dniester'in kıyısına çekilmişlerdi. Irmağı geçerken düzeni bozmak istemeyen ve önce süvari birliklerinin geçmesini uygun bulan komutanlarına karşı ayaklandılar. Başıbozukluk sürerken, Osmanlılar ırmağın kıyısına erişti. Lehlerin kışkırtmasıyla ayaklanmış olan Boğdan Voyvodası Graziani öldürüldü ve kellesi İstanbul'a gönderildi. Leh ordusu ileri gelenlerinden Kalinowski Dniester'i geçmeye çalışken atıyla boğuldu. Karşı kıyıda yakalanan Zolkievsky'nin kellesi sarayın kapısına asıldı.

Bu cesur ve gürültücü soylular arasında sağ kalan Koniepolsky Yedikule Zindanları'na hapsedildi. Kırk bin Leh'in cesedi Dniester kıyılarında kaldı.

Bu zaferler Sadrazam Güzelce Ali Paşa'nın gururunu ve küstahlığını depreştirdi. Bütün Hıristiyan devletlerin elçilerine kötü davrandı.

Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul temsilcisi ve Graziani'nin kayınpederi Borissi, ülkesinin şikâyetlerini bildirdiği için boğduruldu. Avusturya İmparatorluğu'nun boyunduruğu altında yaşayan ve

3 Naima (Mustafa): Türk tarihçisi ve vakanüvisi (Halep 1655-Patras 1716). Genç yaşta İstanbul'a gelerek 1682'de Atik Baltacılar Ocağı'na girdi. Divan-ı Hümayun kâtibi oldu. Mora'da defter eminliği yaptığı sırada öldü. *Naima Tarihi* adlı yapıtı 1734'te İbrahim Müteferrika tarafından iki cilt halinde, 1863'te de altı cilt olarak İstanbul'da basıldı.

II. Ferdinand'a başkaldıran Bohemya ve Macaristan elçisi, Divan ortasında boğdurulmakla tehdit edildi.

Ne var ki sadrazamın sert davranışları padişahın hazinesini dolduruyordu. Kurban bayramı nedeniyle hükümdarına on sekiz genç cariye, yirmi Acem atı ve inci işlemeli yüz kaftan armağan etti.

İmparatorluk başdefterdarı vergi toplamada yumuşak davrandığı gerekçesiyle Yedikule Zindanları'na atıldı ve kişisel servetinden iki milyon altına el konuldu. Kıbrıs Adası yıllık vergisinin dışında kırk bin duka altını daha vermek zorunda bırakıldı. İran ile Babıâli arasında değiş tokuş edilen armağanların listesi bile Batılıların hayal gücünü aşacak nitelikteydi.

Bin adet Çin porseleninden antika vazo, kırk kadife halı, ana karnından çıkarılmış deve tüyünden altmış seccade, kısraklar, filler, kaplanlar, gergedanlar, nihayet olağanüstü güzellikte cariyeler iki ülke arasındaki sahte ve nankör dostluğu sağlamlaştırdı.

Sarayda Cinayet

İşte bu görkem arasında bir saray cinayeti ortalığı karıştırdı: Mahfiruz Sultan'ın, zekâsı ve erkekçe mizancından dolayı annesine boşuna umut verdiği Şehzade Mehmed, 12 Ocak 1621'de dilsizler tarafından boğuldu.

Devletin yasası doğanın yasasını dinlemiyordu. Ancak zekâca gerilemiş olanlara yaşama hakkı tanınıyordu. Kendisini anasının kollarından almaya gelen dilsizleri gören I. Ahmed'in dokuz oğlunun ikincisi ve Osman'ın küçük kardeşi talihsiz Şehzade Mehmed, "Osman, dilerim Tanrı senin de ömrünü kısa kılsın ve tahttan etsin. Nasıl benim yaşamımı elimden alıyorlarsa, senin de canını öyle alsınlar" diye yakarmıştır.

Bu gaddar önlemi genç hükümdara ilham ettirdiği sırada zaten böbreklerinden hasta olan Sadrazam Güzelce Ali Paşa, cinayetin üzerinden birkaç gün geçtikten sonra öldü. Tutucu ve şaşkın bir Arnavut olan Ohrili Hüseyin Paşa sadaret makamına getirildi.

Yeniçeri Ocağı'ndayken bostancı olmuştu. Yaşamda kabul ettiği tek kural bütün toprakların padişaha ait ve efendisinin iradesinin ilahi bir buyruk olduğudur.

Her otoriteyi aşırılığa, dolayısıyla felakete götüren cahilliğin kışkırttığı adamlardan biriydi. Genç Osman'ı on sekiz yaşına bastığı sırada zaten daha önce yenilmiş olan Lehistan'a bir sefer yapmaya teşvik ediyordu.

Edirne yolu üzerinde ordusunun başında ilerleyen padişahın birden önüne fırlayan dört dilencinin haykırışları, hırpani giysileri ve hareketleri atın ürkerek şaha kalkmasına neden oldu. Korku, bir anda genç padişahı zalim yapıverdi. Elinin işaretiyle dört dilencinin kellesi yere yuvarlandı.

Osman'ın Kalbini Çaldı

Tuna'nın sağ kıyısında birliklerin karşıya geçmesi için köprüler kurulurken, Genç Osman atası Kanuni Sultan Süleyman'ın zırhlarını giymiş olarak askerle-

rinin önünde gözüktü. Onun gibi büyük işler başarmayı umut ediyorsa da, yalnızca tutsaklara ok atmak ve gelişigüzel vurmaktan başka bir şey yapamıyordu. Soğukkanlı zulmü askerlerini kızdırıyordu.

Hotin önlerine geldiklerinde altmış bin Leh, Osmanlı ve Kırım kuvvetlerinin saldırısına karşı koydu. Bu duraklamanın acısı sadrazamdan çıkarıldı.

Diyarbakır Beylerbeyi Dilaver Paşa sadrazam oldu. Avusturya, Rusya, Fransa, papa ve Macaristan'dan yardım gören Lehler, bu seferde Osmanlıların yüz bin kişilik ordusuna başarıyla dayandılar. Uzun seferin sonunda her iki taraf da döktüğü iki yüz bin kişinin kanlarına değecek bir kazanç elde edemeden barış imzaladı.

Bir an önce İstanbul'a dönme isteğiyle yanan Genç Osman, Edirne'de rastladığı odalığa âşık odu. Bu cariye de Hurrem Sultan gibi Slav kanından geliyordu ve Osman'ı kendisine tutsak edecek becerilere sahipti.

Asıl ismi Miliclia olan bu cariye Kırımlılar tarafından Kuyucu Murad Paşa'ya armağan edilmiş, onun ölümü üzerine kızlarağasının eline geçmişti.

Cariyeyi baba gibi seven ve büyüten kızlarağası sonunda onu azat etmişti. İlk görüşte güzelliğine hayran kalan Genç Osman, hemen Miliclia'yla evlenmeye karar vermişti. Aşklarından bir oğlu dünyaya gelmiş, baba olmanın verdiği sevinç sevgisine eklenince bu köle kadın haremin tek egemeni olmuştu. İstanbul'a dönen padişah, rakibi Güzelce Ali Paşa'nın ölümü üzerine sürgün bulunduğu Mekke'den yeni gelmiş olan lalası Ömer Efendi'yle karşılaştı.

Lala ile kızlarağası Süleyman Efendi, daha önce Şehzade Mehmed'in öldürülmesinde yaptıkları gibi genç padişahı etkilemek üzere anlaştılar. Anne olan ve genç hükümdarın sevgisini ve ilgisini biraz daha fazla elde eden Slav kökenli haseki, sarayda durmadan eğlenceler düzenliyordu.

Bu eğlencelerin birinde patlayan bir tüfek küçük şehzadenin ölümüne neden oldu.

İmparatorluğu veliahtsız bırakmak kaygısıyla hareket eden Genç Osman, şeriatın izin verdiği sayıda kadınla evlendi. İmparatorluğun yüksek rütbeli kişilerinin kızlarını seçerek politikada deha sahibi olduğunu gösterdi. Pertev Paşa'nın kızını aldıktan sonra şeyhülislamın kızıyla nişanlandı.

Şeyhülislamın Fetvası

Bir diktatör için yasaları çiğnemek, halkın geleneklerini çiğnemekten daha az tehlikelidir. Padişahların, eşlerini seçmekte gösterdikleri geleneğin Genç Osman tarafından bozulması yeniçeriler ve halk arasında hoşnutsuzluğa neden oluyordu. Genç Osman'ın akrabalık bağları kurduğu ailelerin günün birinde taht üzerinde hak sahibi olmalarından çekiniliyordu. Savaş sırasında sipahilere ödenen bahşişlerin eksik verilmesi, savaş alanında kesilen düşman kellesi için ödenen ücretin düşürülmesi ve sonunda Sultan II. Osman'ın başkaldıran Dürzilerle savaşmak üzere Suriye'ye gitmek için hazırlanması hoşnutsuzluğu ayaklanmaya çevirdi.



Genç Osman

Sadrazam ile şeyhülislam, padişahı bu sefere çıkmaması için ikna etmeye çalışıyorlardı. Ancak Genç Osman'ı kararından vazgeçiremiyorlardı. Lala ile kızlarağası bu seferin bir hac ziyaretine dönüştürülmesi için padişaha öğütte bulunuyorlardı. Şeyhülislamın kızıyla yapılan düğün törenleri seferi ancak birkaç gün geciktirdi.

Genç Osman'ın gördüğü bir rüya hareketini daha da çabuklaştırdı. Rüyasında Hz. Muhammed yanına gelmiş ve eliyle yüzüne vurmuştu.

Bu düşü, yorumlanması için lalasına anlattı. Lala da, padişahın Medine'deki Peygamber türbesine ziyaretini geciktirdiği için böyle bir düş gördüğünü söyledi. Bu yorum Genç Osman'a bir ilahi vahiy gibi gözüktü. Kayınbabası olan şeyhülislam, kaynaşma halinde olan başkentin terk edilmesinin yanlış bir hareket olarak gördüğü için, padişahı bu sefere teşvik eden tutucu kişilere karşı şiddetle direndi. Ancak halifeler için haccın farz olmadığı hakkındaki şeyhülislam fetvası Sultan II. Osman tarafından parça parça edildi. Başını döndüren bu dinsel ilham padişahın felaketi olacaktı.

Doğu üzerine giden ordunun ilk toplanma yeri olan Üsküdar'da otağının kurulmasını buyurdu. Bu buyruk üzerine yeniçeriler ile sipahiler ayaklandı ve isyanı bastırmak üzere gelen çavuşları öldürdüler.

Padişahın kapıkulu askerlerini yanına almadan Suriye'ye gideceği ve orada Türkmenlerden ordu toplayacağı, sonra yeniçerilerin ayrıcalıklarını ve ordudaki üstünlüklerini ortadan kaldıracağı hakkındaki söylentiler, kapıkulu askerlerini de ayaklandırmıştı. Hep beraber Atmeydanı'nda toplandılar ve şeyhülislama yazılı bir soru sordular:

"Padişahı yasal olmayan yeniliklere itenler ve gerçek Müslümanların mülküne göz dikenleri katletmek vacip midir?"

Damadının tehlikeli isteğine boyun eğmek niyetinde olmayan şeyhülislam böyle bir katlin vacip olduğuna ilişkin fetva çıkardı. Bu fetva, ayaklanmayı yasallaştırıyordu.

Yeniçeri ağasıyla birliklerin subayları, isyancıların karargâh kurdukları Atmeydanı'ndan kovuldu.

Daha önce Yedikule önlerinde demirlemiş olan donanmaya bindirilmiş yeniçeriler de nöbetçileri zorlayarak ve subaylarının buyruklarını dinlemeyerek kara-

ya çıktı ve başkaldırmış olan arkadaşlarına katıldılar.

Lalanın köşkü önünde toplandılar ve onu pencereye çağırarak aşağıya inmesini, kapıkulu ocaklarının isteğini padişaha götürmesini bildirdiler.

Lala, başkaldıranların bu ihtarına boyun eğeceğine, derviş kıyafetine bürünerek arka kapıdan kaçtı. Sadrazamın sarayından, asilere karşı tüfek ateşi açıldı. Sarayı zorlamak için gerekli silahları bulunmayan yeniçeriler hemen, Silahçılar Çarşısı'na giderek silah satın almak istediler. Fakat silahçıların yalvarmaları sonunda vazgeçip ve o geceyi kışlalarında geçirdiler.

II. Osman Yeniçerilerin İsteklerine Direniyor

Sarayda tam bir kargaşa sürüyor, her kafadan bir ses çıkıyordu. Halk tarafından düşüncelerine daima saygı gösterilen din adamlarını saraya çağıran Padişah II. Osman, onlara bu karışıklığın nedenlerini soruyordu.

Din adamları padişahın Mekke'ye hacca gitmesinin askerleri kaygılandırdığını ve kendisine bu konuda öğüt verdiğini bildikleri lala ile kızlarağasına diş bilediklerini anlattılar. Padişah inatla direndi:

"Gidin onlara söyleyin, Anadolu'ya sefere çıkmaktan vazgeçtim. Ama lalamı ve kızlarağasını görevden almayacağım!"

Vaktin geç olması din adamlarının o gece bu haberi askerlere iletmesini engelledi. Oysa o gece bir sürü uydurma haber asker arasında dolaştı durdu.

Bostancıların sarayda hazırlanarak yeniçerilerin üzerlerine ani bir saldırıya geçecekleri söyleniyordu. Bostancılara da yeniçerilerin top getirerek sarayın kapılarında ve duvarlarında gedikler açacağı bildiriliyordu.

"Başınızı Vurdururum"

19 Mayıs 1622 günü güneş bu söylentilerle çalkalanan başkentin üzerinde doğdu. Fatih Camisi'nin avlusunda karargâh kuran yeniçeriler, görüşmeler yapmak üzere din adamlarını yanlarına çağırdılar.

Din adamları da kazan kaldırmış askerlerin karargâhlarına gitmeyeceklerini, fakat Atmeydanı'nda toplanırlarsa görüşmeyi kabul edeceklerini bildirdiler.

Bu sözler üzerine başkaldıranlar sabah namazını kıldı ve üç kez Tanrı'nın adını andıktan sonra düzen içinde Atmeydanı'na doğru ilerlemeye başladılar.

Şeyhülislam İstanbul camilerinin en ünlü on iki vaiziyle birlikte ayaklananları Atmeydanı'nda bekledi. Yeniçerilerin kâtipleri olan Halil ile Feridun, kelleleri istenen altı kişinin adlarının yazılı olduğu kâğıdı şeyhülislama sundu.

Ayaklananların idamını istedikleri altı kişi şunlardı: Lala Ömer Efendi, Kızlarağası Süleyman Ağa, Başdefterdar Baki Efendi, Sadrazam Dilaver Paşa, Sekbanbaşı Nasuh ve Kaymakam Ahmed Paşa.

Şeyhülislam ile din adamları bu adlar üzerinde bir süre tartıştıktan ve özellikle sefere karşı olduğunu bildikleri Dilaver Paşa'nın adına karşı çıktıktan sonra, Kapıkulu askerlerinin koşullarını Padi-

şah II. Osman'a bildirmek üzere saraya döndüler.

Padişah onları dinledi ve "Bırakın bu sefilleri! Çıkardıkları düzensizlik içinde boğulup gidecekler" dedi.

Buna din adamları, "Padişahım! Asilerin istedikleri verilmezse, kendiliklerinden alırlar. Şanlı dedeleriniz benzer durumlarda hep asilerin isteklerine bazı fedakârlıklar yaparak yanıt vermişlerdir" diye öğüt verdiler.

Birden sert bir çıkış yapan padişah, "Susun, sanki asilerin sözcüsüymüş gibi konuşuyorsunuz, bir kelime daha söylerseniz başınızı vurdururum!" diye bağırdı.

Bu buyruk karşısında din adamları sustu. Fakat padişahın inatçılığından dolayı kızmış değil de kaygı duymuş gibi bir ifade takındılar.

Eski sadrazamlardan yaşlı Hüseyin Paşa, yaşının ve hizmetlerinin bağlılığına gölge düşürmeyeceğini bildiğinden, Padişah II. Osman'ın ayaklarına kapanarak "Padişahım, biz senin önünde bir hiçiz. Eğer asiler benim de başımı isterlerse bizi unut ve kendini kurtarmak için bizi feda et!" diye yalvardı.

Sultan Osman bu sahneden duygulanmıştı, fakat yumuşamadı. Şeyhülislam ile din adamları rehine gibi sarayda bir daireye kapatıldı. Ayaklanmanın sarayın dışında büyümesine göz yumuldu.

Yeniçeriler Sarayın Birinci Avlusunda

Sultan II. Osman'ın yanıtını getirecek olan din adamları gecikince, Atmeydanı'nda bekleyen asiler sabırsızlandı; sarayın bostancılar ve topçular tarafından korunma altına alındığı ve din adamlarının hapsedildiğini sandılar.

Bir yeniçeri sarayda olup bitenleri anlamak amacıyla Ayasofya'nın minarelerinden birine çıktı ve Topkapı Sarayı'nın içine göz attı. Bahçede kimseyi görmedi. Herhangi bir direnmeyle karşılaşmayacaklarını anlayan asilerin cesareti daha da arttı. Hep beraber birinci avluyu işgal ettiler ve ikinci avluyu ayıran duvarların üzerine çıktılar.

Sarayın odunluğuna dalan yeniçeriler, silahı olmayanlara odun dağıttılar. Padişahın düşünmesi ve isteklerini kabul etmesi için birinci avluda birkaç saat beklediler.

Arada sırada içlerinden biri haykırarak lalanın, kızlarağasının ve sadrazamın kellelerini istediklerini anımsatıyordu. Dilaver Paşa'nın suçu bir gün önce kendi sarayını asilere karşı savunması ve içlerinden birkaçını öldürtmesiydi.

Akıllarına Mustafa Geldi

İkinci avlunun kapıları menteşelerinden sarsılmaya başladı. Kısa bir süre sonra ayaklananlar ikinci avluya doluştu. Aynı bekleyiş, aynı sessizlik ve aynı haykırışlar sürdü. Birkaç akağası tarafından korunan Babısaadet, odunlarla saldıran yeniçerilerin önünde yıkıldı. Hanedana duydukları saygıdan dolayı bir an duraksar gibi oldular.

Sarayın iç avlusunda bir taş sıra üzerinde oturan din adamlarından biri ayağa kalktı ve yavaşça askerlere ilerleyerek,

"Bizim sözümüz bir işe yaramadı, gidin kendiniz söyleyin" dedi.

Kalabalık önce çekinerek içeri girdi. İstemek cüretinde bulunduğu şeylerden korkar gibiydi. Her zamanki gibi bir ses kalabalığın ortak duygusu oluverdi.

Bir kişinin umutsuz bekleyişinden mi, yoksa suç ortaklığı yapan birkaç haremağasının kışkırtmasından mı olduğu anlaşılmayan bu ses, "Sultan Mustafa'yı istiyoruz" diye sarayın duvarlarında yankılandı.

Sanki bir anda kararsızlıktan kurtulmuş gibi olan kalabalık hep bir ağızdan, "Evet, Sultan Mustafa'yı isteriz!" diye haykırdı.

Düşüncesiz bir buyruk almış olan asiler bir anda sarayın açık kapılarından içeri dalıp avluları ve daireleri işgal etti. Nereye gideceğini bilmeden sağa sola koşuşuyorlar, koridorları arşınlayıp giderek daha şiddetle, "Sultan Mustafa'yı isteriz!" diye bağırışıyorlardı.

Kendileri için meçhul olan bahçelerde, dairelerde, avlularda dolaşan bilinçsiz kalabalığın önüne nihayet bir din adamı çıktı ve haremi gösterdi. Haremin bulunduğu yer, bahçe tarafında kalın ve kapısız bir duvarla çevrilmişti. Kubbenin pencerelerinden içeri girmek isteyen askerler odunları duvarın önüne yığdı. Durmadan Sultan Mustafa'nın adını bağıran kalabalık pencereleri kırarken derinden gelen bir ses, Sultan Mustafa'nın bulunduğunu bildirdi.

Bu haber üzerine cesaretleri artan yeniçeriler, son nefeslerine kadar efendilerine bağlı kalmaya karar vermiş birkaç zenci haremağasının aşağıdan attıkları oklara rağmen kubbeyi deldiler, iple aşağı sarkarak mahrem sarayın avlusuna ayak bastılar. Sonunda ahmak Mustafa'yı dairesinde bir sedirin üzerinde buldular.

Hemen ayaklarına kapanarak, "Padişahım, ordu dışarıda sizi tahtta oturtmak için bekliyor" dediler.

Budala Mustafa, tahtan indirilmesini anlamadığı gibi yeniden tahtta çıkmasını da anlamamıştı. Yalnız "susadım" diyebildi. Ayaklanmanın başından beri yiyecek ve su verilmeyen Mustafa'ya kubbedeki yeniçeriler su yetiştirdi. Kubbeden hareme giren yeniçerilerden biri eski saraya koşarak Mustafa'nın annesini[4] buldu, oğlunun yaşadığını ve onu tahtta geçireceklerini bildirdi.

İlk Kurbanlar Lala ile Kızlarağası Oldu

Oğlunun boğdurulduğunu sandığı için umutsuzluk içinde olan, fakat durumu

4 Sultan Mustafa'nın annesinin adı bilinmiyor. II. Osman'ın tahttan indirilmesiyle ilgili entrikaların başında gerçek adı Mahpeyker olan Kösem Sultan bulunuyordu. Kösem Sultan Padişah I. Ahmed'in eşlerinden biriydi ve Şehzade Murad'ın (IV. Murad) annesiydi. Murad'dan başka iki oğlu daha vardı. Kösem Sultan, oğlu Murad'ı tahta çıkarmak istiyordu. Ancak I. Ahmed'in, Mahfirûz adlı eşinden dünyaya gelen Osman ile Mehmed, Murad'dan büyüktü ve taht Osman'ın hakkıydı. Kösem Sultan, rakibesi olan Genç Osman'ın annesi Mahfiruz Sultan'dan çekiniyor ve bu hasekinin valide sultan olmasını istemiyordu. Sultan Mustafa'nın annesi olan ve adını bilemediğimiz valide sultan, yani padişah III. Mehmed'in eşi yaşlanmış ve üvey oğlu I. Ahmed'in padişahlığı döneminde Eski Saray'a sürülerek etkinliğini kaybetmiş bir kadındı. Bu durumu Kösem Sultan için tehlike oluşturmuyordu.

öğrenince sevincinden deliye dönen anne ne yapacağını bilemiyordu. Mustafa ise yeniçerilerin elleri üstünde taşınarak halka gösterilmek üzere şeyhülislamın atına bindirilmişti. Fakat atın üstünde dik durması için iki kölesinin yardımları da yetmiyordu.

Şaşkınlığından ve ahmaklığından at üzerinde duramayan Sultan Mustafa, hemen yere indirilip avluda aceleyle kurulan bir taht üzerine oturtulmuştu.

Kalabalığın alkışları ve haykırışlarından kulakları uğuldayan zavallı Mustafa, gözleri karanlığa alıştığı için çevresindeki kılıçların parıldamasından çok rahatsız oluyordu.

Mustafa'nın taht üzerinde halka gösterilmesi sırasında, dışarıdaki avlularda din adamları ve asiler arasında başka olaylar cereyan ediyordu.

Mustafa'nın ordu tarafından yeniden tahta geçirilmesi olayı, amacını aşan ve halk ile orduyu kışkırtanları bile elde ettikleri zaferin aşırılığı yüzünden korkutan bir ihtilal olmuştu. II. Osman'ın kayınbabası şeyhülislam, din adamları ve aydın kişiler Mustafa'nın ahmaklığını herkesten iyi bilen devlet adamları olarak, kötü öğütlere kulak veren bir genç padişah yerine, hiçbir öğüdü anlamayacak derecedeki dengesiz yaratığı tahta geçirmek gibi bir düşünceyi asla desteklemezlerdi. Hayret ve dehşet içinde budala sultanın tahta oturtulmasını izleyenler, bu olayın halkın, ordunun ve sonunda devlet büyüklerinin ortaya çıkarak ayaklananları doğru yola getireceğine inanıyorlardı. Bu yüzden onlarla Mustafa'yı tahta geçirenler arasında şiddetli bir tartışma başlamıştı.

Sultan Mustafa'yı isteyen seslerin duyulduğu ilk anlarda, padişah II. Osman'a hareme sığınmasını ve lala ile kızlarağasını asilere teslim etmesini öğütlemişlerdi. Son anda kendisini kurtarmak için, bu iki zavallıyı rehine olarak tutan II. Osman, sarayın gizli bir kapısını açtırarak iki adamını askerlerin kucağına attı.

Ancak lala ile kızlarağasının parçalanmış cesetleri askerlerin gaddarlığını gidermedi. Hâlâ "Çok yaşa Sultan Mustafa" sesleri duyuluyordu.

Din adamları askerlere boşuna sesleniyordu:

"Çılgınlar, daha fazla ne istiyorsunuz? İstediklerinizi fazlasıyla elde ettiniz. Haydi şimdi padişahımızı rahat bırakın."

Askerler ve halk bu uyarılara alaylı yanıt veriyorlardı:

"İstediğimizi elde ettik; Sultan Mustafa'yı tahta geçirdik."

Şeyhülislam sonunda duruma müdahale etmek zorunda kaldı:

"Kardeşler, yoldaşlar, Sultan Osman sizi selamlıyor ve kutluyor. Başka istekleriniz varsa onları da verecektir. Onun adına söz veriyoruz. Fakat hak etmediği tahta oturan Sultan Mustafa'yı korumakta devam ederseniz, kendinizin ve bütün Osmanlıların felaketini hazırlarsınız. Gelin sözümüzü dinleyin."

Askerler şöyle yanıt veriyordu:

"Bunu söylemek için çok geç kaldınız. Biz şimdi padişahımız Mustafa'yı bulduk. Siz de bizimle beraber ona itaat edin."

Din adamları şöyle yanıt veriyordu:

"Hayır, Sultan Osman tahtta olduğu sürece bu mümkün değildir."

Halkın ve askerin içinde en sabırsız olanları birden haykırdı ve "Biz yasa falan dinlemeyiz. İşte sizleri sessizliğe ve imparatorluğu verdiğimiz padişaha bağlı olmak zorunda bırakacak şey" diyerek ellerindeki kılıcı gösterdiler.

Bunun üzerine tüm asiler ellerindeki kılıçlarını, baltalarını, odunlarını havada sallamaya başladı. Şeyhülislam ile din adamları kendiliğinden büyümesine izin verilen ayaklanmanın artık bastırılamayacağını anladı. İçlerinden biri korkudan öldü, diğerleri içlerinden nefret ettikleri Sultan Mustafa'yı yüksek sesle tanıdılar.

Buyrukları üzerine minarelere çıkan müezzinler bütün kente Osmanlıların yeni hükümdarının Sultan Mustafa olduğunu ilan etti.

Budala padişah kölelerinin yardımıyla bir arabaya bindirildi, halk ve yeniçeriler atları çözerek arabayı çekmeye başladı. Mustafa'yı annesine göstermek üzere eski sarayın yolunu tuttular.

Anne ile oğul birbirlerine sarılarak, II. Osman'ın buyruğuyla boğdurulan Şehzade Mehmed'in akıbetine uğramadıkları ve başarıya kavuştukları için sevindiler.

Bir Kayıkçı Bulamadı

Bu arada hâlâ ortalıkta görünmeyen II. Osman, başkaldıranları kaygılandırıyordu. Kıyafet değiştirerek Üsküdar'a kaçtığı, orada kendisine sadık yeniçerilerle kente döneceği, ayaklananları cezalandırıp Sultan Mustafa'yı boğduracağı hakkında söylentiler almış yürümüştü. Padişahlarının güvenliğini sağlamak kaygısıyla hareket eden yeniçeriler, Sultan Mustafa'yı yanlarına almış ve geceyi geçirmek üzere karargâh kurdukları camiye gitmişlerdi.

Gerçi II. Osman, Üsküdar'a kaçmak için Harem Dairesi'nden çıkmış ve deniz kıyısına inmişti, ama saray içindeki kargaşalıklardan korkan kayıkçılar ortalıkta gözükmüyor. Bu sefer eski veziri Hüseyin Paşa yeniçerilerin kışlasına yakın olan Şehzade Camisi'ne sığınmış, desteklerini sağlamak için görüşmelere hazırlanıyordu. Hüseyin Paşa, yeniçerilerin açgözlülüğünü bildiği için yanına altın dolu keseler almayı da ihmal etmemişti.

Yolda giderlerken Hüseyin Paşa'ya yaklaşan görevlilerden biri,

"Yeniçeriler başka bir padişahı tahta geçirmişlerken, Sultan Osman'ı onların kışlasına bu kadar yakın bir yere götürmek doğru olur mu?" diye sormuştu.

Alın yazısına karşı dinsel bir tevekkülle bağlı olan Hüseyin Paşa, "Devlet ve ikbal kime nasipse onun olur. Padişahın kim olacağının önemi yok, iş ki dünyanın düzeni bozulmasın" diye yanıt verdi. Osmanlı devlet adamlarının dilinde dünya demek, imparatorluğun başkenti demekti.

Yeniçeri Ağası Paramparça Edildi

Şehzade Camisi'nin bilinmeyen bir yerinde, askerlerinin isyanını hoş karşıla-

mayan yeniçeri ağasını huzuruna çağıran Sultan II. Osman, eğer yeniçeriler düzenli olarak kışlalarına dönerlerse ve Mustafa'yı teslim ederlerse, her birine elli duka altını, birer parça atlas kumaş vereceğini ve gündeliklerine de on akçe zam yapacağını söyledi.

Komutanlarının bu öneriyle geldiğini öğrenen yeniçeri subayları itaate yönelir gibi oldular. Gün doğarken yeniçerileri avlularında topladılar. Yeniçeri ağası konuşmasının her taraftan duyulması için yüksekçe bir yere çıktı. Fakat askerlerden bazıları bir tuzaktan çekiniyorlardı. Ağalarının geceleyin Genç Osman'ın adamlarıyla görüştüğüne dair bazı şeyler kulaklarına çalınmıştı.

Daha komutanları Sultan II. Osman ile anlaşmaya gitmeleri için ilk sözlerini söylerken, "İn aşağı, alçak!" diye bağrışmalar duyuldu.

Bir yeniçeri birden yerinden fırladı, ağayı aşağı çekti. Havada parlayan kılıçlar onu paramparça etti. Ağanın kâhyası ile çavuşu, II. Osman'ın saklandığı camiye kaçarak cinayeti haber verdi.

Sultan II. Osman ve yanındakiler, kendi sonlarını işaretleyen bu cinayetin ayrıntılarını dinlerlerken, birkaç yeniçeri eski saraya giderek hem yeni valide sultanı selamlamaya, hem de oğlunun ahmaklığını bildikleri için imparatorluğu yönetebilecek bir sadrazam seçmesini istemeye hazırlanıyorlardı.

Okuma ve yazması olmayan valide sultana yardım eden bir yeniçeri, ayaklananların ağızlarından çıkan ilk isimleri devletin yüksek makamlarına getiriyordu. Ahmed'in damadı Davud Paşa sadrazam, halkın Sultan Mustafa'yı oturttuğu arabanın yanında gitmiş olan Derviş Ağa imrahor, atamaları yazan yeniçeri saray mabeyincisi oldu.

Halk ve yeniçeriler öçlerini almak için sadrazamın ya da şeyhülislamın iznine gerek görmüyorlardı. Ağalarının sarayında muhafaza ettikleri padişah müsveddesinin çevresinde dizilmişler bir hareket, bir haykırış ya da bir dilekçeyle askerlerin hemen uygulamaya hazır oldukları buyrukları kendi istekleri doğrultusunda çıkartıyorlardı. Lala Ömer Efendi'nin, eski sadrazamın, Nasuh Paşa'nın, Başdefterdar Baki Efendi'nin idam fermanları onlar öldürüldükten sonra yazılıyordu.

Kölesi İşaret Ediyor Mustafa Başını Sallıyor

Kaymakam Ahmed Paşa ile bütün vezirlerin adları, düşmanları ve rakipleri tarafından söylendikçe idam fermanlarına alkışlar arasında ekleniyordu. II. Osman'ın meyhaneler ve fuhuş yuvaları hakkında aldırdığı bütün önlemler ve yasaklamalar kaldırıldı.

Her zaman uygar hakların ortadan kaldırılmasından yana olan askerler, oyuncakları olan yeni padişahtan imparatorluğun bundan böyle bir ortanın yardımıyla en sert biçimde yönetilmesini istediler.

Ne kabul etmesini, ne de reddetmesini bilen Sultan Mustafa, yanında mürebbiye gibi duran iki kölesinin uyarılarıyla başını sallıyor ve her istenileni kabul ediyordu.

Kışlalarında ağalarını öldüren yeniçeriler, içlerindeki bazı hainlerin yol göstermesiyle şimdi II. Osman'ın peşine düşmüşlerdi. Hainler, genç padişahın aşevinin mutfağında saklandığını bildirdiler. İçeri giren yeniçeriler, Sultan II. Osman'ı hasırların altında gizlenirken ele geçirdi. Üzerinde giysi olarak uzun bir gömlek, başında sarık olarak haremağalarının giydiği cinsten keçe külah vardı.

Belki alay etmek istediğinden ya da acıdığından, bir yeniçeri kendi sarığını padişaha giydirdi. Ötekiler genç hükümdarı ite kaka ve ağır küfürler savurarak dışarıya çıkarıp topal ve uyuz bir ata bindirdiler. Bu biçimde halkın önüne çıkarılan kimse bir gün önce, Osmanlıların deyimiyle, "yeryüzüne gölgesini düşürerek" herkesi titreten hükümdardı.

Soylu Pişmanlık

Eski Sadrazam Hüseyin Paşa ile Bostancıbaşı Mahmud son ana kadar efendilerini terk etmek istemediklerinden aynı yerde yakalanmışlardı. Onlar da yeniçeriler tarafından uyuz atın ayakları dibine atıldılar.

Daha önce meyhanelerde sarhoş olup rezalet çıkaran yeniçerileri bağışlamış olan Mahmud'un canına kıyılmadı. Fakat Lehistan Seferi sırasında kendilerini ateş hattına süren ve askerin kırılacağını ileri sürenlere, "Bana ne! Benim için önemli olan zaferdir. Padişahın askere ihtiyacı mı var? Eğer binecek eşek bulamazsak, atlara bineriz" diye yanıt veren yaşlı Sadrazam Hüseyin Paşa'yı affetmediler.

İçine giydiği zırhı sayesinde kalbine doğru savrulan kılıç darbelerinden korunduğu için kafasını kestiler ve cesedini II. Osman'ın önüne attılar.

Kendi sefil durumunu bir an unutan II. Osman, "Allahım, hiç olmazsa bu adam suçsuzdu! Eğer onun öğütlerini dinleseydim, bu felakete uğramazdım" diyerek gözyaşı döktü.

Bu soylu pişmanlık bile askerleri yumuşatmadı. Her şey, hatta içinde bulundukları durum bile kurbanların aleyhine dönüyordu. Eğer korkakça davranılırsa lanet ediliyor, cesaret gösterilirse öfkeyle karşılanıyordu.

Bazı yeniçeriler halkı güldürmek için Osman'ın bu gece de bostancılarıyla kenti dolaşıp meyhanelerde şarap içen askerleri yakalatıp yakalatmayacağını, daha kindar olanları da Tuna'dan Fırat'a kadar ülkeler fethedenlerin Osman'ın silah altına almak istediği Türkmenler mi olduğunu soruyordu. Daha alçak ve hain olan bir yeniçeri atın yanından gidiyor ve arada bir padişahın bacağını sıkarak acıdan haykırmasına neden oluyordu.

Sultan Mustafa'nın bulunduğu caminin karşısındaki yeniçeri kışlasına getirilen Osman'a, halk öfkeyle bakıyordu. İki padişah ve iki dönem karşı karşıya gelmişti. Aralarında yalnızca bir meydan bulunuyordu. Halkın bir bölümü Sultan Mustafa'ya sevgi gösterilerinde bulunurken, öteki bölümü II. Osman'a küfür ve lanet yağdırıyordu.

Bu kadar garip bir saltanat değişikliğinin trajik görünümü ve uyandırdığı acıma duygusu nihayet kalabalığı etkilemeye başlamıştı.

Öğle ezanı için minarelere çıkan müezzinlerin sesini duyan bir bölüm yeniçeri, bunun Osman'ın idamı için bir işaret olduğunu sandı. Bunun üzerine halk kışlaya doğru döndü. Yeniçerilere seslenerek, Osman'ın tahttan indirilmesini kabul ettiğini bildirdi ve asla öldürülmemesini istedi.

Sultan II. Osman'ın bulunduğu odaya gelen Sadrazam Kara Davud Paşa, genç hükümdarı iteleyerek pencerenin önüne çıkardı ve henüz idam edilmediğini göstererek halkı yatıştırdı.

Yürek Sızlatan Bir Konuşma

Halkın kendi lehine bir tutum takınmasından umutlanan II. Osman, belki muhafızlarının kalbini ve aklını çelebilirim umuduyla, "Hünkârınıza ne yapmayı tasarlıyorsunuz?" diye sordu. Başındaki gülünç başlığı atarak, gözyaşları içinde yeniçerilerden özür diledi ve belki günün birinde kendilerinin de böyle merhamete muhtaç bir duruma düşebileceklerini anımsattı.

Kara Davud Paşa ile odada bulunan Cebecibaşı bir an önce Osman'ın soluğunu keserek ortalığı daha fazla karıştırmasına engel olmak istediler. Cebecibaşı elindeki kemendi padişaha doğru salladı. Göz ucuyla onun hareketlerini izleyen II. Osman hemen elini kemendin düğümü ile boynu arasına soktu ve boğulmasını önledi.

Yeniçeri subayları Cebecibaşı'na, böyle bir anda acele etmemesini, II. Osman'ın yaşamının bağışlanmasını isteyen halkın gözü önünde kendilerinin sorumlu olacakları bir harekete girişilmemesini tembih ettiler. İdamın, koruması altındaki budala padişahın saltanatını, valide sultanın etkinliğini ve kendi gücünü güvence altına alacağından emin olan Sadrazam Kara Davud Paşa, bakışlarıyla cellatlara cesaret veriyordu.

Osman, Kara Davud Paşa'ya dönerek, "Be hey zalim, ben sana ne yaptım? İki kez seni ölümden kurtarmadım mı? Divan'ın elinden aldığı rütbeleri tekrar iade etmedim mi? Bana bu kinin nereden geliyor?" diye haykırdı.

Odanın bir köşesinde duran ve durumun Sultan II. Osman'ın lehine yumuşadığını fark eden Sultan Mustafa'nın annesi, "O yılandır, sözünü dinlemeyin; elinizden kurtulursa hiçbirinizi canlı koymaz!" diye cellatları kışkırtıyordu.

Valide sultanın sesini duyan Davud Paşa ikinci kez cellatlara işaret etti. Fakat araya giren subaylar halkın merhametine karşı gelmek istemedikleri için kemendi çıkardılar.

İyice cesaretlenen II. Osman yeniçerilerin başına dönerek, "Bu görevi sana kim verdi?" diye sordu. Cebecibaşı, "Sultan Mustafa" diye yanıt verince, "Sultan Mustafa delinin biridir; kendi adını bile bilmez. Gel aç şu pencereyi, kullarıma hitap edeyim" dedi.

II. Osman'ın sözlerinden etkilenen yeniçeri subayı kışlanın avlusuna bakan pencerelerden birini açtı. Ölmeyi kabul etmeyen genç bir adamın yaşam içgüdüsü, tahttan indirilen bir hükümdarın bir türlü kaybolmayan direnci, halktan öldürülmemesi için gelen isteklerin ru-

huna verdiği umut ışığı, tahta çıkarılan rakibinin aptallığının herkesçe bilinmesi ve nihayet yarı çıplak görünümüyle gözyaşlarının uyandıracağı etkiye olan güveni II. Osman'a gerçekten yürekleri sızlatan bir konuşma gücü vermişti.

Osman'ın sözleri yeniçeri subaylarını ve halkı kederlendirirken Sadrazam Kara Davud Paşa'yı da perişan etti. Bahtsız padişah artık halkın aleyhine dönmesini beklemiyordu. Onlara şöyle seslendi:

"Ağalarım, sipahilerim, yeniçerilerim ve siz babalarım! Beni beşiğimde koruyan, savaş alanlarında savunan, divanlarında eğiten ve tahtımı esirgeyen sizler! Eğer cahilliğimle ve gençliğimle kötü öğütlere kulak vermiş isem, neden beni, kendi hükümdarınızı alçaltacak derecede aşağılıyorsunuz? Eğer beni padişahınız olarak görmek istemiyorsanız, bunu bir kelimeyle söyleyin yeter. Hemen tahttan iner, Osmanlı adını ve onurunu düşüren bu davranışlara son verilmesini sağlar; ne sizleri, ne de kendimi lekeletmeden bir kenarda ölür giderim."

Askerlerin arasında bulunan halk bu sözler üzerine ağlamaya başladı ve tek tük pişmanlık sesleri duyuldu.

Hangisine Acımalı?

II. Osman'ın sesini duyan Sultan Mustafa birden ortaya çıkıverdi. Valide sultan, caminin koridorlarından geçip gelen ve bunalım geçiren oğlunu teselli etmeye çalışıyordu. Bu padişah müsveddesi halk ile askerler arasında ortaya çıkan tartışmaları her duyuşta yerinden sıçrıyordu. Osman'ın taraftarlarının içeri girip kendisini alacağını sanıyor, bir türlü yerinde duramıyordu. Kapılara, pencerelere koşarak, kendisine kaçacak delik aramak için zayıf parmaklarını kanatırcasına demir parmaklıkları zorluyordu. İki kölesi onu bir yere oturtmak için hayli zorlanıyorlardı.

Mustafa'yı hem dehşet, hem de acıma duygularıyla izleyenler, tahta geçirilmiş böyle bir hükümdara mı, yoksa böyle bir hükümdarı kabul etmek zorunda kalacak devlete mi acımak gerektiğine karar veremiyorlardı.

Sultan Osman ise, yaşamı ve imparatorluğu için mücadele veriyordu. Yüzü solmuş, yarı çıplak, başı açık bir halde kimi zaman Davud Paşa'dan, kimi zaman halktan, kimi zaman yeniçerilerden kendisine ve devlete acımalarını istiyordu.

Valide sultanın hareketleri, Sultan Mustafa'nın çığlıkları, Sultan Osman'ın yakarışları ve uyarıları ayrı ayrı ya da hep birden kalabalığın dikkatini çekiyordu. Cellatları ile kurbanının arkasında duran Davud Paşa, halkın dikkatinin cami tarafına çekildiği bir andan yararlanarak, üçüncü kez Cebecibaşı'ya kemendi atması için işaret etti.

Daha önce de Sultan Osman'ı kementten kurtarmış olan yeniçeri subayı yine kemendi havada yakaladı ve nefretle cellatların suratlarına attı. İlk hırsları geçen ve yavaş yavaş yaptıklarından pişmanlık duymaya başlayan yeniçeriler subaylarının bu hareketini alkışladı.

Kara Davud Paşa bu durum üzerine cinayetini ertelemek zorunda kaldı ve Sultan Osman bir avuç yaşlı yeniçerinin

ortasında ölüm ile yaşam arasındaki sinir bozucu bekleyişini sürdürdü.

Genç Osman Yedikule Zindanları'na Kapatıldı

Sadrazam kışladan çıkarak camiye gitti. Bu arada isyan eden halk ve yeniçeriler tarafından Mustafa'nın eski saraya götürülmesi için kullanılan araba tekrar ortaya çıkarıldı. Bu sefer Sultan Mustafa camiden saraya götürüldü. Yollara biriken kalabalık Sultan Mustafa önlerinden geçerken onu acıma duygularıyla selamlıyordu.

Zavallı Mustafa'nın haline acıyan ve onun hapsedildiği yerden kurtulmasına sevinen Osmanlılar tahtın bir gölge hükümdara teslim edildiğini göremiyorlardı.

Bu yarı muzaffer, yarı alaylı yürüyüş sürerken, Sadrazam Kara Davud Paşa'nın aklına yeni bir plan geldi. Davud Paşa, tasarılarını tehlikeye düşüren yeniçerileri kışlalarından çıkarabilmek için, Sultan II. Osman ile Hüseyin Paşa'nın yakalandığı sırada yanlarında bulunan altınlardan yaralanmayı düşündü. Paranın yeri açıklanınca yağmaya katılma isteğiyle bütün yeniçeriler kışlalarını terk etti ve naralar savurarak yeniçeri ağasının köşküne koştular.

Altınları yağmalayan yeniçerilerin pek çoğu, o geceyi sarhoş bir halde meyhanelerde geçirdi.



Ricault'nun Genç Osman'ın at üzerinde Yedikule'ye götürülüşünü tasvir eden resmi

Böylece rehinelerin muhafazasında gevşek davranılmasını sağlayan Davud Paşa bir manga bostancıyla birlikte kışlaya gitti ve Sultan II. Osman'ı, şanına layık bir yere hapsetmek bahanesiyle aldı.

Ellerindeki meşalelerin aydınlattığı ve hâlâ gürültülerin sürdüğü sokaklardan geçen bu kafile, talihsiz sultanı Yedikule Zindanları'na götürüyordu. Değişik duygular altında kalan halk, Genç Osman'ı Yedikule'ye kadar izledi. Ancak zindanın kapıları kapandıktan sonra dağıldı.

Halk arasında dolaşan söylentilere göre, Sultan Mustafa'nın bir kez daha saltanatta kalamayacağına karar verilirse, pişman olmuş ve aklı başına gelmiş olan Sultan II. Osman yeniden tahtta geçirilecekti. Hanedanın geleceğiyle ilgisini kesen her Osmanlının kalbinde ve aklında Sultan Osman'ın öldürülmesi için bir istek kalmamıştı.

Yalnızca hakaretlerinde iyice ileri gitmiş ve II. Osman'ın kalmasıyla kendi geleceklerinden umut kesmiş olanlar, onun ölümünü istiyorlardı. En başta, iktidarları ve özellikle kendi canları için kaygı duyan Kara Davud Paşa ile valide sultan geliyordu.

Affedilmez Eylem

Yedikule Zindanları'nın ağır kapıları henüz kapanmış ve dışardaki sessizlik kalabalığın dağıtıldığını belirtmişti ki, yanında cebecibaşı ve kuvvetli çavuşlarla Davud Paşa, padişahın odasına girdi.

Yirmi dört saattir çektiği acıya rağmen gücünü yitirmemiş ve üç kez kementten kurtulmuş olan Sultan II. Osman, karşısındaki dört cellat ile umutsuzca dövüştü. On sekiz yaşında genç bir adamla idam işlerinde deneyimli cellatlar arasında geçen mücadele sırasında odadan uzun süre haykırışlar, feryatlar, iniltiler duyuldu. Sultan Osman dayanıyor ve Yedikule muhafızlarının yardımına koşabileceğini ya da dışarıdaki halkın müdahale edebileceğini umuyordu.

Oysa muhafızlar parayla kandırılmış, halk ise çoktan dağılmıştı. Sonunda kement II. Osman'ın başına geçirilmiş, düğüm sıkılırken, iki çavuş ile Davud Paşa, padişahın bileklerini ayırmaya çalışıyorlardı. Buna rağmen bu arslanın gücüyle başa çıkamıyorlardı. Bu tip iğrenç işlere alışmış olan Kalenderoğlu adında bir cellat, Sultan Osman'ın hayalarını sıktı. Korkunç acıdan kendini kaybeden ve bir an gevşeklik gösteren Sultan Osman Han boğulmuştu artık...

Sadrazam Davud Paşa, Sultan Osman'ın kulağını kestirerek, ipek mendil içine koydu ve Genç Osman'ın artık ölmüş olduğunun ve oğlunun taht yolunda rakipsiz kaldığının kanıtını valide sultana yolladı. Bu olay Osmanlıların Tanrı'nın gölgesi dedikleri hükümdarlarına karşı yaptıkları ilk affedilmez eylemdir.

Hammer'in İlginç Benzetmesi

Tarih konusundaki derin bilgisiyle insanlığa hizmet etmek isteyen Hammer, ırkları ve suçları sık sık birbirleriyle karşılaştırır.

Hammer Bizans İmparatoru Andronikos ile ayrıntılarını buraya aktardığımızı

sandığımız Sultan II. Osman'ın öldürülmesi olayları arasında bir benzerlik bulmuştur.

Ünlü tarihçi Hammer şöyle yazar:

"İmparator I. Andronikos ile II. Osman'ın yazgıları büyük benzerlikler gösterir. I. Andronikos, bir zamanlar gözünü oydurduğu II. Aleksios Komnenos'un hapsedildiği yere getirildiği zaman, sanki deniz bunca zamandır dalgalarına atılan cesetlerin katilini tanımış gibi onu olanca hızıyla kıyıya atmıştı.

Okçular tarafından zincire vurulmuş bir halde rakibi II. İsaikos'un huzurunda en iğrenç işkencelere uğradı. Önce tokatlandı, sonra tekmelendi. Eskiden gözlerini oydurduğu erkeklerin karıları saçlarını yoldular, dişlerini kırdılar. Bir eli kesildi, bir gözü çıkarıldı ve Blakernes Sarayı'nın Anekas Kulesi'ne atıldı. Kendisine yiyecek ve içecek verilmedi.

Birkaç gün sonra öteki gözü de oyuldu. Ayaktakımının maskarası olsun diye uyuz bir deveye bindirildi ve kentin sokaklarında dolaştırıldı. Başına topuzla vuruldu.

Bazı kişiler başından aşağı sidik dolu kaplar boşalttı ve burun deliklerine çamur tıkadı. Bir başka grup her türlü pislik emdirilmiş süngerleri ağzına soktu. Sonra Atmeydanı'na götürülerek dişi kurt ile sırtlan heykellerinin arasındaki sütunun yanına asıldı.

Çektiği bunca acı arasında 'Yarabbi, acı bana, zaten kırılmış olan bu kamışı daha fazla kırma' diye yakarıyordu. Birtakım sefil yaratıklar elbiselerini parçalayarak çıkardı, içlerinden biri elindeki kazığı gırtlağından sokarak bağırsaklarına kadar içini parçaladı. İki Latin, kılıçlarının keskinliğini üzerinde denediq. Nihayet son nefesini verdi.

Bu işkenceler tahtından indirilmiş bir hükümdara şimdiye kadar yapılan en iğrenç ve en acımasız cezadır. Fakat görüldüğü gibi, Bizans'ın vahşeti Osmanlıların padişahlarına layik gördükleri hakaretleri kat kat aşmaktadır!"

Bu iki cinayetten birini ötekine oranla daha zalimce göstermek ya da birini tarih önünde affettirmek amacıyla Alman tarihçinin kanlı benzetmesinin üzerinde durmayacağız. Yalnızca şunu vurgulayacağız:

I. Andronikos ölümü hak etmişti. Sultan II. Osman ise yalnızca merhamete muhtaçtı. Fakat bir hükümdarın yargılanmadan ceza görmesi de ayrı bir suçtur. Hukuka, yargıçlara ve merhamete dayanmadan ceza vermeye kalkan halk, bütün sorumluluğu üzerine alır ve sonuçta öcünü almaktan öte insanlığın onurunu lekeler. Sultan II. Osman'ın saltanat dönemi, Osmanlı tarihinde cesedinden başka bir iz bırakmamıştır.[5]

Yenileşme tarihimizi görkemli düşünceleriyle başlatan ve ideali uğruna canını feda edinceye kadar uğraşan Genç Osman hakkında Hasan Beyzade, Naima,

---

5 Sultan II. Mahmud ile Sultan I. Abdülmecid'in yenileşme hareketlerinin etkilerinde kalan Lamartine'in Sultan II. Osman'ın yenilikçi girişimlerini yeterince incelemediği görülmektedir. II. Osman'ın kısa süren saltanat dönemi, "Osmanlı tarihinde cesedinden başka bir iz bırakmayacak" kadar silik değildir. Üç yüz yirmi yıllık Osmanlı kurumlarının yavaş yavaş işlevini yitirdiğini ve artık işlemez hale gelmesinden dolayı yenileşme gereğini ilk gözlemleyen ve eyleme geçen II. Osman olmuştur. Yani Genç Osman ilk yenilikçi Osmanlı padişahıdır. Koçi Bey risalesinde Yeniçeri Ocağı'nın

Peçevi, Solakzade, Kara Çelebizade tarihlerinden, Kâtip Çelebi'nin *Fezlekesi*'nden oluşan Osmanlı kaynaklarından, yabancı yapıtlar arasında da Hammer, La Valée, Jonquière ve Jorga tarihleri gibi genel kaynaklardan başka doğrudan doğruya "Genç Osman Olayı" için çağdaş Türk ve yabancı yazarlar tarafından yazılmış kitaplar ve monografiler vardır. Genç Osman'ın devrim ilkelerinin en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz: 1- Yeniçeri ve sipahi ocaklarını kaldırıp, yerlerine Anadolu, Suriye, Mısır Türkleri ile Türkmenlerinden oluşan bir milli ordu kurmak. 2- Din adamları sınıfını devlet işlerinden uzaklaştırıp din ocağı haline getirmek. 3- Haremi tasfiye etmek, saray geleneklerini değiştirmek, hanedanın Türk ailelerinden nikâhla kız almasına yol açmak. 4- Fatih'in ve Kanuni'nin eskiyen yasalarını yeni koşullara uygun duruma getirmek. 5- Başkenti İstanbul'dan Anadolu'ya taşıyıp gayri milli bir çevreden milli bir çevreye geçmek. 6- Kıyafette yenilik yapmak. İşte Genç Osman'ın tasarlayıp uygulamaya başladığı yeni düşüncelerde, Avrupa'nın ancak XVII. yüzyıl sonlarıyla XIX. yüzyıl başlarından itibaren tasarlayacağı milliyet ve laiklik ilkeleri görülmektedir.

İçoğlanlarının Tepkisi

Geceleyin Sultan II. Osman'ın cesedi gizlice atalarının türbesine gömüldü. Damadının idam edilmesine çok üzülen şeyhülislam makamından istifa etti, yerine başkası getirildi. Sultan I. Mustafa'nın ikinci saltanat dönemi, zaferle sonuçlanan büyük ayaklanmaların sonunda halkın ve askerlerin zihnini bulandıran dalgalanmalar ve geriye dönüşlerle başladı.

Sultan Mustafa annesi ile Sadrazam Davud Paşa'nın sarayında bir gösteriyi izlerken, toplanan askerler Davud Paşa'yı çağırarak alana inmesini ve cinayetinin hesabını vermesini istediler.

"Neden sana emanet ettiğimiz Sultan Osman'ı öldürdün?" diye sordular.

Sadrazam, "Onu, padişahımız Sultan Mustafa'nın iradesiyle öldürdüm" diye yanıt verdi.

bozulmasının 1582'de din adamları sınıfının çökmesinin de 1594'te başladığını yazmıştır. Kâtip Çelebi de Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının yine aynı yıllara rastladığını, *Düstur-ül Amel Li-İslah il-Halel* adındaki risalesinde anlatmıştır. *Kitab-ül Makbul fi Hal-il Huyul* adıyla at cinsinin ıslahına ait bir kitap yazan Kadızade Mehmed Efendi bile İstanbul'da "ihtilal-i nizam-ı aleme sebeb" olan başıboş kişilerin gittikçe çoğalıp asker ve din adamları sınıflarına dahil olmalarından yakınmıştır. XVII. yüzyılın ilk yıllarından itibaren bozulmaya başlayan kurumlar, asker ve din adamları sınıflarından ibaret değildir. Başındaki hanedanla birlikte saray örgütünde de çöküntü başlamıştır. Harem, Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı Hanedanı ana tarafından bir cariye sülalesi haline dönüşmüş, I. Ahmed döneminden sonra kozmopolitleşmiştir. Genç Osman'ın yapmak istediği devrim hamlesi de bu yozlaşmalara karşı bir tepki mahiyetindedir. İstanbul'un fethinden ve devletin imparatorluk durumuna kavuşmasından önceki dönemlerde görülen Şeyh Bedreddin'in eylemi gibi dinsel ve toplumsal başkaldırı bir yana bırakılacak olursa, ilk yenileşme girişimi de Genç Osman'ın yaşamına mal olmuştur. Yenileşme ve devrim tarihimizin başlangıcını oluşturan 1622 yılından, saltanatın kaldırılmasına rastlayan 1922'ye kadar tam üç yüz yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun, bir başka deyimle başkent İstanbul'un siyasal yaşamında yalnız iki büyük akımın çarpıştığı görülmüştür. Bu üç yüz yıl içinde hep yenilikçi düşünceler tutuculuğa tepkiden doğmuş ve her yenilik hamlesi tutuculuğun kurbanı olmuştur.

Cinayetin kötülüğünü bir budalanın olmayan iradesine mal eden bu yanıt, o gün için askerleri sakinleştirdi. Fakat ertesi gün daha kalabalık geldiler. Sultan Osman'ın öldürüldüğü gün kargaşalıktan yararlanarak kaçanların kellelerini istemeye başladılar. Sadrazam Davud Paşa kendi kellesini kurtarmak için onların öldürülmelerine razı oldu. Fakat daha önce askerlerin elinden kurtulmuş olan kurbanlar, Anadolu'nun aşılmaz dağlarının arkasında çoktan kaybolup gitmişlerdi.

Budala bir hükümdara hizmet etmekten utanç duyan ve gururları ile ihtiraslarını okşayan kendi yaşlarındaki II. Osman'ın öldürülmesine üzülen içoğlanları, cinayette parmağı olduğu sanılan kızlarağasını parçaladılar.

Cesedini ayaklarından Atmeydanı'na asarak, halka "Bu hadım, valide sultan ve Davud Paşa'nın da kışkırtılmasıyla Sultan Osman Han'ın kardeşlerini de idam ettirmeyi düşünüyordu" dediler. İçoğlanları tarafından uyarılan yeniçeriler ve sipahiler yeniden toplanarak, hanedanın son bireyleri olan şehzadelerin öldürülmelerini planladığı için Davud Paşa'nın başının vurulmasını istediler. Yeni Şeyhülislam Yahya Efendi, padişah katlinde sorumluluğun Davud Paşa'nın üzerinde olduğunu söyleyerek valide sultandan onu görevinden almasını istedi.

Eski suç ortaklarının bile Davud Paşa'ya sırt çevirdiğini gören ve imparatorluğun ellerinin arasından kaydığını hisseden valide sultan, Davud Paşa'yı azlederek, yerine aşçılıktan sancak ve beylerbeyliğine yükselmiş Mere Hüseyin Paşa'yı sadrazam yaptırdı.

Yeni sadrazamın ardı arkası kesilmeyen ayaklanmalara karşı sert davranacağı umuluyordu. Ancak Sultan II. Osman'ın öldürülmesinde parmağı olduğunun duyulması tamamen başarısız kalmasına neden oldu.

Askerlere ulufe dağıtıldığı gün Sadrazam Hüseyin Paşa'nın yanına elinde kılıcıyla bir yeniçeri yaklaştı ve "Sultan Osman Han'ı ne yaptınız?" diye sordu.

Halkın ve askerlerin pişmanlığı bu yeniçerinin sesinde yankılanıyordu.

Bu pişmanlık gitgide yerini kızgınlığa bıraktı. İntikamcı asker kılıcını hafifçe Hüseyin Paşa'ya dokundurdu, fakat anında yetişen çavuşların darbeleri altında can verdi.

"İstemezük!"

Bu heyecan yaratan olay bir başka olayı doğurdu. Askerlerin ayaklanmasından çekinen sadrazam, savaş bahanesiyle orduyu başkentten uzaklaştırmak istedi. Sultan Osman'ın tahttan indirildiği gün, Sultan Mustafa'nın dolaştırıldığı arabanın yanında soylu bir imrahor gibi giden Yeniçeri Ağası Derviş Paşa'yı görevden alarak işe başladı.

Bu azli gizlemek isteyen Sadrazam Hüseyin Paşa, Derviş Paşa'yı Karaman Beylerbeyliği'ne atadı. Bir saltanat kayığı Derviş Paşa'yı Mudanya Limanı'na bıraktı.

Ağalarının birden kaybolmasından kaygılanan ve onun deniz ortasında boğdurulduğuna inanan yeniçeriler kazan kaldırdı, silahlarını kuşanarak sarayın avlusunu bastılar, sadrazamın hemen azledil-

mesini ve cezalandırılmasını istediler. Askerlerin çıkardığı gürültüyle telaşlanan valide sultan hemen Sultan I. Mustafa'ya kapıkulu askerine hitaben bir hattı şerif yazdırdı. Bu hattı şerifde Sultan Mustafa şöyle diyordu:

"Davud Paşa, Gürcü Mehmed Paşa ve Lefkeli Mustafa Paşa'dan hangisini isterseniz sadrazam seçin, benim için önemli değildir. Sizin arzunuz, benim arzumdur."

Bu hattı şerif kapıkulu askerinin öfkesini daha da artırdı. Artık itaat etme yolundan çıktıklarını fark ediyorlar, fakat devlet yönetme işinin kendilerine göre olmadığını da çok iyi biliyorlardı. "İstemezük" haykırışları daha çok duyulmaya başlandı. Hattı şerifi oğluna yazdırmış olan valide sultan askerlere görünmesinin etkileyici olacağını düşündü.

İnce bir tülle örtülü olarak haremden dışarı çıktı ve yakaran bir tavır takındı. Hint tülü altında fark edilen zarif yüz hatları ve nemli gözleriyle bir kadının alışılmamış bir biçimde görünmesi, valide sultana karşı duydukları saygı, ayaklanmanın ilk günü geri zekâlı oğlunu kurtarmak ve onu tahta çıkarmak için gösterdiği çabanın anılarda canlanması, askerlerin yere kapanmasına yetti.

Yeni sadrazamı seçme hakkını kendilerine bırakan hattı şerifi yırtarak, padişahlarının serbestçe seçeceği sadrazamı tanıyacaklarına söz verdiler.

Padişahın sütannesinin kardeşi Lefkeli Mustafa Paşa, valide sultanın telkiniyle sadrazam olarak atandı. Kısa bir süre devleti yönettikten sonra, kilisenin en büyük rütbelerini bir eşek sürücüsü ile çalgıcıya verdiği bahane edilerek aleyhine ayaklanmalar başladı.

Üç ay sonra Gürcü Mehmed Paşa, dönemin üçüncü sadrazamı olarak mühürleri teslim aldı.

Halk Genç Osman'ın Acı Sonunu Unutamıyor

Kendi kaynağında saygınlığını yitiren iktidar artık tutunamaz duruma gelince, korkutarak yönetimi sürdürmeye çalıştı. Sarayın bütün ağzı sıkılığına rağmen Sultan II. Mustafa'nın budalalara özgü eylemleri İstanbul'da ağızdan ağıza çalkalanıyordu.

Padişah bazen bakıcılarının elinden kurtuluyor, sarayın bahçesinde sağa sola koşuyor, yeğeninin idamını unutarak, tahtı devretmek için Sultan II. Osman'ı çağırıyordu. Bazen de atıyla kayığa binerek, denizi bu durumda aşmak istiyordu. Bir keresinde kendisini peygamber ilan etmiş, gökten vahiy indiğini ileri sürmüştü.

Çevresindekiler de gerek acıdıklarından, gerekse dalkavukluklarından söylediklerini kabul eder göründü. Zihin geriliğini bir masumiyet belirtisi olarak kabul eden saf halk, Tanrı'nın takdiri olarak kabul ettiği bu zaafa saygı gösteriyor, çılgın hükümdarın uydurma vahiylerine inanıyordu.

İmamlar ve şeyhler halkın dinsel inançlarını sağlamlaştırmak amacıyla Sultan Mustafa'nın uyduruk sözlerini değişik bir biçimde yorumluyordu. Onun her gün odasına kapandığını, ağlayarak dua ettiğini, yeğeni Sultan Osman'ı cennette ba-

şında taçların en ulu olanını taşırken gördüğünü anlatıyorlardı. Bu durumda halk da ağlıyor ve dua ediyordu.

Şeyhleri ve imamları memnun etmek isteyen sadrazam şarap satışını şiddetle yasaklayan önlemler koyunca, askerlerin hiddetini üzerine çekti. Daha önce sadarete getirildiğini ve görevden alındığını gördüğümüz Derviş Paşa ikinci kez sadrazam oldu ve tekrar görevden uzaklaştırıldı.

Mehmed adında bir hadım, Derviş Paşa'nın arkasından sadaret mührüne sahip oldu. Yıllarca devlet hizmetlerinde bulunmuş ve sarayı, kışlayı karıştıran olaylara katılmamış bir adamdan çok şey bekleniyordu. Yeniçerilerin durmadan ayaklanmasından usanmış olan İstanbul halkı, asileri ezmeyi kafasına koymuş olan sadrazamı destekliyordu. Önce yeniçerilerin gözdesi haline gelen Derviş Paşa'yı servetinin hesabını sormakla tehdit etti.

Suçlu Kim?

Mehmed Paşa'ya karşı ilk kez kazan devirdiklerinde, halkın tepkisiyle karşılaşan yeniçerilerden, ekmeğini ve tuzunu yedikleri Sultan II. Osman'ın hesabı soruldu.

Genç Osman'a karşı gösterdikleri nankörce davranışlardan dolayı bütün saygınlıklarını kaybeden kapıkulu askerleri ne yanıt vereceklerini bilemediler. II. Osman'ın öcünü almak bahanesiyle beylerbeyleri, paşalar, komutanlar Babıâli'nin buyruklarını dinlemeyeceklerini ve genç hükümdarın ölümüne neden olan yeniçerilerden bunun hesabını er geç soracaklarını ilan ediyorlardı.

Bunların arasında en fazla dikkati çekenler, Trablusşam Beylerbeyi Yusuf Paşa ile Erzurum Beylerbeyi Abaza Paşa geliyordu.

Hile ile yükselmesini bilmiş, kan dökmesiyle tanınmış ve o ana kadar yaptığı zorbalıkların cezasız kalması sayesinde daha aşırı hareketlere cüret edebilecek bir duruma gelmiş olan Yusuf Paşa bir Türkmen'di.

Bir süre önce yeniçerileri eyaletinden kovmuş, kendi adına, yerli halktan kurduğu Sekban adındaki milis kuvvetleriyle zalim yönetimini sürdürmeye çalışıyordu. Padişahın öldürülmesi gibi gerçek ve milli bir sorunu bayrak edinmiş böyle bir paşa, yeniçeriler için bir hayli tehlikeli oluyordu.

Çerkezlere komşu Abaza aşiretinden geldiği için Abaza Paşa denilen Erzurum beylerbeyi, Safevileri yenen Kuyucu Murad Paşa'nın sonradan azat edilen kölelerindendi. Kaptanıderya Halil Paşa'nın donanmasında cesaretiyle göze girmiş, yavaş yavaş bütün rütbeleri alarak yükselmişti. II. Osman'ın tahtına ve yaşamına mal olan, yeniçerilerden kurtulmak için Suriye çevresinde yeni asker toplama girişiminde başrolü üstlenenlerden biri olan Yusuf Paşa da yeniçerilerin koyu düşmanıydı.

İsyanının İstanbul'da duyulması, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'ya karşı yeni bir ayaklanmaya neden oldu. Kaptanıderya Halil Paşa ile sadrazam, yeniçerilerin asi Yusuf Paşa ile gizlice anlaştıklarını ve

Mere Hüseyin Paşa'nın kızını ona verdiğini söylüyorlardı.

Halk arasında hiçbir tepki yaratmayan bu savlar çürüdü gitti. Bütün iyi Müslümanlar tarafından nefret ve utançla anılan cinayetler, askerleri o kadar kötü duruma düşürmüştü ki, ne pahasına olursa olsun bu lekeden kurtulmaya karar verdiler. Sipahiler suçu yeniçerilerin üzerine atıyor, yeniçeriler Davud Paşa'ya yüklüyor, o da Sultan I. Mustafa'yı sorumlu tutuyordu. Bütün ruhlarda öç diye bağıran bu cinayetin sorumluluğunu hiç kimse daha fazla üzerinde taşımak istemiyordu.

Bütün bir milletin cezasız kalan bir cinayetten dolayı büyük bir suçlu gibi huzursuz olmasını ve bir anlamda affedilmek ya da dökülen masum kanın kefaretini ödemek için ilahi adalete sığınmak istemesini görmek insanlık için çok sevindiricidir.

Dilekçe Sunuldu

Sultan II. Osman'ın öldürülmesinde yeniçerilerle işbirliği yaptıkları için subayları tarafından bile nefretle karşılandıklarını gören sipahiler, dava arkadaşları yeniçerileri tutmaktan vazgeçti. Atmeydanı'nda toplanarak Sultan I. Mustafa'ya şu dilekleri içeren bir dilekçe sundular:

"Eğer padişahımız, Sultan Osman'ın idamını buyurmuş ise, söylesin, biz de halkın iftiralarından kurtulalım."

Birkaç gün yanıtsız kalan bu dilekçe halkı, şeyhleri ve din adamlarını Sultan II. Osman'ın katillerinin şiddetle cezalandırılması hakkında daha cüret dolu isteklerde bulunmaya itti. Kendilerini temize çıkarmaya iyice karar vermiş olan sipahiler, padişah katillerinin yakalanıp yargılanmasını istemeye başladılar. Din adamlarına seslenerek, "Katili bize teslim edin, biz onu yargılamasını biliriz" dediler.

Sipahilerin cüretlerinin gitgide arttığını fark eden padişah ve çevresi, sonunda Genç Osman'ı kimin öldürdüğünü açıklayan bir hattı şerif yolladı. Bu hattı şerifte Sultan Mustafa, şöyle diyordu:

"Ben kimseye Sultan Osman'ın öldürülmesi gereklidir demedim. Davud Paşa yalan söylüyor. Eğer katiller yaşıyorsa, cinayetlerinin kefaretlerini ödeyeceklerdir."

Öç Alınmaya Başlandı

Tahta geçmesini sağlayan cinayeti Sultan Mustafa'nın bile uygun bulmadığını ortaya koyan bu dokunaklı itiraf, halkı sakinleştirmek isteyen yeniçerileri ve sipahileri kendi zorbalıklarının öcünü almaya yöneltti.

Hükümdar katillerinin ortaya çıkarılıp yakalanmasında halktan fazla çaba ve hiddetle çalıştılar. Geceleyin kılıç elde sokaklarda dolaşarak adı Sultan II. Osman'ın öldürülmesine karışanları topladılar.

Dört cellattan biri olan ve genç hükümdarı Yedikule'de boğan, sonra Davud Paşa'nın emri üzerine kulağını keserek valide sultana götüren cebecibaşı evinden zorla çıkarıldı. Ölüme giden Sultan Osman'ın su isteyip de verilmediği çeşmenin başına sürüklendi. Gad-

darca esirgenen bir damla suyun kefaretini ödetmek istercesine kafası çeşmenin başında kesildi, kanı yalağa akıtıldı.

İki gün boyunca İstanbul sokakları, ayaklanmanın en büyük suçlusu, en güçlüsü ve en zalimi olan Davud Paşa'dan öç alma sesleriyle çalkalandı durdu.

sarayının harem dairesinden gizlice kaçan Davud Paşa kendisine minnettar olan bir sipahinin Eyüp semtindeki evine sığınmıştı.

Askerlerin inatla aramaları sonunda üçüncü gün saklandığı evin ahırında atların arasında çömelmiş olarak ele geçirildi. Elbiseleri parçalanarak üzerinden alındı, yırtık pırtık, çamur içinde bir hırka giydirildi ve cezasını çekmek üzere bir gübre arabasına bindirilerek Yedikule Zindanları'na gönderildi.

Genç Osman'ın üçüncü celladı Kalenderoğlu, suç ortağı Davud Paşa'nın sadareti sırasında getirildiği İstanbul İnzibat Amirliği'nden zorla alındı ve aynı hakaretlere maruz bırakılarak Yedikule'ye yollandı.

Kapıkulu ocaklarının sahte hiddeti ile halkın gerçek kızgınlığı bu olaylar sonunda hafifler gibi oldu.

Fakat bu olaylar yine de masum Sultan Mustafa'dan çok, valide sultanın güvenliğine dokunuyordu.

Haremden aldığı gizli buyrukla Davud Paşa'yı kurtarmak isteyen yeniçeri ağası, askeri cami avlusunda topladı. Askerlerin geleneksel merhametine seslenerek, artık Davud Paşa'yı hünkârın adaletine bırakmalarını, kimse için ölüm istememelerini ve düzen içinde kışlalarına çekilmelerini öğütledi.

Bu sözlere kanan asker, ağalarına söz vererek düzen içinde kışlasına çekildi.

Davud Paşa da Kellesini Kaptırdı

Askerlerin sakinleşmesinden yararlanan valide sultan ile Kara Davud Paşa'nın karısı Sultan, elleri devletin hazinesinde, biri damadını, öteki kocasını kurtarmak için türlü dalavereye başvuruyordu.

Bu iki kadın, ihtiraslarına alet ettikleri Davud Paşa'nın idamının, kendi felaketlerinin başlangıcı olacağını çok iyi biliyordu. Rüşvet vererek geceleyin bir bölüm askerin kendi taraflarına geçmesini sağladı.

Hatta para verilerek elde edilen cellat bile Davud Paşa'nın idamını mümkün olduğu kadar uzatmayı kabul etti.

Ertesi gün Davud Paşa yine üzerinde yırtık hırkayla Cebecibaşı'nın idam edildiği çeşme başına götürüldüğü zaman, cellat idam mahkûmlarına tanınan dua zamanını gereğinden fazla uzun tuttu.

Başının üzerinde celladın palası kalkmış dururken, birden koynundan bir hattı şerif çıkaran Davud Paşa, onu çevresindeki yeniçerilere okudu.

Bu hattı şerif Sultan II. Osman'ın, Sultan I. Mustafa tarafından idama mahkûm edildiğini açıklıyordu. Gelişen durumdan şaşıran yeniçeriler, cellatları kenara çektiler, Davud Paşa'yı alarak zengin koşumlu bir atın üzerine bindirdiler ve hep beraber imparatorluğun yazgısında

önemli olaylara sahne olan Orta Camisi'nin[6] avlusuna geldiler.

Yolda Davud Paşa'yı kurtaranlar yırtık elbisesinden bir parça istiyorlar, böylece günün birinde bu parçayı göstererek bir çıkar sağlamayı düşünüyorlardı.

Caminin avlusuna gelindiğinde yeniçeriler Davud Paşa'yı çırılçıplak soydular ve başına vezirlere özgü altı dilimli sarığı koydular. Bir avuç asinin yardımıyla bir anda en yüksek makama gelen Davud Paşa, en ateşli yandaşlarına kâhyalık, vezirlik, tımar dağıtıyor, bir sadrazam gibi davranıyordu.

Fakat zamanını kaçarak kurtuluşuna harcayacağına, iktidarını güçlendirmeye harcayan Davud Paşa'nın aleyhinde kuvvetli bir akım gelişiyordu.

Sipahiler, yeniçerilere içerlerken, olayların dışında kalan halk da Kapıkulu askerlerine kızıyordu. İki sultan hanımın altınlarıyla bir süre için kazanılmış gibi görünen iktidar, II. Osman'ın katilinin cezasız kalması ve zafere erişmesiyle büsbütün alevlenen öç alma duyguları önünde yıkılıyordu.

Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa, Sadrazam Mehmed Paşa'ya camiyi basarak Davud Paşa'yı cezalandırmayı önerdi. Yanına birkaç yüz bostancı ve kapıcı alarak cesaretle Orta Camisi'ni bastı, Davud Paşa'nın yandaşı yeniçeri ve sipahileri dağıtarak, katil Davud Paşa'yı ellerinden aldı. II. Osman'ın bindirildiği arabayla Atmeydanı'na getirildi ve Kalenderoğlu'yla birlikte kafaları vuruldu.

Böylece padişah katli olayı bütün gizemiyle tarihin derinliklerine gömüldü. Kara Davud Paşa ile Kalenderoğlu'nun cesetleri ayaklarından sürüklenerek denize atıldı.

Askerler Divan Toplantısını Bastı

Halkın alınmasını istediği öçlere engel olacak gücü kendinde bulamadığı için, her istenileni kabul etmek zorunda kalan Sadrazam Mehmed Paşa, Sultan I. Mustafa'yı tahta geçiren ayaklanmanın baş sorumlularını da görevden aldı, sürgüne gönderdi ve hatta idam ettirdi.

Mere Hüseyin Paşa ise sadrazamı ve valide sultanı gözden düşürmek, birkaç gün süreyle tattığı iktidarı yeniden ele geçirmek, imparatorlukta saygınlık elde etmek ve el altından halkı kışkırtarak Sultan II. Osman'ın öldürülmesinde payları olanları daha kanlı bir biçimde cezalandırmak istiyordu. Bu açgözlü ve zalim paşa amacına ulaşmak için adamlarından Arnavut Süleyman Ağa'yı kullanarak, kapıkulu ocakları içinde isyan çıkarttı. Divan'ı basan askerler, devletin başında ihtiyar, güçsüz sadrazamı istemediklerini, eğer kendi isteğiyle çekilmezse silah zoruyla Mehmed Paşa'yı sadaretten indireceklerini açıkladılar.

Eylemciler Ödüllendirildi

Valide sultan tarafından bile terk edilen ihtiyar Sadrazam Mehmed Paşa, devle-

6 Önceleri mescit büyüklüğündeydi. Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı İbrahim Paşa zamanında cami haline getirildi. Yeniçeri odalarının ortasında bulunan bu caminin yeniçeriler arasında özel bir önemi vardı. Konuşulması gereken konular burada görüşülür, kararlar burada alınırdı.

tin mühürlerini asilere teslim etmek zorunda kaldı. Onlar da bu mühürleri Mere Hüseyin Paşa'ya verdiler. Ayaklanmanın liderlerine ve yeniçerilere toplam iki yüz bin duka altını dağıtıldı.

Böylece sarayın onurunu ayaklar altına alan ayaklanma, yine sarayın eliyle ödüllendirilmiş oldu. Mere Hüseyin Paşa ihtiyar Mehmed Paşa'nın haremine çekilmesine bir şey demedi, fakat iktidarı için tehlikeli olabilecek bütün yetenekli adamları çevresinden sürdü.

Kapıkulu ocaklarını kendisine bağlamak için her türlü rüşveti vermeye hazır olan Mere Hüseyin Paşa, Orta Camisi'nin içini ipek halılarla döşetti. Yeniçerilerin ihtiyaçları olan şeyleri istedikleri dükkândan alabileceklerini ilan etti.

Bir anda başlayan yağmalar, zorbalara ses çıkaramayan, fakat diş bileyen halkın nefretini gün geçtikçe artırıyordu. Halk da zorbalığa ve umutsuzluğa karşı ayaklandığını göstermek için sağı solu kundaklamaya başladı.

Yeniçerilere Nal Çaktı

Trablusşam'da ayaklanan Abaza Paşa, İstanbul'da süregelen bu kargaşalıktan yararlanarak II. Osman'ın öcünü almaya ant içen ordusuyla birlikte Karaman'a kadar geldi. Sivas ve Ankara'yı egemenliği altına alarak, aynı nedenle Maraş'ta isyan etmiş olan Yusuf Paşa'yı yakalatıp idam ettirdi. Kayseri'ye girdi, kendisini karşılayan şeyhler hiçbir şeyden çekinmemesini, zaferin iyi Müslümanlarda olduğunu haber verdiler.

Altmış bin kişilik ordusunun başında ilerleyen Abaza Paşa, her tarafta yeniçerilere ait taşınmazlara el koyuyor, böylelikle ordusunun giderlerini karşılıyordu. Nerede bir yeniçeri yakalarsa, ayaklarına nal çaktırdıktan sonra kafasını vurduruyordu. Bütün Anadolu'yu eline geçirdi. Üç aydan beri de Bursa'yı kuşatıyordu.

Zalim olarak tanınmış yabancı ırktan bir asinin imparatorluğu parçalaması, her gece İstanbul'un semtlerini harap eden yangın, askerin küstahlığı, yeniçeriler ile sipahilerin yolsuzlukta birbiriyle yarış etmesi, padişahın budalalığı, valide sultanın yeteneksizliği, oğlu Şehzade Murad'ı tahta geçirtmek isteyen Kösem Sultan'ın çevirdiği entrikalar zihinleri tarifsiz bir kargaşalık içine sürüklemişti.

Ülkeyi Bataktan Kurtarma Çabaları

Askerlerin başıbozuk egemenliğinden fazlasıyla bıkmış olan din adamları, şeyhülislamı Ayasofya Camisi'nde bir toplantıya çağırdılar. Mere Hüseyin Paşa'nın sadarette olduğu sürece bu olayların sonunun gelmeyeceğine inandığını ve azledilmesi için padişahın yanına çıkacağını söyleyen şeyhülislam, din adamlarının yanından ayrıldı.

Şeyhülislam'ın cesaretli davranışını haber alan sipahiler caminin etrafını sararak, onun saraya gitmesine engel olmak istediler. Fakat gerçek müslümanlardan kuvvet alan şeyhülislam, asilerin tehditlerine kulak asmadı ve aralarından geçerek saraya doğru ilerledi.

Bu toplantının sonucundan çekinen Mere Hüseyin Paşa, altın karşılığı elde

ettiği yeniçerileri Ayasofya'ya yollayarak din adamlarının dağılmasını istedi. Fakat sayılarına, iyi Müslümanların manevi desteğine ve haklılıklarına inanmış olan din adamları dağılma önerisini büyük bir cesaretle reddettiler. İçlerinden birkaçı yeniçerilerin kalbindeki yurtseverlik kırıntılarını harekete geçirebiliriz umuduyla kışlaya gitti. Din adamları yeniçerilere şunları söyledi:

"Sultan Mustafa'nın aklı yerinde değildir. Haremin ya da etki sahibi olanların isteğine göre yönetilen devlet parçalanmaktadır. Er geç yok olup gideceğiz. Bırakın başka bir hükümdarı tahta çıkaralım, ne dersiniz?"

Komutanlarından ayrılan askerler bakışlarıyla ne olacağını sorarken, İmparatorluğun uğrayacağı felaketleri düşünüyorlardı. Nihayet, "Efendimiz olan sizler hangi yanda olursanız, biz de o yandayız" dediler.

Abaza Paşa'dan Yardım İstendi

Askerlerin gösterdiği saygıdan memnun olan din adamları yeniden Ayasofya'ya giderek, arkadaşlarına askerlerin boyun eğdiklerini bildirerek, imparatorluğun düştüğü berbat durumdan nasıl kurtulacağını görüşmeye başladılar.

Mere Hüseyin Paşa durmadan onlara yeni elçiler göndererek dağılmalarını istiyordu. İslamiyetin büyüklerinden olan Ak Şemseddin'in sarığını alarak dışarı çıkan din adamlarına kentin her yanından gelen imamlar, şeyhler ve vaizler ellerinde bayraklarla katılıyorlardı. Halk sevinç içinde din adamlarının bu gösterisini izliyordu. Fakat geceleyin, sadrazamın ve valide sultanın bağışlarıyla yeniden satan alınan yeniçeriler karşı eyleme geçmeye hazırlanıyorlardı.

Bir grup yeniçeri ile Arnavut, Mere Hüseyin Paşa tarafından Ayasofya'ya gönderildi. Kapıları zorlayarak içeri giren zorbalar, direnmek isteyen din adamlarından birkaçını öldürdü ve cinayetleri ortaya çıkmasın diye cesetleri lağım çukuruna attılar. Halkı din adamlarının tarafına çekmek için ikna etmiş olan bir derviş asılarak idam edildi.

Halkın umutları askerlerin zorbalığı önünde sönmüştü. Fakat din adamları, Abaza Paşa'ya gizlice haber salarak gelip İstanbul'u kurtarmasını istediler.

Yeniçerilere Sığındı

Yeniçerileri izlemekten vazgeçen ve din adamlarının ayaklanmasında katkısı olduğu sanılan sipahileri safdışı etmek isteyen sadrazam Mere Hüseyin Paşa bizzat harekete geçti. Yakın arkadaşlarından birkaç kişi tarafından bilinen tasarısına göre, bayram namazından sonra spahileri sarayın avlusunda ulufe dağıtmak bahanesiyle toplayacak, pencerelerden ve duvarların üzerinden Arnavutlara açtıracağı ateşle hepsini yok edecekti.

Fakat bir rastlantı, bu tasarının ortaya çıkmasına neden oldu. Bayram namazından sonra Kapalıçarşı'nın önünde yapılacak gösterileri izlemek için gelip oturan başdefterdara çıkışan sipahilere, ulufe dağıtıldıktan sonra belalarını bulacakları söylenince, bu söz ağızdan ağıza yayıldı.

Bu haber üzerine sipahiler toplanarak sa-

rayın önüne geldi ve Hüseyin Paşa'nın kellesini istediler. İleride yeniden onu sadrazam yapacağına söz veren valide sultan, Mere Hüseyin Paşa'nın şimdilik çekilmesini istiyordu.

Yeniçerilere güvenen sadrazam, ancak onlar tarafından istenirse sadaretten çekileceğini belirtti ve yeniçerilerin kışlasına sığındı. Sadrazamın kendilerine güvenerek yanlarına geldiğini gören yeniçeriler, onu büyük sevgi gösterileriyle karşıladılar.

Bu arada, yeniçeri ağasının yokluğundan yararlanan kâhya, askeri toplayarak, bütün millet tarafından sevilmeyen bir vezirin tarafını tutarak sipahilerle kanlı bir dövüşe girmenin anlamsızlığını anlattı. Her iki kapıkulu ocağının aralarında anlaşarak belirleyecekleri bir veziri sadrazam yapmalarının daha akıllı ve hayırlı bir iş olduğunu bildirdi.

Bu öneri yeniçeriler tarafından kabul edildi. Kışlada, eşit sayıda yeniçeri ve sipahinin katıldığı bir toplantı sonunda Mere Hüseyin Paşa'nın elinden devletin mühürleri alındı ve şeyhülislama teslim edildi. Kapıkulu ocakları tarafsız bir vezir olan Kemankeş Ali Paşa'yı sadrazam olarak görmek istediklerini açıkladılar.

Şeyhülislam ve din adamlarının öğütlerini dinleyen Kemankeş Ali Paşa, yeniçeri ve sipahi ocakları tarafından da desteklendiği için cesaretle hareket etti. Şeyhülislamı, vezirleri, komutanları, imamları, camilerin ve tekkelerin şeyhlerini, yani Osmanlıların bütün dini, sivil ve askeri önderlerini toplayarak devletin karşı karşıya kaldığı genel tehlikeyi görüşmeye başladı.

IV. Murad, Tahta Çıktı

Sultan I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi ve onun yerine yeğeni Şehzade Murad'ın çıkarılması hemen hemen hiçbir itirazla karşılaşmadan kabul edildi. Yeni padişahı annesi Kösem Sultan'ın hareminden alarak tahta çıkarmak için sabah olması beklenilmedi.

Bir avuç insanın ihtiraslarına ve entrikalarına karşı uyanan yurtseverliğin ve zorunlu durumun, hiçbir direnme ve cinayetle karşılaşmadan, tek bir inanç haline gelerek kansız bir ihtilal yapması, tarihte az da olsa görülmüştür. Doğa, Sultan Mustafa'yı daha dünyaya gelirken terk etmişti. Askerler de ilk kez içlerinde kalan bir nebze utanma duygusuyla hareket etti. Bu arada imparatorluğun çökmesinin kendileri için de yıkım olacağını anladıklarından, yeni padişahın tahta geçmesi sırasında ulufe istemediler.

Böylece Sultan I. Mustafa, annesi, cariyeleri ve köleleriyle eski saraya döndü.

Şimdiye kadar tahta geçen çocuk hükümdarlardan hiçbiri imparatorluğu şan, düzen ve güç bakımından bu kadar zayıf teslim almamıştı. Safeviler, Osmanlıların elinden yedi eyalet ile Bağdat'ı almışlardı. Abaza Paşa bütün Anadolu'ya egemen olmuştu. Kapıkulu askerinin başıbozukluğu ise sürüp gidiyordu. Üç saltanat dönemi boyunca, hanedanın veraset yasası temellerinden sarsılmıştı.

Veraset ilkesi sayesinde otuz yıl içinde iki çocuk ve bir budala saltanat sürmüştü. Şimdi ise imparatorluk bir diktatöre teslim ediliyordu.

23. BÖLÜM

Taht ile Cellat Kemendi Arasında Geçen On İki Yıl

Çocuk padişahın egemenliğinin, annesinin saltanatı sayılacağı kuşkusuzdur. Sultan IV. Murad'ın annesi Kösem Sultan, I. Ahmed döneminden beri egemenlik sürmeye alışmış, güzelliğini ve gençliğini henüz kaybetmemiş, devletin ileri gelenlerini gerek sevgi, gerekse çıkar bağlarıyla elde etmiş, çevresini etkileyici bir zekâya, ihtiyatlı bir akla sahip olmuştur. Zaman zaman durumu zorlaşmışsa da, ihtirası elden bırakmamıştır. Eski sarayın bir köşesinde sabırla bekleyerek oğlunun geleceğini kurtarmış ve onun tahta çıkmasını sağlamıştır.

Kösem Sultan'ın hem Divan, hem de halk arasında saygınlık kazandığını fark eden Sultan Mustafa'nın annesi valide sultan, rakibesinin sık sık ileri sürdüğü padişah katli olayı yüzünden eli kolu bağlı kalıyordu.

II. Osman'ın katli o kadar nefret ve kin uyandırmıştı ki, valide sultan, I. Ahmed'in öteki şehzadelerine dokunmaya cesaret edemiyordu. Osmanlılar, valide sultanın dengesiz ve budala bir hükümdar uğruna hanedanın hayat dolu köklerini kuruttuğunu asla unutmamışlardı.

İşte bu kaygılar sayesinde Sultan Murad yaşamını sürdürebilmiş ve şimdi de tahta geçmişti. Onu bu mevkie yükselten annesinin eli, yine onu bu mevkide tutacak tek güçtü.

Sultan IV. Murad henüz çocuktu, fakat illetliydi. Eski sarayda verilen eğitim sayesinde zekâsı zamanından önce gelişmiş ve olgunlaşmıştı. Fakat doğuştan bir şanssızlığı vardı. O da babasının kötü bir mirasına sahip olmasıydı. Ara sıra geçirdiği sara nöbetleri ileride yaşamının kısa olacağını ve saltanat döneminin de ruhu gibi sarsıntılı geçeceğini haber veriyordu.

Düşünceli ve etkili bir ifade taşıyan uzun, soluk ve mahzun çehresi, Kösem lakabıyla anılan annesi Mahpeyker Sultan'ın yüz hatlarını andırıyordu.

Saçları ve kaşları annesininki gibi siyahtı. İri ve koyu mavi gözleri, sessiz ve tat-

lı bakışları vardı. Fakat ruhunun derinliklerinde en ufak bir heyecan kıpırtısı derhal bakışlarına vuruyor ve Venedikli yazarların ifadesine göre, zorba hükümdarın yaşını çok aşan bir tepki ve tehdit haline dönüşüyordu.

Zamanının bütün vakanüvislerince kabul edildiği gibi soylu bir ruh taşıyan ve sağlam bir karaktere sahip olan annesi, ona daha beşikteyken bir kadının kaprisiyle egemen olmayı öğretmişti. On iki yıl boyunca taht ile celladın kemendi arasında kalmış, kurban mı, yoksa kardeş katili mi olacağını bilemeden bocalamış, fakat sonunda birincisi gibi kuşkulu, ikincisi gibi zalim olmuştu. Ölüm tehdidi altında geçen bir yaşam ve alınan eğitim, kan dökücü bir hükümdarın yetişmesine en iyi biçimde yardımcı olmuştur.

Yönetimde Yeni Düzenlemeler

Sünnet düğününün hemen arkasından Eyüp Camisi'nde Osman Bey'in kılıcını kuşandı. Tek başına otoritesini kabul ettireceği güne kadar annesi Divan'ı oluşturan vezirlerin adlarını oğluna öğretti. Kösem Sultan'ı eski sarayın içinden çıkarıp oğlunun tahtının yanına getiren darbenin düzenleyicisi Kemankeş Ali Paşa, valide sultan tarafından yeniden sadrazamlığa atandı. Yarattığını sonuna kadar desteklemek konusunda Ali Paşa'dan başka hiç kimsenin bu kadar çok çıkarı olamazdı.

Hemen hemen herkes büyük bir istekle desteklediği bu darbede kendisine en fazla yardım sağlayan Şeyhülislam Yahya Efendi'nin manevi egemenliğine hizmet etmekten çekinen Ali Paşa, az zaman sonra yakın arkadaşına sırt çevirdi. Şeyhülislam görevinden alındı ve İstanbul dışına sürüldü. Yahya Efendi'ye yapılan haksızlığı önlemek ve Ali Paşa'nın kayınbabası Bostanzade'ye şeyhülislamlık yolunu açmak amacıyla ünlü Hoca Sadeddin Efendi'nin torunu olan ve erdemleri ile tanınan Esad Efendi şeyhülislam oldu.

Genç padişaha karşı sözüm ona hükümet darbesi yapmayı tasarlamakla suçlanan eski Sadrazam Gürcü Mehmed ile Kaptanıderya Halil paşalar tutuklanıp Yedikule Zindanları'na gönderildi.

Tek hataları Divan'da sadrazamın ihtiraslarına set çekmeye çalışmalarıydı. Kışlada yeniçerilere karşı bir nutuk çekerek askerin Mere Hüseyin Paşa'ya karşı başkaldırmasını ve dolayısıyla Sultan I. Mustafa'nın tahttan indirilmesini sağlayan Yeniçeri kâhyası Bayram, yeniçeri ağalığına getirildi ve padişahın üç kız kardeşinden biriyle evlendirilerek damat oldu.

Kaptanıderya Receb Paşa da bir başka sultan hanımla evlendirildi. Hakkında büyük umutlar beslenen Diyarbakır Beylerbeyi Hafız Paşa daha önce bu iki kız kardeşin en büyüğüyle evlenmişti.

IV. Murad'ın tahta çıkması sadece Anadolu'da Abaza Mehmed Paşa'nın isyanına değil, Bağdat'ın Safevilerin eline düşmesine de rastlamıştı.

Şah Abbas, Kanuni Sultan Süleyman'ın Osmanlılar arasında "büyük" lakabına sahip olması gibi, aynı lakaba çoktan layık

olmuştu. Önceki hükümdarlar döneminde imparatoruluğunun elinden çıkan eyaletler, kendi önderliği altında yeniden fethedilmiş, itaat altına alınmış ve düzene kavuşturulmuştu.

Bu işleri yapabilmek için Şah Abbas, çocukluğundan beri yönetmeye ve savaşmaya alışmıştı.

Şah Abbas'ın İleri Görüşü

Cengiz Han'dan ve Timur'dan daha akıllı davranan Şah Abbas, milletinin gücünü Hindistan'a ve Osmanlı İmparatorluğu'na yapacağı sonuçsuz seferlerle yitirmek yerine, İran'ın ana toprakları çevresinde sağlam bir ülke oluşturmakla yetinmişti.

Gelecek kuşakların serüvenciler yerine ülke kurucularına değer verdiğini, büyük adamların şöhretlerini ele geçirdikleri toprakların genişliğinden çok, arkalarında bıraktıkları güçlü devlet sayesinde kazandıklarını, bir devlet adamının ileri görüşlülüğüyle sezinlemişti.

Şah Abbas'ın Osmanlılar ve Özbeklerle yaptığı son savaşlar, bir savunma savaşından öteye geçmemiş, ancak Osmanlılardan Tebriz'i ve Bağdat'ı koparabilmiştir. Her sefer ve her savaştan sonra, ya kendisi ateşkes ve barış önerisinde bulunmuş ya da karşı taraftan gelen benzer önerileri olumlu karşılamıştır. Son olarak elçileri Sultan I. Mustafa'ya Doğu'nun debdebesine layık armağanlar getirmişlerdi.

Bu elçiler padişahın budalalığını, sarayın içindeki kargaşalığı, Abaza Paşa'nın cezasız kalan isyanını, imparatorluğun gerileme dönemine girdiğini ve kolaylıkla eyaletlerini geri alabileceklerini anlamışlardı.

Buna rağmen Şah Abbas, olayların kendi lehlerine döndüğünü kavrayan adamların sabrına sahipti. Bir sürü felaketin üzerine çöreklendiği bir milletle savaşa girmedi. Olayların olgunlaşmasını beklemeye başladı.

İngiliz Gözüyle Şah Abbas

Tebriz'i kurtarmak için Osmanlılarla yaptığı son savaşta az daha ölüyordu. Günbatımından sonra askerleri tutsak düşen Osmanlı ve Kürtleri bir araya toplayıp önünden geçirirlerken, o da otağında oturmuş şarap içiyordu.

Bir ara tutsakların içinde zincire vurulmuş iriyarı bir adamı fark etti. Hemen tutsağı yanına çağırttı ve sorguya çekerek aşireti ile ailesini öğrenmek istedi. Dev yapılı tutsak Kürt aşiretlerinden olduğunu söyleyince, komutanları arasında da aynı aşiretten birinin bulunduğunu anımsadı.

Şah Abbas, komutanına bu tutsağı kabul edip etmeyeceğini sordu. Komutan, şahın isteğini nazikçe geri çevirince, şarabın verdiği sarhoşluktan iyi yürekli ve alçakgönüllü olduğunu unuttu. Şah Abbas iriyarı Kürt'ün kafasının vurulmasını emretti. Fakat tutsak beklenmedik bir biçimde zincirlerini kırarak yanındaki bir askerin kılıcını kaptı ve şahı öldürmek için üzerine yürüdü.

Bir anda karışan ortalıkta, meşaleler de sönünce tam bir kargaşalık başgösterdi. Arkadaşlarını yaralamak istemeyen as-

kerler karanlıkta kılıçlarını kullanamıyorlardı. Birden şahın yardım istediği duyuldu. *Hep birden dev adamın üstüne* yüklenen askerler bir anda tutsak Kürt'ü parça parça etti. Meşaleler yanıp da herkes yerine çekilince eski soğukkanlılığından hiçbir şey kaybetmemiş olan Şah Abbas, yine tutsakların önünden geçmesini izledi.

Safeviler zengin Ormus liman kentini Portekizlilerin elinden aldı. Dodmore Cottori adında bir İngiliz elçisi, yanında soylu İngilizler olduğu halde bu fetih olayını kutlamak ve İran'la ticaret anlaşması imzalamak üzere çıkageldi. Hindistan şirketinin temsilcileri olan bu İngilizler, Londra'ya yolladıkları raporlarda Şah Abbas'ın yanında nasıl ağırlandıklarını şöyle anlattılar:

"Sir Dodmore Cotton ile maiyetindeki soylular huzura kabul edilmeden önce bir odaya alındılar. Benzer ziyaretlerde genellikle kahve ikram edilmesine karşılık, altın tabaklar içinde nefis yemekler ve yine som altın sürahiler içinde şarap sunuldu. Oradan alınan elçiler, içleri gülsuyu dolu, pırlantalar kakılmış, som altından vazoların doldurduğu iki salondan geçtiler ve kabul salonuna götürüldüler.

Ülkenin yüksek rütbeli subayları tahtın çevresini sarmıştı. Hepsi derin bir sessizliğe gömülmüş, en ufak bir hareket yapmaktan çekiniyorlardı. Parlak sarıklı, işlemeli kaftanlı iki içoğlanı gelerek isteyenlere şarap sundu. Şah Abbas kırmızı kumaştan sade bir elbise giymişti. Kılıcının altın kabzasından başka üzerinde bir süs yoktu. Çevresinde oturmuş olan toprak sahipleri de hükümdarları gibi gösterişsiz giyinmişlerdi. Belki de Şah *Abbas ve çevresindekiler dinsel inanç*ları gereği topluluk içinde şatafata ve gösterişe karşı duydukları küçümsemeyi ortaya koymak istiyorlardı." Elçi, tercüman aracılığıyla isteklerini açıkladı. Osmanlılara karşı İran'la bir ittifak yapmak istiyorlar ve bir İran derebeyi tarafından hakarete maruz kalan ve yağmalanan eski İngiliz Elçisi Robert Sherley'in öcünün alınmasını diliyorlardı.

Şah Abbas, İngiliz elçilerine çok iyi davrandı. Osmanlılardan nefret ettiğini söyledi, Robert Sherley'i memnun etmek için derebeyin oğullarını zorlayacağına söz verdi ve her yıl İngiliz kumaşlarına karşılık bin balya ipek vermeyi kabul etti. Söylendiğine göre, Şah Abbas'ın en fazla hoşuna giden şeyin Sir Dodmore Cotton'un ülkenin geleneklerine göre bağdaş kurarak oturmayı denemesi sırasında karşılaştığı güçlüklerdi. Konuğunu memnun etmek için bir kadeh şarap istedi ve İngiltere kralının sağlığına içti. Elçi, hükümdarın adına kalkıp şapkasını çıkarınca, Şah Abbas da İngiltere kralına saygı gösterdiğini belirtmek için sarığını çıkardı."

Oğlunu Kıskandı

Avrupalı elçilerin anlattıklarından şu sonuçlar çıkıyordu: Gücünün zirvesine çıkmış olan şahın tek amacı, ülkesinin eyaletlerini düzene kavuşturmaktı. Şah sözünü geçirmesini bilen bir devletin, ancak hükümdarın sağladığı mutlak bir otoriteyle kurulabileceğini anlamıştı.

Bu amaca en iyi biçimde ulaşmış, İran'ın yararına olan uzun barış dönemi, alınan önlemlerle gerçekleşmişti. İsfahan kentini, İmparatorluğunun merkezi yapmış, döneminde kentin nüfusu iki misline çıkmıştı. Bütün İran'ın onarılması ve yeni binaların yapılması Şah Abbas'ın sayesinde olmuştu.

Dört oğlunu daima mesafeli yetiştirmişti, oğulları hakkında beslediği iyi niyetlerin hepsi de gerçekleştiği zaman, halkının kendisinden başkasına bakmasına da tahammül edemedi. Oğullarının en büyüğü olan Sofu Mirza'nın erken gelişen ihtirasları yüzünden birtakım kaygılara kapıldı.

Babasının alçakgönüllüğünü ve kahramanlığını alan bu şehzadenin Şah Abbas'ı öldüreceğine inanılıyordu. Şah Abbas da, Konstantin ve Kanuni Sultan Süleyman gibi kral ve egemen olduğunu hiçbir zaman aklından çıkarmadı ve sonunda baba olduğunu unuttu.

Oğlunu cezalandırma işini sadık komutanlarından Karaçi Han'a verdi. Fakat ihtiyar han efendisinin ayaklarına kapanarak, böylesine soylu bir şehzadenin katili olmaktansa kendi canını almasını diledi.

Şah Abbas fazla üstelemedi, fakat ihtirasıyla tanınmış Behbut Han, şehzadeyi gafil avladı ve cansız yere serdi. Katilin cezalandırılmasını önleyen Şah Abbas, şehzadenin henüz çocuk olan oğlunun büyüyüp babasının öcünü alacak yaşa gelmesine kadar her türlü soruşturmayı durdurdu. Bir süre sonra hain komutan gözünü kırpmadan yerine getirdiği cinayetten dolayı ödüllendirilerek en yüksek makamlara çıkarıldı.

Oğlu öldürüldükten sonra derin bir acıya gömülen Şah Abbas, pişmanlık duygusunun pençesinde kıvranırken oğlunu kendine gammazlayan bütün dalkavuklarını idam ettirdi. Behbut'u ise çok daha zalim bir ceza bekliyordu.

Kendisine bu kadar bağlı olan bu adamdan öz oğlunun kellesini getirmesini istedi. Behbut oğlunun kellesini şaha gösterdiği sırada ne hissettiğini soran hükümdara, "Çok bedbahtım" yanıtını verdi. Şah Abbas, "Mademki sen bir muhterissin ve şimdi de kalbin efendinin kalbiyle aynı acıları tadıyor, sonunda mutlu olacaksın Behbut!" dedi.

Eşi Görülmemiş Bir Aile Faciası

Sofu Mirza öldürüldükten sonra daima kuşkulu olan zalim baba, oğullarından ikisinin de gözlerini oydurdu. Bir Fransız tarihçinin anlattığına göre, bu iki oğuldan yaşça küçük olanı öldürülen ağabeyi kadar şöhrete sahipti. Fakat o çevresinden dalkavukları daima uzak tutmuş ve babasının kıskançlığını üzerine çekmemişti.

Bir seferinde oğlunun yakın arkadaşlarından biri haksız yere şah tarafından idama mahkûm edilince, bu kararın kendi yüce adı için bir hakaret olduğuna kanaat getiren şehzade, babasının huzuruna çıkmış, kararın haksızlığı üzerinde çok ağır konuşmuş ve hatta bir ara kılıcını çekmiştir.

Bu davranışıyla babasının bütün kuşkularını üzerine çeken veliaht şehzade hemen ölümü hak etmiş, fakat ikinci bir

acıya dayanmayı göze alamayan şah, oğlunun gözlerini oydurmakla yetinmiştir.

Gün ışığından yoksun kalan şehzade büyük bir kedere ve umutsuzluğa düşmüştü. Artık hiçbir şeyden zevk almıyor, yalnızca felaketine neden olan babasından öç almak için planlar kuruyordu.

Şehzadenin iki çocuğu vardı, bunlardan büyük olan Fatima adında bir genç kızdı. Dedesi bu kızın her zaman yanında olmasını ister, ancak onun tatlı sesi sayesinde, her geçen gün ruhunu saran korkunç ihtirasların şiddetli çalkantılarını dindirebilirdi. Genç şehzade babasının kızı için duyduğu derin sevgiyi ve ona olan sonsuz ihtiyacını başkalarından dinlerken korkunç bir heyecana kapılıyordu.

Bir gün kızını kollarında severken bir çılgın gibi davranmaya başladı ve çocuğunu boğdu. Durumu gören anne dehşet içinde çığlıklar atarken, çılgın şehzade küçük oğlunu yakalamış, onu da öldürmek istiyordu.

Annesi çocuğunu kocasının ellerinden zor aldı ve hemen şaha koşarak korkunç olayı anlattı. Şah Abbas'ın bu olay karşısında duyduğu derin acı ve öfke, talihsiz şehzadenin bir an sevinmesine neden oldu. Kendi öz kızının yaşamı pahasına babasından aldığı öç ile artık ruhu tatmin olan şehzade zehir yutarak aşağılık yaşamına son verdi.

Şah Abbas da bütün Doğulu hükümdarlar gibi dışta kazandığı gücün kefaretini ailesinin başına gelen felaketlerle ödüyordu. Doğu'daki tahta oturma sistemi, oğulları ve kardeşleri kendi kanlarının düşmanı durumuna getiriyordu. Bu sistem kralları ve padişahları doğaya karşı davranmaya zorluyordu. Doğa da hükümdarların kalplerini manevi işkence altında tutarak öç alıyordu.

İstanbul'da saralı bir çocuğun, budala amcasının tahtına çıktığı sırada, İran'ın durumu ile Şah Abbas'ın gücü ve zayıflığının en son noktaları işte buydu. İran'ın Osmanlılardan istediği şeylerden yalnızca Bağdat, Şah Abbas'ın şanını ve ihtirasını tatmin edecek nitelikteydi.

Bağdat görünüşte Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunuyorsa da, henüz ayaklanma adı verilmeyen bir bağımsızlık içinde kaynayıp duruyordu. Arabistan'ın ve halifelerin bu eski ihtişamlı başkenti, padişaha başkaldıran paşalar ile büyük çöl aşiretlerinin başkanları olan şeyhlerin arasında çekişme alanı oluyordu. Tek başına Mezopotamya'nın uçsuz bucaksız topraklarında kaybolmuş bir imparatorluk gibiydi. Bu eyaletin ve bu başkentin iç ayaklanmaları hem İsfahan'da, hem de İstanbul'da kararsızlığa, sonu kötü biten olaylara ve acımadan dökülen kanlara neden oluyordu.

Bağdat'ın Acımasız Arap Valisi

Sultan IV. Murad'ın tahta geçmesinden hemen önce Bağdat'ın yarı Osmanlı, yarı Arap hükümeti sivil vali ile beylerbeyi arasında paylaşılmıştı. Sivil vali Arap, asker vali olan beylerbeyi Osmanlı idi. Bu yüzden iki rakip yönetim arasındaki ırk ve sorumluluk anlaşmazlıklarının sonu gelmiyordu.

Sivil vali olan Subaşı Bekir, kentte ve çölde büyük etkinliğe sahip olan aşiretin başkanıydı. Gerektiğinde Bağdat Beylerbeyi Yusuf Paşa'nın askeri kuvvetiyle boy ölçüşecek bin iki yüz Arap askere sahip olan Bekir, ancak kendi ülkesinde yönetimi elinde bulundurmak kaydıyla Babıâli'ye bağımlı kalmayı kabul ediyordu.

Bekir kent dışındaki aşiretinin yanında bulunduğu sırada, beylerbeyi tarafından tehdit edildiğini ileri süren oğlu Derviş Mehmed, babasının saygınlığından yararlanarak kentte isyan çıkardı ve surlardaki topları iç kaleye doğru çevirtti. Ayaklanmanın haberini alan Bekir, vergi toplamada kendisine yardım etmesi bahanesiyle yanına alıp kent dışına çıkardığı beş bin Osmanlı askerini kalleşçe öldürttü.

Sonra Arap askerleriyle Bağdat'a döndü ve kalesinde sıkışıp kalan Yusuf Paşa'yı kuşatmayı sürdürdü. Kentteki rakiplerinden olan ve Yusuf Paşa'nın tarafını tutan Muhammed Ağa ile oğulları iç kaleden çıkıp Bekir'in yanına gelip onun iyi yürekliliğine sığınmak istediler.

Hiç acıması olmayan Arap vali, onu ve oğullarını ateşe verilmiş ve içinde kükürt ile zift bulunan bir kayığa bindirdi. Bunları böylece Dicle'nin akıntısına bıraktı, kendisi de kıyıya geçerek zevkle kurbanlarının son feryatlarını dinledi. Ayaklanmanın sonunda Yusuf Paşa teslim olmak zorunda kaldı ve kentten çekildi.

Bekir o zamandan beri sözde Osmanlıların adına, hiçbir ortak tanımadan Bağdat'ı yönetiyordu. Babıâli'nin gönderdiği paşaların Bağdat'a girmelerini kesinlikle yasaklamıştı. Kendi topraklarında hakarete uğrayan İstanbul hükümeti, sonunda Diyarbakır Beylerbeyi Hafız Paşa'yı, Arap Vali Bekir'in üzerine yolladı. Maraş, Musul, Amasya, Sivas ve bütün Mezopotomya sancakları serdara yardım etmek üzere görevlendirildi.

Yanardöner Arap

Hafız Paşa, ayaklanan ve ordusunun sağ kanadını tehdit eden Abaza Paşa'nın kuvvetlerini karşılamak zorunda kaldığı için, ancak askerlerinin yarısını Bağdat önlerine gönderebildi. Kent ile çöl arasına sıkışıp kalan Osmanlı ordusunun hareketsizliğini fark eden Bekir, sık sık kentten çıkarak ani baskınlarla orduyu rahatsız ediyordu.

Bir süre sonra bütün kuvvetleriyle Bağdat'a koşan Hafız Paşa gülleleriyle Bekir'in Araplarını perişan etti ve zaferden sonra otağının önüne, çölün ortasına iki bin asinin kellesinden bir piramit yığdı. Sonra Dicle'yi aşarak, kentin en zayıf noktası olan Kuş Kalesi tarafından Bağdat'ı zorlamaya başladı.

Teslim olması halinde bile bağışlanmayacağını bilen Bekir, umudunu kaybedince, yolladığı elçilerle, kendisini Hafız Paşa'nın elinden kurtarmak koşuluyla Bağdat'ı Safevilere vaat etti. İran'ın kaybettiğine en fazla üzüldüğü eyaletini ve en görkemli başkentlerinden birini yeniden kendine kazandıracak olayları büyük bir dikkatle izleyen Şah Abbas, en iyi komutanlarından Safi Kulu Han'ın yönetiminde otuz bin seçme Safevi'yi Bağdat'a yolladı.

Safevi ordusunun yaklaşmakta olduğunu duyan Bekir, bu sefer taraf değiştirerek Hafız Paşa'ya bir elçi gönderdi. Kendisinin Bağdat valiliği kabul edilirse beraberce Safevi ordusuna karşı kenti savunmayı önerdi. Hafız Paşa bu öneriye karşı hançerini Arap'ın gırtlağına sallamakla yanıt verdi. Ertesi gün Bekir kendisini Şah Abbas'ın kulu ilan etti ve şahın adına Hafız Paşa'ya bir ihtarname göndererek İran topraklarını terk etmesini istedi.

Hafız Paşa Safevi elçisine burasının Safevi toprağı olmadığını ve bir isyancıyı cezalandırmak için kendi topraklarında bulunduğunu söyledi. Karşılıklı atışma halinde geçen görüşmelerden sonra, Osmanlı ile İran imparatorlukları arasında çatışma çıktı.

Bu savaşlar, görüşme ve ihanetler Bağdat'ın yazgısını askıda tutarken, İstanbul'daki sadrazam Arap Bekir'e paşa unvanını ve kentin valiliğini verdi.

Bu yeni unvanlarıyla ihtirası tatmin olan Bekir, bu sefer daha berbat bir şekilde yeni efendisine ihanet etmeye başladı. Kuş Kalesi'ne daha önce soktuğu üç yüz Safevi askerini tek tek yanına çağırttı ve öldürttü.

En sonuncusunu da sağ bırakarak ihanetin haberini kentin dışında bekleyen Safevi ordusunun komutanına bildirmek üzere yolladı. Mesajında alaylı bir ifadeyle şöyle diyordu:

"Allah, Şah Abbas'a uzun ömürler versin. Onun sayesinde Osmanlıların zulmünden kurtulduk. Şimdi Bağdat'a egemen olduk. Şahınıza, Beylerbeyi Bekir'in lütuf ve borcunu götürün."

Hafız Paşa, Babıâli'nin bu utanç verici uzlaşma hareketinden sonra önemini kaybeden ordusunu Musul'a götürdü.

Arap Valinin Oğlu da Kendisine Benziyordu

Bu arada yeni beylerbeyi Bekir'in ihaneti ve nankörlüğünden dolayı kendini hakarete uğramış kabul eden Şah Abbas, on dört gün sonra askerlerine ve şanına yapılan hakaretlerin öcünü almak için Bağdat önlerine geldi.

Bekir hemen Hafız Paşa'dan yardım istedi. Bu sırada Abaza Paşa'nın Musul üzerine yolladığı asilerle meşgul olan serdar, Bağdat'a ancak bir bölük asker yollayabildi. Hüseyin Paşa'nın emrinde olan bu bölük, Safevilerin saflarını yarıp kente varamadı. Safeviler tarafından görüşmeye çağrılan Hüseyin Paşa da, Bekir tarafından daha önce öldürülen üç yüz Safevi askerine karşılık idam edildi.

Kuşatma üç aydır sürüyordu. Patlatılan lağımlar surlarda altmış gedik açmıştı. Açlık ve dehşet yüzünden kent halkının büyük çoğunluğu Safevi ordugâhına sığınmıştı.

Daima babasının ikiyüzlü politikasıyla yetişmiş olan Bekir'in oğlu Derviş Mehmed bile, düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmedi. Şah Abbas'ın onu babasının yerine Bağdat Valiliği'ne getireceği vadiyle 28 Kasım 1623 gecesi Bağdat'ın kapılarını Safevilere açtı.

Bekir uykusundan, Safevi davullarının ve Şii müezzinlerin ezan sesiyle uyandığı zaman oğlu Derviş Mehmed'in kurbanı ve Şah Abbas'ın tutsağı olduğunu

anladı. Bütün mahallelere dağılan tellallar halkı sessiz olmaya çağırarak şöyle diyorlardı:

"Bağdat şahındır. Safevi şahı bütün kent halkını bağışlamıştır. Pazarlar açılsın ve kimse komşusuna din ya da ırk yüzünden kötü davranmasın."

Şahın bağışlaması ve hoşgörüsü, açlık ve dehşet kenti olan Bağdat'ı bir anda bolluk ve güven beldesi haline soktu. Şah Abbas'ın amacı kentleri yok etmek değil, bir imparatorluğu yeniden kurmaktı.

Öğle vakti şahın önüne çıkarılan Bekir, oğlunu kendisini yargılamak ve cezalandırmak için hükümdarın yanında oturur buldu. Bu hayırsız oğul sözleri ve hareketleriyle babasına hakaret etti. Babasının Osmanlılara ve Safevilere yaptığı ihanetleri tek tek açıkladı. Babasının ölümüne neden olan bu oğula, ödül olarak Bekir'in serveti verildi.

Bir Köpek Hem Kenti, Hem Orduyu Kurtardı

Şah Abbas'ın Bağdat'a yerleştirmeye çalıştığı hoşgörü, Şii olan Safevilerin, Osmanlılar döneminde Sünni olan Bağdatlılara duydukları kini önlemeye yetmedi. Cezalar ve din uğruna yapılan kıyımlar fethedilen kenti kana buladı. Kentin iki büyük camisinin vaizleri olan Nuri ve Ömer efendiler, Hz. Ömer ile Hz. Osman'ın adlarını kötülemeyi kabul etmediklerinden, boyunlarından bir palmiye ağacına asıldılar. Öldürülmelerinde herkesin bir payı olması için yobaz kafalı Şiiler tarafından canlı hedef yapıldılar. Hayırsız oğlunun gözleri önünde demirden bir kafese konulan Bekir, altı gün altı gece işkence gördü. Yedinci gün, toprağa gömülü hazinesinin yerini söylemesi için kafesi yüksek bir yere asıldı ve altında ateş yakıldı. Babasının kafesi içinde yavaş yavaş kızarmasını izleyen Derviş Mehmed, bir elinde kadeh durmadan cellatları kışkırtıyordu. Sonunda Bekir yanan zift ve kürkürt dolu bir kayığa bindirilerek, Muhammed Ağa'ya layık gördüğü cezaya çarptırıldı.

Bütün Bağdat halkı, bir başka ihanetle cezasını bulan hainin Dicle üzerinde can çekişmesini acıma duymadan izledi. Yalnız Bekir'in oğlu Derviş Mehmed'in vahşetinden kaygılanan şah, babasının mirasını vaat etmiş olmasına rağmen, onu Horasan'a sürdü. Cellatlar doğanın öcünü almakta gecikmediler.

Bağdat işte bu biçimde Safevi egemenliğine geçti. Şah Abbas daha birkaç gün kalarak İslam büyüklerinin türbelerini ziyaret etti. Ordusunu yollayarak Hafız Paşa'nın birliklerini Musul surlarına kadar kovaladı.

Tarihçi Peçevi'ye göre bir köpeğin efendisine karşı duyduğu sadakat Musul kentini ve Osmanlı ordusunu kurtarmıştır. Bir Safevi askerine âşık olan bir Kürt kadını geceleyin sevgilisine surlardaki gizli bir kapıyı açmaya söz vermiş. Gece yarısı sözünü yerine getirmek için ayağa kalkıp kocasının başını baltayla parçalamaya hazırlanırken, tehlikeyi sezen köpek kadının üstüne atlamış ve onu yere düşürmüş. Köpek acı acı havlayarak bütün muhafızları ayağa kaldırmış; hem efendisinin yaşamını, hem kenti,

hem de Osmanlı ordusunu kurtarmış. Musul'un kenar mahallelerinden birinde muhafaza edilen o köpeğin mezarını bugün bile görmek mümkündür.

IV. Murad Ali Paşa'nın Başını Vurdurdu

Padişah IV. Murad, Sadrazam Ali Paşa'nın neden olduğu idamlar sayesinde kan görmeye ve zalimliğe alışıyordu. Önce sadaret makamında gözü olduğundan kuşkulanılan Mısır Beylerbeyi Mehmed Paşa idam edildi. İki gün sonra yeniçerilerin hoşnutsuzluğu sonunda kayınbiraderi Bayram Paşa'yı görevden almak zorunda kalınca, onu Divan'a çağırdı. Yargılanmasını izledikten sonra kafasının vurulmasına tanık oldu.

Sultan I. Ahmed'in Mekke'ye sürdürdüğü zenci haremağasının koruyucusu olan Kösem Sultan'ın ısrarları karşısında, sadrazam haremağasını geri çağırdı.

Dostları sadrazama, bu zenci haremağasından sakınmasını tavsiye ediyordu. Nitekim, eski saygın durumuna kavuşan ve şeyhülislamla işbirliğine girişen Haremağası Mustafa Efendi bu uyarıları doğrulamakta gecikmedi.

Sadrazamın Bağdat'ın düşmüş olduğunu, Abaza Paşa isyanının genişlediğini, Safevilerin yeni zaferler kazandığını, hazinenin boşaldığını, askerin itaatsizleştiğini padişahtan sakladığını açıkladı.

Eyaletleri tam bir kargaşa içinde bırakırken, zulmüyle sarayı korku içinde tutan sadrazamı padişaha şikâyet etti.

Venedikli tarihçilere göre, gizlice şeyhülislamı saraya çağıran IV. Murad, sadrazamın kayınbabası için gerçekten makamını bırakmayı isteyip istemediğini sordu. Hayretler içinde kalan şeyhülislam, sadrazama asla böyle bir konuda umut vermediğini belirtti. Sadrazamın sahtekârlığından ve ihtirasından artık emin olan padişah, hemen saraya çağırttığı Ali Paşa'nın başını vurdurdu.

Sadrazamın nakit para olarak sakladığı yedi yüz milyon akçe tutarındaki serveti devlet hazinesinin eksiğini kapattı. İmparatorluğun başına gelen felaketlerin bir kısmının sorumlusu olan ve kendi yarattığı entrikaların altında kalan Mere Hüseyin Paşa da aynı gün boğdurularak idam edildi.

Padişahların eski imrahorlarından olan ve sarayda yetişen Çerkez Mehmed Paşa isteksizliğine rağmen sadrazamlığa getirildi. Kudüs ve başka yerlerde dinsel ayrıcalıkların karşılığını almak için Hıristiyan devletlerin elçilerine ve korumasındaki kişilere bir barbarın kabalığıyla davrandıktan sonra, Abaza Paşa'nın isyanını bastırmak için hazırlanan ordunun başında sefere çıktı.

Yeniçerileri Tehdit Eden Mektup

Abaza Paşa, Padişah IV. Murad döneminde de artık amacını kaybetmiş olan II. Osman'ın öcünü alma davasını yürütüyordu. Tahta egemen olan Sultan IV. Murad, ağabeyinin bizzat en koyu öç alıcısıydı.

Fakat ayaklanma Karaman'ın geleneklerine öyle derin kök salmıştı ki, asi Türkmenlere göre Abaza Paşa'yı izlemek

için her bahane geçerli oluyordu. Gerçekte başkaldırma doğrudan yeniçerilere karşıydı. Asilere kapılarını açan kentlerde ve her yerde rastlanan yeniçeriler öldürülüyordu.

Sivas'ta, Abaza Paşa'nın kendisinden daha zalim komutanı Cafer tarafından ele geçirilen üç yeniçeri subayının sırtlarına yanan meşale saplanıyordu. Bunlar deve üzerinde halka gösteriliyordu. Sultan II. Osman'ın katlinden sorumlu tutulan yeniçerilerin, sipahilerin ve topçuların cesetleri, isyancıların geçtikleri yolların kenarına yığılıyordu.

Büyük bir tutuculukla efendilerine sadık olan altmış bin Türkmen'den oluşan Abaza Paşa ordusu yeniden Sivas üzerine yürüyordu.

Karasu Köprüsü önlerinde karargâh kuran isyancılar sürekli talim yaparak sadrazamın ordusunu bekliyorlardı. Sivas Beylerbeyi Tayyar Paşa, Abaza Paşa'nın tarafını tutar gibi görünüyorsa da el altından sadrazamla anlaşmıştı. Üstelik Abaza Paşa'nın komutanlarından biriyle Abaza Paşa'nın arasını açmaya çalışıyordu.

Cahil adamlara özgü bir saflık içinde bulunan Abaza Paşa ise Kayserili bir şeyhin etkisi altında bulunuyor ve onun kutsal dava olarak gösterdiği yolda ilerlemekte duraksamıyordu. Şeyh tarafından vaat edildiği gibi, günün birinde devleti kurtaracak bir sadrazam olarak işbaşına geleceğini umuyordu.

Abaza Paşa'nın başarısızlığı, Sivas Beylerbeyi Tayyar Paşa'nın dalaverelerine inanmasıyla başlamıştı. Kendisine sadık olan komutanının Babıâli'ye satıldığına inandırılmıştı. Düzenlediği şölen sırasında günahsız komutanının başını vurdurdu.

Sonra çevresindeki dalkavuklarının kışkırtmasıyla yeniçeri ağasına tehditlerle dolu bir mektup yazdı. Sadrazamın ordusundaki yeniçerilerin tamamen kendisine düşman olmalarını sağlayan mektupta şunlar vardı:

"Kardeşimiz ve efendimiz Kâhya,

Askerlerini, sadrazamın emrinde asi Abaza'ya karşı yürümeye zorluyorsun. Bu, kuşkusuz yeniçeriler için bir onur sorunudur. Fakat beyleri ve sipahileri niçin unutuyorsun?

Cesaret! Padişahın ekmeğini hak etmeye çalış! Eğer bu gayret sizi daha önce sarsaydı, padişahımızın katledilmesine sükûnet içinde seyirci kalmazdınız. Ne yazık ki kardeşleriniz sipahiler Divan'ın kubbesi altında en iyi yerleri beğenmediler ve tahsildarlık, yöneticilik gibi görevleri paylaştılar. Size bir şey kalmadı. Gerçekte kardeşçe yardımlarınız olmasaydı, işin sonuna varabilirler miydi? İşte, İstanbul'un en zengin saraylarını yağmaladıktan sonra elinizde kalanlar!

İslamiyetin felaketine neden oldunuz. Eğer Sultan Osman sipahilerin kışlasına sığınsaydı, muhakkak ki yazgısı başka türlü ortaya çıkardı. Para yüzünden mi böyle davrandınız? Oysa talihsiz padişahımız her birinize elli duka altını veriyordu. Sultan Mustafa'nın annesi Abaza ailesinde olup, benim akrabam olmasına ve iktidara gelmesine rağmen, Tanrı tanığımdır ki, eğer silahı elime aldıysam, bunu yalnızca haksız dökülen kanın öcünü almak için yaptım. Bütün as-

kerlerini çevrene topla. Nasıl Nabukodonosor,[1] Hz. Yahya'nın haksız yere dökülen kanının öcünü almak için yetmiş bin Yahudi'yi kılıçtan geçirdiyse, ben de padişahın öcünü almak için yetmiş bin yeniçeriyi öldürmek istiyorum. Seni savaş günü göreceğiz. Daha önce bir atı bile besleyemeyecek durumda olan bu adamlar sayenizde bugün büyük topraklara sahipler.

Çılgınlar! İhanetinizle padişah katilleri adından başka ne elde ettiniz? Halil Paşa yeniçeri ağasıyken ben onun imrahoruydum. Bu yüzden asker ocağında işlerin nasıl yürüdüğünü iyi bilirim. Her emir kâhyanın başı altından çıkar. Eğer cinayet olayında hiçbir payın olmadığını ve buna sebep olanın sadece Davud Paşa olduğunu ileri sürüyorsan, o zaman katilleri teslim et!

Allah selamet versin!"

Mektubu yüksek sesle yeniçerilere okuyan kâhya "İşte gururlu bir adam daha, eğer onu hareketlerinde serbest bırakırsak, bütün imparatorlukta olduğundan daha fazla yeniçeriyi katledecek" dedi.

Bir Atın Abaza'ya Oynadığı Oyun

Yaşlı Çerkez sadrazam, komutanlığa alışık olmadığı için sadareti ve serdarlığı, İran seferi sırasında tanınan Hafız Paşa'ya bıraktı. Hafız Paşa, Abaza Paşa'nın ırkından olup, onun eski bir arkadaşıydı. Fakat mizacının bilinen doğruluğu sayesinde kimsede en ufak bir kuşku uyandırmadı.

1 Üç Babil kralının ortak adı.

Abaza Paşa'ya diş bileyen seksen bin kişilik ordusuyla sefere çıktı ve Konya Ovası'nda karargâh kurdu. Geçen zaman ve ihanetler isyancıların ordusunu zayıflatırken, kendi ordusunu kuvvetlendiriyordu. Devlet adamlığı niteliğini ordu komutanlığıyla birleştirmişti. Kargaşalığın üstesinden gelmek için sabır göstermenin şart olduğunu biliyordu.

Askerleriyse nedenini anlamadıkları durgunluğu yüzünden komutanlarını suçluyorlardı. Abaza Paşa'nın kişiliğinde kendi düşmanlarını tepelemek istedikleri için sabırsızlanan yeniçeriler, birkaç kez düşmanın üzerine yürümek istediler. Hafız Paşa yalın kılıç askerlerinin önüne çıktı ve zamansız çaba gösterenleri sindirdi.

Abaza Paşa'nın başlıca kuvvetlerini oluşturan Türkmenlerin tamamen isyancılar sırt çevirmesini bekliyordu. Nitekim, Osmanlı ordusunun daha ilk top atışları başlar başlamaz Tayyar Paşa ile birlikte sadrazamın tarafına sığındılar.

Abaza'nın eski silah arkadaşları olan Kürtler ve Araplar bu duruma aldırmadı. Fakat başka bir olay paniğe kapılmalarına neden oldu. Abaza Paşa savaşa katılmadan önce namazını kılarken, uşağı tarafından tutulan atı bir silkinişte uşağın elinden kurtuldu ve dörtnala Kürtlerin saflarına doğru koşmaya başladı. Önderlerinin atını boş olarak gören Kürtler, Osmanlıların ilk ateşleri sonunda Abaza Paşa'nın vurulduğunu sandılar ve böylece davanın da kaybolduğunu sanarak dağılmaya başladılar. Ordusunun daha savaşa girişmeden yok oldu-

ğunu gören Abaza Paşa, yedekte tutulan atlardan birine atladı ve Kürt savaşçılarıyla kaçmaya başladı. Yaya isyancılar Hafız Paşa'nın eline düştü ve cezalarını yaşamlarıyla ödediler. Kellelerden meydana gelen yığınlar bu bozgunun anıtları oldu. Kaçış sırasında ele geçirilen Abaza Paşa'nın eşleri ve çocukları öldürülmedi.

Erzurum'a varan Abaza Paşa ise son askerleriyle kaleye kapandı.

Hâlâ büyük bir kente ve dağlık bir eyalete sahip olan isyanın baş sorumlusunu cezalandırmak işini başka bir zamana bırakan Hafız Paşa, Anadolu'yu temizlendiğinden ve huzura kavuşturduğundan mutlu kalarak geri çekildi. Abaza Paşa'nın ailesini Erzurum'a yolladı. Babıâli'ye bağlı olmasını sağladı ve Erzurum Beylerbeyliği'ne atayacağına söz verdi. O sırada Kırım'da baş gösteren karışıklıklar acele İstanbul'a dönmesini gerektiriyordu.

Girayların Gözü Osmanlı Tahtında

Mehmed Giray ile Şahin Giray kardeşler, han unvanının Babıâli tarafından hanedanlarından başka bir prense verilmiş olmasından dolayı uzun zamandan beri Kırım tahtından uzak tutuluyordu.

Osmanlılar tarafından Yedikule Zindanları'nda tutulan Mehmed Giray ile Şah Abbas'a sığınmış olan Şahin Giray, haklarını aramak ve Kırım'ı ayaklandırmak için Nogay Türklerinden taraftar topluyorlardı. Bir derviş, Doğu imparatorluğunun bir kuş adı taşıyan Giray Hanedanı'ndan birinin egemenliğine geçeceği hakkında kehanette bulunmuştu.

Şahin Giray da bu dervişte olağanüstü özellikler gördüğünden bu kehanete sıkı sıkıya bağlanmıştı. İki kardeş Babıâli tarafından Kırım tahtına geçirilen hana karşı birleşmiş ve onu hem tahttan, hem de ülkeden kovmuşlardı. Mehmed Giray, han unvanını alırken, kardeşi Şahin Giray, yasa gereği kalgay unvanı ile onun emrinde ülkeyi yönetiyordu.

Zulümleri kısa zamanda Kırım'da hoşnutsuzluğa ve ayrılıklara neden olmuştu. İstanbul'a giden Rus elçilerini öldürmüşler ve padişah için gönderilen armağanlara el koymuşlardı. Lehistan'ı istila etmek bahanesiyle Kırım'da kalabalık ve güçlü bir ordu kurmuşlardı.

Soylu amaçları, budala padişah I. Mustafa'nın döneminde Edirne'yi kuşatmak ve ele geçirmekti. Tahtta bulunan gölge hükümdarın yarattığı karışıklıklardan yararlanacaklarını ve akrabalık haklarına dayanarak sönmek üzere olan Osman Bey'in hanedanının yerine silah zoruyla geçeceklerini açıkça söylüyorlardı. Her iki kardeşin de çocuğu olmadığı için eski hanlardan Fethi Giray'ın gayrimeşru çocuğu olan bir prensi nureddin[2] olarak atadılar.

Böylece, tahttan indirdikleri eski hanın taraftarlarını da kendi davalarına kazandırmak istiyorlardı. Ahmed Giray adındaki bu nureddinin soyu, çevresindeki esrar perdesi, çoban milletleri büyülemeye yetiyordu.

2 Kırım Hanlığı'nda ikinci veliahtlık unvanı.

Eski Kırım hanı, geleneklerin gereği olarak Boğdanlı soylu bir boyarın kızı olan prensesi rehin almıştı. Prensesin olağanüstü güzelliğine hayran olmasına rağmen, babasına iade edeceği güne kadar muhafaza edip bakması için onu Hacı Ahmed adında bir hocaya bırakmıştı.

Babıâli'nin Bir Piçe Tepkisi

Bir akşam han, yatmaya giderken yakın arkadaşlarından biri, bakire olarak bilinen Boğdanlı prensesin bir oğlan çocuğu doğurduğunu gülerek ve hanı kutlayarak bildirdi. Bir boyarın kızına karşı konukseverlikte kusur ettiğini ima eden bu arkadaşına fena halde kızan han, hemen ihtiyarın, prensesin ve çocuğun öldürülmesini emretti. Fakat bu emir ister hanın aşkını gizlemek adına yalancı bir öfke gösterisi için verilmiş olsun ya da gerçekten Hacı Ahmed idam emrini önceden duymuş olsun, ihtiyar, prenses ve çocuk kaçarak ortadan kayboldu. O zamandan beri Kırım'ın bozkırlarında çobanlar tarafından büyütülen çocuk, ergenlik çağına kadar Mustafa adıyla anıldı.

Mustafa'nın gerçek ya da tahmini babası olan hanı devirerek tahtı ellerine geçiren iki Giray kardeş çocuğu çobanların çadırlarından alarak saraya getirdi. Doğrudan ve yasal vârislerin itirazına rağmen onu nureddin ilan ettiler. Hakkı yenen yeğenlerden genç Hasan Giray, nureddinle şiddetle çatıştı.

Çocuklar oyun oynarken Hasan Giray, nureddin olan Mustafa'yı "Boğdanlı çoban" ve "kölenin piçi" olarak çağırdı. Bu lakap Kırım tahtının genç vârisinin üzerinde kaldı.

Babıâli kendisine bağlı prenslerin, bir piçi nureddin seçerek kendi kanlarına ihanet etmelerinden ve hatta Osmanlı tahtına vâris göstermelerinden fena halde alınmıştı. Divan, Mehmed Giray'ı hanlıktan azletti ve eski hanı tanıdığını bildirdi.

Mehmed Giray ile kardeşi bu karara şiddetle karşı çıktı. Onları itaat altına almakla görevli kaptanıderyaya şöyle dediler: "Sizi Asya ve Lehistan'daki düşmanlarınıza karşı korumak için yüz bin Kırım Türkünü topladığımız şu sırada bizi sürgüne yollamanız adalete ve politikaya sığar mı? Bozkırdaki soydaşlarımız arabalarını bağladılar, en ufak bir işaretle hareket edecekler. Bizi, bozkırın bir ucundaki yurtlarımıza sürmenin gereği var mı? Kırım'ı terk ettiğimiz zaman, burası kâfir Rusların eline düşerse, Kefe ile öteki kalelerinize egemen olabileceğinizi sanıyor musunuz?"

Bir Çamçak Bozaya Bir Osmanlı Tutsağı

Bu itirazlara kulaklarını kapayan kaptanıderya yüz bin Kırımlıya ve müttefikleri binlerce Ukraynalı Kazak'a karşı savaşmayı kabul etti. Sayıca çokluğun karşısında ezilen Osmanlılar, savaş alanında ya tutsak, ya ölü olarak kaldı. Tutsakların çokluğu karşısında Kırım çadırlarında bir Osmanlı askerinin değeri bir çamçak[3] bozaya kadar düştü.

Savunucularından yoksun kalan Kefe kenti Mehmed Giray tarafından işgal

3 Ağaçtan yapılan kulplu su kabı.

edildi. Kırım'ın bu limanını geri almak isteyen kaptanıderya, iki kardeşin ve nureddinin hükümdarlıklarını kabul etti.

Ordusundan, filosundan ve toplarından artakalanlarla başı eğik bir biçimde geri döndü. Bu zafer Kırım'ın iki hükümdarının gururunu büsbütün artırdı. Güvenlikleri uğruna, hanedanın yasal vârisleriyle bütün aşiret başkanlarını ve mirzaları öldürttüler.

İki kardeşe düşman olan Kırımlıların başkanı Kantemir'in hamile eşi ateşte yakıldı. Kantemir'i de Eflâk'a kadar kovaladılar. Fakat sonunda Kantemir, otuz bin Kırımlı, Boğdanlı ve Eflâklıdan oluşan ordusuyla Tuna kıyılarında Giraylaların ordusunu perişan etti.

Kırımlı prenslerin Kantemir ve Osmanlılara karşı yürüttükleri bu seferler sırasında, hem denizleri, hem de karaları yağmalayan atlı göçebe ve korsan Kazaklar, Boğaz'ın Osmanlıların eline geçmesinden beri ilk kez İstanbul'un yakınlarına kadar geldiler.

Kazaklar her yönde manevra yapabilen iki pruvalı, iki dümenli yüz elli gemiyle gelmişlerdi. Her gemide yirmi kürekçi ve yirmi savaşçı bulunuyordu.

Daha önceleri ırmak ve denizde aynı biçimde korsanlık yapan Ruslar, onlara ırmak ağızlarında ve küçük doğal limanlarda saklanmasını da öğütlemişlerdi. Çok eski dönemlerden beri İskitler, Ruslar ve Kazaklar yedi kez benzer seferlerle Karadeniz limanlarını ve Boğaz'ı tehdit etmişlerdi.

Karadeniz kıyılarını yakıp yağmaladıktan sonra, bu sefer müttefikleri oldukları Kırımlılardan cesaret alan Kazaklar Bizans döneminde olduğu gibi, şimdi de Osmanlıların sayfiye kasabası Büyükdere'yi yakmışlardı. Büyükdere'den yükselen alevlerin görüntüsü üzerine limanda demirli kadırgalar Boğaz'a doğru yol alırken, kıyıdan on bin yeniçeri donanmaya paralel olarak ilerliyordu.

Böylece korsanların tümünün karaya çıkması önlendi. Kazaklar filolarındaki gemileri yeniay biçimine sokarak Büyükdere ile Anadolu kıyısı arasındaki geniş koyda dizildiler ve onları Karadeniz'e sürükleyecek olan akşam rüzgârının çıkmasını cesaretle beklediler. Yedi yüz yıl önce, atalarının Rumlara dehşet salmak için ayak bastıkları kıyılardaki Boğaz fenerini giderayak yakmayı da ihmal etmediler.

Bir daha Kazakların gelmelerini önlemek isteyen Osmanlılar, İstanbul'un alınışı sırasında Haliç'i Fatih Sultan Mehmed'e kapatan meşhur zinciri Boğaz'ın ağzına gerdiler.[4]

Türk Atlıları Osmanlı Ordusunu Perişan Etti

Hafız Paşa yirmi bin yeniçeriyle Diyarbakır'a hareket etti. İran'a karşı ayaklanan Gürcülerin Kafkasya'da otuz bin Safevi askerini öldürmesinden yararlanan ordu, Bağdat'ı kurtarmak için sefere çıkmıştı.

Yeterince topçu kuvvetinin olmayışından altı ay süren kuşatma, Şah Abbas'a

4 Kazakların Boğaz'ın girişindeki feneri yaktıkları ve Osmanlıların Haliç'i kapatan ünlü Bizans zincirini Boğaz'a gerdikleri söylentiden ibarettir.

değerli başkenti kurtarmak için gerekli zamanı sağladı. Bağdat'taki Safevi garnizonu şahlarının geldiğini görünce onu üç gün üç gece boyunca top ateşiyle selamladı. Ertesi gün başlayan savaş sonuç sağlamaktan çok, kanlı oldu.

Şah Abbas'ın gizli tutuğu on bin kişilik gözü pek Türk atlıları Osmanlıları her yerde perişan etti. Sipahi ağası bile bu korkunç atlıların önünde duramayacağını anlayınca yeniçeri saflarına sığındı. Zalim yeniçeriler ağanın başını kurtarmasını sağlayan ayaklarını kestiler. Eline bir piyade mızrağı geçiren Hafız Paşa, yeniçeri saflarının önüne geçti, ilahiler söyleyerek ordunun onurunu kurtardı. Onun sayesinde Safevilerin kutsal atlı birliği son ferdine kadar kılıçtan geçirildi.

"Uzun Kılıcın Varsa Bağdat'ı Al"

Zaferden sonra Şah Abbas ve Hafız Paşa arasında sürdürülen barış görüşmeleri, yeniçerilerin sabrını taşırıyordu. Ayaklanan askerler sadrazamın otağını başına yıktılar. Kargaşalık sırasında askerleri tarafından yakalanan Hafız Paşa, Dicle kıyılarında İmam Kalesi adında bir yere hapsedildi. Askerin isteklerine taraftar gözüken komutanlarından Murad Paşa, sadrazam ilan edildi. Ancak Hafız Paşa'nın bayraktarı Osman, isyancıların bu kararına şiddetle karşı çıktı.

Bayraktar Osman, "Sadrazam indirip, çıkarmak hakkını nereden buluyorsunuz? Bu otağ Padişahımız Efendimizindir, onu savunacak bir kolum olduğu sürece kutsal sancak buradan dışarı çıkmayacaktır" dedi.



Sultan IV. Murad'ın elçi kabulü

Yiğit asker, sancağı savunurken kolları kesildi, baltalarla vücudu parça parça edildi. Cesareti başkaldıranlara pişmanlık verdi. Otağı yeniden kurdular, sancağı eşiğine diktiler ve Hafız Paşa'yı getirerek ona bağlılık andı içtiler.

Sadrazam yeniçerilere, "Bana, Bağdat surları önünde yenmeye ya da ölmeye söz veren askerlerim nerede?" diye haykırdı. Askerlerin düşünmesi için iki gün süre verdi.

Sürenin sonunda haykırışlar arasında geri çekilmek için buyruk vermesi istendi.

Yeniçeriler "Uzun bir kılıcın varsa, hemen Bağdat'ı al! Yoksa hemen Kızılbaşların önünden çekil!" diye bağırdılar.

Buna rağmen Hafız Paşa surların altında açılan bir lağımın sonucunu almak için birkaç gün daha beklemek üzere süre aldı. Fakat ne yazık ki, ya ihmalden, ya da ihanetten, lağım daha surların altına gelmeden patladı ve surlara hiçbir şey olmadı. Dimdik duran surların görünümü

üzerine askerler daha fazla bir hiddetle sadrazama karşı ayaklandı. Sadrazamın otağı, hazine, yükler ve yiyecekler yağma edildi. Toplar sökülerek Musul yolu üzerindeki İmam Kalesi'ne götürüldü. Hem yeniçeriler, hem de sadrazam oraya sığınarak içinde bulundukları kargaşalığa son vermek istediler.

Osmanlı ordusundaki düzensizliği ve ayaklanmaları duyan Şah Abbas, "kaçış halindeki bir orduyla görüşme yapılamayacağı" bahanesiyle barış görüşmelerini iptal etti.

İstanbul'dan getirilen ve kumlar arasında saklanan Sultan Süleyman'ın topu şahın eline geçti ve İsfahan Sarayı'na yollandı. Kötü durumuna rağmen Hafız Paşa arkasından gelen Safevi kuvvetlerini karşılamak için geri döndü ve Bağdat'tan iki gün uzaklıkta onları yenilgiye uğrattı. Zaferin kazanıldığı akşam, askeri isyana ve geri çekilmeye zorlayan Murad Paşa'nın başını vurdurdu.

Bu zafer ve idam sayesinde ordusunu daha başka kayıp vermeden Musul'a kadar getirebildi.

Padişah kendisine haber göndererek yeni kuvvetler yollayıncaya kadar orduyu konaklatmasını ve Halep'te kışlamasını öğütledi. Hafız Paşa gibi aruz vezninde çok güzel şiirler yazabilen genç padişah bütün kış boyunca sadrazamıyla manzum haberleşme yaptı.

Annesi Kösem Sultan, sarayın entrikalarına karşı oğlunun zihninde Abaza Paşa'nın galibini unutturmayı başarıyordu. Valide sultan, dışta egemenliğini sağlayan, içte de şiirsel zevklerini okşayan bir devlet adamına ilk kez rastlıyordu.

Murad imzasıyla yapılan siyasal ve kutsal konuları işleyen manzum mektuplar aslında valide sultan tarafından ilham ediliyordu. İran'da olduğu kadar Osmanlı ülkesinde de yaygın bir oyun olan satranç, sadrazam ile genç padişah arasında ilgi çekici yazışmalara konu oluyordu.

Hafız Paşa padişaha "Bana atlı göndermek için veziriniz yok mu?" diyor, padişah da buna yanıt olarak, "Şah demek için atlınız yok mu?" diyordu.

Valide sultanın damadı ve padişahın kayınbiraderi olması sadrazam ile imparatorluk ailesi arasında böyle edebi ve samimi yazışmalara olanak sağlıyordu.

Bir İsyanı Bir Başka İsyan Bastırıyordu

Orduda ayaklanma ve başkentte ihtilal alışkanlığı valide sultanın becerisine ve sadrazamın özverili davranışına rağmen hâlâ sürüyordu.

Halep ordusu yeniden Bağdat'a yürümeyi kabul etmiyor, İstanbul'daki birlikler her seferinde yeni bahaneler bularak Divan'dan ödünler koparıyor, padişahın atadığı kişilerin kellelerini istiyordu.

İran seferi sırasında İstanbul'da sadrazamlık görevini yerine getiren Kaymakam Gürcü Mehmed Paşa, deneyimi ve bağlılığıyla padişahın gücü ve ışığı olması sonucu, yeniçerilerin kinini üzerine çekmişti.

Askerlerin alçakça bir nankörlükle kaymakamın başını istemelerine karşı cesaretle kendisinin ve oğlunun başını ortaya koyan valide sultana rağmen, Gürcü Mehmed Paşa sarayının merdivenle-

rinde katledildi. Sekiz padişah döneminde Divan'ın ve ordunun en önemli mevkilerini işgal etmiş olan Gürcü Mehmed Paşa, yaşça küçük efendisini korumak uğruna seksen yaşında dünyaya gözlerini yumuyordu.

Gürcü Mehmed Paşa'nın kanı henüz kurumuştu ki, yeni bir dengesizlik örneği veren yeniçeriler bu sefer kaymakamı öldürenlerin kellelerini istedi.

Gürcü Mehmed Paşa'nın kanına girenleri öldürdüler ve cesetlerini denize attılar. İçlerinden bir bölümü şeyhülislama giderek Sultan Mustafa'nın öldürülmesi için fetva istedi, bir bölümü de üçüncü bir darbenin güvencesi için deli padişahın korunmasını önerdi.

Bazen Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesinde katkıları olanları göklere çıkarıyorlar, bazen de Davud Paşa'ya yaptıkları gibi, yargılanmadan adaleti gerçekleştirmek istiyorlardı. Genç Osman'ın katledildiği gün eski sarayda Sultan Mustafa'nın hattı şeriflerini kaleme alan çavuş boğazlandı ve cesedi Atmeydanı'na atıldı.

Ayaklanmaların bastırılması ancak yeni ayaklanmalar sayesinde gerçekleşiyordu. Ordu içinde patlak veren kargaşalıklar hemen başkente sıçrıyordu. Erzurum beylerbeyi unvanı verilen ve ayaklanmanın çekirdeğini oluşturan Abaza Paşa, bütün otoritenin yok olmasından yararlanarak kendisine yeni taraftar kazanmak için çabalıyordu.

Asileri memnun etmek için sadrazamlıktan alınan Hafız Paşa, onurunu kaybetmiş bir halde İstanbul'a döndü. Kaptanıderyalık makamında ömür tüketmiş olan Halil Paşa, Abaza Paşa'nın bir zamanlar kölesi olmasından ve bu isyancıdan korkulmasından dolayı sadrazamlığa getirildi.

Abaza'nın İki Yüzü

Halil Paşa, Lehistan ile Kırım Hanlığı arasındaki anlaşmazlıkları çözümledikten sonra, Anadolu'da sefere çıkacak olan sadrazamların ilk konak yeri olan Üsküdar'da otağını kurdurdu.

Sefer başlamadan önce, herkes tarafından çok büyük bir din adamı olarak kabul edilen ve saygı gören Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi'yi[5] tekkesinde ziyaret etti. Halil Paşa da ilk sadrazamlığı sırasında yaşamını Şeyh Aziz

5 Celvetiye tarikatının kurucusu (Seferihisar 1543/1544- İstanbul 1628). Bursa'da Ferhadiye Medresesi'ne müderris ve Camisi Atik Mahkemesi'ne kadı olarak atandı (1573). Birkaç yıl sonra gördüğü korkunç bir düş üzerine her şeyi bırakıp Şeyh Üftade'nin tarikatına girdi (1576). Üftade'nin yanında geçirdiği riyazet devresinden sonra halifelikle Üsküdar'a gönderildi. Küçük Çamlıca'daki çilehanede bir süre inzivaya çekildi, sonra Üsküdar'daki Rum Mehmed Paşa Camisi'nin yanındaki odaya geçti. Fatih Camisi'nde de vaazlar veriyordu. Tekke ve mescidini yaptırınca buraya taşındı. Mescidi genişletip cami haline getirince burada hatiplik yapmaya başladı. Sultanahmet Camisi'nin yapımı bitince (1611) Padişah I. Ahmed'in isteği üzerine ayda bir kez bu camide vaaz vermeye başladı. I. Ahmed ve annesi onun tarikatına girdi. Hüdayi tekke şiirinin önde gelen şairlerindendir. Zamanında çok tanınmış ve büyük saygı görmüştür. Aruz ve hece vezniyle yazdığı şiirlerin pek çoğu bestelendi. Divanı dışında şiirleri, nesirleri, Türkçe ve Arapça yirmi iki kadar yapıtı vardır. Yapıtlarından birkaçı şunlardır: *Fenafillah* ve Bekabillah konusunda manzum olarak ve Türkçe yazdığı *Necat-ül-Garik fi-l-Cemvet-Tefrik* (Toplanıp Dağılma Kuralına Göre Batmış Kimsenin Kurtuluşu), *Tarikatname, Vakıat.*

Mahmud Hüdayi'nin konukseverliğine borçluydu.

Şeyhe karşı bir çömezin duyduğu saygıyı duyuyor ve dinsel bağlılığını gösteriyordu.

Anadolu'nun tımarlı askerleri Halep'te Halil Paşa'ya katıldı. Halil Paşa, Abaza Paşa'ya bir mektup yazarak hemen Halep'e gelmesini buyurdu. Eski asinin kuşkulu davranışları, Halil Paşa'yı bir komutan mı, yoksa bir düşman olarak mı göreceği hakkında ordu içinde bir meraka neden olmuştu.

Halil Paşa ona yazdığı mektubunda, "Askerler seni artık serasker olarak görmek istemiyor, elini çabuk tut, gönüllü olarak bana katıl ki, hizmetlerinle padişahımızın merhametine layık ol!" diyordu.

Halil Paşa'ya katılacak olan sadık beylerbeyinin orduları Erzurum surları önünde karargâh kurmuştu. Kararsızlık içinde bocalayan Abaza Paşa, Erzurum'un kapılarını açıp açmamakta kararsızdı. Dışarıdaki paşalar ise Abaza'nın bu duraksaması karşısında sinirleniyor, onu silah zoruyla yola getireceklerini söylüyorlardı.

Hakkındaki şikâyet ve tehditleri öğrenen Abaza Paşa, padişaha sadık davranır gibi yaparak, paşaların güvenini kazandı.

Bir gece ansızın surların dışında karargâh kurmuş olan ordunun üzerine saldırdı, uykusunda gafil avladığı altı bin yeniçeriyi kılıçtan geçirdi. Seraskerlerden Dişlenk Hüseyin Paşa, gündüz ıslanan elbiselerini kurutmak için çadırının dışına astığından yarı çıplak bir halde yalın kılıç atına bindi. Kaçarken, Abaza Paşa'nın kâhyası mızrağıyla onu boynundan ağır biçimde yaraladı.

Atından inen Abaza Paşa son nefesini vermek üzere olan Dişlenk Hüseyin Paşa'nın başını kaldırdı ve "Soylu Paşam! Eski silah arkadaşım! Ne olur gözlerini aç, bak oğlun hâlâ yaşıyor!" dedi. Dişlenk Paşa ancak dudaklarını kıpırdatabildi ve başı önüne düştü.

Abaza Paşa, yiğit komutanın cesedini atının üzerine yerleştirdi ve Erzurum'a götürerek şanına layık bir türbeye gömdürdü. Aynı adamın kişiliğinde toplanan merhamet, ihanet, alçakgönüllülük ve kıyım, Homeros'un bir yandan ağlayan, bir yandan kan döken kahramanlarını anımsatacak derecede, Kafkasya'nın bu kahraman ve barbar milletinin bir özelliğidir.

Abaza Paşa bir yandan düşmanlarının komutanını saygıyla gömerken, bir yandan askerleri tarafından ele geçirilen öteki paşaları ve yeniçerileri acıma duymadan öldürüyordu. On bin askerden sadece biri serbest bırakılarak İstanbul'a bu yeni kıyımı anlatmak üzere yollandı.

Üzüntüsünden Ölen Sadrazam

Halil Paşa birlikleriyle Halep'ten Erzurum'a gelerek katledilen askerlerinin ve komutanlarının öcünü almak istedi. Eski kölesi Abaza Paşa bütün çağrılarını yanıtsız bıraktı ve kentin kapılarını hiçbir biçimde açmadı. Bastıran kış sadrazamı kuşatmayı kaldırmaya zorladı. Tokat'a

çekilerek ordusunu kışlatmak istiyordu. Karla kaplı dağ yollarında ordunun üçte biri soğuk ve açlıktan kırıldı. Bazen bütün bir bölük düşen çığların altında kalıyordu. Bu felaketler sadrazama karşı bütün imparatorlukta itiraz seslerinin yükselmesine neden oldu. Sadrazamlıktan alınan ve savaş yapmadan yok olan ordusunun arkasından gelen Halil Paşa, İstanbul'a giremeden, üzüntüsünden Üsküdar'da öldü. Her zaman olduğu gibi erdemleri çok sonra anlaşılabilen Halil Paşa, ülkesi için yalnızca büyük felaketlerin yaratıcısı olarak anılmıştır.

Sadrazamlığa, o sırada Tokat'ta Erzurum'dan dönen ordunun kalıntılarına komuta eden Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa getirildi. Kan dökmeden hiçbir işin başarılamayacağına inanmış bir adam olan Hüsrev Paşa Boşnak'tı.

Ordunun başlıca birliklerinin başlarındaki komutanları idam ettirmekle işe başladı. İdamlar olurken çadırının önünde yüksekçe bir yere çıkıyor ve başından sonuna kadar kanlı olayı izliyordu. Orduyu yeniden kurduğu Tokat kenti, defterdarın, hazinedarın, Manisa beylerbeyinin, kazaskerin ve hanedandan olmasına rağmen Hacı Paşa'nın başlarının vurulmasına tanık oldu.

Bosna'nın Yerini Bilmeyen Paşa

Kösem Sultan, birliklerin maaşlarının ödenmesi için Hüsrev Paşa'ya bir milyon akçe yollamıştı. Maaş alabilme kaygısıyla ihmalin ölümle cezalandırılması korkusu, birkaç hafta içinde Tokat'a Mısır'dan Gürcistan'a kadar bütün beylerin ve askerlerin koşup gelmesini sağladı. Üç günde alınan iki yüz yirmi kilometrelik yol bütün orduyu ve topçu birliklerini Erzurum Kalesi önüne yığdı.

Bu çabukluktan ürken Abaza Paşa iç kaleye sığındı. Abaza Paşa'nın danışmanı Kayserili şeyh, teslim olmaktan başka çıkar yol olmadığını göstermek bakımından, üzerinde bir kefen, boynunda bir ilmik olduğu halde Abaza'nın huzuruna çıktı. Abaza Paşa, askerlerini yanında muhafaza etmek koşuluyla teslim oldu. Kale'den çıkarak, Hüsrev Paşa'nın biraz ilerisinde karargâh kurdu.

Hüsrev Paşa, Abaza Paşa'yı İstanbul'a götürdü. Padişahın bu asiyi affetmesini sağladı. Daha sonra bir çeşit sürgün olacak biçimde Bosna Beylerbeyliği'ne atandı. Asi Paşa'nın cehaleti o derecedeydi ki, Bosna'nın Rumeli'de mi, Anadolu'da mı olduğunu soruyor, Avusturya ile Bohemya'yı Macaristan'ın iki kalesi sanıyordu.

Fakat at kullanmakta ve cirit oynamakta son derece usta olduğundan padişahın takdirini kazanıyordu.

Cizvit Papazlar Uslu Durmuyor

Sınır boylarında Safevi ilerleyişinin durdurulması, ordu içinde yeniden örgütlenmeye gidilmesi, askerlerin ve Divan'ın kısa zamanda disiplin altına alınması ve sonunda ayaklanmanın tamamen bastırılması Hüsrev Paşa'yı milletin başına gerçek bir diktatör yapmıştı.

Divan'da yönetime katılmıyor, doğrudan doğruya istediği kararları alıyordu. Padi-

şah IV. Murad ve valide sultanın gözdelerinden olan yeniçeri kâhyası Malkoçoğlu Paşa, ara sıra Hüsrev Paşa'nın buyruklarına itiraz etme cesaretini gösterirdi. Bir seferinde sadrazamın uygunsuz buyruklarından birini kaleme almayı reddettiği için görevinden alındı ve o mevkie basit bir köle getirildi.

Padişah IV. Murad'sa askerleri disiplin altına almasını bilen sadrazamın her hareketini karşılıyordu.

Kırım'da tahtı zorla ele geçirenlerden biri olan Şahin Giray, eski han ve komutanı Kantemir tarafından devrilince Lehistan'a kaçmıştı. Babıâli'nin suçluyu ısrarla geri istemesine karşılık, Lehistan onun temize çıktığını ileri sürmüştü.

Fransa'nın korumasında olan din adamlarının kışkırttığı Katolikler ile Rumlar arasındaki dinsel kavgalar, İstanbul'daki Hıristiyan diplomatların yeniden eylem yapmalarıyla sonuçlandı. Başkentte kurulan Rum basımevi saldırıya uğradı ve yağmalandı. İstanbul'daki bu karışıklıktan sorumlu tutularak sürülen Cizvitler, Naksos Adası'na yerleşip, Ege adalarının ve Kudüs'ün yönetimini ellerine geçirmeye çalıştılar.

Adalarda neden oldukları yeni huzursuzluklardan dolayı Sakız Adası'na hapsedilen Cizvitler, Fransa ile İspanya'nın bu tarikat için yaptıkları baskılara rağmen, tamamen imparatorluk dışına sürüldüler.

Macaristan, Boğdan ve Eflâk tahtına göz diken ve uyguladığı ikiyüzlü politika yüzünden hem İstanbul'u, hem de Viyana'yı zor durumda bırakan Transilvanya Prensi Bethlen Gabor'un ölümü, iki başkenti sürekli bir uyuşmazlık kaynağından kurtarmış oldu.

Macar hükümdarın ölümünden sonra Avusturya ile Babıâli, Zitvatorok Antlaşması'nı daha sağlam temellere oturtan yeni bir barış antlaşması imzaladılar.

IV. Murad'dan İlk Başkaldırı

On yedi yaşına basan Sultan IV. Murad, Hafız Paşa'nın dersleriyle yeter derecede olgunlaşmamış olduğundan annesi valide sultanın ve haremin gizli siyasal danışmanı Haremağası Mustafa'nın haddinden fazla uzayan egemenliklerinden iyiden iyiye rahatsız oluyordu.

Kendi isteğine karşı çıkarak annesinin kız kardeşlerinden birini Kaptanıderya Hasan Paşa'ya vermesi üzerine zor kullanarak Hasan Paşa'nın hareminden kız kardeşini kurtarmıştı. Birkaç gün sonra yine eniştelerinden Kara Mustafa'yı kız kardeşinin gözlerinin önünde hareminde boğdurtmuştu.

Bu ani idamlar valide sultanı bir hayli korkutmuştu. Oğlunun zulmünü eğlenceler, genç ve güzel cariyeler ve çeşitli armağanlarla bastırmak istedi. Sonunda akıllı valide sultan oğlu üzerinde yeniden etkili olmayı başardı.

Yol Boyunca Kelle Uçurdu

Şah Abbas'ın ölüm haberi, Bağdat'ın geri alınması konusunda Divan'a cesaret ve umut verdi. Hüsrev Paşa yüz elli bin kişilik ordusuyla Halep'e gitti. Yol boyun-

ca sert davranışları ve idamlarıyla çevreye dehşet saçıyordu.

Bütün yaşamı boyunca padişahlara hizmet eden ve bir gün bile entrikalara karışmayan Konya Beylerbeyi Durmuş Bey, hazinelerini Hüsrev Paşa'ya devretmesi için zorlanmıştı. Zalim sadrazamın tehditlerine kulak asmayan seksen yaşındaki beyin, ülkeye yaptığı büyük hizmetler dikkate alınmayarak başı vuruldu.

Ordunun önünde iki günlük mesafede bulunan Defterdar Ebubekir de katledildi ve serveti ordu hazinesine devredildi. Serabad'a gelindiğinde sadrazam tarafından huzura çağrılan Kürt aşiret ağalarından Mir Muhammed başına gelecekleri anladığı için, gömleğinin içine zırh giymişti.

Hüsrev Paşa, aşiret başkanına hakaret ettikten sonra cellada işaret etti. Fakat ölmeden önce sadrazamı da öldürmek isteyen Mir Muhammed kılıcını çekerek ileri atıldı, ikisinin arasına giren kâhyanın eli kılıç darbesinden koptu.

Çevreden yetişip gelenler Kürt'ü cansız yere serdi. Aşiretin öteki ileri gelenleri de silahlı bir vuruşma sonunda tamamen yok edildiler.

Şölen Ölüm Tuzağı

Şah Abbas'ın ölümüyle mücadeleci ruhlarını kaybeden Safevi Türkleri, yüz elli bin Osmanlının en zengin eyaletlerinde ilerlemelerine engel olamadılar.

Hasan Abbas'ın şahane sarayı bir kül yığını haline geldi. İlk Pers hanedanlarının tarihsel başkenti, Babil ile Sus kentlerinin rakibi, "Bin bir Sütunlu" camisiyle ünlü Hemedan kenti sadrazamın buyruğuyla kısmen yakıldı.

Camilerin kubbeleri, saraylar, Hemedan surları alevlerin ve Osmanlıların baltalarının etkisiyle yıkıldı, mahvoldu. Sürekli bir bahar iklimi sayesinde nefis meyveler veren ağaçlar bile yok olmaktan kurtulamadı. Kentin üzerinde günlerce tüten duman ve kül, komşu kentlerde oturanlara, Hüsrev Paşa'nın doğaya bile zalim davrandığını gösteriyordu. İran tarihlerinde bu sadrazamın seferi, "merhametsiz adamın seferi" olarak anılır. İskender, Cengiz Han ve Timur bile İran'ın toprağında bu kadar uğursuz bir iz bırakmamıştır.

Kösem Sultan'ın buyruğuyla Bağdat üzerine yönelen Hüsrev Paşa ile ordusu, Ferhad ile Şirin'in ölümsüz aşklarına sahne olan dağlık Bağıstan topraklarını aştılar. Efsanede yazılı olduğu gibi İran hükümdarı Hüsrev'in Ferhad'ı delmekle görevlendirdiği Bisutun Dağı'nı hayranlıkla izlediler.

İran'ın gül bahçelerini savunmak isteyen bir Safevi ordusu son ferdine kadar kılıçtan geçirildi. İran'ın en değerli komutanlarıyla ordusunun bir bölümü saldırılar sonunda telef oldu. Geri kalanlar Bağdat'a sığındı. Bağdat bir kez daha Safevi İmparatorluğu'nu kurtarıyordu.

Umudunu kaybeden Hüsrev Paşa, Hafız Paşa gibi Dicle'yi aştıktan sonra köprüleri yıktırdı ve çölde perişan olmuş bir halde Musul'a erişti.

Musul'da yenilgilerden sorumlu tuttuğu seraskeri ve beyleri cezalandırmaya karar verdi. Hepsini şölene çağırttı, sa-

londa gizlenmiş cellatlara verdiği buyrukla davetlileri öldürttü. Ordudaki kayıplardan dolayı Kırım'dan kırk bin savaşçı istedi ve kışı Mardin'de geçirdi.

"Kimseyi Koruyamam"

Yenilgiler ve idamlar İstanbul'daki saray eğlencelerini ve entrikalarını etkilemiyordu. Divan siyasal yollardan Transilvanya, Eflâk ve Boğdan sorunlarını çözümlemeye çalışıyordu. Transilvanya tahtına Macar soylusu Rakoczy'nin seçilmesinden sonra ortaya çıkan durum görüşülüyordu.

Kendinden önceki hükümdar Bethlen Gabor'u kendine örnek seçen Rakoczy de üç eyaletin krallığına göz dikmişti. Osmanlı ve Avusturya ile yürüttüğü görüşmeler sırasında bir müşteri, ya da kuşkulu bir müttefik, bazen de azılı bir düşman olarak görünüyordu.

Lehler ve Ruslar ile durmadan savaşan Kırım Hanlığı, sınırlarına çekilme ve birliklerini Hüsrev Paşa'ya yollama buyruğunu aldı. Kırım ordusunun çok yavaş hazırlanması, İran üzerine yapılacak ikinci seferi 1631 yılına attı. Hüsrev Paşa, Halep'te eli kolu bağlı beklediği için saygınlığını yetirmiş bir biçimde İstanbul'a döndü.

Padişah IV. Murad ve valide sultanın gözdelerinden Hasan Paşa, Hüsrev Paşa'nın azledilmesini ve eski sadrazamlardan Hafız Paşa'nın bir kez daha sadarete çıkmasını sağladı. Asker sertliğine ve ordu içinde sağladığı saygınlığa güvenen Hüsrev Paşa, padişahın buyruğuna tevekkülle baş eğmiş gibi yaptı. Fakat el altından askeri kışkırtmaya başladı. İlk isyan Diyarbakır ve Halep'te patlak verdi. Bütün Anadolu'ya yayılarak İstanbul kışlalarına kadar ulaştı. Asiler çadırlarını devirdi ve kendilerini İstanbul'a sevk etmesi için komutanlarını sıkıştırdılar. Yanında yeğeni, arkasında bir avuç yandaşıyla Hüsrev Paşa asilere öncülük ediyordu.

Tahrikler sonunda başıbozuk bir halde Atmeydanı'nda toplanan sipahiler üç gün üç gece hainlerin başlarını istedi. Bu hainlerin arasında, Hüsrev Paşa'nın azledilmesinin ve İran savaşlarında uğranılan yenilgilerin baş sorumlusu oldukları sanılan Sadrazam Hafız Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, Başdefterdar Mustafa, Yeniçeri Ağası Hasan Paşa, valide sultanın dalkavuklarından Musa Çelebi vardı.

Başkaldıran askerin bağırmalarından bütün harem dehşet içinde kalmıştı. Dördüncü gün kapıları zorlanan saraydan içeri giren kalabalık isteklerini sürdürüyordu. Divan toplantısı için öğleyin saraya gelecek olan Hafız Paşa'yı öldürmek için hazırlanmışlardı. Durumu öğrenen dostları sadrazama düşmanların kucağına gitmemesini söyledi. O ise, "Hayır, bu gece rüyamda yazgımın sonunu gördüm. Görevim uğrunda ölmekten korkmuyorum" dedi.

Atıyla kalabalığı yararak içeri girdi. Çevresini çevreleyenler atını tekmelemeye, elbiselerini yırtıp sağına soluna vurmaya başladı. Tam öldürüleceği sırada yetişen saray muhafızları, sadrazamı yarı çıplak, kanlar içinde isyancıların elinden aldı ve sarayın içine kaçırdılar. Yüzünde-

ki kanı ve tozu temizledikten sonra, bostancılardan bir sarık aldı, başına koydu ve padişahın huzuruna çıkarak, başkaldıranların isteğine uymasını ve hemen kendisini görevden almasını öğütledi.

Padişah, sadrazamına, "Haydi git ağam, Tanrı seni korusun! Artık kimseyi sakınamam!" dedi. Hafız Paşa gizli bir kapıdan sarayın bahçesine çıktı, kıyıya indi ve Üsküdar'a kaçmak üzere hazır bekleyen kayığa bindi.

"On Yedi Kelle İsterük! Yoksa..."

Yeniçeriler tarafından çağrılan padişah, Divan odasının eşiğinde gözüktü. Vezirleriyle hizmetkârları çevresinde birbirlerine sokulmuş duruyorlardı. Sultan IV. Murad ile en yakınındaki askerler arasında, sık sık anlamsız haykırışlarla kesilen bir konuşma geçti.

"Padişahınızdan ne istiyorsunuz?"

"Vezirlerinden ve dalkavuklarından on yedisinin başını. Ya onları hemen teslim edersin, ya da sen bilirsin."

Kulakları sağır eden gürültüyü ve tehdit edici hareketleri kastederek IV. Murad konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Benim söyleyeceklerimi işitemeyeceksiniz, benimle görüşmek ve anlaşmak için çağırmadınız mı beni?"

Sonra böyle bir manzarayı görmemek için öfkeyle arkasını döndü. İçoğlanları hemen askerlerle hükümdarın arasına girdi ve sarayın dış kapılarını kapadılar.

Gittikçe hiddetlenen askerler "On yedi kelleyi isterük! Yoksa sen de Osman gibi tahttan inersin" diye bağırmalarını sürdürdüler.

Sarayın içinde ileri sürülen öneriler, dışarıdaki karışıklığı ve baskı havasını aratmıyordu. Hafız Paşa'nın düşmanları vezirlerin arasına sızmıştı.

İçlerinde en fazla güven telkin edeni Receb Paşa, sözüm ona acı çekiyormuş gibi padişahın huzuruna çıktı.

Sultan IV. Murad'a çok eski dönemlerden beri padişahların gerekli olduğu zaman değerli kullarının bile kellelerini feda ettiklerini, aksi takdirde Sultan Osman'ın akibetine uğranılacağını anımsattı.

Gündüz asilere gösterdiği hoşgörü sayesinde en sevgili dostu Hafız Paşa'yı affettireceğini sanan padişah, gece Üsküdar'a haber salarak Hafız Paşa'nın acele saraya dönmesini istedi. Henüz tehlikeyi atlatmış olan Hafız Paşa, efendisinin isteği üzerine geri dönmekte duraksamadı.

Acele karşı kıyıya geçti. Sarayın gizli bir kapısından girerek, düşmanlarının kızgınlığına ya da merhametine göre ya ölüm, ya yaşam bulmak üzere padişahın huzuruna çıktı.

Sadrazamdan Özveri Örneği

Avludaki kalabalığın sessizliğini fark eden padişah, hiddetin geçtiğini, etkisini kaybettiğini sandı. Tahtına oturdu ve kapıları açtırarak başkaldıranların kendi aralarından seçtikleri mahkeme kurulunun içeri alınmasını, onlarla konuşarak anlaşacağını söyledi.

Gecenin bir hayli ilerlemiş olmasından duyduğu heyecan, annesi ve kendisi için

hissettiği kaygı, tahtın arka tarafında bir perdenin gerisinde duran Hafız Paşa'ya duyduğu merhamet, yüzünün solukluğu, hareketleri, konuşma biçimi, hatta gözyaşları, eğer kin acımaya izin ve fırsat verseydi mutlaka asilerin gönlünde merhamet uyandırırdı.

Askerlerine yalvardı, Sultan Osman'ın öldürülmesi olayının hem imparatorluğa, hem de orduya nasıl bir acı ve pişmanlık verdiğini belirtti. İsteklerine uyarak sadrazamı azlettiğini, arkadaşlarını yanından uzaklaştırdığını, artık öç almanın gereksiz olduğunu anlattı. Savunmasız rakiplerine karşı merhametli davranmaları, onları cezalandırmanın alçaklık olacağını anımsattı. Onlara gençliği ve gelecekteki saygınlığı adına, nankörlük ve haksızlıkla dolu bir saltanat dönemini kanla kirletmemelerini söyleyerek bir kez daha yalvardı.

Bu sözler üzerine odada ve avlularda arada bir olumlu mırıltılar yükseliyordu. Padişahın yakınında olanlar içinde bulundukları durumdan üzgünlük ve pişmanlık duymaya başlarken, arka tarafta olanlar fedakârlığın yavaşlığı karşısında sabırsızlanıyor ve lanet ediyorlardı.

Sultan Murad hâlâ konuşmak niyetindeydi ki, gürültüden ve yüzlerdeki ifadeden daha fazla direnmenin gereksizliğini ve tehlikesini sezen Hafız Paşa, ölüme hazırlanmak için aptes aldı ve namaz kıldı.

Sonra kendisini kalabalığın bakışlarından gizleyen perdeyi boydan boya açtı. Başındaki bostancı sarığına rağmen hemen askerler tarafından tanındı.

Padişahın ayaklarına kapandı. Sonra büyük bir karara varmış insanların heyecanı içinde ayağa kalktı ve sert bir sesle şöyle konuştu:

"Soylu ve yüce padişahım, saçının bir teli için Hafız gibi bin kulun can versin! Yalnız senden rica ediyorum, bana elinle ya da hizmetkârlarınla vurma ki, şehit olayım ve kanım onların başının üstüne dökülsün. Ruhsuz bedenimin Üsküdar'daki türbeye gömülmesini de lütuflarınıza arz ediyorum."

Tekrar eğildi, yeri öptü, asilere dönerek mırıldandı, "Bismillahirrahmanirrahim! Biz Tanrı'dan geldik, ona dönüyoruz..."

padişahın hıçkırıkları, içoğlanların gözyaşları, vezirlerin öne düşen bakışları ve kederli ifadeleri bu soylu özverinin utancını gösteriyordu. Silahsız olmasına rağmen Hafız Paşa, eski serdarlarına eliyle dokunmaya cesaret eden bir sipahiyi tek vuruşta yere serdi.

Hemen kılıçlarını çeken öteki sipahiler, aynı anda paşayı on yedi yerinden yaraladılar. Yere düşen cesedi önünde çömelen yeniçerilerden biri Hafız Paşa'nın kafasını kesti ve o günün ganimeti gibi kalabalığa gösterdi. İçoğlanları başsız cesedin üzerine yeşil bir örtü örttü ve Üsküdar'daki türbeye gömülmesi için sahilde bekleyen kayığa götürdüler.

Sarayın iç bölümüne geçen padişah, "Ne Tanrı, ne Peygamber, ne padişah korkusu bilmeyen, rezil, alçak katiller! Sizleri bekleyen haklı öcümü tadacaksınız!" diye bağırdı.

İsyancılar tarafından ikinci kurban olarak istenen Yeniçeri Ağası Hasan Paşa,

kendisini almaya gelenleri yok eden bir avuç sadık yeniçeri sayesinde kurtuldu. Başdefterdar karışıklıklardan yararlanarak kaçtı.

Şeyhülislamın görevinden alınması, yerine göz dikenlerin ihtirasını tatmin ettiği için yaşamının kurtulmasına yetti.

"Paşayı İdam Et, Serveti Senin Olsun"

Sadrazamın dökülen kanı ve isyanı kışkırtanların yüksek makamlara geçmesi her şeyi sessizliğe kavuşturmuş gibiydi. Bu kanlı olayın kışkırtıcılarından olan Receb Paşa ihtirasının son aşamasına erişmişti. Yerine göre işbirliği yaptığı kişileri ya terk ediyor, ya da destekliyordu.

Bu karışıklıkların başlıca yaratıcısı ve bahanesi olan Hüsrev Paşa, sonucu Konya'da beklerken, haremin öç alma duygusuna ilk kurban edilen oldu.

Diyarbakır Beylerbeyliği'ne atanan Murteza Paşa, görev yerine giderken Konya'ya uğrayacak ve Hüsrev Paşa'yı padişahın buyruğu üzerine idam edecekti. Bu hizmetine karşılık, Hüsrev Paşa'nın serveti kendisine verilecekti.

Receb Paşa, gizlice yolladığı bir ulakla Hüsrev Paşa'ya idam kararını haber verdi. Konya'daki evine kapanan Hüsrev Paşa emrindeki askerlere evinin çevresini sardırttı.

Kentin kadılarına asi paşanın idam fermanını gösteren Murteza Paşa, top ateşiyle evi yıkmaya başladı. Hasta olduğunu iddia eden Hüsrev Paşa, kâhyası Macar Ali'yi Murteza Paşa'ya göndererek, padişaha itaat edeceğini, kendisiyle görüşmek üzere evine gelmesini rica etti. Bir yere gizleyeceği çavuşları Murteza Paşa'nın üzerine atılacaklar, onu öldürdükten sonra idam fermanını alacaklardı.

Padişah IV. Murad'ın öcünü almaya yemin etmiş olan Murteza Paşa bu çağrıda bir tuzak kokusu sezdi. Kâhyası Zülfikâr'la idam fermanını Hüsrev Paşa'ya gönderdi. Murteza Paşa tarafından, padişahın fermanı yerine getirildiği takdirde, Hüsrev Paşa'nın servetinin bir bölümü Konya halkına vaat edilmişti. Halkın da kendisini terk ettiğini gören Hüsrev Paşa, fermanı okuduktan sonra tevekkülle ölüme razı oldu.

Namazını kılıp, gözyaşları arasında Tanrı'dan merhamet diledikten sonra boynunu yağlı kemende uzattı. Yüz bin duka altınından fazla tutan serveti ile zengin koşumlarına el konuldu. Padişahın vaadine rağmen Murteza Paşa bu servetin tek kuruşuna bile dokunmadı. Hepsi padişaha yollandı. Onu ödüllendirmek isteyen IV. Murad, Hafız Paşa'nın dul eşini verdi.

"Siz Olmadan da Tanrı Bizi Korur"

Hüsrev Paşa'nın idamı ve hazinesi ile atlarının İstanbul'a gelmesi kapıkulu askerinin yeni bir isyanı için uygun zemin hazırlıyordu. Kendi geleceği için kaygılanan Sadrazam Receb Paşa, gizlice askerlere haber yolladı.

Onlara padişahın gözdelerinden Musa Çelebi, Yeniçeri Ağası Hasan Paşa ve es-

ki Defterdar Mustafa Efendi'nin padişahın sevgi ve ilgisini hâlâ kazanmaya devam ettikleri sürece, Hafız Paşa'nın katilleri üzerinde haremin öcünün kol gezeceğini bildirdi. Bu kışkırtmalar sonunda dükkânlar kapandı, halk ve asker sokaklara dökülerek adı geçenlerin başlarını istemeye başladı. Akşam İstanbul'a düşmeye başlayan kar, kalabalığın hemen dağılmasına yetti.

Ertesi gün daha kalabalıklaşan isyancılar sarayın dış avlularını işgal etti. Yine haykırışlarla üç kişinin başını istediler. Bu kez o kişilerin padişahın kardeşlerini öldürdükleri bahanesini ileri sürüyorlardı.

Saraydan çıkan padişah IV. Murad, kalabalığın önünde hesap vermek ve yalvarmak durumuna düştü. Hafız Paşa'nın öldürülmesinden beri Hasan Paşa ile defterdarın nereye kaçıp saklandıklarını bilmediğine dair ant içti ve boğduruldukları iftirasına karşı kardeşleri Bayezid, Süleyman, Kazım ve İbrahim'i isyancılara gösterdi.

Annelerini kaygı içinde bırakacak biçimde dairelerinden alınan şehzadelerin en yaşlısı asilerin başlarına şöyle dedi:

"Bizden ne istiyorsunuz? Bırakın, sarayımızda sakin yaşayalım. Adlarımızı anmaktan çekinin. Çünkü masum başlarımız üzerine kuşku çekeceksiniz. Tanrı'dan korkmuyor musunuz? Efendiniz padişaha saygı duymuyor musunuz? Siz olmadan da Tanrı bizleri korur."

Bu suçlama halkı yumuşattı. Dört şehzade dairelerine götürüldü. Ayaklanma bastırılmış gibiydi. Ancak Sadrazam Receb Paşa, içeride danışman, dışarıda kışkırtıcı olarak ikili oynuyordu. IV. Murad'a başvurarak Musa Çelebi'yi kendi korumasında evine yollamasını, böylelikle askerlere ona duyduğu sevgiyi göstermesini, ancak bu biçimde isyancıların Hasan Paşa ile defterdarın kellelerini istemekten vazgeçebileceklerini söyledi. Musa Çelebi'ye kendi başı üzerine isyancıların iyi davranacağı hakkında ant içti.

Musa Çelebi Oyuna Geldi

IV. Murad, bir kardeş gibi sevdiği arkadaşının yaşamını bu biçimde tehlikeye atmayı doğru bulmuyordu. Kahraman Canbulat'ın oğlu olan kaptanıderyanın da ısrar etmesi üzerine sonunda Musa Çelebi'yi yollamaya karar verdi. Kaptanıderyaya sadrazamdan daha fazla güveniyordu.

IV. Murad, "Kabul ediyorum, fakat bilin ki sizleri burada dostum için rehin tutuyorum. Eğer Musa'nın kılına bir şey olursa kellerinizle ödersiniz" dedi.

Musa Çelebi, sadrazamın sarayına yollandı.

Saraya geldikleri sırada binayı saran kapıkulu askerleri ve halk, Musa Çelebi'nin kendilerine teslim edilmesini istedi. Musa'yı yanına çağıran hain sadrazam, "Bak evladım, senin ve benim gibi bin can, padişahımızı kurtarmak için önemsiz kalır. Asilerin ne istediklerini öğrenmeye çalışalım" dedi.

Zavallı delikanlıyı isyancıların arasına götüren Receb Paşa, uşaklarına Musa'yı asilerin üzerine itmelerini emretmişti. Bu emir yerine getirildiği anda birkaç kılıç

ve hançer, genç Musa Çelebi'yi parça parça etti. Hilekâr vezir de sanki durumdan dehşete düşmüş gibi bağırıp çağırıyor, güya padişahın arkadaşını kurtarmaya çalışıyordu.

Aynı gün Bebek'teki şahane köşkünde ele geçirilen Hasan Paşa, bin bir hakaret ve işkence arasında Atmeydanı'na götürüldü, boğazlandıktan sonra ayaklarından bir çınara asıldı. Günlerce orada kaldı. Birkaç gün sonra, parayla kandırılan uşakların sayesinde yakalanan defterdarın da, Receb Paşa'nın buyruğuyla başı vuruldu ve Hasan Paşa'nın cesedinin hâlâ asılı olduğu çınara asıldı.



Topal Receb Paşa'nın IV. Murad tarafından idam ettirilmesi.

"Öç Gecikir, Ama Asla Yaşlanmaz"

Sadrazam tarafından hoşgörülen, hatta kışkırtılan bu cinayetler, IV. Murad'ın tahttan indirilmesinin ve belki de öldürülmesinin habercileri gibi gözüküyordu. Receb Paşa doğrudan doğruya ihanet etmeden padişaha çok hakaret etmişti. Şehzadelerden birini tahta çıkararak, kendi iktidarını güvence altına alacağını açıkça söylüyordu.

Kapıkulu askerlerinin ve ayaktakımının her türlü edepsizliğine ses çıkarmayarak onların gözdesi haline gelmişti. Subayların askerler tarafından katledilmesi kışlaların günlük eğlencesi olmuştu.

Ağalar, kendilerini idam etmek isteyen cebeciler ve sipahiler tarafından alaya alınıyorlardı. İdam edilecek olan ağanın Musa, Hasan ve Mustafa ile aynı çınara asılamayacağını söylüyorlardı. Sırf bu inatlaşma yüzünden cebecilerin yeniçerilere gösteriş yapmak için ağaları Yiğit Sahip'i katlettikleri söylenir. Askerleri taklit eden ayaktakımı, kentin başına tam bir bela kesilmişti. Cinayetlerin fazlalığı halkı pişman ederken, sevdiği arkadaşının katilinden öç alma duygusu padişaha sonsuz bir çaba vermişti.

Kösem Sultan, kimseye belli etmeden Receb Paşa'nın yakınları gibi gözüküp aslında ona ihanet etmeye hazır olan iki vezirle işbirliği yapıyordu.

Asiler tarafından Babıâli'nin en yüksek mevkilerine çıkarılmış olan bu iki kişi, Yeniçeri Ağası Köse Mehmed ile Vezir Rum Mehmed Paşa idi. Her ikisi de, durumlarını sağlamlaştırmak isteyen ihtiraslı insanların karar kıldıkları çizgiyi gayet iyi tanıyor ve valide sultan ile padişahın gönül borcunu kazanmayı, ne idiğü belirsiz kalabalığın oynak bağışlarına üstün tutuyordu. Bağlılık göstererek bir ayaklanma sırasında elde ettikleri mevkie iyice yerleşmek istiyorlardı.

Padişahın, sadrazamın kişiliğinde anaşiyi yok edecek darbeyi vurması için halkın sırt çevireceği ve askerlerin de bıkacağı bir zamanı dört gözle kollayan Kö-

sem Sultan, oğlu IV. Murad ile gizli bir haberleşme sistemi geliştirmişti.

Bu önemli zaman gelip çatınca, valide sultan oğluna işaret verdi. Öç isteğiyle yanıp tutuşan IV. Murad, darbenin daha sağlam olması için hazırlıklarını büyük bir gizlilik içinde sürdürüyordu.

18 Mayıs 1632 günü akşamı Divan toplantısından sonra acele saraya çağrılan Receb Paşa hemen efendisinin hizmetine koştu. Sarayın bekleme salonuna alındıktan sonra, haremağaları padişahın kendisiyle tek başına görüşeceğini söyleyerek sadrazamı yan tarafta küçük bir odaya aldılar.

İçeri girer girmez, odada hazır bekleyen haremağalarının ve dilsizlerin yüz ifadelerinden, zaten gut hastalığından rahatsız olan ayakları üzerinde sendeledi. Odanın bir ucunda oturan padişahı gizleyen perde ağır ağır açıldı. IV. Murad tahtının önünde ayakta duruyordu.

Kararlı ifadesi ve duruşu, on beş yaşındayken söylediği ve kini belirtmek için Osmanlılar arasında atasözü haline gelen "öç gecikir, fakat asla yaşlanmaz" sözünü anımsatıyordu.

Bir anda IV. Murad'ın hafızasında, hain vezirinin iktidarına güvenerek kendisine nasıl hakaret ettiği ve zorbalıkla egemen olmaya çalıştığı canlandı. Bir ayaklanma sırasında askerlerin önüne çıkması istendiğinde genç padişah duraksamıştı.

Küstah sadrazam bunun üzerine, "Haydi padişahım, aptes alın da öyle çıkalım" demişti.

Türklerde "ölüme hazırlan!" demekle aynı anlamı taşıyan bu cümle, hâlâ IV. Murad'ın hafızasında bir celladın uğursuz kelimeleri olarak yankılanıyordu. Şimdi küstah Receb Paşa'dan öcünü alacaktı.

Sadrazama, "Gel bakalım, topal zorbabaşı" diye hitap etti. Sadrazam rahatsızlığından ve hayretinden eşikte donakalmıştı. Birden içinde bulunduğu durumu kavrayan Receb Paşa, padişahtan af dilemeye, suçsuz olduğuna dair yeminler etmeye başladı.

Padişah hiçbir sözünü dinlemiyordu. Birden "Kes sesini, hemen aptesini al, kâfir!" diye gürledi.

Sonra akağalarına dönerek, "Bu hainin kafası hemen kesile!" diye buyurdu.

Sipahileri Sindirdi

İdam olayının önceden duyulmasına engel olmak için cellatlara bile haber verilmemişti. Akağaları celladın görevini üzerlerine aldı.

Sadrazamın başını vurdular ve cesedini sarayın kapısında bekleşen hizmetkârlarının, dalkavuklarının ve işbirlikçilerinin üzerine attılar.

Öç, sadrazam yandaşlarını sindirdi. Önderlerinin birdenbire kaybolduğunu fark edince, sıranın kendilerine gelmesinden korktular. Sadrazam Receb Paşa'yı vuran palanın soğuk temasını enselerinde duyumsayarak dehşet içinde kaçıştılar.

Bu kez, ölmek ya da egemenlik sürmek konusunda kesin karara varmış olan padişah, isyancıların nefes almasına fırsat vermedi. Kendinden, kamuoyundan, Divan'da Rum Mehmed Paşa'nın des-

teğinden ve kışlalarda yeniçeri ağasından emin olan padişah, Kösem Sultan'a son derece bağlı olan Düztaban Mehmed Paşa adında bir Arnavut'a devletin mühürlerini verdi.

Bütün birlikleri Atmeydanı'nda topladı, kendisi Orta Camisi'nin önünde yüksek bir yere kurulan tahtına oturdu. Çevresine asker ve halk üzerinde etkili olan vezirleri, paşaları, ağaları, kadıları, imamları ve din adamlarını topladı. Yeniçeriler ile sipahileri birbirinden ayırmak için, ilk günden bir tarafı övmeye, öteki tarafı suçlamaya başladı.

Sonra sadrazamına hazırlattığı ve sipahilerin sahip çıktıkları mevkileri ve hakları dinbilginlerine devreden bir yasayı okuttu:

"Eğer sipahilerim uysal ve pişman iseler, içlerinden suçsuz olan birkaç yiğiti bana göndererek affımı ve merhametimi isterler" dedi.

Daha sonra yeniçerilere hitap ederek, müminleri Tanrı'ya, Peygamber'e ve hükümdara itaate mecbur kılan Kuranıkerim'in suresini okudu ve onları tahtın sarsılmaz askerleri olarak niteledi.

"En İyi İlaç Kılıçtır"

Şair olduğu kadar iyi bir konuşmacı da olan IV. Murad, bazı durumlarda kudretsiz kalmış, fakat asla iradesini ve ağırbaşlılığını kaybetmemişti. Halkın önünde isyancılarla her türlü işbirliğini yapmış görünmekten kaçınan ve devletin başına gelen felaketlerin kaynağı olarak gösterilmekten usanan sipahiler, padişahın sözleri üzerine kalpten kendisine bağlandılar. "Padişahın düşmanları bundan böyle bizim de düşmanlarımızdır, artık başkaldıranları korumayacağız" diye hep bir ağızdan haykırdılar.

Tek tek gelerek, şeyhülislamın elleri arasında tuttuğu Kuranıkerim üzerine bağlılık andı içtiler. Sipahi Ocağı'nın eski askerleri padişahtan af dilemek için yanına geldiklerinde, idam edilmek korkusuyla titriyorlardı. IV. Murad, sipahileri korkutmakla yetindi.

Küçümseyici bir gülümsemeyle sipahilere dönerek, "Sizler garip bir askersiniz, laf anlamamakta direnir, adaletten kaçarsınız. Bütün devlet içinde sayınız kırk bini geçmezken, yüksek mevkileri ele geçirmeye çalışırsınız. Aşırı isteklerinizle imparatorluğu sarstınız ve kanını kuruttunuz. Mevki hırsı aranızdaki kötülerin sayısını artırdı. Bunlar sizler gibi eski sipahilerin öğütlerine kulak asmadı. Durmadan halka eziyet etmeye, vakıfları soymaya ve kendilerine başkaldıranı zorba olarak tanıtmaya devam ettiler."

Temsilci olarak gelen sipahiler kendi ocaklarında baş gösteren zorbalıktan asla memnun olmadıklarını, fakat kötüleri bastırmak için güçlerinin yetmediğini belirttiler. Padişah onları da Kuranıkerim üzerine bağlılık andı içmeye çağırdı.

Anadolu'da bir kentte kadılık yapan bir Arap, askerlerin zorbalığından o kadar zarara uğramıştı ki, padişahın huzuruna çıkıp başıbozukların kendisine istedikleri kararı vermesi için evine girip, malını mülkünü yağmaladıklarını anlatıyordu. Bir ara Sultan IV. Murad'ın huzurunda olduğunu unutarak kılıcını

çekti ve "Padişahım, inanın bana, hepsine iyi gelecek ilaç kılıçtır" dedi. Hiç sesini çıkarmayan padişah, kadıdan sakin olmasını ve yerine oturmasını istedi.

"Eşeğin Ölümü Köpeğin Bayramıdır"

İlk başarısından sonra iyice cesaretlenen IV. Murad, ertesi gün sipahilerin ağası Ahmed Ağa'yı huzuruna çağırdı ve ibret olsun diye suçlu sipahilerin idam edilmek üzere kendisine teslim edilmesini istedi.

Ağzında bir şeyler geveleyerek padişahla pazarlığa yeltenen Ahmed Ağa'nın, padişahın bir işareti üzerine hemen başı vuruldu.

İsyanın en tanınmış elebaşılarından Saka Mehmed, avanesiyle sadrazamın huzuruna çıktı. Küstahça tavırlar takınarak sadrazam ile konuşmaya başlar başlamaz, vezir hemen bostancılarına işaret ederek, "Sözünü kılıçla kesin" diye buyurdu.

Saka Mehmed ile asilerin yeni elebaşılarından Canım Ali ve ötekilerinin başları vuruldu. Hemen cesetleri sürüklenerek denize atıldı.

İsyan çıkaran öteki kişiler ya kaçtı, ya da halkın en ufak bir tepkisi bile olmaksızın asıldılar. Tedhişle bastırılan isyandan daha alçalan bir şey yoktur. Önderlerine tapanlar bir süre sonra onlardan bozguncu oldukları için nefret ettiklerini söylerler. Türklerin bir atasözü şöyle der:

"Eşeğin ölümü köpeğin bayramıdır."

Şimdi eyaletlerde başkaldırmış olanlar, suç ortaklarının gammazcısı ve celladı olmak için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Kendi başlarını kurtarmak için İstanbul'a isyan edenlerin başlarını gönderiyorlardı. Anarşi içinde nasıl küstahsalar, sert yönetim altında o derece alçak oluyorlardı.

Asi önderlerinin en güçlü olanlarından İlyas Paşa, IV. Murad'ın komutanlarına Manisa'da yenilmiş, Bergama'da kuşatılmıştı. Yaşamının bağışlanması, unvanlarının ve rütbelerinin korunması koşuluyla teslim oldu. Teslim koşullarına uyarak IV. Murad'ın huzuruna çıktı.

Padişaha kendisini affettirmek için çeşitli bahaneler bulmaya çalıştıysa da, IV. Murad onu bağışlanmaya layık görmediği için başını vurdurdu. 1632 yılının günleri tanınmış bir asinin idam haberiyle tarihe geçiyordu. Hafız Paşa'nın katillerinden Mahmudoğlu boğduruldu ve cesedi denize atıldı. Asilerin gözde Defterdarı Yemişçi Mustafa, sarayın fırını önünde asıldı.

Osmanlıların korumasında Rum Elias ile Boğdan Prensliği'ni çekişen Leh Bernawski, Yedikule Zindanları'na atıldı, sonra başları vuruldu. İstanbul kıyılarını yalayarak Karadeniz'e giden Marmara'nın akıntısı her gece denize atılan asi yeniçerilerin ve sipahilerin cesetlerini ertesi gün Karadeniz kıyılarına götürüyordu. Yasalar bir kenara bırakılmıştı.

Öç almayı düşünenler adları, kişileri ve suçları bir bir kaydetmişti. Hiçbir şey unutulmamış ve bağışlanmamıştı. Padişah adaletini, politikasını ve öfkesini bir araya getirmekle yetinmişti.

Receb Paşa zamanında karanlık entrikalarıyla tanınmış olan Köse Ali ile Feridun suçlarını canlarıyla ödedi. Şam Beyler-

beyliği'ne değerli bir şal götürdüğünü sanan Feridun, aslında kapalı zarf içinde kendi idam fermanını götürüyordu. Şam'da fermanın buyruğu derhal yerine getirildi.

Osmanlıların, padişahları IV. Murad hakkında ileri sürdükleri tek şikâyet, saraydaki genç Rum içoğlanlarıyla kuşkulu dostluğudur. Sırf bu kuşku yüzünden Musa Çelebi halk tarafından parçalanmıştı.

Bekri Mustafa'dan Sultan Murad'a Öğüt

Bazı Osmanlı tarihçilerini kaynak gösteren Fransız tarihçisi M. De Sallaberry, IV. Murad'ın sofuluğu bırakarak nasıl şaraba alıştığını anlatır. Şimdi sözü Fransız tarihçiye bırakalım:

"Bekri Mustafa[6] sefahat ve alkolikliğiyle tanınmıştı. Bir seferinde IV. Murad tebdili kıyafet dolaşırken, çamurlar içine bulanmış bir adamın yerlerde yattığını görür ve onu yerden kaldırmak ister.

Bekri Mustafa'dan başkası olmayan sarhoş, padişaha kenara çekilmesini söyler.

Küstahlığın büyüklüğü karşısında donakalan padişah, kimliğini açıklar ve sonra nasıl olup da bir hükümdara böyle hakaret ettiğini sorunca şu yanıtı alır:

'Ben Bekri Mustafa'yım, eğer İstanbul'u satmak istersen, ben padişah olurum, sen de Bekri Mustafa.'

İstanbul'u satın almak için nereden para bulacağını soran padişaha merak etmesini, isterse onun oğlunu bile satın alabileceğini söyler.

Saraya götürülen sarhoş, birkaç saat sonra ayılınca, söyledikleri kendisine anımsatılır. Padişah onu huzuruna çağırıp İstanbul'u satın almak için milyonları vermesini ister.

Daima yanında sakladığı şarap testisini çıkaran Bekri Mustafa, 'Yüce Padişahım, dün bana İstanbul'u satın aldırtan şey işte budur' der.

Sonra padişaha içmesini öğütleyerek, bütün evrene sahip olacağını söyler. Bekri Mustafa'nın sözünü dinlemeye karar veren IV. Murad, bol bol şarap içer ve bir süre sonra dünyayı kendisine dar görmeye başlar.

Ertesi gün büyük bir baş ağrısıyla uyanır. Kendi durumuna öfkelendiği için Bekri Mustafa'yı çağırtır. 'İşte baş ağrınıza iyi gelecek ilaç,' diyen Bekri Mustafa padişaha yeniden şarap sunar.

IV. Murad, şarabın etkisiyle baş ağrısı geçince, tekrar neşesine kavuşur. Böylece Bekri Mustafa'yı artık yanından ayırmaz."

IV. Murad'ın sert önlemlerine karşılık tütün, kahve ve şarap tiryakileri taşlamalar kaleme alıyor, padişahın sertliğini yeriyorlardı.

Eleştirilerinde daha cüretli davranan vaizler ve imamlar, padişahın bulunduğu zamanlarda bile kinayeli sözler söylemekten çekinmiyorlardı. Büyük kusurlar kısmen hoşgörüyle karşılanırken, küçük kusurların kanlı bir biçimde bas-

6 İçki düşkünlüğünü temsil eden tanınmış halk tipi. IV. Murad'ın sarayına mensup olduğu rivayet edilir. Hakkında birçok fıkra vardır.

kı altına alınması efsanelerle, Nasreddin Hoca'dan örneklerle halka anlatılıyordu.

Nihayet bu sessiz şikâyetler, Bursa yolunun onarılmasındaki ihmalini bahane eden IV. Murad'ın, İznik kadısını cüppesi ve sarığıyla astırması sonunda şiddetli bir öfkeye dönüştü. Osmanlı tarihinde ilk kez bir kadı idam edilmiş oluyordu. Meslektaşlarının idamıyla hakarete uğramış olan dinbilginleri, İstanbul'da ayaklanmaktan ve padişahı tahtan indirmekten söz etmeye başladılar.

Haremin bir köşesinden çevrede olup bitenleri dikkatle izleyen Kösem Sultan hemen oğluna mektup yazarak, "Derhal İstanbul'a dön, tahtan indirilmekten söz ediliyor" diye haber gönderdi.

Bu haber IV. Murad'a Uludağ'da avlanırken ulaştırıldı. Bursa'ya uğramadan doğru Marmara kıyısına çıktı, o sırada denizde şiddetli bir fırtına olmasına rağmen bir yelkenliye atlayarak gece Marmara'yı geçti.

Ertesi gün beklenmedik bir anda Topkapı Sarayı'nın karşısındaki Üsküdar'a gelen Sultan Murad, sert yönetimini iyice kana buladı ve öç alarak tahtını korudu.

Yeni bir yaşamın eşiğine basmış gibiydi. Savaşçı doğası, at kullanmaktaki becerisi, ciritteki gücü, her yerde görünmesi, askerleri bağışlaması, komutanlara karşı tavizsiz davranması, Divan toplantılarındaki konuşma yeteneği, daha ilk itiraz ya da isyan belirtilerini birden bastırmakta gösterdiği cesareti, asker ve halktan başıbozuk toplulukların içine girerek katillerin hançer darbelerinden korkmayacak kadar alın yazısına inanması, daha önce haremindeki kayıtsız ve hareketsiz yaşamıyla tam bir çelişki oluşturuyordu. Artık çocuk kaybolmuş, olgun bir adam ortaya çıkmıştı.[7]

Fakat bu adam bunca zaman çektiği baskılar ve uygulamak zorunda kaldığı zulüm yüzünden ahlaken bozulmaya yüz tutmuştu. Güvensizlik ve öç duygusu sırasıyla kişiliğine egemen oluyor ve yasaların yerini alıyordu. Hatta minnet duygusu bile davranışlarını engellemiyordu.

Bir Kişinin Suçu İçin İki Kurban

Receb Paşa zamanında tahttan indirilmesine engel olan Rum Mehmed Paşa, Antep'te bazı itaatsizlik belirtileri gösterir göstermez, eski asilerden olup, yeni başkaldıranları ezerek bağlılık göstermek çabasında bulunan Şam Beylerbeyi Deli Yusuf Paşa'ya kuşattırılmış ve idam ettirilmişti.

Bir süre sonra yeni bir görev için İstanbul'a çağrılan Deli Yusuf Paşa ise Rum Mehmed Paşa'yı öldürdüğü için idam edilmişti.

7 18 Mayıs 1632'de Padişah IV. Murad, Sadrazam Receb Paşa'yı idam ettirdi ve yerine Tabanıyassı Mehmed Paşa'yı atadı. 8 Haziran'da Yeniçeriler ihtilal yapmaya kalkıştı. Ancak bu kez darbeyi vuran IV. Murad oldu. Böylece on yıldır süregelen anarşiye son verirken annesi Kösem Sultan'ın da sekiz yıl, sekiz ay, yirmi sekiz gün süren naipliği bitiyordu. IV. Murad yönetimi eline aldığı sırada on dokuz yaşını on ay ve on üç gün geçiyordu. Artık ülkede yedi yıl, sekiz ay ve bir gün süren ve sert fakat devlet gücünün egemen olduğunu gösteren bir dönem başlıyordu.

İsyan halinde olan Arabistan, anarşinin bastırılması için en fazla yardımda bulunan Kör Mahmud Paşa'nın orduları sayesinde itaat altına alınmıştı. Üç gün üç gece içinde İstanbul'da yirmi bin evin yanması, halk arasındaki ilk memnuniyetsizlik belirtilerini ektiği için, padişah, başkentindeki bütün kahvehanelerin kapatılmasını buyurdu. Geceleri yanında bir cellat müfrezesiyle İstanbul sokaklarını dolaşıyor ve yasağa uymayanları cezalandırıyordu.

Şimdiye kadar hiçbir hükümdar bu kadar şiddetle şarap yasağını uygulamamıştı. Bostancıbaşını çağırarak şeyhülislama, İstanbul kadılarına ve bazı karşıt paşalara o gece İstanbul'u terk etmeleri ve Kıbrıs'a sürgün gitmeleri hakkındaki buyruğun bildirilmesini istedi.

Ertesi gün İstanbul'u terk etmemiş olanların kafalarının vurulacağını söyledi. Şeyhülislamın, Musa Çelebi'nin öldürülmesinde, Receb Paşa ile birlikte güvence verdiğini anımsıyordu. Aslında şeyhülislam hiçbir zaman Receb Paşa'yla işbirliği yapmamıştı. Böylelikle IV. Murad bir suçlunun işlediği bir suç için iki kurbanı gözden çıkarmış oluyordu.

İdam Edilen İlk Şeyhülislam

Sabah olunca, buyruğunun yerine getirilip getirilmediğini bizzat anlamak isteyen padişah, Üsküdar'dan karşı kıyıya geçti, atına binerek sahil boyunca ilerledi. Yedikule çevresinde, ters esen rüzgâr yüzünden Kıbrıs'a gidecek olan kadırgaya binememiş olan şeyhülislamı gördü.

Bu durumu kendi buyruğuna itaatsizlik olarak yorumlayan Sultan Murad, şeyhülislamı bostancılarına yakalattı. Büyük Çekmece'ye götürerek bir yeniçeri subayının evinde idam ettirdi.

Şeriat yasasının uygulayıcısı dinbilginlerinin önderi şeyhülislam kıyıda bir yere gömüldü. İstanbul'da özenerek yaptırdığı türbesi boşuna sahibini bekliyordu. Padişahın sevdiği bir gencin ölümüne karışmaktan başka suçu olmayan, aslında yasaların bir kenara bırakıldığı bir zamanda yasaların uygulayıcısı olmaktan dolayı idam edilen bilgin Ahizade Hüseyin Efendi, işte böyle dünyaya veda etti. Ceza uygulamaktaki bu çabukluk ve öç almada gösterilen bu sabır, vicdanları bir hayli rahatsız etti, fakat şikâyetleri ortadan kaldırdı.

Kurbanlarını Kendisi İzliyordu

Sultan IV. Murad, tıpkı atası Kanuni Sultan Süleyman gibi, üç yüz bin kişilik bir orduyla Bağdat'ı yeniden ele geçirmeye hazırlanıyordu. Sadrazam, İran'a yapılacak seferin hazırlıklarını yürütmek için bir süre önce Halep'e gitmişti.

Daha önce bastırılan isyan, Şam kenti kadar kaynaşan Halep'te yeniden baş gösterdi. Yeniçeri ağası isyancılar tarafından görevinden alındı.

Sadrazam, sarayında taş yağmuruna tutuldu. Muhafızları, ayaklananların öfkesinden canlarını zor kurtardı. İsyan suçluların kanlarıyla bastırıldı. İsyancılara karşı koymasına rağmen çavuşların başı da ölümden kurtulamadı. Aşırı özveri göster-

mesinden dolayı askerlerin husumetini üzerine çeken ağa, sadrazam tarafından İstanbul'a yollanmıştı. Yolda kendi ölüm fermanını taşıyan bir mabeyinciye rastladı. Bu işte bir hata olduğuna mabeyinciyi inandıran ağa, İstanbul'a gidip durumu düzeltmek için izin kopardı.

Fakat sadrazam kadar insafsız ve nankör olan IV. Murad, "Seni adi yalancı, hem askerleri ayaklanmaya kışkırtıyorsun, hem de bağlılığını kanıtlamak için onlara karşı dövüşüyorsun. Tez kellesini vurun" dedi.

Sultan IV. Murad, ordusunun başına geçmeden önce, küçük ve güçsüzken ortaya çıkan karışıklıklarda kuşku uyandırmış, yandaş kazanmış ya da kışkırtıcılık yapmış olanların hepsini başkentten, eyaletlerden ve ordunun içinden temizlemek istedi. Yokluğu sırasında annesi Kösem Sultan'ın çevresinde yalnızca korku ve sessizlik bırakmak istiyordu.

Diktatörce bir çabayla araştırmalarını sürdüren padişah, casuslarının gözünden kaçan kurbanlarını bizzat izlemekten çekinmiyordu.

Peygamber soyundan geldiği söylenen emirlerinden Allame adında biri, idam edilen şeyhülislam ve öteki din adamlarıyla birlikte daha önceleri bir şölene katılmıştı. Bu şölende padişah hakkında çok atıp tuttuğu için emir, bu sözlerin dışarıya sızmış olmasından kaygılanıyordu. Bir gece sokakta giderken, arkasından birinin çağırdığını duydu ve padişahın sesini tanıdı. At üzerinde giden IV. Murad yanında yaya olarak koşturduğu ihtiyar emire o geceki şölen hakkında bir sürü soru sordu.

Sonunda emirin bir hayli korkması ve yorulmasıyla yetinerek yaşamını bağışladı. Fakat ayrılırken, "Ben bütün kullarımın görünmez ziyaretçisiyim" dedi.

Mezopotamya Yolu Açıldı

İstanbul'da bu idamlar sürerken, sadrazam da Suriye'de adeta bağımsız bir krallık kurmuş olan Dürzilerin ve Marunilerin önderi Fahreddin, egemenliğini Mısır sınırına kadar uzatmıştı.

Savaşçı beş kabile Dürziler, Maruniler, Metuoliler, İbraniler ve Filistin Arapları onun emrinde birleşmiş, Arnavutlar gibi cesaretle devletin kuvvetlerine karşı geliyorlardı.

Örgütçü dehası, donanması, ticareti, Baalbek Vadisi'ndeki erişilmez kaleleri, ikiyüzlü politikasıyla Fahreddin, ara sıra Osmanlı orduları tarafından kuşatılıyordu.

Ancak yine de Suriye'nin tek egemeni ve padişahların rakibi olmuştu. Sahip olduğu Trablusşam, Lazkiye, Beyrut, Eski Sayda, Baalbek, Kudüs, Nezaket, Safad, Tiberiyad, Dayrülkamer gibi kentler, ona limanlar, kaleler, denizciler, askerler, usta işçiler ve vergi sağlıyordu.

Lübnan'da birkaç kavmi aynı kılıç altına toplamaya çalışan önderler gibi Fahreddin de Hıristiyanlarla Hıristiyan, Dürzilerle Dürzi, Osmanlılarla Müslüman oluyordu. Suriye'de yurtseverlik Fahreddin gibi emirlerin döneminde yine uyanmıştı.

Emir Fahreddin yirmi beş yıllık saltanatı sırasında Suriye'yi Avrupa'nın yeni gelişen uygarlıkları seviyesine çıkarmıştı. Kendisine örnek olarak seçtiği Toskana ile müttefiki olan Medici'ler Floransa, Piza ve öteki yerlerde yaptıkları gibi Suriye'de zengin bir tarımsal düzen ve o derece incelmiş gelenekler bırakamamışlardı.

Ancak Fahreddin tarafından kale haline getirilmiş Baalbek akropolünün hâkim olduğu Beyrut Ovası ile Bekaa Vadisi Küçük Asya'nın bahçeleri haline gelmişti.

Günümüzde bile hem Arap, hem İtalyan sanatının izlerini taşıyan sarayların, villaların, çeşmelerin, suyollarının, yolların ve anıtların kalıntılarını hayranlıkla seyretmek olasıdır.

İran seferi dolayısıyla Halep'te toplanmaya başlayan üç yüz bin askerin öncü kuvvetlerini gören Fahreddin, bu korkunç istila altında ilk silinenin kendisi olacağını hissedince, Halep ile Trablusşam arasında garnizon kurmuş olan yirmi bin sipahiyi öldürdü.

Osmanlı kuvvetleri tarafından amansız bir izlenmeden sonra Suriye ordusu komutanı Ahmed Paşa'ya oğullarıyla birlikte teslim oldu.

Hepsi birden İstanbul'a gönderilmiş, ölümü sahip olduğu şöhretini gölgelememiştir. Oğulları Enderun'a verilmiş, orada yetişerek imparatorluğun yüksek mevkilerine gelmişlerdir. Yenilgiye uğrayan Suriye, yurtseverlik ruhunu kaybetmiş ve Mezopotamya yolu Sultan IV. Murad'a açılmıştır.

Abaza, Yeniçerilerin Elinden Kurtuldu

İşte bu ünlü isyancı ele geçerken, yeniçerilerin Abaza Paşa'ya duydukları kin, IV. Murad'ın o asiden de öcünü almasına vesile oldu. Daha önce görüldüğü gibi Abaza Paşa, Erzurum Beylerbeyliği'ni kaybetmiş, buna karşılık Bosna eyaletine yollanmıştı.

Emrindeki yeniçerilere karşı hâlâ eski öç dolu davranışlarını sürdürüyordu. Onlar da paşadan kurtulmak için Bosna'nın güçlü aileleriyle işbirliği yapıyorlardı. Bir gün avlanırken maiyetindeki yeniçeriler paşanın üzerine çullanmışlar, kılıç darbeleriyle yaralamışlardı.

Gözüpek Abaza Paşa suikastçılara karşı aslanlar gibi dövüşmüş, bu arada kendisine bağlı adamlarını çağırmış, yeniçerilerin başı Osman'ı elleriyle öldürmüş, ötekilerini kaçırtmıştı.

Venediklilerin elinde bulunan Zara kentine uygunsuz bir anda yaptığı sefer padişahın canını sıkmıştı. Bunun üzerine Abaza Paşa Vidin kentine komutan atandı. O sıralarda Almanya İmparatoru kendi iç isyanlarıyla meşgul olduğu için, Lehistan'a karşı ittifak yapmış olan Ruslarla Osmanlıların hareketlerine engel olamıyordu. Kırım hanı, Abaza Paşa ile Kaminiçe kentini işgal etti.

Kuşku uyandıran bu sefere katılan Abaza Paşa acele İstanbul'a çağrıldı. Padişah, şeyhülislamı Büyükçekmece'de idam ettirdiği gün Abaza Paşa IV. Murad'ın maiyetinde bulunuyordu.

Don Kazaklarının ardı arkası kesilmeyen seferlerinin kışkırtıcısı olan Lehistan'ın

bütün itirazlarına rağmen IV. Murad, Abaza Paşa ile kırk bin askerin başında Edirne'ye gitti.

Yine Abaza Paşa'ya bırakılan o sefer kısa sürdü ve iğreti bir anlaşma yapıldı. Atlı şövalyelerin ve askerlerin bitip tükenmeyen çekişmeleri altında yaşayan Lehistan'dan o sıralarda tutarlı ve sabit bir politika beklenemezdi. Leh soylularının ihtirasıyla ordu içindeki kargaşa, savaşta olduğu kadar barışta da başarısızlığı getiriyor, aynı yüzyıl içinde Osmanlıların, Macarların, Almanya'nın, Kırımlıların, İsveç'in, Don Kazaklarının ve Rusya'nın müttefiki haline geliyorlardı.

Öldürülen Dervişler

IV. Murad, komutanlarını gözlemek için Edirne'de kaldı. Kanlı seferlerini izledi. Bosnalı bir Rum tacirin oğlu olan Mustafa, hükümdarın kalbinde Musa Çelebi'nin yerini tutmaya başlamıştı.

Bu genç, IV. Murad'ın sevgisini kazanmadan önce Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'nın maiyetinde bulunuyordu.

İlk efendisinin kanıyla kölelik yaşamının anılarını silmek istiyordu. Onun tarafından iftiraya uğrayan Hasan Paşa, gizli bir fermanla idama mahkûm edildi.

Hasan Paşa'nın yerine Bosna Beylerbeyliği'ne atanan Süleyman Paşa, aynı zamanda eski beylerbeyinin idamını da yerine getirecekti.

Süleyman Paşa kırk atlıyla fermanı Bosna'ya ulaştırmak üzere Edirne'den hareket etti. Hasan Paşa'nın, Padişah IV. Murad'ın maiyetindeki dostlarından biri olan Şaban, Süleyman Paşa'nın hareketinden yirmi dört saat sonra gezinin amacını öğrenmişti. Hemen atına atlayarak yeni beylerbeyinden birkaç saat önce Bosna'ya erişti.

Hasan Paşa'ya akşam namazını kılarken rastladı. Kulağına eğilerek, halefinin ve celladının biraz sonra Bosna kapılarında olacağını bildirdi. Hemen camiden kaçan Hasan Paşa, kız kardeşinin evine sığındı ve kadın elbiseleri giyerek haremde saklandı.

Süleyman Paşa'nın izlemesinden kurtulan Hasan Paşa, Eflâk'ta bir dağa gizlendi.

Fakat bir çoban tarafından ihbar edilince, onu öldürüp bu sefer İstanbul'a kaçtı. Bütün kuşkulardan uzak, ortaya çıkmak için en uygun zamanı beklemek üzere başkentte yaşamaya başladı.

Edirneli otuz derviş, avdan dönecek olan Sultan IV. Murad'ın yolu üzerine çıkmaya ve tekkeleri için yardım istemeye karar vermişlerdi. Fakat ani ve vahşi görünüşleri padişahın atını ürkütmüş, hükümdarın yere düşmesine ramak kalmıştı. Kaza, bir kabahat gibi cezalandırılmış ve otuz dervişin kelleleri anında vurulmuştu.

Padişahla yapılan bir cirit oyunu sırasında hükümdarın darbesini savuşturmayı başaran içoğlanlarından biri, efendisinin becerisini boşa çıkardığı için boğdurulmuştu.

Uzun zaman IV. Murad'ın korumasında yaşayan ve sofra arkadaşı olan büyük şair Nefi, Kaymakam Bayram Paşa aleyhinde kasideler yazmaya başlayınca, kaymakam tarafından padişaha şikâyet edilmiş,

o da eğer din adamları izin verirse, idam fermanını mühürleyeceğini söylemişti.[8] Daha önce Nefi'nin şiddetli kalemiyle bir hayli hırpalanmış olan din adamları istenilen fetvayı vermekte gecikmemişti.

Ölüm cezası vermek için iyice kanaat getirmek gerekmiyor, kuşku iyice aydınlatılmadan en şiddetli biçimde karşılık görüyordu. Sonradan bulunan bir mücevherin kaybolması sırasında saray hizmetkârlarından biri kazığa çekilmişti.

Ermeni Rüşveti

Bir süre sonra padişahın en zarif gözdelerinden biri haline gelmiş olan eski isyancı Abaza Paşa da, yeni dalkavuklardan Bayram Paşa ile Mustafa Çelebi'nin kıskançlığından kurtulamamıştı. Ancak II. Osman'ın tahtı için başlatılan bir isyanın sahibi olması dolayısıyla Sultan Murad'ın nezdinde suçunu affettirecek sağlam bir gerekçesi vardı.

Bir padişahın öldürülmesini cezalandırmak için on yıl boyunca imparatorluğu sarsan bir isyanın yürütülmesine neden olan ve kırk bin yeniçeriyi öldüren Abaza Paşa'ya Sultan Murad kin duyamazdı.

Şöhreti, zenginliği, kahramanlığı, zarif görünümü, doğuştan sahip olduğu güzel söz söyleme yeteneği, ince dalkavukluğu ve zekâsı bu paşayı aranan bir adam haline getirmişti. Padişah yanında Abaza Paşa olmadan hiçbir zaman atıyla sarayından dışarı çıkmazdı.

Atları, silahları, donanımı ve giyinişi ordunun gençleri arasında ısrarla taklit edilirdi. Abaza Paşa'nın serdarlığa getirileceği bir seferde Safevi İmparatorluğu'nu yıkacağı hakkındaki söylentiler almış yürümüştü.

Ne var ki şatafat ve yakınlık Abaza Paşa'nın sonunu hızlandırıyordu. Gözdelerden Mustafa Çelebi, Abaza Paşa'nın Bosna'da kendi ailesine yaptığı zulmü bir türlü unutmuyordu.

Üstelik Abaza Paşa'nın Ermenilerden sağlayacağı büyük bir rüşvet karşılığı, Kudüs'teki kutsal yerlerin korumasını Rumlardan alıp bu Hıristiyan topluma devredeceği yolunda dedikodular da vardı.

Sultan Murad tarafından samimi bir şekilde, Ermenilerden alınan armağanların miktarı hakkında sorguya çekilen Abaza Paşa, rakam konusunda yalan söyledi. Padişah bu yalanı affetmedi. Abaza Paşa'nın bu çok büyük servetinin toplamı hakkında yalan söylemesi, IV. Murad'a karşı hazırladığı ikinci bir isyanın mali desteği olduğu yolundaki söy-

8 Türk şairi (Hasankale 1572-İstanbul 1635). Medrese öğrenimi gördü. İran ve Arap edebiyatını öğrendi. 1603'ten sonra İstanbul'a geldi. Kısa sürede edebiyat çevrelerinin dikkatini çekti. I. Ahmed ve IV. Murad tarafından tutuldu. Nefi'nin *Sihamı Kaza* (alınyazısı okları) adlı yergilerini okuyan IV. Murad'ın yanına yıldırım düşmesi üzerine şair Edirne'ye sürüldü. Orada Muradiye mütevelliliğiyle görevlendirildi. Sonra bağışlanarak İstanbul'a çağırıldı ve cizye muhasebeciliği görevine getirildi. Bir süre sonra yerdiği Bayram Paşa tarafından boğdurularak denize atıldı. Gazel, rübai gibi değişik türlerde şiir yazan Nefi, en çok kaside alanında başarılı oldu. Dili çok akıcıdır. Kırdığı ya da kırıldığı zaman dostunu, düşmanını en ağır dille yeren hicviyeleri de kasideleri gibi mübalağalıdır. Biri Türkçe, öteki Farsça iki divanı vardır.

lentilere kuvvet kazandırdı. Padişahın kuşkuları gitgide artıyordu.

Bir gece IV. Murad, ertesi gün kendisini ziyarete gelecek olan Ermeni önderlerin, Abaza Paşa'ya rüşvet verdikleri gerekçesiyle idam edilmelerini istedi. Gizlice Kaymakam Bayram Paşa'ya ulaştırılan bu haber, Divan'a katılanları iyice kaygılandırdı. Fakat buyruğa boyun eğildi ve Ermeni önderlerin kelleleri ertesi gün saraya gönderildi.

Padişahın her zamanki atlı gezintilerine refakat etmek üzere Abaza Paşa da saraya geliyordu. Sultan Murad'ın buyruğuyla sarayda bir yere hapsedildi. Bostancıbaşıyla gönderilen fermanda Abaza Paşa'nın idamı yazılıydı.

Padişahın fermanını büyük bir saygıyla okuyan paşa, "Sultanımın buyruğu başımın üstündedir" dedi.

Namazını kılıp bitirdiği sırada başı gövdesinden ayrıldı. Hükümdarlık tacının üstünlüğü için döktüğü kanın öcü, hükümdarın eliyle alınıyordu.

Cellatlar Taburu

İki yüz bin askerin ortasında Üsküdar'da kurulmuş olan padişahın otağı bu idamdan sonra İran seferi için kaldırıldı.

İstanbul'daki dehşet havası, padişahla birlikte şimdi de orduya geçmişti. Her an ve her rütbeye yayılan disiplin uğruna yol boyunca geride bir sürü ceset bırakılıyordu.

En ufak bir kabahat ölümle cezalandırılıyordu. Daha önce Hüsrev Paşa ve sadrazam tarafından ezilmiş olan isyancıların tamamen yok edilmesi için ordunun önünde bir cellatlar taburu ilerliyordu.

Sürekli sessiz duran padişah IV. Murad, kent ve aşiret önderlerini huzuruna çağırıyor, sağ elinin işaret ve ortaparmaklarının açılması ya da kapanması, bu kuşkulu kişilerin yaşamını sürdürmesi ya da ölümü anlamına geliyordu. Kentlerin giriş yolunun iki tarafına cesetler konuyor, arkadan gelen ordu bu dehşet verici görüntüyü izleyerek kente giriyordu.

Artık bütün suçlar ve kabahatler celladın kılıcı önünde eşit olmuştu. Sultan II. Osman'ın öldürülmesi olayına katıldığı için atlı birliklerin komutanı olan Gürcü Osman'ın kellesi kesildi. Cevherzade adında bir çavuş da tütün içtiği için idam edildi. Kayseri'de de kadı, ordunun iaşesinde küçük bir ihmali görüldüğü için aynı cezaya çarptırıldı.

Genç hükümdarın fiziksel güçü ve vahşi enerjisi, Karamanlı Türkmenlere atalarını anımsatıyordu. Karahisar önlerinde büyük bir teke hünkârın tahtırevanını taşıyan atlara saldırdı. Gayet soğukkanlı bir biçimde atını tekenin üzerine süren IV. Murad, bir gürz darbesiyle hayvanı öldürdü. Olayı hayret içinde izleyen askerler cengâver hükümdarlarını gönülden alkışladı.

Bir seferinde de ordunun en iri kişisi olarak bilinen Mustafa Paşa'yı kemerinden tutarak yerden kaldırmış ve bir süre havada salmıştı.

Yolda Sadrazam Mehmed Paşa tarafından karşılanan Sultan IV. Murad serhat kenti Erzurum'a, Timur'un ve İskender'in dönüşlerini anımsatan bir törenle girdi. Kentin kapısından itibaren yedi buçuk kilometre uzunluğunda sağlı

sollu iki sıra halinde üç yüz bin piyade ve atlı padişahlarını karşılamak üzere dizilmişlerdi.

Ertesi gün at, silah, köle, tımarlı asker ve altın para olarak padişaha armağanlar vermek isteyen paşalar ile tımar sahipleri birbirleriyle yarış ediyorlardı.

"Bana Avımı Getirin"

Birkaç günlük bir yolculuktan sonra bu kalabalık ordu, Safevilerin ilk müstahkem mevkii olan Revan önlerine vardı. Binlerce asker ve atın yürüyüşünden havaya kalkan toz bulutu ile sert esen rüzgâr Revan'ın surlarını gözlerden gizlemişti. Ansızın gürlemeye başlayan kalenin topları toz bulutunu dağıtırken, gülleler Sultan Murad'ın atının ayakları dibine düşmeye başladı. Komutanlarına dönen padişah, "Neden kaygılanıyorsunuz? İnsan yazgının tespit ettiği günden önce ölebilir mi?" diye sordu.

Aynı sözü Sezar ve Napolyon gibi yazgılarına inanan bütün komutanlar askerlerine söylemişlerdir.

IV. Murad ordusunu savaş düzenine soktu ve bütün komutanlarına tek tek taktik verdi. Erzurum Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya, "Asi İlyas'ı tutsak etmek, Fahreddin'i Lübnan mağaralarında sıkıştırmak bir şey değildir, kim olduğunu şimdi göstereceksin" dedi.

Canbulatoğlu'na şunları söyledi:

"Haklı olarak tunç yürekli denen adamın oğlu olan sen, şimdi yapacağın kahramanlıklarla babanınki gibi bir yürek taşıdığını kanıtlayacak ve vezirliğe layık olacaksın."

Murtaza Paşa'ya "Emrindeki genç atlıların bir at boyu bile geri çekilmemesini sağlayacaksın. Dostlarının ve düşmanlarının sende yiğitlik ve beceri olarak gördüklerini bugün ortaya dökmelisin" dedikten sonra yeniçeri ağasına şöyle hitap etti:

"Sen, yeniçerilerimin ağası, beni iyi dinle! Şehirde sarhoşlara, tütün içenlere verilen cezalar bir kahramanın övüneceği zaferler değildir. İşte zamanı geldi! Yiğitliğini göster! Ben kendiminkini kanıtlarken, kargaşalık arasında bile olsa ağalarımın askerlerimi nasıl yönettiklerine dikkat edeceğim."

Sonra da askerlerine dönerek, şöyle seslendi:

"Siz kurtlarım, sakın gevşemeyin! Vurmak, öldürmek, baş kesmek ve Kızılbaşların güllelerini toplayıp yine onlara atmak için yoruldum demeyin. Doğanlarım, kartallarım, kanatlarınızı açın, pençelerinizi sivriltin! Ve bana avımı getirin. Önüme getireceğiniz kelleler için alacağınız altın keseleri işte burada."

Bu konuşmalara ve dövüşe tanık olanların anlattıklarına göre, düşman kellesi getirenlerin susuzluğunun giderilmesi için padişahın çevresinde içoğlanları hazır bekliyor, yaralıları tedavi etmek üzere cerrahlar tetikte duruyorlardı.

Sekiz günlük siper savaşı Revan'ın cesaretini, yiyeceklerini ve cephanesini tüketti. Şah Abbas'ın ruhu artık Safevilerde gözükmüyordu. İran tahtına küçük oğlu Şah Safi geçmişti.

Çocukluktan henüz çıkmış olan Şah Safi, annesini, cariyelerinden birini ve

kendisini eleştirme cesaretini gösteren vezirlerin hepsini öldürmüştü.

Zaferin, bozgun gibi yaşamlarına kastedip kastetmeyeceğini bilemeyen İranlı komutanlar, yenilmek kadar yenmekten de çekiniyorlardı. Çünkü imparatorlukta boyunduruk altına girmeyen herkes cesaretsizliğe ve ihanete mahkûmdu. Büyük Şah Abbas'ın mirzalarından ve gözde komutanlarından Emir Gûne[9] böylesine liyakatsiz bir şaha hizmet etmekten utanç duyuyordu.

Şah'ı kendi haline bırakıp, tek başına bağımsız olarak talihini denemek istiyordu. Silahının onuru için çok şey, fakat İran'ın selameti uğruna pek az şey sayılacak biçimde, kendi yaşamına karşılık rehineler aldıktan sonra, teslim koşullarını görüşmek üzere Sultan Murad'ın karargâhına gitti. Peşinden gelen komutanları kılıçlarını boyunlarına asmışlardı. Padişah Revan'ın komutanına üç hilat giydirdi.

Dalkavukluğuna ve mezhep değiştirmesine ödül olarak paşa rütbesini aldı ve Halep Beylerbeyliği'ne atandı. Revan'dan ayrılan Safevi ordusu birkaç gün sonra Şam ve Karaman beylerbeyleri tarafından yok edildi.

Şehzadelerin İdamı

Bu zaferin sevinci IV. Murad'a, babasının öteki iki oğlunu katlettirmek için cüret verdi. İki ulak, Bayezid[10] ve Süleyman şehzadelerin idam fermanlarını İstanbul'a götürdü. Oysa bu çifte idamın yarattığı üzüntü İstanbul'da Revan'ın fethedilmesi şenliklerinin sönük geçmesine neden oldu. Herkes şehzadelerin ölümüne üzüldü. Bu kurbanlar daha yumuşak bir yönetimin umut kapılarını açıyordu.

IV. Murad'ın cesareti zalimliği kadar şiddetliydi. Aras Irmağı'nı geçerken ilk önce atıyla azgın suları aşmak isteyen padişah, ancak birkaç askerin yaşamlarını tehlikeye atmasıyla karşı kıyıya sağ salim varabildi.

Savunmasız kalan Tebriz bir kez daha Osmanlıların önünde açıldı ve harabe haline geldi.

Halkının önünde zaferini kutlamak için sabırsızlanan IV. Murad, kışın yaklaşmasıyla İstanbul'a döndü. Bu zaferin hemen arkasından bir sürü idamlar oldu.

Dökülen kanların ardından yükselen sesler yeni idamlarla bastırılmaya çalışılıyordu. Avusturya'ya karşı kutsal yerlerin Fransa tarafından korunmasını kışkırttığı gerekçesiyle Fransa elçisinin tercümanı idam edildi. Ruslarla görüşme yapan ve Fransa ile İspanya'nın korumasındaki Cizvitlerin entrikalarını boşa çıkaran Rum patriği hapsedildiği Yedikule'de boğduruldu. Patriklik, Cizvitlere yakın birine elli bin akçe karşılığında devredildi.

9 Halep Beylerbeyliği'nde iki ay bulunduktan sonra İstanbul'da Boğaziçi'nde yerleştiği semt bu İranlı komutanın adını almıştır. Emir Gûne adı daha sonra Emirgan biçimine dönüşmüştür. Emir Gûne'nin yalısında düzenlediği sefahat âlemlerine ara sıra IV. Murad da katılırdı.

10 Şehzadelerin idamı yabancı ülkelerde de yankılar uyandırmıştır. Racine, bu çok üzücü olayı *Bajazet* (Bayezid) adlı manzum piyesinin konusu yapmıştır.

Şehzadelerin sarayda boğdurulmasından dolayı Kaymakam Bayram Paşa'ya sadrazamlık verildi. Sultan Murad yalnızca hizmetkârlar değil, suç ortakları da istiyordu. İkinci İran seferine çıkmadan önce, kardeşlerinin yedincisi olan Kazım'ı da boğdurarak, hanedanın tek ve en zayıf mensubunu sağ bırakıyordu.



Arkasında kalanlardan dolayı içi rahat olarak 23 Şubat 1638'de Üsküdar'daki ordusunun başına geçti. Üzerinde Hz. Muhammed dönemi Arap savaşçılarının kıyafeti vardı. Atı tamamen zırhlara bürünmüştü. Başında kırmızı bir türbanla sarılı çelik bir miğfer taşıyordu.

Sanki bütün imparatorluk silahlanmış, padişahlarını izliyordu. İlk seferde olduğu gibi cellatlar, ordunun konakladığı her yeri kana buluyorlardı. Masumluk, hükümdarın zalimce kaprisini önleyemiyordu. İznik'e vardıklarında İstanbul'dan gelen bir ulak padişahın bir çocuğu olduğunu müjdeledi. Ancak çocuğun cinsiyetini bilmeyen ulak, kendisine sorulunca "erkek" demekten çekinmedi. Arkadan yetişen ikinci bir ulak çocuğun kız olduğunu bildirince, ilk ulak cinsiyette yanıldığı için kazığa oturtuldu.

Meşhur nüktedan Nasreddin Hoca'nın memleketi Akşehir'de, padişah bir çeşme başındaki mermere birkaç satır yazdı. Ilgın'da daha önce başkaldırmış olan bir derviş işkenceyle ölüme mahkûm edildi. Konya'da gece denetimi yaparken eski Sadrazam Receb Paşa'nın hizmetkârlarından Zaptiye Ağası Hüsrev, başına geleceklerini sezdiğinden silahlarını da yanına almıştı. Nitekim, çavuşlar kendisine doğru ilerlemeye başlayınca, bir hançer darbesiyle çadırı yırttı ve gecenin karanlıklarına karıştı.

Hekimbaşını Kendi İlaçlarıyla Öldürdü

Emir Fahreddin'den sonra Dürzilerin başına geçen yeni emir, Sultan Murad'ın ayaklarına kapandığı sırada başı vuruldu. Halep'te Karahisar sancakbeyi, padişahın silahtarlarından genç bir Rum köleyi çaldığı için idam edildi. Nizip'te aynı silahtar, Hekimbaşı Emir Çelebi'nin hastaları için hazırladığı afyonları kendi zevki için de kullandığını padişaha ihbar etti. IV. Murad ansızın hekimbaşının ya-

IV. Murad

nına giderek koynunda sakladığı afyon kesesini göstermesini istedi. Hekimbaşı bu afyonun hastalar için hazırlanan zararsız bir ilaç olduğunu söyledi. İnsafsız padişah bunun üzerine, "Mademki zararsız bir ilaç, iç bakalım" dedi.

Emir Çelebi birkaç hap aldı, daha fazlasının zehir gibi etki göstereceğini söyleyerek kesenin ağzını kapattı.

Zalim olduğu kadar şakacı da olan hükümdar, hekimbaşından kesedeki bütün hapları içmesini istedi. Zehrin etkisini ortadan kaldıracak bir panzehir almasını önlemek için kendisiyle bir satranç partisine oturmasını buyurdu.

Oyun boyunca hekimbaşını süzen Sultan IV. Murad, zehirin yavaş yavaş kurbanının zekâsını nasıl etkilediğini inceliyordu. Üçüncü oyunda bitkinlikten yere yuvarlanan Emir Çelebi ölüm halinde çadırına kaldırıldı. Hizmetkârları iyileştirici ilaç içirmek için boşuna çabaladı. O hepsini geri çevirerek, "Böyle bir padişah ve Silahtar gibi düşmanlarımız varken, her gün tehdit altında yaşamaktansa bir kere ölmek yeğdir" dedi.

Afyonla zehirlenmede ölüm demek olan bir kâse buzlu şerbeti içti ve son nefesini verdi.

Birecik'te Sultan Murad, Fırat'ı kayıklardan yapılmış köprüler üzerinde aştı. Kuşatma için gerekli toplar ve yiyecekler sekiz yüz parçalık küçük bir donanma tarafından taşınıyordu. Tütün içen Arapların ayakları ve elleri baltalarla kesildi.

Cülab'da, böyle acımasız bir hükümdara boyun eğmeye zorlanan sadrazam, istemeyerek alet olduğu suçların günahıyla birlikte can verdi.

Sultan IV. Murad'ın Bayram Paşa'nın ölümüne üzülüp ağladığı söylenir. Musul Beylerbeyi Tayyar Paşa sadareti devralmak üzere ordugâh'a çağırıldı.

Padişahın dalkavukları, hükümdarın yanında daha etkili bir otoriteye sahip bir adamın yönetimi eline geçirmesine karşı çıkıyor, tanınmamış ve çekingen bir adamın işbaşına gelerek kendi dediklerini yapmasını istiyorlardı.

Bağdat'ın Anahtarları

Musul'da, ülkesinden yeni gelen Hindistan elçisi, efendisinin armağanlarını ve kutlamalarını sundu. Armağanlar arasında değerli taşlarla süslenmiş elli bin duka altını değerinde bir kemer ile ok ve kılıç darbelerine karşı dayanıklı olduğu ileri sürülen bir kalkan vardı. Kalkan fil kulağından ve gergedan derisinden yapılmıştı. Kuvvetini ve silahlarını denemek isteyen Sultan Murad, kalkana baltasıyla vurdu ve ikiye böldü. Kırık kalkanı Hindistan'a iade etti.

İstanbul'dan hareket edildiğinin yüz doksan yedinci günü, Osmanlı ordusu Bağdat'ın kulelerini ve surlarını görebildi.

Sultan IV. Murad'ın otağı, Dicle kenarlarında İmam-ı Azam'ın türbesinin[11] yakınına kuruldu.

Ertesi gün üç yüz bin kişi tarafından kazılan siperler göğe korkunç bir toz bulutu kaldırdı. Vezirlerden ve paşalardan her biri kentin kapılarından, kalelerinden birine saldırma buyruğunu aldı. Zafere ve

11 Ebu Hanife'nin türbesi Bağdat'ın dört kilometre kadar kuzeybatısında Azamiye kasabasındadır.

ödüle karşı duyulan istek askerin çabasını artırıyordu.

İran Şahı Safi, Bağdat'ı kurtarmak için yaklaşıyordu. Dicle kıyılarındaki ilk çatışma Osmanlılar için feci oldu. Sultan Murad, çukurları doldurtmakta ve genel saldırı emrini vermekte yavaş davrandığı için sadrazama bir hayli çattı.

Tayyar Paşa, "Sana Bağdat'ın, bana da ölümün nasip olmasını Tanrı'dan dilerim" diye yanıt verdi.

Ertesi gün genel saldırı emri verildi. Zafer ya da şehitliğe hazırlanan üç yüz bin askerin duaları gecenin karanlığını bölüyordu.

Şafak sökerken, "Kerim Allah" nidası bütün birliklere saldırı işaretini vermiş oldu. Ordu, surların üzerine dalgalar halinde çıkıyordu.

Önünde surlarda, arkasında Sultan Murad'ın çadırında ölümle karşı karşıya kalan sadrazam, elinde kılıcı gediklerden biri üzerinde yiğitçe dövüşüyordu ki, atılan bir kurşun alnından girip, ensesinden çıktı ve onu cansız yere yıktı. Sadrazamın cesedini çukurun kenarına bırakan askerleri, ölü bile olsa başlattığı savaşı yönetmesini istiyorlardı.

Sadrazamın şehit olduğunu gören Sultan IV. Murad, "Ah Tayyar, sen Bağdat gibi yüz kaleye bedeldin!" diyerek üzüntüsünü gösterdi. Sonra yanındaki kaptanıderyaya dönüp, eline devletin mühürlerini tutuşturarak, "Haydi, güvenime layık olduğunu göster. Bağdat'ı bana sen teslim edeceksin" dedi.

Tayyar Paşa'nın ölümü üzerine biraz yavaşlamış olan ordu, yeni sadrazamını başında görünce yeniden ileri atıldı.

Öğleyin Dicle'nin akış yönünde esmeye başlayan rüzgâr, istihkâmlardan tüten dumanları dağıtmadan önce, Osmanlı toplarının surlarını yerle bir ettiği Bağdat, Safeviler tarafından boşaltılmıştı.

Padişah ile Bağdat'ın komutanı arasında onurlu bir görüşme yapıldı. Kentin anahtarlarını altın tepsi içinde alan Sultan IV. Murad, "İsteyenler kenti terk edebilir" dedi.

Fakat bu surlar önünde bunca arkadaşlarının, akrabalarının şehit olduğunu gören askerler, hükümdarları kadar iyi yürekli davranmadı. Safevilerin kentte vuruşmaya başladıklarını ileri sürerek, akşama kadar kenti yağmaladılar, yaktılar, tutsakları ve halkı öldürdüler.

"Attan Ürken Ona Binmesin"

Kargaşalık o kadar yoğun, kıyım o kadar kanlıydı ki, Bağdat'ta olup bitenleri öğrenemeyen Sultan Murad, içoğlanlardan birini kente yollamak zorunda kaldı. Geri dönen çocuk, Safevilerin iç kalede toplandıklarını, umutsuzluk içinde korkunç bir savunma verdiklerini, silahtar da dahil olmak üzere birçok paşanın şehit düştüğünü haber verdi. Padişah, Birecik'te döktürdüğü toplardan birkaç tanesini hemen iç kaleye sevk etti ve kalenin kapıları yerle bir edildi.

Bağdat garnizonunu oluşturan seksen bin Safevi Türkünden geri kalan otuz bin asker, açılan kapıdan dışarı fırladı. Irmağı aşan askerlerin bir bölümü sazlarla kaplı araziye sığındı, öteki bölümü kayalıklardaki kovuklara gizlenmeye çalıştı.

Fakat peşlerine düşmüş olan Mısırlı tımar askerleri hepsini yakalayarak kılıçtan geçirdi. Bağdat cephaneliği barutların ateş almasıyla havaya uçtu.

Bu kazada bir suikast arayan Sultan Murad, bütün Bağdatlılara karşı bir ferman çıkararak, evinde Şii konuğu olanların hemen bu konuklarını öldürmelerini, aksi takdirde idam edileceklerini duyurdu.

Kentte ele geçen bin kadar Safevi Dicle kıyılarında padişahın gözetiminde idam edildi.

Sultan IV. Murad Bağdat'tan dönerken, mezhep ayrılığının körüklediği öç duygularıyla kırk bin Safevi'nin daha öldürülmesine neden oldu. Bağdat'ta Küçük Hasan Paşa komutasında on bin kişilik bir Osmanlı garnizonu bırakıldı. Hiçbir savaş Safeviler için Bağdat'ın bu utanç verici teslimi kadar kana mal olmamıştı. Korkaklık yerine cesareti tercih eden milletler çok daha az kan kaybeder.

Sultan IV. Murad, Bağdat'ı terk ederken Safevi şahına hakaret dolu bir mesaj yolladı:

"Eğer adam isen kendini göster. Çünkü tahta sahip olduklarını ileri sürenlerin surların arkasına saklanması doğru olmaz. Attan ürken ona binmesin. Çeliğin parlaması kimin gözünü kamaştırıyorsa o kılıç kuşanmasın. Ezelden beri yazılı olan daima doğru çıkar."

IV. Murad'ı Sefahat Yıktı

Sultan IV. Murad'ın başkente dönüşü, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a girişini anımsatacak kadar parlak oldu. Osmanlılara gurur, öç ve devlet ile dinin kalesinin anahtarlarını getiriyordu.

Bütün sefer boyunca dehasıyla manen oğlunun yanında olan Kösem Sultan, tekerlekleri gümüşle süslü bir araba içinde padişahın önünden gidiyordu. Atının yanında zincire vurulmuş elli Safevi komutanıyla Sultan IV. Murad, üzerinde İran zırhı, omuzlarında pars kürküyle ilerliyordu.

Padişahın kazancı sadece Bağdat'ın fethi olmamıştı.

Sadrazam Mustafa Paşa, İran'la bir barış antlaşması imzalamıştı. Bu olumlu anlaşmaya göre Babıâli, İran'ın Bağdat üzerindeki haklarından vazgeçmesi karşılığında Revan'ı Safevi Devleti'ne bırakıyordu. Padişahın yokluğu sırasında başkenti doğruluk içinde yönetmiş olan Kaymakam Mehmed Paşa, ödül olarak boğduruldu. İdamına mazaret olarak, Eflâk voyvodasının azli gösterildi.

Şan ve barış IV. Murad'ı tekrar gençlik yıllarının günahları içine attı. Eski Safevi komutanı Emir Gûne'nin yalısındaki eğlenceler sık sık padişahı oraya çekiyordu. Rezil bir sefahat ile sarhoşluklar, iki seferin tüketemediği kudreti söndürmeye yetti. Sefil bir yaşamın getirdiği hastalık kudretli hükümdarı yirmi sekiz yaşında yakaladı. Yaşamının son anlarında kardeşlerinin sonuncusu olan İbrahim'in idam edilmesini buyurdu.

Kösem Sultan buyruğun yerine getirildiğini söyledi. Fakat Sultan Murad cesedi görmekte ısrar ediyordu. Ölürken mezara beraberinde sürüklemek istediği kardeşinin cesedini görmekteki ısrarları çeşitli bahanelerle baştan savılıyor-



IV. Murad'ın cesedinin gösterilmesi.

du. Fakat o kendi gözleriyle idamın yerine getirilip getirilmediğini anlamak için yatağından doğrulup hareme gitmek istedi. Ancak bitkin bir halde silahtarın kollarına düştü. Ölürken, idamın yerine getirildiğini sanıyordu.

Yaşamı Öçle Doluydu

IV. Murad, eğer zalim bir hükümdar olmasaydı, büyük bir devlet adamı olurdu.

Kişiliğinde kahraman ile celladı birleştirmişti. Zulmü, çocukluğunu baskı altına alan, milletin onuruna dokunan ve pek çok kana mal olan yeniçeriler ile sipahilerin başıbozukluğundan ileri gelmiştir. Askeri yönetimlerin egemen olduğu ülkelerin talihsizliği olarak, bin zalimi ezmek için kesinlikle bir zalim çıkar.

Yaşamının son yıllarında değişen yüz ifadesi, saltanat döneminin sertliğini anlatır gibiydi. Çağdaşı olan Safevi şairleri onu kısa bacaklı, kalın gövdeli, iri mafsallı eski güreşçilerine benzetirler.

Bu şairler Sultan IV. Murad'ı şöyle tarif ederler:

"Saçları ve sakalı gür ve karadır. Kirpikleri oynak bir alevin kaynağına benzeyen gözleri üzerine korkunç bir gölge düşürmektedir. İki gözü arasında daima ölüm oku atmaya hazır gerili iki yay gibi duran derin düşünce ürünü iki kırışık vardır. Bir sözü üzerine binlerce kelle vurulurdu. Güçlü kolundan çıkan ok, tüfekten atılan mermi kadar uzağa giderdi. Savurduğu cirit iki parmak kalınlığında levhaları delerdi. Zevkleri de mizacı gibi sert ve vahşiydi."

Şimdi de Osmanlı tarihçilerinin kalemlerinden IV. Murad'ı tanıyalım:

"Fırtına yaklaşırken bütün kuşlar nasıl yaprakların altına siner ve cıvıltılarını keserse, onun korkunç görünümüyle birlikte çevresi derin bir sessizliğe gömülürdü."

Osmanlı tarihçileri, şöyle devam ediyor: "Huzurunda işaretlerle konuşma ihtiyacı meydana geldiğinden, saltanat döneminde dilsizlerin işaret lisanı en mükemmel biçimine kavuşmuştur. Göz kırpma, çeşitli dudak hareketleri, dişlerin ve parmakların şakırtısı sözün yerini almıştı."

Ünlü Hasan Sabbah'a[12] bile böylesine çaba ve özveriyle hizmet edilmemişti.

Bir gün elinde tuttuğu kâğıdı balkondan düşüren Sultan Murad'a, kâğıdı getirmek isteyen içoğlanları öylesine bir yarışa girişmişlerdi ki, içlerinden biri merdivenlerden yuvarlanarak bacağını kırdı, fakat kâğıdı hükümdarına eriştirdi. Ölüme kadar varabilecek bu özveriye dikkat eden padişah, genç hizmetkârını devlette önemli mevkilere yükseltti.

Önceleri haklı ve politik nedenlere dayanan sertliği, sonradan tamamen hedefini şaşırıp hezeyan haline geldi. Paşalardan birinin oğlu bir gün sarayın duvarları dibinden atıyla geçerken, Sultan Murad tarafından görülmüştü, IV. Murad, attığı okla genci öldürmüştü. Sevdiği bir müzisyen, İran müziği çaldı diye idam edilmişti.

Bağdat'ta ele geçirilen ve ölüme mahkûm edilen ünlü Safevi müzisyeni Şahkulu, Sultan Murad'ın huzurunda müzik çalmaya çağrılmıştı.

Müziğe başlamadan önce padişaha hitap eden Şahkulu şöyle dedi:

"Yaşamım bağışlansın diye çalmıyorum, benimle beraber ölecek olan sanatın değerini göstermeye çalışıyorum."

IV. Murad, çok güzel olan üç bestesini icra eden Safevi müzisyeni öldürmeye kıyamadı ve onu korumasına alarak İstanbul'a götürdü.

O sıralarda İstanbul'da yaşayan İtalyanlardan biri, Sultan Murad'ın diktatörlük üzerine deneyimini artırmak için sürekli ve düzenli bir şekilde Machiavelli'nin kitabını okuduğunu söylemiştir.

IV. Murad'ın en sevdiği sözlerden biri olan, "Öç gecikir, fakat asla yaşlanmaz" özdeyişi ünlü İtalyan yazarının teorilerinden çok önce ortaya atılmıştır.

Zalim olarak dünyaya gelinir, zulmün mahiyeti öğrenilmez, kendiliğinden izlenir.

Sultan Murad'ın kin duymak ve öç almak için bir ustaya ihtiyacı yoktur.

Bütün yaşamı bir öç olmuş, politikası daima öç alma üzerine kurulmuştur.

Saltanat dönemi sırasında imparatorluğun sahip olduğu şatafat pek göz kamaştırıcıydı. Som gümüşle süslü yemlikleri ve yularları olan dokuz yüz küheylana sahipti. Av, koşu ve savaş atı olarak sınıflandırılan atlarının her biri için soykütüğü düzenlenmişti.

12 İran'da 1090 yılında ortaya çıkan gizli tarikatın kurucusudur. Şii-İsmaili tarikatının üyelerine "Haşhaşiler" adı verilir. Hasan Sabbah Mısır'da Nizar ibn ül Mustansir'in tarafını tuttuğu için yandaşlarına Nizariler denir. İran'a döndükten sonra Kazvin yakınlarındaki Alamut Kalesi'ni bir baskınla ele geçirdi (1090). Tarikat mensuplarına özel bir görev verildiği zaman haşhaşla sarhoş edilirlerdi. Böylece bunların yumuşakbaşlı, kendini feda etmeye hazır olmaları sağlanırdı. Aldıkları özel görev çok zaman hasımlarının başkanlarının öldürülmesiydi. 1092'de Melikşah'ın veziri Nizamülmülk, 1152'de Trabluslu Raymond, 1192'de Conrad de Monferrat böyle öldürülmüşlerdir. Selahaddin Eyyübi de aynı biçimde öldürülmek istenmişti. Haşhaşiler, Batıni ya da din sapkını anlamına gelen "malâhida" adıyla da anılırdı.

Padişah seferlere çıktığı zaman eşyalarını taşımak için sekiz yüz yük atı kullanılırdı. Maiyetinin eşyaları için beş bin deve daima hazır beklerdi. Altı yüz deveye, imparatorluğun nakit para hazinesi yüklenirdi.

Sekiz yüz katır köleleri ve çadırları taşırdı. Saraydaki içoğlanlarının her birine otuz soylu at verilmişti.

En parlak dönemlerinde bile Pers imparatorları, Asya'nın gözünü bu derece kamaştıramamıştı. İmparatorluğun bilgeleri bu görkemli dönemde çöküşün izlerini görüyorlardı.

IV. Murad bu tantanalı yaşayışın eleştirilmesine izin vermişti. Divan üyelerinden düşünür bir adam olan ve Doğu'nun Montesquieu'sü sayılan Göriceli Koçi Bey,[13] Osmanlıların çöküş nedenlerini dile getiren çok değerli bir kitap yazmış ve onu padişaha sunmuştu.

Kitabında padişaha eski geleneklere dönülmesini öğütlemiş, bazı geleneklerin ise yanlışlarını göstermişti. Çağlarının ve ırklarının sınırlı ufuklarını aşıp da önyargısız tavsiyelerde bulunan insanlar pek azdır.

Göriceli Koçi Bey'in tavsiye ettiği ve Sultan Murad tarafından kabul edilen iki yararlı öğüt şunlardır:

Eyaletlerde aşırı bağımsızlığa sahip beylerbeyilerin otoritelerinin sınırlanması o zamanlar sayıları iki yüz bine yaklaşan ücretli ve sürekli kapıkulu askerlerinin ıslahı ve orduya örnek olacak bir birliğin kurulması.

Sultan Murad'ın ıslah etmeye çalıştığı bu iki kurum çöküşün etkilerini yavaşlatmıştır.

Fakat padişahın otoritesinin yeniden ihya edilmesi sırasında erdem yerine tehişin kullanılması ancak kanla yoğrularak gerçekleşmiştir. Kılıç ve kement devletin tek ve en önemli damarları olmuştur.

Diktatörlere ihtiyaç duyan milletler çok talihsizdir.

13 Türk yazarı (XVII. yüzyıl). I. Ahmed ve IV. Murad dönemlerinde sarayda, Enderun'un çeşitli odalarında hizmet etti. IV. Murad zamanında hasodaya alındı. Padişahın musahibi oldu. 1631'de IV. Murad'a sunduğu risalesiyle saygınlığı arttı. Sultan İbrahim zamanında da aynı görevde kaldı. Bu padişaha da bir risale sundu (1640). Emekli olduğu zaman Görice'ye çekildi. Burada öldü. IV. Murad'a sunduğu risalede Osmanlı Devleti'nin gerileme nedenleri, olaylara ve rakamlara dayanılarak açıklanır. Sultan İbrahim'e sunulan ikinci risalede yönetim, maliye ve askerlikle ilgili bazı sorunlar ve saray örgütünün teşrifat yöntemleri ile saray halkının konuşma biçimleri yer alır.

24. BÖLÜM

İki Hanım Sultan ve Bir Şehzade

Haremin karanlıklarında korkudan büzülmüş kalmış iki kadın ile bir çocuk vardı. Bunlar, ortalığı saran dehşet yüzünden zalimce gerilmiş olan imparatorluğun yaylarını gevşeteceklerdir. Hem de haddinden fazla bir serbestliğe kadar...

Bu kadınlardan ilki, güzelliği, nesil verme yeteneklerinin geliştirdiği ihtiras ile iki saltanat dönemi boyunca gerçek bir imparatoriçe olan ve üçüncü bir dönemde de, Sultan İbrahim'in adı altında devleti yönetebilecek güce sahip bulunan, Sultan I. Ahmed'in eşi ve Sultan IV. Murad'ın annesi Kösem Valide Sultan'dı. İkinci kadın ise Kösem Sultan tarafından, oğluna eş olarak verilmek üzere eğitilmiş, bir süre hükümdarın kalbini kazanmış, sonra ihmal edilmiş, fakat her zaman sayılmıştı. Ancak kayınvalidesi gibi zekâ ve mizac üstünlüğü gösterememiş, daima valide sultanın mutlak egemenliği altında kalmıştı. Bu kadın da, Rus asıllı Hatice Turhan Sultan'dı. Sultan İbrahim'in eşi ve henüz beşikten çıkmış olan Şehzade Mehmed'in annesiydi.

İradesini Annesine Teslim Eden Padişah

Valide sultanın son oğlu olan Sultan İbrahim, IV. Murad'ın ölümüyle tahta geçmiş, daha önce gördüğümüz gibi valide sultanın koruması ve hilesiyle yaşamını kurtarmış ve daima annesinin elinde uysal bir oyuncak olmuştur. Bir köşede unutulmaktan başka bir dileğe sahip olmadan haremin yalnızlığında büyümüş, budala amcası Sultan Mustafa'nın sürekli idam kararlarına ve daha sonra yaşları büyüdükçe taht üzerindeki rekabetleri de artan kardeşlerinin boğdurulmasına tanık olmuştu. Zalim hükümdarın kuşkularını çektiği için er geç gözden çıkarılacağını anlamıştı.

Haremdeki kargaşa sırasında, idam fermanının hazırlandığını öğrenmiş, bazı haremağaları ile annesinin daire-

sinde bir odaya saklanmıştı. Dışarıdaki her gürültüyü dilsizlerin koşuşmasına benzetiyor, her an Sultan IV. Murad'ın çıkagelerek saklandığı yeri bulacağını sanıyordu.

Vezirlerin, içoğlanların ve bostancıların "padişahım çok yaşa!" haykırışlarıyla koridorlarda koşuşmalarının, kendisini dışarı çıkartıp boğdurmak için düzenlenmiş bir hile olduğunu sanıyordu. Kapısını çalıp da, IV. Murad'ın öldüğünü ve kendisini padişah olarak ilan ettiklerini bildirmelerine rağmen annesinin doğrulamasını bekleyeceğini söylüyordu. Valide sultan hemen koşup geldi. Ancak annesinin bile sesi yaşamı için uygun bir güvence olarak gözükmedi.

Saklandığı delikten dışarı çıkması için Sultan Murad'ın cesedini getirip köşkün penceresinden göstermek gerekti. Ağabeyinin cesedini görünce kendisinin yaşadığını anladı. Nihayet kapının kilitlerini açtı, vezirler ayaklarına kapandı.

Kutlamaları ve annesinin kucaklamalarını kabul ettikten sonra ağabeyinin bir kefene sarılı cenazesinin saraya taşınmasına yardım etti. İki kez yaşamını borçlu olduğu annesine kendi adına hükmetme olanağını verdi.

Kösem Sultan'ın, IV. Murad'ın son dönemlerinde durmadan destekleyerek yükselttiği Kemankeş Kara Mustafa Paşa, cesareti, doğruluğu ve hizmetleri sayesinde basit bir yeniçeriyken imparatorluğun en yüksek mevkilerine gelebilmişti. Kara Mustafa Paşa erdemleri sayesinde daima bulunduğu makama layık olmuştu. Ancak kendi iradesinden üstün bir iradenin itmesiyle iş yapmaya alıştığı için, bir egemenliğin başı değil, eli olmaya daha yatkındı.

İradesini daima annesine teslim etmeye alışkın olan Sultan İbrahim, egemen olma isteği duymuyordu. Hapisteymiş gibi yaşayan şehzadelere tanınan tek eğlence olarak haremin sefahat âlemleri yüzünden bitkin düşmüştü. Annesiyle vezirleri, her cuma günü kendisine değişik ülkelerden yeni cariyeler sunuyorlardı. Tahrik edici kokular Sultan İbrahim'in güçsüzlüğünü yenmiş, saltanatın ilk yılında iki erkek çocuğa sahip olmuştu.

Yine Kelleler Uçuruluyordu

Don Kazaklarının en önemli kalelerinden biri olan Azak'a bir öç seferi yapıldı ve kent baştan başa yakıldı. Kırım Hanı Mehmed Giray bu sefer için yüz bin kişilik bir ordu vermişti. Osmanlı ordusu serdarı Sultanzade Semin Mehmed Paşa, Azak Kalesi'ni eline geçirdi. Kaleyi, Don Kazaklarına ve müttefikleri Ruslara karşı tahkim ettirdi.

Bu başarılı seferin kendisine sağladığı otoriteden yaralanmak isteyen sadrazam, IV. Murad'ın gözdeleri arasında bulunan silahtarın zalimliklerini ve hırsızlıklarını ödetme yoluna gitti. Peşinden yola çıkarılan kırk çavuş, Edirne yolunda silahtarı ellerine geçirdi ve idam ettiler. Zengin silahtara kızlarından birini vermeyi tasarlayan valide sultan, bu idamdan hiç memnun kalmadı ve öç almaya karar verdi. Aranılan fırsat, ileride kendiliğinden ortaya çıkacaktı.

Bu arada Halep Beylerbeyliği'ne atanan Nasuh Paşa, bunun bir tuzak olduğunu,

Halep'teki selefine daha önce kendi idam fermanının yollandığını öğrendi. Askerleriyle birlikte geri döndü, hükümetten öç alacağını ve başkentte isyan çıkaracağını açıkça söyledi. Başkente yaklaşması ve ortada dolaşan çeşitli söylentiler, son hükümdar döneminde zulümle bastırılan eski isyan tohumlarını harekete geçirmeye başladı. Sadrazam İstanbul'daki yeniçeri ve sipahileri Nasuh Paşa'nın üzerine gönderdi. Fakat bu kapıkulu askerleri İznik meydanında püskürtüldüler. Muzaffer olarak Üsküdar'a gelen Nasuh Paşa, sarayın karşı kıyısında çadırlarını kurdurdu. Çevresindeki dalkavukları her gün Sultan İbrahim'in zayıflığından söz ediyorlardı. Böylece kendisine sadrazamlık verileceğini umuyordu.

Dostları ve kâhyası tarafından ihanet gören Nasuh Paşa, hazırlanan tuzağa düştü. Bir avuç arkadaşıyla Boğaz'ın karşı kıyısına geçerek Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yla görüşmeye ve güya kendisine verilecek olan Rumeli Beylerbeyliği'ni almaya gitti. Karşı kıyıya çıktığı zaman kendisini bekleyen sadrazamın muhafızlarının kılıcından ancak Trakya'ya kaçarak kurtuldu. Birkaç gün sonra Rusçuk'tan Kırım topraklarına geçerken yakalandı. Zincire vurularak İstanbul'a yollandı ve adi bir suçlu gibi Atmeydanı'nda kafası kesilerek idam edildi. Bir zamanlar tehdit ettiği sarayın kapısına kanlı kafası asıldı. Sultan İbrahim'in Enderun'a alınan oğlu içoğlanların arasında büyümüş, ailesinin adını tekrar duyurmuş ve imparatorluğun en tarafsız, en gerçekçi tarihçilerinden biri olmuştur. Hayret ve memnuniyetsizlik göstermeden babasının idam edilme olayını anlatmıştır. Osmanlılarda kadercilik görüşünün öç duygusunu bu derece bastırdığının seçkin bir örneğini vermiştir.

Nasuh Paşa'nın suç ortaklarından ve komutanlarından Zülfikâr Paşa da Divan'ın benzer bir oyununa kurban gitti. Kıbrıs Beylerbeyliği'ne atandığı sırada, onu adaya götürecek donanmanın amirali idam fermanını almıştı. Ziyafet bahanesiyle paşayı gemisine davet etti, yemeğin ortasında ölüm buyruğunu okudu. IV. Murad dönemini hatırlatan bu idamlar, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın değil, tamamen haremin politikasının sonuçlarıydı. O, sadece verilen buyrukları yerine getiriyordu.

Haremin Odunları Sadrazamın Başını Yedi

Valide sultanın gizli konseyi olan üç kişi, onun adı altında saltanat sürüyordu. Bunlar zarif, fakat hafif bir adam olan Sultanzade Semin Mehmed Paşa, Sultan İbrahim'in silahtarı Yusuf Paşa ve Cinci Hoca lakabıyla tanınan Safranbolulu Hüseyin Efendi'ydi. Padişahların hocalığını yapan bu kişiler belirli bir rütbeye sahip olmasalar da, öteki kişilerin üzerinde egemenliğe sahipti.

Cinci Hoca'nın sihir ve hekimlikte ün sahibi olması, öğrencisine güç veren ilaçları sağlaması, padişahın birinci derecede sevgi ve ilgisini kazanmasına neden olmuştu.

Kendisine danışılmadan damat adayı silahtarın idam edilmesinden beri Kösem Sultan, sadrazama karşı bu üç adamın nefretini kışkırtıyordu. Her geçen gün

bu kin, cariyelerin başı olan kâhya hatun tarafından canlandırılıyordu. Sadrazamın harem yönetiminde çok cimri davrandığını her yerde durmadan söylüyordu. Kadınlar tarafından yönetilen bir hükümdar için bu suçlamalar beterin beteri oldu.

Valide sultan ve üçlü ittifakla anlaşmış olan kâhya hatun, Sultan İbrahim'e sürekli olarak sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı çekiştiriyor, haremde yakacak odun bile kalmadığından yakınıyordu. Kışkırtmalara kanan Sultan İbrahim, o sırada toplantı halinde olan Divan'ın yarıda kesilerek sadrazamın hemen huzuruna çağrılmasını buyurdu. Huzura gelen sadrazama haremin ihtiyacı olan beş yüz araba odunun niçin hâlâ teslim edilmediği soruldu. Devlet işlerinin çokluğu yüzünden bu ufak sorunla uğraşamadığı için özür dileyen sadrazam, düşmanlarının bir hatasını yakalamak için fırsat kolladıkları bir zamanda ihtiyatsız davranarak padişaha bir ders vermeye kalkıştı:

"Padişahım, hepsi birden beş bin akçe bile etmeyen beş yüz arabalık odun için Divan toplantısını yarıda kesmek ve en önemli devlet işlerinin görüşülmesini aksatmak mı gerekirdi? Ben ki senin temsilcin ve gölgenim, neden devletin durumu, milletinin mutluluğu ve sınırlarının güvenliği hakkında bana soru sormuyorsunuz?" dedi.

Düşmanları tarafından padişaha ders ve hakaret olarak yorumlanan bu doğru sözler, Kara Mustafa Paşa'nın akıbetini düşünen dostlarını kaygılandırdı. İhtiyatsızlığını yüzüne vurdular. O ise şöyle yanıt verdi:

"Padişahı sevdiğim için gerçeği anlatmakta bir sakınca görmedim. Hizmet etmek yerine dalkavukluk mu yapmak gerekirdi? Dalkavukluk ve köle olarak yaşamaktansa, özgür ve namuslu olarak ölmek yeğdir!"

Bunun üzerine, üç kişi içinde en tehlikeli olan Yusuf Paşa'yı safdışı bırakmak için harekete geçti. Yanlarında bol para taşıyan sadrazamın adamları kışlalara giderek yeniçerileri, isyan işareti sayılan ve yeniçeri ağasını zor durumda bırakan, pilav yememeye teşvik ettiler.

Bu çabalar Yusuf Paşa'nın kışla içindeki casusları tarafından ortaya çıkarılınca, üçlü anlaşma somut kanıtlara dayanan bir şikâyet nedeni bulmuş oldu. Sadrazamın atılgan davranışlarını haber alan Sultan İbrahim, din adamları arasında saygın kişi olan mollalardan birine nasıl davranacağını sordu:

"Lalamı idam ettirirsem halk benden memnun kalır mı?" Molla "Allah'a şükür, kullarının boyunları öfkenizin ağırlığını çekecek kadar kuvvetli değildir. Padişahım, hepsinin boynu senin önünde başları üzerinde sallanan kılıcının kadar incedir. Sadrazamın idamı onları sevince boğacaktır" diye yanıt verdi.

Bostancıbaşı Emri Anlamadı

Bunun üzerine Sultan İbrahim Divan toplantısını izledi ve bir süre sonra kendisini gözlerden gizleyen altın kafesin kenarına birkaç kez vurdu. Bu işaret üzerine Divan toplantısı bitti ve dağıldı. Sarayda tek başına kalan Sadrazam Kara Mustafa Paşa, padişahla gizli ve önemli devlet sorunlarını görüşmek üzere

Hünkâr Dairesi'ne doğru ilerledi. Dilsizler içeri girmesini önledi. O da kaygı içinde kendi dairesine çekildi ve son duasını yapabilmek için koynuna bir Kuranıkerim soktu. Padişah, dairesinde düşünceli ve kararsız bir biçimde dolaşıyordu. Alışılmamış bir biçimde sadrazamın birden içeri girmesi onu şaşırttı.

Sesinde ve bakışında öfkenin izleri okunacak bir biçimde, "Lala, senin böyle davet edilmeden, babanın evine girer gibi huzuruma girmeni uygun bulmuyorum!" diye haykırdı.

Sonra sadrazamın yeniçerilerin huzursuzluğu üzerindeki düşüncelerini anlatan konuşmasını bitirmesini beklemeden, "Yalan söylüyorsun, hain! Bu isyanı kışkırtan sensin. Devletin mühürlerine sahip olmaya senden daha layık birini bulacağım" diye kükredi.

Hazır bekleyen bostancıbaşıya dönerek, "Alın onu" diye bağırdı.

Bostancıbaşı, padişahın sadrazamın üzerinde taşıdığı mühürleri mi, yoksa kellesini mi alması için buyruk verdiğini anlamadı. Buyruğu en az zararlı olacak biçimde yorumladı ve mühürleri Kara Mustafa'nın elinden aldı. Bu yanlış anlaşılmanın sayesinde yaşamını kurtaran eski vezir hemen sarayına döndü. Arkasında cellatların ayak seslerini duymaktan korkuyordu. Hareminin damından kaçtı. Arka taraftaki bir caminin avlusundaki saman yığınları arasında gizlenerek geceyi bekledi.

Bu arada bostancıbaşı sadrazamdan aldığı mühürleri padişaha götürdü, birden hiddetlenen padişah, "Kulakları ve zihni sağır adam! Mühürleri değil, o adamı istiyorum. Git, derhal o hainin başını getir!" diye bağırdı.

Bu buyruk üzerine beş yüz bostancı sadrazamın evini sardı ve kapıları zorlayarak içeri girdi. Kadınların dairelerine kadar paşayı araştırdılar, ama kurbanlarını bulamadılar. Fakat sarayın damına çıkan bir bostancı komşu avludaki saman yığınları altında bir kıpırtı olduğunu fark etti. Hemen arkadaşlarıyla oraya koştu. Kılıcıyla samanları karıştırırken, kaçak sadrazamı ortaya çıkardı.

Kara Mustafa Paşa, kılıcını çekerek boşuna kendini savunmaya çalıştı. Bağlanarak Hocapaşa Meydanı'na götürüldü ve Karaali Çeşmesi kenarında boğularak idam edildi.

Kudüs'teki Kutsal Yerlerin Koruması Rumlara Bırakıldı

Sultanzade Semin Mehmed Paşa, felaketini hazırladığı adamdan sadrazamlığı devraldı. Şekerpare Hatun adındaki musahibesi,[1] Sultan İbrahim'in kalbinde valide sultanın sahip olduğu etkinliği kendi lehine çevirmeye başladı.

Padişahı annesinden ayırmak isteyen Şekerpare Hatun, Sultan İbrahim'i Edir-

1 Padişahın yanında bulunan, sohbeti hoşa gidecek nitelikte olan kimse. Bu görevi yapan kadınlara "musahibe" denirdi. Burada adı geçen Şekerpare Hatun, Kara Musa Paşa'yla evlenmiş ve Sultan İbrahim'i etkileyerek kocasının önemli makamlara gelmesini sağlamıştır. Kara Musa Paşa vezır payesiyle yeniçeri ağası olduktan sonra sadrazamlığa bile atanmıştır. Ancak bu makamda beş gün kalabilmiştir.

ne'ye götürmek üzere Cinci Hoca'yla anlaştı. Padişahın etki alanlarının dışına çıkması üzerine kaygıya kapılan Kösem Sultan ile sadrazam, İstanbul'da isyan çıkmış gibi göstererek hünkârın acele başkente dönmesini istediler. Padişahın Edirne'ye yaptığı zevk ve eğlence gezisinde Selim ve Osman adında iki oğlu dünyaya geldi.

Kırım Hanı Mehmed Giray tahttan indirildi, yerine kardeşi İslam Giray geçti. Tahta geçişini sağlayan Sultan İbrahim'e teşekkürlerini bildirmek üzere saraya gelen İslam Giray, padişahı hırkasız ve sarıksız bir havuzun kenarında serinlemeye çalışırken gördü ve çok şaşırdı. Kendisine dönen Sultan İbrahim, "Dinle İslam, seni han yaptım! Bundan böyle de, ataların gibi dostlarımın dostu, düşmanlarımın düşmanı ol! Yaşın kaçtır?" dedi.

İslam Giray şu yanıtı verdi:

"Kırk yaşıma geldim, tutsak olarak geçen yıllarım yüzünden ilk kez ata bineceğim. Fakat ilk kez de olsa bana armağan ettiğiniz onur uğruna iyi hizmette bulunmak için savaş atımı iyi yöneteceğimi umuyorum. Kâfir Ruslar ve Lehlerle aramda sadece kılıcım olacaktır."

Rus Çarı Aleksey Mihayloviç, Sultan İbrahim'e elçiler göndererek tahta çıkışını kutladı ve dostluk bağlarının devam ettiğini belirtti. Çara yolladığı haberde Sultan İbrahim şöyle diyordu:

"Don Kazaklarını Karadeniz kıyılarında durdurmak ve Moskova çarlarının daima yaptığı gibi Kırım Hanlığı'na vergi ödemek görevinizdir."

Avusturya İmparatorluğu ile yapılan antlaşmanın koşullarına sadık kalmak isteyen Babıâli, Orta Macar ve Transilvanya Kralı Rakoczy'nin Yukarı Macaristan, Eflâk ve Boğdan üzerindeki tasarılarını desteklemeyi kabul etmedi. Avusturya Elçisi Czermin baronu İstanbul'a ülkesinin armağanlarını getirdi. Roma imparatoru olduğunu ileri süren imparatoru için Kudüs'teki kutsal mezarın anahtarlarını ısrarla istedi. Ancak her defasında geri çevrildi. Padişah bu istekler karşısında, Kudüs'teki kutsal yerlerin korumasının, Hz. Muhammed'in bizzat yaptığı bir anlaşma gereğince Rumlara devredildiğini ve ne pahasına olursa olsun bu anlaşmanın maddelerini bozmayacaklarını söyledi.

Dev Ermeni Kadını Sultan İbrahim'in Gönlünü Çaldı

Harem, padişahı öteki bütün işlerden daha fazla meşgul ediyordu. Kadınlar, kokular ve kürkler, yeryüzünde yarattığı cennetin en başta gelen zevkleriydi. Annesi, vezirleri, paşaları ve gözdeleri Sultan İbrahim'e kadın güzelliğinin kaynağı İtalya, Kafkasya, İran, Lehistan gibi ülkelerden cariyeler yetiştirmekte zorluk çekiyordu.

Durmadan sarayın kazanlarında kaynayan Arabistan'ın en güzel ve en tahrik edici kokuları, bütün Asya'da güzel kokuların fiyatını arttırmıştı. Haremde halı ve elbise niyetine kullanılan samur kürkün fiyatı ise her zamanki fiyatının on katına çıkmıştı.

Kokulu çiçeklere duyduğu zevk o kadar artmıştı ki, atalarının gelenek haline getirdiği balıkçılkuşu tüylerinden sorguç yerine, sarığının kıvrım yerlerine, saçlarına, kulaklarının arkasına çiçekler takıyordu. Bu kadınca görünüşü askerleri ve halkı çılgına döndürüyordu. Tamamı samurdan yapılmış, çok bol ve tene dokunuşu son derece okşayıcı bir elbise yaptırmıştı. Bu şehvet verici elbisenin düğmeleri, değeri on binlerce duka altını olan değerli taşlardan yapılmıştı.

Samur kürklerine düşkünlüğü nedeniyle Sultan İbrahim'in saltanat dönemine "Samur Devri" denilmiştir.

Kalabalık haremindeki kadınların süsü için yaptığı harcamaları hazine karşılayamadığı için, Ceneviz ve Venedik gemilerinin önünü kesip yüklerine el koymak için adamlarını görevlendiriyordu. Yeni bir eğlence bulunduğu zaman bir ötekini hemen bırakıyordu. Hareminden yalnızca uzun sefahat âleminin sonunda üzerine çöken hüznü savmak için çıkıyordu. O zaman da çalgıcıları, şarkıcıları, rakkaseleri ve soytarıları dinleyip izliyordu.

Gelenekleri çiğnemede Neron, Caligula[2] ve Sardanapal[3] gibi davranan Sultan İbrahim, en kaba eğlencelerinin yaratıcılarını ödüllendirmek için devletin ve ordunun en yüksek mevkilerini ayağa düşürüyordu.

En bayağı soytarılıklarıyla kendisini eğlendirdiğinden Ahmed adındaki bir Çingene'yi yeniçeri ağalığına, bir donanma eğlencesinde attığı fişeklerle gökyüzünde kadırga şekli çıkaran Rum Musluoğlu'nu kaptanıderyalığa getirmişti.

Kaprislerinin gözdeleri olan bu iki adam, kendilerine sunulan mevkileri büyük bir utanç duygusu altında kaldıkları için kabul etmediler.

Sanki zevk devletin tek önemli sorunuymuş gibi, kendilerini sefahata adamış adamları çevresine toplamıştı. Geceleyin onlarla, Yeni Saray'dan Eski Saray'a gidiyor, terk edilmiş kadınlar arasında yeni güzellikler aramaya koyuluyordu. O zamana kadar yedi erkek çocuk babası olmuş, haremindeki yedi kadını haseki sultan mertebesine çıkarmıştı. Bu kadınlardan her birinin ayrı bir dairesi, maiyeti, haremağaları, hazineden ödeneği, kayıkları, arabaları, köleleri vardı.

Henüz anne olmamış bir o kadar gözde cariyesine eyalet gelirleri kadar ödenek ayrılıyordu. Üstelik her birine tımarlar devredilerek cariyenin ilerde doğabilecek çocukları için devlet kapısında yüksek mevkiler hazırlanıyordu.

Sultan İbrahim, artık doğaüstü şeyler arıyordu. Bütün beden ölçüleri haddinden fazla büyük olan bir cariye bulunmasını buyurmuştu. Kâhya hatunun adamları Asya'nın en ücra köşelerine kadar dağılarak gayet iri, dev gibi bir kız bulmak

2 Roma İmparatoru (İS 37-41). Caligula tahta çıkışından sekiz ay sonra çıldırdı. Saltanatının son üç yılı büyüklük duygusu içinde geçti. Kendisine tanrı gibi tapılmasını istedi. Kendisini eğlenceye verdi. Kanlı çılgınlığı Roma halkının kendisine hepsini bir vuruşta kesebilecek tek bir baş gibi görmesine yol açtı.

3 Yunan yazarların sık sık sözünü ettiği uydurma Asur kralı. Bu yazarlara göre Asur'un son kralı olan Sardanapalos efemine bir tipti. Yine Yunanlara göre mezarında yoldan geçenleri yaşamın tadını çıkarmaya çağıran yazılar yazdı.

için çaba harcadılar. Sonunda, Asya'nın İsviçre'si sayılan Ermenistan'da istedikleri gibi bir kız buldular.

Sultan İbrahim bu doğaüstü yaratığa öyle delicesine bağlandı ki, bütün haseki sultanlar ile Kösem Sultan bile padişah üzerindeki etkilerinin tehlikeye girmesinden derin kaygıya düştü. Ermeni cariyeye tımar olarak Şam eyaleti verildi. Oğlunun tanrıçasını kutlamak ister gibi davranan Kösem Sultan, Ermeni hasekiyi sarayında düzenlediği bir eğlenceye çağırdı. Haremağalarına verilen gizli bir buyrukla Ermeni cariye boğduruldu. Padişaha da, "Çok fazla yemesinden dolayı çatladı" diye bir haber iletildi. Sultan İbrahim de, doğanın bir daha karşısına çıkaramayacağı bir güzellik anıtı için gözyaşı döktü.

Sümbüllü'nün Başına Gelenler

O zamanlarda kızlarağası, Sümbüllü adında bir hadımdı. Doğu'nun gelenekleri, padişahların ve paşaların saraylarında kadınlarla ilişkileri olan hadımlara, hanımlara izafeten çiçek adları verilirdi. Sümbüllü'nün de, Mısır firavunlarının, İran şahlarının, Bizans imparatorlarının ve Osmanlı padişahlarının bütün harem ağaları gibi kendine göre bir zevki vardı. Karnındaki bebeği doğurması yakın bir köle kadın satın almıştı.

Padişahın, Sümbüllü'nün dairesinde sık sık rastladığı bu köle kadının güzelliği ve zarafeti Sultan İbrahim'i öylesine büyülemişti ki, haseki sultanlardan Haticc Turhan Sultan'ın dünyaya getirdiği şehzadesi için sütanneliği yapmasını istedi. Padişah, oğlu Mehmed'in sütannesine öylesine hayranlık duyuyordu ki, köle kadının başkasından olan çocuğuna da kendi oğlu gibi yakınlık göstermeye başladı.

Bir yaz günü Sultan İbrahim, haseki sultanları ve çocuklarıyla eğlenirken, sütanneye karşı duyduğu kıskançlıktan dolayı Turhan Sultan köle kadına bağıra çağıra hakaret etti. Birden sinirlenen padişah, Turhan Sultan'ın çocuğunu aldığı gibi kuyulardan birine attı. Haremağaları tarafından zorlukla kurtarılan küçük şehzade, bütün yaşamı boyunca yaralanan alnında babasının hiddetinin izini taşıdı.

Hareme soktuğu köle kadın ve çocuğu yüzünden bir sürü karışıklığa neden olduğu için Kösem Sultan'ın öç almasından çekinen Sümbüllü, kendiliğinden kızlarağalığından çekildi. Bütün maiyetini bir gemiye bindirerek Mekke'ye gitmek üzere hareket etti. Fakat Girit'in kuzeydoğusundaki Kerpe Adası yakınında bir Malta kadırgası yollarını kesti, Sümbüllü cesaretle dövüştü.

Ancak sonunda şehit oldu. Bütün köleleri, bu arada o köle kadın ile çocuğu da şövalyelerin eline düştü. Hıristiyan olarak büyütülen çocuk, sonradan Aziz Dominik tarikatına girdi. Avrupa'da padişahın oğlu gibi kabul edildiğinden, İspanya ve İtalya'da Osmanoğlu anlamına "père Othman" adıyla tanındı.

Girit Seferi

Sarayda hüküm süren sefahat ve çılgınca hareketler Kösem Sultan'ın atılgan ve

erkekçe dehasını etkilemiyordu. İmparatorluğa yeni bir toprak eklemek hırsı ona Girit seferini ilham etti.

Girit Adası'nı elinde bulunduran Venedik'e küçüklüğünden beri düşman olan bir Dalmaçyalı, kaptanıderya olmuştu. Valide sultanın zihninde belirlenen bu seferi bıkmadan teşvik ediyordu. Doğduğunda adı Joseph Maskaovitch idi. Sonradan Yusuf Paşa olan bu Dalmaçyalı, Venediklilerin elinde bulunan Zara kenti yakınlarındaki Vrana'da dünyaya gelmişti. Annesi yoksul bir köleydi. Serüven dolu yaşamına Nadin Sancakbeyi Sinan Bey'in ahırında seyis olarak başlamıştı. İlk zamanlarda o kadar yoksuldu ki, beyin atlarını çıplak ayakla sürerdi. Venedik'ten gelip Dalmaçya'dan geçen saray mabeyincilerinden biri, çocuğun güzelliğine ve zekâsına hayran kaldı. Yanına aldı, İstanbul'a götürdü. Sarayda günde yedi akçeye kapıcılık buldu.

Sultan İbrahim bu genci fark etmekte gecikmedi, zekâsını olduğu kadar zarafetini de takdir etti ve annesinin de onayını alarak öldürülen silahtarı Mustafa'nın yerine atadı.

Her Dalmaçyalı gibi intikamcı, her dönme gibi çabalı, her sonradan görme gibi ihtiraslı olan Yusuf, uzun zamandan beri yurdunu ve ailesini inim inim inleten Venedik'ten öç almak için kaptanıderyalığa göz dikmişti.

Nihayet amacına erişti. Kösem Sultan gizlice hazırladığı sefer için onu kara ve deniz kuşatma birliklerinin serdarı yaptı. Sefere çıkmadan önce padişah onu henüz iki yaşında olan kızlarından Fatma'yla nişanladı. Beş yüz parça gemiden oluşan iki donanma, üzerinde yüz otuz bin askerle 30 Nisan 1645 tarihinde Girit Adası'nı fethetmek üzere Marmara'dan ve Selanik körfezinden ayrıldı.

Müze Gibi Ada

Jüpiter'in mezarı bulunan ve bu tanrının torunu dağ perisi İda'nın krallığı olan Girit'in Ortaçağ'da Batı dillerindeki adı Kandiya'dır. Modern Yunancada "Krete" ya da "Kriti" denir. Girit Adası, tarihte insanoğlunun madenleri işlediği en eski yerlerden biri olarak bilinir. Kentleri, köyleri, dağları ve çeşmeleri Antikçağın tanrılarının bir müzesi gibidir.

Toprağının verimi ile nüfusunun kalabalıklığı bu adayı ikinci bir Mısır yapmıştı. Giritliler, Asya'da pek çok krallığın sonradan kullandıkları ilk yasaları yapmışlardır.

Yurttaşlarının eşitliğini bir köleler sınıfı yaratarak kurmaya çalışan tek yanlı bir demokrasinin sonunda, ayrıcalıklara sahip bir soylular sınıfı ortaya çıkmıştı. Yunanlarla daima savaşmışlar, bazen yenmiş, bazen yenilmişlerdi.

Fakat Asya usulü bir yurtseverlikle Mitridat'ın Romalılara karşı kurduğu ittifaka girmişlerdi. Triumvirliğin[4] yaratıcısı olan Antonius'un komutası altında Girit'e karşı yapılan ilk Roma kuşatması, Giritlilerin savunması karşısında tamamen yok olmuştu. Gemilerinin direklerine asılan Romalı askerler, gemileriyle

4 Üç muhteris kişinin devlet yönetimini ele geçirmek için meydana getirdiği ortaklık. Roma Cumhuriyeti'nde iki triumvirlik vardı. Birincisi Sezar ile Crassus arasında kuruldu. İkincisinin kurucuları ise Octavianus, Antonius ve Lepidus'tu.

birlikte denizin dibini boylamışlardı.

Daha sonra Pompeius'un komutanlarından Metellus, Giritlileri boyunduruk altına alamadan Girit'i fethetmişti.

Yurtlarının işgal edildiğini görmek istemeyen soylular kitle halinde intihar etmişler, Roma boyunduruğundan kaçmak isteyen halk ise İda Dağı'nın erişilmez koyaklarına saklanmıştı. Girit halkı oradan Romalılara karşı bitip tükenmeyen bir savaş başlatmıştı. Octavianus'un galebe çalan diktatörlüğü üzerine Brutus ile Crassus Girit'e sığınmışlardı. Roma İmparatorluğu'nu paylaşan Konstantin, Girit'i ortağı Constance'a bırakmıştı. Araplar, adayı Bizans'ın elinden almış; Kudüs Kralı Baudouin de Arapların elinden kurtarmıştı. Cenevizliler de Baudouin'den devralmışlar; nihayet Venedikliler Cenevizlileri adadan kovarak egemenliklerini ilan etmişlerdi.

Üç yüz yıldır Venediklilere ait olan Girit, Kösem Sultan'ın isteği, Yusuf Paşa'nın çabasıyla başlatılan ve yirmi beş yıl sürecek olan kuşatmayla İslamiyetin hüküm sürdüğü üç kıtanın ortasında Hıristiyan kalesi olmaktan çıkacak ve Osmanlıların eline geçecekti.

Adanın askeri başkenti olan Hanya Kalesi üç ay süren zorlu bir direnmeden sonra Osmanlılara teslim oldu. Böylece Osmanlıların Girit üzerinde bir dayanak noktaları oluyordu. Hasan Paşa komutasında on iki bin kişilik bir garnizon oluşturularak, adanın öteki kentlerinin ve dağlarının fethi ileriki yıllara bırakıldı. Dönüşünde valide sultanın desteğine rağmen Yusuf Paşa ödül yerine ölüm buldu. Salih Paşa yeni sadrazam olmuştu. Yusuf Paşa'nın rekabetinden çekinildiği için o şekilde davranıldığı sanılıyordu. Yusuf Paşa'nın Girit'teki mahkûmları serbest bıraktırarak fidye paralarından servet sahibi olduğu ve otoritesiyle önemini artırmak için savaşı uzattığı ileri sürülüyordu.

İstanbul'a geldiğinde padişahın huzuruna çıkan Yusuf Paşa'ya hemen Girit'e dönmesi, aksi halde idam edileceği söylendi. Kışın deniz savaşları yapmanın ne demek olduğunu bilmeyen padişaha özürlerini anlatmaya çalışan Yusuf Paşa'nın idam edilmesi istendi.

Bostancıbaşı idam buyruğunun padişahın çok sinirli bir anında verildiğine dikkat ederek, Yusuf Paşa'yı hemen öldürmedi. Gözden düşen vezirlerin kapatıldığı bir köşke götürdü. Ne eski dostluk, ne padişah damadı unvanı, ne o gün bir oğlunun dünyaya geldiği haberi, ne de Hanya fatihliği Yusuf Paşa'nın efendisi tarafından bağışlanmasını sağladı.

Sultan İbrahim damadının idam edilmesinden sonra cesedini görmek istedi. Henüz soğumamış cesedin yüzüne bakan padişah, "Yazık olmuş, ne kadar güzel kırmızı yanakları var!" diye mırıldandı.

Hanya fatihinin sahip olduğu sanılan servetini ele geçirme ihtirası ölümüne neden olmuştur. Oysa, o dönem komutanlarında çok az bulunan bir doğruluğa sahip olan Yusuf Paşa, şanından ve yurdu için paha biçilmez değerde bir adanın fethinden başka bir şey getirmiyordu.

Servetinin hesabı çıkartıldığı zaman, som altından diye uydurulan sütunun, kırmızı benekli sarı Mısır mermeri olduğu anlaşıldı.

Elçi Sadrazamın Sözlerine Üzülüp Öldü

Girit'te hâlâ direnen ve Mora sahillerine çıkartmalar yapan Venediklilerden öç almak isteyen Sultan İbrahim, işi İstanbul'da yaşayan bütün Rumların ve Hıristiyanların katledilmesini istemeye kadar götürdü.

Bu kanlı buyruğun desteklenmesi için bir fetva çıkarılmasını istedi. Ancak Şeyhülislam Ebu Said Efendi, bu buyruğu desteklemeyi kesin olarak reddeti. Böyle bir katliam sonunda İstanbul'un nüfusunun önemli derecede azalacağını, hatta ekonomiye darbe vurulacağını belirtti.

Cinayetten çok İstanbul'un felaketine neden olma korkusu Sultan İbrahim'i bu eyleminden vazgeçirdi. Yalnız yabancı devletlerin elçilerinin Haliç'in karşı kıyısı olan Galata ile Beyoğlu mıntıkasında oturtulmasıyla yetindi. Kutsal yerlerin hizmetlerini ellerine geçirmek isteyen Cizvitler, rakipleri Fransisken[5] papazlarını çevirdikleri dolaplar sonucu sürdürdükleri için çeşitli suçlamalara hedef oldular. 5 Mart 1646 tarihinde yapılan bir anlaşma ile Avusturya İmparatorluğu, Cizvitlere karşı Fransiskenleri koruması altına aldı.

Girit'in fethedilmesi için Venedik'le savaş sürerken, Avusturya'nın bu devlete yardım etmesini önlemek için her türlü şikâyet nedenini ortadan kaldırmaya karar veren Sadrazam Salih Paşa, Transilvanya Kralı Rakoczy'nin Avusturya'ya ait toprakları rahatsız etmemesini istedi. Sadrazamın Rakoczy'nin elçisine bu yasaklama buyruğunu söyleme biçiminin çok etkili olduğu anlatılır. Zavallı elçi ülkesine döndükten birkaç gün sonra duyduğu üzüntüden dolayı ölmüştür.

Gönül almasını çok iyi bilen Sultanzade Semin Mehmed Paşa, Yusuf Paşa'nın yerine ikinci Girit seferinin serdarlığına getirildi. Bu dalkavuğun uşak gibi davranışları kaprisli padişahı bile bazen hayretler içinde bırakıyordu. Bir seferinde padişah, dalkavuk Sultanzade'ye şöyle sormaktan kendini alamadı:

"Nasıl oluyor da iyi veya kötü benim her dediğimi ve her yaptığımı itirazsız kabul ediyorsun?"

Dalkavuk vezirin dalkavukça yanıtı şöyle oldu:

"Siz halifesiniz. Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesisiniz. Aklınıza gelen her şey Tanrı'nın bir ilhamıdır. Bizim küçük aklımızın uygun bulmadığı, görünüşte hatalı ve çelişki dolu olan isteklerinizde bile gizli bir hikmet vardır. Kulunuz bu istekleri anlamadan kabul etmek ve saygı göstermek zorundadır."

Sultanzade zaman zaman samimi arkadaşlarına katlanmak zorunda olduğu dalkavukluktan şikâyetçi olmuştur.

Bir gün Kazasker Abdülhalim Efendi'ye padişahın sarhoşluk anında yazılmış bir hattı şerifini gösterdi.

Bu hattı şerifte şöyle yazıyordu:

"Dinle beni! Atalarım Mekke ile Medine'ye çok fazla altın ve mücevher göndermişlerdir. Hemen onları benim hazineme getir. Yoksa derini yüzdürür, içi-

5 Assisili Aziz Francesco'nun kurduğu tarikattan olan din adamlarının genel adı.

ne saman doldurur, kuşlar için korkuluk yaparım."

Kazaskere hattı şerifi okuduktan sonra Sultanzade içini şöyle döktü:

"Görüyorsun ya, saraya hâkim bir avuç Rus, Leh, Macar, Fransız, Acem ve Rum cariyenin kaprisleriyle nasıl adi bir mevkie düşüyorum. Bunun nasıl sonuçlanacağını yalnızca Tanrı bilir."

Sultanzade Semin Paşa Girit'e çıktıktan bir süre sonra öldü. Hüseyin Paşa, serdarlığı üzerine alarak Girit'in fethine devam etti. Osmanlıların Resmo dedikleri Rethymnon Kalesi ve daha birçok kale Osmanlı egemenliği altına girdi. Ancak Osmanlıların "Kandiye" olarak telaffuz ettikleri Başkent Kandiya ise direniyordu.

Bosna Beylerbeyi Tekeli Paşa tarafından Venediklilerin elinden kent kent alınan Dalmaçya, Rusların bir saldırısına kahramanca dayanan Kaptanıderya Musa Paşa'nın komutasındaki Azak Kalesi, sarayın rehavet ve rezaletlerle çalkalandığı bir dönemde, Salih Paşa'nın sadrazamlığını onurlandırıyordu.

Sultan İbrahim'in Sekizinci Evliliği

Sefahatın aşırısını deneyen Sultan İbrahim, şimdi de gururun aşırısını denemek istiyordu. Kent içinde yaptığı gezilerde sık sık atlarının hızını kesen engellerle karşılaştığından, sadrazama buyruk vererek kente bundan böyle yük arabalarının sokulmamasını istedi.

Bu yasakla İstanbul'un ihtiyacı olan her türlü ot, saman ve odunun kente girmesi istenmiş oluyordu. Bu buyruğa baştan savma bir biçimde uyuldu.

Bir gün Davudpaşa Çayırı'nda atıyla gezinti yapan Sultan İbrahim'in gözlerine kente girmekte olan bir saman arabası ilişti. Hemen sadrazamı çağırttı ve özür dinlemeden boğdurulmasını buyurdu.

Cellat ve yağlı kement bulunmaması Sultan İbrahim'in bir an düşünmesine ve soğukkanlılığını kazanmasına olanak verdi. Ancak karar vermede ne kadar cüretliyse, idam kararlarında da o kadar inatçı olan padişah, civardaki imamın evine girdi ve orada bulduğu kuyu ipiyle talihsiz Salih Paşa'yı boğdurttu. Sadaret mühürleri, Azak'ta Rusları perişan eden Kaptanıderya Musa Paşa'ya yollandı.

Birkaç gün sonra yaptığından pişman olarak Musa Paşa'yı azletti, Ahmed Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Haremdeki sultanlar ve geçici gözdeler imparatorluğu görülmemiş bir biçimde etkiliyorlardı. İki saraya ve sultan hanımların köşklerine buz ve kar sağlayan Bursa valisi Uludağ'ın karlı tepelerinde kaybolunca öldüğüne karar verilmiş, Bursa Valiliği haremde çamaşırcılık yapan bir kadının yakınına devredilmişti.

Şeriat yasalarına aykırı hareket eden Sultan İbrahim sekizinci evliliğini yapmıştı. Bir gözdesine her çivisi pırlanta olan bir gezi arabası armağan etmişti.

Kandiye Kalesi İstanbul'dan Hüseyin Paşa'ya gönderilen kadırgalara ve yardımcı kuvvetlere rağmen direnmeyi sürdürüyordu. Bir saldırı sırasında yüzünden iki kurşun yarası alan bus, sarığıyla çenesini sarmış ve yeniçerilerinin başında dövüşmeye devam etmişti.

Malta, Floransa ve Roma gibi Katolik ülkeler Kandiye'ye ünlü savaşçılarını gönüllü olarak yolluyordu. Hüseyin Paşa, kaptanıderyanın yavaş davrandığını ileri sürerek, ihmalden dolayı boğdurulmasına neden oldu. Sadrazam, boğdurulan Salih Paşa'nın bütün akrabalarının ve yakınlarının öç almasından korktuğu için hepsini idam ettirdi. Her sabah halk sarayın kapısına gelerek dehşet içinde bir gece önce kimlerin kafasının vurulduğunu izliyordu.

Padişah Sakalının Tellerine İnci Geçirdi

Bu idamlar korkuyu isyana çevirdi. Eski Sadrazam Salih Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa o sırada Erzurum beylerbeyi olduğu için, yerinin uzaklığı sayesinde ölümden kurtulmuştu. Kars Beylerbeyi Vardar Ali Paşa ile anlaşarak Sultan İbrahim'in zulmüne karşı koymaya karar verdi.

Vardar Ali Paşa, dostu İbşir Paşa'nın nişanlısı olan Gürcü Prenses Perihan'ı Sultan İbrahim'in haremine göndermeyi reddettiği için idam edileceğini biliyordu. İki beylerbeyi Tokat'ta buluşarak isyanı başlatmaya ve İstanbul üzerine yürümeye karar verdi.

Mehmed Paşa'nın askerleri de, "Talih bizimle olsun, Tanrı adına ilerleyelim, dağlarımızın kartallarına karşı saldıralım, ya da tabuta girelim" diye bağırdılar.

Mehmed Paşa muhafızlarıyla Tokat'a doğru giderken, yolda Sivas'ta bulunan amcası Murteza Paşa'nın vurulan kellesini İstanbul'a götürmekte olan iki çavuşa rastladı. Amcasının ölümüne neden olan fermanı göstermelerini istedi. Çavuşlar, fermanı Erzurum'dan geçerken Mehmed Paşa'nın adamları tarafından ele geçmemesi için atlarının eyer kayışlarına asılı olan su kabının içine koyduklarını itiraf ettiler.

Er ya da geç aynı akıbete uğrayacağını anlayan Mehmed Paşa, suç ortağı Vardar Ali Paşa'yla birlikte üzerlerine yürüyen Köprülü Mehmed Paşa ile anlaşmaya giderek yaşamını kurtarmayı düşündü.

Ankara'da bulunan Vardar Ali Paşa'ya bir mektup yazarak Babıâli'nin tuzaklarından ve özellikle İbşir Paşa'dan sakınmasını belirtti.

Bu uyarılara aldırmayan Vardar Ali Paşa, İbşir Paşa'yı karargâhına kabul etti. Oysa Babıâli tarafından satın alınmış olan İbşir Paşa, atlılarıyla birden Vardar Ali Paşa'nın silahsız askerlerinin üzerine saldırdı. Paşayı atından düşürerek bağladı ve Köprülü Mehmed Paşa'ya teslim etti.

İdamının hazırlıkları sürerken İbşir Paşa'ya dönen Vardar Ali Paşa, "Hain! Zorbalıkla ele geçirdiğin nişanlını alıkoyman için seni zalimin elinden kurtarmamın ödülü bu mu?" diye haykırdı.

Vurulan başı Köprülü Mehmed Paşa tarafından padişaha yollandı. İhanetinden dolayı İbşir Paşa'yı ödüllendireceğine cezalandırmak yoluna giden Sultan İbrahim, nişanlısı güzel Perihan'ı halkın saldırısına mahkûm etti. Fakat Müslümanların böyle bir işe rıza göstermemesi bu vahşi cezadan vazgeçmesini sağladı.

Sultan İbrahim, Sadrazam Ahmed Paşa'nın eşine göz koymuştu. Bu kadını eli-

ne geçirebilmek için kızlarından birini Ahmed Paşa'ya verdi. Düğün töreni dolayısıyla Sultan İbrahim, Kaligula'nın çılgınlıklarını andıran hareketlerde bulundu. Bir seferinde, sakalının tellerine inciler geçirilmiş olarak halkın karşısına çıktı. Bir gece bütün çarşı ve pazarları açık tuttu.

Ertesi gün ise çarşı ve pazarları kapatarak, kentin kapılarını açtırmadı. Böylece kentin her zamanki gürültüsünden rahatsız olan gözdelerinin gönlünü aldı.

Herkes Ayaklandı

İç ayrılıklar haremi karıştırıyor, kadınların kıskançlığı sarayda yeni darbeler hazırlıyordu. Kösem Sultan, bunca rekabete rağmen Şekerpare'nin padişah üzerindeki etkisinden kaygılanmıyordu. Oğlu İbrahim'e eğlence olsun diye verdiği aşağılık köleler yavaş yavaş yönetimin dizginlerini valide sultanın elinden alıyorlardı. Kamuoyunun gözünde, tahtın onurunu ayaklar altına alan kişinin annesi de o dönemin utancına ortak oluyordu.

Kösem Sultan er ya da geç Osmanlıların öç alarak onu da aynı cezaya ya da aşağılamaya mahkûm edeceğini kendi kendine itiraf ediyordu. Şekerpare ile erkek ve kadın bütün takımı, çok etkili oldukları sırada çok çalıp çırptıkları için Asya'nın ücra bir köşesine sürüldüler.

Sadrazam Ahmed Paşa, "amber ve samur" vergisi adıyla yeni bir vergi koyarak Sultan İbrahim'in halkın gözünden büsbütün düşmesine neden oldu. Geceleri Acem ve Arap cariyelerin anlattıkları masallarda, her yanı samur kürkle



Sultan İbrahim

kaplı bir hükümdarın serüvenlerinden söz etmeleri Sultan İbrahim'in hayallerini genişletmişti. Bütün eyaletlere buyruk göndererek ne pahasına olursa olsun samur vergisinin alınmasını istemişti. Ayrıca cariyelerin başlarını süslemek için kullanılan değerli taşların masrafını karşılamak üzere yeni vergi salıyordu.

Şikâyetler düzensizlikle birlikte artıyordu. İmparatorluğun kötü gidişini anlatmak isteyen Galata kadısı, derviş elbiseleri giyerek Divan'ın huzuruna çıktı, ağzına geleni söyledi. Sonra konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Bana istediğinizi yapabilirsiniz. Söylediklerimden dolayı bana üç biçimde davranabilirsiniz. Ya beni öldürürsünüz, o takdirde şehit olurum. Ya beni sü-

rersiniz. Zaten rezaletlerle çalkalanan bir kentle oturmayacağımı önceden söyledim. Ya da servetimi elimden almaya kalkışırsınız. Ama gördüğünüz gibi derviş kılığına girerek önceden kendi kendimi yoksulluğa attım."

Valide sultan olmasına ve eski otoritesine rağmen Kösem Sultan oğluna yaptığı uyarılardan dolayı, kentin dışında İskender Çelebi[6] denilen bir bahçede oturmaya mahkûm edildi. Önemli yeniçeri subayları, sadrazamın oğlunun padişahın kızlarından biriyle evlenmesi dolayısıyla Topkapı Sarayı'nda verilen bir şölene davet edildiler.

Aslında bu şölenin sonunda yeniçeri ileri gelenleri katledilecekti.

Saraya giderken durumu haber alan yeniçeri subayları şöleni yarıda bırakıp Orta Camisi'nde toplandı.

Şeyhülislamı, vaizleri, din adamlarını ve bütün ağaları görüşmek üzere çağırdılar. Bütün kalplerde canlanan isyan için bir işaret yetecekti. Gün doğarken silahsız olarak, ellerini göğüslerinde kavuşturmuş olan yeniçeriler caminin çevresini sardılar.

Halk da sessizce görüşmeler sonunda açıklanacak olan kararı bekliyordu. Terk edilen saray korkudan titriyordu. Sonunda Sultan İbrahim, mabeyincisini şeyhülislama göndererek bu yasal olmayan toplantının nedenini sordurdu.

Şeyhülislam hepsinin adına yanıt verdi:

"Padişah bize sadrazamı teslim etsin, yoksa dağılmayacağız."

Ancak padişahın yanıtını beklemeyen halk ve askerler sadrazamı azlettiklerini, yerine Sofu Mehmed Paşa'yı sadrazam atadıklarını ilan ettiler.

Bu Paşa sipahiyken, Genç Osman döneminde başdefterdarlığa kadar yükselmiş, o zamandan beri kentin dışında bir bahçeye çekilmiş, yaşamını ibadetle geçiriyordu. Bahçesinden din adamları ve ağalar tarafından alınan bu yiğit ihtiyarın Orta Camisi'nde halka görünmesi herkesi ağlattı. Halk, başlattığı ihtilali bu erdem anıtına emanet ederek devletin kurtarılacağına inanıyordu.

Sadrazam ilan edilen Sofu Mehmed Paşa halkın zorla yaptığı bu atamayı padişaha da kabul ettirmek için saraya gitti. Saygıyla padişahın eteğini öptü.

Sultan İbrahim ona, "Ahmed'i azlettim. Fakat kızımın kocasını nasıl olur da düşmanlarının eline teslim ederim? Git ve ne istediklerini öğren" dedi.

Sofu Mehmed Paşa, camiye gelip Ahmed Paşa'nın bağışlanmasını istedi. Fakat bu ricalar halkın öfkesi önünde sonuçsuz kaldı. Yaşlı sadrazam çaresizlik içinde saraya döndü.

Mehmed Paşa'ya "Koca köpek" diye hitap eden padişah, günahsız ihtiyara çok kötü muamele etti. Hatta dayak attırdı. İki taraf arasında çaresiz ve güçsüz kalan Sofu Mehmed Paşa, saraydan çıkarak bahçesine kaçtı. Fakat peşinden gelen yeniçeriler onu alarak tekrar Orta Camisi'ne getirdiler.

Habercilerin kentten çıkarak eyaletlere gitmesini önlemek üzere İstanbul'un bütün kapıları koruma altına alındı.

6 Florya. İstanbul'da Bakırköy ile Küçükçekmece arasında semt.

Torununa suikast yapılmasından çekinildiği için Kösem Sultan'a bir birlik gönderildi.

Bütün imparatorluğun umudu durumuna gelmiş olan küçük şehzadelerin yaşamlarının korunması için Kösem Sultan'a dikkatli olması rica edildi. Kösem Valide Sultan, sürüldüğü yerden bütün birliklerdeki ve saraydaki adamları vasıtasıyla isyanı yönetiyordu.

Şikâyetler Önemsenmedi

Başkaldıranlar açıkça padişahın tahttan indirilmesinden söz ediyorlardı. "Salih Paşa'yı, imparatorluğu kurtaracak tek adam olan Vardar Ali Paşa'yı o öldürtmedi mi? Başsız cesedi günlerce sarayın önünde köpeklere ve kuşlara yem olmadı mı?" diyorlardı.

Camide bulunan daha ılımlı olanları ise "Padişah, zorbalık ve zulümle bütün saygınlığını kaybetmiştir. Halk yoksul düştü. Kâfirler Bosna'da elli kaleyi ellerine geçirdi. Çanakkale'nin ağzını tuttular. Sadrazamı azletsin, kellesini bize versin. Gözde cariyelerini sürsün, biz de dağılalım" diye konuşuyorlardı.

Sultan İbrahim'e duyurulan bu konuşmalar, önemsiz şikâyetler gibi savsaklandı. Sarayın önünde ve içlerinde toplarıyla hazır bekleyen on bin topçu ve bostancı, padişahın yaşamının güvenliğini oluşturuyordu.

Gece olurken, gündüz attıkları nutuklardan memnun olan din adamları birer birer camiden çekiliyorlardı. Ancak onları uyaran yeniçeri subayları, eğer bu gece ayrılırlarsa bir daha toplanamayacaklarını, başkentte düzen sağlanıncaya kadar camide beklemek zorunda olduklarını bildirdiler.

Yeniçeriler Orta Camisi'ne bitişik olan kışlalarında din adamlarını o gece konuk ettiler.

Cimri Ahmed Paşa

Suç ortaklarının gevezeliği yüzünden tasarladığı cinayeti işleyemeyen Sadrazam Ahmed Paşa, sarayın bahçesinde verdiği şöleni yarıda keserek, yeniçerilerin isyanına karşı hazırlıklı olmak için sarayına çekilmiş, muhafızları her yanı tutmuştu. Camide patlak veren ve gelişen isyanı dakika dakika izlemiş, zaman geçtikçe yaşamı için umudunu daha fazla kaybetmeye başlamıştı.

Bir yük beygirine altı bin duka altını yüklemiş, parmaklarına paha biçilmez üç yüzük takmış ve yanında sadık içoğlanları Halil ve Abdi olduğu halde, Deli Birader adındaki çok sevdiği bir dostunun evine sığınmıştı.

İsyancılar saklandığı yeri öğrenince Uzun Ahmed adında başka bir dostunun yanına sığınmaya çalıştı. Fakat orada da peşini bırakmadılar. Bu durum karşısında Hacı Bayram adında bir başka arkadaşının evine kaçmak zorunda kaldı.

Hacı Bayram, sadrazamın kendi hareminde saklandığını itiraf etti. Çavuşlar gelip zorla Ahmed Paşa'yı oradan aldı ve Sofu Mehmed Paşa'nın huzuruna çıkardılar. Rakibinin felaketinden ve acizinden yararlanmayacak kadar yüce ruhlu olan Sofu Mehmed Paşa onu iltifatla karşıladı, yanına oturttu.

Ahmed Paşa, Müslümanlar için siyasal ölüm ve sürgün yeri olan Mekke'ye gitmesine izin vermesi için sadrazama yalvardı. Eski sadrazamın kaderi hakkında bir karara varması için şeyhülislam çağrıldı. Sofu Mehmed Paşa'dan daha az merhametli olan şeyhülislam, halkın çılgınca gösterileri arasında, Sultan İbrahim'in suçlarının aleti olan sadrazamın idam edilmesi hakkındaki fetvayı imzaladı.

Ölüm buyruğu kendisine bildirilmeden hazinelerinin yerini söylemesi, itirafları sayesinde yaşamını kurtarabileceği uyarısı yapıldı.

Bir cimri gibi onlarla pazarlığa oturdu. Her tehdit sonunda servetinin büyük bir bölümünü ortaya çıkarıyordu. Sonunda, yine de servetini tam açıklamayarak anlaşmaya vardı. İki hizmetkârıyla baş başa bırakıldı. Bağışlandığına dair haberin gelmesini beklerken namazını kıldı, uykuya çekildi.

Ahmed Paşa askerlerden bağışlanması için ricada bulunmuş olan Sofu Mehmed Paşa'nın önüne çıkarılacağı bahanesiyle uyandırıldı. Karanlık merdivenin sonuna geldiğinde iki kuvvetli el kollarını yakaladı, hemen geri dönünce, meşalenin ışığı altında kendi döneminde pek çok kişiyi idam ettirdiği Cellatbaşı Kara Ali'yi tanıdı.

Dehşet içinde, "Ah gâvur!" diye haykırdı. Sanki eteğini öpecekmiş gibi alaylı bir biçimde önünde eğilen Kara Ali, "Lütufkâr efendim" diye karşılık verdi.

Sonra yardımcısı ile koluna girerek, halkın ve askerlerin "yuh" sesleri arasında bir gün önce yeniçeri komutanlarını öldürtmeyi tasarladığı Topkapı Sarayı'nın bahçesinin önüne getirildi. Orada, bir öküzü çökertmek için vurur gibi alnının ortasına bir yumruk atan Kara Ali sarığını çıkardı, boynuna geçirdiği yağlı kemendi sıktı. Cesedi Atmeydanı'na atıldı. Sabahleyin camide tekrar toplanan din adamları meydandaki düşmanlarını ayaklarının dibinde cansız yatarken görünce büsbütün cesaretlendi.

Cinci Hoca Kurtuldu

Korkaklık ve alçaklıklarını unutturmak için isyana bağlılığını göstermek isteyen Rumeli Kazaskeri Muslihiddin Efendi, din adamlarıyla camiye giderken atından aşağı çekildi, sarığı çıkarıldı, caminin merdivenlerine kadar sürüklenip getirildi. Her yanı yara bere içinde kalmıştı.

Ayağa kalktı, şeyhülislamın üzengisine tutunarak şefaat dilendi.

Yalvarmaları kendisini kurtarmaya yetmedi. Askerler onu yeniden yere devirdi, başını keserek kâfirlere yapıldığı gibi yere yatırılan cesedinin ayaklarının ortasına koydular.

Padişahın hocası Cinci Hoca da görüşmelere katılma cesaretini göstermişti. Sadrazam ile Rumeli kazaskerinin sonları kendi sonunu da belirliyordu. Yoksul bir cami imamıyla elbise ve sarığını değiştirdi. Tanınmadan bahçenin arka kapısından sıvıştı.

Yeniçeri ağaları bu iki yasadışı idamın sorumluluğunu, din adamları tarafından kışkırtılan daha alçak ve daha korkak olan ayaktakımının üzerine atıyorlardı.

Yeniçeriler, korumalarında olan kişilerin yasadışı bir biçimde öldürülmesinden dolayı üzüldü. Camiden çıkarak Atmeydanı'nda hâlâ kan döken ayaktakımını dağıttılar.

Görüşmelere başlayan din adamları, Mekke Kadısı Hasan Efendi'yi saraya gidip padişahı getirtmek üzere görevlendirdiler. Böylece padişahı sarayda mevzilenmiş on bin muhafızından ayırabileceklerini sanıyorlardı. Sultan İbrahim'in isteği kabul etmemesi üzerine Kösem Sultan'ı camiye çağırdılar ve yanına şehzadelerin en büyüğü Sultan Mehmed'i de almasını söylediler.



Kösem Sultan

Kararın Sorumluluğu Kösem Sultan'daydı

Kösem Sultan'ın, Sultan İbrahim'den umut edecek hiçbir şeyi kalmamıştı. Üstelik şimdi ondan çekinmesi de gerekiyordu. Kösem Sultan çok zor durumda kalmıştı.

İki saltanat dönemi boyunca uyguladığı etkinliğinden yoksun kalması, annesine aldırmayan bir oğlun aşağılık cariyeler uğruna annesini feda etmesi, Sultan İbrahim'in kızları Ayşe, Fatma ve Hanzade'yi ibrik tutmaya ve kahve ikram ettirmeye zorlayarak onlara hakaret etmesi, padişahın bir kaprisi sonunda her an boğdurulabilecek olan şehzadelerin yaşamları için kaygılanması, halen İskender Çelebi Bahçesi'ne sürülmüş olması ve Rodos'a sürülmekle tehdit edilmesi, valide sultana kurtulması için ihtilalden başka çıkar yol bırakmıyordu.

Fakat güvenliği için bir ihtilal ne kadar gerekli görünüyorsa, tahttan indirilmeden sonra kaçınılması olanaksız bir hükümdar katli, ana kalbine dokunduğu kadar politikasına da uygun düşmüyordu.

IV. Murad'ın zulmünden kaçırdığı çocuğunu seviyor ve onun sayesinde sürdüğü saltanatı anımsıyordu. Kendi isteğiyle seçilmiş bir divanın yönetiminde, kendi taraftarı vezirleri arasında eski etkinliğini kazanmış olarak hükmetmeyi, tahtı isyancılara borçlu olan ve bu yüzden kendisi için istediği otoriteyi verecek bir çocuk hükümdarın tahta bulunmasına tercih ediyordu. Gücü elinden alınmış Sultan İbrahim ile kendi ortakları din adamları arasında hakem rolü oynamayı, torununu tahta çıkarmak için oğlunu boğduran zalim anne olmaya yeğ tutuyordu.

Camideki din adamlarına, şeyhülislama ve ihtiyar yeniçeri ağasına imparatorluğun selameti için Sultan İbrahim'e bağlı kalınmasının daha doğru olacağını, suçlu vezirleri cezalandırmanın gerektiğini, yoksa bir padişahın tahtan indirilmesi gibi kötü bir örneği gelecek kuşaklara bırakacaklarını söyledi. Hemen saraya giderek padişahın yanına çıkacağını ve herkesten fazla kendisini üzen rezaletlere bir son verilmesi için gereken güvenceyi alacağını belirtti.

Din adamlarından, şeyhlerden ve erdemleri, yetenekleri, otoriteleriyle tanınmış ağalardan oluşan bir Divan'ın kurulacağına dair söz verdi.

Bu sözleriyle onları etkiledikten sonra, yastaymış gibi tamamen karalar giyinerek başına kara bir türban, yüzüne de kara bir peçe koydurdu. Yanındaki iki küçük şehzade ile kayığa binerek saraya doğru yola çıktı.

Saraya geldiğinde avluların ve koridorların din adamları, ağalar, kadılar, şeyhülislam ve yeniçerilerle dolu olduğunu gördü. İsyanın genişliğinden ve ısrarından çekinen bostancılar, Orta Camisi'nin önderlerine ve sözcülerine sarayın kapılarını açmışlardı.

Halk ve askerden oluşan silahsız bir topluluk da onların arkasından sarayın içine dolmuştu. Bir ağızdan Kösem Sultan'ı ve şehzadeleri çağırıyorlardı. Kösem Sultan birden yas elbiseleri içinde Babısaadet'in önünde ortaya çıktı. Görünmesiyle birlikte kalabalığın uğultusu bir anda kesiliverdi.

Bu kadın, Osmanlıların gözünde on dört yıllık saltanatı hayırla anılan bir padişahın eşini, büyük bir bölümü kendi eliyle yönetilen toplam yirmi beş yıllık iki saltanat dönemini ve şu anda koruduğu şehzadeler ile Osman Bey'in hanedanının devamını ve imparatorluğun bütün geleceğini temsil ediyordu.

Kösem Sultan Söz Düellosunu Kaybetti

Yaşamında iki kez halkın ve askerlerin yarattığı olayları ve faciaları görerek bu kargaşalara alışmış olan valide sultan, uzun zaman devlet işlerinin içinde olmanın verdiği alışkanlık, annelik, yurtseverlik ve ihtirasın sağladığı enerjiyle kalabalığa hitap etti. Daha konuşmasının başında din adamlarına çatarak cesaretini gösterdi:

"Böyle hareketleri kışkırtmanız doğru mu, akla uygun mu? Hepiniz bu sarayın ayrıcalıklı kulları değil misiniz?"

Yeniçeri Ocağı ağalarından Boşnak Koca Muslihiddin Efendi cesaretini toplayarak şöyle konuştu:

"Bütün dedikleriniz doğrudur. Hepimiz bu saraydan nimetlerimizi aldık ve hele ben seksen yaşıma geldiğime göre, herkesten fazla buranın ekmeğini yemişimdir. Fakat soyunuza olan bağlılığımız ve bu hanedan ile devletin yıkılmasına suçlu bir aldırmazlıkla daha uzun süre sessiz kalamadığımız için şimdi buradayız. Tanrı'dan dilerim bana öyle günler göstermesin! Artık neye ihtiyacım var? Önümde kalan ömrün kısalığıyla ters düşecek bir ihtiyarın bana sağlayacağı zenginlikleri ya da unvanlardan yararlanmam için kaç günüm var?"

Koca Muslihiddin Efendi'nin sözlerini herkes dikkatle dinliyordu:

"Osmanlıların validesi! Size layık olmayan oğlunuz padişahın çılgınlıkları ve adaletsizliği bütün yurdu tehlikeye sokmuştur. Sınırlarımız yıkılırken, o utanmadan satılan tımarlar sayesinde büsbütün yoksul düşen hazinenin parasıyla zevk, sefahat ve eğlence içine dalmış gidiyor. Din adamları toplanmış, Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi ve yerine torununuz Sultan Mehmed'in tahta oturtulması için bir fetva hazırlamıştır. Bu iki istek gerçekleşmedikçe, halk ve asker arasında düzen beklemek boşuna olur. Sarsılmaz kararınızdan vazgeçin. Eğer direnmekte ısrar ederseniz, bu davranışınız bu başkaldıranlara karşı değil, yasaların, dinin ve yurdun kararına karşı olacaktır."

Valide sultan din adamlarının görüşmeler sonunda aldığı karar ile dinin en yetkili adamı olan şeyhülislamın verdiği fetva önünde yapılacak bir şey kalmadığını anladı. Buna rağmen üçüncü kez Sultan İbrahim'in tamamen tahttan indirilmesine karşı çıkarak, bir naiplik divanının oluşturulmasını, onun padişahın adına devleti yönetmesini önererek din adamlarının aklını çelmeye çalıştı.

Anadolu Kazaskeri Hanefizade, din adamları adına söz aldı:

"Biz buraya sizin deneyiminize ve yurtseverliğinize güvenerek geldik. Siz yalnız padişahın annesi değil, bütün Müslüman halkın saygı gösterdiği bir saygıdeğer annesiniz. Devletin içine düştüğü bu bunalımı ne kadar kısaltırsanız, ülke ve herkes için o kadar iyi olacaktır. Düşmanlar her yanda ordularımıza üstün geliyor. Yalnızca zevklerini tatmin etmekle meşgul olan padişah, inancın yollarından ayrılıyor. Ayasofya minarelerinden okunan ezana saraydan yükselen kaval, boru ve davul sesleri karışıyor. Sizin de bizzat denediğiniz gibi hiç kimse tehlikeye atılmadan padişaha öğüt veremiyor. Pazaryerleri yağmalandı. Masum kişiler idam edildi. Ülkeyi gözde cariyeler yönetiyor."

Valide sultan genel isteğe karşı yine direndi:

"Bütün felaketler kötülerin eseridir. Onları uzaklaştırmak, yerlerine akıllı ve iyi kişiler getirmek gerekmektedir."

Kazasker şöyle yanıt verdi:

"Bu neye yarayacak? Kara Mustafa ve Hanya fatihi Yusuf Paşa gibi iyi adamlar idam ettirilmedi mi?"

Valide sultan itirazını sürdürdü:

"Fakat yedi yaşında bir çocuğu nasıl tahta geçirirsiniz?"

Hanefizade bu görüşe şu sözlerle karşılık verdi:

"Yasa adamlarımızın kararına göre yaşı ne olursa olsun bir çılgın hükümdarlık edemez. Fakat onun yerine aklı başında olan bir çocuk geçirilebilir. Makul bir çocuk hükümdarın bilgili bir sadrazamı, ülkeyi düzene kavuşturur. Oysa çılgın bir padişah cinayet, utanç ve sefahat ile devleti uçuruma götürür."

Görüşmelere tahammül edilemeyecek bir anda karşılıklı konuşmanın uzaması bazı kapıkulu ağalarını ve özellikle Kara Çelebi adında birini, bir sultan hanıma gösterilmesi gereken saygıya son de-

rece ters düşen davranışa ve söz söylemeye itti. Vakanüvisler bile o sözleri yazmaktan utanç duyduklarını belirtmişlerdir. Daha sonraları Kara Çelebi bu terbiyesizliğini yaşamıyla ödedi.

Tahttan İndirildi

Halkın ve askerin sabrı tükeniyordu. Kösem Sultan, ihtilalin iradesine uyduğu sürece ihtilal tarafından saygı göreceğini üzülerek de olsa anlamıştı. Kara Çelebi'nin hareketlerini duymazdan gelerek, "Peki, şimdi gidip torunum Mehmed'e sarığını giydireyim" dedi.

Kalabalığın şiddetli alkışları ve haykırışları yeni padişah ile valide sultanı kutluyordu. Kösem Sultan Babısaadet önünde, yanında Mehmed olduğu halde göründü. Küçük hükümdar hemen tahta oturtuldu. Herkes, kadınların elinden alınan çocuğun kargaşa, kalabalık, haykırış ve silahların görüntüsünden korkuya kapılıp ağlamaması için sessizce önünden geçiyor ve bağlılığını gösteriyordu.

Babısaadet'in olduğu yerde halkın bağlılık töreni sürerken, sarayın çevresindeki kalabalığın iradesini temsil eden şeyhülislam, din adamları, silahtar ve bostancıbaşı Sultan İbrahim'in huzuruna çıkmışlar, tahttan indirildiğini ve oğlunun padişah ilan edildiğini bildirmişlerdi.

Bu sözler üzerine Sultan İbrahim;

"Hainler! Ben sizin padişahınız değil miyim? Bu ne demek oluyor?" diye haykırdı.

Din adamlarının içinde en kararlı ve en küstah olan Abdülaziz Efendi şöyle yanıt verdi:

"Hayır, sen hiçbir zaman bizim padişahımız olmadın. Orada bulunman ancak yasaların sayesinde mümkün oldu. Oysa sen bizzat bütün yasaları çiğnedin. Adaleti ve dini ayaklar altına aldın. Âlemi başımıza yıktın. Zamanını eğlencelerde ve sefahatta harcadın. Pis ve günah dolu isteklerini yerine getirmek için devletin hazinesini harcadın. Sen değil, sefahat ve zulüm devleti yönetti..."

Şimdiye kadar duyulmamış bu hakaretler karşısında perişan olan Sultan İbrahim, saygılı duruşları ile kendisine daha ilgili ve merhametli gelen şeyhülislam ile yaşlı Boşnak Koca Muslihiddin Efendi'ye döndü:

"Siz söyleyin, artık padişahınız değil miyim? Neden tahtan ineyim?"

Hükümdarın inatla direnmesinin bazı ağaları daha kötü davranışlara itmemesi için, "Birkaç gün için ineceksiniz efendim" diye yanıt verdiler.

Karşısındaki kuvveti ve tehlikeyi anlayamayan ve ölçemeyen bir hiddetle parladı:

"Anlıyorum, hepiniz alçak ve hainsiniz. Üstelik akılsız adamlarsınız! Yedi yaşında bacaksız bir çocuğu mu padişah yapmak istiyorsunuz? Fakat bu çocuk nasıl devleti yönetecek?" Sonra eliyle ihtiyar Muslihiddin'i göstererek, "Demek ki bu bunağı da padişah seçersiniz. Hem çocuk benim şehzadem değil mi?"

Abdülaziz Efendi, padişahın sözünü öyle iğrenç hakaretlerle kesti ki, olaya tanık olan tarihçi bile sadece hakaret edildiğinden söz etmektedir. Bu kişi, Sultan İbrahim'i rezil etti. Bir gün içinde edep-

siz olan bu eski dalkavuğa Sultan İbrahim yanıt vermek tenezzülünde bulunmadı. Yeniden şeyhülislama dönerek, nankörlüğünü yüzüne vurmak istedi:

"Seni bu duruma getiren ben değil miyim?" diye sordu.

Sahip olduğu talihini bir adama borçlu olmamak için alın yazısının üstüne atmakta usta olan şeyhülislam, "Hayır, sen değilsin; Tanrı'dır" yanıtını verdi.

Şeyhülislamın kızını, baba ve kızın karşı koymalarına rağmen eş olarak isteyen Sultan İbrahim, daha sonra kızı babasına iade etmişti. Şeyhülislam yalnızca imparatorluğun değil, hakarete uğramış olan kızının da öcünü alıyordu.

Sultan İbrahim'in yalvarmalarına ve hakaretlerine aldırmayan yeniçeri ağaları, onu kollarından tuttukları gibi havaya kaldırdılar ve çabalamalarına aldırmadan dışarı çıkardılar. Serbest kalan kollarını göğsüne kavuşturarak nihayet tevekkül gösterdi: "Bütün bunlar alnımızın yazısıymış. Tanrı öyle istedi, haydi gidelim" dedi.

Cellatlar Bile Kaçtı

İki gözde cariyesiyle bir köşke kapatıldı. Bütün imparatorluktan ve bütün hareminden şimdi kendisine bir hücre, bir yatak ve iki cariye kalmıştı. Annesi bile din adamlarının kuşkularını çekmemek için onu ziyaret etmeye cesaret edemiyordu.

Hükümdarın ahlaksızlığından yararlanarak bir çeşit sessiz destek bulan ayaktakımı, tıpkı Roma'da Neron'a yapıldığı gibi, İstanbul'da da Sultan İbrahim'i meyhanelerde ve kışlalarda destekliyordu. Kahvehanelerde ve sipahilerin toplantı yerlerinde, şeyhlerin ve ağaların nasıl olup da yasalara uygun bir biçimde tahtta bulunan bir padişahı indirip, yerine oturttukları bir çocuk hükümdarın arkasından devleti yönetmeyi başardıkları tartışılıyordu.

Bir gölge padişahın yanında kurulacak hükümete karşı silahlanmak düşünülüyordu. Vezirler ile ağalar, kapıkulu askerinin bu tehlikeli pişmanlık duygusuna bir umut verilmesinden ya da bir bahane uydurulmasından çok çekiniyorlardı. Devletin yüce makamlarını ticaret yapar gibi sağa sola satan bir padişahın tahtan indirilmesinin ve katledilmesinin vacip olup olmadığı şeyhülislama soruldu.

O da gayet veciz olarak "Mademki Kuranıkerim, eğer iki halife varsa birini katledin diye yazıyor, o takdirde mümkündür" fetvasını verdi.

Hükümdarın katledilmesini mümkün kılan bu fetvadan sonra, hükmü yerine getirmek üzere şeyhülislam, sadrazam, kazaskerler, yeniçeri ağaları, sipahiler ve diğer kapıkulu askerleri saraya geldi. Fakat padişahın öldürülmesi olayının vereceği dehşet, ilk kez öldürülen padişahta olduğu gibi er geç cinayete katılanlardan alınacak öç, kulları tarafından nefret edilmekten çok küçümsenen bir padişaha karşı duyulan acıma herkesin saraydan kaçmasına neden olmuştu. İçoğlanları, bostancılar ve kapıcılar görünmemek için sıvışıyor ve idam olayına karışmak istemediklerini söylüyorlardı. Kimse Sultan İbrahim'in kapalı tutulduğu köşkün kapısını açmaya cesaret

edemeyince, şeyhülislam ile vezirler kapıları kırmak zorunda kaldılar.

Darbelere dayanamayan kapı yıkılınca sadrazam, "Cellat nerede?" diye sordu.

Cellatbaşı Kara Ali ellerini padişahın kutsal kanına bulaştırmamak için kaçmıştı. Nihayet bir köşede yakalandı. Beti benzi atmış bir halde vezirlerin önüne getirildi. Sadrazamın ayaklarına kapanarak padişahı öldürmeye zorlanmaktansa, kendisinin öldürülmesi için yalvardı.

Kara Ali ile yardımcısı Hamal Ali, çavuşların zoruyla köşkün kapısından içeri itildiler. O sırada vezirler, şeyhülislam ve ağalar padişahın hapsedildiği odanın yukarısında, önü parmaklıkla kapalı bir yere sessizce dizildiler.

Cariyeleri Celladı Durdurmak İstedi

Odanın kalın duvarları yüzünden dışarıda sadrazam ile cellatbaşı arasında geçen tartışmaları işitmemiş olan Sultan İbrahim, divanın bir kenarında bağdaş kurmuş, Kuranıkerim okuyordu. Ellerini kavuşturmuş ayakta duran iki cariyesi de Kuranıkerim'in okunmasını dinliyordu. Padişahın üzerinde siyah bir kaftan, beli püsküllü bir kuşakla sıkılmış kırmızı bir pantolon vardı. Başında koyu kırmızı bir külah bulunuyordu. Yüzünün solukluğu, zayıf ve hüzünlü görünüşü hapsedildiği odanın loşluğuna denk düşüyordu.

Odanın yukarısında düşmanı olan şeyhülislam ile vezirleri fark etti. Kişiliğiyle ölümü temsil eden Kara Ali'nin içeri girdiğini görünce birden ayağa fırladı. Balkondaki vezirlere hitap ederek, kendisini bağışlamalarını diledi.

Sonra doğrudan doğruya şeyhülislama haykırarak, bir zamanlar onu öldürtmediği için pişman olduğunu söyledi. Cellatbaşı ile yardımcısı hükümdarın kollarından tutmak istedi. Ancak bir silkinişte ellerinden kurtuldu.

Cariyeler zayıf elleriyle bir süre padişahlarını korumaya çalıştılarsa da, sonunda yağlı kement Sultan İbrahim'in boynuna geçti. Son nefesini verirken milletine lanetler yağdırıyordu.

Daha sonra cesedi dışarı çıkarıldı.

Gerekli dini işler yapıldıktan sonra, Ayasofya Camisi'nin yanındaki Sultan Mustafa'nın türbesine gömüldü.

Mezarı başında Kuranıkerim okundu, amber ile sarı sabır yakıldı. Suçluyu ya da çılgını gerçek kadıya gönderen milletin dinsel inancı, onu yine de kutsallıktan yoksun bırakmıyordu.

İsyan... Yine İsyan

Yedi yaşındaki çocuk hükümdarın kısa, karışıklık ve rekabet dolu saltanat dönemi, gerçekte kendi eseri olan siyasal grupların bazen etkisinde kalan, bazen onları etkileyen Kösem Sultan'ın saltanatı oldu.

Sultan İbrahim'in gözdeleri eski saraya gönderildi. Kösem Sultan'ın bu sürgününden yalnızca Sultan IV. Mehmed'in annesi olan Hatice Turhan Sultan, cehaleti ve Kösem Sultan'ın iradesine boyun eğmesi sayesinde kurtuldu. Sultan İbrahim'in cariyeleri için sarf ettiği servet yüzünden devlet hazinesi tamtakır kalmış-

tı. Fakat yakalanan gözdelerinin servetleri devletin hazinesini yeniden doldurdu.

Orta Camisi'ndeki toplantıdan kaçan Cinci Hoca, cellat tarafından ele geçirilmiş, işkence yoluyla büyük servetinin yerleri öğrenilmişti. Sonunda söyleyecek bir şeyi kalmayınca havaya kalkan kılıç işini bitirmişti.

Sultan İbrahim'in gözdelerinden elde edilen servet yüz elli milyon akçeyi buluyordu. Bu paranın büyük bir bölümü, ihtilalin önderlerine karşı başkaldırmaya başlayan yeniçerilere ulufe olarak dağıtıldı.

Ödüllendirilen isyan, İstanbul'daki üç sarayda askeri ve sivil amaçlarla eğitilen içoğlanlarını da etkilemişti. Kapıağası tarafından, bir itaatsizlik halinde bedensel cezalarla cezalandırılacaklarını öğrenen içoğlanları ayaklanmış, sarayların kapılarında barikatlar kurarak bostancılara karşı koymuşlardı. İsyanları ancak içlerinden iki yüz tanesine sipahi ve yeniçeri ocaklarında çeşitli subay rütbeleri verilerek bastırılabildi.

Her paşa, Sadrazam Sofu Mehmed Paşa ile bağlılığını pazarlık ediyordu. Bu ihtiyar, devleti yönetmek yerine herkesi memnun etme yoluna gidiyordu.

İstemeyerek aleti olduğu ihtilal, onu bir sadrazam gibi değil, isteklerinin bir oyuncağı olarak görüyordu. Sipahiler, yeniçeriler, din adamları ve ağalar Sultan İbrahim'in idamının sorumluluğunu birbirlerinin üzerine atıyorlardı. Pişmanlık duyguları kışlaları sarmıştı.

Yeniçeri ağalarından Muslihiddin Efendi, "Yemin ederim ki bu öldürme olayında hiçbir katkımız olmamıştır. Bunu, olayın gerçek sorumluları olan şeyhülislam ile sadrazama sorun" diye bağırıyordu.

Sipahilerle anlaşan içoğlanları Atmeydanı'nda toplanarak suçluların cezalandırılması için haykırmaya başladılar. Tehdit edilen sadrazam ile şeyhülislam kışlalardaki yeniçerileri kışkırttılar.

Şeyhülislam karışıklık çıkaranların yok edilmesi hakkında Kuranıkerim'den bir sureyi örnek göstererek fetva verdi.

Bu fetva isyanı bastırır gibi oldu. Fakat geceleyin nöbetten dönen sadrazamın kâhyası, yolda üç sipahinin kafalarını vurdurup cesetlerini Atmeydanı'nda bırakınca, ertesi gün bütün kışlalarda intikam sesleri duyuldu.

Ayrıcalıklarıyla bağdaşmayacak kadar iğrenç bir ceza usulüyle karşılaşan sipahiler, Üsküdar'dan karşıya geçerek Atmeydanı'nda isyan bayrağı açtılar.

Şiddetli esen rüzgâr sipahilerin meşalelerinden çıkan kıvılcımları kentin üzerine savuruyordu.

Padişah katlini uygun bulan sadrazam görevden alındı. Yerine eski Şeyhülislam Ebu Said Efendi getirildi. Bu yaşlı şeyhülislam asilerin kendisine sundukları makamı kabul etmedi ve akıllarını başlarına toplamaları için onları uyardı.

Naima Olayların Tanığı

Kösem Sultan torununa bir hattı şerif yazdırdı. Bu yazıda padişah sipahilerden silahlarını bırakmalarını istiyor, buna karşılık kendilerine ihtilalin başsorumluları olan sadrazam ile şeyhülislamın teslim edileceğini bildiriyordu. Ayrıca istek-

lerine göre bir sadrazam seçmeleri için onları serbest bırakıyordu. Bu hattı şerif'in okunması üzerine, sarayda toplanmış olan yeniçeri ağaları, kendi seçimleri olan şeyhülislam ile sadrazamı sonuna kadar savunacaklarını söyleyerek itiraz ettiler.

Kelle başına elli akçe verileceği vaadiyle yeniçeriler kışkırtıldı. İki kapıkulu ocağı Konstantin'in sütunu önünde birbirlerine girdi. Önce yenilir gibi olan yeniçeriler, sonra toplanarak rakiplerini perişan ettiler. Binlerce ceset Atmeydanı'na serildi.

Bu kardeş kavgasına tanık olan tarihçi Naimâ, sipahilerin miğferlerinin altında görünen aklanmış saçları, içoğlanlarının da kara ve sarışın buklelerinden tanındığını belirtmiştir. Her yanda yeniçeriler tarafından kovalanan sipahiler ve içoğlanları cami içlerinde ve hatta minarelerde bile yakalanarak katlediliyordu. Yiğit olduğu kadar merhametli de olan Koca Muslihiddin Efendi, kaçakları minarelerden indirterek yaşamlarını bağışladı ve kendi korumasına aldı. Öldürülenlerin ailelerine cesetleri gelip almaları ve gömmeleri için izin verildi.

İsyanlar eyaletlere de sıçradı. İsyancı önderlerine istedikleri rütbeler ve makamlar verilerek başkaldırının önüne geçilmesi için Divan'a öğüt verildi. Sadrazam bu öneriyi hemen kabul etti. Ancak çelik iradeli ihtiyar Muslihiddin Efendi "Bir devlet için felaketlerin en büyüğünün, kardeş kavgasının başlaması değil, isyancılara rütbe ve ödül verilmesi" olduğunu belirterek karara karşı çıktı.

Elde ettikleri zaferden yararlanan yeniçeriler, başkenti ve eyaletleri küstahça ezmeye kalkıştı. İstanbul'dan kızları kaçırıyorlar, Gelibolu'da bir hamama saldırıyorlardı.

Yeniçeri ağaları da her dediklerini sadrazama kabul ettirirken, bir yandan da onu ortadan kaldırmak için gizli oyunlara girişiyorlardı.

Kösem Sultan, çabalarına rağmen Sultan İbrahim'in katledilmesini bir türlü affetmiyor, Divan'ı ve şeyhülislamı devirmek için yeniçeri ağalarıylagörüşmeler yapıyordu. Bu iç kargaşalıklar sürerken Osmanlı ordularının uğradığı yenilgiler Kösem Sultan'a öç alması için elverişli bahaneler hazırlıyordu.

Yardımcı kuvvet alamayan Hüseyin Paşa, Girit'te Kandiye kuşatmasını kaldırdı. Venedik donanması kaptanıderyanın bir gemisini Ege Denizi'nde yakalayıp yok etti. Ağalar ile anlaşma halinde olan Kösem Sultan, ordunun ve donanmanın uğradığı yenilgileri görüşmek üzere ayak divanı düzenledi. Tutumunu, davranışını, yüzünün ifadesini ve sözlerini daha önceden talim ettirdiği torunu IV. Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahtında oturmuş, görüşmeyi yönetiyordu. Sadrazam içinde bulundukları kötü durum yüzünden özür diledi.

Babaannesinin bakışlarından ne yapacağını kestiren çocuk hükümdar kaşlarını çatarak sadrazamına bağırdı: "Çekil sen! Sadrazam olmaya layık değilsin! Devletin mühürlerini iade et!"

Mühürleri alıp Yeniçeri Ağası Kara Murad Paşa'ya vererek, "Şimdi senin neler yapabileceğini görelim" dedi.

Sonra sadrazamın en büyük suç ortağı olan Şeyhülislam Aziz Efendi'ye dönerek, makamına ait mevkileri menfaat karşılığı başkalarına peşkeş çektiğini söyledi.

Şeyhülislam gayet küstah bir biçimde, "Evladım, bunları sana kim öğretti?" diye karşılık verince, kendisinin kastedildiğini anlayan Kösem Sultan öfkeyle bağırdı:

"Padişah kullarına bir şey söylediği zaman böyle mi karşılık verilir? Çocuklar bile içinde bulunduğumuz felaketleri anlıyor ve adaletsizliğe karşı başkaldırıyor. Zorla el koyduğunuz bütün servetlere rağmen ülke içinde isyan, sınırlarda ise yenilgiler elde ettiniz. Bakışlarım sizi rahatsız ettiği için beni bile öldürmeyi tasarlıyorsunuz. Yedi padişah döneminde yaşadım. Üçünde saltanat sürdüm, Tanrı'ya şükürler olsun! Eğer bugün ölürsem dünya yıkılıp yeni baştan kurulmaz. Bazen beni öldürmek, bazen de padişahı boyunduruk altına almak istiyorsunuz. Fakat artık sizinle onun arasında bir tercih yapma saati geldi çattı."

Bu sözlerin arkasından ölüm geliyordu. Yeni sadrazam Kara Murad Paşa, saltanat naibesi Kösem Sultan'dan Sofu Mehmed Paşa'yı, kâhyasını ve suç ortaklarını idam ettirme buyruğunu aldı. Şeyhülislam ancak kaçarak canını kurtarabildi. Bir süre sonra şeyhülislamlık, afyon çekmekten bütün duyguları zayıflamış olan Bahai Efendi'ye verildi.

Turhan Sultan da Etkili Olmaya Başladı

Yirmi iki yıldır Avusturya İmparatorluğu ile süregelen barış anlaşması yenilendi. Hüseyin Paşa yeni bir gayretle Kandiye Kuşatması'nı sürdürdü. Fakat gerek komutanlarının, gerekse askerlerinin durmadan kendisine karşı isyan etmeleri cesaretini ve yeteneklerini sınırlıyordu.

Kara Murad Paşa Anadolu'da birkaç Celali isyanını bastırınca, askerlik yaşamının ilk yıllarındaki sefahata, aşırılıklara ve avareliğe başladı. Utanç verici kusurları başkentte yankılanıyordu. İstanbul çevresindeki Rum köylerinden dışarı çıkmıyor, durmadan içtiği şarap zihnini bulandırıyordu. Sık sık yanında sefahat arkadaşlarıyla sarhoş bir halde şarkılar mırıldanırken görünüyordu. Devlet adamına karşı duyulan nefret yönetimin üzerine düşüyordu.

Padişah yaşça ve akılca büyüyordu. Annesi Turhan Sultan, Kara Murad'ı suçlayan ve kafasını vurdurmakla tehdit eden bir hattı şerifi oğluna yazdırdı. Umulmadık bir anda padişahtan alınan bu hattı şerif üzerine Kara Murad Paşa hayret ve dehşete düştü. Bu yazıyı padişaha kimin yazdırdığını araştırdı. Padişahın kâtibini çağırtarak bu hattı şerif ve yaratıcısı hakkında bilgi sahibi olup olmadığını anlamak istedi. Hiçbirinden haberi olmadığına dair yemin eden kâtip, kuşku üzerine görevinden alındı. Turhan Sultan annelik ayrıcalıklarına karşı yapılan bu hakaretten hiç hoşlanmadı. O zamana kadar Kösem Sultan'ın

iradesine karşı uysal davranan bu genç sultan hanım, oğlu üzerindeki etkisini bozacak bir egemenliğe karşı isyan etmeye başlamıştı.

Divan içinde birbirine rakip grupların oluşması hareme de yansıyordu. Genç valide sultan, oğlunun gözünde kayınvalidesi Kösem Sultan'ın eseri olan Kara Murad Paşa'yı kötülemeyi başardı. Kara Murad Paşa, Yeniçeri Ağası Bektaş Ağa'nın öğütlerine uyarak, kendiliğinden görevinden ayrıldı. Padişaha veda ederken şöyle konuştu:

"Padişahım, devlette sadece bir tek sadrazam olmalıdır. İşte mühürler. Ülkenin düzenini bozmamak için onları bir yeniçeriye verme."

Sonra Budin beylerbeyi unvanını alarak Macaristan'a hareket etti. O zamana kadar kimsenin dikkatini çekmeyen, fakat Turhan Sultan'ın gözdesi olan Melek Ahmed Paşa sadrazam oldu. Sarayın ünlü müneccimi, Medine kadısı ve Kara Murad Paşa'nın dostu Hüseyin Efendi de gözden düştü.

Önce Bosna'da Steneia'ya sürülen, sonra Kösem Sultan'ın aracılığıyla İstanbul'a dönen Hüseyin Efendi, yıldızları incelemek suretiyle geleceği hakkında bazı kehanetlerde bulunmuştur. Bir zamanlar kendisine minnettar olan Şeyhülislam Bahai Efendi, dinsizlikle itham ettiği Hüseyin Efendi'yi, aslında Turhan Sultan'ın isteğini yerine getirmek için ölüme mahkûm eden bir fetva yayınladı.

Hüseyin Efendi yıldızlara bakarak ertesi günün kendisi için felaketli olduğuna karar verdi. Atını hazırladı ve kıyıya giderek bir kayığa bindi. Henüz denize açılmıştı ki cellatlar evini sardı. Orada bulamayınca peşine düştüler.

Çanakkale'de ellerine geçirdiler ve Osmanlılarda gökbilimini Mısır ve Arabistan düzeyine çıkaran ilk bilgini boğarak, cesedini denize attılar.

Zenginlik ile Sefalet Yan Yana

Sadrazam Melek Ahmed Paşa aslen Gürcü'ydü. Çocukluğunda saraya alınmış, erkekçe güzelliğinden dolayı "melek" lakabına layık görülmüştü.

Kimseye garez duymayan, namuslu ve yiğit bir kişi olan Melek Ahmed Paşa, hazinenin önemli bir bölümünü tüketen vezir, ağa, asker ve özellikle din adamlarının aylıklarında kısıntılar yapılması için Divan'a öneride bulundu. Halkın dini mahkemelerini oluşturan dervişlerin şikâyetlerine neden olacak bu önerilere Kösem Sultan tarafından şiddetle karşı çıkıldı.

Bilgin Hüseyin Efendi'nin öğrencilerinden olan Yeni Saray başkâtibi bu konuda Kösem Sultan'a şu yanıtı verdi:

"Devletimiz mevcut olduğundan beri kalelerin ve eyaletlerin dervişlerin ya da mollaların dualarıyla fethedildiği ya da savunulduğu duyulmamıştır. Bu kaleyi kim aldı, şu savaşı kim kazandı diye sorarsanız, size Sarhoş İbrahim Paşa ya da başıboş bilmem ne paşa diye yanıt vereceklerdir. Dervişlerin ve mollaların lanetleri duaları kadar güçsüzdür. Ben, onların yapacağı bütün bedduaları üzerime alıyorum."

Devlet bütçesinde yapılan kısıntılar ve altın sikkelerin değerinin düşürülmesi mali bunalımı geçici olarak önledi. Dürziler Suriye'de ayaklanırken, Kürtler de İran sınırında başkaldırdı.

İmparatorluğun iki ticaret kenti sayılan İzmir ve Selanik halkı, başlarındaki paşaları tanımadıklarını ilan etti. Harem'in, saray maiyetinin ve şölenlerin görkemi bütün eyaletlerin gelirlerinin İstanbul'da harcanmasına neden oluyordu.

Tarihçi Evliya Çelebi, koruyucusu Abaza Mehmed Paşa'nın, değeri ölçülemeyecek kadar gümüşten ve Çin porseleninden yemek takımına sahip olduğunu ve nereye giderse gitsin kırk aşçısını daima yanında götürdüğünü, yedi ayrı kâhyanın bu aşçılar ordusunu yönettiğini yazmıştır.

Her zaman olduğu gibi, devlet büyüklerinin bu görkeminin yanında halkın sefaleti göze çarpıyordu. Yurttaşların ödeme gücünün çok üstüne çıkan vergiler tarım ile ticareti eziyordu. İstanbul'un bütün tüccar ve esnafının ayaklanması sonunda Sadrazam Melek Ahmed Paşa yerinden olmuştu.

İki Sultan Hanım Kapıştı

Kösem Sultan onun yerine, kölelikten yüksele yüksele Budin Beylerbeyliği kadar erişmiş olan Abaza Siyavuş Paşa'yı sadrazam olarak atadı. Kösem Sultan'ın öğütlerine uyan Siyavuş Paşa yeniçerilerin kışlalarına giderek, onların çocuk padişahı korumalarını istedi.

Yeniçeri ağaları içinde en hilekâr ve en açgözlü olan Bektaş Ağa, ancak sadrazamın tam anlamıyla kendi isteklerine boyun eğmesiyle mümkün olacağını belirttikten sonra destek vermeyi kabul etti.

Daha sonra yeniçeriler sarayın kapılarında gürültü çıkaran halkı dağıttı.

Sağlanan sükûnet ancak geçici olabildi. Haremde yuvalanan kin ateşi dışarıda patlak vermekte gecikmeyecekti. Turhan Sultan'ın, önce Melek Ahmed Paşa'yı, sonra cesur Siyavuş Paşa'yı sadarete yükseltmesiyle imparatorluğu yavaş yavaş eline geçirdiğini fark eden Kösem Sultan, ne pahasına olursa olsun etkinliğini kaybetmemeye çalışıyordu.

Bektaş Ağa da, entrika çevirme konusundaki becerisiyle tamamen onun yanına geçmiş, askerler arasında taraftar kazanmaya bakıyordu.

Turhan Sultan haremde, sarayda ve kışlalarda, Kösem Sultan'ın iktidar hırsı ile IV. Mehmed'i tahtan indirmek ve hatta katletmek için Bektaş Ağa ile anlaştığını yayıyordu.

Söylentilere göre Kösem Sultan, Turhan Sultan'ın genç padişah üzerindeki etkinliğinden çekindiği için Şehzade Süleyman'ı tahta geçirmek ve onun adından yararlanarak saltanatını sürdürmek niyetindeydi.

Padişahın içtiği şerbetleri kontrol eden cariyelerden biri, Şerbetcibaşı Üveys Ağa'nın hazırladığı şerbetlerden birinde zehir olduğunu söyledi.

Bu sav gerçek miydi, yoksa bir oyunun önemli bir parçası mıydı, tam olarak bilinemedi.

Ancak oğlunun yaşamı için telaşa düşen ya da düşmüş gibi görünen Turhan Sul-

tan, sarayda dehşet havası estirmeyi başardı.

Ortada suç olduğunu gösterecek hiçbir kanıt yoktu. Fakat bir tarafın suçlamaları, öteki tarafın bunları şiddetle reddetmesi, başkentte ve eyaletlerde gececek bir iç savaşın belirtileri oluyordu.

Haremde oluşan tehlikeleri yeniçerilere ulaştıran Kösem Sultan ile Bektaş Ağa'nın çabaları sarayın kapılarına on bin yeniçeri askeri topladı.

Hep bir ağızdan Turhan Sultan'ın danışmanlarının kelleleri isteniyor, Osmanlıların validesi, askerin koruyucu meleği Kösem Sultan'a iftira atanlar lanetleniyordu.

Bu arada, koruyucularının ve ağalarının düşmanının oğlu olan padişaha bile dil uzatmaktan çekinmiyorlar, Turhan Sultan aleyhinde atıp tutarlarken, gönüllerince tahta geçirdikleri Sultan Süleyman'ın adını anıyorlardı.

O gece haremin karanlığında ve kışlaların gürültüsünde iki çocuğun haberi olmadan gizli bir ihtilal tezgâhlanıyordu. Haremağaları ve cariyeleriyle dairesine kapanmış olan Kösem Sultan, umudunu kaybetmeden ama sıkıntı içinde, kurtarıcısı Bektaş Ağa ile yeniçerilerin haremin kapılarını çalmasını, ona rakibesinin başını getirmesini ve Şehzade Süleyman'ı tahta geçirmek üzere istemesini bekliyordu.

Çocuk Padişah ile Annesine Halk Desteği

Ancak, siyasal hareketlerin yazgısını belirleyen kamuoyu uzun zamandan beri yeniçerilerin ve Kösem Sultan'ın aleyhine gelişiyordu.

Çünkü Osmanlıların padişahlarına karşı duydukları akla uygun ve dinsel bağlılık, uzun zamandan beri bir imparatoriçe gibi devleti yönetmiş bir kadının artık yaşını aşan ihtirasına karşı duyulan bıkkınlık, doğru ve yanlış olduğu bilinmeyen habere göre Kösem Sultan'ın torununu zehirlemeye kalkması, Turhan Sultan'ı öldürtmek istemesi, Sultan IV. Mehmed'in tahtan indirilmesi ve nihayet Şehzade Süleyman'ın tahta geçirilmesi karşılığında Bektaş Ağa'ya sadrazamlık sözü verilmesi, kamuoyunu Sultan IV. Mehmed'in ve annesi Turhan Sultan'ın lehine çevirmişti.

Bir avuç yeniçeri ile birkaç din adamının dışında tüm imparatorluk genç anne ile çocuk padişahın yanında yer almıştı.

Başkaldıranlar Baklayı Ağızlarından Çıkardı

Olayların hızlı gelişmesinden ve gecenin olmasından şaşkınlığa düşen Siyavuş Paşa, her şeye rağmen padişahın yaşamı ve özgürlüğü hakkında iyimserdi. Saray bostancılar, içoğlanları ve sadık haremağaları tarafından korunuyordu.

Sultan IV. Mehmed'e babaannesi Kösem Sultan'dan gelecek herhangi bir saldırıya karşı önlem alınmıştı. Siyavuş Paşa'nın savaşçı mizacı, asker olarak kazandığı ün, hizmetleri ve yaşlılığı, eski silah arkadaşları olan sipahiler ve halk üzerine öylesine derin etkiler yaratmıştı ki, yeniçeriler bile ona boyun eğmek zorunda kalmıştı.

Hiçbir ihtilal, sadrazamın iştiraki, tarafsızlığı ya da kanlı ölümü olmaksızın ortaya çıkmamıştı. Fakat Siyavuş Paşa'nın ölümü halinda rakipleri, bu yiğit ihtiyarın kanı için askerlerin ve milletin önünde hesap vermek zorunda kalacaklardı.

Bektaş Ağa girişiminin önüne dikilecek bu engelin farkına varmış ve onu ortadan kaldırmayı denemeden etkisini yok etmeyi düşünmüştü. Askerleri, sadrazamın saraya girip padişahı korumasını önlemek için bütün kapıları ve yolları tutmuştu. Bektaş Ağa da sarayın dış kapısına yakın bir camide vezirleri, din adamlarını, ağaları ve yeniçeri komutanlarını toplamıştı. Bütün fesatçıların işbirliği yapmaktan kaçınmayacaklarından emin olduğu için sadrazamın hemen oraya çağrılmasını istedi. Niyeti geceleyin başkentte ortaya çıkan harekât hakkında sadrazama bilgi vermekti.

Sarayında silahsız ve her türlü tehdide açık kalan sadrazam, cesaretinin ve soğukkanlılığının imparatorluğu ve padişahını kurtarabileceğini tahmin ediyordu. Sahte bir mutluluk içinde Bektaş Ağa'nın çağrısına razı oldu.

Talihin kendilerine ne zaman güleceğini pek kestiremeyen isyancıların gösterişli saygısına bürünen yeniçeriler ve din adamları, sadrazamı korkutmaya kalkışmadan önce ayartmayı tasarlıyorlardı.

Bektaş Ağa, hepsinin adına söz aldı. Eski Sadrazam Melek Ahmed Paşa'nın döneminde zaferlerin azaldığını, sınırların ihlal edildiğini, donanmaların yakıldığını, paranın değerinin düşürüldüğünü açıkladı.

Yeteneksiz bir annenin yanında devletin gerçek efendileri gibi davranan haremağalarının, bir çocuk hükümdarın saflığından yararlanarak yüksek makamlarda bulunan adamların bilimini ve erdemlerini hiçe saydıklarını anlattı.

Orada hazır bulunan ağaların ve din adamlarının adına konuşarak böylesine zayıf bir saltanatın Osmanlıların yıkımına neden olacağını söyledi. Bektaş Ağa eğer sadrazam hâlâ boş direnişlerden vazgeçmezse bütün felaketlerin, utancın ve ölümün tek sorumlusu olacağını belirtti. Yıkılmak üzere olan devleti kurtaracak tek kişinin, yedi saltanat dönemi görmüş, yaşı kadar, cesareti ve deneyimiyle de üstün bir kişi olan Kösem Sultan olduğunu vurguladı.

Bektaş Ağa nihayet dinin ve yurdun gerçek savunucuları için, Turhan Sultan'ı oğluyla tahttan indirmek ve yerine Şehzade Süleyman ile Kösem Sultan'ı geçirmekten başka çıkar yol olmadığını ilan etti.

Sonra Siyavuş Paşa'ya dönen Bektaş Ağa, "Bu kutsal görevde bize yardımcı olacağınıza dair ölmüş atalarınızın adına ant için" dedi.

Gerçeği katillerin ağzından tam olarak öğrenemeyeceğini çok iyi bilen Siyavuş Paşa, topluluğun tasarladığı oyunu kabul etmiş gibi gözüktü ve yurdu kurtaracağına dair Kuranıkerim üzerine el bastı.

Erdemiyle meşhur bir adamı savaşmadan ya da katletmeden yollarının üzerinden kaldırdıkları için sevinen isyancılar, sadrazamın camiden elini kolunu sallayarak çıkmasına izin verdiler.

Sivayuşpaşa, Padişahla Birlikte Ölmeyi Göze Aldı

Siyavuş Paşa'dan emin olan isyancılar, sarayın çevresindeki kuşatmayı aşarak bir bahçe kapısından içeri girmesine ses çıkarmadılar.

Kösem Sultan ve yandaşları, zamanı geldiğinde Bektaş Ağa ile yeniçerilerin saraya girerek Şehzade Süleyman'ı istemelerini sağlamak için bu kapıyı sürekli açık tutuyorlardı. Bu durum sadrazamın, Kösem Sultan'ın IV. Mehmed'i gerçekten öldürtmeye karar verdiğini anlamasına neden oldu. Arkasından bütün kapıları kapattırdı ve bostancıları her tarafa göndererek gerekli güvenlik önlemlerini aldırdı. Çocuk padişahla beraber kurtulmaya ya da ölmeye karar vererek saraya girdi.

Bu arada Darüssaade Ağası[7] Süleyman Ağa, zincirle bağlandıkları tahtının yanında ölmeyi tercih eden ehlileştirilmiş aslan gibi padişaha karşı düzenlenen suikastı sezmiş, sadrazam gelmeden her türlü önlemi almıştı. Uyandırılan içoğlanları, yeniçerilerle işbirliği yaptığını sandıkları ağalarını katletmişler, odalarının kapılarını zorlayarak açmışlar, kendilerine silah sağlamışlar, baltacıları, bostancıları, hadımları ve ağaları ayaklandırmışlar, Babısaadet'in önünde barikat kurmuşlardı.

Bu kapının önüne gelen Siyavuş Paşa atından indi ve sarayın savunucularına karşı cesaret verici bir konuşma yaptı. Sonra Süleyman Ağa ile birlikte, Turhan Sultan'ın oğluyla beraber oturduğu dairenin kapısını çaldı. İçeriye girmelerine engel olmaya kalkışan kızlarağası, Süleyman Ağa'nın hançer darbesiyle yere serildi. Sonra çocuk padişahın ve annesinin korumasıyla görevli yüz yirmi hadımı çağırdı, dışarıda yeniçerilerin toplanıp sarayı işgale hazırlandıkları sırada onların hareketsiz kalışlarına kızarak hepsine birer görev verdi.

"Padişahın Ekmeğini Yiyen Yardımına Koşsun"

Yüz yirmi kızlarağası hançerlerini aldı. Sadrazam ile Süleyman Ağa, Turhan Sultan'ın odasına gittiler. Genç valide sultanı uykusundan uyandırıp tehlikenin büyüklüğünü anlattılar.

Bu sözleri işiten Turhan Sultan birden yanında yatan oğlunun üzerine kapanarak onu kolları arasına aldı. Sonra, "Tanrım mahvolduk" diye feryat etti.

Şaşkınlık içinde yatağında doğrulan küçük padişah, Süleyman Ağa'ya ellerini uzatarak, "Lala, beni kurtar!" diye yalvardı.

Hükümdarın kullarına yalvarması karşısında çok duygulanan sadrazam ile Darüssaade ağası, çocuk ile annesinin ayaklarına kapandı ve onun uğruna her türlü fedakârlığı yapacaklarına dair ant içtiler.

Çocuğu yatak kıyafetiyle kucağına alan Süleyman Ağa, salonda bekleşen sarayın savunucularının karşısına çıkarak, "Padişahın ekmek ve tuzunu yiyenler, onun yardımına koşsun" diye bağırdı.

7 Topkapı Sarayı'nın Harem bölümünün korunması ve hizmetiyle görevli olan ve padişahların özel yaşamlarıyla ilgili işlere bakan kişilerin başı.

Salonun loşluğunun, padişahın görünümünün, Süleyman Ağa'nın dokunaklı sesinin etkisiyle vezirler, ağalar, mabeyinciler, bostancılar ve baltacılar bu masum kişi ve saltanat simgesi önünde yere kapandı ve kanlarının son damlasına kadar kendisini savunacaklarına dair ant içtiler.

Süleyman Ağa, IV. Mehmed'i içeri götürürken, "Sakin ol padişahım, Tanrı izin verirse bütün düşmanlarınızın kelleleri yarın ayaklarınızın dibine atılacaktır" dedi.

Haremde bu heyecan ve merhamet sahneleri yaşanırken, sadrazam saraydan yaptığı çağrıda bütün paşalara, beylerbeyilere, ağalara, leventlere ve devletin öteki yüksek rütbeli memurlarına ellerindeki silahlı muhafızlarıyla hemen saraya gelmelerini, bir saat bile gecikeceklere ölüm cezası verileceğini ilan ediyordu.

Herkesin başına bela olan yeniçerilere karşı duyulan sessiz öfke, padişaha olan bağlılık andı, Siyavuş Paşa'ya duyulan güven şafak sökmeden sarayın bütün rıhtımlarını, bahçelerini, avlularını, dairelerini, fedâkarlık heyecanıyla yanıp tutuşan büyük bir kalabalıkla doldurmuştu.

Donanmanın bütün yük gemileri ile kayıkları, uzun bir kuşatmaya dayanacak silahları, topları ve tersanenin cephanesini sessizce kıyıya taşımıştı.

Bir gece önceki korkunun yerini şimdi böylesine çirkin bir suikastı düzenleyenlere duyulan öfke almıştı. Kösem Sultan'ın adı bütün ağızlarda nefretle anılıyordu. Başlarında Süleyman Ağa olduğu halde üç yüz içoğlanı ve bostancı kalabalıktan ayrıldı. Şehzade Süleyman'ın varlığına dayanarak saltanat sürmeyi tasarlayan Kösem Sultan'ın yanından şehzadeyi almak üzere sessizce valide sultanın dairesine ilerlemeye başladı.

Kösem Sultan da Dolapta Yakalandı

Haremağası önce kapıyı açmamakta direndi. Fakat içoğlanları hançerlerini çekince, yere kapanarak, padişaha açıklayacağı itirafları için yaşamının bağışlanmasını istedi. Onu IV. Mehmed'in önüne çıkardılar.

Padişaha babaannesinin hazinesinin anahtarlarını verdi. Fakat yalvarmaya başlayınca hazırda bekleyen baltacılardan biri, baltasıyla başını uçurdu. Gözleri önünde cereyan eden kanlı olaydan çok korkan çocuk, elleriyle yüzünü kapayarak Süleyman Ağa'nın göğsüne sığındı.

Bu arada Kösem Sultan'ın özel muhafızları olan üç yüz içoğlanı ile ak ve kara haremağaları köşkün dış kapısını cesaretle savunuyor, ancak eşiğe cansız seriliyorlardı.

Süleyman Ağa, padişahı sadrazamın ellerine emanet ederek içoğlanları ve bostancılarıyla dış kapıya saldıranların yardımına koştu. Kılıcından kan damlayarak ilk olarak harem ile girişi ayıran geçiti aşmayı başardı. Koridorlarda ayak sesleri duyan Kösem Sultan, Bektaş Ağa ile yeniçerilerin Şehzade Süleyman'ı tahta çıkarmaya geldiklerini sandı. Kapıyı aralayarak, alçak bir sesle, "Geldiler mi?" diye sordu.

Süleyman Ağa, "Evet, yeniçeriler burada" diye yanıt verdi.

Fakat Darüssaade ağasının sesini tanıyan Kösem Sultan bir hata yaptığını anladı. Dairesinin en ücra odalarına kaçarak, yatakların durduğu dolaplardan birinde bulunan gizli hücreye saklandı. Orada, Bektaş Ağa'nın harekete geçip kendisini kurtaracağı ana kadar saklanmayı umuyordu. Ancak içoğlanları ile baltacıların hiddeti ne haremin dokunulmazlığı, ne de bunca padişahın annesi ve babaannesi olan bu kadının yüceliği önünde dinecek gibiydi. Süleyman Ağa'nın peşinden haremin iç kısımlarına geçtiler. Ancak avlarını bulamadılar.

Fedakâr bir cariye, üzerine gösterişli elbiseler giyerek saldırganların karşısına çıktı ve Kösem Sultan'ın kendisi olduğunu söyledi. Tam hançerlenecekti ki, hatayı anlayan Süleyman Ağa içoğlanlarını durdurdu. Fakat ağanın, Kösem Sultan ile anlaşarak onun yaşamını kurtarmayı tasarladığı sanılarak, adamları tarafından ölümle tehdit edildi. Süleyman Ağa bir türlü onları inandıramazken, dolapları araştıran zülüflülerden[8] Kuşçu Mehmed adında biri, yatakların arasındaki gizli hücreyi buldu.

Kapısını açınca Kösem Sultan'ın ayaklarını gördü. Sustuğu takdirde kendisine büyük bir servet vereceğini söyleyen Kösem Sultan'ın vaadine rağmen, Kuşçu Mehmed onu ortaya çıkardı. Kösem Sultan, gerekli olabilir düşüncesiyle elinde bir kese altın tutuyor, üzerinde en zengin elbiseleri bulunuyor, parmaklarında, kocası Sultan Ahmed'den kalma pırlanta yüzükler parlıyordu.

Eskiden saygı gösterdikleri kadının olağanüstü süsler içindeki görünümüyle gözleri kamaşan bir avuç baltacı ve içoğlanı, hiddet ve saygı arasında duraksadı.

Bakışlardaki duraksamayı sezen Kösem Sultan, birden kesedeki mücevher ve altınları havaya savurdu. Cellatları yerdeki altınları toplamak için eğildikleri zaman hemen yandaki odalara geçti. Oradan da haremin başka taraflarına kaçıp bahçeye çıktı.

Karanlıktan yararlanarak dışarı çıkmak istedi. Fakat baltacılardan daha kindar olan bir içoğlanı peşinden koşmuş, tam dışarı çıkacakken yakalamış, aralarındaki korkunç mücadeleye rağmen onu yere yıkarak, baltacılardan yardım istemişti.

Kösem Sultan'ı saklandığı yerde yakalayan zülüflülerden Kuşçu Mehmed, cellat kemendi bulamadığından, odalar-

8 Zülüflü baltacılar: Osmanlı Sarayı'nda hizmet gören bir asker sınıfına "baltacı" denir. Baltacının bir başka adı da "teberdar"dır. Teber "balta", teberdar "balta tutan" demektir. Baltacılar örgütü II. Murad zamanında kuruldu. Bunlar sefere çıkan ordunun yolu üzerindeki çalılıkları ve ormanlık yerleri temizlemekle görevliydi. Daha sonra saray hizmetine alındılar. İstanbul'un fethinden sonra baltacıların bir bölümü "zülüflü baltacılar" adıyla Yeni Saray'ın hizmetine verildi, diğer bölümü de Eski Saray'ın Mercankapısı tarafındaki kışlalara yerleştirildi. Zülüflü baltacıların serpuşlarının iki yanından iki örgü, perçem gibi yanaklarına doğru sarktığından bu adla anılırlardı. Haremle sıkı ilişkileri olduğundan sağ ve sollarını görmemeleri için yüksek atlas yaka takarlardı. Bundan dolayı "yakalı baltacılar" da denirdi. Bunlar Enderun hizmetleriyle görevliydi. Divanhanenin arz odasının süpürülüp temizlenmesi, buraların açılıp kapatılması görevleri arasındaydı.

dan birinin perdesinin ipek kordonunu sökmüş ve valide sultanın boynuna dolayarak, bayıltıncaya kadar sıkmıştı. Samur kürkleri, küpeleri, bilezikleri, yüzükleri, kolyeleri katillerin ganimeti olmuştu.

Kösem Sultan İki Kez Öldü

Valide sultanın cesedi, şeyhülislamın fetvasına göre suçluların cesetlerinin atıldığı yere kondu. Bir baltacının parmağı cansız ağzın arasında öylesine sıkışmıştı ki, parmağını kurtarmak için gırtlağına hançeriyle vurmak zorunda kalmıştı. Kadının öldüğünü sanan içoğlanları ile baltacılar, idam haberini ulaştırmak için cesedi bıraktıkları zaman, Kösem Sultan'ın birden canlandığını, ayağa kalkarak kaçmaya başladığını dehşetle izlediler. İşini bitirmek için peşine düştüler. Yakaladıkları zaman Kösem Sultan olağanüstü bir çabayla onlarla boğuştu. Ancak sayıca üstünlüğün altında yenildi.

Balta sapıyla sıkılan kement nihayet son nefesini aldı. Bu dev gibi kadının yaralarından, gözlerinden ve kulaklarından fışkıran kan, yetmiş yaşını aşmış olmasına rağmen, dinçliğini ve ancak bir erkekte görülebilecek enerjisini kanıtlıyordu. İmparatorluğu elinden almak için onu iki kez öldürmek zorunda kalmışlardı.

Torununu tahtan indirmek, zehirletmek ve öldürtmek için gizli oyunlara giriştiği hakkında halkta uyanan nefret sağlam temellere dayanmıyordu. Oysa becerileri, imparatorluğa yaptığı hizmetleri, bir erkek gibi sürdürdüğü saltanat naipliği de birer gerçekti.

Bu üç saltanat dönemi süresince elinde tuttuğu Osmanlı İmparatorluğu, adını tarihe yazmasa bile, ister istemez onun izlerini taşıyacaktır.

Gençliğinde hayranlık, anneliğinde sevgi, yaşlılığında saygı uyandıran Kösem Sultan, belirsizlikler yüzünden gerçeklerin ve sırların tam anlamıyla aydınlanamadığı saray facialar sonunda zekâsının en güçlü olduğu dönemde naipliği ve yaşamını kaybetmişti.

Yaşamı, Doğu milletlerinin devlet anlayışında görülen annelik dehasının bir anıtı gibidir. Hurrem Sultan daha baştan çıkarıcı ve daha iyi bir eş idi. Kösem Sultan ise daha erkekçe ve daha çok anne olarak hareket etmişti. İlki çekiciliği, ikincisi dehasıyla hüküm sürmüştür.

Yine ilkinin saltanatı güzelliğinin sonuyla biterken, ötekininki ancak yaşamının sonuyla noktalanmıştır. Hurrem Sultan her şeyini doğaya borçluyken, Kösem Sultan her şeyini ince politikasına borçludur.

Her ikisi de, kadınları özgürlükten ve toplum yaşamından yoksun bırakan yasaların varlığına rağmen, Müslüman ülkelerde bile bu kuralların güçsüz kalacağını ortaya koymuşlardır. Yasalar doğanın verdiği bazı hakları kıskançlıkla ve nankörce almıştır. Ancak Doğu saraylarının bu kadınlarına, evlilik yaşamında duyulan aşk ve doğurduğu çocuk sayesinde saygı ve merhamet beslenmiştir.

Böylece sultan hanımlar imparatorluk yönetimleri üzerinde etki sahibi olacak bi-

çimde güçlenmişlerdir. Bir kocanın duyduğu aşk ya da bir oğlana sahip olmanın sağladığı saygıyla saltanat sürmek, bir kadın için taht dışında kalmak değil, aksine iki kez saltanat sürmek demektir.

Altın ve Gümüş Dolu Çuvallar

Kösem Sultan'ın katledilmesi ile Siyavuş Paşa'nın sarayda açtığı Sancak-ı Şerif çevresinde halkın toplanması, isyan nedenleri ortadan kalkan yeniçerileri sindirdi. Bu durum, camide toplanmış olan ağalar ile din adamlarını korkutmaya başladı.

En büyük suçlu olduğu için, durumdan en çok etkilenen Bektaş Ağa, isyan çıkarmayı ve kenti kundaklamayı önerdi. Böylece sarayın çevresinde toplanmış olan halk evini, dükkânını ve çoluk çocuğunu kurtarmak için dağılacaktı. Atına bindi ve umutsuz bir biçimde kışlalarına dönen yeniçerilerin önüne çıkarak, askerin validesini katleden haremağalarının boyunduruğuna karşı ayaklanmalarını istedi. Bir gün önceki tasarılarından vazgeçtiğini, fakat valide sultanın öcünün alınması gerektiğini anlatmaya çalıştı.

Kararsız yeniçeriler belirli bir soğuklukla ağalarını dinliyorlardı. Düşmanlarını topluluk önünde suçlayarak küçük düşürmek isteyenlerin her zaman yaptıkları gibi, yeniçerilerden biri şöyle bağırdı:

"Sen valide sultanın mirasçısı, oğlu ya da kocası mısın ki, padişaha karşı onun davasını savunuyorsun?"

Daha önceleri ihtiyar Kösem Sultan'ın kocası olmak istediği hakkında bir dedikodu olması, bu alaylı sözlerin bütün yeniçeriler arasında kahkahalarla karşılanmasına neden oldu.

Yeniçeriler ağalarını dertleriyle baş başa bırakarak, itaat içinde kışlalarına çekildiler.

Sipahiler ile kargaşalık çıkarmak iştemeyen bazı yeniçeri ortalarının mensupları, geceki ayaklanmayı desteklemediklerinden, sabahleyin sarayın kapısına gelerek savunucuların saflarına katıldılar.

Siyavuş Paşa'nın öğüdüne uyan padişah, asiler tarafından çoktan terk edilmiş olan Orta Camisi'ne bir hattı şerif yollayarak, bütün yeniçeri ağalarını, kulkethüdasını[9] ve Bektaş Ağa'yı derhal huzuruna çağırdı.

Her şeyin sonu demek olduğunu anlayan Bektaş Ağa, bu hattı şerifi alınca askerleri yeniden ayaklandırabilmek için kışlaların önüne altın ve gümüş dolu çuvallar yolladı. Yeniçeriler, bir asinin parasına dokunmak korkusuyla çuvalları açmaya cesaret edemediler. Ancak yaşamı söz konusu olduğu zaman kesenin ağzını açtığı için Bektaş Ağa'yı suçladılar.

Ağalar, din adamları ve ikinci derecede komutanlar saraya özür mektupları yazarak bir açgözlü tarafından kandırıldıklarını belirttiler ve teslim oldular. Padi-

---

9 Yeniçeri Ocağı'nın büyük rütbeli subaylarından birinin unvanı. Ocak kethüdası da denirdi. Kethüda, yeniçeri ağasının yardımcısıydı. Bunlar ocaktan yetiştikleri için, yeniçeriler arasında ağadan daha çok sayılırlardı. Kethüda, ağa divanı üyesiydi.

şahın isteklerini yerine getirdiklerini sandıklarından böyle davrandıklarını da söylemeyi unutmadılar.

Bektaş Ağa sonunda onları izlemek zorunda kaldı. Kışlalarda sahip olduğu saygınlığının, kendisini sarayın intikamından koruyacağını sanıyordu.

Siyavuş Paşa pişmanlık duyan suçluları sahte bir hoşgörüyle karşıladı. Bektaş Ağa'yı Bursa'ya atadı ve hiç zaman yitirmeden hemen Bursa'ya hareket etmesini istedi. Bektaş Ağa belki küstahlığından, belki de korkusundan kenti terk edeceğine, kaçıp bir yere saklandı.

Ertesi gün yeni Yeniçeri Ağası Hasan Paşa tarafından ele geçirilince, bir uyuz eşeğin üzerine bağlandı. Bir gün önce kendisini alkışlayan askerlerin yuha ve lanet sesleri arasında saraya gönderildi.

Hamamdaki Küplerden Değerli Takılar Çıktı

Haksız olarak halkın sevgisini kazanmış olanlar iktidar mevkiinden indikleri zaman o sevginin artık peşlerinden gelmediğini görürler.

Halk, büyümesine neden olduğu isyanın bütün günahını bir kişinin üzerine yıkmayı sever ve başarıya ulaşmamış isyanların sonunda, ayaklanmayı kışkırtanların kanlarında yıkanmaktan hoşlanır.

Dolabın içinde yakaladığı Kösem Sultan'ı ayaklarından sürüyerek dışarı çıkaran ve boğdurulurken baltasının sapını veren Kuşçu Mehmed, Bektaş Ağa'ya hakaret eden kalabalığa rastladı. Yenik düşmüş ağaya, "Hain! Sana ne yaptım ki, dün benim başımı istedin?" diye haykırdı.

Bektaş Ağa, sarayın avlusunda dilsizler tarafından idam edildi, cesedi denize atıldı. Açgözlülüğü sonunda ölümüne neden olmuştu. Hamamlarından birinin kazanı altında duvara gömülü, Kösem Sultan'ın serveti olarak iki küp dolusu altın ve takı ele geçirildi.

Suç ortağı Kara Çavuş, padişahın huzuruna çıkarıldığı zaman, kadınlar gibi ağladı. "Suç işlemeden önce ağlamalıydın, hain" diye bağıran bostancıbaşı, dilsizlere işaret ederek gözyaşlarını ölümle kesmelerini istedi. Suikastın üçüncü önderi kulkethüdasının kesilmiş başı, birkaç gün sonra bir köylü tarafından İstanbul'a getirildi ve sarayın kapısına asıldı.[10]

Divan başkâtibi ve gökbilimci suikasta katılmamasına rağmen, Kösem Sultan ile olan yakınlığının kurbanı oldu. Bir alaylı sözü ünlü bilginin yaşamına mal olmuştur.

10 Kösem Sultan ölümünden sonra geride büyük bir servet bıraktı. Yıllık gelirleri toplam olarak iki yüz elli bin riyal tutan beş büyük has (Menemen, Gazze, Zile, Ezdin ve Kilis'te), elli bin kuruş değerinde iki bin yedi yüz şal, yirmi sandık florin, birçok takı ve çeşitli eşya bu servetin bir bölümüdür. Ancak Kösem Sultan hiçbir zaman eli sıkı bir kişi olmadı. Çevresindeki insanların pek çoğuna yardım ederdi. Her yıl recep ayında kıyafet değiştirerek hapishaneleri dolaşır, katillerin dışında bütün mahkûmları sevindirirdi. Bu yüzden ölümüne üzülenlerin sayısı bir hayli çoktu. Kösem Sultan'ın hayır eserleri arasında Üsküdar'daki Çinili Cami ile yanındaki mektep, çeşme, darülhadis, çifte hamam, sebil; Anadolukavağı yakınındaki Valide Medresesi mescitleri; İstanbul'da Çakmakçılar Yokuşu'ndaki Valide Hanı ve Topkapı dışındaki bahçesi gösterilebilir. Ayrıca Anadolu ve Rumeli eyaletlerinin çeşitli kazalarında, İstanbul'da Galata ve Eyüp'te, Eğriboz, Midilli ve Kıbrıs adalarında vakıfları vardır. Kösem Sultan, IV. Mehmed'in hükümdarlığının ilk yıllarında validei muazzama, koca valide, ümmülmüminin, sahibetülmakam, validei atika ve validei kebire sıfatlarıyla bir hükümdar gibi saltanat sürdü.

Bu bilgin sondan bir önceki sadrazamın döneminde, mevkilerin para karşılığında satılması rezaletleriyle çalkalanan saraydan çıkmış, yolda arkadaşlarından birine rastgelmişti. Nereden geldiğini soran arkadaşına, sözlerine bir küçümseme ifadesi vererek "Köle pazarından geliyorum" demişti.

Bilgin cellatı beklemeden hançerle intihar etmiş ve ölürken imparatorluğun çökmeye başladığını belirtmiştir.

Zenci Darüssaade Ağası Süleyman Ağa, soğukkanlılığı ve cesaretiyle geceleyin sadrazamın yokluğunda efendisini kurtarmak için büyük gayret gösterdiğinden, saraydaki hizmetlerin en yüksek rütbesi olan kızlarağalığına getirildi.

O gece gerçekten bir sadrazam gibi davranmıştı. Şimdi gerçek valide sultan ve padişah naibesi olan Turhan Sultan, Süleyman Ağa'ya kızlarağası rütbesini vererek, padişahın bakımını tamamen ona bıraktı.

İmparatorluğun ilk basamağından en üstten bir önceki basamağına kadar yükselen bu Habeş köle, bütün olanaklarıyla etkinliğini kullanmasını bilmiştir.

Bir Hadımın Egemenliği

Siyavuş Paşa, bir çocuk ile kadının ağzından kendisine buyruklar veren bir hadım gözdenin, yani Kızlarağası Süleyman Ağa'nın altında yalnızca ad olarak kalmış olan sadrazamlıktan bıktı.

"Zenci haremağaları ile beni mahkûm etmeye çalıştıkları bu utanç verici kulluk, bir sadrazamın iktidarı olamaz" diyordu. Bu şikâyetler ona bir suç isnat edilmesine neden oldu. Eski Darüssaade ağası olan şimdiki kızlarağasına duyduğu gönül borcunun tutsağı olan valide sultan, hem imparatorluğu ayakta tutabilecek kuvvette, hem de Süleyman Ağa gibi hadıma tahammül edebilecek tevekkülde bir sadrazam arıyordu.

Bu özellikleri toplayan bir tek adam vardı, o da Köprülü Mehmed Paşa'ydı. Bu paşa imparatorluğu parçalayan gruplardan hiçbirine dahil olmamıştı. Bütün ömrünü savaşlarda ve divanlarda tüketmiş, şimdiye kadar lütuf aramayı küçümsediği için dikkati çekmemişti. Kişiliklerinde imparatorluğun selametinin yüceliğini sağlayacak yetenekler olduğu halde, ancak devletin çöküş anlarında görev başına çağrılacak adamlardan biriydi. Adı yine saray koridorlarında dolaşıyordu. Fakat üstün yeteneklerinden çekinen valide sultan kulaklarını bir kez daha onun adına tıkamıştı.

Kızlarağası Süleyman Ağa, valide sultandan, Siyavuş Paşa'nın görevden alınmasını ve idamını istedi. Turhan Sultan ise sadrazamına Malkara'da onurlu bir sürgünü layık gördü. Kızlarağası onun yerine, ikinci çocukluk dönemini yaşayan doksan iki yaşındaki Gürcü Mehmed Paşa'yı sadrazam yaptırdı.

Yaşlılığı sayesinde o mevkie layık görülmüştü. Süleyman Ağa bu gölge sadrazamın arkasından devleti yönetmek istiyordu. Valide sultanın kulağına Köprülü'nün adını fısıldayan danışmanlarını ve bizzat Köprülü Mehmed Paşa'yı da başkentten uzaklaştırdı.

Aşırı vergiler hazinenin yeniden dolmasını sağladı. Yeniçeri ağalığı, defterdarlık, başmabeyincilik, vezirlik gibi makamlar sarayın dalkavuklarına ve Süleyman Ağa'nın soytarılarına verildi. İbşir Paşa ile büyük isyancının oğlu Abaza Paşa Karaman'da isyan bayrağı çekerek Bursa'ya kadar ilerledi. Onlarla utanılmadan pazarlık edildi. Çekilmeleri ve itaat altına girmeleri, ancak eyaletler ve bağışlar verilerek sağlandı.

"Ak ya da Kara Sakal Sorunu Görüşülmüyor"

Ayaklanmaların ve kargaşanın hiç eksik olmadığı Mısır'ı Babıâli'den doğrudan doğruya yönetmek mümkün olamıyordu. Padişah, bu önemli eyalette alınacak önlemleri görüşmek üzere büyük bir Divan düzenlettirdi.

Valide sultan oğlunun yanında önü kafesli balkondan görüşmeleri izliyordu. Sadrazam, ihtiyarlığın verdiği gevezelikle söz alarak Mısır'da yaşam boyu valilik yönetiminin uygulanmasını savundu.

O Divan'daki konuşması ile sonradan tanınacak bir devlet adamı olan Mesud Paşa bu öneriye şiddetle karşı koydu. Sadrazam, ısrarla önerisinin kabul edilmesini istedi. Hatta bu konuda ilerlemiş yaşına saygı için bunu kabul etmelerini diledi.

Artık daha fazla sabredemeyen valide sultan yerinden kalktı, önündeki kafesi açarak, "Lala, burada ak ya da kara sakal sorunu görüşülmüyor. Önemli olan en iyi öneriyi ve en mükemmel çözüm yolunu bulmaktır" diye bağırdı.

Mesud Paşa artık valide sultanın güvenini kazanmıştı. Akşamüstü Deniz Köşkü denilen yerde ikinci kez Divan toplandı. Burada görüşülecek sorun denizcilikti. Sadrazam, Mısır üzerine yaptığı konuşma gibi yine birtakım garip önerilerde bulundu. Valide sultanın desteğinden cesaret alan Mesud Paşa, sadrazamı cahillik ve beceriksizlikle suçladı. Daha önceden yapacakları annesi tarafından öğretilmiş olan padişah, Gürcü Mehmed Paşa'ya bir hattı şerif yolladı. Sadrazam, hattı şerifi okuyamayacağını söyleyince, şeyhülislam kâğıdı eline aldı ve kısa cümleyi okudu:

"Sadrazamım, hemen devletin mühürlerini geri ver!"

Sadrazam titrek elleriyle boynunda asılı mühür kesesinin ipini bir türlü çözmeyi başaramıyordu. İnsanların nankörlüğü ve adaletsizliği hakkında mırıldandığı birkaç şikâyet sözü pek duyulmadı. Onun felaketi üzerine kendi başarısını kurmayı tasarlayan Mesud Paşa, duygularında bir merhamet ve sözlerinde bir utanma duymadan nefretle Gürcü Mehmed Paşa'ya hakaret etti, ihtiyar paşa ağlayarak Divan'dan çekildi.

Yaşlılığı Tanrı'nın bir vergisi ve deneyimi dünya işlerinin canlı bir vahyi gibi gören Osmanlılarda, yaşlılara karşı böyle hakaretler pek az görünür.

Sadrazam Seçimi

Padişah ertesi gün Divan'ı tekrar topladı ve ilk olarak bir sadrazam seçilmesi işi-

ni gündeme getirdi. Şeyhülislam bu seçimi tamamen padişaha bıraktı. Mesud Paşa, imparatorluğun başına bir kaymakam getirilmesini ve bir süre böyle yönetilmesini önerdi.

Ötekiler de ordu arasında çok sevilen ve sayılan Girit Başkomutanı Hüseyin Paşa'nın sadrazam olmasını savundular. Hüseyin Paşa'nın komutasındaki ordunun başsız kalacağını, bunun da Venediklilerin işine geleceğini ileri süren yeniçeri ve sipahi ağaları bu öneriye karşı çıktı.

Devlet sorunları üzerinde söz söylemek cesaretine gitgide daha fazla sahip olan Turhan Sultan, ağaların önerilerini destekleyerek onların gözüne girmeyi istediğinden, Yiğit Hüseyin Paşa'nın seçilmesine karşı çıktı.

O zamana kadar adından pek fazla söz edilmeyen bir paşanın üzerinde anlaşma sağlandı. Bu merhametsiz sertliğiyle bir sadrazamdan çok, bir celladı müjdeleyen Ahmed Paşa'ydı. İçoğlanları Atmeydanı'nda parçalanan bir sadrazamın kâtipliğine kadar yükselmiş, o suikasttan zorlukla yakasını kurtarmış, terörün ancak terörle önlenebileceğine inanmış eski bir Arnavut devşirmesiydi. Hareketlerinde mutlak bir bağımsızlık şartıyla sadrazamlığı kabul etti.

"Padişahım, Kıyamet Günü İki Elim Yakanda Olacak"

Yeni sadrazam kısa süren yönetimi sırasında son zamanlarda isyanlara neden olanlara karşı şiddetli ve sürekli bir terör havası estirdi. Süleyman Ağa'ya hakaret etti, hatta bu gözde hadımı Mısır'ın ücra bir bölgesine sürdürdü. Kırım'daki bir hiddet sırasında Kefe kadısının sakalından tel kopardığı için şeyhülislamı azletti.

Kaptanıderyayla yaptığı şiddetli bir tartışma vezirlerin, ağaların ve haremin aleyhine dönmesine neden oldu. Valide sultanın boyunduruğundan kurtulmak için, Bektaş Ağa gibi bir başka sultanın oğlunu IV. Mehmed'in yerine getirmeyi tasarladığı hakkında söylentiler çoğalmaya başladı. Haremin saflığı azledilmesine ve öldürülmesine yol açtı.

Hazırladığı tuzağın fark edilmemesi için Turhan Sultan ona bir sürü armağan verdi. Eğlencelerden bir gün önce samur kürk ile sapı değerli taşlarla işli bir hançer gönderdi.

Bu armağanları görenler sadrazamı kutlamaya başlayınca, "Cahiller, sarayı ne kadar az tanıdığınız belli. Bütün bunlar katledileceğimi gösteriyor. Padişahıma hizmet etmek için herkesi aleyhime çevirdim. Her şeye direnerek, felaketimi hazırladığımın farkına varamadım. Şimdi ektiğimi biçiyorum" dedi.

Geceleyin beklenmedik bir anda saraya çağırıldı. İdam edileceğini anlayınca, aptes aldı, namazını kıldı ve ölüme gitmeden önce, "Allahıma şükürler olsun, düşmanlarım da benden sonra pek yaşamayacaklardır" diye konuştu.

Kendisini huzuruna kabul eden padişah, yaşından umulmayacak bir öfkeyle sadrazama çattı. Sonra bostancılara dönerek boğdurulması için işaret verdi. Ahmed Paşa IV. Mehmed'in önünde eğilerek şöyle dedi:

"Padişahım, beni haksız yere öldürtüyorsun. Kıyamet günü iki elim yakanda olacaktır."

Çocuk padişah gözlerini çevirdi ve dilsizlere işlerini bitirmeleri için işaret verdi. Cesedini kızına verdiler, o da babasını Üsküdar'da hazırlattığı türbeye defnetti.

Sadrazam Olmak İçin Geldi, Canından Oldu

Bütün suçu, kendisine hizmet edenleri desteklemeyecek kadar zayıf bir iktidar için çok çalışmaktan ibaretti. Düşmanlarından Kaptanıderya Derviş Mehmed Paşa, yerine sadrazam olarak atandı.

Eyaletlerdeki karışıklıklar başkente sıçradı. Kendini peygamber sanan Urmiyeli bir şeyh, İstanbul'da cami cami dolaşıyor ve Osmanlıların başına gelen her türlü felaketin Turhan Sultan yüzünden olduğunu, onun için bu kadını sürmek ya da bir paşayla evlendirmek gerektiğini söylüyordu.

Bu iddialar halkı kışkırtmaya başlayınca, şeyh geceleyin yakalandı. Bir kayığa bindirilerek başkentten uzaklaştırıldı, dağlara sürüldü. Mısır Beylerbeyi Abdurrahman Paşa, sadrazamlığı satın almak üzere Kahire'de edindiği servetle İstanbul'a koştu. Fakat Sultan İbrahim'in katli olayına karışmakla suçlandı.

Eski bir haremağası olan Abdurrahman Paşa saraya girerken idam edildi.

Bu idam olayı hadımları korkuttu. Bundan sonra saraydaki kadınların etkinliği daha da arttı. Kösem Sultan tarafından sarayın kahvecibaşısına verilen IV. Mehmed'in sütannesi ile yine Kösem Sultan'ın gözdelerinden Erzurum Beylerbeyi Murteza Paşa'ya verilen Antar adındaki cariye, haremin egemenliğini ellerine geçirmek üzere birbiriyle zorlu bir mücadeleler veriyorlardı. Bunca olaya neden olan padişahın kardeşi Şehzade Süleyman, ölümle taht arasında, bir çeşit araf olan bir köşke kapatıldı.

Sultan IV. Mehmed'in kızlarağası olan Bayram Ağa, Süleyman Ağa'nın sahip olduğu etkinliği elde etmeye başladı. Padişahın oyun ve eğitim arkadaşları olan içoğlanları bile annesine karşı kıskançlık duyuyorlardı.

İçoğlanları ve padişah arasında doğan samimi hava için hocalar Bayram Ağa'yı uyardı. Bir gün padişahın yaşıtı çocuklarla oyun oynarken olağanüstü zevk aldığını anlayan Bayram Ağa, Sultan Mehmed'e işaret ederek içeri girmesini istedi. Padişah, kızlarağasına şiddetle karşı koydu.

Valide sultana giden Bayram Ağa, padişahın itaatsizliğini anlattı. Fakat oğluna karşı şefkatli davranan valide sultan, Padişah IV. Mehmed'in içoğlanları ile istediği gibi zaman geçirmesine izin verdi. Yine de kendi bildiğini okumaya kararlı olan Bayram Ağa, padişahın odasına girerek, çocuğu kolundan tuttu ve zorla dışarı çıkarmak istedi.

Bu duruma üzülen içoğlanları hançerlerini çekerek kızlarağasının üzerine saldırdı. Dilsizler Bayram Ağa'yı kızgın gençlerin elinden zorlukla kurtardı.

Maaşlarının eksik paralarla ödendiğini anlayan sipahileri kendi taraflarına çeken

içoğlanları bir isyana neden oldular. Sipahiler defterdarın sarayını yağmaladı.

Tütün içmelerini yasaklayan yeniçeri ağasının buyruklarını tanımadıklarını ilan ettiler. Sarayın avlularında, "Bırakın tütün içelim! Yoksa bizi yoksun ettiğiniz bu duman size karşı isyanın ateşi olacaktır" diye bağrıştılar.

İsyanlar ve İdamlar Birbirini İzledi

Derviş Mehmed Paşa, imparatorluğun bu sıkıntılı günlerinde öldü. Korku ve rüşvet, Anadolu'da isyanların çıkmasına neden oldu.

Bu ayaklanmalar, bir süre sonra bağışlanan İbşir Paşa'nın sadrazam olmasını sağladı. Sadrazamlık rütbesi, İbşir Paşa'nın küstahlığını artırmaktan başka işe yaramadı. Anadolu'da bastırılması gereken isyanları bahane ederek, beylerbeyiliğini yaptığı Halep'ten ayrılmayı reddetti. İlkbaharda bütün beylerbeyilerin Konya'da toplanmasını isteyerek, İstanbul'a sadrazam olarak değil, bir fatih olarak girmeyi tasarlıyordu.

Bütün Anadolu İbşir Paşa'ya imparatorluğu anarşiden kurtaracak adam gözüyle bakıyordu. Saray ve başkent böylesine küstah bir adama sadrazam rütbesi verildiği için korkmaya başlamıştı.

Divan toplantılarındaki kararsızlık, toplantıları bir dövüş alanına çeviriyordu. Kaptanıderya, padişahın gözü önünde kendisini Sultan İbrahim'in ölümünden sorumlu tutan haremağalarının hançerleri altında can vermekten ancak kaçarak kurtuldu. İzmit'e kadar gelmiş olan İbşir Paşa, İstanbul'a kahramanlar gibi girdi. Sadrazamın ihtirasını kamçılamak isteyen valide sultan, IV. Mehmed'in kız kardeşi Ayşe Sultan'ı ona eş olarak verdi. İbşir Paşa, Divan'daki bütün karşıtlarını ya sürdü, ya da öldürttü.

Defterdar Moralı Paşa, valide sultanın buyruğuyla dört çavuş tarafından evinden alındı ve yol kenarında boğuldu. Bu arada yeniçeriler sadrazama karşı kışkırtılmıştı.



İbşir Paşa'nın Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine Anadolu'dan getirdiği birlikleri yerleştireceği hakkında dedikodular yayılmıştı. Atmeydanı'nda yeniçerilerin meşalelerin ışığı altında ileri sürdükleri itiraz, bir anda bütün kenti İbşir Paşa'ya karşı ayaklandırdı.

Sadrazam saraydan kaçarken isyancılar evini yağmalıyor ve orada rüşvet ve zorbalık yoluyla elde edilmiş dört yüz bin duka altınlık servetini buluyorlardı.

IV. Mehmed

Divan toplantısında padişah, "Şimdi ne yapacağız?" diye sordu.

Herkes susuyordu. İbşir Paşa'nın içinde bulunduğu feci durumdan cesaret alan ve herkesin şikâyetçi olduğu zalime karşı duyulan ortak düşmanlığı dile getirmek isteyen yeniçeri ağası söz aldı.

Eliyle sadrazamı göstererek "Padişahım, kulların senden memnundur; fakat lalanı istemiyorlar" dedi.

Kaptanıderya da şöyle konuştu:

"Sadrazam ile şeyhülislam yaşadıkça askerler dağılmayacaklardır."

İhtirasının kurbanı olan İbşir Paşa mühürleri vermek için eğildi. Kudretliyken ne kadar küstahsa, güçsüz kaldığı zaman da o kadar alçakgönüllü olmuştu. Sarayın kapılarının arkasına birikmiş olan askerler "Bize başın gerek!" diye bağırıyorlardı.

İbşir Paşa'nın kesilen kafası Atmeydanı'nda kapıkulu askerine gösterildi. Halk bir oyuncak gibi bu kafayı elden ele dolaştırıyordu.

Sonunda kesik başı yeniçeriler bir mızrağın ucuna geçirdiler. Taraftarları da onunla birlikte ortadan çekildi. Askerler arasında sağlanan saygınlığın, kamuoyundakine göre daha az derin kökleri vardır. Yalnızca isyan arkadaşı Abaza Paşa, Üsküdar'daki bir avuç askeriyle idamından sonra bile İbşir Paşa'nın davasını gütmeyi sürdürdü.

Abaza Paşa'nın buyruğundaki birliğin yarısı Üsküdar'dan İstanbul'a geçerek ayaklanmış olan yeniçeriler ile sipahilere katılmıştı. Daha önce İbşir Paşa'nın kâhyası olan Kürt Mehmed adında biri şimdi Üsküdar'a geçmiş, Abaza Paşa'yı yeni sadrazama itaate zorluyordu.

Bu kadar alçaklığa tahammül edemeyen Abaza Paşa, kâhyaya bir hayli hakaret ettikten sonra askerlerini yanına alarak Karaman dağlarına çekildi.

Padişahın Gözü Önünde

Sonunda haremden bir sultan kocası olan Ermeni Süleyman Paşa, valide sultan tarafından sadarete layık görüldü. Güçsüz ve zaaf içindeki eli yönetimin genel çöküşünü yavaşlatamazdı. O da duruma boyun eğdi. Köprülü Mehmed Paşa'nın adı yeniden duyulmaya başlıyordu.

Fakat devlete boyun eğmenin bile parayla satın alındığı bir dönemde Köprülü Paşa'nın basit serveti, rakipleri için uygun bahane oluyordu. Süleyman Paşa bile, "Serveti olmayan bir adam nasıl imparatorluğu yönetebilir?" diye hayretle bağırmıştır.

Devletin mührü bu sefer Girit fatihi Hüseyin Paşa'ya yollandı. Gelinceye kadar İstanbul'da bir kaymakam sadrazamlık görevini yürütecekti. Bu kaymakam açgözlü ve hilekâr bir adam olan Kaptanıderya Zurnazen Paşa'ydı. Sadareti kendisi için düşünüyordu. Kapıkulu askerleri arasında kışkırttığı isyan, padişahı Ayak Divanı toplamak zorunda bıraktı.

Askerler, geleneklere aykırı bir biçimde padişahın Babısaadet'ten çıkarak, toplandıkları meydanın köşesinde olan Alay Köşkü'nün balkonunda görünmesini istediler.

Sultan IV. Mehmed balkonda bir kafesin arkasına oturdu. Fakat yapılan tezahürat sonunda kafesi kaldırtmak zorunda kaldı. Çocukluk yıllarının danışmanları yanına yaklaşarak sorulacak sorulara uygun yanıtlar vermesini sağlamak için kulağına fısıldıyorlardı.

Artık padişahın tek başına düşünüp karar verecek yaşa geldiğini haykıran askerler, danışmanların uzaklaşmalarını istedi. Buna rağmen, biri ak, öteki zenci iki haremağası balkonda, kalabalığa görünmeden ayaklarının dibine çömelerek yanıtları fısıldadılar.

Halkın adına söz alan Hasan adında bir kadı, aşırı hareketlere son verilmesini ve bir listeyle sunulan otuz kişinin kellelerini istedi. Padişahı ikna etmek için ayarı bozulmuş paralardan bir avuç parayı da yere savurdu.

Adları listede yazılı olan iki haremağası, padişaha kaçamak vaatler vermesini öğütlüyorlardı. Kaymakam pencereye gelerek padişahın adına, otuz kişinin yakalanarak sürüleceğine söz verdi. Fakat padişahın gözüne girmek için, "Ama onların kellelerini istemeyin" dedi.

Gözü dönmüş olan kalabalık, "Sen kendi kelleni muhafaza etmeye bak" diye bağırarak yanıt verdi.

Talihsiz padişah ayaklarının dibinde deminden beri yaşamlarını kurtarmak için çalıştığı iki haremağasının zorla alınarak götürüldüğüne tanık oldu.

Gözleri önünde her ikisi de öldürüldü. Cesetleri balkondan kalabalığın üzerine atıldı. Lala, başdefterdar, kapıağası, kızlarağası, Başgümrükçü Hasan Efendi, saray amiri Şaban Halife, kahvecibaşı, her iki valide sultanın gözdesi Meleki Hanım ve ötekiler kalabalık tarafından istendikçe, padişah gözyaşları içinde reddediyor, fakat sonunda hepsi boğdurularak balkondan aşağı fırlatılıyordu.

Cesetlerden oluşan yığın köşkün balkonunun hizasına kadar çıkmıştı. Kaymakam Zurnazen Paşa, tasarladığı gibi bunca cana kıydırdıktan sonra devletin mühürlerini eline aldı. Fakat henüz IV. Mehmed tarafından sadrazam ilan edilmişti ki, onun da talihine engel oldular.

Mührü teslim aldığını görünce, hep bir ağızdan, "Sefil herif! Sadrazam olmak için mi bizleri ayaklandırdın?" diye haykırdılar.

Çınar Ağacına Asıldılar

Ayıplama haykırışları Zurnazen Paşa'nın henüz elde ettiği makamdan uzaklaştırılmasına neden oldu. Eski Sadrazam Siyavuş Paşa Malkara'dan çağrılarak bu gözünü kan bürümüş azınlığı yönetmek üzere atandı.

Yeniçeriler ve halk tarafından sürüklenen otuz ceset büyük bir çınar ağacına ayaklarından asıldı. Aynı çınara, çağımızda Sultan II. Mahmud atalarının öcünü almak için son kez isyan eden yeniçerileri astırmış ve bu ocağı tarih sahnesinden silmiştir. Bu olaya, Sultan IV. Mehmed'in gençlik çağlarının lanetli günlerini anmak için "Çınar Vakası" denir.

Bu büyük kıyım ve iğrenç ganimetler yeniçerilerin isteklerini tatmin etmemişti.

Siyavuş Paşa'nın İstanbul'a gelmesinden

önceki on gün içinde halk her sabah o çınara gelerek geceleyin asılmış olan yeni cesetleri sayar ve izlerdi.

Haremindeki sefahatın sonunda gut hastalığına yakalanmış olan Siyavuş Paşa, Malkara'dan geldikten pek az sonra düşmanı olan defterdarı boğdurttuğu gece öldü. Kurban ile katil beraberce mezarlığa götürüldü. Belki de ilahi adalet önünde birbirini suçlamak ya da özür dilemek üzere son yolculuklarına birlikte çıktılar.

Suriye Beylerbeyi Boynueğik Mehmed Paşa sadrazamlığa getirildi. İran ile yapılan savaşlar sırasında aldığı kırk yaradan biri, boyun adalesini zedeleyip başını eğik yaptığından kendisine bu lakap verilmişti. Sadrazamın İstanbul'a gelmesi beklenirken, yeni Kaymakam Yusuf Paşa, Sultanahmet Meydanı'nda[11] geceleri kol gezerek, yeni kurbanları çınara asmaya hazırlanmış isyancıları temizledi.

Sancakı Şerif çevresinde toplanmış yeniçerilerin arasında bulunan elebaşılarını tek tek yakalatarak hepsinin kafalarını vurdurdu.

Bu cinayetlerin ertesi günü, Kenan Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının Çanakkale ağzından Venedikliler tarafından bozguna uğratıldığı haberi duyuldu.

Bu deniz savaşında Amiral Marcello yönetimindeki Venedikliler, seksen Osmanlı kadırgasını yakmış ve batırmışlardı. Bu amiralin adı, İnebahtı bozgunundan sonra Don Juan'ın Osmanlılar arasında sahip olduğu korkulu üne eşdeğer oldu. İmparatorluğun kalbi sayılacak coğrafi bir yerde bulunan Bozcaada, Limni ve Semendirek adaları Venedik egemenliğine geçti.

Boynueğik Mehmed Paşa İstanbul'a gelir gelmez, Turhan Sultan'ın konuşmalarına hayran olduğu için şeyhülislamlığa getirdiği Mesud Efendi'nin bir gizli oyununu ortaya çıkardı. Şeyhülislam, Şehzade Süleyman'ın vâsiliğine getirileceğini umarak Sultan IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi için faaliyetlere girişmişti. Bursa'ya sürgüne gönderildiği halde, faaliyetlerine ara vermemiş, orada da Karaman'ın ayaklandırılması için çalışmıştı. Mesud Efendi'nin gizli tasarılarını öğrenen Bursa Kadısı Ruhullah Efendi bunları Bâbıali'ye bildirmişti.

Padişahtan gelen bir yazı, Bursa kadısının eski şeyhülislamı idam etmesini buyuruyordu. Bu buyruk üzerine Mesud Efendi'nin evi kuşatıldı, içeri giren kadının adamları onu hanımlarından biriyle meyve yerken yakaladı.

Sonunun ne olacağını anlayan eski şeyhülislam, din adamlığı kişiliğini bir yana bırakarak kılıcına sarıldı ve yaşamı için vuruşmaya başladı. Çabası boşa çıktı.

Çeşme başına bırakılan cesedi ertesi gün meraklarını yenemeyen Müslüman ve Hıristiyan bir kalabalık tarafından izlendi. Müslümanlar onu bir şehit olarak görürken, Hıristiyanlar, İstanbul'da pek çok kilise kapatan bu düşmanlarını lanetle anıyordu.

11 Sultan I. Ahmed'in yaptırdığı Sultanahmet Camisi'nin 9 Haziran 1617'de ibadete açılmasından sonra Atmeydanı'na Sultanahmet Meydanı da denilmeye başlanmıştır. İleriki yıllarda Atmeydanı adı pek kullanılmamıştır.

İdam edilerek ölen şeyhülislamların ikincisi olan Mesud Efendi, inançsız bir zalim, ikiyüzlü bir tutucuydu. Çevirdiği entrikalar, ihtirası, yaşamının olaylarla dolu olması, yetenekleri ve söz söyleme gücü, onun Fransa'daki Retz kardinaline benzetilmesine neden olmuştu. Her ikisi de büyük bir hırsla istedikleri amaçlarına erişememişler, yalnızca olay yaratmışlardır.

Nihayet Köprülü Sadrazam Oldu

Bütün bu idamlar Venedikliler tarafından kapatılmış olan Çanakkale'yi açmaya yetmiyordu. Girit'te Kandiye Kuşatması'nı sürdüren orduya yardım götürülemiyor, hazinenin açığı kapatılamıyor, Donanma ve ordu güçlendirilemiyordu. Yaşça ve akılca büyüyen padişah, imparatorluğa yeni bir güç kazandırmak için, Divan üzerine Divan topluyor, durmadan vezirlerine çıkışıyordu. Boynueğik Mehmed Paşa'nın görevden alınması genç padişahın bir sabırsızlığının sonunda ortaya çıktı.

Bir gün Divan'da, "Yunanistan'daki eyaletlerimizi yakıp yıkan Venedikliler üzerine bizzat bir sefere çıkmak istiyorum. Bana, bir padişaha layık bir ordu ile bir donanma hazırla!" diye buyurmuştu.

Sadrazam, itaatsizliğin birlikler arasında hüküm sürdüğü, isyanların bütün imparatorluğu kapladığı, vergilerin hazinenin açığını bir türlü kapayamadığı bir zamanda bir donanma hazırlamanın mümkün olamayacağını söyledi ve kazanırken son derece açgözlü, verirken de o kadar cimri olan zenginlerin kendi istekleriyle yapacakları bağışlar sayesinde hazineyi doldurabileceğini belirterek özür diledi.

Padişah bu yanıtı annesine iletince, valide sultan o gece yaşlı vezir Köprülü Mehmed Paşa'yı yanına çağırdı.

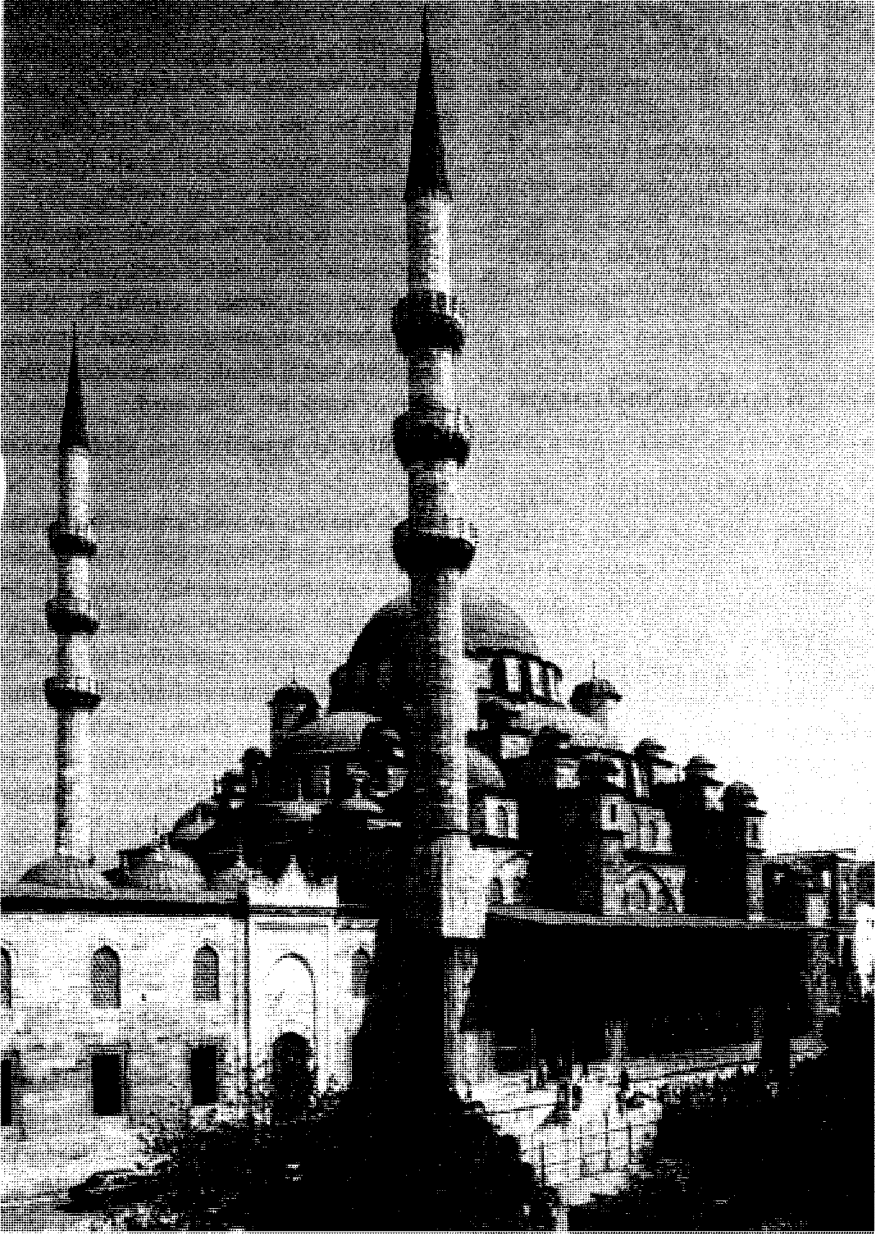
Ona, "Her şeyi kökünden tutup, çözümleyecek bir elin yokluğundan ülkemizde her şey yok olmak üzeredir. Böyle bir durumda, söylendiği gibi devletin yükünü alacak kadar kendinde cesaret ve akıl buluyor musun?" diye sordu.

Köprülü Mehmed Paşa şöyle yanıt verdi:

"Tanrı'nın izni ve validemizin hayır dualarıyla, bütün iktidara sahip olmak, padişahın ve annesinin mutlak güvenlerinde hiçbir rakiple karşılaştırılmamak, bütün isteklerimin padişah tarafından itirazsız ve hemen imza edilmek ve hem sultanımın, hem sizin, hem de benim düşmanlarımızın iftiralarına değil, yalnız benim sözüme inanılması koşuluyla bütün sorumluluğu üzerime almaya söz veriyorum."

Valide sultan, oğlunun ve kendisinin adına, imparatorluğa gerekli olan adamın ileri sürdüğü kesin diktatörlük koşullarına uyacağına dair ant içti. Ertesi gün Köprülü Mehmed Paşa, Divan toplantısında padişahın elinden devletin mühürlerini aldı. Boynueğik Mehmed Paşa da sürgüne yollandı.

Genç valide sultanın eli bunca baş üzerinde dolaştıktan sonra, sonunda imparatorluğun yazgısını değiştirebilecek birinin üzerine düşmüştü. Bu adamın geç de olsa tarih sahnesine çıkması bütün bir milletin kendisine gelmesine neden olacaktı.



Mihrimah Sultan Camii Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan için Temmuz 1548'de yaptırılan cami, Üsküdar Meydanı'nda Mimar Sinan tarafından Anadolu yakasının en görkemli camilerinden biridir. Mimar Sinan'ın erken dönem eserlerinden sayılan caminin ana kubbesi ön cephe dışındaki üç yönden yarım kubbelerle desteklenmiştir.

25. BÖLÜM

Olaylar ve Devlet Adamları

İmparatorlukların çöküşünü bütün çabalarına rağmen durduramayan yetenekli, fakat talihsiz adamları fazla kötülememek ve devlet kurtaranları da fazla göklere çıkarmamak gerekir. Becerili ve yetenekli olmanın ötesinde yazgının da devlet adamlarının başarısında ya da başarısızlığında önemli payı vardır.

Yaşamın akışı içinde öyle aksi zamanlar vardır ki, o devlet adamları ile beraber yaşayanlar ya da onların etkisiyle egemenlik sürenler felaketin pençesinden, erdem, kahramanlık, deha ile de kurtulamazlar.

Oysa yine öyle anlar vardır ki, o durumun yarattığı felaket havası sanki kendi kendine tükenir, kötülüklerin aşırılığı, düzensizlikten doğan bıkkınlık, çöküşün verdiği korku ya da utanç, düzene dönme isteği ile kamuoyunun ve elverişli olayların bir noktada birleşmesi her şeyi kolay kılar ve artık en zor, mümkün olur.

Nasıl iyiliğin bir doruk noktası varsa, kötülüğün de bir sınırı vardır. Mutluluğun doruğuna erişen milletler inmeye başlarlar, kötülüğün dibine düşünce de yeniden tırmanırlar. Kötülükte olduğu gibi, erdemde de kusurlu olan insan doğasının yasası böyledir.

Osmanlı İmparatorluğu da, utanma duygusunun bir milleti sarstığı ve kaçınılmaz yıkılışın kendi kendini kurtarma iradesini ve enerjisini verdiği anlardan birini bulmuştu. Osmanlıların Richelieu'sü olan Köprülü'nün bütün becerisi milletinin tövbesine olan inancı ve bütün mutluluğu da gerçekten iyi bir yöneticiye ihtiyaç duyulduğu bir anda yönetimin başına çağrılmasıydı. Bir yıl önce olsaydı o da olayların ve insanların genel akışı içinde ezilip gidecekti.

Eğer bir yıl gecikseydi artık imparatorlukta kurtarılacak bir şey kalmayacaktı. Olayların uygunluğu sonucunda ortaya çıkan tarihler, aynı zamanda düşünür olan tarihçilerin devlet adamlarını değerlendirmesinde pek önemli yer tutmazlar.

Tarih sahnesine çıktıkları yıllar, onların adlarına yapılan haklılığın ya da haksızlığın en belli başlı unsurlarıdır. Siyasal zaferlerde Tanrı, tahmin edildiğinden daha fazla kendine pay bırakmıştır. Yazgının çağrısından önce ortaya çıkan kötü kişi, çağın en önemli anında gelen ise büyük adam olur.

"Bu Yaştan Sonra Mezara Girer"

Köprülü Mehmed Paşa'nın o zamana kadar işgal ettiği makamlar, onu iktidara aday göstermeye yetecek nitelikte değildi. Onuruyla, fakat kısır görevlerle geçen yetmiş iki yılı, Köprülü'yü devletin etkili işlerinden uzaklaştırmış gibiydi.

Ailesinin Fransız asıllı olduğu söylenmiştir. Ancak bu sav doğru değildir. Köprülü Mehmed Paşa'nın soyu Arnavutluk'un Berat Sancağı'ndaki Rodnik köyündendir. Köprülü'nün babası evini ve eşyasını Amasya'dan pek uzak olmayan verimli bir ovaya taşımıştı.

Aile adı olarak aldığı köyün adı Köprü idi. Bugün aynı yere, imparatorluğa üç büyük devlet adamı veren bu ailenin adına hürmeten Vezirköprü denir.

Karadeniz'e dökülen Kızılırmak'ın iki küçük kolu üzerinde, ulu bir dağın eteklerinde kurulmuş olan Vezirköprü, suları, tahılı, armudu, elması, üzümü, kirazları ve koyun postuyla meşhurdur. Karadeniz yoluyla babasının otlak ve bahçe ürünlerini İstanbul'a pazara götüren Köprülü Mehmed Paşa, saray vekilharçlarının gözüne girmiş, saraya aşçı yamağı olarak alınmış, sonra aşçıbaşı olmuştur. Bir Arnavut çoban gibi cahil olmasına rağmen, zekâsı ile Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın dikkatini çekmiş, yeni girdiği orduda yavaş yavaş ilerleyerek imrahorluğa kadar yükselmişti.

Karışıklık içinde geçen o yıllar, garip bir rastlantı sonucu onu daima saraydan uzak tutmuştur. Bazen Kudüs'te, bazen Şam ve Amasya'da yöneticilik yapmış, bütün bu görevlerde doğruluğu ve yetenekleriyle dikkat çekmiştir.

Yönettiği illerden ve sancaklardan geçen paşaların üzerlerinde daima iyi bir izlenim bırakmış, asilerin korkulu rüyası, halkın sevgilisi olmuş ve herkesin hayranlığını ve dostluğunu kazanmıştı. Hiçbir kıskançlığı üzerine çekmemiş, böylece lekesiz ve parlak bir biçimde ihtiyar yaşına gelmişti. Artık söneceği bir anda dehası fark edilen kişilerden biriydi. Adı sarayda fısıldamaya başlanınca, Boğnueğik Mehmed Paşa onu Şam Beylerbeyliği'nden alarak daha önemsiz bir eyalet olan Köstence'ye yollamıştı. Bu layık olmadığı muamele yüzünden bir kenara çekilen Köprülü, imparatorluğu uçuruma götüren kargaşayı uzaktan izliyordu.

sadrazamlığa getirilmesi, iktidar hırsıyla çırpınan bir sürü adamı şaşırttı. Din adamları onun için, "Okuması yazması olmayan bir cahil", askerler ise "Savaştan anlamayan sivil bir yönetici" diyorlardı.

Maliyeciler, "Bu varlıksız adam, hazinenin açığını hiçbir zaman kapayamaz" görüşünü ileri sürüyorlardı. Herkesin ortak görüşüyse şöyleydi:

"Bir insana irade gücü veren kanının sıcaklığı yaşıyla kaçmış bir ihtiyar. İktida-

ra o kadar geç çıktı ki, artık bu yaştan sonra düşünmek zorunda olduğu mezara girer."

"Sabır Bize Gereken Gücü Verene Kadar Sabırlı Ol"

Köprülü'nün ilk davranışları, çekememezlik ve tanımamazlıktan ileri gelen bütün bu düşünceleri haksız çıkardı. İktidarının ilk günlerinde önemli servet kaçırılışına neden olan rüşvet ve zimmete para geçirme olaylarını önledi. Altın sikkeleri tekrar piyasaya çıkararak tüccara güven verdi. Eski Sadrazam Boynueğik Mehmed Paşa'nın idam edilmesine ve servetine el konulmasına padişahın nezdinde şiddetle karşı çıktı.

İktidara geçtikten birkaç gün sonra Sünni Müslümanlar ile rakipleri dervişlerin ve sofuların arasında patlak veren olayları bastırdıktan sonra, bütün katı tutucuları bir gemiye doldurarak Kıbrıs'a sürdü.

Din uğruna nefse eziyeti çok barbar bir biçimde uygulayan bir gezgin derviş, elbiseleri, çatalı, kaşığı, gümüş takımları, kumaşları, müziği, şiiri, raksı hep insanoğlunu felakete götüren şeyler olarak tanımlıyor, bunların terk edilmesini istiyordu. Bu çılgın adam çok terbiyesiz bir dil kullanarak uygar yaşantıya lanetler yağdırıyordu. Bu arada XVII. yüzyıl Hıristiyan Hak âşıkları yanılmazlığı içinde şöyle diyordu:

"Ancak bir kez doğru yola gelen, kutsanan kişi, sefahatin her türlüsünü gizlice yapabilir."

Köprülü Mehmed Paşa, dervişi öldürterek halkın gözünde bir şehit yaratmak yerine onu sürdürmeyi uygun buldu. İslamiyetin püritenleri[1] sayılan sofulara karşı çıkan Sünni Müslümanların sadrazam tarafından izlenmesine itiraz eden şeyhülislam görevinden alındı.

Aylık dağıtılacağı gün yeniçeriler tarafından evinin camları taşlanan defterdara, "Benim gibi sabırlı ol, ta ki sabır bize gereken gücü versin. İsyancıların kırdığı camları yenile. Beklediğimiz gün gelecektir" dedi.

İhtiyarların politikası olan zaman kazanma, kuvvetin parçalayamayacağını aşındırıyordu. İsyancılar, sadrazamın arkasında, en güçlü vezir olan kamuoyunun birleştiğini fark ediyorlardı.

Dış İlişkilerde Olumlu İşler

İran elçileri barış fidyelerini getirdi. Almanya İmparatoru Leopold ateşkesin yenilenmesi önerisinde bulundu. İsveç Kralı Günstav, Ruslara karşı Köprülü Mehmed Paşa'ya anlaşma önerdi. Rusların doğal düşmanı olan Lehlerle anlaşması karşılığında Köprülü bu öneriyi kabul etti. Lehler ise, padişahın topraklarında yaşayan bütün Ortodoks halkı ayaklandırmayı hedef güden bir Rus komplosunu haber verdiler.

Sadrazam beş silahlı Müslüman'a karşılık, bir silahsız Rum'un düştüğü o dönemde bu komplonun güçsüzlüğünü anladı. İmparatorluğun güneyinde Venedik ile olan savaşlara bütün dikkatin ve

1 Kutsal kitapları yeniden ve değişik bir anlayışla okumaya büyük önem veren ve pek çoğu Amerika'ya göç eden katı bir presbiteryen tarikatının üyesi.

gücün verilmesi gerektiği bir anda, Lehlerin kuzeyde onu sürüklemek istedikleri gereksiz bir savaşı kabul etmedi. Fransız soylularının dinsel bir istekle Venedik için Girit'te savaşmak üzere XIV. Louis'ye yaptıkları baskıya rağmen Osmanlıların çökmesinin, Fransa'nın eski düşmanı olan Avusturya'nın etkinlik kazanmasına neden olacağı kaygısından yararlanarak, bu ülke ile I. François'dan beri süren geleneksel dostluğu devam ettirmeyi başardı.

Başlar Vuruldu

Çınar Vakası'nın ortaya çıkardığı halk dalkavukları yine dehşet havası yaratarak sahip oldukları etkinliği artırmak için gizli toplantılara başlamışlardı. Köprülü Mehmed Paşa, şeyhülislama giderek, yapacağı bütün işleri önceden yasal kılan bir fetva almak istediğini söyledi. Bunun neye yarayacağını soran şeyhülislama, "Eğer bir gün düzenin düşmanları gelip sizi haleflerinizgibi ayartmaya ya da korkutmaya çalışırlarsa, bu fetva padişahın önünde sizin benimle birlik olarak devletin selameti uğruna çalıştığınızı gösterecek bir bağlılık anlaşması olacaktır" dedi.

Bu yakınlıktan memnun olan şeyhülislam, güvenle istenen fetvayı verdi. Bu fetvada bütün isyanların yaratıcısı olan sipahilerin dağıtılması da vardı. Eski isyan arkadaşlarından ayırdığı yeniçerilerin başına geçen Köprülü Mehmed Paşa, birlikler ve toplarla sipahilerin kışlasını sardı.

Gün ağarırken saraya çağrılan bütün devlet kuvvetlerinin temsilcilerine padişahın bir hattı şerifi okundu. Padişah şöyle diyordu:

"Tahta çıktığım günden beri sipahiler itaatsizlik etmeyi sürdürdü. Bana ve devletin onuruna zorunlu oldukları saygıyı göstermediler. Bundan dolayı sadrazamımı onları yok etmekle görevlendirdim. Sadık olanlar sadrazamıma yardım etsinler. İsyancıların önderleri yakalanacak ve başları vurulacaktır."

Önlemler alınmış, listeler hazırlanmış, suçlular saptanmış, çıkarılan fetvayla bütün otorite şeriat yasalarına bağlanmıştı. Gece devriyesinden dönen bütün elebaşılar sadrazamın ve yeniçeri ağasının eline düşmüş, cellatlara teslim edilmişti. Aralarında Cebeci Kâhyası Halil Ağa, Başmabeyinci Mustafa Ağa'nın da bulunduğu altmış kelle, iki yıl önce padişahın isyancılara teslim etmek zorunda kaldığı adamların atıldığı kafesli pencereden dışarı fırlatıldı. Padişah, suçluların zafer kazandıkları yerde çocukluğunun zaafını ve uğradığı hakaretlerin öcünü almış oluyordu. Otoritesi, bir zamanlar teslim olduğu yerde, dehşet verici bir biçimde geri geliyordu. Tahtın tamamıyla kendine gelme saati çalınca, çekingen Köprülü de Müslümünlara Tanrı'nın öcünü almaya gelen adaletin kılıcı olarak gözüktü.

Harem üzerindeki etkisine güvenen ve geçmiş zamanda bazı isyanlara adı karışan eski Sadrazam Siyavuş Paşa, sürgünde geçen zaman içinde yeniden güçlenmeye başlayınca Köprülü, perde arkasındaki suçluları da cezalandıracağını belli etmek için onu idam ettirmek istedi. Annesinin etkisiyle bu idama itiraz et-

meye kalkan padişaha, "Mademki aramızda mevcut bütün anlaşmalara rağmen, selametiniz için gerekli gördüğüm şeyi yapmama engel oluyorsunuz, buyrun mühürleri alın!" dedi.

Bunun üzerine IV. Mehmed, "Lala, istediğini yapmakta serbestsin. Emellerine aykırı gelen bütün başları sana veriyorum" diye yanıt verdi. Tehdit, Siyavuş Paşa'yı uzaklaştırmaya yetti.

Köprülü, Kaçan Osmanlı Gemilerini Topa Tuttu

İçeride düzen sağlanınca, orduyu ve donanmayı yeniden güçlendirdi. İradesi sayesinde gençliğinin savaşçı gücünü bulmuş bir halde, ordunun ve donanmanın başına geçerek, Çanakkale kuşatmasını kaldırmaya gitti. Kadırgalar üzerine bindirilmiş yeniçeriler, Venediklerle ilk karşılaşmada gerileyince, Köprülü Mehmed Paşa sahildeki toplarla kaçmaya çalışan Osmanlı gemileri üzerine ihtar atışları yaptırdı.

Venedik Amirali Mocenigo'nun kadırgası, Çanakkale'den atılan bir gülleyle tam cephaneliğinden vuruldu ve denizin dibini boyladı. Boğaz'ın her iki tarafından açılan ateş arasında kalan iki yüz Venedik kadırgası ateş aldı.

Güney rüzgârı ile Boğaz'ın üzerine çöken kalın bir duman tabakası, iki saat süreyle askerler, gemiler ve dalgalar arasındaki kanlı mücadeleyi gözlerden sakladı. Osmanlı donanması da Venedik donanmasıyla birlikte yok olmuştu. Çanakkale Boğazı, yalnızca gemi iskeletlerinin gözüktüğü geniş bir donanma mezarlığına dönmüştü. Ancak Ege Denizi ve Girit yolu yeniden Osmanlılara açılmıştı.

Venedik amiral gemisini bir atışta batıran topçu Kara Mehmed'i huzuruna kabul eden padişah, "Gel benim doğanım! Padişahın ekmeği sana helal olsun! Tanrı senin gibi kahramanları daima memnun etsin!" diye haykırdı.

Onu gözlerinden öptü, başındaki sarığından çıkardığı iki sorgucu ona taktı.

Köprülü, sipahileri sindirirken yararlandığı yeniçerilerin korkaklığını saklama gereğini duymadı. Askerlerin hatasını örtbas etmeyi, onlara rüşvet vermek kadar politika dışı bir davranış olarak görüyordu. Askerlerin kaçmasına neden olan kâhya ile yedi subay, çadırının arkasında idam edildi. Cesetleri nefretle denize atıldı.

Sadrazamın intikamından korkan kaptanıderya birkaç kadırgayla Afrika sahillerine kaçtı. Köprülü yolladığı mektuplarla ona dokunmayacağına dair güvence verdi. Buyruğu üzerine hemen kurulan yeni bir donanma Bozcaada'yı, birkaç gün sonra da Limni'yi Venediklilerin elinden kurtardı.

Düşmanın Büyük Kaybı

Köprülü Mehmed Paşa Limni'deyken, padişahın ayakoyunlarından ve halkın hoşnutsuzluğundan bıkmasından kaygılanarak sarayın Edirne'ye taşınmasını istedi. Sultan IV. Mehmed'in ava olan sonsuz tutkusu, bu saray göçüne bahane oldu. Çocukluğundan beri ava karşı büyük bir merak duyan padişahın bütün ömrü avla geçmiştir.

Sekiz yaşındayken okla vurduğu bir güvercin, zamanın bütün şairleri tarafından övülmüş, bu nişancılık atalarına layık bir beceri olarak gösterilmişti. Sultan IV. Mehmed'in devlet yönetiminde övünebileceği başka hiçbir başarısı olmamıştır.

1658 yılında Transilvanya Kralı Rakoczy'ye karşı düzenlenen bir sefer yüzünden Köprülü, kış ortasında Edirne'den ayrılmak zorunda kaldı.

Kendisine altmış bin atlı veren Don Kazaklarının hatmanı[2] ile ittifak yapmış olan Rakoczy bir yandan sadrazam, öte yandan yiğit Kırım atlıları ile sıkıştırılınca, savaş alanında yüz bin ölü bırakarak Theis Irmağı'nın ötesine kaçıp canını kurtardı. Transilvanya ordusu'nda ele geçirilen binlerce genç, tutsak olarak Kırım'a yollandı. Barcsay, Babıâli tarafından Transilvanya Prensliği'ne getirildi. Transilvanya'nın yıllık vergisi de kırk bin dukaya çıkarıldı.

Ayaklananların Sonu

Abaza Hasan Paşa'nın Anadolu'da çıkardığı bir isyan Köprülü'nün yeniden ordunun başına geçmesine neden oldu. Daha önce görüldüğü gibi, İbşir Paşa'nın sadrazamlıktan azledilip öldürülmesi üzerine, Abaza Hasan Paşa yanındaki bir avuç askerle Üsküdar'ı terk etmişti. Sipahilerin ezilmesi üzerine yüz bin atlıyla Bursa üzerine yürüdü.

Oradan padişaha elçiler göndererek, sipahilerin başdüşmanı Köprülü Mehmed Paşa'nın derhal görevden alınmasını istedi.

Komutanlarından Murteza Paşa elli bin yeniçeriyle Abaza Paşa'nın üzerine yürüdü. İlk vuruşmada sekiz bin asker kaybetti. Yenilgisinden dolayı kendisine hiçbir söz söylemeyen Köprülü, üstelik ikinci bir orduyla kuvvetlerini tazeledi. Yeniden yapılan savaşlar sonunda Abaza Paşa Fırat'a kadar sürüldü.

Halep'in surları altında ikiyüzlü pazarlıklar yapılmaya başlandı. Murteza Paşa, Abaza Paşa'ya yolladığı haberde, eğer Halep'i bırakırsa, Köprülü'nün onu bağışlamasının mümkün olduğunu bildirdi.

Abaza Paşa kenti terk ederken, Murteza Paşa içeri girdi. Her iki ordu arasında ateşkes ilan edildi.

Bir barışma şöleni düzenleyen Murteza Paşa, Abaza Paşa'yı bir müfreze atlıyla Halep'e davet etti. Şölen sırasında her konuğun yanına kentin ileri gelenlerinden biri oturtulmuştu ve bunların hepsi yanlarındakini uygun bir anda katletmek buyruğunu almıştı.

Yemeğin sonunda su verilmek bahanesiyle yapılan işaret üzerine Abaza Paşa ile otuz komutanı bir anda öldürüldü.

Diktatörlükle yönetilen devletlerde karşılaşılan hazin bir oyun sayesinde, isyan ihanetle yok ediliyordu.

Köprülü'nün Tek Hatası

Dönemin artık efsaneleşmiş kahramanı, Girit fâtihi Deli Hüseyin Paşa, bunca yıl kan döktüğü Kandiye'den çağırılarak, devletin güveni için değil de, Köprülü'nün kuşkuları üzerine feda edildi. De-

2 Leh ve Rus kazaklarının önderlerine verilen ad.

li Hüseyin Paşa fetihleri sayesinde yükselmiş ve ün kazanmıştı. Böyle bir cinayete asla layık değildi.

Deli Hüseyin Paşa Yenişehir'de basit bir oduncunun çocuğu olarak dünyaya gelmiş, IV. Murad döneminde saraya baltacı olarak alınmıştı.

İran elçisi padişaha armağan olarak başkentteki hiçbir pehlivanın geremediği bir yay getirmişti. Kızlarağasının odasına odun getiren Deli Hüseyin, orada asılı olan yayı görmüştü. Odada tek başına olmasından cesaret alarak yayı germiş her iki ucuna kirişi geçirmeyi başarmıştı. Sonra kızlarağasının ayak sesini duyunca, yayı gerili olarak odada bırakıp kaçmıştı.

İçeri girdiğinde yayı gerili bulan kızlarağası şaşkına dönmüştü. Hüseyin sorguya çekildiğinde, durumu olduğu gibi anlatmıştı.

Bu itiraf talihini değiştirmeye yetmişti. Güçlü bir okçu olan padişah, kendisinden daha güçlü bir okçuyla karşılaştığı için onu armağanlara boğmuş, yanına alarak imrahorluğa kadar yükseltmişti.

Savaşmakta gösterdiği beceri ve talihi onu hiçbir zaman yalnız bırakmamıştı. Ordu onun adından başkasınınkini bilmezdi. İki kez sadrazamlık makamına önerilmişti. Köprülü, bu askeri dehanın kendi politik kudretini gölgeleyeceğinden çekinmişti. Ancak kamuoyunun tepkisinden çekindiği için, gönlü istemese de onu kaptanıderyalığa getirmişti.

Donanma hazinesinde duyulan belirsiz zimmete para geçirme suçlamaları, Köprülü'ye niyetini uygulamak için gerekli bahaneyi sağlamıştı. Hemen padişaha haber verdi. Uysal padişah, Deli Hüseyin Paşa'yı huzuruna çağırarak ona bir hayli hakaret etti. Yedikule Zindanları'na kapatılan Hüseyin Paşa, iki gün sonra parlak şanının kefaretini nankör bir ölümle ödedi. Bu idam Köprülü'nün tek kusurudur.

Belki, Deli Hüseyin Paşa'nın şanından yaralanmak isteyen bozguncuların onun kişiliğinde bir önder bulmasından çekinerek böyle hareket etmiş, belki de imparatorluk içinde tek büyük adam olmak gerekliliği yüzünden onu gözden çıkarmıştı.

Diktatörlükle yönetilen devletlerde bir devlet adamının ruhunda vicdan ile politika birbirlerine öyle karışmaktadır ki, tarihçiler bazen görev olan şeyi suç, suç olanı da görev göstermişlerdir.

Düşmanlara Gerekli Yanıtlar Veriliyor

Dönemin tarihçisi olan şair Abdi Paşa[3] Yemen'e beylerbeyi olmuştu.

Suriye dağlarında yeniden faaliyet göstermeye başlayan Dürzileri Köprülü'nün komutanı Ali Paşa temizlemişti.

3 (Abdurrahman): Osmanlı devlet adamı, tarihçi, şair (ölümü Sakız 1692). Şiirlerinde kullandığı Abdi mahlasıyla tanınır. 1648'de saraya girdi. Enderun'da eğitim gördü. IV. Mehmed'e sırkâtibi oldu ve padişah tarafından devrinin olaylarını yazmakla görevlendirildi. O zamana kadar bu görevi yapanlara şehnameci deniyordu. İlk vakanüvis unvanı Abdi Paşa'ya verildi. IV. Mehmed'in çok önem verdiği, fikir danıştığı devlet adamlarından biriydi. *Abdi Paşa Vakayinamesi*'nde 1648-1682 yılları arasındaki bütün olaylar yer alır.

Tuna üzerinde Rum asıllı Minhea, rahiplere kendisini Eflâk arşidükü seçtirmiş, bütün eyaleti Osmanlılar aleyhine ayaklandırmıştı.

Kırımlılardan, Lehlerden ve Don Kazakları'ndan oluşan bir imparatorluk ordusu, Minhea'yı Yaş kenti çevresinde kıstırmış, on beş bin yandaşını kılıçtan geçirmişti. Minhea çaresiz kalarak, kendisini destekleyen Transilvanya Prensi Rakoczy'nin yanına sığınmıştı.

Açgözlü Minhea'ya Avusturya'ya sığınma hakkı tanınması, Köprülü ile Avusturya elçisi arasında, sonu savaşla bitecek karşılıklı suçlamalara neden olmuştu. O zamana kadar Osmanlı diplomatları ateşkes koşullarına sonuna kadar bağlı kalmışlardı. Rakoczy'nin Avusturya topraklarına yaptığı seferler şiddetle engellenmişti.

Zaten Transilvanyalıların Osmanlılar aleyhine ayaklanmalarının nedeni de buydu. Yenilen ve tahtından edilen prensin yerine Avusturyalı generaller, Macar kalelerini ve kentlerini ellerine geçirmeye başlamışlardı. Kendini hakarete uğramış kabul eden Budin beylerbeyi Peterwardein Kalesi üzerine yürüdü. Alınmaz olarak şöhret yapan kale beylerbeyi önünde fazla dayanamadı.

Bu fethe tanık olan vakanüvis Abdi Paşa olayı şöyle anlatmıştır:

"Surları o kadar yüksekti ki, kuşlar bile zirvesine çıkamazlardı. Hendekleri de o kadar derindi ki insan düşüncesi bile oraya ulaşmayı hayal edemezdi."

Avusturyalıların bu oyalamasından yararlanan Ruslar, Kırım'a saldırmak için Don Kazaklarını kendi yanlarına çekmek için kışkırtıyorlardı.

Rusların bu dalaverelerini haber alan Kırım hanı, Rusları bezdirmek için kırk bin atlıyı yola çıkardı. Rusların öncü kuvveti Aral kıyılarında bozguna uğratıldı.

Yetmiş bin Rus askeri bu bozgunun öcünü almak üzere yaklaşıyordu. Kırım Hanı Mehmed Giray kalabalık atlı kuvvetiyle Rus ordusunun üzerine saldırdı. Moskoflar bozkır üzerinde otuz bin ölü bıraktılar, bir o kadarı da Kırım hanına tutsak düştü.

Lehler, İstanbul'a elçiler göndererek, ortak düşmanlarına karşı Osmanlıların elde ettiği zaferi kutladılar. Ruslar da Babıâli'ye elçi göndererek Kırımlıların saldırılarından yakındılar.

Köprülü Mehmed Paşa yanıtlarında daima yuvarlak konuşuyor, istekleri savsaklıyordu. Avusturya ile olası bir savaşın belirtileri, Köprülü'yü Osmanlı kuvvetlerini diri tutmaya zorluyordu. Cezalandırmayı başka bir zamana bıraktığı eski isyancılardan Ahmed Paşa'yı Budin'den çağırdı ve Macaristan Seraskeri Ali Paşa'dan bu zorbanın kellesini yollamasını istedi.

Kuzeyde Çok Güçlü Kaleler İnşa Edildi

Köprülü Mehmed Paşa tarafından teşvik edilen bir Lehistan-Kırım ortak seferi, Rusların tarafında yer alan yirmi bin Kazak askerini Azak'ta ortadan kaldırdı.

Kuzey tarafından çok açık olan imparatorluğu iyi savunabilmek için Köprülü,

biri Don Irmağı'nın ağzında Seddülislam adında; ikincisi Dnieper kıyılarında; üçüncüsü aynı zamanda Osmanlılara bağlı devletlerin arasında en kalabalık ve soydaş, fakat en dik kafalı olan Kırım'a da egemen olmak amacıyla Dnieper ve Don arasında; dördüncüsü de zaman zaman sel gibi orduların güneye aktıkları Hazar Denizi ile Karadeniz arasında olmak üzere son derece güçlü kaleler inşa ettirdi.

Venedik'in imparatorluğun kalbine yapabileceği herhangi bir saldırısını daha başından önlemek için Çanakkale Boğazı'nın kaleleri genişletildi ve güçlendirildi.

Köprülü, bütün bu işleri bitirdikten sonra, Peterwardein'in alınmasından dolayı şikâyetlerini bildiren Avusturya elçisine, "Efendim olan arslan hiçbir şeyden çekinmez. İsterse bütün Hıristiyan güçler birleşerek denizden ve karadan gelsin ve şanslarını denesinler. İyice yaşlanmama rağmen padişahımın tahtını ve Hazreti Muhammed'in dinini yeniden yerleştirmek için yeterli güce sahibim" dedi.

"Kalbinizi Kadınlara Açın, Ama..."

Düşünce gücü sönerken en parlak ışınlarını saçıyordu. Artık iyice yaşlanıp çöken ve şöhrete doyan Köprülü, ömrünün sonuna yaklaştığını hissediyordu. Kendisine bir baba gibi saygı gösteren padişaha yalvararak ölüm döşeğinin yanında gizli bir konuşma yapmasını istedi.

Bu gizli görüşmede IV. Mehmed'e uzun uzun politikasının ana hatlarını anlattı. Padişaha şunları söyledi:

"Çocukluğunuz sırasında gelen bütün felaketler kadınların yönetim üzerindeki etkisinden doğmuştur. Onlara kalbinizi açın, ama politikanızı asla! Avarelik askerlerinizin bozulmasına neden olur. İçte isyancıların korkması, dışta gâvurların saygı göstermesi için sık sık ordunuzun başında bulunun. Hazineye gelince, onun boş kalmasına asla izin vermeyin. Çünkü bu kadar geniş bir imparatorluğun dört bir yanından daima bir felaket gelebilir. Fakat dolu bir hazine ve itaat altına alınmış bir orduyla göğüslenemeyecek felaket yoktur."

Köprülüoğlu ile Pitt'in Benzerliği

Genç hükümdarının zihnine ve kalbine yılların deneyimini akıttıktan sonra huzur içinde gözlerini yumdu. Devletin başına yetmiş iki yaşında gelmiş, ancak beş yıl o görevde kalabilmişti. Fakat o beş yıl Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden diriltmeye yetmişti.

Köprülü Mehmed Paşa son nefesini henüz vermişti ki, Padişah IV. Mehmed, başarılı sadrazamının oğlu Fazıl Ahmed Paşa'yı Edirne'ye çağırdı.

Yirmi altı yaşındaki bu genç adam İstanbul'da kaymakamlık görevindeydi. Sultan IV. Mehmed sanki bir mirası devreder gibi, devletin mühürlerini ona verdi. 30 Ekim 1661'de Köprülüoğlu Fazıl Ahmed Paşa sadrazam oldu.

Köprülüoğlu Fazıl Ahmed Paşa doğuştan babasının mizacına ve dehasına sahipti. Üstelik, doğanın verdiği beceriyi artıran sağlam bir eğitimden geçmişti.

Sadrazamlığın üç kez veraset izler gibi el değiştirdiği bu ailenin tarihi, yirmi yedi yıl boyunca imparatorluğun tarihiyle adeta çakışmaktadır. Fazıl Ahmed Paşa üç Köprülü içinde devlet adamı olarak en büyüğüdür.

Milletler adsız olarak tarihe geçerler, gelecek nesiller için onları yeniden dirilten şey yalnızca birkaç büyük adamın adıdır.

Adlarını beraberce egemenlik sürdükleri hükümdarların döneminde büyük eserlere koyan devlet adamları içinde Köprülüoğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya en fazla benzeyen büyük İngiliz devlet adamı William Pitt'tir.

Aynı onun gibi tahtı üzerinde silik bir hükümdarın yanında egemen bir biçimde saltanat sürmüş; onun gibi, kendinden sonra gelecek oğlu için her şeyi hazırlamıştı. Bir babanın dehasını ve eserlerini gençliğinin baharında devralmıştı. Pitt gibi babasınınkine eş, fakat onunkinden farklı bir dehaya sahip olmuştu. Pitt gibi, yalnızca yönetmek için yaşadı.

Fazıl Ahmed Paşa'nın Erdemi

Kişisel tek ihtirası, milletin üzerinde otorite kurmak, ülkeyi savunmaktı. Yine onun gibi, genç yaşında ve başarının doruğunda ölmüş, asla gözden düşmemiş, ülkesinin düşmanları için acı bir şöhret bırakmıştır. Fakat hem İngilizler, hem de Osmanlılar onları yurtseverlik kavramı ile bir tutmuşlardır.



Köprülü Fazıl Ahmed Paşa

Fazıl Ahmed Paşa çocukluğunu hemen hemen hiç yaşamamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yüksek makamlarda bulunan adamların gözden düştüklerinde mallarına el konulduğunu bilen Köprülü Mehmed Paşa, oğlunu böyle bir sonuçtan kurtarmak için onu mevkice daha önemsiz ve tehlikelere daha az hedef olan din adamları sınıfına sokmuştu.

Onun ileride kadılık ya da müftülük yapmasını istiyordu. Eğitimi çok küçük yaşlarda başlamış ve çok ağır olmuştur. Ancak genç Köprülü'nün yeteneği bunca ağır dersin üstesinden gelmiştir. Din bilgisi, dini hukuk, politika, güzel söz söyleme becerisi, tarih, şiir ve edebiyat ile Arapça, Farsça ve İtalyanca dilleri zekâsını besliyor ve hafızasını geliştiriyordu. İnsanın benliğine düşünce güveni ve üslup alışkanlığı veren pek çok kitap okumuştu.

Bu çalışma ve hevesler erken yaşta davranışlarına ve yüzünün hatlarına öyle bir yumuşaklık ve aynı zamanda ciddi bir görünüm sağlamıştı ki, çevresindekilere kendisine saygıyı zorla değil de, ilham ederek duyuruyordu.

Dış görünüşü vaktinden önce olgunlaştığının bir kanıtıydı. Boyu uzun ve heybetli olup, biraz öne eğikti. Alnı geniş, gözleri iyice açık, teninin rengi kütüphanelerin gölgesinde yaşayan insanlarınki gibi beyazdı. Davranışları alçakgönüllü ve zarifti. Babada görülen köylülük ve kabalık oğulda kaybolmuştu.

Sadrazamın oğlu unvanını anımsatmaktan çok, unutturmak ister gibi bir hali vardı. Kendisine öğretilen felsefeye sıkı sıkıya bağlı kalarak erdem ve ün gibi gerçek ve değişmeyen değerlere önem verirdi. İhtiras, şehvet, para gibi kaybolmaya mahkûm değerlereyse hiç itibar etmezdi.

Özverili oluşu herkese örnek olacak kadar yüceydi. Kendisine armağan verilmesini bir hakaret sayardı. Kural ve düzeni, hiddet ve ihtirasın etkisiyle değil, görevi gereği severdi. Babasının döneminde de Divan'ın politikasını lekeleyen idamların aleti olan çavuşları ve sipahileri hiç sevmezdi. Milletinin çıkarı uğrunda, akıl yoluyla düzeltilemeyeceğine inandığı şeyler için ancak ceza verilmesi gerektiğini söylerdi. Köprülü'nün hocası Osman Efendi ona erdemlerini devretmişti.

Sultan IV. Mehmed'in tahtı ve imparatorluğu emanet ettiği adam işte böyle biriydi. Beşiğinin çevresinde dönen karışıklıklardan yorulmuş, bir sadrazamın vesayeti altında güven ve huzuru bularak mutlu olmuş, kendi zevk, eğlence içinde yaşarken sadrazamı tek başına bütün zorluklara göğüs germiş, bir Türkmen çocuğu gibi kendini avcılığa adamış olan bu padişah, içgüdüsüyle hareket etmişti. Böylece devletin getirdiği korkunç sorumluluklardan ve karışıklıklardan kurtulacağını hesaplamıştı. Bu arada doğru ve tavizsiz davranarak sadrazamları seçmeyi ve onları desteklemeyi de öğrenmişti. Köprülü adı, padişaha ilahi bir atama, tahtı ve hanedanı için mutlu bir işaret olarak görünüyordu.

"Din Adamı Tanrı Yerine Vezirden Korkar mı?"

Fazıl Ahmed Paşa bu umutların hiçbirini boşa çıkarmadı. O kadar genç olmasına rağmen Kürtler ve Dürziler üzerine yaptığı birkaç sefer ve nihayet son kez İstanbul'da kaymakamlık görevinde bulunması, babasını örnek alması ve babasıyla yaptığı konuşmalar Fazıl Ahmed Paşa'yı devlet sorunlarına alıştırmıştı. Çekinmeden bağışlayıcı olmak için, kendisini önce çok sert göstermekle işe başladı.

Hissettirmeden imparatorluğun kanlı yaylarını gevşetmek istiyordu. Fakat yumuşaklığının zayıflık olarak kabul edilmemesi için politik ve tedbirli davranmak zorundaydı.

Köprülü Mehmed Paşa'nın düşmanı olan Başmabeyinci Deli Hafız, sadrazamın cenaze evinin önünden geçerken aşırı bir biçimde sevinç gösterdiği için Fazıl Ahmed Paşa tarafından Kıbrıs'a sürüldü.

Son dönemlerde ortaya çıkan bazı idamları Divan toplantısında eleştirmeye kalkışan şeyhülislama bu idam fetvalarını kimin imzaladığını sorunca, şeyhülislam, "Ben imzaladım, fakat kendi sonumdan korktuğum için böyle davrandım" yanıtını verdi.

Şeyhülislama sertçe çıkışan Fazıl Ahmed Paşa, "Efendi, Tanrı yerine bir vezirden korkmak, senin gibi bir din adamına yakışır mı?" diye sordu. Şeyhülislam alçaklığının cezasını Rodos'ta çekmek zorunda kaldı. Erdem sahibi Sanizade Efendi onun yerine şeyhülislam oldu.

Dış Sorunlara Eğildi

Babası tarafından iyice sağlamlaştırılan iç düzen, yeni sadrazama Avusturya sorununa eğilmeye fırsat verdi. Köprülülerden birincisi, Avusturya'nın el altından yürüttüğü düşmanlığı enerjik bir biçimde önleyecek her şeyi hazırlamıştı. Her iki imparatorluğun sınırdaşı olan Macaristan ve Transilvanya'da savaşlar kendiliğinden başlamıştı.

Avusturya'ya bağlı kalelerin komutanları ile Osmanlı beylerbeyileri hükümetlerinin onayını almadan birbirleriyle savaşıyorlar ve anlaşmalar yapıyorlardı. İmparator Leopold'un hemen hemen tamamen İtalyan olan generalleri ile tutuculuk ve şöhret uğruna silaha sarılmış olan Fransız gönüllüleri, Venedik ve Papalık'ın çıkarı uğruna durmadan savaşı kışkırtıyorlardı. Alman, İtalyan ve Fransız şövalyeleri tarafından kışkırtılan Macar ve Transilvanya partizanları çeşitli bahaneler ileri sürerek Osmanlı garnizonları ile küçük çapta silahlı çatışmaya girişiyorlardı.

Budin Beylerbeyi Ali Paşa, Hüseyin Paşa'yı Transilvanyalıların elindeki bir kaleye elçi olarak göndermiş, fakat Hüseyin Paşa, kale komutanı tarafından alçakça kurşunlanmıştı. Ali Paşa, elçisinin katledilmesini bütün Transilvanya'yı yerle bir ederek ödetti. Mihail Apaffy adındaki bir Transilvanyalı soylu eyaletin prensliğine getirildi.

Don Kazakları'nın Ruslara yardım etmesi gibi daima Osmanlıların yardımına koşan Kırımlılar, Ali Paşa'nın çağrısı üzerine kırk bin atlı yollamışlardı. Hermanstadt ve Tamışvar, yakılıp yıkılmaktan, ancak Osmanlılara savaş tazminatı olarak iki yüz bin duka altın vererek kurtuldu.

Transilvanya tahtı üzerinde gözü olan Kemeny Janos Avusturya tarafından dolaylı biçimde desteklenmesinden cesaret alarak Ali Paşa ile Kırımlıların çekilmesinden sonra yeniden ülkeye girdi. Bir yıl önce Rakoczy'nin, Ali Paşa'nın komutanı Küçük Mehmed Paşa önünde yenilmesi gibi, Kemeny Janos da paşanın atlıları tarafından ezilerek can verdi.

Valide Sultanla Anlaştı

Her şey, iki imparatorluğun yakın bir gelecekte çatışacağını gösteriyordu. Köprülü yaşasaydı bu savaşı Venedik savaşının ve Girit'in fethinin sonuna bırakmayı tasarlardı.

Gençliği ve deneyimsizliğiyle hareme yaşlı babasından daha az saygı ilham eden Fazıl Ahmed Paşa, sabrı yüzünden suçlanıyor ve kesin otoritesi şikâyet konusu oluyordu. Kendisinin göreve getir-

diği defterdarın azledilmesini hazmedemeyen valide sultan, bir ihtiyara saygı göstermenin onurlu olduğunu, gurarundan başka büyüklüğü bulunmayan bir gence aynı saygıyı göstermenin ise alçaltıcı olduğunu oğluna telkin etmeye çalışıyordu.

Valide sultan, padişahı etkileyip yönetimi ele geçirebilmek için cariyelerin cilvesinden, şeyhlerin dualarına kadar her şeyi deniyordu.

Bir gün Sultan IV. Mehmed, Edirne'de Gül Camisi'nin önünden atla geçerken içerde çok ünlü bir vaizin vaaz verdiğini duyunca, kutsal konuşmacıyı dinlemek için atından indi ve camiye girdi.

Padişahın içeri girdiğini gören vaiz birden konuşma konusunu değiştirerek, dolaylı biçimde padişaha söz söylemeye başladı. Bildirmek istediği konuyu Kuranıkerim'den bir ayetle anlatmaya çalıştı:

"Biz seni peygambere halifelik edesin diye yeryüzüne yolladık. Şu halde sana emanet ettiğimiz insanları adil bir şekilde bizzat kendin yargıla."

Padişah, annesinin öğütlerine uyarak bir seferinde ava gitmemiş, halkın şikâyetlerini sadrazama anlattığı köşkün içinde kafes arkasına gizlenmişti.

Sadrazamın huzuruna gelen Hıristiyanların yasaların aksine Müslümanlara özgü elbiseler giydiklerini görünce hepsini şiddetle cezalandırmıştı.

Fazıl Ahmed Paşa'nın otoritesini böylesine sert biçimde kullanması bütün Edirne'yi telaşlandırmış, bizzat padişah ile annesi, böyle ellerde kalan imparatorluğun cehaletin ve zulmün kucağına düşeceğine inanmışlardı. Ancak Turhan Sultan genç Köprülüyle barıştı.

Fazıl Ahmed Paşa da, valide sultanın sırdaşı Şamihzade'ye iyi davrandı. Sarayı etkileyen bu üç kişinin anlaşması, iktidarın sadrazamın ellerinde kesin biçimde toplanmasıyla sonuçlandı.

Ordunun Görkemi Elçileri Korkuttu

Durmadan maliyesini ve tersanelerini kemiren savaştan bıkan Venedik, gizli ajanı Ballarino aracılığıyla el altından Edirne'ye yaklaşma ortamı arıyordu. Bir kara savaşı çıkarmaya niyetli gibi görünen Avusturya'nın davranışını dikkatle izleyen sadrazam, Venedik Cumhuriyeti ile Girit'i paylaşmaya ve o tarafta barış yaparak kuvvetlerini kara tarafına çekmeye hazırdı.

Sakız Adası sularında Venedik ve Osmanlı donanmalarının çatışması beklenmedik bir anda gizli görüşmeleri kesti. Babıâli ile Avusturya arasında Transilvanya yüzünden sürdürülen görüşmeler ise, şimdiye kadar ateşkes adı altında beş kez uzatılan barışın 1662 yılında kesin olarak bozulmasıyla sonuçlandı. Babıâli, Transilvanya prenslerini atama yetkisinden hiçbir biçimde vazgeçmiyordu.

16 Mart 1663 günü, kayınbiraderi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı İstanbul'da kaymakam olarak bırakan Fazıl Ahmed Paşa, ordunun başına geçerek Edirne'den hareket etti.

Padişah, sadrazamını Edirne'nin dışına kadar uğurladı. Gösterişli bir törenle Sancakı Şerif ve kabzası mücevher işli bir kılıç verdi. Fazıl Ahmed Paşa'nın iki kardeşi Mustafa ve Ali beyler ağabeylerinin yanında yürüyorlardı. Ordu, Tuna ile Sava'nın birbirine karıştığı yerde konaklamak üzere ağır ağır ilerlemeye başladı.

Avusturya İmparatorluğu başbakanı Sagan dükünün tam yetkili adamları Goes Baronu ile Edirne'deki Avusturya temsilcisi Reninger son kez barışı kurtarmak için Fazıl Ahmed Paşa'yı Belgrad'da bekliyorlardı. Sadrazam, onları soğuk fakat nezaketli bir biçimde karşıladı. Fazla bir şey konuşmadan elçileri, Osmanlı ordusunu bütün görkemiyle görecekleri bir tepenin üzerine çıkardı. Osmanlı ordusunda yüz yirmi beş bin seçme asker, yüz yirmi beş sahra, on iki bin kuşatma topu, altmış bin deve ve on iki bin katır vardı. Bozkırları darmadağın eden yüz yirmi beş kişilik Kırım atlısı da bir yandan ilerliyordu.

Kırımlıların başında hanın oğlu Ahmed Giray bulunuyordu. Böyle güçlü bir ordunun bir de Köprülü adında birinin eli altında olması düşmanı çok korkutuyor ve en iyi diplomatın yapacağı konuşmadan daha fazla etkiliyordu. Bu olağanüstü görünüm altında görüşmelere başlandı.

Fazıl Ahmed Paşa geri çekilmek için, bir zamanlar Avusturya tarafından kabul edilmiş olan Kanuni Sultan Süleyman'ın koşullarının, yani Babıâli'nin Transilvanya üzerindeki korumasının, Avusturyalılar tarafından ele geçirilmiş bazı Macar kalelerinin iadesinin ve uzun zaman Avusturya tarafından ödenen, fakat son zamanlarda savsaklanan otuz bin duka altınlık yıllık verginin yeniden verilmesinin kabul edilmesini istedi. Tam yetkili elçiler ilk maddeler üzerinde anlaştıklarını, ancak büyük imparatorluğun şanıyla bağdaşamayacak olan son maddenin başbakanları tarafından nasıl karşılanacağını bilemediklerini söylediler.

Barışı adalet ve saygıyla kurtarabileceklerini, ama bağlı olma anlamına gelen bu vergi şartıyla asla anlaşmaya yanaşmayacaklarını da belirttiler.

Uyvar Kalesi'nin Fethi

Fazıl Ahmed Paşa, orduyu Osiyek'e kadar götürdü. Orada Budin beylerbeyi ve Osmanlı ordusu öncü kuvvetleri komutanı Ali Paşa ile aynı Avusturyalı elçiler arasında görüşmeler yeniden başladı.

Ali ile Mehmed paşalar, Uyvar Kalesi'ndeki Forgacs ve Palfy'nin ordusuna saldırmak için Viyana'nın yanıtını beklemediler. Otuz bin Macar, Osmanlı ordusu ile ırmak arasında yok oldu. Kont Forgacs elinde kalan kuvvetlerle Uyvar'a çekildi. Komutan Palfy maiyetini ve iki bin askerden başkasını kurtaramadan kaçtı. Başından sonuna kadar savaşı yönetmiş olan sadrazamın önüne binlerce kelleden meydana gelmiş pramitler yığıldı.

Yüz yirmi beş bin Kırım atlısı akşamüzeri Osmanlı ordusuna kavuştu. Kuşağında kılıcı, hançeri, sırtında sadağı, üzerinde kürk yakalı, altın işlemeli bir kaftanı, başında samur kürkü ile Ahmed Gi-

ray askerlerinin ortasında, en parlak dönemlerindeki Timur'u anımsatıyordu.

Fazıl Ahmed Paşa, bu görkemli orduyu Uyvar Kalesi'nin dört bir yanına dağıttı ve saldırı plânlarını hazırladı. Kentteki Macar halk, surların yüksekliğine ve kalınlığına rağmen kendi komutanlarını teslim olmaya zorladı. O zamana kadar alınmaz diye şöhret yapan Macaristan'ın en önemli kalelerinden biri olan Uyvar'ın fethedilmesi bütün Alvusturya'yı hayrete ve kedere düşürdü. Bu zaferler Fazıl Ahmed Paşa'ya, otoritesini artırmak için kendi ordusunda köklü bir değişiklik yapma cesaretini verdi.

Valide sultanın samimi sırdaşı Şamihzade, sadrazamı bir dosttan çok, kıskanç bir gözleyici olarak izliyor, Fazıl Ahmed Paşa'nın ilk yenilgisinde onu sadaretten düşürerek yerine kendi kayınpederi İbrahim Paşa'yı geçirmek üzere valide sultanla işbirliği yapıyordu. İbrahim Paşa, o sırada Fazıl Ahmed Paşa'nın ordusunda bir komutandı. Bu düzeni haber alan Fazıl Ahmed Paşa hemen padişaha bir mektup yazarak, eğer sadaretten indirileceği haberi, yerine sadrazam olacaklarını iddia ederek övünen hainlerin başı vurularak yalanlanmazsa, saygınlığının kaybolmasının ordu için felaket olacağını bildirdi.

Annesine danışmayan Sultan IV. Mehmed, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya verdiği yanıtta imparatorluğun selametinden başka bir şey düşünmemesini istedi. Bu yanıtın geldiğinin ertesi günü Şamihzade ile suç ortağı İbrahim Paşa'nın başları vuruldu. Ordunun büyük tasvibini gören bu idam olaylarından sonra Edirne'ye yollanan hainlerin kelleleri bir kez daha Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın padişahın kesin desteğine sahip olduğunu onaylıyordu. Kendisi için kaygılanan Turhan Sultan, valide sultanlık unvanı arkasına sığınarak durumu kurtardı.

Transilvanya Prensi Apaffy taraftarları ile Osmanlı ordusuna sığındı. Prensliğin kendisine verileceğini hesaplayan Transilvanyalı bir soylu olan Haller de, Apaffy'nin arkasından sadrazamın yanına gelmişti. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Apaffy'yi küçümseyerek karşıladı, Haller'in başını vurdurdu ve cesedini ırmağa attırdı.

Uyvar'a komşu olan Lewenz, Novigrad, Neutra, Freystad, Schintau gibi kaleler birer birer Osmanlıların eline geçti. Moravya ve Silezya'ya yayılan Kırım atlıları dönüşlerinde binlerce tutsak getirdiler.

Ellerinde kılıç ve meşale taşıyan Osmanlı akıncıları, Olmutz'dan içeri girerek Dietrichstein ve Liechtenstein prensliklerinin topraklarını yakıp yıktı. Oralardan toplanan on bin tutsak Uyvar pazarında satıldı. Bratislava Kalesi, yüksek surlarının üzerinden on iki zengin köyünün yağmalanıp yakıldığını seyretti. Kırım akıncılarının güttüğü bin üç yüz araba dolusu kadın ve çocuk ile seksen bin Macar, Rumeli ovalarına ve Kırım bozkırlarına sürüldü.

Önünde artık düşman ordusu kalmayan Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa kışlamak için Belgrad'a çekilirken, Kırım ordusunu Macaristan'ı istila etmek üzere bıraktı. Ruslarla mücadele etmek isteyen

Lehistan, Kırımlıların yardımına koşması için sadrazamdan izin isteyince isteklerini geri çevirdi.

Kendisi Avusturya ile savaş durumundayken, Lehistan'ın bu ülkeyle barış içinde yaşamamasını, yoksa ordularını Lehistan'a da süreceğini bildirdi.

Padişah Gönlünü Giritli Bir Rum Kızına Kaptırdı

1664 ilkbaharında Fazıl Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu dinlenmiş ve güçlenmiş olarak yeniden Macaristan'ı istilaya başladı. Padişah ise, hareminin köşesinden ve ormandaki av partilerinden vezirinin başarılarını izliyordu. Sultan IV. Mehmed, bir yıl önce Giritli bir Rum kızıyla evlenmişti. Girit orduları serdarı Deli Hüseyin Paşa bu kızın güzelliğine hayran olunca, onu padişahına layık görmüş ve İstanbul'a göndermişti. Rum kızı, Ematullah Gülnuş adını almıştı.

Sultan IV. Mehmed'in bu kara saçlı cariyeye karşı duyduğu aşk, valide sultana karşı duyduğu ana sevgisinin yerini almaya başlamıştı. İlkbaharda, Ematullah Gülnuş Sultan, padişaha Mustafa adında ilk şehzadeyi verdi. Böylece Rum kızı, şehzade annesi olarak saygınlığını sağlamlaştırmış oluyordu.

Leopold'u Boyun Eğmeye Zorladı

Daha derin istila tehlikesi karşısında kalan Avusturya, yedi aydan beri bütün gücüyle topraklarını savunmak üzere seferber olmuştu. Demir Kazık lakabıyla anılan Zriny, Macarları bir araya toplamış Transilvanya'da ilerliyordu.

Souches Kontu da, Neutra üzerine yürüyordu. Avusturyalı generallerden Rohenloe ile Strozzi kuşattıkları Kanije önlerinde, ellerindeki İtalyan ve Fransız birlikleriyle bir istila seferi tasarlıyorlardı. Bütün kuvvetlerini Zrinwar'a[4] yığarak müstahkem mevkilerinin arkasından Köprülü'nün baskısına karşı koyacaklarını hesaplıyorlardı. Bir çatışma sırasında General Strozzi öldürüldü.

Avusturya İmparatorluğu'nun hizmetinde olan İtalya'nın bir numaralı savaş adamı Mareşal Montecuccoli, Birleşik Avrupa ordusunun başkomutanlığına getirildi. Mur ve Sava ırmakları ile Zrinwar Kalesi'nin arkasında kalan üçgen biçiminde doğal bir araziye yerleşti.

Fazıl Ahmed Paşa kale tarafından savunulan bu üçgeni aşmadıkça arka tarafa geçemeyecek durumdaydı. Osmanlıların sayıca üstünlüğü ve azimleri Zrinwar savunucularını yendi. Montecuccoli'nin komutanlarından Thurn kontu, seçme üç bin Macar askeriyle surların üzerinde eridi. Montecuccoli ile Coligny birleşik ordularıyla gelip Mur Irmağ'ını aştılar ve sadrazamın yolunu kapadılar.

Otuz kırk binlik alaylara ayrılmış olan Osmanlı ordusu, Avusturya ve Fransız birliklerinin hareketlerini gözlerken hâlâ direnen kaleleri düşürüyordu. Bu Osmanlı kuvvetleriyle karşılaşmanın mahvolmak anlamına geldiğini bilen İtalyan

4 Macaristan'da Osmanlıların Yenikale dedikleri müstahkem mevki.

Mareşal Montecuccoli, Avusturya'yı çevreleyen Raab Irmağı'na kadar çekilmişti. Peşinden gelen sadrazam ırmağın karşı kıyısında durdu. O çevredeki Saint Gorhard kasabasında, evlerin yakılmasına ve binlerce insanın köle olarak götürülmesine tanık olan Avusturya temsilcilerini kabul etti.

Şimdi Avusturya'yı tehdit eden aynı tehlike, yani Montecuccoli ile Fazıl Ahmed Paşa'nın orduları arasındaki büyük fark, İmparator Leopold'u boyun eğmeye zorlamıştı. Başbakan Sagan sükü, elçilerine her türlü koşulları kapsayan bir anlaşma yapmalarına izin vermişti. Onlara Osmanlılar için daha mükemmel koşulları kabul ettirmek isteyen Fazıl Ahmed Paşa, Montecuccoli'nin ordusunun önünde Raab Irmağı'nı aşmak istiyordu. Çağının en iyi askeri sayılan bu general, Raab Irmağı'nı aşan ilk Osmanlı birliklerinin cesareti karşısında hayrete düşmüş, hatta ordusunun ortasında bulunan Moggersdorf köyünü yeniçerilere kaptırmıştı.

Askerleri kaçıyor, en değerli komutanları Osmanlıların kılıçları altında can veriyordu. Kendisiyse mizacının dehası gereği sahip olduğu soğukkanlılıkla püskürtülen askerlerini toplamaya çalışıyordu.

"Bu Kızlar da Kim?"

Askerlere kendi cesur ruhunu aşıladığı zaman, biri Lorraine Dükü Charles, öteki Fransız soylularından oluşan ve Coligny kontu tarafından yönetilen iki kanadını düzene soktu. Bu üç büyük komutan Raab Irmağı'nı geçebilen bir avuç Osmanlı kuvveti üzerine üşüştü, hepsini ırmağın taşan yatağına itti.

Moggersdorf kasabasına kapanan binlerce yeniçeri teslim olmaktansa ölmeyi tercih ederek vuruşa vuruşa şehit düştü. Coligny'nin ve La Feuillade dükünün üç bin Fransız askeri ırmağın kıyısına kadar inerek sipahilerin hepsini kılıçtan geçirdi. Karşı kıyıdan Fransız atlılarının parlak zırhlarını, zarif miğferlerini, uzun saçlarını gören Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, yanındaki Macarlara, "Bu genç kızlar da kim?" diye sordu.

Macarlar, onların Fransız atlıları olduğunu söyledi. Bu savaşın sonunda La Feuillade'a, sipahiler ile yeniçeriler, çelik adam anlamına gelen Fuladi adını taktılar.

Sayısız kahramanlık ve galibiyet elde edildi. Kesin sonucu alınamayan Saint Gorhard zaferi yalnızca Montecuccoli'nin şansını artırdı. Hıristiyan ordusunun onuru kurtarılmış, fakat feci yenilgilerin etkisi silinememişti. Kaybettiği yirmi bin askere rağmen Fazıl Ahmed Paşa bütün Macar ovalarında muzaffer olan iki yüz bin kişiye sahipti.

Saint Gorhard kasabası ve kilisesi bugünün önemini belirten tek anıt olarak kaldı. Bunca dökülen kan, İmparator Leopold tarafından daha önce kabul edilen barış koşullarında hiçbir değişiklik yapmaya yetmedi. Barış antlaşması, sadrazamın Belgrad'da istediği koşullarda Vasvar kasabasında 10 Ağustos'ta imzalandı. Anlaşma şu koşulları içeriyordu:

Osmanlı taraftarı olan Apaffy, Osmanlı Devleti'nin korumasında Transilvan-

ya Prensliği'ni muhafaza edecekti. Macar valilikleri Babıâli'ye bağlı kalacaktı. Bu sefer sırasında ele geçirilen kaleler padişahın mülkü kabul edilecekti. Zrinwar Kalesi'nde Avusturya'nın yeniden inşaat yapmasına izin verilmeyecekti. Elçi armağanı adı altında yıllık vergi yeniden konulacaktı. Bir sürü zaferden sonra bir tek küçük yenilgiyle biten bu sefer, bütün imparatorlukla ve padişahın kalbinde en güzel zaferlerden biri olarak yer alacaktır.

Fazıl Ahmed Paşa Orduyu Hümayun'u Belgrad'a getirdi, Macaristan ve Güney Avusturya'dan kaldırılan yüz bin köle ile ayrılan Kırım hanını değerine layık bir armağanla uğurladı. Rumeli Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa, padişahın imzaladığı barış antlaşmasını, imparatora götürmek üzere Babıâli'nin Viyana elçisi olarak atandı.

Kara Mehmed Paşa yüz elli kişilik maiyetiyle I. Leopold'a değerli kumaşlar, safkan Arap ve Acem atları, sorguçlar gibi armağanlar götürüyordu.

Edirne'ye gelen sadrazam, fatih ve imparatorluğun öç alıcısı olarak artan şöhretiyle gücünün bir kat daha sağlamlaştığını anladı. Yokluğu sırasında padişah, Edirne ormanlarında vahşi hayvanlara karşı av seferleri düzenlemekten başka bir şey yapmamıştı. Vakanüvis Abdi Paşa sanki tarihsel olayları anlatıyormuş gibi, hükümdarın av seferleri sırasında geçen bütün olayları kaydetmiştir.

Gülnuş Sultan ile genç sırdaşı Yusuf, bu eğlence seferlerinde padişaha eşlik ediyorlardı. Sultan IV. Mehmed genellikle konakladığı yerlerden ay ışığında ayrılır, köy camilerinde sabah namazını kılar, ormanda çınar altlarında bazı davalara bakar, dininin düşmanlarına karşı her zaman sert ve kanlı bir biçimde davranır ve en ufak bir kuşkuyu suçmuş gibi cezalandırırdı.

Atına kötü muamele yapan bir nalbantın başını vurdurmuş, ineğinin yavrulamasına tanık bir Hıristiyan köylüyü de Müslüman olması için zorlamıştı.

Avusturya'nın Armağanları

Padişah bütün bu davranışlarını tarihçi Abdi Paşa'ya anlatır, o hasta olduğu zaman kendi eliyle vakayinameye yazardı. Adını o döneme yazdırmaktan başka görevleri de olduğunu tamamen unutmuş görünen padişah, devleti ve savaşları yönetmeyi, sanki kendisine layık olmayan işler gibi devlet adamlarına bırakmıştı. Onun için namaz, av ve eğlence bir padişahın yapacağı tek şeylerdi.

Artık bütün dikkatini Girit üzerine çeviren Fazıl Ahmed Paşa, padişahı alarak İstanbul'a döndü. Başkentte valide sultan tarafından bir milyon beş yüz bin akçe değerindeki armağanlarla karşılandı. Sultan IV. Mehmed, İstanbul'da Avusturya Elçisi Kont Walter Von Leslie'nin getirdiği armağanları kabul etti. Bu armağanlar o dönemin Avusturya'sının sanat ve el sanayisi bakımından ne durumda olduğunu gözler önüne sermekteydi.

İşlenmiş gümüş çerçeveler içinde adam boyunda aynalar, oluklu ayaklar üzerine oturtulmuş, gümüş ve altından ibrikler, kokulu sular fışkırtan altın yaldızlı havuzlar, çok kollu kandiller, mercandan kap-

lar, tüfekler, hançerler, akik taşlı sehpalar, dürbünler, altın işlemeli Hollanda halıları, saatler ve ayrıca valide sultan ile hasekilerin kullanması için bir sürü armağan İmparator Leopold'un Osmanlıların önünde eğilmesinin ve barışı satın almasının kanıtlarıydı.

Avusturya elçisiyle birlikte gelenler arasında Norfolk dükü, Lord Arundel, Lichtenstein prensleri, Trautmannsdorf kontu, Herberstein prensi, Floransalı Pecori, Cenevizli Durazzo, Milanolu Casanova, Fransız Chateuvieux vardı.

Roma ve Venedik'in temsilcileri hariç, Avrupa'nın birçok devletinin temsilcileri İmparator Leopold'un elçisinin onurunu artırıyor ve Avusturya'nın Osmanlılara verdiği önemi gösteriyordu.

İstanbul'a dönen Fransa Elçisi M. De La Haye, Fransa'nın dolaylı olarak Girit'e ve Macaristan'a yardım yaptığı için sadrazamın hakaretlerine hedef oldu.

Fazıl Ahmed Paşa, "Siz Fransızlar bizim en iyi dostumuz olduğunuzu ileri sürerken, sizi her yerde düşmanlarımızın arasında görüyoruz" dedi.

Bu acı serzeniş çağımızda[5] daha bir anlam kazanmıştır.

Napolyon'un Osmanlıları atmak için Mısır'a çıkması ve Erfurt'ta Ruslara Osmanlı Devleti'ne saldırmaları için öğüt vermesi; biz Fransızların toplarının Rus ve İngiliz toplarıyla Navarin'de Sultan Mahmud'un donanmasına çılgınca saldırması ve şimdi Rusya'ya uyarak, Kudüs'teki kutsal yerlerin yönetiminin Katolik papazlara devredilmesini isteyip Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya ile savaşa itmemiz asıl bugün serzenişe yeterli gerekçe olacak unsurlardır.

Fransa İkili Oynuyordu

Sinirli ve gururlu bir adam olan De La Haye ayağa kalkarak elinde tuttuğu kapitülasyon belgelerini yere savurdu. Sadrazam elçiyi, o zamanlar hakaret anlamına gelen, Yahudi diyerek tehdit etti.

Başmabeyinci yerden bir sehpa alarak Fransız elçisinin üzerine yürüdü. O da kılıcını çekti. Çavuşlar atılarak kılıcını elinden almak istediler. Üç gün sonra, hatasını anlayan sadrazam, Fransız elçisini yeniden huzuruna çağırarak bu olayın dışarıya duyurulmamasını, yoksa eski Fransız-Osmanlı dostluğunun zedelenebileceğini söyledi.

Gerçeği söylemek gerekirse, bu eski dostluk daima Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı ve tarafsız olduğunu iddia eden Fransa tarafından gizli düşmanlıklarla bozuluyordu. Fransa'nın bu ikiyüzlü politikası, dinin politika üzerine yaptığı sürekli baskıdan doğuyordu.

Nitekim Macaristan'da Osmanlı ordusuna karşı savaşan Fransız soylularını Girit'te de göreceğiz. Fransızlarda iki ayrı millet, XIV. Louis'de de iki ayrı kişilik yaşıyordu. Politika ise, Fransız kralına ve milletine, Avusturya Hanedanı'na karşı kendilerini koruyabilecek tek ittifakın arkasından inatla gitmelerini öğütlüyordu. Bu gerçeğe rağmen Haçlılar döneminden kalan tutucular, Roma'nın ıs-

5 Kitabın yazıldığı 1885 yılı kastediliyor.

rarları ve can çekişmekte olan şövalyelik ruhu karşısında, barbar olarak nitelenen Hz. Muhammed'in kullarına karşı açılan Haçlı Seferleri'ne katılmamayı onurlarına ve dinlerine bir hakaret olarak kabul ediyorlardı.

İşte bu ikili anlayış, Fransa'nın Osmanlılara karşı sözlerinin ve davranışlarının farklılık göstermesine neden oluyordu. Bu, Fransız Sarayı'nın ikiyüzlülüğü değil, bir zaafıydı. O zamanlar gençliğinin ve kudretinin zirvesinde olan XIV. Louis bile bundan kurtulamıyordu.

Nitekim, Babıâli'nin, Macaristan'da Avusturya'ya, Girit'te de Venedik'e karşı yürüttüğü savaşı desteklediğini söylerken, soyluların baskısı sonucu el altından Fransız birliklerini Tuna kıyılarına ve Kandiye'ye yolluyordu. Şövalye ruhu ve Hıristiyanlık, kralın üzerinde daha etkili olabiliyordu.

O çağda Fransa'nın Doğu politikasının ikiyüzlü olmasının ve hatta şimdi 1852 yılında Kudüs'te kutsal yerler sorununu çıkarırken 1854 yılında Osmanlı uğruna kanını dökmesinin nedenlerini burada aramak gerekir. Bu dış politika her iki devleti de daima zor durumda bırakmıştır. Batıl inanışlar akılla mücadele halindedir. Osmanlılar dostumuzdur, Müslümanlar ise anılarımızın eski düşmanlarıdır.

Fazıl Ahmed Paşa, Fransız elçisinin kendisine samimiyetle nedenlerini anlatmaya çalıştığı bu çelişkiye anlayış gösterdi. Çifte içerikli de olsa büyük bir güçle sürdürdüğü dostluğun kendi ülkesine sağlayacağı yararları düşünerek, iki devletin bağlarının kopmamasına çok dikkat gösterdi.

Girit'te Venedik'e karşı seferber edeceği muazzam kara ve deniz kuvvetleri sayesinde, XIV. Louis'nin göndermek zorunda kaldığı bir avuç şan ve din meraklısına aldırmıyordu. Fazıl Ahmed Paşa için Kandiye'nin fethi sadece İslamiyetin şanı için gerekli değildi. Bir de Sultan IV. Mehmed'in kalbinde gitgide daha fazla yer tutan Giritli Gülnuş Sultan'a yapılacak bir armağan vardı.

Retimo'da doğmuş olan bu Giritli sultan hanım, padişahın orduları tarafından Girit'in tamamen ele geçirilmesini ve daima kızları ve kız kardeşleri olarak tanıdığı Girit Hıristiyanlarını yönetmek için oraya kraliçe olmayı istiyordu.

Gülnuş Sultan'ın desteğini sağlamak için onun bu tasarılarını teşvik eden sadrazam, gözde haseki tarafından padişahın yanında daima gözetiliyor, IV. Mehmed'in iki sırdaşı Yusuf ile Mustafa'nın aleyhteki dedikodularını önlemeye çalışıyordu. Bir büyük adamla çok sevilen bir gözdenin işbirliği sayesinde Fazıl Ahmed Paşa Edirne'ye Kanuni Sultan Süleyman'ın en büyük seferler için bile yaptıramadığı kadar büyük kuvvetler ve servet yığıyordu. Gülnuş Sultan'a güvenen Fazıl Ahmed Paşa, kendisini bir süre padişahtan uzaklaştıracak olan Girit seferine serdarlık etmekte duraksamadı.

Kıyıya kadar padişahın başkanlığında giden ordu, gemilere binerken hünkârını selamladı. Edirne'ye dönen IV. Mehmed, yol boyunca uzun uzun avlanarak zaman geçirdi. Yüz yirmi bin duka altını değerinde yeni bir sarayın yapımı padişahın bütün ilgisini çekiyordu.

Mesihlik İddiaları

Sabatay Levi adında İzmirli bir Yahudi'nin mesihlik savlarıyla çevresine yandaş toplaması, imparatorluğu bir süre uğraştırdı. Fazıl Ahmed Paşa sefere çıkmadan önce onu Yedikule Zindanları'na hapsettirmişti. Yandaşları bu eziyette yeni bir peygamberlik işareti gördüler.

Sabatay Levi zindandan galip olarak çıkacak, bir arslanın üzerine binecek ve yedi başlı yılanıyla düşmanlarına saldıracaktı!

Lehistanlı bir başka sahtekâr Sabatay'ı kendisine rakip olarak gördüğü için onu halkın arasında isyan çıkaran bir adam olarak Kaymakam Kara Mustafa Paşa'ya ihbar etmişti.

Sabatay'ı Edirne'ye getirten Sultan IV. Mehmed, bu sahtekârın gerçekten bir peygamber gibi yaralanmaz olduğunu anlamak için çıplak olarak bir ağaca bağlanmasını, okçuların üzerine atış yapmalarını istedi. Durumun kötülüğünü kavrayan Yahudi İslamiyete geçerek canını kurtardı.

Orduyu Hümayun 15 Mayıs 1666 günü hareket etti. Beş buçuk ay süren bir yolculuktan sonra Rodos'un karşısındaki İsdin'e vardı. Ordu, 3 Kasım 1666 günü Hanya kıyılarına ayak basıyordu.

Kahire birliklerini getiren yirmi altı Mısır kadırgası Venedik donanmasının ateşi altında Osmanlıların gözü önünde yok oldu.

İstanbul'dan hareket eden ikinci bir donanma ilkbaharda sadrazamın ordusunu seksen bine çıkardı. 20 Mayıs 1667'de Hıristiyanların son kalesi olan Kandiye önlerinde siperler kazıldı.

Venedik'in bir numaralı savaş adamı Morosini, özveri göstermesine karşılık nankörlükle karşılaşmıştı. Fakat ülkenin çıkarları söz konusu olunca senato tarafından Venedik'e gönderildi. Morosini düşmanlarının kendisine yaptıklarını affetti ve her türlü öç duygusundan uzaklaştı.

Venedik ordu ve donanmasının başkomutanı olarak iki bin adamıyla Girit'e çıktı. Deli Hüseyin Paşa ile yapılan uzun savaşlarda pişmiş olan dokuz bin Venedik askeri son derece sağlam istihkâmların arkasında Osmanlıları bekliyordu. Surlarda dört yüz ağır top mevzilenmişti.

Çok kalın ve enli yedi sur, uçuruma benzeyen granitten oyulmuş hendekler ve kuşatanları kendi istihkâmlarında yutmaya hazır yeraltında açılmış binlerce lağım, Kandiye'yi Osmanlılara mezar yapıyordu.

Bu kent şimdiye kadar Osmanlılara iki filoya ve üç orduya mal olmuştu. Tehlikenin içinde olmak isteyen Morosini tabyaların tam altındaki bir mahzene yerleşmişti.

Oradan sürekli olarak tabyaları gözlüyor, kendi icadı olan bir makineyle Osmanlıların doldurmaya çalıştıkları hendekleri boşaltıyor, huruç hareketlerini yönetiyor ve Osmanlılardan öğrendiği gibi askerlerinin kestikleri düşman kellelerinin önüne yığılmasını izliyordu.

25 Mayıs'tan 16 Kasım 1667'ye kadar kenti dumana, denizi kana ve karayı ce-

setlere boğan altı yüz on sekiz patlama ve otuz iki saldırı olmuştu. Bir volkan gibi patlayan humbaraların parıltısı ve gürültüsü yöre sahillerinden duyuluyordu. Kuşatmanın bu ilk aylarında can veren dört yüz Hıristiyan subay, üç bin Venedikli ve sekiz bin Osmanlı, savaşan tarafların ne kadar hırslı olduğunu en açık biçimde gösteriyordu.

Fazıl Ahmed Paşa'nın dev toplarıyla nihayet yıkılan surlardan yeniçerilerin saldırısı için uygun bir yol açılmış gibi göründü. Morosini, Osmanlılardan önce davranarak bütün garnizonu yıkılan surun üzerine çıkardı. Böylece Osmanlı saldırısını önledi. Fakat Osmanlılar, yeniden saldırarak Venediklileri püskürttü. Tam o sırada Hıristiyanlar tarafından patlatılan bir lağım, yedi bin Osmanlı askerinin şehit olmasına neden oldu. Sadrazam bir anda sakatlanan dört bin askerini Anadolu'ya yollamak zorunda kaldı.

Binlerce cesedin kokuşmasından yayılan veba Osmanlı ordugâhını kırıp geçiriyordu. Sürekli esen fırtına Osmanlı donanmasının kıyılara yanaşmasına engel oluyordu. Bastıran kış yağmurları, açılan gedikleri ve lağımları dolduruyordu. Surların içinde yenilmez olduğu kadar denizde de atılgan olan Morosini yeni bir Mısır donanmasının açıkta yakaladı ve sadrazamın gözleri önünde gemileri yakarak denizin dibine yolladı.

Girit'e Fransız ve İtalyan Desteği

Binlerce cesetten başka bir sonuç vermeyen on sekiz ay akıp gitmişti. Venedik'e Fransız alayları getirmiş olan Savoie dükü, Fazıl Ahmed Paşa'nın ısrarları sonunda 1668 ilkbaharında onları geri çekti. Saint Andre Montbrun markisi, Girit'teki Fransız gönüllüler alayının komutanlığına getirildi. Venedikliler inançları uğruna can veren Fransız soylularına XIV. Louis'nin yardım etmesini istiyorlardı.

XIV. Louis, savaş alanlarında cesur olduğu kadar, saray içinde o kadar dalkavuk olan La Feuillade dükünün Condê ve Turenne eyaletlerinden beş yüz subay ile dört bin gönüllüyü toplayarak Girit'e gitmesine izin verdi.

Fransız soylularının en seçme gençlerinden oluşan bir birlik Beaufort komutasında hareket etti. İtalya'dan gelen beş yüz genç şövalye de onlara katıldı. Bu yardımlar, Osmanlı topçusunun Venedik saflarında açtığı gedikleri dolduruyordu. Ancak harikalar yaratmak için sabırsızlanan bu genç savaşçılar, Morosini'nin altı kez üstün bir düşmana karşı yürüttüğü savunmaya dayanan savaş yöntemine ayak uyduramıyordu.

16 Aralık'ta nöbetçileri zorlayarak dışarı çıkan altı bin Fransız, yeniçerileri gafil avladı. Bir bölümünü kılıçtan geçirdikten sonra tekrar kaleye kapandı.

La Feulliade ile başlıca subayları Osmanlılardan o kadar nefret ediyorlardı ki, kılıçlarını çekmeye bile tenezzül etmeden ellerinde kırbaçları sipahilerin üzerine at koşturuyorlardı. Meydan okumaları, övünmeleri ve küstahlıkları binlerce Fransız gencinin ölümüne mal olmuştu.

Tam Fransızlar kaleye dönerken topçusuna ateş buyruğu veren Fazıl Ahmed Paşa içlerinden dört binini öldürdü. Vil-

lemor, Tavannes ve Feuillade'ın diğer kırk arkadaşı bu ateş altında öldü.

Fransız komutanları sabahleyin Venediklilere ders olsun diye çıktıkları kapıdan hemen hemen yalnız denecek kadar az bir kuvvetle içeri girdiler. Morosini'nin çekingenliğini eleştirirlerken o da onların gereksiz övünmelerinden şikâyetçiydi. Nihayet arkalarında boş bir şan, Osmanlıların hayranlığını ve Venediklilerin haklı kızgınlığını bırakarak adadan ayrıldılar.

Ceset Bulunamadı

Yaraları iyileşen Feuillade bu arada Papalık'ın Fransa kralından yirmi alaylık bir yardım koparmasına yardımcı oluyordu. Mazarin döneminde yıldızı bir hayli parlayan Beaufort dükü, şimdi eski şöhretine kavuşmak için yeni maceralar peşinde koşmak istiyordu.

Bir süre sonra Girit'e hareket etti. 19 Haziran 1669'da on dört kadırga dolusu Fransız askeri getirdi. XIV. Louis'nin muhafız alayından beş bin gönüllü, Osmanlı tabyalarının önüne yerleştirildi.

Kent artık bir harabe yığınından başka bir şey değildi. Henüz Kandiye'ye ayak basan bu soylu kişiler, Morosini'ye giderek, Osmanlı ateşi altında beklemektense hemen Osmanlıların üzerine atılmayı önerdiler.

Navailles dükü, Beaufort dükü, Castellane, Choiseul, Dampierre, Colbert gibi soylular Venedik generalinin kendilerine gösterdiği gerekçelerin hiçbirini dinlemedi.

Berbat bir çıkış hareketi yapan Fransızlar hemen Osmanlılar tarafından püskürtüldü. Hatta geri çekilirken yaptıkları hatalardan dolayı Osmanlılar kentin kapısına kadar dayandı. İçlerinden beş yüzü burçların ve kapının önünde can verdi. Beş Fransız kontunun ve Kraliyet Muhafız Alayı askerlerinin kelleleri sadrazamın önüne yığıldı.

Beaufort dükü ortada gözükmedi. Osmanlılara haberci yollayan Morosini, dükü tarif ederek eğer yaşıyorsa, geri almak için her türlü fidyeyi vermeye razı olduklarını, ölmüşse cesedini ağırlığınca altın vererek kendilerine iade etmelerini istedi. Fakat bütün aramalara rağmen ne tutsaklar, ne de ölüler arasında bulunabilen bu ünlü Fransız savaşçının ne olduğu bir türlü anlaşılamadı.

Anlaşılmayan bir nedenden ya da XIV. Louis'nin bir emrine uyarak hareket eden Navailles dükü, saçma kahramanlık gösterilerinden sonra büsbütün tehlikeye düşürdükleri kenti, birden terk etmeye karar verdi.

Fransızlar geldiklerinden iki ay sonra geri döndüler. Venediklilere olduğu kadar ayrılanların onuruna da ölümcül gelen bu terk etme olayı, İtalyan gönüllülerini, Malta Şövalyelerini ve alman askerlerini de etkiledi. Morosini onlara yalvararak hiç olmazsa kışa kadar üç bin adamı bırakmalarını istedi. Artık bu hain müttefikleri hiçbir şey tutamazdı.

Doksan Üç Anahtar Sadrazama Sunuldu

Venedikli kahraman bir avuç adamıyla iki yüz bin Osmanlının karşısında tek başına kaldı.

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Morosini'ye politika gereği olduğu kadar hayranlığının da bir sonucu olarak onuruyla uygun düşecek bir teslim önerisinde bulundu. Morosini'nin bulunduğu kalenin burçları üzerinde 5 Eylül 1669 teslim anlaşması imzalandı ve Kandiye'nin yarı yıkılmış kilise damları üzerinde haçın yerine hilal yerleştirildi.

Girit'in başkentinin kuşatması yaklaşık olarak yirmi beş yıl sürmüş ve Galiblere üç yüz bin kişiye mal olmuştur. Şimdiye kadar yalnızca ihtirasın saldıranlara aynı ölçüde sebat ve savunuculara bu kadar inat verdiği görülmemiştir. Girit, birbirini yüzyıllardır sevmeyen iki dinin savaş alanı haline gelmişti.

Fazıl Ahmed Paşa, Morosini'yi kendisine layık bir düşman olarak gördü. Ona, askerlerine ve Venediklilere özgürlüklerini bağışladı. Kenti terk etmek için gerekli zamanı tanıdı. Bugün Fetih Burcu olarak anılan burç üzerinde Fazıl Ahmed Paşa gümüş iki tepsi içinde sunulan kentin doksan üç anahtarını teslim aldı. Morosini, Venedik'e yollandı. Fakat orada Girit'i sattığı hakkında iftiralar, politik bir mahkeme ve zindan buldu. Venedik'in inatçı nankörlüğü bu adamın yurtseverliğini söndüremeyecek, Osmanlılar yine onu Mora'da kendilerine karşı savaşırken göreceklerdir.

Anneye Saygı

Padişaha zafer mektubundan başka bir şey yazmayacağına dair yemin etmiş olan sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Kandiye'nin teslim olduğu günün akşamı Sultan IV. Mehmed'e bir mektup yolladı. Ertesi gün kendisine çok kutsal gelen bir görevi yerine getirmek üzere, karargâhın yakınında bir kasabada bulunan annesini ziyaret etti. Akıl, erdem ve cesaret bakımından çok üstün bir kadın olan Köprülülerin annesi, oğluna yenilgilerde kuvvet vermek, galibiyetlerde ise birlikte sevinmek için Girit'e gelmişti. Sadrazam büyük bir saygıyla öğütlerini dinliyor, en akıllı ve en cömert ilhamların annesi tarafından kendisine verildiğini söylemekten övünç duyuyordu. Gözyaşları içinde kentin anahtarlarını annesinin ayaklarının önüne bıraktı ve onu şanının kaynağı olarak kucakladı.

İstanbul'da gurur gösterisi yapmaktansa Girit'te bir süre daha kalıp, sivil örgütler kurdu. Dini, malı ve geleneklerine saygı gösterilen Girit'in Rum halkı, adayı yine eskisi gibi Akdeniz'in bahçesi ve Mısır'ın devamı yaptı.

Savaş Sırasında Şarap Tatma Fırsatını Buldu

Fazıl Ahmed Paşa'nın üç yıl boyunca uzaktan yönettiği devleti hiçbir şey onun yokluğu kadar kargaşalığa sürükleyemezdi. Sadrazamı İstanbul'a götüren kadırga bir süre için İstanköy Adası'nda demir attı, Fazıl Ahmed Paşa ile annesi portakal ağaçlarının gölgelediği çeşme başlarında Girit'teki günlerini anımsayıp kısa bir süre yorgunluk çıkardılar. Doğa hayranlığı ve zamanını çok kısa süre de olsa boşa geçirmeme Osmanlının değişmeyen alışkanlıklarından biridir. En etkin kahramanlarda olduğu kadar en içine kapanık bilgelerde de buna rastlamak mümkündür.

Sadrazam bu yaz günlerini maiyetindeki şair ve tarihçilerle felsefe üzerine sohbetler yaparak ve ruhunun gıdası olan kitapları okuyarak geçirdi.

Nihayet Tekirdağ'da karaya çıkarak, Sultan IV. Mehmed ile Edirne'de buluştu. IV. Mehmed kendi zaferi gibi gördüğü bu galibiyetten hiçbir kıskançlık duymuyordu. Toprakları daha da genişleyen imparatorluğu yeniden sadrazamının ellerine bıraktı.

Padişah IV. Mehmed, Fazıl Ahmed Paşa'yı yalnızca Kuranıkerim'e aykırı davrananlara ve şarap içenlere karşı daha sert davranmaya zorlamıştır.

Sadrazam Girit ve Macaristan seferleri sırasında şairlere hayal, savaşçılara cesaret veren bu içkiyi tatma fırsatını bulmuştu. Fazıl Ahmed Paşa'nın yaşamını yazan bir tarihçi, on beş gün süreyle İstanköy Adası'nın portakal bahçeleri altında şarap içtiğinden söz etmiştir.

İstanbul'da Deniz Çatışması

XIV. Louis, elçisi Nointel'i, d'Apremont komutasındaki beş kadırgalık bir donanmayla İstanbul'a yolladı. Fransa'nın Macaristan ve Girit seferleri sırasında takındığı ikiyüzlü tavra karşılık olarak kaymakam, sarayın toplarının konuk donanmayı selamlamasına engel olunca, kadırgalar padişahı selamlamadan geçti.

Valide sultan Deniz Köşkü'nün balkonundan konuk donanmanın sarayın önünden geçişini izliyordu. Fransız bataryalarının sessizliğinden alınan Osmanlılar kıyıda hiddetle söyleniyorlardı. Bir Osmanlı gemisinden atılan kurşun Fransız tayfalardan birini yaraladı. Az kalsın limanda bir deniz savaşı patlak verecekti. Fransızlara hayran olan valide sultan araya girdi ve Fransız Amirali d'Apremont'a haber salarak, ertesi gün Üsküdar'daki sarayına giderken kendisini selamlamasını rica etti. Fransızlar, imparatorluğun temsilcisinden esirgediklerini, hükümdarın annesine sundular.

Bu barışmadan sonra Elçi Nointel kente görkemli bir çıkış yaptı. Ancak Edirne'ye çağırıldığında padişah ve sadrazam tarafından pek soğuk karşılandı.

Sadrazamla yaptığı görüşmelerin birinde söz Fransa Kralı XIV. Louis'ye gelince Fazıl Ahmed Paşa, "Hükümdarınız büyük bir milletin hükümdarıdır, ancak daha kılıcı çok yeni" dedi.

Bu sözlerle XIV. Louis'nin gençliğini ve deneyimsizliğini anımsatmak istiyordu. Uzun görüşmeler sonunda Nointel, Fransız ticaretine ve Fransa'nın Kudüs'teki "Kutsal Yerler" ile ilgili ayrıcalıklarına çok elverişli düşen altmış bir maddelik yeni kapitülasyonlar elde etti.

Fransa Elçisi Nointel, elçilik ayrıcalıklarından ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunmasından yararlanarak Ege adaları ve Yunanistan'daki eski kalıntıları ziyaret eden ilk elçi oldu. Yanında ressamlardan, yazarlardan ve sanatçılardan oluşmuş beş yüz kişilik çevresiyle antik dönemin şimdi sessizlik içinde yatan sanat şaheserlerini izledi.

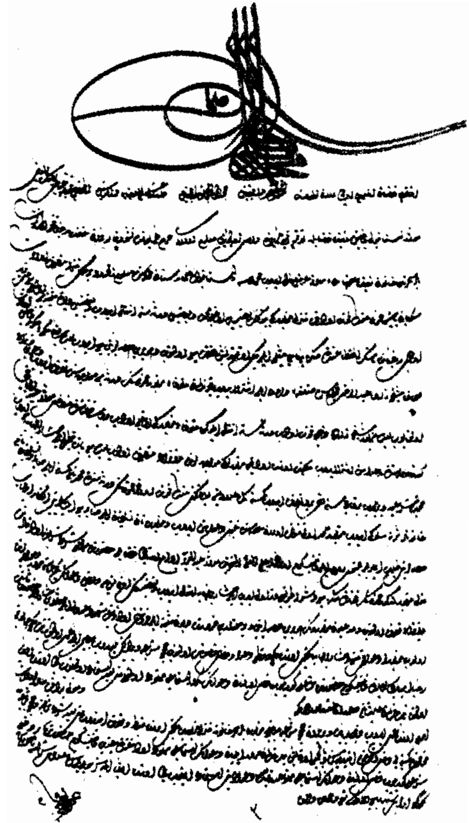
Av Merakı IV. Mehmet'e Avcı Lakabını Kazandırdı

Aynı dönem içinde Avusturya egemenliğindeki Macarlar Zriny adında bir kontu İstanbul'a elçi olarak yolladı. Elçi, eğer Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, özgürlüklerine ve vicdanlarına baskı yapan Almanlar ile Cizvit papazlarından kurtulmaları için kendilerine yardım ederse, Osmanlı İmparatorluğu'na yılda altmış bin duka altını vergi vermeyi garanti etti. İmparatorluğun genel çıkarlarını göz önünde bulunduran Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa, Aşağı Macaristan elçisinin önerilerini geri çevirmeden, savsaklama yoluna gitti.

Ruslar, Kırımlılar, Lehler ve Osmanlılar arasında tercih yapamayan Don Kazakları, biri Rus taraftarı olan Brukozki, öteki de Doroszenko adında iki hatmanın yönetiminde ikiye ayrılmışlardı.

Doroszenko o sıralarda Ruslarla anlaşan Lehistan'ın Babıâli'nin muhalefetine rağmen saldırısına uğrayınca, Osmanlı İmparatorluğu'nun korumasını istedi. Kendisine yollanan unvan ve tuğ, Osmanlı korumasına alındığını gösteriyordu. Dnieper ile Dniester arasında geniş bir arazi üzerinde belli belirsiz bir egemenlik kurmuş olan Don Kazaklarının koruma altına alınması, Osmanlılara kararsız Lehistan ile düşman Rusya arasında, az çok güvenli bir tampon bölge sağlıyordu.

Kazakların topraklarına giren Lehlere karşı sadrazam yüz bin kişilik bir Osmanlı ordusuyla karşı çıktı. Kendisine avcı lakabını kazandıran av eğlencelerinden artık sıkılan padişah da orduyla beraber geliyordu. Tuna aşıldı, surlarını Smotrix suyunun yıkadığı Kamaniçe Kalesi'nin önüne gelindi.



IV. Mehmed'in 1649 tarihli bir fermanı

Kısa zamanda kalenin Osmanlıların eline geçmesi bütün Podolya'nın[6] da Osmanlı egemenliğine geçmesine neden oldu. Dize getirilen Lehistan, gelecek-

6 Karpat Dağları'nın önünde Dniester Irmağı'nın yukarı havzasında. Bu bölge Volhinya'yla birleşerek Ukrayna Karpatları'nın eteğini meydana getirir.

teki kahramanı Sobieski aracılığıyla her yıl ödediği üç yüz bin dukalık verginin bir süre daha ertelenmesini rica etti.

Yurttaşları arasında ülkesinden umudunu kesmeyen tek kişi olan Sobieski, yenilen Lehistan ordusunun kalıntılarının başına getirildi. Hotin'de bekleyerek, ya Osmanlılarla onurlu bir barış, ya da umutsuz bir savaş yapmak niyetindeydi.

Osmanlı ordusundaki Ulahlar ve Boğdanlılar savaşın ortasında Sobieski'nin tarafına geçtiler.

Yarı yarıya donmuş olan Dniester üzerinde kayıklardan yapılan köprünün ansızın göçmesi binlerce Osmanlı askerinin boğulmasına neden oldu. Kurtulanlar ise ırmak ile Leh ordusu arasında kaldı. Üstün düşman kuvvetlerinin kılıçları altında şehit oldular. Akan bu kanlar Sobieski'ye milletinin takdirini, heyecanını ve tahtını kazındırdı. Bir adam bir milleti ayağa kaldırıyordu.

Daha eşit şartlar altında bir barış yapıldı. Padişah, sadrazam ve ordu barış koşullarını görüşmek üzere Edirne'ye çekildi.

Üç Sultan Hanım Değişik Duygularla Ağlıyordu

Oğlunun sünnet düğünü dolayısıyla düzenlenen eğlenceler IV. Mehmed'e Hotin yenilgisini unutturdu.

Turhan Sultan, Gülnuş Sultan ve Küçük Sultan adındaki üç gözde kadın, göreneklere uyarak sünnet törenine katıldılar.

Tarihçi Abdi Efendi'nin yazdıklarına göre gözdeler, "gül dudaklı" Gülnuş Sultan'ın oğlunun haykırışları için çok gözyaşı döktüler. Fakat tarihçiye göre bu dökülen gözyaşları ortak bir duygudan kaynaklanmıyordu.

Gülnuş Sultan, kendisinden olan tek şehzadenin bu kutsal tören sonunda tahta iyice yaklaştığını ve ileride onunla birlikte egemenlik süreceğini umduğu için sevinç gözyaşları döküyordu. Küçük Sultan, padişahın kendisine duyduğu aşka rağmen ona bir erkek çocuk verememenin şanssızlığından ve Turhan Valide Sultan da; Gülnur Sultan'ın oğlu uğruna her an feda edilebilecek olan öteki oğlu Süleyman'ın tehlikeye giren yaşamı için ağlıyordu. Gerçekten de padişah uzun zamandan beri geleneklerin, yasaların ve yaşanan olayların bir ileri görüşlülük, hatta politik bir gereklilik olarak gösterdiği bir cinayeti, oğlu Mustafa'nın taht üzerindeki geleceği için tasarlamaktaydı. Şimdiye kadar bu işe yanaşmaması, kişisel kaygılarından çok valide sultanın yalvarmaları ve gözyaşlarıyla mümkün olmuştu. Birkaç kez ölüm buyruğunu vermiş, fakat sonra vazgeçmişti.

Sultan IV. Mehmed'in Elindeki Hançer

Şehzade Mustafa'nın sünnet düğününden birkaç gün önce, rüyasında gördüğü olayların etkisi altında sıçrayarak uyanmış, hançerini alarak kardeşini kendi elleriyle öldürmek üzere valide sultanın odasına girmişti.

Oğlunun yanında yatan valide sultan, padişahın halı üzerindeki ayak seslerinden

uyanmış ve hançerin parıltısını görünce Süleyman'ın üzerine kapanmıştı. Annesinin hıçkırıklarından ve lânetlerinden çekinen Sultan IV. Mehmed hançeri yere atmış ve gösterdiği zaafa hiddetlenmiş bir halde odasına dönmüştü.

Fazıl Ahmed Paşa da tahtı sağlamlaştırmak için yapılacak insanlık dışı bir cinayete şiddetle karşı çıkıyordu. Politik cinayetlere karşı çıkması, ona valide sultanın desteğini ve gönül borcunu sağlıyordu.

Valide sultanın padişaha son armağanlarından biri olan Küçük Sultan da rakibesinin etkisini ve kendi ezikliğini azaltmak için Şehzade Süleyman'a içten bağlanmıştı. Gülnuş Sultan da, oğlunun geleceğini düşünmekle birlikte, ölene kadar valide sultanın kinini ve intikam duygusunu üzerine çekecek olan bu cinayeti kışkırtmaktan kaçınıyordu. Ülkesi Girit'i fetheden sadrazama duyduğu gönül borcundan dolayı haremde daima Fazıl Ahmed Paşa'yı savunuyordu. Kısacası birbirini izleyen bu kadınlar Şehzade Süleyman'ın yaşamını korumakta ve bir bakıma kendilerinin ve devletin ihtirası için Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın talihini güçlendirmekte anlaşıyorlardı.

Kutsal Yerler Sorun Oldu

Son zamanlarda Fazıl Ahmed Paşa'yı, ikinci derecede bir olay olan, fakat yıllar önce süregelen ve Kudüs'teki Hıristiyanlarca kutsal sayılan yerlerin korunmasında Ortodokslarla Katoliklerin neden olduğu çekişme meşgul ediyordu. Fransız Elçisi Nointel son kapitülasyonların Katoliklere sağladığı ayrıcalıklardan yararlanarak, XIV. Louis'nin bir temsilcisi sıfatıyla Kudüs'ü ziyaret etmek istedi. Zamanımızda olduğu gibi birkaç bin Katolik'in temsilcisi papaz ile devletin uyruğu sekiz milyon Ortodoks Rum'un temsilcisi patrik arasında süregelen kavgalardan bıkan Babıâli, kutsal yerlerin korunmasını Rumlara veren IV. Murad'ın kararını uygulamaya başladı. Son zamanlarda Fransa Elçisi Nointel'in girişimleri bu çekişmeyi yeniden alevlendirdi ve Doğu bu yüzden kan ve ateşe bulandı.

Ülke Sanki Onunla Birlikte Ölmüştü

Devletin bütün işleri çok iyi gidiyordu. Tek eylemci düşman Sobieski, Zorawno'da İbrahim Paşa ile Kırımlılara karşı yaptığı savaştan sonra milleti için acele gerekli olan barışı alçakgönüllü koşullar altında imzaladı.

Son zamanlardaki başarılarına rağmen Lehistan, Podolya dahil bütün Ukrayna'yı kaybediyordu. Fakat karşılığında bir kahraman kazanmıştı. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa elinin altında birleşmiş olan iki yüz bin Osmanlı, Kırımlı ve Kazak ile istese Lehistan'ı her an ezebilirdi. Ancak elindeki kuvvetleri, Osmanlı Devleti'ne zararı dokunmayacak ve hatta ileride Ruslara, Macarlara ve Avusturya'ya karşı öncü kuvvet olarak kullanacağı bir ülkeyi ezmekte kullanmayacak kadar politik bir dehaya sahipti.

Fazıl Ahmed Paşa'ya göre Lehler, Avrupa'nın en yiğit atlılarıydı. Fakat mizaç-

ları, bozkırların kumu kadar oynaktı. Lehistan bazen bir ordugâha, bazen politik bir kuruluşa dönüşüyordu. Hiçbir zaman başında, düşmanlarına kaygı verecek ileri görüşlü bir yönetim olmamıştı.

Bu ülkenin saldırganlığını durdurmak, fakat asla yok etmemek gerekiyordu. Fazıl Ahmed Paşa, Lehistan'ı kaygı duymadan takdir ederdi. Bu düşünceler temelde doğruydu. Ancak çok geçmeden Sobieski'nin elinde yenilmez bir ordu olan bu atlılar sürüsü, ilerideki günlerde Tuna'nın öcünü alacak ve Avusturya'yı istiladan kurtaracaktır.

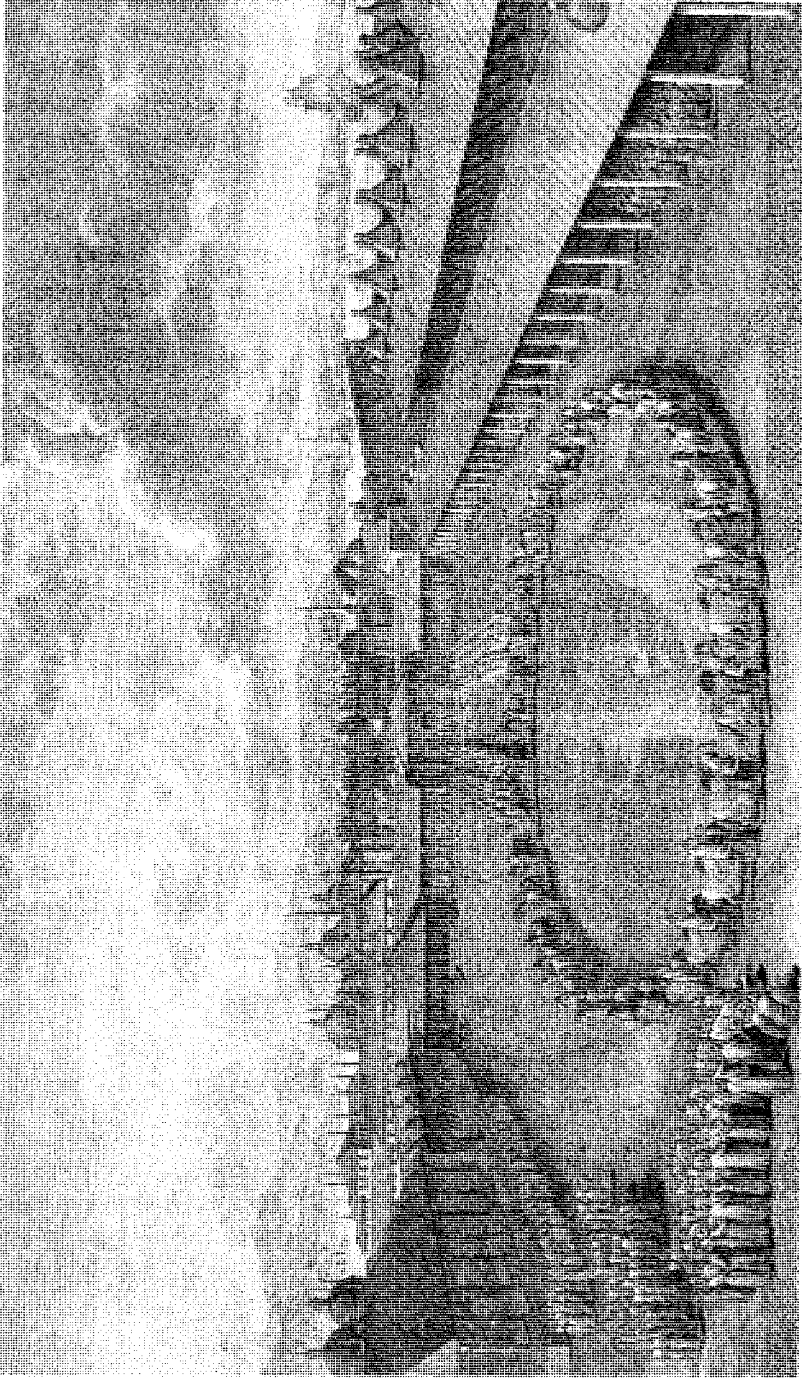
Sadrazamın vakitsiz ölümü o saatin gelip çatmasını çabuklaştırıyordu. Tek başına kolu ve ruhu olduğu imparatorluğun Habeşistan, Dicle, Fırat, Don, Adriyatik kıyılarından Avusturya sınır boylarına kadar her şeyiyle meşgul olmak onu yavaş yavaş eritmişti. Yirmi gün süren bir hastalıktan sonra padişahın İstanbul'dan Edirne'ye gitmesine eşlik ederken, Ergene Köprüsü çevresindeki Karabiber Çiftliği'nde öldü.

Herkes Üzüldü

İmparatorluk şimdiye kadar bir adamın ölümüyle böyle büyük ölçüde ziyana uğramamıştı. Erdem sahibiydi, o yüzden ölümüne herkes çok üzüldü, sevinen hiçbir devlet adamına rastlanmadı. Yaşamı milletinin yüceliğiyle öylesine kaynaşmıştı ki, bütün ülke onunla birlikte öldüğünü sandı.

Bir büyük adamın oğlu olan bu büyük devlet adamının değerini ölçmek için fazla söz söylemeye gerek yoktur. Yalnızca Köprülülerin işbaşına geldikleri zaman tahtın içinde bulunduğu kargaşalığa ve daha sonra baba ile oğulun, devletin ulaştırdıkları yüce durumuna bir göz atmak yeterlidir.

Haklarında söz söylemeye gerek olmayan, şanları ülkelerinin kurumlarında ve sınırlarında yazılı olan insanlara ne mutlu! Fakat, Fazıl Ahmed Paşa gibi büyük, erdemli ve mutlu bir tek insana bağlanan, her şeyi ondan bekleyen ve onunla birlikte ölmeye mahkûm olan milletlere yazık! Bu milletler hiçbir zaman uzun süreli mutluluk dönemlerine sahip olamazlar. Devlet yaşamında görülen rahatlık yalnızca kısa bir dönem sürer. Oysa zaman kişiler içindir, milletler ise sonsuza kadar yaşayacaktır.



Topkapı Sarayı İkinci Avlu.

26. BÖLÜM

Sadrazam Yine Bir Köprülü mü Olacak?

Yazgının aynı aileden imparatorluğa verdiği iki sadrazam IV. Mehmed'i taht kaygılarından o kadar uzaklaştırmıştı ki, onun için devleti yönetmek bir sadrazamın elinden mühürleri alıp ötekine vermekten ibaret kalmıştı.

Bunca yıldır iktidarın Köprülü Ailesi'nde bulunması, bütün sadrazamlık ihtiraslarını söndürüyor ve bütün Osmanlılar, imparatorluğun mühürlerinin, Fazıl Ahmed Paşa'nın kardeşi Mustafa Bey'e geçeceğini sanıyordu.

Mustafa Bey de böyle bir atamayı bekliyordu. Padişah bir çeşit ırsi sayılacak biçimde devleti kendisine teslim ederse, bundan çok mutlu olacaktı. Babasının ve ağabeyinin görüşlerini sıkı sıkıya izleyen Mustafa Bey, bir başka politikanın devleti sürükleyeceği felaketlerden ve utançlardan esirgeyebilirdi. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nu kudretinin doruğunda peşinden sürükleyecek ve uçuruma atacak bir adam vardı. Bu kişi, Fazıl Ahmed Paşa'nın eniştesi ve İstanbul kaymakamı Kara Mustafa Paşa idi.

Enişte Bey Sadrazam

Kara Mustafa Paşa, Merzifon dolaylarından bir Anadolulu idi. Mezopotamya'da savaşçı ve güçlü bir aşiretin başkanı olan babası Bağdat kuşatması sırasında İranlılara karşı savaşırken şehit düşmüştü. Mezopotamya'daki Osmanlı ordusunun başında olan Köprülü Mehmed Paşa öksüz kalan çocuğu evlat edinmişti. Yanına aldığı Mustafa'yı oğullarıyla birlikte yetiştirmiş; devlet ve ordu kademelerinde yavaş yavaş yükselmesini sağlamış, sonunda onu kendi yokluğunda başkente bakması için kaymakam olarak atamıştı. Onu ailesine daha sıkı bir biçimde bağlamak için kızıyla evlendirmişti.

Böylece Kara Mustafa Paşa bu aile ile birçok yönden ortak olmuş, fakat hiçbir biçimde Köprülülerin dehasına ve erdemlerine erişememişti.

Gururlu, hiçbir zaman ve hiçbir şeyle tatmin olmayan, zalim bir mizacı vardı. Çocukluğundan beri şımarıklık içinde bü-

yümüş, bileğinin hakkı olmadan rastlantı sonucu bütün yüksek mevkilere atanmıştı. Komutanlık makamındayken savaş yönetme alışkanlığı tek tutarlı tarafıydı. Korkunç bir zenginlik, sefahat âlemleri için bin beş yüz cariyelik bir harem, köleler ve sayısız atlar, uçsuz bucaksız topraklar onun Asya krallarına benzemesini sağlıyordu.

İdam Cezasını Taksit Taksit Geri Aldı

Bu gurur ve görkem, padişahı onu sadrazam seçmeye götüren nedenlerin başında geliyordu. Çocukluğunda tahtına kadar ulaşan ayaklanmaların anısıyla ürperen bu hükümdar, sadrazamı ile diğer kulları arasında büyük bir mesafe olmasını istemiştir. Kara Mustafa Paşa'nın gururlu hali hoşuna gidiyordu. Çünkü gurur bazen tahrik ederse de, çoğu zaman çevresini ezerdi. İsyan tohumlarını daha doğarken ezmek, Sultan IV. Mehmed'in tek düşüncesi olmuştu.

Kara Mustafa Paşa'nın ilk davranışları politik bakımdan yetersiz olduğunu ortaya koydu. Üvey babası ile üvey kardeşinin, imparatorluğun sadece bir düşmanı ile savaşmak, ötekilerini uyutmak olarak özetlenen politikalarını güdeceğine, devletin bütün düşmanlarını karşısına aldı.

Ufak bir protokol sorunu yüzünden Fransa Kralı XIV. Louis'nin elçisi Nointel'e Divan'da hakaret etti ve onu çavuşların kaba muameleleriyle karşı karşıya bıraktırdı. Küçümsemesi ve aşırı isteklеriyle Lehistan elçisini kızdırdı. Lehler, İstanbul'a girerlerken nalları gümüşten atlara binmişlerdi. Fakat bu nallar bir tek mıhla tutturulmuş olduğundan yolda düşüyordu. Atlarına gümüş nal çaktırdığı için padişahın eteğini öpemeyecek kadar kalabalık olduklarını ileri sürerek Lehistan elçisine bir sürü zorluk çıkardı.

Sadrazamdan Podolya[1] topraklarının bir kısmını geri almaya ve Babıâli'nin korumasını istemeye gelmiş olan Lehler, isteklerinin ağırdan alındığını görünce istemeye istemeye Ruslara yanaştılar. Rusları, Avusturya ve Lehistan ile olan anlaşmazlıklarında tek başına bırakacağına Bosna Beylerbeyi İbrahim Paşa'yı Dniester'de üzerlerine yolladı. Ruslar karşısında bozguna uğrayan Osmanlılar, Bender Kalesi'ne sığındı.

İbrahim Paşa İstanbul'a dönerken sadrazamı ile Silistre'ye giderek bu yenilginin acısını çıkarmayı tasarlayan padişaha rastladı. Yenik komutanını gören padişah her hatayı suç saydığından paşanın başının hemen vurulmasını buyurdu. Atından inen İbrahim Paşa itiraz etmeden başını cellata uzattı.

Tevekkülü IV. Mehmed'i duygulandırdı ve idam edilmemesini, Yedikule Zindanları'na atılmasını buyurdu. Yalnız oraya atı üzerinde değil yayan gidecekti.

Bu uzun mesafeyi bu ihtiyarın alamayacağını anımsatan çavuşların sözleri üzerine, bir daha karar değiştirdi. Padişah, buyruğunun yerine getirilmesi için hiç olmazsa birkaç adım yürümesini istedi.

Padişahın sütannesi olan İbrahim Pa-

1 Ukrayna'da bir bölge.

şa'nın eşi, önünde yerlere kapanarak kocasının bağışlanması için yalvardı. Kendisine süt veren kadının istediği hiçbir şeyi reddedemeyen Sultan IV. Mehmed hapis cezasını sürgüne çevirdi.

Sakin sakin Silistre'de toplanan Orduyu Hümayun Rusların elinden Ukrayna'yı almayı hedefliyordu. O bölgede hüküm süren sert kış, İstanbul saraylarının rahatına alışmış olan sultan hanımlara Silistre'de çok zor günler yaşatıyordu. Sultan IV. Mehmed'i sözlerinde ve şarkılarında belirttikleri şikâyet ve özlemlerle usandırıyorlardı.

Üç Kaşığa Satılan Elmas

Bu kadınların sıkıntıları, daha yeni başlamış olan seferi padişah için yorucu yapıyordu. Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın ısrarıyla terk ettiği Edirne yönüne sık sık gözlerini çeviriyor ve dalıyordu. Yüz bin kişilik Rus ordusu, Osmanlıları Dniester'in karşı kıyısında bekliyordu.

Sadrazam tarafından çağrılan Kırım Hanı Murad Giray da askerleriyle Çehrin Kalesi önüne gelmişti. Uzun savaşlardan sonra ele geçirilen Çehrin Kalesi'nde çok kan döküldü. Kalenin biraz uzağında toplanan Ruslar, Osmanlılara pahalıya mal oldu.

Bu yarım kalmış zaferden mutluluk duyan Kara Mustafa Paşa geri çekildi ve padişah da şanssız zaferini kutlamak üzere İstanbul'a hareket etti.

Sadrazam, kişisel servetini artırmak için Boğdan, Eflâk ve Transilvanya beyliklerine baskı yapıyordu. Eflâk Prensliği'ni bir Cantacuzino'ya[2] altın karşılığı sattı. Bazı namussuz hazinedarların zimmetlerine geçirdikleri değerli taşları yeniden hükümdarlık hazinesine kazandırmak için, devlet hazinesinin defterini çıkarttırdı.

Ünlü tarihçi Hammer, dönemin vakanüvislerini kaynak göstererek şu olayı anlatır:

"Padişah hazinesinin en değerli taşlarından biri olan yirmi dört kıratlık bir elmas[3] vaktiyle Eğrikapı'da gübrelerin içinde bir yoksul adam tarafından bulunmuştu. Değerini bilmediği için bu elması üç tahta kaşık karşılığında değişmişti. Taşın yeni sahibi bunu on akçe karşılığında bir kuyumcuya devretmişti. Fakat sonradan elmasın daha fazla ettiğini düşünerek daha fazla para istemişti. Anlaşmazlık kuyumcu ustalarına iletildi. Onlar da elmasa bir kese altın fiyat biçmişlerdi. Elmas daha sonra devletin hazinesine geçmişti. Bu rastlantı sonucu bulunan elmasların ikincisiydi. Kuşkusuz her ikisi de eski Bizans'ın hazinesinden geliyordu. Çok daha güzel ve iri olan ilki Fatih Sultan Mehmed döneminde bir çocuk tarafından Ayvansaray'da bulunmuştu. Belki de İmparator Justinyen'in yirmi ikinci saltanat yılında Ayvansaray'da yapılan bir törende dikkatsizlik yüzünden düşüp kaybolmuştu."

2 Bizans ve Romanya tarihinde önemli yeri olan kimseler yetiştirmiş bir ailenin adı. Eflâk prensi olan kişiye Osmanlılar "Şeytanoğlu" adını verdiler.

3 Bu değerli elmas, halen Topkapı Müzesi'nde "Kaşıkçı Elması" adıyla sergilenmektedir.

Padişah, İki Şehzadeyi Öldürmekten Vazgeçti

Sultan İbrahim'in oğulları olan iki kardeş büyüyüp geliştikçe, Sultan IV. Mehmed onları öldürme gereği duyuyordu. Bir kardeş gibi değil de bir baba gibi bu iki şehzadeye velilik eden Sultan IV. Mehmed'in üzerindeki baskı, gittikçe daha etkili oluyordu. Gerçekteyse bu padişah yaradılışı gereği kan dökmekten hoşlanmıyordu.

Babalığı Köprülü'den bu kötü yasadan sakınılması gerektiğini öğrenmiş olan Kara Mustafa Paşa, doğrudan doğruya padişahın kararı ile mücadele edemediği için, harekete geçmeden önce Divan'a danışması ve şeyhülislamdan fetva alması için IV. Mehmed'i ikna etmeye çalışıyordu.

Divan ve şeyhülislam, böyle bir cinayeti yasa ve din açısından reddetmek üzere anlaşmışlardı. Sultan IV. Mehmed, Divan'ın kararı üzerine kendi düşüncesinden vazgeçti. Kardeşlerinin yaşamasına izin verdi. Kız kardeşleri Ayşe ile Âtika'yı vezirleriyle evlendirdi.

Merzifonlu'nun Gücünü Aşan Miras

Her iki devletin tarafsız Buğ Irmağı ve Dniester bölgesinde kale inşasını yasaklayan iğreti bir barış anlaşması Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşı sona erdirdi.

Bu arada 1682 yılı başlarında bir bölümü Avusturya'ya, öteki bölümü Osmanlı Devleti'ne yanaşan Macaristan'ın iç karışıklıkları Kara Mustafa Paşa'ya, kendisinden önce sadrazam olan iki Köprülü'nün düşünceleri arasında bulunan Avusturya'ya savaş açma fırsatını verdi.

Savaş bahaneleri pek çok, nedenler ise temelde mevcut, fırsat da uygundu. Fakat iki büyük sadrazam dünyadan ayrıldıktan beri böylesine geniş bir tasarıyı yürütecek kafa ve el ne yazık ki imparatorlukta bulunmuyordu.

Tarihte bir büyük adam tarafından hazırlanmış bir düşüncenin, vasat bir adam elinde başarısızlığa uğramaması pek az görülmüştür. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kendi gücünü aşan bir girişimi miras almıştı. Şimdi dikkatimizi Tuna'nın sol kıyısında olup bitenlere verelim.

Macar Kahramanı

Protestan Almanya'da dinsel baskının başı olan Katolik İmparator I. Leopold, Moravya ve Macaristan'da özgür vicdanlara olduğu kadar, ülkesi için çalışanlara da büyük haksızlıklar yaptı. Yurtlarına ve reform hareketine bağlı olan Macar soylularının kanları cellatların baltaları altında durmadan akıyordu. 1671 yılında imparator tarafından idam ettirilen Serin, Nadasti, Frangipani ve Trattembach



Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

kontları arkalarında öç alma tutkusuyla yanıp tutuşan çocuklar ve yurtseverler bırakmışlardı. Avusturya İmparatoru I. Leopold Protestan Macarları eziyordu. Macar reformunun ve isyancıların önderlerinden biri olan Prens Tökeli İmre ülkesini istilacılara karşı savunurken savaş alanında öldürülmüştü.

Bütün Macaristan'ın yarısı onun kişiliğinde kurtarıcılarını kaybettiğini anlamış, fakat onunla birlikte ölmemişti. Bu kahraman ırk, zaferle bile gelse hiçbir boyunduruğu kabul etmezdi. Talihten çok hakka inanırdı. Bağımsızlıktan koparılmak istenen herhangi bir şeyi asla ölmeden vermezdi.

Davasını güden özveri sahibi çocuklarının kanında eski gücüne kavuşuyordu. Yurdu için canını veren Tökeli'nin genç oğlunu kendisine önder seçti. Macaristan, babasının öcünü almak için savaşacak olan kişinin, zulme karşı herhangi bir soyludan daha çok hırslı olacağını hesaplamıştı. Doğanın gereği olduğu kadar politikanın da gereği olarak Macar bağımsızlığının kahramanı olması için genç Tökeli'nin kalbinde aşk, özgürlük ve öç duyguları kaynaşmıştı.

Anne tarafından Macar soylularının en ünlüsü olan Nadasti kontunun torunu oluyordu. Çocukluğundan beri, Avusturya'nın Transilvanya prensine vermeyi tasarladığı Serin kontunun kızına karşı derin bir hayranlık duyuyordu. Canı pahasına da olsa bu kızı elde etmeyi kafasına koymuştu. İhtiras, şanını meydana getiren itici güçlerin ikincisiydi. Sancağı üzerinde "Tanrı ve yurt için" sözleri yazılıydı.

"Serin Kontesi için" sözü ise kalbinde saklıydı. Askerlerinin kahramanlığı altında en ufak bir çıkar bulunmazdı. Tek ücretleri yurttaşlarının sevgileri ve düşman ganimetiydi.

Üç yılda üç kez Tökeli komutasındaki Macarlar meydan savaşlarında I. Leopold'un ordularını perişan etmişti. Avusturya generallerinde yalnızca savaş bilgisi, Tökeli ve arkadaşlarında ise bastıkları topraklarda yer yer ayaklanan özgürlük duygusu vardı. Onu bir türlü yenemeyen I. Leopold'un bakanları, başka yollardan alt etmeye çalıştılar. Avusturya ile Tökeli arasında onurlu bir ateşkes yapıldı.

I. Leopold ile onun arasında paylaşılacak eyaletlerin ve Macaristan'a barış sağlayacak şartların eşitçe görüşülmesi için Viyana'ya çağırıldı.

İğreti Krallık

Ancak bu görüşmelerde canı ve özgürlüğü için bazı tuzakların kurulduğunu haber alınca Viyana'dan kaçtı. Ordusunun yanına gelerek, karşı cephedeki yurttaşlarına karşı yabancılardan yardım isteyen her isyancı lider gibi dışardan yardım istemeye karar verdi.

Bir zamanlar düşmanları, şimdi ise kurtarıcıları olan Osmanlılarla Tökeli'nin sayesinde ittifak yapan Macarlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya içerisinde öncü kuvveti oldular. Kara Mustafa Paşa tarafından Macar kralı olacağı yolunda vaatler alan Tökeli, sonunda Divan tarafından, Macarların ve Transilvanyalıların kralı unvanını aldı. Transilvanya prensi savaşta ölünce dul kalan Se-

rin Kontesi Hélène Zriny ile evlendi. Kendi eliyle kraliçesine taç giydirdi. Bütün kaçaklar gibi, Avusturya Macaristanı'na karşı seferler düzenlerken Osmanlıların sertliğini arattı.

Binlerce Macar, Tökeli'nin süvarilerinin kılıçları altında can verdi. İspanyolların, Amerika'da masum yerlileri yok etmek için hayvanlardan yararlandığı gibi, Tökeli'nin adamları da, Avusturya taraftarı olan soydaşlarının, sığındıkları Moravya dağlarının kovuklarında bulunup parçalanması için özel köpekler yetiştirdi.

Budin'deki Osmanlı beylerbeyi Avusturya topraklarına akınlar yaptıktan sonra Tökeli eski ülkesine giriyor, taş taş üstünde bırakmıyordu. Adının yarattığı dehşet Tuna'dan Ren'e, Vistül'den Alpler'e kadar yayılmıştı.

Savaş ilan edilmeden çok önce Sultan IV. Mehmed ile I. Leopold arasında, sadrazamın orduları için kan ve ateşten geniş bir yol açılmıştı. Tökeli buna rağmen İstanbul'daki adamları tarafından Kara Mustafa Paşa'yı Viyana üzerine göndermeyi bir türlü başaramıyordu.

Avrupa'da reformcuların Katoliklerle yaptığı iç savaşı, Müslümanlara karşı Batı Hıristiyanlarının haçlı seferi haline dönüştürmek için, çok tutucu olmasa da, en azından çok politik davranıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun korumasında bir krallık kurmak için Osmanlı Devleti'nin silahından yararlanarak Avusturya'nın pençesindeki Macaristan'ı kurtarmak istiyordu. Bu iş için başvurduğu zulüm, zaferlerini eşitledi.

İskender Bey kadar kahraman ve zalim, fakat ondan daha az yurtsever olan Tökeli, umutsuzluğun milletini ihanete sürüklediği kişilerin yazgısına sahip oldu. Yabancıların elinden iğreti bir krallık aldı, onların çekilmesiyle kaybetti. Son günlerini İznik'te sürgünde geçirdi ve külleri ancak yurduna düşman olanların toprağında huzur buldu.

Kont Tökeli'ye Hakaret Etti

İki Köprülü'nün Viyana üzerindeki tasarılarını gerçekleştirmenin hayal edildiği sırada, artık Macaristan ve Transilvanya kralı ilan edilmiş olan Tökeli, Budin beylerbeyinin ordusuna altmış bin kişilik yardımcı bir ordu sağlıyor ve Peşte ovalarında hazır olması için Babıâli'den emir alıyordu.

Krucze kralı adı altında yeni Orta Macar kralı, Rumeli, Tamışvar, Eğri beylerbeyleri, Transilvanya Prensi Apafy, on sekiz yeniçeri taburu, çok sayıda sipahi bölüğü hep birlikte Fülek Kalesi'ni fethetti ve I. Leopold yandaşlarını önceden hazırladıkları kuyulara doldurdular.

Avusturya'nın tarafını tutan Kont Kohary, zincire vurulmuş olarak Tökeli'nin önünden geçerken, "İmansızların elinden taç giymiş bir krala hizmet etmektense seve seve kuyuya gömülmeye razı olduğunu" söyleyerek hakaret etti.

Doğu Masalları Gibi Tarih Sayfaları

Savaş ilan edilmeden Osmanlılar ile Avusturya İmparatorluğu uyrukları arasında böyle çatışmalar hep olurdu. İstanbul'da görüşmeler sürerken Tuna üzerin-

de çarpışmaların sürüp gitmesi olağandı. I. Leopold'un elçisi Caprara, yanında kalabalık maiyetiyle İstanbul'a gelmişti.

Reissülküttap ile anlaşmanın şartları üzerinde görüşmelere başlamıştı. Kara Mustafa Paşa eski vergilerin yeniden verilmesini ve alınması mümkün olmayan kaleler ile toprakların terk edilmesini istiyordu. Aralıksız sürecek bir savaşın kendi bağımsızlıkları için bir güvence olduğunu düşünen Tökeli ile Apafy'nin casusları da bu görüşmeleri etkilemek için boşuna zaman harcıyordu.

Seferin hazırlıkları İstanbul'da Caprara ile adamlarının gözleri önünde yapılıyordu. Sadrazam tarafından kabul edilmeyen elçi, Viyana'nın yolunu tutmak zorunda kaldı.

Girit, Bağdat ve İran seferleri sırasında ve Köprülüler döneminde savaşa alışmış olan iki yüz yirmi bin kişilik ordu, Osmanlıların Avrupa'daki savaş başlangıç alanı olan Davutpaşa Kışlası'nda bekliyordu.

Padişah Edirne'deki sarayına kadar orduya refakat edecekti. Kanuni Sultan Süleyman bile Avusturya ve İran'a yaptığı seferlerin başında bu kadar görkemli bir biçimde hareket etmemişti.

Viyana arşivlerinde bulunan ve tarihçi Hammer tarafından toplanan Elçi Caprara'nın anıları, Doğu masallarına benzeyen tarih sayfalarıdır.

Birlikte okuyalım:

"Kubbesi sekiz sütun ile tutturulmuş Divan salonunda yukarıya doğru uzanan kadife perdelerin yanında çiçek vazoları yer alıyordu. Oradan altın ve gümüş saçaklar yerlere doğru uzanıyordu. Her yanda Arapça, Farsça ve Türkçe altın yaldızlı yazılar göze çarpıyordu. Kabul salonunda üç sütun vardı. Ortada üzeri zengin Acem halıları kaplı bir peyke, onun üzerinde de küçük kolonları ve yastıklar ile taht yer almıştı. Bir daire biçiminde olan yatak odasının içi, koyu kırmızı Şam ipeğinden, dışı da kırmızı kumaşla kaplanmıştı. Yatak çarşafları ve örtüler zengin işlemeli mavi kadifeden olup, yerler hep devetüyünden halılarla kaplıydı. Samur kürkünden yapılmış olan yatağın üzerinde altın ipekle işlenmiş bir kubbe yükseliyordu. Silahtar daima bu odanın önünde beklerdi. Bu üç daire ile adalet köşkü öteki taraflardan çok sıkı örtülmüş bir kafesle ayrılmıştı. İki ya da üç yüz metre ötede içoğlanlarına, aşçılara ve ahırlara ayrılmış olan binalar yer almıştı.

Sefer Töreninde Deliler de Vardı

Gün doğarken bölükbaşı olan paşa iki adım öne geçerek yürüyüşü başlattı. Arkasından iki cephe halinde sekiz bin yeniçeri geliyordu. Yeniçeri subaşılar atla taburların önünde gidiyorlar, her ortanın arkasında zincir ve kaşık seslerinden tanınan aşçıbaşı ilerliyordu. Parlak zırhlarına bürünmüş atlı ve yüksek rütbeli komutanlar, sarıklarının üzerinde yeniay biçiminde kara tüyden sorguç taşıyorlardı. Üzerlerinde silah olarak yalnızca bir yay ile sadak vardı. Her birinin peşinde sefer sırasında çok yararlı olan bir kâhya ile tüfekçi geliyordu. Nihayet arkasında elli kişilik leopar postuna bürünmüş fedaileri ve iki tuğu, üç sancağı ile yeni-

çeri ağası ağır ağır ilerliyordu. Önünde parlak tolgaları, kırmızı elbiseleri ve işlemeli sadaklarıyla genç içoğlanları kendisine eşlik ediyorlardı.

Ellerinde kamıştan mızraklar vardı. Öteki grup tüfek taşıyordu. Dört sancaktar beyaz, yeşil, kırmızı ve sarı bayraklarla ilerliyordu.

Altı flütçü, altı tamburcu ve dört davulcu ile dikkati çeken mehter takımı otuz kişiydi ve hepsi birden at üstünde çalarak törene cenk havası veriyordu. Onlardan sonra tersanede çalışanlar, kaptanıderyanın kürekçileri, her biri boyanmış tahtadan otuz top taşıyan dört bölüğe ayrılmış bin topçu, yirmi dört subaşı geliyordu. Bunları elli kullukçu[4] ve ikisi al, biri yeşil, üç sancağı ile topçubaşı izliyordu. Kaymakam İbrahim Paşa'nın mızraklar, oklar, sadaklar ve tolgalarla silahlanmış ağaları ve içoğlanları geriden geliyorlardı. Her biri yirmi yaya mızrakçı, sekiz zengin koşumlu atlılar tarafından eşlik edilen müteferrikalar törene katılmıştı.

Daha sonra samur kürkler içinde, zengin haşağılı atlılara binmiş gözde vezirin kırk ağalık maiyeti boy gösterdi. Bunların üzengileri ile ellerinde tuttukları dizginler hep gümüştendi. Vezirin kâhyası mavi ve kırmızı iki sırığın ucuna geçirilmiş iki tuğ ve üzerinde silah takımları bulunan yedi küheylanla arkadan geliyordu. Devlet şurası temsilcileri, kâhyası ve haznedarı da sefere katılmışlardı.

En ilgi çekici olanlar arasında, kırmızı külahlarının yanına çeşitli kuşların kanatlarını takmış elli deli vardı. Üzerlerinde samur kürkler, ellerinde uçlarına yeşil, sarı ve beyaz ipek kumaş parçası bağlanmış mızraklar taşıyorlardı.

Gönüllü adı altında anılan diğerleri karmen kırmızısı taftadan kaftanlar giymişler, üzerlerine leopar postları atmışlardı. Geri kalanlar da delilere benzer biçimde giyinmişlerdi. Yalnız külahları farklı olarak yeşildi. Onları da Macarların kalpağına benzer kalpaklar taşıyan elli deli izliyordu.

Mahmuzlar Som Gümüşten

Sadrazamın maiyetinde, tüfekli, kalkanlı ve kılıçlı yüz altmış altı sekban; yirmi dört içoğlanı, iki yüz iaşe subayı, iki yüz ağa, her birinin otuz askeri olan kırk sadaret ağası, sarı elbiseli, altın kaplama tolgalı, gümüş dizgin ve üzengili kırk içoğlanı; her biri ayrı renklerde giyinmiş altı bölüğe ayrılmış iki yüz içoğlanı daha, sadrazamın yeğeni ve Musul beylerbeyi, on iki çavuş refakatinde kâhya efendi ve nihayet sadrazamın mehter takımı vardı.

Padişaha yol açmak için iki subay hünkârın maiyetine öncülük ediyordu. Bunun arasında büyük sarıkları ve gümüşlü sopalarıyla altmış yedi çavuş, kadılar, mollalar ve müderrisler, hükümdarın av çavuşları, sancaklar, peygamberin yeşil sancağı, dervişler, Halvetiler, Celvetiler, Mevleviler ve Rufailer yer alıyordu.

Onların arkasında Hz. Muhammed'in soyundan gelen yüz elli emir, elbiseleri devetüyünden dokunmuş on iki vaiz, İstanbul kadısı ile Anadolu ve Rumeli kazaskerleri geliyordu.

4 Silahtarağa ile sarayda ileri gelen ağaların hizmetini gören oğlanlar.

Sağ yanda ilerleyen sadrazam kenarları samur kürk işlenmiş kırmızı bir kaftan giymiş, son derece zengin koşumlu ve pırıl pırıl zırhlı bir ata binmişti.

Dizginleri ve mahmuzları som gümüştendi. Kırmızı kadife giymiş, altın işlemeli kuşaklar takmış yirmi dört hizmetkârı yayan olarak sadrazamın peşinden geliyordu.

Biraz arkasından odabaşısı ve sadrazamın özel muhafız kıtasının komutanı muhzır ağa,[5] onun solunda gayet kalın beyaz kürkler içinde ve iri bir sarıkla şeyhülislam vardı. Bunların arkasından muhafız kıtasını oluşturan mızrakçılar, yeniay biçiminde tüylerle bezenmiş başlıkları ile okçular, bir sürü cins atla birlikte sarayın seyisleri ve biri Kuranıkerim'i, öteki Kâbe'nin örtüsünden bir parçayı taşıyan iki deve gözüküyordu.

Nihayet, göğüs kısmında elmastan on iki kopça ile tutturulmuş beyaz Şam ipeğinden kenarı kürklü kaftanı içinde padişah göründü. Sarığı küçük boyda olup, öne doğru birden eğiliyor, tam önünde mücevherli üç sorguç ile son buluyordu. Arkasında hasekiağa[6] ile solakbaşı eteklerini tutuyorlardı. Ellişer mızrakçı ve okçu çevresine dizilmişti. Padişahın hemen arkasında, yeşil kürklü kaftanı ve yayan iki hizmetkârı ile on sekiz yaşındaki veliaht şehzade geliyordu. Veliaht şehzadenin maiyetinin gösterişsiz olması, padişah ile herhangi bir biçimde karşılaştırma yapılmaması içindi. Şehzade'nin arkasından kırk içoğlanı, tülbend ağası,[7] çuhadar, akağaları ve baltacılar yer almıştı.

Gümüş Kaplamalı Tekerlekler

Aynı ay içinde Çatalca'da büyük bir av düzenlendi. Binlerce avcı, av hayvanlarını sürmek için seferber oldu.
Ocak ayı ortasında Çukurçayırı'nda padişahın otağı kuruldu. Sadrazamın gururu ve gösteriş merakı yüzünden bu sefer töreni için harcanan para, öteki bütün törenleri bastıracak nitelikte oldu.

Sefere katılan kadınlar o kadar çoktu ki, askerler, kadınların kendilerinden daha kalabalık olduğunu ileri sürerek memnuniyetsizliklerini belirttiler. Haseki sultanın bindiği arabanın tekerlekleri gümüş kaplama olup, arabalara koşulan atların eğerlerine ve haşağılarına kadife geçirilmişti.

Sadrazamın arabaları ile atları da gösterişte aşağı kalmıyordu. İstanbul'dan hareket eden orduyu eğlendirmesi için bir sürü oyuncu grubu da Edirne'ye gidiyordu. Padişah, yolda öyle bir fırtınaya tutuldu ki, sarığı az kalsın düşüyordu. Bu olay kötüye yorumlandı.

Avusturya İmparatoru I. Leopold ile Lehistan kralının anlaşmalarının ilan edileceği 31 Mart 1683 günü yeniçerilerin karargâhı kaldırıldı. Ertesi gün IV. Mehmed Edirne'den hareket etti."

5 Yeniçeri Ocağı'nda ağa bölüklerinden belirli bir odaya bağlı bulunmayan bölük komutanı ve Yeniçeri Ocağı'nın en ayrıcalıklı subayı.

6 Osmanlı sarayı mensuplarından bazılarına verilen ad.

7 Padişahların sarık ve çamaşırlarını koruyan, temizleyen ve padişahı giydiren kişi.

I. Leopold'un elçisi Caprara'nın Doğu masallarına benzettiği Osmanlı ordusunun görkemini tarihçi Hammer şu sözlerle özetliyordu:

Bayraktarların ellerinde taşınan tuğlar Osmanlı ordusunun en önünde gidiyordu. Yol üstündeki kasabaların halkı orduya saman, tahıl, yulaf gibi maddeleri vermekle yükümlüydü. Ordunun önünde giden koyun sürüsünden her gece birkaç yüz tanesi kesiliyor, ertesi gün bu etler pişirilerek askerlere dağıtılıyordu. Ordunun izlediği yol tümseklerle işaretleniyordu. Karşılıklı yapılmış iki tümsek padişahın, tek tümsek ise sadrazamın geçtiğini gösteriyordu. Kasabalarda ve kentlerde mehter takımı marşlar çalıyordu. Yeniçeri ortalarında bulunan ozanlar şiirler söylüyor ve ibadetin sonunda padişah için Tanrı'dan yardım diliyorlardı."

Sultan IV. Mehmed Belgrad'da durdu. Orada Tökeli'nin ve müttefik Ragusa Cumhuriyeti'nin elçilerinin saygılarını ve armağanlarını kabul etti.

Sadrazama sefer sırasında Tanrı'nın güç sağlaması için Sancak-ı Şerif ile birlikte bir savaş atı, bir kılıç, bir kürk ve bir sorguç verdi. Yüz yirmi Macar soylusu ve yüz elli seçme askeriyle gelen Tökeli İmre, padişaha, sahip olduğu tac için saygılarını sundu. Macarların, Osmanlılardan gördüğü biçimde savaş kıyafetine bürünmüştü. Arkasındaki yedi yaya muhafızın taşıdığı yeşil Macar bayrağı, yurdun iki parçaya bölündüğünü göstermek için ortasından yırtılmıştı.

Üzerinde samur ceket bulunan Tökeli bileğinin hakkıyla aldığı krallığın bütün işaretlerini taşıyordu. Kara Mustafa Paşa onu bir kral gibi karşıladı. Padişahı Belgrad'da bırakarak Macaristan ovalarında Tökeli'nin peşinden gitti. Kısmen yurtseverlikten, kısmen dehşetten bütün ülke bu Osmanlı seli önünde eğiliyordu. Tökeli'nin ve taraftarı olan Macar soylularının varlığı, ezilen milli gururu susturuyordu.

Bir Yaşlı Paşa, Bir Öykü ve Bir Öğüt

Bir süre sonra ortaya çıkan Avusturya ordusu Osmanlıların öncü kuvvetleri tarafından püskürtülünce Yanıkkale'ye çekildi.

Kuşatılıp alınması gereken bu kale, bir an önce Avusturya'nın kalbi olan Viyana'ya yürümek isteyen Kara Mustafa Paşa'yı tedirgin ediyordu.

Yanıkkale önünde seferin yönünü tayin etmek için bir savaş divanı topladı. Lehler ve Ruslara karşı bir sürü galibiyet almış olan yaşlı savaşçı İbrahim Paşa, düşman bir ülkede arkasında kaleler ve garnizonlar bırakarak ilerlemenin, bir yenilgi halinde dönüş yollarını kapayacağını ileri sürerek kaleyi almadan savaşa gitmenin tehlikesini belirtti. Sonra uyarısını bir öyküyle pekiştirdi:

"Bir Acem şahı, büyük bir hazineyi bohça içine koyarak gayet geniş bir halının ortasına bırakmıştır ve vezirlerini çağırarak, halı üzerinde yürümeden bohçaya erişenin hazineye sahip olacağını belirtmiştir. Şahın cömertliği vezirlere kuru bir söz gibi görüldüğü sırada içlerinden biri çıkmış, halıyı kenarından yuvarlayarak bohçaya kadar erişmiştir."

Sonra sadrazama dönen İbrahim Paşa, "Ey vezir! Sen de örneği izle. Başkentine varmadan önce Avusturya'yı parça parça yut ki, Viyana'ya vardığında orayı savunacak bir millet kalmasın" dedi. Kara Mustafa Paşa yaşlı komutana, "Koca masalcı, seksen yaşının kafanı iyice durdurduğunu görüyorum! Sen burada kalarak savaşa katılmayacak ve birliklerimin iaşesiyle meşgul olacaksın" diye kaba bir karşılık verdi.

Viyana Ateş Çemberinde

Kara Mustafa Paşa'nın tek danışmanı cüreti ve tecrübesizliğiydi. İbrahim Paşa'yı bir avuç Kırımlı ile menzil örgütüne nezaret etmesi için geride bıraktı. Leitha'yı aşarak, bir sürü irili ufaklı kaleyi fethetti.

I. Leopold'un zayıf ordusunu bir kez daha Peşte'nin ötesine attı, beş yüz seçme şövalyeyi öldürdü ve imparatorun yanında gönüllü olarak vuruşan Savoie'lı Louis'yi ölüm derecesinde yaraladı. İmparatorun en iyi generalleri olan Caprara ve Albay Montecuccoli, Osmanlı kuvvetleri karşısında eşit olmadıkları için Viyana'ya sığındılar ve Osmanlı kuvvetlerini bir ordudan çok, bütün bir milletin göç etmesine benzeterek çevrelerine dehşet saçtılar.

Anlatılanlardan korkuya kapılan I. Leopold bir gece yarısı ailesini, maiyetini, hazinelerini alarak kaçar gibi Viyana'dan uzaklaştı ve güvenliğini Stirya Alpleri'nde buldu. Yanan kasaba ve kentler, çoluk çocuk binlerce Avusturyalı ile hayvan sürülerinin Osmanlıların önünden kaçışması, bütün bir milletin can çekişmesini gözler önüne seriyordu.

14 Temmuz 1683 sabahı gün ışırken Kırım atlıları, başkentin şaşkın halkının gözleri önünde belirdiler. Surların üzerinden kırk bin tutsağın Kırım atlıları önünde sürü gibi Stirya yollarında uzun ve kederli bir iz halinde gittikleri görülüyordu. On bin kişilik garnizonu ile başkentin yıkıntıları arasında son nefesini vermeye kararlı olan Stahremberg kontu, Kara Mustafa Paşa'nın ilk teslim önerisine Viyana'nın geniş dış semtlerini yakarak yanıt verdi.

Bu hareketten şaşıran Osmanlılar, kendisini böyle bir ateş ve duman çemberi içine alan bir başkentin din ve yurt uğruna her şeyi göze alabileceğini anladılar.

Şeytanoğlu Yardıma Hazır

Bu duman Viyana'yı Osmanlıların gözünden saklarken, Avusturya birliklerinin başkomutanı olan Lorraine Dükü Karl Ludwig, Avusturya, Hırvat, Leh atlılarından oluşan otuz bin kişinin başında başkenti terk ederken, Tuna'nın ötesinde, Viyana'ya yardım yollamaya söz vermiş olan Alman ve Leh kuvvetlerini karşılamaya gitti.

Arkasından bütün köprüleri havaya uçuran Lorraine dükünün bu ordusu Tuna sayesinde yok olmaktan kurtuldu. Kendisini savunacak birlik bulamayan Viyana, bütünüyle ayaklandı ve silaha sarıldı. İşçi, öğrenci, burjuva, genç, ihtiyar, herkes asker oldu. Saint Etienne Katedrali'nin kule çanının tokmağı sökülerek, kentteki faaliyetten Osmanlıların haberdar olmaması sağlandı.

Çocukların ellerine verilen küçük çanlar sessiz kentin tek çanı oldu. Bu felaket çanlarının çalmasıyla askerler, burjuvalar ve gençler, daha önceden belirlenmiş görevlerinin başına koşuyorlardı.

Bütün bu sıkıntılı önlemler alınırken, üç yüz bin Osmanlı ve Macar askeri kalenin kuşatmasını tamamlamış, Tuna üzerine küçük gemilerden köprüler yapmış, çadırlarını kurmuş ve geniş bir çevre içinde tabyalar kazmıştı.

Osmanlıların Şeytanoğlu dediği Eflâk Prensi Cantakuzinos, Hetzendorf yakınlarında ormanlık bir yerde yerleşmiş, her an müttefiki Osmanlıların yardımına koşmak için Tuna üzerinde köprüler inşa ettirmişti.

Hıristiyanların bu amansız düşmanı, eski bir kilisenin üzerine on kulaç yüksekliğinde bir haç diktirmiş, rahipleriyle birlikte efendisi Osmanlıların hilalinin önünde ayin yaptırmıştı. Kendisinden önceki Eflâk prensinin karısını ayartmış, dalkavukluk, hile ve ikiyüzlülükle tahta oturmuş olan bu kişinin askerlerinden bütün Viyana halkı korkuyordu. Sofuluğu hizmet ettiği davayla zıtlaşırken, cinayetleri ona Şeytanoğlu adını kazandırmıştı.

Avrupa Viyana'nın Sorununa İlgisiz Kaldı

Kandiye kuşatması kadar inatçı devam eden kuşatma yetmiş gün içinde on sekiz saldırı görmüş, başkenti sefaletin ve açlığın doruğuna çıkarmıştı. Fakat Viyanalılar, Hıristiyanlığın vaat edilen yardımlarından en ufak bir işaret görmeden ve umutsuzluğa kapılmadan savunmalarını sürdürmüşlerdi.

Evrensel bir imparatorluk kurma heveslerinden dolayı sevimli olmaktan çıkmış bir devletin sorununa Avrupa ilgisiz kalıyor ve ancak birkaç bin gönüllü göndermekle yetiniyordu. Almanya Konfederasyonu'nun başsız üyelerinin şimdi olduğu gibi o zaman da aralarında gerginlik ve kopukluk olması, hepsine genel bir gevşeklik ve bencillik veriyor, saldırıda olduğu kadar savunmada da beceriksiz davranmalarına neden oluyordu.

Haçlı Seferleri'ndeki Hıristiyan tutuculuğu, fetihlerdeki İslam tutuculuğu gibi sönmeye başlamıştı. Her şeyin politika uğruna yapıldığı bu sefer sırasında, kalvinist Macarlar ile Hıristiyan Boğdanlıların, Eflâklıların, Transilvanyalıların, Sırpların ve Rumların, Viyana tepelerinde İslam orduları ortasında ayinler düzenledikleri görülüyordu.

İstanbul'da eski Lehistan elçilerinin tercümanlığını yapan Kolchitski adındaki cesur bir Leh, sadrazamın ordusunu sokak çalgıcıları kıyafetinde ve Türkçe şarkılar söyleyerek izlemiş, Tuna'nın kıyısına gelince ansızın ırmağa atlamış ve askerlerin tüfek atışları arasında kaleden içeri girebilmişti.

Böylece Stahremberg'e Lorraine dükü ile Lehistan Kralı Sobieski'nin yetmiş bin kişilik bir ordunun başında yaklaştıklarını haber vermişti. Ertesi gece Saint Etienne Kalesi'nin üzerinden atılan havai fişekler, imparatorluk generallerine Viyana'nın, surlarının harabeleri altında hâlâ yaşadığını gösterdi.

Dük ve Kraliçe

Lehistan, milletinin Katolik oluşu ve Kral Sobieski'nin kahramanlığı sayesinde Avusturya'nın imdadına koşan tek ülke oldu. Osmanlıların önünde eskiden beri ezilmelerinin verdiği öç duygusu ile Hotin'de kazanılan küçük zafer, Lehistan'da Osmanlılara karşı kutsal bir savaş açma isteği uyandırmış, Kral Sobieski'nin girişimi de bu sonucu hazırlamıştı.

Daha önce de yazdığımız gibi, bütün Lehistan bir millet olmaktan çok, ateşli yandaşlara sahip politik bir topluluğu andırıyordu. 1832 yılında mizacına uygun bir anayasa hazırlanarak yürürlüğe kondu. Fransa Kraliyet ailesinden Lehistan'ın son ırsi kralı Louis d'Anjou ölürken ardında iki kız bırakmıştı.

Bu kızlardan ikincisi ve en güzeli olan Edwidge, babası öldüğü sırada henüz on dört yaşındaydı. Çocuksu güzelliğine ve olası erdemlerine kapılan Lehler, ona uygun bir koca bulunması kaydıyla Edwidge'yi kraliçe ilan ettiler.

Fakat Edwidge'nin kalbi Lehistan Diyeti'nden önce seçimini yapmıştı. Kuzeni olan Avusturyalı Dük Guillaume d'Habsbourg, onunla birlikte aynı sarayda yetişmişti.

Bu prens, yakışıklılığı, bilgisi ve yetenekleriyle zamanının bütün prenseslerinin kalbini çelecek nitelikteydi. Sanki doğuştan meydana gelen bir sevgi ona Edwidge'nin kalbini vermişti. Lehler onlar için, "İkisi de aynı beşikte büyümüşler" diyordu.

Kraliçe tarafından gizlice Krakow'a çağrılan Guillaume d'Habsbourg, Avusturya hanedanından bir prensin bir kraldan çok bir işgalci komutan gibi davranacağı kaygısına kapılan Lehistan Diyeti'ne istediğini kabul ettiremedi.

Edwidge'nin kederli hali ve gözyaşları milletinin kalbini yumuşatmaya yetmedi. Puta tapan bir barbar gibi hayvan postları giyinmiş Litvanya Dükü Jagellon, kraliçeye layık koca olarak kabul ettirilmek istendi.

Lehistan'ı Ruslar, Kırımlılar ve Kazaklar karşı güçlendirmek için Litvanya'nın yardımını sağlamak düşüncesinde olan diyet, krallarının kızını bu barbara feda etmeyi göze alıyordu. Kaderine boyun eğen Edwidge, şiddetli bir çaba göstererek Litvanyalıları Katolik yapmaya çalışıyordu. Bazen tatlılıkla, bazen de kuvvet kullanarak yeni halkını çocukluğunun Tanrı'sına bağladı. Tarih, Edwidge ile Jagellon'un, puta tapınma yerine Hıristiyanlığı getirmek için Litvanya'da yaptıkları esrarlı geziyi hem takdir, hem de dehşetle anlatmaktadır.

Zalim Jagellon yanında en az kendisi kadar zorba papazlarla eski inançlarında ısrar edenlere baskı yapıyor ve hatta onları katlediyordu. Bazen puta tapan halkı vaftiz ettirerek Hıristiyan yapmak için askerler aracılığıyla hepsini ırmağa sürüyor ve bütün bir kalabalığa bir tek azizin adını veriyordu.

Gürültücü Soylular

Jagellon ile karısının ölmesinden sonra gittikçe daha fazla cumhuriyet yönetimine yanaşan Lehistan'ın diyetleri, bir kraldan çok bir konsili andıran hükümdarlar seçiyordu.

Bu diyetler, ortaya koydukları yasanın karakterinden dolayı, her türlü yönetim biçiminin kusurlarını içeriyorlardı. Tahtın çevresindeki gürültücü soylular durmadan adaylık için çekişirken, kendi seçtikleri kralla sürekli olarak anlaşmazlığa düşüyorlardı.

Lehistan'ın dıştaki politikası, içteki iktidar çekişmesinin çalkantılarını yansıtacak biçimdeydi. Tercihlerine göre davranmak isteyen her topluluk, zarar göreceğini hesaplamadan yabancı kuvvetlerden destek ve müttefik aramaya kalkışıyordu.

Bunca iç karışıklığın hüküm sürdüğü Leh soylularında ayakta kalan tek erdem kahramanlıklarıydı. Şimdiye kadar Macaristan'a, Avusturya'ya, İsveç'e, Rusya'ya, Osmanlı İmparatorluğu'na ve hatta Kırım Hanlığı'na bile yanaşmış olan bu Doğu karakterindeki Avrupalı millet, uzun zaman Osmanlı uyruğunda kalmıştı. Fakat oynadıkları oyun, özgürlük konusunda olduğu kadar tutsaklık altında da onları zapt edilemez yapıyordu. Her şeyde aşırılığa kaçmaları en büyük özellikleri olmuştu. Savaş alanlarında yüzleri gülmüş, fakat ülkelerinde hiçbir zaman düzen ve birlik sağlayamamışlardı.

Lehler özgürlüğe kavuşmayı beklerken, kurtarıcılardan biri olan Sobieski, tarih sahnesine çıktığı zaman Lehistan'ın durumu işte böyleydi.

Yakınlarının Cesetlerini Toplayan Soylu Kadın

Bu kahramanın üzerinde bir inceleme yapan çağdaş tarihçi De Salvandy'ye göre, Jean Sobieski Karpatlar'daki Olesko Şatosu'nda 1624 yılında fırtınalı bir gecede dünyaya gelmişti. Sobieski, adları efsanelere karışan ve Balkan soyluları denen Leh soylularından geliyordu. Sobieski bir gün yakınlarına babası Jacques Sobieski'nin Osmanlılarla yaptığı savaşların öyküsünü anlatmıştır.

Annesi, Theophile Danilowicznova Sobieski, Moskova fatihi Zolkiewski'nin torunuydu. Oğlunun dünyaya gelişinden sonraki yaz, Kırımlıların, bulunduğu kaleye yaptıkları saldırıda bir erkek gibi dövüşmüştü.

Babası Jacques Sobieski, Sultan II. Osman'ın orduları önünde zafer elde edince yurduna barış sağlamıştı. Sobieski bu barış havası içinde yetişti ve oralara kadar gelen uygarlığın nimetlerinden yararlandı.

Yedi sekiz dil bilir, yabancı edebiyatı tanır, birkaç müzik aleti çalar, güzel resim yapar, başarıyla ata biner ve her silahı ustalıkla kullanırdı. Diyet toplantılarına genellikle egemen olan babasının güzel konuşma becerisi aynen oğluna da geçmişti. Paris'e giderek eğitimini tamamlamıştı. Sonra Osmanlı İmparatorluğu'na geçmiş, ileride çarpışmak ve yenmek zorunda oldukları bir düşmanın gücünü öğrenmek istemişti.

Annesi, ailesinin sahip olduğu geniş toprakların merkezi olan Jolkiew'de, Osmanlılar ve Kırımlılarla savaşırken yaşamlarını kaybetmiş olan aile bireylerinin cesetlerini toplamıştı. Babası, sarayın kapısında uzun süre asılı kalan büyük ataları Zolkiewski'nin kellesini satın almak zorunda kalmıştı. Annenin her

gün çocuklarını bu şanlı kişilerin yattığı manastıra götürdüğü söylenir. Orada hep beraber aile bireylerinin ölüleri için dua ediyorlardı.

Çocuk her defasında olağanüstü etkileniyordu. O zaman kendisine atası Hatman'ın, Kral Zsigmond'a verdiği veda mektubu okunuyordu. Bu mektup, ona siyasi ve askeri bir vasiyet yerine geçmişti.

Kral ile Çar, Lehistan'ı Paylaşmaya Niyetliydi

Babası Bug Irmağı üzerinde Leh birliklerine komuta ederken Paris'e gelen genç Sobieski sert karakteri ve keskin zekâsıyla büyük ilgi görüyordu. Silah kullanmaktaki becerisini geliştirmek için XIV. Louis'nin özel muhafızları arasına katılmıştı. Paris'ten İstanbul'a geçtiği yıl, ülkesinde ortaya çıkan iç karışıklıklar yüzünden geri çağırıldı.

Kral Wladyslaw'ın ölümünden sonraki iki dönem arasında Lehistan kuzeyli barbarların saldırısına uğradı. Tahta birini seçmek için Varşova'da toplanan diyet, kendi başkentinde kuşatılmıştı.

Daha önce Kazakların ve Lehlerin güvenini kazanmış olan Zamosc Hıristiyanlığın bu ileri kalesini Barbarlara teslim etmek üzereydi. Sobieski düşmanın arasına atıldı, kırılan cesareti güçlendirdi.

Böylece kuşatmayı kaldırdı ve barbarları uzaklaştırdı. Yeni Kral Jean Casimir, kısa bir barış döneminden sonra kendisine karşı yeni bir ittifakın oluştuğunu gördü. Sobieski, yaptığı bir meydan savaşından sonra ülkeye nefes aldırdı. Fakat yurt olarak yalnızca kışlaları tanıyan bir millet için iç karışıklıkların bir türlü sonu gelmiyordu. Deli Petro'nun Rusları, kuzey eyaletlerini istila etmeye başlamıştı. İsveç Kralı Charles Gustav'a Lehistan tacını öneriyorlardı. Kısacası, Lehistan'ın paylaşılması açıkça İsveç ve Rusya arasında söz konusu ediliyordu.

Fakat Avrupa içinde bir cinayet olarak kabul edilen bu davranış, Lehistan soylularının bütün olumsuz hareketlerine rağmen gerçekleşme noktasına ulaşmamıştı. Büyük tehlikenin ortaya çıkması ile Sobieski başkomutan ilan edildi. Sürekli istilaya uğrayan bu ülkenin başına tarafsız ve yetenekli bir adamın geçirilmesi gerekiyordu. Sobieski bu tehlikeli görevi kabul etti.

Kahraman, Gönlünü Kontes'e Kaptırdı

Tehlikenin büyüklüğü Sobieski'nin kalbini doldurmaya yetmiyordu. Yaradılışı gereği büyük yeteneklere sahip olan adamların kahramanlığına en güzel biçimde yakışan aşk, içini kemiriyordu. Kral seçildiği sıralarda, kocası öldüğü için serbest kalan güzel Kontes Zamyoski'yi seviyordu. Zamyoski kontesi, son Lehistan kraliçesi Nevers prensesi tarafından Lehistan'a götürülmüş bir Fransız'dı. Güzelliği ve zekâsıyla bütün Varşova'da kısa zamanda ün yapmıştı.

Krallığından çok aşkını düşünen Sobieski, politika gereği ülkenin köklü ailelerinden biriyle bağlantı kurması gerekliliğini ve dullara tanınan sekiz günlük saygı dönemini unutarak, bir hafta geçmeden evlendi.

Kalabalık ve amansız düşmanlara karşı savaşa başlamaya her an hazır olduğu için bir imparatorluğa değişmeye razı olduğu kadına sahip olamadan ölmek istemiyordu. İleride bu kadının, kalbinin sesini dinleyerek kendisine bir taç veren adama nasıl zevk ve ıstırap çektireceğini göreceğiz.

İsa'nın Kalkanı

Sivrilmesine yardım eden birkaç savaştan sonra İbrahim Paşa'nın iki yüz bin askerine karşı bir zafer kazanması, Sobieski'nin Avrupa çapında bir şöhrete sahip olmasını sağlamıştır. Bütün Hıristiyanlık, adını tapınaklarında hayırla anıyordu. Kendisine atalarının lakabı olan "İsa'nın kalkanı" lakabı verildi.

Çeşitli Avrupa devletlerin etkisi altında kalan soyluların ülkeyi parçalamaya ve yabancılara peşkeş çekmeye hazır duruma getirdikleri diyeti bir avuç yurtseverle gelerek daha yakından gözetim altına aldı. Artık bütün millet Lehistan'ı soyluların elinden kurtarmaya azmetmişti.

Ülke kurtuluşunu Sobieski'ye borçluydu. Hiçbir itirazla karşılaşmadan kral seçildi. Bu seçime ne kadar itiraz ettiyse de, halk onu tacı alması için zorluyordu. Bütün topluluklar bu adın önünde sessiz kalıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı savaşlarda elde ettiği başarılardan dolayı, Osmanlılar onu "Kuzeyin Aslanı" diye adlandırıyorlardı.

Elde ettiği zaferden aşırı istekler çıkarmaya Sobieski İstanbul'a elçiler göndererek barış istedi. Kara Mustafa Paşa'nın pervasızlığı ve bilgisizliği görüşmeleri aksattı. Sadrazamın savaş hazırlıklarından haberdar olan Sobieski Avrupa'yı birleşik haçlı seferi için boşuna ikna etmeye çalıştı.

Avrupalı devletler içinde en fazla tehdide hedef olan İmparator I. Leopold bile bu çağrılara olumsuz yanıt verdi. Daima krallarına karşı çıkmaya alışmış olan Lehistan soyluları, Sobieski'nin savaş isteklerini geri çeviriyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dostu ve Avusturya'nın düşmanı olan Fransa, Varşova'da Sobieski'nin tasarılarına karşı oluşan muhalefeti kışkırtıyordu. Ancak Tuna'yı aşarak Almanya'yı istilaya başlayan Kara Mustafa Paşa'nın üç yüz bin kişilik ordusu, Sobieski'nin sarsılmayan iradesi ve Leh milletinin dini için duyduğu heyecan, diyeti istemeyerek Almanya'yla anlaşma yapmaya zorladı.

"Bir Kurtarıcı Bekliyoruz"

Sobieski'nin sesi Savoie'yı, İtalya'yı, İspanya'yı ve Portekiz'i uyandırdı. Torino, krala para ve gönüllü yolladı. İspanya kralı dinini ve hanedanın savunucularını desteklemek için altın ve gümüş mutfak takımlarını sattı. İspanya ve İtalya manastırları Katoliklerin başarısı için yapılacak savaşın masraflarını karşılamak için çalışmalara başladı.

Papa XI. Clêment'in örneğini izleyen Roma kardinalleri Alpler'e bu kadar yakın bir yerde tehlikeye düşen kiliseyi savunmak için Papalık'a ait serveti gözden çıkardılar. Güney Fransa'da ayinler tertip edilerek Sobieski'nin lehine mucizeler yaratılması için dualar ediliyordu. Fakat Sobieski mucizenin kendisiydi.

Osmanlılar Peşte'ye yürüyorlardı. I. Leopold'un adeta ordusuz başkomutanı olan Lorraine Dükü Karl Ludwig, kendi zayıf durumunu düzeltecek tek güç olan Lehistan ordusunu acele çağırıyordu.

Başkentinden kaçmış olan İmparator I. Leopold, Lehistan'ın yardımı karşılığında bütün Macaristan'ı Sobieski'ye vaat ediyordu. İhtiraslı olmaktan çok şövalye ruhlu ve tam bir Hıristiyan olan Sobieski ise zaferden başka bir şey istemiyordu.

Hıristiyanlık uğruna bir paralı asker gibi dövüşmekten utanç duyuyordu. Kahramanlığının tek ücreti şan ve din olacaktı. Assomtion bayramı dolayısıyla Krakow'un bütün kiliselerini yayan olarak dolaşıp ziyaret ettikten sonra Lehistan ordusunun en seçme birlikleriyle Viyana'nın yardımına koştu. Bütün Almanya onu bir umut çığlığıyla karşıladı. Geçtiği yerlerde dikilen zafer takları üzerinde Latince şu kelimeler yazılıyordu:

"Salvatorem expectamus."

"Bir kurtarıcı bekliyoruz."

Aslında onunla birlikte gelen Viyana'nın kurtuluşuydu. Üç gün daha gecikseydi Avusturya'nın, İtalya'nın ve Hıristiyanlığın son kalesi yıkılacaktı. Viyana'ya bir gün mesafede birleşen Sobieski ile Lorraine dükünün orduları, ancak altmış bin kişi oluyordu.

Eski Haçlı Seferleri'nin yararsızlığı ve Avusturya İmparatorluğu'nun açgözlü politikası yüzünden Müslümanlara karşı ilgisiz kalan Hıristiyanlık, Kara Mustafa Paşa'nın üç yüz bin Asyalısına karşı ancak bu kadar bir kuvvet çıkarabiliyordu.

Viyana İçin Son Anda Bir Umut Işığı Parladı

Havan topları altında ezilen Viyana, bir tarla haline gelmişti. Kiliseler, manastırlar, imparatorluk sarayı ve mahalleler sönmeyen bir ateşle yanıyordu.

Yıkılan duvarlar sokakları kapatıyordu. Osmanlı tabyaları iç kale hendeğine otuz adım kadar yaklaşmıştı. İstanbul, Rodos ve Kandiye kuşatmalarında gedikler açan aynı dev toplar son saldırı için geniş yollar açmaya çalışıyordu.

Bir şarapnelle yaralanan Stahremberg kontu, savunmayı ancak acı içinde kıvrandığı yatağından yönetiyordu. Her sabah açılan gedikleri ve yapılan onarımı gözleriyle ölçen Viyanalılar kaçınılmaz ve yakın bir teslimden söz etmeye başlamışlardı.

Gece gündüz süren çatışmalarla iki ay akıp gitmişti. Bombalanmaya ve gece yarısı lağımlarda ortaya çıkan patlamalara bir de salgın hastalık eklenmişti.

Cephane tükeniyor, hüzünlü bir umutsuzluk bütün ruhları sarıyordu. Eylül ayında bir tabya Osmanlıların eline geçmiş, surların bir kısmı yıkılmıştı. Sokak başlarında alelacele istihkâmlar yapılması gerekiyordu.

Bu artık son çabalardı. Stahremberg ancak üç gün dayanabileceklerini hesap ediyor, her gece surların üzerinden attırdığı fişeklerle Lorraine düküne teslimin yakın olduğunu bildiriyordu.

Stahremberg'in tahmin ettiği son günün gece yarısı Saint Etienne Kulesi'nin üzerinden bir sevinç çığlığı koptu. Tepedeki nöbetçi ufuktaki Kahlanberg

Dağı'nın eteklerinde Lehistan ordusunun varlığını işaret eden ışıklar görmüştü.

Doğan güneş dağın eteklerinde ilerleyen mızrak ve bayrak ormanını aydınlattı.

O zaman Osmanlıların üç kısma ayrıldığı görüldü; bir kısmı yeni ortaya çıkan orduyla savaşmaya, ikincisi genel saldırıya hazırlanmaya ve üçüncüsü de ganimetlerle birlikte başı bozuk bir biçimde Macaristan'a kaçmaya başlamıştı. Neustadt Başpapazı Collonitz, bütün kuşatma sırasında halka sözleri ve davranışlarıyla cesaret ve umut vermişti.

Şimdi de kadınların ve çocukların kiliselere toplanmasını istedi. Stahremberg de adamlarını gediklerin başına koşturdu.

Avusturyalılar Dehşete Kapıldı

Birkaç günden beri Lorraine dükü, kendi ifadesine göre böylesine büyük bir savaş ustasından savaşmayı öğrenmek için Sobieski'nin peşinden koşuyordu. Yalnızca adının bir zafer anlamına geldiği Sobieski'nin ortaya çıkmasıyla Avusturyalılar gözyaşlarını tutamadı.

Geçimsizlik son kuvvetlerini de yiyip bitiriyordu. Fakat Leh kahramanının buyruğu altında bütün anlaşmazlıklar sönüp gitti.

Bu arada Lorraine dükü, Tuna üzerinde Viyana'ya yirmi yedi kilometre uzaklıkta üçlü bir köprü atmayı başarmıştı. Kendisini izlerken birden duraksayan Avusturyalılara dönen Sobieski, "Üç yüz bin kişinin başında olup da burnunun dibinde bu köprünün yapılmasına aldırmayan komutan yenilmekten kurtulamaz!" diye haykırdı.

Ertesi gün Tuna aşılmıştı. Lehler ön saflarda ilerliyorlardı. Heybetleri, silahlarının ve atlarının güzelliği müttefiklerini hayrete düşürüyordu. Yalnızca bir piyade bölüğü elbiselerinin eskiliğiyle dikkati çekiyordu.

Önlerinden geçerken Sobieski, "Bu birlik şimdiye kadar yenilgi yüzü görmemiştir. Ancak düşmanın ganimetiyle giyinmeye yeminlidir" dedi. Sobieski'nin tarihini yazanlardan Coyer Abbesi, "Bu yeminleri onları giydirmese bile, zırhlarla örtmeye yetiyordu" diye yazmıştı.

Sobieski hiçbir zaman bu kadar büyük bir ordunun başında bulunmamıştı. Kahlenberg Dağı'nın ormanlarla örtülü, savunulması kolay dar geçitlerle dolu sarp kayalıkları, Kara Mustafa Paşa'yı Sobieski'den ayırıyordu.

Sadrazamın güvenini hiçbir şey sarsamazdı. Müttefiklerin dağı aşmaları üç gün sürdü. Büyük çapta toplarını orada bırakmak zorunda kaldılar.

İlk keşfe çıkan askerler muazzam Osmanlı karargâhını görünce hemen geri döndüler ve kapıldıkları dehşeti kendi askerleri arasında yaydılar. Özellikle Avusturyalılar çok çekiniyordu. Sobieski savaşlarda takındığı neşe ve güven havasıyla onlara cesaret verdi.

Daha önceki savaşlarında tutsak düşen birkaç yüz yeniçeriyi kendi ordusu içine almıştı. Osmanlılarla savaşa girmeden önce, onların geriye çekilmelerine ve hatta Kara Mustafa Paşa'ya katılmalarına izin verdi. Hepsi birden gözleri yaşlı ola-

rak Sobieski için yaşamlarını vermeye hazır olduklarını bildirdi.

İki Dev Ordu Karşı Karşıya

Sobieski'nin Osmanlılarla savaşa girişmeden önce karısına yazdığı mektuplar, içinde bulunduğu ruhsal durumu çok iyi belirtmektedir. Sezar, Friedrich ve Sobieski gibi kahramanların savaşlardan önce ve sonra yazdıkları, gelecek nesillere intikal eden önemli belgelerdir. Bu mektupların birinde Sobieski eşine şöyle diyordu:

"Eğer bazen sana uzun mektuplar yazmakta kusur ediyorsam, bu benim acele işlerim olduğunu açıklayan en iyi kanıttır. Dünyanın iki dev ordusu şimdi birbirlerine birkaç mil mesafede karşı karşıya duruyorlar. Her şeyi düşünmek, en ince ayrıntıyı bile kaçırmamak gerekir."

Karısına şefkat dolu mektuplar yazdığı 12 Eylül 1683 günü şafak sökerken, Osmanlı topçusunun ateşiyle uyanıp çadırından dışarı çıkan Sobieski, bir yandan yeniçeri birliklerinin gediklere yapacakları son saldırı için toplandıklarını, öte yandan seksenlik Türk kahramanı İbrahim Paşa'nın dağın eteklerindeki Leh öncü kuvvetlerine cesaretle saldırdığını gördü.

Öncü kuvvetleri aşıp geçen İbrahim Paşa, Lorraine dükünün yaptırdığı yüksek istihkâmların önünde atından indi. Davranmakta acele etmeyen Sobieski hemen diz çöküp dua etmeye başladı. Çevredeki yıkık bir kilisenin içinde bir keşişin de yüksek sesle Tanrı'yı yardımlarına çağırdığını işitiyordu. Hıristiyan ordusunu kutsayan keşiş duasını bitirdikten sonra kendi kendine hazırlanan Sobieski, henüz çocuk yaşta olan oğluna bir kahramanlık anısı bırakacak biçimde atına atladı ve arkasından gelen Leh atlılarıyla birlikte Osmanlıların üzerine at koşturdu.

Beş tümen halinde yürüyen Hıristiyanlar, kendilerini durdurmak için görevlendirilen Osmanlı bölüklerinin ellerindeki sel yataklarını, uçurumları, geçitleri, ormanları teker teker düşürdüler.

Surlar üzerinde Viyana garnizonu, kurtarıcılarının dayanılmaz bir biçimde ilerlemesini izlerken Osmanlıların eline düşmemek için bütün gayretiyle vuruşuyordu. O ana kadar Kara Mustafa Paşa iki savaşın ortasında hareketsiz kalmıştı.

Sadrazamın Kahve Keyfi

Saat on bir sıralarında müttefikler ovaya inmişlerdi. Bu bile bir zafer sayılırdı. Püskürtülen düşman nefes almaları için fırsat hazırladı.

Öğleyin Osmanlılar yeni kuvvetlerle toparlanmıştı. Öncekinden daha korkunç ikinci bir savaş başladı. Ancak Sobieski'nin aldığı önlemler, cüretli ve güvenli manevralar Osmanlı ordusunu yine geriletti. Hıristiyanlar karargâh istihkâmlarına dayanmıştı.

Orada üçüncü ve çok kanlı bir vuruşma daha başladı. Bütün Osmanlı ordusu sadrazamın çevresinde toplanmıştı. Kara Mustafa Paşa basit bir komutan gibi birlikleri yönetiyordu. Derin bir uçurum, tabyalar ve güçlü bir top ateşi onu her yandan kuşatmıştı.

Saat akşamın beşi olmuştu. Kral Sobieski önündeki engeli ölçtü ve savaşı o gün bitiremeyeceğine kanaat getirdi. Geceyi yeni elde ettiği mevkide geçirmeyi tasarlarken birlikleri denetledi. Fakat gayet sıcak bir günün ve kanlı vuruşmaların sonunda zaferle ilerlemiş olan askerlerin yorulmak bir yana çok heyecanlı ve atılgan olduğunu fark etti.

Osmanlıların durumu ise aksine durgun ve umutsuz görünüyordu. Uzakta, toz bulutlarının ardında yüklü develerin Macaristan'a doğru aceleyle yol aldıklarını gördü. Hemen saldırı emri verildi.

Sadrazamın güveni sarsılmamıştı. Hıristiyanların tabyalarının önünde kırılacağını sanıyordu. Güneş ışınlarına karşı muhafazalı kırmızı ipekten çadırı önünde iki oğlunun arasında sakin bir biçimde kahvesini içtiği görülüyordu.

Bu ahmakça ve küçümseyici güvene fena halde içerleyen Sobieski, piyadelere komuta eden Fransız subayına saldırı emri verdi. Bu emir zorlukla yerine getirildi. Osmanlı ordusu yeni durumdan çok rahatsız olmuştu. O sırada durumu iyice kavrayan Kara Mustafa Paşa, sağ kanattaki piyadeyi yardımına çağırdı.

Bu manevra bütün ordusunu açığa çıkarıyor ve hattı bozuyordu. Sobieski bir savaş ustası olarak yeni durumu fark etti. Hemen Lorraine dükünü açık veren kanada sevk ederken kendisi de sadrazamın otağı çevresinde toplanmış kalabalık birliklere yüklendi. Osmanlı askerleri onu hemen tanımışlardı. Adı bütün Osmanlı hatlarında dolaştı.

Kırım Hanı "Allahım kral da orada!" diye haykırdı.

Sobieski'nin atlıları, piyadenin geçmeye cesaret edemediği bir sel yatağını doludizgin aştı. Osmanlı saflarına çullandılar, birlikleri ikiye böldüler. O sırada Waldeck prensi de savaş alanına ulaşmıştı. Artık savaşın yazgısı belli olmuştu.

Gururun en üst noktasından düşen sadrazam bir kadın gibi ağlıyordu. Buna rağmen kaçışan askerini yeniden toplamaya çalışıyordu. Ancak herkes canını kurtarmaya bakıyordu. Kendisi de dehşet içinde kalmış bir kalabalıktan başka bir şey olmayan bu ordunun arasında kaçmaya başladı. Bütün Avrupa, Osmanlıların korkulu paniği arasında bir mucize görüyordu. Bu son savaş ancak bir saat sürdü.

Öldürücü olmaktan çok keşin bir sonuç sağlıyordu. Sadrazamın ordusu ancak sekiz on bin kişi kaybetmişti. Buna rağmen korkusundan Yanıkkale'nin surları arkasında durdu. Oysa kral saldırgan bir geri dönüşten çekindiği için, bütün önlemleri aldırıyordu.

Ertesi gün Lehistan Kralı Sobieski, düşmanın açtığı gedikten kurtarılmış başkente girdi.

Sobieski'nin Sadrazamın Çadırında Yazdığı Mektup

Bütün Viyana halkı harabelerin altından çıkarak kurtarıcısının ordusunu karşılamaya gitti. İmparator I. Leopold'un yokluğu ile Kral Sobieski'nin kendisinin ve milletinin kanını başkenti kurtarmak için akıtması arasındaki çelişki, Sobieski'yi Avusturya ve Macaristan imparatoru yapabilirdi. Fakat Sobieski zaferinden

sadece Batı'yı kurtarmanın verdiği onuru almak istiyordu. Avrupa devletlerinin kendisini terk etmelerinin öcünü, Fransa kralına onsuz kazanılan zaferi kendi eliyle yazdığı mektupla bildirerek aldı.

Ganimet olarak ele geçirilen Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın çadırında karısına yazdığı mektup, gelecek nesillere kahramanın şefkatli ve saf kalbini göstermektedir.

Bütün gururu yalnızca mektubun tarih satırındadır.

"13 Eylül, gece yarısı sadrazamın çadırında,

Ruhumun tek neşesi, sevimli ve çok sevdiğim Mariette,

Tanrı razı olsun! Milletimize zafer yüzünü gösterdi. Öyle bir zafer verdi ki, geçmiş çağlarda böylesine asla rastlanmamaktadır. Müslümanların bütün toprakları, karargâhı, sonsuz zenginlikleri, hepsi elimize düştü. Başkentin yakınları, civar tarlalar inançsızlar ordusunun ölüleriyle dolu. Geri kalanlar korku içinde kaçışıyorlar. Adamlarımız durmadan bize develer, katırlar, öküzler, koyunlar getiriyor.

Bir sürü tutsak var. Üstelik, eskiden Müslüman olmuş dönmeler güzel kıyafetler içinde bize sığındılar. Zafer o kadar ani ve umulmadık bir biçimde oldu ki, Viyana ve karargâhımız hâlâ alarmda. Düşmanın her an geri dönmesi bekleniyor. Bıraktığı cephane bir milyon florin değerindedir.

Bu gece uzun zamandan beri hayal ettiğim bir sahneyi gördüm. Adamlarımız ellerine geçirdikleri barutları birkaç yerde birden ateşlediler. Patlama sanki son bir hüküm gibi oldu...

"Papağan Bile Var"

Sadrazam giderken her şeyini bırakmış. Yalnızca elbiselerini ve atını götürmüş. Onun servetine ben sahip oldum.

İlk hatlarda sadrazamı püskürtürken, hizmetkârlarından birine rastladım. Beni onun otağının gizli bölmelerine götürdü. Bütün çadırlar Varşova ya da Viyana kadar büyük bir yer kaplıyor. Sadrazamın önünde taşınması görenek olan bütün işaretlere ve sancaklara sahip oldum. Ayrıca bir sürü zengin çadıra, mükemmel eşyalara ve nişanlara sahip olduk. Daha her şeyi görmedim. Fakat Hotin'de gördüğümüz şeylerle bunlar asla karşılaştırılamaz. Dört beş sadak dolusu yakut ve safir, birkaç bin duka altını eder.

Bütün koşumlarıyla sadrazamın bir atını da elime geçirdim. Sadrazamı çok yakından izlememize rağmen elimizden kaçtı. Kâhyası ve birçok komutanı öldürüldü. Askerlerimiz üzeri altın işlemeli bir sürü kılıç ele geçirdi. Geceleyin izlemeye son verildi. Aslında Osmanlılar kaçarken kendilerini çok güzel savunuyorlardı. Bu bakımdan onların 'dünyanın en iyi geri çekilmesini yaptıklarını' söyleyebilirim. Ancak yeniçeriler tabyalarda unutulmuştu. Bütün gece onları kestik. Osmanlıların gururları ve kendilerine güvenleri öylesine büyük ki, ordularının bir bölümü bizimle dövüşürken, öteki bölümü de saldırmaya hazırlanıyordu. Kırımlılar hariç, onların sayısını üç yüz bin tahmin ediyorum. Başkaları üç yüz bin çadır saydıklarını söylüyorlar ki,

bu her türlü ölçünün dışında bir kuvvet eder.

Ben ise yüz bin çadır saydım. İki gün ve bir geceden beri herkes onların çadırlarını yağmalıyor. Viyana halkı bile gelip yağmaya katıldı. Daha sekiz gün yağmaya devam edeceklerine eminim. Osmanlılar kaçarken ellerindeki tutsakların büyük bölümünü, özellikle kadınları katlederek bıraktılar. Onun için pek çok ölü kadın var. Bunların bazıları iyileşebilir yaralar almış... Sadrazamın çadırlarında topladığı görkemi bütün ayrıntılarıyla tanıtmaya olanak yok. Hamamlar, fıskiyeli bahçeler, tavşanlıklar ve hatta bir papağan da vardı.

Viyana'yı görmeye gittim, ancak beş gün daha dayanabilirdi. İmparatorluk sarayı bombalarla paramparça olmuştu. Delik deşik ve yarı yarıya yıkık muazzam surlarının çok acıklı bir havası var.

"Viyana Halkı Ayağımı Öpüyor"

Birlikler görevlerini çok iyi yerine getirdi. Tanrı'ya ve bize zafer armağan ettiler. Benim bulunduğum bölümde sadrazamı iyice sıkıştırıp, düşman kuvvetlerini geri çekilmeye zorladığımız zaman, sağ ve sol kanat ile merkezdeki kuvvetlerimiz önlerinde yapacak bir şey kalmayınca bana yardıma koştular.

Bavyera elektorü[8] ile Waldeck prensi yanıma geldi, beni kucaklayıp yanaklarımdan öptüler. Generaller ellerimi ve ayaklarımı öpüyorlardı. Yaya ve at üzerindeki askerler, subaylar hep bir ağızdan 'Ah! bizim kahraman kralımız!' diye bağırıyorlardı.

Viyana'nın komutanı Stahremberg de bugün beni görmeye geldi. Hepsi birden bana kurtarıcı adını verdiler. Gittiğim iki kilisede halk ellerimi, ayaklarımı, elbiselerimi öpüyor, bana dokunamayacak kadar uzakta olanlar 'Ah! bize ellerini uzat!' diye bağırıyordu.

Bana 'vivat' diye bağırmak istediklerinin farkına vardım, ancak kendi subaylarından ve soylulardan çekiniyorlardı. Buna rağmen halkın çoğunluğu yine de "vivat!" der gibi bağırdı. Yüksek rütbelilerin bunlara kötü bir gözle baktıklarını fark ettim. Komutanın konuğu olarak yemek yedikten sonra Viyana'yı terk etmekte acele ettim.

Halk beni başkentin kapısına kadar uğurladı. Stahremberg'in Viyana'nın yüksek rütbeli yöneticileriyle gizlice bir şeyler konuştuğunu gördüm. Beni kabul ettiği zaman, başkentin yöneticilerinden hiçbirini bana takdim etmemişti. İmparator da bana Viyana'dan bir mil ötede olduğunu haber salmıştı. İşte şimdi gün ışımaya başladı, artık mektubuma son vermek zorundayım.

Savaşta bizimkiler de çok kayıp verdi. Özellikle iki kişiyi kaybetmekten dolayı çok üzgünüm. Yabancılardan Croy prensi öldü, babası yaralandı ve daha birkaç önemli kişi yaşamlarını yitirdi.

Bugünden itibaren düşmanı Macaristan'da kovalamak için harekete geçiyo-

8 Eskiden Almanya imparatorunun seçiminde söz sahibi olan prens ve papazlar. Hepsi kendi askerlerimden daha kuvvetle bana itaat ediyorlardı.

ruz. Elektörler de bize eşlik edeceklerini söyledi.

Bu gerçekten Tanrı'nın büyük bir lütfu. Onur ve şan Tanrı'ya armağan olsun.

"Daireler Hazırlansın"

Sadrazam artık dayanamayacağını fark edince oğullarını çevresine toplayıp çocuk gibi ağlamış. Sonra Kırım hanına dönerek, 'Bizi kurtar' demiş, o da 'Biz Leh kralını iyi tanırız. Ona karşı direnmek olanaksızdır. Buradan çekilmeyi düşünsek daha iyi olur' diye yanıt vermiş.

Biraz sonra Macaristan'a gitmek üzere atıma bineceğim. Sana daha önce dediğim gibi İtryi'de görüşeceğimizi umarım. Wyszynoki bacaları temizlesin ve daireleri hazırlasın.

Bu mektupla iyi gevezelik ettim, siz de onu bu amaçla okuyun.

Bavyera ve Saksonya prensleri benimle dünyanın öteki ucuna kadar yürümeye ant içtiler. Hayvan ve insan cesetlerinden yayılan kokular yüzünden önümüzdeki iki mil boyunca adımlarımızı sıklaştırmak gerekecek.

Fransa kralına mektup yazdım ve koyu bir Katolik olduğunu söyleyen kendisine kazanılan savaşın ve Hıristiyanlığın kurtuluşunun raporunu vermenin bana düştüğünü söyledim.

İmparator bir buçuk mil ötede. Tuna'yı gemiyle aşıyor. Fakat rütbe sorunu yüzünden beni pek görmeye niyetli olmadığını sanıyorum. Viyana'da duaya katılmak için acele ediyor. İşte onun için yerimi ona bırakıyorum. Bütün bu törenlerden kaçınmak için elimden geleni yapıyorum. Zaten onun için bu ana kadar bize kötü davrandılar."

I. Leopold'un Kıskançlığı

Kahramanının kalbinde sevgilisinin ve babasının mutluluğunu yansıtan bu mektup, Avrupa'yı kurtaran savaşın en canlı tasviridir. Genellikle zalim ve mağrur olan zaferin, aşk gibi dokunaklı bir duygunun etkilediği ve mutluluğun altında yatan hüznün okunduğu Sobieski'nin bu mektubu, Avusturya'nın bu büyük hizmete ilgisiz kalacağının ve nankörler ile ülkesindeki rakiplerinin kötü düzenleriyle karşılaşacağının belirtilerini taşımaktadır.

Sobieski, duygularında yanılmıyordu. Değil yenmesini, savaşmasını bile bilmeyen İmparator I. Leopold, Sobieski'nin şanından kıskançlık duymuş, gururu yaralanmış, onun yaptığı hizmetleri çekemez duruma düşmüştü. Nankörlüğüyle herkesi hayrete düşürdü.

Bütün Avrupa milletleri, Viyana halkı gibi coşku gösterisinde bulunuyor, sevinç çığlıkları atıyordu. Katolikler ve Protestanlar Viyana ile birlikte kendilerinin de kurtulduklarını kabul ediyor ve Kral Sobieski'nin zaferini kutluyorlardı.

Papa XI. İnnocent bu kahraman için, haçın önünde diz çöküp Tanrı'ya dua ederken gözyaşlarını tutamıyordu. Bir yanda bunlar olurken, öte yanda İmparator Leopold yalnızca tahtını düşünüyor, halkının gösterdiği coşkunluklardan rahatsızlık duyuyordu.

Kurtarıcısı tarafından ikinci plana atılmış olduğu için kendinden utanıyordu. İttifakı sağlamak için verdiği sözlerden

şimdi kaygılı olan İmparator Leopold, Sobieski'yi karşılamak için koşup geleceğine, Viyana'ya girerken yolunu değiştirme küstahlığını gösteriyordu.

Sobieski bu aşağılık davranışı, mektubunda anlattığı gibi çözümlemişti. Görüşme at üzerinde oldu. I. Leopold buz gibi davrandı. Gönül borcunu belirtecek kadar ikiyüzlülük bile edemedi! Böylesine bir nankörlükten şaşıran Kral Sobieski kendini tutamayarak, "Size bu küçük hizmeti yapmaktan büyük zevk duydum Haşmetmeap!" dedi. Onun bütün öcü bu kadardı.

Fakat Avusturya İmparatoru I. Leopold bu kadarla da kalmadı. Üzüntüler ve zorluklar Sobieski ile ordusunu sardı. Sahip oldukları ganimetleri çekişiyorlar, ellerinden zorla alıyorlardı. Yaralılarından yardımı, ölülerinden Hıristiyan törenlerini esirgiyorlardı. Hatta Viyana surları önünde hepsini açlığa mahkûm ettiler.

Kral Sobieski eşine gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyordu:

"Bugün, herkesin kaçındığı vebalılar durumuna düştük. Oysa savaştan önce, Tanrı'ya şükürler olsun çadırlarımız, ziyaretimize gelenleri alacak kadar genişti."

Sobieski daha ilerlemek, zaferinden yaralanmak istiyor, fakat bin türlü zorlukla karşılaşıyordu.

Soğuk Karşılaşma

Sonunda imparatorun nankörlüğü onu kurtarmaya çalışanlara yayıldı. Karşılaştıkları muameleden üzülen müttefikler birer birer imparatorluk karargâhını terk ediyorlardı. Kendisini, uğradıkları hakaretten dolayı ayrılmaya ikna etmeye çalışan subaylarına ve askerlerine rağmen Sobieski, başından beri sahip çıktığı davaya sadık kaldı.

Kral Sobieski, "Alınyazım herkesi görevi başında bulunmaya zorlamak ve Tanrı'dan başkasından bir şey beklememektir" diyordu.

Bu inançla faaliyete geçti ve kraliçeye yazdığı gibi, Osmanlı ordusuna ikinci kesin darbeyi vurmak üzere hareket etti. Avusturyalıların Viyana önlerinde hâlâ görüşmeler yaptığı Osmanlıları, Macaristan ovalarında kovalamaya başladı.

Sadrazamı kovalamakta Almanların yavaş davranması Osmanlı ordularının kalıntılarının kurtarılmasına ve Budin'de toplanmasına olanak veriyordu. Daha önce söylediğimiz gibi İmparator I. Leopold, Kral Sobieski ile olan karşılaşmalarındaki zorluğu savmak için at üzerinde bir görüşme yapmaya karar vermişti. Kahraman ile imparator arasındaki bu soğuk görüşme Sobieski'nin karısına yazdığı mektupta şöyle anlatılmıştı:

"İmparator elli kişilik maiyetiyle geldi. İspanyol kanından bir ata binmişti. Üstündeki kıyafetler çok zengindi. Birbirimizi çok saygılı bir biçimde selamladık. Ona latince iltifat ettim, o da bana aynı dille yanıt verdi. Oğlumla karşı karşıya oldukları için onu tanıttım, imparator başıyla selamladı. Fakat elini şapkasına dokundurmadı bile. Senatörlere ve hatmanlara, hatta kendi müttefiki Belz elektörüne bile öyle davranmazdı. Rezaleti önlemek için ona birkaç söz daha söyledim ve sonra atımı çevirdim. Tekrar karşılık-

lı selamlaştık ve ben ordumun yanına döndüm. İmparatorun isteği üzerine Rusya valisi ordumuzu ona gösterdi. Fakat askerlerimiz bunca fedakârlığa ve zahmete karşılık imparatorun şapkasıyla bile kendilerine teşekkür etmemesine fena halde içerlediler. Ayrılmamızdan sonra her şey daha da değişti. Sanki birbirimizi hiç tanımamış gibiydik.

"Bize yiyecek ve atlarımıza saman vermeyi reddediyorlardı. Ölülerimizin kent mezarlığına gömülmesine izin verilmedi! Ben bile dinlenmek için bir manastıra çekilmek istediğim zaman bir sürü zorlukla karşılaştım. Böylesine büyük bir savaştan, en soylu ailelerimizin çocukları öldükten sonra, atlarımızı ve yüklerimizi kaybediyor ve sonunda kurtardıklarımızın merhametine muhtaç kalıyoruz! Askerlerimin üzerine ateş açılan bu Viyana kentinden bugün ayrılıyorum!"

"Sadrazamın Kokuları Harika"

Sobieski'ye ikinci bir zafer kazandırmayı önlemek için imparatorun birlikleri duraksayıp vakit geçirirken, Raab suyunun arkasına çekilen Kara Mustafa Paşa bozgunun utancını komutanlarının üstüne atmak istiyordu.

İhtiyar ve kahraman İbrahim Paşa'ya üç yüz topunu, çadırlarını ve hazinelerini kâfirlere ganimet olarak bıraktığı için çatan sadrazam şöyle diyordu:

"Sen koca vezir, saçlarını devlete hizmette ağartan ihtiyar, bana karşı duyduğun haset yüzünden yenilmekten ve kaçmaktan çekinmedin. Ancak bozgunumuzun kefaretini ödeyeceksin."

Çavuşlara işaret ederek ihtiyarın kellesinin vurulmasını emretti. Osmanlıların en yiğidi olanının kellesi beceriksiz bir sadrazamın neden olduğu bozgun uğruna yere yuvarlandı.

Bu idam askerler arasında hoşnutsuzluk yaratırken, Kara Mustafa Paşa'nın sert disiplini orduyu yeniden çevresinde topladı.

Yardımcı Avusturya kuvvetlerini beklemekten sabırsızlanan Sobieski, cesaretle iki yüz bin Osmanlı'yı kovalıyor, yol üzerinde sadrazamın dağınık birliklerini topluyordu.

Merhameti sayesinde yenik düşenlere kötü davranılmasını önlüyordu.

Sevgili Mariette'sine yazdığı mektuplardan birinde şöyle diyordu:

"Macaristan, sıksan her tarafından kan fışkıracak bir toprak parçası. İmparator Viyana'dan Linz'e geçti. Ona değerli taşlarla bezenmiş koşum takımları olan birkaç at yolladım. Bana gelince, ben Lehistan'a belki ancak öküzler ve develerle döneceğim. Sadrazamın çadırında kokular, mücevherler vardı. Bize çok güzel şeyler bırakmış. Özellikle vücuduyla ilgili şeyler dünyanın en harika ve en ender olanları."

İyi Niyetli Kral

Vebaya benzeyen bir hastalık ordusunu kırıp geçirmeye başladığı zaman, Tuna kıyısındaki Bratislava'ya erişmişti. Bu salgın hastalık bile Sobieski'yi, Osmanlıları kovalamaktan alıkoymadı. Ondan da-

ha ihtiraslı olan karısı, Macaristan tacını eline geçirmediği için Sobieski'yi sürekli eleştiriyordu. Yardımına geldiği imparatorun topraklarını ele geçirmek, kralın mizacına ters geliyordu.

Bunun üzerine Sobieski'nin büyük sevgisinin kaynağı olan kraliçe ise Osmanlılarla barış yaparak, bunun karşılığında Macar tacını eline geçirmediği için kralın Varşova'daki rakipleriyle birleşti. Artık her yerde Sobieski'nin aleyhinde konuşuyordu. Oysa Sobieski, karısına yazdığı aşk dolu mektuplarda, kurtarmaya geldiği toprakları ele geçirmeyi ve Macar tahtına oturmayı düşünmediğini açıkça belirtiyordu.

"Bugün İyi Dayak Yedik, Yarın Yenmeyi Düşünelim"

Kocasının kahramanca politikasına karşı çıkan ve Mariette'nin de içinde bulunduğu Lehistan'daki muhalefet, orduya da sıçramıştı. İtaatsizliğin yanı sıra, rakip topluluklara dahil olan soylular askerleriyle çekilmeye başlamışlardı. Sobieski, sadrazamın yeniden düzenlediği Osmanlı orduları önünde bir avuç adamla tek başına kalmıştı.

Nihayet Comorn yakınlarında Lorraine düküyle birleşen Sobieski Tuna'yı birlikte aşmaya karar verdi.

Kendine güvenli bir yer arayan Sobieski, Tökeli'nin kuvvetleriyle de güçlenmiş Osmanlı ordusunun Parkan Köprüsü'nü tutmasıyla ırmak ile Osmanlılar arasında kapana sıkıştı. Viyana'nın öcünü almaya ant içmiş olan bu Kırım, Osmanlı ve Macar kuvvetleri önünde herkes kaçışıyordu. Sobieski yanındaki askerleriyle direnmeye karar verdi.

Bütün kanatları aşıldı, piyadelerinden ayrı düştü, demir ve ateş çemberi arasında sıkışıp kaldı. Macar atlısının saldırılarına hedef oldu ve hatta bir atlının baltası altında can vermesine ramak kaldı. Osmanlıların elinden kaçmak isteyen askerleri son çare olarak atlarını sürdükleri bataklıklarda boğuluyorlardı. Geçirdiği hastalıktan dolayı dermansız olan Sobieski, canını ancak atının olağanüstü içgüdüsü sayesinde kurtarabildi.

Topçularının sipahileri uzak tuttuğu bir tepenin yanına vardığı zaman bitkin bir halde yere serildi. Bir Fransız soylusu tarafından kurtarılan oğlu sevinçle babasının boynuna sarıldı. Nihayet Lorraine dükü ordusuyla yanına yetişti ve uğradığı yenilgiden dolayı Sobieski'yi teselli etmeye çalıştı. Kahraman yenilgisini örtbas etmek istemedi. "Bugün iyi dayak yedim, yarın yenmeyi düşünelim!" dedi.

Üç gün sonra yenilgisine tanık olan aynı ovada zaferlerinin sonuncusunu kazanıyor, topçusunun havaya uçurduğu Estergon Köprüsü'nden Osmanlıları geçmeye zorluyordu. Tuna Nehri otuz bin Osmanlı, Kırımlı ve Macar'ı yuttu. Kendisi de piyadesinin başında Estergon Kalesi'ne saldırdı. Beş paşa ile binlerce Osmanlı askeri orada Lehler ve Fransız gönüllüler tarafından kılıçtan geçirildi. Akrabası olan La Mouilly adında bir subay, kalenin açılıp kapanan köprüsünden çıkmak isteyen Osmanlılara karşı koydu.

Karısı Helene Zriny ile birlikte gelen Tökeli, savaşa katılmak için çok geç kalmış-

tı. Osmanlılar onu, Sobieski'nin Galib gelmesi için özellikle gecikmekle suçladılar. Bu konuda Osmanlılar pek de haksız sayılmazdı.

Macaristan'daki önemi, Osmanlılar ile Lehler arasında bir denge yarattığı sürece geçerli oluyordu. Tökeli İmre her iki tarafın felaketinden yararlanmak istiyordu. Bu düşünceyle Sobieski'nin zaferini kutlarken, hem Osmanlılara, hem de Lehlere "bir barış aracısı" olarak göründü.

Sadrazam İdam Edildi

Sobieski sevgili karısına yazdığı mektuplarda Estergon Kalesi'nin düşürülmesini yine aynı saf ifadeyle anlatmış ve mektubu şöyle bitirmiştir:

"Ruhumun tek sevinci, çok sevgili Mariette, Estergon Kalesi'nde beş bin Osmanlı askeri ile Halep paşasını tutsak aldım. Yüz elli yıldan beri Osmanlıların elinde olan kale nihayet bize geçti. Bu dünya ne kadar büyük talih değişikliğine tanık oluyor! Tek ödülümüz, Tanrı ve şan!"

Şanssız kral bu zaferleri kazanırken, yurdunda kendisine karşı gelişen düşmanlık ve kıskançlığı da duyuyordu.

Zaferlerinin sürmesine karşılık, Sobieski'ye düzenlenen oyunlar içinde olan eşi Mariette'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

"Eğer Lehistan okyanus ortasında bir ada olsaydı, tarihçilerimizin yazdığı gibi, dalgalar arasında bir çıkıp, bir inen kara parçası gibi görünecekti. Beş haftadan beri bu dünyada bir Lehistan var mı, yok mu diye kendi kendime soruyorum. Siyasal sorunlar yüzünden korunan sessizlikten değil de, yaşamımın ve mutluluğumun kaynağı olan sağlığınız hakkında bir bilgi alamamaktan perişan oluyorum."

Tekrar Osmanlılara dönmeden önce, zafer alanlarında rastladığımız bu kahramanı mezarına kadar izlemeyi uygun buluyorum.

Sobieski, daha fazla şöhret kazanmasını çekemeyen soyluların, diyetin, hatta öz karısının zorlamasıyla Lehistan'a dönmek zorunda kaldı.

Aynı gün Kara Mustafa Paşa Belgrad'a gelip padişahın idam fermanını aldığı sırada Sobieski büyük bir zafer töreniyle Varşova'ya girdi.

Sultan IV. Mehmed sadrazamını pek suçlu bulmuyordu. Fakat halk onun uğursuz olduğuna inanmıştı. Sonunda halkın isteğine adanan bir kurban oldu. Kellesini almak için Edirne'den Belgrad'a yollanan yeniçeri ağası, sadrazama kendi hizmetkârları tarafından boğdurulması için bir ayrıcalık tanıdı.

Sonunun ne olacağını tahmin eden Kara Mustafa Paşa, idam edilmeden önce gizlice İstanbul'a gitmiş ve mirasını vârisleri arasında pay etmişti. Kendisi ve çocukları tarafından yolu bilinen bir mahzene kapatılan servetinin başkaları tarafından öğrenilmemesi için mahzeni yapan Arnavut işçiler boğdurulmuştu.

Belgrad'a tekrar geldiğinde, sarayının terasından karşıki tepelere dalgın dalgın bakarken bir grup atlının dolu dizgin geldiğini gördü ve kemendin soğuk tema-

sını boynunda hissetti. Adamlarını gelenlere gönderdi. Onları çok iyi karşıladı, ikramda bulundu.

Kuşağından çıkardığı mühürleri öpüp başına koyduktan sonra, son namazını kıldı. Çömelmiş halde kemendin boynuna geçirilmesini istedi.

İslamiyetin yenilgiye uğraması üzerine kendisini feda eden efendisinin iradesine hayır duaları ederek, son nefesini verdi.

Ölmeden Mirası Paylaşılıyordu

Sobieski'nin ölümü ise daha uzun ve belki daha zalim oldu. Soyluların kıskançlığı, diyetlerin kargaşalığı, cumhuriyetin başıbozukluğu, şan ve kudretin zirvesine çıkardığı halde orada tutunmasına yardımcı olmayan milletinin nankörlüğü, karısının entrikaları ve nihayet dehayı bile çökerten ihtiyarlık, işgal ettiği tahta olan vakitsiz rekabet ve kendi sarayında canına kast edilmesi için düzenlenen oyunlar, ona yaşamı zindan etti. Kaderin bir kurtarıcı olarak gönderdiği bir büyük adamı milleti hiçbir zaman bu şekilde kötü değerlendirmemiştir.

O kadar çok sevdiği Mariette'i bile bu büyük adamın hayatını solduracak ve kısaltacak üzüntüler vermekten kaçınmadı.

Tarihini yazan de Salvandy şunları anlatır:

"Marie Casimire, onu taca kavuşturan kahraman için bir felaket olmuştur. Kral yaşarken ailesi, Lehistan ve Avrupa onun mirasını paylaşıyorlardı. O da, mahzun yurdunun sinesinde bırakacağı boşluğa gözlerini dikmiş, bu boşluğu dolduracak çareleri arıyordu. Ailesi içinde ortaya çıkan olayların verdiği üzüntülere rağmen düşüncesi Lehistan'ın geleceği üzerinde dolaşıyordu!"

Hasta Yatağında Bile Rahat Bırakılmadı

Bu felaketler yetmiyormuş gibi, birbirinin canına düşman olan iki oğlu silah elde, gözleri önünde kavga ediyor ve milleti şimdiden iki ayrı kampa bölüyordu. Prens Sapieha'nın yandaşları diyeti kana boğup başkentte tahtı tehdit ederken, Sobieski günün birinde Lehistan'ı gerçekten yutacak olan Rusya'nın, Deli Petro'nun elinde gittikçe daha güçlendiğini görüyordu. Bedenini kemiren hastalığın pençesinde diyetin anarşisinden kaçmak için sığındığı manastırda bile rahat bırakılmıyordu. Kraliçe, rahiplerin aracılığıyla tahtı oğullarından birine bıraktığına dair bir yazı almak için Sobieski'yi hasta yatağında bile üzüyordu.

Doğumunda olduğu gibi ölümünde de hava fırtınalıydı.

Dul karısı oğullarından birinin kral seçilmesi için kendisine karşı olanlarla yeni oyunlara girdi. Kraliçe ihtiraslı soylulara elini uzattı. Ancak taht hem dul kraliçenin, hem de oğullarının elinden kaçtı. Sonunda Avusturya'nın ve Papa'nın desteklediği II. August çoğunluğun desteğini kazandı.

Şimdi Edirne'ye dönelim.

İktidar Sorumluluğu Ölüm Getiriyordu

Edirne'deki sarayına gelen padişah, Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra İbrahim Paşa'yı sadrazam seçti. Savaşın başlamasından beri yürüttüğü kaymakamlık görevi onu bu makama hazırlamıştı. İbrahim Paşa devlete hizmet etmekten başka bir ihtirası olmayan, yönetimde ve savaşta olgunlaşmış, dürüst ve sadık bir adamdı. İki Köprülü'nün dehasına sahip olmasa da onların geleneklerini yaşatıyordu.

Padişahın yakınlarına ve Kara Mustafa Paşa'ya duyduğu kıskançlık tek hatasıydı. Hepsini ya sürdü, ya da idam ettirdi.

İlk yıllarındaki anarşi felaketinden sürekli olarak çekinen Sultan IV. Mehmed, sevdiklerine karşı olsa bile sadrazamının yönetimine hiçbir biçimde karışmıyordu. İktidarın bir elde toplanması tek düşüncesiydi. Bu iktidarın sorumluluğunun karşılığıysa idamdı. Kara Mustafa Paşa'nın yükselttiği adamların hepsi onunla birlikte gözden düştü.

"Melekler Alkışladı"

Bu arada kendi olanaklarına terk edilen Macaristan, Lorraine dükünün ve Lehlerin topları altında kent kent teslim oluyordu. Başkent Peşte kuşatma olmaksızın Avusturya'nın eline geçmişti. Budin, kahraman savunucusu Kara Mehmed Paşa'nın komutasında birçok saldırıyı göğüslemişti. Bir şarapnel ile eli parçalanmasına rağmen Budin'i savunan Osmanlı askerinin başından ayrılmamıştı.

Kara Mehmed Paşa sarayının önünde bir sedyeye yatıp savunmayı yönetirken, yanı başında patlayan bir bomba bağırsaklarını parçaladı. Bütün komutanlarını ölüm döşeğinin yanına çağırdı ve azimli bir sesle kendisinden sonra komutan olmaya en fazla layık olan İbrahim Paşa'yı yerine atadığını söyledi.

Vakanüvis Abdi Paşa hakkında şunları yazmıştır:

"İbrahim Paşa altı bin askerine öyle bir ruh verdi ki, binlerce Hıristiyan'ın başı kesildi. Hepsi kılıçlarını göğe doğru kaldırdı. Sonsuzluğun tahtını tutan melekler, Budin garnizonunun fedakârlığını alkışladılar."

Bu kale Avusturyalılar için felaket oldu. Budin kuşatmasını kaldırırlarken, Sobieski de, Lehleri yenen Süleyman Paşa'nın komutasındaki Kaminiçe kuşatmasını altmış günlük tabya savaşından sonra kaldırmak zorunda kalıyordu.

Viyana'ya yapılan sonu belirsiz sefer sırasında hareketsiz kalan Venedik, nihayet Sobieski'nin zaferlerinden yararlanarak Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti. Venedik Senatosu öç saatinin geldiğine karar verdi. Venedik donanması Adriyatik'te bir adayı zapt etti, Arnavutluk kıyılarına çıkarma yaptı ve Ege adalarını tehdit etmeye başladı.

İki Kadırga Ele Geçirildi

Padişahın gözdelerinden kaptanıderyalığa getirilmiş olan Mustafa Paşa, Rodos ile Sakız arasında kalan bölgeyi tutarak Venediklilerin iki kadırgasını ele geçirdi.

Aynı anda Belgrad'da seksen bin kişilik bir kuvvet toplanarak Tökeli'nin Avusturyalılara karşı savunduğu Macar kentlerini kurtarmak için hareket etti. Yeni sadrazamın enerjik çabaları sonunda biri Dalmaçya'da Venediklilere, öteki Macaristan'da Lorraine düküne, üçüncüsü de Lehistan'a karşı olmak üzere üç ordu kuruldu.

Venedik komutanı Piero Valiero eski Ispartalıların torunlarını kolayca Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklandırdı.

Macaristan'da, Lorraine dükü, Leslie kontu ve Mareşal Scuhelz'in emri altında nihayet yetmiş beş bin asker toplayan Avusturyalılar, sanki bir seferde Osmanlı ordularının kalıntılarını temizlemek istercesine bütün Macar topraklarını istila ettiler. Uyvar Beylerbeyi Hasan Paşa ölmeden önce "Anladığım kadarıyla Hıristiyanlara karşı bir zafer kazanma umudu artık yok!" demiştir.

Tökeli Tutsak Alınıp Zincire Vuruldu

Uyvar Kalesi Lorraine dükü tarafından kuşatılırken, İbrahim Paşa da seksen bin askeriyle, Osmanlıların Macaristan'daki tek dayanak noktası olan ve geçen yıl Sobieski tarafından fethedilen Estergon'u kuşatıyordu. Estergon önünde Lorraine dükünün birlikleri tarafından saldırıya uğrayan İbrahim Paşa bin arabalık ağırlıklarını bırakarak geri çekildi.

Bu zaferden sonra Uyvar önlerine gelen Lorraine dükü 19 Ağustos 1685 günü yapılan bir saldırıdan sonra kaleyi düşürdü. Osmanlıların kalenin burçlarına diktikleri beyaz teslim bayrağını görmezden gelen Avusturyalılar, Osmanlı askerlerini ve erkekleri kılıçtan geçirdiler, kadınları ve çocukları Hıristiyan ordusunun komutanlarına sattılar.

Paşanın kesik başını ise Viyana kapısına astılar. Bu arada Leslie kontu Hırvatistan'ı ele geçiriyor, burayı yakıp yıkıyor ve cinayetler işliyordu.

Macar Kralı Tökeli'nin sadakatsizliğine ve gevşekliğine bağlanan bu felaketler sadrazamı ve onun nezdinde Osmanlı komutanlarını hatalarını ödetmeye zorladı. Peterwardein paşası tarafından yapılan bir çağrıya uyan Tökeli, yedi bin atlısının gözleri önünde tutsak edildi, zincire vurularak İstanbul'a yollandı. Yaşamının geri kalan bölümü özgürlük ve tutsaklık arasında, umut ve umutsuzluklar içinde geçti.

Müttefiki Osmanlıların ona bir krallık yerine ekmek verdikleri İznik'te yaşamının sonuna kadar yaşadı.

Macaristan Nihayet Avusturya'ya Bağlandı

Sadrazamın değiştirilmesi, Osmanlıların talihini değiştirmemişti. Tuna'nın kraliçesi Budin, 1686 yılında Avusturya egemenliğine girdi. Siklos bir saldırıda alındı. Bunca zaman Asya'nın Avrupa'ya akmasına tanık olan köprüsüyle Osiyek Kalesi de düştü. Segedin, Avusturyalılar tarafından ele geçirilen son Macar kalesi oldu. Avusturya, Lehistan ve Rusya tarafından gerçekleştirilen üçlü bir ittifak Osmanlıları kuzeyden ve batıdan bir çember içine alıyordu. Sobieski Mol-

davya'yı yıkarken, Rus Prensi Vasill Galitzyn, Kırım'a seferler düzenliyordu. Urkapı'da[9] kahramanca dövüşen Kırımlılar ülkelerini Rusların istilasından korudu.

Ava karşı gittikçe artan merakının Macaristan ve Kırım sorunlarını unutturduğu Sultan IV. Mehmed'e karşı ülkede gelişen muhalefet Edirne ormanlarına kadar yansıyordu. Din adamlarının suçlamaları ile halifenin ihmaline karşı sesler yükseliyordu. Kışlalarda, İstanbul'un kahvehane ve camilerinde yurtsever bir ihtilal havası esiyordu.

Din adamları ve bilginleri tarafından zorlanan şeyhülislam, sahip olduğu ayrıcalığın izin verdiği oranda eleştiriler yapmaya başladı.

Çocukluğunda örneğini gördüğü bu isyan belirtilerini dikkatle izleyen Sultan IV. Mehmed hemen İstanbul'a döndü, şeyhülislamı azletti.

Bir zamanlar Viyana seferinin en ateşli taraftarı olan, oysa şimdi halkın hoşuna gitmek için aleyhte konuşan şeyhülislamı haklı olarak suçladı. Köprülülerin son oğlunu, layık olduğu biçimde kaymakamlığa getirdi. Alınan köklü önlemler ve bu üçüncü Köprülü'nün bilgeliği halkın memnuniyetsizliğini bir süre için giderdi.

Cesaretini kaybetmiş askerlerini Tuna'dan geçirerek yeni bir yenilgiye ve geri çekilmeye zorlayan Sadrazam Süleyman Paşa'nın ölçüsüz cüreti, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın aldığı önlemleri bir günde yıktı. Artık Osmanlı egemenliğini tanımayan Macaristan, Avusturya Hanedanı'nı ülkenin tek kralı olarak kabul etti.

Osmanlıların iki yüzyıldan beri yurtlarının bir parçası olarak saydıkları bu büyük ülkenin kendilerinden kopması halk arasında şaşkınlık, ordu içinde hiddet yarattı. Geceleyin yeniçeriler tarafından otağında sarılan sadrazam, öldürülmemek için gizlice karargâhtan kaçmak zorunda kaldı.

O zamana kadar silik kalan Siyavuş Paşa, ayaklanmış asker tarafından sadrazam ilan edildi. Yeniçeriler kızgın bir halde İstanbul üzerine yürüdüler.

IV. Mehmed'in Canını Köprülü Kurtardı

Yeniçerilere karşı yeni bir ordu çıkaramayacak durumda olan Sultan IV. Mehmed, Siyavuş Paşa'ya devletin mühürlerini sunarak, isyanı en uygun biçimde bastırma yolunu buldu. Siyavuş Paşa, Edirne'de sadrazam ilan edildi. Üzerine aldığı görevden dolayı cesaretlenen Siyavuş Paşa, Belgrad'da başlattığı eylemi Edirne'de de sürdürmek istedi. İtaatsizlik onun da olanaklarını aştı.

Ordu içindeki kışkırtıcılar İstanbul'a yürümesi için sadrazamı sıkıştırmaya başladı. Padişah onu bir kurtarıcı olarak karşılamaya hazırlanıyordu. Sonunda Siyavuş Paşa tutumunu değiştirerek otoritesini sarstığı hükümdarın tahtını koruma yoluna gitti.

Halk ve din adamları isyan ve ihtiras arasındaki bu olağan anlaşmayı kabul etmedi. Din adamları ile bilginlerinden, ordu

9 (Orkapı): Kırım'ın kuzeyindeki geçitte müstahkem mevki. Ruslar buraya "Perekop" adını vermişlerdir.

komutanlarından, şeyhlerden ve ünlü kadılardan oluşan bir divan, imparatorluğun kurtuluşu üzerine görüşmeler yapmak üzere Orta Camisi'nde toplandı.

Adının ilham ettiği yurtseverlik ve sevgiden yararlanan Kaymakam Köprülü oğlu Fazıl Mustafa Paşa, camiye gelmeye cesaret etti. Orada güzel söz söyleme becerisini göstererek talihsiz padişahın canına dokunulmaması gerektiğini savundu. "O, yalnızca başımıza gelen felaketlerden dolayı tahtan indirilmelidir, fakat yalnızca Tanrı'nın yargılamaya hakkı olduğu bir padişahı ölüme mahkûm ederseniz, kendi onurunuzu lekelemiş olursunuz" dedi.

Efendisinin canını kurtarmak üzere camiye gitmeden önce padişahın kardeşlerinin ve oğullarının idam edilmelerini önlemek için saraya gitmiş, şehzadeleri alarak kendi sarayına yollamış ve onları adamlarının korumasına bırakmıştı.

Nitekim Köprülü'nün önlemleri sayesinde bu şehzadeler ölümden kurtulmuşlardır. Güvenliğinin rehinleri ya da kurbanları olacak şehzadeleri Sultan IV. Mehmed boşuna aramıştı.

Halkın temsilcilerinden tahtan indirildiğini öğrenen padişah şikâyet etmeden yazgısı önünde tevekkül gösterdi.

Onlara "Müslümanların sadakatsizliğiyle haklı olarak kışkırtılan ilahi öfkenin kefareti başım üzerine olsun. Haydi kardeşim Süleyman'a gidin ve milletin sesiyle belirlenen Tanrı'nın iradesine uyarak, bundan böyle devleti yöneteceğini söyleyin" dedi.

Bu sözlerden sonra dairesine çekilerek orada ölene kadar zevk içinde yaşamaya ve çocukluğunda tanık olduğu gibi hücreden tahta, tahttan hücreye hükümdar yollayan halkın ani değişikliklerinden birini beklemeye başladı.

Kuşkulu Padişah

Halkla birlikte Orta Camisi'nden çıkan temsilciler, Fazıl Mustafa Paşa'nın şehzadeleri koruma altına aldığı sarayına geldiler.

Bunca yıl hapis tutulmasının sonucu olarak bütün düşüncelerini manevi varlıklar üzerinde yoğunlaştıran Şehzade Süleyman, gelenleri şöyle azarladı:

"Ne istiyorsunuz, neden rahatımı bozuyorsunuz? Tanrı ağabeyime size hükmetmesi için gerekli hakkı vermiş, ben ise bir köşede ezeli gerçekleri düşünmek için dünyaya geldim."

Temsilcilerden biri, "Milletin sesi, hükümdar için bir vahiydir. Efendim, sizi Osmanlıların başına geçirmemek Tanrı'nın iradesine karşı gelmek olacaktır" dedi.

Derviş yaşamına alışmış olan Sultan II. Süleyman kendisi için hazırlanan tahta korkarak çıktı. Fakat tahta oturur oturmaz, sanki sıcak ya da soğuk bir yere oturmuş gibi hemen ayağa kalktı. Sonra namaz kıldı.

Halkla birlikte gelen yüksek rütbeli makam sahiplerine, subaylar ve askerlere pek güvenmediği için, kardeşinin kendisine bir tuzak kurduğunu sanıyor, çevresine bakarak cellatların nereden çıkıp geleceğini araştırıyordu.

Sadrazam Şehit Düştü

İstanbul'daki ordu yeni padişahı devletin mühürlerini yine isyancıların önderi Siyavuş Paşa'ya vermeye zorladı. Başkentin sivil yöneticileriyle barışmak isteyen Siyavuş Paşa, yeni padişahın tahta geçmesi sırasında yeniçerilere verilmesi gelenek olan ulufe dağıtımını engellemeye ve başkaldıran birliklerin öncelikle başkentten uzaklaşmasını sağlamaya kalkıştı. Ancak, en yüksek mevkii askerin itaatsizliğine borçlu olan kimsenin onların açgözlülüğünü reddetmeye hiçbir zaman hakkı olamazdı. Sarayında yeniçeriler tarafından kuşatılınca kendisini aslanlar gibi boşuna savundu.

Odadan odaya süren bir kovalamaca sonunda on altı yeniçeriyi yere serdikten sonra şehit oldu.

İstanbul'da şimdiye kadar ortaya çıkan büyük isyanların hiçbirinde görülmeyen bir olay cereyan etti. Sadrazamın haremine saldıran yeniçeriler, eşinin elbiselerini çıkararak zavallı kadını çırılçıplak askerlerin arasına bıraktılar. İki kızından büyük olanının kulaklarını keserek pırlanta küpelerini aldılar ve en gencini köle pazarında sattılar.

Sonra kanlı elleriyle Siyavuş Paşa'nın taraftarlarının evlerini yağmaladılar, cinayetler işlediler.

İstanbul birkaç saat için sanki barbar bir sürünün işgaline uğramış gibi çalkalandı. Sadrazamsız ve ordusuz kalan padişahın bulunduğu sarayın kapısında Köprülü'nün yanında toplanan din adamları, Hz. Muhammed'in yeşil sancağını açarak minarelerden Müslümanları yurdun, tahtın ve yasaların imdadına çağırdılar.

Cinayetlerinin uyandırdığı şiddetli tepkiden çekinen yeniçeriler, Siyavuş Paşa'nın katillerini teslim ederek kendiliklerinden sarayın önüne geldiler. Yeni padişahın emrinde düzene girdiler. İsmail Paşa birkaç günlüğüne sadrazamlığa getirildi ve eski suç ortaklarını idam ettirmeye başladı. Emri üzerine harekete geçen cellatlar Boğaz'ın kıyılarını boğdurulmuş cesetlerle doldurdu.

Her Devlet Bir Parça Koparıyordu

Sınırlardan üst üste gelen felaket haberleri, başkentteki sarsıntının tepkisi gibi sürüyordu. Uzun bir kuşatmadan sonra Osmanlıların Batı Avrupa'daki müstahkem mevkii Belgrad, Bavyera düküne teslim oluyordu.

Morosini'nin komutasındaki Venedikliler Dalmaçya'yı fethediyor, Eğriboz'u kuşatıyorlardı. Viyana Sarayı, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra eline geçecek yerleri önceden tasarlıyordu. Avusturya, barış karşılığında Macaristan'ın bütününü, Esklavonya'yı,[10] Hırvatistan'ı, Bosna'yı, Sırbistan'ı, Transilvanya'yı, Eflâk'ı, Boğdan'ı, Kırım'ın yarısını ve nihayet Venediklilerin ellerine geçen yerler de dahil olmak üzere Yunanistan'ı istiyordu.

10 Sava ile Drava nehirleri arasındaki bölge.

Bu imparatorluk kurulduğu gibi çabucak yıkılacaktı. Sadece Fransa Babıâli'ye bağlı kalıyor ve Sultan II. Süleyman'ın düşmanlarıyla savaşmak üzere yüz bin kişilik bir ordusunu Avusturya'nın üzerine yolluyordu.

İmparatorluk gibi harem de gözyaşı ve yas içindeydi. Sultan IV. Mehmed'in oğulları ve gözdeleri ya Arabistan'a sürülüyor, ya da sarayda hapsediliyorlardı.

Gülnuş Sultan kalbine hükmettiği kocasından ayrı düşüyor ve gözyaşları içinde yaşamının son günlerini geçirmek üzere Eski Saray'a yollanıyordu.

Ancak onu imparatorluğun gözdesi yapan bütün güzelliğini, enerjisini ve baştan çıkarma yeteneklerini hâlâ koruyordu. Hatlarının zarifliği, teninin parlaklığı, gözlerinin maviliği, altın sarısı saçları, sesinin ahengi ve zêkasının derinliği, tutsaklıkta bile olsa bir padişahın duygularını uyandıracak ve gizlice entrikalar çevirttirecek kadar eşsizdi.

Efendisinin hiçbir zaman başka bir kadına hayranlık duymasına izin vermemişti.

Bir seferinde Sultan IV. Mehmed cariyeleriyle eğlenirken, kocasının gözünde raks eden bir cariyeye karşı istek izleri sezen Gülnuş Sultan, haremağalarından birine o cariyeyi denize attırmış ve olaya kaza süsü verdirmişti.

Artık Gülnuş Sultan, Eski Saray'ın bir ucunda şehzadelerinin idam ya da tahta geçtikleri haberini bekleyecekti.

IV. Mehmed'in kardeşi olan Padişah II. Süleyman, ağabeyinin saltanat döneminde sağ kalmasını Gülnuş Sultan'a borçlu olduğu için ne ondan, ne de oğullarından alınacak bir öç vardı. Ruhça sofu, yürekçe alçakgönüllü, mizaç bakımından bağışlayıcı olan Sultan II. Süleyman iktidara yeniçerilerin zorlamasıyla geldiği için acı çekiyordu.

Kırk beş yaşına kadar dünyayı köşkünün parmaklıklarından izlemiş, sert ve dalgın görünüşlü, esmer tenli, derviş gibi zayıf, basit ve temiz alışkanlıklara sahip ve kendisini dine adamış olan bu padişah, imparatorluğun bozulmuş yurtseverliğini dinle yoğurarak yenilik taraftarı bir hükümdar olacağının bütün belirtilerini taşıyordu.

Şimdi ona gereken tek şey imparatorluğu yenileyecek bir sadrazamdı.

Sultan II. Süleyman fetih yapan milletlerin kaçınılmaz ve olağan bir cezası olarak, üstelik istemeyerek kendisini iktidara getiren ordunun diktatörlüğünden nefret ediyordu.

Bu milletler, başka milletleri boyunduruk altına almakta kullandıkları ordunun aşırı isteklerine boyun eğmek zorunda kalarak can vermişlerdir. Haksızlıkların aracı olan ordu, sonradan bu milletlerin tutsaklığının aracı olmaktadır. Bu biçimde gelişen olayı Tanrı'nın cezası olarak değerlendirebiliriz.

27. BÖLÜM

Savaş Sanatı

Fransa, Ren kıyılarında Avusturya Hanedanı'nın orduları üzerine yüz bin askeriyle yüklenince Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmış oldu. Fakat Fransa'nın kurtarması pek başarılı olmadı ve Osmanlı İmparatorluğu kaybettiği yerleri geri alamadı.

Osmanlıların Viyana ile Edirne, Adriyatik ile Çanakkale arasındaki bölgede gerilemesine tanık olan, kısa süreli ve bozgun dolu saltanat dönemlerini anlatmadan önce, tarihçi ister istemez Osmanlıları şaşkına çeviren bu ani gerilemenin nedenlerini aramaya yönelmektedir.

Bir anlık bir bakış bu nedenleri ortaya çıkarmaya ve bir kelime tarihçiye her şeyi açıklamaya yetmiştir. Savaş sanatı Avrupa'da gelişirken, Doğu'da yerinde saymıştır. Batılı ülkelerde, kafanın uzuvları yönetmesindeki hız, düzen ve kuvvet uyumu ile hareket eden yüz binlerce askerin oluşturduğu disiplinli ordular vardı. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nda hiçbir zaman bir bütün olamayan, topluluklar halinde, kahraman fakat dağınık ve disiplinsiz bir ordu vardı.

Üstelik Avrupa'da çocukluklarından itibaren savaş sanatı ve mesleği içinde yetişmiş, birlikleri tarafından tanınan, zafer ya da yenilgiden yalnızca hükümetleri ve milletleri önünde sorumlu olan generaller vardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise padişahın kaprisi ya da sultan hanımın lütfu ile işbaşına gelmiş, bir gün öncesine kadar askerler tarafından adı bile bilinmeyen, devletin mühürlerine sahip olunca askeri dehaya da sahip olacağına inanılan ve arkasında yenilgi halinde kement, savaş sırasında ölürse cennet olduğunu bilen sadrazamlar ve komutanlar vardı. Celladın gözü altında olan bir sadrazam mutlak kudretle Osmanlıların başkomutanı oluyordu.

Son olarak Avrupa'da İtalya iç savaşlarında doğan, İspanya'da gelişen, Fransa'da tamamlanan, Almanya'ya götürülen, Macaristan'a, Lehistan'a, İsveç'e, Rusya'ya yayılan savaş sanatı, aynı çağda bir

arada ortaya çıkan Montecuccoli'yi, Veterani'yi, Condè'yi, Turenne'i, Lorraine dükünü, Saksonya elektörünü, Sobieski'yi, Demirbaş Şarl'ı, Deli Petro'yu ve nihayet Savoile'lı Eugène'i yaratmıştı.

Tanrı'nın Yolunu Açtığı Bir Prens

Avrupa'nın koruyucu dehası, Osmanlıların son Viyana seferinde Batı'nın karşılaştığı tehlikeleri dengeleyecek biçimde bu komutanları ortaya çıkarmış gibiydi.

Avusturya'nın bütün bu komutanların arasında en fazla çekinilen Savoie'lı Eugène'e sahip olması büyük şanstı. Savoie'lı Prens Eugène, tarihin önceden ortaya çıkardığı ve Tanrı'nın yolunu açtığı kişilerden biriydi. Dedesi o zamanlar Savoie dükü, babası Soissons kontu, annesi de ünlü devlet adamı Kardinal Jules Mazarin'in yeğeni güzel Olympe Mancini'ydi. Soissons kontesi, Fransa Kralı XIV. Louis'nin sarayında bazı zehirleme olaylarına adı karıştığı için soruşturmadan kurtulmak üzere Brüksel'e kaçmıştı.

Doğuştan çirkin, sakat omuzlu, uzun boylu olan oğlu göz kamaştırıcı siması ve zamanından önce gelişmiş zekâsına rağmen askerliğe layık görülmediği için kiliseye verilmişti. Savaşçı mizacı ve şöhrete karşı duyduğu ihtiras manastır köşelerindeki içine kapanık yaşantıya isyan etmesine neden oluyordu. Bütün hayallerinde ve çalışmalarında Plutarque'ın yaşamlarını anlattığı kahramanları taklit etmeye çalışıyordu. Gelecekteki kilise içi görevini güvence altına almak için verilen Savoie abbesi unvanına rağmen XIV. Louis'yi, bir bölüğün başına gelmek için sıkıştırıyordu.

Belki orduyla uyuşmayan bir yabancıya karşı XIV. Louis'nin duyduğu nefret, belki de Fransa'da gelişmeye meyilli olan Savoie Ailesi'nden birine karşı Savaş Bakanı Louvois'nın kuşkusu, Prens Eugène'i krala hizmetten yoksun bıraktı. Orduya kabul edilmemesi, prensin kalbinde krala karşı çok acı bir öç duygusu uyandırdı. XIV. Louis'nin amansız bir düşmanı olacağına dair ant içti.

Şan ve şöhrete karşı duyduğu istek, nefret ve öç duygusunun iki itici gücü oldu. Bazı insanlar kendileri hakkında yanılanlara sonradan çok acı dersler vermiştir. Savoie abbesi bunlardan biriydi.

İmparatorlukları Etkileyen Adam

Prens Eugène, Avusturya'ya gitmek üzere ülkesini terk etti. Viyana'da akrabası olan İmparator I. Leopold onu hararetle karşıladı. Osmanlılara karşı düzenlenen seferde Lorraine dükünün ve Sobieski'nin emrinde gayretli ve akıllı yöntemiyle dikkati çekti.

Viyana'nın kurtuluşundan sonra Dragon süvarileri alayının komutanlığına getirildi. Macaristan'daki savaşlar sonunda büyüyen adı, onu imparatorluk orduları generalliğine yükseltti.

Prens Eugène'in ulaştığı parlak şanı yaralamak isteyen Fransız Savaş Bakanı Louvois, XIV. Louis'nin ağzından, Fransız olarak doğmuş, fakat yabancı or-

dularda hizmet görmüş generallerin yaşam boyu sürgün cezasını yasallaştırdı.

Bu yasayı duyan Prens Eugène, "İstediğini yapsın, ona rağmen Fransa'ya gireceğim ve beni tanımayanlara korkulu rüyalar göstereceğim" dedi.

Nitekim Fransa'nın ayrıcalıklı eyaleti Dauphine'deki olaylar ve imparatorun müttefiki Piemonteli mağrur generalin komutasında o eyalete yaptıkları istila hareketi tahminlerini doğruladı. XIV. Louis'ye inatmış gibi Avusturya İmparatorluğu'nun başkomutanı oldu.

Hareketlilikte Büyük Condè'ye, ihtiyatta Fransız Mareşali Turenne'e, askeri taktikte Montecuccoli'ye, sebatta Sobieski'ye yetişti. Macaristan'da, Ren'de, Fransa'da, İspanya'da, Tuna'da sürekli savaşlar içinde geçen bir yaşamı oldu ve zaferleri ile kişiliğinde Anibal, Sezar ile II. Friedrich'i birleştirdi. Sobieski Hıristiyanlığın kalkanı olmuştu. Savoie'lı Prens Eugène, Osmanlıların felaketi olacaktır.

Bir adamın imparatorlukların yazgısı üzerinde ne dereceye kadar söz sahibi olacağı bilinmez. Prens Eugène bunu hem Fransızlara, hem İspanyollara, hem de Osmanlılara gösterecektir.

Yeniçeri Saltanatı

Sultan II. Süleyman'ın[1] ilk saltanat günleri, gerçekte onu tahta geçiren yeniçerilerin saltanatı oldu. Zulümlerinin araçları ve kurbanları olan bir sürü veziri ve ağayı başa geçirdiler ve sonra öldürdüler.

Zekâsı ve enerjisiyle bu karışıklıkları önleyecek tek adam olan Kaymakam Köprülüoğlu Fazıl Mustafa Paşa'nın sürülmesini sağladılar.

Bu üstün yetenekli devlet adamı, sürgünde padişahına ve yurduna hizmet için uygun zamanı huzur içinde bekledi. Halkın ve din adamları ile bilginlerinin, askerin başıbozukluğuna karşı gösterdiği tepki saraya nefes aldırınca, İsmail Paşa adında bir ihtiyara devletin mühürleri yollandı.



Bir sepicinin oğlu olan Mehmed Efendi şeyhülislam seçildi. Yeniçerilerin son ağası halkın desteklediği cellatlar tarafından askerlerinin gözü önünde idam edildi. Siyavuş Paşa'nın katilleri, karısına ve kızına tecavüz edenler Atmeydanı'nda asıldılar. Bir süre devam eden terör kışladan çıkan ayaklanmayı, yine kışlaya sokmayı başardı.

II. Süleyman

1 Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683 yılının son ayları iki buçuk yüzyıl sürecek bir çekilme, gerileme ve çökme döneminin başlangıcı oldu. Bu uzun zaman içinde 1683-1789 arası Osmanlı İmparatorluğu tarihinde "Gerileme Devri" olarak tanımlanır. Bu dönemin ilk padişahı, Sultan IV. Mehmed'in (1648-1687) saltanatının son dört yılı dikkate alınmazsa Sultan II. Süleyman'dır.

Bu görevden almalar ve atamalarla karşılıklı kıyımlar sürerken, Venedik Yunanistan ve adaların fetih ve işgalini tamamlıyordu. Macaristan, Bosna, Dalmaçya, Tesalya büyük parçalar halinde imparatorluktan koparıldı. Bütün Anadolu ayaklanmıştı.

Yaşlı sadrazam da bir eliyle tahtı ayakta tutmak, öteki eliyle sınırları kollamak işini beceremeyeceğini anlayınca, altmış günlük bir iktidardan sonra görevini Belgrad'da Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirmiş olan Çanakkale Muhafızı Mustafa Paşa'ya bıraktı. Bu sadrazam, Kandiye'de ayaklanıp Zülfikâr Paşa'yı ve öteki önemli komutanları öldürmüş olan garnizonu itaat altına almak üzere Köprülüoğlu Fazıl Mustafa Paşa'yı sürgünden geri çağırdı.

Tamışvar'da da asker, maaşının geç dağıtılmasını bahane ederek komutanını öldürmüştü. Tuna ordusunda isyan eden komutanlardan biri olan Yeğen Osman Paşa emrindeki birliklerle Belgrad'a yürüyor, Divan tarafından atanmış olan başkomutanı yeniçerilerin kesin desteğine dayanarak küstahça azlediyordu. Tuna ordusunda süren bu düzensizlikler Belgrad'ın kolayca Avusturyalıların eline geçmesine neden oldu. Prens Eugène bu savaş sırasında ilk yarasını aldı. Aynı anda Ruslar Prens Galitzyn komutasındaki orduları ile Kırımlıları Urkapı'ya kadar kovaladı.

Belgrad'ın düşmesinden kaygılanan padişah, Edirne'ye gelerek Avrupa sınırlarındaki olayları daha yakından incelemeye başladı. Taze birliklerle güçlendirilmiş olan ordu peşinden geliyordu. İmparatorluğun en sağlam ve en güçlü müttefiği olan Kırım hanı Edirne'ye çağırılmıştı.

II. Süleyman onu, Anadolu'da yeniçerilerin isyanını sürdüren Gedük Mehmed Paşa'yı ve Tuna kıyılarında Gedük Mehmed ile işbirliği yaparak ayaklanmış olan Yeğen Osman Paşa'yı ezmek üzere görevlendirdi.

Receb Paşa İdam Edildi

Devletin Avrupa ve Asya'da böyle alev alev yandığı bir dönemde Avusturya'yla bir barış anlaşması gerekli olmuştu. Sultan II. Süleyman barış görüşmelerini, uzun yıllar Fransa ve İngiltere'de elçilik yaparak Avrupa politikasıyla yoğrulmuş Zülfikâr Efendi ile Babıâli'nin tercümanı Rum Maurokordatos adlarında iki büyük diplomata teslim etti.

Viyana'ya giden iki elçi, Avusturya'nın aşırı istekleri karşısında şaşırmadılar.

Daha önce Fransa Elçisi Guilleragues, Avusturya'yı zorlamak için XIV. Louis'nin iki yüz bin askerini Ren'i geçirmeye hazır tuttuğunu bildirerek onları uyarmıştı.

Elçiler Avusturya'nın ordularının büyük bir bölümünü Tuna'nın öteki tarafında tutmak zorunda olduğunu biliyorlardı. Avusturya, Babıâli'nin Macaristan'ı Esklavonya'yı, Bosna'yı, Sırbistan'ı, Transilvanya'yı, Eflâk'ı, Boğdan'ı ve Besarabya'yı kendisine, Yunanistan ile Dalmaçya'yı da Venedik'e terk etmesini istiyordu.

Babıâli'den zorla geri istenen bu topraklar Osmanlılara eski enerjilerini kazandırdı. Bütün İstanbul büyük utanç için-

de kıvranıyor, eyaletlerde ordular kuruluyordu.

Padişah, ataları gibi, bizzat sefere çıkarak dininin öcünü alacağını ya da şehit olacağını söylüyordu.

XIV. Louis bu yurtseverlik akımını, Babıâli'ye bütün Macaristan'ı vaat ederek, kışkırtıyordu.

Bu ittifaktan cesaret alan padişah Edirne'den Sofya'ya geldi ve Receb Paşa'yı başkomutan atadı. Ordularını Macaristan'a gönderdi.

Macarların kalbinde milli bağımsızlıklarının anısını temsil etmek isteyen II. Süleyman, eski Kral Tökeli'yi İznik'teki sürgün yerinden aldırmış, ordunun önünde bir arabaya koydurmuş, yanına da hâlâ eski krallarına bağlı Macarlardan meydana gelen bir maiyet vermişti.

Yıpranmış olan eski kral, çocuklarına bir krallık sağlayacağı için seviniyordu.

Fakat hayal kısa sürdü. Avusturya'nın imparatorluk ordusu Belgrad'dan ayrılmış, Hıristiyanlar için bir sürü bozguna sahne olan Morava Irmağı kıyılarında beceriksiz Osmanlı komutanını bekliyordu.

Niş yakınlarında on bin Osmanlı Avusturya topçusunun ateşi altında birkaç saat içinde yok oldu.

Galibler kaçanların ardından Bulgaristan'ın müstahkem mevkii olan Niş'e girdiler. Geri çekilen orduyu Sofya'da karşılayan padişah, Receb Paşa'yı uğradığı bozgundan dolayı idam ettirdi.

Fazıl Mustafa Paşa

Fransızlarla Ren üzerinde savaş çıkması Avusturya ordusunun Niş'ten daha ileri gitmesine engel oldu. Şimdi Avusturya, en az Osmanlı İmparatorluğu kadar barışa ihtiyaç duyuyordu. Kırımlılar iki yüz bin Rus'u Urkapı'da kahramanca ezerek yok ettiler. Elde ettikleri zaferden yararlanmak yeteneğinden yoksun olan Lehler, iç kavgalarda bütün kahramanlıklarını harcıyorlardı. Avusturya Kuzeyli komşularından hiçbir şey umut edemezdi. Tehlikenin büyüklüğünü kavrayan Sultan II. Süleyman, Kandiye'den Osmanlılara eski mutlu günleri yaşatacak olan tek vezirini çağırttı.

Üçüncü Köprülü nihayet sadrazam ilan edildi. Yeni sadrazam, Fazıl Mustafa Paşa adıyla, erdemiyle, politika bilgisiyle, cesaretiyle, ülkesinde çıkan karışıklıklardan sağlanmış deneyimiyle ve doğuştan sahip olduğu savaş dehasıyla Osmanlıların çaresizliklerine derman oluyordu.

Divan toplantısında yaptığı ilk konuşma dinini ve yurdunu bir felaket çanı gibi uyardı.

En tehlikeli zamanlarda görev başına çağrılan devlet adamlarının bütün politikası, milletin kurtulacağına dair umut vermektir. Kim fazla güven sağlarsa o en usta olandır. O da kurtuluş sözü verdi ve verdiği sözden kurtuluş doğdu.

İmparatorluğun eski birliklerinden kalan elli bin seçme asker kısa zamanda İstanbul'a çağrıldı ve Köprülü'nün komutasında Niş ve Bulgaristan'ı kurtarmaya yollandı. Yirmi günlük kuşatmadan sonra bu önemli kale Stahremberg kontunun elinden alındı.

Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa sekiz gün sonra Belgrad önünde gözüktü. Kentin

cephaneliğinde patlayan bir bomba cephanelikle birlikte surların da bir bölümünü havaya uçurdu.

Fazıl Mustafa Paşa askerlerinin başında açılan gedikten içeri girdi. Kent halkı ve askerleri Osmanlı topçusunun kılıcından kurtulmak için kendilerini Sava'ya attılar.

Nehirde sekiz bin ceset yatıyordu. Sadrazam Avusturyalıların şaşkınlığından istifade ederek Tamışvar'a taze kuvvetler ve cephane gönderdi. Her biri un çuvalları yüklü bir at götüren beş yüz yeniçeri kalede açlıkla mücadele eden üç bin Osmanlı askerine can verdi.

Açlık o kadar korkunçtu ki, konvoy içeri girer girmez kuşatılanlar, unun pişmesini beklemeden çuvalların üzerine atlıyor dilleriyle unu yalıyorlardı.

Tuna'nın bütün adaları Osiyek de dahil olmak üzere Osmanlıların egemenliğine girdi.

Öte yanda da Tökeli on altı bin yeniçeriyle güçlenmiş olan kendi askerleriyle Tamışvar geçitlerinde Avusturyalı General Heusler'i bozguna uğratıyor, tutsak alıyor ve bir süre için Transilvanya'da üstünlüğü eline geçiyordu.

Devletin öcünü alan kişi olarak ünlenen Fazıl Mustafa Paşa, Macaristan üzerine ikinci bir sefer hazırlamak üzere Edirne'ye geldiği zaman, dış seferlerin hepsini suya düşüren Sultan II. Süleyman'ın ölümüyle karşılaştı.



Sultan II. Süleyman, tahtı kurtarmaktan çok din için çalışıp, bir derviş gibi yaşama gözlerini yummuştu. Saltanat döneminin en hayırlı işi devletin başına bıraktığı yetenekli sadrazam oldu. Saray içinde karışıklığa meydan bırakılmadan Sultan II. Ahmed tahta çıktı.

Ölen padişahın kardeşi olan Sultan II. Ahmed, ırsi hükümdarlıklarda kaderin, devletin başına alaycı bir biçimde getirdiği kişilerdendi.

Düşünme, irade ve söz söyleme yeteneklerinden yoksun, tamamen gözdelerinin, kadınlarının ve vezirlerinin etkisinde olan yeni padişah, gerek Divan toplantılarında, gerek halkla olan temaslarında her şeye başını eğerek anlaşılmayan kelimelerle yanıt verirdi.

Bir Dilsiz, Sadrazamı İdamdan Kurtardı

Fazıl Mustafa Paşa'nın Tuna'ya hareketinden birkaç gün önce, onun saygınlığından ve başarılarından kıskançlık duyan gözdeler, tahta IV. Mehmed'in oğlu Mustafa'yı çıkaracağı yolunda dedikodu yapmaya başladılar. Saf padişah sadrazamına iftira atanlara her zaman olduğu gibi inandı.

Kızlarağasına emir vererek, Fazıl Mustafa Paşa'nın önemli işler bahane edile-

II. Ahmed

rek saraya çağrılmasını ve uygun bir anda boğdurulmasını istedi.

İç dairelerde bir perdenin arkasında bulunan bir dilsiz, kızlarağası ile padişahın uzun konuşmalarından kuşkulanarak perdeyi araladı ve hareketlerinden sadrazamın idam edileceğini sezdi. Fazıl Mustafa Paşa'ya bağlı olan dilsiz hemen sadrazamın sarayına koştu ve olup biteni haber verdi. Saraya gitmek üzere atına binmiş olan sadrazam bu durum karşısında atından indi.

Divan'da çok işi olduğundan şu anda padişahın çağrısına yanıt veremeyeceğini söyleyerek sarayına çekildi. Ordunun bütün komutanlarını yanına çağırttı. Alçakgönüllü bir biçimde, "değersiz bir gözdenin kıskançlığı uğruna başını vermesi mi; yoksa tahtın, ordunun ve imparatorluğun selameti uğruna başını koruması mı gerektiğini" sordu.

Bu konuşma üzerine kızlarağasına karşı genel bir nefret çığlığı koptu. Çünkü onun yaşamı, zafer demekti. Başkomutanına düzenlenmek istenen suikastı öğrenen ordu, sadrazamın ellerinde zorlukla zapt ediliyordu.

Fazıl Mustafa Paşa, padişah için tehlikeli olabilecek bu ayaklanmayı bastırmak bahanesiyle birkaç gün daha saraya gitmedi. Askerlerin kendisi ve Köprülüoğlu arasında tercih yaparken asla duraksamayacağını anlayan kızlarağası, sonunda padişah tarafından, kafasının vurdurulacağına kanaat getirince bir gece hazinesini de yanına alarak geldiği yer olan Habeşistan'a kaçtı.

Galib geleceklerine yürekten inanmış yüz bin kişi sadrazamın önderliğinde Belgrad üzerine yürümeye başladı. Yanında yetmiş bin kişilik ordusuyla Peterwardein'de bekleyen Baden Prensi Louis korka korka Semlin üzerine yürümeye başladı. Kaleyi Osmanlı birliklerinin çoktan işgal ettiğini görünce, ırmağın kıyısında harap olmuş Salankamen Kalesi'nin önüne çekildi.

Sadrazam Avusturyalı prensin peşinden gidiyordu. Asıl orduya erişmek için Peterwardein'den çıkan Avusturya birliklerini korkusuzca kuşattı. Beş bin Avusturya atlısı öldürüldü. Fakat, elde kılıç yeniçerilerin başında Baden Prensi Louis'nin kuvvetlerine karşı yaptığı saldırı sırasında alnından yediği bir kurşun hem yaşamını, hem de zaferi elinden aldı.

Sadrazam Şehit Oldu

Atından düştüğü görülünce o ana kadar başarıyla savaşan askerler arasında şaşkınlık, cesaret kırılması ve bozgun baş gösterdi. Ordunun sanki ruhu kaybolmuştu. Osmanlılar bozgun halinde Tuna'nın balçıklı kıyılarına doğru çekilmeye başladı. Yukarıdan Avusturya topçusunun, arkadan Tuna'nın dalgalarının arasında kalan yirmi bin yeniçeri sabah elde ettikleri zaferi akşamleyin canlarıyla ödediler.

Yüz elli parça top, on bin çadır, ordu hazinesi ve Rumeli ile Anadolu'nun her eyaletinin yüzlerce sancağı günümüze kadar Karlsruhe kentinin müzelerini süsledi.

Ancak on bin Avusturya askeri de Salankamen önlerinde yaşamını yitirmişti.

Bu savaş her iki devlete, dökülen kandan başka bir şey sağlamadı.

Bütün Osmanlı İmparatorluğu Köprülüoğlu Fazıl Mustafa Paşa'nın arkasından yurt kahramanı ve din şehidi olarak gözyaşı döktü. Ondan sonra Osmanlılar, tahtı ve orduyu kurtaracak bir kişi bulamıyorlardı. Harem sadrazamlık görevini üzerine aldı. Gözde cariyeler ve hadımlar II. Ahmed'e bir arabacının oğlu olan Arabacı Ali Paşa'yı önerdiler. Yedi ay sonra yerine Çalık Ali Paşa sadrazam oldu. XIV. Louis'nin orduları Ren üzerinde bastırınca Tuna boylarındaki savaş canlılığını kaybetti. Fransa elçisi, Çalık Ali Paşa'nın Avusturya'yla barış antlaşması yapmasını önlüyordu.

Arapların Saldırısı

Köprülülerin sonuncusu tarafından alevlendirilen yurtseverlik ateşi, Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit düşmesinden sonra ortaya çıkan çöküş yüzünden, özellikle Anadolu eyaletlerinde yeniden parlamaya başlamıştı.

Bursalı Mısri Efendi adında bir molla, derviş kıyafetine bürünmüş binlerce kişiyi din ve yurt uğruna ayaklandırmış, Çanakkale'yi aşarak Edirne üzerine yürüyordu. Edirne'de II. Selim Camisi'nin avlusunda karargâh kuran dervişler, padişahı ve vezirleri Hıristiyanlar önünde takındıkları çekingen tavırlardan dolayı durmadan kınıyorlardı.

Elden giden Macaristan'ı kurtarmak ve şehit düşen Müslümanların öcünü almak üzere kendilerine silah dağıtılmasını istiyorlardı.

Mollanın tehdit edici kehanetleri halkı huzursuz etmeye başlayınca, sadrazam onu Bursa'ya sürmekte bir hayli zorluk çekti. Mısri Efendi orada da kışkırtmalarını sürdürdü. Bursa başpiskoposu ile dostluk kuran Mısri Efendi, Hz. İsa ile tamamen aynı düşüncede olduğunu ilan etmişti.

Tutucuların isyanından sarsılan sadrazam, yerini Bıyıklı Mustafa Paşa'ya bıraktı. Transilvanya'ya yapılan sonuçsuz bir seferden sonra Bıyıklı da görevden alınıp, yerine Sürmeli Ali Paşa getirildi. Bu sadrazamın döneminde Sakız Adası Venediklilerin eline düştü. Her yıl olduğu gibi hacca giden kervan Mezopotamya'da Arapların saldırısına uğradı. Kervan ancak fidye ödeyerek serbest kalabildi.

Bir adanın kaybedilmesinden çok daha fazla ağır bir hakaret sayılan bu olay bütün Osmanlıları ayaklandırdı. Sultan II. Ahmed keder ve yalnızlık içinde öldü.

Beşikteki Çocuğu Padişah Yapacaklardı

Taht üzerindeki rekabet Divan'ı karıştırdı. Yönetimde kendisini serbest bırakan bir budala padişahın egemenliğine alışmış olan sadrazam, şimdi de bir çocuğun saltanatında aynı iktidarını sürdürmek istiyordu.

Şeyhülislamı, paşaları ve yeniçeri ağalarını toplayarak II. Ahmed'in henüz beşikte olan oğlu İbrahim'in tahta geçirilmesi halinde devlet üzerindeki etkilerini hiçbir zaman kaybetmeyeceklerini belirtti.

"Tahtayken ölen bir padişahın oğlu olan bu çocuk, milletin iradesiyle tahtan indirilmiş bir padişahın oğlu olan Sultan Mustafa'dan daha fazla padişah olmaya hak kazanmıştır" diyordu.

Bu görüşle taht üzerinde ırsi haklarını kaybetme durumuna düşen Sultan Mustafa, haremağası tarafından uyarılmıştı. Bunun üzerine hemen sarayın avlusunda içoğlanlarının, yeniçerilerin ve halkın önüne çıktı ve herkesi şaşırttı. Düzen kuranlar, saraydan ve bahçelerden yükselen alkış sesleri karşısında faka bastıklarını ve padişaha itaat ile ölüm arasında tercih yapmak zorunda olduklarını anladılar.

Sadrazam, imparatorluğu elinden almak için gizli oyunlar peşinde koşarken, şimdi taht salonunda tahtına oturmuş olan Sultan II. Mustafa'ya boyun eğmek için herkesten önce davranmak istiyordu. Sultan II. Mustafa'nın görünmesi bile Osmanlıların kalplerini fethetmesi için yetmişti.

"Yarı Ölü" Kaptanıderya

Padişah yaşamının en taze ve en güçlü dönemindeydi. Annesi Gülnuş Sultan'ın bütün güzelliğini almış gibiydi. Tatlılık dolu bakışları gözlerinin ateşini az da olsa hafifletiyordu. Boyu uzun, hareketleri ahenkli ve soyluydu. Yüreğindeki iyiliği davranışlarıyla dışarı vuruyor, başını bir hükümdardan çok savaşçı bir kahraman gibi taşıyordu.

Babası IV. Mehmed'in tahtan indirilmesinden beri sarayın köşklerinde geçirdiği uzun çileli yılları çekiciliğinin üzerine az da olsa merhamet gölgesi düşürüyordu. Sultan II. Mustafa'yı çocuk yaşta babasının yanında at sürerken görmüş olan eski askerler, yıllardan sonra olgunlaşmış olarak karşılaşınca gözyaşlarını tutamıyorlardı.

Amcalarının saltanat dönemlerinde geçen yıllarında sarayın bahçelerinde at binmesini, silah kullanmasını öğrenmiş ve askeri konularda kendini eğitmişti. Atını ve kılıcını Osman Bey'in özgür oğulları gibi kullanabiliyordu. Özgürlük havası ile birlikte savaşı da soluyor gibiydi.



Divan'da, askerlerinin ve halkın arasında ilk sözü devletin düşmanlarına karşı bir savaş çığlığı gibi yankılandı. Edirne'de tahta geçişinin ertesi günü ölen amcasının adı altında hüküm süren ve imparatorluğu satan Fatma Sultan'ın yarattıkları sadrazamı, şeyhülislamı ve kızlarağasını azletti. Fatma Sultan'a ölüm ya da gizlediği servetini devlete teslim etmesi konusunda bir tercih tanındı.

Devlet hazinesine iade edilen servette yirmi milyon akçe ve değeri ölçülemeyecek kadar değerli takılar vardı. Kızla-

II. Mustafa

rağasının hizmetkârı olan altmış bakire cariye elinden alındı ve devletin hizmetindeki yüksek rütbeli subaylara satıldı. Sultan II. Ahmed'in ölümünü Sultan II. Mustafa'ya bildirerek onun tahta geçmesini sağlayan haremağası, kızlarağalığına getirilerek ödüllendirildi.

Efendisine daha sonra felaket getirecek olan lalası Feyzullah Efendi, şeyhülislamlığa atandı. Sadrazam Sürmeli Ali Paşa sudan bir nedenle boğduruldu. Asıl neden imparatorluğun başına geçecek olan iki rakip arasında tercih yapamaması ve çekingen davranmasıydı. Bosna Beylerbeyi Elmas Mehmed Paşa sadrazamlığa getirildi. Pek yetenekli olmayan bu sadrazam, ancak bir kölenin sadakatine, bir askerin cesaretine ve bir Müslüman'ın doğruluğuna sahipti.

Denizde ve karada İslamiyete önemli hizmetlerde bulunacak güçlü insanlara ihtiyaç vardı. Sultan II. Mustafa bütün iyi niyetiyle böyle adamları hizmete çağırıyordu. Rastlantı Türk korsanlarından olan ve yirmi deniz savaşında aldığı yaralardan dolayı Mezomorta diye anılan Hüseyin Paşa'yı karşısına çıkardı. Mezamorta, "yarı ölü" anlamındadır.

Cahil ve çekingen kaptanıderyaların emrinde çok önceden beri meşhur olan Mezomorta Paşa kendi komutasına bir donanma verilmesini istiyor, Sakız Adası'nı Venediklilerin elinden kurtaracağını söylüyordu.

Bir gün Divan toplantısını görünmeden kafes arkasından izleyen padişah, paşanın ısrarlarını ve vezirlerin itirazlarını işitti. Deniz kurdunun sesinde gürleyen güvenden ve enerji dolu konuşmasından çok etkilendi. Hemen kafesi kaldırdı ve Mezomorta Paşa'nın cüretini kanıtlaması için istediği her şeyin verilmesini Divan'a emretti.

Gece yarısı paşanın deniz piyadeleri tarafından sessizce istila edilen Sakız Adası, yerli Rum halkın da yardımıyla Venediklilerin elinden alındı. Mezomorta Paşa İstanbul'a güverteleri zincire vurulmuş tutsaklarla dolu gemilerle döndü. Padişah, Sakız'ı kurtaran adama kaptanıderyalık unvanıyla birlikte deniz üzerinde her türlü yetkiyi verdi.

"Şahin Neden Kaçıyorsun! Bu Ad Sana Neden Verildi"

Mezomorta Paşa deniz kuvvetlerini yeniden örgütlerken, Sadrazam Elmas Mehmed Paşa elli bin adamın başında Tuna'yı aşıyor, Lippa Kalesi'ni kuşatıyor ve Veterani ile Saksonya Elektörü Friedrich August komutasındaki Avusturya kuvvetleriyle savaşa tutuşuyordu.

Osmanlılarla savaşa savaşa yeni taktikler ortaya çıkaran Avusturyalılar sipahilerin kahramanca saldırısını kırmak için kare biçiminde sağlam bloklar kuruyorlardı. İşte bu savaş düzeni karşısında Osmanlıların ilk saldırıları tam bir başarısızlıkla sonuçlandı.

Padişah II. Mustafa'nın ordusunda moral çöküntüsü ve kaçış başlamıştı ki, padişah yalın kılıç askerlerinin başına geçti. Geri dönenlerin yüzene vurarak Avusturya askerlerine karşı saldırıya teşvik etti. Yeniçerileri düşman bloklarının arasında kalan boşluklara yöneltti. Kendisi de ateş ve demir arasında kaldığından

artık zaferden başka bir dönüş yolu olamazdı.

Kalın bir duman perdesi arkasında bütün güçleriyle birbirine girmiş iki ordudan hangisine zaferin güleceği uzun süre anlaşılamadı. Sultan II. Mustafa'nın en kahraman paşaları geriye çekilmeye başlamışlardı. Şahin Paşa vuruşmasının dışına çıkmış, başsız askerlerini toparlamaya çalışıyordu. Yalnızca padişah ölmek ya da yenmek için direniyordu.

Komutanına acı bir öfkeyle, "Ne yapıyorsun Şahin?" diye haykırdı:

"Sana bu adı bunun için mi verdiler? Mağrur Şahin düşmanının başına saldırır! Kahpe gibi kaçarak öteki kahpelere de örnek oluyorsun."

Padişahları ölmek isterken yaşamayı düşündükleri için utanç duyan yeniçeriler ve Şahin Paşa yeniden savaşa katıldılar.

Ünlü General Veterani bir kurşunla ağır yaralandı. Askerleri onu bir saman arabasının üzerine yatırarak emirlerini almayı sürdürdüler.

Yarasının zorlanmasıyla savaş alanından çekildiğinde zafer artık tamamen Sultan II. Mustafa'nın olmuştu. Bir kargaşalık anında Osmanlıların eline geçen Veterani'nin kafası kesildi. On bin Osmanlı da Avusturyalı cesetlerin yanında cansız yatıyordu. Kolunun gücünü denemek ve talihini sınamaktan memnun olan padişah, Transilvanya üzerinden Edirne'ye gelerek kazandığı zaferi kutladı ve büyük tasarılarına layık bir orduyu yeniden kurmak üzere hemen çalışmalara başladı.

İmparatorluğun Çöküşünü Önledi

Ertesi yıl yüz bin askerle Macaristan'a girdi. İhtiyar Tökeli daima kendisinden kaçan tahtı kovalamak ve padişaha Hıristiyanların taktiklerini göstermek üzere ona eşlik ediyordu.

Sezar'ın Romalıları gibi davranan Osmanlılar köşede bucakta kalmış müstahkem mevkileri tek tek ele geçiriyor, savaş için uygun zaman kolluyor ve talihsizlik halinde geri çekiliyorlardı.

Acı kuvvetinden dolayı Osmanlılar arasında "Nalkıran" diye adlandırılan Saksonya Elektörü Friedrich August, Olasch fundalıklarında Osmanlılara saldırmak zorunda kaldı. Friedrich August on bin atlısının başında Osmanlı karargâhının tabyalarını ve çitlerini aşıp padişahın otağına doğru yaklaşırken, Sadrazam Elmas Paşa ve yeniçeri ağasıyla beraber karşı saldırıya geçen Sultan II. Mustafa, sekiz bin Avusturyalı'yı atları üzerinde yok etti. Geri kalanları fundalıklara doğru sürdü.

Avusturya ordusunun topları ile binlerce tutsak Olasch zaferinin ganimetleri oldu.

Sobieski'nin ölümüyle boşalan Lehistan tahtını ele geçirmek için sabırsızlanan Friedrich August, Padişah II. Mustafa'yı rakipsiz bırakarak çekip gitti. Onun yerine geçen Caprara kontu, hükümetinden kalelere çekilmek ve yalnızca sınır boylarını gözetlemek emrini aldı.

İstanbul bu sefer Sultan II. Mustafa'nın kişiliğinde hem padişahını, hem de kahramanını bağrına basıyordu. Kutlama

törenleri Kanuni Sultan Süleyman dönemini anımsatıyordu. Olasch'ta ele geçen toplar ve zincire vurulmuş tutsaklar padişahın arkasından geliyordu.

Sultan II. Mustafa otuz yaşında Almanya'nın en meşhur iki komutanına Galib gelmiş, Tuna üzerinde rakipsiz kalmıştı. Osmanlılar, Sobieski'nin ölümü ve kanlı olaylara sahne olan kral seçimi yüzünden Lehistan cephesinden kurtulmuştu. Padişah imparatorluğun çöküşünü durdurarak Osmanlıların hayranlığını kazanmıştı.

Riswick Antlaşması ile henüz savaştan çıkmış olan Fransa'nın güçlü desteğini elde etmişti. Avusturya ile arasında barış sağlamak için aracı olmak isteyen İngiltere ile Hollanda'nın önerileriyle karşılaşmış olan Sultan II. Mustafa, artık büyük bir saltanat döneminin bütün güvenliğini elinde tutuyordu. Ne var ki, daha önce sözünü ettiğimiz Savoie'li Prens Eugène, bütün bu iyi talihi tersine çevirecektir.

Anlaşmazlıktan Bozgun Doğdu

Sultan II. Mustafa İstanbul'a milletine gözükmek ve Eyüpsultan Türbesi'nde atası Osman Bey'in kılıcını kuşanmak için gelmişti. Bir süre sonra yüz elli bin askerin başında, yanında ihtiyar Tökeli olduğu halde başkenti terk etti.

Veterani'den sonra ordunun başına geçirilmiş olan Prens Eugène, Szegedin'de Osmanlıları bekliyordu.

Padişah II. Mustafa'nın yaklaşması üzerine sanki sayıca üstünlükten korkuyormuş gibi Theisz kıyısında Zenta'da karargâh kurmuştu.

Irmağın öteki tarafında saldırıya çok açık olan Osmanlı öncü kuvvetleri, Prens Eugène'in atlıları tarafından o kadar mükemmel bir biçimde sarıldılar ve yok edildiler ki, on altı bin Osmanlı askerinden yalnızca bir kişi kurtulup bozgunu sadrazama anlatabildi. Azledilip, idam edileceğinden korkan Elmas Paşa, haberciyi ölümle tehdit ederek susturdu ve hatasını padişahtan gizledi.

Bu arada öncü kuvvetlerinin yok edildiğinden haberi olmayan padişah yüz bin askerini Theisz'in karşı kıyısına geçirmek için köprü kurduruyordu.

Sadrazam Elmas Paşa bin türlü dalavereyle bu geçişi yavaşlatmak ve engellemek istiyordu.

Sonunda pek sağlam olmayan ve ancak yan yana dört askerin geçebileceği genişlikteki bir köprü, hazır duruma getirildi.

Padişah ilk olarak geçmek isteyince Elmas Paşa atının yanına geldi ve dizginlerinden tutmak istedi.

Şiddetle sadrazamı geri çeviren padişah, paşadan hemen ordunun köprüden geçmesi için gereken buyruğu vermesini istedi.

Böyle bir kalabalığı Theisz'in karşı kıyısına geçirmek için en az iki gün, iki gece gerekiyordu. Padişah, ordunun esas kuvvetinden iyice ayrılıp görüş dışında bir yerde otağını kurdurdu. Büyük bir bozguna uğrayacağını tahmin eden Elmas Paşa, hiç olmazsa ordunun yarısını kurtararak Theisz'in arkasında güçlü kalabilmek için ölümü bile göze almıştı.

Bu nedenle komutanlarına ve yeniçerilere köprüden geçmeyi yasakladı. Uzaktan ırmağın geçilmesinin durduğunu fark eden padişah, sadrazama durmadan haber göndererek onu itaate zorluyordu.

Elmas Mehmed Paşa, "Burada elimde kılıcım bir asker gibi şehit olmak, karşı kıyıda aşağılık bir köle gibi boğdurulmaktan bin kat iyidir" diye yanıt veriyordu.

Bir tepenin üzerinden, ırmağın ikiye böldüğü Osmanlı ordusunun anlaşılmayan duraksamasını izleyen Prens Eugène, köprünün Osmanlı toplarının ağırlığından iyice çökmesini bekledi. Elmas Paşa'nın iyi korunan karargâhının arka tarafına doğru yayıldı, toplarını zaten iğreti duran köprünün üzerine çevirerek bütün alaylarına saldırı emrini verdi.

Birliklerini dayanılması mümkün olmayan bir cesaretle ileri sürdü. Her yandan sarılan karargâh bir süre sonra bir insan mezbahasını andırıyordu.

Bütün umutlarını kaybeden ve nihayet başkomutanlarının ihanetini fark eden yeniçeriler, tamamen yok olmadan önce sadrazamı katlettiler.

Üç saat sonra son Osmanlı askeri de Prens Eugène'in top mermileri altında can vermiş ve düşmana cesetlerden başka ganimet bırakılmamıştı.

Sultan II. Mustafa Üç Gün Yas Tuttu

Çaresizlik içinde ordusunun yok edilişine tanık olan padişah, o günün akşamı Tamışvar yolunun kenarındaki bataklıklara çekildi.

Bataklık araziyi kaplayan sazlık içinde rehberlerinden ayrı düşünce arabalarını, çadırlarını, yüklerini terk etti ve bütün gece adeta tek başına bataklık içinde dolaştı durdu. Gün doğarken bir yıl önce Saksonyalı Friedrich August'u yendiği ve kaçırttığı savaş alanını büyük bir hüzünle izledi.

Üzerindeki değerli elbiseleri çıkartarak bir Macar çobanının abasını giydi. Hizmetkârlarını yanından uzaklaştırarak, onu Avusturya atlılarının izlemesinden koruyacak tek yer olan Tamışvar'a doğru at koşturdu.

Uğradığı yenilgiden dolayı son derece üzgün olan padişah, Tamışvar komutanına, Avusturya topçusundan kaçan askerlerine kapıyı açmamasını emretti ve üç gece hiçbir şey yemeden karanlık bir odaya kapandı.

Sultan II. Mustafa yas tutarken, Theisz Irmağı'nın taşkın olmasından dolayı Prens Eugène'in top ateşinden kurtulmuş olan ordunun diğer yarısı bataklıklarda öldüğünü sandıkları padişahları için gözyaşı dökerek yavaş yavaş Tamışvar Kalesi önünde toplanıyordu. İçlerinden bazısı padişahın tutsak düştüğünü ileri sürüyordu.

Nihayet üçüncü gün sonunda askerlerine gözükmeye karar verdiği zaman, ordunun içten gelen sevinç çığlıkları acısını biraz dindirdi. Yalnızca ordunun yarısını kaybetmişti. Oysa ordusunun öteki bölümünü, hazinelerini ve milletinin kalbini koruyabilmişti. Sadrazamın umutsuzluğu yüzünden uğranılan, padişahın asla hak etmediği bir felaket için

hiç kimse onu korkaklık ya da önlem almamakla suçlayamazdı. Birliklerinin başında artık ıssız olan Belgrad ve Edirne yolunu tuttu.

Ganimetler Çok Değerliydi

Savoieli Prens Eugène'in kılıcıyla kazanılan Zenta Savaşı, Batı'da Hıristiyanların uğradığı iki yüz yıllık yenilgilerin öcünü almıştı. Prensin adı yeni bir Godefroy de Bouillon gibi Tuna'dan Sen ve Tiber'e kadar her tarafta yankılanıyordu. Zenta'nın usta ve mutlu galibinin adı şairlerin mısralarında eski zaman efsane kahramanları gibi sık sık geçiyordu. Hıristiyan topluluklarda Zenta, politik bir zaferden çok dinsel bir başarı olarak kabul görüyordu.

Böyle davaları muzaffer kılan kişiler vefalı dindarlar tarafından bir kahramandan öte, Tanrı'yla bütünleşmiş insanlar olarak takdir edilirler.

Ele geçen ganimetler çok değerliydi. İki yüz top, büyük bir orduyu uzun bir sefer boyunca doyuracak yiyecekler, at ve öküz koşulmuş on bin araba, garip görünüşleri ve sesleriyle Avrupa'ya dehşet salması için Asya'nın bir ucundan getirilmiş altmış bin deve, iki yüz bin askerin maaşlarının tutarı kadar nakit para, padişahın altın yaldızlı saltanat arabası ve nihayet sadrazamın cesedi üzerinde bulunan devletin mührü Prens Eugène'in ve Viyana imparatorluk hazinesinin son savaş ganimetleri oldu.

Bu yenilginin nedenini Sultan II. Mustafa'nın beceriksizliğinde ya da cesaret eksikliğinde değil de alınyazısında aramak daha doğru olur.

Elmas Mehmed Paşa'nın sol tarafındaki tepeler üzerinde görünen Prens Eugène'in bayrakları düşmanın yaklaştığını belli ettiği sırada, Avusturya kıtalarının yaklaşmasını beklemeden köprüden geçiş sürseydi ve padişah karşı kıyıda mahsur kalmasaydı belki de bütün ordu, hatta o savaş kurtarılabilirdi.

Hem padişahın hem de sadrazamın direnmek için geçerli nedenleri vardı. Çünkü biri Theisz'i geçmede, öteki orada kalmada yarar görüyordu. Fakat her ikisi de düşüncelerini serbestçe uygulayamama felaketiyle karşı karşıya kalmıştı. Prens Eugène'in yanılmayan görüşü ve yıldırım gibi darbesi Osmanlıları ikiye bölmüştü.

Sadrazama tanınan mutlak otorite, sefer sırasında padişahın kişisel otoritesine eşitti. Elmas Paşa kararlı bir biçimde padişahın iradesine karşı kendi iradesini kullanmıştı. Kendince ordunun felaketini hazırlayan bir manevrayı desteklemektense kemendi tercih etmiş oluyordu. Fakat padişahı izleyen ordunun yarısı Theisz'i aştıktan sonra itaatsizlikte direnmek ya da Prens Eugène'in öncü kuvvetleri arkasında gözüktükten sonra itaat etmek için artık çok geç kalmıştı.

Bir yurtsever olarak padişahın iradesine karşı çıktı. Bir aslan gibi dövüştü ve bir kahraman gibi şehit oldu. Elmas Paşa'nın adı Osmanlılar için her ne kadar felaketi anımsatıyorsa da, hiçbir zaman bir hain olarak tarihe geçmeyecektir.

Köprülü'nün Yeğeni Sadrazam Oldu

Köprülü Mehmed Paşa'nın yeğeni Amcaoğlu Hüseyin Paşa sadrazam olarak atandı. Amcaoğlu Hüseyin Paşa, ünlü sadrazam tarafından yetiştirilmişti. İmparatorluğun uğradığı felaketler milletin ve padişahların aklına hemen devleti üç kez çöküşten kurtaran adı getiriyordu.

Gençliğinden beri ailesinin serveti ve talihi yüzünden ahlakça bozulmuş olan Hüseyin Paşa, son savaşa kadar içkiye ve zevke olan düşkünlüğüyle tanınmıştı. Bu yüzden "sarhoş" lakabıyla da anılırdı.

Yurdunun uğradığı tehlikeler onu birdenbire Viyana kuşatmasından sonra olgunlaştırmıştı. Gençliğinin günahlarını olgun yaşında yapacağı hizmetlerle ödeştirmek istiyordu. Köprülü adının onu erdemli olmaya zorladığını hissediyordu. Anadolu'da Çardak'ta sancakbeyliği, Çanakkale Boğaz muhafızlığı, Sakız Adası seferinde kaptanıderyalık, Kubbealtı vezirliği, iki kez İstanbul kaymakamlığı ve nihayet Belgrad kenti muhafızlığı yapmıştı. Sözü, kılıcı ve padişahların lütfu ile ailesinin adına ve hizmetlerine gösterilen saygınlığı yeniden kazanmıştı.

Birkaç hafta içinde, her Müslüman'ın asker olduğu geniş İmparatorluk topraklarında büyük bir orduya sahip olmuştu. Zenta bozgununda şehit olan on yedi paşanın yerine yaptığı atamalarda güçlü kişilere rastlanmış, her birini Bosna, Dalmaçya ve Bulgaristan'da önemli noktalarda görevlendirmişti.

Anlaşma Yıldızların Mutlu Anında İmzalandı

Bir yandan savaş hazırlıklarında bulunurken, öteki yandan Viyana'yla barış görüşmelerine hazırlanıyordu. Fransa'nın Batı cephesinden çekilmesiyle, Avusturya'nın boş kalan ordularının önüne geçilmez bir cesaretle Tuna'nın aşağısına doğru akacağını politik dehasıyla kestiriyordu.

Osmanlılarda sık sık görüldüğü gibi Hüseyin Paşa da Batılı ülkelerle olan politik görüşmelerinde, doğuştan diplomasi alanında usta olan Yunanları kullanıyordu. Babıâli'nin tercümanı Yunan Maurokordatos, savaşın başından beri onurlu bir biçimde tutsak tutulduğu Viyana'da yeniden barış görüşmelerine başlamak üzere talimat aldı.

Viyana Sarayı İngiltere ve Hollanda elçilerinin resmi arabuluculuk önerilerini kabul etti. Lehistan'ın, Venedik'in ve Rusya'nın elçileri konferansın tartışmalarına ve kararlarına katılmak üzere Viyana'ya geldi. Maurokordatos yumuşakbaşlı görünüşü altında hile ve inatla hepsini dize getirdi.

Belgrad'a ve Tuna'ya yakın olan Karlofça kenti barış görüşmelerinin karar merkezi haline getirildi.

Yabancıların ve Osmanlıların gururlarına toz kondurmamak için, Maurokordatos Karlofça'da konferansa katılan kurul sayısı kadar kapısı olan bir bina inşa ettirmişti. İçerde de hiç kimsenin üstün durumda olamayacağı yuvarlak bir masa vardı.

İki ay süren sıkıcı görüşmelerden sonra nihayet 26 Ocak 1699 yılında Karlofça Barış Antlaşması imzalandı. O güne tanık olan vakanüvisler şunları yazmıştır:

"O gün Venedik kurulu hariç olmak üzere bütün kurullar görüşmelerin yapıldığı salonda görkemli bir biçimde yerlerini almışlardı. Avusturya imparatorunun elçilerinin maiyetinde yüz zırhlı atlı ve süslü arabalar vardı. Osmanlılar ise maiyetlerinde bir yeniçeri ve sipahi bölüğü getirmişlerdi.

Hepsi birden konferans salonunda yerlerini alınca önce Avusturya, Lehistan ve Venedik ile yapılan anlaşmanın metni okundu. Fakat imzalanabilmesi için Reissülküttap Rami Efendi'nin saat 11:45'e kadar gelmesi beklendi. Çünkü o pazartesi günü yıldızların en mutlu bir biçimde karşılaştıkları anın saat 11:45'te olacağını daha önceden hesaplamıştı. Üç dakika içinde anlaşma imzalandı. Sonra kapılar açılarak herkese savaşın sona erdiği açıklandı. Hemen Viyana, İngiltere, Lehistan ve Venedik'e ulaklar yollandı. Elçiler karşılıklı olarak barış için birbirlerine sarıldılar. Peterwardein ve Belgrad kalelerinden tekrar edilen üçlü top atışları böylesine uzun bir savaştan yorgun düşmüş olan halklara, barış içinde biraz rahat yüzü göreceklerini müjdeliyordu.

Karlofça Antlaşması'na Tepki

Maurokordatos yurdunun sınırlarının düzenlenmesi bakımından on savaşa değecek iş başarmıştı. Avusturyalılar, Lehler ve Venedikliler savaştan önce zaten sahip oldukları toprakları alıyor, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'na, geçmiş üç saltanat dönemi boyunca kaptırdıkları eyaletleri, adaları ve kaleleri bırakıyorlardı.

Tamışvar ve çevresi hariç olmak üzere bunca zamandan beri çekişilen ve bir türlü kesin bir yönetime kavuşamayan Macaristan, Transilvanya ve Esklavonya tamamen Avusturya'ya terk ediliyordu.

Theisz, Sava ve Unna ırmakları kıvrık suyollarıyla iki imparatorluğun topraklarını ayıracaktı. Venedik kazandığı bütün adaları geri verdi. Yalnızca Mora kıyısında ince bir şerit ve Dalmaçya'da birkaç kalesi kalacaktı.

Ukranya ve Podolya'da egemenliklerini garanti eden Lehistan'la da Avusturya gibi yirmi beş yıllık bir barış antlaşması imzalanmıştı. Rusya ise halen çar, Kırım hanı ve padişah arasında mevcut sınırları tanıyarak iki yıllık barışla yetinmişti.

Uzun zamandan beri Babıâli'ye bağlı olan Kral Tökeli'nin davasının terk edilmesi ve talihsiz kralın koruyucularının merhametine sığınması, Osmanlılar için gurur kırıcı tek hüküm olmuştur. Fakat Osmanlı İmparatorluğu, kralın düşmanlarına teslim edilmesi isteğine şiddetle karşı çıkmış ve İznik'e yolladığı Macar kralını yaşamının sonuna kadar onuruyla korumuştur.

Ne var ki imparatorluk, savaşta kaybettiği toprakları dışarıda siyaset yoluyla geri alırken, içeride karışmaya başlamıştı. Bir hükümdar için gerçekleştirilmesi en zor olan şey savaş değil barıştır. Mil-

letler hükümdarlarının yenilgilerini, imzaladıkları barış antlaşmalarından daha kolay bağışlarlar.

Savaş alanında en korkak olanlar barış şartlarında en fazla istekte bulunanlardır. II. Mustafa, Karlofça Antlaşması'nın gurur kırıcı hükümlerinin milletin üzerinde yarattığı pişmanlık duygusunu, gittikçe daha ağır bir biçimde duymakta gecikmedi. İmparatorluğu sınırlandıran her anlaşma fatihlere bir hakaret gibi geliyordu.

Köprülü'nün yeğeni Hüseyin Paşa'ya karşı duyulan hasetle büsbütün kışkırtılan Osmanlıların pişmanlık duygusu sonunda, şeyhülislamın etkisinde kapılan padişah, Amcazade'yi azlederek devlet mühürlerini Bosna Beylerbeyi Daltaban Mustafa Paşa'ya vermesi için zorlanıyordu. II. Mustafa'nın tahta çıktığı sırada eski lalası olan Feyzullah Efendi'yi, şeyhülislamlık makamına getirmişti. Yeni şeyhülislamın dini otoritesi politika üzerindeki etkisini güçlendirmişti.

Çıplak Ayaklı Paşa Sadrazam Oldu

Karlofça Antlaşması'ndan sonra halkın desteklediği bazı tutucu kişileri barış görüşmeleri yapanlara karşı kışkırtan şeyhülislam, öğrencisi olan padişahı, devleti Daltaban Mustafa Paşa'ya emanet etmesi konusunda ikna etmişti.

"Çıplak ayakla yürüyen adam" anlamına gelen bu Daltaban lakabı, Mustafa Paşa'ya bir zamanlar İstanbul'da yeniçeri ağalığı yaparken geceleyin suçluları gafil avlamak için ayakkabılarını çıkararak sokaklarda sessizce dolaşmasından dolayı verilmişti. Uzun zamandan beri gözden düşmüş, doğduğu yer olan Bosna'nın kuytu bir kasabasında otururken Zenta bozgunu ve Dalmaçya'ya giren Venedik birlikleri Bosna halkını silaha sarılmaya zorlamıştı.

Başsız kalmış olan askerler ve halk eski yeniçeri ağasını anımsamış, onu kimseye danışmadan başkomutan ilan etmişti. Zenta bozgunu artıkları ve silahlı milisleriyle Daltaban Mustafa Paşa, Prens Eugène'in taburlarına karşı Bosna dağlarında kahramanca savaşmıştı. Padişah da halkın seçimine saygı göstermiş ve Daltaban'ı yeni rütbelerle Arabistan'daki ayaklanmayı bastırmaya yollamıştı.

Daltaban, Arabistan'da ayaklanmayı bastırırken Divan'dan gelen bir haberci başının vurulmasını emreden bir ferman getirmişti. Haberciyi geri çevirmeden önce onu alıp otuz iki bin isyancının kellesinden meydana gelmiş piramitleri göstermişti. Daltaban, sonra haberciye, "Git bu gördüklerini efendine anlat!" demişti.

Geri dönen haberci, ayrıca Daltaban Mustafa Paşa'dan Feyzullah Efendi'ye yüz bin duka altını armağan getirmişti. İdamdan döndürerek en yüksek bir makama çıkaracağı adamın kendisine ölene kadar bağlı kalacağını hesap eden Feyzullah Efendi, ne yapıp edip devletin mühürlerini Daltaban'a yollatmıştı. Böylece diktatörce yönetimler altında yazgının bir anda nasıl değiştiğini gösteren ibret verici bir olay daha tarihe geçmişti.

Atamaları Halk Yaptı

İstanbul'a henüz gelen Daltaban'ın askerler arasında kazandığı saygınlık şey-

hülislamı padişaha yaptırdığı seçiminden dolayı pişman ettirdi. Çünkü Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa her tarafta Karlofça barışını kötülüyordu.

Sonunda şeyhülislamın da Rahmi Efendi ve Maurokordatos gibi suçlu olduğuna ilişkin söylentiler yayılmaya başladı. Hatta sadrazamın, şeyhülislamı ve barış görüşmelerinin iki sorumlusunu evine yemeğe çağırdığı bir sırada masa başında öldürteceği söyleniyordu.

Şeyhülislam hemen padişahın yanına koşarak sadrazamın uğursuz tasarılarını II. Mustafa'ya anlattı ve Daltaban'ın idam edilmesiyle ilgili bir ferman kopardı.

Dilsizlerin onu boğmak için beklediği saraya çağrılan Daltaban Mustafa Paşa'dan devletin mühürleri mabeyinciler tarafından istenince onları padişahtan başkasına vermeyeceğini söyledi. II. Mustafa, sadrazamıyla görüşmeden kafasının vurulması buyruğunu tekrarladı. Zincere vurulan sadrazam idam edilmek üzere dışarıya çıkarıldı. Bostancıbaşı onu öldürmeden önce diyeceği bir şey olup olmadığını sordu.

Bunun üzerine Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa o zamana kadar hiçbir an Tanrı'yı düşünmemezlik etmediğini, hizmet ettiği hükümdarın nankörce kendisini ölüme yolladığını, diyeceklerini onun yüzüne bakarak söylemek istediğini, er geç ilahi adaletin haksızlığı cezalandıracağını anlattı.

Bu sözler sadrazamın idam edilmesini durdurdu, fakat idam kararının geri alınmasını sağlayamadı. Sadrazam, kıskanç şeyhülislamın haksız kuşkularını başıyla ödedi. O zamana kadar Sultan II. Mustafa'ya sevgiyle bağlı olan kamuoyu, Bosna ve Arabistan kahramanının öldürülmesini şiddetle kınadı. Halk şairleri Edirne ve İstanbul kahvehanelerinde hükümdara karşı ağır sözler içeren şiirler söylemeye başladılar.

Camilerde ise vaizler, "Vezir Rami Efendi ile Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin hain olduklarını, Arabistan galibi ve Nemçe askerlerine karşı kalkan olan Daltaban'ın onların isteği üzerine öldürüldüğünü, eğer gerçekten suçlu ise yalnızca azledilmesi gerektiğini, hattâ düşmanlara karşı başka görevlerde bulunabileceğini" söylüyorlardı. Şeyhler ise "İstanbul sefalet içinde kıvranırken, hain vezirlerin padişahı Edirne'de tuttuklarını, Feyzullah Efendi'nin damadı olmak ve Köprülü adını taşımaktan başka bir özelliği almayan on sekiz yaşındaki bir kaymakamın onları yönettiğini, şeyhülislamın dini görevleri parayla sattığını, evinde devlet hazinesi kadar muazzam bir servet gizlediğini" anlatıyorlardı.

Teokratik ve askeri diktatörlük yönetimlerinde bir çeşit denge kuvveti olan bu kişilerin sözleri adeta, Edirne'ye kaçmış hükümete karşı İstanbul'da din adamlarının, cebecilerin, yeniçerilerin ayaklanmasına neden oldu.

Köprülü Ailesi'nden olan on sekiz yaşındaki kaymakam, başkenti büyük bir çabayla yönetmeye çalışıyor, fakat yaşının verdiği deneyimsizlik yüzünden ayaklanmayı bastıramıyordu. Sarayında kuşatılan genç Köprülü ölümle tehdit edildi ve sonra halk tarafından görevden azledildi. İsyancıların isteği üzerine Firari Hasan Paşa, kaymakamlığa atandı.

Halk ve asker Vezir Kavanoz Ahmed Paşa'yı sadrazamlığa, Mehmed Efendi'yi de şeyhülislamlığa getirdi.

Halkın seçtiği hükümetin buyruğuyla başkentin kapıları kapatılarak Edirne'yle her türlü ilişki kesildi.

Padişahın Ordusu İsyancılara Katıldı

Bu arada gönderdiği elçiler başkentin kapılarından geri çevrilen Padişah II. Mustafa, Edirne'de korkusundan titriyordu. Birkaç gün sonra elli bin kişilik bir ordu İstanbul'dan ayrılarak tehditkâr bir biçimde Edirne üzerine yürümeye başladı. Edirne'ye yakın Havsa kasabasında duran isyancılar, padişaha elçi gönderdiler.

Başkaldıranlar Sultan II. Mustafa'ya karşı değil de, onun otoritesine sığınmış Sadrazam Rami Paşa ile şeyhülislama karşı ayaklandıklarını, eğer bu kişilerin kelleleri teslim edilirse, itaat içinde İstanbul'a döneceklerini bildirdiler.

Ayaklanmanın kendi kendine söneceğini tahmin eden Padişah II. Mustafa, başkaldırı olaylarını uzun süre izledikten sonra, asileri ezmeye pek hevesli olmayan bir orduyu üzerlerine gönderdi. Belki çekingenliğinden, belki de küçümsediğinden isyancıların üzerine giden orduya komuta etmedi. Yokluğu kendi ordusunda da ayaklanmanın yayılmasına neden oldu.

İsyancıların seçtiği şeyhülislam, karşılıklı duran iki ordunun arasına girdi, elindeki Kuranıkerim'i göğe doğru kaldırarak, Edirne askerlerini yumuşatan bir konuşma yaptı. Sözünü bitirdiği zaman iki ordu bir anda kaynaşarak aynı dava uğruna Edirne'ye yürümeye başladı.

Şeyhülislama İşkence Yapıldı

Sadrazam Râmi Paşa ile Şeyhülislam Feyzullah Efendi, askerlerin bir bütün olarak Edirne'ye girmesini beklemiyorlardı. Buna rağmen şeyhülislam, Varna'ya doğru kaçmaya başlamıştı. Fakat kendi tahtını kurtarmak için iki danışmanının kellelerini feda etmenin gerektiğini anlayan Padişah II. Mustafa, şeyhülislamı gizlice bostancılara izlettiriyordu.

Bir süre sonra bostancılar tarafından yakalanıp Edirne'ye getirilen Şeyhülislam Feyzullah Efendi, Daltaban'ı idam ettirmesinin cezasını uzun işkenceler sonunda gelen ölümle ödedi. Servetini gizlediği yeri itiraf ettirmek için dizlerine çiviler çakılmıştı. Cesedi Meriç Irmağı'na atıldı. Günahsız karıları ve çocukları da halkın hakaretlerine uğradı.

II. Mustafa Tahttan İnmek Zorunda Kaldı

Bu arada Sultan II. Mustafa hâlâ kendisini tehdit eden ölümü ya da tahtan indirilmeyi önlemek için isyancıların komutanına sadrazamlık önerdi. Bu gecikmiş lütuf ancak askerlerin merhametiyle karşılık gördü. Tahtı bırakması karşılığında yaşamına dokunulmayacaktı. Her ne kadar Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesine karşı ayaklanmış olsalar da hâlâ padişahlarına saygı gösteren Osman-

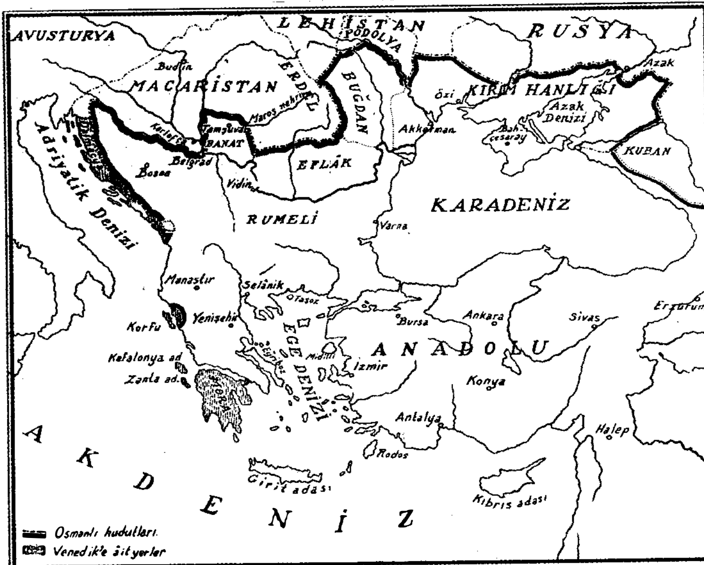
lılar, birkaç cinayet ile onu tahta tutmak zorunda kalabilirlerdi. Yerine padişah ilan edilen kardeşi veliaht şehzade III. Ahmed ile öteki şehzadeler henüz onun eli altındaydı. Askerlere birkaç ceset vererek, Osmanlı Hanedanı'nın tek ferdi olarak tahtını güvence altına alabilirdi.

Padişah yaşamını ve tahtını kurtarmak için cinayet işlemesini öğütleyen danışmanlarının sözünü dinlemedi. Veliaht şehzade Ahmed'in çile doldurduğu dairenin kapılarını açtırdı, kardeşi Sultan Ahmed ile kucaklaştı. Ona milletin isteğini bildirdi. İlk olarak kendisi kardeşine boyun eğdi ve onu tahta oturttu. Sonra Sultan Ahmed'e şunları söyledi:

"Kardeşim, unutma ki saltanat sürdüğüm sürece senin canını bağışladım ve her türlü serbestliği verdim. Senden dileğim bana da aynı biçimde davranmandır. Padişahların kardeşi ve oğlu! Sen her zaman tahta layıksın. Ama bir an olsun aklından çıkarma ki vaktinden önce tahta çıkarılmanı isyancıların ve hainlerin desteğine borçlusun. Eğer bu hareketlerini cezasız bırakırsan, sana da bana yaptıkları gibi davranacaklardır."

Tahtı bırakan Sultan II. Mustafa böylece öcünün alınmasını yeni padişaha bildiriyordu. Bu sözlerden sonra II. Mustafa üzüntüler içinde geçirdiği ilk gençlik yıllarının anılarını taşıyan Eski Saray'a çekildi.

Bir şaşkınlık anında tahta geçmiş, bir isyan sonunda indirilmiş, imparatorluğun çöküş anında yazgının gösterdiği bir kahraman olarak kabul edilmiş, zafer içinde yükselirken Zenta'da sadrazamın itaatsizliği yüzünden yenilmiş ve Karlofça Antlaşması ile imparatorluğa sağladığı gerekli mutlu barışa rağmen milletinin nankörlüğüne hedef olmuştu.



Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları

28. BÖLÜM

Tedbirli Padişah

23 Ağustos 1703 günü yeni Padişah Sultan III. Ahmed İstanbul'un yolunu tuttuğu sırada bir padişahtan çok bir tutsağa benziyordu.

Ağabeyi II. Mustafa'dan on iki yaş daha gençti. Çok düzgün olan yüz hatları pek erkekçe değildi. Sarayın loşluğu benzine bir solgunluk vermişti. Fakat ağabeyi Sultan Mustafa'nın kendisine duyduğu sevgi sayesinde köşklerde sahip olduğu özgürlük havası onu, otuz yaşındaki bir hükümdardan beklenmeyecek bir biçimde tahta hazırlamıştı.

Kendisini isyanla tahta çıkaranları cezalandırmayı kafasına koymuş olan bir hükümdarın duygularını belli etmeme özelliği, çocukluğundan beri onun tek politikası olmuştu. Şimdi başarıyla sonuçlanan bir isyana ve kendisini tahta oturtan haksız bir olaya gülümsemek zorunda olduğunu biliyordu. Ancak, şimdiden kardeşinin öcünü nasıl alacağını ve kendisinin de hedef olacağı tehlikeleri nasıl önleyeceğini tasarlıyordu.

Bir gün önce padişah olan talihsiz II. Mustafa ise, haremini ve çocuklarını taşıyan otuz arabalık maiyetiyle kardeşinin peşinden geliyordu.

İstanbul halkı, pek az rastlanan bir olayla karşı karşıyaydı. Başkentliler tahta çıkarılan bir hükümdarın görkemli dönüşüyle, tahttan indirilen bir padişahın ölene kadar sürecek olan tutsaklığa doğru üzüntülü gidişini aynı anda izliyordu.



II. Mustafa'nın tuğrası

Güneş İdamların Üzerine Doğuyor

İhtilalin elebaşıları için beslediği duyguları kamuoyundan daha iyi saklayabilmek için Sultan III. Ahmed ağabeyinin bütün adamlarını görevlerinden uzaklaştırdı. İsyancıların hepsini imparatorluğun en yüksek makamlarına atadı ve hatta Feyzullah Efendi'nin sözüne kanmış olan annesi valide sultanı da Girit'e sürmekten çekinmedi.

Saraya yerleşir yerleşmez ağabeyi II. Mustafa'ya söz verdiği öç için uzun süreli tuzaklarını ve darbelerini hazırlamaya koyuldu. Yeni Sadrazam Ahmed Paşa, küstahlığını suç ortaklarının kanını dökerek affettirmeye çalışıyordu.

İsyancı yeniçerilerin ağası Çalık Ahmed Paşa, III. Ahmed'in öç duygusunun ve sadrazamın gönül borcunun ilk kurbanı oldu. Saray bahçelerinde düzenlenen bir eğlencede Çalık için uygun bir tuzak hazırlandı.

Padişah bu eğlenceye bütün vezirleri ve paşaları çağırmıştı. Bostancılara gizlice emir vererek, sahte bir bahaneyle davetlilerin atlarının ve at uşaklarının uzaklaştırılmasını istedi. Yemeğin sonunda yeniçeri ağasına yaklaşan sadrazam, ona bir onur hilatı giydirdi ve padişahın kendisini Kıbrıs Valiliği'ne atadığını bildirdi. Şaşkınlık içinde kalan ağa bu onur altında bir sürgün sezdi.

"Benim suçum ne?" diye bağırarak ayağa kalktı. Kapıya doğru koşar adımlarla uzaklaşarak atına binip yeni bir isyanı hazırlamaya gitmek istedi. Kapıda kimseyi bulamayınca, hemen sahile doğru koştu. Bir kayığa atlayıp kürekçilere onu karşı kıyıya ulaştırmalarını emretti. Ancak kayıkçılar onu tam götürecekleri sırada yetişen bir mabeyinci ile cellatlar ağayı yakaladı. Yüzüne karşı idam fermanını okudular ve kılıcının kordonu ile boğdular. Kayığa atılan cesedi suç ortaklarını fena halde ürküttü. Dürzi emirlerinden birinin torunuyla evli olan Sipahi Ağası Salih de boğduruldu. Her sabah bir gece önce yapılan yeni idamlar ortaya çıkıyordu.

Elini bütün idam olaylarına bulaştıran sadrazam, her iki taraf için de nefret edilen bir adam olmuştu.

Sonunda silahtar gelerek devletin mühürlerini istedi. Genellikle ölümle biten bir azil karşısında kaldığını anlayan sadrazam korkusundan titremeye başladı ve bir türlü mührün kesesini çözemedi.

Kendisine hitap eden silahtar, "Paşa, eğer hazinelerinin yerini söylersen ölümden kurtulursun" dedi.

Bunun üzerine silahtarın kulağına eğilen sadrazam hazinelerin yerini açıkladı. Bu açıklaması sayesinde idamdan kurtuldu ve İnebahtı'ya sürüldü.

Kalaylıkoz Sadrazam

Hâlâ etkisini sürdüren isyancıların seçtiği şeyhülislamın adamı olan Moralı Rum Damat Hasan Paşa devletin mührünü aldı sadrazam, padişahın isteği üzerine suçluların sahte bir güven duygusuna kapılmaları için zaman zaman ara verilen intikamları sürdürdü. İlk kurbanı, onu bu makama getiren şeyhülislam oldu.

Bu ayrıcalıklı isyancı saraya bir bahaneyle davet edildiğinde cezalandırılacağını aklının ucundan bile geçirmiyordu. Gönlü rahat olarak saraya geldi. İçeride onu bekleyen çavuşlar kollarından tuttukları gibi Kıbrıs'a gidecek bir gemiye bindirdiler.

Bir süre sonra işi biten bir araç gibi gözden düşen sadrazam da, III. Ahmed'in kız kardeşlerinden biriyle evli olmasına rağmen İznik'e sürgüne gönderildi.

Karısının soyluluğu göz önünde tutularak eski makamına uygun bir maaş bağlandı. Kandiye Muhafızlığı'nda bulunan eski saray baltacılarından Kalaylıkoz Ahmed Paşa, Divan'a başbakanlık etmek üzere Girit'ten çağrıldı.

Çömlekçilik ve kalaycılık yapan Kayserili bir adamın oğlu olan Ahmed Paşa, baltacı olarak girdiği sarayda bütün rütbeleri kazanmış, bu arada son iki padişahın anneleri olan valide sultanın ilgisini çekmişti.

İlk mesleğinden dolayı halk arasında "kalaylı ceviz" anlamına gelen Kalaylıkoz lakabı ile anılan Ahmed Paşa, sonradan görmelere özgü debdebesi ve gururuyla dikkati çekmiştir. Üç ay içinde sadrazamların taktığı sarığın ve giydiği elbiselerin rengini ve biçimini üç kez değiştirip, terliklerin biçimleri hakkında çıkardığı gülünç yasalardan sonra tamamen unutulup bir köşeye atılmıştır.

Sarayda eskiden odun taşıyıcılığı yapan Baltacı Mehmed Paşa, Kalaylıkoz'un yerine getirildi. Entrikacılığı dehasının eksikliğini giderecek biçimde gelişmişti. Eskiden yeniçerileri isyana kışkırtan ve o zamana kadar cezasız kalmasıyla padişah ve valide sultanı tedirgin eden Hasan Paşa'yı katlettirmesiyle dikkati çekti.

İntikam duygusuna yapılan bu hizmetten dolayı memnun kalan ve artık sadrazamının bir hatasını bekleyen III. Ahmed, daha önce yaptığı gibi Baltacı Mehmed Paşa'yı da azletti ve Sakız'a sürgüne gönderdi. Mehmed Paşa oradan Erzurum Beylerbeyliği'ne atandı.

Çorlulu bir çiftçinin oğlu olan Silahtar Ali Paşa devletin mühürlerini teslim aldı.

Daha önce yaptığı berberliği bırakarak rütbe rütbe yükselmiş, Arabistan'da beylerbeyliği yapmış, elinin altında bulunan eyaleti savaşlar sonucu tam anlamıyla Osmanlı egemenliği altına alarak burada düzeni sağlamıştı.

Edirne olayına katılan arkadaşlarının birer birer ortadan kaybolmasından çok kaygılanan eski askerler, padişahın öldürülmesini sağlamak için yemin etmişlerdi. Etmeydanı'nda[1] toplanıp din adamlarını camiye çağırarak padişahın tahtan indirilmesi işini görüştüler.

III. Ahmed'in haremi ve çocuklarıyla birlikte Boğaz kıyılarında yaptığı gezinti sı-

1 Meydan-ı lahm ya da Lahim Meydanı da denir. Aksaray Yusufpaşa Çeşmesi karşısında Bayrampaşa Deresi boyunca uzanan Ahmediye Caddesi'nin sağındadır. Etmeydanı'nın Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından İbrahim Paşa tarafından yeni odaların düzenlenmesi sırasında yaptırıldığı sanılır. Sadrazam İbrahim Paşa yeni odalar yapılırken yeniçerilere getirilen etlerin kışlaya özel bir kapıdan sokulmasını uygun görmüş ve yeni açtırdığı yedi kapıdan birini bu işe ayırmıştı. Böylece Et Kapısı'nın karşısındaki alana "Etmeydanı" denilmeye başlandı. Etmeydanı'nın çevresinde başka kuruluşlar da vardı. Bunlardan en ünlüleri, Yeniçeri Baruthanesi, Et Tomruğu (yeniçeri kasaphanesi), Etmeydanı Mescidi ve Yeniçeri Talimhanesi'dir. Etmeydanı'nın adı II. Mahmud zamanında Talimhane olarak değiştirildi.

rasında saraydaki yokluğundan yararlanmayı düşündüler.

İsyancılar Etmeydanı'nda toplanırken, Çorlulu Ali Paşa, III. Ahmed'in Boğaz'daki yalısına haber gönderdi, sonra saraydaki sadık birlikleri toplayarak suçluların üzerine yürüdü ve hareketlerine fırsat vermeden hepsini ezdi.

Romanlık Olay

Birbirlerine rakip Hıristiyan mezheplerinin sadrazamın korumasını elde etmek ve karşı mezhepten olanların ezilmesini sağlamak için neden oldukları karışıklıklar Çorlulu Ali Paşa'nın iktidar dönemini bulandırdı.

Fransa Elçisi Ferréol, Cizvitlerin yardımıyla Ortodoks Patrikliği'ne gelen, fakat sonradan bu tarikat mensuplarına nankörce davranan Patrik Avedik'i, yine Cizvitlerin kışkırtmaları sayesinde İstanbul'dan kaçırttı.

Bir gemiye bindirerek Marsilya'ya yolladı. Fransa Kralı XIV. Louis'nin adamları tarafından önce İf Adası'nda[2] bulunan bir şatoda, daha sonra çeşitli zindanlarda tutulan bu patrik bir daha ortalıkta gözükmedi.

Gizlice kaçırılması ve Fransız hükümetinin bu olayı Divan'dan gizlemek için aldığı önlemler "Demir Maskeli Adam"[3] adlı esrarlı öykünün, temelini oluşturmuştur.

Rum halkın ruhani önderinin böylesine küstahça sürülmesine karşılık Divan da, Fransızların korumasında olan Cizvitlere karşı baskı önlemleri aldı. Ortodokslara duydukları ortak kinden dolayı Cizvitlerle işbirliği yapan bazı İstanbullu Katolik Ermeniler, sadrazamın çavuşları tarafından tutuklanarak Tersane Zindanı'na atıldı.

Katolik Ermenilerin patriği Sari, altı arkadaşıyla idam alanına gönderildi. Gregoryen Ermenilerin patriği Ther Joanes idama nezaret ediyordu. Mahkûmlardan altısı sadrazamın ve cellatların huzurunda din değiştirerek başlarını kurtardı. Yedincisi ise din uğruna öldürülmeyi kabul etti. Böylece idam edilen Comidas adlı Ermeni'nin cesedi daha sonra Balıklı'da bir mezarlığa gömüldü. Katolik Ermeniler hâlâ onun mezarını bir hac yeri gibi ziyaret ederler.

Tarihçi Hammer bütün bu olayların tek sorumlusu olarak Cizvitleri gösterir. O çağlarda bu tip olaylar hem Batı'da, hem Doğu'da sık sık görülüyordu. Özellikle vicdanların ezilmesi konusunda Fransa ve İspanya kralları Osmanlılara örnek oluyorlardı.

İşte Comidas'ın kanında da bütün dinlerin ve mezheplerin tutucu yanları ortaya çıkmıştır.

Dört Yaşındaki Kızını Nişanladı

Çorlulu Ali Paşa'nın gençliği ve gücü Köprülülerden beri görülmeyen bir enerjiyi Divan'a aktarıyordu. Paşanın ça-

2 Akdeniz'de, Marsilya'nın karşısındaki küçük ada. I. François döneminde inşa edilen (1524) müstahkem şato. Fransızlar devlet hapishanesi olarak kullanmışlardır.

3 Lamartine'in sözünü ettiği öykü, Alexandre Dumas'nın 1846 yılında yazdığı *Monte Kristo Kontu* adlı romanıdır.

başını ödüllendirmek isteyen padişah, kardeşinin kızı Emine Sultan'ı ona eş olarak verdi. Yeğenlerinden ikincisi Hatice Sultan da Köprülü'nün oğlu Fazıl Mustafa Paşa'nın oğlu Numan Paşa'yla evlendirildi.

Çağdaş Osmanlı tarihçisi Raşid Mehmed Efendi,[4] "Mezopotamyalı çiftçinin oğlu eski berberin düğün bohçasında bir baş sargısı, bir kolye, bilezikler, bir yüzük, bir kuşak, küpeler, el ve ayak bileklerini süslemek için halkalar vardı" diye yazar.

Tarihçi Raşid Mehmed Efendi daha sonra şunları anlatır:

"Taşlarla bezenmiş ve daire biçiminde olan bu armağanlar, Doğu'da evlenen kadınlarca kutsal sayılır.

Ayrıca değerli taşlarla işlenmiş bir ayna, yine mücevherli bir tül, incili terlikler ve nalınlar, hamamda kullanılmak üzere altın işlemeli takunyalar, iki bin duka altını verilen armağanların arasındaydı. "İki yeğenin düğünlerinden sonra padişah henüz dört yaşında olan kızı Fatma Sultan'ı evlendirmeyi düşündü.

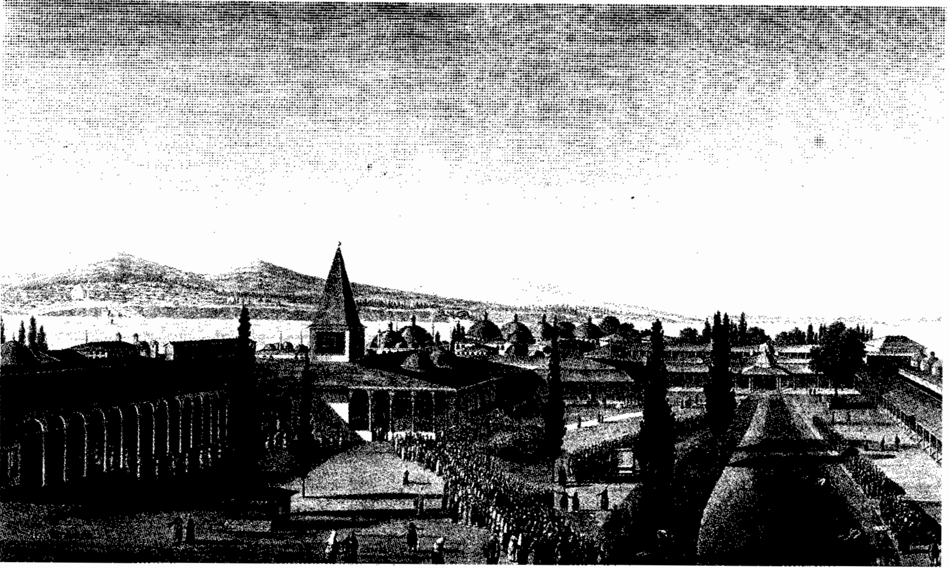
Çorlulu Ali Paşa, padişahın Fatma Sultan'ı Silahtar Paşa'ya vermesini engellemek için boşuna çaba harcadı.

Sonunda yapılan bir nişan töreninden sonra Fatma Sultan için kırk bin duka altınlık bir çeyiz silahtara verildi. Üstelik padişah, hanedanın serveti arasına Kıbrıs Adası'nın gelirini de kattı. Nişan töreni son derece görkemli oldu. Padişah bu çeşit eğlencelerden pek hoşlandığı için birkaç ay önce de Hırvat bir cariyeden olan oğlu Şehzade Murad'ın doğumu dolayısıyla büyük şenlikler düzenlemişti.

İki dini bayram, şehzadenin doğumu, Hz Muhammed'in hırkasının teşhiri ve hac kervanının hareketi dolayısıyla düzenlenen şenliklerden başka ilk kez III. Ahmed, Şimşirlik[5] Bahçesi'nde rengârenk

4 Türk tarihçisi ve şairi (ölümü 1735). Medrese öğrenimi gördükten sonra Hacı İlyas Medresesi'ne atandı (1704). Oradan Ambergazi Medresesi'ne (1711) ve sonra Halil Paşa Medresesi'ne geçti. Daha sonra Sadrazam Ali Paşa tarafından vakanüvislikle görevlendirildi (1714). III. Ahmed'in tahta çıkışından sonra meydana gelen olayları yazmaya başladı. Mora ve Peterwardein seferlerine vakanüvis olarak katıldı. Damat İbrahim Paşa *Naima Tarihi*'ni yazarın kaldığı yerden yazmasını istedi. Raşid Mehmed Efendi bu isteğe uyarak 1723'e kadar meydana gelen olayları yazdı. Önce Bayrampaşa, daha sonra da Ayasofya Medresesi müderrisliğine atandı. Süleymaniye müderrisliğine getirildi ve bu göreve ek olarak Haremeyn Müfettişliği verildi (1723). Aynı yıl Halep kadısı oldu. İran'a elçi olarak gönderildi. Rumeli Beylerbeyliği payesi verildi (1728). Dönüşünde İstanbul Kadılığı'na getirildi (1729). Patrona Halil İsyanı'ndan sonra İstanköy'e, sonra Bursa'ya, oradan da Limni Adası'na sürüldü. Üç yıl sonra siyasal faaliyetlerde bulunmamak koşuluyla affedildi. Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Anadolu Kazaskerliği'ne atandı (1734). Yapıtları: *Münşeât* (Nesirler), *Sıhhatabat* (Sağlık Ülkesi), *Divan*, *Vekayiname* (Olaylar Kitabı).

5 Topkapı Sarayı'nda hareme bitişik, on iki dairelik bir yerdi. "Kafes" de denirdi. Çevresini yüksek duvarlar ve şimşir ağaçları çevirirdi. Şehzadeler burada hücre mahkûmları gibi yaşar, kimseyle görüşmez, hatta yazışamazlardı. Hasta olan şehzadenin yanına hekimler ancak padişahın izniyle girebilirlerdi. Şehzadelerin kendi aralarında da görüşmeleri yasaktı. Valideler Eski Saray'da oturur, padişah izin verirse şimşirliğe gelerek oğullarıyla görüşebilirlerdi. Padişahlar, bayram dolayısıyla yapılan törenin dışında şehzadeleri huzurlarına kabul etmezdi. Padişahın öz kardeşlerinin durumları ise ötekilerine göre biraz daha iyiydi. Babasının ölümü ile, kafes hayatı yaşamaya mahkûm edilen şehzadelerin öğrenimleri de yarıda kalır, ancak okur yazar cariyelerden ders görebilirlerdi. Şimşirlik, Sultan II. Mahmud'un tahtta çıkmasından sonra kaldırıldı.



Topkapı Sarayı

lale çiçekleri arasında ilkbahar bayramını kutladı."

Daha ileride lale bahçeleri içinde Boğaz'da kutlanan bu çiçek bayramını anlatacağız.

Şehzadenin Başı Vuruldu

O yıllarda Cezayir'de faaliyet gösteren Osmanlı denizcileri yeni fethettikleri Oran kentinin anahtarlarını getirip padişaha sundular. İstanbul'da hazırlanıp yola çıkan donanmaların ve Berberilerin saldırılarından bıkmış olan Fas Kralı Hasan, III. Ahmed'e elçiler gönderdi.

Vakanüvislerin anlattığına göre, IV. Mehmed'in gebe cariyelerinden biri hacca giderken, gemisi fırtına yüzünden Fas kıyılarına sürüklenmiş ve orada bir erkek çocuk dünyaya getirmişti. İleride onu tahta geçirmeyi düşünen Faslılar, şehzadeyi bir prens gibi yetiştirmişlerdi. Şimdi İstanbul'a gelmekte olan Fas elçileri de yanlarında işte bu şehzadeyi bir saygı nişanesi olarak getiriyorlardı. Sakız Adası'na geldiklerinde cariyenin oğlu hemen hapsedildi. Elçilere de hakaret edildi. Canlarını, ancak "elçiye zeval olmaz" geleneği sayesinde kurtardılar ve adadan kovuldular.

Fas kralının, şehzadenin soyu hakkında ileri sürdüğü inandırıcı kanıtlar zavallı gencin katledilmesini hızlandırdı. Padişah ile akrabalık iddiasında bulunduğu suçlaması başının kesilmesine yetti.

I. Petro Tarih Sahnesinde

O zamana kadar karanlıkta kalan, fakat başındaki adamın dehasıyla Kuzey'de Osmanlılar için uğursuz bir ışık saçan bir millet, Avrupa sahnesinde birdenbire ortaya

çıktı. Bu gelişmenin sonucu olarak bütün eğlenceler, idamlar, vezirlerin sık sık yer değiştirmeleri bıçak gibi kesildi. Bu millet Ruslar, bu adam da Çar Petro[6] idi.

Görünüşte zayıf bir kuzey ülkesi olan İsveç ile daha o zamanlar tanınmamış dev bir imparatorluk olan Moskova Krallığı arasında ortaya çıkan çatışma rastlantı sonucu iki ırkı karşı karşıya getirecektir. Ruslar Kırımlılar tarafından iki kez yenilmelerine rağmen iki yüz yıl boyunca Osmanlıları geriye doğru iterek saldırılarını sürdürecektir. Nihayet öz bağımsızlığı söz konusu olan Avrupa, silaha sarılarak Rusya ile avını çekişecek ve bünyesindeki milletlerin dengesini sağlayacaktır.

Şimdi, Kuzey Denizi kıyılarında dolaşmak üzere bir süre Akdeniz kıyılarını terk edelim.

Leh Soylusu Mazeppa

İsveçliler küçük, fakat kahraman bir milletti. Kralları XII. Karl[7] zamanında kaderin milletine verdiği kudret ve cesaret patlamasına tanık olmuşlardı.

Sersemce hareketleri ve kahramanlığı kişiliğinde toplayan ve insanı hayranlık ile acıma duyguları arasında bocalatan XII. Karl, ülkesinin küçüklüğüne rağmen zafere karşı duyduğu ihtiras çok büyüktü.

Kaidesine göre fazla iri bir heykel gibi, Avrupa'nın kuzeyinden evreni seyreden İsveç'i eziyordu. Sekiz bin adamıyla seksen bin Rus'un galibi, Danimarkalıların korkusu, Lehistan'ın zapt edicisi ve nihayet Poltava kentinde 8 Temmuz 1709'da Rusların mağlubu olan XII. Karl, Besarabya'ya sığınarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım istemiş ve Rusya'ya savaş ilan etmesi için Divan'ı sıkıştırmaya başlamıştı.

Herhangi bir sürtüşmeden kaçınan Ruslar, İstanbul'a yolladıkları elçiler ile Karlofça'da imzaladıkları iki yıllık barışı birkaç yıl uzatmak istediklerini açıklıyorlardı.

Ancak, iki büyük devleti ayıran Karadeniz kıyılarında Rusların öncü kuvvetleri olan Don Kazakları ile Osmanlı Devleti'ne bağlı Kırım Türklerinin karşılıklı çatışmaları sonucu her an bir savaş çıkabilirdi.

Savaş, barbar, ikiyüzlü ve serüvenci bir dehaya sahip bulunan Kazakların hatmanı adı altında hükümdar olan ve aynı zamanda ihtirasın Kuzey'in en büyük kış-

---

6 Rusçada adı Pyotr Velikiy'dir (Moskova 1672-Petersburg 1725). Rusya imparatoru (1682-1725). Çar Aleksey'in, ikinci karısı Natalya Narıyşkina'dan olan oğlu. "Büyük" ve "Deli" lakaplarıyla tarihe geçmiştir. Petro yoksul bir hayat sürdü, çok basit bir öğrenim gördü. Sık sık yabancılar Slobodasına gidiyordu. Orada zanaatkârların işleriyle ilgileniyor, Hollandalılardan bilimleri ve gemiciliği, yabancı askerlerden askerlik sanatını öğreniyordu. Kendisi savaş oyunları düzenliyordu. Ayrıca eğlenmesi için model bir kale yaptırıldı. Petro kendisine oyuncak askerler yaptırdı. Bunları örnek alarak 1687'de Preobrajenskiy ve Selmyonovskiy adlı muhafız alaylarını kurdu. Daha sonra bunlar yeni Rus ordusunun çekirdeğini meydana getirecekti. Üvey kız kardeşi çar naibi Sophia tarafından öldürmekle tehdit edilen Petro, önce yakınlarını uzaklaştırdı, sonra Sophia'yı bir manastıra kapattırdı (1689). Annesi ölünce (1694), Rusya'nın tek egemeni oldu. Rusya Petro'nun zamanında her alanda büyük hamleler yaptı. Petro bütün yeniliklerden geriye dönüş tehlikelerini yok etmek için çarın kendi vârisini kendi atamasına (1721 fermanı) karar verdi.

7 Osmanlıların "Demirbaş Şarl" dedikleri, Fransızların adını "Charles" diye yazdıkları İsveç Kralı. Çar I. Petro'ya yenilince Osmanlı Devleti'ne sığındı.

kırtıcısı olarak ortaya çıkardığı bir adam tarafından körükleniyordu. Bu adam Mazepa'dan başkası değildi. Yazgısı, ilkel kavimlerin gizemli, felaket dolu ve hemen hemen efsanevi kahramanlarının yaşamları gibiydi. Bu kavimler liderlerini ya rastlantıya, ya hurafelere, ya da her ikisine birden borçludurlar.

Lehistan kralının hizmetine girmiş olan genç Leh soylusu Mazepa, Podolyalı bir soylunun karısına âşık olduğu için suçlanmıştı. Sevgilisiyle gizlice buluştukları bir gün koca tarafından yakalanan Mazepa, o ülkelerin gelenekleri kadar garip ve barbar bir ölüme mahkûm edilmişti.

Vahşi bir atın sırtına bağlanmış, sırtındaki yük yüzünden büsbütün azgınlaşan hayvan, onu aç susuz günlerce taşıyarak Kazakların ülkesi Ukrayna'ya getirmişti.

İhtiras ve Aşk Kurbanı

Rastlantı ve vücudunun direnci sayesinde ölmeden Ukrayna'ya kadar gelen Mazepa, yorgunluktan bitkin düşen atın sırtında göçebe bir Kazak topluluğuyla karşılaşmıştı. Cezaya çarptırılan adamın inanılmaz bir biçimde sağ olduğunu gören Kazaklar, onu ülkelerine yollanmış doğaüstü bir önder olarak kabul etmişlerdi.

Mazepa'yı attan indirip, çadırlarına taşımışlardı. Kısrak sütüyle besleyerek iyileştirmişler ve ona kutsal varlıklara gösterilen saygıyı göstermeye başlamışlardı.

Mazepa'nın karşılaştığı bu ilgi giderek bütün Kazak aşiretleri arasında yayılmış, o da sahip olduğu yakışıklılığı, cesareti ve üstün bilgisi sayesinde kısa zamanda bu barbarları kendisine sıkı sıkıya bağlamıştı. Kazakların ihtiyar hatmanı Samolioksiç, Kırımlılarla yapılan bir savaş sonunda kayıplara karışınca açıkgöz Mazepa, Kazakların hatmanı seçilmişti.

Kahramanlığına politikayı da ekleyen Mazepa, Kırımlılara, Lehlere ve Osmanlılara karşı kendisinden güçlü bir müttefik olarak Rus İmparatorluğu'nun başına geçen Çar Petro'yu seçmişti. Ödül olarak Rus çarı tarafından Ukrayna prensi ilan edilmiş, kısa zamanda altmış bin kazak atlısından oluşan bir ordu kurarak Rusların öncü kuvvetleri haline gelmişti.

Mazepa Azak Kalesi'ne yapılan saldırıda önemli rol oynamıştı. Sebat sahibi olmadığı ve nankör davrandığı için, Rusları yenecek gibi görünen İsveç Kralı XII. Karl ile anlaşmıştı. Poltava'da kesin yenilgiye uğrayan İsveçlilerin peşinden gitmekten vazgeçmişti.

Mazepa bu sefer samimi olmak yerine, ateşli bir gayretkeş kesilip kendi adamlarını çara, çarı da Kazaklara karşı kışkırtmaya başlamıştı. Fakat bütün hainler gibi kendi hileleri içinde bunalmış, sonunda Ruslar tarafından ikiyüzlü, Kazaklar tarafından hain ilan edilmişti. Onurunu ve tahtını bırakarak Bender'e kaçmak zorunda kalmıştı. İhtiraslarına alet ettiği üç ülke artık elinden tamamen çıkmıştı. Şimdi ölmek için ona sığınacak tek bir toprak kalıyordu. O yer Osmanlı Devleti'ydi. Lord Byron'un hakkında şiirler yazdığı Mazepa tarih tarafından bir kışkırtıcı, ezeli bir kaçak ve ikiyüzlü bir serüvenci olarak anılacaktır.

Şimdi kendini Osmanlılara satan Mazepa, Kırım hanını Azak'ta üslenen Ruslara karşı bir sefer açmaya ikna etmişti. Sadrazam Çorlulu Ali Paşa büyük savaş günü gelip çattığı zaman Mazepa ile Demirbaş Şarl'ı iki büyük yardımcı gibi görüyordu.

Lehistan elçisine, "bir elime kralınızı, öteki elime kılıcımı alarak XII. Karl'ı iki yüz bin askerle Moskova'ya kadar götüreceğim" diyordu.

İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın ve Kazakların hatmanının sığındıkları yer olan Bender'de Mazepa'nın ani ölümü sadrazamın çabasını askıya aldı. İstanbul'da Leh elçisinin entrikaları, valide sultan ve kızlarağası ile olan ilişkileri Çorlulu Ali'nin düşürülmesi üzerinde yoğunlaşıyordu.

Leh elçisi tarafından parayla satın alınan bir Rum, cuma günü camiden dönen padişahın önüne çıktı vc başı üzerinde yanan bir hasırı tutarak toprağının saldırıya uğradığını anlatmak istedi.

Padişah tarafından saraya götürülerek şikâyeti dinlenen Rum, sadrazamın politikasına ağır bir darbe vurdu. Rum'un verdiği yazılı dilekçe, Sultan III. Ahmed tarafından Silahtar Damat Ali Paşa'ya okundu.

Böylece bir iftiranın doğruluğu, kin ve kıskançlıktan başka bir şey duymayan bir adama soruluyordu.

Damat'ın Dolapları

Silahtar Damat Ali Paşa, efendisi üzerinde vaktiyle Manisalı çobanın Kanuni Sultan Süleyman üzerindeki etkisine sahipti. Padişahın av seferleri sırasında bir ormanın derinliklerinde odundan mangal kömürü yapan babasının yanında güzelliği ve zekâsıyla dikkati çeken Ali, saraya götürülmüş, içoğlanları arasında yetiştirilmiş, babasının mesleğinden dolayı Kömürcü lakabıyla anılmış ve padişahın yakın dostluğu içinde büyümüştü.

Valide sultan tarafından korunmuş, vezirlerinden saygı görmüş, genç yaşta silahtarlık gibi önemli bir makama yükselmişti.

Damat Ali Paşa, sadrazamlık gibi bir makama gelebilmek için henüz çok genç olduğundan, ancak padişahı etkileyerek vezirleri yükseltmek ya da görevden almakla yetiniyordu. Lehler tarafından satın alınan Rum'un verdiği dilekçe ve silahtarın entrikaları, III. Ahmed'in hiddetini uyandırmaya yetmişti.

Padişah, sadrazamı saraya çağırarak mührü geri almak istedi.

"Canım Sizin Elinizde"

Suçlamaların gerçekdışı olması, ihtiyar sadrazamın bir devlet adamına yakışır biçimde kendini savunması, Padişah III. Ahmed'i çileden çıkardı. Hatta Sultan III. Ahmed, Çorlulu Ali Paşa'ya vurmak üzere kılıcına bile sarıldı.

İhtiyar sadrazam gururla, padişaha şunları söyledi:

"Bana istediğiniz kadar vurabilirsiniz, canımı alabilirsiniz. Zaten uzun zamandan beri yaşamım sizin elinizdedir. Yaşantımı size adamak için elimden gelen her şeyi yaptım. Size hizmet edebilmek için düşmanlarınızın ve halkınızın kinine hedef oldum. Eğer elinizden gelirse

beni cezalandırın, ki benden sonra gelecekler efendilerine yaşamlarını adamanın ne demek olduğunu öğrensinler."

Belki davranışından duyacağı pişmanlıktan, belki de ihtiyar vezirin ordu içinde sahip olduğu saygınlık ve güvenden çekindiği için, padişah kılıcını odanın bir köşesine fırlattı ve sadrazamını Midilli Adası'na sürmekle yetindi.

"Ben Odun Yarmak İçin Yetiştirildim"

Köprülü Mehmed Paşa'nın torunu ve Köprülü'nün oğlu olan Fazıl Mustafa Paşa'nın büyük oğlu Numan Paşa, irsi olarak ailesinden aldığı yetenekle genç yaşında politikada olgunlaşmıştı. Bundan dolayı hem silahtara yol açmak, hem de valide sultanı memnun etmek için sadrazamlığa getirildi.

Numan Paşa, Demirbaş Şarl'ın kahramanlığına hayran olan Leh elçisi tarafından kandırılmıştı. Rusların sahte dini telkinlerle Mora ve Makedonya Rum halkına propaganda yaptığına, hatta Karadağlılar arasında bile propaganda yuvaları kurduğuna inanmıştı.

Rusların Hollanda'da bastırdıkları ve Yunanistan'da dağıttıkları, bir yüzünde "I. Petro, Rusların ve Yunanların İmparatoru" ibaresi bulunan bir madalyonu eline geçirmiş olan III. Ahmed, genç sadrazamı gibi, görüşme maskesi altında yürüttüğü soğuk savaşı açık bir savaşla sonuçlandırmak istiyordu.

Dniester ağzından çıkan bir Rus donanması, Osmanlı gölü halindeki Karadeniz'de birdenbire sancağını çekti. Beklenmedik bir anda Boğaz'dan geçerek padişahın sarayının topları karşısında limana demir attı.

Sultan III. Ahmed sadrazamına, "Çar bunadı mı? Yoksa bu yeni İskender, evreni fethetmek sevdasında mı? Derhal bu olayı cezalandırın" dedi.

Çorlulu Ali tarafından binbir zahmetle doldurulan, fakat Damat Ali Paşa ile valide sultanın israfıyla yine boşalan devlet hazinesinin çabuk, fakat halkı ezen parasal önlemlerle doldurulması için Numan Paşa'ya talimat verildi. Halkın kesesine dokunan önlemleri almayı kesinlikle kabul etmeyen Numan Paşa görevden alındı ve Eğriboz'a sürüldü.

Sarayın ihtiraslarına daha yumuşak davranan Baltacı Mehmed Paşa devletin mühürünü aldı. Hazineyi doldurdu. Birkaç hafta içinde Edirne havzasında iki yüz bin asker topladı ve 1 Nisan 1711 günü başkomutanlığı devralmak üzere İstanbul'dan hareket etti.

Gitmeden önce padişahına yaptığı ziyarette, "Azametli padişahım unutmasınlar ki, ben elimde balta odun yarmak için yetiştirildim, kılıçla dövüşmesini pek bilmem. Devletime fedakârlıkla hizmet etmeye çalışacağım. Fakat yenilirsem, talihsizliğimden dolayı beni sorumlu tutmayın" dedi.

Çar Kıskaca Alındı

Boğdan, açılan sefere sahne olacak yerdi. Kırım hanı yüz bin atlısıyla sadrazamı beklemek üzere bir süredir Boğdan'da karargâh kurmuştu. O eyaletin prensi Rum Mavrokordato'dan memnun

olmayan Kırım hanı, onun yerine Kantemir'i prensliğe seçmişti.

O da bir süre sonra Osmanlıların güvenini kötüye kullanmış, Ruslarla gizliden gizliye haince ilişkiler kurmuştu. Tersine, Eflâk prensi olan Brankovan da Ruslara bağlı gibi görünmüş, fakat tamamen Osmanlılara hizmet etmişti. Tutsaklıklarını entrikalarla ödetmeye çalışan Osmanlı politikasının bu hizmetkârları arasında böyle çifte ihanetler sık sık görülecektir.

Bu arada çar, İsveç kralını bozguna uğratan yüz bin kişilik ordusunun başında Kazakların ülkesinde ilerliyor, en değerli komutanı Prens Scheremetov'u yirmi beş bin adamla Boğdan'ı ve on bin adamla da Besarabya'yı istilaya gönderiyordu. Uzun bir süre Osmanlı ve Rus kanlarıyla akmaya devam edecek olan Prut Irmağı'nın kıyıları, ilk kez iki düşman ırkın ordularının karşı karşıya gelmelerine ve birbirlerini bakışlarıyla ölçmelerine tanık olmaktadır.

Osmanlıların sayıca üstünlüğü ve heybeti karşısında çarın şansının az olduğu ilk bakışta fark ediliyordu. Çar, derinliğini ve yollarını bilmediği ormanlara sırtını vererek, sadrazamın kalabalık ordusundan kurtulmak için tamamen çekilmeye de, umutsuz bir biçimde zaferi için savaşmaya da cesaret edemedi. Ordusunu çıplak ve engebeli bir araziye çekti. Atlarının ve ordusunun su ihtiyacını karşılamak için Prut'tan bile yararlanamıyordu.

Üç yüz bin Osmanlı, Eflâklı ve Boğdanlı Rusların gözü önünde ırmağı aştı. Kanatlarını bir hilal gibi açarak ormanın önünde karargâh kurmuş olan çarı kuşattılar. Tabyaları içinde onu hapsettiler.

Daha savaşmadan Baltacı Mehmed Paşa, Moskofların imparatorluğunu, ordusunu ve çarını kılıcının altına almıştı.

Çarın Başarısı

Bir süre için Ruslarla Osmanlılar arasında Prut kıyılarında meydana gelecek vuruşmanın öyküsüne ara vererek, tarih sahnesinde yeni ortaya çıkan millet ile çarının nasıl o hale geldiklerini anlatmaya çalışalım.

Şimdiye kadar belgeler arasında unutulmuş bir görevlinin bir bölümü eksik anıları, nihayet Théophile Hallez tarafından ortaya çıkarılmış, Çar Petro, metresi ve daha sonra karısı olan Katerina ile Prut bataklıklarında meydana gelen olayları çok değişik ve ilgi çekici bir biçimde ortaya koymuştur.

Bu adam, o çağın olağan olayları sonunda Çar Petro'nun yakın arkadaşlığını kazanmış ve onun ordusunda hizmetler gören Villebois'dan başkası değildir.

Bu elyazması belgenin bizim konumuzu ilgilendiren bir başka noktası da, Rusların yeniçerilerini andıran Streltsiy'in[8] yok edilmesiyle başlamasıdır.

8 Eski Rusya'da Çar IV. İvan tarafından 1550'de kurulan askeri birliğe verilen ad. (Kelime çoğuldur, tekili ise strelets'tir.) Ömür boyu süren askerlik görevi babadan oğula geçerdi. Moskova bölgesindeki topraklar kendilerine verilirdi. Streletsler bütün sınıflardan alınırdı. XVI. yüzyılda ayrıcalıklı bir birlik haline geldiler. Askerler fırsat buldukça ticaret ve el sanatlarıyla da uğraşırlardı. Bir süre sonra disiplin tanımamaya başladılar. Özellikle Sophie'nin naipliği sırasında ayaklandılar (1682). Çar Büyük Petro bu birliklerden yararlanmayı başardıysa da onlara güven beslemedi. 1696'da bir kez daha ayaklandılar. Ayaklanma amansızca bastırıldı. Büyük Petro'nun emriyle Moskova'dan uzaklaştırıldılar ve 1698'de kılıçtan geçirildiler. Böylece streltsiy ortadan kalktı

O ana kadar Çar Petro'nun yazgısındaki değişiklikler hakkında çok şey bilinmektedir. Litvanya asıllı Rus Romanof ailesinden Mihail Romanof 1613 yılında tahta geçmişti. Petro da çar Aleksey'in ikinci evliliğinden dünyaya gelmiş, ağabeyi çılgın İvan'dan sonra çar olmuştu.

Fakat İvan'ın adı altında devleti yöneten kız kardeşleri Sophie'nin kıskançlığına, baskısına ve tehditlerine hedef olmuştu. Yüz hatları, zekâsı ve deli cesaretiyle askerler arasında kendisini sevdirmişti. Bir saray entrikası sonunda Sophie safdışı bırakılınca Petro, on yedi yaşında tek başına iktidara sahip olmuştu.

Çarların geleneğine göre soylular arasından bir genç kızla evlenmiş, karısına çok eziyet etmiş, son derece barbarlıklar yapmış, kendisini içkiye, sefahata, zulme vermişti. Fakat herkesin kendisine haklı olarak büyük lakabını verdirecek çalışmalardan hiçbir zaman sapmamış ve muazzam bir sürüden bir millet yaratma azminden asla vazgeçmemişti.

Batı'nın Baskısı

Her yönüyle kurucularına benzeyen Ruslar, çarlarına böyle bir düşünceyi ilham ettirecek yetenekdeydi. Kaynağı Türkistan'dan Baltık Denizi'ne, Baltık'tan Moskova'ya, Moskova'dan Doğu'ya kadar değişen yollarda kaybolan ve temelinde barbar, görünüşte uygar, özel niteliklerinde Rum'a benzeyen, inanış bakımından hurafeci, gelenekleri kozmopolit, cesur ve savaşçı, bozkırlarında köle, ordularında itaatli, sarayda asi olan bu Slavlar eski ırkların bütün kötülüklerini ve ilkel ırkların bütün erdemlerini bünyesinde toplamış gibiydi.

Böyle bir milleti araç olarak kullanarak iki yüz yıl sonunda devlet adamları ve soylular sayesinde Avrupa'nın bütün uygarlığını kabul etmek ya da disiplin altına alınmış barbar ordularla Batı dünyasını istila etmek işten bile değildi.

Batı ve Doğu dünyasının yazgısı, Çar Petro'nun politikasına sıkı sıkıya bağlıydı. Kuzeyde kışkırtılan İsveç Kralı Demirbaş Şarl, Rusların Baltık yönüne yayılmasına neden olmuştu. Hiddet ve gurur Rusya'nın kurucusunu Finlandiya'ya kadar yayılmaya itmiş, Baltık Denizi kıyısında yeni bir başkent, yani Petersburg'u kurmuş, temasta bulunduğu Batılı devletlerin görenekleri, politikası, donanması ve ordusuyla rekabete girişmişti.

Bu rekabet Çar Petro'nun en büyük hatası olmuş, Batı'nın ve kuşkusuz Rusların felaketine yol açmıştır. Batı, Rusları buzlu çöllerinde kalmaya mahkûm etmiştir. Oysa Slavlar iklim ve zenginlik bakımından daha elverişli olan Doğu'ya çok daha az zorlukla karşılaşarak yayılabilirlerdi. Çar Deli Petro'nun büyük hatasını yargıladıktan sonra, şimdi onun ilk yıllarına, Besarabya'ya yaptığı seferin ve kurtuluşunu sağlayan mucizenin öyküsüne dönelim.

Petro Kelle Uçurdu

Çar Petro, Avrupa'yı saygı arayan bir hükümdardan çok, ders almaya ve uygarlık örnekleri seçmeye gelmiş bir düşünür olarak gezdi.[9] Moskova'ya, milleti-

9 Çar Petro, Avrupa'nın her şeyini tanımak ve öğrenmek amacıyla Avrupa'yı dolaştı (1697-1698). Kimliğini gizleyerek el altından gemi inşaatı uzmanlarıyla anlaştı. Bizzat kendi, bir işçi gibi Hollanda tersanelerinde çalıştı.

ne yeni bir ruh vermek ihtirası ve onu uygarlaştırmak için uyguladığı zulme karşı çıkacak her şeyi yok etme azmiyle dönmüştü. Karşısındaki en önemli güç, barbarlığın koruyucusu olan streltsiy idi. Rusya'da bıraktığı adamları bu muhafızların, ablası Sophie tarafından kışkırtıldığını, yokluğundan yararlanarak bir hükümet darbesi yapacaklarını haber verdiler.

Petro, tahta çariçenin geçirileceğini öğrenince beklenmedik bir anda Moskova'ya gelmişti.

Şimdi, biraz önce sözünü ettiğimiz belgeden sağlanan dramatik ve renkli öyküyü olduğu gibi buraya alıyoruz:

"Bu haber Petro'nun gezisini hemen kesmesine ve ülkesine dönmesine neden oldu. Moskova'ya geldiğinde yabancı askerlerin komutanı Patrick Gordon'un önlemleri sayesinde her şeyi düzen içinde buldu.

Streltsiyin iki kısma ayırdığını ve her birinin ayrı bir yol izlediğini öğrenmiş olan Patrick Gordon, on iki bin kişilik yabancı birlikleriyle on bin kişilik streltsiyin önüne çıkmış, onları gafil avlayarak üç binini kılıçtan geçirmiş, içlerinden sadece yedi bini kurtularak çeşitli bölgelere dağılmıştı.

Streltsiyin bu ilk bölümü üzerinde kazandığı zaferden hiçbir biçimde rahatlamayan Gordon, zaman kaybetmeden ikinci grup üzerine yürümüştü. Arkadaşlarının yenilgisini duymuş olan bu ikinci birlik çevresi bataklıklarla çevrili bir adacık üzerine yerleşmişti. Orada kuşatılan streltsiy teslim olmaya zorlanmış, hepsi silahlarını bırakınca kılıçtan geçirilmişti. Geri kalanlar zincire vurularak Moskova'ya götürülürken, aynı anda çar da Moskova'nın bir başka kapısından giriyordu.

Çar, Gordon tarafından gerçekleştirilen zaferin streltsiyin geçmişte yaptıkları işlere nazaran çok hafif bir ceza olduğuna inanıyordu. Streltsiy'in hırsızlar ve katiller gibi cezalandırılmasını istiyordu. Nitekim sağda solda ele geçen yedi bin streltsiy Moskova'da bir meydanda toplandı, içlerinden iki bini asıldı, beş bininin kafası kesildi. Bütün idamlar bir gün içinde yapıldı.

Kafası kesilecek olanlar ellişer ellişer getirilerek kütükler üzerine yatırılıyor ve bir anda kafaları vuruluyordu. Çar ve öteki soylular da ellerine bir balta almış cellat gibi durmadan baş kesiyorlardı.

Bu binlerce kelle başkentin en yüksek yerlerine asıldı ve Petro'nun bütün iktidarı boyunca asılı kaldı.

Soylu Bir Çariçe

Streltsiy'in önderleri ise Prenses Sophie'nin hapsedildiği parmaklıklı pencerenin hizasına asıldı ve entrikacı prenses hapiste geçen beş altı yıl boyunca her gün bu korkunç manzarayı seyretmek zorunda kaldı.

Gordon'un elinden kaçabilen birkaç bin streltsiy için bütün Rusya'da onları değil saklamak, bir lokma yemek vermek bile ölümle cezalandırıldı. Bu yüzden hepsinin sefalet içinde yok olduğu sanılmaktadır.

Streltsiyin kadınları ve çocukları çorak ve ıssız bir yere sürülerek kendi başla-

rına kalmaları ve bulundukları bölgeden dışarı çıkmamaları sağlandı.

Bütün büyük yolların kenarlarına, üzerlerinde streltsiyin giriştikleri suikastı ve uğradıkları cezaları yazan büyük piramitler dikilerek gelecek nesillerin dikkatine sunuldu."

Bu kıyım, Çar Petro'nun otoritesini kanla yıkayıp sağlamlaştırdı. Suçlu ablasını ölünceye kadar bir yere kapatarak zorbalığın ve isyanın harabeleri üzerinde güçlenmiş geniş imparatorluğunda saltanatını sürdürdü. Zulüm dolu mizacı ilk karısına ve çocuklarına karşı vahşi bir tavır takınmasına kadar uzandı. Şimdi çarın sırdaşlarından bu olayları öğrenelim:

Çar Petro'nun ilk karısı Yevdokiya Fyodorovna[10] kuşkusuz çağının en talihsiz prensesidir. Evlendiğinden beri yaşamı trajik olaylarla örülmüş, eşine az rastlanan bir yazgıya sahipti.

1670 yılında Fedor Abrahamaviç Lopukhin'in zengin, köklü ve soylu bir kızı olarak dünyaya gelmişti. Çara sunulan yüzlerce genç kız arasında güzelliği ile hükümdarın ilgisini çekmişti.

Çar ile karısı arasındaki anlaşma havası uzun sürmedi. Çariçe entrikadan ve görkemli yaşamdan hoşlanıyor, kocasını aşırı derecede kıskanıyordu. Çar ise kuşkulu âşık bir karaktere, değişken bir yapıya sahipti. Üstelik kin duyduğu kişilere karşı amansızdı.

Görüldüğü gibi bu iki mizaç asla birbirleriyle anlaşamayacak bir düzeyde bulunuyordu.

Çar Oğlunu Öldürttü

Evliliğinin üçüncü yılında çar, Moskova'da Alman anne babadan doğmuş Anna Mons adında güzel bir kıza şiddetli bir şekilde âşık olmuştu. Yevdokiya bu genç kadını boş yere sürdürmeye çalışmış, sonunda kocasını yanından kovarak kıskançlığını açığa vurmuştu.

Petro karısından bıkmaya başladığı sıralarda imparatorluğun en yüksek dini makamlarıyla görüşerek evliliğinin iptal ettirilmesi için uygun bahaneler bulmaya çalışmıştı.

Genç çariçeye o olaydan sonra rahibe elbiseleri giydirilmiş ve bir manastıra gönderilerek, kocası tamamen unutturulmuştu. Çar ise sürekli olarak metres değiştirmiş, sonunda Prens Mentsçikov'un terk ettiği bir kadında karar kılarak ona taç giydirmişti. Çocuklarını, Yevdokiya'dan olan meşru oğlu Aleksey'in[11] yerine veliaht olarak kabul etmişti.

10 Büyük Petro'nun ilk karısı (1669-Moskova 1731). 1690'da oğlu Aleksey'i doğurdu. Yevdokiya, Patrik Niko'nun, sonra Çar Petro'nun reformlarına karşı çıkan bir mezhebe (Raskolnikler) bağlıydı. Onlarla az çok işbirliği yaptı ve bu yüzden Yelena adıyla Suzdal'daki Pokrovskiy Manastırı'na kapatıldı (1698). Manastırdan çıktı, âşığı binbaşı Gliebov ile evlenmeye niyetlendiği sırada, Çar Petro tarafından Petrokrepost Kalesi'ne attırıldı (1718-1727). Kardeşi Abraham Lapuhin'in başı kestirildi, âşığı Gliebov kazığa oturtuldu, oğlu Aleksey'e işkenceler yaptırıldı.

11 (Moskova 1690-1718). Rus prensi, Çar I. Petro ile Yevdokiya'nın oğlu. Ruhban sınıfının ve babasının politik karşıtlarının etkisi altında kalarak I. Petro'nun reformlarına karşı duranların başına geçti. Babası tarafından halk düşmanı ilan edildi. Viyana'ya, sonra Napoli'ye kaçtı. Rus polisi tarafından yakalanarak Rusya'ya getirildi, hapse atıldı ve imparatora karşı gelmekle suçlandı. Zalim işkenceler ve adaletsiz bir muhakeme sonunda yirmi sekiz yaşında öldü.

Gliebov adında bir subayla zina yaptığı kesin kanıtlarla ve bizzat kendi itirafıyla anlaşılan Çariçe Yevdokiya bir kaleye kapatıldı. Çariçe, oğlu Aleksey'in hapishane köşelerinde ölmesine ve kardeşi Abraham Lopukhin'in Moskova'nın büyük alanında asılmasına tanık oldu ve ıstırap içinde yaşadı.

Herkes çarın oğlu Aleksey'in, ölüm kararı üzerine çıkan bir isyan sonunda affedilmesi sırasında öldüğünü sanmıştı.

Oysa o sıralarda Rus Sarayı'nda bulunanlar, çarın oğlunu bir kez daha bağışladıktan sonra hekimini yanına göndererek hacamat etmesi için onu ikna ettiğini bilmektedirler. Özellikle derin açılan kesiklerden akan kan durdurulamayınca çarın oğlu Aleksey kan kaybından ölmüştü.

Çariçenin Âşığı Kazığa Oturtuldu

Gliebov ise çariçeyle yaptığı mektuplaşmadan sonra ele geçen mektuplarına rağmen bir prensesin onuruna tek söz söylememekte direnmiş, konuşmasını sağlamak için çarın emriyle yapılan ağır işkencelere göğüs germiştir.

Sonunda Çar Petro onu Moskova'da halkın gözü önünde kazığa oturtmuştu. Kazığa oturtulmadan önce Gliebov'un yanına giden çar, artık Tanrı'nın huzuruna çıkacağını, onun için her şeyi itiraf etmesi gerektiğini söylemişti.

Zavallı adam ağır ağır başını çevirmiş, ölüm halinde bile masum ve namuslu bir kadına dil uzatmayacağını söyleyerek, nefretle iğrenç zalimin suratına tükürmüştü.

Yevdokiya 1718 yılından 1727'ye kadar bir kaleye hapsedilmiş, hizmetine de ihtiyar ve cüce bir kadından başkası verilmemişti."

Katerina'nın Olay Dolu Yaşamöyküsü

Deli Petro'nun kalbinde Yevdokiya ve öteki rakibelerinden sonra yükselmesini bilen Katerina, romantik olaylarla dolu yaşantısından dolayı, Osmanlıların Hurrem Sultanını andırmaktadır.

Şimdi de Katerina'nın[12] yazgısına çok yakından ve en samimi şekilde tanık olan çarın sırdaşının anlattıklarını dinleyim:

"Gelecek nesiller için anlatılmaya en fazla hak kazanan, en garip ve en çok olaylarla dolu olan bir yaşam öyküsü varsa, o da Çar Petro'nun ikinci karısı Katerina'nın yaşamöyküsüdür.

12 Rusçada adı Yekaterina Alekseyevna. Çar Petro'nun ikinci eşi. 1684'te Letonya'da doğdu, 1727'de Petersburg'da öldü. Polonya asıllı, hafif meşrep köylü kızı iken Çar Büyük Petro ile tanıştı. Büyük Petro, zekâsını ve atak davranışlarını beğenerek onunla 1711'de evlendi. 1725 ile 1727 yılları arasında Rus imparatoriçesi oldu. Katerina, Çar Petro'nun ölümünden sonra, kocasının yaptığı olumlu devlet işlerini elinden geldiğince ve Prens Mentçikov'un yardımlarıyla başarılı bir biçimde sürdürdü. 1726'da senatoyu etkisiz bırakan çok geniş yetkili bir özel yüksek konsey kuruldu. Bunun üzerine soylular sınıfı birbirine rakip birçok hizibe bölündü. Katerina kendisine halef olarak genç Prens Pyotr'u (Çar II. Petro) gösterdi. Petersburg Bilim Akademisi, Katerina'nın zamanında kuruldu. (İsmail Hami Danişmend *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı yapıtının 4'üncü cilt, 4'üncü sayfasında Katerina'dan "Livonyalı Marthe Rabe" diye söz etmektedir.)



Katerina

Kocası olan Petro'nun yirmi yıl boyunca didikdidik yaptığı araştırmalarına rağmen, bir türlü karısının doğumunu ve kökenini örten esrar perdesini yırtamamasına rağmen biz bu konuda bazı ipuçları elde ettik. Çar Petro'nun ölümünden üç ay, Katerina'nın ölümünden iki yıl önce rastlantı sonucu ortaya çıkan olaylar, çariçenin asıl adının Skravonski olduğunu, Derpt kentinde 1684 yılında Katolik olarak dünyaya geldiğini göstermektedir. Annesi ile babası, bütün Lehistan köylüleri gibi köle olarak ülkelerini terk etmişler, Letonya'nın Derpt kentine yerleşmişlerdi. Fakat o sıralarda yayılan veba göç etmelerine rağmen her ikisini de yakalamıştı. Henüz bakıma muhtaç halde iki çocuğu Tanrı'nın korumasına bırakmışlardı. Beş yaşındaki erkek çocuk bir köylünün yanına verilmiş, kasabanın rahibi de üç yaşındaki kızı evlat edinmişti. Fakat çok geçmeden veba rahip ve ailesini de dünyadan ayırmış, böylece küçük kız ailesini ve doğumunu bilemeden yine ortada kalmıştı.

Marienburg kentinin başpapazı salgının biçtiği kasabaya gelmiş, önce papazın evine giderek meslektaşının cenazesini kaldırmak istemişti. Evde karşılaştığı sefil durumdaki kız çocuğunun ailesini bulmak için yaptığı bütün araştırmaları sonuçsuz kalınca, onu yanına almıştı. Başpapazın hemen hemen onun yaşında olan iki kızıyla birlikte büyütmüştü. Fakat on altı yaşına gelen kıza, başpapazın oğlunun başka türlü baktığı ve genç kızın da bu aşka ilgisiz kalmadığı fark edilmişti.

Ne kadar iyi yetiştirilirse yetiştirilsin, doğanın bazı anlarda akla galebe çalacağı iyi bilindiği için, genç kız Marienburg garnizonunda görevli genç bir subayla evlendirilmişti.

Şu anda genç çiftin evlenme törenlerine katıldığını anımsayan bir tek kişi bulmak mümkün değildir.

Önce Mareşalin Oldu

İsveç Kralı XII. Karl'ın hizmetine giren genç subay, düğünün ertesi günü birliğiyle İsveç kralının ordusuna katılmış, oradan da Lehistan'a geçmişti.

Kocasını bekleyen Katerina yine başpapazın evinde eskisi gibi günlerini geçirmeye devam etmiş, bu durum onun da talihini önemli biçimde değiştirecek olan Rusların Letonya'yı istilasına kadar sürmüştür.

Marienburg'u ansızın istila eden Rus birliklerinin komutanı Mareşal Schereme-

tov, başpapazın evinde gördüğü Katerina'nın güzelliğine hayran kalmış, onu savaş tutsağı olarak alıkoymuştu.

Katerina, talihinin ilk aşaması olan bu ilk ayrılığın ilk günlerinde çok zorluklar çektiğini itiraf etmiştir. Hizmetçi olarak yaşadığı ve büyütülüp eğitildiği ailenin yanından tanımadığı bir adamın yanına bir cariye gibi alınmasını uzun süre yadırgamıştır.

Kendisini yetiştiren aileye karşı davranışları hiçbir zaman nankörce olmamış, Rusya'nın en büyük kadını olduğu vakit başpapazın çocuklarını Moskova'ya davet etmiş ve hepsine armağanlar vererek onları yüksek makamlara getirmiştir.

Efendilerin köleleri üzerinde sahip oldukları bazı hakları vardır. Ancak Rusya'da bu durum o kadar ileri gitmişti ki, efendiler kölelerinin yaşaması veya ölümü hakkında hiçbir yere danışmadan karar verebilirlerdi.

Köleliğin uygulandığı ülkelerde fedakârlık duygusunun hiç yeri yoktur. Âşık olan bir efendi kendisine itaat edilmesini ister. Köle de, çok şiddetli bir aşkın istediği şeyleri, korku ve itaat duygusuyla yapmak zorunda kalır.

Sonra Prensin Oldu

Katerina bir köle olarak beş altı aydan beri Scheremetov'un evinde yaşarken, Prens Mentçikov, Letonya'daki birliklerin komutasını eline almak üzere çıkagelir. Gayretli görünmek isteyen Mareşal Scheremetov, Letonya'da sahip olduğu her şeyi, köleleri dahil yüzüstü bırakıp derhal çarın emrine girmeyi uygun bulur. Daha önce Katerina'yı görüp beğenmiş olan Mentçikov, Scheremetov'dan genç köleyi ister. Mareşal de kabul edince, Katerina Prens Mentçikov'un hizmetine geçer.

Mentçikov daha genç ve daha az ciddiydi. Katerina onun arzularına boyun eğerken biraz da eğlenme fırsatı buldu. Bir süre sonra genç prensin bütün iradesine egemen olmuştu. Birkaç ay sonra evlerine gelen bir kimse hangisinin köle, hangisinin efendi olduğunu kestiremiyordu.

Olaylar böyle gelişirken Petersburg'dan Lehistan'a giden Çar Petro, Letonya'ya gelince Prens Mentçikov'un evine konuk oldu. Kendisine hizmet eden köleler arasında Katerina'yı fark edince prense ona nasıl sahip olduğunu sordu. Sonunda Katerina'yı Mentçikov'dan devraldı ve ayrılırken genç kadına özgürlük nişanesi olarak bir duka altını bıraktı.

Çar Katerina'yı Moskova'ya Gönderdi

Petro'nun gidişinden sonra Katerina, Prens Mentçikov'a kendisini çarın bakışlarına terk ettiği için serzenişte bulundu. Bu serzenişler prensin kölesine karşı duyduğu aşkı büsbütün alevlendirdi. Ancak Lehistan seferinden dönen Çar Petro Letonya'ya uğrayarak Katerina'yı efendisinin elinden aldı.

Mentçikov'dan ayrılmadan önce Katerina bir hayli gözyaşı döktü. Çar, Katerina'ya alışılmamış bir nezaket ve şefkatte bulundu. Bu davranışlarından ona kar-

şı çok derin bir hayranlık duyduğu anlaşılıyordu. Mentçikov bu kadının çar üzerindeki etkisini fark eden ilk kişi oldu ve ileride bunun kendisine çok fayda sağlayacağını düşündü.

Aşk, bir adamın kalbini çok ciddi bir şekilde meşgul ederse, o adamın bütün mizacı değişir. Çarın Katerina'ya duyduğu şiddetli aşk yaşamındaki ilk ve son aşktır. Fakat bu aşkını daima bir esrar perdesi altında tutmasını bilmiş, değil herkesin içinde, en samimi arkadaşlarının yanında bile Katerina ile konuşmaktan çekinmiştir.

Letonya'yı terk edip Moskova'ya dönerken, emir subaylarından birini büyük bir gizlilik içinde Katerina'yı başkente götürmesi için görevlendirdi. Yol boyunca gereken bütün özenin gösterilmesini ve her gün sevgili Katerina'nın durumu hakkında kendisine bilgi yollanmasını emretti.

Emir subayı çarın davranışlarından bu kadına karşı ne kadar derin bir sevgiyle bağlı olduğunu anlamıştı. Çarın şimdiye kadar en fazla ilgi gösterdiği kadın bile onun Katerina'ya gösterdiği ilginin onda birini görmemişti.

Moskova'ya gelen Katerina, iki üç yıl boyunca herkesten uzak fakat iyi döşeli bir evde saygı duyulan bir kadının yanında yaşamıştı. Elde ettiğim ayrıntı bu kadın sayesinde olmuştur.

Bu evde kalan metresi için çar son derece ağzı sıkı davranmış, onun kadınlarla bile ilişki kurmasını önlemiştir. Bu önlem, kadınların davranışlarıyla ilgilenmekten çok, daha büyük sorunlara ilgi duyan Katerina'nın işine gelmişti.

Katerina Çarın Danışmanı

Genellikle boşboğaz olan hükümdar, birdenbire esrarlı âşık haline dönüşmüş, kıyafet değiştirerek her gün, çoğunlukla her gece sevgilisini ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir. Başkentin tamamen uykuya yattığı bir saatte yanına bir tek muhafız alarak metresinin yanına koşan çarın bu duruma düşmesini gerektiren aşkın kudreti böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu hükümdar çalışkandı ve çok işi vardı. Sadece gündüzleri değil, geceleri de çalışması gerektiğinden, gece ziyaretlerinin esrar perdesini biraz aralamak zorunda kalmıştır.

Artık bakanlarını bu küçük evde kabul ediyor ve en önemli devlet sorunlarını Katerina'nın yanında görüşüyordu. Fakat asıl inanılması güç olan, daha önceleri kadınları yalnızca aşk yapmak için bir araç olarak gören çar, şimdi bakanlarıyla görüş ayrılığına düştüğü zaman Katerina'ya danışıyor, onun düşüncelerine saygı gösteriyordu. Onun uyarılarını dikkatle dinliyor, kararlarını uyguluyordu. Kısacası Katerina'yı özel danışmanı olarak görüyordu."

Doğanın Katerina'ya verdiği üstün bilinç ve ruh yetenekleri şimdi en parlak biçimde ortaya çıkma fırsatı bulmuştu.

İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın ordusunda subay olan kocası, Poltava Savaşı'ndan sonra çar tarafından buldurulmuş, Moskova'ya getirildikten sonra unutulmuş bir biçimde yaşayıp ölmesi için Sibirya'ya sürülmüştü.

Katerina ailesinin mezhebi olan Protestanlıktan ayrılarak Ortodoksluğa geçmiş-

ti. Onu vaftiz etmeye gelen patrik, gizlice çar ile evlendirmiştir.

O sıralarda Fransa'da XIV. Louis de bir şairin dul karısı olan Madam de Maintenos ile gizlice evleniyordu.

Çar Petro, İsveç Kralı Demirbaş Şarl'a karşı elde ettiği zaferden iyice güven kazandığı için ordusunun başında Osmanlılara karşı savaş vermek üzere ilerliyordu. Katerina da onun yanındaydı ve bir metres gibi sefere katılmıştı. Çünkü Çar Petro'nun karısı olduğunu kimse bilmiyordu.

Bir iki köle kadınla seferin bütün zorluklarına göğüs gererek kocasının yanındaki bir çadırda kalıyordu. Ancak geceleri çadırını terk ederek çarın yanına gidiyor, onu aşkıyla teselli ederek dehasından ilhamlar vermeye çalışıyordu. Subaylar ve askerler Katerina'nın kişiliğinde ordunun gizli talihini görüyor, çarın sert davranışlarını yumuşattığı için ona sevgi besliyorlardı. Ruslar arasında kazandığı sevgi ise çar üzerindeki saygınlığını destekliyordu.

Kimsenin Ağzını Bıçak Açmıyordu

Çar Petro'yu cüretli bir yürüyüş ve uygunsuz bir geri çekilişten sonra Prut kıyılarında Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın yüz kırk bin askeriyle kuşatılmış bir halde bırakmıştık. Prut'un bir kıvrım yaparak Rus karargâhına en fazla yaklaştığı yerin üzerinde kurulan bir topçu bataryası, tabyalarda yıpratıcı savaş yapma olanağını Petro'ya bırakmıyordu. Baltacı'nın bir emriyle gürleyecek olan toplar, Rus çadırlarını hallaç pamuğu gibi atabilirdi.

Rusları arkadan çevirmiş olan Kırım atlıları herhangi bir geri çekilme olanağını da ortadan kaldırmıştı. Yüz bin Rus'un ve çarlarının savaşmadan tutsak düştükleri söylenebilirdi. Bender'den Osmanlı karargâhına gelen İsveç Kralı Demirbaş Şarl şimdiden düşmanının esir düşmesine seviniyordu. Poltava'nın intikamı Baltacı tarafından alınmıştı.

İşte o sırada Katerina'nın davranışları henüz sahip olmadığı tacı hak etmesini sağladı.

Çarın sıkıntılarını ve Katerina'nın mucizesini olaya tanık olan Çar Petro'nun sırdaşının kaleminden öğrenmeye devam edelim:

"Üç günden beri orduda ne ekmek, ne de başka bir yiyecek kalmıştı. Herkesi derin bir elem kaplamış, hiç kimse yerinden kımıldamak istemiyordu. Yardım alamayacağını bilen çar, kurtuluş için herhangi bir çıkış hareketine bile kalkışmıyordu. Yalnızca yazgısıyla baş başa çadırında kimseye görünmeden kalıyordu.

O gece hiç kimseyi görmek istemediğine dair verdiği kesin emre rağmen Katerina ansızın çadıra girdi ve umutsuzluğa kapılmadan önce yapılacak bir girişim daha olduğunu söyledi. Sadrazam ile Reisülküttab Ömer Efendi'ye değerli armağanlar vererek mümkün olduğu kadar az zararlı bir barış yapma olanağının hâlâ mevcut olduğunu öne sürdü.

İstanbul'daki Rus elçisi Kont Tolstoy'un Çar Petro'ya gönderdiği mektuplardan, bu iki devlet adamının karakterlerini yakından tanıdığını söyledi. Orduda bu işi başaracak bir adamın da bulunduğunu sözlerine ekledi.

Katerina'nın Fendi Baltacı'yı Yendi

Çarın nefes alıp düşünmesine bile fırsat bırakmadan dışarı çıktı. Bir süre sonra adı geçen subayla içeri girdi ve çarın huzurunda ona gerekli bilgiyi verdi.

Bu arada Katerina'nın önerisiyle gittikçe aklını başına toplamaya başlayan Petro, karısının dediklerini onayladı ve adamından hemen harekete geçmesini istedi.

Subay dışarı çıktıktan sonra, çar karısına döndü ve gerekli parayı nereden bulacaklarını sordu. Katerina, yanında getirdiği mücevherlerini ve askerlerde bulunan altınları kullanacaklarını söyledi.

Özel elçinin dönüşüne kadar çarın askerlerine gözükmesini, onlara cesaret vermesini ve gerisini kendisinin başaracağını da sözlerine ekledi."

Çar karısını kucakladı, onun öğütlerine uyarak dışarı çıktı ve Mareşal Scheremetov'un karargâhına gitti. Bu arada Katerina bir atın üzerine çıktı ve askerlere hitap ederek tek kurtuluş yollarının ellerindeki bütün serveti kendilerine vermesiyle gerçekleşeceğini bildirdi. Verecekleri her altına karşılık, kurtuldukları takdirde kat kat fazlasını alabileceklerini de söylemeyi ihmal etmedi. Güzelliğine, iradesine ve iyi niyetine hayran olan en basit askere kadar herkes elindekilerini getirip teslim etti. Bütün ordugâhta bir teselli ve cesaret havası esiyordu. Gönderilen subay dönüp de, sadrazamın görüşmelere başlamak üzere tam yetkili bir elçi istediğini bildirince bu duyguları daha da arttı.

Rusların içinde bulundukları nazik durumu öğrenerek hemen Osmanlı karargâhına gelen İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'ya yaptığı bütün müdahalelere rağmen bir barış anlaşması imzalandı.

Çar Petro, anlaşmanın imzalanmasının ertesi günü kuşatma kalkınca Rus sınırına doğru geri çekilerek, yarım kalmış İsveç sorununu çözümlemek üzere hareket etti.

Baltacı Savaşmadan Zafer Kazanmıştı

Çarın sırdaşının anlattığına göre bir Letonyalı köle kadın Rusları işte böyle kurtarmıştır. Ancak, Katerina'nın becerisi ve güzel söz söyleme yeteneği subaylardan ve askerlerden, barış görüşmelerini başlatmak için gerekli rüşveti toplamaya ne kadar yeterliyse, sadrazamın bu rüşveti aldığı da o kadar kuşkuludur. Her yandan tehdit edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun, bir damla kan dökmeden görkemli bir zafer kazanmışçasına elde ettiği barış anlaşması çok daha büyük bir olaydır.

İsveç Kralı Demirbaş Şarl şiddetli ve amansız öç duygusuyla Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'ya karşı suçlamalarda

ve iftiralarda bulunmuştur. Bütün bunlar, sonraki nesillerin böyle bir öykü uydurmasına neden olmuştur.

Katerina ile çarın Baltacı Mehmed Paşa için topladıkları ileri sürülen sözde rüşvet, bizzat Rusların kendi söylediklerine göre ancak birkaç yüz bin ruble civarında olmuştu. Bu para da asla bir Osmanlı sadrazamını baştan çıkarabilecek bir miktar olamazdı. Daha yeni altını ve gümüşü tanımaya başlayan Rus askerlerinin ve subaylarının topladıkları gülünç servet, Hint, İran veya Venedik elçilerinin bir defada Osmanlı Devleti'ne ve sadrazamına getirdikleri çok değerli armağanlarla asla karşılaştırılamaz.

Barışı sağlayan unsur, Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın açgözlülüğü değil, ileri görüşlülüğü ve üstün politikasıdır. Osmanlılar ile Ruslar arasında yapılan bu ilk büyük barış anlaşmasını anlamak ve kabul etmek için o dönemin koşullarını çok iyi incelemek ve bilmek gerekir.[13]

İki saltanat döneminden beri Sobieski ve Prens Eugène ile yaptıkları savaşlarda Osmanlılar hem can, hem de para bakımından bir hayli zarara uğramışlardı. Viyana'da, Lippa'da ve Zenta'da üç ordu kaybetmişlerdi. Dalmaçya'da ve Macaristan'da tehdit edilmişler, Belgrad'a kadar istilaya uğramışlardı. Bu yüzden kendilerini Tuna ve Adriyatik kıyılarında rahat bırakmayacak olan Besarabya topraklarında cereyan eden çatışmaları ezmenin kendileri için çok daha yararlı olacağını hesaplamışlardı. Dördüncü bir ordunun kaybedilmesi düşmana Edirne yolunu bile açabilirdi.

Geçici olarak kendi topraklarına sığınmış İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın savunucusu durumuna düşmüşlerdi. Ancak, bu ihtiraslı ve oynak karakterli kral, Osmanlılara henüz emekleme döneminde olan Moskova çarlarının ordusundan çok daha tehlikeli gözükmüştür.

Yiğit İsveçli savaşçıların ve kan dökücü Lehlerin başına geçecek olan Demirbaş Şarl, sınırlarındaki ormanlarda bir gözüküp, bir kaybolan vahşi Rusların başındaki Deli Petro'dan daha korkulu bir komşuydu.

13 Yazar Lamartine'in bazı tarih kitaplarında, piyes ve romanlarda çarpıtılan bu olaya getirdiği yorum tarihsel belgelere tamamen uygundur. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın ordugâhında Katerina ile görüştüğü savı tamamen söylentiden ibarettir. Katerina, Çar I. Petro'yu teslim olmaya ikna ettikten sonra, Rus delegeleriyle gönderilen Katerina'nın mücevherleri ile iki yüz bin ruble, genellikle bu gibi durumlarda ülkeler arasındaki teamüllere göre verilmesi gereken bir barış fidyesinden başka bir şey değildir. Sadrazam, Rus delegeleri gelince hemen bir savaş meclisi toplayıp düşmanın barış önerisini bütün Osmanlı isteklerinin kabul edilmesi koşuluyla görüşmeye açmıştır. Sonuç olarak, artık çok bozulmuş olan Osmanlı ordusuna pek güvenilmemesi üzerine "cümle vükelayı devletin rey ü ittifakıyla" (bütün devlet adamlarının görüşleri doğrultusunda ve oybirliğiyle) barışa karar verilmiştir. Barış için ön anlaşma Reisülküttab Ömer Efendi ile Rusya Başbakanı Baron Schaffirov arasında yapılmıştır. Ayrıca Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'yı barış yapmaya zorlayan bir olumsuz durum daha vardı. Barış görüşmesinden bir gün önceki savaşta Rusların yoğun top ateşi karşısında Osmanlı askeri gerileme durumuna girmişse de, bu zaaf ortalık karardığı için düşman tarafından fark edilememiştir. Bu nokta Vakanüvis Raşid Mehmed Efendi'nin vakayinamelerinde ve sadrazamın valide sultana yazdığı bir mektupta da açıkça belirtilmiştir.

Barışın Sağladıkları

Bu barbar sürüsünün başkanıyla yapılacak sağlam bir barış Lehlerin oynaklığını, Don Kazaklarının serseriliğini ve Avusturya'nın üstünlüğünü dengeleyecek bir güç yaratıyordu. Ruslara kabul ettirilen bu barışla Karadeniz'in dokunulmazlığı güvence altına alınıyordu. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun son ordusu hiçbir zarara uğramıyordu.

İşte sadrazamın davranışlarına yön veren gerçek ve haklı nedenler bunlardı. Demirbaş Şarl, Lehistan elçisi Poniatovski ve Kırım Hanı Devlet Giray kişisel ve milli çıkarları açısından bu anlaşmaya şiddetle itiraz etmişler, fakat bir sonuç elde edememişlerdir. Baltacı Mehmed Paşa anlaşma koşullarını o kadar ezici ve mutlak bir tarzda kabul ettirmiştir ki, ancak bir zafer bu olanakları sağlayabilirdi.

Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa Azak Kalesi'nin iadesini, toplarının Osmanlı Devleti'ne teslim edilmesi kaydıyla Kaminiec Kalesi[14] ile öteki bazı kalelerin yıktırılmasını, Kazakların içişlerine karışılmamasını, entrikaları can sıkan Rus elçisinin geri çağrılmasını, İsveç kralının serbestçe ülkesine dönmesini ve ülkesinde barış içinde yaşamasını ve nihayet Rus ordusunun güvenlik içinde geri çekilmesi sırasında iki Rus mareşalinin rehin bırakılmasını kabul ettirmiştir.[15]

Rusların geri çekilirken Baltacı Mehmed Paşa'nın çadırına giren Demirbaş Şarl, sadrazama serzenişte bulunmuş ve "Çarı tutsak olarak İstanbul'a götürmek daha iyi olmaz mıydı?" demiştir.

Bunun üzerine sadrazam alaylı bir biçimde şöyle yanıt vermiştir:

"Peki o zaman yokluğunda milletini kim yönetecek?"

Kendi milletini başıboş bırakmış olan İsveç kralına yapılan bu ima, onun birden hiddetine yenik düşmesine, çizmeleriyle sadrazamın divanı üzerine çıkmasına, mahmuzlarıyla örtüleri parçalamasına neden oldu.

Baltacı bu hakareti Demirbaş Şarl'ın uğradığı felakete ve umutsuzluğa verdi.

Tevekkülle ayağa kalktı, kralın çıkıp gitmesinden sonra çadırının önüne çıkarak aptesini aldı, namazını kıldı. Çünkü küçük bir hakareti önemsemeyecek kadar büyük bir şöhrete sahip olmuştu.

Esrar Perdesi Aralandı

Sadrazamın İstanbul'a görkemli dönüşünü izlemeden önce, çarın utanmış bir şekilde Moskova'ya dönüşüne ve çariçe'nin giderek büyüyen talihine bir göz atalım.

Çar Petro döneminin ilk yıllarını bize öğreten aynı gizli belge, çarı ölümüne kadar izlemektedir. Bu ünlü Osmanlı düşmanının son günlerini bilmeden geçmek

14 Rusya'da Podolya eyaletinin merkezi olan ve Hotin'in kuzeydoğusunda kalan müstahkem mevki. Önce Lehistan Krallığı'na ait olan bu kente Osmanlı kaynaklarında "Kamaniçe" denir. Batı kaynaklarında "Kaminiec Podolski" ve "Kamenetz" diye anılır.

15 Rusların geri çekilirken rehin bıraktıkları kişiler, Başbakan Shaffirov ile Başkomutan Sheremetov'dur.

olmaz. Bunları öğrenmek için belgeye birlikte göz atalım:

"Katerina'nın davranışının askerlerin düşüncesi ve kalbi üzerinde nasıl bir izlenim bıraktığı kolaylıkla anlaşılabilir. Çevrede becerilerine ve hizmetlerine yapılan övgülerden başka bir şey duyulmuyordu. Çar da duyduğu memnuniyeti açığa çıkarmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Kendi topraklarına girdiklerinde Katerina'nın bütün itirazlarına rağmen evliliklerini açıkladı. Prut kıyılarında elde ettiği başarıyı gelecek nesillerin hafızasına iyice yerleştirmek için Aziz Katerina adında yeni bir tarikat kurdurdu."

Petersburg'a dönüşlerinde yapılan kutlama şenlikleri aynı zamanda Katerina'nın taç giyme töreni oldu. Ordu gibi bütün imparatorluk da Katerina'nın adını kurtarıcı gibi anarken, bir rastlantı çariçenin geçmişini gizleyen esrar perdesini Rusların gözleri önüne serdi.

Bu rastlantı Katerina'nın erkek kardeşini ortaya çıkarmış, böylelikle çariçenin doğumunu ve ailesini örten sis tabakası beklenmedik bir anda dağılmıştı.

Katerina'nın Çara Oyunu

Yine gizli belgeden satırlar okumayı sürdürelim:

"Katerina taç giydikten hemen sonra hiçbir ihtirası kalmadı ve böylece aşkın tutsağı oldu. Kendisiyle kurduğu kutsal evlilik bağları sayesinde eski yırtıcılığını unutmuş gibi görünen Çar Petro'nun varlığına önem vermedi. Üstelik çara ihanet etmekten de kaçınmadı.

Çarın maiyetinde bulunan ben, Mabeyinci Doens de la Croix ile çariçe arasında doğan aşkın farkına varmamıştım. Fakat bir seferinde, herkesin içinde ikisinin davranışlarını iyice incelediğim zaman aşkın gözünün ne kadar kör olduğunu anladım.

Çar, eski karısına duyduğu hiddetten dolayı işi ondan olan çocukları öldürme girişimine kadar vardırmıştı.

Zina yapan çariçe'nin talihinin büyüklüğü olarak çar bu olaylardan sonra pek fazla yaşamadı.

Fakat çar öteki dünyaya göç etmeden önce kısmen de olsa intikamını almıştı. Karısının dostunun kafasını vurdurmuş ve hâlâ kesik kafasıyla yatan cesedin yanına Katerina'yı götürmüştü. Ancak çariçe Katerina soğukkanlılığını korumuş, yüzünde en ufak bir üzüntü ifadesi bile görülmemişti.

Bu serüvenin Rusya'da olduğu kadar öteki ülkelerde de Katerina'nın Petro'yu zehirlediği hakkında söylentilere yol açtığını biliyorum. Oysa eminim ki Çar Petro sefahat yaşamının sonunda yakalandığı ateşli bir hastalıktan ölmüştür"

Katerina, milletin sevgisi ve o sırada imparatorluk mareşali olan eski efendisi Prens Mentçikov'un çabalarıyla Büyük Petro'dan boşalan tahta oturdu. Çarın ölümü üzerine çok büyük acı çekti ya da öyle göründü.

Pasta Satıcısının Hızlı Yükselişi

Sonradan genç ve son derece yakışıklı Leh soylusu Kont Sapieha'ya âşık oldu. Genç adamı daima yanında bulundurmak için, erkek kardeşinin yeğeniyle evlendirdi. Ka-

terina iki yıl sefahat içinde yaşadıktan sonra öldü. İmparatorluğun dizginlerini, eski Çariçe Yevdokiya'nın torunu olan Moskova büyük dukası ile el altından işbirliği yapan Prens Mentçikov'a bıraktı.

İki kez bu kadar büyük bir imparatorluğun dizginlerini eline geçiren Mentçikov'un yaşamı, Katerina'nınkinden daha az ilgi çekici değildir. Yine ünlü sırdaşın anlattıklarına dönelim:

"Doğum yılı tam olarak bilinmeyen Prens Mentçikov Moskova'da dünyaya gelmiştir. Babası Kremlin Meydanı'nda hamurişleri satarak ekmek parası kazanırdı. Çocuk on üç on dört yaşına gelince onun da eline çeşitli pastalar verilerek para kazanması istendi. Mentçikov her zaman daha iyi satış yaptığı şatonun avlusuna gelirdi. Çar Petro da o zamanlar onun yaşında bir çocuktu. Şatonun pencerelerinden küçük pastacının şeytanlıklarını hayranlıkla izlerdi. Bir gün Mentçikov'u yanına çağırmıştı. Mentçikov'un kimseye aldırmadan Prens Petro'nun sorduğu soruları neşeli bir biçimde yanıtlaması üzerine onu yanında alıkoymuştu. Petro o günden itibaren ona yeni bir giysi ve unvan vermişti. Her tarafta efendisinin yanında bulunan küçük gözde, çok kere devlet konseyinin toplantılarına da katılmış, efendisinin hoşuna giden şakalar yapmaktan kaçınmamıştı.

Okuması yazması olmayan Mentçikov'un doğal bir zekâsı ve büyük şeyler için apayrı bir zevki vardı. Üstelik herkeste olmayan bir üstünlük dehasına sahipti. Politik sorunlarla uğraşmanın sonunda Rus Devleti'nin en üst mevkilerine kadar yükselmesini bilmişti.

Çarın sık sık yaptığı Avrupa gezilerinde çarlık naibi olarak imparatorluğu yönetiyordu. Mentçikov, makamının sağladığı avantajlardan yararlanarak gerek içeride, gerekse dışarıda büyük bir servete kavuşmuştu. Sahibi olduğu arazinin üzerinde yüz elli binden fazla köle ailenin oturduğu söylenirdi. Dışarıda elde ettiği şöhret, ona dükalık kazandırmıştı. Danimarka, Prusya ve Lehistan kralları prense şövalye unvanıyla muazzam servetler bağışlamışlardı."

Önce Yükseldi Sonra Sürüldü

Çar Petro'nun sırdaşının tuttuğu notlar ilginç olduğu kadar bir hayli de uzun. Şimdi de sırdaşın notlarından Mentçikov'un başına neler geldiğini öğrenelim:

"Katerina'nın ölümünden sonra Deli Petro'nun torunu, II. Petro[16] adıyla çar ilan edildi.

Prens Mentçikov hemen yeni çara yaşamının tehlikede olduğunu, her an bir suikastla karşılaşabileceğini, bunun için kendisine kesin otoriteyle imparatorluk naipliğini ve başkomutanlık vermesini söyledi. İstediği makamları elde ettikten sonra kızını, Çar Petro'nun Yevdokiya'dan olan oğlu Çar II. Petro'yla nişanladı.

16 II. Petro (II. Pyotr): Çar I. Petro'nun ilk eşi Yevdokiya'dan olan oğlu Aleksey'in Sophie Charlotte de Brunswick'ten doğan oğlu (1715-1730). I. Petro'nun ikinci eşi Rus İmparatoriçesi I. Katerina'nın (1725-1727) ölümü üzerine çar oldu (1727).

Rus soyluları nişan törenine memnuniyetsizliklerini belli etmeye cesaret edemeden katıldılar.

Nişanı onaylamayanlar ise uydurma bahanelerle Sibirya'ya sürüldü. Mentçikov, çar üzerindeki kesin egemenliğini artırdı. Kısacası herhangi bir çardan bin kez daha fazla diktatörce Rusya'yı yönetti.

Fakat baba oğul Dolgorukovlar[17] ile bakanlarından Ostermann gizliden gizliye aleyhinde oyunlar hazırlıyorlardı.

Çar ile yaptığı geziden yararlanarak Mentçikov'un zulmünden bıkan bütün subayları ve soyluları oyuna dahil ettiler. Mentçikov gezide bulunduğu gece karşı tarafın emrinde bulunan bir birlik tarafından kaldığı yerden alındı ve tutuklanarak Petersburg'a götürüldü.

Orada, Reneburg'a sürüldüğünü öğrendi. Yola çıktığı vakit önünü kesen başka bir birlik komutanı, sahip olduğu rütbeleri kendisinden geri aldı.

Hizmetçilerini ve ailesini yanından ayırarak, şimdiye kadar pek çok insanı sürdürdüğü Sibirya'nın Tobolsk kentine yolladı. Orada daha önce sürdüğü soyluların büyük hakaretleriyle karşılaştı.

Tobolsk'ta kaldığı kısa süre boyunca ailesini geçindirmek için toprağı işlemeye çalıştı. Oradan alınarak Yakutsk kentine yollandı. Yolculuk çok zor koşullar altında beş ay sürdü. Sürgün yerine geldiğinde kendisine verilen Sibirya tipi kulübe yerine daha oturulabilir bir yer yapmak için ağaç kestirdi. Yanında getirdiği sekiz köylüyle birlikte elde baltasıyla o da çalışmalara katılıyordu.

Çar II. Petro ile nişanlı olan kızı hepsine yiyecek hazırlıyor, Letonya dükü ile evli olan küçük kızı ise çamaşırları yıkıyordu.

Kızlardan biri hastalanıp öldükten sonra, Prens Mentçikov da yorgunluktan ve üzüntüden yatağa düştü. Çok geçmeden öldü ve kendi inşa ettirdiği küçük kilisenin içine gömüldü.

Yakutsk kentine dinsel ayine katılmak için giden kızı bir gün yolda bir köylüye rastladı. Köylü kendisine adıyla hitap edince onunla konuştu.

Köylü sandığı adamın ailesinin başdüşmanı Dolgoruki olduğunu anladı.

Çar II. Petro bir süre önce ölmüş, yerine Anna İvanovna adında bir çariçe geçmişti. Çariçe, çarın eski arkadaşlarına karşı sert davranmış ve hepsini ya öldürtmüş, ya da Sibirya'ya sürdürmüştü.

Bir süre sonra çariçe,[18] Mentçikov'un kızı ile oğlunu affetti ve onları geri çağırdı. Prenses Mentçikov çariçenin maiyetine girdi. Bir süre sonra da Letonya dükası Ernest Jean Biron'un oğluyla evlendi. Oğlu da çariçenin muhafız kıtasına binbaşı olarak girdi."

17 Kökü çok eskilere giden Rus prens ailesi. General Yuri Dolgorukov, bir ayaklanma sırasında Büyük Petro'yu korumak isterken öldürüldü (1682). Yakov Fiyodoroviç Dolgorukov (1659-1720) Büyük Petro'nun en iyi danışmanlarından biri oldu. Vasili Vladimiroviç Dolgorukov (1667-1746)- Feldmareşal- Büyük Petro zamanında görev aldı. İvan Dolgorukov (1710-1739) II. Petro'nun dostu oldu ve Mentçikov'a karşı muhalefeti yönetti. Çar II. Petro'nun ölümünde, kardeşleri Sergey ve Aleksandır ile birlikte Sibirya'ya sürüldü. Sonra idam edildi. Vasili Dolgorukov (1722-1782) -İvan'ın yeğeni- on beş gün içinde Kırım'ı fethettiği için Krimskov adıyla anıldı. Dolgorukov prens ailesi XX. yüzyıla kadar soyunu sürdürdü.

18 (1693-1740). Kurzeme düşesi, Rusya çariçesi (1730-1740). 1710'da Kurzeme Dükü Friedrich Wilhelm (ölümü 1711) ile evlendi.

NÂBÎ'NİN BİR GAZELİ

Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzigârın görmüşüz

Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde
Biz hezâran mest-i mağrûrun humârın görmüşüz

Top-ı âh-ı inkisâra pâydâr olmaz yine
Kişver-i câhın nice sengîn-hisârın görmüşüz

Bir hurûşıyla eder bin hâne-i ikbâli pest
Ehl-i derdin seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz

Bir hadeng-i cân-gûdâzı âhdır sermâyesi
Biz bu meydânın nice çâpük-süvârın görmüşüz

Bir gün eyler dest-beste pâygâhı cây-gâh
Bî-aded mağrûr-ı sadr-i i'tibârın görmüşüz

Kâse-i deryûzeye tebdil olur câm-ı murad
Biz bu bezmin Nâbî'yâ çok bâde-hârın görmüşüz

Dünya denen şu bahçenin hem sonbaharını, hem ilkbaharını görmüşüz. Yani ki biz, sevincin de, üzüntünün de çağını yaşamışız (veya bir rüzgâr gibi gelip geçtiğine şahit olmuşuz).

Ey insan! (Kendini) talihlilik meyhanesinde (bulursan) çok da gururlanma ki biz orada, nice gurur sarhoşunun sonunda baş ağrısı çektiğini görmüşüz.

Mevki-makam ülkesinin nice taş hisarları vardı. Biz onların, güceniklik ahının toplarıyla yerle bir edildiğini gördük.
(Şair, mazlumun ahını, ağızdan çıkınca hedefini bulasıya kadar sönmeyen dumanlı bir alev topuna benzetiyor ve mazlumun ahını alanların ömür kalelerinin berbat olacağını ima ediyor.)

Biz, dert ehli olanların kırık kalplerinden gözlerine yürüyüp de oradan akan gözyaşı sellerini gördük; bir kere coşup kabarınca binlerce ikbal evini yerle bir ediyordu.

Biz şu dünya denen meydanın nice çevik binicilerini gördük; bütün ömür sermayeleri, (hakkını yedikleri zavallıların) can eriten ahlarının ok olarak atılmasına kadardı.

İtibarın başköşesine gururla yaslanmış nice adamlar gördük; gün geldi, kapı eşiğinde elini bağlayıp bekleyen uşaklar konumuna geldiler.

Ey Nâbî!.. Doğrusu şu içki meclisinin nice kadeh yuvarlayanlarını gördük ki vaktiyle içinden murat yudumladıkları kadehler, bir gün ellerinde birer dilenci kâsesine döndü.

Şahane Gazeller 6, Nâbî, (Haz. İskender Pala) Kapı Yayınları, İst. Ağustos 2004.

29. BÖLÜM

Baltacı Sürgünde Öldü

Baltacı Mehmed Paşa hiçbir sadrazamın kılıçla elde edemediği bir zaferi barışla kazanarak imparatorluğu yüceltmiş ve güçlendirmişti. İstanbul'a geldiğinde, milletin minnet duygusunu aşan hizmetler için verilen ödüllere sahip oldu. Kamuoyunda Rus ordusunu yok etmediği ve çarı Yedikule Zindanları'na atmadığı için haksız olarak suçlanıyordu.

İsveç Kralı Demirbaş Şarl ile Leh Elçisi Poniatovski'den kaynaklanan iftiralara inanan saf bir halk ve padişahın zihnini bulandıracak bir gözde vardı.

Sultan III. Ahmed, Baltacı'nın erdemlerini takdir edecek kadar bilgi sahibiydi. Fakat halkın suçlu olarak gördüğü bir kimseyi suçsuz diye ilan edemeyecek kadar kamuoyundan çekiniyordu. Sadrazam, Limni Adası'na sürüldü.

Eski Yeniçeri Ağası İbrahim Paşa, sırf sadrazamlık makamını doldurmuş olmak için devletin mührüne sahip oldu. Baltacı Mehmed Paşa, Limni Adası'nda belki zehirden, belki ihtiyarlıktan, belki de nankörlükten öldü.

Limnili şair Şeyh Mısri ile aynı türbede yatacağına dair içinde bir his vardı. Nitekim bu kehanet doğru çıkmış, Baltacı ile Mısri aynı servinin altını paylaşmışlardı.

İsveç Kralı Ülkesine Dönmek İstemedi

Rusların altını ile Katerina'nın yüzüklerini rüşvet olarak kabul ettiği ileri sürülen sadrazamdan daha fazla suçlanan Baltacı'nın kâhyası Mehmed Osman Paşa, ordunun kuşkusunu canıyla ödedi.

Ölümünden sonra hazinesinde iki bin duka ve çariçeye ait olduğu iddia edilen bir yüzük ele geçirildi. Bu servetin önemsizliği suçsuzluğunu kanıtlamaya yeterlidir.

Bir süre sonra Prut Antlaşması gereğince İstanbul'a gelen Don Kazaklarının temsilcileri Babıâli'ye bağlılıklarını bildirdiler. Prut Antlaşması'nın devlete

sağlayacağı avantajlar konusunda Baltacı Mehmed Paşa ile aynı görüşü paylaşan İbrahim Paşa, Rusya ile yeniden çatışmaya girme heveslisi halk ve silahtar tarafından yerinden edildi.

Azat edilmiş bir Abaza köle olan Süleyman Paşa, bu savaş ihtirasını tatmin etmek üzere görevlendirildi. Edirne'de bekleyen orduya erişmek üzere hareket etti. Ancak Osmanlılara bir Hıristiyan kralın isteğini yerine getirmek için değil de yalnızca din ve şan uğruna savaştığını göstermek için Bender'de kalan Demirbaş Şarl'dan Prut Antlaşması'nın hükümleri uyarınca serbestçe geçebileceği Rusya üzerinden hemen ülkesine dönmesini istedi.

Ülkesine ordusuz ve intikamını alamadan dönmek istemeyen İsveç kralı, padişahın buyruğuna direnmeye devam etti.

Uzun ve sonuçsuz görüşmeler sonunda İsveç kralını Bender'den Dimetoka'ya götürmek üzere gereğinde zor kullanılması için Bender sancakbeyine emir verildi. Bender sancakbeyinin kalabalık askerlerine karşı üç yüz askeriyle direnen İsveç Kralı Demirbaş Şarl, sonunda yeniçerilerin eline düştü, derhal Dimetoka'ya yollandı.

Makam Uğruna Çevrilen Dolap

Osmanlıların gözünde kahramanlığıyla ayrıcalıklı bir yer kazanmış olan İsveç kralına karşı konukseverliğe aykırı olarak yapılan bu davranışlar, imparatorlukta derin bir tepki uyandırdı. Sonuçta sadrazam, Kırım hanı, şeyhülislam, Bender beyi, Müslümanların hiddetine kurban gitti. Kaptanıderya Hoca İbrahim Paşa, donanmanın komutasını Süleyman Paşa'ya terk ederek Divan'daki yerini aldı. Kızlarağasının egemenliği altında kendisinden önceki vezirlerin kabullendiği aşağılık durumdan bir an önce kurtulmak için, bu gözdenin katledilmesini sağlamak amacıyla Kırım hanı ve reisülküttabla anlaştı.

Bir şenlik sırasında vurulacak bir hançer darbesi imparatorluğu bu genç gözdenin etkisinden kurtaracaktı. Yaşamına karşı hazırlanan bu düzeni öğrenen gözde, davet edildiği yemeğe gitmekten kaçındı. Üstelik fazla çaba sarf etmeden padişah III. Ahmed'den rakibinin idam fermanını koparmayı başardı. Gizliden gizliye hazırlanmış bu suikastın ortaya çıkması bu gözdenin uzun zamandan beri göz koyduğu sadrazamlığı biraz daha kendisine yaklaştırıyordu.

Venedik, Adriyatik Körfezi'nin Dibine İtildi

Hoca İbrahim Paşa sadarete geçer geçmez ilk iş olarak Demirbaş Şarl'ı Dimetoka'dan kurtardı. Altı yüz Osmanlı atlısının eşliğinde ülkesine yolcu edilen krala armağan olarak altın işlemeli bir çadır, değerli taşlarla bezenmiş bir kılıç ve safkan bir Arap atı verildi.

Rusya ile Edirne'de başlatılan görüşmeler bir kez daha Prut Antlaşması'nın koşullarının kabul edilmesiyle son buldu. Mısır, Suriye ve Arabistan'da yeni bastırılan karışıklıklar, Padişah III. Ahmed'in dikkatini Asya toprakları üzeri-

ne çekti. Hasan Paşa'nın mirasını dul karısı Hatice'ye getiren kadırgaların Venedikliler tarafından yağmalanması, Venedik'e karşı savaş açılmasını gerektirdi. Mora, Venedik'le yapılan savaşa sahne oldu.

Sultan III. Ahmed, Sadrazam Damat Ali Paşa[1] ile Teb kentine kadar ilerledi. Köprülülere, Mezomorta Hüseyin Paşa'ya yıllarca direnmiş olan bu kale III. Ahmed'in önünde düştü. Altmış bin Osmanlı tarafından aşılan Korint Boğazı ve kent yeniçerilere teslim oldu.

Venedikli komutan Minoto köle gibi satıldı ve İzmir'deki Hollanda elçisinin karısı tarafından fidyesi ödenerek azat edildi. Venedik'in boyunduruğundan bıkmış olan kıta ve ada Rumları, Osmanlıların yaklaşması üzerine Latinlere karşı yer yer isyanlar çıkarıyorlardı. Naupli[2] kenti, karadan ve denizden kuşatan yüz yirmi bin Osmanlıya, yerli Rum halkın da yardımı sayesinde teslim oldu.

Mora Yarımadası'nda Koron, Navarin, Modon ve Girit Adası'ndaki son Venedik kaleleri 1715 yazında teslim oldu. Venedik tamamen Adriyatik Körfezi'nin dibine itildi. Ege adalarında ve kıta Yunanistan'ında elde edilen yenilgisiz zaferler Sultan III. Ahmed'in genç gözdesinin becerilerini ortaya koyarak sahip olduğu sevgiyi doğruluyordu.

Yönetimdeki bilgeliği dışardaki başarılarını sağlıyordu. Bir eliyle savaşırken, öteki eliyle yenilikler yapıyordu.

İstanbul'daki cezaların hafifletilmesi onun sayesinde gerçekleşti. Onun döneminde hiçbir suçlu yargılanmadan cezalandırılmadı.

Onun çabasıyla Bağdat'tan Azak'a kadar bütün İmparatorluk, önceki vezirlerin iğreti yönetimleriyle gerilen sinirlerini gevşetme fırsatını buldu.

Damadının sayesinde imparatorluğun eriştiği barış ve mutluluk ortasında, IV. Mehmed'in dul eşi ve Padişah III. Ahmed'in annesi Ematullah Gülnuş Valide Sultan en güzel günlerinde yaşama gözlerini yumdu.

Uyandırdığı hayranlıkla IV. Mehmed'in hasekiliğine yükselmiş olan bu Giritli cariye, kocasıyla birlikte tahttan inmiş, sekiz yıl boyunca Eski Saray'da bekledikten sonra yirmi yıldır oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed sayesinde yeniden saltanat sürmüştür. Galata ve Üsküdar'da yaptırdığı iki cami, anısının sonsuza kadar Osmanlıların hafızasına yerleşmesine vesile olmuştur. Hurrem ve Kösem Sultan'dan sonra hiçbir kadın kocası ve oğulları sayesinde onun kadar uzun iktidarda kalmamıştır.

Sert Tartışmalarla Geçen Üç Savaş Divanı

Bunca ikbal, en sonunda genç sadrazamın gözünü kamaştırdı. Prens Eugène tarafından getirilen ve Mora'da Venedik-

1 Sultan III. Ahmed dokuz yaşındaki kızı Fatma Sultan ile Silahtar Ali Paşa'yı evlendirmişti. Sadrazam Hoca İbrahim Paşa'nın Silahtar Ali Paşa'yı bir ziyafet sırasında öldürtmeye karar vermesi idamına neden oldu. Böylece Hoca İbrahim Paşa'nın sadareti dört ay yirmi dört gün sürdü.

2 Naupli (Anabolu): Yunanistan'da, Nauplion Körfezi kıyısında liman kenti.

liler ile Osmanlıların karşılıklı etki alanlarını sınırlayan Avusturya önerisini reddetti. Avusturya İmparatorluğu'nun Venedik Cumhuriyeti'nin Karlofça Antlaşması'ndaki ilgili maddelerini garanti etmesi koşuluna dayanan Prens Eugène iki devlet arasında arabuluculukta ısrar ediyordu.

Sadrazam, Venediklilerin saldırgan oldukları bir savaşta Avusturyalıların herhangi bir müdahalesini kesin olarak geri çeviriyordu. Sadrazam, Divan'da bu konuda şiddetli bir konuşma yaptıktan sonra ordunun bütün komutanlarını ve kadıları padişahın başkanlığında Davutpaşa Kışlası'nda bir toplantıya çağırdı.

Böylelikle diktatörce yönetmekle suçlanan sadaretin saygısını ve Divan'ın söz özgürlüğünü herkesin gözü önüne serdi. Konu, Avusturya'ya savaş açılıp açılmamasıydı.

Görüşmeler sadrazamın hazırladığı bir bildiriyle açıldı. Bu bildiri, Karlofça Antlaşması'nın hiçbir maddesinin doğrudan ya da dolaylı olarak, Osmanlı ile savaş durumunda olan Venedik'e Avusturya imparatoruna yardım etme hakkını vermediğini; imparatorun yardım etmesiyle barışı bozduğu ve dolayısıyla Avusturya'ya savaş ilan edilmesi gerektiğini ortaya koyuyordu. Şeyhülislam da böyle davranılmasını uygun bulduğunu belirtti. O zaman sadrazam komutanlara dönerek, bir süreden beri fethedilmesi düşünülen Korfu üzerine mi, yoksa Avusturya sınırına mı yürümenin daha doğru olacağını sordu. Hepsi birden sadrazamın ordunun başına geçerek Avusturyalılara karşı yürümesini, çünkü bunların öteki kâfirlere benzemediğini belirttiler.

Sadrazam, korkak kimselerin, din düşmanlarının ordusunu olduğundan daha güçlü göstererek, Müslümanların cesaretini kırmaya çalıştıklarını ileri sürdü. Şeyhülislamdan, savaşmaktan korkan böyle hainlerin idam edilmesinin doğru olup olmayacağını sordu. Sonra gerekli hazırlıkları yaparak Belgrad üzerine yürüyeceklerini, eğer düşman Osmanlı sınırlarını aşma küstahlığında bulunursa hemen kafasını ezeceklerini bildirdi.

Bu arada sınır boylarındaki kale komutanlarına barışı bozacak davranışlara karşı dikkatli olmaları için gereken emirlerin verildiğini ilan etti.

Sadrazam Korfu'ya Diyarbakır Beylerbeyi Kara Mustafa Paşa'nın yollandığını, bu konu üzerinde komutanların düşüncelerini öğrenmek istediğini belirtti. Sadrazamın çok önceden bu konuda kesin kararlara vardığını fark eden ve onun düşüncesine aykırı bir düşünce ileri sürerek devlet ve din düşmanı olarak damgalanmaktan çekinen komutanlar susmayı tercih etti.

Sadrazam "Bugünlük bu kadar yeter, geceleyin iyice düşünün ve yarın padişahın huzurunda Davutpaşa Kışlası'nda toplanacak olan Divan toplantısında bulunun" dedi.

Sadrazamın Görüşü Değişti

Ertesi gün din adamları ve komutanlar kaymakamın otağında toplandı. Sadrazam gün doğarken Otağı Hümayun

önünde gözüktü. Sadrazam Damat Ali Paşa aynı bildiride olduğu gibi bir konuşmayla görüşmeleri açarak barışın Venedik Cumhuriyeti'nin müdahalesiyle bozulduğunu ve Prens Eugène'den alınan mektubu anlattı.

Şeyhülislam fetvasını reissülküttaba verdi, o da okudu. Sonra din adamlarına ne düşündükleri soruldu. Belki söyleyecek bir şeyleri olmadığından, belki düşüncesini açıklayarak bir hata yapmaktan çekindiklerinden kimse ağzını açmadı. En az on beş dakika sessizlik hüküm sürdü.

Sadrazam bağırarak sessizliği bozdu: "Efendiler, niçin konuşmuyorsunuz? Herkesin düşüncelerini serbestçe söyleyebileceği bir toplantıda bulunuyorsunuz. Fetvanın yasalara uygunluğu hakkında herhangi bir kuşkunuz varsa açıklayın."

Nihayet eski Anadolu Kazaskeri Mirzade Şeyh Mehmed söz aldı:

"Avusturya başbakanından gelen mektup sınırlarımıza saldırı olduğunu kanıtlamamaktadır. Şu halde barışın bozulduğuna dair belirtileri nereden çıkarıyorsunuz? Babıâli'nin her şeyden önce bu konuda kesin kanıtlar araması, ancak ondan sonra karara varması daha uygun olmaz mı?"

Sadrazam şiddetle atılarak Babıâli'yi barışı bozmakla suçlayan mektubun tek başına savaş nedeni olabileceğini açıkladı. Eski kazasker konuşmasını sürdürerek, düşmanın şimdilik açık vermediğini, bir yandan savaş hazırlıklarını sürdürürken bir kez daha düşmana uyarıda bulunulmasını, şimdilik yalnızca sınırların iyi korunmasıyla yetinilmesini belirtti.

Karlofça Antlaşması'nın hükümleri Divan'da bir kez daha okundu. İçinde Venedik'le doğrudan ilgili bir madde bile yoktu. Şu halde Avusturya'nın Venedik üzerinde hak iddia etmesi ne demek oluyordu.

Eski Kazasker Şeyh Mehmed direnmekte devam ediyordu: "Düşman sınırlarımızı aşmadıkça, bu mektup ona savaş ilan etme hakkını vermez."

Şiddetli tartışmanın sonunda düşüncesinden yarı yarıya cayan sadrazam şöyle dedi:

"Sınırlarımızın kesin ihlali ve geçerli neden olmadan savaş istemiyoruz. Yalnızca Belgrad'a kadar gidip gerekirse savaşacağız. Sınır boylarındaki komutanlarımıza her hareketlerinde düşmana hak verecek biçimde davranmamaları için çok sıkı emirler verdik. Daha dün akşam Tamışvar Beylerbeyliği'nden bir mektup aldık."

Sonra reisülküttaba dönerek gelen mektubun okunmasını emretti. Bu mektuba göre Avusturyalılar Sava üzerinden, Bosna'dan gelen gemilerin geçişine izin vermiyorlardı.

Karşılıklı olarak bir süre daha konuşulduktan sonra sadrazam vezirlerin, emirlerin, din adamlarının, hocaların ve komutanların olduğu tarafa döndü.

Onlara ikinci kez kendisinin ve Diyarbakır Beylerbeyliği'nin çifte savaşı nasıl sürdüreceklerini sordu. Hepsi birden, bir gün önce olduğu gibi, sadrazamın Avusturya'nın üzerine yürümesini uygun bulduklarını belirttiler.

Donanma Güçlendi

Padişah toplantıyı kapatmadan önce, "Tanrı izin verirse, Edirne'de yeniden toplanarak Avusturya savaşını konuşur ve yeni alınacak kararlara göre hareket ederiz" dedi.

Ayasofya'nın imamı dua etti. Padişah ayağa kalktı, Divan dağıldı. Sadrazam görüşmelerin sonucundan rahatsız olmuş bir halde toplantıyı terk etti. Birkaç gün sonra eski kazasker doğruluğunun cezasını gördü. Mirzade Şeyh Mehmed, Pravadi'ye basit bir kadı olarak atandı.

Büyük bir istekle savaş hazırlıklarına başlandı. Tersanede bulunan donanmadan ayrı olarak on beş çektirme, yirmi beş fırkateyn ve on eğik omurgalı kalyon daha yaptırıldı.

Tuna'nın üzerinde Demirkapı Geçidi'nin savunmasıyla görevli olan İbrahim Paşa, sadrazamdan iki tuğ aldı ve Tuna donanmasının kaptanlığına getirildi. Mevkufatçı[3] İbrahim Bey ile Niş defterdarı, İstanbul ile Belgrad arasında ordunun yiyecek ve içeceğini sağlamakla görevlendirildi.

Kırım hanı orduya katılmaya davet edildi. Padişah ona sadak parası adı altında bin, sekbanların maaşı olarak da dört bin akçe yolladı.

Korfu'ya geçmek için Gelibolu'ya gelen Anadolu Beylerbeyi Türk Ahmed Paşa hemen Niş'e gitmek üzere emir aldı. Öte taraftan, Lippalı Ahmed Ağa, Hotin'de Rakoczy'ye sadrazamın bir mektubunu götürürken ele geçti. Bu mektupta sadrazam, Tökeli İmre'ye olduğu gibi, Avusturya'ya savaş açmaları karşılığında Rakoczy'ye Transilvanya Beyliği'ni ve Macar Krallığı'nı vaat ediyordu.

Padişah yanında kaymakam, şeyhülislam, iki kazasker, emirlerin başkanları ve Divan'ın bütün üyeleri olduğu halde Edirne'ye doğru yola çıktı.

III. Ahmed'den bir gün sonra Anadolu Beylerbeyi de birliklerinin başında Edirne'ye girdi. İlk sıralarda gönüllüler ve deliler yer almıştı.

Sonra avcılar, sekbanlar ve leventler, onların arkasından elli ağa ve dokuz at geliyordu. Beylerbeyinin arkasında bin tüfekçi ve yüz kadar içoğlanı yürüyordu.

Aynı gün padişahın daha önceden bildirdiği Divan toplantısı yapıldı. Savaş ilanının ve fetvanın okunmasından sonra sadrazam söz aldı:

"Daha önce kararını aldığımız bir savaşın gerekliliği üzerinde tartışmak için toplanmış değiliz. Amacımız savaşı, 'imansızlarla savaş ve onlara karşı merhamet duyma' diyen vecizeye göre yürütmektir. Siz yasa adamları ne düşünüyorsunuz?"

İçlerinden bir bölümü "Tanrı yolunuzu açık etsin!" diye yanıt verirken, bir bölümü de komutanların kendi adlarına konuşmalarını ve düşüncelerini açıklamalarını istedi.

Sadrazam komutanlarının görüşlerini öğrenmek için onlara döndü. Hepsi birden padişahın kulları olduklarını, ruhlarını ve bedenlerini devlet ve din hizmetinde her an feda edeceklerini söylediler.

Otağı Hümayun'un imamı bu üçüncü savaş Divan toplantısını, Kuranıkerim ve hadisi şerif okuyarak kapattı.

3 Osmanlılarda savaşa ait olan gelirleri toplayan devlet görevlisi.

Yedikule'de Altı İdam

Yeni bir bildiri yayınlayarak Avusturya'ya savaş ilan ediliyor ve dökülecek kanın sorumluluğu Prens Eugène'e yükleniyordu. Ordu, padişah ve sadrazamın başkanlığında Belgrad ile Edirne'nin yarı yolunda olan Filibe'ye kadar ilerledi. Orada ikiye ayrılarak biri Tuna üzerine yürüyüşüne devam ederken, diğeri sola dönerek Venedikliler ile çarpışmak üzere Makedonya ve Dalmaçya'ya ilerledi. Niş'e gelindiğinde bir Lehistan elçisi sadrazamın huzuruna çıkarak kralları Auguest'e karşı komşu milletlerden yardım istediklerini bildirdi.

Kesin bir tarih tespit etmek mümkün değilse de, uzun zamandan beri Babıâli'nin kuşkularını uyandıran Eflâk Voyvodası Brankovan'ın azil kararının Niş'te verildiği sanılmaktadır. Ancak azil tarihi kesin olmamakla beraber bu prensin, III. Ahmed tarafından haksız yere görevden alınması ve idam ettirilmesi padişahın saltanatını lekelemiştir. Sağlam bir muhakemeye sahip olan tarihçi Sallaberry, Osmanlı kaynaklarına dayanarak bu cinayeti anlatmıştır.

Boğdan Voyvodası Kantemir'in son Rus seferi sırasında Sultan III. Ahmed'in düşmanlarıyla işbirliği yapması ve sonunda Rusya'ya sığınması padişaha Brankovan'ın da ihanet ettiğine dair kuşkulara kapılmasına neden olmuştu. Bu haksız kuşkular Voyvoda'nın sonunu getirdi. Ulahların prensi yirmi altı yıldan beri Eflâk'ı bir baba gibi Osmanlılara bağlı olarak yönetiyordu. Masumiyetine ve erdemlerine rağmen Brankovan zincire vurularak, haksız yere suçlandı ve cezasını çekmek üzere İstanbul'a yollandı.

Yedikule'ye kapatılır kapatılmaz karısı ve dört oğlu babalarını savunmak ye onun yazgısını paylaşmak üzere İstanbul'a geldi. Fakat Brankovan ile beraber karısı ve dört oğlu da idama mahkûm oldular.

Brankovan ve ailesinin Yedikule'deki idamları Osmanlılar üzerinde öyle derin izler bırakmıştır ki, padişahları II. Osman'ın da orada katledildiğini unutmuş gözükerek, her gelene Yedikule'nin surlarını gösterip bu prens ailesinin acı sonunu anlatırlar.

Şehit Ali Paşa'nın Cesedi Ganimet Oldu

Orduyu Hümayun, Belgrad surları önünde ırmağı aşarak Peterwardein'in çayırlarına girdi. Prens Eugène, yetmiş piyade ve elli atlı taburu ile Peterwardein Kalesi önünde Osmanlıları bekliyordu.

Savaş, günün ilk ışıklarıyla başladı. Yeniçerilerin kör cesareti ilk anlarda Avusturya piyadelerini dağıttı. Cesaretten doğan hataları bile değerlendirmesini çok iyi bilen deneyimli komutanın önünde dikkat edilmesi gereken ihtiyata önem verilmeden Avusturya hatlarının çok gerilerine düşüldü.

Yeniçerilerin sol kanadında yaptığı baskıya aldırmayan, fakat bütün dikkatini Osmanlı hatlarında açılan boşluğa toplayan Prens Eugène, elli atlı taburuna emir vererek o boşluğu işgal ettirdi. Avusturya atlısının ağırlığı ve hızı karşısında hiçbir şey dayanmıyordu.

Sipahilerin ezilerek sağa sola kaçıştığını fark eden sadrazam, bir eline Sancak-ı Şerif'i öteki eline kılıcını alarak şaşkınlık içinde kalan askerlerinin ortasında on-

ları geri döndürmeye çalışıyordu. Orduyu savaş düzenine sokamayacağını anlayınca atına atladı. Bir avuç komutan ve içoğlanıyla yenilginin utancını çekmemek için ölümün kucağına atıldı. Alnına yediği bir kurşun onu atının ayaklarının dibine cansız serdi.

Sadrazam çevresinde yer alan yiğit askerlerin etkisiyle bir an dağılan Avusturyalılar, şehit düşen Ali Paşa'nın cesedinin atının üzerine konup Belgrad'a götürülmesine izin verdiler.

Bozguna uğrayan ordu, serdarının cesedi önünde kaçıyordu. Tuna ve Sava, Prens Eugène'in başarılı yüz bin adamı önünde yok olan yüz elli bin Osmanlının cesetleriyle dolmuştu. Prens Eugène'in ganimeti bu sefer on bin asker, yüz yirmi top, yüz kırk bayrak, sadrazamın otağı ve beş tuğu oldu. Sadrazamın çadırında bulunan gizli belgeler Lehistan'ın Babıâli ile elaltından işbirliği yaptığını ortaya çıkardı.

Sadrazamın cesedi hazin bir cenaze töreninden sonra Belgrad'da Sultan Süleyman Camisi'nin yanına gömüldü. Yetmiş yıl sonra Belgrad'ı ele geçiren Avusturyalılar, Sadrazam Şehit Ali Paşa'nın cesedini bir ganimet gibi oradan çıkaracaklar ve Hadersdorf ormanı içinde Viyana'dan pek uzak olmayan bir yerde Mareşal Loudon'un mezarının yanına gömeceklerdir.

Peterwardein bozgunu sırasında İstanbul'a dönmekte olan padişah acı haberi duygusuz bir biçimde dinledi. Belgrad ordusuyla dönmekte olan komutanlarından Halil Paşa savaş alanından kurtarılan devletin mührüne sahip oldu. Halil Paşa saraya bostancı olarak girmiş, sonra yavaş yavaş yükselerek seraskerliğe kadar erişmiş bir Arnavut'tu. Altı saatlik bir savaş sonunda Tamışvar Kalesi altı bin şehit vererek Prens Eugène'e teslim oldu. Osmanlıların Macaristan'daki yenilgilerinin yankısı, Kaptanıderya Canım Hoca'ya karşı direnen Kont Schulenburg muhafazasındaki Korfu'ya kadar uzandı. Kaptanıderya, Korfu'da başarı sağlayamadığı için Yedikule'ye kapatıldı.

Avusturya Pasarofça'da Çok Ilımlı Davrandı

Sadrazam orduyu yeniden düzene sokmaya uğraşırken Prens Eugène güneye inerek Belgrad'ı kuşattı. Belgrad'ı kurtarmak için koşup gelen Osmanlı ordusunun yenilgisiyle biten ikinci savaş sonunda Belgrad Kalesi Avusturyalılara teslim oldu.

İki yüz top, kırk havan topu, yirmi bin gülle, üç bin bomba, altmış sancak, dokuz tuğ, mehter takımının bütün müzik aletleri, vezirin çadırı ve hazinesi Galiblerin eline geçti. Irmağın kıyısındaki ve Tuna donanmasındaki yüz elli parça top Osmanlılara karşı çevrildi.

Belgrad'ın düşmesi üzerine Sadrazam Halil Paşa görevden azledildi. Yerine eski Sadrazam Ali Paşa'nın kâtiplerinden ve Damat İbrahim Paşa'nın adamı olan Nişancı Mehmed Paşa devletin en yüksek makamına getirildi. Bosna Beylerbeyi tek başına Avusturyalılara karşı direniyordu.

Barış önerileri gelmeye başlayınca padişahın damadı İbrahim Paşa[4] görüşmeler

4 Nevşehirli İbrahim Paşa, Sultan III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan ile evlenerek "damat" lakabını almıştır. Eşi Fatma Sultan, beş yaşındayken Sadrazam Ali Paşa'yla nikâhlanmış, ancak Ali Paşa'nın Peterwardein savaşında şehit düşmesi üzerine dul kalmıştı. Yaşı küçük olduğu için kız olarak dul kalan Fatma Sultan, İbrahim Paşa ile nikâhlandığı sırada on üç yaşındaydı.

yapmak ve anlaşmaya varmak üzere görevlendirildi. Prens Eugéne'e bir mektup yazarak barış görüşmelerini Galib saydıkları kimseyle yapmak istediklerini bildirdi.

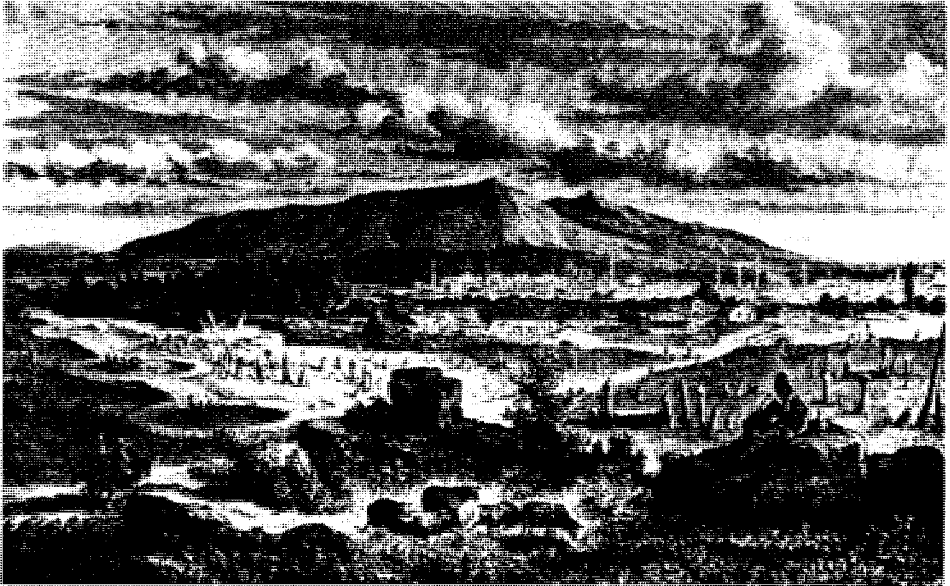
Aynı zamanda, Avusturyalılara karşı kullanılmak üzere Fransa'dan çağrılan eski Transilvanya Prensi Rakoczy'nin Edirne'de kalması istendi. Morava üzerinde Sırbistan'ın küçük bir kasabası olan Pasarofça her iki devlet tarafından görüşmelerin yapılacağı yer olarak kabul edildi.

Avusturya isteklerinde oldukça ılımlı davrandı. Belki Adriyatik üzerinde Venedik'i güçlendirmekten çekindiği, belki Ruslar ve Lehlerden kaygı duyduğu, belki de artık ezici olmaktan çıktığı için Osmanlı Devleti'nin Avusturya için yararlı olabileceğini düşündüğünden, Sırbistan'ın anahtarı Belgrad'ı ve bazı önemli birkaç kaleyi muhafaza etmekten başka bir şey istemedi. Balkan dağları Edirne'nin yakın kalesi oluyor; Tuna, Vidin, Niğbolu, Sofya bundan böyle Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal bir kuşağı haline geliyordu.

Osmanlıların daima değerini takdir ettikleri ve gerek savaşta, gerekse barış görüşmelerinde gösterdiği doğruluğunu beğendikleri Prens Eugéne, III. Sultan Ahmed'den safkan iki Arap atı, bir kılıç ve bir sarık armağan aldı.

Sultan III. Ahmed'in elçisi Mehmed Efendi, Prens Eugéne'e şunları söyledi:

"Hıristiyanların veziri! Yüce padişahım senin değerini ve bilgeliğini takdir eder. Sana onun adına teslim edeceğim şu armağanları gönderdi. Bu kılıç kuşatmalarda ve savaşlarda gösterdiğin cesareti, sarık ise dehanın genişliğini, tasarılarının derinliğini ve icraatında gösterdiğin ihtiyatı



Sofya

simgelemektedir. Son iki savaşta ortaya koyduğun cesaretten dolayı seni kutlarım. Sağlam bir itaate sahip, sayıca üstün ve ancak senin yiğit askerlerinle kıyaslanabilecek olan Osmanlı ordularını yendin."

Değerli Armağanlar

Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa tarafından Viyana'ya götürülen armağanlar Doğu'nun görkemini gözler önüne seriyordu. Tarihçi Raşid Mehmed Efendi'ye göre armağanlar arasında şunlar vardı: "Kabzası irili ufaklı iki yüz değerli taşla işlenmiş bir Kafkas hançeri. Yakut, inci, zümrüt kakılmış, altın zincirli bir sadak. Hepsi gümüşten yedi koşum, yedi gem suluğu.[5] Üç çift üzengi ve silah takımı. Altın işlemeli kadifeden yedi eyer. Yine aynı kumaştan yedi haşağ.

Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa'nın kendi çadırından başka tören için iki ayrı çadırı daha vardı. Yol masraflarının karşılanması için padişah tarafından otuz beş bin akçe verilmiş ve yetmiş beş bin akçe de sonradan yollanmıştı.

İmparatora vereceği armağanlar kırk dokuz tane olup, şimdiye kadar Osmanlıların hiçbir Avrupalı hükümdara vermedikleri son derece değerli eşyalardan oluşuyordu. Maiyetinde yedi yüz altmış üç kişi, altı yüz kırk beş at, yüz katır ve yüz seksen deve ile Avusturya topraklarına girince ihtiyacı olan her çeşit yiyecek maddesini aldı. Elçiye ayrıca ödenek bağlanmıştı.

Schwechat'a gelen İbrahim Paşa, maiyetinde imparatorluk muhafız kıtaları olan



Nevşehirli Damat İbrahim Paşa

bir saray mareşali ve bir imparatorluk yetkilisi tarafından karşılandı.

Osmanlı kurulunun en önünde Divan'ın tören çavuşları, armağanların bulunduğu yükleri taşıyan altı arabanın başında hazineci, yanında halıcılarla anahtar muhafızı ve paşanın muhafız bölüğü geliyordu.

Onların arkasında yeşil bayrak taşıyan bir bayraktar, elçinin atları, doğancılar, imrahorlar ve başmabeyinci ilerliyordu. Üç tuğun ikisi dalgalanırken, üçüncüsü yatay olarak tutuluyordu. Haşağlar, kaplan postları örtülü, gümüş koşumu yedi at, zarif sorguçlu on dört Divan çavuşu tarafından götürülüyordu.

Elçi dışı mercan, içi resimlerle bezenmiş, altın kafesli bir araba içinde geliyordu. Sağında ve solunda yaya olarak bir subaşı ile tüfekçibaşı yürüyordu. On iki içoğlanı, kılıç taşıyan bir subay, hizmetkârlar, kâh-

5 At ve başka hayvanların gemlerinin altına takılan ufak zincir. Suluk zinciri de denir.

yalar, elçilik kâtibi, iki imam, iki müezzin, bayraktarlar, sucular, seyisler, çadırcılar ve görkemli bir mehter takımı İbrahim Paşa'ya eşlik ediyordu."

Deprem ve Yangın

Avrupa'nın gözünü kamaştırmak için Avusturya'ya yollanan bu görkemli topluluk yol alırken, yer sarsıntıları ve yangın bir gece içinde İstanbul'da yirmi iki bin evi yok ediyordu. Sanki bütün olaylar bir araya gelerek saltanata suikast hazırlıyor gibiydi. Padişah zevke düşkün ilgisizliği sonucu bu yenilgiler ve doğal felaketler karşısında üzülmüyordu. Sadrazamın gururu da bunlardan etkilenmedi. Rusya'nın İstanbul'da sürekli bir elçi bulundurma isteğini kabul ederken, Rus çarını imparator olarak tanımaktan kaçınıyordu.

"Efendim dünyada iki imparator tanır, padişahın kendisi ve (Şarlken'i kastederek) Roma imparatoru" diyordu. Bu koşullar altında Rusya ile Prut Antlaşması yenilendi."

Görkemli Düğün

Bu politik görüşmeler ve felaketler arasında İstanbul'da büyük eğlenceler düzenleniyordu. 1712 ilkbaharında padişah III. Ahmed'in oğulları ve kızlarının düğünleri dolayısıyla yapılan törenler, eğlenceler imparatorluk tarihçisi Raşid Mehmed Efendi tarafından kaleme alınmıştır:

"Sultan III. Ahmed o sıralarda kızlarından üçünün ve yeğenlerinden ikisinin düğünleri ile oğullarından dördünün sünnetlerini kutladı. Nişanlılar Kaptanıderya Süleyman Paşa, Nişancı Mustafa Paşa ve eski Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın oğluydu. Bu üç gözde, padişahın üç kızıyla evlendi.

Osman Paşa Ümmetullah'ın ve Eğriboz Valisi Silahtar İbrahim Paşa da, daha önce Köprülüoğlu Numan Paşa ile nişanlı olan fakat onun ölümüyle boş kalan Ayşe Sultan ile hayatlarını birleştirdiler. Her ikisi de II. Mustafa'nın kızlarıydı. Padişah tarafından düğün amiri seçilen Halil Ağa'ya dört şehzade için nesil bolluğu anlamına gelen şekerden dört hurma ağacı yaptırması emredildi. Yine şekerden yaptırılan bahçe Doğu'nun temsili dilinde, evliliğin tatlı taraflarına ancak düğün günü çekilen bedeni acılarla varılabileceğini gösteriyordu.

Tersaneden saraya taşınan büyük gemi direkleri ve yelkenlerle dev çadırlar kuruluyordu. Düğün için hurma ağaçları yapılıyordu. On çadırda şekerden bahçenin yapımı için marangozlar, çilingirler, ressamlar, ciltçiler ve şekerciler toplanmıştı.

Halil Ağa verilecek yemek için on bin tahta tabak, Avrupa'da bulunan Rodos, Amecik, Şehirkâhya'dan ve Asya'da Hüdavendigâr Sancağı'nda bulunan Gölecik, Yenice, Taraklı ve Gülpazarı'ndan yedi bin dokuz yüz tavuk, bin dört yüz elli hindi, üç bin piliç, iki bin güvercin, bin ördek ve içinde şeker ikram etmek üzere on bin kâse ısmarlanmıştı.

İmparatorluğun her tarafına yollanan görevliler, aşçılar, şekerciler, şarkıcılar, rakkaseler arıyordu. Yüz yirmi saka, deriden tulumları ve elbiseleriyle eğlenenler arasında susayanlara su dağıtacaktı.

Halil Ağa, şehzadelerin evleneceği gün padişah tarafından sünnet ettirilecek beş bin fakir çocuğa yeni elbiseler dağıtmakla görevlendirildi. Düğün sırasında gösteriler yapacak olan güreşçiler, ip cambazları gibi hüner sahibi kimseler İstanbul'a geldikçe çeşitli komutanların, topçuların ve silahtarların emrine veriliyordu. Yeniçerilerin, topçuların ve silahçıların mutfaklarından tabak ve büyük kazanlar, vakıflardan ve devlet büyüklerinin saraylarından kalaylı bakır kap kacak ödünç alındı. Padişahın bütün mutfak eşyası bu tören için kullanıldı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın döneminde Sadrazam İbrahim Paşa bir sultanla evlenmesi sırasında padişahın düğününe iştirak etmesinden kendisine büyük pay çıkardığını, İmparator Şarlken'e ve Macaristan Kralı Ferdinand'a yazdığı mektuplarda bu onuru belirtmek için Sahip-es-sûr diye imza atmıştı. Padişah III. Ahmed döneminde güçlü sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa da, en az adaşı kadar bir onura sahip olmuştur. Çünkü oğlu Mehmed de şehzadelerle birlikte sünnet edildi, onlar gibi iki hurma ağacı ve bir şeker bahçesi aldı. Yalnızca onun aldıkları şehzadelerinkine göre yarı büyüklükteydi.

Fakir Çocuklar Sünnet Edildi

Eski Saray'da tamamlanan hurma ağaçları Topkapı Sarayı'na, oradan da dev çadırlarla birlikte Okmeydanı'na taşındı.

Önce Osman Paşa ile padişahın yeğeni Ümmetullah Sultan'ın nikâhları kıyıldı. Düğünlerinde alışılagelmiş usullere göre damadın sağdıcı maiyetiyle birlikte düğün armağanlarını getirdi. Heyetin en önünde çiçek ve meyve dolu sepetler, sonra şal dolu bohçalar, altın ve takı keseleri ve nihayet zengin bir şekilde donatılmış atlar ve öteki armağanlar vardı.

Şeyhülislam, Sultan III. Ahmed'i temsil eden kızlarağasının ve Osman Paşa'nın kâhyasının huzurunda evlilerin mutlu olmaları için Tanrı'ya dua etti. Sonra yirmi bin duka altını drahomayı damada teslim etti.

Bu törenden sonra genç evlilerin adına akağasına, oda hizmetkârlarına ve öteki görevlilere astragan yakalı ceketler dağıtıldı. Arkasından hep birlikte kahve ve şerbetler içildi.

Osman Paşa'nın düğünüyle geceli gündüzlü on altı gün sürecek şehzadelerin sünnet düğünlerinin başlangıcına kadar dört gün ara verildi. Her gün ziyafetler veriliyor, yüzlerce fakir çocuk sünnet ediliyordu. Şehzadelerin sünnet düğününe hazırlık için geçen dört gün boyunca Okmeydanı'nda koyunlar kurban edildi. Ordunun yüz elli cerrahı, şarkıcılar, rakkaseler, güreşçiler, hokkabazlar için çadırlar kuruldu. Hepsine kahve ve şerbet dağıtıldı, gülsuları ikram edildi.

Şafak sökerken çalınmaya başlayan davullar ve nekkareler yeni bayramın başladığını ilan ederken kırbalar alanı süpürmeye ve toz kalkmasını önlemek amacıyla sulamaya başladılar.

Padişah çevresindeki simli kumaştan elbiseler giymiş olan kapancıları,[6] yuvarlak selimi[7] sarıkları ile şehzadeleri, kallavi[8] denilen koni biçimindeki sarıkları ile vezirleri, başlarındaki urf[9] sarıkları ile din adamları ve din bilginleri, mücevveze[10] sarıkları ile din hocaları arasında vakur adamlarla ilerliyordu.

Devlet adamlarının kürkleri ve kürklü ceketleri de sarıkları gibi çok titiz bir biçimde sınıflandırılmıştı. Simli kumaştan dikilen, önü ve arkası samur kürkü ile kaplanan kapaniçeler[11] olağanüstü durumlarda padişah, şehzadeler, sadrazam, vezirler ve damatlar tarafından giyilirdi.

Saray mabeyincilerinin giydiklerine ise erkânkürkü denirdi. Yenleri bol olanları da ferace diye adlandırılırdı.

Üstkürk adlı ceketler ise devletin yüksek rütbeli subaylarına giydirilirdi. Üstkürklerin bazısı yalancı yenlere sahipti.

Çünkü bulundukları mevki gereği padişahın ya da bir vezirin elini, hatta kolunun hemen üstündeki yenini öpemeyenler bu yalancı yeni öperlerdi.

Üniformalar

Samur kürklerin içine kaplanacak kumaşların renkleri de Osmanlılarca kutsal sayılan dokuz ayrı renge ayrılmıştı. Bunlar eflatun, kırmızı, mavi, koyu mavi, açık mavi, gök mavisi, koyu yeşil, açık yeşil ve sarımtırak rengiydi. Yeşil vezirlerin, kırmızı ölüm kararlarını yerine getiren mabeyincilerin rengiydi. En yüksek rütbeli ilk altı yasa adamı, iki kazasker, emirlerin başkanı, Mekke, Medine ve İstanbul kadıları ile Babıâli'nin en yüksek rütbeli altı memuru olan üç defterdar, defteremini, reisülküttab ve nişancı koyu mavi elbiseler giyerdi.

Din adamları ve hocalar eflatun elbiseler giyer; müderrislerin, şeyhlerin ve daha alt rütbede olan mabeyincilerin elbiselerinin rengi gök mavisi olurdu. Tımarlı çavuşlar ve vezirlerin ağaları açık mavi elbiseler giyerdi. Padişahın ahırında çalışanların elbiseleri ise koyu yeşil renkli kumaştan dikilirdi.

Çizmelere gelince, Babıâli subaylarınınki sarı, komutanlarınki kırmızı ve din adamlarınınki mavi olurdu. Koşumların, haşağların ve eyer örtülerinin konuş durumları olağan günler ve Divan günleri olmak üzere iki ayrı yönteme göre uygulanırdı."

Burada ünlü tarihçi Raşid Mehmed Efendi'nin anlattıklarına biraz ara verelim.

Avrupa hükümdarlarının maiyetinde çalışan kişileri sınıflandıracak ünifor-

6 Yiyecek maddelerinin tartıldığı resmi kantarın başında duran görevli.

7 Adını Yavuz Sultan Selim'den alan ve üzerine ince beyaz tülbent sarılan silindir biçiminde kavuk. Bu kavuğun boyu altmış beş santimdi ve kesik koni biçimindeydi.

8 Eskiden vezirlerin giydiği koni biçiminde kavuk. Bu kavuk, üstüne Hint tülbendi sarıldıktan sonra, soldan sağa doğru dört parmak kalınlığında sırmayla süslenirdi.

9 Çok büyük bir sarık çeşidi.

10 Eskiden törenlerde giyilen çok kıvrımlı bir kavuk. Başa geçen bölümü yukarısına göre daha dar olurdu. Tepesi kırmızıydı. Otuz üç santim boyunda olup çevresine tülbent sarılırdı.

11 Eskiden devlet büyüklerinin giydiği geniş ve devrik yakalı bir kürk çeşidi.

maları uygulamaya başladıklarından çok önceleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve saray büyükleri için çeşitli üniformalar işte böyle sınıflandırılmıştı.

Rusya'nın askeri ve sivil hizmetlerde çalışanları çeşitli rütbeler altında sınıflandırdığından söz edecek olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri Babıâli'ye bağlı birinci, ikinci ve üçüncü derecede memurlukları sınıflandırdığı gerçeğini de ortaya koymamız gerekir.

Rütbe bakımından sadrazam şeyhülislama; altı yasa adamı Babıâli'ye bağlı altı yüksek memura; mollalar, hocalar, müderrisler, şeyhler saray mabeyincilerine; ordu ağaları imparatorluk üzengicilerine ve devlete bağlı tımar sahipleri de saray ağalarına eşitti.

Bu küçük fakat gerekli açıklamayı yaptıktan sonra tekrar tarihçi Raşid Mehmed Efendi'nin yazdıklarına dönelim:

Armağanlar Sunuldu

"Şehzadelerin sünnet düğünlerinin ilk gününde padişahın elini öpen vezirler ve beylerbeyleri kendilerine ayrılmış sofralara oturmadan önce kızlarağasına armağanlarını verdiler.

18 Eylül'de başlayan eğlenceler ile sünnet törenleri resmen açılmış oldu. Her gün ziyaretler yapılıyor, hünerler gösteriliyor, ziyafetler veriliyordu. Elçilerin kabul töreni ancak 27 Eylül'de oldu.

Avrupa devletlerinin elçileri yedi gün boyunca süren eğlencelerin hepsine katıldı. Padişah adına ilk çağrı Fransız elçisi ile topçulara, silahçılara, istihkâm generallerine, kadırga beyleri ile kaptanlarına ve çavuşlara yapıldı.

29 Eylül günü İngiliz ve Hollanda elçileri, imamlar, şeyhler ve dervişlerle Galata, Kasımpaşa ve Hasköy halkıyla birlikte tören alanına geldiler.

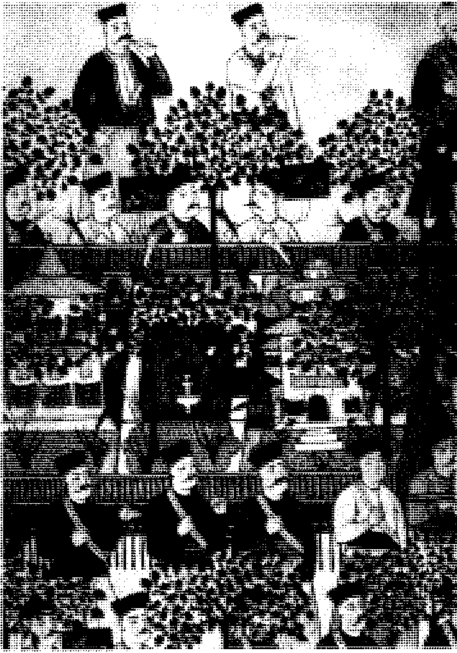
Venedik balyozu[12] ile Avusturya elçisi, beylerbeyleri ile inzivaya çekilmiş dervişlerle beraber davet edildiler. En sonunda İstanbul'un başlıca sur dışı semtlerinden olan Üsküdar, Galata, Eyüp ve Kasımpaşa halkına pilav dağıtıldığı gün Ragusa elçisi de sünnet düğününe davet edildi.

Eğlencelerin on beşinci ve son günü padişah, vakıfların ve sultanların mülklerinin temsilcilerini kabul etti. Aynı gün sarayın hizmetinde çalışmış olan yirmi iki yeniçeri ortasına para dağıtıldı, eğlenceleri yöneten subaylara gayretlerinden ötürü kaftanlar giydirildi."

Eğlenceler bitti. Ertesi gün şehzadelerin asıl sünnet törenleri başladı. Başta sadrazam ile Kubbealtı vezirleri olmak üzere herkes armağanlarını sundu.

Bunca yenilginin arkasından böylesine bir görkemli tören, Doğu gururunun içinde Bizansı anımsatan bir düşüşü gösteriyordu. Kendi aşağılık durumunu fark etmemek, düşüşlerin en acısıdır. Çünkü bu bir ruh düşüklüğüdür. İmparatorluğun yaptığı barış, Sultan III. Ahmed ile sadrazamına büyük bir olgunluk içinde eğlenmesini sağlayacak kadar şanlı bir

12 Osmanlı İmparatorluğu zamanında Venedik elçilerine verilen ad.



Turhan Baytop, İstanbul Lâlesi'nden

barış değildi. Zevk ve eğlencelerinin altında pişmanlık, mutlulukların altında ise aşağılık duyguları yatmaktadır.

Lale Bayramları

Barış yıllarında İstanbul güzelleştirildi. Bahçeler, suyolları ve camiler yapıldı. Boğaz'ın iki kıyısı Doğu'nun yeni Babil'i haline geldi. Pasarofça Antlaşması'nı imzalamış olan Mehmed Efendi elçi olarak gönderildiği Fransa'dan, İstanbul'un tepelerini ve vadilerini mekân ve geleneklere göre süslemek isteyen sadrazama Versailles, Marly ve Fontamebleau saraylarının plan ve resimlerini getirdi.

Nevşehirli İbrahim Paşa efendisinin kaygılarını silmekten, bu eğlencelerle barışın tadını çıkarmaktan ve Osmanlı Devleti'nin bütün görkemini ortaya koymaktan kaçınmıyordu. Genç olmasına rağmen bu sadrazam, arka arkaya gelen felaketlerden sonra savaş dehasının Müslümanları terk ettiğine ve inatla ters davranan talihine karşı bir kez daha deneme yapılmayacağına inanmıştı.

Sultan III. Ahmed'in saltanatı sırasında yapılan XIV. Louis taklidi binaların, bahçelerin ve eğlencelerin parlaklığı bu dönemin son yıllarını aydınlatmaktadır.

Boğaz'ın başlangıç noktasında Asya kıyısına yakın bir kayalık üzerinde bir yangınla harap olan Meandros Kulesi'nin yerine Damat İbrahim Paşa tarafından şimdiki adıyla Kızkulesi yaptırıldı.

Haliç'in kıyıları ağaçlar, çeşmeler, köşkler ve mermer saraylarla bir kat daha güzelleştirildi. Sadrazamın gayretiyle haseki sultan için Kâğıthane'de Doğu stili bir saray yapıldı. Kâğıthane Deresi, mermer suyollarıyla bu sarayı çevreliyordu. Yapma şelalelerin hoş şırıltısı haseki sultanların ve cariyelerin solukları havayı serinletiyordu.

Sadrazam tarafından padişaha sunulan bu sarayın hizmete açılışı dolayısıyla eğlenceler düzenlenmişti.

Sadrazamın parlak dehası sayesinde, ramazan ayında büyük camilerin aydınlatılmasına başlanmıştı. Yarım daire biçiminde demir kandiller sayesinde yapılan bu aydınlatmaya mahya denmiştir.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın döneminde ilk kez olarak fener alayları ve lale bayramları düzenlenmişti. Her ilkbaharda ya sarayda, ya da padişahın Boğaz'ın iki kıyısındaki yalılarında kutlanırdı.

Bu bayramlarda lale bahçelerine değişik renklerde fenerler asılırdı. Lalelerin arkasında kalan fenerler çiçekleri pırıl pırıl gösterirdi.

Eski Mısır'ın Sais kentinin fener alayları yüzyıllarca sonra Nil kıyısından Boğaziçi'ne yansımıştı.

Çiçek Sevgisi

Şimdiye kadar hiçbir sadrazamın padişahına veremediği eğlenceler, Damat İbrahim Paşa tarafından Sultan III. Ahmed'e ve ailesine Beşiktaş'taki yazlık sarayında verildi.

Tarihçi Raşid Mehmed Efendi, o günü şöyle anlatır:

"Bu bayrama padişah, dört şehzadesi Süleyman, Mehmed, Mustafa ve Bayezid, yedi kızı Ümmü Gülsüm, Hatice, Atika, Saliha, Ayşe, Rabia ve Zeynep sultanlar; dört şehzadesinin annesi, genç yaşlarında ölen şehzadelerin dört annesi; III. Ahmed'in resmi nikâhlı beş karısı; ayrıca sekiz sultan hanım, sultanların sırdaşı on altı cariye ve padişahın on gözdesi katılmıştı. Başta kızlarağası, silahtar, baltacı kâhyası olmak üzere sarayın iç hizmetlerinde görevli altmış kişi hazır bulunuyordu. Hepsine sadrazam tarafından işlenmiş taşlar, değerli kumaşlar armağan edildi."

Çok sık tekrar edilen bu bayramlar sonunda çiçek sevgisi halk arasında öylesine kök saldı ki, aynı çağlarda Fransa'da ve Hollanda'da bazı kişilerdeki lale yetiştirme merakını kat kat aştı. Bunun üzerine özellikle Avrupa'da lale yetiştirilmesi üzerine yazılmış ciltler dolusu kitap yayınlandı. İstanbul'da da şükufecibaşı[13] adı altında yeni bir meslek türedi.

Diplomalı Bahçıvanlar

Bu meslek sahiplerinin diploması altın yaldızlı güller ve diğer renkli çiçeklerin resimleriyle süslü olup, şu sözlerle son buluyordu:

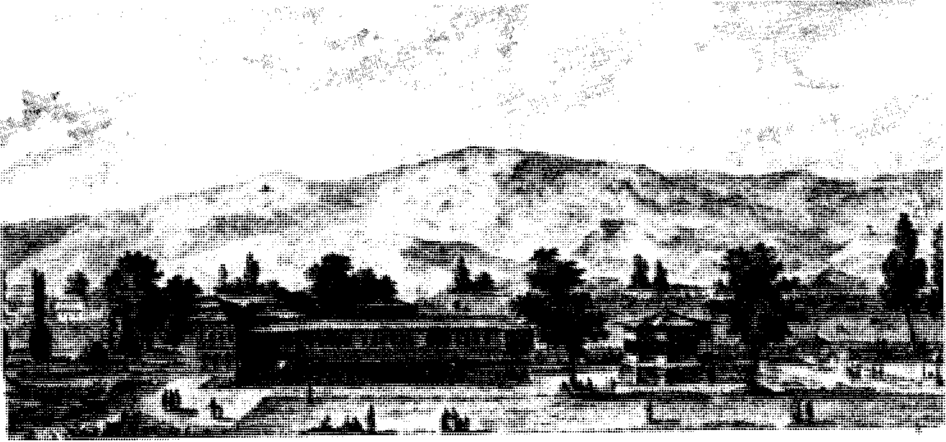
"Bu diplomanın sahibinin bahçıvan ustası olarak kabul edilmesini, onun huzurunda herkesin nerkis gibi dikkatli bakmasını, gül gibi kulağını vermesini, zambak gibi on dilli olmamasını...

Dillerinin ucunu uygunsuz kelimelerin kanına batırarak nar çiçeğinin dikeni gibi yapmamalarını, alçakgönüllü olmalarını ve gül koncası gibi ağızlarını kapalı tutmalarını, mavi sümbül gibi zamanından önce konuşmamalarını ve nihayet menekşe önünde eğilmelerini ve inatçı olmamalarını dileriz."

Eğlencelere olan düşkünlüğü sonunda sadrazam, vaktiyle erdem sahibi Köprülü sayesinde rağbet bulan, fakat sonraları terk edilen şenliklere yenilik getirdi. Bundan önceki son sadrazamın bu şenlikleri yenilemeyi düşündüğü, ancak çok para gerektiği için vazgeçtiği bir gerçektir. Büyük bayram şenliklerinin üçüncü günü yeniçeri ağası da sarayında sadrazama şatafatlı bir şölen düzenledi.

Fakat şehzadelerden Mehmed, Mustafa ve Bayezid'e verilen ilk ders dolayısıyla düzenlenen şenlikler çok daha görkemli oldu. Bu şenlikler sarayın deniz

13 Çiçek bahçesi bakıcılarının, bahçıvanların başı anlamında kullanılmıştır.



Kâğıthane Sarayı

kıyısında İnci Köşkü denilen yerde yapıldı. Sadrazam, şeyhülislam, Rumeli kazaskeri, defterdar ve reisülküttab için çadırlar kuruldu; sarayın birinci ve ikinci imamları, Feyzullah ve Abdullah efendiler şehzadelerin lalası olarak seçildi.

Din Adamlarına Saygı

Padişah İnci Köşkü'ne geldiği an, Kızlarağası Beşir ile Sadrazam Damat İbrahim Paşa, hükümdarın inmesine yardım etmek için ilerlediler, kollarından tutarak onun için hazırlanmış otağa aldılar.

Hemen sonra, Damat İbrahim Paşa, şeyhülislam ve kaptanıderya kendi çadırlarına girerek yemeklerini yediler. Sofradan kalktıktan sonra bahçe kapısından geçtiler ve arz odasına geldiler. Bir çeyrek saat sonra Babısaadet'te şehzadelerin en büyüğü olan Mehmed Sultan gözüktü.

Üzerinde bir kapaniçe, başında değerli taşlarla bezenmiş sorgucuyla arz odasına gelen şehzadeye haznedar ile kızlarağası kollarından tutarak yardım ediyorlardı. Sırasıyla vezirlere, din adamlarına ve bakanlara elini öptürdü.

Biraz sonra öteki şehzadeler şeyhülislam, kaptanıderya, kazaskerler, silahtar, defterdar, reisülküttab, çavuşbaşı, başmabeyinci, devlet tarihçisi Raşid Mehmed Efendi ile birlikte içeri girdiler. Padişah tahtına çıktı. Sağına ve soluna şehzadeler, sadrazam, şeyhülislam, kaptanıderya, emirlerin başkanı, iki kazasker ve Ayasofya şeyhi oturdu.

Ötekiler ayakta bekliyorlardı. Damat İbrahim Paşa'nın bir işareti üzerine şeyh bir dua okumaya başladı. Bitirince sadrazam şehzadelerin en büyüğünü kucağına aldı ve şeyhülislamın karşısına halının üzerine bıraktı. Sonra silahtar onların arasına kırmızı kaplı bir rahle koydu ve şeyhülislam elifbanın ilk beş harfini öğretmeye başladı.

Şehzade harfleri şeyhülislamdan sonra tekrar edince, III. Ahmed oğluna işaret ederek şeyhülislamın elini öpmesini is-

tedi. Fakat din adamı elinin öpülmesine izin vermedi. Kendisi şehzadenin omzunu öptü. Aynı tören öteki iki şehzade için de tekrarlandı. Padişah ve oğulları çekilince, oturulmasına izin verilen öteki yüksek rütbeli memurlara hilat, ayakta duran öteki saray ileri gelenlerine kaftanlar giydirildi.

Bu tören de son bulunca iki küçük şehzadeye padişah tarafından zengin koşumlu iki küheylan ve değerli taşlarla bezenmiş bir Kuranıkerim verildi. İmparatorluk vakanüvisi bu töreni bütün ayrıntısına kadar anlatırken padişahın, vezirlerin ve öteki yüksek rütbeli subayların arkasında kalan içoğlanlarının töreni izleyebilmek için büyük çaba sarf ettiklerini fark edince, vezirlerine işaret ederek yerlerini bu gençlere bırakmalarını istediğini kaydeder.

Bu olay Padişah III. Ahmed'in mizacının bir özelliğini göstermektedir. Aynı şekilde Damat İbrahim Paşa da din adamlarına karşı duyduğu ilgiyi belirtmek için peygamberin doğum günü dolayısıyla yapılan dini törende kalabalığın arasında sıkışan din adamlarını ön tarafa çağırmış, yerini şeyhülislam ile kazaskerlere bırakmıştı. Sadrazam bu hoşgörünme isteğini fırsat çıktıkça ortaya koymuştu. Mesela haftada üç kez okullara gidiyor, Kuran'ın okunmasına ve yorumlanmasına nezaret ediyordu. Son olarak da, bu yapıtımızda olayları anlatım ve yorumlarıyla bize yol gösteren imparatorluk tarihçisi Raşid Mehmed Efendi'yi Halep Kadılığı'na getirerek bilginlere ve din adamlarına verdiği önemi bir kez daha ortaya koymuştur.

Bir Mutlu Sultan

Yasa gereği oğullarından biri hariç ötekilerini cellada teslim eden önceki padişahlardan çok daha mutlu olan Sultan III. Ahmed, saltanat döneminin ilk on yılında en az yarısı hayatta olan yirmi dört oğlan ve kızın babası olarak yaşamıştı. Üç kızının evlenme, dört oğlunun sünnet törenlerini yaptırmasından bu yana üç yıl geçmişti. Şimdi de kızlarından Atika, Hatice ve Ümmü Gülsüm'ü, Çerkez Osman Paşa'nın oğulları Mehmed Bey, Ali Bey ve Ahmed Bey ile evlendiriyordu. Ancak bu sefer kızlarına drahoma olarak, ablalarına verdiği yirmi bin duka altınının yarısını verebiliyordu.

Osmanoğullarından gelen şehzadelerin ve sultanların evlenme törenlerini yeri geldikçe sık sık betimlemeye çalıştık. Buna rağmen tarihçi Raşid Mehmed Efendi'den bize kalan *Düğünler* adlı kitabından, Avrupa'da yerleşmiş bir düşüncenin yanlış olduğunu kanıtlamak için bir ayrıntıyı daha buraya aktaracağız. Avrupa'da egemen olan düşünceye göre padişah, beğenmek tenezzülünde bulunduğu cariyesini bir mendil atarak yanına çağırırdı.

Bu düşünceye neden olan şeyin, nişanlı kızın müstakbel kocasının sağdıcından nişan sepetini aldıktan sonra, armağanlarını aldığını belli etmek için ona yolladığı "nişan mendili"nden çıktığını sanmaktayız.

Sultan III. Ahmed, düğünlerin, lale bayramlarının görkemli dini bayramların dışında kalan günlerinde, bütün hükümet işlerini üzerine almış olan sadrazamını zi-

yaret etmek ya da hazine dairesi ile tersaneyi denetlemekle vakit geçirirdi. Padişahın Damat İbrahim Paşa'nın evinde geçirdiği akşamlarda, sadrazam ona "helva" ikram etmeyi âdet edinmişti. Bu kelimeyi "havlet" kelimesiyle karıştırmamak gerekir. Harem mensuplarının kentte yapacakları gezi sırasında "havlet" ilan edilirdi.[14] Yani kadınların ve cariyelerin geçeceği yollarda herkesin evlerine çekilmesi, sokakların boşaltılması sağlanırdı.

En Büyük Zevki Altın İzlemekti

Yeni bir gemi denize indirileceği zaman Sultan III. Ahmed muhakkak törende bulunurdu. O yıllarda ilk kez yapılan üç köprülü bir kadırganın denize indirilişi sırasında son derece dikkatli davrandığı gözlenmişti. Hazine Dairesi'ne yaptığı ziyaretlerin ise gözlerini, Damat İbrahim Paşa'nın akıllı tasarrufu sayesinde biriken altın ve gümüş yığınlarında dolaştırırdı. Altın ve gümüşleri izlemekten büyük bir zevk duyardı.

Barış devletin kasalarını doldururken sanayi ve ticareti de geliştiriyordu. Zaten bu saltanat döneminin başlıca amacı da barışı sağlamaktı.

Şimdi görünen yararlarıyla barışı elde etmek için çaba gösteren Baltacı Mehmed Paşa'ya yapılan haksız suçlamaların ne kadar yanlış olduğu bir kez daha ortaya çıkıyordu. İmparatorluğun çokça yararlandığı Sultan III. Ahmed'in bu düşüncesini, Damat İbrahim Paşa ustalıkla yerine getiriyordu.

Rusya ile yapılan bu barışın büyük yararları görülmesine rağmen, Sadrazam Damat İbrahim Paşa ile padişah, ahlaka olduğu kadar İslamiyete de aykırı düşen bir anlaşma ile çara bağlanmasaydı imparatorluk çok daha mutlu olurdu. Babıâli'nin çar ile birlikte İran'a karşı ortak eylemlerinden söz etmek istiyoruz. Önce bakışlarımızı, Lehistan gibi askeri şan ile sivil anarşi arasında bocalayan İran üzerine çevirelim.

İran'ın Büyük Bir Bölümü Paylaşıldı

Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu lehine İran topraklarının parçalanmasından önce savaşçı ve vahşi bir kavim olan Afganlar, İran tahtını zayıflatmışlardı. İran'ın başkenti İsfahan Şah Tahmasp'ın elinden, Afganların ilk zorba kralının oğlu ve amca katili Mahmud tarafından alınmıştı.

Tahttaki rakiplerini bir anda yok etmek isteyen Mahmud bir gece içinde, kaçan şahın bütün soylu taraftarlarını ve üç bin kişilik muhafız kıtasını kılıçtan geçirmişti. Şiddetli mizaca sahip olanlarda görülen ani ve zıt değişimlerden birine kapılan Mahmud Şah, birden her şeyi yüzüstü bırakarak dağa çıkmış, inzivaya çekilerek suçlarının affı için oruç tutmaya başlamıştı. Yeryüzünün kuytu köşelerine çekilerek nefsine ceza verme çok es-

14 Bu kelimenin bilinen anlamlarının yanı sıra, "Osmanlı İmparatorluğu'nda saray kadınlarının gezip dolaşması için yapılmış özel bahçeler"e de halvet denilirdi. Halvet-i Hümayun Sokakları: Sokağın iki tarafına yelken bezleri gerilerek yalnız padişah ile maiyetinin geçebileceği biçimde yapılan yol.

ki zamanlardan beri Hint'te, İran'da ve Filistin'de uygulanırdı. Ancak bu taçlı kişiler bir süre hayvanlar gibi otladıktan sonra, inzivaya çekildikleri yerlerden yeni ihtiraslarla ya da yeni cinayetler işleyecek budalalıklarla çıkarlardı.

İşte Mahmud Şah da ininden çıktığı zaman bu haldeydi. Elinde tutsak bulunan zavallı Şah Hüseyin'in üç amcasını, on bir kardeşini ve yüzden fazla çocuğunu elleriyle boğmuştu. Ayrıca fiziksel bir bunaklığa daha kapılmıştı. Bunalım geçirdiği sıralarda kendi vücudunu koparmaya başlıyordu.

En sonunda kuzeni Eşref onu yakalattı ve İsfahan Sarayı'nda boğdurttu. Şah Hüseyin'in torunu Tahmasp taraftarları ile Eşref'in üzerine yürüdü. Tahmasp'ın yaklaşmasından telaşa kapılan bu zorba da İstanbul'a elçi göndererek Ruslar ve Osmanlıların İran topraklarını çiğnemesini protesto etti ve aynı zamanda Sultan III. Ahmed'in yardımını diledi.

Osmanlılar ile İran Türkleri arasındaki mezhep kavgası Babıâli'nin elçiyi geri çevirmesine ve İran'a savaş ilan etmesine yeter neden oluşturdu. Köprülü'nün torunlarından Abdurrahman Paşa yirmi bin askerin başında İran ordusunu Erdebil yakınlarındaki bozkırda bozguna uğrattı.

Eşref Şah'ın bu yenilgileri devam ederken, tahtın gerçek sahibi Şah Tahmasp Osmanlılara, güney eyaletlerinden bir kısmını terk etmek vaadiyle anlaşma öneriyordu. Bu öneriler Divan'da kabul edildi. Ancak Serasker Ahmed Paşa'nın komutasındaki altmış bin Osmanlı, Hemedan Ovası'nda Eşref Şah'ın ordusuyla karşılaştı. Yenilen Ahmed Paşa, ordusunun artıklarıyla Bağdat'a çekildi.

Eşref Şah ile Osmanlılar arasında Bağdat'ta yapılan bir barış anlaşması sonunda İran, Kirmanşah, Hemedan, Ardelan, Tebriz, Tiflis, Revan, Sultaniye ile bir bölüm toprağını daha Osmanlılara terk ediyordu. Böylece Eşref Şah Ahmed Paşa'yı yenmesine rağmen, ancak bu barış sayesinde zorla sahip olduğu İran tahtı üzerindeki hakkını Babıâli'ye kabul ettirmiş oluyordu.

İran'ın kuzey ve güney eyaletlerinin parçalanması sırasında Rus çarı da boş durmamıştı. Hazar Denizi ile Kafkasya'ya komşu olan İran topraklarını işgal etmişti.

Şimdi, İran'la hileyle fethedilen yerler için bir sınır çizilmesi gerekiyordu. İstanbul'daki sınır düzeltme görüşmelerinin usta pazarlıkçısı Rus Generali Aleksandır Romanzov, yanına Mehmed Derviş Ağa adında bir Osmanlı Devleti yetkilisini alarak sınırları belirlemek için başkentten ayrıldı.

Politikaya ters bir görüşle bu paylaşma işine karıştırılan Fransa'dan hakemlik yapmak üzere bir kurul istendi. Bu paylaşma 23 Aralık 1727 yılında Osmanlıların felaketine neden olacağı düşünülmeden imzalandı. XV. Louis'nin ileri görüşten yoksun Dışişleri Bakanı Maurepas, İran'ın Osmanlılar ile Ruslar arasında paylaşılmasındaki tuzağı ve coğrafi yakınlaşmalarının er geç Doğu ile Batı'nın çatışmasına yol açacağını asla fark etmemiştir.

Elçinin Geçeceği Yollar Onarıldı

Bağdat Anlaşması'nı imzalayan Eşref Şah'ın elçisine verilecek kabul resmi sadrazama Avrupa'nın ve Asya'nın gözünü kamaştırmak için yeni bir fırsat hazırlamıştı.

İran Elçisi Şirazlı Mehmed Han'ın başkente geliş günü kadınların sokağa çıkmaları yasaklanmıştı. İran elçisi ve maiyetinin geçeceği yollar önceden onarılmış ve temizlenmişti. Vezirlerin oturduğu kubbenin üzerindeki altın yaldızlar yenilenmişti. Sarayın giriş kapısından Babısaadet'e kadar uzanan parmaklıklar kırmızı atlas kumaşla kaplanmıştı. Farsçayı anadili gibi bilen iki kâtipten biri birinci mihmandar, öteki elçi tercümanı olarak atanmıştı.

3 Ağustos 1728'de Mehmed Han Üsküdar'dan İstanbul'a geçerken Beşiktaş-Tophane arasında altı büyük savaş gemisi, Karaköy önlerinde yepyeni dokuz kadırga ile liman içinde tersane önünde yedi savaş gemisi daha göründü.

Üsküdar'dan ilk gümrük önüne gelinceye kadar bu gemiler ile limanda demir atmış olan diğer bütün gemiler dokuz yüzden fazla top atışıyla elçiyi selamladı. Gümrüğe gelen elçiye imparatorluk nalbantı tarafından olağanüstü süslenmiş bir küheylan sunuldu.

İran elçilik kuruluna yeniçeri ağaları yol gösterirken, arkalarında Divan, sipahi ve silahtar çavuşları, müteferrikalar, sipahi kâtipleri, sancak muhafızlarının dört komutanı, subaylar geliyordu. En arkada yay ve tüfekle silahlı, kötü giyimli kırk elli kadar Afgan askeri vardı.

Pırlanta ve İnci Denizi

9 Ağustos 1728 günü sadrazamın elçiyi kabul ettiği oda görülmemiş bir zenginlikte döşenmişti. Kabul odasının arkasındaki "hasır odası" bile değerli İran halılarıyla kaplanmıştı. Arz odasının zeminine serilen halılar sanki ipek, altın ve inciden oluşan bir çiçek bahçesini andırıyordu.

Onur yerinde oturan sadrazamın ayaklarının dibinde inci işlenmiş bir örtü seriliydi. Sağında, zümrüt ve yakutları ışıldayan bir hokka takımı göze çarpıyor, solunda cildi pırlanta işli siyah kadifeden bir Kuranıkerim, yine pırlanta işli bir rahlenin üstünde duruyordu. Ocağın yanında beş ayrı rahlenin içinde altın ve inci işlemeli on altı Kuranıkerim daha sıralanmıştı.

Ocaktan sofaya doğru uzanan duvar boyunca kristal küreli sekiz saat dizilmişti. Olağanüstü bir işçilik eseri olduğu anlaşılan raflara değerli kitaplar itinayla yerleştirilmişti. Odada hizmet gören uşakların değerli kuşaklarına, üzerinde değerli taşlar bulunan hançerler tutturulmuştu.

Vezirlerin, defterdarın, reisülküttabın, çavuşbaşının, devlet kâtiplerinin, sadaret kethüdasının giyimleri adeta birbirleriyle yarış ediyordu. Ancak hepsinin kıyafeti, sadrazamın üstündeki kuşağın, hançerin, kopçaların pırlantalarından ve parmağındaki yüzüklerden fışkıran parıltı yanında sönük kalıyordu. Tarihçi Raşid Mehmed Efendi'ye göre herkes ba-

şından ayağına kadar bir inci ve pırlanta denizi içinde yüzüyordu.

Aralarında sadrazamın oğlu ve yeğenleri bulunan, beş tanesi padişahın damadı olan yedi Kubbealtı veziri sadrazamın elini öptü ve kaptanıderya sağında, diğer altısı solunda olmak üzere yere oturdular. Devlet bakanları ve onların arkasındaki devlet kâtipleri kollarını göğüslerinde kavuşturarak ayakta duruyorlardı. Değerli taşlar kakılmış altın kâseler ve fincanlar içinde çeşitli şekerlemeler ve kahve sunuldu. İkramlar sona erince vezirler ayağa kalktı, sofanın karşısına geçip oturdular. Elçi sadrazamın yanına yerleştirildi, öteki elçilik mensupları odadan çekildi. Böylece sadrazam ile İran elçisi baş başa yarım saat kadar sohbet ettiler.

Damat İbrahim Paşa, yalnızca padişaha hitap eden şahın mektubunu getiren İran elçisine, İran sadrazamından kendisine mektup getirmediği için kızdı. Bu duruma canı sıkıldığı için bir hayli serzenişte bulundu.

Görüşmelerin sonunda sadrazam şerbetler ve kokular dağıttırdı. İran Elçisi Mehmed Han'a içi kırmızı atlas kaplı samur kürkünden ceket giydirdi. Maiyetindeki İranlılara da zengin kaftanlar ve değerli koşumlu atlar armağan etti.

Bir Türkmen Eşref Şah'a Karşı

Rus Çarı Deli Petro ölmüş, imparatorluğu karısı Çariçe Katerina'ya, politikasının uygulanmasını Prens Mentçikov'a, ihtiraslarını vatandaşlarına, yarı yarıya parçalanmış İran'ı generallerinin eline bırakmıştı.

Ancak İran'da Deli Petro kadar zalim ve savaşçı büyük bir adam ortaya çıkacak ve bu imparatorluğun dağılmış parçalarını tek el altında yeniden toplamayı başaracaktır.

Şimdi Aksak Timur'un ruhunu ve dehasını Semerkant'tan İsfahan'a taşımış gibi gözüken bu cihangiri tanıtmaya çalışalım.

Nadir Şah'ın tarihçisi Mirza Medhi'nin ve sürekli olarak şahın karargâhında bulunan bir İngiliz'in sayesinde pek az nokta karanlıkta kalmıştır.

Nadir Şah'ın babası, büyük göç sırasında İran'ı istila eden Türkmen aşiretlerinden birine mensup bir Türk'tü. Bu aile o zamana kadar pek tanınmamıştı. Fakat soyluydu. Çünkü İran'da köle olmayan herkes o aşiretin kolektif soyluluğuna sahipti. Bu konuda Mirza Medhi şunları yazmıştır:

"Elmas değerini çıkarıldığı kaya parçasından değil, kendi parlaklığından alır!"

Nadir Şah'ın babası ailesini koyun postundan elbise yaparak geçindirirdi.

Çocukluğundan beri askerlik içinde yoğrulmuştu. Bir süre sonra Horasan'da aşiretinin mensuplarına ve komşu Özbek Türklerine saldırmış, aşiret beyinin kızını kaçırmıştı. İran tahtını zorla ele geçiren Eşref Şah'a karşı savaşan Tahmasp onu ordusuna almıştı.

Savaşlarda gösterdiği yararlılık ve giderek çoğalan askerlerinin sayısı ona Horasan valisi unvanını kazandırmıştı. Ancak şahtan bağımsız hareket etmesi ve zulmü bu unvanın geri alınmasına neden olmuştu.

Şahın da desteğini kaybedince Afganistan'da bir başka aşiretin başında bulunan ve Herat Kalesi ile eyaletine sahip olan akrabalarından birinin yanına sığındı. Akrabası onu yanına aldı. Emrine üç bin adam verdi. Şah Tahmasp ile barıştırdı. Afganlar üzerine yaptığı seferlerde kazandığı başarılar adını herkese duyurdu.

Nadir Şah'ın Yükselişi

Bu cinayetle bir başkente, bir hazineye ve bir orduya sahip olan Avşarlı Nadir, bütün Horasan'ı Şah Tahmasp adına fethetti. Her yanda kişisel otoritesini sarsan bu komutana haklı olarak kıskançlık duyan Şah Tahmasp, Nadir'i hain ve asi ilan etti. Nadir Şah efendisinin bu nankörlüğünden yararlanarak Tahmasp'ın ordusunu kışkırttı. Şahın üzerine yürüdü, onu tutsak aldı. Fakat İran'da hâlâ eski sevgisini kaybetmemiş olan bu hanedana karşı, görünüşte saygılı davranarak şahın tutsaklığını gözlerden sakladı.

Afganlara karşı daima başarılı olan ordusu sayesinde Horasan'ı, Mazanderan'ı, Sistan'ı ve Kirmanşah'ı aldı. Sahte alçakgönüllülüğü ile sultan unvanını almaktan kaçınıyordu. Aslında onun gözü daha yükseklerdeydi.

Ruslarla Osmanlıların ittifakı ona topraklarını büyültme olanağını hazırladı. Şimdilik basit bir komutan gibi gözüken Nadir, ülkesini Afganlardan yeniden fethetmek, yabancı hanedanı kovmak, Tahmasp'ın zayıf kişiliğinde eski Safevi hanedanını yeniden tahta oturtmak, kuzeyde Ruslarla, güneyde Osmanlılarla savaşmak, onları yenmek ve işgalleri altındaki toprakları kurtarmak ve düşmanı olan üç büyük devlet üzerinde bunca zafer elde ettikten sonra şah olarak taç giymek en büyük isteğiydi.

Nadir Şah'ın gittikçe yükselen talihini burada bırakalım ve İstanbul'da saltanatın bir darbeyle devrilişini izleyelim.

Mutfakta Çalışan Kadın Şah Tasmasp'ın Annesiydi

İran'da cereyan eden olaylar İstanbul'da saf Müslümanların kalbinde acıyla yankılanıyordu. Başka mezhepten, fakat Müslüman olan bir imparatorluğun parçalanması için Osmanlı Devleti'nin kâfir Ruslarla ittifaka girişmesi, Osmanlıların ruhunda isyan rüzgârları estiriyordu. Öyle zamanlar vardır ki, sadece vicdanlarının ışığıyla aydınlanan milletler hükümetlerinden çok daha politik olurlar. Rusya'yı kendilerine yaklaştıran ve büyülten ittifaka karşı Osmanlıların ruhunda bu kehanetin nasıl doğduğunu kestirmek mümkün değildir.

Acıma ve infial duygusu, İran Hanedanı'nın içine düştüğü acıklı duruma tamamen duygusuz kalan bir padişah ile bir sadrazama karşı kamuoyunun nefretini durmadan körüklüyordu.

İstanbul'da elçileri hâlâ Sultan III. Ahmed tarafından ağırlanırken Şah Eşref, Nadir'in önünde üç kez arka arkaya yenilmişti. Bu arada, Eşref elinde tutsak tuttuğu Tahmasp'ın babası Şah Hüseyin'i kahpece boğdurtmuştu. Bu ihtiyarın kanı, Sultan III. Ahmed tarafından alelacele tanınan

Eşref'e karşı intikam diye bağırıyordu.

Bu zorba şah bir avuç Afgan ile Afganistan'a doğru kaçarken, yenildiğini haber almış olan Belucistanlı aşiretler çölde onu kuşattı kafasını kesip, bağlılıklarının işareti olarak Şah Tahmasp'a yolladılar. Tahmasp ise Nadir sayesinde tahtını elde etmişti. Bir süre sonra Nadir İsfahan'a halkın coşkun gösterileri arasında girdi. Tahmasp ile Nadir'in İsfahan Sarayı'na yerleştikleri gün Şah Eşref'in hareminin mutfağında çalışan üstü başı yırtık bir köle kadın Tahmasp'ın huzuruna çıktı ve kendisinin Tahmasp'ın annesi olduğunu kanıtladı. Eşref'in Safevi Hanedanı'nı ortadan kaldırmak için yaptığı kıyımdan kurtulmak isteyen kadın, köle elbiseleri giyerek Eşref'in hareminde en rezil işlerde çalışmıştı. Ana ile oğulun bu beklenmedik karşılaşmaları, Doğu'da halkın gözyaşları içinde dinlediği bir efsane haline geldi.

Büyük Sessizliğin Altındaki Fırtına

Tahmasp sözde tahtına kavuştuktan bir süre sonra elçisi İstanbul'a gelerek, Osmanlılar ve Ruslar tarafından zorla alınan İran eyaletlerinin iadesini istedi. Sadrazam, Tahmasp'ın bu haklı talebine, İran'a savaş ilan ederek ve elçisini Limni'ye sürerek yanıt verdi.

Kendi ifadesine göre Nadir tarafından kuşatılan Tebriz'in kurtarılması için bizzat sefere çıkacağını söyleyerek Sancakı Şerif'i 24 Şubat 1730 tarihinde Üsküdar'a dikti. Gelenek olduğu üzere ordu, sadrazamın tuğları çevresinde Asya'daki bu ilk konak yerinde toplanmaya başladı. Sultan III. Ahmed de bütün saray ileri gelenleri ile altı gün sonra Üsküdar'a geçecekti. Ordu sadrazamın başkanlığında 18 Eylül'de hareket edecek ve Halep yolunu izleyecekti.

Bütün sefer boyunca padişah Üsküdar'da kalarak Avrupa ve Asya'dan çağrılan yardımcı birliklerin sırayla İran'a yollanmasına nezaret edecekti. Hiçbir şey bu seferin yapılması ve başarısı konusunda en ufak bir muhalefet olduğunu belirtmiyordu. Fırtına, büyük bir sessizliğin altına gizlenmişti.

Halkta ve Orduda Homurtular Yükseldi

Yanlız Üsküdar'daki karargâhta yeniçeriler, sipahiler, topçular arasında sadrazam ile komutanların aleyhinde bazı itirazlar yükseliyordu.

Bir bölümü, İran'da peygamberin soyundan gelen bir şahı tahtından ederek ganimetini Ruslarla paylaşmanın dine karşı ağır hakaret olduğunu; öteki bölümü de Tahmasp kulu Nadir Osmanlıları Tebriz'den kovarken, orduyu bir aydır Üsküdar'da bekletmenin bir utanç olduğunu söylüyordu.

Bu fısıldaşmalar her zamanki gibi genel bir memnuniyetsizlik uyandırıyordu. Tek başlarına hiçbir şeye yapamayan, fakat sayıca üstünlüklerinin gücüne inanmış insanları bir araya toplayarak başıboş bırakmak kadar tehlikeli bir şey yoktu. Güneş altında, silah elde padişahı Üsküdar'da bekleyen askerlerin sabırsızlığı bir

olay sonucu belirsiz bir şikâyetten ani bir patlamaya dönüştü.

Üsküdar'a çıkmak için sarayı terk eden padişahlar daima gündoğumunda hareket ederlerdi. Güneşin göğün ortasına gelmesine rağmen, Üsküdar'dan bakanlar III. Ahmed'in kayıklarının hâlâ Topkapı Sarayı kıyılarında bağlı olduğunu görüyorlardı. Askerler bu gecikmenin nedenlerini tartışıyorlardı. Padişaha refakat edecek olan muhafız kıtası, tuğlar, atlar, imamlar çoktan Boğaz'ı aşmış, Üsküdar Limanı'nda bekliyorlardı.

Sultan III. Ahmed sarayında duraksıyordu. Belki şeyhülislam ile Ayasofya vaizi İsperizade'nin uyarılarından, belki Tebriz'in Nadir'e tesliminde rüşvet almakla suçlanan sadrazamın politikasından çekindiğinden ve belki de bütün devlet işlerini yakından bilen ve bir vezir kadar deha sahibi olan kız kardeşi Hatice Sultan'ın öğütlerine duyduğu saygıdan dolayı Sultan III. Ahmed sarayı terk etmeye bir türlü yanaşmıyordu.

Bu alışılmamış gecikmenin Üsküdar'da bekleyen birlikler üzerinde yapacağı olumsuz etkilerden kaygılanan sadrazam, İsmail Ağa'yı ordu içinde ne olup bittiğini anlaması için Üsküdar'a yolladı. İsmail Ağa dönüşünde padişahın huzurunda sadrazama gece yarısından beri boşuna bekletilen askerlerin bu oyalanma yüzünden gittikçe öfkelendiklerini bildirdi. Bunun üzerine III. Ahmed kayığına binmeye karar verdi. 3 Ağustos 1730 perşembe günü ordugâhta derin bir sessizlikle karşılandı. Ancak bütün gece boyunca ayaklanma tohumları filizlenip durdu.

Patrona Halil İsyanı Başlattı

Ordunun, padişahın ve sadrazamın yokluğu, başkenti halkın heyecanına açık tutuyordu. Sultan III. Ahmed'in elli yedi gündür Üsküdar'da duraksaması ve daha sonra devlet adamlarıyla birlikte karargâhı bırakıp saraylara ve yalılara çekilmeleri bardağı taşıran son damla oldu. Ya da bu durum, fırsatçılar için yeterli bir gerekçe sayıldı. Nihayet 28 Eylül'de Patrona[15] Halil adlı bir Arnavut tellakın emrindeki yeniçeriler Bayezid Camisi önündeki Kaşıkçılar Çarşısı'nda birdenbire isyanı başlattılar.

Oradan, alışveriş etmek için halkın doldurduğu Kapalı Çarşı'ya dalarak dükkânların kapanması ve Müslümanların kendilerini izlemesi için haykırmaya başladılar.

Öteki yeniçerilerin ve ayaktakımının katılmasıyla sayıca büyüyerek Yeniçeri Ağası Hasan Paşa'nın köşküne vardılar. Onun emriyle hapsedilmiş bozguncu ve dikbaşlı yeniçerilerin serbest bırakılmasını istediler.

Hasan Paşa, Patrona Halil'in emirlerine itaat etti. Açılan hapisanelerden sokaklara sinirleri gerilmiş, serbestliğe sarhoş, intikam hırsı gözlerini bürümüş büyük

15 Osmanlı Devleti'nde bahriye ferikine (tümgeneral) verilen unvan. Patronayı hümayun veya patrona kadırgası: Kadırga donanması komutanının sancak gemisi. Asi Halil, patrona gemisinde levent olarak çalıştığı için bu lakapla anılmıştır. Gemide bir isyana karıştığı için Yeniçeri Ocağı'na girmiş, daha sonra seyyar satıcılık ve hamam tellaklığı yapmıştır.

bir kalabalık döküldü. Silahçılar, saraçlar ve eskiciler çarşısını yağmalayarak bütün kente isyan ve dehşet saldılar. Bu yağma sırasında Patrona Halil, yeniçeri kışlasını dolaştı ve beşinci ortanın kazanını alarak Etmeydanı'na yürüdü ve toplanma işareti olan kazanın çevresinde karargâhını kurdu.

Kaptanıderyanın Lale Tutkusu

İstanbul tamamen isyancıların insafına kalmıştı. Ayaklanma Patrona Halil'in başkanlığında giderek büyüyor ve örgütleniyordu.

Başkenti korumakla görevli olan Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa, içinde hiçbir kuşku olmadan şafak sökerken Çengelköy'ündeki köşküne gitmiş laleleriyle meşgul oluyordu. Reisülküttab da Haliç kıyısındaki köşkünün bahçesinde dinleniyordu.

Çok geç haber aldıkları ayaklanmayı bastırmak için kayıklarına bindiler, kente çıktılar, isyanın nedenlerini öğrenmeye çalışırken Kapalıçarşı'ya geldiler. Dükkân sahiplerine dükkânlarını açmalarını emrettiler. Sadrazam ve yeniçeri ağası ile durumu tartışmak üzere yeniden kayıklarına binip hızla Üsküdar'a gittiler.

"Sorumluları Teslim Et ve Canını Kurtar"

Bu arada Sadrazam Damat İbrahim Paşa da yanında Kubbealtı vezirleri olduğu halde Boğaz'ı aksi yönde aşarak sarayın kıyısındaki Hünkâr Köşkü'nde toplanmak üzere acele ediyordu. Ayaklanmanın tehlikeli ve genel olduğuna, padişahın hemen kente dönmesi gerektiğine ve Etmeydanı'ndaki isyancılara karşı Sancakı Şerif'in açılmasına karar verdiler.

Bu öğüdü yerine getirmek için kayığına binmeden önce Sultan III. Ahmed sırdaşı olan kız kardeşi Hatice Sultan'la bir görüşme yaptı. Hatice Sultan kardeşine, gerektiğinde isyancılara sorumlu adamlarını teslim ederek yaşamını kurtarmasını öğütlediğini anımsattı.

Karanlık iyice bastırdığında isyancılara boyun eğmekten utanan padişah, kız kardeşinin yanından ayrıldı. Kayığına binerek Topkapı Sarayı'nın kıyısına çıktı. Bahçelerden sessizce geçerek saraya girdi. Onun huzurunda bütün gece ve gündüz aralıksız süren bir toplantı yapıldı.

Kelleler İsteniyor

Etmeydanı ile saray arasında her zamanki pazarlıklara başlandı. Ancak hiçbir sonuca varılamadı. Sadrazam tehlikenin çok büyük olduğuna inanmak istemiyordu. Patrona Halil ise halk tarafından desteklendiğini fark ediyordu. Patrona Halil toplantı halinde olan Divan'ın bütün habercilerine, "Bizim padişahtan istediğimiz bir şey yok, ancak dinimizi ve devletin politikasını bozan sadrazamın, sadaret kethüdasının, şeyhülislamın ve kaptanıderyanın kelleleri teslim edilmedikçe buradan ayrılmayacağız" diyordu.

Sultan III. Ahmed bu istekler karşısında yeşil Sancakı Şerif'i çıkarıp sarayın çevresindeki sokaklarda dolaştırarak

gerçek Müslümanların yardımına koşması için boşuna çabaladı. Kimse sancağın çevresine gelmedi. Kutsal sancağın inançsız eller tarafından taşındığına dair propaganda yapılıyordu.

Bu durum karşısında yeni bir girişimde bulunuldu. Saray ile isyancılar arasında tarafsız kalmış gibi gözüken bostancılara padişahın emriyle kaptanıderya ile kethüda teslim edildi. Patrona Halil'e bir haber yollanarak sadrazam ile şeyhülislamın da azledileceği bildirildi. Ayaklananlar, "Şeyhülislamın sürülmesi kabulümüzdür, ancak İbrahim Paşa'nın kellesini isteriz!" diye direttiler.

28'i 29 Eylül'e bağlayan gece, taht ve bunca kelle üzerine yapılan pazarlığı sessizlik ve karanlığa gömdü. Gece hiçbir olay olmadı. Sonradan elde edilecek ganimeti paylaşmak için ayaklanmayı hazırladıkları ileri sürülen bazı kişiler maskelerini düşürdüler ve padişahtan uzaklaşarak onunla halk arasında arabuluculuk önerisinde bulundular.

İkiyüzlülerin arasında ayaklananlara nefret yerine merhamet ilham eden ihtiyar Şeyhülislam, Arnavut Kulali Efendi, Ayasofya vaizi ve başkent imamlarının başı İsperizade de bulunuyordu. Bu üç aracı, genel tehlikeyi görüşmek üzere erkenden Ayasofya'da toplanan din adamlarının yanına gitti.

Şeyhülislam Abdullah Efendi hepsine hitap ederek, "Halkın hiddetinin benim gibi zavallı bir ihtiyarın başı üzerinde dolaştığı ve ak sakalımın kana bulamak istendiği doğru olabilir mi?" diye haykırdı.

Din adamlarının hepsi ne kendi aralarında, ne de halktan hiç kimsenin böyle bir cinayeti düşünmediğini belirtti.

Şeyhülislam konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Eh, mademki öyle, padişahın tahtan indirilmesinden başka kurtuluş yolu gözükmüyor. Durumun ortaya çıkardığı bu korkunç gereklilik için görüşme yapacağız."

Sonra hep birlikte sabah namazını kıldılar, sadrazamın gizli görüşme için onları beklediği Revan Köşkü'ne doğru gittiler.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, din adamlarının karşısında kendisini feda etmeye hazır bir kimse gibi konuştu: "Biliyorum, ben şimdi ölü bir adamım. Ancak hepimize düşen görev hiç olmazsa hünkârımızın kutsal günlerini korumaktır!" Sonra şeyhülislama dönerek, "Padişah, kaptanıderya ve kethüda ile seni azletti ve sürdü" dedi.

Bu sözler üzerine bostancılar ihtiyar şeyhülislamı, kethüda ile kaptanıderyayı bir odaya götürdüler. Şeyhülislam Abdullah Efendi hemen görevinden azledilip bir çektirmeye bindirilerek Bozcaada'ya sürüldü.

Şeyh Mehmed Efendi'ye şeyhülislamlık verildi. Din adamları Revan Köşkü'nden Ayasofya'ya döndüler. Kendi aralarında en saygıdeğer olanlarının yüksek makamlara atanmalarını sağlamak üzere, birkaç kişiyi isyancılarla görüşme yapmaya yolladılar.

Din adamlarının temsilcileri Etmeydanı'na geldiğinde isyancıların çoktan atamaları yapmış olduğunu gördüler.

Subayların kendileriyle işbirliği yapmamalarına rağmen yeniçeriler reisülküt-

tab olarak Silahtar Süleyman Efendi'yi, İstanbul kadısı olarak İbrahim adında bir soytarıyı ve Anadolu kazaskeri olarak da gizli suç ortakları Arnavut Kulali Efendi'yi seçmişlerdi.

Süleyman Ağa ile Kulali Efendi ordu adına saraya giderek isyancıların ültimatomunu verdiler.

Bu ültimatomda dört vezirin kellesi, ayaklananların seçtiği kişilerin yeni görevlerinin onaylanması ve padişah ile din adamlarının, isyanın elebaşılarını cezalandırmayacaklarına dair imzalı bir yazı vermeleri isteniyordu.

Artık tamamen ayaklananlar tarafından yönetilen Padişah III. Ahmed, büyük bir acı içinde kendi başını kurtarmak için sevgili hizmetkârı, damadı ve dostu sadrazamı feda etti. Cellatlar, Sadrazam İbrahim Paşa'yı idamlarını bekleyen Kaptanıderya Kaymak Mustafa Paşa ile Kethüda Mehmed Paşa'nın gözaltında tutulduğu mahzene indirdiler. O geceden itibaren padişahın başkanlığında toplanan yeni Divan, halkın işkence yapmasına fırsat vermemek için kelleleri istenen kurbanların öldürüldükten sonra ayaklananlara teslim edilmesini kararlaştırdı. Cellatlar padişahın acısına saygı duyduklarından bu iğrenç idamların saatini bildirmemişlerdi.

Sünnetsiz Sadrazam

Padişah hâlâ asileri yumuşatabileceğini umarken bir kısım askerin sarayın dışında çıkardığı patırtıdan çekinilerek hemen idamlar yapıldı.

Üç vezirin cesetleri Etmeydanı'na götürülmek üzere bir saman arabasına atıldı. Cesetler Etmeydanı'na varmadan yolda ayaktakımı tarafından parça parça edildi.

İbrahim Paşa'nın cesedi, sarayın önündeki geniş alanda inşa ettirdiği çeşmenin önüne, kaptanıderyanınki ise Horhor Çeşmesi yalağına atıldı. Kethüda'nınki de Etmeydanı'na kadar sürüklendi.

Bu uğursuz idamlar, kalabalığı sakinleştireceğine cüretini artırdı. Padişahın halkın adaletine canlı kurbanlar teslim etmek yerine, cesetler vermesi şiddetle eleştiriliyordu.

Sadrazamın cesedini soyan ahlaksız insanların tanıklığıyla padişahın, İbrahim Paşa yerine ona son derece benzeyen Ermeni kayıkçı Manoli'yi öldürttüğü dedikodusu yayılmaya başladı. Bu dedikodu, sadrazama ait olduğu söylenen cesedin sünnetsiz olmasından dolayı gittikçe daha fazla doğruluk kazandı.

Bu olayı kendi ülkesine bildiren Fransa elçisi bu dedikodu hakkında şöyle demiştir:

"Sadrazam aslen Ermeni'dir. İstanbul'a geldiğinde sünnet olmayı ihmal etmiş, herkese kendini koyu bir Müslüman olarak göstermiştir. Aslında o hiçbir dine bağlı değildi."[16]

16 Fransız elçisinin, Sadrazam Damat İbrahim Paşa hakkında ülkesine verdiği rapordaki "sadrazam aslen Ermeni'dir" ve "O hiçbir dine bağlı değildi" sözleri tamamen asılsızdır. Nevşehirli İbrahim Paşa, Sultan III. Ahmed'in saltanat döneminde sadaret makamında bulunan on dört sadrazamın içinde Türk asıllı olan sekiz sadrazamdan biriydi. Babası Ezdin Voyvodası Ali Ağa'dır. Padişahın damadı olan bir kişinin Müslüman olmadığını düşünmek mantığa uygun değildir.

Sultan III. Ahmed Tahttan İndirildi

Sahte ceset verildiği hakkındaki suçlamalardan büsbütün alevlenen kızgın halk, bu kez Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesi için haykırmaya başladı. İsperizade, padişahın yüzüne karşı artık ordunun kendisini istemediğini bildirmek küstahlığında bulundu.

İsperizade ile Kulali, padişahın veziri olmaktan çok isyancıların temsilcisi gibi hareket ederek Atmeydanı'nda Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesinin koşullarını görüşüyorlardı. Üç saat sonra saraya geldi ve ayaklananların Kuranıkerim üzerine yemin ettiklerini, eğer II. Mustafa'nın oğlu Şehzade Mahmud tahta geçerse padişaha ve ailesine hiçbir şey yapmayacaklarına dair söz verdiklerini bildirdiler.



Haremdeki dairesinden çıkarılan Mahmud, amcasının önüne getirildi. Sultan III. Ahmed onu önce padişah olarak alnından, sonra bir kul olarak elinden öptü. Yirmi yedi yıldan beri, savaştan bıkmış bir milletin barış dehası olarak saltanat süren Sultan III. Ahmed'in siyasal yaşamı böylece son buldu.

Hiçbir hükümdar onun kadar milletini iyi anlamamış, hiçbir millet hükümdarını bu kadar az tanımamıştır. Hem sabırsız, hem de iyi savaşamayan halkının barışa karşı duyduğu öç onun kaybına neden olan tek gerçektir. Erdemli olduğu için tahtından inmişti.

Lehistan'ın paylaşılmasına başlangıç ve örnek olan İran'ın, Rusya ile adaletsiz paylaşılmasından başka politik hatası olmayan Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ise daha haklı bir nedene dayanıyordu.

Padişahı Tahta Geçirenler Yataklarında Ölmez

Ayaklanmanın elebaşısı Patrona Halil ile suç ortakları Muslu Beşe ve Emir Ali, Et Pazarı'ndaki karargâhında oturdukları sürece Sultan Mahmud da gerçek hükümdar sayılmazdı. Kulların kusuru olan ikiyüzlülük, isyanların tutsağı olan hükümdarların ihtiyacıydı. Sultan Mahmud çocukluğundan beri ikiyüzlülüğün âlâsını görmüştü. Ayaklananların ellerine düşmüş gibi davrandı.

Saraya çağrılan Patrona Halil, efendisinin önüne çıktı. Yüz hatlarından küstahlık ve zekâ okunuyordu. Genç, yakışıklı, kara bıyıklı bu Arnavut, üzerindeki basit yeniçeri abasıyla, birkaç gün önce İstanbul sokaklarındaki hamam tellakı değildi sanki. İsyanın kılıcı haline gelmesi gibi kısa zamanda halkın intikamcısı rolünü benimsemişti.

III. Ahmet

Bu kanlı ayaklanmayı hiç kimse onun gibi tek başına yönetemezdi.

Sultan I. Mahmud sahte bir ilgiyle Patrona Halil'e sordu: "Beni tahta çıkarmanın karşılığında ne istiyorsun?"

Halil gayet ustalıkla yanıt vererek devlet düşmanlarının cezalarını bulmuş olmalarından başka isteyeceği bir şey olmadığını, ancak "padişahları tahta geçirenlerin asla yataklarında ölmedikleri" hakkındaki sözü de unutmadığını belirtti.

Padişah ona her türlü güvenceyi verdikten sonra istediği her şeyi yapacağını bildirdi. Bunun üzerine Patrona Halil hemen konut vergisinin kaldırılmasını istedi.

Patrona Halil'in kendi çıkarını düşünmemesi askerlerin gözündeki saygınlığını daha da artırdı. Başkaldıranlara devlet kesesinden rütbeler ve ödüller verdirdi. Aşırı istekler ve israf yüzünden hazinenin kısa zamanda tükendiğini bildirmek ihtiyatsızlığını gösteren yeniçeri kâhyasına yanıt olarak bir vuruşta kellesini uçurdu.

O günden itibaren Sultan Mahmud ve vezirlerinin adına egemenlik sürmeye başladı. Eyüpsultan Camisi'nde kılıç kuşanacak olan Sultan Mahmud'a atını tek başına tutarak eşlik etti, halka keseler içinde altın dağıttı.

Kalabalık arasında kendisine vaktiyle veresiye satmış olan Rum kasap Yanaki'yi görünce onu Boğdan Voyvodalığı'na getirmek istedi. Sadrazam bu duruma itiraz etmek isteyince şiddetle karşı koydu ve Yanaki'nin Boğdan Voyvodalığı'na atanmasını sağladı.

Ayaklanmanın üç önderinin cüret ettikleri şeyleri hayal bile etmek olanaksızdı. Patrona, Muslu Beşe ve Emir Ali geniş palalarıyla Divan toplantılarına giriyor, bu durum karşısında ağzını açmaya cesaret edemeyen sadrazamın huzurunda istediklerine makam dağıtıyor, devlet sorunlarını tartışıyorlardı.

Halk Soğumaya Başladı

Halk, önceleri kendi gücünün bir simgesi gibi gördüğü bu aşırı davranışlara değer vermiş, Patrona Halil'in arkasına takılmıştı. Ancak bu meyhane üçlüsünün giderek adileşen davranışları karşısında hoşnutsuzluğunu belli etmeye başladı. Subayların çağrısına uyan yeniçeriler yavaş yavaş kışlalarına dönmüşlerdi.

Patrona Halil'in çevresinde ordunun ve halkın en rezil kimselerinden oluşmuş birkaç bin ayaktakımı kalmıştı. Bir seferinde Patrona'nın bu adamlarından biri bir yeniçeriyi öldürünce, arkadaşları intikamını almak için Sultanahmet Meydanı'nda toplanmışlardı.

Patrona Halil, yeniçerilerin önüne çıkmış, onları kentin dışında hazır tuttuğu Arnavutlarına ezdirmekle tehdit etmişti. Fakat yeniçeriler bu kuru gürültüye kulak asmamış ve Patrona ile arkadaşlarına artık halkı rahat bırakmalarını, padişahın yönetiminden memnun olduklarını söylemişlerdi.

Divan'da Öldürüldü

Artık otoritesinin sarsıldığını hisseden Patrona Halil, zor kullanarak elde edemediğini parayla elde etmeye çalıştı. Rüşvet vererek suç ortağı Muslu Beşe'yi yeniçeri kâhyalığına getirmeyi başardı.

Kendisine kaptanıderyalığı layık görüyordu.

Sadrazam tarafından kaptanıderyalığa getirilmiş olan Canım Paşa, o sıralarda bulunduğu Sakız'dan gizlice İstanbul'a çağrılmıştı. Canım Paşa, sadrazam ve Kırım hanı, imparatorluğu kışlaların ve kahvelerin adına yönettiğini iddia eden üçlüden kurtulmaya karar vermiş kişilerle gizlice görüşmeler yaptı.

Patrona Halil, Muslu Beşe ve Emir Ali üçlüsü ordu üzerinde halen etkili olduklarını sanıyorlardı. Kendilerine gösterilen sahte saygı hazırlanan tuzağı başarıyla saklıyordu. Beklenmedik bir anda saraya çağrılarak Divan toplantısında düşüncelerine ihtiyaç olduğu bildirildi. Daima yanlarında bulundurdukları silahlı topluluğu birinci avluda bırakarak Divan toplantısına katıldılar. Padişahın huzurunda ve sadrazamın başkanlığında toplanmış olan Divan her zamankinden daha kalabalıktı.

Canım Paşa donanma komutanı olarak Divan'a katılmıştı. Cüssesinin iriliği ve kolunun acı kuvveti yüzünden pehlivan diye anılan bir yeniçeri subayı da gizlice Divan'a getirilmiş, gizlendiği perdenin arkasında asileri öldürmek için verilecek emri bekliyordu.

Toplantıda önce savaş ve barış sorunu üzerinde duruldu. Patrona Halil cahildi ve Rusya ile İran'ı birbirine karıştırıyordu. Rusya'ya savaş açılması konusunda ısrar etti.

Toplantı sona ereceği zaman Sadrazam Mehmed Paşa ayağa kalkarak, Patrona Halil'e padişahın Rumeli Beylerbeyliği'ni verdiğini ilan etti. Muslu Beşe ile Emir Ali'ye de ayrıca büyük rütbeler verilmişti.

Osmanlı yasalarının gereği olarak sivil suçlular ancak sivil mahkemelerde yargılanabiliyordu. Padişahın yetkili olduğu bir mahkemede yargılanmak üzere bu üç suçluya böyle bir siyasal kişilik kazandırmak gerekiyordu.

Patrona Halil küstahça, "Beni başkentten sürmeyi hedef tutan bu makamı istemiyorum" dedi.

Padişahın iradesine hakaret ve sadrazama meydan okuma, Divan'da birtakım seslerin yükselmesine neden oldu.

Saklandığı yerde daha fazla duramayan Pehlivan yalın kılıç salona daldı ve "Yeniçeri ağası olmak isteyen sefil kimdir?" diye gürledi.

Sonra, Patrona Halil'e kılıcını çekip kendisini savunmasını, onu bir cellat gibi öldürmek istemediğini söyledi.

Çok az süre vuruştuktan sonra kılıcını Patrona Halil'in göğsüne sokup çıkardı.

Sonra cesedini ayağıyla yuvarlayarak padişahın önüne getirdi ve "Padişahın ve devletin düşmanları işte böyle yok olacaklardır!" dedi.

Başkanlarını savunmak için ayağa kalkan Muslu Beşe ile Emir Ali, Canım Paşa'nın hançer darbeleri altında can verdi. Cesetleri bostancılara verilerek denize atırıldı.

Kürk Beklerken Kelleleri Uçtu

Divan'da geçen bu olaylardan en ufak bir haber dışarıya sızdırılmamıştı. Aksine, dı-

şarıda bekleşen isyancılara Patrona Halil ile arkadaşlarına verilen payelerin haberi ulaştırıldı. Bu güruhu oluşturanların elebaşıları armağan ve samur kürk verilmek bahanesiyle teker teker içeriye çağrıldı. Kapının arkasında bekleyen cellatlar hepsini boğdu.

Patrona Halil, Muslu Beşe ve Emir Ali'nin idamlarının haberi kente vardığında daha önce çavuşlar tarafından tespit edilmiş olan bütün elebaşıları öldürülmüş ve cesetleri denizin dibini boylamıştı.

İşte bu kanlı ayaklanma böyle başarıya ulaşmış ve önderleri ile ayaktakımı cezalarını bu şekilde bulmuştu. Bazen ihtiyaç haline gelen bir ayaklanmayı başlatanlar, asla sürekli olamayacak bu geçici durumu kişisel ihtirasları uğruna yerleştirmek isteyince böyle yok edilirler.

Başarılı bir isyancı, fakat acınacak bir politikacı olan Patrona Halil kendi sonunu hazırlamış ve bunu hak etmişti. Eğer kalabalık içinde kaybolmasını bilseydi, belki de halkın çıkarlarını düşünen bir kahraman olarak hafızalarda yer edecekti.

Erişemeyeceği kadar yüksekleri özlemişti. Cesaret bir halk savunucusu yaratabilir, ancak bir devlet adamını yaratacak şey eğitimdir. Patrona Halil ve benzerleri egemen olmak istedikleri gün ortadan kaldırılmışlardır.

İdamlar Altı Ay Boyunca Gece Gündüz Devam Etti

Başarılı hizmetine rağmen, başka ayaklanmalarla uğraşamayacak yetenekte olan ihtiyar Sadrazam Mehmed Paşa onuruyla makamından uzaklaştırıldı ve Halep Beylerbeyliği'ne atandı. Asi üçlüsüne karşı sarayda hazırlanan düzeni örgütleyen Karakulak İbrahim Paşa, devletin mührüne sahip oldu.

Karahisarlı İbrahim Paşa, Köprülülerden üçüncüsünün hizmetinde bulunmuş, onun kâhyalığına yükselmiş, Bosna beylerbeyi olmuş daha sonra Mısır Beylerbeyi görevini yüklenmiş, orada boyun eğmeleri sağlanamayan Kölemenleri şiddetle bastırmıştı. Sert zulmü, aşırı serbestlik ile aşırı otorite arasında mevcut kademeleri kullanmasına izin vermemişti.

Patrona Halil'in adamı Kasap Yanaki'nin Boğdan Beyliği'nden geri çağrılması ve idamı yeniçerilerin tekrar ayaklanmasına neden olmuştu.

Bu sefer padişah tarafından vaktinde çıkarılan Sancakı Şerif etkisini göstermiş, tahtın koruyucuları, yeniçerileri toplandıkları yerde bozguna uğratmıştı. Altı ay boyunca gece gündüz yapılan idamlar yeniçerileri kırmış geçirmişti. Her sabah Marmara kıyılarına vuran cesetlerin sayısı halkı kaygılandırıyordu. Acımayı isyana çevirmekten çekinen Mahmud, sadrazamını feda etti ve İbrahim Paşa'yı Eğriboz muhafızlığına yolladı. Doğu'da ve Avrupa'da büyük bir şöhret bırakacak olan Topal Osman Paşa görevli bulunduğu Arnavutluk'tan çağrılarak sadarete getirildi.

Topal Osman'ı Kurtaran Fransız

Yunanistan doğumlu olan Topal Osman Paşa, sarayda içoğlanı olarak bulunmuş, bir ara bahçıvanbaşı olmuş, ancak sava-

şı, köşklerin ve çeşmelerin bakımına üstün tutmuştur. Peterwardein Savaşı'nda Sadrazam Şehit Ali Paşa'nın yanında yiğitçe dövüştüğünden iki tuğlu paşa rütbesine kavuşmuştu. İhtilalden sonra Arnavutluk ve Bosna'daki ayaklanmanın son kıvılcımlarını söndürmeye yollanmış, gösterdiği sertlik ve itidal Sultan Mahmud'un dikkatini çekmişti.

Erdemlerin en üstünü olan minnet duygusuna sahip olması özellikle Fransızların ona hayran olmalarını sağlamıştı.

Gençliğinde İspanyol korsanlarının eline düşmüş, yaralı ve zincire vurulmuş bir durumda korsan gemisiyle Malta Limanı'na getirilmişti. İspanyol kaptanın dostu olan Arnauld adında bir Marsilyalı, korsan gemisine geldiğinde genç Müslüman'ın acısını görmüş ve çok duygulanmıştı. Yanına yaklaşarak sözleriyle ilgisini belli etmişti. Bu yakınlık karşısında Osman, Marsilyalı denizciye kendisini köle olarak satın almasını rica etmişti. Ödeyeceği paradan pişman olmayacağını, ileride ona bunu fazlasıyla iade edeceğini de belirtmişti.

Marsilyalı, genç tutsağın ifadesine ve sözüne inanmıştı. Onu altı yüz İtalyan altınına satın aldı, Marsilya'ya götürdü, ailesinin yanında baktı, yaralarını iyileştirdi ve Osman'ın sözüne güvenerek fidye istemeden Mısır'a yolladı. Topal Osman kendisini Mısır'a getiren gemiyi gayet zengin armağanlarla doldurarak kurtarıcısına yollamayı ihmal etmedi. Sadrazamlık mertebesine erişince Fransız dostunu unutmadı ve Fransız elçisinin aracılığıyla Marsilyalıyı İstanbul'a davet etti. Elçiye onu çağırmakta acele etmesini, çünkü hiçbir sadrazamın bu makamda ihtiyarlamadığını anımsattı.

Arnauld, oğullarını da alarak Topal Osman Paşa'ya armağanlarla dolu bir gemiyle geldi. Arnauld gelirken Malta'da köle olarak bulunan on iki Müslüman'ı da kurtarmıştı. İki dostun karşılaşması pek dokunaklı oldu. Yanındakilere nasıl kurtulduğunu anlatan Topal Osman Paşa, Arnauld'un iyi yürekliliğini göklere çıkarttı.

Topal Osman Paşa'nın neredeyse taraf tutarcasına Hıristiyanlara gösterdiği hoşgörü, tutuculukları yüzünden yabancı her dini baskı altına almaktan hoşlanan din adamlarını ve hocaları memnun etmemişti. Çoğunluğun dedikodusu yüzünden sadareti Hekimoğlu Ali Paşa'ya bıraktı. Nadir Şah tarafından tehdit edilen Bağdat'taki Osmanlı kuvvetlerinin komutanlığına atandı.

Şimdi Nadir Şah'ın başarılarının öyküsüne dönelim.

Nadir Şah, Tahmasp'ı Horasan'a Sürdü

Nadir Şah tarafından İsfahan'da yeniden tahta oturtulan Tahmasp ilk önce Osmanlıları yenmişti. Fakat daha sonraki savaşlarda yenilmiş, yapılan bir anlaşma ile Aras ırmağının ötesindeki bütün topraklarını terk etmişti.

Nadir Şah yurdunun parçalanması pahasına elde edilen barışa karşı soylu bir infial duyarak ya da duymuş gibi davranarak, İran'ın içinde bulunduğu onursuz durumu tahta karşı beslediği sonsuz ihtirasına bahane etti. Bütün İran'a yaydığı bir bildiride şöyle diyordu:

"Bu anlaşma, dalalet mezhebindeki Osmanlıların eline düşmüş dindaşlarımızın kurtarılmasını emreden velimiz Hz. Ali'nin kutsal mezarını koruyan meleklerin iradesine karşı bir hakarettir. Osmanlılarla yapılan bu anlaşma fazla sürmeyecektir. Sizi arayıncaya kadar sessizliğinizi koruyun. Tanrı'nın izniyle zafere susamış, kuşatmaya alışmış, karıncalar gibi kalabalık ve yiğit ordumuzun başında ilerleyeceğim."

İran halkının dini duygularını kışkırtan bu bildiri, bir anda milli heyecanın uyanmasına neden oldu. Bazen Tahmasp'a sadık bir kul, bazen ona karşı küstah biri olan Nadir Şah, İsfahan Kalesi'nin önüne geldi. Tahmasp'ı bağlılığına inandırdıktan sonra, kendisi kente davet edilmediği için şahı ordugâhında bir ziyafete çağırdı. Ziyafetin ortasında bütün saray ileri gelenleriyle birlikte tutuklanan Şah Tahmasp ve ailesi Horasan'a sürüldü.

Bu hareketinden sonra İran tahtına oturmaktan çekinen Nadir Şah, Tahmasp'ın sekiz aylık oğlunu yanında alıkoyarak, onu III. Abbas adıyla tahta geçirdi. Bu durumdan yararlanarak şah naibi oldu ve İran üzerinde egemenlik sürmeye başladı. Topal Osman Paşa, serdar olarak Osmanlı kuvvetlerinin başında halifelerin kentini kurtarmaya giderken, Nadir Şah da kalabalık bir ordunun başında Bağdat'a doğru ilerliyordu.

Nadir Şah Parçalanmış Olan İran'ı Birleştirdi

Doğuştan sahip olduğu askeri deha ile Nadir Şah'ın eski şöhretine meydan okuyabilecek yetenekte olan Topal Osman Paşa, Bağdat surları önünde Osmanlıların şimdiye kadar Asya'da görmedikleri bir zafer kazandı.

Nadir Şah'ın yüz yirmi bin atlısına karşı yiğitçe dövüşürken altında üç at öldü. Savaşın en kızgın anında geride bekletilen Osmanlı atlıları Nadir Şah'ın sol kanadına ani bir baskın yaptı ve sekiz saat süren savaşta iyice yorulmuş olan Avşar kuvvetlerini darmadağın ettiler.

Kaçan Nadir Şah, ordusunu ancak yüz elli kilometre ötede toparlayabildi. Başarıda olduğu kadar yenilgide de yetenekli bir başkomutan olduğunu gösteren Nadir Şah, askerlerini cezalandıracağına ödüllendirdi ve zafere olan inancını tekrar etti. Bağdat yakınlarında meydana gelen ikinci bir savaşta askerlerine olan güvenini haklı çıkardı.

Yaralarından kan sızan Topal Osman Paşa savaş alanına bir sedye üzerinde gitti. Bir önceki savaştaki yenilginin verdiği utançla ve hırsla dövüşen Avşar kuvvetleri karşısında Osmanlılar yenilmekten kurtulamadı. Bozgun sırasında Topal Osman Paşa'nın hizmetkârları onu ata bindirerek Nadir Şah'ın eline düşmekten kurtardı.

Fakat yolda karşılaştıkları Avşar atlıları serdarı elbiselerinden tanıdı, bir mızrak darbesiyle şehit ettikten sonra kafasını kesip Nadir Şah'a yolladılar. Nadir Şah, Osmanlı kahramanının cesaretini ve kötü yazgısını takdir etti. Serdarın mumyalanan kafasını Osmanlılara iade ederek Topal Osman'ın cenaze töreninin ordusu tarafından yapılmasını sağladı.

Kars Beylerbeyi Köprülüzade Abdullah Paşa, Bağdat'ı kuşatan Nadir Şah'ın or-

dusundan daha kalabalık bir kuvvetle kuzeyden İran'ı tehdit etmeye başlamıştı.

Halifelerin başkentini kuşatmaktan vazgeçen Nadir Şah hemen kuzeye döndü. Aras üzerine köprü kurarak karşı kıyıya geçti. Ordusuna yaptığı bir konuşmada Osmanlıların bire iki oranında daha güçlü olduğunu, bunun için çok daha fazla çaba göstermeleri gerektiğini belirtti.

Ordusunu çok iyi hazırladıktan ve savaş yerini seçtikten sonra saldırı emri verdi. Nadir Şah, savaşın neresinde gözükürse Avşar atlıları orada başarılı oluyordu.

Bu saldırılardan birinde Abdullah Paşa şehit düştü ve başı kesilerek Nadir Şah'a yollandı. O da, bu kafanın uzun bir sırık üzerine takılarak düşman tarafından görülecek bir yere dikilmesini emretti.

Tahmin ettiği şey gerçekleşmişti. Komutanlarının ölümü Osmanlıların moral gücünü bir anda yok etti. İran'dan fethedilen bütün toprakları Nadir Şah'a bırakarak kaçtılar. Ruslarla Osmanlıların ittifakıyla parçalanmış olan İran İmparatorluğu iki savaş sonunda yeniden birleştirilmişti.

Nadir Şah İran Tahtına Çıktı

Bu yenilgilerin İstanbul'da neden olduğu tepkiyi incelemeden önce Nadir Şah'ın geri kalan yaşamına göz atalım. Erdebil'in büyük ve verimli ovasına toplanmış olan görkemli bir kalabalık hükümdarlık asası ile kılıcını bir arada tutabilecek bir hükümdar seçmeye çağrılmıştı.

Bütün İran aşiretlerinin temsilcilerine serbestçe bir şah seçmelerini önerdi. Üç kez hükümdarlık tacı kendisine sunuldu, o her defasında, Sezar gibi tacı geri çevirdi. Sonunda, şimdiye kadar felaketten başka bir şey getirmemiş olan Şiilikten vazgeçilmesi ve Sünnilerle ortak hususlarda birleşmeyi öngören Caferiliğin kabul edilmesi şartıyla tacı kabul etti.

Çeşitli bildiriler ve elçilerle Osmanlı Devleti'ne ve Hindistan Türk İmparatorluğu'na İran'da ortaya çıkan bu yeni din devrimini haber verdi.

Bir bölüm halk bu mezhep değişimini Nadir Şah'ın dindarlığına, öteki bölümü ise ihtirasına verdi. Bu iki görüş birbiriyle karıştı. Doğu insanlarının ruhu olan din, bu şiddetli heyecan ve sevgi ülkelerinde her şeyin temeliydi.

Nadir Şah Oğlunun Gözlerini Oydurdu

Taç giyer giymez vaktiyle Aksak Timur'un izlediği yolun aksi yönüne, yani Hindistan'a doğru yöneldi. Kandehar yakınlarında Nadirabad kentini kurdu. O sırada Hint tahtında Mehmed Şah adında savaşma yeteneğini kaybetmiş bir hükümdar bulunuyordu.

Ülkesinde yaygın olan bir kanaate göre Mehmed Şah'ı elinde kadeh ya da kollarında bir cariye olmaksızın görmek olanaksızdı. Başkentinde Nadir Şah'a yenilen ve tutsak düşen Mehmed Şah, Nadir Şah'a topraklarının en kalabalık eyaletlerini ve son derece zengin hazinelerini vermek koşuluyla tahtını koruyabildi. Nadir Şah'ın işgali altındayken Delhi kentinin ayaklanması sonunda yüz yirmi bin kişi öldürüldü.

Bu olay Hindistan'ın kan ve ateş içinde boyunduruk altına girmesine neden oldu.

İran'a milyarlarca akçe tutarında ganimet ve bir milyona yakın tutsakla dönen Nadir Şah'ın zaferi, Timur ile Ekber Şah'ın seferlerini anımsatıyordu. Sayısız filin önünde ilerleyen cihangir, Hindistan'ın harikalarını İsfahan'a taşıyordu. Timuroğullarının "tavus kuşu" adını verdikleri son derece değerli taht, Nadir Şah tarafından Türkistan'da yaşayan halka gösterilerek, gözler kamaştırıldı.

Herat üzerinden İran topraklarına giren Nadir Şah imparatorluğunun yeni başkenti Meşhed'de üç ay dinlendi. Afganistan'da itaat altına alınmamış olan Lesgi aşiretine karşı yaptığı sefer sırasında ormanda gizlenmiş bir katil atını öldürüp, onu elinden yaraladı.

Oğlu Rıza Kulu Han, katil Afgan'ın peşinden gittiyse de onu yakalayamadan geri döndü. Kuşkulu Nadir bu suikastta oğlunun parmağı olduğu görüşüne saplandı. Acımadan oğlunun gözlerini oydurdu. Genç prens babasına "Yaktığınız gözler benim değil, İran'ın gözleridir" dedi.

Duyduğu pişmanlık büsbütün bunakça hareketler yapmasına neden oluyordu. Her gün yüzlerce kişi idam ediliyordu. Sonunda komutanları kendi yaşamlarını kurtarmak için Nadir Şah'ı öldürmeye karar verdiler. Aralarında muhafız kıtasının komutanı Salah Bey'in de bulunduğu üç katil, Nadir Şah uyurken önemli haberler getirdikleri bahanesiyle çadırına girdi. Gürültü üzerine uyanan Nadir Şah kendisini aslanlar gibi savundu, içlerinden ikisini öldürdü. Ancak Salah Bey'in hançer darbesiyle can verdi.

"Tanrı'nın Ceza İçin Yolladığı Biriyim"

Kuzeyde yapacağı fetihler ile Hindistan, Osmanlı İmparatorluğu ve İran'ı bir tek inanç altında birleştirmeyi hedefleyen tasarıları kendisiyle birlikte yok oldu.

Timur da, kendi çağı için pek erken sayılan bu girişimi denemişti. Nadir Şah Hıristiyanları da hoşgörüyle karşılamıştı. O doğaya ters düşmeyecek evrensel bir din ortaya çıkarmak istiyordu. Ancak tapınakları yıkan kılıç, yeni bir düşünce ortaya çıkaramazdı.

Nadir Şah, oğlunun gözlerini kör ettikten sonra duyduğu pişmanlığın etkisinden kendisini kaderin elinde kör bir vezir gibi görüyordu. Bir gün çadırının yanına üzerinde bir yazı bulunan bir ok düşmüştü.

Bu yazıda şöyle deniyordu:

"Eğer hükümdarsan, milletini koru ve mutlu kıl, eğer peygambersen bize selamet yolunu göster. Yok eğer Tanrı isen yarattıklarına karşı merhametli davran."

Bütün ordugâhında bu yazıyı yazanı boşuna arattırdı. Sonunda bu yazıyı çoğaltarak altına şu sözleri ekledi ve bütün ordusuna dağıttı: "Ben, ne milletimi koruyacak bir hükümdarım, ne selamet yolunu gösterecek bir peygamberim, ne de merhamet gösterecek bir tanrıyım. Ben, Yüce Tanrı'nın hiddetli bir anında suçlu bir dünyayı cezalandırmaya yolladığı kişiyim."

Şimdi Nadir Şah gibi bir an parlayıp sönen bir cihangirden daha sebatlı ve daha korkulu yeni bir güçle karşı karşıya kalan Sultan Mahmud'a dönelim. Bu yeni güç Rusya'dan başkası değildir.

30. BÖLÜM

Osmanlılara İlahi Bir Ceza

Eski çağ dramlarında görülen suçun hemen arkasından gelen kefaret ödeme, şimdi anlatmaya çalışacağımız dönem içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun başına gelmiştir. III. Ahmed döneminde Osmanlılar İran'ın paylaşılması için Ruslarla anlaşarak Karadeniz'in doğu kıyılarında komşu olmuşlardı.

Böylece Asya'da ne bir müttefikleri, Avrupa'da da Fransa dışında ne bir dostları kalmıştı. Ruslara teslim edilen ırklarının ve ihanete uğrayan dinlerinin intikamı, üzerlerine ilahi bir ceza gibi çökmüştü. Osmanlılar Azerbaycan, Hazar Denizi ve Kafkasya gibi doğal sınırları kendi elleriyle Rusya'ya bırakıyorlar, böylece birbirine yaklaşan iki imparatorluk, sürtüşmelere, anlaşmazlıklara ve çarpışmalara itiliyordu.

Büyük bir milletin yenilgilerinin ve parçalanmasının ilk kaynağına inilirse, bu milli felaketlerin, politik bir kusura dönüşen manevi bir kusurdan türediği görülür. Kişilerde olduğu gibi hükümetlerde de en iyi politika sağlam bir şuurdur. Yine unutmamak gerekir ki, insanlar gibi milletler de yazgılarını bir ölçüde kendileri belirler.

Çarın Vasiyetnamesi Gerçek Değildir

Henüz beşikte olan imparatorluğun, ileride Doğu'ya doğru genişlemesini istemiş gibi gösterilmeye çalışılan Deli Petro'nun meşhur vasiyetnamesi asla gerçek değildir.

Bu belge II. Katerina döneminde başbakanlığın diplomatlarından biri tarafından, her fatih millette olduğu gibi gelecekte büyüklüğünü gizemli kehanetlerle ilgilendirmekten hoşlanan Rusları, bu çeşit geleneklere bağlamak amacıyla kaleme alınmıştı. Çar Petro'nun vasiyetnamesi, bu devlet adamının düşüncelerini bilen bir diplomatın küçük bir hilesinden başka bir şey değildir.

Baltacı Mehmed Paşa tarafından kesin olarak kuzeye sürülen ve İran'da Nadir

Şah'ın ordularına feci bir biçimde yenilen Çar Petro, kendisinden sonra gelenlere Osmanlı İmparatorluğu'nu ve İran'ı hedef gösteremeyecek durumdaydı. Ancak Çar Petro'nun ölümünden hemen sonra Rus İmparatorluğu'nun, İsfahan ile İstanbul'u korkudan titretecek kadar geniş toprakları ülkesine kattığı da bir gerçektir. Burada birkaç kelimeyle Rusya'nın mucize sayılacak derecede genişlemesini anlatmaya çalışalım.

Rus soylularının partisine mensup Dolgorukov prensleri, Çar Petro ile eşi Katerina'nın saraya doldurdukları yabancılardan nefret ediyorlardı. Bu prensler Çariçe Katerina'nın ölümünden hemen sonra saraydaki yabancıları uzaklaştırdılar.

O sırada Letonya'da sürgünde bulunan Çar Petro'nun yeğeni Anna'yı da çariçe olarak saraya getirdiler. Dolgorukov prensleri Anna'dan tahta geçme koşulu olarak, başarılarıyla Rus milletini küçük düşüren bütün yabancıları idam ettirmesini ya da sürgüne yollamasını istediler.

Anna, milletin kendisine bağlanmasından sonra ilk fırsatta boyunduruğu kıracağı inancıyla Dolgorukovların önerilerini kabul etti. Nitekim Dolgorukovlara karşı yapılan bir ayaklanma sonunda bütün imparatorluğu eline geçirdi. Bu ihtiraslı Dolgorukov Ailesi'nin dokuz ferdi çeşitli işkencelerden sonra idam edildi. Ernest Jean Biron adında genç bir Letonyalı, metresi olan çariçenin kalbini elde etmişti. Bağımsız bir Letonya'nın hükümdarı olmayı tasarlıyordu.

Saksonya Elektörü III. August'tan Letonya'nın iadesini sağlamak için bu prensi, İsveç Kralı Demirbaş Şarl ve Lehistan Diyeti tarafından Leh tahtına geçirilen Stanislav Zolkievski'ye karşı desteklemek ve onun yerine Leh tahtına geçirmek üzere bir Rus ordusunu seferber etmişti.

Rus Hizmetinde Alman Mareşal

Silezya'ya sahip olan ve Lehistan'ın ilerideki parçalanmasından büyük çıkar uman Avusturya, Lehler üzerine iki taraftan baskı yapmak amacıyla Ruslarla anlaşmıştı. Macaristan Krallığı'nı elinde bulunduran Avusturya ile 1717 yılında Lehistan'ın içişlerine müdahaleye çağrılmış olan Rusya pek de haksız olmayan nedenler yüzünde Leh krallarının seçimine sık sık karışıyorlar, kendi yandaşlarını destekliyorlardı.

Zayıf Leh ordusu, Vustül üzerinde altmış bin kişilik Rus ordusuna yenilmişti. Lehler Stanislav Zolievski'yi kral seçmişlerdi. Avusturya'ya karşı Fransa bu kralı savunuyordu. Stanislav Zolkievski Fransa'ya bağlanan Lorraine Dükalığı karşılığında Lehistan tahtından feragat etti. Lehistan yabancılar tarafından zorla kabul ettirilen Saksonyalı August'u kral seçti.

Osmanlı İmparatorluğu ile Çar Petro arasında yapılan iğreti anlaşma gereğince, Babıâli Lehistan'ın Ruslar tarafından işgaline ses çıkaramadı. Fakat Lehistan Avusturya-Rusya ittifakının pençesine düşer düşmez Çariçe Anna gözdesi Ernest Jean Biron'un kışkırtmasıyla Lehistan sınırını uzaklaştırmak ve Leh bağımsızlığını garanti eden Osmanlıların Leh-

lerle olan ilişkisini kesmek üzere, Nadir Şahla anlaştı ve Boğdan'a altmış bin kişilik bir ordu gönderdi. Barbar Ruslardan daha fazla barbar olduğu için Rus ordusunun başına geçirilmiş olan Mareşal Münnich adında zalim ve usta bir Alman komutan Ocsakow[1] kentine girdi. Yirmi bin askeri kentin harabeleri altında katletti. Sonra Orkapı Geçidi'nin arkasından dolanarak Kırım'a girdi.

Kırım Türklerini dehşete düşürmekten başka bir hedef gütmeyen Ruslar, Kırım'da hızlı bir sefer düzenleyerek geçtikleri yerleri yakıp yıktılar, Azak'ı kuşattılar. Divan en sonunda Fransa'nın arabuluculuğunu istedi.

Zafer, Güven ve Talihin Dönüşü

Lehistan'ın paylaşılmasında Rusya'yla işbirliğine girişmiş olan Avusturya, Rus istilasını desteklemek ve Bender'de ordusuyla bekleyen sadrazamı üzerine çekmek için dört ayrı koldan Osmanlı topraklarına saldırdı.

İstanbul'da halk Kırım'ın işgali, Türklerin katledilmesi, Ocsakow'un yakılması ve Azak'ın kuşatılması karşısında ordunun hareketsiz kalmasından yakınıyordu. Saraya kadar yükselen itiraz seslerini bastırmak zorunda kalan Sultan I. Mahmud, silahtarağayı Bender'e göndererek kethüdanın kellesini ve Sadrazam Muhsinzade Abdullah Paşa'nın azlini istedi. Yeğen Mehmed Paşa Sadrazam oldu. Köprülüoğlu Ahmed Paşa'nın yanında savaş sanatını, kendi içgüdüsüyle de politikayı öğrenmiş olan Yeğen Mehmed Paşa savaşın talihini değiştirdi.

Savaş alanında atılgan, sarayda yumuşakbaşlı ve ihtiyatlı olan Yeğen Mehmed Paşa, valide sultan ile birlikte Sultan Mahmud üzerinde etkinliği olan kızlarağasının desteğine sahipti.

Gerçek hükümetin Divan'da değil, haremde olduğunu çok iyi biliyordu. Raporlarında Yeğen Mehmed Paşa'dan söz eden Venedik Balyozu Contarini şunları anlatır:

"Mağrur ve zalim bir adam olup, Venedik'in amansız düşmanıdır. En hiddetli anında bile olgunluğunu, bilgeliğini terk etmez ve nefretini bile amaçları uğrunda kullanmasını bilir."

Sadrazam bir yıldırım hızıyla, Mareşal Seckendorf'un Niş'i eline geçiren ve Vidin'i kuşatan ordusunun üzerine yürüdü.

Henüz devletin mührünü getirmiş olan silahtar, İstanbul'a geri dönme-



I. Mahmud

1 Dnieper Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü yerde ve şimdi Sovyetler Birliği'nin topraklarında eski Türk kenti ve kalesi. Osmanlı yönetiminde eyalet merkezi olan bu kente Özü, Karakirman ve Uzunkale adları da verilmiştir.

den önce Seckendorf'u yendi. Niş'i geri aldı, altı bin Avusturyalıyı kentin surları önünde kılıçtan geçirdi, Vidin kuşatmasını kaldırdı. Saksonya Prensi Hildebourg Hausen'e saldırdı. Bu üç ordunun artıklarını Tuna'nın ötesine attı. Avusturyalılara karşı yürüttüğü yıldırım savaşından sonra İstanbul'a gelişi, saray için zaferin ve güvenin dönüşü oldu.

Harem Burnunu Politikaya Soktu

Birkaç haftalık bir dinlenmeden sonra ikinci bir orduyla Tuna boylarına hareket etti, Orsova[2] ve Semendire'yi geri aldı ve Savoie'lı Prens Eugène'in sayesinde Avusturyalıların elinde bulunan Belgrad'ı yeniden fethetmek için hazırlıklara başladı. Başarıya ulaşması hemen hemen kesindi.

Ancak daha önceki başarıları valide sultan ile Kızlarağası Beşir Ağa'yı saraydaki etkinlikleri bakımından kaygılandırıyordu. Elde ettiği zaferlerle halkın sevgisini kazanan ve imparatorluğa çok yararlı olan bir sadrazam, haremin etkisini sarsabilirdi.

Belgrad'ı kurtarmak üzere hazırladığı ordusuyla Edirne'ye vardığı zaman arkasından yetişen bir kapıcıbaşı, Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'ya sürgün yeri olarak Ege adalarından hangisini seçeceğini sordu. Çok fazla hizmet etmenin de ihanet kadar suç olduğu bir devletin yazgısına acıyarak Rodos'a hareket etti. Onunla aynı çağda yetişmiş bir asker olan ve kızlarağasına daha yumuşak gelen İvaz Paşa serdarı ekremliğe getirildi.

Savaşta Kazanan Sarayda Kaybediyor

Ordu, başkomutanın değiştiğini fark etmedi. Zafer Osmanlılara moral kazandırmıştı. Avusturyalılar tarafından iki kez önü kesilen İvaz Paşa hepsini Tuna'nın ötesine attı ve Belgrad'ı kuşatmaya başladı. Bu kent her zaman olduğu gibi seferin birinci ödülüydü. Barış için başlatılan görüşmelerde, Belgrad Kalesi'nin yıkılması, ya da bütün istihkâmları ve toplarıyla Osmanlılara teslim edilmesi konusunda şiddetli tartışmalar oldu.

Sadrazam, "Tanrı'dan başkasını tanımadığım gibi, Belgrad benim yüce devletime iade edilecektir. Barışı ancak bu koşulla kabul edebilirim" diyordu.

Sonunda barış görüşmelerine katılan Fransız Elçisi Villeneuve, Belgrad'ın 1717 yılındaki haline getirilmesini önererek iki devletin arasını buldu.

Avusturya egemenliğindeki Sırbistan ve Eflâk için de Belgrad örnek alındı. Tamışvar dışında, Avusturya Pasarofça Barış Antlaşması ile kazandıklarının tamamını Babıâli'ye iade ediyordu. Prens Eugène'in zaferleri bir kalem darbesiyle silinmiş oldu. Yine Fransa elçisinin aracılığıyla bir anlaşma yapan Rusya, Avusturya İmparator'u VI. Karl'a gösterilen sert tutuma eş bir tutumla barış antlaşmasını imzalamak zorun-

2 Romanya'da Tuna'nın sol kıyısında, Darkapı Geçidi yakınlarında Osmanlıların İrşeve, Orşova dedikleri kasaba. Bu kasabanın karşısında ve Tuna'nın üzerinde bir adada aynı adla bir de kale vardır.

da kaldı. Azak Kalesi Ruslar tarafından yıktırılacaktı.

Osmanlı denizi olarak kabul edilen Karadeniz'de Ruslar ticaret ve savaş gemisi yapamayacaklardı. Ruslar yüz bin seçme askerinin kanı pahasına bu savaşta ancak çarların "imparator" unvanının onaylanmasını sağlayabilmişlerdi. Belgrad fatihi ve ikili barış anlaşmalarının başarılı adamı İvaz Paşa dönüşünde, Yeğen Mehmed Paşa gibi sürülmek suretiyle ödüllendirildi. Kaymakam Ahmed Paşa bu şanlı sadrazamın yerine geçti.

I. Mahmud'dan Bilgelere Yaraşır Bir Davranış

Sultan I. Mahmud döneminde Osmanlı politikasının doğruluğu, Sultan III. Ahmed dönemindeki hile dolu politikayı ortadan kaldırıyordu. Habsbourg[3] Hanedanı'nın son erkek üyesi olan VI. Karl'ın ölümüyle tahtın bütün hakları, itirazla karşılanan kızı Marie Theresia'ya kalıyordu.

Almanya bir kadın üzerinde toplanan bu hakları tanımıyor ve kraliçeyi tahtından indirmek için savaşa hazırlanıyordu. Prusya'nın yiğit hükümdarı Büyük Friedrich, Saksonyalı Alman prensleri ve İspanya'yla anlaşarak Avusturya İmparatorluğu'nun parçalanması için çalışıyordu.

Fransa da, Sardunya ve Milano'yu ele geçirmek, zayıf bir kadın tarafından temsil edilen Avusturya Hanedanı'nın gururunu hiçe indirmek için bu ittifakı genişletmenin çarelerini arıyordu. İşte bu fırsattan yararlanarak Avusturya'yı ezmek için ısrarla kışkırtılan Sultan I. Mahmud, bu ülkelere bir bilgeye özgü kelimelerle yanıt verdi.

Padişah tarafından ileri gelen devletlere yollanan bildiride barışın her zaman tercih edilecek bir şey olduğuna, savaşın ise en son çare olarak düşünülmesine ve adaleti seven bir hükümdarın kendisine amaç olarak barışı seçmesi gerektiğine dikkat çekildi. Üstün gelenlerin de yenik düşenler kadar ölüm meleğinin darbesine hedef olabileceği anlatıldı. Bildirinin son cümlesi şöyleydi:

"Kan dökülmesine ve felakete engel olmak ve dolayısıyla Tanrı'nın iradesini yerine getirmek için yeryüzünde Tanrı'nın gölgesi olan yüce hünkâr, bütün hükümdarları aralarında anlaşmaya davet eder ve güçlü aracılığını ortaya koyar."

Rüşvetçi Çıktı

Beş zaferden sonra Sadrazam İvaz Paşa'ya bu mektubu yazdıran barışsever Sultan I. Mahmud'a bu sözleri ilham eden kişi yaşlı kızlarağası idi. Bu kızlarağası ölürken yerine zenci Bekir Ağa'nın geçirilmesini padişahtan istemişti. Ancak Bekir Ağa, beklendiği gibi çıkmadı. Sarayda çeşitli dolaplar çevirerek imparatorluğun yüksek makamlarını sattı. Elde ettiği haksız servetle debdebe içinde yaşadı. Bekir Ağa'nın çavuşuna dövdürttüğü bir molla, gözdenin saygınlığını sarsacak şekilde şikâyetlerde bulundu. Bunun üzeri-

3 1278-1918 sırasında Avusturya'da saltanat süren aile. Bu aile Altenburg Şatosu sahibi Guntram ile tarih sahnesinde görünür ve Kasım 1918'de hanedanın saltanatı sona erer.

ne Bekir Ağa bir gece mollayı, kızını ve kölelerini boğdurttu, daha sonra evlerini ateşe verdirdi. Fakat yanık cesetlerin önceden boğdurulmuş olduğu ortaya çıkınca başkentte büyük bir infial uyandı. Geceleyin protesto mahiyetinde Sultan I. Mahmud'un sarayının bahçesine gizli eller fişek attılar.

Bekir Ağa İdam Edildi

Halkın bu hoşnutsuzluk belirtilerinden sadrazamı istemediklerini sanan Sultan I. Mahmud, İvaz Paşa'yı azletti. Ertesi gece fişekler atılmaya devam etti.

Nihayet şeyhülislam halkın memnuniyetsizliğinin nedenini açıklamak zorunda kaldı. Ertesi gün Bekir Ağa ile yaptığı bir Boğaz gezintisinden dönen padişah kıyıya ayak basınca, silahtarın emriyle kürekçiler kayığı kıyıdan uzaklaştırdı ve Bekir Ağa'yı tutsak alarak Kızkulesi'ne çıkardılar.

Padişah, bir gemi hazırlatarak Bekir Ağa'nın bütün servetiyle Mısır'a yollanması için emir verdi. Ancak halkın intikamı daha kanlı bir çözümü öngörüyordu.

Bunun üzerine işkence edilmemesi için padişaha bile güvenmeyen zenci umutsuzlukla cellatların üzerine saldırdı, Divan'ı kan içinde bıraktıktan sonra öldürüldü. Üç gün sarayın önünde teşhir edilen cesedi İstanbul'un üzerindeki havayı temizlemiş gibiydi.

Usta Bir Kuyumcu

Sultan I. Mahmud barış içinde, milletinin saygısını ve merhametini kazanmış bir biçimde öldü. Kuzeyde Rusların birkaç saldırısı ve yine Arapların ayaklanması saltanat döneminin son günlerini bulandıran küçük olaylar oldu.

Erken yaşta başlayan rahatsızlıkları ata binmesini önlüyordu. 13 Aralık 1754 günü cuma namazı için bütün acılarına rağmen ata bindi. Sarayına döndüğünde ağrıları dayanılmaz bir hal almıştı. Hizmetkârları onu atından indirdiği zaman o çoktan ruhunu teslim etmişti.

Sultan I. Mahmud zafer sözüyle savaşa sürüklenmek istenmiş, fakat barışa karşı duyduğu derin özlem dolayısıyla Avrupa'da daima saygıyla anılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ona kutsal bir kişi gibi saygı duyardı. Bütün yaşamı boyunca, Kuranıkerim'in kim olursa olsun herkese çalışmayı emreden öğüdünden dışarı çıkmamıştı.

Usta bir kuyumcu olduğundan her gün altın ve gümüş süsler ve abanozdan, fildişinden iğneler yapardı. El emeği ile yaptığı bu eserleri pazarda sattırır, geliriyle yiyeceğini sağlardı. Ne var ki Tanrı onun kanından, onun erdemlerine sahip bir vârisi esirgemişti.

Sultan III. Osman'a Atfedilen Vahşet

Sarayın kapalı odalarında tükettiği yaşamının etkisiyle biraz çocukça kalmış olan Sultan II. Mustafa'nın oğlu III. Osman rakipsiz olarak tahta geçti. Kararsız saltanat döneminin başlangıcı, uzun zaman karanlıkta kalıp da birden aydınlığa kavuşan bir tutsağın sendelenmelerini andırıyordu. Arka arkaya seçilen ve azledi-

len bir sürü sadrazamdan sonra Silahtar Ali Paşa sadarete getirildi.

Padişah III. Osman'ın yeğenlerini katlettiği söylenir. Kendisinin çocuğu olmadığı için böyle bir davranışın ileride ona bir çıkar sağlayacağı düşünülemezdi.

Sultan III. Ahmed'in doğal ölümlerle dünyadan ayrılan üç yetim oğlu için de zehir kullanıldığı öne sürülmüştür. Hatta dördüncü şehzade Mustafa'nın hekim tarafından sunulan zehir dolu şerbeti içmediği, hançer zoruyla onu hekime içirdiği, hekimin de birkaç gün sonra can verdiği söylenir.

Çeşitli söylentilerin gerçekle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Eğer III. Osman, Şehzade Mustafa'yı öldürtmeyi gerçekten isteseydi, Mustafa'nın amcasından sonra tahta geçmesi imkânsız olurdu.

Üzeri örtülü kalmış şeyler daima bir suç aranmasına neden olmuştur. Ancak Sultan III. Osman'ın inançları ve adaleti böyle bir vahşeti hiçbir zaman kabul edemezdi.

Sadrazama Gürzle Saldıran Padişah

Taht için iki aday vardı: Mustafa ile kardeşi Abdülhamid. İlerlemiş yaşından ve hastalıklarından dolayı daima kuşku içinde yaşayan padişah, Sadrazam Ali Paşa'nın bu genç şehzadelerle işbirliği yaptığından kuşkulanıyordu.

Sarayda dolaşan dedikodular sadrazamın geceleyin şehzadelerin dairesinden çıkarken görüldüğünü çevreye yayıyordu. Uyarılan Padişah III. Osman, şeyhülislamı çağırarak bir fetva verilmesini istedi.

Oysa sadrazam herhangi bir kul gibi bir fetvaya ihtiyaç gösterilmeden padişahın vicdanıyla yargılanabilirdi.

Yanına gelen sadrazama karşı duyduğu hiddeti yenemeyen padişah, eline geçirdiği bir gürzü Ali Paşa'nın başı üzerine savurarak "Huzurumdan çekil!" diye bağırdı.

Şeyhülislam araya girerek, bir padişahın cellat gibi davranmaması gerektiğini anımsatarak sultanı yatıştırdı.

Koca Ragıb Mehmed Paşa,[4] padişahın isteğinden çok kamuoyunun baskısıyla sadrazamlığa getirildi.

On yaşında saraya içoğlan olarak giren, usta hocaların derslerinden çok yararlanan, Avrupa'nın ve Asya'nın belli baş-



III. Osman

4 (İstanbul 1699-İstanbul 1763). Koca Ragıb Paşa başarılı devlet adamlığının yanı sıra, divan edebiyatı geleneğini sürdüren bir şairdir. Ayrıca mensur yazıları ve bilimsel makaleleri vardır. Gazellerinde halk deyimleri, atasözleri ve özdeyişleri geniş yer tutar. Özdeyişleri atasözü gibi dilimize yerleşmiştir. "Şecaat arz ederken merd-i kıpti sirkatin söyler" sözü, Koca Ragıb Paşa'ya aittir.

lı dillerini çok iyi konuşan, çağına göre iyi bir şair ve yazar sayılan, birçok politik görüşmelere katılan, zor sorunların üstesinden gelen, savaşlarda kahraman olan, Kahire beylerbeyi olduğu sırada isyancı Memlûkları başarıyla bastıran, dindar ve sadık Koca Ragıb Paşa, imparatorluk için gerçekten kaderin yolladığı bir armağan olmuştu. Çünkü padişah III. Osman ihtiyar bir çocuktan başka bir şey değildi.

Kara Alev Alev Yanarken Deniz Sessiz Uyuyordu

1699'da İstanbul'da doğan Koca Ragıb Paşa bir yıl arayla çıkan iki büyük yangına çok üzülmüştü. Sadrazam olduğu 11 Ocak 1757 tarihinde başkent ikinci büyük yangının yaralarını sarmaya çalışıyordu.

Ahşap yapılarla dolu geleneksel Osmanlı kentlerini birkaç saat içinde yutan yangınlardan biri, 1756 yılında 4 Temmuz pazar gününü 5 Temmuz pazartesi gününe bağlayan gece İstanbul'u kasıp kavurdu.

Yangına tanık olan vakanüvisler olayı şöyle anlatırlar:

"İlk ateş şafak sökerken, Pera ve Galata'nın tam karşısına düşen aşağı kentin saraya komşu evlerinden birinde çıktı. Yeniçeri ağasının sarayındaki kulede görevli muhafız, halkı uyarmak için büyük davula vurmaya başladı.

Mahalle bekçileri hemen sokaklarda koşuşarak ellerindeki çivili sopaları yere vuruyorlar, bir yandan da 'Yangın var!' diye bağırıyorlardı. Gecenin sessizliğini bozan ve insanları tatlı uykularından uyandıran bu uğursuz sözün bütün kalplerde yarattığı sıkıntıyı anlayabilmek için onu yaşamak gerekir. Yeniçerilerin, bostancıların ve subayların gelmesinden önce yangın söndürülmesinin yasak olmasından dolayı ateş hızla yayıldı.

Bu önlem, genel felaket anlarında bazı kötü ahlaklı kişilerin fırsattan yararlanarak yağma yapmasını önlemek için alınmıştı. Fakat bu çare bir kötülüğü önlerken, daha büyük bir felakete yol açıyordu.

Bu yüzden hemen bastırılamayan yangın giderek büyüdü. Kuzeyden esen rüzgârın etkisiyle alevler sarayın duvarlarına dayandı ve sadrazamın sarayını sardı. Devletin bütün büyük rütbeli kişileri yangın söndürme çalışmalarına katılıyorlardı. Padişah da çalışmalara nezaret ediyordu. Ancak padişahın varlığı da, sesi de, uyarıları da felaketi önlemeye yetmiyordu. Ayasofya'nın büyük gövdesi alev seline bir set çekiyordu. Bu taş yığınının kurşundan olan kubbesi sıcaklığın etkisiyle erimeye başladı. Sıvı hale gelen kurşun halkın ve muhafızların üzerine akmaya başlayınca koca tapınak kendi haline terk edildi.

Bütün çabalar yangını baltalarla yıkılan bir harabe çemberi içine almaya yönelmişti. Şimdi alevlerin erişebileceği yerler sınırlanmıştı. Ancak kuzey rüzgârı ansızın yön değiştirerek doğudan esmeye başladı. Böylece alevler büyük bir cepheyi kapladı. On üç ayrı koldan ilerleyen yangın bir yerde birleşip kentin merkezine doğru yürümeye başladı.

Bütün İstanbul bir meşaleye benziyordu. Her gayret daha vahim bir felaketle sonuçlanıyordu. Alevler pençesindeki evleri yıkarken, bir yeniçeri takımı tamamen yangının içinde kaldı. Yeniçerilerin çığlıklarına evleri yıkılan, yakınları ölen anaların, babaların, çocukların haykırışları, ağlayışları karışıyordu. Yıkılan yapıların dehşetli gürültüsüne, alev alev yanan putrellerin görüntüsü ekleniyordu.

"Bakır rengine dönüşen göğün altında kara parçası alev dalgalarıyla kaplanmışken, deniz bu felaketten habersiz sessiz uyuyordu."[5]

Ölüm Döşeğinde Top Atışlarını Dinledi

Padişah III. Osman bu korkunç yangından yaklaşık on beş ay sonra, 1757'de 29 Ekim'i 30 Ekim'e bağlayan gece öldü. Son nefesini verinceye kadar çocukluğundan vazgeçmeyen bu padişah, Ege Denizi'nden dönen donanmanın İstanbul'a girişini görmek ve gemilerin top atışlarını daha yakından duymak amacıyla ölüm döşeğinin sarayın en ucundaki köşke taşınmasını istedi. Köşkün önünden geçen gemilerin selam toplarının gürültüsü arasında son nefesini verdi. Oysa uyluğundaki "kurt uru"nun çıkarılmasından dolayı çok rahatsızdı ve yatağından kaldırılmaması gerekiyordu.

Efendisinin dengesiz kaprisleri yüzünden azledilmek üzere olan Ragıb Paşa, Şehzade Mustafa'nın köşküne gitti. Sultan III. Ahmed'in büyük oğlu olan III. Mustafa kırk bir yaşındaydı ve yaşamındaki uzun acı yılların sinirli havasını ruhunda taşıyordu. Kendiliğinden esaslı kararlar veremeyecek, fakat üstün bir adamın telkinlerine açık olacak bir düşünce yapısına sahipti.

Padişahın Yüz Hatları Merhamet Uyandırdı

Sultan III. Osman'ın ölümünün on birinci günü Sultan III. Mustafa devletin yüce günlerini andıran bir görkem içinde Eyüp Sultan'da Osman Bey'in kılıcını kuşandı. Daha önceki iğreti saltanat dönemlerinden bıkmış olan halk ve ordu, iki amcasının dönemlerinde sağ kalmayı başarmış olan Sultan Mustafa'dan çok şey bekliyordu.

Sultan III. Mustafa'nın kılıç kuşanma törenini anlatan vakanüvisler şunları yazarlar:

"Şeyhülislam ile sadrazamın arkasında zengin koşumlu, değerli taşlarla bezenmiş kalkanlar taşıyan otuz iki safkan at geliyordu. Sağ üzengisi yanında başmabeyinci, sol üzengisinin yanında imrahor olduğu halde atının üzerinde ilerleyen padişahın muhafızları peykelerin başında pırıl pırıl parlayan miğferler, solak-

5 "Feth-i İstanbul'dan berü misli görülmediğinden" söz edilen bu büyük yangında iki bin ev, bin dükkân, beş yüz seksen değirmen, iki yüz cami ve mescit, yetmiş hamam ve bir han yandı. Ayrıca büyük çapta can kaybı oldu. Yanan ve harap olan toplam bina sayısı üç bin sekiz yüz elli bir. Yağmacılar her yangında olduğu gibi bu sefer de yağmaladıkları eşya ve malları taşra illerine gönderdiler. Valilere gönderilen emirlerle yağmalanan eşya ve malların büyük bir bölümü geri getirtilip sahiplerine iade edildi. Bu felaket üzerine İstanbul'un yeniden inşasına başlandığından söz edilir.

ların başında ise zengin sorguçlar vardı. İkinci imrahor atının sol, sancaktar da sağ dizginini tutuyordu.

Padişah atından inerken Yeniçeri ağası yardım etti, o sırada sadrazam ile kızlarağası da koltukaltlarından tutuyordu. Padişahın arkasında iki içoğlanı çok değerli yastıkların üzerinde padişahın iki kıtaya, iki denize ve Mekke ile Medine kentlerine sahip olduğunu belirten iki sarığını taşıyorlardı.

Padişahı halkı selamlama zahmetinden kurtarmak için sarıkları taşıyan içoğlanları ellerindekileri sağa sola sallıyorlardı. Padişahın geçtiği bütün yol boyunca haznedar halka kese kese altın atıyordu. Padişah ve maiyeti yeniçerilerden meydana gelmiş iki sıra içinde ilerlerken, III. Mustafa halktan esirgediği selamını yeniçerilere veriyordu.

Yeniçeriler de hükümdarlarının selamını, onun uğruna başlarını baltaya uzatacaklarını belirtmek üzere kafalarını sol omuzlarına eğerek karşılık veriyorlardı.

Yeniçerilerin eski kışlasının önüne gelen padişah altmışıncı orta komutanından bir kâse şerbet aldı. Sonra kâseye altın doldurarak geri verdi. Bu mutlu günün anısına komutan üç koyun kurban etti. III. Mustafa yolu üzerinde bulunan Fatih'in türbesini ziyaret etti ve peygamberin bayraktarı Eyüp Sultan'ın türbesinde namaz kıldı."

Padişahın yanaklarının çöküklüğü, yüz hatlarındaki melankoli uzun ve sıkıntılı yılların izlerini ortaya koyuyordu. Sultan III. Mustafa'nın bu durumu, bütün Müslümanların merhametini çekiyordu.

Koca Ragıb Paşa Kendini İkinci Planda Tutuyordu

Sultan III. Mustafa'nın ilk saltanat yılları, kendisine beslenen umutları boşa çıkarmadı. Padişahın bütün gayreti milletine hayırlı işlerde ve barış için harcandı. Sadrazam Koca Ragıb Paşa dikkatle kendisini ikinci plana atarak ve daima padişahı en önde tutarak doğrudan doğruya devleti yönetiyordu.

Padişah III. Mustafa da bazen tebdili kıyafet, bazen de bütün görkemiyle atının üzerinde, gecegündüz demeden halkın arasında dolaşıyor ve Divan'dan çıkan düzen ve dinle ilgili yasaların ve kararların iyi uygulanıp uygulanmadığını kontrol ediyordu.

Düğünler Defteri

Sadrazamın eşinin ötekilerden farklı olmasını isteyen padişah, Koca Ragıb Paşa'ya kız kardeşi Saliha Sultan'ı verdi.

Düğün töreninin öyküsü Osmanlı geleneklerini çok canlı bir biçimde gözler önüne sermiştir.

Büyük tarihçi Hammer'e açılan Düğünler Defteri'nde Sadrazam Koca Ragıb Paşa'nın düğününü şöyle anlatılmıştır:

"Nikâh töreni Saliha Sultan'ın Eyüp semtindeki sarayında şeyhülislamın huzurunda yapıldı. Saliha Sultan'ı kızlarağası, Koca Ragıb Paşa'yı da sadaret kethüdası temsil ediyordu. Ertesi gün sadrazam eşine bölükbaşıyı yollayarak sağ-

lığını sordu ve kapaklı altı altın tabak, altından bir sofra takımı, şekerleme dolu bir kâse, süt ve elli cins meyve dolu otuz kâse armağan etti. On beş gün sonra Saliha Sultan yanında haremağaları ile müzik takımı olmadan sadrazamın sarayına geldi. Böyle gelişine neden sultanın dul olmasıydı. Sarayın dış kapısında sadrazam tarafından karşılandı. Ragıb Paşa soylu eşine güzel sözler söyledi ve hemen arz odasına çekildi.

Günbatımından sonra, eski bir gelenek gereğince kızlarağası Saliha Sultan'ı kocasının yanına götürmek üzere geldi. Saray geleneklerine göre sultan kocasını sahte bir soğukluk ve gururla karşılamalı, hatta bir süre onun yüzüne bakmamalıdır. Bu sessiz sahneden sonra sultan birden ayağa kalkarak dairesine çekilir. Bu fırsattan yararlanan hadımlar hemen sultan hanımın elbiselerini değiştirirler ve kapının eşiğine bırakırlar.

Bu törenin büyük önemi vardır. Çünkü sultan hanımın hareme sahip olduğunu, dolayısıyla haklarını ortaya koyacağını belirler. Hadımlar hemen ortalıktan kaybolurken koca, eşinin oturduğu sofaya gelir. Eşinin ayaklarına kapanır, onun önünde elleri göğsüne kavuşturulmuş olarak o güzel ağızdan bir söz çıkıncaya kadar diz çökmüş bir halde bekler.

Nihayet sultanın ağzından, 'Bana su getiriniz!' sözleri çıkar. O zaman yine diz çökmüş bir halde ibrikle su getirir. Sultan çiçek ve değerli taş işli peçesini kaldırmasını rica eder. Sultanın yedi örgüden meydana gelen uzun saçları arasına inci ve altın parçaları serpiştirilmiştir. Sultan hanım suyu içince hemen içeri giren cariyeler, birinde kızarmış iki güvercin, diğerinde Hint şekeri olan iki tabağı odanın ortasında yüksekçe bir masaya koyarlar. Koca eşine ikram edilen şeyleri tatmak lütfunda bulunması için en zarif kelimelerle yalvarır. Fakat o her defasında aşırı bir gururla 'İstemiyorum!' diye yanıt verir.

Umutsuzluğa kapılan koca, amansız güzel sultanı ikna etmek için başka çarelere başvurur. Hadımları çağırır ve ayaklarının dibine değerli armağanlar koydurur. Bu şahane armağanlar karşısında yumuşayan soylu eş, yine saray gereğine göre kocasının kolunda sofraya gider. Koca eşinin ağzına kızarmış güvercinden bir parça koyarken, Sultan da kocasının ağzına bir parça Hint şekeri verir.

Bundan sonra sofra kaldırılır. Sultan Hanım yine sofadaki yerine geçerek oturur, hadımlar çekilir ve yeni evliler bir saat süreyle son derece saygılı bir biçimde söyleşirler."

Padişah Ağladı

Çıkardığı yasalar altında gittikçe düzene kavuşan İmparatorluğun her bölgesine ayrı ayrı dikkat eden Sadrazam Koca Ragıb Paşa her sorunu hazırladığı çözüm önerileriyle birlikte, bir devlet adamının özenli davranışına yakışır bir biçimde yazılı olarak padişaha sunuyordu.

Sadrazam kutlama günleri dolayısıyla efendisine saygılarını sunarken şair ve yazar yeteneğini de ortaya koyuyordu. Yılın her yeni mevsiminin başlangıcı, bir saraydan öteki saraya gidiş, bir su-

yolunun, bir çeşmenin açılış töreni ya da yeni bir savaş gemisinin denize indirilişi politik olmaktan çok edebi değerdeki bu yazılara ilham kaynağı oluyordu.

Sultan III. Mustafa ile Ragıb Paşa'nın ortaklaşa yürüttükleri mutluluk ve refah dolu saltanat yılları padişahın ilk kızı ve ilk oğlu Selim'in doğumlarıyla en mutlu günlerini yaşadı.

İstanbul ve tepelerini aydınlatan fener alayları ile bu doğumlar kutlandı. Sultan III. Mustafa ve sadrazamı bu münasebetle binlerce tutsak Hıristiyan'ı fidyesiz serbest bıraktılar.

Osmanlı yönetimine uzun yıllardır bu derece erdem ve açık görüşlülükle egemen olan büyük devlet adamının ölümü, imparatorluğun bu mutlu yıllarını sonlandırdı.

Ragıb Paşa dehasının en yüksek noktasında altmış dört yaşında ölürken, efendisi arkasından gözyaşı döküyor ve bütün İmparatorluk da dua ediyordu.

Cenazesi, bütün yaşamı boyunca yararlandığı bilgileri Osmanlıların hizmetine sunmak için yaptırdığı kütüphanenin avlusunda toprağa verildi.

Kendi kitaplarını kütüphaneye bağışlamış ve edebiyat eğitimi yapacak kırk genç için bir vakıf kurmuştu. Zarif bir çeşme avlusunun taşları arasına şırıl şırıl sularını akıtırken üzerinde onun kazdırdığı şu sözler okunur: "Bu çeşme bilime susamış insanların susuzluğunu gidermek için yapılmıştır."

Kaderin garip bir cilvesi olarak İslam devlet adamlarının en bilge ve en dindarlarından biri olan Ragıb Paşa kütüphanesinin avlusuna gömülürken, çok uzaklarda, İran'da komutanları tarafından katledilen Nadir Şah'ın cesedi kumların üzerinde sahipsiz yatıyordu. Geceleyin sadık bir kölesi tarafından gömüldükten sonra, cesedinin hiç kimse tarafından bulunmaması için toprak eski haline getirilmişti.

Şair, Yazar, Düşünür, Tarihçi Bir Sadrazam

Ragıb Paşa'nın liberal yönetimi Osmanlı Devleti'nde barış sanatlarının gelişmesine neden olmuştu. Osmanlı ve Arap edebiyatı üzerinde en uzman tarihçilerden biri olan Hammer, imparatorluğun o çağdaki uygarlığını doğrulayan şairlerin, yasa yapıcılarının, tarihçilerin, bilgelerin adlarını ve eserlerini saymaktadır.

Müslümanların sivil yaşantılarıyla ilgili en önemli yapıtlar da, kadıların işine yarayan içtihatların ve fetvaların toplandığı kitaplardır. Arapçadan pek çok kitap da bu dönemde çevrilmiştir. Fakat o çağın en önemli yapıtı kuşkusuz Koca Ragıb Paşa'nın yazdığı *Sefinetül Ragıb* adlı kitaptır.

Dil bilginlerinin o çağda üzerinde en fazla durdukları konular Arapça dilbilgisini inceleyen yapıtların çevrilmesi olmuştur. Fars dilbilgisi ve güzel söz söyleme ve yazma sanatı üzerinde de birkaç kitap vardır. Yine gökbilim, aritmetik, mantık ve tıp üzerinde az sayıda da olsa birkaç yapıta rastlanmakta, mistik Acem şairlerinden çeviriler göze çarp-

maktadır. Farsça *Öğüt Kitabı* adlı yapıt Osmanlıcaya çevrilmişti.

Biyografi ve yerbilimi ile ilgili birkaç kitap da o tarihlerde yayınlandı. Bunların arasında şairlerin, şeyhülislamların, vezirlerin, kaptanıderyaların, hattatların biyografileri ile hac seferleri, Mekke, Medine, Şam, Kudüs ve Tebriz gibi kent betimlemeleri yer aldı. Birkaç değişik konuda kitapları olan yazarların yapıtları *külliyat* adı altında toplandı. Sadrazam Koca Ragıb Paşa ülkesinin edebiyat dünyasında "şairlerin sultanı" olarak şöhret yapmıştı. Tarih ve diplomasi üzerine kaleme aldığı kitaplarının yanı sıra gazellerini ihtiva eden bir divanı gelecek nesillere bıraktı.

Osmanlı tarihçisi Vâsıf'a[6] göre Osmanlılar Ragıb Paşa'yı, devlet adamlığında Köprülü Mehmed Paşa'ya, tarihçilikte İbni Ayas'a, şairlikte Hafız'a ve felsefede Eflatun'a eş tutmuşlardır.

Koca Ragıb Paşa devlet adamı olarak ilk kez Almanya'nın kuzeyinde Prusya Devleti'nin temellerini atan II. Friedrich'te, Osmanlı Devleti'nin eski ve güçlü düşmanı Avusturya'ya karşı bir denge unsuru görmüştür.

Bilgisini ve asker dehasını takdir ettiği ve dostluğunu aradığı Büyük Friedrich'in günün birinde Ruslar, Avusturyalılar ve Osmanlılar arasında hakem ve aracı olacağını düşünmüştür. Bu haklı düşünce Ragıb Paşa ile tamamen ölmemiştir. Ragıb Paşa'nın şair ve yazar olarak gıpta ettiği II. Friedrich onun gibi doğru, çıkar gözetmeyen erdemli biri olsaydı, barışın ve imparatorluğun gerçek güvencesi olurdu. Ancak Prusya'nın büyük adamı yalnızca bir politikacıydı. Ragıb Paşa'nın doğruluğa dayanan politikasını takdir ettiği Friedrich'in, Lehistan'ın paylaşılması sırasında nasıl doğruluktan döndüğünü ilerde göreceğiz.

Nişancı Hamza Hamid Paşa devletin yönetimini üzerine aldı. Anadolu'da Develihisarlı bir tacirin oğluydu. Uzun zaman Ragıb Paşa'nın sır kâtipliğinde,[7] sonra Reisülküttaplıkta bulunmuştu.

Batı Avrupa'da Denge Bozuluyor

Büyük devlet adamının uzun hastalığı sırasında da devlet işleriyle uğraşan Hamid Paşa, adeta bir miras gibi devletin mührünü teslim almıştı. Padişah, Ragıb Paşa'nın çömezinde onun dehasını bulacağını umuyordu. Oysa Nişancı Hamza, ancak Ragıb Paşa'nın geleneklerini sürdürebildi.

Tarihçi Vasıf onun için, "Yeryüzünde ne iyilik, ne de kötülük izleri bırakmadan geçen adamlardan biriydi" der.

Altı aylık kısa iktidarında ondan sonra Babıâli Prusya'yı desteklemeyi sürdürdü. Prusya da İstanbul'da devamlı bir el-

6 Vakanüvis (Bağdat ?-İstanbul 1806). Abaza Mehmed Paşa'nın adamlarından. Osmanlı-Rus Savaşı'nda tutsak düştü. II. Katerina'nın barış önerilerini bildiren mektubu orduya getirdi (1771). Ekim 1783'te vakanüvis oldu. Tarihini 1781'de yazmaya başladı. 1787'ye kadar yazdı ve aynı yıl İspanya'ya elçi oldu. İspanya'dan döndükten sonra yine vakanüvisliği sürdürdü. Reisülküttaplık yaptı. Tarihleri basılmadı. Ancak 1752-1774 yıllarına ait başka kaynaklardan alarak hazırladığı iki ciltlik yapıtı yayınlandı.

7 Osmanlı Devleti'nin örgütünde Babıâli ile padişah arasındaki bazı özel yazışmaları getirip götürmekle görevli kimse.

çi bulundurma iznini kopardı. Fransa Kralı XV. Louis'nin eğlenceye düşkün hareketsizliği ve Avusturya'nın gönlünü alma politikası yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'nun şimdiye kadar Fransa'da bulduğu denge özelliğini kaybetti. Avusturya daha gururlu, Lehistan daha karışık, Rusya daha tehlikeli oluyordu.

Fransa'nın Babıâli ile samimi ittifakını bozması, II. Friedrich'in ihtirası, Rusya'nın Varşova'ya yaptığı baskı ve Lehistan'ın paylaşılmasıyla ilgili bulanık tasarılarının Viyana hükümetince desteklenmesi, nihayet Kırım hanı nezdinde Prusya entrikaları Batı'da kargaşalık yaratıyordu.

Bu kargaşalık içinde temiz kalpli Osmanlı, dostunu düşmanından ayırmakta zorluk çekiyordu. Üç yüz yıldır bir varlık gösteremeyen Rusya, kırk yıl içinde birden büyümüştü. Fransa'nın Avrupa'da önemini kaybetmesiyle kuzeyde Prusya ve Rusya'nın iki yeni güç olarak ortaya çıkması, Osmanlı dış politikasını uzun zaman şaşırtan gelişmeler olmuştu.

Dış politikadaki şaşkınlık orduyu da etkilemiş olacak ki paşa olan Bonneval kontu[8] ile Çanakkale istihkâmlarında görevli Baron de Tott'un[9] öğütlerine rağmen Osmanlılar bu uyarılardan yararlanmakta güçlük çekti.

Şimdi Çar Deli Petro'nun yeğeni Çariçe Anna'nın ölümünden Prusya'da Büyük Friedrich'in ortaya çıkışına kadar kuzey saraylarında olup bitenlere kısa bir göz atalım.

Görünüşte uygar olmakla övünen Kuzey Avrupa'nın göreneklerinin, ihtilallerinin ve cinayetlerinin, Doğu'nun sözde barbarlığından çok daha barbar olduğunu da göreceğiz. Rus tahtında ani değişikliklerin ve Berlin sarayındaki trajedilerin öyküsünü okurken Babil'e egemen olan iki ırkın vahşi mücadelelerini yaşar gibi olacaksınız.

Ülkesindeki yabancıların cesetleri üzerine basarak ve irsi şiddetle ezerek tahta geçen Çariçe Anna, son nefesini vermeden önce yeğeni Mecklemburg düşesinin henüz beşikte olan oğlu İvan'ı çar ilan etti.

8 Humbaracıbaşı Ahmed Paşa: Asıl adı Comte Claude Alexandre de Bonneval'dir. Er olarak girdiği Fransız ordusunda teğmenliğe yükseldi. XIV. Louis'nin hanımlarından biri için sarf ettiği sözler dolayısıyla gözden düştü ve Fransa'dan kaçtı. Bir süre Venedik'te yaşadı. Avusturya ordusuna katıldı. Peterwardein Savaşı'ndan sonra mareşalliğe yükseltildi. Eugène ile arası açılınca bütün rütbeleri geri alındı ve beş yıl hapse mahkûm edildi. Affedilince tekrar Venedik'e, buradan da Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı. Bosna'da Müslüman oldu, Ahmed adını aldı. Sadrazam Topal Osman Paşa orduyu Avrupa usulüne göre yenileştirmeye karar verince Ahmed Bey'i İstanbul'a çağırdı. Bosna'dan getirttiği üç yüz humbaracı ve Müslümanlığı kabul etmiş üç Fransız subayıyla 1734'te Üsküdar'da Toptaşı'ndaki eski tımarhanede maaşlı erleri ve subayları bulunan yeni bir humbaracı ocağı kurdu. 14 Mart 1747'de öldü ve Galata Mevlevihanesi Mezarlığı'na gömüldü.

9 III. Mustafa döneminde Osmanlı hizmetine giren ve ordunun yenileştirilmesiyle Çanakkale Boğazı'nın tahkimi için çalışan Macar soylusu.

10 (1709-1762). Büyük Petro ile I. Katerina'nın kızı, Rusya İmparatoriçesi (1741-1762). Fransız hekimi Lestocq ile Fransız Elçisi La Chétardie'nin büyük rol oynadıkları bir entrika sayesinde, Anna Leopoldovna'nın küçük oğlu VI. İvan zamanında tahta geçerek çariçe oldu. Preobrajensky alayı sayesinde tahtta çıkmasını önlemek isteyenlerin hakkından geldi. Çok iyiliksever görünmeye çalışırdı. Bu nedenle kendisine "Merhametli" lakabı takıldı.

Rusya'da Taht Çekişmeleri

Ölen çariçenin zalim dostu naip Ernest Jean Biron bu çocuktan yararlanarak egemenliğini zulümle sürmeyi tasarlıyordu. Kırım'dan gelen ordunun komutanı zalim ve ihtiraslı Münnich, askerlerini naibe karşı ayaklandırdı, geceleyin saraya baskın yaptı, Biron'un odasına girdi, onu çırılçıplak bağlattı, karısını askerlerin tecavüzüne terk etti, sonra hepsini Sibirya'ya sürdü. Naibe ilan edilen İvan'ın annesi, General Münnich aracılığıyla tahtı ele geçirdi ve bir süre Rusya'yı yönetti.

Deli Petro'un ikinci kızı Yelizaveta[10] Rusya tahtının Romanofların elinden çıkıp Brunschweig Hanedanı'na geçmesinden kaygılandı.

Bir gece saraya baskın yaptı, tam İvan'ı öldürtecekken bebeğin gülümsemesine ve sütannesinin yalvarmalarına yenik düştü. Böylece çocuğun canını bağışladı. İvan, annesi ve babasıyla birlikte Rusya'da hapisten hapise dolaştırıldı ve sonunda herkes onları unuttu.

Eski milli ve askeri Rus partisine feda edilen yabancılar bir kez daha sürüldü ve öldürüldü. Aynı yıl içinde iktidardan hiçliğe düşen General Münnich, Sibirya'da Ernest Jean Biron için hazırlattığı hücreye yollandı. Rusların cehaletine disiplini, yasaları ve sanatları getirmiş olan binlerce yabancı uzman, komutan, yönetici Rus kentlerinde can verdi. Bu yabancıların ekolünde yetişmiş bir Rus, Bestujev başbakan oldu. Dresden kentinde kalan Lehistan Kralı Saksonyalı III August'ün yokluğundan yararlanan Rusya, Bestujev zamanında Varşova üzerinde baskı kurarak Lehistan'ı zalimce yönetmeye alışmıştı.

August'un ölümünden sonra Leh tahtına çıkmak için binbir türlü oyun sahneye konmaya hazırlanıyordu. Bu entrikalardan en güçlüsü Jagellon'lardan gelen Czartoryski prenslerininkiydi. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya'nın bu cumhuriyet içinde gizli partileri vardı.

Lehistan Tacı Aşkına

İngiltere, Lehistan'ın krallık seçimine karışması için yüz bin Rus askerinin parasını vermeyi taahhüt ediyordu. İngilizler, Almanya'yı çok güçlendirecek olan Prusya'nın ya da Avusturya'nın Lehistan'a sahip olması yerine, Rusların Varşova'ya egemen olmasını tercih ediyorlardı.

O çağda politika ve ileri görüşlülükten yoksun olan Fransa, görünüşte Londra'nın düşüncelerini paylaşıyordu. Ama Varşova'ya gizlice XV. Louis'nin güvenilir adamı Kont de Broglie yollanarak Ruslara engeller de hazırlanıyordu.

Lehistan'da Fransa ve Prusya'nın yardımlarına güvenen yurtsever bir parti kurulmuştu. Ancak tehlike anında Fransa silahlı yardımını esirgedi. Saksonya Hanedanı ile Czartoryskiler her tarafta kıran kırana mücadele ediyorlardı. Her parti yabancı korumasına ve aklına ihtiyaç duyuyordu.

Czartoryski prenslerinin yeğeni ve sözcüsü genç bir Leh, amcalarının öğüdü üzerine Petersburg'a giderek Yelizaveta'nın tercihini elde etmek için çalışmalar yaparken bilmeden yurdunun yok ol-

masına neden olacaktır. Bu sözcünün adı Stanislav Poniatovski'ydi.

Bu genç adam, çocukluğunda bir İtalyan'ın kehaneti üzerine günün birinde Lehistan tahtına oturacağına inanmıştı. Lehistan tacını bir kadının aşkıyla elde edecekse doğa da ona bu hayali gerçekleştirecek bir çehre ve baştan çıkarma yeteneği vermişti. Bu kadın Petersburg'da bulunuyordu. On dört yaşındayken, İsveç Kralı Demirbaş Şarl ile Deli Petro'nun soylarından gelen Holstein Büyük Dükası Petro ile evlenmişti. Bu Anhalt Zerbst prensesi idi. Adı Sofiya Augustina'ydı. Her bakımdan olağanüstü bir kadındı ve ileride II. Katerina[11] adıyla Rusya'yı yönetecekti.

Dedikodulu Bir Doğum

Kendisiyle evlendirilen büyük düka böyle bir kadının güzelliği, inceliği ve zekâsıyla asla boy ölçüşemeyecek biriydi.

Büyük Düka Petro Prusyalı Büyük Friedrich'e karşı bilinçsiz, derin bir hayranlık duyuyordu. Üniforma, eğitim, manevra ve kışla disiplini gibi gereksiz işlerle uğraşmaktan başka bir şey yapmıyordu.

Bu yüzden karısını ihmal ediyordu. Boş zamanlarında aşağı tabakadan kadınlarla eğleniyordu. Çariçe Yelizaveta'dan sonra tahta geçecek olan büyük dükanın sekiz yıllık evlilikten sonra çocuğu olmaması Yelizaveta'yı çok kaygılandırıyordu. Çünkü evlenme koşuluna göre Katerina, çocukları olmadan kocası ölürse tahta geçecekti.

Bu yüzden prenses, ihtirası ile taht arasına bir çocuk vermeyen kısırlığına üzüleceğine seviniyordu. Fakat bir süre sonra dedikodulu bir doğum yaptı. Petersburg Sarayı'na giren Poniatovski'yi gören Anhalt Zerbst prensesi ya da başka bir deyişle Rusya'nın II. Katerinası'nın kalbi aşkla doldu.

Katerina'nın yeğenlerine karşı duyduğu aşktan haberdar olan Czartoryski'ler, Rusya'nın gelecekteki muhtemel çariçesini kendi ailelerinin Lehistan'daki tahtını koruyacak sağlam bir güvence olarak gördüklerinden, Poniatovski'yi Petersburg'da daimi Lehistan elçisi ilan ettiler.

Katerina'nın Gözyaşları

Bir gece büyük dükanın yazlık evinde Katerina'yı beklerken büyük düka tarafından yakalanan, zindana atılan ve Çariçe Yelizaveta'nın isteği üzerine Rusya'dan kovulan Poniatovski uzun yokluğu sırasında Katerina'ya çok acı çektirdi. İşte bu kederli günlerinde gözden düşmüş bir halde, yanında birkaç sırdaşıyla bir köşeye çekilen Katerina, bütün dünyaya mizacını tanıtacak olan büyük

11 Büyük lakabıyla da anılır. Rusçada adı Yekaterina Alekseyevna'dır (Polonya 1729-Petersburg 1796). Rusya imparatoriçesi (1762-1796). Alman Auhalt Zerbst prensesiydi. İyi öğrenim gördü, Fransız kültürü ile yetişti. Tahtın vârisi Büyük Dük Pyotr (III. Petro) ile evlenmek üzere Rusya'ya geldi. İmparatoriçe (çariçe) Yelizaveta bu yabancıyı kuşkuyla karşıladı. Ama genç prenses çariçenin kuşkularını zekice çelmeyi bildi. Ortodoks Kilisesi'ne kabul edilen Prenses Sofiya Augustina'ya, Yekaterina (Katerina) Alekseyevna adı verildi. 1745'te büyük dükle evlendi. İmparatoriçe (çariçe) olduktan sonra kendini halka sevdirmek için elinden geleni yaptı. Her şeyden önce Rusya'nın yüceliğini düşündü. Rusya II. Katerina'nın döneminde her alanda bir hayli güçlendi ve gelişti.

düşüncelerini ve cinayetlerini hep o sırada tasarladı.

Çariçe Yelizaveta ölüm döşeğinde, görünüşte bile olsa büyük düka ile karısının barışmalarını istedi. Fakat III. Petro olarak tahta oturan büyük düka karısını boşamak ve oğlunun gayrimeşruluğunu ilan etmekle tehdit etti. Başkentin dışında bir kır evinde sürgün hayatı yaşayan Katerina, kocası Çar III. Petro'nun kendisi için hazırladığı sonu bekliyordu.

Fakat altı aylık iktidarı sırasında III. Petro, birtakım davranışlarıyla eski Rus partisini kendisine düşman etti. Petersburg'u kışlaya, sarayı da sefahat âlemleri merkezine çevirdi. İlk yurdu Holstein'e yüz bin kişilik bir ordu göndererek, Holstein'i küçümseyen Danimarka'ya bir ders vermek istedi.

Halkın, Katerina'nın oğlunun babası diye dedikodu çıkardığı Prens Soltikov'u Petersburg'a çağırttı. Amacı prensin karısıyla olan ilişkilerini itiraf ettirmek Katerina'yı zinayla suçlayarak onu boşamak ve böylece metresiyle evlenmekti.

Katerina'nın sarayda hiçbir müttefiki yoktu. Ancak halkın duyduğu memnuniyetsizlik ve acıma, halk ve kilise arasında geniş bir taraftar kitlesi toplamaya yetmişti. Katerina'nın Poniatovski'ye karşı duyduğu umutsuz aşk giderek Grigoriy Grigoryeviç Orlov'a dönmüştü. Orlov beş kardeşiyle muhafız kıtasında görevliydi.

Katerina kimliğini belli etmeden Orlov'la gizlice buluşmuştu. Orlov sevdiği kadının Katerina olduğunu, onu ancak Çariçe Yelizaveta'nın ölümünden sonra kocası çarın yanında gördüğü zaman anladı.

Bu sefer saygının da karıştığı daha derin bir aşkla Katerina'ya bağlandı. Birlikte Katerina'yı tahta geçirecek bir tasarı hazırladılar. Orlov kardeşlerin muhafız kıtasında etkili subaylar olmasından ve çarın orduda sevilmemesinden yararlanarak, tasarılarını gerçekleştirecek suç ortaklarını bulmakta güçlük çekmediler. Katerina'nın cüreti ve gözyaşlarının baştan çıkartıcı aşkıyla başlayan ihtilal amacına ulaşacaktı.

Çariçe Yelizaveta zamanında Don Kazakları hatmanı olan Razumovski'ye çarın büyük güveni vardı. Orlov tarafından elde edilen Razumovski gerektiğinde harekete geçeceğine söz verdi. Ayrıca bütün Slav kadınları gibi entrika dehasına sahip Novogorod patriğini elde etme işini de üzerine aldı.

Geleceğin Çariçesi İhtilali Başlattı

İmparatorluğun uzak eyaletlerinde ayaklanmalar başladığına dair ustaca çıkarılan söylentiler kamuoyunu kaygı içinde bıraktı. Halkın kaygısı, her ülkede ihtilalcilerin en iyi yardımcısı ve en büyük karışıklıkların başlangıcı olur. Çarın öldürülmesi gerekiyorsa katilleri de hazırdı. Ancak çarın öldürüleceği gece katillerden biri çıkan anlaşmazlık üzerine suikastı çara haber verdi.

Çar ve karısı ayrı ayrı Petersburg'dar uzaktaydı. Aynı anda haberi alan Katerina gizlice Petersburg'a döndü, kışlala-

rın önüne inerek kendini tanıttı. Askerlere hitap etti. Hepsi ayaklarına kapanarak ona ölünceye kadar sadık kalacaklarına yemin ettiler. Bu arada hatman Razumovskiy de Kazakları ile Katerina'ya katıldı.

İhtilalin elebaşılarıyla kışlaları dolaşarak bütün orduyu kendi tarafına çekti. Gün doğarken ordu ve halk ihtilali desteklemek üzere toplanmıştı. Ordusuyla kiliseye gelen II. Katerina kutsandı. Sarayı eline geçirdi.

Oğlunu balkondan halka gösterdi. Bütün birlikleri topla donatarak kentin giriş yerlerinde mevzilendirdi. Sonra kadın elbiselerini çıkararak muhafız üniforması giydi, atına binerek ordunun başında çara karşı yürümeye başladı.

III. Petro Şaşkındı

Kentin dışındayken askerin ayaklanmasıyla tahtını ve genellikle yaşamını kaybeden Roma imparatorları gibi şaşırıp kalan III. Petro duraksıyordu. Öyle anlar vardır ki yazgısı kişiden daha güçlü olur.

Kentten yükselen sesleri kendisine yapılan sevgi gösterileri sanan III. Petro, metresi ve gözdeleriyle açık bir arabaya binip Petersburg'a giderken yolda rastladıkları güvenilir adamlarından biri ihtilalin başladığını bildirdi. Hemen geri dönen III. Petro, Holsteinli askerlerden oluşan birliklerinin başına Sibirya'dan henüz dönmüş olan ihtiyar Mareşal Münnich'i geçirdi, kâtiplerine çeşitli emirler yazdırarak sağa sola yolladı.

Çarın Metresine Tecavüz Edildi

Katerina'ın ordusu gitgide büyüyerek ilerlemesini sürdürüyordu. Mareşal Münnich, çara bir gemiye binerek Kronstadt'a gitmesini, orada kendisini daha iyi koruyabileceğini söyledi. Bu öğüdü yerine getiren Çar III. Petro Kronstadt'a vardığında isyan eden donanmanın limanı kapattığını gördü.

Çarın geldiğini haber veren adamlarına, artık çarın mevcut olmadığını bildirdiler. Katerina ile bir anlaşma zemini bulmak için ona yazdığı mektupta metresi ile Holstein'e dönmesi için izin istedi. Katerina önce çarlıktan çekildiğini belirten bir belgeyi yazıp imzalamasını istedi. O da kabul etti.

Teslim olduktan sonra askerler çarın elbiselerini, nişanlarını çıkardı. Yarı çıplak bir halde türlü hakaretlere uğradı. Metresi ise çırılçıplak soyularak askerlerin saldırısına terk edildi. Sonra Peterhof Kalesi'ne hapsedildiler.

Çar Deli Petro'nun torunu III. Petro, yabancı bir Alman prensesi uğruna böylece tahttan indirildi.

Çarı Boğdular

Başkentten uzakta olan birliklerde ve donanmada pişmanlık baş gösterince Orlov kardeşler kaygıya kapıldı. Ancak çarı ortadan kaldırırlarsa tehlikeden kurtulacaklarına inandıklarından çara zehirli şarap içirdiler. Zehrin tadını alan çar ikinci kadehi içmeyi reddedince iki soylu prensin de yardımıyla III. Petro'yu

boğdular. Soyluların cellat olduğu bu saray çevresinde böyle olaylar olağandı.

Çariçe II. Katerina'nın kocasının, öldürülmesini emrettiği ya da izin verip vermediği hiçbir zaman anlaşılamadı. Fakat bu cinayetten sonra bir imparatorluğa kondu ve katiller ödüllendirildi. Bir düzen sonunda Rusya'ya egemen olan II. Katerina, Deli Petro'nun vahşi dehasını aşan uygar bir edayla Rusya'yı manen fethetti. Onun dönemi Lehistan ve Osmanlı İmparatorluğu için felaketler getirecektir.

II. Katerina kocasının tahtını orduyu ayaklandırarak ele geçirdiği ve gözdelerinin yardımıyla yerini sağlamlaştırdığı sırada, bir başka hükümdar da başarıdan başarıya koşuyordu. Bu hükümdar, birçok Osmanlı devlet adamını kendine hayran bıraktıran Friedrich'ten başkası değildi.

Friedrich'in Çabası

Büyük Friedrich de krallığını büyütmek için en az yirmi kez yok olmanın eşiğine gelmiş, fakat askeri dehâsı sayesinde Fransa, Avusturya ve Rusya ittifakını altederek Lehistan'ın paylaşılması ve Osmanlı Devleti'nin selameti için Prusya'da yerini güvence altına almıştı.

Tahta çıkan basamaklar üzerinde dünyaya gelen bu hükümdar, aynı zamanda kahramanlar yaratan umutsuzluklar ve felaketler arasında yetişmişti.

Yazgısı ile yaptığı uğraş ruhunu son derece güçlendirmişti. Doğuştan taç giymeye hak kazanmış olmasına rağmen, kişisel mücadeleleri sonunda tacı elde edebilmişti. Ayrıca çağdaş savaş dehasına da sahipti. Bütün bir milleti disiplin altına almış ve bir savaşçı ordu yaratmıştı. Makedonyalı Philippos'a benzemek için ona Büyük İskender gibi bir oğul gerekliydi.

Bütün Batılı güçlere ve bu arada Rusya'ya karşı sürdürdüğü Yedi Yıl Savaşları, bu hükümdarı Lehistan'ın aleyhine genişlemek tasarılarından uzak tutmuştu.

Rusya ile Prusya arasında, kendilerini yönetmeyi bilmeyen, fakat çok iyi savaşmasını bilen Lehistan devletini muhafaza ettiği için kendini kutluyordu.

Tanrı'ya İnanmayan Bir Hükümdar

Friedrich'e aşırı hayranlık duyan III. Petro, tahta geçer geçmez Çariçe Yelizaveta'nın yürüttüğü Prusya Savaşı'na son vermiş, bu devletle bir barış antlaşması imzalamıştı. Avusturya'nın yanında savaşan Rus orduları taraf değiştirerek Büyük Friedrich'in ordusunu güçlendirmişti.

Petersburg'un politika değiştirmesi Fransa, Avusturya ve İngiltere'yi 1763 barışına ve Silezya'yı Prusya'ya bağlanmaya zorlamıştı. Bu uzun savaştan sonra gelen on yıllık barış döneminde, yeni Avusturya İmparatoru II. Joseph'in de ihtiraslarıyla Petersburg ve Berlin sarayları Lehistan'ın paylaşılması sorununa eğilmişlerdi.

Tanrı'ya inanmayan bir hükümdar olan Friedrich'in şanından ve kocasının cesedi üzerine basarak tahta çıkan Rus çariçesi II. Katerina'nın mutluluğundan başka bir şeyi kıskanmayan Avusturya

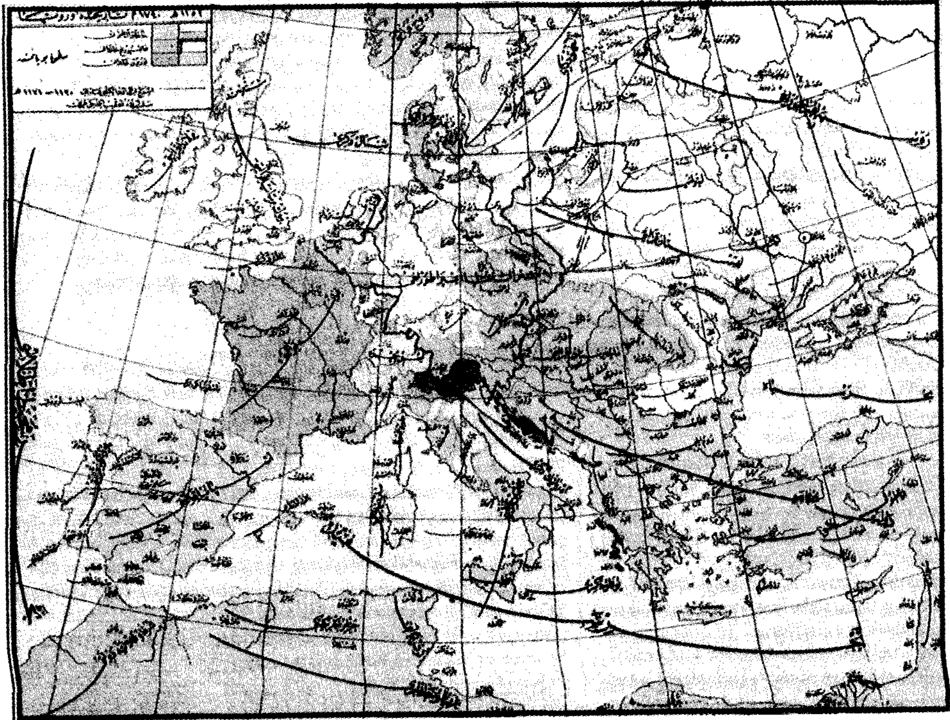
imparatoru için ortalıkta hiçbir tehlike kalmamıştı.

Kendi kendini yönetmekten âciz olan milletlere ders olacak biçimde söylemek gerekirse, bir ülkede sürekli anarşi, yabancıların fetih isteklerini kabartır ve o ülke komşuların gözünde yaşama hakkını kaybeder.

Lehistan'ın paylaşılması sorunu daha ilk kelime söylenir söylenmez onaylanmıştı. Friedrich ile Rusya arasında varılan anlaşmaya göre, Saksonyalı August ölünce Lehistan tahtına bir Leh'in geçirilmesi için görüşmeler yapılacaktı. Bütün boyunduruklar arasında yalnız kendi soydaşlarının boyunduruğunu çekemeyen Lehler için bu sorun tam bir anarşi demekti. Bu anlaşmanın hükümlerinden ve Rusya ile Prusya'nın varlıklarına karşı kurdukları ittifaktan kuşkulanan Lehler kaynaşmaya başladı. Branicki ve Mokranuski adlarındaki soylu kişiler Fransa'nın desteğini sağlamak için çaba sarf ediyorlardı.

Boşluk Batı'nın Kanıyla Dolacaktı

XV. Louis'nin metresi Pompadour Markizi Jeanne Antoinette'in, kralın kalbini kazandığı gibi belirli bir politikayı da ona kabul ettireceğine güveni tamdı. Bu güvenle ve Bernis Kardinali François Joachim'in etkisiyle Avusturya ile bir itti-



I. Mahmud - II. Osman - III. Mustafa Devri'nde Osmanlı İmparatorluğu

fakı öğütlüyordu. Lehler yazgılarıyla baş başa bırakılarak Avusturya, Prusya ve Rusya'nın hoşlarına gidecek biçimde davranılmaya başlandı. Varşova ile sağlam bir politik ilişki yerine, Fransa entrika çevirmeyi daha uygun buluyordu. Lehistan'ın önemi ve Saksonyalı August'un yaşlılığı, yakında boş kalacak tahta göz dikenleri çoğaltıyordu.

Mokranuski, Fransa'dan bir kral isterken, daha önce gördüğümüz gibi Petersburg'dan sürülen Czartoryski'lerin adayı Stanislav Poniatovski eski sevgilisinin Rusya'da tahtta geçtiğini öğrendi. Artık özgür ve egemen olan II. Katerina'nın onu Petersburg'a çağırarak eskiden verdiği söz uyarınca Lehistan tacını giydireceğine inanıyordu.

II. Katerina'nın yeni düşüncelerinden daha fazla haberi olan amcaları onu zorlukla Lehistan'da tutuyordu. Ancak August'un ölümünden sonra eski sevgilisini anımsayan II. Katerina, Prens Orlov'un orduları ve altınıyla Poniatovski'yi Lehistan'a kral seçtirdi. Bu, Rusya'nın Varşova'da taç giymesi demekti.

Dönemi boyunca Lehistan'da süren karışıklıklar, iç savaşlar, Katoliklerin Reformculara, Reformcuların Katoliklere düzenlediği dolaplar, diyetler, komplolar, suikastlar Poniatovski'ye ihtirasını bir hayli pahalıya ödetmiştir. Böylece bu aşırı ihtirasın sahibi bütün partilerin elbirliğiyle Lehistan'ın parçalanmasını hazırlamıştır.

Lehistan'ın bu can çekişmesini ancak Osmanlıları ilgilendiren yönüyle anlatmakla yetineceğiz. Avusturya, Prusya ve Rusya'nın doğaya aykırı bir biçimde Lehistan'ı paylaşması için yaptıkları ittifak, Osmanlılara daha ihtiraslı, fakat politikalarına uygun düşmeyen bir hazırlığın olduğunu hissettiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun bırakacağı boşluk bundan böyle Batılı devletlerin kanlarıyla doldurulacaktı.



Sultan II. Mahmud'un tuğrası.



Yeniçeriağası, Kazasker.

31. BÖLÜM

Kuzey Genç, Doğu Yorgun

Padişah III. Mustafa'nın saltanat dönemini anlatmaya başlamadan önce, herkesin dikkatini çekeceğinden emin olduğunuz bir düşünceyi açıklayacağız. Doğa, dünya üzerinde cereyan eden olaylarda çok büyük rol oynar.

Dünyanın herhangi bir ülkesinde bir bilgin ya da bir büyük kişi, büyük bir ihtiras meydana getirir ve böylece bir bölgenin durumunu ya da milletlerin karşılıklı dengelerini tamamen değiştirebilir. Bütün insanlığın ortak bir özelliği olarak, evrensel politikanın son derece karışık dramı içinde bir adam ortaya çıkar ya da kaybolur ve anında dünyanın o köşesinde ölçüsüz derecede bir yükseliş ya da yeni bir adamın ortaya çıkışına kadar bir çöküş gerçekleşir.

Son yüzyıl boyunca doğa Avrupa'nın kuzeyine çok daha cömert davranmış ve bunun sonucu doğudaki Kanuni Sultan Süleyman zamanına göre çok daha verimli olmuştur. Dört büyük kişi, Rusya'da Deli Petro ve II. Katerina, Avusturya'da Marie-Therese ve Prusya'da Büyük Friedrich birbirine çok yakın çağlarda tarih sahnesine çıkmışlar ve önce birbirleriyle boğuştuktan sonra Lehistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak üzere aralarında anlaşmışlardır.

Doğanın böylesine sert biçimde karşı çıktığı ve yeteneksiz adamlar verdiği milletler ne kadar talihsizdir. XVIII. yüzyıl başından beri Osmanlı İmparatorluğu üzerine çöken felaket de bu cinstendi. Kuzey gençti, Doğu ise yorulmuş gözüküyordu.

Sarayda Bir Prusya Kralının Portresi

Lehistan'ın üçlü paylaşılmasında Büyük Friedrich ile Avusturya'nın desteğini sağlamış olan II. Katerina, ileride Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapacağı saldırılarda da bu iki devletin gözlerini yumacaklarından emindi.

Çariçenin kendisine uygun gelen biçimde Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalaması için şartlı ya da üstü kapalı izin, Prus-

ya'nın ve Avusturya'nın Lehistan'ı paylaşmaları karşılığında alınmıştı.

Bir metresin gözdeleri aracılığıyla onurunun ve politikasının aleyhine yöneltilen Fransa, yenilgilerle dolu bir savaşın sonunda aşağılık bir anlaşmaya imzasını koyuyordu. Başındaki sefahat düşkünü uyuşuk hükümdarının rahatsız olması için hiçbir şey görmüyor ya da görmek istemiyordu.

Ragıb Paşa'nın aydınlık fikirlerinden yoksun olan III. Mustafa, II. Friedrich ile II. Katerina'nın hazırladıkları gizli anlaşmayı bilmiyordu.

Yenilgilerinin ve zaferlerinin öyküsünün Doğu'ya kadar yayıldığı Büyük Friedrich'e karşı derin bir hayranlık duyuyor, onun kuzeyde gittikçe gelişen Rus tehlikesini önleyecek tek kahraman olduğuna inanıyordu.

Sultan III. Mustafa, buyruğu üzerine sarayın bir salonuna asılmış olan bu büyük adamın portresini uzun uzun seyrediyordu. Yiğitliğin altında ikiyüzlülüğün yatacağını düşünemeyecek kadar namuslu olduğundan, o zamana kadar Rusların ve çariçenin başdüşmanı olan bu kralın onlarla gizlice anlaşmış olmasından asla kuşkulanmıyordu.

Sık sık Lehlerin oynaklığından şikâyet etmiş olmasına rağmen, devletinin kuruluşundan beri atalarının müttefikleri ve koruyucuları olduğu Lehistan'ın bütünlüğünün korunmasını, onur sorunu haline gelmiş bir görev kabul ediyordu.

"Hiç Kimse Bana Yardım Etmiyor

Çariçenin Varşova'da sağladığı kesin etkinliğin önlenmesinde çıkarları olan Fransa ve hatta Prusya'nın gizli öğütleriyle Divan, Lehistan'ın gizli tutsaklığına şiddetle itiraz etti. Varşova surları önünde mevzilenmiş kırk bin Rus, kral seçimini kesin bir şekilde etkilemişti.

Padişah, II. Katerina'nın askerlerinin Lehistan'ı derhal boşaltmalarını istedi. Çariçe, Rumlara özgü ikiyüzlü tedbirsizlikle, Rusya'nın Lehistan'ın anayasasında yazılı olan Lehlerin özgürlüklerini güvence altına alma hakkına dayanarak Lehistan'da sadece altı bin Kazak bulundurduğunu bildirdi. Çelişkiler içinde yüzen Fransa ise Osmanlı İmparatorluğu'na savaştan vazgeçmesini öğütledi.

Arabistan'da yobaz Vehhabilerin ayaklanması bir süre için dikkatleri Lehistan'dan uzaklaştırdı. Hatta, Cumhuriyetçi Lehleri Rusların elinden kurtarmak isteyen Kırım hanının tek başına yaptığı akınlar durduruldu. Sürgün yeri Bursa'ya giderken İstanbul'dan geçen Kırım hanı, Sultan III. Mustafa'yla bir görüşme yaptı.

Gözlerini göğe kaldıran talihsiz padişah Kırım hanına, "Haklısın ama elimden ne gelir kardeşim? Bütün devlet adamlarına miskinlik çökmüş. Eğlenceden, müzikten, haremlerinden başka bir şey bilmiyorlar. Düzeni sağlamaya, milletimi eski geleneklerine kavuşturmaya çalışıyorum. Kimse bana yardım etmiyor" dedi.

Rus Elçisine Hakaret Edildi

Ragıb Paşa'nın ölümünden beri devlet adamı kişiliğinde görülen düşüş, politik düşüşü de hızlandırdı. Lehistan'daki anarşinin patlaması kaçınılmaz bir biçimde 1768 savaşına neden oldu. Krallarının utanç verici tarafsızlığı sırasında siyasi partilerinin adına Ruslarla çarpışan bir avuç Leh, Rusların izlemesinden kaçmak için komşu Osmanlı topraklarındaki Balta kasabasına sığındı. Bulundukları yerden çıkarak Ruslara ani bir baskın yapıp geri çekilmek, böylece Rusların Osmanlı topraklarına tecavüzünü sağlamak istiyorlardı.

Nitekim Ruslar, Lehleri sınırı aşarak izledi. Osmanlı kenti Balta'yı yaktılar. Lehlerin bu sahte kaçışları ve Rusların savaş ilanı olmadan Balta kasabasını yakmaları savaşın çıkmasına yetti.

Divan öfkesinden titriyordu. Ruslara taraftar olmakla suçlanan Muhsinzade Mehmed Paşa'nın yerine getirilmiş olan Hamza Mahir Paşa, Katerina'nın elçisi Obreskov'u huzuruna çağırdı. Alışılmışın dışında Rus elçisini oturarak ve ayaklarını uzatmış bir halde karşılayan sadrazam, elçiyi ayakta tutarak bir hayli hakaret etti.

Göğsünden bir kâğıt çıkararak, "İşte, hükümdarının Lehistan'da altı binden fazla Rus askeri bulundurmayacağına dair yaptığı anlaşma. Şimdi Lehistan'da kaç askeriniz var?" diye konuşmasına başladı.

Elçi "Otuz bin" diye yanıt verdi.

Sadrazam, "Hain, nihayet ikiyüzlülüğünüzü itiraf ettin. Tanrı'nın ve insanların önünde askerlerinin özgür bir ülkede yaptığı zulümden utanmıyor musun? Kırım hanının sarayını yıkan sizin toplarınız değil mi?" dedi.

Obreskov tutuklanarak Yedikule'ye götürüldü. Bir süre önce sürülmüş olan Kırım hanı, tekrar ülkesine iade edildi. Bursa'dan çağrılan hana, padişahın gözetiminde kılıç, yay, sadak ve sorguç zafer nişanesi olarak atının ayakları dibine yığıldı.

Hamza Paşa enerjisinin belki aşırılığından, belki de yokluğundan Hacı Mehmed Emin Paşa ile yer değiştirdi. Ruslar tarafından satın alınan Eflâk Beyi Aleksander Ghika'nın yerine, Divan'ın adamı olan Greguar Ghika geçirildi.

Avusturya Elçisi Canını Zor Kurtardı

Geniş ve genel bir askeri eylem imparatorluğu uzun hareketsizlikten koparıp almış gibiydi. Birkaç gün içinde eski yurt havası yeniden kuruldu. Padişah sefere çıkacak orduyu denetleyeceği Edirne'ye doğru muazzam bir kalabalıkla hareket etti. Büyük ve küçük tımar sahipleri, göçebe yörükler, on dört yeniçeri, otuz cebeci, dört topçu, iki top arabası ortası, şehitlerin çocukları ve binlerce gönüllü Lehistan sınırına uçar gibi gitti.

Karadeniz'e yüz elli parça top gönderildi. Padişahın gözleri önünde dört bin Anadolu sipahisi Üsküdar'dan gelerek Boğaz'ı aştı, kırk bin asker öncü kuvvet olarak Boğdan'da toplandı. Cephane ve yiyecek yüklü on bin katır dağları aşmaya başladı. Tersane, "Zafer" ve "Fe-

tih" adlarındaki iki savaş gemisini denize indirdi. Ragıb Paşa'nın doldurduğu hazineden milyonlarca duka altını sefer hazırlıklarına sarf edildi. Lehistanlı yurtseverlere mektuplar yazılarak yardımlarına gelineceği bildirildi.

Fransa Elçisi Saint Priest, Kırım hanının savaş hazırlıklarına yardımcı olması için Baron de Tott'u Kırım'a gönderdi. Prusya ve İngiltere'nin yarım ağızla yaptıkları arabuluculuk önerileri sadrazam tarafından nazik biçimde geri çevrildi.

Nihayet 31 Ocak 1769 tarihinde sarayın önüne tuğlar dikildi, 20 Mart'ta, gölgesiyle orduya zafer vermesi için kutsal Sancak-ı Şerif açıldı. Rusların Balta'da yaptığı saldırıyla alevlenen ve sadrazam tarafından Müslümanların kalbinde tutuşturulan yurt ve din sevgisi peygamberin sancağıyla en üst noktasına ulaştı.

Sancak-ı Şerif alayını merak eden Avusturya elçisi ve Papalık temsilcisi Brognard bir gün önceden elçiliğindeki subaylar, karısı, kızları ve birkaç Avrupalı kadınla, alayın geçeceği Topkapı Sarayı'nın yakınında bir eve yerleşti.

Kutsal sancağı bakışlarıyla kirletecek olan gâvurların geldiğini haber alan mahalle imamı, elçi ve maiyetini evden dışarı çıkarmak istedi. İmamın peşinden gelen ayaktakımı elçinin ailesine hakaret etti. Halkın arasına karışan askerler ölüm tehdidiyle elçiyi ve ailesini mezarlığın yakınında bir Ermeni'nin evine götürdüler.

Elçi ve ailesi geceyi o evde geçirdikten sonra, tehdide rağmen dini ve milli töreni görmekte inat ederek bir berberin dükkânında kafesli bir pencerenin arkasına yerleşti. Din adamları tarafından kışkırtılan kuşkulu halk dükkânın çevresini sardı ve yine hakaret etmeye başladı.

Yeşil sarıklı, peygamber soyundan geldiğini iddia eden bir yobaz dükkânın önünde durarak gâvurların bakışlarıyla Sancak-ı Şerif'i kirleteceklerini söyleyerek Müslümanların bu duruma engel olmalarını istedi.

Bu sözler üzerine kapıya saldıran halk içeri girdi. Hıristiyanların giysilerini yırttı, kızları ve kadınları saçlarından sürükledi. Dükkânlar yağmalandı, birkaç Hıristiyan öldürüldü. Yobaz şeyh tarafından kışkırtılan halkın elinden kurbanlarını almak ve yerli Rumların kıyımına dönüşecek olan olayı önlemek için yeniçeriler müdahale ettiler. Hurafelerle sarhoş olan yobaz şeyhlerin kızgınlığı o dereceye varmıştı ki, kışkırttıkları kişilerden bazıları kurbanlarını ele geçirmeye engel olan demir parmaklıkları dişliyorlardı.

Gözü dönmüş halkı ve askeri uzaklaştırmak için sadrazam ve padişahın bizzat gösterdiği çabaya tanık olan Avusturya elçisi, yobazlığın neden olduğu olaydan dolayı hükümeti suçlamadı. Bir süre sonra Sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın barış temennileriyle ülkesine yolcu edildi.

Son derece kaypak, hatta bazen ikiyüzlü bir politika uygulamak üzere Thugut baronu, hakarete uğrayan elçinin yerine İstanbul'a yollandı.

Ganimetler Korundu

Rumeli ve Anadolu'daki Osmanlı halkının Ruslara karşı ve Lehistanlı yurtseverlerin lehine seferber olması sırasında kı-

rım Hanı, Balta'dan hareket ederek yüz bin askerle Dnieper Nehri'ni aştı ve kuzeye tırmanmaya başladı.

Aydın bir asker ve renkli bir yazar olan Baron de Tott anılarında Aksak Timur'un ve Cengiz Han'ın torunları olan bu ordunun geleneklerini şöyle anlatmıştır:

"Kırım Hanı'nın ve askerlerinin gıdası eyer altında sertleştirilmiş et, kısrak sütünden mayalanmış kımız, füme at eti ve havyardır. Ev sahipliği yapan Giray, altın kâseler içinde Tokay şarabı içip ikram ediyordu.

Üzerinde elbise olarak beyaz Laponya ayısının postu vardı ve 'Tatar Yurdu' denilen bir çadırda oturuyordu. Hanın çadırının içi kırmızı kumaşla kaplı idi ve altmış kişiyi alacak kadar genişti. Çevresinde hanedana mensup subayların oturduğu on iki çadır daha vardı, hepsi yüksekçe bir duvarla çevrelenmişti. Ufak bir tümsek üzerinden han bir göz atışıyla yirmi alaya bölünmüş ordusunun tamamını görebilirdi.

Hanın önünde her biri dört atlıdan oluşan iki sıra halindeki her bir taburda dört yüz atlı yer almıştı. Toplam kırk atlı taburunun başında, yirmi sancak dalgalanıyordu. Deli Petro zamanında Rusları terk ederek Kırım'ın hizmetine girmiş olan Kazakların başkanı İgnace'ı anımsatmak için İnat Kazakları denen birliklerin bayrakları, hanın büyük sancağı ile iki yeşil sancağın arasında dalgalanıyordu.

Bu isyancı Kazakların etkisiyle Zaporog Kazakları kale komutanına başkaldırmışlardı.

Kırım Türkleri bu sefer sırasında elde ettikleri ganimeti korumak ve gözetmek konusunda yeteneklerini ortaya koydular. Hemen hemen bir askere yarım düzine tutsak, iki düzine sığır, beş altı düzine koyun düşüyordu. Eyer kayışına asılan torbalara çocuklar konuyordu.

En önde sığırlar ve koyunlar geliyordu. Yorulmayan bir göz bütün bu ganimeti dikkatle izliyor ve hiçbir şeyi kaçırmıyordu. Kısacası bütün ordu son derece sert bir disiplin altındaydı. Bir ikonaya karşı yakışıksız hareketlerde bulunan Nogaylara kilisenin önünde yüzer sopa vurulmuştu. Bir Leh köyünü izinsiz olarak yağmalayanlar atlarının kuyruğuna bağlanmış ve ölünceye kadar sürüklenmişlerdi."

Bu seferden dönüşünden bir ay sonra Kırım hanı, Eflâk voyvodasının casusu Rum Hekim Siropulo'nun verdiği zehirle öldürülmüştü.

Baron de Tott bütün gayretiyle hanı hekimden uzak tutmaya çalışmış, ancak başaramamıştı. Ölümün yaklaştığını anlayan han müzik dinlemek istemişti. Böylece ölüm melodileri arasında ruhunu teslim etmişti.

Sadrazam, Kırım hanının ölüm haberini Silivri'de öğrendi. Kalgay olan Devlet Gi-

Kırım Hanı Selim Giray

ray, Kırım hanı ilan edildi. Napolyon'un ordularını durduran kışa benzeyen bir kış, Ruslarla Kırım Türkleri arasına buzlarını soktu.

Ukrayna, toprakları üzerinde insan bulunmayan buz çölleri haline gelmişti. Ülkelerine dönen Kırım atlılarının arkasından kırk bin kadın ve erkek köle geliyordu. İçlerinden en genç ve güzel olanları Balta kasabasının kurbanlarına ve yakılmasına karşılık olarak İstanbul'a gönderildi.

Lehistan İçin Karar Verildi

Bender'de bu yardımcı kuvvetleri bekleyen Sadrazam Mehmed Emin Paşa, Dniester'i aşmaları için ırmak üzerinde gemilerden bir köprü kurdurmuştu.

Batı'nın zayıf milletlerinin bu yapay yolunu küçümseyen Kırımlılar "Bakın Osmanlılar nasıl geçiyor" diyerek atlarını içinde hâlâ büyük buz parçaları yüzen ırmağa sürdüler ve karşı kıyıya vardılar.

Rusya'nın üzerine çöken ani istila tehlikesi Çariçe II. Katerina'yı korkutmuştu. Moskova, önünde bir engel kalmayan, öç duygusuyla toplanmış ve her an Boğdan'ı işgal etmeye hazır üç yüz bin Osmanlının adından titriyordu.

Hotin Kalesi'nin komutanı olan paşanın ahlaksız davranışlarından yararlanmak isteyen General Galitzyn, yirmi beş bin kişilik ordusuyla kaleyi fethetmeye çalıştıktan sonra bozguna uğramış, ırmağı aşarak Rusya'nın içine sığınmaya çalışıyordu. Rusların bu kaçışı sadrazama yeterli göründü.

II. Katerina'nın barış önerilerini incelerken ordusunun hareketsizliğinden canı sıkılan padişah, serdar-ı ekreme hemen Lehistan'a girmesini emretti. Yüz bin yurtsever Leh, Osmanlıları yurtlarını kurtarması için dört gözle bekliyordu. Oysa doğru dürüst bir başkomutanı, yönetimi, yiyeceği olmayan üç yüz bin Osmanlı askeri sadrazamın beceriksizliği yüzünden açlıktan ve hastalıktan ölmek üzereyken harekete geçti.

Ordularına belirli bir hedef göstermeyen sadrazam Bender'deki karargâhında kalırken, Lehistanlı yurtseverlerin elçisi Potocki kontu, Lehistan'a yardımcı bir tümen gönderilmesi için huzura çıktı. İyi bir asker olmaktan çok iyi bir konuşmacı olan Sadrazam Mehmed Emin Paşa, Lehistan elçisinin konuşmasına güzel bir yanıt verdi.

Tarihçi Vâsıf'a göre, sadrazam Lehistan'ın oynaklığından, sık sık komşularının boyunduruğu altına girmesinden ve Rusları kovmakta gösterdiği ağırlıktan şikâyet ettikten sonra merak etmemesini, padişahın isteği üzerine yardımlarına geleceklerini söyledi. Salgın hastalıktan şikâyet eden komutanlarına dönerek, "Benim adım Emin'dir! Padişahımızın yıldızı asla sönmeyecektir" dedi.

Lehistanlı yurtseverlerin istediği biçimde Lehistan kralına ve diyete hitap eden bir bildiri kaleme aldı. Altmış bin Osmanlı askerinin Lehistan'a girerek Leh milliyetçilerinin yanında Poniatovski ve Ruslara karşı savaşmasına karar verildi.

Sadrazamın Kesik Başı Teşhir Edildi

Bu arada General Galitzyn, otuz bin kişilik bir yardımcı kuvvetle güçlenmiş ordusunu yeniden Hotin önüne sürdü ve sadrazamın yardımcı kuvvetleri gelirken kaleyi kuşatmaktan vazgeçti. Rusların geri çekilmesinden memnun kalan ve bu olayın onuruna sahip çıkmak isteyen kale komutanı ve Dukagin Sancakbeyi Kahraman Paşa, Bender karargâhına gelerek serdar-ı ekremden övgü bekledi.

Bir süre önce halkın ırzına ve malına tasallut eden bu hainin, sadrazamın otağı önünde atından inerken saygılı bir görünüşle yaklaşan subaylar tarafından silahları alındı ve bağlandı. Efendisini korumak isteyen imrahoru subaylardan birini öldürünce, o ve Kahraman Paşa hançer darbeleri altında can verdi. Kahraman Paşa'nın serveti onu öldürenler arasında paylaşıldı.

Mehmed Emin Paşa, hain paşayı öldürmekle haklı bir hareket yaparken, padişah da sadrazamı azlederek beceriksizliğini cezalandırıyordu. Orduda egemen bir zihniyete göre sadrazam gevşek davranarak seferin verimsiz geçmesine neden olmuştu. Asker bir isim üzerinde duruyordu: Moldovancı Ali Paşa.

Sultan III. Mustafa, ikinci imrahoru Feyzi Bey'i karargâha göndererek sadrazama azil haberini vermesini, onu alarak Boğdan voyvodası ve Babıâli'nin tercümanı Drako ile Edirne'ye getirmesini emretmişti. Edirne'ye geldiklerinde hepsinin başı vuruldu. İstanbul'a yollanan sadrazamın başı sarayın kapısında gümüş tepsi içinde teşhir edildi.

Gelip geçenler başın altında yazılı olan suçlamaları memnuniyetle okuyorlardı:

"Bu baş, gururu yüzünden düşmana saldırmayan, gidip gelmelerle zaman yitiren, ordunun yiyeceklerini çalan, Hotin önünde ihtiyacı olduğu halde Kırım hanının yardımını reddeden, yine başı vurulmuş olan Babıâli tercümanına aşırı güven gösteren ve hak ettiği biçimde cezalandırılan eski Sadrazam Mehmed Emin Paşa'nındır."

Bacaklarının arasına konan kesik başının altında Boğdan voyvodası için de şunlar yazılıydı:

"Bu baş, ordunun yiyeceği için gönderilen yüz kese altını zimmetine geçiren ve devlete ihanet eden Boğdan voyvodası melun Grigori Kalimaki'ye aittir."

Babıâli tercümanının başının yanında ise şu satırlar okunuyordu:

"Bu baş ihanet eden ve Boğdan voyvodası ile gizlice dolaplar çeviren tercüman Nikolas Drako'nundur."

Talihsiz Mehmed Emin Paşa'nın tek suçu, soyunun eski yurtseverliğini andıran bir çabayla seferber ettiği muazzam orduyu yönetme yeteneği gösterememesidir. Kalimaki ve Drako'nun suçları ise sadrazamın onlara karşı gösterdiği aşırı güvendir.

Katerina'nın Rumlar Üzerindeki Oyunları

Ordunun ve milletin sesi Hotin'in kurtarıcısı Moldovancı Ali Paşa'yı başı kesilen sadrazamın yerine getirmeye yetti. Ali Paşa'nın yaşamının ilk yılları meçhul olup, daha önce meşgul olduğu

meslek de pek onurlu değildi. Boğdan'da ortalığı kasıp kavuran bir çetenin başında bulunmuş, sonra kışlalara fahişe olmak üzere kaçırdığı kızları İstanbul'da köle pazarında satmıştı. Bostancı olarak saraya alınmış, yeteneği sayesinde Bostancıbaşı, Rumeli beylerbeyi olmuş ve vezirliğe yükselmişti. Askeri içgüdüsü, kararlarındaki isabet ve uygulamada gösterdiği çabukluk onu ordunun sevgilisi yapmıştı.

Mehmed Efendi Paşa'nın ölümü üzerine serdar-ı ekrem olunca ilkbahar yağmurlarıyla taşmış olan Tuna ve Dniester'i aşarak orduyu başka tarafa götürmek istedi. Irmakların taşmış olması geçiş sırasında bir hayli zorluk çıkarıyordu. Hotin çevresindeki ormanlarda gizlenmiş olan atmış bin kişilik Rus ordusu kalenin surları önünde ordunun başını ezerken, orta kısmı delicesine akan suların şiddetine dayanamayıp çöken köprülerle birlikte sulara kapılıyor, geride kalanlar ise dehşete düşerek Tuna'ya doğru kaçıyordu. Hotin Kalesi, Rus Komutanı Galitzyn'e kapılarını açmak zorunda kaldı.

Osmanlı ordusu geldiği gibi hızla geri çekiliyordu. Mutlu fakat zayıf Galitzyn'in yerine getirilen Aleksandroviç Roumiansov tarafından yönetilen ve üç misline çıkarılmış olan Rus ordusu Boğdan ve Eflâk'ı istila ediyordu. Ordusunun ve komutanlarının cezasını çeken Moldovancı Ali Paşa görevden alındı ve Çanakkale İstihkâm Komutanlığı'na sürüldü. Eski bir vezirin yeteneksiz oğlu, Rumeli Beylerbeyi Halil Paşa Divan'ın tercihiyle hükümetin başına geçirildi.

Rus komutanı Roumiansov'u ve ordusunu aynı mezhepten oldukları için kardeşçe karşılayan Boğdan ve Eflâklılara karşı öç almak üzere Halil Paşa ikinci bir ordu toplamaya karar verdi.

Bu sırada sınırlarda çatışmayı sürdüren Roumiansov, II. Katerina'nın bir öğüdü üzerine, Osmanlı İmparatorluğu'nu temelinden sarsacak bir harekete girişerek mücadeleyi bir iç savaş haline soktu.

Şimdi Rusların boyunduruk altında bulunan insanın en duyarlı olduğu din özgürlüğü konularını işleyerek Mora Yarımadası'nda Ortodoks Rumlar arasında çıkardığı ayaklanmadan söz etmek istiyoruz. Amaçları Yunanistan'ı ve adaları Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmak ve Rusya'ya bağlamaktı.

Tam o sırada Petersburg'da toplanan Rus hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama kararı almıştı.

Kırım ve Yunanistan'ı kemirmek, Kafkasya'yı aşmak, İran'ı istila etmek, Osmanlıların Bizans'ı kuşattıkları gibi Mora'yı ayaklandırarak İstanbul'u kuşatmak, merkezdeki din çatışmaları yüzünden sarsılmaya başlayacak olan Osmanlı tahtını yıkarak, Ruslara Doğu'nun güneşini, denizlerini, adalarını, ovalarını ve başkentini açmak düşünülmüştü. Irk ile din, ihtiras ve şan uğruna kullanılan aldatıcı bahanelerden başka bir şey değildi. Zira Hıristiyan Yunanistan'ın kurtarılması düşüncesi ortaya atılırken bu arada pişmanlık ve utanma duymadan Hıristiyan Lehlerin paylaşılması tasarlanıyordu.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Asya'da yok edilmesi düşüncesinin özellikle politik bir düşünce olduğu konusunda ta-

rih tereddüte düşerse, bu düşüncenin Yeniçağ'da nerede ve kimin tarafından ortaya atıldığına dikkat edilmelidir.

Rusya'da sarayda doğmuş, Prusya'da Tanrısız bir hükümdar tarafından desteklenmiş, Viyana'da bir imparator olan II. Joseph tarafından okşanmış, Fransa'da, XVIII. yüzyılın Hıristiyan aleyhtarı yazarları olan Voltaire, Diderot ve d'Alembert tarafından alkışlanan bu düşünce, Çariçe Katerina için milletin geleceği uğruna uygulanması çok gerekli bir ilke halini almıştı. II. Friedrich Lehistan'dan daha büyük toprak koparmak için bu görüşü benimsemiş, II. Joseph de bölüşmedeki payının büyümesi için II. Katerina'ya dalkavukluk etmek amacıyla onu desteklemişti.

Voltaire ve öteki Fransız düşünürleri, Doğu'da Hz. Muhammed'in camilerini yıkacak olan Kuzey'in Semiramisi'nin Batı'da da Hz. İsa'nın kiliselerini yerle bir edeceği umuduna kapıldıklarından bu düşüncede bir uygarlık izi görmüşlerdi.

Athos Dağı'nda Rus Propagandası

İşte Mora Yarımadası'nda sürdürülen Rus propagandasının esas nedeni bunlardı. Osmanlıları Avrupa ile çatışmaya sokan şey din değil, uygarlık anlayışıydı. İşte bu davayı eline almış gibi gözüken II. Katerina, Avrupa'da Hıristiyanlık düşmanı düşünürler arasında saygınlığını artırırken, Mora'da hurafeci Rumlar arasında da etkinliğini çoğaltmak için çabalıyordu.

Mora Rumlarının düşüncesi kendiliğinden bu projeyle uzlaşıyordu. Fatih ırkın fethedilen ırkla kaynaşmadığı sürece baskının yok etmeyi asla başaramayacağı bu hayat görüşü, üstelik Osmanlıların adları, dinleri, patrikleri, papazları, yerel yöneticileri, toprakları, kasabaları ve ticareti üzerinde uyguladıkları hoşgörü sayesinde tam bir milli ortamda gelişme olanağı bulmuştu. Ta İstanbul'un fethinden kalan bir inanışa göre, Türklerin devleti Karadeniz'den gelecek olan sarı saçlı insanlar tarafından yıkılacak ve bu insanlar eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kuracaklardı.

Mareşal Münnich Kırım'da yaptığı savaşlar sırasında Çariçe Yelizaveta dönemindeki Ruslar, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbinde kendilerine yardımcı olabilecek bu toplulukla bazı müphem ilişkilere girişmişlerdi. İlk kez Yelizaveta, Rumların Rusya'ya göç etmelerine izin vermişti. Din kisvesi altında Rus ajanları Athos Dağı ve Teb'deki Rum manastırlarını ziyaret ediyorlardı.

Orada, erişilmez geçitlerde, kayalıkların üzerinde kale gibi manastırlar inşa edilmiş, dindar oldukları kadar yurtsever olan bir rahipler sınıfı padişahların egemenliğinden beri gelişmişti. Uygulanan hoşgörü sayesinde Osmanlı birliklerinin giremediği bu yerler tam bir dağ cumhuriyeti haline gelmişti. Yunan edebiyatı orada gelişmişti, Athos Dağı anlayışı, papazlar, hac ziyaretleri, misyonerler, bilginler tarafından bütün Yunanistan'a ve adalara yayılmıştı.

Çariçe Yelizaveta'nın gizli ajanı olarak Athos Dağı'nı ziyaret eden bir Rus rahibi, Mora'nın Adriyatik'e bakan dağlık bir burnunda yerleşmiş eski Ispartalıların to-

runları olduklarını iddia eden isyancı kavmin içine girmişti.

Bu rahip, Maynotların[1] eli silahlı çobanlarına, kuzeyin bozkırlarında onlara dost olan büyük bir milletin aynı mezhepten olduğunu ve günün birinde onlara eski bağımsızlıklarını kazandıracağını anlatmıştı. Rus adının ve etkisinin bu ilk tohumları bu dağlarda kısa zamanda yeşermekte gecikmemişti. Tutsaklık, insanları saf yapar. Hurafelere inanan milletlerde din beraberliği ise yazılı olmaya gerek göstermeyen bir anlaşma mahiyetindedir.

Katerina'nın Öteki Oyunları

II. Katerina, dostu Prens Orlov'un eliyle taht üzerinde yerini sağlamlaştırdıktan hemen sonra, şimdiye kadar dinle pek ilgilenmeyen Ruslara, Doğu'da dini bir ihtirası gösterdi. Böylece zorbalıkla ele geçirdiği tahtı onların gözünde kutsallaştırmak istiyordu. II. Katerina Rumları ayaklandırma fikrini şiddetle benimsedi.

Rus ordusunda topçu subayı olarak çalışan ve Prens Orlov'un yakın adamı olan bir Rum'un da bu konuda büyük payı oldu.

Tesalyalı bu Rum'un adı Greguvar Papazoğlu idi. Orlov, onu soydaşlarının temayülünü anlaması için Tesalya'ya gönderdi. Ticaret adı altında, ancak Mora kiliselerine verilmek üzere değerli armağanlarla yüklü iki gemi emrine verildi. Boyunduruk altındaki ve açgözlü bir halkı bağımsızlığa davet etmek için aynı elle sunulan altın ve demir her zaman olduğu gibi Orlov'un adamının görevini de başarıya ulaştırdı.

Papazoğlu Petersburg'a gelerek Yunanistan'ın çabuk ve genel bir ayaklanma için hazır olduğunu bildirdi. Fakat ajanının yokluğu sırasında tahta göz diken ve hatta metresiyle evlenmek isteyen Orlov, çariçenin kalbindeki eski yerini yitirmişti. Kuzeyde kaybettiği bir hükümdarlık yerine Doğu'da şahsına verilecek bir krallık istiyordu.

İlk âşığını Lehistan kralı yapan imparatoriçenin ikinci âşığını da Yunanistan kralı yapması doğaldı. Dniester üzerinde Osmanlılara açılan savaştan hemen sonra Katerina, Prens Orlov'u Mora'da bir ayaklanma çıkarması ve Rumların bağımsızlık davası ile kendi kişisel talihini denemesi için Adriyatik Denizi'ne bir donanmayla göndermişti.

Birkaç yıldan beri Arnavutluk'un boyunduruk altına alınamayan kavmi Karadağlılar arasında Aya Vasil tarikatına mensup genç bir papaz faaliyet gösteriyordu. Karadağlıların başpapazı tarafından korunan bu Stefano adındaki meçhul papaz, kendisini katillerinin elinden kurtulmuş Rus çarı olarak tanıtıyordu.

Rusların sağladığı vaatleri, hayalleri, armağanları hesapsızca kullanırken, açıkça Osmanlıların aleyhinde ayaklanmayı kışkırtıyordu. Osmanlılara bağlı Arnavutluk'un hemen ötesinde Venedik'e bağlı Cattaro'ya gelerek buradaki Rumları

1 Güney Mora Yarımadası'nın güneyindeki Koron Körfezi'ne hâkim olan ve Maina denilen dağlık alanın savaşçı halkına verilen ad. Bunlar sürekli ayaklanarak Osmanlı yönetimini çokça uğraştırmıştır.

da ayaklandırmaya ve Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş çıkarmaya çalıştı.

Venedik Cumhuriyeti bu girişimleri bastırdı. Stefano yanındaki çeteyle yukarı Arnavutluk'a çıkarak bu sefer Sırbistan ve Bosna'da faaliyetlerini sürdürmeye başladı. Bazı dağlılar peşine takıldı. Onu boğdurtmak isteyen Bosna beylerbeyinin kapıcısını diri diri toprağa gömdü ve Makedonya dağlarında kuvvet toplamaya devam etti.

O bölgenin paşalarının komutasındaki on iki bin Arnavut, asilerin barındığı dağlara gelerek isyan tohumlarını büyümeden yok etmek istedi. Mağaradan mağaraya kaçan Stefano, Osmanlıların eline geçmekten kurtuldu ve Papazoğlu tarafından söz verilen günü beklemeye başladı. Arnavutlar tarafından silahları alınan ve ezilen Mora Rumları baskıya boyun eğdi ve Venedik'in elindeki adalara kaçtılar.

Mora'daki Entrikalar

Yirmi Maina köyünü dolaşıp, Rumların Rus donanmasını görür görmez ayaklanacaklarını öğrenen Papazoğlu, Petersburg'dan dönüşte Trieste'de belli başlı Rum ihtilalcilerini toplayarak Yunanistan'da başlatılacak isyanı planladı. Prens Orlov'un iki kardeşi Aleksey ve Theodore Orlov İtalya'yı ziyaret etmek amacıyla, 1768 yılında Venedik'e gitti. III. Petro'yu boğmak görevini üzerine alan Aleksey Orlov'du.

Beş kardeşten en genci ve en kadınsı olanı Theodore Orlov, savaştan çok diplomasi ve edebiyatla meşgul oluyordu. Arnavutluk'taki ayaklanmanın baş sorumlusu Ukraynalı bir soylu olan Tamara, Papazoğlu ve birçok genç Rus subayı Orlov kardeşlerin topladıkları kongreye katıldı. Mora Yarımadası'ndaki entrikaları Venedik'te tuttukları iplerle yönetirken her gece kıyıya bol miktarda yiyecek, para, cephane ve silah çıkartıyorlardı.

Aynı sıralarda, yani 1769 Eylül'ünde Baltık kıyıları daha buz tutmadan, yedi savaş gemisi, dört fırkateyn ve üzerinde bin beş yüz askerle bir sürü nakliye gemisi Kronstadt'tan hareket ediyordu.

Osmanlıları şaşırtmak amacıyla eski gözde Orlov bu donanmanın gelecek yıl Baltık kıyılarında dolaşarak İsveçlilere gözdağı vereceği haberini yaymıştı. Çar I. Petro döneminin yetiştirdiği eski denizci Amiral Spiritov donanmanın komutanıydı. Ege Denizi adalarından toplanmış bir sürü Rum, Rus tayfaların arasında bulunuyordu.

Bu donanmanın hemen arkasında, kurt bir denizci olan İngiliz Amiral Elphinston komutasında, ikinci bir donanma yola çıktı. Eski deneyimlerine güvenerek kötü gemileri ve acemi tayfaları çariçenin huzurunda bile eleştirmekten çekinmedi.

Çariçeye, "Sizinki kadar kötü donanımlı ve yanlış yönetilen donanmaya bir tek Osmanlılarda rastladım" dedi.

Mağrur Katerina ise şöyle yanıt verdi:

"Kaygılanmayın, Rusların cehaleti onların gençliğine; Osmanlıların cehaleti ise denizciliklerinin yaşlandığına delalet eder."

Birleşen iki donanma kışı Manş Denizi'ndeki İngiliz limanlarında geçirdi. Rusya'yı denizlerden uzak tutmanın kendisine sağlayacağı yararları bilmesine rağmen, İngiltere Osmanlıların tarafını tutan Fransa'nın aksine Rus donanmasının seferine memnunlukla her türlü yardımı yaptı.

"Ruslar Bir Kenti İşgal Etmeli"

1769 Kasım'ında Mora kıyılarında ilk Rus gemileri gözüktüğü zaman Aleksey Orlov, Yunan isyanının bütün düzenlerini hazırlamış bekliyordu. Bütün Akdeniz, düşmanını kalbinden vurmak için Avrupa kıtasını dolaşıp gelen bayrağı görünce heyecanlandı.

Herkes Orlov'u Afrika kıyılarını dolaşıp askerlerini İspanya'ya çıkaracağına, İspanya'dan yüklediği ordusunu Roma'ya boşaltan Anibal'a benzetiyordu. Fakat daha önce Mehmed Emin ve Moldovancı Paşa'nın Vender ve Hotin'de uğradıkları bozgun, Kırımın istilası, Azak'ın ele geçirilişi, Boğdan ve Eflâk'ın Roumiansov tarafından işgali, Rusların elde ettikleri bu başarılardan dolayı Orlov'un Mora seferine pek ilgilerini çekmiyordu.

Bayrağının görünmesi ile Rumların ayaklanmasını sağlamak amacıyla uzun süre Adriyatik'te dolaşan Theodore Orlov, sonunda 1770 Şubat'ında Koron Körfezi'nde demir attı. Manyotların önderlerinin babaları olan iki Mavromikalı kıyıya inerek Theodore Orlov ile görüştü. İleride Osmanlıların intikamından kaçabilmeleri için bir kent ya da bir liman Ruslar tarafından ele geçirilmedikçe ayaklanmayı kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Bu iş için de Koron kenti ve kalesini tavsiye ettiler. Karaya az sayıda Rus askeri çıkarıldı.

Rumlar Ayaklandı

Theodore Orlov ile Mavromikalılar arasında gemide yapılan bu görüşmeler sırasında, Karadağlı papaz elinde haç, kıyı kentlerini dolaşarak Osmanlıların öldürülmesini ve her getirilecek Osmanlı başına karşılık altın verileceğini ilan ediyordu.

Rusların güvenilir adamı Başpiskopos Benaki Kalamata da bütün bölgelerden gelmiş olan asileri topluyor ve Orlovlarla anlaştığı biçimde onları üç ayrı alay halinde, Osmanlı korkusu ile Rus güvensizliği arasında bocalayan halkın bulunduğu dağlık bölgeye gönderiyordu. Bir miktar Rus askeri, adalı ve dağlı Rumdan oluşmuş İsparta milisi, Eurotas Vadisi'nden aşağı inerek Misitra kentine ani baskın yaptı. Kentteki Osmanlı ailelerini öldürdü.

Bu arada Theodore Orlov, bir avuç Osmanlı tarafından gevşek bir biçimde savunulan Koron Kalesi'ni kuşatıyordu. Kıyı kaleleri dışındaki bütün Osmanlı birlikleri paşanın emriyle merkezdeki Tripolis kentinde toplanıyordu.

Nauplion Körfezi ucundaki müstahkem Anabolu kentine çekilen paşa, Adriyatik ve Yunan adalarını Rus gemilerinden temizlemek için acele yardım istiyordu.

Bütün Mora, Rusların peşinden özgürlük, milliyet, din çığlıklarıyla sarsılıyordu. İstanbul'da oturan dört yüz bin Rum gökten iner gibi yurtlarının dağlarına gelen bu kuzey fırtınasının etkisiyle sevinçlerini zor gizliyorlardı. Ege Denizi'nden Marmara'ya, Akdeniz'den Azak Denizi'ne, Trabzon'dan İzmir'e, İzmir'den Lübnan'a kadar on iki milyon insan, tutsak halkların tek tesellisi olan efendilerinin değişme isteğiyle yanıp tutuşuyordu.

Rusların ilk adımlarının gürültüsünü duyar duymaz başlarında papazları Yunanistan'ı kurtarmak için Misolongi, Korint ve Atina Rumları gizlice silahlanıyorlardı. Girit Adası'nda İda Dağı'nın halkı on bin kişilik bir kuvvet topluyor ve Osmanlıları kuşatmak için kıyıya iniyordu. Venedik egemenliğindeki Yunan adalarının halkı, cumhuriyetin boyunduruğunu sarsıyordu. Bunlar Venediklileri kalelerinde bombardımana tutmak için Ruslardan top istiyorlardı.

Rus Donanması Navarin Önünde

Fakat Mora'da kurulan sahte Rum-Rus kardeşliği geçimsizlik, serzeniş ve sertlik yüzünden bozulmaya başlamıştı. Çıkarma birliklerinin yetersiz sayısı ile Rusların zayıf Koron surları önünde bir varlık gösterememesi Manyotların cesaretini kırıyordu. Yakında bütün suçun Rumların üzerine çökeceği bir ayaklanmada Rusları destekçi olarak değil de kışkırtıcı olarak görmeye başlamışlardı. Mavromikali, Theodore Orlov'a şiddetle çatıyordu. Hatta bir seferinde Orlov'u vurmak için silahına bile davranmıştı. Kardeşi Theodore Orlov'un kendisinden çok daha fazla iş başardığını kavrayan Aleksey Orlov, nihayet kendi donanmasıyla İtalya sahillerinden ayrıldı.

Büyük devletlerin şimdi yeniden diriltmeye çalıştıkları Osmanlı Donanmasına mezar yapacakları Navarin Körfezi'ne ve limanına girdi.

Aleksey'in varlığı Rumlara cesaret verdi. Tripolis'i tehdit ettiler, Modon'u kuşattılar. Yardımcı Rus kuvvetleri ile bütün Adriyatik kıyılarında henüz olgunlaşmamış bağımsızlık çığlıkları attılar. Ancak çok geçmeden Osmanlılara bağlı Arnavut birlikleri Epir'den gelerek Mora üzerine çöktü ve Misolongi'yi yaktılar. Ruslar tarafından terk edilen halk dehşet içinde kıyıya inerek kayıklara bindi ve Venedik egemenliğindeki adalara kaçıştı. Kaçamayanların hepsi Arnavutlar tarafından kılıçtan geçirildi. Kutsal Pazar ayini yaparken gafil avlanan Patars kenti halkı kiliselerinin önünde boğazlandı.

Arnavutlar, Korent Boğazı'nı aşıp Tripolis'e yaklaşırken, Rusların komutasındaki Misistra Rumları da kente giriyordu. Hemen bunların üzerine atılan Osmanlı kuvvetleri üç bin Manyot'u öldürdü. Tripolis Kalesi'ni güçlendirdiler, Orlov kardeşlerle işbirliği yaptığından kuşkulanılan Rumları idam ederek kenti temizlediler ve her an Navarin, Modon ve Misistra üzerine yürümeye hazır bir şekilde karargâh kurdular.

Cesur olduğu kadar sabırlı bir komutan olan eski Sadrazam Mehmed Paşa, do-

ğal bir kale gibi olan bu yerde, Çanakkale'den çıkan, Matapan burnunu dönen Osmanlı donanmasının Navarin ve Modon körfezlerinde demirli Rus donanmasını sıkıştırmasını bekliyordu. Aynı anda Rusların üzerine üşüşecek olan kuvvetleriyle hem karadan, hem denizden düşmanı perişan edecekti.

Rumlar Ölüme Terk Edildi

Hasan Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Mora'nın doğusunda göründüğü zaman İskoçyalı Elphinston komutasındaki Rus donanması da Misistra Körfezi'ne giriyordu. Osmanlı yelkenlerinin göründüğünü haber alan Tripolis önündeki Osmanlı kuvvetleri, dar geçitlerden Koron Ovası'na doğru ilerlemeye başladılar.

Hiddetiyle yurtseverliğini birleştiren Mavromikali on bin Arnavut'a karşı Manyotlarla birlikte geçitleri savunmaya çalışıyordu. En sonunda yirmi iki arkadaşıyla bir evi savunurken Osmanlı gülleleri altında torunuyla birlikte can verdi.

Nihayet geçitlerden aşan Osmanlılar Maina Ovasına açılarak Modon kentini kuşatmaya başladı. Kendi istihkâmlarında saldırıya uğrayan Ruslar, yaralı komutanlarını süngülerinin üzerinde taşıyarak bozgun halinde Navarin'e çekildiler. Çevre köylerin Rumları çoluk çocuk Arnavutların önünden kaçarak Navarin'e geldi. Kıyımdan kurtulmak için kalenin kapılarının açılmasını istedi.

Kaledeki Aleksey Orlov'a karşı, "Bizi kurtarmaya söz vermiştin. Şimdi senden bizi ölümden korumanı istiyoruz" diye bağırdılar.

Aleksey bütün çağrılara kulaklarını tıkadı. Sığınacak bir yeri olmayan halk kurtuluşu denizde aradı. Kıyıdaki kayıklara koşarak yiyeceksiz ve silahsız açıktaki çıplak bir kayalığa çıktı. Yunan kaynaklarına göre, Orlov'un insafsızlığıyla terk edilen beş bin Rum açlık ve soğuktan yavaş yavaş ölüp gitti.

Bağımsızlık Verilmez, Savaşılarak Alınır

Navarin'i Rus birliklerinin çekilişine kadar savunan Aleksey Orlov, daha sonra Benaki, Papazoğlu ve birkaç Rum piskoposuyla birlikte denize açıldı. Osmanlı donanmasını arayan kardeşi Theodore Orlov ile Amiral Elphinston'un donanmasına katıldı. İç bölgelerden ve kıyılardan gelen yirmi bin Rum ailesi Venedik adalarına sığınmanın çarelerini arıyordu.

Zalim Arnavutların intikam duygusuna zorlukla engel olan paşa, Rusların kışkırtmasıyla isyan etmiş olan halkın hedef olduğu haksızlıkları ve felaketleri Rusya'ya yüklemek istiyordu. Genel bir af çıkardı, kaçan aileleri ocaklarına dönmeye davet etti. Evlerini ve topraklarını iade etti. Böylece bütün Mora'ya güven ve huzur getirdi.

Rusların, Yunanistan'ın yazgısı üzerine yaptıkları ilk ve acıklı müdahale işte böyle cereyan etti. O toprakların halkı bu korkunç dersle özgürlüğün yabancı ve çıkarcı bir elden gelmeyeceğini, fakat onu kendi silahları ve kanıyla elde ede-

bileceklerini öğrenmişti. Lehler de aynı millet aracılığıyla derslerini alıyorlardı. Çünkü bağımsızlık verilmez, savaşılarak alınırdı.

Kaptanıderyanın Büyük Hatası

Rusları Navarin'de karadan ve denizden kuşatma şansını kullanamayan Kaptanıderya Hüsameddin Paşa, Mora kıyılarında bir hayli zaman kaybettikten sonra donanmasını çok dar bir körfez olan Nauplion Körfezi içine, Anabolu'ya kadar soktu. Bu körfezin ağzında altı gemi bıraktı. Hasan Paşa bu küçük donanmanın başında, birleşmiş üç Rus donanmasına karşı tek başına kalmıştı.

Osmanlıların Nelson'u sayılabilecek olan Cezayirli Hasan Paşa, donanmanın yavaşlığından ve cüretle dağıtılmasından şikâyetçi olmuştu. Ama kendisine verilen emre, kaptanıderyanın beceriksizliğine ya da korkaklığına lanet ederek boyun eğmişti. Hasan Paşa'da denizcilik dehası vardı, öteki ise komutanlığı elinde tutuyordu.

Bir süre sonra kaptanıderya olan Hasan Paşa'nın şöhreti o kadar uzaklara yayılacaktır ki, onun geçmişi üzerinde durmak tarihin görevidir.

Hasan Paşa Osmanlıların Nadir Şah'ın üzerine yaptıkları seferlerin birinde ele geçirilen genç bir Avşar Türk'ü olarak İstanbul'un civarında bir balıkçıya satılmıştı.

Efendisi tarafından çok kötü muamele gördüğü için daima kurtuluşu denizde aramıştı. Biraz büyüyünce bir tekneye atlamış, Çanakkale'den geçerek İzmir'e gelmişti. Orada Cezayir için asker toplandığını duyunca hemen kaydını yaptırmıştı. Cezayir beyinin muhafızları arasına girmiş, çok sevdiği aslan avında gösterdiği cesaretten dolayı kendisine bir sancak beyliği verilmişti. Bir vezirin düşmanlığı sonunda idama mahkûm edilmişti. Karıları, çocukları, köleleri ve hazinesiyle Afrika kıyısındaki bir İspanyol kentine sığınmıştı.

Bir süre İspanya, Fransa ve İtalya'da dolaştıktan sonra İstanbul'a gitmek üzere Avrupa'yı terk etti. Cezayir beyi onu geri isteyince sadrazam, Hasan Paşa'nın savunmasını dinlemeden onu sarayın zindanına kapattı. Çöl serüvenlerinin ve aslan avının şöhretini duyduğu padişah, kıyafetini değiştirerek onu zindanda ziyaret etti. Serüvenlerini dinledi. Padişahı tanıyınca onun ayaklarına kapanarak kendisini izleyenlerden kurtarması için yalvardı. Davranışlarına ve sözlerine hayran olan padişah onu zindandan kurtardı. Emrine bir gemi verdi. Girdiği deniz savaşlarında kısa zamanda göze çarpan Hasan Paşa üçüncü amiralliğe yükseldi ve kaptanıderyanın gemisine donanma komutanı olarak katıldı.

Osmanlı donanmasının gözleri önünde yakılmasına tanık olacak ve kısa zamanda donanmayı Barbaros Hayreddin Paşa ve Mezomorto Paşa dönemlerinin düzeyine çıkaracak olan adamın yaşamöyküsü işte böyleydi. Deniz, maceraperestlerin tek mülküdür. Bu kadar oynak bir ortamda başarılı olmak için rastlantılara bel bağlamak gerekmektedir.

Hasan Paşa, İskoçyalı Elphinston'da kendisine layık bir rakip görmüştü. Elphinston Hasan Paşa'nın altı gemisini görünce, sayıca zayıflığına bakmadan ve Orlov kardeşlerin geride kalmış donanmalarını beklemeden Hasan Paşa'nın üzerine yüklendi. Elphinston'un gemisine bordalayan Hasan Paşa bir ara yanındaki beş geminin kaçtığını gördü.

Elphinston'un toplarının tek hedefi olarak kalınca kendi toplarını ateşledi, elinde kılıcı beş saldırıyı püskürttü. Düşmanla kendi gemisi arasındaki boşluğu Rus cesetleriyle doldurdu. Seri manevralarla düşmanın bütün gemilerini arkadan çevirdi.

Bu arada yaralandı, fakat başarılı bir şekilde geri çekilmesini bildi. Onu izlemeye kalkışınca Elphinston'un gemilerinden biri omurgasını kırdı. İngiliz Amirali daha fazla kayıp vermekten çekinerek izlemekten vazgeçti.

Cerigo Adası'na doğru dümen kırarak orada bekleyen öteki iki donanmayla birleşmeye gitti.

Osmanlı Donanmasının Hatalı Savaş Düzeni

Nauplion Körfezi'nde kaptanıderyayı gören Hasan Paşa, Rus filolarının birleşmesini beklemeden onlara ayrı ayrı Cerigo ve Mapatan burnu önlerinde saldırmalarını önerdi. Kaptanıderya bir deniz savaşıyla donanma ve Yunanistan'ın geleceğini tehlikeye sokmaya gerek olmadığını, Sakız Adası'na çekilmelerini ve Çanakkale'den gelecek on büyük savaş gemisinin Rus amiralleriyle başa çıkabileceklerini düşünüyordu.

Kaptanıderyanın gemileriyle Anabolu kentinin kıyısında yapışıp kalmasından kaygılanan Mora beylerbeyi, denize açılmadıkları takdirde üzerlerine ateş açacağını söyledi.

Bu tehdit karşısında kaptanıderya, Rus gemilerine karşı yelken açmak ve bir deniz savaşı yapmak yerine, sığınacak bir liman aramak amacıyla Ege Denizi'nde dolaşıp durdu. Öteki on savaş gemisiyle Sakız Boğazı'na geldiğinde, bir zamanlar Asya'nın yazgısını belirlemek için Antiochus'un Roma gemilerini beklediği yere ulaştı.

Ebu Hur'da,[2] Amiral Nelson'un gemileri önünde duran Fransız donanmasının durumuna benzeyen Osmanlı donanması karadan birkaç bataryayla korunmasına rağmen oynak bir düşmana karşı asla uygulanmaması gereken sabit bir düzen içindeydi. Üç köprülü on beş gemi, beş fırkateyn, tek köprülü yedi gemi ve çift demir atmış kırk kadırga, iki ucu kum plajlarına ve tahkim edilmiş kayalıklara dayanan geniş bir hilal biçiminde dizilmişlerdi.

Bu teknelerden oluşan hilalin tam karşısında, yemyeşil Sakız Adası Venediklilerden kalan kuleleriyle doğal bir kale gibi duruyor, arkada ise cami ve minareleri görünen küçük kasabası ile Çeşme Koyu yer alıyordu. Osmanlı donanması ile Sakız Adası arasındaki geniş liman havuzu hafif bir kuzey meltemiyle dalgalanıyordu.

2 Mısır'ın Akdeniz sahilinde, İskenderiye'nin kuzeydoğusundaki koy. Fransızlar bu koya "Aboukir" adını vermişlerdir.

Korkak Davrandı

Deniz savaşlarında deneyimi olmayan eski denizci Amiral Spiritov komutasındaki Rus donanması, 6 Temmuz 1770 cuma sabahı, gün doğarken fora yelken Sakız Adası kanalına girdi. Rus donanmasında dokuz savaş gemisi ve dört fırkateynden başka bir şey yoktu.

Ege kıyılarındaki bu yüzen kaleleri gören Aleksey Orlov, kardeşi Theodore'u Amiral Spiritov'u, Elphinston'u ve yine İngiliz Amirali Grieg'i Osmanlıların üzerine saldırmaya bırakırken kendisi kaçmaya hazır bir şekilde topların atış menzilinden çıkarak durumu izlemeye başladı. Kıyıdaki gemilere eğik biçimde gelen Amiral Spiritov'un ilk savaş gemileri hilal biçiminin ucunu oluşturan Osmanlı gemilerini topa tuttu, sonra hızla geri döndüler.

Osmanlı amiral gemisinden yapılan ilk top atışında gayet iri mermer bir gülle Spiritov, Theodore Orlov ve Grieg'in bindikleri geminin dümenini kopardı.

Dümensiz kalan bu gemi Osmanlı hattı üzerine sürüklenip, amiral gemisinin üzerine düşecekti. Aleksey Orlov gibi korkakça davranan Kaptanıderya Hüsameddin Paşa, harekâtı yukarıdan daha iyi gözleyebilmek bahanesiyle savaşın başlangıcında gemisini terk etmişti.

Paşa'nın korkaklığına tanık olan Osmanlılar bu ihtiyat önleminde bir bozgun havası sezmişlerdi. Midilli'ye kaçmalarını önleyen tek şey demirli olmalarıydı. Ancak, kaptanıderya donanmasını terk ederken, kahramanlık ruhunu Hasan Paşa'ya bırakmıştı.

Orlovların dümensiz gemisinin üzerlerine geldiğini fark eden Hasan Paşa, darbenin şiddetini önlemek için demir tarattı, sonra borda bordaya gelerek iki geminin güvertelerini kanlı bir savaş alanına çevirdi.

Deniz savaşlarına alışık olduğu kadar göğüs göğüse vuruşmada da son derece cesur olan Hasan Paşa'nın leventleri, Rus gemisini direklerinden ve yelkenlerinden tutuşturdu, sonra iplerden atlayarak Ruslarla kıran kırana bir mücadeleye giriştiler.

Kendi güverteleri üzerinde Rusların yedi saldırısını püskürten Osmanlılar, nihayet Rusları kıçüstü güvertesine itmeye başladıkları sırada, Orlov tarafından gemiye alınmış olan Maltalı dalgıçlar denize atlayarak yelkenleri tutuşmuş Osmanlı gemisinin bir anda batması için karinasını delmeye başladılar.

Her iki gemiyi de saran alev ve duman bazen Osmanlıları Rus gemisine, bazen Rusları Osmanlı gemisine itiyordu. Bu yüzen kaleler, savaşın şiddetinden bir şey kaybetmemesine rağmen sık sık savaş alanının değişmesine neden oluyorlardı. Birbirine çok yakın olan toplar ateş edemiyordu.

Bu kanlı dövüş iki saatten beri bütün şiddetiyle sürerken, hiç olmazsa amiral gemisini kurtarmak isteyen Amiral Elphinston üç sandal dolusu beş yüz askeri yardımcı kuvvet olarak gönderdi.

Orlov'un gemisine serbest olan taraftan çıkan beş yüz asker, yangını söndürüp Hasan Paşa ile adamlarını denize döktü.

Fakat Hasan Paşa sağlam kalmış olan Osmanlı gemilerine doğru yüzerek, üç fi-

lika dolusu gözü pek levendi yanında aldı, ıslak elbiselerini ve sarığını çıkararak denize fırlattı, iki tabancasını boynuna astı, kılıcını dişlerinin arasına kıstırdı. İkinci kez yiğit leventleri ile Rus gemisine çıktı, yanmış direklerin arasında dövüşü sürdürdü.

Grieg, Orlov ve Spiritov gemilerinin yelkenlerinin yeniden tutuştuğunu ve yavaş yavaş kayalıklara doğru sürüklendiğini fark edince, Hasan Paşa'yı ganimetiyle baş başa bıraktılar, sandallara atlayarak Elphiston'un gemisine çıktılar.

Yanan güverte üzerinde Cezayirli bir arkadaşı ve ağır yaralı bir İspanyol köleyle yalnız kalan Hasan Paşa önce köleyi denize attı, sonra arkadaşıyla yaralı köleyi tutarak sağ salim kıyıya çıktı.

Kıyıya çıkmadan önce bir Rus kayığında kendilerini izleyen ve intikamlarını almak isteyen bir Rum'u kılıcından yakalamış, denize çekerek suyun içinde hançerlemişti.

Artık tek bir meşale haline gelen iki gemi rüzgârın etkisiyle birbirinden ayrıldı.

Direkleri, kömürleşmiş bir halde denize düşüyordu. İlk önce Rus gemisi batmaya başladı ve birkaç dakika sonra yeri göğü sarsan bir patlama duyuldu. Alev alev yanan dalgaların ortasına giren Osmanlı gemisi bir süre sonra kuzey rüzgârının etkisiyle Osmanlı gemilerinin oluşturduğu hatta doğru sürüklenmeye başladı. Bütün donanma demir alarak yanan gemiden kurtulmak için sola doğru kıvrıldı ve bir kapana girer gibi dar Çeşme Körfezi'ne girdi.

Yanan iki geminin üzerlerine ateş sıçratmasından çekinen Ruslar bir an için kıyıdan ayrıldıktan sonra, kaptanıderyanın bir kaçışı andıran manevrasından yararlandılar. Şimdi bir tek gemi bile kalmayan savaş alanına demir attılar.

Çeşme'de Deniz Tutuşmuştu

En önemli gemilerini kaybetmiş olmaktan dolayı çekimser kalan Orlov ve Elphiston, kaptanıderyanın Çeşme Kalesi'nin top ateşi korumasında körfez içinde gemilerini baştan ve kıçtan bağlamasına müdahale etmediler. Hiçbir durum sayıca üstünlüğü yok etmek ve bütün bir donanmayı yakmak için bu kadar elverişli olamazdı.

Savunmasız bir limanın derinliğinde üst üste yığılmış altmış Osmanlı gemisi ancak birkaç sıra halinde dizilmek suretiyle yerleşebilmişti. Talihinin kendisine sunduğu fırsatı kaçırmak istemeyen Orlov, üç ateş gemisini barut ve yanıcı maddelerle doldurarak, Amiral Grieg'in komutasında, dört geminin yedeğinde getirdi ve denizden esen rüzgârın etkisine terk ederek Çeşme Körfezi'nin ağzında serbest bıraktı.

Ateş gemilerinden biri zamanından önce ateş aldı ve Osmanlılara tehlikeyi haber verdi. Üzerlerinde Adriyatik Denizi'nde korsanlığa alışmış tayfalar bulunan öteki iki gemi, Osmanlı gemilerinin ilk hattını oluşturan gemilere yanaştı. Birkaç dakika içinde bitişik duran üç Osmanlı gemisi de ateş alarak, denizden esen rüzgârın itişiyle arkada

duran gemilerin üzerine sürüklenmeye başladı.

Çeşme Limanı bir anda alev alev yanan bir deniz görünümüne bürünmüştü. Haykırışlar, feryatlar arasında tayfalar ve leventler ya denize atlıyor, ya da kayıklara doluşarak kıyıya varmaya çalışıyorlardı.

Fakat biraz sonra ateşin yayılmasıyla toplar patlamaya başlayınca kıyıya birikmiş kalabalık kendi gülleleri altında ezilme tehlikesi geçirdi. Arka arkaya patlayan her geminin sarsıntısından Çeşme kasabasının minareleri yıkılıyordu.

Bu gürültüler Atina'dan bile işitilmişti. Sakız Adası'nda oturanlar Ege sahillerinde muazzam bir volkanın patladığını ve hem Osmanlıları, hem de Rusları yuttuğunu sandılar. Bir burnun arkasında olmalarına rağmen Orlov'un gemileri şiddetli bir fırtınanın yalpasına kapılmış gibi sallandı. Körfezin dalgaları dumandan ve gemi parçalarından kararmıştı.

Yarı yarıya yanmış cesetler gemi direkleriyle dolu denizin üzerinde yüzüyordu. Temmuz güneşi, rüzgâr tarafından kara üzerine atılan dumanın arkasından zayıf bir kış güneşi gibi parıldamaya çalışıyordu.

Galibler bile zaferleri önünde sevinç çığlıkları atamıyordu. Altmış iki gemi, fırkateyn, kalyon ve hafif gemi beş saat içinde Çeşme Körfezi'nin dibini boylamıştı. Sakız Adası ve çevre adaların Rumları, kendilerini fethedenlerin imparatorluklarının çöktüğünü ve Bizans'ın intikamının alındığını sandılar.

Ruslar Rumlara Felaket Getirdi

Çanakkale'deki zayıf istihkâmlardan başka savunacak bir şeyi kalmayan İstanbul, donanmasının yok ediliş öyküsünü dinlerken korkudan titredi. Cüret ve çabukluk gibi deniz savaşlarının iki önemli yeteneğine sahip Amiral Elphiston, Orlov kardeşleri Çanakkale istihkâmlarına doğru ilerlemek için ikna etmeye çalıştı. Osmanlıların kapıldıkları dehşet havasından yararlanarak Çanakkale Boğazı'nı aşabileceklerini, padişahın sarayı önünde demir atarak zaferlerinin koşullarını zorla kabul ettirebileceklerini söylüyordu.

Kuzey rüzgârından sonra gelen güney rüzgârı Rus gemilerini girmemeleri gereken kanala doğru itmeye başlayınca, zafer çığlıkları bir anda söndü. İzmir'de ve Sakız'da aldatıcı Rus zaferinden dolayı zamansız bir sevince kapılan Rumlar, Rus amirallerini öçlerini almaya zorluyorlardı. Ancak Rumların Ruslarla yaptıkları anlaşma ortaya çıkınca Osmanlı halkı öç için yanıp tutuşmaya başladı.

Adalarda, Mora'da yapılan kıyım tekrar edildi. Kışkırtıcı Rusların varlığı her tarafta yardakçılarına felaket getiriyordu.

Orlov kardeşler Çanakkale'yi geçmeye cesaret edemedi. Yalnızca Boğaz'ın önünde savunmasız büyük bir gemiyi andıran Limni Adası'nı kuşatmakla yetindiler.

Fakat, doğrudan doğruya Petersburg'da çariçeden rütbesini ve görevini almış olan ve Orlovlara bağlı olmayan Amiral Elphiston bütün dünyaya Çanakkale istihkâmlarının yalnızca korkakların ve ace-

mi tayfaların gözünde önemli bir yer olduğunu ispat etmek istiyordu. Bir deniz kurdu ve savaş kahramanı gözüyle girişiminin başarı şansını ve zorluklarını ölçtü. Orlovlara intihar gibi gözüken bir savaş oyunu tasarlıyordu.

Elphinston'un Gemisi Çanakkale'den Geçti

Bir tuzlu ırmak gibi akan Çanakkale Boğazı, zamanına göre suyunu bazen Marmara'dan Akdeniz'e, bazen Akdeniz'den Marmara'ya akıtarak Boğaziçi gibi Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayırır. Pek yüksek olmayan yamaçları, kıyıya doğru tatlı bir meyille inerek kentlerini ve kasabalarını denizin dalgalarına bırakır.

Asya'ya egemen olanlar Yunanistan'ı istilaya giderken bu sudan engeli her defasında aşmak zorunda kalmışlardı. Bu boğaz üzerinde ilk köprü yapma düşüncesinin Pers Kralı Kserkses'e ait olduğu söylenmektedir. Osmanlılar Süleyman Bey'in komutasında Avrupa'ya ilk kez oradan, bir sal üzerinde geçmişlerdi. Topçuluğun gelişmesinden beri, çaprazlama menzilli bataryalarla Çanakkale Boğazı'nı donatan Osmanlılar, orayı düşman gemilerinin aşamayacağı bir duruma getirmişlerdi.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u aldıktan hemen sonra oradaki eski kaleleri tamir ettirmişti. Karşılıklı dizilen bataryalardan en ufak bir sandalın bile kaçması olası değildi.

Fakat son dönemlerde Boğaz'ın savunması bir hayli ihmal edilmişti. Artık yıkılma derecesine gelmiş kalelerin üzerine konmuş büyük toplar daha ilk atışta oturdukları yerleri yıkabilirlerdi. Sahildeki topların bir bölümü de kumların altında kalmıştı. En iyi topçular Lehistan ordusuyla sefere yollanmıştı. Eski sadrazam Moldovancı Ali Paşa eski silahlarının gölgesinde huzur içinde yaşıyordu.

Elphinston'un gemisi kalelerin önünden isabet almadan geçti, menzil dışına çıkınca demir atarak Orlov kardeşlerin kendisini izlemesi için işaret vermeye başladı. Fakat Rus donanmasının öteki gemileri kendisini izlemeyince tekrar geri döndü. Bu durumdan olağanüstü kaygılanan Divan, Kırım hanının yanındaki görevinden dönen Baron de Tott'a Çanakkale bataryalarını yenileştirme görevini verdi.

Birkaç haftalık bir çalışmadan sonra Boğaz, Ruslara geçit vermeyecek bir duruma getirildi.

Hasan Paşa Denizleri Düşmandan Temizledi

Bir sonuç elde edemediği bu seferinden dolayı hiddetlenen Elphinston, kendi gemisini Çanakkale Boğazı'nın dışındaki bir kayalığa oturtu ve tek başına Petersburg'a Orlovları şikâyet etmeye gitti. Orlovların ağabeyleri tarafından daha önce aleyhine dolduran çariçe onu kabul etmedi ve nankörce ülkesine iade etti.

Orlovlar tarafından kuşatılan Limni Kalesi tam düşecekken, daha önce Osmanlı donanmasının onurunu kurtaran adam, bu kez Osmanlı adalarını kurtarmak için tek başına harekete geçti. Bu adam Ce-

zayirli Hasan Paşa'dan başkası değildi.

Çeşme yangınından yaralı olarak kurtulduktan sonra, kendisini kıskanan kaptanıderyanın intikamından çekindiği için karadan İzmir'e gitti.

Bütün Ege kıyısında şöhreti ağızdan ağıza yayılan Hasan Paşa kendi parasıyla bir avuç gözü pek adam topladı.

Limni Adası'nın tam karşısındaki kıyıdan, adamlarını bir filikaya bindirerek gece denize açıldı.

Kuzeyden esen bir rüzgâr onları kısa zamanda Limni'nin kayalık sahillerinden birine attı. Arkadaşlarına kılıç ve tabanca dağıttı. Ölümden başka dönüş yolu olmadığını göstermek için kayığı denize itti.



Arkadaşlarına dönerek, "Yoldaşlarım, bize zaferden başka kurtuluş yoktur. Hepimiz açız, Rusların karargâhında yiyecek buluruz, haydi!" diye bağırdı.

Hasan ve yoldaşları gizlice Rus tabyalarına yaklaştılar. Baskınla birçoğunu öldürdüler. Geri kalanlar kaçtı. Kaleyi kurtardılar ve Orlovların dehşet içinde kaçmak için gemilerin çipo iplerini kesmekte olduğunu gördüler. Adanın garnizonunu yeniledikten sonra Hasan Paşa İstanbul'a döndü, Limni'yi tek başına kurtaran ve denizleri düşmandan temizleyen kahraman olarak, görevinden azledilen Hüsameddin Paşa'nın yerine atanan rakibi Kaptanıderya Cafer Paşa'nın konuşmasına fırsat vermedi.

Hasan Paşa'yı çok seven padişah, doğanın ona önceden vermiş olduğu makamı, yani kaptanıderyalığı bu kahraman denizciye verdi. İleride, nankör yurdunda gözden düşmeden önce çok daha yüksek makamlara çıkacaktır.

"Olanaklarımızı Tüketmedik"

Padişahın bütün donanmasından duymadıkları kadar büyük bir korkuyu bir adamdan duyan Rus donanması, Paros Adası limanına sığınırken II. Katerina'nın emriyle Dniester'i aşan Roumiansov, elli bin Kırımlı ile yüz otuz bin Osmanlı arasında sıkışıp kalmıştı.

Rakip olarak kendisine sadrazamı alan Roumiansov, Kırımlılara aldırmadan Osmanlıların üzerine atıldı. Ortalarda toplarını saklayan, ateş edeceği zaman açılan, top doldurulacağı zaman kapanan kare biçimindeki süngülü taburlarıyla Kagul[3] mevkinde Osmanlıları feci bir bozguna uğrattı.

Elli bin Osmanlı, Rus gülleleri altında şehit oldu. Tuna'yı aşabilen Osmanlı

3 Dobruca'daki İsakçı kasabasının karşısında ve Tuna'nın sol kıyısında müstahkem mevki ve ova. Osmanlı kaynaklarında bu ovaya "Kartal Sahrası" denir.

ordusunun artıkları İstanbul'a kadar kaçtı.

Osmanlıların ordusu ve donanması, Tuna kıyılarında ve Ege Denizi'nde böylece yok oldu. Sultan III, Mustafa'nın dini metaneti olmasaydı çok korkunç bir bozgun olacaktı. Alın yazısına inandığı için bütün imparatorlukta yalnızca padişah kötü gidişe rağmen umudunu kaybetmiyordu.

Bütün vezirleri, paşaları, din adamlarını, şeyhleri toplantıya çağırarak onların önünde ülkesinin yaralarına parmak basmaktan çekinmedi.

Şöyle konuştu:

"Tahta geçtiğimden beri yalnızca sizin öğütlerinizi dinledim. Beni ordularımın başında savaşmaktan alıkoyan siz oldunuz. Arka arkaya seçtiğim iki sadrazam da ne benim umutlarıma, ne de milletimin dileklerine yanıt verebildi. Şimdi yenileni de siz seçtiniz. Eğer devletimin onuru ve çıkarı savaşın sürmesini gerektiriyorsa, ordularıma bizzat komuta etmeyi öneriyorum. Maruz kaldığımız tehlikeleri karşılamak için henüz bütün olanaklarımızı seferber etmedik. Her zamanki dostumuz olan Fransa isteklerimi geri çevirmeyecektir.

Fransa'dan kısa zamanda yok olan donanmamızın yerine geçecek bir donanma satın alacağız. Hıristiyan devletler, şu andaki felaketli durumumuz karşısında reddedemeyecekleri yardımları verecekler. Viyana ve Berlin hükümetleri arabuluculuk öneriyor.

Her ikisi de ne benim onuruma, ne Osmanlı adının yüceliğine, ne de aziz peygamberimizin yasasına zarar vermeyecek barış koşulları içinde görüşmeler yapacaklarına söz veriyorlar. Çarpışan iki millet, savaştan önceki sınırlarına çekilecek ve Ruslar Lehistan'ı boşaltacak. Böylece savaşın gerçek, ilk ve tek nedeni ortadan kalkacak. Milletlerin ve hükümdarların öfkesi tatmin olacak."

Bir büyük adamın ruhunun sesini yansıtan bu konuşma, imparatorluğu heyecanlandırdı. Roumiansov'un Kagul zaferinden sonra üzerlerine yürüdüğü Kırımlılar, Besarabya'ya kaçıştı.

Rus Generali Panin bir avuç asker tarafından kahramanca savunulan Bender'i sıkıştırdı. Baruthanenin patlaması bir gece içinde yirmi bin Rus ve yedi bin Osmanlının ölmesine neden oldu. Fakat bu önemli kalenin düşmesi, II. Katerina'nın Boğdan'a rahatça girmesini sağlayacaktır.

Çariçenin komutanlarından biri aynı anda Kafkasya'nın aşılmaz geçitlerine giriyor, bir başka kolordu Azak'ı işgal ediyordu. Don Irmağı ağzındaki amiralleri Karadeniz'e egemen olacak ve Kırım'ı işgal edebilecek bir donanmayı sefere hazırlıyorlardı. Bazı aşiretleri kendi tarafına çeken Prens Dolgorukov, Kırım Yarımadası'na girmek üzere Urkapısı Geçidi'ne ilerliyor; Kefe'ye egemen olduktan sonra Kırım'ın bütününü eline geçiriyordu. Yenilen ve tahtından indirilen han İstanbul'a kaçmıştı. Bulgaristan üzerinden, Tuna ve Karadeniz'i gözlemek için Şumla'da karargâh kurmuş olan üç yüz bin Osmanlı askeri ayaklanıyor, çadırları yağmalayarak, veba ve itaatsizlik sonucu ölüyorlardı.

Tahtı Oğluna Teslim Etti

Viyana Sarayı ezilmesini istediği, ama yok olmasını asla istemediği imparatorluğun bu kadar parçalanmasından kaygı duymaya başlamıştı. Viyana'nın girişimi ve yeni Prusya kralının aracılığıyla Boğdan'da Focziani'de toplanan bir kongre, bağımsızlık adı altında tutsaklığa itilen Kırım'ın Sultan III. Mustafa tarafından feda edilmemesi üzerine başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Padişahın damadı olan Muhsinzade Mehmed Paşa, ikinci kez getirildiği sadrazamlığı döneminde, 1773 seferini ustalıkla geçiştirdi. Roumiansov'un elli bin askerinin elinden kurtarılan Silistre, II. Katerina'nın generallerinin istilasını bir kaya gibi parçaladı. Sadrazam tarafından yeniden fethedilen Vidin, Kagul Galiblerinin Tuna'nın ötesine atılmasına tanık oldu. Saldırıya hedef olan Varna bir sınır taşı gibi Rus saldırısına direndi. Varna ordusunun seraskerliğine getirilen Hasan Paşa, Asya atlılarını büyük bir ustalıkla ve cesaretle yönetti.

Sultan III. Mustafa'nın yaşlılığında talih tersine dönüyor gibiydi. Onun sayesinde imparatorluk yeniden kendine geliyordu. Rusları, damadı Sadrazam Mehmed Paşa ile Hasan Paşa'nın önünden kaçarken gördü. Dünyadan pek fazla bir şey ummayan bir bilgelik içinde gözlerini kapadı. Ölmeden önce yerine geçecek olan kardeşi Abdülhamid'i yatağının yanına çağırdı. Ona dini, imparatorluğu ve dünya üzerinde son kaygısı olan oğlu Selim'i emanet etti.

İmparatorluk onunla, erdemleri ve saçtıkları ışıkla çağlarının üzerinde olan, fakat haksız yere başkalarının hatalarını taşıyan hükümdarlarından birini kaybetti. Ama gelecek nesiller o dönemin tarihindeki haksızlıkları düzeltecektir. Voltaire'in II. Katerina'ya dalkavukluk etmek amacıyla Sultan III. Mustafa hakkında yazdığı alay dolu yazıların ve çariçenin padişahın mirasını elde etmesi için Avrupa edebiyat dünyasına onu kötü tanıtmak üzere yaptığı iftiraların intikamı, yine gelecek nesiller tarafından alınacaktır. Bir tarihçinin yapacağı en yumuşask suçlama, ölen insanların tek varlığı olan şöhretlerini onlara geri vermektir.

ŞEYH GALİB'İN BİR GAZELİ

Efendimsin cihanda i'tibârım varsa sendendir
Miyân-ı âşıkânda iştiharım varsa sendendir

Benim feyz-i hayâtım hâsılı rûh-ı revânımsın
Eğer sermâye-i ömrümde kârım varsa sendendir

Veren bu sureti mevhûma revnak reng-i hüsnündür
Gülistân-ı hayâlim nevbâhârım varsa sendendir

Felekden zerre mikdâr olmadım devrinde rencîde
Ger ey mihr-i münevver âh u zarım varsa sendendir

Senin pervâne-i hicranınım sen şem-i vuslatsın
Beher şeb hâhiş-i bûs u kenarın varsa sendendir

Şehîd-i aşkın oldum lâlezâr-ı dağdır sînem
Çerağ-ı türbetim şem'-i mezarım varsa sendendir

Kulunum ben, sen de efendim! Saygınlığım varsa cihanda sendendir. Aşk bahsinde, âşıklar arasında adımın sanımın bilinmesi, o da sendendir.

Ömrümün bereketisin benim; yürüyen ruhumsun. Ömür sermayemde eğer zerrece kârım varsa, sendendir.

Yokum ben, kuruntudan ibaret bir görüntüyüm sadece.
Ve ona senin güzelliğinin renginden yansır ancak parlaklık. Hayallerimde bir gülistan, mevsimlerimde bir ilkbaharım varsa sendendir.

Sen varsın diyedir felekten zerre zarar görmemem.
Ah edişlerim, inleyişlerim de felekten değil, ey parıltılı güneş, sendendir.

Ayrılığında pervanenim ben, sen vuslatın mumu. Seni kucaklayıp öpmek isteyişim her gece, bu yüzdendir.

Göğsüm ateşlerle dağlanmış bir lâlelik, ve ben aşkının şehidi. Sendendir, türbem, türbede mum ışığım, mezarımda mumum, hep sendendir.

Şahane Gazeller 5, Şeyh Galib, (Haz. İskender Pala) Kapı Yayınları, İstanbul Ağustos 2004

32. BÖLÜM

Yeni Hükümdardan Bir Şeyler Umulur

İhtiyarlamış bir imparatorluğun çöküşü sırasında yeni bir hükümdarın tahta çıkışı, beraberinde bir umut getirir. Genel çöküşün günahını taşımayan genç hükümdarın saltanat dönemi için birtakım dilekler söz konusu edilir. Millet bir an için bu hükümdarın geçmiş felaketleri, mevcut sıkıntıları ve gelecek tehlikeleri yükleneceğini unutur.

Ölen hükümdarla birlikte yurdun kötü talihinin sonsuza kadar mezara gömüldüğü ve halefinin imparatorluğun yazgısını değiştireceği sanılır. Ancak halkın ve devlet adamlarının gözleri genç hükümdarın yüzünden ve tahta çıkış törenlerinden ayrıldığı anda, umutsuzluk yeni saltanat döneminin üzerine karabulut gibi çöker.

Umut etmek ihtiyacında olan, fakat olayların getireceği umutsuzluklara kapılan insanların kalpleri sıkışır.

Yeni padişah Abdülhamid Eyüpsultan Camisi'ndeki kılıç kuşanma töreninden dönerken, İstanbul halkı da işte bu duygularla dolup taşıyordu

Padişah I. Abdülhamid, Sultan III. Ahmed'in dördüncü oğluydu. Üç saltanat dönemi boyunca ani değişiklikler, tahttan inmeler ve tahta çıkmalar sırasında sağ kalabilmesi Osmanlı Hanedanı'ndaki geleneklerin bir hayli yumuşadığını gösteriyordu. Ancak amcalarının merhametinin ona dünyada bağışladığı tek şey yaşamaktı.

Beş yaşında öksüz kalınca Eski Saray'ın bir köşesinde biraz da kendi yetersizliği yüzünden unutulmuş, kırk sekiz yaşına kadar yaşamak denilemeyecek bir ömür sürmüştü.

Dalkavukluk, tarihçiler eliyle aşırı bir biçimde yüceltilmeye çalışılmış olan mizacının en önemli tarafıydı. Kendi yüceliğinden başka bir şey tanımazdı.

Görevlerinin isteklerinde saklı olduğuna inanmıştı. Osmanlı soyundan gelen cahil bir hükümdarın bile doğuştan başarılı olacağına dair kesin bir inanç beslerdi. Sınırlı zekâsıyla imparatorluğunda olup bitenleri, sarayının dar çerçevesinde irdelerdi.

Devletin yönetimi tamamen eniştelerı Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa ile Kaymakam İzzet Mehmed Paşa'nın ellerindeydi. III. Mustafa'nın gözdeleri olan sadrazam ile kaymakamın eşleri Azime Sultan ile Zeynep Sultan, birbirini kıskanırlardı. İki kız kardeşten büyüğü olan Azime Sultan, nihayet rakibesinin üstesinden geldi ve o sırada Şumnu'da bulunan ve sadrazam olan kocasının yerini sağlamlaştırdı.

Kaynarca Antlaşması Rus Kılıcıyla Yazıldı

Divan'ın düşüncesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyacı Rusya'yla barış yapmaktı. Disiplinsiz askerlerinin cezasız kalan ayaklanmaları ile Rus Generali Kamenskin'in kolordusu arasında sıkışıp kalan sadrazam, çaresizlik içinde bekliyordu. Çar Deli Petro'nun Prut bataklıklarındaki umutsuz durumu, şimdi Şumnu'daki karargâhında sadrazamın başına gelmişti.

Barış görüşmelerini önce ustaca başından savan sadrazam, sonunda General Roumiansov'un Kaynarca'daki genel karargâhında toplantı yapmak zorunda kaldı. General Roumiansov savaş sırasında üç seferi yönettiği gibi, barış koşullarını daegemen bir biçimde yazdırdı.

Bir tarafın gurur dolu aşırı istekleri, öte tarafın barış ihtiyacı uzun görüşmelere izin vermiyordu. Kaynarca Antlaşması Rusların kılıcıyla yazıldı. Birkaç saat süren bir oturumluk konferans üyelerin barışı değil, Osmanlı İmparatorluğunun teslimini imzalamalarına yetti.

Açık maddeler imparatorluktan koparılan Kırım'ın, Kuban'ın, Besarabya'nın bağımsızlığını sağlıyordu. Anlaşma, Rus gemilerine İstanbul'un sonsuza kadar kuşatılması demek olan Karadeniz'de serbestçe dolaşma olanağı veriyordu. Babıâli hükümeti Rusların, Boğdan ve Eflâk'ta dolaylı kontrolünü kabul ediyordu.

Çariçe ve haleflerine Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan uyruğunu koruma hakkı tanınıyordu. Savaşın birinci nedeni olan Lehistan'dan hiç söz edilmiyordu. Böylece, bu garip ülke tamamen II. Katerina'nın insafına terk ediliyordu. Nihayet gizli bir maddeyle, Orlov'un Ege Denizi'ndeki donanmasının geri çağrılması karşılığında yedi yüz elli milyon akçelik bir tazminat kabul ediliyordu.

Talihsiz Muhsinzade Mehmed Paşa, ülkesinin o an için kurtuluşunu sağlayan, ancak gelecek için felaketine neden olacak anlaşmaya imza koyduktan yedi gün sonra üzüntüsünden öldü.

Ülke Ufadıkça Ufalıyor

Bir imparatorluğu onuru ve büyüklüğü pahasına kurtardıktan sonra ya sorumlulukla, ya da idamla ölmek gerekirken, Muhsinzade'nin zehri kemende tercih ettiği sanılmaktadır. Oysa sadrazam yeniçerilerin itaatsizliğinin ve ayaklanmalarının cezasını çekti.

Milletler felaketlerine daima bir kurban ararlar. İstanbul'daki Avusturya elçisi Thugut baronunun hükümetiyle yaptığı yazışmalarına göre, saltanat dö-

neminin ilk günlerinde Sultan Abdülhamid'in gururu o derece artmıştı ki, din adamlarına ve şeyhülislama emir vererek, Kırım üzerindeki haklarından feragat edişini bir törenle kutlamak istemişti.

İstanbul'un dışında imparatorluk bir addan başka bir şey değildi. Yüksek rütbeli tımar sahipleri ile beylerbeyleri devletten büyük parçalar koparmaya devam ediyorlardı.

Kuban Tatarlarının beyi, II. Katerina'nın elinden asa ve taç alıyor. Venedik'le işbirliği yapan İşkodra beylerbeyi bağımsız bir ordu kuruyor ve kalelerinde padişahın cellatlarına meydan okuyordu. Yanya Beylerbeyi Ali Paşa ise Arnavutluk ile Makedonya'nın bir parçasını devletten ayırarak adeta bağımsız bir devlet kuruyordu.

Bağdat Beylerbeyi Ahmed Paşa da devleti tanımıyor ve Divan'ı küçümsüyordu. Yaşlı bir Arap şeyhi Lübnanlı Marunileri, Baalbekli Dürzileri ve Filistinli Bedevileri çevresine toplayarak ovalara iniyor, Halep, Şam, Sayda, Trablusşam beylerbeyi ile savaşıyor, Akka'yı kendisine başkent yapıyordu.

1746'dan beri Mısır'da Divan'ın egemenliği, yeniçeri ağalarının, isyancı Kölemenlerin ve Kahire beylerbeylerinin insaflarına kalmıştı. İbrahim Paşa'nın içoğlanlarından olan Abaza Köle Ali, paşayı Mısır'dan kovuyor, kendi adına sikke bastırıyor ve hatta yıllık vergiyi vermekten bile vazgeçiyordu.

Kızıldeniz'i ve Mekke dolaylarını egemenliğine alarak Akka'daki Şeyh Daher'le birleşiyor ve birlikte isyanlarını sürdürüyorlardı.

Kendisi İbrahim Paşa'ya ihanet ettiği gibi maiyetinde olan Mehmed Bey de ona ihanet ediyor ve çölün ortasında onu bir kılıç darbesiyle yere seriyordu. Kendisinden öncekilerden daha usta olan Mehmed Bey, egemenliğini sağlamlaştırmak için Mısır beylerbeyini Kahire'ye davet ediyor ve Osmanlılara sahte bir saygı gösteriyordu.

Hasan Paşa'nın Başarısı

Sultan Abdülhamid, sarayın eğlencelerine dalarak Kaynarca Antlaşması'nın acısını unuttu. Geçmiş yıllardaki tutsaklık yaşamı yüzünden beş karısı ona bir çocuk verememişti. Gözdesi ve eniştesi Kaymakam İzzet Mehmed Paşa, zarif hareketleri ve yumuşakbaşlı mizacıyla padişahı eline geçirmişti.

Bir tek adam, Kaptanıderya Cezayirli Hasan Paşa bir çöl isyancısı ve serüvencisinin elinde çatırdamaya başlayan imparatorluğu kurtarıyordu. Akka Kalesi'nin top ateşi altında karaya çıkarma yaptı. Savaş alanında asi Arapları bozguna uğrattı, kaçmaya çalışan Şeyh Daher'i kendi eliyle öldürdü, kafasını kestirip padişaha yolladı.

Rusya'nın Beklentisi

Kaynarca Antlaşması ile Kırım Türklerine tanınan bağımsızlık, Ruslar için bir süre sonra kullanacakları bir oyundan başka bir şey değildi. Bağımsızlık demek ya altınla satın alınmak, ya da Rus ordularına boyun eğmekti.

II. Katerina'nın elçileri, yürekten soyuna ve Osmanlı Hanedanı'na bağlı olan Devlet Giray'a karşı kendi taraftarları Şahin Giray'ı ayaklandırdılar.

Padişah, Devlet Giray'ı kabul etti ve intikamının alınacağına ant içti. Katerina, Mareşal Roumiansov'a Osmanlı taraftarı Kırımlıları ezmek için Dniester üzerinde bir ordu hazırlamasını emretti.



Şahin Giray'ın muhafız kıtası içinde Rus askerlerini görmekten hiddetlenen Kırımlılar hepsini kılıçtan geçirdi. Ruslar hemen yarımadaya girerek Osmanlı taraftarlarının kanında Şahin Giray'ın öcünü aldılar.

Fransa XVI. Louis'nin isteği üzerine elçisi Saint Priest vasıtasıyla arabuluculuk önerdi.

Savaştan tam anlamıyla vazgeçilmedi. Fakat savaş Rusya'ya sağlanan yeni ayrıcalıklarla ileri tarihe atıldı. Çariçe meyvesini daha iyi devşirmek için Kırım'daki anarşinin olgunlaşmasını bekliyordu.

Dniester ağzında Karadeniz kıyısında çariçenin emriyle Kherson Limanı'nın yapımına başlanıldı. Bu arada, Kırım'da, Poniatovski'nin Lehistan'da oynadığı rolü benimseyen Şahin Giray, Kırımlıları Moskof geleneklerine ve tutsaklığa alıştırmaya çalışıyordu. Her ikisi de milletlerini uyutarak Rus saldırısına zemin hazırlıyordu.

Katerina'nın yeni âşığı Patyomkin iltimasla geldiği makamı hak etmek için sağlam başarılar elde etmek istiyordu. Seksen bin kişilik bir orduyla Kırım'a yaklaştı. Kuban'da Şahin Giray'a karşı ayaklanmış kardeşinin isyanını bahane ederek Kırım'a saldırmaya başladı.

Ülkesi adına bu durumdan çok utanan Hasan Paşa, Kırım'ın ileri karakolu sayılan Taman Adası'na çıkarma yaptı. Prens Patyomkin, Hasan Paşa'nın Taman'ı hemen boşaltmasını istedi.

Bu hakaretin altında kalmayan Hasan Paşa, Rusların sözcülüğünü yapan Kırımlıların başını vurdurdu. Kırım hanı ülkesinin kapılarını Prens Patyomkin'in ordularına açtı. Patyomkin'in bir komutanı Kefe'ye bir baskın düzenleyerek Şahin Giray'ı bile tutsak aldı.

Katerina'nın Acı Sözleri

Adı Osmanlılara olduğu kadar Lehistan'a da uğursuzluk getirecek olan Rus Generali Souvarov, Kuban'daki bağımsız Kırım Türklerini boyunduruk altına aldı. Rusların tutsağı olan Kırım hanı, Petersburg'a bir sadak, bir yay ve bir kaftan göndererek milleti üzerindeki hakkından feragat ettiğini ve bu hakkını Çariçe II. Katerina'ya devrettiğini bildirdi.

Sultan I. Abdülhamid

Kırım'ın Rusya'ya tam anlamıyla bağlandığını gösteren bu olay hemen ödüllendirildi. Milletinin bağımsızlığını alçakça pazarlık eden Şahin Giray'a hiçbir zaman ödenmeyen bir buçuk milyon altın vaat edildi. İhanetin yaratıcısı aldatılmaya iyice hak kazanmıştı. II. Katerina'nın sessiz ve şaşkın dünyaya karşı yayınlandığı bir bildiri, Cengiz Han'ın hanedanının bir bölümüne elkoyduklarını ilan ediyordu.

Avrupa'da yükselen itiraz seslerine karşılık, her işgalci ülkenin sözcülerinde rastlanan biçimde uydurma bahaneler ileri sürülüyordu. Çariçe bildirisinde şöyle diyordu:

"Kaynağını bilmediğimiz oyunlarla Tatarları kaygıya düşürüp, onları aralarına kargaşalığı ve ikiliği soktuktan sonra hazırladıkları tuzağa itmeye çalışıyorlardı. Böylece, kendi seçtikleri bir hükümdarın otoritesi altında özgür ve bağımsız yaşamaları için gösterdiğimiz gayretlerin boşa gittiğini fark ettik. Durmadan Kırım meselesi üzerinde açılan görüşmeleri önlemek, Babıâli ile yaptığımız son barışı sağlamlaştırmak, sürdürmek ve çevremizde barış ve mutluluğu sağlamak için yaptığımız harcamaların haklı bir tazminatı olarak Taman Adası ve Kuban dahil olmak üzere bütün Kırım Yarımadası'nı imparatorluğumuza bağladık."

Lehistan Paylaşıldı

Zorbalığın hilekârlıkla bile gizlenmesine gerek görülmeyen bu bildiri, İstanbul'da büyük bir tepkiyle karşılandı. Bencilliklerinden sessiz kalmayı tercih eden İngiltere ile Fransa'nın dışında öteki bütün Batılı devletler, işbirliği etmişçesine seslerini çıkarmadılar.

Nitekim her birinin geçmişlerinde başka bir politik suç olduğu için bu yeni suça karşı seslerini yükseltemiyorlardı.

Lehistan'ın ilk paylaşımı tamamlanmıştı. Avusturya, İngiltere ve Fransa'dan gizlediği bir anlaşmayla Vistül'ün batısını, aşağı Rusya'yı ve Volhanyo'yu işgal etmişti. II. Katerina'nın payına altmış bin kilometrekare, Prusya'ya ise elli bin kilometrekare toprak düşmüştü.

Rusya'nın yayımladığı bildiride "Lehistan'a komşu iki devletle görüş birliğinde olan Rusya, bu ülkeyi uzun süredir rahatsız eden kargaşalığa bir son vermek milletine daha düzenli, daha mutlu ve daha sakin bir yaşam sağlamak için bu harekete karar vermiştir. Lehlerin neden olduğu haksız bir savaşta insanca ve paraca ortaya çıkan kayıpları telafi etmek üzere bütün Rusların haşmetli çariçesi, hiç kimsenin itiraz edemeyeceği haklarını kullanarak bu çözüm biçimine karar vermiştir" deniliyordu.

II. Katerina'nın eliyle tahta çıkarılan alçak Leh Kralı Stanislas August Poniatovski yurdunun işgalini umursamazlıkla karşıladı ve çariçeyi kutladı.

Şahin Giray İdam Edildi

İngiltere'nin tek başına, işi silahlı çatışmaya kadar götüren yararsız ve sonuçsuz bir girişiminden ve Fransa'nın kuzeyin üçlü ittifakını daraltacağı kaygısıyla hareketsiz kalmasından sonra, Osmanlı Devleti de Kırım'ın ilhakını bir anlaşmayla kabul etmek zorunda kaldı. Bu

aşağılatıcı anlaşma, Aynalıkavak Anlaşması olarak bilinir.

Ülkesini Ruslara açan ve milletini satan alçak Şahin Giray, ihanetinin ödülünü almak için bir süre Patyomkin'in maiyetinde dolaştı. İhmal edilen, unutulan ve Rus prens tarafından ücreti ödenmeyen, ayrıca can sıkıcı bir hizmetkâr olarak muamele gören Şahin Giray, utanç ve acı içinde İstanbul'a sığındı.

Abdülhamid onu tutuklatarak Rodos'a sürdü. Cellat onu bekliyordu. İdamıyla Kırımlıların intikamı alındı. Kırım'ın bu son hükümdarının geç ve yararsız idamı sırasında, tahta geçmek için işlettiği cinayeti, devletlerarası suçlarıyla unutturan II. Katerina, dalkavukluk yarışına çıkmış krallar, elçiler ve gözdeleriyle birlikte yeni fethettiği toprakları ziyaret ediyordu.

Çariçe tarafından desteklenen ve parayla tutulan Kırımlılar kendi kanlarından bir imparatorluğa karşı Rusya'nın öncü kuvvetleri oluyorlardı. Kırım'da bir yol taşı üzerine kazılan çifte anlamlı söz Ruslara şöyle diyordu:

"Bu yol Bizans'a gider."

Görünüşte barışsever bir ziyaret olan bu gezi sırasında Avusturya imparatorları arasında en oynak ve en tedbirsiz olanı II. Joseph, her şeyi paylaşmak şartıyla Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yapacağı her hareketi desteklemeyi öngören bir anlaşma imzaladı.

Joseph Cüretini Çok Pahalı Ödedi

Kırım'da çariçenin görkemli Rusyası ve askeri hazırlıklar Divan'ı dehşetli biçimde kaygılandırdı. Lehistan'da federasyon halindeki küçük cumhuriyetlerin yaptığı gibi Karadeniz'de ve Ege çevresinde Yunan cumhuriyetleri kurarak Osmanlı Devleti'ni anarşi içinde bırakmak fikri Orlov kardeşler tarafından ortaya atılmıştı.

Topraklarında çıkacak patlamaları önlemek için tek çıkar yol olarak savaş gözüküyordu. Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Fransa elçisini yanına çağırarak bu devletin kendilerine gerekli yardımı verip veremeyeceklerini anlamak istedi. Elçi, belirsiz dostluk sözlerinden başka bir şey verecek durumda değildi. Yüz elli bin Osmanlı, Tuna ve Dniester üzerine yürürken, Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa da Dniester'in ağzını kuşatmaya gitti. Özü Kalesi kuvvetleri ile Hasan Paşa'nın deniz piyadelerinin Kilburun Kalesi'ne yaptıkları saldırıyı Souvarov geri püskürttü.

Osmanlıların, Kilburun üzerine yaptıkları saldırıdan sonra Avusturya İmparatoru II. Joseph, Rusya ile yaptığı anlaşmanın bütün maddelerine sadık kaldı. Avusturya, Macaristan'daki Semlin Ovası'nda ordularını toplayarak savaş ilan etmeden Belgrad Kalesi'ni gafil avlamaya karar verdi.

Pirinç tacirliğinden yurtseverliği sayesinde sadrazamlığa kadar yükselen Koca Yusuf Paşa, beklenmedik bir anda ortaya çıkan bu düşmanı da karşılamak zorunda kaldı. Tuna ordusunun toplandığı Sofya'ya hareket etti.

Hasan Paşa'nın yetiştirmesi olan Koca Yusuf Paşa o mevkie gelmesini ona borçluydu. Kıskançlık imparatorluğun bu iki desteğini birbirinden ayırdı. Bu reka-

bet bu seferin felaketle bitmesine neden oldu.

İlk önceleri savaş Osmanlılar için başarılı geçti. Tuna kıyısından Özü Kalesi'ne kadar iki yüz elli bin askerin başında bulunan Koca Yusuf Paşa, askeri yeteneğini ve talihini Osmanlılara karşı denemek isteyen İmparator II. Joseph'in üzerine yürüdü. Slatina geçitlerinde çevrilen imparator, bütün tutunduğu yerleri birer birer terk ederek geri çekildi ve sonunda Banat'ın işgal edilmesine engel olamadı. Asya kıyılarını işgal etmek için kentlere yapılan baskınlar, yakılan köyler, sürülen Macarlar İmparator II. Joseph'e çok pahalıya mal oldu. Oysa savaşı kazanacağına inanmış ve savaştan bir gün önce annesi Marie Therese'in meşhur komutanlarından Mareşal Laudon'u çağırarak kılıcını ona kuşatmıştı.

Prens Patyomkin ile Rus generalleri Roumiansov ve Souvarov, Boğdan ve Dniester'de önlerine dikilen Osmanlı engelini yıkmaya çalışıyorlardı. 17 Ekim'de Hotin Kalesi düştü. Prens Patyomkin, Lehistan ve Kırım savaşlarında deneyim kazanmış yüz bin askeriyle Özü Kalesi'ni zorluyordu.

Rusya'nın hizmetine giren Paul Jones adında Amerikalı bir korsanla, adını duyurmaktan başka bir amacı olmayan Nassau prensi, seksen hafif gemiyle Dniester ağzında kuşatmaya yardımcı oluyorlardı.



Ruslar Yirmi Bin Kişiyi Öldürdü

Kaptanıderya Hasan Paşa mayıs ayında yirmi beş kadırga, on beş fırkateyn, kırk beş humbara topu ile Rus donanmasını karşılamak üzere Karadeniz'e açılmıştı. Souvarov, kumulların arkasına gizlediği otuz parçalı bataryasıyla Hasan Paşa'yı esaslı bir bombardımana tuttu.

Hasan Paşa'nın öncü altı gemisi isabet alarak battı, kendi gemisi de savaş sırasında ağır yaralandı. Öteki yedi kadırga da bu dar ve sığ kanalda karaya oturdu. Rusların bordalamasından ve kıyı bataryalarının güllerinden kaçan Osmanlı gemicileri denize atlayarak kıyıya erişmeye çalıştı. Kıyıya çıkan Hasan Paşa ise başı elleri arasında, beyaz sakalı gözyaşlarıyla ıslanmış bir halde gemilerinin felaketini izliyordu. Aceleyle artıklarını topladı, kurtarabildiği kırık dökük gemilerle hesap vermek üzere İstanbul'a döndü.

Padişah ve milleti onu cesaretinden dolayı cezalandırmadı. Birkaç gün sonra yeni bir donanmayla hareket etti. Savaşa daha iyi hazırlanmış olan Nassau prensi ile Souvarov 17 Aralık 1788 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son deniz umudunu da yok etti.

On beş savaş gemisi, on sekiz fırkateyn, beş bin şehit ve altı bin tutsak Patyomkin'in ganimeti oldu.

Koca Yusuf Paşa

Otuz beş bin Osmanlı tarafından canla başla savunulan Özü Kalesi 26 Aralık'ta her iki tarafın otuz bin ölü bıraktığı çok kanlı bir savaştan sonra düşürüldü.

Kentin tesliminden sonra garnizondan geri kalanlar ile halkın kıyımı üç gün sürdü. Patyomkin'in askerleri kadın, çocuk, yaşlı dinlemeden yirmi bin Kırım Türkünü öldürdüler.

Düşman Çok Dost Az

Sultan I. Abdülhamid Özü Kalesi'nin düştüğü haberini öğrenince üzüntüsünden öldü.

Saltanat dönemi uzun bir can çekişme halinde geçmişti. İmparatorluğu keder içinde, Dniester'in önündeki kaleyi kana boğulmuş, Boğaz'ı Rus donanmasına açık, tersanesi boş, Yunanistan'ı çariçenin dolaplarına hazır, Kuzey'i Osmanlıların aleyhine birleşik bir cephe durumunda, Lehistan'ı işgal edilmiş ve parçalanmış, Macaristan'ı Laudon'un orduları tarafından istila edilmiş, II. Joseph'e karşı önceleri başarılı olan son ordusunu Patyomkin ve Souvarov'un önünde kaygılı ve nihayet Fransa'yı da çıkmak üzere olan ilk ihtilal kıvılcımlarına dikkat kesilmiş durumda bırakmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu şimdiye kadar böylesine çok düşmana ve böylesine az dosta sahip olmamıştı. Divan'ın bilgisizliği, devletin üzerine çöken felaketi görmelerine engel olan tek perdeydi. Bu arada, Osmanlıların XVI. Louis'si sayılacak olan Selim adında bedbaht bir hükümdar tahta çıkmaya hazırlanıyordu.

Selim'in Özelliği Hüzünlü Çehresiydi

Sultan I. Abdülhamid beşikte iki oğul bırakmıştı: Mustafa ve Mahmud. Ancak devletin yasaları, Avrupa'da saltanat naipliği denilen duruma izin vermediği için yeğeni Sultan Selim tahta çıkarıldı.

Sultan I. Abdülhamid öldüğü zaman Sultan III. Selim yirmi beş yaşındaydı. Amcası onu oğullarının rakibi gibi değil de ağabeyi gibi yetiştirmişti. Tahta çıktığı zaman önündeki sorunlardan dolayı şaşkınlığa kapılmadı.

Sultan Abdülhamid uzun zamandan beri ona sarayın gizli kapaklı işlerini ve Divan'ın kaygılarını anlatıyordu. Sonradan kendi çocuklarının vâsisi olan Selim'i yumuşak ve sevgi dolu bir padişah olarak yetiştirmek en büyük isteğiydi. Sultan Selim'in mizacı da Abdülhamid'in dersleri ve öğütlerine kendiliğinden uyacak biçimdeydi.

Zarif, alçakgönüllü ve dalgın çehresi, yüz hatlarının düzgünlüğü, yerinde düşünüp karar verdiğini gösteriyordu. Bilgeliği yaşının çok üstündeydi.

Düşünceli bir alın, çoğu zaman yarı kapalı gözler, Osman Bey'in burnu gibi kıvrık bir burun, özenle taranmış kara bir sakalın dalgaları arasında zorlukla fark edilen ince bir ağız, bol fakat sakin bir kanla renklenmiş yanaklar, çiçek hastalığından kalmış hafif izler taşıyan esmer bir ten, ata binmekten çok Divan toplantılarına ve namaza alışkın biraz eğik bir cüsse ve nihayet imparatorluğun ve kendi felaketlerinin anısının ve geleceğinin fizyonomisi üzerine verdiği hüzün

Sultan III. Selim'in ilk bakışta göze çarpan özellikleriydi.

Artık Savaş, Teknikle Kazanılıyordu

Müslümanlara yaptığı ilk çağrısında Asya'dan, Arnavutluk'tan, Bosna'dan ve öteki Rumeli eyaletlerinden yüz elli bin gönüllü topladı.

Osmanlıların kalbinde zayıflayan ne din, ne yurt, ne de ırk bilinciydi. Eksik olan, Avrupa'daki teknik ilerlemelerin düzeyine çıkamamaktı. II. Friedrich, Rus generalleri Roumiansov, Souvarov ve Mareşal Laudon tarafından geliştirilen ve sayıca üstünlük ile kişisel cesaretin, taktik ve taburların yeni mekanizması önünde eridiği savaş bilimiydi. Savaşların sonucunu artık teknik olanaklar, disiplin ve yönetme taktikleri belirliyordu. Silahsız, düzensiz ve disiplinsiz bir ordunun bir sürüden farkı olmayacağını bilenler, isyancı yeniçerilerin bu unsurları Hıristiyanlara kaptırmasından utanç duyuyorlardı.

Sultan III. Selim tahta geçer geçmez, Macaristan'da İmparator II. Joseph'i yenen Koca Yusuf Paşa'yı sadaret'ten azlederek yeniçerileri kızdırdı. Onun yerine devletin mühürleri Vidin Seraskeri Hasan Paşa'ya verildi. Gözden düşen Koca Yusuf Paşa buna karşılık ne yaşamını, ne de servetini kaybetti. Onuruyla gittiği sürgün yerine efendisinin bağışlarını ve ordunun sevgisini götürdü.

İşkodra'nın asi paşası Mahmud, Sultan Mustafa'ya karşı ileri sürdüğü suçlamalarla bir ilgisi olmayan genç bir padişahın bütün imparatorluğa yaptığı çağrı sırasında cezasız kalan isyanından dolayı büyük pişmanlık duydu.

Mahmud Paşa, Sultan III. Selim'e, kendisini desteklemek üzere gelmiş bulunan Avusturyalı temsilcilerin kellerini göndererek bağlılık gösterdi ve Avusturya ile yapılan savaşlarda deneyim kazanmış on bin Arnavut askerini devletin emrine vererek kendini bağışlattı.

Zafer Uman Ordu Bozguna Uğradı

Dniester'deki başarısızlığı İstanbul'da gözden düşmesine neden olmayan Cezayirli Hasan Paşa, serasker unvanıyla Rusların önündeki öncü kuvvetlerin komutanlığına getirildi. Kendinden önceki Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Avusturyalılar üzerindeki başarılarına özenen yeni sadrazam, yüz bin adamın başında Cobourg prensini ezmeye giderken, Hasan Paşa'nın da General Souvarov'un Avusturyalılarla birleşmesini önlemesi için sağ taraftan Rusların üzerine yürümesini istedi.

Sadrazamın ustaca hazırladığı bu plandan haberi olan ve öncü kuvvetlerinin sayıca üstünlüğü karşısında çekilmeye başlayan Cobourg prensi, Rus generalinden yardım istedi. Souvarov'un özelliği, savaş sırasında yıldırım gibi hareket etmesiydi. Ona göre düşmanın zamanını almak demek, zafere ulaşmak demekti.

Cobourg prensinin çağrısına "geliyorum" diye kısaca yanıt verdi. Birkaç gün-

lüğüne Hasan Paşa'nın önünden çekilen ordusu bir saat sonra Rymnik Irmağı'nın yanında sıkışmış kalmış olan Avusturya ordusuna yardım etmek için adeta koşuyordu. Bu ırmağın kenarındaki tepeler üzerinde karargâhını kurmuş olan Sadrazam, ertesi gün Avusturya ordusunu yok edebileceğini tasarlıyordu.

Gün doğmadan önce Rusların ani ve amansız saldırısı karşısında kurduğu hayalin suya düştüğünü anladı. Çünkü iki ordunun birleşeceğini hesap etmemişti.

Sadrazam, Osmanlı öncü kuvvetleri tarafından ele geçirilen Rus kurmay subaylarından birine Rus ordusunun komutanının kim olduğunu sordu.

Tutsak Rus "Souvarov" dedi. Sadrazam gayet saf bir biçimde kendi kendine "Souvarov Özü Kalesi önünde aldığı yaralardan ölmüştü" diye konuştu.

Aynı anda Suvarof kare düzeninde otuz iki taburuyla Rymnik'in ötesindeki ovayı dolduruyor, sadrazamın on beş bin sipahisinin cesaretini süngüleriyle kırıyordu. Osmanlıların ileri mevkilerini ve istihkâmlarını ele geçiriyor, yeniçerileri ikiye bölüyordu. Osmanlıların piyadelerini, cesaretleri artmış Avusturyalılara bırakarak sadrazamın karargâhına bütün ağırlığıyla yükleniyordu.

Gündoğumundan üç saat sonra sadrazamın yüz yirmi bin askerinden yirmi yedi bini yaralanmış, on bini tutsak düşmüştü. Savaş alanında çadırları, yükleri, topları bırakarak, sadrazamı da peşlerinden sürükleyen altmış bin kaçak kalmıştı.

Cobourg prensi ile komutanlık onurunu ve zaferin şanını paylaşmak için en ufak bir girişimde bulunmayan General Souvarov, kazandığı zafer için çariçeden, Rymniski unvanını aldı. O günden itibaren Rusya Souvarov'un kişiliğinde yalnızca bir kahraman değil, Avrupa'nın birinci komutanını da görmeye başladı.

Cariçe, Souvarov'a Armağanlar Verdi

Rymnik başarısıyla birlikte o çağın on sekiz yılını zaferleriyle dolduran bu general yanılmayan savaş içgüdüsüyle bir göktaşı gibi ortaya çıkmıştı.

Eski Rusya'nın savaş ve devlet adamlarının gözbebeği olan ve Moskova'da doğan generalin babası, diplomatlıkta parlak bir geçmişe sahip olduğu için oğlunu da aynı mesleğe sokmak istiyordu. Oysa General Souvarov ders çalışmaktan hoşlanmıyordu. Şanlarını savaş alanlarında kanlarıyla yazan birkaç kahramanın yaşamöyküsünden başka tarih kitabı okumamıştı. Anibal'in inatçılığı ile Demirbaş Şarl'ın cesareti onun hayran olduğu iki özellikti. Avrupa'ya dehşet salacak yeni bir taktiği şimdiye kadar barbar olarak bilinen Rus ordularına uygulamak istiyordu. Bu düşünce, genç Souvarov'a tüm meslekdaşlarından ayıran üstün bir beceri kazandırıyor ve onun talihini yaratıyordu.

Bir de buna fizik güzelliği eklenince kısa zamanda askerlerin taptığı bir komutan olmuştu. Çariçeye saygıdan da öte, taparcasına bağlıydı. Gerek Lehistan'da, gerek Osmanlılarla yaptığı savaşlarda deneyimli bir asker olarak yeniden ortaya çıkması, Sultan III. Selim için gerçekten talihsizlikti.

Katerina, Souvarov'un Orlov ve Patyomkin'den daha yararlı bir gözde olacağını sezdiği için, ona üzerinde "sadrazamın galibine" yazılı pırlantalardan yapılmış bir defne dalı ile bir kılıç armağan etmiş, iltifatta bulunmuştu.

"Ya İsmail, Ya Ölüm"

Souvarov elde ettiği zaferi kutlamak için ordusunu terk etmedi ve kışı Berlat'ta geçirdi. Cobourg prensi de Eflâk'ta konaklıyordu. Fransız İhtilali, II. Joseph'in kız kardeşi olan Kraliçe Marie Antoinette'i devletin başından uzaklaştırdığı için Fransa da Avusturya ittifakından kopmuştu.

II. Joseph için Tuna'dan daha önemli hale gelen Ren, Avusturya imparatorunu, ordularını Osmanlı sınırından geri çekmeye zorlamıştı. Fransız İhtilali böylece Osmanlı Devleti'ni kaygı verici bir ittifaktan kurtarmış oldu.

Tek başına kalan Souvarov, Prens Patyomkin tarafından Prut'un ötesine çağrılmıştı. Bender'de zevk içinde vakit geçiren Patyomkin, çariçeye Osmanlılara kalkan görevi yapan ve şimdiye kadar ele geçirilmemiş olan İsmail kentinin anahtarlarını yollamak istiyordu.

Serasker Hasan Paşa'nın komutasında kırk bin seçme asker yurtlarının bu önemli kalesinde ölmeye karar vermişlerdi. "İsmail kenti Rusların eline geçmeden önce göğün yere değdiğine herkes tanık olacak" deniyordu.

İsmail, Besarabya'nın güneyinde Tuna üzerinde kurulu eski bir Osmanlı kenti ve kalesiydi ve 1484'te II. Bayezid tarafından ele geçirilmişti.

Souvarov düşmana önem vermiyordu. Rus generali için kuşatma, saldırı demekti. Askerlerinin cesetleriyle hendekleri dolduruyor, taburlarıyla surları yıkmaya uğraşıyordu. Ordusunu iki büyük alaya ayırdı. Birini Tuna tarafında, ötekini kara tarafında mevzilendirdi.

Askerlerine parolası "Ya İsmail, ya ölüm!" oldu. İki koldan başlatılan saldırı gece karanlığında başladı.

Gün, daha İsmail kentinin camilerinin kubbelerini aydınlatmamıştı ki, volkan patlamasını andıran top ateşi altında kalan surlar Ruslar tarafından işgal ediliyor ve bir gedikte ölen seraskerin cesedi üzerine basan Souvarov taburlarını kente sokmaya çalışıyordu. Top ateşi altında kalan her ev saldırganların ve savunucularının üzerine yıkılıyordu.

Kıyımdan Kurtulanı Hortlak Sandılar

Her iki ırk da yeminlerini aynı kahramanlık ve fedakârlıkla yerine getirmeye çalışıyor, Ruslar yenmeye, Osmanlılar da yenilmemeye çabalıyordu. Souvarov'un sekiz kola ayrılmış olan altmış bin askeri, cehennemi andıran sokaklardan İsmail kentinin merkezine ilerliyordu.

Kadın çocuk yirmi bin Osmanlı, yaylım ateşinin üzerine atılıyor, alevlerde kavruluyor ve devrilen minarelerin altında can veriyordu. Ellerine yatağan ve şehit askerlerin tüfeklerini geçiren genç kızlar, Ruslarla boğaz boğaza geliyor, şehit olan büyüklerinin cesetleri üzerinde onları hançerliyorlardı. Her yaştan, her cinsten altmış bin İsmail halkı, önce sa-

vunmasını, sonra direnmesini ve nihayet can çekişmesini on saat uzattı.

Ruslar tarafından yaralıların öldürülmesi ve evlerin yağmalanması üç gün, üç gece sürdü. Saldırıda cesaretli olduğu kadar, zaferde de vahşi olan Souvarov, Osmanlı askerlerini hayvanlar gibi teslim aldı. Bu uzun ve kanlı kıyım sırasında elli bin Osmanlı şehit edildi.

Soğuktan iyice sertleşmiş olan toprak ölülerin gömülmesine olanak vermiyordu. Souvarov'un ordusu gedikler üzerinde şehit edilen otuz üç bin askerin, ölü on bin atın ve kentin işgal edilmesinden sonra kılıçtan geçirilen on beş bin kadın, çocuk ve ihtiyarın cesetlerini Tuna'ya ancak bir haftada atabildi. Bu kıyımdan kendisini Tuna'ya atarak sadece bir Osmanlı kurtulabilmişti. Sadrazam ve ordusu onu İsmail'den gelen bir hortlak gibi karşıladı.

Rus Hayranlığı

Rusların ganimeti çok büyük oldu. İki yüz top, iki yüz kırk beş tuğ, cephaneliklerde yığınla gülle ve bomba, mahzenlerde saklı çuval çuval barut, pirinç, şeker, kahve, yulaf, on bin cins at, Osmanlı ordusunun eşyaları, milyonlarca akçe, silahlar, çadırlar, halılar, koşum takımları, değerli taşlar, özel hazineler akıttıkları kanın bedeli oldu. II. Katerina'nın adıyla birlikte General Souvarov'un adı da bütün dünyaya yayıldı. Hıristiyanlık onun kişiliğinde Timur'unu bulmuştu. İşlenen cinayetler unutuldu, yalnızca zafer konuşuldu.

İnsanlar başkaları hakkında ileri sürdükleri hükümlerde alçakça davranır. Savaşa daha büyük şan vermek için kıyımı görmezden gelmek ırklarının işledikleri toplu cinayetleri destekler.

Souvarov tarafından bir kişi kalıncaya kadar kılıçtan geçirilen İsmail kenti, bir zaferden çok bir katilin şanını ortaya koyar. Fakat II. Katerina, Voltaire'den beri, İngiltere ile Fransa'nın şöhretli kişilerin dünyasını eline geçirmişti. Aşırı Rus hayranlığı Avrupa kabinelerinin de başını döndürüyordu.

Hasan Paşa Halkın Tepkisine Kurban Oldu

İsmail'in düşüşü üzerine İstanbul'da duyulan acı Sultan III. Selim'i titretti. Bozgunun sorumluluğunu yükleyecek ve halkın kızgınlığını padişahın üzerinden çekecek bir kurbana ihtiyaç vardı.

Sultan III. Selim, kahraman Hasan Paşa'yı masum olduğunu bile bile cellata teslim etti. Kahramanlık ve inanç içinde yaşlanmış olan Hasan Paşa başını, şimdiye kadar çok kez kanını uğruna akıttığı efendisine verdi. Dudaklarından itiraz sesi yükselmedi.

İdamını isteyen padişah için dua etti. İhtiyarlığıyla ölüme, erdemiyle de haksızlığa boyun eğdi.

İmparatorluk böylece içine düştüğü tehlikeleri cesareti, yeteneği ve şöhretiyle göğüsleyebilecek olan tek denizciyi, tek savaşçı komutanı ve tek devlet adamını kaybediyordu. Bütün vücudu kurşun ve kılıç yaraları dolu olarak kalbi yurdu için çarpan bir kahramandı. Bu olay, halkın hiçbir zaman bastırılamayan hiddetine, kudret ve şanı feda eden bir hü-

kümdar için hiç de iyi bir başlangıç olmadı.

Macaristan'da Avusturya İmparatoru II. Joseph'e karşı başarılı olan Koca Yusuf Paşa, sürgün yerinden geri çağrılarak ikinci kez sadrazamlığa atandı.

Fransız İhtilali Avrupa'da Yeni Dengeler Doğurdu

O sıralarda İmparator II. Joseph bütün yenileşme, savaş ve şan hayallerinin boşa çıktığını görerek ve Osmanlılara karşı Çariçe II. Katerina'nın nezdinde yaptığı bağışlardan kuşkulanmaya başlayarak son nefesini verdi.

Küçük bir sahnede büyük hükümdar, büyük bir sahnede ise küçük hükümdar olarak gözüken II. Leopold, Floransa'dan gelerek Avusturya'nın başına geçti. Babıâli ile barış yaparak, bütün dikkatini ve ordularını Fransa'nın ihtilal hareketine kendilerini kaptıran Belçika ve Hollanda üzerine çevirmek istiyordu.

Bulgaristan'da Swischtow kentinde reisülküttab, Luchesini markisi, Prusya Bakanı Keith, İngiltere elçisi ve Avusturya temsilcileri arasında görüşmeler başladı.

4 Ağustos 1791 tarihinde Almanya ile Osmanlı Devleti arasında eşit ve çabuk bir barış imzalandı. Rusya ile yapılan savaşın sonuna kadar rehin tutulacak Hotin dışında, Mareşal Laudon'un yaptığı bütün fetihler Babıâli'ye iade edildi.

Viyana ve Berlin'deki müttefiklerinin çekilmesinden önce canı sıkılan II. Katerina, sonunda itidal göstermek yerine savaş yorgunluğunu tercih etti. Almanya'ya yerleşmiş İtalyan diplomatlarının en hilekâr ve en usta olanı, Luchesini markisi, Rusya'yı 1792 Ocak ayında Yaş Antlaşması'nı imzalamaya ikna etti. Osmanlı İmparatorluğu'na barış sağlar gibi gözüken bu anlaşma, aslında bir ateşkesten başka bir şey değildi. Ruslar, Bug ile Dniester arasında kalan bölgeyi Özü Kalesi'yle birlikte muhafaza edeceklerdi. Ruslar bir süre sonra orada eski Osmanlı Limanı Hocapaşa'nın yanında Karadeniz'in İzmir'i olacak Odessa kentini kuracaklardır.

Napolyon'un Politikası

Askeri, silahı ve gemisi tükenmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, Sultan III. Selim döneminde bir süre daha nefes alabildi. 1791 yılından 1806'ya kadar önce Fransa'da, sonra bütün Avrupa kıtasında süren ve İngiltere'yi Avrupa bağımsızlığının son kalesi olarak bırakan yeni düşüncelerin neden olduğu mücadele, Osmanlı İmparatorluğu'nun gözlerini kuzey sınırlarından, Avusturya ile Rusya'nın bakışlarını da İstanbul'dan çevirmeye zorlamıştı. Batı ile Doğu dünyası arasında kesin egemenliğini sürdüren II. Katerina bu sırada ölmüştü. Çar olan oğlu Pavel, II. Petro gibi, bir saray suikastı sonunda yatağında boğazlanmış, imparatorluğu Çar Aleksandır'a bırakmıştı. Fransa'ya karşı bazen birleşerek dövüşen Avusturya, Prusya ve Rusya, Osmanlılara karşı bunca zamandır takındıkları düşmanca tavırlardan dolayı, Fransa'ya karşı ortak bir cephede toplanmaya cesaret edemedi.

Sultan III. Selim, Fransa Cumhuriyeti'ne karşı önce şaşkın, sonra tarafsız ve eli açık davrandı. Napolyon Bonapart tarafından Mısır ve Suriye'ye karşı saygısızca yapılan ve politik olmayan sefer, padişahı savaşa itti. Kısa ve talihsiz bir savaştan sonra sadrazamın ordusu Mısır'da bozguna uğradı.

O seferin ayrıntılarını bu kitaba almadım. Bonapart'ın Mısır'ı eline geçirdikten sonra ordusunu ve fetih girişimlerini nasıl terk ettiği, Fransa'ya gelerek tahta oturduğu bilinmektedir.[1] Fransa'ya dönen ve iktidara geçen Napolyon Bonaparte, Mısır fethinden tamamen vazgeçti. Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nu barıştırmak için 7 Aralık 1801 tarihinde bir barış anlaşması imzaladı. Fransız hükümeti ile bu anlaşmayı imzalayan Babıâli, yine de, 1798 yılında Directoire yönetiminin Mısır'da kışkırttığı savaş sonrasında İngiltere ve Rusya'yla imzaladığı ortak savunma anlaşmasına belirli bir ölçüde bağlı kalmayı sürdürdü.

1 Alphonse de Lamartine'in Fransız okurlarının kendi tarihlerini bileceklerini göz önünde tutarak, kitabında Napolyon'un Mısır Seferi'ni yorumladıktan sonra, ayrıca gelişen olayları anlatmaya gerek görmemesi pek doğaldır. Ancak bu eserin konu olarak aldığı tarih dilimi (1299-1839) içindeki olayların akışını aksatmamak için, Napolyon Bonapart'ın Mısır Seferi'nde ortaya çıkan öteki gelişmeleri anlatmayı uygun bulduk: Napolyon ilk önce Malta'ya geldi ve 12 Haziran 1798 günü adayı işgal ederek Saint Jean Şövalyeleri Haçlı hükümetine son verdi. Fransız donanması İskenderiye önlerine 1 Temmuz 1798'de ulaştı. Donanma irili ufaklı dört yüz yirmi yedi savaş ve ulaşım gemisinden oluşuyordu. Bu donanmanın taşıdığı asker sayıyı da yirmi beş bin idi. Gerek gemi sayısı, gerekse asker sayısı çeşitli Batı ve Doğu kaynaklarında çok değişiktir. Napolyon 1 Temmuz akşamı İskenderiye'nin batısına asker çıkardı, şafak vakti de kente saldırdı. İskenderiye'de savunma için yeterli kuvvet olmadığı için kent teslim oldu. Arapların "Bunaberdi" dedikleri geleceğin Fransa imparatoru, burada yayımladığı ilk bildiride "asi Kölemenlere karşı Istanbul hükümetini takviye etmek ve Fransız ticaretini korumak için geldiği" biçimde tuhaf bir açıklama yaptı. 23 Temmuz'da Kahire'yi işgal etti. Ebu Hur Koyu'nda 1 Ağustos 1798'de Amiral Brueys komutasındaki Fransız donanması, ünlü Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması tarafından birkaç saat içinde yok edildi. Böylece Napolyon'un Fransa'yla bağlantısı kesildi ve Mısır'da hapis durumuna düştü. Osmanlı İmparatorluğu 2 Eylül 1798'de Fransa'ya savaş ilan etti. 18 Mart 1799'da Mısır'dan Suriye Seferi'ne çıkan Napolyon Akka'yı kuşattı. Ancak İstanbul'dan gönderilen yedi yüz kişilik Nizam-ı Cedid birliğine ek olarak üç bin Nizam-ı Cedid askerinin daha gelmesi, Fransız generalinin geri çekilmesine neden oldu. Fransızların geri çekilmelerinde orduda çıkan veba salgını da etkili oldu. Napolyon altmış dört gün süren kuşatmayı kaldırdıktan sonra Yafa ve Gazze'de de tutunamadı. 14 Haziran 1799'da yenilgisini belli etmemek için zafer alayıyla Kahire'ye girdi. General Napolyon'un yanındaki komutanlarına "Eğer Akka direnmeseydi, belki Doğu imparatoru olurdum" dediğinden söz edilir. 25 Temmuz 1799'da Köse Mustafa Paşa komutasındaki seksen Osmanlı gemisi, İngiliz donanmasının da yardımıyla Ebu Hur'a sekiz bin asker çıkardı. Kahire'den hızla gelen Napolyon'un süvari saldırısı püskürtüldü ve bir hafta sonra kale ele geçirildi. Ve nihayet 22 Ağustos 1799'da Napolyon İngilizlere belli etmeden iki küçük gemiyle ülkesine kaçtı. Kaçışındaki etkenler arasında büyük bir Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olması da gösterilir. Ancak Napolyon askerlerini Mısır'da bırakmış olduğu için Fransa'da bir fatih gibi karşılandı. Ülkesindeki politik kargaşalıktan da yararlanarak yönetimde egemenliğini kurdu. Napolyon 1 Temmuz 1798'de ayak bastığı Mısır topraklarında tam bir yıl, bir ay ve yirmi bir gün kaldı. 27 Haziran 1801'de Mısır'ın boşaltılması hakkında anlaşma imzalandı. Osmanlı ordusu 10 Temmuz'da Kahire'ye, 26 Ağustos'ta İskenderiye'ye girdi. Fransız ordusu İskenderiye'de 2 Eylül 1801'de teslim oldu. Böylece Mısır'da üç yıl, iki ay, bir gün süren Fransız işgali son buldu. Bu başarı üzerine Istanbul'da dört gün dört gece şenlik yapıldı ve Sultan III. Selim'e "Gazi" unvanı verildi.

Padişah İki Arada Bir Derede Kaldı

Askeri ve yönetici şöhretiyle Divan'ın bile gözünü kamaştıran bir kahramanın, Mısır'a yaptığı seferi bağışlamaya hevesli görünen Sultan III. Selim, 1805 yılında Alman İmparatorluğu'nun dağılmasını hayranlıkla karşıladı. Napolyon Bonapart, padişahın en yakın ve hırslı düşmanlarını perişan ederek öcünü alıyordu.

Austerlitz Savaşı ve Ren Konfederasyonu'nun kurulması, Sultan III. Selim'e kişisel başarılar olarak gözüküyordu. Hatta padişah, 1806 yılında Prusya, Rusya ve Napolyon arasında çıkması muhtemel savaşın, Macaristan ve Prut üzerine yayılması halinde Fransa lehine müdahale etmeye de hazırlandı. Bu olaylar kendisine kuzey ittifakının elinden aldığı Özü Kalesi, Bender, Dniester, Tuna ağzı ve Kırım'daki topraklarını iade edebilirdi.

Eğer Fransa kolunu uygun bir biçimde uzatabilecek bir politikaya sahip olsaydı, Osmanlı bütünlüğü yeniden kurulabilirdi. Ancak Sultan III. Selim'in bu düşüncelerini izleyen ve silahlanmasından kaygılanan İngiltere ile Rusya, onu bazen tatlılıkla, bazen zorla Fransa'ya karşı savaş ilanına sürüklemek istiyordu.

Bir yandan İngilizlere ve Ruslara karşı müttefik olmanın verdiği sorumluluk, öte yandan Fransızlar için duyduğu gizli düşünceler arasında bocalayan Sultan III. Selim, devletin hastalıklı bir organı olan orduyu yeniden düzene sokarak imparatorluğunu yenilemek istedi. İdamına ağladığı XVI. Louis gibi, tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun hayrına bir düşüncenin etkisiyle hareket eden padişah, er geç yaratıcısını yutacak olan bir devrim hareketine girişmeye karar verdi.

Şimdi sıra, Yeniçeri Ocağı'na karşı yapılan devrim hareketinden söz etmeye geldi.

Yeniçeriler, Ocaklarını Kutsal Sayıyordu

Yeniçeriler, imparatorlukla yaşıttı. Onlar yalnızca bir silahlı kuvvet değil, bir dernek haline de gelmişlerdi. Üstelik örgütlerinin kutsal bir yönü de vardı. Başlangıçta Anadolu'nun çok ünlü bir dervişi olan Hacı Bektaş Veli tarafından kutsandıklarından, bu kutsamayı her zaman hatırlatmak amacıyla, o dervişin yenini başlarına şapka olarak kabul etmişlerdi.

Böylece hem din, hem de yurtseverlik adlarını kutsal kılıyordu.

Sayıları yüz bine kadar çıkan yeniçeriler, İstanbul'dan başka başlıca kentler olan Bağdat, Şam, Halep, Edirne, Bursa ve İzmir'de de bulunurlardı.

Devletin kasasından maaşlarını alırlar, orta adı verilen bölümlere ayrılırlar ve genellikle kendilerinin seçtiği subaylar ve generaller tarafından yönetilirlerdi. Yeniçeri ağası denen başkomutanları padişah tarafından atanırdı. Bu kişi, sadrazamdan sonra devlette en fazla çekinilen kimseydi. Ağanın hem sivil, hem de askeri görevleri vardı.

Başkentin düzeni ile padişahın sarayının korunması yeniçeri ağasına bağlanmıştı.

Fetihlerdeki Önemleri

Gerekli durumlarda ve peygamberin kutsal sancağı sadrazamın arkasında göründüğü zaman yeniçeriler Osmanlı ordularının daima ilk sıralarını işgal ederlerdi. Bu kutsal bayrağın görünmesi, Osmanlıların zaten doğal olan kahramanlıklarını birkaç kat daha artırıyordu.

Osmanlıların, Türkistan'dan gelip de Anadolu'ya ayak basmalarından sonra adım adım İzmir, Bursa, Edirne, İstanbul, İskenderiye, Bağdat ve Kahire'yi fethetmeleri ile nihayet Viyana kapılarına dayanmaları bir ölçüde hep bu yenilmek bilmeyen yeniçeriler sayesinde olmuştu.

Her geçen gün devletin sınırlarını daha ileriye götüren ve imparatorluğun birer canlı istihkâmları sayılan yeniçeriler, Müslümanların gözünde yurt ve din kadar kutsal bir duruma gelmişlerdi.

Dini ve askeri kişileri ile, hem ruhban, hem de egemen sınıf olan din adamlarının doğal müttefiki olan yeniçeriler, bu çifte baskılarını milletin ve hatta padişahların üzerinde hissettirmekten geri kalmadılar. Her an kaygı duyulan bu kuvveti dikkate alma zorunluluğu vardı.

Büyük kentlerde işçi, esnaf, küçük tacir gibi meslek sahiplerinin yeniçeriliğe kabul edilmesi, devlet eliyle maaş ödenmesi bu durumu daha çekilmez bir hale getirdi. Bu yolla büyük kentlerde kamuoyunun bütün kuvvetini ellerine geçirdiler. Böylece silahlı bir soylular yönetimi ile örgütlü bir halk yönetimi kurdular. Birincisiyle zalim olurlarken, ikincisiyle gürültücü, ayaklanmaları hemen bastıran ya da ayaklanmayı destekleyerek bastırılmasını önleyen, millet ile padişah arasına giren, halkı sarayla ya da sarayı halkla tehdit eden ve her ikisinin felaketi üzerinde tek başına yükselen bir güç durumuna geldiler.

Maaşları devlet hazinesini fakirleştiriyordu. Sultan II. Bayezid döneminden beri bir devlet yasası halinde her yeni padişahın tahta çıkışında muazzam bir toplam tutan ulufe alıyorlardı. Bu yüzden sık sık padişah değiştirmek ve hatta öldürmekte büyük çıkarları vardı. Saltanatta geçirilen her yıl için, onlardan altın karşılığında destek ve ayrıcalık satın almak gerekiyordu. Onların desteğini kazanmak isteyen padişah, devletin savunması ya da yönetimi için ayrılan paradan büyük fedakârlıklar yapmak zorunda kalıyordu. Aksi durumda o padişahın tahtan indirilmesi işten değildi.

Yaptıkları Her Şey Devleti Çökertti

Kontrolsüz kalmaları yüzünden zalimleşen, ahlakları bozulan ve gevşeyen yeniçeriler XVIII. yüzyılın başlarından beri bunca kusuru giderecek olan disiplini, yurtseverliği ve cesareti kaybetmişlerdi. Avusturya ve Rusya'ya karşı yapılan son savaşlarda komutanlarını alçakça terk etmişler, sadrazamı boğmuşlar, padişaha yeteneksiz komutanları seçmesi için baskı yapmışlar, o komutanları da terk etmişler, seraskerleri ihanetle suç-

lamışlar, imparatorluğu felaketin kucağına atmışlardı.

Düşman önünde zayıf ve disiplinsiz kalırken, direniş ve kuvvetlerini hükümete ve millete karşı göstermişlerdi. Millet can çekişiyor, padişahlar devriliyor, imparatorluk parçalanıyor ve Osmanlı adı Asya ile Avrupa'da saygınlığını yitiriyordu. Kendi ordusu tarafından boyunduruk altına alınan, fakir düşürülen, zülmedilen, ihanete uğrayan ve boğazlanan devletin kalan yılları sayılacak kadar azalmıştı.

Sultan Hanımların Etkinlikleri

Sultan III. Selim'de bu asker sınıfını kökünden kazımak düşüncesi nasıl doğmuştu?

Bu padişah, enerjik mizaçlı ve deha sahibi bir anne tarafından yetiştirilmişti. Hükümet işlerinin sırlarına vâkıf ve saray entrikalarına alışmış gözde sultanlar, tahmin edilenin aksine, sarayın gölgesinde karakterlerini ve politik dehalarını geliştirmek olanağına da sahiplerdi.

Bu güzel cariyelerin uzun ve büyük saltanat dönemlerini destekledikleri ve yönettikleri, hadımlar aracılığıyla sadrazamlar, şeyhülislamlar, yeniçeri ağalarıyla işbirliği yaptıklarını, bir kelimeyle sevdiklerini yükselttiklerini ya da sevmediklerini felakete attıklarını görmüştük. Sultan hanımlar genellikle büyük olayların gizli destekçileri olmuşlardır.

Sözün kısası, bunlar gözde olarak tahtta çıkan sultanı boyunduruk altına alırlar, eş olarak padişahlara ilham verirler, anne olarak oğullarını saltanata hazırlarlar. Sultan III. Selim'in annesi, oğlunun amcası III. Mustafa'nın hoşgörüsünden yararlanarak ona hükümdarlara yakışır bir eğitim vermişti. Eğer oğlu bir gün tahta geçerse bu onun kudreti, yok eğer sarayın bir köşesinde ömrünü tüketirse tesellisi olacaktı. İmparatorluğun düşünürleri ve edebiyatçıları arasında en aydın olanları genç şehzadenin eğitimiyle görevlendirilmişti. Avrupa sanatları ve dilleri hocası adı altında, Selim'in eğitimi yabancılara da emanet edilmişti. Ilımlı mizacının yanı sıra heyecan dolu olan Sultan Selim, sanki tahta geçeceğini hissetmiş gibi bir saltanat dönemini yüceleştirecek bütün bilgilere ve erdemlere sahip olmuştu.



III. Selim

Batı'nın Işığı Selim'e Yansıdı

Osmanlılarda özgür düşünceli çok sayıda tarihçi vardır. Ölen padişahların dalkavukluğa ihtiyaçları kalmadığı için onlar hakkındaki bütün gerçekler ortaya konurdu. Zaten Osmanlı dehası efendisine din bakımından bağlıdır ve asla köle değildir. Doğal gururu ona hükümdarları hakkında erkekçe karar alma serbestliği vermiştir.

Durmadan Şehzade Selim'in önünde okunan ve yorumlanan tarih, şehzadeye, imparatorluğunun felaketleri, ırkının trajedisi, yeniçerilerin baskısı hakkında fikir veriyordu. Selim milletininin ihtiraslı devrimcisi ile hanedanının intikamcısı olma isteğini benliğinde duyuyordu.

Doğu saraylarındaki öteki meslekdaşlarına nazaran çok daha aydın bir İtalyan hekim Şehzade Selim üzerinde, pervasızlığa kadar varan bir güven uyandırmıştı.

Genç sultan ona durmadan Avrupa gelenekleri, politikası ve özellikle savaş sanatı üzerinde sorular sormaktan bıkmıyordu. Çocuğun uzun zamandan beri imparatorluğu yenileştirme tasarıları taşıdığı, altmış yıldır yeniçerilerin ailesinin tahtına, şanına ve yaşamına vurduğu darbelerden kalbinin kanadığı kuşkusuzdu. O sıralarda Prusyalı kahraman Büyük Friedrich Avrupa'yı kendisine hayran bırakan altın çağını yaşıyordu. Yine o zamanlarda Fransız felsefesinin ilkeleri büyük yazarlarının sayfalarından sınırları ve denizleri aşarak her tarafa yayılıyor ve Batı'da ihtilalin ilk belirtileri gözükmeye başlıyordu.

Her şey yeni bir çağın başlangıcını müjdeliyordu. Sultan III. Selim ve sırdaşları sarayın en ücra köşelerinde Fransa ve İtalya'dan esen yeni düşüncelerle ilgili yazıları okuyorlardı. Doğu'ya bu ışık dalgasını getirmeyi, Osmanlılar eski şöhretlerinin düzeyine çıkarmayı ve yeryüzünde sahip oldukları büyük topraklarını tekrar kazandırmayı tasarlıyorlardı.

Napolyon'un Ters Tutumu

Şehzade Selim'in düşünceleri ve uğraşları işte bu noktadaydı. Tasarılarının, cesaretinin ve umudunun en ateşli anında tahta geçiverdi. İradesinde atak ve uygulamada çekingen oluşu, Osmanlı gücünü diriltmek amacıyla savaşa sürüklenen, fakat düşman önünde korkakça davrandığı için yenilen ordusu yüzünden barışa mecbur kalan hükümdar ile devleti arasındaki çelişki, saltanat döneminin başlarında bütün çıplaklığıyla ortaya çıkıyordu.

Osmanlıların Mısır'da Fransız ordusu önündeki başarısızlığı Sultan III. Selim'i halkın gözünden düşürmüş ve yeniçerileri devlete karşı küstahlıklarında büsbütün cesaretlendirmişti. Kendi alçaklıklarını efendilerinin üzerine yüklemeye çalışıyorlardı. Çünkü, başkentin zevkli yaşantısını bir seferin yorgunluğuna ve tehlikelerine değişmek istemeyen bu askerlerin büyük bir bölümü Suriye'ye gitmeyi kabul etmemişti.

Sultan III. Selim dışarıda dayanaksız, içeride ordusuz kaldığını anlamış, Mısır'ı kurtarmasına yardımcı olan Avusturya, İngiltere ve Rusya'nın boyunduruğuna utanarak razı olmuştu. Şimdi Fransa ile gizlice ilişki kurmanın yollarını arıyordu.

Ebu Hur'da kendisine karşı zafer kazanmış olmasına rağmen o askeri dehayı tak-

dir ediyordu. Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki üstü kapalı ve doğal ittifakı ilk kez bozan adam için umut beslemekte ısrar ediyordu. Gizlice yolladığı bir mektupta Napolyon'a hayranlığını ifade etmişti. İhtiyaçtan daha da öte bir biçimde Fransa'nın kudretli adamının Avrupa'da sahip olacağı kesin egemenliğin onu Kuzey'in aşırı isteklerinden ve saldırılarından koruyacağını sanıyordu.

Üstelik milletini Fransız ordularının örneğini kabul ettirmeye ikna edeceğine dair bir inanç besliyordu. Napolyon'dan Osmanlı ordularının yenileşmesini sağlayacak hocalar istemeye karar vermişti. Pek fazla gizlemeyi başaramadığı bir ilgiyle Fransız imparatorunun başarılarını izliyordu. Uzaktan uzağa, sevinçle Avusturya'nın çökmesini, Prusya'nın istila edilmesini ve Rusya'nın rezil olmasını gözlüyordu.

Austerlitz Savaşı'ndan hemen sonra Napolyon'a bir elçi göndererek onun kişiliğinde Fransız milletinin hükümdarını ve düşmanlarının galibini kutladı. Böylece Fransa için III. Selim ile sıkı bir ittifak kurmak, Doğu'yu Batı'yla, Batı'yı Doğu'yla ayarlamak fırsatı ikinci kez ortaya çıkmıştı. Ancak başarısı karşısında gözleri kamaşan Napolyon'un düşünceden yoksun davranışı, Sultan Selim'in dost elinin ikinci kez geri çevrilmesine neden oldu. Fransa'nın hatalı politikası yüzünden Babıâli tam bir çıkmazın içine düşmüştü.

Eflâk ve Boğdan'a Birlikler Gönderildi

Yeni bir savaş Prusya'yı tehdit ediyordu. Rusya da istemeyerek bu mücadeleye sürüklenecekti. Lehistan savaş alanı olacak gibiydi. Bu durumda Osmanlı sınırları da tehlikeye girerdi. Kendini olaylara karışacak kadar kuvvetli ve bağımsız hissetmeyen Babıâli tarafsız kalmayı istiyordu. Fakat hiçbir güvence vermeyen Napolyon 'un tasarılarından emin olmadığı için birliklerini Tuna ile Dniester arasına topladı.

Galibler kadar mağlupların da Osmanlı Devleti'nin güvenliği için tehlikeli olabileceği görüşünden hareket ederek büyük savaşın sonunu beklemeye karar verdi.

Sultan III. Selim askerin toplanmasını, Eflâk ve Boğdan'a birliklerin gönderilmesini buyurdu. Rumeli sınırlarında, Bender, Rusçuk ve Galatz toplanma yerleri olarak saptandı. Bu birlikler yalnızca sayıca üstünlük göstermiyordu. Orduda askeri düşünce ve disiplin de egemendi.

O sırada imparatorluktaki Avrupa modeline göre kurulmuş Nizam-ı Cedid birlikleri tek gövde halinde düşman önünde mevzilendiler.

Bu yeni ordunun kuruluşu Fransız Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına uzanır. O çağda Fransa III. Selim'le ittifak bağını kuvvetlendirme ihtiyacını hissetmişti.

Fransızlar, kendi askeri sistemleri içine Sultan Selim'i dahil ederek onu güçlendirmek istiyorlardı. Fransız generali Aubert Dubayet İstanbul'a gelirken sahra topu parçaları ile dökümhaneler kurabilecek, birlikleri düzene sokabilecek, Osmanlılara modern savaşın kurallarını öğretebilecek subaylar, öğretmenler, topçular ve döküm ustaları getirmişti.

Sultan III. Selim'in ve Dubayet'nin çabaları, daha önceki dönemlerde paşa rüt-

besine kadar yükselmiş Ronneval kontunun başlattığı atlı topçu birlikleri kurulmasını sağladı. Topçu adı altında toplanan bu birlikler yeniçerilerden tamamen bağımsızdı.

Yeni savaş gereçlerinin gerektirdiği bilgiler ve eğitimler bu birliğe, başkentin düzensiz ve disiplinsiz kapıkulu askerlerine göre çok büyük bir üstünlük vermişti. Yine, düzensiz Osmanlı atlılarına örnek olması için özel eğitimli, silahlı bir süvari taburu da kuruldu.

Hüseyin Paşa'nın Birliği

Yeniçerilerin gururu, Fransız eğitimcilerinin onları örgütlendirme ve savaş tekniğini öğretme çabalarını boşa çıkardı. Padişah onları zorlamaya cesaret edemedi. Eğitimcilerin eline, maaşın çekiciliğine kapılarak gelen serüvenci ve dönmelerin oluşturduğu bir alay verildi.

Yeniçeriler tarafından küçümsenen ve yalnız bırakılan bu alay, Dubayet'nin ölümünden sonra kaldırıldı.

Bu arada Sultan III. Selim'in tasarılarına yurtseverliği yüzünden bağlanmış inatçı ve enerjik bir adam, padişahın otoriteyle yaptırmaya cesaret edemediğini ikna ve örnek yoluyla yapmaya çalıştı. Bu adam, Osmanlı donanmasının büyük amirallerinden Hüseyin Paşa'ydı.

Bu unvanıyla deniz ve kara hizmetleri için emri altında asker toplamaya, yetiştirmeye hakkı ve gücü vardı. Efendisinin yenileşme hareketleriyle ilgili niyetlerini bilen Hüseyin Paşa bu durumdan yararlandı.

Dubayet zamanında kurulan alayı kendi hizmetine geçirdi. Sarayının önünde, halkın bakışları altında askeri talimi sürdürdü. Hıristiyanların yöntemlerine büyük bir tutuculukla karşı koyan halk, yine de binlerce adama bir tek ruh veren yeni talimi görünce hayranlığını gizleyemedi. Verilen maaşın bolluğu sonuçta Hüseyin Paşa'nın bu alaya az sayıda Müslüman'ı da almasına neden oldu.

Nizam-ı Cedid'in Başarısı

Mutlu bir olay Nizam-ı Cedid askerlerini millete daha da çok sevdirdi. Hüseyin Paşa onları beraberine alarak, Bonapart'a karşı tek başına direnen Akka Kalesi Komutanı Cezzar Ahmed Paşa'ya götürdü.

Bu birlikler sayesinde büyük başarılar kazanıldı. Talihinin kapandığını gören, Asya hayallerinin sona erdiğini hisseden Napolyon Bonapart gözlerini Avrupa'ya çevirmek zorunda kaldı.

İstanbul'a dönüşlerinde Akka savunucuları, İslamiyet'in kurtarıcıları ilan edildi.

Yeniçerilerin Ebu Hur'daki yenilgileri Nizam-ı Cedid'in başarısını daha da belirginleştiriyordu. Sultan III. Selim ile Hüseyin Paşa, milletin bu heyecanından yararlanarak bu düzenli ordunun çekirdeğinin sayısını ve önemini artırmaya karar verdiler.

Yeni Düzen İçin Gizli Çalışmalar

Vezirler bu cüretin sonundan dehşetle ürkmeye başladılar. Yeniçerilerin kıskançlığını ve aşağı halk tabakası gibi her yenileşmede bir gâvurluk gören bazı din adamlarının müdahale edebileceğini tahmin ediyorlardı. Mutlu bir olay kötü tahminleri boşa çıkardı.

Şeyhülislam Velizade Efendi, hanedandan gelen bir büyük adamın oğluydu. Bu akrabalık çocukluklarından beri Sultan III. Selim ile Velizade arasında büyük bir yakınlığın doğmasına neden olmuştu. Efendisine, yani dostuna samimi bir biçimde bağlı olan şeyhülislam, Sultan III. Selim'in görüşlerini destekliyordu. Padişah, şeyhülislam ve Hüseyin Paşa'dan oluşan bu üçlü, gizliden gizliye yeniçerileri düzene sokmak ve devleti Rusya ile Avusturya'nın baskısından kurtarmak için planlar yapıyordu. Milletin kurtuluşu için çalışan bu üç devlet adamı, padişahın özel hazinesinin altınlarını kuşkulu din adamlarını susturmak ve hiç olmazsa tarafsızlıklarını sağlamak için harcıyordu.

Yeniçeri Ocağı'nın ağası ve elebaşıları, İskenderiye önlerinde uğradıkları yenilgiden sorumlu tutulup, cezalandırılmamak için başkentte bulunmuyorlardı. Ocağın daha aşağı rütbeli subayları ile sekbanbaşı ve İstanbul İnzibat Ağası Hüseyin Paşa'nın cömert armağanları ve vaatleriyle ikna edilmişlerdi. Velizade de padişahın buyruğuna boyun eğmeyenlere karşı fetva silahını kullanarak yardımcı oluyordu.

Bu arada efendisine bağlı olduğu kadar, ihtiyatlı bir kimse de olan şeyhülislam, Sultan III. Selim'e, başkentin tepkisini çekmemek için Nizam-ı Cedid askerlerinin sayısını birdenbire fazlalaştırmamayı öğütledi.

Yeniçerilerin öfkesini yatıştırarak, onları yavaş yavaş ordudan uzaklaştırmak şeyhülislam'ın planıydı. Divan da, İstanbul'da iki alay halinde kurulması öngörülen Nizam-ı Cedid'in ilk önce yenileşme taraftarı paşaların komutası altında Anadolu'da kurulmasını önerdi ve bu konuda ısrar etti. Çünkü Anadolu halkı toplu değil, yaygın bir durumdaydı. Bu yüzden yeniliklere daha uysal bakabilirdi.

Nizam-ı Cedid Eşkiyayı Ortadan Kaldırdı

Nihayet padişah Beyoğlu'nun üst taraflarında Levent Çiftliği'nde Nizam-ı Cedid'e verilen öneme uygun bir kışla inşa edilmesi için emir ve para verdi.

Atlı ve piyade alaylarından oluşacak bu birliklerin komutanlığına Akka savunmasında dikkati çeken iki dönme getirildi. Bunlar, Rum dönmesi Mesud Ağa ile Prusyalı Süleyman Ağa idi.

Bu yeni birlikler kısa zamanda üstünlüklerini gösterdi. Dağlardan inen eşkıya Rumeli'yi kasıp kavuruyor, yeniçerileri dağıtıyor, Edirne'yi tehdit ediyor ve hatta padişahın mülküne bile el uzatmaya cesaret ediyordu.

Onları yok etmek için gönderilen yeniçeriler iki kez bu eşkıyanın önünden kaçmışlardı. Rumeli yağmalanıyor, yakılıyor, komutan ve beylerbeyleri ise bir şey yapamıyordu. Sultan III. Selim İstanbul'dan hafif topçu birliğiyle bir tabur Nizam-ı Cedid'i Rumeli'ye gönderdi. Yanlarına Anadolu'da üslenmiş iki Nizam-ı Cedid taburu daha verilmişti. Bu zayıf ordu, komutanlarının askerlerine aşılamayı başardıkları birlik ruhuyla Rumeli'yi eşkıyadan temizledi ve başarılı bir biçimde İstanbul'a döndü.

Hatt-ı Şerif Uygulanamadı

Yeni birliklerin başarısı Sultan III. Selim'i Nizam-ı Cedid için daha büyük girişimlere itti. Onların desteğiyle yeniçerilere yeni nizamnameyi kabul ettirebileceğini sandı. Yayınlanan bir hatt-ı şerif ile imparatorluğun her tarafında bir kısım yeniçerinin Nizam-ı Cedid'e dahil edileceğini ilan etti.

Yeniçeri Ocağı hakarete uğradığını ve harcandığını anladı. Halkın içine iyice karışmış olduğu için her yanda memnuniyetsizliğini çok güzel bir biçimde anlatabiliyordu. İmparatorluğun ikinci başkenti olan Edirne'de padişahın iradesini ilan eden tellallara saldırıldı.

İstanbul çevresindeki bir kıyı kentinde hatt-ı şerife uymak isteyen bir kadı, yeniçerilerin kışkırtmasıyla ayaklanan halk tarafından parçalandı. Bu ayaklanmalar devletin kadılarını o derece sindirdi ki, padişahın buyruğu imparatorluğun hiçbir yerinde uygulanamadı.

Hatta Sultan III. Selim'in gözleri önünde İstanbul'da bile sessiz sedasız bu emre karşı geliniyordu. Şeyhülislam, din adamlarının şikâyetlerini padişaha açıkladı. Padişah devam etmeye cesaret edemiyordu.

Bu ayaklanmanın önünde durakladı. Otoritesine yapılan bu hakaretin intikamını alacağı günü sabırla beklemeye başladı. 1806 yılında intikam saatinin çaldığını sandı. Napolyon ile Kuzey'in savaşı, Osmanlı sınırlarını ateşe vereceğe benziyordu. Galibleri kim olursa olsun savaşın sonunda ortaya çıkacak ters etkiden bütün Müslüman halk kaygılanıyordu. Nizam-ı Cedid birliklerini millete mal etmek için fırsatın gelip çattığı sanıldı. Milletin yurtseverlik karşısında eski düşüncelerinden vazgeçeceği umuluyordu.

Padişah, şahsına bağlı yiğit komutanlardan biri olan Karaman Beylerbeyi Kadı Abdurrahman Paşa'ya bir buyruk yollayarak emrindeki Nizam-ı Cedid askeriyle İstanbul'a gelmesini istedi. 6 Haziran 1806 tarihi Nizam-ı Cedid'in sarayın önünde toplanma günü olarak belirlenmişti. Karaman'ın hemen hemen mutlak egemeni olan Çapanoğlu ile Karamanoğulları aileleri Kadı Abdurrahman Paşa'ya tımarlı askerlerini de teslim edeceklerdi.

Kadı Abdurrahman Paşa tarafından hazırlanan ve getirilen on altı bin kişilik Nizam-ı Cedid kuvvetine bir de Üsküdar[2] ve Levent Çiftliği kışlalarındaki Nizam-ı Cedid askeri katılınca, padişah İstanbul'daki yeniçerileri sindirebileceğini ve Edirne asilerinin başını ezebileceğini düşündü.

Rumeli'de Ayaklanma

Kadı Abdurrahman Paşa'nın Nizam-ı Cedid askerleriyle Çapan ve Karaman oğullarının kalabalık atlılarının gelişi,

2 İstanbul Üsküdar'da Selimiye semtindeki kışla. Sultan III. Selim tarafından Nizam-ı Cedid askerleri için 1800'de yaptırıldı. Kışlanın yerinde 1555'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan ve daha sonraki padişahlarca eklerle genişletilen ve 1794'te yanan Üsküdar ya da Kavak Sarayı vardı. Kışla önce ahşap olarak yapıldı. 1807'de yeniçerilerin ayaklanması sırasında yandı. Daha sonra II. Mahmud zamanında bu kez kâgir olarak yapılmaya başlandı (1828). Abdülmecid döneminde devam eden inşaat uzun sürede tamamlandı (1842-1853). Bugün Birinci Ordu Karargâhı olarak kullanılıyor.

Rumeli'deki suçlu yeniçerileri korkudan titretiyordu. Yeniden ayaklandılar ve daha önce Nizam-ı Cedid askerleri tarafından ezilen Rodop eşkıyasının artıklarını ortak intikamları için yanlarına çağırdılar.

Sultan III. Selim, Rumeli ayaklanmasını hemen bastırmak için Kadı Abdurrahman Paşa'yı seferber etmek yerine, Nizam-ı Cedid askerine her gün Levent Çiftliği'nde geçit törenleri yaptırıyor ve birliklerinin kudretiyle övünerek zaman geçiriyordu. Telafi edilemeyecek biçimde geç kalması Sultan III. Selim'e pahalıya mal oldu.

Edirne'de ayaklanan yeniçeriler Kadı Abdurrahman Paşa'yı ve ordusunu başkente sokmamaya karar verdi. On bin yeniçeri, öncü kuvvet olarak Babaeski yakınlarındaki dereyi tutarak Nizam-ı Cedid'i oradan geçirmemeyi planladı. Ancak Kadı Abdurahman Paşa'nın düşüncelerini benimsemiş olan ve sözleriyle büsbütün cesaretlenen Nizam-ı Cedid askeri dereyi yeniçerilerin ateşi altında geçti.

Üç kez Babaeski'ye girdi, ancak ev ev savunulan kentten açılan ateşe dayanamayarak derenin öte tarafına itildi.

Edirne yolunun kapandığını gören Kadı Abdurahman Paşa, Rusçuk üzerinden Rumeli'ye çıkmayı düşündü.

Rusçuk Ayanı[3] Alemdar Mustafa Ağa kentin kapılarını açtı ve kendi ordusunu da Kadı Abdurrahman Paşa'ya verdi. Alemdar Mustafa Ağa'nın kahramanca cesareti eski Rusçuk ayanının yerine geçmesini sağlamıştı.

Bu kişi ileride zaferden zafere koşarak paşa rütbesini kazanacak ve Sultan III. Selim'in dostluğunu elde edecektir. Zaten daha önce eski Rusçuk Ayanı İsmail Ağa'yı ortadan kaldırarak padişahın fırsat kollayan bir düşmanını da safdışı bırakmıştı.

Alemdar'ın Düşüncesi

Alemdar Mustafa, padişahına karşı derin bir bağlılık hissi besliyordu. Efendileri tarafından en yüksek mevkie çıkarılmış kölelerin kusurlarını ve erdemini taşıyordu. Bu kaderci cesareti ve vahşi bağlılığının yanında intikamını ve ihtirasını saklama özelliği de vardı.

Ayrıca cüsse, çeviklik, kol kuvveti, at ve kılıç kullanma becerisinin yanı sıra; mavi gözler, açık alın, gaga burun, dostlarına gülümseyen ince dudaklı ağız gibi, kişilerin kendi çabalarıyla saygınlık sağladıkları bir toplulukta o kişiyi hükümdarın ve milletin gözünde değerli kılan dış özelliklere de sahipti.

Savaş ve aşk, yaşantısında tanıdığı tek ihtirastı. Hiç kimse bu paşanın hareminin esrarını çözemezdi. Ancak ölümünden sonra bir hadımın yaptığı açıklamayla, yaşamının son üç gününde gelişen feci olaylar sırasında genç bir Epirli kadına

3 Osmanlı İmparatorluğu'nda kent ve kasabaların yerli halkı tarafından seçilen ve o bölgenin valisi tarafından çıkarılan emirnameyle devlet işleriyle ilgilenen kişi. Ayanlar arasında valilerle çatışanların çıkması üzerine 1779'dan başlayarak ayanlık emirnameleri sadrazamlar tarafından verildi. Bir ara (1786) ayanlık kaldırıldı, yerine "şehir kethüdalığı" kondu. Ancak şehir kethüdaları o yerin ikinci, üçüncü sınıf adamlarından seçildiği için halk bunları tutmadı ve ayanlık töresi yeniden başladı (1790).

karşı duyduğu derin sevgi tarihe geçti.

Donuk olan zekâsı bir köylü basitliği altında düşüncelerini saklıyordu. Bir tek düşünceye sahip olmak bazen bir insana bütün gücünü ortaya koymasını sağlayabilir. Mustafa Paşa'nın da bir düşüncesi vardı: "Efendisini sevmek, ona hizmet etmek ve onun intikamını almak."

Esasında imparatorluğu parçalayan sorundan ve orduyu en iyi biçimde nasıl yetiştirmek gerektiğinden tamamen ayrı olarak onun için tek şey önemliydi. Padişah III. Selim, Alemdar Mustafa Paşa'nın bağlılığını iyi biliyor ve mücadele günü geldiğinde ondan yardım isteyeceğini hesap ediyordu.

Padişah kendisine bağlı olan iki paşa ile iki ordunun birleşmelerini sağlamak için Kadı Abdurahman Paşa'yı İstanbul'dan Rusçuk'a göndermişti. Biri Anadolu'nun kalbinden, diğeri Rumeli'nin bir ucundan gelen bu iki adam, imparatorluğun selameti ve padişahın otoritesinin kutsal intikamı için birleşiyordu.

Fırtına Yaklaşıyor

Edirne'den gerileyen Kadı Abdurrahman Paşa Rusçuk'ta Alemdar Mustafa Ağa'yla birleşmenin yollarını ararken, Trakya dağları eşkıyası ile isyancı yeniçerilerin toplanarak İstanbul yolunu kapadıklarını haber aldı. Bu asilerin yokluğundan yararlanarak ayaklanmayı başkente yaymalarından çekindi. Öte yandan Rusçuk ile Burgaz arasında üçüncü bir isyan patlak verdi. Uzun ve ele geçirilmesi zor bir geçitte yerleşen asiler yolu kapatmıştı.

Kararsızlığa kapılan Kadı Abdurrahman Paşa tekrar geri döndü ve asilerin eline geçmemiş tek kent olan Silivri'ye yöneldi. Önünde Çorlu'da ayaklanmış sekiz bin asinin Silivri-Burgaz yolunu kapattığını gördü. Bu kenti kurtarmak için üç gün süren bir yarma hareketi yaptı.

Böylece kentin yakınlarında çok değerli zamanını ve askerlerinin moral gücünü kaybetti.

Başka bir yoldan Silivri'ye vardıktan sonra İstanbul'dan yollanması vaat edilen yeni birlikleri beklemeye başladı. On beş gün bu bekleme içinde boşa geçti.

İsyan fikriyle kendinden geçmiş bir katil geceleyin çadırına girdi ve karanlıkta onunla boğuştu. Yiğit Kadı Paşa katilin hançerinden kurtuldu ve onu cansız yere serdi. Hareketsizlikten yorulan, yenilgilerden bıkmış olan, ancak limandaki filonun top tehdidi altında isyana karışmaktan çekinen kentte, aralarında fesat sokulmaya çalışılan askerleri yıpranıyor ve harcanıyordu. Kadı Abdurrahman Paşa Efendisinin sadık ve cesaretli bir kuluydu, fakat onda ihtilalin iki önemli unsuru olan hızlı karar alma yeteneği eksikti. Ondan uzaklaşan fırtına, şimdi saraya yaklaşıyordu.

33. BÖLÜM

Her Şey Eski Sessizliğine Kavuştu

İstanbul için için kaynıyordu. Karaman Beylerbeyi Kadı Abdurrahman Paşa'nın en ufak bir zafer haberi bile başkent isyancılarını sindirebilirdi. Yenilgiler ve sonuçsuz girişimler isyanı cesaretlendiriyordu.

Doğu tipi isyanın bütün belirtileri kentte gözükmeye başlamıştı: Yangınlar, kahvehanelerde toplantılar, yobazların camilerde yarattığı hoşnutsuzluk, vezirleri kötüleme, padişahı dinsizlikle suçlama, şikâyetler, yeniçerilerin aşırı istekleri ve gizli toplantıları.

Bu belirtilere üzülen Şeyhülislam Ahmed Esad Efendi, Sultan III. Selim'in çıkarına uygun düşecek bir biçimde yeniçerilerle saray arasında arabulucu olmayı kabul etmişti. Padişahın gözüne girmek için yenilikleri kabul etmiş vezirlerin halkın hiddetine kurban edilmesi için III. Selim'i iknaya çalıştı. Hiç olmazsa bir süre için başkentten uzaklaştırılmalarını öğütledi. Yeniçerilere gösterdiği kızgınlığın kendisini de kuşkulular listesine soktuğunu ve halkın onu sevmemesinin efendisine zararı olacağını düşünüyordu. Kısa bir süre sonra da yobazların baskısı sonucu azledildi.

Zamanında yapılan bu fedakârlık, Rumeli'yi sessizliğe ve İstanbul'u eski düzenine kavuşturdu. Topluluklar, kendilerine boyun eğen hükümdarları tahttan inmeye zorlayarak onların kendilerine daha fazla boyun eğmelerini sağlarlar. Silivri'de çevresinin kuşatılmasına göz yuman Kadı Abdurrahman Paşa ayaklanma sönünce serbestçe başkent üzerinden Anadolu'ya döndü. Üsküdar ve İstanbul'daki iki kışlaya sahip olan Nizam-ı Cedid askerleri hiçbir olay olmadan geri döndü. Her şey eski sessizliğine kavuşmuş gibiydi.

Napolyon'un Niyetleri

İşte bu olaylar arasında Napolyon, generali Sebastiani'yi İstanbul'a yolladı. Generalin görevi III. Selim'i Fransa ile sağ-

lam ve faal bir ittifaka sürüklemek, düzensiz ve disiplinsiz ordularını Avrupa askeri sistemine göre yenileştirmekti.

Ayrıca Tuna'yı İngilizlere, Boğaz'ı Ruslara kapatabilecek bir donanma yaratmak ve silahlandırmak, nihayet Londra ve Petersburg hükümetlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki baskılarını hafifleterek onu, Fransız ordularının desteğiyle Boğaz'dan ve Besarabya üzerine yürütmek de Sebastiani'nin görevleri arasındaydı. Fransa böyle bir anlaşma için gayet iyi bir elçi seçmişti. General Sebastiani genç, yakışıklı, ihtiraslı, kahraman, diplomat olduğu kadar başarılı bir askerdi.

Napolyon'un gözdesi Sebastiani, Korsikalı serüvenci mizacına Fransız zarafetini ve İtalyan diplomatlık inceliğini ekleyerek Sultan III. Selim'i ikna etmekten de öte ayartabilecek ve hatta onun askeri tasarılarını yönetebilecek niteliklere sahipti. Maiyetinde zekâlarıyla dikkat çeken değerli askerler de bulunuyordu.

Meşalelerin Işığında

Fransız elçisinin görkemli biçimde Sultan III. Selim'in huzuruna kabul edilmesi, tarafsız kalmasını zorla sağladıkları padişahın üzerinde Napolyon'un etkisinin arttığını sanan Rusları ve İngilizleri derin bir kaygıya düşürdü. III. Selim ile Fransız generali arasında ortaya çıkan ilk görüşmenin tanıklarından olan Baron Prevost, bu çok önemli buluşmayı canlı ve renki bir biçimde şöyle anlatıyordu:

"14 Ekim 1806 sabahı saat beşte, yani gündoğumundan epey önce, Haliç'in öte tarafında, Pera'da oturan Elçi Sebastiani, Fransız Elçiliği'nden çıktı. Yanında, iki sıra halinde yürüyen ve meşaleler taşıyan Fransız, İtalyan ve Hollandalı diplomatlar geliyordu. Tophane'ye geldiğinde elçilik danışmanı, birinci kâtip ve tercümanı ile birlikte çavuşbaşının yedi çift kürekli kayığına bindi. Maiyeti de Babıâli tarafından tahsis edilen süslü kayıklara alındı. İrili ufaklı çok sayıda geminin bulunduğu limandan geçilerek Bahçekapısı'na çıkıldı. Elçi bir süre çavuşbaşının köşkünde dinlendi ve kendisine çubuk ve şerbet ikram edildi. Sonra elçilik kurulu aşağıdaki sıraya göre saraya doğru ilerlemeye başladı.

İtimatname Altın İşlemeli Kesede

İki sıra halinde yürüyen elçilik onur kıtası, yayan on iki çuhadar tarafından götürülen on iki küheylan, yirmi dört elçilik görevlisi, sekiz Fransız tercüman, İstanbul'da bulunan Akdeniz ülkelerinin konsolosları, elçilik kançıları,[1] kâtipler, ataşeler, çavuşbaşı, padişahın elçiyi karşılamak üzere gönderdiği mihmandar, Fransız Elçiliği'nin hizmetindeki yeniçeri ortasının subayı, altın işlemeli bir kese içinde elçinin itimatnamesini taşıyan elçilik birinci kâtibi, sağında elçilik danışmanı, solunda birinci tercüman olarak Sebastiani'nin yaverleri vardı.

Hollanda maslahatgüzarı, Napoli, Toscana ve İtalyan elçilikleri kançıları,

1 Elçiliklerde, konsolosluklarda yazışma işlerini yürüten görevli.

Fransız Elçiliği'nin en önemli kişileri, elçilik rahibi, Pera ve Galata Katolik kiliselerinin ileri gelenleri, nihayet Fransız turistler ile Fransa'nın dostu milletlerin önemli kişileri...

Bir süre sonra elçilik konvoyu sarayın kapısında durdu ve imparatorluğun en yüksek yetkilisi olan sadrazamın geçmesini bekledi. Bu kişi hükümdar gibi saygı görüyordu. Bütün askeri ve sivil otorite ona bağlanmıştı. Padişahın yokluğunda hükümdarlık yetkileri onun elinde bulunurdu.

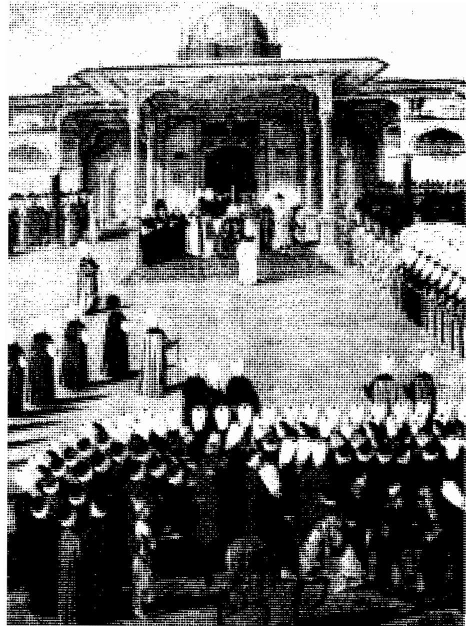
Yalnızca sadrazama bağlı olan sadaret kethüdası, reissülküttap ve defterdar ile yüksek rütbeli bir sürü memur ona eşlik ediyordu. Belirli bir saray teşrifatına göre, rütbesi ne olursa olsun, sadrazam bütün yabancı elçileri bekletirdi. Bu sefer, Fransızların imparatoruna gösterilen saygı yüzünden bu uygulamadan vazgeçileceği önceden bildirilmişti. Fakat Doğu gururunun hilelerine karşı uyanık olan elçi, sadrazamın gelişinden hemen sonra saatini çıkardı ve üç dakika bekledikten sonra içeri girdi. Tam o sırada ortaya çıkan sadrazam önde, elçi ve maiyeti arkada sarayın ikinci avlusuna kadar gittiler. Herkes orada atından indi.

Ulufe Dağıtıldı

Çevresinde zarif binalar, kubbeler, sağa sola serpiştirilmiş muazzam ağaçlarla bu büyük ve düzensiz avluda tören kıyafetinde bir yeniçeri bölüğü dizilmişti. Padişahın kudretini ispat etmek bakımından yeniçerilere ulufe dağıtımı o güne rastlatılmıştı. Yine o günün onuruna hepsine zengin bir ziyafet veriliyordu. Bu amaçla ulu çınarların altında ve yol üzerinde serilmiş hasırlarda oturan yeniçerilere tabaklar içinde pilav, kızarmış koyun eti, ekmek, meyve ve şerbet ikram ediliyordu. Verilen bir işaret üzerine yeniçerilerin hepsi yere bağdaş kurdu ve yemeğe başladı.

Bir süre sonra elçi Kubbealtı'na çağrıldı ve sadrazam tarafından kabul edildi. Kubbealtı denen yer zarif bir biçimde döşenmiş, gün ışığını yukarıdaki Arap stili pencerelerden alan gayet geniş bir salondu. Orada tamamen Doğu'ya ait bir karşılama usulü gördük. Diğer ülkelerde olduğu gibi bir elçinin başbakana yaptığı her zamanki ziyaretlerden çok farklı bir durum vardı.

Elçi, yüce sadrazam milletinin en önemli sorunlarını görüşürken, şikâyetleri



III. Selim'in Topkapı Sarayı'nda bayram kabulü

dinleyip adalet dağıtırken huzura alınıyordu. Sadrazam bu yüce görevi yerine getirirken ülkenin en büyük egemen sıfatı ile yabancı devlet temsilcileriyle ilişki kuruyordu. Gördüğümüz sahne aynen şöyle cereyan etti:

Sadrazamın yanında Asya ve Avrupa eyaletlerinin en büyük sivil yöneticileri sayılan Anadolu ve Rumeli kazaskerleri yer almıştı. Üç defterdar sadrazamın solunda oturmuştu. Sağında da padişahın tuğrasını basan nişancı vardı. Elçi de işte bu nişancının yanına sadrazamla aynı zamanda oturdu.

Önce Yemek

İçeri çok sayıda din adamı girdi ve hemen bir davanın görüşülmesine başlandı. Sadrazam görüşmelere iştirak etti, kararı bildirdi ve nişancıya tuğrayı basmasını buyurdu. Bu sırada reissülküttap sadrazama elçinin geldiğini bildiren mektubu sundu. İtimatnamenin geçerli olduğunu göstermek için sadrazam devletin mührünü bastı ve padişaha takdim olunmak üzere reissülküttaba iade etti. Bir süre sonra reissülküttap padişahın yanıtını getirdi. Sadrazam, devletli padişahı kubbenin dış kapısında karşılamadan önce efendisinin tuğrasını öpüp başına koydu. Bu mektup padişahın elçiyi özel bir ilgiyle kabul edeceğini belirtiyordu. Fakat İslam şefkati yabancıyı aç, susuz ve elbisesiz kabul ettiğinden önce bu ihtiyaçların giderilmesi gerekiyordu.

Arz odasında sofralar kurulmuş, yirmi beş otuz kadar çuhadar cins cins, çeşit çeşit yastıklar üzerine oturarak, madeni ayaklar üzerindeki sofralara yaklaşıyordu. Uzun ve dar bir örtü bütün davetlilerin dizleri üzerine serilmişti.

Öteki sofralardan iyice uzakta ve odanın ucundan yüksekçe bir yere konmuş ilk sofrada sadrazam ve elçi tek başlarına oturuyordu. Onların yanında ayakta Babıâli'nin tercümanı duruyor ve görevini yapıyordu. İlk sofradan bir hayli uzakta iki kazasker bağdaş kurmuşlardı. İki büyük sofra ise nişancı ile öteki elçilik mensuplarına ayrılmıştı.

Sonra Elbise

Yarım saat süren yemekten sonra, sakalları ve elleri yıkamak için leğenler içinde su ve kokular getirildi. Sofradan kalkıldıktan sonra elçi Kubbealtı'nın önündeki odaya alınarak üzerine simli kumaşlı zerdeva[2] kürkü giydirildi. On kürklü kaftan önemlerine göre diğer elçilik mensuplarına ve yine on kaftan da ikinci rütbede görevlilere giydirildi. Nihayet yünlü kumaştan giysiler din adamlarına, misyonerlere ve önemli tacirlere verildi. Böylece yabancılara karşı konukseverlik görevleri yerine getirilmiş oldu.

Kürklerini giymiş elçi ile on sekiz kişilik maiyeti padişahın huzuruna çağırıldı. Taht odasına gelmeden önce, simli kumaştan cübbeler giymiş akağalarının aralarından geçildi. Padişahın önüne hiçbir zaman kılıçla çıkmama geleneğine rağmen elçi kılıcını muhafaza etmişti. Öteki kişiler de kılıçlarını çıkartmamışlardı. Ancak padişaha takdim edilir-

2 Zerdeva (zerdava): Ağaç sansarı.

ken iki kapıcıbaşı kollarını tutuyordu. Kapıcıbaşılar paşaların azledilmesi gibi gizli görevleri yerine getirmekle yükümlüydü. Elçilik mensupları başlarında şapkaları olduğu halde taht odasına girdiler. Şapkanın başta muhafazası Doğu'da ne uygarsızlık, ne de ayrıcalık olarak kabul edilir. Sarık elbisenin ayrılmaz bir parçası olduğundan şapkasız olmak, bizde elbisesiz gezmek kadar ayıp sayılır. Bu benzetmeyi yapan Müslümanlar bizdeki şapkayı sarıklarına eş sayarlar.

Taht odası fazla geniş değildi. Ayrıca iyi aydınlatılmamıştı. Girişte solda imparatorluğun ve sarayın en yüksek rütbeli kişileri sıralanmıştı.

Padişahın yüzü onlara dönük olup, elçi ile maiyetine yandan gözüküyordu. Avrupalılar gibi, bir basamakla yükseltilmiş alçak bir sedirde oturuyordu. Gümüş dallı altın işlemeli kumaştan yapılmış sedirin yanındaki yastık üzerinde padişahın kılıcı konmuştu. Sadrazam ayakta padişahın hemen önünde duruyordu.

Elçi Huzurda

Odanın ortasına gelinince elçilik kurulu hünkârı selamlamak için belirgin bir biçimde eğildi. Birkaç adım sonra yeniden eğildiler. Sonra derin bir sessizlik çevreyi kapladı. O zaman Elçi Sebastiani tahtın yanına kadar ilerledi, yeniden saygıyla eğildikten sonra konuştu. Büyük Napalyon'un Padişah III. Selim'in dostlarının dostu, düşmanlarının düşmanı olduğunu bildirdi. Ayrıca Fransa İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun arasında mevcut eski dostluğun sağlamlaştırılması ve sürdürülmesi konusunda elinden geleni yapacağını ifade etti.

Bu konuşma hemen Babıâli'nin tercümanı tarafından zayıf ve titrek bir sesle tercüme edildi. Padişah, yanıtını elçiye iletmesi için sadrazama emir verdi.

Sultan III. Selim yanıtında, Napolyon'un duygularından çok memnun kaldığını ve her iki imparatorluğun selameti için dostluk bağlarını pekiştirmeye son derece istek duyduğunu anlattı. Bu sözler de tercüman tarafından Fransızcaya çevrildi. Bu iş de bitince elçi, padişahtan çekilmek için izin istedi. Padişah da elçiyi tanımaktan duyduğu memnuniyeti belirtmek üzere başını birkaç defa zarif bir şekilde salladı ve gülümsedi.

Kapıcıbaşılar içeri aldıkları kişileri, padişahın görüş alanından uzaklaşıncaya adar kollarından tutarak dışarı çıkardılar. Bunların arasında, kadınlara kesin biçimde yasak olan elçi kabul törenine katılmak için erkek kıyafeti giymiş olan General Sebastiani'nin eşi de vardı.

Daha önce de söz ettiğimiz gibi taht odası özellikle padişahın bulunduğu köşenin tam yukarısından bir tek pencereyle aydınlatılmaktaydı.

Bu durum asla mimarın bir kusuru değildi. Odaya dolan ışık huzura alınan yabancıları karanlıkta bırakıyor ve padişahın ancak yüzünün bir tarafını aydınlatıyordu. Böylece içeri girenler hünkârı serbestçe seyredebiliyorlardı. Bu loşluk törene bütünüyle görkemli ve gizemli bir hava vererek kişinin hayal kurmasını sağlıyordu.

Ölüm Havanı

İkinci avlunun önüne gelindiğinde yabancıların asla giremediği Bab-ı Saadet'in yanından ilerlenerek sadrazamın yargılama yaptığı Kubbealtı'nın önünden geçildi.

İmparatorluğun en önemli yetkilisinin korkunç otoritesine tanık olduk. Onun oturduğu yerin hemen üstünde ondan daha üstün bir ışığın mevcudiyetini belirtircesine kafesli bir pencere açılmıştı. Padişah kimseye belli etmeden istediği zaman oradan Divan toplantılarına iştirak ediyordu.

Dışarda Kubbealtı'nın yanında havan topu biçiminde oyulmuş mermer bir blok göze çarpıyordu. Bu konuda bize şunu naklettiler:

Yasalara göre şeyhülislamın kafasını vurmak ve boğmak yasaktı. Bu dokunulmazlık sayesinde aşikâr bir itaatsizliğe kapılan şeyhülislamı ve ona bağlı din adamları için havanda dövmek usulü düşünülmüştü. Bu cezanın vahşeti ve özellikle birkaç şeyhülislamın tepkisi bu usulü gözden düşürmüştü. Havanlar toprağa gömülmüştü. Sonradan şeyhülislam, padişahın otoritesi üzerine kötü bir baskı kurmaya kalkınca son padişahlardan biri topraktan bir havanı dışarı çıkarmış, muhalefet anında sönmüştü.

Bab-ı Saadet'ten sonra Bab-ı Hümayun'dan geçtik. Asilerin kellelerinin bile oyuklara yerleştirilmesi âdetti. O sıralarda imparatorluğun iç kaynaşmalarla sarsılmasına rağmen, bir zaaf işareti olarak oyuklarda bir kelle bile görünmüyordu. Daha sonra eski Bizans'ın bütün alanını içine alan sarayın surları dışına çıktık."

Fransız Elçisine İlgi İngilizleri Darılttı

O zamanlar Rusya, İstanbul'da doğuştan diplomat olan ve ikna edici yeteneklere sahip, yumuşak huylu ve hileci Rumlar tarafından temsil ediliyordu.

Kiev'de doğmuş, Rum asıllı Rus Elçisi d'Italinski, şimdi atalarının ülkesinde yeni ülkesinin davasını savunuyordu. Bu kozmopolit ihtiyara yıllardan sonra Katolikliğin merkezi Roma'da Ortodoks Rusya'yı temsil ederken rastlamış, onun yaşlılık yıllarını dindar bir patrik gibi Atina sanatının izlerini araştırırken görmüştük. Divan'ın çevresindeki Rum ayakoyunlarından nefret eden ve açık sözlü bir kişi olan Elçi Arbuthnot İngiltere'yi temsil ediyordu. Çok sevdiği güzel eşini yeni kaybetmiş olduğundan İngiltere'nin işlerini ara sıra ihmal ediyordu.

Napolyon elçisinin kabulü dolayısıyla uyanan hoşnutsuzluğunu göstermek amacıyla bir İngiliz fırkateynine bindi ve Çanakkale'nin ağzında kol gezen İngiliz donanmasının amiraliyle Bozcaada'da buluştu. General Sebastiani ile yaptığı görüşmeden sonra açıkça Fransa'ya meyleden Padişah III. Selim, Babıâli'nin tercümanı eski Eflâk voyvodası Rum Konstantions İpsilanti'yi,[3] Fransız elçisinin bir şikâyeti üzerine azletti.

3 İleride İpsilanti Ailesi'nin öteki üyelerinin Osmanlı Devleti aleyhine, Rusya ve Yunan halkı lehine ortaya koydukları faaliyetleri göreceğiz.

Konstantions İpsilanti Rusya'ya gitmek zorunda kaldı. Tarabya'daki yalısı Fransız Elçiliği'nin yazlık ikametgâhı oldu.

Sultan III. Selim bu davranışlarda bulunurken 20 Şubat 1807 tarihinde Amiral Dukworth'un komutasındaki on dört İngiliz yelkenlisi rahatça Çanakkale'yi aştı. İstanbul Limanı'na gelerek Elçi Arbuthnot'u bıraktı ve toplarının gölgesinde Londra hükümetinin isteklerini bildirdi.

İngiliz Topları Saraya Çevrildi

İlk kez aşılan Çanakkale istihkâmları, devletin kalbine giren düşman ve padişahın sarayına her an güllelerini ve bombalarını kusmaya hazır İngiliz donanmasının topları sarayı öyle bir dehşete düşürdü ve üzüntü içinde bıraktı ki, Divan bir anda bütün asaletini ve enerjisini kaybetti. Sultan III. Selim, yakın adamlarından İsmail Bey'i General Sebastiani'ye gönderdi.

İsmail Bey zorunluluk karşısında padişahın boyun eğdiğini ve elçinin hemen İstanbul'dan uzaklaşmasını bildirdi. İsmail Bey yüzünün ifadesi ve dilinin sertliğiyle, padişahın kederli haberine kişisel soğukluğunu ve tehdidini de ilave etti. Sebastiani kendinden emin bir adam ve kişiliğine yapılmış hakaretin er geç intikamını alacak büyük bir milletin temsilcisi olarak şöyle dedi:

"Ben burada milletlerarası hakların güvencesi altında bulunmaktayım. Ülkeme düşman bir ülkenin donanmasının burada bulunması ne benim görevimi etkiler, ne de hükümetimin bana verdiği elçilik unvanını kaldırır. Ben padişahın konuğuyum, Elçiliğimi ancak onun buyruğu üzerine terk ederim ve bu da Fransa'ya açık bir savaş ilanı olur."

Şaşkınlık içinde kalan İsmail Bey, Sultan III. Selim'i yiğitlik ile korkaklık arasında bırakan bu yanıtı saraya iletti. Sultan III. Selim kalben kahraman ise de, şimdi gösterdiği gibi zihnen tutuk ve kararsızdı. Padişah, İsmail Bey'den bu yanıtı işitince Elçi Sebastiani'nin enerjik tutumu sayesinde kendi yiğitliğini göstermeye mecbur kaldığından belki de sevindi.

Zaten halk ve askerler de tereddüt etmiyordu. Sarayın kapıldığı dehşet, vezirlerin çekingenliği, padişahın kararsızlığı hiçbir biçimde millete yansımıyordu.

Ve Savaşa Karar Verildi

Tehlike, Osmanlılara eski şöhretlerine en fazla gerek duyulduğu dönemde rastlamıştı. Her ağızdan savaş çığlığı yükseliyordu. Topçular ve yeniçeriler kendiliklerinden silaha sarılıyor ve hazırlanıyorlardı. Yaşlılar ve çocuklar istihkâm kazmak ve savunma çabalarına katılmak için gönüllü olarak göreve koşuyorlardı. Kadınlar da her meslekten ve her yaştan erkekleri, İngilizlerden başkentlerine yaptıkları hakaretin intikamını almaya ve din uğruna ölmeye teşvik ediyorlardı. Cesaret nihayet dışarıdan gelerek sarayın duvarlarını aştı. Yeniden Sultan III. Selim'in nezaretinde toplanan vezirler İngiliz gemilerine boyun eğmektense savaşmayı göze almayı kararlaştırdılar.

Padişah vezirlerin aldığı kararı övdü ve haremi boşaltarak bütün kadınların hepsini daha güvenli olan Eski Saray'a yolladı. Silahlarını kuşandı, atına bindi, Elçi Sebastiani ve öteki Fransız subayları tarafından komuta edilen topçu birliklerinin bataryaları yerleştirmeleri için sarayın kapılarını açtırdı. Milletiyle aynı heyecana kapılarak halkın arasına karıştı, kendisini hem padişah, hem komutan ve hem de asker olarak gösterdi.

Sultan III. Selim ortak bir duyguyla hareket ederek yeniçerilerin saygısını ve milletin sevgisini yeniden fethetti. Açık bir toplantıda kendisini, başkenti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını savunmak için yanındaki birkaç yüz Fransız ile dövüşmeye hazır olan General Sebastiani'yi kabul etti.

Savunmaya aşırı bir çaba vermek amacıyla, halka, orduya ve donanmaya avuç dolusu altın dağıtıldı. Kısa süre içinde İstanbul bir saldırıya karşı bütünüyle hazırlanmış, bizzat halk tarafından kullanılan sayısız top Avrupa ve Asya kıyılarında namlularını göstermeye başlamıştı. İstanbul'un İngiliz donanması önünde ve Fransız elçisinin Divan'da karşılaştığı büyük politik bunalıma tanık olan kişinin kaleme aldığı belge:

Politik Bunalımı Bir Belgeden İzleyelim

Elçilik Kâtibi Baron Prevost şunları yazmıştır:

"Otuz yıl boyunca hiçbir tarihsel belgeyle bozulmayan sessizlik özenle korundu. En sabit geleneklerin uzaklaştıkça unutulmaları gibi, bu sessizlik de giderek unutulmuştur. Hem şimdiki nesilleri aydınlatmak, hem de gerçeğe saygı göstermek bakımlarından aşağıdaki ayrıntıları açıklamayı uygun bulduk. Fransa'nın bu dış ilişkilerdeki bunalımda sahip olduğu onur ve mutluluk tamamen İstanbul'daki elçiliğin tercümanı M. Ruffin sayesinde mümkün olmuştur.

General Sebastiani'nin yanıtındaki gurur, politik durumumuzun bozulması karşısında duyulan derin acıyı saklayan bir maskeden başka bir şey değildi. Büyük bir gizlilik içinde de olsa elçi, M. Ruffin'in şiddetle karşı koyduğu İstanbul'dan ayrılma sorunu üzerine eğilmişti. Fakat elçinin kanısı Galib geldiği için gerektiği gibi hareket edilmeye başlandı ve elçilikteki önemli yazışmaların, belgelerin yok edilmesine karar verildi. Bunalımlı anlarda öyle değersiz hareketler vardır ki, durumun sıkıntısını gayet iyi betimler. Anlatacaklarımız da işte bu sınıfa girmektedir.

Böyle bir durumda bazı belge ve kâğıtların yakılması kuşkusuz çok olağan bir harekettir. Ancak bu işte o kadar acele edilmişti ki, Elçi Sebastiani evlilik kâğıdını bile yakmıştı. Ayrılış, açıkdenize varmak için bir gemiyi ve her türlü ihtimale karşı birkaç yerde hazır at bulundurulmasını gerektiriyordu. Bütün bunlar yine büyük bir gizlilik içinde yerine getirildi. Bu ölüm kalım sorunu sırasında General Sebastiani'nin ileri görüşlülüğü Rus ya da İngiliz taraftarlarının oyunlarından ya da Babıâli'nin adamlarının beceriksizliğinden sakınmayı gerektiri-

yordu. Özellikle politik bir yenilgiden sonra gülünç duruma düşmemeye dikkat ediyordu. Elçimizin özgürlüğünü kaybetmesi, bizleri kaçınılmaz bir biçimde böyle bir sonuca götürebilirdi. Nihayet Sebastiani'nin topluluk adamı olma deneyimlerine bir de özel yaşantısındakiler ekleniyordu. Madam Sebastiani doğurmak üzere olduğundan Fransız Elçiliği'ni terk edecek durumda değildi. General yazdığı bir mektupla karısını İngiliz Elçiliği'ne emanet etmekte sakınca görmedi. Bu ilk günün sıkıntıları, önlemleri bunlar oldu.

Rüzgârın Oyunu

Boğaziçi ile birleştirilmiş iki denizin arasına yerleşmiş olan İstanbul'un coğrafi durumu herkesçe bilinmektedir. Boğaziçi'nde açıklanması mümkün olmayan, fakat uzun gözlemler sonunda sürekli bir olay olduğu anlaşılan rüzgârın sık sık yön değiştirmesine rastlanır. Elçilik tercümanı M. Ruffin uzun yıllar bu başkentte bulunduğundan hava durumlarını ve özellikle rüzgâr ile akıntıların değişimini çok iyi biliyordu. İngiliz donanmasının gözükmesinden beri onu Adalar'a kadar getiren güneybatı rüzgârının ansızın kuzeydoğuya dönerek İstanbul kıyısına gelmesini önleyeceğini gözlemişti. Genellikle bu iki rüzgâr birbirini izlerdi. O sırada Boğaz'dan esen ve gittikçe şiddetini artıran poyraz yelkenlilerin karaya yanaşmalarına önemli bir şekilde engel oluyordu. Gerçekten de bir İngiliz fırkateyni bütün gün Boğaz'ın ters akıntısına karşı çıkmaya çalışmış, ancak başaramamıştı. Rüzgâr ve akıntı etkisiyle sürüklenince beklenmedik bir anda kıyıdaki bir Osmanlı topunun menzili içine girmiş, şiddetli top atışı karşısında girişiminden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Ruffin'in engin deneyimi, poyraz estiği sürece hiçbir İngiliz gemisinin kıyıya yaklaşamayacağını öngörüyordu.

Doğruluğunu ve bilgeliğini bilen General Sebastiani'ye bu durum açıklandı. Çıkarılan sonuç çok önemliydi. Eğer rüzgâr birkaç gün daha böyle eserse İngiliz donanmasının seferi suya düşecekti! Şu halde hemen görüşmelere başlamak, işi mümkün olduğu kadar uzatmak ve kazanılacak zamanı savunmaya harcamak gerekiyordu. M. Ruffin elçiye hemen reisülküttabı ve sadrazamı görmesini, padişahla bir görüşme olanağı bulmasını öğütledi.

Reisülküttablıkta bulunan Galib Efendi son derece zeki, seçkin ve yaşamını görevine adamış bir kişiydi. Davranışlarında son derece ciddi olan bu devlet adamının nazik bir sağlığı, zarif bir vücut yapısı vardı. Mevcut durumun tersyüz olması dolayısıyla sahip olduğu mevkii kaybetmemek için büyük çaba sarf ediyordu. Bu yüzden yeniden görüşmelere başlanmasını büyük bir ilgiyle kabul etti. Öneriyi sadrazama iletti. Sadrazam ise, oynadığı oyunun belli olmaması için İngiliz elçisinin isteklerine boyun eğer gibi yaparken, elçimiz General Sebastiani padişah tarafından kabul edilmesi için büyük bir çaba gösterdi.

"Uyarıya Evet Derseniz Dünyadan Silinirsiniz"

Padişahın kabulü çok nazik ve dostça oldu. İsmail Bey'in söylediklerini unutturmak ister gibi bir hali vardı. Daha ilk sözler sarf edildiğinde, General tasarısının bilindiğini anladı. Hükümdarın Fransız ittifakını reddetmek zorunda kaldığı görülüyordu. Ancak başka türlü davranmasına imkân var mıydı? Bütün sorun buradaydı. Bu ilk başarıdan sonra elçi, kurtuluş için tek yol kaldığına dair görüşünü açıkladı. Bu yol hemen savunmayı örgütlemekti. Bunun önemini ve yöntemini ayrıntılara kadar inerek anlattı. O zaman soruna her yönüyle temas edildi. Reisülküttab, sadrazam ve birkaç danışman hemen toplantıya çağrıldı.

Tartışma büyük bir serbestlik içinde sürdü. General Sebastiani görüşmeye şu sözlerle son verdi:

Bu derece küstahça verilen bu uyarıyı dünya milletleri arasından silinmek kaydıyla kabul edebilirsiniz! İngiliz donanmasının kentinizi yakacağını mı iddia ediyorsunuz? O halde kentinizi yeniden yaparsınız, fakat hiç olmazsa onurunuz lekelenmemiş olur! Ancak iyice dikkat edin, düşman toplarınıza hedef olmadan size saldıramaz. İngilizlerin karşı karşıya kaldığı tehlikeler sizinkilerin yüz misli fazladır. Varsayalım ki şanlı başkentinizi yaktılar. Peki bir avuç adamla bu koca kenti nasıl işgal edebilirler. Düşmanınız bu şansına karşılık savaşın, denizdeki akıntıların, rüzgârın tehlikeleri var! Eğer onların üstesinden gelemezse, yalnızca hareketsiz kalmayacak, üstelik sizin elinize düşecektir. Şu halde vakit kazanın, pazarlığı uzatın, zira zaman sizin lehinize çalışıyor. Kurtuluş ve düşmanın perişan edilmesi tamamen sizin tutumunuza bağlıdır.'"

Halkla Birlikte Alınan Önlemler

Fransız Elçiliği Kâtibi Prevost, General Sebastiani'nin konuşmasının herkese cesaret verdiğini belirttikten sonra gelişmeleri şöyle anlatmıştır:

"Bu gizli görüşmede söz edilen bütün konular ittifakla kabul edildi. Tasarının her aşamasında öncülük eden elçi yöneticiliği üzerine aldı. Ona bu savunma işinde en fazla yardımı dokunacak olan ve başarı için büyük umutlar vaat eden şey barış içindeyken hiçbir uyarıya başvurmadan bir Osmanlı gemisini yakan düşmanı alçak ve ikiyüzlü olarak niteleyen İstanbul halkıydı. Doğal olarak İngilizlere karşı duran halkın nefretinden yararlanmanın yolları düşünüldü.

Bir kez harekete geçildikten sonra Babıâli hiçbir şeye karışmaya cesaret edemedi. Aksine bütün samimiyetiyle savunma çarelerine eğildi. O andan itibaren bütün kentin görüntüsü değişti. Her yanda enerji dolu, faal ve heyecanlı bir halk topluluğu görülüyordu. Sihirli bir değnek değmişçesine kentin en yüksek ve en uygun noktalarında tabya siperleri, hendekler kazılmaya ve bataryalar dikilmeye başlandı. Avrupa, Asya kıyıları ile herhangi bir saldırıya karşı en iyi konumda bulunan Kızkulesi toplarla donatıldı.

Büyük gemilerden filikalara kadar bir sürü irili ufaklı tekneden oluşan muazzam bir hat Tophane'den Sarayburnu'na kadar limanı kapattı ve muhtemel bir düşman saldırısına karşı ateş gemileri hazırlandı. Üç yüz top ateşe hazır bir duruma getirilirken, üç misli topa yetecek kadar yer hazırlanmıştı.

İngiliz Amirali Tehlikeyi Anladı

İstanbul'un karşısına yerleşen, fakat kentte olup bitenlerden haberi olmayan İngiliz amiralinin tehdit dolu yeni uyarısı üzerine Divan beklenen yanıtını verdi:

'Hiçbir surette makul olmayan sebeplere dayanarak Başkentimizi bombalamakla tehdit ediyorsunuz. O halde istediğiniz gibi davranmakta serbestsiniz! Bin iki yüz topumuz size karşılık vermeye hazırdır.'

28 Şubat günü talimli iki yüz topçu ile Fransız subayları Çanakkale'ye hareket etti. Bir süre sonra öğreneceği bu önlem ve aldığı yanıt İngiliz Amirali John Dukworth'a Marmara'da hapis kalacağı kaygısını verdi.

O zaman, kendisine zaman kaybettiren Babıâli'nin usta ve sinsi davranışını takdir etti. Fırsatın kaçtığını fark etti ve ilk isteklerini yumuşattı. Osmanlıların gururunu kamçılamaktan başka bir işe yaramayan tavizleri İngiliz onurunu düşürürken, hareketsizliği de donanmasını tehlikeye sokuyordu.

Bu durum karşısında kesin olarak geri dönmeye karar verdi. 2 Mart günü Adalar'ın açığından demir alan donanma, 3 Mart'ta Lapseki açıklarına geldi. 4 Mart'ta akıntının ve rüzgârın uygunluğu sayesinde Çanakkale'den geçip gitti.

Çanakkale Boğazı'nın Savunma Eksiklikleri

Bu seferin amacı Divan'ı sindirerek isteklerini kabul ettirmekti. Uygulama safhasında iki ayrı nokta baş gösteriyordu. Biri askeri, öteki politik. İstanbul önünde bir tek top bile ateşlenmediği için ayrıntısına girmeyi gereksiz gördüğümüz birinci nokta ancak İstanbul'dan üç yüz yirmi kilometre uzaklıkta kendini gösterme fırsatını buldu.

İngilizler az rastlanan bir çabayla Çanakkale Boğazı'nı zorlamanın mümkün olduğunu ortaya koymuşlardı. İstihkâmlardan açılan top ateşine karşılık vermeyen İngilizler hayranlık uyandıran soğukkanlılıklarıyla ilerlemelerine devam ettiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri yöntemler o kadar eksikti ki, tabyalardaki topların bir kısmının top kundağı bile yoktu ve çoğu kumların içine gömülmüştü. Bu durumda topları yerinden kımıldatamayan topçular, düşman gemilerinin tam topun hizasına gelmelerini bekliyorlardı.

Görüldüğü gibi, bu görkemli cesarete mutlaka bilimin, savaş tekniğinin ve deneyimin eklenmesi gerekiyordu. Bu kadar kötü bir silahlanma ile, acemi bir savunmanın bu geçidi İngiliz donanmasına ya da bir başka düşman teknelerine mezar yapacağını söyleyebilmek mümkün değildir.

İngilizlerin Kaybı Çok Büyük Oldu

Buna rağmen işler vaziyette olan bir bataryadan atılan bir gülle yüz on toplu Windsor Castle'ın seren direğini parçalamış ve yirmi bir denizcinin ölümüne neden olmuştu. Yetmiş dört toplu Standart gemisinin üzerine düşen mermer güllelerden biri cephaneliği patlatmış ve altmış kişiyi yaralamıştı. Bu mermer güllenin üç yüz dört yüz kilo ağırlığında olduğu tahmin edilmektedir.

Donanmanın ikinci geçişinde talim görmüş topçular ile gözü pek savunucular su hizasına yaptıkları atışlarla İngilizlere bir hayli zarar verdi. İngilizlerin kaybı otuz yedi ölü ve dört yüz on iki yaralı oldu. Osmanlılar ise insanca bir kayba uğramamışlar, ancak bir kadırga ile beş fırkateynleri yakılmıştı. İngilizler ise iki korvet ile yetmiş dört toplu Ajax'ı kaybetmişlerdi.

İngilizlerin bu seferi politik bakış açısından değerlendirildiğinde, girişimin Osmanlılardan çok Fransa'ya yönetilmiş olduğu anlaşılır. İngilizlerin seferi askeri olarak iyi düzenlenmiş, fakat politikalarında görülen beceriksizliklerden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Başlangıçta her şey İngilizlerin lehine cereyan etmişti. Donanmalarının yarattığı dehşet, padişahı Fransız elçisinin kenti terk etmesi için karar almaya itmişti. Elçi de bunun padişaha zorla kabul ettirildiğini bildiğinden, bu isteği geri çevirmişti.

General Sebastiani kendi kendine davanın kaybedildiğine inanmışsa da, davranışları övülmeye layık olmuştur. Bir anda talih dönmüş, umutlar yeniden doğmuştur. Bu değişikliğin nedenini daha önce belirtmiştik. İngiliz donanması uzaklaşınca Fransız Elçisi General Sebastiani de eskiden sahip olduğu saygınlığa kavuşmuştur.

O zamandan beri devletin kurtarıcısı olarak kabul görür ve bu onurlu unvan bütün ağızlarda tekrar edilir. İngilizlerin ters rastlantılarla dolu bu girişimi işte böyle bitmiştir."

Yöneticilerin Ayakoyunu

Fransa elçisi General Sebastiani ve maiyeti tarafından Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya arasında alevlendirilen savaş yüzünden Sultan III. Selim bütün imparatorlukta genel seferberlik ilan etti. Sadrazam Balkan dağlarının eteğinde Şumnu kasabasını ordunun toplanma yeri olarak ilan etti.

Kendisi de vezirler ve İstanbul kapıkulu ocaklarıyla oraya gidecekti. Alemdar Mustafa Paşa Rusçuk'ta on beş bin asker toplamıştı. Yanındaki kuvvetlerle Eflâk'ı işgal edecekti. Sultan III. Selim yeniçeri ağalığına, uzun zaman Fransız Elçiliği'ndeki Şeref Kıtası'nda hizmet görmüş, Fransız askeri kuruluşlarına yakın ilgi gösteren 31. Orta'dan basit bir askeri getirdi. Sadrazam İbrahim Paşa ile bütün Divan üyeleri Şumnu'ya kadar kapıkulu ocaklarının eşliğinde gittiler. Divan'ın yokluğunda Köse Musa Paşa İstanbul'da Kaymakamlık yapmak üzere görevlendirildi.

Kaymakam, sadrazamın yokluğunda bütün devlet yönetimine sahip olan

bir çeşit diktatördü. Padişaha karşı başkentten sorumluydu. Nizam-ı Cedid askerleri kışlalarında bırakıldı. Sultan III. Selim, Nizam-ı Cedid'in yeniçeriler arasında hoşnutsuzluk yaratmasından çekiniyordu. Padişahın sadık ve deneyimli şeyhülislamı Ahmed Esad Efendi yenilikçi hareketleri desteklediği için zorla azlettirildi.

Padişah, Şeyhülislam Ahmed Esad Efendi'nin görevinden uzaklaştırılması karşısında bir kardeşini kaybetmiş gibi gözyaşı döktü. Bir fesatçının elinde en tehlikeli mevki olan şeyhülislamlığa, şimdiye kadar efendisine hoşgörünmek için yenileşme eylemlerini benimsemiş gibi gözüken sinsi yaradılışlı Rumeli Kazaskeri Topal Ataullah Efendi getirildi.

Sultan Selim'i avucunun içine almış olan Kaymakam Köse Musa Paşa da en az yeni şeyhülislam kadar fesatçı ve ihtiras sahibiydi. Bu iki adam, biri kâtip, öteki imrahor olan İbrahim Efendi ve Ahmed Bey aracılığıyla saray içinde ortaklaşa bir ayakoyunu düzenlediler. Ayakoyununun iki önderi efendilerini daha iyi aldatabilmek ve asıl düşüncelerini saklayabilmek için birbirleriyle çekişiyorlarmış gibi gözükmeye çalışıyorlardı. Başkentte patlak verecek bir ayaklanma sadrazamdan ve eğer gerekiyorsa padişahtan kurtulmalarını sağlayacaktı. Böyle bir ayaklanmanın bütün unsurlarını hazırlamakta da gecikmediler.

Nizam-ı Cedid'de İki Bin Laz Yamak

Trabzon mıntıkasından iki bin Laz, yeniçerilerin yokluğunda Boğaz istihkâmlarını korumada Nizam-ı Cedid'e yardımcı olmak amacıyla İstanbul'a çağrıldı. Bunlara yamak[4] adı verilmişti.

Nizam-ı Cedid'e katılmadan önce onların topçu birliklerini takviye etmeleri istendi. Padişahın amacı bu iki birliği kaynaştırmaktı. Yamakların Nizam-ı Cedid'in eğitimini ve disiplinini görerek örnek almaları sağlandı.

Başka türlü düşünceler besleyen Kaymakam Köse Musa Paşa, yamakların arasına gurur ve isyan düşüncesini aşılaması için birkaç yeniçeri sokarak onları padişahın orduyla ilgili yeniliklerine karşı kışkırtmaya başladı.

Bu fesatçılar yamaklara, Sultan III. Selim'in Hıristiyan silahlarını ve kurumlarını benimseterek peygamberin çocuklarını gâvur yapmak isteğini telkin ediyorlardı. Ona karşı direnmek, dine hizmet etmek ve Osmanlı şanının öcünü almak demekti. Göçebe Asyalı kavimlerin çocukları gibi tembel, cahil ve tutucu olan bu asker adayları doğal bir ilgiyle bu nutuklara kulak veriyorlardı.

Cehaletlerine, tembelliklerine ve inatlarına, dine ve yurda hizmet gözüyle bakıyorlardı.

Bu dolaplar bir süreden beri yamakların disiplinini bozmuştu. Tasarılarını bir an önce yerine getirmek için acele eden Kaymakam Köse Musa Paşa, kurulan tu-

4 Yeniçeri, topçu ve humbaracı ocaklarında asker adayı, sınır kalelerinde sefere gitmeyerek kaleleri bekleyen askerlere de "yamak" denirdi.

zaktan habersiz yiğit bir subay olan Mahmud Efendi'yi Rumeli Hisarı'ndaki yamakların maaşlarını ödemeye yolladı. Ayrıca yanına birkaç Nizam-ı Cedid üniforması almasını ve zor kullanarak bunları yamaklara giydirmesini emretti.

Yamakların Ayaklanması

Hiçbir şeyden kuşkulanmayan Mahmud Efendi, yamaklarla Nizam-ı Cedid askerlerinin aynı kışlada barındıkları Rumeli Hisarı'na gitti. Askerlere maaşlarını dağıttıktan sonra yanındaki Nizam-ı Cedid üniformalarını çıkardı ve görevinden söz etti.

Birden hiddete kapılan yamaklar Mahmud Efendi'yi boğmak için üzerine yürüdü. Nizam-ı Cedid askerleri hemen çevresini sararak onu korumaya başladılar. İki birlik arasında kanlı bir vuruşma başladı. Vuruşmanın kargaşasından yararlanan Mahmud Efendi kayığına atladığı gibi aynı kıyıdaki Büyükdere'ye geçti. Onu ellerinden kaçırdıkları için hırstan deliye dönen yamaklar karadan kayığı izledi. Daha önce Büyükdere'ye gelerek kürekçilerden kayığı karaya yanaştırmalarını istediler. Mahmud Efendi karaya ayak basar basmaz parçaladılar.

Rumeli Hisarı'ndaki cinayet kıyıdaki bataryalara ve tabyalara genel bir ayaklanma işareti oldu. Halkın da yardımını alan yamaklar her tarafta Nizam-ı Cedid askerlerini yenip yutuyorlardı. Anadolu Hisarı komutanı da talihsiz Mahmud Efendi'nin akıbetine uğradı. Komutanı öldürüp cesedini denize attıktın sonra kanlı yatağanlarıyla padişaha isteklerini kabul ettirmek için saraya gittiler.

Kabakçı Mustafa Ortaya Çıkıyor

Deniz bataryalarından çıkarılan Nizam-ı Cedid askerleri İstanbul ve Üsküdar'daki kışlalarına çekildi. Başkentteki diğer birlikler ile kaymakamın iki gün içinde Anadolu'dan çağırabileceği kuvvetler yamakların isyanını hemen bastıracak güce sahipti. Kaymakam, padişaha ve vezirlere yamakları göreve davet edeceğine ve suçluları cezalandıracağına dair söz verdi. Sözde bir nefretle meslektaşlarının hiddetini ve uyanıklığını uyuttu.

Genellikle yeniçerilere düşman olan bostancıbaşı, yanına aldığı birkaç bostancı ve on altı çift kürekli kayığı ile Büyükdere'ye gitti. Fakat kıyıdan açılan tüfek ateşi ile geri çevrildi. Otoritesine karşı yapılan bu hareketi hemen gelip efendisine anlattı. Fakat harekete geçmesi için emir almış olan kaymakam yine savsaklamayı sürdürdü.

Bu hesaplı vakit kazanmalardan ve cezasız kalan cinayetlerin uyandırdığı öfkeden yararlanarak, din adamları, imamlar ve vaizler aracılığıyla yeniçerileri ve halkı yenilik taraftarı vezirlere karşı kışkırtmayı sürdürdü. İstanbul'dan gelen gürültülerden yeni taraftarlar kazandıklarını sanan yamakların direnme güçleri büsbütün arttı. Bir zamanlar haçlıların karargâh kurduğu Büyükdere'deki büyük çınarın altında toplandılar.

Orada, şeriata ve atalarının törelerine ihanet eden yenilik taraftarları ile onların yardımcılarına karşı dinin ve yurdun intikamını almak üzere yemin ettiler ve

başlarına vahşi tabiatlı, fakat yetenekleri eğitimini aşan bir adam olan Kabakçıoğlu Mustafa'yı geçirdiler.

Kabakçı Mustafa ayaklanmaların ilk etkili silahı olan güzel söz söyleme becerisine fazlasıyla sahipti. İhtilal liderlerinin vazgeçilmez özellikleri olan içgüdüsü ile soğukkanlılığından ve cesaretinden yararlanıyordu. İşte bir rastlantı sonucu ortaya çıkan Kabakçı Mustafa hain kaymakamın ayaklandırıp, sahip çıkmaya çalıştığı ihtilal için biçilmiş kaftandı. Kabakçı Mustafa yenilikleri geri aldırtmak, sarayı korkutmak, yeniçerilere eski kudretini kazandırmak, Balkan dağlarında olan sadrazam ile vezirleri devirmek istiyordu.

Ayrıca kaymakam ve şeyhülislamın, Padişah III. Selim'in üzerinde kesin bir egemenlik sağlama niyetindeydi. Kabakçı Mustafa daha fazlasını hiçbir biçimde istemiyordu. Çünkü bundan ötesi şeriata, eski törelere ve padişahın kutsal otoritesine dayanıyordu. Bu asi, nerede duracağını biliyordu. Çadır içinde dünyaya gelmiş olan efendilerinin saray yasalarına karşı çıkan Asyalı ihtilalci işte böyle biriydi.

Padişah Aldatılıyor

Kaymakamın da etkisiyle bu usta önder yamaklara yağma ve düzensizlik yapmayacaklarına dair yemin ettirdi. Başkente güven vermek, padişahı kandırmak ve halkın zihninde ihtilalin ne kadar adaletli ve yumuşak olduğunu telkin etmek amacıyla üç gün boyunca ellerine geçirdikleri Boğaz istihkamlarından dışarı çıkmadılar. Üçüncü gün Kabakçı Mustafa'nın önderliğinde altı yüz kadar isyancı Büyükdere üzerinden İstanbul'a yürümeye başladı.

İki saat sonra başkentin kapılarına dayanmışlardı. Dehşet havası onlara öncülük ediyordu. Kaymakam ile şeyhülislamın adamları kenti ihtilale hazırlarken, bir yandan da sarayı uyutmayı sürdürüyorlardı.

Padişaha, bu adamların hatalarını unutturmak ve dökülen kanı bağışlatmak için kente geldikleri söyleniyordu. Onlara karşı mücadele etmek şiddet yoluyla yamakları yeniden ayaklanmaya sürüklemek demekti. Çevresini saran suikastçılar tarafından sürekli aldatılan padişah, onların verdiği bilgilere güveniyordu.

Kurbanlarını Sarayına Götürdü

Kaymakam Köse Musa Paşa er geç Sultan III. Selim'e olup bitenler hakkında bilgi verecekti. Etkinliğini sarsabilecek olan padişahın dostları önünde kendisini temize çıkarmak için defterdar ile diğer divan üyelerinin yaşamları için kaygılanıyormuş gibi davranarak onları gayet güçlü bir muhafız kıtası tarafından korunan kendi sarayına davet etti.

Defterdar ile Nizam-ı Cedid'in en ateşli taraftarları olarak tanınanlar büyük bir güven içinde bu davete uydular. Kaymakam onları acı sonlarını gizleyen sahte bir dost gibi karşıladı.

Konuklarına şerbet, kahve ikram etti. Kendisine gösterdikleri güvenden dolayı onları kutladı. Ancak dışarı çıkarak cel-

latlarına hepsinin boğdurulması için emir verdi. İhanet yoluyla yamakların intikamını alarak, cesetlerini ayaklananların önüne atmak istiyordu.

Kabakçı Mustafa Yandaş Topladı

Bu arada Kabakçı kente girmiş, halkın alkışları arasında sokaklarda ilerliyordu. Yeniçeri ağasının sarayına gelerek kâhyasını dışarı çağırdı, yamakları göstererek şöyle konuştu:

"İşte velimiz Hacı Bektaş'ın kulları olan bu çocuklar davanızı, şeriatı, devletin yasa ve törelerini beraberce savunmak üzere size katılmaya geldiler. İntikamınızı almak, Nizam-ı Cedid askerlerini ve sizin yerinize onları koymak isteyen gâvur vezirleri cezalandırmak üzere bize katılmanızı ihtar ediyorum!"

Padişahına karşı olan görevleri ile kışlanın ayaklanması arasında kararsız kalan yeniçeri kâhyası, Kabakçı'ya katılmak isteyen kapıkulu askerlerini serbest bırakırken, kendisi de tarafsız kalarak sarayına çekildi.

Sekiz yüz kapıkulu askeri ihtilalcilerin safına katıldı. Kabakçı onları yanına alarak tersaneye götürdü ve kalyoncular gibi leventlerin de kendilerine katılmalarını istedi. Kaptanıderya Seydi Ali Paşa o sırada seferdeydi. Çeşitli görüşleri paylaşan subaylar kışlaların girişini kapattı.

Kabakçı onlara da hitap ederek bu kutsal görev için kendilerine katılmalarını, ancak herhangi bir yağmaya asla izin vermeyeceklerini, böyle bir harekete kalkışanları hemen idam edeceklerini bildirdi. Yağma olacağını tahmin eden denizcilerden çoğu bu tehdit karşısında çekimser kaldı, ancak içlerinden en yobaz olan iki yüz kadarı Kabakçı'nın saflarına katıldı. Hep birlikte topçuları ayaklandırmak üzere Tophane'ye gittiler.

Topçular da Katıldı

Topçular yenileşme hareketine ve padişaha en bağlı olan birliklerdendi. Onların direnmesinden çekinen kaymakam daha önce komutanlarını azletmişti. Üstelik, isyana ilk önce katılacak olan küçük rütbeli subayların hemen üst rütbelere terfi ettirileceği haberini yaymıştı. Kabakçı Mustafa topçu kışlasının kapılarını kapalı buldu. Fakat hemen yüksek bir yere çıkarak, Hacı Bektaş adına şeriatı kurtarmak için yanlarına gelmelerini, kapılarını açmamakta direnirlerse halkın lanetini üzerlerine çekeceklerini anlattı.

İki bin asinin ve halkın gitgide etkili hale gelen bu sözlerinin, düzen yokluğunun, kışlanın penceresinden görünen saraydaki hareketsizliğin, kaymakama satılmış birkaç kışkırtıcının çabalarının etkisiyle topçuların direnci sarsılmaya başladı. Birkaç kez zorlanan kışla kapıları, nihayet ardına kadar açıldı. Kabakçı, kalabalık bir halk topluluğunun ortasında ve sevgi gösterileri arasında içeri girdi. Yamaklar da önderleri gibi davranarak her biri bir topçunun boynuna sarıldı.

Heyecandan herkes gözyaşı döküyordu. Gâvurların hilesi ile bu askerlerin kalplerinde bir süre için ayrılan din ile onurun karşılaşıp barıştıkları söyleniyordu.

Bu arada yalnız bırakılan Nizam-ı Cedid askerleri savaşmaya hazırlanırken, topçuların desteğini umuyorlardı. Fakat denizciler ile topçuların da karşı tarafa geçtiğini öğrenince tabyalarının arkasına çekilerek ölümü beklemeye başladılar.

Başkentte Kıyım

Halkın düşüncelerinden artık kuşku duymayan Kabakçı Mustafa, güçsüz kalan düşmanlarına saldırmak için zaman geçirmedi. Ayaklanmayı bekletirse zaferi kaybedeceğini çok iyi biliyordu. Cüret ve gafil avlanma ihtilallerin en önemli taktiğidir. Bu cahil adam ihtilal dehasına fazlasıyla sahipti.

Korkusuzca İstanbul'un en kalabalık sokaklarından, hatta sarayın önünden geçerek kentin göbeğindeki Etmeydanı'na geldi. Padişahın sarayına kapanıp artık emirlerini uygulayacak kimsesinin kalmadığını fark edince büyük bir küstahlıkla hükümdar gibi davranmaya başladı. İstanbul'da kalmış olan yeniçeri ortalarına haber göndererek derhal kazanlarını Etmeydanı'na getirmelerini emretti.

Bu emir tellallar tarafından kentin bütün mahallelerinde ve dış semtlerinde duyuruldu. Bu emre itaat eden yeniçeriler kazanlarını Etmeydanı'na daire şeklinde dizdiler. Kabakçı Mustafa yüksek bir yere çıkarak, yeniçerileri yok etmeye karar vermiş olan Nizam-ı Cedid'cilerin önderlerini öldürmeye kararlı olduklarını bildirdi.

Alkış ve tasvip haykırışları içinde Kabakçı Mustafa daha önce eline tutuşturulan bir listeden öldürülmelerini istedikleri devlet adamlarının adlarını okudu. Bunun üzerine parayla tutulmuş katil sürüleri, silahlı yamakların önderliğinde kente dağılarak adları açıklananları aramaya başladı. Hizmetlerindeki Hıristiyanların ve Yahudilerin yanlarına saklanmış olmalarına rağmen kurbanlardan pek azı kıyımdan kurtulabildi.

Bu cinayetler birbirini kovalarken kaymakam da sabahleyin evinde boğdurttuğu meslektaşlarının cesetlerini Kabakçı'ya yolladı. Kanlı görevlerini yerine getiren katil sürüleri zaman zaman Etmeydanı'na gelerek kurbanlarının kellelerini ve parçalanmış cesetlerini önderlerinin ayaklarının dibine atıyorlardı.

Her Yerde Vahşet

Kıyım sırasında çok vahşi sahneler meydana geliyordu.

Kurbanlardan biri sandık içindeki servetini de yanına alarak samimi dostlarından bir Yahudi'nin yanına sığınmıştı. Ancak bu serveti eline geçirmeye çalışan Yahudi onu ihbar etmekte gecikmedi. Bir başkası saraya sığınmak için kaçarken yolda katiller tarafından tanındı. Kızgınlıktan kuduran katiller zavallı adamın kalbini çıkarıp dişlediler.

Bir başka ihtiyar evinden kaçıp bir Rum bahçıvanın yanına sığındıktan sonra kurtarıcısının başını da belaya sokmamak için kendiliğinden yamaklara teslim oldu. İhtiyarın sözlerinden, gözyaşlarından ve ahbabı Rum bahçıvan gösterdiği soyluluktan duygulanan ihtilalciler canını bağışladı. Hatta onu evine kadar götürdüler.

Bostancıbaşının Özverisi

Küçük adamların idamından bıkan halk, saraya giderek padişahın büyük gözdelerinden bostancıbaşının kellesini istedi. Gürültüleri duyan Padişah III. Selim, inatçı isyanın sevdiklerinden birinin kellesi pahasına sessizliğe kavuşmasından fena halde çekinmekteydi.

Bostancıbaşının kellesini isteyen isyancılar saraydan ses çıkmadığını görünce bu sefer padişah aleyhine atıp tutmaya başladılar. Kendinden çok efendisini düşünen genç bostancıbaşı III. Selim'in ayaklarına kapanarak öldürülmesi için yalvardı.

Kabakçı: "Padişah Tahttan İndirilmeli"

Padişah büyük bir keder içinde nihayet bostancıbaşının idam edilmesine razı oldu. Kesik başı dışarıda bekleyenlerin üzerine atılınca hayvanlar gibi haykıran kalabalık bu kelleyi alarak Etmeydanı'ndaki Kabakçı'ya götürdü.

Yenilik taraftarları on yedi önderin ve vezirin kelleleri Kabakçı'nın önüne dizilmişti. Üç gün üç geceden beri durmadan kan dökülüyordu. Sarayında hapis kalan padişah da dostlarının öldürüldüklerini bir bir haber alıyordu. Divan üyelerinden sağ kalan yoktu. Ama III. Selim hâlâ tahtta oturuyordu.

Osmanlı Hanedanı'na karşı duyulan eski saygı, bütün yardımcılarını yok eden kılıç önünde Padişah III. Selim'in sağ kalmasını sağlıyordu.

İhtilalin asıl önderleri, kaymakam ile şeyhülislam görüşmeye koyulmuşlardı. Lanetlenen yeniliklere bağlı olan bir padişahı tahtta bırakmak doğru olur muydu? Bu kadar hakarete uğramış bir hükümdar onlara önceleri sözde itaat etse bile er geç intikamını almayı düşünmeyecek miydi?

Yarım bırakılmış cinayetler suçluların kesin biçimde yok edilmesine neden olmaz mıydı?

Küstahlıklarının cezasız kalmasını sağlayacak tek şeyin padişahın tahttan indirilmesi olduğuna karar verdiler. Tahta Abdülhamid'in oğlu Şehzade Mustafa'yı oturtmayı düşünüyorlardı.

İhtilalcilerin önderi olarak gözüken Kabakçı, dördüncü gün şafak sökerken Etmeydanı'na geldi. Bir kenara yığılmış kelleleri göstererek, şöyle dedi:

"İşte öcünüz alındı, düşmanlarınızın kelleleri uçuruldu. Şeriatın ve yasaların davası Galip geldi. Padişah Nizam-ı Cedid'i dağıttı. Artık kaygılanacak hiçbir rakibimiz kalmadı. Ancak nefes almaya başladığından beri düşmanımız olan bu padişah, artık elinde direnecek güç kalmadığından ve bize olan nefretini dile getiremediğinden dostumuz olduğunu ilan ederse güvenimizi kazanabilir mi? Başı ve tahtı yatağanlarımızın altında olduğu için şimdi bize tamamen bağlı gözüküyor. Ama kılıçlarımızı silip de devletin savunması için dağıldığımız zaman, bize karşı hemen harekete geçmeyecek midir? İşte o zaman yine silaha sarılıp, dereler gibi kan dökerek elde ettiğimiz şeyleri yeniden kazanmaya çalışacağız. Bir ihtilal yerine, iki kez ayaklanmanın ne gereği var?

Devleti böyle sıkıntılara sokmayalım. Siz beni, ben de sizi anlıyorum. Sultan Selim'in hemen tahttan indirilmesini istiyorsunuz. Fakat yiğit yeniçeriler, sadece sizinle bu kadar önemli bir karara varılamaz. Şeyhülislamın da Sultan Selim'in tahttan indirilmesini kabul etmesi gerekir. Gidip şeyhülislama soralım. Bakalım onun vereceği fetva Sultan Selim'in tahtta kalmasını mı, yoksa yerine başka sultanın geçirilmesini mi söyleyecek?"

Osmanlılarda isyanlara bile özellik kazandıran bu cüretli öneriyi, yeniçeriler ve halk sessizlik içinde kabul etti. Kabakçı, şeyhülislama adamlar göndererek şu soruyu sordu:

"Şeriata aykırı davranan bir padişah tahtta kalmayı hak eder mi?"

Şeyhülislamın İkiyüzlülüğü

Bu soruyu Kabakçı'yı ilham etmiş olan hileci Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi yanıt verirken, şaşkın ve kederli görünmeye çalıştı. İkiyüzlülükle milletin uğradığı felaketleri ve dökülen kanları dile getirdi. Fetvasında şöyle diyordu:

"Eğitiminin bozukluğu yüzünden yoldan çıkan talihsiz padişah, benden önceki şeyhülislam sayesinde körlüğünü büsbütün arttırdı. Halkın vatan haini damgasını vurduğu danışmanlar onu gençliğinde selamet yolundan uzaklaştırdılar. Müminlerin babası olduğunu unuttu. En muazzam orduları bile toz duman edecek olan Allah'a güveneceğine, Osmanlıları gâvurlara benzetmeye çalıştı. Önem vermediği Cenab-ı Hak onu terk ediyor. Beğenmediği yasalarımız adına nasıl egemenlik sürecek? Onu koruyacak olan askerlerinin artık padişaha güvenleri yok. Saltanatı geçimsizliklerimizi sürdürmekten başka bir işe yaramayacak. Ona acıyorum. Çünkü bir imparatorluğa şan verecek erdemleri vardı. Ancak ben her şeyden önce dinin çıkarını ve Osmanlıların selametini düşünürüm."

Sonra, sorulan soruya yanıt olarak iri harflerle "hayır" yazdı. Ancak, sanki bunca küstahlığını affettirmek istercesine bu "hayır"ın altına bütün sorumluluğu Tanrı'ya yükleyen ve insanı duraksamada bırakan "hayırlısı Allah'tan" diye bir cümle ekledi.

Fetvayı eline alan Kabakçı yeniçerilere dönerek Sultan Selim'in şeyhülislam tarafından mahkûm edildiğini gösterdi ve "Söyleyin, artık Sultan Selim'e güvenebilir misiniz?" diye sordu.

Halk hep bir ağızdan "Hayır, hayır! Onun padişahımız olmasını istemiyoruz. Hal edilsin! Yaşasın Sultan Mustafa!" diye bağırmaya başladı.

Yeniden söz alan Kabakçı Mustafa, milletin, şeyhülislamın ve yeniçerilerin adına Sultan Mustafa'nın oğlu Sultan Selim'in tahttan indirildiğini ve Sultan Abdülhamid'in oğlu Sultan Mustafa'nın Osmanlıların padişahı ilan edildiğini bildirdi.

Sessiz ve Sakin

Sultan Mustafa, Padişah III. Selim'in elindeydi. Saray kapıları kapalıydı. İçoğ-

lanları, bostancılar iç avluda silah elde birleşirken Kabakçı Mustafa ile yeniçerilerin içinde derin bir sıkıntı vardı. Surların üzerinden aşmak ya da kapıları yıkmak için asillerin ne topları ne de uzun merdivenleri vardır. Sahip olduğu dini kimliğin sağladığı dokunulmazlıktan yararlanmayı düşünen şeyhülislam, saraya gidip padişaha tahttan indirildiğini ve direnme göstermeden yazgısına razı olmasını söyleme görevini üzerine aldı. Bu din adamı efendisinin intikamından korkmayacak kadar Sultan III. Selim'in yumuşak huylu olduğunu biliyordu.

Şeyhülislamın saraya gitmesinden önce Sultan III. Selim taraftarlarının halk arasında yaydıkları söylentiler, padişaha biraz umut verdi. Söylentilere göre Kabakçı pespaye yamakların halkı kışkırttığını ve imparatorluğu kardeş kavgasına sürüklediğini fark eden yüksek rütbeli yeniçeri subayları, Nizam-ı Cedid askerleriyle birleşmiş ve padişahın tarafını tutmaya başlamıştı.

Padişah gün ağarırken haremdeki dairesinden çıkmış, günün kendisine hazırladıklarını karşılamak üzere arz odasına geçip oturmuştu.

Önünde ayakta duran köleleri ile dostları hıçkırıklarını tutamıyorlardı. İçeri giren Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi gözleri yerde, sanki çok üzülüyormuş gibi iç çekişlerle ve ağır adımlarla padişaha yaklaştı.

Sonra titreyen dudakları ile zor bir görev yaptığını, yeniçerilerin ve halkın kutsal sarayı kirletmemeleri için onun tahttan indirilmesine rıza gösterdiğini, asilerin yeğeni Sultan Mustafa'yı padişah seçtiğini, Tanrı'nın iradesi önünde eğilmekten başka yapacak bir şeyleri kalmadığını belirtti.

Padişah, şeyhülislamı metanetle dinler gibiydi. Görenlerin anlattıklarına göre, kötü talihi ile daha soylu bir yüze kavuşmuş ve daha güzelleşmiş bir halde ayağa kalktı. Amaçlarının saflığı ve milleti için istediği iyiliklerden taç giymiş gibiydi. Sonsuza kadar ayrılacağı maiyeti ile yakınları üzerinde gezdirdiği bakışları yaşlarla ıslanmıştı. Ağır adımlarla arz odasını terk etti ve tahta çıkmadan önce yirmi sekiz yılını geçirdiği sarayın iç dairelerine doğru yürüdü.

Mustafa'nın Sabırsızlığı

Şehzadelerin dairesine giden merdivenleri inerken tahta çıkmak üzere gelen Sultan Mustafa'yı gördü.

Sultan III. Selim, "Kardeşim, Tanrı senin çıkacağın tahttan beni indirdi. Bu milleti layık olduğu mevkie getirmek isterken halkın hiddetine hedef oldum. İyi niyetlerim yüzünden reddedildim. Hiçbir pişmanlık duymadan haklarımdan feragat ediyorum. Benden daha mutlu olarak, sizi tahta çıkaran Osmanlıların heyecanına sahipsiniz. İnanıyorum ki onların sevgisine erdemlerinizle yanıt vereceksiniz."

Sultan III. Selim'in bütün saltanat dönemince şefkat ve özenle yetiştirdiği nankör Sultan Mustafa, Selim'in dokunaklı sözlerini sabırsızlıkla dinledi. Tahttan indirilen padişahın kutlamasını belirgin bir soğuklukla karşıladı. Sultan III. Selim, Mustafa'nın terk et-

tiği daireye yerleşti. Orada yazgısını ve yalnızlığını paylaştığı Sultan Mustafa'nın küçük kardeşi Şehzade Mahmud'u buldu.

Ergenlikten henüz çıkmış olan, fakat sevgi dolu bir kalp, soylu duygular ve parlak bir zekâya sahip bulunan bu genç şehzade, Sultan Selim'in yeğenlerine gerçekten babaca gösterdiği özene karşı yürekten saygı ve sevgi duyuyordu. Samimi bir saygıyla III. Selim'in ayaklarına kapandı, ellerini öperken gözyaşlarıyla ıslattı.

Sultan Selim de gözyaşlarını tutamıyordu. Bütün sevgilerin soğuduğu şu anda gösterilen bu sıcak ilgi Sultan Selim'i gerçekten teselli etti. Kendini Şehzade Mahmud'un eğitimine vakfetti. Yalnızlığa mahkûm olan bu iki sultan yenilik fikirleri üzerinde uzun uzun tartışma olanağı buldu. Sultan Selim'in ruhu Sultan Mahmud'a geçti ve onun kişiliğinde sürdü.

Nizam-ı Cedid Askeri Dağıtıldı

Padişahın tahttan indirildiğini duyan Nizam-ı Cedid askerleri, halkın öç almasından çekindiklerinden ve artık Sultan Selim'e ettikleri yeminden kurtulmuş olduklarından kışlalarını terk ettiler. Üniformalarını çıkararak, haydut gibi teker teker imparatorluğa dağıldılar. İstanbul'daki bataryalardan atılan toplar, ihtilalin başarıya ulaştığını bildiriyordu.

Kabakçı Mustafa, Şumnu'da bulunan sadrazam ile vezirlerin makamlarında kaldıklarını açıkladı. Yeniçeriler kışlalarına döndü ve eski ayrıcalıkların hepsine kavuştular. Başarıya ulaşmış bir ihtilalin küçümsenen araçları olan yamaklar, gülünç bir ödülden sonra kaymakam tarafından yine Rumeli Hisarı'na gönderildiler.

Üç gün için diktatör olan, milleti yöneten, vezirleri yargılayan, padişahı tahttan indiren ve yenisini tahta çıkaran Kabakçı Mustafa hiçbir hak ve istekte bulunmadan eski görevinin başına döndü.

Yeniçeri Ağasının Soylu Davranışı

İstanbul'daki ihtilal Balkanlar'daki orduyu pek az etkiledi. Görevlerinde kaldıklarından dolayı memnun olan sadrazam ile öteki vezirler, Sultan IV. Mustafa'nın tahta çıkmasını askerlerle birlikte kutladılar.

Yalnızca padişahı gibi Yeniçeri Ocağı'na yenilik getirmek istediği için III. Selim tarafından seçilmiş olan yeniçeri ağası, yeniçerilerin yamaklarla işbirliği ve padişahın tahttan indirilmesinde suç ortaklığı yapmalarını şiddetle kınadı. Yoldan sapmış arkadaşlarına uyan karargâh yeniçerileri ağalarına başkaldırdı. Asilere yiğitçe karşı koyan ağa, yardımcı subayları tarafından terk edilince askerlerin kılıç darbeleri altında şehit oldu. Sultan III. Selim'e karşı soylu bağlılık duygularını dile getiren ve ihtilale karşı kızgın davranan sadrazam da, kaymakamın etkisiyle görevinden azledildi.

Çelebi Mustafa Paşa sadrazam seçildi. Bu sarsıntılar, hükümet değişiklikleri ve otorite dağılımı seferi etkisiz hale getir-

di. Önlerinde rakip bulamayan Ruslar, Eflâk ile Boğdan'ı istila etti. Osmanlıların talihine, Fransa ile Rusya arasında imzalanan Tilsit barışı yetişti ve Ruslar eski sınırlarına çekildi.

Kabakçı Şimdi de Şeyhülislamdan Yana

Sultan IV. Mustafa tahtta bir isimden başka bir şey değildi. Hem kaprisli, hem yumuşak, hem de zalim bir padişah olarak iktidarda kalmanın görkemini ve sefahat âlemlerini seviyordu. Kaymakam Köse Musa Paşa ile Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi onun yerine saltanat sürüyorlardı.

Ortak cinayetleriyle kazanılmış bu iktidar her ikisine birden yetmiyordu. Artık açıkça iktidar mücadelesi yapıyorlardı. Suç ortaklığının yerini nefret almıştı. Bir süre için unutulan Kabakçı Mustafa yeniden sahneye çıktı. İhtilali başarıya ulaştıran adam hem kaymakama, hem de şeyhülislama kişisel iktidarlarının bir güvencesi olarak gözüktü. Dostluğunu elde etmek için mücadeleye giriştiler.

Bu gibi işlerde usta olan Kabakçı, kudretin şeyhülislamın tarafında olduğunu sezdi.

En yüksek din adamı olarak sahip olduğu saygınlık, din adamları ve imam sınıfını onun davasına çekiyordu.

Kaymakamın sevilmesi yalnızca sahip olduğu sadrazam vekilliği unvanından ileri geliyordu. Halkın sevgisinden daha sağlam olan tutuculuk, şeyhülislama millet üzerinde kutsal bir egemenlik sağlamıştı.

Kabakçı tamamen şeyhülislamın hizmetine girdi. Halkın ve din adamlarının İslamiyetin kurtarıcısı olarak gördükleri bu gözü pek ihtilalci, ülke üzerinde kesin egemenlik kurduktan sonra alçakgönüllü bir biçimde eski görevine çekilmesi ve aşırı olmayan istekleri sayesinde saygı ve hayranlık uyandırmıştı.

Kabakçı Mustafa, kaymakamın aleyhine harekete geçilmesi için şeyhülislamın verdiği gizli işaretten sonra, iki bin yamağıyla yeniden kente indi. Şeyhülislamın kışkırtmaları sonucu kente dağılan yamaklar, eski kışkırtıcı nankör kaymakama karşı itham dolu bağırışlarla halkı ayaklanmaya çağırdılar. Kaprislerine boyun eğmeye alışmış olan yeniçerileri, memnun olmayanları, imamları, daima karışıklık arayan ayaktakımını kendi yanlarına çektiler.

Kaymakam Köse Musa Paşa'nın sarayı kuşatıldı. Hep bir ağızdan haykırarak kaymakamın başını istiyorlardı. Galib gelen şeyhülislam kendi kışkırttığı asilerle kaymakamın arasına girdi.

Artık tamamen yere çalınan bu rakip için duyulan merhamet kırıntısı kaymakamın canının bağışlanmasına neden oldu. Başını önüne eğen kaymakam, Suriye'nin bir kasabasına sürüldü.

Elçiler Kabakçı'ya Göz Kırpıyorlardı

Sarayın değer verdiği kişilerden olan entrikacı Tayyar Paşa, padişah tarafından, şeyhülislamın öğüdü üzerine kaymakamlığa getirildi. Otoritesinin ne biçimde kullanıldığı konusuyla hiç ilgilenme-

yen padişah, saltanatından mümkün olduğu kadar yararlanmayı, eğlenceler düzenlemeyi ve şeyhülislama hoşgörünmeyi başlıca görevi haline getirmişti.

Bir tek adam kamuoyu ve sorunlar üzerinde gerçek bir otoriteye sahip olmuştu. Bu kişi Kabakçı Mustafa'dan başkası değildi.

Kazandığı ikinci zafer sayesinde devletin, başkentin ve sarayın gizli hakemi olmuştu. Alçakgönüllü davranışıyla, saygılı oluşuyla ve astı ile üstü arasındaki mesafeyi koruyarak itibar kazanıyordu. İstanbul'a birkaç saat uzaklıkta yamakların arasında Boğaz'ın kuytu bir hisarında oturarak tehditleri ve öğütleriyle ortalıkta görünmeden egemenliğini sürdürüyordu.

Saray üzerinde etkin olmak isteyen elçiler bile gizliden gizliye onun gözüne girmeye çalışıyorlardı. Fransız elçisi General Sebastiani, davranışlarındaki doğruluk ve Avrupa'nın kahramanının temsilcisi sıfatıyla, Kabakçı Mustafa'yı Fransa'nın çıkarlarına bağlamayı başarmıştı.

Tahttan İndirilme Sözü Napolyon'u Sinirlendirdi

Şimdi bir süre için İstanbul'daki olayları bir kenara bırakalım ve padişahın tahttan indirilişi haberinin Almanya'nın ufak bir kasabasında bulunan Napolyon üzerinde uyandırdığı etkiye bakalım. Birkaç gün önce Friedland'da Rusları perişan eden Napolyon koşullarını zorla kabul ettirdiği Tilsit'te yorgunluk gideriyordu.

General Sebastiani'nin gizli mektuplarını getiren elçilik kâtibi, daha savaşın dumanları tüterken geceleyin kasabaya erişti. Bu görüşmenin görkemli ve renkli sadeliğini, görüşmeyi yapan iki kişiden biri tarafından anlatıldığı gibi aktarıyoruz:

"Tilsit, yeni inşa edilmiş, düzgün bir kasabadır. Sokakları geniş ve cetvel gibi düzgündür. Evler yeşil, beyaz ve pembe renklere boyanmıştır. İmparatorun oturduğu ev, cephesi güneye bakan iki katlı bir yapı idi. Çalışma odasında üzeri kâğıtlarla dolu geniş bir masa göze çarpıyordu. İçeri girdiğimde imparator canlı adımlarla odada geziniyordu. Beni görür görmez hemen durdu ve bana dik dik baktı. Onu selamladıktan sonra bana 'Kimsiniz?' diye sordu.

İstanbul Elçiliğinize bağlıyım, dedim ve adımı söyledim. Yanına geldiğim zaman tekrar konuştu:

Söyleyin bakalım orada neler olup bitiyor?'

Yeniçeriler padişahı tahttan indirdiler, dedim ve olayı anlattım. Her hükümdarın kulağınada kötü bir intiba bırakan bu tahttan indirilme sözü, Napolyon'u sinirlendirdi.

Ne kötü şey! Ne sefil insanlar!'

Bir süre düşünceye daldıktan sonra, belirgin bir memnuniyetsizlikle, 'Tanrım! bütün bunlar ne çabuk olup bitti?' dedi.

İmparator elçisinin kayıtsızlığına asla kapılmadı. Canlı zekâsı sayesinde olayın erişeceği noktayı hesaplamıştı. Sabırlı, meraklı ve ihtiraslıydı. Napolyon kuşku-

suz meşgul oldu. Davranışı bunu doğruluyor, o sabahki işini bırakması bu tahmini gerçek kılıyordu. Nitekim, ben saat dokuzda Talleyrand'ın[5] yanından çıkmıştım. O ise Napolyon'un yanından saat on birde ayrıldı. Ancak bu konuşma ve General Sebastiani'nin mektubu Napolyon'un merakını tatmin etmeye yetmemişti. Öğle yemeği sırasında beni yeniden sorguya çekerek konunun derinliğine inmek için ne kadar hırslı olduğunu gösterdi."

Burada şu konuyu belirtmek istiyorum. Büyük beyinlerin olayları sağlıklı biçimde inceleyecek, ters rastlantıları hafifletecek ya da yönünü değiştirecek yetenekleri vardır.

Ancak bir tahtın devrilmesi söz konusu olursa, yalnız hükümdarların duyduğu bir yalnızlık zihinleri meşgul eder ve başka türlü düşünmelerine engel olur. En yüksek zekâlar bile o tür olayların kaynağına bilgelikle inemezler. İmparator Napolyon işte böyle bir ruhsal durumdayken, şimdi ne düşündüğünü görelim.

III. Selim'i Sevmişti

İmparator Napolyon, Osmanlıların kudretleri hakkındaki inancı zayıf olmasına rağmen, III. Selim'in aniden devrilmesi karşısında etkilenmiş gibi gözüküyordu. Napolyon bu padişahı severdi. Onun uysal politikasını tanımış, İngiliz donanmasının girişimini boşa çıkarıştaki başarısını, Fransa'nın başarılı olacağı inancını, kendisinin Mısır'a yaptığı seferdeki direncini ve nihayet Fransa'nın ortak düşmanları olan İngiltere ile Rusya'ya karşı savaşa girmesini takdir etmişti. Şu halde Sultan Selim onun için çaba dolu bir müttefik, amaçlarına varmada yararlı bir dosttu. Beklenmedik bir anda tahttan indirilmesi Napolyon'u derin bir şekilde etkilemişti.

"Sefiller! Vahşiler!"

Şimdi yine Fransız'ın anlattıklarına dönelim:

"Sık sık konuşmasını, 'sefiller! vahşiler!' diyerek kesiyordu. Bir süre sonra dikkatini bu ihtilalin nedenleri üzerine yoğunlaştırdı.

İsyana neden, halk için değişiklik, yeniçeriler için kırılan askeri gurur, din adamları için tehdit edilen çıkarlardır. Bilimde, sanatta, her şeyde yenilikten kaygı duyuyorlar. Yapılan yeniliği, inançları çok kolaylıkla etkilenebilen bir hal-

5 Talleyrand-Perigord: (Charles Maurice De), Fransız siyaset adamı (1754-1838). Din işlerine pek yatkın olmamakla birlikte, aristokrasiye bağlılığı dolayısıyla önemli dini makamlara getirildi. 1789'da rahip sınıfının milletvekili oldu. Yeni düşünceleri benimsendi. 1789'da iflası önlemek için kilise mallarını millete devreden kanunu çıkarttırdı. Londra'ya elçi olarak gitti. Kral ile işbirliği yaptığından şüphe edildi (1792). 1794'te gittiği ABD'de iki yıl kaldı. Dönüşünde Dışilişkiler Bakanlığı'na getirildi. Napolyon'a yanaştı ve onu iktidara getiren kompioya katıldı. Yolsuzluklarla suçlanmasına rağmen soylu davranışları, kültürü ve eşsiz diplomasi yeteneğiyle Napolyon'un güvenini kazandı. İmparatorun mabeyincisi oldu (1804). Bakanlıktan alınıp danışmanlığa getirilince, gizlice Ruslarla ilişki kurup Rus çarını Avusturya'ya karşı Napolyon'u desteklemekten vazgeçirtti. İmparatoru devirmek için Fouche ile anlaştı. Senatoya Napolyon'un devrildiğini ilan ettirerek XVIII. Louis'yi devletin başına çağırdı (6-7 Nisan 1814). Yeniden Dışişleri bakanı oldu. Ölümünden kısa bir süre önce politik yaşamdan çekildi.

kın yüzünden Kuranıkerim'e aykırı olarak ilan ettiler. Din adamları aklın her şeyi düzene soktuğunu, bir kere araştırma alışkanlığının doğması ile Kutsal Kitap'ın yanlış yorumlanmasından dolayı ortaya çıkan durumun sarsılacağını ve böylece etkinliklerinin zayıflayacağını iyi biliyorlar. Nitekim, topçuluğun, denizciliğin, manevraların ve disiplinin düzeltilmesine hiç ses çıkarmadılar. Ancak bilim üzerine okullar açılınca hemen bir muhalefet doğdu, halkın cehaleti de onlara yardımcı oldu.

Demek ki neden dindir. Aslında ihtiras ve tamah ile canlanan saldırı böyle istiyordu. Din adamları hiçbir genel sorumluluk altına girmez, vergi ödemez ve en önemlisi ölüm ile cezalandırılamaz. İşte savunmaya çalıştıkları şeyler bunlardı. Haklarına dokunabilecek her şey onları kaygılandırır. Yenilikleri engellemek, gerekirse devirmek için dinsel fikirlere başvururlar. Vicdanların yardımı olmadan bir ihtilalin başarıya ulaşması hemen hemen olanaksızdır. Bir başka ifadeyle şeyhülislamın yardımı olmadan kaymakam yenilirdi.

Şeyhülislam uzun zamandır aynı mevkide mi?' diye sordu.

Napolyon Kaygılandı

'Aşağı yukarı iki aydan beri. Daha zeki bir adam olan selefi yenilik hareketini destekliyordu. Şimdiki ise onun yerine geçmek için önce yenilik taraftarı olarak gözükürken el altından meslektaşını kötülüyordu. İşbaşına geçince de ihtilali hazırlamakta duraksamadı. Gâvurları taklit eden, gavur olur! sözünden hareket ederek her şeyi tersyüz ettiler. Kuranıkerim'in hükümlerine aykırı hareket eden bir padişah tahtta kalabilir mi?" sorusu ile harekete geçtikten sonra bu soruya 'hayır' yanıtı vermekte duraksamadı. Yeniliklere ve padişaha karşı kullanılan saldırının genel taktiği böyledir.'

'Fakat böyle bir sonuca varmak için uzun hazırlıklar gerekmektedir. Nasıl oldu da Sebastiani onları gözden kaçırdı?'

'Fark edilmeyecek kadar yüksek mevkilerde cereyan etti. Devletin en büyük iki görevlisinin padişaha karşı dolap çevirdiği nasıl anlaşılabilir? Ayaklanmanın başladığı gün, yabancı diplomatlar asilerin ve önderlerinin tehlikeli eğilimlerini Divan'a haber verdiklerinde, isyanın başmimarı kaymakamdan bunu önlemesi istendi. O da, hükümetin bu hareketi dikkat ve kaygıyla izlediğini bildirdi. Kaymakam ile Şeyhülislam'ın ihanetleri ihtilalin başarıya ulaşması sonucu ortaya çıktı. Sultan Selim bile onların ikiyüzlülüğünü anlamadan tahtını kaybetti. Onu tahttan indirmeye çalışan şeyhülislamın son girişiminin bile dostça ve samimiyetle yapıldığına inanmıştı.'

'Zavallı Selim, gerçekten inanılır gibi değil!' diye mırıldandı.

'Bütün bunlar ona çok pahalıya mal oldu! Ordu Tuna'ya hareket ederken elçimiz onun başkomutanlığı üzerine almasını istemişti, ancak aklı o derece çelinmişti ki, razı olmadı. Böyle bir hareket onu kurtarırdı. Bütün bu entrikalara gelince aşağı yukarı bir ay sürdü, sonunda bildiğimiz sonuca ulaştı. Sultan Selim'in akıllı dostu, bir önceki şeyhü-

lislam, mayıs ayında görevinden alınmış, yerine şimdiki şeyhülislam geçmişti. O sıralarda sadrazam, Tuna boyuna hareket etti ve yerine kaymakamı bıraktı. İki kafadarın ihtiraslarını tatmin etmeleri için bir ay yetmişti. Nizam-ı Cedid askerlerini kışlalarında bırakarak Boğaziçi'ndeki hisarlarda kışkırtmaları onlar başlattılar. Padişaha bağlı vezirler ile öteki kişileri öldürten de onlardır. Yine onlar tek başlarına bu büyük oyunun meyvelerini topladılar. Şimdi rakipsiz olarak, yirmi yaşındaki, mizacı, yetenekleri ve deneyimleri bilinmeyen Sultan IV. Mustafa'dan daha fazla ülkeye egemendirler. Sultan Selim tahta bu kadar yakın yetkililerin ihanetlerinden nasıl kuşkulanabilirdi? Hayır, ekselans, Osmanlı İmparatorluğu'nu darmadağın eden bu ihtilal son derece gizli koşullar altında hazırlanmıştır. Çevrede görünenler yalnızca araçlardır. Önceden bu ihtilali fark etmek imkânsızdı."

Bundan sonra Elçilik Katibi bizim anlattığımız olayları anlatmış, her defasında sözleri, Napolyon'un üzüntülü ve kaygılı sorusuyla kesilmiştir.

"Sık sık şöyle soruyordu:

'Fakat şimdiye kadar anlattıklarınızda yalnızca bir isyan havası seziyorum. Bir isyan ile ihtilal arasında önemli farklar vardır. Zavallı Selim! Bu isyanı bastıramadı mı?'

Napolyon oda içinde gezinmesine devam ediyor, bir süre sessiz kaldıktan sonra yeniden konuşuyordu:

'Sultan Selim tasarladığı yeni düzeni kurmak için gerekli dehaya sahip değilmiş. Bütün bunlar ne olacak? Halkı hep katil, onlara göre o çok iyi, çok üstün. Ama onlar sultanı deviriyorlar! Bütün bunlar ne olacak?' Napolyon hızla dolaşmasına devam ediyordu. Daha sonra tekrar şöyle konuştu:

'Sizin bu konudaki düşünceniz nedir? İmparator Aleksandır[6] bu konuda hiçbir şey bilmiyor, ona anlatacağım, muhakkak ki çok ilgilenecektir. Haydi şimdi yatmaya gidin, yorulmuş olmalısınız.'

Napolyon liberal devlet görüşlerinden nefret ettiği İngiltere ile ölüm kalım savaşına girişmişti. Bu yüzden, bu ülkeyi adalarında boğmak istiyordu."

Napolyon-Çar Yakınlaşması

Bundan dolayı bir süre için Sultan Selim'in felaketi yüzünden içinde kopan merhamet duygusunu unuttu.

Kahramanın görkeminden fazlasıyla gözleri kamaşmış olan, ancak yine de onun diplomatik sersemliklerini uygun bulmayan bir tarihçi olan Thiers, Tilsit'te, Napolyon ile Rus Çarı Aleksandır arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını nasıl tasarladıklarını anlatmaktadır. Fransa İmparatorluğu'nun dış politikasının vefasızlığı, hiçliği ve ileri görüşten yoksunluğu hakkında bir kanıt gerekirse, bunu Napolyon ile Aleksandır'ın görüşmelerinde bulabiliriz.

Rusya'ya karşı vazgeçilmez bir kale olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu düzene

6 Burada adı geçen Rus Çarı I. Aleksandır'dır ve 1801-1825 yıllarında Rusya tahtında bulunmuştur. Rus çarları arasında I. Aleksandır'dan başka II. Aleksandır (1855-1881) ve III. Aleksandır (1881-1894) vardır.

sokmak ve güçlendirmek üzere Elçi Sebastiani İstanbul'daki görevini sürdürürken, Napolyon tedbirsiz bir nefret ve bir günlük bir zaferin etkisiyle Fransa'nın Osmanlıları Doğu'da Rusya'ya karşı sürekli bir denge kuvveti halinde muhafaza etmesi gerçeğini unutmuş ve padişahı altın tepsi içinde çara sunmuştu.

XIV. Louis gibi gerçekten politika ustası bir hükümdar mutlaka tersini düşünürdü. Rusya üzerindeki etkisini ve kazandığı zaferi kullanarak, Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopardığı eyaletleri geri vermesi için zorlar ve Lehistan'ı yeniden kurardı. Böylece Doğu'da Rus istilasını önlerdi. Fakat Napolyon yeni dostluğunun körletici taşkınlığı içinde Osmanlı Devleti'ni de Lehistan gibi düşündü. İki imparatorluğu dünün ve yarının düşmanının ayakları altına atarak, her zaman için doğal iki müttefikine sırt çevirdi.

Napolyon, Mısır seferinde ve Tilsit'te Osmanlıların aleyhine takındığı sarsak politika yüzünden Osmanlı Devleti hesabına Ruslara yaptığı cömertliğin kefaretini, 1812 yılında ödeyecektir. Hatasını, ancak yenildiği günlerinde anlayacaktır. Fakat o zamanlar eski bir hanedanın kanından gelen genç bir hükümdar olarak yalnızca benlik hırsıyla doluydu.

Napolyon'un Kahire, Varşova, Tilsit, Madrid ve Roma'daki dış politikası daima rastlantılara ve kılıca bağlı kalmıştır. Hiçbir zaman bir plan dahilinde hareket etmemiştir. Daima talihinin taşkınlığına ya da düşkünlüğüne bağlı kalıp dünyayı yeni bir düzene sokmaya çalışmamıştır. Başarıya ulaşmasından sonra Napolyon'a bir devlet adamının ileri görüşlülüğünü ve derin bilgeliğini kazandırmak isteyen tarihçiler, yazgısında ve dehasında mevcut kaprisler kadar uydurma sistemler yaratmak zorunda kalmışlardır.

Şimdi imparatorluk tarihçisinin görüşlerini okuyalım:

Osmanlı Devleti'ni Paylaşmayı Önerdi

"Napolyon, Aleksandır'a şöyle diyordu: 'İlahi bir darbe, beni Babıâli ile ilgili engellerimden kurtardı. Dostum ve müttefikim Sultan Selim zorla tahtından indirildi. Osmanlılarla bir şeyler yapılacağını, onların doğal cesaretlerinden yararlanabileceğimi sanmıştım. Bu tamamen hayalmiş. Kendisini devam ettiremeyen ve İngiltere'nin egemenliğini artırmasına engel olamayan bir devletle işimizi bitirmek gerekiyor.'

Aleksandır'a, İngiltere ile savaşa girmesi karşılığında Finlandiya'yı vaat ettikten sonra Doğu için daha çekici önerilerde bulundu.

Napolyon Rus çarına, 'İngiltere nezdinde benim silahlı arabuluculuğumu yapmak zorundasınız. Ben de sizin için aynı rolü Osmanlı Devleti için oynayacağım. Onlara arabulucu olmayı önereceğim. Eğer sizi memnun edecek koşulları kabul etmezlerse, ki içine düşecekleri bu durumda kabul etmeyeceklerini sanmıyorum, Osmanlılara karşı sizinle birleşeceğim, siz de benimle beraber İngiltere'ye karşı harekete geçecek ve birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu uy-

gun bir biçimde paylaşacağız' diyordu.

O andan itibaren faraziye alanı son derece genişledi ve iki hükümdarın hayat gücü sonsuz düzenler arasında dolaştı. Rusya'nın ilk isteği, Babıâli ile görüşmeler ne olursa olsun, derhal Tuna eyaletlerinden bir bölümünün kendi topraklarına katılmasıydı. Bu arada Osmanlı Devleti hiçbir şey vermeye yanaşmayınca savaş patlayacak, barış ile birlikte paylaşma gelecekti. Fakat nasıl bir paylaşma? Rusya Besarabya'dan başka Boğdan'ı, Eflâk'ı ve Bulgaristan'a kadar bütün Balkan ülkelerini alacaktı. Napolyonda kuşkusuz deniz eyaletleri olan Arnavutluk'a, Tesalya'ya, Mora'ya, Girit'e elkoyacaktı. Avusturya İmparatorluğu'nun sesini kısmak için Bosna ve Sırbistan ya doğrudan ona verilecek, ya da bir arşidükün korumasına geçirilecekti. Böylece son zamanlarda meydana gelen olaylardan durmadan zayıflamış olarak çıkan bu devlet teselli edilmeye çalışılacaktı.

Genç Çar Aleksandır Napolyon Hayranıydı

Bir gün önce uğradığı yenilgiden dolayı utanan, Napolyon'un karargâhına kadar gelerek barış isteyen, topraklarının uzak kalmasından dolayı imparatorun ihtirasına hedef olmayan, bu yüzden rahat olan, fakat müttefiki Prusya kralının bir hayli toprak kaybedeceğine inanan genç çarın yüzünün ifadesini hayal edin. Bu arada hem hayali, hem de gerçek yeni bir dünya tasarlayan çarın, büyüklüğü bakımından hayal, ancak gerçekleşmesi mümkün olan bu tasarı sayesinde birden değişen yüz ifadesini bir düşünün! Eskiden ancak ezici bir zafer sonunda elde edilebilecekken, şimdi bir bozguna rağmen Finlandiya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir bölümünün vaat edildiğini ve sanki Napolyon'a yenilmenin bir zaferle eşdeğer olduğunu gören çarın sevincini hesaplayın! Yeni bir Avrupa dengesi yaratarak şöhrete ulaşmak isteyen, fakat korkunç darbelerden başka bir şey elde edemeyen, sonra ansızın kendisini yenenin ittifakıyla dünyanın paylaşılmasına katılan genç ve ihtiraslı hükümdarın durumunu inceleyin! Rus Çarı Aleksandır'ı yenen bu büyük adam, yani Napolyon, şimdi ona II. Katerina'dan beri Rusya'ya vaat edilen fetihler için güvence veriyordu. Bunca ani yenilgiden sonra birdenbire bu kadar umuda kapılan çarın heyecanını, sarhoşluğunu, Napolyon ile kurduğu hızlı dostluğu gözümüzde canlandırmak acaba mümkün olabilir mi?

Daha önce dediğimiz gibi Çar I. Aleksandır babası gibi yumuşak huylu, insansever, maneviyata düşkün, fakat o derece oynak bir hükümdar olarak, onu ustalıkla baştan çıkaran Napolyon'un açtığı yola atıldı. Sabırsız çar, hayranlığını belirtmeden Napolyon'un yanından ayrılmıyordu. Her yanına gelene 'Ne büyük adam! Ne deha! Ne kadar geniş görüşlü! Ne büyük komutan! Ne ulu devlet adamı! Ah onu daha önce tanısaydım! Beni ne kadar büyük hatalardan kurtardı! Birlikte ne kadar büyük işler becerirdik!' diye hayıflanıyordu. Yanına giren bakanları, generalleri çarın Napolyon'dan

aşırı biçimde etkilendiğini fark ediyorlardı. Ancak çok kötü bir adımdan sonra birden avantajlı ve onurlu bir biçimde kendini kurtardığı için de çara kızamıyorlardı.

İstanbul!.. İstanbul!.. Asla!..

Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması görüşmelerin sürekli konusuydu. Daha önce gördüğümüz gibi bir ilk paylaşma yapılmıştı. Fakat bu paylaşma pek tamam gibi gözükmüyordu. Rusya, Tuna boylarından Balkanlar'a kadar dayanıyordu. Napolyonda Arnavutluk ve Mora gibi deniz kıyısı olan eyaletlere göz dikmişti. Bosna ve Sırbistan gibi eyaletler Avusturya'ya verilecekti. Babıâli'nin elinde Rumeli, yani Balkanlar'ın güneyi, İstanbul, Anadolu ve Mısır kalacaktı. Bu tasarıya göre denizlerin anahtarı ve Doğu'nun gerçek başkenti İstanbul, Rusların umutları ve Avrupa'nın kaygılarıyla oluşan dünya kamuoyunun isteğine ve Deli Petro'nun torunlarına vaat etmesine rağmen Ayasofya'sı ile birlikte yine Asyalılara bırakılıyordu.

Çar Aleksandır bu konu üzerine birkaç kez eğildi. Daha değişik bir paylaşma planı yaparak Napolyon'a Mora'yı, Yunan adalarını, Girit'i, Suriye'yi ve Mısır'ı verdikten sonra İstanbul'u Ruslara bırakan bir çözüm yolu önerdi. Ancak yeter derecede, hatta fazlasıyla bir paylaşma yaptığına inanmış olan Napolyon daha fazla ileri gitmek istemiyordu. Çünkü Napolyon isterse İngiltere'nin en koyu düşmanı olduğunu iddia edecek bir müttefikine bile, İstanbul'u bırakma niyetinde değildi. İstanbul'un fethi yalnız kendisine yaraşırdı. Olayların doğal akışına uygun olarak ve birçok Avrupa sorununu çözüme ulaştırmak amacıyla İngiltere'ye karşı güçlü bir müttefik kazanmak isteyebilirdi.

Rus ihtirasının doğurduğu selin Balkanlar'ın eteğine inmesine izin verilebilirdi. Ne var ki Napolyon bu selin, koruyucu Balkan dağlarını aşmasına göz yumamazdı. Çünkü Napolyon yeni çağların en parlak eserinin, yanındaki herhangi biri tarafından tamamlanmasını istemiyordu. Bu büyük imparator Fransa'nın büyüklüğüne kıskançlıkla bağlıydı.

Yeni dostunu ayartmak için bile olsa, Babıâli'ye zayıfça bağlanmış Tuna eyaletleriyle zaten Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak için bir süreden beri tetikte duran Mora'dan başka bir paylaşmaya yanaşmamıştı.

Bir gün, uzun bir gezintiden dönen iki imparator, bir sürü haritanın asılı olduğu çalışma odasına kapandı. Aleksandır ile başlayan bir konuşmanın bütün heyecanını taşıdığı belli olan Napolyon, yaverinden bir Osmanlı Devleti haritası istetti. Haritayı masanın üzerine serdi ve yaverinin işitmesine aldırmadan, parmağını belirli bir noktanın üzerine bastırarak, 'İstanbul!.. İstanbul!.. Asla! Bu bir dünya imparatorluğudur!' dedi."

Tarihçi tarafından Napolyon'un ağzından çıkan ve bir bilgelik patlaması biçiminde yorumlanan bu sözler aslında hem veren, hem kabul etmeyen bir adamın zıtlıklar-

la dolu pişmanlık duygusundan başka bir şey değildir. Çünkü Tuna eyaletlerinin, Karadeniz kıyılarının Rusya'ya, Sırbistan ile Bosna'nın Avusturya'ya verilmesinden ve Yunanistan'ın, Adriyatik kıyılarının ve Mısır'ın Fransa İmparatorluğu tarafından işgalinden sonra İstanbul'un ne önemi kalabilirdi?

Tarihçi Devlet Adamı Olunca

Bunları yazan Fransız tarihçi bir süre sonra devlet kademesinde önemli bir göreve gelir. O sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun başında Sultan II. Mahmud bulunmaktadır.

Bu eski tarihçi, yeni devlet adamı aynı Napolyon'un Rus çarına yaptığı önerinin bir benzerini bir Osmanlı paşası adına yapar. Osmanlı Devleti'ne ait Suriye, Arabistan ve Nil'in bir paşaya verilmesi için Fransa'yı seferber eder ve Fransız donanmasını harekete geçirir.

Biz yine İstanbul'a dönelim.

Rum Tercüman Fransız Elçisine Haber Sızdırdı

Bir süre sonra İstanbul ve Londra'da öğrenilen Napolyon'un Tilsit politikası Osmanlı Devleti'ni zorunlu olarak İngiltere'nin kucağına attı. Böylece İngiliz Kabinesi'nin İstanbul'da görevlendirdiği Elçi Lord Paget'in, Padişah IV. Mustafa tarafından barışma ve ittifak yapma önerileriyle karşılanmasına neden oldu. Bu diplomat ise, Fransız Elçi Sebastiani ile anlaştığı bilinen Kabakçı Mustafa'dan çekiniyordu. Elçi Lord Paget de çevirdiği ve çevireceği dolaplar için sarayın içinde görevli bir adam olan Sultan IV. Mustafa'nın imrahorunu seçti.

İmrahor, efendisini ve Divan'ı peşinden sürükledi. Çok kalın bir esrar perdesi altında hazırlanan İngiltere ile ittifak anlaşması imzalanmak üzereydi. Babıâli'nin tercümanlığını yapan birkaç Avrupa dili bilmesi dolayısıyla zorunlu olarak Divan tarafından güvenilen Rumlardan biri olan İskender Sutzo, General Sebastiani'ye İngiltere'yle varılan anlaşmayı haber verdi.

Elçi Sebastiani tercüman İskender Sutzo'ya "Fransa'ya güvenmekle çok iyi ettiniz, imparatorumun sınırsız cömertliği sizi çok iyi ödüllendirecektir" dedi.

Sebastiani hemen saraya koştu. İtiraz etti, hiddet gösterdi, imparatoru korkuttu. Uyandırdığı dehşet havasıyla görüşmelerin kesilmesini ve Lord Paget'in uzaklaştırılmasını sağladı. Ne var ki İngiltere ile olan görüşmeler askıya alınmış, hiçbir biçimde koparılmamıştı.

Hainin Hayalleri Kılıçla Kesildi

İmrahor ile padişah, Elçi Sebastiani'ye bilgi sızdıran haini kısa zamanda ortaya çıkardılar. Babıâli nezdindeki etkinliğinin süreceğini sanan Rum Sutzo, sadarette Divan tercümanlarının beklediği loş odada oturmuş, başarısıyla övünüyor ve General Sebastiani'nin verdiği sözle hayaller kuruyordu. Kaymaka-

mın verdiği emir onu büyük hayallerinden kopardı. Hemen yerinden fırlayarak, kendisine tercüme edilmek üzere yeni bir metin getirdiklerini sandı. Reisülküttab kendisini izlemesi için ona işaret etti.

Sessizce kaymakamın önüne çıktılar. O da, yine sessizliği bozmadan daima hazır bekleyen cellatlara işaret verdi. Rum tercüman İskender Sutzo suçunun ne olduğunu boşuna soruyordu. Cellatlar onu kırbaç darbeleri altında sürükleyerek devlet adamlarının idam edildiği sarayın büyük kapısının önüne getirdiler. Kesilen kafası alçakça hareketini belirtmek üzere bacaklarının arasına kondu ve gövdesiyle birlikte üç gün boyunca hainlere ibret olması için sergilendi. Babıâli, Rum tercümanın sahip olduğu muazzam zenginliklere el koydu, ailesini ülkeden kovdu. Ailesinin bireyleri Napolyon'un merhametiyle bile karşılaşamadılar.

İşte ihtiras uğruna yabancılara açıklanan devlet sırrının hızlı ve korkunç adaleti!

Sebastiani Selim İçin Kaygılanıyor

Fransız elçisi her gün Paris ve Tilsit'ten gelen birbirine zıt ve tutarsız emirler yüzünden politikadan bıktı.

Elçi Sebastiani, bu durumu anılarında dile getirdikten sonra şunları yazdı:

"Fransa, Osmanlı Devleti ile olan eski politikasından vazgeçti. Konferanslarda ve milletlerarası anlaşmalarda Osmanlı İmparatorluğu'ndan hiç söz edilmiyor artık. Tamamı Ruslara bağlı olan Rumlara pek güvenmemek gerek. Prens ya da voyvoda olmak için Fransa'ya dalkavukluk ediyorlar, sonra da ona ihanette geri kalmıyorlar. Sutzo ile Kalimaki'yi bu söylediklerimden ayrı tutuyorum."

Fransız Elçisi Sebastiani Napolyon'a yazdığı gizli bir mektupta da şöyle diyordu:

"Sultan III. Selim, yeğeni Padişah IV. Mustafa, devlet sorunlarını ona sık sık danışıyor, İmparatorluğun değişik talihinden ve felaketlerinden bıkmış olan Sultan III. Selim tahttan indirildiği için seviniyor ve artık devletin sorumluluğunu taşımadığı için kendini şanslı sayıyor. Bu sultan ile gizlice görüştüm. Halk ve hatta padişahın bakanları bile tahttan indirilen Sultan III. Selim için takdir, pişmanlık ve merhamet duygularını saklamıyorlar. Ben bile, yeniden tahta geçirilmesi konusunda kuşkuların uyanıp ölümüne neden olması kaygısını taşıyorum. İşte bunun için Sultan III. Selim'in Fransa'nın çıkarı için ne ifade ettiğini bildirmek istiyorum."



Selimiye Camii

II. Selim tarafından Mimar Sinan'a Edirne'de, şehrin en yüksek noktasında Yıldırım Bayezıd'ın yaptırdığı Baltacılar Koğuşu'nun kalıntıları üzerine yapılmıştır. Yapımına 1569'da başlanmış ve 1575'te tamamlanmıştır. Osmanlı-Türk sanatının en muhteşem eseridir. Mimar Sinan, Selimiye için "ustalığımın eseri" demiştir.

Selimiye'de daha önceki hiçbir camide, Ayasofya'da, Bizans eserinde ve antik çağ mabetlerinde görülmemiş bir teknik kullanılmıştır. Daha önceki kubbeli yapılarda, asıl kubbe kademeli yarım kubbelerin üzerinde yükselmesine rağmen, Selimiye Camii tek bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe, 8 filayağına dayanan bir kasnak üzerine oturtulmuştur. Kasnak, filayaklarına kemerlerle bağlıdır. Kubbenin çapı 33,28 metre, yüksekliği 15,86 metredir. Sinan, bu şekilde örttüğü iç mekâna verdiği genişlik ve ferahlıkla birlikte mekânın bir kere de kolayca anlaşılmasını sağlar. Kubbe aynı zamanda camiinin dış görünüşünün ana hatlarını da belirler.

Selimiye'nin her biri 70,89 metre yüksekliğinde, kalem gibi incecik 4 minaresi vardır. Minareler üçer şerefelidir. İki minaresinde şerefelerin üçüne giden yol ayrıdır. Bu minarelerde aynı anda üç kişi şerefelere birbirini görmeden çıkabilir.

34. BÖLÜM

Selim ve Mahmud'un İç Dünyası

Fransız Elçisi General Sebastiani, Divan tercümanı boşboğaz Sutzo sayesinde başarıya ulaşmıştı. Kaymakam ile şeyhülislam sözde saygı göstererek elçinin etkinliğini yok etmek için uğraşıyorlardı.

Bu arada Sebastiani karısının ölmesiyle büsbütün gözüne iğrenç gelen politika sahnesinden, biraz da tam anlamıyla egemen olamadığı için çekildi. Saray kendi iç entrikalarıyla çalkalanırken, Osmanlı Devleti de İngiltere'nin etkisine giriyordu. Kaymakam Tayyar Paşa bir yandan hadımların, gözde cariyelerin, saray subaylarının ve haremin doymak bilmeyen açgözlülüklerinden ve öte yandan şeyhülislam ile Kabakçı Mustafa'nın rekabetiyle uğraşmaktan bıkarak görevinden ayrıldı ve devletin içinde bulunduğu bu durumu nefret ve hiddetle izleyen Ayan Alemdar Mustafa'nın yanına, Ruşçuk'a gitti. Artık başkent tamamen şeyhülislam ile Kabakçı'nın yamaklarına kalmıştı. Padişah görkemli yaşamından sıkılmaya başlamıştı.

Tahttan indirilen padişahların dairesinde unutulan talihsiz Sultan III. Selim, imparatorluğun çöküşüne çok üzülüyor, teselliyi birkaç cariyenin aşkında ve Doğu'nun yeniden canlanması hakkındaki düşüncelerini aşıladığı Şehzade Mahmud'a karşı gösterdiği sevgide buluyordu. Her fırsatta, "Benden daha mutlu olan çocukluğun sayesinde tahtta bulunan padişahların kuşkusundan korunuyorsun. Benim saltanat dönemimde sönen yeni düzenin meşalesinin bir gün senin elinde yanması için ilahi mukadderat ikimizi birleştirdi" diyordu.

İyi yürekli bir şehzade olan Mahmud, kuzeninin talihsizliğine ve erdemine gün geçtikçe daha fazla bağlanıyor, öğütlerini hafızasına kaydediyor ve günün birinde buradan kurtulup da tahta çıkarsa, onun yaptığı yenilikleri devam ettirmeye ant içiyordu. Tutsaklık günleri böyle akıp gidiyordu.

Yönetim İkiye Bölünmüştü

Ruslarla imzalanan zorunlu ve aşağılatıcı barış, Balkanlar'daki ordusunun iç sorunlarla daha fazla ilgilenmesine neden oluyordu. Birlikler çeşitli fikir ayrılıklarıyla parçalanmıştı.

Sultan IV. Mustafa tarafından sefer sırasında görevleri başında bırakılan Sadrazam İbrahim Paşa ile III. Selim'in vezirleri Edirne'de, ordusunun başında belirsiz bir biçimde görevlerini sürdürüyorlardı. Hem Sultan III. Selim tarafından seçilmiş, hem de Sultan IV. Mustafa tarafından geçici olarak görevlerinde bırakılmışlardı. Her iki saltanat dönemine de bağlı olarak, duygularının hangi tarafa meyledeceğinden emin olmadan, sessizce, birbirlerinden çekinerek ve göze çarpmamaya dikkat ederek, boyunları bükük, başkentin kaprislerini ve Kabakçı'nın sürekli isyanını izleyerek bekliyorlardı. Edirne'ye taşınmış Divan ile çevresindeki komutanların gerçek durumu işte böyleydi.

Bu durumu iyice anlayabilmek için sadrazamlık rütbesinin seçimle işbaşına gelmiş bir hükümdarlık karakteri taşıdığını ve padişahın otoritesi kadar güçlü ve kutsal olduğunu unutmamak gerekir. Yine akıldan çıkarılmaması gereken bir konu da, sadrazamın sefere çıkarken ordu ile milleti birleştiren ve kutsal bir sembol olan Sancak-ı Şerif'i yanına almış olmasıdır. Şu halde imparatorluğun yarısı IV. Mustafa ile sarayda bulunurken, öteki yarısı da Hz. Muhammed'in sancağı altında, İmparatorluğun ikinci başkenti Edirne'de, sadrazamın karargâhında bulunuyordu.

Erdem ve Istırap

Bu arada ordu ve Ruslara karşı takındığı kesin tavırlar dolayısıyla III. Selim tarafından üç tuğlu paşa yapılarak ödüllendirilen, Alemdar Mustafa Paşa Rusçuk'ta hareketsiz bekliyordu. Sultan III. Selim'in uğradığı felaketler ve taht deviren bir avuç yamak yüzünden hakarete uğrayan Osmanlılar için paşanın kalbi kan ağlıyordu. Fakat yurtseverliği, her an Tuna'yı aşmaya hazır olan düşman karşısında sessiz ve hareketsiz kalmasını gerektiriyordu. Sürekli Rusları gözetlerken, kimse onun düşüncesinin İstanbul'da olduğundan kuşkulanmıyordu.

Özgür düşüncenin egemen olduğu ülkelerde düşüncelerini saklama bir kusur olurken, keyfi yönetime sahip ülkelerde bir erdem olmaktadır. Erdem bile parlaklığıyla çevreyi rahatsız etmemek için gölgede kalmak zorundadır. Bu önlem alınmadan büyük tasarılar, ancak büyük cüretler olarak kalır. Büyük emeller ve tasarılar kalbin bir köşesinde olgunlaşacak çağı beklemek zorundadırlar. Harem sırları, Osmanlıları bir çeşit politika sınırlamasına alıştırmıştır. Söylendiğine göre, Alemdar Mustafa Paşa, Sultan III. Selim'in yazgısı için duyduğu acıyı ancak gözdesi olan Arnavut cariyenin ve Habeş hadımın yanında açıklamaktaydı. Onun yalnızca ordusuyla ve Ruslarla meşgul olduğu sanılıyordu. İstanbul'dan kulağına gelen haberler ise daima belirsizlik taşıyordu.

Karanlık Tablo

Kaymakam Tayyar Paşa'nın İstanbul'da Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi ta-

rafından görevinden bıktırıldığını ve sonra bir sürgün gibi Rusçuk'a geldiğini görmüştük. Gözden düşen bu kişi, ancak kısa bir süre tadabilmek olanağı bulduğu iktidar hırsıyla dolu ve ruhu yaralı durumdaydı. İstanbul'daki şeyhülislama ve Kabakçı'ya düşmanlık, kolaylıkla düşmanlarına teslim edilen Sultan III. Selim'e karşı pişmanlık duyuyordu. Alemdar Mustafa Paşa'da şikâyetlerine duyarlı ve verdiği bilgilere meraklı bir kişi buldu.

Tayyar Paşa, Rusçuk ayanı ile yaptığı uzun görüşmelerde III. Selim'i tahtından eden ihtilalin bütün gelişimini, şeyhülislamın entrikalarını, bir önceki Kaymakam Köse Musa Paşa'nın ihanetlerini, yamakların küstahça davranışlarını, yeniçerilerin isyan işaretiyle nasıl alçakça harekete geçtiklerini ve Kabakçı adındaki koyu yobazın usta ve gizli yönetimini anlattı. Sultan III. Selim'i sarayın içinde bir dairede tek başına ve ihmal edilmiş bir şekilde görmüş, onun tevekkülüne ve gözyaşlarına tanık olmuştu.

Sultan Selim'in ve Şehzade Mahmud'un yaşamları için her geçen gün kaygı duymuştu. Osmanlı Hanedanı'ndan olan bu iki kişinin idamı, padişahı taht üzerinde rakipsiz bırakacaktı. Sarayda bu çifte cinayeti tasarlayacak katı kalpliler ve bu iğrenç kararı yerine getirecek zalim eller mevcuttu. Zehir dolu kadeh, kiriş, kılıç, her an IV. Mustafa'nın dalkavuklarının eli altında bulunuyordu.

Çanakkale Boğazı'nı güçlendiren, Sultan Selim'in yiğit adamı İsmail Paşa aynı şekilde katledilmemiş miydi? Sultan IV. Mustafa'nın zaafı, cinayetlerine cinayet eklemek için fırsat kollayan şeyhülislamın hırsı ve din adamlarının eline teslim ettiği imparatorluğu her geçen gün geriye götüren Kabakçı Mustafa'nın vahşi inadı daha ne kadar sürecekti?

Birkaç gün daha koparmak için yabancılara satılmaktan çekinmeyen İstanbul Divanı'nın alçalması nerede duracaktı? Rusçuk ayanı bu olayları sahte bir ilgisizlikle dinliyordu. İntikam planını iyi tasarlayabilmek için bütün dikkatini yalnızca Tayyar Paşa'nın anlattıklarına veriyordu. Rusçuk Ayanı, Tayyar Paşa'nın samimiyetinden iyice emin olduktan ve onun yaşamı ile servetini rehin olarak elinde tuttuktan sonra daha fazla açıldı. Yarım ağızla tasarılarını açıkladı.

Bu entrika ve girişim adamından sorunların daha derinine inmek, kişileri yerinden oynatmak ve kendi önünü aydınlatmak amacıyla yararlanmaya karar verdi. Alemdar Mustafa Paşa bastığı yerden iyice emin olmadan herhangi bir tehlikeye atılmak istemiyordu. Tasarısı kösteklenir ya da son anda ortaya çıkarsa mutlaka başarısızlığa uğrardı.

Girişimlerine o kadar belirsizlik, karışık yorumlar, değişik görünüşler vermek zorundaydı ki, ona hiçbir biçimde bir kulp yakıştırılmamalıydı. Kararsızlık ve duraksama, tasarılarını örtecek çifte örtü haline gelmeliydi. Herkesin onda bir umuttan çok basit bir davranış görmesini ve her iki tarafın da onu karşısına almaktan çekinmesini istiyordu.

Nabız Yoklaması

Alemdar Mustafa Paşa küçük ordusunu, daha fazla eğitmeye ve disiplin altına sokmaya çabalıyordu. On altı bin kişilik bir kuvvete sahip olmuştu. Ancak askerlerinin Ruslarla yaptığı çatışmalarda kazandığı deneyimler, başarılarından dolayı duyduğu haklı gurur, birlik anlayışı ve özellikle komutanlarına karşı duydukları derin hayranlık, sayıca az oluşlarının doğuracağı sakıncaları önemli ölçüde gideriyordu. Bu ordu, sınır boylarının en seçme birliği olmuştu.

Doğu'daki ordular, Batı'nın aksine daha çok komutanları sayesinde önem kazanırlar. Asker toplama komutanların elindedir. Ordu yalnızca komutanlarının yönetiminde değildir, onların bir tutsağıdır. Her asker komutanında, canını feda edebileceği bir efendi görür. Bir paşanın zaferi ve talihi, her savaşçının da zaferi ve talihi demektir. Disiplin ile yasanın pek önemli olmadığı yerde kişi tek başına her şeyin yerini tutar.

Alemdar Mustafa Paşa da askerlerinin hayalinde ve kalbinde önemli bir yere sahipti. Mutlu ve yiğit serüvenciler olarak onun kişiliğinde zaferlerini ve talihlerini görüyorlardı. Adı, Tuna boylarında adeta efsane haline gelmişti. Alemdar Mustafa Paşa, ordusunun tasarılarını ve kararlarını bilmeden peşinden geleceğine inanıyordu.

Ancak ilk adımı atmadan önce, Edirne'deki ordunun durum ve davranışlarına göre büyük bir girişimin belirsiz önyargılarını öğrenmek üzere usta bir politikacıyı işin içine sokmak istedi. Ona, yerine göre sözle ya da sessiz kalarak kanaatleri sarsabilme sanatına hakkıyla vâkıf bir adam gerekiyordu. Rastlantı bu iş için karşısına Tuna Yalısı Mübayaacısı Behiç Efendi'yi çıkardı.

Zeki olduğu kadar, askeri deha ile yetişen ve etkili olan bu genç adam, III. Selim'e karşı büyük bir bağlılık ve yenilik düşmanlarına, yamaklara, din adamlarına ve efendisini tahttan indiren yeniçerilere karşı aşırı bir düşmanlık besliyordu.

Alemdar Mustafa Paşa, Behiç Paşa'yı Sadrazam İbrahim Paşa'nın güvenini kazanmakla, gözlerini vaatlerle kamaştırmakla görevlendirdi. Ancak Sultan III. Selim'in adını hiçbir biçimde söylememesi gerektiğini de sıkı sıkı tembihledi. Böylece ordu içinde hedefi belli olmayan bir karışıklık yarattıktan ve sadrazamın muhtemel desteğini ya da hiç olmazsa tarafsızlığını sağladıktan sonra, gizli görüşmelere başlamak üzere İstanbul'a gidilecekti.

Orada dehşetin ve talihsizliğin hâlâ Sultan Selim'e bağlılıktan vazgeçiremediği ender dostları arayacak, onlara yeni bir dönüşü müjdeleyecekti. Yapılacak eylemde kişilerin ne dereceye kadar yardım edebileceklerini araştıracaktı. Yamakları ezmenin ve IV. Mustafa'yı tahttan indirerek yeniden Sultan Selim'i tahta çıkarmanın yollarını bulmaya çalışacaktı.

Behiç Efendi söylenenleri hızla yerine getirdi. Yarım ağızla sadrazamın yanında Divan'ın otoritesinin giderek azaldığından, ordunun saygınlığını kaybettiğinden ve İstanbul'da iktidarsız bir padişah adına saltanat süren güruhun edepsizlik-

lerinden söz etti. Bu kadar parlak sözler üzerine sadrazamın kırılan gururu, söylenecek şeyleri saklayan dudakların üstündeki mührü parçaladı. Düşüncesini uzun süre saklamaya alışmamış eski bir asker olarak Alemdar Mustafa Paşa'nın elçisi ile birlikte şikâyetlerini dile getirdi. Yamaklara karşı beslediği nefreti ve saltanat sürmekten âciz iktidar budalası bir padişaha karşı duyduğu küçümsemeyi belli etti. Behiç Efendi bu itiraflar üzerine, Alemdar Mustafa Paşa'nın, şeyhülislam, Kabakçı ve saray dalkavuklarının devrilmesi hakkındaki tasarılarını sadrazama açıklamakta bir sakınca görmedi. Kendi anlattığına göre eski iktidarın yıkıntıları üzerine sadrazamın ve Divan'ın geleneksel otoritesi kurulacaktı. Daha fazla ileri gitmedi. Sultan Mustafa ile Sultan Selim'in adlarını anmadı.

İlk Düğümler Atılıyor

Sadrazam, belki yarım ağızla kabul etmiş gibi görünmek istemesinden, belki de gerçekten Divan'ın ve kendi otoritesinin yeniden güç kazanması taraftarı olduğundan Alemdar Mustafa Paşa'nın düzenlerini ve önerilerini olumlu karşıladı. Kararlarını eyleme dönüştürmek üzere, İstanbul'da mevcut iktidara karşı olduğunu bildiği kişilere mektuplar yazarak, bunları Behiç Efendi'ye verdi.

Hiç olmazsa görüştüğü konuların sınırlarında bile olsa sadrazamın desteğinden emin olan Behiç Efendi başkente gitti. Şeyhülislama ve Kabakçı'ya, Alemdar hakkındaki kuşkularını tamamen söndürecek sözler söyledi. Efendisi adına onlara bir sürü armağan sundu. Sağladığı güvenden yararlanarak yeni düzen taraftarı olan adamlarla ilişkiler kurdu ve onlarla geniş bir oyunun ilk iplerini düğümlemeyi başardı.

Edirne'ye geri döndüğünde sadrazama, anlatılmasına izin verilen taraftarlarıyla yaptığı görüşmeleri açıkladı. Gerisini sakladı. Sultan Selim'in adı yine söz konusu edilmemişti. Yalnız Alemdar Mustafa Paşa'nın hemen Edirne'ye gelerek sadrazamla ileride alınacak önlemler üzerinde görüşmesine karar verildi. Alemdar Mustafa Paşa'nın Edirne'ye gelirken, Edirne'de mevcut dört bin yeniçerinin sadrazama karşı ayaklanması halinde düzeni sağlamak üzere aynı sayıda seçme bir birlik getirmesine de izin verildi.

Alemdar'ın Ordusu Edirne'de

Alemdar Mustafa Paşa adamının İstanbul'dan getirdiği bilgileri dinledikten sonra, seçme birliğinin başında hemen harekete geçti. Ancak hem sadrazama hizmet etmek hem de onu gerektiğinde buyruk altına almak için arkasından on iki bin kişilik ordusunu yürütmeyi ihmal etmedi.

Yürüyüşün dedikoduları Divan'da ve orduda yayılmadan on altı bir adamıyla Edirne kapılarına dayandı. Sadrazam ile Alemdar Mustafa Paşa'nın gizli ilişkilerini bilmeyen vezirler, büyük bir telaşa kapıldı. Bir bölümü kaçmaya kalkıştı. Bütün planlarını altüst edecek bu kaçmaları önlemek için harekete geçen ve

Divan'dan yetki alan Alemdar Mustafa Paşa geceleyin kentin bütün kapılarına nöbetçi koydurdu.

Kaçacak delik bulamayan vezirler geri döndü. Mustafa Paşa onları armağanlara boğdu ve cesaretle planını açıklayarak ordusunu kentin uzağına yerleştirdi. Kendisi de yanına pek az bir kuvvet alarak kente geldi. Bu davranışlarıyla, "samimiyetimi belli etmek için canımı size rehin bırakıyorum, siz de bana güvenin" demek istiyordu.

Divan, Alemdar'a güvenmeye başladı ve onu heyecanla destekledi. Çekingen kişiler, kendilerini önce tehdit etmiş olanlara karşı sevgi beslerler. Vezirler ile paşa arasında gizli görüşmeler başladı. Hepsi İstanbul'daki bu uzun ve utanç verici saltanatın işini bitirmeye ve nihayet sadrazam ile Divan'a eski iktidarını, gücünü ve egemenliğini kazandırmaya karar verdiler.

Alemdar Mustafa Paşa şunları söyledi:

"Ruslarla yapılan barış, ordunun artık Balkanlar ve Tuna boylarında beklemesini gerektirmiyor. Sancak-ı Şerif boş yere ve utanç verici bir şekilde başkentten sürülmüş gibi gözüküyor. Hep birlikte harekete geçelim ve onu padişahın sarayındaki kutsal yerine koyalım. Eğer İstanbul'un kapılarını kapatırlarsa orduyu desteklemek üzere ben biraz arkadan geleceğim. Hemen arkanızdan kente gireceğim ve hepimizin utancı olan sefil yamakları ortadan kaldırıp, iktidarı sizin ellerinize teslim edinceye kadar orada kalacağım."

İlk Hedef Rumeli Hisarı

Bir askerin düşüncesine yaraşacak biçimde basit ve enerjik olan bu planın herhangi bir itiraza tahammülü yoktu. Ancak, İstanbul'daki bir milyon insanı şeriat diye ayaklandırarak bu planı kanlı bir iç savaş haline getirmek bir tek kişinin elindeydi.

Etkisi, dehası ve cüreti bakımından Alemdar Mustafa Paşa ayarında olan bu adam Kabakçı Mustafa Ağa'dan başkası değildi. Alemdar'ın iki usta adamını olan Ramiz Paşa ile Behiç Efendi, dostlarını deneyimlerinden yararlandırmak ve onu tuzaklardan korumak için yanında gelmişlerdi. Birlikte, direnmeyi kökünden kopartacak bir düzen önerdiler. Bu öneri, vahşi olduğu kadar cüretli olan Alemdar Mustafa Paşa'nın serüvenci ve atılgan yapısına tamamen uyuyordu. O da hemen kabul etti.

İki ordunun, Edirne'den Marmara'ya doğru uzanan geniş ovada ilerlemesi sürerken, yüze yakın seçme atlıdan oluşan bir birlik, geceleri, sol taraftan Karadeniz kıyısındaki dağların üzerinden geçerek, Kabakçı'nın emrinde bulunan Rumeli Hisarı'na ani bir baskın yapacaktı. Kabakçı Mustafa o hisardan yamaklarını yönetiyor, korkunç tasarılarını hazırlıyor ve şeyhülislama, yeniçerilere, saraya emirler gönderiyordu.

Hacı Ali adında yiğit bir asker birliğin komutasını üzerine almış, birlikteki bütün askerler şehit olmaya ant içmişti. Sadrazam, Hacı Ali'nin eline, Kabakçı'yı boğdurmak ve onun yerine Boğaziçi'ndeki bütün hisarların ve bataryaların komu-

tasını almak üzere bir ferman tutuşturmuştu.

Kabakçı'nın Kellesi Torba İçinde

Bu önlemler alınıp atlılar hareket ettikten sonra, ordu başkent üzerine yürümeye devam etti. Alemdar Mustafa Paşa, padişahın buyruğu olmadan başkent üzerine yürüyen bu ordunun niyetlerinden kuşkulanmaya başlayan halkı uyutmak ve Hacı Ali'nin gizli görevini yerine getirmesi için gerekli zamanı kazandırmak amacıyla yürüyüşü yavaşlatıyordu. İstanbul ve saray kendiliğinden yürüyüşe çıkmış olan bu ordunun nasıl bir cürete ya da itaate kalkışacağını kestiremiyordu. Günler kararsızlık içinde akıp gidiyordu.

Alemdar Mustafa Paşa sıkıntı içinde Hacı Ali'nin habercisini gözlüyordu. Durmadan Boğaz tarafındaki dağlara haberci göndererek Hacı Ali'nin başarısı ya da yenilgisiyle ilgili bilgi almak istiyor, fakat en ufak bir haber bile elde edemiyordu.

Otuz altı saatlik bir yürüyüşle Istranca Dağları'nın en az kullanılan sapa yollarından geçen ve güneşin gökyüzündeki seyrine ayak uyduran Hacı Ali, kimsenin haberi olmadan denize pek yakın bir yere gelmiş, Rumelihisarı semtinden bir tepe geride dar bir geçitte konaklamıştı. Orada atlarını dinlendirdi, askerlerine yiyecek verdirdi.

Şiddetli bir heyecan duyduğu görevini alçak sesle arkadaşlarına anlattı. Devletin yazgısı ellerinde bulunuyordu. Ya devleti kuracaklar ya da şehit olacaklardı. Hacı Ali, Rumelihisarı semtine girmeden önce Büyükdere minarelerinden akşam ezanının okunmasını bekledi. Yıldırım gibi ileri atıldı. Güven içinde hareminde uyuyan Kabakçı Mustafa'nın evini kuşattı.

Adamlarından dördünü yanına aldı, silahlarını cüppelerinin altına saklayarak evin kapısını çaldı ve İstanbul'dan acele bir haber getirdiğini söyledi.

Bu sözler üzerine kapıcı, birkaç köle ve yamak kapıyı açtı. Hacı Ali ile adamları hemen onları bağladı, ağızlarını tıkayarak dışarda bekleyen arkadaşlarına teslim ettiler. Kabakçı'nın dairesini öğrendikten sonra, haremin dokunulmazlığına aldırış etmeden içeri daldılar, onu karılarının ve cariyelerinin arasında çıplak olarak gafil avladılar. Sürükleyerek dışarı çıkardılar.

Çılgınca bağıran ve hiç olmazsa son duasını yapmak istediğini belirten Kabakçı için Hacı Ali'nin merhamet ve dinle kaybedecek zamanı yoktu.

"Dua edecek zamanın yok alçak, geber ve cinayetlerinin kefaretini öde!" diye haykırdı.

Hançerini çekerek Kabakçı'nın gırtlağına sapladı. Kabakçı Mustafa evinin eşiğinde cansız yere düştü. Hacı Ali kafasını keserek bir torbaya koydu, kelleyi Alemdar Mustafa Paşa'ya götürmeleri için iki atlı yolladı.

Yamaklar Kabakçı'nın Ailesine Acıdı

Hacı Ali kanlı görevini pek fazla gürültü çıkarmadan yerine getirmişti. Ço-

ğunlukla Rumlardan oluşan semtin evlerine atlılarını dağıttı. Bütün çıkış noktalarını muhafaza altına alarak çevre hisarlarda ve bataryalarda yatan yamaklara herhangi bir haber sızmasını önledi. Bu askerlere sadrazamın fermanını göstermek, komutanlarının idamını haber vermek için gündoğumunu bekliyordu.

Gerçekten de yamaklar hisarda önderlerinin öldürüldüğünden ve Sultan Selim'in intikamının başları üzerinde gezindiğinden habersiz uyuyorlardı. Gün doğduktan kısa süre sonra hisarın kapısına gelen Hacı Ali avluya girdi, subayları çağırttı, görevini açıkladı. Sadrazamın fermanını okudu ve Kabakçı Mustafa Ağa'nın öldürüldüğünü bildirdi. Aynı zamanda onları kendisini Divan tarafından seçilmiş komutan olarak tanımaları için zorladı.

Şaşkınlık, Doğu'da sık sık rastlanan beklenmedik değişiklikler ve ani yükselmeler karşısında bağışlanmalarını sağlamak isteyen bazı subayların ortaya çıkması yamakları bir emrivaki karşısında bıraktı ve onları boyun eğmeye zorladı. Hacı Ali direnme görmeden komutanlığı almak üzereydi. Kabakçı'nın karıları ve çocukları perişan bir halde avluya girdiler ve haykırarak, ağlayarak katillerin cezalandırılmasını istediler. Yamaklar öldürülen önderlerinin ailesinin perişanlığı karşısında müthiş bir üzüntüye kapıldı.

Sarayda Şaşkınlık

Kabakçı Mustafa'nın amcası da ortaya çıkıp askerleri kışkırtıcı bir konuşma yapınca, hepsi birden naralar atarak Hacı Ali ve adamlarının üzerine atıldı. Çabuk davranan Hacı Ali ve atlıları çevredeki evlere sığındı. Yamakların saldırısını iki kez püskürttüler. Hacı Ali ve atlılarıyla başa çıkamayacaklarını kestiren yamaklar evleri ateşe verdi. Kuzeyden esen rüzgâr işlerini kolaylaştırıyordu. Hacı Ali ve adamları tepelere kaçacaklarına deniz tarafına gittiler, yamakların çemberini yardılar ve deniz feneri olarak kullanılan geniş, taştan bir kuleye kapandılar. Peşlerinden gelen asiler kulenin kapılarını kapatıp, topa tuttular.

Üç gün üç gece boyunca bu seksen yiğit yeniçerilerin ve yamakların ateşi altında dayandı. Kentten duyulan top sesleriyle tepelerden kenti basmaya inen eşkıya çetesine karşı yamakların çarpıştığı haberi yayılmıştı.

Saray, kentin kapılarındaki ordu ile Hacı Ali arasındaki bir bağlantıdan kuşkulandığı için hiçbir girişimde bulunmuyor, karar vermek için olayın sonucunu bekliyordu.

Padişah toplantı üzerine toplantı yapıyor, karar almadaki aczini örtebilmek için başkentin etkili isimlerini yanına çağırıyordu. Herkes fikrini belirtmekten kaçınıyordu. Yaklaşan Edirne ordusundaki kardeşleri için yeniçeriler silahlanacaklar mıydı? Yarısı sadrazamın yanında bulunan topçular arkadaşlarına silah çekecekler miydi? Kabakçı'nın öldürülmesiyle ruhları kaybolan yamaklar, ayaktakımı ve imamlar, Alemdar Mustafa Paşa tarafından yönetilen ve Sancak-ı Şerif'i taşıyan otuz bin kişiye karşı koyabilecek miydi? Sonunda beklemeye karar verildi.

Nihayet Hacı Ali'nin iki habercisi tarafından Kabakçı'nın öldürüldüğünü öğrenen Alemdar Mustafa Paşa, ordunun yürüyüşünü hızlandırdı. Rumelhisarı olayından dört gün sonra, İstanbul'a on sekiz kilometre uzakta konakladı.

Padişaha Haber Gönderildi

Sadrazam İbrahim Paşa, hemen Reisülküttab Galib Efendi'yi padişaha yolladı. Reisülküttabın görevi, Sultan IV. Mustafa'ya sadrazamın ve Alemdar Mustafa Paşa'nın ordusunun yalnızca padişahı, başkenti ve devleti, Osmanlı adını kötüleyen bir avuç küstahın elinden kurtarmak için geldiğini söylemekti. Padişaha ve tahtına bir saldırıda bulunulmayacağı gibi, kanlarını onun uğrunda ve yamakları temizlemek için akıtacaklardı. Uyuşma güvencesi olarak padişahtan üç şey rica ediyorlardı: Yamak örgütünün dağıtılması, şeyhülislamın azledilmesi ve buyruğuna karşı gelerek orduyu harekete geçirdikleri için affedilmeleri.

Tahttan indirilmeyi ve öldürülmeyi bekleyen padişah, saltanatının başka vezirler altında devam etmesi demek olan bu saygılı sözleri duyunca rahat bir nefes aldı. Yamakların yasadışı ilan edilmesi, önderlerinin cezalandırılması ve şeyhülislamın azledilmesi için ferman çıkarmakta geç kalmadı. Hacı Ali kuşatıldığı kulede, yamakların subaylarının idam edilmeleri sonucu kurtuldu. Şeyhülislamın kısa ve suç dolu iktidarı sona erdi. Şeyhülislam uzak bir yere sürgün edildi ve serveti yağmalandı.

Padişah, çevresindeki adamlardan hangisinin yok edilmesinin Alemdar'ın hoşuna gideceğini tahmin etmeye çalışıyordu. Hepsini harcamakta duraksamadı.

Ertesi gün Davutpaşa Kışlası'na giderek Alemdar'a bir hayli iltifatta bulundu. Alemdar Mustafa Paşa da içinde sakladığı düşüncesini açıklayacak zamanı beklerken padişaha saygılı davrandı. İhtilal sona ermiş gibi gözüküyordu. Sadrazam ile Alemdar'ın ordularının gölgesi bile Sultan Selim'in düşmanlarını sindirmeye yetmişti. Sadrazam ve Divan, Sultan IV. Mustafa adına görevlerine başladı. Alemdar ise ordunun başında, İstanbul-Edirne yolu üzerindeki Davutpaşa Kışlası'nda bekliyordu.

Umut ile Ölüm Arasında Bekleyiş

Alemdar Mustafa Paşa'yı politikanın tek egemeni gören yüksek memurlar ve elçiler ziyaretine geliyorlardı. Alçakgönüllü davranarak herkese görevini yerine getirdiğini, padişahı bir avuç serserinin boyunduruğundan kurtardıktan sonra Tuna yalılarındaki görevi başına döneceğini tekrarlıyordu.

Bu sözler padişahın dostlarına güven veriyor, ancak Sultan III. Selim'in dostlarının da umudunu kırmıyordu. En ufak bir kuşkunun Sultan Selim'in canına mal olacağını iyi bilen Alemdar, dostlarına dikkatli davranmalarını öğütlüyordu.

Alemdar Mustafa Paşa'nın sözde dinlenme günleri sırasında adamları kentte tasarladıkları ihtilal örgüsünü örüyordu.

Sultan Selim tarafından göreve getirilmiş olan ve eski padişahına duyduğu gönül borcundan dolayı Sultan IV. Mus-

tafa'ya ihanet eden Reisülküttab Mehmed Said Paşa başta olmak üzere Selim taraftarları bir araya geliyor ve görüşmeler yapıyorlardı. Alemdar Mustafa Paşa'nın desteğini kazanıyorlar, kamuoyunu bulandırıyorlar, ihtilal tohumları ekiyorlar, böylece halkı yeni olaylara hazırlıyorlardı.

Hadımların ve cariyelerin aracılığıyla Alemdar Mustafa Paşa tutsak efendisine haberler gönderiyordu. Sevinç ve umut belirtileri göstermemesini, gizli adamlarıyla yolladığı içecekten başka kimseden bir şey kabul etmemesini öğütlüyordu. Her şeyden haberleri olan Selim ile Şehzade Mahmud, padişahın köleleri önünde hiçbir şeyden haberleri yokmuş gibi davranarak umut ile ölüm arasında ateşli bir sıkıntı içinde bekleşiyorlardı.

Padişah Boğaz Gezintisine Çıktı

İçeride yapılan işler dışarıya sızmadan beş gün geçmişti. Alemdar Mustafa Paşa bütün önlemlerini almış, yalnızca fırsat bekliyordu. Altıncı gün böyle bir fırsat çıktı.

Yazın padişahların karadan ya da denizden Boğaz kıyısındaki yalılarından birine gidip birkaç gün dinlenmesi gelenek haline gelmişti.

28 Temmuz günü IV. Mustafa halka serbestçe hareket ettiğini göstermek amacıyla erkenden saraydan alındı. Gezinti kayıklarından birine bindi. Padişahın geçişini selamlayan top atışları arasında limandan çıktı. Birkaç sultan ve gözdesi ile Küçüksu Kasrı'na geldi. Bu kasır saraydan denizyolu ile iki saat mesafede bulunuyordu. Saraya geceleyin dönecekti.

Alemdar Sarayın Kapısını Zorluyor

Casusları aracılığıyla padişahın hareketlerini izleyen Alemdar Mustafa Paşa eyleme geçme zamanının geldiğini anladı. Adamlarına haber göndererek ayrı kapılardan Davutpaşa Kışlası'na gelmelerini söyledi.

Birlikler arasında patlak veren bir ayaklanmayı bastırma bahanesiyle, çekindiği sadrazamı yanına çağırdı. Sadrazam bu haber üzerine hemen karargâha geldi. O zamana kadar İbrahim Paşa'ya ruhunun bir yüzünü göstermiş olan Alemdar Mustafa Paşa, şimdi bütünüyle ona açıldı. Alemdar'ın arkasından attığı ilk adımının onu böyle bir sonuca götüreceğini tahmin edemeyen sadrazam sarardı, duraksadı ve korktuğunu belli etti.

Eylemin orta yerinde dönebilecek olan tehlikeli bir aracı o anda ortadan kaldırmayı daha doğru bulan Alemdar Mustafa Paşa sadrazamı zayıflıkla ve III. Selim'e nankörlükle suçladı. Üzerindeki devletin mührünü kendi elleriyle kopardı. Sadrazamı en güvendiği birkaç adamının muhafazasında yanındaki çadırlardan birine kapattı. Sonra hiç zaman kaybetmeden daima Sancak-ı Şerif'in askerin onurunu kurtarmak üzere açıldığını sanan orduyu silah başına çağırdı. Davutpaşa Kışlası'nı terk ederek sarayın kapısına dayandı.

Ordunun yürüyüşünde barışçı ve başarılı bir tavır gören çevre halkı, Alemdar Mustafa Paşa'yı alkış ve çiçeklerle karşılıyordu. Sarayın kapısını koruyan yeniçeriler Sancak-ı Şerif'in geçmesi için kapıları ardına kadar açtılar. Yeniçerilerin bu şaşkınlığından yararlanan Alemdar, birinci avluya ordusunun kalabalık bir birliğini yerleştirdi. Ordu bu avluya ilk kez giriyordu. Böylece sarayı işgal eden Mustafa Paşa her türlü direnci ve kan dökülmesini önleyeceğini sanıyordu. Ancak saraya varması için önünde daha iki avlu vardı.

Sarayın iç kısımlarını muhafaza eden iki bin kişilik bostancı birliğinin komutanı, sonunu pek beğenmediği bu davranıştan kuşkulanarak, içoğlanları ve yüksek rütbeli saray subaylarının dairelerinin açıldığı ikinci avlunun kapılarını kapattırdı. Alemdar'ın birliği bu engel karşısında durakladı. Tedbiri bir yana bırakan Alemdar, baltacıların kapıyı parçalamasını emretti. Baltacılar kapıyı vurmaya başlayınca o kısmın yöneticisi olan akağası sapsarı yüzüyle kapının üzerinde gözüktü.

Alemdar Mustafa Paşa'nın ordusu kente doğru hareket ettiği sırada sarayın bir habercisi hemen bir kayığa atlamış, padişah Boğaziçi'nin serinliğini ve güzelliğini tadarken ona olup bitenleri anlatmıştı.

Sultan IV. Mustafa Sancak-ı Şerif'in saraya götürülmesi gibi önemli bir törene kendisi olmadan Alemdar Mustafa Paşa'nın ve sadrazamın emriyle başlanılmasını yadırgadı. Bu işin içinde bir oyun olduğunu sezdi. Kasrın önünden geçen ilk kayığa atladı, tebdili kıyafet sarayın kıyısına ayak bastı. Bu zayıf padişahtan böyle bir çabukluk ve cesaret beklemeyen Alemdar, denizi gözetlemeyi aklına getirmemişti. Sarayın kapısına geldiğinde kimliğini açıkladı.

Merdivenleri hızla tırmanarak, adamlarının Alemdar'ın tehditleri önünde boyun eğecekleri sırada ortaya çıktı. Varlığı, hareketleri ve sözleri sarayın savunucularına yeni bir gayret kazandırdı. Kızlarağası, Alemdar Mustafa Paşa'nın önüne çıkarak Sultan Selim'in ordunun önüne çıkmaya hazırlandığını, bunun için biraz beklemeleri gerektiğini söyledi. İhtiyatsız Alemdar kızlarağasının bu sözlerine inandı. Topçuların ve askerlerin gerçek hükümdarlarını sessizlik içinde beklemelerini emretti.

Namazını Bitirmesine Bile İzin Vermediler

Yaşamını Sultan Selim'e borçlu olduğunu unutan nankör Sultan IV. Mustafa, alçak sesle kızlarağasına hemen yeğenlerinin dairesine gitmesini ve Sultan Selim'in cesedini getirmesini emretti. O ırkın hayvanca bağlılığının bir örneğini veren zenci haremağası duraksamadan emre itaat etti. Yanında sekiz dokuz cellatla şehzadelerin dairesinin kapısını vurdu.

İçerdekiler, dışarıdaki olaylardan iki avlu, saray ve bahçe ile ayrılmış olduklarından hiçbir şeyden haberleri yoktu. Askerlerin haykırışları bile sarayın bu bölümünün sessizliğini bozmamıştı. Köleler hiçbir şeyden kuşkulanmadan kapı-

ları açtı. Kızlarağası Sultan Selim'i öğle namazını kılarken gördü.

Kızlarağası ve hadımların suratlarını gören eski hükümdar ölümün geldiğini anladı. Bu anı bekliyordu. Zaten tahttan indiği günden beri yazgısına tevekkül göstermişti. Cellatlarına yalvarmadı, yalnızca ruhunun daha temiz olarak göğe çıkması için namazını bitirmesi için izin istedi.

Ancak IV. Mustafa'ya tahtının tek rakibinin cesedini götürmek için acele eden kızlarağası, eski efendisinin son andaki isteğini kabul etmedi ve cellatlara onu boğmaları için işaret verdi. Ölümden çok kızlarağasının reddine ve katillerinin sabırsızlığına hiddetlenen Sultan Selim, kendisini halının üzerine yatırarak boğmak isteyenlerle müthiş bir uğraşa girdi.

Gençliğinde gördüğü askeri eğitimle soyundan gelen kuvveti sayesinde üzerine gelen zencilerin üçünü yere devirdi. Saldıran kızlarağası da aynı biçimde yere yuvarlandı. Fakat yerden doğrulan bu vahşi zenci, Sultan Selim'i boğazından yakaladı ve onu bayılttı.

Hemen padişahın üzerine atılan cellatlar kemendi boynuna geçirerek Sultan Selim'i boğdular.[1]

Alemdar Ağladı

Kızlarağası ile cellatlar cesedi kolları üzerinde taşıyarak sabırsızlıkla bekleyen IV. Mustafa'nın ayakları dibine koydular. Padişah IV. Mustafa yanındakilere dönerek, "Şimdi kapıları açın, Alemdar Mustafa içeri gelsin ve padişahını görsün!" dedi.

Sultan Selim'in ayaklarına kapanmak için aceleyle içeri koşan Alemdar Mustafa Paşa ayaklarına takılan şeye baktı ve dehşetle irkildi. Ellerini göğe kaldırarak, "Ah Allahım! Padişahımı atalarının tahtına çıkarmak istiyordum. Oysa bağlılığım onun ölümünü çabuklaştırmaktan başka bir işe yaramadı! İlahi adaletin bunca erdeme ödeyeceği bu mu?" diyerek çocuk gibi ağlamaya başladı. Sesi soluğu kesilen askerleri dehşetten geri çekildi, sessizce gözyaşı döktüler. Ancak zaman kaybettirdiği için bu gözyaşları tehlikeliydi. Çünkü IV. Mustafa'nın taraftarları durumlarını kuvvetlendirmek için bundan yararlanabilirlerdi. Alemdar Mustafa Paşa uğrunda çok çaba gösterdiği Selim'in yanında cansız yatmasından dolayı ne yapacağını kestirecek durumda değildi. Başlattığı ihtilali tamamına erdirmek bile bunca zahmete değmeyecekti. İhtilal ona kendisinin ve yardımcılarının güvenliğinden başka bir şey vermeyecekti.

1 Sultan IV. Mustafa, III. Selim ile kardeşi Şehzade Mahmud'un idamlarını emrederek kendisini tahttan indirilemeyecek duruma getirmeyi istemiştir. Çünkü o sırada bu iki kişiden başka şehzade yoktu. Bu idam emrini başçuhadar Gürcü köle Abdülfettah, hazine kethüdası Sırp köle Ebe Selim, hazine vekili zenci Nezir, Başimrahor Deli Eyüpoğlu Kör Mehmed, Bostancı Deli Mustafa gibi dönme ve devşirme hainler ile birkaç bostancı ve sandalcı yerine getirmişlerdir. Bunlar Selim'in dairesine girmişler, eşi Refet Kadınefendi'yi sedirin üzerine yatırmışlar, araya girmek isteyen cariye Pakize'nin ellerini kılıçla yaralamışlardır. Bir söylentiye göre III. Selim silahsız olduğu için kendini ney ile savunmuş, bir başka söylentiye göre de mücadele iki saat kadar sürmüştür. Büyük yenilikçi Sultan III. Selim 28 Temmuz 1808'de şehit edilmiştir.

Sultan Selim'in ölümünden sonra sarayın herhangi bir şehzadesinin tahta çıkmasının onun için bir önemi yoktu. Alemdar'ı bu kadar uzaklara sürükleyen şey ihtiras değildi. Yaptıkları yalnızca dostluk içindi. Selim'i canlandırıp yeniden tahta oturtmak için şimdiye kadar tehlikeye attığı canını seve seve verirdi. Sultan Selim'in yüzüne sarı bir örtü örterlerken Alemdar Mustafa Paşa'nın düşünceleri bunlardı.

"Mahmud'u Kurtaralım"

Alemdar'ın gizli yardımcıları arasında saydığımız Reisülküttab Mehmed Said Paşa, Sultan Selim'e karşı daha az sevgi duyduğundan olaydan fazla etkilenmemişti. Said Paşa IV. Mustafa'dan öç almayı düşünüyordu. Alemdar Mustafa Paşa'nın bir süre daha ağlamasına göz yumduktan sonra onu kolundan yakaladı ve sanki bir rüyadan uyandırır gibi sarstı. "Rusçuk ayanına bir kadın gibi ağlamak yaraşır mı? Sultan Selim'in şimdi bizden beklediği gözyaşları değil, intikamdır! Özellikle, velinimetinin ve kuzeninin ölümü karşısında bir an bile gerilemeyen Mustafa'ya kardeşi Mahmud'u katletmek fırsatı vermeyelim!" dedi.

Şehzade Halıya Sarılıp Saklandı

Alemdar rüyadan uyanmış gibi Alemdar başını kaldırdı, gözyaşlarını sildi, yeniden ihtilalin başı olarak eski tavrını takındı.

Sultan Selim'in yattığı yerin çevresinde sıralanmış olan askerlere, içoğlanlarına, hizmetkârlara, görevlilere dönerek, "Mustafa yakalansın, onun yerine Sultan Selim'in dostu ve öğrencisi genç ve masum Şehzade Mahmud padişah ilan edilsin, ölümüne neden olanlar ve tavsiye edenler hemen cellatların önüne götürülsün!" diye bağırdı.

Bu emir üzerine aynı sıkıntının pençesinde kıvranan askerler, saray subayları, herkes harekete geçti. Bir bölümü içeri kaçmış olan Padişah IV. Mustafa'nın peşinden koşarken, bir bölümü de Şehzade Mahmud'u kurtarmak ve tahta çıkarmak için şehzadelerin dairesine gitti. Bu arada, kendilerine bir hükümdar sunulmasını bekleyen askerler ve halk sessiz, şaşkın ve üzüntülüydü. Şehzade Mahmud'u bulmak mümkün olmuyordu. Kalabalık arasında uğursuz söylentiler dolaşıyordu. Sultan III. Selim'in canına kast eden cellatların, Padişah IV. Mustafa'nın yaşamını güvence altına almak için genç şehzadeyi de idam ettikleri sanılıyordu. Köşkten gelen köleler şehzadenin durumu hakkında bilgi veremiyorlardı. Daireleri dolaşanlar her an karşılarına ikinci bir ceset çıkmasından kaygılanıyordu.

Bu arada, daha önce kızlarağası ile zenci hadımlar, IV. Mustafa'nın buyruğunu yerine getirmek üzere sarayın şehzadeler dairesine girerlerken, genç şehzadenin sonu hakkında duyulan kaygı adamlarını harekete geçirmişti.

Bunlar hadımların önüne atılarak, şehzadenin dairesine giden koridorun başında bir süre dayanmışlardı. Selim ile boğuşan hadımlar, belki güçsüz oluşlarından, belki merhametten Mahmud'u ih-

mal etmişlerdi. Sultan Selim ile katilleri arasında ortaya çıkan boğuşmanın uzaması sırasında Şehzade Mahmud da sarayın en karanlık koridorlarına kaçmıştı. Orada kendi yaşında bir köle, efendisini bir halının içine yuvarlamış, dolaptaki denklerin yanına kaldırmış ve Şehzade Mahmud'un yanında durarak yerini belli etmek istemediğinden dışarı çıkmıştı.[2]

Şehzade Mahmud bulunduğu yerden kuzeni ve dostu Selim'in son nefesini verişini, avlularda ve bahçedeki gürültüleri, servili yollarda koşuşan adamların çıkardığı karışık uğultuları işitiyordu. Sultan Selim tarafından daha önce Alemdar'ın girişiminden haberdar edildiği için duvarların ötesinde bir şeyler olduğunu anlıyor, fakat bu karmaşık seslerden Alemdar Mustafa'nın başarıya ulaşıp ulaşamadığını kestiremiyordu. Dostu için gözyaşı döküp, kendi yazgısına boyun eğerek ıstırap içinde bekliyordu.

Uygarlık ve Düzen Müjdesi

Onu saklamış olan köle kalabalığın arasına karıştı. Köle padişahın tahttan indirildiğini ve Mahmud'un padişah ilan edildiğini duyunca onu denklerin arasından kurtarmaya ve hükümdarı selamlamaya koştu.

Heyecandan sarhoş hale gelen kalabalık, Sultan II. Mahmud'u Alemdar'ın önüne getirdi. Dizleri üzerine çöken Alemdar Mustafa Paşa genç hükümdarın eteğini öptükten sonra başının üzerine koydu. Padişaha şunları söyledi: "Sultanım iğrenç bir cinayet, devleti yasal hükümdarından etti! Sultan Selim, sizin ikinci bir babanız gibiydi, siz de onun öğrencisi ve dostu oldunuz. Peygamberin dinini savunmak için yaşayın. Osmanlıların şanı ve kudreti için yaşayın!"

Sarayın çevresinde ve içinde on binlerce kişi, bir süre sonra da bütün başkent halkı Alemdar Mustafa Paşa'nın II. Mahmud'a söylediklerini tekrar ediyordu. Hem üzüntüden, hem saygıdan, hem de sevinçten tükenmiş bir halde olan Alemdar Mustafa Paşa, genç padişahın birkaç kez kalkmasını tekrarladıktan sonra dizleri üzerinde ayağa kalktı.

İmparatorluğun yazgısını asla değiştiremeyen ihtilallerden en feci ve en dokunaklı olanı da böylece son buldu. Bu ihtilal, Osmanlıların onuruna ve huzuruna kasteden kapıkulu ocaklarının artık sönmeye başladığını, hükümdarların bu ayaktakımının boyunduruğundan kurtulması gerektiğini gösteriyor ve Doğu'da uygarlığın ve düzenin kesin zaferini müjdeliyordu.

Selim'in İntikamı Alındı

Alemdar Mustafa Paşa'nın adı milletin kalbini ve hayal gücünü doldurmuştu.

2 Şehzade Mahmud'un üç ağası katillerle vuruşmuş, ancak kısa sürede etkisiz hale getirilmişlerdir. Mahmud'un kaçırılabilmesi için gereken iki üç dakikalık bir zaman, Gürcü ya da Çerkez olduğu sanılan cariyesi Cevri Kalfa'nın mangaldaki kızgın külleri kürekleyip katillerin gözlerine serpmesi sayesinde sağlanmıştır. Mahmud bacadan dama çıkarken III. Selim'in katillerinden Ebe Selim'in fırlattığı hançerle kolundan yaralanmıştır. Daha sonra lalası Tayyar Efendi ile iki ağanın dayadıkları merdivenden sarayın avlusuna inmiştir. Sultan II. Mahmud katillerin elinden kurtulmasını sağlayan Cevri Kalfa'nın adını, daha sonra Divanyolu'nda yaptırdığı okula vererek anısını yaşatmıştır.

Her şey onun önünde eğiliyordu. Şimdiye kadar hiçbir sadrazam onun gibi bir çocuk padişahın üzerinde etkinliğe, orduda sevgiye, Divan ve başkentte de otoriteye sahip olmamıştı. Onun varlığında hiçbir rekabete yer yoktu. Kudretinin fazlasından ve büyüklüğünün parlaklığından başka kaygılanacak bir şeyi yoktu.

İlk iş olarak Sultan Selim'in intikamını almaya başladı. O ırklarda genellikle adaletle karıştırılan intikam, kalplerin ilk şiddetli isteğidir. Galibler cezalandırmadıkça adaletli olduklarını kabul etmezler. Aynı gün içinde III. Selim'in düşmanlarından otuz üç kişinin kellesi vuruldu ve sarayın önünde teşhir edildi. Yok etmek isterlerken kendileri yok olan kişilerin yazgısını izleyenler, bu kelleler arasında Sultan Selim'i şehit eden vahşi kızlarağasının, IV. Mustafa'nın danışmanı imrahorun ve nihayet orduya savunmakla görevli olduğu sarayın kapılarını kapatan bostancıbaşının kellelerini görüyorlardı.

Suçta ve cezada rütbeye saygıyı ihmal etmeyen Osmanlılar kızlarağasının kellesini gümüş bir tepsi içinde teşhir ediyorlardı. Alemdar'ın izlemesinden kurtulamayan yamakların önderleri Boğaz'ın sularına atıldı.

Hacı Ali fedakârlığının ödülünü gördü. İntikam, suç ortaklığını IV. Mustafa'nın cariyelerinde, eşlerinde bile aramaya başladı. Sultan Selim'in ölümünden sevindikleri ihbar edilenler cellatlar tarafından çuvallara kondu ve sarayın önünde denize atıldı. Sevgili padişahına kavuşamayan Rusçuk ayanı intikam hırsı uğruna yirmi kadar kadını böylece yok ettirdi. Selim'siz elde ettiği kudret onun için hiçbir şey ifade etmiyordu. Kazandığı haktan yalnızca intikam almak için yararlanıyordu.

Sultan III. Selim'e, altmış milyon Osmanlı'nın hükümdarına layık bir cenaze töreni yapıldı. Bu hükümdarın iyiliğinde Tanrı'nın en saf coşkusunu görenler gizlice III. Selim'i seviyorlardı. Sadece yeniçeriler, Sultan Selim'i boyunduruklan altında tuttukları halkın kurtarıcısı olarak gördükleri için ondan nefret ediyorlardı. Bütün konuşmalarda güzel sözlerle anılıyordu. Çeşme başlarında, kahvehanelerde, cami avlularında Sultan Selim'in tahttan indirilmesi, hapsedilmesi, genç Mahmud ile yaptığı arkadaşlık, dairesindeki mücadelesi, son namazı ve idamı anlatılıyordu. Hiçbir padişahın arkasından bu kadar çok ağlanmamıştır. Oysa on üç ay önce aynı halk bu genç padişahı bir avuç yamağın ayaklanmasına, yeniçerilerin baskısına, din adamlarının intikamına terk etmişti. Ancak Alemdar'ın eli korkaklık mührünü koparmıştı. Sevgi gözyaşlarında pınarlanıyordu.

Daha önce belirttiğimiz gibi III. Selim, Fransız İhtilali'nin giyotin önüne çıkardığı son kralı ile olağan ilişkilerin ötesinde bağlantı kurmuştu. Cesaretli hareketleri ile Deli Petro'yu andırmakla birlikte, onun gibi zalim bir inatla ellerini kana bulamamıştı. Yenilik hareketlerini başaracak kimseler ya din adamı, ya da asker olmalıdır. Sultan III. Selim ise hiçbiri değildi. Tutuculuğa kaçmadan dindar, atılgan olmadan cesur bir kişi ola-

rak öğüt verir, fakat bir türlü eyleme geçemezdi. Ülkenin bilginleriyle sohbet etmekten hoşlanır ve düşündüğünü uygulamaları için adamlarına fazla güvenirdi. Tanrı onu, yönetimi eline geçirmiş bir asker örgütüyle ölüm kalım savaşına girecek biçimde yaratmıştı. Yeniçerilerin baskısını hissediyor, örgütü ortadan kaldırmayı çok istiyordu. Tehdit etti, ancak tam olarak vurmaya cesaret edemedi. Yumuşak huylu olması küstahlara cesaret verdi. İmparatorluğu beraberinde sürükleyerek yuvarlandı gitti.

Sultan III. Selim, övülmekten çok arkasından ağlanılmasını, kendinden sonra gelenlerin erdemlerini taklit etmesi ve düşüşünden örnek alınması gereken adamlardan biriydi.

Yüzünde Keder Bulutları

Sultan III. Selim'in cenaze töreninden sonra Alemdar Mustafa Paşa, Padişah II. Mahmud'un kılıç kuşanma törenine katıldı. Osmanlılarda hükümdarın tahta çıkma töreni, padişahın Osman Bey'in kılıcını kuşanmak üzere Eyüpsultan Camisi'ne yaptığı tantanalı yürüyüşten ibaretti. Asker ve fatih bir millette hükümdarın tacı başta değil eldedir. Osman Bey'in oğullarına yaraşan asa kılıcın kabzasıdır.

Ağabeyinin talihinin yıkıntıları üzerinde tahta geçen, tutsaklıktan henüz kurtulan bu gence, izleyenler acı ile karışık bir ilgiyle bakıyorlardı. II. Mahmud'un yakışıklılığı, unvanı kadar etkili oluyordu. Şimdiye kadar Osmanlılar padişahlarının yüzünde bu kadar büyük kudret vaatleri görmemişlerdi. Padişah



II. Mahmud

on altı yaşında bile yoktu. Orta boylu, yumuşak ve kuvvetli olan cüssesi, saray yaşamının kısa zamanda çökerttiği bedeni sinirsel bir çevikliğe sahipti.

Sarayın henüz bozamadığı ve kırıştıramadığı gençliğinin parlak ve renkli teni sakalıyla gölgelenmemişti. Irkının soyluluğu ile kalkık olan kaşları gözlerinin üzerinde Osmanlı yayı gibi duruyordu. Tatlı, hareketli ve etkileyici bir ateş, bakışlarında parlıyordu. Dudakları kapalı, gülümsemesi zarif bir üstünlüğü göstermekteydi.

Bir keder bulutu yüz ifadesini zayıflatıyordu. Sarayda tutsaklık günlerini düşündüğü ve eski olayları hayalinde canlan-

dırdığı fark ediliyordu. Omuzları geniş, kolları omuzlarına kuvvetlice bağlanmış, ata binmekten ve divanda oturmaktan hafifçe eğilmiş bacakları kısa ve çevikti. Türkmen atı üzerinde ustalıkla duruyordu. 1834 yılında içoğlanlarının bana anlattıkları işte böyleydi. Daha sonra bizzat onu seyrettiğimde çalışkan, sıkıntılı olduğunu, fakat sorunların üzerinde sebatlı dehasının izlerini fark ettim.

Beyaz Sopalılar

Alemdar Mustafa Paşa, Sultan II. Mahmud'un gençliğini şefkatle izliyor ve saltanatını orman gibi kalabalık kılıçların gölgesi altında koruyordu. İlk kez bir sadrazam, padişahın kılıç kuşanma töreninin sivil ve dini görünüşünü silahların gölgesine sokmaya cesaret edebilmişti. Yeniçeriler ise, padişahın tahta veraset ve hukuk yoluyla sahip olduğunu, kuvvetin bir rol oynamadığını göstermek bakımından beyaz sopalarla törene katılmışlardı.

Alemdar Mustafa Paşa, belki IV. Mustafa taraftarlarının ayaklanmasından çekindiğinden, belki tahtı kurtaran askerlerine bir gönül borcu olarak, belki de silahlardan başka görkemli bir şey tanımama alışkanlığına sahip bir asker olduğundan bu eski geleneği bozmuştu. Önünde ve arkasında tüfek, kılıç ve hançerle silahlı üç yüz Rumeli süvarisi ona eşlik ediyordu. Bu uygunsuzluğun yüreklerde uyandırdığı hoşnutsuzluk, yeniçeriler ve halk arasında dolaşan söylentilerle su üstüne çıkıyordu. Alemdar'ın kendi askerlerine ayrıcalık tanıdığı ve padişaha saygısız davrandığı ileri sürülüyordu. İhtilalin etkisiyle sinmiş olan muhalifler, çevreye serüvenci diye nitelendirdikleri Alemdar Mustafa Paşa'nın halktan nefret ettiğini ve padişaha aldırmadığını yayıyorlardı.

Yeni Yöneticiler

Sadrazam hükümetini istediği biçimde kurdu. Son olaylar sırasında çaba gösteren belli başlı yardımcılarından, eski Kaymakam Tayyar Paşa ile Reisülküttab Mehmed Said Paşa'nın Divan'a gireceği umuluyordu. Fakat hiç de umulduğu gibi çıkmadı. Belki her iki padişaha ihanet eden adamların özel yeteneklerinden kuşkulandığından, belki de III. Selim'e daima sadık kalmamış olmalarından dolayı Alemdar, kaymakamı öğütlerinin ve hizmetlerinin karşılığı olarak idam ettirdi. Cellatlar tarafından vurulan kafası sarayın önünde kızlarağasının kesik başının yanına konuldu.

Reisülküttab Ege Denizi'nde kayalık bir adaya sürüldü. Alemdar'ın güvendiği nadir insanlar olan Ramiz Paşa ile Behiç Efendi ödüle layık görüldü. Ramiz Paşa, Sait Paşa'nın yerine kaptanıderyalığa getirildi.

Kurnaz ve yürekli Behiç Efendi vezir oldu. İhtilalin başlangıcında tutuklanan eski sadrazama gelince, Alemdar onun yaşamını ve servetini muhafaza edecek kadar bönlüğünden nefret ettiğini gösterdi. Alemdar öfkelenmeden ve suçlamada bulunmadan, bu adaletli fakat zayıf adamın kayıplara karışmasına göz yumdu.

Hedef Yeniçeri Ocağı

İktidarı sağlamlaştırmak ve tahtın bağımsızlığını sağlamak için Alemdar'ın yapacağı tek şey, yeniçerilerin yok edilmesiydi. Bu gerçekleşinceye kadar onun iktidarı tasarlanmış bir darbeden ve padişahta, önce sevilen, sonra yine kapıkulu askerlerinin boyunduruğu altına girecek bir oyuncaktan başka bir şey değildi. Çocukluğundan beri üç felakete tanık olmuş ve Kapıkulu Ocağı'nın kaldırılması gereğine inanmış olan padişaha bu düşüncesini açtı. Ramiz Paşa ve Behiç Efendi, Alemdar Mustafa Paşa ile aydın kişilerin bu ocağa duydukları nefret ve kini paylaşıyorlardı. Yamakları ortadan kaldırmak bir şey ifade etmiyordu, yeniçerileri de ezmek gerekiyordu. Kabakçı'nın ölümünden ve Alemdar ile ordusunun nüfuzundan çekinen yeniçeriler yeniden kaynaşmaya ve Divan üzerinde baskı yapmaya başladılar.

Kentlere ve kışlalara egemen olan bu gururlu ve tembel ocağın kendi kendini yenilemesini, sert eğitime alışmasını ve disiplin altına girmesini sağlamak bir hükümetin üstesinden gelemeyeceği bir şeydi.

Onlara yenilikleri kabul ettirmek için ya örgütü ortadan kaldırmak, ya da Avrupa örneğine göre kurulmuş düzgün ve disiplinli yeni birliklerle bunları dengelemek gerekiyordu. Yeni ve eski ordu arasında doğacak birlik ruhu ile doğal rekabet kurnaz, sebatlı ve yürekli bir padişahın elinde yenilik hareketlerinin dayanağı ve kendi bağımsızlığının hedefi olacaktı. Alemdar ile iki arkadaşı tahtın ve milletin kurtuluşu için uzaktan uzağa tasarılar kuruyorlardı. Sultan II. Mahmud'a da fikirlerini kabul ettiriyorlardı. Padişah tarafından büyük bir çabayla gerçekleştirilen yeniçerilerin yok edilmesinin, Alemdar Paşa'nın eseri olduğu söylenebilir.

Büyük imparatorluğu, özellikle yeniçeriler tarafından yağmalanan ve ezilen eyaletleri bu girişime dahil etmek gerekliydi. Milli ruhun ayaklanması sayesinde, yeniçerilerin egemen oldukları büyük kentlerin direnci kırılabilirdi.

Yeni Düzen İçin Yeni Düşünceler

Alemdar Mustafa Paşa, XVI. Louis'nin, ayrıcalıklı kişileri ve soyluları bir mecliste toplayarak yıllardır sahip oldukları aşırı haklarını hafifletmesini istemesi gibi, imparatorluğun bütün eyaletlerindeki değerli kişileri İstanbul'a çağıran bir hatt-ı şerif yayınlattı.

Başkentte tam bir mutlakiyetin hüküm sürmesine ve eyaletlerde seçilerek işbaşına gelen paşalar olmasına rağmen bölgesel otoriteler, aşiretler üzerindeki şeyhlerin etkisi, soylu ve feodal bazı büyük ailelerin eyaletlerde ve çevresinde gösterdikleri büyük baskı, devleti içişlerinde bağımsız, birçok eylem merkezinden oluşmuş bir federasyon haline getiriyordu. Fetih, feodal ilişkilerde çeşitli adlar altında bütün imparatorluğa yayılmış bu memurlar sınıfını itaat altına almış, fakat tamamen ortadan kaldıramamıştı. Osmanlı İmparatorluğu hükümdarlık kılıcının kabzasına sıkı sıkıya yapışmış elin sayesinde saraya bağlı, deği-

şik ve dağınık unsurlardan meydana gelen bir federasyon manzarası gösteriyordu.

Yönetme ve hükümet etme açısından bakıldığında, kamuoyu, padişahın yüce ve itiraz kabul etmez iradesi altındaydı. Ancak padişahlar, bu toplulukları yönetmenin kendi geleneksel iktidarları ile daha kolay olacağını düşündüklerinden, hiçbir zaman onları doğrudan seçilen memurlarla yönetmeyi düşünmemişlerdir.

Padişahlar vezirlerin, paşaların, seraskerlerin, beylerbeylerin kendisine itaat etmelerinden, vergi toplayıp sefer zamanında gerekli birliklere ve donanmaya tayfa bulmalarından memnundu. Zamanın akışı içinde, ülkelerin ve ırkların gelenekleri sayesinde ortaya çıkan bu aracıları kullanmaktan vazgeçmiyorlardı.

İmparatorluktaki çeşitli halk grupları üzerinde otoriteye sahip bu ırkların, eyaletlerin, aşiretlerin ve ailelerin temsilcilerinden oluşacak genel bir meclis te alınacak yenilik kararlarının büyük ve güçlü bir otorite, genel bir irade ve milli bir duygu yaratacağından emin görünüyorlardı.

Padişahın buyruğu, başkent ve yeniçeriler üzerine bütün bir ülkenin ağırlığıyla çökecekti.

Alemdar'ın düşüncesi bu merkezdeydi. Bu düşünce aydın kişileri ferahlattı, cahillerin gözlerini kamaştırdı, din adamları ile imamları telaşa düşürdü. Yeniçeriler ile taraftarları arasında ise, henüz açıklamaya cesaret edemedikleri bir dehşet havası yarattı. Genç padişahın sahip olduğu saygınlık, Alemdar'ın şöhreti ve İstanbul kapılarındaki on altı bin kişilik ordusunun varlığı şikâyetlerin sessizce yapılmasını gerektiriyordu.

Büyük Toplantı

İmparatorluğun en uzak köşelerinden, ayanlar, aşiret şeyhleri ile Anadolu, Rumeli ve adaların egemeni olan büyük ailelerin temsilcileri, beylerbeyleri İstanbul'a geldi. Gelemeyenler ise yetkili temsilcilerini yolladı.

Bunlar ırkının ve ülkesinin törelerine göre giydirilmiş, sahip olduğu zenginlik, kudret ve görkemine orantılı olarak piyade ya da atlı birliklerini de başkente getirdiler. Başkentin kapılarından her saat altınları, gümüşleri, pırlantaları, garip silahları parlayan, değişik sarıklı askerler içeri giriyordu. Kentin çevresinde, civar kasabalarda, meydanlarda çadırlar kuruluyordu. Sanki Doğu, Batı'nın üzerine yürümeye hazırlanıyordu.

Bu kalabalık arasında maiyetlerinin çokluğu ve görkemi, atlarının güzelliği, koşum takımlarının debdebesi ile Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri, Karaman'ın büyük tımar sahipleri, Toroslar'ın yaylalarından birer ordu toplayıp getiren Karamanoğlu ve Çapanoğlu aileleri gibi saygın kişiler hemen fark ediliyordu.

Görüşmelerden ve toplantılardan sonra kuvvet gösterisi yapmayı tasarlayan Alemdar Mustafa Paşa, Sultan Selim'in askeri yeniliklerini desteklemiş olan ve emrinde yeniçerilerden bağımsız yeni usullere göre yetiştirilmiş bir ordu besleyen Kadı Abdurrahman Paşa'yı da başkente çağırmıştı. Kadı Abdurrahman Paşa, yeni padişahı selamlamak

üzere üç bin askeriyle Üsküdar'a gelmesi için gizli bir emir almıştı.

Sultan III. Selim'e olduğu kadar Alemdar'a da bağlı olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın buruk yüreği, bir zamanlar onu İstanbul'dan kovan yeniçerilerden ve başkentten öç almak düşüncesiyle sevinçle çarpıyordu.

Şam ve Bağdat beylerbeyleri uzakta olmalarından dolayı toplantıya katılamamıştı. Bir süreden beri bağımsızlık sevdasında olan Yanya Beylerbeyi Ali Paşa, tahta bağlı olduğunu göstermek çabası içindeydi. Ancak bir tuzaktan çekindiği için başkente gelmeye cesaret edememişti. Yalnızca bir komutanı ile bir atlı birliğini İstanbul'a yollamıştı. Bunlara bütün partilerle gizlice temasa geçmelerini ve daima en kuvvetlinin yanında olmalarını öğütlemişti.

Mısır Beylerbeyi Ali Paşa ise, Mısır'da yeniçeri teşkilatı olmadığı için bunlar hakkında alınacak kararlarda bir görüşü olamayacağı bahanesiyle kendi gelmediği gibi, temsilcisini de yollamamıştı. Bulgaristan ve Arnavutluk ayanları ile büyük ailelerin temsilcileri kendi aralarından çıkan Alemdar'ın durumunu kıskandıklarından İstanbul'a gelmediler.

Bu büyük adamın çıktığı toprak bile en azından onun yükselmesini çekemediğini ortaya koyarak, dünyanın her tarafında insan doğasının kusurlarının aynı olduğunu bir kez daha kanıtlamış oluyordu.

Sekban-ı Cedid

Alemdar'ın sarayının arz odası, imparatorluk temsilcilerinin toplantı salonu oldu. Salona geldiklerinde sadrazamı vezirlerinin ortasında, saltanatının bütün görkemi içinde gördüler. Alemdar Mustafa Paşa padişahın adına konuştu:

"Devletin sadık destekçileri, Osmanlı milletinin en güçlüleri ve en ünlüleri olan sizler! Yüce Tanrı'nın sayısız insanlar üzerinde hükmetmesi için yolladığı hepimizin efendisi, milletimizin sıkıntıları üzerinde öğütlerinizi almak için beni sizin bilgeliğinize danışmak üzere görevlendirdi. Asya'da, Afrika'da, Avrupa'da yüzyıllardan beri düşmanlarımıza karşı kazandığımız zaferler, hatta son zamanlarda iç düşmanlarımızı zaferle ezmemiz bütün dünyaya Osmanlıların cesaretinin kaybolmadığını kanıtlamaktadır. Ancak son seferler sırasında, Ruslar ile Avusturyalılar tarafından saldırıya uğrayan sınırlarımız, Tanrı'nın bizle-



II. Mahmud

ri eski geleneklerimizi ihmal ettiğimizden dolayı cezalandırdığını göstermektedir.

Kimse, bizzat dahil olduğum Yeniçeri Ocağı'na karşı benim kadar saygıya sahip olamaz. Eğer zararlı aşırılıklar yeniçerilerin arasında yayılıp da, Hacı Bektaş'ın örgütünü bozmasaydı kapıkulu ocakları eskiden olduğu gibi daima yenilemez olarak kalacaktı. Satılan görevler, sefil pazarlar haline gelen kışlalar, askerin itaatsizliği, rütbe satın alan komutanlar, günah içine batmış ortalar, bu tembel eller tarafından sanki kötü bir işmiş gibi terk edilen topçuluk eğitimleri, padişahın kullarına zorla kabul ettirilen fidyeler, buyruklara uymamak, başkentin ve padişahın korunmasını ihmal etmek, cehalet, tembellik, itaatsizlik, kendi çıkarlarını düşünmeden ülkelerini kurtarmaya karar vermiş yiğit Osmanlılara gösterilen küstah davranışlar! İşte bugün yeniçerilerin durumu budur!

Bildiğiniz gibi devleti kurutan ulufeleri, büyük kişilerin hizmetkârlarını ve ayktakımının pespaye isteklerini beslemekten başka bir işe yaramıyor. Bir maaşa hak kazandıran ulufe cüzdanları, çalışkan milletin kanını emmek için birtakım sülüklere Yahudiler tarafından satılmaktadır. Bu utanç verici olaylara ve yağmalara son verme zamanı gelmiştir. Yüce hünkâr böyle istiyor, her sadık Osmanlı öyle istemek zorundadır. Benim sesimle sizlere seslenerek, bu ocağın ilk kuruluş şartlarına uygun olarak:

Rütbelerin bundan böyle satılamayacağını, ancak hizmet karşılığında verileceğini;

Doğaya aykırı sefahat yerleri haline gelen kışlaların, bu iğrençliklerden, ticaret yeri olmaktan kurtulacağını ve düzgün askeri birliklere teslim edileceğini; ordunun talimat kurallarına uymayan ve kışlada oturmayan yeniçeriye maaş ödenmeyeceğini;

Her yeniçerinin askerlik eğitimine ve disiplinine tabi tutulacağını;

Hıristiyanların bizi aşağılatan zaferlerinde kullandıkları silahların her çeşidinin kabul edilip kullanılacağını ilan ediyorum.

Bu yeniliklerin, devletin çökmesine karşılık zenginleşen güçlü adamların şikâyetlerine neden olacağını bilmez değilim. Gerçek yeniçeriler onları susturacaklardır. Yüce hünkâr onların arasından en yiğit olanları Sekban-ı Cedit[3] olarak seçecek, yeni bir örgüt ve silahlanma örneğinden hareket edilerek ötekileri de buna uydurulacaktır.

Bununla beraber, padişahımız askeri gücümüzün yenileştirilmesi hareketine başlamadan önce sizlerin düşüncesini almak istedi. Herkes özgür düşüncesini yazıp imzalayarak, efendimizin şaşmaz iradelerine bağlılığını gösterecektir."

---

3 Alemdar Mustafa Paşa tarafından Nizam-ı Cedid Ocağı'nın yerine getirilen askeri kuruluş (1808). Mustafa Paşa, devletin ileri gelenleriyle yaptığı Sened-i İttifak sonunda talimli yeni bir ordu kurmak için teşebbüse geçti. Kurulmak istenen ordu Nizam-ı Cedid'e çok benzemekle birlikte, Mustafa Paşa yeniçerilerin üstündeki olumsuz etkisi bakımından Nizam-ı Cedid adını kullanmadı. Bu yeni orduya yazılanlar genellikle Alemdar Paşa ile birlikte İstanbul'a gelen kır sekbanlarıydı.

Yeniçeriler ve Din Adamları Tetikte

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa görüşlerini böyle açıkladı. Sözleri bu ocak tarafından baskı altına alınan milletin temsilcilerinin gizli ve genel duygularına tamamen uyuyordu. Belki, Alemdar'ın birlikleri olmasaydı ve kanaatlerini yazıp imzalamak zorunluluğu bulunmasaydı, sadrazamın sesinde ve ruhunda kabaran enerji, bu duygularını dile getirmeye yetmezdi.

Hepsi birden "kabul" diye bağırıp, "Sened-i İttifak"ı imzaladılar. Çoğu, yeniçerilerin yok edilmesinden dolayı, intikamlarının alındığını hissediyordu.

Kadı Abdurrahman Paşa yeniçeriler itaat altına alınıncaya kadar Üsküdar'da kalacağına söz verdi. Karamanoğlu ve Çapanoğlu ülkelerine dönerken yanlarında getirdikleri birliklerden bir kısmını Alemdar'ın yanında bıraktılar. Tepedenli Ali Paşa, uğraşın içine karışmasından çekindiğinden bütün birliğini geri çağırdı. Ancak, Arnavutluk'tan topladığı altınlarıyla Alemdar'a ve devlet hazinesine para yardımı yaptı.

Gelemeyenler hareketi desteklediklerine dair yazılar gönderdi. Kamuoyu tarafından şiddetle yerilen yeniçeriler, eyaletlerin sönmez kini karşısında boyun eğdi ve birkaç gün süreyle ortalarının yenilenmesini istiyor gibi davrandılar. Din adamları sınıfı sessizliğini koruyordu.

Alemdar tarafından işbaşına getirilmiş olan yeni Şeyhülislam Ahmed Esad Efendi, yayınladığı fetvasında devletin, dinin ve yasaların savunulması için askeri birliklerin yenileştirilmesini ve Avrupa silahlarının kullanılmasını kabul ettiğini açıklıyordu.

Bilgeliği sayesinde cesaretine uygun bir yol açan sadrazama her şey yolunda gidiyor gibi gözüküyordu. Talihinin birden açılmasından gözleri kamaşmıştı. Boş inançlarına karşı nelere cüret edildiğini görüp de şaşan halkın kolayca itaat altına girmesi, bu boş inançların yenildiğini sanmasına yol açtı. Oysa yalnızca baskı altına alınmış ve sesi soluğu kesilmişti. Bütün imparatorluk üzerine dağılmış ve özellikle başkentte toplanmış üç yüz bin yeniçeri ile altmış bin din adamının çıkarları, boş inançları uyandırmakta fazla gecikmeyecekti.

Bu onursuz topluluk, sadrazamın aleyhine dönmek için hata yapmasını bekliyorlardı. Ne yazık ki, korkunç kudretinden şaşıran Alemdar birkaç hata yapmakta gecikmedi. Hileci dalkavuklar tarafından çevresi sarılan Alemdar Mustafa Paşa, kendisini sarayın gözünden düşürmeye çalışan kamuoyunun girişimini fark edemedi.

Bulgaristan'da fakir babasının bahçesinden Rusçuk Ayanlığı'na, oradan da imparatorluğun ikinci büyük makamına çıkan adımlarını bir kehanet sayarak, kendisinin Tanrı tarafından gönderildiğini ileri sürmeye ve önüne çıkan engele nefret duymaya başladı.

Onun yanında sessiz kaldıkları sürece daha tehlikeli olan düşmanları Alemdar'ın sarhoşluğunu fark etti ve onu daha aşırı hareketlere itmenin yollarını araştırmaya başladılar. Hatta padişahın mutlak gücüne itaat etmesi gereken or-

du da padişahın ikinci plana atılacağını söyleyerek huzursuzluk tohumları ekmeyi başardılar.

Alemdar'ın Hataları

Alemdar Mustafa Paşa, ihtilal yapmadan yenilik hareketlerine girişen her hükümetin uygulamak zorunda olduğu, zaman tanıma ve değişim önlemleri gibi temel esaslara dikkat etmiyordu. Kötüye kullanmaları yok etmek yerine hepsinin kökünü kazımaya kalkışıyordu.

Eski hizmetlerine bakmadan, iyilerle kötüleri ayırt etmeden herkesi kovuyordu. Aylıkları istediği gibi kesiyor, ulufe dağıtımını erteliyordu. Memnuniyetsizlik seslerine bir de sefalet manzarası ve şikâyetler ekleniyordu. Yeni askerleri düzgün birliklerde görev almak için yeteri kadar cesaretlendiremiyordu. Eski yeniçerileri bu birlikler içine çekmek için gerekli olan aylıklar ve yeni donanım için onlarla pazarlığa girişiyordu. Sekban-ı Cedid birlikleri çevre kasabaların ayaktakımları arasından seçilenlerden oluşuyordu. Halk arasında adlarının namusa aykırı bir şöhret kazanmasına göz yumuyordu.

Dikkat etmediği bir konu da şu oldu: Yeniçerilerin ilk düşmanları ve Sultan III. Selim'e karşı başlayan ayaklanmanın ilk kurbanları olan Nizam-ı Cedid'in sevilmeyen Levent Kışlası'nı Sekban-ı Cedid'e verdi. Gerçek dostlarının çıkar gözetmeden yaptıkları uyarılara sinirleniyordu. Kudretine güveniyor ve tasarılarına hizmet etmiş olanları, şimdi sırf kendi isteklerine paralel görüşlere sahip olmadıkları için yenilmez iradesiyle eziyordu.

Düşmanları onun daha fazla yalnız kalması için ellerinden geleni yapıyordu. Sadrazamı İstanbul kapılarında görev yaptığı sürece iktidarı için yenilmez bir destek olan kendi birliklerinden koparmak üzere sessiz ve kurnaz bir pazarlık başlamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ihtilallerde Rumların hilekâr ve entrikacı mizaçlarına rastlamak mümkün oluyordu. Belki bu mizacın Osmanlı haremlerine giren Rum kadınlardan, belki de sarayın gölgesinin bu tür entrikaların karanlık dehasına uygun geldiği ve baskı rejimlerinin gizli saklı düzenlerinden doğduğu öne sürülebilir.

Halka karşı yapılmış basit bir meydan okuma ya da bir pervasızlığı, düşmanlarını padişahı tehdit eder gibi görünen sadrazamın ortadan kaldırılmasına karar verdirecek kadar kızdırdı.

Eğer Osmanlı Hanedanı İstanbul'da tükenirse tahta çıkacak tek hanedan Cengiz Han soyundan gelen Kırım hanları idi. İmparatorluğa bağlı Kırım Hanlığı'nın son hanı olan Saim Giray başkentten pek uzak olmayan bir yere kaçmıştı. Kentte ve sarayda padişahı ortadan kaldırmak için düzenler kurduğu iddia edilen Alemdar'a karşı şiddetli saldırılar sürerken, o kalkıp sanki kamuoyuna meydan okurcasına ya da saraya gerektiğinde kutsal bir genç padişahtan vazgeçtiğini göstermek istercesine Cengiz Han'ın torunu Saim Giray'a bir hükümdara layık armağanlar gönderdi. Bu hareketiyle kendisine destek ve imparatorluğa bir efendi bulduğunu göstermek istiyordu.

Tepkiler Açıkça Sergileniyordu

Bu pervasızlık, sarayda ve yaşlı Müslümanlar arasında çok derin yankılar uyandırdı ve nihayet bir zamandan beri birleşmek için ortak bir merkez arayan düzenin dağınık ipuçlarını bir araya getirip düğümledi. Fesatçılar Arnavutluk ile Bulgaristan'ı ayıran Rumeli dağlarına adamlar göndererek, devletin Avrupa kıtasındaki topraklarında özellikle Rusçuk dolaylarında dağlı halkın ayaklanmasını kışkırtmaya başladılar. Rodop Dağları'nın eteklerinde önemli bir kent olan Filibe'de bir ağanın dağlıların başına geçerek, asi bir ordu hazırlamasını istediler.

Yağma hareketlerinin İstanbul'dan yönetildiğinin farkına varan sadrazam, kendi kentinin ve topraklarının eşkıya sürüleri tarafından talan edilmesinden dolayı büyük utanç duydu. İstanbul'daki ordusundan altı bin kişilik bir birliği eşkıyayı bastırmaya yolladı. Molla Ağa ilk karşılaşmada perişan edildi. Fakat bir süre sonra Rusçuk çevresinde yeni çeteler ortaya çıktı. İkinci kez hazırlanan tuzağa düşen Alemdar yeni birlikler göndererek İstanbul'daki ordusunu iyice zayıflattı.

On altı bin kişilik ordusu, kışın başlangıcında altı bin kişiye inmişti. Günden güne daha nefret verici bir duruma gelen iktidarını güven altında tutmak için bu pek az bir kuvvetti. Alemdar güvenliğini sağlamak ve tasarılarını gerçekleştirmek için gerekli olan birlikleri ücretle tutabilirdi, ama bunu da yapmadı. Devletin hazinesini ortaya çıkardığı adamlarına harcıyordu. Daha fazlasını yaptı:

Komşu eyalet paşalarının ve ileri gelenlerinin emrine birlikler vereceği sözüne fazla güvenerek ordusunun Davutpaşa'daki karargâhını kaldırıp altı bin askerini kente dağıttı.

Yeni birlikler sevilmediklerinden, yeni ihtilalleri bastıracakları yerde onları kışkırtacak bir kimliğe sahipti. Alemdar Mustafa Paşa'nın Balkan dağlarından topladığı yiğit askerleri, özgürlüklerinden, elbiselerinden ve silahlarından vazgeçirilerek, başkentin süprüntülerinden oluşan Sekban-ı Cedid saflarına katılmaktan utanç duyuyorlardı. Ramazan ayı gelip çatmış, otuz günlük oruç, vaazlar ve tutuculuk Müslümanları en tehlikeli isyanlara hazır duruma getirmişti. Geceler gündüzlerin yerine geçiyordu.

Günbatımından sonra cami avlularında, mezarlıklarda, alanlarda, kahvehanelerde toplanan halk, Batı'da gazetelerin yerini tutan gezici vaizleri dinliyordu. Günlük olaylardan, milleti ilgilendiren sorunlardan, vezirlerden, hatta padişahtan büyük bir serbestlik içinde söz ediliyordu. Din kisvesine bürünen ve zabıta bakımından dokunulmaz olan yerler kamuoyunun ateşli ocakları oluyordu.

Eski Rusçuk ayanını, Hıristiyan soyundan gelen bir gâvur, küstah bir adam, padişahı boyunduruk altına almak için fırsat kollayan bir zalim olarak tanıtıyorlardı.

Bu gece sohbetleri, aşağı tabakayı o derece etkiliyordu ki, hamamlarda, çeşme

başlarında bu sadrazamdan kurtulma zamanı geldiği açıkça söyleniyor, hatta sarayının kapısına yapıştırılan bildirilerde ramazan bayramında halkın ayaklanacağı ve intikam alınacağı belirtiliyordu.

Alemdar Yanılıyor

Alemdar'ın yakın danışmanları ona bu ayaklanma belirtilerinden sakınmayı, İstanbul'u terk etmeyi, II. Mahmud ile IV. Mustafa'yı Edirne'ye götürmeyi, Rumeli'deki yağma hareketlerine aldırmamayı, kendi birliklerini yanına çağırmayı ve ancak ondan sonra büyük bir kudret için İstanbul'a yürümeyi öğütlüyorlardı.

Alemdar bu önlemler ve kaygılardan nefret ediyordu. Birkaç yüz Anadolulu yamakla başkenti ayaklandıran, itaat altına alan Kabakçı'nın örneğinden hareket ederek altı bin adamıyla, ayaklanmalardan bıkmış ve birbirine düşman partilere bölünmüş bir kenti rahat rahat boyunduruk altına alacağını hesap ediyordu. Ancak Alemdar çok önemli bir konuyu unutuyordu: Kabakçı halkın desteğine sahipti ve bu destek on orduya bedeldi.

Halka Gözdağı

Yılın bir gününde sivil yönetimin dini otoriteye bağlılığını göstermek bakımından sadrazam iki yüz kişilik silahlı maiyetiyle şeyhülislamın sarayına gitti. Belki meraktan, belki de bir şeyler sezdiğinden o gün büyük bir kalabalık, sarayın çevresindeki alanları ve sokakları doldurmuştu. Halkın kaynaşmasından ve söylentilerden bir ayaklanma hazırlığı olduğu anlaşılıyordu. Alemdar Mustafa Paşa tehlikeyi sezince, danışmanlarının öğütlerine aldırmadan, asker yürekliliğiyle yoluna devam etti. Karşı karşıya kaldığı tehlikeden büsbütün cesaretlenen Alemdar, muhafızlarına emir vererek kalabalığı atlarıyla yarmalarını istedi. Yarı vahşi askerleri, yeniçerilerin bayrak günlerinde halka gösterdiği saygınlığı da bilmediklerinden, sağa sola kırbaçları ve kılıçlarıyla vurarak kadınlardan, çocuklardan, erkeklerden oluşan kalabalığı dağıttılar. Hiddetlenen, fakat boyun eğen kalabalık sadrazamın atının önünden kaçıştı. Alemdar gidip gelirken sessizlikten başka bir şey yoktu.

Ancak muhafızların önünden kaçışan halk pazarlarda ve komşu mahalle kahvehanelerinde toplanmıştı. Muhafızların kırbacını yiyen kadın ve erkekler yeniçerilere şikâyetlerini bildiriyorlardı. Onlar da halkın heyecanını kendi taraflarına yontacak biçimde konuşmalar yapıyorlardı. Halkı, şeriat ve Müslümanlara düşman sadrazamı devirmeye çağırıyorlardı.

Alemdar'ın Sarayı Alevler Altında

Bu konuşmalar ve dedikodular, kadınların bağırtısı, çocukların ağlaması büyük bir kalabalığın toplanmasına neden oldu. Halk yeniçeri ağasının sarayına yürüdü. Böyle bir fırsat kollayan isyanın elebaşıları ile din adamları daha önce orada toplanmıştı. Yeniçerilerden oluşan al-

tı bin kişilik birliğin Alemdar Mustafa Paşa'nın askerlerini gafil avlamak ve yok etmek üzere sadrazamın sarayına gönderilmesine karar verildi. Ayaklanmanın önemli engellerle karşılaşması halinde yardıma koşmak üzere bir başka birlik de yeniçeri ağasının sarayı önünde bekleyecekti.

Din adamlarının ortaya çıkışı, imamların saygı duyulan çağrıları, elebaşıların işe karışması, halkın hiddeti, askerlerin uzun süredir içlerinde sakladığı intikam duygusu hep bir araya gelmişti. Böylece ayaklanma, dayanılması olanaksız bir hareket serbestliği kazanmıştı.

Her tarafta gafil avlanan Alemdar'ın askerleri ya direnme fırsatı bulamadan boğuldu, ya da kentin dışına kaçmaya zorlandılar. Sarayın avlularında mevzilenmiş olan Alemdar'ın ordusu isyanı durdurabilecek tek kuvvetti. Söylendiğine göre, din adamları tarafından yönetilen yeniçeri bölüğü sadrazamın sarayı çevresindeki mahalleleri ateşe verdi. Marmara'dan esen rüzgâr bir süre sonra buraları bir alev ormanına çevirdi.

Taş Kulede Üç Gün Üç Gece

Sarayına dönerken sokaklardaki sessizliğe güvenen sadrazam, içinde hiçbir kaygı olmadan haremine çekilmiş, uzun bir akşam yemeğinden sonra cariyesinin kollarında derin bir uykuya dalmıştı.

Şehirdeki uğultu, bölgesel çarpışmaların gürültüsü, kılıçların şakırtısı yattığı yere zor erişebiliyordu. Sarhoşluk ve sefahat yorgunluğu, uykusunu bir kat daha artırmıştı. Hadımlar onu uyandırmakta zorluk çekti.

Bu uyku ona çok pahalıya mal olmuştu. Sarayına gökten ateş yağıyordu sanki. Alevlerin ıslık sesleri, yıkılan duvarların dehşetli gürültüsü, kaçmaya çalışan muhafızlarının ve kölelerin umutsuz haykırışları, sanki bir tapınakta Tanrı'ya yakarır gibi hep bir ağızdan bağıran halkın müthiş sesi, nihayet duvarların üzerinde avlularda, cariyelerin, kölelerin, muhafızlarını öldürenlerin zafer ve sevinç çığlıkları, binicileri tarafından terk edilmiş iki yüz atın alevlerden kaçmak için sağa sola koşuşması ve acı acı kişnemeleri Alemdar Mustafa Paşa'ya kaçınılmaz ölümü haber veriyordu.

Ancak en yiğit adamlarından bir bölümünü toplayarak, kılıç elde ortaya çıkıp saraya ya da kentin kapılarından birine kaçmakla kurtulabilirdi. Fakat böyle bir çıkış için hazinesini alıp, adamlarıyla birlikte kaçmaya hazırlanırken, ansızın yıkılan bir evden çıkan alevler kaçacakları kapıyı da tutuşturdu. Bu durumda herkes canını kurtarmak için bir tarafa doğru kaçmaya başladı. Tamamen yok olduğunu bilmediği ordusuna güvenen Alemdar, her yandan yağmur gibi yağan ateşten ve kurşunlardan sakınmaya çalışıyordu. Zaman kazanmak, onun için üstün gelmek demekti.

Ahşap bir yapı olan sarayının sağ tarafında, yangın çıkabileceği düşünülerek sadrazam ile ailesinin ve servetinin muhafaza edileceği taştan bir kule vardı. Üst üste kemerlerden meydana gelmiş bu kule yine taştan oyulmuş bir kapıyla saraya bağlanmıştı. Alevlerin ve kurşunla-

rın etkileyemeyeceği birkaç demir kapıyla kapatılmıştı. Bu granit kule üzerinde ancak top gülleleriyle gedik açılabilirdi.

Belki bir gün bir isyanın kendisini sarayında kuşatacağını tahmin ettiğinden, o yerin anahtarlarını daima yanında bulunduruyordu. Son anda doğal bir içgüdüyle kurtuluşu kulede gördü. Gözdesi ve haremağasıyla oraya kapandı. Giderken yanına silah, yiyecek ve en değerli mücevherlerini aldı. Kimse onu içeri girerken görmedi. Üç demirle birleştirilmiş kulenin en yüksek katına çıktı.

Üç gün üç gece boyunca alevlerden etkilenmeyen bu kulede ne olup bittiği öğrenilemedi. Hiçbir yerden öğrenemedik. Fransız Elçiliği'nin yazışmaları da bu konuda birbirine zıt tahminler içermektedir.

Sarhoşluk, Aşk ve Uyku

Yeniçeri ağasının Marmara kıyısındaki sarayı, Bizans'tan kalan surların içindeki eski İstanbul sokakları, pazarları, camileri, Eyüp semti, sarayın bütün civarı, kısaca bütün İstanbul yeniçerilerin ve taraftarlarının elinde bulunuyordu. Artık, böylesine genel ve dayanılmaz bir ihtilali hiçbir şey durduramazdı. Buna rağmen iki kişi böyle bir şeye cesaret etti. Alemdar tehlikeli durumlar için seçtiği iki destekçisinin mizaçları ve bağlılıkları hakkında ne kadar doğru karar vermiş olduğunu kanıtladı.

Bu iki kişi Kaptanıderya Ramiz Paşa ile Üsküdar'da karargâh kurmuş olan yiğit Kadı Abdurrahman Paşa idi. Topçu birliklerinin komutanı ile Levent Çiftliği'ndeki sekbanların komutanı da onlara katılmışlardı. Soğukkanlılıklarını ve birliklerini muhafaza etmesini bilen bu dört adamın başına, o sırada yangın içinde sıkışıp kalmış olan sadrazam geçseydi, isyanları ve alçaklıkları yüzünden imparatorluğun parçalanmasına neden olan yeniçerileri, yeryüzünden silebilirlerdi. Ancak sarhoşluk, aşk ve uyku her şeyi kaybettirmişti.

İsyancılar Korkmaya Başladı

Ramiz Paşa tersanede oturuyordu. Penceresinden yangının yayılmasını ve ilerlemesini gözlüyordu. Savaşanların çığlıkları, alevlerin vızıldaması ile parıltısı Haliç'te yankılandıktan sonra bulunduğu yere kadar erişiyordu. Kentten kaçmasını beceren birkaç haberci kıyıdaki kayıklara atlamış, tersaneye gelerek olayları anlatmışlardı. Ramiz Paşa, sadrazama ne olduğunu bir türlü kestirememişti. Çok kalabalık bir Osmanlı mahallesi olan Tersane'nin bulunduğu semt Alemdar'ın gözü pek komutanına çok tehlikeli gözüküyordu. Tersanenin giriş yerlerini kapattı, Leventleri silah başına çağırdı, subaylarını topladı. Genç, ateşli bir komutan olarak askerlerine hitaben bir konuşma yaptı. Her şeyden önce kendilerine saygı duymaları gerektiğini belirtti, bağlılık yemini ettirdi. Bu kargaşalık arasında sadece padişahtan gelecek buyruklara itaat etmelerini istedi. Askerler kendilerine duyulan güvenden son derece gururlanmıştı. Bağlı kalacaklarına yemin ettiler ve yeminlerinden asla dönmediler.

Tersane'nin sırtlarına rastlayan Levent Çiftliği'ne bir bölük asker gönderen Ramiz Paşa, sekbanların kışlalarını terk ederek kendisine katılmasını istedi. Bir başka bölüğü de, Tophane'deki topçularla temasa geçmesi için Galata'nın solundaki rıhtıma yolladı. Sarayın ve eski İstanbul'un karşısında bütün kıyıda ve üç önemli noktada tamamen egemen duruma geçti.

Zeki ve yürekli bir manevrayla doğrudan doğruya isyanın merkezine saldırdı. Limandaki donanmadan iki geminin Sarayburnu'na dönerek ayaklanmanın merkezi olan yeniçeri ağasının kışlasının bulunduğu yeri bombalamasını emretti. Üsküdar'da dört bin askeriyle karargâh kurmuş olan Kadı Abdurrahman Paşa'ya haber saldı. Ona verdiği buyrukta adamlarından iki bini ile gemilere binerek padişahın sarayına çıkmasını ve sonuna kadar direnmesini istedi.

Bu önlemler alındıktan sonra, Ramiz Paşa bir keşif bölüğünü Kâğıthane Vadisi'nden Edirne yoluna yollayarak, kentteki asilere yardıma giden bütün yeniçerileri katletmelerini ve İstanbul'a girişi herkese yasaklamalarını emretti. Üstelik bir sürü adamını kente sokarak kahvehanelerde, genel yerlerde Alemdar'ın kurtulduğu, ordusunu toplayarak başkente gireceği ve asileri cezalandıracağı söylentisini yaydırdı. Bu önlemler, Marmara Denizi üzerindeki gemiler, sarayı takviye etmek için Haliç'i aşan asker dolu kayıklar, ağızdan ağıza yayılan söylentiler ayaklanmayı sarstı ve halkı sindirdi. Yeniçeriler ile geçimlerini yağmayla kazanan ayaktakımı tek başına kaldı.

Eğer Alemdar çevresini saran alevlerden kurtulup da Ramiz Paşa'ya erişebilseydi çok daha değişik bir sonuç doğardı. İmamlar ayaklanmayı destekledikleri kürsülerinden çekiliyor, din adamları ihtiyatlı bir tarafsızlıkla evlerine dönüyordu. Asilere katılmak zorunda kalan yeniçeri ağası ile subayları davayı kaybettiklerini belirtiyor ve cezalarına boyun eğiyorlardı. Alemdar'ın ve askerlerin geri döneceğine inanan halk İstanbul'un kapılarına koşarak sadrazamın içeri girmesini engellemek istiyordu. Marmara'ya bakan mahalleler iki günden beri üzerlerine yağan gülleler yüzünden tamamen boşaltılmıştı. Saray, içoğlanları, bostancılar ve Kadı Paşa'nın askerleri tarafından sıkı sıkıya muhafaza altına alınmıştı. Asilerden sarayın duvarlarına tırmanma cesareti gösterenler cansız yere seriliyordu. Evden eve, sokaktan sokağa yayılan yangın ise yağmacıların işine yarıyordu. İhtilalin ikinci günü sonunda, kentin durumu bu haldeyken Alemdar hâlâ ortalıkta gözükmüyordu.

II. Mahmud'un Ruh Hali

Bir süre için saraya girelim ve Padişah II. Mahmud'un durumunu inceleyelim. Sarayda kapalı geçirdiği günlerden ve gördüğü eğitiminden olgunlaşan, bir şeyler yapma isteğiyle yanıp tutuşan bu genç padişah iki zıt duygunun etkisi altında kıvranıyordu. Dalkavuk olmaktan çok sadık bir askerin sert vesayeti altında silinmiş, küçümsenmiş, zorunluluklar karşısında bırakılmıştı. Şimdiyse üzerinde ağırlığını hissettiği bir sadrazamdan kurtulmaktan gizli bir memnuniyet duyacak-

tı. Ancak adaletli biri olarak sahip olduğu her şeyi bu adama borçlu olduğunu da unutmuyordu. Onu kaybetmekten büyük acı çekiyor, ona ihanet etmiş olmaktan utanç duyuyordu. Bu sadrazam tahtının bağımsızlığı uğruna uğraş vermiş ve belki de şu sıra ölmüştü.

Öte yandan III. Selim'in ruhu yeniçerilerin zaferinin, sarayın boyunduruk altına girmesi, tutsaklık, tahttan indirilme, şehzadelerin katledilmesi, başkentin anarşi içine yuvarlanması, imparatorluğun çöküşü olacağını söylüyordu. Bütün anıları, bütün duyguları ve ileri görüşlü düşünceleri padişahın yeniçerilere kin beslemesine neden oluyordu. Üstelik yeniçerilerin başarıya ulaşmasının, tahttan indirilmesi, hapsedilmesi, ölümü ve IV. Mustafa'nın yeniden tahta geçmesi demek olacağını kestirdiğinden büyük bir korkuya kapılıyordu.

Bu kardeşin zalimliğini ve intikam duygularını iyi biliyordu. Sultan Selim'i önlem olarak öldürten, Mahmud'u öç almak için rahat rahat öldürtürdü. İradesi düşünceler, umutlar ve korkular fırtınası içinde sallanıp duruyordu. İşte bu gibi anlarda, değersiz kararlarıyla eşler, anneler, gözdeler, hadımlar, köleler milletlerin tarihine uğursuz sayfalar ve hükümdarlara ölene kadar pişmanlıklar hazırlar.

Kadı Abdurrahman Paşa'nın iki bin askeri ve sekbanlar tarafından sarayında güvenli bir biçimde muhafaza edilen padişah, Kadı Paşa'nın deneyimi ve enerjisinden ilham alarak, ayaklanmanın gelişimine göre her an müdahaleye hazır tutacağı bir ordu kurma yoluna gitti.

Sekbanlar duvarların üzerindeki mazgallara yerleşti. Daima fedakâr ve sadık olan içoğlanları silahlarıyla padişahın çevresinde toplandılar. Ne kadar kapı varsa o kadar bölüğe ayrılan bostancılar kapıları ölünceye kadar savunma görevini üzerlerine aldılar. Üsküdar ve Kadıköy'den getirilen yiyecek ve cephane sarayın sıkıntıya düşmesini engelliyordu.

Top ve Tüfek Sesleri

Öfkeli yeniçeriler ile mazgallardaki sekbanlar arasındaki tüfek atışları 15 Kasım günü sabahtan akşama kadar İstanbul tepelerinde, servilerde ve limanda yankılandı. Sarayburnu çevresi dışında yedi tepeli kentte uğursuz ve sıkıntılı bir sessizlik hüküm sürüyordu. Üsküdar'ın, Galata'nın, Eyüp'ün, Tophane'nin yüksek yerlerinden Ayasofya'nın kubbesinden ve minarelerinden berrak ve güneşli bir gök altında sekbanların saray surlarını çepeçevre çeviren tüfek atışlarının beyaz dumanları görülüyordu.

Yeniçeri ağasının sarayı karşısında yerleşmiş olan iki geminin aralıklı top atışları göğü sarsıyor, denizi titretiyordu. Hâlâ Alemdar'ın sarayı çevresinde süren yangın ancak isyanla birlikte söneceğe benziyordu. Ayaklanmanın bir ölçüde bastırılmasından memnun olan Ramiz Paşa, zaferin belirtilerini halkın ve yeniçerilerin manen sarsılmasında görüyordu. Zaferi eline geçirdikten sonra kıyıma izin vermeyecek, kontrol altına alacağı ayaklanmayı istediği gibi yönetecekti. Yenilmiş, yorulmuş ve itaat altına alınmış bir ayaklanma Sultan Mahmud'a güçlü ve tam iktidar sahibi bir hükümet vaat ediyordu.

Tersane'den ayrılarak saraya geldi. Pişman yeniçeri subayları ile padişahın savunucuları arasında barış görüşmeleri başlamıştı. Karar verme zamanı gelip çatmıştı. Sarayın mazgalları üzerinden ve minarelerden, bir kişi hariç bütün halk ve ortalar için genel bir af ilan edilmesini önerdi. Affın dışında kalan bu kişi yeniçeri ağasından başkası değildi. Onun şahsında bütün yeniçeriler mağlup ediliyor, eziliyor ve cezalandırılıyordu. Bu öneri hem padişahı zarardan, hem başkenti alevlerden, hem de hükümeti yeniçerilerin boyunduruğundan kurtaracaktı. Öneri, içte ve dışta mücadele edenler tarafından kabul edildi. Padişah, Osmanlı kanının akmasını önleyerek, ya imparatorluğu ya da ağabeyi Mustafa'nın öldürülmesini tercih etme zorunluluğundan kurtaran bu çözüm yolunu daha uygun buluyordu.

Yeni Bir Öneri

Ancak ateşli Kadı Abdurrahman Paşa, zaten yarı yarıya yenilmiş asilerin kanıyla elde edilecek daha kesin bir zafer düşündüğünden böyle bir karara karşı çıktı. Talihsiz Sultan Selim'in tahttan indirilmesi sırasında kendisini ordusuyla Anadolu'ya dönmeye zorlayan yeniçerilerin hareketlerini unutmamıştı. Kendi birliklerine ve Karamanoğlu'nun atlılarına intikam alacağına söz vermişti.

Hemen sarayın içinde, en seçme birlikler ve birkaç topla bir saldırı ordusu kurmayı, bununla kentin içine ani bir baskın yaparak ihtilalin son direnme yuvalarını tahrip etmeyi, yeniçerilerin kökünü kazımayı önerdi. Bu gözü pek nutuk herkese çekici geldi, orduyu coşturdu ve padişahın aklını çeldi. Kadı Abdurrahman Paşa bu saldırı için ordunun komutanlığını üzerine aldı.

Hemen dört bin kişilik bir birlik hazırlandı, dört top çıkarıldı. Uygun adımlarla, saray halkının alkış sesleri arasında açılan kapıdan dışarı çıkıldı. Askerleriyle birlikte dışarı çıkmak isteyen Sultan Mahmud, Ramiz Paşa tarafından zorlukla alıkonuldu. Kente hâkim yüksek bir terasa çıkan padişah, bir dürbünle askerlerini izledi.

Mazgallara ateş etmekte olan yeniçeri bölüğünün üzerine Kadı Abdurrahman Paşa ve adamları demir bir duvar gibi atıldı. Hepsini gerilettiler, dağıttılar, izlediler, arkalarından Ayasofya alanındaki kışlalarına girdiler. Direnenleri pencerelerden attılar. Sultanahmet Meydanı'na geldiler. Sadrazamın sarayını kuşatan asileri silip süpürdüler. Ahşap duvarları ve merdivenleri sarmış olan ateş, içeri girilmesine engel oldu.

Kadı Abdurrahman Paşa, Sultanahmet Meydanı'nda güçlü bir birlik bıraktıktan sonra ordusunu üçe ayırdı ve üç ayrı koldan İstanbul'un içine daldı. Kollardan ilki Yedikule yönüne, ikincisi hem Haliç'e hem Marmara'ya hâkim Süleymaniye Camisi'ne, Kadı Paşa'nın başında olduğu üçüncü kol da isyanın ocağı olan yeniçeri ağasının sarayına doğru harekete geçti. Öteki iki kola önlerindeki sokakları temizlemeleri ve silah taşıyan herkesi acımaksızın öldürmeleri emri verdi. Birlikler önlerinde engel görmeden ilerlemelerini sürdürdü. Ancak sokakların tenhalığına fazla güvenen asker-

ler zorla girdikleri evlerde yağma ve kıyım yaparak ilerlerken zayıflıyor, arkalarında nefret ve intikam duyguları bırakıyorlardı.

Kadınların çığlıkları, çocukların ağlaması, evlerin eşiğine sağ kalanlar tarafından yığılan kurbanların cesetleri, halka dehşetin aşırılığından doğan bir cesaret verdi. Talana uğrayanlar birbirlerini cesaretlendiriyor, geçen birliklerin arkasında önce ufak gruplar, sonra büyük kalabalıklar toplanıyordu.

Yangın Can Alıyordu

Halk savaşa daha yatkın olan yeniçerileri kendilerini yönetmeye çağırıyor, Kadı Abdurrahman Paşa'nın birliklerine her türlü silahla saldırıyordu. Halk ve asiler tarafından kenti mahvetmek, Kadı Abdurrahman Paşa'nın askerleri tarafından ise düşmanlarını yok etmek amacıyla çıkarılan yangın bir süre sonra genel bir yangın haline gelmişti. Yürüyüşleri sırasında iyice kırılan üç birlik önce zorlukla Etmeydanı'na, sonra Bab-ı Hümayun'un önündeki alana geldi. Kadı Paşa'nın askerleri alana çıkan dar sokakların ağzından ve mazgallardan açılan ateşin koruması altında aslanlar gibi dövüştüler.

Padişahın yeni birliklerinin dışarı çıkmadığından emin olan yeniçeriler, Ayasofya'daki kışlalarını kurtarmak için oraya koştu. Orada Kadı Abdurrahman Paşa tarafından unutulan üç yüz sekban bulunuyordu. Kışlayı teslim etmeleri halinde bile sağ kalamayacaklarını bilen bu üç yüz yiğit, hiç olmazsa çarpışarak ölmek istedi. Yeniçeriler her seferinde başarısız kalan yirmi saldırı düzenledi. Başarısızlıkları karşısında kışlayı ateşe verdiler. Sekbanlar, duvarlar üzerlerine yıkılıncaya kadar dövüştü. Kışladan sıçrayan alevler çevre mahalleleri de yakmaya başladı. Saray da bir alev denizinin ortasında kalma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Kadı Abdurrahman Paşa sekbanları kurtarmak için boşuna çaba sarf ediyordu. Yangın ve evlerden açılan ateş ancak Ayasofya'ya kadar ilerlemesine izin verdi. Nizam-ı Cedid birliklerinin ilk eğitimcilerinden olan Prusya dönmesi Süleyman Ağa kaçarken yaralandı, atından düştü, halk tarafından yakalandı ve parça parça edildi.

Marmara'dan esen rüzgâr, yangını Etmeydanı'na ve Ayasofya ile sarayın kapılarına kadar yaymıştı. Kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar azgın alevlerin içinde can veriyordu. Vuruşmaktan gözü dönmüş yeniçeriler, artık kurtarmayı değil, öldürmeyi düşünüyorlardı.

Son Cinayet

Sultan II. Mahmud sarayın kulesinden askerlerinin kaçışını ve başkentin yok oluşunu izliyordu. Hem bozgunun, hem de bunca kurban için duyduğu merhametin etkisinde kalarak Kadı Abdurrahman Paşa'ya mazgalların üzerinden yeniçerilerin ateşine karşılık verilmemesini buyurdu.

Surların üzerinden yayınladığı bir bildiriyle yeniçeri ağasına uğraşı durdurmasını buyurdu, yangının ucundaki evleri yıktırdı ve alevleri kontrol altına aldı.

Halk, sönen yangından ve mazgallardan açılan ateşin zayıflamasından cesaret alarak saraya çıkan bütün yolları doldurdu. Alemdar'a, Karamanoğlu'na, Ramiz Paşa'ya, Kadı Abdurrahman'a, bostancılara, sekbanlara, içoğlanlarına ve padişahın şahsına yağdırılan lanetler göklere çıkıyordu.

Tehdit dolu çığlıklar, "Çok yaşa Sultan Mustafa!" diye yükseliyordu.

Sultan Mahmud'a, III. Selim'in sonu layık görülüyordu. Kaçınılmaz yenilgisi ile otoritesinin ve barışın kurulması arasında verilmesi gereken bir tek karar vardı:

Sultan IV. Mustafa'nın hemen idam edilmesi. Sultan II. Mahmud'un hizmetkârları, danışmanları, hadımları padişahın ayaklarına kapanarak bu kararın verilmesi için yalvarmaya başladı.

Sultan IV. Mustafa bir tek hareketle ölüme mahkûm edildi. III. Selim'in öldürülmesi için gönderdiği cellat ekibinin bir benzeri onun da yaşamına son verdi. IV. Mustafa da bütün zalim hükümdarlar gibi, kolayca ölümü kabul edemedi. Yenik düşen Kadı Abdurrahman Paşa bu idama nezaret etmek suretiyle efendisine son ve acı verici bir hizmette bulundu. Beş yüz yıldır kardeş katlinin yükselme taşı olduğu bu imparatorlukta IV. Mustafa'nın öldürülmesi son cinayettir. Devlet düzeni uğruna işlenen cinayetleri silen zamana ne mutlu!

Kuledeki Cesetler

Halk henüz Sultan IV. Mustafa'nın idamını bilmiyordu. Ancak Alemdar'ın her an döneceği haberlerinden korkuya kapılarak, yangının hiçbir engel bırakmadığı sadrazamın sarayına girdi. Üç gün süren yangın sırasında eriyip külçe haline gelen altın ve gümüşleri aramak için yağmacılar küllerin soğumasını beklemiyordu.

Sadrazamın sarayının harap olmuş odaları arasında dolaşan kalabalık, taştan kulenin altında kalın bir duvarın içinde henüz ateşten kıpkızıl halde duran bir kapı fark etti. Ganimet hırsıyla baltaların ve demir çubukların yardımı sayesinde bu kapıyı devirdiklerinde, önlerinde bir demir kapı ile kapalı dar bir koridor açıldı. Büsbütün meraklanan yağmacılar, o demir kapıyı da parçaladı, önlerine çıkan merdivenlerden kulenin yukarısındaki odaya vardıklarında rastlayabilecekleri en görkemli ganimeti gördüler. Alemdar Mustafa Paşa yanındaki cariyesi ve haremağasıyla cansız yatıyordu. Her nedense Alemdar'ın cesedi hiç bozulmamıştı.

İçeri girenler haykırarak halkı oraya çağırdı. Cesedi bir zafer nişanesi olarak omuzlarına alan halk ve yeniçeriler cesedi mazgallardan bakan sekbanlara ve bostancılara gösterdiler.

Sonra Sultanahmet Meydanı'na kadar sürüklediler, kışlaların önünde nefretlerinin kefaretini ödeyen bu büyük adamın cesedini üç gün süreyle orada bıraktılar.[4]

4 Sadrazam Alemdar Paşa'ya çok yakında bir isyan çıkacağı için Edirne'ye gitmesi bildirildi. Ancak sadrazam Babıâli'nin duvarlarına "Rumeli'den geldi bir çıtak / Bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak" sözleri yazılı pankartlar yapıştırılmasına rağmen bu uyarılara aldırmadı. 1808 yılı Kasım ayının 14'ünü 15'ine bağlayan gece isyan çıktı. Yeniçeriler sessizce Babıâli'yi kuşattılar. Alay Köşkü tarafındaki büyük kapıya bakan Kethuda Dairesi'nin altına kuru ot yığıp yangın çıkardıktan sonra tüfeklerle ateş etmeye başladılar. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'ya hemen atlara binip

Sadrazamın ordusu başında geri döneceği umudunu besleyen saray savunucuları, Alemdar'ın cesedini görünce cesaretlerinin kırıldığını fark ettiler.

Değişen Bir Şey Olmadı

Mazgalların yukarısından Kadı Paşa'nın askerleri ile sekbanlar halka aldatıldıklarını, yoksa din kardeşleri yeniçerilerle asla savaşa girmek istemediklerini açıkladılar. Ramiz Paşa ile Kadı Abdurrahman Paşa, akıtılan Osmanlı kanının intikamını alacaklarına dair söz verdiler.

IV. Mustafa'nın öldürülmesiyle Galibleri için bile kutsal bir duruma gelen II. Mahmud kendisi için kaygılanmıyordu. Yararsız bir uğraşı uzatmaktansa, düşmanlarıyla hesaplaşmayı başka bir zamana bırakarak yazgısına razı oldu.

Yeniçeriler sadece Ramiz ve Kadı paşalar ile Behiç Efendi'nin ve birkaç kişinin kellesini istiyordu. Padişah onları idamdan kurtardı.

Ramiz Paşa, Kadı Abdurrahman Paşa, Behiç Efendi gibi Alemdar'ın yakın dostları Sarayburnu'nda bekleyen gemiye bindirildi ve Marmara kıyısında bir kasabaya çıkarıldılar. Oradan Rusçuk'a kaçarak, hâlâ Alemdar'a sadık olan taraftarların yanına gizlendiler. Başkenti beş gün süreyle yakan ve kana boğan ihtilal, bu kişilerin kaçmalarıyla yatıştı. Aynı gün yeniçeriler için kötü bir anı olan Levent Çiftliği'ndeki Nizam-ı Cedid kışlasını tamamen yaktılar. Akşamüstü de padişaha elçiler göndererek başkaldırmaları için özür dilediler ve bağlılıklarını tekrarladılar. Gizliden gizliye Alemdar'a düşman olan şeyhülislam, din adamlarının başında saraya gelerek padişahın yenilgisini bir zafer gibi kutladı. İhtilalde mutlakiyetin, dinin ve eski yasaların zaferi görülüyordu. Her şey eski düzene göre yerli yerine geldi.

Ölümünden Sonra Daha Çok Sevildi

Bir süre sonra aslen Kırımlı olan Ramiz Paşa Rusların elinde olan ülkesine sığınmak istedi. Kadı Abdurrahman Paşa, Karaman'da birkaç gün derviş kılığında dolaşarak yeniçerilere karşı birlikler kurmak isterken tanındı. Kesilen kafası İstanbul'a gönderildi. Kahramanca savunduğu sarayın kapısı üzerindeki mazgallarda bir ay teşhir edildi. Uzun süre korku yüzünden sessizlikle geçiştirilen Alemdar Mustafa Paşa'nın adı, ona değişik duygular besleyenlerin hafızasında değişik biçimlerde yaşadı. Yeniçerilere ve din adamlarına göre nefret edi-

isyancıları yarıp geçme önerisinde bulunanlar oldu. Fakat Alemdar, savunma durumunda yardım beklemeyi uygun buldu. Alemdar'ın harem bahçesindeki kuleye ya da mahzene elli altı cariyesiyle birlikte kapandığından söz edilir. 15 Kasım 1808 salı günü akşama doğru yardımdan umudunu kesince eskiden mensup olduğu 42'nci bölük odabaşısını çağırtıp cariyelerini ocağın namusuna emanet etti. Yalnız çok sevdiği başcariyesi ile kendisine çok bağlı olan haremağasını yanından ayırmadı. O sırada kulenin (ya da mahzen) çevresine üşüşen yeniçeriler kazmalarla gedik açmaya başladılar. Alemdar önceden koydurduğu büyük bir barut sandığına tabancasını sıktı. Büyük bir patlama oldu. Beş yüz ya da sekiz yüz yeniçeri havaya uçtu. Dumandan boğulan Alemdar Mustafa Paşa'nın ve cariyesiyle haremağasının cesetleri iki gün sonra enkaz altından çıkartıldı.

lecek bu adam, bilge Selim'in dostları için kutsal kişi, Sultan II. Mahmud için hem aranılan, hem de korkulan bir ad olarak kaldı.

Birkaç yıl sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın hakkında daha iyi hüküm verildi, daha fazla sevildi ve acı duyuldu. Halen bir şiire benzeyen Doğu tarihini oluşturan heyecanlı olayların en büyük adlarından biri olarak gönüllerde yaşamaktadır.

Alemdar Bulgaristan ile Arnavutluk'u ayıran yaylalarda bir çobanın oğlu olarak dünyaya gelmişti. Küçüklüğünde çobanlık yapmış, çevredeki paşaların seyisliğinde bulunmuştu. Savaşlarda gösterdiği yüreklilik ve sezgisiyle önder olmuş, III. Selim'in komutanları tarafından fark edilerek paşa rütbesine kadar yükselmişti.

Osmanlı ordusunun yenilgilerini düşman topraklarına kadar girerek telafi etmiş, üstünlük ve komutana bağlılık duygusuyla şahsına ait bir ordu kurmuştu. Devlet barışta iken göstermelik ordu, savaşta iken başıbozuk sürü olan yeniçerilere karşı daima nefret duymuş, bu paralı askerlerin sevdiği efendisini düşüreceklerini anlamıştı. İntikamını daha iyi hazırlamak için ilgisiz gözükmesini bilmiş, tam başarıya ulaşacakken intikamının alınması gereken bir cesetle karşılaşmış, bir kadın gibi gözyaşı dökmüştü. Kazandığı zaferle bir çocuğu tahta çıkarmış, isyandan sonra gerilememek için ihtilali devam ettirmiş, iktidarını kudretle, ama sertlikle sürdürmüştü.

Kendisine saldırmakta devam eden saray entrikaları ile yeniçerilerin düşmanca duyguları arasında bocalamış, sadece kılıcına güvenmiş, mutluluğu aşkta aramış, ayaklanmayla derin uykusundan uyanmış, alevler arasında son nefesini vermişti.

Bulgarlar, Arnavutluk ve Tuna boylarındaki çobanlar hâlâ Alemdar'ın yaşamının vahşi ve dokunaklı serüvenlerini anlatırlar. Osmanlılar ise onu unutmuş görünmektedir. Devlet yönetmekten çok savaş için yaratılmış olan bu büyük adam, ama kötü sadrazam böyle yaşayıp, böyle ölmüştü.

İstanbul kahvehanelerinde Alemdar'ın halifelerin serüvenlerine benzeyen bazı yürekli hareketleri anılır.

Galata'da genç bir Hıristiyan tacirin dükkânının üstünde, zengin bir tacirin güzel dul karısı oturmaktaydı. Çocukluktan yeni çıkan zengin dul sokağa bakan kafesli penceresinin arkasında günlerini geçirmekteydi. Genç Hıristiyan taciri gidip gelirken ona derin bir aşkla bağlanmıştı. Ancak, bir Osmanlı kadını ile bir Hıristiyan arasında kurulacak evlilik bağını ölümle cezalandıran yasa yüzünden bu aşk sessizce sürüp gidiyordu. Genç dul, güzelliğinin ve zenginliğinin genç Hıristiyan'ı dininden döndüreceğini umuyordu. Her türlü hileye başvurarak onunla evinde bir görüşme sağlamaya çalıştı. Ancak, bir Müslüman kadının evine ölümü göze alarak girme korkusu girişimlerini engelliyordu. Sonunda tacirin dükkânındaki bütün malları veresiye satın aldı. Hesaplaşma sırasında bile bile anlaşmazlık yarattı. Bu durum karşısında bütün servetini kaybetme tehlikesini gören genç Hıristiyan ölümü göze alarak dulla görüşmeyi kabul et-

ti. Karşılaşır karşılaşmaz birbirlerine derin bir sevgiyle bağlandılar. Büyük korkular içinde birkaç ay seviştiler. Servetlerini Hıristiyan bir ülkeye kaçırıp orada yaşamayı kararlaştırdılar. Güzellikleri dedikoduya neden oluyorsa da, kimse onlardan kuşkulanmıyordu.

Yakışıklı tacirin gizli merdiven ile sevgilisinin yanına çıktığı bir gün, hiçbir şeyden haberi olmayan dört yeniçeri, eşleri için koku almak üzere dükkâna girmişti. Çırak yeniçerilerin aradığı kokuyu bulamayınca askerler patronu bekleyeceklerini söylediler. Telaşa kapılan çırak taciri aramaya gitti. Israrlı bekleyişte bir tuzak olduğunu sanan genç Hıristiyan tacir, yeniçerilerin önüne o kadar sararmış, o kadar kaygılı bir yüzle çıktı ki, onun bu durumundan kuşkulanan askerler, dükkânda ve çevrede araştırma yaptı ve kadınla olan ilişkisini ortaya çıkardılar.

Genç Hıristiyan'ı tutukladıkları gibi kadının önüne çıkardılar. Kadı da onu bir Müslüman kadının haremine tecavüz ettiği için ölüm cezasına çarptırdı.

Olayı öğrenen Alemdar, kadının hükmünü geri çevirdi ve sevgililerin askerlerinin koruması altında Arnavutluk'a gitmelerini sağladı. Alemdar'ın yaptığı bu iyi yürekli davranış bugün bile dilden dile dolaşır.



Paşa (savaş kıyafetiyle), Paşa (barış kıyafetiyle), Şatır

تقويم وقايع

İstanbul'da önceleri haftalık, daha sonra düzensiz aralıklarla halkı eğitmek ve devlet kararlarını duyurmak amacıyla yayımlanan ilk Türkçe resmi gazetedir. Umur-u dahiliye, umur-u hariciye, mevad-ı askeriye, fünun, tevcihat-ı ilmiye, ticaret ve es'ar olarak altı bölümden oluşan gazete Fransızca, Arapça, Rumca ve Ermaniceye çevriliyordu. (1 Kasım 1831-4 Kasım 1922).

1860'tan sonra yalnızca resmi belge, tüzük ve duyuruları yayımlayan, 1878'de 2119. sayısından sonra yayımına ara veren gazete, 1891-92'de yeniden yayımlanmaya başladı. Padişahın nişan vermesini konu alan bir resmi bildirimde "nişan itası" ifadesi yerine "nişan hatası" olarak dizilince, II. Abdülhamid'in buyruğuyla kapatıldı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) kısa bir süre sonra yeniden yayımlanmaya başladı ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sonuna kadar İstanbul hükümetinin varlığı sona erinceye kadar yayımını sürdürdü. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Takvim-i Vekayi'nin görevini Resmi Gazete devraldı.

35. BÖLÜM

Napolyon'un Hatası

Sultan IV. Mustafa'nın ölümü ve tahta genç, talihsiz Sultan II. Mahmud'un çıkması dünyanın egemeni Napolyon'da ne ilgi, ne de acıma uyandırmıştı. Barıştan sonra Rus Çarı Aleksandır'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan büyük bir pay alması için kışkırtıyor, genç padişaha karşı Boğdan ve Eflâk'ta dengesiz bir savaş başlatması için izin veriyordu.

Daha önce kendisinden söz ettiğimiz Fransız tarihçi şöyle yazıyordu:

"Osmanlılar, III. Selim'in tahttan indirilmesinden beri varlıklarının sonuna gelmiş gibiydiler. Napolyon, daima tehdit edici görünen bu çöküntünün işini bitirmek zamanının gelip gelmediğini kendi kendine soruyordu. Yine aynı biçimde Akdeniz sahillerini eline geçirdikten ve Rusya'ya duyduğu geçici bağlılıktan yararlanarak paylaşılmış Asya topraklarından itibaren Hindistan'a bir sefer yapmanın mümkün olup olmayacağını da düşünüyordu. Bugün eli kolu bağlı nesil için hayal olan bu düşünceleri şimdiki görüş açısından değerlendirmemek gerekiyordu. Bu hayali tasarlayan Napolyon o günlerde kralları tahttan indirip çıkarıyor, Avrupa'nın büyük devletlerini bir kelimeyle dize getiriyordu. İşte bu güce sahip olan Napolyon'dan hatasının büyüklüğünü kavramasını bekleyemezdik."

Savaş alanlarında sağlanan bir şöhretten etkilenen bir tarihçi için bu politika, ancak hayal dünyasında kaldığı müddetçe büyüktür. Napolyon'un Rusya'ya yanıltıcı büyüklüğü sırasında verdiği tavizler sonunda, yani 1814 ve 1815'te Fransa, tarihçinin yurtseverliğinin suçladığı acıklı duruma düşmüştür. Bizi küçümseyerek kahramanın ölçüsüz boyutlarını yargılayamayacağımızı sanmaktadır. Napolyon'un o günlerde Rusya'ya yönelik dış politikasında yanıldığı gibi, sayın tarihçi de bu noktada yanılmaktadır.

Napolyon'un Doğu'yu Rusya'ya feda etme eğilimi yüzünden, Sultan II. Mahmud saltanatı sırasında zorlanmış ve doğal desteklerini kaybeden bu hükümdar insanüstü çabalarıyla devletini

yenileştirmek isterken bitap düşmüştür. Fransa bugün, şöhret hayranı dalkavukların şişirdiği düşüncelerin cezasını ödemektedir.

Voyvoda Kara Yorgi

İki ihtilal sırasında İstanbul'da ortaya çıkan kargaşalıklar Ruslara çok yaramış, Osmanlı ordusunu parçalamıştı. Tilsit Anlaşması'nın kendisine verdiği arabulucu rolünü kasten unutmuş görünen Napolyon 1809 Nisan'ında çatışmaların başlamasına göz yumdu. General Miloradoviç Osmanlıları Giurgiu'da[1] yendikten sonra Tuna'yı aştı.

Başkaldıran Sırbistan'ın önderi Kara Yorgi,[2] imparatorluğu batıda parçalarken, Kafkasya cephesinde de General Tarmazov Trabzon beylerbeyinin kuvvetlerini perişan ediyordu.

George Washington gibi ezilen bir milletin kurtarıcısı olarak tarihe geçen Sırp kahramanı Kara Yorgi, Fransa'da Nancy yakınlarında bir kasabada doğmuştu. Savaşmayı ve yurtseverliği 1792 yılında Fransa'daki ihtilal mücadeleleri sırasında öğrenmişti. Haksız bir ceza sonunda dilini iyi bildiği Avusturya ordusu saflarına katılmıştı.

Bölüğüyle Transilvanya'da bulunduğu sırada disiplinsizliğiyle dikkat çekmiş, subayını düelloda öldürmüştü. İdamdan kurtulmak için Sırbistan'a kaçarak eşkıyalığa başlamış, bir süre sonra öteki eşkıya çetelerini emrinde toplayarak Sırbistan'ın ormanlık topraklarında eylemlerine devam etmişti. Osmanlılar tarafından saldırıya uğrayan çeteleri, durmayan yeni Sırp kuvvetleriyle desteklendiğinden kısa zamanda bir ordu haline gelmişti. Bu serüvenci, eşkıyalıktan generalliğe yükselmişti. Savaş ve yönetim becerisi, talihiyle birlikte gelişmişti. Belgrad'ı ele geçirdi, himayesine kabul ettiği Ruslarla birleşti, başkanı olduğu özgür bir hükümet kurdu. Bir asinin önünde eğilmek zorunda kalan Osmanlı Devleti 1803 yılında bir anlaşmayla onu Sırbistan voyvodası olarak tanıdı.

Kara Yorgi, 1809 yılında Çar Aleksandır'ın kışkırtması üzerine silahına sarıldı. Ruslarla birleşen ordusu dağları aştı ve Karadağlıları ayaklandırdı. Bosna beylerbeyi Sırplar önünde yenik düşerek Yenipazar'ı asilere bıraktı.

Ehil Güvercinlerden Başka Canlı Kalmadı

Bosna'da bu felaketler sürerken Tuna'yı aşan Prens Bagration, İsmail ve İbrail kalelerini düşürdü. Pehlivanzade İbrahim Ağa Rus ilerlemesini Tatariçe'de durdurup Tuna'nın öteki kıyısına sürdü.

1810 Mart'ında yeniden çatışmalar başladı. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa orduyu Şumnu'da topladı. Fransız göçmenlerinden olan ve cesaretiyle yetenekleri sa-

1 Türkçe Yerköy ya da Yergöğü, Romanya'da Tuna kıyısındaki liman kenti. Bükreş'in güneyinde, Bulgar limanı Rusçuk'un kuzeyinde.

2 Osmanlıların Kara Yorgi dedikleri bu asinin gerçek adı George Petroviç'tir. Domuz çobanlığı yapan Kara Yorgi, Sırplar arasında şöhret kazandıktan sonra "Knez Kara Corce" adıyla anıldı.

yesinde çarın ordusunda önemli bir mevkie yükselen Langeron kontu Silistre'yi kuşattı ve ele geçirdi. Şumnu başarıyla Rus kuşatmasını kırdı. Rusların geri çekilmesinden cesaretlenen sadrazam, Şumnu'dan otuz bin kişilik bir kuvvetle ayrılarak Rusçuk'un yardımına koşmak istedi.

Bu sefer Osmanlılar bozguna uğrayarak üç bin şehit verdi ve otuz iki sancak kaybettiler.

Bir başka Fransız göçmeni olan ve bir Rus kolordusunda generalliğe kadar yükselen Saint-Priest Vilkontu Emmanuel Louis Marie Guignard, Szistow'u düşürdü ve kenti tamamen yakıp yıktı. Kadın, erkek, çocuk, ihtiyar on iki bin kişi aç susuz Balkan dağlarına kaçtı. Bulgar vakanüvisinin yazdığına göre Osmanlı kentlerinin sadık ve sayısız konukları olan ehli güvercinlerden başka kentte canlı kalmamıştı. Rusçuk, Langeron kontu önünde teslim oldu. Rusya yurtlarından sürülmüş olan kimseleri, başka ırkları ocaklarından sürmek için işte bu biçimde kullanıyordu.

Kutuzov, Rus Başkomutanı Kaminski'nin ölümünden sonra 1811 yılı seferi için başkomutan seçildi.

Napolyon Osmanlılara Güven Sağlamadı

İbrail'in kahraman savunucusu İmrahor Ahmed Paşa sadrazam oldu. Onun çabasıyla altmış bin kişilik bir ordu harekete geçti. Rusçuk Savaşı'nda Kutuzov'u Tuna'nın karşı kıyısına attı; kurtarılan kente muzaffer olarak girdi. Bir süre sonra Tuna'yı iki noktadan gizlice aşarak ırmağın sol kıyısında karargâh kurdu.

İki ordu birbirlerini gözlerken Ahmed Paşa'yı aldatmak isteyen Kutuzof sekiz bin kişilik bir bölüğü Tuna'nın sağ kıyısına geçirerek Rusçuk'taki yedek kuvvetlere bir baskın yaptırdı. Bu manevra sayesinde Ahmed Paşa'nın esas ordusunda şaşkınlık ve korku yarattı. Arkalarından çevrildiklerini sanan Osmanlılar mevzilerini, tabyalarını ve komutanlarını terk etti. Bir Rus donanması Tuna'nın her iki yakasını da bombaladı.

Barış için Bükreş'te açılan görüşmeler sonunda Osmanlılar için kötü hükümler taşıyan bir anlaşma imzalandı. 28 Mayıs 1812'de Bükreş'te imzalanan bu anlaşma sınırlarda pek az bir değişiklik yapıyordu.[3]

Yeniden Napolyon ile savaşa giren Rusya iki cephede birden çarpışmak zorun-

3 Bükreş Anlaşması on altı maddedir. Besarabya, Eflâk, Boğdan ve Sırp bağımsızlığını hedef alan Ruslar, Fransa İmparatoru Napolyon'un Moskova seferinden dolayı bu iddialardan vazgeçmek zorunda kaldıkları için Osmanlı Devleti bu çetin seferden az zararla kurtulmuştur. Ancak Ruslar Tuna ağzına ayak basmış ve Sırp örneği nihayet Yunanlara da bağımsızlık için bir yol olmuştur. Bu uzun Osmanlı-Rus seferi 22 Aralık 1806 pazartesi gününden itibaren beş yıl, beş ay, yedi gün sürmüştür. Yapılan anlaşmaya göre Eflâk topraklarına girdiği yerden Tuna'ya dökülünceye kadar Prut ile Karadeniz'e kadar Tuna nehirleri sınır kabul edilmiştir. Prut Nehri'nin sağında kalan Boğdan toprakları ile bütün Eflâk Osmanlı Devleti'ne kalmıştı. Rumeli sınırı eski durumunda bırakılmıştır. Sırbistan sorununda ise genel af ilan edilmiş ve kaleler Osmanlılarda kalmak koşuluyla bu ülkeye özerklik verilmesi kararlaştırılmıştır. Bucak Sancağı ile Boğdan'ın bir bölümü elden gitmiştir.

da kalmamak için isteklerini hafifletmişti. Rusya, Babıâli'yi barışa zorlarken Napolyon yüz bin kişilik ordusuyla Nieman Irmağı'nı aşıyordu. Tuna deltasını Ruslara terk ederken canı sıkılan II. Mahmud, bu son savaştaki yenilgilerin de tek nedeni olan yeniçerilere karşı artan nefretini yakınlarına açıklamaktan çekinmedi.

Siyaset adamından çok asker gibi davranan Napolyon doğanın kendisine müttefik olarak sunduğu iki milleti her zamanki gibi küçümsedi. Bu milletler Lehler ile Osmanlılardı. Ne Lehistan'a bağımsızlık, ne de Osmanlı Devleti'ne güven sağlamıştı. Hiçbir esaslı temele dayanmadan Moskova üzerine yürüdü.

Böylece, Bükreş Anlaşması ile serbest kalan Kutuzov'un Ukrayna ovalarında kışın perişan ettiği Fransız ordusunun işini bitirmesine göz yummuş oldu. Oysa Sultan Mahmud'la yapılacak bir ittifak ve yardımcı bir ordu,

Rusya seferinden önce Dalmaçya'dan hareket ederek Tuna boylarında üç yüz bin Rus'u meşgul eder ve Berezina'daki[4] feci hezimeti önlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan başka doğal müttefiki bulunmadığı bir sırada, Fransa'dan gelen bu devleti paylaşma önerileri, Rusya'nın bir ırmağı üzerinde cezasını buluyordu. Politikada insan hatasını çok geç fark eder, ama bunu ne zaman ve nerede yaptığını bir türlü anlayamaz. "Yazgı" sözü, kişinin ileri görüşten yoksunluğuna bahaneden başka bir şey değildir. Çünkü insanın yazgısı bir ölçüde kendi elindedir. 1812 yılında Napolyon'un yazgısı Lehistan'ı Avusturya'nın emellerine ve Osmanlı İmparatorluğu'nu çarın saldırılarına satmakla belirlenmişti.

Adını Yazamayan Hükümdar

Padişah II. Mahmud Ruslarla yapılan barıştan yararlanarak, bu sefer Rus desteğinden yoksun olan Sırpları ezmeye karar verdi. Hurşid Paşa Bosna'da ilerlerken bir başka Osmanlı ordusu da Niş üzerinden Belgrad'a yürüyordu. Uzun barış döneminde işi gevşeten ve öteki Sırp önderlerinin kıskançlığına hedef olan Kara Yorgi, Osmanlı ordusunun önünden kaçıp Avusturya topraklarına sığındı. Sırbistan'ın kurtarıcısı, artık Sırpları ayaklandırmak için Ruslar tarafından parayla satın alınmış basit bir sürgündü. Sırbistan'a gizlice döndüğünde yanında kaldığı Sırp voyvodalarından biri tarafından ihbar edildi ve kafası vuruldu.

Belgrad yeniden Osmanlı egemenliğine girdi. Ülkelerinin bağımsızlığı için Kara Yorgi ile işbirliği yapan Sırpların cezalandırılması yeni ayaklanmaların başlamasına neden oldu.

Fransız askerleri buzlu suların içinde çalıştı. Çoğu öldü. Yürüyemeyecek durumda olan askerlerini Rusların eline bırakan Fransızlar ırmağı geçti.

4 Kasım 1812'de Napolyon'un büyük ordusunun kalıntıları, birdenbire buzları çözülen ve Dnieper'in bir kolu olan Berezina Irmağı kıyılarında üç Rus ordusu tarafından çevrildi. Napolyon, ırmağın üzerinde iki seyyar köprü yaptırdı.

Kara Yorgi'nin rakiplerinden Miloş Obrenoviç Belgrad'dan kaçtı ve dağlarda dolaşarak bağımsızlık çığlığı attı.

Çocukluğunda basit bir çoban olan Miloş Obrenoviç'i zaman, bağımsızlık savaşçısı ve kendisine ihtiyaç duyulan bir politikacı yapmıştı. Sırp büyüklerinin Yukarı Sırbistan'da bir kasabada yaptıkları bir toplantı sonunda Sırp bağımsızlık hareketinin önderi oldu. "Zalimlere savaş" çığlıkları bütün Sırbistan dağlarında, ovalarında, kentlerinde ve evlerinde yankılandı.

Osmanlılarla yaptığı bütün savaşlarda üstün gelen Miloş, Osmanlı Devleti ile olan bağları koparmak değil, zayıflatmak istiyordu. Hurşid Paşa'nın çadırında yapılan bir görüşmede Sırbistan'ın, Prens Miloş'un başkanlığında Babıâli'ye bağlı bir devlet haline gelmesi kararlaştırıldı. Bir krallık kadar geniş topraklara sahip olan Sırbistan hükümdarı, adını yazmasını bile bilmiyordu.

Napolyon'un düşüşü, Fransa'da Bourbon Hanedanı'nın yeniden işbaşına gelmesi ve dünya barışı Sultan II. Mahmud'a daha ağırbaşlı ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'na daha dengeli bir politika vaat ediyordu. Rus Çarı Aleksandır ile bakanlarının dünya politikasının huzura kavuştuğu anlardaki ılımlı davranışları, Sultan Mahmud'a Osmanlı İmparatorluğu'nun iç düzenini sağlaması ve ordusunu yenileştirmesi için çok uygun bir ortam hazırlıyordu.

II. Mahmud'un Şanssızlığı

Napolyon'un sona eren egemenliğiyle birlikte on altı yıldır Avrupa ve Asya'yı yok eden savaşların da sonu gelmişe benziyordu. Milletler ve hükümdarlar derin bir nefes alıyorlardı. Barış ve özgürlük milletlere savaşlarda kaybettikleri şeyleri kazandırıyordu. Ancak Sultan II. Mahmud'un kendisine layık yöneticileri yoktu.

Böylece, talihin büyük bir adam olmasını önlediği bir padişahın egemenliğinde olan Osmanlı İmparatorluğu, dünyanın tadına vardığı bu barıştan yeterince yararlanamıyordu. Fetih için kurulmuş olan ve zamanla kullanılmaz bir duruma gelen örgütleri savaş ve barışa ayak uyduramıyordu.

Öteki ülkeler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması durduğu an, paşaların eyaletleri tıpkı götürü usulle yönetmeleri ve isyan kaynağı olan yeniçerilerin paralı asker statüsü devleti için için kemiriyordu. Sultan II. Mahmud, imparatorluğun bu iki kusuruna karşı bugünlere gelene kadar yaptığı mücadeleden hep yenik çıkmıştı. Paşalar nerede olursa olsun, ister uzak bir eyalette, ister başkentte bulunsunlar kul olmaktan çıktıkları an asi oluyorlardı.

Arabistan, Arnavutluk, Sırbistan, Eflâk, Boğdan, Cezayir, Tunus, Trablus, Suriye, Lübnan ve Mısır eyaletlerinin genel durumu anarşiler konfederasyonu görünümündeydi. Arabistan'da tutuculuk sayesinde bağımsız olan Vehhabiler[5]

---

5 Vehhabiye mezhebi Arabistan'da Beni Temim kabilesinden Abdülvehhab bin Muhammed tarafından kuruldu (1745). Vehhabiler, Sünnilikten inanış yönünden değil, ibadet yönünden ayrılır. Vehhabilere göre peygamberden ve evliyalardan yardım isteme şirktir (Allah'a ortak koşma); türbe yapmak, kandil yakmak, tesbih çekmek, ölüleri ziyaret

Mekke ve Medine kentlerini ellerine geçirmiş, hacı kervanlarına yolları kapamışlardı.

Arnavutluk'ta, Yanyalı Tepedenli Ali Paşa, İskender Bey'in yolundan giderek bir krallık kurma sevdasına düşmüştü. Afrika'da Berberi krallıklar devletin temsilcilerini kılıçla karşılıyorlardı.

Suriye'de Akka Kalesi komutanı kendisinden başka kimseyi dinlemiyordu. Lübnan'da Dürziler ile Hıristiyan Marunilerin şeyhi olan Emir Beşir, dağların tepesinde Dar-el-Kamar Kalesi'nde kırk bin askeri barındırıyor, arada sırada Şam Vadisi'ne, Beyrut ovalarına inerek beylerbeyinin ordusuyla çatışıyordu. Sırbistan'da ayaklanmış bir prens, Eflâk ve Boğdan'da Babıâli tarafından yönetilen voyvodalarla yıllık vergiler üzerinde pazarlık yapıyordu.

Nihayet Mısır'da bazen Osmanlıların yardımcısı, bazen felaketi olan oynak bir adam önce Nil kıyılarında, sonra Suriye ve Arabistan'da ırsi bir hükümdarlık kurma peşinde koşuyordu. Feda edilemeyecek kadar yararlı, hakları elinden alınamayacak kadar saygılı, cezalandırılamayacak kadar güçlü olan Mısır Beylerbeyi Kavalalı Mehmed Paşa, Sultan II. Mahmud'un bir kulundan çok bir müttefikiydi.

Ortaya çıkışını, büyümesini, saltanat sürmesini ve ölümünü gördüğümüz bu adamın, Memlûklerin, Osmanlıların, Fransızların ve İngilizlerin mirası Mısır üzerinde nasıl hidivliğe[6] yükseldiğini anlatalım.

Tütün Satıcılığından Mısır Valiliğine

Mehmed Ali Paşa, Epir'de Kavala kasabasında görevli basit bir ağanın oğluydu. Küçük yaşında yetim kalınca kasabanın çorbacısı onu yanına almış ve kendi çocuklarıyla birlikte büyütmüştü.

Ergenlik çağına gelen Mehmed Ali, annesinin geçimini sağlamak üzere Selanik pazarında tütün satıyordu. Zekâsı ve çalışkanlığı çorbacının hayranlığını çekti. Çorbacı, vergi tahsildarlarını kabul etmeyen asi kasabalardan vergi toplama işi-

etmek, evliyaya adak adamak din bakımından yasaktır. Bu kurallara göre Vehhabilerin dışındaki Müslümanlar dinden çıkmış sayıldı. Vehhabiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük sorunlarından yararlanıp devlete başkaldırdılar. Vehhabiliğin yayılmasında Necid'in kuvvetli emirlerinden Deriye Şeyhi Muhammed bin Suud önemli rol oynadı. Muhammed bin Suud ölünce yerine oğlu Abdülaziz geçti. Onun döneminde Vehhabiye bütün Arap Yarımadası'na yayıldı. Sünni din bilginlerinden birçok kimse öldürüldü. Vehhabiler 18 Şubat 1803'te Taif'i kuşattı, kenti ellerine geçirip halkı kılıçtan geçirdiler. Abdülaziz'in oğlu Emir Suud (Suud bin Abdülaziz), 30 Nisan 1803'te Mekke'ye girdi. Emir Suud Medine'yi 20 Şubat 1807'de zapt edip türbeleri ve ashab mezarlarını yıktı. Ravza-i Mutahhara'ya (Hazreti Muhammed'in mezarı) dokunmadı, ancak Hazine-i Risaletpenahi'deki değerli taşlara ve incilere elkoydu. Hutbeden padişahın adını kaldırtan Emir Suud, Medine'ye kadılar atadı ve Osmanlı görevlilerini kentten kovdu. Emir Suud, Sultan III. Selim'e Vehhabiliğe davet eden bir teklifname bile göndermekten çekinmedi. Bugünkü Suudi Arabistan kralları onun soyundan gelir.

6 Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan Abdülaziz zamanında Mısır valilerine verilen unvan. Sultan Abdülaziz hidiv unvanını Fuad Paşa'nın isteği üzerine ilk kez Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu İsmail Paşa'ya verdi (8 Haziran 1867). Mısır hidivleri devlet protokolünde sadrazam ve şeyhülislamla aynı sıradaydı. Bunlar aynı toplantıda bulunursa hidiv, sadrazam ve şeyhülislamdan sonra yer alırdı.

ni Ali'ye bıraktı. Ona bu iş dolayısıyla bölükbaşı rütbesi verdi.

Çorbacının akrabalarından Kavalalı dul bir kadın, genç Mehmed Ali'nin yüz ifadesine hayran kalmıştı. Evliliklerinden İbrahim, Tosun ve İsmail adlarında üç oğulları oldu. Bu çocuklar daha sonra Mısır'da babalarının yönetimi altında paşa ve prens olacaklardır.

Lion adında Marsilyalı bir tüccar tütün ticareti için Kavala'ya geldiğinde genç Mehmed Ali'yle tanıştı. Ondan hoşlanan Marsilyalı tüccar, Mehmed Ali'ye Avrupa hakkında ilk kavramları öğretti, merakını uyandırdı. Fransa'nın sanatına, halkının uygarlığına ve velinimetinin anısına bağlı kalan Mehmed Ali Paşa, bütün milletler içinde en fazla Fransızları sevmiştir. Gönül borcunu unutmamış, gözlerini yeni uygarlığın ufkuna açtıran ihtiyarı Fransa'da aratıp buldurmuştur.

Araplara Kendini Sevdirdi

Sultan III. Selim'in bir ordu hazırlayarak Mısır'ı Fransa'nın haksız işgalinden kurtarmaya karar verdiği günlerdi. Kavala beyi dağlardan üç yüz Epirli toplayarak Mısır'a sefere çıkan sadrazamın ordusuna yolladı. Mehmed Ali o sıralarda binbaşı rütbesine sahip oldu.

Mısır toprağına ilk kez adımını atıyordu. Osmanlıların, Memlûklerin, Arnavutların, Fransızların, İngilizlerin, Arapların egemenlik çabaları arasında hızla daha üst rütbelere tırmandı. Babıâli'nin Nil'i devlete bağlı tutmak için gönderdiği bütün paşalar ve amiraller tarafından sevilen Mehmed Ali, Arnavutlardan meydana gelen bir ordu kurdu.

Kahire'yi Memlûklere karşı savundu ve kendi askerlerinin zulmünü önleyerek Arap halkın sevgisini kazandı. Hurşid Paşa ona Osmanlı birliklerinin yönetimini vererek bazen Mısır'ın Çerkez despotlarına, bazen Arabistan çöllerinin Vehhabilerine karşı savaşmasını sağladı.

Babıâli tarafından paşa unvanı ile Cidde Valiliği'ne getirilince, bu harekette Hurşid Paşa'nın onu Kahire'den uzaklaştırmak için yaptığı hileyi sezdi. Kaleye kapanan Hurşid Paşa halkın çağrısına rağmen teslim olmakta direndi. Hâkim olduğu Mukattam Dağı'ndan kenti bombalamaya başladı. Daima halkın desteklediği galibi, gözden düşen mağluba tercih eden Babıâli, kaptanıderyayı İskenderiye'ye göndererek Hurşid Paşa'nın azledilmesini ve asi Mehmed Ali Paşa'nın vali seçilmesini sağladı.

Uzun görüşmelerden sonra Hurşid Paşa kaleyi yeni valiye vermeye razı oldu. Geceleyin çöle açılan kapıdan bir avuç sadık adamıyla birlikte çıktı ve İstanbul'a giden bir gemiye bindi. Kader Hurşid Paşa'ya Tesalya'da ikinci bir asiyle savaşmasını, onu yenmeyi ve ödül olarak boğdurulmayı hazırlayacaktır.

Saray Yolu Tuzak Dolu

Mısır'ın feodal despotları olan Kafkaslı Kölemenler bundan böyle Mehmed Ali Paşa'nın tek düşmanları olacaklardır. Bazen görüşmelerle, bazen silahla kurnaz Vali onları bastırdı, sindirdi, aldattı ve adım adım tuzağa götürdü. Sahte bir

güvenlik önlemi bahanesiyle beş yüz yetmiş Kölemen önderini Kahire'de toplamayı başardı.

Vehhabilere karşı açılacak bir seferi bahane ederek, oğlu Tosun Paşa'nın komutasında dört bin kişilik bir kuvvet hazırlamıştı. 1 Mart 1811'de cuma namazı için Tosun Paşa kente inecek ve oradan Arabistan'a hareket edecekti.

Mısır'ın askeri, sivil ve dini bütün otoriteleri genç paşaya eşlik etmek üzere Başkent Kahire'ye çağırılmıştı. Beş yüz yetmiş Kölemen beyi ve başkanları Şahin Bey bütün maiyetiyle birlikte törene katılacaktı. Mısırlılara, Araplara ve Osmanlılara yıllardan beri zulüm yapan Kölemenlere suçlarının cezasını ödetecekti.

Mehmed Ali Paşa kıyıma, coğrafi durumun yardımıyla bir kurnazlık ve esrar katmıştı. Doğa tuzak yerini hazırlamıştı. Kahire'den Mukattam Dağı'na kadar giden dar yolun bir tarafı sarp kayalıklarla kaplı, öteki tarafı uçurumlarla doluydu. Valinin sarayı dağdaki kalede bulunuyordu. Tosun Paşa'nın ordusu da kışlalarda ve avlularda karargâh kurmuştu.

Mısır'ın intikamının önceden duyulması korkusuyla Mehmed Ali Paşa kıyımla ilgili bilgileri en son anda komutanlarına verdi. Komutanların hemen arkasında kıyıma daha fazla inanmış adamları vardı. Şafak sökerken komutanları divanında elinin ve gözünün altında toplanmıştı.

Bir gün önce, şeyhlerin, din adamlarının, Kölemenlerin ve ordu birliklerinin yürüyüş düzenini tespit etmişti. İlk önce yeniçeriler, şeyhler, kadılar, din adamları ile komutanları Salih Paşa yönetiminde Arnavut kuvvetleri geliyordu. Onların arkasından hiçbir şeyden kuşkulanmayan Kölemenler değerli taşlarla bezenmiş koşumlu atları ve maiyetleriyle görkemli bir biçimde ilerliyorlardı. Tosun Paşa'nın piyadeleri ve atlıları dolu silahlarıyla ölümün gölgesi gibi onları izliyorlardı. Çok dar olan yol iki atlının yan yana yürümesine bile yetmiyordu. Mukattam Dağı'ndan aşağı inen bu pusu yerinde atlıların geri dönmesi, manevra yapması ya da kaçması olanaksızdı. •

Kölemenler Tek Tek Avlandı

Kalenin avlusunu terk edip, törendeki yerlerini aldıktan hemen sonra Arnavutların komutanı kalenin kapılarını kapattırdı ve kıyım işaretini verdi. Bu işaret üzerine yolun kayalık kısmında mevzilenen piyadeler, rahatça nişan alarak Kölemenleri tüfek ateşiyle deviriyorlardı. Kırıp geçiren ilk ateşten sonra sağ kalan Kölemenler kaleye sığınmak istedi.

Yerin darlığı, ürken atlar, yerdeki cesetler, tüfek ateşinin menzili dışına çıkmalarına fırsat vermiyordu. Yere atlayarak kılıçlarını çektiler, hiç olmazsa dövüşerek ölmek istediler. Ancak karşılarında yalçın kayalıkların ardına gizlenmiş tüfekli piyadelerden başka düşman bulamadılar.

Yaralanıp da yere düşenler Arnavutlar tarafından süngüleniyor, kafaları kesiliyordu. Önderleri Şahin Bey'in cesedi boynuna takılan bir iple yerlerde sürükleni-

yordu. Tanıkların ifadesine göre, kalenin çevresi gladyatörlerin kanlı bir savaşından sonraki arenayı andırıyordu. Yerlerde kan gölcükleri oluşmuştu. Zengin koşumlu azgın atlar, cesetlerin üzerinde koşup duruyordu.

Kölemenlerin hizmetkârları, köleleri de açılan ateşten kurtulamamıştı. Ölenlerin pırlanta işlemeli kaftanları, sarıkları, değerli hançerleri katillerin ganimeti oldu.

Beş yüz yetmiş Kölemen'den yalnızca bir kişi, Emin Bey, Arap atının fedakârlığı sayesinde bir mucize kabilinden kıyımdan kurtuldu. Herhangi bir nedenden dolayı geciken Emin Bey, soydaşlarının ardından kale kapılarının kapanmasını ve açılan ateşi fark ettikten sonra kalenin yanında kendisine en yakın dağ yoluna doğru atını sürdü ve son hızla çöle doğru kaçarak canını kurtardı.

Kahire Üç Gün Yağmalandı

Divanı üzerine sahte bir sessizlikle kurulmuş olan Mehmed Ali Paşa sıkıntı, içinde dışardaki gürültüleri dinlerken başarıdan emin olmayan bir tavır içindeydi. Cellatların merhametiyle ölümden kurtulan kurbanlarının silah elde kendisini öldürmek için kaleye koştuklarını duyar gibi olmuştu. Ayaklarının dibine atılan kelleler yüzünün solukluğunu giderdi, fakat ağzını açtırmadı. Maiyetindeki Cenevizli bir hekim nihayet, "Bizim için çok büyük bir gün Haşmetmeap!" diyerek sessizliği bozunca, su istedi. Sunulan suyu sanki çok susamış gibi kana kana içti. Mısır artık tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine geçmişti.

Padişah tarafından istenen ve vali tarafından bunca kurnazlıkla gerçekleştirilen bu kıyım, ileride yeniçerilerin başına gelecekler için de ilham olmuştu. Cinayet üzerine kurulmuş askeri bir baskı düzeni ancak kıyımla ortadan kaldırılabilirdi. Anarşi kıyımı, kıyım da anarşiyi doğurur. Bu yüzden kılıca dayanan devletler ne kadar talihsizdir!

Kahire iki gün süreyle Kölemenleri öldüren askerlerin yağmalarına ve aşırı hareketlerine sahne oldu. Askeri ödül olarak koca bir başkentin heybesine dalmışlardı. Mehmed Ali Paşa kendisine böyle bir hizmette bulunanları durdurmaya cesaret edemiyordu. Üç gün boyunca süren yağma, ırza tecavüz ve cinayetten sonra, Kahire'de sessizlik, orduda disiplin sağlandı.

Vehhabiler Hac Ziyaretini Önledi

Cesaret ve zekâ bakımından zamanından önce gelişmiş on altı yaşında bir genç olan Tosun Paşa, Vehhabilere karşı seferini başlattı. Bu mezhep adını ve düşünce sistemini, Beni Temim kabilesinden Şeyh Abdülvehhab'dan alıyordu.

O ülkeler için zengin sayılan bir babanın çadırında dünyaya gelen şeyh, din ve edebiyat tahsili için Basra'ya gönderilmişti. İslamiyetin zamanla bozulan saflığını düzeltmek gibi düşüncelerle dolu olarak Mekke ve Medine'ye hac ziyaretinde bulunmuş, başka bir aşiretten bir kızla evlendikten sonra, Müslümanların kurallarına karşı çıktığı için o aşiretten kovulmuştu.

Nihayet seksen beş yaşında arkasında İslamiyeti yenileştirmeye kararlı bir topluluk bıraktıktan sonra ölmüştü.

Çömezi ve komutanı Abdülaziz İran'a saldırmış, kentleri yakmış, Mekke'yi eline geçirmiş, hac ziyaretlerini önlemiş, Şiilere karşı amansız bir mücadele açmıştı. Onun oğlu Suud kırk bin Vehhabi'nin başında Osmanlılardan ve İranlılardan intikam almak için harekete geçmiş, Bağdat'ı ve Basra'yı tehdit etmişti.

Arabistan'daki bu karışıklıkları önleyemeyen padişah, Mehmed Ali Paşa'nın Mısır ordusu ile Vehhabileri ezmesini buyurmuştu. Mısır valisi, Müslümanlara yapılacak bir hizmetle Osmanlıların, Mısırlıların, Arapların gözünde parlamak için bütün gayretini harcıyordu. Vehhabilerin ezilmesinin ve kutsal hac ziyaretlerinin açılmasının, adının bütün Müslümanların kalbinde şükranla anılmasına neden olacağını çok iyi biliyordu.

Kum Fırtınası Ateş Yağdırdı

Tosun Paşa Medine ile Mekke'yi yavaş yavaş fethetti. Çölü bu silahlı tarikattan tamamen temizlemek için sabırsızlanan Mehmed Ali Paşa, ikinci bir ordunun başında 8 Ocak 1813 tarihinde Mekke'ye[7] hareket etti.

Abdülaziz'in oğlu Suud altmış sekiz yaşında öldüğü zaman, davasını sürdürmeye kararlı dört oğul bırakmıştı. Büyük oğlu Abdullah bin Suud Vehhabilerin başına geçti.

Bütün Arabistan geniş bir savaş alanı haline gelmişti. Biri Tosun Paşa'nın öteki Hasan Bey'in, üçüncüsü de Mehmed Ali'nin kendi yönetiminde olan üç kolorduya ayrılan Mısır ordusu beş yıl boyunca yenilgiler ve zaferlerle Vehabbi askerleriyle çarpıştı.

Tosun Paşa ile Abdullah bin Suud'un arasında kurulan barış valinin Kahire'ye dönmesine fırsat verdi. Kahire'de, orduya yerleştirmeye çalıştığı Avrupa usulü disiplinden hoşlanmayan komutanların isyanı bekliyordu onu.

Mehmed Ali Paşa Kahire Kalesi'ne kapanırken, askerleri asileri temizledi. Avrupa örneğine göre kurulan örgütler Mısır'ı tamamen disiplin altına aldı ve ülkede huzur sağlandı. Tarımcıların ve tacirlerin zararına eline geçirdiği buğday ticareti hazinesini doldurdu. Sevgili oğlu Tosun Paşa, Yukarı Mısır'da vebadan öldü.

Vehhabiler yeniden Arabistan'da karışıklık çıkarmaya başlamıştı. Bu sefer Vali Mehmed Ali Paşa Vehhabilerin üzerine, onlara karşı savaşmasını iyi bilen oğlu İbrahim Paşa'yı yolladı.

İbrahim Paşa çölleri ve dağları aşarak Vehhabilerin başkenti Deriye'nin üzerine ilerledi. Herbiri surlarla, kulelerle ve tabyalarla çevrili beş ayrı kent bir tek ad altında Vehhabilerin başkentini oluşturuyordu. İnançla dolu, şehit olmak için gözleri dönmüş mezhep mensuplarının amansız savunması beş aydan beri kuşat-

7 21 Ocak 1813 perşembe günü Tosun Paşa Cidde'ye girdi, hemen sevk ettiği atlıları 23 Ocak cumartesi günü Mekke'yi ve Hicaz'ı Vehhabilerden temizledi. 28 Ocak perşembe günü Taif yeniden ele geçirilerek Hicaz tümüyle kurtarıldı. Mekke ve Medine'nin anahtarları İstanbul'a gönderildi. 28 Mayıs cuma hutbelerinden itibaren padişahın adına "Gazi" unvanını ekledi.

mayı kıramamıştı. Kurtulmak için mucize bekliyorlardı.

26 Mayıs 1818 tarihinde korkunç bir kum fırtınası öğle namazı sırasında İbrahim Paşa'nın karargâhı üzerine çöktü. Ateşler üzerine devrilen çadırlar tutuşunca alevler karargâhın dışında bulunan cephaneliğe sıçradı.

Dört yüz sandık barutun, beş yüz sandık merminin, binlerce humbaranın patlaması on dakika süreyle dört bir yana ateş yağdırdı.

Arpa ve buğday depoları tutuştu. Çevreyi binlerce insan ve hayvan ölüsü kapladı. Felakete tanık olan Vehhabiler ordunun şaşkınlığından yararlanarak karargâhın üzerine atılmakta duraksamadı. Ancak kılıçlarla yapılan uğraş sonunda geri püskürtüldüler.

"Size Cephane Verebilirim"

İbrahim Paşa yazgısıyla yarışa girmişti. Kuşatmada ısrar etti. Kırk bin deve üzerinde getirilen yeni kuvvetler ve cephane kayıplarını karşıladı.

Nihayet 26 Eylül 1818'de Başkent Deriye'yi oluşturan kentlerden dördüne ayrı ayrı saldırdı. Abdullah yanında beş yüz Sudanlı askerle beşinci kentte sıkışıp kaldı.

Deriye'nin son gününe tanık olan bir Fransız, Vehhabilerin ocağının söndürülmesini şöyle anlatmıştır:

"İbrahim Paşa'nın iyi yürekli oluşu cesareti kadar dikkati çekti. Birkaç saat sonra iki yüz askeriyle Abdullah, İbrahim Paşa'nın çadırına geldi. Abdullah, İbrahim Paşa'ya yaklaşarak elini öpmek istedi. Ancak paşa buna engel oldu. Sonra Abdullah'ı yanına oturtarak, halkın istememesine rağmen neden savaşı sürdürdüğünü sordu.

Abdullah, 'Kader böyle emrediyordu, şimdi savaş bitti' dedi.

Paşa, 'Eğer hâlâ devam etmek isterseniz size cephane verebilirim' diye devam etti.

'Hayır! Allah sizin ordularınızı muzaffer kıldı. Beni yenen sizin askerleriniz değildir, bana ders veren Allah'tır.'

Ağlamak üzereyken İbrahim Paşa onu teselli etti. Vehabbilerin şeyhi barış istedi. Üstün gelen ona her türlü olanağı sağladı. Fakat babası Mehmed Ali Paşa'nın buyruğu üzerine onu Deriye'de bırakamayacağını, beraberinde Mısır'a götüreceğini belirtti. Abdullah bir süre düşündükten sonra bir karara varması için yirmi dört saat süre istedi. Kahve ve çubuk içildikten sonra yine saygılı hareketlerle çıktı gitti."

Rehin tutulan oğlu Suud serbest bırakıldı. Ancak Abdullah'ın kaçmasından kaygılanan İbrahim Paşa bütün atlılarını seferber ederek yolları tutturdu.

İnançları Yaşadı

Alınan önlemleri gören Abdullah, ailesinin başına bir felaket getirmemek için Mısır'a gitmeye karar verdi. Yirmi dört saatlik süreden önce İbrahim Paşa'nın çadırına döndü. Abdullah yaşamı güvence altına alındığı takdirde Mısır'a gelmeye razı olduğunu bildirdi. İbrahim Paşa ne babasının, ne de padişahın buyruklarına karışamayacağını, ancak her ikisinin

de onu öldürtmeyecek kadar iyi yürekli olduğunu açıkladı. Abdullah ailesini İbrahim Paşa'ya emanet etti. Deriye'yi yakmamasını ve Osmanlılara karşı silah çekenleri öldürmemesini rica etti. Bütün istekleri kabul edildi. Kahire'ye gelen Abdullah'a, Mehmed Ali Paşa çok iyi davrandı. Sohbet ederek çeşitli sorunları tartıştı. Abdullah Mekke'den aldığı gayet değerli üç Kuranıkerim'i valiye armağan etmek istediyse de, Mehmed Ali Paşa onları İstanbul'a götürmesini söyledi. Abdullah, İstanbul'a giderken, vali de saraydan onun bağışlanmasını rica etti. Üç gün kentte dolaştırıldıktan sonra Sultanahmet Meydanı'nda idam edildi. Vehhabiler mezhep olarak değil de askeri bir güç olarak onunla birlikte yok oldu. İnanışları ise çölün derinliklerinde ve Deriye'nin kalıntıları üzerinde sürüp gitti. Vehhabilere karşı savaş, Kölemenlerin yok edilmesi, geniş bir imparatorluk örgütlerine eşdeğerde olan ordu, donanma ve yönetim Kavalalı tütün satıcısını yalnızca ismen Babıâli'ye bağlı bir hükümdar yapmıştı. Uzun saltanat döneminin önemli unsuru olan sabrı ile Mehmed Ali Paşa, kendisinden Mısır'ı istemedikçe, Babıâli'ye saygılı davranıyordu.

Sultan II. Mahmud da atalarının, paşaların bağlılığı üzerinde fazla durmama ilkesini benimseyerek kendisine sunulan saygıyı memnuniyetle karşılıyor ve bununla yetiniyordu. Padişah imparatorluğun içine düştüğü her bunalımda Mısır hazinesini ve ordusunu yardıma çağırıyordu. Sultan Mahmud'un, Arapların galibinden, başkaldıran Yunanlara karşı yararlanma anı yaklaşıyordu.



Soldan sağa: Karakullukçu, Aşçıbaşı, Başeski, Bayraktar, Karakullukçu, Karallukçu.

36. BÖLÜM

Sezar'ın Hakkı Sezar'a

Manevi yaşantıda olduğu gibi dinde de bazı gizemli olaylar vardır. Bir milletin eski ya da şimdiki efendilerine karşı başkaldırma hakkı bu gizemlerden biridir. Suçluluk ya da erdem ne zaman anlaşılır? Özgürlük için zamanaşımı söz konusu olabilir mi? Var olmak ya da yaşamak hakkının hükümsüzlüğü olabilir mi? Hâlâ yaşayan ya da henüz dirilmiş bir milletin üzerine vicdan ve din, sonsuza kadar mezar taşı koyabilir mi? Kulluk bir görev midir? Başlangıçta nefret edilen fetih, sonunda haklı ve kutsal olabilir mi? Fetihlere karşı silahlanan yurttaşlar asi midir, yoksa yurtsever mi? Vicdan onları mahkûm mu etmelidir, yoksa haklı mı göstermelidir?

Bunlara benzeyen bir sürü soruya, ezenler ve ezilenler tarafından taban tabana zıt yanıtlar verilir. Hıristiyanlık ise bu konuda "Sezar'ın hakkını Sezar'a verin!" sözüne uygun biçimde, haklı ya da haksız kuvvete kesin boyun eğilmesi görüşünü öğütler.

Fakat Hıristiyanlık doğaüstü düşünceleriyle görünmeyen dünyayla meşgul olurken, dünyayı göz önüne almaz. Yeryüzü, kutsal ruha isyan eden sefil bir madde gibi ayaklar altına atılmalıdır. Dünya yeryüzüne sahip olmak isteyene verilmelidir.

Onun için yeryüzünde nefes alan, fakat sadece gökte yaşayan tanrının çocukları vardır. Hıristiyanlık maddeye ve eşyaya karşı duyduğu nefretten dolayı her türlü politik yasalardan kaçınmıştır.

Buna rağmen Sezar Hıristiyanlık vicdanını ezmek ve fatihlerin inancını egemen kılmak için çalışırken, Hıristiyanlık isyan ederek boyun eğmeyi reddediyordu. Ama Hıristiyanların özgürlüğü ellerinden alınırken bir şey yapmıyor ve ölüyordu. Kolların isyanını inkâr ederken, ruhların isyanını benimsiyordu. Her ne kadar tevekkülle boyun eğerse de, kendi elleriyle zulüme bir sınır koyuyor, zulüm vicdanlara dokunduğu an isyan ediyor ve ölümün bağımsızlığını ilan ediyordu.

Tarihte ne teorik, ne de pratik olarak milletlerin fetihlere direnmelerini ya

da isyan etme haklarını mahkûm eden hiçbir hükme rastlanmaz.

İnsan doğası bunun aksi olan hükme her çağda karşı çıkmış ve doğal haklara inanan Hıristiyanlık, mahkûm etmek istediği düşünceyi aslında kutsal kılmıştır. Hıristiyanlık yurtseverlerin zamanında ya da zamansız olarak ülkelerini kurtarmak için yaptıkları girişimlerdeki suçları ve erdemleri daima Tanrı'ya havale etmiştir. Ayaklanma hakkı suçlu sandalyesine oturtulduğu zaman, vicdanlarla uğraşanlar tarafından değil de, ahlak tarafından yargılanmıştır. Açıklanamayan bir sorun haklı olarak gizemli olaylar arasına alınmıştır.

Yunan Milletine Tanınan Ayrıcalıklar

Tarihin akışı içinde Mora'nın, Ege adalarının, İstanbul'un ve Anadolu kıyılarının eski sahibi olan Yunanların, köhnemiş ve günah dolu imparatorluklarını savunamayarak Osmanlılara kaptırdıklarını ve onların boyunduruğuna girdiklerini görmüştük.

Yunan milleti fatihleri tarafından politik haktan men edilmiş, fakat bir milletin esas yaşama unsurları olan dini, milliyeti ve mülkiyeti korunmuştu. Ülkelerinde egemen değillerdi, fakat Osmanlı uyruğuna girmiş sayılmazlardı. Gerçekte Yunan insanı, halkı ve yurttaşıydılar. Politik yaşantıda uygar milletlerin sahip olduğu bütün haklardan yararlanıyorlardı. Babıâli'nin egemenliği altında tapınaklarına, din adamlarına, patriklerine, seçimle işbaşına gelmiş bölgesel hâkimlerine, gemilerine, ticaretlerine ve Ortodoks ayrıcalıklarına sahiptiler.

Bazı insafsız paşaların saldırılarına ve hareketlerine rağmen nüfusları, zenginlikleri, İstanbul'da Divan üzerindeki etkileri, imparatorlukta hemen hemen tek başlarına yürüttükleri ticaretleri, denizciliğe olan milli yatkınlıkları, askerlik ve kölelik dışında tutulmaları, onları aşağı yukarı bütün Osmanlı Devleti'nde efendileriyle eşit ve bazı konularda üstün duruma bile getirmişti. Soylarından gelen prensler Transilvanya'ya, Sırbistan'a, Eflâk'a, Boğdan'a, Adalar'a başkan olarak Babıâli tarafından seçiliyordu. Divan'ın dış politikası onların elindeydi. Babıâli'nin Rum tercümanları neredeyse Osmanlı Devleti'nin gerçek dışişleri bakanlarıydı. Boğaziçi'ndeki yalılar zenginliklerinin kanıtıydı. Romalılar tarafından serbest bırakılmış köleler neyse onlar da Osmanlılar için öyleydi.

Soyluların bir ayrıcalığı olarak, dünya üzerinde başka hiçbir millette bulunamayan doğal dehaları, çabaları, uysallıkları, ikna yetenekleri, kölelik zihniyeti olan kurnazlıkları, bağışlarını sömürdükleri ve servetlerini paylaştıkları paşalara karşı gösterdikleri dalkavukklukları, nihayet Osmanlılardan daha yüksek ve daha Avrupa düzeyinde olan eğitimleri Yunanları imparatorluğun halkaları içinde en gelişmiş aristokrat halk yapmıştı. Hemen hemen efendileri kadar kalabalık, onlardan çok daha zengin on bir milyon Yunan, Batı Anadolu'yu, Ege adalarını, Peloponez'i ve Osmanlı Avrupası'nın öteki eyaletlerini kaplıyordu.

Fatihlerin egemenliğinin uzun baskısı

milliyetlerinin daima mecut olan yayını kırmadan gergin tutmuştu. Ortak bir ırk, bir dil, bir din, kolayca bağımsızlık düşüncesine dönüşebilecek olan bir aile kavramını yaşatabilmişti. Ancak bağımsızlıklarını ve haklarını istemeleri için fırsat ve silah kullanma alışkanlığından yoksunlardı.

Kendi topraklarını koruyabildikleri gibi, fetih hareketlerinden sonra Karadeniz kıyılarına, Makedonya'ya, Bulgaristan'a, İç Anadolu'ya ve Suriye'ye yerleştirilen Yunan kolonileri sayesinde topraklarını daha da genişletmişlerdi. Trabzon'dan Yafa'ya, Yunan Denizi'ndeki Venedik adalarından Athos Dağı'na kadar kentlerin ve kasabaların aşağı yukarı en kalabalık ve en etkin halkı olmuşlardı. Görünüşte Osmanlıların uyruğu idiler, gerçekteyse egemen olanlar onlardı.

Eğitilmiş oldukları kadar savaşçı olsalardı, çoktan politik egemenliklerini de kazanmış olabilirlerdi. Ancak onlara bağımsızlıkları için gerekli askerleri adalar ve Peloponez verebilirdi. Çünkü Mora dağlarında eşkıyalık, kıyılarda ve adalarda korsanlık, yalnızca o yörelerin tayfalarında ve haydutlarında askerlik kavramını ayakta tutabilmişti. Yunan kurnazlığı her tarafta, Yunan savaşçılığı ise ancak bir bölgedeydi.

Bir milletten çok bir topluluk halinde bulunmalarına rağmen, bir millet ruhuna en fazla yatkın olan Mora ve adalardaki topluluk idi. Hiçbir zaman tamamen kabul edilmemiş bir fethin egemenleri, kötü bastırılmış üç isyanın her zaman yaşayan ruhları üzerine sürekli esen Avrupa düşünce sistemlerinin yakınlığı, Rusya tarafından destek göreceklerine dair umutları, 1790 yılından beri hâlâ dağlarda yaşayan Rus Orlov kardeşlerin ajanları,

Çeşme faciasının alevleri, Rusya'da kendilerini din kardeşleri olarak gösteren din adamlarının kehanetleri, nihayet Napolyon'un zulmünden kurtularak halka dönük ihtilaller ya da kurumlarla yeniden dirilen İtalya'nın, İspanya'nın, Fransa'nın ve İngiltere'nin liberalizmi, Yunanistan'da özgürlük için sabırsızlanan ruhları canlandırıyordu.

Avrupa'daki Liberal ve Radikal Eylemler

Fransa'nın 1814 yılındaki istilasından sonra Çar Aleksandır, Avrupa krallarının Agmemnon'u[1] olarak II. Katerina'nın hıyanetine sahip olsaydı, onun tarafından kışkırtılan ya da yalnızca cesaretlendirilen Yunanistan uzun zamandan beri Sultan II. Mahmud'a karşı isyan durumunda olurdu. Fakat, şunu teslim etmek gerekir ki Rus çarı, Yunanları, padişaha karşı değil kışkırtmak, ayaklanmalarına göz yummayı bile inatla reddediyordu. Bu yalnızca çarın su götürmez doğruluğu değil, Yunanların kışkırtmalarına karşı çıkan politikası gereğiydi.

1 Mykenai ve Argos'un efsanevi kralı, Akhaların Truva'ya karşı yaptıkları savaşta ordu komutanlığı yaptı. Agmemnon Akha donanmasını Aiulis'te topladı, fakat rüzgâr olmayışı donanmanın yola çıkmasına engel oluyordu. Büyücü Kalkhas, Artemis'in Agamemnon'a kızdığını ve kızını kurban etmesini bildirdi. Agamemnon kızını kurban etmek üzere hazırlıklara başladığı sırada tanrıça genç kıza acıyarak yerine bir geyik koydu. Geyik kurban edilince rüzgâr çıktı ve donanma hareket etti. Truva yenilince, ganimet olarak payına Kassandra düştü.

Napolyon'un düşüşünden sonra Avrupa'da belirgin iki hareket ortaya çıkmıştı:

Bunlardan biri kulluktan meşruti krallıklar ve özgür milletler yaratan liberal kimlikli hareketti. İkincisi ise temsili demokrasiden ve basın özgürlüğünden yararlanarak yeni ihtilaller hazırlayan radikal demokrasi hareketiydi.

Napolyon'un neden olduğu yıkıntıların altından henüz kalkmış olan Napoli, Roma, Piemonte, İspanya, İngiltere ve hatta Fransa için için kaynıyor, kesin özgürlüklerinin aşırılıklarından yararlanmadan önce bütün anlaşmaları bozmak ve bütün tahtları sarsmakla tehdit ediyorlardı.

Tehdit altında kalan hükümdarlar aralarında anlaşıyor, silaha sarılıyor, Troppau ve Laibach kongrelerinde kendi selametleri için düşüncelerini tartışıyorlardı. Bütün imparatorlukların davası, hükümdarları birbirlerine kefil yapıyordu.

Yasal bir padişaha karşı Yunanistan'da ayaklanmayı desteklemek, Batı'da aynı elin bastırmak istediği liberalizm volkanını Mora'da açmak, Çar Aleksandır'a son derece akıldışı bir hareket olarak değil, aynı zamanda bir suç olarak gözüküyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması Sultan II. Mahmud'un kişiliğinde sık sık düşman olan bir komşuyu ortadan kaldıracak, ama Avrupa'da politik bir din haline getirmek istediği tahtların hukuksallık davası Yunan ihtilaliyle zayıflatacaktı.

Bu yüzden yakınındaki Yunanların bir ihtilal çıkartması için yaptıkları bütün önerileri sarsılmaz bir bilinçle geri çevirdi. Çar, imparatorluğu için bilinmeyen bir yazgının gelecekteki armağanlarını beklemesini biliyordu. Padişaha karşı bir haksızlık borcu kalsın istemiyordu. Ancak her ne kadar ordularının çarı ise de, kamuoyunun çarı değildi. Kuşkularına karşı şiddetle cevap vermek isteyen kamuoyu, kışkırtmaları dolaplar haline dönüştürdü. Yunanların ilk oyunu, çarın haberi olmaksızın Rusya'da odaklaştı ve Aleksandır'ın ordularındaki Avrupa kökenli liberalizmle gelişti. İsyanın temelinde bir de aile intikamı yatıyordu. Oyunun ilk kurucusu, eskiden Ruslarla işbirliği yaptığından kuşkulanılan ve bu yüzden Sultan III. Selim tarafından azledilen İpsilanti'nin oğlu Aleksandros İpsilanti[2] idi.

Yunan'a Özgürlük Çağrısı

1820 yılında Viyana'yı ve Rus ordusunu terk eden İpsilanti, Boğdan ve Eflâk asilerine ayaklanma işareti verdi. Fenerli Rumlardan Mihal Soutzo, Osmanlıların

2 Aleksandros İpsilanti (Ypsilanti): Rus Çarı I. Aleksandır'ın savaş yaveri (İstanbul 1772- Viyana 1828). Odessa'da kurulan ve eski Bizans İmparatorluğu'nu diriltmek ülküsünü benimseyen Etniki Eterya Cemiyeti'ni yönetti (1814). 1820'de başlayan Eflâk ve Boğdan isyanlarında etkin rol oynadı. Etniki Eterya Cemiyeti üyeleri isyanın önce Mora'da başlamasını istedikleri halde Aleksandros, Eflâk ve Boğdan'da harekete geçilmesini uygun gördü. Böylece Rusya'nın yardımını sağlamayı ve isyan hareketine Romanyalıları, Sırpları ve Bulgarları katmayı umuyordu. 1821'de Yaş kentine üç bin kişilik bir kuvvetle girdi. Fakat Osmanlı birlikleri Aleksandros'un kuvvetlerini dağıttı. Birkaç saldırıdan sonra Avusturya'ya çekildi ve orada tutuklandı. 1827 yılına kadar hapiste kaldı ve bir yıl sonra da öldü.

adına Eflâk'ı yönetiyordu. Padişahın buyruğunda o eyaleti boyunduruk altında tutmak için getirilmiş olan Arnavut birliklerinin İpsilanti'nin ajanları tarafından ayartılmasına göz yumdu.

İki yıldır bulunduğu voyvodalıkta iyice servet yapmıştı. İstanbul'a dönüp Divan'ın intikamına hedef olmak ile isyancılara karşı savaşarak soydaşlarına ihanet etmek arasında bocalamıştı. Daha sonra asilerin eylemlerine aldırmamış, servetini Avrupa'ya kaçırarak Eflâk'tan ayrılmıştı. Asiler, Yunan milletinin temsilcisi adını alan İpsilanti'ye bağlılık yemini etti. Kısa zamanda Boğdan'ın başkenti Yaş'ta isyancılardan oluşan bir ordu kurdular. Oradan Eflâk'a, Boğdan'a, Sırbistan'a, Epir'e ve Mora'ya dağılan ajanlar milyonlarca adamı özgürlüğe çağırdı.

II. Mahmud'un Düşüncesi

Çağın başlangıcından beri Osmanlı İmparatorluğu'nun ve özellikle Peloponez'in durumu Hıristiyan toplulukların kurtulmasına ve İslamiyet'in parçalanmasına uygundu. Devletin eski kuvveti olan yeniçeriler disiplin ve değerce bozulmuşlardı. Dışarıda Avusturya ve Rusya'ya karşı imparatorluğu savunmakta âciz kalırlarken, içeride padişahları indirip çıkartan ya da boğan huzursuzluk kaynağı haline gelmişlerdi.

Erdemli ve talihsiz Sultan III. Selim'in, iki kez yeniçeri isyanına hedef olduktan sonra feci şekilde öldürülmesi üzerine tahta geçen genç Padişah Sultan II. Mahmud, sarayında bir hükümdardan çok onların bir tutsağı gibi yaşıyordu. Ta beşikten beri yeniçerilerin küstahlıklarına ve suçlarına tanık olan bu hükümdar bu ocağın yok edilmesini düşünüyordu.

Ancak genç ve çekingen olan bu padişah kişiliğiyle şöhret sahibi olmadığından ve tasarılarını gerçekleştirecek güçleri elinde bulunduramadığından, kinini saklamak ve son darbesini vurmadan önce yeniçerileri halkın gözünden düşürmek zorundaydı. Yeniçeriler de neden oldukları anarşi, seferberlik anındaki isyanları, Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlarda gösterdikleri korkaklık ve zayıflık yüzünden Osmanlıların gözünde zaten düşmeye başlamışlardı. Bu görkemli imparatorluğun çöküşü yapılan her anlaşmada, elden giden kalelerde, eyaletlerde ve komşu devletlerin durmadan daralttıkları sınırlarda kendini ortaya çıkarıyordu.

Ayaklanmalar ve Osmanlı Devleti

Dıştaki yenilgiler yetmezmiş gibi, şimdi de imparatorluk içinde, Epir ve Mora'da çıkan yeni bir İskender Bey, çöküşü hızlandırıyordu. Bu adam Osmanlıların içinden çıkan Yanya Beyi Tepedelenli Ali Paşa'dan başkası değildi. Son çağların yetiştirdiği en kahraman, en hileci karakterlerden biri olan bu paşa, savaşlardan ve sefahat yaşamından hiç etkilenmemiş olarak politik ihtirasını devam ettirmişti. Epir'in ortasında bir vadide bin türlü dalavereyle Osmanlıları ve Hıristiyanları kullanıyor, efendisinin kudretini dengeliyor ve imparatorluğu askıda tutuyordu.

Padişahtan adeta bağımsız olarak çeşitli geleneklere, dinlere ve yasalara sahip toplulukları yöneten paşaların, Babıâli'den aldıkları yetkileri Babıâli'ye karşı kullanarak sarayı kaygılandırdıklarını görmüştük.

Bu kısa süren ayaklanmalar ve bağımsızlık eylemleri devleti parçalamıyor, ancak rahatsız ediyor ve isyan genellikle başkaldıranla birlikte ölüyordu.

Osmanlı Hanedanı'na karşı saygıda kusur etmeyen bu isyanlarda, hiçbir zaman irsi bir yön bulunmazdı. Böylece devletten koparılan eyaletler ve biriktirilen servetler er geç saraya dönerdi. Osmanlı Devleti'nde ayaklanmalar bir ömür boyu sürer, ama imparatorluk her zaman ayakta kalırdı.

Tepedelenli Ali

Tepedelenli Ali Paşa Arnavut, Yunan ve Hıristiyan kökenli, İslam gelenekli bir aileye mensuptu. Babası Veli Bey, ailesinden kalan mirastan kardeşlerinin açıkgözlülüğü sayesinde yoksun kalınca, Epir eşkıyaları arasına katılmıştı. Tepedelen kentine bir avuç adamıyla giren Veli Bey, kardeşleriyle çekiştiği evi onlarla birlikte yakmış ve intikamını almıştı. Bu eyleminden sonra meşhur ve korkulan bir adam olmuş, kentin ağalığına getirilmiş ve bir beyin kızıyla evlenmişti. Irkının bütün enerjisini, ihtiraslarını ve zalimliklerini çocuklarına intikal ettiren bu anneden Ali ile bir kız çocuğu dünyaya geldi.

Veli Bey genç yaşında ölünce karısı entrika, aşk ve silah yoluyla kocasının elde ettiği kenti çocuklarına kazandırmaya karar verdi. Kadınca davranışları bir kenara atarak, savaşçı elbiseleri giydi, silaha sarıldı. Yukarı Arnavutluk'un aşiret başkanlarını cesareti, güzelliği ve aşkıyla coşturdu. Tepedelen'i çekişen öteki aşiretlerle savaşa tutuştu. Yenilip tutsak düştükten sonra, civardaki Kardiki kentine sürüldü. Fidyesini ödeyen bir Rum tarafından kurtarıldı ve tekrar Tepedelen'e döndü. Ancak bu sefer kendisini oğlu Ali'yi savaş, hile ve intikam için yetiştirmeye adadı. Ali ergenlik yaşına gelince arkadaşlarıyla hayvan sürülerini yağmalamaya, kasabalara baskın yapmaya başladı.

İdamdan Kurtuldu

Bir mücadeleden kaçtığı için evinden kovulan Tepedelenli Ali, eski bir şatonun yıkıntısında bir hazineye rastladı. Bu parayla otuz palikarya[3] kiraladı ve bölgeyi kasıp kavurmaya başladı. Arnavutluk beylerbeyinin askerleri tarafından yakalanıp Berat'a götürüldü. İdam edilecekken gençliğini ve güzelliğini fark eden beylerbeyi onu annesine iade etti.

Bağışlanan ve Tepedelen'e dönen Ali, Delvine paşasının kızı Emine'yle evlendi. Bu birleşme ona hem aşkı, hem de ihtirası tattırmıştı. Kayınbabasının güvenini kazandıktan sonra, 1790 yılında Ruslar tarafından kışkırtılan Yunan is-

3 Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Kuzey Yunanistan ile Epir'de isyan eden ya da eşkıyalık yapan Rumlara ve Hıristiyan Arnavutlara verilen ad. Bunlara haydut anlamına gelen "kleftis" de denmiştir.

yanını desteklemesi.için onu ikna etmeye çalıştı.

Bu yüzden politikaya kurban giden Delvine paşası, Osmanlılar tarafından Manastır'da idam edildi. Ali, kız kardeşinden kocasını zehirleyerek öldürmesini istedi. Kız kardeşi cinayet işlemeyi reddedince Ali eniştesini, onun kardeşi Süleyman'a öldürttü ve kız kardeşini Süleyman'a verdi.

Bir süre sonra yeni Delvine paşasını ortadan kaldırmayı düşünen Babıâli'nin niyetlerini öğrenen Ali kısa sürede paşanın güvenini kazandı. Bir gün evinde verdiği yemeğe davet ettiği paşayı katillere öldürttü, kafasını keserek İstanbul'a yolladı. Kendisine ödül olarak paşa rütbesiyle Tesalya Valiliği verildi. Topladığı servetle kısa sürede Epir'in en zengin valiliklerinden biri olan Yanya Paşalığı'nı satın aldı.

Tepedelenli Ali'nin Dengesiz Eylemleri

Atalarının dini olduğunu iddia ettiği Hıristiyanlığa özel bir yakınlık göstererek Yunanları elde etmesini bildi. Toplantılara Yunanları da çağırıyor, gerekli gördüğü durumlarda hem Osmanlılardan, hem de bunlardan yararlanıyordu. Rumlarla gizlice Meryemana'nın onuruna kadeh kaldırıyordu.

Zeki ve haris yönetimi sayesinde Yanya Gölü ortasında inşa edilmiş sarayında sakladığı muazzam bir servete kavuştu. Bu servet sayesinde parayla asker tutabiliyordu.

Padişaha başkaldıranları ezmek bahanesiyle komşu vilayetleri yavaş yavaş fethetti. Annesinin tutsaklığı sırasında ona kötü muamele eden bir Epirliyi bu fetihleri sırasında ele geçirince zavallıyı ateşte kızarttı. Uzuvlarını kerpetenle koparttı. Osmanlılara hizmet etmeyi daha elverişli bulduğundan, Rus kışkırtmasıyla ayaklanan Sulyotlara[4] karşı seferler düzenledi. Topraklarını işgal etti.

Emrinde otuz bin kişilik Müslüman bir ordu toplamıştı. Epir Aslan'ı lakabı her tarafta adından önce söylenir olmuştu.

Korfu Adası'na egemen olan Fransa, gururunu okşamak ve Adriyatik Rumlarının ayaklanmasına destek vermesini sağlamak için elçiler ve generaller gönderiyordu. Gelen elçileri ölçülü karşılıyor, onları Yanya'nın güzellikleriyle ağırlıyordu. Yunan şairlerinin sarayında en güzel şiirlerini söylemesine izin verirken, Yunan davası için ayartılan Vidin Paşası Pazvandoğlu'nun üzerine yürüyordu. Kendi eliyle Epir'in en güzel kızıyla evlendirdiği Fransız generali tutukluyor, zincire vurdurarak Yedikule'de idam edilmesi için İstanbul'a yolluyordu.

Karısı Korkudan Öldü

Talihi gülüyordu. Yokluğu sırasında Yanya'yı yönetmekle görevli olan oğlu

4 Arnavutluk'un Çamlık tarafında ve Yanya'nın kırk beş kilometre güneybatısında, dağlık bir yerde bulunan Suli kasabası halkına verilen ad. Suli halkı (Sulyotlar), Hıristiyan Arnavut'tur. Osmanlılar zamanında çevrelerindeki halka birlikte silah taşıma hakkına sahip ve savaşlarda devletin ordusu yanında savaşmakla yükümlüydüler. Zaman zaman devlete başkaldırdılar.

Muhtar, Yanyalı genç ve güzel bir Rum kızına duyduğu aşktan ötürü babasının hiddetini ve kuşkularını uyandırdı.

Ali Paşa, Tesalya'da yapılan bir seferi bahane ederek oğlunu Yanya'dan uzaklaştırdı. Geceleyin oğlunun metresinin evine girdi. Genç kızı zincire vurdurarak, oğullarıyla gizli ilişkilerde bulunan öteki on beş genç kızla birlikte zindana attırdı. Sabahleyin de hepsini gölde boğdurdu. Egemen olduğu vilayetlerde Rumların kanı oluk gibi akıyordu. Karısı Emine, akşam eve gelince suçsuz Hıristiyanların bağışlanması için ayaklarına kapanmıştı. Tepedelenli Ali ağır yanıtlar verip sert davrandığı karısını öylesine korkutmuştu ki, kadın sabaha karşı öldü. Öfkesinin sonucu olarak oğullarının annesinin ölümüne neden olduğu için daima vicdan azabı çekti.

Padişah ile yeniçeriler arasında devam eden uzun mücadeleler sırasında bazen Divan'ın, bazen asilerin tarafını tutarak politikasını dengelemesini bilmişti. Bir seferinde de, seksen bin askeriyle Edirne kapılarına kadar dayanmıştı. Her iki taraf için de korkulu olan, ama aslında Osmanlılardan çekinen Tepedelenli Ali Paşa İstanbul'a hiçbir zaman gitmemiş ve tahtın sadık bir hizmetkârı olarak gözükmüştü. Kendi başkentini güçlendirmiş, oradan bazen kıyım yaparak, bazen okşayarak bütün Yunanistan'ı yönetmişti. En ufak bir hareketiyle ona fazla sivrilmiş gibi gözüken Moralı önderler, Arnavutların kurşunları ya da yatağanları altında can vermişlerdi.

Yanan bir Rum kasabasında gördüğü on iki yaşındaki Vasiliki adındaki kızın güzelliğine hayran kalmış, onu yanına almış, haremine sokmuş, yetiştirdikten sonra onunla evlenmişti.

Tepedelenli Kuşatıldı

Altmış yaşına eriştiği o çağlarda servetinin bir kısmını ajanları sayesinde İstanbul'da dağıtarak padişahların ve vezirlerin desteğini hiçbir zaman kaybetmedi. İki oğlu, Muhtar ve Veliyeddin paşalar, Mora'da ikincil eyaletler olan Makedonya ve Tesalya'da valilik yapıyorlardı.

Gözü pek Tepedelenli'nin, iki ırkı korkutarak ya da umut vererek yönettiği Mora, böylece bir ailenin boyunduruğu altına girmişti. Ali Paşa bununla da yetinmeyerek kendine yeni güçler bulmak amacıyla Fransızlar ve İngilizlerle ilişki kuruyordu.

Yunan halkı arasında çıkan isyanların sorumlusu olduğuna inandığı Tepedelenli Ali Paşa'yı ortadan kaldırmaya karar veren Sultan II. Mahmud, mizacı gereği Yanya valisine açık bir savaş açtı. Böyle bir savaş, imparatorluğuna isyanın büyümesine yardımcı olan ikiyüzlü politikadan daha az zarar verecekti. En bilgili, en savaşçı komutanlar tarafından yönetilen orduları iki yıldan beri Ali Paşa'yı kapandığı kalelerinde kuşatıyordu. Surlarının arkasında sakin görünen Ali Paşa, karşısına gönderilen vezirleri ya satın alıyor ya da kandırıyordu.

Mücadelesini sürdürürken padişaha karşı saygılı bir kul gibi görünmeyi ihmal etmiyordu. Yanya halkı ise özgürlükleri üzerinde kesin söz sahibi olan paşayı ırklarının katili ya da kurtarıcısı olarak görüyor ve bir tavır almaktan çekiniyordu.

İki Din ve Irk Boğaz Boğaza

Aleksandros İpsilanti'nin bildirileri ve ajanları, Mora'da bağımsızlık işaretini vermişlerdi. İlk Yunan ayaklanmaları sırasında önderlik yapan ve yakınları Osmanlıların palası altında can vermiş olan Kolokotroni adındaki Rum, o zamandan beri sürgünde bulunduğu Zanta Adası'ndan Mora'ya gelmiş, dağlardaki çetelerini toplamaya başlamıştı.

İyi bir konuşmacı, din adamı ve savaşçı olan Patras Başpiskoposu Germanos, mağaralarda din adamlarını toplayarak kilise çevresinde yapacakları eylemleri görüşüyordu. Hıristiyanları inançsızlardan sonsuza kadar ayrılmaya, rahipleri de karıları ve çocuklarıyla dağlara çıkarak Osmanlılara karşı kutsal savaşa katılmaya zorluyordu.

Çağrısı üzerine kentler ve kasabalar boşaldı. Bu yalnızlıktan şaşkına dönen Osmanlılar, kolayca boyunduruk altına almaya alıştıkları bu insan sürüleri üzerine yaptıkları saldırılarda her defasında geri püskürtüldüler. Böylece daha dün egemen oldukları kentlerin kalelerine kapandılar.

Makedonya, Tesalya, Epir, Akarnania, Etolya, Peloponez, Eğriboz ve adalar, zalimleri ve köleleri yiyip bitiren, deniz ve karada geniş bir savaş alanı haline gelmişti. Düşmanlarına karşı yeni düşmanların ortaya çıkmasından memnun kalan Tepedelenli Ali Paşa, bir zamanlar ezdiği sulyotlara kalelerini ve toplarını geri verdi. Osmanlılara direnmeleri için cephane ve top sağladı. Dağlardan inen köylüler karşısında kentler ayaklanıyor, Osmanlıları öldürüyorlardı. Kaçmayı başaranları ise kalelere kapanmaya zorluyorlardı.

Özgürlük için yapılan kıyım ve suçlar, zulüm dönemlerinde yapılanları aratıyordu. Peloponez hilal devrinde olduğu gibi haç döneminde de ateş ve kan içinde kalmıştı. Üç yüz yıldır süregelen kölelik, üç yüz yıllık baskının intikamını alıyordu. Her iki ırk, her iki din de aynı sayıda kurbana, aynı sayıda cellada sahipti. Avrupa bu ateşten ve dökülen kandan dehşete kapılmıştı. İki ırk, iki topluluk, iki din denizlerin üzerinden Pindos ve Tesalya'nın tepelerine kadar boğaz boğaza geliyordu. Patras, Missolonghi harabeye dönmüştü. Tesalyalı şair tarafından kaleme alınan ayaklanma ve umutsuzluk marşı, kutsal kilise ayinleriyle birlikte her tarafta söyleniyordu.

Yunan şairinin bu marşı üzerine Osmanlılar yüksek yerlere ya da Tripolis, Monemvasia, Koron, Modon, Navarin gibi güçlü kaleleri olan kıyı kentlerine çekiliyorlardı. Bir Hıristiyan örgütün başında olan Vladimiresko bir avuç Arnavut'la, Eflâk'ın başkenti Bükreş'i eline geçirdi. Kararsız bir durumda olan Aleksandros İpsilanti, Boğdan'ın başkenti Yaş'ın çevresinde Rusların iznini bekliyordu.

Bir süre sonra Osmanlılar tarafından saldırıya uğrayınca Etniki Eteryacılarla[5] birlikte dövüşerek Avusturya topraklarına sığındı. Orada Avrupa'nın ilgisizli-

5 (Yunanca ethnos=millet ve etairos=arkadaş, ortak'tan) Gizli bir Yunan derneği. Bu dernek, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız bir Yunanistan kurma amacıyla, ilk kez 1814'te Odessa'da Yanyalı Athanasios Tsakaloph ve iki arkadaşı tarafından kuruldu. Önce çalışmalarını gizli yürüttü. Birçok yabancıdan maddi yardım

ği ve soydaşlarının kuşkuları altında ölüp gitti.

İstanbulda Kanlı Eylemler

Yunan davasının Avusturya ve Rusya tarafından desteklenmemesi, İpsilanti'nin yenilgisi Mora ve adalardaki Rumların umudunu ve cesaretini kırmamıştı. Eflâk ve Boğdan'da kuramsal ihtilalcileri harekete geçiren güç, politika, liberalizm ve ihtirastı.

Mora'daki dağlar ve adalarda halkı ayaklandıran güç ise soy, yurt ve din kavramı olmuştu. Böyle isyan için, zafer ya da ölümden başka sonuç yoktu.

Din, soy ve yurt tutuculuğu da Osmanlıları etkiliyordu. Onlar için, atalarının fethettiği ve İslamiyetin egemen olduğu adaları ve kentleri yeniden tek tek fethetme sorunu ortaya çıkmıştı. Padişah isyanı bastırırken ayaklanan halkı ölümden ve yoksulluktan uzak tutmaya çalışacaktı. Çünkü bütün servetleri ve kudretleriyle altı milyon Yunan'ın yok edilmesi Babıâli için bir intihardı.

Ancak sinirlenen ve geleceğinden kaygı duyan yeniçeriler ve halk kurtuluşu Hıristiyanların yok edilmesinde görüyor ve duydukları korkuyla orantılı biçimde idam ve vahşet yapılması için Babıâli'yi sıkıştırıyorlardı. İstanbul'da idamlar birbirini kovalıyordu. Yeniçeriler savaşmaya gideceklerine adam boğazlıyorlardı. Müslümanların kapıldığı telaş zulümlerini artırmıştı.

Osmanlıların yok edilmesi için bütün Hıristiyanlığın birleşerek harekete geçtiğinden söz ediliyordu. Kaygı taşkınlığı, taşkınlık cinayeti doğuruyordu. İstanbul'da oturan Eflâk ve Boğdanlı büyük aileler dindaşlarıyla işbirliği yaptığı gerekçesiyle idam edildiler.

Yunanlar evlerini ve servetlerini terk ederek Odessa'ya kaçtı. Kaçamayanlarsa evlerinin bir köşesine saklanmak zorunda kaldı. Büyükdere'de oturanlar, Aleksandros İpsinati'ye karşı Boğdan'a gönderilen ve arkalarında düşman bırakmak istemeyen birlikler tarafından yok edildi.

Bu, Paris'te 92 Eylülü[6] denen ve aynı taşkınlıkla aynı hiddetten doğan kıyımın bir benzeriydi. Değişik iklimler altında aynı suçlar işleniyordu.

Ayaktakımı İstanbul'un iki yakasında işleyen kayıklarda yakaladığı Rum tacirleri denize atıp boğuyordu. Babıâli, düzeni ancak İstanbullu büyük ailelere mensup Rumlardan iki yüz tanesini yeniçerilerin palalarına teslim ederek sağladı. Basit halkın peygamberleri olan der-

gördü. 1818'de İstanbul'u merkez edindi. Çalışma alanını bütün Yunanistan, Adalar ve Karadeniz'e kadar genişletti. 1821'de Yunanistan zenginlerinden ve bazı Avrupalılardan gizli yardımlar görerek ihtilal yapmaya kalktı. Başarıya ulaşamayınca bir süre de gizli çalıştı. 12 Kasım 1894'te yeniden ortaya çıktı. Amacı, Osmanlı Devleti'nin zayıflığından, iç ve dış düşmanlarla uğraşmasından yararlanmak, Rumlarda milli duygular uyandırmak ve Yunanistan'ın bağımsızlığını hazırlamaktı. Girit isyanına karıştı. Makedonya'ya binlerce silahlı Rum yollayarak 1897 savaşının çıkmasına yol açtı. Etniki Eterya 1899'da silahlarını ve üç yüz bin drahmiyi bulan parasını Ethnikon Skopentirion'a teslim ederek dağıldı.

6 Fransız İhtilali sırasında 1792 yılının Eylül ayında sınırdaki yenilgilerin intikamını almak isteyen Sans Culotte'lar (baldırıçıplaklar, donsuzlar), şüphelilere karşı toplu kıyıma girişmişlerdi. Bu olay, Fransız İhtılali tarihine bu adla geçmiştir.

vişler hakkında Hıristiyanların bütün Müslümanlara karşı bir kıyım hareketine girişeceklerini yayıyorlardı.

Divan, dışişleri tercümanlarından Moruzzi'nin, İpsilanti'den mektup aldığı bahanesiyle kafasını vurdurdu.

Patrik İdam Edildi

Seksen dört yaşındaki Ortodoks Patriği Grigorios, Paskalya dolayısıyla kürsüye çıkarken yakalandı ve 22 Nisan 1821'de Patrikhane'nin orta kapısında asıldı. Başkentin bütün Rum kilise başkanları aynı gece evlerinden alındı ve kiliselerin kapılarına asıldılar. Parçalanmış cesetlerin başında nöbet tutan yeniçeriler Hıristiyanların cenaze töreni yapmalarına engel oldu. Üç gün teşhir edilen cesetler fakir Yahudilere teslim edilerek denize attırıldı. İstanbul limanı ve Boğaz kıyıları dalgaların getirdiği cesetlerle dolmuştu. İdam edilenlerin, sürülenlerin karıları ve kızları köle pazarlarında satıldı.

Divan'da Rumların toptan yok edilmesi görüşülüyordu. Padişah böyle bir öneriyi geri çevirdi ve yapılan zorbalıkları Hıristiyan güçlerin gözünde hafifletmek amacıyla sadrazamı azletti. Avrupa olup bitenleri şaşkınlıkla izlerken ve dehşetten irkilirken, hiçbir devlet isyan nedeniyle kaynaşmış Hıristiyanlık davasına sahip çıkmıyordu. Donanımayı Hümayun'u harekete geçiren ve başına Kara Ali Paşa'yı atayan padişah, amiraline Peloponez'in küllerini getirmesini ve dağlarını yakmasını buyurdu.

Adalarda Osmanlı Kıyımı

İstanbul'daki kıyımdan ve Osmanlı donanmasının sefere çıkmasından sonra Ege adalarındaki Rumlar ticaret amacıyla ellerinde bulunan gemileri silahlandırmaya başladı. Sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun donanmasına kafa tutacak bir donanma ortaya çıkardılar. Gözü pek denizcilerden Tombasis, "Themistokles" adlı geminin komutanı oldu ve asilerin büyük amirali seçildi. Tek başına yakaladıkları Osmanlı gemilerini yok ediyorlar ve Osmanlıların zulmünü taklit ederek ellerine geçirdikleri tutsakları ve hacıları boğuyorlar, denize atıyorlar, köle pazarlarında satıyorlardı.

Hep birden zengin ve kalabalık Sakız Adası'na saldırarak adayı ellerine geçirdiler. Zenginliği ve Osmanlılara yakınlığı dolayısıyla başkaldıranların intikamından korkan Sakız Adası halkı, isyana katılmayı kabul etmiyor ve ihtiyarlardan meydana gelmiş bir heyeti İstanbul'a göndererek Divan'ın kendilerini soydaşlarından korumalarını istiyordu.

Babıâli gelenleri rehine olarak alıkoydu ve üstelik bağlılıklarını cezalandırdı. Naksos, Andros, Paros ve hemen hemen öteki bütün adalar Psara'nın çağrısına uyarak ayaklandı ve buralarda Osmanlı kıyımı oldu.

Tepedelenli Direniyor

Bu karşılıklı savaşlar ve kıyım sırasında Epir'deki Osmanlı ordusunun başında bulunan Hurşid Paşa kuvvetlerinin yarısıyla Peloponez isyanını bastırmaya uğraşırken, öteki yarısıyla da Tepedelen-

li Ali Paşa'yı başkentinde kuşatmayı sürdürüyordu. Burçlara sedye üzerinde gelebilen Ali Paşa yaptığı umutsuz bir saldırıdan üstün çıkınca, eline geçirdiği tutsakları Hurşid Paşa'ya yolladı.

Askerlerin bağlılığına ve kalesinin gücüne güvenen Tepedelenli, iki milleti kasıp kavuran ateşi izliyor, ortaya çıkmak için hangi tarafın Galib geleceğine bakıyordu. Kız kardeşi ölmüştü. Sevgili Vasiliki'si sertlik ve zulüm içinde geçen yaşamından sonra ihtiyarı aşkıyla teselli etmesini biliyordu.

Buna rağmen, bir süre sonra artan saldırılar ve güçler karşısında kalesini terk ederek Yanya Gölü ortasındaki sarayına çekildi. Çevresi suyla çevrili, toplarla donatılmış, bombaların etkisinden uzak mahzeninde, sadık köleleri tarafından hizmet ediliyor, karısı tarafından seviliyor, arada sırada dışarıya baskın yapıyor ve yaşamının sonuna yaklaştığını hissettiği halde şan ve aşktan vazgeçemiyordu.

Avrupalı aydın çevrelerde de Yunanistan adı, din birliği, insanlar arasında ruh yakınlığı, atalarına layık zaferler elde eden asilerin şöhreti ve ölümsüzlüğe erişmiş kentlerinin anılarıyla büyük ilgi uyandırıyordu. Çoban bir halkın ve güçlü bir imparatorluğun ordularına karşı yapılan savaşların, balıkçı kayıkları tarafından yakılan donanmaların, yağmaların, kitle halinde göçlerin, eyaletlerdeki kıyımın, bir taraf için vahşet, öte taraf için yiğitlik sayılan kanlı olayların efsanevi öyküleri, Avrupa'da Yunan bağımsızlık davasının yandaşlarını her geçen gün çoğaltıyordu.

Yunan'a Avrupa'dan Her Türlü Destek Geliyordu

Avrupa'da herkes, geniş bir alan içinde özgürlük ve haçın bir düşüp, bir kalkarak yaptığı uğraşı izliyordu. Avrupa'nın doğu ucunda çekişen iki ırk ve iki dinin Hıristiyan dünyası önünde ölüm kalım mücadelesi yaptığı izlenimi ortaya çıkıyordu.

Heyecanından ve acıma duygusundan başka politika bilmeyen kamuoyu, Yunanistan'ın her titreyişinde cellatlara karşı nefret, ölenlere karşı hayranlık çığlığı atarak ayaklanıyordu. Yunan davasının Hıristiyan ülkelerde uyandırdığı ihtiras, 1785 yılında Amerikan bağımsızlık hareketinin Fransa'da uyandırdığı ihtirastan çok daha üstündü.

Kişisel olan bu duygu, Yunanlara gerekli desteği, parayı, cephaneyi, yardımcı kuvvetleri vermek için henüz kararsız ve tarafsız olan hükümetleri etkilemiyordu.

Bütün başkentlerde Yunan komiteleri kuruluyor, para toplanıyor, gemiler donatılıyor, subay ve asker sağlanıyor, gazeteler yayınlanıyor, nutuklar atılıyor, şiirler yazılıyor, ihtilal lehine uydurulan efsaneler halka çoğaltılarak dağıtılıyordu.

Halkların kalbinin düşünmeden ve çıkar gözetmeden sahip olduğu iyi yürekliliğin dayanılmaz ifadesi olan edebiyat, insan düşüncesinin babaları sayılan Homeros'un, Demostenos'un, Eflatun'un torunlarını bir oğulluk görevi olarak destekliyordu.

Cenevreli Eynard gibi basit yurttaşlar, bir milletin kurtuluşu için kurulmuş örgütlere katılıyor, milyonlar akıtıyorlardı.

Avrupa'da Yönetimler Eleştirilere Uğruyor

Fransa'nın, İngiltere'nin, Almanya'nın yürekli serüvencileri artık kollarına, askeri bilgilerine veya şanlarına fırsat vermeyen bir kıtanın umursamazlığından bıkkın bir biçimde ticaret gemilerinin üzerinde Mora kıyılarına çıkıyor, Maynot'ların Palikarya'ların göçebe yaşantılarını benimsiyorlar, çobanlara savaş tekniğini öğretiyorlardı.

Yeni çağların en büyük şairi Lord Byron[7] şanını, İtalya'daki eşsiz yaşayışını, sevgili karısını bırakarak hiçbir çıkar gözetmeden adını, kolunu, talihini ve canını Yunan davasına adıyordu. Bir gemi hazırlıyor, parayla asker sağlıyor, isyanın kasasına servet akıtıyor, en fazla tehdit edilen kente kapanıyor ve orada onun adını bile bilmeyen bir milletin şanlı geçmişi ve kuşkulu geleceği uğruna ölüyordu.

Nihayet, meşrutiyetle yönetilen devletlerde, ihtilali halk tarafından desteklendiği için benimseyen muhalefet, kürsülerde Yunanistan'ın lehinde konuşuyor, Hıristiyan milletleri Müslümanların ateş ve demirine terk eden hükümdarların ilgisizliği hakkında nefretlerini dile getiriyordu.

İspanya'da karşı ihtilalci müdahaleyi şiddetle kınayan aynı kişiler, şimdi, o müdahaleyi gerçekleştirmiş bulunan Chateaubriand'ın[8] Yunanistan'daki müdahalesini göklere çıkarıyorlardı.

Avrupa'nın Yunan Politikası

Fransa kamuoyu, hükümetinden önce davranarak kendini göstermişti. Bidassao'da bir avuç Fransız göçmeniyle çıkardığı isyandan başarı elde edemeyen General Fabvier,[9] Yunanistan'a geçmiş-

7 George Gordon, Lord): İngiliz şairi (1788-1824). Eski ve soylu bir İngiliz ailesindendi. Her türlü isteği yerine getirilerek yetiştirildi. Yirmi yaşına varmadan *Edinburg Review* dergisinde şiddetle eleştirilen ilk şiirlerini yayınladı: *Hours of Idleness* (Avarelik Saatleri). Bu saldırıya çok sert bir yergiyle cevap verdi. Olgunluk çağına gelince Lordlar Kamarası'ndaki yerini aldı. Ansızın Doğu ülkelerine gitti. Sırasıyla Roma, Nevanna, Bologna, Pisa ve Cenova'da kalarak İtalya'yı gönlünce dolaştı. En çok Venedik'te kaldı, orada bazı söylentilere yol açan gösterişli bir yaşam sürdü. 1823'te Yunanistan'a gitti. Osmanlılara karşı ayaklanmış olan Yunanlara yardım etti.

8 Fransız şairi (1768-1848). Çocukluk yılları Saint Malo'da, Dol, Rennes, Dinan gibi Bretagne kentlerindeki okullarda, kasvetli Combourg Şatosu'nda, mistik ve tutkulu kız kardeşi Lucile'in yanında yalnızlık ve sıkıntılı bir hava içinde, hayaller kurarak geçti. 8 Nisan 1791'de Amerika'ya gitti. Le Havre Limanı'na 2 Ocak 1792'de döndü. Sonra yurdundan göçtü. Prensler ordusu saflarında savaştı, yaralanarak İngiltere'ye sığındı. Orada yoksul düştü ve *Fransız İhtilaliyle İlişkileri Açısından Eski ve Yeni İhtilaller Üstüne İnceleme* adlı bir kitap yayımladı. Yurduna döndükten sonra bir Hıristiyanlık övgüsünün ilk taslağı olan *Genie du Christianisme*'i (Hıristiyanlığın Özü) yayımladı (1802). Napolyon onu kendine bağlamak isteyerek Roma'ya elçi kâtibi yaptı; sonra da Valais Kantonu'na elçi gönderdi. Martyrs (Şehitler) adındaki mensur şiirini yazmaya başladı. Yunanistan, Kudüs, Türkiye ve İspanya'da geziye çıktı. Daha sonra temsilci olarak Berlin'e gönderildi. Londra'ya elçi gitti. Dışişleri bakanı oldu. Muhalefete geçti. Roma Elçiliği'ne atandı. Çağının edebiyatına etkisi büyük oldu. Yapıtları şunlardır: *Les Natchez* (mensur şiiri), *Etudes Historiques* (Tarih İncelemeleri), *Vie de Rance* (Rance'nin Hayatı), *Les Memoires d'Outre-Tombe* (Mezar Ötesinden Hatıralar).

9 Fransız Generali (1782-1855). İmparatorluk ordusu subaylarındandı. 1807'de İstanbul'a, oradan da ordu donatımını yeniden örgütlemek için İzmir'e gönderildi. 1815'te albay oldu. Restorasyon devrinde Bidassoa Irmağı üzerinde Angouleme dükünün askerlerini İspanyol liberallerine karşı müdaheleden caydırmak için boşuna çalıştı (1823). Osmanlılara karşı ayaklanan Yunanların safına gönüllü olarak katıldı (1823) ve 1827'de Atina savunmasını yönetti. 1830'dan sonra Fransa'ya dönüşünde general oldu. 1845'te Fransa Yüksek Meclisi üyesi seçildi. 1848'de Danimarka ordusunu yeniden örgütleme görevini üstlendi.

ti. Serüvenci ve dinlenmek bilmeyen dehası onu her tarafta rastlantıları, tehlikeleri, şanı arayan bir adam haline getirmişti. Ayrıca adalete olan merakı her yerden kovulmasına neden olmuştu.

Gençliğinde Fransız elçisi ile İran'a giden Fabvier, şahın gözüne girmiş, ordusunu eğitmişti. Ülkesinden kaçıp İran'a gitmek üzere bindiği gemi onu Mora'da karaya çıkarınca, mevcut savaşa hayran kalmış, İran'a gitmekten vazgeçerek rütbesiz ve parasız zayıfların yanında yer almıştı. Yunan köylülerini dağlara kadar izlemiş, onlara savaşmasını ve disiplini öğretmişti.

O sıralarda Sultan II. Mahmud İslamiyetin karşılaştığı tehlikeden Mısır'ın yarı bağımsız valisini yardıma çağırmış, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa da Mora'yı baştan aşağı yakıp yıkmaya başlamıştı.

Argos Ovası'nın girişinde bulunan Anabolu Yunan bağımsızlığının elindeki tek kentti. Fabvier, Anabolu'yu şiddetle savunduktan sonra Atina'ya geçti, savaşlara katıldı. Silah arkadaşları tarafından, politik amaçlarla değil de, ortak din ve insanlık adına Fransa'nın yardımını sağlaması için ülkesine gönderildi. Fransa ile padişahlar arasında mevcut eski ve doğal ittifak, Akdeniz'de ve Doğu Avrupa'da saldırganlığı önleyecek tek kale olan İstanbul'un yıkılmasını kabul etmiyordu.

Petersburg'a satılmış bir Yunan krallığı ya da cumhuriyeti kurulması diplomat toplantılarında şiddetle reddediliyordu. Halkın duygusallığı ise çoktan her türlü insancıl önlemi aşmıştı. Avrupa'nın kalbinde bu kadar geniş bir baskıya dayanamayacağını anlayan Fransız Dışişleri Bakanı Villele, Fabvier'nin Bourbon'lara yaptığı fedakârlıklar için onu kutladı. Yunan bağımsızlığı için silahlı bir müdahale yapamayacaklarsa da, Fransa'nın kurbanlar ile cellatlar arasında etkili bir arabuluculuk yapacağına söz verdi.

Tepedelenli'ye Özgürlük Sözü

Ancak Yunan bağımsızlık hareketi Epir'de en korkunç ve en beklenmedik darbeyi almıştı. Üç yıldır Osmanlı kuvvetlerini meşgul eden Epir diktatörü son anına yaklaşmıştı. Kırk bin Osmanlının başında Hurşid Paşa, Tepedelenli Ali Paşa'yı Yanya'da gün geçtikçe daralan bir kuşatmaya almıştı. Ali Paşa, her türlü kirli işlerine karışan askerlerinin savunması altında zaferi ya da ölümü beklerken güvenle kalesinde oturuyordu. Onu ancak ihanet dize getirebilirdi. Babıâli en sonunda buna başvurdu.

Tepedelenli'nin eskiden yeniçerilerin kılıcından kurtardığı topçu kuvvetlerinin komutanı Napolili Caretto, bir gece göldeki kaleden kaçtı ve Hurşid Paşa'nın karargâhına sığındı. Bu ihanet Ali Paşa'yı en üst komutanından yoksun bırakıyordu. Caretto, Hurşid Paşa'ya kalenin zayıf noktalarını gösterdi. Tepedelenli Ali Paşa'nın bunakça hasisliğinden memnun olmayan birliklerinin bir kısmı da yerlerini terk etmişti.

Babıâli, savunucuların bu manevi bozgunundan yararlanarak, genellikle ölümle

biten görüşmelere başlamayı önerdi. Hurşid Paşa, Ali Paşa'ya teslim olması karşılığında canını bağışlayacağını bildiriyor, haremine, servetine, paşa unvanına dokunmuyor, ayrıca onurlu bir sürgün için söz veriyordu. Ali Paşa tarafından kabul edilen bu öneriler, padişah tarafından imzalanıp Yanya'ya gönderilmek üzere İstanbul'a yollandı.

İmzalanan anlaşmayı Ali Paşa'ya sunmak üzere Hurşid Paşa, Tepedelenli'nin kalesinden çıkarak, göl üzerinde başka bir adada bulunan yazlık evine gelmesini ve eşit kuvvetler altında görüşmelere başlanmasını önerdi. Ali Paşa bu öneriyi kabul etme gafletini gösterdi.

Ancak kalesini terk ederken her ihtimale karşı bir intikam aracı bırakmayı da ihmal etmedi. Hizmetkârlarından bir Arnavut, Ali Paşa tarafından verilecek en ufak bir işaret üzerine kalenin baruthanesini, hazinelerini, haremini, Yanya ve Osmanlı garnizonuyla birlikte havaya uçuracaktı.

Tepedelenli Ali Paşa, Vasiliki'si, birkaç hizmetkârı ve en cesur Arnavutlarıyla görüşmelerin yapılacağı adaya gitti. Hurşid Paşa çadırında geçirdiği günlerde çeşitli oyalamalarla vakit kazanıyor, Ali Paşa'nın ordusunu ayartmaya çalışıyordu. Ancak Arnavut kölenin başında nöbet tuttuğu fener söndürülmediği sürece hiçbir önlem esaslı sayılamazdı.

Tepedelenli'nin Tuzağı Boşa Çıktı

Hile, kuvvetin başaramadığını başardı. Hurşid Paşa ve komutanları padişahın gönderdiği fermanın ellerinde olduğuna yemin ettiler, ama hükümdarlarının verdiği kararın korku yüzünden alınmadığını göstermek bakımından baruthanenin kapısında yanan fenerin söndürülmesini istediler. Ali Paşa ilk kez olarak tuzak kokusu duydu ve kölesinin ancak kendi sözünü dinleyeceğini bahane ederek kaleye çekilmek istediğini belirtti. Ancak Osmanlı kayıkları ada ile kıyının yolunu çoktan tuttukları için bu mümkün değildi. Düşmanlarının sözlerine güvenmek zorunda kalarak Hurşid Paşa'nın komutanlarına boynunda asılı olan ve kölesiyle gizli bir işaret anlamına gelen yüzüğü teslim etti. Hurşid Paşa'nın adamları yüzükle kıyıya çıktı, köleye gösterdiler ve isteklerini söylediler. Saygıyla eğilen köle hemen feneri söndürdü. Hurşid Paşa'nın komutanları üzerine atılarak Arnavut köleyi cansız yere serdi. Güvende olduğunu sanan Tepedelenli Ali Paşa, kendisine padişahın fermanını ve Hurşid Paşa'yı getirecek olan kayığı bekliyordu.

Tepedelenli'nin Kellesi İstanbul'a Gönderildi

Öğleye doğru kayıklar gözüktü. İçleri Hurşid Paşa'nın komutanlarıyla doluydu. Saygılı hareketleriyle kıyıya çıktılar.

Ali Paşa yanında cesur on iki adamıyla onları merdivenle çıkılan bir terasta bekliyordu. Aralarında Hurşid Paşa'yı göremeyince ve gelenlerin yüz ifadesini beğenmeyince eline tabancalarından birini aldı, durmalarını söyledi. Gelenlerin başında olan Hurşid Paşa'nın silahtarı

kendisine padişahın ölüm fermanını getirdiklerini, son duasını yaparak alınyazısına boyun eğmesini söyledi. Kolay kolay başını vermeyeceğini belirten Ali Paşa bir kurşunla silahtarı devirdikten sonra Hurşid Paşa'nın kurmay subayını da öldürdü.

Bu sırada yanında bulunan Sulyotların başkanı da ateşe başlamıştı. Bir anda merdivenler cesetle doldu. Bu arada Tepedenli Ali Paşa da alnından yaralanmıştı. Sulyotların başkanı dönerek hemen içeri girmesini ve Vasiliki'yi öldürmesini istedi. Ancak açılan ateşten içeri giremeyen Tepedelenli'nin adamı kurtuluşu kayıkla kaçmakta buldu. Bu sırada belinden ikinci bir kurşun yiyen Ali Paşa, sendeleyerek merdivenlerden çıkmak istedi. Arkasından yetişenler hemen ihtiyar asiyi yere yatırdı ve köşkünün mermerleri üzerinde kafasını keserek İstanbul'a yolladılar.

Karısı Vasiliki hiçbir saldırıya uğramadan Hurşid Paşa'nın çadırına getirildi. Aralarındaki yaş farkına rağmen derin bir sevgiyle bağlı olduğu kocasına dini tören yapılmasını istedi. İsteği kabul edildi. Yanya ve çevre Pindos dağları Vasiliki'nin ve Tepedelenli Ali Paşa'nın hem diktatörü, hem kahramanı olduğu Müslüman ve Rum halkın hıçkırıklarıyla yankılandı. Padişah, Vasiliki'yi bir kasabaya sürdü. Ali Paşa'nın serveti Hurşid Paşa'nın ordusunun ihtiyaçlarını karşıladı.

Üç yıldır önlerini kapatan isyandan artık kurtulmuş olan Osmanlılar bütün güçleriyle Mora ve Epir'e üşüştü. Bir anda her taraf ateş ve demir altında kalırken, Yunanların çığlıkları Avrupa'da daha fazla umutsuzluk ve acıma uyandırdı.

İpsilanti'nin Rüyası

Halklar bu çığlıkları işitirken, hükümdarlar kulaklarını tıkamakta ısrar ediyordu. II. Katerina'dan daha adaletli olan Rus çarı da, Fransa, İtalya, İspanya ve Almanya'daki ihtilal kıpırtılarını Yunanistan'da cesaretlendirmekten çekinerek ihtiras politikasını, ilke politikasına feda etti. Metternich, Almanya'da mırıldanan düşünce akımlarını, Avusturya sınırlarında işitmek istemiyordu.

Prusya, her zaman olduğu gibi İngiltere, Avusturya ve Rusya arasında bocalıyordu. İngiltere ise Osmanlı Devleti'ni zayıflatarak, belki ileride Çanakkale'yi Rus donanmalarına açacak ve Akdeniz'de kendi ticaretine rakip yaratacak bir milletin zamansız isyanını kuşkuyla karşılıyordu. Akılla değil de duygularıyla hareket eden Fransa, Hıristiyan bir millete karşı acıma ile padişahlara olan eski ittifakı arasında kederli fakat kararsız bir biçimde bekliyordu. Ancak halkın baskısına dayanamayan hükümetin, politika dışı olarak değerlendirilen ikinci bir müdahale için toplanıp karara varma zamanı yaklaşıyordu.

Çocukluğunda Rus Sarayı'na girmiş olan Dimitrios İpsilanti,[10] kazandığı saygınlıkla Rus ordusunda generalliğe

10 Rum devlet adamı (İstanbul 1793-Nauplion 1832). Eflâk ve Boğdan ayaklanmalarında rol oynayan Aleksandros İpsilanti'nin kardeşidir. Kardeşiyle birlikte Rum bağımsızlık mücadelesine katıldı. Mora'ya çıkarak Tripolis'i ele geçirdi. Fakat 1821'de Napolidi-Romania önünde yenilgiye uğradı. Yunan asilerinin 1822'de Epidor yakınlarında

kadar yükselmişti. Çar Aleksandır'ın Almanya'da Fransızlara karşı yaptığı savaşlarda bir kolunu kaybetmişti. Yurtsever, genç, kahraman, ateşli ve ihtiraslı İpsilanti, Yunanlara Rusları Kuzeyli soydaşları, Ruslara da Yunanları soylarının Doğu kolu olarak gösteriyordu. Böylece II. Katerina'nın Lehistan'da, Poniatovski'ye sağladığı gibi irsi bir krallık tasarlıyordu. Bu amaçla önce Viyana'da, sonra Besarabya'da okumuş, liberal düşüncelere sahip Yunan gençliğinin en seçme tabakasını çevresinde topladı.

Bu gençler Etniki Eterya denen gizli bir cemiyette bir araya geldi. İçinde Çar Aleksandır'ın gözdeleri ve hatta bakanları olan bu cemiyetin Rus hükümeti tarafından desteklendiğine dair kuşkular pek de haksız değildi. Ruslar, Boğaz'a sahip olmayı, Yunanlar da başkentlerine kavuşmayı düşünüyordu.

Bu düşünce ve hayal Peloponez ve adalarda umudu güçlendiriyordu. Yunanistan girişimde bulunacak, Avrupa onu destekleyecekti.

Milletleri en mükemmel gördükleri ve en fazla korktukları sonuçlara iten yazgı, insanla arasındaki olaylarda olduğu kadar böyle bir açıklıkla ortaya çıkmaz. Boğazlara, İstanbul'a ve Yunanistan'a sahip bir Rusya; Avrupa, Asya ve Akdeniz üzerinde evrensel bir imparatorluk demekti. Bunun ne önemi vardı! Özgürlük çığlığı Epir dağlarında yankılanıyor, Avrupa da ona yanıt vererek varlığının sonuna giden yolda çıkarlarına aykırı bir biçimde yürüyordu.

Avrupa Yanlış Yolda

Din özgürlüğü için bahane olarak çağdaş felsefe, Avrupa'da Hıristiyanlığı parçalarken ya da yenileştirmeye çalışırken, Avrupa liberalizmi Yunanistan'da Hıristiyanlığın davasını yükseltecek ve ihtilal adına Haçlı Seferleri düzenleyecekti. Dokuz yıldır süren kanlı savaşlar Yunanların yurtseverliğini ve Sultan II. Mahmud'un kararını etkilememişti. Avrupa ise kavgaya müdahale etmekte duraksıyordu.

Navarin Deniz Savaşı'nın haberi Fransa'da duyulduğu zaman, partiler en ateşli dönemi yaşıyor ve Fransız Dışişleri bakanı görevinden istifa ediyordu. Kamuoyu bu hareketin şanını haklı olarak bakana değil de kendisine verdi. Gerçekten Navarin Körfezi'nde, emir almadan, bahane göstermeden ve tarihin kabul etmek zorunda kaldığı namussuz bir biçimde ateş açan güç, kamuoyundan başkası değildi.

İngiliz, Fransız ve Rus donanmasını yöneten amiraller bu suikastın bütün sorumluluğunu üzerlerine aldılar. Onların anılarına dönmek daha doğru olur. İşte olaylar:

Rusya, Fransa ve İngiltere'nin, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında silahlı bir hakemliğe başvurmaya karar verdiklerini görmüştük. O sıralarda, bölgeyi ita-

topladıkları mecliste hükümet başkanı yaptıkları Mavrokordatos'a anayasa hazırlamasında yardımcı oldu. 1825'te Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın ilerleyişini durdurmak için tekrar ortaya çıktı. 1828'de Rum grubu komutanı oldu. 24 Eylül 1829'da Osmanlılarla bağımsızlık savaşının son çarpışmasını yaptı.

at altına almak üzere Sultan II. Mahmud'un gönderdiği orduları tüketen Yunanistan, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın orduları altında son nefesini veriyordu. Orduları ile Mora'ya, Osmanlı donanması ile birleşen kendi donanması ile denizlere egemen olan İbrahim Paşa, padişah ile büyük devletlerin arasında bir anlaşmaya varılmasını bekliyor, her an verilecek emirleri uygulamaya hazırlanıyordu.

Görüşmelere zaman kazandırmak amacıyla iki taraf arasında bir aylık ateşkes yapıldı. Bu ateşkes 20 Ekim 1827'de son bulacaktı. Kimse Babıâli'ye savaş ilan etmemişti. Aksine Hıristiyan güçler ile Osmanlı başkomutanlığı arasında üstü kapalı bir barış hüküm sürüyordu. Rusların Amiral Haiden'i, İngilizlerin Amiral Edward Codrington'u ve Fransızların Amiral Rgny'si, Mora kıyılarında düşman olarak değil de, arabulucu olarak dolaşıyor, İbrahim Paşa ile her gün haberleşiyorlardı. İbrahim Paşa'ya insanlık adına beklemeyi ve çarpışmaların durdurulmasını telkin ediyorlardı. Zaten o da İstanbul'daki görüşmeler bir sonuca varıncaya kadar öyle davranmayı düşünmüştü.

Amirallerin Kişisel İstekleri

Üstü kapalı ateşkes sırasında Mısır ve Osmanlı donanmaları Navarin Kalesi'nin topları altında, hilal biçiminde üç sıra halinde körfezde demir atmışlardı. Tahir Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donanmasında doksan gemi bulunuyordu. Donanmanın asker sayısı on altı bindi.

Osmanlı Devleti hiçbir Avrupa devletiyle savaş halinde olmadığı için, donanması tarafsız bir denizde müttefik donanmasına geçiş yeri bırakmak amacıyla limanın yalnızca bir tarafına güvenle yığılmıştı. Bu güven, Osmanlı ve Mısır donanmalarını Avrupa'nın bir tek ateşiyle yanmaya hazır hale getirmişti ve çarpışacak durumda değildi.

Başkomutan İbrahim Paşa ise, belki milletlerarası hukuka inandığından, belki de Hıristiyan amirallerin emredici isteklerine tek başına muhatap olmamak kaygısıyla Navarin'deki karargâhını birkaç günlüğüne terk ederek Peloponez'deki ordularını denetlemeye gitmişti.

Babıâli tarafından istenen sürenin 20 Ekim'de son bulmasına rağmen böylesine karışık bir sorunu çözümlemek için zorunlu olarak süre uzatılmıştı. Çatışma başlamadan önce yapılan bir ihtar da olmadığından Avrupalı amirallerin ani ve tahmin edilemeyen bir baskını için ortada bir neden yoktu.

Bir süre önce barış içinde limana giren üç yabancı donanma, komutanları karada olan Osmanlı gemilerinin yanına dizilmişti. Barış ve savaş yasaları, tarafsızlık, doğruluk ve insanlık gibi kavramlar amiralleri, henüz dost bir donanmaya karşı milletlerine layık bir biçimde davranmaya zorluyordu. Üç amiralin önündeki yazılı talimat böyleydi. Ancak Yunanistan uğruna düşünceleri dolduran din ve insanlık rüzgârı üç amirali, emirleri ve talimatları artık kendi vicdanlarına göre almaya sürüklemişti. Akıtılan kanın Avrupa ve hükümetleri önünde

halkın desteğiyle mazur gösterileceğini, hele olaydan sonra elde edilecek bir halk zaferinin hatalarını rahatlıkla örteceğini hesap ediyorlardı. Londra, Petersburg ve Paris'teki Yunan davası taraftarlarından aldıkları üstü kapalı talimat, amirallere her şeye, hatta yazılı talimata bile karşı koyma cesareti ve serbestliği sağlamıştı.

Halkın düşünceleri hükümetlerin politikasını aşmıştı. Üç devletin hükümetleri amirallerine saldırıyı kesin olarak yasaklamıştı. Ama o sırada büyük amiral olan İngiltere kralı, ayrılmadan önce Amiral Codrington'a kelime oyunu yaparak umut vermişti. Rusya'nın, Avrupa ve Asya'daki altı milyon Ortodoks Rum nezdinde parlak bir müdahalede bulunmasında büyük çıkarları vardı. Akdeniz'de İngiltere ve Rusya'nın deniz gücüne karşı koyabilecek tek dost devletin donanmasını yok etmemek için öteki iki devletten daha fazla çıkarı olan Fransa ise, donanmasının başına adını ve bayrağını yüceltmekten kaçınmayacak olan genç ve ihtiraslı bir amiral getirmişti.

Zafer Değil, Cinayet

Hangi milletin gemisinden geldiği anlaşılmayan ve kaza mı yoksa planlanmış bir top ateşi mi bilinmez, çatışmanın başlaması için işareti verdi ve savaş gerekçesini sağladı. İngiliz amirali yaşının büyüklüğü dolayısıyla Hıristiyan donanmasına başkomutanlık ediyordu. İki meslekdaşının desteğinden emin olarak Osmanlı donanması üzerine bütün toplarıyla ateş açtı. Amiral Rgny ile Amiral Haiden de önlerindeki Osmanlı gemilerine ateş açmakta gecikmedi.

Üç filonun aralıksız ateşi altında Osmanlı gemileri birer birer parçalanıyordu. Deniz üzerinde hareketsiz, sıkışık düzen içinde bulunduklarından yangının hızla yayılmasını engelleyemeyen Osmanlılar, canla başla Hıristiyan ateşine karşılık veriyorlardı. Batmak üzere olan gemilerin sulara batmamış son topuyla bile ateş ediliyordu. Havaya uçan gemiler göğü kalın bir duman, limanı da tahta parçalarıyla dolduruyordu. Güllelerden ve alevlerden demir koparan kadırgalar kayalıklara sürükleniyordu. İki saat içinde sekiz bin Osmanlı denizcisi dalgaların üzerinde yüzmeye başlamıştı. Duman dağılınca doksan savaş gemisinden geriye sadece enkaz kaldığı görüldü.

Navarin zaferi değil, Navarin idamı işte böyle cereyan etti. Bir dehşet çığlığı onu Asya'da haber verdi, bir kurtuluş çığlığı Yunanistan'da selamladı, bir heyecan çığlığı Avrupa'da alkış tuttu. Soğukkanlılık yerini aldığı zaman, Avrupa iki Osmanlı donanmasının yakılmasına ne ad vereceğini şaşırdı. Bir kısmı kahramanca olarak nitelerken, ötekileri olayı kundakçılık olarak yorumluyordu. Cinayet, adaletsiz bir durumu ortaya dökmemek için sessizlik içinde geçiştirilmek istendi.

Yunan davası, Navarin faciasına katılan Amiral Rgny'yi önce bir hayli meşhur yaptı. Ancak zaman geçtikçe vicdanının kabul etmediği bu hareketi yüzünden kedere kapıldı. Bu olay amiralin vaktinden önce ölümüne neden oldu.

Fransa olayı öğrendiği zaman bunda dinin, özgürlüğün ve kendi kamuoyunun bir zaferini gördü. Fransa kralı ile Dışişleri Bakanı Villele, kaybettikleri sevgiyi Navarin'de bulacaklarını sandılar. Oysa halkın gözüne girmek geçici bir olay, nefretini kazanmak ise amansız bir sonuçtur. Navarin ve Cezayir olayları bunu X. Charles'a kanıtlayacaktır.

Yunanistan'a Bavyeralı Kral

Londra Konferansı'nda bir araya gelen Avrupa devletleri temsilcileri, Sultan II. Mahmud'un imparatorluğunu parçalamakta duraksamıyorlardı. Yunanistan'ın daima padişahın egemenliğini tanıyacağını, yıllık vergiyi ödeyeceğini, kendine özgü ve ırsi hükümetinin Eflâk ve Boğdan prensliklerinin statüsünü andıracağını şart olarak ortaya koyuyorlardı.

Varılan anlaşma, Rusya'nın korumasındaki Peloponez'in geçici diktatörü ve eski Rus Dışişleri Bakanı Kont Capo d'Istria tarafından nefretle reddedildi. Mavromikhalis Ailesi'nin önderleri ve taraftarları aralarında anlaşarak diktatörü öldürmek için genç Mavromikhalis'i ve yeğenini silahlandırdılar. Capo d'Istria, bağımsızlığa cinayetle başlayan bu katillerin kurşunları altında can verdi. Katillerin önderi, yakalandığı Fransa Elçiliği'nde bir çınarın altında kurşuna dizildi. Dağların vahşi palikarya çeteleri katillerin arkasından gözyaşı döktü ve onları tarihlerinin kahramanlarıyla karşılaştırdılar. Aslında bu yobaz kafalılar Capo d'Istria'da yeni yurtlarının ışığını ve erdemini öldürmüşlerdi.

O zaman Fransa, Rusya ve İngiltere bağımsız Yunanistan tacını, dış politikanın yarattığı tahtlara oturmaya hazır Saksonya Coburg Hanedanı'ndan Prens Leopold'a verdiler. Fransa, bu Yunanistan kralının yanına tam elçi olarak bu satırların yazarını atadı.

Yunanistan'a hareket etmeden önce Saksonya Coburg prensi, çok eski ve aynı zamanda çok yeni bir uygarlığa sahip ülkede meşruti bir krallık kurmanın zorluklarını düşünerek duraksadı. Bunun üzerine Bavyeralı Prens I. Othon, Yunanların kralı ilan edildi.

Çıban Başı Yeniçeriler

Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılmasını bir solukta anlatabilmek için, daha önceki olayları açıklama gereğini duydum. Şimdi yeniden 1826 yılına dönelim ve Sultan II. Mahmud'un parçalanmak üzere olan imparatorluğunu yenileştirmek için sarf ettiği kahramanca ve umutsuzca çabaları izleyelim.

Yeniçerilerin üç saltanat dönemi sırasında gösterdikleri alçaklığın, küstahlığın ve disiplinsizliğin Osmanlı ordularının yenilgisine ve zayıflamasına neden olduğunu görmüştük.

Ruslara Kırım'ı, Besarabya'yı, Boğdan'ı, Eflâk'ı kaptıran yeniçeri örgütü, şimdi de asi Rumlara Peloponez'i ve adaları kaptırmak üzereydi. İmparatorluğu savunmak yerine karıştırmaktan başka bir işe yaramayan kapıkulu ocaklarına karşı ayaklanan kamuoyu, nihayet Sultan II. Mahmud'a, kendisinden önceki padişahların bekledikleri fırsatı veriyordu.

Padişah da bu ezeli suikastçılara karşı oyunlar hazırlama konusunda zaman kaybetmedi. Streltsiy kıyıını Rus Çarı Petro için bir kızgınlık patlaması olmuştu. Oysa yeniçerilerin yok edilmesi Sultan II. Mahmud için uzun uzun düşünülen bir tasarıydı.

Yeniçeriler Ayaklandı

Sultan II. Mahmud, sadrazamın sert otoritesine güvenerek, düzgün birliklerin yaratıcısı ve efendisinin selameti uğruna her türlü oyuna girmeye hazır olan Vidin Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya dayanarak, din adamlarının tam yetkisini ve şeyhülislamın iznini aldı. Padişah harekete geçmeden önce kapıkulu ocaklarının isyanını bekleyerek onları suçüstü yakalamak istedi.

Yenileşme kurulu oluşturarak şeyhülislamı, din adamlarını, Kubbealtı vezirlerini, Hüseyin Paşa'yı, İzzet Paşa'yı, Hüsrev Paşa'yı toplantıya çağırdı. Onların önünde hastalığı açıklayarak ilacını önerdi. Bu, yeniçeri örgütünü Nizam-ı Cedid örneğine göre yeniden kuracak kırk altı maddelik bir fermandı.

Fermanın yayınlanması, padişahın beklediği gibi yeniçerilerin tepkisiyle karşılaştı. Önce sessiz, sonra gürültülü bir ayaklanma 15 Haziran 1826 gecesi ortalığı kapladı.

Ayaklanma ansızın patlamadan bir ay önce bir kararsızlık baş göstermişti. O gece isyancılar tek tek, üçer beşer, hareketlerinin başlangıç noktası olarak seçtikleri Etmeydanı'na doğru gelmeye başladılar. Birkaç subay ve orta hariç öteki bütün askerlere ve subaylara kendilerine katılmaları için çağrıda bulundular. Bir süre sonra alan binlerce asiyle doldu. İsyanın önderleri, yeniçeri ağasını parçalamak üzere sarayına bir birlik gönderdiler.

Yeniçeri Ağası Celaleddin henüz sarayına gelmiş ve yatmak üzere gizli bir yere çekilmişti. Yaşamını bu davranışına borçlu kaldı. Arayıp da bulamadıkları ağanın evinde olmadığına hükmeden asiler, bir an önce yağmaya katılmak üzere Etmeydanı'na döndüler. Ancak ayrılmadan önce mümkün olduğu kadar fazla zarar vermek için sarayın kapılarını, pencerelerini kırdılar, birkaç yerde yangın çıkardılar. Mutlu bir rastlantı sonucu yangın kendiliğinden söndü.

Şafak sökerken, yeniçeriler kazanlarını Etmeydanı'na taşıdı. Cebeciler ile saraçların kışlalarına da giderek onların da kazanlarını Etmeydanı'na taşımak istediler. Cebecibaşının beşinci ortası kazanlarını asilere teslim etti ve böylece bu kahraman birlik de ayaklanmaya katılmış oldu.

O sırada asilerin önderleri Yedikule ve öteki semtlere adamlar göndererek oralardaki ayaktakımını isyana çağırdı. Sadrazam Hüseyin Paşa'nın, yeniçeri ağasının ve devletin bütün ileri gelenlerinin katledildiği haberini yaydılar. Bu sahte haberlerle halkı ayaklanmaya ve yağmaya teşvik etmek istiyorlardı. Bir süre sonra hamallar, ayaktakımı ve kararsız halk İstanbul sokaklarını doldurmuştu.

Böylece asiler, güçlü bir topluluğa sahip oldu. Bunlardan bir grup Manav Mustafa'nın önderliğinde sadrazamın sarayına yürüyordu. Sarhoş Mustafa'nın yöneti-

minde bir grup da Davud Ağa'yı ve Mısır valisinin elçisi Necib Efendi'yi almak üzere harekete geçmişti. Necib Efendi o sırada Kanlıca'daki yazlık evinde bulunduğundan yaşamı tehlikeye girmedi, ancak birçok paşadan aldığı paralar olduğu gibi asilerin eline geçti.

Yine mutlu bir rastlantı sonucu sadrazam da Beylerbeyi'ndeki köşkünde bulunuyordu. Yaklaşan asilerin gürültüsünü duyan eşleri korkuyla sarayın altındaki gizli mahzene sığındı. Böylece yeniçerilerin saldırılarından korunmuş oldular. Asiler sarayı yağmaladı, değerli eşyaları ve altı bin kese altını aşırdılar.

Bu arada yençeriler, kentin her yanına dağılarak, "Fetva verenlere, yazanlara, kavuk taşıyan herkese ölüm! Onların çocuklarını ve karılarını on paraya satacağız. Bütün tacirler dükkânlarını açsın, bir cam parçası kaybolana bir pırlanta vereceğiz, her kim yağmaya kalkışırsa kafasını keseceğiz!" diye haykırarak sabahın erken saatinde halkı uyandırmaya başladılar.

Önlemler Alınıyor

İsyanın korkulu haberi devlet büyüklerini tatlı uykularından uyandırdı. Haber, Beylerbeyi'ndeki evinde sadrazama bir yıldırım hızıyla ulaştı. Sadrazam Benderli Selim Paşa, anında bütün uygun önlemleri aldırdı. Kardeşini ve mabeyincisini Hüseyin ve Mehmed paşalara yollayarak hemen saraya gitmelerini ve sadık birlikleri harekete geçirmelerini emretti. Kendisi de bir kayığa atlayarak yazgısına sığındı ve Kahvecibaşı Osman Ağa ile kente hareket etti.

Yalı Köşkü'ne[11] geldiğinde Kıbrıslı Mehmed Emin Efendi'yi çağırarak hemen Beşiktaş'taki sarayında bulunan padişahın yanına çıkmasını, olanları haber vermesini istedi. Ayrıca Sancak-ı Şerif'in çıkarılmasını ve bizzat padişahın askerlerin başına geçmesini sağlamak için görevlendirdi.

Aynı anda şeyhülislama da haber verek hemen gelmesini sağladı. Hüseyin ve Mehmed paşalar da hemen buluşma yerine koştu. Müderrislere, hocalara ve öğrencilerine haber uçurarak, tahtı savunmak üzere herkesin mücadeleye katılmasını istediler. Sadrazam devlet adamlarına, saray subaylarına, Tersane eminine, topçubaşına, humbaracılara haber göndererek askerlerin en hızlı biçimde saraya gelmelerini emretti.

Bu arada kahya Hasan Ağa evinde kaygı içinde kıvranırken, vicdanlarının sesine uyan mütevelli kurullarının ve odabaşıların yanına geldiklerini gördu.

Köşkün planı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Köşk, Sultan Abdülaziz döneminde, demiryolu inşaatı sırasında yıktırıldı.

"Gâvur Talimi İstemiyoruz"

Bu gelenlerin çoğu Etmeydanı çevresinden geçmişler ve büyüyen olayları gözleriyle görmüşlerdi. Onlarla birlikte yeniçeri ağasının sarayı'na gitti. Celaleddin

11 Yalı Köşkü (veya Cebeciler Köşkü): İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın Galata'ya bakan tarafındaki köşk. Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırıldı.

Ağa yoktu. Kâhya, sarayda kaldı ve yazarların başkanı Raşid Efendi'yi asilere göndererek ne istediklerini öğrenmesini söyledi.

Asiler hep bir ağızdan, "Gâvur talimi istemiyoruz. Eski yeniçeri talimi çömleklere ateş etmek ve keçe kesmektir. Fermanı uygulayanların kellelerini istiyoruz" dediler. Bazı devlet büyüklerinin, padişahın subaylarının adlarını saydılar. Başkaldıranların bu istekleri Yalı Köşkü'ndeki sadrazama iletildi. Sadrazam nefretle karşılık verdi: "Kabul ettiğimiz yeni askeri eğitim akla uygun olduğu gibi, dini yasanın da kabulüdür. Bütün din adamları kabul etti.

Osmanlı Devleti'nin onuru ve kudreti için bunu uygulamak zorundayız. Bu kutsal yapıdan bir taşın kaldırılmasından acı çekmeyeceğiz. Tanrı'nın izniyle asileri ezeceğiz. Onlara intikamın kılıcını çekeceğiz. Haydi şimdi bu yanıtı onlara götürün."

Sultan II. Mahmud Kılıcını Kuşandı

Orada bulunanlar bu sözleri bütün samimiyetleriyle onayladı. Raşid Efendi geri döndü. Sadrazam ve çevresindekiler sarayın içine çekildi. Bir süre sonra din adamları, müderrisler ve öğrenciler kalabalık bir şekilde çıkageldi. Topçubaşı, Arabacıbaşı, lakabıyla anılan Topçu Yüzbaşısı İbrahim Ağa, toplarıyla birlikte sadrazama katıldı. Tersane Çavuşu Ahmed Ağa deniz piyadeleri ile sarayın çevresine yerleşti. Biraz sonra başlarında subaylarıyla humbaracılar gözüktü. Devletin sadık kulları, padişahın ortaya çıkmasını beklemek üzere sarayın geniş avlularını doldurdu.

Saray Haznedarı Mehmed Emin Efendi, padişaha haber vermek üzere Beşiktaş'a gitti. Sultan II. Mahmud'a yeniçerilerin isyanı bildirildi. Mehmed Emin Efendi, sadık askerlerin sarayda toplanarak, asilerin üzerine yürümek üzere padişahın emrini beklediklerini söyledi. Sultan II. Mahmud hemen kayığının hazırlanmasını buyurdu.

Denize açılmadan önce güvenilir adamlarından Ebubekir Efendi'yi sadrazama göndererek olaylar hakkında daha fazla ayrıntı toplanmasını istedi ve yeni emirlerini iletti. Ancak tahtın yiğit savunucularını telaşlandırmamak için Ebubekir Efendi'nin dönmesini beklemedi.

Padişah, ateşli cesaretinden başka bir şeye güven duymuyordu. Kılıcını kuşandı ve yanına yalnızca sadık kâhyası Mustafa Efendi'yi alarak hareket etti. Silahtarı ve öteki subayları başka kayıklarda Sultan II. Mahmud'u izliyorlardı.

Sancak-ı Şerif'in Çıkarılması İstendi

Biraz sonra padişah ve maiyeti Topkapı Sarayı çevresinde karaya çıktı. Osmanlı padişahlarının sürekli mekânı olan bu cennet gibi bahçeleri aşarak geniş sünnet odasına girdi. Geçtiği her yere yeni bir canlılık getiriyor, bütün kalplere heyecanın ve fedakârlığın kutsal ateşini akıtıyordu. Sadrazanı, şeyhülislamı, devlet büyüklerini ve din adamlarını huzuruna çağırdı ve onlara şöyle dedi:

"Hepiniz, tahta çıktığım günden beri, dinin çıkarlarına yaptığım hizmetlerimi ve bana emanet edilen halkımın iyiliği için nasıl özen ve çabayla uğraştığımı bilirsiniz. Yine bilirsiniz ki, yeniçerilerin tahtıma karşı yaptıkları saygısızca hareketlerini, kan dökülmesini önlemek için bağışladım.

Hatta daha da ileri giderek oları ödüllendirdim. Nihayet iyilikten başka bir şey görmeyen yeniçeriler son çıkarılan buyruğa gereği gibi davranmayı da kabul ettiler. Ama bugün sözlerini tutmayarak, imzaladıkları ve bütün sivil ve dini otoriteler tarafından kabul edilen anlaşmayı çiğnediler. Şu anda gösterdikleri küstahça davranışlar, padişahlarına karşı açıkça ayaklandıklarını kanıtlamıyor mu? Bu hainleri ezmek, ayaklanmalarını boğmak için nasıl bir önlem alınmasını uygun buluyorsunuz? Silah kullanılması hakkında din adamlarının görüşü nedir?"

Din adamları hep bir ağızdan şöyle yanıt verdiler: "Şeriat asilere karşı savaşılmasını ister."

Bütün Enderun öğrencileri de bu karara katıldıkları ve "Yenmek ya da ölmek. İşte kararımız! Tanrı yardımcımız olacak ve eğer gerekirse canımızı padişahımız için feda edeceğiz" dediler.

Müderris Abdurrahman Efendi, savaşçı heyecanının son noktasına gelerek elindeki tespihi yere çaldı, ayağa kalktı ve "Ne bekliyorsunuz? Düşmanın üzerine koşalım! Onları ezelim, parçalayalım!" diye haykırdı.

Kuvveti sağlayan birlik düşüncesiyle canlanmış bu bir avuç kahraman padişahtan Sancak-ı Şerif'i çıkarmasını rica etti. Daha sonra asilerin üzerine yürümeye başlayacakları sırada padişah onlara şunları söyledi:

"Ben inananlarla birlikte savaşmaya ve bana karşı gelen nankörleri cezalandırmaya gideceğim."

Bu sözler üzerine yanındaki subaylar hep birden onu bu kararından vazgeçirmek için yalvarmaya başladılar:

"Padişahımızın bir avuç serseri asinin önüne çıkarak yüce varlığını tehlikeye sokmasını doğru bulmuyoruz. Sancak-ı Şerif'i çıkarsın, imparatorluğun selameti için dualarını esirgemesin. Onun duaları sadık kullarının başarıya ulaşması için yeterlidir."

Padişah bu ısrar karşısında kararından vazgeçti. İstanbul'un sokaklarına, ayrıca Galata, Pera ve Üsküdar'a tellallar gönderilerek bütün Müslümanların Sancak-ı Şerif altında, halifenin yanında toplanması istendi.

İstanbul Müftülüğü'nden çıkan bu emir mahkeme mübaşirleri aracılığıyla çeşitli mahallelerin imamlarına iletildi.

Padişah Hayır Duaları Ediyor

Tellallar ve mübaşirler, kendilerini asilere belli etmeden görevlerini yerine getirdiler. Haberi duyan halk ayaklandı. Yarım saat geçmeden başlarında hocalarıyla yeni öğrenci gurupları, imamların arkasında çeşitli mahalle sakinleri, kadıları ile Galata, Pera ve Üsküdar halkı her taraftan sarayın önünü doldurmaya başladı.

Onlar saraya gelirken padişah, Kutsal Emanetler Dairesi'nden Sancak-ı Şerif'i çıkarmaya gitmişti. Tanrı'nın yardımını dileyerek yeşil sancağı sadrazama ve şeyhülislama teslim etti. Müderris Ahıskalı Ahmed Efendi sancağı alanlara hitaben hepsini ağlatan bir konuşma yaptı. Sarayın cephaneliğinden çıkarılan tabancalar, kılıçlar, barut ve kurşun, silahı ve cephanesi olmayanlara dağıtıldı.

Din ve devlet uğruna canlarını ortaya koyanlar "Allah! Allah!" sesleri arasında sarayın kapısından fırladı. Sultanahmet Camisi'ne doğru koştular ve caminin önüne Hz. Muhammed'in şanlı sancağını diktiler.

Padişah, Sancak-ı Şerif'i teslim ettiği savaşçıların galibiyeti için yeniden Tanrı'ya yakardıktan sonra, silahtarı Ali Ağa, Hasodabaşı Ebubekir Efendi, kâhyası Mustafa Efendi ve mabeyincisi Ahmed Şakir Efendi'yle atına bindi. Sarayın özel bahçelerinden geçerek Bab-ı Hümayun üzerindeki dairesine, haberleri daha çabuk almak için yerleşti.

Önündeki meydanda gerçek Müslümanların Sancak-ı Şerif'in altına girmek için koşuştuklarını görüyor, hepsine hayır dualarını yolluyordu.

İlk Birlik Asilerin Üzerine İlerliyor

Sultan II. Mahmud, sahip olduğu yüce makamın onuruna zarar gelmemesi için köşkünde oturup olayları izlemeye mahkûm olmaktan hiç memnun değildi. Hareketin gerçek önderleri olan Hüseyin ve Mehmed Paşalar, sadrazam, şeyhülislam, vezirler, padişah taraftarları, din adamları, Sultanahmet Camisi çevresinde toplanıyorlardı.

Her geçen dakika sayıları artan kalabalığa isyanı bastırmak ya da yok etmek çareleri üzerinde görüşlerini bilidiriyorlardı. Hüseyin Paşa, savaşma anında tartışma yapmanın gereksiz olduğunu savunurken, Mehmed Paşa, asilerin kuşkularını ortadan kaldırmak için tek çarenin kılıca sarılmak olduğunu belirtiyordu.

Hüseyin ve Mehmed paşalar din adamlarının yanıtlarını beklemeden en gösterişsiz savaş elbiselerini giydiler. Atlarına atlayarak bir topçu bölüğü ve gözü pek denizcilerle birlikte Divanyolu'ndan geçip yeniçerilerin kışlaları önünde toplandığı Etmeydanı'na doğru ilerlemeye başladılar. Silahlı halk bu ilk birliğin sayısını artırırken, ara sokaklardan Etmeydanı'na doğru başka topluluklar sessizce fakat büyük bir inançla ilerliyordu.

Kararsız birkaç yeniçeri, Sultanahmet Meydanı'na gelerek sadrazama ve şeyhülislama ne yapacaklarını sordu. Birden galeyana gelen şeyhülislam "Ey Ümmet-i Muhammed, daha ne beklersiniz? Tanrı'yı ve onun gölgesi padişahı hoşnut kılmak için inançsızlarla kavgaya tutuşan kardeşlerinin yanına koş!" diye haykırdı.

Bu sözler üzerine hâlâ cami çevresinde bulunan halk, haykırışlarla Hüseyin Paşa'nın ve topçuların arkasında taze kuvvetler olarak Etmeydanı'na doğru atıldı.

Divanyolu ve Beyazid Camisi avlusunda öncü kuvvetleri bulunan yeniçeriler, halkın bir ağızdan çıkan haykırışlarını du-

yunca şaşırdı. Daha sonra zaferin kutsal işareti olarak Sancak-ı Şerif'in çıkarıldığını öğrenince, yok edilmekten kurtulmak için Etmeydanı'na çekildiler. Kışlanın büyük kapısını kapatarak, kuvvetli bir kalede bulunuyorlarmış gibi barikatlar kurdular.

Toplar Yeniçerilerin Kafalarında Patladı

Saldırıya geçmeden önce komutanlar seslerini işittirecek kadar kışlaya yaklaştılar ve teslim olmalarını, padişahın pişman olanları bağışlayacağını bildirdiler. Şimdiye kadar padişahları ve halkı alteden bu ocakta küfür seslerinden başka bir şey duyulmadı. Yeniçeriler bir dönüm noktasına geldiklerini anlayamıyorlardı. Hâlâ saçma isteklerini saraya ve devlete kabul ettireceklerini sanıyorlardı.

Halkı memnun etmek için son anlaşma girişiminde bulunan Hüseyin Paşa, o zaman topçulara dönerek ateş açmalarını ve kışlanın kapısını yıkmalarını emretti. Yeniçerilerin güvenini öldürücü bir hileyle artırmak amacıyla özellikle sesini duyuracak kadar yükseltti ve "Hayır, ateş açmayın, beklediğimiz barutlar gelmedi!" diye bağırdı.

Bu sözlere kanan ve tehlikesizce kapının arkasında toplanarak topçulara küfredebileceklerini sanan yeniçeriler, topların hedefinde budala bir sürü gibi duruyorlardı.

Kapıyı ve barikatları parçalayan gülleler yeniçerileri cansız yere serdi. Mehmed Paşa arkasında bir avuç topçu askeri ve tersane imamıyla yeniçerilerin ateşine aldırmadan bu gedikten içeriye ilk giren oldu.

Arkasından ayrılmaz bir kitle halinde halk ve askerler geliyordu. Alanın askerler, halk, toplar tarafından doldurulduğunu gören yeniçeriler bozgun halinde Etmeydanı'nın öteki ucuna yıkılan kapının karşısındaki kışlalarına çekildiler. Kışlada yedi sekiz bin dolayındaki cephanesiz, desteksiz yeniçeri pencere ve kapılardan durmadan ateş ediyordu.

Mustafa adında yiğit bir topçu askeri, yaylım ateşini durdurmak üzere yeniçerilerin odun deposuna yaklaştı ve elindeki meşaleyi içeri attı. Biraz sonra esen rüzgârın da etkisiyle büyük bir yangın ve duman kışlalara doğru ilerlemeye başladı. Bir anda binayı alev girdapları sardı. Aynı anda misket gülleleri atan toplar, alevden kaçmak için dışarı çıkan yeniçerileri biçip geçiyordu.

Yangın ve duman üç bin asiyi yutarken, Etmeydanı'nı, Sultanahmet Camisi'ni ve sarayın servilerini aşarak Pera'daki yabancılara, henüz maiyetlerini bilmedikleri uğursuz bir olayı haber veriyordu. Toplar, ininde bağırıp çağıran yeniçerilere ölüm kusuyordu. Bunlar ölüm mü yoksa zafer çığlığı mıydı? Başkentte bunu hiç kimse kestiremiyordu. İmparatorluğun yazgısını etkileyecek olan bütün mücadele sarayın kapısı ile Etmeydanı arasındaki dar alanda veriliyordu.

Padişah Çok Mutlu

Artık yeniçeriler yoktu. Alevlerde kavrulmayan ya da misketler altında ölme-

yenler halkın ve padişahın geç, fakat kaçınılmaz intikamından kurtulmak üzere sağa sola sığınmıştı. Hüseyin ve öteki paşalar, çatışmanın olduğu alanda çadırlar kurarak, alevlerden ve top ateşinden kurtulan yeniçerilerin bulunup getirilmesi için bütün İstanbul sokaklarına bölükler yollamışlardı. Yakalanan yeniçeri subayları ve askerleri oraya getirildikten sonra kafası vuruluyor ve cesedi denize atılıyordu.

Bunca yüzyıldır bu dikkafalı sürülerin saray üzerinde kurdukları dehşet havası, şimdi yeniçerilerden yana olanları kaplamıştı.

Sultan II. Mahmud, Sultan III. Selim'in intikamını almış, nihayet gerçek bir hükümdar olmuştu. Tanrı'ya şükürler olsun, iradesi üstün gelmişti. Artık imparatorluğa eski kudretini kazandırmak için ona mutluluktan başka bir şey gerekmiyordu. Yenilik yapanlar mutluluğa ancak öldükten sonra kavuşurlar.

Hepsi Cezasını Buldu

Ayaklanma bastırılmıştı. Yeniçerilerin büyük bir bölümü bu iç savaşta can vermişti. Kıyımdan kurtulanlar ile yeniçeri yandaşı olanlar kaygı ve korku içinde saklanıyorlardı. Bu arada güvenlik önlemleri almak ve yeni bir asayiş kuvveti kurmak gerekiyordu. İstanbul'un kapılarına ve çevre kasabalara kadar her yere birçok inzibat karakolu kuruldu. Çok sıkı arama emirleri çıkarıldı.[12]

Kazanılan zaferden sonra Hüseyin ve Mehmed paşalar, kışlaları ve civarını sıkı sıkı arattılar. Etmeydanı'ndan kaçmayı başarıp da çevrede yakalanan yeniçeriler toplanarak Sultanahmet Meydanı'na getirildiler.

Ertesi gece de aramalar sürdürüldü. İsyanın elebaşıları kıyafet değiştirmelerine rağmen tanındı ve yakalandılar. İsyancılardan pek çoğu saklandıkları yerde bir Osmanlı tarihçinin dediği biçimde "soğuktan sinen yılan gibi" yakayı ele verdiler. Sadrazamın kurduğu mahkemeye çıkarılarak yasaların hükmüne teslim edildiler. Aralarında eski Sekbanbaşı Mustafa, Kâhya Mustafa, yirmi beşinci orta yöneticisi Kürt Yusuf, kardeşi Ekmekçi Mehmed, cebecilerin kazanlarını çıkaran beşinci orta aşçıbaşısı, eski Aşçıbaşı Yongancı Hüseyin, Kazancı Necip gibileri bulunuyordu.

Başıbozukların arasında her ayaklanmada etkili olan tulumbacıların çavuşu da vardı. Yağmalar ve tulumba takımlarının yenilenmesi bahanesiyle devletten aldığı paralarla zenginleşmişti.

Sadrazam ile Necip Efendi'nin evlerini yağmalayan asi gruplarının başında bulunan Manav Mustafa ile Sarhoş Mustafa uzun araştırmalardan sonra saklandıkları evlerde ele geçirildiler.

Sarhoş Mustafa saklandığı sandıkla birlikte padişahın huzuruna çıkarıldı. Bostancıbaşının sorduğu sorulara korkuyla karışık saçma sapan yanıtlar verdi. Padişahın yakınlarının karılarını, kızlarını,

12 Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması olayı, Osmanlı tarihinde "Vakayi Hayriye" diye anılır. Sultan II. Mahmud bu örgütün yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adlı yeni bir ocak kurdu. Yeni ordunun başına Ağa Hüseyin Paşa'yı getirdi.

oğullarını pazarda on kuruşa satacağı hakkındaki suçu yüzüne vurulunca büsbütün şaşırdı. İdam edilmeye götürülürken Sultan II. Mahmud bu iğrenç tasarılar gerçekleşmediği için Tanrı'ya şükretti.

Rus Ordularına Yenik Düşüldü

Birkaç gün sonra İstanbul'u her zaman hurafeleri, dilencilikleri ve rezaletleriyle mahveden yirmi bin derviş Toroslar'a sürüldü. Çok kısa sürede kurulan düzenli ordu, Osmanlıların savaşa olan doğal dehasını, cesaretini ve disiplinini bir kez daha ortaya koydu. Padişah II. Mahmud yalnızca yıkmakla kalmamış, yeniden yaratmasını da bilmişti.

Çarın erdemi Petersburg'daki toplantılarda Rus ihtirasını önleyecek durumda değildi. Çar Yunanistan'ın, imparatorluktan koparılması sorununda İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti sınırlarını kendisine engelsiz açacaklarına inanmıştı. Peloponez'in bağımsızlığı anlaşmasının Babıâli tarafından bir an önce imzalanmasını bahane eden Rus orduları, yüz yirmi bin askerle Tuna'yı aştı. Ruslar, on binlerce yeniçerinin yok edilmesiyle Osmanlı Devleti'nin zayıf düştüğünü, ilk darbede yenileceğini sanıyorlardı. Fransa ve İngiltere elçileri Sultan II. Mahmud'u alçakça Rusların baskısında bıraktı.

Doğal müttefikleri tarafından terk edilen Sultan II. Mahmud cesaretini asla kaybetmedi. Yeniçerilerin Azraili Hüseyin Paşa'nın komutasında yüz bin kişilik bir ordu Varna ve Şumnu'da toplandı. Rus Çarı Nikola varlığı ile generallerine gayret vermek istedi. İbrail ve İsakçı kaleleri Rus saldırıların boyun eğdi. Kaptanıderya İzzed Mehmed Paşa'nın iki ay boyunca kahramanca savunulduğu Varna'da ihanete kurban gitti. Varna komutanı Yusuf Paşa, kaptanıderyanın savunmasının boşuna kan kaybına neden olduğu gerekçesiyle Rusların tarafın geçti. Zaten Serez ve Makedonya'da zengin topraklara sahip olan bu alçağın ihanetinden Ruslar çok yararlandı ve böylece Varna düştü.

Zayıflıkla suçlanan Sadrazam Bendereli Mehmed Selim Sırrı Paşa, devletin mührünü ihanetle yenik duruma düşen İzzed Mehmed Paşa'ya devretti. Bu Paşa'nın cesareti, bütün askeri dehasını oluşturuyordu. Ancak 1829 yılında Tuna üzerindeki Rus seferi sırasında Külefçe'nin kaybedilmesiyle sonuçlanan başarısızlık, sadrazamlıktan azledilmesine neden oldu. Yerine Reşid Mehmed Paşa getirildi. Reşit Mehmed Paşa, Şumnu'ya çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Silistre, Rus General Dibitiç'in toplarına teslim oldu. O zamana kadar Edirne'nin aşılmaz doğal kaleleri olan Balkanlar artık aşılmıştı. Reşid Mehmed Paşa, hızla Edirne üzerine yürüyen Rusları durdurmak için Şumnu'yu terketti. İslimye'de yenilen sadrazam Rus General Dibitiç'in imparatorluğun ikinci başkentine girmesine engel olamadı. Artık İstanbul'a girmeye hazırlanan Rusların önünde Osmanlıların zayıf kuvveti ve umutsuzluğundan başka bir şey kalmamıştı.

Sultan II. Mahmud, Bükreş Anlaşması'ndan pek farklı olmayan Edirne Anlaması'nı imzalamak zorunda kaldı. Rus-

ya, gelecekte mührünü basacağını göstermek için Osmanlı Avrupası üzerinde adımlarının izlerini bırakmaktan memnun olmuştu. Daha sonra, Avrupa devletlerinin tepkisini çekmemek üzere gösterişli bir alçakgönüllülükle geri çekildi.

Kavalalı Sorunu

Bütün aksilikler devletin talihsiz yenilikçisine rastlıyordu. Ruslara yenilmiş, Yunanistan'ı kaybetmiş, İngilizler tarafından hırpalanmış, Fransızlar tarafından terk edilmişti. Şimdi de yine Fransızların sayesinde yükselmiş bir paşanın saldırgan isyanını göğüslemek durumunda kalmıştı.

Yunanistan'ın bağımsızlığı, Edirne'nin düşmesi, Osmanlı Avrupasının parçalanmasıyla sonuçlanan İngiltere Fransa'nın işbirliği Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı imparatorluktan daha büyük bir parçayı koparmaya itmişti. İmparatorluk Mısır valisinin ihtirasını karşılayabilecek durumda değildi. Talihi onu her şeyden umut etmeye yönlendiriyordu. Fran-



Kavalalı Mehmet Ali Paşa Fransız Komutanlarla Görüşürken.

sa'daki 1830 İhtilali Liberal Parti'yi işbaşına getirmişti. Şimdi de garip bir anlaşma ile Bonapartçılar[13] işbirliği yapıyordu. Hangi görüşle hareket ettikleri anlaşılmayan Bonapartçıların asker önderleri, Napolyon gibi iktidara gelmiş bir asker olan Mehmed Ali Paşa'ya derin bir sevgi duyuyorlardı. Bu paşaya "Arabistan'ın Bonapartı" diyenler bile vardı. Bu Süveyş Çölü egemeninin, İngilizlere kanalı kapatacağı düşünülüyordu. Aslında, daha önce gerçekleştirilen iki İngiliz işgaliyle bu düşüncenin bir hayalden ibaret olduğu anlaşılmıştı. Ancak İngiltere'ye karşı intikam duyguları besleyen Bonapartçılar hayalleriyle halkı oyalamaya devam ediyorlardı.

Mehmed Ali Paşa da Fransa'daki saygınlığını biliyor ve Napolyon'un ordusundan kalan Fransızları, kendi ordusunda görevlendirerek bu saygınlığın sürmesini sağlıyordu. Napolyon'un bu komutanları Mısır ordusunun yetiştirilmesinde bir hayli yararlı oluyorlardı. Araplar Fransız dehası önünde hayranlıkla eğiliyordu. Büyük bir ordu ve donanma, geniş bir servet, dalkavukluk ve rüşvet vermede usta bir dış politika, o çağdaki Fransız gazetelerinde sağlanan büyük destek ve nihayet İbrahim Paşa'nın kişiliğinde odaklaşan kahraman bir başkomutanlık, Mehmed Ali Paşa'nın başaramama kuşkularını ortadan kaldırıyordu.

Sadrazam Tutsak Düştü

Bu Epirli Paşa, Rumlara özgü kurnazlığıyla Sayda Valisi Abdullah Paşa ile olan anlaşmazlığını bahane ederek ansızın Suriye'yi işgal etti. Abdullah Paşa bir iki bin askerle Akka Kalesi'ne kapandı. Oğlu İbrahim Paşa Akka'yı kuşattı. Gazze, Yafa, Hayfa ve Filistin'in kıyı kentlerini eline geçirdi. Abdullah Paşa altı ay dayandıktan sonra Akka'yı teslim etti.

Abdullah Paşa'nın yardımına koşması için çok geç gönderilen Osman Paşa, İbrahim Paşa ile çatışmaya cesaret edemedi ve ordusuyla birlikte Halep'e çekildi. Mısırlılar, Suriye'nin başkenti Şam'a yürüdü. Şam komutanı kutsal kenti çarpışmadan teslim etti. Kuzeye yönelen İbrahim Paşa, önceden adının uyandırdığı dehşetten manen yenik olan yirmi bin Osmanlıyla karşılaştı. Halep'i düşürdü.

Yeniçerileri yok eden adam Hüseyin Paşa, Karaman'ın geçitleri olan Torosları tutuyordu. İbrahim Paşa, Antakya ile İskenderun arasında Belen Geçidi'nde Hüseyin Paşa'nın yirmi bir askerini yendi. Bütün Suriye İbrahim Paşa'nın eline geçmişti.

Mehmed Ali Paşa, oğluna Toroslar'ı aşması ve Babıâli'den istediği tavizleri koparıncaya kadar yürüyüşüne devam etmesi talimatını verdi. Arnavutluk ve Yunanistan'daki zaferlerinden dolayı göze girmiş olan Reşid Mehmed Paşa sadrazam ilan edilerek altmış bin aske-

---

13 İktidarın Bonapart Hanedanı'nda bulunduğu yönetim sistemi. Bu iktidar hem veraset, hem milletin verdiği yetkiyle iktidarın Bonapart Hanedanı'nda olduğunu belirler ve bu durum her türlü egemenliğin temel ilkesi sayılan milletin verdiği yetki gereğidir. (Bu ilke, iki Bonapart'ın dayandığı 1789 geleneğine uygun düşer. Milli egemenlik plebisitle sağlanmaktadır.) Bonapartçılık, "plebisite dayanan otoriter demokrasi" ya da "genel oyla sağlanan diktatörlük" anlamlarında da kullanılır.

rin başında Kütahya ile Konya arasındaki tepelerde Mısır ordusunu bekliyordu.

Savaş sırasında İbrahim Paşa'nın ordusu tarafından hırpalanan ve cepheden saldırıya uğrayan Reşid Mehmed Paşa yaralı olarak Mısırlıların eline düştü. Sadrazamın tutsaklığı orduyu dağıttı ve İstanbul'u sarstı.

Şansı ters giden II. Mahmud umutsuzluk içinde Ruslara döndü ve asilere karşı düşmanlarından koruma istedi. 20 Şubat 1833 tarihinde Rus donanması Boğaz'da demir attı ve otuz bin Rus'u karaya çıkardı.

Bir paşanın ayaklanması, Osmanlıların umutsuzluğu ve Fransa ile İngiltere'nin politik hareketsizliği yüzünden birden saygınlık kazanan Rus çarı, padişahların başkentine ve imparatorluğuna egemen olmuştu. Artık Çar Nikolay'ın[14] emir subayı Kont Orlov, Divan'a istediğini kabul ettirebilirdi.

Nihayet Fransa harekete geçti, ama artık çok geçti. Elçisi Amiral Roussin, Mehmed Ali Paşa ile Divan arasında arabuluculuk önerdi.

Zaferleri sayesinde iyice gururlanan Mısır valisi, Suriye'yi, Arabistan'ı ve hatta Karaman'ın kapısı Adana eyaletini kendisine garanti etmeyen hiçbir anlaşmaya yanaşmıyordu. Fransa'nın gönderdiği diplomatlardan Varennes, asilerin isteklerini yumuşatmak amacıyla İbrahim Paşa'nın karargâhına kadar gitti. İbrahim Paşa ve babası eğilmek bilmiyordu. Padişah, Suriye ile Adana eyaletini Mehmed Ali Paşa'ya verdi.

Dışişleri Bakanlığı'nın körlüğü yüzünden Mısır'ın ihtirasını desteklemiş olan Fransa, şimdi bu hareketinin cezasını ödüyordu. İmparatorluğun yarısı Rum himayesine, diğer yarısı Asya'nın tek egemeni olan bir paşanın kılıcı altına girmişti. Fransa, Avrupa'da Rusya'ya, Asya'da İngiltere'ye karşı denge kuvvetini kaybetmişti.

Tuileries Sarayı'ndaki kabinenin beceriksizliği sayesinde Paris basınını ve bilinçsiz Fransız kamuoyunu okşamak için Akdeniz, Tuna boyları, Prut, Fırat, Süveyş Kanalı, Yunanistan, Karadeniz ve Kızıldeniz Fransa'nın düşmanlarına terk edilmişti.

Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın çıkışı olmayan bu yoldaki politikası, Kavalalı serüvenciyi tutmak pahasına Avrupa'da geniş bir yangına neden olabilirdi. Aldatılmış Fransız kamuoyunu sanki bir sersemlik sarmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupalı güçler arasında eşit biçimde koruma bölgelerine ayırmak bile, imparatorluğu Rusya ile Mısır arasında bölmekten daha makul bir davranış olurdu. Avusturya ile İngiltere bu durumu anlamaya başlıyorlardı. Bu arada fetihten çok Osmanlıları kendi tarafına çekmeyi daha uygun bulan Rusya ile Fransa'nın anlamsız Mısır taraftarlığını eleştiriyordu. Babıâli ile gizlice Hünkâr İskelesi Anlaşması'nı imzalamakla yetindi.

14 Burada adı geçen Rus Çarı I. Nikolay'dır ve 1825-1855 yılları arasında Rus İmparatorluğu'nun başında bulunmuştur. Daha sonra, 1894'te taç giyen Çar II. Nikolay 1917'deki ihtilalde tahttan indirilmiş ve Haziran 1918'de çariçe ve çocuklarıyla birlikte öldürülmüştür.

Bu anlaşma hükümlerince, Rusya padişahı iç ve dış düşmanlarına karşı korumayı taahhüt ederken, Osmanlı Devleti de Çanakkale Boğazı'nı yabancı devletlerin savaş gemilerine kapatacaktı. Böylece Çanakkale, anahtarları padişahın elinde olan bir Rus kapısı haline geliyordu.

Bitmez Tükenmez İstekler

Bu arada Toroslar'ın, Suriye'nin, Arabistan'ın ve Mısır'ın tek egemeni olan Mehmed Ali Paşa, Osmanlılardan silah zoruyla koparılmış olan bu eyaletler üzerinde ırsi egemenliğinin kurulması amacıyla bazen Batı devletleri, bazen padişahla görüşmeler yapıyordu. Avusturya, İngiltere ve biraz aklı başına gelen Fransa bu istekler üzerinde pazarlık yapıyorlardı. Rusların desteğine güvenen padişah, böyle aşağılatıcı istekleri şiddetle geri çeviriyordu.

Mehmed Ali Paşa bu kadar hakaret dolu davranışlarından sonra işi tatlılıkla çözümlemeye çalıştı. Nakş-ı Dil Valide Sultan'ı elde etmek amacıyla İstanbul'a, oğlu İsmail'in genç ve dul karısı Zehra Hatun'u gönderdi. Bu dişi diplomatın çok güzel ve çok zengin oluşu, güzel söz söyleme becerisi Sultan II. Mahmud'un intikam duyguları karşısında başarısızlığa uğradı. Zehra Hatun, Mısır'a padişahın reddinden başka bir şey götüremedi.

Böylece Epir'den Nil kıyılarına gelen bir paşanın çıkarları, dokuz yıl boyunca Avrupa'yı meşgul etti.

Ruhu Asla Teslim Olmadı

1838 yılında Babıâli ile Mısır arasında yeniden savaş patladı. Kahraman, usta, fakat talihsiz bir komutan olan Hafız Mehmed Paşa seraskerliği eline aldı. Buyruğu altında yüz yirmi bin asker Fırat Vadisi'nden aşağı inmeye başladı. Fransa, İbrahim Paşa'nın karargâhına gözlemci olarak Callier adında bir subay göndermişti.

24 Haziran günü Hafız Paşa, düşmana cesaretle saldırdı. İbrahim Paşa, Osmanlı saldırısı karşısında tam yenik düşecekken, Mısır'da yerleşmiş olan ve "Süleyman Paşa" diye anılan bir Fransız generalinin topçuları, Osmanlı birliklerini darmadağın etti ve Mısır ordusunu kurtardı.

İbrahim Paşa dağılan birliklerini toplayarak, Süleyman Paşa'nın biçtiği Osmanlı ordusu üzerine saldırdı. Hafız Paşa'nın yedek kuvvetleri Osmanlı ordusunun kaçışını sağladı. Ancak kaçarken bir sürü top, tüfek, çadır ve savaş malzemesini Mısır kuvvetlerine bırakmak zorunda kaldı.

Fransız gözlemcisi Callier savaş günü Mısırlıların karargâhına gelmişti. Bu gözlemci bin türlü hile ve tehditle İbrahim Paşa'nın Toroslar'ı aşmasına engel oldu. Nizip Savaşı bu usta gözlemci sayesinde Mısırlılara bir üstünlük, Osmanlılara ise yenilgi sağlamaktan öteye gitmedi.

Bunca çaba ve yenilgiden iyice yorulan padişah, ülkenin kötü durumuna daha fazla dayanamadı. Karşılaştığı felaketler en az on taçlı yenilikçiyi perişan etmeye yeterdi. Ancak yalnızca vücudu yenik

düşmüş, ruhu asla teslim olmamıştı. Otuz yıldan beri durmadan yenileştirmeye çalıştığı bir imparatorluğun çöküşünü görmüştü. Ancak gelecek nesiller onu değerlendirebilirler. Pelopones'te yere devrilmiş olan büyüklüğü de ancak bu biçimde anlaşılabilir.

Şimdi padişahı sarayının içinde incelemek üzere politika yaşamını burada bırakalım.

"Minare İki Kişiyi Almaz"

Talih, Sultan II. Mahmud'a, Köprülüler gibi, hükümdarlarının düşüncelerini anlayıp uygulayan, yenilgilerin sorumluluğunu taşıyan ve başarıların onurunu efendilerine sunan sadrazamları esirgemişti. Bir sürü adam denedikten sonra kendi kendisinin veziri olmuştu. Düşünceleri başka ellere çok ağır geliyordu. Bu yüzden halkının şikâyetlerini, çekingenliğini ve nefretini tek başına göğüslemişti. Buna rağmen iyi niyetle hareket ederek, güven ve dostluğa dayanan gözdeleri de olmuştu.

Bağlandığı adamların arasında Halid Efendi ilki ve en uzun olanıdır. II. Mahmud'un saltanat dönemini yakından tanıyanlara göre İstanbul Rumlarının katledilmesi ve yeniçerilere karşı alınan ilk sert önlemler hep bu entrikacı, zalim vezir sayesinde olmuştur. Halid Efendi çeşitli sadrazamları ortaya çıkarıyor ve sonra da onlardan ustalıkla yararlanıyordu.

Kullandığı adamlardan Sadrazam Deli Abdullah Paşa, onu egemenliği altına almak isteyen ellere karşı durmuştu. Sadarete geldiği günün akşamı kışlalarda yangın ve isyan çıkmış, saraya gelen sadrazam ise, askerin Halid Efendi'nin kellesini istediğini padişaha bildirmişti.

Sultan II. Mahmud sevgili dostunun hiç olmazsa canını kurtarmak için onu istemeyerek Konya'ya sürmüştü.

Halid Efendi'nin Konya'ya giderken muhafızlarına söylediği şu sözler ilgi çekicidir:

"İktidar, yalnız bir kişiyi alabilen bir minare ucuna benzer. Benim gibi oraya çıkmış biri, her geleni aşağıya atmak pahasına bile olsa kimseyi yanına çıkartmamalıdır. Demek ki, peşinden minareye çıkmaya çalışanlara karşı insafsız olacaksın."

Ne yazık ki rakibi Deli Abdullah Paşa bu öğüdü tutmuştu. Halid Efendi Konya'da rahatsız edilmeden yaşayacağını umarken, bir gün İstanbul'dan gelen bir kapıcıbaşı padişahın idam fermanını göstermişti.

Mücadelesi sonuç vermedi, kafası kesilerek İstanbul'a yollandı. Halid Efendi'den sonra Sultan II. Mahmud'un en sevgili dostlarından biri de Pertev Paşa'ydı. Ne yazık ki o da aynı akıbete uğradı. Edirne'de idam edildiği zaman Osmanlı Devleti, Pertev Paşa'nın yokluğuyla Osmanlıların sonuncusunu kaybettiğini sandı.

Sultan II. Mahmud'dan gizlenen bu ölüm doğal ve ani bir hastalığa bağlandı. Ölümü açıklandığı zaman padişah gözyaşlarını tutamadı ve eskiden dostu olan bu bilgenin kaybından dolayı hiçbir zaman teselli bulamadı.

Sarayda Baba Gibi Karşılanan Paşa

Sultan II. Mahmud'un üçüncü gözdesi, yüz yaşını aşkın yaşayan, üç saltanat döneminde devletin en yüksek mevkilerine birçok kez inip çıkan Çerkez Hüsrev Paşa'dır.

İstanbul'a köle olarak geldikten sonra gözü pekliği, üstün zekâsıyla kısa zamanda yükselmişti. Napolyon'un seferinden sonra Mısır Beylerbeyliği yapmış, Kahire'de üstünlük sağlamış olan Mehmed Ali Paşa'ya karşı savaşmak cesaretini göstermişti. Epirli paşanın yurduna karşı hazırladığı felaketleri önceden tahmin etmişti. Uzun ömürleri kadar, uzun süren bir düşmanlık iki rakibi birbirinden ayırmış, Hüsrev Paşa sonunda Mehmed Ali Paşa'nın hilesine ve Babıâli'ye yolladığı altınına yenik düşmüştü.

Mısır'dan çağırıldıktan sonra kaptanıderyalık, seraskerlik, Divan başkanlığı yapmış ve Sultan Abdülmecid döneminin ilk sadrazamı olmuştu. Ayrıca Hüseyin Paşa ile yeniçerilere karşı gelmiş, askeri alanda yenilikleri desteklemişti.

Halil ve Said paşaların üvey babalığını yapmış, her birine Sultan II. Mahmud'un genç kızlarını almıştı. Padişah, Hüsrev Paşa seksen yaşındayken bütün unvanlarını geri alarak onları üvey oğullarına vermiş, o da yüksek bir gelirle ve kırk kişilik muhafız kıtasıyla sarayına çekilmişti. Saraya her gelişinde padişah onu gözden düşmüş bir vezir olarak değil de, bir baba gibi karşılıyor ve Divan toplantılarında hâlâ öğütlerinden yararlanıyordu.

Efendisinin ölümünden sonra sekseni aşmış olan Hüsrev Paşa çocuk padişahın elinden tutarak ona yol göstermişti. Sağladığı saygınlık bütünüyle bizzat seçtiği, yetiştirdiği, düşüncelerini kabul ettirdiği akıllı gençlerden geliyordu. İmparatorluğu son on beş yıldan beri yönetenler Hüsrev Paşa'nın elinde yetişenlerdir.

Sultan II. Mahmud gençliğinde, Asyalı hükümdarlarla ilgili bazı kuşkulardan kurtulamamıştı. Gençleri ve yakışıklı olanları kendisine gözde olarak seçmesi, en samimi dostlukların üzerine iftiralar atılmasına neden olmuştu.

Şeyhin Kızına Duyulan Aşk

Oysa haremindeki cariyelerden birine karşı duyduğu ciddi ve sebatlı aşk bu dedikoduları yalanlar. Kâğıthane Deresi kıyısındaki, şimdi harap olmuş sarayında bu cariyesinin kollarında saltanatının kaygılarını ve zorluklarını unutmaya çalışırdı. O cariye ölürken, padişah en zevkli anlarını geçirdiği bu sarayın asla onarılmamasını emretmişti. Kendisi de bir daha oradan geçmemeye özen göstermişti.

Birkaç yıl sonra bir şeyhin kızına karşı romantik bir aşka kapılmıştı. Sık sık derviş kıyafetine bürünerek şeyhin evine geliyor, sevgilisinin güzelliğini, ihtirasını, ıstıraplarını dile getiren satırlar yazıyordu.

Saltanat döneminin son yıllarında karşılaştığı felaketleri unutabilmek için kendisini şarabın dumanlı havasına ve Adalar'daki Rum kızlarının sefahatına terk ediyordu. Umutsuzluk, onu sefahatta bir çeşit intihara yöneltmişti. Yenilikten değil, dünyadan bezmişti. Tanrı, dünya ve halkı aleyhine döndüğünde, milletinin yönetimini masum oğluna bırakmayı düşünüyordu. Yaşamının o dönemlerine bizzat tanık

oldum. Çehresi kendisini izleyenlere hem hayranlık, hem hüzün ilham ediyordu. Bu yüz ifadesinden, alınyazısının üstün kuvvetine yenik düşen bilgin ve erdem sahibi kişiliğini hemen fark etmek mümkündü. Felaketine dosdoğru giderek, hızla yok oluyordu. Karasevdası, yazgısına karşı son bir meydan okumaydı. Bu durum ise alınyazısının hükmünü zamanından önce yerine getirecekti.

Nizip Savaşı ölümüne neden olmuştur. Hafız Paşa'nın emrinde savaşan askerlerine cesaret verebilmek için acısını sarayından ve milletinden boşuna saklamaya çalışmıştır.

Anadolu yakasındaki yazlık sarayından ayrılıp, yine Anadolu yakasında ağaçlı bir tepenin eteklerindeki köşküne Hüsrev, Halil ve Said Paşalarla birlikte çekilmişti. Penceresinden, atası Fatih Sultan Mehmed'in hisarını, devletin yıkılış anında duyduğu derin acıyla izliyordu.

Manevi ıstırap bütün kuvvetini yavaş yavaş eritiyordu. Oğullarını, eşlerini, vezirlerini, yüzlerinde uğursuz veda ifadelerini görmemek için yanına kabul etmiyordu. Yaşlılığı sayesinde padişahın yanına girebilen Hüsrev Paşa, onunla gizlice görüşmeler yapıyordu.

Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra, kafası iyice ezilmemiş olan eski yeniçeri örgütünün hareketinden kaygı duyuluyordu. Serasker Said Paşa ordusuyla İstanbul'a gelerek beklenmedik bir hareketi bastırmakla görevlendirildi.

Hüsrev ve Halil paşalar, köşkte yalnız başına ölmek isteyen padişahın yanında olabilmek için geceyi bahçede geçirdiler. 1 Temmuz 1839 sabahı dünyaya gözlerini yumdu.

Henüz ergenlik yaşına gelmiş olan Abdülmecid, Halil Paşa'nın verdiği haber üzerine Çamlıca'daki köşkte babası için ağladı. Anadolu yakası köylerinden gelen binlerce Osmanlı köylüsü hıçkırıklar arasında köşkün bahçesine doldu. İçgüdüleri sayesinde, pek tanımadıkları büyük bir adamın öldüğünü anlamışlardı. Said Paşa tarafından zamanında toplanan yeni birlikler, yeniçerilerin herhangi bir hareketine fırsat vermedi. Kıyıda hazır duran bir kayık, yeni padişahı beklerken hisarlardan ve tersanelerden atılan toplar, başkente Sultan Abdülmecid'in tahta geçtiğini haber veriyordu.

Sultan II. Mahmud yeniçerilere karşı kazandığı ebedi zaferin nişanesi olan Sultanahmet Meydanı'nda gömülmeyi vasiyet etmişti.[15] Osmanlı milletinin dostları orada Sultan II. Mahmud'un yazgısına ağlayacak ve mezarından yeni umutların fışkırmasını bekleyeceklerdi. Gerçekten de Sultan Abdülmecid'in kurduğu yeni yönetim umutları bütünüyle doğruladı. Onun saltanat dönemini anlatmayacağız, çünkü gerçek tarih, ancak gelecek kuşaklarla başlar.

---

15 Sultan II. Mahmud Cağaloğlu'nda Divanyolu üzerindeki türbesine gömülmüştür. Küçük oğlu Sultan Aziz ile torunu II. Abdülhamid de yanında gömülüdür. Elli dört yaşına on sekiz gün kala ölen II. Mahmud verem hastalığına yakalanmıştır. Babası I. Abdülhamid Rusların Özü Kalesi'ndeki Türkleri nasıl öldürdüklerini bildiren sadaret yazısını okurken inme inip öldüğü zaman beş yaşında bile olmayan Sulatn II. Mahmud, çocuğu olmadığı için Sultan III. Selim tarafından yetiştirilmiştir. III. Selim'in yenilikçi düşüncelerini öğrenmiş ve onun hatalarından ders almıştır. ana hatlarını hazırladığı, ancak ilan edemediği Tanzimat'ı ölümünden dört ay üç gün sonra oğlu Sultan Abdülmecid'in himayesiyle Mustafa Reşid Paşa yürürlüğe koymuştur. Otuzuncu padişah olan II. Mahmud'dan sonra tüm Osmanlı padişahları II. Mahmud'un soyundandır.